भारतीयाधिशासनसंरक्षकतया प्रकाशितम्

Published under the auspices of Government of India

THE SIDDHĀNTA KAUMUDĪ

OF

BHATTOJI DĪKSITA

EDITED AND TRANSLATED INTO ENGLISH

BY

LATE ŚRĪŚA CHANDRA VASU

VOL. II

MOTILAL BANARSIDASS
DELHI VARANASI PATNA

© MOTILAL BANARSIDASS
Bungalow Road, Jawahar Nagar, Delhi 6
Nepali Khapra, Varanasi-1 (U P)
Bankipore, Patna (Bihar)

First Published by the Pānini Office, Bhuvaneshwari Ashram,
38-40 Bahadurganj, Allahabad 1906
and reprinted by Motilal Banarsidass, 1962

ग्रन्थोऽयं भारतीयशासनविनियोजितावश्यकालभ्यसंस्कृतग्रन्थ-
पुनर्मुद्रणयोजनायां प्रकाशितः ।

This book has been published under the Scheme of reprinting of important out-of-print Sanskrit books sponsored by the Government of India

Price Rs 73.25 for 2 Vols

Published by Sundarlal Jain, Motilal Banarsidass, Bungalow Road, Jawahar Nagar, Delhi 6 and printed by Shantilal Jain, Shri Jainendra Press, Jawahar Nagar, Delhi 6

CONTENTS

VOLUME II

Part I

Part II

VOLUME III

VOLUME IV

THE

SIDDHANTA KAUMUDI.

UTTARARDHA

VOLUME II.

॥ वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी ॥

श्रौत्रार्हन्तीचणैर्गुण्यैर्महर्षिभिरहर्दिवम् ।
सोऽष्टूयमानोऽप्यगुणो विभुर्विजयतेतराम् ॥
पूर्वार्धे कथितास्तुर्यपञ्चमाध्यायवर्तिनः ।
प्रत्यया अथ कथ्यन्ते तृतीयाध्यायगोचराः ॥

SALUTATION.

1. The All-pervading is supremely glorious and though without attributes is constantly being praised, day by day, by the Great Seers, illustrious with the attributes of Vaidic Studentship and Worthiness, and who possess all praiseworthy qualities.

2. In the First Half have been treated the affixes which occur in the Fourth and the Fifth Adhyâyas of Pânini. Now are being taught the affixes that occur in the third Adhyâya.

NOTE.—The word Śrautrârhantî chanaih is Instrumental plural of the compound word Śrautra plus Ârhantî with the affix chanap Śrautra is derived from Śrotriya by adding the affix अञ् (V 1 130, S 1793) and य is eluded by the Vârtika thereunder The word means "the condition of a Śrotriya or Vaidic Student." The word Ârhantî is derived from arhat, see V. 1. 124. S. 1788. The affix chanap is added by V. 2. 26, S 1827 Toshṭhûyamânaḥ is derived from the Intensive form of the verb stu "to praise" Vijayate tarâm is formed by adding the affixes tarap by V 3. 57, S. 2005, and âm by V 4 11, S 2004 This is an exceptional use of adding the comparative-degree-forming affix tarap after a declined verb like vijayate See V 3 56, S, 2002. The verse is an illustration of the employment of the curious affixes taught before.

अथ तिङन्तभ्वादिप्रकरणम् ।

तत्रादौ दश लकाराः प्रदर्श्यन्ते । लट् । लिट् । लुट् । लृट् । लेट् । लोट् । लङ् । लिङ् । लुङ् । लृङ् । एषु पञ्चमो लकारश्छन्दोमात्रगोचरः ।

CHAPTER I

The Conjugation of Bhû Class Roots

First we shall enumerate the ten Moods They are as follow —

लट्	Present.
लिट्	Perfect or 2nd Preterite
लुट्	First Future
लृट्	Second Future
लेट्	Vaidic Subjunctive
लोट्	Imperative
लङ्	Imperfect or 1st Preterite
लिङ्	Potential
लुङ्	Aorist or 3rd Preterite
लृङ्	Conditional

Of these the fifth *i e*, लेट् is found only in the Vedas.

२१५१ । वर्तमाने लट् । ३ । २ । १२३ ।

वर्तमानक्रियावृत्तेर्धातोर्लट् स्यात् । अटावितौ ।

2151. The affix लट् comes after a verb when denoting a present action.

Of the affix लट् the letters अ and ट् are indicatory, leaving only ल् । Thus ल् is replaced by other affixes as shown below :—

NOTE :—The word वर्तमान means that which is begun and which has not yet come to an end. The action denoted by a verb in the present tense is yet continuing and has not stopped As पचति 'he is cooking', पठति 'he is reading'. So also whatever is constant, regular, uniform, is represented by the Present Indefinite. As तिष्ठन्ति पर्वताः 'the mountains stand', स्रवन्ति नद्यः 'the rivers flow.'

२१५२ । लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः । ३ । ४ । ६९ ।

लकाराः सकर्मकेभ्यः कर्मणि कर्तरि च स्युरकर्मकेभ्यो भावे कर्तरि च ।

2152 The tense-affixes called 'la' are used in denoting the object and the agent in the case of Transitive verbs, and after intransitive verbs, they denote the action as well as the agent

Note —The term लृ means the ten affixes known as लट्, लिट्, &c, लृ is the common element of them all, and these affixes, when stripped of all indicatory letters, leave behind only the letter लृ which is thus the common name for them all The ल in the sûtra, is the nominative plural of लृ। By the word च in the sûtra, we draw in the word कर्तरि or 'agent' from the sûtra III 4 68 into this The force of these tense-affixes, when placed after transitive verbs is to denote the object and the agent, and when placed after intransitive verbs, is to denote either 'action' (भाव) or it may denote the 'agent'

The verb itself denotes the action, to be or to do, generally, or to be or to do, in a particular manner In the active voice, the affix marks the agent, in the passive voice of a transitive verb, it marks the object, but in the passive form of an intransitive verb, the action itself Thus गम्यते ग्रामो देवदत्तेन 'the village is gone to by Devadatta', here ते of गम्यते denotes the object and is in passive construction गच्छति ग्रामं देवदत्तः 'Devadatta goes to the village', here the affix ति of गच्छति denotes the agent, and the sentence is in active construction The verb गम् being a transitive verb can take both the active and passive constructions or, to use the Sanskrit technical phraseology, the tense-affixes, after transitive verbs denote the agent and the object They do not generally denote भाव or action after transitive verbs, that is, transitive verbs are not used impersonally Let us now give examples of Intransitive verbs, आस्यते देवदत्तेन 'it is seated by Devadatta', the verb आस्यते here denotes merely भाव or 'action' In other words, we may call this an impersonal construction आस्ते देवदत्त 'Devadatta sits', here the verb आस्ते denotes the agent or is in the active voice

Professor Bohtlingk translates the sûtra thus —"A finite verb expresses the agent as well as the object, but the Intransitive verbs denote, in addition to that, the Impersonal idea of the action." The word भाव means action considered in the abstract.

२१५३ । लस्य । ३ । ४ । ७७ ।
अधिकारोऽयम् ।

2153. In the place of 'la' will be substituted the affixes which we shall announce hereafter

Note —This sûtra consists of one word लस्य meaning 'of ल' It is an *adhikâra* sûtra The word लस्य is the genitive singular of ल, the अ in ल being for

the sake of pronunciation The ल means the ten affixes लट् present, लिट् perfect, लुट् first future, लृट् second future, लोट् imperative लेट् Vaidic subjunctive, लङ् imperfect, लिङ् potential and benedictive, लुङ् aorist, लृङ् conditional Six of these tenses have indicatory ट्, and four have indicatory ङ् ।

Professor Bohtlingk translates this sûtra thus —In the following sûtras, the word लस्य should be supplied to complete the sense, i e, the phrase 'in the place of all those endings which are known as the Personal endings of various tenses and moods, and are known in their totality as ल' ।

२१५४ । तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्मस्तातांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् । ३ । ४ । ७८ ।

एतेऽष्टादश लादेशा स्युः ।

2154 The following are the eighteen substitutes of 'la' —'tip', 'tas', 'jhi', 'sip', 'thas', 'tha', 'mip', 'vas', 'mas', 'ta', 'âtâm', 'jha', 'thâs', âthâm,' 'dhvam', 'it', 'vahi', 'mahin.'

NOTE —These are the well-known Conjugational-affixes, called also Personal endings, and are ordained generally after all the ten tenses

२१५५ । लः परस्मैपदम् । १ । ४ । ९९ ।

लादेशा परस्मैपदसंज्ञाः स्युः ।

2155. The substitutes of ल are called parasmaipada

NOTE —The word ल is in the genitive case, and means 'of ल' The word आदेश 'substitutes' must be supplied to complete the sense.

२१५६ । तङानावात्मनेपदम् । १ । ४ । १०० ।

तङ् प्रत्याहारः शानच्कानचौ चैतत्संज्ञाः स्युः । पूर्वसंज्ञापवादः ।

2156 The nine affixes comprised under the Pratyâhâra tan and the two ending in âna (Sânach and Kânach), which are substitutes of ल are called Atmanepada

NOTE —This debars the previous designation of Parasmaipada. The result is that the first nine substitutes are Parasmaipada and the last nine Atmanepada

Then arises the question, what roots should be conjugated in the Parasmaipada and what in the Atmanepada. The following sûtras, answer that question

२१५७ । अनुदात्तङित आत्मनेपदम् । १ । ३ । १२ ।

अनुदात्तेत उपदेशे यो ङित्तदन्ताच्च धातोर्लस्य स्थाने आत्मनेपदं स्यात् ।

2157 After a root which has an indicatory anudâtta vowel (anudattet) or an indicatory ङ् (ṅit) in the Dhâtupâtha, the affixes are those of the Atmanepada

२१५८ । स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले । १ । ३ । ७२ ।

स्वरितेतो ञितश्च धातोरात्मनेपदं स्यात्कर्तृगामिनि क्रियाफले ।

2158 After the verb marked with a svarita, (svaritet) or which has an indicatory ञ् (ñit) in the Dhâtupâtha, the terminations of the Atmanepada are employed, when the fruit of the action accrues to the agent

Note —The word क्रियाफल is a compound, meaning 'fruit of the action' When the principal object, for the sake of which, the action is begun, is meant for the agent indicated by the verb, there the âtmanepada is used after verbs having an indicatory ञ or a svarita accent As यजते 'he sacrifices for himself' पचते 'he cooks for himself' Here the verb यज् and पच् are marked with svarita accent in the Dhâtupâṭha, and therefore they take the âtmanepada terminations

Similarly सुनुते 'he presses the soma-juice,' कुरुते 'he does' Here the verbs षुञ् and कृञ् have an indicatory ञ्

In all the above cases, the principal object of the action such as getting heaven by performance of sacrifice, eating of food, &c, is meant for the agent That is to say, he sacrifices in order that he himself may attain heaven, he cooks in order that he himself may eat, &c

२१५९ । शेषात्कर्तरि परस्मैपदम् । १ । ३ । ७८ ।

आत्मनेपदनिमित्तहीनाद्धातोः कर्तरि परस्मैपदं स्यात् ।

2159 After the rest, *i e*, after all those verbs not falling under any one of the previous provisions, the terminations of the Parasmaipada are employed, in marking the agent (*i. e*, in the active voice).

Note :—The rules of Atmanepada have been declared in the 66 sûtras, 12 to 77 of the third Chapter of the First Book of Ashṭâdhyâyi The terminations of the Parasmaipada, which are the general verbal terminations, will come everywhere else, that is to say, where its operation is not debarred by any one of the above-mentioned aphorisms The present sûtra declares this universal rule. The word śesha or the rest, means that which is the residue after the application of all the previous restrictive rules

२१६० । तिङस्त्रीणि त्रीणि प्रथममध्यमोत्तमाः । १ । ४ । १०१ ।

तिङ उभयोः पदयोस्त्रयस्त्रिकाः क्रमादेतत्संज्ञाः स्युः ।

2160. The three triads, in both the sets, Parasmaipada and Atmanepada, of conjugational affixes (comprised under the general name tin) are called, in order, Lowest (3rd person), the Middle (2nd person), and the Highest (1st person)

NOTE.—Of the 18 conjugational affixes, above given, 9 are Parasmaipadi and 9 are Atmanepadi Each of these two classes is subdivided into three sets, according to person

२१६१ । तान्येकवचनद्विवचनबहुवचनान्येकशः । १ । ४ । १०२ ।

लब्धप्रथमादिसंज्ञानि तिङस्त्रीणि त्रीणि वचनानि प्रत्येकमेकवचनादिसंज्ञानि स्युः ।

2161. These three triads, of conjugational affixes, which have received the name of Lowest, &c , are called (as regard the three expressions in each triad) severally "the expression for one" (singular), "the expression for two" (dual), and "the expression for many" (plural)

NOTE —Of the six triads thus formed, each is divided according to number into three classes, *viz*, singular, dual, and plural

२१६२ । युष्मद्युपपदे समानाधिकरणे स्थानिन्यपि मध्यमः । १ । ४ । १०५ ।

तिङ्वाच्यकारकवाचिनि युष्मदि प्रयुज्यमानेऽप्रयुज्यमाने च मध्यमः स्यात् ।

2162. When the pronoun yushmad, "thou" understood, and also when the same expressed, is the attendant word in agreement with the verb, then there is the verbal termination called the Middle (2nd person).

NOTE.—This defines the 2nd person of conjugational affixes. As त्वं पचसि thou cookest or पचसि, युवां पचथः or पचथः you two are cooking, यूयं पचथ or पचथ you cook.

२१६३ । प्रहासे च मन्योपपदे मन्यतेरुत्तम एकवच्च । १ । ४ । १०६ ।

मन्यधातुरुपपदं यस्य धातोस्तस्मिन्प्रकृतिभूते सति मध्यमः स्यात्परिहासे गम्यमाने मन्यतेरुत्तमः स्यात्स चैकार्थस्य वाचकः स्यात् ।

2163 When joke is implied with reference to an action, the verb denoting it is used in the 2nd person; provided that the word *manya* 'to think' is the attendant word (upapada) of such verb, and of the

verb *manya* itself, the affix must be of the 1st person and singular number

२१६४ । अस्मद्युत्तमः । १ । ४ । १०७ ।

तथाभूतेऽस्मद्युत्तमः स्यात् ।

2164 When the pronoun asmad "I," understood, and also when expressed, is the attendant word in agreement with the verb, then there is the verbal termination called Highest or the 1st person

NOTE —This is clear As अहं पचामि "I cook," or merely पचामि, आवां पचावः or merely पचावः

२१६५ । शेषे प्रथमः । १ । ४ । १०८ ।

मध्यमोत्तमयोरविषये प्रथमः स्यात् । 'भू सत्तायाम्' कर्तृविवक्षायां भू ति इति स्थिते ।

2165. In the other cases, namely, where, "thou" or "I" are not the attendant words in agreement with the verb, there is the verbal termination called the lowest (or 3rd person)

NOTE —As पचति he cooks, पचतः they two cook पचन्ति they cook Now we take up the conjugation of the verb भू "to be" when the agent is meant *i e*, in the Active Voice Thus भू+तिप् ॥

Now apply the following rules —

२१६६ । तिङ्शित्सार्वधातुकम् । ३ । ४ । ११३ ।

तिङः शितश्च धात्वधिकारोक्ता एतत्संज्ञाः स्युः ।

2166 All personal endings (III. 4. 78, S. 2154) and all affixes with an indicatory 'श' are called 'sârvadhâtuka'

NOTE.—Of course, this applies to the affixes which have been already treated before, namely, the affixes which relate to verbal roots and not to Taddhita affixes, &c. Thus, स्वपिषि, रोदिषि, जक्षाव, जक्षामः । लिट् and आशीर्लिङ् are exceptions.

२१६७ । कर्तरि शप् । ३ । १ । ६८ ।

कर्त्रर्थे सार्वधातुके परे धातोः शप् स्यात् ।

2167 The affix शप् comes after a root, when a सार्वधातुक follows signifying the agent

NOTE :—In active voice, शप् is employed in the conjugational tenses This affix, which is technically called a विकरण comes after roots of the भू class and after compound roots formed by सन् &c. (III. 1. 32). The indicatory श makes

it a सार्वधातुक affix by III. 4 113, S 2166, the प् indicates that the vowel has *anudâtta* accent (III 1 4 S 3709) As भू+शप्+तिप् The श् and प् are indicatory, the real affix is अ

२१६८ । सार्वधातुकार्धधातुकयो. । ७ । ३ । ८४ ।

अनयो परयोरिगन्ताङ्गस्य गुण स्यात् । अवादेश । भवति । भवत ।

2168. The Guna is substituted for the final इक् (इ, उ, ऋ, ऌ,) vowel of a stem before the affixes called sârvadhâtuka and ârdhadhâtuka (III 4 113, S 2166, &c)

Note —Thus भू+तिप्=भू+शप्+तिप्=भू+अ+ति=भो+अ+ति=भवति ॥ Similarly भू+तस्=भवत ॥ The word इक् is read in the sûtra, from I 1 3, S 34

In forming the 3rd Pers Pl भू+झि, the following rule applies —

२१६९ । झोऽन्तः । ७ । १ । ३ ।

प्रत्ययावयवस्य झस्यान्तादेश स्यात् । 'अतो गुणे' (१९१) । भवन्ति । भवसि । भवथ । भवथ ।

2169 अन्त् is substituted for the झ of an affix

Note —Therefore भू+झि=भू+अन्ति=भू+शप्+अन्ति=भवन्ति ॥

Similarly भवसि, भवथ, भवथ ॥

In forming the 1st Pers Sing भू+शप्+मिप्=भो+अ+मि=भव्+अ+मि ॥ Here the following rule applies —

२१७० । अतो दीर्घो यञि । ७ । ३ । १०१ ।

अतोऽङ्गस्य दीर्घ स्याद्यञादौ सार्वधातुके परे । भवामि । भवाव । भवाम । स भवति । तौ भवत. । ते भवन्ति । त्वं भवसि युवां भवथ. । यूयं भवथ । अहं भवामि । आवां भवाव । वयं भवाम ।

यदि भवान् ओदनं भोक्ष्यसे इति युक्त सोऽतिथिभि । एतमेव वा मन्ये ओदनं भोक्ष्ये । भोक्ष्यावहे भोक्ष्ये । भोक्ष्यावहे । भोक्ष्यामहे । मन्यसे । मन्येथे । मन्यध्वे । इत्यादिरर्थ । 'युष्मद्युपपदे' (२८६) इत्यादनुवर्तते तेनेह न । एतु भवानमन्यते ओदनं भोक्ष्य इति युक्त सोऽतिथिभि । 'प्रहासे' किम् । यथार्थकथने मा भूत् । यदि मन्यसे ओदनं भोक्ष्य इति युक्त सोऽतिथिभिरित्यादि ।

2170. The long आ is substituted for the final अ of a Tense-stem, before a Sârvâdhâtuka affix beginning with व् or म् (lit. a consonant of यञ् pratyâhâra.)

Note :—Thus भव+मि=भवामि ॥ Similarly भवाव, and भवाम ॥

Thus the whole conjugation is :—

लट् Present Tense.

	Singular	Dual.	Plural.
1st Person ...	अहं भवामि I become	आवां भवाव We two become	वयं भवाम: We become.

2nd Person	त्वम् भवसि	युवां भवथ	यूयं भवथ
	Thou becomest	You two become	You become
3rd Person	स भवति	तौ भवतः	ते भवन्ति
	He becomes	They two become	They become

We have alieady mentioned in sûtra I 4 106, S 2163, that in ioke, the 1st Person may be used with the force of 2nd Pei son Thus एहि मन्ये ओदनं भोक्ष्यसे, भुक्तः सोऽतिथिभिः "Come heie, thou thinkest "I shall take food", but it is eaten already by the guest" Heie मन्ये "I think" means मन्यसे "thou thinkest" and भोक्ष्यसे "thou shalt eat" is equal to "भोक्ष्ये" "I shall eat"

Similarly in the othei examples given above

In the above sûtra I 4 106, S 2163, the phrase युष्मदि, &c, is understood fiom the pievious sûtia Therefoie, when the veib is not in the 2nd person, this construction is not allowed, even though ioke be meant As एतु भवान् मन्यते ओदनं भोक्ष्ये &c "Come respected Sii ! (joculaily), youi honoi thinks "I shall eat rice," &c

Why do we say "in joke"? The proper person should be used, when simple asseition is intended Thus एहि मन्यसे ओदनं भोक्ष्ये इति भुक्तः सोऽतिथिभिः "Come, thou thinkest "I shall eat rice"—but it has been eaten by the guest"

Note —This coiresponds with the Direct and Indirect narration of the English Giammai Sanskrit does not admit of Indiiect naiiation, except in the above examples

---

Now we take up the लिट् । Thus भू + लिट् ॥ The force of लिट् is to denote the Past time, as shown in the following

२१७१ । परोक्षे लिट् । ३ । २ । ११५ ।

भूतानद्यतनपरोक्षार्थवृत्तेर्धातोर्लिट् स्यात् लस्य तिबादयः ।

2171. The affix लिट् comes aftei a veib, in the sense of the past, before the commencement of the current day, and unperceived by the narrator.

Note :—The word परोक्ष 'unperceived' qualifies the words भूत 'past' and अनद्यतन 'non-current day' undeistood in this aphoiism

This लिट् is replaced by तिप् &c Are these affixes Sârvadhâtuka or Ârdhadhâtuka By the general rule III 4 113, S 2166, they would have been Sârvadhâtuka, but for the following sûtia

२१७२ । लिट् च । ३ । ४ । ११५ ।

लिडादेशस्तिङार्धधातुकसंज्ञ एव स्यान्न तु सार्वधातुकसंज्ञः । तेन शबादयो न ।

2172 The personal endings of the Perfect are also called 'ârdhadhâtuka'

Note —The substitutes of लिट् get the designation of Ârdhadhâtuka, and not that of Sârvadhâtuka Therefore, they do not take the vikarana or the Mode-affix शप् &c Further on, even the तिप् &c are replaced by the following —

२१७३ । परस्मैपदानां णलतुसुस्थलथुसणल्वमाः । ३ । ४ । ८२ ।

लिटस्तिबादीनां नवानां णलादयो नव स्युः । 'भू' 'अ' इति स्थिते ।

2173 In the room of the Parasmaipada affixes, the following are substituted in the Perfect Tense.—

	3rd Pers	2nd Pers	1st Pers.
Sing	nal (अ)	thal (थ)	nal (अ)
Dual	atus (अतु)	athus (अथु)	va (व)
Plural	us (उ)	a (अ)	ma (म)

Note —The indicatory ल् in णल् and थल् is for the sake of accent (VI 1. 193, S 3676) The indicatory ण् is for the sake of causing वृद्धि (VII 2 25, S 3065) Thus पपाच, पेचतु, पेचुः, पेचिथ or पपक्थ, पेचथुः, पेच, पपाच or पपच, पेचिव पेचिम ।

For the nine substitutes तिप् &c of लिट् there are णल &c. instead. Thus भू+णल=भू+अ

Then applies the following rule —

२१७४ । भुवो वुग्लुङ्लिटोः । ६ । ४ । ८८ ।

भुवो वुगागमः स्याल्लुङ्लिटोरचि । नित्यत्वाद्वुग्गुणवृद्धी बाधते ।

2174 भू gets the augment व् (वुक्) before the tense-affixes of the Aorist and the Perfect, when beginning with a vowel.

Note —This being a *nitya* rule, supersedes or debars the Guna ordained by सार्वधातुकार्धधातुकयोः (VII 3 84, S 2168) and Vriddhi ordained by अचो ञ्णिति (VII. 2 115, S 251) That is to say, the indicatory ण of णल् does not cause Vriddhi before वुक् takes place.

Thus भू+व्+अ

Now apply the following rules.

२१७५ । एकाचो द्वे प्रथमस्य । ६ । १ । १ ।

2175. In the room of the first portion, containing a single vowel, there are two.

Note —Upto Sûtra VI 1 12 inclusive it is to be understood that for the first syllable two are to be made, i e, the first syllable is to be reduplicated This is an adhikâra sûtra all the three words viz, एकाच, and द्वे and प्रथमस्य are to be read in the subsequent sûtras upto VI 1 12, before the rule of Samprasârana begins Thus Sûtra VI 1 8 says "when लिट् follows, of an unreduplicated verbal root" The sense of this sûtra is incomplete, unless we supply the three words of this sûtra, when it will read thus "when लिट् follows there are two in the room of the first portion, containing a single vowel of an unreduplicated verbal root"

२१७६ । अजादेर्द्वितीयस्य । ६ । १ । २ ।

इत्यधिकृत्य ।

2176. Of that whose first syllable begins with a vowel, there are two in the room of the second portion containing a single vowel

Note —This debars the reduplication of the *first* syllable. In a verbal root beginning with a vowel, and consisting of more than one syllable, the *second* syllable is to be reduplicated and not the first

२१७७ । लिटि धातोरनभ्यासस्य । ६ । १ । ८ ।

लिटि परेऽनभ्यासधात्ववयवस्यैकाचः प्रथमस्य द्वे स्त आदिभूतादचः परस्य तु द्वितीयस्य । 'भूव्' 'भूव्' 'अ' इति स्थिते ।

2177 When the tense-affixes of the Perfect follow, there is reduplication of the root, which is not already reduplicated

Note —The reduplication is either of the first syllable or of the second syllable according as the root begins with a consonant or a vowel ॥

Thus भू+व्+अ= भू भूव्+अ ॥

Now applies the following sûtra by which the first is called Abhyâsa.

२१७८ । पूर्वोऽभ्यासः । ६ । १ । ४ ।

अत्र ये द्वे विहिते तयोः पूर्वोऽभ्याससंज्ञः स्यात् ।

2178 The first of the two is called the Abhyâsa or the Reduplicate.

Note —The word द्वे in the nominative case is understood here, but for the purposes of this sûtra it is taken in the Genitive case i e, द्वयोः पूर्वः "the first, of the two" ordained above The word Abhyasa occurs in sûtras III 1 6 VI 1 7 &c

Thus of भूव् भूव्+अ, the first भूव् is called Abhyâsa, and therefore the next rule applies to it.

२१७९ । हलादिः शेषः । ७ । ४ । ६० ।
अभ्यासस्यादिर्हल्शिष्यतेऽन्ये हलो लुप्यन्ते । इति वशेषः ॥

2179 Of the consonants of the reduplicate, only the first is retained, the remainders are dropped

NOTE —Thus of भुव् भुव्+अ, the व् is elided, and we get भु भुव्+अ Then applies the following rules —

२१८० । ह्रस्वः । ७ । ४ । ५९ ।
अभ्यासस्याचो ह्रस्वः स्यात् ।

2180 A short is substituted for the long vowel of the reduplicate

NOTE —But in the case of भू, this rule is superseded by the next rule Or we may apply this rule and get भु भुव्+अ, and then apply the next

२१८१ । भवतेरः । ७ । ४ । ७३ ।
भवतेरभ्यासोकारस्य 'अ' स्याल्लिटि ।

2181 अ is substituted for the vowel of the reduplicate of भू in the Perfect

NOTE —As बभूव, बभूवतु, बभूवु, बभूव ॥ Why do we say 'in the Perfect'? Observe बुभूषति and बोभूयते ॥

The word भवते is shown in the sûtra in the Active Voice, therefore the rule will not apply to Passive and Reflexive forms, as अनुबुभूवे कम्बलो देवदत्तेन ॥ This opinion of Kâsikâ, however, is not endorsed by later Grammarians

Thus भुभुव्+अ=भभूव्+अ

Then applies the following —

२१८२ । अभ्यासे चर्च । ८ । ४ । ५४ ।
अभ्यासे झलां चरः स्युर्जशश्च । झशां जशः, खयां चरः । तत्रापि प्रकृतिजशां प्रकृतिजशः प्रकृतिचरां प्रकृतिचर इति विवेक आन्तरतम्यात् ।

2182 The चर् is also the substitute of झल् letters occuring in a reduplicate syllable, as well as जश् ॥

NOTE —In a reduplicate syllable, a sonant non-aspirate (जश्) as well as a surd non aspirate (चर्) is the substitute of a Mute letter By applying the rule of 'nearest in place (I 1 50, S 39), we find that sonant non-aspirate (जश्) is the substitute of all sonants झश् and चर is the substitute of all surds In other words all aspirate letters become non-aspirate. The word जश् has been drawn into the sutra by the word च 'also.'

The झष् letters are replaced by जश् letters, and खय् by चर् ॥ But an original जश् will remain unchanged, and so also an original चर् because of the rule of nearness of place

That is to say —

झ is replaced by ज			ख	is replaced by क which is changed to च		
भ	,,	,, ब	फ	,,	,,	,, प
घ	,,	,, ग	छ	,,	,,	,, च
ढ	,,	,, ड	ठ	,,	,,	,, ट
ध	,,	,, द	थ	,,	,,	,, त
ज	,,	,, ज	च	,,	,,	,, च
ब	,,	,, ब	ट	,,	,,	,, ट
ग	,,	,, ग	त	,,	,,	,, त
ड	,,	,, ड	क	,,	,,	,, not क but by च
द	,,	,, द	प	,,	,,	,, प

Thus भूभूव्+अ=बभूव्+अ

Then the following doubt arises The augment वुक् was added by VI 4 88, S 2174, and the rule VI 4 77, S 271 requires उवङ् augment, and by the following rule वुक् is asiddha, and so why should we not have उवङ् also

२१८३ । असिद्धवदत्राभात् । ६ । ४ । २२ ।

इत ऊर्ध्वमापादपरिसमाप्तेराभीयम् । समानाश्रये तस्मिन्कर्तव्ये तदसिद्धं स्यात् । इति वुकोऽसिद्धत्वादुवङि प्राप्ते । *वुग्युटावुवङ्यणोः सिद्धौ वक्तव्यौ * । बभूव । बभूवतुः । बभूवुः ।

2183 The change, which a stem will undergo by the application of any of the rules from this sûtra up to VI 4 129, is to be considered as not to have taken effect, when we have to apply any other rule of this very section VI 4. 23 to 129

Note —From this sûtra (which is the 22nd sûtra of the fourth chapter of the sixth Adhyâya of Pânini) up to the end of the Fourth Chapter are taught the rules called आभीयम् ॥ When two rules of this Abhîya section simultaneously appear for application in one and the same place, both are applied, one being considered as non-existent for the purposes of the other Therefore, वुक् being non-existent, there will be, उवङ्, the result of which will be, that in बभूव्+अ, the long ऊ will be shortened But this is prevented by the following Vârtika —

Vârt —The augments वुक् (VI. 4 88), and युट् (VI 4 63) should however be considered as not asiddha, and rule VI 4 77 teaching उवङ् and VI 4 82 teaching यण् substitution should not be applied simultaneously with them

Thus भू—बभूव, बभूवतुः, बभूवुः with वुक्, and उपदिदीये, उपदिदीयाते, उपदिदीयिरे, with युट् of VI 4 63 In the case of भू, when वुक् is added, there is not the addition of उवङ्, and in the case of दीङ्, when युट् is added, there is not यणादेश ॥

The आ in आभात् has the force of limit inclusive, so that, the asiddha rule applies to the sutras governed by भ ॥

For fuller explanation of this important sutra, see my Ashtadhyâyi

Now we take up, 2nd Per Sing बभूव्+थल् ॥ Here applies the following sûtra

२१८४ । आर्धधातुकस्येड्वलादेः । ७ । २ । ३५ ।

वलादेरार्धधातुकस्येडागमः स्यात् । बभूविथ । बभूवथुः । बभूव । बभूव । बभूविव । बभूविम ।

2184 An ârdhadhâtuka affix (III 4 114 &c) beginning with a consonant (except य), gets the augment इट् (in these rules)

Thus बभूव्+थ=बभूव्+इ+थ=बभूविथ ॥ So also बभूवथुः, बभूव, बभूव,

लिट् Perfect

	3rd Person	2nd Person	1st Person
Sing	बभूव	बभूविथ	बभूव
Dual	बभूवतुः	बभूवथुः	बभूविव
Plural	बभूवुः	बभूव	बभूविम

Now we take up the conjugation of भू in लुट् First Future The force of लुट् is given in the next sûtra

Thus भू+लुट्

२१८५ । अनद्यतने लुट् । ३ । ३ । १५ ।

भविष्यत्यनद्यतनेऽर्थे धातोर्लुट् स्यात् ।

2185 The affix 'Lut' comes after a verbal root, in the sense of what will happen, but not in the course of the current day

२१८६ । स्यतासी लृलुटोः । ३ । १ । ३३ ।

'लृ' इति लृङ्लृटोर्ग्रहणम् । धातोः स्यतासी एतौ प्रत्ययौ स्तो लृलुटोः परतः । शबाद्यपवादः ।

2186 When लृ and लुट् follow, then स्य and तासि are respectively the Mode affixes of a verbal root

Note:—लृ is the common expression for लृट् and लृङ् formed by rejecting their special *anubandhas*, and means therefore the 2nd Future and the Conditional tenses लुट् is the 1st Future also called the Periphrastic Future. Thus करिष्यति अकरिष्यत्, कर्ता The इ of तासि is indicatory and shows that the

nasal of the root is not to be dropped before this, as मन् 'to think,' मन्ता 'he will think'

This debars the Mode-affixes शप् &c

Thus भू + तासि + तिप् ॥ The इ of तासि is indicatory

The mode-affix is तास्

२१८७ । आर्धधातुकं शेषः । ३ । ४ । ११४ ।

तिङ् शिद्भ्योऽन्यो धात्वधिकारोक्त प्रत्यय एतत्संज्ञ स्यात् । इट् ।

2187 The remainder i e, the affixes other than 'tiṅ', and those with an indicatory 'श' subjoined to a verbal root, are called 'ârdhadhâtuka'

Note —The Mode-affixes स्य and तासि are therefore ârdhadhâtuka, and so get the augment इट् ॥ Thus भू + इट् + तासि + तिप् ॥ Then further the conjugational affixes तिप् तस् झि are replaced by डा, रौ, रस्, according to the following sûtra —

२१८८ । लुटः प्रथमस्य डारौरसः । २ । ४ । ८५ ।

'डा' 'रौ' 'रस्' एते क्रमात्स्यु डित्वसामर्थ्यादभस्यापि टेर्लोप ।

2188. डा, रौ and रस् are substituted respectively in the room of the three-affixes of the third person of लुट् (First-future), both in the Parasmaipada and the Atmanepada.

Note —As the anubandha ड in डा must produce some effect, it causes the elision of the टि portion of the affix तास् though the base is not Bha

Thus भू + इ + तासि + डा = भू + इ + त + डा (आ)

Then applies the following —

२१८९ । पुगन्तलघूपधस्य च । ७ । ३ । ८६ ।

पुगन्तस्य लघूपधस्य चाङ्गस्येको गुण स्यात्सार्वधातुकार्धधातुकयो । येन नाव्यवधानं तेन व्यवहितेऽपि वचनप्रामाण्यात् तेन भिनत्तीत्यादावनेकव्यवहित स्येको न गुण । 'भवित' 'आ' अत्रेको गुणे प्राप्ते ।

2189. Guṇa is substituted before a sârvadhâtuka or an ârdhadhâtuka affix, for the इक् vowels of the Causative stems which take the augment पु (VIII 3. 36), and for the इक् vowel of a stem which has a penultimate short vowel.

Thus भू + इट् + त + आ = भो + इ + त + आ = भवित + आ

Then the question arises, should not the present sûtra apply in the case the इ of भिनद् + ति i. e. should not the इ be gunated to ए before the

Sârvadhatuka ङित ॥ For भिनत् is a stem which has a penultimate short vowel अ, and an इक letter, though the vikarana श्नम् is added between द and भ ॥

One may *prima facie* reply, no, because between the भ of the anga and the change-producing ङित, there are three letters नू etc and there being a vyavadhâna or intervention, they prevent the force of ङित passing through them to भ ॥ This, however, is not the case, because of the following maxim

"That which cannot but be an intervention, though it do intervene, is not considered an intervention, because the rule must have its scope" The word न अव्यवधान means "not non-intervention," *i e* which must necessarily intervene Such an absolutely necessary intervention is not to be considered an intervention Therefore, if there is only *one* intervention, the rule will apply Thus in the case of भिनद्+ङित, there are three letters intervening between भ and ङित *i e*, to say नू, अ and द, and so the guna rule does not apply But in the case of भवित्+आ only one letter intervenes, and so there ought to be guna But here the following applies ---

२१९० । दीधीवेवीटाम् । १ । १ । ६ ।

दीधीवेव्योरिटश्च गुणवृद्धी न स्तः । भविता ।

2190. The guṇa and vriddhi substitutions, which would otherwise have presented themselves, do not however, come, in the place of the vowels of didhî 'to shine,' and vevî 'to go,' and of the augment called इट.

NOTE —Therefore, there is no gunation of the इ of भवित् before आ. So we get भविता ॥

In 3rd Pers Dual, we have भू+इट्+तास्+रौ ॥ Then applies the rule after the following :—

२१९१ । तासस्त्योर्लोपः । ७ । ४ । ५० ।

तासेरस्तेश्च लोप स्यात्सादौ प्रत्यये परे ।

2191. The final स् of तास् (the mode-affix of the second Future) and that of अस् 'to be,' is elided before an affix beginning with a स ॥

२१९२ । रि च । ७ । ४ । ५१ ।

रादौ प्रत्यये प्राग्वत् । भवितारौ । भवितारः । भवितासि । भवितास्थः । भवितास्थ । भवितास्मि । भवितास्वः । भवितास्मः ।

2192. The स् of तास् and अस् is dropped before an affix beginning with a र् ॥

Therefore भू + इट् + तास् + रौ = भविता + 0 + रौ = भवितारौ ॥ Similarly भू + इट् + तास् + र = भवितार ॥ Similarly भू + इट् + तास् + सि = भवितासि The स् is elided by the preceding sûtra

लुट् First Future

	3rd Person		2nd Person	1st Person.
Singular	पाठो भविता	The lesson will be given (to-morrow)	भवितासि	भवितास्मि
Dual	भवितारौ		भवितास्थ	भवितास्व-
Plural	भवितार		भवितास्थ	भवितास्म

— o —

Now we take up the conjugation in लृट् The Second Future

२१९३ । लृट् शेषे च । ३ । ३ । १३ ।

भविष्यदर्थाद्धातोर्लृट् स्यात्क्रियार्थायां क्रियायामसत्यां सत्यां च । स्य इट् । भविष्यति । भविष्यत । भविष्यन्ति ।/भविष्यसि । भविष्यथ । भविष्यथ भविष्यामि । भविष्याव । भविष्याम

2193. The affix 'Lrit' is employed after a verb, in the remaining cases where futurity pure and simple is indicated; and also where there is in construction with it another verb, express or understood, denoting an action performed for the sake of the future action

Note —This is what is well-known as the Second Future As करिष्यामि इति व्रजति 'he goes that I will do', हरिष्यामि इति व्रजति 'he goes that I will take' So also, करिष्यति 'he will do', हरिष्यति 'he will take' Thus the Second Future is used both in dependent sentences as well as to denote simple Future

Thus भू + इट् + स्य + ति = भविष्यति

लृट् Second Future

	3rd Person.		2nd Person	1st Person
Singular	भविष्यति	"Will become"	भविष्यसि	भविष्यामि
Dual	भविष्यत	"	भविष्यथ	भविष्याव
Plural	भविष्यन्ति	"	भविष्यथ	भविष्याम

— o —

Now we take up the conjugation of the Sixth Lakâra लोट् "Imperative"

२१९४ । लोट् च । ३ । ३ । १६२ ।

विध्यादिष्वर्थेषु धातोर्लोट् स्यात् ।

2194. The affix 'Lot' also is employed after a root in the sense of commanding, &c.

Note —The Imperative Mood is employed also under the circumstances mentioned in the aphorism III 3 161 The division of this aphorism from that is for the sake of subsequent sûtras in which the anuvritti of लोट् only runs and not those of others Thus —

(1) कट तावद् भवान् करोतु 'make the mat', ग्रामं भवान् आगच्छतु ।

(2) and (3) अमुत्र भवान् आस्ताम् 'there you are invited to, or you may, sit'

(4) पुत्रम्भवान् अध्यापयतु 'you will teach, I hope, the son'

(5) किं भो वेदमध्यये उत तर्कं 'Sir what shall I learn, the Veda or the Logic'?

(6) भवति मे प्रार्थनाव्याकरणमध्ययै छन्दोऽध्ययै 'this is my prayer that I may learn the Grammar, or that I may learn the Prosody'

२१९५ । आशिषि लिङ्लोटौ । ३ । ३ । १७३ ।

2195 The affixes 'Lin' and 'Lot' come after a verb by which 'benediction' is intended

Note —The word आशीस् means the wish to obtain an object which one desires, a blessing, an expression of one's good wishes The लिङ् here referred to is what is known as the आशीर्लिङ् or the Benedictive tense Its conjugation is different from the conjugation of the ordinary लिङ् which we have called the Potential or Optative, as चिरंजीव्याद् भवान् or चिरंजीवतु भवान् 'may you live long'!

Why do we say 'when denoting benediction.' Observe चिरं जीवति देवदत्त 'Devadatta lives long"

Thus भू+शप्+तिप्=भव+ति

Here applies the following sûtra

२१९६ । एरुः । ३ । ४ । ८६ ।

लोट इकारस्य उः स्यात् । भवतु ।

2196. In the Imperative, 'u' is substituted for 'i.'

Note —Thus ति becomes तु, अन्ति becomes अन्तु

Note —Prohibition must be stated in the case of affixes हि and नि of लोट् । In the case of these two affixes, the इ is not changed into उ, either because they have been so taught in the sûtras, or because the वा of sutra III 4 83 is understood here also and makes this rule an optional rule of limited scope as in sûtra III. 4 85 (व्यवस्थित विभाषा) Thus पचतु, पचन्तु ।

In fact, this sutra is confined to ति and न्ति only, and does not apply to हि to which the next sûtra applies

Therefore भव + ति = भवतु ॥

The 3rd Pers Singular optionally assumes the form भवतात् by the following rule

२१९७। तुह्योस्तातङ्ङाशिष्यन्यतरस्याम्। ७। १। ३५।

आशिषि तुह्योस्तातङ् वा स्यात्। अनेकाल्त्वात्सर्वादेशः। यद्यपि 'ङिच्च' इत्ययमपवादस्तथाप्यनन्यार्थङित्त्वेष्वनङादिषु चरितार्थ इति गुणवृद्धिप्रतिषेधसम्प्रसारणाद्यर्थतया सम्भवत्प्रयोजनङकारे तातङि मन्थर प्रवृत्त परेण बाध्यते। इहोत्सर्गापवादयोरपि समबलत्वात्॥

2197 तातङ् is optionally substituted for the affixes तु and हि of the Imperative, when benediction is meant

The substitute तातङ् consists of more than one letter and therefore replaces the whole of तु and हि and not only their final उ or इ ॥ This is by sûtra I I,55 S 45 But here an objector says, "the substitute तातङ् has an indicatory ङ् and therefore by the sûtra I 1 53 S 43, it will replace only the final, though it consists of more than one letter, just as the substitute आनङ् (VI 3 25) replaces only the final of मातृ and पितृ, or just as the substitute उवङ् replaces the final of roots only For the sûtra ङिच्च (I 1 53) is an apavâda or exception in anticipation to अनेकाल्शित् सर्वस्य (I 1 55)"

To this we reply "True, but the sûtra ङिच्च (I 1. 53) has its scope in affixes likes आनङ्, उवङ् &c where ङ् has no other force or indicatory power But in the case of तातङ् the indicatory ङ् finds its scope in preventing guna and vriddhi (I 1 5), and in effecting vocalisation (VI 1 16) &c

So the sutra I 1 53 applies there only where the indicatory ङ् has no other purpose In the case of तातङ् it seemed to apply with exhausted force, but that little is also set aside by the subsequent sutra अनेकाल्शित् &c I 1 55 For in the case of तातङ् the general rule अनेकाल् I 1 55 and the exceptional rule ङिच्च I 1 55 are of equal force, and therefore the maxim विप्रतिषेधे परं कार्यम् will apply, and the subsequent sutra I 1 55 will supersede ङिच्च I 1 53.

Therefore तातङ् replaces the *whole* affix तु

Thus भवतात् "May he be prosperous"

NOTE —The affix तातङ् being a substitute of हि, is like हि, and, therefore, rules propounded with regard to हि, will apply to तातङ् also Thus VI 4 105 says that after stems ending in short अ, the हि is elided therefore, after such words तातङ् should also be elided Therefore we cannot get the form जीवतात् त्वम् for जीवत्वम् ॥ This objection, however, is futile, for, in the sutra अतो हेः (VI 4 105), there is the anuvritti of हि from sutra VI 4 101 (हुझल्भ्यो हेर्धिः) ॥ So that अतो हेः should be construed as meaning "there is the elision of हि and not when it is of the form हि, and not when it assumes the form तातङ्" ॥

The object of ङ् in तातङ् is, as we have said above, for the sake of preventing Guna and Vriddhi It should not be said that the object of ङ् in तातङ् is for the sake of अन्त्यविधि by the application of sutra ङिच्च (I 1 53), just as the substitutes अनङ् &c (VII 1 93 and 94) apply to the finals For by so doing, तातङ् would replace only the उ of तु and the इ of हि, which is not desired And the case of तातङ् is to be distinguished from अनङ्, for in अनङ् the ङ् has no other object but to prevent sarvâdesa, but in तातङ् we see that ङ् has another object, namely, the prevention of Guna and Vriddhi and ङ् having thus found scope, the तातङ् substitute will be governed by the general rule अनेकाल्शित् सर्वस्य (I 1 55)

२१९८ । लोटो लङ्वत् । ३ । ४ । ८५ ।

लोटो लङ इव कार्यं स्यात् । तेन तामादय सलोपश्च । तथा हि ।

2198. The personal endings of the Imperative are as those of the Imperfect

This is an अतिदेश sutra, as in the लङ् there are the affixes ताम्, तम्, त, व and म, so also in the लोट् पचताम्, पचतम्, पचत, पचाव, पचाम ।

Q —If लोट् is like लङ्, why have we not the augment अट्, आट्, or the substitution of जुस् for झि (see III 4 111) in the case of लोट् also ?

A —The वा of sutra III 4 83 is understood in this sutra also, so that the analogy between लोट् and लङ् is a limited analogy and does not make all the rules which are applicable to लङ् equally applicable to लोट् also

Note —The Imperative being treated as the Imperfect we have the following substitutions

२१९९ । तस्थस्थमिपां तांतंतामः । ३ । ४ । १०१ ।

ङितश्चतुर्णाम् तामादय क्रमात्स्यु ।

2199 The affixes 'tâm', 'tam', 'ta' and 'âm' are the substitutes of the four affixes 'tas', 'thas', 'tha' and 'mip' respectively, of any 'la' which has an indicatory 'ङ'

Note —Thus अपचताम्, अपचतम्, अपचत, अपचम्, अपाक्ताम्, अपाक्तम्, अपाक्त, अपाक्षम् ।

२२०० । नित्यं ङितः । ३ । ४ । ९९ ।

सकारान्तस्य ङिदुत्तमस्य नित्य लोप स्यात् । 'अलोऽन्त्यस्य,' इति सस्य लोप । अपचाव । अपचाम

2200. There is always elision of the 's' of the first person of the affixes that come in the room of that 'la' which has an indicatory 'ङ'

Thus भू+शप्+तस्=भव+ताम्=भवताम्, भू+शप्+झि or अन्ति=भव+अन्तु=भवन्तु
भू+शप्+सि

Now applies the following —

२२०१ । सेर्ह्यपिच्च । ३ । ४ । ८७ ।

लोट सेर्हि. स्यात्सोऽपिच्च ।

2201 In the Imperative, 'हि' is substituted for 'सि', and this has not the indicatory 'प्' of 'सिप्' i e , it is acutely accented

Thus भव+सि=भव+हि

२२०२ । अतो हे. । ६ । ४ । १०५ ।

अत परस्य हेर्लुक्स्यात् । भव—भवतात् । भवतम् । भवत ।

2202 The Imperative affix हि is elided after a stem ending in short अ ॥

Therefore भव+हि=भव, or भवतात्,

भव+थ =भव+तम=भवतम्

भव+थ=भवत

भव+मि

Here applies the following —

२२०३ । मेर्निः । ३ । ४ ८९ ।

लोटो मेर्नि स्यात् ।

2203 In the Imperative, 'ni' is substituted for the affix 'mi'

Note —This supersedes the rule relating to the change of इ into उ, and the rule of *lopa*,

Therefore भव+मि=भव+नि

Here applies the following —

२२०४ । आडुत्तमस्य पिच्च । ३ । ४ । ९२ ।

लोडुत्तमस्या आगम स्यात्स पिच्च । हिन्योरुत्वं न । इकारोच्चारणसामर्थ्यात् । भवानि । भवाव । भवाम ।

2204 In the Imperative 'â' is the augment of the affixes of the first person and the termination is as if it had an indicatory 'प्'

Note —This is clear Thus in the Parasmaipada, we have आनि, आव आम । Thus करवाणि, करवाव, करवाम, करवामहै ।

Thus भव+आ+नि=भवानि ॥ So also भवाव and भवाम ॥

Note —In the case of भू the form could have been evolved without आट्, by the general rule भव + नि = भवानि (अतो दीर्घो यञि VII 3 101 S 2170) ॥ But the proper form could not have been evolved in the case of stems ending in ऋ as कृ which forms करवाणि &c

लोट् Imperative

	3rd Person	2nd Person	1st Person
Singular	भवतु or भवतात्	भव or भवतात्	भवानि
Dual	भवताम्	भवतम्	भवाव
Plural	भवन्तु	भवत	भवाम

—— o ——

Now we take up लङ् "Imperfect"

२२०५ । अनद्यतने लङ् । ३ । २ । १११ ।

अनद्यतनभूतार्थवृत्तेर्धातोर्लङ् स्यात् ।

2205 The affix लङ् comes after a verbal root employed in the sense of past before the commencement of the current day.

Note —The word अनद्यतन is a Bahuvrihi compound, meaning that which has not occurred during the course of the current day (*adyatana*)

Thus भू + लङ् = भू + शप् + ति

२२०६ । लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः । ६ । ४ । ७१ ।

एषु परेष्वङ्गस्याडागमः स्यात्स चोदात्तः ।

2206. अट् acutely accented is the augment of the verbal stem in the Aorist, Imperfect and the Conditional.

Note —Thus अकार्षीत्, अहार्षीत् अकरोत्, अहरत् and अकरिष्यत्, अहरिष्यत् ॥

Thus अभू + शप् + ति = अभव + ति

Here applies the following.

२२०७ । इतश्च । ३ । ४ । १०० ।

ङितो लस्य परस्मैपदमिकारान्तं यत्तस्य लोपः स्यात् । अभवत् । अभवताम् । अभवन् । अभवः । अभवतम् । अभवत । अभवम् । अभवाव । अभवाम ।

2207. And there is elision of the 'i' of that Parasmaipada affix which is the substitute of a 'la' having an indicatory 'ṅ'.

Note —Thus, for ति we have त् for सि we have स्, &c The इ of Atmanepada is, however, not elided, because the anuvritti of Parasmaipada is understood here from sutra III 4 97 Thus अपचत् अपाक्षीत्, but अपचावहि and अपचामहि ।

Thus अभवत्

लङ् Imperfect

	3rd Person	2nd Person	1st Person
Singular	अभवत् 'He became'	अभव	अभवम्
Dual	अभवताम्	अभवतम्	अभवाव
Plural	अभवन्	अभवत	अभवाम

— o —

Now we take up the लिङ् Potential or विधि लिङ्

२२०८। विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् ३।३।१६१।

एष्वर्थेषु द्योत्येषु वाच्येषु वा लिङ् स्यात्। विधि प्रेरणम्, भृत्यादेर्निकृष्टस्य प्रवर्तनम्। निमन्त्रणं नियोगकरणम्, आवश्यके श्राद्धभोजनादौ दौहित्रादे प्रवर्तनम्। आमन्त्रणं कामचारानुज्ञा। अधीष्ट सत्कारपूर्वको व्यापार। 'प्रवर्तनायां लिङ्' इत्येव सुवचम्। चतुर्णां पृथगुपादानं प्रपञ्चार्थम्।

2208. The affix 'Lin' comes after a verb, when the agent either commands, invites, permits, politely expresses a wish, asks questions, or prays

The word विधि means 'commanding or directing a subordinate such as a servant, &c', निमन्त्रण means 'giving invitation' such as inviting a daughter's son in Śraddha feast, &c, आमन्त्रण means 'expressing permission to do as one likes', अधीष्ट means 'to politely express a wish', सम्प्रश्न means 'a question', and प्रार्थना means 'a prayer'

The sûtra would have been better worded had Panini said प्रवर्तनायां लिङ्, instead of using the above four words which express different aspects of pravarta a or prompting one to act The employment of these four words separately in the sutra is merely an amplification

Thus भू + लिङ् = भू + ति = भू + त

Note —This excludes all other tense-affixes Thus —

(1) कटं कुर्यात् 'let him make the mat', ग्रामम् भवान् आगच्छेत् 'you come to the village',

(2 and 3) इह भवान् भुञ्जीत 'you will or may dine here', इह भवान् आसीत 'here you will or may sit',

(4) अधीच्छामो भवन्तं माणवकं भवानुपनयेत 'we wish that you should condescend to initiate this boy',

(5) किं भो व्याकरणमधीयीय उत तर्कम्? 'Sir, what shall I learn, the Grammar or the Logic'?

(6) भवति मे प्रार्थना व्याकरणं अधीयीय 'this is my prayer that I should learn Grammar'

२२०८ । यासुट् परस्मैपदेषूदात्तो ङिच्च । ३ । ४ । १०३ ।

लिङः परस्मैपदानां यासुडागमः स्यात्स चोदात्तो ङिच्च । ङित्त्वोक्तेर्ज्ञायते 'क्वचिदनुबन्धकार्येऽप्यनल्विधाविति प्रतिषेधः' इति । श्नादेशस्य शानच ङित्त्वमपीह लिङ्गम् ।

2209 When the Parasmaipada affixes of the Potential follow, then 'yâsut' acutely accented, is their augment, and the termination is regarded as having an indicatory 'n'

This debars सीयुट्, the उट् of यासुट् is indicatory, the real augment is यास् All augments being anudâtta, the present sûtra, therefore, especially uses the word udâtta, to show that this augment is an exception to the general rule Though लिङ् has an indicatory ङ्, and therefore by the rule I 1 56, its substitutes would also be regarded as having an indicatory ङ्, the repetition of the word ङित् in this sûtra, shows the existence of the paribhâshâ "that the ङ् belonging to ल does not influence its substitutes," in other words, the substitutes of लङ्, लिङ्, लुङ् and लृङ्, are not to be regarded as having an indicatory ङ् (लकाराश्रयङित्त्वमादेशानां न भवति) Or it indicates that the prohibition of अनल्विधौ of sûtra I 1 56 does sometime apply to the *letters* of an anubandha, in other words, the operations required by a particular anubandha *letter* do not sometimes take place, when the affix having that anubandha-letter is replaced by another which has it not This we further infer from the employment of the anubandha श in the substitute शानच् which replaces the शित् affix श्ना (see III. 1 83) The substitute could have been very well enunciated as आनच्, for replacing a शित् affix श्ना, it would have been शित् by virtue of स्थानिवद्भाव (I 1 56) In the Potential, the स् of यासुट् is elided by VII 2 79 So we get the forms कुर्यात्, कुर्याताम् and by applying III 4 108 and VI. 1 96, कुर्युः। For the Benedictive लिङ् the sûtra III. 4. 116 S. 2216, applies.

Thus भू+यास्+त

Then applies the following

२२१० । सुट् तिथोः । ३ । ४ । १०७ ।

लिङस्तकारथकारयोः सुट् स्यात् । सुटा यासुट् न बाध्यते । लिङो यासुट् तकारथकारयोः सुडिति विषयभेदात् ।

2210. The augment 'sut' is added to the affixes 'ta' and 'tha' when part of the affixes of the Potential and Benedictive.

The letters त and थ are the objects to which the augment सुट् is to the added; provided that the त and थ are the initial of the affixes employed in लिङ्।

The augment यासुट् is applied to लिङ् as such, in other words, लिङ् is there the आगमी, but in the case of सुट्, लिङ् is not the आगमी, but त् and थ् are the

आगमौ । The scope of यासुट् and सुट् being thus different, one does not debar the other

In the sûtra, the word लि is used, the इ of लि is merely for the sake of pronunciation

Thus भू+यासुट्+सुट् Now applies the following —

२२११ । लिङः सलोपोऽनन्त्यस्य । ७ । २ । ७९ ।

सार्वधातुकलिङोऽनन्त्यस्य सस्य लोपः स्यात् । इति सकारद्वयस्यापि निवृत्तिः । सुट् श्रवणं स्यादाशीर्लिङि । स्फुटतरं तु तत्रात्मनेपदे ।

2211 In the sârvadhâtuka Lin (i e Potential), the स which is not final (i ,e the स् of the augments यास् and सीय्), is elided

What is the स् which is not final ? The स् of the augments यासुट्, and सुट् (and सीयुट्) । Thus both स's are elided The स् of सुट् is heard in the Benedictive , and better still in the âtmanepada

Thus भू+शप्+यात्+त्

२२१२ । अतो येयः । ७ । २ । ८० ।

अतः परस्य सार्वधातुकावयवस्य 'या' इत्यस्य 'इय्' स्यात् । गुणः । यलोपः । भवेत् । 'सार्वधातुक—' इति किम् । चिकीर्ष्यात् । अप्येऽपवादत्वादन्यायेन हि अतो लोप एव बाध्येत । भवेदित्यादौ तु परत्वाद्दीर्घः स्यात् । भवेताम् ।

2212. After a Present stem ending in short अ, इय् is substituted for the sârvadhâtuka यास् (i e , the augment यास् of the Potential)

Thus भू+शप्+यास्+त्=भव+यास्+त्=भव+इय्+त् ॥ The अ+इ become guna and the य् is elided by VI 1 66 S 873 (लोपो व्योर्वलि) ॥ Thus we have भवेत् ॥

Note —The objector may say, the form चिकीर्ष्यात् will be so by the elision of अ under VI 4 48, (अतो लोपः) and so there is no necessity of reading the anuvṛtti of sârvadhâtuka in this sûtra, for when अ is elided by अतोलोपः VI 4 48, in the case of ârdhadhâtuka या the present rule cannot apply, as there is no base left which ends in अ ॥ To this we reply, this is not a good reason . for then in the case of पचेत् and यजेत् also, the rule अतो दीर्घो यञि (VII 3 101) would apply, and the अ of पच would require to be lengthened But that is not so The fact is that the present sûtra debars rule VII 3 101. Therefore, as this इय् substitute debars the lengthening of VII 3 101, so it would debar the *lopa* of VI 4 48. Therefore, if the anuvritti of sârvadhâtuka be not read into this sûtra, the इय् substitute would apply to ârdhadhâtuka also, and the lopa-elision VI. 4 48, would not help, as that would be superseded by this special rule. Therefore the anuvritti of "sârvadhâtuka" should be read into this sûtra.

TEXT —The above is stated on general grounds But if the maxim मध्ये-ऽपवादाः पूर्वान् विधीन् बाधन्ते नोत्तरान् (Apavâdas that are surrounded by the rules which teach operations that have to be superseded by the apavâda operations, supersede only those rules that precede, not those that follow them) be applied here, then the present sûtra would supersede only the preceding sûtra VI 4 48, and not the following sûtra VII 3 101 which would not be superseded by the present sûtra In this view also, the lopa alone being superseded, and not the dîrgha, there would have been lengthening in भवेत् &c , by the subsequent sutra, hence the anuvritti of 'Sârvadhâtuka' must be read into this sutra So also 3rd Dual भवेताम् ॥

Then 3rd Pl भव+इय्+झि

२२१३ । झेर्जुस् । ३ । ४ । १०८ ।

लिङो झेर्जुस् स्यात् । ज इत् ।

2213 In the Potential and Benedictive, 'jus' is the substitute of 'jhi', the ending of the first person plural Parasmaipada.

This debars अन्त (VII 1 3) The ज् is इत् or indicatory

Thus भू+शप्+यास्+झि=भव+यास्+उस्=भव+या+उस् (the स् being elided by VII 2 79 S 2211)

Now the sûtra अतो येय VII 2 80 S 2212, has been explained by Eastern Grammarians thus "after a stem in अ, the य् is replaced by इय्" According to this interpretation, we get भव+इया (the स् being elided by VII 2 79)+उस् ॥

Then the following sûtra requires आ+उ=उ or भवेयु ॥

२२१४ । उस्यपदान्तात् । ६ । १ । ९६ ।

अपदान्तादवर्णादुसि परे पररूपमेकादेशः स्यात् । इति प्राप्ते । परत्वान्नित्यत्वाच्च 'अतो येय' (२२१२) इति प्राप्तं । यद्यप्यन्तरङ्गत्वात्पररूपं स्यात्तथापि 'याम्' इत्यत्रैवास्य 'इय्' इति व्याख्येयम् । एवं च सलोपस्यापवाद इय् । 'अतो येय ' (२२१२) इत्यत्र तु सन्धिरार्षः । भवेयु । भवेः । भवेतम् । भवेत । भवेयम् । भवेव । भवेम ।

2214 For the अ or आ (not standing at the end of a Pada or full word)+उ of उस् the Tense-affix, the second vowel is the single substitute.

NOTE —The आत् is understood here This debars the guna substitution taught in VI 1 87 Thus भिन्द्या+उस्=भिन्द्यु, छिन्द्या+उस्=छिन्द्यु ॥ अदा+उस्=अदु, (लुङ् of दा) अया+उस्=अयु ॥ All these are examples of लिङ् (Potential) and लङ् (Imperfect) Thus भिन्द्+यासुट्+झि (the यासुट् is added by III 4 103)= भिन्द्+य+उस् (जुस replaced झि III 4. 108)=भिन्द्युस् ॥ अदा+सिच्+झि=अदा+०

(II 4 77)+झुस् (III 4 110)—अदा+उस्—अदु ॥ अ+वा+भि—अ+वा+जुस् (VI 4 111)=अयु ॥ The जुस् is also the substitute of भि in लिट् (Perfect) see III 4 82 When the preceding vowel is not अ or आ, this rule does not apply Thus the 3rd per pl of the Perfect of कृ is —चकृ+उस्—चक्रु ॥ So also from भी we have अबि॰+उस्—अबिभयु ॥ The word अपदान्तात् 'not being final in a 'pada' does strictly speaking, serve no good purpose in this sûtra For the *affix* उस् can never be added to a Pada, it must always be added to a stem, that has not yet risen to the rank of a Pada If उस्, however, be taken as the syllable उस् (whether an affix or part of an affix or not), then the limitation of अपदान्तात् becomes valid Thus का+उस्रा=कोस्रा, का+उषिता=कोषिता ॥ Most likely this word has been read here for the sake of the subsequent sûtra or because उस् syllable is taken here and not merely the affix उस् ॥

For here उस् comes after the आ, and therefore there should be the single substitute उ of the form of the second and so अतोयेय will find no scope here, for there is no या and the form would be भवयु ॥ To this there are two replies First according to Eastern Grammarians who interpret अतोयेय as "After a stem in अ, the या of यास् is replaced by इय्" ॥ In this view, the स् being elided by VII 2 79, we have भव+या+उस्, and here the sûtra अतोयेय must apply *first* and then the present sûtra, because VII 2 80, is a *subsequent* sûtra to the present in the order of Pâṇini, and because it is a *nitya* rule, because it will apply whether the combination required by VI 1 96, has taken place or not Thus we get भव+इया+उस्=भवेयु ॥ For if the pararûpa sandhi takes place *first*, then या+उस् becomes युस्, and so there is no occasion for the application of अतोयेय, for there is no या to be replaced, and so there is no इय् and we get भवयु ॥

The other view is, that the pararûpa sandhi of the present sûtra is antaranga, because the operation ordained by it is inside that of VII 2 80 and therefore it ought to apply first But in the present case, there is no occasion or its operation, because the *whole* यास् is replaced by इय् according to our interpretation

Thus the sûtra अतोयेय is an apavâda to the rule requiring the elision of य् taught by the sûtra VII 2 79 Thus we get भव+इय्+उस्, and here there is no अ preceding उ, and so the present sûtra cannot apply

The word येय in the sûtra is formed by या+इय, and या is exhibited without any case-termination Others say, the word is य the sixth case of या formed on the analogy of विश्वप by the elision of आ (VI 4 140) Then य+इय=य+इय (VIII 3 19) after this elision, there ordinarily would take place no sandhi; as this elision is considered asiddha (VIII 2 1) for the purposes of VI 1. 87 Contrary to this general rule, however, the sandhi takes place here and

we have भवेय by VI 1 87 The अ in इय is for the sake of pronunciation only The real substitute is इय् ॥

Some read the sûtra as अतो यास्थिय ॥ So that the sthânî is यास् and not या, and यास्थिय is a genitive compound

POTENTIAL or विधिलिङ्

	3rd Person	2nd Person	1st Person
Singular	भवेत्	भवेः	भवेयम्
Dual	भवेताम्	भवेतम्	भवेव
Plural	भवेयुः	भवेत	भवेम

——— o ———

Now we take up the Benedictive

२२१५ । लिङाशिषि । ३ । ४ । ११६ ।

आशिषि लिङस्तिङार्धधातुकसंज्ञः स्यात् ।

2215 When the sense is that of Benedication, the substitute of 'liṅ' are called 'ârdhadhâtuka', i e the personal endings of the Benedictive are 'ârdhadhâtuka'

This debars these affixes from being called *sârvadhâtuka* Being *ârdhadhâtuka* they take the augment इट्, and before these affixes the root does not take the Vikaranas शप् &c Thus from the root लू 'to cut', we have in the आशीर्लिङ्, लविषीष्ट, and from the root पू 'to purify', पविषीष्ट But in the विधिलिङ् (Potential), we have the proper Vikaranas &c as लुनीयात्, पुनीयात् ।

२२१६ । किदाशिषि । ३ । ४ । १०४ ।

आशिषि लिङो यासुट् किस्यात् । 'स्कोः —' (३८०) इति सलोपः ।

2216. The augment 'yâsut' comes after that 'liṅ' also which denotes benedication, and it is acutely accented and is treated as if it had an indicatory 'k'

The कित् of this sûtra refers to the personal affixes of the Benedictive mood and not to the augment यासुट्, for that would have been unnecessary, being already ङित् by the last rule ङित् and कित् are equal in prohibiting guna and vriddhi, but कित् is distinguished from ङित् inasmuch as ङित् causes the guna of जागृ (VII 3 85), and also there is distinction between them with regard to the change of semi-vowel to vowel (VI 1 15 and 16). Thus इज्यात्, इज्यास्ताम्, इज्यासुः, and जागर्यात्, जागर्यास्ताम् and जागर्यासुः । In the Potential, यजेत् (no samprasârana); in the Benedictive, इज्यात् (vocalisation) So also जागृयात् in the Potential.

Thus भू+यासुट्+त्॥ Then the स् is elided by VIII 2 29 S 380 Thus we get भू+यात्॥ What is the force of making the augment कित्? The next sûtra answers this

२२१७। क्ङिति च। १। १। ५।

गित्किन्ङिन्निमित्ते इग्लक्षणे गुणवृद्धी न स्तः। भूयात्। भूयास्ताम्। भूयासु। भूयाः। भूयास्तम्। भूयास्त। भूयासम्। भूयास्व। भूयास्म।

2217 And that, which otherwise would have caused guna or vriddhi, does not do so, when it has an indicatory क्, ग् or ङ्

Thus there is no guna of the ऊ of भू॥ So we have

आशिर्लिङ् Benedictive

	3rd Person	2nd Person	1st Person
Singul.	भूयात् May he become	भूयाः	भूयासम्
Dual	भूयास्ताम्	भूयास्तम्	भूयास्व
Plural	भूयासु	भूयास्त	भूयास्म

Note —The indicatory ङ् of the verbal tense affixes i e, लङ् लिङ्, लुङ् लृङ्, is an exception to this rule of ङित् This is an inference deduced from III 4 104 S 2216 which declares " when the sense is that of benediction, then the augment यासुट् of लिङ् is as if it were distinguished by an indicatory क " There would have been no necessity of making यासुट् a कित्, if लिङ् were a ङित्, but the very fact of making यासुट् a कित् indicates by implication or is ज्ञापक that the final ङ of लिङ्, लङ् &c does not make these tense affixes ङित् Thus in लङ् or Imperfect tense we have अचिनवत् " he collected " (अचिनु+लङ्= अचिनु+अत्=अचिनो+अत्=अचिनवत्).

२२१८। लुङ्। ३। २। ११०।

भूतार्थवृत्तेर्धातोर्लुङ् स्यात्।

2218. The affix लुङ् comes after a verb in the sense of past time.

The लुङ् forms what is known as aorist. It is in fact the name of the aorist, as the whole of this affix is replaced by other personal terminations See III. 1. 43 and subsequent sûtras

" The aorist has reference to a past time indefinitely or generally, without reference to any particular time An action done before today is expressed by the perfect or imperfect, whatever remains for the aorist is, therefore, to express a past action, done very *recently*, say, in the course of the current day or having reference to a present act. Aorist, therefore, merely implies the completion of an action at a past time *generally*, and also an action done at a very recent time."

२२१९ । माङि लुङ् । ३ । ३ । १७५ ।

सर्वलकारापवाद ।

2219 The affix 'Lun' comes after a verb when the word 'mân' is used in connection with it

This sets aside all other tense-affixes As मा कार्षीत् 'let him not do' मा हार्षीत् 'let him not take'

How have we then the Imperative and the Future tenses in the following sentence instead of the Aorist? मा भवतु तस्य पापं मा भविष्यति। This sentence is against good usage Or, we may explain it by saying that there is another मा which has not the indicatory ङ, and with that मा, other tenses may be used The augment is elided after the prohibitive particle मा, by VI 4 74

२२२० । स्मोत्तरे लङ् च ॥ ३ । ३ । १७६ ॥

स्मोत्तरे माङि लङ् स्याल्लुङ् च ।

2220 When the word 'mân' is followed by 'sma', the affix 'Lan' as well as 'Lun' may be employed after a verbal root.

By च we introduce लुङ् into the aphorism Thus मास्म करोत् or कार्षीत् 'let him not make', मास्म हरत् or हार्षीत् 'let him not take'

२२२१ । च्लि लुङि । ३ । १ । ४३ ।

शबाद्यपवाद ।

2221 When लुङ् follows, the affix च्लि is added to the verbal root

It debars the Mode-affixes शप् and the rest

२२२२ । च्लेः सिच् । ३ । १ । ४४ ।

इचावितौ ।

2222 Of च्लि, सिच्, is the substitute.

The इ of सिच् is for the sake of pronunciation, the च is for accent, and the real affix is स्

२२२३ । गातिस्थाघुपाभूभ्यः सिचः परस्मैपदेषु । २ । ४ । ७७ ।

एभ्य सिचो लुक्स्यात् । गापाविहेणादेशपिबती गृह्येते ।

2223. There is luk-elision of the affix सिच् in the Parasmaipada, after the verbs गा 'to go,' स्था 'to stand', the verbs called घु (I. 1. 20), पा 'to drink' and भू 'to be.'

गा is the substitute of इण् 'to go' (II 4 45) and not गा 'to sing' the form assumed by गै ॥ and पा is that root which means 'to drink', and not पा 'to protect'

२२२४ । भूसुवोस्तिङि । ७ । ३ । ८८ ।

'भू' 'सू' एतयोः सार्वधातुके तिङि परे गुणो न स्यात् ।

2224 भू 'to be' and सू 'to be born' get no guna before an immediately following Personal ending which is Sârvadhâtuka

The सू refers to the Adâdi root (21) in which the Present character is dropped, and does not refer to Divâdi सूयति (24) or Tudadi सुवति (115) roots because in these two, the mode-affixes श्यन् and श intervene between the तिङ् and the root, and so the root is not *immediately* followed by the तिङ् ॥

२२२५ । अस्तिसिचोऽपृक्ते । ७ । ३ । ९६ ।

'सिच्' च 'अस्' चेति समाहारद्वन्द्वः । सिच्छब्दस्य सौत्रं भत्वम् । अस्तीत्यव्ययेन कर्मधारयः । ततः पञ्चम्याः सौत्रो लुक् । विद्यमानात्सिचोऽस्तेश्च परस्यापृक्तस्य हल ईडागमः स्यात् । इति ईट् न । इह सिचो लुप्तत्वात् । अभूत् । 'हल' किम् । वेधिषि । 'अपृक्तस्य' इति किम् । वेधिष्ट । अभूताम् ।

2225 A single consonantal sârvadhâtuka affix gets the augment ईट्, after अस् 'to be' and after the Aorist character सिच् when the स of अस् and सिच् are not elided

The सिच् plus अस् have become a Samâhâra Dvandva compound, declined in the Ablative Singular The च् of सिच् has not become क् and then ग् for सिचस् is considered here as a Bha base by Sûtra-license

The words of this sûtra require a little explanation It consists of four words 1 अस्ति (an Indeclinable meaning "when present") 2 सिच्, 3 अस्, 4 अपृक्ते ॥ The सिच् + अस् has become सिचस् a Samâdhâra Dvandva compound meaning "the Mode-affix सिच् and the root अस् *to be*" In forming the compound, the word सिच् is not treated as a Pada, but as a Bha, and so the च् is not changed to क् or ग् i e, the compound is not सिगस्, as in वागर्थं ॥ This is a Sûtra license

The word अस्ति is an Indeclinable meaning "when present", i e, when अस् and सिच् are present as सिच् and अस् without the elision of स् ॥ Then this अस्ति is compounded with सिचस् as a Karmadhâraya compound, and we have अस्ति-सिचस् ॥ Then this compound takes the Ablative affix अस् and so we have अस्ति-सिचसः ॥ But this Ablative ending is elided as a Sûtra-anomaly and we have अस्तिसिचस् literally meaning "after *sich* and *as*, when existing (as such)"

This sûtra however does not apply here, because सिच् is non-existent Therefore we have अभूत्, अभूताम् ॥

As आसीत्, आसीः, अकार्षीत्, अवात्सीत् ॥ Why do we say *consonantal ?* Observe देविथ Why do we say a single-consonant affix ? Observe भैत्सीत् and अभैत्सीत् ॥

Vârt —Prohibition of the sthânivad-bhâva must be stated when आह् is substituted for ब्रू (III 4 84), and भू for अस् (II 4 52), before the augment ईट् ॥ Therefore not here आत्थ and अभूत् ॥ The word आत्थ is thus formed आह्+सिप्=आह्+थल् (III 4 84)=आथ्+थ (VIII 2 35)=आत्+थ (VIII 4 55) =आत्थ ॥

Note —This round about explanation of Bhattoji Dikhshit is for the following reason —

According to Ancient Grammarians the word अस्तिसिच् is a Samâhara Dvandva of *asti* and *sich,* meaning "the verb अस् and the affix सिच्" ॥ And the Ablative singular of *asti-sich* is *asti-sichas* meaning "after the verb *as* and the affix sich" But the compound asti-sich will require the Samasanta टच् (V 4 106) and the word would be asti-sicha, a vowel-ending pratipadika If it be said that the Samâsânta टच् is *anitya,* then there is this difficulty that सिच् should be placed first in forming the compound, i e, we should have सिजस्ति because सिच् consists of fewer letters than अस्ति (अल्पाच्तरम् II 2 34) If it be said that this rule is also *anitya,* because Pânini himself violates it in the sûtra समुद्राभ्राद् घ (IV 4 118), where *samudra* is placed first and not *abhra*, even then when अस् is changed to भू in the example अभूत्, this sûtra will apply, because भू is considered as sthanivat to अस् ॥ And similarly in अभात् and अस्नात् the elided सिच् will be sthanivat and so there will be ईट् ॥ To prevent all these difficulties, Bhattoji has given the above explanation

The 3rd Per Plural is अभू+सिच्+झि=अभू+o+झि

Now considering the luk elided zero as sthanivat to सिच्, the following sûtra appears for application.

२२२६ । सिजभ्यस्तविदिभ्यश्च । ३ । ४ १०९ ।

सिचोऽभ्यस्ताद्विदेश्च परस्य ङित्संज्ञिनो झेर्जुस् स्यात् । इति प्राप्ते ।

2226 (In those tenses which are marked with an indicatory 'ṅ') 'jus' is the substitute of 'jhi', when it comes after an Aorist in 'sich', or the Imperfect of a reduplicated verb, or the root 'vid' (to know).

This would make अभू+झि=अभू+जुस्

But this does not apply, on account of the following sûtra.

२२२७ । आतः । ३ । ४ । ११० ।

सिज्लुक्यादन्तादेव झेर्जुस् स्यात् । अभूवन् । अभूः । अभूतम् । अभूत । अभूवम् । अभूव । अभूम ।

2227 When सिच् is elided, then the झि is not changed to जुस् except when the stem ends in long आ ॥

The Present Sûtra says that after verbs in which सिच् has been elided, जुस् does not replace झि in the case of any other verb than that which ends in long आ, it is thus a *niyama* rule

Thus, by rule II 4 77, S 2223, सिच् is elided after the verb भू, but as भू does not end in long आ, its 3rd person plural Aorist will not be in जुस् । Thus, अभूवन् । Here, by the last rule, and on the maxim that 'though सिच् is elided, yet its force remains, (I 1 62 S 262) जुस् would have replaced झि, but the present sûtra prohibits that But where the सिच् is not elided, there, of course, जुस् does come Thus अकार्षुः, अहार्षुः ।

Thus we have अभू+झि अभू+अन्ति (झोऽन्तः VII I 3 S 2174)=अभू+अन्त् (इतश्च III 4 100 S 2207)=अभू+वुक् (भुवो वुक् VI 4 88, S 2169)+अन् (संयोगान्तस्य लोपः VIII 2 23 S 54)=अभूवन् ॥

The 2nd Per Sing is अभू+सिच्+सि=अभू+o+स्=अभूः ॥ 2nd Per Dual is अभू+सिच्+थस्=अभू+o+थस्=अभू+तम्=अभूतम् । In the same manner अभूत ॥

The First Pers sing is अभू+सिच्+मिप्=अभू+o+अम्=अभू+वुक्+अम्=अभूवम् ॥ So also अभूव, अभूम ॥

	Singular	Dual	Plural
Third Person	अभूत्	अभूताम्	अभूवन्
Second Person	अभूः	अभूतम्	अभूत
First Person	अभूवम्	अभूव	अभूम

——— o ———

The augment अ of अभूत् &c, is sometimes not added, when it is in combination with the particle मा, according to the following —

२२२८ । न माङ्योगे ॥ ६ । ४ । ७४ ॥

अडाटौ न स्तः । मा भवान् भूत् । मा स्म भवत् भूद् वा ।

2228 In connection with the prohibitive particle मा, the augment अट् or आट् is not added in the Aorist, Imperfect and the Conditional

Thus मा भवान् भूत् or मा स्म भवत् or भूत् ॥

So also मा भवान् कार्षीत्, मा भवान् हार्षीत्, मास्म करोत्, मा स्म हरत्, मा भवानीहिष्ट, मा भवानीक्षिष्ट, मा स्म भवानीहत, मा स्म भवानीक्षत ॥

Now we take up the conjugation of भू in लृङ् ॥ The force of लृङ् is to denote condition antecedent added to futurity, as shown in the following sutra

२२२८ । लिङ्निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ ॥ ३ । ३ । १३९ ॥

हेतुहेतुमद्भावादि लिङ्निमित्तं तत्र भविष्यत्यर्थे लृङ् स्यात्क्रियाया अतिपत्तौ गम्यमानायाम् । अभविष्यत् । अभविष्यताम् । अभविष्यन् । अभविष्यः । अभविष्यतम् । अभविष्यत । अभविष्यम् । अभविष्याव । अभविष्याम ।

2229 Where there is a reason for affixing '*Lin*,' the affix '*Lrin*' is employed in the Future tense, when the non-completion of the action is to be understood

The words 'in denoting future time' are understood here The reasons for affixing लिङ् are such, as, cause and effect &c mentioned in sûtra III 3 156 and 157 &c The लृङ् is called the conditional tense "It comes in the conditional sentences in which the non-performance of the action is implied or where the falsity of the antecedent is implied as a matter of fact It usually corresponds to the English pluperfect conditional, and must, in Sanskrit, be used in both the antecedent and the consequent clauses"

Thus सुवृष्टिश्चेदभविष्यत् तदा सुभिक्षमभविष्यत् 'if there had been good rain, then there would have been plenty of food, or if there were to be good rain then there would be plenty of food' It is implied that there was not good rain, nor consequent plenty or that the occurrence of good rain is dubious, and the desirable consequence equally so

So also here, दक्षिणेन चेद्यास्यन्न शकटं पर्याभविष्यत् 'if he were to go by the right side, the carriage would not be upset', यदि कमलकम् आह्वास्यन् न शकटं पर्याभविष्यत् 'if he were to call Kamalaka (which he will not), the carriage would not be upset', अभोक्ष्यत भवान् घृतेन यदि मत्समीपम् आगमिष्यत् 'you would eat food with clarified butter, if you (were to) come to me (but you will not come)"

All these sentences refer to future time The non-upsetting is a future contingency and is an effect, the cause of which is the 'calling of Kamalaka' The speaker—having apprehended the cause and effect, and having also learned from other sources that such an effect will not take place, that is to say, that Kamalaka will not be called, and the carriage will be upset—has employed this conditional tense to express his idea The whole sentence यदि कमलकम् &c really gives this sense —That both action, 'the calling' and 'the non upsetting', which are subjects of a future time, and which are related as cause and effect, will not be completed, that neither Kamalaka will be called, nor the impending fate averted from the carriage. **The sûtra may also be thus rendered according to Professor Bohtlingk . —In a condi-**

tional sentence, which would require a Potential according to III 3 156 the conditional tense is used, if the sense is that of Future time, when the action is not complete

Thus भू + ऌङ् = भू + स्य + तिप् (III 1 33 S 2186) = भू + अट् + स्य + त = भो + इ + स्य + त = अभविष्यत् ॥

	Singular	Dual	Plural
Third person	अभविष्यत्	अभविष्यताम्	अभविष्यन्
Second person	अभविष्यः	अभविष्यतम्	अभविष्यत
First person	अभविष्यम्	अभविष्याव	अभविष्याम

Thus we have conjugated भू in all the ल-kâras except the Vedic लेट् ॥

The author now gives some rules about the adding of Prepositions to the verbs and the changes of meaning and conjugation which such addition induces

The first question is, where are these prepositions to be placed In English they are generally placed after the verb, in the Vedas they are placed any where in the sentence, but Panini restricts the use in Classical Sanskrit by the following —

२२३० । ते प्राग्धातोः ॥ १ । ४ । ८० ॥

ते गत्युपसर्गसंज्ञका धातोः प्रागेव प्रयोक्तव्याः ।

2230 The particles called gati and upasarga are to be employed before the verbal root (that is to say, they are prefixes)

The word ते has been employed to include the term उपसर्ग also.

The list of prepositions has already been given in the sûtra उपसर्गाः क्रियायोगे (I 4 59 and 60, S 22 and 23) Thus प्र + भवानि (Imperative 1st Pers Sing) Here applies the following sûtra

२२३१ । आनि लोट् ॥ ८ । ४ । १६ ॥

उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य लोडादेशस्यानीत्यस्य नस्य णः स्यात् । प्रभवाणि । * दुरः षत्वणत्वयोरुपसर्गत्वप्रतिषेधो वक्तव्यः * । दुःस्थितिः । दुर्भवानि । * अन्तःशब्दस्याङ्किविधिणत्वेषूपसर्गत्वं वाच्यम् * । अन्तर्धा । अन्तर्धिः । अन्तर्भवाणि ।

2231. The न of आनि, the affix of the Imperative, 1st Person, is changed into ण, when it follows a letter competent to cause such a change, standing in an Upasarga.

The word आनि is the 1st person singular termination of the Imperative. Thus प्रभवाणि Similarly प्रवपाणि " Let us cultivate or sow

Note Why do we say 'the Imperative'? Observe प्रवपाणि मांसानि ॥ Here आनि is the neuter plural termination, and the word means प्रकृष्टा वपा येषु, तानि ॥

According to Padamanjari, the employment of the word लोट् in the sûtra is redundant For without it also आनि would have meant the *Imperative* affix, and not the Neuter termination, on the maxim of अर्थवद् ग्रहणे &c Moreover in the *noun* प्रवपाणि, प्र is not an upasarga at all, on the maxim यत् क्रियायुक्ताः प्रादयस्तं प्रति गत्युपसर्ग-संज्ञे भवतः ॥

Vârt The Upasarga दुर् is not to be treated as an upasarga, when षत्व or णत्व is to be effected That is to say, the र् of दुर् does not cause the subsequent स् or न् to be changed to ष and ण, respectively Thus दुःस्थितिः, दुर्भवानि ॥

Vârt The Indeclinable word अन्तर् should be treated as an upasarga for the application of (1) अङ् विधि namely the affixing of अङ् by III 3 106 S 3283 आतश्चोपसर्गे, as अन्तर्+धा+अङ्=अन्तर्धा, (2) किविधि namely the application of कि by उपसर्गे घोः किः (III 3 92 S 3270), as अन्तर्+धा+कि=अन्तर्धि (3) णत्व विधि as अन्तर्भवाणि ॥

२२८२ । शेषे विभाषाऽकखादावषान्त उपदेशे ॥ ८ । ४ । १८ ॥

उपदेशे कादिखादिषान्तवर्जे गदनदादेरन्यस्मिन्धातौ परे उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य नेर्णत्वं वा स्यात् । प्रणिभवति-प्रनिभवति । इहोपसर्गाणामव्यवस्थितत्वेऽपि संहिता नित्या । तदुक्तम्—

संहितैकपदे नित्या नित्या धातूपसर्गयोः ।

नित्या समासे वाक्ये तु सा विवक्षामपेक्षते ॥

इति । धात्वर्थनिर्देशोऽयमुपलक्षणम् । भागादयोऽर्था भवतीत्यादावुपलभ्यन्त इत्यादर्थात् । उपसर्गास्त्वर्थविशेषस्य द्योतकाः । प्रभवति । पराभवति । संभवति । अनुभवति । अभिभवति । उद्भवति । परिभवतीत्यादौ विलक्षणार्थावगतेः । उक्तं च—

उपसर्गेण धात्वर्थो बलादन्यत्र नीयते ।

प्रहाराहारसंहारविहारपरिहारवत् ॥

इति । 'एध ॥ वृद्धौ' । स्पष्टमत्र षट्लिङ्गदमुदाहरणम् ।

2282 In the remaining verbs, optionally the न of नि is replaced by ण, when it is preceded by an upasarga competent to cause the change, provided that, in the original enunciation, the verb has not an initial क or ख, nor ends with ष ॥

The words नेः and उपसर्गात् are understood in the sûtra The word शेषे means verbs other than those mentioned in VIII 4. 17 S 2285 namely, other than गद, नद &c Thus प्रणिभवति or प्रनिभवति, प्रणिभिनत्ति or प्रनिभिनत्ति ॥

Why do we say अकखादौ "not beginning with क or ख"? Observe प्रनिकरोति प्रनिखादति ॥ Here there is no change.

Why do we say अषान्त "not ending in ष"? Observe प्रतिपिनष्टि ॥

Why do we say उपदेशे "in original enunciation"? So that the prohibition may apply to forms like प्रतिषकार, प्रतिषखाद, प्रतिषेधयति (VIII 2 41 S 295) Here षकार &c, do not begin with क or ख nor does षिध् end with ष but with ध् (VIII 2 41) but in the Dhâtupâṭha the verb कृ and खद् begin with क and ख and षिध् ends with ध्, and hence the rule will not apply So also in प्रतिषेद्धा and प्रतिषेधयति from the root षिध् ॥ Here though the verb now ends with ष by VIII 2 36, S 295 yet in the original enunciation or Dhâtupâṭha, it ends with ध ॥

An objector may say "what is the necessity of using the word *optionally* in the sûtra, when the present sûtra is governed by the word संहितायाम् (VI 3 114 S 1035) So where there is no samhitâ, there will be no षत्व change, and as upasargas are not *compounded* with the verb before which they are placed, there is no compulsory samhitâ" To this we reply "No The samhitâ is *compulsory*, even though the upasarga may not be compounded with the root as here" The following verse mentions this —

verse

The Samhitâ is compulsory (1) in a Pada (complete word), (2) in a dhâtu (verb) preceded by an upasarga, and (3) in compounds (Samâsa) But the Samhitâ is *optional* between the words of a sentence

———o———

The root भू means सत्ता "to be" in the Dhâtupâtha, and वृध "to increase" &c All these meanings are merely illustrative For we find in the example यागात् स्वर्गो भवति "By sacrifice Heaven is produced or attained," that the root भू has the meaning of 'to produce' So every root has many meanings The upasargas when added to a root, do not give it a new meaning, but limit the particular meaning In other words, out of many meanings that a root possesses, a particular meaning is specified by the employment of a particular upasarga.

Thus प्रभवति "He conquers," पराभवति "He defeats", संभवति "It is possible"

* अनुभवति "He experiences" अभिभवति "He is overpowered"

उद्भवति "It springs forth" परिभवति "He subdues"

Therefore we have the following verse By an upasarga the sense of the root is forcibly modified, such as the root हृ "to lose", in प्रहार means "a blow", आहार "food", संहार "destruction", विहार "sport" परिहार "avoidance"

Here ends the conjugation of the Parasmaipada root भू ॥

ATMANEPADA

Now we take up the conjugation of the root एध "to increase" The thirty-six roots beginning with एध and ending with कत्थ are Anudâtteta That is, the final अ in एध &c has anudatta accent and is indicatory of इत्

First we conjugate it in लट् Present Tense, 3rd Pers sing

Thus एध्+त=एध्+शप्+त=एध्+अ+त

Here applies the following sûtra

२२३३ । टित आत्मनेपदानां टेरे ॥ ३ । ४ । ७९ ॥

टितो लस्यात्मनेपदानां टेरेत्वं स्यात् । एधते ।

2233 The substitute ए replaces the last vowel, with the consonant that follows it, of the 'Atmanepada' substitutes of that 'la' which has an indicatory 'ट'

Thus एध+त=एध+त्+ए=एधते ॥ The 3rd Pers Dual is एध+आताम्

Now apply the following sûtras —

२२३४ । सार्वधातुकमपित् ॥ १ । २ । ४ ॥

अपित्सार्वधातुकं ङिद्वत्स्यात् ।

2234 A *Sârvadhatuka* (III 4 113 S 2166) affix not having an indicatory प् is like ङित् ॥

The affix आताम् is therefore ङित्, and consequently the following sûtra applies

२२३५ । आतो ङितः ॥ ७ । २ । ८१ ॥

अतः परस्य ङितामाकारस्य इय् स्यात् । एधेते । एधन्ते ।

2235. For the आ being a portion of a sârvadhâtuka Personal ending which is ङित् (i e. आते, आथे, आताम् and आथाम्), coming after a Verbal stem ending in short अ, there is substituted इय् ॥

Thus एध+आताम्=एध+इयताम्=एध+इताम् (लोपो व्योर्वलि VI 1 66 S 873) =एधेताम्=एधेते ॥ So also एधन्ते ॥ The 2nd Pers Sing is एध+थास् Now applies the following sûtra —

२२३६ । थासस्से ॥ ३ । ४ । ८० ॥

टितो लस्य थासः से स्यात् । एधसे । एधेथे । एधध्वे । 'अतो गुणे' (१९१) । एधे । एधावहे । एधामहे ।

2236 The word 'se' is the substitute of 'thâs' in those tenses that have an indicatory 'ट'.

Thus एध्+अप्+थास्=एध्+अप्+से=एधसे ॥ Similarly एधेथे, एधध्वे ॥ The 1st Per Sing is एध+इ=एध+ए (III 4 79 S 2233)=एधे (VI 1 97 S 191) So also एधावहे, एधामहे ॥

Conjugation of एध् 'to increase' in लट् Present Tense

	3rd Person	2nd Person	1st Person
Singular	एधते	एधसे	एधे
Dual	एधेते	एधेथे	एधावहे
Plural	एधन्ते	एधध्वे	एधामहे

———— o ————

लिट् Perfect Tense

In लिट् we have एध+त ॥ Here applies the following

२२३७ । इजादेश्च गुरुमतोऽनृच्छः ॥ ३ । १ । ३६ ॥

इजादिर्यो धातुर्गुरुमानृच्छत्यन्यस्ततः आम् स्याल्लिटि । 'आमो मकारस्य नेत्त्वम्' । आस्कासोराम्विधानाज्ज्ञापकात् ।

2237 The affix आम् is used when लिट् follows, after a root beginning with a vowel (except अ or आ) and which has a heavy vowel but not after the root ऋच्छ 'to go'

The म् of आम् is not इत् or indicatory This we infer from आम् being taught with regard to the roots आस् and कास् in sutra कास्प्रत्ययादाममन्त्रे लिटि (III 1 35 S 2306) and दयायासश्च (III 1 37 S 2324) If म् were indicatory, then कास+आम्=का+आ+स्=कास्, similarly आस्+आम् would have remained आस्, for the force of indicatory म् is to place the affix after the penultimate vowel So there would have been no need of teaching आम् after कास् and आस् roots, as it can produce no change in them The fact, that it is so taught, leads to the conclusion (jñâpaka) that म् is not indicatory

Thus एध्+त=एधाम्+त ॥ Now applies the following sûtra

२२३८ । आमः ॥ २ । ४ । ८१ ॥

आमः परस्य लुक् स्यात् ।

2238 There is luk-elision in the room of that tense affix (लि) which comes after आम् of the Perfect

Thus एधाम्+त=एधाम्+o

Then the following sûtra appears

२२३९ । कृञ्चानुप्रयुज्यते लिटि ॥ ३ । १ । ४० ॥

आमन्ताल्लिट्परान् कृभ्वस्तयोऽनुप्रयुज्यन्ते । 'आम्प्रत्ययवत्कृञोऽनुप्रयोगस्य' (२२४०) इति सूत्रे कृञ्ग्रहणसामर्थ्यादनुप्रयोगोऽन्यस्यापीति ज्ञायते । तेन 'कृभ्वस्तियोगे-' (२११०) इत्यत्र 'कृञो द्वितीय-

(५।४।५८) इति ञकारेण प्रत्याहाराश्रयणात्कृभ्वस्तिलाभः । तेषां क्रियासामान्यवाचित्वादाम्प्रकृतीनां विशेषवाचित्वात्तदर्थयोरभेदान्वयः । सम्पदिस्तु प्रत्याहारेऽन्तर्भूतोऽप्यर्थान्तरवाचित्वान्न प्रयुज्यते । कृञस्तु क्रियाफले परगामिनि परस्मैपदे प्राप्ते ।

2239 After a verb which ends with आम्, the verb कृ 'to do' is annexed, when लिट् follows

After the verbs formed by taking the augment आम्, the perfect tense of कृ is added, to form their Perfect The word कृ includes also the verbs भू and अस् ॥ This we infer from the next sûtra आम् प्रत्ययवत् (I 3 63 S 2240) from the fact that कृ root is specifically mentioned in it as an anuprayoga or auxiliary verb For the sûtra I 3 63 is confined to anuprayoga कृ, *implying* thereby that there are *other* anuprayoga verbs also which are not governed by that sutra I 3 63 In fact, the word कृञ् of the present sûtra is a Pratyâhâra or a formula, formed with the कृ of the sutra कृभ्वस्तियोगे (V 4 50) and the ञ् of the sûtra कृञो द्वितीय (V 4 58), and thus, as a pratyâhâra कृञ् means and includes कृ भू and अस् also The roots कृ, भू and अस् denote *action in general*, while the bases in आम् such as ईक्षाम् denote a *particular* action, and hence when the auxiliary कृ, भू or अस् is combined with आम् ending base, the two senses, namely the general sense of the auxiliary and the particular sense of the आम् ending verb, coalesce into one and give one full indivisible sense Thus the syntactical connection is indissoluble or abheda-anvaya

Therefore, though the root सम्पद् is included in the Pratyâhâra कृञ् (for that pratyâhâra extends over eight sûtras V 4 50 to V 4 58 and सम्पद् is in sûtra V 4 53) yet that root is not applicable here, because it does not denote *mere* action and so can never form an *abheda-anvaya* with the main verb

Now the auxiliary कृ because it has an indicatory ञ् would take the affixes of the Parasmaipada when the fruit of the action accrues to another, by force of I 3 72, but it is prevented by the following

२२४० । आम्प्रत्ययवत्कृञोऽनुप्रयोगस्य ॥ १ । ३ । ६३ ॥

आम्प्रत्ययो यस्मादित्यतद्गुणसंविज्ञानो बहुव्रीहिः । आम्प्रकृत्या तुल्यमनुप्रयुज्यमानात्कृञोऽप्यात्मनेपदं स्यात् । इह 'पूर्ववत्' इत्यनुवर्त्य वाक्यभेदेन सम्बध्यते । पूर्ववदेवात्मनेपदं न तु तद्विपरीतमिति तेन कर्त्रगेऽपि फले इन्दांचकारेत्यादौ न तङ् ।

2240 When the principal verb that takes the affix आम is Atmanepadi, then the verb कृ when subjoined thereto as an auxiliary, will similarly be Atmanepadi, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

This sûtra applies where the fruit of the action does not accrue to the agent The question is what conjugation, parasmai or atmanepada, do the auxiliaries take, in forming the periphrastic perfect? This sûtra supplies the answer The auxiliary कृ follows the conjugation of its principal, the other auxiliaries do not Thus the root एध (to increase, prosper) is atmanepadi, therefore in forming the periphrastic perfect, the verb कृ will be also in the atmanepada

But the other auxiliaries भू and अस् retain their own peculiar conjugation and are not influenced by the conjugation of their principal Thus एधाम्बभूव, एधामास

The word âm-pratyaya of the sûtra is a Bahuvrihi, in which the force is that of atadguna samvijnâna That is, the root *without* the affix आम् is meant here, and not *along* with or qualified by the actual presence of आम् ॥ It means 'that after which the affix आम् comes' Of the verb kri*n*, when subjoined to another as an auxiliary, the termination is that of the âtmanepada, like the verb that takes the affix आम् ॥

Note—If this sûtra enjoined a rule of injunction (vidhi), then there would be the termination of the âtmanepada even in examples like उब्जाञ्चकार and उदुम्भाञ्चकार where the fruit of the action accrues to the agent This is no valid objection to the present sûtra It is to be interpreted in both ways, that is, both as a vidhi (a general injunction) and a niyama (a restrictive injunction) How is that to be done? Because the word "pûrvavat" of the immediately preceding Ashtâdhyâyi sûtra is to be read in the present aphorism also and thus there are two sentences That is, there is âtmanepada of the auxiliary, when the Primary verb is âtmanepadi, but not the contrary Thus बृह् (to appear with great splendour) is originally parasmaipadi and the auxiliary after it will be parasmaipada even when the fruit of the action accrues to the agent, as बृन्हाञ्चकार (he appeared with great splendour) The second explanation, in that case, will be for the sake of establishing a niyama or restrictive rule

It has already been said above, that the auxiliary verbs कृ, भूand अस् are used in forming the periphrastic perfect This is done by force of the aphorism III I, 40 S 2239 कृञ्चानुप्रयुज्यते लिटि, meaning, the verb kri*n* is annexed in the perfect tense, to verbs that take आम् In this sutra (III I 40) the word kri*n* is a pratyâhâra, implying the verbs कृ भू and अस् It might be asked how is this pratyâhâra formed? The word kri is taken from the fourth word of sûtra V 4. 50, अभूततद्भावे कृभ्वस्तियोगे &c, and the letter ञ् is taken from sûtra V 4 58 कृञोद्वितीय &c, This is the way in which the commentators explain, how not only the verb kri*n* is used as an auxiliary in forming the periphrastic per-

fect, but also the verbs भू and अस् These three verbs denoting absolute action, unmodified by any especial condition, have in all languages been fixed upon as the best auxiliaries

It must, however, be noted that the word krin in this sûtra is not used as a pratyâhâra and consequently does not include the verbs भू and अस्

Therefore कृ requires here Atmanepada termination

Thus एधाम्+कृ+त ॥

Now applies the following —

२२४१। लिटस्तझयोरेशिरेच् ॥ ३।४।८१ ॥

लिडादेशयोस्तझयोः एश्, 'इरेच्, एतौ स्तः । एकारोच्चारणं ज्ञापकं 'तङादेशानां टेरेत्वं न', इति। तेन डारौरसां न। 'कृ, 'ए' इति स्थिते।

2241 The words 'es' and 'irech' are the substitutes of 'ta' and 'jha' respectively in the Perfect tense

The श् of एश् indicates that it replaces the whole of the affix त (I 1 55). The च् of इरेच् is for the sake of accent (VI 1 165) Thus चक्रे, चक्राते, चक्रिरे।

Why are the substitutes taught here as ए and इरे and not as अ and इरि, for the अ would have become ए by III 4 79 S 22 33? The very fact, that ए is uttered in these substitutes indicates by implication (jnâpaka) that the rule III 4 79, by which the टि of âtmanepada terminations are changed to ए is not applicable to substitutes of Atmanepada terminations. Therefore आ, रौ and रस् which replace त, आताम् and झ in लुट् are not governed by III. 4. 79, and आ is not changed to ए, nor रौ to रे, nor रस् to रे ॥

Thus एधाम्+कृ+त=एधाम्+कृ+ए ॥ Now the लिट् affixes being ârdhadhâtuka, this ए requires that the कृ should be gunated to अर् ॥ But this is prevented by the following.

२२४२। असंयोगाल्लिट् कित् ॥ १।२।५ ॥

असंयोगात्परोऽपित्लिट् कित्स्यात्। क्ङिति च, (२३३४) इति निषेधात् 'सार्वधातुकार्धधातुकयोः' (२१६८) इति गुणो न। द्वित्वात्परत्वाद्यणि प्राप्ते।

2242. The affixes of Lit (Perfect Tense) not coming after a conjunct consonant, are as if they had an indicatory क् (kit).

The terminations of लिट् (Perfect) not being पित् terminations, are कित्, after verbs that have no compound consonants The phrase अपित् (not being marked with प्) qualifies this sutra also, being drawn from the previous Ashtâdhyâyi sûtra.

Being कित्, the prohibition of I 1 5 S 2217 applies and there is no gunation, as otherwise would have been, by force of S 2168

Thus वृधाम्+कृ+अ At this stage, two rules appear, one requiring the reduplication of कृ (लिटि धातोरनभ्यासस्य VI 1 8 S 2177) and the other requiring ऋ to be changed to र् by इको यणचि (VI 1 77 S 47) This last is subsequent in order of Ashtâdhyayi and therefore should take effect first But if it took effect first, we have कृ+अ=क्र्+अ ॥ Then the reduplication will be क् क्र+अ ॥ Here no ऋ is left for the application of उरत् VII 4 63 and we cannot get any form Therefore यणादेश does not take place first, by the following

२२४३ । द्विर्वचनेऽचि ॥ १ । १ । ५९ ॥

द्वित्वनिमित्तेऽचि परे अच आदेशो न स्यात् द्वित्वे कर्तव्ये ।

2243 When an affix beginning with a vowel follows, that is a cause of reduplication, a substitute shall not take the place of a preceding vowel whilst the reduplication is yet to be made , but the reduplication having been made, the substitution may then take place

Note —This sûtra has been explained in different ways by the authors of the Kâsika and of the Siddhânta Kaumudi According to the former, the sutra means — Before an affix having an initial vowel, which causes reduplication, the substitute which takes the place of a vowel is like the original vowel even in form, only for the purposes of reduplication and no further

The explanation given by Kâsika is more in harmony with the Great Commentary For all practical purposes, the two explanations lead to the same conclusion According to Kasika, the vowel-substitute is sthânivat, in the sense, that it is exactly of the same form as the original, and retains this form only for a fixed time *viz*, so long as the reduplication is being made , but as soon as the reduplication has been made, the substitute takes its proper form

Thus अ in कृ+अ is a vowel affix, and it causes reduplication; therefore र् substitution for ऋ the preceding vowel will not take place whilst the reduplication is to be made Thus कृ कृ+अ ॥ Now the following applies

२२४४ उरत् ॥ ७ । ४ । ६६ ॥

अभ्यासऋवर्णस्यात् स्यात् प्रत्यये परे । ववृते । हलादि शेषः (२१७९) । प्रत्यये किम् । ववृश्च ।

2244 अत् (I 1 51) is substituted for the ऋ or ॠ of the reduplicate, when an affix follows

The ऋ is always followed by र् by उरण् रपरः ॥ Thus we have कृ कृ + ए=कर् कृ + ए = क +० + कृ + ए । The र् is elided by हलादि शेष S 2179

Why do we say "when an affix follows"? Observe वव्रश्च (page 101 S 199)

Why have we used the word प्रत्यये "when the affix follows" in the sutra? For would not the word तदादि limit the designation अङ्ग to that only after which there was actually an affix?

Ans No Because without the word प्रत्यये the sûtra would have run thus "after whatsoever is an affix enjoined, that which begins therewith is called an Anga" In this view, we could not get the form वव्रश्च the 3rd per Sing in the perfect (लिट्) of the root ओव्रश्चू 'to cut'

This is thus formed —

व्रश्च् + णल् = व्रश्च् + व्रश्च् + अ (VI 1 8 लिटि धातोरनभ्यासस्य)

= वृश्च + व्रश्च् + अ (VI 1 17 लिट्यभ्यासस्योभयेषाम्)

= व र् श् च् + व्रश्च् + अ (VII 4 66 उरत् and उरण् रपरः)

= व + व्रश्च् + अ (VII 4 60 हलादि शेषः) = वव्रश्च

If the word "pratyaye" did not exist, then the designation anga would be applied to the whole base plus the affix i e (व्रश्च् अ) as a whole That being so, व + व्रश्च will assume the form of उ व्रश्च for the व will be vocalised by VI 1 17, for the अ in the place of ऋ will not be sthânivat, by अचः परस्मिन् पूर्वविधौ, because to be sthânivat there must be an efficient cause outside (पर), as अ of णल्, but this अ of णल् was by hypothesis included in the anga designation So there being no पर cause, the अ substitute of ऋ in वृ will not be sthânivat, and not being so, it will not be considered as a samprasârana vowel The अ of व not being a samprasârana, the prohibition (न सम्प्रसारणे &c VI 1 37) when a semi vowel has once been vocalised, there is no vocalisation of the other semi-vowel that precedes it, will not apply, and so व will be vocalised to उ ॥

२२४५ । कुहोश्चुः ॥ ७ । ४ । ६२ ॥

अभ्यासकवर्गहकारयोश्चवर्गादेशः स्यात् । चकासाञ्चक्रे । चकासाञ्चक्राते । चकासाञ्चक्रिरे ।

2245 For the Guttural and ह् of a reduplicate there is substituted a Palatal.

Thus चकास् + क कृ + ए = चकास चकृ + ए = चकासाञ्चक्रे ॥ So also चकासाञ्चक्राते, चकासाञ्चक्रिरे ॥

Then we form 2nd Pers Sing चकास् + चकृ + थास् = चकास् + चकृ + से

Here the following sutra prevents the insertion of इट् before से, which otherwise would have come by virtue of VII 2 35 S 2184

२२४६ एकाच उपदेशेऽनुदात्तात् ॥ ७ । २ । १० ॥

उपदेशे यो धातुरेकाजनुदात्तश्च ततः परस्य वलादेरार्धधातुकस्येड् न स्यात्। 'उपदेशे, इत्युभयान्वयि एकाच इति किम्। यङ्लुग्व्यावृत्तिर्यथा स्यात्। स्मरन्ति हि —

श्तिपा शपानुबन्धेन निर्दिष्टं यद्गणेन च।
यत्रैकाज्ग्रहणं चैव पञ्चैतानि न यङ्लुकि ॥

इति ॥ एतच्चेहैवैकाज्ग्रहणेन ज्ञाप्यते। 'अच' इत्येवैकत्वविवक्षया तद्गुणेन ग्रहणेन च सिद्धे एकग्रहणसामर्थ्यादनेकाच्कोपदेशो व्यावर्त्यते। तेन वधेर्हन्त्युपदेशे एकाचोऽपि न निषेध। आदेशोपदेशेऽनेकाच्कत्वात्। अनुदात्तास्त्वानुपदमेव सङ्ग्रहीष्यन्ते। एधाञ्चकृषे। एधाञ्चक्राथे।

2246 The augment इट् is not added to that ârdhadhâtuka affix, though beginning with a consonant except य, when it is joined to a root, which in the Grammatical system of Instruction (i e in the Dhâtupâtha) is of one syllable, and is without accent (annudâtta)

The word upadese qualifies the both words ekach, and annudatta Why do we say "which is monosyllabic?" So that the present rule should not apply to the same root when it is intensive, with the affix यङ् elided The Intensive of every verb is included in the enunciation of its root, and as a general rule, all the sutras specified for the simple root, will apply to the Intensive also, with certain exceptions, as contained in the following —

श्तिपा शपानुबन्धेन निर्दिष्टं यद्गणेन च।
यत्रैकाज्ग्रहणं चैव पञ्चैतानि न यङ् लुकि ॥

"These five sorts of operations will not apply to Intensive-yan-luk forms 1 When the simple root is exhibited in the sûtra with श्तिप् as भू in VII 4 73 is shown as भवति॥ In the Intensive, the perfect will be बोभवाञ्चकार and not बभवाञ्चकार॥ 2 Where the root is exhibited with शप् as the root भू in VII 2 49 is shown as भव॥ There is इट् after the Desiderative of simple root, but not in Intensive 3 When a simple root is exhibited with an anubandha, as शीङ् VII 1 6 4 Where a gana is mentioned in a rule, as श्यन् is taught after Divadi-roots (III 1 69) It will apply to simple roots of Divadi gana, and not to their Intensive 5 Lastly, where the word एकाच् is used in a sûtra As VII 2, 10 That rule will apply to एकाच् simple roots and not to their Intensives

This we infer because the word ekâch is used in the present sûtra For had not this been the meaning, then there was no necessity of using the word "eka" in the sûtra, for the word अच Abl singular, by itself alone would have denoted *one* vowel, but by the additional use of the word "eka," the roots consisting of more than *one* vowel are excluded

Therefore, since we find that the last statement in the above verse (यत्रैकाच्) &c is supported by the inference to be drawn from the present sûtra, we may conclude that the other four statements of the above verse are also authoritative and approved by Pânini See also sûtra II 2 19

Therefore the substitute root वध vadha (II 4 42) which replaces हन् is not affected by the present rule , for though the root हन् in Dhatupatha is taught (upadesa) with *one* vowel, yet its substitute vadha is taught (upadesa) in the sûtra II 4 42 with two vowels, hence it is not ekâch and so it gets the augment इट् and we have अवधीत् in लुङ् ॥ But the prohibition applies to हन् as हन्तुम् and not हनितुम् ॥

The anudâtta roots will be shown later on by giving a list of them

Thus एधाम् + चकृ + से = एधाञ्चकृषे, and so also एधाञ्चक्राथे ॥

The 2nd Pers Pl is एधाम् + चकृ + ध्वे

Here applies the next sûtra

२२४७ । इणः षीध्वंलुङ्लिटां धोऽङ्गात् ॥ ८ । ३ । ७८ ॥

इण्णन्तादङ्गात्परेषां षीध्वंलुङ्लिटां धस्य मूर्धन्यः स्यात् । एधाञ्चकृढ्वे । एधाञ्चक्रे । एधाञ्चकृवहे । एधाञ्चकृमहे । एधाम्बभूव । अनुप्रयोगसामर्थ्यादस्तेर्भूभावो न । अन्यथा हि 'कृञ्चानुप्रयुज्यते' इति 'कृभ्व—' इति वा ब्रूयात् ।

2247 The cerebral sound is substituted in the room of the ध् of षीध्वम्, and of the Personal-endings of the Aorist and the Perfect, after a stem ending in इण् (a vowel other than अ)

Therefore एधाम् + चकृ + ध्वे = एधाञ्चकृढ्वे

First person singular is एधाम् + चकृ + ए = एधाञ्चक्रे । एधाञ्चकृवहे । एधाञ्चकृमहे ॥

Similarly the perfect of एध् may be formed by the auxiliary भू also, as well as by अस् ॥ But in the case of भू and अस् though the Principal Verb is atmanepadi, the auxiliaries will be conjugated as Parasmaipadi Thus एधाम्बभूव and एधाम्बभूवे &c

Now the perfect of अस् is formed by replacing अस् by भू; but here it is not so replaced, because then the rule about अस् being an auxiliary would be useless, as भू is already taught Had it not been so, then instead of saying कृभ्वस् अनुप्रयुज्यते &c Pânini would have used कृञ् चानुप्रयुज्यते or कृभ्वनुप्रयुज्यते &c, But the fact that he uses the Pratyâhâra कृञ् shows that अस् must be conjugated as a distinct form, and not replaced by भू Therefore though the Perfect of the Principal Verb अस् is बभूव yet the perfect of the Auxiliary Verb अस् is आस in एधामास ॥ In other words, the forms आस आसतुः &c , can never stand alone, but must be used as auxiliaries How is then अस् to be conjugated in the perfect ? See below

२२४८ । अत आदेः ॥ ७ । ४ । ७० ॥

अभ्यासस्यादेरतो दीर्घ स्यात् परूपापवाद । एधा २स । एधामासतुरित्यादि । एधिता । एधितारौ । एधितार । एधितासे । एधितासाथे ।

2248 A long vowel is substituted in the Perfect for the initial अ of a reduplicate

This debars the single substitute of the form of the subsequent ordained by VI 1 97

Thus अस् + णल = आ + अस् + णल् = आस ॥

Thus एधामास &c,

	Singular	Dual	Plural
3rd person	एधाचक्रे	एधाचक्राते	एधाचक्रिरे
2nd person	एधाचकृषे	एधाचक्राथे	एधाचकृढ्वे
1st person	एधाचक्रे	एधाचकृवहे	एधाचकृमहे

———— o ————

3rd person	एधाबभूव	एधाबभूवतु	एधांबभूवु
2nd person	एधाबभूविथ	एधाबभूवथु	एधांबभूव
1st person	एधाबभूव	एधाबभूविव	एधाबभूविम

—— o ——

3rd person	एधामास	एधमासतु	एधमासु
2nd person	एधामासिथ	एधामासथु	एधामास
1st person	एधामास	एधामासिव	एधामासिम

————o————

लुट् First Future

The Periphrastic Future is regularly formed Thus एध + ता = एधिता ॥ So also एधितारौ, एधितार, एधितासे, एधितासाथे । The second person plural is एध + इ + तास् + ध्वे

Here applies the following sûtra by which the स is elided

२२४९ । धि च ॥ ८ । २ । २५ ॥

प्रत्यये परे सलोप स्यात् । एधिताध्वे ।

2249. The स is dropped before an affix beginning with ध ॥

Thus एधि + तास् + ध्वे = एधिताध्वे ॥ The First person singular is एधि + तास् + ए ॥ Here the स् is changed to ह by the following

२२५० । ह एति ॥ ७ । ४ । ५२ ॥

तासस्त्योः सस्य ह स्यादेति परे । एधिताहे । एधितास्वहे । एधितास्महे । एधिष्यते । एधिष्येते । एधिष्यन्ते । एधिष्यसे । एधिष्येथे । एधिष्यध्वे । एधिष्ये । एधिष्यावहे । एधिष्यामहे ।

2250 For the स of तास् and अस् there is substituted ह् before the personal-ending ए

Thus एधितास् + ए = एधिताहे ॥

First Future or लुट्

	Singular	Dual	Plural
1st person	एधिताहे	एधितास्वहे	एधितास्महे
2nd person	एधितासे	एधितासाथे	एधिताध्वे
3rd person	एधिता	एधितारौ	एधितारः

— o —

Second Future or लृट्

The second Future presents no irregularities Thus we have,

	Singular	Dual	Plural
1st person	एधिष्ये	एधिष्यावहे	एधिष्यामहे
2nd person	एधिष्यसे	एधिष्येथे	एधिष्यध्वे
3rd person	एधिष्यते	एधिष्येते	एधिष्यन्ते

— o —

Imperative or लोट्

Thus एध् + शप् + ते = एध + ते ॥ Here applies the following rule by which ए is changed to आम् ॥

२२५१ । आमेतः ॥ ३ । ४ । ९० ॥

लोट एकारस्याम्स्यात् । एधताम् । एधेताम् । एधन्ताम् ।

2251 In the Imperative 'âm' is substituted for what would have substituted otherwise 'e' by III 4 79

Thus एध + ते = एधताम् so also एधेताम्, एधन्ताम् ॥ The 2nd person singular is एधसे ॥ Here applies the following, by which ए is changed to व

२२५२ । सवाभ्यां वामौ ॥ ३ । ४ । ९१ ॥

सवाभ्यां परस्य लोडेतः क्रमात् 'व, अम्', स्तः । एधस्व । एधेथाम् । एधध्वम् ।

2252. For such an 'e' coming after 's' is substituted व, and for that coming after व is substituted अम् in the Imperative.

This supersedes the आम् substitution of the last sûtra. Thus for से we have स्व and for ध्वे we have ध्वम् ॥

Thus एध + से = एधस्व । एधेथाम् । एधध्वम् ॥ The 1st person singular is एध + ए ॥ Here by the following sûtra the ए is changed to ऐ ॥

२२५३ । एत ऐ ॥ ३ । ४ । ९३ ॥

लोडुत्तमस्य एत ऐ स्यात् । आमोऽपवादः । एधै । एधावहै । एधामहै ।

2253 The 'ai' is substituted for 'e' forming part of the affixes of the first person of the Imperative.

This debars आम् of the preceding but one sûtra

Thus एध + ऐ = एधै, एधावहै, एधामहै ॥

लोट् or Imperative

	Singular	Dual	Plural
1st person	एधै	एधावहै	एधामहै
2nd person	एधस्व	एधेथाम्	एधध्वम्
3rd person	एधताम्	एधेताम्	एधन्ताम्

— o —

लङ् or Imperfect

Thus अ + एध् + शप् + त ॥ Here the following sûtra causes the अ to be replaced by आ ॥

२२५४ । आडजादीनाम् । ६ । ४ । ७२ ।

अजादीनामाट् स्याल्लुङादिषु । अटोऽपवादः । 'आटश्च' (२६९) । ऐधत । ऐधेताम् । ऐधन्त । ऐधथाः । ऐधेथाम् । ऐधध्वम् । ऐधे । ऐधावहि । ऐधामहि ।

2254 आट् acutely accented is the augment of a verbal stem beginning with a vowel, in the Aorist, Imperfect and the Conditional.

This debars the augment अट् ॥ Thus आ+एध+त=ऐधत ॥ The vṛiddhi is by VI. I. 90. S. 269.

लङ् or Imperfect

	Singular	Dual.	Plural
1st Person.	ऐधे	ऐधावहि	ऐधामहि
2nd Person.	ऐधथाः	ऐधेथाम्	ऐधध्वम्
3rd Person.	ऐधत	ऐधेताम्	ऐधन्त

— o —

लिङ् or Potential.

Thus एध्+शप्+त ॥ Now the next sûtra ordains the augment सीयुट् to त

२२५५ । लिङः सीयुट् । ३ । ४ । १०२ ।

लिङात्मनेपदस्य सीयुडागमः स्यात् । सलोपः । एधेत । एधेयाताम् ।

2255. The personal endings of the Potential and the Benedictive take the augment 'sîyuṭ'.

The ट् of सीयुट् is indicatory and shows that this augment is to be placed before the affixes (I 1 46 S 86) The उ is for the sake of pronunciation, this rule applies to the Atmanepada affixes In the Potential, the स् of the augment is elided by VII 2 79 S 2211 and the य् also, before a personal ending beginning with a consonant, is dropped according to VI I 66 S 873 In the Benedictive, the augment retains its full form, only so far as it is not governed by VI 1 66

Thus एध+सीयुट्+त=एध+सीय्+त=एध+ईय्+त (VII 2 79. S. 2211)=एध+ई+त (VI I 66 S 873)=एधेत ॥ So also एधेयाताम् ॥

The 3rd Person Plural is formed by the following

२२५६ । झस्य रन् । ३ । ४ । १०५ ।

लिङो झस्य रन्स्यात् । एधेरन् । एधेथाः । एधेयाथाम् । एधेध्वम् ।

2256 The affix 'ran' is the substitute of 'jha' in the 'Liṅ' (Potential and Benedictive)

The झ in other places, is replaced generally by अन्त (VII. I 3. S 2169) but in लिङ्, it is replaced by रन् ।

Thus एध+ईय्+रन्=एधेरन् ॥ So also 2nd Person singular &c are एधेथाः, एधेयाथाम्, एधेध्वम् ॥ The 1st Person singular is formed by the following

२२५७ । इटोऽत् । ३ । ४ । १०६ ।

लिङादेशस्येटोऽत्स्यात् । एधेय । एधेवहि । एधेमहि । आशीर्लिङि आर्धधातुकत्वात्लिङः सलोपो न । सीयुट्सुटो प्रत्ययावयवत्वात्परत्वम् । एधिषीष्ट । एधिषीयास्ताम् । एधिषीरन् । एधिषीष्ठाः । एधिषीयास्थाम् । एधिषीध्वम् । एधिषीय । एधिषीवहि । एधिषीमहि । ऐधिष्ट । ऐधिषाताम् ।

2257 Short 'a' is the substitute of 'i' of the Atmanepada first person singular in the Potential and Benedictive.

Thus एध+ईय्+इ=एध+ईय्+अ=एधेय ॥ So also एधेवहि, एधेमहि ॥

लिङ् or Potential

	Singular	Dual	Plural
1st Person	एधेय	एधेवहि	एधेमहि
2nd Person	एधेथाः	एधेयाथाम्	एधेध्वम्
3rd Person	एधेत	एधेयाताम्	एधेरन्

आशीर्लिङ् or Benedictive.

In the Benedictive, the affixes are Ardhadhâtuka and hence the स of सीयुट् is not elided The सीयुट् and सुट् though not strictly affixes, are yet parts of

affixes, and hence their स is changed to ष ॥ Thus एध्+इट्+सीयुट्+सुट्+त=एध+इ+सीय्+स्+त=एधिषीष्ट ॥ So also एधिषीयास्ताम्

Benedictive or आशीर्लिङ्

	Singular.	Dual	Plural
1st person	एधिषीय	एधिषीवहि	एधिषीमहि
2nd Person	एधिषीष्ठाः	एधिषीयास्थाम्	एधिषीध्वम्
3rd Persen	एधिषीष्ट	एधिषीयास्ताम्	एधिषीरन्

— o —

लुङ् or Aorist

आ+एध्+इट्+सिच्+त=ऐधिष्ट ॥ 3rd Person Dual is ऐधिषाताम् ॥ The 3rd Person Plural is ऐधि+स्+झ ॥ Here applies the following sûtra

२२५८ । आत्मनेपदेष्वनतः । ७ । १ । ५ ।

अनकारात्परस्यात्मनेपदेषु झस्य 'अत्' इत्यादेशः स्यात् । ऐधिषत । ऐधिष्ठाः । ऐधिषाथाम् । 'इणः षीध्वंलुङ्लिटां धोऽङ्गात्' (२२४७) । ऐधिढ्वम् । इकभिन्न एव इण् गृह्यत इति मते तु । ऐधिध्वम् । धयोर्वस्य मस्य च द्वित्वविकल्पस्तथोऽश्च रूपाणि । ऐधिषि । ऐधिष्वहि । ऐधिष्महि । ऐधिष्यत । ऐधिष्येताम् । ऐधिष्यन्त । ऐधिष्यथाः । ऐधिष्येथाम् । ऐधिष्यध्वम् । ऐधिष्ये । ऐधिष्यावहि । ऐधिष्यामहि । सर्वत्रार्धधातुकादेरिट् । प्रसङ्गादनुदात्ता उच्यन्ते ।

ऊदॄदन्तैर्यौति,रु,क्ष्णु,शीङ्,स्नु,नु,क्षु,श्वि,डीङ्,श्रिभिः ।
वृङ्,वृञ्भ्यां च विनैकाचोऽजन्तेषु निहताः स्मृताः ॥
शक्लृ,पच्,मुच्,रिच्,वच्, विच्,सिच्प्रच्छित्यज्निजिर्भजः ।
भञ्ज्भुज्भ्रस्ज्मस्जियज्युज्रुज्,रञ्जिविजिर्स्वञ्जिसञ्ज्सृजः ॥
अद्क्षुद्खिद्छिद्तुदिनुदः पद्यभिद्,विद्यतिर्विनद् ।
शद्सदी स्विद्यतिः स्कन्दिहदी क्रुध् क्षुधिबुध्यती ॥
बन्धिर्युधिरुधी राधिव्यध्शुधः साधिसिध्यती ।
मन्यहन्नाप्क्षिप्छुपितप्तिपस्तृप्यतिदृप्यती ॥
लिप्लुप्वप्स्वप्सृपियभ्रभ्लभ्गम्नम्यमो रमिः ।
क्रुशिर्दंशिदिशीदृश्मृश्रिश्रुश्लिश्विश्स्पृशः कृषिः ॥
त्विष्तुष्द्विष्दुष्पुष्यपिष्विष्शिष्शुष्श्लिष्यतयो घसिः ।
वसतिर्दह्दिहिदुहो नह्मिह्रुह्लिह्वहिस्तथा ॥
अनुदात्ता हलन्तेषु धातवो द्व्यधिकं शतम्
इडादौ मतभेदेन स्थितौ यौ च चुरादिषु ॥
तृपदृपी तौ वारयितुं यत्नः निर्देश आदृतः ।

किं च ।

स्विद्यपद्यौ सिध्यबुध्यौ मन्यपुष्यश्लिषः श्यना ॥

षरि' शपा लुका योतिर्निर्दिष्टोऽन्यनिवृत्तये ।
निजिर्विजिर्भक्तू इति सानुबन्धा अमी तथा ॥
विवृति ग्रन्थयोर्नादेरिष्टो भाष्येऽपि दृश्यते ।
स्यान्तरत्याद्यत्वरतेनं नेह पेतुरिति स्थितम् ॥
स्विमस्जी अविपदीत्युद्गधूषुविषुपि स्विपि ।
भाष्यानुमा गधेष्टोना स्यात्प्रत्याविरमते ॥

स्पर्धे स्पर्धे । यवर्गं परानिवेक्षा । धातवरीतेपर प्रहाद्यमंक । स्पर्धते ।

2258 मत् is always substituted for the भ in the Atmanepada, when it is not preceded by a verbal stem ending in ष ॥

Thus पेचित ॥ The 2nd Person sing is पेचिषा, Dual पेचिषायाम् ॥ In the Plural the ष of ष्वम् may be changed to ढ by applying VIII 3 73 S 2247 Thus पेचिढ्वम् But some take the षम् of VIII 3 78 S 2247 as not including the augment षट् and in that view the ष remains unchanged Thus, पेचिष्वम् ॥ By doubling ड्, ञ्, ष् and व् we get sixteen forms Thus पेचिढ्ढ्वम्, पेचिढ्ढ्वम् &c.

— o —

लुङ् or Aorist

	Singular	Dual	Plural
1st Person	ऐरिषि	पेचिष्वहि	पेचिष्महि
2nd Person	पेचिष्ठा	पेचिषायाम्	पेचिढ्वम् or पेचिढ्ढम्
3rd Person	पेपिष्ट	पेचिषाताम्	पचिषत ॥

लृङ् or Conditional

The Conditional presents no irregularities, and is similar to the Second Future.

	Singular.	Dual.	Plural
1st Person	पेचिष्ये	पेचिष्यावहि	पेचिष्यामहि
2nd Person	पेचिष्यथा	पचिष्येथाम्	पेचिष्यध्वम्
3rd Person	पेचिष्यत	पेचिष्येताम्	पेचिष्यन्त

— o —

Here ends the conjugation of पच in the Atmanepada.

A.

The rule of intermediate ष ॥

It has been already taught before, that as a general rule the augment षट् is added to all affixes which begin with a consonant except य ॥ (VII. 2 35.

S 2184) The roots that require this इ in their conjugation are Udâtta roots

It is desirable to collect together all roots which are anudâtta and do not take this intermediate इ ॥ The following is a list of such roots —

1 All monosyllabic roots ending in a vowel are anudatta (nihata) and do not take इ, except roots ending in long ऊ or long ॠ, and except the following यु, रु, क्ष्णु, शी, स्नु, नु, क्षु, श्वि, डी, श्रि, वृ and वृ ॥

The following consonant-ending roots are अनिट्

(1) शक्, 2 पच्, 3 मुच्, 4 रिच्, 5 वच्, 6 विच् 7 सिच् 8 प्रच्छ्, 9 त्यज, 10 निजिर्, 11 भज्, 12 भञ्ज्, 13 भुज्, 14 भ्रस्ज्, 15 मस्ज्, 16 यज्, 17 युज्, 18 रुज, 19 रञ्ज, 20 विजिर्, 21 स्वञ्जि, 22 सञ्ज्, 23 सृज्, 24 अद्, 25 क्षुद्, 26 खिद्, 27 छिद्, 28 तुद् 29. नुद्, 30 पद्य्, 31 भिद्, 32 विद्य, 33 विनद्, 34 शद्, 35 सद् 36 स्विद्य्, 37 स्कन्द्, 38 हद्, 39 क्रुध्, 40 क्षुध्, 41 बुध्य्, 42 बन्ध 43 युध्, 44. रुध्, 45 राध्, 46 व्यध्, 47 शुध्, 48 साध्, 49 सिध्य 50 मन्य्, 51 हन्, 52 आप्, 53 क्षिप्, 54 छुप्, 55 तप्, 56 तिप् 57 तृप्य्, 58 दृप्य्, 59 लिप्, 60 लुप्, 61 वप्, 62 शप्, 63 स्वप् 64 सृप्, 65 यभ्, 66 रभ्, 67 लभ्, 68 गम्, 69 नम्, 70 यम् 71 रम्, 72 क्रुश्, 73 दंश्, 74 दिश्, 75 दृश्, 76 मृश्, 77 रिश् 78 रुश्, 79 लिश, 80 विश्, 81 स्पृश्, 82 कृष्, 83 त्विष्, 84 तुष् 85 द्विष्, 86 दुष्, 87 पुष्य्, 88 पिष्, 89 विष्, 90 शिष्, 91 शुष् 92 श्लिष्य् 93 घस्, 94, वस्, 95 दह्, 96 दिह्, 97 दुह्, 98 नह् 99 मिह्, 100 रुह्, 101 लिह्, 102 वह्

These 102 roots ending in consonants are anudâtta The roots तृप् and दृप् are optionally, according to some authors, read in the Churâdi class They are not to be taken here, but the Divâdi तृप् and दृप् and hence these are shown above with the vikarana श्यन् ॥

More over ·

The roots स्विद्, पद्, सिध्, बुध्, मन्, पुष्, श्लिष् are also shown with the vikarana श्यन् ॥ The root वस् is shown with the vikarana शप्, and the root हन् with शप् लुक् ॥ This indicates that these roots when read in other classes are not Aniṭ.

Similarly निजिर् and विजिर् and शक्लृ are exhibited with their anubandhas, to distinguish them from other roots of the same form, which have not these anubandhas.

The root विदिर् (विन्दति) should be included in this list, according to the opinion of Chandra and Durgâ So also it is to be seen in the Bhashya But Vyaghrabhûti has not read this root in Anit list Hence it is not read

The nine roots रञ्, मस्ज्, अद्, पद्, तुद्, क्षुद्, युध्, पुष् and शिष् are not enumerated by Patanjali in his Bhâshya But we have stated them here, according to the opinion of Vyâghrabhuti

Note —As a general rule all monosyllabic roots ending in a *vowel* except ऊ, long ऋ and long ॠ are anudâtta, and do not take इट् augment. as दातृ, नेतृ, चेतृ, स्तोतृ, कर्तृ, हर्तृ ॥ The following are the exceptions —

(1) All roots ending in short अ are Udâtta and take इट्, as अयविष्ट ॥

(2) All roots ending in long ॠ are वेट्, as तृ—तरिता or तरीता ॥

(3) All roots ending in short ऋ are अनिट् except वृङ् (IX 38 the references are to the class and number in the Dhâtupâṭha) and वृञ् (V. 8, X. 271). as निर्वरिता or निर्वरीता, प्रवरिता or प्रवरीता ॥

(4) All roots in short इ are Anit, except श्वि (I 1059), 'to grow' and श्रिञ् 'to attend' (I 945), as श्वयिता, श्रयिता ॥

(5) All roots in long ई are Anit, except शीङ् 'to rest' (II 22), and डीङ् 'to fly' (I 1017 IV 27), as शयिता, उड्डयिता ॥

(6) All roots in long ऊ are वेट्, as लविता, पविता from लू and पू ॥

(7) All monosyllabic roots in short उ are Anit, except, यु 'to mix' (II 23,), रु 'to sound' (II 24 I. 1008) क्ष्णु 'to sharpen' (II. 28), स्नु 'to flow (II 29) नु 'to praise' (II 26), क्षु 'to sound', (II 27), and ऊर्णु 'to cover' (II 30, though consisting of more than one syllable, is treated like यु for the purposes of इट्) ॥ Thus रविता, क्ष्णविता, नविता, क्षविता, स्नविता, यविता and प्रोर्णविता ॥

Note —Of the roots ending in *consonants*, the following are *anit*

(1) क शक् 'to be able' (IV 78, V. 15) शक्ता, शक्ष्यति

(2) च—six roots —पच् 'to cook, (I. 187) पक्ता, पक्ष्यति, मुच् 'to loose' (VI. 136) मोक्ता, रिच् 'to make empty' (VII. 4) रेक्ता, वच् 'to speak' (II 54.) वक्ता, विच् 'to separate (VII 5) विवेक्ता, सिच् 'to sprinkle' (VI 140) सेक्ता ॥

(3) छ—One root प्रच्छ् 'to ask' (VI, 120) प्रष्टा, प्रक्ष्यति ॥

(4) ज-Fifteen roots —रञ्ज् 'to colour' (I 805. 1013) रङ्क्ता, निज् 'to cleanse' (III 11) निर्णेक्ता, नेक्ष्यति, भज् 'to honor' (I 1017) भक्ता, भञ्ज् 'to break' (VII. 16) भङ्क्ता, भ्रस्ज् 'to fry' (I 181) भ्रष्टा or भर्ष्टा, त्यज् 'to quit' (I. 1035) त्यक्ता, यज् to sacrifice' (I 1051) यष्टा, युज् 'to join' (IV 68, VII 7) योक्ता; रुज् 'to break' (VI 123) रोक्ता, सञ्ज् 'to adhere' (I. 1030) सङ्क्ता, मस्ज् 'to be

immersed, (VI 122) मङ्क्ता, भुज 'to bend' (VI 124) 'to enjoy' (VII 17). भोक्ता, स्वञ्ज 'to embrace' (I 1025) परि-ष्वक्ता, सृज 'to emit' 'to create' (IV 69, VI 121) स्रष्टा, मृज् 'to cleanse' (I 269, II 57) मार्ष्टा, मार्जिता ॥ The root मृज् is exhibited in the Dhatupatha with a long indicatory ऊ, e-g मृजू शुद्धौ (II 57). It, therefore, optionally would take इट् ॥ Nor does this root take अम् augment The inclusion of this root in the above list is, therefore, questionable Others read विज instead of मृज ॥ The निजादि root विज is Anit (III 12) i. e. विज् 'to separate' the विज् of Rudhâdi takes इट् ॥

(5) द—Fifteen roots अद् 'to eat [II 1] अत्ता, हद् 'to void excrement' (I 1026) हत्ता, स्कन्द् 'to leap' (I 1028) स्कन्ता, भिद् 'to break' (VII 2) भेत्ता, छिद् 'to cut, (VII 3) छेत्ता, क्षुद् 'to pound' (VII 6 क्षोत्ता, क्षोत्स्यति, शद् 'to perish' (I 908, VI 134) शत्ता, सद् 'to sink' (I 907, VI 133) सत्ता, स्विद् 'to sweat (IV 79) स्वेत्ता ॥ The root is exhibited as स्विद्यति in the kârika, showing that the Fourth class root is to be taken, and not the Bhuadi (I 780), which is udatta and takes इट् ॥ पद् 'to go' (IV 60), पत्ता, खिद् 'to be troubled' (IV 61, VI 142, VII 12) खेत्ता, तुद् 'to strike' (VI 1) तोत्ता, नुद् 'to impel' (VI 2) नोत्ता, विद् (IV 62) वेत्ता ॥ The root विद् is exhibited in the kârikâ, as विद्यति and विन्द्, therefore, the rule applies to दिवादि and रुधादि विद् ॥ The Adâdi (वेत्ति) and Tudâdi (विन्दति) विद् is सेट्, as वेदिता विद्यानाम्, वेदिता धनस्य ॥

(6) ध—Ten roots —रुध् with अनु, 'to love' रुध् 'to obstruct' (IV 65) रोद्धा राध् 'to accomplish' (IV 71, V 16) राद्धा, युध् 'to fight' (IV 64) योद्धा, बन्ध् 'to bind' (I 1022), बन्द्धा, साध् 'to accomplish' (V 17) साद्धा, क्रुध् 'to be angry' (IV 80) क्रोद्धा, क्षुध् 'to be hungry' (IV 81) क्षोद्धा, शुध् 'to be pure' (IV 82) शोद्धा, बुध् 'to be aware' (IV 63) बोद्धा, व्यध् 'to pierce' (IV 72) व्यद्धा, सिध् 'to be accomplished' (IV 88) सेद्धा ॥ The roots बुध and सिध् are exhibited in the Kârikâ with श्यन् vikarana (बुध्यति, सिध्यति), therefore बुध and सिध take इट् in other ganas than the Fourth, as बोधिता and सेधिता ॥ There is want of prohibition with regard to सिद्धा, so we have बुधित and सिधित ॥

(7) न—Two roots मन् 'to think' (IV 67) मन्ता, हन् 'to kill' (II, 2), हन्ता ॥

The Divâdi मन् should be taken, otherwise मनिता from मनु—मनुते (VIII 9)

(8) प—Thirteen roots: तप् 'to burn' (I. 1034, IV. 51) तप्ता, तप्स्यति, तिप् 'to distil' (I 385) तेप्ता, आप् 'to obtain' (V. 14, X 295) आप्ता; वप् 'to sow' (I 1052) वप्ता, स्वप् 'to sleep' (II 59) स्वप्ता, लिप् 'to anoint' (VI 139) लेप्ता, लुप् (VI 137) 'to break', लोप्ता ॥ The roots तृप् and दृप् optionally take इट्, as they belong to रधादि class (VII 2 45, Divâdi 84—91) The special mention of these two roots in the kârikâ, is for the sake of indicating that these roots take अम् augment, as त्रप्ता or तर्प्ता, or तर्पिता, द्रप्ता, or दर्प्ता or दर्पिता ॥ The तृप् and दृप् belonging to the Tudâdi class, are Udâtta and सेट् ॥ सृप् (I 1032) 'to creep' स्रप्ता,

वर्ष्टा, शप्, 'to curse' (I 1019) शप्ता, छुप् 'to touch' (VI 125) छोप्ता, क्षिप् 'to throw' (IV 14) क्षेप्ता ॥

(9) भ्—Three roots रभ् 'to desire' (I 1023), as आरब्धा, यभ् 'to coire' (I 1029), यब्धा, लभ् 'to take' (I 1024), लब्धा ॥

(10) म्—Four roots, यम् 'to cease' (I 1033), यन्ता, रम् 'to play' (I 906) रन्ता, नम् 'to bow' (I 867, 1030) नन्ता, गम्लृ 'to go' (I 1031) गन्ता ॥

(11) श्—Ten roots —दिश् 'to show' (VI 3), दृश् 'to see' (I 1037), दंश् 'to bite' (I 1038), मृश् 'to rub' (VI 131), स्पृश् 'to touch' (VI 128), रिश् (VI. 126), रुश् (VI 126) both meaning 'to hurt', क्रुश् (I 909) 'to cry', विश् 'to enter' (VI 130), लिश् 'to be small' (IV 70, VI 127) As देष्टा, द्रष्टा, दंष्टा, आम्रष्टा or आमर्ष्टा, स्पर्ष्टा or स्प्रष्टा, ॥ The roots with a penultimate ऋ short, which are anudâtta in the dhâtupâṭha, with the exception of सृज् and दृश्, take optionally the augment अम् (VI 1 59), ॥ रेष्टा, रोष्टा, क्रोष्टा, प्रवेष्टा, लेष्टा ॥

(12) स्—Two roots घस् 'to eat' (I 717, and also substitute of अद्), as, घस्ता, वस् 'to dwell' (I 1054), as वस्ता ॥ The वस् which takes Samprasâraṇa by VI. I 15 is meant here, and not वस् 'to cover' (II 13), which does not vocalise, as वसिता वस्त्राणाम्, but उषित from वस् 'to dwell' (VII 2 52)

(13) ष्—Ten roots त्विष् 'to distinguish' (VII, 14) त्वेष्टा, पिष् 'to pound' (VII 15) पेष्टा, शुष् 'to become dry' (IV 74) शोष्टा, पुष् 'to be nourished' (IV. 73), पोष्टा, त्विष् 'to shine' (I 1050) त्वेष्टा, विष् 'to pervade, to sprinkle' (I. 729, III 13, IX 54) वेष्टा, श्लिष् 'to embrace' (I 734 IV. 77) श्लेष्टा । तुष् 'to be satisfied' (IV. 75) तोष्टा, दुष् 'to be sinful' (IV 76) दोष्टा दोषयति, द्विष् 'to hate' (II 3) द्वेष्टा, द्वेषयति, कृष् 'to draw' (I 1059, VI 6 both Bhuâdi and Tudâdi are taken, as the kârikâ uses the two forms), आक्रष्टा and आकर्ष्टा ॥

(14) ह् Eight roots दिह् 'to smear' (II 5), देग्धा दुह् 'to milk' (II 4), दोग्धा, मिह् 'to sprinkle' (I. 1041) मेढा, रुह् 'to grow' (I 912) रोढा; वह् 'to carry' (I 1053) वोढा, नह् 'to bind' (IV 57) नद्धा, दह् 'to burn' (I. 1041) दग्धा, लिह् 'to lick' (II 6) लेढा ॥ In other collections मुह् (I 905, IV 20), स्नुह् (IV. 89), स्निह् (VI 23), स्नुह् (?), are also enumerated, of these मुह् takes इट् optionally before affixes beginning with त, so also द्रुह् because it belongs to the class रधादि (VII 2. 45) the other two are not found (?) in root-collections hence the Kârikâ uses the words द्रुहमुहौ ॥

—— o ——

We shall now conjugate all the roots of the Bhuâdi class, in their due order We take the third root

3. स्पर्द्ध् "to contend or vie with, to emulate, to compete."

Now we take up the conjugation of स्पर्ध् the third root of Bhuâdi class Its meaning given in the Dhâtupâtha is "sangharsha" which means "the desire to overcome another" This root is Intransitive, because the object is already included in the sense of the verb itself It is Atmanepadi

NOTE —Thus it has been stated —

धातोरर्थान्तरे वृत्तेर्धात्वर्थेनोपसंग्रहात् ।
प्रसिद्धेरविवक्षातः कर्मणोऽकर्मिका क्रिया ॥

लट् or Present Tense

स्पर्धते स्पर्धेते, स्पर्धन्ते, स्पर्धसे, स्पर्धेथे, स्पर्धध्वे, स्पर्धे, स्पर्धावहे, स्पर्धामहे ।

लिट् or Perfect

स्पर्ध्+त=स्पर्ध्+ए (III 4 81 S 22 41)=स्पर्ध्+स्पर्ध्+ए

Now applies the following sûtra —

२२५९ । शर्पूर्वाः खयः । ७ । ४ । ६१ ।

अभ्यासस्य शर्पूर्वाः खयः शिष्यन्ते । 'हलादिः शेषः' (२१७९) इत्यस्यापवादः । पस्पर्धे । स्पर्धिता । स्पर्धिष्यते । स्पर्धताम् । अस्पर्धत । स्पर्धेत । स्पर्धिषीष्ट । अस्पर्धिष्ट । अस्पर्धिष्यत । 'गाधृ ४ प्रतिष्ठालिप्सयोर्ग्रन्थे च' । गाधते । जगाधे । 'बाधृ ५ लोडने' । लोडनं प्रतिघातः । बाधते । 'नाधृ ६ नाथृ याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु' । * आशिषि नाथ इति वाच्यम् * । अस्याशिष्येवात्मनेपदं स्यात् । नाथते । अन्यत्र नाथति । नाधते । 'दध ८ धारणे' । दधते

2259 Of a reduplicate, the hard consonants (aspirate and unaspirate) when preceded by a sibilant, are only retained, the other consonants are elided

This is an exception to हलादिशेष (S 2179)

NOTE It should be said rather, a hard consonant preceded by a hard consonant or a sibilant is only retained and the खर् consonants are elided as in उचिच्छिषति, here उछ् becomes उच्छ् by the augment त् (तुक्), in the reduplicate the च् should be elided, and छ् retained out of च्छ, and not च् retained and छ् elided, for the च् represents त्, and if this were retained, it would be त् and not च् that would be heard, for by VIII 2 1, the change of त् to च् is asiddha for the purposes of this rule

Vârt —The verb नाथ् when meaning 'to bless,' takes âtmanepada terminations, as, सर्पिषो नाथते 'blesses with clarified butter' मधुनो नाथते । Why do we say 'when meaning to bless?' Observe, माणवकमनुनाथति ।

Thus स्पर्ध् स्पर्ध्+ए=पस्पर्धे, and so पस्पर्धाते, पस्पर्धिरे &c

लुट् or First Future 3 स्पर्धिता, स्पर्धितारौ, स्पर्धितारः, 2nd S स्पर्धितासे, 1 स्पर्धिताहे &c

लृट् or Second Future 3 स्पर्धिष्यते, 2 स्पर्धिष्यसे, 1 स्पर्धिष्ये ।

लोट् or Imperative 3 स्पर्धताम् 2 स्पर्धस्व, 1 स्पर्धै ।

लङ् or Imperfect 3 अस्पर्धत, 2 अस्पर्धथाः, 1 अस्पर्धे ।

लिङ् or Potential 3, स्पर्धेत, 2 स्पर्धेथाः, 1 स्पर्धेय ।

आशीर्लिङ् or Benedictive 3 स्पर्धिषीष्ट, 2 स्पर्धिषीष्ठाः, 1 स्पर्धिषीय ।

लुङ् or Aorist 3 अस्पर्धिष्ट, 2 अस्पर्धिष्ठाः, 1 अस्पर्धिषि ।

लृङ् or Conditional 3 अस्पर्धिष्यत, 2 अस्पर्धिष्यथाः, 1 अस्पर्धिष्ये ।

——— o ———

4 गाधृ "(1) to stand, stay, remain, (2) to seek, search or enquire, (3) to dive or plunge into, (4) to covet, (5) to compile, string or weave together"

लट् or Present —गाधते ।

लिट् or Perfect जगाधे &c No peculiarity

Note —The indicatory ऋ is for VII 4 2 S 2572 as अजगाधत् ।

लट् —गाधते, गाधसे, गाधे ॥ लिट् —जगाधे ॥ लुट् —गाधिता, गाधितासे, गाधिताहे ॥ लृट्—गाधिष्यते ॥ लोट्—गाधताम्, गाधस्व, गाधै ॥ लङ्—अगाधत, अगाधथाः, अगाधे ॥ विधिलिङ्—गाधेत, गाधेथाः, गाधेय ॥ आशीर्लिङ्—गाधिषीष्ट ॥ लुङ्—अगाधिष्ट, अगाधिष्ठाः, अगाधिषि ॥ लृङ्—अगाधिष्यत ॥

5. बाधृ 'to harass, oppress, torment, press hard, annoy trouble, disturb, vex, pain, 2 to resist, oppose, thwart, check, obstruct, arrest, interfere with 3 to roll (लोटने) 4 to tempt (विलोभने)

The word लोटन means to resist, or re-act.

लट् —बाधते, लिट् —बबाधे &c.

Note —From this root is derived the noun बाहु "hand." By adding the Unâdi affix कु (उ), and changing ध to ह (I 27)

6 नाधृ (नाथृ), 7 नाथृ 'to ask, beg, to solicit for anything, 2 to be sick, to harass, to trouble, 3 to have power, to be master, to prevail 4 to bless'

These roots are Atmanepadi when meaning "to bless" and not when meaning "to ask" &c (II 3 55 S 616)

लट्—नाधते "he blesses" or नाथति "he begs" &c

Note —उपताप means 'disease' (रोग), another reading is उपपात (Tarangini)

Both these roots begin with a dental न् ॥

When meaning 'to bless,' it takes Atmanepada, and the noun in construction is put in the sixth case by II. 3. 55. S. 616. As सर्पिषो नाथनम् । The sixth

case affix is not elided in the compound So we cannot have the form सर्पिर्नाथनैस् ॥ For here we have pratipada-vidhânâ sixth case But when it is krid yoga shashthî, then there is compounding

When it does not mean 'to bless,' we have Parasmaipada As

लट्—नाथति, लिट्—ननाथ, लुट्—नाथिता, लृट्—नाथिष्यति, लोट्—नाथतु, लङ्—अनाथत्, विधिलिङ्—नाथेत्, आशीर्लिङ्—नाथ्यात्, लुङ्—अनाथीत्, लृङ्—अनाथिष्यत् ।

Note —Maitreya and Abharanakâra read the first root as नाधृ, and they have the form ननाध । On this Kâsyapa says "नाथते र्धोपदेशत्वमयुक्तं, गणकार वृत्तिकारादीनामनिष्टत्वात्" ॥

8 दध् "1 to hold, 2 to have, possess, 3 to give, present"

लट् —दधते, दधेते, दधन्ते, दधसे, दधावहे, दधामहे ॥

लिट्=दध्+ए=दध् दध्+ए

Now apply the following sûtras —

२२६० । अत एकहल्मध्येऽनादेशादेर्लिटि । ६ । ४ । १२० ।

लिण्निमित्तादेशादिकं न भवति यदङ्ग तदवयवस्यासंयुक्तहल्मध्यस्थस्याकारस्यैकार स्यादभ्यासलोपश्च किति लिटि ।

2260 ए is substituted for the short अ standing between two simple consonants of a verbal stem, before the personal endings of the Perfect which have an indicatory क् (I 2 5), provided that, at the beginning of the root, in the reduplication, no different consonant has been substituted, and when this ए is substituted, the reduplicate is elided.

२२६१ । थलि च सेटि । ६ । ४ । १२१ ।

प्रागुक्तं स्यात् ॥ आदेशश्चेह वैरूप्यसंपादक एवाश्रीयते । शसिदद्योः प्रतिषेधवचनाज्ज्ञापकात् । तेन प्रकृतिजश्चरां तेषु सत्स्वपि एत्वाभ्यासलोपौ स्त एव । देधे । देधाते । देधिरे । 'अत' किम् । दिदिवतुः । 'तपर' किम् । ररासे । 'एक—' इत्यादि किम् । तत्सरतुः । 'अनादेशादे' किम् । चकणतुः । लिटा आदेशविशेषणादिह स्यादेव । नेमिथ । सेहे । 'दम्भि ६ आमवचे' ।आमवचाशुत्सुवनशुद्दरत्त च ।

2261. ए is substituted for अ, of a verbal stem standing between two simple consonants, the stem not having any different letter substituted in the reduplicate, when the ending थल् of the Perfect having the augment इट् follows, and thereby, the reduplicate is elided.

By the phrase "no other consonant has been substituted" is meant "no other dissimilar in form consonant has been substituted"

This we learn from the implication (jñâpaka) of sûtra VI 4 126 where exception is made in the case of शस् and दद् ॥ Therefore, where the substitute is a *different* letter, then the reduplicate becomes âdeśâdi otherwise not

If the form of the letter is not changed in the reduplicate, by substitution, then such substitution will not make the stem आदेशादि ॥ Thus by VIII 1 54, a चर् letter (च, ट, त, क, प श,ष, स) is substituted for a consonant (other than a nasal and a semi-vowel) in the reduplicate

Thus in पचthe reduplicate is पपच्, the first प is also a *substitute*, for the चर् substitute of प will be प ॥ Such substitutes, however, are not meant here

Here, therefore, there will be the elision of the reduplicate and the ए substitution Thus पेचे ॥

Similarly ददय्+ए=० द् य य्+ए=देये ॥ So also 3 d देयाते, 3 p देयिरे, देयिषे, देये, देयिवहे ॥

So also रेणतु, रेणु, येमतु, येमु, पेचतु, पेचु, देभतु, देभु ॥ Why 'for अ'? Observe दिदिवतु, दिदिवु the इ is not replaced Why do we say '*short* अ'? Observe ररासे, ररासाते, ररासिरे ॥ Why do we say 'standing between two *simple* consonants'? Observe ररक्षतु, ररक्ष ॥ Some say this example is not appropriate, for by I 2 5, the Perfect affixes are not कित् here, as they come after conjunct consonant The following is then more appropriate ततक्षतु and ततक्ष (Bhu 586) Why do say 'which has no substitute consonant in the reduplicate'? Observe चकणतु, चकणु, जगणतु, जगणु, बभणतु, बभणु, ॥

The substitution referred to here must be caused by the affixes of the Perfect, therefore, the rule will apply to नेमतु, नेमु, सेहे and सेहाते, सेहिरे though नम् and सह् are the roots, and ण् and ष् are changed to न and स ॥ The substitution of जश् consonant or a चर् consonant in the reduplicate, should not be here considered asiddha (VIII 2 54, read with VIII 2 1) That substitution will be considered a substitution for the purposes of this sûtra and will make the stem आदेशादि, as is indicated by the special exception made in favor of फल् and भज् in sûtra VI 4 122

8 दय

लट्—दयते, दयेते, दयन्ते, दयसे, दयावहे, दयामहे ।

लिट्—देये, देयाते, देयिरे, देयिषे, दे[illegible] ।

लुट्—दयिता, दयितासे, दयितारे ।

लृट्—दयिष्यते ॥लोट्—दयताम्, दयस्व, दयै ॥

लङ्—अदधत, अदधेताम्, अदधन्त अदधथा:, अदधे अदधावहि ।

विधिलिङ्—दधेत, दधेयाताम्, दधेरन्, दधेय ॥

आशीर्लिङ्—दधिषीष्ट ।

लुङ्—अदधिष्ट, अदधिषाताम्, अदधिषत, अदधिषि ।

लृङ्—अदधिष्यत ॥

9 स्कुदि "to jump, to raise or lift" The इ in स्कुदि is indicatory and by the following न् is inserted

Note —According to Tarangini, the root means, 1 आप्रवण, or 2 उत्प्लवनम् or 3 उत्प्लुत्यगमन ॥ According to Bhoja, it means उद्धरणम् also

२२६२ । इदितो नुम् धातोः । ७ । १ । ५८ ।

स्कुन्दते । चुस्कुन्दे । 'श्विदि श्वैत्ये' । अकर्मक । श्विन्दते । शिश्विन्दे । 'वदि ११ अभिवादनस्तुत्योः' । वन्दते । ववन्दे । 'भदि १२ कल्याणे सुखे च' । भन्दते । बभन्दे । 'मदि १३ स्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु' । मन्दते । ममन्दे । 'स्पदि १४ किंचिच्चलने' । स्पन्दते । पस्पन्दे । 'क्लिदि १५ परिदेवने' । शोक इत्यर्थ । सकर्मक । क्लिन्दते चैत्रम् । चिक्लिन्दे । 'मुद १६ हर्षे' । मोदते । 'दद १७ दाने' ददते ।

2262 न् is added after the vowel of the root, in a root which has an indicatory इ in the Dhâtupâtha

Thus स्कुन्द् + शप् + ते = स्कुन्दते, स्कुन्दसे, स्कुन्दे ॥ Perfect —चुस्कुन्दे, चुस्कुन्दिषे, चुस्कुन्दिवहे ॥ लुट्—स्कुन्दिता ॥ लृट्—स्कुन्दिष्यते ॥ लोट्—स्कुन्दताम् ॥ लङ्—अस्कुन्दत ॥ विधिलिङ्—स्कुन्देत ॥ आशीर्लिङ्—स्कुन्दिषीष्ट ॥ लुङ्—अस्कुन्दिष्ट ॥ लृङ्—अस्कुन्दिष्यत ।

10 श्विदि "to become white" It is an Intransitive verb Thus Pre श्विन्दते Per शिश्विन्दे ॥

11 वदि "to salute, to praise, to worship" Pre वन्दते, Per ववन्दे, लुट् वन्दिता &c

Note —प्रशस्तिपूर्वमभिमुखी वचनम् is अभिवादनम् ॥ Noun वन्द्र = पूजक ॥

12 भदि "to tell a good news, to be fortunate, to be glad, to honor, to shine" Pre भन्दते, Per. बभन्दे, लुट्—भन्दिता &c

Note —Noun भद्र "auspicious," भद्रा "shaving"

13 मदि 'to praise to rejoice, be glad, to be drunk, or be proud, to sleep or be lazy, to shine, to move (slowly)," जाड्ये "to be languid." and जये 'to be victorious' It is Intransitive except when meaning 'to praise' or 'to move' Pre मन्दते, Per ममन्दे ॥ लुट् मन्दिता ॥ Nouns —मन्दुरा, मन्दिरम्, मन्द्रम्, मन्दार, मन्दर ॥

14. स्पदि "to throb, vibrate" It is Intransitive.

Pres. स्पन्दते, Per. पस्पन्दे (VII, 4 61 S. 2259), लुट् स्पन्दिता ।

15 क्लिदि "to grieve, lament" This is a Transitive verb Pre क्लिन्दते चैत्रम् 'he laments for Chaitra' Per चिक्लिन्दे ।

16 मुद "to rejoice" Pre मोदते ॥ Per मुमुदे । No guna because कित् (1 2 5)

लट्—मोदते, मोदेते, मोदन्ते ।

लिट्—मुमुदे, मुमुदाते, मुमुदिषे, मुमुदिवहे ॥

लुट्—मोदिता ॥ लृट् मोदिष्यते ॥ लोट् मोदताम्

लङ् अमोदत ॥ विधिलिङ् मोदेत ॥ आशीर्लिङ् मोदिषीष्ट ॥

लुङ् अमोदिष्ट ॥ लृङ् अमोदिष्यत ॥

Nouns —मोदक, मुत्, मुदिर, मुद्ग, मुद्रा ।

17 दद 'to give, present" Pre ददते, Per देदे—But this is a wrong form, as the following sutra applies

२२६३ । न शसददवादिगुणानाम् । ६ । ४ । १२६ ।

शसेर्ददेर्वकारादीनां गुणशब्देन भावितस्य च योऽकारस्तस्यैत्वाभ्यासलोपौ न । ददे । ददाते । ददिरे । 'ष्वद १८ स्वर्द १९ आस्वादने' । अयमनुभवे सकर्मकः । रुचावकर्मकः ।

2263 ए is not substituted for the अ of शस्, दद्, or of roots beginning with a व, or of such verbal stems in which the अ results through the substitution of Guna, though the affixes of the Perfect being कित् or ङित् follow, or the सेट् थल्, nor is the reduplicate elided.

Thus (विशशसतुः, विशशसुः, विशशसिथ) ददे, ददाते, ददिरे ॥ लट् । ददते, ददेते, ददन्ते ॥ लिट्, ददे, ददाते, ददिषे, ददे ॥ लुट् ददिता ॥ लृट् ददिष्यते ॥ लोट् ददताम् ॥ लङ् अददत ॥ विधिलिङ् ददेत ॥ आशीर्लिङ् ददिषीष्ट । लुङ् अददिष्ट ॥ लृङ् अददिष्यत ॥

(Of roots beginning with व्-ववमतुः, ववमुः, ववमिथ ॥ Of roots where अ is the result of guna, विशशरतुः, विशशरुः, विशशरिथ, लुलविथ, पुपविथ ॥ गुणशब्दाभिनिर्वृत्तस्याकारस्यौकारस्य चायमकार इति एत्वं प्रतिषिध्यते ॥)

The अ of Guna may result either from the guna of ऋ as कृ changed to कर् or of उ changed to ओ again changed to अव् as लु—लव ॥

18 ष्वद, 19 स्वर्द "to taste, to be liked, be sweet, be pleasant to the taste to sweeten" This root is Transitive when meaning "to experience i e to taste." and it is Intransitive when meaning "liking" i e to be liked According to Kshîraswâmî it means वरणे "to choose" Transitive, as स्वदन्ति देवा उभयानि हव्या ॥ It is Parasmaipadi here as a Vaidic Irregularity. Intransitive, as दधि स्वदते देवदत्ताय "curd is pleasant to the taste of Devadatta"

It is conjugated regularly The initial ष् in ष्वद is charged to स by the following .—

२२६४ । धात्वादेः षः सः । ६ । १ । ६४ ।

धातोरादे षस्य सः स्यात् । 'सात्पदाद्योः' (२१२३) इति षत्वनिषेधः । अनुस्वदते । सस्वदे । स्वर्दते । सस्वर्दे । 'उर्द २० माने क्रीडायां च' ।

2264 There is the substitution of स in the room of the ष्, being the initial of a verbal root as enunciated in the Dhâtupâtha

Therefore ष्वद् is changed to स्वद्, and this स is not again changed to ष, because of the prohibition of sutra VIII 3 111 S 2123 Thus अनुस्वदते, लिट्—सस्वदे ॥ Similarly स्वर्दते, सस्वर्दे ॥ Generally the root स्वद is preceded by the upasarga आ, as आस्वदते रसम् ॥

20 उर्द 'to measure, to play' By force of च "and," this root also means 'to taste' According to Sanmatâ, the word मान does not mean 'measure' but सुख or happiness, and "to be cheerful or easy"

Thus उर्द+शप्+ते ॥ Here applies the following sûtra

२२६५ । उपधायां च । ८ । २ । ७८ ।

धातोरुपधाभूतयो रेफवकारयोर्हल्परयोः परत इको दीर्घः स्यात् । ऊर्दते । ऊर्दाञ्चक्रे । 'कुर्द २१ खुर्द २२ गुर्द २३ गुद २४ क्रीडायामेव' । कूर्दते । चुकूर्दे । खूर्दते । गोदते । जुगुदे । 'षूद २५ क्षरणे' सूदते । सुषूदे ।

सेकसृप्सृस्तृसृकस्तृस्त्याम्ये दन्त्याजन्तसादयः ।

सकारश्च षोपदेशाः ष्वष्कुस्विदुस्वदुस्वञ्जुस्वपस्मिङः ॥

स्मिङ केवलदन्त्यो न तु दन्तोष्ठजोऽपि । ष्वष्कादीनां पृथग्ग्रहणाज्ज्ञापकात् । 'ह्राद २६ अव्यक्ते शब्दे' । ह्रादते । जह्रादे । 'ह्लादी २७ सुखे च' । चादव्यक्ते शब्दे । ह्लादते । 'स्वाद २८ आस्वादने' । स्वादते । 'पर्द २९ कुत्सिते शब्दे' । गुदरव इत्यर्थः । पर्दते । 'यती ३० प्रयत्ने' । यतते । येते । 'युतृ ३१ जुतृ ३२ भासने' । योतते । युयुते । जोतते । जुजुते । 'विथृ ३३ वेथृ ३४ याचने' । विविथे । विवेथे । 'श्रथि ३५ शैथिल्ये' । श्रन्थते । 'ग्रथि ३६ कौटिल्ये' । ग्रन्थते । 'कत्थ ३७ श्लाघायाम्' । कत्थते । एधादयोऽनुदात्तेतो गताः ।

अथाष्टात्रिंशत्तवर्गीयान्ताः परस्मैपदिनः । 'अत ३८ सातत्यगमने' । अतति । 'अत आदेः' (२२४८) । आत । आततुः । आतुः । लुङि 'आतिस्' 'ई' इति स्थिते ।

2265 The short इ or उ of a root is lengthened, when the verb has र् or व् as its penultimate letter, and is followed by a consonant

The anuvritti of हलि is current from the preceding Ashtâdhyâyî sûtra The root must end in a consonant, and must have a र् or व् as preceding such consonant, for the application of this rule

Therefore the उ is lengthened Thus we have

लट् ऊर्दते, लिट् ऊर्दांचक्रे । लुट् ऊर्दिता । लृट् ऊर्दिष्यते । लोट् ऊर्दताम् । लङ् और्दत । विधिलिङ् ऊर्देत । आशीर्लिङ् ऊर्दिषीष्ट । लुङ् और्दिष्ट । लृङ् और्दिष्यत ॥

21 कुर्द, 22 खर्द 23 गुर्द, 24 गुद In Kaiyata, Purushakara and Maitreya the root गुर्द is not found In Sammatâ, Amogha, Vistara and Chandra all the first three roots are given In Charaka गुद क्रीडा is taken as one word meaning गुद विहार ॥ But according to Maitreya and Kasyapa, गुद is a separate root So all the four roots mean "to play" The force of च here implies that roots have numerous meanings, but here one meaning alone is to be taken, namely "to play

Thus कूर्दते चुकूर्दे, खूर्दते, गूर्दते, गोदते, जुगुदे ॥

In future the words लट् लिट् &c will often be omitted It is to be understood that the words are arranged in that order As 1 कूर्दते, 2 चुकूर्दे, 3 कूर्दिता 4 कूर्दिष्यते; 5 कूर्दताम्, 6 अकूर्दत 7 कूर्देत, 8 कूर्दिषीष्ट, 9. अकूर्दिष्ट, 10 अकूर्दिष्यत ॥

25 षूद "to flow, effuse, pour out, distil" It is an Intransitive verb in these senses When meaning 'to strike, hurt, wound kill destroy," it is Transitive, as मधुसूदन formed by ल्यु of III 1 134 S. 2896 The causative has the additional sense of "to cook, dress, season prepare" As अग्निमन्थं अग्निता सूदयति (संस्करोति) ॥ So also अहोरात्राणि मस्तो विलिष्ट सूदय(=स्वादु कुर्वन्तु)

Thus सूदते, P सुषूदे, ॥ सूद्=सूदिता । Noun सूद "a cook, a morass"

NOTE —Why do we say 'initial, in the preceding sûtra 2264'? Observe—कर्षति, कृषति ॥ Why have then roots been exhibited in the Dhâtupâṭha with an initial ष, when for all practical purposes this ष is to be replaced by स, would it not have been easier to spell at once these words with a स? This appears cumbersome no doubt, but the spelling of the roots with ष is for the sake of brevity Certain roots change their स into ष when preceded by certain letters those roots which thus change their letter स for ष have been at once taught with an initial ष, and thus by VIII 3 59 their स is changed to ष ॥ Thus from षिव — insetad of सिसेव we have सिषेव ॥ This root is exhibited in the Dhâtupâṭha with a ष, and thus we know that the स must be changed to ष ॥ Otherwise a list of such roots would have to be separately given

One must refer to the Dhâtupâṭha for a list of the roots beginning with ष ॥ As a general rule, however, all monosyllabic roots beginning with a स and followed by a vowel or a dental letter have been taught in the Dhâtupâṭha as beginning with an initial ष, as well as the following roots ष्वष्क्, ष्मिङ्, ष्वद्, ष्वञ्ज ष्वप्, and ष्मि though followed by व् or म् ॥ The following roots though followed by a vowel or dental are not taught with an initial ष viz. सेक्, सृप्, सृ स्तृ सृज्, स्तृ, स्त्या ॥

The "dental" here means the dental pure and simple i. e. त, थ, द, ध, न, and not dento-labial व ॥ This we infer from the inclusion of स्वस्क &c in the list, which are followed by व । Had व been included in the term "dental" there was no necessity of teaching स्वस्क &c, separately

NOTE —To complete the description of verbs, we shall anticipate matter and give under each root its various derivative roots also, such as the Passive stem, the Causative (णिजन्त), the Desiderative (सनन्त), the Intensive with यङ् and the Intensive without यङ् (यङ लुगन्त), as well as some Krit derivatives where necessary In this we have followed the Madhaviya Dhatuvritti We repeat therefore, the conjugation of the twenty five roots already taught.

भू १ सत्तायाम् ।

1 √Bhû, to be

1 √Bhû, Parasmai Pre भवति । Per बभूव । I Fut भविता । II Fut भविष्यति । Imperative भवतु । Imper अभवत् । Pote भवेत । Bene भूयात् । Aorist अभूत् । Cond अभविष्यत । Pre Part, भवन् । Per, Part, बभूवान् । Past Part Pass भूत । Act भूतवान् । Fut, भविष्यन् । Ger. भूत्वा । Infini, भवितुम् ॥ Adj, भवितव्य , भवनीय, भव्य ॥

1 √Bhû, Atmane. Pre भवते । Per बभूवे । I Fut, भविता । II Fut भविष्यते । Imperative भवताम् । Imper अभवत । Pote भवेय । Bene भविषीष्ठ । Aorist अभविष्ट । Condi अभविष्यत । Pre Part Atmane भवमानः । Per Part Atmane, बभूवान. । Fut भविष्यमाणः ॥

1 √Bhû, Passive. Pre भूयते । भूयेते । भूयन्ते । भूयसे । भूयेथे । भूयध्वे । भूये । भूयावहे । भूयामहे । Per बभूवे । I Fut भविता or भाविता । भवितासे or भावितासे । I Fut भ (भा) विष्यते । भविष्ये or भाविष्ये । Imperative भूयताम । भूयै । Imper अभूयत । अभूये । Pote भूयेत । भूयेय । Bene भ (or भा०) विषीष्ट । भ (or भा०) विषीय । Aorist अभावि or अभविष्ट or अभाविष्ट । अभाविषाताम । अभविष्टा or अभाविष्ठा । अभविषि or अभाविषि । अभविष्वहि । Condi अभविष्यत or अभाविष्यत । अभविष्ये or अभाविष्ये । Past Part Pass भूतः । Past Part Act भूयमानः । Fut भविष्यमाणः ॥

1 √Bhû, Causative Parasmaipadi. Pre भावयति । Per भावयां चकार I Fut भावयिता । II Fut भावयिष्यति । Imperative भावयतु । भावयतात । Imper अभावयत् । Pote भावयेत् । Bene भाव्यात् । Aorist अबीभवत् । Condi अभावयिष्यत् ॥

1, √Bhû, Causative, Atmanepadi Pre भावयते । Per. भावयां चक्रे । I Fut भावयिता । II Fut. भावयिष्यते । Imperative भावयताम् । Imper. अभावयत । Pote भावयेत । Bene भावयिषीष्ट । Aorist अबीभवत । Condi अभावयिष्यत ॥

1 √Bhu, Causative, Passive Pre 1st S भाव्ये । Per भावयां चक्रे । I Fut. भावयितासे or भावितासे । II Fut भावयिष्ये । Imperative भाव्यै । Imper अभाव्ये । Pote भाव्येय । Bene भावयिषीय or भाविषीय । Aorist अभावयिषि or अभाविषि । Condi अभावयिष्ये or अभाविष्ये ॥

1 √Bhû, Desiderative, Parasmaipadi Pre बुभूषति । Per बुभूषाञ्चकार । I Fut बुभूषिता । II Fut बुभूषिष्यति । Imperative बुभूषतु, बुभूषतात् । Imper अबुभूषत् । Pote बुभूषेत् । Bene बुभूष्यात् । Aorist अबुभूषीत् । Condi अबुभूषिष्यत् ॥

1, √Bhû, Desiderative, Atmanepadi Pre. (व्यति) बुभूषते । बुभूषे । Per (व्यति) बुभूषांचक्रे । बुभूषाञ्चक्रे । I Fut (व्यति) बुभूषिता बुभूषितासे ॥ II Fut (व्यति) बुभूषिष्यते

बुभूषिष्ये । Imperative (व्यति) बुभूषताम । बुभूषै । Imper (व्यति) अबुभूषत । अबुभूष । Pot (व्यति) । बुभूषेत । बुभूषेय । Bene (व्यति) बुभूषिषीष्ट । बुभूषिषीय । Aorist (व्यति) अबुभूषिष्ट अबुभूषिष्ट । अबुभूषिषि । Condi अबुभूषिष्यत् । अबुभूषिष्ये ॥

1 √Bhu, Desiderative, Passive Pre बुभूष्यते । बुभूष्ये । Per बुभूषा चक्रे । बुभूषा चक्रे । I Fut बुभूषिता बुभूषिताहे । II Fut बुभूषिष्ये । बुभूषिष्ये । Imperative 1st S बुभूष्यै । Imper 1st S अबुभूष्ये । Pote 1st S बुभूष्येय । Bene 1st S बुभूषिषीय । Aorist अबुभूषि । अबुभूषिष्ठा । अबुभूषिषि । Cond 1 S अबुभूषिष्ये ॥

1 √Bhû, Yan Intensive, Pre बोभूयते । Per बोभूया or बोभया चक्रे । I Fut बोभूयिता । II Fut बोभूयिष्यते । Imperative बोभूयताम । Imper अबोभूयत । Pote बोभूयेत । Ben बोभूयिषीष्ट । Aorist अबोभूयिष्ट । Condi अबोभूयिष्यत ॥

1 √Bhû, Yan luk Pre बोभवीति or बोभोति । बोभूत । बोभुवति । बोभवीषि or बोभोषि । बोभूथ । बोभूथ । बोभवीमि or बोभोमि । बोभूव । बोभूम । Per, बोभवाचकार बोभाव or बोभूव । बोभूवतु । बोभूवु । बोभूविथ or बोभविथ । बोभूवथु । बोभूव । बोभव बोभाव or बोभूव । बोभूविव or बोभुविव । बोभूविम or बोभूविम । I Fut बोभविता II Fut बोभविष्यति । Imperative बोभवीतु, बोभोतु or बोभूतात् । बोभूताम् । बोभुवतु । बोभूहि । बोभूतम । बोभूत । बोभवानि । बोभवाव । बोभवाम । Imper अबोभवीत or अबोभोत् अबोभूताम । अबोभवु । अबोभो. or अबोभवो । अबोभूतम् । अबोभूत । अबोभवम । अबोभूव अबोभूम । Pote बोभूयात् । बोभूयाताम् बोभूयु । Bene बोभूयात । बोभूयास्ताम् । बोभूयासु Aorist अबोभूवीत् । अबोभूत, अबोभोत्, अबोभावीत, अबोभवीत् । 3rd, Dual अबोभूताम् 3rd Pl. अबोभूवन् (?) अबोभूवु , अबोभाविषु, अबोभवु । 2 S अबोभू , अबोभूवो., अबोभो., अबोभवी. or अबोभावी । अबोभूतम । अबोभूत । अबोभूवम् or अबोभाविषम् । अबोभूव or अबोभाविष्व, अबोभूम or अबोभाविष्म ॥

एध २ वृद्धौ ।

2 √Edha, to prosper, Pre एधते । Per एधां चक्रे । I Fut, एधिता । II Fut एधिष्यते । Imperative एधताम । Imper ऐधत । Pote एधेत । Bene एधिषीष्ट । Aorist ऐधिष्ट । Condi ऐधिष्यत । Pass. एध्यते । Aor. ऐधि (भवता) । Desi एदिधिषते । Past. Part, Pass. एधित. Noun —एध ॥

2 √Edha, Causative, Pre एधयते or ति । Per. एधया चक्रे । I Fut. एधयिता । एधयिताहे or °ति । II Fut एधयिष्यते–°ति । Imperative एधयताम्–°तु । Imper ऐधयत–°त् । Pote एधयेत – °त् । Bene. एधयिषीष्ट or एध्यात् । Aorist ऐदिधत–°त् ॥

स्पर्ध ३ संघर्षे ।

3 √Spardha, to contend Pre. स्पर्धते । Per पस्पर्धे । I Fut स्पर्धिता । II Fut स्पर्धिष्यते । Imperative स्पर्धताम् । Imper अस्पर्धत । Pote स्पर्धेत । Bene स्पर्धिषीष्ट । Aorist अस्पर्धिष्ट । Condi अस्पर्धिष्यत । Pass स्पर्ध्यते । लोट् स्पर्धताम् । लङ् अस्पर्ध्यत । लिङ् स्पर्ध्येत लुङ्, चिण् अस्पर्धि ॥ Causative स्पर्धयति. ॥ Desi पिस्पर्धिषते । लिट्. पिस्पर्धिषा चक्रे । लुट्. पिस्पर्धिषिता । Passive पिस्पर्धिष्यते । Intensive पास्पर्ध्यते । लिट् पास्पर्धा चक्रे । लुट् पास्पर्धिता ॥ Noun स्पर्धा ॥

3. √Spardha, Yan luk, Pre. पास्पर्द्धि or °र्धीति । पास्पर्द्धः । पास्पर्धति । पास्पर्त्सि । पास्पर्द्धः । Per. पास्पर्धां चकार । I Fut पास्पर्धिता । II Fut पास्पर्धिष्यति । Imperative पास्पर्द्धात् पास्पर्द्धु । पास्पर्द्धाम । पास्पर्द्धतु । पास्पर्द्धि । Imper अपास्पर्त् or °र्द् अपास्पर्द्धाम् । अपास्पर्धु. । अपास्पर्त्–°र्द् or अपास्पा. । Pote पास्पर्द्ध्यात् । पास्पर्द्ध्याताम्

बास्पर्द्धयु । Bene पास्पर्ध्यात । पास्पर्ध्यास्ताम । Aorist अपास्पर्धीत् । अपास्पर्धिष्टां । अपास्पर्धिषु । अपास्पर्धी । अपास्पर्धिषम । Condi अपास्पर्धिष्यत् ॥

गाधृ ४ प्रतिष्ठालिप्सयोः (ग्रन्थे च) ।

4. √Gâdhri, 1 to stand, 2 to seek or covet, 3 to compile Pre गाधते । गाधसे । गाधे । Per जगाधे । I Fut गाधिता । गाधितासे । II Fut गाधिष्यते । Imperative गाधताम । गाधस्व । गाधै । Imper अगाधत । अगाधथा । अगाधे । Pote गाधेत । गाधेरन् । गाधेय । Bene गाधिषीष्ट । Aorist अगाधिष्ट । अगाधिष्ठा । अगाधिषि । Condi अगाधिष्यत । Pass गाध्यते । Desi जिगाधिषते । Inten जागाध्यते । Fut गाधिष्यमाण. । Nouns गाधन । गाधि ॥

4 √Gâdhri, Causative Pre, गाधयति । Per. गाधया चकार । I Fut गाधयिता । II Fut गाधयिष्यति । Imperative गाधयतु । Imper अगाधयत् । Pote गाधयेत् । Bene गाध्यात् । Aorist अजगाधत । Condi अगाधयिष्यत् ॥

4 √Gâdhri, Desiderative Pre जिगाधिषते । Per जिगाधिषा चक्रे । I Fut जिगाधिषिता । II Fut जिगाधिषिष्यते । Imperative जिगाधिषताम । Imper अजिगाधिषत । Pote जिगाधिषेत । Bene जिगाधिषिषीष्ट । Aorist अजिगाधिषिष्ट । Condi अजिगाधिषिष्यत । Passive of Desiderative जिगाधिष्यते । Aorist अजिगाधिषि ॥

4 √Gadhri, Intensive Pre जागाध्यते । Per जागाधा चक्रे । I Fut जागाधिता । II Fut जागाधिष्यते । Imperative जागाध्यताम् । Imper अजागाध्यत । Pot जागाध्येत । Ben जागाधिषीष्ट । Aor अजागाधिष्ट । Con अजागाधिष्यत । 11 pass Ao अजागाधि ॥

4 √Gâdhri, Yan luk Pre जागाद्धि । 2 S जाघात्सि । Per जागाधा चकार । I Fut जागाधिता । II Fut जागाधिष्यति । Impertive जागाद्ध or जागाद्धात । 1st S जागाधानि । Imper अजाघात्–°द् 2 S अजाघा. or अजाघात–°द् । Pote जागाध्यात् । जागाध्यासाम । Bene, जागाध्यात् । जागाध्यास्ताम् । Aorist अजागाधीत् । अजागाधिष्टाम् । Condi, अजागाधिष्यत ॥

बाधृ ५ लोडने ।

5 √Bâdhri, to harass Pre बाधते । Per बबाधे । I Fut बाधिता । II Fut. बाधिष्यते । Imperative बाधताम । Imper अबाधत । Pote बाधेत । Bene, बाधिषीष्ट । Aorist अबाधिष्ट । Condi अबाधिष्यत । Pass बाध्यते । Caus बाधयति, बाधयते । Desi बिबाधिषते । Inten बाबाध्यते । Pre Part Atmane बाधमान । Past Part Pass बाधित. । Past Part Act बाधितवान् । Fut बाधिष्यमाण । Ger बाधित्वा । Infini बाधितुम् । Adj बाधितव्य । बाधनीय बाध्यम । Nouns बाहु , भद्रबाहु ॥

नाधृ ६, नाथृ ७ याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु ।

6 √Nâdhri, 7 √Nâthri, to trouble , to ask , to have power , to bless. Pre नाथति । A नाथते । Per ननाथ । A ननाथे । I Fut नाथिता । A नाथिता । II Fut नाथिष्यति । A नाथिष्यते । Imperative नाथतु । A नाथताम । Imper अनाथत । A. अनाथत । Pote नाथेत् । A नाथेत । Bene नाथ्यात् । A नाथिषीष्ट । Aorist अनाथीत् । A. अनाथिष्ट । Condi अनाथिष्यत् । A अनाथिष्यत ॥

दध ८ धारणे ।

8 √Dadha, to hold, Pre दधते । Per देधे । देधाते । देधिरे । देधिषे । देधे ॥ देधिमहे । I Fut. दधिता । II Fut दधिष्यते । Imperative दधताम् । Imper अदधत.

Pote वधेत । Bene वधिषीष्ट । Aorist अवधिष्ट । Condi अवधिष्यत । Pass वध्यते । Caus वाधयति, वाधयते । Desi विवधिषते । Inten वावध्यते ॥

8 √Dadha, Desiderative Pre दिदधिषते । Per दिदधिषाञ्चक्रे । I Fut दिदधिषिता । II Fut दिदधिषिष्यते । Imperative दिदधिषताम । Imper अदिदधिषत । Pote दिदधिषेत । Bene दिदधिषिषीष्ट । Aorist अदिदधिषिष्ट । Condi अदिदधिषिष्यत । Desi Passive दिदधिष्यते । Pass दध्यते । लोट्—दध्याताम । लङ् – अदध्यत । लिङ् – दध्येत । लुङ्—चिण् अदाधि ॥

8. √Dadha, Yan Intensive Pre दादध्यते । Per दादधा चक्रे । I Fut दादधिता । II Fut दादधिष्यते । Imve दादध्यताम् । Imp अदादध्यत । Pot दादध्येत । Ben. दादधिषीष्ट । Aor अदादधिष्ट । Con. अदादधिष्यत ॥

8 √Dadha, Yan luk Pre दादद्धि । दादद्ध दाधत्सि । दादध्मि । Per दादध चकार । I Fut. दादधिता । II Fut दादधिष्यति । Imperative दादद्धु or दादद्धात दादद्धि । दादधानि । Imper अदाधत्—°द अदादद्धोम् । अदादधुः । अदाधा. । अदादद्ध अदादधम् । Pote दादध्यात । दादध्याताम् । Bene दादध्यात् । दादध्यास्ताम् । Aorist अदादधीत् or° दाधीत् । अदादधिष्टाम् or° दाधिष्टाम् । Condi अदादधिष्यत् ॥

स्कुदि ९ आप्रवणे ।

9 √Skudi, to jump, to raise Pre. स्कुन्दते । Per, चुस्कुन्दे । I Fut स्कुन्दिता II Fut स्कुन्दिष्यते । Imperative स्कुन्दताम् । Imper अस्कुन्दत । Poten स्कुन्देत । Bene स्कुन्दिषीष्ट । Aorist अस्कुन्दिष्ट । Condi अस्कुन्दिष्यत । Pass स्कुन्द्यते । । Caus स्कुन्दयति स्कुन्दयते । Desi चुस्कुन्दिषते । Inten. चोस्कुन्द्यते । *Noun* स्कुन्दन ॥

9 √Skudi, Passive Pre स्कुन्द्यते । Imperative, स्कुन्द्यताम् । Imper अस्कुन्द्यत । Poten स्कुन्द्येत । Aorist, अस्कुन्दि ॥

9. √Skudi, Desiderative 1, चुस्कुन्दिषते । 2. चुस्कुन्दिषाञ्चक्रे । 3. चुस्कुन्दिषिता । 4, चुस्कुन्दिषिष्यते । 5 चुस्कुन्दिषताम् । 6 अचुस्कुन्दिषत । 7 चुस्कुन्दिषेत । 8. चुस्कुन्दिषिषीष्ट । 9. अचुस्कुन्दिषिष्ट । 10. अचुस्कुन्दिषिष्यत ॥

9 √Skudi, Intensive. 1, चोस्कुन्द्यते । 2. चोस्कुन्द्याञ्चक्रे । 3 चोस्कुन्दिता । 4 चोस्कुन्दिष्यते । 5 चोस्कुन्द्यताम् । 6. अचोस्कुन्द्यत । 7. चोस्कुन्द्येत । 8. चोस्कुन्दिषीष्ट । 9. अचोस्कुन्दिष्ट । 10 अचोस्कुन्दिष्यत ॥

9. √Skudi, Yan luk. 1, चोस्कुन्दीति or चोस्कुन्त्ति । 2. चोस्कुन्दाञ्चकार । 6 अचोस्कुन् । Caus स्कुन्दयति ॥

श्विदि १० श्वैत्ये ।

10. √Svidi, to become white. It is conjugated like √Skudi Pre. श्विन्दते । Per. शिश्विन्दे । I Fut. श्विन्दिता । II Fut. श्विन्दिष्यते । Imperative. श्विन्दताम् । Imper अश्विन्दत । Poten श्विन्देत । Bene. श्विन्दिषीष्ट । Aorist अश्विन्दिष्ट । Condi. अश्विन्दिष्यत । Pass. श्विन्द्यते । Caus श्विन्दयति, श्विन्दयते । Desi. शिश्विन्दिषते । Inten. शेश्विन्द्यते । Noun. श्वेतः ॥

वदि ११ अभिवादनस्तुत्योः ।

11 √Vadi, to salute, to adore. Pre वन्दते । Per ववन्दे । I Fut. वन्दिता । II Fut वन्दिष्यते । Imperative वन्दताम् । Imper. अवन्दत । Pote वन्देत । Bene वन्दिषीष्ट । Aorist अवन्दिष्ट । Condi. अवन्दिष्यत । Pass वन्द्यते । Caus वन्दयति, वन्दयते, । Desi. विवन्दिषते । Inten. वावन्द्यते । Nouns. वन्द्रः । वन्दी । वन्दारुः । वन्दा । वृन्दारका ॥

भदि १२ कल्याणे सुखे च ।

12 √Bhadi, to tell a good news, to be glad It is conjugated like √skudi Pre भन्दते । Per बभन्दे । I Fut भन्दिता । II Fut भन्दिष्यते । । Imperative भन्दताम् । Imper' अभन्दत । Poten भन्देत । Bene भन्दिषीष्ट । Aorist अभन्दिष्ट । Cond अभन्दिष्यत । Noun भद्र ॥

मदि १३ स्तुति मोद मद स्वप्न गतिषु ।

13 √Madi, to praise, to be glad, to be drunk, to sleep, to move slowly, to shine, to languish This root is also found in the Divâdi and Churâd classes Pre मन्दते । Per ममन्दे । I Fut मन्दिता । II Fut मन्दिष्यते । Imperative मन्दताम Imper अमन्दत । Poten मन्देत । Bene मन्दिषीष्ट । Aorist अमन्दिष्ट । Condi, अमन्दिष्यत Pass मन्द्यते । Caus मन्दयति, मन्दयते । Desi मिमन्दिषते, Inten मामन्द्यते । Noun मन्दुरा, मन्दिरम, मन्द्रम मन्दारः, मन्दर. ॥

स्पदि १४ किंञ्चिच्चलने ।

14 √Spadi, to shake, to tremble Pre स्पन्दते । Per पस्पन्दे । I Fut स्पान्दता । Pass. स्पन्द्यते । Caus. स्पन्दयति, स्पन्दयते । Desi ,पिस्पन्दिषते । Inten पास्पन्द्यते ।

क्लिदि १५ परिदेवने ।

15. √Klidi, to lament Pre क्लिन्दते । Per चिक्लिन्दे । I Fut क्लिन्दिता । Pass क्लिन्द्यते । Caus क्लिन्दयति, क्लिन्दयते । Desi. चिक्लिन्दिषते । Inten चेक्लिन्द्यते । Noun क्लेदा ॥

मुद १६ हर्षे ।

16 √Muda, to rejoice Pre. मोदते । मोदेते । मोदन्ते । मोदसे । मोदेथे । मोदध्वे । मोदे । मोदावहे । मोदामहे । Per मुमुदे । मुमुदाते । मुमुदिरे । मुमुदिषे । मुमुदिवहे । I Fut. मोदिता । II Fut मोदिष्यते । Imperative मोदताम् । Imper अमोदत । Pote, मोदेत । Bene, मोदिषीष्ट Aorist अमोदिष्ट । Condi अमोदिष्यत ॥

16 √Muda, Passive Pre मुद्यते । Imperative, मुद्यताम । Imper. अमुद्यत । Pote मुद्येत । Aorist अमोदि ।

16. √Muda, Desi 1 मुमुदिषते or, मुमोदिषते । 2. मुमुदिषाचक्रे । मुमोदिषाचक्रे ॥

16. √Muda, Inten 1 मोमुद्यते । 2 मोमुदा चक्रे । 3 मामुदिता ॥

16 √Muda, Caus. 1. मोदयति । 2 मोदयाचकार । Aor अमूमुदत । Past. Part Pass. मुदितम् or मोदितम् । Past Part Act प्रमुदितवान् or प्रमोदितवान् । Ger मुदित्वा or मोदित्वा ॥

16 √Muda, Yañ luk Pre. मोमोत्ति or मोमुदीति । मोमुत्तः । मोमुदति । मोमोत्सि or मोमुदीषि । 1. S, मोमोद्मि or मोमुदीमि । d मोमुद्वः । Per. मोमोदाञ्चकार । I Fut मोमोदिता । II Fut मोमोदिष्यति । Imperative, मोमोत्तु or मोमुत्तात् or मोमुदीतु । 2. S, मोमुद्धि । 1. S मोमुदानि । d मोमुदाव । Imper, अमोमुदीत् or अमोमोत्–°द. अमोमुत्ताम् । 2 S अमोमोत्–मोद or अमोमोः or अमोमुदी । 1 S अमोमुदम । Pote मोमुद्यात । मोमुद्याताम् । Bene. मोमुद्यात् । मोमुद्यास्ताम् । Aorist अमोमोदीत् । अमोमोदिष्टाम् । Condi. अमोमोदिष्यत् ॥

दद १७ दाने ।

17 √Dada, to give Pre ददते । ददसे । ददे । Per दददे । ददाते । ददिषे । ददद । I Fut. ददिता । II Fut. ददिष्यते । Impera ददताम । Imper अददत । Poten ददेत ।

Bene ददिषीष्ट। Aorist अददिष्ट। Condi. अददिष्यत। Pass दद्यते, Imperative दद्यताम्। Imper, अदद्यत। Pot दद्येत। Aor अदादि Caus दादयति, दादयते। Desi दिददिषते। Inten दादद्यते। Yan luk दाददीति or दादत्ति। Noun

ष्वद १८, स्वर्द १९ आस्वादने।

18 √Shvada, 19 √Svarda, to taste Pre स्वदते, स्वर्दते। Per सस्वदे। सस्वर्दे। I Fut स्वदिता, स्वर्दिता। Pass स्वद्यते, स्वर्द्यते। Caus स्वादयति, स्वादयते, स्वर्दयति, स्वार्दयति। Aorist असिष्वदत्। C Desiderative सिस्वादयिषति। Desi सिस्वदिषते। सिस्वर्दिषते। Inten सास्वद्यते, सास्वर्द्यते, Yan luk सास्वदीति or सास्वत्ति। Noun स्वाद्।

उर्द २० माने क्रीडायां च।

20, √Urda, to measure, to play, to taste Pre ऊर्दते Per ऊर्दाञ्चक्रे। Fut ऊर्दिता। II Fut ऊर्दिष्यते। Imper ऊर्दताम्। Impera और्दत। Pote ऊर्देत। Bene ऊर्दिषीष्ट। Aorist और्दिष्ट। Condi और्दिष्यत। Caus ऊर्दयति, ऊर्दयते Aorist और्दिदत। Desi ऊर्दिदिषते।

कुर्द २१, खुर्द २२, गुर्द २३, गुद २४ क्रीडायामेव।

21 √Kurda to play Pre कूर्दते। Per चुकूर्दे। I Fut कूर्दिता। II Fut कूर्दिष्यते। Imperative कूर्दताम्। Imper अकूर्दत। Pote कूर्देत। Bene कूर्दिषीष्ट। Aorist अकूर्दिष्ट। Condi अकूर्दिष्यत। Pass कूर्द्यते। Caus कूर्दयति, कूर्दयते। Aorist अचुकूर्दत्। Desi चुकूर्दिषते।

21 √Kurda Yan luk, Pre चोकूर्दीति or चोकूर्त्ति। चोकूर्त्त। Per चोकूर्दांचकार। I Fut चोकूर्दिता। Imper अचोकूर्दीत् or अचोकूर्त् – °र्द्। अचोकू or अचोकूर्त – °र्द। Pass. कूर्द्यते। Caus. कूर्दयति। Aorist अचुकूर्दत्। Desi. चुकूर्दिषते। Inten चोकूर्द्यते।

22 √Khurda. to play Pre खूर्दते। Per चुखूर्दे। I Fut खूर्दिता। II Fut. खूर्दिष्यते। Imperative खूर्दताम्। Imper अखूर्दत। Pote खूर्देत। Bene खूर्दिषीष्ट। Aorist अखूर्दिष्ट। Condi अखूर्दिष्यत। Pass खूर्द्यते। Caus खूर्दयति, खूर्दयते। Desi. चखर्दिषते। Inten चोखूर्द्यते।

23, √Gurda, to play Pre गुर्दते। Per जुगुर्दे। I Fut गुर्दिता॥

24, √Guda, to play, Pre गोदते। Per जुगुदे। I Fut. गोदिता। Caus. गादयति, गोदयते। Desi जुगुदिषते, जुगोदिषते। Inten जोगुद्यते। Ger, गुदित्वा or गोदित्वा। Noun, गुदम्। गोद॥

षूद २५ क्षरणे।

25, √Shûda, to effuse, to flow, Pre सूदते। Per सुषूदे। I Fut सूदिता। Caus सूदयति, सूदयते। Aorist असूषुदत्। Desi सुसूदिषते। Inten. सोसूद्यते। Yan luk. सोसूत्ति। Nouns मधुसूदन। सूदिता (trin), सूद 'a cook' 'mire'

ह्राद २६ अव्यक्ते शब्दे।

26. √Hrâda, to sound, to roar, The word अव्यक्तशब्द means the sound of drums &c Pre. ह्रादते। Per. जह्रादे। I Fut ह्रादिता। Pass ह्राद्यते। Aorist अह्रादि। Caus ह्रादयति, ह्रादयते। Aorist अजीह्रदत्। Desi. जिह्रादिषते। Inten. जाह्राद्यते। Yan luk जाह्रादीति or जाह्रात्ति। Noun, ह्रदः 'a lake', मद्रिकह्रदः 'a city of the Vâhikas' (IV, 2, 142, S. 1366 मद्रिकह्रदीयः)॥

ह्लादी २७ सुखे च।

27, √Hlâdî, 'to be glad or delighted, rejoice.' By force of च 'and' we draw in the anuvritti of avyakta—śabde and so it means 'to sound' also Thus — Pre ह्लादते just like ह्लादते । The root is exhibited with a long ई as its indicatory letter and this differentiates it from ह्लद । Therefore the rule VII 2 14 S 3039 applies to the Past Participle along with VI, 4 95 S 3073 Thus आह्लन्न, आह्लन्नवान् (VIII 2 42, S 3016) Pre ह्लादते । Per जह्लादे । I Fut ह्लादिष्यते । Pass ह्लाद्यते Caus ह्लादयति, ह्लादयते । Desi जिह्लादिषति । Inten, जाह्लाद्यते । Noun, आह्लाद ॥

स्वाद् २८ आस्वादने ।

28 √Svâda, 'to taste' It has the same meaning as the root 18 स्वद Thus स्वादते । As it is taught without a ष, in the Dhâtupâtha, so स is never changed to ष, as असिस्वदत् । Pre स्वादते । Per सस्वादे । I Fut स्वादिता । Pass. स्वाद्यते । Caus, स्वादयति, स्वादयते । Desi सिस्वादिषते । Inten सास्वाद्यते ।

पर्द् २९ कुत्सिते शब्दे ।

29 √Parda, to break wind Pre पर्दते । Per, पपर्दे । I Fut पर्दिता । II Fut पर्दिष्यते । Impera पर्दताम । Imper अपर्दत । Poten पर्देत । Bene पर्दिषीष्ट । Aorist अपर्दिष्ट । Pass पर्द्यते । Caus पर्दयति, पर्दयते । Desi पिपर्दिषते । Inten पापर्द्यते । Yan luk पापर्दीति or पापर्त्ति । Noun पृदाकु. ॥

यती ३० प्रयत्ने ।

30, √Yati, to attempt Pre यतते । Per येते । येतिषे । I Fut यतिता II Fut यतिष्यते । Impera यतताम् । Imper अयतत । Bene यतिषीष्ट । Aorist अयतिष्ट । Condi अयतिष्यत । Pass, यत्यते । Caus यातयति, यातयते । Aorist अयीयतत । Desi यियतिषते । Inten यायत्यते । Yan luk यायतीति or यायत्ति । Noun यत्न. । यति । Past, Part Pass. यतित । आयत्तः ॥

युतृ ३१, जुतृ ३२ भासने ।

31 √Yutri, 32 √Jutri, 'to shine,' These two roots are read with an indicatory ऋ । Therefore VII, 4 2, S, 2572 applies and in the Aorist with चङ्, there is no shortening As अयुयोतत् । P.P, युतितम or योतितम । (I, 1, 21 S 3056), pre योतते । Per, युयुते । I Fut, योतिता । Pass, युत्यते । Caus, योतयति, योतयते Aorist अयुयोतत् । Desi, युयुतिषते or युयोतिषते । Inten योयुत्यते । Yan luk योयुतीति or योयोत्ति । Past, Part Pass, युतितः or योतितः । Ger युतित्वा or योतित्वा ॥

32, √Jutri, to shine Pre जोतते । Per जुजुते । Fut जोतिता । Pass जुत्यते । Caus जोतयति, जोतयते । Aorist. अजुजोतत् । Inten जोजुत्यते Yan luk जोजुतीति or जोजोत्ति ॥

विथृ ३३, वेथृ ३४ याचने ।

33, √Vithri, 34, √Vethri, 'to beg' According to Kaushika the first root is विध् ending with a ध । This view is, however, discarded by Kshiraswami Pre, वेथते । Per, विविथे । I Fut वेथिता । II Fut, वेथिष्यते । Imper वेथताम् । Imper, अवेथत । Pot, वेथेत । Ben, वेथिषीष्ट । Aor, अवेथिष्ट । Cond अवेथिष्यत । Pass, विथ्यते Caus, वेथयति, वेथयते । Aorist अविवेथत । Desi. विविथिषते, विवेथिषते । Inten वेविथ्यते, Yan luk वेविथीति or वेवेत्ति ॥

34 √ vethri, to beg The forms विवेथे (Per,)वेथ्यते (Pass , and distinguish it from the last root, Having an indicatory ऋ it never shortens the penultimate

Both these roots take two objects Pre वेवते । Per विवेवे । I Fut वेविता । II Fut वेविष्यते । Imt वेवताम् । Imper अवेवत । Pot, वेवेत । Ben वेविषीष्ट । Aor अवेविष्ट । Cond, अवेविष्यत । Pass वेव्यते । Caus वेवयति, वेवयते । Desi विवेविषते । Intensive, वेविव्यते । yan luk वेवेवीति । or वेवेत्ति ॥

श्रथि ३५ शैथिल्ये ।

35 √Srathi, to be weak,' 'to be loose or relaxed, This root is exhibited as श्रथि, with an indicatory short इ, in order to show that a nasal should be inserted which nasal is not elided before क्ङित affixes Pre श्रन्थते । Per शश्रन्थे । I Fut श्रन्थिता । II Fut श्रन्थिष्यते । Imperative श्रन्थताम् । Imper अश्रन्थत । Pote श्रन्थेत । Bene श्रन्थिषीष्ट । Aorist अश्रन्थिष्ट । Condi अश्रन्थिष्यत । Pass श्रथ्यते । Caus श्रन्थयति, श्रन्थयते । Aorist अशश्रन्थत । Desi शिश्रन्थिषते । Intensive शाश्रन्थ्यते । yan luk शाश्रन्थीति or शाश्रन्ति । Imperfect अशाश्रन् । Noun श्रन्था । प्रश्रथ । शिश्रथ ॥

ग्रथि ३६ कौटिल्ये ।

36, √Grathi, 'to be crooked, to be wicked, to bend' Thus ग्रन्थते &c like श्रन्थते &c There is difference in the reduplication Some read these two roots without the indicatory इ, but with an न, i e, instead of श्रथि, ग्रथि they read them as श्रन्थ and ग्रन्थ। In this view, the nasal would be elided before क्ङित् affixes The Perfect would be according to the view of Dhatuvrittikara But this is mistake, according to Tarangani The author of Kasika also does not approve the reading श्रन्थ् and ग्रन्थ्, but श्रथि and ग्रथि because under 1 2, 6 Vartika श्रथिग्रथि, &c he has given the examples शेथिरु in Lit Parasmaipada

The root ग्रन्थ सन्दर्भे is read in the Kryadi class also and ग्रन्थ ग्रन्थने in चुरादि । Pre ग्रन्थे । Per जग्रन्थे । I Fut ग्रन्थिता ॥

कत्थ ३७ श्लाघायाम् ।

37 √ Kattha, to boast, to swagger, to praise Pre कत्थते । Per चकत्थे । I Fut कत्थिता । Pass कत्थ्यते । Desi, चिकत्थिषते । Inten, चाकत्थ्यते । Yan luk चाकत्थीति । Nouns विकत्थन । विकत्थी ॥

Here end the 36 roots beginning with एध 'to prosper, and which are Atmanepadi.

Note — We repeat the Anit Karikas here, as those printed at page 51 are not rather clear.

ऊद्, ऋदन्तै, यौति, रु, क्ष्णु, शीङ्, स्नु, नु, क्षु, श्वि, डीङ्, श्रिभिः ।
वृङ्, वृञ्भ्यां च विनैकाचोऽजन्तेषु निहताः स्मृताः ॥ १ ॥

शक्लृ, पच्, मुच्, रिच्, वच्, विच, सिच् प्रच्छि, त्यज, निजिर्, भजः ।
भञ्ज्, भुज्, भ्रस्ज्, मस्जि, यज्, युज्, रुज्, रञ्ज्, विजिर्, स्वञ्जि, सञ्ज्, सृजः ॥ २ ॥

अद्, क्षुद्, खिद्, छिद्, तुदि, नुदः, पद्य, भिद्, विद्यति, विनद्, ।
शद्, सदी, स्विद्यति, स्कन्दि, हदी, क्रुध्, क्षुधि बुध्यती ॥ ३ ॥

बन्धि, युधि, रुधी, राधि, व्यध्, शुधः, साधि, सिद्ध्यती, ।
मन्य, हन्नाप्, क्षिप्, छुपि, तप्, तिप, स्तृप्यति, दृप्यती ॥ ४ ॥

लिप्, लुप्, वप्, शप्, स्वप्, सृपि, यभ्, रभ्, लभ्, गम्, नम्, यमो, रमिः ।
क्रुशि, दंशि, दिशी, दृश्, मृश्, रिश्, रुश्, लिश्, विश्, स्पृशः, कृषिः ॥ ५ ॥

त्विष्, तुष, द्विष्, दुष्, पुष्य, पिष्, विष्, शिष्, शुष्, श्लिष्यतापृ, घसिः, ।
वसति, दह्, दिहि, दुहो, नह्, मिह्, रुह्, लिह्, वहिस्तथा ॥ ६ ॥

अनुदात्ता हलन्तेषु धातवो द्व्यधिक ""तम् ।
तुदादौ मतभेदेन स्थितौ यौ च चुरादिषु ॥ ७ ॥

तृप्, दृपी, तौ वारयितुं श्यना निर्देश आदृतः ।
किं च । स्विद्यपद्यौ, सिद्धबुध्यौ, मन्यपुष्यश्लिषः, श्यना ॥ ८ ॥

वसिः शपा लुका यौतिर्निर्दिष्टोऽन्यनिवृत्तये ।
णिजिर्, विजिर्, शक्लृ, इति सानुबन्धा अमी तथा ॥ ९ ॥

विन्दतिश्चान्द्रदौर्गादिरिष्टो भाष्येऽपि दृश्यते ।
व्याघ्रभूत्यादयस्त्वेनं नेह पेठुरिति स्थितम् ॥ १० ॥

रञ्ज, मस्जी, अदि, पदी, तुद्, क्षुध्, शुषि, पुषी, श्लिषिः ।
भाष्यानुक्ता नवेहोक्ता व्याघ्रभूत्यादिसम्मतेः ॥ ११ ॥

Sub Section 3

अथाष्टात्रिंशत्तवर्गीयान्ताः परस्मैपदिनः ॥

Thirty eight Parasmaipadi roots ending in a dental letter.

अत ३८ सातत्यगमने । अतति । 'अत आदेः' (२२४८) आत । आततुः । आतुः । लुङि आतिस् ईत् इति स्थिते ॥

38 √Ata, 'to go constantly, to wander.' The words सातत्यगमन mean 'un interrupted going.' As ग्राममतति 'He wanders throughout the village

Thus, Pre अतति, अतसि, अतामि, अतन्ति । Per आत, आततु: आतु: । आतिथ, आतिथ । The अ is lengthened by VII 4 70 S 2248 I Fut अतिता । II Fut अतिष्यति । Im- अततु । Imp आतत । There is Vriddhi before the augment आट् । Pot. अतेत । Bene, अत्यात ।

In forming the Aorist, we add सिच् and ईट । Thus अत् + इट् + सिच्+ईट् + त् । The सिच is the affix of the Aorist and is added by III 1 44 S. 2222

The augment इट् is added to this सिच् by VII 2 35 S. 2184 The personal ending त् gets the augment ईट् by VII, 3, 96 S 2225, So the equation stands thus आतिस + ई + त् ॥

Now applies the following sûtra by which the स is elided

२२६६ । इट ईटि । ८ । २ । २८ ॥

इटः परस्य सस्य लोपः स्यादीटि परे ॥

* सिज्लोप एकादेशे सिद्धो वाच्य * । आतीत् । आतिष्टाम् । आतिषुः ।

2266 The स is dropped after the augment इट, if after this स the augment ईट् follows.

Thus आतिस् + ई + त् = आति + 0 + ई + त् ॥

Now this स् is elided by VIII 2 28 (the present sûtra) of the Tripâdi (the last three sections or Padas of the Ashtâdhyâyi.)

This elision would, therefore, be asiddha for the purposes of ekâdeśa (VI. 1 101 S 85), and we could not combine the इ of आति with the long ई as the zero intervenes So the form would be आति ईत् as in हिमा इव of sutra VIII 3. 19 S 67, for VIII 2 1 S 12 applies To prevent this anomaly, we have the following vârtika —

Vart—When ekâdeśa is to be done, the elision of सिच् is to be considered siddha or valid, As आतीत् । Here the सिच् is elided by इट ईटि (VIII 2. 28) This elision is considered valid or siddha, and thus we have dirgha single substitution of ई for इ + 0 + ई in आत् + इ + 0 + ईत् = आतीत् ॥

This elision of स takes place when it is situated between इट् on one sides and ईट् on the other When there is no ईट् following स्, there is no elision As आतिष्टाम्, आतिषु: ॥

The above examples आतीत् आतिष्टाम् and आतिषुः may be either आ + अतीत or आ + तीत् । The question is what is the true form of the Aorist without the

augment अ, is it अतीत् or आतीत्? According to the next sutra it might have been आतीत्, but that sûtra is set aside by the sûtra following it

२२६७ । वदव्रजहलन्तस्याचः । ७ । २ । ३ ॥

वदेर्व्रजेर्हलन्तस्य चाङ्गस्याचः स्थाने वृद्धिः स्यात्सिचि परस्मैपदेषु । इति प्राप्ते ॥

2267. In the Parasmaipada s-Aorist there is Vriddhi of the अ of वद्, and व्रज्, and of any vowel, without distinction, of the stems ending in a consonant

NOTE —As अवादीत्, अव्राजीत् । This debars the option in the case of these two roots, which would have otherwise obtained by VII 2 7. So also of stems ending in consonants as अपाक्षीत्, अभैत्सीत्, अच्छैत्सीत्, अरौत्सीत् ॥

The root अत् is a हलन्त root and therefore, there would be Vriddhi of अ into आ ॥ But the application of this sûtra is prevented by the following sûtra —

२२६८ । नेटि । ७ । २ । ४ ॥

इडादौ सिचि प्रागुक्तं न स्यात् । मा भवानतीत् । अतिष्टाम । अतिषु ॥

2268 The vowel of a stem, ending in a consonant, does not get Vriddhi, when the सिच् takes the augment इट् ॥

Therefore we do not get the form आतीत् but अतीत्, because the सिच् here takes the augment इट् ॥ Thus without the augment अ we have the forms . मा भवान् अतीत् or मा भवान् अतिष्टाम or मा भवान् अतिषु । The augment अ is elided after मा । The form आतीत् is therefore really अ + अतीत् and not अ + आतीत् ॥ Pre अतति, अतसि, अतामि, अतन्ति । Per आत, आततुः, आतुः आतिथ, आतिव, आतिम । I Fut अतिता, अतितारौ, अतितारः । II Fut. अतिष्यति । Im अततु । Imper आतत् । Pot अतेत् . Bene अत्यात् । Aorist अ+अतीत्, अतिष्टाम, अतिषुः (without अट्) Con आतिष्यत् । Pass, अत्यते । Per. आते । I Fut अतिता । II Fut अतिष्यते । Im अत्यताम । Imper आत्यत । Pot. अत्येत । Bene अतिषीष्ट, Aor आतिष्ट, d आतिषाताम । pl. आतिषत । Caus आतयति । Des अतितिषति । Past Part Pass अतितः । Nouns आति 'a kind of bird,' पदातिः 'infantry,' स्वाति 'an asterism,' अतिथिः, 'a guest', अतसः 'air'

चिती ३९ संज्ञाने । चेतति । चिचेत । अचेतीत् । अचेतिष्टाम् । अचेतिषुः ॥

39. √ Chiti, 'to perceive, see, notice, observe' 'to know' 'to understand' 'to remember' ; 'to think'

Pre.—चेतति । Per चिचेत, चिचिततुः, चिचितुः, चिचेतिथ ; चिचित चिचेत, चिचितिव चिचितिम । I Fut चेतिता । II Fut. चेतिष्यति । Im चेततु । Imper अचेतत । Pot चेतेत् । Bene चित्यात् । Aor. अचेतीत्, अचेतिष्टाम्, अचेतिषुः । Condi. अचेतिष्यत Pass चित्यते । Caus चेतयति, Aor अचीचितत् । Desi चिचितिषति or चिचेतिषति ।

Inten चेचित्यते । Yan luk चेचितीति or चेचेत्ति । Past Part चित्त., चित्तवान् । Ger. चित्वा or चेतित्वा । Nouns चेतनः, चित , चेत, चेतन्तो, चैतन्य ॥

च्युतिर् ४० आसेचने । सेचनमार्द्रीकरणम् । आङीषदर्थेऽभिव्याप्तौ च ॥ * इर इत्संज्ञा वाच्या * । च्योतति । चुच्योत ॥

40 √ Chyutir to sprinkle, सेचन means 'to sprinkle, to wet' The prefix आ has the force of 'a little,' or 'pervasion,' आसेचन therefore means 'to wet a little' or 'to wet thoroughly'

Vârtika —The whole portion इर whenever it occurs at the end of a root is to be treated as इत् । Thus Pre च्योतति । Per चुच्योत ॥

As this root has an indicatory इर्, the effect of it is that in the Aorist, it has another form also, where च्लि is replaced by अङ् and there is consequently no guna The Sûtra which causes this is the following.—

२२६९ । इरितो वा । ३ । १ । ५७ ॥

इरितो धातोश्च्लेरङ् वा स्यात् परस्मैपदे परे । अच्युतत्—अच्योतीत् ॥

2269 अङ् is optionally the substitute of च्लि after that root which has an indicatory इर्, when the Parsmaipada terminations are employed.

NOTE —Thus from भिदिर् (भिद) to divide, we derive, अभिदत् or अभैत्सीत् । But we have अभित्त in the Atmanepada So from छिदिर्—अच्छिदत् or अच्छैत्सीत् ।

Similarly च्युतिर् has its Aorist either as अच्योतीत् or अच्युतत् with अङ् affix

40 √ Chyutir, to sprinkle, to wet Pre च्योतति Per चुच्योत । चुच्योतिथ । चुच्युतिव । I Fut च्योतिता । II Fut च्योतिष्यति । Im. अच्योतत् । Pote च्योतेत् । Bene च्युत्यात् । Aorist अच्युतत् or अच्योतीत् । Pass च्युत्यते । Caus च्योतयति । Aor अचुच्युतत् । Desi चुच्युतिषति or चुच्योतिषति । Inten चोच्युत्यते । Yan luk चोच्युतीति or चोच्योत्ति । Past Part Pass च्युतित' or च्योतित' । Ger च्योतित्वा or च्युतित्वा ॥

श्च्युतिर ४१ क्षरणे । श्च्योतति । चुश्च्योत । अश्च्युतत्-अश्च्योतीत् यकाररहितोऽप्ययम् । श्चोतति ॥

41 √ Śchyutir, 'to trickle, ooze, exude, flow,' 'to shed, pour out, diffuse, scatter' Pre श्च्योतति । Per चुश्च्योत &c like च्युत् । Aor अश्च्युतत् with अङ्, or अश्च्योतीत् ॥

Some read this root without य्, namely as श्चुतिर् । Then the conjugation will be श्चोतति &c As in मधुश्चुत' घृतमिव सुपूतम् ॥

NOTE The *whole* portion इर् is indicatory, and not इ and र् separately They can be made separately इत् also by उपदेशेऽजनुनासिक इत् (1. 3 2. S 3), which will make इ indicatory, and by हलन्त्यम् (1. 3. 3. S 1) which will make र् indicatory. This is done actually by Mâdhava in his Dhâtuvritti. But the objection to

it is that if ङ be taken separately as indicatory, then there should be an insertion of nasal by इदितो नुम् धातोः. (VII 3 58 S 2262)

(42 क्षुतिर् भासने 'to shine')

Similarly should be conjugated the root क्षुत् । This root is not given in the Siddhânta

मन्थ ४३ विलोडने । विलोडन प्रतिघातः । मन्थति । ममन्थ । यासुटः किदाशिषि (२२१६) इति कित्वात् अनिदिताम्—(४१५) इति नलोपः । मथ्यात् ॥

43 √Mantha, 'to churn, to agitate, shake, stir round or up, to crush to grind down, oppress, afflict, destroy, kill' Pre मन्थति । Per ममन्थ, ममन्थिथ । I Fut मन्थिता । II Fut. मन्थिष्यति । Im मन्थतु । Imper अमन्थत् । Pote मन्थेत । Bene मथ्यात् ॥

In the Benedictive, the न of मन्थ is elided, because the affix यासुट् is कित् by III 4 104 S 2216, and because it is कित् it causes the elision of न् by VI 4 24 S 415 Had the root been read as मथि, there would have been no elision of the nasal In fact, there is such a root also, as given below See Root 47. Aor अमन्थीत् । Con अमन्थिष्यत् । Passive मथ्यते । Causative मन्थयति । Aor अममन्थत् । Desiderative मिमन्थिषति । Inten मामथ्यते । Yan luk मामन्थीति or मामन्ति । Imperfect अमामन् । Gerund मथित्वा or मन्थित्वा । Nouns —मन्थ, मन्थनी ॥

This root takes two accusatives, as अमृतमम्बु निधिर्मथ्यते ॥

कुथि ४४, पुथि ४५, लुथि ४६, मथि ४७ हिंसासंक्लेशनयोः । इदित्वान्नलोपो न । कुन्थ्यात् । मन्थ्यात् ॥

44 √Kuthi, 45 √Puthi, 46 √Luthi, 47 √Mathi, 'to hurt, to suffer pain, to injure, to strike, to kill, to be afflicted, to crush, to grind down, to oppress' Pre कुन्थति Per चुकुन्थ &c like मन्थ as given above In the Benedictive (आशीर्लिङ्) however, there will be no elision of the nasal As कुन्थ्यात्, मन्थ्यात् &c

Similarly पुन्थति लुन्थति and मन्थति । Both roots मथि and मन्थ are read here, according to Saumatâ, Kshîraswâmi reads it मन्थ and not मथि even here, and gives the example मथ्यते । All these roots mean 'to injure,' As चक्रोपकुन्थ शत्रुं मारयति ॥

षिध ४८ गत्याम् । सेधति । सिषेध । सेधिता । असेधीत् । सात्पदाद्योः (२१२३) इति निषेधे प्राप्ते ॥

48. √Shidha, 'to go, to ward, to drive. Some read this with an indicatory short उ । The initial ष is changed to स by धात्वादेः षः सः (VI. 1. 64 S. 2264) Pre. सेधति, Per. सिषेध, सिषिधिथ, सिषिधिव । I Fut. सेधिता । II Fut. सेधिष्यति । Im. सेधतु । Imper. असेधत् । Pot सेधेत् । Bene. सिध्यात् । Aor असेधीत् । Cond असेधिष्यत्

Passive सिध्यते । Causative Pre सेधयति, Aor असीषिधत् । Desiderative सिसेधिषति or सिसिधिषति । Intensive सेषिध्यते । Yan luk सेषिधीति or सेषेद्धि । Gerund सिधित्वा or सेधित्वा । Nouns सिध 'a kind of tree,' सिध्म. and सिध्मल ॥

When an upasarga like नि is added we have नि+सेधति । The question arises 'should स be changed to ष after नि' । The Sûtra VIII 3. 111 S 2123 requires that there should be no ष substitution, since स is the beginning of a Pada. To this, however, the following sûtra makes an exception. That sutra (VIII 3 65) and the five sutras that follow it in the order of Ashtadhyayi are given together here once for all, to show when स should be changed to ष, not only in the case of सेधति but of other verbs also.

Thus नि+सेधति=निषेधति (see below)

२२७० । उपसर्गात्सुनोतिसुवतिस्यतिस्तौतिस्तोभतिस्थासेनयसेधसिचसञ्जस्वञ्जाम् । ८ । ३ । ६५ ॥

उपसर्गस्थान्निमित्तादेषां सस्य षः स्यात् ॥

2270. ष is substituted for स, after an alterant इ and उ of an upasarga in the following verbs सु (सुनोति), सू (सुवति), सो (स्यति VII. 3 71), स्तु (स्तौति VII 3 89) स्तुभ् (स्तोभते), स्था, सेनय (Denominative), सिध् (सेधति), सिच्, सञ्ज् and स्वञ्ज् ॥

Thus अभिषुणोति । सुवति, अभिषुवति । स्यति, अभिष्यति । स्तौति, अभिष्टौति । स्तोभति, अभिष्टोभते । स्था, अभिष्ठास्यति । सेनय, अभिषेणयति । सेध, अभिषेधति, परिषेधति, न्यषेधत्, पर्यषेधत् । सिच, अभिषिञ्चति । सञ्ज, अभिषजति । स्वञ्ज, अभिष्वजते ॥

NOTE :—The root सिध is exhibited in the sûtra as सेध with शप् vikarana thus debarring सिध सिध्यति ॥

२२७१ । सदिरप्रतेः । ८ । ३ । ६६ ॥

प्रतिभिन्नादुपसर्गात्सदेः सस्य षः स्यात् ॥

2371. The स of सद् is changed to ष after an Upasarga having an इ or उ, but not after प्रति ॥

Thus निषीदति, विषीदति, निषसाद, विषसाद । The second स remains unchanged in the Perfect by VIII 3. 118.

Why do we say 'but not after प्रति' ? Observe प्रतिसीदति ॥

२२७२ । स्तम्भेः । ८ । ३ । ६७ ॥

सौत्रस्य सस्य षः स्यात् । योगविभाग उत्तरार्थः । किंच । अप्रतेः इति नानुवर्तते । प्रतिष्टब्धमविसृष्टमन्यु' इति ॥

2272 The स of स्तम्भ (read in sûtra III 1 82 S 2555) is changed into ष after an upasarga, having an इ or उ ॥

Thus अभिष्टभ्नाति । परिष्टभ्नाति । The word अप्रते of the last sûtra is not to be read here. Hence we have forms like —प्रतिष्टभ्नाति । प्रत्यष्टभ्नात । प्रत्यतिष्टम्भ ॥

The present sûtra is made a separate rule, when it could well have been included in the immediately preceding one, as सदिस्तम्भ्योः for two reasons First that the anuvritti of स्तम्भ alone should run into the next sûtra Secondly that it should not be restricted by the word अप्रते । As बाहुप्रतिष्टम्भ विवृद्धमन्यु ॥

२२७३ । अवाच्चालम्बनाविदूर्ययोः । ८ । ३ । ६८ ॥
अवात्स्तम्भेरेतयोरर्थयोः षत्वं स्यात् ॥

2273 The स of स्तम्भ is changed into ष after the preposition अव in the sense of 'support' and 'contiguity.'

NOTE —The word आलम्बन means 'support, refuge, that upon which anything depends or leans.' आविदूर्य means 'the state of not being विदूर or far off *i e* to be contiguous'

Thus अवष्टभ्यास्ते 'He remains leaning upon a staff' &c, अवष्टभ्य तिष्ठति । So also in the sense of to be near, as अवष्टब्धा सेना 'the army near at hand, अवष्टब्धा शरत् । See V 2 13 अवष्टब्धा गौः = निरुद्धा सती समीपे आस्ते ॥

२२७४ । वेश्च स्वनो भोजने । ८ । ३ । ६९ ॥
व्यवाभ्यां स्वनते सस्य षः स्याद्भोजने ॥

2274 The ष is substituted for the स of स्वन्, after वि and अव, when the sense is 'to smack while eating'

Thus विष्वणति, व्यष्वणत्, विषष्वाण, अवष्वणति, अवाष्वणत्, अवषष्वाण । That is, e makes sound while eating, he eats with a smack

२२७५ । परिनिविभ्यः सेव सित सय सिवु सह सुट् स्तु स्वञ्जाम् । ८ । ३ । ७० ॥
परिनिविभ्यः परेषामेषां सस्य षः स्यात् । निषेधति ॥

2275. ष is substituted for the स of सेव्, सित, सय, सिव्, सह, ie augment सुट्, स्तु and स्वञ्ज, after the prepositions परि, नि, and वि ॥

Thus निषेधति । The root सेव 'to serve' belongs to the Bhvâdi class The ord सित is the Past Participle of षिञ् बन्धने, and सय is the noun derived from ie same root with the affix अच्, सिव is a Divâdi root.

NOTE —The root सित of this rule is an important land mark All roots enumerated in the sutras VIII 3 63 to VIII 3 70 change their स to ष even when the augment अट् intervenes, but not so the root सित and those that follow it This taught in the next sûtra

२२७६ । प्राक्सितादड्व्यवायेऽपि । ८ । ३ । ६३ ॥

सेवसित—' (२२७५) इत्यत्र सितशब्दात्प्राग्ये सुनोत्यादयस्तेषामड्व्यवायेऽपि षत्वं स्यात् न्यषेधत्, न्यषेधीत् । न्यषेधिष्यत् ॥

2276 (The substitution of ष, for स, as taught herebefore will take place) for all roots upto सित exclusive in VIII 3 70 even when the augment अट् intervenes (between the स and the alterant letter)

This sûtra governs all the fifteen roots given in the preceding sûtras from VIII. 3 65 Thus with the augment अट् we have न्यषेधत् in the Imperfect, न्यषेधीत् in the Aorist and न्यषेधिष्यत् in the Conditional

२२७७ । स्थादिष्वभ्यासेन चाभ्यासस्य । ८ । ३ । ६४ ॥

प्राक्सितात्स्थादिष्वभ्यासेन व्यवायेऽपि षत्वं स्यात् । एषामेव चाभ्यासस्य न तु सुनोत्यादीनाम् । निषिषेध । निषिषिधतुः ।

2277 In स्था &c upto सित exclusive (VIII 3 65 to VIII 3 70), this ष substitution takes place then also, when the reduplicate intervenes, and the स of the reduplicate is also changed to ष ॥

Thus निषिषेध, निषिषिधतुः in the Perfect.

२२७८ । सेधतेर्गतौ । ८ । ३ । ११३ ॥

गत्यर्थस्य सेधतेः षत्वं न स्यात् । गङ्गां विसेधति ॥

2278 The स of the verb सेध is not changed to ष when the meaning is that of moving.

This is an exception to VIII 3 65 S. 2270, Thus गङ्गां विसेधति

षिधू ४९ शास्त्रे माङ्गल्ये च । शास्त्रं शासनम् ॥

49. √Shidhû, 'To ordain, command, instruct,' 'to turn out well or auspiciously" शास्त्र means command, rule This root has an indicatory long ऊ, the force of which is given in the next sûtra. It is conjugated like the preceding root षिध गत्याम् No 48 except in so far as the effect of the indicatory ऊ makes the change

लट्—सेधति। लिट्—सिषेध। In the 2nd Person Dual we have सिषेधिथ with the augment इट् added to थ। But this augment is optional, owing to the root having an indicatory ऊ as given below

२२७९। स्वरतिसूतिसूयतिधूञूदितो वा। ७। २। ४४॥

स्वरत्यादेरूदितश्च परस्य वलादेरार्धधातुकस्येड् वा स्यात्॥

2279 A Valadi â·dhadhâtuka affix optionally takes 'it' after svri, after the two roots 'sû' (sûti and sûyati), after 'dhûñ' and after a root which has an indicatory long 'û.'

Thus सिषेध् + थ। Now applies the next sûtra

२२८०। झषस्तथोर्धोऽधः। ८। २। ४०॥

झषः परयोस्तथोर्धः स्यान्न तु दधातेः। सिषेद्ध-सिषेधिथ। सेद्धा-सेधिता। सेत्स्यति-सेधिष्यति। असैत्सीत्॥

2280 'Dha' is substituted for 'ta' or 'tha' coming after 'jha' 'bha' 'gha' ḍha' or 'dha' (jhash), but not after the root dhâ (dadh)

NOTE —Thus from लभ् we have लब्धा, लब्धुम्, लब्धव्यम्, अलब्ध, अलब्धाः॥

Thus सिषेध् + थ = सिषेध् + ध = सिषेद्ध। The other form is सिषेधिथ। सिषिधिव or सिषिध्व। लुट्-सेधिता or सेद्धा। लृट्-सेधिष्यति or सेत्स्यति। लोट्-सेधतु। लुङ्-असैत्सीत्। In the 3rd Person Dual we have असैध् + स् + ताम्। Now applies the next sûtra, which causes the elision of स॥

२२८१। झलो झलि। ८। २। २६॥

झलः परस्य सस्य लोपः स्याज्झलि। असैद्धाम्। असैत्सुः। असैत्सीः। असैद्धम्। असैद्ध। असैत्सम्। असैत्स्व। असैत्स्म। पक्षे। असेधीत्। असेधिष्टामित्यादि॥

'खादृ ४९ भक्षणे'। खादति। चखाद॥

'खद ५० स्थैर्ये हिंसायां च'। चाद्भक्षणे। स्थैर्येऽकर्मकः। खदति॥

2281 The 's' is elided when it is preceded by a *jhal* consonant (any consonant except semi-vowels and nasals), and is followed by an affix beginning with a *jhal* consonant

Thus असैध् + स् + ताम् = असैद्धाम्॥

Therefore the full conjugation in Aorist is :—

	Singular	*Dual*	*Plural*
Third Person	असैत्सीत्	असैद्धाम्	असैत्सुः
Second Person	असैत्सीः	असैद्धम्	असैद्ध
First Person	असैत्सम्	असैत्स्व	असैत्स्म
		Second Form	
Third Person	असेधीत्	असेधिष्टाम्	असेधिषुः
Second Person	असेधीः	असेधिष्टम्	असेधिष्ट
First Person	असेधिषम्	असेधिष्व	असेधिष्म

The Desiderative is सिषित्सति॥

50. खद् 'to eat.' The अ is indicatory.

लट्—खादति । लिट्—चखाद, चखादिथ । लुट्—खादिता । लृट्—खादिष्यति । लोट्—खादतु । लङ्=अखादत । लिङ् । खादेत् । आशीर्लिङ=खाद्यात् । लुङ—अखादीत । लृङ=अखादिष्यत ॥

The force of the indicatory ऋ is that we have no shortening of the penultimate in अचखादत् ॥

Desiderative : चिखादिषति । Intensive चाखाद्यते । Yan luk चाखादीति or चाखात्ति । Causative खादयति । Past Participle खादित । Noun खादक ॥

51 खद 'to be steady, firm,' 'to strike, hurt, kill' By the force of the word च 'and,' it means 'to eat' also It is Intransitive when meaning 'to be firm'

लट्-खदति । लिट्-चखाद । Here we have caused the Vriddhi of the अ of खद् by the following sûtra

२२८२ । अत उपधायाः । ७ । २ । ११६ ॥

उपधाया अतो वृद्धिः स्यात् ञिति णिति च प्रत्यये परे । चखाद ॥

2282. In a stem ending in a consonant with an 'a' immediately preceding it, the Vriddhi is substituted for such 'a,' when an affix having an indicatory 'n' or 'ṇ' follows

Therefore चखद् + णल्=चखाद ॥

In the First Person singular, however, this Vriddhi is optional by the next sûtra.

२२८३ । णलुत्तमो वा । ७ । १ । ९१ ॥

उत्तमो णल्वा णित्स्यात । चखाद-चखद ॥

2283 The ending of the First Person Singular in the Perfect optionally acts as णित् ॥

The Vriddhi is optional, as चखाद or चखद ॥

The other Tenses are conjugated like खाद । In the Aorist (लुङ्) there are two forms caused by the following:—

२२८४ । अतो हलादेर्लघोः । ७ । २ । ७ ॥

हलादेर्लघोरकारस्य इडादौ परस्मैपदे परे सिचि वृद्धिर्वा स्यात । अखादीत्-अखदीत् ॥

'बद ५१ स्थैर्ये' । पवर्गीयादिः । बदति । बबाद । बेदतुः । बेदिथ । बबाद-बबद । अबादीत्-अबदीत् ॥

'गद ५२ । व्यक्तायां वाचि' । गदति ॥

2284. Before an 'iṭ' beginning s-Aorist of the Parasmai pada, the short 'a' of the root gets optionally Vṛiddhi, when the stem begins with a consonant, and the 'a' is prosodially short by being followed by a simple consonant.

Thus अखदीत् or अखादीत् ॥

Causative. खादयति । Intensive अचीखदत् । Nouns : खदिरः, चखदा ॥

52 बद (बन्द) 'to be steady, firm' The ब is the labial *b*, and not व or v लट् बदति । लिट् बबाद बेदतु, बेदिथ बबाद or बबद । लुङ —अबादीत् or अबदीत् ॥ Its conjugation is like खद । In the Perfect we have बेदतु. as the root in reduplication retains ब without any change So there is एत्व as well as the reduplication elision

Nouns:—बदर, बदरी ॥

Maitreya reads this root as बन्द । He forms बेदतुः by eliding न, and then एत्व and elision of reduplication This is incorrect, according to Mâdhava because the root बन्द being संयोगान्त (ending in a conjunct consonant) like मन्थ &c., the endings of the perfect are not कित । There is another root बिदि अवयवे given further on

53 गद 'to speak,'

लट -गदति । लिट्-जगाद । लुट -गदिता &c like खद । But in प्र+नि+गदति, we have the following

२२८५ । नेर्गदनदपतपदघुमास्यतिहन्तियातिवातिद्रातिप्सातिवपतिवहतिशाम्यतिचिनोतिदेग्धिषु च । ८ । ४ । १७ ॥

उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य नेर्णः स्याद्गदादिषु । प्रणिगदति । जगाद ॥

'रद ५३ विलेखने' । विलेखनं भेदनम् । रराद । रेदतुः ॥

'णद ५४ अव्यक्ते शब्दे' ॥

2285 The 'ṇ' is the substitute of 'n' of the prefix 'ni' following a cause for such change standing in an upasarga, when these verbs follow, namely, 1 gad 'to speak,' 2 nad 'to be happy,' 3 pat 'to fall,' 4 pad 'to go,' 5 the six ghu verbs, 6 mâ 'to measure,' 7 sho 'to destroy,' 8 han 'to kill,' 9 yâ 'to go,' 10 vâ 'to blow,' 11 drâ 'to flee,' 12 psâ 'to eat,' 13 vap 'to weave,' 14. vah 'to bear,' 15 śam 'to be tranquil,' 16 chi 'to collect' and 17 dih 'to anoint'

Thus 1 गद्, प्रणिगदति 2 नद्, प्रणिनदति 3. पत, प्रणिपतति 4 पद्, प्रणिपद्यते, 5. घु, The six roots called ghu । प्रणिददाति प्रणिदधाति, प्रणियच्छति प्रणिद्यति, प्रणिदयते, प्रणिधयति ॥

6 माङ्, प्रणिमिमीते मेङ्, प्रणिमयते

Ishti:—By the word मा in the sûtra, both verbs माङ् and मेङ् are to be taken and not the roots मी or मि or मा माने, for they also take the form मा by VI 1 50

7 स्यति प्रणिष्यति । 8. हन्ति प्रणिहन्ति । 9. याति प्रणियाति । 10 वाति प्रणिवाति । 11. द्राति प्रणिद्राति । 12 प्साति प्रणिप्साति ॥

The last five roots belong to the Adâdi class

13. वपति प्रणिवपति । 14 वहति प्रणिवहति । 15. शाम्यति प्रणिशाम्यति (VII 3 74). 16. चिनोति प्रणिचिनोति । 17. देग्धि प्रणिदेग्धि ॥

Ishti:—The above change takes place even when the augment अट intervenes As प्रण्यगदत्, परिण्यगदत् ॥

The roots स्यन्ति &c, are exhibited in their conjugated form in the sûtra, in order to indicate that the rule does not apply to यङ्‌लुक् form of these roots VII 1 6) Therefore not here :—प्रनिस्यन्दीति, प्रनिस्यन्दीति प्रनिस्यन्त्यन्ति &c

Thus लट्—रदति । लिट्—ररद &c Noun :—रदम्, निरद , विरदः ॥

54 रद ' To split, rend, scratch, gnaw, dig' Vilekhana means 'division' लट्—रदति । लिट् —रराद, रेदतुः, रेदिथ &c , like the preceding. Noun :—रदन ॥

55 णद ' To utter inarticulate sound,'

The root is exhibited with an initial ण । This nasal is changed to न by the following

२२८६ । णो नः । ६ । १ । ६५ ॥

धातोरादेर्णस्य नः स्यात् ॥

णोपदेशास्त्वनर्द-नाटि-नाथ्-नाध्-नन्द्-नक्क-नॄ-नृतः ।

नाटेर्घिञ् स्य पर्युदासाच्‍टादिर्णोपदेश एव । सर्वे नतुर्दशनाथं नन्दोऽप्‍यत्र केचिदणोपदेशा तामहुः ॥

2286 There is the substitution of 'n' for the initial 'ṇ' of the root in the Dhâtupâtha.

All roots beginning with a ण should be understood to have been so taught with the exception of the following eight roots—नर्द, नाटि नाथ नाध नन्दि, नक्क नॄ and नृत ॥

NOTE :—The roots नर्द शब्दे (I 57) and नट अवस्यन्दने (X 12) belong to the Bhvâdi and Curâdi class respectively

The root णट नृत्ते (I 815) belonging to the ghaṭâdi (VI 4 92, S 2568) is not to be taken, as the root is exhibited with a long आ as नाटि in the above verse, while the ghaṭâdi naṭ being मित is incapable of assuming the lengthened form nâṭi in the Causative by VI 4 92 S 2568. Therefore that naṭ should be taken which can assume the form nâṭi.

NOTE :—The roots नाथृ and नाधृ to beg' &c have already been mentioned before. टुनदि समृद्धौ नक्क नाशने नॄ नये नृती गात्रविक्षेपे are the other roots.

According to some the root नाध is to be read as णाध , and so also the roots नॄ and नन्दि as णॄ and णन्दि । Only five roots are thus left, which begin with न in the Dhâtupâṭha namely —नर्द , नक्क नाट, नाथ and नृत ॥

Conjugation of णद 'to sound, resound, thunder'

लट्—नदति ॥ लिट्—ननाद । नेदतुः । नेदुः । नेदिथ । नेदथुः । नेद । ननाद or ननद नेदिव, नेदिम ॥

लुट्—नदिता । लृट्—नदिष्यति । लेट्—नदिषत्, नादिषाति । लोट्—नदतु । लङ्—अनदत् । विधिलिङ्—नदेत् । आशीर्लिङ्—नद्यात् । लुङ्—अनादीत् or अनदीत् ॥

When preceded by an upasarga, the न is changed to ण by the following.

२२८७ । उपसर्गादसमासेऽपि णोपदेशस्य । ८ । ४ । १४ ॥

उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य णोपदेशस्य धातोर्नस्य णः स्यात्समासेऽसमासेऽपि । प्रणदति प्रणिनदति ।

'नर्द गर्द शब्दे नाड्के च । नाथ नाधृ.' (२२८८) ॥

2287 Of a root which has 'ṇ' in its original enunciation, when it comes after an alterant letter standing in an upasarga, even though the word be not a samâsa, the 'n' is changed into 'ṇ'

Thus प्र + नदति = प्रणदति । So also प्रणिनदति । Here नि is changed to णि by VIII 4 17 S 2265 प्रणिनदति । लट् – प्रणदति । लिट् – प्रणनाद । प्रणदतु । प्रणदिष्य &c like गद ॥

Nouns नदी 'river', पञ्चनद 'The Punjab' निनद, निनाद ॥

NOTE —Why do we say 'even when it is not a compound'? Because by the context, the anuvritti of the word pûrvapada which is current throughout this sub division, would have been understood in this sûtra also, and the rule would have applied to samâses only, for there only we have pûrvapada By using the word असमासे it is shown that the adhikâra of pûrvapada ceases, and the rule applies to non compounds also where there is no पूर्व पद ॥

Why do we say 'having ण in Upadeśa'? Observe प्रनर्दति, प्रनर्दितुम्, प्रनर्दकः ॥ For the root नर्द is recited in Dhâtupâṭha with न ॥

56 अर्द 'to go, to beg, request, ask' When it has the meaning 'to beg' &c. it takes two objects

लट् – अर्दति । अर्दतः । अर्दन्ति ॥

In लिट् a nasal is inserted by the following sûtra into which is to be read the sûtra अत आदेः S 2248 ('a long vowel is substituted in the Perfect for the initial अ of a reduplicate')

२२८८ । तस्मान्नुड्द्विहलः । ७ । ४ । ७१ ॥

द्विहलो धातोर्दीर्घीभूतादकारात्परस्य नुट् स्यात् । आनर्द । आर्दीत ॥

'नर्द' ५७ गर्द ५८ शब्दे । णोपदेशत्वाभावान्न णः । प्रनर्दति । गर्दति । जगर्द ।

2288 After such a lengthened 'â' of the reduplicate, there is added the augment 'nuṭ' (n) to the short 'a' of the root which ends in a double consonant

NOTE —Why do we say 'containing two consonants'? आट, आटतुः, आटुः ॥

With regard to नुट् augment, ऋ is considered like र as आनृधतुः आनृधुः । This proceeds on a vârtika to be found under the Pratyahâra sutra ऋ ऌक् । The vârtika is नुड्विधि – लादेश – विनामेषु ऋकारे प्रतिविधातव्यं । The examples of लादेश are क्लृप्तः, क्लृप्तवान्, (See VIII. 2 18) and of विनाम are कर्तृणाम and मातृणाम ॥

Therefore अर्द + णल् = आ + नुट् + अर्द + णल् = आनर्द । आनर्दतुः । आनर्दुः । आनर्दिथ । आनर्दथुः । आनर्द आनर्द । आनर्दिव । आनर्दिम । लुट् – अर्दिता । लृट् – अर्दिष्यति । लोट् – अर्दतु लङ् – आर्दत् । लिङ् – अर्देत् । आशीर्लिङ्–अर्द्यात् । लुङ् – आर्दीत्, but when the augment is elided, the form is अर्दीत् as in मा भवानर्दीत् । The Vṛiddhi is prohibited by नेट् (VII 2 4 S. 2268)

Desiderative, अर्दिदिषति । Past Participle समर्णः, न्यर्णः, व्यर्णः, अभ्यर्णः (VII. 2 24 and 25 S. 3064 and 3065)

57 नर्द । 58 गर्द 'to bellow, roar, sound.'

This is one of the eight roots not exhibited with an initial न ? The result is that after an alterant upasarga the न remains unchanged As प्रनर्दति। So also नर्दति लिट्—ननर्द। Nouns —गृहेनर्दी (see the Pâtre-samitâdaya group) गर्दभ 'an ass'

'तर्द ५६ हिंसायाम्'। तर्दति॥

59 तर्द 'to hurt, injure' It is a Transitive verb

लट्—तर्दति &c like नर्द and Noun दण्डोपतर्दं गा कालयति॥

'कर्द ६० कुत्सिते शब्दे'। कुत्सिते कौक्षे। कर्दति॥

60 कर्द 'to rumble as the bowels'

लट्—कर्दति &c like नर्द। Noun—कर्दम॥

'खर्द ६१ दन्दशूके'। द शसि सादिकयाया दन्दशूकक्रियायामित्यर्थः। खर्दति। चखर्द।

61 खर्द 'to bite, sting' The word is दन्दशूक as well as दन्तशूक meaning the action of biting with the teeth

लट्—खर्दति। लिट्—चखर्द॥

'अति ६२ अदि ६३ बन्धने'। अन्तति। आनन्त। अन्दति। आनन्द॥

62 अति। 63 अदि 'to bind' "The Dravidas read the root as अत, the Âryas read it as अद" according to Dhanapala According to Maitreya, Swami Kâshyapa, Sammatakâra &c both roots are correct

लट्—अन्तति। लिट्—आनन्त, आनन्ततु, आनन्तिथ। आनन्तिथ॥

लुट्—अन्तिता, &c। Desiderative अन्तितिषति। Causative अन्तयति, A or आन्तितत्।

Nouns —अन्तः 'end, boundary' अन्तिमम्, अन्तिक। So also from अन्द् we have लट्—अन्दति। लिट्—आनन्द। Nouns अन्दू, अन्दुक॥

'इदि ६४ परमैश्वर्ये'। इन्दति। इन्दाञ्चकार॥

64. इदि 'to be powerful'

लट्—इन्दति। लिट्—इन्दाञ्चकार। लुट्—इन्दिता॥

Nouns —इन्द्रः 'Indra' इन्दिरा। इन्दु 'moon' 'India' (?) Hindu

'बिदि' ६५ अवयवे। पदार्थं तृतीयादि। बिन्दति। अवयवं करोत्यर्थः। भिदि इति पाठान्तरम्॥

65. बिदि 'to split, to divide, to form apart' The root begins with the labial ब and not व॥ The word अवयव here means the action of making parts.

लट्—बिन्दति। लिट्—बिबिन्द। लुट्—बिन्दिता। लृट्—बिन्दिष्यति। लोट्—बिन्दतु। लङ्—अबिन्दत्। लिङ्—बिन्देत्। आशी—बिन्द्यात्॥

Noun: बिन्दुः। In the Sammatâ the root is exhibited as भिदि। लट्—भिन्दति।

• 'गडि ६५ वदनैकदेशे'। गण्डति। 'अन्तत्यादयः पञ्च धातवो न लिङ् विषया' इति काश्यपः। अन्ये तु तिङमपीच्छन्ति॥

65 (a) गडि 'the action relating to cheek.' As गण्डति॥

Noun गण्डः 'cheek.'

According to Kâsyapa, the five roots अति, अदि, इदि, बिदि and गडि are not capable of being conjugated, they are roots from which nouns only are derived, and not finite verbs. Others however, hold that these roots are conjugated with the Personal endings'

'णिदि ६६ कुत्सायाम्' । निन्दति । प्रणिन्दति ॥

66 णिदि 'to blame, censure, find fault with, revile, reproach, condemn'

लट्–निन्दति । लिट्–निनिन्द, निनिन्दिथ, निनिन्दिव । लुट्–निन्दिता &c

With an alterant upasarga, we have प्रणिन्दति । The root is also exhibited as निदि, and we have two forms प्रणिन्दनम or प्रनिन्दनम in the Vritti

Noun निन्दक. ॥

'टुनदि ६७ समृद्धौ' ॥

67 टुनदि 'to be glad, be pleased, delighted, satisfied rejoice at

The टु is indicatory because it is so taught in the next sûtra

२२८९ । आदिर्ञिटुडवः । १ । ३ । ५ ॥

उपदेशे धातोराद्या एते इत स्युः । नन्दति । इदित्वान्नलोपो न । नन्द्यात् ॥

2289 The initial ñi, tu or du of a root as taught in the Dhâtupâtha is 'it'

The real root, therefore, is नन्द ॥

लट्–नन्दति । लिट्–ननन्द । लुट्–नन्दिता । As it has an indicatory इ, the nasal is not elided in the Benedictive, as नन्द्यात । Nouns —नन्दन, ननान्दा, ननान्दारौ (न नन्दति) । Desiderative निनन्दिषति । Intensive नानन्द्यते । Yan luk नानन्दीति or नानन्ति । Causative नन्दयति, Aor अननन्दत् ।

'चदि ६८ आह्लादे । चचन्द ॥

68 चदि to be glad or rejoiced, to shine'

लट्–चन्दति । लिट्–चचन्द । लुट्–चन्दिता &c

Nouns : चन्दन । चन्द. । चन्द्रकम् । चन्दिर. ॥

'त्रदि ६९ चेष्टायाम्' । तत्रन्द ॥

69 त्रदि 'to act, perform some functions, to try, strive, to be busy or active' Another reading is त्रुदि ॥

लट्–त्रन्दति । लिट्–तत्रन्द । लुट्–त्रन्दिता &c

'कदि ७० क्रदि ७१ क्लदि ७२ आह्वाने रोदने च' ॥ चकन्द । चक्रन्द चक्लन्द ॥

70 कदि । 71 क्रदि । 72 क्लदि 'to cry weep, shed tears, to call out to, to exclaim'

लट्–कन्दति, क्रन्दति and क्लन्दति ॥ लिट्–चकन्द, चक्रन्द, चक्लन्द ॥

Nouns —क्रन्दन., कन्दर., कन्दल:, कन्दली &c

'क्लिदि ७३ परिदेवने' । चिक्लिन्द ॥

73 क्लिदि 'to lament' As क्लिन्दति, लिट्–चिक्लिन्द &c.

'शुन्ध ७४ शुद्धौ' । शुशुन्ध । नलोप' । शुध्यात् ॥

अथ कवर्गीयान्ता अनुदात्तेतो द्विचत्वारिंशत् ॥

74 शुन्ध 'to be purified or cleansed, to cleanse, purify'

लट्–शुन्धति । लिट्–शुशुन्ध । लुट्–शुन्धिता । लृट्–शुन्धिष्यति । लोट्–शुन्धतु । लङ्–अशुन्धत लिङ्–शुन्धेत् ॥

In the Benedictive, however, the nasal is elided, as it is the original न of the root, and not the इदित नुम् । The affixes of the Benedictive being किन् the sûtra अनिदितां हल उपधाया: क्ङिति (VI 4 24 S, 415) applies Therefore, we have शुध्यात् । Intensive शोशुध्यते । Past Part शुधित शुधितवान् । Gerund शुधित्वा ॥

Here end the 38 roots whose final is a dental.

SUB SECTION 4

NOTE —The author of the Dhâtupatha commenced his book with the root एध ending in a dental because that root had an auspicious meaning So to be consistent he gave the Atmanepada and the Parasmaipada roots ending in a dental But now he arranges the roots alphabetically beginning with the roots whose final is a guttural (कवर्ग)

Forty two roots ending in a guttural which are Atmanepadi

'शोकृ ७५ सेचने' । तालव्यादि । दन्त्यादि ' इत्यके । शोकते । शिशोके ॥

75 शोकृ (सोकृ) To wet, sprinkle' The root begins with the palatal श, but according to Dhanapâla and Kasyapa it has a dental स । They read it in the list of roots that do not change स to ष, (सृपि सृजि स्तृ स्त्या सेक &c) । लट—शोकते । लिट—शिशोके । लुट—शोकिता । लृट—शोकिष्यते । लङ्—अशोकत । लिङ्—शोकेत । आशीर्लिङ्—शोकिषीष्ट । लुङ्—अशोकिष्ट । लृङ्—अशोकिष्यत ॥

Passive शोक्यते । Desiderative शिशोकिषते । Intensive शोशोक्यते । Yan luk शोशोकिति or शोशोक्ति । Aor अशोशोकीत् । अशोशोक

Causative शोकयति, Aor अशिशोकत् । Noun शोका

'लोकृ ७६ दर्शने' । लोकते । लुलोके ॥

76 लोकृ 'to see, view, perceive'

लट—लोकते । लिट-लुलोके &c When meaning 'to speak' it is Churâdi

'श्लोकृ ७७ सङ्घाते' । सङ्घातो ग्रन्थः । स चेह ग्रथ्यमानस्य व्यापारो ग्रन्थितुर्वा । आद्ये कर्मको द्वितीये सकर्मकः । श्लोकते ॥

77 श्लोकृ 'to heap together, collect' सङ्घात means collection or book. According to Swâmi and others the root means the act of being composed into a book According to Kâsyapa and others, it means the act of the composer It therefore means to praise, or compose in verse, versify' In the first case it is Intransitive, in the second case Transitive.

लट्—श्लोकते । &c.

'द्रेकृ ७८ ध्रेकृ ७९ शब्दोत्साहयोः' । उत्स इत्येके शब्दोत्साहयोरित्यन्ये' च । दिद्रेके । दिध्रेके ॥

78 द्रेकृ । 79 ध्रेकृ 'to sound, to grow, increase, to show joy, be exhilerated' उत्साह means according to Chandra 'to increase' and according to Swâmi 'to be arrogant or bold' Another reading is शब्दोत्साहे 'to encourage one by words,' This is the view of Kâsyapa who says द्रेकते means शब्दं नोत्साहं करोति ॥

Thus लट्—द्रेकते । लिट्—दिद्रेके । लुट्—द्रेकिता &c.

So also with ध्रेकृ । Its लिट् is दिध्रेके ॥

Noun द्रेकण. ॥

'रेकृ ८० शङ्कायाम्' । रेकते ॥

80 रेकृ 'to doubt, to suspect' When preceded by आ it has the meaning of 'to doubt' as in the sentence "आरेकं संशयं प्राहुः."

लट—रेकते । लिट्—रिरेके । लुट्—रेकिता

'सेकृ ८१ स्रेकृ ८२ स्रकि ८३ श्रकि ८४ श्लकि ८५ गतौ' । आद्या दन्त्यादयः । द्वौ तालव्यादी । आद्योपदेशत्वात्ष । सिसेके ॥

81 सेकृ । 82. स्रेकृ । 83 स्रकि । 84. श्रकि । 85 श्लकि 'to go, move' The first three begin with a dental स, the last two with a palatal श । The former being taught

with स and not ष, there is no change of this स into ष after alternant Prepositions &c

लट्–सेकते । लिट–सिसेके । लुट्–सेकिता, &c
„ स्रेकते । „ सिस्रेके । „ स्रेकिता
„ सङ्कते । „ ससङ्के । „ सङ्किता
„ श्रङ्कते । „ शश्रङ्के । „ श्रङ्किता
„ श्लङ्कते । „ शश्लङ्के । „ श्लङ्किता ॥

81 85 (continued) Maitreya reads a third root श्रेक्ट also Some read in this connection the root सीक also but it is anusham, because it is not read by Patañjali in the list of exceptions to roots that begin with स in the Dhatupatha

शकि ८६ शङ्कायाम् । शङ्कते । शशङ्के ॥

86 शकि 'to doubt, be uncertain, hesitate, be doubtful to dread, fear suspect, mistrust'

लट्—शङ्कते । लिट्–शशङ्के । लुट्–शङ्किता । Desiderative शिशङ्किषते । Intensive शाशङ्क्यते । Yan luk शाशङ्कीति or शाशङ्क्ति । Imperfect, अशाशन् ॥

Nouns शङ्का । शङ्कुला ॥ Cf शक्ल of Svadi (15) and of Divadi (78)

अकि ८७ लक्षणे । अङ्कते । आनङ्के ॥

87 अकि 'to mark, stamp.'

लट्–अङ्कते । लिट्–आनङ्के । लुट्—अङ्किता । Desiderative अञ्चिकिषते ॥

Nouns —प्राङ्कनम् । अङ्कुर ।

Cf अकि 'to move in a curve' further on (829) and अङ्क of Churadi (339)

वकि ८८ कौटिल्ये । वङ्कते ॥

88 वकि 'to go or move crookedly'

लट्–वङ्कते । लिट –ववङ्के । लुट्—वङ्किता ॥

Nouns प्रवङ्कनम । वङ्कि ॥

मकि ८९ मण्डने । । मङ्कते ॥

89 मकि 'To decorate, to adorn'

लट्–मङ्कते । प्रमङ्कनम् । No change of न to ण ॥

Noun मङ्कि ॥

कक ९० लौल्ये । लौल्य गर्वश्चापल्यं च । ककते । चकके ॥

90. कक–'to be unsteady, to be proud' लौल्य = pride and unsteadiness.

लट्–ककते । लिट्–चकके । लुट्–ककिता ॥

Noun—काक ॥

कुक ९१, वृक ९२ आदाने । कोकते । चुकुके । वर्कते । ववृके ॥

91. कुक् । 92 वृक् 'to take, accept, seize'

लट—कोकते । लिट्—चुकुके । लुट्—कोकिता ॥
„ वर्कते । „ ववृके । „ वर्किता ॥

P P. कुकितम् or कोकितम् । Noun—प्रकोकनम् or प्रकोकणम् , कोक । कोकिल । Desiderative चुकुकिषते or चुकोकिषते । Gerund कु(को) कित्वा । The Desiderative of वृक is विवर्किषते । Intensive वरीवृक्यते । Yan luk वर्वर्क्ति or वरिवर्क्ति or वरीवर्क्ति or वर्वृकीति or वरिवृकीति or वरीवृकीति । Imp अवर्वृकीत, अवर्वर्क् । Aor अवर्वर्कीत्, अवर्वर्किष्टाम् &c. Causative वर्कयति । Aor अववर्कत or अवीवृकत् । Nouns वृकः 'wolf' वार्कायण । वर्करः 'a young animal'

+ ऋदुपधेभ्यो लिटः कित्त्वं गुणात्पूर्वविप्रतिषेधेन + ॥

Vârt The affixes of the Perfect are कित् after roots that have a penultimate ऋ, and, even the subsequent rule of Guna is superseded in the case of these By I 2 5, S 2242 the affixes of लिट् are कित् after roots that do not end in a conjunct consonant Thus भिद=बिभिदतु । बिभिदु । Here the कित्त्व is nitya, and guna is anitya But in ववृते both the कित्त्व and the guna are anitya, therefore guna being taught *subsequent* to कित् would take effect This is prevented by the present vârtika by purva vipratishedha

चक ९३ तृप्तौ प्रतिघाते च । चकते । चेके ॥

93 चक 'to be satiated,' 'to repel' Note—Dhanapâla and Maitreya and others give these two meanings But Kshiraswâmi and Śâkatayana give the first meaning only

लट्–चकते । लिट्–चेके । लुट्–चकिता ॥ Noun चकोर ॥

ककि ९४, वकि ९५, श्वकि ९६, त्रकि ९७, ढौकृ ९८, त्रौकृ ९९, ष्वष्क १००, वस्क १०१, मस्क १०२, टिकृ १०३, टीकृ १०४, तिकृ १०५, तीकृ १०६, रघि १०७, लघि १०८, गत्यर्थाः । कङ्कते । डुढौके । तुत्रौके । ✻ सुब्धातुष्ठिवुष्वष्कतीनां सत्वप्रतिषेधो वक्तव्यः ✻ । ष्वष्कते । षष्वष्के ॥

लघि भोजननिवृत्तावपि । अत्र 'तृतीयो दन्त्यादिः' इत्येके ॥

94 कक । 95 वक् । 96 श्वक । 97 त्रक् । 98 ढौक । 99 त्रौक । 100 ष्वष्क् । 101 वस्क् । 102 मस्क् । 103 टिक । 104 टीक । 105 तिक् । 106 तीक् । 107 रघ् । 108 लघ 'To move 'to go'

94 लट्–कङ्कते । लिट्–चकङ्के । लुट्–कङ्किता &c

95 लट्–वङ्कते । लिट्–ववङ्के । लुट्–वङ्किता &c Noun प्रवङ्कणम्, प्रावङ्कणम् ॥

96 लट–श्वङ्कते । लिट्–शश्वङ्के । लुट्–श्वङ्किता &c.

97 त्रक लट्–त्रङ्कते । लुट्–त्रङ्किता । लिट्–तत्रङ्के ॥

98. लट्–ढौकते । लिट्–डुढौके । लुट्–ढौकिता ॥

99 लट्–त्रौकते । लिट–तुत्रौके । लुट्–त्रौकिता ॥

100 लट्–ष्वष्कते । लिट्–षष्वष्के । लुट्–ष्वष्किता ॥

The sûtra VI. 1 64 S 2264 does not apply to ष्वष्क, and so the initial ष is not changed to स because of the following

Vârt —Prohibition of the change of ष into स must be stated of the roots derived from nouns, and of ष्ठिव and ष्वष्क । Thus from the noun षोडन् 'he who has six teeth,' we have षोडयति 'he desires a Shodan,' without change of ष । Some read the root as स्वष्क with a dental स । The root श्वक is also read as स्वक by some.

101. लट्–वस्कते । लिट् – ववस्के । लुट्–वस्किता ॥

102. लट्–मस्कते । लिट्–ममस्के । लुट्–मस्किता ॥

103. लट्–टेकते । लिट्–टिटिके । लुट्–टेकिता । Similarly तेकते ॥

104 लट्–टीकते । लिट्–टिटीके । लुट्–टीकिता । Similarly तीकते ।

107. लट्–रङ्घते । लिट्–ररङ्घे । लुट्–रङ्घिता ॥

108 लट्–लङ्घते । लिट्–ललङ्घे । लुट् -लङ्घिता ॥ The root लङ्घ has the meaning of 'to fast' also

Nouns :—लघु, लघिमा । रघु ॥

अघि १०९, वघि ११०, मघि १११, गत्याक्षेपे ।

गत्याक्षेपो निन्दा । 'गतौ गत्यारम्भे च' इत्यन्ये । अङ्घते अनङ्घे । वङ्घते, मङ्घते ॥

109 अघ् । 110 वघ् । 111 मघ् । 'to go,' 'to blame' According to Swâmî it means also 'to commence, set about'

109 लट् - अङ्घते । लिट् - आनघे । लुट् - अंघिता । Des अञ्जिघिषते । Caus. अंघयति । Aor आञ्जिघत् ॥

110 लट् - वघते । लिट् — ववघे । लुट - वघिता ॥

111 लट -मघते 'he goes' लिट् - ममघे । लुट् - मंघिता ॥

११२ मघि कैतवे च ।

112 The root मघ means 'to cheat' also in addition 'to go,' 'to blame. As मघते 'he cheats'

राघृ ११३, लाघृ ११४, द्राघृ ११५, सामर्थ्ये । राघते । लाघते । **११६ ध्राघृ** इत्यपिकेचित् । **११७ द्राघृ । आयामे च ।** आयामो दैर्घ्यम् ॥ द्राघते ॥

113 राघ । 114 लाघ । 115 द्राघ (116 ध्राघ) 'to be able, to suffice' 117, The root द्राघ means also 'to exert, to stretch' Âyâma means "stretching" according to Kausika, and 'vexing, tormenting' according to Svâmi

लट्-राघते । लिट् - रराघे । लुट् - राघिता । Desiderative रिराघिषते Inten: राराघ्यते, राराघीति, राराग्धि । लङ् - अराराक् । Causative राघयति Aor अरराघत ॥

114 लट् - लाघते । Noun उल्लाघः ॥

115 लट् - द्राघति ॥

श्लाघृ ११८ कत्थने । श्लाघते ॥

118 श्लाघ् 'to praise, extol, commend, applaud'

लट्-श्लाघते । Thus देवदत्ताय श्लाघते 'He extols Devadatta' See I 4 34. S 572.

According to some, the root means also 'to boast of, be proud of,' 'to flatter, coax' As श्लाघमान. परस्त्रीः स्वत्रागाद् राघवाधिप । Bhatti, VIII 73.

Here end the forty two âtmanepadî roots whose final is a guttural.

Sub-Section V

अथ परस्मैपदिनः पञ्चाशत् ॥

Now the following fifty roots are Parasmaipadi

फक्क ११९ नीचैर्गतौ ॥

नीचैर्गतिः मन्दगमनम् असद् व्यवहारश्च । फक्कति । पफक्क ॥

119 फक्क 'to move slowly, go softly, glide, creep, to act wrongly' The words नीचैर्गति mean 'moving slowly,' and 'ill behaviour'

लट् - फक्कति । लिट - पफक्क । लुट् - फक्किता । लृट्—फक्किष्यति । लोट - फक्कतु । लङ् - अफक्कत् । वि-लिङ्-फक्केत् । आ लिङ् - फक्क्यात् । लुङ् — अफक्कीत । लृङ - अफक्किष्यत् ॥

Pass — फक्क्यते । Desid पिफक्किषति । Intens पाफक्क्यते । Yanluk पाफक्कीति पाफक्ति ॥ Causative फक्कयति । Aor अपफक्कत् ॥

तक १२० हसने । तकति ॥

120 तक 'to laugh at, deride, scoff, to bear, endure'

लट्-तकति । लिट्-तताक, तेकतुः । लुट्-तकिता । लुङ्-अतकीत or अताकीत (VII 2 7 S 2281) । तक्षम with यत ॥

तञ्कि १२१ कृच्छ्रजीवने । तङ्कति ॥

121 तङ्क 'to live in distress'

लट्-तङ्कति । लिट्-ततङ्क । लुट्-तङ्किता । The Imperfect Yan luk is अतातन् ॥

[शुक १२२ गतौ ॥

शोकति । शुकः । शुक्रः । इति मैत्रेयः ॥]

[122 शुक 'to go' लट्-शोकति । Noun शुकः, शुक्रः । This root is read after √तक by Maitreya. He gives the above examples शुक and शुक्र । It does not appear correct For if there be a radical like शुक from which could be derived regularly the noun शुकः by affix क under III 1 135 S 2897 then there was no necessity of forming this word under the Unâdi III 42 (शुकवल्कोल्काः) from the √शुभ with the affix कन् and the elision of भ । So also if शुक्र be formed regularly by adding रक to √शुक, there was no necessity of forming this word irregularly by Unadi II 28 (ऋज्रेन्द्राग्र &c)]

बुक्क १२३ भषणे । भषणं श्वरवः । बुक्कति ॥

123 बुक्क 'to bark' Bhashana means here, the cry or barking of the dog

लट्-बुक्कति । लिट्-बुबुक्क । लुट्-बुक्किता । This root is found in the Churâdi class also (173)

कख १२४ हसने । प्रनिकखति ॥

124 कख 'to laugh'

लट्-कखति । लिट्-चकाख । लुट्-कखिता । लुङ्-अकखीत् or अकाखीत् । प्रनिकखति ॥

ओखृ १२५, राखृ १२६, लाखृ १२७, द्राखृ १२८, ध्राखृ १२९, शोषणालमर्थयोः । ओखति । ओखाञ्चकार ॥

125 ओखृ । 126 राखृ । 127 लाखृ । 128 द्राखृ । 129. ध्राखृ 'to be dry,' 'to be sufficient, to refuse, to ward off'

लट्- ओखति । लिट्-ओखाञ्चकार । लुट्-ओखिता &c ,

Desid ओचिखिषति । Caus ओखयति । लुङ्-मा भवान् ओचिखत् ॥

So also राखति । Intens अरराखत् ॥

So also लाखति । द्राखति । ध्राखति

शाखृ १३०, श्लाखृ १३१, व्याप्तौ । शाखति ॥

130 शाखृ । 131 श्लाखृ 'to pervade, to occupy'.

लट्-शाखति । लिट्-शशाख, &c लट्-श्लाखति, &c

Noun शाखा 'branch' प्रतिशाखम् = प्रातिशाख्य भव ॥ Formed by यत (IV 3 59 S 1436) विशाखा 'the Visakha asterism'

उख १३२, उखि १३३, वख १३४, वखि १३५, मख १३६, मखि १३७, णख १३८, णखि १३९, रख १४०, रखि १४१, लख १४२, लखि १४३, इख १४४, इखि १४५, ईखि १४६, (१४७ मुखि or यखि, १४८ जख, १४९ जखि, १५०, शिखि, १५१ रिख), वल्ग १५२, रगि १५३, लगि १५४, अगि १५५, वगि १५६, मगि १५७, तगि १५८, त्वगि १५९, श्नगि १६०, श्वगि १६१, श्लगि १६२, इगि १६३, रिगि १६४ लिगि १६५, गत्यार्थाः ॥

द्वितीयान्ताः पञ्चदश । तृतीयान्तास्त्रयोदश । इह खान्तेषु रिख त्रख त्रिखि शिखि इत्यपि चतुर केचित पठन्ति ॥

132 to 165 उख &c 'to go, to move' The roots ending in *kh* are fifteen, those ending in *g* are thirteen Some read four additional roots ending in *kh*, namely rikh, trakh, trikhi, and sikhi

लट्–ओखति । लिट् – उवोख, ऊखतु, उवोखिथ, उवोख । लुट् – ओखिता । लुङ् – अ+ओखीत् as मा भवानोखीत । Caus —ओखयति । Aor मा भवानुचिखत । Desid—ओचिखिषति । Pass Part ओखितम् । Gerund ओखित्वा । Nouns उख 'a sage' उखा ।

In forming the Perfect उख+णल् the following sûtra applies

२२९० । अभ्यासस्यासवर्णे । ६ । ४ । ७८ ॥

अभ्यासस्येवर्णावर्णयोरियङुवङौ स्तोऽसवर्णेऽचि । उवोख । सन्निपातपरिभाषया 'इजादे' – (२२३७) इत्याम । ऊखतुः । ऊखुः । इह सवर्णदीर्घस्याभ्यासग्रहणेन ग्रहणाद्ध्रस्व प्राप्तो न भवति सकृत्प्रवृत्तत्वात । आङ्गत्वाद्धि पर्जन्यवल्लक्षणप्रवृत्त्या ह्रस्वे कृते ततो दीर्घ ॥

* वार्णादाङ्गं बलीय इति न्यायात्परत्वाच्च । उङ्खति । ववखतु । वङ्खति । मेखतुः । त्वगि कम्पने च ॥

2290 इयङ् and उवङ् are substituted for the इ and उ of a reduplicate, before a non-homogenous vowel.

Therefore उ+ओख+अ=उव्+ओख्+अ=उवोख । When by Guna, the root assumes the form ओख्, it becomes a 'heavy' vowelled root: and the Perfect ought to be formed by the addition of आम् periphrastically by III. 1 36 S 2237 but this is not so because of the maxim सन्निपात &c ("that which is taught in a rule the application of which is occasioned by the combination of two things, does not become the cause of the destruction of that combination." See VII 1. 9 S 203) Here उ was changed to ओ by the presence of णल्, and if आम् be added, it will cause the elision of its progenitor णल् by II 4 81 S. 2238 which the maxim prevents

The dual is formed thus :—उख + अतुस् = उ + उख् + अतुस् = ऊखतु । The Plural is ऊखुः । The affixes being कित्, there is no guna, and consequently no उवङ् substitution, as the vowels are now homogenous This single substitute long ऊ (उ + उ = ऊ) may be considered as the final of the first or the beginning of the second (VI 1 85 S 75). Considering it as final of the first, namely, as the long ऊ of the reduplicate (abhyâsa); it requires to be shortened by VII 4 59 S 2180.

[But because the rule of shortening depends upon abhyâsa alone and is therefore antaranga, while the savarna lengthening is Bahiranga, as it depends upon two, namely the precedent and the subsequent letters—the maxim असिद्धं बहिरङ्गमन्तरङ्गे applies (see Vol I p. 30), and so it is not shortened Or]

It is not shortened, because it had already been once shortened before, and "an operation once performed on a stem &c, is not repeated again"—is the maxim that would apply

NOTE·—When was the first उ shortened ? It was shortened by VII 4 59, S 2180 as soon as उख् was reduplicated to उ+उख् । But it was already short how could it be shortened ?

Ans Rules of grammar act like clouds (which rain both on sea and on land though raining on sea is useless), The rule of ह्रस्वः S 2180 therefore substitutes a short उ in the place of the already existing short उ Thus उ + उख = उ + उख (VII 4 59 S 2180) = ऊख्॥

But why should Rule S 2180 apply *first* and not the rule of lengthening ? In other words, why should we not make उ+उख=ऊख् first and then apply the rule of shortening ?

The rule of shortening being a rule applicable to *anga* (or stem) is stronger than the rule of lengthening (अकः सवर्णे दीर्घः) on the maxim

Paribhâsha A rule relating to a stem (anga) is stronger than a rule relating to letters

Therefore, the ह्रस्वः (S 2180) applies first

Another reason for its applying first is that it is *subsequent* in order to the rule of lengthening

Thus उ+उख्+अतुः = उ + उख+अतु. (S 2180 short उ for short उ)=ऊखतु (lengthening) Similarly ऊखु. ॥

Similarly may be conjugated the other roots given above. Thus उंखति लिट - उङ्खाञ्चकार । आशीर्लिङ् = उख्यात ॥

Similarly √वख gives us । लट्–वखति, लिट्=ववाख , ववखतुः, There is not ए of VI 4 120 S. 2260, nor the elision of the abhyâsa (VI 4. 120 S. 2260), because its initial is व (VI 4 126 S, 2263) Similarly वंखति, मेखतुः &c

133 उखि । उङ्खति । लिट=उङ्खाञ्चकार । लुट उङ्खिता । Des उञ्चिखिषति Caus उङ्खयति । Aor औञ्चिखत् । 134. वख । वखति । ववाख, ववखतुः । वखिता लुङ् अवखीत् or अवाखीत् । 135 वखि । वंखति । 136, मख मखति । ममाख । मखिता 137 मखि । मखति । 138, णख । (नख) नखति । 139, णखि । नंखति । 140 रख रखति 141 रखि । रङ्खति । 142 लख । लखति । 143 लखि । लङ्खति । 144 इख एखति । लिट्–इयेख । लुट् – एखिता । 145 इखि । इङ्खति । इङ्खाञ्चकार । 146 ईखि (ईख) ईंखति । ईंखाञ्चकार । 147 वृखि or वखि । Chandra reads this root here.

148 ब्रख । }
149 क्रखि } These three roots are read here in the Sammatâ.
150 णिखि }

151 रिख । The Dravidas read this here Thus there are 19 roots ending in ख ॥

152. वल्ग । वल्गति । 153. रगि । रङ्गति । Noun रङ्ग । 154 लगि । लङ्गति । Past Part विलगितः and लङ्गितः । 155 अगि । अङ्गति । Noun, अङ्गः "Anga country" अङ्ग "member" अग्निः 'fire' अयम्, अङ्गारः । अङ्गुलिः । अङ्गुरि. । 156 वगि । वङ्गति । N वङ्गः ॥

157 मगि । मङ्गति । N मङ्गलम् । 158 तगि । तङ्गति । 159 त्वगि (त्विगि) त्वङ्गति ।
160 श्रगि । श्रङ्गति । 161 श्वगि । श्वङ्गति । 162 श्लगि । श्लङ्गति । 163, इगि । इङ्गति ।
164 रिगि । रिङ्गति । 165 लिगि लिङ्गति ।

स्वगि १६६ कम्पने च ।

166 स्वगि means 'to tremble' also As स्वङ्गति 'he trembles'

युगि १६७ जुगि १६८ वुगि १६९ वर्जने । युङ्गति ॥

167 युगि
168 जुगि } वर्जने to leave
169 वुगि (वुगि, वगि) } As युङ्गति, जुङ्गति वुङ्गति &c,

घघ १७० हसने । घघति । जघाघ ॥

दघि १७१ पालने । लघि १७२ शोषणे ॥

मघि १७३ मण्डने । मङ्घति ॥

शिघि १७४ आघ्राणे । शिङ्घति ॥

170 घग्घ (गघ, घघ) हसने 'to laugh' As घघति । जघाघ । घघिता । 171 दघि पालने 'to protect' 172 लघि 'शोषणे । to dry' 173 मघि मण्डने 'to dress' मङ्घति मघन. (मुच्) 174 शिघि । आघ्राणे to smell शिङ्घति ।

Here end Parasmaipadi roots whose final is a guttural

Sub-Section VI

Now we take up the roots ending in *ch* There are twenty one Atmanepadi roots

वर्च १७५ दीप्तौ । वर्चते ॥

175 वर्च दीप्तौ 'To shine' लट —वर्चते । लिट्—ववर्चे लुट्—वर्चिता । लृट —वर्चिष्यते । लोट्—वर्चताम—लङ—अवर्चत । विधिलिङ—वर्चेत । आशीर्लिङ । वर्चिषीष्ट लुङ्—अवर्चिष्ट । लृङ—अवर्चिष्यत । यक्—वर्च्यते । णिच्—वर्चयति । Aor अववर्चत । सन् । विवर्चिषते । यङ—वावर्च्यते । Yan luk वावर्चीति or वावर्क्ति । Aor अवावर्चीत्, अवावर्क् ॥

Noun वर्च 'vigour' 'fæces' ब्रह्मवर्चसम् । Adjective वर्च्यम ॥

षच १७६ सेचने च । सचते । सेचे । सचिता ॥

176 षच सेचने 'to sprinkle, to serve' लट्—सचते । लिट्—सेचे । लुट्—सचिता । लृट्—सचिष्यते । लोट्—सचताम् । लङ्—असचत । विधिलिङ—सचेत । आशीर्लिङ—सचिषीष्ट । लुङ्—असचिष्ट । णिच्—साचयति । Aor असीषचत् । सन्–सिसचिषते (VIII 3 61 S 2627) यङ् । सासच्यते । Yan luk सासक्ति । Noun सक्तु । सक्तुल । सचिव. ॥

लोचृ १७७ दर्शने । लोचते । लुलोचे ॥

177 लोचृ । दर्शने । To see लोचते । लुलोचे । लोचिता । Des लुलोचिषते । Inten लोलोच्यते, लोलोचीति, लोलोक्ति ॥ Caus लोचयति । Aor अलुलोचत ॥

शच १७८ व्यक्तायां वाचि । शेचे ॥

178 शच व्यक्तायां वाचि to speak distinctly शचते । शेचे । शचिता । N शची ॥

श्वच १७९ श्वचि १८० गतौ । श्वचते । श्वञ्चते ॥

179 श्वच (श्वञ) } गतौ To go. श्वचते । शश्वचे । श्वचिता । श्वञ्चते । श्वञ्चिता ॥
180 श्वचि (श्वञ्च) }

कच १८१ बन्धने । कचते ॥

181 कच बन्धने 'to bind' कचते । चकचे । कचिता । N. कचः । काचः ॥

कच १८२, काचि १८३, दीप्तिबन्धनयोः । चकचे । चकाञ्चे ॥

182 कच } दीप्तिबन्धनयोः to shine, to bind कचते। चकचे । कचिता
183 काचि } काञ्चते । चकाञ्चे &c Nouns कञ्चुक । काञ्चनम् । काञ्चि

मच १८४, मुचि १८५, कल्कने । कल्कनं दम्भः शाठ्यं च । कथनम् इत्यन्ये । मेचे । मुमुञ्चे ॥

184 मच } कल्कने to cheat, to be vain Some say it means 'to brag or boast' also Thus मचते। मेचे। मचिता।
185 मुचि (मुचि, मुच) } मुञ्चते। मुमुञ्चे मुञ्चिता। According to Chandra the root is मुच-मोचते ॥

मचि १८६ धारणोच्छ्रायपूजनेषु । ममञ्चे ॥

186 मचि (मञ्चु) धारणोच्छ्रायपूजनेषु also दीप्तौ। 'to wear, exalt, worship, also glitter' As मञ्चते &c Noun मञ्चः। Sâkatâyana does not read मुच, but मच and मचि only

पचि १८७ व्यक्तीकरणे । पञ्चते ॥

187. पचि। To explain The root डुपचष 'to cook,' will be taught further on The पचि is also Churâdi लट्–पञ्चते। Noun पङ्क 'marsh' पञ्चन् 'five' पङ्क्ति ॥

ष्टुच १८८ प्रसादे । स्तोचते । तुष्टुचे ॥

188 ष्टुच प्रसादे। To be pleased लट् – स्तोचते। लिट् – तुष्टुचे। लुट् – स्तोचिता। णिच् –स्तोचयति। Aor. अतुष्टुचत। सन् – तुस्तुचिषते or तुस्तोचिषते। यङ् – तोष्टुच्यते। Yan luk तुष्टुचीति or तोष्टोक्ति। Noun स्तोक Gerund स्तुचित्वा or स्तोचित्वा (I 2 26 S 2617)

ऋज् १८९ गतिस्थानार्जनोपार्जनेषु । अर्जते । नुड्विधौ ऋकारैकदेशो रेफो हल्त्वेन गृह्यते । तेन द्विहल्त्वान्नुट् । आनृजे ॥

189 ऋज। To go 2 stand or be firm, strong, earn or obtain or get Maitreya gives the meaning of ऊर्जन also

लट्–अर्जते। लिट्–आनृजे, ऋज्+ऋज+ए = ऋ+ऋज्+ए (VII. 4. 60 S. 2179)=अर्+ऋज्+ए (VII 4 66 S 2244 read with I 1 51). The र् is then elided by VII. 4. 60 S 2179 and we have अ+ऋज+ए = आ+न्+ऋज्+ए (The lengthening by VII. 4 70 S 2248, and नुट् by VII 4 71 S 2288) = आनृजे ॥ For the purposes of adding नुट्, the ऋ is considered to have a र् in it so that ऋज् becomes equivalent to र्ज्, so the root is considered to be one which ends in a double consonant, and thus makes S 2288 applicable लुट्–अर्जिता। लृट्–अर्जिष्यते। लोट्–अर्जताम्। लङ्–आर्जत। आशीर्लिङ्–अर्जिषीष्ट। लुङ्–आर्जिष्ट। यङ्–प्रार्ज्यते। णिच्–अर्जयति। Aor. आर्जिजत्। सन्–अर्जिजिषते। Gerund अर्जित्वा। Adjective ऋज्यम् ॥

ऋजि १९०, भृजी १९१ भर्जने । ऋञ्जते । 'उपसर्गादृति–' (७४) इति वृद्धिः । प्रार्ञ्जते । ऋञ्जांचक्रे । आर्ञ्जिष्ट । भर्जते । बभृजे । अभर्जिष्ट ॥

190 ऋजि, 191 भृजी। To parch The root भृज् has a long ई as indicatory. लट्, ऋञ्जते, with प्र, प्रार्ञ्जते। The vriddhi is by VI 1 91 S. 74 लिट् ऋञ्जांचक्रे। Or आनृञ्जे according to Sammatâ and Tarangini. But this is wrong लुट्–ऋञ्जिता। लृट्–ऋञ्जिष्यते। लोट्–ऋञ्जताम्। लङ्–आर्ञ्जत। विधिलिङ्–ऋञ्जेत। आशीर्लिङ्–

ऋञ्जिताष्ट। लुङ —आर्ञ्जिष्ट। लृङ —आर्ञ्जिष्यत। णिच—ऋञ्जयति। Aor मा भवान् ऋाञ्जिजत्। सन् - ऋञ्जिजिषते।

191 भृजी। To parch लट्—भर्जते। लिट्—बभृजे। लुट्—भर्जिता। णिच—भर्जयति Aor अबीभृजत or अबभर्जत। सन्—बिभर्जिषते। यङ्—बरीभृज्यते। Yan luk बर्भृजीति or बरीभृजीति or बरिभृजीति or बर्भर्ति or बरिभर्ति or बरीभर्ति। Noun भर्ग।

एजृ १९२, भ्रेजृ १९३, भ्राजृ १९४, (रेजृ १९५) दीप्तौ। एजाचक्रे॥

192 एजृ to shine' लट्—एजते, with प्र, प्रेजते (VI 1 904 S 87) लिट्—एजाचक्रे। लुट—एजिता। णिच—एजयति। Aor माभवानेजिजत। Des—एजिजिषते॥

193 भ्रेजृ 'to shine. लट्—भ्रेजते। लिट्—बिभ्रेजे। लुट्—भ्रेजिता। णिच्—भ्रेजयति Aor अबिभ्रेजत। सन्—बिभ्रेजिषते। यङ—बेभ्रेज्यते। Yan luk बेभ्रेजीति or बेभ्रेक्ति॥

194 भ्राजृ to shine' लट्—भ्राजते &c like भ्रेजृ। णिच—भ्राजयति। Aor अबिभ्रजत् or अबभ्राजत। Noun भ्राजिष्णु विभ्राज॥

195 रेजृ 'to shine' Some read this root here But it appears as if it were used wrongly. For in explaining रेजते in रेजते अग्ने पृथिवीमखेभ्यः, Bhatta Bhâskara says "rejate is a Vaidic anomaly, the classical form being rajate" लट्—रेजते॥

ईज १९६ गतिकुत्सनयोः। ईजाचक्रे॥

196 ईज। To go, to censure, blame लट्—ईजते। लिट्—ईजा चक्रे। लुट—ईजिता। Passive ईज्यते। Des ईजिजिषते। Caus ईजयति। Aor मा भवान् ईजिजत "The root ईज् is shortened first to इज् before the affix चङ and then reduplicated See VII 4 1 S 2314

वीज १९७ गतौ॥

197 वीज to go This root is not found in the Siddhânta or the Mâdhaviya

Here end the Atmanepadi roots whose final is a palatal

SUBSECTION VIII

अथ टिसम्प्रतिर्ज्जन्ता परस्मैपदिन॥

The following seventy two roots upto √vraj are Parasmaipadi

शुच १९८ शोके। शोचति॥

198 √ such *a* 'to grieve' Present शोचति। Perfect शुशोच। First Future शोचिता। Des शुशुचिषति or शुशोचिषति। Gerund शुचित्वा or शोचित्वा। Intensive शोशुच्यते। Yan luk शोशुचीति or शोशोक्ति। Caus शोचयति। Aor अशूशुचत्। Nouns शोचन। शुक्। शोक॥

कुच १९९ शब्दे तारे। कोचति॥

199 √ kuch *a* 'To utter a shrill cry as a bird,' Present कोचति Perfect चुकोच। First Future कोचिता। Noun कुच॥

कुञ्च २०० क्रुञ्च २०१ कौटिल्याल्पीभावयोः॥

'अनिदिताम्'—(४१५) इति नलोप। कुच्यात। क्रुच्यात॥

200 √ kuñch *a*, 201, √ kruñch *a* 'To make crooked,' 2 'To make small' Present, कुञ्चति। Perfect चुकुञ्च। First Future कुञ्चिता। Des चुकुञ्चिषति। Intensive चोकुच्यते (The nasal is elided by VI 4 24 S 415) Yan luk चोकुञ्चीति। Imperfect अचोकुञ्चीत्। Caus कुञ्चयति, Aor अचुकुञ्चत्।

Pass Part कुचित । कुचितवान् । Gerund कुञ्चित्वा । Similarly is conjugated √ krunch a, as क्रुञ्चति &c Nouns क्रुङ् । क्रुञ्चा । क्रौञ्च । The nasal is elided in the Benedictive by VI 4 24 S 415 as कुच्यात् and क्रुच्यात् ॥

लुञ्चु २०२ अपनयने । लुच्यात् ॥

202 √ Luñchu 'to remove'

लट् – लुञ्चति । आशीर्लिङ् – लुच्यात् । Gerund लुचित्वा or लुञ्चित्वा (I 2 24 S 3325)

अञ्चु २०३ गतिपूजनयोः । अच्यात् । गतौ नलोपः । पूजायां तु अञ्च्यात् ॥

203 √ Añchu 'to go,' 'to worship'

लट्–अञ्चति । लिट् – आनञ्च । लुट्–अञ्चिता । आशीर्लिङ् । अच्यात् or अञ्च्यात् । The nasal is elided when the sense is 'to go' (VI 4 30 S 421) But it is not elided when the meaning is 'to worship' Pass Part । सम् + अक्तम् (VIII 2 18) । उत् + अक्तम् । अञ्चित (worshipped) Gerund अञ्चित्वा or अक्त्वा । Nouns अञ्चनम्, प्रत्यञ्च प्रतीची, प्राचीन ॥

वञ्चु २०४, चञ्चु २०५, तञ्चु २०६, त्वञ्चु २०७, म्रुञ्चु २०८, म्लुञ्चु २०९, म्रुचु २१०, म्लुचु २११, गत्यर्थाः । वच्यात् । चच्यात् । तच्यात् । त्वच्यात् । अम्रुञ्चीत् । अम्लुञ्चीत् ॥

204 – 211 √ Vañchu to √ mluchu 'To go'

लट् वञ्चति । लिट्—ववञ्च । लुट् – वञ्चिता । आशीर्लिङ्—वच्यात् । णिच–वञ्चयते सन्—विवञ्चिषति । यङ्—वनीवच्यते । yan luk वनीवञ्चीति or वनीवङ्क्ति । Pass Part वक्त । Active वक्तवान् । Gerund वङ्क्त्वा or वञ्चित्वा । व वञ्च्यम् वङ्क्यम् । Nouns वक्रम्

205 √ Chañchu 'to go'.

लट्—चञ्चति । आशीर्लिङ्—चच्यात् । अचञ्चत् । Noun चञ्चा 'effigy', चञ्चुः

206 √ tañchu 'to go'

लट् – तञ्चति । आशीर्लिङ् – तच्यात् । Noun तक्रम् ॥

207 √ tvañchu 'to go

लट्—त्वञ्चति । आशीर्लिङ्—त्वच्यात् ॥

208 √ mruñchu 'to go.'

लट्—म्रुञ्चति । आशीर्लिङ् – म्रुच्यात् । लुङ् – अम्रुञ्चीत् ॥

209 √ mluñchu 'to go'

लट् – म्लुञ्चति । लुङ् – अम्लुञ्चीत् ॥

210 √ mruchu 'to go'

लट् - म्रोचति । लुङ् – अम्रोचीत् or अम्रुचत् by the next sûtra. सन् – मुम्रुचिषति or मुम्रोचिषति । Pass Part म्रुचितम् or म्रोचितम् । Gerund म्रुचित्वा or म्रोचित्वा ॥

211 √ mluchu 'to go'

लट्—म्लोचति । लुङ्—अम्लोचीत् or अम्लुचत् by the next sûtra.

२२९१ । जृस्तम्भुम्रुचुम्लुचुग्रुचुग्लुचुग्लुञ्चुश्विभ्यश्च । ३ । १ । ५८ ॥

एभ्यश्च्लेरङ् वा स्यात् । अम्रुचत्—अम्रोचीत् । अम्लुचत्— अम्लोचीत् ॥

2291. And, optionally अङ् is the substitute of च्लि after the

verbs जृ 'to grow old,' स्तम्भ 'to stiffen' म्रुच and म्लुच 'to go,' ग्रुच and ग्लुच 'to steal,' ग्लुञ्च 'to go' and श्वि 'to grow,' when the terminations of the Parasmaipada are employed

Thus अम्रुचत or अम्रोचीत 'he went', अम्लुचत् or अम्लोचीत 'he went'

The roots ग्लुच and ग्लुञ्च both give rise to the same three forms, viz अग्लुचत अग्लुञ्चीत and अग्लुचीत The use of one root, would, therefore, have served the purpose The employment of both indicates separateness of their meanings Others say that the use of both roots indicates that in the case of ग्लुञ्च, the nasal is never elided Thus the Aorist of ग्लुच will be अग्लुचत and अग्लुचीत

ग्रुचु २१२, ग्लुचु २१३, कुजु २१४, खुजु २१५, स्तेयकरणे। जुग्रोच। अग्रुचत्—अग्रोचीत्। जुग्लोच। अग्लुचत्—अग्लोचीत्। अकोजीत्। अखोजीत्॥

212 √Gruchu, 213 √Gluchu 214 √Kuju, 215 √Khuja 'to steal

लट् – ग्रोचति। लिट् – जुग्रोच। लुट् – ग्रोचिता। लुङ् – अग्रुचत or अग्रोचीत्। Noun ग्रोकम्, ग्रोक्यम॥

213 √ Gluchu 'to steal'

लट्–ग्लोचति। लिट् – जुग्लोच। लुङ – अग्लुचत or अग्लोचीत्॥

214 √ Kuju 'to steal'

लट् - कोजति। लुङ – अकोजीत्॥

215 √ Khuju 'to steal'

लट – खोजति। लुङ — अखोजीत॥

ग्लुञ्च २१६, षस्ज २१७, गतौ। अङ्। अग्लुचत्—अग्लुञ्चीत्। सस्. श्चु त्वे न शः, जशत्वे न ज। सज्जति। अयमात्मनेपद्यपि। सज्जते॥

216 √ Gluñcha, 217 √ Shasja 'to go'

लट्—ग्लुञ्चति। लिट् – जुग्लुञ्च। लुट — ग्लुञ्चिता। लुङ – अग्लुचत अग्लुचत् or अग्लुञ्चीत। The Aorist is formed by अङ under S 2291 Some do not elide the nasal, and give the form अग्लुञ्चीत। Gerund, ग्लुचित्वा॥

217 √ Shasja 'to go'

लट – सज्जति। Here the second स of षस्ज is first changed to श, and then to ज by S 52 It is also conjugated in the Atmanepada: as सज्जते। लिट् – ससज्ज लुट – सज्जिता। सन् – सिसज्जिषति॥

गुजि २१८ अव्यक्ते शब्दे। गुञ्जति। गुञ्ज्यात्॥

218 √ Guji 'To make an indistinct noise' Some read kuji also

लट् – गुञ्जति। लिट् – जुगुञ्ज। लुट् – गुञ्जिता। आशीर्लिङ् – गुञ्ज्यात्। *Noun* गुञ्जा॥

अर्च २१९ पूजायाम्। आनर्च॥

219 √ Archa 'To worship'

लट् – अर्चति। लिट् – आनर्च। लुट – अर्चिता॥

म्लेच्छ २२० अव्यक्ते शब्दे। अस्फुटेऽपशब्दे चेत्यर्थः। म्लेच्छति मिम्लेच्छ॥

220 √ Mlechchha To speak indistinctly, to pronounce incorrectly

लट-म्लेच्छति । लिट-मिम्लेच्छ । लुट-म्लेच्छिता । सन्-मिम्लेच्छिषति । यङ-मेम्लेच्छ्यते । Yan luk मेम्लेच्छीति or मेम्लेष्टि Passive Part म्लिष्टम ॥

लछ २२१ लाछि २२२ लक्षणे । ललच्छ । ललाञ्छ ॥

221 √ lachha 222 √ lachhi 'To mark'

लट्-लच्छति । लिट ललच्छ । लुट-लच्छिता ॥

222 √ lâchhi 'to mark'

लट्-लाञ्छति । लिट-ललाञ्छ । Yan luk लालाष्टि । Noun लान् d लाशौ । Pl लाशः ॥

वाछि २२३ इच्छायाम् । वाञ्छति ।

223 √ vachhi 'To desire'

लट्—वाञ्छति ॥

आछि २२४ आयामे । आञ्छति । अत आदेरित्यत्र तपर करणं स्वाभाविक ह्रस्व परिग्रहार्थम् । तेन दीर्घाभावान् न नुट् । आञ्छ । तपर करण मुख सुखार्थमिति मते तु नुट् । आनाञ्छ ।

224 √ âchhi 'To extend'

लट—आञ्छति । लिट्—आञ्छ । आ + आञ्छ + णल् = अ + आञ्छ + अ ॥ Here there is not the long आ substitution of VII 4 70 S 2248 for it applies to that अ which is naturally short and not that which has been shortened as here This is the force of त in अत' (S 2248) As there is no lengthening, there is no न् (VII 4 71 S 2288) As आञ्छ । But according to the view that the त in अत' is merely for facility of utterance the न् is added Then the form will be आनाञ्छ ॥

लुट—आञ्छिता । णिच=आञ्छयति । Aor आञ्चिछत् । सन्-आञ्चिछिषति ॥

ह्रीच्छ २२५ लज्जायाम् । जिह्रीच्छ ॥

225 √ hrichchha 'To be ashamed'

लट-ह्रीच्छति । लिट-जिह्रीच्छ । लुट्-ह्रीच्छिता ॥

हुर्छा २२६ कौटिल्ये । कौटिल्यमपसरणमिति मैत्रयः । उपधायां चेति दीर्घ. । हूर्छति ॥

226 √ hurchchha 'To act crookedly.' According to Maitreya, the word kautilya means 'retiring, escaping'

लट्-हूर्छति । The short उ is lengthened by VIII 2 78 S 2265 लिट-जुहूर्छ । लुट्-हूर्छिता । सन्-जुहूर्छिषति । यङ्-लुक 3 S जोहूर्त्ति or जोहोर्ति, d जोहूर्त्तः । pl. जोहूर्छति । 2nd S जोहोर्षि । Ist S, जोहोर्मि । d जोहूर्व । pl. जोहूर्मः । Pass Part हूर्णः Active हूर्णवान् । Noun हू, d हुरौ, pl हुरः ॥

मुर्छा २२७ मोहसमुच्छ्राययोः । मूर्छति ॥

227 √ Murchhâ 'To faint, to grow'.

लट्-मूर्छति । Passive Part मूर्त्तः (VIII. 2 57) Active मूर्त्तवान् । Noun मूर्छितः ॥ (V 2 36)

स्फुर्छा २२८ विस्मृतौ (विस्तृतौ) । स्फूर्छति ॥

228 √Sphurchha; To forget, to spread, extend
लट स्फूर्च्छति । लिट्-पुस्फूर्च्छ ।

युछ २२९ प्रमादे । युच्छति ॥

229 √yachha, to be inattentive, to disregard
लट-युच्छति । लिट् -युयुच्छ । लुट - युच्छ ॥ ॥

उछि २३० उञ्छे । 'उञ्छ कणश आदान कणिशाद्यर्जन शिलम्' इति यादव । उञ्छति । उञ्छा चकार ॥

230 √uchhi 'to glean' According to the Lexicographer Yâdava Unchha means to glean ears of corns an irregular occupation, subsisting by gathering bit by bit, the grain left in the field, after the harvest has been collected

लट-उञ्छति । लिट्-उञ्छाञ्चकार । लुट्-उञ्छिता । यक्-उञ्छ्यते । णिच-उञ्छयति । Aorist माभवान् उञ्छिच्छत । सन्-उञ्चिच्छिषति ॥

उच्छी २३१ विवासे । विवास. समाप्तिः । प्रायेणायं विपूर्वः । व्युच्छति ॥

231 √uchchhi to banish, to expel Vivâsa means 'ending' The root is generally found preceded by the preposition वि It thus means "cutting off"

लट-व्युच्छति । लिट -व्युच्छाचकार । लुट -व्युच्छिता । सन्-व्युचिच्छिषति । Passive Part व्युष्ट. । Active व्युष्टवान् ॥

ध्रज २३२, ध्रजि २३३, ध्रज २३४, ध्रजि २३५, धृज २३६, धृजि २३७, ध्वज २३८, ध्वजि २३९ गतौ । ध्रजति, ध्रञ्जति । धर्जति । धृञ्जति । ध्वजति, ध्वञ्जति ॥

232 √dhraja to 239 √dhvaji all mean 'to go,' 'to move'

232 √dhraja to go

लट्-ध्रजति । लिट-दध्राज। लुट्-ध्रजिता , लुङ-अध्रजीत orअध्राजीत। णिच्-ध्राजयति । Aor अदिध्रजत् , सन्-दिध्रजीषति । यङ्-दाध्रज्यते । Yan luk दाध्रजीति, दाध्रक्ति ॥

233 √dhraji, to go

लट-ध्रञ्जति । लिट-दध्रञ्ज । लुट्-ध्रञ्जिता । सन्=दिध्रञ्जिषति । यङ्=दाध्रञ्ज्यते or दाध्रज्यते । Yan luk दाध्रञ्जीति or दाध्रङ्क्ति Imperfect अदाध्रन् ॥

234 √Vraja } Tarangini, Kâśyapa and Sammatâ read these two
235 √Vraji } instead of Nos 232 and 233 लिट्-व्रजति, व्रञ्जति ।

236 √Dhrija 'to go'

लट्-धर्जति । लिट्-दधर्ज । लुट् - धर्जिता । णिच्-धर्जयति Aor अदधर्जत or अदीधृजत । सन्—दिधर्जिषति । यङ्—दरीधृज्यते । Yan luk दर्धर्जीति or दरिधर्जीति or दरीधर्जीति or दर्धर्क्ति or दरिधर्क्ति or दरीधर्क्ति । Gerund धर्जित्वा । य—धृज्यम् । Noun धर्ज ॥

237 √dhriji 'to go'

लट्—धृञ्जति । लिट—दधृञ्ज । लुट्—धृञ्जिता । णिच - धृञ्जयति, Aor अदधृञ्जत् । सन्—दिधृञ्जिषति । यङ्—दरीधृञ्ज्यते । Yan luk दाधृञ्जीति or दारङ्क्ति । Imperfect अदाधन् ॥

238 √Dhvaja } 'to go' लट् - ध्वजति, ध्वञ्जति ॥
239 √Dhvaji }

कूज २४० कुजि २४१, अव्यक्ते शब्दे । चुकूज ।

240 √Kuja 241 √Kuji to utter inarticulate sound लट—कूजति

लिट – चुकूज । लुट – कूजिता । लृट – कूजिष्यति । णिच – कूजयति, Aor अचूकुजत । यङ – चोकूज्यते Yan luk चोकूजीति or चोकूक्ति । Nouns कुज कूज्यम ॥ कूजि – कुञ्जः ॥

अर्ज २४२ षर्ज २४३ अर्जने । अर्जति । आनर्ज । सर्जति । ससर्ज ॥

242 √ Arja 243 √ sharja, to earn

लट – अर्जति । लिट – आनर्ज । लुट – अर्जिता । णिच – अर्जयति Aor आर्जिजत् । सन अर्जिजिषति । Noun स्वर्ण (सु + अर्ज) ऋजु ॥

243 √ Sharja to earn

लट – सर्जति । लिट – ससर्ज लुट – सर्जिता । णिच – सर्जयति Aor असमर्जत । सन् – सिसर्जिषति । यङ – सासर्ज्यते । Yan luk सासर्क्ति ॥

गर्ज २४४ शब्दे । गर्जति ॥

244 √ Garja to make noise लट – गर्जति ॥

तर्ज २४५ भर्त्सने । तर्जति । ततर्ज ॥

245 √ Tarja to abuse This root is also found in the Churadi class.

लट – तर्जति । लिट ततर्ज ॥

कर्ज २४६ व्यथने । चकर्ज ॥

246 √ karja to tease to give pain

लट – कर्जति । लिट् – चकर्ज । लुट – कर्जिता ॥

खर्ज २४७ पूजने च । चखर्ज ॥

247 √ kharja, to worship, to cause pain

लट – खर्जति । लिट – चखर्ज । Noun – खर्जूर ॥

अज २४८ गतिक्षेपणयोः । अजति ॥

248 √ Aja to go, to throw लट् – अजति ॥ Before all Ardhadhátuka affixes, such as these of the perfect, the root is replaced by वी by the following Sutra

लट् – अजति । लिट – विवाय । विव्यतुः । विव्युः । विवयिथ or विवेथ or आजिथ । विव्यथुः । विव्य । विवाय or विवय । विव्यिव विव्यिम । लुट् – वेता or आजिता । लृट – अजिष्यति or वेष्यति । लोट् – अजतु । लङ आजत । विधिलिङ – अजेत् । आशीर्लिङ् – वीयात । लुङ् – आजीत or अवैषीत् । लृङ् – आजिष्यत् or अवेष्यत । यक – वीयते । णिच् – वाययति । Aor अवीवयत् । सन – अजिजिषति or विवीषति । यङ् – वेवीयते । There is no yan luk Nouns प्रवयणम्, प्राजनम्, समज, उदज, समाजः

२२९२ । अजेर्व्यघञपोः । २ । ४ । ५६ ॥

अजेर्वी इत्ययमादेशः स्यादार्धधातुकविषये घञमपं च वर्जयित्वा । 'वलादावार्धधातुके वेष्यते' । विवाय । विव्यतुः । विव्युः । अत्र यकारस्य कृत्स्नत्वात् 'उपधायां च' । (२२८४) इति दीर्घे प्राप्ते 'अचः परस्मिन् –' (५०) इति स्थानिवद्भावेन वा व्यवधानम् । न च 'न पदान्त –' (५१) इति निषेधः । 'स्वरदीर्घयलोपेषु लोपाजादेश एव न स्थानिवत्' इत्युक्तेः । यदि 'इकारः –' (२२४८) इतीयनिषेधे प्राप्ते ।

2292. वी is the substitute of the verb अज् 'to drive,' 'to lead,' when an Ardhadhátuka affix follows, with the exception of the affixes घञ् (III 3 18) and अप् (III 3 69)

Ishti —The substitution is optional before ardhadhatukas beginning with a letter of वल् Pratyahâra (all consonants except य) ॥ As वी + णल् = वि + वै + अ = विवाय । विव्यतु । विव्यु ॥

In विव्यतु and विव्यु the ई is changed to य before अतु and उ । The equation now stands thus विवय् + अतु । Here the root has a penultimate letter व which is followed by a consonant य, therefore the इ of वि ought to be lengthened by VIII 2 78 S 2265 But it is not so, because the य् substitute for ई, is considered sthanivat to ई, by I 1 51 S 50, for the purposes of S 2265 य being as ई, the penultimate व is not considered to be followed by a consonant but by a vowel, and hence S 2265 cannot apply Obj .—But the rule VIII 2 78 S 22 5 is a dirgha-vidhi, as it ordains lengthening and therefore the य substitute of ई will not be sthanivat by I 1 51 S 50 , because that rule must be read with the proviso of I 1 58 S 51 which declares *inter alia* that for the purposes of dirgha vidhi the adesa is not sthânivat, so there ought to be lengthening of वि ॥

Ans The following vârtika makes a counter-exception to that rule of S 51

Vârt For the application of the rules of accent (svar vidhi), or the rules of lengthening (dirgha vidhi) or the rule of the elision of ya (ya-lopa vidhi), the lopa-substitute only of a vowel is to be considered as not sthanivat, and not any other substitute Here the substitute is य् and not lopa, and so य् is considered sthânivat to ई ॥

In forming the Second Person Singular, we have वी + थल् = वि+वी + थ । Now applies the prohibition of S. 2246 debarring the augment इट् । But the following sûtra makes an exception

२२९३ । कृसृभृवृस्तुद्रुस्रुश्रुवो लिटि । ७ । २ । १३ ॥

एभ्यो लिट इड् न स्यात् । क्रादीनां चतुर्णां ग्रहणं नियमार्थम् । प्रकृत्याश्रय प्रत्ययाश्रयो वा यावानिण्णिषेध स लिटि चेत्तर्हि क्रादिभ्य एव नान्येभ्य स्यात् । ततश्चतुर्णां थलि भारद्वाजनियम प्राप्तस्य वमादिषु क्रादिनियमप्राप्तस्य चेटो निषेधार्थम् ॥

2293 The Personal endings of the Perfect do not get the augment इट्, after कृ, सृ, भृ, वृ, स्तु द्रु, स्रु, श्रु ॥

The four roots कृ, सृ भृ, and वृ are taken in order to make a restriction with regard to them Every prohibition of इट् augment whether depending on any particular radical, or depending on any particular affix, if that prohibition is to apply to the Perfect, then it applies only to the four roots kri &c mentioned here, and not to other roots.

As regards the remaining four roots स्तु, द्रु, स्रु, and श्रु, the present sûtra prohibits the इट् which would have come before the affix थल् by the rule of Bhâradvâja (VII 2 63 S 2296) and the इट् which would have come before the affixes व or म &c by the present rule of Kiâdi (i e , the affixes से, ध्वे, वहि and महि),

Note ,—Thus कृ—चकृव, चकृम , सृ, ससृव , ससृम , भृ, बभृव, बभृम , वृञ् ववृव ववृम , वृङ्, ववृवहे, ववृमहे , स्तु, तुष्टुव, तुष्टुम , द्रु दुद्रुव, दुद्रुम , स्रु, सुस्रुव, सुस्रुम , श्रु , शुश्रुव, शुश्रुम ॥

These roots with the exception of वृ are Anit by VII 2 10 S 2246 , their special mention here is for the sake of niyama, namely these roots alone are Anit

in the Perfect, other roots are all Set in the Perfect. Thus बिभिदिव, बिभिदिम, लुलुविव, लुलुविम । All anudâtta roots of the Dhatupatha are to be understood, by this rule to get इट् । The affix व of the Perfect gets इट् after वृञ्, as the irregular form ववर्थ in VII 2 64, indicates that in the Vedas व does not get इट after वृञ्, but in the classical literature it does By VI 2 63, S 2296 the व would have got इट् after स्तु द्रु, स्रु and श्रु, that इट is also prohibited by the present sutra As तुष्टोथ दुद्रोथ सुस्रोथ, शुश्रोथ ॥

Vârt —इट् is added when कृ takes the सुट augment as स चस्करिथ स चस्कारम । The sutra VII 2 63, S 2296 applies here also, as स चस्करिथ ॥

२२९४ । अचस्तास्वत्थल्यनिटो नित्यम् । ७ । २ । ६१ ॥

उपदेशेऽजन्तो यो धातुस्तासौ नित्यानिट् ततः परस्य थल इट् न स्यात् ॥

2294 After a root, which in the Dhâtupatha, ends in a vowel, and after which the First Fut affix tâsi is always devoid of the augment इट्, (after such a root) थल् the personal ending of the Perfect, like तास्, does not also get the augment इट् ॥

२२९५ । उपदेशेऽत्वतः । ७ । २ । ६२ ॥

उपदेशेऽकारवतस्तासौ नित्यानिटः परस्य थल इट न स्यात् ॥

2295 After a root which possesses a short 'a' as its root vowel in the original enunciation (the Dhâtupâtha), and after which the First Fut affix तास् is always devoid of the augment इट्, थल् the Personal ending of the Perfect, like तास्, does not get the augment ॥

२२९६ । ऋतो भारद्वाजस्य । ७ । २ । ६३ ॥

तासौ नित्यानिट ऋदन्तस्यैव थलो नेट भारद्वाजस्य मतेन । तेनान्यस्य स्यादेव । अयमत्र संग्रहः ॥

अजन्तोऽकारवान्वा यस्तास्यनिट् थलि वेडयम्
ऋदन्त ईदृङ् नित्यानिट् क्राद्यन्यो लिटि सेड् भवेत् ॥

न च स्मृद्रुवादीनामपि थल विकल्पः शङ्क्य । 'अचस्तास्वत्—' (२२९४) इति 'उपदेशेऽत्वतः' (२२९५) इति च योगद्वयमपि तस्यैव प्रतिषेधस्य भारद्वाजनियमात् निवर्तक '...' इति न्यायात् । विव्यथ —विव्यथ—अर्जिथ । विव्यथु । विव्य । विव्यिव विव्यिम । विव्यिव विव्यिम । वेता —आजता । वेष्यति —अजिष्यति । वेतु । आजत । अवेत् । वीयात् ॥

2296. In the opinion of Bhâradvâja, it is only after a root which ends in a short ऋ, and after which the First Fut तास् is always devoid of the augment इट्, that थल् also, like तास्, does not take the augment इट् ॥

Therefore, the other affixes do take इट् । On this there is the following verse (sangraha), which sums up the last three sutras ,—

That root which ends in a vowel, or which has a short अ in the Dhâtupâtha, and which is anit before तास् affix, is *optionally* सेट् before थल् affix But if such a root ends in short ऋ, then it is *invariably* anit before थल् affix Roots other than क्र &c are सेट् in the Perfect

One should not, however, think that the four roots स्तु, द्रु, स्रु and श्रु will also be *optionally* anit in थल् as they are not ऋ ending roots The rule made by Bharadvaja removes the prohibition with regard to the addition of इट made by the two immediately preceding sutras S 2294 and 2295 and not the इट् of S 2293 This is on the maxim "a rule, may it enjoin or forbid anything, either enjoins or forbids only that which is nearest to it in some other rule" (see Vol I 203)

Therefore वि + वे + इट + थ = विवयिथ or विवेथ or आजिथ ॥

In forming the Aorist, the following sutra applies

२२९७। सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु । ७ । २ । १ ॥

इगन्ताङ्गस्य वृद्धिः स्यात्परस्मैपदे परे सिचि । अवैषीत्–आजीत । अवेष्यत आजिष्यत् ॥

2297 Before the Aorist-characteristic स् (सिच), Vriddhi is substituted in the Parasmaipada, for the final of a stem ending in इ, उ, ऋ (long or short, I 1 3)

Thus अवैषीत or आजीत् &c The Conditional is अवेष्यत or आजिष्यत ।

तेज २४९ पालने । तेजति ॥

249 √Teja, to protect'

लट् – तेजति । लिट् – तितेज । लुट् – तेजिता । Noun – तेज ॥

खज २५० मन्थे । खजति ॥

250 √Khaja, 'to churn', 'to stir'

लट – खजति । लिट् – चखाज । लुट् । खजिता । लुङ – अखजीत, अखाजीत Noun – खजाक ॥

कज २५१ मदे ।

251 √Kaja, to be drunk This root is not given in the Siddharta

लट—कजति ॥

खजि २५२ गतिवैकल्ये । खञ्जति ॥

252 √khaji, to go lame, limp

लट - खञ्जति । लिट – चखञ्ज । लुट् – खञ्जिता ॥

एजृ २५३ कम्पने । एजांचकार ॥

253 √ Ejri, to tremble The root एज to shine, has already been taught before

लट्-एजति । लिट्-एजांचकार । लुट –एजिता । लृट –एजिष्यति । णिच् – एजयति । Aorist मामवानेजिजत् । सन् – एजिजिषति ॥

टुओस्फूर्जा २५४ वज्रनिर्घोषे । स्फूर्जति । पुस्फूर्ज ॥

254. √ Tuo sphurjâ, to thunder

लट् – स्फूर्जति । लिट्–पुस्फूर्ज । लुट–स्फूर्जिता । णिच स्फूर्जयति Aorist अपुस्फूर्जत् । सन् - पुस्फूर्जिषति । यङ–पोस्फूर्ज्यते Yan luk पोस्फूर्ति Imperfect अपोस्फूः । Passive Participle स्फूर्णः or स्फूर्जितः । Active Participle स्फूर्जवान । Noun – स्फूर्जथु ॥

तुजि २६४ पालने ।

264 √Tuji, to protect

लट - तुञ्जति । लिट् - तुतुञ्ज । लुट —तुञ्जिता । णिच् - तुञ्जयति Aorist अतुतुञ्जत् । सन् - तुतुञ्जिषति । यङ - तोतुञ्ज्यते । यङ्लुक —तोतुङ्क्ति । Imperfect अतोतुन् । Noun तुङ्क् ॥

गज २६५, गजि २६६, गृज २६७, गृजि २६८, मुज २६९, मुजि २७० शब्दार्थाः ।

265. √ gaja, 266 √ gaji, 267 √ gṛja, 268 √ gṛji, 269 √ muja 270 √ muji, To make noise, sound, roar √ गज means also to be drunk, confused, inebriated

√265 and 266 लट - गजति । गञ्जति । लिट् - जगाज । जगञ्ज । Nouns गज. 'elephant' गञ्जा tavern

√267 लट् - गर्जति । लिट - जगर्ज । लुट - गर्जिता । णिच् - गर्जयति । Aor अजगर्जत् or अजीगृजत् । सन - जिगर्जिषति । यङ् - जरीगृज्यते । Yan luk जर्गर्जीति ॥

√268 लट् । गृञ्जति । लिट - जगृञ्ज । लुट - गृञ्जिता । सन् - जिगृञ्जिषति । यङ् - जरीगृञ्ज्यते । Yan luk जरिगृञ्जीति ॥

√269 लट - मोजति । √270 लट् - मुञ्जति ॥

गज २७० (क) मदने च ॥

270 (a) √gaja, also means to be drunk or confused

लट - गजति ॥

वज २७१, व्रज २७२ गतौ । वदव्रज-' (२२६७) इति वृद्धिः । अव्राजीत् ॥

271. √ vaja 272 √vraja, to go The two roots are found in the Churâdi also

√271 लट्—वजति, । लिट्—ववाज, ववजतु (VI 4 126 S 2263) । लुट—वजिता । लुङ्—अवजीत् or अवाजीत । Nouns वाज । वाज्यम ॥

√272 लट् - व्रजति । लिट् - वव्राज । लुट् - व्रजिता । The vriddhi in the Aorist is compulsory here by 2267 S लुङ् - अव्राजीत् । Nouns व्रज्या । व्रज. । परिव्राट् ॥

Here end the Parasmaipadi roots whose final is j.

SUB SECTION VII.

अथ टवर्गीयान्ता आत्मन्ताः अनुदात्तेतः षट् त्रिंशत ॥

The following 63 roots up to √ śid are âtmanepadi, whose final is a lingual

अट्ट २७३ अतिक्रमहिंसयोः । दोपधोऽयम् । 'तोपधः' इत्येके अट्टते । आनट्टे ॥

273 √aṭṭa, To overpower, to injure. This root has a penultimate द i e it is अद्ट । Some say it has a penultimate त i.e it is अत्ट ॥

NOTE,—The root √ adt, whether the penultimate be द or त makes no difference in ordinary conjugation It is in the Reduplicated forms that the difference comes out. If it is द penultimate, then in reduplicating this द will not be reduplicated because of the prohibition नन्द्राः &c (VI 1 3 S 2446), but टि, thus we have अट्टिटिषते or आट्टिटत् । If the penultimate be ट then we have atiṭṭishate and âtiṭṭat If it is त then we have अतिट्टिषते and आतिट्टत् ॥

लट—अट्टते। लिट—आनट टे। लोट—अट्टताम। लङ—आट टत। विधिलिङ—अट्टेत। आशीर्लिङ्—अट्टिषीष्ट। लुङ—अ+अट्टिष्ट। लृङ—आट टिष्यत। णिच—अट टयति Aor आटिटत। But आट टिट्टत् if the root is अदट। सन्—अटिट टिषते। अतिट्टिषति (Purushkāra) अट टिटिषते। Noun अटटा॥

वेष्टृ २७४ वेष्टने। विवेष्टे॥

274 √ veshta, to surround

लट—वेष्टते। लिट्—विवेष्टे। लुट—वेष्टिता। णिच—वेष्टयति। Aor अविवेष्टत or अववेष्टत (VII 4 96) सन्—विवेष्टिषते। यङ्—वेवेष्ट्यते। Yañ luk, वेवेष्टीति or वेवेष्टि। d वेवेष्ट। Imperfect अवेवेट्॥

चेष्टृ २७५ चेष्टायाम्। अचेष्टिष्ट॥

275 √ cheshta, to try

लट—चेष्टति। लिट्—चिचेष्ट। लुट—चेष्टिता। लुङ्—अचेष्टिष्ट॥

गोष्टृ २७६, लोष्टृ २७७ संघाते। जुगोष्टे। लुलोष्टे॥

276 √ goshta, 277 √ loshta to assemble, collect

लट्—गोष्टते। लोष्टते। लिट्—जुगोष्टे। लुलोष्टे। लुट—गोष्टिता। लोष्टिता॥

घट्ट २७८ चलने। जघट्टे॥

278 √ ghatta, to shake, stir about It is Churâdi also.

लट। घट टते। लिट्—जघट टे। लुट्—घट्टिता॥

स्फुट २७९ विकसने। स्फोटते। पुस्फुटे॥

279. √ Sphuta, To become visible It is found in the Tudādi also It is Parasmaipadi in the sense of visarana and it is Churādi in the sense of bhedana

लट्—स्फोटते। लिट्—पुस्फुटे। लुट—स्फोटिता। णिच—स्फोटयति। Aor अपुस्फुटत्। सन्—पुस्फुटिषते or पुस्फोटिषते। यङ्—पोस्फुट्यते। Yañ luk पोस्फोट्टि। Imperfect अपोस्फोट। Gerund स्फुटित्वा or स्फोटित्वा॥

अठि २८० गतौ। अण्ठते। आनण्ठे॥

280. √ athi to go, move

लट्—अण्ठते। लिट्—आनण्ठे। लुट्—अण्ठिता। णिच्—अण्ठयति। Aor आण्टिठत्। सन—अण्टिठिषते॥

वठि २८१ एकचर्यायाम्। ववण्ठे॥

281 √ vaṭhi, To go alone

लट्—वण्ठते। लिट—ववण्ठे। लुट्—वण्ठिता। णिच—वण्ठयति। Aor. अववण्ठत्। सन्—विवण्ठिषते। यङ्—luk वावण्ठीति or वावण्टि। Imperative वावण्ढि। Imperfect अवावन्॥

मठि २८२, कठि २८३ शोके। शोक इह आध्यानम्। मण्ठते। कण्ठते॥

282 √ mathi, 283 √ kathi, to be anxious Śoka here means anxiety, regret लट्—मण्ठते। कण्ठते॥

मुठि २८४ पालने। मुण्ठते॥

284 √ muthi, to protect, लट्—मुण्ठते।

हेठ २८५ विबाधायाम्। विबाधा शाठ्यम्। जिहेठे॥

285. √ hetha. To cause pain to विबाधा here means dishonesty. Some read this root in the Parasmaipada list also.

लट - हेठते । लिट् - जिहेठे । लुट् - हेठिता । णिच् - हेठयति । Aor अजीहिठत् or अजिहेठत ॥

एठ २८६ च । एठाचक्रे ॥

286 √etha It has the same meaning as हेठ । According to Svami and Kâśyapa it is always preceded by वि । But Maitreya and others give examples without वि ॥ लट्—एठते । लिट् - एठाञ्चक्रे । लुट - एठिता । णिच - एठयति । Aor मा भवान् ईटिठत । The shortening takes place prior to reduplication सन् - एटिठिषते ॥

हिडि २८७ गत्यनादरयोः । हिण्डते । जिहिण्डे ॥

287 √hidi, To go, to disregard, slight लट् - हिण्डते । लिट - जिहिण्डे लुट - हिण्डिता । णिच - Aor अजिहिण्डत । सन् - जिहिण्डिषते । यङ्—जेहिण्ड्यते । Yañ luk जेहिण्डि । Imperfect अजेहिन् ॥

हुडि २८८ संघाते । जुहुण्डे ॥

288 √hudi, To collect Kâśyupa says "The Aryas do not read this But the Drâvidas read it" लट्-हुण्डते लिट्-जुहुण्डे । लुट्—हुण्डिता ॥

कुडि २८९ दाहे । चुकुण्डे ॥

289 √ kudi, to burn लट्-कुण्डते । लिट् - चुकुण्डे । लुट् - कुण्डिता । Nouns कुण्डः । कुण्डी । कुण्डा । कुण्डम ॥

वडि २९० विभाजने । मडि २९१ च ॥ ववण्डे ॥

290 √ vadi, 291 √ madi To share out, distribute, divide According to Swâmi the root madi being made a separate sutra has other meanings also But Nandi reads these sutras वडि विभाजने and मडि वेष्टने । लट्-वण्डते । मण्डते । लिट्-ववण्डे । ममण्डे । लुट-वण्डिता । मण्डिता । Noun मण्डूक ॥

भडि २९२ परिभाषणे । परिहासः सनिन्दोपालम्भश्च परिभाषणम् । बभण्डे ॥

292 √bhadi Deva says परिहासे । Swâmi and others say that paribhâshana means to proclaim, shout According to Amarakosha, ridiculing one with censure is paribhâshana लट् - भण्डते । लिट् - बभण्डे । Noun भण्डिल 'ambassador'.

पिडि २९३ संघाते । पिपिण्डे ॥

293 √pidi to collect. लट्—पिण्डते । लिट्-पिपिण्डे । Noun पिण्डिलः 'a boy.

मुडि २९४ मार्जने । मार्जनं शुद्धिर्न्यग्भावश्च । मुण्डते ॥

294. √mudi to rub over, to cleanse; to sink. लट् - मुण्डते ।

तुडि २९५ तोडने । तोडनं दारणं हिंसनं च । तुण्डते ॥

295 √ tudi To brea, to kill Todana means 'to split,' 'to injure लट् - तुण्डते । Nouns तुण्डिः । तुण्डिल । तुण्डिभ ॥

हुडि २९६ वरणे । वरणं स्वीकारः । 'हरणे' इत्येके । हुण्डते ॥

296 √ hudi, to choose. Varana means selection. Maitreya says it means harana also, i. e, seizing Another reading is √ Bhudi, bharane 'to support'. लट् - हुण्डते । लिट् जुहुण्डे ॥

स्फुडि २९७ विकसने । चडि २९८ कोपे । चण्डते ॥

297 √ sphudi to open, expand This root is not in the Siddhanta.

298 √ chadi, to grow angry

लट् - चण्डते । Nouns चण्डन । चण्डाल । चण्डो ॥

शडि २९९ रुजायां संघाते च । शण्डते ॥

299 √ sadi to wound and to collect

लट - शण्डते । Nouns शण्ड । शण्डिल ॥

तडि ३०० ताडने । तण्डते ॥

300 √ tadi to strike, to thresh

लट - तण्डते । Nouns तण्ड । वितण्डा । तण्डुल

पडि ३०१ । गतौ । पण्डते ॥

301 √ padi, to go, move

लट - पण्डते । Nouns पाण्डत । पण्ड । पण्डार ॥

कडि ३०२ मदे । कण्डते ॥

302 √ Kadi, to be intoxicated लट - कण्डते ॥

खडि ३०३ मन्थे ।

303 √ khadi, to churn लट - खण्डते । Noun खण्ड ॥

हेडृ ३०४, होडृ ३०५ अनादरे । जिहेडे । जुहोडे ॥

304 √ hedri, 305 √ hodri To disregard Hedri in the sense of veshthana is ghatadi Hodri 'to go' is Parasmaipadi

Pre - हेडते । होडते । Per - जिहेडे । जुहोडे । I Fut. - हेडिता । Caus - हेडयति Aor अजिहेडत । Des - जिहेडिषते । Inten । जेहेड्यते । Yan luk जहेड्डि । Noun होड ॥

बाडृ ३०६ आप्लाव्ये । बवादि: । आप्लाव्यमाप्लव: । बाडते ॥

306 √ badri, to dive, emerge, to bathe The root begins with ब b Some read it with व v âplavya has the same meaning as âplava i e bathing

Pre - बाडते ॥

द्राडृ ३०७, ध्राडृ ३०८ विशरणे । द्राडते । ध्राडते ॥

307 √ dradri, 308 √ dhradri, to cut, to divide.

Pre - द्राडते । ध्राडते ॥

शाडृ ३०९ श्लाघायाम् ।

309 √ sadri, to applaud, praise, boast According to Kâsyapa the root is शाल, the ल and ड being interchangeable letters.

Pre - शाडते । Nouns शाला 'saloon,' शालीन: 'modest'

Here end the Atmanepadi roots whose final is a lingual.

SUBSECTION VIII

अथ आटवर्गीयान्तसमाप्तेः परस्मैपदिनः ॥

Now all the lingual ending roots are Parasmaipadis.

शौटृ ३१० गर्वे । शौटति । शुशौट ॥

310 √ sautri To be proud or haughty

Pre - शौटति । Per - शुशौट । I Fut. - शौटिता । II Fut. - शौटिष्यति Impera - शौटतु । Imper. - अशौटत् । Pot. - शौटेत् । Bene. - शौट्यात् । Aor. अशौट

टीत। Con अशोटिष्यत्। Caus – शोटयति। Aor अशुशोटत। Desi – शुशोटिषति Aut शोशोट्यते। Yan luk शोशोट्टि। The reduplicate is first shortened and then gunated Noun शोटोर्॥

यौट्ट ३११ बन्धे। यौटति॥

311 √Youtri 'to join together' Pre – यौटति॥

म्लेट्ट ३१२, म्रेड्ड ३१३, मेट ३१४, उन्मादे। द्वितीयो डान्तः। टान्तमध्ये पाठस्त्वर्थसाम्याचार्थतिवत्। म्लेटति। म्रेडति॥

312 √Mletri, 313 √Miedri 314 √Metri 'to be mad The second root म्रेड ends in ड, its being read here along with roots ending in ट, is because it has the same meaning as म्लेट Just as नाथ was read with नाध॥ This root metri is not given in the Siddhanta

Pre – म्लेटति। म्रेडति॥

कटे ३१५ वर्षावरणयोः।

'चटे' ३१६ इत्येके। चकाट। मिवि 'अतो हलादेर्लघोः' (२२८४) इति वृद्धौ प्राप्तायाम्॥

315 √kate, 316 √chate, 'to rain,' 'to screen,' 'to cover'

Pre – कटति। चटति। Perf – चकाट। चचाट। Aor अकटीत। अचटीत॥ *Nouns* कट। निकट। कटिरम 'leather'। कटु 'bitter' चाटु, flatterer चटु, चटुल। कटक॥ The two roots are marked with an indicatory ए and therefore in forming their aorist, the following Sûtra S 2299 applies in supersession of S 2284

२२९९। ह्म्यन्तक्षणश्वसजागृणिश्व्येदिताम्। ७। २। ५॥

हमयान्तस्य क्षणादेर्ण्यन्तस्य श्वयतेरेदितश्च वृद्धिर्न स्यादिडादौ सिचि। अकटीत्॥

2299. The Vriddhi of the vowel of the following stems does not take place before the इट् augmented s-Aorist in the Parasmaipada, namely—the stems ending in ह्, म् or य्, the roots क्षण्, श्वस् and जागृ, a stem formed with णि, the root श्वि, and the roots having an indicatory ए in the Dhâtupâtha.

Note—Thus ग्रह, 'to catch' अग्रहीत्, स्यम्, 'to sound' अस्यमीत्। टुवम्, 'to vomit' अवमीत्। व्यय, 'to expand' अव्ययीत्। क्षण 'to hurt' अक्षणीत्। श्वस 'to breathe अश्वसीत्। जागृ 'to be awake' अजागरीत्। णि, ऊन (churâdi) 'to lose' ऊनयीत्। ईल् 'to send' ऐलयीत्॥ श्वि, अश्वयीत्। एदिताम्, रगे 'to cover' अरगीत् कखे, अकखीत्॥

Therefore there is no Vriddhi Thus we have अकटीत् and अचटीत॥

अट ३१७, पट ३१८ गतौ। आट। आटतुः। आटुः। पपाट। पेटतुः। पेटुः॥

317, √Ata 318 √pata 'to go, to wander, to roam

Pre – अटति। Per – आट। आटतुः। 3 P आटुः। 1 Fut – अटिता। II Fut – अटिष्यति। Impera – अटतु। Imper – आटत्– Pot – अटेत्। Bene – अट्यात्। Aor मा भवान् अटीत्। Pre पटति। Per – पपाट। पेटतुः। पेटुः। Aor-

अपटीत् or अपाटीत । Caus पाटयति । Aorist अपीपटत । Desi – पिपटिषति । Intens पापट्यते । Yan luk पापटीति or पापट्टि । *Nouns* – पटु । पटार. । पाटलम् ॥

रट ३१९ परिभाषणे । रराट ॥

319 √rata, 'to shout, scream, yell, to call out, proclaim, to applaud' Pre – रटति । Per – रराट । *Nouns* – परिराटक (III 2 142 S 3122) परिराटी with the affix घिनुण् of III 2 142

लट ३२० बाल्ये । ललाट ॥

320 √Lata 'to act like a child, to prattle,'

Pre – लटति । Per – ललाट । *Nouns* लटवा । लाट' ॥

शट ३२१ रुजाविशरणगत्यवसादनेषु । शशाट ॥

321 √Śata, 'to grow sick,' to divide or separate, 'to go,' 'to be weary or dejected'

Pre – शटति । Perf – शशाट । *Nouns* शाटक । शाटी ।

वट ३२२ वेष्टने । ववाट । ववटतु । ववटु. । ववटिथ ॥

322 √Vata, To surround

Pre — वटति । Per – ववाट । ववटतु । 3 P ववटु. । ववटिथ । I Fut – वटिता । II Fut – वटिष्यति । Sub – वटिषत् । वटाति । Impera – वटतु । Imper – अवटत । Pot. – वटेत् । Bene – वट्यात । Aor – अवाटीत् । अवटीत । Cond – अवटिष्यत । Pass – वट्यते । Caus – वाटयति । Desi – विवटिषति । Inten – वावट्यते ॥

Pre Part Parasmai – वटन् । Per Part Parasmai – ववट्वान् । Past Part Pass वटित । Past Part Act – वटितवान् । Fut Part – वटिष्यन् । Ger – वटित्वा । Infinitive वटितुम् । Adj वाट्य । In the Perfect there is no ए or elision of reduplicate because the root begins with व and so VI 4 126 S 2263 applies Noun वटिभ. (V 2 139 s 1945) वटक' with the affix कन् । From which we get वटकिन् by इन् under V 2 82 S 1882 (vart)

किट ३२३, खिट ३२४ त्रासे । केटति । खेटति ॥

323. √kita, 324 √ khita, to fear, to frighten Note —trase here means to cause fear

Pre – केटति खेटति Per – चिकेट चिखेट । Fut केटिता । खेटिता । Fut – केटिष्यति, खेटिष्यति । Impera – केटतु खेटतु । Imper – अकेटत । अखेटत् । Pot – केटेत् खेटेत् । Bene – किट्यात् खिट्यात् A. – अकटीत् अखेटीत । Cond – अकेटिष्यत्, अखेटिष्यत् । Pass – किट्यते खिट्यते । Caus – केटयति खेटयति । Desi. – चिकेटिषति and चिखेटिषति or चिकिटिषति and चिखिटिषति । Inten चे किट्यते चे खिट्यते । Pre Par Parasmai केटन् खेटन् । Per Part Parasmai चिकिट्वान् चिखिट्वान् । Past Part Pass किटत. । खिटित: । Past Part Act किटितवान खिटितवान । Fut Part केटिष्यन् खेटिष्यन । Ger केटित्वा किटित्वा खेटित्वा । Infin केटितुम् खेटितुम् Adj केटितव्य : खेटितव्य. । Adj केटनीय' खेटनीय. । केट्य' ॥ Noun , खेट: by घञ् affix. The √ किट occurs further on as No 341 but the meaning is different.

शिट ३२५, षिट ३२६ अनादरे । शेटति । शिशेट । सेटति । सिषेट ॥

325 śta 326 √ shita To slight, despise, disregard

Pre शेटति सेटति । Per शिशेट, सिषेट । I Fut शेटिता, सेटिता । Aor अशेटीत, असेटीत । Caus शेटयति, सेटयति । Aorist असीषिटत । Desi शिशेटिषति । सिसेटिषति । The स is not changed to ष because of the restriction of VIII 3 61, S. 2627 Inten शेशिट्यते । सेषिट्यते ॥

जट ३२७, झट ३२८ संघाते ।

327 √ Jaṭa, 328 √ Jhata, to clot, become twisted or matted together as hair

Pre जटति, झटति । Per 3, S जजाट, जझ ट 3, D जेटतुः, जझटतुः । I Fut. जटिता, झटिता । Aor अजाटीत अजटीत । अझाटीत्, अझटीत । Caus जाटयति । Desi जिजटिषति । Nouns – जटा, जटाल, जटिल ॥

भट ३२९ भृतौ ।

329 √ Bhata, to nourish, to hire, to receive wages This root is also found in the Ghaṭâdi list in the sense of 'to proclaim'

Pre भटति । Per बभाट । I Fut भटिता । Aor अभाटीत, अभटीत् । Caus भाटयति । Desi बिभटिषति ॥

तट ३३० उच्छ्राये ।

330 √ Tata, to groan, to rise or be raised

Pre तटति । Per ततट । I Fut तटिता । Aor अताटीत्, अतटीत । Nouns :— तटी । तटिनी ॥

खट ३३१ काङ्क्षायाम् ।

331 √ Khata, to desire, wish

Pre खटति । Per चखाट । I Fut खटिता । Aor अखाटीत् or अखटीत । Caus खाटयति । Desi चिखटिषति । Inten चिखट्यते । Noun . खट्वा ॥

णट (नट) ३३२ नृत्तौ ।

332 √ Nata, to act on the stage This root begins with ण so that we have प्रणटति । There is another root नट् taught with न as नाटि । That belongs to the Churâdi class

Per नटति । Per ननाट । I Fut नटिता । Aorist अनाटीत् अनटीत । Caus नाटयति or नटयति । Desi निनटिषति । Inten नानट्यते । Nouns नटी, नाटकं ॥

पिट ३३३ शब्दसंघातयोः ।

333 √ Pita, 1, to sound, 2 to heap or collect together

Pre. पेटति । Per पिपेट । I Fut. पेटिता । Aorist अपेटीत । Caus पेटयति । Aorist अपीपिटत् । Desi पिपेटिषति or पिपिटिषति । Inten. पेपिट्यते । Nouns, पिटकः, पिटाकः । Gerund पिटित्वा or पेटित्वा ॥

हट ३३४ दीप्तौ ।

334. √ Hata, to shine, be bright

Pre हटति । Per. जहाट । I Fut हटिता । Aorist अहटीत् or अहाटीत् । Caus हाटयति । Desi जिहटिषति । Inten जाहट्यते । Noun हाटक 'gold.'

षट ३३५ अवयवे ।

335. √ Shata, to form a part,

Pre मटति । Perf ममाट । मेटतु । I Fut मटिता । Aorist अमाटीत् अमटीत् । Caus माटयति । Aorist अमीमटत् । Desi मिमटिषति (The स is not changed to ष because of VIII 3 61 S 2627) Inten मामट्यते । Noun मटा ॥

लुट ३३६ (लड, लल) विलोडने । डान्तोऽयम्' इत्येके ॥

336 √Luta to suffer pain Some say this root ends in ड । Others make it end in ल, as in Magha लोलद भुजाकारबृहत्तरद्रुम । This is found in the Divadi class also

Pre लोटति । Perf लुलोट । I Fut लोटिता । Aorist अलोटीत । Caus लोटयति । Aorist अलूलुटत or अलुलोटत । Desi लुलोटिषति or लुलुटिषति । Inten लोलुट्यते । Past Part Pass लुटित । Past Part Act लुटितवान् । Ger लोटित्वा or लुटित्वा ॥

चिट ३३७ परप्रैष्ये ।

337 √Chita, to send forth or out

Pre चेटति । Per चिचेट । चिचिटतुः । चिचिटुः । I Fut चेटिता । Aorist अचेटीत । अचेटिष्टाम् अचेटिषु । Caus चेटयति । Desi चिचेटिषति or चिचिटिषति Inten चेचिट्यते । यङ् लुक्, चेचिटीति or चेचेट्टि । Gerund चेटित्वा or चिटित्वा । Noun चेटा ॥

विट ३३८ शब्दे ।

338 √Vita to sound

Pre वेटति । Per विवेट, विविटतुः, विविटुः । I Fut वेटिता । Aor, अवेटीत । Caus वेटयति । Desi विवेटिषति or विविटिषति । Inten वेविट्यते । यङ्लुक, वेविटीति, वेवेट्टि । Gerund वेटित्वा or विटित्वा । Nouns विट, विटपः ॥

बिट (हिट) ३३९ आक्रोशे । अशादिः । हि इत्येके ॥

339 √Bita (to swear,) to curse, (to shout, exclaim, to address harshly,)

Pre बेटति, हेटति । Per बिबेट, जिहेट, बिबिटतु जिहिटतु । बिबिटुः जिहिटुः, I Fut बेटिता । Aor -अबेटीत्, अहेटीत् । Caus. बेटयतु, हेटयतु । Desi बिबेटिषति । जिहेटिषति, बिबिटिषति । Inten बेबिट्यते, जेहिट्यते यङ्लुक् बेबिटीति, बेबेट्टि ॥

इट ३४० किट ३४१, कटी ३४२ गतौ । एटति । केटति । कटति । ईकारः 'श्वीदितो निष्ठायाम्' (३०३९) इतीण्निषेधार्थः । केचित्तु इदितं मत्वा नुमि कृते कण्टतीत्यादि वदन्ति । अन्ये तु 'क' 'इ' 'ई' इति प्रश्लिष्य । अयति । इयाय । ईयतुः । ईयुः । इययिथ—इयेथ । इयाय—इयय । दीर्घस्य तु 'दयायासश्च—' (२२३७) इत्यामि अयाञ्चकारेत्यादि उदाहरन्ति ॥

340 √Ita, 341 √Kita, 342 √Kati., to go. The indicatory long ई in कटी shows that the Sûtra VII 2 14 S 3039 applies, and so no इट् augment is added in the Nishṭhâ Some take this root as ending in short इ, therefore they insert a nasal, and conjugate it as कण्टति । They analyse कटी as made up of three roots, namely कटि, इ and ई । The root इ is thus conjugated, अयति, इयाय &c The long ई is similarly conjugated, except that in the Perfect it forms अयाञ्चकार &c (II. 1. 36 S. 2237).

Pre एटति । Per इयेट, ईटतु, ईटु - इयेटिथ । I Fut, एटिता । Aor. ऐटीत् । Caus. एटयति । Aor ऐटिटत् as मामयाञ्जिटिटत् । Desi. एटिटिषति ॥

341 √Kta, Pre केटति । Per चिकेट । I Fut केटिता । Aor अकेटीत । Caus केटयति । Desi चिकेटिषति । Inten चेकिट्यते । Yan luk चेकिटीति or चेकेट्टि । Ger किटित्वा or केटित्वा Noun किटि ॥

342 √Kati, Pre कण्टति । Per चकण्ट । I Fut कण्टिता । Aor अकण्टीत् or अकण्टीत् । Caus कण्टयति । Desi चिकण्टिषति । Inten चाकण्ट्यते Yan luk चाकण्टीति or चाकण्टि । Noun कण्टक ॥

342 B √Kati, Pre कटति । Ger कटित्वा or कट्ट्वा । Part कट्टवान् ॥

इ ३४२ क । गतौ ।

342 A √i, to go

Pre अयति । Per इयाय, ईयतु ईयु', इययिथ or इयेथ (VII. 2 63 S 2296) ईयथु, ईय, इयाय or इयय ईयिव, ईयिम । I Fut एता । II Fut एष्यति । Impera अयतु । Imper आयत । Pote अयेत् । Bene ईयात (VII 4 25 S 2298) Aor ऐषीत् (अ+इषीत) ऐष्टाम, ऐषु, ऐषी, ऐष्टम, ऐष्ट, ... ऐष्म । Con ऐष्यत् । Pass ईयते । Caus आययति । Aor अ+आयियत् । Desr इयिषति (VI 1 16 S 2614) Past Part इतः, इतवान् ॥

हेठ ३४३ विबाधायाम् ।

343 √Hetha, to be wicked, (to vex, to trouble, to strike, to be born, to purify, to cause prosperity)

Pre हेठति । It is not given here in the Siddhanta See No 285.

मडि ३४४ भूषायाम् ।

344 √Madi, to adorn, to decorate

Pre मण्डति । Per ममण्ड, ममण्डतु, ममण्डु । I Fut मण्डिता । Aor अमण्डीत् । अमण्डिष्टाम । अमण्डिषु । Caus मण्डयति । Aor अममण्डत । Desi मिमण्डिषति । Inten मामण्ड्यते । यङ्लुक । मामण्डीति or मामण्ट्टि । Noun मण्डन ॥

कुटि (कुडि) ३४५ वैकल्ये । कुण्डति । कुण्डत इति तु दाहे गतम् ॥

345 √Kuṭi, (kudi) to agitate, to mutilate When it means 'to burn' it is Ātmanepadi already mentioned, see root 269

Pre कुण्डति । Per चुकुण्ड । I Fut कुण्डिता । Aorist अकुण्डीत्, अकुण्डिष्टाम । Caus कुण्डयति । Desi चुकुण्डिषति । Inten चोकुण्ड्यते । चोकुण्डीति । or चोकुण्ट्टि ॥

मुट (मुड, मुडि, पुड, पुडि) ३४६ प्रमर्दने ।

346 √Muta, to crush, break, grind, powder, to kill Dhanapâla gives it as मुड, Sākaṭāyana reads it as पुड, Kshiraswâmi reads them as मुडि । पुडि ॥

Pre मोटति । Per मुमोट । I Fut मोटिता । Desi मुमुटिषति or मुमोटिषति । Ger मुटित्वा or मोटित्वा (I 2 26 S 2617).

चुडि (चुट or चुठि) ३४७ अल्पीभावे ।

347 √Chuḍi, (to cut off, to divide), to become small, to be diminished, Durga reads it as चुट, our author as चुडि ॥

Pre -चुण्टति or चुण्डति ॥

मुडि ३४८ खण्डने । मुण्डति । 'पुडि च' इत्येके । पुण्डति ॥

348 √Mudi, (also pudi and śudi) to shave to shear, to crush, to sink, Maitreya says 'Some say the root is पुडि' In some Dhatukoshas it is given as शुडि खण्डनप्रमर्दनयोः । Pre मुण्डति, पुण्डति । Nouns मुण्ड, पुण्ड., पुण्डरीक ॥

रुटि ३४९, लुटि ३५० स्तेये । रुटति । लुटति । 'रुठि, लुठि' इत्येके । 'रुडि लुडि' इत्यपरे ॥

349 √ Ruti, 350 √ Luti, to rob, to steal Śâkatâyana reads these as ending in ठ ॥ According to Kshiraswâmi these are रुठि and लुठि ॥

Pre रुटति, लुटति । Per रुरुट, लुलुण्ट । I Fut रुटिता लुटिता । Aorist अरुण्टीत्, । अलुण्टीत । Caus रुटयति, लुण्टयति । Desi रुरुटिषति । लुलुण्ठिषति । Inten लोलुट्यते रोरुण्ट्यते । यङ् लुक् रोरुण्टीति or रोरुण्ट्टि । Nouns रुण्टक । लुण्टक ॥

वटि ३५१ विभाजने ।

351 √ Vaṭi, to divide, to share This is not found here in the Siddhânta Pre वटति ॥

स्फुटिर ३५२ विशरणे । इरित्वादङ् वा । अस्फुटत् – अस्फोटीत् । स्फुटि इत्यपि केचित् । इदित्त्वान्नुम् । स्फुण्टति ॥

352 √ Sphutir, to burst or split open, to break forth

Pre स्फोटति or स्फुण्टति स्फोटति । Per पुस्फोट (ट) । I Fut स्फोटि(ठि)ता । Aorist अस्फुटत् or अस्फोटीत् । Desi पुस्फुटि (टि) षति or पुस्फोटि (टि) षति । Ger, स्फुटित्वा or स्फोटित्वा । As this root has an indicatory इर्, the Aorist is formed optionally by adding अङ् (III 1 57) Thus अस्फुटत् or अस्फोटीत् । Some read the root as स्फुटि and therefore it takes the नुम् angment As स्फुण्टति । Mâdhava gives it as स्फुटिर । Chandra reads स्फुट । Its Aorist is not formed in अङ् । Kshiraswâmî and Kâśyapa give three roots स्फट, स्फुठि and स्फुटिर ॥

पठ ३५३ व्यक्तायां वाचि । पेठतु । पेठिथ । अपटीत्--अपाठीत् ॥

353 √ Patha, to read or repeat aloud, recite, to study,

Pre पठति । Per. पपाठ, पेठतु., पेठुः, पेठिथ । I Fut पठिता । Aorist अपठीत्, or अपाठीत् । अपाठिष्टाम । Caus. पाठयति । Desi. पिपठिषति । Inten. पापठ्यते । यङ्लुक् । पापठीति or पापट्टि ॥

वठ ३५४ स्थौल्ये । ववठतुः । ववठिथ ॥

354. √ Vaṭha, to be strong or powerful, to be fat. When it means eka charyâ, it is âtmanepadi See No 281. That root is वठ ॥

Pre वठति । Per ववाठ, ववठतुः, ववठु, ववठिथ । I Fut. वठिता । Aorist अवाठीत्, अवठीत् । Caus वाठयति । Desi विवठिषति । Inten वावठ्यते । यङ्लुक्, वावठीति or वावट्टि

मठ ३५५ मदनिवासयोः ।

355 √ Maṭha, to be intoxicated, to dwell, (to go).

Pre मठति । Per ममाठ, मेठतुः, मेठु, मेठिथ । I Fut. मठिता । Aor. अमाठीत्, or अमठीत् । Caus माठयति । Desi मिमठिषति । Inten. मामठ्यते ॥

कठ ३५६ कृच्छ्रजीवने ।

356. √ Kaṭha, to live in distress.

Pre कठति । Per. चकाठ, चकठतुः, चकठुः । I Fut कठिता । Aorist अकाठीत्, अकठीत् । Caus. काठयति । Desi. चिकठिषति । Inten. चाकठ्यते । यङ्लुक्, चाकठीति, चाकट्टि । Noun कठः, कठिनम्, कठोरं ॥

रट ३५७ परिभाषणे । रठ इत्येके ॥

357 √ Raṭ a, to speak, Some give it as √ raṭha.

Pre रटति । Per रराट रेटतु रेटु, रेटिथ । I Fut रेटिता । Aorist अराटीत्, अरटीत । Caus राटयति । Desi रिरटिषति । Inten रारट्यते । Yan luk रारटीति । रारट्टि ।

हठ ३५८ प्लुतिशठत्वयोः । बलात्कारे इत्येके । हठति । जहाठ ॥

358 √ Hatha to leap, to be wicked, to oppress, to bind to a post

Pre हठति । Per जहाठ जहठतु, जहठु । I Fut हठिता । Aorist अहाठीत अहठीत । Caus हाठयति । Desi जिहठिषति । Inten जाहठ्यते । यङ्लुक जाहठीति or जाहट्टि ॥ Some say it means to oppress

रुठ ३५९, लुठ ३६०, उठ ३६१, उपघाते । ओठति । ऊठ इत्येके । ऊठति । ऊठाचकार ॥

359 √ Rutha, 360 √ Lutha 361 √ Utha To strike Some read ऊठ with a long ऊ and conjugate it as ऊठति &c

Pre रोठति । Per रुरोठ । I Fut रोठिता । Aorist अरोठीत । Caus रोठयति । Desi रुरोठिषति । Inten रोरुठ्यते । Yan luk, रोरुठीति or रोरोट्टि ॥

360 √ Lutha, this root is found in the Tudadi also

Pre लोठति । Per लुलोठ । I Fut लोठिता । Aorist अलोठीत ॥

361 √ Utha Pre ओठति । Per उवोठ, ऊठतु । I Fut ओठिता । Aorist औठीत् । Caus ओठयति । Desi उठिठिषति ॥

361 A √ ûtha Pre ऊठति । Per ऊठा चकार । I Fut ऊठिता । Aorist ऊठयति । Caus ऊठयति Desi ऊठिठिषति ॥

पिठ ३६२ हिंसासंक्लेशनयोः ।

362 √ Pitha, to hurt, to feel pain

Pre पेठति । Per पिपेठ, पिपिठतु. । I Fut पेठिता । Aorist अपेठीत, अपेठिष्टाम् । Caus पेठयति । Desi पिपेठिषति । Inten पेपिठ्यते । यङ्लुक, पेपिठीति, पेपेट्टि । *Nouns* पोठम् with घञ् । The lengthening is by VI 3 137, S 3539

शठ ३६३ कैतवे च ।

363 √ Sâtha, to cheat, and also 'to hurt,' 'to feel pain.'

Pre शठति । Per शशाठ, शेठतुः, शेठु । I Fut शठिता । Aorist अशाठीत, अशठीत् । Caus शाठयति । Desi. शिशठिषति । Inten शाशठ्यते । यङ्लुक्, शाशठीति शाशट्टि ॥

शुठ ३६४ प्रतिघाते । शोठति । शुठि इति स्वामी । शुण्ठति ॥

364 √ Sutha, to be impeded or hindered

Pre. शोठति, शुण्ठति । Per शुशोठ । शुशुण्ठ । I Fut शोठिता, शुण्ठिता । Aorist अशोठीत्, अशुण्ठीत् । Caus शोठयति शुण्ठयति । Desi शुशोठिषति, शुशुण्ठिषति । Inten.—शोशुठ्यते, शोशुण्ठ्यते ॥

कुठि ३६५ च । कुण्ठति ॥

365 √ Kuthi, to be blunted or dulled, to loosen

Pre. कुण्ठति । Per चुकुण्ठ । चुकुण्ठतु । I Fut कुण्ठिता । Aorist अकुण्ठीत । Caus. कुण्ठयति । Desi चोकुण्ठिषति । Inten चुकुण्ठ्यते । यङ्लुक, चोकुण्ठीति । चोकुण्ट्टि । Noun कुण्ठः ॥

लुठि ३६६ आलस्ये प्रतिघाते च ।

366. √ Luthi, to be lazy, to strike. Pre लुण्ठति ॥

शुठि ३६७ शोषणे ।

367 √ Śuth to become dry Pre शुण्ठति । Nouns शुण्ठ । शुण्ठी ॥

रुठि ३६८, लुठि ३६९, गतौ ।

368 √ Ruth 369 √ Luth, to go

Pre रुण्ठति, लुण्ठति । Per रुरुण्ठ । लुलुण्ठ । I Fut रुण्ठिता लुण्ठिता । Aorist अरुण्ठीत्, अलुण्ठीत् । Caus रुण्ठयति, लुण्ठयति । Desi रुरुण्ठिषति, लुलुण्ठिषति । Inten रोरुण्ठ्यते, लोलुण्ठ्यते । यङ्लुक । रोरुण्ठीति, लोलुण्ठीति ॥

चुड्ड ३७० भावकरणे । भावकरणमभिप्रायसूचनम् । चुड्डति । चुचुड्ड ॥

370 √ Chuddа, to dally, to sport, to hint one's meaning Bhâva karana means 'to express or hint one's meaning'

Pre चुड्डति, । Per चुचुड्ड । I Fut चुड्डिता । Aorist अचुड्डीत् । Caus, चुड्डयति । The aorist will be अचुचुड्डत् । Desi चुचुड्डिषति । Inten चोचुड्ड्यते । यङ्लुक । चोचुड्डीति । चोचुड्डि । The Imperfect will be अचोचुत् । The root has ड as penultimate, which appears now as त, when the final is elided by VIII 2 23 S 54

अड्ड ३७१ अभियोगे । अड्डति । आनड्ड ॥

371 √ Adda, to join, to attack, to argue, to apply closely, to be devoted.

Pre अड्डति । Per आनड्ड आनड्डतु, आनड्डु । I Fut अड्डिता Aorist आड्डीत् । Caus. अड्डयति । Aorist आडिड्डत् । Desi अड्डिडिषति (the ड is not reduplicated because of VI 1 3 S 2446)

कड्ड ३७२ कार्कश्ये । कड्डति । चुड्डादयस्त्रयो दोपधाः । तेन क्विपि । चुत् । अत् । कत् इत्यादि ॥

372 √ Kadda, to be harsh or severe, to be hard or rough

Pre, कड्डति । Per चकड्ड । I Fut. कड्डिता । Aorist अकड्डीत् । Caus कड्डयति । Desi. चिकड्डिषति । Inten. चाकड्ड्यते । यङ्लुक् । चाकड्डीति or चाकड्डि । अचाकत् ॥

Noun —कदशनम् compound of कत् + अशनम् ॥ The three roots चुड्ड अड्ड and कड्ड have ड as penultimate Therefore with the affix क्विप् the forms would be चुत् अत् and कत respectively.

क्रीडृ ३७३ विहारे । चिक्रीड ॥

373 √ Kridri, to play, to amuse oneself.

Pre क्रीडति । Per. चिक्रीड चिक्रीडतुः । I Fut क्रीडिता । Aorist, अक्रीडीत् ।Caus क्रीडयति । Desi चिक्रीडिषति । Inten चेक्रीड्यते । यङ्लुक । चेक्रीडीति । चेक्रीड्डि । Aorist अचेक्रीट् ॥

तुडृ (तूडृ) ३७४ तोडने । तोडति । तुतोड । तूडृ इत्येके ॥

374 √ Tudri, to split, to push; to injure.

Pre तोडति, तूडति । Per तुतोड or तुतूड । I Fut तोडिता, तूडिता । Aorist अतोडीत्, अतूडीत् । Caus तोडयति, तूडयति । Desi. तुतोडिषति, तुतूडिषति । Inten.तोतुड्यते, तोतूड्यते । यङ्लुक् । तोतुडीति or तोतोट्टि॥

हुडृ ३७५, (हूडृ) होडृ ३७६ गतौ । हुड्यात्—हूड्यात्—होड्यात् ॥

375 √ Hûdri, 375. A √ Hudri, 376. √ Hodri, to go.

Pre हूडति। Per जुहूड। I Fut हूडिता। Bene हूड्यात्। Aorist अहूडीत Caus हूडयति। Aorist अजुहूडत्। Desi जुहूडिषति। Inten जोहूड्यते। Yan luk जोहूडीति or जोहूट्टि॥

375A √ Hudi Pre होडति। Per जुहोड। I Fut होडिता। Bene हुड्यात्। Aorist अहोडीत। Caus होडयति। Aorist अजुहोडत॥

376 √ Hodri Pre होडति। Bene हे ड्यात॥

376 A √ Handri 376 B √ Kadi These are not in the Siddhânta

रौडृ (रोडृ) ३७७ अनादरे।

377 √ Randri to despise Pre – रौडति, रोडति॥

रोडृ ३७८, लोडृ ३७९ उन्मादे।

378 √ Rdri, 379 √ Ldri, to be foolish or mad Pre – रोडति, लोडति॥

अड ३८० उद्यमे। अडति। आड। आडतुः। आडुः॥

380 √ Adi, to try, to exert

Pre अडति। Per आड आडतुः, आडुः। I Fut अडिता। Aorist आडीत, आडिष्टाम, आडिषुः। Caus आडयति। Desi अडिडिषति॥

Noun अड 'the sting or tail of a scorpion' Hence 'sharp' अड 'specially sharp' The son of Vyndi is आडि॥

लड ३८१ विलासे। लडति। डलयोर्लरयोश्चैकत्वस्मरणाल्ललतीति स्वामी॥

381 √ Lada, to dally, to sport, to play This is Ghatadi also

Pre लडति। Per ललाड। I Fut लडिता। Aorist अलाडीत, अलडत्। Caus. लाडयति। Desi लिलडिषति। Inten लालड्यते। यङ्लुक् – लालडीति। लालट्टि॥

According to Kshiraswâmî and others, the ड and ल being interchangeable and so also ल and र we have the from ललति &c also

लल ३८२ ईप्सायाम्।

382 √ Lala, (to play, to sport, to dally), to desire This root is found in the Shiddânta Kaumudi, in the sense of 'to desire' Mâdhava says under लड. "Some read √lala ipsâyâm after it Kshiraswâmî and Purushakâra do not approve it as a separate root.

Pre. ललति। Caus. लालयति। Noun ललना॥

कड ३८३ मदे। कडति। 'कडि' इत्येके। कण्डति॥

383. √Kada, to be proud.

Pre. कडति, कण्डति। Per. चकाड, चकण्ड। I Fut कडिता, कण्डिता। Aorist अकाडीत् अकडीत्, अकण्डीत। Caus. काडयति, कण्डयति। Desi चिकडिषति। चिकण्डिषति। Inten चाकड्यते। चाकडीति, चाकट्टि। Kshirasvâmi reads it as कडि and says 'according to Dûrgâ it is कडे।" This root is found in the Tudâdi also VI, 86 The root कडि is âtmanepadi also I 302

गडि ३८४ वदनैकदेशे। गण्डति। इति टवर्गीयान्ताः॥

384 √ Gadi 'to check'(?).

Pre गण्डति। Per जगण्ड, जगण्डतुः जगण्डुः। I Fut गण्डिता। Aorist अगण्डीत अगण्डिष्टाम्, अगण्डिषुः। Caus गण्डयति। Desi. जिगण्डिषति। Inten जागण्ड्यते। Noun

गण्ड 'cheek' According to some the last five roots (including gaṇḍa) are incapable of conjugation. Nouns only are formed from them.

Here end the roots whose final is a letter of the palatal class

अथ पवर्गीयान्ताः । तत्रानुदात्तेतः स्तोभत्यन्ताश्चतुस्त्रिंशत् ॥

Now we give the roots ending in a labial. Of these, thirty four up to Stubha are anudattet.

तिपृ ३८५, तेपृ ३८६, ष्टिपृ ३८७, ष्टेपृ ३८८ क्षरणार्थाः । आद्योऽनुदात्त । क्षीरस्वामी त्वय सेडिति बभ्राम । तेपते । तितिपे । क्रादिनियमादिट् । तितिपिषे । तेप्ता तेप्स्यते ॥

The first of these roots is anudâtta also and hence अनिट् । Kshirasvâmi mistook it as सेट् ॥

Thus Pre. तेपते । Per. तितिपे । Though this is aniṭ, yet in the Second and First Person इट would be added by the rule of kryâdi (VII 2 13, S 2293). Therefore, we have तितिपिषे and तितिपिध्वे &c. The First Future is तेप्ता । The Second Future is तेप्स्यते ।

In forming the Benedictive the following rule applies :—

२३०० । लिङ्सिचावात्मनेपदेषु । १ । २ । ११ ॥

इकसमीपाद्धलः परौ झलादौ लिङ्सिचावात्मनेपदपरौ किलौ स्तः । किस्वाच्च गुणः । तिप्सीष्ट । तिप्सीयास्ताम् । तिप्सीरन् । लुङि झलो झलि (२२८१) इति सलोपः । अतिप्त । अतिप्साताम् । अतिप्सत । तेपते । तितिपे । स्तिप्टेपे । तिष्टिपाते । तिष्टिपिरे । तिष्टेपे । तिष्टेपाते । तिष्टेपिरे ॥

2300. After roots ending in a consonant, that adjoins a vowel of *ik* pratyâhâra, the substitutes of liṅ (III. 3. 161) and *sich* (III 1 44) when they begin with a consonant of jhal pratyâhâra, are *kit*, when the âtmanepada affixes follow.

NOTE.—The sutra consists of two words लिङ्सिचौ and आत्मनेपदेषु, literally meaning "the affixes *liṅ* and *sich* in the Atmanepada." The other phrases, given in the above text must be supplied from the previous sûtras, to complete the sense. The *anuvritti* of the word हल्, that began with sûtra, I 2 8 does not extend further. As:—भित्सीष्ट 'may he break' and भुत्सीष्ट 'may he know,' अभित्त 'he broke, अबुद्ध 'he knew.'

Thus the root तिप् ends with a simple consonant, is preceded by इ a letter of *ik* pratyahara, after this root the jhalâdi affix सीष्ट of the Benedictive in the Atmanepada is treated like कित् , therefore there is no guna substitution of the vowel of the root before this affix. तिप् + सीष्ट = तिप् सीष्ट ॥

So also तिप् सीयास्ताम्, तिप् सीरन् ॥

Similarly in the Aorist we have अ+तिप्+सत्+त, the स of the Aorist being elided by VIII 2 26 S. 2281 = अतिप्त । अतिप्साताम् । अतिप्सत ॥

385. Tipṛi, to sprinkle. This root is aniṭ as it is included in the list of aniṭ roots.

Pre तेपते । Per तितिपे । तितिपिषे । तितिपिध्वे । I Fut. तेप्ता । II Fut. तेप्स्यते । Imp तेपताम् । Imperf अतेपत । Pote. तेपेत । Bene. तिप्सीष्ट, तिप्सीयास्ताम्, तिप्सीरन् ।

Aorist अतिप्त, अतिप्साताम्, अतिप्सत । Caus तेपयति । Aorist अतितेपत । Desi, तितिप्सते । Inten तेतिप्यते । Yan luk तेतिपीति or तेतेप्ति ॥

386 √Tepṛi Pre तेपते । Per तितेपे । I Fut तेपिता । II Fut तेपिष्यते । Imp. तेपताम । Imper अतेपत । Pote तेपेत । Bene. तेपिषीष्ट । Aorist अतेपिष्ट । Caus तेपयते । Desi तितेपिषते । Inten तेतिप्यते । यङलुक तेतेपीति or तेतेप्ति ॥

387 √Shtipṛi Pre. स्तेपते । Per तिष्टिपे । तिष्टिपाते । तिष्टिपिरे । I Fut. स्तेपिता । Imperative स्तेपताम Imper । अस्तेपत । Pote स्तेपेत । Bene स्तेपिषीष्ट Aorist अस्तेपिष्ट । Condi. अस्तेपिष्यत । Caus स्तेपयते । Desi तिस्तेपिषते or तिस्तिपिषते। The स is not changed to ष (see VIII 3 61 S 26-7) Inten स्तेष्टिप्यते । यङलुक् तेष्टिपीति or तेष्टेप्ति । Ger स्तिपित्वा or स्तेपित्वा ॥

388 √Shtepṛi Pre स्तेपते । Per तिष्टेपे । I Fut. स्तेपिता । II Fut स्तेपिष्यते Imperative स्तेपताम । Imper अस्तेपत । Pote स्तेपेत । Bene स्तेपिषीष्ट । Aorist अस्तेपिष्ट । Condi अस्तेपिष्यत । Caus स्तेपयते । Desi तिस्तेपिषते । Inten. तेष्टेप्यते ॥

तेपृ ३८९ कम्पने च ।

389 √Tepṛi, to tremble, shake. By the force of च it means also to sprinkle

Pre तेपते । Per. तितेपे । I Fut तेपिता । II Fut तेपिष्यते । Impera तेपताम् । Imper अतेपत । Pote तेपेत । Bene तेपिषीष्ट । Aorist अतेपिष्ट । Condi अतेपिष्यत । Caus तेपयते । Desi तितेपिषते । Inten तेतेप्यते ॥

ग्लेपृ ३९० दैन्ये । ग्लेपते ॥

390 √Glepṛi, to be poor Pre ग्लेपते । Per जिग्लेपे I Fut ग्लेपिता । Bene. ग्लेपिषीष्ट । Aorist अग्लेपिष्ट । Caus ग्लेपयते । Desi जिग्लेपिषते । Inten जेग्लिप्यते ।

टुवेपृ ३९१ कम्पने । वेपते ॥

391 √Tuvepṛi, to shake, to tremble.

Pre वेपते । Per विवेपे । I Fut, वेपिता । Aorist अवेपिष्ट । Caus वेपयति (The Causative is Parasmaipadi because the verb has the sense of motion I 3 87, S 2753) Desi विवेपिषते । Inten वेवेप्यते ॥

Nouns वेपथुः 'trembling' (III 3 89 S 3267 because of टु) । विपिनम् (Un. II 52), वेपन (with युच III 2 148 S. 3128)

केपृ ३९२ गेपृ ३९३, ग्लेपृ ३९४ च । चात्कम्पने गतौ च । सूचविभागादिति स्वामी । मैत्रेयस्तु चकारमन्तरेण पठित्वा कम्पन इत्यपेक्षत इत्याह । ग्लेपार्थभेदात्पुनः पाठः ॥

392 √Kepṛi, 393 √Gepṛi, 394. √Glepṛi, to tremble, and to move. By the force of च, both the senses of trembling and moving are taken. This is done by yoga vibhâga according to Swâmî According to Maitreya, the sense of trembling would be understood by context even without च । His meaning is that these roots could well have been read with √वेप, but they are not done, because traditionally they are read separately. The √Glep is repeated because it has a different meaning here

Pre केपते । Per चिकेपे । I Fut केपिता । Bene केपिषीष्ट । Aorist अकेपिष्ट । Caus केपयति (I 3 87 S 2753) Desi चिकेपिषते Inten चेकेप्यते ॥

393 √Gepṛi Pre । गेपते । Per. जिगेपे । I Fut गेपिता । Bene. गेपिषीष्ट । Aorist, अगेपिष्ट Caus गेपयति । Desi जिगेपिषते । Inten. जेगिप्यते ॥

394. √Glepri Pre ग्लेपते । Per. जिग्लेपे । I Fut ग्लेपिता । Bene ग्लेपिषीष्ट । Aorist—अग्लेपिष्ट । Caus ग्लेपयति । Desi जिग्लेपिषते । Inten जेग्लेप्यते ॥

मेपृ ३९५, रेपृ ३९६, लेपृ ३९७, धेपृ ३९८ गतौ ।

395 √Mepri, to move According to Maitreya it means 'to serve, to attend upon' The reading of Kshirasvâmî is mepri, repri, lepri gatau But Maitreya reads it as mepri lepri sevane, repri plavagatau Some texts have हेपृ and धेपृ ॥

Pre मेपते । Per मिमेपे । I Fut मेपिता । Bene मेपिषीष्ट । Aorist अमेपिष्ट Caus मेपयति । Desi मिमेपिषते । Inten मेमिप्यते ॥

396 √Repri, to go According to Maitreya it means 'to leap, jump swim' Pre रेपते । Per रिरेपे । I Fut रेपिता । Bene रेपिषीष्ट । Aorist अरेपिष्ट Caus. रेपयति । Desi रिरेपिषते । Inten. रेरिप्यते ॥

397. √Lepri, to go, move

Pre लेपते । Per लिलेपे । I Fut. लेपिता । Bene. लेपिषीष्ट । Aorist अलेपिष्ट Caus लेपयति । Desi लिलेपिषते । Inten लेलिप्यते ॥

398 √Dhepri Pre धेपते । Per दिधेपे । I Fut. धेपिता । Aorist अधेपिष्ट Caus. धेपयति । Desi दिधेपिषते । Inten देधिप्यते ॥

त्रपूष ३९९ लज्जायाम् । त्रपते ॥

The Present is त्रपते । In forming the Perfect, the following rule applies

२३०१ । तॄफलभजत्रपश्च । ६ । ४ । १२२ ॥

एषामत एकारोऽभ्यासलोपश्च स्यात्किति लिटि सेटि थलि च । त्रेपे । त्रेपाते । त्रेपिरे ऊदित्वाद्विकल्प: । त्रपिता-त्रप्ता । त्रपिषीष्ट-त्रप्सीष्ट ॥

2301 ए is substituted for the अ of तॄ, फल, भज and त्रप, and the reduplicate is elided, when the affixes of the Perfect having an indicatory क् (or ङ्) follow, as well as when थल with the इट् augment follows.

Thus (तेरतुः, तेरुः, तेरिथ, फेलतुः, फेलुः, फेलिथ, भेजतुः, भेजुः, भेजिथ), त्रेपे, त्रेपाते, त्रेपिरे ॥ Note — In the case of तॄ the rule applies to the अ obtained by Guna, contrary to VI 4 126, in फल् and भज् the rule, that no different substitute should be in the reduplicate, is not adhered to, and in त्रप the अ does not stand between the two *simple* consonants.

The root √त्रपूष being exhibited with an indicatory ऊ shows that the addition of the augment इट् is optional (VII 2 44 S. 2279 and VII. 2 15 S. 3025). Thus the First Future is त्रपिता or त्रप्ता । Benedictive त्रपिषीष्ट or त्रप्सीष्ट । The indicatory ष् shows that the feminine noun from this root is formed by अङ् (III. 3. 104 S. 3281). As त्रपा ।

399. √Trapûsh, to be ashamed, abashed.

Pre. त्रपते । Per त्रेपे । I Fut त्रपिता or त्रप्ता । II Fut. त्रपिष्यते or त्रप्स्यते । Imperative त्रपताम् । Imper अत्रपत । Pote. त्रपेत । Bene त्रपिषीष्ट or त्रप्सीष्ट । Aorist अत्रपिष्ट or अत्रप्त । Condi अत्रपिष्यत or अत्रप्स्यत । Caus त्रपयति । Aorist अतित्रपत् । Being a Ghatâdi root also (see 859) it is mit (VI. 4 92 S 2568) and hence the shortening in the Causative Desi तित्रपिषते, or तित्रप्सते । Inten तात्रप्यते । यङ् लुक्, तात्रपीति or तात्रप्ति ॥ Past Part. Pass. त्रप्तः । Past Part. Act

अपत्रवान् । Ger त्रपित्वा or त्रप्त्वा । Infin त्रपितुम् । त्रप्तुम् । Nouns अपत्रपिष्णुः (III 2 116 S 3116) त्रपु 'Tin

कपि ४०० चलने । कम्पते । चकम्पे ॥

400 √Kapi, to move, to tremble

Pre कम्पते । Per. चकम्पे । I Fut कम्पिता । Caus कम्पयति । (I 3 87 S 2753) Desi चिकम्पिषते । Inten चाकम्प्यते । Nouns —कम्प्र (III 2 167 S 3147) कम्पनः (III 2 148 or 149 S 3128 or 3129) कपि. (Un IV 144) वृषाकपि. "Vishnu or Rudra" कपिल (See however Un I 55)

रबि ४०१, लबि ४०२, अबि ४०३ शब्दे । ररम्बे । ललम्बे । आनम्बे ॥

401 √Rabi, 402 √Labi, 403 √Abi, to sound

401 √Rabi, Pre रम्बते । Per ररम्बे । I Fut रम्बिता । Aorist अरम्बिष्ट । Caus रम्बयते । Desi रिरम्बिषते । Inten रारम्ब्यते । यङ्लुक् । रारम्बीति or ररम्ब्ति । Imperfec अरारन् । Noun हेरम्बः ॥

402 √Labi, to sound Pre लम्बते । Per ललम्बे । I Fut लम्बिता । Aorist अलम्बिष्ट । Caus लम्बयते । Desi. लिलम्बिषते । Inten लालम्ब्यते ॥

403 √Abi, to sound Pre अम्बते । Per आनम्बे । I Fut अम्बिता । Caus अम्बयतिAorist आम्बिबत् । Desi अम्बिबिषते । Nouns त्र्यम्बक. "The father of the three worlds," अम्बरीष. । अम्बा 'mother'

लबि ४०४ अवस्रंसने च ।

404 √Labi, to hang down, hang from, 'to dangle'

Pre लम्बते । Per. ललम्बे । I Fut लम्बिता । Nouns . अलाबू with the negative अ, and affix ऊ under Un I 87 It means gourd

कबृ ४०५ वर्णे । चकबे ॥

405 √Kabri, to color Pre. कबते । Per चकबे । I Fut कबिता । Aorist. अकबिष्ट । Caus काबयति । Aorist अचकाबत् । Desi चिकबिषते । Inten चाकब्यते । यङ्लुक् चाकब्ति । Nouns कबरः । कबरी or कबरा. (IV 1 42 S. 500) कर्बुरः ॥

क्लीबृ ४०६ अधाष्टर्ये । चिक्लीबे ॥

406 √Klibri, to be impotent Pre क्लीबते । Per चिक्लीबे । I Fut क्लीबिता । Aorist अक्लीबिष्ट । Caus क्लीबयति । Aorist अचिक्लीबत् । Desi चिक्लीबिषते ।

क्षीबृ ४०७ मदे । क्षीबते ॥

407. √Kshibri, to be drunk or intoxicated.

Pre. क्षीबते । Per चिक्षीबे । I Fut क्षीबिता । Caus. क्षीबयति. Aorist अचिक्षीबत् । Desi चिक्षीबिषते । Noun : क्षीबः ॥

शीभृ ४०८ कत्थने । शीभते ॥

408 √Śibhri, to boast.

Pre. शीभते । Per, शिशीभे । I Fut. शीभिता । Caus शीभयते । Aorist अशिशीभत् । Desi. शिशीभिषते । Inten. शेशीभ्यते । यङ्लुक्, शेशीब्धि । (त changed to ध by VIII. 2. 40. S. 2280, and भ changed to ब by VIII. 4. 53. S. 52). Noun शीभरः ॥

चीभृ ४०९ च ।

409. √Chibhri, to boast, This is read separately because some read √ अभि instead. Pre चीभते । Per. चिचीभे । I Fut. चीभिता । Aorist अचीभिष्ट ॥

रेभृ ४१०, अभि ४११, रभि ४१२ शब्दे । रिरेभे । 'अभिरभी' क्वचित्पठ्येते । अम्भते । रम्भते ॥

410 √Rebhṛ, to sound, to make noise, to low like a cow Some read it as √अभि and √रभि ॥

Pre रेभते । Per रिरेभे । I Fut रेभिता । Aorist अरेभिष्ट । Caus रेभयते । Desi. रिरेभिषते । Inten रेरिभ्यते ॥

411 √Abhi, to sound

Pre अम्भते । Per आनम्भे or अम्भाञ्चक्रे (Q) I Fut अम्भिता । Aorist आम्भिष्ट । Caus अम्भयते । Desi आम्भिषते । Nouns ' अम्भ' । आम्भि. ॥

412 √Rabhi, (to sound, to bellow, to low as a cow) To obstruct To stop Pre रम्भते । Per ररम्भे । I Fut रम्भिता । Aorist अरम्भिष्ट ॥

ष्टभि ४१३, स्कभि ४१४ प्रतिबन्धे । स्तम्भते । उत्तम्भते । 'उदः स्थास्तम्भोः—' (११८) इति पूर्वसवर्णः । विस्तम्भते । 'स्तन्भेः' (२२७२) इति षत्वं तु न भवति । श्नविधौ निर्दिष्टस्य सौत्रस्यैव तत्र ग्रहणात् । तद्बीजं तु '—स्थास्तम्भोः—' (११८) इति पवर्गीयोपधपाठः 'स्तन्भेः' (२२७२) इति तवर्गीयोपधपाठश्चेति माधवः । केचिदस्य टकारं औपदेशिकं इत्याहुः । तम्भते ष्टम्भते । टष्टम्भे ॥

413 √Shtabhi, to stop, hinder, paralyse, benumb

Pre स्तम्भते । Per तस्तम्भे । I Fut स्तम्भिता । Aorist अस्तम्भिष्ट । Caus स्तम्भयते The desiderative of this is तिष्टम्भिषति । Desi तिस्तम्भिषते । Inten तास्तम्भ्यते ॥

With the Preposition ut, the form is उत्तम्भते (See VII 4. 61 S 118) With वि we have विस्तम्भते । Here स is not changed to ष because the sutra VIII. 3 67 S 2272 applies to √स्तन्भ as exhibited there with न, namely to the sûtra root that takes the vikarana श्नु by III 1 82 and not to the present root स्तम्भ । The reason of this is that in the sûtra VIII 4 61 S 118 the root is exhibited as स्तम्भ with a labial nasal, while in VIII 3 67 S 2272 the root is exhibited with a dental nasal. This is the opinion of Madhava Some say the ट of ष्टम्भ is original. According to them the conjugation is Pre. ष्टम्भते Per. टष्टम्भे ॥

414. √ Skabhi, to stop, hinder

Pre. स्कम्भते । Pre चस्कम्भे । I Fut स्कम्भिता । Aorist अस्कम्भिष्ट । Caus स्कम्भयते । Desi चिस्कम्भिषते । Inten चास्कम्भ्यते । Past Part. Pass स्कम्भितः स्कब्धः । Past Part Act. स्कम्भितवान् ॥

जभ (जभी) ४१५, जृभी ४१६ गात्रविनामे ॥

415. √जभ (जभी) 'to copulate' Some read it as जभि । This root inserts a penultimate nasal by the following

२३०२ । रधिजभोरचि । ७ । १ । ६१ ॥

अनयोर्नुमागमः स्यादचि । जम्भते । जजम्भे । जम्भिता । अजम्भिष्ट । जृम्भते । जजृम्भ ॥

2302 The augment 'num' is added after the root-vowel in 'radh' and 'jabh,' before the affixes beginning with a vowel

NOTE —Thus रन्धयति, रन्धकः, साधुरन्धी, रन्धो वर्तते । जम्भयति, जम्भकः, साधुजम्भी जम्भंजम्भम्, जम्भो वर्तते । Though the वृद्धि rule is subsequent, it is superseded by

the augment Why do we say 'before an affix beginning with vowel ? Observe रब्धा, जभ्यम ॥

Pre जम्भते । Per जजम्भे । I Fut जम्भिता । II Fut जम्भिष्यते । Imper जम्भताम । Imperf अजम्भत । Pot जम्भेत । Bene जम्भिषीष्ट । Aorist अजम्भिष्ट । Condi अजम्भिष्यत । Caus जम्भयते or ति । Aorist अजजम्भत । Desi, जिजम्भिषते । Inten जाजम्भ्यते (III 1 24 S 26 35 and VII 4 86 S 2638), यङ् लुक, जञ्जभीति, or जञ्जब्धि । Dual जञ्जब्धः । Pl जञ्जम्भति । Noun जम्भ tooth Maitreya makes it aint as जभ्यम ॥

416 √ Jribhi, 'To copulate,' ('To gape, yawn'). Pre जृम्भते । Per जजृम्भे । Fut जृम्भिता । Aorist अजृम्भिष्ट । Caus जृम्भयते or ति । Aorist अजजृम्भत् । Desi जिजृम्भिषते ॥

शल्भ ४१७ कत्थने ।

417 √Śalbha, 'To praise' 'to boast' Pre शल्भते । Per शशल्भे । I Fut शल्भिता Aorist अशल्भिष्ट । Caus शल्भयते । Desi शिशल्भिषते । Inten शाशल्भ्यते ॥

वल्भ ४१८ भोजने ।

418 √Valbha, 'To eat.' This root begins with the dento labial व ॥

Pre वल्भते । Per ववल्भे । I Fut वल्भिता । Aorist अवल्भिष्ट । Caus वल्भयति । It is always Parasmaipadi, because it means to eat (I 3 87 S 2753) Desi विवल्भिषते । Inten वावल्भ्यते ॥

गल्भ ४१९ धार्ष्ट्ये ।

419 √Galbha, To be bold or confident, or arrogant

Pre गल्भते । Per जगल्भे । I Fut गल्भिता । Aorist अगल्भिष्ट । Caus. गल्भयते । Desi जिगल्भिषते । Inten जागल्भ्यते । Noun प्रगल्भ. 'daring, brave audacious'

श्रम्भु ४२० प्रमादे । तालव्यादिर्दन्त्यादिश्च । श्रम्भते । स्रम्भते वा ।

420. √Śrambhu, To be careless, negligent, to err The root begins with the palatal श, but with the dental स according to Chandra Swâmî having given both, adds स्रम्भु also

Pre श्रम्भते । Per शश्रम्भे । I Fut श्रम्भिता । Aorist अश्रम्भिष्ट । Caus श्रम्भयते Desi शिश्रम्भिषते । Inten शाश्रम्भ्यते । Past Part Pass. श्रम्भितः । Past Part. Act श्रम्भितवान् ॥

ष्टुभु ४२१ स्तम्भे । स्तोभते ।

421 √Shtubhu, To stop, paralyse Pre स्तोभते, with वि, विष्टोभते । Per तुष्टुभे I Fut स्तोभिता । Caus स्तोभयते । Desi तुस्तोभिषते or तुस्तुभिषते । Inten तोष्टुभ्यते Past Part. Pass स्तुभितः or स्तुब्धम् । Pass Part Act स्तुभितवान् । Ger. स्तुभित्वा or स्तोभित्वा (I 2. 26 S 2617)

Here end the thirty four roots ending in a labial and which were Atmanepadi.

Now we give Parasmaipadî roots ending in a labial

422 गुपू रक्षणे 'to protect' In its conjugation the following sûtra applies.

२३०३ । गुपूधूपविच्छिपणिपनिभ्यः आयः । ३ । १ । २८ ॥

एभ्य आयप्रत्ययः स्यात्स्वार्थे । 'गुपन्त' (४१८६) इति गुणः ॥

2303. The affix आय comes without changing the sense, after गुपू 'to protect,' धूप 'to heat,' विच्छ 'to approach,' पण 'to praise' and पन 'to praise.'

NOTE —Thus गोपायति 'he protects', धूपायति 'he heats', so also, विच्छायति पणायति, and पनायति.

NOTE —The verb पण् being read along with पन् 'to praise,' has here the sense of praise only, so that the affix does not come after the verb पण् when it means 'to make a contract', as शतस्य पणते, सहस्रस्य पणते

NOTE —The verbs in आय do not take Atmanepada affixes, as there is no indicatory letter to show that

Thus गुप् + आय । Now applies S 2189 and we get the guna of उ, as, गोपाय । This is now the root, for it gets the designation of Dhâtu or root by the following sûtra

२३०४ । सनाद्यन्ता धातवः । ३ । १ । ३२ ॥

सनादयः कमेर्णिङन्ताः प्रत्यया अन्ते येषां ते धातुसंज्ञाः स्युः । धातुत्वाल्लडादयः । गोपायति ।

2304 All the words ending with the affixes सन् and the rest are called Dhâtus

NOTE :—This extends the sphere of Dhâtus or roots already defined in sûtra I 3 1 These roots may be called derivative roots. They are separate independent roots, and have all the functions of a root, as taking tense affixes &c as shown in the above examples Thus चिकीर्ष 'to wish to do,' कारि 'to cause to do, चेक्रिय 'to do repeatedly' are separate roots and not the same as कृ, 'to do', and thus take लट् &c

The stems that take the affixes beginning with सन् and ending with णिङ्, namely, the following 1 सन् (III 1 5,6,7) 2 क्यच् (III. 1 8) 3 काम्यच् (III 1 9), 4. क्यङ् (III 1 11) 5 क्यष् (III 1 13) 6 णिङ् (III 1 20) 7 णिच् (III 1. 21), 8 यङ् (III 1 22) 9 णिच् (III 1, 25) 10. यक् (III 1 27), 11 आय (III. 1. 28), 12 ईयङ् (III 9 29), and 13 णिङ् (III 1. 30) are called also roots Being roots they are conjugated in लट्, लिट् &c.

Thus √ गोपाय । Pres गोपायति ॥ In forming the Perfect, the following sûtras apply :—

२३०५ । आयादय आर्धधातुके वा । ३ । १ । ३१ ॥

आर्धधातुकविवक्षायामायादयो वा स्युः ॥

2305. The affixes आय and those that follow it, (i.e आय, ईयङ् and णिङ्) are optionally added, when it is desired to express one' self with an ârdhadhâtuka affix.

NOTE —Thus ता 3rd. sing. of the Future is an ârdhadhâtuka affix It is optional to retain the *âya* of *gopâya* before this affix So we have गोपायिता of गोप्ता 'he will protect' So also ऋतिता or ऋतीयिता, कमिता or कामयिता.

But for this sûtra, the affixes आय &c would have come *always* even when ârdhadhâtuka affixes were to be applied. This makes it *optional.* Therefore the proper ârdhadhâtuka affixes should be applied when we retain आय &c, and when we do not retain them. Thus the ârdhadhâtuka क्तिन् (III 3, 95) will be employed in forming the feminine noun from the simple root, but the ârdhadhâtuka अ (III. 3 102) will be employed in forming the feminine when आय &c. are retained. Thus गुप्तिः or गोपाया.

२३०६ । कास्प्रत्ययादाममन्त्रे लिटि । ३ । १ । ३५ ॥

कास्धातोः प्रत्ययान्तेभ्यश्चाम्स्याल्लिटि न तु मन्त्रे ॥

* कास्यनेकाज्ग्रहणं कर्तव्यम् * ॥ सूत्रे प्रत्ययग्रहणमपनीय तत्स्थानेऽनेकाच इति वाच्यमित्यर्थः ॥

2306 आम् is the affix of the verb कास् 'to cough,' and of those roots that are formed by affixes (i e the derivative verbs), when लिट् follows, except in the Mantra

Note —This forms the Periphrastic Perfect The perfect of कास् will be कासाम्, after which the terminations of the Perfect are all elided (II 4 81) and instead, the perfect tense of the auxiliary verb भू or अस or कृ is added As कासाचक्रे 'he coughed', चोरयामास 'he stole' So also लोलूयाञ्चक्रे

This rule however does not apply to the Vedas, as कृष्णो नोनाव Rig Veda I 79. 2

Vart —This rule only applies where the root is polysyllabic consisting of more than one vowel, as चुलुम्पाञ्चकार, दरिद्राञ्चकार । The force of this vârtika is that even of non-derivative roots, the Perfect will be formed periphrastically if the root consists of more than one syllable In fact, the vârtika would substitute the word anekâchah in the room of pratyayât The sûtra would then run thus : kâsanekach âm amantre liti 'आम् is added to the root kâs and to roots of more than one syllable in the Perfect, but not in the Vedas"

२३०७ । आर्द्धधातुके । ६ । ४ । ४६ ॥

इत्यधिकृत्य ॥

2307 From this upto VI 4 68 inclusive, is always to be supplied "before an affix called ârdhadhâtuka (III 4 114 &c)"

Note:—This is an adhikara sûtra and extends upto VI 4 69 (exclusive) In all the sutras upto VI 4 68 should be supplied the phrase "before an affix called ârdhadhâtuka." Thus VI 4 48 teaches "the अ standing at the end of a verbal stem is elided" To complete the sense we should add "before an ardhâdhâtuka affix" Thus the final अ of the verbal stem चिकीर्ष is elided before the ârdhâdhâtuka affix तृ, as चिकीर्षितृ, जिहीर्षितृ but the final अ is not elided before a sârvadhâtuka affix, as the अ of भव in भवति, भवत. । The *luk* elision of शप् after roots of अदादि class, implies that there is never *lopa* of शप् ॥

Karikâ —अतो लोपो यलोपश्च णिलोपश्च प्रयोजनम् ।
आल्लोप ईत्त्वमेत्त्वं च चिण्वद्भावश्च सीयुटि ॥

The following purposes are served by this sûtra, i. e an ârdhadhâtuka affix causes the following special changes (1) अतोलोपः—The elision of अ of a stem, as shown above, in चिकीर्षिता, चिकीर्षितुम्, (2) यलोपश्च, । The elision of य by VI 4. 49, 50: as बेभिदिता, बेभिदितुम्, बेभिदितव्यम् from बेभिद्य the intensive stem Before Sârvadhâtuka, we have बेभिद्यते, चेच्छिद्यते । (3) णिलोपश्च प्रयोजनम् । The elision of णि by VI 4. 51, as कारणा हारणा पाच्यते (पाचि+यक्+ते = पाच् + य+ते), याज्यते । In Sârvadhâtuka, पाचयति, याजयति, कारयति, हारयति । (4) आल्लोप., the elision of आ, VI. 4 64—as पपतु पपुः, ययतुः, ययुः, । In Sârvadhâtuka, यान्ति, वान्ति (5) ईत्त्वम्—The substitution of long ई for आ in some roots, VI 4 65 as धीयते, दीयते, in Sârvadhâtuka अदाताम्, अधाताम् (6) एत्त्वम्—The substitution of ए for आ, VI 4 68,

as क्षेयात्, ग्लेयात्, in Sârvadhâtuka, क्षायात्, ग्लायात् । This is confined to the Precative (âśirliṅ) (7) चिण्वद्भावश्च सीयुटि, the treatment of the Precative like Aorist Passive in चिण् by VI 4 62 as कारिषीष्ट, हारिषीष्ट । In Sârvadhâtuka क्रियेत, ह्रियेत ॥

२३०८ । अतो लोपः । ६ । ४ । ४८ ॥

आर्धधातुकोपदेशकाले यदकारान्तं तस्याकारस्य लोपः स्यादार्धधातुके परे । गोपायां चकार । गोपायां बभूव । गोपायामास । जुगोप । जुगुपतुः । ऊदित्वाद्वेट् । जुगोपिथ जुगोप्थ । गोपायिता गोपिता गोप्ता । गोपाय्यात् गुप्यात् । अगोपायीत् अगोपीत् अगौप्सीत् ॥

2308 The अ standing at the end of a stem is elided before an ârdhadhâtuka affix.

NOTE:—Thus चिकीर्षिता चिकीर्षितुम्, and चिकीर्षितव्यम्, from the Desiderative stem चिकीर्ष । So also धिनुतः and कृणुतः from the roots धिन्व and कृण्व् thus धिन्व+उ (III 1 80)=धिन्+अ+उ (III 1 80)=धिन्+उ (अ being elided before the ârdhâtuka उ)=धिनु, the 3rd Personal dual of it is धिनुतः । The addition of अ by III 1 80 and its subsequent elision by the present sûtra, may appear a redundancy, but the elided अ being sthânivat, prevents guna of धि । So also कृणुतः । See sûtra III 1 80. Why do we say "the अ is elided"? Observe चेता, स्तोता here इ and उ have not been elided Why do we say 'अत with a त्'? The long आ will not be elided as याता, वाता । Why do we say 'before an Ardhadhâtuka'? Before Sârvadhâtuka there will be no elision of अ nor before a Taddhita as वृक्षत्वम् and वृक्षता ॥

Vârt.—The elision of such अ takes place even to the supersession of the subsequent rules relating to Vriddhi and lengthening As चिकीर्षकः, जिहीर्षकः चिकीर्ष्यते and जिहीर्ष्यते ॥

Thus गोपाय+आम+चकार=गोपायाञ्चकार or गोपायां बभूव । or गोपायामास ॥

The affix आय being optional before लिट् (III 1 31 S 2305) we have the alternative forms जुगोप, जुगुपतुः । The root गुपू has an indicatory ऊ and so the इट् augment is optional (VII 2 44 S 2279) As जुगोपिथ or जुगोप्थ ॥

The लुट् is गोपायिता or गोपिता or गोप्ता । The लिङ् is गोपाय्यात् or गुप्यात् । The लुङ् is अगोपायीत्, or अगोपीत् or अगौप्सीत् ॥

गुपू ४२२ रक्षणे ।

422 √Gupû, to protect Pre गोपायति । Per जुगोप । जुगुपतुः । जुगोपिथ or जुगोप्थ । जुगुपिव or जुगुप्व । I Fut गोपिता or गोप्ता । II Fut गोपिष्यति or गोप्स्यति । Imperative गोपायतु । Imper. अगोपायत् । Pote गोपायेत् । Bene. गुप्यात् । Aorist अगौप्सीत् or अगोपीत् । Condi अगोपिष्यत् or अगोप्स्यत् । Caus. गोपयति Aorist. अजूगुपत् । Desi जुगुप्सति or जुगुपिषति or जुगोपिषति । Inten जोगुप्यते । This Yaṅ is never elided Past Part. Pass. गुप्तः Ger गुप्त्वा or गोपित्वा or गुपित्वा । (I 2 26 S 2617) Adj गोप्यम् Noun गुप्तिः ॥

√Gupu To protect Pre गोपायति । Per गोपायाञ्चकार । I Fut गोपायिता । II Fut. गोपायिष्यति । Imperative गोपायतु । Imper अगोपायत् । Pote गोपायेत् । Bene गोपाय्यात् । Aorist अगोपायीत् । अगोपायिष्टाम । Condi. अगोपायिष्यत् । Caus. गोपाययति । Aorist अजुगोपायत् । Before the ârdhadhâtuka, the अ being always elided, the root becomes aglopî (VII 4. 93, S 2316,) and so VII. 4 1 S. 2314 does not

apply Desi जुगोपायिषति । There will be no yan as the root is of more than one syllable Pas Part Pass गोपायित । Ger गोपायित्वा । Adj गोपाय्यम ॥

धूप ४२३ संतापे । धूपायति । धूपाया चकार । दुधूप । धूपायितासि । धूपितासि ॥

423 √Dhûpa, to heat or to be heated This is conjugated doubly like गुपू । Pre धूपायति । Per धूपायाञ्चकार । दुधूप । I Fut धूपिता धूपायिता । Bene धूपाय्यात । धूप्यात् । Aorist अधूपायीत । अधूपीत । Caus धूपयति । Desi दुधूपिषति । Inten दोधूप्यते ॥

जप ४२४, जल्प ४२५ व्यक्तायां वाचि । 'जप' मानसे च ॥

424 √Japa, To mutter to utter in a low voice or repeat internally Pre जपति । Per जजाप । जेपतु । I Fut जपिता । Aorist अजापीत or अजपीत । (VII 2 27 S 284) Caus जापयति Aorist अजीजपत । Des जिजपिषति । Inten जञ्जप्यते । Yan luk जञ्जपीति or जञ्जप्ति । Adj जप्यम । Nouns जप । जञ्जपूक 'an ascetic (III 2 166 S 3146)

425 √Jalpa, To murmur, speak Pre जल्पति । Per जजल्प । I Fut जल्पिता । Caus जल्पयति । Desi जिजल्पिषति । Inten जाजल्प्यते । Noun जल्पाक F जल्पाकी ॥

चप ४२६ सान्त्वने ॥

426 √Chapa, To console, soothe. Pre चपति । Pre चचाप । चेपतु । चेपु: I Fut. चपिता । Aorist अचापीत् । Caus चापयति । Desi चिचपिषति । Inten चाचप्यते । Nouns —चप 'a tree' according to Maitreya and 'bamboo' according to Dandanath चापम 'bow (IV 3 152 S 1530)

षप ४२७ समवाये । समवायः सबन्धः सम्यगवबोधो वा । सपति ॥

427 √Shapa, To connect, to know completely Samavaya means 'connection,' or 'thorough understanding' Pre सपति । Per ससाप । I Fut सपिता । Aorist असापीत् । Caus सापयति Aorist असीषपत । Desi सिसपिषति । Inten सासप्यते । Nouns सप्ति 'a yoke,' 'a horse' सप्त 'seven'

427 A √Shacha, 'To connect' Sâkatâyana and Kshirasvami give this root Pre सचति । Noun सचिव ॥

रप ४२८, लप ४२९ व्यक्तायां वाचि ।

428 √Rapa, To speak distinctly Pre रपति । Per रराप । I Fut रपिता । Aorist अरापीत । Caus रापयति । Desi रिरपिषति । Inten रारप्यते । Adj राप्य । (III 1 126 S 2887) Noun रिपु 'an enemy' (Un I 26)

429 √Lapa, To speak distinctly Pre लपति । Per ललाप । I Fut लपिता । Aorist अलापीत । Caus लापयति । Aorist अलीलपत or अललापत । Desi लिलपिषति । Inten लालप्यते । Adj लाप्यम् ॥

चुप ४३० मन्दायां गतौ । चोपति । चुचोप । चोपिता ॥

430 √Chupa To move slowly, creep or steal along Pre चोपति । Per चुचोप । I Fut चोपिता । Aorist अचोपीत् । Caus चोपयति । Aorist अचूचुपत । Desi चुचुपिषति or चुचोपिषति । Inten चोचुप्यते । यङ्लुक् चोचुपीति or चोचोप्ति । Ger चुपित्वा । चोपित्वा । (I 2 36 S 2617) Nouns चोपम । चोपक । चुपम ॥

तुप ४३१, तुम्प ४३२, त्रुप ४३३, त्रुम्प ४३४, तुफ ४३५, तुम्फ ४३६, त्रुफ ४३७, त्रुम्फ ४३८, हिंसार्थाः । तोपति । तुतोप । तुम्पति ।

तुतुम्प । तुतुम्पतुः । संयोगात्परस्य लिटः कित्त्वाभावान्नलोपो न । 'किदाशिषि' (२२१६) इति कित्त्वान्नलोपः । तुप्यात् । 'प्रात्तुम्पतौ गवि कर्तरि' इति पारस्करादिगणे पाठात्सुट् । प्रस्तुम्पति गौः । श्तिपा निर्देशाद्यङ्लुकि न । प्रतोतुम्पीति । त्रोपति । त्रुम्पति । तोफति । तुम्फति । त्रोफति । त्रुम्फति । इहाद्यौ द्वौ पञ्चमषष्ठौ च निरेफाः । अन्ये सरेफाः । आद्याश्चत्वारः प्रथमान्ताः । ततो द्वितीयान्ताः । अष्टावप्युकारवन्तः ॥

431 √tupa, To injure, to hurt Per तोपति । Pre तुतोप । I Fut तोपिता । Aorist अतोपीत् । Caus तोपयति । Desi तुतोपिषति । Inten. तोतुप्यते । Ger. तोपित्वा or तुपित्वा ॥

432 √tumpa, To injure, to hurt. Pre तुम्पति । Per तुतुम्प । तुतुम्पतुः । I Fut तुम्पिता । II Fut तुम्पिष्यति । Imperative तुम्पतु । Imper अतुम्पत् । Pote तुम्पेत Bene तुप्यात् । Aorist अतुम्पीत् । Condi अतुम्पिष्यत् । Caus तुम्पयति Aorist अतुतुम्पत् Desi तुतुम्पिषति । Inten. तोतुम्प्यते । यङ्लुक् तोतुम्पीति or तोतुम्पि । तोतुप्त. ॥

433 √trupa, To injure, to hurt Pre त्रोपति । Per तुत्रोप । I Fut त्रोपिता Aorist अत्रोपीत् । Caus त्रोपयति । Desi तुत्रुपिषति । Inten तोत्रुप्यते ॥

434 √trumpa, To injure, to hurt Pre त्रुम्पति । Per तुत्रुम्प । I Fut त्रुम्पिता Bene त्रुप्यात् । Aorist अत्रुम्पीत् । Caus त्रुम्पयति । Aorist अतुत्रुम्पत् । Desi. तुत्रुम्पिषति Inten तोत्रुप्यते ॥

435 √tumpha, To injure, to hurt Pre तोफति । Per. तुतोफ । I Fut तोफिता । Imperative तोफतु । Imper अतोफत् । Pote तोफेत । Bene तुफ्यात् । Aorist अतोफीत् । Caus तोफयति । Desi तुतुफिषति । Inten तोतुफ्यते ॥

436 √trumpha, To injure, to hurt Pre तुम्फति । Per तुतुम्फ । I Fut तुम्फिता । Aorist अतुम्फीत् । Caus तुम्फयति । Desi तुतुम्फिषति । Inten तोतुम्फ्यते ॥

437 √trupha, To injure, to hurt Pre. त्रुफति । त्रोफति । Per तुत्रोफ । I Fut त्रोफिता । Aorist अत्रोफीत् । Caus त्रोफयति । Desi तुत्रुफिषति । Inten तोत्रुफ्यते

438 √trumpha, To injure, to hurt Pre त्रुम्फति । Per तुत्रुम्फ । I Fut त्रुम्फिता । Aorist अत्रुम्फीत् । Caus त्रुम्फयति । Desi तुत्रुम्फिषति । Inten तोत्रुम्फ्यते ॥

NOTE —The nasal in the above roots is not elided in the Perfect, because the affixes are here added to a root ending in a conjunct consonant, and so they are not कित् (I 2 5 S 2242) Therefore we have the forms तुतुम्प &c For the rule of elision of न (VI 4 24 S 415) applies to kit or nit affixes

In the Benedictive, the affixes being kit by III 4 104 S 2216, there is elision of the nasal (VI 4 24 S 415) Thus तुप्यात् from √ तुम्प ॥

When preceded by प्र the root तुम्प adds a sibilant in its beginning, because of the following *vârtika* to be found in the Paraskaradi class (VI. 1. 157 S 1071):—

Gana Vârtika —The augment सुट् is added to the root तुम्प when preceded by the preposition प्र provided the agent of the action is a cow. Thus प्रस्तुम्पति गौः ॥ (प्रस्तुम्पति इति पाठे तिप्यसौ सुट् Padamanjari)

Since the root is exhibited in the above Vârtika as तुम्पतौ with श्तिप्, therefore when this root is conjugated in यङ्लुक the sibilant is not added (VII. 2. 10 S 2246), Thus प्रतोतुम्पीति ॥

The remaining six roots तुप, तुम्प, &c are conjugated like तुप and तुम्प। Thus त्रोपति। तुम्पति। तोफति। तुम्फति। त्रोफति। त्रुम्फति॥

Here the first two roots (तुप and तुम्प) and the fifth and sixth roots (तुफ and तुम्फ) are without र r, the rest are with र॥ The first four (तुप, तुम्प, त्रुप and त्रुम्प) end with the first labial i e p प॥ The remaining four end with the second labial i. e. फ ph All the eight roots have उ i.e. तु or त्रु everywhere

पर्प ४३६, रफ ४४०, रफि ४४१, अर्ब ४४२, पर्ब ४४३, लर्ब ४४४, बर्ब ४४५, मर्ब ४४६, कर्ब ४४७ खर्ब ४४८, गर्ब ४४९, शर्ब ४५०, षर्ब ४५१, चर्ब ४५२, गतौ। आद्यः प्रथमान्तः। ततो द्वौ द्वितीयान्तौ। तत एकादश तृतीयान्ताः। द्वितीयतृतीयौ मुक्त्वा सर्वे रोपधाः। पर्पति। पपर्प। रफति। रम्फति। अर्बति। आनर्ब। पर्बति। लर्बति। बर्बति। पवर्गीयादिरयम्। मर्बति। कर्बति। खर्बति। गर्बति। शर्बति। षर्बति चर्बति॥

439 to 452 पर्प &c. to go

The first √parpa ends with the first labial प, the next two √raph and √raphi end with the second labial ph फ, the remaining eleven all end in the third labial ब॥ Except the second and third √raph and √raphi, all these roots have a penultimate r र॥

439 √Parpa, to go Pre पर्पति। Per पपर्प। I Fut पर्पिता। Aorist अपर्पीत् Caus. पर्पयति। Desi. पिपर्पिषति। Inten पापर्प्यते। Nouns —पर्प, पर्पिक.।

440 √Rapha, to go Pre रफति। Per. रराफ। I Fut रफिता। Caus रफयति Desi रिरफिषति। Inten रारफ्यते॥

441 √Raphi, to go Pre. रम्फति। Per ररम्फ। I Fut रम्फिता Bene रम्फ्यात्। Aorist अरम्फीत्। Caus. रम्फयति। Desi रिरम्फिषति। Inten रारम्फ्यते॥

442 √Arba, to go Pre अर्बति। Per आनर्ब। I Fut अर्बिता। Aorist आर्बीत्। Caus अर्बयति। Desi आर्बिबिषति॥

443 √Parba, to go Pre पर्बति। Per पपर्ब। I Fut पर्बिता। Aorist अपर्बीत्। Caus. पर्बयति। Desi पिपर्बिषति। Inten पापर्ब्यते॥

444 √Larba, to go Pre लर्बति। Per ललर्ब। I Fut लर्बिता। Aorist। अलर्बीत्। Caus. लर्बयति Desi लिलर्बिषति। Inten लालर्ब्यते।

445. √Barba, to go Pre. बर्बति Per बबर्ब. I Fut बर्बिता। Aorist अबर्बीत्। Caus बर्बयति। Desi बिबर्बिषति Inten, बाबर्ब्यते

446. √Marba, to go Pre. मर्बति। Per ममर्ब। I Fut. मर्बिता। Aorist अमर्बीत्। Caus. मर्बयति। Desi. मिमर्बिषति। Inten मामर्ब्यते॥

447. √Karba, to go. Pre. कर्बति। Per चकर्ब। I Fut कर्बिता। Aorist अकर्बीत्। Caus कर्बयति। Desi चिकर्बिषति Inten चाकर्ब्यते॥

448 √Kharba, to go Pre खर्बति। Per चखर्ब। I Fut खर्बिता। Aorist अखर्बीत्। Caus. खर्बयति Desi चिखर्बिषति। Inten चाखर्ब्यते।

449 √Garba, to go Pre गर्बति। Per जगर्ब। I Fut गर्बिता। Aorist अगर्बीत्। Caus गर्बयति। Desi जिगर्बिषति। Inten जागर्ब्यते॥

450 √Sharba, to go Pre शर्बति। Per शशर्ब। I Fut शर्बिता। Aorist अशर्बीत्। Caus. शर्बयति। Desi शिशर्बिषति। Inten शाशर्ब्यते

451 √ Sarba, to go Pre सर्वति। Per ससर्व। I Fut सर्विता। Aorist असर्वीत। Caus सर्वयति। Desi सिसर्विषति। Inten सासर्व्यते॥

452 √ Charba, to go Pre चर्वति। Per चचर्व। I Fut चर्विता। Aorist अचर्वीत। Caus चर्वयति। Desi चिचर्विषति। Inten चाचर्व्यते।

कुबि ४५३ आच्छादने। कुम्बति॥

453 √ Kubi, to cover, screen, clothe, conceal Pre कुम्बति। Per चुकुम्ब। I Fut कुम्बिता। Aorist अकुम्बीत। Caus कुम्बयति। Desi चुकुम्बिषति। Inten चोकुम्ब्यते। Noun कुम्बा 'a thick petticoat'

लुबि ४५४, तुबि ४५५, अर्दने। लुम्बति। तुम्बति॥

454 √ Lubi, to torment, harass Pre लुम्बति। Per लुलुम्ब। I Fut लुम्बिता। Aorist अलुम्बीत। Caus लुम्बयति। Desi लुलुम्बिषति। Inten. लोलुम्ब्यते। Noun अलाबु 'a gourd'

455 √ Tubi, to torment, harass Pre तुम्बति। Per तुतुम्ब। I Fut तुम्बिता Aorist अतुम्बीत। Caus तुम्बयति। Desi तुतुम्बिषति। Inten तोतुम्ब्यते। Noun तुम्बी॥

चुबि ४५६ वक्त्रसंयोगे। चुम्बति॥

456 √ Chubi, to kiss Pre चुम्बति। Per चुचुम्ब। I Fut चुम्बिता। Aorist अचुम्बीत। Caus चुम्बयति। Desi चुचुम्बिषति। Inten चोचुम्ब्यते॥

(The three roots √ lumb, √ tumb, and √ chumb are found in the Churâdi also)

षृभु ४५७ षृम्भु ४५८ हिंसार्थौ। सर्भति। ससर्भ। सर्भिता। सृम्भति। ससृम्भ। सृभ्यात्। षिभु षिम्भु इत्येके। सेभति। सिम्भति॥

457 √ Sribhu, 458 √ Shrimbhu, to injure According to Maitreya the roots are षिभु and षिम्भु also According to Tarangini, these are सिभु and सिम्भु also

457 √ Shribhu, Pre सर्भति। Per ससर्भ। I Fut सर्भिता। Caus सर्भयति। Aorist असर्भीत or असीसृभत। Desi सिसर्भिषति or सिसृभिषति According to Tarangini there is never ष। Inten सरीसृभ्यते। यङ् लुक्, सरीसृभीति or सरिसृभीति or सर्सृभीति or सरीसृब्धि or सरिसृब्धि or सर्सृब्धि Past. Part Pass सृब्धः। Ger सर्भित्वा or सृब्ध्वा। Adjective सृभ्यम्॥

457A √ षिभु, to injure Pre. सेभति। Per सिषेभ। I Fut. सेभिता। Aor असेभीत्। Caus सेभयति। Desi सिसेभिषति। Int सेसिभ्यते॥

458 √ Shrimbhu, Pre सृम्भति। Per ससृम्भ, ससृम्भतुः। I Fut. सृम्भिता। Ben. सृभ्यात्। Aor असृम्भीत। Caus सृम्भयति। Desi सिसृम्भिषति॥

458B √ षिम्भु। Pre सिम्भति। I Fut. सिम्भिता॥

शुभ ४५९, शुम्भ ४६० भासने। 'भाषने' इत्येके। 'हिंसायाम्' इत्यन्ये॥

459 √ Śubha, 460 √ śumbha 1 To speak 2 To shine, adorn 3 To injure Daiva and Maitreya give these two roots the sense of 'to injure', by reading śubha śumbha bhâshane cha But Svami reads it without cha This is the opinion of Atreya also Durga gives the meaning bhasane 'to speak, shine' So also Dhanapâla and Śâkatayana Gupta makes it begin with ष i e षुभ॥

Pre शोभति Per. शुशोभ। I Fut शोभिता। Nouns शुभः। auspicious' शुभ्रम्। 'white' (Un II 13)

460 √ Śumbha, to speak, to shine. Pre. शुम्भति। Per. शुशुम्भ I Fut. शुम्भिता। Here end the Gupadi roots

अथानुनासिकान्ताः । तत्र कम्यन्ता अनुदात्तेतो दश ॥

घिणि ४६१, घुणि ४६२, घृणि ४६३ ग्रहणे । नुम् । ष्टुत्वम् । घिण्णते । जिघिण्णे । घुण्णते । जुघुण्णे । घृण्णते । जघृण्णे ॥

Now we give the roots whose final is a nasal Of these the ten ending with √kami are Anudattet

461 √Ghini, to take, to receive Pre घिण्णते । Per जिघिण्णे । I Fut - घिण्णिता । II Fut घिण्णिष्यते । Impera घिण्णताम् । Imper अघिण्णत । Pot घिण्णेत । Bene घिण्णिषीष्ट । Aor अघिण्णिष्ट । Con अघिण्णिष्यत । Caus घिण्णयति । Aor अजी- घिण्णत । Desi जिघिण्णिषते । Intens जेघिण्ण्यते । यङ लुक, जेघिण्णीति । जेघिण्ट । Imperfect अजेघिन् । Ger घिण्णित्वा ॥

462 √Ghuni, to take, to receive Pre घुण्णते Per जुघुण्णे ॥

463 √Ghrini, to take, to receive to seize । Pre घृण्णते । Per जघृण्णे । Inten जरिघृण्ण्यते । यङ लुक । जरीघृण्णीति or जर्घृण्णीति Imper अजर्घन् ॥

घुण ४६४, घूर्ण ४६५, भ्रमणे । घोणते । घूर्णते । इमौ तुदादौ परस्मैपदिनौ ॥

464. √Ghuna, 465 ghurna, to roll, stagger, reel

464 √Ghuna, Pre घोणते । Per, जुघुणे । I Fut घोणिता । Caus घोणयते । Aorist अजूघुणत । Desi जुघुणिषते or जुघोणिषते । Intens जोघुण्यते । यङ लुक जोघुणीति or जोघुणिट । Dual जोघुणट । Noun घोणा Ger घुणित्वा or घोणित्वा ॥

465 √Ghurna, to roll &c These two roots √Ghuna and √Ghurna are Parasmaipadi also in the Tudâdi class

Pre घूर्णते । The Imperfect in yan luk is अजोघूर्ण (VIII 2 24 S 280)

पण ४६६ व्यवहारे,स्तुतौ च। पन ४६७, च। स्तुतावित्येव सबध्यते पृथङ्निर्देशात्। पनिसाहचर्यात्पणेरपि स्तुतावेवायप्रत्यय.। व्यवहारे तु पणते । पेणे । पणितेत्यादि। स्तुतावनुबन्धस्यकेवले चरितार्थत्वादायप्रत्ययान्तान्नात्मनेपदम् । पणा- यति । पणाया चकार । पेणे पणायितासि । पणितासे । पणाय्यात् । पणिषीष्ट । पनायति । पनाया चकार । पेने ॥

466 √पण and 467 √पन ॥

The first root means 'to transact business' 'to buy' as well as 'to praise' The second root पन means only 'to praise' The च draws in the anuvritti of स्तुतौ only and not that of व्यवहारे because it has been exhibited separately and not as पण, पन व्यवहारे स्तुतौ च ॥

These two roots take आय by III 1 28 S. 2303, but पण must then mean 'to praise' only, for it has been read along with पन in that sutra But when पण means 'to deal or barter &c' the form is पणति । Per पेणे । First Fut पणिता ॥

The anudâtta indicatory final अ in पण and पन finds its scope only when the roots mean 'to praise,' therefore when the roots take the affix आय, they will be Parasmaipadi and not âtmanepadi As पणायति । Per पणायाचकार । पेणे । First Future पणायितास or पणितासे । Ben पणाय्यात or पणिषीष्ट ॥

466 √ Pana, "To transact business, to buy," (? "To praise ") The following conjugation is in the sense of transacting business only

Pre पणते । Per पेणे । I Fut पणिता । II Fut पणिष्यते । Imperative पणताम् । Imper अपणत । Pote पणेत । Bene पणिषीष्ट । Aorist अपणिष्ट । Condi अपणिष्यत । Caus पाणयति । Aorist अपीपणत् । Des पिपणिषते । Inten पम्पण्यते । Yan luk पम्पणीति or पम्पण्टि, Dual, पम्पण्टः । Imperfect अपम्पन् । Past Part Pass पणितम् । Adjective, पण्यम् । पाणम् । Nouns, पण 'trade' पणि 'a trader' वणिक् (Un II, 70). विपणि पण्यम् ॥

466 A √ Pana, to praise In this sense आय is added and the conjugation is then Parasmaipadi When आय is not added, then the forms are as given before

Pre पणायति । As पणायति राजानम् 'He praises the king.' Per. पणायां चकार I Fut पणायिता । पणायिताास्मि or पणितास्मि । Pote पणाय्यात् । Bene पणाय्यात ॥

467 √ Pana, to praise. Pre पनायति । Per पनायां चकार or पेने । Noun पनसः ॥

भाम ४६८ क्रोधे । भामते । बभामे ॥

468 √ Bhama, to be angry Pre भामते । Per बभामे । I Fut भामिता Des. बिभामिषते । Inten 3 S बाभामीति 1st S बाभाम्मि । 1 D बाभाम्वः । 1 Pl बाभाम्मः । Aorist अबाभान् । Nouns भान् भामिनी ॥

क्षमूष् ४६९ सहने । क्षमते । चक्षमे । चक्षमिषे । चक्षंसे । चक्षमिध्वे । चक्षन्ध्वे । चक्षमिवहे ॥

469 √ क्षमूष् सहने to endure, to suffer The indicatory long ऊ makes इट् optionally unit (VII 2 44 and Lo S 2279 and 3045) the ष् is for feminine अङ् (III 3 104 S 3281)

Thus the Present is क्षमते । The Perfect is 3. S चक्षमे । 2. S. चक्षमिषे or चक्षंसे, 2 P चक्षमिध्वे or चक्षन्ध्वे ॥

In the First Person, the सेट् form is चक्षमिवहे । But in the anit form, the म will be changed to न् by the following sutra

२३०९ । म्वोश्च । ८ । २ । ६५ ॥

मान्तस्य धातोर्मस्य नकारादेशः स्यान्मकारे वकारे च परे । जगन्म । चक्षमिवहे चक्षण्वहे । चक्षमिमहे चक्षण्महे । क्षमिता-क्षन्ता । क्षमिष्यते-क्षंस्यते । क्षमेत । क्षमिषीष्ट-क्षंसीष्ट । अक्षमिष्ट-अक्षंस्त

2309 न is substituted for the म of a root before the affixes beginning with म and व ॥

NOTE — As जगन्म, जगन्व the Imperfect of गम, as in the sentence जगन्म वयम् यात् The अट् is elided as a Vedic diversity So also जगन्वान् with क्वसु, the augment is not added by the option allowed, owing to VII 1. 68 This sutra applies those cases where the म is not at the end of a word, as it was in the last sutra.

Thus from the root क्षमूष् we have in the perfect 1st person dual चक्षमिवहे But when the intermediate इट् is not added, then the म् is changed to न् । then to ण ॥

As चक्षमिवहे or चक्षण्वहे । so also in the plural, चक्षमिमहे or चक्षण्महे ॥

469 A √ Kshamush, to endure to suffer Pre क्षमते । Per. चक्षमे । I क्षमिता or क्षमिता । II Fut. क्षमिष्यते or क्षंस्यते or क्षामिष्यते । Imperative क्षमत

Imperf अचमत । Pote. चमेत । Bene चमिषीष्ट or चमीष्ट or चामिषीष्ट । Aorist अचमिष्ट or अचम्स । Condi अचमिष्यत् or अच स्यत् । Pass चम्यते । Aorist अचमि or अचामि । अचिचमत् । Caus. चमयति । Aorist (VI 4 92 S 2568) I F चमयिता । Ben. चमयिषीष्ट । Desi चिचमिषते or चिचसते । Inten चचम्यते । Yan luk चचमीति or चचन्ति। The nasal is added to the reduplicate by VII 4 85 S 2613 Aorist अचचमीत । Past Part, Pass. चान्त । Ger चमित्वा or चान्त्वा । Infini चमितुम or चंतुम । Nouns चम । F. चमा, चमक ॥

470 कमु कान्तौ । The word Kanti here means 'desire' The root therefore means 'to desire, long for, wish' The following sutra applies to its conjugation,

२३१० । कमेर्णिङ् । ३ । १ । ३० ॥

स्वार्थे । ङित्वात्तङ् । कामयते ॥

2310 The affix णिङ् comes without changing the sense after the root कम 'to desire'

The ण indicates *vriddhi* (VII 2 115) and ङ shows that the root takes the affixes of the Atmanepada, as, कामयते 'he desires', so also कामयेते and कामयन्ते ॥

The Perfect is formed periphrastically by आम which being an ardhadhâtuka affix required the elision of णि of the root by VI 4 51 S 2313 But the following sûtra prevents the elision

२३११ । अयामन्ताल्वाय्येत्न्विष्णुषु । ६ । ४ । ५५ ॥

'आम' 'अन्त' 'आलु' 'आय्य' 'इत्नु' 'इष्णु' एषु णेरयादेशः स्यात । वक्ष्यमाणलोपापवादः कामया चक्रे । 'आयादय आर्धधातुके वा' (२३०५) । चकमे । कामयिता-कमिता । कामयिष्यते-कमिष्यते ॥

2311 अय is substituted for the इ of णि, before the affixes आम्, अन्त, आलु, आय्य, इत्नु, and इष्णु ॥

Note —Thus कारया चकार, हारया चकार, गण्डयन्त, मण्डयन्त (formed by the Unadi affix झच्, झ = अन्त, added to the roots गड and मड) आलु । स्पृहयालु । आय्य, स्पृहयाय्य, गृहयाय्य । इत्नु —स्तनयित्नु । इष्णु —पोषयिष्णु. ॥

NOTE.—This sûtra could have been well dispensed with for the इ of णि would take guna ए which will be changed to अय् by the rules of Sandhi, before these affixes The substitution of अय for इ is for the sake of the subsequent sutra VI 4 56 S. 3336 however, because there इ could not be changed to अय by any sandhi rules

The णि is always changed to आम, therefore the अय substitution of the present sutra would have been redundant, but it is taught here in order to supersede the elision declared here after in VI 4 51 S. 2313 Thus कामया चक्रे ॥

The addition of आम being optional (III. 1 31. S 2305) we have the alternative form चकमे also

the Future forms are —कामयिता or कमिता ॥ कामयिष्यते or कमिष्यते ॥

In forming the Aorist, the following sûtra applies

२३१२ । णिश्रिद्रुस्रुभ्यः कर्तरि चङ् । ३ । १ । ४८ ॥

ण्यन्तात् श्र्यादिभ्यश्च च्लेश्चङ् स्यात्कर्त्रर्थे लुङि परे । 'अकाम इ' 'अत' इति स्थिते ॥

2312. After a root which ends in णि (III 1 20, 21, 44, &c) and after the verb श्रि 'to service,' द्रु 'to run,' and स्रु to drop, चङ् is the substitute of च्लि, when लुङ् follows signifying an agent

NOTE —The ङ prevents *guna* and *vriddhi* and च is to distinguish it from अङ् When चङ् is added there is reduplication (VI 1 11) The usual terminations of the Imperfect are employed after the root, when चङ् is used, as अचीकरत 'he caused to make', अशिश्रियत् he served are went', अदुद्रुवत 'he ran असुस्रुवत 'it flowed' This form is not used in Passive, as, अकारयिषाताम् । Thus अकार+इ+अत ॥

Now applies the following sûtra, by which the इ (णि) is elided

२३१३ । णेरनिटि । ६ । ४ । ५१ ॥

अनिडादावार्धधातुके परे णेर्लोपः स्यात्। परत्वात् 'एरनेकाचः–' (२७२) इति यणि प्राप्ते । + यण्लोपावियङ्यण्गुणवृद्धिदीर्घेभ्यः पूर्वविप्रतिषेधेन + इति वार्त्तिकम् । णिलोपस्य तु चायते चाक्रिरित्यादि णिजन्तमवकाशः इति भावः । वस्तुतस्तु 'अनिटि' इतिवचनसामर्थ्यादार्धधातुकमात्रमस्य विषयः । तथा चेयङादेरपवादः यथायम । इयङ् । अततक्षत । यण् । आटिटत । गुण । कारणा । वृद्धि । कारक । दीर्घ । कार्यते ॥

2313 The इ of the verbal stem formed with the affix णि, is elided before an ârdhadhâtuka affix which does not take the augment इट ॥

NOTE – This debars इयङ् the semi vowel य, the guna, Vriddhi and the long substitutions Thus अततक्षत, आरक्षत् आशिशत, आटिटत, कारणा, हारणा कारक, हारक, कार्यते, हार्यते and ज्ञीप्सति (see VII 4 1 for the shortening of the stem of the Aorists in these) Why do we say 'not having the augment इट ? Observe कारयिता and हारयिता ॥

The sutra VI 4 82 S 272 (a semi vowel is substituted for the final इ or ई of a root before a vowel beginning affix &c) being subsequent in order of Ashtâdhyâyi would debar the present sûtra and prevent the elision of इ and cause य to be substituted instead This however is prevented by the following

Vârtika: The rule ordaining the elision of णि (S 2313) and that teaching the elision of अ (VI. 4 48 S 2308) take effect even to the supersession of the *subsequent* rules ordaining इयङ् (VI 4 78 S 2290), or semi vowel य (VI 4 82 S 272), or guna, (VII 3 84 S 2168 &c) or vriddhi, (VII 2 115 S 254), or lengthening.

NOTE –The elision of अ supersedes only the two rules of vriddhi, lengthening and not the others The elision of इ (णि) supersedes *all* the above *five* rules of iyan, yan, guna, vriddhi and lengthening

Q There is no necessity for this vartika with regard to णि for if the five rules mentioned above were not to be superseded by णि elision, then this rule will find no scope anywhere And as scope must be given to every rule, the present sutra inferentialy and *ex necessitate* supersedes the above rules

Ans The vartika is not unnecessary. The णि elision finds its unrestricted scope before the ârdhadhâtuka affixes like णिच् (III 3. 174 Si 3313) Thus from

पाचयति we have पाचिः, from √पाचयति, पाचिष्ट. । The intermediate इट् is prevented here by VII 2 9 S 3163 Hence if this vartika were not taught, the णि would be elided only before the ârdhadhâtuka ant affix क्तिच् and no where else

As a matter of fact, the force of the word अनिटि in the sûtra is that the rule of the elision of णि applies to *all* ardhadhatuka affixes and not only to a single affix *ktich*

Note.—Had the present sûtra not superseded इयङ् &c, then it would have been more proper to draft it as णौ only without the word अनिटि । For the sûtra णौ with the anuvritti of आर्धधातुके read into it, would apply to the affix क्तिच्, only after the rules इयङ्, यण् &c had restricted its scope So there would be no necessity of adding अनिटि । The very fact that the word अनिटि is added shows that the sûtra has for its scope *all* ardhadhâtuka affixes, and therefore it is an exception by anticipation to the rules of iyan &c

Thus इयङ् is superseded in अततक्षत । It is चङ् Aorist There is no scope of Guna here, as चङ् is ङित् and यण् of sûtra VI 4 82 S 272 has also no scope, as the इ (णि) in ताक्षि is preceded by a conjunct consonant क्ष । Therefore इयङ् is the only rule left that would have applied to this णि । The present vârtika debars इयङ् but causes the elision of इ ॥

Similarly यण् (semivowel) substitution is superseded in आटिटत् । Guna is superseded in कारणा and vriddhi in कारकः and lengthening in कार्यते ॥

Thus अकाम+इ+अ+त = अकाम+o+अ+त । Now applies the following

२३१४ । णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः । ७ । ४ । १ ॥

चङ्परे णौ यदङ्गं तस्योपधाया ह्रस्वः स्यात् ॥

2314 A short is substituted for the vowel, standing in a penultimate position, in the णि formed stem, when the affix चङ् (sign of the Reduplicate Aorist) follows

Thus अकाम्+इ+अ+त=अकाम्+अ+त (VI 4 51 S 2313)=अकम्+अ+त (VII 4 1. S 2314)

Now applies the following sûtra which causes reduplication

२३१५ । चङि । ६ । १ । ११ ॥

चङि परेऽनभ्यासधात्ववयवस्यैकाचः प्रथमस्य द्वे स्तोऽजादेस्तु द्वितीयस्य ॥

2315 Of a non-reduplicate root there is reduplication when the affix चङ् of the Aorist follows

Dr Ballantyne translates it thus.-"When चङ् follows, there are two in the room of the first portion,' containing a single vowel, of an unreduplicated root but the reduplication is of the second portion of a root that begins with a vowel"

The first syllable is reduplicated if the first portion of the root begins with a consonant, the second syllable is reduplicated if the first portion begins with a vowel

Thus अकम्+अ+त = अचकम्+अ+त ॥

Now applies the following atidesa sûtra

२३१६ । सन्वल्लघुनि चङ्परेऽनग्लोपे । ७ । ४ । ९३ ॥

'चङ्परे' इति बहुव्रीहि । स च 'अङ्गस्य' इति च द्वयमप्यावर्तते । अङ्गसंज्ञानिमित्त यच्चङ्पर

णिरिति यावत् तत्पर यल्लघु तत्परो योऽङ्गस्याभ्यासस्तस्य सनीव कार्यं स्यादग्लोपेऽसति । अथवा 'अङ्गस्य' इति नावर्तते । चङ्परे णौ यदङ्गं तस्य योऽभ्यासो लघुपरस्तस्येत्यादि प्राग्वत् ॥

2316 In the reduplicated Aorist of the णि—stems, the reduplicate adapts itself to that of the Desiderative, when the vowel of the root is light, and the root has not lost its end-vowel before the णि affix

The word चङ्परे is a Bahuvrihi compound and therefore it means णि ॥ This word णि so qualified, as well as the word अङ्गस्य should both be twice employed in this sutra, in order to give the full meaning We explain therefore the sutra thus —"That णि which is followed by that affix चङ्, which gives the designation of अङ्ग to the root"—this is one portion The next part is—"a short vowel which follows such णि, and the abhyâsa of the anga which follows such short vowel—of that abhyasa, the operations are like those of the Desiderative, before the णि, when no अक् vowel is elided"

Or the word अङ्गस्य is not repeated Then the sútra would mean "that anga which stands before that णि which is followed by चङ्—the abhyâsa of such an anga, when followed by a short vowel,—on that abhyasa, the operations are like those of the Desiderative &c

NOTE.—Dr Ballantyne has translated this sutra as follows —Let the effect be like as if सन् (III 1 7 S 2608) had followed, on the reduplicate, if followed by a light vowel of an inflective base to which णि followed by चङ् is affixed—provided there is not the elision of any letter in the pratyahâra अक् occasioned by the affixing of णि (as, for example under the provisions of VI 4 48 S 2308)

NOTE •— The words of this sutra require a little detailed explanation The word सन्वत् means "like unto सन् or Desiderative", i e as the Desiderative is treated, so should the चङ् Aorist of the णि stems The words लघुनि and चङ्परे are both in the Locative case, but not in apposition with each other, but refer to different objects लघुनि means 'when a light vowel follows,' namely that reduplicate which is followed by the light root vowel The operations to be performed on such a reduplicate, in the चङ् Aorist after the णि, are the same, as on the reduplicate of the Desiderative अन् अक् लोपे "provided that a simple vowel of the Pratyâhara अक् has not been elided" We read the word णि into this sutra, because there can be no other root which will form चङ् Aorist णि stems (,m such Aorist (III 1 48), as well as the simple roots श्रि, द्रु and स्रु । The words चङ्परे is a Bahuvrihi and qualifies the word अङ्ग understood that *stem* which is followed by चङ्, therefore, it refers to the णि *stem*, and not to the simple roots śri, dru and sru. The *light* vowel, therefore, refers to the light vowel of the णि-*stem* before चङ् ॥

The word अनग्लोपे is in apposition with चङ्परे । Thus कम्+णिङ् (III 1 30). =कामि+चङ्+अत् (III 1 48). = कामि+अत् (VI 4 51) = ककम+अत् (VII. 4. 1) = चकमत्+अत् (VI 1 11) Then applies the next sutra

NOTE —Thus VII 4. 79 teaches the substitution of इ for अ in the reduplicate of the Desiderative. The same substitution will take place in the reduplicate of the Aorist as अचीकरत्, अपीपचत् । Thus by VII 4 80, इ is substituted for

the उ of the reduplicate in the Desiderative, the same will be the case in the reduplicate of the Aorist, as अपीपवत and अलीलवत्, and अजीजवत् । Thus by VII 4 81, इ is optionally substituted for उ in the Desiderative reduplicate of स्रु &c, the same will hold good in the Aorist reduplicate, as असिस्रवत or असुस्रवत, अशिश्रवत or अशुश्रवत्, अदिद्रवत् or अदुद्रवत, अपिप्रवत or अपुप्रवत, अपिप्लवत or अपुप्लवत, अचिच्यवत् or अचुच्यवत् । Why do we say 'having a light vowel'? Observe अततक्षत, अररक्षत, अजजागरत ॥

By sûtra III 1 48 S 2312 the roots श्रि, द्रु, and स्रु also form चङ् aorist The sanvat bhâva however does not take place with regard to these roots because these roots do not get the designation of अङ्ग before चङ् । The rule is therefore confined to णि roots, for these are the roots which get the designation अङ्ग before the affix चङ् । Moreover the reduplicate must be that of the अङ्ग, which can be of णि roots only

२३१७ । सन्यतः । ७ । ४ । ७९ ॥

अभ्यासस्य त इकारः स्यात्सनि ॥

2317. इ is substituted for the final short अ of the reduplicate in the Desiderative

NOTE—As पिपक्षति, यियक्षति, (VIII 2 36, 41) तिष्ठासति, पिपासति ॥ Why do we say in the Desiderative? Observe पपाच ॥ Why do we say "for the अ"? Observe लुलूषति ॥ Why do we say 'short अ'? Observe पापचिषते the Desiderative of the Intensive पापच्यते ॥

Therefore अचकम + अत = अचिकम + अत, because चङ् is considered like सन् ॥

Now applies the following

२३१८ । दीर्घो लघोः । ७ । ४ । ९४ ॥

लघोरभ्यासस्य दीर्घः स्यात्सन्वद्भावविषये । अचीकमत । णिङभावपक्षे ॥

* कमेश्च्लेश्चङ् वक्तव्यः * । णेरभावान्न दीर्घसन्वद्भावौ । अचकमत ॥

स ह्यायाः कार्यकालत्वादङ्ग यत्र द्विरुच्यते ।
तत्रैव दीर्घः सन्वच्च नानेकाज्विति माधवः ॥ १ ॥
चकास्त्यर्थापयत्यूर्णोत्यादौ नाङ्गं द्विरुच्यते ।
किं त्वस्यावयवः कश्चित्तस्मादेकाज्विति द्वयम् ॥ २ ॥
वस्तुतोऽङ्गस्यावयवो योऽभ्यास इति वर्णनात् ।
ऊर्णौ दीर्घोऽर्थापयतौ द्वयं स्यादिति मन्महे ॥ ३ ॥
चकास्तौ तूभयमिदं न स्यात्स्याच्च व्यवस्थया ।
णौर्विशेष्य स निर्दिष्टं लघुनीत्यङ्गमेव वा ॥ ४ ॥
इति व्याख्याविकल्पस्य कैयटेनैव वर्णनात् ।
णेरग्लोपेऽपि स ग्रन्थस्त्वगितामपि सिद्धये ॥ ५ ॥

2318. In the reduplicative syllable, a prosodially short vowel is lengthened in the Reduplicated Aorist of the णि-stem when the vowel of the root is light, and the root has not lost its end-vowel before the Causative णि ॥

Therefore अचिकम्+अत=अचीकमत ॥

The affix णिङ् being optional, when it is not added, then applies the following vârtika —"The aorist of √Kam is formed by चङ् even when it does not take णिङ्" As there is absence of णि, so we have neither lengthening nor sanvadbhâva Thus अचकमत ॥

NOTE —In Grammar there are two opinions as regards rules of definition (संज्ञा), one is expressed by the maxim कार्यकालं संज्ञापरिभाषं and the other by यथोद्देशं संज्ञापरिभाषम् ॥ The first means that a rule defining a term (*i e* a saṃjñā rule) or giving a maxim of interpretation (paribhāshā) manifests itself at the *time* of application Whenever an occasion arises to apply such rule it appears there anew The other means that the saṃjñās and paribhāshas remain where they have been originally taught, and do not appear anew each time when a particular operation is to be performed They exert their influence from the place where they are, and do not require to be recited afresh each time that an operation is to be performed

Now the abhyâsa is defined in the sutra पूर्वोऽभ्यासः (VI I 4 S 2178) and the word abhyâsa occurs in the sûtra 2316 In both views of the function of a definition, the sutras पूर्वोऽभ्यासः and सन्वल्लघुनि &c will become one sentence But in the first view of kâryakâla paksha the one sentence will be of different *padas* or words, in the second view the one sentence will be of different *sentences* Madhava favours the view of kâryakâla paksha with regard to the sûtra 2316: which opinion the author has summarised in the following two verses :—

Verse I "According to Mâdhava, the rules of lengthening (2318) and sanvadbhâva (2316) apply there only where the kâryakâla function of a rule of definition being taken as valid, the anga or inflective base is reduplicated and not where there are many-syllabled stems"

NOTE:—The sense is that in the sutras 2316 and 2318 there is the anuvritti of the words angasya and abhyâsasya. Here the designation of abhyâsa (reduplicate) will be given to the *first* portion of the doubled *aṅga*. Therefore the lengthening (2318) and sanvad bhâva (2316) will take place in that abhyâsa only which is the abhyâsa of an anga—that is where an anga has been reiterated, there the first portion will get the designation of abhyâsa for the purposes of the application of 2316 and 2318 As अबीभरत् and अपीपचत् ॥

Verse. 2 "But in the roots √चकासि, √अर्थापयति and √ऊर्णोति &c there is no reduplication of an anga but only a *portion* of an anga is reduplicated Therefore the two rules 2316 and 2318 are confined to monosyllabic roots"

NOTE:—Thus we have अचचकासत, आर्तिथपत् and और्णुनवत् without the application of S. 2316 and 2318 Here the whole anga chakas &c has not been reduplicated, but only a part of it, namely the first consonant in the case of chakās and the second consonant in the case of vowel beginning roots.

The result is that it is only in monosyllabic roots that the *whole* of aṅga is reduplicated, and not only a part of it (for there can be no such part), and consequently the dîrgha and sanvadbhâva apply to monosyllabic roots. More over, in this view (kâryakâla paksha), the word ekâchah in the sûtra ekâcho dve prathamasya (VI. 1 1 S. 2175), qualifies the word angasya understood therein

Obj Let it be so, that the dîrgha and sanvadbhâva rules apply to the reduplicate of monosyllabic roots only Then stretching this argument further the other rules that apply to reduplicates will also be restricted in their scope

such as the rules of shortening (VII 4 59 S 2180), retention of first consonant (VII 4 60 S 2179) and substitution of a palatal (VII 4. 62 S 2245), &c and these will not apply to polysyllabic roots

Verses 3and 4 As a matter of fact, if we explained the sûtra by saying angasya avayavo yo' bhyâsa—'the reduplicate which is a portion of an anga'—then we opine that there must be lengthening in the case of √ûrnu, and both (lengthening and sanvad bhâva) in the case of √arthîpayati while in the case of √chakâs none of these two will apply, or if they apply, it would be under restrictions They will not apply when laghuni is qualified by णि by being in proximity to it, but will apply when anga is so qualified

Note : Thus instead of और्णुनवत we would get और्णूनवत् । The sanvadbhâva is inappropriate here, for when नु is doubled, there is no अ in the reduplicate and so there can be no change of अ to इ ॥

The root अर्थयिय is derived from अर्थ, in the sense of अर्थमाचष्टे । The आ and पुक् augments are added before णिच । Here both the dirgha and sanvad bhâva will apply, and we should get the form आर्तिथपत् instead of आर्तथपत । In the case of the root √अर्थ (उपयाच्ञायाम), of the churâdi class, the aorist is आर्तथपत neither the dirgha nor sanvad bhava apply there

In the root chakâs both will not apply or will apply with qualifications If we explain the sutra by saying chan pare nau yal laghu—'the reduplicate, if followed by a light vowel, in the case of a root to which णि followed by चङ is affixed'—then there will be no application of these two rules But if we explain the sutra by chanpare nau yad angam 'the reduplicate of an inflective base to which ni followed by chan is affixed'—then these two rules will apply to chakâs Thus in the first case we have अचचकासत्, in the second अचीचकासत् ॥

Verse 5 Because Kaiyyata alone has given these two alternative explanations, the rules become applicable even where an ak vowel of णि is elided so as to make them applicable to agit roots also

Note There are two conflicting views, one of Haradatta and another of Kaiyyata They can be harmonised by giving them different scopes

कमु ४७० कान्तौ । कामिरिच्छा ॥

470 √Kamu, to desire Pre कामयते । Per कामयाञ्चक्रे । I Fut कामयिता । II Fut कामयिष्यते । Imperative कामयताम् । Imp अकामयत । Pote कामयेत । Bene कामयिषीष्ट । Aorist अचीकमत । Caus कामयति । Here the first णि is elided by VI 4 51 S 2313 Desi चिकामयिषते । Ger कामयित्वा । Noun कामना ॥

470 A. √Kamu, without णि before ardhadhâtukas Pre कामयते । Per चकमे । I Fut कमिता । II Fut कमिष्यते । Bene कमिषीष्ट । Aorist अचकमत । Caus कामयति (Vriddhi by न कम्यमिचमाम्) Desi चिकमिषते । Inten चङ्कम्यते । There is no yan luk form. See √गुपू । Past Part Pass कान्त Ger कमित्वा or कान्त्वा । The उ makes इट् optional Nouns कामुक (III 2 154 S 3134) कम्र (III. 2 167 S 3147) कमन । कंसः (Un III. 62)

Here end the anudâttet roots ending in a nasal

Now the thirty roots upto √क्रमि inclusive are Parasmaipadi

अथ क्रम्यन्तास्त्रिंशत्परस्मैपदिनः ॥

अण ४७१, रण ४७२, वण ४७३, भण ४७४, मण ४७५, कण ४७६, क्वण ४७७, व्रण ४७८, भ्रण ४७९, ध्वण ४८०, धण ४८१ शब्दार्थाः । अणति । रणति । वणति । वकारादित्वाभ्यासलोपौ न । ववणतुः । ववणिथ । धणिः केशिष्ठते । धणति ॥

471 √Aṇa, to sound Pre अणति । Per. आण । I Fut अणिता । Caus आणयति । Aorist आ+अणिणत् । Desi अणिणिषति । Nouns अणु. 'small,' 'a kind of grain' अण्ड (Un I 114) अड्डु or आड्डु 'a boat'

472 √Raṇa, to sound Pre रणति । Per रराण । I Fut रणिता । Aorist अरणीत् or अराणीत् । Caus रणयति Aorist अरीरणत् or अररणत् । Desi रिरणिषति । Inten रंरण्यते । Yan luk रंरणीति or रंरण्टि । D ररणट. । Past Part Pass रणित or रण्ण । Nouns रणन 'sound,' 'noise,' रणः 'War,' 'sacrifice,' रणरणक 'anxiety'

473 √Vaṇa, to sound. Pre वणति । Per ववाण । The rule VI 4 126 S 2263 does not apply, because the root begins with व, and so there is no ए nor elision of the reduplicate ववणतु: ववणिथ । Nouns वाण । वाणी । वाणिनी 'a clever woman' वण्ड 'an ox without a tail'

474 √Bhaṇa, to sound Pre भणति । Per. बभाण । I Fut भणिता । Nouns भाणः । भणितिः । भण्ड । भाण्ड ॥

475 √Maṇa to sound; murmur Pre मणति । Per ममाण । मेणतुः । I Fut. मणिता । Nouns मणितम । मणि । मणिवक । मण्ड ॥

476 √Kaṇa, to sound Pre कणति । Per चकाण । I Fut. कणिता । Nouns कण । कणिका । कण्ठः (Un I 103)

477 √Kvaṇa, to sound, jingle, tinkle, hum, warble, sing Pre. क्वणति । Per चक्वाण । I Fut क्वणिता । Nouns क्वाणः । क्वणः 'harp' क्वणान्तः (Un III 76) 'grain a sacrificial accessory' क्वणपम् (Un III 143)

478 √Vraṇa, to sound. In some texts it is √brana with a labial B. Pre व्रणति । Per वव्राण । I Fut व्रणिता ॥

479 √Bhraṇa to sound Pre. भ्रणति । Per बभ्राण । I Fut. भ्रणिता ॥

480. √Dhvaṇa, to sound. Pre ध्वणति । Per. दध्वाण । I Fut ध्वणिता ॥

481. √Dhaṇa, to sound According to Mādhavīya, the Sammatā gives √dhraṇa Some read √ dhaṇa. Pre धणति ॥

ओणृ ४८२ अपनयने । ओणति । ओणाञ्चकार ॥

482 √Oṇṛ, to remove, take or drag along Pre. ओणति । Per ओणाञ्चकार । I Fut. ओणिता । Caus. ओणयति । Aorist मा भवानौणिणत् । Desi. ओणिणिषति । Nouns अवाणम् । N s अवाणः 'a thief' (III. 2. 75 S. 2980, VI. 4. 41 S. 2982) fem. अवाणरी (IV 1 7 S 456).

शोणृ ४८३ वर्णगत्योः । शोणति । शुशोण ॥

483. √Śoṇṛ, to go, move, to become red. Pre. शोणति । Per. शुशोण । I Fut शोणिता । Caus शोणयति । Aorist अशुशोणत् । Desi. शुशोणिषति । Inten. शोशोण्यते । Yan luk शोशोण्टि । Nouns शोणः । शोणि । शोणा (IV. 1 43 S. 501).

श्रोणृ ४८४ संघाते । श्रोणति ॥

484 √Śroṇṛ, to collect Pre. श्रोणति । Nouns श्रोणिः । श्रोणी । श्रोणा a star,

श्लोणृ ४८५ च । शोणादयस्त्रयोऽमी तालव्यादयः ॥

485 √Slonṛi, to collect Pre श्लोणति । The three roots śonṛī, śroṇṛi and ślonṛi begin with a palatal sibilant

पैणृ ४८६ गतिप्रेरणश्लेषणेषु । प्रैणृ इति क्वचित्पठ्यते । पिपैण ॥

486 √Paiṇṛi, to go, 2 to send 3 to embrace, adhere (?) Some read it as √ Praiṇṛi, others as √ laiṇṛi Pre पैणति ॥

486 A √Praiṇṛi, to go, approach, send, embrace Per पिप्रैण ।

486 B √Laiṇṛi, to go' approach, send, embrace

ध्रण ४८७ शब्दे । उपदेशे नान्तोऽयम् । रषाभ्याम्—(२३५) इति णत्वम् । ध्रणति । णोपदेशफलं यङ्लुकि । दंध्रन्ति । बण इत्यपि केचित् । बेणतुः, बेणिथ ॥

487 √Dhraṇa, *to sound* This root has a न as its final in the upadeśa, *i e*, originally it is ध्रन, the न is changed to ण by VIII 4 1 S 235 The result of the root being न ending originally appears in yan luk, where this न is changed to anusvâra This anusvâra is then changed to न् before त, as दंध्रन्ति । Of course, it must be remembered that न changed to ण by VIII 4 1 S 235 is considered asiddha (VIII 2 1 S 12) for the purposes of VIII 3 24 S 123 or anusvâra change As दंध्रन्ति । Had it been ण् originally VIII 3 24 S 123 would not have applied, and the form would have been दंध्रण्टि । The nasal in the reduplicate is by VII 4 85 S 2643 Pre ध्रणति ।

487 A √Baṇa, to sound Pre बणति । Per, बबाण, बेणतु, बेणु, बेणिथ । According to Mâdhava, वण, भण and घण are also read here in some lists According to Maitreya, भण is found in Daṇḍaka, and घण in Sanmatâ

487 B. √Vaṇa, to sound Pre वणति । Per ववाण । ववणतु ॥

कनी ४८८ दीप्तिकान्तिगतिषु । चकान ॥

488 √Kanī, to shine, 2 to love, wish, 3 to go, Pre कनति । Per चकान । I Fut, कनिता । *Nouns* कन्या । कानीन । कनकम ॥

ष्टन ४८९, वन ४९० शब्दे । स्तनति । वनति ॥

489 √Shtana, to sound Pre स्तनति । Per तस्तान । I Fut स्तनिता । Caus. स्तनयति । Aorist अतिष्टनत् । Desi तिस्तनिषति । Inten तंस्तन्यते । Yan luk तंस्तनीति, or तंस्तन्ति । *Nouns* स्तान्यम् । स्तनः । स्तन्यम । अभिनिष्टान (VIII. 3 86 S 3193)

490 √Vana, to sound. Pre वनति । Per. ववान । ववनतु । I Fut वनिता । *Nouns* वनिष्ठः (Un IV 2) The rectum part of the entrails of an animal offered in sacrifice वनम् । वन्या । वतिः (VI 4, 37 S 2428) वन्ति (VI 4, 39, S 3314) Past Part. Pass. वनितम् । Ger वनित्वा ॥

वन ४९१, षण ४९२ संभक्तौ । वनेरर्थभेदात्पुनः पाठः । सनति । ससान । सेनतुः ॥

491 √Vana, 492 √Shaṇa, to honor वन has been repeated here as it has a different meaning from the वन mentioned before It is conjugated like the preceding Pre वनति । Nouns वनिन् 'worshipping' तद्वन (Ken opanishad)

492 √Shana, 'to honor' Pres सनति । Per ससान Dual सेनतु. &c. In forming the Benedictive the following sutra applies

२३१९ । ये विभाषा । ६ । ४ । ४३ ॥

जनसनखनामात्त्वं वा स्याद्यादौ क्ङिति । सायात्—सन्यात ॥

2319 There is optionally the substitution of long आ for the finals of जन्, सन् and खन् before an affix beginning with य and marked with an indicatory क or ङ ॥

NOTE.—Thus जायते or जन्यते (with यक्) जाजायते or जञ्जन्यते (with यङ्) । So also सायते or सन्यते, सासायते, or संसन्यते, खायते, or खन्यते, चाखायते or चङ्खन्यते ॥ Before the vikarana श्यन् of the Fourth class, which is ङित according to I 2 4, the आ is *always* substituted for जन् by VII 3 79 No option is allowed there Therefore in the Benedictive of √सन we have सायात् or सन्यात ॥

492 √Shana, to honor Pre सनति । Per ससान । सेनतु । I Fut सनिता । Bene सायात or सन्यात् । Desi सिसनिषति or सिषासति (VII 2 49 S 2618 read with VI 1 42 S 2504) Inten सासायते or संसन्यते । Yan luk संसनीति, or संसन्ति Dual संसात । Noun सानु 'peak,' Past Part Pass सात । Past Part Active सातवान् ॥

अम ४९३ गत्यादिषु । कनीदीप्तिकान्तिगतिषु इत्यत्र गतेः परयोः शब्दसंभक्त्योरादिशब्देन ग्रहः । अमति । आम ॥

493 √Ama, to go, 2 to sound 3 to honor The word आदि in गत्यादि means the गति of the root कनी no 488, plus the शब्द and संभक्ति of the roots that follow it Pre अमति । Per आम । आमतुः । I Fut अमिता । Caus आमयति । Desi । अमिमिषति । Nouns अम । आमय 'Dysentery' आन् (with kvip) । अमित्र । अम । आन्तम । Past Part Pass अमित or आन्त, अमितवान or आन्तवान् ॥

द्रम ४९४, हम्म ४९५, मीमृ ४९६ गतौ । द्रमति । दद्राम । हम्यन्त—(२२९९) इति न वृद्धिः । अद्रमीत् । हम्मति । जहम्म । मिमति । मिमीम । भय शब्दे च ॥

494 √Drama, 495 √Hamma, 496 √Mimri, to go about, run Pre द्रमति । Per दद्राम । The Vriddhi is prohibited by S 2299. I Fut द्रमिता । Aorist अद्रमीत् । Caus द्रमयति । Aorist अदिद्रमत् । Pass अद्रमि or अद्रामि with चिण् and द्रमद्रमम or द्रामद्रामम् with णमुल् । Fut द्रमिष्यते or द्रामिष्यते or द्रमयिष्यते । Desi दिद्रमिषति । Inten दन्द्रम्यते Yan luk दन्द्रमीति or दन्द्रन्ति D दन्द्रान्तः । 1st P दन्द्रमिम (VIII 2 65 S 2309) Imp अदन्द्रन् (VIII 2 64 S. 341). Nouns द्रमिड । दद्रमवा । द्रम ॥

495 √Hamma to go Pre हम्मति । Per जहम्म । I Fut हम्मिता । Caus. हम्मयति । Aorist अजहम्मत् । Desi जिहम्मिषति । Inten जंहम्यते । Yan luk जहम्मीति or जहन्ति । D जहन्तः । Imperfect अजहन् । Nouns हम्मिति 'Knowledge'

496 Mimri, to go Some say it means 'to sound' also Pre मीमति । Per मिमीम । मिमीमतुः । I Fut मीमिता । Caus मीमयति । Aorist अमिमीमत् । Desi मिमीमिषति । Inten मेमीम्यते । Yan luk मेमीमीति or मेमीन्ति । Imperfect, अमेमीन् । Past part Pass मीमित. । Ger मीमित्वा ॥

चमु ४९७, छमु ४९८, जमु ४९९, जिमु ५००, झमु ५०१, अदने ।

497 √Chamu, 498 √Chhamu, 499 √Jamu, 500 √Jimu, 501 √Jhamu, to eat When the root चमु is preceded by आ then the vowel is lengthened by the following sutra Pre चमति । Per चचाम । चेमतु । I Fut. चमिता । Caus चामयति । Desi चिचमिषति । Inten चञ्चम्यते । Yan luk चञ्चमीति D चञ्चान्तः । Nouns चमस spoon, चमू ॥

२३२० । ष्ठिवुक्लमुचमां शिति । ७ । ३ । ७५ ॥
एषामचो दीर्घः स्यात् शिति ॥
आङि चम इति वक्तव्यम्
आचामति । 'आङि' किम । चमति । विचमति । अचमीत् । जिमिं केचित् पठन्ति । जेमति ॥

2320 Before any other Present character (शित), the root vowel of ष्ठिव, क्लम, and आ चम is lengthened

Vârtika - It should be stated that the rule applies to √cham, only then, when it is preceded by the preposition *â*, and not otherwise

Thus आचामति । Why do we say 'when preceded by आ' ? Observe चमति, विचमति । The Aorist is अचमीत । Some read √जिमि also here Thus जेमति ॥

Note The Kasika reads this sutra as stivu klamy â chamam siti, having inserted the आ from the vârtika √Klam lengthens its vowel before syan by VII 3 74 S 2519, the present rule produces this change before the affix sap also, which it gets by III 1 70

497 A √âchamu, Pre आचामति । Imperative आचामतु । Imper आचामत् । Caus आचामयति । Nouns चम । चमक ॥

498 √Chhamu, to eat Pre छमति । Per चच्छाम । I Fut छमिता । Caus छमयति । Pass Aor अच्छमि or अच्छामि । Nvul छामकामम । Fut छमिष्यते or छामिष्यते or छमियिष्यते । Desi चिच्छमिषति । Inten चञ्छम्यते । Yan luk चञ्छमीति or चञ्छन्ति । D चाञ्छान्त ॥

499 √Jamu, to eat Some read this as जिम । Pre जमति । Per जजाम जेमतु । I Fut जमिता । Past Parti Pass जान्त । Ger जमित्वा or जान्त्वा ॥

500 √Jimu, Pre जेमति । Ger. जेमित्वा (?) or जिन्त्वा । Noun जेमनम ॥

501 √Jhamu, Pre झमति । Per जझाम । I Fut झमिता ॥

क्रमु ५०२ पादविक्षेपे ।

Now we take up the conjugation of 502 √Kramu, 'to walk, to step. This root takes श्यन् vikarana also by the following sûtra

२३२१ । वा भ्राशभ्लाशभ्रमुक्रमुक्लमुत्रसित्रुटिलषः । ३ । १ । ७० ॥
एभ्यः श्यन्वा स्यात्कर्त्रर्थे सार्वधातुके परे ॥

2321 The affix श्यन् is optionally employed in the active voice before a sârvadhâtuka affix after the following verbs, भ्राश 'to shine,' भ्लाश 'to shine,' भ्रम् 'to whirl,' क्रम 'to walk,' क्लम् 'to be sad, त्रस 'to tear,' त्रुट 'to cut' and लष 'to desire'

Note.—Thus भ्राशते or भ्राश्यते 'he shines', भ्लाशते or भ्लाश्यते, he shines,' भ्रमति or भ्राम्यति 'he whirls', क्रामति or क्राम्यति 'he walks', क्लामति or क्लाम्यति 'he is sad' So also त्रस्यति or त्रसति, त्रुट्यति or त्रुटति, लष्यति or लषति ॥

Thus क्रम+शप्+ति or क्रम्+श्यन्+ति । Now applies the following sutra

२३२२ । क्रमः परस्मैपदेषु । ७ । ३ । ७६ ॥
क्रमेर्दीर्घः स्यात्परस्मैपदे परे शिति । क्राम्यति - क्रामति । चक्राम । क्राम्यतु-क्रामतु ॥

2322 The long is substituted in क्रम, before a शित् affix, in the Parasmaipada

As क्रामति, क्रामत., क्रामन्ति or क्राम्यति &c Per चक्राम । Imperative क्राम्यतु or क्रामतु &c

Why in the Parasmaipada ? Observe आक्रमते आदित्य. ॥

How do you explain the lengthening in उत्काम and सक्राम (Imperative 2nd Per Sg) For when हि is elided by लुक, (VI 4 105) then by I 1 63 the affix being dropped by a लु elision, it would produce no effect and so there ought to have been no lengthening ? This is no valid objection The prohibition of I. 1 63, applies to the अङ्ग *stem* after which the affix is elided Here क्रम् is not a stem or anga with regard to हि, but it is a *stem* with regard to शप् as क्रम+शप्+हि । Therefore, though हि is elided, the lengthening will take place by I 1 62, (प्रत्यय लक्षणम्) ॥

२३२३ । स्नुक्रमोरनात्मनेपदनिमित्ते । ७ । २ । ३६ ॥

अत्रेवेट । अक्रमीत् ॥

2323 The augment इट् is added to ârdhadhâtuka valâdi affixes after √स्नु and √क्रम्, only then when they do not occasion the taking of the Personal endings of the Atmanepada

The roots स्नु and क्रम् are udâtta, and will get इट् augment naturally, the sûtra makes a restriction or niyama The restriction is that when the roots themselves occasion âtmanepada affixes, then they do not take इट्, otherwise they will Thus अक्रमीत् ॥

502 √Kramu, To walk, step Pre क्रामति । Per चक्राम । चक्रमतु । I Fut. क्रमिता । II Fut क्रमिष्यति । Imperative क्रामतु । Imper अक्रामत् । Pote क्रामेत् । Bene क्रम्यात् । Aorist अक्रमीत । Condi अक्रमिष्यत् । Caus क्रमयति । Aorist अचिक्रमत । Desi. चिक्रमिषति । Inten चङ्क्रम्यते । Yan luk चङ्क्रमीति or चङ्क्रन्ति । Past Part. Pass. क्रान्त. । Ger क्रान्त्वा । (VI 4 18 S 3329) or क्रमित्वा । Nouns क्रमः । क्रमकः । चङ्क्रमणा । नक्रः । क्रिमि ॥

502 A. √Kramu, This root is âtmanepadi also when simple (I 3 43 S 2716) Pre क्रमते । Per. चक्रमे । I Fut क्रन्ता । II Fut. क्रंस्यते । Imper अक्रमत । Poten क्रमेत । Bene. क्रंसीष्ट । Aorist अक्रंस्त । Condi. अक्रंस्यत ॥

Here end the thirty Parasmaipadi roots.

अथ रेवत्यन्ता अनुदात्तेतः ॥

The roots upto रेव inclusive are anudattet.

अय ५०३, वय ५०४, पय ५०५, मय ५०६, चय ५०७, तय ५०८, णय ५०९, गतौ । अयते ॥

The Present is अयते । In forming the Perfect the following sûtra applies :—

२३२४ । दयायासश्च । ३ । १ । ३७ ॥

'दय' 'अय' 'आस्' एभ्य आम्स्याल्लिटि । अयाञ्चक्रे । अयिता । अयिषीष्ट ॥

2324 After the verbs दय 'to give,' 'to go,' and 'to protect,' अय 'to go,' and आस 'to sit,' there is the affix आम्, when लिट् follows

Thus अयाञ्चक्रे । First Future अयिता । Pot अयेत । Benedictive अयिषीष्ट । Before the affix च्लि of the Perfect and Aorist, the following rule applies —

२३२५ । विभाषेटः । ८ । ३ । ७९ ॥

इणः परो य इट् तत परेषां षीध्वं लुङ्लिटां धस्य वा मूर्धन्यः स्यात् । अयिषीढ्वम्-अयिषीध्वम् । आयिढ्वम् । आयिढ्वम्-आयिध्वम् ॥

2325 The cerebral sound is optionally substituted for the ध of षीध्वम् and of the Aorist and the Perfect after the augment इट्, when the stem ends in इण् ॥

Thus अयिषीढ्वम् or अयिषीध्वम् । Aorist आयिढ्, आयिढ्वम् or आयिध्वम् ॥

When upasargas ending in r र such as nir, dur, or pra precede √aya, the r is changed to l by the following

२३२६ । उपसर्गस्यायतौ । ८ । २ । १९ ॥

अयतिपरस्योपसर्गस्य यो रेफस्तस्य लत्वं स्यात् । प्लायते-पलायते । निस् दुस् इत्यस्यासिद्धत्वान्न लत्वम् । निरयते । दुरयते । निर्दुरोस्तु निलयते । दुलयते । 'प्रत्यय' इति त्विणो रूपम् । अथ कथम् 'उदयति विततोर्ध्वरश्मिरज्जौ' इति माघ । 'इट' 'किट' 'कटी' इत्यत्र प्रश्लिष्टस्य इर्भविष्यति । यद्वा × अनुदात्तेत्त्वलक्षणमात्मनेपदमनित्यम् × । चक्षिङो ङित्करणाज्ज्ञापकात् । दयादित्वात् ववये । पेये । मेये । चेये । तेये । प्रणायते । नेये ॥

2326 ल is substituted for the र of a Preposition, when √अय follows

Thus पलायते, प्लायते । The स् of the Prepositions दुस् and निस् is changed to र, but this र is not changed to ल, because it is asiddha thus we have the forms निरयणम्, दुरयणम् । But there is a preposition निर् also, the र् of which is changed to ल्, as निलयनम् । See VII 2 46 So also there is a Preposition दुर् which forms दुलयते ॥

The word प्रत्ययः is not formed from प्रति + √अय but from प्रति + इण् ॥

If the root अय is Atmanepadi why is it conjugated as Parasmaipadi in the following line of Mâgha — " udayati vitatordhva rasmi rajjau."? The word udayati is not formed by ud+√ay but from ud+ √i, the √i is obtained by the analysis of √कटी as we have already shown See √कटी । No. 342. Or the following maxim applies :

Maxim —The âtmanepada, which a root may take because it is enunciated in the Dhâtupâtha as anudâtteta is not of universal application. This maxim we infer from the jñâpaka of √चक्षिङ् which is shown with an indicatory ङ । This root is of Adâdi class No 7. It is read as anudâttet It would have been conjugated in the âtmanepada by the mere fact of its being called anudâttet, the further adding of ङ् shows that the anudâttet âtmanepada is not universally valid

In the Perfect of √दय, the rule VI, 4, 126 S 2263 applies, because the root begins with a द and so we have दयये and not देये । But पेये, मेये, चेये, तेये, प्रणायते and नेये ॥

503 √Aya, to go Pre, अयते । Per अयाञ्चक्रे । I Fut अयिता । II Fut अयिष्यते । Imperative अयताम् । Imper आयत । Pote अयेत । Bene अयिषीष्ट, अयिषीढ्व (or ध्व)म् । Aorist आयिष्ट, आयिढ्व (or ध्व)म् । Condi आयिष्यत । Caus आययति । Aorist आ + अयियत् । Desi अयियिषते । Nouns आय । अय ॥

504 √Vaya, to go, move Pre वयते । Per ववये । I Fut वयिता । Desi विवयिषते । Inten वावय्यते ॥

504 √Vaya, in the Yan luk Pre वावयीति or वावति । D वावत· Pl वावयति, 2 S वावयाषि, or वावसि वावथ वावथ, 1 S वावयीमि or वावामि । वावाव, वावामः । Imperative वाव, वावयानि । Imper अवावत ॥

505 √Paya, to go Pre पयते । Per पेये । I Fut पयिता ॥

506 √Maya, to go Pre मयते । Per मेये । I Fut मयिता ॥

507 √Chaya, to go, Pre चयते । Per चेये I Fut चयिता ॥

508 √Taya, to go move, to guard, protect Pre तयते । Per तेये । I Fut तयिता । *Noun* तय· 'protection'

509 √Naya, to go, to protect According to Maitreya it means 'to protect' also Pre नयते । Per नेये । I Fut नयिता ॥ In some lists √णय is also mentioned

दय ५१० । 'दानगतिरक्षणहिंसादानेषु' । आदान ग्रहणम् । दयाचक्रे ॥

510 √Daya, to grant, give, 2. to go, 3 to protect, 4 to hurt, (to feel pity) 5 to accept The word आदान means to accept Pre दयते । Per. दयाचक्रे । I Fut दयिता । Nouns दयालु, दया ॥

रय ५११ गतौ ।

511 √Raya, to go Pre रयते । Noun रय· ॥

ऊयी ५१२ तन्तुसंताने । ऊयांचक्रे ॥

512 √Uyi, to weave, sew Pre ऊयते । Per ऊयाचक्रे । I Fut ऊयिता । Caus ऊययति । Aorist अ + ऊयियत । Past Part Pass. ऊतः । Past Part Active ऊतवान् Ger. ऊयित्वा । Noun ऊतिः ॥

पूयी ५१३ विशरणे दुर्गन्धे च । पूयते । पुपूये ॥

513 √Pûyî, to split up, to stink, to putrefy Pre पूयते । Per पुपूये । I Fut पूयिता । Caus पूययति । Aorist अपूपुयत । Desi. पुपूयिषते । Inten पोपूय्यते । Yan luk पोपूयीति or पोपोति । D पोपूत । Past Part Pass पूत· । Past Part Active पूतवान् । Ger पूयित्वा । Nouns पूय· 'pus' पूति· ॥

क्नूयी ५१४ शब्दे उन्दे च । चुक्नूये ॥

514 √Knûyî, to make a creaking sound, to be wet. Pre. क्नूयते । Per चुक्नूये । I Fut क्नूयिता । Caus क्नोपयति (VII 3 36 S 2570) Aorist, अचुक्नुपत् । Yan-luk चोक्नूयीति । Noun चेलक्नोप वृष्टदेव 'It rained enough to wet the garment.'

क्ष्मायी ५१५ विधूनने । चक्ष्माये ॥

515. √Kshmâyi, to shake, tremble Pre क्ष्मायते । Per चक्ष्माये । I Fut, क्ष्मायिता । Caus क्ष्मापयति । Aor अचिक्ष्मपत् । Caus Yan luk चाक्ष्मापयतीति । Desi. चिक्ष्मायिषते । Inten. चाक्ष्माय्यते । Yan luk चाक्ष्मायीति, or चाक्ष्माति D. चाक्ष्मीतः । Imperative चाक्ष्मीतात् and चाक्ष्मीहि । Past Part, Pass. क्ष्मात. । Past Past Act, क्ष्मातवान् ॥

स्फायी ५१६, ओप्यायी ५१७, वृद्धौ । स्फायते, पस्फाये, प्यायते ॥

516 √Sphayi, 517 √Opyâyi, to grow large or fat, to swell Pre स्फायते । Per पस्फाये । I Fut स्फायिता । Cause स्फावयति । (VII 3 41 S 2593). Aorist अपिस्फवत । Yan luk पास्फावयति । Nouns, स्फाः । स्फायदम् । स्फीरः । Past. Part. Pass. स्फीत· । (VI. 1. 22, S. 3044). Past. Part. Pass. स्फीतवान् ॥

517 ओप्यायी वृद्धौ 'To grow large.' Present प्यायते। In forming the Perfect, पी is substituted by the following

२३२७। लिड्यङोश्च। ६। १। २९॥

लिटि यङि च प्याय पीभाव स्यात्। पुन प्रसङ्गविज्ञानात्पीशब्दस्य द्वित्वम्। 'अनेकाच -(२७२) इति यण्। पिप्ये। पिप्याते। पिप्यिरे॥

2327 There is substitution of पी for प्याय्, when the affixes of the Perfect (लिट्) and the Intensive (यङ्) follow

The anuvritti of the word विभाषा ceases The phrase प्याय पी of the preceding Ashtâdhyâyi sûtra is drawn into this by force of the word च 'and', thus आपिप्ये, आपिप्याते, आपिप्यिरे। The rule of substitution of पी being a subsequent rule, would have debarred reduplication which precedes it in order The reduplication, however, takes place after the substitution by force of the maxim of पुन. प्रसङ्ग "occasionally the formation of a particular form is accounted for by the fact that a preceding rule is allowed to apply again, after it had previously been superseded by a subsequent rule" Thus पी+लिट् = पि+पी+त = पि+प्य+ए (VI 4 82 S 272 the य being substituted) = आपिप्ये with the affix आ। So also in the Intensive, as आपेपीयते, आपेपीयेते, आपेपीयन्ते॥

In the Aorist, the following rule applies :—

२३२८। दीपजनबुधपूरितायिप्यायिभ्योऽन्यतरस्याम्।३। १। ६१॥

एभ्यश्च्लेश्चिण्वा स्यादेकवचने तशब्दे परे॥

2328 चिण् is optionally the substitute of च्लि, when त, the third person singular of the Atmanepada follows, after the verbs दीप, 'to shine,' जन् 'to be produced', बुध 'to teach or know', पूर 'to be full', ताय् 'to extend or protect' and प्याय 'to swell'

NOTE.—Thus अदीपि or अदीपिष्ट 'he shone', अजनि or अजनिष्ट 'he was produced', अबोधि or अबुद्ध 'he knew', अपूरि or अपूरिष्ट 'he was full', अतायि or अतायिष्ट 'he extended', अप्यायि or अप्यायिष्ट 'he grew'

Then applies the following.

२३२९। चिणो लुक्। ६। ४। १०४॥

चिण. परस्य तशब्दस्य लुक्स्यात। अप्यायि—अप्यायिष्ट॥

2392 The personal-ending त is elided after चिण्, the third person, singular Atmanepada of the Aorist

Thus अप्यायि or अप्यायिष्ट॥

NOTE —As अकारि, अलावि, अकारि, अपाचि। So also अकारितराम, अकारितमाम here the elision of the personal affix त (III 1 60) of the Aorist being considered as *asiddha*, the affixes तरप् and तमप् are not elided though if the sutra were to be literally interpreted, *every affix* after चिण, ought to be elided Or the word क्ङिति is understood here, so that कित् and ङित् affixes of चिण् are elided and not every affix

517 √Opyayi, to grow large Pre प्यायते। Pre पिप्ये। पिप्याते। पिप्यिरे। पिप्यिषे। पिप्याथे। पिप्यिध्वे। पिप्यिवहे। I Fut प्यायिता। Aorist अप्यायि or अप्यायिष्ट। Inten पेपीयते। Yan luk पाप्याति D. पाप्यात.। Past Part Pass पीन। Act पीनवान्। Noun आप्यान॥

तायृ ५१८ संतानपालनयोः । संतानः प्रबन्धः । तायते । तताये । अतायि—अतायिष्ट ॥

518 √Tâyri, to spread, extend, 2 to protect, preserve The word santâna means context Pre तायते । Per तताये । I Fut तायिता । Aorist अतायि or अतायिष्ट । Caus तापयति । Aorist अततायत । Past Part Pass त'यत । Act, तायितवान् ।

शल ५१९ चलनसंवरणयोः ।

519 √Śala, to shake, to tremble, to cover, to go Pre शलते । Per शेले । I Fut शलिता । II Fut शलिष्यते । Imperative शलताम । Imper अशलत । Pote शलेत । Bene शलिषीष्ट । Aorist अशलिष्ट । Caus शालयति । Aorist अशीशलत । Inten, शाशल्यते । Yan luk शाशलीति or शाशल्ति । Imperfect अशाशल् । Past, Part Pass शलित. । Ger, शलित्वा । Nouns, शलभ. । शल्कम । शलाका । शालूक । शललम् । शलालु' ॥

519 A √Chala, has the same meaning as शल । Not found in the Siddhânta nor in the Madhavîya, but given by Westergaârd

वल ५२०, वल्ल ५२१, संवरणे संचरणे च । ववले । ववल्ले ॥

520 √Vala, 521 √Valla, to cover, enclose, to go Pre वलते । Per, ववले । Caus वलयति । It is मित् according to Bhoja See √854 Nouns वाल । वार । वल्मि । वलिभ । वलि । वलय । वलभी । वराक । वालाकि. । वल्मीक ॥

521 √Valla, to cover, to go, move Pre वल्लते । Per ववल्ले । I Fut वल्लिता । Inten Yan luk Imperfect अवावल । Nouns वल्लभः । वल्लरी । वल्लि । वल्ली । वल्लूर 'dried meat

मल ५२२, मल्ल ५२३, धारणे । मेले । ममल्ले ॥

522 √Mala, 523 √Malla, to hold, possess. Pre मलते । Per मेले । I Fut मलिता । Nouns माला । माली । मलय । मलम् । मलिन' । मलीमसः । आमलकी ॥

523 √Malla, to hold, possess Pre मल्लते । Nouns मल्लः । मल्लिका । मल्लक. । मलमल्लम ॥

भल ५२४, भल्ल ५२५, परिभाषणहिंसादानेषु । बभले । बभल्ले ॥

524 √Bhala, 525 √Bhalla, 1. to describe, 2. to hurt, 3 to give Pre. भलते । Nouns भाचम् । भलूक । भल्ल ॥

525 √Bhalla, Pre भल्लते । Nouns भल्लुक । भल्लः । भल्ली ॥

कल ५२६ शब्दसंख्यानयोः । कलते । चकले ॥

526 √Kala, to sound, to count Pre कलते । Per चकले । Nouns कालः । काली । कलिकम । कलभ । कलिः । कलिका ॥

कल्ल ५२७ अव्यक्ते शब्दे । कल्लते अशब्दे इति स्वामी । अशब्दस्तूष्णींभाव इति च ॥

527. √Kalla, to sound indistinctly According to Kshirasvami it means 'to remain silent, to make no sound'. Pre कल्लते । Noun कल्लोल

तेवृ ५२८, देवृ ५२९, देवने । तितेवे । दिदेवे ॥

528 √Tevri, 529 √Devri, to play, sport. Pre तेवते । Per, तितेवे । I Fut तेविता । II Fut तेविष्यते । Imperative तेवताम् । Imper अतेवत । Pote तेवेत । Bene तेविषीष्ट । Caus तेवयति, Aorist अतितेवत् । Desi तितेविषते । Inten तेतेव्यते । Noun तवू. (VI. 3 19 S 2561)

529. √Devṛi, to play Pre देवते । Nouns देवर (Un III 132) देवलः (Un I. 106) दवू ॥

षेवृ ५३०, गेवृ ५३१, ग्लेवृ ५३२, पेवृ ५३३, मेवृ ५३४, म्लेवृ ५३५, सेवने । परिनिविभ्य— (२२७५) इति षत्वम् । परिषेवते । सिषेवे । अथ सोपदेशोऽयमिति न्यासकारादयः । तद्भाष्यविरुद्धम् । गेवते । जिगेवे । जिग्लेवे । पिपेवे । मेवते । म्लेवते ॥

530 √Shevṛi, 531 √Gevṛi, 532 √Glevṛi, 533 √Pevṛi, 534 √Mevṛi, 535 √Mlevṛi, (536 √Śevṛi, 537 √Khevṛi, 538 √Klevṛi, 539 √Kevṛi,) to serve Pre सेवते । Per सिषेवे । I Fut सेविता । Caus सेवयति Aorist असिषेवत । Desi, सिसेविषते । The स is not changed to ष by VIII, 61, S 2627. Inten सेषेव्यते । Noun सवू । Past Part Pass सेवित । Ger सेवित्वा ॥

NOTE —This root is enunciated by Nyasakâra and others as सेव । But this is against Bhâshya

531 √Gevṛi, to serve Pre गेवते । Per जिगेवे ॥

532 √Glevṛi, to serve , worship , Pre ग्लेवते । Per जिग्लेवे ॥

533 √Pevṛi, to serve , Pre पेवते । Per पिपेवे ॥

534 √Mevṛi, to serve , Pre मेवते ॥

535 √Mlevṛi, to serve , Pre म्लेवते ॥

शेवृ, ५३६, खेवृ ५३७, क्लेवृ ५३८, केवृ ५३९, इत्यप्येके ।

536 √Śevṛi, to serve Pre शेवते ॥

537 √Khevṛi, to serve Pre खेवते ॥

538 √Plevṛi, to serve Pre प्लेवते ॥

539 √Kevṛi to serve , Pre केवते ॥

रेवृ ५४० प्लवगतौ । प्लवगतिः प्लुतगतिः । रेवते ॥

540 √Revṛi, to go , to jump Pre रेवते । *Nouns* रेवा । रेवत. ।

NOTE —According to Maitreya रेव and प्लव are two roots But this is doubtful

Here end Anudâttela roots ending with रेव ॥

अथावत्यन्ताः परस्मैपदिनः ॥

मव्य ५४१ बन्धने । ममव्य ॥

From this up to √अवति are udâtteta i, e, Parasmaipadîns

541 √Mavya, to fasten, bind Pre मव्यति । Per ममव्य । I Fut. मव्यिता । II Fut. मव्यिष्यति । Imper. मव्यतु । Imper अमव्यत् । Poten मव्येत् । Bene मव्यात् । Aorist अमव्यीत् । Caus. मव्ययति । Aorist अममव्यत् । Desi. मिमव्यिषति । Inten मामव्यते । Noun in तृच् is मामविता or मामव्यिता (VIII 4 64 S 60, VI 4 49 S. 2631) Past Part. Pass मव्यितः । Ger मव्यित्वा ॥

541 √Mavya, Yan luk conjugation Pre. मामव्योति or मामति । D मामीतः । Pl मामव्यति । 2 S, मामव्योषि or मामसि । मामीथः । मामीथ । 1, S मामव्योमि or मामीमि । मामीवः । मामीमः । Imper मामव्योतु, मामीतात or मामतु । D. मामीताम् । Pl मामव्यतु । 2, S, मामीहि or मामीतात् । Dual, मामीतम् । Pl, मामीत । 1, S, मामव्यानि मामव्याव । Imperfect अमामव्योत् । अमामीताम् । अमामव्युः । 2, S, अमामः । 1, S, अमामव्यम् । D, अमामाव । Pl, अमामीम ॥

सूक्ष्ये ५४२, ईक्ष्ये ५४३, ईर्ष्य ५४४, ईर्ष्यार्थाः ।

542 √Shukshya (Sukshya) 543 √Ikshya, 544 √Irshya, to disrespect, disregard, slight Pre सूर्क्षति or सूर्क्ष्यति । Per सुसूर्क्ष्य । I Fut सूर्क्षयिता । II Fut सूर्क्षयिष्यति । Imper सूर्क्ष्यतु । Imper असूर्क्ष्यत । Potent सूर्क्ष्येत । Bene, सूर्क्ष्यात् । Aorist असूर्क्षीत । Condi असूर्क्षयिष्यत् । Caus सूर्क्ष्ययति । Aorist असुसूर्क्ष्यत् । Desi सुसूर्क्षयिषति । Inten सोसूर्क्ष्यते or "क्ष्यते । Yan luk सोसूर्क्ष्यीति or सोसूर्क्षि ॥

543 √Ikshya, to envy Pre ईर्क्ष्यति । Per ईर्क्ष्यांचकार । I Fut ईर्क्ष्यिता । II Fut ईर्क्ष्यिष्यति । Imper ईर्क्ष्यतु । Imper ऐर्क्ष्यत । Potent ईर्क्ष्येत । Bene ईर्क्ष्यात । Aorist ऐर्क्ष्यात् । Condi ऐर्क्ष्यिष्यत । Caus ईर्क्ष्ययति । Aorist ऐर्चिक्ष्यत । Desi ईर्चिक्ष्यिषति ॥

544 √Irshya, to envy, Pre ईर्ष्यति । Per ईर्ष्यांचकार । I Fut ईर्ष्यिता । Caus ईर्ष्ययति । Aorist ऐर्षिष्यत । Desi ईर्ष्यिषिषति or ईर्ष्यिषिषति (III 1 7, S 2608 *Vart*). Noun ईर्ष्या ॥

हय ५४५ गतौ । अहयीत् । यान्तत्वान्न वृद्धिः ॥

545 √Haya, to go Pre हयति । Per जहाय । जहयिथ । I Fut हयिता । Aorist, अहयीत (There is no Vriddhi as the root ends in य VII 2 5 S 2299) Caus हाययति । Aorist अजीहयत् । Desi जिहयिषति । Inten जाहय्यते । Ger हयित्वा । Noun हय् (with kvip), हय॰ horse

545 √Haya, Yan luk conjugation pre. जाहयीति or जाहति । D जाहत । Pl जाहयति । 2 S जाहसि । 1 S जाहमि ॥

शुच्यी ५४६ अभिषवे । अभिषवः = स्नानं सुरासंधानं वाभि षवः स्नानं च । शुशुच्य । चुच्य ५४६ वा इत्येके ॥

546 √Suchya to squeeze, express (as juice), to distil Abhishava means the loosening of the ingredients or members of a thing, as well as to distil liquor According to Chandra it means 'to bathe' also It is the sacred bath or baptism, Some read the root as √chuchya Pre शुच्यति । Per शुशुच्य I Fut, शुच्यिता । Caus, शुच्ययति । Aorist अशुशुच्यत । Desi शुशुच्यिषति । Inten शोशुच्यते । Noun in तृच् —शोशुचिता or शोशुच्यिता । Noun शुक्ति॰ ॥

546 √Suchya, Yan luk conjugation Pre शोशुच्यीति or शोशोक्ति । d शोशुक्तः । Pl, शोशुच्यति । 2, S शोशुच्यीषि or शोशोक्षि । 1 S शोशुच्यीमि or शोशोच्मि । [illegible] Imper, शोशोक्तु or शोशुग्धि । Imperfect अशोशुच्यु । अशोशुच्यम् ॥

546 A √Chuchya, to squeeze &c Pre चुच्यति ।

हर्य ५४७ गतिकान्त्योः । जहर्य ॥

547 √Harya, to go , to worship, to be weary or fatigued Pre [illegible] Per जहर्य । I Fut हर्यिता । Caus । हर्ययति । Aorist अजहर्यत । Desi जिहर्यिषति । Inten जाहर्य्यते । Trich जाहर्ता or जाहर्यिता । Nouns हः (with kvip) हार्य । Ger हर्यित्वा ॥

547 √Harya, Yan luk conjugation Pre जाहर्यीति । जाहर्ति । d जाहर्तः । Pl जाहर्यति । 2 S. जाहर्षि । 1 S जाहर्मि । Imperative जाहर्तु । जाहर्याणि । Im अजाहर्यीत् । अजाहर्ताम् । अजाहर्युः । अजाहर्यम् ॥

अल ५४८ भूषणपर्याप्तिवारणेषु । अलति । आल ॥

548 √Ala, to adorn, to be competent or able, to prevent Pre अलति । Perfect आल । In forming the Aorist, the following sûtra applies:—

२३३० । अतो ल्रान्तस्य । ७ । २ । २ ॥

'लृ' इति लुप्तषष्ठीकम । अत समीपौ यो लरौ तदन्तस्याङ्गस्यातो वृद्धि स्यात् सेपदे परे सिचि । 'नेटि' (२२६८) इति निषेधस्य 'अतो हलादे' (२२८४) इति विकल्पस्य चापवाद । मा भवानालीत । अय स्वरितेदित्येके । तन्मतेऽलते इत्याद्यपि ॥

2330. The Vriddhi is substituted for the short अ, when it is immediately followed by the final र or ल् of a root, before the Parasmaipada sich-Aorist

The 'लृ' in the sûtra is in the Genitive case, the case affix is elided here

Note If the word 'anta' in the sutra be taken to mean a member or a part,' and lrânta' be taken as a Bahuvrîhi, meaning "that which has a *l* or a *r* as its member", and the word anga be taken as separate, then there would be no necessity of using the word *ânta* in the sûtra , the tadanta vidhi would have been enough, and would have shown that *l* or *r* must be *final* And in that view the rule would have applied to isvallit also If the word *anta* be taken to mean 'proximity' as it is taken by the Kâsika in the above note, then if the compound be genitive Tatpurusha, the rule would apply to √Rap, √Tr n, √Salla &c. because here *r* or *l* is in proximity to the अ of the root stem But if the compound be Karmadhâraya, meaning "the proximate *l* or *r*" then *anta* being attributive ought to have stood first in the compound To avoid all these difficulties the author says "*l r* is in the genitive case &c" The sûtra, therefore, means —

If the *l* or *r* is in the proximity of a short अ, then of a stem ending in such a *l* or *r*, there is the vriddhi of अ, when the Parasmaipada s aorist follows This supersedes the prohibition of VII 2 4 S 2268 , and the option of VII, 2 7 S 2284 Thus the aorist will be आलीत् । (= अ + आलीत्) as in मा भवानालीत् (where the augment अ is elided, but the long आ is heard)

Some say the √ अल is svaritet The root takes the âtmanepada affixes also, according to their view Thus अलते ॥

548 √ Ali, to adorn, 2 to be competent or able, 3 to prevent According to Maitreya the root is atmanepadî also Pre अलति । Per आल । I Fut अलिता । Aor st अ आलीत । Caus आलयति । Aorist आलिलत । Desi अलिलिषति । Past Part Pass अलित । Ger अलित्वा । Noun अलकम् । अलका । अलि । आली । अलीकम ॥

ञिफला ५४९ विशरणे । तृफल-' (२३२१) इत्यत्वम् । फेलतुः । फेलुः । अफालीत् ॥

549 √ñ phalâ, to burst open, split or cleave asunder Pre फलति । Per पफाल । फेलतुः । फेलुः । (by VI 4 112 S. 2301) Aorist अफालीत् । Caus फालयति । Aorist अपीफलत । Desi पिफलिषति । Inten पम्फुल्यते । Yan luk पम्फुलीति D पर्म फुलत । 1, S पम्फुलमि । Past Part. Pass. फुल्लः । Pass Part. Act फुल्लवान् । Ger फलित्वा । Nouns फलम । फल्गु ॥

मील ५५०, श्मील ५५१, स्मील ५५२, क्ष्मील ५५३ निमेषणे । निमेषण सङ्कोचः । द्वितीयस्तालव्यादिः । तृतीयो दन्त्यादि ॥

550 √Mîla, 551 √Śmîla, 552 √Smîla, 553 √Kshmîla, to close (as the eyes), close or contract the eyelids nimeshana means contraction The second √śmîl begins with the palatal sibilant, the third √smîl begins with a dens-

tal. Thus मीलति, श्मीलति, स्मीलति, क्ष्मीलति । Pre मीलति । Per मिमील । I Fut. मीलिता । Caus मीलयति । Aorist अमीमिलत् । Desi मिमीलिषति । Inteh मेमिल्यते । Yan luk मेमीलीति or मेमीलति ॥

पील ५५४ प्रतिष्टम्भे । प्रतिष्टम्भो रोधनम् ॥

554. √Pila, to check, obstruct, hinder Pratishtambha means obstruction, Pre पीलति । Per पिपील । I Fut पीलिता । Noun पीला । पेल. । पीलु । पीलुकुणः. ॥

नील ५५५ वर्णे । निनील ॥

555, √Nila or nila, to colour or dye blue Mâdhava reads the root as णील । Pre नीलति । प्रणीलति । Per निनील । I Fut नीलिता । Nouns नील F नीली or नीला ॥

शील ५५६ समाधौ । शीलति ॥

556 √Śila, to meditate, contemplate Pre शीलति । Nouns शीलम् । शीलं ।

कील ५५७ बन्धने ।

557 √Kila, to bind, 'to stake' Pre कीलति । Nouns कीलः । कीलकं ॥

कूल ५५८ आवरणे ।

558 √Kula, to cover कूलति । Noun कूलं ॥

शूल ५५९ रुजायां संघोषे च ।

559 √Śûla, to be ill, to make loud noise, to impale According to Mâdhava स'घाते च । Pre शूलति । Noun शूलम ॥

तूल ५६० निष्कर्षे । निष्कर्षो निष्कोषणम् । तत्रान्तर्गतस्य बहिर्निःसारणम् । तुतूल ॥

560 √Tûla, to draw out Nishkarsha means unsheathing, bringing out that which is within hence 'to extract' Pre तूलति । Per तुतूल । Derivative Nominal root तूलेनानुकुष्णाति=अनुतूलयति । The णिच् added by III. 1. 25. Aorist अतुतूलत् । Noun तूलम् ॥

पूल ५६१ संघाते ।

561 √Pula, to heap up, collect, Pre पूलति । Noun पूलः ॥

मूल ५६२ प्रतिष्ठायाम् ।

562 √Mula, to be firm, stand fast, to take root. Pre. मूलति । Nouns. मूलम् । मूल्यम् । मूलकः ।

फल ५६३, निष्पत्तौ । फेलतुः । फेलुः ।

563. √Phala, to bear fruit, accomplish Pre फलति । Per. पफाल । फेलतुः । फेलुः । Nouns. फलं । फलकं । Past. Part Pass फलितम् ॥

चुल्ल ५६४ भावकरणे । भावकरणमभिप्रायाविष्कारः ।

564. √Chulla, to intimate one's desire, to sport. Pre. चुल्लति । Noun चुल्लिः । चुल्ली ॥

फुल्ल ५६५ विकसने ।

565 √Phulla. to bloom, expand. Pre, फुल्लति । Noun, फुल्लः । Past. Part. Pass. फुल्लितः । Ger. फुल्लित्वा ॥

चिल्ल ५६६ शैथिल्ये भावकरणे च ।

566 √Chilla, to become loose, to intimate one's desire. Pre. चिल्लति । in चिल्ल ॥

तिल ५६७ गतौ । तेलति । तिल्ल इत्येके । तिल्लति ॥

567 √Tila, to go, move. Some read it as तिल्ल and conjugate it as तिल्लति । Pre तेलति । Noun तिल. । तैलीनम् ॥

वेलृ ५६८, चेलृ ५६९, केलृ ५७०, खेलृ ५७१, क्ष्वेलृ ५७२, वेल्ल ५७३, चलने । पञ्च ऋदित षष्ठो लोपधः ॥

568 √Velri, 569 √Chelri, 570 √Kelri, 571 √Khelri, 572 √Kshvelri 573 √Vella, to move, tremble, shake, play, sport The first five have an indicatory ऋ, the last ends in ल and has a ल as penultimate Pre वेलति । Caus Aorist अविवेलत् । Noun वेला ।

569 √Chelri, Pre चेलति । Caus. Aorist अचिचेलत् । Noun चेल , f चेली, n. चेलम ॥

570 √Kelri, Pre केलति । Caus Aorist अचिकेलत । Nouns केलि. । केलिन्, केला ॥

571 √Khelri, Pre खेलति । Caus Aorist अचिखेलत् । Noun खेला ॥

572 √Kshvelri, Pre क्ष्वेलति ॥

573 √Vella, Pre वेल्लति । Caus Aorist अविवेल्लत् । Noun वेल्लः 'poison.'

पेलृ ५७४, फेलृ ५७५, शेलृ ५७६ गतौ । षेलृ इत्येके ॥

574 √Pelri, 575 √Phelri, 576 √Śelri, to go, move, shake Some read षेलृ also Pre पेलति । Caus Aorist अपिपेलत् । Noun पेला ॥

575. √Phelri, Pre फेलति ।

576 √Śelri, Pre शेलति । Caus Aorist अशिशेलत ॥

Note Here in some texts we find the following three roots also —*viz* — खेलृ, पेलृ, सेलृ ॥

स्खल ५७७ संचलने । चस्खाल । अस्खालीत् ॥

577 √Skhala, to stumble, Pre स्खलति । Per चस्खाल । Aorist. अस्खालीत् । Caus स्खलयति । It is मित् according to Bhoja See √854

खल ५७८ संचये ।

578. √Khala, to gather, collect Also चलने to move, shake Pre खलति । Per चखाल । Aorist अखालीत् । *Nouns* खल 'knave.' खलम् । खलतिः 'bald.'

गल ५७९ अदने । गलति । अगालीत् ॥

579 √Gala, to swallow. Pre. गलति । Aorist. अगालीत् । *Noun.* गलः ॥

षल ५८० गतौ । सलति ॥

580 √Shala, to go. Pre सलति । Caus सालयति, Aorist असीसलत् । *Nouns.* सालः । सलिलम ॥

दल ५८१ विशरणे ।

581. √Dala, to burst open, split, cleave, crack, Pre दलति । Caus. दलयति । It is मित् according to Bhoja. See √854. *Nouns.* दाडिमम । कुद्दालः ॥

श्वल ५८२, श्वल्ल ५८३, आशुगमने। शश्वाल । अश्वालीत् । शश्वल्ल। अश्वल्लीत् ॥

582 √Śvala, to run, go quickly Pre श्वलति । Per शश्वाल । Aorist अश्वालीत् । Caus श्वालयति । Aorist अशिश्वलत । Desi शिश्वलिषति । Inten शाश्वल्यते ॥

583 √Śvalla, Pre श्वल्लति । Per शश्वल्ल । Aorist अश्वल्लीत् ।

खोलृ ५८४, खोऋृ ५८४ क, गतिप्रतिघाते । खोलति । खोरति ॥

584 √Kholri, 584 A √Khorri, to limp, to be lame Pre खोलति । Per चुखोल । Caus खोलयति, Aorist अचुखोलत । Noun खोड: 'lame'

584 A √Khorri, Pre खोरति ॥

धोऋृ ५८५, गतिचातुर्ये । धोरति ॥

585 √Dhorri, to go quickly to be skilful, to trot Pre धोरति । I Fut, धोरिता । Caus Aorist अदुधोरत । Noun धौरितक ॥

त्सर ५८६ छद्मगतौ । तत्सार । अत्सारीत् ॥

586 √Tsara to go or approach gently or stealthily, creep, crawl, to proceed crookedly, or fraudulently Pre त्सरति । Per तत्सार । तत्सरतु । I Fut त्सरिता । Aorist अत्सारीत । Desi तित्सरिषति । Inten तात्सर्यते । Yan luk तात्सरीति or तात्सर्ति, 2 S तात्सार्षि । Imperfect अतात्सं । Nouns त्सरु. । त्सरुक ॥

क्मर ५८७ हूर्छने । चक्मार ॥

587 √Kmara, to be crooked act dishonestly, deceive Per क्मरति । Per. चक्मार । I Fut क्मरिता । Aorist अक्मारीत ॥

अभ्र ५८८, बभ्र ५८९, मभ्र ५९०, चर ५९१, गत्यर्थाः । चरतिभक्षणेऽपि । अभ्रति । आनभ्र । मा भवानभ्रीत् । अङ्गान्त्यरेफस्या... समीपस्थाभावान्न वृद्धि ॥

588 √Abhra, 589 √Babhra, 590 √Mabhra, 591 √Chara, to go to move √चर means also to eat Pre अभ्रति । Per आनभ्र । I Fut अभ्रिता । Aorist मा + अभ्रीत as मा भवानभ्रीत् । The र here is final of an anga, yet as it is not in the proximity of अ, because भ्र intervenes, it does not cause the vriddhi of the अ of √अभ्र (See S 2330) Caus. अभ्रयति Aorist आबिभ्रत् । Desi अबिभ्रिषति । Nouns, अभ्रम । अभ्री । आभ्रकम् ॥

589 √Babhra, Pre. बभ्रति । Per बबभ्र । I Fut बभ्रिता । Desi बिबभ्रिषति । Inten बाबभ्र्यते । Yan luk बाबभ्रति । Ababhrti Imperfect अबाबभ or अबाबभ्र ॥

590 √Mabhra, Pre. मभ्रति । ॥

591 √Chara, Pre. चरति । Per. चचार । चेरतुः । चेरुः । I Fut चरिता । Aorist. अचारीत् । Desi. चिचरिषति । Inten. चञ्चूर्यते । Yan luk चञ्चुरीति or चञ्चूर्ति । Imperfect अचञ्चूः । Nouns आचार्य । चर: । चरी । चराचर: । चरिष्णु: । चरण । चरित्रम् । चक्र: । चरुक । चर्म । चारः । Adj. in य चर्य्यम । आचर्य्यः । उपचार्य्यम् ॥

ष्ठिवु ५९२ निरसने । ष्ठिवुक्लमु-' (२३२०) इति दीर्घः । ष्ठीवति । अस्य द्वितीयस्थकारष्ठकारो वेति वृत्तिः । तिष्ठेव । तिष्ठिवतु । तिष्ठिवु । टिष्ठेव । टिष्ठिवतु । टिष्ठिवुः । हलि च (३५४) इति दीर्घः । ष्ठीव्यात् ॥

592 √Shthivu, to spit The short इ becomes long ई by VII. 3. 75. S. 2320. As ष्ठीवति । According to the Vritti the second letter of this root is

either ष or ठ dental or lingual In other words, the root is ष्ठिव or ष्ठिवु Of course, by sandhi ष ष्ठिव will become ष्ठिव, but this ष will reappear for the purposes of reduplication Thus from √ष्ठिव where ष is changed to ठ we have तिष्ठेव &c But from √ष्ठिव where the ठ is original we have टिष्ठेव, टिष्ठिवतु । Pre ष्ठीवति । Per तिष्ठेव or टिष्ठेव । तिष्ठिवतु or टिष्ठिवतु । तिष्ठिवु or टिष्ठिवु । I Fut ष्ठेविता । II Fut ष्ठेविष्यति । Imper ष्ठीवतु । Bene ष्ठीव्यात । Before the affixes beginning with a consonant the व is lengthened by VII 2 77 S 354 Aorist अष्ठेवीत् । Caus ष्ठेवयति । Aorist अतिष्ठिवत । Desi तिष्ठेविषति or तुष्ठ्यूषति or टिष्ठेविषति &c Inten तेष्ठीव्यते or टेष्ठीव्यते &c Noun ष्ठीवनम् or ष्ठेवनम । Past part Pass ष्ठयूत । Ger ष्ठवित्वा or ष्ठ्यूत्वा ॥

जि ५९३ जये । अयमजन्तेषु पठितुं युक्तः । जय उत्कर्षप्राप्तिः । अकर्मकोऽयम् । जयति ॥

593 √जि जये 'to surpass, excel' This root ends in a vowel, and appropriately ought to have been classed with vowel-ending roots, and not here among consonant ending roots Jaya means to get excellence This is Intransitive The root जय 'to obtain victory' is Transitive Pre जयति ॥

In forming the Perfect, the following sûtra applies

२३३१ । सन्लिटोर्जेः । ७ । ३ । ५७॥

जयतेः सन्लिटोर्निमित्ते योऽभ्यासस्तत. परस्य कुत्वं स्यात् । जिगाय । जिग्यतुः । जिग्युः । जिगयिथ–जिगेथ । जिगाय – जिगय । जिग्यिव । जिग्यिम । जेता । जीयात् । अजैषीत् ।

2331 A guttural is substituted for the ज् in √जि after a reduplication before the Desiderative affix सन्, and in the Perfect

As जिगाय । Why in the Desiderative and Perfect only ? Observe जेजीयते । Though the root ज्या also assumes the form जि by vocalisation (VI 1 16, 17) yet that जि is not to be taken here That will form जिज्यतु । जिज्यु ॥

593 √Ji, to surpass, excel Pre जयति । Per जिगाय । जिग्यतु । जिग्यु । जिगयिथ or जिगेथ । जिगाय or जिगय । जिग्यिव । जिग्यिम । I Fut जेता । II Fut जेष्यति । Imve जयतु । Imper अजयत् । Poten जयेत । Bene जीयात । Aorist अजैषीत् । Caus जापयति । Aorist अजीजपत । Desi जिगीषति । Inten. जेजीयते । Yan luk जेजयीति or जेजेति, D जेजित., Pl जेज्यति ॥

जीव ५९४ प्राणधारणे । जिजीव ॥

594 √Jiva, to live, or to breathe This is intransitive Pre जीवति । Per जिजीव । I Fut जीविता । Caus जीवयति । Aorist अजिजीवत् । Desi जिजीविषति । Inten जेजीव्यते । No Yan luk Nouns जीवम् as in यावज्जीवम् । जीविका । जीमूत । जीवातु । जैवातृक । जीवन्त ॥

पीव ५९५, मीव ५९६, तीव ५९७, णीव ५९८ स्थौल्ये । पिपीव । मिमीव । तितीव । निनीव ॥

595. √Piva, 596 √Miva, 597 √Tiva, 598 √nîva, to grow fat. Pre पीवति । Per पिपीव । I Fut पीविता । Caus, पीवयति । Aorist अपीपिवत । Desi पिपीविषति । Inten पेपीव्यते । *Noun* पीवर 'fat'

596 √Miva, to grow fat. Pre मीवति । Per. मिमीव । Noun. मीवरः 'a general' venerable.'

597 √Tiva, to grow fat Pre तीवति । Per तितीव । Noun तीवर 'a hunter.'
598 √Niva, Pre प्रणीवति । Per. निनीव । Noun नीवर 'a trader'

क्षिवु ५९९, क्षेवु ५९९ क, निरसने ।

599. √Kshivu (Kshivu) to spit, eject from the mouth According to Chandra the root is क्षेवु । Pre क्षीवति or क्षेवति । Past Part. Pass. क्ष्यूत । Ger. क्षीवित्वा or क्ष्यूत्वा ।
599 A √Kshevu, Pre. क्षेवति, ॥

उर्वी ६००, तुर्वी ६०१, थुर्वी ६०२, दुर्वी ६०३, धुर्वी ६०४ हिंसार्थाः । ऊर्वांचकार । 'उपधायां च' (२२६५) इति दीर्घः । तुतूर्व ॥

600 √Urvi, 601 √Turvi, 602 √Thurvi, 603 √Durvi, 604 √Dhurvi, to hurt Pre ऊर्वति । The lengthening is by VIII. 2 78 S. 2265. Per. ऊर्वांचकार । I Fut ऊर्विता । II Fut ऊर्विष्यति । Impve ऊर्वतु । Imper और्वत् । Poten. ऊर्वेत् । Bene ऊर्व्यात् । Aorist और्वीत । Caus ऊर्वयति । Aorist आ+ऊर्विवत् । Desi ऊर्विविषति । Noun ऊः d उरौ Pl उरः । Past Part Pass. ऊर्ण । Active ऊर्णवान् ॥

601 √Turvi, Pre तु(तू)र्वति । Per तुतूर्व । I Fut तूर्विता । Caus तूर्वयति । Aorist अतुतूर्वत् । Desi तुतूर्विषति । Inten तोतूर्व्यते । Past Part Pass. तूर्णः । Active तूर्णवान् । Ger तूर्वित्वा ।

Yan luk Pre. तोतूर्वीति or तोतोर्ति । (VI 4, 21. S, 2655, and I. 1. 4. S, 2656), तोतूर्त । (VIII 2, 77, S 354), तोतूर्वति । Imper तोतोर्तु or तोतूर्तात् । 2 S तोतूर्हि । d. तोतूर्तम् । Aorist अतोतो । अतोतूर्वुः ॥

602 √Thurvi, Pre थुथूर्वति or थूर्वति ॥

603. √Durvi Pre. दुर्वति or दूर्वति ।

604. √Dhurvi, Per धूर्वति । Noun. धूः d धुरौ । धूप ति or धूःपतिः । धौरेय. । धूर्तः ॥

गुर्वी ६०५ उद्यमने । गूर्वति । जुगूर्व ॥

605 √Gurvi, to endeavour, Pre. गूर्वति । Per. जुगूर्व । Noun गूर्ण ॥

मुर्वी-६०६ बन्धने ।

606. √Murvi (Murvi), to bind, tie, Pre. मूर्वति । Per. मुमूर्व । Noun. मौर्वी ॥

पुर्व-६०७, पर्व ६०८, मर्व ६०९ पूरणे ।

607. √Purva (purva), 608. √parva, 609 √Marva, to fill. Pre. पूर्वति. (S. 2265), Nouns पूः । पूर्व. ॥

608. √Parva, Pre. पर्वति । Per. पपर्व । I Fut. पर्विता । Desi. पिपर्विषति । Inten. पापर्व्यते । Yan luk पापर्ति Imperfect अपापः । Noun. पः d. परौ Pl, परः । पर्वतः । पर्वती ॥

609 √Marva, Pre. मर्वति ॥

चर्व ६१० अदने ।

610 √Charva. to chew. Pre. चर्वति. ; Caus. चर्वयति ।

भर्व ६११ हिंसायाम् ।

611 √Bharva, to hurt, Pre भर्वति ।

कर्व ६१२, खर्व ६१३, गर्व ६१४ दर्पे ।

612 √Karva, 613, √Kharva, 614, √Garva, to be proud, to boast. Pre. कर्वति ।

613. √Kharva, Pre खर्वति ।

614. √Garva, Pre. गर्वति ।

अर्व ६१५, शर्व ६१६ षर्व ६१७ हिंसायाम् । आनर्व । शर्वति । सर्वति ॥

615 √Arva, 616, √Sarva, 617, √Sharva, to kill, Pre अर्वति । Per. आनर्व । I Fut अर्विता । Desi अर्विविषति ।

616 √Sarva, Pre शर्वति । Noun शर्वः f शर्वाणी ॥

617 √Sharva, Pre सर्वति । Caus सर्वयति । Des of Caus सिसर्वयिषति । Ordinary Desi सिसर्विषति । Noun सर्वः । सर्वदा ॥

इवि ६१८ व्याप्तौ । इन्वति । इन्वां चकार ॥

618, √Ivi, to pervade, surround, Pre इन्वति । Per इन्वां चकार । I Fut. इन्विता । II Fut इन्विष्यति । Imperative इन्वतु । Imper ऐन्वत् । Bene इन्व्यात् । Aorist ऐन्वीत् । Caus इन्वयति । Aorist ऐन्विवत् । Desi इन्विविषति । Noun इन्वका । 'stars'

पिवि ६१९, मिवि ६२०, णिवि ६२१ सेचने । तृतीयो मूर्धन्योष्मादिरित्येके । सेवने इति तरङ्गिण्याम् । पिन्वति । पिपिन्व ॥

619 √Pivi, 620, √Mivi, 621, √nivi, to wet, to moisten According to some the third root is षिवि । According to Tarangini these mean 'to serve' also Pre, पिन्वति । Per पिपिन्व । I Fut पिन्विता । Caus, पिन्वयति । Aorist अपिपिन्वत् । Desi, पिपिन्विषति । Inten पेपिन्व्यते ।

620 √Mivi, to sprinkle, to honor, Pre मिन्वति ।

621, √nivi, Pre निन्वति प्रणिन्वति ।

621 A, षिवि √Shivi, Pre सिन्वति ।

हिवि ६२२, दिवि ६२३, धिवि ६२४, जिवि ६२५ प्रीणनार्थाः । हिन्वति । दिन्वति ॥

622, √Hivi (ivi), 623 √Divi, 624, √Dhivi, 625, √Jivi, to be glad or to gladden Pre, हिन्वति । Per जिहिन्व । I Fut, हिन्विता ।

623, √Divi, Pre. दिन्वति ।

624 √धिवि 'to gladden, to be glad' In conjugating this root the following sûtra applies —

२३३२ । धिन्विकृण्व्योर च ।३। १ । ८० ।

अनयोरकारोऽन्तादेशः स्यादुप्रत्ययश्च शब्विषये । 'अतो लोपः' (२३०८) । तस्य स्थानिवद्भावाल्लघूपधगुणो न । उप्रत्ययस्य पित्त्वे गुणः । धिनोति । धिनुतः । धिन्वन्ति ।

2332. The vikarana उ comes (instead of शप्) after the roots धिन्व 'to please', and कृण्व 'to hurt', when a sârvâdhâtuka affix denoting the agent follows; and in these verbs अ is the substitute of the final व of these two roots

The roots धिन्व and कृण्व belong both to the Bhuâdi class Thus धिन्व उ+ति = धिन् + अ + उ + ति = धिन् + 0 + उ + ति (The अ is elided by VI. 4 48 S. 2308) = धिनोति 'he pleases' It might be asked, why there is no *guna* of the short penultimate इ of धिन् by rule VII. 3, 86 which requires the base to be *gunated* before the sârvadhâtuka affix उ । The answer is to be found in sûtra I, 1, 57 the zero substitute of अ, though a blank, is like the former occupant (*sthânivat*) and thus prevents guna and इ is not considered penultimate,

While the उ itself is gunated before the पित् affix तिप, though it is not gunated before non-pit affixes, as धिनुत, धिन्वन्ति ॥ In forming the First Person dual and plural, the next sutra gives an option

NOTE —Though the root धिन्व √ Dhinv originally is not one that ends in अ and it assumes the form धिन dhina subsequently, yet at the time of applying the ârdhadhâtuka affix उ, it is अ ending, so the lopa rule VI 4 18 S 2308 applies

२३३३ । लोपश्चास्यान्यतरस्यां म्वोः । ६ । ४ । १०७ ॥

असंयोगपूर्वो यः प्रत्ययोकारस्तदन्तस्याङ्गस्य लोपो वा स्यात् म्वोः परयोः । धिन्व -धिनुव । धिन्म -धिनुम । मिपि तु परत्वाद्गुणः । धिनोमि ॥

2333 The उ of the vikarana उ and श्नु where not preceded by a conjunct consonant, may be elided optionally before a personal ending beginning with म् or व् ॥

Thus धिन्व or धिनुव, धिन्म or धिनुम । Before the affix मिप, however there will be guna, by the subsequent rule because the affix is पित् and thus we have धिनोमि ॥

In forming the Imperative the following rule applies,

२३३४ । उतश्च प्रत्ययादसंयोगपूर्वात् । ६ । ४ । १०६ ॥

असंयोगपूर्वो यः प्रत्ययोकारस्तदन्तादङ्गात्परस्य हेर्लुक्स्यात । धिनु । नित्यत्वा दुकारलोपात् पूर्वमाट् । धिनवाव । धिनवाम । जिन्वतीत्यादि ॥

2334 The Imperative हि is elided after the उ of an affix, in the vikarana with which the Present stem is made, provided that the उ is not preceded by a conjunct consonant

The affix उ with which the Present stem is made is उ and श्नु ॥ After this उ, the imperative हि is elided Thus धिनु ॥

NOTE —Why after 'उ' ? Observe लुनीहि सुनीहि । Why do we say "उ being part of the vikarana or affix' ? Observe कुरु, युहि, here उ is part of the root itself, and not of the vikarana Why do we say 'not preceded by a conjunct consonant ? Observe प्राप्नुहि, राध्नुहि, तक्ष्णुहि ॥

NOTE —The elision of हि after the उ of the vikarana उ and श्नु is optional in the Vedas ; as श्रीमन्तुर्हि यातुधानान्, धिनुहि यज्ञपतिम्, तेन मा भागिन कृणुहि ॥

The augment आट् being *nitya* (compulsory and never set aside by any rule) takes effect prior to the application of the rule requiring elision of उ । Thus म and व being preceded by आ, there is no occasion for applying VI 4 107 S 2333 ; for उ is not followed by व or म but by आव or आम । Thus we have in the Dual and Plural धिनवाव and धिनवाम ॥

624 √ Dhivi, Pre धिनोति । धिनुतः । धिन्वन्ति । धिनोषि । धिनुथ । धिनुथ । धिनोमि । धिनुवः or धिन्वः । धिनुमः or धिन्मः । Impve धिनोतु । धिनु तम् । धिन्वन्ताम् । धिनु । धिनवानि । धिनवाव । धिनवाम । Imper अधिनोत् । अधिनुताम् । अधिनोः । अधिनवम् । अधिनुव or अधिन्व । Pote धिनुयात् । Caus धिन्वयति ॥

625 √ Jivi, Per जिन्वति ॥

रिवि ६२६, रवि ६२७, धवि ६२८ गत्यार्थाः । रिण्वति । रण्वति । धन्वति ॥

626 √ Rivi, 627 √ Ravi, 628 √ Dhavi, to go, move Pre. रिण्वति । Per रिरिण्व । I Fut रिण्विता । Aorist अरिण्वीत् । Caus रिण्वयति, रिण्वयते । Desi रिरिण्विषति । Inten रेरिण्व्यते ॥

627 √Ravi, Pre रवति । Per ररव । I Fut रविता । Aorist अरवीत Desi रिरविषति । Inten रारव्यते ॥

628 √Dhavi Pre धन्वति । Per दधन्व । I Fut धन्विता । Aorist अधन्वीत । Caus धान्वयति, धान्वयते । Desi दिधन्विषति । Inten दाधन्व्यते । Nouns सुधन्वा । धन्वि ॥

कृवि ६२९ हिंसाकरणयोश्च । चकाराद्गतौ । कृणोति, इत्यादि धिनोतिवत् । अयं स्वादौ च ॥

629 √Krivi, to injure, to do By force of च the root means 'to move' also It is conjugated like √धिन्व, and it also belongs to Svâdi class Pre कृणोति । (The sûtra III 1 80 S 2332 applies here also) Per चकृण्व । I Fut कृण्विता । Imperative कृणोतु । Imper अकृणोत । Pote कृणुयात् । Aorist अकृण्वीत ॥

मव ६३० बन्धने । मवति । मेवतुः । मेवु । अमवीत्—अमावीत् ॥

630 √Mava, to fasten, bind Pre मवति । Per ममाव । मेवतु । मेवु I Fut मविता । Aorist अमवीत or अमावीत । Caus मावयति, मावयते । Aor अमीमवत । Desi मिमविषति । Inten मामव्यते । Noun -मू , d मुवा ॥

630 √Mava, Yan luk conjugation Pre मामवीति or मामोति । मामूत । मामवति । मामोषि । मामूथ । मामूथ । मामोमि । मामाव । मामूम । Imper मामीतात or मामोतु । मामीहि । मामवानि । Imper. अमामोत । अमामो । अमामवम ॥

अव ६३१ रक्षणगतिकान्तिप्रीतितृप्त्यवगमप्रवेशश्रवणस्वाम्यर्थयाचनक्रियेच्छादीप्त्यवाप्त्यालिङ्गनहिंसादानभागवृद्धिषु ॥ अवति । आव । मा भवानवीत् ॥

631 √Ava, 1 to protect, 2, to go, 3 to be beautiful or brilliant, desire, 4, to please, 5 to be satisfied, 6 to understand 7 to enter, 8 to hear, 9 to rule or be lord of, 10 to beg, 11 to act, 12 to wish, 13 to shine, 14 to obtain, 15 to embrace, 16 to injure or kill, 17 to accept (the word is âdâna and not dâna) 18 to divide, 19 to prosper Pre अवति । Per आव । आवतु । I Fut अविता । Aorist आवीत (अवीत् without augment). Caus, आवयति, आवयते । Aorist अविवत (without augment) Desi, अविविषति । Nouns ऊतिः 'help' (III 3 97) अविद (Un, I 45) 'ocean' ऊन 'wanting' (Un III 2), अवनि, 'earth' (Un II, 102) ओम 'Om' (Un I, 142) अविः 'a sheep' 'the sun' ओतु 'the woof', 'a cat'

धावु ६३२ गतिशुद्ध्योः । स्वरितेत् । धावति—धावते । दधाव—दधावे ॥

632 √Dhâvu, to run, 2 to purify This root is svaritet and so it is both Atmane and Parasmaipadi Pre, धावति or धावते । Per, दधाव । दधावतु । I Fut धाविता । Caus धावयति, धावयते । Desi दिधाविषति or ते । Inten° दाधाव्यते । Past Part, Pass धौत । Act धौतवान् । Ger धावित्वा or धौत्वा ॥

Here end the roots ending in व ॥

Now we give the Atmanepadi roots ending in a sibilant

अथोष्मान्ता आत्मनेपदिनः ॥

धुक्ष ६३३ धिक्ष ६३४ संदीपनक्लेशनजीवनेषु । धुक्षते । दुधुक्षे धिक्षते । दिधिक्षे ॥

633 √Dhuksha, 1 To kindle, 2 To be weary 3 To live Pre धुक्षते । Per दुधुक्षे । I Fut धुक्षिता । II Fut धुक्षिष्यते । Imperative धुक्षताम् । Imper अधुक्षत । Poten धुक्षेत । Bene धुक्षिषीष्ट । Aorist अधुक्षिष्ट । Cond अधुक्षिष्यत । Caus धुक्षयति धुक्षयते । Aorist अदुधुक्षत । Desi दुधुक्षिषते । Inten दोधुक्ष्यते । Noun धुक्ष ॥

633 √Dhuksha, Yan luk conjugation Pre दोधुक्षीति or दोधुष्टि । दोधुक्षि । Imperative दोधुष्टु । दोधुड्ढि । दोधुक्षाणि । Imper अदोधाट् ।अदोधोट ॥

634 √Dhiksha, to kindle 2 to harass, 3 to live Pre धिक्षते । Per दिधिक्षे । I Fut धिक्षिता ॥

वृक्ष ६३५ वरणे । वृक्षते । ववृक्षे ॥

635 √Vriksha, to accept, select, to cover Pre वृक्षते । Per ववृक्षे । I Fut वृक्षिता । Desi विवृक्षिषते । Inten वरीवृक्ष्यते । Yan luk वरिवृष्टि । or वर्वृष्टि । Noun वृक्ष 'a tree'

शिक्ष ६३६ विद्योपादाने । शिक्षते ॥

636 √Siksha, to learn, to teach According to Tarangini this root is Parasmaipadi in senses other than that of learning This is not approved by the Madhaviya Pre शिक्षते । Per शिशिक्षे ॥

भिक्ष ६३७ भिक्षायामलाभे लाभे च । भिक्षते ॥

637 √Bhiksha, 1 to beg 2 to ask without obtaining 3 to obtain This root takes two accusatives Pre भिक्षते । Noun भिक्षु 'a beggar, a mendicant' भिक्षाक 'a beggar' Past Part Pass भिक्षित । Act भिक्षितवान् । Adjec भिक्षितव्य ॥

क्लेश ६३८ अव्यक्तायां वाचि । बाधने इति दुर्गः । क्लेशते । चिक्लेशे ॥

638 √Klesa, 1 to speak inarticulately 2 To impede or hinder, according to Durga According to Swâmi the root means also 'to speak articulately' Pre क्लेशते । Per चिक्लेशे । I Fut क्लेशिता । Pass क्लेश्यते । Desi. चिक्लेशिषते ॥

दक्ष ६३९ वृद्धौ शीघ्रार्थे च । दक्षते । ददक्षे ।

639 √Daksha, 1 To grow. 2 To do, go or act quickly Pre दक्षते । Per ददक्षे । I Fut दक्षिता । Noun दक्षिणः / णा । दक्षिणयः । दाक्षिणात्यः ॥

दीक्ष ६४० मौण्ड्येज्योपनयननियमव्रतादेशेषु । दीक्षते । दिदीक्षे ॥

640 √Diksha, 1 To shave one's head 2 To sacrifice 3, To invest with the sacred thread 4 To practise self restraint, 5 To dedicate one self to, or to vow (6 To consecrate oneself for the performance of a sacred rite 7 To initiate, Pre दीक्षते । Per दिदीक्षे ॥

ईक्ष ६४१ दर्शने । ईक्षा चक्रे ॥

641 √Iksha, 1 To see, behold, view, perceive, observe, look or gaze at. Pre ईक्षते । Per ईक्षाचक्रे । I Fut ईक्षिता । II Fut ईक्षिष्यते । Imperative ईक्षताम् । Imper ऐक्षत । Poten ईक्षेत । Bene ईक्षिषीष्ट । Aorist ऐक्षिष्ट । Condi ऐक्षिष्यत । Caus ईक्षयति, । Aorist ऐचिक्षत । Desi ईचिक्षिषते । Noun मुखप्रतीक्ष ॥

ईष ६४२ । गतिहिंसादर्शनेषु । ईषा चक्रे ॥

642 √Isha, to fly away, escape 2 To attack, hurt, kill, 3 To look, see Pre ईषते । Per ईषाचक्रे । I Fut ईषिता । Noun ईषा । मनीषा ॥

भाष ६४३ व्यक्तायां वाचि । भाषते ॥

643 √Bhasha, 1 To speak articulately Pre भाषते । Per बभाषे । I Fut भाषिता । II Fut भाषिष्यते । Caus भाषयति, भाषयते । Aorist अबीभषत or अबभाषत् (VII 4, 3 S 2565) Inten बाभाष्यते । Yan luk बाभाष्टि । Noun भाषक ॥

वर्ष ६४४ स्नेहने । दन्त्योष्ठ्यादि । ववर्षे ॥

644 √Varsha, 1, to anoint The root begins with व dento—labial The root वृष 'to rain' is Parasmaipadî, as will be shown hereafter When meaning 'to be strong' it belongs to Churadi class Pre वर्षते । Per ववर्षे । I Fut वर्षिता । Desi. विवर्षिषते । Inten वावर्ष्यते । Yan luk वावर्ष्टि । लङ् अवावर्ट् ॥

गेषृ ६४५ अन्विच्छायाम् । 'ग्लेषृ' इत्येके । अन्विच्छा अन्वेषणम् । जिगेषे ॥

645 √Geshri, 1 To seek, search, investigate According to Maitreya, it is ग्लेषृ । Pre गेषते । Per जिगेषे । I Fut गेषिता । Caus गेषयति । Aorist अजिगेषत । Desi जिगेषिषते । Inten जेगेष्यते । Yan luk जेगेष्टि । जेगेष्ट ॥

पेषृ ६४६ प्रयत्ने । पेषते ॥

646 √Peshri, 1 to strive diligently for In the Madhaviya the root is एषृ and the form given is एषते । Pre पेषते । Per पिपेषे ।

जेषृ ६४७, णेषृ ६४८, एषृ ६४९, प्रेषृ ६५० गतौ । जेषते । नेषते । एषां चक्रे । पिप्रेषे ॥

647 √Jeshri, 648, √neshri, 649, √Eshri, 650 √Preshri, 1 to go to move Pre जेषते ।

648 √neshri, Pre नेषते, प्रणेषते ॥

649 √Eshri, Pre एषते । Per एषाचक्रे । I Fut एषिता । II Fut एषिष्यते । Caus एषयति । Aorist एषिषत (without the augment)

650 √Preshri, 1 to go, move, Pre प्रेषते ।

रेषृ ६५१, हेषृ ६५२, ह्रेषृ ६५३ अव्यक्ते शब्दे । आद्यो वृकशब्दे । ततो द्वौ अश्वशब्दे । रेषते । हेषते । ह्रेषते ॥

651 √Reshri, 652, √Heshri, 653, √Hreshri, 1 To howl or yell The root रेषृ is specially confined to the howling of the wolf Pre रेषते ।

652 √Heshri, to neigh The neighing of a horse Pre हेषते ।

653 √Hreshri, to neigh Pre ह्रेषते ॥

कासृ ६५४ शब्दकुत्सायाम् । कासा चक्रे ॥

654 √Kâsri, to cough, or make a sound indicatory of any disease Pre कासते । Per कासाचक्रे । I Fut कासिता । II Fut कासिष्यते । Imperative, कासताम् Imper अकासत । Pote कासेत । Bene कासिषीष्ट । Aorist अकासिष्ट । Condi अकासिष्यत । Caus. कासयति । Aorist अचकासत । Desi चिकासिषते । Inten चाकास्यते । Yan luk चाकास्ति । लोट्, चाकाधि । लङ्, अचाकत । 2 S अचकाः । Nouns —कासार, कास । कासू । कासूतरी । कसृतिः ॥

भासृ ६५५ दीप्तौ । बभासे ॥

655 √Bhâsri, to shine Pre. भासते । Caus भासयति । Aorist अबीभसत । or अबभासत् (VII 4, 3, S 2565) Nouns —भा, D भासौ Pl भासः । भास्कर ॥

णासृ ६५६, रासृ ६५७ शब्दे । नासते, प्रणासते ॥

656 √Nasri, 657, √Rasri, to sound Pre नासते । प्रणासते । Nouns —नास्यम । नासिका ॥

657 √Rasri, to sound Pre रासते । Nouns.—रास । रासभ "an ass" रासा ॥

णस ६५८ कौटिल्ये । नसते ॥

658 √nasa, to be crooked or curved, to bend Pre नसते । प्रणसते । Per नेसे । I Fut नसिता । Caus, नासयति । Aorist अनीनसत ॥

भ्यस ६५९ भये । भ्यसते । बभ्यसे ॥

659 √Bhyasa, to fear Pre भ्यसते । Per बभ्यसे । I Fut भ्यसिता । II Fut, भ्यसिष्यते । Caus भ्यासयति । Aorist अबिभ्यसत् । Inten. बाभ्यस्यते । Yan luk बाभ्यस्ति लोट्, बाभ्यधि ॥

आङः शसि ६६० इच्छायाम् । आशंसते । आशशंसे ॥

660 √a śasi, to wish, desire The root must always be preceded by the Upasarga आ । Durga reads it as आशस्स without indicatory इ । So also Swami, शंस to praise is Parasmaipadi. It belongs to the Adadi class also Pre आशंसते । Per आशशंसे । I Fut आशंसिता । Caus आशंसयति । Aorist आशशंसत । Desi आशिशंसिषते । Inten आशाशस्यते । Past Part. Pass आशंसित । Adj आशंस्यम । Nouns —आशंसु । आशस्य ॥

660 √Aśans, Yanluk Pre आशाशंस्ति । Impve आशाशन्धि । Imper आशाशन् ॥

ग्रसु ६६१, ग्लसु ६६२ अदने । जग्रसे । जग्लसे ॥

661 √Grasu, 662, √Glasu, to swallow, devour, eat up, consume. Pre, ग्रसते । Per जग्रसे । I Fut ग्रसिता । Caus ग्रासयति, ग्रासयते । Past Part Pass ग्रस्त. । Ger ग्रसित्वा or ग्रस्त्वा । Nouns ग्रास. । ग्रसिष्णु. ॥

ईह ६६३ चेष्टायाम् । ईहा चक्रे ॥

663 √iha, to endeavour Pre ईहते । Per. ईहाचक्रे । I Fut ईहिता । II Fut. ईहिष्यते । Imperative ईहताम् । Imper. ऐहत । Pote ईहेत । Bene ईहिषीष्ट । Aorist ऐहिष्ट । Condi ऐहिष्यत । Caus ईहयति, Aorist ऐजिहत । (without the augment) Desi ईजिहिषते । Nouns ईहा ईहितं, पर्यंहो ॥

बहि ६६४, महि ६६५ वृद्धौ । बंहते । बबंहे । ममंहे ॥

664 √Bahi, to increase Pre बंहते । Per बबंहे । I Fut बंहिता । Bene. बंहिषीष्ट । Caus बंहयति, । Aorist बबंहत् । Desi बिबंहिषते । Inten बाबंह्यते ॥

664 √Bahi, Yan luk. Pre बाबंढि । d बाबंढः । pl. बाबंहति । बाभंक्षि बाबंहि । बाबंहुः ॥

665 √Mahi, to increase. Pre. मंहते ॥

अहि ६६६ गतौ । अंहते । आनंहे ॥

666 √Ahi, to go, approach, set out Pre अंहते । Per. आनंहे । I Fut अंहिता Caus आंहयति, । Aorist आंजिहत् । Desi, अंजिहिषते । Noun:—अंहः ॥

गर्ह ६६७, गल्ह ६६८ कुत्सायाम् । जगर्हे । जगल्हे ॥

667 √Garha, 668, √Galha, to blame. Pre. गर्हते । Per जगर्हे । I Fut. गर्हिता । Desi. जिगर्हिषते । Inten जागर्ह्यते । Yan luk जागर्हि । Imperfect अजागर्ट ॥

668 √Galha, to blame. Pre. गल्हते । Per जगल्हे । I Fut. गल्हिता । Desi. जिगल्हिषते । Inten जागल्ह्यते । Yan luk Imperfect अजागल् ॥

वर्ह ६६९, बल्ह ६७० प्राधान्ये । ओष्ठ्यादी ॥

669 √Barha, 670, √Balha, to be pre eminent or excellent. These roots commence with ब (labial) Pre बर्हते । Per बबर्हे । I Fut बार्हिता । Noun बर्हिणः । बर्हि ॥

670 √Balha, to be pre eminent Pre बल्हते । Per बबल्हे । I Fut बल्हिता ।

वर्ह ६७१, वल्ह ६७२ परिभाषणहिंसाच्छादनेषु । दन्त्योष्ठ्यादी केचित्तु । पूर्वयोर्दन्त्योष्ठ्यादितामनयोरोष्ठ्यादिता चाहुः ॥

671 √Varha, 672, √Valha, 1 To speak 2 To hurt 3 To cover Mâdhaviya reads 'daneshu' 'to give' as the third meaning The root begins with व (dento-labial) Some read the last two roots with व, and the present two with ब (b) Pre वर्हते । Per ववर्हे । I Fut वर्हिता ॥

672 √Valha Pre वल्हते । Per ववल्हे । I Fut वल्हिता ॥

प्लिह ६७३ गतौ । पिप्लिहे ॥

673 √Pliha, to go, move Pre प्लेहते । Per पिप्लिहे । I Fut प्लेहिता । Desi पिप्लिहिषते । Ger प्लिहित्वा or प्लेहित्वा । Noun प्लीहा ॥

वेहृ ६७४, जेहृ ६७५, बाहृ ६७६ प्रयत्ने । आद्यो दन्त्योष्ठ्यादिः । अन्त्यः केवलोष्ठ्यादिः । उभावप्योष्ठ्यादी इत्येके । दन्त्योष्ठ्यादी इत्यपरे । जेहतिर्गत्यर्थोऽपि । बवाहे ॥

674 √Vehri, 675, √Jehri, 676, √Bâhri, to endeavour

The root 'vehri' begins with dento-labial व । बाहृ 676 begins with the labial ब । Some say both begin with ब (labial) Others say both begin with व (dento labial) Pre वेहते । Per विवेहे । I Fut वेहिता । Caus वेहयति । Aorist अविवेहत् Noun वेहत् 'a barren cow'

675. √Jehri, to endeavour It also means 'to go' Pre जेहते ।

676 √Bâhri, to endeavour Pre बाहते । Per बबाहे । Nouns बाहु बाहा ॥

द्राहृ ६७७ निद्राक्षये । निक्षेपे इत्येके

677 √Drâhri, to wake According to some it means 'to throw' Pre द्राहते । Inten दाद्राह्यते । Yañ luk दाद्राग्धि । d. दाद्राग्ध. । 2. S दाध्राक्षि । Imperfect अदाधाक् ॥

काशृ ६७८ दीप्तौ । चकाशे ॥

678 √Kâśri, to shine. Pre काशते । Per चकाशे । I Fut काशिता । II Fut काशिष्यते । Impve काशताम् । Imper. अकाशत । Poten काशेत । Bene काशिषीष्ट । Aorist अकाशिष्ट । Condi. अकाशिष्यत । Caus काशयति । Aorist अचकाशत् । Desi चिकाशिषते । Inten चाकाश्यते । Nouns काशो । नीकाशः । काशि. । काष्टम् । काशिका । काश ।

678 √Kâśri, Yañ luk conjugation Pre चाकाष्टि । चाकाशि । चाकाश्मि । चाकाश्व. । चाकाश्म. । Impve, चाकाड्ढि । Imperfect अचाकाट् ॥

ऊह ६७९ वितर्के । ऊहां चक्रे ॥

679 √uha, to reason, infer, deliberate about Pre ऊहते । Per ऊहाञ्चक्रे । I Fut. ऊहिता । II Fut. ऊहिष्यते । Imperative ऊहताम् । Imper. औहत । Poten ऊहेत । Bene. ऊहिषीष्ट । Aorist, औहिष्ट । Condi औहिष्यत । Caus. ऊहयति । Aorist औजिहत् । Desi. ऊजिहिषते ॥

गाहू ६८० विलोडने । गाहते । जगाहे । जगाहिषे । जघाक्षे । जगाहिढ्वे–जगाहिध्व–जगाढ्वे ॥

680 √गाहू विलोडने 'to shake, stir up, churn, agitate' Pre गाहते । Per जिगाहे । 2nd Per S जगाहिषे or जघाक्षे Pl जगाहिढ्वे °ध्वे or जगाढ्वे । I Future गाहिता । When इ is not added then the following applies

२३३५ । ढो ढे लोपः । ८ । ३ । १३ ॥

ढस्य लोपः स्याड्ढे परे । गाहिता - गाढा । गाहिष्यते— घाक्ष्यते । गाहिषीष्ट—घाक्षीष्ट । अगाहिष्ट —अगाढ । अघाक्षाताम । अघाक्षत । अगाढा । अघाढ्वम । अघाक्षि ॥

2335 There is elision of ढ when ढ follows

Though this sutra is read in the division of Grammar which is governed by पदाधिकार, yet this elision takes place only when the ढ is not at the end of a pada Thus गाढा from गाह् + ता । The ह is changed to ढ by VIII 2 31 S 321 and the त is first changed to ध by VIII 2 40 S 2280 and then to ढ by VIII 4. 41 S 113 Thus गाढ + ढा । The first ढ is elided by this sutra and we get गाढा । The change of ध into ढ by VIII 4 41, should be considered as valid and siddha for the purposes of this rule, otherwise this rule will find no scope

NOTE —The form जघाक्षे is thus evolved —गाह + थास - गाह् । से (III 1, 80 S 2236) = गाढ्+से (VIII 2, 31 S 324) = घाढ + से (VIII 2 37 S 326) = घाक + से (VIII 2 41 S 295)=घाक्षे, and with reduplication जघाक्षे ॥

680 √Gahu, to stir up Pre, गाहते । Per जगाहे । जगाहिषे or जघाक्षे । जगाहिढ्वे, ध्वे or जगाढ्वे । I Fut गाहिता or गाढा । II Fut गाहिष्यते or घाक्ष्यते । Imperative गाहताम । Imper अगाहत । Poten गाहेत । Bene गाहिषीष्ट or घाक्षीष्ट । Aorist अगाहिष्ट or अगाढ । अघाक्षाताम् । अघाक्षत । अगाढा । अगाढ्वम । अघाक्षि । Caus गाहयति । Aorist अजीगहत् । Desi जिघाक्षते or जिगाहिषते । Inten जागाह्यते । Yan luk जागाढि । Ger गाढ्वा or गाहित्वा ।

गृहू ६८१ ग्रहणे । गर्हते । जगृहे ॥

***ऋदुपधेभ्यो लिटः कित्त्वं गुणात् पूर्वविप्रतिषेधेन * ॥**

जगृहिषे–जघृक्षे । जघृढ्वे । गर्हिता–गर्ढा । गर्हिष्यते–घर्क्ष्यते । गर्हिषीष्ट–घृक्षीष्ट । लुङि । अगर्हिष्ट । इडभावे ॥

681 √गृहू ग्रहणे 'to take,'

Thus Pre गर्हते । Per जगृहे । Before the augment इट् the following Vartika applies

Vârt —The affixes of लिट (Perfect) are कित in the case of roots that have a penultimate ऋ, and this कित—condition takes effect before the application of Guna rule, by debarring the subsequent in anticipation The sutra requiring Guna, namely, पुगन्तलघु (VII 3 86 S 2189) being subsequent to the *kitva* rule, would have applied first, but it is set aside by this vartika, Thus we have जगृहिषे or जघृक्षे । जघृढ्वे । &c Aorist अगर्हिष्ट ।

But when it does not take the augment इट, the following rule applies in forming its aorist

२३३६ । शलइगुपधादनिटः क्सः । ३ । १ । ४५ ॥

इगुपधो य शलन्तस्तस्मादनिटश्च्लेः क्सादेशः स्यात् । अघक्षत ॥

2336 After a verb that ends in a शल् consonant (श, ष, स, and ह) and has an इक vowel for its penultimate letter, and does not take इट (VII 2 10), क्स is the substitute of च्लि

Thus अगह् + क्स + त = अघक्षत ।

Before the affixes beginning with a vowel, the अ of क्स is elided by the following sutra

२३३७ । क्सस्याचि । ७ । ३ । ७२ ।

अजादौ तङि क्सस्य लोपः स्यात् । 'अलोऽन्त्यस्य' (४२) । अघक्षाताम् । अघक्षन्त ॥

2337 The (अ of the Aorist characteristic) क्स is elided before an affix beginning with a vowel

The elision is of the final अ of Ksa, and not of the whole affix, (See I 1 52 S 42) Thus अघक्षाताम् । अघक्षन्त ॥

NOTE —Why do we say 'when ending in श, ष, स and ह'? Observe अभैत्सीत् अच्छैत्सीत्, here सिच is employed Why do we say 'having for its penultimate इ, उ, ऋ or ऌ'? Observe अधाक्षीत् । Why do we say 'not having an intermediate इ'? Observe अकोषीत and अमोषीत । See VII 2 4 and VIII 2 28

Had the अ not been elided before आताम्, and आथाम्, then इय must have been substituted for it according to VII 2 81 Why do we say before an affix beginning with a vowel? Observe अधुक्षत, अधुक्षताम् । Why do we say क्स and not only स? So that the elision should not take place here, as उत्सौ, उत्सा, वत्सौ, वत्सा, तृणसौ, तृणास ॥

681, √Grihu, to take Pre गर्हते । Per जगृहे । जगृहिषे or जघृक्षे । जगृहिध्वे । or जघृढ्वे । I Fut गर्हिता, गर्ढा । II Fut गर्हिष्यते, घर्क्ष्यते । Imperative गर्हताम् । Imper अगर्हत । Poten गर्हेत । Bene गर्हिषीष्ट or घृक्षीष्ट । Aorist अगर्हिष्ट or अघृक्षत । अगर्हिषाताम् or अघृक्षाताम् । अगर्हिषत । अगर्हिष्ठाः or अगृढाः । अगर्हिढ्वम् or ध्वम् अघृक्षध्वम् । अगर्हिषि or अघृक्षि । अगर्हिष्वहि or अघृक्षावहि । Desi जिगर्हिषते, जिघृक्षते । Inten जरीगृह्यते । Yan luk जर्गर्हीति or जर्गर्ढि d जर्गर्ढ । Noun गृहम् । Ger गर्हित्वा । गढ्वा ।

ग्लह् ६८१ च । ग्लहते ॥

681 A. √Glaha cha, to take, Swâmi, Kâsyapa and Sammata read glaha Pre. ग्लहते । Noun ग्लहः ॥

घुषि ६८२ कान्तिकरणे । घुषते । जुघुषे । केचित् 'घष' इत्यदुपधं पठन्ति ॥

682 √Ghushi, to be beautiful or brilliant Some read it as √Ghasa, Chandra and Kâsyapa read it as घिषि with a penultimate इ । Pre घुषते । Per जुघुषे । I Fut घुषिता । Desi जुघुषिषते । Inten. जोघुष्यते । Yan luk जोघुष्टि । लोट् 2nd P. जोघुषिढ । लङ् अजोघुन् ॥

Here end the roots whose final is a sibilant and which are âtmanepadi.

Herewith commence roots ending with a sibilant and which are Parasmaipadi

अथार्हत्यन्ता परस्मैपदिनः ॥

घुषिर् ६८३ अविशब्दने । विशब्दनं प्रतिज्ञानं ततोऽन्यस्मिन्नर्थे इत्येके । 'शब्दे' इत्यन्ये पेठुः । घोषति । जुघोष । घोषिता । इरित्वादङ् वा । अघुषत्-अघोषीत् ॥

683 √Ghushir, not to proclaim 2 To sound The word avisabdana means not visabdana. The word visabdana means 'promise' According to others the word is sabde only and the root means 'to sound'. The indicatory इर् makes the rule III 1 57, S 2269 applicable in the aorist When the root has all other meanings except that of 'proclaiming' (visabdana) it is read here When it has the meaning of visabdana (proclaiming), it belongs to Churadi class (X 187) Pre घोषति । Per जुघोष । I Fut घोषिता । Aorist अघुषत् or अघोषीत । अघुषताम । or अघोषिष्टाम । Caus घोषयति । Aorist अजूघुषत । Desi जुघुषिषति, or जुघोषिषति, Inten जोघुष्यते । Yan luk जोघोष्टि । लोट् 2nd S जोघुड्ढि । लङ अजोघोट् । Past Part Pass घुष्ट (VII 2 23 S 3063) Ger घुषित्वा or घोषित्वा । Noun घुष्टा ॥

अक्षू ६८४ व्याप्तौ ।

684 अक्षू व्याप्तौ 'to pervade' As अक्षति । But by the following sutra, it takes the vikarana श्नु also

२३३८ । अक्षोऽन्यतरस्याम् । ३ । १ । ७५ ॥

अक्षो वा श्नुप्रत्ययः स्यात्कर्त्रर्थे सार्वधातुके परे । पक्षे शप् । । अक्ष्णोति । अक्ष्णुतः । अक्ष्णुवन्ति । अक्षति । अक्षतः । अक्षन्ति । आनक्ष । आनक्षिथ-आनष्ठ । [illegible] अष्टा । अक्षिष्यति । 'स्कोः' (३८०) इति कलोपः । 'षढोः कः सि' (२९५) । अक्ष्यति । [illegible] । अक्ष्णुहि । अक्ष्णवानि । आक्ष्णोत । आक्ष्णुवम । अक्ष्णुयात । अक्ष्यात । ऊदित्वादिट् । 'नेटि' (२२६८) । मा भवानक्षीत ।अक्षिष्टाम् । अक्षिषुः । इडभावे तु मा भवानाक्षीत । आष्टाम् ।' आक्षुः ॥

2338. The vikarana श्नु is optionally employed after the root अक्ष 'to pervade,' when a sarvadhatuka affix denoting an agent, follows

Thus अक्ष्णोति or अक्षति 'he pervades or obtains' D अक्ष्णुतः । Pl, अक्ष्णुवन्ति ।

684 √Akshu, to pervade Because the root has an indicatory long ऊ the इट् augment is optional Pre अक्षति । अक्षतः । अक्षन्ति । Per आनक्ष । आनष्ठ or आनक्षिथ । आनक्षथ or आनक्षिव । I Fut अक्षिता, or अष्टा । II Fut, अक्षिष्यति or अक्ष्यति (= अक्ष + स्यति = अकक्ष् + स्यति VIII 2 41 S 295 = अक्ष् + स्यति the क is elided by VIII 2 29 S 380 = अक्ष्यति) । Imperative अक्षतु or अक्ष्णोतु । अक्ष्णुहि । अक्ष्णवानि । Imper आक्षत or आक्ष्णोत् । I S. आक्ष्णुवम । Pote अक्षेत् or अक्ष्णुयात । Bene अक्ष्यात । Aorist आक्षीत् (अक्षीत् without augment by VII 2 4 S 2268) D अक्षिष्टाम । P अक्षिषु । When इट् is not added, we have अ-आक्षीत् । आष्टाम् । आक्षु । Caus अक्षयति । Aorist आचिक्षत् । Desi अचिक्षिषति or अचिक्षति । Past Part Pass अष्टः । Ger अक्षित्वा । अष्ट्वा । Noun अक्षिः 'eye'

तक्षू ६८५, त्वक्ष ६८६ तनूकरणे ।

685 तक्षू तनू करणे 'to make thin.' As तक्षति । This root also take श्नु optionally by the following sutra.

२३३९ । तनूकरणे तक्षः । ३ । १ । ७६ ॥

श्नुः स्याद्वा शब्विषये । तक्ष्णोति-तक्षति वा काष्ठम् । ततक्षिथ-ततष्ठ । अतक्षीत । अतक्षिष्टाम

अताचात । अताष्टाम् । 'तनूकरणे' किम । वाग्भि सतक्षति । भर्त्सयतीत्यर्थ ।

2339 The affix श्नु is optionally employed after the root तक्ष 'to make thin' when a sârvadhâtuka affix denoting an agent, follows

Thus तक्षति or तक्ष्णोति काष्ठ 'he planes the wood' Why do we say 'when meaning to make thin'? Observe, वाग्भि सतक्षति । 'he cuts with speech'

685 √Takshû, to make thin Pre तक्षति or तक्ष्णोति । Per ततक्ष । ततक्षिथ or ततष्ठ । Aorist अतक्षीत् or अताक्षीत् । अतक्षिष्टाम or अताष्टाम । Noun तक्षा ॥

686 √Tvakshu, Pre त्वक्षति । Per तत्वक्ष । I Fut त्वक्षिता ॥

उक्ष ६८७ सेचने । उक्षा चकार ॥

687 √Uksha, to sprinkle Pre उक्षति । Per उक्षा चकार । I Fut उक्षिता । Nouns —महोक्ष औक्षकम । जातोक्ष । वृद्धोक्ष ॥

रक्ष ६८८ पालने ।

688 √Riksha, to protect, Pre रक्षति । Per ररक्ष । I Fut रक्षिता । Nouns रक्षण, राक्षसः । रक्ष । निरक्षी ॥

णिक्ष ६८९ चुम्बने । प्रणिक्षति ॥

689 √niksha, to kiss, Pre निक्षति । With प्र we have प्रणिक्षति invariably by VIII 4 14 S 2287 But in Kridanta we have प्रणिक्षणाम or प्रनिक्षणाम् by VIII 4 33 S 2839) Per निनिक्ष । I Fut निक्षिता ॥

तृक्ष ६९०, स्तृक्ष ६९१, णक्ष ६९२, गतौ । तृक्षति । स्तृक्षति । नक्षति ॥

690 √Triksha, 691 √Striksha, 692 √naksha, to go, to move Pre तृक्षति । Per ततृक्ष । I Fut तृक्षिता । Caus तृक्षयति Aorist अततृक्षत् । Desi तितृक्षिषति । Inten तरीतृक्ष्यते । Yan luk तरीतृष्टि । Nouns तार्क्ष्य । तृक्ष Name of Kâsyapa

691 √Striksha, Pre स्तृक्षति । Per तस्तृक्ष । I Fu स्तृक्षिता । Inten तरीष्टृक्ष्यते ॥

692 √naksha, to go, to move Pre नक्षति । प्रणक्षति । Per, ननक्ष । I Fut, नक्षिता । Noun नक्षत्रम् ॥

वक्ष ६९३ रोषे । संघाते इत्येके ।

693 √Vaksha, to be angry Some say it means 'to accumulate' Pre वक्षति । Per ववक्ष । I Fut वक्षिता । Noun वक्ष ॥

मृक्ष ६९४ संघाते । म्रक्ष इत्येके ।

694. √Mriksha, to accumulate Some say the root is म्रक्ष । Pre मृक्षति । or म्रक्षति । Per ममृक्ष or मम्रक्ष । I Fut मृक्षिता or म्रक्षिता । Noun मक्षिका ॥

तक्ष ६९५ त्वचने । त्वचनं संवरणं त्वचो ग्रहणं च ॥

695 √Taksha, to cover. The tvachana means 'to cover' and also 'to appropriate' Some read it as √paksha with the meaning to accept The root तक्ष meaning 'to make thin' has already been taught before Pre तक्षति । Per ततक्ष । I Fut तक्षिता । See no 685

पक्ष ६९६ परिग्रहे इत्येके ।

696 √Paksha, to accept. Pre, पक्षति । Per पपक्ष । I Fut पक्षिता । Noun पक्ष ॥

सूर्क्ष ६९७ आदरे । सुसूर्क्ष । 'अनादरे' इति तु क्वाचित्कोऽपपाठः । 'अवज्ञाऽवहेलनमसूर्क्षणम्' इत्यमरः ॥

697 √Shurksha, to respect 'To disregard' according to some But this is wrong. See Amarakosha where the author gives the meaning of the word असूर्क्षणम् as 'disregard' and 'dishonor', (I, 7, 23 verse). Pre सूर्क्षति ॥

काक्षि ६९८, वाक्षि ६९९, माक्षि ७०० काङ्क्षायाम् ।

698 √Kâkshi, 699 √Vâkshi, 700 √Mâkshi, to desire, to wish for Pre काङ्क्षति । Per चकाङ्क्ष । I Fut काङ्क्षिता । Caus काङ्क्षयति, Aorist अचकाङ्क्षत । Desi चिकाङ्क्षिषति । Inten चाकाङ्क्ष्यते । Yan luk चकाङ्क्षि ॥

699 √Vakshi, Pre वाङ्क्षति ॥

700 √Makshi, Pre माङ्क्षति ॥

द्राक्षि ७०१, ध्राक्षि ७०२, ध्वाक्षि ७०३ घोरवासिते च ।

701 √Drâkshi, 702 √ Dhrakshi, 703 √ Dhvakshi, to make a discordant sound By force of च, it means 'to desire' also Pre. द्राङ्क्षति । Noun द्राङ्क्षा ॥

702 √Dhrâkshi, Pre ध्राङ्क्षति । Noun ध्राङ्क्षा ॥

703. √Dhvâkshi, to crow, to caw, 2 To desire Pre ध्वाङ्क्षति । Per. दध्वाङ्क्ष । I Fut ध्वाङ्क्षिता । Noun तीर्थध्वाङ्क्ष (II 1 42 S 719) ध्वाङ्क्षामत । (VII 2 9 S 1897)

चूष ७०४ पाने । चुचूष ॥

704 √Chûsha, to drink, to suck Pre चूषति । Per चुचूष । I Fut चूषिता Caus चूषयति । Aor अचूचुषत् । Desi चुचूषिषति । Inten चोचूष्यते । Yan luk चोचूष्टि ।

तूष ७०५ तुष्टौ ।

705 √Tusha to be satisfied, to satisfy Pre तूषति ॥

पूष ७०६ वृद्धौ ।

706. √Pusha to nourish, to increase, to grow. Note This root belongs to Divâdi and Kryâdi classes also Pre पूषति । Nouns पूषा 'Sun' (Un I 156) पूषी a niche for placing the lamp'

मूष ७०७ स्तेये ।

707 √Musha, to steal, rob, plunder Note, मुष with short उ belongs to Kryâdi class Pre मूषति । Nouns मूषकः 'mouse thief' मूषिका ॥

लूष ७०८, रूष ७०९ भूषायाम् ।

708 √Lusha, to adorn, decorate Pre लूषति ॥

709 √Rusha, to adorn, Pre रूषति ॥

शूष ७१० प्रसवे । प्रसवोऽभ्यनुज्ञानम् । तालव्योष्मादिः ॥

710 √Śûsha, (to produce, beget) The word prasava means permission. Therefore the root means 'to permit.' The root begins with the palatal sibilant and not with the dental sibilant as some wrongly read it Pre. शूषति ॥

यूष ७११ हिंसायाम् । जूष च ।

711 A √Jûsha cha, to injure. This root is found in the Churâdi also, Pre. जूषति ।

711 √Yûsha, to injure Some read the root as जूष। It is conjugated similary to जूषति। Per यूषति। Noun यूष 'soup broth' So also यूषन्।

भूष ७ २, तसि ७१३ अलंकारे। भूषति॥

712 √Bhûsha, to adorn. *It is* found in the Churâdi class also Pre भूषति॥

713 √Tasi, to adorn It is not found in the Siddhânta or the Madhaviya Pre तंसति॥

ऊष ७१४ रुजायाम्। ऊषा चकार॥

714 √ûsha, to be ill, Pre ऊषति। Per ऊषाचकार। Caus. ऊषयति। Aorist without augment ऊषिषत as मासवानूषिषत। Desi, ऊषिषति। Nouns — ऊषः 'Salt ground' ऊषर a saline soil'

ईष ७१५ उञ्छे।

715 √Isha, to glean Pre ईषति। Per ईषाचकार। I Fut ईषिता। Aorist ऐषीत्। Nouns ईषा 'the pole or shaft of a carriage or a plough'

कष ७१६, खष ७१७, शिष ७१८, जष ७१९, झष ७२०, शष ७२१, वष ७२२ मष ७२३ रुष ७२४, रिष ७२५, हिंसार्थाः। तृतीयषष्ठौ तालव्यान्तादी। सप्तमो दन्त्योष्ठ्यादिः। चकाष। चखाष। शिशेष। शिशेषिथ। शेष्टा। रुषः। अशिषत्। अशेक्षीत्। जेषतुः। जझषतु। शेषतुः। ववषतुः। मेषतुः॥

716 √Kasha 717 √Khasha, 718 √Śisha 719 √Jasha, 720 √Jhasha, 721 √Śasha, 722 √Vasha, 723 √Masha, 724 √Rusha, 725 √Risha To injure, to kill The third (no 718) and the sixth (No 721) begin with a Palatal sibilant The seventh (No 722) begins with a dento labial Pre कषति Per चकाष। I Fut कषिता। Aorist अकाषीत्, or अकषीत्। Past Part Pass कषित or कष्टम। Nouns निकष। आकषकः or °षिकः। सर्व कषम्। विकाषिन् (III 2 143. S 3123)

717 √Khasha, to injure Pre खषति। Per चखाष। Nouns खष्य 'anger violence' (Un III. 28)

718 √Śisha, to injure Pre शेषति। Per शिशेष। शिशेषिथ। I Fut शेष्टा। II Fut शेक्ष्यति। Imperative शेषतु। Imper अशेषत्। Pote शेषेत। Bene शिष्यात्। Aorist अशिक्षत् (with क्स III 1 45 S 2336) Or अशेषीत्। Condi अशेक्ष्यत्। Caus शेषयति। Aorist अशीशिषत। Desi शिशिक्षति। Inten शेशिष्यते। Yan luk शेशेष्टि। Past Part Pass, शिष्टः। Past Part Act शिष्टवान्। Ger, शिष्ट्वा। Nouns शिष्य.= कामयोगः॥

719 √Jasha, to injure, Pre जषति। Per जजाष। जेषतुः। I Fut जषिता। Imperative जषतु॥

720 √Jhasha, to injure Pre झषति। Per. जझाष। जझषतु॥

721 √Śasha, to injure Pre शषति। Per शशाष। शेषतु। Noun शष्य।

722 √Vasha, to injure Per वषति। Per ववाष ववषतु। वषतु। I Fut वषिता॥

723 √Masha, to injure Pre मषति Per ममाष। मेषतु॥

724 √Rusha, to injure, Pre रोषति। Per रुरोष। रुरोषिथ। I Fut, रोषिता or रोष्टा। In forming the First Future the augment इट् is optional by the following sûtra II Fut रोषिष्यति। Past Part Pass रोषितम्। रुषितम् or रुष्टः। Ger. रुषित्वा or रुष्ट्वा॥

२३४० । तीषसहलुभरुषरिषः ७ । २ । ४८ ॥

इच्छत्यादेः परस्य तादेरार्धधातुकस्येड्वा स्यात् । रेषिता—रेष्टा । रेषिष्यति । रेषिता—रेष्टा । रेषिष्यति ॥

2340 An ârdhadhâtuka affix beginning with a त may optionally take the इट्, after the roots इष, सह्, लुभ, रुष, and रिष् ॥

Therefore we have in the First Future two forms रेषिता or रेष्टा ॥

725. √Risha, to injure Some read the root रुष along with these roots The Mâdhaviya does not approve it Pre रेषति । Per रिरेष । I Fut रेषिता, or रेष्टा । Past Part Pass रिष्ट ॥

भष ७२६ भर्त्सने । इह भर्त्सन श्वरवः । भषति । बभाष ॥

726 √Bhasha, (to abuse, reproach) 2. To bark The word bhartsana here means the 'sound of a dog' The root therefore means 'to bark, growl' Pre. भषति । Per बभाष । Noun भषक ॥

उष ७२७ दाहे । ओषति ॥

727 √Usha, to burn Pre ओषति । In forming the Perfect, the following sûtra allows an option Per ओषांचकार । उवोष । ऊषतु । उवोषिथ । I Fut ओषिता । II Fut ओषिष्यति । Imperative ओषतु । Imper औषत् । Pote. ओषेत् । Bene उष्यात् । Aorist औषीत् । Caus ओषयति, Aorist औषिषत् (without augment) Desi. ओषिषिषति । Nouns. उष्मा । उष्णा । उष्णिका 'gruel' उष्णक्षीलस । ओष्ठ. 'lips' बिम्बोष्ठी । उष्ट्र. camel

२३४१ । उषविदजागृभ्योऽन्यतरस्याम् । ३ । १ । ३८ ॥

एभ्यो लिट्याम्वा स्यात् । ओषांचकार उवोष । ऊषतु । उवोषिथ ॥

2341. The affix आम् is optionally employed after these roots, viz:—उष् 'to burn,' विद् 'to know,' and जागृ 'to wake,' when लिट् follows

Thus ओषाञ्चकार or उवोष । So also विदाञ्चकार or विवेद, जागराञ्चकार or जजागार । As there is an agreement in the present instance to regard the verb विद as ending in a short अ, *guna* is not substituted, as it would otherwise have been, by rule VII 3 86.

जिषु ७२८, विषु ७२९, मिषु ७३०, णिषु ७३१, सेचने । जेषति । क्षादिनियमादिट् । जिजेषिथ । जिजेषिव । जेष्टा । जेक्ष्यति । अजैक्षीत् ॥

728 √Jishu, 729 √Vishu, 730 √Mishu, 731 √nishu to sprinkle Pre. जेषति । Per जिजेष । I Fut. जेषिता । Caus जेषयति, Aor. अजीजिषत् । Desi जिजिषिषति । जिजेषिषति । Inten. जेजिष्यते । Yan luk जेजेष्टि । Past. Part. Pass जिष्टम् । Ger जेषित्वा । जिषित्वा (I 2. 26) जिष्ट्वा (VII 3 56).

729. √Vishu, to sprinkle. The root विष्लृ व्याप्तौ belongs to the Juhotyâdi class and विष विप्रयोगे to Kryâdi class Pre. वेषति । Per विवेष । विविषतुः । विविषु । विवेषिथ । विविषिव । I Fut. वेष्टा । II Fut. वेक्ष्यति । Aorist अविक्षत् (III 1, 45) Desi. विविक्षति (I 2 10). Past. Part Pass. विष्टम् । Ger. विषित्वा । वेषित्वा । विष्ट्वा । Adj. वेष्यम् (V 1. 100.

NOTE:—Though it is given in the list of aniṭ roots, yet it takes इट् in the Perfect by VII 2. 13.

√730 Mishu, to sprinkle When it means 'to emulate,' it belongs to Tudadi class Pre मेषति । Per मिमेष । I Fut मेषिता । Nouns मेष । मेषी । Past Part Pass मिष्टम् । Aor मिष्टवान् । Ger मिषित्वा or मेषित्वा ॥

731 √Nishu, to sprinkle (Not given by Bhattoji) Pre नेषति ॥

पुष ७३२ पुष्टौ । पोषति । पोषिता । पोषिष्यति । अपोषीत् । अनिट्केषु पुष्य इति श्यना निर्देशादयं सेट् । अतो न क्सः । अङ्विधौ दैवादिकस्य ग्रहणान्नाङ् ॥

732 √Pusha, to nourish Pre पोषति । Per पुपोष । पुपोषिथ । I Fut पोषिता । II Fut पोषिष्यति । Aorist अपोषीत । This root is सेट्, for the पुष which is anit belongs to Divâdi class, as it is exhibited in the Anit list as पुष्यति । Therefore the aorist is not formed by क्स । Nor is the aorist formed by अङ under III 1 55, for that पुष is also of the Divadi class Past Part Pass पुषित । पोषित । पुष्टम ॥

श्रिषु ७३३, श्लिषु ७३४, प्रुषु ७३५ प्लुष ७३६, दाहे । श्रेषति । शिश्रेष । श्रेषिता । श्लेषति । शिश्लेष । श्लेषिता । अयमपि सेट् । अनिट्सु दैवादिकस्यैव ग्रहणम् । इति कैयटादयः । यत्त्वनिट्कारिकान्यासे द्वयोर्ग्रहणमित्युक्तं तत्स्वोक्तिविरोधाद्ग्रन्थान्तरविरोधाच्चोपेक्ष्यम् । पुप्रोष । पुप्लोष ॥

733 √Śrishu, 734 √Ślishu, 735, √Prushu, 736 √Plushu, to burn Pre श्रेषति । Per शिश्रेष । I Fut श्रेषिता ॥

734 √Ślishu, to burn This root is also सेट् । The root Ślish read in the Anit list is Divadi according to Kaiyata and others The opinion of the author of Anit Kârikânyâsa is that both roots are anit That is however wrong, as it is against his former opinion, and against other books See III 1 46 and comments on it by Kaiyata and Haradatta Pre श्लेषति । Per शिश्लेष । शिश्लेषिथ । I Fut श्लेषिता । Past Part Pass श्लिष्ट । Nouns, श्लक्ष्ण । श्लेष्मल. । श्लेष. ॥

735. √Prushu, to burn Pre प्रोषति । Per पुप्रोष ॥

736 √Plushu, to burn Pre प्लोषति । Per पुप्लोष ॥

पृषु ७३७, वृषु ७३८, मृषु ७३९ सेचने । मृषु सहने च । इतरौ हिंसासंक्लेशनयोश्च । पर्षति । पपर्ष । पृष्यात् ॥

737 √Prishu, 738 √Vrishu, 739 √Mrishu, to sprinkle. The root मृषु means 'to endure' also The other two (prish and vrish) mean 'to hurt,' and 'to vex' also According to Kaśyapa they mean 'to give' also Pre पर्षति । Per पपर्ष । I Fut पर्षिता । II Fut पर्षिष्यति । Imperative पर्षतु । Imper अपर्षत् । Pote पर्षेत् । Bene पृष्यात् । Aorist अपर्षीत् । Condi अपर्षिष्यत् । Caus. पर्षयति, Aor अपपर्षत or अपीपृषत् । Desi पिपर्षिषति । Inten. परीपृष्यते । Past. Part Pass. पृष्टम् । पर्षितम् । Ger. पर्षित्वा । पृष्ट्वा । Nouns. पार्ष्णिः । पार्ष्णिः ॥

737 √Prishu, yaṅ luk conjugation Pre पर्पृषीति or पर्पर्ष्टि । पर्पर्ष्टि । Imperative पर्पृड्ढि । पर्पर्षाणि । Imper अपर्पट् । अपर्पट् । Aorist अपर्पर्षीत ॥

738. √Vrishu, to sprinkle Pre. वर्षति । Per ववर्ष । Nouns वर्ष । वृष्टि । वृष्यम् । वृषणः । वृषभ । वृष्णि ॥

739 √Mrishu, to sprinkle. Per. मर्षति । Pre. ममर्ष । Ger. मर्षित्वा । मर्षित्वा । मृष्ट्वा ॥

घृषु ७४० संघर्षे ।

740 √Ghrishu, to rub Pre घर्षति । Per जघर्ष । I Fut घर्षिता । Noun घृष्टम्

हृषु ७४१ अलीके ।

741 √Hṛishu, to tell a lie, to become erect, to bristle, to be delighted As हृष्टानि or हृषितानि लोमानि 'the hair bristling up with delight' Pre हर्षति । Nouns हर्षुकः । हर्षयित्नुः ॥

तुस ७४२, ह्रस ७४३, ह्लस ७४४, रस ७४५ शब्दे । तुतोस । जह्रास । जह्लास । ररास ॥

742 √Tusa, 743 √Hrasa, 744. √Hlasa, 745 √Rasa, to sound Pre तोसति । Per तुतोस । I Fut तोसिता । II Fut तोसिष्यति । Imperative तोसतु । Imper अतोसत । Poten तोसेत । Bene तुस्यात् । Aorist अतोसीत । Caus, तोसयति । Aorist अतूतुसत । Desi. तुतुसिषति । तुतोसिषति । Inten तोतुस्यते Yan luk तोतोस्ति । Imperative 2nd S तोतुधि । (VIII 2 25) Imper. 2nd or 3rd S. अतोतोद् (VIII 2 73) or 2 S अतोतो । Ger तुसित्वा or तोसित्वा (I 2. 26)

743 √Hrasa, Pre ह्रसति । Per जह्रास । I Fut ह्रसिता । Desi जिह्रसिषति Inten जाह्रस्यते । Yan luk जाह्रस्ति ॥

744 √Hlasa, Pre ह्लसति । Per. जह्लास । I Fut ह्लसिता ॥

745 √Rasa, to make sound The root रस meaning 'to taste' belongs to Churadi class. Pre रसति । Per ररास ॥

लस ७४६ श्लेषणक्रीडनयोः ।

746. √Lasa, to embrace, to play This root belongs also to the Churadi (189) Pre. लसति । Nouns आलस्यम् । अलस । लस । विलासिन् (III 2 143).

घस्लृ ७४७ अदने । अयं न सार्वत्रिकः । लिट्यन्यतरस्याम् (२४२४) इत्यादेर्घस्लादेशविधानात् । ततश्च यत्र लिङ्गं वचनं वास्ति तत्रैवास्य प्रयोगः । भ्वादौ पाठः शपि परस्मैपदे लिङ्गम् । लृदित्त्वादङ् । अनिट्कारिकासु पाठो वलाद्यार्धधातुके । क्मरचि तु निशिघ्याथपादानम् । घसति । घस्ता ॥

747 √Ghaslṛi, to eat This root is defective and is not conjugated in all tenses and moods. Because it is ordained as the substitute of अद in the Perfect (see II 4 40) Had it been an independent root, perfect in all its conjugation, there would have been no necessity of that sûtra Therefore this root घस् is used in those tenses and moods only where it is either specifically ordained or where its presence may be deduced Its being read in the Bhvâdi class shows that it is conjugated as a Bhvâdi root, and not as an Adâdi root though a substitute of अद । Moreover it is Parasmaipadi The indicatory लृ shows that the Aorist is formed with अङ् । This root is read in the list of the Anit. roots (see p 73) in order that no इट् augment is to be added in Ardhadhâtuka affixes beginning with a वल् consonant. Thus by III 2 160 it takes the affix क्मरच् ; but no augment is added before this affix As घस्मरः । Pre, घसति । Per जघास । I Fut घस्ता । In forming the 2nd Future the following sûtra 2342 applies —II Fut घत्स्यति । (VII 4 49) Imperative , घसतु । Imper, अघसत् । Poten. घसेत् । The root is not found in the Benedictive The Aorist is formed by the following sûtra 2343. Aorist अघसत् । Nouns घस्मरः । घासः । घासिः ॥

२३४२ । सः स्यार्द्धधातुके । ७ । ४ । ४९ ॥

सस्य त. स्यात्सादावार्धधातुके । घत्स्यति । घसतु । अघसत । घसेत । लिङाद्यभावादाशिष्य स्याप्रयोग ॥

2343 त् is substituted for the final स of a root before an Ardha dhâtuka affix beginning with स ॥

As घस् + स्यति = घत + स्यति = घत्स्यति । Why do we say 'when ending in स'? Observe वक्ष्यति ॥ Why do we say 'beginning with स'? Observe घास , वास ॥ Why an ardhadhâtuka ? Observe आस्से, वस्से, from आस् 'to sit' and वस्, to cover', both Adâdi roots

२३४३ पुषादिद्युताद्यॢदितः परस्मैपदेषु । ३ । १ । ५५ ॥

श्यन्विकरणपुषादेर्द्युतादेर्लृदितश्च परस्य च्लेरङ् स्यात्परस्मैपदेषु । अघसत् ॥

2343 अङ् is the su bstitute of च्लि, after the verbs पुष 'to nourish' and the rest, द्युत 'to shine', and the rest, and the verbs having an indicatory लृ, when the affixes of the Parasmaipada follow

Thus अघसत् । The verbs classed as पुषादि, are a sub-division of the 4th conjugational verbs, and द्युतादि verbs belong to the 1st conjugation As पुष अपुषत् 'he nourished', द्युत्, अद्युतत 'he shone', गम्लृ, अगमत् 'he went' But not so in the Atmanepada, as व्यद्योतिष्ट, अलोतिष्ट

जर्ज ७४८, चर्च ७४९, झर्झ ७५० परिभाषणहिंसातर्जनेषु ।

748 √Jarja, 749 √Charcha, 750 √Jharjha, to say, 2, to injure, 3, to threaten

The roots चर्च and झर्झ belong to the Tudâdi class also, and give rise to the same forms. The difference is in the accent only 'चर्च to study' is Churâdi Pre चर्चति ॥

749. √Charcha, Pre. चर्चति ॥

750 √Jharjha, Pre झर्झति । Noun झर्झरः ॥

पिसृ ७५१, पेसृ ७५२, विसृ ७५३, वेसृ ७५४, पिशृ ७५५, पेशृ ७५६ गतौ । पिपिसतुः । पिपेसतुः ॥

751, √Pisri, 752 √Pesri, to go, to move The root पिस would become पेस by guna, the reading two roots separately is for the sake of कित affixes, such a those of Perfect Pre. पेसति । Per पिपेस । पिपिसतु. । Caus पेसयति, Aor, अपिपेसत् । the Inten, पेपिस्यते । Nouns —पेस्वरः । (III 2 175)

752 √Pesri, Pre पेसति । Per पिपेस । पिपेसतु । Inten पेपेस्यते ॥

753. √Visri, to go, Pre वेसति । Per. विवेस । विविसतुः । Inten वेविस्यते ॥

754 √Vesri, to go Pre वेसति । Per, विवेस । विवेसतु. ॥

755. √Pisri, to go, to move Pre पेशति । Per. पिपेश । पिपिशतुः । Inten. पेपिश्यते ।

756 √Pesri, to go, Pre, पेशति । Per पिपेश । पिपेशतु. । Inten पेपेश्यते ॥

हसे ७५७ हसने । ह्म्यन्तक्षणश्वस०... (हसे) एदित्त्वान्न वृद्धिः । अहसीत् ॥

757. √Hase, to laugh Pre हसति । Per. जहास । I Fut हसिता । Aorist. अहसीत । (There is no Vriddhi, as the root has got an indicatory ए । VII 2. 5) Nouns :—हसः , हासः । हासिन' । हसतः । हसी । हासिकम् । हसम् ॥

णिश ७५८ समाधौ । तालव्योष्मान्तः । प्रणिशति ॥

758 √Ṇiśa, to meditate This root begins with a dental न and ends with a sibilant of the palatal class Pre नेशति or प्रणिशति । Per निनेश । I Fut नेशिता । Caus नेशयति, Aorist अनीनिशत् । Desi निनिशिषति, or निनेशिषति । Inten नेनिश्यते । Yan luk नेनेष्टि । Ger निशित्वा । नेशित्वा । Nouns निशा । नेशम् ॥

मिश ७५९, मश ७६० शब्दे रोषकृते च । तालव्योष्मान्तौ ॥

759 √Miśa, 760 √Maśa, to make a sound or noise, 2 to be angry These two roots end in a palatal sibilant. Pre मेशति । Per मिमेश । I Fut मेशिता ॥

760 √Maśa, Pre मशति । Per ममाश । I Fut मशिता ॥

शव ७६१ गतौ । दन्त्योष्ठ्यान्तस्तालव्योष्मादिः । शवति । अशवीत्-अशावीत्

761 √Śava, to go, approach This root begins with a palatal Sibilant and ends with a dentolabial व । Pre शवति । Per शशाव । I Fut शविता । Nouns. शवम् । शवा ॥

शश ७६२ प्लुतगतौ । तालव्योष्माद्यन्तः । शशाश । शेशतुः । शेशुः । शेशिथ ॥

762 √Śaśa, to leap bound, jump The root ends in the palatal sibilant Pre शशति । Per. शशाश । शेशतु । शेशु. । शेशिथ । I Fut. शशिता । Nouns शश शशन. ॥

762 A √Kasa, or √Kasha, to go. Some read this root here But it belongs to Adadi class properly Pre कशति । Per चकाश ॥

शसु ७६३ हिंसायाम् । दन्त्योष्मान्तः ।न शसदद-(२२६३) इत्येत्त्व न । शशसतुः । शशसुः । शशसिथ ॥

763 √Śasu, to injure, kill This root ends in a dental sibilant, Pre शसति । Per शशास । शशसतुः । शशसु । शशसिथ । There is no ए nor elision of the reduplicate, because of the prohibition of VI 4 126 S 2263 Noun शस्त्रम् । Ger शसित्वा or शस्त्वा ॥

शंसु ७६४ स्तुतौ । अयं दुर्गतावपीति दुर्गः । नृशंसो घातुकः क्रूर' इत्यमरः । शशंस । आशिषि नलोपः । शस्यात् ॥

764. √Śaṃsu, to praise Durga says 'the root means misfortune also, Pre, शंसति । Per शशंस । I Fut शंसिता । Bene शस्यात् । The nasal is elided by VI 4, 24 Caus शंसयति । Aor. अशशंसत् । Desi शिशंसिषति । Inten शाशस्यते । Yan luk शाशंसित । The nasal is not elided. Dual शाशस्तः । Here the nasal is dropped. Imperative 2nd Per. S. शाशन्धि । Past Part Pass शस्तम् । Past Part Act शंसितवान् । Ger. शंसित्वा or शस्त्वा । Nouns नृशंसः 'cruel' नराशंस' । शस्त्रम् ॥

चह ७६५ परिकल्कने । कल्कनं शाठ्यम् । अचहीत् ॥

765. √Chaha, to cheat, deceive. The word parikalkana means duplicity Pre, चहति । Per. चचाह । चेहतुः । I Fut. चहिता । Aorist अचहीत् । Desi, चिचहिषति । Inten, चाचह्यते । Yan luk, चाचढि । The ह is changed to ढ by VIII. 2. 31, then applies VIII. 2. 40, then 4 41 and VIII. 3. 13.

मह ७६६ पूजायाम् । अमहीत् ॥

766 √Maha, to honor, respect Pre महति । Per, ममाह । Aorist अमहीत् Nouns महाजातीया, महिष., महिमा, महिष्मान् देश., माहिषम् । महान् । महती ॥

रह ७६७ त्यागे ।

767 √Raha, to quit, abandon, Pre रहति । Per रराह । I Fut रहिता Nouns रह. । रहसी । रहस्यम । राहु । अवरहम् । तप्तरहम ॥

रहि ७६८ गतौ । रंहति । रंह्यात् ॥

768 √Rahi, to move with speed, hasten Pre रंहति । Per ररंह । I Fut रंहिता । Noun रंह ॥

दृह ७६९, दृहि ७७०, बृह ७७१, बृहि ७७२ वृद्धौ । दर्हति । ददर्ह । ददृहतुः । दृंहति । बर्हति । बृंहति । बृहि शब्दे च । बृंहित करिगर्जितम् इत्यमर । बृहिर् इत्येके के । अबृहत्—अबर्हीत् ॥

769 √Driha, 770 √Drihi, 771 √Briha, 772 √Brihi, to grow, increase The root बृहि (772) means also 'to make sound' As बृंहित करिगर्जितम "the sound of an elephant' (A K II, 8 107) Some read it as बृहिर् । The aorist therefore will अबृहत् or अबर्हीत । Pre दर्हति । Per ददर्ह । ददृहतु. । I Fut दर्हिता । Caus दर्हयति । Aor अददर्हत or अदीदृहत् । Desi दिदृर्हिषति । Inten दरीदृह्यते । (VII 4 90 S. 2644) Yan luk दर्दृर्हीति or दर्दर्ढि । Past Part Pass दृर्हितम् । Past Part. Act दृर्हितवान् । Ger दर्हित्वा । Nouns दृढ. । द्रढिष्ठ॰ ॥

770 √Drihi, Pre दृंहति । Per ददृंह । I Fut दृंहिता । Desi दिदृंहिषति । Inten दरीदृंह्यते । Yan luk दर्दृंहीति । दर्दृंढि । दर्दृंध. । Imperfect अदर्दृन् । Past Part Pass दृंहितम or दृढ. । Past Part Act दृंहितवान् । Ger दृंहित्वा ॥

771 √Briha, Pre बर्हति । Per बबर्ह । I Fut बर्हिता ॥

772 √Brihi, Pre बृंहति । Per बबृंह । I Fut बृंहिता ॥

तुहिर् ७७३, दुहिर् ७७४, उहिर् ७७५ अर्दने । तोहति । तुतोह । अतुहत्—अतोहीत् । दोहति । अदुहत्—अदोहीत् । अनिट्कारिकास्वस्य दुहेर्ग्रहणं नेच्छन्ति । ओहति । उवोह । ऊहतु. । ओहिता । मा भवानूहत् । औहीत् ॥

773 √Tuhir, 774 √Duhir 775 √Uhir, to distress pain Pre तोहति । Per तुतोह । I Fut तोहिता । Aor अतोहीत or अतुहत (III 1 57) Caus तोहयति । Aor अतूतुहत् । Desi तुतुहिषति । । तुतोहिषति । Inten तातुह्यते । Yan luk तोतोढि । तोतूढ . Past Part Pass तुहितम् । Past Part Act तुहितवान् । Ger तुहित्वा । तोहित्वा । (I 2 26)

774 √Duhir, According to Maitreya and others this root should not be included in the anit list Pre दोहति । Per. दुदोह । I Fut. दोहिता । Aorist अदुहत् or अदोहीत् ॥

775, √Uhir, Pre ओहति । Per उवोह । ऊहतु । ऊहु । I Fut ओहिता । Aorist औहत् or औहीत् मा भवानुहत् । Here the aorist is formed by अङ् of इरितो वा (III. 1, 57) The other form is औहीत् ॥

अर्ह ७७६ पूजायाम् । आनर्ह ॥

776 √Arha, to honor, worship Pre अर्हति । Per आनर्ह । I Fut. अर्हिता । Desi, अर्जिर्हिषति । Nouns सुपार्ह । दुरार्ह । अर्घ. ॥

Here ends this sub-section

अथ कृपूपर्यन्ता अनुदात्तेतः ॥

The roots up to कृप् are anudâtteta

द्युत ७७७ दीप्तौ । द्योतते ॥

777. द्युत दीप्तौ 'To shine' Pre द्योतते । In the Perfect, the following applies.

२३४४ । द्युतिस्वाप्योः सम्प्रसारणम् । ७ । ४ । ६७ ॥

अनयोरभ्यासस्य स प्रसारणं स्यात् । दिद्युते । दिद्युताते । द्योतिता ॥

2344 There is vocalisation of the half-vowel of the reduplicate of द्युत् and स्वापि (Causative of स्वप्) ॥

As दिद्युते । वि दिद्योतिषते, विदिद्युतिषते, (I 2 26) वि देद्युत्यते ॥

In forming the aorist the following sûtra applies.

२३४५ । द्युद्भ्यो लुङि । १ । ३ । ९१ ॥

द्युतादिभ्यो लुङ परस्मैपदं वा स्यात् । पुषादिसूत्रेण परस्मैपदेऽङ् । अद्युतत्-अद्योतिष्ट ॥

2345 After the verbs dyut 'to shine,' and the rest the terminations of the Parasmaipada are optionally employed, when the affixes of lun (aorist) follow

The Dyutâdi verbs are 22 in number (Bhuâdi 777 and twenty one that follow it up to घट 'to try.' By the the use of the word द्युद्भ्य, in the plural in the sutra, the force is that of "and the rest" These verbs are anudâtteta and so by sutra, I. 3 12 they would have been invariably âtmanepadi, this aphorism makes them optionally so.

777 √Dyuta, to shine The roots beginning with dyut and ending with Kripû are udatta and anudâttet Pre द्योतते । In forming the Perfect there is vocalisation by VII 4, 67 S 2344 Per दिद्युते । दिद्युताते । I Fut द्योतिता । II Fut द्योतिष्यते । Impera द्योतताम् । Imper अद्योतत । Pote द्योतेत । Bene द्योतिषीष्ट । Aorist अद्युतत् or अद्योतिष्ट । The root is optionally Parasmaipadi by I. 3 91 S. 2345 When Parasmaipadi the Aorist is formed by अङ्, because it belongs to पुषादि class Caus द्योतयति, Aor अदिद्युतत् । Desi. दिद्युतिषते, दिद्योतिषते । Inten. देद्युत्यते । Yan luk देद्युतीति or देद्योत्ति । Ger, द्युतित्वा or द्योतित्वा । Nouns. विद्युत् । दिद्युत् । द्योति ॥

श्विता ७७८ वर्णे । श्वेतते । शिश्विते । अश्वितत्-अश्वेतिष्ट ॥

778 √Svitâ, to become white, be white Pre श्वेतते । Per. शिश्विते । I Fut श्वेतिता । Aorist, अश्वितत् or अश्वेतिष्ट । Past Part Pass. श्वितम् । (VII. 2 16) श्वितितम् (VII 2 17)

ञिमिदा ७७९ स्नेहने । मेदते ॥

779 √ñimidâ, to be unctuous or greasy. This root is found in the Divâdi and the Churâdi classes also. Pre. मेदते । In forming the Perfect, the following sutra 2346 required guna but it is not so See explanation. Per. मिमिदे । I Fut. मेदिता । Aorist अमेदिष्ट or अमिदत् । Past Part, Pass. मिन्न । Nouns. मेदुरः । मिन्न ॥

२३४६ । मिदेर्गुणः । ७ । ३ । ८२ ॥

मिदेरिको गुणः स्यादित्संज्ञकशकारादौ । 'शः' इति शित्वाभावान्नेन गुणः । मिमिदे । अमिदत् - अमेदिष्ट ॥

2346 For ऋ in मिद् there is substituted a guṇa before such a शित affix, where the indicatory श stands in the beginning of the affix

Note —As मेद्यति, मेद्यतः, मेद्यन्ति ॥ Why मिद् only? Observe क्लिद्यन्ति क्लिद्यन्ति। The root ञिमिदा belongs both to the Bhvâdi and the Divâdi classes The Bhvâdi मिद will get guna before by शप virtue of VII 3 86 but the Divâdi मिद् would not have got guṇa before श्यन्, as this affix is ङित् (I 2 4). hence the necessity of this sûtra Before non शित् affixes there is no guṇa, as मिद्यते, मेमिद्यते ॥

The phrase शिति 'where the affix has an indicatory श' is understood here from the preceding Ashtâdhyâyi sutra VII 3 75. The word शित should be explained as a Karmadharaya compound meaning श indicatory (शश्चासौ इच्चेति)। Then शिति would mean by यस्मिन् विधि स्तदादौ and the affix that *begins* with an indicatory श। Therefore the affix शश् (III, 4 81) though a शित affix, does not *begin* with an indicatory श, and hence before this affix there will be no guna Hence we have मिमिदे in the Perfect.

ञिष्विदा ७७४ स्नेहनमोचनयोः। मोहनयोः इत्येके। स्वेदते। सिष्विदे। अस्विदत्—अस्वेदिष्ट। ञिक्ष्विदा च इत्येके। अक्ष्विदत्—अक्ष्वेदिष्ट॥

780 √ Ñi shvidâ, to be greasy, to be disturbed. Some give the reading as मोहनयो.। Some read here the root ञिक्ष्विदा also. Its forms in the aorist are अक्ष्विदत or अक्ष्वेदिष्ट। Pre स्वेदते। Per सिष्विदे। I Fut स्वेदिता। Aorist अस्विदत् or अस्वेदिष्ट। Caus. स्वेदयति, Aor असिष्विदत्। Desi सिस्विदिषते। Inten सेष्विद्यते। Yan luk सेष्वेत्ति। Past, Part Pass स्विन्न. ॥

रुच ७८१ दीप्तावभिप्रीतौ च। रोचते सूर्यः। हरये रोचते भक्तिः। अरुचत्—अरोचिष्ट ॥

781 √ Rucha, to shine, to like, to be pleased, Pre, रोचते, as रोचते सूर्यः। हरये रोचते भक्ति.। Per रुरुचे। I Fut रोचिता। Aorist अरुचत or अरोचिष्ट। Caus रोचयति, रोचयते, Desi रुरुचिषते, रुरोचिषते, Ger, रोचित्वा or रुचित्वा। Nouns, रोचनम्। रोकः। रुक्मम्। रोचक ॥

घुट ७८२ परिवर्तने। घोटते। जुघुटे। अघुटत्—अघोटिष्ट ॥

782. √ Ghuṭa, to barter, exchange Pre घोटते। Per जुघुटे। I Fut घोटिता। Aorist. अघुटत् or अघोटिष्ट। Caus घोटयति, Aor अजूघुटत्, Desi, जुघुटिषते। Inten जोघुट्यते। Yan luk जोघोट्टि। Past. Part, Pass, घुटित or घोटितम्। Ger. घोटित्वा or घुटित्वा। Nouns घुटिका। घोटक.। घोटः ॥

रुट ७८३, लुट ७८४, लुठ ७८५ प्रतिघाते। अरुटत्—अरोटिष्ट ॥

783. √ Ruta, 784 √ Luṭa, 785 √ Lutha, to strike against, resist The roots rut and lut end with ṭ ट, the last लुठ luṭh ends with ṭh ठ। Pre, रोटते। Per रुरुटे। I Fut रोटिता। Aorist अरोटिष्ट or अरुटत ॥

784. √ Luta, Pre. लोटते। Per लुलुटे। I Fut लोटिता। Aorist, अलुटत ॥

785 √ Luṭha, Pre. लोठते। Per, लुलुठे। I Fut, लोठिता। Aorist. अलुठत् or अलोठिष्ट ॥

शुभ ७८६ दीप्तौ ।

786 √Śubha, to shine Pre. शोभते । Per. शुशुभे । Aor. अशुशुभत् । Caus शोभयति । Desi शुशुभिषते । शुशोभिषते । Inten शोशुभ्यते । Yan luk शोशोब्धि । Ger शोभित्वा or शुभित्वा ॥

क्षुभ ७८७ संचलने ।

787 √Kshubha, to shake, tremble, to be agitated or disturbed.

Mâdhavîya gives the meaning of sanchalana as "प्रकम्पित पर्यन्तो गमन च" । This root belongs to Divâdi and Kryadi classes also Pre क्षोभते । Per चुक्षुभे । Aorist अक्षोभिष्ट or अक्षुभत् । Past Part Pass क्षुब्ध or क्षुभितः ॥

णभ ७८८, तुभ ७८९ हिंसायाम् । आद्योऽभावेऽपि । 'नभन्तामन्यके समे' । 'मा भूवन्नन्यके सर्वे' इति निरुक्तम् । अनभत् । अनभिष्ट । इमौ दिवादौ क्र्यादौ च ॥

788 √nabha, 789 √Tubha, to injure, to hurt णभ means 'deprivation' also Thus in the Nirukta we find "नभन्ताम् अन्यके समे" explained as "मा भुवन्नन्यके सर्वे" । So also the Bhâshya explains the word नभन्ताम् by माभवन्तु in the following नभन्तामन्यके । मा ज्याका अधिधन्वसु = अन्यकेषा ज्या या धन्वसु स्थिता ज्याका. छिन्ना मा भवन्तु । Pre नभते (प्रणभते) । Per नेभे । Aorist अनभिष्ट or अनभत् । Noun नभः "sky," 'Ocean'

789 √Tubha, to hurt, injure This and the last root belong to Divâdî and Kryâdî classes also Pre तोभते । Per तुतुभे । I Fut तोभिता । Aorist अतुभत् or अतोभिष्ट

स्रंसु ७९०, ध्वंसु ७९१, भ्रंसु ७९२ अवस्रंसने । ध्वंसु ७९३ गतौ च । अङि न लोपः । अस्रसत्—अस्रंसिष्ट । 'नास्रसत्करिणां ग्रैवम्' इति रघुकाव्ये । 'भ्रशु' इत्यपि केचित्पेठुः । अत्र तृतीय एव तालव्यान्त इत्यन्ये । 'भ्रंशु भ्रशु अधःपतने' इति दिवादौ ॥

790, √Sransu, 791 √Dhvansu, 792 √Bhransu, to fall or drop down, slip off or down ध्वंसु means 'to go' also Before the Aorist in अङ् there is elision of the nasal, and the form is अस्रसत as in the following verse of Raghuvansa, नास्रसत् करिणा ग्रैवम् । Some read here भ्रशु also Pre स्रंसते । Per. सस्रंसे । I Fut. स्रंसिता । Aorist अस्रसत् or अस्रंसिष्ट । Desi सिस्रंसिषते । Inten. सनीस्रस्यते । Yan luk सनीस्रंसीति । सनीस्रस्त । Past Part Pass स्रस्त । Gerund स्रंसित्वा or स्रस्त्वा । Noun. स्रस्तम् ॥

791 √Dhvansu, to fall down. Pre ध्वंसते । Per दध्वंसे । I Fut ध्वंसिता ॥

792 √Bhransu, to fall down. Pre भ्रंसते । Per बभ्रंसे । I Fut भ्रंसिता ॥

793 √Dhvansu, to go Pre. ध्वंसते । Per दध्वंसे । I Fut ध्वंसिता ॥

स्रम्भु ७९४ विश्वासे । अस्रभत्—अस्रम्भिष्ट । दन्त्यादिरयम् तालव्यादिस्तु प्रमादे गतः ॥

794 √Srambhu, to confide This root begins with a dental sibilant (स), that which begins with a palatal sibilant (श) has already been taught before in the sense of carelessness See root no 420. Pre स्रम्भते । Per सस्रम्भे । I Fut स्रम्भिता । Aorist अस्रभत or अस्रम्भिष्ट । Caus स्रम्भयति । Aor असस्रम्भत् । Desi. सिस्रम्भिषते । Intensive सास्रभ्यते ।Ger स्रम्भित्वा or स्रब्ध्वा । Noun विस्रम्भः ॥

of its indicatory long ऊ (VII. 2 44) For this 'option' is an antaranga operation because it applies to *all* ârdhadhâtuka affixes, while the 'prohibition' of the present sûtra is a bahiranga, because it applies to those affixes only which begin with स। So that the 'prohibition' of this sûtra would not have debarred the 'option' of VII 2 44 and in the Parasmaipada स्यन्द् would have had two forms, which, however, is not the case because of the word चतुर्भ्यः by which the 'prohibition' is extended to स्यन्द् also Thus in the Parasmaipada, we have only one form, as, स्यन्त्स्यति, but in the Atmanepada we have *two* forms स्यन्दिष्यते or स्यन्त्स्यते॥

The word Parasmaipada' is understood in this sûtra, so that the prohibition does not apply to âtmanepada affixes as वर्त्सीष्ट, वर्त्स्यते, अवर्त्स्यत, विवर्त्स्यते, स्यन्दिषीष्ट or स्यन्त्सीष्ट। Moreover, with regard to Atmanepada also, the इट् is added to these roots when they stand in the same 'pada' with the affixes. But when the Atmanepada affixes are added not to the *roots* 'vrit &c,' but to the *roots* which are derived from the *nominal* bases formed from 'vrit &c,' then the '*root*' is not in the same pada with the affix, and the prohibition of this sûtra will apply. As विवृत्सिषीयते। Moreover, the rule applies, as we have said, to the affixes standing in the same 'pada' with the 'roots', therefore it will apply to Desiderative roots, as विवृत्सति, though सन् here intervenes between the ârdhadhatuka affix सन् and the Parasmaipada तिप्, so also, an ekâdeśa though sthânivat and therefore an intervention, will not be considered so for the purposes of this rule, as विवृत्सिष्यति, so also in विवृत्सयति। The prohibition, moreover, applies, to सन् affixes, and where there is luk elision of Parasmaipada affixes. As विवृत्सिता ३ and विवृत्सतम् where the Imperative हि is luk-elided, and being so elided, the force of Parasmaipada does not here remain by न लुमताङ्गस्य (I. 1. 63), hence the above *Isht.*

वृधु ७९६ वृद्धौ।

796 √Vṛidhu, to grow, increase The conjugation is like that of द्युत्। Pre. वर्धते। Per ववृधे। I Fut वर्धिता। Noun. वर्धिष्णुः। वर्धनः। वृद्धः॥

शृधु ७९७ शब्दकुत्सायाम्। इमौ द्युतिवत्॥

797. √Śridhu, to break wind downwards. Conjugated like द्युत्। Pre. शर्धते। Per शशृधे। I Fut शर्धिता॥

स्यन्दू ७९८ प्रस्रवणे। स्यन्दते। सस्यन्दे। सस्यन्दिषे-सस्यन्त्से। सस्यन्दिध्वे-सस्यन्द्ध्वे। स्यन्दिता-स्यन्ता। 'वृद्भ्यः स्यसनोः' (२३४०) इति परस्मैपदे कृते ऊदित्त्वप्राप्तमन्तरङ्गमपि विकल्पं बाधित्वा चतुर्ग्रहणसामर्थ्यात् 'न वृद्भ्यः' (२३४८) इति निषेधः। स्यन्त्स्यति-स्यन्दिष्यते-स्यन्त्स्यते। स्यन्दिषीष्ट-स्यन्त्सीष्ट। 'द्युद्भ्यो लुङि' (२३४५) इति परस्मैपदपक्षेऽङ्। नलोपः। अस्यदत्-अस्यन्त। अस्यन्त्साताम्। अस्यन्त्सत। अस्यन्त्स्यत्-अस्यन्दिष्यत-अस्यन्त्स्यत॥

798 √Syandû, to ooze, trickle, drop, distil The स is changed to ष optionally when preceded by अनु &c. See VIII 1. 72 S. 2349. Pre स्यन्दते। Per. सस्यन्दे। सस्यन्दिषे or सस्यन्त्से। सस्यन्दिध्वे or सस्यन्द्ध्वे। सस्यन्दिवहे or सस्यन्द्वहे। I Fut. स्यन्दिता or स्यन्ता। II Fut. स्यन्दिष्यते or स्यन्त्स्यति or स्यन्त्स्यते। Impera स्यन्दताम्।

Imper अस्यन्दत । Poten. स्यन्देत । Bene स्यन्दिषीष्ट or स्यन्त्सीष्ट। Aorist (1) अस्यन्दिष्ट । (2) अस्यदत् or (3) अस्यन्त । (1) अस्यन्त्साताम् or अस्यन्त्सत । (2) अस्यदताम् । [When the root takes the affixes of the Parasmaipada, then the Aorist is formed by अङ् (S 2345), before which the nasal is elided] Condi (1) अस्यन्दिष्यत or (2) अस्यन्त्स्यत or (3) अस्यन्त्स्यत् । Desi सिस्यन्दिषते, सिस्यन्त्सते, सिस्यन्त्सति । Inten सास्यन्द्यते । Past. Pass स्यन्न. । Ger स्यन्दित्वा or स्यन्त्वा । Nouns सिन्धु । सैन्धव ॥

२३४९ । अनुविपर्यभिनिभ्यः स्यन्दतेरप्राणिषु । ८ । ३ । ७२ ॥

एभ्यः परस्याप्राणिकर्तृकस्य स्यन्दतेः सस्य षो वा स्यात् । अनुष्यन्दते – अनुस्यन्दते वा जलम् । 'अप्राणिषु' किम् । अनुस्यन्दते हस्ती । 'अप्राणिषु' इति पर्युदासात् 'मत्स्योदके अनुष्यन्देते' इत्यत्रापि पक्षे षत्वं भवत्येव । 'प्राणिषु न' इत्युक्तौ तु नस्यात् ॥

2349. ष is optionally the substitute of the स् of स्यन्द्, after the prepositions अनु, वि, परि, अभि and नि, when the subject is not a living being.

The root स्यन्दू प्रस्रवणे is anudâtta Thus अनुष्यन्दते । विष्यन्दते । परिष्यन्दते । अभिष्यन्दते तैलम् । निष्यन्दते । अनुस्यन्दते । विस्यन्दते । परिस्यन्दते । Thus अनुष्यन्दते or अनुस्यन्दते जलम् ॥

Why do we say 'when the subject is not a living being'? Observe अनुस्यन्दते हस्ती । The option of this sûtra will apply, when the subject is a compound of living and non living beings Thus अनुस्यन्देते or अनुष्यन्देते मत्स्योदके । The subject here is a Dvandva compound, and it is not in the singular number because of II 4 6. The word अप्राणिषु is a Paryudâsa and not a Prasajya-pratishedha. If it be the latter sort of prohibition, then the force will be on the word *living*, and in a compound like मत्स्योदके, consisting of *living* and *non living* beings, the prohibition will apply because it has a *living* being in it, and so there will be no षत्व । In the other view, the force is on the word *non living*, and because the compound contains a non living being, therefore the option will be applied, and the presence of the living being along with it will be ignored

The anuvritti of परि, नि and वि is understood here from VIII 3 70 So these words could well have been omitted from the sûtra, which might have then been अन्वभिभ्याच स्यन्दतेरप्राणिषु, and by the force of च we would draw in the anuvritti of परि &c

799 कृपू सामर्थ्ये । In conjugating this root, the following applies

२३५० । कृपो रो लः । ८ । २ । १८ ॥

'कृपः' 'उः' इति छेदः । 'कृप' इति लुप्तषष्ठीकम् । तच्चावर्तते । कृपो यो रेफस्तस्य लः स्यात् । कृपेर्ऋकारस्यावयवो यो रो रेफसदृशस्तस्य च लकारसदृशः स्यात् । कल्पते । चक्लृपे । चक्लृपिषे – चक्लृपुम इत्यादि स्यन्दिवत् ॥

2350 For the र of the root कृप there is substituted ल ॥

The word कृपो is compounded of कृप + उ । The term कृप is used with the force of the genitive, the case ending is considered as latent It is repeated, The meaning is 'In the place of the र of कृप there is ल । In the place of the र-sound which is a portion of the ऋ of कृप and therefore which may be considered as like र, there is substituted something which is like ल । That is when कृप assumes by

guna &c the form कर्प् &c, then for र is substituted ल and we have कल्प। But even with कृप, a l-sound like ऌ is substituted for ऋ, and we have क्लृप"। As कल्पते, चक्लृपे &c like स्यन्दि ॥

The र here merely indicates the sound, and includes both the single consonant र and the same consonant of the vowel ऋ। So also with ल। So that for the single र there is substituted ल, and for र when a portion of ऋ, the ऌ is substituted, i e ऋ becomes ऌ। Thus कृप्=क्लृप्, as in the sutra लुटि च क्लृपः (I 3 93) कल्प्ता, कल्प्तारौ, कल्प्तारः। क्लृप्तः। क्लृप्तवान् ॥

The word कृपा is derived from the root कृप् by vocalisation, as it has been enumerated in Bhidâdi class (कृपे. संप्रसारणं च III 3 104). The vocalised root form कृप is not to be taken here, as it is a lâkshaṇika form.

Vârt —The words कृपण, कृपाण, कृपीट, कर्पूर &c, are also from कृप्। Or by the Unâdi diversity, the ल change does not take place

Vârt —Optionally so of बाल &c As, बाल or बारः, मूलम् or मूरम्। लघु or रघु, असुरः or असुलः, अलम् or अरम्, अङ्गुलि or अङ्गुरि. ॥

Vârt —Optionally so in the Vedas, or when names, of कपिलका &c, as कपिरक. or कपिलक, तिल्पिलीकम् or तिर्पिरीकम्, लोमाणि or रोमाणि, पांसुर or पांसुल, कर्म or कल्म, शुक्रः or शुक्ल, कल्मषं, कर्मषं ॥

Some say 'र and ल are one' and operations regarding र may be performed with regard to ल ॥

In forming the FirstFuture, the next sûtra applies.

२३५१। लुटिचक्लृपः। १। ३। ९३ ॥

लुटि स्यसनोश्च क्लृपेः परस्मैपदं वा स्यात् ॥

2351 After the verb klip 'to be fit', Parasmaipada is optionally employed, when lut (1st Future) is affixed, as well as when sya and san are affixed.

The verb क्लृप् is one of the five verbs of the sub class, वृतादि। (I. 3. 92 S. 2347) Therefore it will take both Parasmaipada and Atmanepada, when the affixes स्य or सन् follow The present sûtra makes the additional declaration in the case of the 1st Future or लुट् Thus in Lu we have —कल्प्तासि or कल्प्तासे, in the 2nd Future we have —कल्प्स्यते or कल्प्स्यति, in the Desiderative we have —चिक्लृप्सति or चिकल्पिषते, in the Conditional we have —अकल्प्स्यत् or अकल्पिष्यत ॥

२३५२। तासि च क्लृपः। ७। २। ६० ॥

क्लृपेः परस्य तासेः सकारादेरार्धधातुकस्य चेण्न स्यात्तङानयोरभावे। कल्प्तासि। कल्प्तास्थः। कल्पितासे। कल्प्तासे। कल्प्स्यति। कल्पिष्यते। कल्प्स्यते। कल्पिषीष्ट–क्लृप्सीष्ट। अक्लृपत्–अकल्पिष्ट–अक्लृप्त। अकल्प्स्यत्–अकल्पिष्यत–अकल्प्स्यत। वृत्। वृत्तः सद्योर्थ द्युतादिर्वृत्–तादिश्चेत्यर्थः ॥

2352. The (Parasmaipada) ârdhadhâtuka affixes beginning with स, and the affix तास् (the sign of the Periphrastic Future) do not get the augment इट्, after the root क्लृप except in the Atmanepada affixes.

Thus कल्प्ता, कल्प्स्यति, अकल्प्स्यत्, चिक्लृप्सति। But कल्पितासे, कल्पिषीष्ट, कल्पिष्यते, अकल्पिष्यत, चिकल्पिषते in the Atmanepada.

In the case of कॢप् also, the इट् is added to the ârdhadhâtuka affixes in the Atmanepada, when the root stands in the same pada with the affixes and there is prohibition everywhere else So also there is prohibition before krit-affixes, and the luk-elision of Parasmaipada As चिकॢप्सिता, चिकॢप्स त्व ॥

According to Padamanjari, these two sûtras could have been shortened thus – (1) न वृद्भ्य॰ पञ्चभ्यः, (2) तासि च, and "कृप" could well have been omitted The तास् comes only after कॢप and not after other roots of Vritâdi class, in Parasmai pada [1 3 92 and 93] Therefore, there is no fear that the prohibition तासि च will apply to the other roots of vritâdi, but only to 'klip,' because the word परस्मैपदेषु is understood here, and as no roots of vritadi class take Parasmaipada in the Periphrastic Future except 'klip', there is no fear of any ambiguity

कृप ७९९ सामर्थ्ये ।

799 √Kripû, to be fit or adequate for By VIII 2 18 S 2350 the र of this root is changed to ल । Pre कल्पते । Per चकॢपे । चकॢपिषे or चकॢप्से । I Fut कल्प्ता । कल्प्तारौ । कल्प्तारः । कल्प्तासि or कल्पितासे or कल्प्तासे । कल्प्तास्थ । कल्प्तास्थे । II Fut कल्पिष्यते । कल्प्स्यते । कल्प्स्यति । Imperative कल्पताम् । Imper अकल्पत । Pote कल्पेत । Bene कल्पिषीष्ट । कॢप्सीष्ट । Aorist अकॢप्त or अकॢपत् or अकल्पिष्ट । Condi. अकल्पिष्यत or अकल्प्स्यत । Inten चलीकॢप्यते । Yan luk चल्कल्प्ति or चलिकल्प्ति or चलीकल्प्ति ।

वृत् । *"Vrit" here means that the Dyutâdi and the Vritâdi roots end here.*

अथ त्वरत्यन्तास्त्रयोदशानुदात्तेतः षितश्च ॥

Now the thirteen roots ending with त्वरति No 812 are anudatteta and shit

घट ८०० चेष्टायाम् । घटते । जघटे । घटादयो मितः इति वक्ष्यमाणेन मित्सञ्ज्ञा । तत्फलं तु णौ मितां ह्रस्वः (२५६८) इति चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम् (२७६२) इति च वक्ष्यते । घटयति । विघटयति । कथं तर्हि 'कमलवनोद्घाटनं कुर्वते ये' 'प्रविघाटयिता समुत्पतन्हरिदश्वः कमलाकरानिव' इत्यादि । शृणु । घट सङ्घाते इति चौरादिकस्येदम् । न च तस्यैवार्थविशेषो मित्त्वार्थमनुवादोऽयमिति वाच्यम् । नान्ये मितोऽहेतौ इति निषेधात् । अहेतौ स्वार्थे णिचि ज्ञपादिपञ्चकव्यतिरिक्ताश्चुरादयो मितो नेत्यर्थः ॥

800 √Ghaṭa, to be busy with, strive after The Ghatâdi roots are मित्, a designation which will be explained further on The result of their being मित् is that the root is shortened in the causative by VI 4 92 S 2568, and there is optional lengthening before the affixes चिण् and णमुल् by VI 4 93 S 2762 As घटयति, विघटयति । If so, how do you explain the lengthening in घाटनं and प्रविघाटयिता in "कमलवनोद्घाटनं कुर्वते ये" । and "प्रविघाटयिता समुत्पतन् हरिदश्वः कमलाकरानिव" There is a घट सङ्घाते belonging to the Churadi class (No 183) The above forms are from that root It should not be said that that root is only a particular case of the present root, the sense of सङ्घात being a species under the genus चेष्टा, and therefore that root is also mitâdi This we say because there is a specific prohibition "no other roots of the Churadi which take णिच् are मित् ।" The meaning of अहेतौ is that except the five roots ज्ञप &c no Churadi root which takes णिच् without change of sense is a मित् । For, the अहेतु or स्वार्थ णिच् is added only to Churâdi roots Pre. घटते । Per. जघटे । I Fut. घटिता । II Fut. घटि-

ष्यते । Bene घटिषीष्ट । Aorist अघटिष्ट । Condi अघटिष्यत् । Pass घट्यते । Aor अघाटि or अघटि । Caus घटयति । Aor अजीघटत् । Before स्य, सन &c the lengthening is optional as घटिष्यते or घाटिष्यते &c Desi जिघटिषते । Inten जाघट्यते । Yan luk जाघट्टि । Nouns घटा । घटिका । घटना ॥

व्यथ ८०१ भयसंचलनयोः । व्यथते ॥

801 व्यथ भयसंचलनयोः ॥

In conjugating this root in the Perfect, the following applies

२३५३ । व्यथो लिटि । ७ । ४ । ६८ ॥

व्यथोऽभ्यासस्य स प्रसारणं स्याल्लिटि । हलादि शेषापवादः । यस्य हलादिः शेषेण निवृत्तिः । विव्यथे ॥

2353 There is vocalisation of the half vowel of the reduplicate of व्यथ् in the Perfect.

As विव्यथे, विव्यथाते, विव्यथिरे । This ordains the vocalisation of य, which otherwise would have been elided as being a non initial consonant (VII 4 60) The vocalisation of व is prevented by VI 1 37 Why do we say in the Perfect? Observe वाव्यथ्यते ॥

801 √Vyatha, 1 to be afraid, 2 to tremble Pre व्यथते । As व्याघात्व्यथते । In forming the Perfect, the sûtra VII 4 68 S 2353 applies, which causes vocalisation Per विव्यथे । I Fut व्यथिता । Caus व्यथयति, Aor अविव्यथत् । Inten. वाव्यथ्यते । Yan luk वाव्यथीति or वाव्यत्ति । Nouns विथुर । विथुर । व्यथा ॥

प्रथ ८०२ प्रख्याने । पप्रथे ॥

802 √Pratha to become famous or celebrated Pre प्रथते । Per पप्रथे । I Fut प्रथिता । Pass प्रथ्यते । Aor अप्रथि or अप्राथि । Caus प्रथयति, Aor अपप्रथत् । Nouns पृथिवी । पार्थिव । पार्थिवी । पृथु । प्रथिमा ॥

प्रस ८०३ विस्तारे । पप्रसे ॥

803 √Prasa to spread Pre प्रसते । Per पप्रसे । Pass, प्रस्यते । Aor अप्रसि or अप्रासि । Caus प्रसयति, Aor अपिप्रसत् । Desi, पिप्रसिषति, Inten पाप्रस्यते । Yan luk, पाप्रस्ति । Imperfect 3rd S अपाप्रद् । 2nd. S. अपाप्रत् or अपाप्रः । Noun, प्रसा ॥

म्रद् ८०४ मर्दने ।

804 √Mrada, to pound, crush, grind Pre. म्रदते । Per मम्रदे । I Fut. म्रदिता । Caus म्रदयति, Aor. अमम्रदत् । Desi मिम्रदिषते । Inten माम्रद्यते । Yan luk. माम्रदीति or माम्रत्ति । Nouns म्रदुः । मार्दवम् । म्रद्वी । म्रदिका । म्रदिमा ॥

स्खद् ८०५ स्खदने । स्खदनं विद्रावणम् ॥

805 √Skhada, to cut, to tear to pieces Pre. स्खदते । Per चस्खदे । I Fut. स्खदिता । Pass स्खद्यते । Aor. अस्खदि or अस्खादि । Caus स्खदयति, स्खादयति, Aor अचिस्खदत ॥

क्षजि ८०६ गतिदानयोः । मित्त्वमामर्थ्यादनुपधात्स्यऽपि 'चिण्णमुलोः—' (२७६२) इति दीर्घविकल्पः । अक्षञ्जि—अक्षाञ्जि । क्षञ्जं क्षञ्जम् । क्षाञ्जं क्षाञ्जम् ॥

806 √Kshaji, 1 to go 2 give Pre क्षञ्जते । Per. चक्षञ्जे । I Fut क्षञ्जिता । Pass. क्षञ्ज्यते । Aor अक्षञ्जि or अक्षाञ्जि । With णमुल् we have क्षञ्जम् क्षञ्जम् or क्षाञ्जम् क्षाञ्जम् । See S 2762 Caus. क्षञ्जयति, क्षञ्जयते । Aor. अचक्षञ्जत् । Desi. चिक्षञ्जिषते, । Inten चाक्षञ्ज्यते । Yan luk. चाक्षङ्क्ति ॥

दक्ष ८०७ गतिहिंसनयोः । योऽयं वृद्धिशैघ्र्ययोरनुदात्तेत्सु पठितस्तस्येहार्थविशेषे मित्त्वार्थोऽनुवादः ॥

807 √Daksha, 1 to go, 2, to injure The root दक्ष meaning वृद्धिशैघ्र्ययोः (No 639) read in the anudattet class is also a मित् root, that meaning being included in the meaning of the present root Pre दक्षते । Per ददक्षे । I Fut दक्षिता । Pass. दक्ष्यते । Aor अदाक्षि or अदक्षि । Caus दक्षयति, दक्षयते । Aor अददक्षत् ॥

क्रप ८०८ कृपायां गतौ च ।

808 √Krapa, 1 to pity, 2 to go. Pre क्रपते । Per चक्रपे । I Fut क्रपिता । Pass. क्रप्यते । Aor अक्रपि or अक्रापि । Caus क्रपयति, Aor अचिक्रपत् । Desi चिक्रपिषते । Inten चाक्रप्यते । Yan luk चाक्रप्ति । Nouns कृपण । कृपूरः । कृपीट ॥

कदि ८०९, क्रदि ८१०, क्लदि ८११ वैक्लव्ये । वैकल्ये इत्येके । त्रयोऽप्यनिदित इति नन्दी । इदित इति स्वामी । कदि क्रदी इदितौ क्लद क्लद इति चानिदितावपि मैत्रेयः । कदिक्रदिक्लदीनामाह्वानरोदनयोः परस्मैपदिषूक्तानां पुनरिह पाठो मित्त्वार्थ आत्मनेपदार्थश्च ॥

809 √Kadi, 810 √Kradi 811 √Kladi, to be confounded or perplexed, to confound. Some read it as वैकल्ये । According to Nandi, all these three roots are without the indicatory इ । According to Swami they have an indicatory इ । According to Maitreya कदि and क्रदि have an indicatory इ, while क्रद and क्लद are without it. These three roots have been read in the Parasmaipada subclass See *ante* Their repetition here is for the sake of showing that they are मित and also atmanepadi Pre. कन्दते । Per चकन्दे । I Fut कन्दिता । Pass कन्द्यते । *Aor* अकान्दि or अकन्दि । Namul. कन्दं कन्दं । or कान्दं कान्दम् । Caus कन्दयति, कन्दयते । *Aor* अचकन्दत् । Desi चिकन्दिषते । Inten चाकन्द्यते । Yan luk चाकन्ति ॥

810 √Kradi, to confound Pre क्रन्दते । Per चक्रन्दे । I Fut. क्रन्दिता ॥

811 √Kladi, to confound, When these three roots are अनिदित् then we have कदयति, अकादि &c Pre क्लन्दते । Per चक्लन्दे । I Fut क्लन्दिता । Nouns क्रन्दन । क्रन्दल । कदनी ॥

ञित्वरा ८१२ संभ्रमे । घटादयः षितः । षित्वादङ् क्तस्तु वक्ष्यते ॥

812 √Itvara, to hurry, make haste Pre त्वरते । Per तत्वरे । I Fut त्वरिता । Pass त्वर्यते । *Aor* अत्वरि or अत्वारि । Namul त्वरंत्वरं or त्वारंत्वारं । Caus. त्वरयति । त्वरयते । *Aor* अतत्वरत । Desi तित्वरिषते । Inten. तात्वर्यते । Yan luk तातूर्ति । तातूर्तः । तातरीषि । तातूर्षि । तातूर्थ । तत्वरीमि । तातूर्मि । Imperative तातूर्हि । Past. Part. Pass त्वरित or तूर्ण । Nouns तुरः ॥

Here end those Ghatâdi roots which are षित् । The force of षित् will be mentioned hereafter in the Kit subdivision

अथ फणान्ताः परस्मैपदिनः ॥

Sub section Now the roots that are given here after upto फण् *are Parasmaipadi*

ज्वर ८१३ रोगे । ज्वरति । जज्वार ॥

813 √Jvara, to be diseased, to be feverish Pre ज्वरति । Per जज्वार । I Fut ज्वरिता । II Fut ज्वरिष्यति । Imperative ज्वरतु । Imper अज्वरत । Pote ज्वरेत् । Bene ज्वर्यात् । Aorist अज्वारीत् । Condi' अज्वरिष्यत् । Pass. ज्वर्यते । *Aor.* अज्वारि or

अज्वारि । Caus ज्वरयति, ज्वरयते । *Aor* अजिज्वरत् । Desi जिज्वरिषति । Inten जाज्वर्यते । Yan luk जाजूर्त्ति, जाजूर्त्त । Past. Part Pass ज्वरित. । ज्वरितवान् । Nouns जूः, जुरौ जुरः । सज्वारी ॥

गड ८१४ सेचने । गडति । जगाड ॥

814 √Gada, to distil, draw out Pre गडति । Per जगाड । I Fut गडिता । Pass गड्यते । *Aor* अगाडि or अगडि । Caus गडयति, गडयते । *Aor.* अजीगडत् । Desi जिगडिषति । Inten जागड्यते । Yan luk जागड्डि । Nouns गडुल ॥

हेड ८१५ वेष्टने । हेडृ अनादरे इत्यात्मनेपदिषु गतः स एवोत्सृष्टानुबन्धोऽनूद्यतेऽर्थविशेषे मित्त्वार्थम्। परस्मैपदिभ्यो ज्वरादिभ्यः प्रागेवानुवादे कर्तव्ये तन्मध्येऽनुवादसामर्थ्यात्परस्मैपदम्। हेडति। जिहेड । हिडयति । अहिडि—अहीडि । अनादरे तु हेडयति ॥

815 √hedा, to surround. The root हेड अनादरे is âtmanepadi. That very root without its indicatory ऋ is repeated here for the sake of including it in the मित्त्व class. That root ought to have been included in the preceding list which gives atmanepadi roots, and not here in the Parasmaipadi subdivision? The very fact of its so given here shows that it is Parasmaipadi also Pre हेडति । Per. जिहेड । I Fut हेडिता Pass हेड्यते । Aor अहिडि or अहीडि । Caus हिडयति, Aor, अजीहिडत् । But from the root हेडृ अनादरे (No 304) we have हेडयति । Desi जिहेडिषति ॥

वट ८१६ भट ८१७ परिभाषणे । वट वेष्टने भट भृतौ इति पठितयोः परिभाषणे मित्त्वार्थोऽनुवादः ॥

816 √vaṭa 817 √bhata to speak, converse These two roots have already been taught before in वट वेष्टने no 322, and भट भृतौ no 329 They are repeatedly here, in order to give them the additional meaning of paribhâshana, and make them मित् । Caus. वटयति । भटयति । No lengthening Aor अवटि or अवाटि । अभटि or अभाटि ॥

नट ८१८ नृत्तौ । इत्थमेव पूर्वमपि पठितं तत्राय विवेकः । पूर्वं पठितस्य नाट्यमर्थः । यत्कारिषु नटव्यपदेशः । वाक्यार्थाभिनयो नाट्यम् । घटादौ तु नृत्तं नृत्यं चार्थ. । यत्कारिषु नर्तकव्यपदेशः । पदार्थाभिनयो नृत्यम् । गात्रविक्षेपमात्रं नृत्तम् । केचित्तु घटादौ नट नतौ इति पठन्ति । नतौ इत्यन्ये । णिच्येवार्थं दासवादयेभाष्य-ज्ञता नाटि इति दीर्घपाठाद्बुटादिर्णोपदेश एव ॥

818 √naṭa to dance This root has also been taught before, See No. 332 The difference is this, the root taught before means nâtyam or dramatic representation and a person who does that is called naṭa 'an actor' The representation on the stage by spoken words to express the sense of something is nâṭyam or drama But the root given here means to dance, the appropriate verbal nouns being nrityam or nrittam, and not natyam, The person who does this is called नर्तक. 'a dancer', and not नट: 'an actor' The difference between nrityam and nrittam is this Representing of an action or object such as by pantomime or gesticulation is nrityam, while nrittam is dancing pure and simple, mere movement of the body.

Some read नट नतौ 'to bend, to bow", in the Ghatâdi list, and say the ghatâdi nata means to bow They give the illustration नटयति शाखां 'He causes the branch to bend'. Others say that it means to go

The ghatâdi naṭa (i e, the present root) is to be understood to have been enunciated with an initial ण, that is it is णट नृत्तौ। The reason for this is that in the exceptions to the roots that are taught with an initial ण, the author of the Mâhabhâshya gives नाटि, i e the nâta with long आ। The मित root can never have long आ in the causative See VI 1, 65 already gone before In other words, the present root नट् andthe root no 342 are both णोपदेश andthe Churâdi root नट् is not so and is the root mentioned in sûtra VI I 65

Note —The representation on scene may be by words (vakyârtha abhinaya) and then it is drama or nâṭyam. Or it may be by gesticulation without words (padârtha abhinaya), and then it is called nṛityam Or there may be no representation at all, but mere rhythmic movements of limbs according to rules and then it is called nritta Then respective nouns are nata 'an actor,' and narttaka 'a pantomime' or 'a dancer'

The Causative of the Ghatâdi नट is नटयति 'he causes to dance' The aorist is अनटि or अनाटि ॥

ष्टक ८१९ प्रतीघाते । स्तकति ॥

819 √ Shtaka to resist, repel, push back, strike against Pre स्तकति। Per तस्ताक। I Fut स्तकिता। Caus स्ताकयति, स्तकयते। Aor अतिष्टकत्। Pass aor अस्तकि or अस्ताकि। Desi तिस्तकिषति। Inten तास्तक्यते। Yan luk तास्तक्ति ॥

चक ८२० तृप्तौ । तृप्तिप्रतीघातयोः पूर्वं पठितस्य तृप्तिमात्रे मित्त्वार्थोऽनुवादः। आत्मनेपदिषु पठितस्य परस्मैपदिष्वनुवादात्परस्मैपदम् ॥

820 √ Chaka to be satiated, satisfied This root has already been taught before as चक तृप्तौ प्रतिघाते। No 93 'to be satisfied', and 'to resist' It is âtmanepadî there It is repeated here in order to make it a मित् root, and then to confine its meaning to satisfaction only It is moreover Parasmaipadi now because of its repetition in this list Pre चकति। Per चचाक। I Fut चकिता। Aorist अचाकीत् or अचकीत। Caus चकयति, चकयते। Aor अचीचकत। Pass aor. अचकि or अचाकि।

कखे ८२१ हसने । एदित्वान्न वृद्धिः। अकखीत् ॥

821 √ Kakhe to laugh As it has an indicatory ए, there is no Vṛiddhi in the aorist As अकखीत्। Pre कखति। Per. चकाख। चकखतु। I Fut कखिता। Aorist अकखीत्। Caus कखयति, कखयते। Pass. Aor अकखि or अकाखि। Desi चिकखिषति। Inten चाकख्यते। Yan luk चाकक्ति ॥

रगे ८२२ शङ्कायाम् ।

822 √ Rage to doubt Pre रगति। Per रराग ॥

लगे ८२३ संगे ।

823. √ Lage to adhere or stick to Pre लगति। Noun लग्नः ॥

ह्रगे ८२४, ह्लगे ८२५, षगे ८२६, ष्ठगे ८२७ संवरणे ।

824 √ Hrage 825 √ Hlage, 826 √ Shage, 827 √ Shthage 'to hide, cover' Some read स्थगे instead of ष्ठगे। But it is incorrect, Pre. ह्रगति। Per. जह्राग।

Aorist अह्रगीत् । Caus ह्रगयति, ह्रगयते । Aor अजिह्रगत् । Pass Aor अह्रागि । c अह्रगि । Desi जिह्रगिषति । Inten जाह्रगयते । Yan luk जाह्रग्ति ॥

825. √Hlage, Pre ह्लगति । Per जह्लाग । I Fut ह्लगिता । Aorist अह्लगीत् ॥

826 √Shage, Pre सगति । Per ससाग । सेगतु । सेगु । Aorist असगीत् । Caus सगयति, सगयते । Aor असीसगत् । Pass Aor असगि or असागि । Desi सिसगिषति । Inten. सासगयते । Yan luk सासग्ति ॥

827. √Shṭhage Pre स्थगति । Per तस्थाग । I Fut स्थगिता । Aorist अस्थगीत् । Caus स्थगयति, स्थगयते । Aor. अतिस्थगत् । Pass Aor अस्थगि or अस्थागि । Desi तिस्थगिषति । Inten तास्थगयते । Yan luk तास्थग्ति ॥

कगे ८२८ नोच्यते । अस्यायमर्थ इति विशिष्य नोच्यते। क्रियासामान्यार्थत्वात् । अनेकार्थत्वादित्यन्ये ॥

828 √Kage to act, perform The word no'chyate means 'nothing is said That is we do not give any specific meaning to the √Kage, because it denotes action in general Some say it has many meanings and therefore no particular meaning is assigned Pre कगति । Per चकाग । I Fut कगिता । Aorist अकगीत । Desi चिकगिषति ॥

अक ८२९, अग ८३० कुटिलायां गतौ ।

829 √Aka, 830 √Aga To go or move tortuously like a serpent Pre अकति । Per आक । I Fut अकिता । Aorist आकीत, as मा भवानकीत् । C us आकयति । Aor मा भवान् अचकत । Pass Aor मा भवान अकि or आकि । Desi अचिकिषति ॥

830 √Aga, Pre अगति । Per आग । I Fut अगिता । Aorist आगीत् । Caus. आगयति, आगयते । Desi अजिगिषति ॥

कण ८३१, रण ८३२ गतौ । चकारौ । ररास ॥

831 √Kana, 832 √Rana to go, to move These two roots have the meaning 'to make noise' also See Nos 176 and 472 When they have that sense their causative is काणयति and राणयति । Pre कणति । Per चकाण । I Fut कणिता । Caus कणयति, कणयते । Pass Aor अकणि or अकाणि । Desi चिकणिषति ॥

832. √Rana, to go. Pre रणति । Per रराण । I Fut रणिता । Caus रणयति । रणयते ॥

चण ८३३, शण ८३४, श्रण ८३५ दाने च । शणा गतौ इत्यन्ये ॥

833 √Chana, 834 √Sana, 835 √Srana To go as well as to give According to some √Sana means to go Pre चणति । Per चचाण । चेणतु । चेणु: I Fut. चणिता । Aorist अचाणीत् or अचणीत् । Caus चणयति, चणयते । Aor अचचणत् । Pass Aor अचणि or अचाणि । Desi चिचणिषति । Inten चाचणयते । Yan luk चञ्चणिः ।

834 √Sana Pre शणति । Per शशाण । I Fut शणिता । Aorist अशणीत् । अशाणीत् ॥

835 √Srana, Pre श्रणति । Per शश्राण । I Fut श्रणिता । Aorist अश्राणीत् । अश्रणीत् ॥

श्रथ (श्नथ) ८३६, (क्नथ) श्लथ ८३७, क्रथ ८३८, क्लथ ८३९ हिंसार्था: ।
जासिनिप्रहण—(६१३) इति सूत्रे क्राथेति मित्त्वेऽपि वृद्धिर्निपात्यते । क्राथयति । मित्त्व तु निपातनात्परत्वात् मिटामृलो —(२७६२) इति दीर्घे चरितार्थम् । अक्रथि—अक्राथि । क्रथं क्रथम् । क्राथं क्राथम् ॥

836 √Śratha (√Śnatha), 837 √Ślatha (√Knatha) 838 √Kratha, 893 √Klatha To injure Though the root √क्रथ is a मित root, yet it takes vriddhi in the Causative, because it has been particularised so in the sutra II 3 56 S 613 As क्राथयति । The मित operation takes place on this root in the चिण्‌ and णमुल affixes by VI 4 93 S 2762, because that is a sûtra subsequent to the nipâtana sûtra II 3 56 This मित causes the lengthening before चिण्‌ and णमुल । As अक्रथि or अक्राथि । क्रथंक्रथम or क्राथंक्राथम् । Pre श्रथति । Per शश्राथ । I Fut श्रथिता । Caus श्रथयति, श्रथयते । Aor अशिश्रथत । Pass aor अश्रथि or अश्राथि । Desi शिश्रथिषति । Inten शाश्रथ्यते । Yan luk शाश्रत्ति ॥

837 √Ślatha, Pre श्लथति । Per. शश्लाथ । I Fut श्लथिता । Desi शिश्लथिषति । Inten शाश्लथ्यते ॥

838 √Knatha, to injure Pre क्नथति । Per चक्नाथ । I Fut क्नथिता ॥

839 √Klatha, Pre क्लथति । Per चक्लाथ । I Fut क्लथिता ॥

'चन ८४० च' । हिंसायामित्ति शेषः ॥

840 √Vana (chana) to injure By the force of the word च, the meaning of 'to injure' is drawn into it from the last. Some read it as √Chana, Pre चनति । Per चचान । I Fut चनिता । Caus चनयति, चनयते । Pass Aor अचनि or अचानि ॥

वनु च ८४१ नोच्यते । 'वनु' इत्यपूर्व एवाय धातुर्न तु तानादिकस्यानुवादः । उदित्करणसामर्थ्यात् । तनेः क्रियासामान्य वनतीत्यादि । प्रवनयति । अनुपसृष्टस्य तु मित्त्वविकल्पो वक्ष्यते ॥

841 √Vanu And √Vanu also is not mentioned. That is to say that this √Vanu is an original root and not a repetition of the Tanâdi root √Vanu to beg (VIII 8) This we say because this √Vanu has an indicatory उ and scope must be given to it. For had it been merely a repetition of the Tanâdi √Vanu, that root has already an indicatory उ so that letter need not have been repeated here The conjugation is वनति and not वनुते । With a preposition we have प्रवनयति without lengthening When the root does not take any preposition, it is optionally मित and then the Causative is वनयति or वानयति । See Gana sûtra ज्वलहृवलह्मलनमामनुपसर्गाद्वा lower down The root √Vanu means action in general Pre वनति । Per ववान । I Fut वनिता । Caus प्रवनयति । Aor, प्रावीवनत् । Pass Aor प्रावनि or प्रावानि ॥

ज्वल ८४२ दीप्तौ । णप्रत्ययार्थं पठिष्यमाणा एवाय मित्त्वार्थमनूद्यते । प्रज्वलयति ॥

842 √Jvala to shine With this root also begins a sub class called jvalâdi which by III 1 140 take ण in forming verbal nouns, and it will be taught later on, see No 884 That root, to be taught subsequently, is repeated here in order to make it मित् । As प्रज्वलयति । When it does not take a preposition it is optionally मित् । See Gana Sûtra later down. Pre ज्वलति । Caus प्रज्वलयति । Pass Aor, प्राज्वालि or प्राज्वलि ॥

ह्वल ८४३, ह्मल ८४४ चलने । प्रह्वलयति । प्रह्मलयति ॥

843 √Hvala, 844 √Hmala to walk, move, Pre ह्वलति । Per, जह्वाल ।

I Fut ह्मलिता । Aorist अह्मालीत । There is no optional vriddhi See VII 2 2 Caus प्रह्मलयति । Without any preposition the root is optionally मित् । See below, Aorist Pass प्राह्मलि or प्राह्मालि । Desi जिह्मलिषति । Inten जाह्मल्यते । Yan luk जाह्मलीति ॥

844 √Hmala, Pre ह्मलति । Per जह्माल । I Fut ह्मलिता ॥

'स्मृ ८४५ आध्याने' । चिन्तायां पठिष्यमाणस्य आध्याने मित्त्वार्थोऽनुवादः । आध्यानमुत्कण्ठापूर्वकं स्मरणम् ॥

845 √Smri To remember with regret or anxiety This root is taught further on in the sense of 'remembering' It is repeated here for the sake of making it मित् when it has the sense of remembering with regret. Adhyâna means 'remembering with anxiousness' Pre. स्मरति । Caus मात्. स्मरयति । Pass Aor. अस्मरि or अस्मारि ॥

दृ ८४६ भये । 'दॄ विदारणे' इति क्र्यादेरयं मित्त्वार्थोऽनुवादः । दृणन्तं प्रेरयति दरयति । भयादन्यत्र दारयति । धात्वन्तरमेवेदमिति मते तु दरतीत्यादि । कौविह्वुटादौ 'ऋत्स्मृदृत्वर–' (२५६६) इति सूत्रे च 'दॄ' इति दीर्घस्थाने ह्रस्वं पठन्ति तच्चिन्त्यमिति माधवः ॥

846 √Dri to fear Deva, Dhanapala and Purna Chandra are of opinion that this is an original root But Maitreya holds that it is the same root as दॄविदारणे 'to burst' of the Kryâdi class No 23 and that it is repeated here to give it the designation of मित् । This is the opinion endorsed by the anthor of Siddhanta Thus the causative दरयति means दृणन्तं प्रेरयति "Causes to burst or split up'. When it has not the meaning of fear, we have दारयति । According to those who hold it to be a Bhuâdi root, it is conjugated as दरति &c Some read this root as दृ with a short ऋ in the sutra VII 4 95 S 2566 instead of long ॠ ॥ But that is wrong according to Mâdhava, Pre दरति Per ददार । दद्रतु or ददरतु । I Fut. दरिता । Caus दरयति ॥

नॄ ८४७ नये । क्र्यादिषु पठिष्यमाणस्यानुवादः । नयादन्यत्र नारयति ॥

847 √Nri to lead. This is a repetition of the root which will be taught in the Kryâdi class When the meaning is not that of to lead, the causative is नारयति । See Kryâdi No 25 Pre नरति or नृणाति । Per ननार । I Fut नरिता । Aorist अनारीत् । Caus. नरयति । Pass Aor. अनरि or अनारि ॥

श्रा ८४८ पाके । श्रै इति कृतात्वस्य 'श्रा' इत्यदादिकस्य च सामान्येनानुकरणम् ॥

× लुग्विकरणालुग्विकरणयोरलुग्विकरणस्य ×

× लक्षणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणम् × इति परिभाषाभ्याम् । श्रपयति विक्लेदयतीत्यर्थः । पाकादन्यत्र श्रापयति । स्वेदयतीत्यर्थः ॥

848. √Srâ, to cook. The √Srai to cook will be taught later on. See No. 966 It is that root with its ऐ changed to आ, so that Srâ may include both the Bhuâdi No. 966, and the Adâdi Sra No 44. The following two Paribhâshâs should be remembered in connection with forms like these,

Paribhâshâ 1 —If a root occurring in a rule be such that it belongs to two classes, one in which there is no elision of the characteristic (Vikarana), and the other in which there is an elision of the vikarana (such as the roots of the Adâdi class), then we must interpret the rule to mean the root which is not Adâdi Thus here श्रा belongs both to Bhuâdi and Adâdi we must take it to mean Bhuâdi, and not Adâdi, in accordance with this maxim.

Paribhâshâ 2 —Whenever a term is employed which might denote both something original and also something else resulting from a rule of Grammar—or when a term is employed in a rule which might denote both something by an other rule in which the same individual term has been employed, and also some thing else formed by a general rule—such a term should be taken to denote, in the former case, only that which is original, and in the latter case, only that which is formed by that rule in which the same individual term has been em ployed. Thus in accordance with this maxim, the *original* root श्रा of the Adâdi class is to be taken, and not the root श्रै of the Bhuâdi class which assumes the form श्रा by the application of a rule of Grammar The combined result of the two maxims is that we take *both* roots—the श्रै of Bhuâdi and the श्रा of Adâdi Thus the Caus श्रपयति means 'causes to boil' When not meaning to cook, we have श्रापयति 'he causes to perspire' Pre, श्रायति। Per, शिश्राय। I Fut, श्राथिता। Caus श्रापयति। Aor अश्रपि or अश्रापि॥

मारणतोषणनिशामनेषु ज्ञा ८४९। 'निशामनं' चाक्षुषज्ञानम्' इति माधवः। 'ज्ञापनमात्रम्' इत्यन्ये। 'निशानेषु' इति पाठान्तरम्। निशानं तीक्ष्णीकरणम्। एष्वेवार्थेषु जानातिर्मित्। 'ज्ञप मिच्च' इति चुरादौ। ज्ञापनं मारणादिकं च। तस्यार्थः। कथं 'विज्ञापना भर्तृषु सिद्धिमेति' इति 'तज्ज्ञापयत्याचार्यः' इति च। शृणु। माधवमतेऽचाक्षुषज्ञाने मित्त्वाभावात्। ज्ञापनमात्रे मित्त्वमिति मते तु 'ज्ञा नियोगे' इति चौरादिकस्य। धातूनामनेकार्थत्वात्। निशानेष्विति पठतां हरदत्तादीनां मते तु न काप्यनुपपत्तिः॥

849 √Jñâ to kill, to satisfy, to observe or behold. According to Mâdhava, niśâmana means visual perception. Others say it means to inform in general Another reading is Niśâneshu. The root will then mean 'to sharpen' The root √ज्ञा is मित् in these senses only. The Churâdi √ज्ञप is also मित्। See Churâdi No 81 That also means to make known, to kill &c If the root in these senses be मित्, how do you explain the forms विज्ञापयति and ज्ञापयति instead of विज्ञपयति and ज्ञपयति in the following sentences:—विज्ञापना भर्तृषु सिद्धिमेति "Respectful statement made to superiors brings success' or ज्ञापयति आचार्यः 'thus announces or proclaims the Achârya'? Listen. According to Mâdhava the √Jñâ is मित् when it means seeing with eyes, and not intellectual conception The root is therefore not मित् in the above examples, where it means to inform &c and not visual perception, But in the opinion of those who hold the view that √Jñâ is मित् in the sense of 'to see, to inform' in general, the above forms are explained by saying that they are derived from the √Jñâ niyoga of the Churâdi class No 193, For roots have many meanings, and so √Jñâ is not confined to niyoga only Of course, no such difficulties arise in the case of Haradatta

and others who read निशानेषु 'to sharpen,' and not the ambiguous word निशामनेषु in the text

NOTE —The different meanings of this root are illustrated by the following examples. Thus पशुं संज्ञपयति 'He causes the sacrificial animal to be killed " विष्णुं विज्ञपयति 'He propitiates Vishnu', संज्ञपयति रूपं 'He shows the form' (according to Mâdhava), 'He explains the form' (according to others) प्रज्ञपयति शरम् 'He sharpens the arrow'

कम्पने चलिः ८५० । 'चल कम्पने' इति ज्वलादिः । चलयति शाखाम् । कम्पनादन्यत्र तु शीलं चालयति । अन्यथा करोतीत्यर्थः' । 'हरतीत्यर्थ.' इति स्वामी । सूत्रं चालयति । क्षिपतीत्यर्थः ॥

850. √Chali to shake. The √Chala to shake is a root belonging to the Jvalâdi sub division Thus चलयति शाखा 'He shakes the branch' But when it does not mean to shake, the Causative is châlayati, as शीलं चालयति 'He deviates from good conduct. That is, he does what is not proper' According to Svâmi it means 'to take away' So also सूत्रं चालयति 'he throws the thread' Here चालयति means क्षिपति according to Sudhâkara. Pre चलयति । Per चचाल, चेलतुः, चेलुः । I Fut चलिता ॥

छदिर ८५१ ऊर्जने । 'छद अपवारणे' इति चौरादिकस्य स्वार्थणिजभावे मित्त्वार्थोऽयमनुवादः । अनेकार्थत्वादूर्जनेऽर्थे वृत्तिः । छदन्तं प्रयुङ्क्ते छदयति । बलवन्तं प्राणवन्तं वा करोतीत्यर्थः । अन्यत्र छादयति । अपवारयन्तं प्रयुङ्क्त इत्यर्थः । स्वार्थे णिचि तु छादयति । बलीभवति । प्राणीभवति अपवारयति चेत्यर्थः ।

851 √Chhadir to strengthen, to animate This is a repetition of the √Chhada 'to cover over,' of the Churâdi class No. 290, without the णिच्, in order to make it a मित् root As the roots have many meanings, the sense of ऊर्जन is attached to it here. Thus छदयति means 'he strengthens or animates' In other senses, the causative is छादयति which means 'he causes to cover' When the root is Churadi and takes णिच् without change of sense, we have छादयति meaning 'he becomes strong,' 'he becomes animated' or 'he covers'

जिह्वोन्मथने लडिः ८५२ । 'लड विलासे' इति पठितस्य मित्त्वार्थोऽनुवादः । उन्मथनं रपनम् । जिह्वाशब्देन षष्ठीतत्पुरुषः । लडयति जिह्वाम् । तृतीयातत्पुरुषो वा । लडयति जिह्वया । अन्ये तु जिह्वाशब्देन तद्व्यापारो लक्ष्यते । समाहारद्वन्द्वोऽयम् । लडयति शत्रुम् । लडयति दधि । अन्यत्र लाडयति पुत्रम् ।

852 √Lad to loll the tongue This is a repetition of the √ Lad 'to play' (see No 351), in order to make it मित् when it has this particular sense The word unmathana means 'to strike' It forms with the word jihva a Genitive Tatpurusha compound meaning 'striking or shaking of the tongue,' Thus लडयति जिह्वाम् 'He lolls the tongue' Or the word unmathana may form an Instrumental Tatpurusha compound with the word jihvâ, As लडयति जिह्वया 'He strikes by the tongue any other object.' Others hold that by the word jihvâ is indicated the action of the tongue. They say jihvonmathane is a Samahara Dvandva compound meaning 'the action of the tongue' and 'to strike,' Thus लडयति शत्रुम् 'He abuses the enemy', and लडयति दधि 'he licks the curd or churns the curd'

Note Thus for the purposes of मित the root must mean (1) to loll the tongue, (2) to strike with the tongue, (3) to blame or abuse, (4) to lick &c (any action of the tongue) or to churn, or shake, When it has not these meanings, we have लाडयति पुत्रम् 'He fondles his son'

Note Another reading is जिह्वोन्मथनयोः। The word मथन is same as मन्थन The ङ in the three roots चलि, छदि and लडि is not indicatory of नुम् augment, but merely marks the root,

मदी ८५३ हर्षग्लेपनयोः। ग्लेपनं दैन्यम्। दैवादिकस्य मित्त्वार्थोऽयमनुवादः। मदयति। हर्षयति। ग्लेपयति वेत्यर्थः। अन्यत्र मादयति। चित्तविकारमुत्पादयतीत्यर्थः।

853 √Madî 'to rejoice', 'to be poor' Glepan means poverty. This is a repetition of the Divâdi root No. 99, for the sake of making it मित। Thus मदयति means 'He causes to rejoice', or 'he causes to be poor' When not denoting 'to rejoice or to be poor', we have मादयति 'It produces mental confusion' So also निमादयति 'He pronounces the vowels and consonants clearly' As we find in the Prâtiśâkhyam उपलब्धि विं'माद इति। अक्षरव्यञ्जनानामिति शेष ॥

ध्वन ८५४ शब्दे। भाव्यय मित्त्वार्थमनूद्यते। ध्वनयति घण्टाम्। अन्यत्र-ध्वानयति। अस्पष्टाक्षरमुच्चारयतीत्यर्थः। अत्र भोजः 'दलि वलि स्खलि रणि ध्वनि त्रपि क्षपयश्च' इति पपाठ।

854 √Dhvana to sound. This is a repetition, for the sake of मित, of the root No 881 to be taught hereafter, see its conjugation there Thus the Causative is ध्वनयति घण्टाम् 'He sounds the bell.' In any other sense we have ध्वानयति meaning 'He causes to articulate indistinctly'

Here Bhoja adds the following seven roots also, namely, दलि, वलि, स्खलि, रणि, ध्वनि, त्रपि and क्षपि। Of these ध्वनि and रणि have already been mentioned before in this list see No 854, and 832 The √Dala to split (No 581), √vala 'to cover' (No 520) √skhala 'to stumble (No. 577), and √trap 'to be ashamed' (No. 399), have already been taught before, though not in the मित sub division The causatives of these will be दलयति, वलयति, स्खलयति and त्रपयति ॥

The root क्षपि is the same as the √Kshu to waste, to be mentioned later on (see No 961): the ै has been changed to आ and पुक् augment has been added. As क्षपयति ॥

तत्र ध्वनि ८५५ रणी उदाहृतौ।

855. √Rani to sound Caus रणयति ॥

दल विशरणे ८५६।

856. √Dala to split Caus दलयति ॥

वल संवरणे ८५७।

857 √Vala, to cover Caus वलयति ॥

स्खल संचलने ८५८।

858. √Skhala to stumble Caus स्खलयति ॥

अपि ८५९, क्षपयश्च ८६० । त्रपुष् लज्जायाम् इति गताः । तेषां णौ वलयति । वलयति । स्खलयति । त्रपयति । 'क्षि क्षये, इति वक्ष्यमाणस्य कृतात्वस्य पुका निर्देशः । क्षपयति ।

859 √Trap to be ashamed Caus त्रपयति। Cf √Trapush 399

860 √Kshai, to waste Caus क्षपयति with the पुक् augment.

स्वन ८६१ अवतंसने । शब्दे इति पठिष्यमाणस्यानुवादः । स्वनयति । अन्यत्र स्वानयति ।

861 √Svana, 'to adorn' This is a repetition of the √Svana 'to sound,' No 879 to be taught later on Thus the causative is स्वनयति 'He causes to adorn.' But in any other sense we have स्वानयति 'He causes to resound.'

घटादयो मितः । मित्संज्ञा इत्यर्थः

"Gana sûtra" A. The roots beginning with घट No 800 and ending with स्वन (No 861) are as if they had an indicatory म ॥

The result of which is that sutras VI 4. 92 &c apply to them They get the designation मित् ॥

जन ८६२, जृष ८६३, क्नसु ८६४, रञ्ज ८६५, अमन्ताश्च ८६६ । 'मितः' इत्यनुवर्तते । 'जृष' इति षित्वनिर्देशाज्जीर्यतेर्ग्रहणम् । जृणातेस्तु जारयति । केचित्तु 'जनी जृ क्नसु—, इति पठित्वा 'क्नसु निरसने' इति दैवादिकमुदाहरन्ति ।

"Gana sûtra" B The roots √Janî, √Jrisha, √Knasu, √Rañja and those whose final is अम are also मित् ॥

The word मित् is understood in this sûtra The root जॄ is exhibited in the sûtra with an indicatory ष, as जृष् , and therefore it means the root जॄ that is conjugated as जीर्यते i e the Divadi जॄ । The Kryâdi जॄ (जृणाति) is not मित and its causative is जारयति । Some read this sûtra as, "The roots √Janî, √Jri, and √Shnasu &c", and they take the Divadi root √Shnasu No, 5 and give example of it as क्नसयति ॥

862. √Janî 'to be produced' It is a root of the Divâdi class and is conjugated there See No. 41. It being a मित् the Causative is जनयति ॥

863. √Jrish, 'to grow old' This is also a Divâdi root (see No. 22) Its causative is जरयति । Some read झॄ instead of जॄ ॥

864 √Knasu, This is also a Divâdi root (see No 6) The causative is क्नसयति ॥

865 √Rañja 'to color' This is a root belonging to both Divâdi and Bhvâdi classes Its causative is रञ्जयति or रजयति । As रजयति मृगान् = रमयति । The न् is elided by the vârtika under VI 4 91 रञ्जयति पक्षिणः । No elision, as the object is 'birds' and not beasts.

866 The roots ending in अम् are मित् ॥

As the roots कम, गम्, रम्, &c. Thus their causatives are कमयति, गमयति, रमयति ॥

ज्वलह्वलह्मलनमामनुपसर्गाद्वा । ८६७ । एषां मित् वा । प्राप्तविभाषेयम् । ज्वलयति । ज्वालयति । उपसृष्टे तु नित्यं मित्त्वम् । प्रज्वलयति । कं ' तार्हि प्रज्वालयति । ज्वामयतीति । घञन्तात् 'तत्करोति—' इति णौ । कं संक्रामयतीति । "मितो

ह्रस्व.' (२५६८) इति सूत्रे 'वा चित्तविरागे' (२६०४) इत्यतो 'वा' इत्यनुवर्त्य व्यवस्थितविभाषाश्रयणादिति वृत्तिकृत् । एतेन 'रजो विश्रामयन्राज्ञां' 'धुर्यान्विश्रामयेति सः' इत्यादि व्याख्यातम् ।

867. "Gana sûtra C The roots √Jvala, √Hvala, √Hmala, and √Nama, are optionally मित when not preceded by any preposition

When they are connected with a preposition they are optionally मित् । This is an example of prâptavibhâshâ For these roots have already been declared as मित् by the previous rules नम ends in अम and is मित् by the last sûtra The present sûtra declares an option under certain circumstances As ज्वलयति or ज्वालयति ॥

But when they are preceded by an upasarga they are *necessarily* मित् and no option is allowed As प्रज्वलयति ॥

How do you explain the non-mit causatives like प्रज्वालयति and उन्नामयति ? These are not from the roots ज्वल् and नम्, but from the nouns ज्वाल and नाम formed by घञ् added to the above roots To the nouns ज्वाल and नाम is added the Denominative affix णि with the force of तत्करोति । (See Chura li Gana sutra तत् करोति तदाचष्टे after the root कत्र) How do you explain the form संज्ञामयति ? According to the author of Kâsikâ Vritti, it is explained as an example of option For he reads in the sûtra मितां ह्रस्वः (VI 4 92 S 2568), the anuvritti of वा, 'optionally' from वा चित्तविरागे (VI 4 91 S 2604), and makes that rule a vyâvasthita bibhâshâ On that theory is explained also the forms रजो विश्रामयन् राज्ञाम् and धुर्यान् विश्रामयेति स &c.

ग्लास्नावनुवमां च । ८६८ । अनुपसर्गादेषां मित्त्वं वा स्यात् । आद्ययोरप्राप्ते इतरयोः प्राप्ते विभाषा ।

868 "Gana sûtra" D The roots Glâ, Snâ, Vanu and Vama are optionally मित् ॥

These roots are optionally मित् when not preceded by any preposition In the case of the first two roots, it is an aprâpta vibhâshâ, for no rule has as yet declared √Gla and √Snâ to be मित् । In the case of the last two roots, it is prâpta vibhâshâ for they were already मित by the previous sutra Caus ग्लपयति, ग्लापयति, स्नपयति, स्नापयति, वनयति, वानयति, वमयति, वामयति ॥

न कम्यमिचमाम् । ८६९ । अमन्तत्वात् प्राप्तं मित्त्वमेषां न स्यात् । कामयते । आमयति । चामयति ।

869. "Gana sûtra" E. The roots √Kam 'to love' √Am 'to go' and √Cham 'to eat' are not मित् ॥

These roots all end in अम and, therefore, by the Gana-sûtra जनी &c they would have been मित् । Thus Caus कामयते । आमयति । आचामयति ॥

शमो दर्शने । ८७० । शाम्यति दर्शने मित् न स्यात् । निशामयति रूपम् । अन्यत्र तु "प्रणयिनो निशमय्य वधूकथा." । कथं तर्हि 'निशामय तदुत्पत्ति विस्तराद्गदतो मम" इति । शम आलोचने इति चौरादिकस्य धातूनामनेकार्थत्वाद्वा रूपमिति वृत्तिः शाम्यति वह ।

870 "Gana sûtra" F. The root √Sama meaning 'to see,' is not मित् ॥

This root belongs to the Divâdi class As निशामयति रूपम् । "He shows the form' अत्युत्कृष्टमिदं तीर्थं भारद्वाज निशामय । "This is a very excellent holy place see it O! Bhâradvâja' When not meaning to see it is मित् as it ends with अम् । Thus प्रशमयति निशमय्य यथू कथा । How do you explain the form निशामय in the following verse निशामय तदुत्पत्ति विस्तराद् गदतो मम ॥ "Hear from me in detail the account of his birth" This is a from of the Churâdi root शम् No 156 As roots have multiple meanings it means here to listen', like शाम्यति ॥

यमोऽपरिवेषणे। ८७१। यच्छतिर्भोजनतोऽन्यत्र मित् न स्यात्। आयामयति। द्राघयति। व्यापारयति वेत्यर्थः। परिवेषणे तु—यमयति ब्राह्मणान्। 'भोजयति' इत्यर्थः। 'पर्यवसित नियमयन्' इत्यादि तु नियमवच्छब्दात् तत्करोतीति णौ बोध्यम्।

871 "Gana sûtra" G The root √yama, when not meaning to eat, is not मित् ॥

When not meaning to eat, the root यम उपरमे (यच्छति &c). is not मित् । Thus आयामयति which is equivalent to द्राघयति or व्यापारयति । But when it means 'to eat,' we have यमयति ब्राह्मणान् । 'He feeds the Brâhmanas' The form नियमयन् is not the causative Present Participle of √यम, but to the noun नियमवत् is added the Denominative affix णिच् under तत्करोति sûtra, When this affix is added, the वत् is elided. From the Denominative root thus formed, we get the Present Participle नियमयन् ॥

स्खदिर् ८७२ अवपरिभ्यां च। मितेत्येव। अवस्खादयति। परिस्खादयति। 'अपाऽवपरिभ्यः' इति न्यासकारः। स्वामी तु 'न कमि—' इति नञमनुवर्तयित्वा सूत्रद्वयमननुवर्त्य शमः 'अदर्शने' इति छित्त्वा। यमस्तु 'अपरिवेषणे' मित्त्वमाह। तन्मते 'पर्यवसित नियमयन्' इत्यादि सम्यगेव। 'उपसृष्टस्य स्खदेः स्खदवादि पूर्वस्य' इति नियमात्मस्खादयतीत्याह। तस्मात्सङ्गये उदाहरणप्रत्युदाहरणयोर्व्यत्यासः फलितः। एवं च मत वृत्तिन्यासादिविरोधादुपेक्ष्यम्।

872. "Gaṇa sûtra' H The root Skhada when preceded by the Prepositions '*ava*' or '*pari*' is not मित् ॥

The words 'it is not मित्' are understood here also, Thus अवस्खादयति and परिस्खादयति ॥

According to Bodhi Nyâsa, the three prepositions अप, अव and परि are taken for the purposes of this rule.

In the opinion of Svâmî the anuvritti of 'not' from the sûtra न कमि &c Gaṇa sûtra E is not to be read in the subsequent sûtras F, G, and H, as we have done. According to him the sûtra F is not शमो दर्शने but शमोऽदर्शने meaning "the root √शम when denoting 'not seeing' is मित् " । He explains sutra G as "the root √यम when not meaning *to eat* is मित् " । In his opinion the examples पर्यवसित, नियमयन् &c are perfectly valid examples under the rule, with nothing exceptional about them. With regard to the present sûtra H. he explains it by saying 'the

√Skhada which is always मित् without a preposition, is conditionally मित् when preceded by the Prepositions अव, and परि but it is not मित् when preceded by any other Preposition than these two" In other words he makes the present sûtra a Niyama rule, restricting the मित् - hood of the compound verb √Skhada to the Prepositions अव and परि । Therefore प्रस्कादयति is not मित् because the upasarga is प्र । Thus of the three sûtras F, G and H, as regards F there is no ultimate difference between the Swami and us. With regards to G and H his view is diametrically opposed to us so that the examples we have given under these sûtras are his counter-examples, and our counter examples are his examples. This opinion should be rejected as opposed to the author of the Kasikâ Vritti, and Nyâsa Kâra &c

फण ८७३ गतौ । 'न' इति निवृत्तमसम्भवात् । निषेधात्पूर्वमसौ न पठितः । फणादिकार्यानुरोधात् ।

873 √Phana, to go The **anuvritti of न** of the Gana sûtra E which was current in the previous sûtras, is not to be read in this, and its anuvritti ceases, for it is not possible to read it into this sûtra. This sûtra could well have been inserted prior to the commencement of the prohibitory sûtras E, F, G, H But it has not been so read, because of the necessity of those rules which ordain special operations with regards to फणादि roots such as the next sûtra.

२३५४ । फणां च सप्तानाम् । ६ । ४ । १२५ ॥

एषां वा एत्वाभ्यासलोपौ स्तः किति लिटि सेटि थलि च । फेणतुः । फेणुः । फेणिथ । पफणतुः । पफणुः । फणयति ॥

2354 ए is optionally substituted for the अ and आ of the seven roots फण्, राज भ्राज भ्राश्, भ्लाश्, स्यम and स्वन्, and the reduplicate is elided thereby, before the affixes of the Perfect having an indicatory क् (or ङ्) as well as before the थ with the इट् augment

Thus फेणतुः, फेणुः, फेणिथ or पफणतुः, पफणुः, पफणिथ ॥ So also the causative फणयति. ॥

'वृत्'। घटादिः समाप्तः। फणेः प्रागेव वृदित्येके। तन्मते फाणयतीत्येव।

End The word vrit means that the Ghatâdi roots end here or they remain only upto this place It marks the end of this subdivision Some read this word वृत् just before फण, and so in their opinion it is not a मित् root Their causative is फाणयति ।

Pre फणति । Per पफाण । फेणतुः । फेणुः । पफणिथ । पफण । पफणिव or फेणिव । पफणिम or फेणिम । I Fut. फणिता । Aorist अफाणीत् । अफणीत् । Caus फणयति । Caus Aor अपीफणत् । When not meaning, to go, we have फाणयति सक्तून् 'He skims the gruel', Desi पिफणिषति । Inten पम्फण्यते । Yan luk. पम्फणीति or पम्फण्टि । D. पम्फाणटः । Imperative पम्फाणहि । Noun फाण्टः 'a decoction'

राज ८७४ दीप्तौ । स्वरितेत् । राजति–राजते । रेजतु – रराजतुः । रेजे रराजे । 'अतः' इत्यनुवृत्तावपि विधानसामर्थ्यादात एत्वम् ।

874 √ Rājṛ to shine. It is svaritet and consequently is conjugated in both Padas Pre राजति । A राजते । Per. रराज । रेजतुः or रराजतुः । A रराजे or रेजे । Though by VI 4 120, the ए substitution can take place only where there is short अ and not where there is long आ as in राज, yet it is so here, because of the specific rule VI 4 125 S 2354, which causes the आ to be changed to ए । I Fut. राजिता । A राजिता । Caus राजयति, A राजयते । Aor अरराजत् । Desi रिराजिषति । A रिराजिषते । Inten. राराज्यते । Yaṅ luk राराजीति । Nouns सम्राट् 'an emperor' राष्ट्रम् । राजन् । राजन्यः ॥

'टुभ्राजृ ८७५, टुभ्राशृ ८७६, टुभ्लाशृ ८७७ दीप्तौ' । अनुदात्तेतः । भ्राजतेरिह पाठः फणादिकार्यार्थः । पूर्वं पाठस्तु व्रश्चादिषत्वाभावार्थः । तत्र हि राजिसाहचर्याल्लुपधादेरेव ग्रहणम् । भ्रेजे-बभ्राजे । 'वा भ्राश-' (२३२१) इति श्यन्वा । भ्राश्यते-भ्राशते । भ्रेशे-बभ्राशे । भ्लाश्यते-भ्लाशते । भ्लेशे-बभ्लाशे । द्वावपीमौ तालव्यान्तौ ॥

875 √ Ṭu bhrājṛ, 876 √ Ṭu Bhrāśṛ, 877 √ Ṭu Bhlāśṛ 'to shine. These are anudāttet. The root √ Bhrāj is repeated here to make it applicable the Phaṇādi rule S 2354. Its enumeration in the preceding root No. 194 is to prevent the application to it of the व्रश्च rule VIII, 2, 36. The ज of that भ्राज is not changed to ष, but the ज् of this bhrāj is so changed. For in the sūtra VIII 2 36 the root bhrāj is read in the company of राज and so indicates that it is the Phaṇādi √ Bhrāj which is the subject of that rule. Pre भ्राजते । Per. भ्रेजे or बभ्राजे । I Fut भ्राजिता । Inten, बाभ्राज्यते । Yaṅ luk बाभ्राजीति । Imperfect. अभ्राजत् । Noun भ्राजथुः । भ्राष्ट्रम् ॥

876 √ Bhrāś to shine. Pre भ्राश्यते or भ्राशते । The श्यन् is added optionally by III 1 70 S. 2321 Per भ्रेशे, बभ्राशे । I Fut भ्राशिता । II Fut. भ्राशिष्यते । Imperative भ्राश्यताम् । भ्राशताम् । Imper अभ्राश्यत । अभ्राशत । Pote भ्राश्येत । भ्राशेत । Bene भ्राशिषीष्ट । Aorist अभ्राशिष्ट । Caus भ्राशयति । Aor. अबभ्राशत् । Desi बिभ्राशिषते । Inten बाभ्राश्यते । Yaṅ luk बाभ्राशीति । Nouns भ्राशथुः ॥

877 √ Bhlāś to shine Pre भ्लाश्यते । भ्लाशते । Per. भ्लेशे । बभ्लाशे । I Fut, भ्लाशिता । II Fut भ्लाशिष्यते । Imperative भ्लाश्यताम् । भ्लाशताम् । Imper. अभ्लाश्यत । अभ्लाशत । Pote भ्लाश्येत । भ्लाशेत । Bene, भ्लाशिषीष्ट । Aorist. अभ्लाशिष्ट । Desi, बिभ्लाशिषते । Nouns, भ्लाशथुः ॥

'स्यमु ८७८, स्वन ८७९, ष्टन or स्तन ८८०, ध्वन ८८१ शब्दे । स्यमादयः क्षरत्यन्ताः परस्मैपदिनः । स्येमतुः-सस्यमतुः । अस्यमीत् । स्वेनतुः-सस्वनतुः । स्वनतु । अस्वानीत्-अस्वनीत् । विष्वणति । अवष्वणति । सशब्दं भुङ्क्ते इत्यर्थः । 'वेश्च स्वनः-' (२२७४) इति षत्वम् । फणादयो गताः । दध्वनतुः ॥

The roots commencing with √ Syam and ending with √ Ksharate are Parasmaipadi 878 √ Syamu, 879 √ Svana 880. √ Shṭana 881 √ Dhvana to sound. Pre, स्यमति । Per. सस्याम । स्येमतुः or सस्यमतुः । स्येमिथ or सस्यमिथ । स्येमुः । I Fut स्यमिता । Aorist अस्यमीत् । Caus स्यमयति । Aorist असिस्यमत् । It is a मित् root as it ends with अम । Desi. सिस्यमिषति । Inten, सेसिम्यते । Yaṅ luk. संस्यमीति or सस्यन्ति । Ger स्यमित्वा or स्यान्त्वा ॥

879 √Svana to sound Pre स्वनति। With वि or अव, we have विष्वणति अवष्वणति। The स is changed to ष by S 2274 Per सस्वान। सस्वनतु, or स्वनतु। I Fut. स्वनिता। Aorist अस्वानीत or अस्वनीत्। Caus स्वानयति। Aor असिस्वनत्। It is a मित root as read in the Ghatâdi list Desi सिस्वनिषति। Inten सस्वन्यते। Yan luk सस्वन्ति ॥

880 √Shtana to sound. Pre स्तनति। Per तस्तान। I Fut स्तनिता ॥

881 √Dhvana to sound, Pre ध्वनति। Per दध्वान। I Fut ध्वनिता। Noun, ध्वनि. ॥

Here ends Phanâdi subdivision.

षम ८८२, ष्टम ८८३ अवैकल्पे। ससाम। तस्ताम॥

882 √Shama, 883 √Sutama 'to be confused,' or 'not to be confused' Pre समति। Per ससाम। सेमतुः। सेमिथ। I Fut. समिता। Caus समयति। Aor असीषमत्। Desi. सिसमिषति। Inten, संसम्यते। Yan luk संसमीति or संसन्ति। d. ससान्त. ॥

883 √Shtama 'not to be confused' Pre स्तमति। Per तस्ताम। तस्तमतुः। I Fut स्तमिता। Caus स्तमयति। Aor. अतिष्टमत्। Inten तंस्तम्यते। Yan luk, तंस्तन्ति॥

ज्वल ८८४ दीप्तौ। अतो लान्तस्य (२३३०)। अज्वालीत्॥

884. √Jvala, to shine, to burn Pre ज्वलति। Per जज्वाल। जज्वलतुः। I Fut ज्वलिता। II Fut. ज्वलिष्यति। Imperative ज्वलतु। Imper अज्वलत्। Pote ज्वलेत्। Bene ज्वल्यात्। Aorist अज्वालीत्। I See S 2330 for Vriddhi Condi अज्वलिष्यत्। Caus ज्वलयति, or ज्वालयति। प्रज्वलयति। No option, it is necessarily मित here Desi, जिज्वलिषति। Inten जाज्वल्यते। Yan luk जाज्वलीति। Nouns ज्वालः। ज्वलः। उज्ज्वलः॥

चल ८८५ कम्पने।

885 √Chala, to shake, tremble, move, Pre चलति। Per. चचाल। चेलतुः। चेलु। I Fut चेलिता। Aorist अचालीत्। Caus चलयति, चालयति। Nouns, चल। चाल। चञ्चलः॥

जल ८८६ घातने। घातनं तैक्ष्ण्यम्॥

886 √Jala, to be sharp, Ghâtana means sharpness Pre. जलति। Per. जजाल। I Fut जलिता। Aorist. अजालीत्। Nouns जल.। जाल.। जड.॥

टल ८८७, ट्वल ८८८ वैक्लव्ये।

887. √Tal, 888 √Tval, to become confused or disturbed Pre. टलति। Per. टटाल। I Fut टलिता॥

888 √Tval to become disturbed or confused Pre ट्वलति। Per टट्वाल। टट्वलतुः। I Fut ट्वलिता। Aorist अट्वालीत्। Nouns ट्वालः। ट्वल॥

स्थल ८८९ स्थाने। Or ष्ठल स्थाने।

889 √Sthala to stand firm, be firm. Pre स्थलति। Per तस्थाल। I Fut. स्थलिता। Aorist. अस्थालीत्। Caus. स्थालयति। Aor अतिष्ठलत्। Inten तास्थल्यते। Yan luk तास्थल्ति। Nouns, स्थल.। स्थालः। स्थल। स्थली। स्थला। स्थाली। विष्ठलम्। कपिष्ठलम्॥

हल ८९० विलेखने ।

890 √Hal, to plough Pre हलति । Per जहाल । I Fut, हलिता । Aorist, अहालीत् । Nouns, हल । हाल. । हलि. ॥

णल ८९१ गन्धे । बन्धने इत्येके ॥

891 √nal to smell Kāśyapa says it means 'to bind' Pre नलति । प्रणलति । Per ननाल । I Fut नलिता । Aorist अनालीत् or अनलीत् । Nouns नल. । नाल. नाली । प्रणाली । नड । नड्वल. । नड्वान् ॥

पल ८९२ गतौ । पलति ॥

892 √Pala, to go, move Pre पलति । Per पपाल । I Fut पलिता । Aorist, अपालीत् or अपलीत् । Nouns पलम् । पललं 'meat' पलालम् । पलाली ॥

बल ८९३ प्राणने धान्यावरोधने च । बलति । बेलतुः । बेलुः ॥

893 √Bala 1 to breathe or live 2 To hoard grain Pre बलति । Per. बबाल । बेलतुः । बेलुः । I Fut, बलिता । Aorist. अबालीत् or अबलीत् । Nouns बालम् । बलम् । बाला । बलूल. । बलि ॥

पुल ८९४ महत्त्वे । पोलति ॥

894 √Pula, to be great, to be lofty Pre पोलति । Per. पुपोल । I Fut पोलिता । Caus. पोलयति । Aor अपूपुलत् । Desi पुपुलिषति, पुपोलिषति । Inten पोपुल्यते । Yan luk पोपुलीति or पोपोल्ति । Past Part Pass पुलितम् or पोलितम् । Ger. पुलित्वा or पोलित्वा । Nouns पुल. । पुलक । पुलिन' । पुलाक. ॥

कुल ८९५ संस्त्याने बन्धुषु च । सस्त्यान संघातः । बन्धुशब्देन तद्व्यापारो गृह्यते । कोलति । चुकोल ॥

895. √Kula, to accumulate collect, (2) to behave as a kinsman, to be related Sanstyana means collection By the word bandhu or kinsman is taken here the act or behaviour of a Kinsman Some read santâna instead of sanstyâna Santâna means an uninterrupted flow, as of father, son and grandson &c Pre कोलति । Per चुकोल । I Fut कोलिता । Desi चुकोलिषति, चुकुलिषति । Inten. चोकुल्यते । Nouns. कुलीनः । कुल्यः । कौलेयः ॥

शल ८९६, हुल ८९७, पत्लृ ८९८ गतौ । शशाल । जुहोल । पपात । पेततुः । पतिता ॥

896 √Śal, 897 √Hula, 898 √Patlṛ to go The root √Hula means to kill and to cover also (हिंसा संवरणयोश्च) । Some texts read this sutra as √Śala, √hvala, √hmala, √patlṛ gatau, √hula hinsâ samvaraṇayoś cha. Pre शलति । Per, शशाल । I Fut शलिता । Nouns. शाल. । शाला ॥

897. √Hula to go Pre होलति । Per जुहोल । I Fut होलिता । Caus. होलयति । Desi. जुहोलिषति, जुहुलिषति, Inten जोहुल्यते । Ger हुलित्वा or होलित्वा ॥

898 √Patlṛ to fall, Pre पतति । Per पपात । पेततुः । पेतुः । I Fut, पतिता । II Fut पतिष्यति । Imperative, पततु । Imper अपतत् । Pote पतेत् । Bene पत्यात् । Aorist अपप्तत् । In forming the Aorist, the next sûtra applies which inserts a प । Condi, अपतिष्यत् । Caus, पातयति । Desi पिपतिषति or पित्सति । This root is optionally सेट् । See *ante*, Inten. पापत्यते । Yan luk पनीपतीति or पनीपत्ति । Past. Part Pass. पतितः । Ger. पतित्वा । Infini पतितुम् । Nouns, पतन. । पातुकः । पत्रम् । पक्षम् । पतङ्गः । पतत्रम् । पातालः । पताका । पन्था । पत्रिकाः ॥

२३५५। पतः पुम् । ७ । ४ । १९ ॥

अङि परे । अपप्तत् । नेर्गद=' (२२८५) इति णत्वम् । प्रणिपप्तत् ॥

2355. The augment पुम् is added after the vowel of the root पत, in the अङ् Aorist

As अपप्तत्, अपप्तताम्, अपप्तन् । The पत् takes the अङ् Aorist as it has an indicatory ऌ in the Dhatupâthi (III 1 55)

The न of the upasarga नि is changed to ण after an alterant preposition by S 2285 As प्रणिपप्तत् ॥

क्वथे ८९९ निष्पाके । क्वथति । चक्वाथ । अक्वथीत् ॥

899 √Kvathe to boil, decoct, digest, Pre क्वथति । Per चक्वाथ । I Fut क्वथिता । Aorist अक्वथीत । Caus क्वथयति । It belongs to the Ghaṭâdi class and is hence मित् । Noun क्वाथ॰ ॥

पथे ९०० गतौ । अपथीत् ॥

900. √Pathe to go Pre, पथति । Per पपाथ । पेथतु । I Fut, पथिता । Aorist अपथीत् । Noun पथ । पाथ॰ ॥

मथे ९०१ विलोडने । मेथतुः । अमथीत् ॥

901 √Mathe to churn Pre मथति । Per, ममाथ । मेथतु । I Fut मथिता । Aorist अमथीत् । Nouns माथ. । मथ ॥

टुवमु ९०२ उद्गिरणे । इहैव निपातनात् ऋतः इत्वमिति सुधाकरः । ववाम । ववमतु । वादित्वादेत्वाभ्यासलोपौ न । भागवृत्तौ तु वेमतुरित्याद्यप्युदाहृत तद्भाष्यादौ न दृष्टम् ॥

902. √Tuvama, to vomit The word उद्गिरणे is from the root √गॄ । The short ऋ could not be changed to इ by any rule of Grammar The Grammatical form would have been उद्गरण with the Guna of ऋ । But Pâṇini uses the word उद्गिरण in this sûtra So Sudhakara says " the Nipâtana of this sûtra is the authority for changing the short ऋ of गृ into इ । " Pre, वमति । Per ववाम । ववमतुः । There is no एत्व' or the elision of abhyâsa, because the root begins with व । In Bhagavritti the forms वेमतु &c are given They are not found in the Bhâshya &c I Fut वमिता । Aorist अवमीत् । No Vriddhi Caus वामयति, वमयति । See Gana sûtra D of the Ghaṭâdi Desi. विवमिषति । Inten वावम्यते । Yan luk. ववन्मि । d ववान्त : Imperative व'वन्धि । Imperfect अव वम् । Past Part. Pass. वान्त । Act. वान्तवान् । Nouns वाम॰ । वमथुः ॥

भ्रमु ९०३ चलने । 'वा भ्राश–' (२३२१) इति श्यन्वा । भ्राम्यति–भ्रमति । 'भ्राम्यति' इति तु दिवादेर्वक्ष्यते ॥

903, √Bhramu to move, to walk.

This root is optionally conjugated as a Divâdi root with श्यन् Vakaraṇa (See 2321). Thus भ्रम्यति or भ्रमति । The form भ्राम्यति will be taught later on in the Divâdi. The Perfect is बभ्राम् ।

an forming its dual the following sûtra applies.

२३५६ । वा जॄभ्रमुत्रसाम् । ६ । ४ । १२४ ॥

एषामेत्वाभ्यासलोपौ वा स्तः किति लिटि सेटि थलि च । भ्रेमतुः–बभ्रमतुः । अभ्रमीत् ॥

2356 ए is optionally substituted for the अ of the stems जॄ (जॄ) भ्रम, and त्रस्, and the reduplicate is thereby elided, before the affixes of the Perfect having an indicatory क् (or ङ्), as well as before the थल with the augment इट् ॥

Thus (जेरतु, जेरु, जेरिथ, जजरतु, जजरु, जजरिथ) भ्रेमतु., भ्रेमु, भ्रेमिथ, or बभ्रमतु., बभ्रमु., बभ्रमिथ । त्रेसतु, त्रेसु, त्रेसिथ, or तत्रसतु, तत्रसु तत्रसिथ ॥

903 √ Bhramu to move, to walk Pre भ्रमति or भ्राम्यति । Per बभ्राम । बभ्रामतु. or भ्रेमतुः । I Fut भ्रमिता । II Fut भ्रमिष्यति । Imper. भ्रमतु or भ्राम्यतु । Imper. अभ्रमत् or अभ्राम्यत । Poten भ्रमेत or भ्राम्येत । Bene भ्रम्यात् । Aorist अभ्रमीत् । Condi अभ्रमिष्यत । Caus भ्रमयति । As it ends in अम् so it is मित । Desi बिभ्रमिषति । Inten बम्भ्रम्यते । Yan luk बम्भ्रन्ति । d बम्भ्रान्तः । Imperative बम्भ्रामि । Imperfect अबम्भ्रन् । Past. Part. Pass भ्रान्त. । Act भ्रान्तवान् । Ger भ्रमित्वा or भ्रान्त्वा । Nouns भ्रम. । भ्रमर. । भ्रूः ॥

क्षर ९०४ संचलने । अक्षारीत् ॥

904 √ Kshara, to ooze, to flow Some read this sûtra as छल सचलने √ छल is conjugated like √ क्षर । Pre क्षरति । Per चक्षार । I Fut क्षरिता । Aorist अक्षारीत् । Desi, चिक्षरिषति । Inten. चाक्षर्यते । Yan luk चाक्षर्ति । Imperative चाक्षर्हि । Imperfect अचाक्षर् । Nouns । क्षार । क्षर । क्षरञ ॥

Here end the roots beginning with Sama, which were Udâtta and Udâttet.

SUB-SECTION.

अथ द्वावनुदात्तेतौ ॥

Now the next two roots are Anudattets.

षह ९०५ मर्षणे । परिनिविभ्य। (२२७७) इति षत्वम् । परिषहते । सेहे । सहिता । 'तीषसहे–' (२३४०) इति वा इट् । इडभावे ढत्वधत्वष्टुत्वढलोपाः ॥

905 √ Shaha to endure, forbear.

The स is changed to ष by VIII 3 70. S. 2275 when preceded by pari, vi, or ni. As परिषहते । The Perfect is सेहे । The first future सहिता । The इट्' augment is optional by VII. 2. 48 S. 2340. When इट् is not added, then we have the equation सह् + ता = सढ् + ता (VIII. 2 31 S, 324) = सढ + धा (VIII. 2 40. S. 2280) = सढ् + ढा (VIII. 4. 40 S 111) = स+ढा (VIII 3 13 S. 2335).

Now applies VI 3 112 S 2 357 by which the अ of स is changed to ओ ॥

२३५७ । सहिवहोरोदवर्णस्य । ६ । ३ । ११२ ॥

अनयोरवर्णस्य ओत्स्याड्ढलोपे सति ॥

2357. When ढ् or र् are elided, there is the substitution of ओ for the अ or आ of the verbs सह् and वह् ॥

Thus स + ढा = सोढा ॥

This स of Sodhâ however is not changed to ष after परि &c, because of the following sûtra:—

२३५८ । सोढः । ८ । ३ । ११५ ॥

सोढ्रूपस्य सहेः सस्य षत्वं न स्यात् । परिसोढा ॥

2358 The स् of सोढ form of the root सह is not changedto ष् ॥

As परिषोढा । This is an exception to VIII 3, 70

NOTE — Why do we say 'when सह assumes the form of षोढ' । Observe परिषहते, विषहते ॥

The change of स to ष of √सह is optional by the following sûtra when the augment अट् intervenes between the verb and the preposition परि &c,

२३५९ । सिवादीनां वाड्व्यवायेऽपि । ८ । ३ । ७१ ॥

परिनिविभ्य परेषां सिवादीनां सस्य षो वा स्यादड्व्यवायेऽपि । पर्यषहत–पर्यसहत ॥

2359 The ष change may take place optionally in the सिव् and the rest (of sûtra VIII 3 70 S 2275), even when the augment अ intervenes between the prepositions परि, नि or वि and the verb

The सिवादि are the four roots सिव सह, स्तु and स्वञ्ज, as well as the augment सुट् । This is an example of ubhayatra vibhâshâ In the case of स्तु and स्वञ्ज it is prâpta vibhâshâ, in the case of others it is aprâpta. Thus परि + असहत (Imperfect) = पर्यषहत or पर्यसहत ॥

905 √Shaha, to endure, to forbear. Pre सहते । Per सेहे । I Fut सहिता; सोढा । II Fut सहिष्यते or सोक्ष्यते । Imperative सहताम् । Aorist असहिष्ट । Causative साहयति । Aor असीषहत् । Desi सिसहिषते । Inten सासह्यते । Yan luk सासोढि । Dual सासोढः 2 S सासहि । Adjective सह्यम । Nouns साह । सह । सहिष्णु. । सहन । सासहि ॥

रमु ९०६ क्रीडायाम् । रेमे । रेमिषे । रन्ता । रंस्यते । रंसीष्ट । अरंस्त ॥

906 √Ramu, to play, sport, dally Pre रमते । Per रेमे । I Fut रन्ता । II Fut रंस्यते । Imperative रमताम । Imper अरमत । Poten रमेत । Bene रंसीष्ट । Aorist अरंस्त । Condi अरंस्यत । Caus रमयति । Aor, अरीरमत । Desi, रिरंसते । Inten रंरम्यते । Yan luk रंरन्ति । D रंरत (the nasal is elided by VI 4, 37) 2 S रंरसि । S, रंरमिम । 1 Pl रंरमः । Nouns रम । राम. । रमण. । रन्ति. । रम्यम् । रत ॥

SUB-SECTION

अथ कसन्ताः परस्मैपदिनः ।

The roots upto √कस are Parasmaipadî

षद्लृ ९०७ विशरणगत्यवसादनेषु ।

907. √Shadlri, 1 To split or burst, 2 to go 3 to be dejected. In conjugating this root, सद is replaced by सीद by the following sûtra —

२३६० । पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्तिसर्तिशदसदां पिबजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्च्छधौशीयसीदाः । ७ । ३ । ७८ ॥

पादीनां पिबादयः स्युरित्संज्ञकशकारादौ प्रत्यये परे । सीदति । ससाद । सेदतुः । सेदिथ–ससत्थ । सत्ता । सत्स्यति । लृदित्वादङ् । असदत् । 'सदिरप्रतेः' (२२७१) । निषीदति । न्यषीदत ॥

2360. Before a Present-character (शित), the following substitutions take place —पिब् for पा, जिघ् for घ्रा, धम् for ध्मा, तिष्ठ् for स्था, मन् for म्ना, यछ् for दा (दाण्), पश्य् for दृश्, ऋच्छ् for ऋ, धौ for सृ, शीय् for शद् and सीद् for सद् ॥

Thus we have सीदति in the Present. The Perfect is ससाद । सेदतुः । सेदिथ or ससत्थ । The First Future is सत्ता । The Second Future is सत्स्यति । The Aorist formed by अङ् as the root has an indicatory लृ as असदत् ॥

The स is changed to ष when preceded by an alterant Preposition except प्रति (VIII. 3 66 S 2271) as निषीदति and न्यषीदत् । But the स coming after the reduplicate is not so changed because the following applies :—

२३६१ । सदेः परस्य लिटि । ८ । ३ । ११८ ॥

सदेरभ्यासात्परस्य षत्वं न स्याल्लिटि । निषसाद । निषेदतुः ॥

2361 The स of सद् after the reduplicate in the Perfect is not changed to ष ॥

In the Perfect, when root is reduplicated, there are two स' s, as ससाद । After a preposition, the first स will be changed to ष but not so the second Thus अभिषसाद, परिषसाद, निषसाद, विषसाद । Pre सीदति । Per ससाद । सेदतु. । 2 S ससत्थ or सेदिथ । 1 d सेदिव । 1 pl सेदिम । I Fut सत्ता । II Fut सत्स्यति । Imperative सीदतु । Imper असीदत् । Poten सीदेत् । Bene सद्यात । Aorist असदत् । Caus सादयति । Aor असीषदत् । Desi सिषत्सति । Inten, सासद्यते । Yan luk सासत्ति । Per. Part Parasmai सेदिवान । Nouns. परिषद् । सद. । साद । निषाद. । सत्र । सद्म ॥

शद्लृ ९०८ शातने । विशीर्णतायामयम् । शातनं तु विषयतया निर्दिश्यते ॥

908. √Śadḷ, to fall, perish, decay, wither. The root means 'to decay. Here Maitreya has the following ' The root śadḷ means rending asunder (विशातन) The root has the meaning of decay The form शातने however is given as its meaning and not विशीर्णतायाम्, because शातन is derived from this very root sad with ल्युट् affix, and is a well known word." This root, however, is Atmanepadi before शित् affixes by the following :—

२३६२ । शदेः शितः । १ । ३ । ६० ॥

शिद्भाविनोऽस्मादात्मनेपदं स्यात् । शीयते । शशाद । शेदतुः । शेदिथ-शशत्थ । शत्ता । अशदत् ॥

2362 After the verb śad to decay, when it has one of the affixes with an indicatory ś (śit) the Atmanepada is used.

NOTE.—The root 'sad' when taking any affix which is marked with an indicatory श, is conjugated in the âtmanepadi In connection with this, must be read sûtra VII 3 78, S. 2360 पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्तिसर्तिशदसदां पिबजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्च्छधौशीयसीदाः by which the root शद् is replaced by शीय before affixes having an indicatory श । Thus शद् + श + ते = शीय + अते=शीयते 'he decays or withers,' शीयेते they two decay शीयन्ते they decay Pre शीयते । Per शशाद । शेदतुः । शेदिथ or शशत्थ । शेदिव । I Fut शत्ता । II Fut. शत्स्यति । Imperative शीयताम् । Imper, अशीयत । Poten शीयेत । Bene शद्यात् । Aorist अशदत् । Caus शातयति । Desi. शिशत्सति । Inten, शाशद्यते । Yan luk शाशत्ति । Nouns शाद । शातनम् । शद्रुः । शत्रुः ॥

क्रुश ९०९ आह्वाने रोदने च । क्रोशति । क्रोष्टा । शलः क्सः । अक्रुक्षत् ॥

909 √Kruśa 1 To cry out (2) to weep. Pre क्रोशति । Per. चुक्रोश । चुक्रुशतुः । 2. S. चुक्रोशिथ । 1 d चुक्रुशिव । 1. Pl. चुक्रुशिम । I Fut. क्रोष्टा (The root is Anit, See Anit list) II Fut क्रोक्ष्यति । Imperative क्रोशतु । Poten क्रोशेत् । Bene क्रुश्यात् । Aorist अक्रुक्षत् । The aorist is formed by the affix क्स by III. 1. 45. Caus. क्रोशयति ।

Aor अचुक्रुशत् । Desi चुक्रुशति । Inten. चोक्रुश्यते । Yan luk चोक्रोष्टि । Imperative चोक्रोड्ढि । Imperfect अचोक्रोट् । Past Part Pass क्रुष्ट । Nouns :— आक्रोशकः । क्रोष्टा । क्रोश. । क्रुश· ॥

कुच ९१० संपर्चनकौटिल्यप्रतिष्टम्भविलेखनेषु । कोचति । चुकोच ॥

910. √Kucha (1) To connect (2,) To make crooked or curve, (3) to stop (4) to delineate. Pre कोचति । Per चुकोच । I Fut कोचिता ॥

बुध ९११ अवगमने । बोधति । बोधिता । बोधिष्यति ॥

911 √Budha to know, understand Pre बोधति Per बुबोध । I Fut. बोधिता । II Fut बोधिष्यति । Caus. बोधयति । Aor अबूबुधत् । Desi बुबुधिषति । Inten बोबुध्यते । Yan luk बोबोद्धि । Imperative बोबुद्धि । बोबुधानि । Imperfect 3 S अबोभोत् । 2. S. °द् Past. Part Pass बुधितम् or बोधितम् । Ger बुधित्वा or बोधित्वा ॥

रुह ९१२ बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च । रोहति । रुरोह । रुरोहिथ । रोढा । रोक्ष्यति । अरुक्षत् ॥

912 √Ruha to grow, germinate, shoot forth Pre रोहति । Per रुरोह । 2. S रुरोहिथ । 1 d रुरुहिव । I Fut रोढा । II Fut रोक्ष्यति । Imperative रोहतु । Imper अरोहत् । Poten रोहेत् । Bene रुह्यात् । Aorist. अरुक्षत । Caus रोहयति । Aor अरूरुहत । Or Caus Pre रोपयति । Aor. अरूरुपत् । Desi रुरुक्षति । Inten रोरुह्यते । Yan luk रोरोढि । d. रोरुढः । 2 S रोरोक्षि । Imperative 2. S रोरुढि । Imp. अरोरोट् । अरोरुढाम् । Past. Part Pass रूढः । Nouns रोहितः । रोहित· ॥

कस ९१३ गतौ । अकासीत्—अकसीत् । वृत् । ज्वलादिगणः समाप्तः ॥

913 √Kasa, to move, to go, approach Pre कसति । Per चकास । I Fut. कसिता । Aorist अकासीत् or अकसीत् । Caus. कासयति । Aor. अचीकसत् । Desi. चिकसिषति. Inten, चनीकस्यते । Yan luk चनीकसीति । Imperfect अचनीकत् । Noun. कंस्वरः ॥

वृत् । *End. Here ends the Jvaladi Gana.*

अथ गूहत्यन्ताः स्वरितेतः ॥

The roots upto √Gûha are svaritet and consequently are both Parasmai and Atmanepadi

हिक्क ९१४ अव्यक्ते शब्दे । हिक्कति—हिक्कते ॥

914 √Hikka to hiccough Pre. हिक्कति । A हिक्कते । Per. जिहिक्क । A. जिहिक्के । I Fut. हिक्किता । A हिक्किता । II Fut हिक्किष्यति । A. हिक्किष्यते । Imp. हिक्कतु । A. हिक्कताम् । Imp. अहिक्कत् । A. अहिक्कत । Pot हिक्केत् । A. हिक्केत । Ben. हिक्क्यात् । A. हिक्किषीष्ट । Aor 4 अहिक्कीत् । A. अहिक्किष्ट । Caus. हिक्कयति । Aor अजिहिक्कत् । Desi. जिहिक्किषति । जिहिक्किषते । Inten जेहिक्क्यते । Yan luk जेहिक्ति ॥

अञ्चु ९१५ गतौ याचने च । अञ्चति—अञ्चते । 'अचु' इत्येके । 'अचि' इत्यपरे ॥

915 √Añchu to go, move, (2) to request, ask, or call for. Some read it as √achu, while others as √achi Compare √añchu ante Pre अञ्चति । A. अञ्चते । Per आनञ्च । A. आनञ्चे । I Fut अञ्चिता । A अञ्चिता । Desi अञ्चिचिषति । अञ्चिचिषते ।

टुयाचृ ९१६ याच्ञायाम् । याचति—याचते ॥

916 √ Tuyachṛ to beg, ask, solicit Pre याचति । A याचते । Per. ययाच । A. ययाचे । I Fut याचिता । A याचिता । Caus याचयति । याचयते । Aor अययाचत् । Desi यियाचिषति । यियाचिषते । Inten यायाच्यते । Yan luk यायाक्ति । Past Part Pass याचित. । Act याचितवान् । Adj याच्यम । Nouns याचत्रु. । याच्ञा ॥

रेटृ ९१७ परिभाषणे । रेटति । रेटते ॥

917 √ Retṛ to speak, Pre रेटति । A. रेटते । Per रिरेट । A रिरेटे । I Fut. रेटिता । A रेटिता । Caus रेटयति । रेटयते । Aor अरिरेटत् । Desi रिरेटिषति, रिरेटिषते । Inten रेरेट्यते । Yañ luk रेरेट्टि । Past Part Pass रेटित. । Ger रेटित्वा ॥

चते ९१८, चदे ९१८(क) याचने । चचात । चेते । अचतीत् । चचाद । चेदे । अचदीत् ॥

918 √ Chate, 919 √ Chade to ask, beg, request Pre चतति । A चतते । Similarly चदति । चदते &c Per. चचात । चेततु । A चेते । I Fut चतिता । A चतिता । Aorist. अचतीत् । अचतिष्ट । Caus चातयति । चातयते, Aor अचीचतत् । Desi चिचतिषति । चिचतिषते । Inten चाचत्यते । Yan luk चाचत्ति । Past. Part Pass चतित. । चतितवान् । Ger चतित्वा । Adj चत्यम । Nouns चतुर. । चत्वार. ॥

प्रोथृ ९१९ पर्याप्तौ । पुप्रोथ । पुप्रोथे ॥

919 √ Prothṛ 'to be equal to, 'to be match for' Pre प्रोथति । A प्रोथते । Per पुप्रोथ । A पुप्रोथे । I Fut प्रोथिता । A प्रोथिता । II Fut प्रोथिष्यति । A प्रोथिष्यते । Caus प्रोथयति । प्रोथयते । Aor, अपुप्रोथत् । Desi पुप्रोथिषति । पुप्रोथिषते । Inten पोप्रोथ्यते । Yan luk पोप्रोत्ति । Nouns प्रोथः ॥

मिदृ ९२० मेदृ ९२० (क) मेधाहिंसनयोः । मिमेद । मिमेदे । 'धान्ताविमौ' इति स्वामी । मिमेथ । 'धान्तौ' इति न्यासः ॥

920 √ Midṛ, 920 A √ Medṛ, 1. 'to be wise 2. to injure. According to Swami these two roots end in ध instead of द, as मिमेध । According to Nyāsa they end in ध । Pre. मेदति । A मेदते । Per. मिमेद । मिमिदतुः । A, मिमेदे । I Fut. मेदिता । II Fut, मेदिष्यति । Caus. मेदयति । Aorist अमिमेदत् । Desi मिमिदिषति । मिमेदिषति । Inten. मेमिद्यते । Yañ luk मेमेत्ति । Ger मिदित्वा or मेदित्वा ॥

NOTE —Medṛ is conjugated like √ midṛ. Its Perfect dual is मिमेदतुः । for ए is heard here.

मेधृ ९२० (ख) संगमे च । मेधति । मिमेधे ॥

920. B √ Medhṛ 'to be fat' 2 'to injure' 3. To meet Pre. मेधति or ते । Per. मिमेध or धे । I Fut मेधिता । II Fut मेधिष्यति or ते ॥

णिदृ ९२१ णेदृ ९२१ क । कुत्सासंनिकर्षयोः । निनेद । निनिदतुः । निनेदे ॥

921. √ ṇidṛ, 921 A. √ ṇedṛ 'to blame' 2. to approach. Pre. नेदति । Per. निनेद or दे । निनिदतुः ।

शृधु ९२२, मृधु ९२३ उन्दने । उन्दनं क्लेदनम् । शर्धति-शर्धते । शर्धिता । मर्धति—मर्धते ॥

922 √Śṛidhu, 923 √Mṛidhu 'to be moist' or 'moisten', 'undanam' means 'moistening' Pre शर्धति । A शर्धते । Per शशर्ध । A शशृधे । d. शशृधतुः । I Fut शर्धिता । A शर्धिता । Caus शर्धयति, शर्धयते । Aor अशशर्द्धत् or अशीशृधत । Desi शिशर्धिषति, शिशर्धिषते । Inten शरीशृध्यते । Yan luk शरीशर्द्धि । Imperative शरीशृद्धि । Imperfect अशरीशर्त् । Past Part Pass शृद्ध. । Ger शर्द्धित्वा or शृध्वा ॥

923 √Mṛidhu to moisten Pre मर्धति । A मर्धते । Per ममर्ध । ममर्ध । I Fut मर्धिता । A. मर्धिता । II Fut मर्धिष्यति । A मर्धिष्यते । Caus मर्धयति, मर्धयते, । Desi. मिमर्धिषति । मिमर्धिषते । Inten मरीमृध्यते । Past Part Pass मृद्ध । Ger मर्धित्वा or मृध्वा ॥

बुधिर ९२४ बोधने । बोधति–बोधते । इरित्वादङ्वा । अबुधत्–अबोधीत्–अबोधिष्ट । 'दीपजन–' (२३२८) इति चिण्तु न भवति पूर्वोत्तरसाहचर्येण दैवादिकस्यैव तत्र ग्रहणात् ॥

924 √Budhir to know, to understand Pre बोधति । A बोधते । Per बुबोध । A बुबुधे । I Fut बोधिता । A बोधिता । II Fut बोधिष्यति । A बोधिष्यते । Imperative बोधतु । A बोधताम् । Imper अबोधत । A अबोधत । Poten बोधेत । A बोधेत । Bene बुध्यात् । A बोधिषीष्ट । Aorist, अबुधत् । अबोधीत् । A अबोधिष्ट । The Parasmaipadi Aorist is optionally formed by अङ्, as the root has an indicatory इर् । See III. 1. 57 S 2269 The root occurs in the sûtra III 1 61 S 2328, and therefore ought to have taken चिण् also. But it does not take it, because the √बुध there refers to the Divâdi √budh (No 63), as it is read there (in S 2328) with other roots of the Divâdi class Caus बोधयति , बोधयते ॥

उबुन्दिर ९२५ निशामने । निशामनं ज्ञानम् । बुबुन्दे । अबुदत् । अबुन्दीत् ॥

925 √U bundir to perceive, to know The word niśâmana means knowledge According to Madhava knowledge derived from visual perception. Pre बुन्दति । A बुन्दते । Per बुबुन्द । A बुबुन्दे । I Fut बुन्दिता । A बुन्दिता । Aorist अबुन्दत् । or अबुन्दीत । A अबुन्दिष्ट । Desi बुबुन्दिषति, बुबुन्दिषते । Inten बोबुन्द्यते । Yan luk बोबुन्त्ति । Imperative बोबुन्द्धि । Past Part, Pass बुन्नम् (VIII 2 42 S 3016) Ger. बुन्दित्वा or बुन्त्वा । Noun बुद्बुद. ॥

वेणृ ९२६ गतिज्ञानचिन्तानिशामनवादित्रग्रहणेषु । वेणति–वेणते । नान्तोऽप्ययम् ।

926 √Venṛi, 1 to go, 2 to know 3 to reflect 4 to perceive, 5 to play on an instrument, 6 to take Some read this root with a न also. Mâdhava reads vâditra grahana as a compound meaning "to take up a musical instrument in order to play upon it" Pre वेणति । A वेणते । Per विवेण A विवेणे । I Fut. वेणिता । A वेणिता । Aorist अवेणीत् A अवेणिष्ट । Caus. वेणयति । Aorist. अविवेणत् । Desi । विवेणिषति । Inten वेवेण्यते । Yan luk वेवेण्टि । Nouns, वेणा । वेणी ॥

खनु ९२७ अवदारणे । खनति–खनते ॥

927 √Khanu to dig. Pre खनति । A खनते । Per, चखान । A, चख्ने । In forming the dual the following sutra applies, which gives us चख्नतुः । I Fut खनिता । A खनिता । II Fut खनिष्यति । A खनिष्यते । Imper अखनत् । A, अखनत ।

Poten, खनेत । A खनेत । Bene खायात् or खन्यात । A खनिषीष्ट । There is आ optionally by VI 4 43 S 2319 Aorist अखनीत or अखानीत् । A अखनिष्ट । Caus. खानयति । Aor अचीखनत् । Desi. चिखनिषति । Inten चखन्यते । चाखायते । Yan luk चङ्खन्ति । d चङ्खात । Past. Part Pass खात. । Ger खनित्वा or खात्वा । Nouns — खनक. । परिखा । आखान ॥

२३६३ । गमहनजनखनघसां लोपः क्ङित्यनङि । ६ । ४ । ९८ ॥

एषामुपधाया लोप. स्यादजादौ क्ङिति न त्वङि । चख्नतु । 'ये विभाषा' (२३१९) । खायात्,-खन्यात् ॥

2363 The root vowel of गम्, हन्, जन्, खन्, and घस् is elided before an affix beginning with a vowel, when it has an indicatory क् or ङ्, but not before the Aorist affix अङ् ॥

Thus चख्नतु, चख्नु । Bene. खायात or खन्यात् ॥

चीवृ ९२८ आदानसंवरणयोः । चिचीव-चिचीवे ॥

928 √Chivri to take or receive 2 to cover, P e चीवति A चीवते । Per चिचीव । A चिचीवे । I Fut चीविता । A चीविता । Caus, चीवयति । Aor. अचिचीवत् । Desi चिचीविषति । Inten चेचीव्यते । There is no Yan luk Noun चीवरम ॥

चायृ ९२९ पूजानिशामनयोः ।

929 √Châyri to worship 2 To observe Pre चायति । A चायते । Per. चचाय । A चचाये । I Fut चायिता । A चायिता । Aorist अचायीत् । A अचायिष्ट । Caus चाययति । Aor अचचायत् । Desi चिचायिषति । चिचायिषते । Inten चेकीयते (VI 1 21, S 2467). Yan luk चेकयीति or चेकेति । d चेकीतः । Past. Part Pass अपचायित or अपचितः । Ger चायित्वा । Noun चय. ॥

व्यय ९३० गतौ । अव्ययीत् ॥

930 √Vyaya 'to go, to move' Pre व्ययति । A व्ययते । Per. वव्याय । A वव्यये । I Fut. व्ययिता । A व्ययिता । Pas. व्यय्यते । Caus व्याययति, व्याययते Aor. अविव्ययत् ॥

दाशृ ९३१ दाने । ददाश-ददाशे ॥

931 √Dâśri 'to give' Pre दाशति । A. दाशते । Per. ददाश । A. ददाशे । I Fut. दाशिता । A दाशिता । Caus दाशयति, दाशयते । Aorist. अददाशत् । Desi. दिदाशिषति, दिदाशिषते । Inten दादाश्यते Yan luk दादाष्टि । Past. Part. Pass दाशत् । *Nouns.* दाश । पुरोडाशः ॥

भेषृ ९३२ भये । गतौ इत्येके । भेषति-भेषते ॥

932 √Bheshri 'to fear' According to some this root also means to go to move Pre भेषति । A भेषते । Per. बिभेष । बिभेषे । I Fut. भेषिता । A, भेषिता । Caus भेषयति, भेषयते । Aor अबिभेषत् । Desi बिभेषिषति, बिभेषिषते । Inten बेभेष्यते । Yan luk बेभेष्टि ।

भ्रेषृ ९३३, भ्लेषृ ९३३ (क) गतौ ।

933. √Bhreshri 'to go.' 933 A. √Bhleshri 'to go, Pre. भ्रेषति । A. भ्रेषते । Per. बिभ्रेष । A. बिभ्रेषे । I Fut भ्रेषिता । A भ्रेषिता । Inten बेभ्रेष्यते । *Noun* भ्रेषः ॥

अस ९३४ गतिदीप्त्यादानेषु । असति-असते । आस-आसे । अयं षान्तोऽपि ॥

934 √Asa 1 'to go' 2 to shine, 3 to accept, take or seize' Kshiraswâmi and Maitreya read this root as अष । Pre अषति । A अषते । Per. आष । A. आषे । I Fut अषिता । A अषिता । Caus आषयति । A आषयते । Aor. आषिषत । Desi. अषिषिषति । A अषिषिषते ॥

अय ९३५ गतौ ।

935 √Aya 'to go' Swami and Kaśyapa read this root after 931 √Dâśṛ But this appears anârsha, for Haradatta commenting on VIII 2 19 S 2326 says अयति is anudâttet Pre अयते । Per अयाञ्चक्रे । I Fut अयिता ।

स्पश ९३६ बाधनस्पर्शनयोः । स्पशन ग्रथनम् । स्पशति–स्पशते ॥

936 √Spaśa 1 to obstruct 2 to touch 3 to string together, Spaśana here means stringing together according to Swâmi Some read the root as Pasha others as paśa Pre स्पशति । A स्पशते । Per पस्पाश । A पस्पशे । I Fut स्पशिता । A. स्पशिता । Aorist अस्पाशीत् or अस्पशीत् । Caus स्पाशयति । Aor अपस्पशत् । Desi. पिस्पशिषति । Inten पास्पश्यते । Yan luk पास्पष्टि । *Noun* पस्पशा ॥

लष ९३७ कान्तौ । वा भ्राश० (२३२१) इति श्यन्वा । लष्यति । लषति । लेषे ॥

937 √Lasha 'to wish, to desire' By III 1 70 S 2321 this root takes Śyan vikarana also Pre लषति । A लषते । With श्यन् we get लष्यति or लष्यते । Per ललाष । A लेषे । I Fut लषिता । A लषिता । Aorist अलाषीत् or अलषीत् । Caus लाषयति । Aor अलीलषत् । Desi लिलषिषति । Inten लालष्यते । Yan luk लालष्टि । Nouns लषक । लाषुक । विलाषी ॥

चष ९३८ भक्षणे ।

938 √Chasha 'to eat' Pre चषति । A. चषते । Per चचाष । A चेषे । I Fut चषिता । A. चषिता । *Nouns*, चषक चाष ॥

छष ९३९ हिंसायाम् । चच्छषतुः । चच्छषे ॥

939 √Chhasha 'to hurt, to injure.' Pre छषति । A छषते । Per. चच्छाष । d चच्छषतु । A चच्छषे । I Fut छषिता ॥

झष ९४० आदानसंवरणयोः' ।

940 √Jhasha 1 to take, 2. to put on or wear. In the sense of 'to injure or hurt' this root is Parasmaipadi only (See No 720) Pre झषति । A झषते । Per जझाष । I Fut झषिता । Aorist अझाषीत् or अझषीत् ॥

भ्रक्ष ९४१ भ्लक्ष ९४१ (क) अदने । भक्ष इति मैत्रेयः ॥

941 √Bhraksha, 941 A. √Bhlaksha 'to eat, to devour' According to Kshiraswami, the root is Bhlaksha; Maitreya reads it Bhaksha Pre भ्रक्षति A भ्रक्षते । P. भ्लक्षति । A भ्लक्षते । Per बभ्रक्ष । A बभ्रक्षे । P बभ्लक्ष । A बभ्लक्षे I Fut भ्रक्षिता । A. भ्रक्षिता । P भ्लक्षिता । A भ्लक्षिता । Aorist अभ्राक्षीत् । Caus भ्रक्षयति । भ्लक्षयति । Aor अबभ्रक्षत् । अबभ्लक्षत् Desi बिभ्रक्षिषति । बिभ्लक्षिषति । Inten बाभ्रक्ष्यते । Yan luk बाभ्रष्टि । बाभ्लष्टि । Imp बाभ्रड्ढि । बाभ्लड्ढि । Imperfect. अबाभ्रट् ॥

दासृ ९४२ दाने ।

942. √Dasṛi 'to give,' Pre. दासति । A दासते । Per. ददास । A ददासे । I Fut. दासिता । A. दासिता । Aorist. अदासीत् । A अदासिष्ट ॥

माह्रृ ९४३ माने ।

943 √Mâhri to measure, Per माहति । A माहते । Per ममाह । A ममाहे 1Fut माहिता । A माहिता । Aorist अमाहीत् । A अमाहिष्ट । Caus माहयति । A माहयते । Aor अममाहत् । Desi मिमाहिषति । A मिमाहिषते । Inten मामाह्यते । Yan luk मामाढि ।

गुहू ९४४ संवरणे ॥

944. √Guhu 'to cover'

In conjugating this root the following sûtra applies.

२३६४ । ऊदुपधाया गोहः । ६ । ४ । ८९ ॥

गुह उपधाया ऊत्स्यादगुणहेतावजादौ प्रत्यये । गूहति-गूहते । ऊदित्वाद्विकल्पः । गूहिता-गोढा । गूहिष्यति-घोक्ष्यति । गूहेत । गुह्यात । अगूहीत् । इडभावे क्स । अघुक्षत ॥

2364 For the penultimate ओ of the gunated stem गोह् (from गुह्), there is substituted ऊ before an affix beginning with a vowel.

Thus गुह + शप् + ति = गोह् । अ + ति = गूह + अ + ति = गूहति । Atmanepada गूहते । In the First Future the इट augment is optional, as the root has an indicatory long ऊ (VII 2 44) Thus गूहिता or गोढा । So also in the Second Future, as गूहिष्यति or घोक्ष्यति । The Potential is गूहेत । The Benedictive is गुह्यात । The Aorist is अगूहीत् । But when it does not take इट्, we have क्स, and then the form is अघुक्षत् ॥

In the Atmanepada, this क्स is optionally elided by the following.

२३६५ । लुग्वा दुहदिहलिहगुहामात्मनेपदे दन्त्ये । ७ । ३ । ७३ ॥

एषां क्सस्य लुग्वा स्याद्दन्त्ये तङि । ढत्वधत्वष्टुत्वढलोपदीर्घाः । अगूढ । अघुक्षत । 'क्सस्याचि' (२३३७) इत्यन्तलोपः । अघुक्षाताम् । अघुक्षन्त । अगुह्-हि—अघुक्षावहि । अगुह्महि—अघुक्षामहि ॥

2365 The whole of the affix क्स is elided optionally before the personal endings of the Atmanepada beginning with a dental, after दुह्, दिह्, लिह् and गुह् ॥

Thus अगुह् + क्स + त = अगुह् + ० + त = अगुढ् + त (VIII 2 31 S 324) = अगुढ + ध (VIII 2, 40 S 2280) = अगुढ् + ढ (VIII. 4, 40 S 111) = अगु + ढ (VIII 3 13 S. 2335) = अगूढ (VI. 3 111. S 171)

The other form is अघुक्षत । Before the dual आताम् the final अ of क्स is elided by S 2337 and we have the form अघुक्षाताम् । The Plural similarly is अघुक्षन्त । The 1st Person dual is अगुह्वहि or अघुक्षावहि । The Plural is अगुह्महि or अघुक्षामहि ॥

NOTE —As अदुग्ध or अधुक्षत, अदुग्धाः or अधुक्षथाः, अदुग्ध्वम्, or अधुक्षध्वम्, अदुह्वहि or अधुक्षावहि, अदिग्ध or अधिक्षत, अलीढ or अलिक्षत, न्यगूढ or न्यघुक्षत ॥

Why दुह् &c. only? Observe व्यत्यक्षत । Why in the Atmanepada? Observe अधुक्षत only. Why before an affix beginning with a dental? Observe अधुक्षामहि only. Though the anuvritti of लोप was understood in this sûtra; the employment of the term लुक् indicates that the *whole* of the affix is to be elided. For लोप would have elided only the final अ of स । But even with the elision of अ alone we would have got all the above forms, except those in वहि । For अ being elided, we have स् between (a consonant of झल् class) and a dental (which is also a letter of झल् class). This स् situate between two झल् will be elided by VIII. 2, 26. Nor can it be objected that the elided अ is sthânivat, for by पूर्वत्रासिद्धं VIII. 2, 1, such an

elision cannot be sthânivat. Though व् is a dento labial, yet it is included in the word dental Had it not been meant to be so included, तैर (letters of त class) would have been taken in the sûtra See III 1 45, for this Aorist affix

914 √Guhu 'to cover, hide, conceal' Pre गूहति । A गूहते । Per जुगूह । A जुगूहे । But the dual is जुगुहतु for here गुह never assumes the form गोह । I Fut गूहिता or गोढा । A गोढा । It optionally takes इट् as the root has an indicatory long ऊ । II Fut. गूहिष्यति, or घोक्ष्यति । A गूहिष्यते or घोक्ष्यते । Imperative गूहतु । A गूहताम् । Imper. अगूहत् । A अगूहत । Poten गूहेत् । A गूहेत । Bene गुह्यात् । A गूहिषीष्ट or घुक्षीष्ट । Aorist अगूहीत । or अघुक्षत । A अगूहिष्ट or अगूढ or अघुक्षत । Condi अगूहिष्यत । अघोक्ष्यत । A अगूहिष्यत अघोक्ष्यत । Caus गूहयति । A गूहयते । Aor अजूगुहत । Desi जुघुक्षति । जुघुक्षते । Inten जोगुह्यते । Yan luk जोगुहीति or जोगोढि । Past Part Pass गूढ । Ger गूढ्वा or गूहित्वा । Adj गोहनीय । गुह्य । Noun गुहा ॥

Here end the Khkâdi roots which are ubhayapadi and end in a Consonant.

अथाजन्ता उभयपदिनः ।

Now we take up the conjugation of roots ending in a vowel and which are ubhayapadi.

श्रिञ् ९४५ सेवायाम् । श्रयति-श्रयते । शिश्रियतुः । श्रयिता । 'णिश्रि-(२३१२) इति चङ् । अशिश्रियत् ॥

945 √Śriñ 'to serve' Pre श्रयति । A श्रयते । Per शिश्राय । शिश्रियतुः । शिश्रियु । शिश्रयिथ । शिश्राय or शिश्रय । शिश्रियिव । A शिश्रिये । I Fut श्रयिता । A श्रयिता । II Fut श्रयिष्यति । A श्रयिष्यते । Imperative श्रयतु । A श्रयताम् । Imper अश्रयत् । A. अश्रयत । Poten श्रयेत । A श्रयेत । Bene श्रीयात । A श्रयिषीष्ट । Aorist अशिश्रियत । The Aorist is formed by चङ् (III. 1 48 S 2312) Caus श्राययति or श्राययते । Aor. अशिश्रयत् । Desi शिश्रयिषति, शिश्रीषति (VII 2 49. S 2618 or VI 4 16 S 2614) A शिश्रयिषते, शिश्रीषते । Intensive शेश्रीयते । Yan luk शेश्रयीति or शेश्रेति । Past. Part Pass. श्रित. । Ger श्रित्वा । Noun श्रयि । श्री । समाश्रु

भृञ् ९४६ भरणे । भरति । बभार । बभ्रतुः । बभर्थ । बभृव । बभृषे । भर्ता ॥

946 √Bhṛiñ to fill, to support

The present is भरति । Per बभार । d. बभ्रतु । 2 S बभर्थ । 1 d बभृव । The Atm. Per 2nd S is बभृषे । The First Future is भर्ता । In forming the Second Future the following sûtra applies

२३६६ । ऋद्धनोः स्ये । ७ । २ । ७० ॥

ऋतो हन्तेश्च स्यस्य इट् स्यात् । भरिष्यति ॥

2366 स्य the sign of the Future and Conditional gets the augment इट्, after a root ending in short ऋ and after हन् ॥

Thus भरिष्यति । In forming the Benedictive the following sûtra applies •

२३६७ । रिङ् शयग्लिङ्क्षु । ७ । ४ । २८ ॥

शे यकि यादावार्धधातुके लिङि च ऋतो रिङादेशः स्यात् । रीङि प्रकृते रिङ्विधिसामर्थ्यादीर्घो न । भ्रियात् ॥

2367. For the final short ऋ of a root, there is substituted रि, before the Present-character श (अ), before the Passive-character य, and before the augment यासु in the Benedictive.

NOTE —The word लिङि in the aphorism is qualified by the phrase यकारादौ असार्वधातुके। A Lin affix which begins with a य and is not a Sârvadhâtuka, is necessarily the augment यास of the Benedictive Thus य—आ ह्रियते and आ ध्रियते (the य comes by VI 4 77) यक—क्रियते ह्रियते। लिङ्—क्रियात and ह्रियात्। This short रि debars the long री of the last The word non Sârvadhâtuka being understood, the rule does not apply to the Potential, as बिभृयात। The यि (VII 4 22) is understood here also, therefore when the Benedictive affix does not begin with य, the rule does not apply, as कृषीष्ट, हृषीष्ट॥

Thus we have भ्रियात। In the Atmanepada the following sûtra applies.

२३६८। उश्च। १। २। १२॥

ऋवर्णात्परौ झलादी लिङ् सिचौ आत्मनेपदेषु परेषु कितौ स्तः। भृषीष्ट। भृषीयास्ताम्। अभार्षीत। अभार्ष्टाम्। अभार्षुः॥

2368. And after verbs ending in ऋ, the substitutes of lin and the affix *sich*, i.e *kit*, when they begin with *jhal*, and the Atmanepada affixes follow

Thus भृषीष्ट। d भृषीयास्ताम। The Aorist is S अभार्षीत। d अभार्ष्टाम्। Pl अभार्षुः। When इट् is not added, the following sutra applies

२३६९। ह्रस्वादङ्गात्। ८। २। २७॥

सिचो लोपः स्याज्झलि। अभृत। अभृषाताम्। अभरिष्यत्॥

2369 The स् of the aorist sign सिच् is elided, before an affix beginning with a *jhal* consonant, when it is preceded by a stem ending in a short vowel

NOTE —As अकृत अकृथाः। Why do we say after a short vowel stem. Observe अच्योष्ट, अप्लोष्ट। Why do we say 'after a stem'? Observe अकृथाः। अलाविष्टाम्, अलाविषुः अपाविष्टाम् and अपाविषुः। Why do we say "before an affix beginning with a jhal" Observe अकृषाताम्, अकृषत॥

This lopa is also of the सिच्, therefore not here ह्विष्टरा, ह्विष्टमाम्। Here to the word ह्वि is added the affix सुच (V. 4. 18), and then the comparative affixes तर and तम with आम् (V. 4 11). This स् is not dropped

Thus अभृत। d. अभृषाताम्। The conditional is अभरिष्यत्॥

946. √ Bhṛi 'to fill' 'to support.' Pre भरति। A. भरते। Per बभार। बभ्रतुः। बभर्थ। बभृव। A बभ्रे। I Fut. भर्ता A भर्ता। 2nd S भर्तासि। II Fut भरिष्यति। A. भरिष्यते। Imperative भरतु। A. भरताम्। Imper अभरत्। A अभरत। Poten भरेत। A. भरेत। Bene भ्रियात्। A भृषीष्ट। Aorist. अभार्षीत्। A. अभृत। Caus. भारयति। भारयते। Aor अबीभरत्। Desi, बिभरिषति, बुभूर्षति। बिभरिषते, बुभूर्षते। Inten बेभ्रीयते। Yan luk बर्भर्ति। Imperative बभृहि। Imperfect अबभः। Adj. भरणीयं। Noun. भर्ता। भार्या। भर्म। भरतः॥

हृञ् ९४७ हरणे। हरणं प्रापणं स्वीकारः स्तेयं नाशनं च। जहार। जह्रिथ। जह्रिषे। हर्ता। हरिष्यति॥

947. √ Hṛiñ 'to take, carry, convey.' Harana means 'to convey 'to accept, 'to steal' and 'to distroy.' As भारं हरति ग्रामम् 'he conveys the load to the village, भागं हरति 'he accepts a share.' सुवर्णं हरति चौरः 'the thief steals gold' पापं हरति शिवः 'Siva destroys sin.' In the sense of 'conveyance,' it takes two objectives Pre. हरति। A. हरते। Per. जहार। जहर्थ। जह्रिव। A जह्रे। जह्रिषे। I Fut. हर्ता। A. हर्ता। II Fut. हरिष्यति। A. हरिष्यते। Nouns. हरिः। हर। हृदयम्। हरितः॥

धृञ् ९४८ धारणे । धर्रति । अधार्षीत् । अधृत ॥

948 √Dhṛñ 'to hold, support' Pre, धरति । A धरते । Per दधार । A दध्रे । I Fut धर्ता । A धर्ता । Aorist अधार्षीत् । A अधृष्ट । Nouns, धर्म । धारा ॥

कृञ् ९४९ करणे ।

949 √Kṛñ 'to do' This root is not mentioned in the Siddhânta Kaumudi According to Mâdhava, it is anarsham It is conjugated like the last

णीञ् ९५० प्रापणे । निनयिथ । निन्यिवे ॥

950 √nīñ 'to lead, to carry' Pre नयति । With the preposition प्र, प्रणयति । A नयते । Per निनाय । निन्यतुः । निन्युः । निनयिथ or निनेथ । निन्यथुः । निन्य । निनाय or निनय । निन्यिव । निन्यिम । A निन्ये । निन्यिषे । निन्यिध्वे or निन्यिढ्वे । निन्यिवहे । I Fut नेता । A नेता 2nd नेतासे । II Fut नेष्यति । A नेष्यते । Imperative नयतु । A नयताम् । Imper अनयत् । A अनयेत । Poten नयेत् । A नयेत । Bene नीयात् । A नेषीष्ट । Aorist अनैषीत् । A अनेष्ट । Caus नाययति । A नाययते । Aor अनीनयत् । Desi निनीषति । A निनीषते । Inten नेनीयते । Yan luk नेनेति । d नेनीत, । Nouns नाय । नीति । नेम. । नीथ ॥

Here end the Ubhayapadi roots ending in a vowel

SUBSECTION

अथाजन्ताः परस्मैपदिनः ॥

Now we take up the conjugation of Parasmaipadi ant roots ending in a vowel

धेट् ९५१ पाने । धयति ॥

951 √Dhet to suck, to drink

The Present is धयति । In forming the Perfect, the root is considered as if it was धा by the following sûtra

२३७० । आदेच उपदेशेऽशिति । ६ । १ । ४५ ॥

उपदेश एजन्तस्य धातोरात्त्वं स्यात्र तु शिति ॥

2370 In a root, which in the system of grammatical instruction (i e in the Dhâtupâtha), ends with a diphthong (ए, ऐ, ओ and औ), there is the substitution of आ for the diphthong, provided that no affix with an indicatory श् follows it.

Thus धे is equal to धा । Thus धा + णल् । Now applies the following sûtra

२३७१ । आत औ णलः । ७ । १ । ३४ ॥

आदन्ताद्धातोर्णल औकारादेशः स्यात् । दधौ ॥

2371. औ is substituted for णल, the affix of the first and third person singular of the [Perfect, after roots ending in long आ ॥

Thus धा + णल्=धा + औ=दधौ । The long आ is elided before dual by the following sûtra.

२३७२ । आतो लोप इटि च । ६ । ४ । ६४ ॥

अजाद्योरार्धधातुकयोः क्ङिदिटोः परयोरातो लोपः स्यात् । द्वित्वात्पूर्वत्वाल्लोपे प्राप्ते 'द्विर्वचनेऽचि' (२२४३) इति निषेधः । द्वित्वे कृते आलोपः । दधतुः । दधुः । दधिथ-दधाथ । दधिव । दधिम । धाता ॥

2372. The final आ of a root is elided before an ârdhadhâtuka affix with the augment इट् as well as when it begins with a vowel and has an indicatory क or ङ ॥

Thus दा + अतुस । Here the rule of elision (VI 4. 64, S 2372) is *subsequent* in the Ashtadhyâyi order to the rule of doubling (VI 1 1 and 8 S 2175 and 2177), hence elision ought to take place *first* and then doubling But this is prevented by S 2243. We double the root first and then elide the आ । Thus the dual is दधतुः । Pl दधुः । 2nd S दधिथ or दधाथ । 1st d दधिव ॥

The First Future is धाता । In forming the Benedictive the following two sûtras apply.

२३७३ । दाधा घ्वदाप् । १ । १ । २० ॥

दारूपा धारूपाश्च धातवो घुसंज्ञाः स्युर्दाप्दैपौ विना ॥

2373 The verbs having the form of dâ 'to give' and dhâ 'to place,' are called ghu

NOTE —This defines the word ghu Four verbs have the form of दा, or assume it by the application of VI 1 45 S 2370 and two, of धा, they are called घु । The ghu verbs have certain peculiarities of conjugation to be described hereafter

The घु verbs are the following —डुदाञ् "to give," as प्रणिददाति, दाण् "to give," as, प्रणियच्छति, दो "to cut," as, प्रणिद्यति, देङ् "to pity" as, प्रणिदयते, डुधाञ् "to place" as, प्रणिदधाति धेट् to "feed" as, प्रणिधयति । In these examples, because of the verbs being घु, the न of प्रनि is changed into ण by VIII 4. 17.

Similarly दाप् "to cut" and दैप् "to clean" not being called घु rules VII. 4 46 and 47 do not apply to them Thus दा + क्त=दात 'what is cut,' as, दातं बर्हिः । So also अवदात "washed" as, अवदातं मुखं "a bright face." But with दा "to give," &c दा + क्त = दद् + त (VII 4 46)=दत्त. "given," so also we have प्र+दा+क्त = प्रत्त (VII 4 47) The word घु occurs in sûtra VI 4 66, &c. The word dâp includes also daip by the paribhâshâ given under III. 4. 19, दै changed into आ by VI. 1. 45 S 2370.

The root having got the designation घु, now applies the next sutra.

२३७४ । एर्लिङि । ६ । ४ । ६७ ॥

घुसंज्ञानां मास्थादीनां चैत्वं स्यादार्धधातुके किति लिङि । धेयात् । धेयास्ताम् । धेयासुः ॥

2374. ए is substituted for the आ of the above roots in the Benedictive mood Active.

NOTE :—Thus देयात्, मेयात्, धेयात्, स्थेयात्, गेयात्, पेयात् and अवसेयात् । Before non-कित् and non ङित् we have दासीष्ट and धासीष्ट । By the word लिङ् is here meant the आशीर्लिङ् or the Precative mood, the Personal endings of which mood are ârdhadhâtuka by III. 4 116 More-over by III. 4. 104 the Parasmaipada affixes only of the Benedictive are कित्, so the present rule does not apply to the Atmanepada affixes of the Precative.

Thus धा + यात् = धेयात् । D. धेयास्ताम् । Pl. धेयासुः ॥

In forming the Aorist there is optionally चङ् by the following.

२३७५ । विभाषा घेट्श्व्योः । ३ । १ । ४९ ॥

आभ्यां च्लेश्चङ् वा स्यात्कर्त्रर्थे लुङि परे । 'चङि' (२३१५) इति द्वित्वम् । अदधत् । अदधताम् ॥

2375 After the roots धे 'to suck,' and श्वि, 'to grow,' चङ् is optionally the substitute of च्लि, when लुङ् follows signifying an agent

As, अदधत् 'he sucked' dual अदधाताम् । The reduplication is by S 2315 When it takes the alternative सिच्, then the next sûtra II 4 78 S 2376 comes into operation and we have अधात् and अधासीत् 'he sucked' So also of श्वि, we have अशिश्वियत् 'he grew' It also takes the अङ्, (III, 1, 58) and then its form is अश्वत् or अश्वयीत ॥

२३७६ । विभाषा घ्राधेट्शाच्छासः । २ । ४ । ७८ ॥

एभ्य. सिचो लुग्वा स्यात्परस्मैपदे परे । अधात । अधाताम । अधु ॥

2376 After the verbs घ्रा 'to smell,' धेट् 'to drink' शा (शो) 'to pare,' छा (छो) 'to cut,' and सा (सो) 'to destroy,' there is optionally the elision of सिच्, when parasmaipada terminations are employed

Thus we have अधात् । d अधाताम् । Pl अधु । When सिच् is not elided, the following applies

NOTE:—Thus (अघ्रात्, or अघ्रासीत् 'he smelled,') अधात्, or अधासीत्, 'he drank,' अशात्, or अशासीत्, 'he pared,' अच्छात्, or अच्छासीत्, 'he cut' and असात्, or असासीत 'he destroyed There is no option allowed in Atmanepada , thus, अघ्रासाता सुमनसौ देवदत्तेन । The root धेट् is a Ghu verb, and in its case, the सिच् would have been elided by the last rule also The present declares an option,

२३७७ । यमरमनमातां सक्च । ७ । २ । ७३ ॥

एषा सक्स्यादेभ्य सिच इट् स्यात्परस्मैपदेषु । अधासीत । अधासिष्टाम् । अधासिषु. ॥

2377 The सिच् of the Aorist in the Parasmaipada takes the augment इट् after यम, रम, नम and roots ending in long आ, and स् (सक्) is added at the end of these stems

Thus अधासीत् । D अधासिष्टाम् । Pl अधासिषुः ॥

NOTE —Thus अयसीत, अयसिष्टाम, अयासिषु । व्यरंसीत । व्यरंसिष्टाम । व्यरंसिषु' । The root रम is Parasmaipadi when preceded by वि or आ (1 3 83) अनंसीत्, अनंसिष्टाम्, अनंसिषु' । Of roots ending in long आ:—अयासीत । अयासिष्टाम् , अयासिषुः । यमादीनां हलन्तलक्षणा वृद्धि प्राप्ता सा नेटीति प्रतिषिध्यते । When the conjugation is Atmanepadi, the rule does not apply As आयस्त । आरस्त । अनंस्त ॥

The Vriddhi in the case of यम् &c ordained by VII 2 3, does not take place by VII 2 4 In the Atmanepada we have आयंस्त । The root यम is Atmanepadi, as it is preceded by आ (I 3 75) आरस्त, अनंस्त (III, 1 85) Exception to VII 2, 10, 44.

धेट् ९५१ पाने । धयति ॥

951. √Dhet 'to drink, to suck' Pre धयति । Per. दधौ । दधतु । दधु' । दधाथ or दधिथ । दधिव । I Fut धाता । II Fut धास्यति । Imperative धयतु । Imper अधयत । Poten धयेत् । Bene. धेयात् । Aorist अधासीत् or अदधत्, or अधात् । d अधासिष्टाम् or अदधताम or अधाताम् । Condi अधास्यत् । Pass धीयते । Aorist S अधायि (VII 3, 33 S 2761), d अधायिषाताम् or अधिषाताम् । Caus धापयति । Desi धित्सति । Inten, देधीयते । Yan luk, दाधेति or दाधाति । D, दाधः । Nouns धयः । धाना । धेनुः ॥

ग्लै ९५२, म्लै ९५३ हर्षक्षये । हर्षक्षयो धातुक्षयः । ग्लायति । जग्लौ । जग्लिथ—जग्लाथ ॥

952, √Glai, 953 √Mlai 'to despond,' 'to be dejected in spirit' The word harsha Kshaya means the exhaustion of the vital humours. Pre ग्लायति । Per जग्लौ । जग्लिथ or जग्लाथ । जग्लौ । जग्लिव । जग्लिम । I Fut. ग्लाता । II Fut ग्लास्यति Imper ग्लायतु । Imper अग्लायत । Poten ग्लायेत् । Bene ग्लेयात्, or ग्लायात (See VI 4 68 S 2378 for these forms) Aorist अग्लासीत । Caus ग्लापयति । Aorist अजिग्लपत Desi जिग्लासति । Inten जाग्लायते । Yan luk जाग्लेति । d जाग्लोत । Imp जाग्लीहि Nouns, ग्लाम । ग्लानि । ग्लौ. ॥

२३७८ । वान्यस्य संयोगादेः । ६ । ४ । ६८ ॥

घुमास्थादेरन्यस्य संयोगादेर्धातोरात एत्व वा स्यादार्धधातुके किति लिङि । ग्लायात्—ग्लेयात् । अग्लासीत् । ग्लायति ॥

2378 For the final आ of any other root than those mentioned in VI. 4 66, ए may optionally be substituted, in the Benedictive active, when the root begins with a conjunct consonant

The स्था was the only root of VI 4 66, which could have been affected by this rule It has been, however, specially exempted by the word अन्यस्य । Thus ग्लेयात, or ग्लायात, म्लेयात, or म्लायात्, but only स्थेयात् (VI, 4 66), and यायात् (not commencing with a double consonant) The phrase किति is understood here and therefore the rule applies to Parasmaipada affixes (III 4 104) Thus ग्लासीष्ट in Atmanepada The root considered as an anga, should consist of a double consonant, therefore in निर्यायात (from निर + या) र्य is not to be considered as a root having a double consonant, for र is no part of the anga, but of the preposition

953, √Mlai to be sad or dejected, Pre म्लायति । Per मम्लौ । I Fut. म्लाता । Noun म्लानः ॥

द्यै ९५४ न्यक्करणे । न्यक्करणं तिरस्कारः ॥

954 √Dyai to treat with contempt, to disfigure. Nyakkarana means humiliation, contempt &c Pre. द्यायति । Per दद्यौ ॥

द्रै ९५५ स्वप्ने ।

955 √Drai to sleep, Pre द्रायति । Per दद्रौ । Nouns, निद्रालु. । निद्रा ॥

ध्रै ९५६ तृप्तौ ।

956 √Dhrai 'to be pleased' Pre ध्रायति । Per दध्रौ ॥

ध्यै ९५७ चिन्तायाम् ।

957 √Dhyai 'to think of, meditate upon' Pre. ध्यायति । Per दध्यौ । Nouns. ध्यान । सुधी । धीवरी ॥

रै ९५८ शब्दे ।

958, √Rai 'to sound,' 'to bark at,' Pre. रायति । Per ररौ । I Fut. राता । Noun कोरः ॥

स्त्यै ९५९, ष्ट्यै ९५९ (क) शब्दसंघातयोः । स्त्यायति । षोपदेशस्यापि सत्वे कृते रूपं तुल्यम् । षोपदेश फलं तु तिष्टयासति । अतिष्टयपदित्यत्र षत्वम् ॥

959. √Styai 959 A. √Shṭyai '1 to sound, echo' 2 to be collected into a heap

The conjugation will be the same whether the root be taken as स्त्यै or ष्ट्यै, because ष is changed to स। The difference however appears in the Desiderative and the Causative, as तिष्टयासति (Des), अतिष्टयपत् (Causative Aorist) Pre. स्त्यायति। Per तस्त्यौ। I Fut स्त्याता। Past Part Pass. स्त्यानः। प्रस्तीत.। प्रस्तीमः। Nouns स्त्री। स्तूपः

खै ९६० खदने।

960. √Khai 1 to be steady or firm 2. to strike, hurt, kill Pre खायति। Per चखौ। I Fut खाता॥

क्षै ९६१, जै ९६२, षै ९६३ क्षये। क्षायति। जजौ। ससौ। साता। 'घुमास्था—' (२४६२) इत्यत्र 'विभाषा घ्राधेट्—' (२३७६) इत्यत्र च स्यतेरेव ग्रहणं न त्वस्य। तेन एत्वसिज्लुकौ न। सायात्। असासीत्॥

961 √Kshai, 962 √Jai, 963. √Shai, to wane, waste, decline Pre क्षायति Per चक्षौ। I Fut क्षाता। Past. Part Pass. क्षाम, Active क्षामवान्। (VIII. 2. 53 S, 3032)

962. √Jai to wane, decline, decay. Pre जायति। Per जजौ। I Fut जाता॥

963 √Shai to decline. The √सा in VI 4 66 S 2462 and II 4. 78. S 2376 refers to the Divadi √सा and not to the present root Therefore there is not the ए substitution of VI 4 67 S 2374 or the elision of सिच् by II. 4. 78 S 2376, Thus the Ben is सायात् and not सेयात् and the Aorist is असासीत् and not असात्। Pre सायति। Per. ससौ। I Fut साता। Bene सायात्। Aorist असासीत्। Pass सायते। Caus. साययति। Aorist असीषयत्। Desi सिसासति। Inten सासायते॥

कै ९६४, गै ९६५ शब्दे। गेयात्। अगासीत्॥

964 √Kai, 965 √Gai to sound, to caw The word शब्द means a particular kind of sound, such as, singing, cawing &c Pre कायति। Per चकौ। I Fut. काता। Noun काकः॥

965 √Gai to sing, to speak Pre गायति। Per जगौ। I Fut गाता। Bene. गेयात्। (VI 4 66. S 2462.) Aorist. अगासीत्। Past Part Pass गीत। Active गीतवान्। Ger गीत्वा। Nouns गायकः। गायक.। गायन.। प्रगीति। गाथा उद्गीतः॥

शै ९६६, श्रै ९६७ पाके।

966 √Śai 967, √Śrai to cook Pre. शायति। Per. शशौ। I Fut. शाता॥

967 √Śrai to cook, boil Pre श्रायति। Per. शश्रौ। I Fut. श्राता। Caus. श्रपयति। Past. Part. Pass श्रतम्। श्राणम्। (VIII. 2. 43. S 3017) श्रपितम्। Noun श्राणा॥

पै ९६८, ओवै ९६९ शोषणे। पायात्। अपात्। अपासीत्। 'घुमास्था—' (२४६२) इतीत्वं तदपवादः। 'एर्लिङि' (२३७४) इत्येत्वं 'गातिस्था—' (२२२३) इति सिज्लुक् च न। पाकस्य लाक्षणिकत्वात्॥

968. √Pai, 969. √Ovai to dry, wither.

The √Pâ though occurring in VI 4 66 S 2462 does not refer to this √Pâ as it is Lâkshanika and not original, for the same reason, VI 4 67 S 2374 does not cause the ए change in the Benedictive Nor does II 4 77 S 2223 cause the elision of the सिच in the Aorist Pre पायति। Per पपौ। I Fut पाता। II Fut पास्यति। Imperative पायतु। Imper अपायत। Poten पायेत। Bene पायात। Aorist अपासीत or अपात्। Desi पिपासति। Inten पापयते। Yan luk पापाति or पापेति। D पापीत। Imperfect अपापेत or अपापात। D अपापीताम। Pl अपापु। Ben:—पापाय तु॥

969 √Ovai to dry, to be languid or weary Pre वायति। Per ववौ। Caus वाययति। Noun वाम॥

ष्टै ९७० वेष्टने। स्तायति॥

970 √Shtai to put on adorn Pre स्तायति। Per तस्तौ। I Fut स्ताता। Caus स्तापयति। Aorist अतिष्टपत॥

ष्णै ९७० वेष्टने। 'शोभायाच' इत्येके। स्नायति॥

970 A √Shṇai to put on, some say that it means to adorn Pre स्नायति॥ Noun:—उष्णीषम॥

दैप ९७१ शोधने। दायति। अघुत्वादेत्वसिज्लुकौ न। दायात्। अदासीत्॥

971 √Daip to purify, to cleanse

As this root is specifically excluded from the designation of ghu (I, 1 20 S 2373) it does not take the ए in Benedictive nor does it elide its सिच in the Aorist, as दायात and not देयात, अदासीत् and not अदात। Pre दायति। Per ददौ। I Fut दाता। Bene दायात्। Aorist अदासीत। Caus दापयति। Aorist अदीदपत्॥

पा ९७२ पाने। 'पाघ्राध्मा—' (२३६०) इति पिबादेशः। तस्यादन्तत्वान्नोपधागुणः॥

972 √Pâ to drink Pre पिबति। (The √Pâ is replaced by √piba by VII 3 78 S 2360 As पिब ends with अ, the इ is not penultimate and is therefore not gunated.) Per पपौ। I Fut पाता। II Fut पास्यति। Imperative, पिबतु। Imper अपिबत। Poten पिबेत। Bene पेयात्। Aorist अपात। Caus पाययति or पाययते। Aorist अपीप्यत् Desi पिपासति। Inten पेपीयते। Yan luk पापेति or पापाति or पापति। D पापीत.। Imperfect Pl अपापु। Pot, पापायात। Bene पापेयात। Aorist अपापात्। Plural अपापु। Nouns प. as सुराप.। पानम्। स पीतिः। पायुः। पेरु। पायम्। पाय.। पयः। पात्रम॥

घ्रा ९७३ गन्धोपादाने। जिघ्रति। घ्रायात्—घ्रेयात्। अघ्रासीत्। अघ्रात्॥

973 √ghrâ to smell, 2 to kiss Pre जिघ्रति। (S 2360) Per जघ्रौ। जघ्रिथ I Fut घ्राता। Bene घ्रेयात्। or घ्रायात। Aorist अघ्रासीत् or अघ्रात्। Caus. घ्रापयति। Aor अजिघ्रपत or अजिघ्रिपत्। Desi जिघ्रासति। Inten जेघ्रीयते। yaṅ luk जाघ्रेति or जाघ्राति D जाघ्रीतः। Past Part, Pass घ्राणः। घ्रात.। Active घ्राणवान। घ्रातवान। Nouns घ्राय। घ्राणम्। घ्रातम्॥

ध्मा ९७४ शब्दाग्निसंयोगयोः। धमति॥

974 √Dhmâ to blow (as a wind instrument), 2 to blow a fire Here agnisanyoga means to blow a fire with the mouth Pre धमति। (S 2360). Per, दध्मौ। I Fut ध्माता। Poten धमेत्। Bene, ध्मायात् or ध्मेयात्,। Caus ध्मापयति Aorist

अदिधमपत । Desi दिधमासति । Inten देधमीयते । yañ luk दाधमति । Past Part Pass धमात । Active धमातवान । Ger धमात्वा । Noun धम. ॥

ष्ठा ९७५ गतिनिवृत्तौ । तिष्ठति । 'स्थादिष्वभ्यासेन—' (२२७७) इति षत्वम् । अधितष्ठौ । 'उपसर्गात्—' (२२७०) इति षत्वम् । अधिष्ठाता । स्थेयात् ॥

975 √Shṭhâ to resort or go to 2 to stop, to be restrained Pre तिष्ठति । स्था is replaced by तिष्ठ (under VII 3 78 S 2360) With स &c the root is Atmanepadi as स तिष्ठते, तिष्ठ स तस्थे &c) Per तस्थौ । The स will be changed to ष after an alterant letter, even though the reduplicate स intervenes, As अधितष्ठौ । See VIII 3 64 S 2277, I Fut स्थाता । The स will be changed to ष after an alterant Preposition As अधिष्ठाता । See VIII 3 65 S 2270 A स स्थाता । II Fut स्थास्यति । अधिष्ठास्यति । A स स्थास्यते । Imperative तिष्ठतु । A संतिष्ठताम् । Imper. असतिष्ठत् । A समतिष्ठत । Poten तिष्ठेत् A संतिष्ठेत । Bene स्थेयात् । The ए is not optional, as the rule VI 4 68 S 2378 does not specifically apply to √Sthâ A स्थासीष्ट । Aorist अस्थात् । The सिच् is elided by II 4 77 S 2223 With an alterant Preposition अध्यष्ठात् (VIII 3. 63, S 2276) A समस्थित । D समस्थिषाताम् । Caus स्थापयति । Aor अतिष्ठिपत (VII 4 5 S 2588), and not अतस्थपत । Desi तिष्ठासति । Inten तेष्ठीयते (VI 4 66 S 2462) Yan luk तास्थाति । D तास्थीतः (VI 4 113 S 2497) Pl तास्थति (VI 4 112 S 2483) Past Part Pass स्थित । Act स्थितवान् । Ger स्थित्वा । Nouns, स्थायी । इन्द्रप्रस्थ. । युधिष्ठिर· । स्थाणुः । स्थविर । कपि स्थ ॥

म्ना ९७६ अभ्यासे । मनति ॥

976 √Mnâ to learn diligently, to repeat in mind Pre मनति । मन replaces म्ना by VII 3 78 S 2360 Per. मम्नौ । Nouns आम्नाय । निम्नः । सुम्नम् ॥

दाण् ९७७ दाने । प्रणियच्छति । देयात् । अदात् ॥

977 √Dâṇ to give Pre यच्छति । यच्छ is substituted for दा by VII 3 78 S 2360 The root being ghu, we have प्रणियच्छति by VIII, 4 17 S 2285 Per ददौ । I Fut दाता । II Fut दास्यति । Imperative यच्छतु । Imper अयच्छत् । प्रायच्छत् Poten यच्छेत । Bene देयात् । (VI 4 67 S 2374) Aorist अदात् । (II. 4 77 S 2223) प्रायदात् । Caus, दापयति । Aor अदीदपत । Desi दित्सति (VII 4 54 S 2623 and VII 4 58, S 2620) Inten देदीयते । Yan luk दादेति or दादाति । D दात्तः । Imperative देहि । Past Part Pass दत्तः । Act दत्तवान् । Ger दत्वा । Adj दानीयं । देयम् । Nouns दानः । दानु । देष्णु· ॥

ह्वृ ९७८ कौटिल्ये । ह्वरति ॥

978 √Hvṛi to be crooked,

The present is ह्वरति । The Perfect is ह्वृ + णल् । Now applies the following sûtra

२३७९ । ऋतश्च संयोगादेर्गुणः । ७ । ४ । १० ॥

ऋदन्तस्य संयोगादेरङ्गस्य गुणः स्याल्लिटि । किदर्थमपीदं परत्वाण्णल्यपि भवति । रपरत्वम् उपधावृद्धिः । जह्वार । जह्वरतुः । जह्वरु· । जह्वर्थ । ह्वर्ता । 'ऋद्धनोः स्ये' (२३३६) । ह्वरिष्यति ॥

2379. A root ending in short ऋ and preceded by a conjunct consonant, gets Guṇa in the Perfect.

Though this rule is primarily for the sake of कित् affixes even, yet being subsequent it applies to णल् also By I 2, 5 S 2242, the affixes of the Perfect,

other than पित् are ङित् and consequently would not have caused Guṇa. This sûtra prevents that

Then comes the question, does this sûtra prevent the Vriddhi of णल्? According to the Kaśika, it does not debar the Vriddhi of णल् caused by VII 2. 115 S 254 But according to the Siddhânta the present sûtra VII 4 10 being subsequent in order of the Ashṭâdhyâyi to the Vriddhi sûtra, VII 2 115 S 254 applies to that latter also Thus we get hvri + ṇal = hva + ṇal (Guṇa caused by the present sûtra) = hvar + ṇal (I 1 70 S 51) = hvâr + ṇal (there is Vriddhi of the penultimate अ by VII 2 116 S 2282) = जह्वार। Dual जह्वरतु। Pl जह्वरुः। 2nd S. जह्वर्थ।

First Future ह्वर्ता। In the Second Future there is इट् augment by VII 2 70 S 2366 Thus we have ह्वरिष्यति॥

In forming the Benedictive, the following sûtra causes Guṇa

२३८० । गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः । ७ । ४ । २९ ॥

अर्तेः संयोगादेर्ऋदन्तस्य च गुणः स्याद्यकि यादावार्धधातुके लिङि च । ह्वर्यात् । अह्वार्षीत् अह्वार्ष्टाम् ॥

2380 Guna is substituted for the final ऋ in the root ऋ (अर्ति), and in those roots ending in ऋ, in which the vowel is preceded by a conjunct consonant, when the Passive character यक or the Benedictive augment यास् follows

NOTE —The words ऋत, यकि and लिङि are understood here Not so the word य as its anuvritti is impossible Thus अर्यते, अर्यात, स्मर्यते and स्मर्यात्। This is an exception to I 1 5

Thus ह्वर्यात्। The Aorist is अह्वार्षीत्, d अह्वार्ष्टाम्॥

978 √Hvri to be crooked Pre ह्वरति। Per जह्वार। जह्वरतुः। जह्वथ। जह्वरिव। I Fut ह्वर्ता। II Fut ह्वरिष्यति। Imper ह्वरतु। Imper अह्वरत् Poten ह्वरेत। Bene ह्वर्यात्। Pass ह्वर्यते। Desi जुहूर्षति (VI 4 16 S 2614, causes lengthening, VII 1 102 S 2494 substitutes उर, which becomes ऊर by VIII 2 77 S 354) Inten जाह्वर्यते (VII 4 30 S 2633) Yan luk जर्ह्वर्ति। D जर्ह्वर्तः। Imperative जर्ह्वृहि। Jarhvrihi 1st S जर्ह्वरामि। Imperfect अजर्ह्वः। Past Part Pass ह्रुतम्। Act ह्रुतवान्॥

स्वृ ९७९ शब्दोपतापयोः । 'स्वरतिसूति–' (२२७९) इति वेट्। सस्वरिथ–सस्वर्थ। वमयोस्तु ॥

979 √Svri to sound, to pain

The Present is स्वरति। The Perfect 3rd S is सस्वार। D सस्वरतुः। 2nd S. सस्वरिथ or सस्वर्थ। The इट् augment is optional by VII 2 44 S 2279 But this इट् option is set aside in the 1st Person Dual and Plural by the following sûtra.

२३८१ । श्र्युकः किति । ७ । २ । ११ ॥

श्रिञ एकाच उगन्ताच्च परयोर्गित्कितोरिण्न स्यात । परमपि स्वरत्यादिविकल्पं बाधित्वा पुरस्तात्प्रतिषेधकाण्डारम्भसामर्थ्यादनेन निषेधे प्राप्ते क्रादिनियमान्नित्यमिट् । सस्वरिव । सस्वरिम । परत्वात् 'ऋद्धनोः स्ये' (२३६६) इति नित्यमिट् । स्वरिष्यति । स्वर्यात् । अस्वारीत् । अस्वारिष्टाम् ॥

2381 The augment इट् is not added to an affix having an indicatory क् or ग when it comes after the root श्वि, or after a monosyllabic root ending in उ, ऊ, ऋ or ॠ in the Dhâtupâtha

This sûtra, VII. 2 11 is prior in Ashṭâdhyayî order to the sûtra स्वरतिसूति &c VII 2 44 S 2279 that ordains option, but never-the-less it debars that option; because this rule occurs in the general section of prohibition of इट् which commences with नेड्वशि कृति (VII. 2 8) and is prior to the इट् ordinance of VII. 2 35 The present sûtra, therefore, would have totally debarred इट् as in the Nishṭhâ स्वृतः सूत &c

The augment however is added compulsorily in the Perfect, by the general restrictive rule of Kṛadi (VII 2 13 S 2293) for स्वृ is not within the exception of that rule. Thus we get सस्वरिव and सस्वरिम ॥

In the Second Future there is compulsory इट् augment by VII. 2 70 S 2366 As स्वरिष्यति । The Benedictive is स्वर्यात् । The Aorist is अस्वारीत् or अस्वार्षीत् । D अस्वरिष्टाम् or अस्वार्ष्टाम ॥

979 √Svṛi 1 to sound 2 to pain or be pained Pre स्वरति । With सम the root is Atmanepadi As संस्वरते । Per सस्वार । सस्वरतुः । सस्वर्थ or सस्वरिथ । सस्वरिव । सस्वरिम । A. सस्वरे । सस्वरिषे । I Fut. स्वर्ता । A संस्वरिता or संस्वर्ता । II Fut. स्वरिष्यति । A. सस्वरिष्यते । Imperative स्वरतु । A संस्वरताम् । Imper अस्वरत् । Poten. स्वरेत । A संस्वरेत । Bene स्वर्यात् । A संस्वरिषीष्ट । Caus स्वारयति । Aor असिस्वरत् । Desi सिस्वरिषति, सुस्वर्षति । Inten सास्वर्यते । Yan luk सास्वर्ति । D सस्वृत. । Past Part Pass स्वृतः । Act स्वृतवान् । Ger स्वृत्वा । Noun स्वरः ॥

स्मृ ९८० चिन्तायाम् ।

980 √Smṛi to remember Some texts read the √Dvṛi at this place next to √Smṛi It is conjugated like √hvṛi As ह्वरति &c Noun ह्वरः । Pre स्मरति । Per सस्मार । I Fut स्मर्ता । II Fut स्मरिष्यति । Imperative स्मरतु । Imper अस्मरत । Poten स्मरेत । Bene स्मर्यात । Aorist अस्मारीत् । Caus स्मारयति । When Ghaṭâdi स्मरयति । Aor असस्मरत् । Desi सुस्मूर्षते ॥

ह्वृ ९८१ संवरणे ।

981. √Hvṛi to cover (?) It is conjugated like √hvṛi No 978 Pre ह्वरति ॥

सृ ९८२ गतौ । ऋद्दित्वाचेट् । सर्थेस । ससृव । रिङ् । स्रियात् । असार्षीत् । असार्ष्टाम् ॥

982 √Sṛi to go As this root is specially mentioned in VII 2 13 it does not take इट् in the Perfect As ससर्थ and ससृव । In the Benedictive there is रि substitution in the room of the vowel ऋ, as स्रियात ॥

In the Aorist we have असार्षीत् । dual असार्ष्टाम ॥

The following sûtra requires अङ् in the Aorist of सृ ॥

२३८२ । सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्च । ३ । १ । ५६ ॥

एभ्यश्च्लेरङ् स्यात्कर्तरि लुङि । इह लुप्तश्नपा शासिना साहचर्यात् 'सर्त्यर्ती' जौहोत्यादिकावेव गृह्येते । तेन भ्वाद्योर्नाङ् । शीघ्रगतौ तु 'पाघ्राध्मा-' (२३६०) इति शिति धौरादेशः । धावति ॥

2382 After the verbs सृ 'to go,' शास 'to order,' and ऋ 'to go,' अङ is the substitute of च्लि in the Parasmaipada as well as, in the Atmanepada

NOTE —Thus असरत्, 'he went;' अशिषत्, 'he ordered';' आरत 'he went' This sutra has been separately enunciated in order to make the rule applicable to Atmanepada, as समरन्त (I 3 29) The च in the text is for the sake of drawing the anuvritti of the phrase 'in the Parasmaipada' of the last sûtra, into the present and its anuvritti will extend to future sûtras also.

The roots सर्ति and अर्ति here being read along with the शप्—elided root शास, mean the Juhotyâdi roots सृ and ऋ and not the सृ and ऋ of the Bhvâdi class Therefore in the Bhvâdi there is no अङ् Aorist

When the root √Sṛi means to move quickly, it is replaced by धौ in conjugational tenses by S 2360 As धावति ॥

982 √Sri to go, to move Pre सरति । Per ससार । सस्रतुः । सस्रुः । ससर्थ । सस्रथु । सस्र । ससार । ससृव । ससृम । As this root is specifically mentioned in the Krâdi rule VII 2 13, there is no इट augment in the Perfect As ससर्थ । ससृव । I Fut सर्ता । II Fut सरिष्यति । Imperative सरतु । Imper असरत । Poten सरेत् । Bene स्रियात । There is रिङ् for ṛi by VII 4 28 Caus, सारयति । Aor असीसरत । Desi सिसीर्षति । Inten सेस्रीयते । Yan luk सर्सर्ति । d सर्सर्त । Nouns सर. । सरण । समर । सारः । सर्व । सृणि ॥

ऋ ९८३ गतिप्रापणयोः । ऋच्छति ॥

983. √Ri to go. The Present is ऋच्छति । The ऋ is replaced by ऋच्छ by S 2360, In the Perfect there is Guṇa by the following

२३८३ । ऋच्छत्यृताम् । ७ । ४ । ११ ॥

तौदादिकस्य ऋच्छतेः ऋधातोः ॠतां च गुणः स्याल्लिटि । णलि प्रागवदुपधावृद्धिः । आर । आरतु । आरुः ॥

2383 There is guṇa in the Perfect of √ ऋच्छ, of the Tudadi class, and of √ ऋ and roots ending in long ॠ ।

NOTE —As आनर्च्छ, आनर्च्छतु, आनर्च्छुः. from ऋच्छ, आर, आरतु, आरुः. from ऋ, and नि चकरतु, नि चकरु, नि जगरतु, नि जगरु from कॄ and गॄ । ऋच्छ not having light vowel in the penultimate, would not have received guṇa by VII. 3 86, this sûtra ordains it, roots in long ॠ never receive guna, but इर् substitution, this ordains guna. The Vṛiddhi of VII 2 115 supersedes this rule, within its own jurisdiction, a prior superseding the posterior as निचकार, नि जगार ॥

Thus ऋ + णल् = अर् + णल् । Now there is Vṛiddhi of the penultimate अ by VII 2 116, and with reduplication we get आर । Thus 3rd S आर । D आरतु । Pl आरु ॥

In the 2nd Per S the इट् augment is compulsory by the following sûtra.

२३८४ । इडत्यर्तिव्ययतीनाम् । ७ । २ । ६६ ॥

'अद्' 'ऋ' 'व्येञ्' एभ्यस्थलो नित्यमिट् स्यात । आरिथ । अर्ता । अरिष्यति । अर्यात् । आर्षीत । आर्ष्टाम् ॥

2384 The affix थल gets always the augment इट् after अद्, ऋ and व्यय् ॥

NOTE —As आदिथ, आरिथ, and स विव्ययिथ । The root व्येञ् is not changed to व्या (VI 1 46) in the Perfect By VII 2 63, the roots अद् and व्ये would have *optionally* been सेट्, and ऋ never, therefore, the present sutra makes the इट् augment compulsory The इट् is repeated in the aphorism for the sake of clearness, the rule could have stood without it, for the anuvritti of 'optionally' could not have run into it from the last sûtra : for if it was an optional sûtra, the enumeration of अद् and व्ये was useless, as they were already provided for by VII 2 63 Therefore, this sûtra makes an invariable rule Thus आरिथ ॥

983 √Ri to go, 2 to obtain Pre ऋच्छति । I Fut अर्ता । II Fut अरिष्यति । Imperative ऋच्छतु । Imper आर्च्छत । Poten ऋच्छेत । Bene अर्यात । Aorist आर्षीत् । आर्ष्टाम । Caus अर्पयति (VII. 3. 36) Aor मा भवानर्पिपत् । Desi अरिरिषति । Inten अरार्यते । Yan luk अरर्ति or अरियर्ति or अरर्तीति । D अर्ऋतः or अरियृत. । Pl अरारतीति । 2nd. S अरर्षि or अरियर्षि । 1st S अरर्मि or अरियर्मि । D अर्ऋव । or अर्यृव । Pl अर्ऋमः or अर्यृमः । Nouns अर्य । आर्य । आरी । अरित्रम । ऋणम् । ऋत । ऋक । अर्ण । आरक । अर्भ । अर्थ । ऊर्मि । अर्वा । अरणि । ऋण । ऋतु । अरर । इरिण । अर्ण । अर्णव ।

गृ ९८४, घृ ९८५ सेचने । गरति । जगतु. । जगार । जगर्थ । जग्रिव । रिङ् । ग्रियात् । अगार्षीत् ।

984 √Gri, 985 √Ghri to sprinkle Pre गरति । Per जगार । जग्रतु । जगर्थ । जग्रिव । I Fut गर्ता । II Fut गरिष्यति । Imperative गरतु । Imper अगरत । Poten गरेत् । Bene ग्रियात । There is रिङ् by VII 4 28 Aorist अगार्षीत । Câus गारयति । Aorist, अजीगरत । Desi जिगीर्षति । Inten जेग्रीयते । Yan luk जर्गर्ति । Noun गर्त. ॥

985 √Ghri, to sprinkle Pre घरति । *Nouns* घृत । घृणा । घर्म ॥

ध्वृ ९८६ हूर्छने ।

986 √ Dhvri, to bend 2 to Kill Pre ध्वरति ॥

स्रु ९८७ गतौ । सुस्राव । सुस्रुव । स्रूयात् । 'णिश्रि—' (२३१२) इति चङ् । लघूपधगुणादन्तरङ्गत्वादुवङ् । असुस्रुवत् ॥

987 √Sru, to go, to move The motion must however be of liquids As स्रवति घृतम् 'The butter flows' Pre स्रवति । Per सुस्राव । सुस्रुवतु । सुस्रोथ । सुस्रुव । I Fut स्रोता । II Fut स्रोष्यति । Imperative स्रवतु । Imper अस्रवत । Poten स्रवेत । Bene स्रूयात् । Caus स्रावयति । Aor असुस्रुवत् । or असिस्रवत् । (VII 4 81) The aorist takes चङ् by S 2312 There is no guna caused by S 2189 as उवङ् is antaranga and supersedes guna Desi सुस्रूषति । Inten सोस्रूयते । Yan luk सोस्रोति । D सोस्रुत । Pl सोस्रुवति । Nouns आस्राव । स्रुक । स्रोत ॥

षु ९८८ प्रसवैश्वर्ययोः । प्रसवोऽभ्यनुज्ञानम् । सुषोथ—सुषुविथ । सोता ॥

988 √Shu to permit, to be glorious

The word प्रसव here means to permit, to approve, to command, as in the sentence देवस्य त्वा सवितु. प्रसवे ॥

The Perfect 2nd S is सुषोथ । or सुषुविथ । 1st d सुषुविव । First Future सोता ॥

In the Aorist the following sutra applies

२३८५ । स्तुसुधूञ्भ्यः परस्मैपदेषु । ७ । २ । ७२ ॥

एभ्य सिच इट स्यात्परस्मैपदेषु । असावीत । पूर्वोत्तराभ्यां सिद्भ्या क्रादयस्तुनोतेरेव ग्रहणमिति पक्षे असौषीत ॥

2385. The सिच् of the s Aorist gets the वृद्धि in the Parasmaipada after the roots स्तु, सु and धूञ् ॥

As अस्तावीत्, असावीत्, अधावीत्। But अस्तोष्ट, असोष्ट, अधोष्ट or अधविष्ट in Atmanepada Exception to VII 2 10 and 44.

The root स्तु, has an indicatory ञ्, as it is read in the Adâdi class as ष्टुञ्, स्तुतौ, (No 32) the root धूञ्, has also an indicatory ञ, therefore the root सु, of this sûtra, according to some, refers to षुञ्, having an indicatory ञ because it is read in the company of two roots one before and one after, each of which has an indicatory ञ। According to them the present is confined to the षुञ् of the Svâdi class. Therefore the Aorist would be असौषीत् of this Bhvâdi √su, and असावीत् of the the Svâdi √su.

षु ९८८ प्रसवैश्वर्ययोः। प्रसवोऽभ्यनुज्ञानम्। सुषोय—सुषुविथ। सोता॥

988 √Shu, Pre सवति। Per. सुषाव। सुषुवतुः। सुषोथ। सुषुविथ। सुषुविम। I Fut. सोता। Aorist असावीत् or असौषीत्। Pass सूयते। Aor असावि। Desi सुसूषति। Inten सोषूयते। Yań. luk सोषोति। Past Part. Pass सुतः। Ger सुत्वा। Noun. सवनम्॥

श्रु ९८९ श्रवणे।

989 √Śru to hear

In conjugating this root the following sûtra applies.

२३८६। श्रुवः शृ च। ३। १। ७४॥

श्रुवः शृ इत्यादेशः स्यात् श्नुप्रत्ययश्च। शपोऽपवादः। श्नोर्ङित्त्वाद्गुणो न। शृणोति। शृणुतः॥

2386 And शृ is the substitute of श्रु, and there is the affix श्नु after it, when a sârvadhâtuka affix denoting an agent, follows

This debars the Bhu Class vikarana शप्। As the vikarana श्नु is ङित् (as it has no indicatory प् I 2 4.), there is no guna of the vowel of the root Thus श्रु + श्नु + तिप् = शृ + नु + ति = शृणोति 'he hears', शृणुतः 'they two hear'

In forming the plural, the following sûtra applies

२३८७ हुश्नुवोः सार्वधातुके। ६। ४। ८७॥

जुहोतेः श्नुप्रत्ययान्तस्य चानेकाचोऽङ्गस्य चासंयोगपूर्वोवर्णस्य यणस्यादजादौ सार्वधातुके। शृण्वन्ति। शृणोमि। शृणुवः—शृण्वः। शृणुमः—शृण्मः। शृणु। शृणुतात्। शृण्वानि। शृणुयात्। श्रूयात्। अश्रौषीत्॥

2387 The semi-vowel व् is substituted for the उ of हु, and for that of नु (the characteristic of the fifth class roots), before a sârvadhâtuka affix (III 4 113) beginning with a vowel, when the stem consists of more than one syllable and the उ is not preceded by a conjunct consonant

NOTE —Thus हु—जुह्वति, जुह्वतु, अजुह्वन् so also with सु—as सुन्वन्ति, सुन्वन्तु। असुन्वन्। Why do we say "of हु and श्नु formed stems"? Observe योयुवति, रोरुवति from Intensive bases, by the elision of the यङ् affix, The यङ् elided is in the

secular literature also, by the implication (jnâpaka) of this aphorism, for no counter-example can be formed of a root consisting of more than one syllable and ending in उ, not preceded by a conjunct consonant and followed by a Sârvadhâtuka affix, unless the Intensive roots with the elision of यङ् be taken Nor can we get examples from the Chhandas, for the preceding rule applies only to ardhadhâtuka affixes Why do we say before a Sârvadhâtuka? Observe लुलुवतु, लुलुवुः (VI 4. 77) So also not in आप्नुवन्ति and राध्नुवन्ति as the उ is preceded by a conjunct consonant

This debars the उवङ् substitute Thus श्रु + नु + अन्ति = शृण्वन्ति (and not शृणुवन्ति)

989 √Śru to hear Pre शृणोति । शृणुतः । शृण्वन्ति । शृणोषि । शृणुथः । शृणुथ । शृणोमि । शृणुव or शृण्व । शृणुम or शृण्मः । With सम् the root is âtmanepadi As संशृणुते । D सम्शृण्वाते । P सम्शृण्वते । Per शुश्राव । A सशुश्रुवे । शुश्रुवतुः । शुश्रोथ । शुश्रुव । शुश्रुम । I Fut श्रोता । A सश्रोता । II Fut श्रोष्यति । A सश्रोष्यते । Imperative शृणोतु । A संशृणुताम । शृणु । शृणवानि । Imper अशृणोत् । अशृणुताम । A समशृणुत । Poten शृणुयात् । A संशृण्वीत । Bene श्रूयात् । A संश्रोषीष्ट । Aorist अश्रौषीत् । A. समश्रोष्ट । Caus श्रावयति । Aor अशिश्रवत् or अशुश्रवत् (VII 4 81 S 2578) Desi शुश्रूषते । Inten. शोश्रूयते । Yan luk शोश्रुवीति or शोश्रोति । Per Part Parasmai, शुश्रुवान् । Nouns श्रुतिः । श्रवणं । श्रोत्र । श्रव । श्रोणि ॥

ध्रु ९९० स्थैर्ये । ध्रवति । अयं कुटादौ गत्यर्थोऽपि ॥

990 √Dhru to be firm or fixed This root is read in the Kutâdi sub division also, where it has the sense of motion Pre ध्रवति । Per दुध्राव । दुध्रुवतुः । दुध्रोथ or दुध्रुविथ । Noun ध्रुव ॥

दु ९९१, द्रु ९९२ गतौ । दुद्रोथ–दुद्रविथ । दुद्रुविव । दुद्रोथ । दुद्रुव 'श्रिश्रि–' (२३१२) इति चङ् । अदुद्रुवत् ॥

991 √Du, 992 √Dru to go, move Pre दवति । Per, दुदाव । दुदुवतुः । दुदोथ or दुदविथ । दुदुविव । I Fut दोता । Nouns दव । सदाव । दून । दूत ॥

992 √Dru, to go, move Pre द्रवति । Per, दुद्राव । दुद्रुवतुः । दुद्रोथ । दुद्रुव । I Fut द्रोता । II Fut द्रोष्यति । Aor अदुद्रुवत् । The चङ् affix is used here (S 2312) Caus द्रावयति । Aorist अदुद्रवत् or अदिद्रवत् (VII 4 81 S 2578) Desi दुद्रूषति । Inten दोद्रूयते । Yan luk दोद्रोति । *Nouns* द्रोणः । द्रविणम । द्रविणु ॥

जि ९९३, ज्रि ९९४ अभिभवे । अभिभवो न्यूनीकरणं न्यूनीभवनं च । आद्ये सकर्मकः । शत्रुञ्जयति । द्वितीये त्वकर्मकः । 'अध्ययनात्पराजयते' । अध्येतुं ग्लायतीत्यर्थः । 'विपराभ्यां जेः' (२६८५) इति तङ् । 'पराजेरसोढः' (५८९) इत्यपादानत्वम् ॥

993 √Ji 994, √Jri to conquer, overcome The word abhibhava means both to conquer and to be conquered In the first sense, the root is Transitive. As शत्रुं जयति 'he conquers the enemies' In the second sense it is Intransitive. As अध्ययनात् पराजयते which means he is tired of or weary of study It is atmanepadî because of S 2685 The object takes the ablative case by S 589. Pre जयति । Per. जिगाय । See जि already given before. Nouns –धनञ्जयः । शत्रुजित् जयी ॥

994 √ Jri, to conquer Pre ज्रयति । Per जिज्राय । जिज्रयतु । जिज्रयिथ or जिज्रेथ । जिज्रियिव । I Fut ज्रेता । II ज्रेष्यति । Imperative ज्रयतु । Imper अज्रयत । Poten ज्रयेत । Bene ज्रीयात । Aorist अज्रैषीत् । Caus

According to Haradatta (See Padamanjari on III 2 8 गापोष्टक) this root belongs to the Adâdi class This makes no difference however in the ultimate result *Quere* What is the necessity of reading it in the Bhuâdi list

998 √Gân to go Pre गाते । गाते । गाते । गासे । गाथे । गाध्वे । गे । गावहे । गामहे । Per जगे । जगाते । जगिषे । जगिध्वे । जगे । जगिवहे । I Fut गाता । II Fut गास्यते । Imperative गाताम् । गाताम । गाताम । गास्व । गै । गावहै । गामहै । Imper अगात । अगाताम । अगात । अगाथा । अगे । अगावहि । Poten गेत । गेयाताम् । गेरन् । गेथा । गेय । Bene गासीष्ट । Aorist अगास्त । अगासाताम । अगासत । अगास्था । अगासि । Caus गापयति । Aor अजीगपत । Desi जिगासते । Inten जेगीयते ॥

कुङ् ९९९, घुङ् १०००, उङ् १००१, ङुङ् १००२, खुङ् १००३ शब्दे । अन्ये तु 'उङ् कुङ् खुङ् गुङ् घुङ् ङुङ्' इत्याहुः । कवते । चुकुवे । घवते । अवते । ऊवे ॥'× वार्णादाङ्गं बलीयः ×' इत्युवङ् । ततः सवर्णदीर्घ. । ओता । ओष्यते । ओषीष्ट । औष्ट । ङवते । ङुङुवे । ङोता ॥

999 √Kun, 1000 √Ghun, 1001 √Un, 1002 √ṅun, 1003 √Khun to sound make an indistinct noise Others read it as Un-Kun Khun Gun Ghun ṅun Pre कवते । Per चुकुवे ॥

1000 √Ghun 'to sound, make an indistinct noise' Pre घवते । Per जुघुवे ।

1001 √Un to sound Pre अवते । अवसे । Per ऊवे । Here there is उवङ्, on the maxim "a rule of anga or stem is stronger than that relating to a letter" See S VI 4 78 S 2290, Thus उ + उवङ् = ऊव by the rule of lengthening of homogenous letters I Fut ओता । II Fut, ओष्यते । Imperative अवताम । Imper आवत । Poten अवेत । Bene ओषीष्ट । Aorist औष्ट । Caus आवयति । Aor मा भवा नविवत् । Desi ऊविषते ॥

1002 √ṅun to sound Pre ङवते । Per ङुङुवे । I Fut ङोता ॥

1003 √Khun to sound Pre खवते । Per चुखुवे । I Fut खोता ॥

च्युङ् १००४, ज्युङ् १००५, प्रुङ् १००६, प्लुङ् १००७ गतौ । 'क्लुङ्' इत्येके ॥

1004 √Chyun, 1005 √Jyun, 1006 √Prun, 1007 √Plun 'to cause to go away' Some read √Klun also here Pre च्यवते । Per चुच्युवे । चुच्युवषे । चुच्युविध्वे । चुच्युवे । I Fut च्योता । II Fut च्योष्यते । Imperative च्यवताम् । Imper अच्यवत । Poten च्यवेत । Bene च्योषीष्ट । Aorist अच्योष्ट । Condi अच्योष्यत । Caus च्यावयति । Aor अचुच्यवत or अचिच्यवत् (VII 4 81 S 2578) Desi चुच्यूषते । Inten चोच्यूयते । Yan luk चोच्योति । Nouns च्यवनम् । च्योत्रम् ॥

1005 √Jyun to go near, to approach Pre ज्यवते । Per जुज्युवे । I Fut ज्योता ॥

1006 √Prun to go, move, jump Pre प्रवते । Per पुप्रुवे । I Fut प्रोता । Caus प्रावयति । Aorist अपिप्रवत् or अपुप्रवत् (VII 4 81 S 2578)

1007. √Plun to float, swim, to leap, jump &c Pre प्लवते । Per पुप्लुवे । Caus. प्लावयति । Aorist अपिप्लवत् or अपुप्लवत् (VII 4 81 S 2578)

रुङ् १००८ गतिरेषणयोः । रेषण हिंसा । रुरुवे । रविताते ॥

1008 √Run 1 to go, to move 2 to hurt, kill, injure, Pre रवते । Per. रुरुवे । रविताते । Caus. रावयति ॥

धृङ् १००९ अवध्वंसने । धरते । दध्रे ॥

1009 √Dhriṅ, to hold to suffer, to destroy It is conjugated like √Dhriṅ Pre. धरते । Per. दध्रे ॥

मेङ् १०१० प्रणिदाने । प्रणिदानं विनिमयः प्रत्यर्पणं च । प्रणिमयते । 'नेर्गद–' (२२८५) इति णत्वम् । तत्र घुप्रकृतिमाङिति पठित्वा ङितो माप्रकृतेरपि ग्रहणस्येष्टत्वात् ॥

1010 √Men to exchange or barter The word pranidâna means exchanging, to give something in return Pre मयते । With the Prepositions प्र and नि we have प्रणिमयते । The न is changed to ण by S 2285 The form माङ of that sûtra includes the मेङ् also. For मे also assumes the form मा by VI 1 45 and moreover it has the indicatory ङ । In fact we read the following ishṭi under VIII 4 17 S 2285 मा इति माङ् मेङोर् ग्रहणमिष्यते 'By the word मा in the sûtra, both the verbs माङ् and मेङ् are to be taken, and not the roots मी or मि or मा माने though they also assume the form मा by VI 1 50" The general rule is गा मादा ग्रहणेषु अविशेष. "the forms gâ, mâ, and dâ include all roots that are originally gâ, mâ, dâ or which assume these forms by VI 1 45 and 50" This rule wuld have included √मी, √मि and √मा माने also The ishti prevents this In explaining I 1 21, दाधाघ्वदाप् Patanjali refers to VIII 4 17 and states that the word घु मा of that aphorism should be taken to mean घुप्रकृतिमाङ्, i e घुश्च प्रकृतिश्च माङ् च "Ghu roots, the originals of ghu roots and the root माङ and the originals that assume the form माङ ।" Thus the sûtra VIII, 4 17 applies not only to that ghu दा and धा as प्रणिदाता, प्रणिधाता, but to the originals दे and धे also as प्रणिदयते, प्रणिधयते though here दे and धे have not assumed the form दा and धा and are not strictly ghu Similarly VIII 4 17 applies not only to the root मा but to the originals also, with this proviso that the originals must have an indicatory ङ. Thus not only we have प्रणिमाता but प्रणिमयते also The rule VIII 4 17, mentions मा only, the root मे assumes the form मा before ârdhadhâtuka affixes by VI 1 45, but not before शप् of the Present Therefore यतस rule strictly cannot apply to मयते । Hence the necessity of explaining the sûtra घुमा (VIII 4 17) by घुप्रकृति माङ् । Per ममे । 2nd. S ममिषे । I Fut माता । 2nd S. मातासे । II. Fut मास्यते । Imperative मयताम् । Imper अमयत । Poten मयेत । Bene मासीष्ट । Aorist अमास्त । Caus मापयति । Aor. अमीमपत् । Desi मित्सते । VII 4 54 S 2623 and VII 4. 49 S, 2342 Inten मेमीयते (VI 4 66 S 2462) Yaṅ luk मामाति । D. मामीत. । Past Part. Pass मितम् । Ger अपमाय याचते । अपमित्य ॥

देङ् १०११ रक्षणे । दयते ॥

11 √Den to protect, cherish.

The Present is दयते । In forming the Perfect, the following sûtra applies

२३८८ । दयतेर्दिगि लिटि । ७ । ४ । ९ ॥

'दिग्यादेशेन द्वित्वबाधनमिष्यते' इति वृत्तिः । दिग्ये ॥

2388 दिगि is substituted for दे (दयते), in the Perfect.

As अव दिग्ये, अव दिग्याते, अव दिग्यिरे ॥ The root देङ 'to protect' (Bhu. 1110) is to be taken, and not दय 'to give' (Bhu. 510), for that root forms its Perect by

आम् (Periphrastic Perfect) as taught in III I 37 The substitute ढिकि debars reduplication according to the Kâśikâ

In forming the aorist the following sûtra applies

२३८९ । स्थाघ्वोरिच्च । १ । २ । १७ ॥

अनयोरिदादेशः स्यात सिच्च कित्स्यात् । अदित । अदिथा: । अधित ॥

2389 The affix *sich* before the Atmanepada affixes, is *kit* after *sthâ* "to stand" and *ghu* (I 1, 20) verbs, and these verbs change their आ into इ before these terminations

Note The roots स्था 'to stand,' दा 'to give,' धा 'to place' दे 'to pity' धे 'to feed दो 'to cut' change their vowels into इ before the terminations of the Aorist of the Atmanepada, and those terminations are also *kit* As उपास्थित, 'he worshipped उपास्थिषाताम्, उपास्थिषत , अदित 'he gave' अधित 'he fed'

The root देङ् is ghu So its Aorist is अदित । 2nd S अदिथा: । 1st S अदिषि ॥

1011 √Deṅ to protect, cherish Pre दयते । Per दिग्ये । दिग्याते । दिग्यिरे । दिग्ये I Fut दाता । II Fut दास्यते । Imperative दयताम् । Imper. अदयत । Poten दयेत । Bene दासीष्ट । Aorist अदित । Ger प्रदाय ॥

श्यैङ् १०१२ गतौ । श्यायते । शश्ये ॥

1012 √Śyaiṅ to go, move Pre श्यायते । Per शश्ये । शश्याते । शश्यारे । I Fut श्याता । II Fut श्यास्यते । Imperative श्यायताम् । Imper अश्यायत । Poten श्यायेत । Bene श्यासीष्ट । Aorist अश्यास्त । Caus. श्याययति । Aor अशिश्यत । Desi शिश्यासते । Inten शाश्यायते । Yaṅ luk शाश्याति । Ger प्रश्याय. । Nouns शीत 'fat' शीन or श्यानः

प्यैङ् १०१३ वृद्धौ । प्यायते । पप्ये । प्याता ॥

1013 √ Pyaiṅ, 1014 √traiṅ to grow, increase, swell Pre प्यायते । Per पप्ये I Fut प्याता ॥

त्रैङ् १०१४ पालने । त्रायते । तत्रे ॥

1014 √Traiṅ to protect, cherish Pre त्रायते । Per तत्रे । Past Part Pass त्रातं । त्राणं ॥

पूङ् १०१५ पवने । पवते । पुपुवे । पविता ॥

1015 √Pūṅ to cleanse, purify Pre पवते । Per पुपुवे । I Fut पविता । II Fut पविष्यते । Imperative पवताम । Imper अपवत । Pote पवेत । Bene पविषीष्ट । Aorist अपविष्ट । Caus पावयति । Aor अपीपवत । Desi पिपविषते । Inten पोपूयते । Yaṅ luk पोपोति । Past Part Pass पूतम । पवितम् । Past Part Act पूतवान् । पवितवान् । Ger. पवित्वा or पूत्वा । Nouns पोत्रम 'mouth of a hog' पवित्रम sacred grass.

मूङ् १०१६ बन्धने । मवते ॥

1016 √Mūṅ to bind, fasten, tie, Pre मवते । Per मुमुवे । I Fut मविता । Caus. मावयति । Aorist अमीमवत (VII 4 80 S 2577) Desi मुमूषते । Ger मूत्वा ॥

डीङ् १०१७ विहायसा गतौ । डयते । डिड्ये । डयिता ॥

1017 √Ḍīṅ 1 to fly, pass through the air 2 to go. Pre डयते । Per डिड्ये । डिड्याते । I Fut डयिता । II Fut डयिष्यते । Imperative डयताम् । Imper अडयत । Pote डयेत । Bene डयिषीष्ट । Aorist अडयिष्ट । Caus डाययति Aor अडीडयत् । Desi डिडयिषते । Inten. डेडीयते । Yaṅ luk डेडेति । Past Part Pass डयित. । Ger. डयित्वा ॥

Here end the Atmanepadî roots.

तॄ १०१८ प्लवनतरणयोः ॥

1018 √Trī to float, to cross over

In conjugating this root the following sûtra applies :

२३९० । ऋत इद्धातोः । ७ । १ । १०० ॥

ऋदन्तस्य धातोरङ्गस्य इत्स्यात् ॥

+ इत्वोत्वाभ्यां गुणवृद्धी विप्रतिषेधेन + । तरति । 'ऋच्छत्यॄताम्' (२३८३) इति गुणः । 'तॄफल—' (२३०१) इत्येत्वम् । तेरतुः । तेरुः ॥

2390 For the final long ॠ of a root, there is substituted इ I 1 51)

NOTE —As किरति गिरति from कॄ and गॄ of the Tudâdi class आस्तीर्णम विस्तीर्णम् । from स्तॄ, the lengthening is by VIII 2 77 Why do we say of a root ? Observe पितॄणाम्, मातॄणाम् । This substitution will apply to Derivative roots also, as चिकीर्षति from कॄ 'to scatter'

Thus तॄ + शप्+ति = तिर् + शप् + ति । Now applies the following

Vârtika – The rules of इ and उ are set aside by the rules of guna and Vriddhi, on the maxim that the subsequent debars a preceding rule The general rule that a subsequent debars a precedent would not have applied here, because the इत्व rule being antaranga is stronger than the guna rule Hence the necessity of this vârtika Therefore we have तॄ+शप +ति= तर+शप्+ति (Guna)=तरति ॥

In the Perfect, the sûtra VII 4 11 S 2383 applies and we have ततार । In the dual, the sutra VI 4 122 S 2301 applies, and we have तेरतुः । तेरुः ॥

In the first Future, there is optional lengthening of the इट् by the following.

२३९१ । वॄतो वा । ७ । २ । ३८ ॥

वृङ्वृञ्भ्यामॄदन्ताच्चेटो दीर्घो वा स्यान्न तु लिटि । तरीता--तरिता । 'अलिटि' इति किम् । तेरिथ । 'हलि च' (३५४) इति दीर्घः । तीर्यात् ॥

2391 The इट् is optionally lengthened after वृङ्, वृञ् and after roots ending in long ॠ, except in the Perfect

Thus तरिता or तरीता । Why do we say except in the Perfect ? Observe तेरिथ । Before consonantal affixes there is lengthening (VIII 2 77 S 354) As तीर्यात् ॥

NOTE : —As वरिता । वरीता । प्रावरिता । प्रावरीता । ॠकारान्तेभ्यः । तरिता । तरीता । आस्तरिता । आस्तरीता । वृत इति किम् । करिष्यति । हरिष्यति । अलिटीत्येव । ववरिथ । तेरिथ । Why do we say 'after वृ and long ॠ ending roots'? Observe करिष्यति and हरिष्यति ॥

In forming the Aorist the following sûtra applies —

२३९२ । सिचि च परस्मैपदेषु । ७ । २ । ४० ॥

अत्र वॄत इटो दीर्घो न । अतारिष्टाम् ॥

2392 The इट् is not lengthened after वृ and ॠ ending roots, in the s-Aorist of the Parasmaipada

As प्रावारिष्टाम्, प्रावारिषुः, अतारिष्टाम्, from तॄ प्लवनतरणयोः । आस्तारिष्टाम्, आस्तारिषुः, from स्तॄञ् आच्छादने, but प्रावरिष्ट, प्रावरीष्ट in the Atmanepada

1018 √Trī, 1 to float, 2 to cross over Pre तरति । Per ततार । तेरतुः । तेरुः । तेरिथ । तेरथुः । तेर । ततार or ततर । तेरिव । तेरिम । I Fut, तरिता, तरीता । II Fut,

तरिष्यति, तरीष्यति । Imperative तरतु । Imper अतरत । Poten तरेत । Bene, तीर्यात् । Aor अतारीत् । अतारिष्टाम् । अतारी अतारिष्म । अतारिष्ट । Desi तितीर्षति । तितरिषति । तितरीषति । Inten तातीर्यते । Yan luk तातर्ति । D तातीर्ति । P तारितरति । 2nd S तातर्षि । D. तातीर्षि । Imperative तातर्तु or तातीर्तात् D. तातीर्तम P तारितरतु । 2nd S तातीर्हि । 1st S तातराणि ॥

अथाष्टावनुदात्तेत: ॥

गुप १०१९ गोपने ।

1019 √Gupa to hide, (*to despise* according to Maitreya)

तिज १०२० निशाने ।

1020 √Tija to sharpen (*to endure or forgive*)

मान १०२१ पूजायाम् ।

1021 √Manâ to worship, (*to ask*).

बध १०२२ बन्धने ।

1022 √Badha to bind, (*to loathe*)

In conjugating these roots, the following three sutras apply.

२३९३ । गुप्तिज्किद्भ्य: सन् । ३ । १ । ५ ॥

2393 After the verbs गुप् "to despise" तिज् "to forgive" and कित् "to heal" comes the affix सन् ॥

२३९४ । मान्बधदान्शान्भ्यो दीर्घश्चाभ्यासस्य । ३ । १ । ६ ॥

सूत्रद्वयोक्तेभ्य सन्स्यात् मानादीनामभ्यासस्येकारस्य दीर्घश्च । 'गुपेर्निन्दायाम्' । 'तिजे । क्षमायाम्' । 'कितेर्व्याधिप्रतीकारे' 'निग्रहे' 'अपनयने' 'नाशने' 'संशये' च' । मानेर्जिज्ञासायाम । 'बधेश्चित्तविकारे' । 'दानेरार्जवे' । 'शानेर्निशाने' ॥ 'सनाद्यन्ता –' (२३०४) इति धातुत्वम् ॥

2394 The affix सन् comes after the verbs मान 'to honor,' बध 'to bind,' दान 'to cut' and शान 'to whet', and long ई is the substitute of the इ (VII 4 79) of the reduplicative (VI 1 4) syllable.

This affix is to be added to the above verbs when they have the following meaning √Gup to 'despise,' √Tij 'to endure' and √Kit 'to heal,' 'to curb' 'to remove', 'to destroy,' 'to doubt,' √Man 'to ask' √ Badh 'to loathe' √Dan 'to straighten' √San 'to whet' according to the following vârtikas —

Vârtika The affix *san* is added to √Gup when it has the sense of to blame or despise.

Vârtika The affix *san* is added to √Tij when it means 'to forbear'

Vârtika The affix *san* is added to √Kit when it means 'to heal' 'to restrain or punish,' 'to remove,' 'to destroy,' 'to doubt'.

Vârtika The affix *san* is added to √Mân when it means 'to ask'

Vartikâ The affix *san* is added to √Badh when it means mental perturbation

Vârtika The affix *san* is added to √Dân when it means to straighten.

Vârtika The affix *san* is added to √sân when meaning 'to sharpen.'

The stems ending in सन् &c are dhâtus or roots by S 2304. When सन् is added there is reduplication by the following.

२३९५ । सन्यङोः । ६ । १ । ९ ॥

सन्नन्तस्य यङन्तस्य च प्रथमैकाचो द्वे स्तोऽजादेस्तु द्वितीयस्य । अभ्यासकार्यम् । गुपिप्रभृतयः किद्भिन्ना निन्दाद्यर्थका एवानुदात्तेतः दानशानौ च स्वरितेतौ । एते नित्यं सन्नन्ताः । अर्थान्तरे त्वननुबन्धकाश्चुरादयः । अनुबन्धस्य केवलेऽचरितार्थत्वात्सन्नन्तात्तङ् । धातोरित्यविहितत्वात्सनोऽत्र नार्धधातुकत्वम् । तेनेड्गुणौ न । जुगुप्सते । जुगुप्साचक्रे । तितिक्षते । मीमांसते । भष्भाव । चर्त्वम् । बीभत्सते ॥

2395. Of a non-reduplicate root ending in सन् (Desiderative) or यङ (Intensive) affixes, there is reduplication of the first syllable if it begins with a consonant, and of the second syllable if the root begins with a vowel

NOTE.—The word सन् यङोः should be construed as genitive dual and not as Locative dual In the latter case, the meaning would be "when the affixes सन् and यङ् follow, a non reduplicate root is reduplicated" The difficulty would be that while the root alone would be reduplicated, the augment इट् would not, as in अटिटिषति, अशिशिषति । The phrase धातोरनभ्यासस्य is understood here also The reduplication is of the first or second syllable, according as the root has an initial consonant or vowel Thus पच् + सन् (III 1 7) पच reduplicate पिपक्षति (VII 4 79)

The roots √Gupâ &c, with the exception of √Kit, when having the senses of 'despising' &c are anudatteta and not otherwise The roots √Danâ and √Śanâ are svaritet These roots are always found with सन् added to them Without सन् we never find them conjugated either in the *Âtmanepada* or the Parasmaipada When they have different meanings from those given to them in the above vârtikas, namely when they have the Dhâtupâtha meaning of गोपन &c they are considered to have no indicatory letters attached to them, and then they belong to the Churâdi class Thus √Gup to speak is Churadi No. 231, √Tij 'to sharpen No 110, √Mana 'to honor' No 299, √Badh 'to bind' No. 14 The Atmanepada affixes are added to the roots ending in सन्, because in the case of these roots having the indicatory letter अ anudatta as final there is no scope for the Atmanepada affixes For the simple roots गुप &c are never found conjugated as गोपते, and so the Anudâtta indicatory अ in गुप &c, does not mean, as it does every where else, that the simple roots √Gupa &c, should be conjugated in the Atmanepada, but that the san added root √Gup is to be so conjugated

The affix सन here is not an Ârdhadhâtuka affix, as it is in the regular Desideratives because this सन् is not ordained to be added to *roots* but to specific *terms* 'gup' 'tij &c It is only where सन् is added by force of the sûtra धातोः. (III 1 7, S 2608) that it is Ardhadhâtuka The significant use of the word dhâtoh in III 1, 7, while its absence from the two immediately preceding sutras III 1, 5 and 6 shows that the सन् of these two latter sûtras is not an Ardhadhâtuka affix, Therefore it does not take the augment इट् nor does it cause Guna,

As जुगुप्सते 'he censures or despises', तितिक्षते 'he endures patiently'; चिकित्सते 'he heals' But गोपायति 'he protects', तेजयति 'he sharpens', संकेतयति 'he makes sign,'

When सन् is added, there is reduplication of the root, by VI 1, 9. Thus, गुप+सन् = जुगुप + स (VII 4 62)=जुगु स् to which is added the third person singular termination अते=जुगुप सते ॥

The सन् is to be added only then, when the sense of the desiderative verb is as below मीमांसते 'he investigates', बीभत्सते he loathes', दीदांसते 'he straightens'. शीशांसते he sharpens' The verbs given in this and the preceding sûtra, are Desiderative in form, but not in meaning The word 'optionally' in the next sûtra, may be read into this also, whereby the addition of सन् becomes optional. Thus मानयति, बाधयति, दानयति and निशानयति are also valid forms.

Note The √Gup 'to be agitated,' (Divadi No 123), and √Gupû to protect' (Bhuâdi 422) are not to be taken for the purposes of this sûtra, because √Gup here is read along with √Tij, and therefore it refers to that √Gup of the Dhâtupâtha which is followed by √Tij and which is anudatteta In fact the anubandhas अ in √Gupa √Tija, &c is specially added to these roots in order to make them take âtmanepada affixes For the letter अ being anudâtta, makes these √Gup &c âtmanepadi Though √Gup &c are not *full* roots, but root elements, for the full root is gup+san, yet the âtmanepada ordained for the element applies to the root also, on the maxim अवयवे कृतं लिङ्गं समुदायस्य विशेषकं भवति । (See Kâsikâ I 3 62) For if a mark (such as the anudatta अ in √Gupa) finds no scope in the part, it qualifies the whole, because scope must be given to it. Therefore though the simple root element √Gupa cannot be conjugated in the Atmanepada, the full root √Jugupsa is Atmanepadi by virtue of the indicatory anudâtta anubandha अ of √Gup.

1019 √Gup, to hide Pre जुगुप्सते । Per जुगुप्सांचक्रे । I Fut जुगुप्सिता II Fut जुगुप्सिष्यते । Imperative जुगुप्सताम् । Imper अजुगुप्सत । Poten जुगुप्सेत Bene. जुगुप्सिषीष्ट । Aorist अजुगुप्सिष्ट ॥

1020 √Tij, to sharpen, whet but here 'to forgive' Pre. तितिक्षते । Per. तितिक्षांचक्रे । I Fut तितिक्षिता । II Fut तितिक्षिष्यते । Imperative तितिक्षताम् । Imper. अतितिक्षत । Poten तितिक्षेत । Bene तितिक्षिषीष्ट । Aorist अतितिक्षिष्ट ॥

1021 √Mâna 'to worship' 'to honor,' but here 'to investigate.' Pre. मीमांसते । Per मीमांसांचक्रे । I Fut मीमांसिता ॥

1022 √Bandha to bind, fasten but here 'to loathe.' Pre. बीभत्सते । Thus बध + सन् + शप्+ते=बबध+सन्+शप्+ते=बिबध + स+ते (VII 4 79 S 2317) = बीबध + स+ते (III 1, 6 S 2394) = बीभध्+सते (VIII 2 37 S. 326)=बीभत्+सते (VIII 4 55 S 121).

रभ १०२३ राभस्ये । आरभते । आरेभे । रब्धा । रप्स्यते ॥

1023 √Rava to long for, be eager 2 to embrace Pre. आरभते । Per आरेभे । आरेभिषे । आरेभिवहे । I Fut आरब्धा । II Fut आरप्स्यते । Imperative आरभताम् । Imper आरभत । Bene आरप्सीष्ट । Aorist आरब्ध । Caus आरम्भयति । Aor आररम्भत् । Desi आरिप्सते । Inten आरारभ्यते । Yan luk आरारम्भीति । आरारब्धि । d. आरारब्ध. । Pl आरारभति । लोट् आरारम्भाणि । लङ् । आरारद । Nouns. आरम्भः । आरम्भणम् । रम्भ रभस ॥

डुलभष् १०२४ प्राप्तौ । लभते ॥

1024. √Ḍulabhash to get, obtain. Pre. लभते ॥

ष्वञ्ज १०२५ परिष्वङ्गे ।

1025 √Shvañja to embrace

In conjugating this root, the following sûtra causes the elision of the nasal before the affix शप् ॥

२३९६ । दंशसञ्जस्वञ्जां शपि । ६ । ४ । २५ ॥

2396 The nasal of दंश, सञ्ज and स्वञ्ज, is elided before the vikarana शप् of the roots of the Bhû class.

NOTE Thus दशति, सजति and परिष्वजते for the change of the स of स्वञ्ज to ष see VIII, 3 65

२३९७ । रञ्जेश्च । ६ । ४ । २६ ॥

अस्य शपि नलोपः। स्वजते। परिष्वजते। 'श्रन्थिग्रन्थिदम्भिस्वञ्जीनां लिटः कित्त्वं वा' इति व्याकरणान्तरम्। देभतुः। 'सस्वजे' इति भाष्योदाहरणादेकदेशानुमत्या इहाप्याश्रीयते। 'सदेः परस्य लिटि' (२३६१) इति सूत्रे '* स्वञ्जेरुपसंख्यानम् *'। अतोऽभ्यासात्परस्य षत्वं न। परिषस्वजे-परिषस्वञ्जे। सस्वजिषे—सस्वञ्जिषे। स्वङ्क्ता। स्वङ्क्ष्यते। स्वजेत। स्वङ्क्षीष्ट। प्रत्यष्वङ्क्त 'प्राक्सितात्-' (२२७६) इति षत्वम्। परिनिविभ्यस्तु 'सिवादीनां वा-' (२३५९) इति विकल्पः। एतदर्थमेव 'उपसर्गात्सुनोति-' (२२७०) इत्येव सिद्धे स्तुस्वञ्ज्योः 'परिनिवि-' (२२७५) इत्यत्र पुनरुपादानम्। पर्यष्वङ्क्त-पर्यस्वङ्क्त॥

2397. The nasal of रञ्ज is also elided before शप् ॥

NOTE —As रजति, रजतः, रजन्ति। The separation of this from the preceding is for the sake of the subsequent sûtras in which the anuvritti of rañj only runs and not of dañs &c

Thus स्वजते। परिष्वजते। In another grammar we find the following

Rule, The roots श्रन्थ, ग्रन्थ, दम्भ and स्वञ्ज are optionally कित् when the affix of the Perfect follow,

[NOTE —See I 2 6. in Kâśikâ, where however वा optionally' is omitted]

Thus देभतुः। Moreover we find the example सस्वजे in the Mahâbhâshya See VIII 3 118 S 2361 Therefore we adopt the above rule here also, though it is the opinion of a particular school only

The स is not changed to ष after the reduplicate in the case of परिषस्वजे owing to the following

Vartika —In the sûtra VIII 3 118 S 2361 (सदेः परस्यलिटि) we must enumerate स्वञ्ज also, i e, the prohibition of that sûtra applies to the √स्वञ्ज also, Therefore there is no ष change after the reduplicate.

Thus परिषस्वजे where the लिट् is कित् and causes the elision of the nasal, or परिषस्वञ्जे where the लिट is not treated as कित् ॥

Similary 2nd Person Singular of the Perfect, is सस्वजिषे or सस्वञ्जिषे ॥

1st. Future स्वङ्क्ता। 2nd Future स्वङ्क्ष्यते ॥

Pot: स्वजेत। Benedictive स्वङ्क्षीष्ट। Aorist प्रति+अष्वङ्क्त। Here स is changed to ष by VIII 3 63 S 2276 read with VIII 3 65 S 2270 But this change is optional by the VIII, 3 73 and 71 S 2275 and 2359 when the upasargas are परि, नि and वि। For this purpose of विकल्प only, the roots स्तु and स्वञ्ज have been repeated in the sutra VIII, 3, 70 S, 2275, though then स would have been changed

to ष by VIII 3, 65 S 2270 after pari, ni and vi also Thus we have —पर्यष्वङ्क्त or पर्यस्वङ्क्त ॥

1025 √Shvañja to embrace, clasp Pre स्वजते । Per सस्वजे or सस्वञ्जे । सस्वजिषे or सस्वञ्जिषे । सस्वजिवहे । I Fut स्वङ्क्ता । II Fut स्वङ्क्ष्यते । Imperative स्वजताम् । Imper अस्वजत । Poten स्वजेत । Bene, स्वङ्क्षीष्ट । Aorist अस्वङ्क्त । Caus स्वञ्जयति । Aor असस्वञ्जत् । Desi सिस्वङ्क्षते । Inten सास्वज्यते । Yan luk सास्वङ्क्ति or सास्वञ्जीति । d सास्वक्त । Pl सास्वजति । Imperative 2nd P, S सास्वग्धि । Imp 3rd P S असास्वन् ॥

हद् १०२६ पुरीषोत्सर्गे । हदते । जहदे । हत्ता । हत्स्यते । हदेत । हत्सीष्ट । अहत्त ॥

1026 √Hada to void excrement, Pre हदते । Per जहदे । जहदिषे । I Fut हत्ता । II Fut हत्स्यते । Imperative हदताम् । Imper अहदत । Poten हदेत । Bene हत्सीष्ट । Aorist अहत्त । Caus हादयते । Aor अजीहदत् । Desi जिहत्सते । Inten जाहद्यते । Yan luk जाहदीति or जाहत्ति । Past. Part Pass हन्न । (VIII. 2 42 S 3016).

Here end the conjugations of the four roots beginning with स्म ॥

SUB SECTION.

अथ परस्मैपदिनः ॥

Now the Parasmaipadi roots

ञिक्ष्विदा १०२७ अव्यक्ते शब्दे ।

1027. √ñikshvidâ to sound indistinctly Pre क्ष्वेदति । Per चिक्ष्वेद । चिक्ष्विदिथ । चिक्ष्विदिव । I Fut क्ष्वेदिता । II Fut क्ष्वेदिष्यति । Imperative क्ष्वेदतु । Imper अक्ष्वेदत् । Poten क्ष्वेदेत । Bene क्ष्विद्यात । Aorist अक्ष्वेदीत । Caus क्ष्वेदयति । Aor अचिक्ष्विदत । Desi चिक्ष्विदिषति or चिक्ष्वेदिषति । Yan luk चेक्ष्वेत्ति । Past. Part Pass क्ष्विण्णः or क्ष्वेदितम । Ger क्ष्विदित्वा or क्ष्वेदित्वा ॥

स्कन्दिर् १०२८ गतिशोषणयोः । चस्कन्दिथ—चस्कन्थ । स्कन्ता । स्कन्त्स्यति । नलोपः । स्कद्यात् । इरित्वादङ् वा । अस्कदत्—अस्कान्त्सीत् । अस्कान्ताम् । अस्कान्त्सुः ॥

1028 √Skandir 1 to go move 2 To become dry

The present स्कन्दति । Perfect 2nd P S चस्कन्दिथ or चस्कन्थ । 1st, F स्कन्ता । 2nd F स्कन्त्स्यति । In the Benedictive the nasal is elided (III 4 104 S 2216 and VI 4 24 S 415) as स्कद्यात । In the aorist there is optionally अङ् because the root has the indicatory इर् (III 1 57 S 2269)

Thus अस्कदत or अस्कान्त्सीत् । d. अस्कान्ताम् । Pl अस्कान्त्सु । When preceded by the preposition वि, the स is optionally changed to ष by the following sutra.

२३९८ । वेःस्कन्देरनिष्ठायाम् । ८ । ३ । ७३ ॥

षत्वं वा स्यात् । कत्येवेदम् । 'अनिष्ठायाम्' इति पर्युदासात् । विष्कन्ता—विस्कन्ता । निष्ठायां तु विस्कन्न ॥

2398 The ष is optionally substituted for the स of स्कन्द, after the preposition वि, but not in the participles in त and तवत् ॥

This rule is confined to क्त affixes only, because of the prohibition of the क्त्र affix निष्ठा। Thus विष्कन्ता or विस्कन्ता, विष्कन्तुम् or विस्कन्तुम्, विष्कन्तव्यम् or विस्कन्तव्यम् ॥

Why do we say 'but not in the Nishthâ'? Observe विस्कन्न ॥

The same is the case when the prefix is परि by the following sûtra

२३९९ । परेश्च । ८ । ३ । ७४ ॥

अस्मात्परस्य स्कन्देः सस्य षो वा । योगविभागात् 'अनिष्ठायाम्' इति न सम्बध्यते । परिष्कन्दति=परिस्कन्दति । परिस्कन्नः-परिष्कण्णः । षत्वपक्षे ऽणत्वम । न च पदद्वयाश्रयतया बहिरङ्गत्वात्षत्वस्यासिद्धत्वं । 'धातूपसर्गयोः कार्यमन्तरङ्गम्' इत्यभ्युपगमात् । पूर्वं धातुरुपसर्गेण युज्यते ततः साधनेन इति भाष्यम् । 'पूर्वं साधनेन-' इति मतान्तरे तु न णत्वम् ॥

2399 ष is optionally substituted for the स of स्कन्द after the preposition परि every where

Thus परिष्कन्दति or परिस्कन्दति । परिष्कन्ता or परिस्कन्ता, परिष्कन्तुम or परिस्कन्तुम्, परिष्कन्तव्यम् or परिस्कन्तव्यम् ॥

The word परि could well have been included in the last sûtra as विपरिभ्यां स्कन्देः &c. The very fact that it has not been so included, indicates that the prohibition of अनिष्ठायाम् does not apply to it Thus परिष्कण्ण or परिस्कन्न ॥

When स is changed to ष, then न is also changed to ण । It cannot be said that the ष change depends upon two words, viz, the preposition and the word that follows it and therefore it is बहिरङ्ग and consequently असिद्ध or non effective in applying an अन्तरङ्ग rule by the change of न to ण । For we have already said that an operation depending upon a verbal root and a preposition is an अन्तरङ्ग operation.

Moreover we find in the Bhashya, the following rule laid down :—

The root is first joined with its preposition and then conjugated and affixes joined to it. But in the opinion of those who hold that the root is conjugated first and then the preposition added to it, there will be no ण change, and we shall get the form परिष्कन्न ॥

1028 √Skandir 1. to go, move, 2. to become dry. Pre. स्कन्दति । Per. चस्कन्द । चस्कन्दिथ or चस्कन्थ । चस्कन्दिव । I Fut स्कन्ता । II Fut स्कन्त्स्यति । Imperative स्कन्दतु । Imper अस्कन्दत । Poten. स्कन्देत् । Bene स्कद्यात् । Aorist अस्कन्दत or अस्कान्त्सीत । अस्कान्ताम् । अस्कान्त्सुः । Caus स्कन्दयति । Aor अचस्कन्दत् । Des. चिस्कन्त्सति । Inten चनीस्कद्यते (VII 4 84 S 2642) Yah luk चनीस्कन्ति । D चनीस्कत्तः । Past Part Pass. स्कन्न । Ger स्कन्त्वा । Noun उत्कन्द. 'a kind of disease.'

यभ १०२९ मैथुने । येभिथ । ययब्ध । यब्धा । यप्स्यति । अयाप्सीत् ॥

1029. √Yabha, to cohabit, to have sexual intercourse with Maitreya reads this root as जभ । Dhanapâla and Sâkatâyana read both जर्भ and यर्भ । Sâkatâyana further reads जंच and जर्भ । Pre यभति । Per ययाभ । येभतुः । येभिथ or ययब्ध । येभिव । I Fut यब्धा । II Fut यप्स्यति । Imperative यभतु । Imper. अयभत् । Poten. यभेत् । Bene. यभ्यात् । Aorist अयाप्सीत् । अयाब्धाम् । Caus याभयति । Aorist अयीयभत् । Desi. यियप्सति । Inten यायभ्यते । Yan luk यायब्धि । Ger यब्ध्वा । Adj यभ्यम् ॥

णम १०३० प्रह्वत्वे शब्दे च । नेमिथ-ननन्थ । नन्ता । अनंसीत् । अनंसिष्टाम् ॥

1030. √nama 1 To bow to, salute, bend, 2 to sound. Pre. नमति । Per. ननाम । नेमतुः । नेमिथ or ननन्थ । I Fut, नन्ता । II Fut. नंस्यति । Impertive नमतु

Imper अगमत । Poten गमेत् । Bene गम्यात् । Aorist अगंसीत् । अगंसिष्टाम । Caus, गमयति, or गमयति । (See √ 812 &c) With the preposition it is always मित् as प्रगमयति । Aorist अजीगमत् । Desi जिगमिषति । (VII 2 73, S 2377) Inten जंगम्यते । Yan luk, जंगमीति or जंगन्ति । D जंगतः । Pl जंगमति । 1st D जंगन्व । 1st Pl जंगन्मः । Imper जंगन्तु । अजंगताम । Ger गत्वा । Nouns —गम । नेमि । गम. । गन्ता ॥

गम्लृ १०३१ सृप्लृ १०३२ गतौ ।

1031 √Gam lri, 1032 √Sripiri 'to go' In the conjugation of the √Gam, the following sutra applies

२४०० । इषुगमियमां छः । ७ । ३ । ७७ ॥

एषां छः स्यात् शिति परे । गच्छति । जगाम । जग्मतुः । जग्मुः । जगमिथ—जगन्थ । गन्ता ॥

2400 छ is substituted for the final of इष, गम् and यम् before a Present-character (शित) ॥

NOTE .—As इच्छति, गच्छति, यच्छति । The इष with the indicatory उ is taken here, (Tud 59), and not इष् of Dîvâdi (19) class or of Kryadi class (53) There we have इष्यति and इष्णाति respectively Those who do not read the sûtra as इषु &c, but as इषगमि &c, read the anuvritti of the word अचि from VII 3 72 into this sûtra, so that the शित is qualified by the word अ, i e a शित् affix which is merely a vowel and has no consonant in it, (and not a शित् affix which *begins* with a vowel) Therefore though शानच् is a शित affix beginning with a vowel yet as it contains a consonant, the छ substitution does not take place, as इषाण (III 1 83) The reading of the text according to Patanjali and Kâtyayana is इषगमियमां छ. and hence the necessity of the above explanation The reading इषु, though convenient, is not ârsha.

Thus Pre 3rd S गच्छति । Perfect, जगाम । जग्मतु. । जग्मु । 2nd S, जगमिथ or जगन्थ । 1st Future गन्ता ॥

In forming the 2nd Future, the following sutra applies .—

२४०१ । गमेरिट् परस्मैपदेषु । ७ । २ । ५८ ॥

गमे. परस्य सकारादेरिट् स्यात् । गमिष्यति । लृदित्वादङ् । 'अनङि' इति पर्युदासान्नोपधा-लोपः । अगमत् । सर्पति । ससर्प ॥

2401 An ârdhadhatuka affix beginning with a स, gets the इट् augment, after गम् in the Parasmaipada

As गमिष्यति, अगमिष्यत, जिगमिषति ॥

NOTE —Why of गम ? Observe चेष्यति । The repetition of इट shews that the rule is invariable Why 'in the Parasmaipada' ? Observe सगंस्त. सगंसीष्ट, संगस्यते, संजिगंसते, सञ्जिगंसिष्यते, अधिजिगांसते अधिजिगांसिष्यते ॥

As the √Gam has an indicatory lri, it forms its Aorist with अङ् । There is not the elision of the penult here by VI 4 98 S 2363, because of the special prohibition contained in that very sutra in the case of the affix अङ् । Thus Aorist is अगमत ॥

The √Srip is thus conjugated —Present सर्पति । Perfect ससर्प । In forming the 1st Future, the following sûtra applies —

२४०२ । अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम् । ६ । १ । ५९ ॥

उपदेशेऽनुदात्तो य ऋदुपधस्तस्याम्वा स्याज्झलादावकिति परे । सृप्ता—सर्प्ता । सप्स्यति—सर्प्स्यति । असृपत् ॥

2402 The augment अम् comes optionally after the ऋ of those roots which are exhibited in the Dhâtupâtha as anudâtta, when such roots end in a consonant having a ऋ as penultimate, and are followed by an affix beginning with a mute or sibilant and not having an indicatory क ॥

NOTE —The word उपदेश is understood here, so also झल्यमकिति । Thus त्रप्ता or तर्पिता or तर्प्ता, द्रप्ता, दर्पिता or दर्प्ता । The roots तृप 'to satisfy,' and दृप् 'to be happy to release,' belong to Divâdi class, sub class Radhâdi, and they take the augment इट् optionally (VII, 2 45), so we have the three forms given above · for these roots are also anudatta in their first enunciation

Why do we say "which are anudâtta in the Upadeśa or the system of grammatical instruction" ? Observe वर्द्धा, वर्द्धुम्, वर्द्धव्यम्, from वृधु उद्यमने which is exhibited as उदात्त, and because it has an indicatory ऊ it takes इट् optionally Why do we say 'having a penultimate ऋ letter' ? Observe भेत्ता, छेत्ता । Why do we say 'before an affix beginning with a mute or a sibilant' ? Observe तर्पणम्, दर्पणम । Why do we say 'not having an indicatory क' ? Observe तृप्त, दृप्तः । Before affixes not beginning with a झल् consonant this augment will not be inserted, as तर्पणम् । दर्पणम ॥

Thus 1st Future स्रप्ता or सर्प्ता । 2nd Future स्रप्स्यति or सर्प्स्यति । Aorist. असृपत ।

1031 √Gamlri to go Pre• गच्छति । Per जगाम । जग्मतु· । जग्मुः । जगन्थ or जगमिथ । जग्मिव । जग्मिम । I Fut गन्ता । II Fut गमिष्यति । Imperative गच्छतुः । Imper अगच्छत । Poten गच्छेत् Bene, गम्यात । Aorist अगमत् । Pas गम्यते । Caus, गमयति । Aorist, अजीगमत् । Inten जङ्गम्यते । Yan luk जङ्गमीति । or जङ्गन्ति । D जङ्गतः । Pl जङ्गमति । 1st S जङ्गन्मि D जङ्गन्व. । *Nouns* —अन्तगः । पन्नगः । जगत् गौः । गङ्गा ॥

1032 √Sriplri to go Pre सर्पति । Per ससर्प । सस्रपतुः । ससर्पिथ । सस्रपिव । I Fut स्रप्ता, सर्प्ता, । II Fut स्रप्स्यति, सर्प्स्यति । Imper सर्पतु । Imper, असर्पत् । Pote. सर्पेत । Bene सृप्यात । Aor असृपत । असृपताम । Caus सर्पयति । Aorist असर्सर्पत् । or असीसृपत । Deside सिसृप्सति । Inten सरीसृप्यते । Yan luk सरीसृपीति । or सरीसर्प्ति । or सरीसृप्ति । Aorist सरीसृप । Adj य । सृप्य. । Nouns ·—सर्पः । सर्पि. । सरीसृप· ।

यम १०३३ उपरमे । यच्छति । येमिथ—ययन्थ । यन्ता । अयंसीत् अयंसिष्टाम् ।

1033 √Yama to check, curb, restrain According to Maitreya, the root has an indicatory उ । Pre, यच्छति । (VII 3 77 S 2400) Per, ययाम । येमतुः । येमु । येमिथ or ययन्थ । I Fut यन्ता । II Fut यंस्यति । Imperative यच्छतु । Imper. अयच्छत् । Poten यच्छेत । Bene यम्यात । Aorist अयंसीत् । अयंसिष्टाम् । Caus, यमयति । Aorist, अयीयमत् । Desi यियंसति । Inten, यंयम्यते । Yan luk यंयन्ति । यंयन्तः । Adj याम्यम् । Nouns यमुना । यम । संयत् । संयम. ॥

तप १०३४ संतापे । तप्ता । अताप्सीत् ॥

1034 √Tapa to suffer pain

As 1st Future तप्ता । Aorist अताप्सीत ॥

The स of the preposition निस् is changed to ष when followed by this root by the following sûtra :—

२४०३ । निसस्तपतावनासेवने । ८ । ३ । १०२ ॥

षः स्यात् । आसेवनं पौनःपुन्यं ततोऽन्यस्मिन्विषये । निष्टपति ॥

2403 ष् is substituted for the स of निस् before the verb तप्, when the meaning is not that of 'repeatedly making red hot'

The word आसेवन means doing a thing repeatedly and here it means making it red hot repeatedly Thus निष्टपति सुवर्णम् = सकृत् अग्निम् स्पर्शयति i. e, he puts the gold into fire only once.

Why do we say when not meaning repeatedly. Observe निस्तपति सुवर्णं सुवर्णकारः = पुनः पुनरग्निं स्पर्शयति ॥

NOTE —In the sentences निष्टप्तं रक्ष, निष्टप्ता अरातय the change has taken place either as a Vaidic irregularity or because the sense of repeatedness is not implied here

1034 √Tapa, to suffer pain, to mortify the body Pre तपति । Per तताप । तेपिथ or ततप्थ । I Fut तप्ता । Imperative तपतु । Imper अतपत् । Poten तपेत् । Bene तप्यात् । Aorist अताप्सीत् । अताप्ताम् । Pas तप्यते । Caus तापयति । Aorist अतीतपत् । Desr तितप्सति । Inten तातप्यते । Yan luk तातप्ति । Adj तप्यम् । Nouns —सताप. । तापस. । तप. । तपस्या । तपस्वी ॥

त्यज १०३५ हानौ । तत्यजिथ—तत्यक्थ । त्यक्ता । अत्याक्षीत् ॥

1035 √Tyaj to abandon Pre त्यजति । Per तत्याज । तत्यजतु । तत्यजिथ or तत्यक्थ । तत्यजिव । I Fut त्यक्ता । II Fut. त्यक्ष्यति । Imperative त्यजतु । Imper अत्यजत् । Poten त्यजेत् । Bene त्यज्यात् । Aorist अत्याक्षीत् । अत्याक्ताम् । Caus त्याजयति । Aorist अतित्यजत् । Desi तित्यक्षति । Inten तात्यज्यते । Yan luk तात्यक्ति । Nouns :—त्यागिन् । त्याग । त्यद् ॥

षञ्ज १०३६ सङ्गे । 'दंशसञ्जस्वञ्जां शपि' (२३९६) इति न लोपः । सजति । सङ्क्ता ।

1036. √Shanj, to stick or adhere to, cling to, The nasal is elided by VI 4, 25 S 2396 Pre सजति । (With the preposition अभि, we have अभिषजति)। Per ससञ्ज । ससञ्जतु । ससङ्क्थ or ससञ्जिथ । ससञ्जिव । I Fut सङ्क्ता । II Fut सङ्क्ष्यति । Imperative सजतु । Imper असजत् । Poten सजेत् । Bene सज्यात् । Aorist असाङ्क्षीत् । असाङ्क्ताम् । Desi सिसङ्क्षति । Nouns निषङ्ग, सग. । प्रसङ्ग । सक्थि ॥

दृशिर १०३७ प्रेक्षणे । पश्यति ॥

1037 √Drisir 'to see The root is replaced by पश्य by VII 3 78 S 2360, Thus Present is पश्यति ॥

In the conjugation of the Perfect (2nd Person Singular) the following two sutras apply —

२४०४ । विभाषा सृजिदृशोः । ७ । २ । ६५ ॥

आभ्यां थल इड्वा ॥

2404 थल the Personal ending of the Perfect, optionally gets the augment इट् after सृज् and दृश् ॥

NOTE —As ससष्ठ or ससर्जिथ, दद्रष्ठ or ददर्शिथ । See VI 1, 58 below for the अम augment

२४०५ । सृजिदृशोर्झल्यमकिति । ६ । १ । ५८ ॥

अनयोरमागमः स्याज्झलादावकिति । द्रष्ठ–ददर्शिथ । द्रष्टा । द्रक्ष्यति । दृश्यात् । इरित्वादङ् वा ॥

2405 The augment अम् (अ) comes after the ऋ of सृज् 'to create,' and दृश् 'to see,' when an affix beginning with a झल् letter (the Mute and the Sibilant) follows provided that it has no indicatory क् ॥

Thus where there is इट् augment we have ददर्शिथ, but when there is no इट् augment, we have the अम् and thus get दद्रष्ठ ॥

1st. Fut द्रष्टा, 2nd Fut द्रक्ष्यति । Ben दृश्यात् । As the root has an indicatory इर् the aorist is formed optionally by अङ् (III 1 57 S 2269) When there is अङ् the following sûtra applies —

NOTE :—Thus सृज् + तृन्=स + अ+ज् + तृ = स्रष्टृ । Nom sing स्रष्टा, so also स्रष्टुम्, स्रष्टव्यम्, द्रष्टा, द्रष्टुम्, द्रष्टव्यम । This अम् augment prevents the guna substitute ordained by VII 3 86 But in अस्राक्षीत and अद्राक्षीत् the Vriddhi takes place in the Aorist, after the augment अम् had taken effect.

Why do we say when beginning with a Mute or a Sibilant? Observe सर्जनम्, दर्शनम् with यु । Why do we say not having an indicatory क? Observe सृष्टः, दृष्टः, before the affix क्त । The forms of roots being exhibited in the sutra, the rule applies when affixes relating to verbs come after these, and not when other affixes relating to nouns follow Thus रज्जुसृड्भ्याम, । देवदृग्भ्याम । Here the words are used as nouns rather than verbs For the maxim धातोः स्वरूपग्रहणे तत्प्रत्यये कार्यं applies here

२४०६ । ऋदृशोऽङि गुणः । ७ । ४ । १६ ॥

ऋवर्णान्तानां दृशेश्च गुणः स्यादङि । अदर्शत् । अदर्शनाभावे ॥

2406 Guṇa is substituted for the vowel of the root, before the affix अङ्, in the roots ending in ऋ or ॠ, as well as in दृ ॥

Thus अदर्शत् । But when अङ् is not added the following sûtra applies :—

NOTE —As शकलाङ्गुष्ठकोऽकरत, अहं तेभ्योऽकरं नमः, असरत्, आरत, अदर्शत, अदर्शताम्, अदर्शन् । The affix अङ् means the Aorist character अङ् of which the above examples are given It also is the krit affix (III 3, 104) of which we have जृ—जरा ॥

The word अकरत is अङ् Aorist formed from कृ by III. 1, 59. The word असरत् is सृ (III 1 56) अदर्शत् by VI 1 57

२४०७ न दृशः । ३ । १ । ४७ ॥

दृशश्च्लेः क्सो न । अद्राक्षीत ॥

2407 क्स is not the substitute of च्लि after the verb दृश् 'to see.' Thus अद्राक्षीत ॥

NOTE —This is an exception to the sûtra III 1. 45 enjoining क्स । The root दृश् will form its Aorists by III. 1 57 and will take अङ् and सिच्, as अदर्शत् or अद्राक्षीत 'he saw,'

1037. √ Drisir to see The root is âtmanepadi, with the preposition सम । As सम्पश्यते । Pre पश्यति । Per ददर्श । ददृशतु । ददर्शिथ or दद्रष्ठ । ददृशिम । I Fut द्रष्टा । II Fut द्रक्ष्यति । (VIII 2 41 S. 295) Imperative पश्यतु । Poten. पश्येत् । Bene. दृश्यात् । Aorist अदर्शत or अद्राक्षीत् । Pass दृश्यते । Aorist अदर्शि । Caus. दर्शयति । Aorist. अदीदृशत् or अददर्शत् । Desi. दिदृक्षते । (1. 3. 57 S, 2731). Inten. दरीदृश्यते । Yan luk ।

वर्द्रंष्टि । दर्दष्ठ । Imperative दर्दंड्ढि । 1st. S दद्रंशानि Imperfect अदर्द्रंक् । Nouns दृश्यम । दर्शनम् । पशुः । वृष्टि । दृश्वरी ॥

दंश १०३८ दशने । दशन दष्ट्राव्यापारः । पृषोदरादित्वादनुनासिकलोपः । अत एव निपातनादित्येके । तस्याप्यत्रैव तात्पर्यम् । अर्थनिर्देशस्याधुनिकत्वात् । 'दशसञ्ज–' (२३९६) इति न लोपः । दशति । ददंशिथ–ददंष्ठ । दंष्टा । दङ्क्ष्यति । दश्यात् । अदाङ्क्षीत् ।

1038. √Danśa to bite The word daśana 'actions of the teeth' i. e biting The word दशन is derived from this root, The nasal is elided by VI 3 109 S 1034 Others say, the nasal is elided as a nipâtana or anomaly, because the word दशन् is so exhibited here ' They also refer to this because the particularising of the meaning is modern In other words, they also mean that दशन has lost its nasal because such is the usage of the masters of language, for Prishodarâdi only validates the usage of the shishtas But in the Dhâtupâtha sûtra दंश दशने the meaning दशन given to दंश is not the work of any ancient author • for all Dhâtupâtha *meanings* are recent additions to the bare list of *roots* prepared by Pânini so any form occurring in these *meanings* cannot *ipso facto* be a standard Therefore those who say that दशन is valid by nipâtana here must be presumed to mean that standard writers have used the word *dasana*, which has been repeated here by the person or persons who have added these meaning to the roots There they also indirectly mean that the form is valid under the Prisodarâdi class

Thus दंश + शप् + ति = दश+अ+ति (the nasal is elided by VI 4 25 S. 2396) = दशति । The 2nd Per Singular of the perfect is ददंशिथ or ददंष्ठ । First Future दंष्टा । Second Future दङ्क्ष्यति । Benedictive दश्यात् । Aorist अदाङ्क्षीत् ॥

1038. √Dansa to bite, sting Pre दशति । Per ददंश । ददंशतु । ददंशिथ or ददंष्ठ । ददंशिव । I Fut दंष्टा । II Fut दङ्क्ष्यति । Imperative दशतु । Imper अदशत् । Poten दशेत । Bene. दश्यात् । Aorist अदांक्षीत् । अदांष्टाम् । Caus दंशयति । Aorist अददंशत् । Desi. दिदङ्क्षति । Inten दन्दश्यते । (III 1 24, S. 2635, VII. 4 86, S 2638) Yan luk दन्दशीति or दन्दष्टि । Nouns दंष्ट्रा । दंष्ट्री । दंदशूक. ॥

कृष १०३९ विलेखने । विलेखनमाकर्षणम् । क्रष्टा–कर्ष्टा । क्रक्ष्यति–कर्क्ष्यति । * स्पृशमृशकृषतृपदृपां च्लेः सिज्वा वाच्यः * । अक्राक्षीत् । अक्राष्टाम् । अकार्क्षीत् । अकार्ष्टाम् । अकार्क्षुः । पक्षे क्सः । अकृक्षत् । अकृक्षताम् । अकृक्षन् ।

1039 √Krish to plough, till The word vilekhana means tilling The First-Future is क्रष्टा or कर्ष्टा । Second Future is क्रक्ष्यति or कर्क्ष्यति । The Aorist sign सिच् is optional under the following

Vârtika The सिच of the Aorist is optional after the roots √Spriś, √Mriś, √Krish, √Trip, and √Drip Thus अक्राक्षीत् or अकार्क्षीत् । D अक्राष्टा or अकार्ष्टाम । When सिच is not added we have क्स, as अकृक्षत् । &c Pre कर्षति । Per चकर्ष । चकृषतु । चकर्षिथ । चकृषिव । I Fut क्रष्टा, कर्ष्टा । (VI 1 59 S 2402). II Fut क्रक्ष्यति, कर्क्ष्यति । Imperative कर्षतु । Imper. अकर्षत् । Poten कर्षेत् । Bene कृष्यात् । Aorist अक्राक्षीत्, or अकार्क्षीत् । Dual अकृक्षताम् or अकार्ष्टाम् or अक्राष्टाम् । Plural अकार्क्षुः or अकृक्षन् । Con अक्रक्ष्यत् । Caus कर्षयति । Aorist अचीकृषत or अचकर्षत । Desi चिकृक्षति । Inten चरीकृष्यते । Yan luk चरिकर्ष्टि । चरिकृष्टि or चरिकृषीति । D चरीकृष्टः or चरिकृष्टः । Imperative चरीकृड्ढि । Imperfect अचरीकर्ट् or अचरीकृट् । Noun –कृष. ॥

दह १०४० भस्मीकरणे । देहिथ—ददग्ध । दग्धा । धक्ष्यति । अधाक्षीत् । अदाग्धाम् । अधाक्षुः ॥

1040 √Daha to burn Pre दहति। Per ददाह। देहतु.। देहिथ or ददग्ध (VIII 2 32 S 325, VIII 2 40 S 2280, VIII 4 53 S 52) I Fut दग्धा। II Fut धक्ष्यति (VIII 2 32 S 325, VIII. 2 37 S 326, VIII 4 55 S 121) Imperative दहतु। Imper अदहत्। Poten दहेत्। Bene दह्यात्। Aorist अधाक्षीत्। अदाग्धाम्। अधाक्षुः। Caus दाहयति। Aorist अदीदहत्। Inten दन्दह्यते। Yan luk दन्दग्धि। Nouns — परिदाही। निदाघ.। अवदाघ। परिदाघः। दहनः॥

मिह १०४१ सेचने । मिमेह । मिमेहिथ । मेढा । मेक्ष्यति । अमिक्षत् ॥

1041 √Miha to wet, moisten, sprinkle Pre मेहति। Per मिमेह। मिमेहिथ। मिमेहिव। I Fut मेढा। II Fut मेक्ष्यति। Imper मेहतु। Imper अमेहत्। Poten मेहेत। Bene मिह्यात्। Aorist अमिक्षत। Caus मेहयति। Aorist अमीमिहत्। Desi मिमिक्षति। Inten मेमिह्यते। yan luk मेमेढि। मेमीढ.। Perfect Parti. मीढ्वान्। मेढम्। मेह। मिहिर.। प्रमेह.।

Here end the Skandadi roots.

—— o ——

कित १०४२ निवासे रोगापनयने च । चिकित्सति । संशये प्रायेण विपूर्वः । 'विचिकित्सा तु संशयः' इत्यमरः । अस्यानुदात्तेत्वमाश्रित्य 'चिकित्सते' इत्यादि कश्चिदुदाजहार । निवासे तु केतयति ॥

1042 √Kita to live' 2 to heal, cure, when meaning to doubt, it is generally preceded by वि। Thus विचिकित्सा means doubt see Amarakosha I. 5 3 It is Parasmaipadi but some take it to be anudâtteta and so conjugate it in the âtmanepadi As चिकित्सते। when meaning to dwell, it is conjugated as केतयति। This root is *always* सन् ending in the sense of 'to heal' 'to doubt' See III 1 5. S 2396 This सन् not being an Ardhadhâtuka affix, does not take इट् augment or cause Guna Pre चिकित्सति। "He cures" or केतयति। 'He dwells' II Fut चिकित्सिष्यति।

Desi चिकित्सिषति। As a general rule सन् is not added to a root which has already taken सन्। But that rule applies to the Desiderative सन् and not to the Svârtha सन्॥

दान १०४३ खण्डने ।

शान १०४४ तेजने । इतो वहत्यन्ताः स्वरितेतः । दीदांसति—दीदांसते शीशांसति—शीशांसते । अर्थविशेषे सन् । अन्यत्र दानयति । शानयति ॥

1043 √Dana (to straighten) to cut, divide 1044 √Śâna to sharpen. From this upto √Vaha the roots are svariteta These roots are also *always* सन् ending (See III 1 6 S 2394) When not meaning 'to straighten' and 'to whet' respectively, we have दानयति। शानयति in the Churâdi. Pre दीदांसति A. दीदांसते। Caus दानयति॥

1044. √Śan to sharpen, whet Pre शीशांसति। A शीशांसते। Caus. शानयति॥

डुपचष् १०४५ पाके । पचति—पचते । पेचिथ—पपक्थ । पेचे । पक्ता । पचीष्ट ।

1045 √Dupachash to cook, boil Pre पचति। A पचते। Per पपाच। पेचतु'। पपक्थ or पेचिथ। A पेचे। I Fut. पक्ता। A पक्ता। II Fut. पक्ष्यति। A पक्ष्यते।

Imperative पचतु । A पचताम् । Imper अपचत् । A अपचत । Pote पचेत् A पचेत । Bene पच्यात् A पक्षीष्ट । Aorist. अपाक्षीत् । A. अपक्त । अपक्षाताम् । Desi पिपक्षति or पिपक्षते । Inten पापच्यते । Yan luk पापक्ति । D पापक्त । Past Part Pass पक्व । (VIII 2 52 S 3031) Act पक्ववान् । Nouns पचः । अपच । पाकिमम् । पाक । पचनम् ।

षच १०४६ समवाये । सचति । सचते ॥

1046 √Shacha to be associated with Pre सचति । A सचते । Per ससाच । सेचतुः । सेचिथ । सेचिव । I Fut सचिता । II Fut सचिष्यति । Imper असचत । Bene सच्यात । Aorist असचीत् or असाचीत् । (VII 2, 7 S, 2 84) Caus साचयति । Aorist असीषचत । Desi सिसचिषति । (VIII, 3, 61 S 2627) Inten सासच्यते । Yan luk सासक्ति ॥

भज १०४७ सेवायाम् । बभाज । भेजतुः । भेजु । भेजिथ—बभक्थ । भक्ता । भक्ष्यति । भक्ष्यते । अभाक्षीत् । अभक्त ॥

1047 √Bhaja to serve Pre भजति । A भजते । Per बभाज । A भेजे । भेजतुः भेजिथ or बभक्थ । भेजिव । I Fut भक्ता । A भक्तासे । II Fut भक्ष्यति । A भक्ष्यते । Imperative भजतु । A भजताम । Imper अभजत । A अभजत । Poten. भजेत । A भजेत । Bene भज्यात् । A भक्षीष्ट । Aorist अभाक्षीत् । A अभक्त । अभक्षाताम् । Caus भाजयति । Aorist अबीभजत । Desi बिभक्षति । A बिभक्षते । Inten बाभज्यते । Yan luk बाभक्ति । Adj भजनीया । विभज्य । Nouns —भाग । भागी । भगिनी । सौभाग्यम । भाक्ता । भक्ति ॥

रञ्ज १०४८ रागे । नलोपः । रजति—रजते । अराङ्क्षीत्—अरङ्क्त ॥

1048 √Ranj to be dyed or colored Pre रजति । A रजते । The nasal is elided by VI. 4 26 S 2397 Per ररञ्ज । ररञ्जतु । ररङ्क्थ or ररञ्जिथ । A ररञ्जिषे । I Fut रङ्क्ता । A रङ्क्तासे । II Fut रङ्क्ष्यति । A रङ्क्ष्यते । Imperative रजतु । A रजताम । Imper अरजत् । A अरजत । Poten रजेत् । A रजेत । Bene रज्यात । A रङ्क्षीष्ट । Aorist अराङ्क्षीत । Dual अराङ्क्ताम । A D अरङ्क्षाताम् । Pl अराङ्क्षु । A अरङ्क्त । Desi रिरङ्क्षति । A रिरङ्क्षते । Inten रारज्यते । Yan luk रारङ्क्ति । D रारक्त । Nouns —रङ्क्त । रजन । रजनी । रागी । राग । रग. । रज । सरजसम् । रजतम् । राजतम ॥

शप १०४९ आक्रोशे । आक्रोशो विरुद्धानुध्यानम् । शशाप—शेपे । अशाप्सीत्—अशप्त ॥

1049 √Śapa to curse Pre शपति । A. शपते । Per शशाप । शेपतुः । शशप्थ or शेपिथ । A शेपे । I Fut शप्ता । A. शप्तासे । II Fut शप्स्यति । Imperative शपतु । A शपताम् । Imper अशपत् । A अशपत । Poten शपेत । A शपेत । Bene शप्यात् । A शप्सीष्ट । Aorist अशाप्सीत् । अशाप्ताम् । A अशप्त । A अशप्साताम् । Caus. शापयति । Aor अशीशपत् । Desi शिशप्सति । Inten शाशप्यते । Yan luk शाशप्ति । Nouns शपथ । शपल । शब्दः ॥

त्विष १०५० दीप्तौ । त्विषति—त्विषते । तित्विषे । त्वेक्ष्यति । त्विक्षीष्ट । अत्विक्षत । अत्विक्षाताम् ॥

1050 √Tvish to shine, glitter, blaze Pre. त्वेषति । A त्वेषते । Per तित्वेष । तित्विषतुः । तित्वेषिथ । तित्विषिव । A तित्विषे । I Fut. त्वेष्टा । A त्वेष्टासे । II Fut त्वेक्ष्यति । A. त्वेक्ष्यते । Imperative त्वेषतु । A त्वेषताम् । Imper अत्वेषत् । A. अत्वेषत । Poten त्वेषेत् । A त्वेषेत । Bene त्विष्यात् । A त्विक्षीष्ट । Aorist अत्विक्षत । अत्विक्षाताम् । A अत्विक्षत । A. Dual अत्विक्षाताम् । A Pl अत्विक्षन्त । Caus त्वेषयति । Aorist अतित्विषत् । Desi तित्विक्षति । A. तित्विक्षते । Inten तेत्विष्यते । Yan luk तेत्वेष्टि । Dual तेत्विष्टः । Nouns त्वष्टा । त्वाष्ट्रम ॥

यज १०५१ देवपूजासंगतिकरणदानेषु । यजति-यजते ॥

1051 √Yaja 1. to worship with sacrifices, 2 to consecrate, 3 to bestow. Thus the Present is यजति or यजते । In forming the Perfect the following sûtra applies —

२४०८ । लिट्यभ्यासस्योभयेषाम् । ६ । १ । १७ ॥

वच्यादीनां ग्रह्यादीनां चाभ्यासस्य सम्प्रसारणं स्याल्लिटि । इयाज ॥

2408 There takes place vocalisation of the semivowel of the reduplicate (abhyâsa) of both vachyâdi (VI 1 15) and grahâdi (VI 1 16) words, when the affixes of लिट् follow

Thus इयाज । In forming the Dual and Plural, the following sûtra applies.

NOTE —Thus वच—उवाच, उवचिथ, स्वप्-सुष्वाप, सुष्वपिथ, यज—इयाज, इयजिथ, टुवप्-उवाप, उवपिथ । As regards ग्रहादि verbs, ग्रह—जग्राह, जग्रहिथ (there is no speciality in the case of this verb, as these forms would have been evolved without even this rule) ज्या—जिज्यौ, जिज्यिथ, वयि-उवाय, and उवयिथ, व्यध—विव्याध, विव्यधिथ, वश—उवाश, उवशिथ, व्यच—विव्याच, विव्यचिथ, व्रश्च—वव्रश्च and वव्रश्चिथ ॥

This vocalisation of the reduplicate is taught with regard to those affixes which are not कित् । With regard to कित् affixes, the Rule VI 1 15 will apply.

२४०९ । वचिस्वपियजादीनां किति । ६ । १ । १५ ॥

वचिस्वप्योर्यजादीनां च सम्प्रसारणं स्यात्किति । पुनः प्रसङ्गविज्ञानाद्द्वित्वम् । ईजतुः । ईजुः । इयजिथ—इयष्ठ । ईजे । यष्टा । यक्ष्यति । इज्यात् । यक्षीष्ट । अयाक्षीत् । अयष्ट ॥

2409 The semivowels of the roots वच्, स्वप् and यजादि verbs are vocalised when followed by an affix having an indicatory क ॥

Thus यज् + अतुस् (which is कित् by I 2 5) = इज् + अतुस् = इज इज् + अतुस् = ईजतुः । The reduplication takes place after vocalisation

And as the rule of vocalisation is subsequent to that of reduplication in order, therefore by the maxim of परत्व I 4 2, vocalisation will take place first and then reduplication, according to the maxim पुनः प्रसङ्ग विज्ञानात्सिद्धम् "occasionally the formation of a particular form is accounted for by the fact that a preceding rule is allowed to apply again, after it had previously been superseded by a subsequent rule"

NOTE —The anuvritti of व्यङ does not run into this sûtra. The root वच includes the वच परिभाषणे of the Adâdi class (II 54) and the वच substitute of ब्रू (II 4 53) स्वप् is the root ञिष्वप शये of the Adadi class (II 59) The यजादि verbs are the last nine roots of the Bhvâdi class viz यज्, वप्, वह, वस्, वेञ्, व्येञ्, ह्वेञ्, वद् and श्वि ॥ The semivowels of these eleven verbs are changed into the corresponding vowels, when an affix having an indicatory क is added to them Thus with the Past Participle affixes क्त and क्तवतु we have the following forms —1 वच्—उक्तः, उक्तवान्, (VIII 2 30,) 2 स्वप् = सुप्तः, सुप्तवान् 3 यज—इष्टः, इष्टवान्, (VIII 2 36) 4 वप—उप्तः, उप्तवान् 5 वह्—ऊढः, ऊढवान् (VIII 2 31, 40, VIII 3 13 and VI 3 III) 6 वस्—उषितः उषितवान्, (VII 2 56 VIII 3 60) 7 वेञ—उतः, उतवान्, 8 व्येञ्—संवीतः, संवीतवान्, 9 ह्वेञ्—हूतः, हूतवान्, 10 वद्—उदितः, उदितवान्, 11 टुओश्वि—शूनः, शूनवान् ॥

1051 √Yaja 1. to worship with sacrifices 2 to consecrate dedicate 3 to bestow Pre यजति । A यजते । Per इयाज । ईजतु । इयजिथ or इयष्ट । ईजिव । I Fut. यष्टा । II Fut यक्ष्यति । A यक्ष्यते । Imper यजतु । A यजताम । Imper अयजत । A अयजत । Poten यजेत । A यजेत । Bene इज्यात । A यक्षीष्ट । Aor अयाक्षीत । अयाष्टाम । अयष्ट । A अयक्षाताम । Pas इज्यते । Causa याजयति । Aorist अयीयजत । Desi यियक्षति । A यियक्षते । Inten यायज्यते । yanluk यायष्टि । Nouns याग. । यायजूक । इज्या । यज्ञ । यजु: । यट् । यदा । यावति । यक्ता । ऋत्विक् । इष्टि ॥

टुवप् १०५२ बीजसंताने । बीजसंतान क्षेत्रे विकिरणं गर्भाधानं च । अयं छेदनेऽपि । केशान्वपति । उवाप–ऊपे । वप्ता । उप्यात् । वप्सीष्ट । प्रण्यवाप्-सीत्–अवप्त ॥

1052 √Tu vap 1 to sow, 2 to beget, produce The word vija—santâna literally means scattering the seeds—whether the seeds of grain &c in a field or in the womb This root also means to cut as केशान् वपति he cuts the hair, Pre. वपति । The preposition नि is changed to णि by VIII 4 17 S 2285, As प्रणिवपति । Per उवाप । A ऊपे । उवपथ or उवपिथ । उवपिव । I Fut वप्ता । Imper वपतु । Bene. उप्यात् । A वप्सीष्ट । Nouns वापी । वापि । वप्र

वह १०५३ प्रापणे । उवाह । उवहिथ । 'सहिवहोरोदवर्णस्य (२३५७) उवोढ–ऊहे । वोढा । वक्ष्यति । अवाक्षीत् । अवोढाम् । अवाक्षुः । अवोढ । अवक्षाताम् । अवक्षत । अवोढा. । अवोढ्वम् ॥

1053 √Vaha to carry, to convey Pre, वहति । A वहते । Per उवाह । ऊहतु: । उवहिथ । उवोढ । ऊहिव । A ऊहे । ऊहिषे । I Fut वोढा । II Fut वक्ष्यति । A वक्ष्यते । Imperative वहतु । A वहताम । with प्र we have प्रवहाणि । Imper अवहत् । A अवहत । Poten वहेत । A वहेत । Bene उह्यात् । A वक्षीष्ट । Aorist अवाक्षीत । D अवोढाम । Pl अवाक्षुः । A अवोढ । D अवक्षाताम । A Pl अवक्षत । A 2 S अवोढा । A Pl अवोढ्वम् । A 1 S अवक्षि । Cond अवक्ष्यत् । Pas उह्यते । Caus वाहयति । Aorist अवीवहत् । Desi विवक्षते । Inten वावह्यते । Yan luk वावोढ. वावहति । Nouns •—ऊढ़ । ऊढि Marriage. अपोढ' । प्रौढ. । वह' वधू । अनुडुही ॥

वस १०५४ निवासे । परस्मैपदी । वसति । उवास ॥

1054 √Vasa to dwell.

This root is Parasmaipadi The present is वसति । The Perfect 3rd S is उवास । In the dual the स is changed to ष by the following sûtra

२४१० । शासिवसिघसीनां च । ८ । ३ । ६० ॥

इण्कुभ्यां परस्यैषां सस्य षः स्यात् । ऊषतुः । ऊषुः । उवसिथ–उवस्थ । वस्ता । 'सःस्यार्धधातुके '(२३४२) वत्स्यति । उष्यात् । अवात्सीत् । अवात्ताम् ॥

2410 The ष is substituted for the स् of शास्, वस् and घस् when it is preceded by an इण् vowel or a guttural

Note —Thus अन्वशिषत्, अन्वशिषताम्, अन्वशिषन्, the Aorist of शास्, the च्लि is replaced by अङ् (III. 1 56), and the आ changed to इ by VI 4 34 So also शिष्ट, शिष्टवान् ॥ From वस् उषितः, उषितवान्, उषित्वा । The Samprasârana takes place by VI 1. 15 as it belongs to Yajâdi class From घस् we have जक्षतुः, जक्षुः in the Perfect. घस् is the substitute of अद् (II. 4. 30), the penultimate अ is elided by

VI 4 98 So also अक्षन् in अक्षन्नमीमदन्त पितरः (Rig I 82 2) This is the Aorist form of अद् the घस is substituted for अद् (II 4 37). the Aorist sign is elided by II 4 80.

Thus ऊषतुः । Pl ऊषुः । 2nd S उवसिथ or उवस्थ । The First Future is वस्ता । The second Future is thus formed वस् + स्यति । Here the स् of √वस् is changed to त by VII 4 49 S 2342 We have therefore, वत्स्यति । The Benedictive is उष्यात । The aorist is अवात्सीत । अवात्ताम ॥

1054 √Vasa to live, to dwell Pre वसति । Per उवास । ऊषतुः । उवसिथ or उवस्थ । ऊषिव । I Fut वस्ता । II Fut वत्स्यति । Imperative वसतु । Imper अवसत । Bene उष्यात । Aorist अवात्सीत् । अवात्ताम । अवात्सुः । Caus वासयति । Aorist अवीवसत । Desi विवत्सति । Inten वावस्ति । Yan luk वावस्ति । Imperfect अवावत् । Past Part Pass उषित । Act उषितवान् । Ger उषित्वा । Nouns वास्तव्यः । अमावस्या । आवासी । प्रवासी । वत्सरः । वसतिः । वसन्त । वास । वस्ति । वस्त्रम् । वासि । वसुः । वसिष्ठ ॥

वेञ् १०५५ तन्तुसंताने । वयति-वयते ॥

1055 √Veñ to weave

The Present is वयति । A वयते । In the Perfect √वे is replaced optionally by √वय by the following sûtra

२४११ । वेञो वयिः । २ । ४ । ४१ ॥

वा स्याल्लिटि । इकार उच्चारणार्थः । उवाय ॥

2411 When लिट follows, वयि is optionally the substitute of वेञ् 'to weave'

The इ in वयि is for the sake of pronunciation only. The substitute is वय । Thus वय + णल् = वय + वय् + अ (VI 1 8, S, 2177) = उय् + वय् + अ (VI 1 17 S 2408) = उवाय । In the dual we have वय् + अतुः = उय + अतुः ॥

The dual affix अतुस् being कित् (I 2 5) the following sûtra would have applied and caused the vocalisation of य्, but it is not so by the sûtra that follows, namely S 2413

२४१२ । ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टिविचतिवृश्चतिपृच्छतिभृज्जतीनां ङिति च । ६ । १ । १६ ॥

एषां किति ङिति च संप्रसारणं स्यात । यकारस्य प्राप्ते ॥

2412 There is vocalisation of the semi-vowels of the following verbs, when an affix having an indicatory क् or ङ follows —ग्रह 'to take', ज्या 'to become old', वेञ् 'to weave', व्यध 'to strike', वश 'to shine', व्यच 'to deceive', व्रश्च 'to cut,' प्रच्छ 'to ask', and भ्रस्ज 'to cook, to fry'

The य required vocalisation, which is however prevented by

२४१३ । लिटि वयो यः । ६ । १ । ३८ ।

वयो यस्य संप्रसारणं न स्याल्लिटि । ऊयतुः । ऊयुः ।

2413 In the substituted root वय (II 4 41), the य in the Perfect is not vocalised

The phrase संप्रसारण is understood here Thus उवाय ऊयतुः, ऊयुः । The word लिट् is employed in this aphorism for the sake of subsequent sûtras this one could have done well without it even.

Though the य is not vocalised, it is optionally replaced by व by the following sûtra.

२४१४ । वश्चास्यान्यतरस्यां किति । ६ । १ । ३९ ॥

वयो यस्य वो वा स्यात्किति लिटि । ऊवतुः । ऊवुः । वयस्तासावभावात्थलि नित्यमिट् । उवयिथ । स्थानिवद्भावेन ञित्वात्तङ् । ऊये । ऊवे । वयादेशाभावे ॥

2414 Before the tense-affixes of the Perfect that have an indicatory क (I 2 5), for the य् of वय may optionally be substituted a व् ॥

Thus ऊयतुः or ऊवतुः, ऊवुः or ऊयुः ॥

NOTE —According to Pâtanjali, the phrase वश्चास्य of this sûtra could have been dispensed with, this much would have been enough :—अन्यतरस्यां किति वेञः । Thus वे + अतुस् = वा + वा + अतुस् = ववतुः and ववुः. (the vocalisation being prohibited) In the alternative —वा + अतुस् = उ + अतुस् = उ + उवङ् + अतुस (VI 1 77) = ऊवतुः, ऊवुः ॥ Here there is vocalisation In the case of वय् substitute, the य is never vocalised, so we have ऊयतुः, ऊयुः । Thus all the three forms have been evolved without using वश्चास्य ॥

In the 2nd S there is always इट् augment, in spite of VII 2 62 S 2295, because √वय is defective and can never be conjugated in the First Future with तास् । Thus we have उवयिथ ॥

The defective root वय being the substitute of वेञ् is considered to have an indicatory ञ् by I 1 56 S 49 and so is conjugated in the Parasmai and Atmane both Thus Atmane—Perfect is ऊये or ऊवे ॥

When there is no वय substitution for वे in the Perfect, the following sûtra applies

२४१५ । वेञः । ६ । १ । ४० ॥

वेञो न सम्प्रसारणं स्याल्लिटि । ववौ । ववतुः । ववुः । वविथ-ववाथ । ववे । वाता । ऊयात् । वासीष्ट । अवासीत् ॥

2415 The semivowel of वे 'to weave' is not vocalised in the Perfect

Thus ववौ, ववतुः, ववुः । This root belongs to यजादि class and would have been vocalised before कित् affixes by VI. 1 15, and before non कित् affixes the Reduplicate syllable of the Perfect would have been vocalised by VI 1. 17 Both vocalisations are prohibited here

1055. √Veñ to weave. Pre. वयति । A, वयते । Per. उवाय or ववौ । Dual. ऊयतुः or ऊवतुः । ऊयुः or ऊवुः । 2nd S. उवयिथ । ऊयथुः । ऊय । उवाय or उवय । ऊयिव । ऊयिम । A ऊये । A ऊयाते । A ऊयिढ्वे or ध्वे । A, ऊयिवहे । I Fut वाता । A वाता । II Fut. वास्यति । A वास्यते । Imperative वयतु । A, वयताम् । Imper अवयत् । A अवयत । Pote. वयेत् । A वयेत । Bene ऊयात् । A वासीष्ट । Caus वाययति । Aorist अवीवयत् । Desi. विवासति । A. विवासते । Inten. वावायते । Yañ luk वावाति or वावेति । वावीतः । वावति । Imperative वावीहि । Adj, वानीय । वाय । Noun.—तन्तुवाय ॥

व्येञ् १०५६ संवरणे । व्ययति ॥

1056, √Vyeñ to cover

The Present is व्ययति । In the Perfect, the sûtra VI. 1, 45. S. 2370 required the य to be changed into आ, but the following sûtra prevents that.

२४१६ । न व्यो लिटि । ६ । १ । ४६ ॥

व्येञ आत्वं न स्याल्लिटि । वृद्धिः । परमपि हलादिःशेषं बाधित्वा यस्य सम्प्रसारणम् । उभयेषां ग्रहणसामर्थ्यात । अन्यथा वच्यादीनां ग्रहादीनां चानुवृत्त्यैव सिद्धे किं तेन । विव्याय । विव्यतुः । विव्युः । 'इडत्त्यर्त्ति—' (२३८४) इति नित्यमिट् । विव्ययिथ । विव्याय—विव्यय । विव्ये । व्याता । वीयात् । व्यासीष्ट । अव्यासीत । अव्यास्त ॥

2416 There is not the substitution of आ for the Diphthong of the root व्ये when the affixes of the Perfect follow

Thus सविव्याय, सविव्यायिथ । The reduplicate of the Perfect is vocalised here by VI 1 17 The Vriddhi in सविव्याय takes place by VII, 2 115 before the णित् affix णल् ॥

Though in the reduplicate, the य् required to be elided by VII. 4 60 S 2179 because it is subsequent to the rule of samprasârana, yet the latter prevails and the व is vocalised to इ । (Had VII 4 60 S, 2179 applied then the vocalisation would have been of व ।) This we do, because of the word ubhayesham being used in the sûtra VI, 1 17 S 2408 For there was no necessity of using this word in the sûtra VI 1 17, S 2408, as the anuvritti of Vachyâdi and gradi was already current in it

Though the phrase उभयषाम् could have been supplied into this sûtra by the context and the governing scope of the preceding sûtras, its express mention in this sûtra is for the sake of indicating, that the rule of vocalisation supersedes even the rule of हलादि शेष VII 4 60, the vocalisation must take place at all events Thus व्ये + णल् = व्ये + व्ये + अ । Here by VII 4 60, the second consonant य of व्ये ought to have been elided, and the equation would have stood वे + व्ये + अ and there would have been vocalisation of व by VI 1 17, S. 2408 But that is not intended There is vocalisation of य and we have विव्याय । In fact the universal maxim of vocalisation is —"The samprasârana and the operation dependent on it possess greater force than other operations which are simultaneously applicable "

1056 √Vyeñ to cover Pre व्ययति । A व्ययते । Per. विव्याय । A विव्ये । विव्यतुः । A विव्याते । विव्युः । विव्ययिथ । A विव्यिषे । A विव्यिध्वे or विव्यिढ्वे । विव्याय । A. विव्यिवहे । I Fut व्याता । A व्याता । II Fut व्यास्यति । A व्यास्यते । Imperative व्ययतु । A व्ययताम् । Imper अव्ययत । A अव्ययत । Poten व्ययेत । A व्ययेत । Bene वीयात । A. व्यासीष्ठ । Aorist अव्यासीत । अव्यास्ताम । A अव्यास्त । Caus व्याययति । Desi विव्यासति । A विव्यासते । Inten वेवीयते । Yan luk वाव्येति or वाव्याति । Dual वाव्यीतः । Plural वाव्यति । Adj व्यानीय । व्यायम् । व्यातव्यम । Noun —नीविः ॥

ह्वेञ् १०५७ स्पर्धायां शब्दे च ।

1057 √Hveñ To emulate, to call by name

The following sûtra applies in forming its Perfect,

२४१७ । अभ्यस्तस्य च । ६ । १ । ३३ ॥

अभ्यस्तीभविष्यतो ह्वेञः संप्रसारणं स्यात् । ततो द्वित्वम् । जुहाव । जुहुवतुः । जुहुवुः । जुहोथ or जुहविथ । जुहुवे । ह्वाता । हूयात् । ह्वासीष्ट ॥

2417 There is vocalisation of the semivowel of ह्वा in the reduplicated form, in both the syllables.

NOTE —The abhyasta means the reduplicate and the reduplicated, both the syllables. The vocalisation takes place before reduplication. Thus जुहाव, जोहूयते,

and जुहूषति। This and the last sûtra are one, in the original of Pânini, they have deen divided into two by the authority of a Vârtika

The root ह्वे is vocalised *first* and then reduplicated. In other words, when such an affix follows which will cause reduplication, then ह्वे becomes हु by vocalisation first, and it is reduplicated afterwards For the purposes of reduplication हु is the proper stem Thus जुहाव. Dual जुहुवतु., (VI-4 77 S 271) Pl जुहुवुः। 2nd S जुहोथ or जुहविथ। Atm 3. S जुहुवे। First Future ह्वाता। Ben हूयात्। A. ह्वासीष्ट॥

In forming the Aorist the following applies

२४१८। लिपिसिचिह्वश्च। ३। १। ५३॥

एभ्यश्च्लेरङ् स्यात्॥

2418 After the verbs लिप 'to paint,' सिच् 'to sprinkle' and ह्वे "to call,' अङ् is the substitute of च्लि when लुङ् follows signifying the agent

NOTE:—Thus अलिपत् 'he painted or wrote', असिचत् 'he sprinkled', and अह्वत 'he called or challenged'

But there is option in the âtmanepada

२४१९। आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम्। ३। १। ५४॥

आतो लोपः। अह्वत्। अह्वताम्। अह्वन्। अह्वत। अह्वास्त॥

2419 After the verbs लिप्, सिच and ह्वे, अङ् is optionally the substitute of च्लि, when the affixes of the Atmanepada follow

Thus (अलिपत or अलिप्त 'he painted', असिचत or असिक्त 'he sprinkled',) अह्वत or अह्वास्त 'he challenged' There is elision of आ by VI 4 64 S 2372

1057 √Hveñ 1 To vie with, emulate 2 To call by name Pre ह्वयति। A. ह्वयते। Per जुहाव। A जुहुवे। जुहुवतु.। A. जुहुवाते। जुहविथ (by guna of उ) or जुहोथ। A. जुहुविषे। A जुहुविध्वे or ढ्वे। I Fut ह्वाता। A ह्वाताहे। II Fut ह्वास्यति। A ह्वास्यते। Imperative ह्वयतु। A ह्वयताम्। Imper अह्वयत्। Poten ह्वयेत। Bene हूयात। A ह्वासीष्ट। Aorist अह्वत्। अह्वताम्। A अह्वत। A अह्वताम्। A अह्वन्। Or अह्वास्त। A अह्वासाताम्। A अह्वासत। Caus ह्वाययति। Aor अजूहवत। Dual अजूहवताम्। अजूहवन्। *Nouns*:—आहूः। निहवः। विहवः। आह्वावः। आहूा। आहूतिः। संहूति.॥

अथ द्वौ परस्मैपदिनौ॥

वद् १०५८ व्यक्तायां वाचि। अच्छ वदति। उवाद। ऊदतुः। उवदिथ। वदिता। उद्यात्। 'वदव्रज' (२२६७) इति वृद्धिः। अवादीत्॥

The next two roots are Parasmaipadî

1058 √Vada to speak distinctly Pre वदति। Per उवाद। ऊदतु.। ऊदु। उवदिथ। उवाद or उवद। ऊदिव। I Fut वदिता। II Fut वदिष्यति। Imperative वदतु। Imper अवदत्। Poten वदेत्। Bene उद्यात्। Aorist अवादीत्। Here the vriddhi is by VII, 2 3 S 2267 Caus वादयति। Aorist, अवीवदत्। A वादयते। Aorist अवीवदत। Desi विवदिषति। Inten वावद्यते। Yan luk वावदीति or वावत्ति। *Nouns*—अवद्यम्। प्रवादी। प्रियंवद। परिवादी। अग्रवदः। वादिः। वावदूकः। परिवादकः॥

टुओश्वि १०५९ गतिवृद्ध्योः। श्वयति॥

1059 √Tuośvi 1. to go 2 increase.

The Present is श्वि+शप्+ति=श्वयति। In the Perfect there is vocalisation pptionally by the following.

२४२० । विभाषा श्वेः । ६ । १ । ३० ॥

श्वयतेः सम्प्रसारणं वा स्याल्लिटि यङि च । शुशाव । शुशुवतुः । श्वयतेर्लिट्यभ्यासलक्षणः प्रतिषेधः । तेन 'लिट्यभ्यासस्य-' (२४०८) इति सम्प्रसारणं न । शिश्वाय । शिश्वियतुः । श्वयिता । श्वयेत् । शूयात् । 'जॄस्तम्भु-' (२२९१) इत्यङ् वा ॥

2420 There is optionally the vocalisation of the semivowel of श्वि before the affixes of the Perfect and the Intensive

The phrases लिड्यङो and सम्प्रसारणं are to be read into this sûtra Thus शुशाव । श्वि + णल् = (श उइ+णल् VI 1 30) = शु + णल् (VI 1 108) = शु + शु + अ (VI. 1 8) = शुशाव । (with vriddhi) ? r शुशुवतुः, शुशुवतु or शिश्वियतु । So also in the Intensive as शोशूयते or शेश्वीयते । The root श्वि would not have taken vocalisation before यङ् by any previous rule, this sûtra teaches optional vocalisation. The root would have taken vocalisation before लिट्, which is a कित् affix, invariably by VI 1 15, this sûtra modifies that by making the substitution optional

Vârtika —In the alternative, when the root does become vocalised, the reduplicate is also not vocalised in spite of VI 1 17 This explains the form शिश्वाय, which by VI 1 17 would have been शुश्वाय ॥

The aorist is optionally formed by अङ् (III 1 58 S 2291) when the aorist is formed by अङ्, the following sûtra applies

२४२१ । श्वयतेरः । ७ । ४ । १८ ॥

श्वयतेरिकारस्याकारः स्यादङि । पररूपम् । अश्वत् । अश्वताम् । अश्वन् । 'विभाषा धेट्श्व्योः' (२३१५) इति चङ् । इयङ् । अशिश्वियत् । 'ह्म्यन्त-' (२२९९) इति न वृद्धिः । अश्वयीत् । वृत् । यजादयो वृत्ताः । भ्वादिरयमाकृतिगणः । तेन चुलुम्पतीत्यादिसंग्रहः ॥

2421 The अ is substituted for the final of श्वि in the अङ् Aorist

As अश्वत्, अश्वताम्, अश्वन् । For the अ of the stem and the अ of the affix there is the single substitute of the last by VI 2 97 See III 1, 58.

Optionally the Aorist is formed by reduplication (चङ्) by III 1 49 S 2375 Thus अशिश्वियत् । Here there is इयङ् substitution by VI. 4, 77, S 271, as it is antaranga and therefore stronger than guna

When the ordinary aorist is formed with सिच्, then by VII 2 5. S 2299 there is no Vriddhi and we get the form अश्वयीत् ॥

वृत् 'End' Here end the yajadi roots

The Bhuâdi class is an Akritigana. All roots not otherwise classified, fall under this class As चुलुम्पति &c

1059 √Tuosvi 1 to go 2 to increase Pre श्वयति । Per शुशाव । शुशुवतु । शुशुवु । शुशविथ । शुशुवथु । शुशुव । or शुशाव । शुशुविव । शुशुविम । शिश्वाय । शिश्वियतुः । शिश्वियु । शिश्वयिथ । शिश्वियथु । शिश्वाय or शिश्वय । शिश्वियिव । शिश्वियिम । I Fut. श्वयिता । II Fut श्वयिष्यति । imperative श्वयतु । Imper अश्वयत । Poten श्वयेत । Bene शूयात । Aorist, अश्वयत । अशिश्वियत् । अशिश्वियताम् । अशिश्वियन । अशिश्विय । अशिश्वियम् । अशिश्विय । अशिश्वियाव । अश्वयीत । अश्वयिष्टाम् । Desi शिश्वयिषति । Inten श्वायते, शोशूयते, । Yan luk शेश्वयीति or शेश्वेति । Dual शेश्वित । Pl शेश्वियति Past Part Passive शून । Act शूनवान. । Nouns —श्वयथुः । श्वन् 'dog' । श्वापद. ।

इति तिङन्तभ्वादिप्रकरणम् ॥ Here ends the conjugation of roots belonging to the Bhvâdi class

CHAPTER II

अथ तिङन्तादादिप्रकरणम् ।

THE ADÂDI VERBS

Before we take up the conjugation of the regular roots commencing with अद 'to eat', we shall show the conjugation of the sautra root ऋति, which is treated like the roots of this class

२४२२ । ऋतेरीयङ् । ३ । १ । २९ ॥

ऋति सौत्रस्तस्मादीयङ् स्यात्स्वार्थे । जुगुप्सायामयं धातुः' इति बहवः । कृपायाम्' इत्यन्ये 'सनाद्यन्ताः'-(२३०४) इति धातुत्वम । ऋतीयते । ऋतीयाञ्चक्रे आर्धधातुकविवक्षायाम् 'आयादय आर्धधातुके वा' (२३०५) इतीयङभावे 'शेषात्कर्तरि-' (२१५९) इति परस्मैपदम् । आनर्त । अर्तिष्यति । आर्तीत् ॥

2422 The affix ईयङ् comes after the sûtra root ऋति 't reproach' without changing the sense

NOTE—The indicatory ङ shows that the verb will take the affixes of the Atmanepada, as ऋतीयते 'he pities or reproaches', so also, ऋतीयाते, ऋतीयन्ते ॥

Many say that the meaning of this root is 'to reproach But others say it means 'to pity The whole form ऋतीय gets the designation of dhatu and is called 'root,' by S 2304.

Thus the Present is ऋतीयते, the Perfect is ऋतीयाञ्चक्रे ॥

The addition of ईयङ is optional when the affix of the Ardhadhâtu follows (S 2305). So when the ईयङ् is not added, the root is Parasmaipadi by the universal sutra 2159 Thus another from of the Perfec s आनर्त ॥

The Future is अर्तिष्यति । The Aorist is आर्तीत् ॥

Pre ऋतीयते । Per ऋतीयाञ्चक्रे or आनर्त । I Fut ऋतीयिता । अर्तिता II Fut ऋतीयिष्यति । अर्तिष्यति । Aorist आर्तीयिष्ट । आर्तीत् ॥

अद् भक्षणे । द्वौ परस्मैपदिनौ ॥

Now we take up the conjugation of the root अद 'to eat,' This and the next root are parasmaipadn The vikarana शप is elided by the following —

२४२३ । अदिप्रभृतिभ्यः शपः । २ । ४ ७२ ।

लुक्स्यात् । अत्ति । अत्तः । अदन्ति ॥

2423 After the verb अद 'to eat' and the rest, there is luk elision of the Vikarana शप् (III 1 68)

Thus अद्+शप्+ति = अत्ति 'he eats, हन्ति 'he kills', द्वेष्टि 'he envies' The Adâdi verbs belong to the second conjugation In this class of verbs, therefore, the terminations are added direct to the root.

लट् PERSENT

	Singular	Dual	Plural
Third Person	अत्ति ।	अत्तः ।	अदन्ति ।
Second Person	अत्सि ।	अत्थः ।	अत्थ ।
First. Person	अद्मि ।	अद्वः ।	अद्मः ॥

—.o—

In forming the Perfect, the following sûtra applies

२४२४ । लिट्यन्यतरस्याम् । २ । ४ । ४० ॥

अदो घस्लृ वा स्याल्लिटि । जघास 'गमहन–'(२३६३) इत्युपधालोप । तस्य चर्विधि प्रति स्थानिवद्भावनिषेधाज्जश्त्वस्य चर्त्वम । 'शासिवसि–'(२४१०) इति षत्वम । जक्षतु । जक्षु । घसे । स्ताद्यभावात्यलि नित्यमिट् । जघसिथ । आद । आदतुः । 'इडत्यर्ति–'(२३८४) इति नित्यमिट । आदिथ । अत्ता । अत्स्यति ॥

2424 When लिट् (Perfect) follows घस्लृ is optionally the substitute of अद्

जघास or आद 'he ate,' जक्षतुः or आदतु· 'they two ate,' जक्षु· or आदुः they all ate,' The word जक्षतु· is thus formed —घस्+अतुस्=घस् +घस्+अतुस (VI 1 8)=घ+घस्+अतुस् (VII 4 60)=ज+घस्+अतुः (VII. 4 62)=ज+घ्स्+अतुस् (VIII 4 53)=ज+घ्स्+अतुस्=(VI 4 98)=जक्षतु· (VIII 3 60). The penultimate अ of घस् is elided by S 2363, this lopa being considered as not sthâuivat for the purposes of the application of चर्विधि, the घ is changed to क by खरि च । See I. 1 57 The स is changed to ष by S 241^

The Second Person Sing is जघसिथ the augment इट is Nitya and not optional, because √Ghas being a Defective verb has no First Future (तास्)। See S, 2294 to 2296

PERFECT

	Singular	Dual	Plural.
Third Per.	जघास ।	जक्षतुः ।	जक्षुः ।
Second Per	जघसिथ ।	जक्षथुः ।	जक्ष ।
First Per.	जघास or जघस ।	जक्षिव ।	जक्षिम ॥

— o —

Third Per.	आद ।	आदतु ।	आदुः ।
Second Per	आदिथ । (The इट् is compulsory S 2384).	आदथुः ।	आद ।
First Per.	आद ।	आदिव ।	आदिम ॥

लुट् I. FUTURE

	Singular.	Dual	Plural
Third Person	अत्ता ।	अत्तारौ ।	अत्तारः ।
Second Person	अत्तासि ।	अत्तास्थ· ।	अत्तास्थ ।
First Person.	अत्तास्मि ।	अत्तास्व· ।	अत्तास्मः ॥

लृट II. FUTURE

Third Person	अत्स्यति ।	अत्स्यतः ।	अत्स्यन्ति ।
Second Person	अत्स्यसि ।	अत्स्यथः ।	अत्स्यथ ।
First Person	अत्स्यामि ।	अत्स्यावः ।	अत्स्यामः ॥

In the Imperative the follwing sûtra applies

२४२५ । हुझल्भ्यो हेर्धिः । ६ । ४ । १०१ ॥

होर्झलन्तेभ्यश्च हेर्धिः स्यात् । अद्धि । अत्तात् । अदानि ॥

2425 After हु and after a consonant (with the exception of semi-vowels and nasals), धि is substituted for the Imperative affix हि, when the latter does not take the augment इट् ॥

Thus अद+हि=अद + हि=अद् + धि=अद्धि ॥

लोट IMPERATIVE

	Sing	Dual	Plural
Third Person	अत्तु or अत्तात ।	अत्ताम् ।	अदन्तु ।
Second Person	अद्धि or"	अत्तम ।	अत्त ।
First Person	अदानि ।	अदाव ।	अदाम ।

—— o ——

Informing the Imperfect, the following sûtra applies

२४२६ । अदः सर्वेषाम् । ७ । ३ । १०० ॥

अद परस्यापृक्तसार्वधातुकस्याडागमः स्यात् सर्वमतेन । आदत् । आत्ताम । आदन् । आदः आत्तम् । आत्त । आदम । आद्व । आद्म । अद्यात् । अद्याताम् अद्युः । अद्यास्ताम् । अद्यासुः ॥

2426 After अद् 'to eat', comes the augment अट before a Sârvadhâtuka affix consisting of a single consonant, according to the opinion of all grammarians.

As आदत् and आदः । Before a non-aprikta we have अत्ति, अत्सि । The word सर्वेषाम् makes it a necessary rule and not optional, like the last Ashtâdhyâyî rule VII, 3 99

लङ । IMPERFECT

	Sing.	Dual.	Pluaal
Third Person.	आदत् ।	आत्ताम ।	आदन् ।
Second Person	आदः ।	आत्तम् ।	आत्त ।
First Person.	आदम् ।	आद्व ।	आद्म ।

लिङ् । POTENTIAL

Third Person	अद्यात् ।	अद्याताम् ।	अद्युः ।
Second Person	अद्याः ।	अद्यातम् ।	अद्यात ।
First Person.	अद्याम् ।	अद्याव ।	अद्याम ।

आशीर्लिङ् । BENEDICTIVE

Third Person	अद्यात्	अद्यास्ताम्	अद्यासुः ।

2428 The final nasal of those roots which in the Dhâtupâtha have an unaccented root-vowel, as well as of वन and तन &c is elided before an affix beginning with a consonant (except a semi-vowel or nasal), when these have an indicatory क् or ङ ॥

NOTE —Thus यमु gives us यत्वा (with क्त्वा), यत (with क्त , यतवान् (with क्तवतु), यतिः (with क्तिन्) Similarly रमु gives us रत्वा, रत , रतवान्, रति । यम्, रम्, नम्, गम, हन् and मन् which end in a nasal are to be considered as unaccented roots, though taught as accented in the Dhâtupâtha So also of वन् ।, e, वति. with क्तिन्. with क्तिच् the nasal is not elided as वन्ति (VI 4 39), and before other jhaladi affixes व, retains न as all those affixes take the augmet इट । The तनादि roots belong to the eighth class Thus ततः, ततवान् । The Tanâdi roots are ten in number, तन् सन्, क्षण , क्षिण, ऋण , तृण , घृण , वन्, मन् and कृञ् । Of these सन् takes long आ also (VI 4 45) क्षत, क्षत , क्षतवान्, ऋण, ऋत, ऋतवान् , तृण, तृत तृतवान् , घृण, घृत , घृतवान् , वन वत , वतवान् , मन् मतः, मतवान् ॥

The word अनुनासिक is in the genitive case the sign of the genitive being suppressed This qualifies all but one word वनति or the sûtra. The roots √Yam, √Kam, √Nam, √Gam, √Han and √Manya are taught as Anudâtta The Tanadi roots are √Tan, √Kshan, Kshin √Rin, √Trin, √Ghrin, √Van, and √Man Thus हन् + तः = ह+O+त = हतः ॥

The Third Person Plural is formed thus:—हन् + अन्ति = हन् + अन्ति (VI, 4 98 S 2363) = घन + अन्ति(VII 3 54 S 358) = घ्नन्ति ॥

When an alterant upasarga is added, the न is changed to ण by the following Sûtra

२४२९ । वमोर्वा । ८ । ४ । २३ ॥

उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य हन्तेर्नस्य णो वा स्याद्वमयोः परयोः । प्रहण्मि-प्रहन्मि । प्रहण्वः— प्रहन्वः । हो हन्तेः - (३५८) इति कुत्वम । जघान । जघ्नतुः । जघ्नुः ॥

2429 Optionally when व or म follows, the न of √*han* is changed to ण, when preceded by an upasarga competent to cause change

Thus प्रहण्वः, परिहण्वः, or प्रहन्वः and परिहन्वः , प्रहण्मः or प्रहन्मः, परिहण्मः or परिहन्मः ।

This sûtra enjoins an option in certain cases, where it would have been obligatory by the last Ashtâdhyâyi rule VIII , 4 22

In forming the perfect, the ह is changed to a guttural by VII 3 54 S 358

PRESENT.

	Sing	*Dual*	*Plural.*
Third Person	हन्ति ।	हतः ।	घ्नन्ति ।
Second Person	हंसि ।	हथः ।	हथ ।
First Person	हन्मि ।	हन्वः	हन्मः ।

Now we take up लिट् or the Perfect

हन्+लिट = हन् हन्+अ = ह + हान् + अ=ज + घान्+अ by VII 3 54. S. 358 जघान । The dual is जघ्नतुः and the Plural जघ्नुः ॥

In forming the 2nd Pers Singular, the following sûtra applies:—

२४३० । अभ्यासाच्च । ७ । ३ । ५५ ।

अभ्यासात्परस्य हन्तेर्हस्य कुत्वं स्यात् । जघनिथ-जघन्थ । हन्ता । 'आर्द्धनो'–' (८३६६) हतात् । हनिष्यति । हन्तु । हतात् । घ्नन्तु ।

2430 A Guttural is substituted for the ह in हन् after a reduplication also

NOTE —As जिघांसति, जङ्घन्यते, अह जघान ॥ The rule applies when such an affix follows which causes the reduplication of the stem (anga) हन्, therefore not in हननीयितुमिच्छति = जिहननीयिषति ॥

Thus we get जघनिथ or जघन्थ ।

NOTE —Although this sûtra could apply to the third person singular as well, yet VII-3-54 alone has been mentioned simply because it is antaranga.

लिट् PERFECT

	Sing	Dual	Plural
Third Person	जघान ।	जघ्नतुः ।	जघ्नुः ।
Second Person.	जघनिथ or जघन्थ ।	जघ्नथुः ।	जघ्न ।
First Person	जघान or जघन ।	जघ्निव ।	जघ्निम ।

लुट् I FUTURE

Third Person	हन्ता ।	हन्तारौ ।	हन्तारः ।
Second Person	हन्तासि ।	हन्तास्थः ।	हन्तास्थ ।
First Person	हन्तास्मि ।	हन्तास्वः ।	हन्तास्मः ।

लृट् II. FUTURE (before स्य the augment इट् comes by VII 2 70 S. 2366)

Third Per	हनिष्यति ।	हनिष्यतः ।	हनिष्यन्ति ।
Second Per	हनिष्यसि ।	हनिष्यथः ।	हनिष्यथ ।
First Per	हनिष्यामि ।	हनिष्यावः ।	हनिष्यामः ।

In forming the Imperative 2nd Per Sing the following applies.—

२४३१ । हन्तेर्जः । ६ ४ ३६ ।

हौ परे । आभीयतया जस्यासिद्धत्वाद्धेर्न लुक् । जहि । हनानि । हनाव । हनाम । अहन् । अहताम् । अघ्नन् । अहनम् ।

2431 ज is substituted for हन् before हि ॥

Thus जहि शत्रून् ॥

This ज substitute of हन् is ordained by VI 4 36, a rule belonging to the Âbhiya section (asiddha vat atrâbhat VI 4 22, S 2193), therefore it is considered asiddha or not to have taken efect for the purposes of theeletion of हि । For had ज been considered as valid, then हि would have been elided by VI 4·105 S 2202.

Thus the Conjugation of हन् in the Imperative is -

IMPERATIVE

	Sing	Dual	Plural
Third Person	हन्तु or हतात् ।	हताम् ।	घ्नन्तु ।
Second Person	जहि ।	हतम् ।	हत ।
First Person	हनानि ।	हनाव ।	हनाम ॥

In conjugating हन् in लङ्, the Third Person Sing is thus formed अ + हन् + त् = अ + हन् + o = अहन् the letter त् being elided by VI I-68 Thus we conjugate the root :—

IMPERFECT

	Sing	Dual	Plural
Third Person	अहन् ।	अहताम् ।	अघ्नन् ।
Second Person	अहन् ।	अहतम् ।	अहत ।
First Person	अहनम् ।	अहन्व ।	अहन्म ॥

—— o ——

लिङ् POTENTIAL

Third Person	हन्यात् ।	हन्याताम् ।	हन्युः ।
Second Person	हन्याः ।	हन्यातम् ।	हन्यात ।
First Person,	हन्याम् ।	हन्याव ।	हन्याम ।

—— o ——

In the Benedictive वध replaces हन by the following sûtras

२४३२ । आर्द्धधातुके । २ । ४ । ३५ ।

इत्यधिकृत्य ।

2432 The clause 'when the affix is ardha-dâtuka' is understood in the following aphorisms up to the aphorism 58 of the fourth chapter of the second Book of Pâṇini

२४३३ । हनो वध लिङि । २ । ४ । ४२ ।

2433 वध is the substitute of हन् 'to kill' when the ârdhadâtuka लिङ् (Benedictive) follows

२४३४ । लुङि च । २ । ४ । ४३ ।

वधादेशोऽदन्तः । 'आर्धधातुके' (२३०७) इति विषयसप्तमी । तेनार्धधातुकोपदेशेऽकारान्तत्वात 'अतो लोपः' (२३०८) । वध्यात् । वध्यास्ताम् । 'आर्धधातुके' किम् । विध्यादौ हन्यात् 'हन्तेः-' (३५६) इति णत्वम् । प्रहणयात् । अवधीत् ।

अथ चत्वार स्वरितेत । 'ह्नुङ् इ अपनयने' । ह्नुते-ह्नुवते । ह्नुषे । ह्नुवे । ह्नुवहे-ह्नुमहे । ह्नुवाते-ह्नुवाथे । ह्नुते-ह्नुवते । जुह्नुवे । ह्नोता । अह्नोष्ट ।

2434 And when लुङ् (Aorist) follows वध is the substitute of हन् ॥

The substitute is *vadha* ending with an अ । Thus वध्यात् "may he kill" वध्यास्ताम् 'may they two kill,' वध्यासुः 'may they all kill'

As the substitute वध ends in short अ, this अ is elided by S 2308 because वध ends in an अ, at the time when the ardhadhâtuka affix is taught This elision being like the original (Sthânivat I. 1. 56), in forming the Aorist लुङ्, we

have अवध + ० + ईत = अवधीत । Here zero being sthânivat prevents the vriddhi of अ of व which otherwise would have taken place by VII 2 7

Note —अवधीत् 'he killed,' अवधिष्टाम् 'they all killed' The division of this aphorism from the last sûtra (yoga-vibhâga) indicates that the next Ashtâdhyâyi rule II 4 44 applies to the Aorist only and not to the Benedictive as well There is no option in the Benedictive Atmanepada

The word आर्धधातुके in S 2432 is in the 7th case, the force of this case affix here is not that given in I 1. 66 *i e* the sutra does not mean 'when an ardhadhâtuka affix follows' But the 7th case has the force of indicating the subject (विषय) the meaning of the sûtra being 'when the subject is an ârdhadhâtuka affix' The result of this explanation is, that the various substitutions enjoined hereafter, should be made first, and then the respective affixes should be applied Thus whenever we want to affix any Ardhadhatuka affix to अस् 'to be,' we must first sbstitute भू for it, and then take the proper ardhadhâtka affix which would come with regard to भू Thus we can apply यत् to भू by rule III 1 97, which says 'after verbs ending in vowels यत् is applied' But this affix could never have been applied to अस् which ends in a consonant Thus we have भव्यम So the substitution does not depend upon any particular affix, but ardhadhatuka affixes as a class.

Or to take the example of वध । This vadha ends with अ and is the substitute of हन् which ends with a consonant But to वध will be applied all those rules which can apply to a root ending with a vowel, when an ârdhadhâtuka affix is to be added Thus अत. लोप of 2308 will apply to this final अ of वध and cause its elision Thus वध्यात्, वध्यास्ताम् ।

Why do we say 'when an ârdhadhâtuka affix is to be added'? There will be no वध substitution before the sârvadhâtuka affixes, such as the Potential &c. Thus the Potential is हन्यात् । The न is changed to ञ before an alterant letter See S 359 As प्रहण्यात् । The aorist is अवधीत् ॥

Pre हन्ति । हत । घ्नन्ति । हंसि । हथ । हथ । हन्मि । हन्व । हन्म । Per जघान । जघ्नतु । जघ्नु । जघनिथ or जघन्थ । जघ्नथु । जघ्न । जघान । or जघन । जघ्निव । जघ्निम । I Fut हन्ता । II Fut हनिष्यति । Imperative हन्तु or हतात् । हताम् । घ्नन्तु । जहि हतम् । हत । हनानि । हनाव । हनाम । Imper अहन् । अहताम् । अघ्नन् । अहन् । अहतम । अहत । अहनम् । अहन्व । अहन्म । Poten हन्यात । हन्याताम् । हन्यु । हन्या. । हन्यातम् । हन्यात । हन्याम । हन्याव । हन्याम । Bene वध्यात् । वध्यास्ताम् । वध्यासु । वध्या । वध्यास्तम् । वध्यास्त । वध्यासम् । वध्यास्व । वध्यास्म । Aorist अवधीत् । अवधिष्टाम । अवधिषुः । अवधीः । अवधिष्टम् । अवधिष्ट । अवधिषम् । अवधिष्व । अवधिष्म । Cond अहनिष्यत् ।

With the upasarga आ, the root is atmanepadi Thus —

Pre आहते । आघ्नाते । आघ्नते । आहसे । आघ्नाथे । आहध्वे । आघ्ने । आहन्वहे । आहन्महे । Per आजघ्ने । आजघ्नाते । आजघ्निरे । आजघ्निषे । I Fut आहन्तासे । II Fut आहनिष्यते । Imperative, आहताम् । आघ्नाताम् । आहनै । आहन्व । Imper. आहत । आघ्नाताम् । आहथा' । आघ्नि । आहन्वहि । आहन्महि । Poten आघ्नीत । आघ्नीयाताम् । आघ्नीथा. । Bene. आवधिषीष्ट । आवधिषीयास्ताम् । Aorist आवधिष्ट or आवधिषाताम् । आवधिष्ठा । आवधिषोढ्वम । आवधिषि । Cond. आहत । आहसाताम् । आहसत । आहथा । आहध्वम् । आहसि । आहन्महि ।

Sub section III. The following four roots are conjugated in both forms
3 √dvisha to hate

Thus the present parasmai is द्वेष्टि, Atm द्विष्टे। First Fut, द्वेष्टा। Second Future Parasmai, is द्वेक्ष्यति, Atm द्वेक्ष्यते। Imperative Parasmai 3rd S द्वेष्टु or द्विष्टात् 2nd S द्विड्ढि, 1st S द्वेषाणि। Atm 1 S. द्वेषै, 1. D द्वेषावहै। Imperfect 3 S. अद्वेट्। In forming the plural the following sûtra applies

२४३५। द्विषश्च। ३। ४। ११२।

लङो झेर्जुस् वा स्यात्। अद्विषुः। अद्विषन्। अद्वेषम्। द्विषीत। द्विक्षीष्ट। अद्विक्षत। 'दुह ४, प्रपूरणे,। दोग्धि। दुग्धः। धोक्षि। दुग्धे। धुक्षे। धुग्ध्वे। दोग्धु। दुग्धि। दोहानि। धुक्ष्वे दोहै। अधोक्। अदोहम्। अधुग्ध्वम। अधुक्षत्–अधुक्षत। 'लुग्वा, दुह–' (२३६५) इति लुक्पक्षे तथोर्ध्वमवहिषु। लङ्वदपि। दिह ५ उपचये'। उपचयो वृद्धिः। प्रणिदेग्धि। लिह ६ आस्वादने। लेढि। लीढः। लिहन्ति। लेक्षि–लीढे। लिक्षे। लिढ्वे। लेढु। लीढाम्। लेहानि अलेट्। अलिक्षताम्। अलीढ। अलिक्षावहि। 'चक्षिङ् ७ व्यक्तायां वाचि'। अयं दर्शनेऽपि। इकार ऽनुदात्तो युज्यर्थ.। 'विचक्षणः प्रथयन्'। नुम्तु न। 'अन्तेदित' इति व्याख्यानात। इकारस्तु '× अनुदात्तेत्त्वप्रयुक्तमात्मने पदमनित्यम् ×' इति ज्ञापनार्थः। तेन 'स्फायचिमेंाकसन्धि—' इत्यादि सिध्यति। चष्टे। चक्षाते। 'आर्धधातुके' (२३७७) इत्यधिकृत्य।

2435 In the opinion of Sâkaṭâyana only, 'jus' is the substitute of 'jhi', in the Imperfect after the verb 'dvish' (to hate)

Thus अद्विषु.॥ But according to others, अद्विषन्। 1st S अद्वेषम्।

The Potential Atm is द्विषीत। Benedictive Parasmai द्विक्षीष्ट, Aor is अद्विक्षत।

द्विष ३ अप्रीतौ॥

Pre द्वेष्टि। द्विष्टः। द्विषन्ति। द्वेक्षि। द्विष्ठः। द्विष्ठ। द्वेष्मि। द्विष्वः। द्विष्मः। Perf. दिद्वेष। दिद्विषतुः। दिद्विषुः। दिद्वेषिथ। दिद्विषथुः। दिद्विष। दिद्वेष or दिद्विष। दिद्विषिव। दिद्विषिम। I Fut द्वेष्टा। द्वेष्टारौ। द्वेष्टारः। द्वेष्टासि। द्वेष्टास्थ.। द्वेष्टास्थ। द्वेष्टास्मि। द्वेष्टास्वः। द्वेष्टास्मः। II Fut द्वेक्ष्यति। द्वेक्ष्यतः। द्वेक्ष्यन्ति। द्वेक्ष्यसि। द्वेक्ष्यथः। द्वेक्ष्यथ। द्वेक्ष्यामि, द्वेक्ष्यावः। द्वेक्ष्यामः। Imperative द्वेष्टु or द्विष्टात्। द्विष्टाम्। द्विषन्तु। द्विड्ढि। द्विष्टम्। द्विष्ट। द्वेषाणि। द्वेषाव। द्वेषाम। Imper अद्वेट्। अद्विष्टाम्। अद्विषुः or अद्विषन्। अद्वेट्। अद्विष्टम्। अद्विष्ट। अद्वेषम्। अद्विष्व। अद्विष्म। Poten द्विष्यात्। द्विष्याताम्। द्विष्युः। द्विष्याः। द्विष्यातम्। द्विष्यात। द्विष्याम्। द्विष्याव। द्विष्याम। Bene द्विक्षीष्ट। द्विक्षीयास्ताम्। द्विक्षीरन्। द्विक्षीष्ठाः। द्विक्षीयास्थाम्। द्विक्षीध्वम्। द्विक्षीय। द्विक्षीवहि। द्विक्षीमहि। Aorist अद्विक्षत्। अद्विक्षताम्। अद्विक्षन् or अद्विक्षुः। अद्विक्षः। अद्विक्षतम्। अद्विक्षत। अद्विक्षम्। अद्विक्षाव। अद्विक्षाम। Cond अद्वेक्ष्यत्॥

Pre द्विष्टे। द्विषाते। द्विषते। द्विक्षे। द्विषाथे। द्विड्ढ्वे। द्विषे। द्विष्वहे। द्विष्महे। Per. दिद्विषे। दिद्विषाते। दिद्विषिरे। दिद्विषिषे। दिद्विषाथे। दिद्विढ्वे। दिद्विषे। दिद्विषिवहे। दिद्विषिमहे। I Fut द्वेष्टा। द्वेष्टारौ। द्वेष्टारः। द्वेष्टासे। द्वेष्टासाथे। द्वेष्टाध्वे.। द्वेष्टाहे। द्वेष्टास्वहे। द्वेष्टास्महे। II Fut द्वेक्ष्यते। द्वेक्ष्येते। द्वेक्ष्यन्ते। द्वेक्ष्यसे। द्वेक्ष्येथे। द्वेक्ष्यध्वे। द्वेक्ष्ये। द्वेक्ष्यावहे। द्वेक्ष्यामहे। Imper। द्वेष्टा। द्वेषीताम्। द्वेषताम्। द्विक्ष्वा। द्विषाथां। द्विड्ढ्वम्। द्वेषै। द्वेषावहै। द्वेषामहै। Imperfect अद्विष्ट। अद्विषाता। अद्विषत। अद्विष्ठा.। अद्विषाथा। अद्विड्ढ्वम्। अद्विषि। अद्विष्वहि। अद्विष्महि। Poten द्विषीत। द्विषीयाताम्। द्विषीरन्। द्विषीथा.। द्विषीयाथा। द्विषीध्वम्। द्विषीय। द्विषीवहि। द्विषीमहि

Aorist अदविक्षत । अदविक्षाताम् । अदविक्षन्त । अदविक्षथा. । अदविक्षाथा । अदविक्षध्वम् । अदविक्षि । अदविक्षावहि । अदविक्षामहि । Pass दविष्यते । Caus दवेहयति । Aor अदिदविक्षत । Desider दिदविक्षते । or ति । Inten देदविष्यते । yan luk देदविषीति । or देदवेष्टि । Imperfect Pl अदेदविषुः । or अदेदविषन् । Aor अदेदविषीत । Noun मित्रद्विद् । प्रद्विद् । द्वेष. । द्वेषणः । Past part द्विष्ट. । द्विष्टवान् । Ger द्विष्ट्वा ।

दुह ४ प्रपूरणे ।

4√duha To milk Pre दोग्धि । दुग्धः । दुहन्ति । धोक्षि । दुग्धः । दुग्ध । दोह्मि । दुह्मः । दुह्वः । Per दुदोह । दुदुहतुः । दुदुहुः । दुदोहिथ । दुदुहथुः । दुदुह । दुदोह । दुदुहिव । दुदुहिम । I Fut दोग्धा । दोग्धारः II Fut धोक्ष्यति । धोक्ष्यतः । धोक्ष्यन्ति । Imper दोग्धु । or दुग्धात् । दुग्धाम् । दुहतु । दुग्धि । दुग्धम् । दुग्ध । दोहानि । दोहाव । दोहाम । Imper अधोक् । अदुग्धाम् । अदुहन् । अधोक् । अदुग्धम् । अदुग्ध । अदोहम् । अदुह्व । अदुह्म । Poten. दुह्यात् । दुह्याताम् । Benedic दुह्यात् । दुह्यास्ताम् । Aorist अधुक्षत् । अधुक्षताम् । अधुक्षन् । अधुक्ष । अधुक्षतम् । अधुक्षत । अधुक्षम् । अधुक्षाव । अधुक्षाम । Caus. दोहयति । Aor अदूदुहत् । Deside दुधुक्षति or ते । Inteus दोदुह्यते Yan luk दोदुहीति or दोदोग्धि ॥

Pre दुग्धे । दुहाते । दुहते । धुक्षे । दुहाथे । धुग्ध्वे । दुहे । दुह्वहे । दुह्महे । Per दुदुहे । दुदुहाते । दुदुहिरे । दुदुहिषे । दुदुहाथे । दुदुहिढ्वे । दुदुहे । दुदुहिवहे । दुदुहिमहे । I Futur. दोग्धा । दोग्धारौ । दोग्धारः । दोग्धासे । II Fut धोक्ष्यते । Impera दुग्धाम् । दुहाताम् । दुहताम् । धुक्ष्व । दुहाथाम् । धुग्ध्वम् । दोहै । दोहावहै । दोहामहै । Imperfect अदुग्ध । अदुहाताम् । अदुहत । अदुग्धाः । अदुहाथाम् । अदुग्ध्वम् । अदुहि । अदुह्वहि । अदुह्महि । Poten दुहीत । दुहीयाः । दुहीय । Benedic धुक्षीष्ट । धुक्षीध्वम् । Aor अधुक्षत । अधुक्षाताम् । अधुक्षन्त । अधुक्षथाः । अधुक्षाथाम् । अधुक्षध्वम् । अधुक्षि । अधुक्षावहि । अधुक्षामहि ॥

दिह ५ उपचये ।

5√diha, to thrive The word upachaya means increase Pre देग्धि with प्र and नि we have प्रणिदेग्धि । The न changed to ण by VIII 4 17 S 2285 But not in प्रनिदेदेग्धि because in VIII 4 17 S 2285 the form degdhi is taken, with श्तिप् and so the rule does not apply to yanluk See VII 2 10 S 2246 Per दिदेह । I Future देग्धा । II Future धेक्ष्यति । Imperative देग्धु । Imper अधेक् । Poten । दिह्यात् । Bene दिह्यात् । Aorist अधिक्षत् । Cond अधेक्ष्यत । Pass दिह्यते । Caus देहयति । Deside दिधिक्षति । Inten देदिह्यते । Yanluk देदेग्धि । Nouns. देहिनी देही । देह Pre Part दिहन् । past दिग्धम् । Paras दिग्धवान् । Fut Part धेक्ष्यन् । Ger. ध्यादिः । Adj. देग्धव्य । देहनीय । देह्यम् ।

लिह ६ आस्वादने ।

6√Liha to lick. Pre लेढि । लीढः । लिहन्ति । लेक्षि । लीढः । लीढ । लेह्मि । लिह्वः लिह्मः । Per लिलेह । लिलिहतुः । लिलिहुः । लिलेहिथ । लिलेह । लिलिहिव । लिलिहिम ॥ I Fut. लेढा । II Fut लेक्ष्यति । Imper लेढु । लीढाम् । लिहन्तु । लीढि । लीढम् । लीढ । लेहानि लेहाव । लेहाम ॥ Imper अलेट् । अलीढाम् । अलिहन् । अलेट् । अलीढम् । अलीढ । अलेहम् अलिह्व । अलिह्म । Poten लिह्यात् । लिह्या । लिह्याम् । Benedi लिह्यात । लिह्यास्ताम् । Aorist अलिक्षत् । अलिक्षताम । अलिक्षन् । अलिक्ष. । अलिक्षतम । अलिक्षत । अलिक्षम् । अलिक्षाव । अलिक्षाम ॥ Condi अलेक्ष्यत । Pass लिह्यते । Caus लेहयति । Aor अलीलिहत् । Desidera लिलिक्षति । Inten लेलिह्यते । yan luk लेलिहीति or लेलेढि । Nouns अभ्रंलिह. । अवलेह. । लिहा । वत्सलिह । Pre part paras लिहन् । Per part लेलिहान् । Atm. लाढः Per part pass लीढवान् । Act लेक्ष्यन् Fut part लीढ्वा Ger लेढुम् Adj लेढव्यं । लेहनीय । लेह्यम् ।

PreAtm लीढे । लिहाते । लिहते । लिक्षे । लिहाथे । लीढ्वे । लिहे । लिह्वहे । लिह्महे Per

लिलिहे । लिलिह्वहे । लिलिहिढ्वे । लिलिह्महे । I Fut लेढा । लेढासे । II Fut लेक्ष्यते Imper । लीढाम् । लिहाताम् । लिहताम् । लीढ्य । लिहाथा । लीढ्वम् । लेहै । लेहावहै । लेहामहै । Imper अलीढ । अलिहाताम् । अलीहत । अलीढा । अलिहाथा । अलीढ्वम् । अलिहि अलिह्वहि । अलिह्महि । Poten लिहीत । लिहीथा । लिहीय । Benedi: लिक्षीष्ट । Aorist अलिक्षत or अलीढ । अलिक्षाताम् । अलिक्षन्त । अलिक्षथा: or अलीढा: । अलिक्षाथाम् । अलिक्षध्वम् or अलीढ्वम् । अलिक्षि । अलिक्षावहि or अलिह्वहि Condi अलेक्ष्यत ।

चक्षिङ् ७ व्यक्तायां वाचि ।

7 √Chakshin व्यक्तायां वाचि । 'to speak articulately" This root also means to see, as विश्वा रूपाभिचष्टे शचीभि । The letter इ in चक्षिङ् is indicatory of the fact that the affix युच् is added to the root by III 2 149 S 3139 which would not have been the case had the root not contained this anudâtta इ ॥ Thus विचक्षण. प्रचक्षण ॥

This इ though indicatory, does not cause the insertion of the nasal नुम् because we have explained the word इदित: by अन्त्येदित in the sûtra VII 1 58 S 2262 because the word अन्त्य. is understood here from the preceding Ashtadhyâyi sûtra 'goh padante' VII 1 57 S 3574 So that only those roots are इदित् for the purposes of नुम् augment, which contain the इ as their *Final* The इ in चक्षिङ् is not final and so the root is not इदित् for the purposes of that sûtra

What is the use of the letter ङ when the root is already *ubhayapadi* ? Ans The ङ indicates by implication the existence of the following maxim —

The atmanepada which is caused by an anudatteta letter, is *anitya* Thus the Present Participle form स्फायन् is valid, as in the example स्फायन् निर्मोकसन्धि । &c Here स्फाय is used as parasmaipadi though ordinarily it is âtmanepadi because the root स्फायी has anudattâ long ई as indicatory See Bhvâdi No I 516

Thus we have चष्टे (the क is elided be स्को VIII 2 29 S 380) चक्षाते &c. In forming the Perfect, the following two sûtras apply which are governed by the anuvritti of ârdhadhâtuka of the rule 2377

२४३६ । चक्षिङ: ख्याञ् । २ । ४ । ५४ ॥

2436 ख्याञ् is the substitute of चक्षिङ् 'to perceive, to tell, when any ârdhadhâtuka affix is to be applied

२४३७ । वा लिटि । २ । ४ । ५५ ॥

अत्र भाष्ये क्शादिरयमादेश: । असिद्धकाण्डे 'क्शस्य यो वा' इति स्थितम् । जिस्वात्पदद्वयम् ॥ चक्ख्यौ–चख्ये–चक्शौ–चक्शे । '* चयो द्वितीया.–*' इति तु न चर्त्वस्यासिद्धत्वात । चचक्षे ख्याता–क्शाता । ख्यास्यति–ख्यास्यते । क्शास्यति–क्शास्यते । अचष्ट । चक्षीत । ख्यायात–क्शायात । क्शेयात्

2437 ख्याञ् is optionally the substitute of चक्षिङ् when लिट (Perfect) follows

In the Mahâbhâshya the substitute begins with क्श् Kś The श is changed to य optionally by the vârtika क्शस्य यो वा ॥ This vârtika he reads in the section of asiddhas As the substitute has an indicatory ञ it is conjugated in both padas Thus the perfect is चक्ख्यौ or चख्ये । or चक्शौ or चक्शे ॥

Note —In the Mahâbhâshya on II 4 54 S 2436 we find Patanjali saying that the substitute begins with ख and is ख्शाञ्। This substitute Khśâñ assumes the form Khyâñ also Thus ख्शाञ् becomes ख्याञ् by substituting य for श under the following vârtika :—असिद्धे शस्य य वचन विभाषा "The letter य optionally replaces the श of this substitute, and this य is asiddha, because this vârtika ought to be put in the section of asiddhas (VIII 2 1,) just at the close of the rules relating to the change of न to ण।" That being so, for the application of the prior rules the य is considered asiddha, but for the application of the subsequent चर्त्व rule, it is considered siddha Thus पर्याख्यानम, here श changed to य is asiddha and so the sûtra कृत्यचः does not apply and न is not changed to ण ॥

Note.—Prohibition must be stated when चक्ष means 'exclusion', as दुर्जनाः संचक्ष्या 'bad men should be excluded'

Note —Prohibition must be stated when the affixes असि and अन follow, as नृचक्षा राक्षसः 'the Râkshasas are cruel' This is Vedic Sanskrit, modern नृचक्ष.. The meaning of the root चक्ष् here, is 'to injure' So also विचक्षणः पण्डित, here the affix is अन।

The substitute ख्शाञ becomes क्शाञ् by VIII 4 55. S 121 This क्शाञ् is conjugated as चक्शौ। A चक्शे।

The vârtika खयो द्वितीया (See S 130 and 294) required क् to be changed to ख, giving the form, चख्शौ, चख्शे but that vârtika also does not apply because चर्त्व rule VIII 4 55 S 121 by which the root ख्शाञ् was changed to क्शाञ् is considered asiddha, so that for the purposes of that vârtika, क्शाञ is still ख्शाञ् ॥ From the root चक्ष itself, we get the perfect regularly. Thus चचक्षे।

The First Future is ख्याता or क्शाता ॥ The Second Future is ख्यास्यति or ख्यास्यते। Or क्शास्यति or क्शास्यते ॥ The Imperfect is अचष्ट। The Potential is चक्षीत। The Benedictive is ख्यायात् or क्शायात् or क्शेयात्।

In forming the Aorist the following sûtra applies :—

२४३८। अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् । ३ । १ । ५२ ।

एभ्यश्च्लेरङ् । अख्यत्–अख्यत–अक्शासीत्–अक्शास्त । ॥ वर्जने क्शाञ्नेष्टः ॥ । समचक्षिष्टेत्यादि ।

अथ एधान्ता अनुदात्तेतः। 'ईर ८ गतौ कम्पने च'। ईर्ते । ईरां चक्रे । ईरिता । ईरिष्यते । ईर्ताम् । ईर्ष्व । ईर्ध्वम । ऐरिष्ट । 'ईड ९ स्तुतौ' । ईट्टे।

2438 After the verbs अस् 'to throw', वच् 'to speak', and ख्या 'to speak', अङ् is the substitute of च्लि, when the Aorist follows signifying the agent

NOTE —वच may be either the root, or the substitute of ब्रू (II. 4. 53) and so also ख्या may be the root, or the substitute of चक्ष (II. 4. 54) The root अस् belonging to the दिवादि or the Fourth conjugation, falls under the subdivision पुषादि, and therefore it would have taken अङ् in the Parasmaipada by rule III 1. 55 The repetition is to indicate that it takes अङ् in the Âtmanepada also, as पर्यास्थत (VII. 4. 17), अवोचत् and आख्यत् In the Passive, we have पर्यासिषाताम्

Thus the aorist is P. अख्यत् or A. अख्यत or अक्शासीत् or अक्शास्त ॥

Ishti The substitute क्शाञ् does not take place when the meaning is 'exclusion,' as समचक्षिष्ट &c

Note —The following from Mâdhavîya Dhatuvritti will make this clear. In the Mahâbhâsya the author has given the *two* substitutes ख्याञ् and क्शाञ first, and then he, in the alternative, gives *one* substitute खशाञ which includes both ख्याञ and क्शाञ्, for it can assume both these forms For खशाञ becomes क्शाञ् by the चर्त्व rule (VIII 4, 55 S 121) And खशाञ also becomes ख्याञ by the operation of a vârtika which changes the श into य, and this य is considered asiddha when a prior rule is to be applied, because that Vârtika is read in the section of asiddhas, just after the ष change rules

The necessity of taking the substitute to be ख्शाञ् will be manifest from the following considerations —

(a) In forming an abstract noun from सुप्रख्य such as सुप्रख्यस्य भाव = सौप्रख्यम् । This is formed by ष्यञ् affix V 1 124 S 1788 But if ख्य be considered to have a penultimate य (as in fact it has, but which under the above rule we consider as श) then the affix would have been वुञ् by V 1 132 S 1797: and the form ought to have been सौप्रख्यकम् । But we never have this form, because V 1 132 S 1797 does not apply, as the existence of य in ख्य is ignored by it and to it, it is श । This is summed up in the vârtika प्रयोजनं सौप्रख्ये वुञ् विधि. ।

(b) Similarly पुंस· ख्यानं = पुंख्यानं । Here the स् of पुंस being elided as the final of a conjunct consonant (VIII 2 23 S 54), we have पुम्+ख्यानम् । Now by the vârtika under S 139, the म् of पुम् would be changed to रु, because ख्या begins with ख a letter of खय pratyâhâra, and is followed by य a letter of अम् pratyahara and so S, 139 ought to apply The form ought to be पुंस्ख्यानम् । But this is not so, because the य in ख्या is considered asiddha and so ख is not followed by a letter of अम् pratyâhâra, and so the condition for the application of S 139 does not exist. This is summed up by the vârtika रुविधि: पुंख्याने ।

(c) Similarly चक्खिष्ये । We get this form thus चक्ष्, + इट् + ष्ये = चख्य् + इ + ष्ये । Here य a letter of इण् pratyâhâra is followed by इट, and therefore VIII 3, 79 S 2325 requires the ष to be changed to ढ । But this is not done, because य is asiddha, and so there is no letter of इण् pratyâhâra in ख्य्, and so VIII. 3 79 S. 2325 does not apply

(d) Similarly नमः ख्यात्रे । Here the visarga is followed by ख a letter of खर् pratyâhâra, and the ख् itself is followed by श् (for य् is श्), a letter of शर् pratyâhâra, and so VIII 3. 35, S. 150 applies, and the visarga remains unchanged. But if the substitute were not खशाञ्, then ख् being followed by य् would have brought in the application of VIII. 3 37 S. 142 and the visarga would be changed to ᳵ jihvâmulîya. But this is not so This is summed up in the vârtika -संस्थानस्य नम. ख्यात्रे । Samsthâna means the jihvâmulîya change

(e) Similarly the Nishṭhâ is ख्यातम् with त । Had the य been really य and not श in disguise, then the root ख्या would be a यण् or semi vowel having root, and VIII. 2. 43, S. 3017 would apply, and त would by changed to न । This is

summed up by the vârtika निष्ठा नत्वमाख्याते । The prohibition of VIII. 2 57 S 3040, does not apply to this ख्या but to no 39 ख्या ॥

(f) Similarly पर्याख्यानम् । Here न is not changed to ण, though between the र of पर्य and न, there are only अट् pratyâhara letters य, आ, य, आ, and कु letter ख, and so the Sutra VIII 4 2 S 197 read with VIII 4 29 S 2835 would have applied But य of ख्या is not considered an अट् letter as it is ष ; and therefore that sûtra does not apply. This is summed up in the vârtika ण्त्वं पर्याख्याने ।

Pre चष्टे । चक्षाते । चक्षते । चङ्क्षे । Per चचक्षे । चचक्षाते । चचक्षिरे । चचक्षिषे । चचक्षिध्वे । चचक्षे । चचक्षिवहे । Impera चष्टाम् । चक्षाताम् । चक्षताम् । चक्ष्व । चड्ढ्वम् चक्षै । Imper अचष्ट । अचक्षाताम् । अचक्षत । अचष्ठाः । अचड्ढ्वम् । अचक्षि । अचक्ष्वहि । Poten चक्षीत । चक्षीयाताम् । चक्षीरन् । चक्षीथाः । चक्षीयाथाम् । चक्षीध्वम् । चक्षीय ।

Nouns विचक्षणः । नृचक्षाः । चक्षुः । संचक्ष्यः वर्जनीयः ।

7 (b) √Khyañ to speak Parasmai Per. चख्यौ । चख्यतुः । चख्युः । चख्यिथ or चख्याथ । चख्यथुः । चख्य । चख्यौ । चख्यिव । II Fut ख्याता । ख्यातासि । ख्यातास्मि । II Fut ख्यास्यति । Bene ख्येयात or ख्यायात । ख्येयास्ताम् or ख्यायास्ताम् । ख्येयासुः । ख्येयाः or ख्यायाः । ख्येयास्तम् । ख्येयासम् । or ख्यायासम् । Aorist अख्यत् । अख्यताम् । अख्यन् । अख्यः । अख्यम् । अख्याम । Cond अख्यास्यत ।

Pass ख्यायते । Aor अख्यायि or अख्यत । Dual अख्येताम् । Caus ख्यापयति । Aor अचिख्यपत । Desider चिख्यासति । Inten चाख्यायते ।

Nouns सुप्रख्याः अख्यान आख्येयम् ।

7 (c) √Khyañ Atm Per चख्ये । चख्याते । चख्यिरे । चख्यिषे । चख्याथे । चख्यिध्वे । चख्ये । चख्यिवहे । चख्यिमहे । I Fut ख्याता or ख्यायिता । ख्यातासे । ख्याताहे । II fut ख्यास्यते or ख्यायिष्यते । Bene ख्यासीष्ट । ख्यासीयास्ताम् । ख्यासीष्ठाः ख्यासीध्वम् । ख्यासीय । Aorist अख्यत । अख्येताम् । अख्यन्त । अख्यथाः । अख्यध्वम् । अख्ये । अख्यावहि । Condi. अख्यास्यत or अख्यायिष्यत । Desi चिख्यासते ।

7 (d) Kśâñ to speak Per चक्शौ । चक्शतुः । चक्शुः । चक्शिथ । चक्शाथ । चक्शथुः । चक्श । चक्शौ । चक्शिव । चक्शिम । I Fut क्शाता । क्शातासि । क्शातास्मि । Bene क्शायात् । or क्शेयात् । Aorist अक्शासीत् । अक्शासिष्टाम् । अक्शासिषुः । अक्शासीः अक्शासिषम् । Condi अक्शास्यत् । Passive क्शायते । Aor. अक्शायि or अक्शायिष्ट or अक्शास्त । Dual अक्शायिषाताम् or अक्शासाताम् । Causa. क्शापयति । Aor अचिक्शपत । Desi चिक्शासति । Inten चाक्शायते । Adj. अक्शेयम् ।

Per. चक्शे । चक्शाते । चक्शिरे । चक्शिषे । चक्शाथे । चक्शिध्वे । चक्शे । चक्शिवहे । I Fut क्शाता । क्शातासे । क्शाताहे । II Fut क्शास्यते । क्शास्यसे । क्शास्ये । Bene. क्शासीष्ट । क्शासीयास्ताम् । Aorist अक्शास्त । अक्शासाताम् । अक्शासत । अक्शास्थाः अक्शासि । Condi अक्शास्यत । चिक्शासते ।

Sub section IV The roots upto √prichi are anudâtteta

ईर ८ गतौ कम्पने च ॥

8 √îr a to go 2. to agitate Pre. ईर्ते । ईराते । ईरते । ईर्षे । ईराथे । ईरे । Per ईराञ्चक्रे । Some give the form ईरिरे । I Fut. ईरिता । ईरितासे । ईरिताहे । II Fut ईरिष्यते । ईरिष्यसे । ईरिष्ये । Imper ईर्ताम् । ईर्ष्व । ईर्ध्वम् । ईरै । Im per ऐर्त । ऐराताम् । ऐरत । ऐर्थाः । ऐरि । ऐर्वहि । Poten ईरीत । ईरीयाताम् । ईरीथाः । ईरीय । Bene ईरिषीष्ट । ईरिषीष्टाम् ईरिषीष्ठाः । ईरिषीध्वम् । or ईरिषिड्ढ्वम् । Aorist. ऐरिष्ट । ऐरिषाताम् । ऐरिष्ठाः । ऐरि-

ध्वम् । O. ऐरिढ्वम् । ऐरिषि । ऐरिष्वहि । Pass ईर्यते । Caus ईरयति । ईरयते । Aor मा भवान् ईरिरत् । Desi ईरिरिषते । Nouns ईरणमीर, समीरण, and ईर्म॰

ईड ९ स्तुतौ ॥

9 √ida to praise Now we take up the conjugation of ईड to praise Thus ईड् + ते = ईट्टे । ईड्+से ॥ Now applies the following two sûtras —

२४३९ । ईशः से । ७ । २ । ७७ ।

2439 The sârvadhâtuka affix से (the ending of the second Person Present and Imperative Atmanepada) gets the augment इट् after ईड (Ad 9)

NOTE —As ईशिषे and ईशिष्व ॥ से becomes स्व by III 4 91 and 80 The से is exhibited in the sûtra without any case ending

२४४० । ईडजनोर्ध्वे च । ७ । २ । ७८ ।

ईडीडजनो 'से' 'ध्वे' शब्दयोः सार्वधातुकयोरिट् स्यात् । योगविभागो वैचित्र्यार्थः । ईडिषे । ईडिध्वे । + एकदेशविकृतस्यानन्यत्वात् + । ईडिष्व । ईडिध्वम् । + विकृतिग्रहणेन प्रकृतेरग्रहणात् + । ऐडध्वम् । ईश १० ऐश्वर्ये । ईष्टे । ईशिषे । ईशिध्वे । 'आस ११ उपवेशने' । आस्ते 'दयायासश्च' (२३२४) । आसाचक्रे । आस्स्व । आध्वम् । आसिष्ट । 'आङःशासु १२ इच्छायाम्' । आशास्ते । आशासाते । आङ्पूर्वत्वं प्रायिकम् । तेन 'नमोवाकं प्रशास्महे' इति सिद्धम् । 'वस १३ आच्छादने' । वस्ते । वस्से । वध्व । ववसे । वसिता । 'कसि १४ गतिशासनयोः' कस्ते । कसाते । कसते । 'अयमनिदित् इत्येके । कस्ते । तालव्यान्तोऽप्यनिदित् । काष्टे कशाते कक्षे । कड्ढ्वे । णिसि १५ चुम्बने' । निंस्ते । दन्त्यान्तोऽयम् । आभरणकारस्तु तालव्यान्त इति भ्रान्तः । 'णिजि १६ शुद्धौ' । निङ्क्ते । निङ्क्षे निञ्जिता । 'शिजि १७ अव्यक्ते शब्दे' । शिङ्क्ते । 'पिजि १८ वर्णे' । 'संपर्चन इत्येके' । उभयत्रेत्यन्ये । 'अवयवे' इत्यपरे । 'अव्यक्ते शब्दे इतीतरे । पिङ्क्ते 'पृजि' इत्येके । पृङ्क्ते । 'वृजी १९ वर्जने' । दन्त्योष्ठ्यादिः । ईदित् । वृक्ते । वृजाते । वृक्षे । 'इदित्' इत्यन्ये । वृङ्क्ते । 'पृची २० सम्पर्चने । पृक्ते ।

'षूङ् २१ प्राणिगर्भविमोचने' । सूते । सुषुवे । सोता-सविता । 'भूसुवो:-' (२२२४) इति गुणनिषेधः । सुवै । सविषीष्ट । असविष्ट-असोष्ट । 'शीङ् २२ स्वप्ने' ।

2440 The sârvadhâtuka affix से and ध्वे, (the endings of the Present and the Imperative Atmanepadi) get the augment इट् after the roots ईड (Ad 9) and जन् ॥

NOTE —Thus ईडिध्वे, ईडिध्वम्, ईडिषे, ईडिष्व, जनिध्वे, जनिध्वम्, जनिषे, जनिष्व । The root जनी (IV 41) is taken here The Vikarana श्यन् has been elided in this case, as a Vedic irregularity, and so also there is not elision of the penultimate

This sûtra could well have been included in the last The making of it a separate sutra is a mere amplification and a variety Thus ईड् + से = ईडिषे । ईडिध्वे ॥ The affix इट् will come before the स्व of the Imperative also for though स्व is not strictly speaking से and these rules do not strictly apply to स्व, yet they would apply on the maxim "a form modified in a portion of it is not different from the original" So से and स्व ध्वे and ध्वम् are one and the same, as ईडिष्व and ईडिध्वम् ॥ By using the word विकृति in the above vârtika, the original affix ध्वम् (prakriti) is not to be taken Therefore we have ऐड्ढ्वम् in लङ् where no augment इट् is added, in other words when ध्वे is changed to ध्वम् by III 4. 91 S 2252 this ध्वम् is

vikriti or a *modified* form of ध्वे, and a rule applicable to ध्वे will apply to *this* ध्वम् ॥ But when ध्वम् is not a modified form of ध्वे but an *original* affix (prakriti) the rule applicable to ध्वे will not apply to it The ध्वम् of the imperfect (लङ्) is such an original affix : and therefore no इट् is added to it

9 √ ida To praise

Pre ईट्टे । ईडाते । ईडते । ईडिषे । ईडाथे । ईडिध्वे । ईडे । ईड्वहे । ईड्महे । Per. ईडाचक्रे । I Fut ईडिता । ईडितासे । ईडिताहे । II Fut ईडिष्यते । Imp ईट्टाम् । ईडाताम् । ईडिष्व । ईडाथाम् । ईडिध्वम । ईडै । ईडावहै । ईडामहै । Imp ऐट्ट । ऐडाताम । ऐडत । ऐट्ठाः । ऐडाथाम । ऐड्ध्वम। ऐडि । ऐड्वहि । ऐड्महि । Poten ईडीत । ईडीथाः । ईयिध्वम । ईडिय । Bene ईडिषीष्ट । ईडिषीष्ठा । ईडिषीध्वम् । ईडिषीय । Aorist ऐडिष्ट । ऐडिषाताम् । ऐडीषत । ऐडिष्ठा । ऐडिषाथा । ऐडि ध्वम् । ऐडिषि । ऐडिष्वहि । ऐडिष्महि । Pass. ईड्यते । Caus ईडयति । Aor मा भवान् ईडिडत । Desi । ईडिडिषते ।

ईश १० ऐश्वर्ये ॥

10 √ iś a To rule over Pre ईष्टे । ईशाते । ईशते । ईशिषे । ईशाथे । ईशिध्वे । ईशे ईश्वहे । ईश्महे । Per ईशाचक्रे । I Fut ईशिता । II Fut ईशिष्यते । Imp ईष्टाम् ईशाताम ईशताम । ईशिष्व । ईशाथाम्। ईशिध्वम । ईशै । ईशावहै । ईशामहै । Imper ऐष्ट । ऐशाताम ऐशत ऐष्ठा । ऐशाथा । ऐड्ढवम । ऐशि । ऐश्वहि । ऐश्महि । Poten ईशीत । Bene ईशिषीष्ट Aor ऐशिष्ट । ऐशिषाता । ऐशिषत । ऐशिष्ठा । ऐशिषाथा । ऐशि ध्वम ऐशिष्वहि ऐशिष्महि Pass ईश्यते । Caus ईशयति ईशयते । ईशक Desi ईशिशिषते । Noun ईश्वर. ॥

आस ११ उपवेशने ।

11 √ âsa To sit down Pre आस्ते । आसाते । आसते । आस्से । आसाथे । आध्वे आसे । आस्वहे । आस्महे । Per आसाचक्रे । The Perfect is formed periphrastically by III 1 37 S 2324 I Fut आसिता । आसितासे । आसिताहे । II Fut आसिष्यते । Impera आस्ताम् । आसाताम् । आसताम् । आस्स्व । आसाथा । आध्वम् । आसै । आसावहै । आसामहै Imperf आस्त । आसातोम् । आसत । आस्था । आसाथा । आध्वम् । आसि । आस्वहि । आस्महि Poten आसीत । आसीथा । आसीय । Bene आसिषीष्ट । आसिषीष्ठा । आसीषीय । Aor आसिष्ट । आसिषत । आसिष्ठा । आसिषाथा । आसिढ्वम् । आसिषि । आसिष्वहि । आसिष्महि । Caus आसयति. । Aor मा भवान् असिसत् । Desi आसिसिषते ।

Nouns आसीन । उपासित. । कैलासः ।

आङ् शासु १२ इच्छायाम् ।

12 √ śâs u To wish for, long for The root शास् is generally found preceded by आ, but is not universally so for we find it preceded by प्र also : as in the sentence नमोवाकं प्रशास्महे ॥

Pre आशास्ते । आशासाते । आशासते । आशास्से । आशासाथे । आशाध्वे । आशासे । आशास्वहे । आशास्महे । Per आशशासे । आशशासाते । आशशासिरे । आशशासिषे । आशशासाथे । आशशासिध्वे । आशशासे । आशशासिवहे । आशशासिमहे । Imper आशास्ताम् । आशासाताम । आशास्व । आशासोथाम । आशाध्वम् । आशासै । आशासावहै । आशासामहै । Imper, आशास्त । आशासाताम् । आशासत । आशास्था. आशासाथाम् आशाध्वम् । आशासि आशास्वहि । आशास्महि । Aor आशसिष्ट । आशसिषाता । आशासिषत । आशासिष्ठा. । आशासिषाथा । आशासिढ्वम । आशासिषि । आशासिष्वहि । आशासिष्महि । Caus. आशाशयति । Desidor. आशशासिषते । Inten आशाशास्यते । yañluk आशाशासीति । or आशाशास्ति ।

घस १३ आच्छादने ।

13√vas *a* To wear, to put on

Pre वस्ते । वसाते । वसते । वस्से । वसाथे । वध्वे । वसे । वस्वहे । वस्महे । Per ववसे । ववसाते । ववसिरे । ववसिषे । ववसाथे । ववसिध्वे । ववसे । ववसिवहे ववसिमहे । I Fut वसिता । Impera वस्ताम् । वसताम् । वसाताम । वस्स्व । वसाथां । वध्वम् । वसै । वसावहै । वसामहै । Imper अवस्त । अवसाताम् । अवसत । अवस्थाः । अवसाथां । अवध्वम् । अवसि । अवस्वहि । अवस्महि । Aorist अवसिष्ट । अवसिषाताम् । अवसिषत । अवसिष्ठाः अवसिषाथाम् । अवसिड्ढ्वम् । अवसिषि । अवसिष्वहि । अवसिष्महि । Causa वासयति । Desider ववसिषते । Inten वावस्यते । yan luk वावसीति or वावस्ति ।

Nouns, वसन् । वस्त्रम् । वास । वसा । Past Part उषित । Gerund वसित्वा ।

कसि १४ गतिशासनयोः

14√Kas *i* To go, to destroy Some read this root without इ, so that no nasal is added as कस्ते । The root has also final श without nasal, as कष्टे ।

Pre कंस्ते । कंसाते । कंसते । कंसे or कंस्से । कंध्वे । Per चकंसे । चकंसिषे । चकंसिवहे । Fut कंसिता । II Fut कंसिष्यते । Impera कंस्ताम् । कंस्व । कंध्वम् । कंसै । Imper अकंस्त । अकंस्थाः । अकंसि । Poten कंसीत । कंसीथाः । कंसीय । Benedic कंसिषीष्ट । Aorist अकंसिष्ट । अकंसिष्ठाः । अकंसिषि । Caus कंसयति । Aor अचकंसत । Desidera चिकंसिषते Inten चाकंस्यते । yan luk चाकंसीति or चाकंस्ति । Imperfect अचाकन् ।

14a√Kasa Pre, कस्ते । कसाते । कसते ।

14b√Kaśa

Pre कष्टे । कशाते । कशते । कक्षे । कशाथे । कड्ढ्वे । कशे । कश्वहे । कश्महे । Per चकशे चकशिषे । चकशिवहे । I Fut कशिता । II Fut कशिष्यते । Impera, कष्टां । कशाताम् । कशताम् । कक्ष्व । कशाथाम् । कड्ढ्वम् । कशै कशावहै । कशामहै । Imper अकष्ट । अकशाताम । अकशत । अकष्ठाः । अकशाथाम् । अकड्ढ्वम् । अकशि । अकश्वहि । अकश्महि । Poten कशीत । कशीथाः । कशीय । Benedic कशिषीष्ट । Aorist अकशिष्ट । अकशिषाताम् । अकशिषत । अकशिष्ठाः । अकशिषाथाम् । अकशिढ्वम् । अकशिषि । अकशिष्वहि । अकशिष्महि । Causa काशयति Aor, अचीकशत् । Desidera चिकशिषते । Inten चाकश्यते । yan luk चाकशीति or चाकष्टि ।

Nouns —कशा । कश्यम । प्रतिष्कश ।

णिसि १५ चुम्बने

15√nisi to kiss The final स is dental. The author of Âbharana mistook it to be a palatal ending निश् । Pre निंस्ते । Per निनिंसे । I Fut निंसिता ।

णिजि १६ शुद्धौ

16√niji to wash The root is सेट् । The juhotyâdi√nij is anit

Pre निङ्क्ते । निञ्जाते । निञ्जते । निङ्क्षे । Per निनिञ्जे । निनिञ्जिषे । I Fut निञ्जिता । II Fut निञ्जिष्यते । Imper निङ्क्ताम् । Imper अनिङ्क्त । Poten निञ्जीत । Bene निञ्जिषीष्ट । Aorist अनिञ्जिष्ट । Caus. निञ्जयति, निञ्जयते । Aor अनिनिञ्जत । Desi निनिञ्जिषते । Intens नेनिञ्ज्यते । Yan luk नेनिञ्जीति or नेनिङ्क्ति ।

शिजि १७ अव्यक्ते शब्दे ।

17 √siji to tinkle, rattle, to roar.

Present शिङ्क्ते । Perfect. शिशिञ्जे । I Future. शिञ्जिता । Nouns शिञ्जा । शिञ्जिनी ।

पिजि १८ वर्णे

18 √piji to tinge, dye, to color According to Śakatayana it means 'to uch' Sanmata says it has both these meanings Kāsyapa says it means 'to join arts' He also says it means to utter inarticulate sound According to Maitreya he root is √piji, as पृक्त्वे ।

Present पिंक्ते । Perfect, पिपिंजे । I Future पिंजिता । Nouns पिंजः । पिञ्जर. । पिञ्जल । पैंगल्यम् ।

वृजि १९ वर्जने

19 √vriji to avoid, shun, abandon The root begins with the dento labial व v, and has an indicatory long ई । Ātreya and Durga read it as having an indicatory short इ ।

Pre. वृक्ते or वृङ्क्ते । वृजाते or वृञ्जाते । वृञ्जते । वृक्षे or वृङ्क्षे । वृग्ध्वे । वृंजे । Per ववृजे or ववृञ्जे । ववृजिषे । ववृजिवहे । I Fut वर्जिता or वृञ्जिता । II Fut वर्जिष्यते or वृञ्जिष्यते । Impera वृक्ताम् or वृङ्क्ताम् । वृक्ष्व । वर्जै । वर्जावहै । Imper अवृक्त or अवृङ्क्त ॥ अवृक्था । अवृजि । Poten । वृजीत or वृञ्जीत वृजीथा । वृजीय । Benedic वर्जिषीष्ट or वृञ्जिषीष्ट । Aoris अवर्जिष्ट or अवृञ्जिष्ट । अवर्जिष्ठाः । अवर्जिषि । Condi अवर्जिष्यत । Pass वृज्यते । Causa वर्जयति, वर्जयते । Aor अवीवृजत् or अववर्जत । √vriji वृञ्जयति । Aor अववृञ्जत् । Desider विवर्जिषते or विवृञ्जिषते । Intens वरीवृज्यते । Yanluk वर्वर्क्ति or वरीवर्क्ति or वरिवर्क्ति । √vriji वरीवृञ्ज्यते । वरीवृङ्क्ति ।

Nouns —वर्ग । वर्गीय । वृजनम् । Past Parti वृक्त. । वृक्तवान् । Gerund वर्जित्वा । Infini वर्जितुम् । Adj वर्जितव्य । वर्जनीय । वर्ज्यम् ।

पृची २० सम्पर्चने

20 √prichi to come in contact with. It has an indicatory long ई । According to Durga, Kāsyapa, Nandi and Dhanapāla the root has an indicatory short इ । According to Kausika the root is पृचि । Present पृक्ते ।

षूङ् २१ प्राणि गर्भ विमोचने ।

सोता-सविता । 'भूसुवोः-' (२२२४) इति गुणनिषेधः । सुवै । सविषीष्ट । असविष्ट-असोष्ट ।

21 √Shun to bring forth, to beget. to give birth to.

Present. सूते । सुवाते । सुवते । सूषे । सूध्वे । सुवे । सूवहे । सूमहे । Perfect सुषुवे । सुषुवाते । सुषुविषे । सुषुविढ्वे or ध्वे । सुषुविवहे । I Future सोता । सविता । II Future सोष्यते, सविष्यते । Imperative सूताम् । सुवाताम् । सूष्व । सुवै । (The आट् being पित् is not ङित् and so it ought to have caused Guna But the Guna is prevented by VII 3 88 S 2224) Imperfect. असूत । असुवाताम् । असूथा. । असूध्वम् । असुवि । असुवहि Potential सुवीत । सुवीयाताम् । सुवीथा । सुवीय । Benedictive सोषीष्ट, सविषीष्ट । सविषीयास्ताम्, सोषीयास्ताम् । सविषीरन् or सोषीरन् । सविषीष्ठा. or सोषीष्ठा. । सवीषीध्वम् or सोषीढ्वम् । सविषीय or सोषीय । Aorist. असविष्ट, असोष्ट । असविषाताम् or असोषाताम् सविष्ठा. or असोष्ठाः । असवि-ध्वम् or ढ्वम् or असोढ्वम् । असविषि or असोषि । असविष्वहि ।

Conditionl असोष्यत, असविष्यत । Passive सूयते । Aor. असावीत or असावि or असविष्ट or असाविष्ट or असोष्ट । Causative सावयति, Aor असूषवत । Desiderative सुसूषते । Intensive सोषूयते । Yan luk सोषुवीति or सोषूति । सूतवन् । सूत्वा । Nouns.—सूनु, सूरि, सुरका । सूर । प्रसूः । सूत । प्रसव, सुषूतिं, विषूति, नि षूति, दु षूति,

शीङ् २२ स्वप्ने

22√sin to sleep In conjugating this root the following sûtra applies

२४४१ । शीङः सार्वधातुके गुणः । ७ । ४ । २१ ।

'क्ङिति च' (२२१७) इत्यस्यापवाद' । शेते । शयाते ।

2441 For the vowel of शी there is substituted guna, when a Sârvadhâtuka affix follows

This is an exception to S 2217 As शेते, शयाते ॥

NOTE —But शिश्ये before the ârdhadhâtuka affix (III 4, 115) Though these sârvadhâtuka affixes were ङित् (I 2 4 S 2234) and would not have caused guna (I 5 S 2217), they do so by virtue of the present sûtra The word शीङ् is read in the sûtra with the anubandha ङ् in order to indicate that the rule does not apply to यङ् लुक् as शेशीतः, शेश्यति । In forming the plural the following rule applies.

२४४२ । शीङो रुट् । ७ । १ । ६ ।

शीङ.-परस्य झादेशस्यातो रुडागम. स्यात । शेरते । शेषे । शेध्वे । शये । शेवहे । शिश्ये शयिता । अशयिष्ट ।

2442 The अत् substitute of झ, gets the augment रुट् after the root शी ॥

Thus शेरते, शेरताम, अशेरत ॥

Note —The augment र् is added at the beginning of the affix, making अत=रत् ॥ Had this र been an augment of झ, then like the आट् augment in शयान्तै, it would have intervened between the शी and झ, and झ not immediately follwing a non अ stem, अत would not have been substituted for झ at all Therefore रुट् is made the augment of the *substitute* अत, and not of झ ॥ The root शी is read in the sûtra with its anubandha ङ् in order to indicate, that there is no रुट् augment when there is elision of the Intensive affix यङ्, nor any Guṇa As शयति शेश्यते ॥

22√śin to sleep, to lie down

Pre शेते । शयाते । शेरते । शेषे । शेध्वे । शये । शेवहे । Per शिश्ये । शिश्याते । शिश्यिरे । शिश्यिढ्वे or ध्वे । शिश्ये । शिश्यिवहे । I Fut शयिता । II Fut शयिष्यते । Imperative शेताम् । शयाताम । शेरताम् । शेष्व । शेध्वम् । शयै । शयावहै । Imper. अशेत । अशयाताम् । अशेरत । अशेथा । अशयि । अशेवहि । Poten शयीत । शयीथा शयीय । Bene शयिषीष्ट । शयिषीष्ठा । शयिषीढ्वम् or ध्वम । शयिषीय । Aorist अशयिष्ट । अशयिष्ठा । अशयिढ्वम् or ध्वम् । अशयिषि । Cond अशयिष्यत । Pass शय्यते । Aor अशायि or अशायिष्ट or अशयिष्ट । Caus शाययति । Aor अशीशयत् । Desi शिशयिषते । Inten

शाशय्यते । yan luk शेशयीति or शेशेति । Dual शेशीत । Pl शेश्यति or शेशीयते । Fut Part शयिष्यमाण । Ger शयित्वा । Infini शयितुम् । Adje शयितव्य शयनीय शेयम । Nouns —शयालु॰, स्वशय । गिरिशः । शय्या । शयानक । शिखा । शिखावलः । शिनिः ।

अथ स्तौत्यन्ताः । परस्मै पदिन. । ऊर्णुस्तूभयपदी ।

Now the roots up to स्तौति are Parasmaipadi But the root ऊर्णु is both Atmanepadi and Parasmaipadi

यु २३ मिश्रणेऽमिश्रणे च

23 √yu 'To join, mix' 'to loosen.

It is thus conjugated यु+ति । Now applies the following sûtra which causes the vriddhi of the उ of यु ।

२४४३ । उतो वृद्धिर्लुकि हलि । ७ । ३ । ८९ ॥

लुग्विषय उकारस्य वृद्धि. स्यात्पिति हलादौ सार्वधातुके न त्वभ्यस्तस्य । यौति । युत । युवन्ति । युयाव । यविता । युयात । इह 'उतो वृद्धि'—'न । भाष्ये 'पिच्च ङिन्न पिन्न' इति व्याख्यानात् । विशेषविहितेन ङित्वेन पित्वस्य बाधात । यूयात । अयावीत् ।

2443 A root ending in short उ, which has no Present characteristic (i e the vikaraṇa is dropped by luk elision), gets vriddhi, before a पित Sârvadhâtuka affix beginning with a consonant, but not if the stem is reduplicated

Thus यौति । युत. । युवन्ति । The Perfect is युयाव । The First Future is यविता । The Potential is युयात् । The augment यासुट् being ङित् (III 4 103), prevents पित action in युयात् • Because in the Mahâbhâshya the explanation is "and पित् not ङित, and ङित not पित् ॥" Because a specific ङित् would debar पित् action The phrase नाभ्यस्तस्य should be read into the sûtra from VII 3 87 therefore Vriddhi does not take place here योयोति नोनोति ॥ Here there is luk elision of यङ् ॥

23 √yu to join, unite, mix

Pre यौति । युत॰ । युवन्ति । यौषि । युथ. । युथ । यौमि । युवः । युमः । Per युयाव । युयुवतुः । युयुवु । युयविथ । युयुवथु । युयुव । युयाव or युयव । युयुविव । युयुविम । I Fut यविता । II Fut यविष्यति । Imperative यौतु or युतात् । युताम् । युवन्तु । युहि । यवानि । यवाव । Imper अयौत् । अयुताम् । अयुवन् । अयौ. । अयवम् । Poten युयात् । युयाताम् । युयु । युया. । युयातम । युयात । युयाम् । युयाव । Bene यूयात् । यूयास्ताम् । Aorist. अयावीत । अयाविष्टाम् । अयाविषुः । अयावी. । अयाविषम् । Cond. अयविष्यत् । Pass Pre. यूयते । Imperative यूयताम् । Imperfect अयूयत । Pot यूयेत । Caus यावयति । Aor. अयीयवत् । (VII 4 80 S 2577) Desi यियविषति । युयूषति । Inten योयूयते । yan luk योयवीति or योयोति । Nouns (यवमान् । यूका । यौवनिका । यूष. । यविष्टः । यौवनम् । युवति. । यावकः । यव । यवन. ॥ Past Parti युत. । युतवान् । Fut Part यविष्यमाणः । Ger. युत्वा । Inf योतुम् । Adj योतव्य । यवनीय । यव्यम् ।

23 √Yu, Passive

Pre यूयते । I Fut याविता or यविता । II Fut याविष्यते or यविष्यते । Imperative यूयताम् Imper अयूयत । Pot यूयेत Bene. याविषीष्ट or यविषीष्ट । Aorist. अयावि or अय-

थिड or अयविष्ट । अयाविषातम्, or अयविषातम ।

रु २४ शब्दे

Thus रु + ति । Now applies the following Sûtra

२४४४ । तुरुस्तुशम्यमः सार्वधातुके । ७ । ३ । ९५ ।

एभ्यः परस्य सार्वधातुकस्य हलादेस्तिङ ईडवा स्यात । 'नाभ्यस्तस्य-' (२५०३) इत्यतोऽनुवृत्ति सम्भवे पुनः सार्वधातुकग्रहणमपिदर्थम । रवीति-रौति । रुवीत -रुत । 'हलादे' किम । रुवन्ति । 'तिङ' किम । शाम्यति । 'सार्वधातुके' किम् । आशिषि रूयात । विध्यादौ तु रुयात-रुवियात । अरावीत् । अरविष्यत । 'तु' २५ इति सौत्रो धातुर्गतिवृद्धिहिंसासु । 'अथ च लुग्विकरण' इति स्मरन्ति । तवीति-तौति । तुवीत -तुत । तोता तोष्यति । 'णु २६ स्तुतौ । नौति । नविता । 'टुक्षु २७ शब्दे' । क्षौति । क्षविता । 'क्ष्णु २८ तेजने' । क्ष्णौति । क्ष्णविता । 'ष्णु २९ प्रस्रवणे' । स्नौति । स्नुयात् । स्नविता । सूयात । 'ऊर्णुञ् ३० आच्छादने' ।

2444 A sârvadhâtuka conjugational tense affix, beginning with a consonant, optionally gets ईट् augment, after the roots तु, रु, स्तु, शम and अम ॥

Note —The root तु (Adâdi 25) means 'to increase,' रु (Adâdi 24) 'to make a sound,' स्तु (Adâdi 34) 'to praises', शम् 'to be satisfied', and अम् 'to go' According to Kâsika तु is a Sautra dhâtu Thus उत्तौति or उत्तवीति, उपरौति or उपरवीति, उपस्तौति उपस्तवीति, शाम्यध्वम् or शमीध्वम, अभ्यमति or अभ्यमीति ॥ शम् and अम् can then be followed by a consonant beginning sârvadhatuka affix, when they lose their Present character (vikarana) as a Vedic anomaly (bahulam chhandasi)

Note —The Apiśalâs read the sûtra as तुरुस्तुशम्यम सार्वधातुकासुच्छन्दसि ॥ This will then become a विधि rule for the Vedic forms The word सार्वधातुका is here exhibited in the feminine Thus रवीति or रौति, रुवीत or रुत ।

The repetition of 'sârvadhâtuka', though its anuvritti was present from 2503 is for the sake of stopping the anuvritti of पित, and this rule applies to आपत् affixes also, as तुवीत, शमिध्वम ॥

Why do we say 'beginning with a consonant" Observe रुवन्ति । Why do we say तिङ "tense affix" Observe शाम्यति । Why do we say 'a Sarvadhâtuka affix Observe रूयात in the Benedictive While the Potential is रुयात or रुवीयात । The aorist is अरावीत् । The conditional is अरविष्यत ॥ तु is a sautra Dhatu, meaning 'to go, to increase, to injure' They say the vikarana after is luk-elided Thus तवीति or तौति । तुवीत or तुत. । I Fu तोता । II Fu तोष्यति ॥

24 √ru to cry, howl, to sound in general

Pre रौति, रवीति । रुतः or रुवीतः । रुवन्ति । रौषि । or रवीषि । रुथः or रुवीथ । रुथ or रुवीथ । रौमि or रवीमि । रुवः or रुवीव । रुम or रुवीम । Per रुराव । I Fut रविता । II Fut रविष्यति । Imperative. रौतु, रवीतु । Imper अरौत्, अरवीत् । Poten रुयात् or रुवीयात् । Bene. रूयात् । Aorist अरावीत् । Desider रुरूषति । Inten रोरूयते । yan luk रोरवीति or रोरोति । d रोरुवीतः or रोरुतः । Past Part. रुतः । रुतवान् । Fut Part । रविष्यमाण. Gerund रुत्वा । Nouns रवणः । रविः । आरावः । रुराव ।

तु २५ गति वृद्धि हिंसासु

25√Tu 1 to go 2 to increase 3 to injure, hurt This is a sûtra root, not found in the Dhâtu pâtha They say it belongs to the adâdi class

Pre तवीति, तौति, । तुवीतः or तुतः । Per तुताव । तुतोथ or तुतविथ । I Fut तोता । II Fut तोष्यति । Caus तावयति, तावयते । Desider तुतूषति or तुतावयिषति । Inten तोतूयते ।

णु २६ स्तुतौ

26√nu to praise

Pre नौति । प्रणौति (VIII 4 14 S. 2287) Per नुनाव । प्रणुनाव or प्रनुनाव । Desider नुनूषति or नुनावयिषति ।

26√nu, with the preposition आ the root is atmanepdi

Pre आनुते । आनुवाते । आनुवते । आनुषे । आनुवे । आनुवहे । Per आनुनुवे । आनुनुविषे । आनुनुविध्वे or ढ्वे । आनुनुवहे । I Fut आनविता । II Fut आनविष्यते । Imperative आनुताम् । आनुष्व । अनवै । Impre आनुत । आनुथा । आनुवि । Poten आनुवीत । आनुवीथा । आनुवीय । Bene आनविषीष्ट । Aorist, आनविष्ट । आनविष्ठा । आनविषि । Desider आनुनूषते । Inten yan luk आ नोनुते ।

टुक्षु २७ शब्दे ।

27√tukshu 1 to sneeze 2 to cough

Pre क्षौति । Per चुक्षाव । I Fut क्षविता । Inten चोक्षूयते । Nouns —क्षुरम । क्षुमा

क्ष्णु २८ तेजने ।

28√Kshnu to sharpen, whet With सम, it is âtmanepadi I. 3 65 S 2736

Per क्ष्णौति । A संक्ष्णुते । Per चुक्ष्णाव । चुक्ष्णुवतु । चुक्ष्णुवु । A संचुक्ष्णुवे I Fut क्ष्णविता । A संक्ष्णविता । II Fut क्ष्णविष्यति A संक्ष्णविष्यते । Imperative क्ष्णौतु । A संक्ष्णुताम । Imper अक्ष्णौत । A समक्ष्णुत । Poten क्ष्णुयात । A संक्ष्णुवीत । Bene क्ष्णूयात । A संक्ष्णविषीष्ट । Pass क्ष्णूयते । Caus क्ष्णावयति । Desi चुक्ष्णूषति । A संचुक्ष्णूषते । Inten चोक्ष्णूयते ॥

ष्णु २९ प्रस्रवणे ।

29√shnu to tickle, ooze

Pre स्नौति । Per सुष्णाव । I Fut स्नविता । II Fut स्नविष्यति । Imperative. स्नौतु । Imper अस्नौत । Poten स्नुयात । Bene. स्नूयात् । Aorist अस्नावीत् Pass स्नूयते । Caus स्नावयति । Aor असुष्णवत । Desi सुष्णूषति । Inten सोष्णूयते । yan luk सोष्णवीति or सोष्णोति । Nouns —प्रस्नुता, स्नुषा, प्रास्नोष्ठ ।

29√shnu Passive

Pre स्नूयते । Per सुष्णुवे । सुष्णुषे । सुष्णुध्वे । सुष्णुवहे । I Fut स्नोता । स्नोतासे II Fut स्नोष्यते or स्नाविष्यते । Imperative स्नूयताम् । Imper. अस्नूयत । Poten स्नूयेत । Bene स्नोषीष्ट । Aorist अस्नावि । अस्नोषाताम् ।

ऊर्णुञ् ३० आच्छादने ।

30√ûrnu ñ to cover. In conjugating this root, the following applies

२४४५ । ऊर्णोतेर्विभाषा । ७ । ३ । ९० ।

वा वृद्धिः स्याद्धलादौ पिति सार्वधातुके । ऊर्णौति । ऊर्णोति । ऊर्णुतः । ऊर्णुवन्ति । ऊर्णुते । ऊर्णुवाते । ऊर्णुवते । * ऊर्णोतेराम्नेति वाच्यम् * ।

2445 Before a पित् Sârvadhâtuka affix beginning with a consonant, the final उ of ऊर्णु gets optionally vriddhi

As प्रोर्णौति or प्रोर्णोति, प्रोर्णौषि or प्रोर्णोषि, प्रोर्णौमि or प्रोर्णोमि, but प्रोर्णवानि before an affix beginning with a vowel

In forming the Perfect, there is no addition of the Periphrastic आम्, by the following

Vartika. It must be stated that the root urnû does not take the affix आम्, ॥

The root is therefore, reduplicated The following is the particular sûtra that applies to its reduplication

२४४६ । न न्द्राः संयोगादयः । ६ । १ । ३ ।

अचः परा संयोगादयो नदरा द्विर्न भवन्ति । नुशब्दस्य द्वित्वम् । णत्वस्यासिद्धत्वात् । 'x पूर्वत्रासिद्धीयमद्विर्वचने x' इति त्वनित्यम् । 'उभौ साभ्यासस्य' (२६०८) इति लिङ्गात् । ऊर्णुनाव । ऊर्णुनुवतुः । ऊर्णुनुवुः ।

2446 the letters न, द, or र, when preceded by a vowel, and forming the first letter of a conjunct consonant, are not reduplicated

Note —The word dvitiyasya " of the second syllable," is understood here This sûtra debars the doubling of the consonants n, d, and r when forming parts of the second syllable, provided these letters occur in the beginning of a conjunct (sanyoga) letter Thus the Desiderative root of उन्द् is उन्दिष, formed by adding सन् and इट् ॥ The second syllable here is न्दिष which is to be reduplicated by the last rule But in doing so, न् will not be doubled Thus we get the form उन्दिदिषति, so also from अड्ड् and अर्च् we have अड्डिडिषति and अर्चिचिषति ,

Note— Why do we say "when न् द् and र are the letters"? Observe अचिक्षिषते from ईक्ष् in which क्ष is the initial letter and has been reduplicated in to च ॥ Why do we say "being the first letter in a conjunct consonant'? Observe. प्राणिणिषति from the root अन् 'to breathe', the न् being changed into ण् by VIII 4.19 and 21. The phrase अजादेः of the last sûtra is understood in this sûtra also. Thus इन्द्रियति ॥ Some explain the word अजादेः understood in this sûtra in the same way as in the last, namely as a karmadhâraya compound in the Ablative singular They do so, in order to explain the form इन्दिद्रीयिषति, which is thus evolved इन्द्रम् इच्छति = इन्द्र + क्यच् III 1 8=इन्द्रीय ॥ Then इन्द्रीयितुमिच्छति= इन्द्रीय+सन् ॥ Here though the second syllable consists of n, d and r, yet न् alone is rejected in reduplication and not द and र also, as द and र are not immediately *after* the *initial vowel* (अजादि) न in this case.

Therefore in ऊर्णु the syllable णु will be reduplicated and not the र of र्णु । Thus ऊर्णु [illegible] । Here the syllable णु is considered as नु for the perposes of doubling,

because the ण in ऊर्णु was obtained by changing न into ण by applying the Tripâdî sûtra VIII 4. 1 S 235 and such a change is asiddha for the application of 7 ½ Pada rules (See VIII 2 1 S 12) Thus we get ऊर्णुनु + अ ॥

Q What of the maxim which says that in the case of reduplication the Sutra VIII 2 1 S 12, does not hold good : and which therefore required that णु should be reduplicated into णु ?

Ans To this we answer that the maxim quoted by you (पूर्वत्रासिद्धो यमद्विर्वचने) is not of universal application This we infer from the implication of VIII. 4 21 S 2606. That sûtra says "Both the न' s are changed into ण in the reduplicated forms of the root अन, when preceded by an alterant preposition" Thus the root प्र+अन = प्रान। The Desiderative root from it is प्राणिष। If the maxim above given were of universal application then the reduplicated form would be प्राणिणिष and there would have been no necessity of the sûtra. The very fact that sutra requires both न s to be changed to ण shows the limited scope of this maxim The following note on VIII 4. 21 S 2606 will explain the point better —

Note If the maxim पूर्वत्रासिद्धीयमद्विर्वचने be not applied here, then we have the following dilemma in, प्रानि + स + ति ॥ Here the affix सन् requires reduplication, and the present sûtra requires ण change of न ॥ The णत्व being asiddha, the reduplication being made first, we have प्राणिनि + स + ति, and then the reduplicate ण intervenes between the cause र and root-न् of नि, and so this न would not be changed to ण ॥ If however the above maxim be applied, we first apply the णत्व rule as प्राणि + स + ति, and then reduplicate णि, and we get the form प्राणिणिषति even without this sutra

Note If we could get this form by the application of the above maxim where is the necessity of the present sûtra? The sûtra is necessary in order to indicate that the above maxim is *anitya* or not of universal application And because it is *anitya*, that the form औजढत् is evolved by reduplicating ढत् (See VIII 2. 1)

Therefore णु in the reduplicate here becomes नु। and we get ऊर्णुनाव by vriddhi Dual ऊर्णुनुवतुः। Plural ऊर्णुनुवु.। In forming 2nd Person singular the following sutra applies

२४४७ । विभाषोर्णोः । १ । २ । ३ ।

इडादिप्रत्ययो वा ङित्स्यात् । ऊर्णुनुविथ-ऊर्णुनविथ । ऊर्णुविता-ऊर्णविता । ऊर्णोतु-ऊर्णौतु ऊर्णवानि-ऊर्णवै ।

2447 After the verb ûrnu 'to cover,' the affix beginning with the augment इट् is regarded optionally like ṅit

Thus before the इडादि termination इथ of the 2nd Per we may have either ऊर्णुनुविथ or ऊर्णुनविथ । The 1st Future is ऊर्णुविता or ऊर्णविता । The equation of the form is .—ऊर्णु + इ + ता = ऊर्णुव + इता (VI 4 77) = ऊर्णुविता · When the affix is not regarded as ङित् it produces guna, and we have the second form ऊर्णविता ॥

NOTE —Of course there is no option allowed before those affixes which do not take the augment इट् and before those terminations, consequently, we have only one form as प्रोर्णु + ल्युट् = प्रोर्णो + अनम् = प्रोर्णवनम् 'covering,' प्रोर्णवनीयम् 'which ought to be covered'

In forming the Imperfect, the following rule applies.

२४४८। गुणोऽपृक्ते। ७। ३। ९१।

ऊर्णोतेर्गुणः स्यादपृक्ते हलादौ पिति सार्वधातुके। वृद्ध्यपवादः। और्णोत्। और्णोः। ऊर्णुयात्। ऊर्णुयाः। इह वृद्धिर्न। 'ङिच्च पिन्न' इति भाष्यात्। ऊर्णूयात्। ऊर्णविषीष्ट-ऊर्णुविषीष्ट। और्णु-वीत्—और्णुविष्टाम्।

2448 Before a पित् Sârvadhâtuka affix which is a single consonant, Guna is substituted for the final of ऊर्णु॥

This debars Vriddhi As और्णोत्, और्णोः॥ Though the anuvritti of हलि was understood in this sûtra from the last aphorism VII, 3 90 the employment of the term अपृक्त implies the existence of the following maxim.—यस्मिन् विधिस्तदादावल् ग्रहणे "when a term which denotes a letter is exhibited in a rule, in the form of a Locative case and qualifies something else which likewise stands in the Locative case, that which is qualified by it must be regarded as beginning with the letter which is denoted by the term in question, and not as ending with it"

In the Potential we have ऊर्णुयात्, ऊर्णुयाः etc Here there is no Vriddhi even in the 3rd singular numbers For though तिप्, सिप्, मिप् are पित् and so also their substitutes, and though they ought to cause Vriddhi by VII 3 89 S 2443 yet as we have already said before, according to the Bhashya an affix which is *specifically* called ङित् loses its *general* character of पित्, and *vice versa*, an affix which is specifically called a पित् loses its *general* character of ङित्॥

In the Benedictive we have ऊर्णुयात् or ऊर्णविषीष्ट or ऊर्णुविषीष्ट॥ In the Aorist the 3rd P Sing is और्णुवीत्, dual और्णुविष्टाम। The following sutra gives alternative forms

२४४९। ऊर्णोतेर्विभाषा। ७। २। ६।

इडादौ सिचि परस्मैपदे परे वा वृद्धिः स्यात्। पक्षे गुणः। और्णावीत्। और्णाविष्टाम्। और्णाविषुः। और्णवीत्।

'द्यु ३१ अभिगमने'। द्यौति। द्योता। 'षु ३२ प्रसवैश्वर्ययोः'। प्रसवोऽभ्यनुज्ञानम्। सोता। असौषीत्। 'कु ३३ शब्दे'। कोता। 'ष्टुञ् ३४ स्तुतौ'। स्तौति- स्तवीति। स्तुतः-स्तुवीतः। स्तुते- स्तुवीते। 'स्तुसुधूञ्भ्यः-' (२३८५) इतीट्। अस्तावीत्। 'प्राक्सितात् (२२७६) इति षत्वम्। अभ्यष्टौत्। 'सिवादीनां वा-' (२३५६)। पर्यष्टौत्-पर्यस्तौत्। 'ब्रूञ् ३५ व्यक्तायां वाचि'।

2449 Before an इट् beginning s Aorist of the Parasmaipada, there is optional Vriddhi of the vowel of ऊर्णु॥

As और्णावीत् or और्णवीत्॥ This option applies when the सिच् is not treated as ङित्॥ But after ऊर्णु, सिच्, is optionally ङित्, (I 2 6) when it is ङित् there being neither guna nor vriddhi we have उवङ् substitution, as और्णुवीत् (VI

4 77). Thus we have three forms in the Parasmai-Aorist

AORIST I. FORM

	Sing	Dual	Plural.
*Third person	और्णावीत् ।	और्णाविष्टाम् ।	और्णाविषु ।
Second person	और्णावी: ।	और्णाविष्टम् ।	और्णाविष्ट ।
First person	और्णाविषम् ।	और्णाविष्व ।	और्णाविष्म ।

II FORM

	Sing	Dual	Plural.
Third person	और्णवीत	और्णविष्टाम्	और्णविषु:
Second person	और्णवी:	और्णविष्टम	और्णुविष्ट
First person	और्णविषम्	और्णविष्व	और्णविष्म

THIRD FORM

	Sing	Dual	Plural
Third person	और्णुवीत	और्णुविष्टाम	और्णुविषु
Second person	और्णुवी	और्णुविष्टम	और्णुविष्ट
Third person	और्णुविषम्	और्णुविष्व	और्णुविष्म

—— o ——

30 √ ûrnuñ, (Parasmaipadi) to cover

Pre ऊर्णौति, or ऊर्णोति । ऊर्णुत: । ऊर्णुवन्ति । ऊर्णौषि or ऊर्णोषि । ऊर्णुथ: । ऊर्णुथ ऊर्णौमि or ऊर्णोमि । ऊर्णुव । ऊर्णुम । Per ऊर्णुनाव । ऊर्णुनुवतु । ऊर्णुनुवु । ऊर्णुनुविथ or ऊर्णुनविथ । ऊर्णुनुवथु । ऊर्णुनव । ऊर्णुनाव । ऊर्णुनुविव or ऊर्णुनविव । ऊर्णुनविम । I Fut ऊर्णविता or ऊर्णुविता । II Fut ऊर्णविष्यति or ऊर्णुविष्यति । Imperative ऊर्णौतु or ऊर्णोतु । ऊर्णुताम् । ऊर्णुवन्तु । ऊर्णुहि । ऊर्णुतम । ऊर्णुत । ऊर्णवानि । ऊर्णवाव । ऊर्णवाम । Imper और्णौत् । और्णुताम् । और्णुवन् । और्णौ: । और्णुतम् । और्णुत । और्णवम । और्णुव । और्णुम । Poten ऊर्णुयात् । ऊर्णुया । ऊर्णुयाम् । Bene ऊर्णूयात । Aorist और्णुवीत् । और्णावीत् Cond और्णुविष्यत् और्णविष्यत । Pass ऊर्णूयते । Caus ऊर्णावयति । Aor और्णुनवत । Desidera ऊर्णुनूषति, ऊर्णुनविषति ऊर्णुनुविषति । Inten ऊर्णोनूयते । (See Vârtika under S 2630) yan luk ऊर्णोनोति (VII 3 89 S 2443) Nouns —ऊरु:, उरु. सक्तिोरु: शफोरु, वामोरु, वरीयान्, वरिमा, ऊर्णायु ऊर्णा, वरा, वरिष्ट: Pres Part ऊर्णुवन् Past Part Pass ऊर्णुत Act ऊर्णुतवान् Fut Part ऊर्णविष्यन or ऊर्णुविष्यन् । Gerund. ऊर्णुत्वा ।

30 √ ûrnuñ (Atmanepadi

Pre ऊर्णुते । ऊर्णुवाते । ऊर्णुवते । ऊर्णुषे । ऊर्णुवाथे । ऊर्णुध्वे । ऊर्णुवे । ऊर्णुवहे । ऊर्णुमहे । Per ऊर्णुनुवे । ऊर्णुनुवाते । ऊर्णुनुविरे । ऊर्णुनुविषे । ऊर्णुनुवाथे । ऊर्णुनुविध्वे or ढ्वे । ऊर्णुनुवे । ऊर्णुनुविवहे । ऊर्णुनुविमहे । I Fut ऊर्णुविता । ऊर्णविता । II Fut ऊर्णविष्यते । ऊर्णविष्यते । Imperative ऊर्णुताम । ऊर्णुवाताम् । ऊर्णुवताम । ऊर्णुष्व । ऊर्णुवाथाम । ऊर्णुध्वम । ऊर्णवै । ऊर्णवावहै । ऊर्णवामहै । Impera और्णुत । और्णुवाताम । और्णुवत । और्णुथा । और्णुवाथाम । और्णुध्वम । और्णुवि । और्णुवहि । और्णुमहि । Poten ऊर्णुवीत । ऊर्णुवीयाताम । ऊर्णुवीथा: । ऊर्णुवीय । ऊर्णु[illegible]विवहि । Bene ऊर्णुविषीष्ट, or ऊर्णविषीष्ट । ऊर्णुविषीध्व or ढ्वम् । ऊर्णविषीय ।

Aorist और्णुविष्ट । और्णुविषाताम् । और्णुविषत । और्णुविष्ठाः । और्णुविषाथाम् । और्णुविढ्वम् । और्णुविषि । और्णुविष्वहि । और्णुविष्महि । और्णविष्ट । और्णविषाताम् । और्णविषत । और्णविष्ठाः । और्णविषाथाम् । और्णविढ्वम् । और्णविषि । और्णविष्वहि । और्णविष्महि । Condi और्णुविष्यत, or और्णविष्यत । Pas ऊर्णूयते । Casu ऊर्णावयते, Desider ऊर्णुनूयते । ऊर्णुनविषते, ऊर्णुनुविषते Pre Part Atmane ऊर्णुवान Past Part Pass ऊर्णुत Active. ऊर्णुतवान् । Fut Part ऊर्णुविष्यमाणः or ऊर्णविष्यमाणः Ger ऊर्णुत्वा । Infini ऊर्णुवितुम् । Adj ऊर्णुविव्य । ऊर्णुवनीय ऊर्णव्यम् ।

द्यु ३१ अभिगमने ।

31√dyu to advance towards, encounter, attack, assail

Pre द्यौति । Per दुद्याव । दुद्युवतु । दुद्यविथ or दुद्योथ । दुद्युव । दुद्याव । or दुद्यव । दुद्युविव । I Fut द्योता । II द्योष्यति । Imperative द्यौतु or द्युतात् । द्युहि । द्यवानि । Imper अद्यौत् । अद्युताम् । अद्यौः । अद्यवम् । Poten द्युयात् द्युयाताम् । द्युयाः । द्युयाम् । Bene, द्यूयात् । Aorist. अद्यौषीत् । अद्यौष्टाम् । अद्यौषीः । अद्यौषम् । Condi अद्योष्यत् । Pass. द्यूयते । Causative द्यावयति । Aorst अदुद्यवत् । Desi दुद्यूषति । Inten दोद्यूयते । yanluk दोद्योति or दोद्यवीति । Passive द्युत । Ger द्युत्वा ।

षु ३२ प्रसवैश्वर्ययोः ।

32√shu 1 to consent, or permit 2 to possess power or supremacy The word prasava here means 'consent, approval, permission' As ओमिति ब्रह्मा प्रसौति ।

Pre सौति । Per सुषाव । I Fut सोता । Aorist असौषीत् । Noun —सवो ॥

कु ३३ शब्दे ।

33√Ku, to hum, to coo (as a bee)

Pre कौति । Per चुकाव । चुकविथ or चुकोथ । चुकुविव । I Fut. कोता । Inten चोकूयते । yan luk चोकोति or चोकवीति । Nouns.—कवि । काव्यम् ॥

ष्टुञ् ३४ स्तुतौ ।

34√shṭuñ (Parasmaipadi) to praise

Pre स्तौति, or स्तवीति, । स्तुतः or स्तुवीतः । स्तुवन्ति । स्तौषि or स्तवीषि । स्तुथः or स्तुवीथः । स्तुथ or स्तुवीथ । स्तौमि or स्तवीमि । स्तुवः or स्तुवीवः । स्तुमः or स्तुवीमः । Per तुष्टाव । तुष्टोथ । तुष्टव । I Fut स्तोता । II Fut स्तोष्यति । Imperative स्तौतु or स्तवीतु or स्तुतात् or स्तुवीतात् । Dual स्तुताम् or स्तुवीताम् । Pl स्तुवन्तु । 2nd s स्तुहि or स्तुवीहि । 1st s स्तवानि । Imper अस्तौत् or अस्तवीत् । d अस्तुताम् or अस्तवीताम् । Pl अस्तुवन् । 2nd s अस्तौः or अस्तवीः । 1st s अस्तवम् । d. अस्तुव or अस्तवीव । Poten स्तुयात् or स्तुवीयात् । d स्तुयाताम् or स्तुवीयाताम् Pl स्तुयुः or स्तुवीयुः । 2nd s स्तुयाः or स्तुवीयाः । d स्तुयाताम् or स्तुवीयाताम् । 1st s स्तुयाम् or स्तुवीयाम् । Bene. स्तूयात् । Aorist अस्तावीत् । अस्ताविष्टाम् । अस्तावीः । अस्ताविषम् । Condi अस्तोष्यत् । Pass. स्तूयते । Causa स्तावयति । Desi. स्तुष्टूषति । Inten तोष्टूयते Pre Par स्तुवन् । Past Pass Par स्तुत. । Act स्तुतवान् । Fu स्तोष्यन् । Ger स्तुत्वा । Infini स्तोतुम् Adj स्तोतव्य स्तवनीयं, स्तव्यम् ॥

The ईट् is added in अस्तावीत् by S 2385 The स is changed to ष after an alterant upasarga अभि etc by S 2276, as अभ्यष्टौत् । This is optional under S 2359, as पर्यष्टौत् or पर्यस्तौत् ॥

34 Shtuñ (Atmanepadi)

Pre स्तुते । स्तुवाते । स्तुवते । स्तुषे । स्तुध्वे । स्तुवे । स्तुवहे । Per तुष्टुवे । तुष्टुवाते । तुष्टुविरे । तुष्टुषे । तुष्टुध्वे । तुष्टुवहे । I Fut स्तोता । Impera स्तुताम् । स्तुवाताम । स्तुष्व । स्तुध्वम । स्तवै । Imper अस्तुत । अस्तुवाताम । अस्तुथा । अस्तुवि । Poten स्तुवीत । स्तुवीयाताम । स्तुवीथा । स्तुवीय । Bene स्तोषीष्ट । Aorist अस्तोष्ट । अस्तोषाताम् । अस्तोष्ठा । अस्तोढ्वम । अस्तोषि । Past Part Pass स्तुत Active स्तुतवान् । Ger स्तुत्वा । Nouns —ज्योतिष्टोम । यावस्तुत । प्रस्तावः । स्तुति. । सस्तव ।

Present स्तुवीते । स्तुवीषे । स्तुवीध्वे । स्तुवीवहे । Impera स्तुवीताम । स्तुवीष्व । स्तुवीध्वम् । Imper अस्तुवीत । अस्तुवीथा । अस्तुवीध्वम् । अस्तुवीवहि ।

ब्रूञ् ३५ व्यक्तायां वाचि ।

In the conjugation of this root we have double forms in the Present tense, by the following sûtra

२४५० । ब्रुवः पञ्चानामादित आहो ब्रुवः । ३ । ४ । ८४ ।

ब्रुवो लट परस्मैपदानामादितः पञ्चानां णलादय पञ्च वा स्युर्ब्रुवश्चाहादेश । अकार उच्चारणार्थं । आह । आहतु । आहु. ।

2450 Instead of the first five tense-affixes, in the Present tense of the Parasmaipada coming after the verb 'brû' (to speak) there may optionally be the affixes of the Perfect, and 'âha' is at the same time, the substitute in the room of 'brû'

The अ is for the sake of utterance only, the real substitute is आह ॥

Thus आह 'he says', आहतु 'they two say', आहु: 'they say', आत्थ 'thou sayst', आहथु: 'you two say', the rest like ब्रू as shown below —

	Third Person	*Second Person*	*First Person*
Singular	आह or ब्रवीति	आत्थ or ब्रवीषि	ब्रवीमि
Dual	आहतु or ब्रूत॰	आहथु or ब्रूथ.	ब्रूव
Plural	आहु or ब्रुवन्ति	ब्रूथ	ब्रूम

—— o ——

The word आदित 'first' is used in the sûtra to indicate that the substitution should not take place in the case of the last four affixes The repetition of the word ब्रुव. in the sûtra indicates the original expression which is to be replaced, and shows that this change occurs in the Parasmaipada affixes only.

In forming the second Person singular आह् + थ the following sûtra applies

२४५१ । आहस्थः । ८ । २ । ३५ ।

झलि परे । चर्त्वम् । आत्थ । आहथु॰ ।

2451 For the ह of the root आह्, there is substituted थ before a jhal letter,

Thus आह् + थ = आथ् + थ = आत्थ ॥

As त्वमात्थ, किमात्थ. The word आथ्थ becomes आत्थ by VIII 4 55 S. 121.

The word झलि is understood here. Hence there is no change before vowel affixes, as आह, आहतु॰, आहु॰ ॥

In the alternative, when there is no आह substitution, we have ब्रू + सिप । Now applies the following

२४५२ । ब्रुवः ईट् । ७ । ३ । ९३ ॥

ब्रुव परस्य हलादे पिति ईट स्यात् । 'आ.त्थ' इत्यत्र स्थानिवद्भावात्प्राप्तोऽप झलीति यत्व-विधानाद्य भवति । ब्रवीति । ब्रूत । ब्रुवन्ति । ब्रूते । आर्धधातुकाधिकारे ।

2452 Before a पित Sârvadhâtuka affix beginning with a consonant, the augment ईट् is placed after ब्रू ॥

As ब्रवीति, ब्रवीषि, ब्रवीमि, अब्रवीत ॥ But ब्रवाणि before such an affix beginning with a vowel, and ब्रूत before an affix which is not पित् ॥

The augment ईट ought to have come in आह+थ also, because थ being a substitute of the पित affix सिप will be considered as पित् by the rule of sthanivat (I 1 56 S 49) But the augment does not come, because the थ substitution for ह by the last aphorism takes place only before a non-vowel affix for झलि is understood That rule would have become redundant, if we could make the form आहीथ ॥

In the Section treating of the rules that apply to árdhadhâtuka affixes, we have the following sûtra, which applies to this root when an ardhadhâtuka affix follows, such as the affixes of the Perfect

२४५३ । ब्रुवो वचिः । २ । ४ । ५३ ॥

उवाच । ऊचतु । ऊचुः । उवचिथ-उवक्थ । ऊचे । वक्ता । ब्रवीतु । ब्रूतात । 'ङिच्च पिच्च' इत्यपित्वादीयन । ब्रवाणि । ब्रवै । ब्रूयात । उच्यात् । 'अस्यतिवक्ति-' (२४३८) इत्यङ् ॥

2453 वचि is the substitute of ब्रू 'to speak' when any ârdhadhâtuka affix is to be applied

Thus the Perfect of bru is formed from √vach, as उवाच । ऊचतु । ऊचु 2nd उवचिथ or उवक्थ 1st ऊचे । The First Fut is वक्ता 'he will speak' The इ of वचि is for the sake of articulation only The substitute being like the principal, वच् is Atmanepadi when the fruit of the action accrues to the agent, as ऊचे 'he spoke,' वक्ष्यते 'he will speak'

In the Imperative one form is ब्रवीतु with the ईट of S 2452 but the affix तातङ् VII 1 35 S 2197. which replaces तु is not considered पित्, because of the maxim already mentioned before "a ङित् is not पित्, nor a पित should be considered ङित् for the purposes of operations depending on them" Therefore we have ब्रूतात् and not ब्रवीतात् । 1st Sing ब्रवाणि । A ब्रवै । Pot ब्रूयात् । Ben उच्यात् ।

In the Aorist, the affix अङ् is added by III. 1. 52 S. 2438. When अङ् is added the following applies

२४५४ । वच उम् । ७ । ४ । २० ॥

अङि परे । अवोचत्-अवोचत ।

2454 The augment उ is added after the अ of वच् in the अङ्-Aorist.

As अवोचत्, अवोचाताम्, अवोचन् ॥ See III 1 52 S 2438.

ब्रूञ् ३५ व्यक्तायां वाचि ।

35 √brûñ (Parasmaipadi) to speak distinctly

Per ब्रवीति । ब्रूतः । ब्रुवन्ति । ब्रवीषि । ब्रूथः । ब्रूथ । ब्रवीमि । ब्रूवः । ब्रूमः । Per उवाच । ऊचतुः । ऊचुः । उवचिथ or उवक्थ । ऊचथुः । ऊच । उवाच or उवच । ऊचिव । ऊचिम । I Fut वक्ता । II Fut वक्ष्यति । Imperative ब्रवीतु । ब्रूताम् । ब्रुवन्तु । ब्रूहि । ब्रूतम् । ब्रूत । ब्रवाणि । ब्रवाव । ब्रवाम । Imper अब्रवीत् । अब्रूताम् । अब्रुवन् । अब्रवम् । अब्रूव । Poten. ब्रूयात् । ब्रूयाताम् । ब्रूयाम् । ब्रूयाव । Bene उच्यात् । उच्यास्ताम् । Aorist अवोचत् । अवोचताम् । अवोचन् । अवोचः । अवोचतम् । अवोचत । अवोचम् अवोचाव । अवोचाम । Condi अवक्ष्यत् । Pass उच्यते । Caus वाचयति । Desider विवक्षति or ०ते । Inten वावच्यते । Perf Part Atmane अनूचानः । Nouns —वाच्यम् । वाग्मी । वाचा, वाचाटः । नैरुक्तम् ॥

35 √bruñ (Atmanepada) to speak distinctly

Present, ब्रूते । ब्रुवाते । ब्रुवते । ब्रूषे । ब्रूवे । Per ऊचे । ऊचाते । ऊचिरे । ऊचिषे । ऊचाथे । ऊचिध्वे । ऊचे । ऊचिवहे । ऊचिमहे । I Fut वक्ता । वक्तासे । वक्ताहे । II Fut वक्ष्यते । Imper ब्रूताम् । ब्रुवाताम् । ब्रुवताम् । ब्रूष्व । ब्रुवाथाम् । ब्रूध्वम् । ब्रवै । ब्रवावहै । ब्रवामहै । Imper अब्रूत । अब्रूथाः । अब्रुवि । Poten ब्रुवीत । ब्रुवीयाताम् । ब्रुवीथाः । ब्रुवीय । ब्रुवीवहि । Bene वक्षीष्ट । वक्षीयास्ताम् । वक्षीष्ठाः । वक्षीय । Aorist अवोचत । अवोचेताम् । अवोचन्त । अवोचथाः । अवोचे । अवोचावहि । Condi अवक्ष्यत । Pass उच्यते । वाच्यते । विवक्ष्यते । Inten वावच्यते । Nouns वाग्मी । वाच । वाचिकम् ।

अथ शास्यन्ताः परस्मैपदिनः । इङ् त्वात्मनेपदी ।

The following roots upto शास् are Parasmaipadi But the root इङ् is Âtmanepadî

इण् ३६ गतौ । एति । इतः ॥

The Present 3rd S. is एति । D इतः । In forming the plural. the following rule applies

२४५५ । इणो यण् । ६ । ४ । ८१ ।

अजादौ प्रत्यये परे । इयङोऽपवादः । यन्ति । इयाय ।

2455 For the इ of the root इण् (एति) is substituted a semivowel (य), before an affix beginning with a vowel

Thus यन्ति, यन्तु, आयन् ॥ This supersedes इयङ् substitution, and is itself superseded by VII 2. 115, and VII 3 84 which ordain Vriddhi and Guṇa on the maxim मध्येऽपवादाः पूर्वान् विधीन् बाधन्ते, नोत्तरान् ॥ "Apavâdas that are surrounded by the rules which teach operations that have to be superseded by the apavâda operations, supersede only those rules that precede, not those that follow them" So we have अयनम् and आयकः ॥

The perfect 3rd S is इयाय । In forming the dual the following sûtra applies.

२४५६ । दीर्घ इणः किति । ७ । ४ । ६९ ।

इणोऽभ्यासस्य दीर्घः स्यात् किति लिटि । ईयतुः । ईयुः । इययिथ - इयेथ । येत् । ऐताम् । आयन् । इयात् । ईयात् ।

2456 A long vowel is substituted in the reduplicate of the root इ (इति), before a Personal ending of the Perfect, which has an indicatory क् ॥

As ईयतु, ईयुः ॥ These are thus formed इ + अतुस् = य् + अतु (य substituted for इ by VI 4 81 S 2455) Then there is reduplication, the य becomes sthânivat to इ by I 1, 59, S 2243 and we have इ य+अतु. and then by the present rule ईयतु. ॥ Why do we say before a कित् affix ? Observe इयाय, इययिथ ॥

The 2nd S, is इययिथ or इयेथ । The First Fut is एता । The Imperative 3rd S is इतात् । 2nd S इहि 1st S अयानि । The Imperfect is ऐत्, d ऐताम, Pl आयन् ॥ Pot इयात् । Ben ईयात । But this long ई which was obtained by VII 4 25 S 2298 is shortened after an upasarga by the following

२४५७ । एतेर्लिङि । ७ । ४ । २४ ।

उपसर्गात्परस्य इणोऽणो ह्रस्व. स्यादार्धधातुके किति लिङि । निरियात् । × उभयत आश्रये नान्तादिवत् × । अभीयात् । 'अणः' किम समेयात् । 'समीयात्' इति प्रयोगस्तु भौवादिकस्य ।

2457. The short is substituted for the simple (अण्) vowel of the stem इ (इति) before the augment यास् in the Benedictive, when a Preposition percedes it

As निरियात । उदियात् । समियात् । अन्वियात् ॥ This is an exception to VII 4 25 S 2298 by which a long would have been substituted But ईयात् without a Preposition The अण् (VII 4 13 S 834) is understood here also Therefore ए form of ई will not be shortened, as आ+ ईयात = एयात्, समेयात् ॥

But in अभि + ईयात् = अभि + इयात् = अभीयात, the long ई obtained by ekâdesa is not shortened, because it is not preceded by an upasarga, for अभ् is no upasarga , and there is no *long* ई after अभि, for the analysis of अभीयात् gives us अभि + इयात । Nor can you say that the rule of अन्तादिवत् (VI 1 85 S 75) should apply here, and this ekâdeśa long ई should be considered as the beginning of the succeeding form, because the present rule of shortening depends upon the fulfilment of *two* conditions—1 A preposition to precede, and 2 A long vowel ई to succeed They being so mutually inter-dependent, that VI 1 85 S 75 cannot apply.

Why do we say the simple अण् vowels are shortened ? Observe सम् + एयात् = समेयात् । The ए obtained by आ + ई is not shortened, because it is not an अण् vowel.

The समीयात is not from this root, but from the Bhvadi root ई गतौ (no 342 A) The proper form of the Benedictive from the Adâdi is समियात ।

The Aorist is formed by substituting √गा in the place of √इ by the following

२४५८ । इणो गा लुङि । २ । ४ । ४५ ।

'गातिस्था—' (२२२३) इति सिचो लुक् । अगात् । अगाताम् । अगुः ।

2458 गा is the substitute of the root इण्, when लुङ् follows

When गा is substituted, the aorist sign सिच् is elided by II 4 77 S 2223 अगात् 'he went' अगाताम् 'they two went' अगुः 'they all went'

NOTE —The repetition of the word लुङ् in this sûtra, though its anuvritti was current from the last Ashtâdhyâyi aphorisms, indicates that there is no option allowed even in the Atmanepada गा being the invariable substitute in all the Padas Thus अगायि भवता 'you went.' The form अगात् is thus evolved अ + गा + सिच् + त = अगात्, (II 4 77 S 2223)

इण् ३६ गतौ ।

36 √in to go

Pre एति । इतः । यन्ति । एषि । इथः । इथ । एमि । इवः । इमः । Per इयाय । ईयतुः । ईयुः । इययिथ or इयेथ । ईयथुः, इयाय or इयय । ईयिव । I Fut एता । II Fut एष्यति Imperative एतु or इतात् । इताम् । यन्तु । इहि । अयानि । अयाव । अयाम । Imper ऐत् ऐताम् । आयन् । ऐः । ऐतम् । ऐत । आयम् । ऐव । ऐम । Poten इयात् । इयाताम् । इयुः । इयाम । इयाव । Bene ईयात् । ईयास्ताम् । Aorist अगात् । अगाताम् । अगुः । अगाः । अगातम् अगात । अगाम् । अगाव । अगाम । Condi ऐष्यत् । Pass ईयते । Aorist अगायि । Causa आययति as in प्रत्याययति, or गमयति (II 4 46 S 2607) Desi जिगमिषति । (II 4 47 S 2615) or इषिषति । as in प्रतीषिषति । Per Part Para ईयिवान् (III 2 109 S 3098)
Nouns —इत्वर । इत्वरी (F) । इभ । एक एकका । एतिका । एनी ॥

इङ् ३७ अध्ययने ।

नित्यमधिपूर्वः । अधीते । अधीयाते । अधीयते ।

37 √in to study This root is invariably found preceded by अधि । The Present S is अधीते, D अधीयाते, pl अधीयते । In forming the perfect, following sûtra applies

२४५९ । गाङ् लिटि । २ । ४ । ४९ ।

इङो गाङ् स्याल्लिटि लावस्थायां विवक्षिते वा । अधिजगे । अधिजगाते । अधिजगिरे । अध्येता । अध्येष्यते । अध्ययै । गुणायादेशयोः कृतयोरुपसर्गस्य यण् 'पूर्वं धातुरुपसर्गेण—' इति दर्शनेऽन्तरङ्गत्वादगुणात्पूर्वं सवर्णदीर्घः प्राप्तः । 'णेरध्ययने वृत्तम् (३०६६) इति निर्देशान्न भवति अध्यैत । परत्वादियङ् । ततः आट् । वृद्धिः । अध्यैयाताम् । अध्यैयि । अध्यैवहि । अधीयीत । अधीयीयाताम् । अधीयीध्वम् । अधीयीय । अध्येषीष्ट ।

2459 गाङ् is the substitute of इङ् when लिट् (Perfect) follows

Or rather the substitution takes place in anticipation of the adding of the लिट् affixes Therefore in reduplication, गा is not considered as sthânivat to इ, for if it were so, then the sûtra I 1 59 S 2243 would require इ in the reduplicate.

The Perfect 3rd S is अधिजगे, dual अधिजगाते, pl अधिजगिरे । The First Future is अध्येता । The Second Future is अध्येष्यते । The Imperative अध्ययै formed thus: अधि + इ + ऐ = अधि+ए+ऐ=अधि+अय+ऐ = अध्ययै । The guna and अय् substitutions take place first, and then the conjunction takes place with the upasarga, whose इ is then changed to य । This is in contravention to the general maxim that a root must first combine with the Preposition for in that view,

the rule of सवर्णे दीर्घः being antaranga would have applied prior to the application of the guna rule : namely अधि+इ+ए would have become अधी+ए first and then guṇa अधे+ऐ=अध्यै । But this is not the correct form , and this we infer from Pânini himself using the form अध्ययन in the sûtra गोरध्ययने वृत्तम (VII. 2 26 S 3066). The form अध्ययन is thus evolved अधि+इ+अन=अधि+इय+अन= अध्यि+अन=अध्ययन । Had the root combined first with the preposition, then this form could not have been got The employment of the form अध्ययन by Pânini himself shows that the rule पूर्वं धातुरुपसर्गेण &c does not apply to अधि+ इ ।

The Imperfect (लङ्) third person singular is अध्यैत (अधि+आट्+इ+त VI 4 72 S 2254 = अधि+ऐ+त S 269 =अध्यैत) । In forming the dual, the equation stands thus अधि+आट्+इयङ्+आताम् । Here the इयङ् substitution for इ takes place first, because it is taught by VI 4 77 S 271, a rule subsequent in Ashtâdhyâyi order to the rule ordaining आट् namely VI 4 72 S 2254 When इ is thus replaced by इयङ् then comes आट् । Then आ and इ of इयङ coalesce into Vriddhi by S 269 Thus अधि+आ+इय+आताम्=अधि+ऐय+आताम् (VI 1. 90 S 269) अध्यैयाताम । The plural is अध्यैयत (अधि+आ+इय+अत the झ is replaced by अत VII. 5 S 2258) The first person Singular is अधि+आ+इय्+इ=अधि+ऐय्+इ अध्यैयि । The dual is अध्यैवहि ।

The Potential 3rd Per S is अधीयीत and is thus formed अधि+इ+सीयुट्+त= अधि+इ+ईय्+त the स is elided by VII 2 79 S. 2211 = अधि+इय्+ईय+त the इयङ् substitution by VI 4 77 S 271 = अधीयीत the य् is elided by VI 1 66 S 873

The dual is अधीयीयाताम् । The Second person plural is अधीयीध्वम् । The first person Singular is अधीयीय ।

The Benedictive 3rd pers Singular is अध्येषीष्ट । Thus अधि+इ+सीयुट्+सुट् +त ॥ Here by III 4 107 S 2210 there is सुट् । The dual is अध्येषीयास्ताम्, and the plural is अध्येषीरन् ॥

The Aorist (लुङ) of अधि+इ is optionally formed from another stem, namely from √गा as the following sûtra shows

२४६० । विभाषा लुङ् लृङोः । २ । ४ । ५० ।

इङो गाङ् वा स्यात ।

2460 In the Aorist and the Conditional Tenses, गाङ् is optionally substituted for the root इङ ।

Thus अधि+इ+त=अधि+आट्+इ+सिच+त VI 4 72 S. 2254 = अधि+अट्+गा+स+सिच्+त ।

This Substitute गाङ should not be confounded with the root गाङ् । A peculiarity of this substitute गाङ् is that all affixes except ञित् or णित after it are considered as ङित् and so cause no guna or vriddhi &c This is done by the following sûtra

२४६१ । गाङ् कुटादिभ्योऽञ्णिन् ङित् । १ । २ । १ ॥

गाङादेशात् कुटादिभ्यश्च परेऽञ्णितः प्रत्ययाङित. स्यः ॥

2461 All affixes after गाङ (the substitute of इ) and after the कुटादि roots are treated as if they had an indicatory ङ, except ञित् or णित् affixes

Thus अधि+अट्+इ+सिच+त=अधि+अट्+गा+सिच+त। Now the following sûtra applies by which गा is changed to गी।

२४६२। घुमास्थागापा जहाति सा हलि। ६। ४। ६६।

एषामात ईत् स्यात हलादौ क्ङित्यार्धधातुके। अध्यगीष्ट। अध्यैष्ट। अध्यगीष्यत–अध्यैष्यत। 'इक् ३८ स्मरणे'। अयमप्यधिपूर्वः। 'अधीगर्थदयेशाम–'(६१३) लिङ्गात। अन्यथाहि 'इगर्थ'–इत्येव ब्रूयात। * इणवदिक इति वक्तव्यम *। अधियन्ति। अध्यगात्। केचित्तु आर्धधातुकाधिकारोक्तस्यैवातिदेशमाहु.। तन्मते यणन। तथा च भट्टि.–'सशीतयो राघवयोरधीयन्' इति।

'वी ३६ गतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु'। प्रजनं गर्भग्रहणम। असन क्षेपणम। वेति। वीत'। वियन्ति। वेषि। वेमि। वीहि। अवेत्। अवीताम। अवियन्। अडागमे सत्यनेकाच्त्वाद्यणिति केचित्। अव्यन्।

अत्रेकारोऽपि धात्वन्तरं प्रश्लिष्यते। एति। इतः। इयन्ति। ईयात्। ऐषीत्।

या ४० प्रापणे। प्रापणमिह गतिः। प्रणियाति। यात.। यान्ति।

2462. For the final of the roots called ghu, as well as of mâ, sthâ, gâ, pâ, hâ, and sâ, there is substituted ई before an ârdhadhâtuka affix beginning with a consonant, which has an indicatory क or ङ।

By the preceding sûtra, affixes after गा are ङित, and therefore by the present sûtra गा becomes गी। Thus अधि+अट्+गा+सिच+त=अध्यगीष्ट।

But the substitution of गा for इ is optional. When there is no substitution, we have अधि+आट्+इ+सिच+त=अधि+ऐ+स+त (VI 1 90 S. 269)=अध्यैष्ट।

The Conditional is अध्यगीष्यत or अध्यैष्यत।

इङ् ३७ अध्ययने

37√ in (Atmanepadi) to study

Pre अधीते। अधीयाते। अधीयते। अधीषे। अधीयाथे। अधीध्वे। अधीये। अधीवहे। अधीमहे। Per अधिजगे। अधिजगाते। अधिजगिरे। अधिजगिषे। अधिजगाथे। अधिजगिध्वे। अधिजगे। अधिजगिवहे। अधिजगिमहे। I-Fut अध्येता। II Fut अध्येष्यते। Imperative अधीताम। अधीयाताम। अधीष्व। अध्ययै। अध्ययावहै। Imper अध्यैत। अध्यैयाताम। अध्यैयत। अध्यैथा.। अध्यैयि। अध्यैवहि। Poten अधीयीत। अधीयाताम। अधीयीथा। अधीयीध्वम्। अधीयीय। अधीयीवहि। Bene अध्येषीष्ट। अध्येषीयास्ताम। अध्येषीष्ठाः। अध्येषीढ्वम। अध्येषीय। Aorist अध्यगीष्ट or अध्यैष्ट। अध्यगीषाताम् or अध्यैषाताम्। अध्यगीष्ठाः or अध्यैष्ठाः। अध्यगीढ्वम। अध्यैढ्वम। अध्यगीषि or अध्यैषि। अध्यैष्वहि। Cond अध्यैष्यत। अध्यगीष्यत। अध्यगीष्येताम। अध्यगीष्यन्त। अध्यगीष्यथा। अध्यगीष्यध्वम। अध्यगीष्ये। अध्यगीष्यावहि। Passive अधीयते। Caus अध्यापयति। Aorist अध्यजीगपत् or अध्यापिपत। Desi. अधिजिगांसते। Nouns:— अध्याय। स्वाध्यायः। कटाध्यापकः।

इक् ३८ स्मरणे

38 √ ik (Parasmaipadî) to remember. This root like the preceding, is also invariably found with the preposition adhi Because we find Panini himself using the word adhîgaitha in sûtra II 3 52 S 613 in the sense of remembering, with the preposition adhi If this root conveyed the sense of remembering without *adhi*, then Pânini would have used the word îgartha इगर्थ in that sûtra, and not adhîgartha.

Vart It should be stated that √ik is treated like √in so that there is यण् (S 2455) substitutions here also Thus Present Pl अधियन्ति । The aorist is अध्यगात् । But according to some this rule is confined to ârdhadhâtuka affixes only i e, इक is like इण so far as ârdhadhâtuka affixes go, but not to sârvadhatuka affixes Therefore there is no यण् of VI 4 81 S 2455 in their opinion on the contrary इयङ् comes As the present participle अधीयन् used by Bhatti in the following verse तस्यीतयो: राघवयोरधीयन्=स्मरन् । (2) This is the view of Atreya According to him the Pre Pl is not अधियन्ति, but अधि + इयन्ति or अधीयन्ति ॥ Haradatta is against this view

Pre. अध्येति । अधीत । अधीयन्ति or अधियन्ति । Per अधीयाय । I Fut अध्येता । II Fut अध्येष्यति । Imperative अध्येतु । Imper अध्येत । Poten अधीयात । Bene. अधीयात । Aorist अध्यगात । Con अध्यैष्यत् । Pas अधीयते । Caus अधिगमयति । Deside अधिजिगमिषति · Pre Part Parasmai अधियन् । Past Part Pas अधीतः । Act अधीतवान् ।

वी ३९ गतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु

39 √ vî 1 to go 2 to pervade 3 to conceive, bring forth 4, to shine, be beautiful 5 to throw, cast 6 to eat The root वी is split up, by some, into वी+ई । The long ई is conjugated as . एति, ईत , इयन्ति । ईयात्, ईयाताम् । Aor ऐषीत् । &c.

Pre वेति । वीतः । वियन्ति । वेषि । वीथ । वीथ । वेमि । वीवः । वीम । Per विवाय । विव्यतु॰ । विव्यु । विवयिथ or विवेथ । विव्यथु. । विव्य । विवाय or विवय । I Fut वेता । II Fut वेष्यति । Imperative वेतु । वीता । वियन्तु । वीहि । वयानि । वयाव । Imper अवेत् । अवीताम । अवियन्। When there is अट् augment, the root becomes अनेकाच (of more than one syllable), and so there is यण् adesa of VI 4 82 S 272, according to Atreya and the proper form is अव्यन् and not अवियन् । अवे. । अवीतम । अवीत । अवयम । अवीव । अवीम । Poten वीयात । वीयाताम । वीयु॰ । Bene वीयात । वीयास्ताम । Aorist अवैषीत । अवैष्टाम । अवैषी. । अवैषम् । Con. अवेष्यत । Pas वीयते । Caus वाययति । Aorist अवीवयत् । In the sense of conceiving, we have वापयति (VI 1 55 S 2603) Deside, विवीषति । Inten. वेवीयते । yan luk वेवेति or वेवयीति । D वेवीत. । Pl वेव्यति Nouns वेत्रम् । वेत्रकीयम् । Pre. Part Parasmai, वियन Past Part Pas वीतः Act. वीतवान् ।

39 A, √ i to go

Pre. एति । ईतः । यन्ति । Poten. ईयात् । ईयाताम् । Aorist ऐषीत् ।

या ४० प्रापणे । प्रापणमिह गतिः । प्रणियाति । यातः । यान्ति ।

40. √yâ to go. The word prâpana here means motion The नि is changed to णि by VIII 4 17 S 2285 and so we have प्रणियाति । D यातः । Pl यान्ति ।

Pre याति । यातः । यान्ति । यासि । याथः । याथ । यामि । यावः । यामः । Per ययौ । ययतुः । ययुः । ययाथ or ययिथ । ययथुः । यय । ययौ । ययिव । ययिम । I Fut याता । II Fut यास्यति । Imperative यातु or यातात । याताम् । यान्तु । याहि । यातम । यात । यानि । याव । याम । Imper अयात । अयाताम् । अयुः or अयान् । The Imperfect Plural is optionally formed by जुस by the sûtra given below अयाः । अयातम । अयात । अयाम । अयाव । अयाम । Poten यायात् । यायाताम् । यायुः । Bene. यायात् । यायास्ताम । यायासुः । Aorist अयासीत । अयासीः । अयासिषम् । Condi अयास्यत् । Pass यायते । Caus यापयति । Aorist अयीयपत । Deside यियासति । Inten यायायते । yan luk यायेति or यायाति । D यायीत । Pl यायति । Nouns ययाति । यामः । यात्रा । यायावरः । प्रभया । यातुः । मृगयु । अध्वर्यु । देवयुः ।

२४६३ । लङः शाकटायनस्यैव । ३ । ४ । १११ ।

आदन्तात्परस्य लङो झेर्जुस्वा स्यात । अयुः-अयान् । यायात् । यायाताम । यायास्ताम् ।

'वा ४१ गतिगन्धनयोः' । गन्धन सूचनम । 'भा ४२ दीप्तौ' । 'ष्णा ४३ शौचे' । 'श्रा ४४ पाके' । 'द्रा ४५ कुत्सायां गतौ' । 'प्सा ४६ भक्षणे' ।

'पा ४७ रक्षणे' । पायास्ताम् । अपासीत ।

'रा ४८ दाने' । 'ला ४९ आदाने' । द्वावपि दाने' इति चन्द्र

'दाप् ५० लवने' । प्रणिदाति-प्रनिदाति । दायास्ताम् । अदासीत ।

'ख्या ५१ प्रकथने' । अय सार्वधातुकमात्रविषय । '* सस्थानत्वं नमः ख्यात्रे * इति वार्तिकम । तत्रभाष्य चेह लिङ्गम । सस्थानो जिह्वामूलीय. । स नेति ख्याञादेशस्य ख्यादित्वे प्रयोजनमित्यर्थ । 'सपूर्वस्य ख्याते प्रयोगो न' इति न्यासकारः ।

'प्रा ५२ पूरणे' । 'मा ५३ माने' । अकर्मक । 'तनौ ममुस्तत्र न कैटभद्विष ' इति माघः । उपसर्गवशेनार्थान्तरे सकर्मकः । 'उदर परिमाति मुष्टिना' । 'नेर्गद-' (२२८५) इत्यत्र नास्य ग्रहणम् । प्रणिमाति-प्रनिमाति ।

'वच ५४ परिभाषणे' । वक्तिः । अयमन्तिपरो न प्रयुज्यते । बहुवचनपरः' इत्यन्ये । 'झिपर ' इत्यपरे । वाधि । वाच्यात् । उच्यात् अवोचत । 'विद ५५ ज्ञाने' ।

2463 In the opinion of Sâkatâyana only, 'jus' is the substitute of 'jhi', in the Imperfect of the roots which end in a long 'â'.

Thus अयु । In the alternative, we have अयान्

NOTE —Why is लङ repeated here, when the context would have supplied this word; for the sûtra applies to ङित् tenses, of which लुङ् being dealt with in the last, would leave लङ only to be dealt with by this aphorism, for no other ङित् tense (like लिङ् or लुङ्) can end in आ ? The repetition shows that the rule applies to those affixes which come after लङ as लङ्, and not to those which come after another tense which is treated *like* लङ् । Thus लोट् is treated *like* लङ्, but for the purposes of this rule, लोट् would not be so treated. Thus the झि of

लोट् will not be changed into जुस् by III. 4 109 Thus बिभ्यतु, जाग्रतु, विदन्तु। The word च has been used in the sûtra for the sake of the subsequent sutra

वा ४१ गतिगन्धनयोः। गन्धन सूचनम्।

41√vâ 1 to go 2 to blow. The word gandhanam here is synonymous with sûchana

Pre वाति। Per ववैा। I Fut वाता। II Fut वास्यति। Imperative वातु। Imper अवात्। Poten. वायात्। Bene वायात्। Aorist अवासीत्। Condi अवास्यत। Pass वायते। Caus वापयति or वाजयति (VII 3 38 S 2590) Deside. विवासति। Inten ववायते Nouns वातूलः। वातिक। वायु। वातकी। वात्या। वात.। निर्वाण.। निर्वात॰। निर्वाण.।

भा ४२ दीप्तौ.

42 √bhâ to shine with the Prepositions वि and अति, the root is âtmane-padî Thus Sing व्यतिभाते, D व्यतिभाते, Pl व्यतिभाते। 2nd S व्यतिभासे। 1st S व्यतिभे।

Pre भाति। Per बभैा। I Fut भाता। II Fut भास्यति। Imperative भातु। Imper अभात्। Poten भायात्। Bene भायात्। Aorist अभासीत्। Con अभास्यत। Pass भायते। Causa भापयति। Deside बिभासति। Inten. बाभायते। Nouns भा। निभ.। प्रतिभा। प्रभायन। प्रभा। प्रभातम्। भानुः।

ष्णा ४३ शैाचे

43 √shnâ to bathe

Pre स्नाति। Per सस्नैा। सस्निथ or सस्नाथ। सस्निव। I Fut स्नाता। II Fut स्नास्यति। Imperative स्नातु। स्नाहि। स्नानि। Imper अस्नात्। अस्नाताम। अस्नु। अस्नाः। Poten. स्नायात। स्नायाताम। Bene स्नेयात or स्नायात्, Aorist अस्नासीत। Condi अस्नास्यत् Pass स्नायते। Caus स्नापयति, स्नपयति। Deside सिष्णासति। Inten सास्नायते। yan luk सास्नाति। Nouns निष्णातः। नदीष्ण। प्रस्न.। स्नान.। स्नापकः।

श्रा ४४ पाके.

44 √Śrâ to cook, boil, Compare Bhvâdi root श्रै पाके (No 966).

Pre श्राति। Per शश्रैा। I Fut श्राता। II Fut श्रास्यति। Imperative श्रातु। Imper अश्रात्। Poten श्रायात्। Bene श्रेयात्, श्रायात्। Aorist अश्रासीत्। Condi अश्रास्यत् Pass श्रायते, Caus श्रपयति, श्रापयति। Deside शिश्रासति। Inten शाश्रायते। Nouns श्राणा। श्रपिता। श्रतम्। Pre Part Parasmai श्रात्। Past Part Pass. श्राण। श्रितम्। Act श्राणवान्।

द्रा ४५ कुत्सायां गतौ

45 √drâ 1 to be ashamed 2 to run, make haste According to Swâmî it means to sleep also. In this sense it is generally preceded by नि।

Pre द्राति। निद्राति। प्रणिद्राति। Per दद्रौ। I Fut द्राता। II Fut द्रास्यति। Imperative द्रातु। Imper अद्रात्। Poten द्रायात्। Bene द्रेयात। द्रायात्। Aorist अद्रासीत्। Condi. अद्रास्यत्। Pass द्रायते। Caus द्रापयति Deside दिद्रासति Inten दाद्रायते Nouns निद्रालु। तन्द्रालुः। निद्रा। तन्द्रा। Past Part Pass. द्राण.। Act, द्राणवान्।

प्सा ४६ भक्षणे.

46 √ psâ to eat, devour.

Pre प्साति । प्रणिप्साति । Per पप्सौ । I Fut प्साता । II Fut प्सास्यति । Imperative प्सातु । Imper अप्सात । Poten प्सायात । Bene प्सेयात, प्सायात । Aorist अप्सासीत । Condi अप्सास्यत । Pass प्सायते । Caus प्सापयति । Deside पिप्सासति । Inten. पाप्सायते । Nouns विश्वप्स । दूप्स ।

पा ४७ रक्षणे । पायास्ताम् । अपासीत् ।

47 √ pâ to protect

Pre पाति । Per पपौ । I Fut पाता । II Fut पास्यति । Imperative पातु । Imper अपात । Poten पायात् । Bene पायात । पायास्ताम् । Aorist अपासीत । Condi अपास्यत । Pass पायते Aorist अपासीत । Caus पालयति । Desi पिपासति । Inten पा पायते । Nouns पति । पितृव्य । गोपालक. । पितामह । बृहस्पतिः । पित्र्यम् । वाचस्पति. । दिवस्पति. । नपात् । पिता । सपत्न ।

रा ४८ दाने ।

48 √ râ to give, grant, bestow.

Pre राति । Per ररौ । I Fut राता । II Fut रास्यति । Imper रातु । Imper अरात । Poten रायात । Benedic रायात । Aorist अरासीत । Con अरास्यत । Pass रायते । Causa रापयति । Desidera रिरासति । Inten रारायते । Nouns.—राति. । (friend) रात्रिमट. । रात्रिः । असुर । (life giver) द्विरात्र. । द्वैरात्रिकम् ।

ला ४९ आदाने । "द्वावपि दाने" इति चन्द्रः ।

49 √ lâ to take, receive, obtain According to Chandra, both √ râ and √ lâ mean to give

Pre, लाति । Perfect ललौ । I Fut लाता । II Fut लास्यति । Impera लातु । Imper अलात् । Poten लायात । Bene लायात् । Aorist अलासीत । Con अलास्यत । Pass लायते । Cau लापयति or लालयति (VII 3 39 S 2591) Desi लिलासति । Inten. लालायते । Nouns —कृपालु । बहिमा । व्याल' । बाहुलकम । बहिष्ठ । बहीयान् ।

दाप् ५० लवने । प्रणिदाति–प्रनिदाति । दायास्ताम् । अदासीत् ।

50 √ dâp to cut.

Pre दाति । प्रणिदाति or प्रनिदाति (VIII 4 18 S 2232) Perfect ददौ । I Future दाता । II Future दास्यति । Impera दातु । Imper अदात । Poten दायात् । Benedic दायात । दायास्ताम । Aorist अदासीत् । The सिच is not elided, as the root is not *ghu* Con अदास्यत् । Pass दायते । Aorist अदासीत् । Cau. दापयति । Desi. दिदासति । Inten. दादायते । Noun :—दात्रम् ।

ख्या ५१ प्रकथने ।

51 √ Khyâ to tell.

This root is conjugated in the Sârvadhâtuka tenses only It never takes the affixes of the ârdhadhâtuka class Thus it is a defective root, not having all the tenses It should not be confounded with the substitute √Khyâ that replaces √chakshin (See Adâdi 4) That khyâ, of course, takes ârdhadhâtuka affixes

The reason of our confining this root to Sârvadhâtuka affixes is this If this root were capable of taking ârdhadhâtuka affixes, then we could form the noun ख्यातृ from it by adding the ârdhadhâtuka affix तृच् । But we cannot do so : if we want to get the word ख्यातृ we must derive it from ख्या of √चक्षिङ् (II 4 54 S 2436). For that ख्या is really ख्शा, the श is changed to य, and this य is considered asiddha Therefore in नमः ख्यात्रे the visarga is not changed to the jihvâmulîya ×, by VIII, 3 37 S 142, because ख is considered to be followed by श, a शर् letter, and so the visarga retains its form by VIII 3 35 S 150 Had however ख्यात्रे in नमः ख्यात्रे been derived from this √ख्या, then nothing could have prevented the application of VIII 3, 37 S 142 and we would have got jihvâmulîya in नम ख्यात्रे ।

Under the sûtra चक्षिङ् ख्याञ् (II 4 54 S 2436) the Mahâbhâshya reads several vartikas : one of them is *Vart* The substitute is ख्शादि, *i e* ख्शाञ । The reason of this is given in the subsequent vartikas · one of which is सख्यानत्व नमः ख्यात्रे । *Vart* . The substitute is to be considered as khśân, in order to prevent samsthâna modification of visarga in namah khyâtre Samsthâna is the technical term for jihvâmulîya, in the terminology of ancient grammarians The necessity of making ख्याञ् substitute ख्शादि is to prevent this jihvâmulîya change

We learn from the implication of this vartika and its explanation in the Mahâbhâshya that the present root never takes ârdhadhâtuka affixes

This root, according to the author of Nyâsa, can never be preceded by the preposition सम् । That is we never find the form सख्याति । The form सख्यौ: &c, is from the *substitute* √ख्याञ् and not from this *root* See III 2 7 S 2921

According to the Mâdhaviya Vritti, this *root* ख्या should also be considered as if it was ख्शा, just like the *substitute* ख्याञ for the purposes of ârdhadhâtuka affixes According to Atreya it is conjugated only in the ârdhadhâtuka form, others conjugate it generically, without confining it to ârdhadhâtuka affixes

The word सखा is derived from this root The word समान is changed to स by Unadi IV 136.

According to the Mâdhavîya, this root when taking ârdhadhâtuka affixes, is treated just like ख्याञ् obtained from ख्शाञ्, and so the noun ख्यातृ formed from this root is just like ख्यातृ derived from ख्याञ root. But Bhattoji does not agree with this opinion According to the Mâdhavîya it would be conjugated in all Moods and Tenses, and not confined to Sârvadhâtuka only

ख्या ५१ प्रकथने (अयसार्वधातुक मात्र विषयः) ।

51 √ Khyâ to tell, declare, communicate This root is conjugated in the Sârvadhâtuka tenses only

Pre. ख्याति । Im ख्यातु । Imp अख्यात । Poten. ख्यायात् । Nouns —सखा । सखी । परमसख ।

प्रा ५२ पूरणे ।

52 √ prâ to fill.

Pre प्राति । Per पप्रौ । I Fut. प्राता । II Fut. प्रास्यति । Im. प्रातु । Imper. अप्रात् । Po प्रायात् । Bene प्रायात्, प्रेयात् । Ao अप्रासीत् । Con. अप्रास्यत् । Pass प्रायते । Cau प्रापयति । Desi पिप्रासति । Inten पाप्रायते । Nouns —प्राणः (VIII. 2 43. S. 3017), प्राणवान् । प्राय । (III 1 141 S 2203)

मा ५३ माने ।

53 √ mâ, to be contained or comprised in It is Intransitive As we find in Mâgha. तनौ ममुस्तत्र न कैटभद्विष. तपोधनाभ्यागम सम्भवा मुद. (Sis. I 23.) The delights produced from the arrival of the austere sage could not be *contained* (mamuh) within the body of Hari the killer of Kaitava. The root is transitive when preceded by particular prepositions and having senses other than that given in the Dhâtupâtha As उदर परिमाति मुष्टिना "With the fist he estimates the capacity of the stomach." So also मुखमुपमाति । अग्निमनुमाति । ब्रह्म निर्माति । भवान् प्रमाति ।

The मा in sûtra VIII 4 17 S 2285 is not this root Therefore we have प्रणिमाति or प्रनिमाति which is governed by VIII. 4 18 S 2232

Pre. माति । Per ममौ । I Fut माता । II Fut मास्यति । Imper मातु । Im अमात् । Poten मायात । Bene मेयात् । Aor अमासीत् । Con अमास्यत् । Pass मीयते । Cau. मापयति । Desi मित्सति (VII 4 84 S. 2623 read with VII 4 58, S 2620) The स is changed to त । Int मेमीयते । (VI. 4 66 S 2462) Nouns—मायः । माया । प्रमः । प्रमा । मायिक । मास्यन् । मायावी । मायी ।

वच ५४ परिभाषणे ।

54 √ vacha to speak, This root is not conjugated in the 3rd person Plural, when the affix is अन्ति । Therefore the following are wrong —वचन्ति, वच्यन्ति, वचन्तु, अवचन् or अवोचन् । Others say it is not conjugated in any Plural Therefore वक्थ 2nd Pl, वचम । 1st Pl ऊचु. Per Pl ऊच । Per 2nd Pl ऊचिम । Per 1st Pl वक्तार । Fut Pl वच्यासु । उच्यासु are wrong While some hold that the Plural so debarred is the affix झि only In this view वक्थ, वच्मः, ऊच, ऊचिम are correct.

Pre वक्ति । वक्त. । वचि । वक्थ । वक्थ । वच्मि । वचव. । वच्मः । Per. उवाच । ऊचतुः । ऊचु । उवक्थ or उवचिथ । ऊच । उवाच or उवच । ऊचिव । I Fut वक्ता । II Fut वक्ष्यति । Imp वक्तु, वक्तात । वक्ता । वचन्तु । वग्धि । वचानि । Imper अवक् or अग । अवक्ताम् । अवचन् । अवक् । अवचम् । Po वच्यात् । वच्याताम् । वच्यु । वच्याः । वच्याम् । वच्याव । Bene. उच्यात् ।

उच्यास्ताम । Aorist अवोचत। अवोचताम । अवोचन् । Con अवक्ष्यत । Pass उच्यते । Cau वाचयति । Des विवक्षति । In वावच्यते । Nouns.—उक्थम् । औक्थिक । वक्थम् । वक्तृक. ।

विद ५५ ज्ञाने ।

55 √vida to know In the Present Tense, the ordinary affixes are optionally replaced by those of the Perfect by the following —

२४६४ । विदो लटो वा । ३ । ४ । ८३ ।

वेत्तेर्लट परस्मैपदाना णलादयो वा स्यु । वेद । विदतु॰ । विदु । वेत्थ । विदथु॰ । विद । वेद । विद्व । विद्म । पक्षे वेत्ति वित्त इत्यादि । विवेद । विविदतु । 'उषविद–' (२३४१) इत्याम्पक्षे 'विद' इत्यकारान्तनिपातनाच्च लघूपधगुण. । विदाचकार । वेदिता ।

2464 The nine affixes of the Perfect tense, are optionally added in the Present tense also, after the verb 'vid'

Thus —

Singular.	वेद or वेत्ति	वेत्थ or वेत्सि	वेद or वेद्मि
Dual	विदतु. or वित्त	विदथु or वित्थ	विद्व or विद्व
Plural	विदु or विदन्ति	विद or वित्थ	विद्म or विद्मः

लिट्

Singular	*Dual*	*Plural*
विवेद ।	विविदतु॰ ।	विविदु ।
विवेदिथ ।	विविदथु ।	विविदिव ।
विवेद ।	विविदिव ।	विविदिम ।
	or	
विदाचकार ।	विदाञ्चक्रतु ।	विदाचक्रु॰ ।
विदाञ्चकिथ ।	विदाञ्चक्रथु ।	विदाञ्चकिव ।
विदाञ्चकार ।	विदाञ्चकृव ।	विदाञ्चकृम ।

When we form the Periphrastic Perfect with आम by III 1 38 S 2341, there is no guna of the इ of विद because it is not penultimate, as the root given in S 2341 is विद ending with अ and not विद् ending in a consonant

The First Future is वेदिता । In the Imperative, we have the optional form, विदाङ्कुर्वन्तु &c also by the following —

२४६५ । विदाङ्कुर्वन्त्वित्यन्यतरस्याम् । ३ । १ । ४१ ।

वेत्तेर्लोट्याम्गुणाभावो लोटो लुक्लोडन्तकरोत्यनुप्रयोगश्च वा निपात्यते । पुरुषवचने न विवक्षित इति शब्दात ।

2465 The form विदांकुर्वन्तु is optionally employed as an irregular form in the Imperative

This irregular form is obtained by adding the affix आम् to the root विद् 'to know,' when followed by लोट् or the Imperative tense, the tense affixes of लोट् are then elided by *luk*, moreover there is no substitution of *guna* as required by VII 3. 86, and when we have thus obtained the form विदाम्, we annex to it the

लोट् of the verb कृ, thus we have विदाङ्कुर्वन्तु or विदन्तु 'let them know' The third person plural is not only intended to be spoken of by the employment of the form विदाङ्कुर्वन्तु in the aphorism, on the contrary, the word इति shows that all the numbers and persons of the Imperative may be so employed, as विदाङ्करोतु विदाङ्कुरुताम &c

In other words the Periphrastic Imperative is formed by adding to विदा the Imperative of the root कृ। To form the Imperative of √kri, the following sûtras apply, it being remembered that the root √kri belongs to the Tanâdi class

२४६६ । तनादिकृञ्भ्य उः । ३ । १ । ७९ ।

तनादेः कृञश्च 'उ'प्रत्ययः स्यात्। शपोऽपवादः । तनादित्वादेव सिद्धे कृञ्ग्रहणं 'गणकार्यस्यानित्यत्वे' लिङ्गं । तेन 'न विश्वसेदविश्वस्तम्' इत्यादि सिद्धम् । विदा करोतु ।

2466 The affix उ comes after the roots of the Tanâdi class and after the verb कृ 'to make' when a sârvadhâtuka affix follows, signifying the agent

This debars शप As तन् + उ + ति = तनोति 'he expands', कृ + उ + ति = करोति 'he makes' Though the root कृ is included in the list of the Tanadi verbs, for which see Dhâtupâtha, yet its separate enunciation in the present sûtra is for the sake of showing that the operations dependent upon a word being included in a gana or class, are not of universal validity Therefore forms like विश्वसेत are valid, as in the sentence, न विश्वसेदविश्वस्तम् । Here there is not the elision of शप् in विश्वसेत though the root श्वस् belongs to the adâdi class (No 60) According to the Kâsikâ, the separate enunciation of कृ in this sutra is for the sake of making a restrictive rule with regard to this verb, that is to say, the root कृ is a Tanâdi root only for the purposes of taking the affix उ, all the other operations of Tanâdi verbs are not to be performed upon it. Thus the rule II 4 79 does not apply to कृ Thus अकृत and अकृथाः, the सिच elision is compulsory and not optional

Thus the 3rd Person Singular is विदाकरोतु । In forming the 3rd Per Singular with तातङ् or of the Dual &c of the Imperative of कृ the following applies

२४६७ । अत उत्सार्वधातुके । ६ । ४ । ११० ।

उप्रत्ययान्तस्य कृञोऽकारस्य उत्स्यात्सार्वधातुके क्ङिति । उदिति तपरसामर्थ्यान्न गुणः । विदा कुरुतात् विदा कुरुताम । उतश्च–' (२३३४) इति हेर्लुक् । आभीयत्वेन लुकोऽसिद्धत्वादुत्वम । विदाकुरु । विदाकरवाणि । अवेत । अवित्ताम । 'सिजभ्यस्त–' (२२२६) इति झेर्जुस् । अविदुः ।

2467 Before a Sârvadhâtuka affix with an indicatory क् or ङ्, short उ is substituted for the अ of कृ (कर् + उ) when gunated.

Note :—Thus कृ + उ + तस = कर + उ + तस (VII 3 84) = कुर + उ + तस = कुरुत (VI 4 110) The तस is ङित् by I 2 4 So also कुर्वन्ति, कुरु ॥ Why do we say 'before a Sârvadhâtuka'? So that the rule may apply to what was once a Sârvadhâtuka, though no longer éxistent Thus कुरु where the personal ending हि is elided, but it leaves its effect behind

The त in उत shows that this उ is not to be gunated by VII 3 86 When the affix is not कित् or ङित we have करोति, करोषि and करोमि (1 2 4)

Thus we have विदाकुरुतात् । D विदाकुरुताम् ।

In forming the 2nd Person Singular, the हि is elided by VI 4 106 S 2334 This elision of हि is ordained by a sutra which falls in the subdivision of asiddhas, under असिद्धवदत्राभात् (VI 4 22 S 2183), and therefore, it is considered to have not taken place for the purposes of उ change required by VI 4 110 S 2467 Therefore we have the form कुरु though no sârvadhâtuka affix follows Thus विदाकुरु । 1st Sing विदाकरवाणि ।

The Imperfect 3rd S is अवेत, D अवित्ताम । The Plural is formed by जुस under III 4 109 S 2226 . Thus अविदु. । In the 2nd Singular, there is स substitution of द by the following.—

२४६८ । दश्च । ८ । २ । ७५ ।

धातोर्दस्य पदान्तस्य सिपि परे रु स्याद्वा । अवे -अवेत । 'अस षड भुवि' । अस्ति ।

2468 द् or, रु may optionally be substituted for the final द् of a root, before the Personal-affix सि, when such द stands at the end of a Pada

Thus अवे or अवेत

55 विद ज्ञाने (Parasmaipadi)

55 √ vida to know

Pre वेत्ति, वेद । वित्तः or वित्त. । विदन्ति or विदु । वेत्सि or वत्थ । वित्थ or विदथु. । वित्थ or विद । वेद्मि or वेद । विद्व or विद्व । विद्म or विद्म । Per विवेद, विदाञ्चकार । विविदतु. । विविदु. । विवेदिथ । विवेद । विविदिव । I Fut वेदिता । II Fut वेदिष्यति । Imperative वेत्तु or वित्तात् or विदाङ्करोतु । वित्ता विदन्तु । विद्धि । वित्त । वित्त । वेदानि । वेदाव । वेदाम । Imper अवेत । अवित्ताम । अविदु । अवेत or अवे । अवित्तम् । अवित्त । अवेदम । अविद्व । अविद्म । Poten विद्यात् । विद्याताम । विद्युः । विद्याः । विद्याम । Bene विद्यात । विद्यास्ताम् । Aorist अवेदीत । अवेदिष्टाम । अवेदिषु. । अवेदी. । अवेदिष्टम । अवेदिष्ट । अवेदिषम । अवेदिष्व । अवेदिष्म । Condi अवेदिष्यत् । Pass विद्यते । Caus वेदयति । Aorist अवीविदत् । Deside विविदिषति । Inten वेविद्यते । yan luk वेवेत्ति or वेविदीति । Nouns — वेद. । वैद्य. । विदुर. । वित्ति । वैदिक. । वेदना । विन्दु । विद्या । चातुर्वेद्य. । Pre Part Parasmai विदत् । विद्वत् Per Part Parasmai विद्वान् । Past Part Pass विदित । Act विदितवान् Gerund विदित्वा (I 2 8 S 2609)

55 √ vida The root is Âtmanepadi with the Preposition सम (1 3 29, S. 2669)

Pre सविते । सविदाते । सविदते or सविद्रते । (VII 1 7 S 2701) सवित्से । सविद्वे । Per सविविदे । सविदाचक्रे । सविविदिषे । सविविदे । सविविदिवहे । I Fut. संवेदिता । सवेदितासे । II. Fut सवेदिष्यते । Imperative सवित्ता । सविदाता । सविदता or सविद्रता । सवित्स्व । संवेदै । Imper समवित्त । समविदाता । समविदत or समविद्रत । समवित्था । समविढि । Poten सविदीत । सविदीयाताम । Bene सवेदिषीष्ट । सवेदिषीयास्ताम । Aorist समवेदिष्ट । समवेदिषाताम् । Inten । सवेवित्ते । D सवेविदाते । सवेविदते ।

अस ५६ भुवि । अस्ति ।

56 √asa, to be The Present 3rd S is अस्ति । In the dual अ is elided by the following —

२४६९ । श्नसोरल्लोपः । ६ । ४ । १११ ।

श्नस्यास्तेश्चाकारस्य लोप स्यात्सार्वधातुके क्ङिति । स्त । सन्ति । 'तासस्त्यो –' (२१९१) इति सलोप. । असि । स्थ । स्थ । अस्मि । स्व । स्म. । 'आर्धधातुके' (२४३२) इत्यधिकृत्य ।

2469 Before a Sârvadhâtuka कित् or ङित् affix, the अ of श्न and अस is elided

श्न is the characteristic of the roots of the Rudhâdi class, while अस् is the root itself Thus रुन्ध , रुन्धति, भिन्त , भिन्दन्ति , So also of अस .–स्त , सन्ति ॥ But भिनत्ति and अस्ति before non—कित and non—ङित affixes श्न+अस् ought to be श्नास, instead of that we have श्नस् in the sûtra The पररूप single substitution is an irregularity

	Sing	*Dual*	*Plural*
	अस्ति ।	स्त. ।	सन्ति ।
(अस् + सि =)	असि । (The स is elided by VII 4 50 S 2191)	स्थ ।	स्थ ।
	अस्मि ।	स्व ।	स्म' ।

Before ârdhadhâtuka affixes, the root अस् is replaced by भू by the following sûtra which falls in the section governed by आर्धधातुके (II 4 35 S 2432).

२४७० । अस्तेर्भूः । २ । ४ । ५२ ।

बभूव । भविता । अस्तु । स्तात । स्ताम । सन्तु ।

2470 भू is the substitute of the verb अस् 'to be,' when an ârdhadhâtuka affix is to be applied

Thus बभूव । Fut भविता 'he will be,' भवितुम् 'in order to be,' भवितव्यम् 'must be' *Note* —Now the Perfect tense affixes are also ârdhadhâtuka affixes (III 4. 115) The Perfect of अस् is therefore the same as that of भू, namely, बभूव &c. There is, however, an important exception to this rule, namely, when अस् is employed as an auxiliary verb in forming Periphrastic Perfect of other verbs In that case अस forms its Perfect tense regularly, आस, आसतुः, आसु &c, This apparent breach of the present sûtra is explained by taking the term कृञ् in III.

1 40 as a Pratyâhâra including कृ, भू, and अस and if अस् could not form its Perfect in the regular way, its inclusion in this Pratyâhâra would be useless, hence we conclude, that as an auxiliary verb, अस forms its Perfect regularly

The Imperative is अस्तु or स्तात्। 3rd स्ताम। Pl सन्तु। In the Second Person Singular अस + हि the following applies.—

२४७१। घ्वसोरेद्धावभ्यासलोपश्च। ६। ४। ११९।

घोरस्तेश्चैत्त्व स्याद्धौ परेऽभ्यासलोपश्च। आभीयत्वेनैत्त्वस्यासिद्धत्वाद्धेर्धिः। 'श्नसो'-' (२४६९) इत्यल्लोप। एधि। तातङ्पक्ष एत्त्व न। परेण तातङा बाधात्। '× सकृद्गतौ–×' इति न्यायात। स्तात्। स्तम्। स्त। असानि। असाव। असाम। 'अस्तिसिच –' (२२२५) इतीट्। आसीत। श्नसो –' (२४६९) इत्यल्लोपस्याभीयत्वेनासिद्धत्वादाट्। आस्ताम्। आसन्। स्यात्। भूयात्। अभूत्। सिचोऽस्तेश्च विद्यमानत्वेन विशेषणादीट् न।

2471 For the final vowel of the roots दा and धा (घु), and for the स् of अस, is substituted ए before the Imperative ending हि, and thereby the reduplicated syllable of दा and धा is elided

Thus (देहि, and धेहि, of घु, and) एधि of अस, the ए is elided by this sûtra, and अ is elided by VI 4 111 S 2469 This लोप of the present sutra should be considered as having an indicatory श् so that the *whole* of the reduplicate and not only the final letter of the abhyâsa (I 1 55) is elided

Sing	Dual	Plural
अस्तु	स्ताम	सन्तु
एधि	स्तम	स्त
असानि	असाव	असाम
	लङ	
आसीत	आस्ताम्	आसन्
आसी.	आस्त	आस्त
आसम	आस्व	आस्म

This ए ordained by the present sûtra is considered asiddha, as it falls in the âbhîya section (VI 4 22 S 2183) and therefore हि is changed to धि by VI 4 101 S 2425, for it is considered to have come after a झल् letter स, though this स no longer exists But when तातङ् is added in the Imperative Second Singular, there is no ए change of the स of अस्। Because the तातङ् is ordained by a subsequent sûtra, and debars it Even after the adding of तातङ्, there is no ए change by considering it as sthânivat to its principal हि, on the maxim that a rule once set aside, is set aside for good.

Thus we have स्तात्। स्तम। स्त। असानि। असाव। असाम। In the Imperfect we have ईट् by VII 3 96 S 2225 as आसीत्। In the dual, there is आट् augment before स्ताम (VI 4 72 S 2254), because the elision of अ by S. 2469 is asiddha, it being an âbhîya rule, and hence स्ताम् is considered as beginning with vowel Thus we have आस्ताम्। Pl आसन्। Pot स्यात्। Ben भूयात। Aor, अभूत्। This is thus derived अभू + सिच् + त् = अभू + o + त् (the सिच् is elided by II.

4 77 S 2223) Now the aprikta त required ईट by VII 3 96 S 2225 But it is not added, as we have already explained under that sûtra, that ईट् comes only then when सिच and अस exist as सिच and अस । See page 31 of this volume. Therefore we have अभूत ।

The स of अस is changed to ष् when preceded by an alterant preposition, by the following :—

२४७२ । उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यच्परः । ८ । ३ । ८७ ।

उपसर्गेण्य प्रादुसश्च परस्यास्ते सस्य ष स्याद्यकारेऽचि च परे । निष्यात । प्रादुःष्यात् । निषन्ति । प्रादुःषन्ति । 'यच्पर' किम । अभिस्त । 'मजू ५७ शुद्धौ' ।

2472 The स of the verb अस् is changed to ष, when it is followed by a vowel or य् and is preceded by प्रादु, or an upasarga having इ or उ in it

The word यच पर means 'followed by य् or अच्' ॥ The word प्रादु is an Indeclinable, meaning 'evidently'

Thus अभिषन्ति, निषन्ति विषन्ति, प्रादुःषन्ति, अभिष्यात, निष्यात् विष्यात, प्रादुःष्यात ॥

Why do we say "when it is followed by a vowel or य्"? Observe निस्त., विस्त, प्रादुस्त ॥

५६ अस भुवि ।

56 √asa, to be

Pre अस्ति । स्त. । सन्ति । असि । स्थ । स्थ । अस्मि । स्व. । स्म । Per बभूव or आस । आसतु । आसु । आसिथ । आसथु । आस । आस । आसिव । आसिम । I Fut भविता । II Fut भविष्यति । Imp अस्तु or स्तात । स्ताम । सन्तु । एधि or स्तात् । स्त । स्त । असानि । असाव । Imper आसीत् । आस्ताम । आसन् । आसी । आसम । आस्व । Pot स्यात् । स्याता । स्युः । स्या । स्याम् । स्याव । Bene भूयात । Aor अभूत । अभूवन् । अभू । Cond अभविष्यत । Pass भूयते । Cau अस्ते स्थाने भूरादेशात् अन्यानि रूपाणि भूधातोर्ज्ञेयानि । Nouns :—नास्तिकः नास्तिबाधक वास्तिनास्ती ।

56 √asa This root is Atmanepadi, also, when preceded by व्यति ।

Pre व्यतिस्ते । व्यतिषाते । व्यतिषते । व्यतिसे । व्यतिषाथे । व्यतिध्वे । व्यतिहे । व्यतिस्वहे । Imper व्यत्यसै ।

57 √mrijû to wipe, wash off, cleanse The ऋ gets vriddhi by the following sûtra —

२४७३ । मृजेर्वृद्धिः । ७ । २ । ११४ ।

मृजेरिको वृद्धि स्याद्धातुप्रत्यये परे । 'क्ङित्यजादौ वेष्यते' । 'व्रश्च-' (२९४) इति ष । मार्ष्टि । मृष्ट । मृजन्ति–मार्जन्ति । ममार्ज । ममार्जतु.–ममृजतु । ममार्जिथ –ममार्ष्ठ । मार्जिता– मार्ष्टा । मृड्ढि । अमार्ट् । अमार्जम् । अमार्जीत्–अमार्क्षीत । 'रुदिर् ५८ अश्रुविमोचने' ।

2473 The Vriddhi (आर्) is substituted for the root vowel (ऋ) of the stem मृज before any affix that is ordained after a root, provided it is not कित् or ङित् ।

As मार्ष्टा, मार्ष्टुम्, मार्ष्टव्यम । The मृज here is a root, and the affixes before which this Vriddhi takes place are those which come after *roots* and not which come after Prâtipadikas Therefore, not before the affixes भ्याम् &c as कंसपरिमृड्भ्याम, मृड्भिः । The anuvritti of the word vibhakti has ceased This sûtra debars guna of VII 3 84

Ishti —The vriddhi is optional before a कित or ङित् affix whose first letter is a vowel

The ज is changed to ष by VIII 2 36 S 294 Thus मृज् + ति = मार्ज् + ति = = मार्ष् + ति = मार्ष्टि ।

मृजू ५७ शुद्धौ ।

57 √ mrijû to wipe or wash off, cleanse

Pre मार्ष्टि । मृष्ट । मृजन्ति or मार्जन्ति । मार्क्षि । मृष्ठ । मृष्ठ । मार्ज्मि । मृज्व । मृज्म । Per ममार्ज । ममार्जतु or ममृजतु । ममृजु or ममार्जु । ममार्जिथ or ममार्ष्ठ । ममार्जिव, ममृजिव or ममृज्व । I Fut मार्जिता, मार्ष्टा । II Fut मार्जिष्यति, मार्क्ष्यति । Imp मार्ष्टु or मृष्टात । मृष्टा । मृजन्तु or मार्जन्तु । मृड्ढि । मार्जानि । मार्जाव । मार्जाम । Imper अमार्ट । अमृष्टाम । अमृजन् or अमार्जन् । अमार्ट । अमार्जम । अमृज्व । Pot मृज्यात । मृज्याताम । मृज्या । मृज्या । Bene मृज्यात् । मृज्यास्ताम । Aor अमार्जीत् or अमार्क्षीत् । अमार्जिष्टाम or अमार्ष्टाम । अमार्जिषु or अमार्क्षु । अमार्जी or अमार्क्षी । अमार्जिषम or अमार्क्षम । Con अमार्जिष्यत, अमार्क्ष्यत् । Pass मृज्यते । Cau मार्जयति । Aorist अमीमृजत or अममार्जत । Des मिमृक्षति, मिमार्जिषति । Int मरीमृज्यते । yanluk मरीमार्जीति or मरिमार्ष्टि or मरीमृजीति । Nouns —अपामार्ग । मार्जार । मार्जालीय । मृजा । Pre Part Par मार्जन् मृजन् । Past Par Pass मृष्ट । Act मृष्टवान । Ger मार्जित्वा, मृष्ट्वा ।

58 √ rud ir, to weep, to shed tears

This रुद + ति । Now applies the following sûtra by which इट् is added even in Sarvadhâtuka affixes —

२४७४ । रुदादिभ्यः सार्वधातुके । ७ । २ । ७६ ।

'रुद' 'स्वप' 'श्वस्' 'अन' 'जक्ष्' एभ्यो वलादे सार्वधातुकस्येट् स्यात् । रोदिति । रुदित । हो परत्वादिटि धित्व न । रुदिहि ।

2474 A sârvadhâtuka affix beginning with a consonant other than a य, gets the augment इट् after the root रुद्, and the four that follow it namely स्वप्, श्वस्, अन् and जक्ष ।

Thus रोदिति, स्वपिति, श्वसिति, प्राणिति, जक्षिति । But जाग्रति which is beyond the five, and स्वप्ता before ârdhadhâtuka affixes, and रुदन्ति before a vowel beginning affix

The dual is रुदित । The हि is not changed to धि by VI 4 101 S 2425 by the सकृद्गत paribhâsha, as the इट् augment is subsequently taught Or in the sûtra VI 4 101 S 2425 we may read the anuvritti of हल्, and it is only when हि begins with a हल् that the rule will apply Here by the addition of इट् the affix हि becomes ajâdi, and so that rule has no scope Thus रुदिहि

In the Imperfect there are ईट् and अट् augments by the following two sutras

२४७५ । रुदश्च पञ्चभ्यः । ७ । ३ । ९८ ।

हलादे पित सार्वधातुकस्यापृक्तस्य ईट् स्यात ।

2475 After रुद and the four roots that follow it, comes the augment ईट् to a sârvadhâtuka affix consisting of a single consonant

२४७६ । अड्गार्ग्यगालवयोः । ७ । ३ । ९९ ।

अरोदीत-अरोदत । अरुदिताम । अरुदन् । अरोदी.-अरोद । प्रकृतिप्रत्ययविशेषापेक्षाभ्यामडीड्भ्या मन्तरङ्गत्वाद्यासुट् । रुद्यात । अरुदत-अरोदीत ।

'ञिष्वप् ५६ शये' । स्वपिति । स्वपित । सुष्वाप । सुषुपतु । सुषुपुः । सुष्वपिथ-सुष्वप्थ ।

2476 According to the opinion of Gârgya, and Gâlava, the augment अट् comes before a Sârvadhâtuka affix consisting of a single consonant, after the above five roots रुद &c

Thus we have अरोदीत् with ईट्, or अरोदत् with अट् added to त् । Similarly अरोदी. or अरोद. ।

Note :—As अरोदीत, अरोदी , अस्वपीत् and अस्वपीः, अश्वसीत्, अश्वसीः, प्राणीत्, प्राणी , अजक्षीत्, अजक्षी. ॥ Why of these five only ? Observe अजागर् भवान् ॥ Why an aprikta affix ? Observe रोदिति ॥ The word रुद. in the preceding sûtra is singular, though it ought to have been plural

Note :—As अरोदत् अरोद , अस्वपत् अस्वप., अश्वसत् अश्वस , प्राणत् प्राणः, अजक्षत् अजक्षः ॥ The names of Gârgya and Gâlava are mentioned for honoris causa

Note —The mention of these names is not for the sake of "option" (विकल्पार्थम) Because the very injunction about अट्, would make the ईट् of the preceding sûtra optional The mention of more than one Achârya in the sûtra is also for this very reason

In the Potential the यासुट् augment is added first to the affix, because it is antaranga, as it depends merely on the Mood लिङ्, while with regard to it, the ईट् and अट् augments are Bahiranga, because they depend on a particular base (prakriti such as √*rud* &c) and a particular affix (pratyaya, namely only those which are aprikta) Therefore ईट् and अट् augments, though taught subsequent to यासुट् augment, do not debar it, because they are of weaker force compared with it Therefore यासुट् is added first, and the 3rd Per. S affix becomes यात्, which being no longer aprikta, there is no occasion for adding to it the augments ईट् or अट् of these two sûtras Thus we have रुद्यात् ।

The aorist is अरुदत् or अरोदीत्,

रुदिर् ५८ अश्रुविमोचने ।

58√rudir to weep, to cry

Pre रोदिति । रुदितः । रुदन्ति । रोदिषि । रुदिथः । रुदिथ । रोदिमि । रुदिवः । रुदिमः । Per रुरोद । रुरुदतु । रुरुदुः । रुरोदिथ । रुरुदथु । रुरुद । रुरोद । रुरुदिव । रुरुदिम् । I Fut रोदिता । II Fut रोदिष्यति । Imp रोदितु or रुदितात् । रुदिताम । रुदन्तु । रुदिहि । रुदितम । रुदित । रोदानि । रोदाव । रोदाम । Imp अरोदीत् or अरोदत् । अरुदिताम । अरुदन् । अरोदीः or अरोद । अरुदितं । अरुदित । अरोदम । अरुदिव । अरुदिम । Pot. रुद्यात् । रुद्याता । रुद्यु । रुद्याः । रुद्यातम् । रुद्यात । रुद्याम । Ben रुद्यात् । रुद्यास्ताम् । Aor अरुदत् or अरोदीत् । अरुदताम or अरोदिष्टाम । अरुदन् । अरुद अरुदम । अरुदाव । Con अरोदिष्यत् । Pass रुद्यते । Cau रोदयति । Aorist अरूरुदत् । Des रुरुदिषति । In रोरुद्यते । Yan luk रोरुदीति or रोरोत्ति । Du रोरुत्त । Imper अरोरोत् । Nouns —रोदसी । रुद्राणी । रुद्र । शतरुद्रीयम् ।

59√ñi shvap to sleep

The Present is स्वपिति । स्वपितः &c The Perfect is सुष्वाप । सुषुपतुः । सुषुपुः । &c When the root takes the upasargas सु or वि or निर् or दुर् then the स of the vocalised सु in the Perfect is changed to ष by the following —

२४७७ । सुविनिर्दुर्भ्यः सुपिसूतिसमाः । ८ । ३ । ८८ ।

एभ्यः सुप्यादेः सस्य षः स्यात् । 'पूर्वं धातुरुपसर्गेण युज्यते' । किति लिटि परत्वात्संप्रसारणे षत्वे च कृते द्वित्वम् । × पूर्वत्रासिद्धीयमद्विर्वचने × । सुषुषुपतुः । सुषुषुपुः । अकिति तु द्वित्वेऽभ्यासस्य संप्रसारणम । षत्वस्यासिद्धत्वात्तत पूर्वं 'हलादिः शेषः' (२१७९) । नित्यत्वाच्च । तत सुपि रूपाभावात्र ष । सुषुष्वाप । सुस्वप्ता । अस्वपीत-अस्वपत । स्वप्यात् । सुप्यात् । सुषुप्यात । अस्वाप्सीत् । 'श्वस ६० प्राणने' । श्वसिति । श्वसिता । अश्वसीत्-अश्वसत् । श्वस्यातास् । श्वस्यास्ताम् । 'ह्यन्तक्षण-' (२२९९) इति न वृद्धिः । अश्वसीत् । 'अन ६१ च' । अनिति । आन । अनिता । आनीत्-आनत ।

2477 The स् of स्वप when it assumes the form सुप्, and of सूति, and सम is changed to ष् after सु, वि, निर् and दुर् ॥

The maxim is that the root is first joined with the upasarga, and then grammatical rules applied Thus the compound verbs are सुस्वप्, विस्वप् &c To this when the affixes of the Perfect which are कित् are added, then first there is vocalisation of व into उ, and स changed to ष, and then reduplication. That is the steps are (1) सुसुप् (2) सुषुप, (3) सुषुप् षुप । For the purposes of reduplication the स changed to ष by the rule of Tripâdi ought to have been considered asiddha by VIII 2 1 This is prevented by the maxim already given under S VI 1 3 *i e*, for the purposes of reduplication, the Tripâdi rules are not asiddha. Therefore ष is reduplicated Thus we have the following equation सु + स्वप् + अतुस् = सु सुप् + अतुस् (VI 1 15 S 2409) = सु + षुप + अतुस् (VIII 3 88. 2477) = सुषुपषुप + अतुस् (पूर्वत्रासिद्धीयमद्विर्वचने) = सुषुषुपतुस् । So also सुषुषुपुः ।

Before those affixes of लिट् which are not कित्, there is reduplication first, and then vocalisation of the abhyâsa The ष change ordained by the present Tripâdi sûtra being considered asiddha (VIII. 2. 1), the हलादिशेषः (S 2179) rule

applies prior to it. And because it is a *nitya* rule also, therefore it applies first When हलादिशेष has applied, there remains no *form* सुप but only सु, and therefore the present rule does not apply, and there is no ष change Thus सुस्वप + णल् = सुस्वप्स्वप् + णल् = सुसुप्स्वप् + णल् = सुसुस्वप् + णल् (S 2179) Now the second सु cannot be changed to षु by the present sûtra because the condition for the application of this rule, namely the existence of the form सुप् is absent Thus we get सुषुष्वाप and सुष्वप्त ।

Note —The word सुपि is exhibited in the sûtra as the form of स्वप with vocalisation Thus सुषुप्तः, नि षुप्त', दु षुप्त ॥ The word सूति is the क्तिन् ending form of सू, the rule applies to this form only, as सुषूति', विषूति , निषूति. and दु षूति. ॥ The word सम also means the *noun* सम and not the verb सम स्तम वैक्लव्ये ॥ Thus सुषमम विषमम, नि.षमम्, दुःषमम् ॥

Note —The following kârikâ sums up the above discussion

Kârikâ —सुपे षत्व स्वपेर्मा भूद्विसुष्वापेति केन न ।

हलादिशेषान्न सुपिरिष्टं पूर्वं प्रसारणम् ॥

स्थादीना नियमो नात्र प्राक्सितादुत्तर. सुपि ।

अनर्थके विषुषुप सुपिभूतो द्विरुच्यते ॥

Kârikâ—Why is षत्व taught with regard to the सुप् form of स्वप् ? *Ans.* सुपेः षत्वं स्वपेर्मा भूत्, so that the षत्व change should not take place in स्वप् form, as विस्वप्न and विस्वप्नक् (III 2. 172) *Q* विसुष्वापेति केन न ? For what reason the षत्व change has not taken place in the reduplicate विसुष्वाप, for here also in the reduplicate, is the form सुप्, as विसुप्स्वप्, and then by applying हलादिशेष rule, the प् is elided, and एकादेशविकृतस्यानन्यत्वात् applies ? *Ans* हलादि शेषान् न सुपिः, we reduplicate the form स्वप् as विस्वप्स्वप् and then elide प् as विस्वस्वप्, and then vocalise, as विसुस्वप्, so that there being no form सुप्, there is no षत्व ॥ इष्टं पूर्वं प्रसारणं, in fact, the vocalisation takes place first, and then elision according to an ishti See VI 1 17 Otherwise in स्वप् स्वप्, as प् is elided व् would also have been elided Why is the स of विसुष्वाप not changed to ष by VIII 3 64 ? स्थादीनां नियमो नात्र प्राक सितादुत्तर' सुपि, the rule VIII 3 64 does not apply, because that rule is confined only to verbs up to सित in VIII 3 70, while सुप् is *after* that verb Moreover the प् of सुप् being elided, the mere सु is अनर्थक, and the maxim is अर्थवद् ग्रहणे नानर्थकस्य ॥ *Q* If this maxim is applied, how do you form विषुषुपुः ? *Ans* अनर्थके विषुषुपुः सुपिभूतोद्विरुच्यते, here the form सुप् is doubled, and not सुप् ॥ The root is first joined with the affix वि + स्वप्, then there is vocalisation विसुप then there is ष change, as विषुप्, then reduplication, as विषुपुषुप् ॥ Now षत्व being considered asiddha, the doubling should take place first ? No, for we have already shown that for the purposes of doubling, the षत्व change is not asiddha (VIII. 2, 3 Vârt)

ञिष्वप् ५९ शये ।

59 √ ñishvap to lie down, to sleep

Pre स्वपिति । स्वपित. । स्वपन्ति । स्वपिषि । स्वपिथः । स्वपिथ । स्वपिमि । स्वपिव । स्वपिम । Per सुष्वाप । सुषुपतु । सुषुपु । सुष्वप्थ or सुष्वपिथ । सुषुपथुः । सुषुप । सुष्वाप । सुषुपिव । सुषुपिम । I Fut स्वप्ता । II Fut स्वप्स्यति । Imp स्वपितु । स्वपिताम । स्वपन्तु । स्वपिहि । स्वपितम । स्वपित । स्वपानि । स्वपाव । स्वपाम । Imperfect अस्वपत or अस्वपीत् । अस्वपिताम । अस्वपन् । अस्वप. or अस्वपी । अस्वपितम । अस्वपित । अस्वपम । अस्वपिव । अस्वपिम । Pot स्वप्यात् । स्वप्याताम । Bene सुप्यात । सुप्यास्ताम । Aorist अस्वाप्सीत् । अस्वाप्ताम । अस्वाप्सु. । अस्वाप्सी । अस्वाप्सम । Con अस्वप्स्यत् । Pass सुप्यते । With the Preposition सु, we have सुषुप्यते । Cau स्वापयति । Aorist असूषुपत । Des सुषुप्सति । With वि, we have विषुषुप्सति । Inten सोषुप्यते । (VI 1 19 S 2645) विषोषुप्यते । Yan luk सास्वपीति । Nouns —स्वप्न ।

श्वस् ६० प्राणने ।

60 √ svas to breathe In the Potential, the root is conjugated like the Bhuadi, the vikarana शप is not elided This is the view of the Mâdhaviya Bhattoji would elide शप् here also The Potentials would according to him be श्वस्यात, D श्वस्याताम &c

Pre श्वसिति । श्वसित. । श्वसन्ति । श्वसिषि । श्वसिमि । Per शश्वास । शश्वसतुः । शश्वसिथ । शश्वस । शश्वास । शश्वसिव । I Fut श्वसिता । II Fut श्वसिष्यति । Imperative श्वसितु । श्वसिहि । श्वसानि । Imper अश्वसत or अश्वसीत । अश्वसिताम । अश्वसी । अश्वस । अश्वसम । अश्वसिव । Poten श्वसेत् । श्वसेता । श्वसेयु । श्वसेः । श्वसेयम् । Bene श्वस्यात । श्वस्यास्ताम् । Aorist अश्वसत् । or अश्वसीत् । (There is no vriddhi because of S 2299) अश्वसिष्टाम् । अश्वसी । अश्वसिषम । Condi अश्वसिष्यत् । Pass श्वस्यते । Caus श्वासयति । Aorist अशिश्वसत । Deside शिश्वसिषति । Inten शाश्वस्यते । yan luk शश्वसीति । Nouns —श्वसनः । आश्वस्तः । श्वास ।

61 √ ana to breathe

The Pre is अनिति, Perf आन, I Fut अनिता, Imper आनीत् or आनत्

The न of this root is changed to ण after an alterant preposition by the following sûtra

२४७८ । अनितेः । ८ । ४ । १९ ।

उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्यानितेर्नस्य णः स्यात् । प्राणिति ।

'अन ६२ भक्षणसनयो.' । अणिति । अणितः ।

2478 The न of the verb अन् 'to breathe', is changed into ण, when preceded by an upasarga competent to produce the change

Thus प्र+अनिति=प्राणिति 'he breathes' पराणिति ॥ For इट् augment, see VII. 2 76

अन ६१ च (प्राणने)।

61√ana to breathe

Pre अनिति । अनितः । अनन्ति । अनिषि । अनिमि । Per आन (प्र+आन=प्राण) प्राणतुः । प्राणु । प्राणिथ । प्राणिव । I Fut अनिता । II Fut अनिष्यति । Imperative प्र+अनितु or प्राणितात । Imper आनीत्, आनत् । Poten अन्यात । प्राण्यात । Bene अन्यात् । प्राण्यात् । प्राण्यास्ताम् । Aorist आनीत् । प्राणीत । प्राणिष्टाम । प्राणी. । Condi आनिष्य । Pass अन्यते । Caus आनयति । प्राणयति । Aorist प्राणिणत् । Deside अनिनिषति । प्राणिणिषति । Nouns—प्राणः ।

62 √jaksha 'to eat,' when it is the reduplicated form of घस्, and 'to laugh,' when it is the reduplicated form of हस ।

The Pre Sing is जक्षिति, Dual जक्षितः । In the plural the अन्त् is replaced by अत् by the following

२४७९ । अदभ्यस्तात् । ७ । १ । ४ ।

झस्य अत्स्यात् । अन्तापवादः । जक्षति । 'सिजभ्यस्त–' (२२२६) इति झेर्जुस् । अजक्षुः । अयमन्तःस्थादिरित्युज्ज्वलदत्तो भ्रान्तः । इदादय पञ्च गता. ।

2479 अत् is substitute for झ after a reduplicated verbal stem

This debars the अन्त substitution required by VII 1 3 S 2169 Thus जक्ष्+झि = जक्षति । In the Imperfect Plural however जुस् replaces झि by III. 4 109 S 2226 As अजक्षु ।

Ujjvaladatta gives this root as यक्ष, and not जक्ष which is a mistake

जक्ष ६२ भक्षहसनयोः ।

62√jaksha 1. to eat 2 to laugh.

Pre जक्षिति । जक्षितः । जक्षति । जक्षिषि । जक्षिमि । Per जजक्ष । जजक्षिथ । जजक्षिव । I Fut जक्षिता । II Fut जक्षिष्यति । Imperative जक्षितु । जक्षिता । जक्षतु । जक्षिहि । जक्षाणि । Imper अजक्षीत्, अजक्षत् । अजक्षिताम । अजक्षु । Poten जक्ष्यात । जक्षेत् according to Chandra जक्ष्याताम् । Bene जक्ष्यात । जक्ष्यास्ताम । Aorist अजक्षीत् । अजक्षिष्टाम् । अजक्षी । अजक्षिष । Condi अजक्षिष्यत् । Pass जक्ष्यते । Caus जक्षयति । Aorist अजिजक्षत् । Deside जिजक्षिषति । Inten. जाजक्ष्यते । yan luk जाजक्षीति or जाजक्ष्टि । Noun —जक्षत् ।

Here end the five roots beginning with √rud

'जागृ ६३ निद्राक्षये' । जागर्ति । जागृत । जाग्रति । 'उषविद–' (२३४१) इत्याम्वा । जागराञ्चकार–जजागार ।

63√jâgri to awake

The Pre is जागर्ति, Dual जागृतः, Pl जाग्रति । In the Perfect there is optionally Periphrastic आम् by III 1 38 S. 2341. As जागरा चकार or जजागार । In the dual, we have guna by the following

२४८० । जाग्रोऽविचिण्णल्ङित्सु । ७ । ३ । ८५ ।

जागर्तेर्गुणः स्याद्विचिण्णल्ङिद्भ्योऽन्यस्मिन्वृद्धिविषये प्रतिषेधविषये च । जजागरतु. । अजाग । अजागृताम् । अभ्यस्तत्वाज्जुस् ।

2480 The Guna (instead of Vriddhi or its prohibition) is substituted for the ऋ of the stem जागृ, except before the affix वि, before the Aorist character चिण्, before the Personal ending णल of the Perfect, and before an affix with an indicatory ङ् ॥

Thus जजागरतु. । The Imperfect is अजाग । D अजागृताम् । In the plural, the root being a reduplicated one we have जुस by VII 1. 4 S 2479 Before this जुस्, the ऋ of jâgri takes guna by the following

२४८१ । जुसि च । ७ । ३ । ८३ ।

अजादौ जुसीगन्ताङ्गस्य गुणः स्यात् । अजागरुः । 'अजादौ' किम् । जागृयुः । आशिषि तु जागर्यात् । जागर्यास्ताम् । जागर्यासुः । लुङि अजागरीत् । 'जागृ इस' इत्यत्र यणप्राप्तं, तं सार्वधातुकगुणो बाधते, तं सिचि वृद्धिः, तां जागर्तिगुणः, तत्र कृते हलन्तलक्षणा प्राप्ता, 'नेटि' (२२६८) इति निषिद्धा, ततः 'अतो हलादेः—' (२२८४) इति बाधित्वा 'अतो ल्रान्तस्य' (२३३०) इति प्राप्ता, 'ह्म्यन्त—' (२२९९) इति निषिध्यते । तदाहुः —

'गुणो वृद्धिर्गुणो वृद्धिः प्रतिषेधो विकल्पनम् ।
पुनर्वृद्धिर्निषेधोऽतो यण्पूर्वाः प्राप्तयो नव ॥'

इति । 'दरिद्रा दुर्गतौ' । दरिद्राति ।

2481 Before the personal-ending जुस (उस्) of the Imperfect when it begins with a vowel, guna is substituted for the final इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ॠ, and ऌ of the stem

Note —As अजुहवुः, अबिभयु, अबिभरु, अजागरु ॥ This Personal ending is ङित according to I 2 4, and would not have caused guna (I 1 5), but for this sûtra The ending जुस् (III 4 108) comes in the लिङ also There, however, it does not cause guna As चिनुः, सुनुयुः ॥ Here there are two ङित् affixes, the augment यासुट्, and the sârvadhâtuka जुस, and the यासुट् prevents guna The इक् is read into the sûtra from I 1. 3

As अजागरु. । Why do we say that the affix जुस must be ajâdi or vowel beginning? When this affix takes the augment यासुट् of the Potential, it assumes the form युस्, and is no longer vowel beginning Before it, there will be no guna As जागृयुः । The Ben forms are जागर्यात्, D जागर्यास्ताम्, Pl. जागर्यासु. । The Aorist is अजागरीत । It is thus evolved

जागृ+इ+स्+ईत् The ऋ followed by इ required to be changed to र् by VI 1 77 This is prevented by the Guna rule VII. 3 84 S 2168 The ऋ ought to become अर् । This guna however is set aside by the Vriddhi rule VII 2 1 S 2297

This vriddhi, however, is set aside by peculiar guna of jâgri under VII. 3 85 S 2480 Thus we get जागर् +इ+स्+ईत्

Now the root being जागृ ending in a consonant, sûtra VII 2 3 S 2267 requires the vriddhi of ऋ, but this vriddhi, in its turn is set aside by VII 2 4 S 2268 But now VII 2 7 S 2284 requires *optional* vriddhi, but it is restricted by VII 2 2 S 2330, and the vriddhi becomes compulsory But VII 2 5 S 2299 sets aside this vriddhi also Thus.

जागृ+इस=जाग+इस् (VI 1 77 S 47)=जागर्+इस (VII 3 84 S 2168)=जागार्+इस् (VII 2 1 S 2297)=जागर्+इस् (VII 3 85 S 2480)=जागार्+इस (VII 2 3 S 2267) =जागर्+ इस् (VII 2 4 S 2268)= जागार or जागर्+इस (VII 2 7 S 2284) =जागार+इस् (VII 2 2 S 2330)=जागर्+इद् (VII 2 5 S 2299)

The following verse sums up these

"Guna Vriddhi, Guna Vriddhi, prohibition, option, again Vriddhi and then exception, these, with the change of *ri* into a semi vowel in the first instance, are the nine results"

जागृ ६३ निद्राक्षये ।

63 √ jâgri to wake

Pre जागर्ति । जागृतः । जाग्रति । जागर्षि । जागर्मि । जागृव । Per जागरांचकार, जजागार, । जजागरतुः । जजागरुः । जजागरिथ । जजागरथु । जजागर । जजागार । जजागरिव । I Fut जागरिता । II Fut जागरिष्यति । Imperative जागर्तु or जागरितात । जागृता । जाग्रतु । जागृहि । जागराणि । Imper अजागः । अजागृताम् । अजागरुः । अजागः । अजागरम । अजागृव । Poten जागृयात् । जागृयाताम् । जागृयुः । जागृयाः । जागृयां । जागृयाव । Bene जागर्यात । जागर्यास्ताम् √Aorist अजागरीत् । अजागरिष्टाम । अजागरिषुः । अजागरीः । अजागरिष्व । Condi अजागरिष्यत । Pass जागर्यते । Caus जागरयति । Aorist अजजागरत् ।, Deside जिजागरिषति । Inten जाजागर्यते । Nouns —जागरूक । जागरा । जागर्या । जागृविः । जजागृवान् । Past Part Pass जागरितः । Act जागरितवान् । Fut Part जागरिष्यन् । Gerund जागरित्वा । Infini जागरितुं । Adj जागरितव्य । जागरणीय । जागर्यम् ।*

64 √ daridrâ to be poor The Present 3rd Singular is दरिद्राति । In forming the Dual, the आ is replaced by इ, by the following.

२४८२ । इद्दरिद्रस्य । ६ । ४ । ११४ ।

दरिद्रातेरिकार स्याद्धलादौ क्ङिति सार्वधातुके । दरिद्रितः ।

2482 इ is substituted for the आ of दरिद्रा before a Sârvadhâtuka कित् or ङित affix beginning with a consonant

Thus दरिद्रितः, दरिद्रिथ , दरिद्रिवः, दरिद्रिमः ॥ But दरिद्रति before a vowel affix (VI 4 112) and दरिद्राति before a non-ङित् affix

In forming the plural, the आ is elided before the affix अति (VII. 1. 4. S. 2479), by the following sûtra —

२४८३ । श्नाभ्यस्तयोरातः । ६ । ४ । ११२ ।

अनयोरातो लोप स्यात्क्ङिति सार्वधातुके । दरिद्रति । अनेकाच्त्वादाम्वा । दरिद्रा चकार । 'आत औ णल' (२३७१) इत्यत्र 'औ' इत्येव सिद्ध औकारविधान दरिद्रातेरालोपे कृते श्रवणार्थम । अत एव ज्ञापकाद्वाम्नेत्येके । ददरिद्रौ । ददरिद्रतुरित्यादि । यत्तु णलि ददरिद्रेति तन्निर्मूलमेव । * दरिद्रातेरार्धधातुके विवक्षित आलोपो वाच्य * । * लुङि वा * । * सनि ण्वुलि ल्युटि च न * । दरिद्रिता । अदरिद्रात् । अदरिद्रिताम् । अदरिद्रु । दरिद्र्यात्-दरिद्यात । अदरिद्रीत । इट्सकौ । अदरिद्रासीत ।

2483 Before a Sârvadhâtuka कित or ङित affix beginning with a vowel, the long आ of श्ना (the vikarana of the 9th class) and of the reduplicate stems is elided

Note —Thus लुनते, लुनताम, अलुनत, मिमते, मिमताम, अमिमत, सजिहते, सजिहताम and समजिहत ॥ Why do we say 'of श्ना and the reduplicates?' Observe यान्ति वान्ति ॥ Why 'of long आ?' Observe बिभ्रति ॥ Why 'before कित् and ङित् ?' Observe, अलुनात्, अजहात ॥

Thus दरिद्रा+झि=दरिद्रा+अति (VII 1 4 S 2479)=दरिद्रति (VI 4 112 S 2486)

As the root is polysyllabic, its Perfect is formed periphrastically by आम् by the vârtika under III 1 35 S 2306 Thus दरिद्राचकार । Some say the Perfect is formed regularly, because of the implication of the sûtra आत औ णलः (VII 1 34 S 2371) There the sûtra teaches the substitution of औ for णल, while the same form like पपौ, दधौ &c could have been evolved by the substitution of औ for णल् । The fact that औ is taught there and not ओ indicates that औ is to be heard even in the root daridrâ when the final आ is elided They form the Perfect as ददरिद्रौ । Dual ददरिद्रतुः &c But the form ददरिद्र in णल् is wrong and without authority

Vârt —The final of दरिद्रा is elided before an Ârdhadhâtuka affix And this elision should be considered as siddha, in applying rules relating to affixes Thus दरिद्रा by loosing आ becomes दरिद्र , and we should apply those affixes which would come after a form like 'daridr', and not what would have come after a form like 'daridrâ' Thus ण comes after roots ending in long आ (III 1 141) but this affix would not be applied here, but the general affix अच् (III 1. 134) Thus दरिद्राति=दरिद्र

Vârt.—Optionally so in the Aorist (adyatana past) as अदरिद्रीत् or अदरिद्रासीत्" The latter form is evolved by adding सक् of VII 2 73 S 2377 and elision of सिच् ॥ The form दरिद्रस्य in the sûtra is Vedic, the root being shortened from दरिद्रा to दरिद्र ॥

Vârt —The elision does not take place in the forms दरिद्रायक and दरिद्राणम, and the Desiderative may be either दिदरिद्रासति or दिदरिद्रिषति ॥ To sum up "आ of दरिद्रा should be considered as elided when applying an ârdhadhâtuka affix, but optionally so before लुङ् (Aorist), and not at all before सन् (Desiderative), ण्वुल् and ल्युट" ॥

Therefore the first Future is दरिद्रा+इट्+ता=दरिद्र्+इ+ता (*vârtika*)=दरिद्रिता The Imperfect is अदरिद्रात्, D अदरिद्रिताम्, pl अदरिद्रुः।

दरिद्रा ६४ दुर्गतौ।

64 √daridrâ to be poor.

Pre दरिद्राति। दरिद्रितः। दरिद्रति। दरिद्रासि। दरिद्रिथ। दरिद्रिथ। दरिद्रामि दरिद्रिव। Per दरिद्राचकार। I Fut दरिद्रिता। II Fut दरिद्रिष्यति। Imperative दरिद्रातु or दरिद्रितात्। दरिद्रिता। दरिद्रिहि। दरिद्राणि। Imper अदरिद्रात्। अदरिद्रिताम्। अदरिद्रुः। अदरिद्राः। अदरिद्राम्। Poten दरिद्रियात्। दरिद्रियाताम्। Bene दरिद्रियात् or दरिद्र्यात्। दरिद्र्यास्ताम्। Aorist अदरिद्रीत् or अदरिद्रासीत्। अदरिद्रिष्टाम्। अदरिद्रिषुः। अदरिद्रीः। अदरिद्रिषम्। Condi अदरिद्रिष्यत्। Pass दरिद्रायते। Aor अदरिद्रि। or अदरिद्रायि। Both with चिण्। Caus दरिद्रापयति। Deside दिदरिद्रासति, दिदरिद्रिषति। Inten दिदरिद्रायते। Nouns —दद्रुः। दरिद्रः। दद्रुणः। दरिद्राणः। दरिद्रायकः। Past Part दरिद्रितः। Act दरिद्रितवान्।

'चकासृ ६५ दीप्तौ'। झस्य अत्। चकासति। चकासां चकार। 'धि च' (२२४६) इति सलोपः। सिच एवेत्येके। चकाद्धि। 'चकाधि' इत्येव भाष्यम्।

65 √chakâ ri to shine In the 3rd Person plural, the झ is replaced by अत् by VII I 4 S. 2479 as चकासति। The Perfect is चकासां चकार। In the 2nd Person Singular of the Imperative, the स of चकास् is elided by VIII 2 25 S 2249 As चकाधि। Others say that the स of सिच् only is elided by that sûtra, and they give the form as चकाद्धि where स is changed to द। But in the Mahâbhâshya the form given is चकाधि। In the Imperfect 3rd Singular, the स becomes द by the following sûtra

२४८४। तिप्यनस्तेः। ८। २। ७३।

पदान्तस्य धातो. सस्य द स्यात्तिपि न त्वस्ते.। अचकात्-अचकाद्। अचकासुः।

2484 द is substituted for the final स् of a root, with the exception of अस्, before the Personal ending ति (त्), when it stands at the end of a word

Note —The स् of a root can stand at the end of a word when the Personal ending is dropped Thus अचकाद् भवान्, अन्वशाद् भवान्, from the roots चकास् and शास्॥ The Personal affix is elided by VI. 1 68, and thereby स comes to stand at the end of a Pada

Note —Why do we say 'before तिप्'? Observe चकास् formed by क्विप् affix added to the root

Note —Why do we say 'with the exception of अस्'? See आप एवेदं सलिलं सर्वम आः॥ Here आः is the Imperfect 3rd Person singular of अस्॥ The ईट् is not added as a Vedic irregularity See VII 3 93, 97

This sûtra is an exception to ससजुषो॰ (VIII 2 66 S 162) Thus we have अचकाद् or अचकात्। The Plural is अचकासुः by जुस् (S 2226) In the 2nd Person singular, the स् is either changed to द or रु by the following —

२४८५ सिपि धातो रुर्वा । ८ । २ ॥ ७४ ॥

पदान्तस्य धातोः सस्य रुः स्याद्वा । पक्षे [जश्त्वेन] दः । अचकाः-अचकात् ।

2585 द् or रु may optionally be substituted for the स् of a root, before the Personal ending सि (स्), when such स् stands at the end of a Pada

Thus अचकास् त्वम or अचकात त्वम, अन्वशास् त्वम् or अन्वशात् त्वम् ॥ For the रु is first substituted visarjaniya, which is then changed to स् ॥

The word धातो is employed in the sûtra for the sake of the subsequent sûtras so also the word रु ॥

चकासृ ६५ दीप्तौ ।

65 √ chakâsri to shine

Pre चकास्ति । चकास्त० । चकासति । चकास्सि । चकास्मि । चकास्व० । Per चकासाञ्चकार । I Fut चकासिता । II Fut चकासिष्यति । Imperative चकास्तु । चकास्ताम् । चकासतु । चकाधि । Imper अचकात् । अचकास्ताम् । अचकासु० । अचकात or अचका० । अचकास्त । अचकास्त । अचकासम् । अचकास्व । अचकास्म । Poten चकास्यात । चकास्याताम् । Bene चकास्यात् । चकास्यास्ताम् । Aorist अचकासीत् । अचकासिष्टाम् । अचकासी० । अचकासिषम । Condi. अचकासिष्यत् । Des चिचकासिषति । Caus चकासयति । Aorist अचीचकासत् ।

'शासु ६६ अनुशिष्टौ' । शास्ति ।

66 √ Śasu to teach

The Present 3rd Person Singular is शास्ति । In forming the Dual, the आ is replaced by इ by the following sûtra

२४८६ शास इदङ्हलोः ॥ ६ । ४ । ३४ ॥

शास उपधाया इत्स्यादङि हलादौ क्ङिति च । 'शासिवसि-' (सू २४१०) इति षः । शिष्टः । शासति । शशास । शशासतु० । शास्तु । शिष्टात् । शिष्टाम । शासतु ।

2486 Before the Aorist in अङ् and before an affix beginning with a consonant having an indicatory क् or ङ्, there is the substitution of इ for the vowel of शास ॥

Thus शास+तस्=शिस्+तस्=शिष्+तस् (VIII 3 60 S 2410) =शिष्टः । The 3rd Pl is शासति ।

The Perfect is शशास, D शशासतुः ।

The Imperative 3rd Singular is शास्तु or शिष्टात् D शिष्टाम, Pl शासतु । In forming 2nd singular, the root शास् assumes the form शा by the following sûtra

२४८७ शा हौ ॥ ६ । ४ । ३५ ॥

शास्तेः शादेशः स्याद्धौ परे । तस्याभीयत्वेनासिद्धत्वाद्धेर्धिः । शाधि । अशात् । अशिष्टाम् । अशासु । अशात्-अशाः । शिष्यात् । 'सर्तिशास्ति-' (सू २३८८) इत्यङ् । अशिषत् । अशासिष्यत् ।

2487 Before the Imperative affix हि, शा is substituted for शास् ॥

Thus अनुशाधि, प्रशाधि ॥ The हि is changed to धि by VI 4 101 S 2425, though strictly speaking that rule ought not to apply, as हि does not come after a झल् letter but after the vowel आ of शा। But the substitution of शा for शास् is by a rule of âbhîya section and is asiddha for the purposes of धि substitution Thus we have शाधि। See VI 4 22

Note —The anuvritti of उपधायाः is not here, so शा is substituted in the room of the full word शास् and not only for the penultimate vowel of शास् ॥ The anuvritti of कित् and ङित् also is not here Therefore, when this हि is treated as पित् (III 4 88), then too the substitution takes place, though a पित् Sârvadhâtuka is not ङित् (1 2 4) Thus शाधि is also found in the Vedas as having acute on the first syllable, which can only be when धि is पित् and consequently anudâtta (III 1 4)

शासु ६६ अनुशिष्टौ ।

66 √śasu to teach, instruct, train This root takes two objects

Pre शास्ति । शिष्टः । शासति । शास्सि । शिष्ठः । शिष्ठ । शास्मि । शिष्वः । शिष्मः Per शशास । शशासतुः । शशासिथ । शशास । शशासिव । I Fut शासिता । II Fut शासिष्यति । Imperative शास्तु or शिष्टात् । शिष्टाम् । शासतु । शाधि । शिष्टं । शिष्ट । शासानि । शासाव । Imper अशात् । अशिष्टाम् । अशासु । अशाः, । अशात् । अशिष्टम । अशासम् । अशिष्व । अशिष्म । Poten शिष्यात् । शिष्याताम् । Bene शिष्यात् । शिष्यास्ताम् । Aorist अशिषत् । (by अङ् S 2382) अशिषताम् । अशिषन् । अशिषः । अशिषतम् । अशिषत । अशिषम् । अशिषाव । अशिषाम । Con अशासिष्यत् । Pass शास्यते । Caus शासयति । Aorist अशशासत् । Deside शिशासिषति । Inten. शेशिष्यते । yan luk शाशासीति or शाशास्ति । D. शाशिष्टः । Nouns:—शिष्यः । शास्त्रम् । आशीः । शासन । Pre Part Parasmai शासत् । Past Part Pass. शिष्टः । Act शिष्टवान् । Fut Part शासिष्यन् । Gerund शिष्ट्वा । शासित्वा । Infini, शासितुं । Adj शासितव्य । शासनीय । शिष्यम ।

दीधीङ् ६७ दीप्तिदेवनयोः । एतदादयः पञ्चधातवः छान्दसाः । दीधीते । यरनेकाच इति यण् । दीध्यते ।

67 dîdhîṅ to shine.

The five roots commencing with this are found employed in the Chhandas literature.

The Present 3rd Sg is दीधीते । The dual is दीधी+आते = दीध्याते the ई is changed to य by VI 4 82 S 272 The First Person Singular is दीधी+इट् । Now the following sûtra requires that the ई should be elided before the 1st Per Sg. affix.

२४८८ यीवर्णयोर्दीधीवेव्योः ॥ ७ । ४ । ५३ ॥

एतयोरन्त्यस्य लोपः स्याद्यकार इवर्णे च परे । इति लोपं बाधित्वा नित्यत्वाट्टेरेत्वम् । दीध्ये । 'दीधीवेवीटाम्' (सू २१९०) इति गुणनिषेधः । दीध्यांचक्रे । दीधिता । दीधिष्यते ।

2488 The final of दीधी and वेवी falls before an affix beginning with य्, इ or ई ॥

Note —Thus आदीध्य and आवेव्य गतः, आदीध्यते, and आवेव्यते before य् ॥ आदीधिढ्, आवेविढ्, आदीधीत and आवेवीत ॥ Why before य, इ or ई? Observe आदीध्यनम् and आवेव्यनम् ॥ The long ई in यी is a sûtra वैचित्र, for यिवर्णयोः would have been enough

But this elision is prevented by the rule which requires the इ to be changed to ए (III 4 79 S 2233) because it is a nitya rule When इ is changed to ए there is no occasion for the application of this sûtra Thus we have दीधी+ए=दीध्ये । The Per is दीधी+आम्+चक्रे । The आम् does not cause the guṇa of the final ई because of the prohibition of I 1 6 S 2190 Thus we have दीध्याचक्रे ।

दीधीङ् ६७ दीप्तदेवनयोः ।

67 √ didhin 1 to shine 2 to seem, appear.

Pre दीधीते । दीध्याते । दीध्यते । दीधीषे । दीधीध्वे । दीध्ये । दीधीवहे । Per दीध्याञ्चक्रे । I Fut. दीधिता । II Fut दीधिष्यते । Imperative दीधीताम् । दीध्याताम् । दीधीष्व । दीध्यै । दीध्यावहै । Imper अदीधीत । अदीध्याताम । अदीधीथा । अदीधि । (ई elided by S 2488) Poten दीधीत । दीधीयाता । Bene दीधीषीष्ट । Aorist अदीधिष्ट । अदीधिष्ठाः । अदीधिषि । Condi अदीधिष्यत । Pass. दीधीयते । Caus दीधयति । (दीधी+णिच+शप्+तिप् No vriddhi by S 2190 = दीध+णिच+शप्+तिप् S 2488 = दीधि+शप्+तिप् = दीधे+अ+ति) Deside दिदीधिषते । (ई elided by S 2488) Inten देदीध्यते । Nouns —दीधिति॰ Pre Part Parasmai दीधयन् । Past Part Pass दीधीतः । Act. दीधीतवान् । Fut Part दीधिष्यमाणः । Gerund दीधीत्वा । Infini दीधीतुम । Adject दीधीतव्य । दीध्यनीय । देधीयम् ।

वेवीङ् ६८ वेतिनातुल्ये ।

वीगतीत्यनेन तुल्येऽर्थे वर्तत इत्यर्थः ।

68 √ vevîṅ 'to obtain' 'to conceive,' 'to pervade,' 'to cast,' 'to eat,' 'to wish,' 'to shine' It has the same meaning as the root वी 'to go' (II 39) It is conjugated like दीधी ।

Pre वेवीते । Per वेव्यांचक्रे । I Fut वेवीता । II Fut वेविष्यते । (S 2488) Imperative वेवीताम । Imper अवेवीत । Poten वेवीत । Bene वेविषीष्ट । Aorist अवेविष्ट । Condi अवेविष्यत । Pass वेवीयते । Caus वेवयते । Deside विवेवीषते । Inten वेवेवीयत । Pre Atmane Par वेवयानः । Past Part Pass वेवीत Act वेवीतवान् । Fut Part वेवीष्यमाण Gerund वेवीत्वा । Infini. वेवीतुम् । Adject. वेवीतव्य । वेव्यनीय । वेवेयम् ।

Here end the roots beginning with अद ।

अथ त्रय॰ परस्मैपदिनः । 'षस ६९ षस्ति ७० स्वप्ने' । सस्ति । सस्तः । ससन्ति । ससास । सेसतु॰ । सस्तु । सधि । 'पूर्वत्रासिद्धम्' (सू १२) इति सलोपस्यासिद्धत्वात् 'अतो हे॰' (सू २२०२) इति न लुक् ।-असत् । असस्ताम् । असः । असत् । सस्यात । असासीत्–अससीत् । सन्ति । इकिस्तावुभिकते सस्त्' इति स्थिते 'स्कोः–' (सू ३८०) इति सलोपे 'झरो झरि सवर्णे' (सू ७१) इति तकारस्य

वा लोपः । सन्तः । सस्तन्ति । बहूना समवाये द्वयो संयोगसञ्ज्ञा नेत्याश्रित्य 'स्कोः–' (सू ३८०) इति लोपाभावात् । सस्ति । सस्तः । सस्तन्ति इत्येके ।

षस ६९ षस्ति स्वप्ने ।

69√shas 69 (a)√shasti 'to sleep' The roots षस्, संस्त, वश and the Intensives without यङ् are all Parasmaipadis Some say that षस् and षस्ति are not two different roots and that षस्ति is the root षस exhibited with श्तिप् in order to show difference of meaning Swâmî gives only one root षस् षसने । षसन means sleep The second root is सन्स्त् the इ in षस्ति is indicatory

Pre सस्ति । सस्त । ससन्ति । सस्सि । सस्मि । Per ससास । सेसतु । सेसु । सेसिथ । सेस । ससास or ससस । सेसिव । I Fut ससिता । II Fut ससिष्यति । Imperative सस्तु । सधि । (सस्+हि = स+हि (VIII 2 25. S 2249) Now अतो हे S 2202 required the elision of हि as it follows after a root ending in अ । But it is not so, because the elision of स is by a Tripâdi rule and therefore asiddha before 7¼ Pâdî rules. S 12) ससानि । Imper असत् । असस्ताम । असः । असत् । Poten सस्यात् । सस्याताम । Bene सस्यात् । Aorist असासीत् । or अससीत । Cond. असिष्यत । Pass सस्यते । Caus सासयति । Aorist असीससत् । Deside. सिससिषति । Inten सासस्यते । yan luk सासस्ति ।

Nouns —सस्यकः । सस्य । सासा । Pre Part Parasmai ससन् । Past Part Pass ससितं Act ससितवान् Fut Part ससिष्यमाणा Gerund ससित्वा Infini ससितुं Adject ससितव्यं ससनीय सस्यम् ।

69 (a)√shasti The इ is indicatory, and causes the addition of the nasal. The root is thus सन्स्त् The Present 3rd Singular is सन्स्त + ति । (Sanst + ti) The स् is elided by VIII 2 29 S 380 and we have सन्त्+ति । Then the स् is elided by VIII 4 65 S 71 We have then सन् + ति=सन्ति । According to Âtreya and Maitreya, the स is not elided, and they give the forms संस्ति, D संस्तः, P संस्तन्ति । They say that in सन्स्त् the conjunct or the sanyoga consonants are न्स्त्, and therefore the designation of sanyoga cannot be given to स्त alone, and so the rule VIII 2 29 S 380 does not apply as in सन्स्त the स is not the initial of a conjunct consonant Where there is conjunction of many consonants, the conjunction of two of them is not called sanyoga, the definition cannot be split up

Pre सन्ति । सन्त । संस्तन्ति ।

'वश ७१ कान्तौ' । कान्तिरिच्छा । वष्टि । उष्टः । उशन्ति । वक्षि । उष्ठ । उवाश । ऊशतुः । वशिता । वष्टु । उष्टात् । उड्ढि । अवट् । औष्टाम् । औशन् । अवशम् । उश्यातात् । उश्यास्ताम् ।

७० वश कान्तौ

70√vasá 'to wish, desire, long for' कान्ति here means desire

Pre वष्टि । उष्टः । उशन्ति । वक्षि । उष्ठः । (VI 1 16 S. 2412) वश्मि । उश्वः । Per उवाश । ऊशतुः । उवशिथ । उवशिव । I Fut वशिता । II Fut. वशिष्यति । Imperative वष्टु or उष्टात् । उष्टाम् । उड्ढि । वशानि । Imper अवट् । औष्टाम् । औशन् । अवट् । औष्टम् ।

ओष्ट । अवशम् । औशव । Poten उश्यात । उश्याताम । Bene उश्यात । उश्यास्ताम । Aorist अवाशीत् । or अवशीत । Condi अवशिष्यत् Pass उश्यत । Caus वाशयति । Aorist अवीवशत् । Deside विवशिषति । Inten वावश्यते । (VI 1 20 S 2646) yan luk वावष्टि'। D वावष्ट. । Nouns —वशा । गोवशा । वशः । औशिज । उशीरम । उशना । Pre Part Parasmai वशन् । Past Part Pass वशित । Act वशितवान् Fut Part वशिष्यमाणः । Gerund वशित्वा । Infini वशितुम । Adj वशीतव्यं वशनीय वश्यम् ।

'चर्करीतं च' (ग सू) । यङ्लुगन्तमदादौ बोध्यम् ।

चर्करीतं च । ७१ ।

यङ् लुगन्तमदादौ बोध्यम् ।

71. And Charkarîta verbs

This is a Gana sûtra The word charkarîta is the name given to the Intensive verbs where the यङ is elided All yan luk Intensive roots are to be conjugated as Adâdi roots In fact, they belong to this class As almost all roots can give birth to yañ luk roots, as derivative dhâtus, the scope of the Adâdi class is immensely increased We have given the illustrations of yañ luk under each root already, and so no especial illustrations are given here The method of the formation of yan luk will be taught in a future chapter

'ह्नुङ ७२ अपनयने' । ह्नुते । जुह्नुवे । ह्नुवीत । ह्नोषीष्ट । अह्नोष्ट ।

ह्नुङ ७२ अपनयने

72√ hnuṅ 'to take away, rob, abstract

Pre निह्नुते । निह्नुवाते । निह्नुवते । निह्नुषे । निह्नुवे । Per निजुह्नुवे । निजुह्नुवाते । निजुह्नुविषे । निजुह्नुविध्वे or ढ्वे । I Fut नि + ह्नोता । II Fut नि + ह्नोष्यते । Imperative निह्नुताम् । निह्नुष्व । निह्नुवै । Imper नि+अह्नुत । न्यह्नुवाताम् । न्यह्नुथाः । न्यह्नुवि । न्यह्नुवहि । Poten निह्नुवीत । निह्नुवीयाताम । Bene निह्नोषीष्ट । Aorist नि + अह्नोष्ट । न्यह्नोष्ठाः । न्यह्नोध्वम । न्यह्नोषि । Condi अह्नोष्यत । Pass ह्नुयते । Caus निह्नावयति । Aorist न्यजुह्नवत् । Deside निजुह्नूषते । Inten निजोह्नूयते । yan luk निजोह्नवीति । or निजोह्नोति । Pre Part Parasmai Atmane ह्नुवान । Past Part Pass ह्नुयते । Act ह्नुतवान् । Fut Part ह्नोष्यमाणः । Gerund ह्नुत्वा । Infini ह्नोतुम् । Adject ह्नोतव्य । ह्नवनीयं । ह्नव्यम् ।

इति तिङन्तादादिप्रकरणम् ।

Here end the Adâdi roots

CHAPTER III.

अथ तिङन्तजुहोत्यादिप्रकरणम् ।

THE JUHOTYADI VERBS

This class of verbs begins with the root हु which by reduplication becomes juhu The class gets its name from the first root.

हु १ दानादनयोः ।

'आदाने च' इत्येके । 'प्रीणनेपि' इति भाष्यम् । दान चेह प्रक्षेप । स च वैधे आधारे हविश्चेति स्वभावाल्लभ्यते । इतश्चत्वारः परस्मैपदिन ॥

1 √hu To give, to eat Some read it as âdâne "to accept" In the Mahabhâshya the additional sense of 'to satisfy' is also given to this root The दान or giving here refers to the giving or throwing (of oblation into fire) The throwing therefore, naturally means the throwing in a proper receptacle (like fire &c) and of the proper thing (as oblation &c)

The first four roots are Parasmaipadi Thus हु+शप्+तिप् । Now applies the following —

२४८९ । जुहोत्यादिभ्यः श्लुः । २ । ४ । ७५ ॥

शप श्लु स्यात् ॥

2489. After the verbs हु 'to sacrifice' and others, there is ślu elision of the Vikarana शप् (III 1 68)

Thus हु+o+तिप् । Now applies the following .—

२४९० । श्लौ । ६ । १ । १० ॥

धातोर्द्वे स्त । जुहोति । जुहुत । 'अदभ्यस्तात्' (२४७६) इत्यत् । 'हुश्नुवो -' (२३८७) इति यण् । जुह्वति ॥

2490 Of a non reduplicate root there is reduplication when the vikarana is elided by ślu (श्लु) ।

NOTE —The श्लु is the characteristic sign of the roots of the third class, and causes the elision of the vikarana शप् । The reduplication is of the first or second syllable, according as the root has an initial consonant or a vowel Thus जुहोति (from हु), बिभेति, जिहेति ॥

Thus हु+o+तिप्=जुहोति । The dual is जुहुत । The Plural is जुहु+झि= जुहु+अति (VII 1 4 s 2479)=जुह्व+अति (VI 4 87 s 2387 व् instead of उवङ्)=जुह्वति ॥

In forming the Perfect, we have optionally the Periphrastic form, with आम् added to the reduplicated stem by the following —

२४९१ । भीह्रीभृहुवां श्लुवच्च । ३ । १ । ३९ ।

एभ्यो लिट्याम्वा स्यादामि श्लाविव कार्यं च । जुहवाञ्चकार । जुहाव । होता । होष्यति । जुहोतु । जुहुतात् । हेधि । जुहुधि । आटि परत्वाद्गुणः । जुहवानि । परत्वात् 'जुसि च' (२४८१) इति गुणः । अजुहवुः । जुहुयात् । हूयात् । अहौषीत् ॥

2491. आम् is optionally affixed, when लिट् follows, after the verbs भी 'to fear,' ह्री 'to be ashamed,' भृ 'to nourish,' हु 'to sacrifice,' and when आम् is affixed, the effect is as if there were श्लु elision and the roots belonged to Hvâdi class

NOTE —The effect of श्लु is to cause reduplication by rule VI. 1 10 As बिभयाञ्चकार or बिभाय जिह्रयाञ्चकार or जिह्राय, बिभराञ्चकार or बभार, जुहवाञ्चकार or जुहाव ॥

Thus जुहवाञ्चकार or जुहाव । The First Fut is होता । The second Future is होष्यति । The Imperative 3rd Sg is जुहोतु or जुहुतात् । 2nd S is जुहुधि, the हि is replaced by धि by VI 4 101 s 2425 The 1st Sing is जुहवानि by आट् (III 4 92 s 2204) , and as आट् is पित् by the above sûtra, it causes guna

In the Imperfect 3rd Plu we have अजुहवुः with जुस् । The जुस् causes guna under VII 3 83 s 2481, and it debars the semi vowel substitution required by VI 4 87 s 2387, because the guna (VII 3 83) is taught subsequent in Ashtâdhyâyi order than the यणादेश (VI 4 87)

	Singular	*Dual*	*Plural*
Third Person	जुहवाञ्चकार	जुहवाञ्चक्रतुः	जुहवाञ्चक्रुः
Second Person	जुहवाञ्चकर्थ	जुहवाञ्चक्रथुः	जुहवाञ्चक्र
First Person	जुहवाञ्चकार	जुहवाञ्चकृव	जुहवाञ्चकृम
	or		
Third Person	जुहाव	जुहुवतुः	जुहुवुः
Second Person	जुहुविथ or जुहोथ	जुहुवथुः	जुहुव
First Person	जुहाव	जुहुविव	जुहुविम
	लोट्		
Third Person	जुहोतु	जुहुताम्	जुह्वतु
Second Person	जुहुधि	जुहुतम्	जुहुत
First Person	जुहवानि	जुहवाव	जुहवाम
	लुङ्		
Third Person	अहौषीत्	अहौष्टाम्	अहौषुः
Second Person	अहौषीः	अहौष्टम्	अहौष्ट
First Person	अहौषम्	अहौष्व	अहौष्म

1 √hu to offer or present (as an oblation to fire)

Pre जुहोति। जुहुत । जुह्वति। जुहोषि। जुहुथ । जुहुथ। जुहोमि। जुहुव । जुहुम । Per जुहवांचकार or जुहाव। जुहुवतु । जुहुवु । जुहोथ or जुहविथ। जुहुवथु । जुहुव। जुहाव, जुहव। जुहुविव। जुहुविम । I Fut होता। II Fut होष्यति। Impera जुहोतु। जुहुताम्। जुह्वतु। जुहुधि। जुहुतम्। जहुत। जुहवानि। जुहवाव। जुहवाम। Imper अजुहोत। अजुहुताम्। अजुहवु । अजुहो । अजुहुतम्। अजुहवम्। Poten जुहुयात्। जुहुयाताम्। जुहुयु । Bene हूयात्। हूयास्ताम्। The lengthening is by VII 4 25 s 2298 Aorist अहौषीत्। अहौष्टाम्। अहौषु । अहौषी । अहौष्टम्। अहौष्ट। अहौषम्। अहौष्व। अहौष्म । Condi अहोष्यत्। Pass हूयते। Caus हावयति। अजूहवत्। Desid जुहूषति। Intensive जोहूयते। जोहोति। जुहवति। Nouns होम । हवि । होत्रम्। हव्यम्। जोहुत । जौहुत । होता। होतारौ। वीर होता। जुहू । होत्रा॥

ञिभी २ भये । बिभेति॥

2 √ñibhî to fear

The Present is **बिभेति। In the dual, there are double forms owing to the following sûtra**

२४९२। भियोऽन्यतरस्याम्। ६। ४। ११५।

इकार स्याद्धलादौ क्ङिति सार्वधातुके। बिभित -बिभीत । बिभ्यति। बिभयाञ्चकार। बिभाय। भेता॥

2492. इ is optionally substituted for the ई of भी before a Sârvadhâtuka affix beginning with a consonant and having an indictory क् or ङ्॥

Thus बिभित or बिभीत, बिभिथ or बिभीथ, बिभिव or बिभीव, बिभिम or बिभीम। But बिभ्यति before a vowel-beginning affix and बिभेति before a non ङित् affix and भीयते before an ârdhadhâtuka affix

2 √ñibhî to fear, to be afraid

Pre बिभेति। बिभित, बिभीत । बिभ्यति। बिभेषि। बिभीथ, बिभिथ । बिभीथ, बिभिथ । बिभेमि । बिभिव, बिभीव । बिभिम, बिभीम । Pre बिभयाचकार or बिभाय । बिभ्यतु । बिभ्यु । बिभयिथ or बिभेथ। बिभ्यथु । बिभ्य। बिभाय। बिभ्यिव। बिभ्यिम। I Fut भेता। II Fut भेष्यति। Impera. बिभेतु, बिभीतात्। बिभीताम्। बिभ्यतु। बिभिहि, बिभीतात्, बिभीहि। बिभीतम्। बिभयानि। Imper अबिभेत्। अबिभीताम्। अबिभयु । अबिभे । अबिभीतम् or अबिभितम्। अबिभयम्। अबिभित, अबिभीव। Pot बिभीयात्। बिभियाताम् बिभीयाताम्। बिभीया, बिभिया । बिभीया। Bene भीयात्। भीयास्ताम्। Aorist अभैषीत्। अभैष्टाम्। अभैषी । अभैषम्। Cond अभेष्यत्। Pass. भीयते। Caus भापयते। (VI 1 56 s 2593) भीषयते। (VII 3 40 s 2595) भाययति। Aor अबीभयत। अबीभयत। अबीभषत। Desi बिभीषति। Intensive बेभीयते। yanluk बेभेति। बेभीत बिभित ॥ Nouns -भीति । भयम्। भी । भियो। भीरु । भीम। भयानक। भीलुक । भीष्म । भेक । भीरुक ॥

ह्री ३ लज्जायाम्। जिह्रेति। जिह्रीतः। जिह्रियति। जिह्रयाञ्चकार-जिह्राय॥

3 √hri to be ashamed

Pre जिह्रेति। जिह्रीत। जिह्रियति। Per जिह्रियांचकार or जिह्राय। I Fut ह्रेता। II Fut ह्रेष्यति। Impera जिह्रेतु। Imper अजिह्रेत्। Poten. जिह्रियात्। Bene ह्रीयात्। Aorist अह्रैषीत्। Condi अह्रेष्यत्। Pass ह्रीयते। Caus. ह्रेपयति। Aor अजिह्रियत्। Desi जिह्रीषति। Inten जेह्रीयते। Past Parti Pass ह्रीत। ह्रीण। Act ह्रीतवान्। ह्रीणवान्॥ Nouns ह्रीक। ह्लीक। ह्री॥

पॄ ४ पालनपूरणयोः॥

4 √prî 1 to nourish 2. to fill

Thus पॄ+ति=पॄ पॄ+ति। Now applies the following sûtra by which इर् is substituted for the ॠ of the reduplicate,—

२४९३। अर्तिपिपर्त्योश्च। ७।४।७७॥

अभ्यासस्येकारोऽन्तादेश स्याच्छ्लौ॥

2493 इ is substituted for the vowel of the reduplicate of ऋ and पॄ in the reduplicated Present form

NOTE —As इयर्ति (VI 4 78) धूमम्, पिपर्ति सोमम्॥

Thus पिपॄ+ति। Now the following sûtra requires that the ॠ of पॄ should be changed to उर्॥

२४९४। उदोष्ठ्यपूर्वस्य। ७।१।१०२॥

अङ्गावयवौष्ठ्यपूर्वो यो ॠत्तदन्तस्याङ्गस्य उत्स्यात्। गुणवृद्धी परत्वादिमं बाधेते। पिपर्ति। उत्वम्। रपरत्वम्। 'हलि च' (३५४) इति दीर्घं। पिपूर्तः। पिपुरति। पपार। किति लिटि 'ऋच्छत्यॄताम्' (२३८३) इति गुणे प्राप्ते॥

2494 उर् is substituted for the final long ॠ of a root, when it is preceded by a labial consonant belonging to the root-stem

NOTE —As पूर्त and पपूर्षति from पॄ, so also मुमूर्षति॥ The lengthening is by VIII 2 77 The rule applies when the dento-labial व precedes as वुवूर्षति ऋत्विजम् from वॄ so also प्रावुवूर्षति कम्बलम्। The labial consonant must be the consonant of the root Therefore when ॠ 'to go' is preceeded by सम्, the rule will not apply, for म् is not part of the root as समीर्णम् by VII. 1 100

NOTE —*Vârt*,—The Guna and Vriddhi do take place in supersession of इर् and उर substitution Thus आस्तरणम् and आस्तारक (from स्तॄ with ल्युट् and ण्वुल), निपरणम्, निपारक from पॄ, निगरणम्, निगारक from गॄ॥

Thus पिपॄ+ति ought to be पिपुर्+ति। But the rules of Guna and Vriddhi being subsequent in the Ashtâdhyâyî order, supersede this rule

Thus we get by guna पिपर्ति । But in the dual, there will be उ of this sûtra, which must be followed by र् (I 1 51 s 70), and is then lengthened by VIII 2 77 s 354 Thus पिपॄ+त =पिपु+त (VII 1 102 s 2494)=पिपुर्+त (I 1 51 s 70)=पिपूर्त (VIII 2 77 s 354) The Plural is पिपुरति ॥

The Perfect is पपार । In the dual we have पपॄ+अतुस् । Now VII 4 11 s 2383 requires guna of ऋ । But the following sûtra allows an option

२४९५ । शद्दॄप्रां ह्रस्वो वा । ७ । ४ । १२ ॥

एषां किति लिटि ह्रस्वो वा स्यात् । पक्षे गुणः । पप्रतुः । पप्रुः । पपरतुः । पपरुः । परिता-परीता । अपिपः । अपिपूर्ताम् । अपिपरुः । पिपूर्यात् । पूर्यात् । अपारीत् । अपारिष्टाम् । 'ह्रस्वा-न्तोऽयम्' इति केचित् । पिपर्ति । पिपृतः । पिप्रति । पिपृयात् । आशिषि । प्रियात् । अपार्षीत् । पाणिनीयमते तु 'तं रोदसी पिपृतम्' इत्यादौ छान्दसत्वं शरणम् ॥

2495. In शॄ, 'to injure' दॄ 'to tear' and पॄ 'to protect' the vowel may optionally be shortened in the Perfect.

NOTE —As वि शश्रतुः by shortening or वि शशरतुः by guna, which prevents ए and adhyâsalopa (VI 4 126) वि शश्रुः or विशशरुः, विदद्रतुः or विददरतुः, विदद्रुः or विददरुः, निपप्रतुः or नि पपरतुः, नि पप्रुः or नि पपरुः ॥ Why is the word 'short' made optional in the sûtra, and not the word 'guna', for in the absence of guna, the long ॠ would have become र before अतुः by यणादेश, and we would have got the forms विशश्रतुः, विशश्रुः by the regular rules of 'sandhi'? The word 'short' is used in the sûtra in order to debar the इर् and उर् alternatives Had the sûtra been शॄ दॄ प्रां वा the alternative examples would have been with इर् (VII 1 10) as शिशिरतुः, दिदिरतुः and उर् (VIII 2 77) पिपुरतुः ॥ Some say this sûtra is unnecessary The above forms like विशश्रतुः, विशश्रुः, &c, can be regularly obtained from the roots श्रा 'to cook', द्रा 'to abuse', and प्रा 'to fill' and as the roots have many other senses, besides those assigned to them in the Dhâtupâtha, the roots श्रा, द्रा and प्रा will give the meanings of शॄ, दॄ and पॄ" ॥ If that were so, the form विशश्रवान् with the affix क्वसु could not be formed, for we should have either विशशर्वान् from शॄ root or विशश्रवान् from श्रा root but never विशश्रिवान् ॥ So the rule about shortening is necessary

Thus पपॄ+अतुस्=पपृ+अतुस्=पप्रतुः । Pl पप्रुः । In the other alternative we have पपरतुः and पपरुः by guna

The First Fut is परिता or परीता । The Imperfect is अपिपूर्ताम् । P अपिपरुः । Pot पिपूर्यात् । Ben पूर्यात् । Aor अपारीत् । D अपारिष्टाम् ॥

Some read this root as ending in short ऋ namely as पृ । The conjugation then is Pre 3 s पिपर्ति । D पिपृतः । Pl पिप्रति । Pot पिपृयात् । Ben प्रियात् । Aor अपार्षीत् । The forms like पिपृतं in the तं रोदसी पिपृतं are Vaidic according to the Paninean system.

Pre पिपर्ति । पिपूर्तः । पिपुरति । पिपर्षि । पिपूर्थः । पिपूर्थ । पिपर्मि । पिपूर्वः । पिपूर्मः । Per पपार । पप्रतुः or पपरतुः । पप्रुः or पपरुः । पपरिथ । पप्रथुः । पप्र । पपार । पपर । पप्रिव or पपरिव । पप्रिम or पपरिम । I Fut परिता । परीता । (VII 2 78 s 2391) II Fut परिष्यति । परीष्यति । (VII 2 78 s 2391) Imper पिपर्तु । पिपूर्तात् । पिपूर्ताम् । पिपरतु । पिपूर्हि । पिपूर्तम् । पिपूर्त । पिपराणि । पिपराव । पिपराम । Imper अपिपः । अपिपूर्ताम् । अपिपरुः । अपिपः । अपिपूर्तम् । अपिपूर्त । अपिपरम् । अपिपूर्व । अपिपूर्म । Pot पिपूर्यात् । पिपूर्याताम् । पिपूर्युः । पिपूर्याम् । Bene पूर्यात् । पूर्यास्ताम् । Aorist अपारीत् । अपारिष्टाम् । अपारिषुः । अपारीः । अपारिष्टम् । अपारिष्ट । अपारिषम् । अपारिष्व । अपारिष्म । Cond. अपरिष्यत् । अपरीष्यत् । Pass पूर्यते । Caus पारयति । Aor अपीपरत् । Desi पिपूर्षति । पिपरिषति । पिपरीषति । Inten पोपूर्यते । Yanluk पापर्ति । पापरीति । पापूर्तः । Past Part Pass, निपूतः । पूर्णः । Act निपूर्तवान् । पूर्णवान् । Ger पूर्त्वा । Nouns -परुषः । परुषी । पैरुषेयः । पुरुः । परुः । पर्वः । पूः । D. पुरौ । Pl. पुरः । पौरुषम् । पुरुत्रा । पूर्णम् । पुरीषः ।

'डुभृञ् ५ धारणपोषणयोः' ॥

5 √dubhrñ, 1 to support, 2 to nourish

Thus भृ+श्लु+तिप्=भृभृ+ति=बृभृ+ति । Now the following sûtra causes इ in the reduplicate

२४९६ । भृञामित् । ७ । ४ । ७६ ॥

'भृञ्' 'माङ्' 'ओहाङ्' एषां त्रयाणामभ्यासस्य इत्स्यात् श्लौ । बिभर्ति । बिभृतः । बिभ्रति । बिभृध्वे । श्लुवद्भावाद्द्वित्वेत्त्वे । बिभरामास—बभार । बभर्थ । बभृव । बिभृहि । बिभराणि । अबिभः । अबिभृताम् । अबिभरुः । बिभृयात् । भ्रियात् । भृषीष्ट । अभार्षीत् । अभृत ॥

2496. In the Reduplicated Present form the three roots भृ, मा (माङ्) and हा (ओहाङ्), इ is substituted for the vowel of the reduplicate, when ślu follows

NOTE — As बिभर्ति, मिमीते, (VI 4 113 जिहीते ॥ The word 'three' is understood here, therefore not in ओहाक्—जहाति ॥ The rule applies in the Reduplicated Present system (श्लु) only therefore not in बभार ॥

Thus बृभृ+ति=बिभृ+ति=बिभर्ति । D बिभृतः । Pl बिभ्रति । The root is Ubhayapadî, and so in the âtmanepada Pre. 2nd Pl we have बिभृध्वे ॥

In the Perfect we have ślu-vad-bhâva of III 1 39 s 2191, and so reduplication, and the इत्व । As बिभर् । To this we add आम् and get बिभरामास । In the alternative we have बभार &c

5 √ḍubhrñ 1 to hold, 2 to nourish

Pre बिभर्ति । बिभृतः । बिभ्रति । बिभर्षि । बिभृथः । बिभृथ । बिभर्मि । बिभृवः । बिभृमः । Per बिभरां चकार, बभार । बभ्रतुः । बभ्रुः । बभर्थ । बभ्रथुः । बभ्र । बभार । बभृव । बभृम । I Fut भर्ता । II Fut भरिष्यति । Imper बिभर्तु, बिभृतात् । बिभताम ।

बिभृतु । बिभृहि । बिभृतम् । बिभृत । बिभराणि । बिभराव । बिभराम । Imper अबिभ । अबिभृताम् । अबिभरु । अबिभ । अबिभृतम् । अबिभृत । अबिभरम् । अबिभृव । अबिभृम । Pote बिभृयात् । बिभृयाताम् । Bene. भ्रियात् । भ्रियास्ताम् । भ्रियासुः । Aorist अभार्षीत् । अभार्ष्टाम् । अभार्षुः । अभार्षीः । अभार्ष्टम् । अभार्ष्ट । अभार्षम् । अभार्ष्व । अभार्ष्म । Con अभरिष्यत् । Pass भ्रियते । Caus भारयति । Desid. बुभूर्षति । Pre. Parti Parasmai बिभ्रत् । Atmane बिभ्राण । Nouns —भृत्रिमम् । भरथु । भृत्य । भार्या ॥

Atmane Pre बिभृते । बिभ्राते । बिभ्रते । बिभृषे । बिभ्राथे । बिभृध्वे । बिभ्रे । बिभृवहे । बिभृमहे । Per बिभराञ्चक्रे । बभ्रे । I Fut भर्ता । II Fut भरिष्यते । Impera बिभृताम् । बिभृष्व । बिभरै । Imper अबिभृत । अबिभ्राता । अबिभ्रत । अबिभृथा । अबिभ्रि । अबिभृवहि । Pot बिभ्रीत । बिभ्रीयाताम् । बिभ्रीथा । बिभ्रीय । बिभ्रीवहि । Bene भृषीष्ट । भृषीयास्ता । Aorist. अभृत । अभृषाताम् । अभृथा । अभृड्ढ्वम् । अभृषि । Condi. अभरिष्यत । Pass भ्रियते । Caus. भारयते । Desi बुभूर्षते । Inten बेभ्रीयते ॥

माङ् ६ माने शब्देच ।

6 √mân 1 to measure 2 to roar, sound

Thus मा+श्लु+ते । The affix being ङित् the following sûtra causes the आ to be replaced by ई ॥

२४९७ । ई हल्यघोः । ६ । ४ । ११३ ।

श्नाभ्यस्तयोरात ईत्स्यात्सार्वधातुके क्ङिति हलि न तु घुसंज्ञकस्य । मिमीते । 'श्नाभ्यस्तयो –' (२४८३) इत्यालोप । मिमाते । मिमते । प्रण्यमास्त ॥

2497 Before a Sârvadhâtuka कित् or ङित् affix beginning with a consonant, the आ of श्ना and of the reduplicate stems is replaced by ई, except when the root is दा or धा (घु) ॥

NOTE —Thus लुनीत , पुनीत , लुनीथ , पुनीथ , लुनीते and पुनीते । Of reduplicates we have मिमीते, मिमीषे, मिमीध्वे, सजिहीते, सजिहीषे, संजिहीध्वे । Why do we say 'beginning with a consonant'? Observe लुनन्ति, मिमते । Why with the exception of घु ? Observe दत्त , धत्त । So also लुनाति and जहाति before non-कित् and non-ङित् affixes

Thus मा+श्लु+ते=मी+श्लु+ते=मिमीते । In the dual मिमा+आते=मिम्+आते (the आ is elided by VI 4 112 s 2483)=मिमाते । So also in the Plural मिमा+अते=मिम्+अते=मिमते । The aorist with प्र+नि is प्रण्यमीस्त । The न is changed to ण by VIII 4 17 s 2285

Pre मिमीते । मिमाते । मिमते । मिमीषे । मिमाथे । मिमीध्वे । मिमे । मिमीवहे । मिमीमहे । Per ममे । ममाते । ममिरे । ममिषे । ममाथे । ममिध्वे । ममे । ममिवहे । ममिमहे । I Fut माता । II Fut मास्यते । Impera मिमीताम् । मिमाताम् । मिमताम् । मिमीष्व । मिमाथाम् । मिमीध्वम् । मिमै । मिमावहै । मिमामहै । Imper अमिमीत । अमिमाताम् ।

अमिमत । अमिमीथा । अमिमाथाम् । अमिमीध्वम् । अमिमि । अमिमीवहि । अमिमीमहि । Poten मिमीत । मिमीयाताम् । मिमीथा । मिमीय । Bene मासीष्ट । मासीयास्ताम् । Aorist. अमास्त । अमासाताम् । अमासत । अमास्था । अमासाथाम् । अमाध्वम् । अमासि । अमास्वहि । अमास्महि । Condi अमास्यत । Pass मीयते । Caus मापयति । Aor अमीमयत् । Deside मित्सते । VII 4 54 s 2623 causes इस, then the स is changed to त् । and abhyasa elided by VII 4 58 s 2620 Intensive मेमीयते । Yan-luk. मामाति । मामेति । Dual मामीत । Pl मामति । Past Parti, Pass मित । Act मितवान् । Fut, Parti माम्यमान । Ger. मित्वा । Nouns -माय । मेरु । मायक । मेयम् । प्रमिति । प्रमा । वातप्रमी । माया । मायावी । मिति । प्रमाय । मायिक । धान्यमाय । प्रम । प्रमिति ॥

ओहाङ् ७ गतौ । जिहीते । जिहाते । जिहते । जहे । हाता । हास्यते ।

7 √ohâṅ, to go

Pres जिहीते । जिहाते । जिहते । जिहीषे । जिहाथे । जिहे । जिहिवहे । Per जहे । I Fut. हाता । II Fut. हास्यते । Impera. जिहीताम् । जिहाताम् । Imper अजिहीत । अजिहाताम् । अजिहत । Pot जिहीत । जिहीयाताम् । Bene. हासीष्ट । हासीयास्ताम् । Aorist अहास्त । अहासाताम् । Condi अहास्यत । Pass. हीयते । Caus. हापयते । Aor अजीहपत् । Desidera जिहासते । Inten जहायते । Yan-luk जहातीति । Past. Parti. Pass हान । Active हानवान् ॥ Nouns -हानि । हायन । त्रिहायणी ॥

'ओहाक् ८ त्यागे' । परस्मैपदी । जहाति ॥

8 √ohâk to abandon

This root is Parasmaipadî The Present 3rd P S is जहाति । Before the terminations that are ङित्, there is optional change of the आ into short इ by the following —

२४९८ । जहातेश्च । ६ । ४ । ११६ ॥

इत्स्याद्वा हलादौ क्ङिति सार्वधातुके । पक्षईत्वम् । जहित -जहीत । जहति ॥

2498 इ is optionally substituted for the आ of हा (जहाति) before a Sârvadhâtuka कित् or ङित् affix, beginning with a consonant

Thus जहित or जहीत (VI 4 113 s 2497) जहिथ or जहीथ (VI 4 113) But जहति before a vowel affix, and जहाति before a non-ङित् affix, and हीयते and जिहीयते before an ârdhadhâtuka The separation of this sûtra from the last, is for the sake of subsequent aphorisms

Before the Imperative termination हि, there is आ substituted for आ as well as the preceding इ, and ई by the following .—

२४९९ । आ च हौ । ६ । ४ । ११७ ॥

जहातेर्हौ परे आ स्याच्चादिदीतौ । जहाहि-जहिहि-जहीहि । अजहात् । अजहुः ॥

2499. आ as well as इ (VI 4 116 s 2498) and ई (VI. 4. 113. s. 2497) may optionally be substituted for the final of the stem of हा before the Imperative ending हि ॥

Thus जहाहि, जहिहि or जहीहि (VI 4 113 s 2497)

The Imperfect is अजहात् । Pl अजहुः । In the Potential the आ is elided by the following —

२५०० । लोपो यि । ६ । ४ । ११८ ॥

जहातेरालोपः स्याद्यादौ सार्वधातुके । जह्यात् । 'एर्लिङि' (२३७४) । हेयात् । अहासीत् ॥

2500. The final of the stem of हा is elided before an affix beginning with य being a Sârvadhâtuka कित् or ङित् affix

Thus जह्यात्, जह्याताम् and जह्युः ॥

In the Benedictive the आ is changed to ए by VI 4 67 s 2374 As हेयात् । The Aorist is अहासीत् ॥

Pre. जहाति । जहित or जहीत । जहति । जहासि । जहिथ or जहीथ । जहिथ or जहीथ । जहामि । जहिव or जहीव । जहिम or जहीम । Per जहौ । जहतुः । जहुः । जहिथ or जहाथ । जहथुः । जह । जहौ । जहिव । जहिम । I Fut. हाता । II Fut हास्यति । Impera जहातु or जहितात् । जहिताम् or जहीताम् । जहतु । जहिहि or जहीहि or जहाहि । जहित or जहीत । जहीत । जहानि । जहाव । जहाम । Imper अजहात् । अजहिताम् । अजहुः । अजहा । अजहि (ही) तम् । अजहीत । अजहाम् । अजहाव । अजहाम । Pote जह्यात् । जह्याताम् । जह्युः । जह्या । जह्याम् । जह्याव । Benedi हेयात् । हेयास्ताम् । Aor अहासीत् । अहासिष्टाम् । अहासिषुः । अहासी । अहासिष्टम् । अहासिष्ट । अहासिषम् । अहासिष्व । अहासिष्म । Con अहास्यत् । Pass हीयते । Caus. हापयति । Aor अजीहपत् । Desider जिहासति । Inte जेहीयते । Yanluk जाहीति । जाहेति । Dual. जाहीत । Pre. Par. Parasmai जहत् । Past Par. Pass हीन । Active हीनवान् । Fut. Par. हास्यन् । Ger हित्वा । Infini. हातुम् । Adj हातव्य । हानीय । हेयम् । Nouns —हानि । प्राहृण । विहाय । दीर्घाहा । अह । पूर्वाह्ण । निरह्व ॥

डुदाञ् ९ दाने । प्रणिददाति । दत्तः । ददति । दत्से । ददौ । 'घ्वसोः-' (२४३१) इत्येत्वाभ्यासलोपौ । देहि । अददात् । अदत्ताम् । अददुः । दद्यात् । देयात् । अदात् । अदाताम् । अदुः । अदित ।

9 √dudâñ to give, bestow It is a *ghu* root

The Preposition नि is changed to णि after an alterant word when it is joined to this root As प्रणिददाति (VIII 4 17 s 2285) The ङित् dual loses the आ by s. 2483. as ददा+त =दत्त । The Imperative 2nd Singular loses

the abhyâsa, and आ is changed to ए (VI 4 119 s 2471) as देहि। But this sûtra will not apply to तातङ् substitute of हि, as दत्तात् त्वम् on the maxim of सकृद्गत &c

Pre ददाति। दत्तः (s 2483)। ददति। ददासि। दत्थः। दत्थ। ददामि। दद्वः। दद्मः Per ददौ। ददतुः। ददुः। ददाथ or ददिथ। ददथुः। दद। ददौ। ददिव (s 2372)। ददिम। I Fut दाता। II Fut दास्यति। Impera ददातु, दत्तात्। दत्ताम्। ददतु। देहि। दत्तम्। दत्त। ददानि। ददाव। ददाम। Imper अददात्। अदत्ताम्। अददुः। अददाः। अदत्तम्। अदत्त। अददाम्। अदद्व। अदद्म। Poten दद्यात्। दद्याताम्। दद्युः। दद्याः। दद्यातम्। दद्यात। दद्याम्। दद्याव। दद्याम। Bene देयात्। देयास्ताम् (s 2374)। Aor अदात्। अदाताम्। अदुः। अदाः। अदातम्। अदात। अदाम्। अदाव। अदाम। (s 2223) Condi अदास्यत्। Pass दीयते। Caus दापयति। Aor. अदीदपत्। Desid दित्सति। Inten देदीयते। Pre Parti Parasmai ददत्। Past Parti Pass दत्त। Act दत्तवान्। Fut. Parti दास्यन्। Ger दत्त्वा। Infi दातुम्। Adjec दातव्य। दानीय। देयम्

9 √dudâñ Atmanepada

Pre दत्ते। ददाते। ददते। दत्से। ददाथे। दद्ध्वे। ददे। दद्वहे। दद्महे। Per ददे। ददाते। ददिरे। ददिषे। ददाथे। ददिध्वे। ददे। ददिवहे। ददिमहे। I Fut दाता। II Fut दास्यते। Impera दत्ताम्। ददाताम्। ददताम्। दत्स्व। ददाथा। दद्ध्वम्। ददै। ददावहै। ददामहै Imper अदत्त। अददाताम्। अददत। अदत्थाः। अददाथां। अदद्ध्वम्। अददि। अदद्वहि। अदद्महि। Poten ददीत। ददीयाताम्। ददीरन्। ददीथाः। ददीयाथाम्। ददीध्वम्। ददीय। ददीवहि। ददीमहि। Bene दासीष्ट। Aor अदित। (s 2369) अदिषाताम्। अदिषत। अदिथाः। अदिषाथाम्। अदिध्वम्। अदिषि। अदिष्वहि। अदिष्महि। (s 2389) Condi अदास्यत। Pass दीयते। Caus दापयते। Desid दित्सते। Inten देदीयते। Yan. दादेति or दादाति। Dual दात्त। Pre Parti Atmane ददान। Past Patri Pass. दत्त। Active दत्तवान्। Fut Parti दास्यमान। Ger दत्त्वा। Infini दातुम्। Adj दातव्यं। दानीय। देयम्। Nouns - दाय। दायाद। आदि। आद्य। दत्रिमम्॥

'डुधाञ् १० धारणपोषणयोः'। 'दानेऽपि' इत्येके। प्रणिदधाति॥

10 √dudhâñ 1 to hold 2 to maintain Some say it means 'to give' also

The Present 3rd Singular with the Prepositions प्र and नि is प्रणिदधाति। The न is changed to ण by s 2285 because it is also a ghu root

In forming the dual, we have दधा+तस्=दध्+तस् (the आ is elided by VI 4 112 s 2483) Now the following sûtra, changes the द into ध॥

२५०१। दधस्तथोश्च। ८। २। ३८॥

द्विरुक्तस्य झषन्तस्य धाञो धातोर्बशो भष्स्यात्तथयोः स्ध्वोश्च परतः। 'वचनसामर्थ्यादालोपो न स्थानिवत्' इति वामनमाधवौ। वस्तुतस्तु×पूर्वत्रासिद्धे न स्थानिवत्×। धत्तः। दधति। धत्थ। धत्थ। दध्वः। धत्ते। धत्से। धद्ध्वे। धेहि। अधित॥

2501. For the द् of दध (the reduplicated form of धा) is substituted ध, before the affixes beginning with त, थ, स and before ध्वम् ॥

NOTE —The word दध is taken in the sûtra as the reduplicate form of धा दधाति and not the root दध धारणे of Bhuâdi class, as शप् intervenes there. By the word च we draw in the words स and ध्व ॥ Thus धत्त, धत्थ, धत्से, धत्स्व, धध्वम् ॥

In the opinion of Vamana and Mâdhava the elided आ is not considered as sthânivat, because of the express injunction of this sûtra by which a letter of भष् pratyâhâra is substituted in the room of द a letter of बश् pratyâhâra Had the elided आ been sthânivat, the root will not be झष्-ending, and so this sûtra would have been inapplicable Not only this but in धध्+o+तस् the elided आ would prevent the application of खरि च (VIII. 4. 55 s 121) and the second ध् could not be changed to त् ॥

But we need not endorse this view of Vâmana and Mâdhava. As a matter of fact, the rule of sthânivat does not apply to the Tripâdî aphorisms at all Therefore the elided आ is not sthânivat and we have ध् changed to त्, as धत्त ॥

NOTE —The elided आ is also not sthânivat, because we have to apply here a चर्त्व rule, an express prohibition of sthânivat is made with regard to चरविधि by I 1 58 s 51

NOTE —The last Pânini sûtra VIII 2 37 s 326 could not have applied to दध for two reasons 1st It does not begin with a बश् letter, for the real reduplicate is धा, and द is merely a substitute, and is considered asiddha 2ndly The form दधा does not end in a jhash consonant, but in a vowel आ and though this आ is elided before these affixes, yet the lopa would be sthânivat Hence the necessity of च in this sûtra. See contra, the vârtik in Mahâbhâshya.

The word झलि is understood here, and so also झषन्तस्य, and there can be no affix, but begins with त or थ, that can come after दध् ॥ Why do we employ then the words 'before त and थ'? Had we not used these, the sûtra would have referred to स and ध्व only, as being in immediate proximity, and the च draws them in According the Padamanjari the words तथोश्च could have been dispensed with for before स् and ध्व, the ध change would have taken place by the last sûtra, whilst by this sûtra, the same change would have taken place before all other झल्-beginning affixes, and such affixes that can come after दध् are त or थ-beginning affixes

The word jhash is understood here also, therefore the rule applies to दध then only, when it assumes the form of दध्, by the elision of आ, and hence not here in दधाति

डुधाञ् १० धारणपोषणयोः । दानेपि इत्येके । प्रणिदधाति ॥

10 √dudhâñ 1 to hold, contain 2 to maintain

Some say it means to give also The Present 3rd Sg is प्रणिदधाति ॥

Pre दधाति । धत्त । दधति । दधासि । धत्थ । धत्थ । दधामि । दध्व । दध्म ॥ Per दधौ । I Fut धाता । II Fut धास्यति । Impera दधातु or धत्तात् । धत्ताम् । धत्त । धेहि । धत्तम् । धत्त । दधानि । दधाव । दधाम । Imper अदधात् । अधत्ताम् । अदधु । अदधा । अधत्तम । अधत्त । अदधाम् । अदध्व । अदध्म । Poten. दध्यात् । दध्या । दध्याम् । Bene धेयात् । धेयास्ताम् । Aor. अधात् । अधा । अधाम् । Condi अधास्यत् । Pass. धीयते । Caus धापयति । Desid धित्सति । Inten देधीयते । Pre, Parti Parasmai दधत् । Past Parti Pass हितम् । Act हितवान् । Fut Parti धास्यन् । Ger हित्वा । Infi धातु । Adj. धातव्य । धानीय धेय । Nouns —धाय, दधि । उपधि । हित्रिमम् । धात्री । सुधन्धि, विधि, अन्तर्धा, शिरोधि, धीवरी, धीवा, धातु, धामा, कर्कन्धु, सर्वधनी, धीवर, धाना ।

10 √dudhâñ Atmanepada

Pre धत्ते । दधाते । दधते । धत्से । दधाथे । धद्ध्वे । दधे । दध्वहे । दध्महे । Per दधे । दधाते । दधिषे । दधे । I Fut धाता । II Fut. धास्यते । Impera धत्ताम् । दधाताम् । दधताम् । धत्स्व । दधाथाम् । धद्ध्वम् । दधै । दधावहै । दधामहै । Imper अधत्त । अदधाताम् । अदधत । अधत्था । अदधाथाम् । अधद्ध्वम् । अदधि । अदध्वहि । अदध्महि । Poten, दधीत । दधीयाताम् । दधीरन् । दधीथा । दधीयाथाम् । दधीध्वम् । दधीय । दधीवहि । दधीमहि । Bene धासीष्ट । Aor. अधित । अधिषाताम् । अधिषत । अधिथा । अधिषि । Con. अधास्यत् । Pass धीयते । Caus. धापयते । Desid धित्सते । Inten. देधीयते । दाधेति । दाधाति । धात्त । Pre Parti Atmane दधान । Past Parti Pass हित । Act हितवान् । Fut Parti धास्यमान । Ger हित्वा । Infi धातुम् । Adj धातव्य । धानीय । धेयम् । प्रध । किकिदवा । अन्तर्धि । दुष्पन्धि । उदधि । औपधेयम् । दुधन्धि । श्रद्धालु । दिधिषू । धन ॥

अथ त्रय स्वरितेत । Now the next three roots are svaritet

णिजिर् ११ शौचपोषणयोः ॥

11 √niji to wash, to nourish Thus निज्+श्लु+तिप् ॥ Now applies the following sûtra which causes the guna of इ ।

२५०२ । निजां त्रयाणां गुणः श्लौ । ७ । ४ । ७५ ॥

निज्विज्विषामभ्यासस्य गुणः स्याच्छ्लौ । नेनेक्ति । नेनिक्त । नेनिजति । नेक्ता । नेक्ष्यति । नेनेक्तु । नेनिग्धि ॥

2502 Guna is substituted for the vowel of the reduplicate in the Reduplicated Present form (श्लु) of निज् विज् and विष् ॥

Thus नेनेक्ति, वेवेक्ति, वेवेष्टि ॥ The word त्रयाणां could have been spared in this sûtra, as these three roots stand at the end of a subdivision, and निजां would have denoted these three without the word trayânâm The word is however used here for the sake of the subsequent sûtra Why do we say in the reduplicated Present form ? Observe निनेज in the Perfect In the Imperative 1st Person Sg the following applies

२५०३ । नाभ्यस्तस्याचि पिति सार्वधातुके । ७ । ३ । ८७ ॥

लघूपधगुणो न स्यात् । नेनिजानि । अनेनेक् । अनेनिक्ताम् । अनेनिजुः । नेनिज्यात् । निज्यात् । अनिजत्—अनैक्षीत् । अनिक्त ॥

2503. The guna is ordained by VII 3. 86 s. 2189, is not substituted for the penultimate light इक् vowel in the reduplicated form of a root, before a Sârvadhâtuka affix beginning with a vowel and having an indicatory प् ॥

As नेनिजानि, अनेनिजम्, परि वेविषाणि, पर्यवेविषम् ॥ Why of a reduplicated root ? Observe वेदानि ॥ Why beginning with a vowel ? Observe नेनेक्ति ॥ The word पित् is read here for the sake of the subsequent sûtras like VII 3 92 For here in cases other than पित्, guna will be prevented by ङित् because of सार्वधातुकमपित् ॥ Why a sârvadhâtuka affix ? Observe नेनेज in the Perfect the affixes of which are ârdhadhâtuka (III 4 115) Why do we say a penultimate light vowel ? Observe जुहवानि, अजुहवम् ॥

11 √nijir 1 to wash, cleanse 2 to nourish

Pre नेनेक्ति । नेनिक्तः । नेनिजति । नेनेक्षि । नेनिक्थः । नेनिक्थ । नेनेज्मि । नेनिज्वः । नेनिज्मः । Per निनेज । निनिजतुः । निनिजुः । निनेजिथ । निनिजथुः । निनिज । निनेज । निनिजिव । निनिजिम । I Fut नेक्ता । II Fut नेक्ष्यति । Imper नेनेक्तु or नेनिक्तात् । नेनिक्ताम् । नेनिजतु । नेनिग्धि । नेनिक्तम् । नेनिक्त । नेनिजानि । नेनिजाव । नेनिजाम । Imper अनेनेक् । अनेनिक्ताम् । अनेनिजुः । अनेनेक् । अनेनिक्तम् । अनेनिक्त । अनेनिजम । अनेनिज्व । अनेनिज्म । Pot नेनिज्यात् । नेनिज्याताम् । नेनिज्युः । नेनिज्याम् । Bene निज्यात् । Aor अनिजत्, अनैक्षीत् । अनिजताम् अनैक्ताम् । अनिजन् अनैक्षुः । अनिजः, अनैक्षीः । अनैक्षम् । अनैक्ष्व । Cond अनेक्ष्यत् । Pass निज्यते । Caus नेजयति । Aor अनीनिजत् । Desi निनिक्षति । Inten नेनिज्यते । Pre Parti Parasmai नेनिजत् । Past Part. Pass, निक्त । Act निक्तवत् । Fut Parti नेक्ष्यत् । Ger निक्त्वा । Infini. नेक्तुम् । Adj नेक्तव्यं । नेजनीयं । नेज्यम् । Nouns –निज । निर्णेजक ॥

11. √nijir to wash or clean oneself, to be purified Atmanepada

Pre नेनिक्ते । नेनिजाते । नेनिजते । नेनिक्षे । नेनिजाथे । नेनिग्ध्वे । नेनिजे । नेनिज्वहे । Per निनिजे । निनिजिवहे । I Fut. नेक्ता । II Fut. नेक्ष्यते । Imper नेनिक्ताम् । नेनिक्ष्व । नेनिजै । नेनिजावहै । नेनिजामहै । Imper अनेनिक्त । अनेनिक्थाः । अनेनिजि । अनेनिज्वहि । अनेनिज्महि । Pote नेनिजीत । नेनिजीयाताम् । Benedi. निक्षीष्ट । Aor अनिक्त । अनिक्षाताम् । Condi. अनेक्ष्यत । Pass निज्यते । Caus नेजयते । Desid

निनिक्षते। Inten नेनिज्यते। नेनिर्जीति। नेनेक्ति। Pre parti. Atmane नेनिजान। Past Parti. Pass निक्त। Active निक्तवान्। Fut Parti. नेक्ष्यमाण। Ger. निक्त्वा। Infi. नेक्तुम्। Adj. नेक्तव्यं। नजनीय। नेज्यम्। Nouns – निज। निर्णेजक॥

विजिर् १२ पृथग्भावे। वेवेक्ति वेविक्त। विवेजिथ। अत्र विज इट् (२५३६) इति ङित्वं न। ओविजी इत्यस्यैव तत्र ग्रहणात्। विजिविजी रुधादावपि॥

12 √vijir to separate, divide The sûtra I 2 2 s 2536 does not refer to this root, but to ओविजी (Tud 9) This root is anit and so that rule cannot apply to it at all The roots विज and विज are given in the Rudhâdi list also See Rudhâdi 23

Pre, वेवेक्ति। वेविक्त। वेविजति। Per विवेज। विवेजिथ। I Fut वेक्ता। II Fut वेक्ष्यति। Imper वेवेक्तु। Imper अवेवेक्। अवेविजम्। अवेविज्व। अवेविज्म। Pote वेविज्यात्। Benedi. विज्यात्। Aor अवैक्षीत् अविजत्। Con अवेक्ष्यत्। Pass विज्यते। Caus वेजयति। Desid विविक्षति। Inten वेविज्यते। Pre Parti Parasmai वविजत्। Past Parti Pass. विक्त। Act विक्तवान्। Fut Parti वेक्ष्यत्। Ger विक्त्वा। Infi वक्तुम्। Adj वेक्तव्य। वेजनीय। वेज्यम्॥

12 √vijir to separate, divide Atmanepada

Pre वेविक्ते। वेविजाते। वेविजते। Per विविजे। I Fut. वेक्ता। II Fut. वेक्ष्यते। Impera. वेविक्ताम् Imper अवेविक्त। Pot वेविजीत। Bene. विक्षीष्ट। Aorist अविक्त। Condi अवेक्ष्यत। Pass. विज्यते। Caus. वेजयते। Desidera विविक्षते Inten वेविज्यते Pre Parti Atmane वेविजान। Past Parti Pass विक्त। Active विक्तवान्। Fut. Parti. वेक्ष्यमाण। Ger विक्त्वा। Infi. वेक्तुम्। Adj वेक्तव्य। वेजनीय वेज्यम्॥

विष्लृ १३ व्याप्तौ। वेवेष्टि-वेविष्टे। लृदित्वादङ्। अविषत्। लङि क्स। अजादौ क्सस्याचि (२३३७) इत्यल्लोप। अविक्षत। अविक्षाताम्। अविक्षन्त॥

13 √vishri, to spread through, extend, pervade

Pre वेवेष्टि। वेविष्ट। (VIII 4 41 s 113) Per विवेष। I Fut वेष्टा। II Fut वेक्ष्यति। (VIII 2 41 s 295) Impe वेवेष्टु। वेविड्ढि। [वेविष्+हि=वेविष्+धि (VI 4. 101 s 2425)=वेविष्+ढि (VIII 4 41 s 113) वेविड्+ढि (VIII. 4. 53 s 52) Imper अवेवेट्। (VIII 2 39 s 84) Pote. वेविष्यात्। Bene. विष्यात्। Aorist. अविषत्। The aorist is formed with अङ् as the root has an indicatory लृ (III 1 55 s 2343) Cond अवेक्ष्यत्। Pass विष्यते। Caus वेषयति। Desid विविक्षति। Inten वेविष्यते। Pre. Parti. Parasmai वेविषत्। Past Parti Pass विष्ट। Active. विष्टवान्। Fut. Parti वेक्ष्यत्। Ger विष्ट्वा Infi. वेष्टुम् Adj. वेष्टव्यं। वेषणीय। वेष्यम॥

Pre वेविष्टे। Per विविषे। I Fut वेष्टा। II Fut वेक्ष्यते। Impera वेविष्टाम्। Imper अवेविष्ट। Pot वेविषीत Bene विक्षीष्ट। Aorist अविक्षत। अविक्षाताम्। अविक्षन्त। The aorist is formed with क्स। Before vowel affixes the अ is elided by s 2337 Condi अवेक्ष्यत। Pass विष्यते। Caus वेषयते। Desid विविक्षते। Inten वेविष्यते। Pre Parti Atmane वेविषाण। Past Parti Pass. विष्ट। Active विष्टवान्। Fut. Part. वेक्ष्यमाण। Ger विष्ट्वा। Infi. वेष्टुम्। Adj वेष्टव्यं। वेषणीय। वेष्यम्॥ Nouns :- विष्णु। विष्य। परिवेष। वेष्या। विषम्। वृत। वृत्ता निजादय। Here ends the Nijâdi sub class

अथ आगणान्तात् परस्मैपदिनश् छान्दसाश्च।

All the roots upto the end of this class are Parasmaipadî and found in the chhandis literature

घृ १४ क्षरणदीप्त्योः। 'जिघर्म्यग्निं हविषा घृतेन'। 'भृञामित्' (२४९६)। 'बहुलं छन्दसि' (३५९८) इतीत्वम्॥

14 √ghri, 1 to sprinkle 2 to shine

Pre जिघर्ति। जिघर्मि। Thus जिघर्म्यग्निं हविषा (मनसा) घृतेन (Rig II 11 4). Here the reduplicate vowel is replaced by इत् of VII 4 76 s 2496 by the diversity allowed under VII 4 78 s 3598 The classical form is घरति with शप् see Bhuâdi 985 Per जघार। I Fut घर्ता। II Fut घरिष्यति। Impera. जिघर्तु। Imper अजिघः। Poten जिघ्रियात्। Bene घ्रियात्। Aorist अघार्षीत्। Con अघरिष्यत्। Pass घ्रियते। Caus घारयति, Desi. जिघीर्षति। Inten. जेघ्रियते। Pre Parti Parasmai जिघ्रत्। Past Parti Pass घृत। Act. घृतवान् Fut Parti. घरिष्यत्। Ger घृत्वा। Infi घर्तुम्। Adj घर्तव्यं। घरणीय। घार्यम्॥

हृ १५ प्रसह्यकरणे। 'अयं स्रुवोऽभिजिहर्ति होमात्'॥

15 √hri, to take by force

Pre जिहर्ति। As in the following अयं स्रुवोऽभिजिहर्ति होमात् (Rig Veda). The classical form is हरति with शप्। See Bhuâdi 947 Per जहार। I Fut. हर्ता। II Fut हरिष्यति। Impera जिहर्तु। Imper अजिहः। Poten. जिह्रियात्। Bene ह्रियात्। Aor अहार्षीत्। Condi अहरिष्यत्। Pass ह्रियते। Caus. हारयति। Desi जिहीर्षति। Inten जाह्रियते। Past Parti Parasmai जिह्रत्। Past Parti Pass हृत। Act हृतवान्। Fut Parti हरिष्यन्। Ger हृत्वा। Infini हर्तुम्। Adj हर्तव्यं। हरणीय। हार्यम्॥

ऋ १६ सृ १७ गतौ। 'बहुलं छन्दसि' (३५९८) इत्येवं सिद्धे 'अर्तिपिपर्त्योश्च' (२४९३) इतीत्वविधानादयं भाषायामपि। 'अभ्यासस्यासवर्णे' (२२९०) इतीयङ्। इयर्ति। इयृतः। इयृति। आर। आरतुः। 'इडत्त्यर्ति-' (२३८४) इति नित्यमिट्। आरिथ। अर्ता। अरिष्यति। इयराणि। ऐयः। ऐयृताम्। ऐयरुः। इयृयात्। अर्यात्। आरत्। ससर्ति॥

16 √ri 17, √sri to go, to move Though by the bahulam of VII 4 78 s 3598, the reduplicate would have taken इ, yet the specific rule VII 4 77 s 2493 ordains इ in the reduplicate of ऋ, which shows that this root is found in the classical literature also Before non-homogeneous vowel, the इ is replaced by इयङ् under VI 4 78 s 2290

With सम् the root is âtmanepadî also As sam iyrte,, D iyrâte, 2nd S iyrshe, 1st S iyre Per आरे, अरिषे आरिवहे। Imperative इयृता, इयृाता, इयृष्व, इयरै। Imperfect ऐयृत, ऐयृाता, ऐयृथा, ऐयृि, ऐयृवहि। Pot इयृीत, इयृीयाताम्, इयृीथा, इयृीय। Bene ऋषीष्ट, ऋषीयास्ताम्। Aor आरत, आरेतां। आरन्त। आरथा। आरे, आरावहि॥

Pre इयर्ति। इयृत। इयृति। (iyrati) इयर्षि। इयर्मि। इयृव। Per आर। आरतु। आरिथ (the इट् is compulsory under s 2384) आरिव। I Fut अर्ता। II Fut अरिष्यति। Impera. इयर्तु, इयृतात्। इयृताम्। इयृतु। इयृहि, इयृतात्। इयराणि। Imper ऐय। ऐयृताम्। ऐयरु। ऐय। ऐयरम्। ऐयृव। Pot इयृयात्। इयृयाताम्। इयृयु। इयृया। इयृयाम्। Bene अर्यात्। अर्यास्ताम्। Aor आरत्। आरताम्। आर। आरम्। आराव। Codn अरिष्यत्। Pass. रियते। Caus आरयति। Desid रियृषति। Pre. Parti Parasmai इयृत्। Past Parti Pass ऋत। Active ऋतवान्। Fut. Parti. अरिष्यन्। Ger ऋत्वा। Infi अर्तुम्। Adj अर्तव्यं। अरणीय। अर्यम्॥

सृ १७ गतौ। ससर्ति॥

17 √sri, to go, move.

Pre ससर्ति। The classical form of these two roots is ऋच्छति and सरति under Bhuâdi Per ससार। I Fut सर्ता। II Fut सरिष्यति। Imper ससर्तु। Imper असस Pot सस्रियात्। Bened स्रियात् Aorist असारीत्, असरीत्। Condi असरिष्यत्। Pass स्रियते। Caus सारयति। Disid सिषीर्षति Inten. सेस्रियते। Pae. Parti Parasmai. ससत्। Past Parti. Pass. सृत। Act. सृतवान् Fut Parti. सरिष्यन्। Ger सृत्वा। Infi सर्तुम् Adj सर्तव्यं। सरणीय। सर्यम्॥

भस १८ भर्त्सनदीप्त्योः। बभस्ति। 'घसिभसोर्हलि-' (३५५०) इत्युपधालोपः। 'झलो झलि' (२२८१) इति सलोपः। बब्धः। भप्सति॥

18 √bhasa, 1 to revile, blame, abuse, 2 to shine.

Pre बभस्ति। As कपिर्बभस्ति ते जनम् (Rig V) The dual is बभस्+तस्= बभ्स्+तस् (the penultimate अ is elided by VI 4 100 s 3550)=बभ्+तस् (the स् elided by VIII 2 26 s 2281)=बभ्+धस् (VIII 2 40 s 2280)=बब्धस् (VIII 4 43 s 52)=बब्ध। The Plural is similarly बप्सति formed thus बभस्+अति=बभ्स्+अति (s 3550) बप्स्+अति (VIII 4 55 s 121) In both these classes, the elided penultimate अ, i.e., the lopâdesa zero is not sthâ-

Pre. जजन्ति । जजात । जज्ञति । जजन्सि । Per जजान । I Fut जनिता । II Fut जनिष्यति । Impera जजन्तु । Imper अजजन् । Pot जजन्यात् or जजायात् । Bene जन्यात्, or जायात् । Aorist अजानीत्, अजनीत् । Condi अजनिष्यत् ॥

गा २५ स्तुतौ । देवाञ्जिगाति सुम्नयुः । जिगीतः । जिगति ॥

25 √gâ, to praise, sing

Pre जिगाति । जिगीत । जिगति । As देवान् ।जिगाति सुम्नयु (Rig Veda)

Here ends the Juhotyadi class.

CHAPTER IV

अथ तिङन्त दिवादि प्रकरणम् ।

THE DIVADI ROOTS

This class contains some 137 roots The first root is दिव् which gives the name to the class

दिवु १ क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु । कृषन्ता परस्मैपदिनः ॥

1 √divu 1 to play &c The roots up to कृष् are Parasmaipadî In conjugating these roots, the vikarana śyan is added by the following sûtra.

२५०५ । दिवादिभ्यः श्यन् । ३ । १ । ६९ ॥

शपोऽपवाद । 'हलि च' (३५४) इति दीर्घ । दीव्यति । दिदेव । देविता । देविष्यति । दीव्यतु । अदीव्यत् । दीव्येत् । दीव्यात् । अदेवीत् । अदेविष्यत् ॥

2505 The affix श्यन् comes after a root of the Divâdi class when a sârvadhâtuka affix denoting the agent follows

This debars शप् The servile न of श्यन् is for the sake of accent (VI 1 197), showing that the *udâtta* accent falls on the radical verb and not on the affix, and the indicatory श makes the affix sârvadhâtuka, but as the affix is non-पित् it does not cause guna of the vowel of the root (I 2 4 s 2234). It is conjugated as दिव्+श्यन्+तिप्=दीव्+य+ति ॥ The इ is lengthened by VIII 2 77 s 354 Thus we have दीव्यति ॥

1 √div 1 to play, sport, 2 to emulate or desire victory, 3 to sell, to deal in, 4 to shine; 5 to praise, 6 to be glad, rejoice, 7 to be mad or drunk, 8 to be sleepy, 9 to wish for, 10 to go

Pre दीव्यति । दीव्यत । दीव्यन्ति । दीव्यसि । दीव्यामि । Per दिदेव । दिदिवतु । दिदिवु । दिदेविथ । दिदिविव । दिदिविम । I Fut देविता । II Fut देविष्यति । Impera. दीव्यतु । दीव्यताम् । दीव्य (VI 4 105 s 2202) दीव्यानि । Imper अदीव्यत् । अदीव्यताम् । अदीव्य । अदीव्यम् । Poten दीव्येत् । दीव्येताम् । दीव्येयु । दीव्ये । दीव्येयम् । Bene दीव्यात् । दीव्यास्ताम् । Aor अदेवीत् । अदेविष्टाम् । अदेवी । अदेविषम् । Con. अदेविष्यत् । Pass दीव्यते । Caus देवयति । Aor अदीदिवत् । Desid दुद्यूषति । दिदेविषति । Inten देदीव्यते । No yañluk Ger. देवित्वा or द्यूत्वा । Noun —देव ॥

षिवु २ तन्तुसंताने । परिषीव्यति । परिषिषेव । न्यषेवीत्-न्यसेवीत्

2 √ṣhivu to sew, darn, stitch together.

The स is changed to ष when preceded by the upsargas परि, नि or वि (VIII 3 70 '2275)

Pre सीव्यति । Per सिषेव । I Fut सेविता । II Fut सेविष्यति । Impera सीव्यतु । Imper असीव्यत् (with परि we have पर्यषीव्यत् or पर्यसीव्यत् by VIII 3 71 s 2999) Poten सीव्येत् । सीव्येताम् । Bene सीव्यात् । Aor असेवीत् । Condi असेविष्यत् । Causa सेवयति । Aor असीषिवत् । Desid सिस्यूषति । सिसेविषति । Inten सेषीव्यते । Past Parti Pass स्यूत । Active स्यूतवान् । Ger सेवित्वा । स्यूत्वा । Nouns —सेवन सीवन, सून , सूत्रम् ॥

स्रिवु ३ गतिशोषणयोः ॥

3 √srivu 1 to go , 2 to become dry

Pre स्रीव्यति । Per सिस्रेव । I Fut स्रेविता । II Fut स्रेविष्यति । Impera स्रीव्यतु । Imper अस्रीव्यत् । Poten स्रीव्येत् । Bene स्रीव्यात् । Aor अस्रेवीत् Condi अस्रेविष्यत् । Desid सिस्रेविषति । सुस्रूषति । Inten. सेस्रीव्यते । Yanluk s सेस्रोति, d सेस्रूतः, pl सेस्रिवति, 2 s सेस्रोषि, 1 s सेस्रोमि, d सेस्रीवः, pl. सेस्रूमः । Past Parti Pass स्रूत । Active स्रूतवान् । Ger स्रेवित्वा । स्रूत्वा । Nouns —स्रूति । स्रूः । स्रुवौ ॥

ष्ठिवु ४ निरसने । केचिदिहेमं न पठन्ति ॥

4 √ṣhthivu, to spit, eject saliva from the mouth , to sputter Atreya reads this root here Others do not

Pre ष्ठीव्यति । Per, तिष्ठेव । I Fut ष्ठेविता । II Fut ष्ठेविष्यति । Impera ष्ठीव्यतु । Imper अष्ठीव्यत् । Poten ष्ठीव्येत् । Bene ष्ठीव्यात् । Aor अष्ठेवीत् । Con अष्ठेविष्यत् ॥

ष्णुसु ५ अदने । 'आदाने' इत्येके । 'अदर्शने' इत्यपरे । सुष्णोस ।

ष्णसु ५ (क) निरसने । स्नस्यति । सस्नास ॥

5 √ṣhnusu, 1 to take, 2 accept ; 3 to disappear, become invisible Some give it the sense of âdâna 'to accept' Others of अदर्शन or disappearance

Pre स्नुस्यति । Per सुष्णोस । सुष्णुसतुः । सुष्णोसिथ । सुष्णुम । सुष्णोस । सुष्णुसिव । I Fut स्नोसिता । II Fut स्नोसिष्यति । Impera स्नुस्यतु । Imper अस्नुस्यत् । अस्नुस्य । Pot स्नुस्येत् । Bene स्नुस्यात् । Aor अस्नौसीत् । अस्नोसिषाम् । अस्नोषी । अस्नोविष्ट । Con अस्नोसिष्यत् । Caus स्नोसयति Aor असुष्णुसत् । Desid सुस्नुसिषति । सुस्नोसिषति । Inten सोष्णुस्यते । yanluk सोष्णुसीति । सोष्णोस्ति । D सोष्णुस्तः । Ger स्नुसित्वा । स्नोसित्वा । Noun. स्नुषा ॥

5 (a) √shnasu, to spit

Pre स्नस्यति । Per. सस्नास ॥

क्नसु ६ ह्वरणदीप्त्योः । ह्वरः कौटिल्यम् । चक्नास ॥

6 √knasu, 1 to be crooked, 2 to shine Hvarana here means crookedness

Pre क्नस्यति। Per चक्नास। I Fut क्नसिता। II Fut क्नसिष्यति। Impera क्नस्यतु। Imper अक्नस्यत्। Pot. क्नस्येत्। Bene क्नस्यात्। Aorist अक्नासीत् or अक्नसीत्। Condi अक्नसिष्यत्। Causa क्नसयति। Aor अचिक्नसत्। Desid चिक्नसिषति। Inten चाक्नस्यते। Yanluk चाक्नस्ति। Past Parti Pass. क्नस्त। Active क्नस्तवान्। Ger. क्नसित्वा। क्नस्त्वा। Nouns -चक्नस ॥

व्युष ७ दाहे। वुव्योष ॥

7 √vyusha (pyusha), to burn The root begins with a dento labial व v, and ends with a palatal sibilant ष sh It is read further on in the Pushâdi subdivision also So the aorist is formed by अङ्। Some read this root as byusa ब्युस ॥

Pre. व्युष्यति। Per वुव्योष। वुव्योषिथ। वुव्युषिव। I Fut व्योषिता। II Fut व्योषिष्यति। Impera व्युष्यतु। Imper अव्युष्यत्। Poten व्युष्येत्। Bene व्युष्यात्। Aor अव्योषीत्। अव्योषिष्टाम्। Condi अव्युष्यत्। Causa व्योषयति। Aor अवुव्युषत्। Desid वुव्युषिषति। वुव्योषिषति। Inten वोव्युष्यते। Yanluk व्योव्युषीति। वोव्योष्टि। Ger व्युषित्वा। व्योषित्वा ॥

प्लुष ८ च।

8 √plusha cha Plusha also means to burn

Pre प्लुष्यति। Per पुप्लोष। I. Fut प्लोषिता ॥

नृती ९ गात्र विक्षेपे। नृत्यति। ननर्त ॥

9 √nriti, to dance, move about Thus the present is नृत्यति। The Perfect is ननर्त। In the Future, the इट् is optionally added by the following

२५०६। सेऽसिचि कृतचृतच्छृदतृदनृत। ७।२।५७।

एभ्य परस्य सिज्भिन्नस्य सादेरार्धधातुकस्य इड्वा स्यात्। नर्तिष्यति। नर्त्स्यति। नृत्येत्। नृत्यात्। अनर्तीत् ॥

2506. An ârdhadhaatuka affix beginning with a स् (except सिच् the characteristic of the s-Aorist) may optionally take the augment इट् after the verbs कृत्, (Tud 141, Rudh 11) चृत्, (Tud, 35) छृद् (Rudh 8) तृद् (Tud 9) and नृत् (Div 9)

Pre नृत्यति। Per ननर्त। ननृततु। ननर्तिथ। ननृतिव। I Fut नर्तिता। II Fut नर्तिष्यति or नर्त्स्यति। Impera नृत्यतु। Imper अनृत्यत्। Pot नृत्येत्। Bene नृत्यात्। Aorist अनर्तीत्। अनर्तिष्टाम्। Condi अनर्तिष्यत्। अनर्त्स्यत्। Caus नर्तयति, नर्तयते। Aor अनीनृतत्। अननर्तत्। Desid निनर्तिषति। निनृत्सति। Inten नरीनृत्यते। Yanluk. नर्नर्ति। नरिनर्ति। नरीनर्ति। Past Parti. Pass नृत्त। Act. नृत्तवान्। Adj नर्तितव्यम्। नर्तनीय। नर्त्यम्। Noun -नर्तक ॥

त्रसी १० उद्वेगे । वाभ्राश (२३२१) इति श्यन्वा । त्रस्यति-त्रसति । त्रेसतु-तत्रसतुः ॥

10 √trasî to fear, tremble, quake This root optionally takes the vikarana syan See 2321

Pre त्रस्यति or त्रसति । Per तत्रास । तत्रसतु or त्रेसतु । तत्रसिथ । I Fut त्रसिता । II Fut त्रसिष्यति । Impera त्रस्यतु or त्रसतु । Imper अत्रस्यत् or अत्रसत् । Poten त्रस्येत् or त्रसेत् । Bene त्रस्यात् । Aorist अत्रासीत् or अत्रसीत् । Condi अत्रसिष्यत् । Causa त्रासयति । Aor अतित्रसत् । Desid तित्रसिषति । Inten. तात्रस्यते । Yanluk तात्रस्ति । तात्रसीति । Past Parti Pass त्रस्त । Act त्रस्तवान् । Nouns —त्रस्नु । त्रास । तरंगापत्रस्त ॥

कुथ ११ पूतीभावे । पूतीभावो दौर्गन्ध्यम् ॥

11 √kutha, to stink, become putrid, foul The word पूतीभाव means bad smell.

Pre कुथ्यति । Per चुकोथ । चुकोथिथ । I Fut कोथिता । II Fut कोथिष्यति । Impera कुथ्यतु । Imper अकुथ्यत् । Poten कुथ्येत् । Bene कुथ्यात् । Aor अकोथीत् । Pass कुथ्यते । Causa कोथयति । Aor अचूकुथत् । Desid चुकुथिषति or चुकोथिषति । (I 2 26 s 2617) Inten चोकुथ्यते । Yanluk चोकोत्ति । Ger कोथित्वा । (I 2 23 s 3324) Nouns -कुथ । प्रकुथित ॥

पुथ १२ हिंसायाम् ॥

12 √putha, to injure, hurt It is conjugated like the last. Compare the √puthi of the Bhuâdi No 45

Pre पुथ्यति ॥

गुध १३ परिवेष्टने ॥

13 √gudha, to wrap up, cover, envelop. This root ends in ध (dh) and not थ (th)

Pre गुध्यति । Ger गुधित्वा । Nouns -गोधा । गोधिका । गौधेर. । गौधार । गोधूम । गौधेय ॥

क्षिप १४ प्रेरणे । क्षिप्यति । क्षेप्ता ॥

14 √ks'ipa to send

Pre क्षिप्यति । Per. चिक्षेप I Fut क्षिप्ता or क्षेप्ता । (The first form is given in the Mâdhaviya) II Fut क्षेप्स्यति । Impera क्षिप्यतु । Imper. अक्षिप्यत् । Poten क्षिप्येत् । Bene क्षिप्यात् । Aor अक्षैप्सीत् । अक्षैप्ताम् । Condi अक्षेप्स्यत् । Caus क्षेपयति । क्षिपयति । Aorist. अचिक्षिपत् । Desid चिक्षिप्सति । Inten चेक्षिप्यते । Yanluk चेक्षेप्ति । Past-Parti Pass. क्षिप्त । Ger क्षिप्त्वा । Nouns -क्षिपक । क्षिप्नु । क्षिप्रम् । क्षिपा ॥

पुष्प १५ विकसने । पुष्यति । पुपुष्प ॥

15 √pushpa, to blossom

Pre पुष्यति॥ Per पुपुष्प । पुपुष्पिथ । पुपुष्पिव । I Fut पुष्पिता । II Fut. पुष्पिष्यति । Impera पुष्यतु । Imper अपुष्यत् । Pot पुष्येत् । Bene पुष्यात् । Aor अपुष्पीत् । Caus पुष्पयति Aor अपुपुष्पत् । Desid पुपुष्पिषति । Inten पोपुष्प्यते । Yanluk पोपुष्प्ति । Nouns पुष्पम् । पुष्पकम् ॥

तिम १६ ष्टिम १७ ष्टीम १७ (क) आर्द्रीभावे । तिम्यति-स्तिम्यति-स्तीम्यति ॥

16 √tima 17 √shtima, √shtima to become wet Some read here a fourth root तीम ॥

Pre तिम्यति । स्तिम्यति । स्तीम्यति । तीम्यति । Per तितेम । तिष्टेम । I Fut तेमिता । II Fut तेमिष्यति । Impera तिम्यतु । Imper अतिम्यत् । Pot तिम्येत । Bene तिम्यात् । Aor अतेमीत् । Caus तेमयति । Aor अतीतिमत् । Desid तितिमिषति । तितेमिषति । Inten तेतिम्यते । Yan luk तेतेम्ति । Nouns -तिमि । तिमिरम् ॥

व्रीड १८ चोदने लज्जायां च । व्रीड्यति ॥

18 √vrîda, to throw, cast, send forth, to be ashamed, feel shame

Pre व्रीड्यति । Per विव्रीड । विव्रीडिथ । विव्रीडिव । I Fut व्रीडिता । II Fut व्रीडिष्यति । Impera व्रीड्यतु । Imper अव्रीड्यत् । Pot व्रीड्येत् । Bene व्रीड्यात् । Aorist अव्रीडीत् । Condi अव्रीडिष्यत् । Causa व्रीडयति । Aor अविव्रीडत् । Desid विव्रीडिषति । Inten वेव्रीड्यते । yan luk वेव्रीड्टि । Past Parti Pass व्रीडित । Ger व्रीडित्वा । Noun -व्रीडा ॥

इष १९ गतौ । इष्यति ॥

19 √isha, to go Isha 'to wish' is Tudâdi Isha to repeat is Kryâdi

Pre इष्यति । Per इयेष । ईषतु । इयेषिथ । ईषिव । I Fut एषिता । प्रेषिता । (VI 1. 94 s 78) II Fut एषिष्यति । Impera इष्यतु । इष्य । इष्याणि । Imper ऐष्यत् । Pot इष्येत् । Bene इष्यात् । Aorist ऐषीत् । Caus एषयति Aor अ+इषिषत् । Desid इषिषिषति । Past Pass एषित । Ger एषित्वा । Nouns -प्रैष । प्रैष्य । अन्वेषणा । पर्येषणा । परीष्टि । एषणी । इषीका । इषीकतूलम् । इष्टचितम् ॥

षह २० षुह २१ चक्यर्थे । चक्यर्थस्तृप्तिः । सह्यति । सुह्यति ॥

20 √shaha, 21 √shuha, to satisfy, to be pleased Mâdhavîya does not approve the reading of सह here The word चक्यर्थ here means 'satisfaction'

Pre सह्यते ॥

Pre सुह्यति । Per सुषोह । I Fut सोहिता । II Fut सोहिष्यति । Impera सुह्यतु । Imper असुह्यत् । Pot सुह्येत् । Bene सुह्यात् । Aorist असौहीत् । Caus सोहयति । Aor असूषुहत् । Desid सुसुहिषति । सुसोहिषति । Inten सोषुह्यते । Yanluk सोषुहीति । सोषोढि । Past Parti. Pass सुहिता । Ger सुहित्वा । सोहित्वा ॥

जॄष् २२ झॄष् २३ वयोहानौ । जीर्यति । जजरतुः-जेरतुः । जरिता-जरीता । जीर्येत् । जीर्यात् । ऋदृस्तम्भु (२२९१) इत्यङ्वा । ऋदृशोऽङि गुणः (२४०६) । अजरत्-अजारीत् । अजारिष्टाम् । झीर्यति । जझरतुः । अझारीत् ॥

22 √jrîsh, 23 √jhrîsh, to become old, to wither

The aorist is formed optionally by अङ् (s 2291) and the ऋ is gunated by s 2406 The ष is indicatory for the purposes of मित operations in the causative

Pre. जीर्यति । जीर्यत । जॄ+श्यन्+ति=जिर्+य+ति VII 1 100 s 2390 =जीर्यति । VIII 2 77 s 354) Per जजार । जजरतुः or जेरतुः । जजरुः or जेरुः । जजरिथ or जेरिथ । जजरथुः or जेरथुः । जजर or जेर । जजार or जजर । जजरिव or जेरिव । I Fut जरिता or जरीता । (VII 2 38 s 2391) II Fut जरिष्यति or जरीष्यति । Impera जीर्यतु । Imper अजीर्यत् । Poten जीर्येत् । Bene जीर्यात् । Aor. अजारीत् or अजरत् । अजारिष्टाम् or अजरताम् । Causa जरयति । Aor. अजीजरत् । Desid जिजीर्षति । जिजरिषति । जिजरीषति । Inten जेजीर्यते । Pre Parti Parasmai. जीर्यन् । Nouns—जीर्यन्ती । जरन् । जरती । युवजरती । जरद्गव । अजर्यम । जरा । अतिजरासि अनुजीर्ण । जार । जरन्त ॥

23 √jhrîsh to become old

Pre झीर्यति । Per. जझार । जझरतुः or झेरतुः । जझरुः or झेरुः । Aor अझारीत् ॥

षूङ् २४ प्राणिप्रसवे । सूयते । सुषुवे । स्वरतिसूति-(२२७९) इति विकल्प बाधित्वा श्र्युक किति (२३८१) इति निषेधे प्राप्ते क्रादिनियमान् नित्यमिट् । सुषुविषे । सुषुविवहे । सोता-सविता ॥

24 √shûn, to beget, to give birth

In the perfect the इट augment is compulsory For the prohibition of VII 2 11 s 2381, though it debars the option of VII 2 44 s. 2279, yet is in its turn set aside by the restriction of VII 2 13 s, 2293.

Pre सूयते । सूयेते । सूयसे । सूये । सूयावहे । Per. सुषुवे । सुषुविषे । सुषुविवहे । I Fut सोता or सविता । (VII 2 44 s 2279) II Fut. सविष्यते or सोष्यते । Impera सूयताम् । सूयेताम् । सूयस्व । सूयै । Imper असूयत । असूयेताम् । असूयथा । असूये । असूयावहि । Poten सूयेत । सूयेयाताम् । सूयेथा । सूयेय । सूयेवहि । Bene सोषीष्ट or सविषीष्ट । सोषीयास्ताम् or सविषीयास्ताम् । Aor असोष्ट or असविष्ट । असोषाताम् । असोष्ठा । असोषि । Past Parti Pass सून । Active सूनवान् Ger सूत्वा ॥

दूङ् २५ परितापे । दूयते ॥

25 √dûn, to be afflicted, to suffer pain, be sorry

It is congugated like the last

Pre दूयते । Per. दुदुवे । I Fut दोता ॥

दीङ् २६ क्षये । दीयते ॥

26 √dîn, to waste away The Present is दीयते । The Perfect is दिदी+ए । Now applies the following sûtra by which a य is inserted before ए ॥

२५०७ । दीङो युडचि क्ङिति । ६ । ४ । ६३ ॥

दीङ परस्याजादे क्ङिति आर्धधातुकस्य युट् स्यात् । *वुग्युटावुवङ्यणो सिद्धौ वक्तव्यौ * । दिदीये ॥

2507 युट् is the augment after दीङ्, of an ârdhadhâtuka affix beginning with a vowel and having an indicatory क् or ङ् ॥

Thus उपदिदीये, उपदिदीयाते and उपदिदीयिरे ॥ The Personal ending is कित् by I 2 5 दीङ being in the Ablative case, the augment is applied to the affix Thus दिदी+युट्+ए । Now this युट् augment is ordained by VI 4 63. s 2507, a rule falling under the âbhîya section (VI 4 22 s 2183) and therefore is as if non-existent, and so by VI 4 82 s 272, the long ई ought to be changed to य् before ए । The form ought to have been दिद्ये like डिद्देय (No 27) But this is prevented by the following vârtika This augment, however, is not to be considered as asiddha (VI 4 22) for the purposes of semi-vowel subsitution under VI 4 82 s 272 If that substitution were allowed, the augment would become useless

Vârtika The augments वुक् and युट् are to be considered as valid or siddha for the purposes of the application of उवङ् and यण् substitutions

In the Future, the ई of दी is changed to आ by the following aphorism.

२५०८ । मीनातिमिनोतिदीङां ल्यपि च । ६ । १ । ५० ॥

एषामात्व स्याल्ल्यपि । चकारादशित्येज्निमित्ते । दाता । दास्यते । अदास्त । अदास्था ॥

2508. And there is substitution of आ for the finals of मी 'to hurt', मि 'to scatter', and दी 'to decay' when the affix ल्यप् follows, *as well as before those non-*शित् *affixes which demand the substitution of a diphthong*, for the root-vowel of these verbs

NOTE -By force of the word च 'and' in the sûtra, the substitution takes place before all affixes other than शित्, and this substitution takes place, before the occasion for the applying of the affixes arises (उपदेशावस्थायाम् आत्वं

भवति) ॥ So that these verbs should be understood as if they were enunciated with an आ, so that all rules of affixes relating to आ will apply to them Thus प्रमाता, प्रमातव्यम्, प्रमातुम्, प्रमाय, निमाता, निमातुम्, निमातव्यम्, निमाय, उपदाता, उपदातव्यम् उपदातुम् उपदाय ॥ The substitution of आ being understood to have taken place in the very उपदेश (in the dhâtupâtha) of these roots, the affixes relating to roots ending in इ or ई do not apply to these at all Thus उपदायो वर्त्तते, ईषदुपदानं, formed by घञ् and युच् by taking दीं=दा and adding these affixes (III 3 128 and III 3 18) and not the affixes अच् (III 3 56) and खल् (III 3 126)

Thus दी+ता=दे+ता (This would have been in the ordinary way) But here ए is to be replaced by आ, or, rather no occasion should be given to convert ई to ए, but change the ई at once to आ। Thus we get दाता ॥

26 √dîn to waste, decay, diminish

Pre दीयते । दीयेते । Per दिदीये । दिदीयाते । दिदीयिरे । दिदीयिषे । दिदीयिढ्वे । दिदीये । दिदीयिवहे । I Fut दाता । II Fut दास्यते । Impera दीयताम् । दीयेताम् । दीयस्व । दीयै । Imper अदीयत । अदीयेताम् । अदीयथा । अदीये । Pot दीयेत । दीयेथा । दीयेय । Bene दासीष्ट । Aorist अदास्त । अदासाताम् । अदास्था । अदासि । Condi अदास्यत । Caus दापयति । Desid दिदीषते । दिदासते । Inten देदीयते । yanluk देदेति । D देदीत । Pl देद्यति । Past Parti Pass. दीन । Active दीनवान् । Ger दीत्वा ॥

डीङ् २७ विहायसा गतौ । डीयते ॥

27 √dîn, to fly, pass through the air

Pre डीयते । Per डिड्ये । डिड्यिषे । I Fut डयिता । II Fut डयिष्यते । Impera डीयताम् । Imper अडीयत । Poten डीयेत । Bene डयिषीष्ट । Aor अडेष्ट । Causa डाययते । Aor अडीडयत् । Desid डिडयिषते । Inten डेडीयते । Yanluk डेडेति । Past Parti Pass. डीन । Active डीनवान् । Ger डयित्वा ॥

धीङ् २८ आधारे । धीयते । दिध्ये । धेता ॥

28 √dhîn, to hold, contain, to disregard, disrespect

Pre धीयते । Per दिध्ये । I Fut धेता । II Fut धेष्यते । Impera. धीयताम् । Imper अधीयत । Poten धीयेत । Bene धेषीष्ट । Aorist अधेष्ट । Desid दिधीषते । Past Parti Pass धीन । Active धीनवान् । Ger धीत्वा ॥

मीङ् २९ हिंसायाम् । हिंसात्र प्राणवियोगः । मीयते ॥

29 √mîn, to hurt, kill, injure, die, perish It is conjugated like √dhîn Hinsâ here means the giving up of life

Pre मीयते । Per मिम्ये । I Fut मेता । II Fut. मेष्यते । Impera. मीयताम् । Imper अमीयत । Poten मीयेत । Bene. मेषीष्ट । Aor. अमेष्ट ॥

रीङ् ३० श्रवणे । रीयते ॥

30 √rîn, to trickle, drip, distil, ooze, flow

Pre. रीयते । Per रिर्ये । रिरियषे । I Fut रेता । II Fut रेष्यते । Impera रीयताम् । Imper अरीयत । Poten रीयेत । Bene रेषीष्ट । Aor अरेष्ट । Caus. रेपयते । Aor अरीरिपत् । Desi. रिरीषते । Past Parti Pass रीण । Active रीणवान् । Ger रीत्वा । Nouns -अरीणम् । रीति । रत ॥

लीङ् ३१ श्लेषणे ॥

31 √lîn, to stick or adhere firmly to, cling to In the case of this root the ई is optionally changed to आ by the following

२५०९ । विभाषा लीयतेः । ६ । १ । ५१ ।

लीयतेरिति यका निर्देशो न तु श्यना । लीलीङोरात्त्वं वा स्यादेज्विषये ल्यपि च । लेता-लाता । लेष्यते । लास्यते । 'एज्विषये' किम् । लीयते । लिल्ये ॥

2509. There is optionally the substitution of आ for the final of ली 'to adhere', in the very dhâtupâtha, when the affix ल्यप् follows or such an affix as would have demanded the substitution of the root vowel to a diphthong

The lîyateh in sûtra is conjugated with यक् and not with śyan, and therefore it includes the lî of Divâdi and Kryâdi both

The final of ली will take guna substitution before शित् affixes, and will become ले, this incipient diphthong ए is changed to आ by this rule The same is the case with all the roots subsequently taught, thus खिद् will be खेद्, and then ए changed to आ, गुर्=गोर् and ओ changed to आ &c Therefore we have employed the anuvritti of एच् 'diphthong' in all sûtras The words ल्यपि and आदेच उपदेश are understood here The roots ली belonging to Divâdi and Kriyâdi are both included here Thus विलाता, विलातुम्, विलातव्यम्, विलाय । Why do we say "before an affix which would have changed the ई to ए or ऐ?" Observe लीयते, लिल्ये । The श्यन् causes no change, and ए causes यण् change by s 272 , therefore before these affixes there is not आ substitution

Pre लीयते । Per लिल्ये । लिल्यिषे । I Fut. लाता, लेता । II Fut लास्यते, लेष्यते । Impera लीयताम्, लीयस्व, लीयै । Imper अलीयत । Poten. लीयेत । Bene लासीष्ट, लेषीष्ट । Aor. अलास्त or अलेष्ट । Condi अलास्यत or अलेष्यत । Causa विलालयति । विलापयति । विलीनयति । विलाययति । Aor अलीलपत । Desid लिलीषते । Inten. लेलीयते । Yanluk. लेलेति ॥

व्रीङ् ३२ वृणोत्यर्थे । व्रीयते । विव्रिये ।

32 √vrîṅ to choose, select This root is found in the Kryâdi class also

Pre. व्रीयते। Per विव्रिये। I Fut व्रेता। Parti Pass व्रीण । Act व्रीणवान्॥

२५०९ । क । स्वादय ओदितः । (गणसूत्रः) ॥

सत् फलं तु निष्ठानत्वम् ॥

2509. A. The roots षू and the rest are to be considered as if they had an indicatory ओ ॥

The roots beginning with षूङ् (No IV 24) an ending with this root व्रीङ् are ओदित्। The result is that the Past participles are formed by न instead of त (See VIII 2 45 s 3019) We have given examples under each root already

पीङ् ३३ पाने । पीयते ॥

33 √pîṅ, to drink

Pre पीयते। Per पिप्ये। Causa. पाययति। This is always Parasmaipadî (I 3 87 s 2753) पाययते is from the Bhuâdi पिबति (I 3 89 s 2755) Past Parti Pass पीत । Active पीतवान्। Ger पीत्वा, आपीय। while the form आपाय is from the Bhvâdi root pibati

माङ् ३४ माने । मायते । ममे ॥

34 √mâṅ, to measure Compare Adâdi मा माने No 53 and Juhotyâdi No 6. The root मेङ् प्रणिदाने (I 1010) of the Bhvâdi also assumes the form मा। The sûtra VI 4 66 s 2462 applies to all these मा's

Pre मायते। Per. ममे। I Fut. माता। II Fut मास्यते। Impera मायताम्। Imper अमायत। Poten. मायेत। Bene मासीष्ट। Aor अमास्त॥

ईङ् ३५ गतौ । ईयते । अयां चक्रे ॥

35 √îṅ, to go Compare अयति of the Bhuâdi No 342 (a), and एति of the Adâdi No 36

Pre ईयते। Per अयांचक्रे। I Fut एता। II Fut एष्यते। Impera ईयताम्। Imper ऐयत। Poten ईयेत। Bene एषीष्ट। Aor ऐष्ट। Causa आययते। Aor. आयियत। Desid ईषिषते। Ger प्रेय, प्रतीय with lyap

प्रीङ् ३६ प्रीतौ । सकर्मकः । प्रीयते । पिप्रिये ॥

36 √prîṅ, to be satisfied or pleased It is a Transitive verb

Pre प्रीयते। Per पिप्रिये। Causa प्राययते॥

अथ परस्मैपदिनश्चत्वार ।

Now the following four roots are Parasmaipadis

शो ३७ तनूकरणे ॥

37 √शो to attenuate In conjugating this root, the vowel ओ is elided by the following sûtra

२५१० । ओत श्यनि । ७ । ३ । ७१ ।

लोप स्याच्छ्यनि । श्यति । श्यत । श्यन्ति । शशौ । शशतु । शाता । शास्यति । 'विभाषा घ्राधेट्-' (२३७६) इति सिचो वा लुक् । लुगभावे 'यमरम-' (२३७७) इतीट्सकौ । अशात् । अशाताम् । अशु । अशासीत् । अशासिष्टाम् ॥

2510 A stem ending in ओ loses its final before the characteristic श्यन् ॥

NOTE —As निश्यति from शो, अवच्छ्यति from छो, अवद्यति from दो, and अवस्यति from सो ॥ The त् in ओत् is for the sake of euphony or ease of pronunciation

According to Padamanjari, the sûtra should have been ओत शिति, and thereby there would be the saving of half a mâtrâ, and also there would be no necessity of repeating the word शिति in VII 3 75

37 √so, to sharpen, to make thin, attenuate The सिच् is elided optionally by s 2376 When it is not elided, in that alternative, we have इट् and सक् augments by s 2377

Pre श्यति । श्यत । श्यन्ति । श्यसि । श्यथ । श्यथ । श्यामि । श्याव । श्याम । **Per** शशौ । शशतु । शशिथ or शशाथ । शश । शशिव । **I Fut** शाता । **II Fut** शास्यति । **Impera** श्यतु । श्यतात् । श्यता । श्यन्तु । श्यानि । **Imper** अश्यत् । अश्य । अश्यम् । **Poten.** श्येत् । श्येताम् । श्येयु । श्ये । श्येयम् । **Bene** शायात् । शायास्ताम् । **Aor** अशात्, अशासीत् । अशाताम्, अशासिष्टाम् । अशु । अशा । **Causa** शाययति । **Desid** शिशासति । **Inten** शाशायते । **Yanluk.** शाशति । **Past Parti Pass.** शातं, शित । **Act.** शातवान्, शितवान् । **Ger** शात्वा or शीत्वा । **Noun** -शाक. ॥

छो ३८ छेदने । छ्यति ॥

38 √chho, to cut, mow, reap It is conjugated like शो ॥

Pre छ्यति । **Per** चच्छौ । चच्छतु । **I Fut** छाता । **II Fut** छास्यति । **Impera.** छ्यतु । **Imper** अछ्यत् । **Poten** छ्येत् । **Bene** छायात् । **Aor** अछात् or अछासीत् । **Noun** -छाया ॥

षो ३९ अन्तकर्मणि । स्यति । ससौ । अभिष्यति । अभ्यष्यत् । अभिससौ ॥

39 √sho, to finish, complete, bring to an end It is conjugated like शो ॥

Pre स्यति । Per ससौ । I Fut साता । II Fut सास्यति । Impera स्यतु । Imper अस्यत् । Poten स्येत् । Bene सेयात् (and not सायात्, because of VI 4 67 s 2374) Aor असात् or असासीत् । Past Parti. Pass सित । Active सितवान् । Ger सित्वा, अवसाय ॥ Nouns --साय । सायतन ॥

दो ४० अवखण्डने । द्यति । ददौ । प्रणिदाता । देयात् । अदात् ॥

40 √do, to cut, divide, mow, reap It is conjugated like शो ॥

Pre द्यति । प्रणिद्यति because it is a ghu root VIII 4 17 s 2285 Per ददौ । I Fut दाता । II Fut दास्यति । Impera द्यतु । Imper. अद्यत् । Poten. द्येत् । Bene देयात् and not दायात्, VI 4 67 s 2374 Aor अदात् । Causa दापयति । Desid दित्सति । Inten देदीयते । Past Parti. Pass दित । Act दितवान् । Ger दित्वा, अवदाय ॥

अथात्मनेपदिन पञ्चदश ।

Now the following fifteen roots are Atmanepadi

जनी ४१ प्रादुर्भावे ॥

41 √jani to be born Before the affix śyan the जन is changed to जा by the following sûtra

२५११ । ज्ञाजनोर्जा । ७ । ३ । ७९ ॥

अनयोर्जादेश स्याच्छिति । जायते । जज्ञे । जज्ञाते । जज्ञिरे । जनिता । जनिष्यते । 'दीपजन—' (२३२८) इति वा चिण् ॥

2511 Before a शित् affix, जा is substituted for ज्ञा and जन् ॥

NOTE —As जानाति and जायते ॥ The जन् here belongs to Divâdi class, meaning 'to be produced', and not जन् of the Juhotyâdi class Why जा (long) and not ज, for this ज would assume the form जा by VII 3 101 ? This long आ of जा indicates the existence of the maxim given above in VII 3 78 s 2360, and had ज been the substitute, VII 3 101 s 2170 could not have lengthened it

In forming the Aorist, there is optionally चिण् by s 2328 When चिन् is added the following applies

२५१२ । जनिवध्योश्च । ७ । ३ । ३५ ॥

अनयोरुपधाया वृद्धिर्न स्याच्चिणि ञ्णिति कृति च । अजनि-अजनिष्ट ॥

2512 The Vriddhi is not substituted for the vowels of जन् and वध् before the Aorist sign चिण् and the krit-affixes with an indicatory ञ् and ण् ॥

As अजनि and अवधि with चिण्, and जनक and वधक (with ण्वुल्), प्रजन, वध ॥ This rule refers to the separate and the distinct root वध and not the substitute of हन् ॥ This we see in the line भञ्जकश्चेन्न विद्येत वधकोऽपि न विद्यते ॥ The form from हन् will be घातक ॥ Moreover the substitute वध ends with अ i e, it is of two syllables 'vadha', and as such it also does not admit Vriddhi (See II 4 42) The prohibition refers to चिण् and krit-affixes, therefore not here, as जजान गर्भं महिमानमिन्द्रम् ॥

41 √janî, to be born or produced, to rise

Pre जायते । Per जज्ञे । जज्ञाते । जज्ञिषे । जज्ञिवहे । I Fut. जनिता । II Fut जनिष्यते । Impera जायताम् । जायस्व । जायै । Imper अजायत । Poten जायेत । Bene जनिषीष्ट । Aor अजनि or अजनिष्ट । अजनिषाताम् । Causa जनयति । Aor अजनि । अजानि । Desid जिजनिषते । Inten जाजायते । जजन्यते । Yanluk जजनीति । जजन्ति । Nouns —अनुजाता । जनु । जज्ञि । जन्म । जन्तु । जन्य । जान्य । जन । जनता । द्विज । पचजनीनम् । बीजम् ॥

दीपी ४२ दीप्तौ । दीप्यते । दिदीपे । अदीपि-अदीपिष्ट ॥

42 √dîpî, to shine, blaze

Pre दीप्यते । Per दिदीपे । I Fut दीपिता । II Fut दीपिष्यते । Impera दीप्यताम् । Imper अदीप्यत । Poten दीप्येत ॥ Bene दीपिषीष्ट । Aor. अदीपि or अदीपिष्ट । Condi अदीपिष्यत । Causa दीपयते । Aor अदीदिपत् । अदिदीपत् । Desid दिदीपिषते । Inten. देदीप्यते । Yanluk देदीप्ति । Past Parti Pass. दीप्त । Act दीप्तवान् ॥ Nouns - दीप्ति दीप्र दीप ॥

पूरी ४३ आप्यायने । पूर्यते । अपूरि-अपूरिष्ट ॥

43 √pûrî, to fill, satisfy, please It is conjugted like the above

Pre. पूर्यते । Per पुपूरे । I Fut पूरिता । II Fut पूरिष्यते । Impera पूर्यताम् । Imper अपूर्यत । Poten पूर्येत । Bene पूरिषीष्ट । Aor. अपूरि or अपूरिष्ट । Past Parti Pass पूर्ण, पूरित । Act पूर्णवान्, पूरितवान् ॥ Noun --पूरु ॥

तूरी ४४ गतित्वरणहिंसनयोः । तूर्यते । तुतूरे ॥

44 √Tûrî, 1 to go quickly, make haste, 2 to hurt, kill

Pre तूर्यते । Per तुतूरे । I Fut तूरिता । II Fut तूरिष्यते । Impera. तूर्यताम् । Imper अतूर्यत । Poten तूर्येत । Bene तूरिषीष्ट । Aor अतूरिष्ट । Condi अतूरिष्यत । Causa तूरयते । Aor अतूतुरत् । Desid तुतूरिषते । Inten तोतूर्यते । Yanluk तोतूर्ति । Past Parti Pass तूर्ण । Act तूर्णवान् ॥

धूरी ४५, गूरी ४६ हिंसागत्योः । धूर्यते । दुधूरे । गूर्यते । जुगूरे ॥

45 √dhûrî, 46 √gûrî, to go, to hurt, kill

Pre. घूर्यते। Per दुघूरे। I Fut घूरिता। II Fut घूरिष्यते। Impera घूर्यताम्। Imper अघूर्यत। Poten घूर्येत। Bene घूरिषीष्ट। Aor अघूरिष्ट। Past Parti Pass घूर्णः। Act घूर्णवान्॥

46 √gûrî to hurt, to go

Pre गूर्यते। Per जुगूरे। I Fut गूरिता। II Fut गूरिष्यते। Impera गूर्यताम्। Imper. अगूर्यत। Poten गूर्येत। Bene गूरिषीष्ट। Aor अगूरिष्ट। Condi अगूरिष्यत। Past Parti Pass गूर्णः। Act. गूर्णवान्॥

घूरी ४७, जूरी ४८ हिंसावयोहान्योः॥

47 √ghûrî, 48 √jûrî, to kill, hurt, 2 to grow old

Pre घूर्यते। Per जुघूरे। I Fut. घूरिता। II Fut घूरिष्यते। Impera घूर्यताम्। Imper अघूर्यत। Poten घूर्येत। Bene घूरिषीष्ट। Aor अघूरिष्ट। Condi अघूरिष्यत। Past Parti Pass. घूर्णः। Act घूर्णवान्॥

48 √jûrî to hurt, to grow old

Pre जूर्यते। Per जुजूरे। I Fut जूरिता। II Fut जूरिष्यते। Impera जूर्यताम्। Imper अजूर्यत। Poten जूर्येत। Bene जूरिषीष्ट। Aor अजूरिष्ट। Past Parti Pass जूर्णः। Act जूर्णवान्॥

शूरी ४९ हिंसास्तम्भनयोः॥

49 √sûrî 1 to injure, hurt, kill, 2 to be firm

Pre शूर्यते। Per शुशूरे। I Fut शूरिता। II Fut शूरिष्यते। Impera शूर्यताम्। Imper अशूर्यत। Poten शूर्येत। Bene शूरिषीष्ट। Aor अशूरिष्ट। Past Parti Pass शूर्णः। Act शूर्णवान्॥

चूरी ५० दाहे॥

50 √chûrî to burn

Pre चूर्यते। Per चचूरे। I Fut चूरिता। II Fut चूरिष्यते। Impera चूर्यताम्। Imper अचूर्यत। Poten चूर्येत। Bene चूरिषीष्ट। Aor अचूरिष्ट। Condi अचूरिष्यत। Past Parti Pass चूर्णः। Act चूर्णवान्॥

तप ५१ ऐश्वर्ये वा। अयं धातुरैश्वर्ये वा तङ्श्यनौ लभते। अन्यदा तु शब्विकरणः परस्मैपदीत्यर्थः। केचित्तु वाग्रहणं वृतुधातोराद्यवयवमिच्छन्ति। तप्यते। तप्ता। तप्स्यते। 'पत' इति व्यत्यासेन पाठान्तरम्। 'द्युतद्यामानियुतः पत्यमानः'॥

51 √tapa √pata, to burn, 2 or to be powerful This verb takes śyan and âtmanepada when it has the meaning of 'to be powerful or lord' Otherwise it belongs to the Bhuâdi class and is Parasmaipadî. According

to some, the word वा of this sûtra is not to be read here, but that it is a portion or a member of the next sûtra वृतुवरणे and should be attached at the beginning there, as वावृतु वरणे। As ततो वावृत्यमाना सा रामशाला न्यविक्षत। The letters of तप are reversed, and we get the root पत also That is another reading as we find in the Nirukta —इरज्यति, पत्यते, क्षयति, राजति these four have the meaning of lordliness and power" So also in Parakshudra "श्रुत धामा नियुत पत्यमान।"

Pre तप्यते। **Per** तेपे। **I Fut** तप्ता। **II Fut** तप्स्यते। **Impera** तप्यताम्। **Imper** अतप्यत। **Poten** तप्येत। **Bene** तप्सीष्ट। **Aor** अतप्त। अतप्साताम्। **Condi** अतप्स्यत। **Caus** तापयति। **Aor** अतीतपत्। **Desid** तितप्सते। **Inten** तातप्यते। **Yanluk** तातप्ति। **Past Parti Pass.** तप्त। **Act** तप्तवान्। **Ger.** तप्त्वा। **Noun**—तपन॥

वृतु ५२ वरणे। वृत्यते। पक्षान्तरे। वावृत्यते। 'ततो वावृत्यमाना सा रामशाला न्यविक्षत' इति भट्टि॥

52 √vṛtu, to select, choose If the वा of the last sùtra, be really a portion of this, then the root is वावृतु and वृतु॥

Pre वृत्यते, वावृत्यते। See above **Per** ववृते। **I Fut** वर्तिता। **II Fut** वर्तिष्यते। **Impera** वृत्यताम्। **Imper** अवृत्यत। **Poten** वृत्येत। **Bene** वर्तिषीष्ट। **Aor** अवर्तिष्ट, अवर्तिषाताम्। **Condi** अवर्तिष्यत। **Caus** वर्तयति। **Aorist** अवीवृतत्, अववर्तत्। **Desid** विवर्तिषते। **Inten** वरीवृत्यते। **Yanluk** वर्वर्तीति। **Past Parti Pass** वृत्त। **Act.** वृत्तवान्। **Ger.** वृत्वा। वर्तित्वा। **Nouns** -वृत्रम्॥

क्लिश ५३ क। उपतापे। क्लिश्यते। क्लेशिता॥

53 A √klisa, to suffer pain

Pre क्लिश्यते। **Per** चिक्लिशे। **I Fut** क्लेशिता। **II Fut.** क्लेशिष्यते। **Impera** क्लिश्यताम्। **Imper** अक्लिश्यत। **Poten** क्लिश्येत। **Bene** क्लेशिषीष्ट। **Aor** अक्लिष्ट। **Condi** अक्लेशिष्यत। **Causa** क्लेशयते। **Aor** अचिक्लिशत्। **Desid** चिक्लिशिषते। चिक्लेशिषते। **Inten** चेक्लिश्यते। **Yanluk** चेक्लेष्टि। **Past Parti Pass** क्लेशित, क्लिष्ट। **Active** क्लेशितवान्, क्लिष्टवान्। **Ger** क्लिष्ट्वा, क्लेशित्वा॥

काशृ ५३ दीप्तौ। काश्यते॥

53 √kâśṛ, to shine

Pre. काश्यते। **Per** चकाशे। **I Fut** काशिता। **II Fut** काशिष्यते। **Impera.** काश्यताम्। **Imper** अकाश्यत। **Poten** काश्येत। **Bene** काशिषीष्ट। **Aor** अकाशिष्ट॥

वाशृ ५४ शब्दे। वाश्यते। ववाशे॥

54 √vâśṛ, to sound, hum (as birds), roar, cry &c

Per वाश्यते। Per ववाशे। I. Fut वाशिता। II Fut वाशिष्यते। Impera वाश्यताम्। Imper अवाश्यत। Poten वाश्येत। Bene वाशिषीष्ट। Aor अवाशिष्ट। Condi अवाशिष्यत। Causa वाशयते। Aor अववाशत्। Desid विवाशिषते। Inten वावाश्यते। yanluk वावाष्टि। Nouns –वाश्र, वाशिरा॥

अथ पञ्च स्वरितेत।

Now the following five roots are svaiitet.

मृष ५५ तितिक्षायाम्। मृष्यति-मृष्यते। ममर्ष-ममृषे॥

55 √mrisha, to suffer, bear, endure, put up with

Pre मृष्यते। P मृष्यति। Per ममृषे। P ममर्ष। A ममृषिषे। I Fut मर्षिता। II Fut मर्षिष्यते। P मर्षिष्यति। Impera मृष्यताम्। P मृष्यतु। Imper अमृष्यत। P अमृष्यत्। Poten मृष्येत। P मृष्येत्। Bene मर्षिषीष्ट। P मृष्यात्। Aor अमर्षिष्ट। P अमर्षीत्। Condi अमर्षिष्यत। P अमर्षिष्यत्। Causa मर्षयते। Aor अममर्षत्। अमीमृषत्। Desid मिमर्षिषते। or ति। Inten मरीमृष्यते। Yanluk मरीमृषीति। मर्मृषीति। मर्मर्ष्टि। मरिमर्ष्टि। मरीमर्ष्टि। Past Parti Pass मर्षित। Act मर्षितवान्। Noun —दुर्मर्षण॥

शुचिर् ५६ पूतीभावे। पूतीभावः क्लेदः। शुच्यति-शुच्यते। शुशोच-शुशुचे। अशुचत्-अशोचीत्-अशोचिष्ट।

56 √i śuchir, to bathe, perform ablutions Pûtibhâva means bathing

Pre शुच्यते। P शुच्यति। Per शुशुचे। P शुशोच। I Fut शोचिता। II Fut शोचिष्यते। P शोचिष्यति। Impera शुच्यताम्। P शुच्यतु। Imper अशुच्यत। P अशुच्यत्। Poten. शुच्येत। P शुच्येत्। Bene शोचिषीष्ट। P शुच्यात्। Aor अशोचिष्ट। P अशुचत् or अशोचीत्। Condi अशोचिष्यत। P अशोचिष्यत्। P अशोचिष्यत्। Causa शोचयते। Aor अशूशुचत्। Desid शुशोचिषते। शुशुचिषते or ति। Inten शोशुच्यते Yanluk शोशोक्ति। Past Parti. Pass शुक्त। Act शुक्तवान्। Ger शुचित्वा। Nouns —शुक्ति।शुक्तिका॥

णह ५७ बन्धने। नह्यति-नह्यते। ननाह। ननद्ध-नेहिथ। नेहे। नद्धा। नत्स्यति। अनात्सीत्॥

57 √naha, to tie, bind This is anit

Pre नह्यते। प्रणह्यते। P नह्यति। Per नेहे। P ननाह। नेहतु। नेहु। P 2 s· ननद्ध। or नेहिथ। I Fut नद्धा। [नह्+ता=नध्+ता (by VIII 2 34 s 440)=नध्+धा (VIII 2 40 s 2280)] II Fut नत्स्यते। P नत्स्यति। Impera नह्यताम्। P नह्यतु। Imper अनह्यत। P अनह्यत्। Pot. नह्येत। P नह्येत्। Bened नत्सीष्ट। Aorist अनद्ध। अनत्साताम्। P अनात्सीत्। Causa नाहयते Aor अनीनहत्। Desid निनत्सते or ति। Inten नानह्यते yanluk. नानद्धि। Nouns.-नध्री। उपानहत्। नाभि। पद्मनाभ॥

रञ्ज ५८ रागे । रज्यति-रज्यते ॥

58 √rañj, to be dyed or colored, redden compare the Bhuâdi root रञ्ज (No 1048) also

Pre. रज्यते । P रज्यति । The nasal is elided by VI 4 24 s 415

शप ५९ आक्रोशे । शप्यति । शप्यते ॥

59 √sapa, to curse This is also conjugated in General Tenses like the Bhuadi root शप् (No 1049)

Pre शप्यते P शप्यति ।

अथैकादशानुदात्तेत ।

Now the following eleven roots are anudâttet They are anit and âtmanepadi

पद ६० गतौ । पद्यते । पेदे । पत्ता । पद्येत-पत्सीष्ट ॥

60 √pada, to go, move The aorist singular is formed by चिण् under the next sûtra

२५१३ । चिण् ते पदः । ३ । १ । ६० ॥

पदश्च्लेश्चिण्स्यात्तशब्दे परे । अपादि । अपत्साताम् । अपत्सत ॥

2513 चिण् is the substitute of च्लि after the verb पद to go, when the affix त follows

The affix त here means the third person singular tense-affix of the Atmanepada, as अपादि 'he went', but not so in the dual and plural, as अपत्साताम् they two went, अपत्सत they went, अट्+पद्+चिण्+त=अ+पाद्+इ=अपादि (the affix त being elided by VI 4 104)

Pre पद्यते । Pre पेदे । पेदिषे । I Fut पत्ता । II Fut पत्स्यते । Impera पद्यताम् । Imper. अपद्यत । Pot पद्येत । Bened पत्सीष्ट । Aorist अपादि । अपत्साताम् । अपत्सत । Causa. पादयते Aor अपीपदत् । Desid पित्सते । Inten. पनीपद्यते yauluk. पनीपत्ति । Nouns -उत्पदिष्णु । पदन । आपन्नजीविक । पाद् । पदगो । पादुका । पद्मम् । पद्मवती । पद्म ॥

खिद ६१ दैन्ये । खिद्यते । चिखिदे । खेत्ता । अखित्त ॥

61 √khida, to suffer pain or misery

Pre खिद्यते । Per चिखिदे । I Fut खेत्ता । II Fut. खेत्स्यते । Impera खिद्यताम् । Imper. अखिद्यत । Pot खिद्येत । Bene खित्सीष्ट । Aorist अखित्त । Causa खेदयते Aor अचीखिदत । Desid चिखित्सते । Inten चेखिद्यते Past Parti Pass खिन्न । Act खिन्नवान् । Ger. खित्वा । Noun खिदिरम् ।

विद ६२ सत्तायाम । विद्यते । वेत्ता ।

62 √vida, to be, to exist

Pre विद्यते । Per विविदे । I Fut. वेत्ता । II Fut वेत्स्यते । Impera विद्यताम् । Imper अविद्यत । Pot. विद्येत । Bene वित्सीष्ट । Aorist अवित्त ॥

बुध ६३ अवगमने । बुध्यते । बुबुधे । बोद्धा । भोत्स्यते । भुत्सीष्ट । अबोधि-अबुद्ध । अभुत्साताम् ॥

63 √budhi, to know, understand, perceive

Pre बुध्यते । Per बुबुधे । I Fut बोद्धा । II Fut भोत्स्यते । VIII 2 37. s 326 Impera बुध्यताम् । Imper अबुध्यत । Poten बुध्येत । Bene भुत्सीष्ट । Aor अबोधि or अबुद्ध । अभुत्साताम् । Causa बोधयति । Desid बुभुत्सते । Inten बोबुध्यते । Yanluk. बोबोद्धि । Atmane बुबुधान । Past Parti Pass बुद्ध । Act बुद्धवान् ॥

युध ६४ संप्रहारे । युध्यते । युयुधे । योद्धा । अयुद्ध । कथं 'युध्यति' इति युधमिच्छतीति क्यच् । '×अनुदात्तेत्त्वलक्षणमात्मनेपदमनित्यम्×' इति वा ॥

64 √yudha, to fight, struggle It is conjugated like the last

QUES -How do you explain the form युध्यति which is Parasmaipadi ?

ANS -It is either a denominative verb formed from the noun युधम् as युधमिच्छति=युध्यति with the affix क्यच्, or the Atmanepada dependent on a root being anudattet is not of universal validity Therefore this root is Parasmaipadi also (See the explanation of this Paribhâshâ under VIII 2 19 s 2326)

Pre. युध्यते । Per युयुधे । I Fut योद्धा । II Fut योत्स्यते । Impera युध्यताम् । Imper अयुध्यत । Pten युध्येत । Bene युत्सीष्ट । Aor अयुद्ध । अयुत्साताम् ॥

अनो रुध ६५ कामे । अनुरुध्यते ॥

65 √ano rudha, 'to desire' The √rudh preceded by the preposition anu and meaning to desire, belongs to the Divâdi class and is Âtmanepadi The √rudh itself belongs to the Rudhâdi class

अण ६६ प्राणने । अण्यते । आणे । अणिता । अन इति दन्त्यान्तोऽयमित्यन्ये ॥

66 √ana, √ana, to live, to breathe Some read this root with a dental n (न)

Pre अय्यते। Per आये। I Fut अयिता। II Fut अयिष्यते। Impera अय्यताम्। Imper आय्यत। Pot अय्येत। Bene. अयिषीष्ट। Aorist. आयिष्ट। Causa. आययति Aor आयियत् as in माभवानयियत्। Desid. अयियिषतते ॥

मन ६७ ज्ञाने । मन्यते। मेने। मन्ता ॥

67 √mana, to think, believe &c

Pre मन्यते। Per मेने। I Fut. मन्ता। II Fut मंस्यते। Impera मन्यताम्। Imper. अमन्यत। Pot मन्येत। Bene मंसीष्ट। Aorist अमंस्त। अमंसाताम् ॥

युज ६८ समाधौ । समाधिश्चित्तवृत्तिनिरोधः।अकर्मक।युज्यते। योक्ता ॥

68 √yuja, to concentrate the mind Samādhi here means the cessation of the modification of the thinking principle The root is intransitive

Pre युज्यते। Per युयुजे। I Fut योक्ता। II Fut योक्ष्यते। Impera युज्यताम्। Imper अयुज्यत। Poten युज्येत। Bene युक्षीष्ट। Aor अयुक्त। Nouns – प्रयुक्। योगी। योग ॥

सृज ६९ विसर्गे । अकर्मक। 'ससृज्यते सरसिजैररुणांशुभिन्नैः'। ससृजिषे। स्रष्टा। स्रक्ष्यते। 'लिङ्सिचौ–' (२३००) इति कित्त्वान्न गुणो नाप्यम्। सृक्षीष्ट। असृष्ट। असृक्षाताम् ॥

69 √srija to quit, abandon, leave It is also intransitive as in the verse वृन्त-श्लथ हरति पुष्प मनोकहाना, ससृज्यते सरसिजैररुणांशुभिन्नै। There is no guna of the vowel in the Benedictive, owing to I 2 11 s 2300, nor is अम् added by VI 1 58 s 2405, because the affixes are कित् ॥

Pre सृज्यते। Per ससृजे, ससृजिषे। I Fut स्रष्टा। II Fut स्रक्ष्यते। Impera सृज्यताम्। Imper असृज्यत। Poten. सृज्येत। Bene सृक्षीष्ट। Aor असृष्ट, असृक्षाताम्। Causa सर्जयते। Aor असीसृजत or अससर्जत। Desid सिसृक्षते। Inten सरीसृज्यते। Yanluk सरीसर्ष्टि ॥

लिश ७० अल्पीभावे । लिश्यते। लेष्टा। लेक्ष्यसे। लिक्षीष्ट। अलिक्षत। अलिक्षाताम् ॥

70 √liśa, to become small, decrease

Pre लिश्यते। Per. लिलिशे। I Fut लेष्टा। II Fut लेक्ष्यते। Impera. लिश्यताम्। Imper अलिश्यत। Poten लिश्येत। Bene लिक्षीष्ट। Aor अलिक्षत। अलिक्षाताम्। Causa. लेशयति। Aorist अलीलिशत्। Desid. लिलिक्षते। Inten लेलिश्यते। Yanluk लेलेष्टि। Noun —लिक्षा ॥

अथागणान्तात् परस्मैपदिन ॥

राधः ७१ अकर्मकाद्वृद्धावेव ।

एवकारो भिन्नक्रम । राधोऽकर्मकादेव श्यन् । उदाहरणमाह वृद्धाविति । यन्मह्यमपराध्यति । द्रुह्यतीत्यर्थ । 'विराध्यन्त क्षमत क '। द्रुह्यन्तमित्यर्थ । राध्यत्योदन । सिध्यतीत्यर्थ । कृष्णाय राध्यति । दैव पर्यालोचयतीत्यर्थ । दैवस्य धात्वर्थेऽन्तर्भावाज्जीवत्यादिवदकर्मकत्वम् । रराध । रराधतु । रराधिथ । 'राधो हिंसायाम्' (२५३२) इत्येत्वाभ्यासलोपाविह न । हिंसार्थस्य सकर्मकतया दैवादिकत्वायोगात् । राद्धा । रात्स्यति । अयं स्वादिश्चुरादिश्च ॥

Now up to the end of this class all the roots are Parasmaipadi

71 √râdha, to prosper This root takes श्यन् only when it is intransitive. The एव is to be joined to the word अकर्मकात् by transposition, namely राधोऽकर्मकादेव श्यन्। The example will be when the root has the meaning of वृद्धि &c In fact, the word वृद्धि is merely illustrative The whole sûtra therefore means "the √râdha belongs to the Divâdi class, when it is intransitive and has the meaning like those of to increase, prosper &c ' Therefore we have examples like these also —(Mâgh II 11) नदूये सात्वती सुनुर्यन्मह्यमपराध्यति I do not grieve that the son of Sâtvati should offend me [or sin against me] Here, because the root is intransitive, though it means to be inimical, it is conjugated in this class Similarly विराध्यन्तक्षमेतक. (Mâgh II 43) Here also the verb is intransitive, and means to be inimical So also राध्यत्योदन । Here the verb means to become cooked So also कृष्णाय राध्यति गर्ग । Garga looks to the welfare of Krishna, or he calculates the good and bad fortunes of Krishna from his horoscope Here the meaning of the future good and bad fortunes is to be known from the implication of the root and it is therefore intransitive like the verb जीवति &c Namely the root governs the word दैव (fortune, luck) in the objective case, but this will not make the root transitive, because such an object is a portion of the meaning of the root and not a separate word governed by the root, so also is the root √jîva Intrasitive which governs the word prâna (life-breath) as object, the root meaning to hold breath The sûtra VI 4 143 s 2532 does not apply to this √râdha, and so there is no elision of the reduplicate nor the change of the root vowel to ए in the Perfect, because the √râdha 'to injure' being transitive cannot belong to this class This root also belongs to Svâdi and Churâdi classes

Pre. राध्यति । Per रराध । रराधतु । I Fut राद्धा । II Fut रात्स्यति । Impera राध्यतु । Imper अराध्यत् । Poten राध्येत् Bene राध्यात् । Aor. अरात्सीत् । अराद्धाम् । अरात्सु । Caus राधयति Aorist अरीरधत् । Desid. रिरात्सति । Inten राराध्यते ॥

व्यध ७२ ताडने । ग्रहिज्या-(२४१२) इति सम्प्रसारणम् । विध्यति । विव्याध । विविधतुः । विव्यद्ध-विव्यधिथ । व्यद्धा । व्यत्स्यति । विध्येत् । विध्यात् । अव्यात्सीत् ॥

72 √vyadha, to pierce, to bore, to pick The Present is व्यध+श्यन्+तिप्=विध्+श्यन्+तिप् (the affix श्यन् being ङित् causes the vocalisation by VI 1 16 s 2412)=विध्यति ॥

Pre विध्यति । Per विव्याध । विव्यधतु । विव्यधिथ or विव्यद्ध । विव्यधथु । विव्यध । विव्याध । विव्यधिव । I Fut व्यद्धा । II Fut व्यत्स्यति । Impera विध्यतु । Imper अविध्यत् । Poten विध्येत् । Bene विध्यात् । Aor अव्यात्सीत् । अव्याद्धाम् । Deside विव्यत्सति । Inten. वेविध्यते । Yanluk वाव्यद्धि ॥

पुष ७३ पुष्टौ । पुष्यति । पुपोष । पुपोषिथ । पोष्टा । पोक्ष्यति पुषादि-(२३४३) इत्यङ् । अपुषत् ॥

73 √pusha, to nourish, foster

The aorist is formed by अङ् as the root belongs to Pushâdi class (III 1 55 s 2343)

Pre. पुष्यति । Per पुपोष । पुपोषिथ । I Fut पोष्टा । II Fut पोक्ष्यति । Impera पुष्यतु । Imper अपुष्यत् । Poten पुष्येत् । Bene पुष्यात् । Aor अपुषत् । Pass पुष्यते । Aor अपोषि । d अपुक्षाताम् । Pl अपुक्षत । Causa पोषयति । Aor. अपूपुषत् । Decid पुपुक्षति । Inten पोपुष्यते । Yanluk पोपोष्टि ॥

शुष ७४ शोषणे । अशुषत् ॥

74 √śusha, to be dried, become dry or parched up

Pre शुष्यति । Per शुशोष । I Fut शोष्टा । II Fut शोक्ष्यति । Impera शुष्यतु । Imper अशुष्यत् । Poten शुष्येत् । Bene शुष्यात् । Aor अशुषत् । Past. Parti Pass शुष्क Act शुष्कवान् । (VIII 2 51 s 3030)

तुष ७५ प्रीतौ ।

75 √tusha, to be pleased or satisfied

Pre. तुष्यति । Per तुतोष । I Fut तोष्टा । II Fut तोक्ष्यति । Impera तुष्यतु । Imper अतुष्यत् । Poten तुष्येत् । Bene तुष्यात् । Aor अतुषत् । Past Parti Pass. तुष्ट Act तुष्टवान् । संतोष ॥

दुष ७६ वैकृत्ये ।

76 √dusha, to be bad or corrupted

Pre दुष्यति । Per दुदोष । I Fut दोष्टा । II Fut दोक्ष्यति । Impera दुष्यतु । Imper अदुष्यत् । Poten दुष्येत् । Bene दुष्यात् । Aor अदुषत् । Past Parti. Pass दुष्ट. Act. दुष्टवान् । दोषी । दूषीका ॥

श्लिष ७७ आलिङ्गने । श्लिष्यति । शिश्लेष । श्लेष्टा । श्लेक्ष्यति ॥

77 √slisha, to embrace The Present is श्लिष्यति । Per शिश्लेश । I Fut. श्लेष्टा । II Fut श्लेक्ष्यति । This root belongs to Pushâdi class and ought to take अङ् in the Aorist (III 1 55 s 2343) but in forming its Aorist, अङ् is not added, but क्स under the sûtra श्लिष आलिङ्गने (III 1 46. s 2514) We divide this sûtra in two parts, by the method of Yoga bibhâga The first portion being श्लिष , and the second आलिङ्गने ॥

२५१४ । श्लिषः— ।

अस्मात् परस्यानिटश्च्लेः क्सः स्यात् । पुषाद्यङोऽपवादो न तु चिणः । पुरस्तादपवादन्यात् ॥

2514. After the root ślish, the *ksa* is the substitute of the anit chli of the Aorist.

The root श्लिष ends in ष a letter of शल् pratyâhàra and would take क्स by I. 1 45 s 2336, why then this sûtra ?

. This debars the अङ् which would have come otherwise to the supersession of क्स as the root belongs to the Pushâdi class But this substitute क्स does not debar the चिण् on the maxim that an apavâda rule which comes before a general rule, debars the rule which stands near to it, and not those which are far from it Therefore this sûtra III 1 46 debars the अङ् of III 1 55 but not the चिण् of III 1 60 Why do we say of anit—chli ? The rule will not apply to the Bhvâdi श्लिष् 'to burn', for that is सेट्, as अश्लेषीत् ॥

The next portion of the sûtra is given below

२५१४ । श्लिष आलिंगने । ३ । १ । ४६ ॥

श्लिषश्च्लेरालिङ्गन एव क्सो नान्यत्र । योगविभागसामर्थ्यात् 'शल इगुपधात्'-(२३३६) इत्यस्याप्ययं नियमः 'अश्लिक्षत्कन्या देवदत्तः' । आलिङ्गन एव' इति किम् । समश्लिषज्जतुकाष्ठम् । अङ् । प्रत्यासत्ताविह श्लिषि । कर्मण्यनालिङ्गने सिजेव न तु क्सः । एकवचने चिण् । अश्लेषि । अश्लिक्षाताम् । अश्लिक्षन्त । अश्लिष्ठा । अश्लिढ्वम् ॥

2514 क्स is the substitute of च्लि after the verb श्लिष, only then when it is employed in the sense of embracing and not otherwise

This is a restrictive aphorism By the breaking of this sûtra into two, the general rule III 1 45 s 2336, under which the root would have taken क्स universally is restricted in its scope to that root श्लिष् which means to embrace As आश्लिक्षत् कन्याम् 'he embraced the girl' But समाश्लिषज्जतुकाष्ठम् 'the glue joined the wood' Here the Aorist is formed by अङ् । The root श्लिष means here to glue (?). In the Passive when not meaning to embrace, the Aorist is by सिच् and not क्स ॥

* In the 3rd Person Singular, there is चिण्। As अश्लेषि । अश्लिक्षाताम्॥ अश्लिक्षन्त । अश्लिक्षा । अश्लिक्षद्ध्वम्॥

NOTE.—The following extract from the Mâdhavîya, will clear this sûtra 'How will you form the Atmanepada Aorist ? We shall form it with the क्स of शलइगुपधात् III 1 45 s 2336 As समाश्लेषि कन्या देवदत्तेन 'the girl was embraced by Devadatta' The dual and plural are समाश्लिक्षाताम् and समाश्लिक्षन्त। The 3rd Per Sing is formed by चिण् (as in समाश्लेषि, because it being subsequent (III 1 60 s 2513) debars क्स (III 1 45 s 2336). If so, the क्स ought to come, even when the root does not mean to embrace ? But the desired form is obtained from सिच् as समाश्लिक्षत जतूनि काष्ठै: 'The glues were joined by the woods' How do you explain this ? To get over this difficulty, we divide the sûtra श्लिष आलिङ्गने into two The first will be श्लिष क्स The affix ksa comes in the Aorist of ślish' This, on the maxim of पुरस्तादपवाद &c debars the अङ् and not the चिण्। The second will be आलिङ्गने। The root must mean to embrace This rule will then be a niyama or restriction on the first By this division of one sûtra into two, क्स, whether obtained from III 1 45 or III 1 46 first half (श्लिष), will be restricted to that ślish which means to embrace, and to nothing else Therefore in the sense of 'non-embracing', it will take अङ् in the Parasmaipada, and सिच् in the Âtmanepada respectively

77 √slisha, to embrace

Pre श्लिष्यति। Per शिश्लेष। I Fut श्लेष्टा। II Fut श्लेक्ष्यति। Impera. श्लिष्यतु। Imper अश्लिष्यत्। Poten श्लिष्येत्। Bene श्लिष्यात्। Aor अश्लिषत् अश्लिक्षत्। Nom - श्लेष्मा॥

शक ७८ विभाषितोऽमर्षणे । विभाषित इत्युभयपदीत्यर्थः । शक्यति-शक्यते हरिं द्रष्टुं भक्तः । शशाक । शेकिथ-शशक्थ। शेके । शक्ता । शक्ष्यति शक्ष्यते । अशकत्-अशक्त । सेट्कोऽयमित्येके । तन्मतेनानिट्कारिकासु लृदित्पठितः । शकिता । शकिष्यति ॥

78 √saka is ubhayapadî when not meaning मर्षण 'to endure.' 1 to be able, have power to effect

(2 to bear, endure) It is both Padis According to some this root is not anit, but सेट्। In their opinion, the root शक् mentioned in the Anit kârikâs does not refer to this root but to शक्लृ of the Swâdi class Therefore the I Future of this root is शकिता। The II Future शकिष्यति। The word विभाषित is a technical word meaning ubhayapadi When the root means मर्षण 'to endure' it does not belong to this class

NOTE -According to the Mâdhavîya, the root *belongs* to this class when meaning endure According to Kshîraswâmî the sûtra is thus explained

"when the sense is to endure, there is *option* (vibhâshita) with regard to the root *saki*, that is in one alternative, it may be Divâdi, in the other Svâdi As शक्यते and शक्नोति ।" Śâktâyan has also taken the word विभाषित in this sense

Pre. शक्यति । A शक्यते । Per शशाक । A शेके । शेकतु । शेकिथ or शशक्थ । I Fut शक्ता or शकिता । II Fut शक्यति A शक्यते or शकिष्यति । Impera. शक्यतु । Imper अशक्यत् । Poten शक्येत् । Bene शक्यात् । Aor अशकत् । A अशक्त । Pass शक्यते । Desid शिशक्षति or ते । Past Parti. Pass शक्त. or शकित Act शक्तवान् । Ger शक्त्वा ॥

ष्विदा ७९ गात्रप्रक्षरणे । घर्मस्रुतावित्यर्थः । अयं ञीदिति न्यासकारादयः । नेति हरदत्तादयः । स्विद्यति । सिष्वेद । सिष्वेदिथ । स्वेत्ता । अस्विदत् ॥

79 √shvidâ, to sweat, perspire The word गात्रप्रक्षरण means the discharge of perspiration According to Nyâsakâra &c the root has an indicatory ञि according to Haradatta &c it is not so See Padamanjarî on I 2 19 s 3052

Pre स्विद्यति । Per सिष्वेद । सिष्वदिथ । सिष्विदिव । I Fut स्वेत्ता । II Fut स्वेत्स्यति । Impera. स्विद्यतु । Imper अस्विद्यत । Poten स्विद्येत् । Bene स्विद्यात् । Aor अस्विदत् । Causa स्वेदयति । Aor असिष्विदत् । Desid सिस्वित्सति । Inten सेष्विद्यते । Yanluk सेष्विति । Past Parti Pass स्विन्न । Act स्विन्नवान ।

क्रुध ८० क्रोधे । क्रोद्धा । क्रोत्स्यति ॥

80 √krudha, to be angry

Pre क्रुध्यति । Per चुक्रोध । चुक्रोधिथ । चुक्रुधिव । I Fut क्रोद्धा । II Fut. क्रोत्स्यति । Impera क्रुध्यतु । Imper अक्रुध्यत् । Pot. क्रुध्येत् । Bene क्रुध्यात् । Aor अक्रुधत् । Noun – क्रोधन ॥

क्षुध ८१ बुभुक्षायाम् । क्षोद्धा । कथं क्षुधित इति । संपदादिक्विबन्तात्तारकादित्वादितजिति माधवः । वस्तुतस्तु वसतिक्षुधोः (३०४६) इतीट् ।

81 √kshudha, to be hungry If the root is anit, how do you explain the form क्षुधित । According to Mâdhava it is formed thus From the root क्षुध we form the noun क्षुत् by adding क्विप् under Sampadâdi class (III 2 178) From this noun क्षुत् we form a secondary noun by adding the affix इतच् by considering it to belong to the Târakâdi class, the force of the affix being तदस्य सं जातं (V 2 36 s 1837) Thus क्षुदस्य संजातं=क्षुधित । As a matter of fact the form क्षुधित is not a Taddhita derivative from the noun क्षुत्, but it is the Participle of क्षुध the इट् being added under VII 2. 52 s. 3046.

Pre चुध्यति। Per चुचोध। I Fut. चोद्धा। II Fut चोत्स्यति। Impera चुध्यतु। Imper अचुध्यत्। Poten चुध्येत्। Bene चुध्यात्। Aor. अचुधत्। Condi अचोत्स्यत्॥

शुध ८२ शौचे। शुध्यति। शुशोध। शोद्धा॥

82 √śudhi, to become pure or purified

Per शुध्यति। Per शुशोध। I Fut. शोद्धा। II Fut शोत्स्यति। Impera शुध्यतु। Imper अशुध्यत्। Poten शुध्येत्। Bene शुध्यात्। Aor अशुधत्। Con. अशोत्स्यत॥

षिधु ८३ संराद्धौ। ऊदित्पाठः प्रामादिकः। सिध्यति। सेद्धा। सेत्स्यति। असिधत्॥

83 √shidhu, to be accomplished or fulfilled To read it as षिधू with long ऊ is incorrect

Pre सिध्यति। Per सिषेध। I Fut सेद्धा। II Fut सेत्स्यति। Impera सिध्यतु। Imper असिध्यत्। Poten सिध्येत्। Bene सिध्यात्। Aor असिधत्। Desid सिसित्सति। Inten सेषिध्यते Yanluk सेषेद्धि Past Parti Pass सिद्ध। Ger सिद्ध्वा। सिधित्वा। सेधित्वा। Caus सेधयति or साधयति। (VI 1 49. s 2602)

रध ८४ हिंसासंराद्ध्योः। संराद्धिर्निष्पत्तिः। रध्यति। रधिजभोरचि (२३०२) इति नुम्। ररन्ध। ररन्धतु.॥

84 √radha, to injure, to be completed Samrâddhi means completed Pre रध्यति। Per ररन्ध। The nasal is added by s 2302 The augment इट् is optionally added by the following sûtra

२५१५। रधादिभ्यश्च। ७। २। ४५॥

रध् नश् तृप् दृप् द्रुह् मुह् ष्णुह् ष्णिह् एभ्यो वलाद्यार्धधातुकस्य वेट् स्यात्। ररन्धिथ ररद्ध। ररन्धिव -रेध्व॥

2515 A valâdi-ârdhadhâtuka affix optionally takes इट् after रध् and the seven roots that follow it (Divâdi. 84 to 91).

Thus ररन्धिथ or ररद्ध। ररन्धिव or रेध्व The augment नम् does not come in those affixes which are सेट् except in the Perfect by the following sûtra

NOTE —As रधिता or रद्धा नष्टा (VII 1 60 नुम) नशिता नंष्टा (VI 1 59 अम्) तर्प्ता, तर्पिता। द्रप्ता दर्प्ता दर्पिता द्रोग्धा द्रोढा (VIII 2 33) द्रोहिता मोग्धा, मोढा, मोहिता, स्नोढा, स्नोहिता, स्नोग्धा, स्नेग्धा स्नेढा स्नेहिता॥

NOTE —Some hold that the रधादि roots *optionally* take इट् in the Perfect Tense also, because the present sûtra being subsequent to VII

2 13, debars that sûtra so far Others hold that the रधादि roots will *always* take इट् in the Perfect, because the former rule VII. 2 13 is stronger than the present, inasmuch as that is a prohibitory rule So they from ररन्धिव and ररन्धिम ॥

२५१६ । नेट्यलिटि रधेः । ७ । १ । ६२ ॥

लिड्वर्जे इटि रधेर्नुम्न स्यात् । रधिता—रद्धा । रधिष्यति । रत्स्यति । अङि नुम् । 'अनिदिताम्— (४१५) इति नलोप । अरधत् ॥

2516. The augment नुम् is not added to रध्, before an affix beginning with the augment इट्, except in the Perfect.

As रधिता, रधितुम्, रधितव्यम् but रन्धनम्, रन्धक before Anit affixes, and ररन्धिव, ररन्धिम in the Perfect

NOTE —When नुम् is added रन्ध् becomes a root ending in a conjunct consonant, and therefore the लिट् affixes after it are not कित् (असंयोगात् लिट् कित् I 2 5), and therefore the न् is not elided by VI 4 24 But when the affix क्वसु of the Perfect is added, we have रेधिवस् Nom Sg रेधिवान् ॥ Here the affix being expressly taught with an indicatory क the न् is elided The reduplicate is elided, the अ changed into ए, then इट् is added, then नुम्, and then the नुम् is elided by the expressly taught कित् ॥

NOTE —Why was not the sûtra made as इटि लिटि रधे when by so doing, the augment नुम् would have been added only in the Perfect when it had इट् and no where else ? This form of sûtra would have also meant that नुम् would be added in that Perfect which took इट् and in no other Perfect, while cases other than Perfect might take it That being so, there would be no नुम् in ररन्ध, while रधिता would require नुम् ॥ See, however, the Mahâbhâshya for the *contra*

लुङ्

अरधत् ।	अरधतां ।	अरधन् ।
अरधः ।	अरधतम् ।	अरधत ।
अरधं ।	अरधाव ।	अरधाम ।

This form अरधत् is thus evolved —

अ+रध्+च्लि+त्=अ+रध्+अङ्+त्=(III 1 55 s 2343 the root is Pushâdi)=अ+रध्+नुम्+अ+त् (VII 1 61 s 2302)=अ+रध्+अ+त्=(the न is elided by VI 4 24 s 445)=अरधत् ॥

Pre रध्यति । Per ररन्ध । ररन्धतु । ररन्धु । ररन्धिथ or ररद्ध । ररन्धथु । ररन्ध । ररन्ध । ररन्धिव or रेन्ध्व । ररन्धिम or रेन्ध्म । I Fut. रधिता or रद्धा । II Fut रधिष्यति or रत्स्यति Impera रध्यतु । Imper. अरध्यत् । Pot रध्येत् । Bene रध्यात् । Aor अरधत् । Condi अरधिष्यत् । अरत्स्यत् । Causa.

रन्धयति Aor अरन्धत् । Desid रिरन्धिषति । रिरत्सति । Inten रारध्यते Yanluk रारन्धीति or रारद्धि । Nouns -रन्धनम् । रन्धक ॥

णश ८५ अदर्शने । नश्यति । ननाश । नेशतुः । नेशिथ ॥

85 √naśa, to be lost

According to one view, the aorist takes ष, not only in the chhandas, but in ordinary language also as 3rd s अनिशत्, pl अनशन्, 1st s अनेशम् ॥

85 √naśa, to be lost The Present is नश्यति । Per ननाश, नेशतु, नेशिथ । When the second Person Singular does not take इट् the following sûtra applies

२५१७ । मस्जिनशोर्झलि । ७ । १ । ६० ॥

नुम्स्यात् । ननष्ठ । नेशिव-नेश्व । नेशिम -नेश्म । नशिता—नंष्टा । नशिष्यति—नङ्क्ष्यति । नश्येत् । नश्यात् । अनशत् । प्रणश्यति ॥

2517. The augment नुम् is added after the vowel of the root in मस्ज् and नश, before an affix, beginning with any consonant, other than a semi vowel or a nasal.

NOTE —As मङ्क्ता, मस्ज्+तृच् (no इट् by VII 2 10 s 2246), add न्=मस् न् ज् + तृ, elide स् by VIII 2 29, change ज् to क, and न् to anusvâra which then becomes ङ् ॥ मङ्क्तुम् मङ्क्तव्यम् नंष्टा, नंष्टुम् and नंष्टव्यम् ॥ But मज्जनम् and नशिता, and मग्न (VI 4 32) In मग्न and मग्नवान्, the नुम् is supposed to be placed before the last consonant in मस्ज् in order that it may get elided

Thus —नश्+थल्=नश्+नश्+थल्=न+नश्+थल्=न+नश्+नुम्+थल्=ननष्ठ ॥

After an alterant preposition, the न is changed to ण, i, प्रणश्यति । But not so, under the circumstances mentioned in the following sûtra

२५१८ । नशेः षान्तस्य । ८ । ४ । ३६ ॥

णत्वं न स्यात् । प्रनष्ट । अन्तग्रहणं भूतपूर्वप्रतिपत्यर्थम् । प्रनङ्क्ष्यति-नशिष्यति ॥

2518 The ण is not the substitute of the verb नश् 'to destroy', when ending in ष ॥

When the श् is changed to ष् in नश्, the न of नश् is not changed Thus प्रनष्ट, परिनष्ट ॥ The नुम ordained by VII 1 60, is elided by VI 4 24 and श् changed to ष् by VIII 2 36 S 294

Why do we say षान्तस्य ? Observe प्रणश्यति, परिणश्यति ॥ The word अन्त is taken in order that the prohibition may apply to words like प्रनङ्क्ष्यति, which did end with ष् though the ष has been changed by other rules, and is no longer visible For here the श् of नश् is changed to ष् by VIII 2 36, and then this ष् is changed to क् by VIII 2 41 s 295, and the नुम् is added by VII. 1. 60, s 2517

Pre नश्यति । Per. ननाश । नेशतु । नेशु । नेशिथ or ननंष्ठ । नेशथु । नेशिव or नेश्व । नेशिम or नेश्म । I Fut नशिता or नंष्टा । II Fut नशिष्यति or नङ्क्ष्यति । Impera नश्यतु । Imper अनश्यत् । Poten नश्येत् । Bene नश्यात् । Aor अनशत् । अनश । अनशम् । Condi अनशिष्यत् or अनङ्क्ष्यत् ॥

तृप ८६ प्रीणने । प्रीणनं तृप्तिस्तर्पणं च । 'नाग्निस्तृप्यति काष्ठानाम्' । 'पितॄनतार्प्सीत्' इति भट्टिः इत्युभयत्र दर्शनात् । ततर्पिथ-तत्रप्थ-ततर्प्थ । तर्पिता-तर्प्ता त्रप्ता । 'कृशमृशस्पृश'-इति सिज्वा । अतार्प्सीत्-अतर्पीत्-अत्राप्सीत्-अतृपत् ॥

86 √tripa, to be pleased, to become satisfied The word प्रीणन here means satisfaction, as well as causing satisfaction to another, as नाग्निस्तृप्यति काष्ठानाम् the fire is never satiated with fuels, so also पितॄन् अतार्प्सीत् 'He caused satisfaction to the ancestors' (Bhatti I 1) There we find it used in both senses In the aorist the सिच् is optional by the vârtika under III 1 47 s 2407 Thus we have four forms (1) अतृपत्, d अतृपताम् with अङ् as the root belongs to the pushâdi class (2) अतर्पीत्, d अतर्पिष्टाम् with सिच् । There is no vriddhi because of VII 2 4 s 2268 (3) अत्राप्सीत् when anit, and अम् augment (4) अतार्प्सीत् no अम् । but vriddhi in both cases by III. 2 3 s 2267

Pre तृप्यति । Per ततर्प । ततृपतु । ततर्पिथ or ततर्प्थ or तत्रप्थ । ततृपथु । ततृप । ततर्प । ततृपिव I Fut. तर्पिता । तर्प्ता or त्रप्ता । II Fut तर्पिष्यति । तर्प्स्यति or त्रप्स्यति । Impera. तृप्यतु । Imper अतृप्यत् । Poten तृप्येत् । Bene तृप्यात् । Aor (1) अतृपत् । अतृपताम् (2) अतर्पीत् । अतर्पिष्टाम् । (3) अतार्प्सीत् । (4) अत्राप्सीत् । Causa तर्पयति । त्रापयति । Aor अततर्पत् । अतीतृपत् । Desid तितर्पिषति । तितृप्सति । Inten तरीतृप्यते । Yanluk तरीतृपीति । तरीतर्प्ति । Past Parti Pass तृप्त । Active तृप्तवान् । Ger तर्पित्वा । तृप्त्वा ॥

दृप ८७ हर्षमोहनयोः । मोहनं गर्वः । दृप्यतीत्यादि ॥

रधादित्वादिमौ वेट्कावमर्थमनुदात्तता ॥

87 √dripa, to be greatly delighted , 2 to be mad or foolish The word 'mohana' here means to be proud These two roots trip and drip being रधादि take इट् optionally (VII 2 45 s 2515) , they are anudâttet in order to apply to them the augment अम् ॥

Pre दृप्यति । Per ददर्प । I Fut दर्प्ता ॥

द्रुह ८८ जिघांसायाम् । 'वा द्रुहमुह-'(३२७) इति वा घः । पक्षे

ढ. । दुद्रोग्ध-दुद्रोढ । दुद्रोहिथ । द्रोहिता-द्रोग्धा द्रोढा । द्रोहिष्यति-ध्रोक्ष्यति । ढत्वघत्वयो स्तुल्य रूपम् । अद्रुहत् ॥

88 √druha, to bear malice or hatred, to seek to hurt or injure In 2nd Per S of the Perfect when no इट् is added we have दुद्रोग्ध । It is thus evolved दुद्रोह्+थ=दुद्रोघ+थ (VIII 2 33 s 327)=दुद्रोघ्+ध (VIII 2 40 s 2260)=दुद्रोग्+ध (VIII 4 53 s 52)=दुद्रोग्ध । But when ह is not changed to घ for s 327 is optional, then ह is changed to ढ by VIII 2 31 s 324 and the ध is changed to ढ by VIII 4. 41 s 113 and the first ढ is elided by VIII 3 13 s 2335 and we have दुद्रोढ ॥

Pre द्रुह्यति । Per दुद्राह । दुद्रुहतु । दुद्रोहिथ or दुद्रोग्ध or दुद्रोढ । दुद्रुहथु । दुद्रुहिव or दुद्रुह्व । I Fut द्रोहिता or द्रोग्धा or द्रोढा । II Fut द्रोहिष्यति or ध्रोक्ष्यति । The form will be the same ध्रोक्ष्यति, whether ह is changed to घ or ढ । Thus द्रोघ्+स्यति= ध्रोघ्+स्यति (VIII 2 37 s 326)=ध्रोक्+स्यति (VIII 4 55 s 121)=ध्रोक्ष्यति । So also when ह is changed to ढ । As द्रोढ्+स्यति=ध्रोढ्+स्यति=ध्रोक्+स्यति (VIII 2 41 s 295)=ध्रोक्ष्यति । Impera द्रुह्यतु । Imper अद्रुह्यत् । Poten द्रुह्येत् । Bene द्रुह्यात् । Aor अद्रुहत् । Condi अद्रोहिष्यत् or अध्रोक्ष्यत् । Causa द्रोहयति Aor अदुद्रुहत् । Desid दुद्रोहिषति । दुद्रुहिषति । दुध्रुक्षति । Inten दोद्रुह्यते । Yanluk. दोद्रोग्धि । दोध्रोढि । दोध्रोक्षि । Past Parti Pass द्रुग्ध or द्रूढ । Act. द्रुग्धवान् or द्रूढवान् । Ger द्रुहित्वा or द्रोहित्वा or द्रुग्ध्वा or द्रूढ्वा ॥

मुह ८९ वैचित्त्ये । वैचित्त्यमविवेक । मुह्यति । मुमोहिथ-मुमोग्ध-मुमोढ । मोग्धा-मोढा मोहिता । मोहिष्यति-मोक्ष्यति । अमुहत् ॥

89 √Muha, to faint, swoon

Pre मुह्यति Per मुमोह । मुमुहतु । मुमोहिथ or मुमोग्ध or मुमोढ । मुमुहिव or मुमुह्व । I Fut मोहिता । मोग्धा । मोढा । II Fut मोक्ष्यति or मोहिष्यति । Impera मुह्यतु । Impe. अमुह्यत् । Pot मुह्येत् । Bene मुह्यात् । Aor अमुहत Condi अमोहिष्यत् or अमोक्ष्यत् । Causa मोहयति । Desid मुमुहिषति । मुमोहिषति । मुमुक्षति । Inten मोमुह्यते Yanluk मोमोग्धि । मोमोढि । Past Parti Pass मुग्ध । मूढ । Act मुग्धवान् । मूढवान् । Ger मुहित्वा or मोहित्वा । मुग्ध्वा or मूढ्वा ॥

ष्णुह ९० उद्गिरणे । स्नुह्यति । सुष्णोह । सुष्णोहिथ-सुष्णोग्ध-सुष्णोढ । सुष्णुहिव-सुष्णुह्व । स्नोहिता-स्नोग्धा-स्नोढा । स्नोहिष्यति-स्नोक्ष्यति । अस्नुहत् ॥

90 √shnuha, to vomit

Pre स्नुह्यति । Per सुष्णोह । सुष्णोहिथ or सुष्णोग्ध or सुष्णोढ । सुष्णुहिव or सुष्णुह्व । I Fut स्नोहिता, स्नोग्धा or स्नोढा । II Fut स्नोहिष्यति or स्नोक्ष्यति । Impera स्नुह्यतु Imper. अस्नुह्यत् । Pot स्नुह्येत् । Bene स्नुह्यात् Aor अस्नुहत । Past Parti. Pass. स्नुग्ध or स्नूढ । Ger स्नोहित्वा स्नुहित्वा स्नुग्ध्वा । स्नूढ्वा ॥

ष्णिह ९१ प्रीतौ । स्निह्यति । सिष्णेह । वृत् । रधादयः समाप्ताः । पुषादयस्तु आगणान्तादिति सिद्धान्तः ॥

91. √shniha, to feel or have affection for

Pre स्निह्यति । Per सिष्णेह । सिष्णेहिथ or सिष्णेग्ध or सिष्णेढ । सिष्णिहिव or सिष्णिह्व । I Fut स्नेहिता । स्नेग्धा । स्नेढा । II Fut स्नेहिष्यति or स्नेक्ष्यति । Impera स्निह्यतु । Imper अस्निह्यत् । Poten स्निह्येत् । Bene स्निह्यात् । Aor. अस्निहत् । Inten सेष्णिह्यते । सेष्णेग्धि or सेष्णेढि । Desid. सिस्निहिषति । सिस्नेहिषति । सिस्निक्षति । Parti Pass स्निग्ध or स्नीढ । Acti स्निग्धवान् or स्नीढवान् Ger स्निहित्वा or स्नेहित्वा or स्निग्ध्वा or स्नीढ्वा । Caus स्नेहयती । Aor अतिष्णिहत् ।

Vrit Here end the Radhâdi roots But the Pushâdi roots do not end here for the valid opinion is that they extend upto the end of this class

NOTE —The word वृत् might be applied to Pushâdi and some have applied it thus Thay say the pushâdi ends here, and śamâdi begins next This is however not correct

शमु ९२ उपशमे ।

92 √śamu, to be tranquil Thus शम्+श्यन्+तिप् । Now applies the following which causes the अ of शम् to be lengthened

२५१९ । शमामष्टानां दीर्घः श्यनि । ७ । ३ । ७४ ॥

शमादीनामित्यर्थः । प्रणिशाम्यति । शेमतु । शेमिथ । शमिता । अशमत् ॥

2519 Before the Present character श्यन्, a long is substituted for the root-vowel in शम् and the seven roots that follow it

NOTE —As शाम्यति ताम्यति, दाम्यति, श्राम्यति, भ्राम्यति, क्षाम्यति, क्लाम्यति and माद्यति ॥ Why of these eight only? Observe भ्रस्यति ॥ Why before श्यन्? Observe भ्रमति, the श्यन् being optional after this root by III 1 70

Thus प्रणिशाम्यति । The नि is changed to णि (III 4 17 s 2285).

92 √śamu to be calm, quiet or tranquil

Pre शाम्यति । Per शशाम । शेमतु । शेमु । शेमिथ । शेमिव । I Fut शमिता । II Fut शमिष्यति । Impera शाम्यतु । Imper. अशाम्यत् । Poten शाम्येत् । Bene शम्यात् । Aor अशमत् । Pass शम्यते । Aor अशमि or अशामि । Caus शमयति । Desid शिशमिषति । Inten शंशम्यते Yanluk शंशमीति । शंशन्ति । ?d. शशान्त । Past Parti Pass. शान्त । Active शान्तवान् । Ger शमित्वा or शान्त्वा । Nouns —शमी । शमन । प्रशान् । शान्ति । शमित । शम्ब । शम्भु । शाम्भव्यम् । शामीलम् । शमीली । शमलम् ॥

तमु ९३ काङ्क्षायाम् । ताम्यति । तमिता । अतमत् ॥

93. √tamu, 1. to wish, desire, (2 to be distressed in body or mind)

Pre ताम्यति । Per तताम । तेमतुः । तेमिथ । तेमिव । I Fut तमिता । II Fut तमिष्यति । Impera ताम्यतु । Imper. अताम्यत् । Poten. ताम्येत् । Bene तम्यात् । Aor अतमत् । Condi. अतमिष्यत् । Causa तमयति । Desid तितमिषति । Inten तंतम्यते । Yanluk ततमीति । ततन्ति । d. ततान्त. । Past. Parti. Pass. तान्त. । Act तान्तवान् ॥

दमु ९४ उपशमे ।

उपशम इति ण्यन्तस्य । तेन सकर्मकोऽयम् । न तु शमिवदकर्मकः । अदमत् ।

94 √damu, to make calm or tranquil, to tame The word उपशम here has causative force, *i e* to make one calm or tranquil and not to be himself tranquil It is therefore a transitive verb and herein it differs from √शम् । In fact the word उपशम here is derived from the causative root of शम्, and is therefore different from the उपशम of No. 92, which is derived from the simple root शम् ॥

Pre दाम्यति । Per ददाम । I Fut दमिता । II Fut. दमिष्यति । Impera. दाम्यतु । Imper. अदाम्यत् । Poten दाम्येत् । Bene दम्यात् । Aor अदमत् । Condi. अदमिष्यत् । Causa दमयति or ते । Past Pass. दान्तः । or दमितः । Act दान्तवान् । Nouns दमनः । दान्तः । अरिन्दमः । दमित. । दमुनाः । दमकः । दपिडनायनः

श्रमु ९५ तपसि खेदे च ।

श्राम्यति । अश्रमत् ।

95. √Śramu, 1 to perform austerities, 2 to be afflicted or distressed.

Pre श्राम्यति । Per शश्राम । I Fut श्रमिता । II Fut श्रमिष्यति । Ipmera श्राम्यतु । Imper अश्राम्यत् । Poten श्राम्येत् । Bene श्रम्यात् । Aor अश्रमत् Condi अश्रमिष्यत् Past Pass श्रान्त. । Act श्रान्तवान् । Noun —कुमार श्रमणा

भ्रमु ९६ अनवस्थाने ।

'वा भ्राश–' (सू २३२१) इति श्यन्वा । तत्र कृते 'शमामष्टानाम्–' (सू २५१९) इति दीर्घः । भ्राम्यति । लुङ्यङ् । अभ्रमत् । शेषं भ्वादिवत् ।

96 √bhramu, to roam or wander about. This root optionally takes श्यन् by III 1 70 S 2321 When श्यन् is added then there is lengthening of अ by VII. 3 74 S 2519 As भ्राम्यति । The aorist is by अङ् as अभ्रमत् । Otherwise it is conjugated like the √भ्रम of the Bhuâdi class No. 903

Pre भ्राम्यति । Aor. अभ्रमत् । *Noun* भ्रमी

क्षमू ९७ सहने ।

क्षाम्यति । चक्षमिथ–चक्षन्थ । चक्षमिव–चक्षण्व । चक्षमिम–चक्षण्म । क्षमिता–क्षन्ता । अक्षमिषत् । भ्वादिस्तु षित् ।

97 √kṣhamû, to suffer, endure. This root has not the indicatory ष. The Bhvâdi root क्षमूष् has an indicatory ष Therefore from the present root we get the noun क्षान्तिः while from that of the Bhvâdi class,

Pre. क्षाम्यति। Per चक्षाम। चक्षमतुः। चक्षमिथ or चक्षन्थ। चक्षमिव or चक्षण्व। चक्षमिम or चक्षण्म। I Fut. क्षमिता or क्षन्ता II Fut क्षमिष्यति or क्षंस्यति Impera क्षाम्यतु। Imper अक्षाम्यत्। Poten क्षाम्येत्। Bene. क्षम्यात्। Aor अक्षमत्। Causa. क्षमयति। Aor अचिक्षमत्। Desid. चिक्षमिषति or चिक्षंसति। Inten चंक्षम्यते। yanluk चंक्षन्ति। Past. Ger क्षान्त्वा or क्षमित्वा Noun क्षमी।

क्लमु ९८ ग्लानौ

क्लाम्यति-क्लामति। शमीति श्यन्यपि 'ष्ठिवुक्लमु-' (सू २३२०) इत्येव। दीर्घे सिद्धे शमादिपाठो घिनुणर्थः। अङ्। अक्लमत्।

98 √klamu, to be fatigued or tired. This also takes optionally श्यन् by III. 1 70 S 2321. The अ of √क्लमु would have been lengthened, before श्यन् as it is lengthened before शप् by VII. 3 75 S 2320, then why is it read in the शमादि class? It is read in the शमादि class in order that it may take the affix घिनुण् (III. 2 141 S. 3121). The aorist is formed by अङ् as अक्लमत्।

Pre क्लाम्यति or क्लामति। Per चक्लाम। I Fut क्लमिता। Aor अक्लमत्।

मदी ९९ हर्षे।

माद्यति। अमदत्। शमादयोऽष्टौ गताः।

99. √madî, to revel or delight in

Pre माद्यति Aor अमदत्। Causa. मदयति or मादयति। Nouns —मदनः उन्मादी। मदः। प्रमदः। सम्मदः। उन्मदिष्णुः। मदिरा। हर्षमदः। मद्रम्। Gerund मदित्वा। Part मत्तः। मत्तवान्।

Here end the eight roots of the Śamâdi class.

असु १०० क्षेपणे।

अस्यति। आस। असिता।

100 √asu, to throw Pres. अस्यति। P… आस। First Future असिता। In forming the Aorist थ is inserted by the following sûtra —

२५२० । अस्यतेस्थुक् । ७ । ४ । १७ ।

अङि परे। आस्थत्। अस्य पुषादित्वादङि सिद्धे 'अस्यतिवक्ति-' (सू २४३८) इति वचनं तङर्थम्। तङ् तु 'उपसर्गादस्यत्यूह्योः' इति वक्ष्यते। पर्यास्थत।

2520 The root अस् (अस्यते) gets the augment थुक् before this Aorist, formed by अङ्॥

As आस्थत्, आस्थताम्, आस्थन्॥ See III. 1 52 S. 2438.

This root takes अङ् by III 1.55 S. 2343, because it belongs to the पुषादि class Why is then अङ् enjoined specifically after it by the sûtra III. 1 '52 S. 2433? That sûtra ordains अङ् in the Atmanepada, while the Pushâdi añ comes in the Parasmaipada only. The √as is conjugated in the Atmanepada when it takes particular prepositions, such as परि &c as will be taught in the vârtika under sûtra VII. 1 7. S. 2701. As पर्यास्थत।

100 √asu, to throw.

Per अस्यति। Per. आस। आसिम। I Fut. असिता। II Fut असिष्यति। Impera. अस्यतु। Imper. आस्यत् Poten. अस्येत्। Bene. अस्यात्। Aor आस्थत्। आस्थताम्। Causa आसयति। Aor. आसिसत्। Desid. असिसिषति। Past. Pass. अस्तः। Act.

अस्तवान् । Ger. असित्वा or अस्त्वा । Nouns —असुरः । स्वसा । वमस्वा । सन्यस्यन् । प्रासनम् । असुः ।

100 √as preceded by any prefix is conjugated in the Atmanepadi

Pre निरस्यते । Per निरासे । निरासिषे I Fut. निरासिता । II Fut. निरसिष्यते । Impera निरस्यताम् । Imper. निरास्यत । Poten निरस्येत । Bene निरसिषीष्ट Aor. निरास्थत । निरास्थेताम् । Pass. निरस्यते । Aor. निरासि d. निरासिषाताम् । Desid नरसिसिषते or ति ।

यसु १०१ प्रयत्ने ।

101 √yasu, to strive, endeavour, labor This root optionally takes श्यन् by the following two sûtras —

२५२१ । यसोऽनुपसर्गात् । ३ । १ । ७१ ।

2521 The affix श्यन् is optionally added after the verb यस् 'to strive', when it is employed, without a preposition, and when a sârvadhâtuka affix denoting an agent, follows.

Thus यस्यति or यसति 'he strives' But no option is allowed in आयस्यति, प्रयस्यति This option is allowed even when the preposition is सम् by the following sûtra —

२५२२ । संयसश्च । ३ । १ । ७२ ।

श्यन्वा स्यात् । यस्यति–यसति । संयस्यति–संयसति । 'अनुपसर्गात्' किम् । प्रयस्यति ।

2522 The affix श्यन् is optionally employed after the root यस् 'to strive', when it is preceded by the preposition सम्, and when a sârvadhâtuka affix denoting an agent, follows

Thus संयस्यति or संयसति he strives'.

101. √yasu, to strive, endeavour, labor

Pre यस्यति or यसति । Per ययास । येसतुः । I Fut. यसिता । II Fut यसिष्यति । Impera यस्यतु or यसतु । Impera अयस्यत् or अयसत् । Poten यस्येत् or यसेत् । Bene. यस्यात् । Aor अयसत् । Condi अयसिष्यत् । Causa यासयति Desid यियसिषति । Inten. यायस्यते । yanluk यायस्ति । Past Pass यस्त । Act यस्तवान् Ger यसित्वा or यस्त्वा ।

जसु १०२ मोक्षणे ।

जस्यति ।

102 √jasu, to set free, release This root is in the Churâdi also.

Pre जस्यति । Per. जजास I Fut. जसिता II Fut जसिष्यति Imper जस्यतु Imper. अजस्यत् Poten जस्येत् Bene जस्यात् Aor अजसत् Noun अजस्रम् ।

तसु १०३ उपक्षये ।

तस्यति । अतसत् ।

103. √tasu, to fade away, become exhausted, to throw or toss.

Pre. तस्यति । Per ततास । I Fut. तसिता । II Fut तसिष्यति । Impera. तस्यतु । Imper अतस्यत् । Poten तस्येत् । Bene. तस्यात् । Aor. अतसत् । Condi. अतसिष्यत्

दसु १०४ च ।

दस्यति । अदसत् ।

104 √dasu cha, to throw, toss, decay In the sense of 'to give,' it is Bhvâdi.

Pre दस्यति । Per ददास । I Fut. दसिता । II Fut दसिष्यति । Impera. दस्यतु। Imper अदस्यत् । Poten दस्येत् । Bene. दस्यात् । Aor अदसत् । Condi. अदसिष्यत् । Nouns —दस्री । Past. दसितः or दस्तः

वसु १०५ स्तम्भे ।

वस्यति । ववास । ववसतुः । 'न शसदद–' (सू २२६३) इति निषेधः । बसादिरयमिति मते तु । बेसतुः । बेसुः ।

105 √vasu to fix In the Perfect there is no एत्व nor the elision of the reduplicate, because VI 4 126, S. 2263 applies According to others the root is बसु with 'b' In that view the Perfect will be बेसतु , बेसुः ।

Pre वस्यति । Per ववास । ववसतुः । I Fut वसिता ।

व्युष १०६ विभागे ।

अय दाहे पठितः । अर्थभेदेन स्वरूपं पुनः पठ्यते । अव्युषत् । ओष्ठ्यादिर्दन्त्यान्त्योऽयम् । 'व्युसति' इत्यन्ये । अवकार 'युस' इत्यपरे ।

106 √vyush to divide This has already been taught before with the sense of 'to burn' It is repeated here again, because a new meaning is given to it, and to conjugate it in the aorist with अङ् as अव्युषत Some read this root as 'byus', beginning with ब 'b', and ending with स 's' As व्युस्यति ।

The others read the root without व, as युस, √yusa

Pre. व्युष्यति or व्युस्यति or युस्यति । Aor अव्युषत् or अव्युसत् ।

प्लुष १०७ दाहे ।

अप्लुषत् । पूर्वमपाठः सिजर्थं इत्याहुः । तद्भ्वादिपाठेन गतार्थत्वात् युक्तम् ।

107. √plusha, to burn The aorist will be with अङ्, as अप्लुषत् । It has been taught before also There the aorist is with सिच् । Thus say some Acharyas. The better would be to say that it is included in the Bhuâdi class and so the aorist will be with सिच् ।

Pre प्लुष्यति । Per पुप्लोष । I Fut. प्लोषिता । Aor अप्लुषत् ।

बिस १०८ प्रेरणे ।

बिस्यति । अबिसत् ।

108 √bisa, to incite, drive or urge on, instigate.

Pre. बिस्यति । Per बिबेस । I Fut. बेसिता Aor. अबिसत् । Nouns । बिसत् । बिस्तः द्विबिस्त । द्विबिस्तकी ।

कुस १०९ संश्लेषणे ।

अकुसत् ।

109 √kusa to embrace, surround.

Pre कुस्यति । Per. चुकोस । I Fut. कोसिता । Aor अकुसत् । Noun कुसितायी

बुस ११० उत्सर्गे ।

110. √busa, to discharge, emit, pour forth, divide.

Pre. बुस्यति । Per बुबोस । I Fut. बोसिता । Impera बुस्यतु । Imper अबुस्यत् । Poten बुस्येत् । Bene बुस्यात् । Aor. अबुसत् । Nouns बुसम् । खलेबुसम् । बुस्तम् ।

मुस १११ खण्डने ।

111 √musa, to cleave, divide

Pre. मुस्यति । Per. मुमोस । I Fut मोसिता । II Fut मोसिष्यति Impera मुस्यतु । Imper अमुस्यत् । Poten मुस्येत् । Bene. मुस्यात् । Aor. अमुसत् । Nouns मुसलम् । मुयस्यः । मुस्ता । मुस्तकम् ।

मसी ११२ परिणामे ।

परिणामो विकारः । 'समी' इत्येके ।

112 √masî, to weigh, measure, to change form Some read it as समी √samî.

Pre मस्यति । Per ममास । मेसतुः । I Fut मसिता । II Fut मसिष्यति । Impera मस्यतु । Imper अमस्यत् । Poten मस्येत् । Bene मस्यात् । Aor अमसत् । Condi अमसिष्यत् । Causa. मासयति । Aor अमीमसत् । Desid मिमसिषति । Inten. मामस्यते । yañluk मामस्ति Past Pass. मस्तः । Act मस्तवान् । Nouns —मस्तकम् । मस्तु

लुट ११३ विलोडने ।

113 √luta, to roll or wallow on the ground The Bhuâdi root forms its aorist as अलोटीत् with चिण् । It is in the Dyutâdi list also, and so the aorist is with अङ् also As अलुटत् । A अलोटिष्ट ।

Pre लुटयति । Per लुलोट । I Fut लोटिता । II Fut लोटिष्यति । Impera लुटयतु Imper अलुटयत् । Poten लुट्येत् । Bene लुटयात् । Aor. अलुटत् । Condi. अलोटिष्यत् ।

उच ११४ समवाये ।

उच्यति । उवोच । ऊचतुः । मा भवानुचत् ।

114. √ucha, to be suitable, suit, fit.

Pre उच्यति । Per उवोच । ऊचतुः । उवोचिथ । I Fut ओचिता । II Fut ओचिष्यति । Impera उच्यतु । Imper औच्यत् । Poten. उच्येत् । Bened. उच्यात् । Aor. औचीत् (The real form without the augment अ is उचत as in मा भवानुचत् !). Condi औचिष्यत् Desid. ओचिचिषति । Past Pass. उचितः । Ger. ओचित्वा । Nouns —औचित्यम् । ओकः । ओकती । उचथम् । औचिती ।

भृशु ११५ भ्रंशु ११५ (क) । अधः पतने ।

बभर्श । अभृशत् । 'अनिदिताम्–' (४१५) इति नलोपः । भ्रश्यति । अभ्रशत् ।

115 √bhrisu, √bhransu, to fall down As बभर्श । Aor. अभृशत् । From भ्रंशु we have भ्रश्यति and Aor. अभ्रशत् । The nasal is elided by. S 415.

Pre. भृश्यति । Per बभर्श । बभृशतुः । बभृशुः । बभर्शिथ । बभृश । बभृशिव । I Fut. भर्शिता । II Fut. भर्शिष्यति । Impera. भृश्यतु । Imper. अभृश्यत् । Poten. भृश्येत् ।

Bene. भृश्यात् । Aor. अभृशत् Condi. अभर्शिष्यत् । Causa. भर्शयति Aor. अबीभृशत् । अबभर्शत् । Desider. बिभर्शिषति । Inten. बरीभृश्यते । yañ luk बरीभर्ष्टि । Past. Pass भृष्टः । Act. भृष्टवान् । Ger. भर्शित्वा भृष्ट्वा । Nouns —भृशम् । भारर्शम् । भर्शिमा । भ्रशीयान् ।

115 A. √bhraṁśu.

Pre भ्रश्यति Pre. बभ्रंश बभ्रंशतुः । बभ्रंशिथ । बभ्रंशिव I Fut. भ्रंशिता । II Fut. भ्रंशिष्यति । Impera भ्रश्यतु । Imper अभ्रश्यत् । Poten भ्रश्येत् । Bene भ्रश्यात् । Aor. अभ्रशत् । Causa. भ्रंशयति । Desid. बिभ्रंशिषति । Inten बाभ्रश्यते । yañ luk बाभ्रंष्टि । Past Ger. भ्रंशित्वा । or भ्रष्ट्वा ।

वृश ११६ वरणे ।

वृश्यति । अवृशत् ।

116 √vris to choose, select.

Pre. वृश्यति । Per. ववर्श । I Fut वर्शिता । II Fut वर्शिष्यति । Impera. वृश्यतु । Imper. अवृश्यत् । Poten वृश्येत् । Bene. वृश्यात् । Aor. अवृशत् । Nouns वृशिष्ठः (VI 4 161 S 1785) वृशीयान् ।

कृश ११७ तनूकरणे ।

कृश्यति ।

117 √krisa, to become lean or emaciated, to wane

Pre. कृश्यति । Per चकर्श । I Fut कर्शिता । II Fut कर्शिष्यति । Impera कृश्यतु । Imper अकृश्यत् । Poten. कृश्येत् । Bene कृश्यात् । Aor अकृशत् । Condi. अकर्शिष्यत् । Causa कर्शयति । Ger. कर्शित्वा । or कृशित्वा । Nouns कृश. । क्रशिष्ठः । क्रशीयान् । प्रकृशितः । परिकृशितः । क्रशिमा । कृशानुः ।

ञितृष ११८ पिपासायाम् ।

118. √ñitrisha to be thirsty.

Pre. तृष्यति । Per ततर्ष । I Fut. तर्षिता । II Fut तर्षिष्यति । Impera तृष्यतु । Imper. अतृष्यत् । Poten तृष्येत् । Bene तृष्यात् । Aor अतृषत् । Condi अतर्षिष्यत् । Past तृषितः । Ger. तृषित्वा or तर्षित्वा । Nouns. तृष्णक् । तृष्णा । तृट् । तृट्तर्षः । तृट्तर्षम् ।

हृष ११९ तुष्टौ ।

श्यन्नन्तो भौवादिकाद्विशेषः ।

119. √hrisha, to be delighted, pleased It is differentiated from the Bhuadi हृष by taking श्यन् and forming the aorist with अङ् ।

Pre हृष्यति । Per. जहर्ष । I Fut हर्षिता । II Fut. हर्षिष्यति । Impera हृष्यतु । Imper अहृष्यत् । Poten हृष्येत् । Bene हृष्यात् । Aor. अहृषत् । Condi. अहर्षिष्यत् ।

रुष १२० रिष १२० (क) हिंसायाम् ।

'तीषसह-' (२३४०) इति वेट् । रोषिता-रोष्टा । रेषिता-रेष्टा ।

120 √rusha, √risha, to be angry, to injure It optionally takes इट् under S 2340. A रोषिता or रोष्टा, रेषिता or रेष्टा ।

Pre रुष्यति । Per. रुरोष । रुरोषिथ । रुरुषिव । I Fut. रोषिता । or रोष्टा । II Fut. रोषिष्यति । Impera. रुष्यतु । Imper. अरुष्यत् । Poten. रुष्येत् । Bene. रुष्यात् Aor.

लुभ १२८ गार्ध्ये ।

गार्ध्यमाकाङ्क्षा । 'तीषसह-' (२३४०) इति वेट् । लोभिता-लोब्धा । लोभिष्यति । लुभ्येत् । लुभ्यात् । अलुभत् । भ्वादेरवृत्करणादत्रापि वृत्करणाभावाल्लोभतीत्यपीत्याहुः ।

128. √lubha, to covet, long for The word 'gârdhyam' means 'greed'. It is optionally वेट् by S. 2340 As the word, वृत् 'finished,' is not used at the end of Bhuâdi class, as it is used at the end of other classes, every root can be conjugated in the Bhuâdi class, as that list is not exhaustive. Therefore लुभ forms लोभते also in the Bhuâdi class. This is the opinion of Atreya.

Pre लुभ्यति । Per. लुलोभ । लुलोभिथ । I Fut लोभिता or लोब्धा । II Fut. लोभिष्यति । I mpera. लुभ्यतु ।Imper अलुभ्यत् । Poten लुभ्येत् । Bene लुभ्यात् । Aor. अलुभत् । Condi अलोभिष्यत् । Causa. लोभयति Aor अलूलुभत् । Ger. लोभित्वा or लुभित्वा or लुब्ध्वा ।Part. लुब्धः ।

क्षुभ १२९ संचलने ।

क्षुभ्यति ।

129 √kshubha, to be agitated or disturbed

Pre क्षुभ्यति । Per चुक्षोभ ॥ I Fut. क्षोभिता । II Fut क्षोभिष्यति । Impera. क्षुभ्यतु । Imper. अक्षुभ्यत् । Poten क्षुभ्येत् । Bene क्षुभ्यात् । Aor. अक्षुभत् or अक्षोभीत् ।

णभ १३० तुभ १३१ हिंसायाम् ।

क्षुभिनभितुभयो द्युतादौ क्र्यादौ च पठ्यन्ते । तेषां द्युतादित्वादङ् सिद्धः । क्र्यादित्वात्पक्षे सिज्भवत्येव । इह पाठस्तु श्यन्नर्थः ।

130. √nabha, 131 √tubha to injure, hurt, kill. The roots क्षुभ and नभ and tubha are in the Dyutâdi and Kryadi list, also (See Bhuâdi 787 &c.) and Kryâdi, they would have taken अङ् in the aorist by the fact of their being listed in the Dyutâdi, their inclusion in the Kryâdi class shows that the aorist is formed with सिच् also when it is considered to belong to that class See Kryâdi No. 47 &c. Their inclusion therefore, here, is purely for the sake of श्यन् ।

Pre. नभ्यति । प्रणभ्यति । Per. ननाभ । नेभतुः । नेभिथ । नेभिव । I Fut. नभिता । Aor. अनभत् or अनभीत् or अनाभीत् ।

131 √tubha. The remarks applicable to √kshubha and √nabha apply to this also.

Pre तुभ्यति । Per तुतोभ । I Fut तोभिता । II Fut तोभिष्यति । Impera. तुभ्यतु । Imper अतुभ्यत् । Poten. तुभ्येत् । Bene तुभ्यात् । Aor अतुभत् । Condi. अतोभिष्यत् ।

क्लिदू १३२ आर्द्रीभावे ।

क्लिद्यति । चिक्लेदिथ-चिक्लेत्थ । चिक्लिदिव-चिक्लिद्व । चिक्लिदिम-चिक्लिद्म । क्लेदिता-क्लेत्ता ।

132. √klidû, to become wet, be damp, moist

Pre. क्लिद्यति । Per. चिक्लेद । चिक्लेदिथ or चिक्लेत्थ । चिक्लिदिव or चिक्लिद्व । चिक्लिदिम or चिक्लिद्म । I Fut. क्लेदिता or क्लेत्ता । II Fut. क्लेदिष्यति or क्लेत्स्यति । Impera.

क्लिद्यतु । Imper अक्लिद्यत् । Poten क्लिद्येत् । Bene. क्लिद्यात् । Aor. अक्लिदत् । Condi. अक्लिदिष्यत् or अक्लित्स्यत् । Causa क्लेदयति Aor अचिक्लिदत् । Des चिक्लिदिषति । चिक्लित्सति । Inten चेक्लिद्यते । yañluk चेक्लेत्ति । Part Pass. क्लिन्नः । Act. क्लिन्नवान् । Ger क्लिदित्वा or क्लेदित्वा ।

ञिमिदा १३३ स्नेहने ।

'मिदेर्गुणः' (२३४६) । मेद्यति । अमिदत् । द्युतादिपाठादेवाङिद्धे । अमेदिष्टेति सिद्धे इह पाठोऽमेदीदिति मा भूदिति । द्युतादिभ्यो बहिरेवात्मनेपदिषु पाठस्तूचितः ।

133 √ñi mıdâ, to be unctuous or greasy, to love. This root would have formed its aorist with अङ् by the very fact of its being included in the Dyutâdı class (See Bhuâdi 777 to 799) The aorist would be अमिदत् and अमेदिष्ट there under Its inclusion here indicates that it never takes सिच्, and we can nevei have the form अमेदीत् । If this be so, its inclusion there is problematic For it would have formed अमिदत् under Pushâdı. The better arrangement would have been, not to read it in the Dyutâdi class, but in the atmanepadi class any where else of the Bhuvâdı, to give us the form अमेदिष्ट ।

Pre मेद्यति । The vowel is gunated by S 2346 Per. मिमेद । मिमेदिथ । I Fut. मेदिता । II Fut मेदिष्यति । Impera मेद्यतु । Imper अमेद्यत् । Poten. मेद्येत् । Bene. मिद्यात् । Aor अमिदत् । Desı. मिमिदिषति । मिमेदिषति । Ger. मेदित्वा or मिदित्वा ।

ञिक्ष्विदा १३४ स्नेहनमोचनयोः ।

134 √ñi kshvıdâ 1 to be greasy or unctuous, love, 2. to release. It is in the Bhvadı also See No 780.

Pre क्ष्विद्यति । Per चिक्ष्वेद । I Fut क्ष्वेदिता । II Fut. क्ष्वेदिष्यति । Impera. क्ष्विद्यतु । Imper अक्ष्विद्यत् । Poten क्ष्विद्येत् । Bene. क्ष्विद्यात् । Aor. अक्ष्विदत् । Condi. अक्ष्वेदिष्यत् ।

ऋधु १३५ वृद्धौ ।

आनर्ध । आर्धत् ।

135. √rıdhu to prosper, grow, increase. This root is found in the Svâdı also See No. 24.

Pre ऋध्यति । Per. आनर्ध । आनृधतुः । आनर्धिथ । आनर्धिथ । I. Fut. अर्धिता । II Fut अर्धिष्यति । Impera. ऋध्यतु । Imper. आर्ध्यत् । Poten. ऋध्येत् । Bene. ऋध्यात् । Aor आर्धत् । (The real form is ऋधत् without the augment अ as in मा भवान् ऋधत् ।) Condı आर्धिष्यत् । Causa अर्धयति । Aor आर्दिधत् । Desı अर्दिधिषति or ईर्त्सति । VII 2. 49. S. 2318. Past. Part. ऋद्धः । Ger. अर्धित्वा or ऋद्ध्वा ।

गृधु १३६ अभिकाङ्क्षायाम् ।

अगृधत् । गृत् । पुषादयो दिवादयश्च वृत्ताः । केचित्तु पुषादिवनाद्यर्थमेव वृत्करणम् । दिवादिस्तु भ्वादिवदाकृतिगणः । तेन क्षीयते कुप्यतीत्यादि सिद्धमित्याहुः ।

136. √gridhu, to covet desire, to be greedy.

Pre गृध्यति । Per जगर्ध । जगृधतुः । जगर्धिथ । जगृधिव । I Fut गर्धिता । II Fut. गर्धिष्यति । Impera गृध्यतु । Imper अगृध्यत् । Poten गृध्येत् । Bene गृध्यात् । Aor. अगृधत् । Condi अगर्धिष्यत् । Causa गर्धयति or ते (I 3 69 S 2739) Desi. जिगर्धिषति । Inten. जरीगृध्यते । yañ luk जर्गर्धीति । Ger गर्धित्वा or गृद्ध्वा । Nouns गृध्नुः । गर्धनः । गृध्रः ।

वृत् । Finish. According to Atreya and Maitreya the Divâdi and Pushâdi reach their completion here Others hold that the word vrit applies to Pushâdi only There is no end to Divâdi class It is an Akritigana like the Bhvâdi. And thus the forms क्षीयते and मृग्यति &c. ar explained by them.

मृग १३७ अन्वेषणे ।

137 √. mriga, to seek, search for

Pre. मृग्यति ।

इति तिङन्तदिवादिप्रकरणम् ।

अथतिङन्त स्वादि प्रकरणम् ।

CHAPTER V.

THE SU-CLASS VERBS.

षुञ् १ अभिषवे ।

अभिषवः स्नपन पीडनं स्नानं सुरासंधानं च । तत्र स्नानेऽकर्मकः ।

The first root of this class is —

1. √shuñ to bathe The word abhishava here means to make one bathe, to squeeze, to bathe, and to distil spirituous liquor It is intransitive in the sense of bathing

Thus सु+शप्+ति । Now applies the following sûtra by which the vikarana श्नु comes after these verbs instead of शप् ।

२५२३ । स्वादिभ्यः श्नुः । ३ । १ । ७३ ।

सुनोति । सुनुतः । 'हुश्नुवोः—' (२३८७) इति यण् । सुन्वन्ति । सुन्वः—सुनुवः । सुन्वहे—सुनुवहे । सुषाव—सुषुवे । सोता । सुनु । सुनवानि । सुनवै । सुनुयात् । सूयात् । 'स्तुसुधूञ्भ्यः—' (२३८५) इतीट् । असावीत्—असोष्ट । अभिषुणोति । अभ्यषुणोत् । अभिसुषाव ।

2523 The affix श्नु comes after the roots of Svâdi class when a sârvadhâtuka affix denoting an agent follows

This debars शप् As सु+श्नु+तिप्=सु+नु+ति=सुनोति 'he presses out'. The dual is सुनुतः । The plural is सुनु+अन्ति=सुन्वन्ति । Here व is substituted for उ by VI. 4. 87 S 2387 The First Person dual is सुन्वः or सुनुवः by VI. 4 107 S 2333 The âtmanepadi dual is सुन्वहे or सुनुवहे । In the aorist there is इट् by VII. 2. 72. S. 2385. As असावीत् ।

The स is changed to ष after an alterant preposition (VIII 3 65. S 2270) As अभिषुणोति। But not in अभिसुषाव because of the implied prohibition of VIII 3 64 S 2277 Nor is स changed in the Second Future and Desiderative, because of the following

२५२४ । सुनोतेः स्यसनोः । ८ । ३ । ११७ ।

स्ये सनि च परे सुञः षो न स्यात् । विसोष्यति ।

2524 The स् of सु (सुनोति) is not changed to ष् in the Future, Conditional and Desiderative

Thus —अभिसोष्यति, परिसोष्यति, अभ्यसोष्यत्, पर्यसोष्यत् ॥

1 √shu, to press out or extract juice, to distil Parasmaipada.

Pre सुनोति । सुनुतः । सुन्वन्ति । सुनोषि । सुनोमि । सुनुवः । सुन्व. । Per. सुषाव । सुषुवतुः । सुषोथ or सुषविथ । सुषुवथुः । सुषुव । सुषाव or सुषव । सुषुविव । I Fut सोता । II Fut सोष्यति । Impera सुनोतु । सुनुतात् । सुनुताम् । सुन्वन्तु । सुनु । सुनुतम् । सुनुत । सुनवानि । Imper. असुनोत् । असुनुताम् । असुन्वन् । असुनोः । असुनवम् । असुन्व or असुनुव । Poten सुनुयात् । सुनुयाताम् । सुनुयुः । सुनुयाः । सुनुयाम् । Bene. सूयात् सूयास्ताम् । Aor असावीत् । असाविष्टाम् । असावीः । असाविषम् । Condi असोष्यत् । Causa. सावयति । Aor असूषवत् । Desid सुसूषति । Inten सोषूयते । yanluk सोषवीति or सोषोति । d. सोषुतः । Nouns —राजसूयः । आसाव्यम् । सुत्वरी । सुत्या । सुता । सुतकः ।

sh u n, to press out or extract juice, to distill Atmanepada

Pre सुनुते । सुन्वाते । सुन्वते । सुनुषे । सुन्वे । सुनुवहे सुन्वहे । Per सुषुवे । सुषुविषे । सुषुविढ्वे सुषुविध्वे । सुषुवे । सुषुविवहे । सुषुविमहे । I Fut सोता । II Fut सोष्यते । Impera. सुनुताम् । सुन्वाताम् । सुन्वतां । सुनुष्व । सुनवै । सुनवावहै । Imper असुनुत । असुन्वाताम् । असुन्वत । असुनुथाः । असुन्वि । असुन्वहि । असुनुवहि । Poten सुन्वीत । सुन्वीयाताम् । Bene सोषीष्ट । सोषीयास्ताम् । सोषीढ्वम् । Aor असोष्ट । असोषाताम् । असोष्टा । असोषि । Condi. असोष्यत् ।

षिञ् २ बन्धने ।

सिनोति । विसिनोति । सिषाय-सिष्ये । सेता ।

2 √shiñ To bind Parasmaipada

Pre सिनोति । सिनोषि सिनोमि । सिनुवः सिन्व । Per सिषाय । सिष्यतुः । सिषयिथ or सिषेथ । सिष्य । सिषाय or सिषय । सिष्यिव । I Fut सेता । II Fut. सेष्यति । Impera सिनोतु । सिनु । सिनवानि । Imper असिनोत् । Poten सिनुयात् । Bene. सीयात् । Aor असैषीत् । असैष्टाम् । Condi असेष्यत् । Pass सीयते । Causa साययति । Aor असीषयत् । Desid सिसीषति or ते । Inten. सेषीयते । yanluk सेषयीति or सेषेति । Part Pass सितः । Act. सितवान् Nouns —सैरिकः । सेतु । सिता । सेवः । सिनः । असिता सेत्रम् । परिषित. । परिषयः ।

2 √shiñ to bind, fasten Atmanepada.

Pre सिनुते । सिनुषे । सिन्वे । सिन्वहे or सिनुवहे । Per सिष्ये । सिष्यिषे । सिष्यिवहे । I Fut सेता । II सेष्यते । Impera सिनुताम् । सिनुष्व । सिनवै । Imper असिनुत । असिनुथाः । असिन्वि । असिन्वहि or असिनुवहि । Poten । सिन्वीत । Bene. सेषीष्ट । Aor. असेष्ट । असेषाताम् । Condi. असेष्यत.

शिञ् ३ निशाने ।

तालव्यादिः । शेता ।

3. √śiñ, to whet, to sharpen. Parasmaipada.

Pre शिनोति । Per शिशाय । I Fut. शेता । II Fut शेष्यति । Impera शिनोतु । Imper. अशिनोत् । Poten. शिनुयात् । Bene. शीयात् । Aor. अशैषीत् ।

3. √śiñ, to whet, sharpen. Atmanepada

Pre शिनुते । Per शिश्ये । I Fut शेता । II Fut. शेष्यते.

डुमिञ् ४ प्रक्षेपणे ।

'मीनातिमिनोति-' (२५०८) इत्यात्वम् । ममौ । ममिथ-ममाथ । मिम्ये । माता । मीयात् । मासीष्ट । अमासीत् । अमासिष्टाम् । अमास्त ।

4 √du miñ, to throw, cast, scatter Parasmaipada

Pre. मिनोति । Per ममौ (S. 2508). मिम्यतुः । मिम्युः । ममिथ or ममाथ । मम्यथुः । मम्य । ममौ । मिम्यिव । मिम्यिम । I Fut माता । II Fut मास्यति । Impera मिनोतु । मिनु । मिनवानि । Imper अमिनोत् । अमिनुतम् । Poten मिनुयात् । Bene मीयात् । Aor अमासीत् । अमासिष्टाम् । Condi अमास्यत् । Causa. मापयति । Aor अमीमपत् । Desid. मित्सति । Inten मेमीयते । yanluk मेमेति । मेमयीति । Nouns मित्रिमम्, मीरः, प्रमयः

4 √du miñ. Atmanepada

Pre मिनुते । Per मिम्ये । मिम्यिषे । मिम्यिवहे । I Fut. माता । II Fut. मास्यते । Impera मिनुताम् । मिनुष्व । मिनवै । Imper अमिनुत । Poten मिन्वीत । Bene मासीष्ट । Aor. अमास्त । अमासाताम् । Condi अमास्यत ।

चिञ् ५ चयने ।

प्रणिचिनोति ।

5 √chiñ, to collect The Present 3rd person is चिनोति । The preposition नि is changed to णि as प्रणिचिनोति (VIII 4 17 S 2285) In the Perfect, the च is optionally changed to क by the following —

२५२५ । विभाषा चेः । ७ । ३ । ५८ ।

अभ्यासादुत्तरस्य चिञः कुत्वं वा स्यात्सनि लिटि च । प्रणिचिकाय । चिचाय-चिक्ये-चिच्ये । अचैषीत्-अचेष्ट ।

2525 A guttural is optionally substituted for the च् of चि after a reduplication in the Desiderative and Perfect

As चिचीषति or चिकीषति, चिचाय or चिकाय । But चेचीयते in other cases.

5 √chiñ, to collect Parasmaipada.

Pre. चिनोति Per चिकाय or चिचाय । चिक्यतुः or चिच्यतुः । चिकयिथ or चिकेथ or चिचयिथ or चिचेथ । चिक्यिव । or चिच्यिव । I. Fut. चेता । II Fut. चेष्यति । Impera. चिनोतु । चिनुतात् । Imper अचिनोत् । Poten. चिनुयात् । Bene. चीयात् । Aor. अचैषीत् । Condi अचेष्यत् । Causa चापयति । चाययति । Desi चिचीषति । चिकीषति । Inten चेचीयते चेकीयते । yanluk चेचेति । Past Pass चितः । Act चितवान् । चेयम् Nouns —निकाय्यः । चय्य । परिचाय्यः । उपचाय्यः । अग्निचित् । श्येनचित् । निश्चयः । द्वाचितीनो । पुष्पप्रचायः । फलप्रचय । कायः । द्वाचितिकः । गोमय निकायः । भिक्षुनिकायः । चितिः । द्विचितीक । आचितीन. । द्वाचितः । आचितकः । आचितः । चित्रम् ।

5 √chiñ, to collect Atmanepada

Pre चिनुते । Per. चिक्ये or चिच्ये I Fut चेता । II Fut चेष्यते । Impera, चिनुताम् । Imper. अचिनुत । Poten चिन्वीत । Bene चेषीष्ट । Aor. अचेष्ट ।

स्तृञ् ६ आच्छादने ।

स्तृणोति । स्तृणुते । 'गुणोऽर्ति-' (२३८०) इति गुणः । स्तर्यात् ।

6. √striñ, to cover The Present is स्तृणोति । Atm. स्तृणुते । In the Potential there is guna by S. 2380 As स्तर्यात् । In the âtmanepada, the इट् is optional in the Benedictive and Aorist by the following.

२५२६ । ऋतश्च संयोगादेः । ७ । २ । ४३ ।

ऋदन्तात्संयोगादेः परयोर्लिङ्सिचोरिड्वा स्यात्तङि । स्तरिषीष्ट-स्तृषीष्ट । अस्तरिष्ट-अस्तृत ।

2526. The इट् is optionally added to the endings of the Atmanepada Benedictive and S-Aorist, after a root, which ends in short ऋ, which is preceded by a conjunct consonant.

As स्तरिषीष्ट or स्तृषीष्ट । Aor अस्तरिष्ट or अस्तृत ।

Note —Why ending in short ऋ ? Observe ध्वीषीष्ट, अध्वोष्ट, श्रोषीष्ट and अश्रोष्ट ॥ Why 'beginning with a conjunct consonant,' Observe कृषीष्ट, हृषीष्ट, अकृत and अहृत ॥ Why 'in the Atmanepada'? Observe अध्वार्षीत्, अस्तार्षीत् ॥ In संस्कृषीष्ट and समस्कृत there is not इट्, first because स्कृ (the form assumed by कृ with सुट् augment) is not so enunciated in the Dhâtupatha, the word upadesa of VII. 2 10, is understood here, so that the rule applies to those roots only which in the Dhâtupâtha are ऋ ending and preceded by conjunct consonant, and secondly सुट् augment is considered as not attached to the root (VI 1 135), and therefore स्कृ is not considered a root beginning with a conjunct consonant

6 √striñ, to cover Parasmaipada.

Pre स्तृणोति । स्तृणुतः । स्तृण्वन्ति । स्तृणोषि । स्तृणोमि । स्तृण्वः or स्तृणुवः । स्तृणुमः or स्तृण्मः । Per. तस्तार । तस्तरतुः । तस्तरुः । तस्तर्थ । तस्तर । तस्तार or तस्तर । तस्तरिव । I Fut स्तर्ता । II Fut स्तरिष्यति । Impera स्तृणोतु । स्तृणु । स्तृणवानि । Imper. अस्तृणोत् । Poten. स्तृणुयात् । Bene. स्तर्यात् । Aor अस्तार्षीत् । अस्तार्ष्टाम् । Condi. अस्तरिष्यत् । Pass. स्त्रियते । Causa. स्तारयति । Aor अतिस्तरत् । Desid. तिस्तीर्षति । Inten तास्तर्यते । yañluk तस्तर्ति । तस्तरीति । Pass. स्तृतः । Act स्तृतवान् । Ger. स्तृत्वा

6. √striñ, to cover Atmanepada

Pre. स्तृणुते । स्तृणुषे । स्तृण्वे । Per तस्तरे । तस्तराते । तस्तरिषे । तस्तरिढ्वे तस्तरिध्वे । तस्तरे । तस्तरिवहे । I Fut स्तर्ता । II Fut स्तरिष्यते । Impera स्तृणुताम् । स्तृणुष्व । स्तृणवै । Imper अस्तृणुत । Poten. स्तृण्वीत । Bene स्तृषीष्ट or स्तरिषीष्ट । Aor अस्तृत or अस्तरिष्ट । अस्तृषाताम् or अस्तरिषाताम् । Condi अस्तरिष्यत ।

कृञ् ७ हिंसायाम् ।

कृणोति-कृणुते । चकार । चकर्थ । चक्रे । क्रियात् । कृषीष्ट । अकार्षीत् । अकृत ।

7 √kriñ, to hurt, injure, kill. Parasmaipada

Pre. कृणोति । Per चकार । चक्रतु । चकर्थ । चक्र । चकार or चकर । चकृव । I Fut कर्ता । II Fut करिष्यति । Impera कृणोतु । Imper अकृणोत् । Penen कृणुयात् । Bene क्रियात् । Aor अकार्षीत् । अकार्ष्टाम् । Causa कारयति । Aor अचीकरत् । Desid. चिकीर्षति । Inten चेक्रीयते । yanluk चरीकर्ति ।

7 √kriñ Atmanepada

Pre कृणुते । Per चक्रे । चक्राते । चकृषे । चकृढ्वे । चक्रे । चकृवहे । I Fut कर्ता । II Fut करिष्यते । Impera. कृणुताम् । Imper अकृणुत । Poten कृण्वीत । Bene. कृषीष्ट । Aor अकृत । अकृषाताम् । Desid चिकीर्षते ।

वृञ् ८ वरणे ।

8 √vriñ to choose, select In the Perfect, 2nd person singular the augment इट् is optional by the nipâtana of the following sûtra

२५२७ । बभूथाततन्थजगृम्भववर्थेति निगमे । ७ । २ । ६४ ।

एषा वेदे इड भावो निपात्यते । तेन भाषाया थलीट् । ववरिथ । ववृम । ववृवहे । वरिता-वरीता ।

2527 In the Veda are found the irregular forms babhûtha, âtatantha, jagrimbha. and vavartha

As त्वं हि होता प्रथमो बभूथ (=बभूविथ), येनान्तरिक्षमुर्वाततन्थ (=आतेनिथ), जगृम्भा ते दक्षिणमिन्द्र हस्तम् (=जगृहिम), ववर्थ त्वं हि ज्योतिषा (=ववरिथ). See VII 2 13 This is also a niyama rule with regard to वृ, for by VII 2. 13 the root वृ was already anit, and its Perfect would have been ववर्थ by that rule The special mention of this form shows that in classical literature this root is always वेट् before थ of the Perfect

Therefore we have in classical literature ववरिथ with the थल् affix. In the First Future we have वरिता or वरीता । The lengthening is by VII. 2 38 S 2391.

The इट् augment is optional in the âtmanepada Benedictive and Aorist by the following —

२५२८ । लिङ्सिचोरात्मनेपदेषु । ७ । २ । ४२ ।

वृङ्वृञ्भ्यामृदन्ताच्च परयोर्लिङ् सिचोरिड्वा स्यात्तङि ।

2528. The इट् is optionally added to the endings of the Atmanepada Benedictive and s-Aorist, after vri and roots ending in long r (ॠ).

Thus the Benedictive is वृषीष्ट । But when इट is added, we have the following equation वृ+इ+स्+स्त= वर्+इ+स्+ई+स्त । Now VII. 2 38 S. 2391 requires the lengthening of the short इ । This is prevented by the following.

२५२९ । न लिङि । ७ । २ । ३९ ।

वॄतो लिङ इटो दीर्घो न स्यात् । वरिषीष्ट-वृषीष्ट । अवारीत् । अवरिष्ट-अवरीष्ट-अवृत ।

2529 The इट् is not lengthened after the root वृ and ॠ ending radicals in the Benedictive

As वरिषीष्ट,

8. √vriñ, to choose, select Parasmaipada.

Pre वृणोति। Per ववार। ववृतुः। ववरिथ। ववृ। ववार or ववर। ववृव। I Fut वरिता or वरीता। II Fut वरिष्यति or वरीष्यति। Impera वृणोतु। वृणुतात्। Imper अवृणोत्। Poten वृणुयात्। Bene व्रियात्। Aor अवारीत्। अवारिष्टाम्। Condi. अवरिष्यत्। अवरीष्यत्। Pass व्रियते। Aor अवारि। Causa वारयति। Aor. अवीवरत्। Desid वुवूर्षति। विवरिषति। विवरीषति। Inten वेवीर्यते। yañ luk वर्वर्ति। Nouns— वृत्यः। वारणम्। वार्या। पतिंवरा। निवरा। ववरानी। वारवणी।

8 √vriñ, to select, choose. Atmanepada.

Pre वृणुते। Per वव्रे। ववृषे। ववृढ्वे। ववृवहे। I Fut वरिता or वरीता। II Fut वरिष्यते or वरीष्यते। Impera वृणुताम्। Imper अवृणुत। Poten वृण्वीत। Bene वृषीष्ट or वरिषीष्ट। Aor अवृत or अवरिष्ट। अवरीष्ट। अवृषाताम् or अवरिषाताम् or अवरीषाताम्। अवृष्वम्। अवरिध्वम्। अवरीध्वम्। अवरिढ्वम्। अवरीढ्वम्। Condi अवरिष्यत। अवरीष्यत। Causa. वारयति। अवीवरत्। Desid. वुवूर्षते। विवरिषति। विवरीषति। Inten. वेवीयते। Nouns वृत्यः। वार्या। वरा। आवरणम्। वृणम्। नीवारः। निवर। प्रावरः प्रवरः। प्रवरा। वर्ज। वर्मा। वार्ष्णिकायणिः। वरूथः। वर्षम्। वर्णः। वर्णी। ब्राह्मवर्णी। वरवः। वरवानी। मैत्रावरुणः। वरवद्वत्तः। इन्निकः। वरिमा। वरवद्दत्तकः। वधुः। वरत्री।

धुञ् ९ कम्पने।

धुनोति–धुनुते। अधौषीत्। अधोष्यत्। दीर्घान्तोऽप्ययम्। धूनोति–धूनुते। 'स्वरतिसूति–' (२२७९) इति वेट्। दुधविथ–दुधोथ। किति लिटि तु 'श्र्युकः–' (२३८१) इति निषेधं बाधित्वा क्रादिनियमान्नित्यमिट्। दुधुविव। 'स्तुसुधूञ्भ्यः–' (२३८५) इति नित्यमिट्। अधावीत्–अधविष्ट–अधोष्ट।

9 √dhuñ, to tremble, shake. This root is taught with long ऊ also, as धूञ्। It will be optionally वेट् as it is specifically mentioned in the sûtra VII 2. 44 S. 2279 As दुधविथ or दुधोथ। In other terminations of the कित् Perfect the इट् augment is compulsory, because the prohibition of VII. 2. 11 S. 2381 is superseded by VII. 2 13. S 22 93 As दुधुविव। The P. Aor. is अधावीत्। The इट् here is compulsory under VII 2 72 S. 2385

Pre धुनोति। Per. दुधाव। दुधविथ or दुधोथ। I Fut. धोता। धोतासि। II Fut. धोष्यति। Impera धुनोतु। Imper अधुनोत्। अधुनुताम्। Poten धुनुयात्। Bene. धूयात्। Aor. अधौषीत्। Condi अधोष्यत्। Causa धावयति। Aor. अदूधवत्। Desid. दुधूषति। Inten दोधूयते। yañluk दोधोति। Parti. धुतः। Ger धुत्वा। Nouns धुनिः।

9. √dhuñ Atmanepada.

Pre. धुनुते। Per दुधुवे। दुधुविषे। I Fut धोता। धोतासे। II Fut धोष्यते। Impera. धुनुताम्। Imper अधुनुत। Poten. धुन्वीत। Bene. धोषीष्ट। Aor. अधोष्ट। Condi. अधोष्यत। Desid. दुधूषते।

9 (a) धूञ् √dhûñ. This dhûñ is found in the Kryâdi class and Yujâdi also. The root dhû without ञ् is in the Tudâdi also.

Pre धूनोति। A. धूनुते। Per. दुधाव A. दुधुवे। दुधविथ or दुधोथ। दुधुविव। I Fut धोता or धविता। II Fut धोष्यति or धविष्यति। A धोष्यते or धविष्यते। Impera. धूनोतु or धूनुतात्। Imper. अधूनोत्। Poten धूनुयात्। A धून्वीत। Bene. धूयात्। A धोषीष्ट or धविषीष्ट। Aor अधावीत्। अधाविष्टाम्। A अधोष्ट or अधविष्ट। Causa धूनयति (See Vârtika under S. 2572 for न). Desid दुधूषति। Past Part. धूतः। Ger. धूत्वा।

The following roots are Parasmaipadins.

टुदु १० उपतापे।

दुनोति।

10 √tudu, to burn

Pre दुनोति। Per दुदाव। I Fut. दोता। II Fut दोष्यति। Impera दुनोतु। Imper. अदुनोत्। Poten दुनुयात्। Bene दूयात्। Aor. अदौषीत्। Condi अदोष्यत् Causa दावयति। Aor अदूदवत्। Desid दुदूषति। Inten दोदूयते। yañluk दोदोति। Parti दुतवान्। Ger. दुत्वा। Noun दावः। दवथुः।

हि ११ गतौ वृद्धौ च।

11 √hi, to go, 2 to promote.

Thus हिनोति। The न is changed to ण after an alterant preposition by the following sûtra

२५३०। हिनुमीना। ८। ४। १५।

उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य एतयोर्नस्य णः स्यात्। प्रहिणोति।

2530 The न of हिनु and मीना is changed into ण, when coming after an upasarga containing in it a cause of change.

Thus प्रहिणोति। (प्रहिणुत, प्रमीणाति, प्रमीणीतः)॥

Note —The root हि belongs to the Svâdi class of verbs and takes the vikarana नु technically श्नु, and the root मी belongs to Kryâdi class which takes the vikarana श्ना॥ In the sûtra the verbs are shown with the vikaranas affixed Under certain circumstances the forms of the vikarana is changed from नु to नो and ना to नी, but the rule still applies, because the substitute of an अच् or vowel is like the principal. See I. 1 57.

In forming the Perfect we have हि+णल्=जिहि+अ। Now applies the following sûtra by which the ह is changed to घ।

२५३१। हेरचङि। ७। ३। ५६।

अभ्यासात्परस्य हिनोतेर्हस्य कुत्वं स्यान्न तु चङि। जिघाय।

2531. A guttural is substituted for the ह of हि (हिनोति) after a reduplication, but not in the Reduplicated Aorist (चङ्)।

As प्रजिघाय but प्राजीहयद् दूतम् in the Reduplicated Aorist.

Obj The word अचङि could be dispensed with from the sûtra, in as much as चङ् can never come after the simple root हि, but after the causative of हि, and the causative stem of हि is a different verb than, हि. Ans. The fact of this word अचङि being employed in the sûtra indicates the

existence of the following maxim प्रकृति ग्रहणे ण्यधिकस्यापि ग्रहणम् "A radical denotes whenever it is employed in Grammar, not only that radical itself, but it denotes also whatever stem may result from the the addition to it of the causative affix णि" ॥ Therefore we have प्रजिघापयिषति ॥

11 √hi, to go, promote.

Pre हिनोति । Per । जिघाय । जिघ्यतुः । जिघ्युः । जिघयिथ or जिघेथ । जिघ्य । जिघ्यिव । I Fut. हेता । II Fut हेष्यति । Impera हिनोतु । Imper अहिनोत् । Poten. हिनुयात् । Bene. हीयात् । Aor. अहैषीत् । Condi अहेष्यत् Causa. हाययति, Aor अजीहयत् । Desdi जिघीषति । Inten जेघीयते । yan luk जेघेति । Part. Pass हितः । Act हितवान् । Nouns — हेतिः । हयः । हेतुः । चहितोरुः ।

पृ १२ प्रीतौ ।

पृणोति । पर्ता ।

12. √pri, to please or delight.

Pre पृणोति । Per. पपार । पप्रतुः । पप्रुः । पपर्थ । पप्रथुः । पप्र । पपार or पपर । पप्रिव । पप्रिम । I Fut. पर्ता । II Fut परिष्यति । Impera. पृणोतु । Imper अपृणोत् । Poten पृणुयात् । Bene प्रियात् । Aor. अपार्षीत् । Condi. अपरिष्यत् Causa पारयति Aor अपीपरत् । Desid पुपूर्षति । Inten. पेप्रीयते ।

स्पृ १३ प्रीतिपालनयोः ।

'प्रीतिचलनयोः' इत्यन्ये । 'चलनं जीवनम्' इति स्वामी । स्पृणोति । पस्पार । 'स्मृ' इत्येके । स्मृणोति । पृणोत्यादयस्त्रयोऽपि छान्दसा इत्याहुः ।

13. √spri, to gratify, to protect Another reading is 'prîti-chalanyoḥ' —'to gratify, to live' The word 'chalana' here means 'living', according to Svâmî. - Some read it as स्मृ √smri as स्मृणोति । The three roots pri, spri, and smri are Vaidic, according to some

Pre. स्पृणोति । Per. पस्पार । पस्पर्थ । I Fut स्पर्ता । II Fut. स्परिष्यति । Impera स्पृणोतु । Imper अस्पृणोत् । Poten स्पृणुयात् । Bene स्प्रियात् । Aor अस्पार्षीत् । Condi. अस्परिष्यत् । Causa स्पारयति । Desid पुस्पूर्षति । Inten. पेस्प्रीयते ।

आप्लृ १४ व्याप्तौ ।

आप्नोति । आप्नुतः । आप्नुवन्ति । आप्नुवः । आप्ता । आप्नुहि । लृदित्वादङ् । आपत् ।

14 √aplri, to pervade.

Pre. आप्नोति । आप्नुतः । आप्नुवन्ति । आप्नोषि । आप्नोमि । आप्नुवः । Per. आप । आपतुः । आपिथ । आपिव । I Fut आप्ता । II Fut आप्स्यति । Impera आप्नोतु । आप्नुहि । आप्नवानि । Imper. आप्नोत् । Poten आप्नुयात् । Bene आप्यात् । Aor. आपत् । The aorist is formed by अङ् as the root has an indicatory लृ (III 1 55 S. 2343). Condi. आप्स्यत् । Causa आपयति । Aor मा भवान् आपिपत् । Desid ईप्सति VII 4 55 S 2619. Parti Pass आप्तः । Act आप्तवान् । Nouns —प्रापय्य आप्तिः । प्राप्तजीविकः । आपः । परीपम् । अन्तरीपम् । द्वीपायन ।

शक्लृ १५ शक्तौ ।

अशकत् ।

15. √sakl ri, to be able

Pre शक्नोति। शक्नुतः। शक्नुवन्ति। Per शशाक। शेकतु। शेकुः। शशकिथ or शेकिथ। I Fut. शक्ता। II Fut. शक्ष्यति। Impera. शक्नोतु। शक्नुहि। Imper अशक्नोत्। Poten शक्नुयात्। Bene शक्यात्। Aor अशकत् Condi अशक्ष्यत्। Desid शिक्षते 'He desires to be able'. As शकुंषि शिक्षते। See Vârtika under S 2687. Past Pass शक्तः। शकितः। Act. शक्तवान्। शकितवान्। Nouns —शक्तः। शकलम्।

राध १६ साध १७ संसिद्धौ।

राध्नोति।

16 √râdha, to accomplish, 17 √ sâdha, to accomplish The Present is राध्नोति। In the Perfect, the reduplicate is elided, and ए substituted for आ by the following sûtra

२५३२। राधो हिंसायाम्। ६। ४। १२३।

एत्वाभ्यासलोपौ स्तः किति लिटि सेटि थलि च। रेधतुः। रेधुः। रेधिथ। राद्धा। साध्नोति। साद्धा। असात्सीत्। असाद्धाम्।

2532. The ए is substituted for the आ of राध when meaning 'to hurt some one', and the reduplicate is elided, before the affixes of the Perfect having an indicatory क् (or ङ्), as well as before थल् with the इट् augment

Thus अपरेधतुः, अपरेधुः, अपरेधिथ, but रराधतुः, रराधुः, रराधिथ in any other senses than that of 'hurting' In this sûtra the *long* आ of राध is to be replaced by ए, the anuvritti of short अ (अतः VI 4 120) is therefore not appropriate here. We should either read the anuvritti of आ from VI 4 112, or we should read the word एकहलमध्ये in this way " in राध् *whatever* stands between two simple consonants is replaced by ए".

16 √râdha, to accomplish, complete

Pre राध्नोति। राध्नुतः। राध्नुवन्ति। राध्नुवः। Per रराध। रराधतु or रेधतुः। रेधुः or रराधुः। रराधिथ or रेधिथ। I Fut राद्धा। II Fut रात्स्यति। Impera राध्नोतु। राध्नुहि। Imper, अराध्नोत्। Poten राध्नुयात्। Bene राध्यात् Aor। अरात्सीत्। अराद्धम्। अरात्सु। Condi. अरात्स्यत्। Pass राध्यते। Causa राधयति। Aor. अरीरधत् Desid रिरात्सति। Inten राराध्यते।

17 √sâdha, to complete, finish

Pre साध्नोति। Per ससाध। ससाधतुः। ससाधुः। ससाधिथ। ससाधिव I Fut. साद्धा। II Fut सात्स्यति। Impera साध्नोतु। Imper असाध्नोत्। Poten साध्नुयात्। Bene साध्यात्। Aor असात्सीत्। असाद्धाम्। Condi. असात्स्यत्। Causa साधयति। Aor. असीषधत्। Desid सिषात्सति। Inten सासाध्यते। yanluk सासाद्धि। Nouns साधुः साधनः

अथ द्वावनुदात्तेतौ

The two following roots are anudâttet.

अशू १८ व्याप्तौ संघाते च।

अश्नुते।

18. √aśû to pervade 2 to accumulate

The Present is अश्नुते । In the Perfect न is inserted after the long आ of the reduplicate, by the following sûtra

२५३३ । अश्नोतेश्च । ७ । ४ । ७२ ।

दीर्घादभ्यासादवर्णात्परस्य नुट् स्यात् । आनशे । अशिता-अष्टा । अशिष्यते-अक्ष्यते । अश्नुवीत । अक्षीष्ट-अशिषीष्ट । आशिष्ट-आष्ट । आशाताम् ।

2533 After the lengthened आ of the reduplicate of अश् (अश्नोति), comes the augment नुट् (न्) before the short अ of the root in the Perfect

This applies to a case where the root does not contain a double consonant Thus व्यानशे, व्यानशाते, व्यानशिरे ॥ The rule applies to अश् of the Svâdi 18 and not to अश् of the Kryâdi 51, there we have आश, आशतुः, आशुः ॥

18 √asû, 1 to pervade 2. to heap, accumulate

Pre अश्नुते । अश्नुवाते । अश्नुवते । अश्नुषे । अश्नुध्वे । अश्नुवे । अश्नुवहे । Per. आनशे । आनशाते । आनशिषे or आनक्षे । आनशिध्वे or आनड्ढ्वे । आनशिवहे or आनश्वहे । आनशिमहे or आनश्महे I Fut. अष्टा । अशिता । II Fut अक्ष्यते । or अशिष्यते । Impera अश्नुताम् । अश्नुष्व । Imper आश्नुत । आश्नुथाः । आश्नुवि । Poten अश्नुवीत । अश्नुवीथाः । Bene अशिषीष्ट । अक्षीष्ट । Aor आशिष्ट or आष्ट । आशिषाताम् आक्षाताम् । Condi आक्ष्यत । आशिष्यत । Causa आशयते । Aor आशिशत् । Desid आशिशिषते । Inten आशाश्यते । yan luk आशशीति । Pass अष्टः । Act अष्टवान् । Ger अष्ट्वा or अशित्वा । Nouns — आशिवक्ष । आशु । श्वशुर । अश्मन् । अशुम् । अश्व । अक्षः । अक्षि । अक्षि ।

ष्टिघ १९ आस्कन्दने ।

स्तिघ्नुते । तिष्टिघे । स्तेघिता ।

19 √ṣhtigha, to assail, attack

Pre. स्तिघ्नुते । Per तिष्टिघे । I Fut स्तेघिता । II Fut स्तेघिष्यते । Impera स्तिघ्नुताम् । Imper अस्तिघ्नुत । Poten. स्तिघ्नुवीत । Bene स्तिघिषीष्ट । Aor अस्तेघिष्ट । Condi अस्तेघिष्यत । Causa स्तेघयति Aor अतिष्टिघत् । Desid तिष्टिघिषते । तिष्टेघिषते । Inten तेस्तिघ्यते yan luk तेष्टिघीति or तेष्टेग्धि । Ger स्तिघित्वा । स्तेघित्वा ।

अथ आ गणान्तात् परस्मैपदिनः ॥

All the roots up to the end of this class are Parasmaipadins

तिक २० तिग २० क । गतौ च ।

चादास्कन्दने । तिक्नोति । तिग्नोति ।

20 √tika 20(*a*) √tiga to go, attack, assail. By force of the letter च the meaning to assail is also taken here

Pre तिक्नोति । Per तितेक । तितेकिथ । तितिकिव । I Fut तेकिता । II Fut. तेकिष्यति । Impera. तिक्नोतु । Imper अतिक्नोत् । Poten. तिक्नुयात् । Bene. तिक्यात् । Aor अतेकीत् । Condi । अतेकिष्यत् । Causa तेकयति Aor. अतीतिकत् । तैकायनिः Desid तितेकिषति । Inten तेतिक्यते । yan luk. तेतिकीति । Nouns — तिकः तैकायनः । तिककितवाः ।

20. √tiga to go, to attack, assail.

Pre तिग्नोति। Per. तितेग। I Fut. तेगिता। II Fut तेगिष्यति। Impera. तिग्नोतु। Imper. अतिग्नोत्। Poten तिग्नुयात्। Bene तिग्यात्। Aor. अतेगीत्। Condi. अतेगिष्यत्। Causa. तेगयति। Desid. तितेगिषति। Inten. तेतिग्यते।

षघ २१ हिंसायाम्।

सघ्नोति।

21 √shagha, to hurt, injure, kill

Pre सघ्नोति। Per ससाघ। सेघतुः। सेघिथ। सेघिव। I Fut सघिता। II Fut. सघिष्यति। Impera. सघ्नोतु। Imper. असघ्नोत्। Poten. सघ्नुयात्। Bene. सघ्यात्। Aor असाघीत् or असघीत्। Condi असघिष्यत्। Causa साघयति। Aor असीषघत्। Desid सिसघिषति। Inten. सासघ्यते। yañ luk सासघीति। सासग्धि।

ञिधृषा २२ प्रागल्भ्ये।

धृष्णोति। दधर्ष। धर्षिता।

22. √ñidhrishâ, to be proud or over-bearing

Pre धृष्णोति। Per दधर्ष। दधृषतुः। दधर्षिथ। दधर्षिव। I Fut धर्षिता। II Fut धर्षिष्यति। Impera. धृष्णोतु। Imper. अधृष्णोत्। Poten धृष्णुयात्। Benedi धृष्यात्। Aor. अधर्षीत्। Condi अधर्षिष्यत्। Causa धर्षयति। Aor अदीधृषत्। अदधर्षत्। Desid. दिधर्षिषति। Inten दरिधृष्यते। yañ luk. दरीधृषीति। दरिधृष्टि। Part Pass धृष्टः। Act धृष्टवान्। Ger. धर्षित्वा। Noun — दधृक्।

दम्भु २३ दम्भने।

दम्भनं दम्भः। दभ्नोति। ददम्भ। 'श्रन्थिग्रन्थिदम्भिस्वञ्जीनां लिटः कित्वं वा' इति व्याकरणान्तरमिहाप्याश्रीयते इत्युक्तम्। 'अनिदिताम्–' (४१५) इति नलोपः। तस्याभीयत्वाद्- सिद्धत्वेन एत्वाभ्यासलोपयोरप्राप्तौ। * दम्भेश्च एत्वाभ्यासलोपौ वक्तव्यौ *। देभतुः। ददम्भतुः। इदं कित्वं पिदपिद्विषयकमिति सुधाकरादयः। तन्मते तिप्सिप्मिप्सु। देभ। देभिथ। 'देभ' इति रूपान्तरं बोध्यम्। अपिद्विषयकमिति न्यासकारादिमते तु। ददम्भ। ददम्भिथ। ददम्भेत्येव। दभ्यात्।

23. √dambhu, to deceive, cheat, to injure, hurt Thus the Present is दभ्नोति। Perfect ददम्भ। We have already mentioned under S. 2397, that according to a certain Grammar (?) the affixes of the Perfect are optionally कित् after the roots śranth, granth, dambh, and svañj. That rule is to be adopted here. The nasal is elided by S 415 This elision being âbhîya (because taught by VI 4 24 which occurs in the subdivision of असिद्ध वदत्राभात् VI 4 22 S 2183), is asiddha and so there can be no ए change or elision of the reduplicate in the Perfect Hence the following vartika. "The ए change and the elision of abhyâsa take place with regard to this root dambha by the sûtra VI. 4. 120 S. 2260." Thus देभतुः। When not कित्, we have ददम्भतुः।

According to Sudhâkara and others the कित् taught by the above, applies to all affixes of the Perfect, whether they be पित् or non-पित्। In their opinion, even in the singulars तिप्, सिप् and मिप् we have देभ, देभिथ and देभ। According to Nyâsakâra and others, the कित् taught by the above rule is con-

fined to non-पित् affixes, therefore the singulars are 3 ददम्भ, 2. ददम्भिथ and 1 ददम्भ।

Pre. दम्नोति। The nasal is elided by S. 415. Per ददम्भ or देभ। दम्भतुः or ददम्भतुः। ददम्भुः or देभुः। ददम्भिथ or देभिथ। देभथुः or ददम्भथुः। ददम्भ or देभ। ददम्भ or देभ। देभिव। I Fut. दम्भिता। II Fut. दम्भिष्यति। Impera. दम्नोतु। Imper. अदम्नोत्। Poten दम्नुयात्। Bene. दभ्यात्। Aor. अदम्भीत्। Condi. अदम्भिष्यत्। Causa दम्भयति। Aor अददम्भत्। Desid. दिदम्भिषति। धिप्सति। धीप्सति। VII 4 56. S. 2621. Inten दादभ्यते। yan luk दादम्भि। Past Pass दब्धः Aot दम्भयात्। Ger. दम्भित्वा or दब्ध्वा।

ऋधु २४ वृद्धौ।

24. √ridhu, to prosper, flourish, grow

Pre ऋध्नोति। Per आनर्ध। आनृधतुः। आनर्धिथ। आनृधिव। I Fut अर्धिता। II Fut. अर्धिष्यति। Impera ऋध्नोतु। Imper आर्ध्नोत्। Poten ऋध्नुयात्। Bene ऋध्यात्। Aor ऋधत् as मा भवान् ऋधत्। Condi. आर्धिष्यत्। Causa. आर्धयति। Aor आर्दिधत्। Desid अर्दिधिषति or ईर्त्सति। Past. Pass. ऋद्ध। Ger अर्धित्वा or ऋद्ध्वा।

तृप २५ प्रीणने।

क्षुभ्नादित्वाण्णत्वं न। तृप्नोति।

25. √tripa, to be pleased or satisfied Some read this root here. The न is not changed to ण as it is considered to belong to the kshubhnâdi class.

Pre. तृप्नोति। Per. ततर्प। ततृपतुः। ततर्पिथ or ततर्थ or ततृप्थ। ततृपथुः। ततृप। ततर्प। ततृपिव। I Fut. तर्पिता or तर्प्ता or त्रप्ता। II Fut. तर्पिष्यति or तर्प्स्यति or त्रप्स्यति। Impera. तृप्नोतु। Imper. अतृप्नोत्। Poten. तृप्नुयात्। Benedi तृप्यात् Aor. अतर्पीत् or अतृपत्। अतर्पिष्यत् or अतृपत्।

२५३३। छ। छन्दसि।

आ गणान्तादधिकारोऽयम्।

2533, A The roots given here-after up to the end of the chapter are found employed in the Chhandas literature only

This is an adhikâra gana sûtra and exerts its influence up to the end of the chapter.

अह २६ व्याप्तौ।

अह्नोति।

26. √aha, to pervade.

Pre. अह्नोति।

दघ २७ घातने पालने च।

दघ्नोति।

27 √dagha, 1 to kill, hurt, 2. to protect

Pre दघ्नोति ।

चमु २८ भक्षणे

चम्नोति ।

28 √chamu to eat

Pre चम्नोति ।

रि २९ क्षि ३० चिरि ३१ जिरि ३२ दाश ३३ दृ ३४ हिंसायाम् ।

रिणोति । क्षिणोति । अयं भाषायामपीत्येके । न वदनः शकसुतां क्षिणोति' । ऋक्षीत्येक एवाजादिरित्यन्ये । ऋक्षिणोति । चिरिणोति । जिरिणोति । दाश्नोति । दृणोति । वृत् ।

29 √ri, 30 √kshi, 31 √chiri, 32 √jiri, 33 √dâsa, 34 √dri to hurt kill

Pre रिणोति ।

30. √kshi to hurt, kill Some say that this root is found in the ordinary Sanskrit also As न वदनः शकसुतां क्षिणोति । Here kshinoti is used So also इमां इदि व्याघ्रपातमक्षिणोतु । Some read it as ऋक्षि, as ऋक्षिणोति, and do not read two root रि and क्षि separately, but *one* root ऋक्षि ।

Pre क्षिणोति ।

31 √chiri to hurt, kill

Pre चिरिणोति ।

33 √jiri, to kill, hurt

Pre. जिरिणोति ।

33 √dâs, to hurt, kill

Pre. दाश्नोति ।

34 √dri, to hurt, kill

Pre दृणोति ।

वृत् । End.

इति तिङन्तस्वादिप्रकरणम् ।

Here end the roots of the Svâdi Class.

———— o ————

॥ अथतिङन्त तुदादि प्रकरणम् ॥

CHAPTER VI.

TUDADI ROOTS.

तुद १ व्यथने ।

तुदः षट् स्वरितेतः ।

This class of verbs take the vikaraṇa श । The first root is तुद 'to torment',

Thus तुद्+शप्+तिप्। Now applies the following sûtra by which श comes to the exclusion of शप्।

२५३४। तुदादिभ्यः शः। ३। १। ७७।

तुदति-तुदते। तुतोद। तुतोदिथ। तुतुदे। तोत्ता। अतौत्सीत्-अतुत्त।

2534. The affix श is employed after the roots of the Tud âdi class, in denoting the agent when a sârvadhâtuka affix follows.

This debars शप्. The indicatory श makes this affix a sârvadhâtuka affix. As तुद+श+तिप्=तुद+अ+ति= तुदति (I 2 4) 'he pains or torments'.

The root तुद् and the six following roots are svaritet.

1 √tuda, to pain, vex, torment

Pre तुदति। तुदतः। तुदन्ति। तुदसि। तुदथः। तुदथ। तुदामि। तुदावः। तुदामः। Per. तुतोद। तुतुदतुः। तुतुदुः। तुतोदिथ। तुतुदथुः। तुतुद। तुतोद। तुतुदिव। तुतुदिम। I Fut तोत्ता। II Fut तोत्स्यति। Impera तुदतु तुदतात्। तुदताम्। तुदन्तु। तुद or तुदतात्। तुदतम्। तुदत। तुदानि। तुदाव। तुदाम। Imper अतुदत्। अतुदः। अतुदम्। Poten तुदेत्। तुदेताम्। तुदेयुः। तुदेः। तुदेयम्। Bene तुद्यात्। तुद्यास्ताम्। Aor अतौत्सीत्। अतौत्ताम्। (VIII 2 26 S. 2281) अतौत्सीः। अतौत्सम्। Condi अतोत्स्यत्। Causa तोदयति। अतूतुदत्। Desid. तुतुत्सति। Inten तोतुद्यते। yan luk तोतुदीति or तोतोत्ति। Ger. तुत्त्वा। Nouns —तुत्यम् तोत्रम् अय तुदः पितृतुदः तिलतुदः तुदती। तुदन्ती।

Atm Pre. तुदते। तुदेते। तुदन्ते। तुदसे। तुदेथे। तुदध्वे। तुदे। तुदावहे। तुदामहे। Per. तुतुदे। तुतुदाते। तुतुदिरे। तुतुदिषे। तुतुदाथे। तुतुदिध्वे। तुतुदे। तुतुदिवहे। तुतुदिमहे। I Fut तोत्ता। II Fut तोत्स्यते Impera.। तुदताम्। तुदेताम्। तुदन्ताम्। तुदस्व। तुदेथाम्। तुदध्वम्। तुदै। तुदावहै। तुदामहै। Imper अतुदत। अतुदथाः। अतुदे। Poten तुदेत। तुदेयाताम्। तुदेरन्। तुदेथाः। तुदेय। तुदेवहि। Bene तुत्सीष्ट। तुत्सीयास्ताम् (I 2 11. S. 2300) Aor अतुत्त। अतुत्साताम्। Causa तोदयते। Desid तुतुत्सते।

णुद् २ प्रेरणे।

नुदति-नुदते। नुनोद-नुनुदे। नोत्ता।

2 √nuda, to send

Pre. नुदति। प्रणुदति or ते। Per नुनोद। I Fut. नोत्ता। II Fut नोत्स्यति। Impera नुदतु। Imper. अनुदत्। Poten नुदेत्। Bene नुद्यात्। Aor अनौत्सीत्। Condi अनोत्स्यत् Causa नोदयति Desid. नुनुत्सति। Inten नोनुद्यते। Past Pass नुन्नः। नुत्तः। Act नुन्नवान्। नुत्तवान्। Ger. नुत्त्वा। Nouns काकुदः। शोकापनुदः।

Atm. Pre. नुदते। Per नुनुदे। I Fut. नोत्ता। II Fut. नोत्स्यते। Impera नुदताम्। Imper अनुदत। Poten नुदेत। Bene. नुत्सीष्ट। Aor अनुत्त। Condi. अनोत्स्यत। Causa नोदयते। Desid नुनुत्सते।

दिश ३ अतिसर्जने।

अतिसर्जनं दानम्। देष्टा। दिक्षीष्ट। अदिक्षत्-अदिक्षत।

3. √disa, to give, grant, bestow

Pre. दिशति। Per. दिदेश। दिदेशिथ। दिदिशिव। I Fut. देष्टा। II Fut देक्ष्यति। Impera. दिशतु। Imper. अदिशत्। Poten. दिशेत्। Bene. दिश्यात्। Aor. अदिक्षत्।

अदिशताम्। अदिशन्। अदिशः। Condi. अदेक्ष्यत् Causa देशयति। अदीदिशत्। Desid. दिदिक्षति। Inten. देदिश्यते। yañ luk देदिशीति। देदेष्टि। Nouns —दिक्। dual दिशौ pl दिशः। प्रतिदिशम्। दिशा दिश्यम्। दैष्टिकः दिष्टिः देशः प्रादेशः प्रदेशिनी।

Atm. Pre दिशते। Per दिदिशे। दिदिशिरे। दिदिशिषे। दिदिशिवहे। I Fut. देष्टा। II Fut देक्ष्यते। Impera दिशताम्। Imper अदिशत। Poten. दिशेत। Bene. दिक्षीष्ट। Aor अदिक्षत। अदिक्षाताम्। अदिक्षथाः। अदिक्षि। अदिक्षावहि। Desid. दिदिक्षते।

भ्रस्ज ४ पाके।

'ग्रहिज्या-' (२४१२) इति संप्रसारणम्। सस्य श्चुत्वेन शः। शस्य जश्त्वेन जः। भृज्जति-भृज्जते।

4. √bhrasja, 'to cook'.

In conjugating this root there is vocalisation of र into ऋ by S. 2412 Then the स is changed to श a letter homogeneous with ज। Then the श becomes ज by जश् rule Thus भ्रस्ज्+श+ति=भृस्ज्+अ+ति because श is ङित् by I 2. 4. S. 2234 (VI. 1 16. S 2412)=भृश्ज्+अ+ति (VIII. 4. 40. S 111) =भृज्ज्+अ+ति (VIII 4. 53 S 52)=भृज्जति। Atm. भृज्जते।

In the Perfect, the following sûtra applies —

२५३५। भ्रस्जो रोपधयो रमन्यतरस्याम्। ६। ४। ४७।

भ्रस्जे रेफस्योपधायाश्च स्थाने रमागमो वा स्यादार्धधातुके। मित्त्वादन्त्यादचः परः। स्थानषष्ठीनिर्देशाद्रोपधयोर्निवृत्तिः। बभर्ज। बभर्जतुः। बभर्जिथ-बभर्ष्ठ। बभर्ज। रमभावे बभ्रज्ज। बभ्रज्जतुः। बभ्रज्जिथ। 'स्कोः-' (३८०) इति सलोपः। 'व्रश्च-' (२९४) इति षः। बभ्रष्ठ। बभ्रज्जे। भर्ष्टा-भ्रष्टा। भ्रक्ष्यति-भर्क्ष्यति। * क्ङिति रमागमं बाधित्वा संप्रसारणं पूर्वविप्रतिषेधेन *। भृज्ज्यात्। भृज्ज्यास्ताम्। भर्क्षीष्ट-भ्रक्षीष्ट। अभार्क्षीत्-अभ्राक्षीत्। अभर्ष्ट-अभ्रष्ट।

2535. In the room of the र् and the penultimate letter स् of the root भ्रस्ज, there is optionally the substitute रम्, when an ârdhadhâtuka affix follows.

Note —The र् and स् cease to exist and र takes their place. The substitute having an indicatory म् comes after the final vowel (I. 1 49) Thus भ्रस्ज+तृ=भर्ज्+तृ=भर्ष्टृ the ज being changed to ष by VIII. 2 36, and त to ट by VIII 4 41 The other form will be भ्रष्टा, so also भ्रष्टुम् and भर्ष्टुम्, भ्रष्टव्यम् and भर्ष्टव्यम्, भ्रज्जनम् or भर्जनम्॥ But भृष्टः and भृष्टवान् by VI 1. 16, in spite of this rule. The word उपदेश (VI. 4. 37), is understood here also. The rule therefore applies to the simple root bhrasj as originally taught in the Dhatupâtha, and not to any Derivative root from it. As the Intensive (यङ्) is बरीभृज्ज्यते॥

Thus bhrasj+ṇal=bharj+ṇal. The र् and स् are elided, and in their place is put र्। In other words, the stem before ardhadhâtuka affixes is भर्ज्। Thus we have बभर्ज। When there is not रम् augment, then we have बभ्रज्ज &c In this latter case, in second person singular we get बभ्रष्ठ thus बभ्रस्ज्+थ=बभ्रज्+थ (the स is elided by S. 380)=बभ्रष्+थ (ज changed to ष by VIII. 2. 36, S. 294)

Vârt —The vocalisation takes place before कित् and ङित् affix to the exclusion by anticipation of the substitute रम् । As भृज्ज्यात् ।

4 √bhrasja, to fry, roast

Pre भृज्जति । भृज्जसि । भृज्जामि । Per. बभर्ज्ज । बभ्रज्ज । बभर्ज्जतुः बभ्रज्जतुः । बभर्ज्जुः बभ्रज्जुः । बभर्जिथ or बभर्ष्ठ । बभ्रज्जिथ or बभ्रष्ठ । बभर्ज्जथुः बभ्रज्जथु । बभ्रज्ज । बभर्ज्जिव बभ्रज्जिव । I Fut भर्ष्टा भ्रष्टा । II. Fut भ्रक्ष्यति or भर्क्ष्यति । Impera भृज्जतु । Imper अभृज्जत् । Poten. भृज्जेत् । भृज्जेयुः । Bene भृज्ज्यात् भृज्ज्यास्ताम् । Aor अभार्क्षीत् । अभ्राक्षीत् । अभार्ष्टाम् । अभ्राष्टाम् । अभार्क्षुः । अभ्राक्षुः । अभार्क्षीः । अभार्ष्टम् । अभार्क्षम् । Causa. भर्ज्जयति । Aor. अबभर्ज्जत् । or भ्रज्जयति Aor अबभ्रज्जत् । Desid. बिभर्क्षति । बिभर्ज्जिषति । बिभ्रक्षति । बिभ्रज्जिषति । Inten बरीभृज्ज्यते । yañ luk बाभ्रष्टि Past Pass. भ्रष्टः । Act. भ्रष्टवान् । Ger भृष्ट्वा । Nouns —भर्ग्यः । भ्रष्टः । भार्गायणः । भार्गिः । भृगुः । भार्गवः । भृगवः । भ्राष्ट्रम् ।

Atm Pre भृज्जते । भृज्जसे । भृज्जे । Per. बभर्ज्जे । बभ्रज्जे । बभर्ज्जाते । बभ्रज्जाते । बभर्ज्जिरे । बभ्रज्जिरे । बभर्ज्जिषे । बभ्रज्जिषे । I Fut. भ्रष्टा । भर्ष्टा II Fut भ्रक्ष्यते or भर्क्ष्यते । Impera भृज्जताम् । Imper अभृज्जत । Poten. भृज्जेत । भृज्जेयाताम् । भृज्जेरन् । Bene. भर्क्षीष्ट । भ्रक्षीष्ट । भर्क्षीयास्ताम् । भृक्षीयास्ताम् । Aor. अभर्ष्ट । अभ्रष्ट । अभर्क्षाताम् । अभ्रक्षाताम् । अभर्क्षत । अभर्क्षाथाम् । अभर्ड्ढ्वम् । अभर्क्षि । अभर्क्ष्वहि ।

क्षिप ५ प्रेरणे ।

क्षिपति-क्षिपते । क्षेप्ता । अक्षैप्सीत्-अक्षिप्त ।

5. √kshipa, to send

Pre क्षिपति । A. क्षिपते । Per चिक्षेप । A चिक्षिपे । चिक्षेपिथ । A चिक्षिपिषे । चिक्षिपिव । I Fut. क्षेप्ता । II Fut क्षेप्स्यति । A. क्षेप्स्यते । Impera क्षिपतु । A. क्षिपताम् । Imper अक्षिपत् । A. अक्षिपत । Poten. क्षिपेत् । A. क्षिपेत । Bene. क्षिप्यात् । A क्षिप्सीष्ट । Aor. अक्षैप्सीत् अक्षैप्ताम् । A. अक्षिप्त । d अक्षिप्साताम् । Condi अक्षेप्स्यत् Causa. क्षेपयति । Aor अचिक्षिपत् । Desid चिक्षिप्सति । A चिक्षिप्सते । Inten चेक्षिप्यते । yañ luk चेक्षिपीति । चेक्षेप्ति ।

कृष ६ विलेखने ।

कृषति-कृषते । क्रष्टा-कर्ष्टा । कृष्यात् । कृक्षीष्ट । 'स्पृशमृशकृष- इति सिज्वा । पक्षे क्सः । सिचि अम्वा । अक्राक्षीत्-अकार्क्षीत्-अकृक्षत् । तङि 'लिङ्सिचौ-' (२३००) इति कित्त्वादम् । अकृष्ट । अकृक्षाताम् । अकृक्षत । अकृक्षत । अकृक्षाताम् । अकृक्षन्त ।

6. √krisha, to plough, to make furrows

The Aorist is formed *optionally* by सिच् under a vârtika to sûtra III 1. 47 S. 2407, to the Bhuadi root √krisha. When सिच् is not added the aorist is formed by क्स (III 1. 45 S 2336) When सिच् there is optionally अम् augment. But in the Atmanepada there is no अम् because the सिच् is there कित् under I 2. 11. S 2300 Compare Bhuadi कृष No. 1039.

Pre. कृषति । A. कृषते । Per चकर्ष । A. चकृषे । चकर्षतुः । A. चकृषाते । चकृषिथ । A. चकृषिषे । चकर्ष चकृषिव I Fut क्रष्टा । कर्ष्टा II Fut क्रक्ष्यति । कर्क्ष्यति । A क्रक्ष्यते or कर्क्ष्यते । Impera. कृषतु । A कृषताम् । Imper. अकृषत् । A अकृषत । Poten. कृषेत् । A कृषेत । P, D कृषेताम् । A D. कृषेयाताम् । Bene कृष्यात् । A कृक्षीष्ट । Aor. 1. with क्स । अकृक्षत् । अकृक्षताम् । अकृक्षन् । A. अकृक्षत । D. अकृक्षाताम् । pl अकृक्षन्त । 2 with सिच् ।

अकार्षीत् । अकार्ष्टाम् । अकार्क्षुः । A अकृष्ट । D अकृक्षाताम् । pl अकृक्षत 3 with क्स । अक्राक्षीत् । D. अक्राष्टाम् । &c Causa कर्षयति । Aor अचकर्षत् । अचीकृषत् । Desid. चिकृक्षति । Inten, चरीकृष्यते । yañ luk चरीकृष्टीति ।

ऋषी ७ गतौ ।

परस्मैपदी । ऋषति । आनर्षे ।

7. √rishî, to go This root is Parasmaipadi.

Pre ऋषति । प्रार्षति (VI 1. 91 S. 74.) Per आनर्ष । (VII 4 70 S 2248, and VII 4 71 S 2288) आनृषतुः । आनृषुः । आनर्षिथ । आनर्षिव । I Fut अर्षिता II Fut अर्षिष्यति । Impera ऋषतु । Imper आर्षत् । (VI 1. 90. S 269). Poten ऋषेत् । Benc. ऋष्यात् । Aor आर्षीत् । As मा भवानर्षीत् । The vriddhi is prevente by VII 2 4 S 2268. Causa अर्षयति । Aor आर्चिषत् । Desid अर्षिषिषति । Past Part Pass ऋष्टः । Act. ऋष्टवान् । Ger. अर्षित्वा । Nouns —ऋषः ।

जुषी ८ प्रीतिसेवनयोः ।

आत्मनेपदिनश्चत्वारः । जुषते ।

8. √jushî, 1. to be pleased, to enjoy. 2. to devote or attach one self to.

This and the following three roots are Atmanepadis

Pre जुषते । Per जुजुषे । जुजुषिषे । I Fut. जोषिता । II Fut जोषिष्यति । Impera जुषताम् । Imper. अजुषत । Poten जुषेत । Bene जोषिषीष्ट । Aar. अजोषिष्ट । अजोषिषाताम् । Causa जोषयति । अजूजुषत् । Desid जुजुषिषते । जुजोषिषते । Inten. जोजुष्यते yan luk जोजोष्टि । Past Pass जुष्टः । Act जुष्टवान् । Ger जुषित्वा । जोषित्वा । Nouns —जुषस् । जुष्यः । सजूः । D. सजूषौ । pl सजुषः । जोषम् ।

ओविजी ९ भयचलनयोः ।

प्रायेणायमुत्पूर्वः । उद्विजते ।

9 √O vijî This root is generally found preceded by उत् । As उद्विजते । The सेट् affixes are treated as ङित् by the following sûtra.

२५३६ । विज इट् । १ । २ । २ ।

विजेः पर इडादिः प्रत्ययो ङिद्वत् । उद्विजिता । उद्विजिष्यते ।

2536. An affix that begins with the augment इट् (VII. 2. 35) is ङित् after the root *vij* , 'to be afraid, to tremble.'

Note —The root विज् does not strengthen its vowel before the affixes that take the intermediate इ, because those terminations are treated like ङित् affixes. The root विज् belongs to the Tudâdi class. Thus उद्विजिता 'he will be agitated,' उद्विजितुम् 'for the purpose of being agitated.' उद्विजितव्यम् 'ought to be agitated'

But those affixes, which are not preceded by the augment इट्, are not like ङित्, and they consequently produce their own proper action, such as gunation &c. As उत्+विज्+ल्युट्=उद्वेजनम्, उद्वेजनीयम् 'that which ought to be agitated.'

9 √O vijî, 1 to be afraid. 2. to shake, tremble.

Pre उद्विजते । Per. उद्विविजे । उद्विविजिषे । I Fut उद्विजिता । No guna II Fut. उद्विजिष्यते । Impera उद्विजताम् । Imper उदविजत । Poten उद्विजेत । Bene. उद्विजिषीष्ट । Aor. उदविजिष्ट । Causa. उद्वेजयते । Aor उदवीविजत् । Desid उद्विविजिषते । Inten. उद्वेविज्यते । yan luk उद्वेविजीति । उद्वेवेक्ति । Past Pass उद्विग्नः । Act. उद्विग्नवान् । Ger. उद्विजित्वा ।

ओलजी १० ओलस्जी १० क । व्रीडायाम् ।

लजते । लेजे । लज्जते । ललज्जे ।

10 √O lajî, √O lasjî to be ashamed, to blush

Pre लजते । Per लेजे । लेजिषे । I Fut लजिता । II Fut लजिष्यते । Impera लजताम् । Imper अलजत । Poten लजेत । Bene लजिषीष्ट । Aor अलजिष्ट । Condi अलजिष्यत Causa लाजयति । Aor अलीलजत् Desid लिलजिषते । Inten लालज्यते । yan luk लालजीति । लालक्ति । Past Pass लग्नः । Act लग्नवान् । Ger लजित्वा ।

10A √O lasjî to be ashamed, to blush.

Pre. लज्जते । Per ललज्जे । IFut लज्जिता । IIFut. लज्जिष्यते । Impera. लज्जताम् । Imper. अलज्जत । Poten. लज्जेत । Bene लज्जिषीष्ट । Aor. अलज्जिष्ट । अलज्जिषाताम् । अलज्जिषत । Causa लज्जयति । Aor अललज्जत् । Desid. लिलज्जिषते । Inten. लालज्ज्यते । yan luk लालज्जीति । लालक्ति । Part. Ger लज्जित्वा । Nouns —लज्जा ।

अथ परस्मैपदिनः ।

ओव्रश्चू ११ छेदने ।

'ग्रहिज्या– (२४१२) । वृश्चति । ववृश्च । ववृश्चतुः । ववृश्चिथ–ववृष्ठ । 'लिटयभ्यासस्य–' (२४०८) इति सम्प्रसारणम् । रेफस्य ऋकारः । 'उरत्' (२२४४) । तस्य 'अचः परस्मिन्–' (५०) इति स्थानिवद्भावात् 'न सम्प्रसारणे–' (३६३) इति वस्योत्त्वं न । व्रश्चिता–व्रष्टा । व्रश्चिष्यति–व्रक्ष्यति । वृश्च्यात् । अव्रश्चीत्–अव्राक्षीत् ।

11 √O vraschu, to cut

The व् of the root is vocalised to उ by VI 1 16 S 2412, because the affix श is ङित् । Thus वृश्चति ।

In the Perfect व्रश्च+णल्=,वव्रश्च+णल् (vocalisation is by VI 1 17 S 2408) =ववृश्च+णल् (The ऋ is changed to अ by VII 4 66, S 2244) This व is not now vocalised to उ i e we have not the form उवृश्च because the अ substitute of ऋ is considered sthanivat to ऋ by I 1 57 S 50 Therefore व being really equivalent to व् there is no further vocalisation because of the prohibition of VI 1 37 S 363. Thus the Perfect is ववृश्च.

Pre. वृश्चति । Per ववृश्च । ववृश्चतु । ववृश्चिथ ववृष्ठ । ववृश्चिव । I Fut व्रश्चिता । or व्रष्टा । II Fut. व्रक्ष्यति । or व्रश्चिष्यति । Impera वृश्चतु । Imper अवृश्चत् । Poten वृश्चेत् । Bene वृश्च्यात् । Aor अव्रश्चीत् or अव्राक्षीत् । अव्रश्चिष्टाम् or अव्राष्टाम् । अव्रश्चिषुः । अव्रश्चीः । अव्रश्चिष्टम् । अव्रश्चिष्ट । अव्रश्चिषम् । Causa व्रश्चयति । Aor अववृश्चत् । Desid. विव्रश्चिषति, or विव्रक्षति । Inten. वरीवृश्च्यते yan luk, वाव्रष्टि । Dual वाव्रष्ट । Past. Pass वृक्णः Act वृक्णवान् Ger व्रश्चित्वा Nouns —वृक्षः ।

व्यच १२ व्याजीकरणे ।

विचति । विव्याच । विविचतु. । व्यचिता । व्यचिष्यति । विच्यात् । अव्याचीत्–अव्यचीत् । 'व्यचेः कुटादित्वमनसि' इति तु नेह प्रवर्तते । 'अनसि' इति पर्युदासेन कृन्मात्रविषयत्वात् ।

12 √Vyacha to deceive.

Vârtika.—The root व्यच् 'to deceive,' is also treated like kutâdi verbs, except before the affix असुन्. As विचिता 'the deceiver', विचितुम् 'for the purpose of deceiving' विचितव्यम् &c. Here there is samprasârana before the nit terminations ता, तुम् and तव्यम्, and the य of व्यच् is changed into इ by VI. 1 16.

But the affix असुन् is not nit and consequently there is no samprasârana before it Thus उरुव्यचाः 'an imp'

By I. 2 1 S 2461, all affixes other than those which have an indicatory ञ or ण are treated as nit after the roots of the kutâdi class. The √vyacha by the above Vârtika, is declared to be a root of the kutâdi class. Therefore all affixes after it being nit, there ought to have been samprasâraṇa in the Aorist also But this is not so, because the word असिच् indicates that the √vyacha is kutâdi only before the affixes of the same class as असच्, *viz*, before the कृत् affixes, not before the तिङ् affixes

Pre. विचति । (S. 2412). Per. विव्याच । विविचतुः । विव्यचिथ । विविचथुः । विविच विव्याच । विविचिव । I Fut. व्यचिता । II Fut. व्यचिष्यति । Impera. विचतु । Imper. अविचत् । Poten. विचेत् । Bene विच्यात् । Aor अव्याचीत् or अव्यचीत् । अव्याचिष्टाम् or अव्यचिष्टाम् । Causa व्याचयति । Aor. अविव्यचत् । Desid विव्यचिषति । Past. Pass विग्नः or विचितः । Act. विग्नवान् or विचितवान् Ger. विचित्वा Noun —उरुव्यचाः 'an imp'.

उछि १३ उञ्छे ।

उञ्छति ।

13 √uchhi, to glean, gather bit by bit.

This and the next root are given in the Bhvâdi class also No. 230 and 231.

Pre उञ्छति ।

उछी १४ विवासे ।

उच्छति ।

14. √uchhî, to abandon, to cease, to finish.

Per उच्छति ।

ऋच्छ १५ गतीन्द्रियप्रलयमूर्तिभावेषु ।

'ऋच्छत्यॄताम्' (२३८३) इति गुणः । द्विहल्ग्रहणस्यानेकहलुपलक्षणत्वान्नुट् । आनर्च्छ । आनर्च्छतुः । ऋच्छिता ।

15. √richha, 1 to go. 2 to fail in faculties. 3. to become hard or stiff.

In the Perfect there is guna by VII 4. 15 S 2383 and there is augment of the नुट् because the words two consonants in VII. 4. 71. S. 2288, include more than two consonants also

Pre ऋच्छति । Per आनर्च्छ । आनर्च्छतुः । आनर्च्छुः । आनर्च्छिथ । आनर्च्छिव । I Fut. ऋच्छिता । II Fut ऋच्छिष्यति । Impera. ऋच्छतु । Imper. आर्च्छत् । Poten. ऋच्छेत् । Bene. ऋच्छ्यात् । Aor आर्च्छीत् । (ऋच्छीत without the augment as in मा

भवानुच्छीत् ।) आच्छिद्दाव् । आच्छिंषव् । Causa. ऋच्छयति । Aorist आर्चिच्छत् । (माभवानृचिच्छत्). Desid. ऋचिच्छिषति । Ger ऋच्छित्वा ।

मिछ १६ उत्क्लेशे ।

उत्क्लेशः पीडा । मिमिच्छ । अमिच्छीत् ।

16 √michha 1 to hinder, 2. to annoy

The word 'utklesha' here means pain

Pre मिच्छति । Per. मिमिच्छ । मिमिच्छतुः । I Fut मिच्छिता । II Fut मिच्छिष्यति । Impera. मिच्छतु । Imper अमिच्छत् । Poten मिच्छेत् । Bene मिच्छ्यात् । Aor अमिच्छीत् । Causa मिच्छयति । Aorist अमिमिच्छत् । Desid मिमिच्छिषति । Inten मेमिच्छ्यते । yañ luk, मेमिच्छीति । मेमेष्टि ।

जर्च १७ जर्ज, चर्च १७ क । झर्झ १७ ख । परिभाषणभर्त्सनयो. ।

17. √jarcha, 17A √jarja, 17B √charcha, 17C. √jharjha, 1 to say, 2 to blame

Pre जर्चति । चर्चति । झर्झति । Per जजर्च । चचर्च । जझर्झ । Nouns —चर्चिका । जर्जरः । झर्झरः ।

त्वच १८ संवरणे ।

तत्वाच ।

18. √tvacha, to cover.

Pre त्वचति । Per तत्वाच । I Fut त्वचिता । II Fut त्वचिष्यति । Impera. त्वचतु । Imper. अत्वचत् । Poten त्वचेत् । Bene त्वच्यात् । Aor अत्वाचीत् । or अत्वचीत् । Causa त्वचयति । Aorist अतित्वचत् । Nouns —त्वक् त्वचः वाक्त्वचत् ।

ऋच १९ स्तुतौ ।

आनर्च ।

19. √richa, to praise.

It is conjugated like √ऋच ।

Pre ऋचति । Per आनर्च । I Fut अर्चिता । Nouns —ऋक् ।

उब्ज २० आर्जवे ।

20 √ubja, to make straight.

The penultimate according to some, is not ब but an upadhmâniya letter, *viz.*, a sibilant of the guttural class, *i.e* उ≍ज This upadhmâniya is included in the शर्, *i.e.* the sibilants श, ष, स include these lost sibilants of the guttural and palatal classes also. Thus the root being उ≍ज, the upadhmâniya is changed to a letter of the जश् class, *viz.*, ब. Thus we get उब्ज । Some read the root as having a penultimate द (da) which becomes ब Whereas others read it as having ब as a penultimate originally. Thus according to these different views we have either अब्दुद्रः or अब्दुब्ज similarly समुद्रः or समुब्जः ।

In the Desiderative, उबिब्जिषति ।

Pre. उब्जति । Per. उब्जां चकार । I Fut. उब्जिता । II Fut. उब्जिष्यति । Impera उब्जतु । Imper. औब्जत् । Poten. उब्जेत् । Bene. उब्ज्यात् । Aor. औब्जीत् ।

Causa, उज्झयति । Aorist औज्जिझत् । (माभवानुज्जिझत्) । Desid. उज्जिझिषति (and not उज्जिझ्जिषति) Ger उज्झित्वा । Infin उज्झितुम् । Adjec उज्झितव्यं । Nouns .— उज्झः । ओज्झः ।

उज्झ २१ उत्सर्गे ।

21. √udjha, (ujjha) to abandon

This root has a द as penultimate which is changed to ज ।

Pre उज्झति । Nouns —उदुध्योभदः ।

लुभ २२ विमोहने ।

विमोहनमाकुलीकरणम् । लुभति । लोभिता-लोब्धा । लोभिष्यति ।

22. √lubha, to bewilder, confound, perplex

The word विमोहन means to make one perplexed

Pre लुभति । Per लुलोभ । I Fut लोब्धा or लोभिता । II Fut. लोभिष्यति । Impera. लुभतु । Imper अलुभत् । Poten लुभेत् । Bene. लुभ्यात् Aor. अलोभीत् Causa लोभयति । Aorist अलूलुभत् Desid लुलुभिषति or लुलोभिषति । Inten लोलुभ्यते । yan luk लोलोब्धि । Ger लोभित्वा लुभित्वा ।

रिफ २३ कत्थनयुद्धनिन्दाहिंसादानेषु ।

रिफति । रिरेफ । 'रिह' इत्येके । 'शिशु न विप्रा मतिभी रिहन्ति' ।

23 √ripha, √riha, 1 to speak, to boast, to utter a rough grating sound, 2. to fight, 3 to revile, blame. 4 to hurt, kill 5 to give

It is conjugated like √lubha. Some read it as √riha as in the example शिशु न विप्रामतिभीरिहन्ति । "The (innocent) child-like Brâhmaṇas injure others through their intelligence" The word न means इव or equal to.

Pre रिफति । Per रिरेफ ।

तृप २४ तृम्फ २५ तृप्तौ ।

आद्यः प्रथमान्तः । द्वितीयो द्वितीयान्तः । द्वावपि द्वितीयान्तावित्यन्ये । तृपति । ततर्प । तर्पिता । 'स्पृशमृश—' इति सिज्विकल्पः पौषादिकस्यैव अङपवादत्वात् । तेनात्र नित्य सिच् । अतर्पीत् । तृम्फति । शस्य ङित्वात् 'अनिदिताम्—' (४१५) इति नलोपे । * शे तृम्फादीनां नुम्वाच्यः * । आदिशब्दः प्रकारे । तेन येऽत्र नकारानुषक्तास्ते तृम्फादयः । तृम्फन्ति । ततृम्फ । तृफ्यात् ।

24. √trip, √tṛipha, 25 √trimpha, to become satisfied

The first ends with प and the second with फ. Some say that both end in फ. The optional सिच् ordained by the Vârtika स्पृशमृश given under S 2407 in conjugating the √krisha of the Bhvâdi class, does not apply to this √tṛipa. For the √tripa mentioned in that Vârtika refers to pushâdi √tṛipa, because it declares a rule which sets aside the अङ् aorist of the pushâdi class (See III 1 55 S 2343) Therefore in conjugating the √tṛipa of the Tudâdi class, the सिच् aorist is compulsory, as अतर्पीत् । The vikaraṇa श of the Tudâdi class being an अपित् sârvadhâtuka affix is ṅit under I. 2. 4 S. 2234. Consequently, the nasal of √तृम्फ requires elision by VI 4. 24 S. 415. But after such elision, the nasal is again inserted by the following Vârtika given under VII. 1. 59.

Vart —The √तृम्फ and others like it which have a nasal, should be also enumerated as taking the augment नुम् । These are the following roots of Tudâdi class 24 तृप तृफ, 25. तृम्फ तृप्तौ, 26 तुप तुम्प, 27 तुफ तुम्फ हिंसायाम् 28 दृप (दृप), 29 दृम्फ उत्क्लेशे 30 ऋफ (रिफ), ऋम्फ (रिम्फ), हिंसायाम 31 गुफ, गुम्फ ग्रन्थे, 32 उभ उम्भ पूरणे, 33 शुभ, शुम्भ शोभार्थे ॥ Of these, those which have a nasal, lose it by VI 4. 24, and then get the नुम् augment by the present rule, which being specifically ordained, cannot be again dropped Thus तृम्फति, तुम्फति, तुम्पति, दृम्फति &c Those which have no nasal, are conjugated as तृफति, तृपति, दृफति गुफति, उभति and शुभति ॥

The word आदि in the above *Vârtika* means प्रकार 'of the like nature' therefore, all roots of the Tudâdi class which have a nasal conjunct consonant are to be classed as तृम्फादि or तृम्फ like

Pre तृपति । Per ततर्प । I Fut. तर्पिता । II Fut. तर्पिष्यति । Impera तृपतु । Imper अतृपत् । Poten तृपेत् । Bene तृप्यात् । Aor अतर्पीत् । Causa तर्पयति । Aorist अतीतृपत् or अततर्पत् । Desid. तितर्पिषति । Inten. तरीतृप्यते । yañ luk तर्तर्पि Ger तर्पित्वा ।

25 √trimpha to become satisfied.

Pre तृम्फति । Per ततृम्फ । I Fut तृम्फिता । II Fut तृम्फिष्यति । Impera तृम्फतु । Imper अतृम्फत् । Poten. तृम्फेत । Bene. तृफ्यात् । Causa तृम्फयति । Aorist अततृम्फत् । Desid. तितृम्फिषति । Inten. तरीतृफ्यते । yañ luk तरीतृम्फति । Ger. तृम्फित्वा or तृफित्वा ।

तुप २६ तुम्प २६ क । तुफ २७ तुम्फ २७ क । हिंसायाम् ।

तुपति । तुम्पति । तुफति । तुम्फति ।

26 √tupa, √tumpa, 27 √tupha, √tumpha, to injure, hurt These roots are Bhuâdi also See Nos. 431, 432, 435 and 436.

The difference is in accent.

Pre तुपति ।

26A. √Tumpa to injure.

Pre तुम्पति ।

27. √tupha to injure.

Pre तुफति ।

27 A. √tumpha to injure.

Pre तुम्फति ।

दृप २८ दृम्फ २९ उत्क्लेशे ।

प्रथमः प्रथमान्तः । द्वितीयो द्वितीयान्तः । प्रथमो द्वितीयान्त इत्येके । दृपति । दृफति । दृम्फति ।

28 √dripa, √dripha, 29 √drimpha to pain, torture.

Pre. दृफति । दृपति ।

29. √drimpha.

Pre. दृम्फति ।

ऋफ ३० ऋम्फ ३० क । हिंसायाम् ।

ऋफति । आनर्फ । ऋम्फति । ऋम्फाञ्चकार ।

30 √ripha, √ripha, √rimpha to injure, hurt, kill

Pre ऋफति । ऋम्फति । Per आनर्फ । आनृफतु ऋम्फाञ्चकार । Desid. ऋफिफिषति । ऋम्फिफिषति । Ger ऋर्फित्वा । ऋम्फित्वा ।

गुफ ३१ गुम्फ ३१ क । ग्रन्थे ।

गुफति । जुगोफ । गुम्फति । जुगुम्फ ।

31 √gupha, √gumpha to weave together, tie, wind round

Per गुफति । गुम्फति : Per जुगोफ । जुगुम्फ ।

उभ ३२ उम्भ ३२ क । पूरणे ।

उभति । उवोभ । उम्भति । उम्भाञ्चकार ।

32 √ubha, √umbha, to fill with

Pre उभति । उम्भति । Per. उवोभ । ऊभतुः । उम्भाञ्चकार । Nouns —उभौ । उभाहस्ति उभावाहस्ति । उभावाहु । उभयावाहु । कुम्भी। अवस्कुम्भी कुम्भः कुम्भीनसः स्कुम्भः ।

शुभ ३३ शुम्भ ३३ क । शोभार्थे ।

शुभति । शुम्भति ।

33 √subha, √sumbha to look beautiful, be splendid.

Pre शुभति । शुम्भति ।

दृभी ३४ ग्रन्थे ।

दृभति ।

34 √dribhî to tie fasten, string together.

Pre दृभति । Past Pass. दृब्धः ।

चृती ३५ हिंसाग्रन्थनयोः ।

चर्तिता । 'सेऽसिचि–' (२५०६) इति वेट् । चर्तिष्यति–चर्त्स्यति । अचर्तीत् ।

35 √chritî, 1 to hurt, kill, 2 to tie, bind or connect together.

Pre चृतति । Per चचर्त । चचृततुः । चचर्तिथ । I Fut चर्तिता । II Fut चर्तिष्यति or चर्त्स्यति । The इट् is optional by S 2506, Impera चृततु । Aor अचर्तीत् । Causa. चर्तयति Aor अचीचृतत् । अचचर्तत् । Inten. चरीचृत्यते । yan luk चरीचर्ति। चरीचृतः । Past चृतः । चृतवान् ।

विध ३६ विधाने ।

विधति । वेधिता ।

36 √vidha to rule, govern, administer.

Pre. विधति । Per. विवेध । I Fut. वेधिता । II Fut. वेधिष्यति । Impera. विधतु Imper. । अविधत् । Poten विधेत् । Bene. विध्यात् । Aor अवेधीत् । Causa वेधयति Aor. अवीविधत् । Desid. विविधिषति । विवेधिषति । Inten. वेविध्यते । yan luk वेवेद्धि । Ger विधित्वा । वेधित्वा ।

जुड ३७ गतौ ।

तवर्गपञ्चमान्त इत्येके । जुडति । 'जवतो जुनन्ति' ।

37. √juda (√juna) to go. Some read it as √जुन, as in the example, हृष्टियो विश्वे मरुतो जुनन्ति ।

Pre जुडति । Per जुजोड । I Fut. जोडिता । II Fut. जोडिष्यति । Impera जुडतु । Imper अजुडत । Poten जुडेत । Bene जुड्यात । Aor अजोडीत । Condi अजोडिष्यत । Causa. जोडयति । Aor. अजूजुडत । Desid. जुजुडिषति । जुजोडिषति । Inten जोजुड्यते yan luk जोजुडीति । जोजोड्ढि । Past Pass. जुडितः । Ger. जुडित्वा । जोडित्वा ।

मृड ३८ सुखने ।

मृडति । मर्डिता ।

38 √mrida to be delighted or happy.

Pre मृडति । Per ममर्ड । I Fut मर्डिता । II Fut मर्डिष्यति । Impera. मृडतु । Imper अमृडत । Poten मृडेत । Bene. मृड्यात । Aor अमर्डीत । Condi अमर्डिष्यत । Desid. मिमर्डिषति । Inten. मरीमृड्यते yan luk मरीमर्ड्ढि । Nouns —मृडानी मृडः मृडीक ।

पृड ३९ च ।

पृडति ।

39. √prida cha, to delight, please.

Pre पृडति । Per पपर्ड । I Fut पर्डिता II Fut पर्डिष्यति । Impera पृडतु । Imper. अपृडत । Poten. पृडेत । Bene पृड्यात । Aor अपर्डीत । Condi अपर्डिष्यत । Causa पर्डयति । अपीपृडत । अपपर्डत । Desid. पिपर्डिषति । Inten. परी पृड्यते । परीपर्ड्ढि ।

पृण ४० प्रीणने ।

पृणति । पपर्ण ।

वृण ४० क । च ।

वृणति ।

40 √prina, √vrina to delight. The √वृण is read after this

Pre पृणति । वृणति । Per पपर्ण । I Fut. पर्णिता । II Fut पर्णिष्यति । Impera पृणतु । Imper. अपृणत । Poten पृणेत । Bene पृण्यात । Aor अपर्णीत । Nouns — लोकंपृणः ।

मृण ४१ हिंसायाम् ।

41. √mrina to injure, hurt, kill

Pre मृणति । Per. ममर्ण । I Fut मर्णिता । II Fut मर्णिष्यति । Impera मृणतु । Imper अमृणत । Poten मृणेत । Bene मृण्यात । Aor अमर्णीत । Nouns —मृणालम् ।

तुण ४२ कौटिल्ये ।

तुतोण ।

42. √tuna to curve, make crooked, bend.

Pre. तुणति । Per तुतोण । I Fut तोणिता । II Fut. तोणिष्यति । Impera. तुणतु । Imper. अतुणत । Poten तुणेत । Bene. तुण्यात । Aor अतोणीत ।

पुण ४३ कर्मणि शुभे ।

पुणति ।

43 √puna to be virtuous or holy, act in a virtuous manner

Per पुणति । Pre. पुपोण । I Fut पोणिता । II Fut पोणिष्यति । Impera पुणतु । Imper अपुणत् । Poten पुणेत् । Bene पुण्यात् । Aor अपोणीत् । Nouns —अनैपुणम् । अनिपुणः । नैपुणी । आचार निपुणः । निपुण. ।

मुण ४४ प्रतिज्ञाने ।

44 √muna to promise

Pre मुणति । Per मुमोण । I Fut मोणिता । II Fut मोणिष्यति । Impera मुणतु । Imper अमुणत् । Poten मुणेत् । Bene मुण्यात् । Aor अमोणीत् ।

कुण ४५ शब्दोपकरणयोः ।

45 √kuna, 1 to sound, 2 to support aid

Pre कुणति । Per चुकोण । I Fut कोणिता । II Fut कोणिष्यति । Impera कुणतु । Imper अकुणत् । Poten कुणेत् । Bene कुण्यात् । Aor अकोणीत् ।

शुन ४६ गतौ ।

46 √suna, to go, move

Pre शुनति । Per शुशोन । I Fut शोनिता । II. शोनिष्यति । Impera. शुनतु । Imper अशुनत् । Poten. शुनेत् । Bene शुन्यात् । Aor अशोनीत् । Nouns —शुनक ।

द्रुण ४७ हिंसागतिकौटिल्येषु ।

47 √druna 1 to hurt, injure, 2 to go, move, 3 to make curved or crooked, bend.

Pre. द्रुणति । Per. दुद्रोण । I Fut. द्रोणिता । II Fut द्रोणिष्यति । Impera. द्रुणतु । Imper अद्रुणत् । Poten. द्रुणेत् । Bene. द्रुण्यात् । Aor. अद्रोणीत् । Nouns —द्रुणः । द्रोणी । द्रौणिकिंह । द्रुणी । द्रौणी । द्रौणायन । द्रौणकी । द्विद्रोणम् । द्रोण ।

घुण ४८ घूर्ण ४९ भ्रमणे ।

48. √ghuna, 49 √ghûrna, to roll, whirl, stagger, reel.

Pre घुणति । Per. जुघोण । I. Fut घोणिता । II Fut घोणिष्यति । Impera. घुणतु । Imper अघुणत् । Poten घुणेत् । Bene घुण्यात् । Aor अघोणीत् ।

Atm Pre. घुणते । Per जुघुणे । I Fut घोणिता । II Fut घोणिष्यते । Impera. घुणताम् । Imper. अघुणत । Poten. घुणेत् । Bene घुणिषीष्ट । Aor अघुणिष्ट ।

49 √ghûrna to roll, whirl.

Per. घूर्णति । Per जुघूर्ण । I Fut घूर्णिता । II घूर्णिष्यति । Impera. घूर्णतु । Imper. अघूर्णत् । Poten घूर्णेत् । Bene. घूर्ण्यात् । Aor अघूर्णीत् ।

Atm, Pre. घूर्णते । Per. जुघूर्णे । I Fut घूर्णिता । II Fut घूर्णिष्यते । Impera. घूर्णताम् । Imper अघूर्णत । Poten. घूर्णेत । Bene. घूर्णिषीष्ट । Aor. अघूर्णिष्ट ।

षुर ५० ऐश्वर्यदीप्त्योः ।

सुरति । सुषोर । आशिषि सूर्यात् ।

50. √shura, √sura, 1. to rule, 2. shine.

Pre. छुरति । Per. छुछोर । छुछुरतुः । I Fut छोरिता । II Fut. छोरिष्यति । Impera. छुरतु । Imper अछुरत् । Poten छुरेत् । Bene छुर्यात् । Aor अछोरीत् । Causa छोरयति । अचुछुरत् । Inten चोछूर्यते । yan luk चोछोर्ति । Noun —छुरः ।

कुर ५१ शब्दे ।

कुरति । कूर्यात् । अत्र 'न भकुर्छुराम्' (१६२८) इति निषेधो न । करोतेरेव तत्र ग्रहणादित्याहुः ।

51 √kura to sound

Pre कुरति । Per. चुकोर । I Fut. कोरिता । II Fut कोरिष्यति । Impera कुरतु । Imper अकुरत् । Poten कुरेत् । Bene कूर्यात् । The lengthening ordained by हलिच (VIII 2 77 S 354) was set aside with regard to कुर् by नभ कुर् &c. S 1629 But that prohibition refers to कुर् form of √कृ 'to do' according to commentators Hence there is lengthening with regard to this root Aor अकोरीत् ।

खुर ५२ छेदने ।

52 √khura, √kshura to scratch, cut

Pre खुरति । Per- चुखोर । I Fut खोरिता । II Fut खोरिष्यति । Impera खुरतु । Imper अखुरत् । Poten खुरेत् । Bene खूर्यात् । Aor अखोरीत् । Inten चोखूर्यते । Noun —खुरः । कस्या वा खुरा । खुरणा ।

मुर ५३ संवेष्टने ।

53. √mura to encircle, surround

Pre मुरति । Per मुमोर । I Fut मोरिता । II Fut मोरिष्यति । Impera. मुरतु । Imper अमुरत् । Poten मुरेत् । Bene मूर्यात् । Aor अमोरीत् । Condi अमोरिष्यत् । Noun —मुरः ।

क्षुर ५४ विलेखने ।

54 √kshura, √khura to make lines or furrows.

Pre क्षुरति । Per चुक्षोर । I Fut क्षोरिता । II Fut क्षोरिष्यति । Impera क्षुरतु । Imper अक्षुरत् । Poten क्षुरेत् । Bene क्षूर्यात् । Aor अक्षोरीत् । Condi अक्षोरिष्यत् । Noun —क्षुरम् ।

घुर ५५ भीमार्थशब्दयोः ।

55. √ghura, 1 to be frightful or terrible, 2 to sound, snore, snort to cry in distress

Pre घुरति । Per जुघोर । I Fut घोरिता । II Fut घोरिष्यति । Impera घुरतु । Imper अघुरत् । Poten घुरेत् । Bene घूर्यात् । Aor अघोरीत् । Nouns — घोरः । घुर्घुरः ।

पुर ५६ अग्रगमने ।

56. √pura to go in front

Pre पुरति । Per. पुपोर । I Fut पोरिता । II Fut पोरिष्यति । Impera पुरतु । Imper. अपुरत् । Poten. पुरेत् । Bene. पूर्यात् । Aor. अपोरीत् । Nouns —पुरम् । पुरी ।

वृहू ५७ उद्यमने ।

दन्त्योष्ठ्यादिः । पवर्गीयादिरित्यन्ये ।

57 √vrihû, √brihû, to grow, increase, expand The root begins with the dento labial व v Others say it is labial ब b

Pre वृहति । Per ववर्ह । ववृहतुः । ववर्हिथ । or ववर्ढ । I Fut वर्हिता । or वर्ढा । II Fut वर्हिष्यति । or वर्क्ष्यति । Impera वृहतु । Imper अवृहत् । Poten वृहेत् । Bene. वृह्यात् । Aor अवर्हीत् or अवृक्षत् । अवर्हिषाताम् or अवृक्षाताम् । Causa वर्हयति । Aor अवीवृहत् । अववर्हत् । Desid विवर्हिषति । विवृक्षति । Inten वरीवृह्यते । yañ luk वरीवर्ढि । Past Ger वर्हित्वा or वृढ्वा ।

तृहू ५८ स्तृहू ५८ क । तृंहू ५८ ख हिंसायाम् ।

तृहति । ततर्ह । स्तृहति । तस्तर्ह । तर्हिता–तर्ढा । स्तर्हिता–स्तर्ढा । अतृहीत्–अताक्षीत् । अताढीत् ।

58. √trihû, (a) strihû, (b) trinhû to injure, hurt, kill. Pre. तृहति । Per. ततर्ह ।

58(a). √strihû Pre. स्तृहति । Per तस्तर्ह । I Fut स्तर्हिता or स्तर्ढा ।

58(b) तृंहू √trimhû to injure, kill.

Pre. तृहति । The nasal is elided by VI 4 24 S 415, as the vikarana श is ङित् (I 2 4) Per. ततृंह । ततृंहतुः । ततृंहिथ । or ततृण्ढ । I Fut तृण्ढा । or तृंहिता । II Fut तृंहिष्यति । or तृङ्क्ष्यति । Impera तृहतु । Imper अतृहत् । Poten तृहेत् । Bene तृह्यात् । The yasut being ङित् the nasal is elided Aor अतृंहीत् । अतृंहिष्टाम् or अताङ्क्षीत् । अताण्ढाम् । Causa. तृंहयति । Aor अततृंहत् । Desid. तितृंहिषति । or तितृङ्क्षति । The anit, सन् is कित् । Inten. तरीतृंहीति or तरीतृण्ढीति । Past तृढः । तृढवान् । Ger तृंहित्वा or तृढ्वा ।

इष ५९ इच्छायाम् ।

'इषुगमि–' (२४००) इति छः । इच्छति । एषिता–एष्टा । एषिष्यति । इष्यात् । ऐषीत् ।

59 √isha to wish for, desire Some read it as having an indicatory उ । By S 2400 the ष is replaced by छ in conjugational tenses

Pre इच्छति । Per इयेष । ईषतुः । I Fut एषिता । एष्टा । II Fut. एषिष्यति । Impera इच्छतु । Imper. ऐच्छत् । Poten इच्छेत् । Bene. इष्यात् । Aor. ऐषीत् । Nouns —इष्टिः । इच्छा । इच्छुः । एषणी ।

मिष ६० स्पर्धायाम् ।

मिषति । मेषिता ।

60 √misha, to rival, contend, emulate.

Pre. मिषति । Per मिमेष । I Fut मेषिता । II Fut मेषिष्यति । Impera मिषतु । Imper. अमिषत् । Poten मिषेत् । Bene. मिष्यात् । Aor अमेषीत् अमेषिष्टाम् । Causa. मेषयति । Aor अमीमिषत् । Desid मिमिषिषति । मिमेषिषति । Inten. मेमिष्यते । yan luk मेमेष्टि । Ger. मेषित्वा or मिषित्वा । Nouns —मेषः । मेषी । मिमेषः ।

किल ६१ श्वैत्यक्रीडनयोः ।

61. √kila, 1. to be or become white, 2. to play, sport.

Pre. किलति । Per चिकेल । I Fut. केलिता । II Fut. केलिष्यति । Impera. किलतु । Imper अकिलत् । Poten किलेत् । Bene किल्यात् । Aor अकेलीत् । Causa. केलयति । Desid चिकिलिषति । चिकेलिषति । Inten. चेकिल्यते । Noun.—किल्विषम् ।

तिल ६२ स्नेहे ।

62. √tila, to be unctuous or greasy.

Pre. तिलति । Per तितेल । I Fut तेलिता । II Fut तेलिष्यति । Impera तिलतु । Imper. अतिलत् । Poten. तिलेत् । Bene तिल्यात् । Aor अतेलीत् । Causa तेलयति । अतीतिलत् । Desid तितिलिषति । तितेलिषति । Inten तेतिल्यते ।

चिल ६३ वसने ।

63. √chila, to put on clothes

Pre चिलति । Per चिचेल । I Fut चेलिता । II Fut चेलिष्यति । Impera चिलतु । Imper अचिलत् । Poten चिलेत् । Bene चिल्यात् । Aor अचेलीत् । Causa चेलयति । अचीचिलत् । Desid चिचिलिषति । चिचेलिषति । Inten चेचिल्यते ।

चल ६४ विलसने ।

64 √chala, to sport, play, frolic about

Pre चलति । Per चचाल । I Fut चलिता । II Fut चलिष्यति । Impera चलतु । Imper अचलत् । Poten चलेत् । Bene चल्यात् । Aor अचालीत् । अचलीत् । Causa चलयति । Desid चिचलिषति । Inten चाचल्यते ।

इल ६५ स्वप्नक्षेपणयोः ।

65 √ila, 1. to sleep, 2 to throw.

Pre इलति । Per इयेल ईलतुः । I Fut एलिता । II Fut एलिष्यति । Impera. इलतु । Imper ऐलत् । Poten इलेत् । Bene इल्यात् । Aor. ऐलीत् । ऐलिष्टाम् । Condi. ऐलिष्यत् । Causa. एलयति । Desid एलिलिषति । Noun —इला 'earth'.

विल ६६ संवरणे ।

दन्त्योष्ठ्यादिः ।

66. √vila, to cover conceal. It begins with the dento-labial व v

Pre विलति । Per विवेल । I Fut वेलिता । II Fut. वेलिष्यति । Impera विलतु । Imper अविलत् । Poten विलेत् । Bene. विल्यात् । Aor अवेलीत् ।

बिल ६७ भेदने ।

ओष्ठ्यादिः ।

67. √bila, to split, cleave, divide. It begins with the labial ब b.

Pre बिलति । Per बिबेल । I Fut. बेलिता । II Fut. बेलिष्यति । Impera. बिलतु । Imper अबिलत् । Poten. बिलेत् । Bene. बिल्यात् । Aor. अबेलीत् । Noun —बिलम् ।

णिल ६८ गहने ।

68. √nila, to become grave, hard, to lurk, hide, to stick, to die.

Pre. निलति । प्रणिलति । Per निनेल । I Fut. नेलिता । II Fut. नेलिष्यति । Impera. निलतु । Imper. अनिलत् । Poten. निलेत् । Bene. निल्यात् । Aor. अनेलीत् ।

हिल ६९ भावकरणे ।

69. √hila, to sport amorously.

Pre. हिलति । Per. जिहेल । I Fut. हेलिता । II Fut. हेलिष्यति । Impera. हिलतु । Imper. अहिलत् । Poten. हिलेत् । Bene. हिल्यात् । Aor. अहेलीत् ।

शिल ७० षिल ७० उञ्छे ।

70 √śila, √shila to glean

Pre शिलति । षिलति । Per शिशेल । षिषेल । I Fut शेलिता । षेलिता ।

मिल ७१ श्लेषणे ।

71. √mila to join The svaritet √mila is given further on The present √mila will be Parasmaipadi even when the fruit of the action accrues to the agent.

Pre मिलति । Per मिमेल । I Fut मेलिता । II Fut मेलिष्यति । Impera मिलतु । Imper अमिलत् । Poten मिलेत् । Bene. मिल्यात् । Aor अमेलीत् ।

लिख ७२ अक्षरविन्यासे ।

लिलेख ।

72 √likha to write.

Pre लिखति । Per लिलेख । I Fut लेखिता । II Fut लेखिष्यति । Impera. लिखतु । Imper अलिखत् । Poten लिखेत् । Bene लिख्यात् । Aor अलेखीत् । Desid. लिलिखिषति । लिलेखिषति । Inten लेलिख्यते । Past Pass लिखितः । Act. लिखितवान् । Ger लिखित्वा । लेखित्वा । Nouns —लेखन । लेखनी रेखा । लेखा । दुर्लेखः । दम्तलेखकः ।

कुट ७३ कौटिल्ये ।

'गाङ्कुटादिभ्यः–' (२४६१) इति ङित्वम् । चुकुटिथ । चुकोट । चुकुट । कुटिता ।

73 √kuta, to be crooked or curved From this up to 108 √kuṅ are the kutādi roots All affixes after these roots are considered as ṅit except those which have an indicatory ञ or ण (See I 2 1 S 2461).

Pre कुटति । Per चुकोट । चुकुटतु । चुकुटिथ । चुकोट or चुकुट । चुकुटिव । I Fut कुटिता । II Fut कुटिष्यति । Impera कुटतु । Imper अकुटत् । Poten कुटेत् । Bene कुट्यात् । Aor अकुटीत् । अकुटिष्टाम् । Causa. कोटयति । Aor अचूकुटत् । Desid चुकुटिषति । Inten चोकुट्यते । yan luk चोकुटीति । चोकोट्टि । The affixes are ṅit in the yan luk Ger कुटित्वा । Nouns —कुटयः । कोटयः । कोटः । कुटुपः । कुड्मलम् । कोटरः कुटिलम् । कुटिलिका । कौटिलिकः । कुटी । कुटीरः । कुटरः ।

पुट ७४ संश्लेषणे ।

74 √puta to embrace, clasp, intertwine.

Pre पुटति । Per पुपोट । I Fut पुटिता । Aor अपुटीत । Nouns —पुटिका । पुटः ।

कुच ७५ संकोचने ।

75. √kucha, to contract The word संकोचन given as the meaning of this root is formed by the affix ल्युट् added to कुच् । The form ought to be सकुचन, but the use of सकोचन by Pâṇini shows that ल्युट् causes guna inspite of the root belonging to the kutadi class

Pre कुचति । Per. चुकोच । I Fut. कुचिता । Aor. अकुचीत् । Nouns —सकोचः

गुज ७६ शब्दे ।

76. √guj, to sound to hum, buzz.

Pre. गुवति । Per जुगोव । I Fut गुविता Aor अगुवीत् । Noun —गोवः ।

गुड ७७ रक्षायाम् ।

77 √guda, to defend, preserve

Pre. गुडति । Per जुगोड । I Fut गुडिता । Aor अगुडीत । Nouns —गुडः 'Sugar,' गुडा 'hair'

डिप ७८ क्षेपे ।

78. √dipa, to throw, cast, send This root is found in the Divâdi class also, as डुप्यति ।

Pre डिपति । Per. डिडेप । I Fut डिपिता । Aor अडिपीत् ।

छुर ७९ छेदने ।

'न भकुर्छुराम्' (१६२९) इति न दीर्घः । छुर्यात् ।

79 √chhura, to cut, divide. The उ is not lengthened in the Benedictive, because of the prohibition of VII 2 79 S 1629

Pre. छुरति । Per चुच्छोर । I Fut छुरिता । Bene छुर्यात् । छुर्यास्ताम् । Aor अछुरीत् । Noun —छुरिका ।

स्फुट ८० विकसने ।

स्फुटति । पुस्फोट ।

80 √sphuta, to expand, open, blow, blossom

It is conjugated in the Bhuadi and Churadi classes also.

Pre स्फुटति । Per पुस्फोट । I Fut स्फुटिता । Aor अस्फुटीत् ।

मुट ८१ आक्षेपमर्दनयोः ।

81. √muta 1 to blame, rebuke, 2 to crush

It is conjugated in the Bhuadi also as मोटति ।

Pre. मुटति । Per मुमोट । I Fut मुटिता । Aor अमुटीत् ।

त्रुट ८२ छेदने ।

'वा भ्राश–' (२३२१) इति श्यन्वा । त्रुट्यति–त्रुटति । तुत्रोट । त्रुटिता ।

82 √truta, to tear, break, snap

Pre त्रुटति । or त्रुट्यति । This root optionally takes श्यन् by III 1 70 S. 2321 Per. तुत्रोट । I Fut त्रुटिता । Impera त्रुटतु or त्रुट्यतु । Imper. अत्रुटत् or अत्रुट्यत् । Poten. त्रुटेत् or त्रुट्येत । Aor. अत्रुटीत् । Noun —त्रोटिः ।

तुट ८३ कलहकर्मणि ।

तुटति । तुतोट । तुटिता ।

83 √tuta, to dispute, quarrel.

Pre. तुटति । Per तुतोट । I Fut तुटिता । Aor अतुटीत् । Noun —तुटि. ।

चुट ८४ छुट ८४ क । छेदने ।

84. √chuta, √chhuta, √chuna to cut off, divide.

The Bhvâdi form is चोटति ।

Pre. चुटति । छुटति । Per. चुचोट । चुछोट । I Fut चुटिता । छुटिता । Aor. अचुटीत् । अछुटीत् ।

जुट ८५ बन्धने ।

85 √juda, √juta, to bind.

Pre. जुटति । जुडति । Per जुजोट । जुजोड । I Fut जुटिता । जुडिता । Aor अजुटीत् । अजुडीत् ।

कड ८६ मदे ।

86 √kada, to be disturbed or confused This root need not have been read in the kutadi list, as it does not show any peculiarity of nit conjugation

Pre. कडति । Per चकाड । I Fut कडिता । Aor अकडीत् ।

लुट ८७ संश्लेषणे ।

87 √luta, to adhere

It is conjugated in the Bhvâdi and Divâdi classes, also, as लोटति and लुट्यति ।

Pre लुटति । Per. लुलोट । I Fut. लुटिता ।

कृड ८८ घनत्वे ।

घनत्वं सान्द्रता । चकर्ड । कृडिता ।

88 √krida, to cluster together The word, घनत्व means सान्द्रता 'clustered together', 'dense'. According to some it means 'to graze'

Pre कृडति । Per चकर्ड । I Fut कृडिता ।

कुड ८९ बाल्ये ।

89 uda, to play or act like a child

Pre कुडति । Per. चुकोड । I Fut कुडिता ।

पुड ९० उत्सर्गे ।

90. √Puda, to leave, quit, abandon

Atreya reads मुड instead

Pre. पुडति ।

घुट ९१ प्रतिघाते ।

91 √ghuta, to retaliate, to strike again It is conjugated in the Atmanepadi of the Bhvadi class also (I. 782).

Pre. घुटति । Per जुघोट । I Fut घुटिता । Nouns —घोटः । घोटकः ।

तुड ९२ तोडने ।

तोडनं भेदः ।

92. √tuda, to split, rend, break. The word तोडन means breaking. This root ends in the third letter i.e., ड, but that which ends in the first letter i.e., ट (तुट) meaning (to dispute, quarrel, has already been conjugated before (See No. 83).

Pre. तुडति । (The Bhvadi form is तोडति ।) Per. तुतोड । I Fut. तुडिता ।

थुड ९३ स्थुड ९४ संवरणे ।

थुडति । तुथोड । तुथुड । 'खुड' 'छुड' इत्येके ।

93 √thuda, 94 √sthuda to cover, screen Some read खुड and छुड instead

Pre. थुडति । Per तुथोड । I Fut थुडिता ।

94 √sthuda to cover, screen

Pre स्थुडति । Per तुस्थोड । I Fut स्थुडिता ।

स्फुर ९५ स्फुल ९६ संचलने ।

'स्फुर स्फुरणे' 'स्फुल संचलने' इत्येके ।

95 √sphura, to throb, palpitate, shake The स is changed to ष् after निर्, वि &c by the following sûtra —

२५३७ । स्फुरतिस्फुलत्योर्निर्निविभ्यः । ८ । ३ । ७६ ।

षत्वं वा स्यात् । निष्फुरति–निःस्फुरति । 'स्फर' इत्यकारोपधं केचित्पठन्ति । पस्फार ।

2537 ष् is optionally substituted for the स् of स्फुर् and स्फुल after the prepositions निस्, नि and वि ॥

Thus निष्ष्फुरति or निस्स्फुरति, निष्फुरति or निस्फुरति, विष्फुरति, विस्फुरति ॥ स्फुलति, निष्ष्फुलति, निस्स्फुलति, निष्फुलति, निस्फुलति, विष्फुलति, विस्फुलति ॥

Pre स्फुरति । Some read स्फर instead, as स्फरति, पस्फार &c Per. पुस्फोर । I Fut. स्फुरिता । II Fut स्फुरिष्यति । Impera स्फुरतु । Imper अस्फुरत् । Poten स्फुरेत् । Bene स्फूर्यात् । Aor अस्फुरीत् । Causa. स्फोरयति or स्फारयति । Aor अपुस्फुरत् । (पुस्फो रयिषति । पुस्फारयिषति ।) Desid. पुस्फुरिषति । Inten पोस्फूर्यते । yañ luk पोस्फोर्ति । Dual, पोस्फूर्तः ।

96 √sphula, to tremble, vibrate 2 to collect

Pre स्फुलति । Per पुस्फोल । I Fut स्फुलिता ।

स्फुड ९७ चुड ९८ व्रुड ९९ संवरणे ।

97 √sphuda, 98 √chuda, √buda, 99 √vruda to cover

Pre स्फुडति । Per पुस्फोड ।

98 √chuda.

Pre चुडति । Per. चुचोड ।

99. √vruda.

Pre. व्रुडति । Per वुव्रोड ।

क्रुड १०० भृड १०१ निमज्जने इत्येके ।

100 √kruda, √kuda, 101 √bhrida, to sink, dive

Pre. क्रुडति । Per चुक्रोड । Nouns —क्रोडा । क्रोडः । कल्याणक्रोडी ।

101 √bhrida

Pre भृडति ।

हुड १०२ संघाते ।

102. √huda, to collect. This root is neither mentioned in the Siddhânta Kaumudi nor in the Mâdhavîya Dhâtu vritti.

गुरी १०३ उद्यमने ।

अनुदात्तेत् । गुरते । जुगुरे । गुरिता ॥

103. √gurî, to make an effort or exertion.

This is anudâttet, set and âtmanepadi.

Pre. गुरते । Per जुगुरे । जुगुरिषे । I Fut गुरिता । II Fut गुरिष्यते । Impera गुरताम् । Imper. अगुरत । Poten गुरेत । Bene. गुरिषीष्ट । Aor अगुरिष्ट । अगुरिषाताम् । Causa. गोरयति । Aor अजूगुरत । Desid. जुगुरिषते । Inten जोगूर्यते । yan luk जोगोर्ति । Past. Pass गूर्णः Act गूर्णवान् Noun —गूर्तिः ।

णू १०४ स्तवने ।

दीर्घान्तः । 'परीणूतगुणोदयः' । इतश्चत्वारः परस्मैपदिनः । नुवति । अनुवीत् ।

104 √nû, √nu, to praise It ends in long ऊ, as in the sentence परिणूत गुणोदयः । The four roots hereafter are Parasmaipadis

Pre नुवति । Per नुनाव । नुनुवतुः । नुनुविथ । I Fut नुविता । II Fut नुविष्यति । Impera नुवतु । Imper अनुवत् । Poten नुवेत् । Bene. नूयात् । Aor अनुवीत् । Desid नुनूषति । Inten नोनूयते । yañ luk नोनोति Past Pass नूत. Act नूतवान् । Ger नूत्वा ।

धू १०५ विधूनने ।

धुवति ।

105 √dhû, to shake, agitate

It is conjugated like the last

Pre धुवति । Nouns —धविश्रम् ।

गु १०६ पुरीषोत्सर्गे ।

जुगुविथ-जुगुथ । गुता । गुष्यति । अगुषीत् । 'ह्रस्वादङ्गात्' (२३६८) । अगुताम् । अगुषुः ।

106 √gu, √gû, to evacuate, defæcate

Pre गुवति । Per जुगाव । जुगुवतुः । जुगुविथ or जुगुथ । I Fut गुता । II Fut गुष्यति । Impera गुवतु । Imper अगुवत् । Poten गुवेत् । Bene गूयात् । Aor अगुषीत् । अगुताम् । अगुषुः । (VIII 2 27 S 2369) Desid जुगूषति । Past Pass गूनः । Act. गूनवान् ।

ध्रु १०७ गतिस्थैर्ययोः ।

'ध्रुव' इति पाठान्तरम् । आद्यस्य धुवतीत्यादि गुवतिवत् । द्वितीयस्तु सेट् । दुध्रुविथ । ध्रुविता । ध्रुविष्यति । ध्रुव्यात् । अध्रुवीत् । अध्रुविष्टाम् ।

107. √dhru, 1 to go, move. 2. to be firm or fixed. Another reading is ध्रुव । The first root is अनिट् and is conjugated like the last. The second is set and is conjugated as follows —

Pre ध्रुवति । Per दुध्राव । दुध्रुवतुः । दुध्रुविथ । I Fut. ध्रुविता । II Fut. ध्रुविष्यति । Impera ध्रुवतु । Imper. अध्रुवत् । Poten ध्रुवेत् । Bene ध्रूयात् । Aor. अध्रुवीत् । अध्रुविष्टाम् । अध्रुविषुः Desid. दुध्रुविषति । Inten. दोध्रूयते ।

कुङ् १०८ शब्दे ।

'दीर्घान्तः' इति कैयटादयः । कुविता । अकुविष्ट । 'ह्रस्वान्तः' इति न्यासकारः । कुता । अकुत । वृत् । कुटादयो वृत्ताः ।

108 √kuñ, √kuñ, to sound, to moan, groan, cry According to Kaiyata, the root ends in long ऊ and so its I Fut is कुविता and Aorist अकुविष्ट । According to Nyâsakâra, it ends in short उ and its I Fut and Aorist are कुता and अकुत respectively

Pre कुवति । I Fut कुता । Virt (end). Here end the kutâdi roots

पृङ् १०९ व्यायामे ।

प्रायेण व्याङ्पूर्वः । रिङ् । इयङ् । व्याप्रियते । व्यापप्रे । व्यापप्राते । व्यापरिष्यते । व्यापृत । व्यापृषाताम् ।

109 √priñ, to be busy or active

It is generally preceded by the preposition व्याङ्

The रि is changed to रिङ् by VII 4 28 S 2367 and then there is इयङ् substitution

Pre व्याप्रियते । Per व्यापप्रे । व्यापप्राते । I Fut व्यापर्ता । व्यापर्तारौ । II Fut. व्यापरिष्यते । Impera व्याप्रियताम् । Imper व्याप्रियत । Poten व्याप्रियेत । Bene. व्यापृषीष्ट । व्यापृषीयास्ताम् । व्यापृषीरन् । Aor व्यापृत । व्यापृषाताम् । व्यापृषत । Causa व्यापारयति । Aor व्यापीपरत् । Desid व्यापुपूर्षते । Inten व्यापेप्रियते । yan luk व्यापर्पर्ति । Past Act व्यापृतवान् । Ger व्यापृत्य ।

मृङ् ११० प्राणत्यागे ।

110 √mriñ, to die This root is Atmanepadi under certain restrictions as mentioned in the following sûtra —

२५३८ । म्रियतेर्लुङ्लिङोश्च । १ । ३ । ६१ ।

लुङ्लिङोः । शितश्च प्रकृतिभूतात्मृङस्तङ् नान्यत्र । शिरव स्यरार्थम् । म्रियते । ममार । मम्रे । मम्रिव । मर्तासि । मरिष्यति म्रीष्ट । अमृत ।

2538 After the verb mri to die, when it has one of the affixes having an indictory श, as well as when it takes the affixes luñ (aorist III 2 110) and liñ (Benedictive III 3 159) the Atmanepada affixes are used, (but in other tenses it is Parasmaipadi).

Note —This is a restrictive sûtra the root मृङ् (to die), is marked with ङ् as an indicatory letter, so by sûtra I 3 12 it would be always Atmanepadi But the present aphorism restricts it to लुङ् luñ (Aorist) and लिङ् liñ (Benedictive) tenses, as well as to those tenses which are शित् Those that take शित् affixes are the special tenses i e the Present, the Imperfect, the Potential and the Imperative

It is only before these three affixes, namely, liñ, lun and sit affixes, that the root mri takes the terminations of the atmanepada Thus the

aorist अमृत amrita he died, Benedictive मृषीष्ट mrishishta 'may he die' Similarly before śit affixes thus म्रियते 'he dies,' =मृ+श+ते (VII. 4. 28) =म्रिय+अ+ते=म्रियते (VI. 4 77.) म्रियेते, म्रियन्ते

In other tenses, viz, the two Futures, the Perfect and the Conditional, this verb is Parasmaipadi As —मरिष्यति he will die अमरिष्यत्.

The indicatory ङ् in the root is for the sake of accent, under VI 1 186 S 3730

Pre. म्रियते। Per' ममार। मम्रतुः। मम्रुः। ममर्थ। मम्रिव। I Fut मर्ता। मर्तासि। II Fut मरिष्यति। Impera. म्रियताम्। Imper. अम्रियत। Poten. म्रियेत। Bene. मृषीष्ट। Aor अमृत। अमृषाताम्। Causa. मारयति। Aor अमीमरत्। Desid मुमूर्षति। Inten. मरीम्रीयते। yañ luk मर्मरीति। मर्मर्ति Past Pass मृतः। Act मृतवान्। Ger मृत्वा। Nouns —मृत्युः। अमरः। अमृतम्।

The following seven are Parasmaipadis.

रि १११ पि ११२ गतौ।

लङ्घयधगुणावृद्ध्वरवृस्वादिपर्क। रियति। पियति। रेता। पेता।

111 √ri, 112 √pi to go

Pre रियति। Per. रिराय। रिर्यतुः। रिर्युः। रिरयिथ or रिरेथ। रिर्यिव। रिर्यिम। I Fut रेता। II Fut रेष्यति। Impera. रियतु। Imper अरियत्। Poten रियेत्। Bene रीयात्। Aor अरैषीत्। अरैष्टाम्। अरैषुः। Causa राययति। Aor. अरीरयत्। Desid रिरीषति। Inten. रेरीयते। yañ luk रेरयीति। रेरेति।

112 √pi, to go. It is conjugated like the last

Pre. पियति। Per पिपाय। I Fut पेता। II Fut पेष्यति। Impera पियतु। Imper अपियत्। Poten पियेत्। Bene पीयात्। Aor. अपैषीत्।

धि ११३ धारणे।

113 √dhi, to hold, have possess

Per. धियति। Per दिधाय। दिध्यतुः। दिध्युः। दिधयिथ or दिधेथ। I Fut धेता। II Fut धेष्यति। Impera धियतु। Imper अधियत्। Poten धियेत्। Bene. धीयात्। Aor अधैषीत्।

क्षि ११४ निवासगत्योः।

114 √kshi 1 to abide, dwell, stay 2 to go, move

Pre क्षियति। Per चिक्षाय। चिक्षियतुः। चिक्षियुः। चिक्षयिथ or चिक्षेथ। I Fut क्षेता। II Fut क्षेष्यति। Impera क्षियतु। Imper. अक्षियत्। Poten क्षियेत्। Bene क्षीयात्। Aor अक्षैषीत्। Nouns —क्षीयायुः। निवायुः। क्षियकः। क्षितिकः।, क्षर्यो।

षू ११५ प्रेरणे।

सुवति। सविता।

115 √shû to excite, incite, impel

Per सुवति। With the preposition सु we have सुषुवति। सुवतः। सुवन्ति। सुवसि। सुवामि। Per सुषाव। सुषुवतुः। सुषविथ। सुषुविव। I Fut. सविता। II Fut. सविष्यति। Impera. सुवतु। Imper. असुवत्। अभ्यषुवत्। Poten. सुवेत्। Bene. सूयात्। Aor. असावीत्। असाविष्टाम्। Causa सावयति। Aor. असूषवत्। Desid. सुसूषति। Inten

कोकूयते । yañ luk कोकोति । Past Ger. कूत्वा । Nouns —कौरीयम् । कूर्दः । प्रकवी । कूर्वा । सविग्रम् । कूरी । कूरः । कौर्यम् । कौरः । कौरी ।

कॄ ११६ विक्षेपे ।

किरति । किरत । चकार । चकरतु । करिता–करीता । कीर्यात् । अकारीत् ।

116 √krî 'to scatter' This root adds a sibilant by the following —

२५३९ । किरतौ लवने । ६ । १ । १४० ।

उपात्किरतेः सुडागमः स्याच्छेदेऽर्थे । उपस्किरति । * अड्भ्यासव्यवायेऽपि सुट् कात्पूर्व इति वक्तव्यम् * । उपास्किरत् । उपचस्कार ।

2539 The augment सुट् is placed before क when the verb कॄ comes after उप and the sense is that of 'to cut or split'

Thus उपस्कार मद्रका लुनन्ति, उपस्कार काश्मीरका लुनन्ति–विक्षिप्य लुनन्ति ।

Vart —The above augment takes place when णमुल् is added to the verb उप कॄ, as shown in the above examples When the meaning is not that of 'to cut', the form is उपकिरति ॥

Vart —The augment सुट् comes before क, even when a letter of अट् pratyâhâra (vowel or semi-vowel) intervenes between उप and the root, or when the reduplicate intervenes As उपास्किरत् and उपचस्कार ।

२५४० । हिंसायां प्रतेश्च । ६ । १ । १४१ ।

उपात्प्रतेश्च किरतेः सुट् स्याद्धिंसायाम् । उपस्किरति । प्रतिस्किरति ।

2540 The augment सुट् is placed before क, when the verb kri comes after उप and प्रति, and the sense is "to cause suffering"

Thus उपस्किरति प्रतिस्किरति । So also उपस्कारम् or प्रतिस्कारं हन्त ते वृषल भूयात्=तथा ते वृषल विक्षेपो भूयात् यथा हिंसामनुबध्नाति ।

Why do we say when 'the sense is to cause pain ? Observe प्रतिकीर्णम् ॥

116 √krî to scatter

Pre किरति । किरत । Per चकार । चकरतु । चकरिथ । चकार or चकर । चकरिव । I Fut करिता or करीता II Fut करिष्यति or करीष्यति । Impera. किरतु । Imper अकिरत् । Poten किरेत् । Bene कीर्यात् । Aor अकारीत् अकारिष्टाम् । Causa कारयति । Aor अचीकरत् । Desid चिकरिषति । Inten चेकीर्यते । yañ luk चाकरीति । चाकर्ति । Past Pass कीर्णः Act कीर्णवान् । Nouns —कुरः । कुर । अवकीर्णी । कीर्णिः । किकिरः । विष्किरः । अस्करः । अवस्करः । उस्कारं ।

गॄ ११७ निगरणे ।

117 √grî, to swallow By the following sûtra, the र of this root is optionally changed to ल ।

२५४१ । अचि विभाषा । ८ । २ । २१ ।

गिरते रेफस्य लत्वं वा स्यादजादौ । गिरति–गिलति । जगार–जगाल । जगरिथ । जगलिथ । गरिता–गलिता ।

2541 The र of grî is optionally changed to ल before an affix beginning with a vowel.

As निगिरति or निगिलति, निगरणम् or निगलनम्, निगारकः or निगालकः ॥

Note—This is a vyavasthita vibhâshâ, the optional forms have particular meanings Thus गलः meaning 'neck' is always with ल, while गरः 'poison' is always with र।

117 √grî to swallow

Pre गिरति, or गिलति। Per जगार, or जगाल। जगरिथ। जगलिथ I Fut. गरिता or गरीता, गलिता or गलीता। II Fut गरिष्यति गरीष्यति। गलिष्यति or गलीष्यति। Impera गिरतु or गिलतु। Imper अगिरत् or अगिलत्। Poten. गिरेत् or गिलेत्। Bene. गीर्यात्। Aor अगारीत् or अगालीत्। अगारिषुः or अगालिषुः Pass गार्यते or गाल्यते। Causa गारयति or गालयति Aor अजीगरत् or अजीगलत्। Desid जिगरिषति। or जिगलिषति। Inten जेगिल्यते। yañ luk, जागर्ति। Dual जागीर्तः। Nouns — गर्भिभार्यः। गर्भः। गार्भिणम्। गरा। गोगर्भिणी। गुरुः। गर्भिणी। उद्गारः। गरीयान्। तिमिंगिलः। गरिमा। गरिष्ठ।

117. √grî when this root is preceded by the preposition अव, it is Atman padi, and is conjugated as follows —

Pre. अवगिर (or ल) ते। Per अवजगिरे or ले)। अवजगरि (or लि) षे। I Fut अवगरि (or री, लि or ली) ता II Fut अवगरिष्यते। I अव गिरताम्। Im. अवागिरत। Pot. अवगिरेत। Ben अवगीर्षीष्ट or अवगरिषीष्ट। Aor अवागरिष्ट।

दृङ् ११८ आदरे।

आद्रियते। आद्रियेते। आदद्रे। आददृषे। आदर्ता। आदरिष्यते। आदृषीष्ट। अदृत। आदृषाताम्।

118. √drin, to respect, honor

Pre. आद्रियते। Per आदद्रे। आदद्रिषे। I Fut. आदर्ता। II Fut आदरिष्यते। Impera. आद्रियताम्। Imper आद्रियत। Poten आद्रियेत। Bene. आद्रिषीष्ट। Aor आदृत। अदृषाताम्। Pass आद्रियते। Causa-दारयति। Aor. अदीदरत्। Desid आदिदरिषति। Inten देद्रीयते। yañ luk दर्दर्ति। Ger. आदृत्य। Nouns —आदृत्यः। आदरः। आदरी।

धृङ् ११९ अवस्थाने।

ध्रियते।

119 √dhrin, to be, or exist, to live

It is conjugated like the last.

Pre ध्रियते। Per दध्रे। I Fut धर्ता। II धरिष्यते। Impera. ध्रियताम्। Imper. अध्रियत। Poten. ध्रियेत। Bene ध्रिषीष्ट। Aor अधृत। Nouns —धर्मः। आधारः।

अथ परस्मैपदिनः षोडश।

प्रच्छ १२० ज्ञीप्सायाम्।

पृच्छति। पप्रच्छ। पप्रच्छतुः। पप्रच्छिथ-पप्रष्ठ। प्रष्टा। प्रक्ष्यति। अप्राक्षीत्। पृष्टः। ऋिग्रहयो पृष्टाः

120 √prachha, to ask, question, interrogate.

The following sixteen roots are **Parasmaipadis.**

With सम it is Atmanepadi, as —

Pre. पृच्छति। संपृच्छते। Per. पप्रच्छ पप्रच्छतुः। पप्रष्ठ। पप्रच्छिथ। संपप्रच्छे। संपप्रच्छिषे। I Fut. प्रष्टा। सम्प्रष्टा। II Fut प्रक्ष्यति। संप्रक्ष्यते। Impera. पृच्छतु। संपृच्छताम्।

Imper. अपृच्छत् । समपृच्छत् । Poten पृच्छेत् । सपृच्छेत । Bene पृच्छ्यात् । सप्रक्षीष्ट । Aor. अप्राक्षीत् । अप्राष्टाम् । समप्रष्ट । समप्रक्षाताम् । Causa प्रच्छयति । Aor अपप्रच्छत् । Desid पिपृच्छिषति । Inten. परीपृच्छ्यते । yan luk पाप्रच्छीति । पाप्रष्टि । Past Ger. पृष्ट्वा । Nouns —प्रश्नः । शब्दप्राट् । प्राट् ।

सृज १२१ विसर्गे ।

'विभाषा सृजिदृशोः' (२४०४) । ससर्जिथ-सस्रष्ठ । स्रष्टा । स्रक्ष्यति । 'सृजिदृशोर्झल्यमकिति' (२४०५) इत्यमागमः । सृजेत् । सृज्यात् । अस्राक्षीत् ।

121. √srija, to leave, quit, abandon.

Pre सृजति । Per ससर्ज । ससृजतुः । ससर्जिथ or सस्रष्ठ । by VII 2. 65 S. 2404. ससृजिव । I Fut स्रष्टा । II Fut स्रक्ष्यति । The अम् augment is by VI 1 58 S 2405 Impera सृजतु । Imper असृजत् । Poten सृजेत् । Bene सृज्यात् । Aor अस्राक्षीत् । अस्राष्टाम् । Pass सृज्यते । Aor असर्जि । Causa. सर्जयति । Aor. असीसृजत् । अससर्जत् । Desid सिसृक्षति । Inten सरीसृज्यते । yan luk सरीसृजीति । सरीसर्ष्टि । सरिसृष्ट। Adjec. सृज्यम्। Nouns —ससर्गी । स्रग्वी । स्रजिष्ठ । स्रजीयान् । स्रक ।

टुमस्जो १२२ शुद्धौ ।

मज्जति । ममज्ज । 'मस्जिनशोर्झलि' (२५१७) इति नुम् । * मस्जेरन्त्यात्पूर्वो नुम्वाच्यः * । संयोगादिलोपः । ममङ्क्थ । ममज्जिथ । मङ्क्ता । मङ्क्ष्यति । अमाङ्क्षीत् । अमाङ्क्ताम् । अमाङ्क्षुः ।

122 √tu masjo, to bathe By VII 1. 60 S 2517 a nasal is inserted before the consonantal affixes and this nasal is inserted before the final ज of the root by the following vârtika —The नुम् comes before the final letter of the √masja, i.e between स and ज । Thus मस्न्ज After reduplication, we get 2nd Pers Sing of the Perfect as ममङ्क्थ । The initial स् is elided by VIII 2 29 S. 380 But when the affix थ is सेट् there is no नुम्, then we get the form as ममज्जिथ ।

Pre मज्जति । Per ममज्ज । ममज्जतुः । ममज्जिथ or ममङ्क्थ । ममज्जिव ।I Fut मङ्क्ता । II Fut मङ्क्ष्यति । Impera मज्जतु । Imper अमज्जत् । Poten मज्जेत् । Bene मज्ज्यात् । Aor. अमाङ्क्षीत् । अमाङ्क्ताम् । अमाङ्क्षुः । Causa मज्जयति । Aor अममज्जत् । Desid मिमङ्क्षति । Inten मामज्ज्यते yan luk मामङ्क्ति । Past Ger मङ्क्त्वा or मक्त्वा । Nouns —मुद्गरः । मद्गुः । मद्गुः । मद्गुरः । मज्जनुः । मज्जा । मज्जानौ ।

रुजो १२३ भङ्गे ।

रोक्ता । रोक्ष्यति । अरौक्षीत् । अरौक्ताम् ।

123 √rujo, to break to pieces, destroy.

Pre. रुजति । Per. रुरोज । रुरुजतुः । रुरोजिथ । रुरुजिव । I Fut रोक्ता । II Fut. रोक्ष्यति । Impera रुजतु । Imper अरुजत् । Poten रुजेत । Bene. रुज्यात् । Aor. अरौक्षीत् । अरौक्ताम् । अरौक्षुः । Causa रोजयति । Aor अरूरुजत् । Desid रुरुक्षति । Inten. रोरुज्यते । yan luk रोरोक्ति । Past Pass. रुग्णः । रुग्न । Act रुग्णवान् । रुग्नवान् । Ger. रुक्त्वा । Nouns कूलमुद्रुजः । रोगः । हृद्रोगः । हृदयरोगः रुजा ।

भुजो १२४ कौटिल्ये ।

रुजिवत् ।

124 √bhujo, to bend, to curve, make crooked

It is conjugated like the last

Pre भुजति । Per बुभोज । I Fut भोक्ता । II Fut भोक्ष्यति । Impera भुजतु Aor. अभौक्षीत् । Noun —भूज विभुजः । 'a chariot'

छुप १२५ स्पर्शे ।

छोप्ता । अच्छौप्सीत् ।

125 √chhupa, √chupa, to touch

Pre छुपति । Per चुच्छोप । चुच्छुपतुः । चुच्छुपिथ । चुच्छुपिव । I Fut छोप्ता । II Fut छोप्स्यति । Impera छुपतु । Imper अछुपत् । Poten छुपेत् । Bene छुप्यात् । Aor. अच्छौप्सीत् । अच्छौप्ताम् । Causa छोपयति । Aor अचच्छुपत् । Desid चुच्छुप्सति । Inten चोच्छुप्यते । yan luk चोच्छोप्ति । Pass. छुप्यते । Ger छुप्त्वा ।

रुश १२६ रिश १२६ क । हिंसायाम् ।

शाखव्यान्तौ । रोष्टा । रोक्ष्यति । रेष्टा । रेक्ष्यति ।

126 √rusa, √risa to injure, hurt, kill

Pre रुशति । Per रुरोश । रुरुशिव । रुरुशिम । I Fut रोष्टा । II रोक्ष्यति । Impera. रुशतु । Imper अरुशत् । Poten रुशेत् । Bene रुश्यात् । Aor अरुक्षत् । Causa रोशयति । Aor अरुरुशत् । Desid रुरुक्षति । Inten रोरुश्यते । yan luk रोरोष्टि ।

126A. √risa, to injure

Pre. रिशति । Per रिरेश । II Fut रेक्ष्यति । Impera रिशतु । Imper अरिशत् । Poten रिशेत् । Aor अरिक्षत् । Causa रेशयति । Aor अरीरिशत् । Desid. रिरिक्षति । Inten रेरिश्यते । yan luk रेरेष्टि ।

लिश १२७ गतौ ।

अलिक्षत् ।

127 √liśa, to go, move It is conjugated like √risa It is also found in the Divâdi class

Pre. लिशति । Per लिलेश । I Fut लेष्टा । Aor अलिक्षत् ।

स्पृश १२८ संस्पर्शने ।

स्प्राष्टा–स्पर्ष्टा । स्प्रक्ष्यति–स्पर्क्ष्यति । अस्प्राक्षीत्–अस्पार्क्षीत्–अस्पृक्षत् ।

128 √spriśa, to touch

Pre स्पृशति । Per पस्पर्श । पस्पृशतुः । पस्पर्शिथ । पस्पृशिव । I Fut स्पर्ष्टा । Impera स्पृशतु । Imper अस्पृशत् । Poten स्पृशेत् । Bene स्पृश्यात् । Aor. अस्पार्क्षीत् अस्प्राक्षीत् अस्पृक्षत् । अस्पार्ष्टाम् अस्प्राष्टाम् । अस्पार्क्षुः अस्प्राक्षुः । Desid पिस्पृक्षति । Inten परिस्पृश्यते । yan luk, परीस्पर्ष्टि । Past Nouns —स्पर्शः । हृदिस्पृक् । दिविस्पृक् उदकस्पर्शः मन्त्रस्पृक्

विच्छ १२९ गतौ ।

'गुपूधूप–' (२३०३) इत्याय । आर्धधातुके वा । विच्छायति । विच्छायाञ्चकार–विविच्छ ।

129 √vichha to go, move By III 1 28 S 2303, आय is added to the root before ârdhadhâtuka affixes optionally

Pre विच्छायति । Per विविच्छ or विच्छायांचकार । विविच्छतुः । विविच्छिथ । विविच्छिव । I Fut विच्छिता or विच्छायिता । II Fut विच्छिष्यति or विच्छायिष्यति । Impera विच्छायतु Aor. अवीच्छीत् अवैछीत् । अविच्छिष्टाम् । Causa विच्छयति । Aor अविविच्छत् or अविविच्छायत् । Desid विविच्छिषति । Inten वेविच्छ्यते । Past Pass विच्छितः । or विच्छायितः । Ger विच्छायित्वा or विच्छित्वा । Noun —विश्नः ।

विश १३० प्रवेशने ।

विशति । वेष्टा ।

130 √visa, to enter It is conjugated like √tus

With the prefix नि, it is Atmanepadi

Pre विशति । निविशते । Per विवेश । निविविशे । निविविशिषे । I Fut. वेष्टा । निवेष्टा । II Fut. निवेक्ष्यते । Impera निविशताम् । Imper न्यविशत । Poten निविशेत Ben निविक्षीष्ट । Aor न्यविक्षत । Desid निविविक्षते । Inten. निवेविश्यते yan luk निवेविशीति or निवेवेष्टि । Past Pass विष्ट । Act विष्टवान् । Nouns —वेश्म । वेशन्तः । विशपदी । वेश्या । वेशः । D देवविशा । S. विट् । विशौ । Pl. विशः ।

मृश १३१ आमर्शने ।

आमर्शनं स्पर्शः । अम्राक्षीत्–अमार्क्षीत्–अमृक्षत् ।

131 √mrisa, to rub, stroke, to touch, to handle. It is conjugated like √sprisa

Pre मृशति । Per ममर्श । ममृशतुः । ममर्शिथ । ममृशिव । I Fut मर्ष्टा । Aor अमार्क्षीत्, अम्राक्षीत्, or अमृक्षत् ।

णुद् १३२ प्रेरणे ।

कर्त्रभिप्रायेऽपि फले परस्मैपदार्थः पुनः पाठः ।

132 √nuda, to send, to prompt, propel It has been repeated here because it is Parasmaipadi even where the fruit of the action accrues to the agent (See No 2)

षद्लृ १३३ विशरणगत्यवसादनेषु ।

'सीदति' इत्यादि भौवादिकवत् । इह पाठो नुम्विकल्पार्थः । सीदती–सीदन्ती । ज्वलादौ पाठस्तु णार्थः । सादः । स्वरार्थश्च । शबनुदात्तः । शस्तूदात्तः ।

133 √shadlri 1 to recline, lie down, 2 to go, 3 to be languid, to be in distress It is conjugated like the Bhvâdi √shad ( ) Its insertion here is for the sake of making the नुम् optional as सीदती or सीदन्ती । Its insertion in the jvalâdi list is for the sake of adding the affix ण to it (III. 1. 140 S 2902) as सादः । Also for the sake of accent, as the base in the Bhvâdi class is anudâtta, because of the affix शप्, while the base in the Tudâdi is udâtta, because of the vikarana श । Thus Bhvâdi is सीदति, while Tudâdi is सीदति ।

Pre सीदति । Nouns —सीदती or सीदन्ती ।

शद्लृ १३४ शातने ।

स्वरार्थ एव पुनः पाठः । शता तु नास्ति । 'शदेः शितः' (२३६२) इत्यात्मनेपदोक्तेः ।

134 √sadlri, to fall, perish, decay, wither.

It has been repeated here for the sake of accent, for it is conjugated like the Bhvâdi root except in the Present tense.

Thus Bhvâdi शीयते has accent on शी while in the Tudâdi, the accent falls on य। Its repetition here is not for the sake of adding the nasal नुम् optionally in the शतृ (Present participle Parasmai), because before शित् affixes it is always Atmanepadi by I 3 60 S 2362. Therefore it never takes शतृ but शानच्। So it always forms शीयानः।

Pre शीयते। Per शशाद। I Fut. शत्ता। II Fut शत्स्यति। Impera शीयताम्। Imper अशीयत। Poten शीयेत। Bene. शद्यात्। Aor अशदत्। Causa शातयति। Desid शिशत्सति। Inten शाशद्यते। yan luk शाशत्ति।

अथ षट् स्वरितेतः।

मिल १३५ संगमे।

'मिल श्लेषणे' इति पठितस्य पुनः पाठः कर्त्रभिप्राये तङर्थः। मिलति-मिलते। मिमेल-मिमिले।

135 √mila, to assemble, to accompany, to come or meet together. The repetition of this root which has already been mentioned before as मिल श्लेषणे is for the sake of making it Atmanepadi when the fruit of the action accrues to the agent

Pre. मिलति A मिलते। Per. मिमेल A. मिमिले। I Fut P and A. मेलिता। II Fut. मेलिष्यति A ते। Impera. मिलतु A. मिलताम्। Imper. अमिलत् A त। Poten. मिलेत् A त। Bene. A. मिलिषीष्ट। Aor A. अमेलिष्ट। Desid मिमिलिषति or मिमेलिषते।

मुच्लृ १३६ मोक्षणे।

136. √muchlri, to liberate, to loose.

The nasal is inserted in the conjugation of this root by the following —

२५४२। शे मुचादीनाम्। ७। १। ५९।

मुच्यात्। मुञ्चति। मुञ्चते। मोक्ता। मुच्यात्। मुक्षीष्ट। अमुचत्-अमुक्त। अमुञ्चाताम्।

2542. In मुच् &c., before the characteristic श of the Tudadi class, the न is placed after the vowel of the root.

Thus मुच्लृ—मुञ्चति, (लुम्पति, विन्दति, लिम्पति, सिञ्चति, कृन्तति, खिन्दति, पिंशति॥)

Note:—Why "before श"? Observe मोक्ता, मोक्तुम्, मोक्तव्यम्॥ Why "of मुच् &c."? Observe तुदति, नुदति॥

Pre. मुञ्चति। Per. मुमोच। मुमुचतुः। मुमोचिथ। मुमुचिम। I Fut मोक्ता। II Fut मोक्ष्यति। Impera मुञ्चतु। Imper अमुञ्चत्। Poten मुञ्चेत्। Bene मुच्यात्। Aor. अमुचत् or अमोचयत्। Causa मोचयति। Aor. अमूमुचत्। Desid मुमुक्षति। Inten मोमुच्यते। yan luk मोमोक्ति। Nouns —मोक्षः। मुक्ता। मौक्तिकम्। निर्मोकः। मुचिः। जलमुचानि। जलमुक्। जलमुचौ। चक्रमुक्तः।

Atm Pre. मुञ्चते। Per मुमुचे। I Fut मोक्ता। II Fut मोक्ष्यते। Impera मुञ्चताम्। Imper अमुञ्चत। Poten मुञ्चेत। Bene मुक्षीष्ट। Aor. अमुक्त। अमुक्षाताम्। Causa. मोचयते। अमूमुचत। Desid मुमुक्षते।

लुप्लृ १३७ छेदने ।

लुम्पति-लुम्पते । अलुपत्-अलुप्त ।

137 √luplṛi, to cut off, to break

It is conjugated like the last.

Pre लुम्पति । Causa. लोपयति । Aor अलूलुपत् or अलुलोपत् । Inten लोलुप्यते । yan luk लोलोप्ति ।

Atm. Pre लुम्पते । Aor. अलुप्त ।

विदॢल १३८ लाभे ।

विन्दति-विन्दते । विवेद-विविदे । व्याघ्रभूत्यादिमते सेट्कोऽयम् । वेदिता । भाष्यादिमतेऽनिट्कः । वेत्ता । परिवेत्ता । परिवेत्ता । परिविन्दति । ज्येष्ठे परित्यज्य दारान्निर्नीद्व लब्धवानित्यर्थः । तुन्तृचौ ।

138. √vidlṛi, to get, obtain, acquire

Pre विन्दति । विन्दतः । Per. विवेद । विविदतुः । विवेदिथ । I Fut. वेदिता । According to Vyâgrabhuti, it is set, but according to the Bhâshya, it is anit as वेत्ता । Impera विन्दतु । Imper अविन्दत् । Poten. विन्देत् । Bene विद्यात् । Aor अविदत् । अविदताम् । Causa. वेदयति Aor अवीविदत् । Desid विविदिषति or विवेदिषति । Inten वेविद्यते । yan luk वेवेत्ति । Past Pass वित्तः । Ger विदित्वा or वेदित्वा । Nouns —विन्दः । गोविन्दः । कुन्दः । ब्राह्मणवेदं । विन्दुः । वित्तम् । वेदिता । परिवेत्ता is formed by adding the affix तृच् or तृन् to the root This word means a younger brother married before the elder.

Atm. Pre विन्दते । Per. विविदे । I Fut वेदिता । II Fut. वेदिष्यते । Impera विन्दताम् । Imper अविन्दत । Poten. विन्देत । Bene वेदिषीष्ट । Aor. अवेदिष्ट ।

लिप १३९ उपदेहे ।

उपदेहो वृद्धिः । लिम्पति-लिम्पते । लेप्ता । 'लिपिसिचि-' (२४१८) इत्यङ् । तङि तु वा । अलिपत्-अलिपत-अलिप्त ।

139 √lipa, to besmear, to anoint, to cover upadeha means to 'increase'. Its aorist is formed by अङ् (III. 1 53 S. 2418) The अङ् aoris is optional in the Atmanepadi.

Pre लिम्पति । Per लिलेप । लिलेपिथ । लिलिपिव । I Fut लेप्ता । II Fut लेप्स्यति । Impera लिम्पतु । Imper अलिम्पत् । Poten लिम्पेत् । Bene लिप्यात् । Aor. अलिपत् । Causa लेपयति Aor. अलीलिपत् । Desid लिलिप्सति । Inten लेलिप्यते yan luk लेलेप्ति । Nouns —लिम्पः । निलिम्पा । लिपिः । लिपिः ।

Atm. Pre. लिम्पते । Per लिलिपे । I Fut. लेप्ता । II Fut. लेप्स्यते । Impera. लिम्पताम् । Imper. अलिम्पत । Poten लिम्पेत । Bene. लिप्सीष्ट । Aor अलिप्त or अलिपत । Desid लिलिप्सते ।

षिच १४० क्षरणे ।

सिञ्चति-सिञ्चते । असिचत्-असिचत-असिक्त । अभिषिञ्चति । अभ्यषिञ्चत् । अभिषिषेच ।

140. √shicha to sprinkle, moisten.

Pre सिञ्चते । Per. सिषिचे । असिक्त Aor असिचत् असिचाताम् । सिसिक्षते ।

Pre. सिञ्चति । With the prefix अभि, स is changed to ष Thus अभिषिञ्चति । अभ्यषिञ्चत् । अभिषिषेच । Per. सिषेच । सिषिचतुः । सिषेचिथ । I Fut सेक्ता । II Fut सेक्ष्यति । Impera सिञ्चतु । Imper असिञ्चत् । Poten. सिञ्चेत् । Bene सिच्यात् । Aor

अशिषत् । Causa शेषयति । Aor अशीशिषत् Desid शिशिषति । Inten. शेशिष्यते । yañ luk शेशेक्ति । Nouns —सकृत्रम् । शिकृयम् ।

अथ त्रयः परस्मैपदिनाः ।

कृती १४१ छेदने ।

कृन्तति । चकर्त । कर्तिता । कर्तिष्यति–कर्त्स्यति । अकर्तीत् ।

141 √kritâ to cut

The following three roots are Parasmaipadis

Pre. कृन्तति । Per चकर्त । चकृततु । चकर्तिथ । चकृत । चकृतिव । I Fut कर्तिता । II Fut कर्तिष्यति or कर्त्स्यति । Impera कृन्ततु । Imper अकृन्तत् । Poten कृन्तत । Bene कृत्यात् । Aor अकर्तीत् । अकर्तिष्टाम् । Causa कर्तयति । Aor अचकर्तत् । Desid. चिकृत्सति or चिकर्तिषति । Inten चरीकृत्यते । yan luk चरिकर्ति । Past Pass कृतः । Act कृतवान् । Nouns —विकर्तनः । कृतिः । कृत्स्नम् ।

खिद् १४२ परिघाते ।

खिन्दति । चिखेद । खेत्ता । अयं दैन्ये दिवादौ रुधादौ च ।

142. √khida, to strike, press down, afflict

This root when meaning 'to be poor,' belongs to the Divâdi and Rudhâdi classes also.

Pre खिन्दति । Per. चिखेद । चिखिदतु । चिखेदिथ । I Fut खेत्ता । II Fut खेत्स्यति । Impera खिन्दतु । Imper अखिन्दत् । Poten खिन्देत् । Bene खिद्यात् । Aor अखैत्सीत् । अखैत्ताम् । Causa खेदयति । Aor अचीखिदत् । Desid चिखित्सति । Inten चेखिद्यते । yan luk चेखेत्ति or चेखिदीति । Past Pass खिन्नः । Ger. खित्वा । Noun —खिदिरम् ।

पिश १४३ अवयवे ।

पिशति । पेशिता । अयं दीपनायामपि । 'त्वष्टा रूपाणि पिंशतु' । वृत् । मुचादयस्तुदादयश्च ।

143 √piśá, to shape, fashion form.

This root when meaning 'to go', belongs to the Churadi class.

It means also 'to kindle, to show,' as in the sentence त्वष्टा रूपाणि पिंशतु ।

Pre पिशति । Per. पिपेश । पिपेशिथ । पिपिशिव । I Fut पेशिता । II Fut. पेशिष्यति । Impera. पिंशतु । Imper अपिशत् । Poten. पिशेत् । Bene. पिश्यात् । Aor अपेशीत् । अपेशिष्टाम् । Causa. पेशयति Aor अपीपिशत् । Desid. पिपिशिषति । Inten पेपिश्यते yan luk पेपिशीति or पेपेष्टि । Past Pass पिशितम् । Ger पेशित्वा or पिशित्वा । Nouns —पिशाच । पशिताशः । पिशङ्ग पिशंगा । पेशी ।

वृत् (end) Here end both the Muchâdi and the *Tudâdi*

इति तिङन्ततुदादिप्रकरणम् ।

अथ तिङन्त रुधादि प्रकरणम् ॥

CHAPTER VII.

THE RUDHADI ROOTS.

These are some twenty-five roots in all. Their chief peculiarity is that in the conjugational tenses they insert a nasal after the final vowel. The first root is

रुधिर् १ आवरणे ।

नव स्वरितेत इरितश्च ।

1. √rudhir, to cover This root and the eight that follow it are all svaritet and have each an indicatory इर् (III 1. 57 S 2269) This root takes two accusatives as व्रज गा रुणद्धि । In conjugating verbs of this class, the vikarana श्नम् is added by the following —

२५४३ । रुधादिभ्यः श्नम् । ३ । १ । ७८ ।

शपोऽपवादः । मित्वादन्त्यादचः परः । नित्यत्वाद्गुणं बाधते । रुणद्धि । 'श्नसोरल्लोपः' । (२४६९) णत्वस्यासिद्धत्वादनुस्वारः । परसवर्णः । तस्यासिद्धत्वाण्णत्वं न । 'न पदान्त-' (५१) इति सूत्रेणानुस्वारपरसवर्णयोरल्लोपो न स्थानिवत् । रुन्धः । रुन्धन्ति । रुन्धे । रोद्धा । रोत्स्यति-रोत्स्यते । रुणद्धु । रुन्ध्यात् । रुन्धि । रुणधानि । रुणधै । अरुणत् । अरुन्धाम् । अरुणत् । अरुणः । अरुणधम् । अरुधत्-अरौत्सीत्-अरुद्ध ।

2543. The affix श्नम् comes after the roots of the Rudhâdi class, in denoting an agent when a sârvadhâtuka affix follows.

This debars शप्. The indicatory म् of the affix श्नम् shows that the affix न is to be placed after the last vowel of the root, for sûtra I 1. 47. S 37. applies, though it is an affix, and not an augment As रुध्+श्नम्+ति=रुध्+न+ति=रु+न+ध्+ति=रुणद्धि 'he obstructs'. So also भिनत्ति 'he splits'. The indicatory श is for the sake of sûtra, VI. 4. 23. S 2544 and VI. 4. 111 S. 2469, and not to give this vikarana the name of sârvadhâtuka, since no purpose is served by calling it a sârvadhâtuka. Obj By being a sârvadhâtuka, it will prevent guna in non—पित् affixes, by making them ङित् (I. 2. 4 S. 2234)? No. The guna ordained by VII 3. 84. S. 2168 is with regard to the इक् vowels of an anga or stem But in रु+श्नम्+ध्+ति, the रु that ends in the इक् vowel उ is not the *stem* or anga, but merely a portion of the stem and so ङित् affixes cannot cause the guna of this उ। Nor does the vikarana itself cause guna, because it being a nitya or compulsory affix is added, before the coming into operation of the Guna rule.

Thus रु+न+ध्+तिप्=रु+न+ध्+धि (VIII 2 40 S 2280)=रु+न+द्+धि (VIII 4 53. S 52)=रुणद्धि।

The dual is thus formed रु+न+ध्+तस्=रु+न्+०+ध्+तस् (VI 4. 111. S 2469. The अ of न is elided before the ङित् sârvadhâtuka affix तस्) =रु+ण्+०+ध्+तस्। The ण् is considered asidhha for the purposes of anusvâra change, as it was evolved by the operation of a Tripâdi rule VIII 4 1. S 235, which is looked upon as non-effective for the purposes of the prior rule VIII. 3 24 S. 123 Therefore ण् being still looked upon as न् we change it to anusvâra. रु +ं+ध्+तस्। The anusvâra is then changed to a letter homogeneous with the subsequent by VIII 4. 58. S 124 As, रु+न्+०+ध्+तस्। This न् obtained by a Tripâdî rule is asiddha for the purposes of the prior VIII. 4. 1. S 235, and so it is not again changed to ण्।

Question.—In the equation रु+न्+०+ध्+तस्, how can न् be changed to anusvâra before ध्, since the lopâdesa zero *intervenes* between it and ध् and it is sthânivat? Moreover in रु +ं+ध्+तस् how can the anusvâra be changed to न्, since it is not followed by ध्, but by a lopâdesa zero?

Answer—The zero is not sthânivat because I. 1 58. S. 51 makes a special exception in favor of savarna—viddhi and anusvâra—vidhi.

For further explaination of this rule see my Ashtâdhyâyî page 50 paras. 6 and 7).

Thus in the third person dual we get रु+न्+ध्+तस्=रु+न्+ध्+धस् (VIII 2. 40 S 2280)=रुन्धः or रुन्द्धः॥

1. √rudhir to cover.

Pre रुणद्धि। रुन्द्धः। रुन्धन्ति। रुणत्सि। रुन्धः। रुन्ध। रुणध्मि। रुन्ध्वः। रुन्ध्मः। Per रुरोध। रुरुधतुः। रुरुधुः। रुरोधिथ। रुरुधिव। I Fut रोद्धा। II. Fut. रोत्स्यति। Impera. रुणद्धु or रुन्धात्। रुन्धाम्। रुन्धन्तु। रुन्द्धि। रुन्धम्। रुन्ध। रुणधानि। रुणधाव। रुणधाम। Imper. अरुणत् or ०द्। अरुन्धाम्। अरुन्धन्। अरुणत् or अरुणः। अरुन्धम्। अरुन्ध। अरुणधम्। अरुन्ध्व। अरुन्ध्म। Poten. रुन्ध्यात्। रुन्ध्याताम्। रुन्ध्युः। रुन्ध्याः। रुन्ध्यातम्। रुन्ध्यात। रुन्ध्याम्। रुन्ध्याव। रुन्ध्याम। Bene रुध्यात्। रुध्यास्ताम्। Aor अरुधत् or अरौत्सीत्। अरुधताम् or अरौद्धाम्। अरुधन् or अरौत्सुः। अरुधः or अरौत्सीः। अरुधत or अरौद्ध। अरुधत or अरौद्ध। अरुधम् or अरौत्सम्। अरुधाव or अरौत्स्व। अरुधाम or अरौत्स्म। Pass. रुध्यते। Aor अरोधि। Causa रोधयति। Aor. अरूरुधत्। Desid रुरुत्सते। Inten. रोरुध्यते। yan luk रोरोद्धि Past. Parti, रुद्धः। Parti Ger रुद्ध्वा or रुध्वा। Nouns —रोधः। रुधिरम्।

1 √rudh Atmanepadi

Pre रुन्धे। रुन्धाते। रुन्धते। रुन्त्से। रुन्धाथे। रुन्ध्वे। रुन्धे। रुन्ध्वहे। रुन्ध्महे। Per रुरुधे। रुरुधाते। रुरुधिरे। रुरुधिषे। रुरुधाथे। रुरुधिढ्वे। रुरुधे। रुरुधिवहे। रुरुधिमहे।

I Fut. रोद्धा । II Fut. रोत्स्यते । Impera. रुन्धात् । रुन्धाताम् रुन्धताम् । रुन्त्स्व । रुन्धाथाम् । रुन्ध्वम् । रुणधै । रुणधावहै । रुणधामहै । Imper अरुन्धत । अरुन्धाताम् । अरुन्धत । अरुन्धाः । अरुन्धाथाम् । अरुन्ध्वम् । अरुन्धि । अरुन्ध्वहि । अरुन्ध्महि । Poten. रुन्धीत । रुन्धीयाताम् । रुन्धीरन् । रुन्धीथाः । रुन्धीयाथाम् । रुन्धीध्वम् । रुन्धीय । रुन्धीवहि । रुन्धीमहि । Bene रुत्सीष्ट । रुत्सीयास्ताम् । Aor अरुद्ध । अरुत्साताम् । अरुत्सत । अरुद्धाः । अरुत्साथाम् । अरुद्ध्वम् । अरुत्सि । अरुत्स्वहि । अरुत्स्महि ।

भिदिर् २ विदारणे ।

भिनत्ति–भिन्ते । भेत्ता । भेत्स्यति । अभिनत्–अभिनः । अभिनदम् । अभिन्त । अभिदत्–अभैत्सीत्–अभित्त ।

2. √bhidir to break, cleave, split.

Pre. भिनत्ति । भिन्तः । भिन्दन्ति । भिनत्सि । भिन्थः । भिन्थ । भिनद्मि । भिन्द्वः । भिन्द्मः । Per. बिभेद । बिभिदतुः । बिभिदुः । बिभेदिथ । बिभिदिव । I Fut भेत्ता । II Fut भेत्स्यति । Impera. भिनत्तु or भिन्तात् । भिन्ताम् । भिन्दन्तु । भिन्धि । भिनदानि । Imper अभिनत् । अभिन्ताम् । अभिन्दन् । अभिनः । अभिन्तम् । अभिन्त । अभिनदम् । अभिन्द्म । Poten. भिन्द्यात् । भिन्द्याताम् । भिन्द्याः । भिन्द्याम् । Bene भिद्यात् । भिद्यास्ताम् । Aor. अभिदत् । अभिदताम् । अभैत्सीत् । अभैत्ताम् । Causa भेदयति । Aor अबीभिदत् । Desid. बिभित्सति । Atm बिभित्सते । Inten बेभिद्यते । yañ luk बेभिदीति or बेभेत्ति । Nouns —भिदुरं । भिदा । भित्तम् ; भिदिरं । उद्भिदः ।

2 √bhidir Atmanepadi

Pre भिन्ते । भिन्दाते । भिन्दते । Per बिभिदे । बिभिदिषे । I Fut भेत्ता । II Fut भेत्स्यते । Impera. भिन्ताम् । भिन्दाताम् । भिन्त्स्व । भिनदै । Imper. अभिन्त । अभिन्दाताम् । अभिन्दत । अभिन्त्थाः । अभिन्दि । Poten. भिन्दीत । Bene. भित्सीष्ट । Aor. अभित्त । अभित्साताम् ।

छिदिर् ३ द्वैधीकरणे ।

अच्छिदत्–अच्छैत्सीत्–अच्छित्त ।

3 √chhidir to cut, to take away, to remove.

Pre. छिनत्ति । Aor अच्छिदत् or अच्छैत्सीत् or अच्छित्त । Nouns. छिदुरम् । छिदा । छित्तिः । छेदः । छिदिरम् । छिद्रम् ।

रिचिर् ४ विरेचने ।

रिणक्ति–रिङ्क्ते । रिरेच–रिरिचे । रेक्ता । अरिणक् । अरिचत्–अरैक्षीत्–अरिक्त ।

4. √richir to purge, evacuate.

Pre. रिणक्ति । A. रिङ्क्ते । रिणक्षि । रिङ्क्थः । रिङ्क्थ । रिणच्मि । रिञ्च्मः । Per रिरेच, A रिरिचे । रिरिचतुः । रिरेचिथ । रिरिचिव । I Fut. रेक्ता । II Fut. रेक्ष्यति । A. रेक्ष्यते । Impera रिणक्तु or रिङ्क्तात् A. रिङ्क्ताम् । रिङ्क्ताम् । रिञ्चन्तु । रिङ्ग्धि । A रिङ्क्ष्व । रिणचानि । A रिणचै । Imper अरिणक्–ग् । A. अरिङ्क्त । A अरिङ्क्थाः । A अरिञ्चि । Poten. रिञ्च्यात् । A. रिञ्चीत । रिञ्च्याताम् । Bene रिच्यात् । A. रिक्षीष्ट । Aor अरिचत् or अरैक्षीत् । A. अरिक्त । A. अरिक्षाताम् । Causa रेचयति । Aor. अरीरिचत् । Desid. रिरिक्षति A. रिरिक्षते । Inten रेरिच्यते । yañ luk रेरिचीति or रेरेक्ति । Nouns —रेकः । रिक्थम् । रिरिक्षुः । विरिरिक्षुः । विरिरिचिषुः ।

विचिर् ५ पृथग्भावे ।

विनक्ति-विङ्क्ते ।

5 √vichir to separate, to discriminate.

It is conjugated like √richir.

Pre विनक्ति । A. विङ्क्ते । विङ्क्तः । Nouns —विवेकी । विवेकः ।

क्षुदिर् ६ संपेषणे ।

क्षुणत्ति-क्षुन्ते । क्षोत्ता । अक्षुदत्-अक्षौत्सीत्-अक्षुत्त ।

6 √kshudir to bruise, pound down.

Pre क्षुणत्ति । क्षुन्तः । क्षुन्दन्ति । क्षुणत्सि । क्षुणद्मि । क्षुन्द्मः । Per चुक्षोद । चुक्षुदतुः । चुक्षोदिथ । चुक्षुदिम । I Fut. क्षोत्ता । II Fut. क्षोत्स्यति । Impera क्षुणत्तु or क्षुन्तात् । क्षुन्ताम् । क्षुन्दन्तु । क्षुन्धि । क्षुणदानि । Imper अक्षुणत् । अक्षुन्ताम् । अक्षुन्दन् । अक्षुणत्-द् or अक्षुणः । अक्षुणदम् । अक्षुन्द्म । Poten क्षुन्द्यात् । क्षुन्द्याताम् । Bene क्षुद्यात् । क्षुद्यास्ताम् । Aor. अक्षुदत् or अक्षौत्सीत् । अक्षुदताम् or अक्षौत्ताम् । अक्षुदन् । Causa क्षोदयति । Aor. अचुक्षुदत् । Desid चुक्षुत्सति । A चुक्षुत्सते । Inten चोक्षुद्यते । yañ luk चोक्षोत्ति । Pass Past Parti. क्षोदितः । Act. क्षोदितवान् । Nouns —क्षुद्रः । क्षौद्रं । क्षोदिमा ।

6. √kshudir. Atmanepada.

Pre. क्षुन्ते । क्षुन्दाते । क्षुन्त्से । क्षुन्ध्वे । क्षुन्द्महे । Per चुक्षुदे । चुक्षुदिषे । चुक्षुदिवहे । I Fut. क्षोत्ता । II Fut क्षोत्स्यते । Impera क्षुन्ताम् । क्षुन्दाताम् । क्षुन्दताम् । क्षुन्त्स्व । क्षुणवै । क्षुणदावहै । Imper अक्षुन्त । अक्षुन्दाताम् । अक्षुन्दत । अक्षुन्थाः । Poten. क्षुन्दीत । क्षुन्दीयाताम् । Bene क्षुत्सीष्ट । क्षुत्सीयास्ताम् । Aor अक्षुत्त । अक्षुत्साताम् ।

युजिर् ७ योगे ।

योक्ता ।

7. √yujir to join, unite.

Pre. युनक्ति । युङ्क्तः । युञ्जन्ति । युनक्षि । युनज्मि । Per. युयोज । युयोजिथ । युयोज । युयुजिम । I Fut योक्ता । II Fut योक्ष्यति । Impera. युनक्तु or युङ्क्तात् । युङ्क्ताम् । युञ्जन्तु । युङ्ग्धि or युङ्क्तात् । युङ्क्तम् । युनजानि । युनजाव । युनजाम । Imper. अयुनक्-ग् । अयुङ्क्ताम् । अयुङ्क्त । अयुङ्क्तम् । Poten युञ्ज्यात् । युञ्ज्याताम् । Bene. युज्यात् । Pass युज्यते । Nouns —युग्मं । युजः । अश्वयुक् । योक्त्रः । योगी । योग्यः । यौगिकः । युगम् । परियोगः ।

7. √yujir. Atmanepada.

Pre. युङ्क्ते । युञ्जाते । युङ्क्षे । युञ्जे । युञ्ज्वहे । Per. युयुजे । I Fut. योक्ता । II Fut. योक्ष्यते । Impera. युङ्क्ताम् । Imper अयुङ्क्त । अयुञ्जि । अयुञ्ज्वहि । Poten. युञ्जीत । Bene. युक्षीष्ट ।

उच्छृदिर् ८ दीप्तिदेवनयोः ।

छृणत्ति-छृन्ते । चच्छर्द । 'सेऽसिचि-' (२५०६) इति वेट् । चच्छृदिषे-चच्छृत्से । छर्दिता । छर्दिष्यति-छर्त्स्यति । अच्छृदत्-अच्छर्दीत्-अच्छर्दिष्ट ।

8 √uchhṛidir 1. to shine 2 to play

Pre. छृणत्ति । छृन्तः । छृन्दन्ति । छृणत्सि । छृन्थ । Per चच्छर्द । चच्छृदतुः । चच्छृदु । चच्छृदिथ । I Fut छर्दिता । II Fut छर्दिष्यति । Impera छृणत्तु or छृन्तात् । छृन्ताम् । छृन्दन्तु । Imper अच्छृणत् । अच्छृन्ताम् । Poten छृन्द्यात् । Bene छृद्यात् । Aor. अछृदत् । Causa. छर्दयति । Aor अचच्छर्दत् or अचच्छृदत् or अचिच्छृदत् । Desid. चिच्छर्दिषति or चिच्छृत्सति । Inten. चरीच्छृद्यते । yañ luk चर्छर्त्ति । Pass Past Parti छृण्णः । Act. Past Parti छृण्णवान् । Ger. छृत्वा or छर्दित्वा ।

8. √uchhṛidir. Atmanepada

Pre छृन्ते । छृन्त्से । छृन्द्धे । छृन्द्ध्वे । Per चच्छृदे । चच्छृदिषे । or चच्छृत्से । (The इट् augment is optional by VII 2 57 S 2506). I Fut छर्दिता । II Fut छर्दिष्यते or छर्त्स्यते । Imper. अच्छृन्त । अच्छृन्दाताम् । Poten. छृन्दीत । Bene छर्दिषीष्ट or छृत्सीष्ट । Aor अच्छृत्त or अच्छर्दिष्ट । अच्छृत्साताम् or अच्छर्दिषाताम् ।

उतृदिर् ९ हिंसानादरयोः ।

तृणत्तीत्यादि ।

9 √utṛidir 1 to kill, to destroy, 2. to disregard.

It is conjugated like the last

Pre. तृणत्ति ।

कृती १० वेष्टने ।

परस्मैपदी । कृणत्ति । आर्धधातुके तौदादिकवत् ।

10 √kṛitî to surround, encompass

It is Parasmaipadi, before ârdhadhâtuka affixes it is conjugated like the √krit of the Tudâdi class

Pre. कृणत्ति । कृन्तः । कृन्तन्ति । कृणत्सि । कृणद्मि । Per चकर्त । चकृततुः । चकर्तिथ । चकृत । चकर्त । चकृतिव । I Fut कर्तिता । II Fut. कर्त्स्यति or कर्तिष्यति । Impera कृणत्तु । Imper. अकृणत् । Poten कृन्त्यात् । Bene कृत्यात् । Aor अकर्तीत् । अकर्तिष्टाम् । Causa. कर्तयति । Aor अचकर्तत् । Desid चिकृत्सति or चिकर्तिषति । Inten चरीकृत्यते । yan luk चरिकृर्तीति ।

ञिइन्धी ११ दीप्तौ ।

अथ आत्मनेपदिनः ।

11. √ñi indhi to kindle, to blaze

This and the two following roots are âtmanepadi.

Thus इ+श्नम्+न्ध्+ते । Now applies the following sûtra by which the न् of न्ध् is elided

२५४४ । श्नान्नलोपः । ६ । ४ । २३ ।

श्नमः परस्य नस्य लोपः स्यात् । 'श्नसोरल्लोपः' (२४६७) । इन्धे । इन्त्से । इन्धाते । इन्ध्वे । ऐन्ध । ऐन्धाः ।

2544 After न, which is added to the roots of the seventh class as a characteristic (*i e* the vikarana श्नम्), there is the elision of the following न ॥

Therefore, इ+न+न्ध्+ते=इ+न+ध्+ते=इन्धे ।

11 √ñi indhî to kindle, to blaze

This and the two following roots are Atmanepadi.

Pre. इन्धे or इ द्धे । इन्धाते । इन्त्से । इन्धे । Per. इन्धांचक्रे or ईधे or (I. 2. 6 S. 3393) I Fut इन्धिता । II Fut. इन्धिष्यते । Impera इन्धां or इन्द्धां । इन्धाताम् । इन्धताम् । इन्त्स्व । इनधै । Imper ऐन्ध or ऐन्द्ध । ऐन्धाताम् । ऐन्धत । ऐन्धाः । ऐन्धि । Poten. इन्धीत । इन्धीयाताम् । Bene. इन्धिषीष्ट । इन्धिषीयास्ताम् । Aor. ऐन्धिष्ट । ऐन्धिषाताम् । Pass इध्यते । Causa. इन्धयति । Aor. ऐन्दिधत् । Desid. इन्दिधिषते । Pass. इद्धः । Nouns —अग्निमिन्धः । सुमित् । आग्निध्रः । इध्मः । एधः ।

खिद् १२ दैन्ये ।

खिन्ते । खेत्ता ।

12. √khida to suffer pain or misery.

Pre खिन्ते । खिन्दाते । खिन्त्से । खिन्द्धे । Per चिखिदे । I Fut. खेत्ता । II Fut खेत्स्यते । Impera खिन्ताम् । खिन्दाताम् । खिन्त्स्व । खिनदै । Imper. अखिन्त । अखिन्दाताम् । अखिन्दि । Poten. खिन्दीत । Bene. खित्सीष्ट । Aor. अखित्त । Causa खेदयति । Aor. अचीखिदत् । Desid. चिखित्सते । Inten चेखिद्यते । Pass खिन्न । Ger. खित्वा । Nouns —खिदिरम् ।

विद् १३ विचारणे ।

विन्ते । वेत्ता ।

13. √vida to consider, regard.

Pre. विन्ते । I Fut. वेत्ता ।

अथ परस्मैपदिनः ।

The following roots are Parasmaipadi

शिष्लृ १४ विशेषणे ।

शिनष्टि । शिंष्टः । शिंषन्ति । शिशेषिथ । शेष्टा । शेक्ष्यति । हेर्धिः । शण्ढम् । 'झरो झरि-(७१) इति वा डलोपः । अनुस्वारपरसवर्णौ । शिण्ढि-शिण्ड्ढि । शिनषाणि । अशिनट् । शिंष्वा वट् । अशिषत् ।

14 √sishlri to distinguish or discriminate from others.

Pre. शिनष्टि । शिंष्टः । शिंषन्ति । शिनक्षि । शिनष्मि । शिंष्वः । Per. शिशेष । शिशिषतुः । शिशेषिथ । शिशिषिव । I Fut शेष्टा । II Fut. शेक्ष्यति । Impera. शिनष्टु or शिंष्टात् । शिंष्टाम् । शिण्ढि or शिण्ड्ढि । The हि is changed to धि । The ध् changed to जश् letter ड by VIII 4 53 S 52 The ड is optionally elided by S 71. The न changed to anusvâra, and which is changed to ण again. See note under S 2543 शिनषाणि । Imper अशिनट्-ड् । अशिंष्टाम् । अशिंषन् । अशिंष्व । Poten. शिंष्यात् । शिंष्याताम् । Bene. शिष्यात् । Aor. अशिषत् । The aorist is

formed by अङ् because of the indicatory ऌ । See III 1.55 S. 2343. Causa. शेषयति । Aor अशीशिषत् । Desid. शिशिक्षति । A. शिशिक्षते । Inten शेशिष्यते । yañ luk शेशिषीति or शेशेष्टि । Pass. शिष्टः । Act शिष्टवान् । Nouns -- विशेषः । वैशेषिकं ।

पिषॢ १५ संचूर्णने ।

पिपेष । पिनष्टि ।

15. √pishlri to pound, to grind.

It is conjugated like √शिष् ॥

Pre पिनष्टि Noun —पिष्टम् ।

भञ्जो १६ आमर्दने ।

भनक्ति । बभञ्जिथ । बभङ्क्थ । भङ्क्ता ।

16. √bhanjo, to break, tear down, shatter

Pre भनक्ति । भङ्क्तः । भञ्जन्ति । भनक्षि । भनज्मि । भञ्ज्वः । Per. बभंज । बभञ्जतुः । बभञ्जिथ or बभङ्क्थ । बभञ्जिव । I Fut भङ्क्ता । II Fut भङ्क्ष्यति । Impera भनक्तु or भङ्क्तात् । भङ्ग्धि । भनजानि । Imper अभनक् or ग् । अभङ्क्ताम् । अभञ्जन् । अभनक् । अभनजम् । Poten भञ्ज्यात् । Bene भज्यात् । Aor. अभाङ्क्षीत् । अभाङ्क्ताम् । Pass. भज्यते । Aor अभञ्जि or अभाजि । Causa भञ्जयति । Aor. अबभञ्जत् । Desid. बिभङ्क्षति । Inten बम्भज्यते । yañ luk बंभक्ति or बम्भजीति । Pass भग्नः । Act भग्नवान् । Ger. भङ्क्त्वा or भक्त्वा । Nouns —भङ्गुरः । भङ्गः । भङ्गी ।

भुज १७ पालनाभ्यवहारयोः ।

भुनक्ति । भोक्ता । भोक्ष्यति । अभुनक्

17 √bhuja, 1 to protect, 2 to eat.

Pre. भुनक्ति । भुङ्क्तः । भुञ्जन्ति । भुनक्षि । Poten भुञ्ज्यात् । Bene भुज्यात् । Aor. अभौक्षीत् । अभौक्ताम् । Causa. भोजयति । Aor. अबूभुजत् । Desid. बुभुक्षति । Inten बोभुज्यते । yañ luk. बोभुजीति or बोभोक्ति । Pass. भुक्तम् । Nouns — भोगः । भुजः । भोजः ।

17. √bhuja, 1. to protect, 2 to eat Atmanepada

Pre. भुङ्क्ते । भुञ्जाते । भुञ्जते । भुङ्क्षे । भुञ्जाथे । भुङ्ग्ध्वे । भुञ्जे । भुञ्ज्वहे । भुञ्ज्महे । Per. बुभुजे । बुभुजिषे । I Fut भोक्ता । भोक्तासे । II Fut भोक्ष्यते । Impera. भुङ्क्ताम् । Imper. अभुङ्क्त । अभुञ्जाताम् । Poten भुञ्जीत । भुञ्जीयाताम् । Bene. भुक्षीष्ट । Aor अभुक्त । Desid बुभुक्षते ।

तृह १८ हिंसि १९ हिंसायाम् ।

18. √triha, to injure. Thus तृ+श्नम्+ह्+ति = तृणह्+ति । Now by the following sûtra, तृणह् becomes तृणेह् before पित् affixes which begin with a consonant.

२५४५ । तृणह इम् । ७ । ३ । ९२ ।

तृहः श्नमि कृते इमागमः स्याद्धलादौ पिति । तृणेढि । तृण्ढः । ततर्ह । तर्हिता । अतृणेट् । हिनस्ति । जिहिंस । हिंसिता ।

2545. Before a पित् Sârvadhâtuka affix beginning with a consonant, इ is added after ण of the verbal stem तृणह् ॥

Note —As तृणेढि, तृणेक्षि, तृणेह्मि, अतृणेट् ॥ In the last example though the affix vanishes altogether, yet it produces its effect. Why beginning with a consonant? Observe तृणहानि ॥ Why a पित् affix? Observe तृण्ढः with तस् ॥ The stem तृणह is formed from the root तृह (Rudhâdi) with the vikaraṇa श्नम्, and is so exhibited in the sûtra in order to indicate that the augment इम् is added *after* the vikarana श्नम् has been added, and that the root तृह of Tudâdi class is not to be taken

Thus तृह+न+इ+ति= तृणेह्+ति (VI. I 87 S. 69) =तृणेढ्+ति (VIII 2 31. S. 324) =तृणेढ्+धि (VIII. 2. 40 S. 2280) =तृणेढ्+ढि (VIII. 4. 41 S 113) =तृणे+ढि (VIII 3. 31. S 2335) =तृणेढि ।

18. √triha, √trihi, 19. √hisi to injure.

Pre, तृणेढि । तृण्ढः । तृंहन्ति । तृणेक्षि । (VIII 2. 41 S. 295) तृण्ढः । तृण्ढ । तृणेह्मि । तृंह्वः । तृंह्मः । Per. ततर्ह । ततृहतुः । ततृहुः । ततर्हिथ । ततृहिव । I Fut. तर्हिता । II Fut. तर्हिष्यति । Impera. तृणेढु or तृण्ढात् । तृण्ढाम् । तृंहन्तु । तृण्ढि । तृणहानि । Imper. अतृणेट्–०ड् । अतृण्ढाम् । अतृंहन् । अतृणेट्–०ड् । अतृणहम् । अतृंह्म । Bene. तृह्यात् । तृह्यास्ताम् । Aor. अतर्हीत् । अतर्हिष्टाम् । Pass तृह्यते । Aor. अतर्हि । Causa तर्हयति । Aor अततर्हत् or अतीतृहत् । Desid. तितर्हिषति or तितृक्षति । Inten. तरीतृह्यते । yaṅ luk. तरीतर्ढि । Ger. तर्हित्वा ।

19. √hisi to injure.

Pre. हिनस्ति । हिंस्तः । हिंसन्ति । हिनस्सि । हिनस्मि । Per. जिहिंस । जिहिंसतुः । जिहिंसिथ । जिहिंसिव । I Fut हिंसिता । II Fut हिंसिष्यति । Impera. हिनस्तु or हिंस्तात् । हिंस्ताम् । हिंसन्तु । हिन्धि । हिनसानि । Imper. अहिनत् । अहिंस्ताम् । अहिंसन् । अहिनत्–०द् । अहिनः (VIII. 2. 74 S 2485). अहिनसम् । अहिंस्व । Poten. हिंस्यात् । हिंस्याताम् । Bene. हिंस्यात् । हिंस्यास्ताम् । Aor. अहिंसीत् or अहिंसिष्ट । Causa. हिंसयति । Aorist. अजिहिंसत् । Desid. जिहिंसिषति । Inten जेहिंस्यते । yaṅ luk जेहिंस्ति । Pass. हिंसितः । Ger. हिंसित्वा । Nouns —हिंसकः । हिंसनम् । हिंसा । सिंहः ।

उन्दी २० क्लेदने ।

उनत्ति । उन्तः । उन्दन्ति । उन्दांचकार । औनत् । औन्ताम् । औन्दन् । औनः । औनत् । औनदम् ।

20 √undî to wet, moisten, bathe

Pre उनत्ति । उन्तः । उन्दन्ति । Per उन्दाञ्चकार । Imp. 1st S, उनदानि । Imper. औनत् । औन्ताम् । औन्दन् । औनः, औनत्-द् । औनदम् । Poten उन्द्यात् । उन्द्याताम् । Bene उद्यात् । उद्यास्ताम् । Aor. औन्दीत् । औन्दिष्टाम् । Causa उन्दयति । Desid. उन्दिदिषति । Pass उन्नम्, उत्तम्, Ger उन्दित्वा । Nouns —समोदः । ओद्मः । इन्दुः । ओदनम् । उद्रम् । उदकः । उदधिः । उदवासः । उदमन्थः ।

अञ्जू २१ व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु ।

अनक्ति । अङ्क्तः । अञ्जन्ति । आनञ्ज । आनञ्जिथ-आनङ्क्थ । अङ्क्ता । अञ्जिता । अङ्ग्धि । अनजानि । आनक् ।

21 √añjû, 1. to anoint 2. to shine, 3 to go

Thus अञ्ज् + तिप् = अ + श्नम् + ञ्ज् + ति = अन + ञ्ज् + ति = अन + ज् + ति (VI. 4 23 S. 2544) = अनक्ति । The dual is अन + ज् + तः = अन् + ० + ज् + तः (S 2469) = अङ्क्तः (VIII 2 30 S. 378, VIII. 4 55 S 121). The Plural is अञ्जन्ति । The Perfect 3. S is आनञ्ज, the 2 D is आनञ्जिथ or आनङ्क्थ ।

In forming the Aorist there is the augment इट् by the following sûtra

२५४६ । अञ्जेः सिचि । ७ । २ । ७१ ।

अञ्जेः सिचो नित्यमिट् स्यात् । आञ्जीत् ।

2546 The स् of the s-Aorist always takes the इट् after अञ्ज् (Rudh 21)

As आञ्जीत्, आञ्जिष्टाम्, आञ्जिषुः ॥ But अङ्क्ता or अञ्जिता in tenses other than Aorist The root having an indicatory long ऊ optionally takes इट् (VII 2. 44)

21 √añjû 1 to anoint 2 to shine, 3 to go

Pre. अनक्ति । अङ्क्तः । अञ्जन्ति । अनक्षि । अनज्मि । अञ्ज्वः । Per आनञ्ज । आनञ्जतुः । आनञ्जिथ or आनङ्क्थ । आनञ्जिव or आनञ्ज्व । I Fut अङ्क्ता or अञ्जिता । II Fut. अङ्क्ष्यति or अञ्जिष्यति । Impera अनक्तु or अङ्क्तात् । अङ्ग्धि । अनजानि । Imper आनक् । आङ्क्ताम् । आञ्जन् । आञ्ज्व । Poten अञ्ज्यात् । Bene अज्यात् । Aor आञ्जीत् । आञ्जिष्टाम् । Cause अञ्जयति । Aor आञ्जिजत् । Desid. अञ्जिजिषति । Pass. अक्तः । Act अक्तवान् । Ger. अञ्जित्वा or अङ्क्त्वा । Nouns —आज्यम् । व्यङ्ग्यम् । अङ्गः । अञ्जिका । अञ्जन । अञ्जलिः ।

तञ्चु २२ संकोचने ।

तङ्क्ता-तञ्चिता ।

22 √tañchû, √tañjû to contract, shrink

Pre तनक्ति । तङ्क्तः । तञ्चन्ति । तनक्षि । तनच्मि । Pre ततञ्च । ततञ्चतुः । ततञ्चिथ or ततङ्क्थ । ततञ्चिव । I Fut तञ्चिता or तङ्क्ता । II Fut. तङ्क्ष्यति or तञ्चिष्यति । Impera. तनक्तु or तङ्क्तात् । तङ्ग्धि । तनचानि । Imper अतनक् । अतङ्क्ताम् । अतञ्चन् । अतनक् । अतनचम् । अतञ्च्व । Poten तञ्च्यात् । Bene तच्यात् । Aor. अताङ्क्षीत् । Cause. तञ्चयति । Aor अततञ्चत् । Desid तितञ्चिषति or तितङ्क्षति । Inten तातच्यते । yañ luk तातङ्क्ति । Pass. तक्तः । Ger. तञ्चित्वा । Nouns —आतङ्कः । तक्रम् ।

ओविजी २३ भयचलनयोः ।

विनक्ति । विङ्क्तः । 'विज इट्' (२५३६) इति ङित्वम् । विविजिथ । विजिता । अविनक् । अविजीत् ।

23 √o vijî 1 to be afraid, 2. to shake

Compare the Divâdi root also See No 9.

Pre विनक्ति । विङ्क्तः । विञ्जन्ति । विनक्षि । विनज्मि । विञ्ज्वः । विञ्ज्मः । Per विवेज । विविजतुः । विविजुः । विविजिथ । विविजिव । I Fut विजिता । There is no guna of the root vowel because of the prohibition of I 2 2 S 2536. II Fut. विजिष्यति । (I. 2 2. S 2536). Impera विनक्तु or विङ्क्तात् । विङ्ग्धि । विनजानि । Imper. अविनक् । अविङ्क्ताम् । Poten विञ्ज्यात् । विञ्ज्याताम् । Bene विज्यात् । विज्यास्ताम् । Aor अविजीत् । अविजिष्टाम् । Causa वेजयति । Aor अवीविजत् । Desid विविजिषति । Inten वेविज्यते । yañ luk. वेविजीति or वेवेक्ति । Pass विज्यते । Aor अविजि । Ger विजित्वा । (I 2 2 S 2536, in spite of I 2 18 S 3322)

वृजी २४ वर्जने ।

वृणक्ति । वर्जिता ।

24 √vṛijî to avoid, shine

Pre वृणक्ति । वृङ्क्तः । वृञ्जन्ति । Per ववर्ज । ववृजतुः । ववर्जिथ । ववृजिव । I Fut. वर्जिता । II Fut. वर्जिष्यति । Impera वृणक्तु or वृङ्क्तात् । वृङ्क्ताम् । वृङ्ग्धि । वृणजानि । Imper. अवृणक् । अवृङ्क्ताम् । अवृणक् । अवृङ्क्त । अवृणजम् । अवृञ्ज्व । Poten वृञ्ज्यात् । Bene. वृज्यात् । Aor अवर्जीत् । अवर्जिष्टाम् । Causa वर्जयति Aor. अवीवृजत् or अववर्जत् । Desid. विवर्जिषति । Inten वरीवृज्यते yañ luk वरिवृजीति or वरीवर्क्ति । Pass वृज्यते । Ger वर्जित्वा । (I 2 18. S. 3322, causes guna) Nouns —प्रवर्ग्यम् ।

पृची २५ संपर्के ।

पृणक्ति । पपर्च ।

25. √ prichî, to bring in contact with, join

Pre पृणक्ति । पृङ्क्तः । पृञ्चन्ति । Per पपर्च । पपृचतुः । पपर्चिथ ।

Here end the Rudhâdi Roots

अथ तिङन्त तनादि प्रकरणम् ॥

CHAPTER VIII.

THE TANADI ROOTS.

अथ सप्त स्वरितेतः ।

These are ten roots in all of which the first seven are Svaritet, and conjugated in both Padas. The first root is.

तनु १ विस्तारे ।

तनादिकृञ्भ्य उः' (२४६६) । तनोति । तनुतः-तन्वः । तनुते । ततान । तेने । तनु । अतनीत्-अतानीत् ।

1 तनु √tanu to stretch In conjugating the roots of this class, sû t III. 1 79 S. 2466, introduces the vikarana उ। For the facility of reference we repeat that sûtra here

२५४७ । क । तनादि कृञ्भ्य उः । ३ । १ । ७८ ।

2547 A The vikarana उ comes after the Tanâdi roots and after the root कृ, in the active voice before sârvadhâtuka affixes

This debars शप् । Thus तन्+उ+ति=तनु+ति=तनोति । The 1st Person dual is तन्वः or तनुवः । The उ is optionally elided here.

In the Atmanepada we have तनुते । Per ततान । Pt तेने । Impve. तनु The हि is elided by VI 4 106 S 2334 Imperf अतनीत् or अतानीत् । In forming the aorist, the सिच् is optionally elided by the following —

२५४७ । तनादिभ्य स्तथासो. । २ । ४ । ७९ ।

तनादेः सिचो वा लुक्स्यात्तथासोः । थासा साहचर्यादेकवचनं तशब्दो गृह्यते । तेनेह न । ढ्वमतनिष्ट–अतानिष्ट । 'अनुदात्तोपदेश–' (२४२८) इत्यनुनासिकलोपः । तकि । अतत–अतनिष्ट । अतथाः–अतनिष्ठाः ।

2547 After the verbs of Tanâdi class there is optionally the luk-elision of सिच्, when the Atmanepada affixes त and थास् of the third and second person singular follow.

The त refers to the 3rd Per Singular affix, because it is read in the company of थास which is also singular Hence in the Second Per Plural of Parasmaipada त there is no elision of सिच् Thus, अतनिष्ट यूयम् or अतानिष्ट यूयम् । The vriddhi is by VII. 2 7 S 2284 In अतत the nasal is elided by VI 4 37. S 2428 As अतन्+सिच्+त=अतन्+०+त (S 2547)=अत+०+०+त (S 2428)

Thus अतत । (VI. 4 37) or अतनिष्ट 'he expanded,' अतथाः or अतनिष्ठाः 'thou didst expand' Similarly असात or असनिष्ट 'he gave' असाथाः or असनिष्ठाः 'thou didst give.'

1, √tanu to stretch, extend.

Pre. तनोति, तनुतः । तन्वन्ति । तनोषि । तनोमि । तन्वः or तनुवः । तन्मः or तनुमः । Per ततान । तेनतुः । तेनुः । तेनिथ । तेनथुः । तेन । ततान or ततन । तेनिव । तेनिम । I Fut. तनिता । II Fut. तनिष्यति Impera तनोतु, or तनुतात् । तनुताम् । तन्वन्तु । तनु । तनवानि । Imper. अतनोत् । अतनुताम् । अतन्वन् । अतनोः । अतनवम् । अतन्व or अतनुव । Poten. तनुयात् । तनुयाताम् । तनुयुः । तनुयाम् । Bene तन्यात् । तन्यास्ताम् । Aor. अतनीत् । अतानिष्टाम् or अतनिष्टाम् । Pass. तायते or तन्यते । Causa तानयति । Aor. अतीतनत् । Desid. तितनिषति or तितांसति or तितसति । The इट् is optional under a Vârtika to VII. 4 56 S. 2621. The lengthening is by VI 4 17. S. 2622. Inten. तंतन्यते yañ luk तन्तन्ति । D. तन्तान्तः । Ger. तत्वा or तनित्वा । Nouns :—तनितः । तनिः । परीतत् । तनुः । तनूः । तन्तम् । तानः । तितउः ॥

1 √tanu Atmanepada.

Pre तनुते । तन्वाते । तन्वते । तनुषे । तन्वे । तनुवहे or तन्वहे । Per तेने । तेनाते । तेनिषे । तेनिवहे । I Fut तनिता । II Fut. तनिष्यते । Impera. तनुताम् । तन्वाताम् । तनुष्व । तनवै । Imper अतनुत । अतन्वाताम् । अतन्वत । अतनुथाः । Poten. तन्वीत । तन्वीयाताम् । तन्वीथाः । तन्वीय । Bene तनिषीष्ट । तनिषीयास्ताम् । Aor अतत or अतनिष्ट । अतथाः or अतनिष्ठाः । अतनिध्वम् ।

षणु २ दाने ।

सनोति-सनुते । 'ये विभाषा' (२३१९) । सायात्-सन्यात् । 'जनसन-' (२५०४) इत्यात्वम् । असात-असनिष्ट । असाथाः-असनिष्ठाः ।

2. √shanu to give, bestow

In the Potential the न् is optionally replaced by आ under VI 4. 43. S. 2319. Thus सायात् or सन्यात् । Before jhalâdi affixes there is आ substitution by VI. 4. 42. S. 2504 As असात or असनिष्ट । असाथाः or असनिष्ठाः । The ष in the root is lâkshanika, the real letter is स । We see this स in yañ luk as संसन्ति । Pre सनोति । A सनुते । Per. ससान । A सेने । Poten सायात् । Bene. सन्यात् । Aor असानीत् A असनिष्ट or असात । (VI 4 42 S. 2504), Pass सायते or सन्यते । Desid सिषासति or सिसनिषति । Inten संसन्यते or संसायते yañ luk संसन्ति । Pass. सातः । Act सातवान् । Ger सात्वा or सनित्वा । Nouns —सातिः । सतिः । सन्तिः ।

क्षणु ३ हिंसायाम् ।

क्षणोति । क्षणुते । 'ह्म्यन्त-' (२२९९) इति न वृद्धिः । अक्षणीत्-अक्षत-अक्षणिष्ट । अक्षथाः-अक्षणिष्ठाः ।

3. √kshanu to hurt, injure, to kill

In the aorist there is no Vriddhi, because of the prohibition of VII 2 5. S 2299 As अक्षणीत् A अक्षत or अक्षणिष्ट । अक्षथाः or अक्षणिष्ठाः The ण of the root is lâkshanika, the real letter is न We see it in विक्षन्ति and क्षन्तिः ।

Pre. क्षणोति A क्षणुते । Per चक्षाण A चक्षणे । I Fut. क्षणिता । A क्षणिताहे । II Fut. क्षणिष्यति A. क्षणिष्यते । Impera क्षणोतु or क्षणुतात् A क्षणुताम् । क्षण्वाताम् । Imper. अक्षणोत् । A अक्षणुत । Poten. क्षणुयात् A क्षण्वीत । Bene क्षण्यात् A. क्षणिषीष्ट । Aor अक्षणीत्, अक्षणिष्ट A. अक्षत A अक्षणिषाताम् A अक्षथाः or अक्षणिष्ठाः । Causa. क्षाणयति Aor अचिक्षणत् । Desid चिक्षणिषति । Inten चङ्क्षण्यते । Part Pass. क्षतः । Ger. क्षत्वा or क्षणित्वा ।

क्षिणु ४ च ।

उप्रत्ययनिमित्तो लघूपधगुणः । '× संज्ञापूर्वको विधिरनित्यः ×' इति न भवतीत्यात्रेयाः । भवत्येवेत्यन्ये । क्षिणोति-क्षेणोति । क्षेणितासि । क्षेणिताहे । अक्षेणीत् । अक्षित-अक्षेणिष्ट ।

4 √kshinu cha to kill, hurt.

When the vikrana उ is added there is guna of the penultimate short इ । But according to Atreya, there is no guna, on the maxim that a rule enunciated by employing a technical term in it is not universally valid.

Pre क्षिणोति or क्षेणोति A क्षिणुते । Per चिक्षेय A चिक्षिणे । I Fut. क्षेणिता । क्षेणितासि । A क्षेणिताहे II Fut क्षेणिष्यति । A क्षेणिष्यते । Impera क्षिणोतु A क्षिणुताम् । Imper अक्षिणोत् A अक्षिणुत । Poten क्षिणुयात् A क्षिण्वीत । Bene. क्षिण्यात् A क्षिणिषीष्ट । Aor. अक्षेणीत् A अक्षित or अक्षेणिष्ट । अक्षिणिषुः । Causa क्षेणयति । Desid. चिक्षिणिषति । Inten. चेक्षिण्यते yañ luk चेक्षेणूति । Pass क्षितः । Ger. क्षिणित्वा or क्षेणित्वा or क्षित्वा । Nouns —क्षितिः ।

ऋणु ५ गतौ ।

ऋणोति-अर्णोति। अर्णुत । अर्णुवन्ति । आनर्ण । आनृणे । अर्णितासि । आर्णीत्। आर्त-आर्णिष्ट । आर्णीः-आर्णिषुः ।

5 √rinu to go

Pre. अर्णोति । अर्णुतः । अर्णुवन्ति । अर्णोषि । अर्णोमि । Per आनर्ण । आनृणतुः । आनर्णिथ । आनृण । आनृणिव । I Fut अर्णिता । अर्णितासि । II Fut. अर्णिष्यति । Impera. अर्णोतु । अर्णुहि । Imper आर्णोत् । आर्णुताम् । Poten अर्णुयात् । Bene. ऋण्यात् । Aor आर्णीत् । आर्णिष्टाम् । आर्त or आर्णिष्ट । Causa आर्णयति Aor. आर्णयत् or अ+अर्णिणत् or अ+ऋणिणत् । Desid. अर्णिणिषति । Pass. ऋतः । Act. ऋतवान् । Ger. ऋत्वा or अर्णित्वा । Nouns — अर्णः । अर्णवः । ऋतिः । स्वर्णः ।

5. √rinu Atmanepada

Pre अर्णुते । अर्णवाते । अर्णवते । अर्णवे । Per. आनृणे । आनृणिषे । आनृणिध्वे । I Fut. अर्णिता । II Fut. अर्णिष्यते । Bene अर्णिषीष्ट । Aor. आर्णिष्टाः or आर्थाः ।

तृणु ६ अदने ।

तृणोति-तर्णोति । तृणुते-तर्णुते ।

6 √trinu to eat grass or graze

Pre. तर्णोति or तृणोति A. तर्णुते or तृणुते । Per. ततर्ण । Nouns —तृणम् । कतृणम् ।

घृणु ७ दीप्तौ ।

जघर्ण । जघृणे ।

7 √ghriⁿu, to shine, burn.

Pre घर्णोति । A. घर्णुते । Per जघर्ण A जघृणे । Noun — घृणा ।

अथ द्वावनुदात्तेतौ ।

Now the next two roots are anudâttet

वनु ८ याचने ।

वनुते । ववने । चान्द्रमते परस्मैपदी । वनोति । ववान ।

8. √vanu to beg, ask, request Thus Pre वनुते । Per. ववने । In the opinion of Chandra, the root is Parasmaipadî As वनोति । Per ववान ।

Pre. वनुते । वनुवे । वन्वे । वनुवहे । Per. ववने । ववनिषे । I Fut. वनिता । II Fut. वनिष्यते । Impera वनुताम् । Imper. अवनुत । Poten. वन्वीत । Bene. वनिषीष्ट । Aor. अवनिष्ट or अवत । अवनिष्टाः or अवथाः । Causa. वानयति । Desid. विवनिषते । Inten. वंवन्यते । yañ luk वंवन्ति । Past Part Pass वतः । Act. वतवान् । Ger. वनित्वा or वत्वा । Nouns —वनितः । वनी । वाञ्छा । वनीयकः । वनीयः ।

मनु ९ अवबोधने ।

मनुते । मेने ।

9. √manu to consider.

Pre. मनुते । Per. मेने ।

डुकृञ् १० करणे ।

करोति । 'अत उत्सार्वधातुके' (२४६७) । कुरुतः । यण् । 'न भकुर्छुराम्' (१६२९) इति न दीर्घः । कुर्वन्ति ।

10. √du कृ ñ, to do

The Present 3rd Per Sing. is करोति । The dual is कृ+उ+तः=कर्+उ+तः=कुर्+उ+तः । (the अ is changed to उ by VI 4 110 S. 2467)=कुरुतः । The plural is कुरु+अन्ति=कुर्वन्ति । The उ is changed to व The lengthening required by VIII. 2. 78. S. 2265, does not take place because of the prohibition of VIII 2 79 S 1629.

In the First Person Dual and Plural, the affix उ is elided by the following —

२५४८ । नित्यं करोतेः । ६ । ४ । १०८ ।

करोतेः । प्रत्ययोकारस्य नित्यं लोपः स्यान्मवोः परयोः । कुर्वः । कुर्मः । चकर्थ । चकृम । कर्ता । करिष्यति ।

2548 The elision of उ is invariable before म् and व in the case of कृ (करोति)

Thus कुर्वः and कुर्मः ॥ Thus कृ+उ+वः=कुर्+उ+वः (VI. 4. 110. S. 2467)=कुर्+०+वः (VI. 4 108) Now the lopa being not sthânivat, when a vowel is to be lengthened (I 1 58 S. 51.) उ of कु should be lengthened by VIII 2. 77 S. 354 This contingency is prevented by VIII 2 79 S. 1629.

In the Potential we have the same elision by the following —

२५४९ । ये च । ६ । ४ । १०९ ।

कृञ उलोपः स्याद्यादौ प्रत्यये परे । कुर्यात् । आशिषि क्रियात् । कृषीष्ट । अकार्षीत् । 'तनादिभ्यः—' (२५४७) इति सिचोऽभावे 'ह्रस्वादङ्गात्' (२३६९) इति सिचो लोपः । अकृत । अकृथाः ।

2549 The affix उ of the stem कुरु is always elided before a personal ending beginning with a य ॥

Thus कुर्यात् कुर्याताम् and कुर्युः ॥ The augment यासुट् is treated here as an affix, and it makes the personal ending to which it is added, as an affix beginning with य ॥

The Parasmaipada aorist is अकार्षीत् । In the Atmanepada, the सिच् will be *optionally* elided by II. 4. 79 S. 2547. In the other alternative the सिच् will be elided by VIII. 2 27. S 2369. In other words, there will be no सिच् at all As अकृत and अकृथाः ।

10 √du krifi to do.

Pre. करोति । कुरुतः । कुर्वन्ति । करोषि । कुरुथः । कुरुथ । करोमि । कुर्वः । कुर्मः । Per. चकार । चक्रतुः । चक्रुः । चकर्थ । चकृम । I Fut. कर्ता । II Fut. करिष्यति । Impera. करोतु, कुरुतात् । कुरुताम् । कुरु । करवाणि । Imper. अकरोत् । अकरोः । अकरवम् । Poten. कुर्यात् । कुर्याताम् । कुर्युः । Bene. क्रियात् । क्रियास्ताम् । Aor. अकार्षीत् । अकार्ष्टाम् ।

Pass. क्रियते Aor अकारि । Causa कारयति Aor अचीकरत् । Desid चिकीर्षति । Inten चेक्रीयते yañ luk चर्करीति or चर्करीति । Pass कृतः । Act कृतवान् । Nouns — कृती । कृत्रिमम् । कर्म । कर्मठः । कारः । क्रतुः । कार्पासः ॥ कृकः

10 √du kriñ. Atmanepada

Pre कुरुते । कुर्वाते । कुर्वते । कुरुषे । कुर्वे । कुर्महे । Per चक्रे । चक्राते । चकृषे । चकृमहे । Impera. कुरुताम् । कुरुष्व । करवै । Imper अकुरुत । अकुरुथाः । Poten कुर्वीत । कुर्वीयाताम् । कुर्वीय । Bene कृषीष्ट । कृषीयास्ताम् । Aor. अकृत । अकृषाताम् ।

When the root कृ is preceded by the upasarga सम् &c, a sibilant is inserted by the following two sûtras.

२५५० । संपरिभ्यां करोतौ भूषणे । ६ । १ । १३७ ।

2550 The augment सुट् is placed before क when सम्, परि and उप are followed by the verb कृ and the sense is that of ornamenting

२५५१ । समवाये च । ६ । १ । १३८ ।

सम्परिपूर्वस्य करोतेः सुट् स्याद्भूषणे सङ्घाते चार्थे । संस्करोति । अलं करोतीत्यर्थः । संस्कुर्वन्ति । सङ्घीभवन्तीत्यर्थः । सम्पूर्वस्य क्वचिदभूषणेऽपि सुट् । 'संस्कृतं भक्षाः' (१२१७) इति ज्ञापकात् । 'परिनिविभ्यः–' (२२७५) इति षः । परिष्करोति । सिवादीनां वा । पर्यष्कार्षीत्–पर्यस्कार्षीत् ।

2551 The augment सुट् is placed before क, when the verb कृ comes after सम्, परि and उ , the sense being that of combining

Thus संस्करोति । The meaning is अलंकरोति 'he adorns' So also संस्कुर्वन्ति meaning 'they combine.'

The augment सुट् is sometimes added to the root preceded by सम् even when the meaning is not that of adorning Because Panini himself has used the word संस्कृतं in the sûtra संस्कृतं भक्षाः (S 1217) not in the sense of adorning.

With परि, the स of सुट् is changed to ष by VIII 3 70 S 2275 As परिष्करोति । It is optional under the conditions of S. 2359 As पर्यष्कार्षीत् or पर्यस्कार्षीत् ।

Thus संस्कर्ता, संस्कर्तुम्, संस्कर्तव्यम् ॥ The म् of सम् is changed to anusvâra by VIII 3. 5. So also परिष्कर्ता परिष्कर्तुं परिष्कर्तव्यम् ॥ The स is changed to ष by VIII, 3. 70 So also with उप, as उपस्कर्ता, उपस्कर्तुम् उपस्कर्तव्यम् ॥ Why do we say 'when meaning to ornament'? Observe उपकरोति ॥ Sometime सुट् comes after सम् even when the sense is not that of ornamenting, thus संस्कृतमन्नम् ॥

The word समवाय means aggregation Thus तत्र नः संस्कृतम् तत्र नः परिष्कृतम्, तत्र नः उपस्कृतम्=सङ्घटितम् that is 'we assembled there.'

With उप the root, takes सुट् and has then the following additional meanings also, in addition to that given above.

२५५२ । उपात्प्रतियत्नवैकृतवाक्याध्याहारेषु च । ६ । १ । १३९ ।

उपात्कृञः सुट् स्यादेष्वर्थेषु । चात्प्रागुक्तयोरर्थयोः । प्रतियत्नो गुणाधानम् । विकृतमेव वैकृतं विकारः । वाक्यस्याध्याहारः । आकाङ्क्षितैकदेशपूरणम् । उपस्कृता कन्या । अलंकृतेत्यर्थः । उपस्कृता ब्राह्मणाः । समुदिता इत्यर्थः । एधोदकस्योपस्कुरुते । गुणाधानं करोतीत्यर्थः । उपस्कृतं भुङ्क्ते । विकृतमित्यर्थः । उपस्कृतं ब्रूते । वाक्याध्याहारेण ब्रूत इत्यर्थः ।

2552. The augment सुट् is placed before क, when the verb कृ comes after उप, and the sense is that of 'to take pains for something, to prepare, and to supply an ellipses in a discourse'.

To take pains in imparting a new quality to a thing in order to increase its value, or to keep it safe from deterioration is called प्रतियत्नः ॥ That which is prepared or altered is called वैकृतं ॥ The word वैकृतं is the same as विकृतं, the affix अण् being added without changing the sense, by considering it to belong to प्रज्ञादि class (V 4 38). To supply by distinct statement the sense of a sentence which is alluded to, is called the अध्याहार of a sentence. Thus उपस्कृता कन्या, 'an adorned girl' उपस्कृता ब्राह्मणाः 'the assembled Brâhmanas,' are examples under S. 2550 and 2551 While in the sense of 'taking pains' we have एधोदकस्योपस्कुरुते (See I 3. 32), काण्डगुणस्योपस्कुरुते ॥ In the sense of 'altering by preparing' we have उपस्कृत भुङ्क्ते, उपस्कृत गच्छति ॥ In the sense of 'supplying a thesis' we have उपस्कृतं जल्पति, उपस्कृतमधीते ॥ When not having any one of the above five senses (VI. 1. 137-139) we have उपकरोति ॥

By the following sûtra, the augment is always to be placed before the क of कृ ।

२५५३ । सुट्कात्पूर्वः । ६ । १ । १३५ ।

'* अड्भ्यासव्यवायेऽपि *' इत्युक्तम् । समस्कार । 'कात्पूर्व–' इत्यादि भाष्ये प्रत्याख्यातम् । तथा हि 'पूर्वं धातुरुपसर्गेण युज्यते' । अन्तरङ्गत्वात्सुट् । ततो द्वित्वम् । एवं च 'ऋतश्च संयोगादेर्गुणः' (२३८९) । संचस्करतुः । 'कृसृभृ–' (२२९३) सूत्रे 'ऋतो भारद्वाजस्य' (२२९६) इति सूत्रे च '* कृञोऽसुट इति वक्तव्यम् *' । तेन ससुट्कात्परस्येट् । संचस्करिथ । संचस्करिव । 'गुणोऽर्ति–' (२३८०) इति सूत्रे 'नित्यं छन्दसि' (३५८७) इति सूत्रात् 'नित्यम्' इत्यनुवर्तते । 'नित्यं यः संयोगादिस्तस्य' इत्यर्थात्सुटि गुणो न । संस्क्रियात् । 'ऋतश्च संयोगादे' (२५२६) इति लिङ्सिचोरिट् । 'एकाच उपदेशे–' (२२४६) इति सूत्रात् 'उपदेशे' इत्यनुवर्त्य 'उपदेशे यः संयोगादिः' इति व्याख्यानात् । संस्कृषीष्ट । समस्कृत । समस्कृषाताम् ।

2553 Upto VI. 1. 157 inclusive, the following sentence is to be supplied in every aphorism.—"before क् is added स्" ॥

Vart —The augment is to be added to क even when the augment अट् or the reduplicate intervenes between the Preposition and the क । We have taught this vârtika already under VI. 1. 140. S. 2539. Thus संचस्कार in the Perfect. Here the च is added between the abhyasa च and क ।

In the Mahâbhâshya the addition of the phrase कात्पूर्वः in the sûtra has been criticised as redundant. That being so, we add the preposition first to the root, on the maxim that an upasarga is first joined to the

root. Then we add सुट् as it is antaranga to the rule of reduplication. Then we reduplicate Thus we have संस्कृ । Now we apply VII. 4 10 S 2379, and guna is substituted for ऋ in the लिट् affixes of the Perfect. As संचस्करतुः ।

The sûtras S 2293 and 2296 which prohibit इट् augment with regard to ऋ, should be read as qualified by the following —

Vârtika —The sûtras 2293 and 2296 apply to the ऋ which has not taken the augment सुट् । Therefore when सुट् is added, the root takes the augment इट् । As संचस्करिव । संचस्करिम ।

In the लिङ्, the root स्कृ ought to take guna, by VII. 4. 29 S. 2380, because it ends in ऋ and begins with a conjunct consonant This guna, however, does not take place, because in S 2380 we read the anuvritti of नित्यं from the preceding Ashtâdhyayi sûtra VII. 4. 8 S. 3587, and we interpret the word sañyogâdi there to mean such a root which *always* begins with a conjunct consonant. But स्कृ is not such a root The √कृ has temporarily assumed this form Thus we have संस्क्रियात् ।

Nor is इट् augment added in the Benedictive and the Aorist by VII 2. 43. S 2526 for स्कृ is not the sañyogâdi root contemplated by that sûtra For in that sûtra we read the anuvritti of उपदेशे from the preceding Ashtâdhyâyi sûtra VII. 2 10 S 2246, and we interpret that sûtra to mean 'a root which in its *first enunciation* (upadesa) in the Dhâtupâtha is sanyogâdi and ends with ऋ takes इट् in the Benedictive and Aorist in the Atmanepada' Now स्कृ is not sanyogâdi in the updesa there it is only कृ । So that sûtra does not apply, and we have no इट् । The Benedictive therefore is संस्कृषीष्ट and the Aorist is समस्कृत, dual समस्कृषाताम् ।

The view of Kâsikâ is given in the following note —

Note —What is the necessity of using the phrase कात्पूर्वः in this sûtra? It is used to indicate that the स् remains unattached to क्, though it stands before it. Thus though कृ becomes स्कृ, yet the latter should not be considered to be a verb beginning with a conjunct (sanyoga) consonant and therefore the guna taught in VII 4. 10 S 2379 (the root ending in ऋ and preceded by a conjunct letter, takes guna before लिट्) does not apply, nor do the rules like VII 4. 29 S. 2380, nor the rules ordaining the addition of intermediate इट् (VII. 2 43 S 2526) by which the इट् would come in लिङ् and सिच् (Benedictive and Aorist) as, संस्कृषीष्ट and समस्कृत, and so also VII. 4. 29 S. 2380 does not apply as संस्क्रियते the Benedictive (यकि लिङि) of संस्कृ ॥ If so, then the anudâtta accent taught in VIII. 1. 28 would not take place, since the augment सुट् would intervene between the non-तिङ्-word सं and the तिङन्त word करोति, thus संस्करोति would have accent on the verb. It is a maxim स्वरविधौ व्यञ्जनमविद्यमानवत् 'in applying a rule

relating to accent the intervening consonants are considered as if non-existent', and therefore सुट् does not offer any intervention to the application of the rule VIII 1 28 S 3935 If सु is not to be taken as attached to क, how do you explain the guna, in the Perfect 3rd Per Dual and Plural in संचस्करतुः and संचस्करुः which apparently is done by applying VII 4. 10. S 2379. Though that rule strictly applies to roots beginning with a conjunct consonant, it will apply also to roots like संस्कृ which have a conjunct consonant for their penultimate, and the guna is done also on the maxim तन्मध्यपतितस्तद्ग्रहणेन गृह्यते (See VI. 1 132). The indicatory ट in सुट् is for the purpose of differentiating it from स in the Sûtra VIII 3. 70.

इति तिङन्ततनादिप्रकरणम् ।

अथ तिङन्त क्र्यादि प्रकरणम् ॥

CHAPTER IX.

THE KRYADI ROOTS

डुक्रीञ् १ द्रव्यविनिमये ।

1. √du krîñ To purchase, to barter

The kryâdi roots form the ninth class. They contain 61 roots In conjugating these roots श्ना is added as a vikârana by the following sûtra.

२५५४ । क्र्यादिभ्यः श्ना । ३ । १ । ८१ ।

क्रीणाति । 'ई हल्यघोः' (२४९७) । क्रीणीतः । ईत्वात्पूर्वं श्नोऽन्तादेशः परत्वान्नित्यत्वादन्तरङ्गत्वाच्च । एवं झस्याद्भावः । ततः 'श्नाभ्यस्तयोः–' (२४८३) इत्याल्लोपः । क्रीणन्ति । क्रीणीते । क्रीणाते । क्रीणते । चिक्राय । चिक्रियतुः । चिक्रयिथ–चिक्रेथ । चिक्रियिव । चिक्रियिवे । क्रेता । क्रेष्यति । क्रीयात् । क्रेषीष्ट । अक्रैषीत् । अक्रेष्ट ।

2554. The affix श्ना comes after the roots of the Kryâdi class when a sârvadhâtuka affix follows denoting the agent.

Thus क्री+श्ना+तिप्=क्रीणाति 'He buys' The dual is क्री+ना+तस् =क्री+नी+तस् (VI 4. 113. S. 2497, the आ is replaced by ई)=क्रीणीतः । The plural is क्री+ना+झि. Here अन्त should replace झ prior to the operation of the ई—rule · because it is a subsequent rule, being VIII. 1. 3. S. 2169, because it is a *nitya* or universal rule, and lastly because it is antaranga. So is the case when झ is replaced by अत् (by VII. 1. 5. S 2258). After such अन्त substitution, we have क्री+ना+अन्ति । Now applies VI. 4. 112 S. 2483 and आ is elided. Thus we get क्रीणन्ति ।

1 √du krīñ, to buy, purchase

Parasmai Pre. क्रीणाति । क्रीणीतः । क्रीणन्ति । क्रीणासि । क्रीणीथः क्रीणीथ । क्रीणामि । क्रीणीवः । क्रीणीमः । Per चिक्राय । चिक्रियतुः । चिक्रियुः । चिक्रयिथ or चिक्रेथ । चिक्रियथुः । चिक्रिय । चिक्राय or चिक्रय । चिक्रियिव । चिक्रियिम । I Fut क्रेता । II Fut क्रेष्यति । Impera. क्रीणीतात् or क्रीणातु । क्रीणीताम् । क्रीणन्तु । क्रीणीहि । क्रीणीतम् । क्रीणीत । क्रीणानि । क्रीणाव । क्रीणाम । Imper अक्रीणात् । अक्रीणीताम् । अक्रीणन् । अक्रीणाः । अक्रीणीतम् । अक्रीणीत । अक्रीणाम् । अक्रीणीव । अक्रीणीम । Poten. क्रीणीयात् । क्रीणीयाताम् । क्रीणीयुः । क्रीणीयाः । क्रीणीयातम् । क्रीणीयात । Bene. क्रीयात् । क्रीयास्ताम् । Aor. अक्रैषीत् । अक्रैष्टाम् । अक्रैषुः । अक्रैषीः । अक्रैष्टम् । अक्रैष्ट । अक्रैषम् । अक्रैष्व । अक्रैष्म । Causa क्रापयति । Aor. अचिक्रपत् । Desid चिक्रीषति । Inten. चेक्रीयते । yañ luk चेक्रेति । Past Part Pass क्रीतः । Act. क्रीतवान् । Nouns —क्रीतिवं । क्रयः । क्रेयः । क्रायकः ।

Atmane Pre क्रीणीते । क्रीणाते । क्रीणते । क्रीणीषे । क्रीणाथे । क्रीणीध्वे । क्रीणे । क्रीणीवहे । क्रीणीमहे । Per चिक्रिये । चिक्रियाते । चिक्रियिरे । चिक्रियिषे । चिक्रियाथे । चिक्रियिध्वे । चिक्रिये । चिक्रियिवहे । चिक्रियिमहे । I Fut क्रेता । II Fut क्रेष्यते । Impera. क्रीणीताम् । क्रीणाताम् । क्रीणताम् । क्रीणीष्व । क्रीणाथाम् । क्रीणीध्वम् ॥ क्रीणै । क्रीणावहै । क्रीणामहै । Imper अक्रीणीत । अक्रीणाताम् । अक्रीणत । अक्रीणीथाः । अक्रीणाथाम् । अक्रीणीध्वम् । अक्रीणि । अक्रीणीवहि । अक्रीणीमहि । Poten. क्रीणीत । क्रीणीयाताम् । क्रीणीथाः । क्रीणीथ । क्रीणीवहि । क्रीणीमहि । Bene. क्रेषीष्ट । क्रेषीयास्ताम् । Aor. अक्रेष्ट । अक्रेषाताम् । अक्रेषत । अक्रेष्ठाः । अक्रेषाथाम् । अक्रेढ्वम् । अक्रेषि । अक्रेष्वहि । अक्रेष्महि । Desid चिक्रीषते ।

प्रीञ् २ तर्पणे कान्तौ च ।

कान्तिः कामना । प्रीणाति-प्रीणीते ।

2 √prīñ 1 to please, 2. to be cheerful or gay. Kânti means desire. It is conjugated like √krī.

Pre. प्रीणाति A. प्रीणीते । Causa. प्रीणयति । Aor अपिप्रीणत् । Adjec. प्रियः । Noun —प्रियः ।

श्रीञ् ३ पाके ।

3. √śrīñ to cook.

Pre. श्रीणाति । A. श्रीणीते । Causa श्रापयति । Aor. अशिश्रपत् ।

मीञ् ४ हिंसायाम् ।

'हिनु मीना' (२५३०) । प्रमीणाति । प्रमीणीतः । 'मीनातिमिनोति-' (२५०८) इत्यात्वम् । ममौ । मिम्यतुः । ममिथ-ममाथ । मिम्ये । माता । मास्यति । मीयात् । मासीष्ट । अमासीत् । अमासिषाम् । अमास्त ।

4. √mīñ to kill, injure. After an alterant preposition the न is changed to ण by VIII 4 15 S 2530. As प्रमीणाति । प्रमीणीतः . In the Perfect, मी becomes मा by VI 1 50 S. 2508, where otherwise it would have become either ए or ऐ by guna or vriddhi

Parasmai Pre मीनाति । मीनीतः । मीनन्ति । मीनासि । मीनीथः । Per. ममौ । मिम्यतुः । ममिथ or ममाथ । मिम्यथुः । मिम्य । ममौ । मिम्यिव । I Fut. माता । II Fut मास्यति । Impera.

मीनातु। Imper अमीनात्। Poten. मीनीयात्। Bene मीयात्। Aor अमासीत्। अमासिष्टाम्। Causa मापयति। Aor. अमीमपत्। Desid मित्सति। Inten. मेमीयते yañ luk मेमेति। Past Parti Pass. मीतः। Act. मीतवान्। Ger मीत्वा। Nouns — प्रमयः। मयः।

Atmane Pre. मीनीते। मीनाते। मीनीषे। मीने। मीनीवहे। Pre मिम्ये। मिम्यिषे। मिम्ये। मिम्यिवहे। I Fut माता। II Fut. मास्यते। Impera मीनीताम्। Imper. अमीनीत। Poten मीनीत। Bene. मासीष्ट। Aor अमास्त। अमासाताम्। Desid मित्सते।

षिञ् ५ बन्धने।

सिनाति-सिनीते। सिषाय-सिष्ये। सेता।

5. √shiñ to bind, fasten.

Pre सिनाति A सिनीते। Per सिषाय A सिष्ये। I Fut सेता। II Fut सेष्यति A. सेष्यते Desid सिसीषति। Past Parti Pass सितः। Act सितवान्।

स्कुञ् ६ आप्रवणे।

6 √skuñ, to cover, overspread

This root takes श्नु as well as श्ना vikarana by the following sûtra

२५५५। स्तन्भुस्तुन्भुस्कन्भुस्कुन्भुस्कुञ्भ्यः श्नुश्च। ३। १। ८२।

चात् श्ना। स्कुनोति-स्कुनुते। स्कुनाति-स्कुनीते। चुस्काव-चुस्कुवे। स्कोता। अस्कौषीत्-अस्कोष्ट।

2555. And there is the affix श्ना after स्तम्भ स्तुम्भ, स्कम्भ or स्कुम्भ 'to hinder', 'to be dull or insensible', 'to support', and स्कु 'to go by leaps', as well as the affix श्नु, when a sârvadhâtuka affix follows, in denoting the agent

As स्तभ्नाति or स्तभ्नोति, स्तुभ्नाति or स्तुभ्नोति, स्कभ्नाति or स्कभ्नोति, स्कुभ्नाति or स्कुभ्नोति, स्कुनाति or स्कुनोति. The first four of these roots are not found in the Dhâtupâtha and are to be found in the sûtras, and hence called Saûtra roots.

6. √skuñ to cover, overspread.

Parasmai. Pre स्कुनोति or स्कुनाति। स्कुनीतः स्कुनन्ति। स्कुनासि। स्कुनामि। Per चुस्काव। चुस्कवतुः। चुस्कविथ or चुस्कोथ। चुस्कुव or चुस्कुविव। I Fut स्कोता। II Fut स्कोष्यति। Impera. स्कुनोतु or स्कुनातु। स्कुनुताम् or स्कुनीताम्। स्कुन्वन्तु। स्कुनु or स्कुनीहि। स्कुनवानि or स्कुनानि। स्कुनाव। Imper अस्कुनात्। अस्कुनीताम्। अस्कुनाः। अस्कुनाम्। Poten स्कुनीयात् or स्कुनुयात्। स्कुनीयाः। स्कुनीयाम्। Bene स्कूयात्। स्कूयास्ताम्। Aor. अस्कौषीत्। अस्कौष्टाम्। Causa स्कावयति Aor. अचुस्कवत्। Desid चुस्कूषति। Inten. चोस्कूयते yañ luk चोस्कोति। Past Parti Pass स्कुतः। Act स्कुतवान्। Ger. स्कुत्वा।

Atm. Pre स्कुनुते or स्कुनीते। स्कुनीषे। Per चुस्कुवे। चुस्कुविषे। चुस्कुविवहे। I Fut स्कोता। II Fut. स्कोष्यते। Impera. स्कुनुताम् or स्कुनीताम्। स्कुन्वाताम् or स्कुनाताम्। स्कुन्वताम्। स्कुनीष्व। स्कुनवै or स्कुनै। स्कुनावहै। Imper अस्कुनीत। अस्कुनाताम् अस्कुनीथाः। अस्कुनि। अस्कुनीवहि। Poten. स्कुनीत or स्कुन्वीत। स्कुनीयाताम्। स्कुनीथाः or स्कुन्वीथाः। स्कुनीय or स्कोषिय। स्कुन्वीय। Bene. स्कोषीष्ट। Aor. अस्कोष्ट अस्कोषाताम्। Desid. चुस्कूषते।

स्तम्भ्वाद्यश्चत्वारः सौत्राः ।

सर्वे रोधनार्था इत्येके । माधवस्तु प्रथमतृतीयौ स्तम्भार्थौ द्वितीयो निष्कोषणार्थश्चतुर्थो धारणार्थ इत्याह । सर्वे परस्मैपदिनः । नलोपः । विष्टभ्नोति–विष्टभ्नाति । अवष्टभ्नोति–अवष्टभ्नाति । अवतष्टम्भ । 'जॄस्तम्भु–' (२२९१) इत्यङ् वा । व्यष्टभत् । व्यष्टम्भीत् । स्तुभ्नोति । स्तुभ्नाति ।

Some say all these five roots are Sautra and mean to obstruct But Mâdhava gives the meaning of 'hindering,' to the first and third i e, √stambhu and √skambhu, of 'cutting into pieces' to √stumbhu the second, and of 'support' to √skumbhu the fourth. All these are Parasmaipadins The nasal is elided

7 √stanbhu (√stunbhu,) 8 √skanbhu, (√skunbhu) to stop, hinder

Pre विष्टभ्नोति or विष्टभ्नाति । The nasal is elided by VI 4. 24 S 415 So with अव, as अवष्टभ्नोति or अवष्टभ्नाति । Per. अवतष्टम्भ । Impera. स्तभ्नुहि or स्तभान । Aor व्यष्टभत् with अङ् of III. 1 58. S. 2291, or व्यष्टम्भीत् ।

7(a) √stunbhu.

Pre. स्तुभ्नोति or स्तुभ्नाति । Impera स्तुभ्नुहि or स्तुभान ।

8 √skambhu.

In the case of स्कम्भु, the स् is changed to ष when the verb is preceded by वि by the following sûtra

२५५६ । वेः स्कभ्नातेर्नित्यम् । ८ । ३ । ७७ ।

वेः परस्य स्कभ्नातेः सस्य षः स्यात् । विष्कभ्नोति । विष्कभ्नाति । स्कुभ्नोति । स्कुभ्नाति ।

2556. ष् is always substituted for the स् of स्कम्भ, after the preposition वि ॥

Thus विष्कभ्नोति or विष्कभ्नाति ।

8(a) √skumbhu. As स्कुभ्नोति or स्कभ्नाति ।

In the case of the above four roots there is this further peculiarity, that in the Imperative Second Per. Sing Parasmai, we have शानच् substituted for श्ना by the following sûtra .—

२५५७ । हलः श्नः शानज्झौ । ३ । १ । ८३ ।

हलः परस्य श्नः शानजादेशः स्याद्धौ परे । स्तभान । स्तुभान । स्कभान । स्कुभान । पक्षे 'स्तभ्नुहि,' इत्यादि ।

2557 The affix शानच् is the substitute of श्ना after a root ending with a consonant, when हि follows.

Note —The affix हि is the 2nd person singular of लोट् or the Imperative mood Thus पुषाण 'do thou nourish', गृहाण 'do thou take', from roots पुष् and ग्रह which end with consonants But we have क्रीणीहि 'do thou

buy', here there is no substitution of शानच्, because the root ends with a vowel The repetition of श्ना in the sûtra shows that शानच् is a mere substitute and not an independent affix

Thus from √स्तम्भु—स्तभान, √स्तुम्भु—स्तुभान, √स्कम्भु—स्कभान, √स्कुम्भु—स्कुभान। In the other alternative we have स्तभ्नुहि &c

युञ् ९ बन्धने।

युनाति। युनीते। योता।

9. √yuñ to bind, to fasten

Pre. युनाति A युनीते। I Fut. योता Desid युयूषति।

क्नूञ् १० शब्दे।

क्नूनाति-नीते। क्नविता।

10 √knûñ to make a creaking sound.

Pre. क्नूनाति A. क्नूनीते। Per चुक्नाव। चुक्नुवतुः A. चुक्नुवे। चुक्नुवाते। I Fut. क्नविता। II Fut क्नविष्यति A. क्नविषीष्ट। Aor. अक्नावीत् A. अक्नविष्टः। Desid चुक्नूषति or ० ते।

द्रूञ् ११ हिंसायाम्।

द्रूणाति-द्रूणीते।

11 √drûñ to hurt, injure.

Pre द्रूणाति A द्रूणीते।

पूञ् १२ पवने।

12. √pûñ, to purify The long ऊ is shortened before the शित् affixes by the following sûtra

२५५८। प्वादीनां ह्रस्वः। ७। ३। ८०।

शिति परे। पुनाति-पुनीते। पविता।

2558 A short is substituted for पू &c, before a शित् affix.

Note·—The Pvâdi roots form a subdivision of the Kryâdi class, beginning with पूञ् पवने (12) and ending with प्ली गतौ (32). The ल्वादि roots (VIII. 2 44) are a portion of प्वादि (Nos. 13 to 32) Others hold that upto the end of the Kryâdi class are Pvâdi. Thus ग्रनाति, ग्रनाति, स्तृणाति॥ Those who hold that the Pvâdi roots are upto the end of the Class, explain the non shortening of ज्ञानाति (for ज्ञा would also then become Pvâdi), by saying that the express text of VII 3. 79, substituting long जा prevents the shortening. They say had जा been also shortened, then merely ज substitute would have been enough and not जा, and this ज would have been lengthened in the case of श्यन् by VII 3 101, to form जायते॥

12. √pûñ to purify.

Pre. पुनाति A पुनीते। पुनासि A. पुनीषे। पुनामि A. पुने। Per पुपाव A. पुपुवे। पुपुवतुः A. पुपुविरे। पुपविथ A पुपुविषे। A. पुपुवे पुपुविव। I Fut. पविता। II Fut. पविष्यति A पविष्यते। Impera. पुनातु। पुनीतात्। पुनीष्व। पुनै।

लून् १३ छेदने ।
लुनाति । लुनीते ।

13 √lūn to cut

It is conjugated like the last

Pre लुनाति A लुनीते। Causa. लावयति Aor अलीलवत् । (VII 4 80 S 2577). Past Parti. Pass. लूनः । Ger लूत्वा । Nouns :—लविकम् । लूनिः । लवकः । अभिलाव । लोम । लोतः ।

स्तॄञ् १४ आच्छादने ।

स्तृणाति-स्तृणीते । तस्तार । तस्तरुः । स्तरिता-स्तरीता । स्तृणीयात् । स्तृणीत । आशिषि स्तीर्यात् । 'लिङ्सिचोः-' (२५२८) इति वेट् । 'न लिङि' (२५२९) । इति वृत इटो लिङि दीर्घो न स्यात् । स्तरिषीष्ट । 'उश्च' (२३६८) इति कित्वम् । स्तीर्षीष्ट । सिचि च परस्मैपदेषु' (२३९२) इति न दीर्घः । अस्तारीत् । अस्तारिष्टाम् । अस्तारिष्ट-अस्तरिष्ट-अस्तीर्ष्ट ।

14 √strīñ to cover

Parasmai Pre स्तृणाति । स्तृणाति । स्तृणान्ति । Per तस्तार । तस्तरुः । तस्तरिथ । तस्तरिव । I Fut स्तरिता or स्तरीता । (VII 2 38 S 2391) II Fut स्तरिष्यति or स्तरीष्यति । (VII 2 38 S 2391) Impera. स्तृणातु । स्तृणीहि । स्तृणानि । स्तृणाव । Imper अस्तृणात् । अस्तृणीताम् । अस्तृणाः । अस्तृणाम् । Poten स्तृणीयात् । Bene स्तीर्यात् । Aor अस्तारीत् । अस्तरिष्टाम् । There is no lengthening of इ into ई by S 2391, because of the prohibition of VII 2 40 S 2392 Ca usa. स्तारयति । Aor अतस्तरत् । VII 4 95 S 2566 Desid तिस्तीर्षति or तिस्तरिषति । or तिस्तरीषति । The इट् is optional by VII. 2 41 S 2625 Past Parti Pass स्तीर्णः । Nouns —मणिप्रस्तारः । प्रस्तरः । विस्तारः । विस्तरः । विष्टारः । अवस्तारः । स्तीर्णिः ।

Atmane Pre स्तृणीते । स्तृणीषे । स्तृणे । Per तस्तरे । तस्तरिषे । तस्तरिषे । II Fut स्तरिष्यते or स्तरीष्यते (VII 2 38 S 2391) Impera स्तृणीताम् । स्तृणीष्व । स्तृणै । Imper अस्तृणीत । अस्तृणीयाताम् । Poten स्तृणीत । Bene स्तरिषीष्ट or स्तीर्षीष्ट । The इट् augment is optional by VII 2 42 S 2528 The long ई does not take place in स्तरिषीष्ट, because VII 2 38 S 2391 is set aside by VII 2 39 S 2529 In स्तीर्षीष्ट there is no guṇa, because the affix is कित् by I. 2. 12 S. 2368] Aor अस्तीर्ष्ट or अस्तरिष्ट or अस्तरीष्ट । The इट् is optional by S 2528. The lonthening of इ takes place by VII 2. 38 S. 2391

कॄञ् १५ हिंसायाम् ।
कृणाति-कृणीते । चकार-चकरे ।

15. √krīñ to injure, hurt, kill.

It is conjugated like the last,

Pre. कृणाति । A. कृणीते । Per. चकार । A. चकरे । चकरुः । चकरः ।

वॄञ् १६ वरणे ।

वृणाति-वृणीते । ववार-ववरे । वरिता-वरीता । आशिषि 'उदोष्ठ्यपूर्वस्य' (२४९४) । वूर्यात् । वरिषीष्ट-वूर्षीष्ट । अवारीत् । अवारिष्टाम् । अवरिष्ट-अवरीष्ट-अवूर्ष्ट ।

16 vṛīñ to choose, select,

Pre वृणाति । A. वृणीते । Per ववार । A ववरे । I Fut वरिता or वरीता । II Fut वरि (or री) ष्यति । A. वरि (or री) ष्यते । Impera. वृणातु । A वृणीताम् । Imper अवृणात् A अवृणीत Poten. वृणीयात् । A वृणीत । Bene वूर्यात् । The ऋ is changed to उ by VII 1 102. S 2494, then र् is added by I 1 51 S. 70, and उ lengthened by VIII. 2. 77 S 354 A वरिषीष्ट or वूर्षीष्ट when there is no इट् by the option of VII 2 42, S 2528, then the affix is कित् by S 2368, and ऋ is changed to उ by S. 2494 When there is इट् it is not lengthened because of S 2529 Aor अवारीत् । D अवारिष्टाम् । A. अवरि (or री) ष्ट or अवूर्ष्ट । Causa वारयति Aor. अवीवरत् । Desid वुवूर्षति or विवरि (री) (or री) षति । Inten वेवूर्यते yañ luk वावर्ति । Past Parti Pass. वूर्णः । Act वूर्णवत् । Noun —वूर्णिः ।

धूञ् १७ कम्पने :

धुनाति-धुनीते । दुधविथ-दुधोथ । दुधुविव । धोता-धविता । 'स्तुसुधूञ्भ्यः-' (२३८५) इतीट् । अधावीत्-अधविष्ट-अधोष्ट ।

17. √dhūñ to shake, agitate

Parasmai Pre धुनाति । Per दुधाव । दुधुवतुः । दुधविथ । दुधुविव।। दुधुविम । I Fut. धोता or धविता । II Fut धो (or धवि) ष्यति । Impera. धुनातु । धुनीतात् । Imper. अधुनात् । Poten. धुनीयात् । Bene धूयात् । Aor अधावीत् । अधाविष्टाम् । The इट् is compulsory under S 2385, Causa धूनयति । Aor अदूधुनत् । Desid दुधूषति । Inten. दोधूयते । yañ luk दोधोति । Past Parti Pass धूतम् । Ger. धूत्वा । Noun — धूतम् ।

Atmane Pre धुनीते । Per दुधुवे । दुधुविषे । दुधुविढ्वे (or ध्वे) । दुधुविवहे । II Fut. धो (or धवि) ष्यते । Impera धुनीताम् । Imper अधुनीत । Poten धुनीत । Bene. धो (or धवि) षीष्ट । Aor. अधो (or धवि) ष्ट । Desid दुधूषते ।

। अथ बध्नात्यन्ताः परस्मैपदिनः ।

Now all the roots upto √badha are Parasmaipadins

शॄ १८ हिंसायाम् ।

'शॄदॄप्रां ह्रस्वो वा' (२४९५) इति ह्रस्वपक्षे यण् । अन्यदा 'ऋच्छत्यॄताम्' (२३८३) इति गुणः । शश्रतुः-शशरतुः । 'श्र्युकः किति' (२३८१) इति निषेधस्य क्रादिनियमे ; बाधः । शशरिव-शश्रिव । शरिता-शरीता । शृणीहि । शीर्यात् । अशारिष्टाम् ।

18 √śṝ to hurt, injure, kill,

Pre शृणाति शृणीतः । शृणासि । शृणामि । Per शशार । शश्र (or शशर) तुः । शश्रुः or शशरुः । शशरिथ । शश्र । शशार or शशिर । शश्रिव or शशरिव The non पित् terminations being कित् by 1 2 5. S 2242 there is optional shortening of the long ॠ by VII 4 12. S 2495 When there is shortening, the ऋ is changed to र or a semi-vowel. In the other alternative, there is guna by S. 2383. As शशॄ+अतुस्=शश्रतुः । or शशॄ+अतुस्=शशर्+अतुः=शशरतुः ।

The sūtra 2381 would have prohibited इट् before कित् affixes i. e., non-पित् affixes. But it is set aside by the niyama rule of VII. 2. 13. S. 2293 Therefore शशॄ+इट्+व=शश्रिव. I Fut शरिता or शरीता । II Fut. शरि (or री) ष्यति । Impera. शृणातु । शृणीतात् । शृणीहि । Imper. अशृणात् । अशृणीताम् । अशाः । अशृणात् । अशृणीत । Poten. शृणीयात् । शृणीयाताम् । Bene.

शीर्यात् । शीर्यास्ताम् (VII 1 100 S. 2390), Aor अशारीत् । अशारिष्टाम् । (No lengthening of ऋ, See VII. 2 40. S 2392) Causa. शारयति । Aor अशीशरत् । Desid. शिशरि (or री) षति or शिशीर्षति । Inten. शेशीर्यते yañ luk शाशर्ति । Nouns —शारः । नीशार । शारक । शराः । किशारः । शरः । शरीर । शरत् । शरद्विजः । शारदिक । शारद । शरदिकः । शारदका । परशुः । परशव्यं । पारशवत् । पराशरः ।

पॄ १९ पालनपूरणयोः ।

पप्रतु –पपरतुः । आशिषि पूर्यात् ।

19 √prī 1. to nourish, 2 to fill.

Pre पृणाति । Per पपार । पपरतुः । पप्रतुः । I Fut. परि (or री) ता । II परि (or री) ष्यति । Impera पृणातु । Imper अपृणात् । Poten पृणीयात् । Bene. पूर्यात् । (S. 2494,) Aor. अपारीत् । अपारिष्टाम् । Causa पारयति । Aor अपीपरत् । Desid. पिपरि (or री) षति or पुपूर्षति । Inten पोपूर्यते । yañ luk पापर्ति । Past Parti Pass पूर्तः । Act. पूर्तवान् ।

वॄ २० वरणे ।

'भरणे' इत्येके ।

20 √vrī to choose, elect Some say it means 'to support'

It is conjugated like √vrīñ.

Pre, वृणाति ।

भॄ २१ भर्त्सने ।

भरणेऽप्येके ।

21 √bhrī to blame, censure It is conjugated like √vrīñ It means also 'to support'

Pre भृणाति । Per बभार । Nouns —भरः । भरित्रं ।

मॄ २२ हिंसायाम् ।

मृणाति । ममार ।

22. √mrī to kill, to injure It is conjugated like √vrī.

Pre मृणाति । Per. ममार ।

दॄ २३ विदारणे ।

ददरतुः । दद्रुः ।

23 √drī to pierce

Pre. दृणाति । Per ददार । ददरतुः or दद्रतुः । ददरुः or दद्रुः । Causa दरयति or दारयति । Aor अददरत् । Nouns —दरः । दरी । पुरंदरः । नगदरः । दारः दरत् । दृषद् ।

जॄ २४ वयोहानौ ।

'झॄ' इत्येके । 'धॄ' इत्यन्ये ।

24. √jrī to grow old, to wither. Some read it as √झॄ jhhrī, others as √धॄ dhrī

Pre जृणाति ।

24(a). √dhrī, according to Maitreya.

Pre. धृणाति ।

नॄ २५ नये ।

25. √nṝ to lead, to go.

Pre. नृणाति । Past Parti Pass नीर्णः । Act नीर्णवान् । Nouns —नरः । ना । नारी ।

कॄ २६ हिंसायाम् ।

26. √kṝ to injure, hurt, kill.

Pre. कृणाति ।

ॠ २७ गतौ ।

ऋणाति । अरांचकार । अरिता–अरीता । आर्णीत् । आर्णीतां । ईर्यात् । आरिष्टाम् ।

27. √ṝ to go, move

Pre ऋणाति । ऋणीतः । ऋणासि । ऋणामि । Per अरांचकार । I Fut अरिता or अरीता । II Fut अरिष्यति or अरीष्यति । Impera ऋणातु । ऋणीताम् । ऋणीहि । ऋणानि । Imper आर्णात् । आर्णीताम् । आर्णाः । आर्णाम् । आर्णीव । Poten ऋणीयात् । ऋणीयाताम् । Bene ईर्यात् । ईर्यास्ताम् । Aor आरीत् । आरिष्टाम् । Causa अारयति । Aor. आभयामरिरत् । Desid. अरिरिषति or अरिरीषति or ईर्षिषति । Past Part Pass अर्णीर्णः । Act. अर्णीर्णवान् । Ger ईर्त्वा ।

गॄ २८ शब्दे ।

28. √gṝ to sound, to call out, invoke, proclaim

Pre गृणाति । Per. जगार । Inten जेगिल्यते । yaṅ luk जागर्ति । D जागीर्त्तः ।

ज्या २९ वयोहानौ ।

'ग्रहिज्या–' (२४१२) ।

29. √jyâ to grow old, to decay Thus ज्या + ना + ति = जि + ना + ति (vocalisation by S 2412.) Now the following sûtra lengthens the इ, which however again becomes short by S 2558.

२५५९ । हलः । ६ । ४ । २ ।

अङ्गावयवाद्धलः परं यत्सम्प्रसारणं तदन्ताङ्गस्य दीर्घः स्यात् । इति दीर्घे कृते । 'प्वादीनां ह्रस्वः' (२५५८) । जिनाति । जिज्यौ । जिज्यतुः ।

2559. The long vowel is substituted for a vocalised half-vowel ऋ, इ and उ at the end of a stem, when it is preceded by a consonant which is a portion of the stem

Thus जि + ना + ति = जी + ना + ति = जि + ना + ति (shortened by S 2558 as it belongs to Pvâdi class)

Pre. जिनाति । जिनीतः । जिनासि । जिनामि । जिनीवः । Per जिज्यौ । जिज्यतुः । जिज्यिथ or जिज्याथ । जिज्यिव । I Fut ज्याता । II Fut. ज्यास्यति । Impera. जिनातु । जिनीताम् । जिनीहि । जिनानि । जिनाव । Imper अजिनात् । अजिनीताम् । अजिनाः । अजिनाम् । अजिनीव । Poten. जिनीयात् । जिनीयाताम् । जिनीयाः । जिनीयाम् । Bene. जीयात् । जीयास्ताम् । Aor. अज्यासीत् । अज्यासिष्टाम् । Causa ज्यापयति । Aor अजिज्यपत् । Desid. जिज्यासति । Inten जेजीयते yaṅ luk जाज्याति । Past Parti. Pass. जीनः । Ger. जीत्वा । Nouns :—प्रज्याय । ज्यानिः ।

री ३० गतिरेषणयोः ।

रेषण वृकशब्द ।

30 √ri 1 to go 2 to howl. The word रेषण means the howling of a wolf

Pre. रिणाति । रिणीतः । रिणासि । रिणामि । Per. रिराय । रिरियुः । रिरयिथ or रिरेथ । रिरयिव । Impera रिणातु । रिणीहि । रिणानि । Imper अरिणात् । अरिणीताम् । अरिणाः । अरिणाम् । Poten. रिणीयाताम् । Bene. रीयात् । रीयास्ताम् । Aor. अरैषीत् । अरैष्टाम् । Causa रेपयति । Aor अरीरपत् । Desid. रिरीषति । Inten. रेरीयते ।

ली ३१ श्लेषणे ।

'विभाषा लीयतेः' । (२५०९) इत्येज्विषये आत्त्व वा । ललौ–लिलाय । लाता–लेता ।

31 √li to adhere, to melt The ली is optionally treated as ला under circumstances mentioned in S 2509 As First Fut लाता or लेता ॥ Per. ललौ (from ला), or लिलाय ।

Pre लिनाति । Per. ललौ or लिलाय । लिल्यतु' । ललाथ or लिलेथ or लिलयिथ लिल्यिव । I Fut. लाता or लेता । Impera. लिनातु । Imper. अलिनात् । Poten. लिनीयात् ।

व्ली ३२ वरणे ।

व्लिनाति ।

32 √vli, or √bli, 1 to go 2 to choose. 3. to support

Pre व्लिनाति । व्लिनीत । व्लिनासि । व्लिनामि । Per विव्लाय । विव्लियतुः । विव्लेथ or विव्लयिथ । विव्लियिव । I Fut व्लेता । II Fut व्लेष्यति । Impera. व्लिनातु । व्लिनीहि । व्लिनानि । Imper अव्लिनात् । Poten. व्लिनीयात् । Bene व्लीयात् । Aor अव्लैषीत् । अव्लैष्टाम् । Causa व्लेपयति । Aor. अविव्लिपत् । Desid विव्लीषति । Inten वेव्लीयते । Past Parti Pass व्लीनः । Ger व्लीत्वा ।

प्ली ३२ क । गतौ ।

वृत् । ल्वादयो वृत्ताः । प्वादयोऽपीत्येके ।

32(a) √pli to go

It is conjugated like √bli

Pre. प्लिनाति ।

Vrit—End Here end the Luâdi roots According to others Pvâdi also end here

व्री ३३ वरणे ।

33 √vri to select

Pre व्रीणाति । व्रीणीतः । व्रीणासि । व्रीणामि । Per. विव्राय । विव्रियतुः । विव्रेथ । विव्रियिव । I Fut व्रेता । II Fut व्रेष्यति । Impera व्रीणातु or व्रीणीतात् । व्रीणीहि । व्रीणानि । Imper अव्रीणात् । अव्रीणाताम् । अव्रीणाः । अव्रीणाम् । Poten व्रीणीयात् । Bene व्रीयात् । Aor अव्रैषीत् । अव्रैष्टाम् । Causa. व्रापयति । Aor अविव्रपत् । According to Swami व्रेपयति । Desid. विव्रीषति । Inten वेव्रीयते yañ luk वेव्रेति ।

भ्री ३४ भये ।

'भरे' इत्येके ।

34 √bhrî to fear, to support

It is conjugated like the last

Pre भ्रीणाति ।

क्षीष् ३५ हिंसायाम् ।

एषां त्रयाणां ह्रस्वः । केषांचिन्मते तु न ।

35. √kshîsh to injure, kill. The three roots व्री, भ्री and क्षीष् are shortened. According to the opinion of others they are not The root क्षीष् has an indicatory ष, and consequently takes the affix अङ्, as क्षीयः ।

Pre क्षीणाति । Per चिक्षाय । Act क्षीतवान् । Ger. क्षीत्वा । Adjct. क्षीयः ।

ज्ञा ३६ अवबोधने ।

'ज्ञाजनोर्जा' (२५११) । जानाति । दीर्घनिर्देशसामर्थ्यान्न ह्रस्वः ।

36. √jñâ to know Thus ज्ञा + श्ना + ति = जा + ना + ति (S. 2511). As the substitute जा is taught with a long आ in the rule S 2511, it is not shortened by the Pvâdi rule VII. 3 80 S 2558.

Pre जानाति । जानीतः । जानन्ति । जानासि । जानामि । जानीवः । Per. जज्ञौ । जज्ञतुः । जज्ञिथ or जज्ञाथ । जज्ञिव । I Fut. ज्ञाता । II Fut ज्ञास्यति । Impera जानातु । जानीहि । जानानि । Imper अजानात् । अजानीताम् । अजानाम् । Poten जानीयात् । Bene ज्ञायात् or ज्ञेयात् । ज्ञायास्ताम् or ज्ञेयास्ताम् । Aor अज्ञासीत् । अज्ञासिष्टाम् । Causa ज्ञापयति । Aor. अजिज्ञपत् । Desid. जिज्ञासते । Inten जाज्ञायते । yañ luk जाज्ञाति । Past Parti. Pass. ज्ञप्तः or ज्ञापितः । Nouns —ज्ञा । प्राज्ञा ।

बन्ध ३७ बन्धने ।

बध्नाति । बबन्धिथ बबन्ध । बन्द्धा । बन्द्धारौ । भन्त्स्यति । बधान । अभान्त्सीत् । 'पूर्वत्रासिद्धम्' (१२) इति भष्भावात्पूर्वं 'झलो झलि' (२२८१) इति सिज्लोपः । प्रत्ययलक्षणेन सादिप्रत्ययमाश्रित्य भष्भावो न प्रत्ययलक्षणं प्रति सिज्लोपस्यासिद्धत्वात् । अबान्द्धाम् । अभान्त्सुः ।

37. √bandha to bind, fasten.

Pre बध्नाति । बध्नीतः । बध्नासि । बध्नामि । The root nasal is elided by VI 4 24 S 415 Per. बबन्ध । बबन्धतु । बबन्धिथ । बबन्ध । बबन्धिव । I Fut बन्द्धा । Thus बन्ध् + ता = बन्ध + धा (VIII 2. 40 S. 2280) = बन्द् + धा (VIII. 4. 53 S 52) = बन्द्धा or बन्धा (VIII. 4 65. S 71) D बन्द्धारौ । II Fut भन्त्स्यति । Thus बन्ध् + स्यति = भन्ध् + स्यति (VIII 2 37 S 326) = भन्त् + स्यति (VIII 4 55 S. 121) Impera बध्नातु । बध्नीतात् । बधान (III. 1. 83 S. 2557) बध्नाम । Imper अबध्नात् । अबध्नीताम् । अबध्नाः । अबध्नीतम् । अबध्नीत । अबध्नीव । Poten. बध्नीयात् । Bene बध्यात् । Aor अभान्त्सीत् । अबान्द्धाम् । अभान्त्सुः । The vriddhi is by VII. 2 3 S 2263 In the dual we have अबान्ध् + स् + ताम् । By the rule of पूर्वत्रासिद्धम् (S 12) before the भ change of ब, we apply 2281 the स् is elided as it is between two jhal letters (VIII 2 26 S 2281) = अबान्ध् + ताम् । Now we cannot consider ताम् as स्ताम् for the purposes of changing ब to भ by S. 326 The rule प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् । (I. 1 62. S 262) does not apply, for the elision of सिच् is asidha for the purposes of that rule of pratyaya lakshaṇa. Thus we get अबान्धाम् । Cause बन्धयति । Aor. अबबन्धत् । Desid. बिभन्त्सति । Inten.

बाबध्यते yaṅ luk बाबन्धि । Past Parti Pass. बद्धः । Nouns —बधिरः । बन्धुः । बन्धुरः बन्धः ।

वृङ् ३८ संभक्तौ ।

वृणीते । वव्रे । ववृषे । ववृढ्वे । वरिता-वरीता । अवरिष्ट-अवृत ।

38 √vriṅ to divide.

Compare Svâdi वृञ् ।

Pre. वृणीते । वृणाते । वृणीषे । वृणे । वृणीवहे । Per वव्रे । ववृषे । ववृढ्वे । वव्रे । ववृवहे । I Fut वरिता or वरीता । II Fut वरिष्यते or वरीष्यते । Impera वृणीताम् । वृणाताम् । वृणीष्व । वृणै । Imper अवृणीत । अवृणाताम् । अवृणीथाः । अवृणि । Poten वृणीत । वृणीयाताम् । Bene वृषीष्ट or वरिषीष्ट । Aor अवरिष्ट or अवरीष्ट or अवृत । अवृढ्वम् । (2) अवरिढ्वम् । (3) अवरीढ्वम् । (4) अवरिढ्वम् । (5) अवरीढ्वम् । Aor अवारि । (2) अवृत । (3) अवरिष्ट । (4) अवरीष्ट । (5) अवारिष्ट । In the dual the five forms of the Active, plus अवारिढ्वम् and अवारिष्वम् । In all seven Causa वारयति । Aor. अवीवरत् । Desid. वुवूर्षति or विवरिषति or विवरीषति । Inten वेव्रीयते yaṅ luk वर्वर्ति Nouns —वर्या । वार्या । वरेण्यः ।

श्रन्थ ३९ विमोचनप्रतिहर्षयोः ।

इतः परस्मैपदिनः । श्रथ्नाति । 'श्रन्थिग्रन्थि–' इत्यादिना कित्त्वपक्षे एत्वाभ्यासलोपावप्यत्र वक्तव्यौ इति हरदत्तादयः । श्रेथतुः–श्रेथुः । इदं कित्त्वं णित्यपीति सुधाकरमते । श्रेथिथ । अस्मिन्नपि पक्षे णलि । शश्राथ । उत्तमे तु शश्राथ-शश्रथेति माधवः । तत्र मूलं मृग्यम् ।

39 √sranth 1, to loosen, libera..., 2 to delight repeatedly. From this forward are Parasmaipada roots According to Haradatta, there is एत्व and elision of the reduplicate in the Perfect, when the affixes are treated as कित् under the *Rule* mentioned in S 2397 See Padamanjari on I 2 6, where Haradatta says "It must be stated that there is also एत्व and elision of the reduplicate" According to the opinion of Sudhâkara this कित्त्व applies to the णित् terminations of the Perfect also as श्रेथिथ In this view the णल् (3rd S and 1st S.) is also कित् । As शश्राथ । In the 1st S Mâdhava has given two forms शश्राथ and शश्रथ । The authority for it is questionable When कित्, the nasal is elided by VI 4 24 S. 415. According to Mâdhava the कित् rule is optional.

Pre, श्रथ्नाति । श्रथ्नासि । श्रथ्नीथः । श्रथ्नीमः । Per. शश्रन्थ or शश्राथ । श्रेथतुः or शश्रन्थतुः । श्रेथुः । शश्रन्थिथ or श्रेथिथ । श्रेथथुः । श्रेथ । शश्रन्थ or शश्राथ or शश्रथ । श्रेथिव । श्रेथिम । I Fut श्रन्थिता । II Fut. श्रन्थिष्यति । Impera श्रथ्नातु । श्रथ्नीतात् । श्रथान । (III 1 83 S. 2557) श्रथ्नानि । Imper. अश्रथ्नात् । अश्रथ्नीताम् । अश्रथ्नाः । अश्रथ्नीव । Poten श्रथ्नीयात् । श्रथ्नीयाताम् । Bene श्रथ्यात् । श्रथ्यास्ताम् । Aor. अश्रन्थीत् । अश्रन्थिष्टाम् । अश्रन्थिषुः । Pass श्रथ्नीते । (The न is elided by the vârtika under III 1 88 S. 2771). Aor अश्रन्थिष्ट । Causa श्रन्थयति । Aor अशश्रन्थत् । Desid. शिश्रन्थिषति । Inten शाश्रथ्यते yaṅ luk शाश्रन्थीति or शाश्रन्ति । Ger. श्रन्थित्वा or श्रथित्वा । Nouns —श्रन्थना । प्रश्रथः । हिमश्रथः ।

मन्थ ४० विलोडने ।

46. √kusha to tear, extract, pull or draw out

The इट् augment is optional, if the root is preceded by निर् by the following sûtra

२५६० । निरः कुषः । ७ । २ । ४६ ।

निरः परात्कुषो वलादेरार्धधातुकस्य इड्वा स्यात् । निष्कोषिता-निष्कोष्टा । निरकोषीत्-निरकुक्षत् ।

2560 A valâdi-ârdhadhâtuka affix gets optionally the augment इट्, after कुष् when it is preceded by निर्।

As निष्कोष्टा or निष्कोषिता, निष्कोष्टुम् or निष्कोषितुम्, निष्कोष्टव्यम् or निष्कोषितव्यम्। But only कोषिता, कोषितुं, कोषितव्यम् without निर्।

Pre कुष्णाति । कुष्णासि । कुष्णामि । कुष्णीवः । Per चुकोष । चुकुषतुः । चुकोषिथ । चुकुषिव । Impera कुष्णातु । कुषाण । Imper अकुष्णात् । Poten कुष्णीयात् । Bene कुष्यात् । Pass कुष्यति or कुष्यते । Aor अकोषि । Nouns —कुषुः । कुषिः । कोषेयकः । कोषः । कोषेयः ।

46. √kusha, preceded by निर्

Pre निष्कुष्णाति । Per निश्चुकोष । I Fut निष्कोषिता or निष्कोष्टा । II Fut निष्कोषिष्यति or निष्कोक्ष्यति । Aor निरकोषीत् or निरकुक्षत् । Desid. निश्चुकोषिषति or निश्चुकुक्षति । Past Parti Pass निष्कुषितम् ।

क्षुभ ४७ संचलने ।

'क्षुभ्नादिषु च' (७९२) । क्षुभ्नाति । क्षुभ्नीतः । क्षोभिता । क्षुभाण ।

47 √kshubha to shake, tremble The vikarana ना is not changed to णा because of the prohibition under VIII 4 39 S 792 This root is conjugated in the Bhvâdi and Divâdi also

Pre. क्षुभ्नाति । क्षुभ्नीतः । Per चुक्षोभ । चुक्षुभतुः । चुक्षोभिथ । चुक्षुभिव । I Fut. क्षोभिता । II Fut क्षोभिष्यति । Impera क्षुभ्नातु । क्षुभाण । क्षुभ्नानि । Imper. अक्षुभ्नात् । Poten क्षुभ्नीयात् । Bene. क्षुभ्यात् । Aor. अक्षोभीत् । अक्षोभिष्टाम् । Desid चुक्षुभिषति ।

णभ ४८ तुभ ४९ हिंसायाम् ।

नभ्नाति । तुभ्नाति । 'नभते' 'तोभते' इति शपि । 'नभ्यति' 'तुभ्यति' इति श्यनि ।

48 √nabha, 49 √tubha to hurt, injure. These two roots are conjugated in the Bhvâdi and Divâdi also

Pre नभ्नाति । With प्र, we have प्रणिनभ्नाति or प्रनिनभ्नाति । VIII. 4. 18. S 2232. Aor. अनभीत् or अनाभीत् ।

49 √tubha.

Pre तुभ्नाति ।

क्लिशू ५० विबाधने ।

'स्नात्' (११२) इति णत्वनिषेधः । क्लिश्नाति । क्लेशिता - क्लेष्टा । अक्लेशीत्-अक्लिक्षत् ।

50 √klisu to torment, afflict—Thus क्लिश्+ना+ति। Here न is not changed to a nasal homogenous with श namely ञ् because of the prohibition of VIII. 4. 44. S 112.

Pre क्लिश्नाति । क्लिश्नीतः । क्लिश्नासि । क्लिश्नामि । Per चिक्लेश । चिक्लिशतुः । चिक्लिशिथ or चिक्लेष्ठ । चिक्लिशिव or चिक्लिश्व । I Fut क्लेष्टा or क्लेशिता । II Fut. क्लेशिष्यति or क्लेक्ष्यति । Impera क्लिश्नातु ॥ क्लिशान । क्लिश्नानि । Imper. अक्लिश्नात् । Poten क्लिश्नीयात् । Bene क्लिश्यात् । Aor अक्लेशीत् or अक्लिक्षत् । अक्लेशिष्टाम् । Causa क्लेशयति Aor । अचिक्लिशत् । Desid चिक्लेशिषति, चिक्लिशिषति or चिक्लिक्षति । Inten चेक्लिश्यते . Past Parti Pass क्लिष्ट or क्लिशितः Ger । क्लिशित्वा or क्लिष्ट्वा ।

अश ५१ भोजने ।

अश्नाति । आश ।

51 √asa to eat.

Pre अश्नाति । अश्नीतः । अश्नासि । अश्नामि । Per आश । आशिथ । आशिव । I Fut अशिता । II Fut अशिष्यति । Impera अश्नातु । अशान । अश्नानि । Imper आश्नात् । आश्नाः । आश्नाम् । Poten अश्नीयात् । Bene अश्यात् । Aor. आशीत् । आशिष्टाम् । Causa आशयति । Aor आशशत् । Desid अशिशिषति । Inten अशाश्यते । yaṅ luk आशिष्ट । See vârtika under S 2630 Per Parti. Parasmai आश्वान् । (III 2 109 S 3098)

उध्रस ५२ उञ्छे ।

उकार इत् । ध्रस्नाति । उकारो धात्ववयव इत्येके । उध्रसांचकार ।

52 √udhrasa to throw or toss up. 2 to glean The उ is indicatory. Kshîraswâmi says the उ is part of the root Then the Perfect is उध्रसांचकार । Pre उध्रस्नाति । Aor औध्रस्नात् ।

Pre ध्रस्नाति । Per. दध्रास । दध्रसिथ । I Fut ध्रसिता । II Fut ध्रसिष्यति । Impera ध्रस्नातु । ध्रसान । Imper. अध्रस्नात् । Poten ध्रस्नीयात् । Bene ध्रस्यात् । Aor अध्रासीत् । or अध्रसीत् । Causa ध्रासयति । Aor अदिध्रसत् । Desid दिध्रसिषति । Inten दाध्रस्यते yaṅ luk दाध्रस्ति । Past Parti Pass ध्रस्तं । Ger. ध्रसित्वा । or ध्रस्त्वा ।

इष ५३ आभीक्ष्ण्ये ।

पौनः पुन्यं भृशार्थो वा आभीक्ष्ण्यम् । इष्णाति । 'तीषसह-' (२३४०) इत्यत्र सहिना साहचर्यादकारविकरणस्य तौदादिकस्यैव इषेर्ग्रहणं न तु इष्यतीष्णात्योरित्याहुः । एषिता । वस्तुतस्तु इष्णातेरपि इड्विकल्पो उचितः । तथा च वार्तिकम्— '* इषेस्तकारे श्यन्प्रत्ययात्प्रतिषेधः *' इति ।

53 √isha to cause to move quickly, let fly, cast 2 to fly off, escape, 3 to strike, smite

The word âbhîkshṇyam means continued repetition or intensity. See III. 2 81. The continuity refers to the action in general The √isha mentioned in VII. 2. 48 S 2340 does not refer to the present root, because that root is recited there along with सह and therefore refers to the Tudâdi root इष whose vikarana is श and not to this root or to the √isha of the Divadi class. This is what the Achâryas say. Therefore the इट् augment is not optional in the case of the present root Thus the 1st Future is एषिता according to their opinion. But as a matter of fact, the present root also takes optionally इट् because of the following.

Vârtika The इट् is prohibited in the 3rd Singular after the √isha of the Divâdi class only (See Padamanjari on VII 2 48).

Pre. इष्णाति । इष्णीतः । Per इयेष । ईषतुः । ईषुः । इयेषिथ । इयेष । ईषिव । I Fut. एषिता or एष्टा । II Fut एषिष्यति । Impera इष्णातु । इषाण । इष्णानि । Imper. ऐष्णात् । ऐष्णीताम् । ऐष्णाः । Poten इष्णीयात् । Bene इष्यात् । Aor ऐषीत् । Condi. ऐषिष्यत् । Causa. एषयति । Aor. मा भवानिषिषत् । Desid. एषिषिषति । Past Parti. Pass इषितः । Ger एषित्वा ।

विष ५४ विप्रयोगे ।

विष्णाति । वेष्टा ।

54. √visha to separate, to disjoin

Pre विष्णाति । Per विवेष । विवेषिथ । विविषिव । I Fut. वेष्टा । Impera विष्णातु । विषाण । विष्णानि । Imper अविष्णात् ।

प्रुष ५५ प्लुष ५६ स्नेहनसेचनपूरणेषु ।

प्रुष्णाति । प्लुष्णाति ।

55 √prusha, 56 √plusha, 1 to become wet or moist, 2. to pour out, sprinkle, 3. to fill.

Pre प्रुष्णाति । Per पुप्रोष । पुप्रोषिथ । पुप्रुषिव । II Fut प्रोषिष्यति । Impera. प्रुष्णातु । प्रुषाण । प्रुष्णानि । Imper अप्रुष्णात् । Poten प्रुष्णीयात् । Bene. प्रुष्यात् । Aor अप्रोषीत् । Causa प्रोषयति । Aor अपुप्रुषत् । Desid पुप्रु (or प्रो) षिषति । Inten. पोप्रुष्यते yaṅ luk पोप्रोष्टि । Past Parti Pass प्रुषितः । Ger. प्रोषित्वा or प्रुषित्वा ।

56 √plusha. It is conjugated like the last

Pre. प्लुष्णाति ।

पुष ५७ पुष्टौ ।

पोषिता ।

57. √pusha, to nourish, to support

Pre. पुष्णाति । पुष्णीतः । Per पुपोष । पुपोषिथ । I Fut पोषिता । Impera पुषाण । Imper. अपुष्णात् । Poten पुष्णीयात् ।

मुष ५८ स्तेये ।

मोषिता ।

58. √musha to steal

Pre मुष्णाति । I Fut मोषिता । Desid. मुमुषिषति । Ger. मुषित्वा ।

खच ५९ भूतप्रादुर्भावे ।

भूतप्रादुर्भावोऽतिक्रान्तोत्पत्तिः । खच्नाति । वान्तोऽयमित्येके ।

59 √khacha, to comeforth, appear, to be born again.

Some say the root is खव ।

Pre खच्नाति । Per. चखाच । चखचिथ । चखचिव । I Fut. खचिता । II Fut. खचिष्यति । Impera. खच्नातु । चखान । खच्नानि । Imper अखच्नात् । Poten. खच्नीयात् । Bene खच्यात् । Aor अखचीत् or अखाचीत् । Causa. खाचयति । Aor. अचीखचत् । Desid. चिखचिषति । Inten. चाखच्यते । yaṅ luk चाखक्ति । Past Parti. Pass. खचितः । Ger. खचित्वा ।

59*a*. /khava

Before कित् and ङित् affixes the व is changed to ऊ by the following sûtra.

२५६१ । छ्वोः शूडनुनासिके च । ६ । ४ । १९ ।

सतुक्कस्य छस्य वस्य च क्रमात् 'श' 'ऊठ्' इत्यादेशौ स्तोऽनुनासिके क्वौ झलादौ च क्ङिति । खौनाति । चखाव । खविता । श्नाभ्यः परत्वाद्धलि कृते हलन्तत्वाभावान्न शानच् । खौनीहि ।

2561. For छ् (including the augment तुक्) is substituted श्, and for व is substituted ऊठ्, before an affix beginning with a Nasal, as well as before क्वि and jhalâdi कित् and ङित् affixes (VI. 4. 15).

Thus खव्+ना+ति=ख+ऊठ्+ना+ति=खौनाति । Pre. खौनाति । Per चखाव । I Fut खविता । Impera. खौनातु । खौनीहि । The affix शानच् required by III. 1. 83 S. 2557 is not added here because when ऊठ् substitution takes place, the root no longer ends in a consonant Imper. अखौनात् । Poten खौनीयात् । Bene खूयात् ।

हेठ ६० च ।

हुत्वम् । हेठ्णाति ।

60 √hedha cha, to be born, &c.

Pre. हेठ्णाति । The ढ is changed to ठ् and न to ण.

ग्रह ६१ उपादाने ।

स्वरितेत् । 'ग्रहिज्या–' (२४१२) । गृह्णाति–गृह्णीते ।

61. √graha, to seize This root is svaritet The र is vocalised into ऋ by S 2412. Thus we have P गृह्णाति । A. गृह्णीते । The augment इट् is lengthened by the following sûtra

२५६२ । ग्रहोऽलिटि दीर्घः । ७ । २ । ३७ ।

एकाचो ग्रहेर्विहितस्येटो दीर्घः स्यान्न तु लिटि । ग्रहीता । लिटि तु जग्रहिथ । गृह्यात् । ग्रहीषीष्ट । 'ह्म्यन्त–' (२२९९) इति न वृद्धिः । अग्रहीष्टाम् । अग्रहीष्ट । अग्रहीषाताम् । अग्रहीषत ।

2562 The augment इट् added to the valâdi ârdhadhâtuka affixes, becomes lengthened, except in the Personal endings of the Perfect, after the root ग्रह ॥

As ग्रहीता, ग्रहीतुम्, ग्रहीतव्यम् ॥ Why not in the Perfect? Observe जगृहिव जगृहिम ॥ The lengthening takes place of the इट् taught in VII. 2. 35, and does not refer to the चिण्वद् इट् of VI. 4. 62, as ग्राहिता, ग्राहिष्यते ॥

61. √graha, to seize, take

Parasmai. Per. गृह्णाति । गृह्णीतः । गृह्णासि । गृह्णामि । Pre. जग्राह । जगृहतुः । जगृहुः । जग्रहिथ । जगृहथुः । जग्राह or जग्रह । जगृहिव । I Fut ग्रहीता (S. 2562) II Fut. ग्रहीष्यति (S. 2562) Impera. गृह्णातु । गृहाण । गृह्णानि । Imper अगृह्णात् । अगृह्णीताम् । Poten. गृह्णीयात् । गृह्णीयाताम् । गृह्णीयुः । Bene. गृह्यात् । गृह्यास्ताम् । Aor. अग्रहीत् । अग्रहीष्टाम् । The vridhi is prohibited because the root ends in ह.

See S. 2299 Desid जिघृक्षति । Inten जरीगृह्यते । yañ luk जाग्रहि । D जागृढः । Another form is जाग्रहीति । 2nd S जाग्रक्षि । 1st जाग्रह्मि । D जागृह्वः । Nouns — प्रगृह्यम् । गृहकाः । गृह्यः । ग्राहः । ग्रहः । गृहं ।

Atm. Pre गृह्णीते ।।गृह्णीषे । गृह्णे । गृह्णीवहे । Per. जगृहे । जगृहाते । जगृहिषे । जगृहिढ्वे or ध्वे जगृहिवहे । II Fut ग्रहीष्यते । Impera गृह्णीताम् । गृह्णाताम् । गृह्णीध्वम् । गृह्णै । Imper अगृह्णीत । अगृह्णाताम् । Poten गृह्णीत । गृह्णीयाताम् गृह्णीरन् । Bene. ग्रहीषीष्ट । ग्रहीषीयास्ताम् । Aor. अग्रहीष्ट । अग्रहीषाताम् । अग्रहीषत । Desid. जिघृक्षते ।

61. √graha, yañ luk

Pre जाग्रहीति or जाग्राढि । जागृढः । जाग्रक्षि । जाग्रह्मि । जागृह्वः । Per जाग्रहाञ्चकार । I Fut जाग्रहीता । II Fut जाग्रहीष्यति । Impera. जाग्राढु । जागृढाम् । जागृढि । Imper अजाग्रट् । अजागृढाम् । अजागृहुः । अजाग्रट् । अजाग्रहम् । Poten. जागृह्यात् । जागृह्याताम् । Bene जागृह्यात् । जागृह्यास्ताम् । Aor. अजाग्रहीत् । Condi. अजाग्रहीष्यत्।

Here end the Kryâdi roots.

इति तिङन्तक्र्यादिप्रकरणम् ।

अथ तिङन्त चुरादि प्रकरणम् ।

CHAPTER X.

THE CHURADI ROOTS.

चुर १ स्तेये ॥

This class contains roots which are conjugated almost like causatives The affix णिच् must be added, by the following sûtra, in order to *complete* the root.

२५६३ । सत्यापपाशरूपवीणातूलश्लोकसेनालोमत्वचवर्मवर्णचूर्णचुरादिभ्यो णिच् । ३ । १ । २५ ।

एभ्यो णिच्स्यात् । चूर्णान्तेभ्यः 'प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे–' इत्येव सिद्धे तेषामिह ग्रहणं प्रपञ्चार्थम् । चुरादिभ्यस्तु स्वार्थे । 'पुगन्त–' (२१८९) इति गुणः । 'सनाद्यन्ताः–' (२३०४) इति धातुत्वम् । तिप्शबादि गुणायादेशौ । चोरयति ।

2563. The affix णिच् is employed after these words, *viz* — सत्य 'truth' (which then takes the form of सत्याप as exhibited in the sûtra), पाश 'a fetter', रूप 'form', वीणा 'a lute', तूल 'cotton', श्लोक 'celebration', सेना 'an army', लोम 'the hair of the body', त्वच 'the skin', वर्म 'mail', वर्ण 'celebration', चूर्ण 'powder' and the verb of the Churâdi class

Thus सत्यापयति 'he speaks truly', विपाशयति 'he unfetters or liberates, रूपयति 'he looks', उपवीणयति 'he sings with the lute', अनुतूलयति 'he makes a brush', उपश्लोकयति 'he praises in verse'; अभिषेणयति 'he advances with the army', अनुलोमयति 'he rubs over the hair', त्वचयति 'he feels of the skin', संवर्मयति । 'he puts on the mail armour', वर्णयति '*he* celebrates or colors', अवचूर्णयति he pulverises. The roots of the *Churâdi* class belong to the tenth conjugation, a list of which will be given hereafter After the verbs of the *Churâdi* class, the affix णिच् is employed without alteration of the sense, as चोरयति । 'he steals'. So also चिन्तयति ।

From सत्य upto चूर्ण are enumerated certain prâtipadikas that take णिच् । It was not necessary to have mentioned them separately. For they would, like every other noun, have taken णिच् to form verbs, under the General Rule given further on: namely the —

Gana-Sutra.—Diversely the affix णिच् is added to a pratipadika, with the force of the meaning of the root, and thereby the word undergoes the same modifications as before बहुल ।

This gana sûtra is taught further on, See root No 368. The mention of these special nouns in this sûtra is therefore illustrative only. While in the case of the Churâdi roots, the force of the affix is that of svârtha—*i.e.*, it does not change the meaning of the root

Thus चुर्+णिच्=चोर्+णिच् (The guna is by S 2189)=चोरि । Now the stem चोरि gets the designation of dhâtu or root by S 2304. Being a dhâtu, it takes शप् vikarana, the vikarana of the roots in general, and the terminations तिप् &c. Thus चोरि+शप्+तिप् (III 1 68. S 2167)=चोरे +अ+ति (VII 3 84 S. 2163)=चोरयति ।

The root चोरि like all other roots of this class may be conjugated in the Atmanepada also, when the fruit of the action accrues to the agent. The following sûtra states that rule

२५६४ । णिचश्च । १ । ३ । ७४ ।

णिजन्तादात्मनेपदं स्यात्कर्तृगामिनि क्रियाफले । चोरयते । चोरयामास । चोरयिता । चोर्यात् । चोरयिषीष्ट । 'णिश्रि—' (२३१२) इति चङ् । 'णौ चङि—' (२३१४) इति ह्रस्वः । द्वित्वम् । 'हलादिः शेषः' (२१७९) । 'दीर्घो लघोः' २३१८ इत्यभ्यासस्य दीर्घः । अचूचुरत्-अचूचुरत ।

2564, After a verb ending in affix ni (णिच्) when the fruit of the action accrues to the agent, the Atmanepada is employed.

Thus चोरयते. The Perfect is formed periphrastically, as चोरयामास । The First Future is चोरयिता । The Paras. Ben is चोर्यात् । The Atm. Benedictive is चोरयिषीष्ट ।

The aorist of णिजन्त roots is formed by चङ् under III. 1 48 S. 2312. Thus चोरि+चङ्+त=चोर्+चङ्+त (VI 4. 51 S. 2313)=चुर्+चङ्+त (the shortening takes place by VII 4, 1, S. 2314)=चुर्+चुर्+चङ्+त (VI. 1, 11.

S 2315)=चु+चुर्+चङ्+त (VII. 4. 60 S 2179)=चू+चुर्+चङ्+त (VII. 4. 94, S. 2318)=अचूचुरत् । The Atmanepada Aorist will be अचूचुरत ।

चुर १ स्तेये ।

1. √chura, to steal. The final अ in चुर is for the sake of utterance only as there is no other necessity of it The root चुर् &c. are incoate roots. to complete them, णिच् is added. The real root is चोरि । Sometimes, however, चुर &c are considered as independent roots

Parasmai. Pre. चोरयति । चोरयतः । चोरयन्ति । चोरयसि । चोरयथः । चोरयथ । चोरयामि । चोरयावः । चोरयामः । Per. चोरया चकार or चोरया बभूव or चोरयामास । I Fut. चोरयिता । II Fut चोरयिष्यति । Impera चोरयतु । Imper अचोरयत् । Poten. चोरयेत् । Bene चोर्यात् । Aor. अचूचुरत् । Desid. चुचोरयिषति । Nouns —चोरः । चौरः । चोरणा ।

Atmane. Pre. चोरयते । चोरयेते । चोरयन्ते । चोरयसे । चोरयेथे । चोरयध्वे । चोरये । चोरयावहे । चोरयामहे । Per. चोरयां चक्रे । I Fut. चोरयिता । II. Fut चोरयिष्यते । Impera. चोरयताम् । Imper. अचोरयत । Poten. चोरयेत । Bene. चोरयिषीष्ट । Aor. अचूचुरत । Desid चुचोरयिषते ।

चिति २ स्मृत्याम् ।

चिन्तयति । अचिचिन्तत् । 'चिन्त' इति पठितव्ये इदित्करणं णिचः पाक्षिकत्वे लिङ्गम् । तेन 'चिन्त्यात्' 'चिन्त्यते' इत्यादौ नलोपो न । चिन्तति । चिन्तेत् । एतच्च ज्ञापकं सामान्यापेक्षमित्येके । 'अत एकहल्–' (२२६०) इत्यत्र वृत्तिकृता 'जगाण' 'जगणतुः' इत्युदाहृतत्वात् । विशेषापेक्षमित्यपरे । अत एव 'आधृषाद्वा' इत्यस्य न वैयर्थ्यम् ।

2. √chiti, to think, consider, ponder over. For the purposes of Churâdi, the root ought to have been read as चिन्त and not चिति with an indicatory इ । The nasal brought in by इदित् differs from the nasal uttered with the root, in one important point, namely the इदित् nasal is never elided, the other is elided before क्ङित् affixes (VI 4 24 S. 415). But that contingency can never apply to the Churâdi roots For these roots invariably take णिच्, and so half roots like चिन्त &c. can never be followed *directly* by a क्ङित् affix, for णिच् always intervenes Even when णिच् is elided under certain circumstances, the lopa becomes sthânivat and acts as a buffer What is then the necessity of this indicatory इ in चिति and why is not the semi-root read चिन्त at once?

The very fact of this इदित् shows, by implication, the existence of the following rule "all the so called Churâdi roots, that have an indicatory इ get णिच् *optionally*." Therefore these roots may be conjugated like Bhvâdi roots also. And when thus conjugated the इदित् prevents the elision of the nasal As चिन्त्यात्, चिन्त्यते &c. Others hold that the इ is an indication that *all* Churâdi roots are optionally णिजन्त; and not merely those roots which have an indicatory इ । The author of the Kâsikâ evidently adopts this view. For in giving counter-examples of rule VI. 4. 120 S 2260, he writes जगणतुः, जगणुः from the Churâdi root गण । If the णिच् were universal,

चक्ष would have formed its Perfect periphrastically and never by reduplication. While on the other hand, some hold, that the इ in चिति does not indicate that *all* Churâdi roots are optionally णिजन्त, but that it indicates only a special rule, namely those Churâdi roots which are marked with इ may take णिच् optionally Their authority is the gana sûtra आकुस्मात्, which is read after the root स्वद् (No 263) It means that all roots from No 264 upto 306 (धृष) take णिच् optionally. If the णिच् was optional for *all* the roots of the Churâdi class, there was no necessity of specialising these few roots from युज upto धृष। In this view, this gana sûtra does not become superfluous, as it would be under the former view.

Pre चिन्तयति। चिन्तति। Per चिन्तयामास or चिचिन्त। I Fut चिन्तयिता or चिन्तिता। Poten चिन्तयेत्। चिन्तेत्। Bene चिन्त्यात्। Aor. अचिचिन्तत्। Nouns — चिन्ता।

यत्रि ३ संकोचे।

यन्त्रयति। 'यन्त्र' इति पठितुं युक्तम्। यत्तु इदित्करणाद्यन्त्रतीति माधवेनोक्तं तच्चिन्त्यम्। एवं कुद्रितन्त्रिमन्त्रिषु।

3 √yatri, to restrain, curb, check The root might well have been read as यन्त्र। Mâdhava on the strength of its being इदित्, makes णिच् optional, and he conjugates it in the Bhuâdi also As यन्त्रति। It is problematic So also with regards to the roots √kudri, √tatri and √matri

Pre यन्त्रयति। यन्त्रति। Past Parti Pass. यन्त्रितः। Nouns —यन्त्रणा।

स्फुडि ४ परिहासे।

स्फुण्डयति। इदित्करणात्स्फुण्डति। 'स्फुटि' इति पाठान्तरम्। स्फुण्टयति।

4 √sphudi, to jest, joke, laugh at The णिच् is optional, because of इदित्। Another reading is sphuti

Pre. स्फुण्डयति। स्फुण्डति। or स्फुण्टयति। स्फुण्टति।

लक्ष ५ दर्शनाङ्कनयोः।

5 √laksha, 1. to notice, observe, see 2. to mark, denote

Pre. लक्षयति। Nouns —लक्ष्मीः। लक्ष्मीवान्। लक्ष्मणः। लक्ष्य। लक्षणम्। लाक्षणिकः। लाक्षणिकः।

कुद्रि (कुद्र) ६ अनृतभाषणे।

कुन्द्रयति।

6 √kudri, to lie Swâmi reads it with an indicatory ऋ as कुदृ। Then we have कोदयति। Aor अचुकोदत्।

Pre. कुन्द्रयति। कुन्द्रति। Aor. अचुकुन्द्रत्।

लड ७ उपसेवायाम्।

लाडयति।

7. √lad, to fondle, caress. The root is found in the Bhuâdi also. with the force vilâsa

Pre. लाडयति।

मिदि (मिद्) ८ स्नेहने ।

मिन्दयति–मिन्दति ।

8 √midi, to love, to be unctuous or greasy. The indicatory इ is to imply that णिच् is optional The root is found in the Bhuâdi and Divâdi also

Pre मिन्दयति or मिन्दति ।

ओलडि (उलडि) ९ उत्क्षेपणे ।

ओलण्डयति–ओलण्डति । ओकार इदित्येके । लण्डयति–लण्डति । उकारादिरयमित्यन्ये । उलण्डयति ।

9 √oladi, to toss up throw up Some say that ओ is not part of the root, but indicatory Some read it as उलडि beginning with उ u

Pre ओलण्डयति or ओलण्डति । or लण्डयति or लण्डति । or उलण्डयति or उलण्डति । Desid. ओलिलण्डयिषति ।

जल १० अपवारणे ।

'लज' इत्येके ।

10 √jala, to cover, screen. Some read it as लज √laja

Pre जालयति । लाजयति ।

पीड ११ अवगाहने ।

पीडयति ।

11 √pîda, to pain, torment In the aorist, the shortening of the penultimate required by VII 4 1 S 2314, is optional, in the case of this root, by the following sûtra

२५६५ । भ्राजभासभाषदीपजीवमीलपीडामन्यतरस्याम् । ७ । ४ । ३ ।

एषामुपधाया ह्रस्वो वा स्याच्चङ्परे णौ । अपीपिडत्–अपिपीडत् ।

2565 The shortening of the penultimate of the णिच् ending stem, in the चङ् (reduplicated) Aorist, is optional in the following —bhrâj, bhâs, bhâsh, dîp, jîv, mîl and pîd.

Thus अपीपिडत् or अपिपीडत् ।

Pre. पीडयति । Aor अपीपिडत् or अपिपीडत् । Noun —पीडा ।

नट १२ अवस्यन्दने ।

अवस्यन्दन नाटयम् ।

12. √nata, to drop or fall. Avasyandana means dancing, or acting. The roots have many meanings, and so it means to hurt also when preceded by उत्, as चोरस्योन्नाटनम् under II 3 56 S. 617, where the verb governs the genetive But that rule does not apply to the aorist, where we have the accusative, as चौरमनीनटत् । See the Bhuâdi नट् No 332, for the contrary opinion.

Pre. नाटयति । Aor. अनीनटत् ।

श्रथ १३ प्रयत्ने ।
'प्रस्थाने' इत्येके ।

13. √sratha, to make effort. Maitreya reads it as प्रस्थाने 'to go'. Many say it means great rejoicing Some read the root श्नथि after this.

Pre. श्राथयति ।

बध १४ संयमने ।
बाधयति । 'बन्ध' इति चान्द्राः ।

14. √badha, to restrain. Chandra reads it as बन्ध । The root is found in the kryâdi also, as बध्नाति । The Bhuâdi बध is always सन् ending and so its form is बीभत्सते । That can never be confounded with this root. See Bhuâdi No. 973

Pre बाधयति ।

पॄ १५ पूरणे ।
पारयति । दीर्घोच्चारणं णिचः पाक्षिकत्वे लिङ्गं तद्धि सेट्कत्वाय । एवं पृणाति पिपर्तिभ्यां 'परिता' इत्यादिसिद्धावपि परति परत इत्यादिसिद्धिः फलम् ।

15 √pṛî, to fill The long ॠ indicates by implication that the णिच् is optional and that the root is also सेट् । The result is that we have forms like परति and परतः in the present Of course in the First Future also we have the alternative form परिता but then this can be derived either from the पॄ-पृणाति or पृ-पिपर्ति (See Kryâdi No 19, and Juhotyâdi No. 4)

Note —If the णिच् were invariably added, then there was no necessity of long ॠ, for short ऋ would also give the form पारयति । The only purpose that long ॠ serves is that the root becomes सेट् under the Kârikâ ऊदॄदन्तैः । &c, (See S. 2258) Thus पॄ+इट्+ता=परिता । But this form can be evolved from other roots also

Pre पारयति or परति । D. पारयतः or परतः ।

ऊर्ज १६ बलप्राणनयोः ।

16 √ûrja, to strengthen, to live, to breathe.

Pre ऊर्जयति । Aor और्जिजत् । Desid. ऊर्जिजयिषति । Noun —ऊर्क् ।

पक्ष १७ परिग्रहे ।

17. √paksha to take, seize, to side with.

Pre पक्षयति । Aor. अपपक्षत् ।

वर्ण १८ चूर्ण १८ क । प्रेरणे ।
'वर्ण वर्णने' इत्येके ।

18. √varṇa, to send.

Some read √varṇa varṇane, 'to describe,' and √chûrṇa preshaṇe 'to send or incite'.

Pre. वर्णयति ।

18A. √chûrṇa to powder.

Pre. चूर्णयति ।

प्रथ १९ प्रख्याने ।

प्राथयति । 'नान्ये मितोऽहेतौ' इति वचनाच्चुरादेरस्य न मित्त्वम् ।

19 √pratha to spread abroad, proclaim. This root is Bhuâdi also, and read there in the ghatâdi class which is मित् । See Bhuâdi No. 802. But the Churâdi pratha is not मित्, because under the gaṇa sûtra नान्ये मितो ऽहेतौ given under VII 3 36 S. 2570 further on, no other roots, except the five ज्ञप् &c. of the Churâdi class, in which णिच् is अहेतु i e, does not change the meaning of the root, are मित् । Therefore it is not मित् । We have always प्राथयति and never प्रथयति from this root.

In the aorist, the following sûtra ordains अ in the reduplicate instead of इ of VII 4 79 read with VII 4 93. (S 2317 and 2316).

२५६६ । अत्स्मृदृत्वरप्रथम्रदस्तृस्पशाम् । ७ । ४ । ९५ ।

एषामभ्यासस्याकारोऽन्तादेशः स्याच्चङ्परे णौ । इत्वापवादः । अपप्रथत् ।

2566. Short अ is substituted for the vowel of the reduplicate in the Reduplicated Aorist of the Causative, of the roots smri, dṛi, tvar, prath, mrad, strî and spaś

Note —Thus असस्मरत्, अददरत्, अतत्वरत्, अपप्रथत्, अमम्रदत्, अतस्तरत्, अपस्पशत् This debars the ई which would have come under VII 4 93. The *short* अ indicates that it is not to be lengthened by VII. 4 94, as अददरत् ॥

This debars the इ of VII. 4 79 S 2317. Thus अपप्रथत् ।

Pre. प्राथयति । Aor अपप्रथत् ।

पृथ २० प्रक्षेपे ।

20. √pritha, to throw, cast. By the following sûtra, short ऋ is optionally substituted in the reduplicate of the aorist

२५६७ । उर्ऋत् । ७ । ४ । ७ ।

उपधाया ऋवर्णस्य स्थाने ऋत्स्याद्वा चङ्परे णौ । इररारामपवादः । अपीपृथत्-अपपर्थत् ।

'पथ' इत्येके । पाथयति ।

2567 The short ऋ is optionally substituted for the penultimate ऋ of a Causative or णिच्—ending stem, in the reduplicated Aorist in चङ् ।

Note.—This debars the इर् (VII 3. 101), अर् (VII. 3 86), and आर् (VII. 2 114) substitutes Thus अचिकीर्तत् (VII 1. 101) or अचिकीर्तत् from कॄत (Chur 111) अववर्तत् (VII. 3. 86), or अवीवृतत्, अववार्तत् (VII. 2 114) or अवीवृतत् ॥ Though the इर्, अर् and आर् substitutes are antaraṇga operations, they are prohibited by the express text of this sûtra. The short ऋ is substituted even for a long ॠ the ॠ of कॄत shows that, as in अचीकृतत् (VIII 2. 77). In fact, this ऋ substitute does not take place after the operations of इर्, आर् and अर् substitutions have taken effect, but it is a form which suspends the operation of all those rules.

Thus अपीपृथत् or अपपर्थत् । Some read this root as पथ.

Pre. पार्थयति or पाथयति । Aor. अपपर्थत् or अपीपृथत् । अपीपथत् ।

षम्ब (शम्ब) २१ (साम्ब) संबन्धने ।

सम्बयति । अससम्बत् । शम्बच । अशशम्बत् । साम्ब इत्येके ।

21. √shamba, to collect, to heap together.

Maitreya reads after this—

२१ क । शम्बच । अशशम्बत् ।

The root शम्ब also has the same meaning Some read it as साम्ब ।

Pre. सम्बयति । शम्बयति । Aor. अससम्बत् । अशशम्बत् । Noun — शम्बरम् ।

भक्ष २२ अदने ।

22 √bhaksha, to eat.

Pre. भक्षयति ।

कुट्ट २३ छेदनभर्त्सनयोः ।

'पूरणे' इत्येके । कुट्टयति ।

23. √kutta, 1. to cut, divide 2 to blame, censure. Some say it means 'fill' also.

Pre कुट्टयति । Aor. अचुकुट्टत् । Nouns कुट्टाकः । कुट्टाकी । कुट्टनं कुट्टः । कुट्टिम ।

पुट्ट २४ चुट्ट २४ क । अल्पीभावे ।

24 √putta, 24A √chutta, to become small, decrease.

Pre. पुट्टयति । Aor. अपुपुट्टत् ।

24A √chutta.

Pre चुट्टयति । Aor. अचुचुट्टत् ।

अट्ट २५ षुट्ट २६ अनादरे ।

अट्टयति । अयं दोपधः । टुत्वस्यासिद्धत्वात् 'न न्द्राः–' (२४४६) इति निषेधः । आट्टिटत् ।

25 √Atta 26 √shuṭṭa, to despise, contemn

The root अट्ट has a penultimate द really This द is changed to ट् by VIII 4 41 S. 113 The ट् substitution being considered asiddha the द is not reduplicated by the prohibition of VI 1 3 S 2446. The टि is reduplicated. Thus आट्टिटत् । See also Bhuâdi अट्ट No 273.

Pre. अट्टयति । Aor. आट्टिटत् ।

26 √shutta.

Pre. सुट्टयति । Aor असुषुट्टत् ।

लुण्ट २७ स्तेये ।

लुण्टयति । 'लुण्टति' इति 'लुटि स्तेये' इति भौवादिकस्य ।

27 √lunt, to steal, rob, loot

But the Bhuâdi लुटि स्तेये (No. 350) gives लुण्टति । What is the necessity of reading the Bhuâdi root with इ, when by reading the present root as लुटि we could have obtained the Churâdi and the Bhuâdi form लुण्टयति and लुण्टति by making the णिच् optional. This is for the sake of the इद्

affix which would have been otherwise debarred by the बाधक of III. I. 155. S. 3185 where कुवट is specifically mentioned. Under the present arrangement बाधक of that sûtra applies to the pratipâdokta form कुवट of Churâdi, and not to the कुटि of Bhuâdi. Thus from Churâdi we have the noun कुवटाकः, but from Bhuâdi, we get the noun कुण्टिकः।

Pre कुवटयति । Aor अचुकुवटत् । Noun —कुवटाकः fem कुवटाकी ।

शठ २८ श्वठ २९ असंस्कारगत्योः । श्वठि इत्येके ।

28. √satha. 29 √svatha, 1 to finish, 2. to go, move.

Some read it as श्वठि √svathi

Pre शाठयति । श्वाठयति । श्वण्ठयति । Aor. अशीशठत् । अशिश्वठत् । अशश्वण्ठत् ।

तुजि ३० पिजि ३१ हिंसाबलादाननिकेतनेषु ।

तुञ्जयति । पिञ्जयति । इदित्करणात्तुञ्जति । पिञ्जति । 'तुज' 'पिज' इति केचित् । 'लजि' 'लुजि' इत्येके ।

30. √tuji. 31 √piji 1 to hurt, kill, 2, to be strong or powerful, 3. to give, to take, 4 to live, dwell.

Because of the indicatory इ, the णिच् is optional Some read these as तिज, and पिज others as लजि and लुजि। The Bhuâdi तुजि means 'to protect' also (See No. 264).

Pre तुञ्जयति or तुञ्जति । Aor अतुतुञ्जत् ।

31 √piji

Pre पिञ्जयति or पिञ्जति । Aor अपिपिञ्जत् ।

पिस ३२ गतौ ।

पेसयति । पेसति' इति तु अपि गतम् ।

32 √pisa, to go The Bhuâdi पिस forms पेसति । (See No. 751

Pre. पेसयति । Aor अपीपिसत् ।

षान्त्व ३३ सामप्रयोगे ।

33 √shântva, to pacify, appease.

Pre सान्त्वयति । Aor अससान्त्वत् । Desid. सिसान्त्वयिषति ।

श्वल्क ३४ वल्क ३५ परिभाषणे ।

34. √śvalka. 35. √valka to tell, narrate.

Pre. श्वल्कयति । Aor अशश्वल्कत् ।

35. √valka.

Pre वल्कयति । Aor अववल्कत् ।

ष्णिह ३६ स्नेहने ।

'स्फिट' इत्येके ।

36. √shniha to make unctuous, to cause to love.

Some read it as स्फिट । It is conjugated in the Divâdi also (See No 91).

Pre. स्नेहयति । Aor. असिष्णिहत् ।

*स्मिट ३७ अनादरे ।

अषोपदेशत्वान्न षः । असिस्मिटत् । 'स्मिङ् अनादरे' इत्येके । ङित्त्वस्यावयवेऽचरितार्थ-त्वादिवयवान्तात्तङ् । स्मायते ।

37. √smiṭa to slight, scorn, despise.

As it is not taught with ष, there is no change of स into ष, as असिस्मिटत् । Some read it as स्मिङ् 'to slight' As the indicatory ङ् can have no meaning in a part of a root, it must therefore be taken to indicate that the णिजन्त root is âtmanepadî As स्मापयते । This is on the maxim अवयवे कृतं लिङ्गम् &c.

Pre स्मेटयति । स्मापयते । Aor. असिस्मिटत् । असिस्मियत् ।

श्लिष ३८ श्लेषणे ।

38. √slisha to unite, join, connect.

The श्लेषति 'to burn' is Bhuâdi, and श्लिष्यति to embrace is Divâdi.

Pre श्लेषयति । Aor. अशिश्लिषत् ।

पथि ३९ गतौ ।

पन्थयति-पन्थति ।

39 √pathi to go. The पथति is Bhuâdi. The indicatory इ makes it Bhuâdi पन्थति also

Pre. पन्थयति or पन्थति । Aor अपपन्थत् or अपन्थीत् ।

पिच्छ ४० कुट्टने ।

40 √pichha to cut, divide.

Pre. पिच्छयति । Aor. अपिपिच्छत् ।

छदि ४१ संवरणे ।

छन्दयति-छन्दति ।

41. √chhadi to cover.

Pre. छन्दयति or छन्दति । Aor. अचच्छन्दत् ।

श्रण ४२ दाने ।

प्रायेणायं विपूर्वः । विश्राणयति ।

42. √srana to give, bestow It is generally preceded by the preposition वि. This root is read in the ghatâdi list also. The causative is therefore श्रणयति ।

Pre विश्राणयति । Aor. व्यशिश्रणत् ।

तड ४३ आघाते ।

ताडयति ।

43 √tada to beat, strike.

Pre. ताडयति । Aor. अतीतडत् ।

खड ४४ खडि ४४ क । कडि ४४ ख । भेदने ।

खाडयति । खण्डयति । कण्डयति ।

44. √khada 44A. √khadi, 44B √kadi, to cut, divide.

Pre. खाडयति । खण्डयति or खण्डति । कण्डयति or कण्डति । Aor. अचीखडत् । अचखण्डत् or अखण्डीत् । अचकण्डत् or अकण्डीत् ।

कुडि ४५ रक्षणे ।

45. √kudi, to protect.

Pre. कुण्डयति or कुण्डति

गुडि ४६ वेष्टने ।

'रक्षणे' इत्येके । 'कुठि' इत्यन्ये । अवकुण्ठयति–अवकुण्ठति । 'गुठि' इत्यपरे ।

46. √gudi to surround, envelop, cover. Some say it means to protect, some read the root as कुठि । others as गुठि ।

Pre. गुण्डयति or गुण्डति । अव कुण्ठयति or अव कुण्ठति ।

खुडि ४७ खण्डने ।

47 √khudi to break in pieces, to divide

Pre. खुण्डयति or खुण्डति ।

वटि ४८ विभाजने ।

'वडि' इत्येके ।

48. √vati to divide. Some read it as √vadi.

Pre. वण्टयति । वण्डयति । or वण्टति ।

मडि ४९ भूषायां हर्षे च ।

49. √madi 1 to adorn, 2. to rejoice The चकार is Bhuâdi. There is a Bhuadi root मडि भूषायाम् (No. 344). So the च in मडि of the present root is not to indicate that the णिच् is optional. Therefore we cannot have the form मण्डति meaning 'he rejoices.'

Pre. मण्डयति ।

भडि ५० कल्याणे ।

50. √bhadi to make fortunate. See Bhuâdi √bhadi No. 292.

Pre. भण्डयति or भण्डति ।

छर्द ५१ वमने ।

51. √chharda to vomit

Pre. छर्दयति । Aor. अचच्छर्दत् ।

पुस्त ५२ बुस्त ५२ क । आदरानादरयोः ।

52. √pusta. 52A. √busta, to regard, to disrespect, contemn.

Pre. पुस्तयति । बुस्तयति । Noun.—पुस्तकम् । बुस्तम् ।

चुद ५३ संचोदने ।

53. √chuda, to send, direct · to ask. When it means to ask, it takes two accusatives as देवदत्तमर्थं चोदयति ।

Pre. चोदयति । Nouns:—चूडा । चूडालः ।

नक्क ५४ धक्क ५५ नाशने ।

णोपदेशत्वपक्षे पर्युदस्तोऽयम् । प्रणक्कयति ।

54 √nakka 55. √dhakka to destroy completely. The root begins with the dental न and is specially mentioned in the list of seven roots which do not change their न to ण See VI 1 65. S. 2286.

Pre. नक्कयति । प्रनक्कयति ।

55 √dhakka, to destroy

Pre. धक्कयति ।

चक्क ५६ चुक्क ५६ क । व्यथने ।

56. √chakka 56A √chukka, to suffer, to inflict pain Some texts read it as चिक्क √chikka

Pre चक्कयति । चुक्कयति ।

क्षल ५७ शौचकर्मणि ।

57. √kshala to wash, purify, cleanse.

Pre क्षालयति । Aor. अचिक्षलत् ।

तल ५८ प्रतिष्ठायाम् ।

58 √tala, to establish.

Pre. तालयति । Aor. अतीतलत् । Nouns —तालं । तल ।

तुल ५९ उन्माने ।

तोलयति । अतूतुलत् । कथं 'तुलयति तुलना' इत्यादि । '–अतुलोपमाभ्याम्–' (६३०) इति निपातनादकन्तस्य तुलाशब्दस्य सिद्धौ ततो णिच् ।

59. √tula to weigh, measure If the proper form is तोलयति how do you explain the form तुलयति in the sentence तुलयति तुलना &c. The form तुलयति is derived from the noun तुला with णिच् under the gana sûtra already mentioned before and to be taught hereafter (see root √कथ sûtra 2573). The word तुला is formed by अङ् under the nipâtana of II. 3 72. S 630 where Pânini himself uses the word तुला । Thus तुला + णिच् (gana sûtra) = तुलयति । But the aorist is अतुतुलत् । There is no lengthening of the reduplicate as a owel has been elided

Pre. तोलयति । Aor. अतूतुलत् । Nouns —तुला । तुल्यम् ।

दुल ६० उत्क्षेपे ।

60 √dula, to swing

Pre. दोलयति । Aor अदूदुलत् । Nouns —दोला । दुलिः ।

पुल ६१ महत्वे ।

61. √pula, to be great, to be lofty, पोलति is Bhuâdi.

Pre. पोलयति ।

चुल ६२ समुच्छ्राये ।

62. √chula, to raise, elevate.

Pre. चोलयति । Noun —चोलः ।

मूल ६३ रोहणे ।

63. √mûla to plant, to grow, sprout.

Pre. मूलयति ।

कल ६४ विल ६५ क्षेपे ।

64 √kala. 65. √pila to hold, bear, carry. The form कल कलयति is from kathâdi कल. The कलते is Bhuâdi (No 526)

Pre कालयति ।

65 √pila or √vila. The Tudâdi root form is विलति ।

Pre. वेलयति or पेलयति । Nouns —वेला ।

बिल ६६ भेदने ।

66 √bila to split, to divide. The Bhuâdi form is बेलति ।

Pre बेलयति ।

तिल ६७ स्नेहने ।

67 √tila, to be unctuous or greasy, to annoint The Tudâdi form is तिलति, and Bhuâdi तेलति । Pre. तेलयति ।

चल ६८ भृतौ ।

68 √bala, to live Not in the Siddhânta. Instead of this we find there चल भृतौ । The Bhuâdi is चलति ।

Pre चालयति ।

पाल ६९ रक्षणे ।

69 √pâla to protect

Pre पालयति । Aor अपीपलत् ।

लूष ७० हिंसायाम् ।

70. √lûsha, to hurt, injure

Pre लूषयति । Aor अलूलुषत् ।

शुल्ब ७१ माने ।

शूर्प ७१ क । च ।

71 √sulba 1 to measure 2. to create. Another reading is शूर्प 'śûrpa'

Pre शुल्बयति । शूर्पयति । Aor अशुशुल्बत् । Noun —शूर्प ।

चुट ७२ छेदने ।

72 √chuta to cut off, divide

Pre. चोटयति or चुटति in Tudâdi

मुट ७३ संचूर्णने ।

73 √muta to crush, break, powder

Pre. मोटयति or मोटति in the Bhuâdi with the sense of 'to rub' or मुटति in Tudâdi No 98

पडि ७३ क । पसि ७४ नाशने ।

पण्डयति-पण्डति । पंसयति-पंसति ।

73A √padi. 74 √pasi to destroy The Bhuâdi form is पण्डते (No 30)

Pre. पण्डयति or पण्डति । पंसयति or पंसति । Noun:-पांसु ।

वज ७५ मार्गसंस्कारगत्योः ।

75. √vaja 1, to trim, prepare, 2. to go, move. Another reading is व्रज 'to go.' Swami reads it व्रज, मार्ग as two roots namely vraj one, and mârga another root. In another text we find वज् व्रज् two roots (See also Bhûâdi Nos. 271 and 272).

Pre वाजयति । व्राजयति । मार्गयति ।

शुल्क ७६ अतिस्पर्शने ।

76 √śulka to gain, to pay, give · to touch.

Pre शुल्कयति ।

चपि ७७ गत्याम् ।

चम्पयति–चम्पति

77. √chapi, to go, move.

Pre. चम्पयति or चम्पति ।

क्षपि ७८ क्षान्त्याम् ।

क्षम्पयति–क्षम्पति ।

78 √kshapi to endure.

Pre क्षम्पयति or क्षम्पति ।

छजि ७९ कृच्छ्रजीवने ।

79 √kshaji, to live in distress or pain.

Pre छञ्जयति or छञ्जति । Another form is with छ chh.

श्वर्त ८०. गत्याम् ।

श्वभ्र ८० क च ।

80. √śvarta, 80A √svabhra, to go, move.

Pre. श्वर्तयति । श्वभ्रयति ।

ज्ञप ८१ मिच्च ।

अयं ज्ञाने ज्ञापने च वर्तते ।

81. √jñapa, 1. to know 2 to inform This root is मित् and it means to know and make others to know Being a मित् root the following sûtra (S 2568) applies

२५६८ । मितां ह्रस्वः । ६ । ४ । ९२ ।

मितामुपधाया ह्रस्वः स्याण्णौ परे । ज्ञपयति ।

2568 The roots having an indicatory म्, retain their penultimate short vowel before the affix णि॥ The penultimate of मित् roots is shortened

The मित् roots are घटादि a subdivision of Bhwâdi (800 to 873), and all other roots that end in अम् as शम् and दम् of the Divâdi class Thus घटयति व्यथयति, जनयति, रजयति, शमयति, ज्ञपयति ॥ Some read the anuvṛitti of the word 'optionally' from the last sûtra into this. This will then be a limited option only (vyavasthita-vibhâshâ). The forms ज्ञापयति and संज्ञापयति are thus explained,

Pre. चपयति Desid. चिचपयिषति। चीप्सति। Past Parti. Pass. चप्तः or चपितः।

यम ८२ च परिवेषणे।

चान्मित्। परिवेषणमिह वेष्टनम्। न तु भोजनं नापि वेष्टनं। यमयति चन्द्रम्। परिवेष्टत इत्यर्थः।

82 √yama cha By force of च, this root is also a मित्। The word pariveshaṇa here means 'to move round' and not 'to feed', or 'surround.' As यमयति चन्द्रम् "He moves round the moon." Pre. यमयति।

क्षप ८३। (चह) ८३ क। परिकल्कने।

चहयति। अचीचहत्। कथादौ चहणमाथस्य तु अदन्तत्वेनाग्लोपित्वाद्दीर्घसन्वद्भावौ न। अचचहत्। 'चप' इत्येके। चपयति।

83 √kshapa to miss, to deceive. Not in the Siddhanta.

83A. √chaha, to deceive. This root is read in the kathâdi list also, as will be taught further on The result is that as it ends with अ, which is however elided therefore it becomes अग्लोपित् and consequently VII. 4. 93. S 2316 does not apply and so there is no lengthening under S 2318 or Sanbadbhava in the aorist As अचचहत्।

Maitreya reads the root as √चप and he gives the example चपयति।

Being मित्, we have the Passive aorist अचहि or अचाहि with चिण् and चाहिचाह with णमुल्। Pre चहयति। Aor अचीचहत्।

रह ८४ त्यागे।

इत्येके। अरीरहत्। कथादिस्तु अररहत्।

84 √raha to quit, leave, abandon This will also be found in the kathâdi, and the aorist there will be अररहत्, while the aorist here is अरीरहत्।

Pre रहयति। Aor अरीरहत्।

बल ८५ प्राणने।

बलयति।

85 √bala to strengthen, to live. Pre. बलयति।

चिञ् ८६ चयने।

86 √chiñ to collect, gather Thus चि+णिच्+शप्+तिप्। Now applies the following sûtra

२५६९। चिस्फुरोर्णौ। ६। १। ५४।

आत्वं वा स्यात्।

2569. There is optionally the substitution of आ in the room of the diphthong of the roots चि and स्फुर when the affix णिच् is added.

Thus चे+णिच्+शप्+तिप्=चा+णिच्+शप्+तिप्।

Now applies the following sûtra by which a प् is inserted

२५७० । अर्तिह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुङ्णौ । ७ । ३ । ३६ ।

चपयति-चययति । णित्करणसामर्थ्यादस्य णिचि विकल्पः । चयते । प्रणिचपयति-प्रणिचययति । 'नान्ये मितोऽहेतौ' । अहेतौ स्वार्थे णिचि ज्ञपादिभ्योऽन्ये मितो न स्युः । तेन शमादीनामन्तत्वप्रयुक्तं मित्त्वं न ।

2570. The augment पुक् (प्) is added to the roots ऋ, ह्री, व्ली, री, क्नूय्, क्ष्माय्, and to a root ending in long आ, when the affix णि follows.

Thus चा+प्+णि+अ+ति=च+प्+णि+अ+ति S 2568. Because the root is मित्)=चपयति। When there is no आत्त्व of S. 2569, we have चययति।

The root चि has an indicatory ञ् which shows that णिच् is optional. Therefore without णिच् we have चयति or चयते।

So also प्रणिचपयति or प्रणिचययति।

नान्ये मितोऽहेतौ।

Gaṇa sutra—Except these (jñap, yama, chaha, chapa, raha, bala and chi) no other roots of this churâdi class are मित्।

The word अहेतौ means 'without the causative force'—the class where णिच् is added as svârtha, i.e., the Churadi class Therefore the roots शम् &c., though ending in अम् will not be मित् under the gana sûtra जनीजृष (See S. 2353) See S. 2352 also Pre. चपयति or चययति or चयति।

घट्ट ८७ चलने ।

87 √ghatta to shake, stir about Pre घट्टयति। The Bhuâdi form is घट्टते।

मुस्त ८८ संघाते ।

88. √musta to heap up, gather, accumulate. Mâdhavîya reads here अस्तयति।

खट्ट ८९ संवरणे ।

89. √khatta to cover, screen. Pre खट्टयति।

षट्ट ९० स्फिट्ट ९१ चुबि ९२ हिंसायाम् ।

90. √shatta 91. √sphitta. 92. √chubi to injure, kill.

Pre. षट्टयति।

91 √sphitta. Pre. स्फिट्टयति

92. √chubi.

Pre. चुम्बयति (or चुम्बति Bhuadi 'to kiss.')

पुस, व्युष ९३ पुल ९४ संघाते ।

'पूर्ण' इत्येके । 'पुण' इत्यन्ये ।

93 √pusa. 94. √pula to collect. Some read पूर्ण √purṇa. Others read पुण √puna. Some read √vyus for √pus.

94. √pûla. Pre. पूलयति।

पुंस ९५ अभिवर्धने ।

95. √pumsa 'to crush, grind, to trouble. Pre. पुंसयति ।

व्यप (व्यय) क्षेपे ९६ टकि ९७ बन्धने ।

टङ्कयति–टङ्कति ।

96 √vyapa, to throw. This root is not in the Siddhânta.

97. √taki to bind, tie, fasten.

Pre. टङ्कयति or टङ्कति । Nouns —टङ्का । विटङ्कः ।

धूस ९८ कान्तिकरणे ।

धूसयति । दन्त्यान्तः । 'मूर्धन्यान्तः' इत्येके । 'तालव्यान्तः' इत्यपरे ।

98 √dhûsa, to adorn, decorate The sibilant is dental (स). Some say it is cerebral (ष) Others say it is palatal (श).

Pre धूसयति । Noun :— धूसरः ।

कीट ९९ वर्णे ।

99 √kîta 1 to tinge or color, 2. to bind. Pre. कीटयति ।

चूर्ण १०० संकोचने ।

100 √chûrna, to contract, to close, shrink. The repetition of √churna is for the sake of different meaning.

Pre. चूर्णयति ।

पूज १०१ पूजायाम् ।

101. √pûja, to worship. Pre. पूजयति । Noun —पूज

अर्क १०२ स्तवने ।

'तपने' इत्येके ।

102 √arka, 1. to heat, warm. 2 to praise Some read तपने instead of स्तवने । तपन, means 'heating.' Pre अर्कयति ।

शुठ १०३ आलस्ये ।

103. √śutha, to be idle or lazy.

Pre. शोठयति । The Bhuâdi form is शोठति (No. 364).

शुठि १०४ शोषणे ।

शुण्ठयति–शुण्ठति ।

104. √śuthi to be dry.

Pre शुण्ठयति or शुण्ठति । The root शुण्ठ is read in the Bhuâdi also. (No 365) This root would have given the form शुण्ठति । The Bhuâdi शुण्ठ is rather superfluous.

जुड १०५ प्रेरणे ।

105. √juda, to send.

Pre. जोडयति । The form जुडति is Tudâdi (No. 85).

गज १०६ मार्ज १०७ शब्दार्थौ ।

गाजयति । मार्जयति ।

106. √gaja. 107. √mârja to sound, roar.

Pre. गाजयति or गाजयते । The Bhuâdi forms are गजति, मर्जति and मृजति । (Nos. 265, 266 and 267).

मर्च १०७ क । च ।

मर्चयति ।

107. √mârja. 107(a). √marcha to sound.

Pre. मार्जयति । मार्चयति । Bhuâdi मर्चति ।

घृ १०८ प्रस्रवणे ।

'स्रावणे' इत्येके ।

108 √ghri to sprinkle over, wet, moisten. Some read स्रावणे instead of प्रस्रवणे ।

Pre. घारयति । The Bhuâdi is घरति । The juhotyadi is जिघर्ति । (See No I. 985 and No III. 14).

पचि १०९ विस्तारवचने ।

पञ्चयति । 'पञ्चते' । इति व्यक्तार्थस्य पचि गतम् ।

109 √pachi, to explain fully, dilate upon, amplify

Pre. पञ्चयति or पञ्चति । In the Bhuâdi पञ्चते has been taught (No. 187).

तिज ११० निशाने ।

तेजयति ।

110 √tija, to sharpen. Pre तेजयति । The Bhuâdi form is तेजति ।

कृत १११ संशब्दने ।

111 √krita, 1 to mention, utter, 2. to name, call. Thus कृत+णिच्+शप्+ति । Now applies the following sûtra by which the ऋ is changed to इर् ।

२५७१ । उपधायाश्च । ७ । १ । १०१ ।

धातोरुपधाभूतस्य ॠत इत्स्यात् । रपरत्वम् । 'उपधायां च' (२२६५) इति दीर्घः । कीर्तयति । 'उर्ऋत्' (२५६७) । अचीकृतत्—अचिकीर्तत् ।

2571. इ is also substituted for the penultimate long ॠ of a root and thereby र् is added to इ by I 1 51. S 70.

As कीर्तयति, कीर्तयतः, कीर्तयन्ति, from कृत ॥ The lengthening is by VIII. 2. 78. S 2265.

Pre. कीर्तयति । Aor. अचीकृतत् or अचिकीर्तत् (See VII. 4. 7. S. 2567).

वर्ध ११२ छेदनपूरणयोः ।

112. √vardha, 1. to cut, divide, 2. to fill. Pre. वर्धयति । Aor. अववर्धत् ।

कुबि ११३ आच्छादने ।

कुम्बयति । 'कुभि' इत्येके ।

113 √kubi, to cover. Some read कुभि √kubhi
Pre कुम्बयति or कुम्बति । कुम्भयति or कुम्भति । Noun —कुम्बा ।

लुबि ११४ तुबि ११५ अदर्शने ।

'अर्दने' इत्येके ।

114. √lubi, (to torment, harass). 115. √tubi to become invisible to hurt, trouble. Instead of 'adarshane,' another reading is 'ardane'.
Pre लुम्बयति ।
115 √tubi 'to disappear'. Pre. तुम्बयति ।

ह्लप ११६ व्यक्तायां वाचि ।

'क्लृप' इत्येके ।

116. √hlapa to speak, to sound, to creak. Some read it √klapa.
Pre. ह्लापयति । क्लापयति ।

चुटि ११७ छेदने ।

117 √chuti to cut, divide Pre. चुण्टयति or चुण्टति ।

मृडि, तुडि ११८ इल ११९ प्रेरणे ।

एलयति । ऐलिलत् ।

118. √mridi. √tudi 119 √ila to send The √mridi is apparently wrong according to Mâdhava and it is not given in the Siddhânta. nor is √tudi.
119. √ila Pre एलयति । Aor ऐलिलत् ।

म्रक्ष १२० म्लेच्छने ।

120. √mraksha (1. to smear, anoint 2. to accumulate) 3. to speak indistinctly. Pre. म्रक्षयति ।

म्लेच्छ १२१ अव्यक्तायां वाचि ।

121 √mlechha, to speak confusedly, barbarously.
Pre म्लेच्छयति । The Bhuâdi form is म्लेच्छति ।

ब्रूस १२२ बर्ह १२३ हिंसायाम् ।

केचिदिह गर्ज गर्द शब्दे । गर्ध अभिकाङ्क्षायां मिति पठन्ति ।

122. √vrûsa 123. √varha, to injure, kill. Some read here √garja and √garda 'to make sound', and √gardha 'to desire'
Pre. ब्रूसयति ।
123 √varha Pre बर्हयति ।

गर्ज गर्द १२४ शब्दे ।

124. √garja, √garda to sound. Pre. गर्जयति । गर्दयति ।

गर्ध १२५ अभिकाङ्क्षायाम् इति पठन्ति ।

125. √gardha, to be desirous or greedy. Pre, गर्धयति ।

गुर्द १२६ पूर्वनिकेतने ।

126. √gurda, 127. √purva, to dwell, inhabit. Some do not read

पुर्व as a separate root but make it part of the meaning, as purvanikatane 'former dwelling place'. Pre. पूर्वयति ।

पुर्व (पूर्व) १२७ निकेतने ।

127. √purva Pre. पूर्वयति ।

जसि १२८ रक्षणे ।

'मोक्षणे' इति केचित् । जंसयति-जंसति ।

128. √jasi, to protect, to liberate. Instead of rakshaṇe, Deva reads it mokhshane. Pre. जंसयति or जंसति । The Divâdi form is जस्यति ।

ईड १२९ स्तुतौ ।

129. √îda, to praise.

Pre. ईडयति । The adâdi form is ईट्टे । Aor. ऐडिडत् ।

जसु १३० हिंसायाम् ।

130. √jasu to injure, to kill.

Pre जासयति । Past Parti. Pass. जस्त् । Ger. जसित्वा or जस्त्वा ।

पिडि १३१ संघाते ।

131 √pidi, to heap or accumulate. Pre. पिण्डयति or पिण्डति ।

रुष १३२ रोषे ।

'रुट' इत्येके ।

132. √rusha, to be angry. Some read it as √ruṭ

Pre रोषयति । The Bhuâdi form is रोषति । The Divâdi is रुष्यति ।

डिप १३३ क्षेपे ।

133. √dipa, to throw, cast. Pre. डेपयति ।

ष्टुप १३४ समुच्छ्राये ।

134 √shtûpa, to heap up, to erect, raise. Pre. स्तूपयति ।

आकुस्मादात्मनेपदिनः । कुस्मनाम्नो वा इति वक्ष्यते

तमभिव्याप्येत्यर्थः । अकर्तृगामिफलार्थमिदम् ॥

Sub-section II. upto the √kusma, are Atmanepadis The √kusma will be taught later on. All the roots taught hereafter and including √kusma are Atmanepadis This is in order to make these roots Atmanepadis when the fruit of the action does not accrue to the agent.

चित १३५ संचेतने ।

चेतयते । अचीचितत् ।

135. √chita, to perceive, to understand.

Pre. चेतयते । The Bhuâdi form is चेतति (See No. 39). Aor. अचीचितत् ।

दशि १३६ दंशने ।

दंशयते । अददंशत् । इदित्त्वान्नलोपाभावे । दंशति । आकुस्मीयत्वादात्मनेपदं णिचूंनियोगेनैवेति व्याख्यातारः । तत्रोपि चक्षिङादयोऽर्वाङ्नयादेव प्रवृत्त ।

136. √daśi, to bite.

Pre. दंशयति। As the root has an indicatory इ, the णिच् is optional, and when there is no णिच्, the form is दंशति। It is Parasmaipadi because the Atmanepada ordained by the rule that all roots up to √kusma, are Atmanepadi, is confined to णिच् ending roots only and not when those roots do not take the affix णिच्. This is the opinion of all the commentators. When there is the elision of न, the root is Bhuâdi, because it is read along with √sañj In other words the elision of the nasal of दंश ordained by VI. 4 25. S 2396, is confined to the √dans of the Bhuâdi class and not to the present root which is also optionally conjugated in the Bhuâdi class. Therefore here we have दंशति, while the root belonging to the Bhvâdi class is conjugated as दशति। Pre. दंशयते। Aor. अददंशत्।

दसि १३७ दर्शनदंशनयोः।

दंसयते–दंसति। 'दस' इत्यप्येके।

137. √dasi, 1. to see. 2 to bite. Some read this root as dasa without इ. It is found in the Divâdi class also as दस्यति।

Pre दसयते or दंसति। Nouns —दासः। दासी।

डप १३८ डिप १३८ क। संघाते।

138. √dapa, √dipa to collect, accumulate. The Parasmai डेपति has already been taught before. The root has a different meaning there.

Pre डापयते। डेपयते।

तत्रि १३९ कुटुम्बधारणे।

तन्त्रयते। चान्द्रास्तु धातुद्वयमिति मत्वा 'कुटुम्बयते' इत्युदाहरन्ति।

139. √tattri to support or maintain (as a family) Chândrâ says that तत्रि and कुटुम्ब are two different roots and so he gives the example of कुटुम्बयते। Pre तन्त्रयते or तन्त्रति। Noun·—तन्त्रम्।

मत्रि १४० गुप्तपरिभाषणे।

140. √mattri, to consult, to give advice, to mutter, to speak in secrecy. Pre. मन्त्रयते। P. मन्त्रति।

स्पश १४१ ग्रहणसंश्लेषणयोः।

141. √spaśa, to take 2. to unite.

Pre स्पाशयते। स्पशति। Aor. अपस्पशत्।

तर्ज १४२ भर्त्स १४३ तर्जने।

142. √tarja. 143. √bhartsa, to threaten, menace.

Pre. तर्जयते। भर्त्सयते।

बस्त १४४ गन्ध १४५ अर्दने।

बस्तयते। गन्धयते।

144. √vasta. 145. √gandha, to torment.

Pre. बस्तयते। गन्धयते।

विष्क १४६ हिंसायाम्।

'हिष्क' इत्येके।

146. √vishka, to injure, to hurt. Some read it as हिष्क giving the example of हिष्कयते । Pre. विष्कयते ।

निष्क १४७ परिमाणे ।

147. √nishka, to weigh, measure.

Pre. निष्कयते । Nouns —निष्कः । नैष्किकः ।

लल १४८ ईप्सायाम् ।

148 √lala, (to fondle), to desire.

Pre. लालयते । Aor. अलीललत । Nouns —कुलालः । कौलालिका ।

कूण १४९ संकोचे ।

149. √kûna, to contract, close Some read the root as कुण, but it is not approved, for the √kuna will be taught in the kathâdi class. The Tudadi form is कुणति । Pre. कूणयते । Noun —कूणिः ।

तूण १५० पूरणे ।

150 √tûna, to fill, fill up. Pre. तूणयते । Nouns —तूणः । तूणीरः ।

भ्रूण १५१ आशाविशङ्कयोः ।

151. √bhrûna, 1. to hope 2. to fear. Pre भ्रूणयते । Noun —भ्रूणः ।

शठ १५२ श्लाघायाम् ।

152. √satha, to praise, to boast. Pre. शाठयते ।

यक्ष १५३ पूजायाम् ।

153. √yaksha, to worship Pre यक्षयते ।

स्यम १५४ वितर्के ।

154. √syama, to consider, reflect. Syamate is Bhuâdi form, the meaning differs from the present root Pre स्यामयते ।

गूर १५५ उद्यमने ।

155. √gûra, to make an effort or exertion. Some read it as गुरी, but this is not an approved reading. Pre. गूरयते ।

शम १५६ लक्ष १५७ आलोचने ।

'नान्ये मितः—' इति मित्त्वनिषेधः । शामयते ।

156. √śama, 157. √laksha, to see, look at, inspect, display. Though the root शम ends in अम, it is not मित् because of the prohibition, no other roots of the Churâdi class are मित् except the seven *viz*, ज्ञप &c. Therefore we have शामयते but never शमयते । Pre. शामयते । लक्षयते ।

कुत्स १५८ अवक्षेपणे ।

158. √kutsa, to abuse, revile. Pre. कुत्सयते ।

त्रुट १५९ छेदने ।

'कुट' इत्येके ।

159. √truta, to cut, divide. Some read it as कुट. This root is found in the Tudâdi class also. Pre. त्रोटयते ।

गल १६० स्रवणे ।

160. √gala, to flow. Pre. गालयते । The Bhuâdi form is गलति ।

भल १६१ आभण्डने ।

161. √bhala, (to see, behold), to expound, explain. Pre भालयते ।

कूट १६२ आप्रदाने ।

'अवसादने' इत्येके ।

162 √kûta, to abstain from giving, to censure. According to some, it means also to be distressed Some read it as कुट्ट प्रतापने meaning to burn The form will be कोटयते । Pre कूटयते ।

कुट्ट १६२ क । प्रतापने ।

162A. √kutta, to burn, कुट्टयते । This is found in the kathâdi also.

वञ्चु १६३ प्रलम्भने ।

163 √vañchu, to cheat, deceive, defraud. According to Haradatta, the root has an indicatory long ऊ The root is Parasmaipadi in certain senses.

Pre. वञ्चयते । वञ्चति । (Because the इट् is optional before क्त्वा by the force of the indicatory ऊ, therefore the णिच् is optional The reasoning is the same as in the case of the इदित् roots of this class) Inten वनीवच्यते (VII 4 84 S 2642). Past Parti Pass वक्तः । Ger. वञ्चित्वा or वचित्वा (I 2 24 S 3325) or वक्त्वा ।

वृष १६४ शक्तिबन्धने ।

शक्तिबन्धनं प्रजननसामर्थ्यं शक्तिबन्धनं च । वर्षयते ।

164 √vrisha, to be powerful or eminent 2 To have the power of production The words शक्तिबन्धने mean both 'the power of procreation,' and 'to be powerful' The forms वर्षति and वर्षते are Bhuâdi from different roots Pre. वर्षयते ।

मद् १६५ तृप्तियोगे ।

मादयते ।

165 √mada, to please, gratify Pre मादयते ।

दिवु १६६ परिकूजने ।

166 √divu, to suffer pain, lament, moan. Pre. देवयते । Noun — परिदेवकः ।

गृ १६७ विज्ञाने ।

गारयते ।

167 √gṛî, to make known, relate, teach. The form गिरति is Tudâdi from √gri (No 117), गृणाति (kryâdi 28) गरति (Bhuâdi No. 984). Pre. गारयते ।

विद् १६८ चेतनाख्याननिवासेषु ।

वेदयते ।

सत्तायां विद्यते ज्ञाने वेत्ति विन्ते विचारणे ।

विन्दते विन्दति प्राप्तौ श्यन्लुक्श्नम्शेष्विदं क्रमात् ॥

168. √vida, 1. to feel, experience, 2. to tell, declare 3. to dwell This root is found in other classes also In the sense of 'to be' we have विद्यते 'It is'. (This is Divâdi.) In the sense of 'to know,' we have वेत्ति 'He knows'. (This is Adâdi) In the sense of 'to reason,' or 'reflect' we have विन्ते. 'He reflects'. (This is Suâdi). In the sense of 'to obtain or gain,' we have विन्दति or विन्दते 'He acquires.' (This is Tudâdi). All these meanings are summarised in the verse given above.

Pre. वेदयते ।

मान १६९ स्तम्भे ।

मानयते ।

169. √mâna, to be proud. While मन्यते 'he knows', and मनुते 'he understands' are other forms. Pre. मानयते ।

यु १७० जुगुप्सायाम् ।

यावयते ।

170. √yu, to censure. While युनाति or युनीते 'He binds' and यौति 'He mixes' are other forms Pre यावयते ।

कुस्म १७१ नाम्नो वा ।

'कुस्म' इति धातुः कुत्सितस्मयने वर्तते । कुस्मयते । अचुकुस्मत् । अथ वा 'कुस्म' इति प्रातिपदिकम् । ततो धात्वर्थे णिच् । इत्याकुस्मीयाः ।

171. √kusma, 1. to smile improperly, 2 to guess, perceive, imagine.

Gana sutra.—The affix णिच् comes after kusma, whether it be a root or a Name (*i e.*, a Prâtipadika).

The word kusma is either a root meaning to smile improperly. As कुस्मयते, Aor अचुकुस्मत or the word kusma is a noun and to it is added णिच् to make a derivative verb. *Quere* From what root is this noun derived, if there is no distinct root like kusma.

Note —कु is not to be considered as a prefix. कुस्म is an invariable compound, if it be a compound of कु+स्मि (smile). The anomalies in the other view are (1) कुस्मयते and not कुस्मययते (2) we could not get कुस्मयांचक्रे । (3) nor अचुकुस्मत with चङ्, and अट् would come after कु । (4) nor कुस्मनः with युच् but कुस्मितिः (5) No इट् in कुस्मयिता (6). The gerund would be with ल्यप् and not with ktvâ.

Pre. कुस्मयते । Per. कुस्मयांचक्रे । I Fut. कुस्मयिता । Aor. अचुकुस्मत । Desid. चुकुस्मयिषते । Ger. कुस्मयित्वा । Nouns :—कुस्मनः (and not कुस्मितिः); कुस्मयः ।

Here ends the A kusmiya sub-division.

चर्च १७२ अध्ययने ।

172 √charcha, to study. Pre. चर्चयति । Noun —चर्चा ।

बुक्क १७३ भाषणे ।

173. √bukka, to bark, to speak, to sound in general.
Pre. बुक्कयति । The Bhuâdi is बुक्कति ।

शब्द १७४ उपसर्गादाविष्कारे च ।

आह्वाने । प्रतिशब्दयति । प्रतिश्रुतमाविष्करोतीत्यर्थः । 'अनुपसर्गाच्च' । 'आविष्कारे' इत्येव । शब्दयति ।

174. √śabda, 1. to sound, 2. to speak, call. When preceded by an upasarga, it means to disclose. By the force of "च" it means to bark also. As प्रतिशब्दयति=प्रतिश्रुतमाविष्करोति "He discloses the promise"

When not preceded by a preposition it also has the same meaning *i.e.*, to disolose. As शब्दयति । Pre. शब्दयति ।

कण १७५ निमीलने ।

काणयति । 'णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः' (२३१४) । * काण्यादीनां वा * इति विकल्प्यते । अचीकणत्-अचकाणत् ।

175 √kana, to wink, to close the eye with the lids or lâshes. In forming the reduplicated aorist in चङ्, the shortening required by VII. 4. 1. S 2314 is counter manded by the vârtika —There is option with regards to √काण &c" Therefore the shortening is optional

Pre काणयति । Aor. अचीकणत् or अचकाणत् । Noun —काणः ।

जभि १७६ नाशने ।

जम्भयति-जम्भति ।

176. √jabha, to crush destroy. Pre जम्भयति or जम्भति ।

षूद १७७ क्षरणे ।

सूदयति । असूषुदत् ।

177 √shûda, 1. to strike, hurt, kill, 2. to pour out. Some read आस्रवणे instead of क्षरणे । सूदते is Bhuâdi. Pre सूदयति । Aor असूषुदत् ।

जसु १७८ ताडने ।

जासयति-जसति ।

178. √jasu, to strike, to hurt. The णिच् is optional, as the root has an indicatory उ । Pre. जासयति or जसति ।

पश १७९ बन्धने ।

पाशयति ।

179. √paśa, to bind. Pre. पाशयति ।

अम १८० रोगे ।

आमयति । 'नान्ये मितः—' इति निषेधः । 'अम' गत्यादौ अपि मतः । तस्माद्धेतुमण्णौ 'न कम्यमिचमाम्' इति निषेधः । अमयति ।

180 √ama, to be ill or diseased.

Though ending in अम् the root is not मित् because of the rule that only jñap &c. roots of the Churâdi class are mit The √ama 'to move' is Bhuâdi also. With regard to this root, the मित् hood is prohibited by the rule —" The roots कम्, चम् and अम् are not मित् in the causative." Therefore both अम् roots are non-mits See the gana sûtra न कम्यमिचमाम् under the Bhuâdi root √svana No. 861

Pre. आमयति । आमयतः । Noun — आमः ।

छट १८१ स्फुट १८२ भेदने ।

विकासे शशपोः 'स्फुटति-स्फोटते' इत्युक्तम् ।

181 √chata 182 √sphuta to pierce, break When meaning to bloom, the root is conjugated in the Tudâdi and Bhuâdi as स्फुटति or स्फोटते ।

घट १८३ संघाते ।

घाटयति ।

183. √ghata, to injure, kill, collect together. Pre घाटयति ।

हन्त्यर्थाश्च १८४ ।

नवगणपाठुक्ता अपि हन्त्यर्थाः स्वार्थे णिच लभन्त इत्यर्थः ।

184. *Gana sutra* – The roots denoting 'to kill' take णिच् without change of sense

Although such roots are read in the other nine classes, yet they are all capable of being conjugated in the Churâdi class, by virtue of this rule This therefore increases the list of Churâdi roots enormously Thus from the Adâdi root हन् we can form not only हन्ति 'he kills,' but घातयति 'he kills' also.

दिवु १८५ मर्दने ।

उदित्वाद्देवतीत्यपि ।

185. √divu to vex, torment. Owing to the indicatory उ, the णिच् is optional We have therefore देवति also Pre देवयति ।

अर्ज १८६ प्रतियत्ने ।

अयमर्थान्तरेऽपि । द्रव्यमर्जयति ।

186. √arja, to prepare It has other meanings also. As द्रव्यमर्जयति. 'He acquires property.'

घुषिर् १८७ विशब्दने ।

घोषयति । 'घुषिरविशब्दने' (३०६३) इति सूत्रे 'अविशब्दने' इति निषेधाल्लिङ्गादनित्योऽस्य णिच् । घोषति । इरित्वादघुषत् । अघुषत्-अघोषीत् । चङ्यन्तस्य तु अजूघुषत् ।

187. √ghushir, to sound, to cry or proclaim aloud. Pre. घोषयति । In the sûtra VII. 2. 23 S 3063 we are told that the root घुषिर् does not take the intermediate इ when the meaning is other than that of 'to sound'

('a visabdane.') Therefore by the implication of the word अविशब्दने in that sûtra, we infer that the णिच् is not compulsory after this root Therefore we have घोषति also Owing to the indicatory इर्, the aorist is optionally formed by अङ्। As अघुषत् or अघोषीत्। The aorist of the Churâdi will be अजूघुषत्।

आङः क्रन्द १८८ सातत्ये।

औवादिकः क्रन्दधातुराह्वानाद्यर्थ उक्तः। स एवाङ्पूर्वो णिच लभते सातत्ये। आक्रन्दयति। अन्ये तु 'आङ्पूर्वो घुषिः क्रन्दसातत्ये' इत्याहुः। आघोषयति।

188 √â kranda "to repeat" In the Bhuâdi class the root, √kranda has been taught in the sense of to call &c, (No. 71) That very root when preceded by the preposition आङ् takes the affix णिच् when the meaning is that of repetition As आक्रन्दयति

Others says that the root √ghushir preceded by आङ् has the sense of क्रन्दसातत्ये "repetition of sound". As आघोषयति।

लस १८९ शिल्पयोगे।

189. √lasa, to exercise or practise any art The Bhuâdi लसति has a different meaning Pre लासयति।

तसि १९० भूष १९० क। अलंकरणे।

अवतंसयति–अवतसति। भूषयति।

190 √tasi, to decorate Pre. अवतंसयति or अवतसति। 190(*a*) √bhusa to decorate As भूषयति।

मोक्ष १९१ असने।

191 √moksha, to cast, hurl, fling. Pre मोक्षयति। As मोक्षयति शरान्।

अर्ह १९२ पुजायाम्।

192 √arha, to worship Pre अर्हयति।

ज्ञा १९३ नियोगे।

आज्ञापयति।

193. √jñâ, to order, direct The root is always preceded by आङ्। When meaning to kill, &c, we have ज्ञपयति। When meaning to understand, we have ज्ञपयति, or विज्ञापयति। See Ghatâdi list in the Bhuâdi class The kryâdi form is जानाति। Pre. आज्ञापयति।

भज १९४ विश्राणने।

194. √bhaja to give.

Pre भाजयति। The Bhuâdi is भजति or भजते। The Rudhâdi is भनक्ति।

शृधु १९५ प्रसहने।

'अशशर्धत्–अशीशृधत्'।

195. √sridhu to in sult, to mock, ridicule. The णिच् is optional because of the indicatory उ। Pre. शर्धयति। शर्धति। Aor. अशशर्धत् or अशशृधत् or अशीशृधत्। Ger. शर्धित्वा or शृद्ध्वा।

यत १९६ निकारोपस्कारयोः ।

196. √yata, 'to endeavour.' The word 'nikâra' means 'endeavour,' direction.' Kshîrasvâmî reads निराकारोपस्कारयोः nirâkâra he explains to mean 'to overpower.' Preceded by निर् it means 'to give back.' As ऋणं निर्यातयेति 'he repays the debt' Pre यातयति ।

रक १९७ लग १९७ आस्वादने ।

'रघ' इत्येके । 'रग' इत्यन्ये ।

197. √raka, √laga to taste Some read √ragha, others √raga instead of √raka. The Ghatâdi form is लगयति but the sense is different.

Pre राकयति । लाकयति । राघयति । रागयति ।

अञ्चु १९८ विशेषणे ।

अञ्चयति । उदित्वमिड्विकल्पार्थम् । अत एव विकल्पितो णिच् । अञ्चति । एवं गृधुजसु-प्रभृतीनामपि बोध्यम् ।

198. √anchu to manifest. As अञ्चयति । The indicatory उ makes the augment इट् optional, consequently the णिच् is also optional Thus अञ्चति । Similar is the case with the roots √śridhu, √jasu, &c, mentioned before

लिगि १९९ चित्रीकरणे ।

लिङ्गयति–लिङ्गति ।

199 √ligi, to paint.

Pre. लिङ्गयति or लिङ्गति । The Bhuâdi लिङ्गति means 'to go'

मुद २०० संसर्गे ।

मोदयति सक्तून्घृतेन ।

200. √muda to mix, blend As मोदयति सक्तून् घृतेन 'he mixes the gruel with clarified butter'

त्रस २०१ धारणे ।

'ग्रहण' इत्येके । 'वारणे' इत्यन्ये ।

201. √trasa, to hold. Some read grahaṇe 'to take', others वारणे 'to obstruct,' instead of 'dhâraṇe'. Pre. त्रासयति ।

उध्रस २०२ उञ्छे ।

उकारो धात्ववयव इत्येके । नेत्यन्ये । ध्रासयति । उध्रासयति ।

202. √udhrasa, (to throw or toss up), to glean. Some say उ is part of the root. Others say it is not. The root is kryâdi also.

Pre. ध्रासयति or उध्रासयति ।

मुच २०३ प्रमोचने मोदने च ।

203. √mucha to liberate, to gladden, delight. It is Bhuâdi and Tudâdi also. Pre. मोचयति ।

वस २०४ स्नेहच्छेदापहरणेषु ।

204 √vasa 1. to love, 2. to cut, divide, 3 to take.

Pre वासयति । Other forms are वस्ते 'he covers' (Adâdi No. 13), वस्यति 'he stops' (Divâdi No. 105), while वास is kathâdi.

चर २०५ संशये ।

205 √chara to doubt. Pre चारयति । The Bhuâdi is चरति ।

च्यु २०६ सहने ।

'हसने च' इत्येके । च्यावयति । 'च्युस' इत्येके । च्योसयति ।

206. √chyu to laugh, to suffer pain. Some read it as च्युस √chyus. Pre. च्यावयति or च्योसयति ।

भुवोऽवकल्कने २०७ ।

अवकल्कनं मिश्रीकरणमित्येके । चिन्तनमित्यन्ये । भावयति ।

207. √Bhû The root √bhu takes the affix णिच् when meaning 'to mix' 'to reflect' The word avakalkaṇa means according to some 'to mix' others say it means 'to think' Pre. भावयति । The Bhuâdi form is भवति ।

कृपेश्च २०८ ।

कल्पयति ।

308 √kripa This root also takes णिच् in the senses mentioned in the last Pre कल्पयति ।

आ स्वदः सकर्मकात् ।

स्वदिमभिव्याप्य संभवत् कर्मभ्य एव णिच् ।

Gana sutra —The affix णिच् comes after the following roots upto √svada inclusive when they take an object

Where there is a possibility of governing an objective case there these roots are Churâdi.

Some explain this sûtra as. "The root Svada preceded by आ takes the affix णिच् when it is Transitive"

ग्रस २०९ ग्रहणे ।

ग्रासयति फलम् ।

209 √grasa to eat, devour. As ग्रासयति फलम् 'he eats the fruit'

पुष २१० धारणे ।

पोषयत्याभरणम् ।

210 √pusha, to put up or wear. As पोषयत्याभरणम् 'She wears ornaments'. Other forms are पोषति (Bhuâdi), पुष्यति (Divâdi) पुष्णाति kryâdi).

दल २११ विदारणे ।

दालयति ।

211. √dala to split, to tear As दालयति ।

पट २१२ पुट २१३ लुट २१४ तुजि २१५ मिजि २१६ पिजि २१७ लुजि २१८ भजि २१९ लघि २२० त्रसि २२१ पिसि २२२ कुसि २२३ दशि २२४ कुशि २२५ घट २२६ घटि २२७ बृहि २२८ बर्ह २२९ बल्ह २३० गुप २३१ धूप २३२ विच्छ २३३ चीव २३४ पुथ २३५ लोकृ २३६ लोचृ २३७ णद २३८ कुप २३९ तर्क २४० वृतु २४१ वृधु २४२ भाषार्थाः ।

पाटयति । पोटयति । लोटयति । तुञ्जयति । तुञ्जति । एवं परेषाम् । घाटयति । घटटयति ।

212 √pata, 213. √puta, 214. √lata, 215 √tuji 216 √miji, 217 √piji, 218 √luji, 219 bhaji, 220 √laghi, 221 √trasi, 222 √pisi, 223 kusi, 224 √dasi, 225 √kusi, 226 √ghata, 227 √ghati, 228 √brihi, 229 √barha, 230 balha, 231 √gupa, 232 dhûpa, 233 √richchha, 234 √chîva, 235 √putha, 236 √lokri, 237 √lochri, 238 √nada, 239 √kupa, 240 tarka, 241 √vritu, 242, √vridhu, to speak to shine

Thus पाटयति, पोटयति, लोटयति, तुञ्जयति, or तुञ्जति । So also of the rest घटयति, घटटयति ।

In forming the Aorist of लोकृ and लोचृ there is no shortening by the following —

२५७२ । नाग्लोपिशास्वृदिताम् । ७ । ४ । २ ।

णिच्यग्लोपिनः शास्तेर्ऋदितां चोपधाया ह्रस्वो न स्याच्चङ्परे णौ । अलुलोकत् । अलुलोचत् । वर्तयति । वर्धयति । उदित्त्वाद्वर्तति । वर्धति ।

2572 The shortening of the penultimate of the stem, before the causative affix, in the reduplicate-Aorist, does not take place, when it is a (Denominative) stem, which has lost a simple (end vowel of the Nominal-stem), before the Causative sign and also not, when it is the verb शास्, or a root which has an indicatory ऋ ॥

Note —The word अग्लोपिन् means literally a stem, in which a simple vowel (अक् pratyâhâra) or a portion containing an अक् vowel has been dropped. As the final vowels of Denominative stems are so elided before the Causative sign णि, the sûtra has been translated accordingly Thus अममालत् = मालामाख्यत्, अममातरत् = मातरमाख्यत्, अरराजत् = राजानमतिक्रान्तवान्, अलुलोमत् = लोमान्यनुमृष्टवान् ॥ Where a simple अक vowel *alone* is elided, as in the case of माला, there the elided आ being sthânivat, would prevent the shortening, the आ of मा not being then considered penultimate. So that अग्लोपिन् could be spared from the sûtra, since the sthânivad-bhâva would prevent shortening. But where an अक् vowel plus a consonant is dropped, as in राजन् and लोमन्, there the sthânivad-bhâva does not apply (I. 1. 57), hence the necessity of employing the term अग्लोपिन् in the sûtra.

Similarly असमासत् from मास्, and अववाधत् from बाधृ, अयवाधत् from बाधृ, and अचुडीकत् from डीकृ ॥ See III 1. 21 and 25

Thus अलुलोकत् and अलुलोचत् । So also वर्तयति । वर्धयति । As वृधु is read above with an indicatory उ, the णिच् is optional and so we have वर्धति ।

212 √pata Pre. पाटयति । But पटयति in kathâdi and पटति in Bhuâdi.

213. √puta Pre. पोटयति । But पुटयति in kathâdi and पुटति in Tudâdi.

214. √luta Pre लोटयति । But लोटति (Bhuadi No. 336) and लुटयति (Divâdi No 113). So also लोटते and लुटति ।

215. √tuji Pre. तुञ्जयति । तुञ्जति । But तोजति (Bhuâdi).

216. √miji Pre मिञ्जयति । मिञ्जति ।

217. √piji. Pre. पिञ्जयति । पिञ्जति । But पिङ्क्ते । (Adâdi).

218. √luji Pre लुञ्जयति ।

219 √bhaji Pre. भञ्जयति । But भजति । (Bhuâdi) भनक्ति (Rudhâdi), and भाजयति already gone before

220. √laghi. Pre. लङ्घयति । लङ्घति ।

221. √trasi. Pre त्रंसयति । त्रंसति । But त्रसयति and त्रसति (Divâdi)

222. √pisi Pre पिंसयति । पिंसति । But पेसयति 'he moves and पेसति Bhuâdi

223 √kusi. Pre. कुंसयति । कुंसति । Noun कुंसः ।

224. √daśi. Pre दंशयति । दंशति । But दशति 'he bites' is Bhuâdi

225 √kusi Pre कुंशयति । कुंशति ।

226. √ghata. Pre घाटयति । It means 'to collect' also Its repetition here is because of the difference of meaning. While घटते is ghatâdi

227. √ghati Pre घण्टयति । घण्टति । Noun घण्टा ।

228 √vrihi. Pre बृंहयति । बृंहति । The Bhuâdi is बर्हति ।

229. √varha. Pre. बर्हयति ।

230. √valha Pre. बल्हयति ।

231. √gupa Pre गोपयति । But गोपायति 'he protects' is Bhuâdi, गुप्यति is Divâdi

232 √dhûpa Pre धूपयति । But धुपति is Tudâdi

233 √vichchha. Pre विच्छयति । But विच्छायति is Tudâdi.

234 √chîva. Pre चीवयति ।

235. √putha Pre. पोथयति । But पुथ्यति 'he injures' is Divâdi; and पुन्थति is Bhuâdi.

236. √lokri. Pre. लोकयति । But लोकते 'he sees' is Bhuâdi. Aor. अलुलोकत् । S 2572.

237. √lochri. Pre. लोचयति । But लोचते 'he sees' is Bhuâdi Aor. अलुलोचत् ।

238. √nada. Pre. नादयति । But नदति 'he sounds,' is Bhuâdi.

239. √kupa. Pre. कोपयति । But कुप्यति 'he is angry' in the Divâdi.

240. √tarka. It means 'to reason' 'to argue', 'to draw inferences,' also Pre. तर्कयति ।

241. √vritu. Pre. वर्तयति । वर्तति because of the indicatory उ । वृत्यते is Divâdi. वर्तते is Bhuâdi.

242. √vridhu. Pre. वर्धयति । वर्धति for the same reason.

रुठ २४३ लजि २४४ अजि २४५ दसि २४६ भृशि २४७ रुशि २४८ शीक २४९ रुसि २४९ क । नट २५० पुटि २५१ जुचि (जिंचि) २५२ जि २५२ क । रंघि २५२ ख । रघि २५३ लघि २५४ अहि २५५ रहि २५६ महि २५७ च ।

243. √rutha to 257 √mahi cha, to speak These fifteen roots are given by Kâsyapa and Swâmî.

Pre. रोठयति । But रुठति 'he steals' is Bhuâdi and रोठते 'he re-acts'

244. √laji. Pre. लञ्जयति । लञ्जति । compare लजति-लञ्जति 'he parches' in the Bhuâdi No S 257, 253) and लाजति-लाञ्जति । (Bhuâdi Nos. 259 & 260) लजते is Tudâdi No, 10 and लज्जयति 'he manifests' is kathâdi

245. √aji. Pre अञ्जयति । अञ्जति । But अनक्ति in Rudhâdi

246 √dasi. Pre. दंसयति । दसति ।

247. √bhrisi Pre. भृंशयति or भृंशति । But भ्रंशति (Bhuâdi) and भ्रश्यति (Div. 115) 'he falls.'

248. √rusi. Pre रुंशयति । रुंशति ।

248 (a), रुसि, 249. √sîka

Pre. रुंसयति । रुंसति । शीकयति । But शीकति-०ते 'he sprinkles' is Bhuâdi No. 75.

250. √nata. Pre नाटयति । When meaning to dance, it is also Churâdi as taught in No 12 नटति is Ghatâdi

251. √puti. Pre. पुण्टयति । But पोटते 'he changes' is Bhuâdi

252. √juchi Pre. जुञ्चयति or जुञ्चति ।

253. √raghi Pre. रङ्घयति or रङ्घति । See also Bhuâdi No. 107, for रङ्घते । 'he moves'.

254. √laghi. Pre लङ्घयति or लङ्घति ।

255. √ahi.

Pre. अंहयति or अंहति । But अंहते 'he moves' is Bhuâdi No 666.

256. √rahi. Pre रंहयति or रंहति । But रहयति 'he abandons' is kathâdi.

257. √mahi Pre. मंहयति or मंहति । But महयति 'he honors' is kathâdi महति is Bhuâdi No. 766 मंहते is No 665.

लडि २५८ तड २५९ नल २६० च ।

258. √ladi. 259. √tada. 260. √nala cha, to speak.

Pre लण्डयति or लण्डति । But लाडयति 'to fondle,' and लडति also लोडयति । But लोडति and लुण्डते (Bhuâdi Nos. 374 & 295), and लुडति is Tudâdi No. 92 नालयति or नालयति । But नलति is Bhuâdi No. 891.

पुरी २६१ आप्यायने ।

ईदित्त्व निष्ठायामिडिप्रतिषेधाय । अत एव णिज्वा ।

पूरयति-पूरति ।

261. √pûrî, to fulfil, satisfy. The long indicatory ई is for the sake of prohibiting the augment इट् । Therefore the णिच् is optional.

Pre पूरयति or पूरति । But पूर्यते in the Divâdi No 43.

रुज २६२ हिंसायाम् ।

262 √ruja, to hurt, kill

Pre रोजयति । But रुजति 'he breaks' is Tudâdi No 123.

ष्वद् २६३ आस्वादने।

'स्वाद' इत्येके । असिष्वदत् । दीर्घस्य स्वथोपदेशत्वात् । असिस्वदत् ।

263 √Shvada, to taste Some read it as √shvâda. The aorist of ष्वद् is असिष्वदत् But of the long स्वाद it is असिस्वदत् । The स is not changed to ष because the root is exhibited as स्वाद and not as ष्वाद ।

Pre स्वादयति । But the Bhuâdi form is स्वादते or स्वदते । Aor. असिष्वदत् ।

आधृषाद्वा ।

इत ऊर्ध्वं विभाषित णिचो धृषधातुमभिव्याप्य ।

Gana Sutra —The roots upto dhrisha inclusive are optionally conjugated in णिच । (No 306)

युज २६४ पृच २६५ संयमने ।

योजयति-योजति । अयौजीत् । पर्चयति-पर्चति । पर्चिता । अपर्चीत् ।

264 √yuja 265 √prichi, to join, unite

Pre योजयति । or योजति । I Fut योक्ता । Aor अयौजीत् ।

265 √pricha Pre पर्चयति or पर्चति । I Fut पर्चिता । Aor अपर्चीत् ।

अर्च २६६ पूजायाम् ।

266 √archa, to worship Pre अर्चयति or अर्चति ।

षह २६७ मर्षणे ।

साहयति । 'स स्वाय नागः सहति कलभेभ्यः परिभवम्' ।

267. √shaha, to cause to bear or suffer.

Pre साहयति or सहति or सहते । This ought not to be read here according to the author of the vritti. However the form सहति is valid, as we find it in the following sentence स स्वाय नागः सहति कलभेभ्यः परिभवम् ।

ईर २६८ क्षेपे ।

268 √îra, to cast, (to go) Pre. ईरयति or ईरति । But ईर्ते is Adâdi

ली २६९ द्रवीकरणे ।

लाययति-लयति । लेता ।

269. √lî, to melt Pre. लाययति or लयति । But लीयते is Divâdi No. 31, and लिनाति is kryâdi No. 31, I Fut: लेता ।

वृजी २७० वर्जने ।

वर्जयति-वर्जति ।

270. √vrîjî, to shun, avoid. The long ई indicates the absence of the augment इट् in the Nishthâ.

Pre. वर्जयति or वर्जति । But वृक्ते is Adâdi No 19, and वृणक्ति and वृङ्क्ते is Rudhâdi No. 24, I Fut. वर्जिता ।

वृञ् २७१ आवरणे ।

वारयति-वरति-वरते । वरिता-वरीता ।

271. √vriñ, to cover.

Pre. वारयति or वरति । A. वरते । cf वृणोति, वृणुते of Svâdi No 8, and वृणीते of kryâdi No 20, I Fut. वरिता or वरीता ।

जॄ २७२ वयोहानौ ।

जारयति-जरति । जरिता-जरीता ।

272. √jrî, to grow old Pre. जारयति or जरति । I Fut जरिता or जरीता ।

ज्रि २७२ क । च ।

ज्राययति-ज्रयति । ज्रेता ।

272A √jri cha, to grow old Pre. ज्राययति or ज्रयति । I Fut. ज्रेता ।

रिच २७३ वियोजनसंपर्चनयोः

रेचयति-रेचति । रेक्ता

273. √richa, 1. to separate, 2 to unite Pre. रेचयति or रेचति । I Fut रेक्ता ।

शिष २७४ असर्वोपयोगे ।

शेषयति-शेषति । शेष्टा । अशिषत् । अयं विपूर्वोऽतिशये ।

274. √sisha, to leave as remainder, spare It is generally preceded by the preposition वि meaning to excel Thus विशेषयति or विशेषति ।

Pre. शेषयति or शेषति । I Fut. शेष्टा । Aor. अशिषत् ।

तप २७५ दाहे ।

तापयति-तपति । तप्ता ।

275 √tapa to burn Pre तापयति or तपति । I Fut तप्ता ।

तृप २७६ तृप्तौ ।

'संदीपने' इत्येके । तर्पयति-तर्पति । तर्पिता ।

276. √tripa, to please Kshîrasvâmî says it means संदीपने 'to kindle'. This root is not Anit The तृप् of the Divâdi class is Anit.

Pre. तर्पयति or तर्पति । But तृप्यति is Divâdi No. 86, and तृपति is Tudâdi No. 26, I Fut. तर्पिता ।

छृदी २७७ संदीपने ।

छर्दयति-छर्दति । छर्दिता । छर्दिष्यति । 'सेऽसिचि-' (२५०६) इति विकल्पो न । णाद्यर्थस्य रौधादिकस्यैव ग्रहणात् । 'चप छुप दृप संदीपने' इत्येके । चर्पयति । दर्पयति ।

277. √chhṛdî, to kindle The root छृद् mentioned in sûtra VII. 2 57, S. 2506 does not refer to the present root, but to the Rudhâdi root, because the other roots read along with it there belong to that class, consequently there is no optional adding of the augment इट्।

Some read here the following three additional roots √chṛipa as चर्पयति, √chhṛipa as छर्पयति, and √dṛipa, as दर्पयति।

Pre. छर्दयति or छर्दति। But छृन्दे, छृणत्ति is Rudhâdi No. 8, I Fut. छर्दिता। II Fut छर्दिष्यति। Past Parti. Pass छृण्णः। Act छृण्णवान्।

दृभी २७८ भये।

दर्भयति-दर्भति। दर्भिता।

278. √dṛibhî, to fear.

Pre दर्भयति or दर्भति। I Fut. दर्भिता। Past Parti Pass दृब्धः।

दृभ २७९ संदर्भे।

अय तुदादावीदित्।

279 √dṛibha, to tie, fasten, string together This root is ईदित् in the Tudâdi class It is conjugated like the last, but as it has no indicatory long ई, the nishthâ is सेट्।

Pre. दर्भयति or दर्भति। The Tudâdi form is दृभति। Past Parti. Pass. दर्भितः।

श्रथ २८० मोक्षणे।

'हिंसायाम्' इत्येके।

280 √śratha, to untie, loosen, (to kill) Some say it means 'to hurt' or to injure'. Pre श्राथयति or श्रथति। See श्राथयति No. 13, for 'he endeavours', श्रथयति। 'he is weak' in Kathâdi.

मी २८१ गतौ।

मायवति-मयति। मेता।

281 √mî, to go, move.

Pre. मायवति or मयति। cf. मीमीते, मिनाति of the kryâdi No 4, मिनोति, मिनुते of the Svâdi No. 4, I Fut मेता। Desid. मिमीषति।

ग्रन्थ २८२ बन्धने।

ग्रन्थयति-ग्रन्थति।

282. √gratha, to fasten, tie. Pre. ग्रन्थयति or ग्रन्थति।

शीक २८३ आमर्षणे।

283. √śîka, to be patient. Pre शीकयति or शीकति। cf. शीकते 'he sprinkles' Bhuâdi No 75 I Fut. शीकिता।

चीक २८४ च।

284 √chîka cha, to endure, bear suffer.

Pre. चीकयति or चीकति। I Fut. चीकिता।

अर्द २८५ हिंसायाम् ।

स्वरितेत् । अर्दयति-अर्दति-अर्दते ।

285 √arda, to injure, hurt, kill It is Svaritet.

Pre अर्दयति or अर्दति or अर्दते । cf Bhuadi No 56

हिसि २८६ हिंसायाम् ।

हिंसयति-हिंसति । 'हिनस्ति' इति श्नमि गतम् ।

286. √hisi, to hurt, injure, kill. The णिच् would have been optional by the very fact that it has an indicatory इ। Its inclusion in the युजादि list appears superfluous

Pre. हिंसयति or हिंसति । But हिनस्ति is Rudhadi No. 19

अर्ह २८७ पूजायाम् ।

287. √arha, to worship. Pre. अर्हयति cf. No. 192 or । अर्हति ।

आङः षद् २८८ पद्यर्थे ।

आसादयति-आसीदति । 'पाघ्रा-' (२३६०) इति सीदादेशः । आसत्ता । आसात्सीत् ।

288. √ânah shada, to approach, go to, reach The √shada preceded by the preposition आ is optionally conjugated in the Churâdi class

Pre. आसादयति or आसीदति । The सीद is substituted for सद by VII 3. 78. S 2360 in the Bhuâdi See No 907, I Fut आसत्ता । Aor आसात्सीत् ।

शुन्ध २८९ शौचकर्मणि ।

शुन्धिता । अशुन्धीत् । अशुन्धिष्टाम् ।

289 √sundha, to be purified or cleansed, to cleanse

Pre शुन्धयति or शुन्धति । cf Bhuâdi No 74, which is however intransitive I Fut शुन्धिता । Aor. अशुन्धीत् । अशुन्धिष्टाम् ।

छद २९० अपवारणे ।

स्वरितेत् ।

290 √chhada, to cover It is svaritet

Pre छादयति or छदति or छदते । But छदयति is ghatâdi

जुष २९१ परितर्कणे ।

परितर्कणमूहो हिंसा वा । 'परितर्पणे' इत्यन्ये । परितर्पणं परितृप्तिक्रिया । जोषयति-जोषति । प्रीतिसेवनयोर्जुषतु इति तुदादौ ।

291. √jusha, to hurt, to be satisfied The word paritarkana means 'to reason' 'to injure'. Kshîra Swâmî says the root means 'to be satisfied'. It is conjugated in the Tudâdi also. See No. 8.

Pre जोषयति or जोषति ।

धूञ् २९२ कम्पने ।

वाक्त्यर्थिक्रमन्य । * धूञ्प्रीञोर्नुग्वक्तव्यः * । धूनयति-धवति-धवते । केचित्तु 'धूञ्प्रीञोः-' * इति पठित्वा प्रीञादिसाहचर्याद्धुनातेरेव नुकमाहुः । धावयति । अयं स्वादौ क्र्यादौ तुदादौ च । स्वादौ ह्रस्वश्च । तथा च कविरहस्ये—

'धूनोति चम्पकवनानि धुनोत्यशोकं चूतं धुनाति धुवति स्फुटितातिमुक्तम् ।
वायुर्विधूनयति चम्पकपुष्परेणून्यत्कानने धवति चन्दनमञ्जरीश्च ॥'

292. √dhûñ, to shake, agitate, cause to move Under the rules applying to णिच्, we find the following vârtika under sûtra VII 3 37. S 2585, in which the anuvritti of णौ " when णि follows," is current from VII 3 36 S 2570 —

Vârtika —It should be stated that the roots dhûñ and prîñ take the augment नुक् when the affix णि follows

Thus धूनयति or धवति or धवते। Some read this vârtika as धूञ् प्रीणोर्नुग्वक्तव्यः। and because धूञ् is found in the company of प्रीणाति, they would confine the augment नुक् to the धू of the kryâdi class and not to the Churâdi धू. According to them, it is conjugated as धावयति।

This root is Svâdi No 9, kryâdi No 17, and Tudâdi No 105 The उ is short in the Svâdi Thus we find in the above verse of Kavirahasya all the different conjugations of the √dhû

Pre धूनयति or धावयति or धवते।

प्रीञ् २९३ तर्पणे।

प्रीणयति। "* धूञ्प्रीणोः-*" इति हरदत्तोक्तपाठे तु। प्राययति-प्रयति-प्रयते।

293 √prin, to please, satisfy. If we apply the vârtika given under the last root, then we get नुक् augment, and the form will be प्रीणयति। But if we follow the opinion of Haradatta, who reads the vârtika as धूञ्प्रीणो. &c, then there will be no नुक् augment, and the form will be प्राययति।

Pre. प्रीणयति or प्राययति। Without, णिच्, प्रयति or प्रयते।

श्रन्थ २९४ ग्रन्थ २९४ क। संदर्भे।

294. √srantha, 294A. √grantha, to fasten, tie

Pre श्रन्थयति or ग्रन्थयति or श्रन्थति, ग्रन्थति। of श्रध्नाति, ग्रध्नाति Kryâdi No. 41, श्रन्थते, ग्रन्थते Bhuadi

आप्लृ २९५ लम्भने।

आपयति-आपति। आपत्। आप्ता। स्वरितेदयमित्येके। आपते।

295 √âplri, to obtain Some say this root is svaritet

Pre आपयति or आपति or आपते। I Fút आप्ता। Aor. आपत् with अङ् because the root has an indicatory लृ।

तनु २९६ श्रद्धोपकरणयोः।

'उपसर्गाच्च दैर्घ्ये'। तानयति। वितानयति-तनति। वितनति। 'चन श्रद्धोपहननयोः' इत्येके। चानयति-चनति।

296 √tanu, 1. to confide, trust, place confidence in 2 to help, assist, aid When preceded by an upasarga it means to extend. Some read at as √chana to trust,' 'to kill' Pre तानयति। वितानयति। तनति। वितनति। चानयति। चनति। cf चनयति। of the Ghatâdi.

वद २९७ संदेशवचने।

वादयति। स्वरितेत्। वदति-वदते। अनुदात्तेदित्येके। अवदत्। वदिष्यति। वदते। वदताम्।

297. √vâda, to cause to speak or say, to cause to sound, play on a musical instrument. This root is svaritet. Some say it is anudâttet.

Pre वादयति or वदति। A. वदते। Per ववाद। A. ववदे। ववदतुः। ववदिथ। Bene. वद्यात्।

वच २९८ परिभाषणे।

वाचयति–वचति। वक्ता। अवाक्षीत्।

298. √vacha, to speak. Pre वाचयति or वचति। I Fut वक्ता। Aor. अवाक्षीत्।

मान २९९ पूजायाम्।

मानयति–मानति। मानिता। विचारणे तु भौवादिको नित्यसन्नन्तः। स्तम्भे मानयते। इत्याकुस्मीयाः। मन्यत इति दिवादौ। मनुत इति तनादौ च।

299 √mâna, to honour, to worship. When it means 'to reflect,' it is Bhuâdi and invariably followed by सन्। When meaning 'to stop,' it is read in the Akusmiya class, and we have मानयते। In the Divâdi we have मन्यते। (No. 67), in the Tanâdi मनुते (No. 9).

Pre. मानयति or मानति। I Fut मानिता।

भू ३०० प्राप्तावात्मनेपदी।

भावयते–भवते। णिच्सन्नियोगेनैवात्मनेपदमित्येके। भवति।

300. √bhû, to obtain, gain. It is Atmanepadi. Some say it is Atmanepadi only then when णिच् is joined to it. Otherwise it is Parasmaipadi, as भवति and never भवते।

Pre भावयते or भवते। According to others भवति। I Fut, भविता।

गर्ह ३०१ विनिन्दने।

301 √garha, to blame, censure, reproach.

Pre. गर्हयति or गर्हति। cf Bhuâdi गर्हते No 667.

मार्ग ३०२ अन्वेषणे।

302 √mârga, to seek. Pre. मार्गयति। But मृगयते is kathâdi I Fut. मार्गिता। Pre. Parti Atmane मार्गयः।

कठि ३०३ शोके।

उत्पूर्वोऽयमुत्कण्ठायाम्। कण्ठत इत्यात्मनेपदी गत।

303. √kathi, to mourn, grieve for. When preceded by उत् it means 'to be anxious'. कण्ठते is Atmanepadi already taught before Pre. कण्ठयति or कण्ठति। But कण्ठते is Bhuâdi No 283, and कठति (Bhûadi NO. 356) I Fut. कण्ठिता।

मृजू ३०४ शौचालंकारयोः।

मार्जयति–मार्जति। मार्जिता–मार्ष्टा।

304. √mrijû, 1. to wipe or wash off, cleanse. 2. to deck, adorn. The इट् is optional because of the indicatory ऊ।

Pre. मार्जयति or मार्जति। I Fut. मार्जिता or मार्ष्टा। Past Parti. Pass. मृष्टः।

मृष ३०५ तितिक्षायाम् ।

स्वरितेत् । मर्षयति-मर्षति-मर्षते । मृष्यति-मृष्यते इति दिवादौ । सेचने तथि मर्षति ।

305 √mrisha, to suffer, endure, put up with.

Pre. मर्षयति or मर्षति । A मर्षते । But मृष्यते or ति is Divâdi No. 55, and मर्षति 'he sprinkles" is Bhuâdi. No 739.

धृष ३०६ प्रसहने ।

धर्षयति-धर्षति । इत्याधृषीयाः ।

306. √dhrisha, to assail, attack, outrage. According to Śâkatâyana the root has an indicatory आ । The Nishthâ is therefore धृष्टः । Some read the root धष बन्धने here. Pre. धर्षयति । I Fut धर्षितार or धृषिता ।

Here end the Yujâdi or Adhrishîya roots.

अथादन्ताः ।

Sub-section *Kathâdi Roots* —Now all the roots taught hereafter end in a short अ ।

कथ ३०७ वाक्यप्रबन्धे ।

अल्लोपस्य स्थानिवद्भावान्न वृद्धिः । कथयति । अग्लोपित्वान्न दीर्घसन्वद्भावौ । अचकथत् ।

307 √katha, to tell, narrate The final अ in कथ is part of the root and not indicatory The result of which is that when this अ is elided, the substitute Zero becomes sthânivat and prevents vriddhi Thus कथ+णिच्+शप्+ति=कथ्+णिच्+शप्+ति (the अ is elided by VI 4 48 S 2308) This elided अ becomes sthânivat for the purposes of purvaviddhi, under I 1. 57 S. 50, the substitution of vriddhi for the penultimate by VII 2. 116 S. 2282, does not take place, for the अ in क is not penultimate Hence we get कथयति and not काथयति ।

Moreover as there is the elision of the vowel अ of the root कथ by VI. 4 48 S 2308, the root is अग्लोपिन् and therefore, in the Aorist there is neither the lengthening by VII 4 94 S 2318, nor the San-vadbhâva, taught in VII. 4. 93. S 2316 We have अचकथत् ।

Other uses of making the final अ a portion of the root will be mentioned later on as occasion requires Pre कथयति । Aor अचकथत् ।

वर ३०८ ईप्सायाम् ।

वरयति । वारयतीति गतम् ।

308 √vara, to ask for, choose

Pre वरयति । While वारयति has been taught before See No 271.

गण ३०९ सङ्ख्याने ।

गणयति ।

309 √gana, to count, number, enumerate In forming the aorist a long ई is optionally substituted for the अ of ग by the following sûtra.

२५७३ । ई च गणः । ७ । ४ । ९७ ।

गणेरभ्यासस्य ईत्स्यात्चङ्परे णौ । चादत् । अजगणत्-अजीगणत् ।

2573 In the Reduplicate Aorist of the णिच् ending roots ई is substituted optionally for the vowel of the reduplicate in गण् ॥

As अजीगणत् or अजगणत् ॥ गण is a root which ends in अ, and this अ being elided by VI 4 48 before the affix णि, the rule VII. 4. 93, does not apply to it, because there is an ak-lopa here, so in the other alternative, it has its natural अ ।

Pre गणयति । Aor अजीगणत् or अजगणत् । Nouns —गणिका । गाणिक्यम् ।

शठ ३१० श्वठ ३१० क । सम्यगवभाषणे ।

310. √satha, 310A. √svatha, to speak ill of, to speak well or elegantly. Some read अभाषणे ।

Pre शठयति । श्वठयति । But शाठयति and श्वाठयति in Gatyâdi, and शाठयते in âkusmiya, and शठति is Bhuâdi No 321.

पट ३११ वट ३११ क । ग्रन्थे ।

311. √pata, 311A. √vata, to string, or weave

Pre. पटयति । But पाटयति 'he speaks' has been taught before पटति 'he moves' is Bhuâdi No 318 So also वटयति । But Bhuâdi is वटति No. 322, and the causative of it is वाटयति 'he causes to surround' वटयति is ghatâdi No 816

रह ३१२ त्यागे ।

अररहत् ।

312 √raha, to quit, leave, abandon Pre. रहयति । But रहति Bhuâdi No. 767, and रहति 'he goes' No. 768 Aor. अररहत् ।

स्तन ३१३ गदी ३१४ देवशब्दे ।

स्तनयति । गदयति । अजगदत् ।

313 √stana 314 √gadî, to thunder, roar loudly The long ई is the sign of the dual case in स्तनगदी ।

Pre स्तनयति । Aor अतस्तनत् । Desid. तिस्तनयिषति । स is not changed to ष as the root is not षोपदेश । Noun स्तनयित्नु ।

314 √gadî. Pre गदयति । But गदति Bhuâdi No. 52.

पत ३१५ गतौ वाणिजन्तः ।

वादन्त इत्येके । आद्ये पतयति-पतति । पतयाञ्चकार । अपतीत् । द्वितीये पातयति । अपीपतत् ।

Gana Sutra —Optionally the verb √pata takes णिच् when meaning 'to go' Some say the option refers not to णिच् but to its being adanta (ending in a short अ) According to the first view we have पतयति or पतति । Per पताञ्चकार । Aor अपतीत् । According to the second view we have Pre. पातयति । Aor अपीपतत् ।

315 √pata, 'to go'

Pre पतयति or पतति । I पातयति or पतयति । Per. पतावकार । The Perfect is periphrastic, as the root contains more than *one* vowel (i e , *pata*) Not so the Bhuâdi √pata No 898 But if वा refers to अदन्त, then the Per. is पतया चकार । Aor. अपतीत् or अपीपतत् । Noun —पतयालुः ।

पष ३१६ अनुपसर्गात् ।

गतावित्येव । पषयति ।

316 √pasha, when not preceded by a preposition, means 'to go,' and takes णिच् ।

Pre पषयति । But it is Bhuâdi when preceded by an upasarga, as प्रपषति । The anuvritti of वा is taken here by some According to them the root is optionally अदन्त । Thus we have पाषयति also.

स्वर ३१७ आक्षेपे ।

स्वरयति ।

317 √svara, to find fault, blame, reprove, censure

Pre स्वरयति । But स्वरति 'he makes sound' is Bhuâdi

रच ३१८ प्रतियत्ने ।

रचयति ।

318 √racha, to arrange, prepare, make ready Pre रचयति ।

कल ३१९ गतौ संख्याने च ।

319 √kala, to go, 2 to enumerate, calculate Pre कलयति । But कालयति 'He throws' is No 64, and कलते is Bhuâdi No 526, Noun —कलिः 'the period or unit of astronomical calculation'

चह ३२० परिकल्कने ।

परिकल्कनं दम्भः शाठ्यं च ।

320 √chahâ, to be proud or haughty The word parikalkana means pride and deceit Pre चहयति । See the section Ghatâdi for this root The Bhuâdi is चहति । No 765

मह ३२१ पूजायाम् ।

महयति । महतीति अपि गतम् ।

321. √maha, to honor, worship Pre. महयति । But महति is Bhuâdi No 766

सार ३२२ कृप ३२३ श्रथ ३२४ दौर्बल्ये ।

सारयति । कृपयति । श्रथयति ।

322. √sâra, 323. √kripa. 324 √sratha, to be weak. Pre सारयति।

323 √kripa Pre. कृपयति But cf. कल्पयति from कृपूसामर्थ्ये (No I 779) and कल्पते from Bhuâdi No 799

324 √sratha

Pre. श्रथयति । But श्राथयति 'He tries' is No. X 13, and श्राथयति 'He releases' is No. X. 282, while श्रथति is âdhrishîya.

स्पृह ३२५ ईप्सायाम् ।

325 √spriha, to desire. Pre. स्पृहयति । Noun —स्पृहयालुः ।

भाम ३२६ क्रोधे ।

अबभामत् ।

326 √bhâma, to be angry.

Pre. भामयति । But भामते is Bhuâdi No 468 Aor अबभामत् ।

सूच ३२७ पैशून्ये ।

सूचयति । अषोपदेशत्वान्न षः । असूसुचत् ।

327. √sûcha, to trace out, spy, ascertain

Pre सूचयति । Aor असूसुचत् । The स is not changed to ष, as the root is not षोपदेश । Inten सोसूच्यते । स not changed to ष ।

खेट ३२८ भक्षणे ।

तृतीयान्त इत्येके । 'खोट' इत्यन्ये ।

328 √kheta, to eat. Some read it as खोट √khota and √kheda

Pre खेटयति । खोटयति । The Bhuâdi form is खेटति । Noun —आखेटना ।

क्षोट ३२९ क्षेपे ।

329 √kshota, to throw Pre क्षोटयति ।

गोम ३३० उपलेपने ।

अजुगोमत् ।

330. √goma, to plaster with cowdung Pre गोमयति । Aor अजुगोमत् ।

कुमार ३३१ क्रीडायाम् ।

अचुकुमारत् ।

331 √kumâra, to play Pre कुमारयति । Aor अचुकुमारत् ।

शील ३३२ उपधारणे ।

उपधारणमभ्यासः ।

332 √sîla, to study, practise repeatedly. The word upadhârana means 'practice' Pre शीलयति । But शीलति 'he meditates' is Bhuâdi No 556, Past Parti. Pass शीलितः ।

साम ३३३ सान्त्वप्रयोगे ।

अससामत् । 'साम सान्त्वने' इत्यतीतस्य तु असीषमत् ।

333 √sâma, to appease, conciliate, soothe.

Pre सामयति । Aor अससामत् । But असीषमत् from the root साम सान्त्वने which has been taught before *Quere* No where before has the root साम सान्त्वने been taught in the current texts of the Siddhânta Kaumudi or Dhâtupâtha. Mâdhava also refers to साम सान्त्वने here, but no where has he given it separately. Others say that the root सान्त्व सामप्रयोगे No 33, should be read as two roots (1) सान्त्व (2) साम, and प्रयोगे is their meaning.

वेल ३३४ कालोपदेशे ।

वेलयति । 'काल' इति पृथग्धातुरित्येके । कालयति ।

334 √vela, to count the time. Some, say काल is a separate root, and not the meaning of वेला । Pre वेलयति । कालयति । Noun —वेला ।

पल्यूल ३३५ लवनपवनयोः ।

335. √palyûla, 'to salt,' to purify' The word palyula means 'soap.' As in the Taittariya Samhita नास्य पल्यूलनेन वासः पल्यूलयेयुः । Pre. पल्यूलयति ।

वात ३३६ सुखसेवनयोः ।

'गतिसुखसेवनेषु' इत्येके । वातयति । अववातत् ।

336 √vâta, 1 to go 2, to make happy, 3. to serve
Pre वातयति । Aor अववातत् ।

गवेष ३३७ मार्गणे ।

अजगवेषत् ।

337 √gavesha, to seek, search, to hunt Pre गवेषयति । Aor. अजगवेषत् ।

वास ३३८ उपसेवायाम् ।

338 √vâsa, to scent, perfume, incense, fumigate, make fragrant, to steep, infuse, to spice, season Pre वासयति । Compare वस्ते Adâdi No 13, and वस्यति 'he stops' Divâdi No. 105, Noun —वासना ।

निवास ३३९ आच्छादने ।

अनिनिवासत् ।

339 √nivâsa, to dress Pre निवासयति । Aor अनिनिवासत् ।

भाज ३४० पृथक्कर्मणि ।

340. √bhâja, to divide, distribute Pre विभाजयति

सभाज ३४१ प्रीतिदर्शनयोः ।

'प्रीतिसेवनयोः' इत्यन्ये । सभाजयति ।

341 √sabhâja, 1. to please, 2 to show According to others it means 'to please' and " to serve.' Pre सभाजयति ।

ऊन ३४२ परिहाणे ।

ऊनयति । 'ओः पुयण्ज–' (२५७७) इति सूत्रे 'पयोः' इति वक्तव्ये वर्णप्रत्याहारजकारग्रहणं लिङ्गं 'णिचि अच आदेशो न स्याद्द्वित्वे कार्ये' इति । 'यत्र द्वित्वकार्याभ्यासोत्तरखण्डस्याक्षोऽप्रक्रियाया परिनिष्ठिते रूपे श्रावणं लभ्यते तत्रैवायं निषेधः' । ज्ञापकस्य सजातीयापेक्षत्वात् । तेन 'अचिकीर्तत्' इति सिद्धम् । प्रकृते तु न शब्दस्य द्वित्वं तत ऊकारोत्तरखण्डेऽल्लोपः । औननत् । माभवानूननत् ।

342 √ûna, to leave deficient or unfinished, to lessen, diminish Pre. ऊनयति । Aor. अ+ऊनिनत् or औननत् । Noun —न्यूनः ।

In forming its aorist, the syllable न is reduplicated in order to obtain the desired form औननत् which is done by first reduplicating the न and then

eliding the अ by force of the affix णिच्. Of course, this is an unusual procedure, but in following the ordinary procedure the difficulty is this, if in ऊन+णि+चङ् we elide the अ of न first and this we must do, because elision taught later should be applied first, then the only syllable that we can reduplicate will be नि formed by न्+इ of णिच्, and the form would be औनिनत्। Nor can the sûtra द्विर्वचनेऽचि help us (whether we interpret that sûtra to mean that the elided अ is *sthânivat* for the purposes of reduplication or that the elision should not take place when there is reduplication yet to be done), because the affix णिच् does not cause reduplication and therefore द्विर्वचनेऽचि does not apply to it. To get out of this difficulty, we take the help of the *jnâpaka* of VII. 4 80 S 2577, *viz.*, the existence of the following rule:—Though णिच् is not the cause of reduplication, yet the substitution to be caused by it does not take place or is to be considered as *sthânivat* for the purposes of reduplication.

The *jnâpaka* is arrived from the whole sûtra according to some. By VII 4 80 S 2577, the following forms are evolved बिभावयिषति, लिलावयिषति, जिजावयिषति, from √bhû, √lû and √jû, by changing the उ of the reduplicate into इ. Now, had णिच् been allowed to operate first, there would have been no उ in the reduplicate, but the प्, ल् and ज would have been followed by अ, and this अ would have been changed to इ by the ordinary rule of VII 4 79 S 2317. It is only when णिच् is added that there is a possibility of प, &c being followed by अ, otherwise not.

Objection—Admitting that the forms बिभावयिषति &c would have been obtained by the application of VII 4 79 S 2317 without the help of VII. 4. 80 S 2577 yet, this latter rule is necessary for the purposes of the forms like पिपविषते, यियविषति from the √pû & √yu. Because by the ordinary rule, the forms would have been पुपविषते and युयविषति hence the necessity of S 2577. Hence that sûtra, as a sûtra, cannot be the jñâpaka of the rule given above, for it has its scope here. The इट् augment is added to the सन् in the case of these two roots √pû and yu (by VII 4. 74 S. 2626 and VII 2 49 S. 2618) and as the affix सन assumes the form इस्, and as it is the cause of reduplication, as well as of guna, the latter will not take place till reduplication is over, for द्विर्वचनेऽचि applies here. Thus पू+इस+ति=पुपू+इसति=पुपोइसति=पुपविषति। So also युयविषति। Now nothing can change the उ to इ but this sûtra. In fact only these two roots require this sûtra, because their Desiderative takes the augment इट् and so is not कित्।

Therefore the author says the use of the class term पु and the pratyâhâra यण् instead of प and य is the real *jnâpaka* here. For as the necessity of the sûtra is only to evolve the two forms पिपविषते and यियविषति, while other forms can be evolved by the ordinary rules of सन्यतः &c. Pânini

would have made the sûtra ओः पयर्योरपरयोः । His not having made it so, is the jñâpaka that णिच् does not produce its effect till the reduplication is not over For had it produced its effect first, then अबीभवत्, अपीपवत्, अमीमवत्, अयीयवत्, अरीरवत्, अलीलवत् अजीजवत् (the चङ् aorists of भू, पू, मू, यु, रु, लू and जु, and चङ् is treated like सन्), could have been evolved by the ordinary rule of सन्यतः, and there would have been no उ in the reduplicate to operate upon by ओः पु &c Therefore the employment of पु instead of प, and of यण् pratyahâra instead of य is useless hence we say this is ज्ञापकः of the above rule The operation of the jñâpaka is formed where the sûtra ओः पुयण् &c. does not apply, as in नुनावयिषति, उन्नुनावयिषति Aor औनूनवत् नुनावयिषति Aor अनूनुवत्, ऊर्णुनावयिषति Aor और्णुनवत्, पुस्फारयिषति Aor अपस्फुरत् ।

In the formation of the forms in लिट् or ardhdhatuka where guna is applicable the letter ई is changed to आ by the sûtra विभाषालीयतेः

ऊन + णिच् + चङ् + त् = ऊन् + णिच् + चङ् + त् = ऊनिनि + चङ् + त् = ऊनिनत् with अट् = औनिनत् ।

When we elide the अ of ऊन before the णि and चङ्, because the rule of elision is subsequent to that of reduplication, and also because it is antaranga, then we get the stem ऊनि, a root which begins with a vowel, and in its reduplication the sûtra अजादेर्द्वितीयस्य (VI 1 2 S 2176) applies, and so नि is reduplicated, and we get the bove form औनिनत् ।

But this is not the desired form the correct form is औननत् । This cannot be obtained without reduplicating न । Nor can you say that by applying the sûtra द्विर्वचनेऽचि (I 1 59 S 2243), the elided अ of ऊन will be sthânivat for the purposes of reduplication and that न will be reduplicated and not नि । That sûtra applies where the *cause* of reduplication follows such elided अ । But here the अ is elided by णिच् which is not the cause of reduplication, and so that sûtra does not help you Therefore our author says "In the sûtra VII 4. 80 6 2577 Pânini has used पु, यण्, जि, while प, यम् would have been sufficient, the very fact of Pânini's using the word पु denoting the whole class of labials, the word यण् denoting the letters included in that pratyâhâra, and ज, indicates, that the substitution for the vowel does not take place before णिच् when reduplication is to be done

The meaning is this. The sutra VII 2 74. S 2626 ordains the augment इट् to the affix सन् after the root स्मिङ्, and the sûtra VII 2 49 S. 2618 similarly ordains इट् to सन् after the root पू (यौति) Thus पू + इ + स + ति, and पू + इ + स + ति, here the affix इ causes guna, and we have पवि + सति, and सन् causes reduplication and by the sthânivadbhâva of द्विर्वचनेऽचि or the prohibition of substitution by the above vârtika, the reduplication will be of the stem ending in उ, thus पु पवि + सति, and पुपवि + सति = पुपविषति and पुपविषति । Now applies VII. 4 80 S. 2577, and उ is changed to इ । Therefore in order that the उ of the reduplicate may

be changed to इ, the word प, यण् have not been used by Pânini, but पु, and यण् । Otherwise the forms पिपविषते or ० ति could not be formed, by substituting इ for the उ of the reduplicate

Moreover, if you say that by using the terms पु and यण् the rule is made applicable to all the labials, as a class, and so also to all semi-vowels and that thus we get अबीभवत्, अपीपवत्, अमीमवत्, अरीरवत्, अलीलवत्, अजीजवत्, बिभावयिषति, पिपावयिषति, रिरावयिषति, लिलावयिषति । We reply that these forms could have been got without that sûtra. For after changing the ऊ to अव् or आव् as required, we reduplicate the stem ending in अव् or आव् and then for the अ of the reduplicate we substitute long ई, by VII. 4 79. S 2317 and VII. 4 94. S 2318. Therefore the mention of पु, यण् is useless in that sûtra

Consequently we say that the sûtra indicates by implication the existence of the above maxim, that the substitution required by णिच् does not take place in the case of a vowel, when a reduplication is to take place. In other words, the substitution is postponed, till the reduplication is not effected After that the substitution takes place.

Moreover this prohibition, that a substitution caused by णिच्, does not take place, is qualified by this further proviso 'This prohibition applies only there, where by reduplication, the first vowel of the second portion of the stem next to the reduplicate is अ, whether original or obtained by the application of any rule.''

The utility of the maxim obtained from the implication of ओः पुयण् जि &c is illustrated in the following example यु+णिच्+सन्+शप्+ति=युया-वयिषति । The चङ् aorist is अयुयवत् । Similarly 'he acts like उड्डु'' is उडवति । Here to the nomina base उड्डु we add क्विप् under the vârtika to S. 2665, and we get the *root* उड्डु. To this we add णिच् and सन् । We get उड्डुडावयिषति, the चङ् aorist is औड्डुडवत् । Similarly from the sûtra Dhâtu ध्रु, we have with णिच् and सन्, the form धुधावयिषति, the चङ् aorist is अदुधवत् । Similarly नुनावयिषति and अनूनवत् । पुस्फारयिषति, अपुस्फुरत् । The आ in the last example is by VI 1 54 S. 2569, and we have अपुस्फरत् । Here the उ appears in the reduplicate If there had not been the above jñâpaka rule we would have got the forms पिपावयिषति &c. Considering all these points, the author of the vârtikas, Kâtyâyana says "The पु and यण् in the sûtra VII. 4 80 indicate by implication that the substitute of a vowel caused by णि is sthânivat to the original." This sthânivadbhâva is illustrative of the prohibition also namely that the substitution for the vowel does not take place till the reduplication is not done. Therefore, Bhattoji Dikshita has given the above rule in the form of a prohibition, rather than an affirmation For prohibition is also illustrative of the sthânivadbhâva.

Question—If this be a general rule, then from the root कृतसंशब्दने, we get the following form in the aorist, कृत+णिच्+चङ्+त Here we redupli-

cate first, and get च् + कूत + णिच् + अ + त् = चट् + कूत + णिच् + अ + त् (VII. 4. 66. S 2244) = अचकीर्तत् । But this is incorrect

Answer.—In order to prevent this, we have added the proviso, that the above rule will not apply when the substitution caused by णि is not, such as ends in अ । Here the substitution caused by णिच् is not अ ending. The *uttarakhanda* or the portion of the stem next to the reduplicate may contain either an original अ, or the अ of the affix चङ् । Thus in औणनत् or ओणनत् the uttarakhanda of the stem is ड् and त् without any अ of their own, the अ that is seen in them is the अ of चङ्, so they have no अ in their परिनिष्ठित state, so the author has used the additional word प्रकृत्य । They get an अ in the state of evolution While in the case of चुचावयिषति &c there is no अ in the prakriyâ state, for there the vowel is (चुचौ + णि + इट् + षति) औ, and it is in parinishthita state that we get आ of आ ॥

Moreover a jñâpaka rule applies to cases *sui generis* and not to every case indiscriminately Therefore we have the form अचिकीर्तत् and not अचकीर्तत् । For the jñâpaka is derived here from the sûtra स्रवत् णि &c., where *always* the uttarakhanda of the stem will have the letter अ, and so the jñâpaka is confined to such cases only

In the case of जन, before चङ्, we reduplicate the न first, and *then* elide the अ, as जन + णिच् + चङ् + त = जनन + णिच् + चङ् + त = जनन् + णिच् + चङ् + त, (VI. 4 48 S 2308) = जनन् + चङ् + त् (VI 4 51 S 2313) = जननत् ।

ध्वन ३४३ शब्दे ।

अदध्वनत् ।

343 √dhvana, to sound Pre ध्वनयति । The Bhuâdi form is ध्वनति । Aor. अदध्वनत् ।

कूट ३४४ परितापे ।

'परिदाहे' इत्यन्ये ।

344 √kûta to be distressed, some say it means to burn. (It means also to invite. See the next root)

Pre. कूटयति । The form कुटयति belongs to the आकुस्मीय class

संकेत ३४५ ग्राम ३४६ कुण ३४७ गुण ३४७ च । चामन्त्रणे ।

चात्कूटोऽपि । कूटयति । सङ्केतयति । ग्रामयति । कुणयति । गुणयति । पाठान्तरम् ।

केत ३४७ च । श्रावणे निमन्त्रणे च ।

केतयति । निकेतयति 'कुण गुण चामन्त्रणे' । चकारात्केतने ।

345 sanketa 346 √grâma 347. √kuna. √guna to invite

By force of the word च, we draw in the root कूट also Thus कूटयति also means 'he invites' While another reading is केत श्रावणे निमन्त्रणे च । keta 'to be learned' or 'to hear' 'to invite' As केतयति and निकेतयति । After this are read the following. √kuna √guna 'to invite' By force of च they have the sense of ketana also. Pre सङ्केतयति ।

346 √grâma Pre ग्रामयति ।

347. √kuna √guna cha. Pre कुणयति । गुणयति ।

कूण ३४८ संकोचनेऽपि ।

348 √kûna, means to contract, close also, in addition to the meanings given to the roots mentioned last Pre कूणयति ।

स्तेन ३४९ चौर्ये ।

अतिस्तेनत् ।

349 √stena, to steal Pre स्तेनयति । Aor अतिस्तेनत् । Nouns —स्तेन । स्तेयम् । स्तैन्यम् ।

आगर्वादात्मनेपदिनः ।

Section VI Up to the √garva inclusive, are Atmanepadis

पद ३५० गतौ ।

पदयते । अपपदत ।

350 √pada, to go or move Pre पदयते । The Divâdi form is पद्यते । Aor अपपदत ।

गृह ३५१ ग्रहणे ।

गृहयते ।

351 √griha, to accept Pre गृहयते । Noun —गृहयालु ।

मृग ३५२ अन्वेषणे ।

मृगयते । 'मृग्यति' इति कण्ड्वादि ।

332 √mriga, to seek. Pre. मृगयते । The form मार्गयति is आधृषीय, and मृग्यते is कण्ड्वादि ।

कुह ३५३ विस्मापने ।

353 √kuha, to cheat, deceive, Pre कुहयते । Nouns —कुहना । कुह ।

शूर ३५४ वीर ३५५ विक्रान्तौ ।

354 √sûra 355 √vîra, to act the hero, be powerful Pre शूरयते ।

355 √vîra Pre वीरयते ।

स्थूल ३५६ परिबृंहणे ।

स्थूलयते । अतुस्थूलत् ।

356 √sthûla, to become big or stout, grow bulky or fat

Pre स्थूलयते । Aor अतुस्थूलत । Nouns,—स्थूलः । स्थविष्ठः । स्थवीयान् ।

अर्थ ३५७ उपयाच्ञायाम् ।

अर्थयते । आर्तथत ।

357 √artha, to request, beg, supplicate Pre अर्थयते । I Fut अर्थयिता । II Fut अर्थयिष्यते । Aor आर्तथत ।

सत्र ३५८ संतानक्रियायाम् ।

अससत्रत् । अनेकाच्त्वान्न षोपदेशः । सिसत्रयिषते ।

358 √sattra, to perform a sacrifice

As the root consists of more than one vowel it has not been taught with a ष as its initial Therefore in the Desiderative the root स remains unchanged Pre सत्रयते । Aor अससत्रत । Desid सिसत्रयिषत ।

गर्व ३५९ माने ।

गर्वयते । अदन्तत्वसामर्थ्याण्णिजविकल्पः । 'धातोरन्त उदात्तः' णिचि 'आम्' च फलम् । गर्वयतेऽपि । इत्यागर्वीयाः ।

359 √garva, to be proud. As the root ends in अ, therefore the णिच् is optional The result of this is that the final of the root is udâtta, by which the accent falls on व and also the Perfect is formed by आम् as the root consists of more than one vowel. So also in the case of the other roots mentioned hereafter. Pre गर्वयते ।

Here ends the section of आगर्वीय ।

सूत्र ३६० वेष्टने ।

सूत्रयति । असुसूत्रत् ।

360 √sûttra, to tie, to bind Pre. सूत्रयति । Aor. असुसूत्रत् । Inten. सोसूत्र्यते ।

मूत्र ३६१ प्रस्रवणे ।

मूत्रयति—मूत्रति ।

361 √mûttra, to make water, to micturate.

Pre. मूत्रयति or मूत्रति । Inten मोमूत्र्यते ।

रूक्ष ३६२ पारुष्ये ।

362. √rûksha, to be severe. Pre. रूक्षयति । The Bhuâdi form रूक्षति ।

पार ३६३ तीर ३६४ कर्मसमाप्तौ ।

अपपारत् । अतितीरत् ।

363. √pâra 364 √tîra, to accomplish.

Pre पारयति। तीरयति। Aor अपपारत् । अतितीरत् ।

पुट ३६५ संसर्गे ।

पुटयति ।

365 √puta, to compose, put together Pre. पुटयति । The form पोटयति 'he speaks' has already been taught before. पुटति 'he embraces is Tudâdi.

धेक ३६६ दर्शने इत्येके ।

अदिधेकत् ।

366 √dheka, to see. This root is given by some Mâdhava does not give it Aor, अदिधेकत् ।

कत्र ३६७ शैथिल्ये ।

कत्रयति—कत्रति । 'कर्त' इत्यप्येके । कर्तयति—कर्तति ।

367, √kattra, to relax. Durga reads it as कर्त । Pre कत्रयति or कत्रति । कर्तयति or कर्तति । Nouns —कत्रिः । कात्रेयकम् ।

प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च ३६८ ।

प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे णिच्स्यादिष्ठे यथा प्रातिपदिकस्य पुंवद्भावरभावटिलोपविन्मतुब्लोपयणादिलोपप्रस्थस्फाद्यादेशभसंज्ञास्तद्वण्णावपि स्युः । पटुमाचष्टे पटयति । पटत्वाद्वृद्धौ सत्यां टिलोपः । अपीपटत् । 'णौ चङि–' (२३१४) इत्यत्र भाष्ये तु 'वृद्धेर्लोपो बलीयान्' इति स्थितम् । अपपटत् । 'तत्करोति तदाचष्टे' । पूर्वस्य प्रपञ्चः । करोत्याचष्ट इति धात्वर्थमात्रे णिजर्थः । स कर्तृत्वविवक्षितः । 'तेनातिक्रामति' । अश्वेनातिक्रामति अश्वयति । हस्तिनातिक्रामति हस्तयति । 'धातुरूपं च' । णिच्प्रकृतिर्धातुरूपं प्रतिपद्यते । चकारादनोऽनुक्तसमुच्चयार्थः । तथा च वार्तिकम्–'* आख्यानात्कृतस्तदाचष्टे कृल्लुक्प्रकृतिप्रत्यापत्तिः प्रकृतिवच्च कारकम्' इति । कंसवधमाचष्टे कंसं घातयति । इह 'कंस हन्' इति स्थिते ।

368. *Gana sutra.*—After every nominal stem the affix णिच् may be added with the force of a verb, and it is then treated like the affix इष्ठन् ।

All the changes which the affix इष्ठन् causes, takes place, when णिच् is added to nouns The affix इष्ठन् forms superlatives under V 3. 55 S 2001 upto V 3 65 and changes caused by इष्ठन् are given in sûtra, VI. 4 154 and the following

Thus the nominal stem if feminine, becomes masculine when इष्ठन् is added. The same will be the case when णिच् is added so also there is the elision of टि, the elision of विन् and मतुप्, the elision of यण् &c, the substitution of प्र, स्थ, स्फा &c, and getting the designation of भ । Thus there is elision of टि in पटयति derived from पटु । The णिच् causes the vriddhi of the उ of पटु, because the rule of vriddhi is subsequent and after the vriddhi has taken place, the vârtika causes the elision of टि । Thus in this view, the aorist is अपीपटत् । But in commenting on the sûtra VII. 4 1 S. 2314. णौ चङि &c. Patanjali says "The lopa rule is stronger than the rule of vriddhi". Therefore in पटु+णि+चङ् if we have टि lopa first, then the equation is पटु+णिच्+चङ्=पट्+0+चङ्=अपपटत् । In this view there is not sanvadbhâva nor lengthening as required by VII 4 93 S. 2316, and VII 4. 94 S. 2318, because there is the elision of उ (the vowel of अक् pratyâhara) The force of णिच् after nominal stems is given by the following.

तत् करोति तदाचष्टे ॥

Gana sutra—The affix nich, coming after a noun, denotes "he does that thing", or 'he declares that thing'

This is an amplification of the last gana sûtra. Doing or declaring whatever is expressed by the noun, is the meaning of the affix णिच् । The senses of the tense affixes लट् &c, is not mentioned here, for they will come as a general rule

तेनातिक्रामति ॥

Gana sutra—The affix णिच् is added to a nominal base, in the third case in construction, in the sense of 'he excels by means thereof'

As अश्वैरतिक्रामति=अश्वयति 'he surpasses by means of the horses' so also हस्तयति 'he excels through the elephant'

धातुरूपं च ॥

Gana sutra.—The nominal base before the affix णिच्, takes the form of a dhâtu. [By force of the word च, other meanings not specified are also included. Thus the following vârtika teaches —

Vârtika—After a word formed by a krit affix, and denoting a story, there is added the affix nich with the force 'he recites or declares that legend, and thereby the krit affix is elided and the word resumes its original form, and the base is as if the agent.

Thus कंसवधमाचष्टे=कंसं घातयति 'he declares or recites the story of the killing of Kansa'. Here we have कंस+णिच् । Now applies the following sûtra

Note—The Prâtipadika followed by the causative णि, undergoes all the changes, as it would have undergone, had the affix इष्ठ followed it. Those changes are (1) पुंवद्भावः the feminine noun becomes masculine as,

एनीमाचष्टे=एतयति, श्येतयति ॥ वत् belongs to तसिलादि affixes and causes masculation by VI 3 35 S 836 (2) रभावः—the change of ऋ to र, as पृथुमाचष्टे=प्रथयति, म्रदयति, see VI 4 161. S 1785, (3) टिलोपः—as, पटुमाचष्टे=पटयति, लघयति by this sûtra, (4) यणादिपरम् i e, the application of Rule VI 4 156 S 2015 as, स्थूलमाचष्टे=स्थवयति ॥ According to the school of Bhâradvâja, three more purposes are served (5) विन् मतोर्लुक्—as स्रग्विणमाचष्टे=स्रजयति, वसुमन्तमाचष्टे=वसयति, see V 3 65 S. 2020, (6) कन्विधिः—the substitution of कन् for युवन् and अल्प (V 3 64 S 2019)—as युवानमाचष्टे or अल्पमाचष्टे=कनयति ॥ (7) प्रादि substitution, as required by VI 4. 157 S. 2016 as, प्रियमाचष्टे=प्रापयति ॥

Vart —After words ending in कृत् affixes and describing legends, comes the affix णिच्, when the sense is 'he recites or narrates that' The कृत् affix is elided, the word resumes its basic (प्राकृतिक) form, and the base is as if the agent, thus कंसवधमाचष्टे=कंसं घातयति, बलिबन्धमाचष्टे=बलिं बन्धयति, राजागमनमाचष्टे=राजानम् आगमयति

Note —Under the conditions mentioned in the last वार्तिक, the upasarga आ is elided, when duration of time is meant expressing limit Thus आरात्रिविवास आचष्टे=रात्रि विवासयति, here the आ of आरात्रि is elided

Note —Under the conditions mentioned in the last note the affix णिच् has the sense of 'making wonderful', meaning 'attaining that.' Thus उज्जयिन्याः प्रस्थितो माहिष्मत्यां सूर्योद्गमनं सभावयते=सूर्यमुद्गमयति 'going from Ujjain he finds the sun rise in Mahismati (wonderful speed)'.

Note —When an asterism is in composition and the sense is that of knowing, there comes the affix णिच् after a word-ending in कृत् affix, the कृत् affix is elided the word reassumes its basic form and the base is as if the agent Thus पुष्ययोगं जानाति=पुष्येण योजयति. So also मघाभिर्योजयति.

२५७४ । हनस्तोऽचिण्णलोः । ७ । ३ । ३२ ।

हन्तेस्तकारोऽन्तादेशः स्याच्चिण्णल्वर्जे ञिति णिति । नन्वसाङ्गसंज्ञा धातुसंज्ञा च कथमिविशिष्टस्य प्राप्ता । ततश्चाङ्गत्वियोर्देषिः । किं च । कृत्यतत्वे न स्याता । धातोः स्वरूपग्रहणे तत्प्रत्यये कार्यविधानात् । सत्यम् । * प्रकृतिवच्च *. इति चकारो भिन्नक्रमः । कारकं च । चात्कार्यं च । हेतुमण्णिच प्रकृतेर्हन्धादेर्हेतुमण्णौ याहृश कारकं धातावनन्तर्भूत द्वितीयान्त याहृशं च कार्यं कृत्यतत्वादि तदिहापीत्यर्थः । कंसमघातयत् । 'कर्तृकरणाद्धात्वर्थे' । कर्तुर्व्यापाराय करणं न तु वर्धुरादिमात्रमित्यर्थः । असिना हन्ति । असयति ।

2574 त is substituted for the न of the root हन् before an affix with an indicatory ञ् or ण्, which causes also the vriddhi of the penultimate अ, but the augment is not added before the Aorist-sign चिण्, nor before the Personal ending णल् of the Perfect

Note —The anuvritti of 'Taddhita' ceases and with it that of कित् also which causes Vriddhi in Taddhita only The णित् and ञित् do govern still Thus घातः (with घञ्), घातयति (with णिच्), घातकः (with ण्वुल्), साधुघातिन् with णिनि, घातंघातम् with णमुल् ॥ But जघानि and जघान with चिण्

and यत् ॥ This sûtra has reference to roots, and refers to those affixes only which come after roots (धातुप्रत्यय), therefore not in वार्त्रघ्नः from वृत्रहन् ॥

Thus कंसवधमाचष्टे । Here to the krit formed word कंसवध we add the affix णिच् । Now वध is formed by अप् affix added to हन् by III 3 76 S 3253, and thereby हन् is changed to वध् । By the vârtika given above, we drop the krit affix अप्, and then the modification वध् disappears and the original हन् reappears Thus we get कंस हन्+णिच् । Now by the present sûtra we substitute त for न । As कंस+हन्+णिच्=कंस+घात्+णिच्=कंस घातयति ।

Now, the whole form कंस हन् gets the designations of anga and dhâtu and not the form हन् alone. Therefore the augment अट् should be placed before कंस in the Imperfect and the aorist and the reduplication should be of कंस and not of हन् But this is undesirable, for the proper form of the Aorist is कंसमजीघनत् and not something like अचीकंसहनत् ।

This objection that the whole form कंसहन् is the anga and the dhâtu, is open to the above objection with regard to the augment अट् and the reduplication. Moreover, there will be no gutturalization of ह into घ or of the change of न into त, for it is the general rule, that when a particular root form is mentioned in a sûtra, the operation ordained by the sûtra, is to be performed on that root form alone when the particular affix follows Therefore the changes which will take place with regard to the √han will not take place when the root is कंस हन्

As in the word वार्त्रघ्नम् there is no change of न into त by the present sûtra, because the root here is not simple हन् but compound of वृत्र+हन् ।

True, this would have been so, but the above vârtika uses the word 'cha' in 'prakritivat cha,' and it indicates a different operation, for it is to be read not after प्रकृति but after कारक, *i.e*, प्रकृतिवत् कारकं च । And by the force of the word 'cha', we draw in the word 'kâryam' also Thus not only the kâraka relation resumes the form of the original, but the *operation* (kâryam) also is the same.

Note —Though by simply making the kâryam the same as the original, we can get the अट् augment and the reduplication of the original verb, yet by applying the same to kâraka, we get back the original case ending of the noun. By kâryâtidesa we get the ह changed to घ, and न to त । Thus when the noun (or rather compound word) कंसवधः is to be converted to a denominative verb, not only by kâryâtideśa the वधः goes back to its original form हन् and then हन् is operated upon but the upapada कंस which had lost its case-ending in forming the samâsa, gets back that case-ending by kârakatidesa. Thus the aorist of the denominative verb derived from कंसवधः will be कंसमजीघतत् । Here the accusative case-ending which was latent in कंसवधः becomes manifest as a kâraka relation

When the णिच् affix of the causative (hetumat) is added to the root √han, the root undergoes certain changes. With regard to the causative

affix णिच् the root हन् is the base (prakriti). There is always a particular kâraka relation which a word has before a causative verb, though that case-relation becomes latent when an upapada samâsa is formed, that particular case-relation, as well as the particular operations, such as gutturalisation of ह to घ and त change of न, which take place before the causative णिच् in the case of हन्, both these namely the kâraka relation, and kârya operation re-appear in the case of denominative verbs formed from nouns like कंसवधः &c. As कंसमघातयत् ।

Note —Similarly from the compound word राजागमनं, we have राजानमागमयति meaning "he declares the coming of the king, or narrates the story of the coming of the king' So also from देवदत्तपाक we have देवदत्तेन पाचयति, from रुक्मिणी हरण we have रुक्मिणीं or रुक्मिणया हारयति ॥

कर्तृ करणाद् धात्वर्थे ॥

Gana sutra.—To the noun denoting the instrument with which the agent operates, is added the affix णिच् with the force of a verb.

The word करण or instrument here means the object by means of which any act is accomplished by the agent and not merely the organs of of sense like eye, ear, &c

Thus असिना हन्ति=असयति He kills with the sword'

Note —Similarly चक्षुषा पश्यति=चक्षयति । Some do not form such verbs. So देवदत्तेन पाचयति=देवदत्तयति । Other examples are करिभिरव बध्नाति= अवकरयति । परशुना छिनत्ति=परशयति 'he axes'. दात्रेण लुनाति=दात्रयति 'he sickles'

वष्क ३६९ दर्शने ।

369 √vashka, to see Pre वष्कयति ।

चित्र ३७० चित्रीकरणे ।

'आलेख्यकरणे' इत्यर्थः । कदाचिद्दर्शने । 'चित्र' इत्ययमद्भुतदर्शने णिच लभते । चित्रयति ।

370 √chittra, to paint, to see The word chitrî karana means 'painting a picture'

Vartika —The affix णिच् is added to चित्र with the force of 'to see as a wonder'. As चित्रयति 'he sees as a wonder' Pre चित्रयति ।

अंस ३७१ समाघाते ।

371 √ansa, to divide. Pre. अंसयति । Noun —अंसः ।

वट ३७२ विभाजने ।

372. √vata to distribute Pre. वटयति ।

रट ३७३ परिभाषणे ।

373 √rata to speak This root is not found in the Siddhânta

लज ३७४ प्रकाशने ।

'वटि' 'लजि' इत्येके । वण्टयति । लञ्जयति । अदन्तेषु पाठबलाददन्तत्वे वृद्धिरित्यन्ये । वण्टापयति । लञ्जापयति । शाकटायनस्तु कथादीनां सर्वेषा पुकमाह । तन्मते 'कथापयति' गणापयति इत्यादि ।

374. √laja, to make clear Instead of 372 √vata and 374 √laja, others read these as √vati and √laji. As वण्टयति, लञ्जयति । These roots

ordinarily even would not take vriddhi, because the vowel is heavy. Their inclusion in the kathadi class therefore can serve no purpose. We therefore, infer that the vriddhi of the अ of णिच् takes place in their case Thus we have वटापयति and लज्जापयति। Note —Both these roots have already been taught in the Chûrâdi class, वट as No 311 and लजि as No 244.

But according to Sâkatayana, all the roots of kathâdi subdivision take पुक् augment. According to him the forms are कथापयति, गणापयति।

Pre सत्रयति।

मिश्र ३७५ संपर्के।

375 √misra to mix Pre मिश्रयति। Noun — गुडमिश्रः।

सङ्ग्राम ३७६ युद्धे।

अयमनुदात्तेत्। अकारप्रश्लेषात्। असञ्ग्रामत।

376. √sañgrâma, to fight This is anudâttета Because an अ is understood here. Note सङ्ग्राम+अ (anudâtta)=सङ्ग्राम। Thus the final अ of संग्राम represents really two अ's, one an anudatta अ which is इत् and makes the root Atmanepadi, and the other the अ of the word सङ्ग्राम which is elided before णिच्। The word सङ्ग्राम is really a noun denoting 'a battle' and the affix णिच् is added to it with the force of तत् करोति 'he does that'

The aorist is असङ्ग्रामत the penultimate आ is not shortened, as the elided अ acts as a preventive, for it makes the root an अग्लोपित् one Pre. संग्रामयति। Aor. असङ्ग्रामयत।

स्तोम ३७७ श्लाघायाम्।

अतुस्तोमत्।

377. √stoma, to praise. Pre स्तोमयति। Aor अतुस्तोमत् (No shortening of the penultimate) Nouns —स्तोमः। अग्निष्टोमः।

छिद्र ३७८ कर्णभेदने। कर्ण ३७९ इति धात्वन्तरमित्यन्ये।

'करणभेदने' इत्यन्ये।

378. √chhidra 379. √karna, to pierce

The Siddhânta text is √chhidra, karnabhedane 'the root chhidra means to pierce the ear.' Some read 'karanabhedane' instead of karnabhedane. While the others hold that कर्ण is a separate root altogether. Pre. छिद्रयति। कर्णयति।

अन्ध ३८० दृष्ट्युपघाते।

'उपसंहारे' इत्यन्ये। आन्दधत्।

380. √andha, to grow blind. Some read upasamhâre instead of upaghâte Pre. अन्धयति। Aor आन्दधत्।

दण्ड ३८१ दण्डनिपातने।

381. √danda, to beat with a stick. This root takes two objects.

अङ्क ३८२ पदे लक्षणे च।

आञ्चकत्।

382. √añka, to mark, to step.

अङ्ग ३८२ क। च।

आञ्जगत्।

382A. √aṅga This also means the same. Pre. अङ्गयति । अङ्गयति ।
But अङ्कते and अङ्गति are Bhuâdi Aor आञ्चकत् । आञ्जगत् ।

सुख ३८३ दुःख ३८४ तत्क्रियायाम् ।

383 √sukha, to give pleasure, 384 √duḥkha, to give pain. These are also nouns, and णिच् would have been added to them under the gana sûtra given above Some say their separate mention is for the sake of adding the affix even when an upasarga is added. Pre. सुखयति । दुःखयति ।

रस ३८५ आस्वादनस्नेहनयोः ।

385 √rasa, to taste, to delight. Pre रसयति । But रसति is Bhuâdi.

व्यय ३८६ वित्तसमुत्सर्गे ।

अवव्ययत् ।

386 √vyaya, to dissipate Pre व्यययति । But व्ययते is Bhuâdi

रूप ३८७ रूपक्रियायाम् ।

रूपस्य दर्शनं करणं वा रूपक्रिया ।

387. √rûpa, to give beauty. The seeing of beauty and making beautiful are both meant by the word rûpa-kriya Pre रूपयति । रूपति ।

छेद ३८८ द्वैधीकरणे ।

अचिच्छेदत् ।

388 √chheda, to bisect, divide into two
Pre. छेदयति । छदयति । Aor. अचिच्छेदत् ।

छद ३८८ क । अपवारणे ।

इत्येके । छदयति ।

388A √chhada apavâraṇe is given by some instead of √chheda.

लाभ ३८९ प्रेरणे ।

389 √lâbha, to send Pre लाभयति । But लभते 'he acquires' is Bhuâdi

व्रण ३९० गात्रविचूर्णने ।

390 √vrana, to wound Pre व्रणयति । But व्रणति 'he makes sound' is Bhuâdi.

वर्ण ३९१ वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु ।

वर्णक्रिया वर्णकरणम् । सुवर्णं वर्णयति । कथा वर्णयति । विस्तृणातीत्यर्थः । हरिं वर्णयति । स्तौतीत्यर्थः ।

391. √varna, to color, to exert, to extend, praise, explain
The word वर्णक्रिया means giving color. As सुवर्णं वर्णयति 'he polishes the gold. But कथा वर्णयति 'he relates a story'—or 'he expands the talk' हरिं वर्णयति 'he praises Hari' Pre. वर्णयति ।

बहुलमेतन्निदर्शनम् ३९२ ।

अदन्तधातुनिदर्शनमित्यर्थः । बाहुलकादन्येऽपि बोध्याः । तद्यथा । 'पर्ण हरितभावे । अपपर्णत् । 'विष्क दर्शने' । 'क्षप प्रेरणे' । 'वस निवासे' । 'तुत्थ आवरणे' । एवमान्दोलयति । प्रेङ्खोलयति । विडम्बयति । अवधीरयतीत्यादि । अन्ये तु दशगणीपाठो 'बहुलम्' इत्याहुः । तेनापठिता अपि सौत्र लौकिकवैदिका बोध्याः । अपरे तु नवगणीपाठो 'बहुलम्' इत्याहुः । तेनापठितेभ्योऽपि क्वचित्स्वार्थे णिच् । 'रामो राज्यमचीकरत्' इति यथेत्याहुः । चुरादिभ्य एव बहुल णिजित्यर्थ इत्यन्ये । सर्वे पक्षाः प्रामा ग्रन्थे स्थिताः ।

392 *Gana sutra.*—In this class diversely many roots besides those mentioned above are to be included as ending in अ।

This class means the sub class of roots ending in अ or the kathâdi class. By force of the word बहुल other words are also so included As the following

392(*a*). √parna, 'to make green' As पर्णयति, Aor अपपर्णत्।

392(*b*). √vishka 'to see' As विष्कयति।

392(*c*) √kshapa 'to send' As क्षपयति।

392(*d*) √vasa 'to dwell' As वसयति।

392(*e*). √tuttha, 'to cover' As तुत्थयति।

So also we get the forms आन्दोलयति, प्रेङ्खोलयति, विडम्बयति, अवधीरयति &c

Others say that the word बहुल here means that there is diversity regarding *all* the roots of the ten classes. Therefore roots not mentioned in the Dhâtupâtha are valid, such as sautra roots, the laukika roots found in ordinary language, and vaidika roots Others say the bahula applies to the roots of the nine classes namely roots, other than churâdi, also take णिच् without any causative force As रामो राज्यमचीकरत् while others hold that bahulam qualified णिच् namely the churâdi roots take nich diversely All these several views are to be found maintained by the ancient authors. Thus the following is valid.

विगलन्त्याशु जीमूता, विह्नवन्ते दिविग्रहाः।
वर्षन्ति विद्युतः प्रावृट्, क्षीयन्तेकामविग्रहाः।

Pre पर्णयति।

णिङ्ङ्गान्निरसने ३९३।

अङ्गवाचिन प्रातिपदिकान्निरसनेऽर्थे णिङ् स्यात्। हस्तौ निरस्यति हस्तयते √पादयते।

393 *Gana sutra*—The affix णिङ् comes after a noun denoting a bodily organ, when the sense is that of 'moving' or 'removing' Thus हस्तौ निरस्यति=हस्तयते 'he moves the hand' So also पादयते।

श्वेताश्वाश्वतरगालोडिताह्वरकाणामश्वतरेतकलोपश्च ३९४।

श्वेताश्वादीनां चतुर्णामश्वादयो लुप्यन्ते णिङ् च धात्वर्थे। श्वेताश्वमाचष्टे तेनातिक्रामति वा श्वेतयते। अश्वतरमाचष्टेऽश्वयते। गालोडित वाचा विमर्शः। तत्करोति, गालोडयते। आह्वरयते। केचित्तु णिचमेवानुवर्तयन्ति तन्मते। परस्मैपदमपि।

394 *Gana sutra*—The words svetâsva, aśvatara, gâlodita, and âhvaraka lose their final *asva, tara, ita,* and *ka* respectively before the affix णिङ्।

Thus श्वेतयते 'he declares the śvetâsva story, or he surpasses by a white horse'. So also अश्वयते 'he surpasses by means of a mule'

The word गालोडित means the confusion of speech He who does that, is said गालोडयते He speaks confusedly So also आह्वरयते।

Some read the anuvritti of णिच् only in this sûtra According to them, these may be Parasmaipadis also As श्वेतयति।

पुच्छादिषु धात्वर्थ इत्येव सिद्धम्। ३९५।

णिजन्तादेव बहुलवचनादात्मनेपदमस्तु। मास्तु 'पुच्छभाण्ड—' (२६७६) इति णिङ् विधिः। सिद्धशब्दो ग्रन्थान्ते मङ्गलार्थः।

395. *Gana sutra*—The words puchchha &c., would take the affix णिङ् by the rule प्रातिपदिकाद् &c, (gana sûtra 368 *ante*), and therefore Pânini need not have made his rule III 1. 20 S 2676 regarding those words.

These words would take णिच् by the gana sûtra above mentioned, and they would be âtmanepadi by force of the word *bahula* so no need of teaching णिङ्। und i III. 1. 20. S. 2676.

The word Siddham is used at the end as a mark of auspiciousness.

Here ends the Churâdi Chapter.

इति तिङन्तचुरादिप्रकरणम्।

अथ तिङन्त णिच्प्रकरणम् ।

CHAPTER XI.

CONJUGATION OF THE CAUSATIVES.

Causatives are formed by adding णिच् to any root The force of this is given in the two following sûtras.

२५७५ । तत्प्रयोजको हेतुश्च । १ । ४ । ५५ ।

कर्तुः प्रयोजको हेतुसंज्ञः कर्तृसंज्ञश्च स्यात् ।

2575 That which is the mover thereof, *i. e*, of the independent source of action, is called Hetu or cause, as well as kartâ or agent

Note —Thus कारयति he causes to be made, हारयति he causes to be taken. When hetu is employed as agent, the verb is put in the causative form (III 1. 26)

The force of the word च is to give both names to the mover of an agent *viz*, Hetu and kartâ otherwise by I 4 1 one name would have been given

२५७६ । हेतुमति च । ३ । १ । २६ ।

प्रयोजकव्यापारे प्रेषणादौ वाच्ये धातोर्णिच्स्यात् । भवन्त प्रेरयति भावयति । 'णिचश्च' (२५६४) इति कर्तृगे फल आत्मनेपदम् । भावयते । भावयाम्बभूव ।

2576 The affix णिच् is employed after a root, when the operation of a causer, such as command &c, is to be expressed

Note —The *hetu* means the mover of the independent agent, an operation relating to the *hetu*, such as *directing* &c is called *hetumat*, as कटं कारयति 'he causes to prepare a mat', ओदनं पाचयति 'he makes the rice to be cooked' In other words, the affix णिच् forms the causative verbs

Thus भवन्त प्रेरयति = भावयति 'he sets one a thinking.' By I 3. 74 S 2564, the णिजन्त roots are conjugated in the Atmanepada, when the fruit of the action accrues to the agent, as भावयते 'he sets himself a-thinking.' So also भावया बभूव ।

२५७७ । ओः पुयण्ज्यपरे । ७ । ४ । ८० ।

सनि परे यदङ्गं तदवयवाभ्यासोकारस्येत्त्वं स्यात्पवर्गयणजकारेष्ववर्णपरेषु परतः । अबीभवत् । अपीपवत् । मूङ् । अमीमवत् । अयीयवत् । अरीरवत् । अलीलवत् । अजीजवत् ।

2577 इ is substituted for the final उ or ऊ of a reduplicate, before a labial, a semi-vowel and before ज्, when अ or आ follows these consonants, in the Desiderative

The णिजन्त roots form the their Aorists with चङ् and all the operations of चङ् are performed on them Therefore the Aorist of the णिजन्त root भावि from √bhû, is thus formed —भावि+चङ्+त Now the चङ् requires reduplication Thus we get भा+भावि+चङ्+त. But भा is really to be considered as भू for the णिच् operation is suspended, as already explained before in conjugating the √ana, (Churâdi 342). Thus we get बु+भावि+चङ्+त (the इ being elided by VI 4 51 S 2313)=बु+भव्+अ+त. Now applies the present sûtra and we get अबीभवत् । So also अपीपवत् । अमीमवत् from the √mûñ अयीयवत् from the √yu. अरीरवत् । अलीलवत् । अजीजवत् from the sautra root जु 'to go'.

But this इ is optional in the case of the roots given in the next sûtra (For further explanation of this sûtra See S. 2626)

२५७८ । स्रवतिशृणोतिद्रवतिप्रवतिप्लवतिच्यवतीनां वा । ७ । ४ । ८१ ।

एषामभ्यासोकारस्य इत्त्वं वा स्यात्सन्यवर्णपरे धात्वक्षरे परे । असिस्रवत्–असुस्रवत् । 'नाग्लोपि–' (२५७२) इति ह्रस्वनिषेधः । अशशासत् । अडुढौकत् । अचीचकासत् । मतान्तरे । अचचकासत् । 'अग्लोपि' इति तुसुकधातुप्रकरणे उदाहरिष्यते । ण्यन्तादिणच् । पूर्वविप्रतिषेधादपवादत्वाद्वा वृद्धिं बाधित्वा णिलोपः । चोरयति । 'णौ चङि–' (२३१४) इति ह्रस्वः । 'दीर्घो लघोः' (२३१८) । न चाग्लोपित्वाद्द्वयोरप्यसम्भवः । ण्याकृतिनिर्देशात् । अचूचुरत् ।

2578. इ is optionally substituted for the final उ of the reduplicate of स्रु श्रु द्रु, प्रु, प्लु and च्यु when the semi-vowel is followed by अ or आ of the root in the Desiderative or in the Causative Aorist

Note —Thus सिस्रावयिषति or सुस्रावयिषति, शिश्रावयिषति or शुश्रावयिषति, दिद्रावयिषति or दुद्रावयिषति, पिप्रावयिषति or पुप्रावयिषति, पिप्लावयिषति or पुप्लावयिषति, चिच्यावयिषति or चुच्यावयिषति ॥ All these are Desideratives of the Causatives of the above roots Here though a letter like स्, श्, द् &c., intervenes between the semi-vowel and the preceding उ of the reduplicate, yet the substitution takes place owing to the express text of this sûtra. In the preceding aphorism, the semi vowel followed *immediately* after the उ of the reduplicate. The option of the present sûtra is, therefore, an aprâpta-vibhâshâ. The word अपरे is understood here also therefore not in शुश्रूषति, सुस्रूषति ॥

Thus the Aorist of स्रु is असिस्रवत् or असुस्रवत् । By VII 4 2 S 2572, where an अक् vowel of the root is elided, there is no shortening, as अशशासत्, अडुढौकत्, and अचीचकासत् । According to another opinion the form would be अचचकासत् ।

The example of अग्लोप will be given in the Chapter of roots derived from nouns.

Causatives may be formed of Churâdi roots also, though they already end in णिच्. In that case, the first णिच् will be elided either because of the conflict of two rules, or because one is an exception to the other and so there will be no vriddhi Thus चोरयति। In the aorist here is the shortening of the penultimate by VII. 4 1 S 2314 Thus चोर् becomes चुर्. Then there is lengthening of the reduplicate VII. 4. 94 S 2318 Thus अचूचुरत्। Both the shortening by VII. 4 1 S. 2314 and the lengthening by VII 4. 94 S. 2318 apply successively and are not impossible because there is the form of णिच before the affix चङ् But we may have another form अचुचोरत् also

२५७९। णौ च संश्चङोः। ६। १। ३१।

सन्परे चङ्परे च णौ श्वयतेः सम्प्रसारणं वा स्यात्। '× सम्प्रसारणं तदाश्रयं च कार्यं बलवत् ×' इति वचनात्सम्प्रसारणम्। पूर्वरूपम्। अशूशवत्। अलघुत्वान्न दीर्घः। अशिश्वयत्।

2579 There is optionally the vocalisation of the semivowel, in the causative of श्वि, when followed by the Desiderative सन् and the Aorist चङ् affix.

The phrase विभाषा श्वेः is understood here In forming the Desiderative and the Reduplicated Aorist forms of the Causative of श्वि, there is optional vocalisation. Thus शुशावयिषति or शिश्वाययिषति॥ So also in the Reduplicated Aorist चङ्, as अशूशवत् or अशिश्वयत्॥ By the maxim सम्प्रसारणं सम्प्रसारणाश्रयं च बलीयो भवति (see sûtra VI 1. 17), the antaranga substitution of Vriddhi &c, is superseded by the samprasârana and the subsidiary operations relating to it here The vriddhi and the substitution of आव् take place *after* the samprasârana has taken place The sûtra VII 4 80 teaching the substitution of इ for the उ of the reduplicate, when सन् follows, shows by implication that the substitution caused by णि is sthânivat though it itself does not cause reduplication (I. 1 59) Thus श्वि+णि=श्वै+इ=श्वाय्+इ=श्वायि॥ In reduplicating श्वायि we cannot form श्वाश्वाय, but must consider the substitute equal to the original श्व of श्वि and must reduplicate it We thus get शिश्वाययिषति॥ In the case of vocalisation, the rules of Vriddhi &c are postponed Thus श्वि+णि+सन् (VI. I. 108)=शु+णि+सन्=शौ+इ+सन्=शाव्+इ+इट्+सन्=शावे+इट्+सन्=शावयि+सन्॥ Here we require reduplication The substitute आव् in शाव् though not *caused* by सन् is treated sthânivat under I 1 59 to उ, which is carried in reduplication Similarly the Aorist श्वि+णि+चङ्=शु+इ+अ=शु+शु+इ+अ=शु + शौ + इ + अ = शु + शाव् + इ+अ = शु + शव् +इ+अ (VII. 4. 1)=शु+शव्+०+अ (VI. 4 51)=अशूशवत् (VII. 4. 94.)

२५८०। स्तम्भुसिवुसहां चङि। ८। ३। ११६।

उपसर्गनिमित्त षत्वं सस्य षो न स्याच्चङि। अवातस्तम्भत्। पर्यसीषिवत्। न्यसीषहत्। आटिटत्। आर्षिषत्। बहिरङ्गोऽप्युपधाह्रस्वो द्वित्वात्प्रागेव। ओर्णेश्च् दित्करणादिसङ्गार्द। भा

अर्दिनिधत् । इआद्यावेधतो विधानान्न वृद्धिः । मा भवान्प्रेदिधत् । 'न न्द्राः'–(२४४६) इति नदरायां न द्वित्वम् । औन्दिदत् । आड्डिडत् । आर्चिचत् । 'उब्ज' आर्जवे । उपदेशे दकारोपधः । 'भुजन्युब्जौ पाण्युपतापयोः' (२८७७) इति सूत्रे निपातनाद्बस्य वः । स चासिद्धोऽपि द्वित्वविषये 'नन्द्राः–' (२४४६) इति निषेधात्तिजशब्दस्य द्वित्वे कृते प्रवर्तते न तु ततः प्राक् । दकारोच्चारणसामर्थ्यात् । औब्जिजत् । अजादेरित्येव । नेह । अदिद्रयत् ।

2580. The ष् change does not take place in the reduplicated Aorist of the roots स्तम्भ्, सिव् and सह् ॥

The root स्तम्भ required ष change by VIII 3 67, and the roots सिव and सह by VIII 3 70 Thus पर्यतस्तम्भत्, अभ्यतस्तम्भत् ॥ सिवः—पर्यसीषिवत्, न्यसीषिवत् ॥ सहः—पर्यसीषहत्, व्यसीषहत् ॥

Note —This prohibition refers to the ष change that is caused by an Upasarga and not to the reduplicate change, as we have illustrated in the above example

Similarly आटिटत्, आशिशत् । Here the reduplication is of the root *plus* the affix णिच्, *viz.*, of टि and शि । Thus अट् or अश्+णिच्+चङ् =आटि or आशि+चङ् Here the rule of shortening of the penultimate, (VII 4 1 S 2314) though a Bahiranga operation takes place before reduplication because of the implication of the long ॠ in the root ओणॄ । For, when the root is reduplicated along with the णिच्, there is no sanvadbhâva, and consequently, there is no lengthening by VII 4 94 S 2318 Thus we have अटिटत् and अशिशत् which with the augment becomes आटिटत् and आशिशत् । But if the reduplication had taken place before the shortening of the penultimate, then the penultimate could never have been shortened Now, the root ओणॄ (Bhuâdi 482) has an indicatory ॠ which means that in the चङ् aorist, the penultimate will not be shortened (VII. 4 2. S 2572) Thus ओणॄ+णिच्+चङ्=औणि+चङ्+त. Had the rule of shortening not applied before reduplication, we would get regularly औणिणि+चङ्+त giving us the form औणिणत् But the indicatory ॠ is a jñâpaka showing that the shortening takes place before reduplication and hence the necessity of adding ॠ to the root ओणॄ to prevent this shortening.

Similarly the Causative Aorist of इ is इर्दिधत् without the augment अ । As in मा भवान् इदिधत् । With the preposition प्र,it will be मा भवान् प्रेदिधत् । Here the sûtra VI 1 89, S 73 does not cause vriddhi of प्र+इदिधत्, because in explaining that sûtra we have shown that the vriddhi takes place then only when there is a diphthong in the verb एधति, and not when by shortening, it assumes the form इ । In fact that sutra VI. 1 89. S 73 is qualified by the word एधति ॥

In reduplicating, the न, द, and र are not reduplicated because of the prohibition of VI. 1. 3 S. 2446. As औन्दिदत्, आड्डिडत्, आर्चिचत् ।

The root उब्ज Tudâdi No 21 is really उद्ज and has a penultimate द in upadesa. The द is changed to ब, because of the nipâtana of the sûtra VII. 3 61. S. 2877 where Pânini used the form उब्ज। Though this द changed to ब is antaranga, yet S 2446 applies, and ब is not reduplicated, but जि is reduplicated, for the rule changing the द to ब is suspended till reduplication, and comes into force after reduplication, and not before it. This is because उब्ज is उद्ज really Thus its aorist is औब्जिजत्। See Tudâdi No 21.

The prohibition of न न्द्राः (S 2446) applies only where the root begins with a *vowel* Where the root begins with a consonant, there the न, द or र is reduplicated As अदिद्रयत्।

२५८१ । रभेरशब्लिटोः । ७ । १ । ६३ ।

रभेर्नुम् स्यादचि । न तु शब्लिटोः । अररम्भत् ।

2581 The augment नुम् is added after the vowel of the root रभ् before an affix beginning with a vowel, but not before the vikaraṇa शप् or the affixes of the Perfect

Thus आरम्भयति, आरम्भकः, साध्वारम्भी, आरम्भमारम्भम्, आरम्भो वर्तते ॥ Aor अररम्भत्। But आरभते in शप्, and आरेभे in लिट्, and आरब्धा before an affix beginning with a consonant.

२५८२ । लभेश्च । ७ । १ । ६४ ।

अललम्भत् । 'हेरचङि' (२५३१) इति सूत्रे 'अचङि' इत्युक्तेः कुत्वं न । अजीहयत् । 'अत्स्मृदृत्वरप्रथम्रदस्तॄस्पशाम्' (२५६६) । असस्मरत् । अददरत् । तपरत्वसामर्थ्यान्न लघोर्न दीर्घः ।

2582 So also of लभ्, before an affix beginning with a vowel, with the exception of शप् and लिट् there is the augment नुम् ॥

As लम्भयति, लम्भक, साधुलम्भी लम्भंलम्भम्, लम्भो वर्तते Aor, अललम्भत् ॥ But लभते with शप्, and लेभे in the Perfect, and लब्धा before an affix beginning with a consonant. The separation of this from the last, is for the sake of the subsequent aphorisms.

The Aorist of the Causative of हि is अजीहयत्। The ह is not changed to a guttural here by VII 3 56. S 2531 because exception is specifically made there in favor of चङ् Aorist

By VII. 4 95 S, 2566, the reduplicate vowel is changed to अ in the case of √smri, √dri &c As असस्मरत्। अददरत्। The short अ is not lengthened, because it is so ordained, otherwise S 2566 would have taught long आ at once

२५८३ । विभाषा वेष्टि चेष्टयोः । ७ । ४ । ९६ ।

अभ्यासस्यात्त्वं वा स्याच्चङ्परे णौ । अववेष्टत्-अविवेष्टत् । अचचेष्टत्-अचिचेष्टत् । 'भ्राजभास-' (२५६५) इत्यादिना वोपधाह्रस्वः । अबिभ्रजत्-अबभ्राजत् । * काण्यादीनां वेति वक्तव्यम् * । एयन्ताः कणरणभणश्रणलुपहेठः काण्यादयः चङ्भाक्च उक्ताः । हापयिवाँ मिलोटिलोपध-ह्रस्वादोऽधिका स्यात् । 'चाणिलोटि' इत्यप्यन्यत्र इत्य ह्रादय । अचीकणत्-अचकाणत् ।

2583 Short अ is optionally substituted for the vowel of the reduplicate in वेष्ट् and चेष्ट् in the Reduplicated Aorist of the Causative

Thus अववेष्टत or अविवेष्टत, अचचेष्टत and अचिचेष्टत ॥ In one alternative there is shortening of the reduplicate (VII 4 59), and after such shortening, there is अ substituted in the other alternative.

By VII 4 3 S 2565, the roots √bhraj &c., are optionally lengthened in the penultimate As अबिभ्रजत् or अबभ्राजत् ।

Vartika —The roots काणि and the rest optionally shorten their penultimate in the चङ् Aorist

In the Mahâbhâshya, the following six roots, when Causative, are classed as Kânyâdi, namely कण, रण, भण, श्रण, लुप and हेठ । The Nyâsa adds the following four ह्वाणि, वाणि, लोटि, and लोपि । While two more चाणि and लोठि are mentioned in other places Thus altogether there are *twelve* Kânyâdi roots Thus अचीकणत् or अचकाणत् । अरीरणत् or अरराणत् । अबीभणत् or अबभाणत् । अशीश्रणत् or अशश्राणत् । अलूलुपत् or अलुलोपत् । अजीहिठत् or अजीहेठत् ।

२५८४ । स्वापेश्चङि । ६ । १ । १८ ।

ण्यन्तस्य स्वपेश्चङि सम्प्रसारणं स्यात् । असूषुपत् ।

2584 Of the causative verb स्वापि "to cause one to sleep", there is vocalisation of the semi-vowel, when the affix चङ् of the Reduplicated Aorist follows

Thus the Aorist of स्वापि is असूषुपत्, असूषुपताम्, असूषुपन् ॥

Note — The vocalisation takes place before reduplication, then there is guna of the penultimate short vowel, then this is again shortened by VII. 4. 1, then there is reduplication, and then lengthening of the vowel of the reduplicate by VII. 4. 94. Thus स्वापि+चङ्=सुपि+चङ्=सुप् (VI 4 51) +चङ् (VII 3 86)=सोप्+चङ्=सुप्+चङ् (VII. 4 1)=सु+सुप्+चङ् (VI. 1 11)=सूषुपत् (VII. 4 94) which with the augment अ becomes असूषुपत् ॥

Note —Why do we say 'when चङ् follows? Observe स्वाप्यते, स्वापितः ॥ The anuvritti of क्किति has ceased, that of ङिति however is here.

२५८५ । शाच्छासाह्वाव्यावेपां युक् । ७ । ३ । ३७ ।

णौ । पुकोऽपवादः । शाययति । छाययति ।

2585 The augment युक् (य्) is added to the verbal stems शा, छा, सा, ह्वा, वे and पा before the affix णि (Causative).

This debars पुक् । As शाययति, च्छाययति, असाययति, ह्वाययति, व्याययति, वाययति, drink'. (Bhu 972) and पाययति ॥ The word पा includes the root पा 'to दै 'to dry' (Bhu 968), but not पा 'to protect' (Ad. 47) because the latter looses the शप् vikarana.

Note —The roots धुञ् and प्रीञ् take the augment नुक् before णि, as धूनयति, प्रीणयति ॥

All these augments are added to the roots, in order that VII. 4. 1. should cause the shortening of the vowel preceding these. Thus the Aorist of the above are अशीशयत्, अपीपलत्, अदूधुनत्, अपीप्रिणत् ॥

The roots शा, छा, सा, ह्वा व्या and पा are exhibited as ending in long आ their Dhâtupâtha forms are शो, छो, षो, ह्वे, व्ये and पै ॥ This indicates that these roots would have taken युक् by VII. 3 36, the word आत् 'ending in long आ' means the roots which actually end in long आ, as well as those which get long आ by VI. 1 45. This also indicates, that in this subdivision or section, the maxim of lakshana pratipadokta &c does not apply. Therefore when the roots इ with आप, and जि assume the form अधि-आ and जा before the affix णि by VI 1. 48, the augment पुक् is added to them, thus अध्यापयति, जापयति ॥

In forming the aorist of ह्वा the following sûtra causes vocalisation.

२५८६ । ह्वः संप्रसारणम् । ६ । १ । ३२ ।

सन्परे चङ्परे च णौ ह्वः संप्रसारणं स्यात् । अजूहवत्-अजुहावत् ।

2586. There is the vocalisation of the semi-vowel of the causative of *hve* (ह्वे) before the Desiderative and the Reduplicated Aorist affixes.

The whole of VI. 1 31 is to be read into this sûtra Thus (जुहावयिषति and जुहावयिषतः, जुहावयिषन्ति,) अजूहवत्, or अजुहावत्, अजूहवताम् and अजूहवन् ॥

Note —The root ह्वा does not take the augment य required by VII. 3. 37 before the affix णि, because the Samprasârana rule is stronger. The repetition of the word संप्रसारण in this sûtra, though its anuvritti was present, indicates that the force of the word विभाषा has ceased. Though this and the next sûtra VI 1 33 could well have been made one, their separation shows that the samprasârana does not take place when another affix, not causing reduplication, intervenes As ह्वायकमिच्छति=ह्वायकीयति, the Desiderative of this verb is जिह्वायकीयिषति ॥

२५८७ । लोपः पिबतेरीच्चाभ्यासस्य । ७ । ४ । ४ ।

पिबतेरुपधाया लोपः स्यादभ्यासस्य ईदन्तादेशश्च चङ्परे णौ । अपीप्यत् । 'अर्तिह्री-' (२५७०) इति पुक् । अर्पयति । ह्रेपयति । व्लेपयति । रेपयति । यक्नोपः । क्नोपयति । क्ष्मापयति । क्ष्मापयति ।

2587 The penultimate vowel, in the Causative stem of पा 'to drink' is elided in the Aorist, and for the vowel of the Reduplicate there is substituted long ई ॥

As पा+णि+अत्=पाय्+इ+अत् (VII. 3 37)=पाय्+अत् (VI. 4 51)=पुप्+अत् (VII 4 8)=पप्य्+अत् (I 1 59)=पीप्यत् (VII. 4 4) Thus अपीप्यत्, अपीप्यताम्, अपीप्यन् ॥ When the penultimate आ is elided, there remains प्

which cannot be reduplicated as having no vowel, but the elided आ is considered as sthânivat and thus था is reduplicated Sûtra VII. 4 80 establishes by implication the principle that the substitutes caused by णि are sthânivat. Thus भू+णि=भावि, in reduplicating, this भा will not be reduplicated, but भू, as बुभावि, भा=भू by sthânivad bhâva.

We repeat here VII 3 36 S. 2570, because of the context.

२५८७ । क । अर्त्तिह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुङ्णौ । ७ । ३ । ३६ ।

2587A The augment पुक् (प्) is added to the roots ऋ, ह्री व्ली, री, क्नूयी, क्ष्माय्, and to a root ending in long आ, when the affix णि (the Causative) follows

As अर्पयति, ह्रेपयति, व्लेपयति, रेपयति, क्नोपयति, क्ष्मापयति ॥ The anuvritti of every word other than अङ्ग (VI. 4 1.) ceases The य् of क्नूय and क्ष्माय् drops by VI 1 66. The guna takes place by VII 3 86 Of the roots ending in long आ, we have स्थापयति, दापयति, धापयति ॥ The root ऋ (Bhu 983) गतिप्रापणयोः, and ऋ (Juhotyâdi 16) गतौ are both meant here Similarly री includes रीङ् स्रवणे (Divâdi 30), and री गतिरेषणयोः (Kryâdi 30) The augment is added at the end of the preceding stem of the root, and not to the affix Being added to the root it becomes part of the root stem, and in forming the reduplicate Aorist of such stems, the vowel before प् is shortened by VII 4. 1 If प् were not the part of the stem, that vowel would not be shortened. Thus from दापयति, we have Aorist अदीदपत् ॥

In forming the Aorist of स्थापयति, the following sûtra applies —

२५८८ । तिष्ठतेरित् । ७ । ४ । ५ ।

उपधाया इदादेशः स्यात्चङ्परे णौ । अतिष्ठिपत् ।

2588 Short इ is substituted for the penultimate vowel of the Causative stem of स्था in the Aorist

Thus अतिष्ठिपत् अतिष्ठिपताम्, and अतिष्ठिपन् ॥ The form is thus evolved स्था+णिच्+अत्=स्थाप्+इ+अत्(VII 3 36)=स्थाप्+अत् (VI 4. 51)=स्थिप्+अत् (VII 4. 5)=तिष्ठिपत् ॥

२५८९ । जिघ्रतेर्वा । ७ । ४ । ६ ।

अजिघ्रिपत्-अजिघ्रपत् । 'उर्ऋत्' (२५६७) । अचीकृतत्-अचिकीर्तत् । अवीवृतत्-अववर्तत् । अमीमृजत्-अममार्जत् । * पातेर्णौ लुग्वक्तव्यः * । लुकोऽपवादः । पालयति ।

2589 Short इ is optionally substituted for the penultimate vowel of the Causative stem of घ्रा in the Aorist.

As अजिघ्रिपत् or अजिघ्रपत्, अजिघ्रिपताम् or अजिघ्रपताम्, अजिघ्रिपन् or अजिघ्रपन् ॥ Thus घ्रा+णि+अत्=घ्राप्+इ+अत् (VII. 3 36)=घ्रिप्+इ+अत् (VII 4 6)=घ्रिप्+अत् (VI. 4 51)=जिघ्रिपत् ॥ When इ is not substituted घ्रा is shortened by VII 4. 1.

We repeat here VII. 4. 7. S. 2567.

२५८९ । ऋ । उर्ऋत् । ७ । ४ । ७ ।

2589A Short ऋ is optionally substituted for the penultimate ॠ and ऋ of a Causative stem, in the reduplicated Aorist.

This debars the इर् (VII 3 101) अर् (VII 3. 86), and आर् (VII. 2. 114) substitutes Thus अचिकीर्तत् (VII 1. 101) or अचीकृतत् from कॄत् (Chur. 111) अववर्तत् (VII 3 86), or अवीवृतत्, अममार्जत् (VII 2 114) or अमीमृजत् ॥

Note —Though the इर्, अर् and आर् substitutes are antaranga operations, they are prohibited by the express text of this sûtra The short ऋ is substituted even for a long ॠ the त् of ऋत् shows that, as in अचीकृतत् (VIII 2, 77) In fact, this ऋ substitute does not take place after the operations of इर्, आर् and अर् substitutions have taken effeet, but it is a form which suspends the operation of all those rules

In forming the चङ् Aorist of √पा, the augment लुक् should have been added by 2587A but the following vârtika prevents it.

Vart —The root पा 'to protect' takes the augment लुक् before णि, as पालयति ॥

The root वा would have also taken the augment पुक् but this is prevented by the following when the root means 'to shake'

२५९० । वो विधूनने जुक् । ७ । ३ । ३८ ।

वातेर्जुगस्यात्णौ कम्पेऽर्थे । वाजयति । 'कम्पे' किम् । केशान्वापयन्ति । विभाषा लीयतेः' (२५०९) ।

2590 वा gets the augment जुक् (ज्) before the affix णि when the Causative has the sense of 'shaking'

As पक्षिणोपवाजयति ॥ But आ वापयति केशान् when the sense is not that of shaking This form could have been obtained from the root वज् 'to move', (Bhu 271) with the affix णि in the ordinary way without any augment. The special augment ज् to वा indicates that this root will not take पुक्, which it would have otherwise done by the last sûtra The root वा belongs to Bhu 969 (ओवै शोषणे) ॥

The roots ली, and लीङ् optionally become ला by VI 1 51 S 2509 and therefore they would have taken पुक् in the Causative The following sûtra ordains लुक् optionally —

२५९१ । लीलोर्नुग्लुकावन्यतरस्यां स्नेहविपातने । ७ । ३ । ३९ ।

लीयतेर्लातेश्च । क्रमान्नुग्लुकावागमौ वा स्तो णौ स्नेहद्रवे । विलीनयति-विलापयति-विलालयति-विलाययति वा घृतम् । ली' 'ई इति ईकारप्रश्लेषादात्वपक्षे नुग । स्नेहद्रवे किम् । लोह विलापयति । * प्रलम्भनाभिभवपूजासु लियो नित्यमात्वमिति वाच्यम् *

2591 The roots ली and ला get optionally नुक् and लुक् augment respectively, before the affix णि when the causative means 'the melting of a fatty substance.'

As वि लीनयति, वि लालयति, वि लाययति, or वि लापयति घृतम् ॥ The augment नुक is added to ली when the root ends in long ई, and that also optionally When the augment is not added, the regular causative लाययति is formed. But when ली gets the form ला by VI. 1. 51, it does not take the augment नुक् ॥ The root ली includes both ली and लीङ् of Kryâdi and Divâdi The root ला includes ला 'to give' (Adâdi 49), and ला the form assumed by ली under VI 1. 51. When नुक् is not added to ला, लुक् is added by VII 3 36 Why do we say when meaning 'to melt fat'? Observe only लोहं विलापयति, जटाभिरालापयते (1 3. 70)

Vârtika —The ली invariably takes आ substitution when the sense is that of 'deceiving,' sub-duing,' or 'showing respect,' when the affix is not मिथ् ॥ As कस्त्वामुल्लापयते, श्येनो वर्तिकामुल्लापयते ॥ The option allowed by this aphorism is a restricted option (vyavasthita-vibhâshâ). The substitution of आ for the final of ई is *optional* when the sense of the root is not that of 'showing respect', 'subduing' or 'deceiving' But when it has any one of these three senses, the substitution is *compulsory*. See I. 1 70.

When the √ली becomes ला by this Vârtika, it is always conjugated in the Atmanepada, even when the fruit of the action does not accrue to the agent by the following sûtra

२५९२ । लियः संमाननशालीनीकरणयोश्च । १ । ३ । ७० ।

लीङ्लियोर्ण्यन्तयोरात्मनेपदं स्यादकर्तृगेऽपि फले पूजाभिभवयोः प्रलम्भने चार्थे । जटाभिर्लापयते । पूजामधिगच्छतीत्यर्थः । श्येनो वर्तिकामुल्लापयते । अभिभवतीत्यर्थः । बालमुल्लापयते । वञ्चयतीत्यर्थः ।

2592 After the causative of the verb lî to melt or stick, the Atmanepada is employed, when used in the sense of showing respect, subduing and deceiving, even though the fruit of action does not accrue to the agent.

The phrase of the causative ending in णि' is to be supplied here from sûtra 67. This sûtra has its scope only when the fruit of the action does not accrue to the agent. In the Dhâtupâtha, there are two roots ली, one is technically called लीङ् and means 'to stick,' and belongs to the Divâdi class The other ली meaning to 'melt' belongs to the Kryâdi class As there is no specification in the sûtra as to what ली is to be taken, both are, there-fore, taken.

As जटाभिर्लापयते 'he gets respect or causes respect to be shown to him on account of his matted hair श्येनो वर्तिकामुल्लापयते 'the hawk subdues the partridge' बालमुल्लापयते 'he deceives the boy'.

The root भी also becomes भा by the following

२५९३ । बिभेतेर्हेतुभये । ६ । १ । ५६ ।

बिभेतेरेच आत्वं वा स्यात्प्रयोजकाद्भयं चेत् ।

2593. There is optionally the substitution of आ for the diphthong of the root भी 'to fear', in the Causative, when the fear is produced directly through the agent of the causative.

Thus भी+णि=भा+णि This भा takes पुक् by VII 3. 36 S. 2570. The following sûtra causes it to be conjugated in the Atmanepada.

२५९४ । भीस्म्योर्हेतुभये । १ । ३ । ६८ ।

ण्यन्ताभ्यामाभ्यामात्मनेपदं स्याद्धेतोर्भयस्मयौ । सूत्रे भयग्रहणं धात्वर्थोपलक्षणम् । मुण्डो भापयते ।

2594, After the causatives of the verbs bhî to fear, and smi to wonder, even where the fruit of the action accrues not to the agent, the Atmanepada is employed, when the fear is produced directly by the causative agent

Note —The phrase 'of the causative ending in णि' is understood in this sûtra and is to be supplied from the previous aphorism This sûtra is also restricted to cases where the fruit of the action does not accrue to the agent The word हेतु in the aphorism has been defined later on in sûtra I. 4. 55 (स्वतन्त्रः कर्ता), it is the agent which is the mover of another's agent. When a fear is caused by a हेतु it is called हेतुभय The word भय 'fear' in the aphorism is illustrative and includes by implication विस्मय 'astonishment' also As जटिलो भीषयते 'the jatila, the cock headed frightens.' मुण्डो भीषयते 'the munda, the shaven-headed frightens', जटिलो विस्मापयते 'the jatila astonishes,' मुण्डो विस्मापयते the munda astonishes' i.e, the very fact of matted-hair or shaven-head frightens' &c

Note —Why do we say हेतुभय ? For if the fear or astonishment is not the direct result caused by the agent, but arises from something else, then the âtmanepada will not be used. As कुञ्चिकयैनं भाययति ' he frightens him with the kunchika,' रूपेण विस्माययति he astonishes with his form' Here kunchika and rupa are the instruments, which cause fear or astonishment, and are not the hetu thereof

Thus मुण्डो भापयते ।

But when the root भी is not changed to भा, then instead of पुक्, it takes the augment षुक् by the following sûtra

२५९५ । भियो हेतुभये षुक् । ७ । ३ । ४० ।

'भी' 'ई' इति ईकारः प्रश्लिष्यते । ईकारान्तस्य भियः षुक्स्यात् णौ हेतुभये । भीषयते ।

2595 The augment षुक् is added to the root भी before the affix णि, when fear is caused immediately owing to the agent of the Causative

As मुण्डो भीषयते, जटिलो भीषयते ॥

Note —See I. 3 68 Here also भी with long ई being employed in the sûtra, indicates that षुक् is added then only, when the root has the form भी,

but when it assumes the form भा by VI 1 56, the proper augment षुक् will come, as मुण्डो भापयते ॥ Why do we say 'when the agent of the causative is himself the direct cause of fear'? Observe कुञ्चिकयैनं भाययति, for here कुञ्चिका causes fear and not the agent of the verb. The ई is vriddhied and आय substituted

The भी of this sûtra may be taken to be a compound of भी + ई meaning that the root भी when ending in long ई takes षुक् and not when it ends in long आ ।

२५९६ । नित्यं स्मयतेः । ६ । १ । ५७ ।

स्मयतेरेचो नित्यमात्वं स्यात्णौ हेतोः स्मये । जटिलो विस्मापयते । हेतोः स्मयाविवक्षायां कुञ्चिकयैनं भाययति । विस्माययति । कथं तर्हि 'विस्मापयन्विस्मितमात्मवृत्तौ' इति । 'मनुष्यवाचा' इति करणादेव हि तत्र स्मयः । अन्यथा शानजपि स्यात् । सत्यम् । 'विस्माययन्' इत्येव पाठ इति साम्प्रदायिकाः । यद्वा । मनुष्यवाक्प्रयोज्यकर्त्री विस्मापयते तथा सिंहो विस्मापयन्निति यन्तात्णौ 'शता' इति व्याख्येयम् ।

2596 There is invariably the substitution of आ for the diphthong of the root स्मि 'to smile' in the Causative, when the astonishment is produced directly through the Agent of the Causative

The words णौ and हेतुभये are both understood here. The word नित्य shows that the anuvritti of विभाषा ceases Thus मुण्डोजटिलो वा विस्मापयते ॥ Otherwise we have कुञ्चिकयैनं विस्माययति ॥ The word भय here is taken to mean स्मयति i. e, 'wondering, feeling astonished' See I. 3 68 where also this meaning has been extended to भय by its connection with भीस्मि together, the proper word ought to have been हेतुस्मये in connection with स्मि, and हेतुभये in connection with भी ॥

Question —How do you explain the form विस्मापयन् in the following verse (Raghu Vamśa II 33) तमार्यगृह्यं निगृहीतधेनुर्मनुष्यवाचा मनुवंशकेतुम् । विस्मापयन् विस्मितमात्मवृत्तौ । सिंहोरुसत्त्वं निजगाद सिंहः ॥ "The lion, who had seized the cow, spoke to him (King Dilipa) the elect of the Aryas, the banner of Manu's line, and possessed of lion's prowess, in human accents, thus astonishing him (the more) who was (already) surprised at his own state (of paralysis in not being able to shoot the arrow at the lion)?" For here the astonishment is not produced by the *Agent*, (kartâ), but by the Instrument (karana), namely by "the human voice" in which the lion addressed the King Dilipa and, therefore, there ought to have been no आ nor षुक् ॥ Moreover, the proper participial affix in that case would have been शानच् of the Atmanepada and not शतृ as it is in विस्मापयन् ॥

Answer —True. Therefore, the text according to the traditional reading is विस्माययन् and not विस्मापयन् । (*Note* —In fact Mallinâtha reads it as विस्माययन् and explains it as विस्मि + णि = विस्मै + णि = विस्मायि, which with शतृ becomes विस्माये + अत् = विस्मायत् ।)

Or The real sentence is this The king (already) wonders (at his loss of control over his limbs) (राजा विस्मयते) Him astonishes (further) the human voice (of the lion) (तं मनुष्यवाक् विस्मापयते). By means of that voice the lion astonished the king (तया सिंहो विस्मापयत्) Thus the *hetu* of the first causative is 'the human voice' and so there are both आ and पुक्। That is to say, the human voice is the agent of the impeller of the action, and it produces astonishment By means of that the lion astonished &c Thus it is a case of double causative and the शतृ affix is added after such a double Causative

The human voice causes astonishment, मनुष्यवाक् विस्मापयते। The lion through the human voice causes astonishment, सिंहो मनुष्यवाचा विस्मापयत्। Thus विस्मापि + णि + शतृ = विस्माप् + णि + शतृ (the first णि is elided by VI 4. 51 S 2313) = विस्मापि + शतृ = विस्मापयत्।

२५९७। स्फायो वः। ७। ३। ४१।

णौ। स्फावयति।

2597 For the final of the stem स्फाय् is substituted व् in the causative

As स्फावयति ॥

२५९८। शदेरगतौ तः। ७। ३। ४२।

शदेर्णौ तोऽन्तादेशः स्यान्न तु गतौ। शातयति। गतौ तु गाः शादयति गोविन्दः। गमयतीत्यर्थः।

2598 For the final of the शद् is substituted त in the Causative, when it does not mean 'to drive'

As पुष्पाणि शातयति, फलानि शातयति but गाः शादयति गोपालकः "the cowherd drives the kine"

२५९९। रुहः पोऽन्यतरस्याम्। ७। ३। ४३।

णौ। रोपयति-रोहयति।

2599 प may optionally be substituted for the final of रुह् in the Causative

As व्रीहीन् रोपयति or रोहयति ॥ "He sows the barley" According to Padamanjari this sûtra could be dispensed with The form रोपयति could be obtained from the root रुप् of the Divâdi class which though meaning मोहन may be taken to mean 'grow' also, अनेकार्थत्वाद् धातूनाम् ॥

२६००। क्रीङ्जीनां णौ। ६। १। ४८।

एषामेच आत्वं स्याण्णौ। क्रापयति। अध्यापयति। जापयति।

2600 The substitution of आ for the diphthong takes place in the causatives of the roots क्री 'to buy', इ 'to study' and जि 'to conquer'

Thus क्रापयति Aor अचिक्रपत्। अध्यापयति and जापयति Aor अजीजपत्। The augment पु is added by VII 3. 36, since these roots end in long आ ॥ The aorist of अध्यापयति is formed by the following sûtra.

२६०१ । णौ च संश्चङोः । २ । ४ । ५१ ।

सन्परे चङ्परे च णौ इङो गाङ्वा स्यात् । अध्यजीगपत् । अध्यापिपत् ।

2601 गाङ् is optionally the substitute of इङ् in the causative (णि) when that causative takes the affix san (desiderative) and chan (Aorist)

Thus (अधिजिगापयिषति or अध्यापिपयिषति 'he desires to teach') अध्यजीगपत् or अध्यापिपत् 'he taught' The ई is changed into आ by VI 1 48 Thus इ + णिच् = आ + णिच् = आ + प् + इ = आपि This rule applies to the Desideratives of Causatives and the Aorist of the Causatives

२६०२ । सिध्यतेरपारलौकिके । ६ । १ । ४९ ।

ऐहलौकिकेऽर्थे विद्यमानस्य सिध्यतेरैच आत्वं स्याण्णौ ॥ अन्नं साधयति । निष्पादयतीत्यर्थः । 'अपारलौकिके' किम् । तापसः सिध्यति । तत्त्वं निश्चिनोति । तं प्रेरयति । सेधयति तापसं तपः ।

2602. The substitution of आ takes place for the diphthong in the causative of सिध्, when it does not refer to the next life.

The word पारलौकिक is derived from परलोक 'the next world' by adding the affix ठञ् with the force of 'for the sake of' (V. 1 109). The double Vriddhi takes place by VII 3 20 The sense of the word सिध् must refer to अज्ञान or non intelligent things for the purposes of this substitution. Thus अन्नं साधयति, ग्रामं साधयति ॥ Why do we say when not referring to the next world? See तपस्तापसं सेधयति, स्वान्येवैनं कर्माणि सेधयन्ति ॥ The force of सिध् is here that of knowledge, तापसः सिध्यति = ज्ञानविशेषमासादयति "The ascetic realises the truth," i e, becomes Perfect The austerity incites the ascetic to the acquisition of that knowledge, and so we say सेधयति तापसं तपः 'the austerity produces perfection in the ascetic'. Why the substitution does not take place in अन्नं साधयति, ब्राह्मणेभ्यो दास्यामि 'he causes food to be prepared for the purpose of giving to the Brahmanas' Here though the gift of the food produces effect in the next world, yet as that is the effect of दान and not of the verb सिध्, the substitution does take place. When the verb सिध् *directly* and not through the mediation of another action, produces pâraloukika effect, then the substitution does not take place. The verb सिध् here belongs to the Divâdi class and not to the Bhuâdi, as the form सिध्यति in the sûtra shows it.

२६०३ । प्रजने वीयतेः । ६ । १ । ५५ ।

अस्यैच आत्वं वा स्याण्णौ प्रजनेऽर्थे । वापयति-वाययति वा गाः पुरोवातः । गर्भं ग्राहयतीत्यर्थः । 'ऊदुपधाया गोहः' (२३६४) । गूहयति ।

2603. There is optionally the substitution of आ in the room of the diphthong of the root वी in the Causative, when meaning 'to conceive an embryo'.

Vart —The causative of the root रञ्ज loses its nasal when meaning 'to hunt the deer' as, रजयति मृगान् 'he hunts the deer', but रञ्जयति पक्षिणः 'he hunts the birds' Moreover when the sense is other than that of hunting, we have रञ्जयति in connection with मृगः also As रञ्जयति मृगान् तृणदानेन 'he gratifies the deer by giving them grass'.

In the Churâdi class, under the subdivision घटादि which are मित् we find the root चिञ् (X 86) In forming its causative the following sûtra applies.

२६०५ । वा । चिस्फुरोर्णौ । ६ । १ । ५४ ।।

2605B There is optionally the substitution of आ in the room of the diphthong of the roots चि and स्फुर when in the Causative

Thus चपयति चययति (VII 3. 36 for the addition of पु) but from the √चि चिनोति (V. 5) we have चापयति and चाययति । The svâdi चि is not मित् । So also स्फोरयति or स्फारयति । The Aor is अपुस्फुरत् or अपुस्फरत् ।

२६०६ । उभौ साभ्यासस्य । ८ । ४ । २१ ।

साभ्यासस्यानितेरुभौ नकारौ णस्य प्राप्नुतो निमित्ते सति । प्राणिणत् ।

2606 Both the न's are changed into ण in the reduplicated forms of the verb अन्, when preceded by an upasarga competent to cause the change

Thus in the Desiderative प्राणिणिषति and the Aorist of the Causative प्राणिणत्, and so also पराणिणिषति and पराणिणत् ॥

Note —If the maxim पूर्वत्रासिद्धीयमद्विर्वचने be not applied here, then we have the following dilemma in, प्राणि+ष+ति ॥ Here the affix सन् requires reduplication, and the present sûtra requires ण change of न ॥ The णत्व being asiddha, the reduplication being made first, we have प्राणिणि+ष+ति, and then the reduplicate ण intervenes between the cause र and the root न् of नि, and so this न would not be changed to ण ॥ If however the above maxim be applied, we first apply the णत्व rule, as प्राणि+ष+ति, and then reduplicate णि, and we get the form प्राणिणिषति even without this sûtra.

Note —If we could get this form by the application of the above maxim, where is the necessity of the present sûtra? The sûtra is necessary in order to indicate that the above maxim is *anitya* or not of universal application And because it is *anitya*, that the form औजढत् is evolved by reduplicating ढत् (See VIII. 2. 1).

२६०७ । णौ गमिरबोधने । २ । ४ । ४६ ।

इणो गमिः स्याण्णौ । गमयति । बोधने तु प्रत्याययति । '* इण्वदिकः-*' । अधिगमयति । 'हनस्तोऽचिण्णलोः' (२५७४) । णौ इत्येवं वर्तते इति कुत्रचित् । घातयति । * ईर्ष्यतेस्तृतीयस्येति वक्तव्यम् * । तृतीयव्यञ्जनस्य तृतीयैकाच इति वार्थः । आद्यं यकारस्य द्वित्वं वारयितुमिदम् ।

द्वितीये तु 'अजादेर्द्वितीयस्य' (२१७६) इत्यस्यापवादतया सन्नन्ते प्रवर्तते । ऐर्चिर्ययत्–ऐचिकीर्षत् । द्वितीयव्याख्यायां णिजन्ताच्चङि चकार एवाभ्यासे श्रूयते । हलादिः शेषात् । द्वित्वं तु द्वितीयस्यैव । तृतीयाभावेन प्रकृतवार्तिकाप्रवृत्तेः । निवृत्तप्रेषणाद्धातोर्हेतुमण्णौ शुद्धेन तुल्योऽर्थः । तेन 'प्रार्थयन्ति शयनोत्थितं प्रिया' इत्यादि सिद्धम् । एवं सकर्मकेषु सर्वं सुगमम् ।

2607 When the affix णि (Causal) follows, गमि is the substitute of इण् when the sense is not that of 'informing' but that of 'going'

गमयति 'makes him go' गमयतः, गमयन्ति &c But प्रत्याययति 'causes to believe.' अधिगामयति The इ of गमि is for articulation

Vârt —So also इक् to 'remember' which is treated like इण् as, अधिगमयति ॥

We repeat here the sûtra VII. 3 32. S. 2574.

२६०७ । क । हनस्तोऽचिण्णलोः । ७ । ३ । ३२ ॥

2607A For the न of हन् is substituted त् before an affix with an indicatory ञ् or ण्, but not before the affix चिण् of the Aorist, nor before णल् of the Perfect.

Thus हन्+णिच्=हत्+णिच्=हात्+णिच् । Then by VII. 3 54 S 358. ह is changed to घ and we get घातयति ।

So also ईर्क्ष्ययति ॥ In forming its चङ् Aorist, the reduplication is irregular, as given in the following Vârtika

Vartika —In the case of ईर्क्ष्यति the third should be reduplicated

The meaning is, the *third consonant*, or the third *syllable* If we take the first meaning, then this Vârtika prohibits the reduplication of च, (for र is already prohibited by नन्द्राः) If we take the second meaning, this vârtika becomes an exception to VI. 1 2. S 2176 and is applicable to Desiderative bases only, for there alone we get the *third* syllable.

Thus by the ordinary rule the Aorist is ऐर्चिक्ष्यत्, while by this vârtika it is ऐचिक्षर्यत् according to the first meaning In the case of the second meaning, the च alone will be heard in the reduplicate चङ् Aorist Because the क् would be elided by हलादिःशेषः (VII. 4 60 S. 2179) So the reduplication will be of the *second* syllable only, because there being no *third* syllable, the vârtika under consideration does not apply for it applies only to the Desideratives.

In fact only *one* meaning can be illustrated in the Aorist of the Causative, while both are applicable in Desiderative, as given in the following note.

Note.—In the case of the verb ईर्क्ष्यति the third should be reduplicated, "Third of what"? Some say the third of the consonants, and according

to them the form is इर्ष्यिषिषति ॥ Others say the third syllable, therefore of the root ईर्ष्यिष (ईर्ष्य + इट् + सन्), the third syllable ष is reduplicated. Thus ईर्ष्यिषिष, ईर्ष्यिषिष (VII. 4 79) the अ of ष is changed into short इ by VII 4. 79 = ईर्ष्यिषिषति ॥

The root अर्थ (X. 357) belongs to the Agârvîya subdivision, and ought to be conjugated in the Atmanepadî. How do you explain the Parasmaipada in प्रार्थयन्ति शयनोत्थितं प्रियाः (Mâgha)? It ought to be Atmanepada because the √artha belongs to agarvîya subdivision of the Churâdi.

Of the root, in which the causative णि, ceases to have the force of the causative (nivritta-preshana), the meaning is the same as of the pure non णि root In fact the णि does not make any alteration in the meaning. Therefore प्रार्थयन्ति is really equal to प्रार्थनां कुर्वन्ति ।

So is to be understood to be the case in all Transitive roots

Here ends the Chapter on the Conjugation of Causatives

इति तिङन्तणिच्प्रकरणम् ।

— o —

॥ अथ तिङन्त सन् प्रकरणम् ॥

CHAPTER XII.

THE DESIDERATIVE VERBS

२६०८ । धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा । ३ । १ । ७ ।

इषिकर्मण इषिणैककर्तृकाद्धातोः सन्प्रत्ययो वा स्यादिच्छायाम् । धातोर्विहितत्वादिह सन आर्धधातुकत्वम् । इट् । द्वित्वम् । 'सन्यतः' (२३१७) । पठितुमिच्छति पिपठिषति । 'कर्मणः' किम् । गमनेनेच्छतीति करणान्मा भूत् । 'समानकर्तृकात्' किम् । शिष्याः पठन्त्वितीच्छति गुरुः । वाग्रहणात्पक्षे वाक्यमपि । 'लुङ्सनोर्घस्लृ' (२४२७) । 'एकाच उपदेशे–' (२२४६) इति नेट् । सस्य तत्वम् । अत्तुमिच्छति जिघत्सति । "ईर्ष्यतेस्तृतीयस्य–" इति यिशब्दस्य द्वित्वम् । ईर्ष्यियिषति–ईर्ष्यिषिषति ।

2608 The affix सन् is optionally attached, in the sense of wishing, after a root expressing the object wished, and having the same agent of the action as the wisher thereof.

The word धातोः being especially used in this sûtra, shows that this सन् is an ârdhadhâtuka affix, while the सन् taught in the two preceding Ashtâdhyâyî sûtras S 2309 and 2393. do not get this designation. The result is that this सन् gets the augment इट् where necessary. Thus पठ + इट् + सन् + शप् + ति = पठ् पठ् + इषति = पपठ् + इषति । Now applies VII. 4. 79. S. 2319 and the अ of प is changed to इ । Thus we get पिपठिषति 'He desires to read'.

Why do we say कर्मणः 'after (a root expressing) an object'? The affix will not come after an Instrumental case. Thus गमनेनेच्छति, here there is no affix. But गन्तुमिच्छति will be जिगमिषति.

Why do we say समानकर्तृकात् 'when the subject of the verb to wish, is also the subject of the verb denoted by the object wished'? Observe "शिष्याः पठन्तु" इति, इच्छति गुरुः 'The teacher wishes 'Let the pupils read' Here the teacher is the agent of the verb 'to wish', but he is not the agent of the verb 'to read', and hence there is no affixing of सन् ।

The word वा 'optionally' shows that a sentence may also be employed to express the same idea. Thus कर्तुमिच्छति or चिकीर्षति.

In forming the Desiderative of √अद् 'to eat', घस्लृ replaces अद् by II 4 37 S 2427. The इट् augment is not added because of S 2246

Thus घस्+घस्+सन्+ति=जघस्+सति=जिघस्+सति (S. 2617) = जिघत्सति (The स is changed to त)

Vârt —The third of ईर्ष्य is reduplicated optionally This vârtika has already been given under the last sûtra S. 2607 There are two interpretations of it One is that the third *consonant* of ईर्ष्य namely य is reduplicated The other is that the third *syllable* of ईर्ष्यि is reduplicated namely the स of सन् । Thus we have two forms ईर्ष्यियिषति or ईर्ष्यिषिषति ।

२६०९ । रुदविदमुषग्रहिस्वपिप्रच्छः संश्च । १ । २ । ८ ।

एभ्यः सन् क्त्वा च कितौ स्तः । रुरुदिषति । विविदिषति । मुमुषिषति ।

2609. The affixes *ktvâ* and *san* (III 1. 7) are *kit*, after *rud* 'to weep,' *vid* 'to know,' *mush* 'to steal,' *grah* 'to seize,' *svap* 'to sleep,' and *prachchh* 'to ask'

Thus रुरुदिषति 'he wishes to cry' विविदिषति 'he wishes to know', मुमुषिषति 'he wishes to steal'.

In forming the Desiderative of ग्रह्, the augment इट् is not added by the following sûtra

Note —The verb ग्रह् is changed into गृह्, स्वप् into सुप्, प्रच्छ् into पृच्छ before *kit* affixes by samprasâraṇa (VI 1 16).

Note —The *ktvâ* and *san* would have been ***optionally kit*** after the verb रुद्, विद् and मुष् by virtue of I 2 26, but this sûtra makes them *necessarily* so, after these three verbs In the case of the verb ग्रह्, these affixes are *kit* by virtue of this sûtra only. In the case of the verbs स्वप् and प्रच्छ् the affix क्त्वा is of course *kit*, because these two verbs are anit, that is, they do not take the intermediate इ, and therefore the क्त्वा being directly affixed to them, and rule I. 2 18 not applying, the indicatory *k* would make it *kit*. In reference to these verbs, therefore, the present sûtra teaches something new, only with regard to the affix सन्, by making

that also *kit*. The verb प्रच्छ् takes the intermediate इ when the affix सन् follows, by virtue of the sûtra VII. 2 75

२६१० । सनि ग्रहगुहोश्च । ७ । २ । १२ ।

ग्रहेर्गुहेश्चोगन्ताच्च सन इण्न स्यात् । 'ग्रहिज्या-' (२४१२) इति संप्रसारणम् । सनः षत्वस्यासिद्धत्वाड्ढभावः । जिघृक्षति । जुघुक्षति ॥

2610. The Desiderative affix सन् does not get the augment इट्, not only after roots ending in उ, ऊ, ऋ and ॠ, but also after ग्रह and गुह ॥

Thus ग्रह्+सन्+शप्+ति=गृह्+सति। The र is vocalised by I. 1 16 S 2412. Then reduplication takes place. As जागृह्+सति। Then ह is changed to ढ by VIII. 2 31. S 324, and ढ changed to क् by VIII 2 41 S 295. Thus जागृक्+षति (for the स was already changed to ष because it followed क्, the ह being no intervention). But this ष of सन् being considered asiddha, the ग् is changed to घ्, or rather क् (for ढ् of ह) being considered asiddha, the ग is changed to घ by VIII 2 37. S 326, for जागृक् is still considered a झषन्त, as if ending in ह, and followed by स still, though it is changed to ष, and thus S 326. is made applicable The whole equation is thus shown ग्रह्+सन् (the affix is कित् by 1. 2. 8)=गृह् +सन् (VI 1 16)=गृढ्+सन् (VIII 2 31)=गृक्+सन् (VIII 2 41)=जिघृक्षति (VIII. 2 37). So also with गुह् संवरणे the सन् is कित् here by 1 2 10

From स्वप् we have सुषुप्सति। The desiderative सन् of प्रच्छ takes इट् by the following sûtra

२६११ । किरश्च पञ्चभ्यः । ७ । २ । ७५ ।

'कॄ' 'गॄ' 'दृङ्' 'धृङ्' 'प्रच्छ' एभ्यः सन इट् स्यात् । पिपृच्छिषति । चिकरिषति । जिगरिषति । जिगलिषति । अत्रेटो दीर्घो नेष्टः । दिदरिषते । दिधरिषते । कथम् 'उद्दिधीर्षुः' इति । भौवादिकयोर्धृङ्धृञोरिति गृहाण ।

2611 The desiderative सन् takes इट् after कॄ and the four roots that follow it, (Tud. 116-120), namely √gri, √driṅ, √dhriṅ and √prachcha.

Thus चिकरिषति, जिगरिषति दिदरिषते, दिधरिषते, पिपृच्छिषति (1. 2 8, VI 1. 16) But जिघृक्षति not included in the five The roots कॄ and गॄ would have optionally got इट् in the desiderative by VII 2 41, which would have been optionally lengthened by VII 2. 38. But the इट् here being specifically ordained, does not get lengthened by VII. 2 38. S 2391 How do you explain उद्दिधीर्षुः? It is from the Bhuâdi root धृङ् or धृञ् ॥ Nos. 948 and 1009.

२६१२ । इको झल् । १ । २ । ९

इगन्ताज्झलादिः सन् कित्स्यात् । बुभूषति । दीङ् । दातुमिच्छति दिदीषते । कित्त्वपक्षस्याभावात् 'मीनातिमिनोति-' (२५०८) इत्यात्वं न । अत एव 'सनि मीमा-' (२६२३) इति सूत्रे मानातेः पृथङ्मीग्रहणं कृतम् ।

2612. The affix *san* beginning with a letter of the *Pratyâhâra jhal* is like *kit*, after verbs ending in *ik* vowels

Thus from √यु we have युयुषति। The सन् here takes no augment इट्, and so it is झलादि, and consequently यु is not gunated, because the affix is कित्।

Similarly from दीङ् Divâdi (No. 26) we have दिदीषते 'he wishes to give' The ई is not changed to आ because VI 1. 50 S 2508 applies there only where ई otherwise would have been changed to ए or ऐ (एच् विषयः)। Therefore in the sûtra VII 4. 54, S 2623, the roots मा and मी are separately enumerated

Note —After the verbs ending in इक् the desiderative suffix सन् is *kit* when it is झलादि, that is to say when the affix सन् does not take the intermediate इ The affix सन् is an affix which begins with स् a letter of the झल् class. But if the intermediate इ is added before it, it is no longer a झलादि affix, and in that case it is not कित् Thus from जि 'to conquer' which is a verb ending in इक्, we have जिगीषति 'he wishes to conquer' यु 'to mix' युयूषति, so also कृ 'to do' चिकीर्षति, तॄ 'to cross' तितीर्षति, भू 'to be' बुभूषति.

Note —If however, verbs ending in इ or उ or ऋ or ऌ, take an intermediate इ, they likewise take guna. As —स्मि 'to smile' takes guña, and makes its desiderative सिस्मयिषति.

Note —The झलादि सन् is not *kit* after verbs ending in any other letter than the इक् As पिपासति (from पा) 'he wishes to drink' So from स्था we have तिष्ठासति

Note —The object of making the affix सन् *kit* after verbs ending in *ik* vowels, is to prevent the guna of the vowel of the root, as in चिचीषति 'wishes to collect' तुष्टूषति 'wishes to praise'

२६१३। हलन्ताच्च। १। २। १०।

इकसमीपाद्धलः परो झलादिः सन्कित्स्यात्। गुहू। जुघुक्षति। बिभित्सति। 'इकः' किम्। यियक्षते। 'झल्' किम्। विवर्धिषते। हल्ग्रहणं जातिपरम्। तृहू। तितृक्षति–तितृंहिषति।

2613. And after a root ending in a consonant, and preceded by a vowel of the *pratyâhâra ik*, the affix *san* beginning with a *jhal* consonant, is like *kit*

Thus from गुह् we have जुघुक्षति, and from भिद् 'to pierce' we have बिभित्सति 'he wishes to break,' here the root भिद् contains the *ik* vowel इ, it ends in a consonant द्, the affix सन् is directly added without taking an intermediate इ, and therefore it fulfills all the conditions of the sûtra and the vowel is not gunated.

Why do we say "preceded by इ ई, उ, ऊ, ऋ, ॠ, ऌ vowel"?

If the final consonant of the verb is not preceded by a vowel of the *ik* class, the affix सन् is not *kit* after such a verb. As यज्+सन्+ते=यियक्षते

'wishes to sacrifice' Had the affix सन् been here a *kit* affix, there would have been samprasârana by rule VI 1. 16 which declares that there is samprasârana of the verbs वच्, स्वप्, and यज्, &c., before *kit* affixes.

Why do we say jhalâdi *san* ?

If the *san* takes the intermediate इ and is then no longer a झलादि सन्, it is not *kit*, and it causes guna As वृत्+इ+सन्=विवर्तिषते 'he desires to be' Here there is guna of *ri*.

Roots like दम्भ्, तृह् &c., are governed by this rule, though they end in conjunct consonants, for the word हल् of the sûtra means *jâti* or class, thus दम्भ्+सन्+तिप्=दभ+सति (VI. 4. 24 the *m* being elided by treating सन् as कित्)=धीप्सति or धिप्सति (VII. 4. 56) So from तृह् we have तितृक्षति or तितृंक्षति ।

२६१४ । अज्झनगमां सनि । ६ । ४ । १६ ।

अजन्तानां हन्तेरजादेशगमेश्च दीर्घः स्याज्झलादौ सनि । 'सन्लिटोर्जेः' (२३३१) । जिगीषति । 'विभाषा चेः' (२५२५) । चिकीषति-चिचीषति । जिघांसति ।

2664 The lengthening of the vowel takes place in the case of a stem ending in a vowel, as well as of हन् and गम् (which is the substitute of इ) when the Desiderative affix सन् being jhalâdi (*i. e* not taking the augment इट्) follows.

Note —Thus of roots ending in vowel we have —चिचीषति, तुष्टूषति, चिकीर्षति, जिहीर्षति (VII 1 100), of हन् and गम्, जिघांसति, and अधिजिगांसते ॥

Thus from the root जि, we get जिगीषति, the ज is changed to ग (VII 3. 57 S 2331) Similarly from √चिञ् चयने, we get चिकीषति or चिचीषति, the च is optionally changed to क by VII 3 58 S 2525. From the √हन् we get जिघांसति ।

The गम् of this sûtra is the substitute of the root इण् and in forming its desiderative, the following sûtra applies —

२६१५ । सनि च । २ । ४ । ४७ ।

इणो गमिः स्यात्सनि न तु बोधने । जिगमिषति । बोधने प्रतीषिषति । '* इणवदिकः *' । अधिजिगमिषति । कर्मणि तङ् । 'पूर्ववत्सनः' इत्युक्तेर्नेह् । 'झलादौ सनि' इति दीर्घः । जिगांस्यते । अधिजिगांस्यते । अजादेशस्येत्युक्तेर्गच्छतेर्न दीर्घ । जिगमिषते । संजिगंसते ।

2615 And when सन् (Desiderative) follows, गमि is the substitute of इण् when the sense is not that of 'informing'

जिगमिषति 'wishes to go' जिगमिषतः, जिगमिषन्ति. But अर्थान् प्रतीषिषति 'he wishes to inform the meaning.' So also with इक्, as अधिजिगमिषति ॥ The yogavibhâga indicates that the anuvritti of सन् only runs in the next sûtra and not of णि. The form is thus evolved in the Parasmaipada, गम्+सन्= गम्+गम्+स (VI. 1. 9)=ग+गम्+स (VII. 4 60)=ज+गम्+स (VII. 4 62)= ज+गम्+इट्+स (VII. 2. 50)=जिगमिष, and then we add the personal terminations.

But in the Passive, the conjugation will be Atmanepadi No इट् will be added here to the affixes, because it is confined to the Parasmaipada affixes only The सन् being now *jhalâdi*, there will be lengthening.

Thus we get जिघांस्यते । अधिजिघांस्यते ।

The last sûtra refers to that गम् which is the substitute of इ and therefore there is no lengthening of the root गम् meaning 'to go'. In its case, the forms will be जिगमते । सजिगमते ॥

Note —The rule applies to that गम् which is the substitute of इक्, इण् or इङ् (II 4 47 and 48) 'to study' Therefore, not in संजिगंसते वत्सो मात्रा (cf VII 2. 58) In the Veda we read स्वर्गं लोक समजिगांसत्, where though गम् means 'to go' and is not, therefore, the substitute of इङ्, the lengthening takes place by the rule VI 3. 137 Or the word अच् should not be added in the sûtra at all which should be read as हनगमा सनि meaning, "There is lengthening of the stem when the Desiderative सन् follows". This would apply of course, to vowel-ending stems, because the sentence would mean that, for there cannot be lengthening of a consonant This will apply to गम् also, in this way —'A stem ending in a vowel is lengthened in the Desiderative, and so also of गम् which is a substitute of the vowel-stem इ" ॥ In this way, we may see, that there is no necessity of the Vârtika.

२६१६ । इङश्च । २ । ४ । ४८ ।

इङो गमि स्यात्सनि । अधिजिगांसते ।

2616 And of इङ् 'to study,' गमि is the substitute when सन् follows.

अधिजिगांसते, ० सेते, ० उन्ते 'he wishes to study.' The root इङ् is always preceded by the preposition अधि This will be Atmanepadi by I. 3 12 and I, 1 56 The form is similarly evolved by the application of rules VII 2. 58, and VI 4 16

२६१७ । रलो व्युपधाद्धलादेः संश्च । १ । २ । २६ ।

उश्च इश्च वौ ते उपधे यस्य तस्माद्धलादे रलन्तात्परौ क्त्वासनौ सेटौ वा कितौ स्तः । 'द्युतिस्वाप्योः सम्प्रसारणम्' (२३४४) । दिद्युतिषते-दिद्योतिषते । रुरुचिषते-रुरोचिषते । लिलिखिषति-लिलेखिषति । 'रलः' किम् । दिदेविषति । 'व्युपधात्' किम् । विवर्तिषते । 'हलादेः' किम् । एषिषिषति । इह नित्यमपि द्वित्वं गुणेन बाध्यते । '× उपधाकार्यं हि द्वित्वात्प्रबलम् ×' ओणेरृदित्करणस्य सामान्यापेक्षज्ञापकत्वात् ।

2617. After a verb which begins with a consonant, and ends in a letter of *Ral pratyahara*, and has as its penultimate इ or ई, उ or ऊ, the *ktvâ* and *san* affixes are optionally *kit*.

The wording of this sûtra requires a little explanation It consists of the following words —

1. रलः ralah, ablative of रल् (after the consonants included in the *Pratayhara ral* i e, all the consonants except य् y and व् v). Verbs having their final letter any single consonant except य् y or व् v.

2. व्युपधात् means "after penultimate वी." It is a compound of वी+उपधा The वी itself is a compound of उ+इ=वि, in the dual वी. Therefore the phrase means "after (verbs) having for their penultimate either इ i or उ u long or short"

3. हलादेः means "beginning with a consonant"

All these three words qualify the word "verb" understood

4. सच् means "and san."

The sûtra means, those verbs which have a रल् letter in the end, a हल् in the beginning, and an इ, ई or उ, ऊ in their penultimate, may optionally treat the affixes *ktvâ* and *san* as कित्

Thus द्युत् 'to shine,' makes द्युतित्वा or द्योतित्वा 'having shone,' लिख् 'to write' makes लिखित्वा or लेखित्वा

Similarly in *san* affix we have लिलिखिषति or लिलेखिषति 'he wishes to write' दिद्युतिषते or दिद्योतिषते 'he wishes to shine'

So also रुरुचिषते or रुरोचिषते ।

Why 'rala'? The rule does not apply if the verb ends in a letter other than रल् As दिव्+क्त्वा=देवित्वा, its desiderative will be दिदेविषति No option is allowed here

Why व्युपधात्? There is no option when the penultimate vowel is not इ or उ. As वृत्+क्त्वा=वर्तित्वा Des. विवर्तिषते.

Why हलादेः? The rule does not apply if the verb does not begin with a consonant. As एषित्वा and एषिषिषति There is no option allowed here.

Note:—The rule does not apply if the क्त्वा and सन् are *anit* As भुक्त्वा, बुभुक्षते

The reduplication though *nitya*, is here postponed in favor of *guna*, because of the maxim —"An operation relating to penultimates is stronger than reduplication"

Moreover, the indicatory ऋ in the root ओणृ is also a ज्ञापक of the relative strength of these rules

२६१८। सनीवन्तर्धभ्रस्जदम्भुश्रिस्वृयूर्णुभरज्ञपिसनाम्। ७।२।४९।

इवन्तेभ्यऋधादिभ्यश्च सन इड्वा स्यात्। इडभावे 'हलन्ताच्च' (२६१३) इति कित्त्वम्। 'च्छ्वोः–' (२५६१) इति वस्य ऊठ्। यण्। द्वित्वम्। दुद्यूषति–दिदेविषति। 'स्तौतिण्योरेव–' (२६२७) इति षत्वनियमान्न षः। सुस्यूषति–सिसेविषति।

2618 The desiderative सन् may optionally take इट्, after a root ending in इव्, and after ऋधु, भ्रस्ज, दम्भु, श्रि, स्व, यु, ऊर्णु, भृ, ज्ञपु, and सन्॥

Note —Thus दिदेविषति or दुद्यूषति, सिसेविषति, सुस्यूषति॥ ऋधु, अर्दिधिषति, ईर्त्सति॥ भ्रस्ज, बिभ्रज्जिषति, (VI. 4. 47) बिभर्क्षति, (VIII. 2. 36 and 41) बिभर्ज्जिषति,

बिभर्क्षति ॥ दम्भु, दिदम्भिषति, धिप्सति, (VII 4. 56) धीप्सति, श्रि, शिश्रयिषति, शिश्रीषति ॥ स्वृ, सिस्वरिषति, सुस्वूर्षति ॥ यु, यियविषति, (VII. 4. 80) युयूषति, ऊर्णु, प्रोर्णुनविषति, प्रोर्णुनुविषति, प्रोर्णुनूषति ॥ The root भृञ् of the Bhuâdi class is to be taken, as the form भर with शप् in the sûtra indicates, बिभरिषति, बुभूर्षति ॥ ज्ञपि, जिज्ञपयिषति, ज्ञीप्सति ॥ सनि, सिसनिषति, सिषासति ॥ केचित्तु भ्रमरज्ञपिसनितनिपति- दरिद्राणामिति पठन्ति ॥ तितनिषति, तितंसति, तितांसति, पिपतिषति, पित्सति, दिदरिद्रिषति, दिदरिद्रासति ॥ सनीति किम् ? देविता, भ्रष्टा ॥ See S 2621 further on.

When no इट् augment is added, the सन् is कित् by S 2613 The व् is changed to ऊ by S 2561. Thus दिव्+सन्+शप्+तिप्=दिव्+सति=दि+ऊ+सति=द्यू सति=दुद्यूषति । When however, सन् takes इट्, then the affix is not कित्, and we get दिदेविषति ।

Similarly from सिव् we get, सुस्यूषति or सिसेविषति । The second स is not changed to ष because of the niyama rule VIII. 3 61. S 2627 to be taught later on

In forming the Desiderative of ऋध्, we have अर्दिधिषति with सेट् सन्, and ऋध्+सन् when anit Now apply the following two sûtras.

२६१९ । आप्ज्ञप्यृधामीत् । ७ । ४ । ५५ ।

एषामच ईत्स्यात्सादौ सनि ।

2619 For the vowel of the roots आप्, ज्ञपि and ऋध् there is substituted long ई before the सन् of the Desiderative, when it begins with स् ॥

Note —Thus आप्—ईप्सति, ज्ञपि—ज्ञीप्सति, ऋध्—ईर्त्सति (I 1. 51). The reduplication is dropped by VII. 4 58. In the Causative stem ज्ञपि there are two vowels, the इ (णि) is dropped by pûrva-vipratishedha (the prior debarring the subsequent) according to VI 4 51, and ई substituted for अ according to the present sûtra The word सन् is to be read into the sûtra, otherwise आपयति ॥ The सन् must begin with स् i e., should not take the इट् augment, as in जिज्ञपयिषति, अर्दिधिषति ॥ The roots ज्ञपि and ऋध् are optionally सेट् in the Desiderative by VII. 2 49.

२६२० । अत्र लोपोऽभ्यासस्य । ७ । ४ । ५८ ।

'सनि मीमा-' (२६२३) इत्यारभ्य यदुक्तं तत्राभ्यासस्य लोपः स्यात् । आप्तुमिच्छति ईप्सति । ऋधितुमिच्छति । रपरत्वम् । चर्त्वम् । ईर्त्सति-अर्दिधिषति । बिभ्रज्जिषति-बिभर्जिषति- बिभ्रक्षति-बिभर्क्षति ।

2620 The reduplicate is dropped under the circumstances mentioned in the foregoing sûtras VII 4 54 to VII. 4. 57.

Note —The examples are given under the above-mentioned sûtras The word 'of the reduplicate' अभ्यासस्य is to be supplied in all the subsequent sûtras upto the end of the chapter Thus sûtra VII. 4. 59, says 'a short is to be substituted', we must supply the words for the reduplicate' to complete the sense, as डुढौकिषते, तुत्रौकिषते ॥ The word अत्र in the sûtra indicates that the reduplication is not to be elided, when an affix is treated

like सन् but is not actually सन् ॥ Thus चङ् Aorist is treated like सन् by VII. 4. 93, but the reduplication will not be dropped there, as अजीजपत्, अदीदपत् ॥ Some say the word अत्र here indicates that the *whole* of the reduplicate is dropped, and not only its final letter. Others elide the whole of the reduplicate on the maxim नानर्थकेऽलोऽन्त्यविधिः । "The rule I. 1. 52, by which a substitute should take the place of only the final letter of that which is exhibited in the Genitive case, is not valid, where what is exhibited in the Genitive is meaningless"

Thus आप्+ति=ईप्+सति=ईप्सति (No reduplication)

So also ऋध्+सति=ईध्+सति=ईर्ध्+सति (I. 1 51. S 70)=ईर्त्+सति (VIII 4. 55 S 121)=ईर्त्सति । The सेट् form is अर्दिधिषति । The form अर्दिधिषति is thus evolved. The Desiderative root is अर्धिष, the ऋ being gunated by VII 3 86 before सन् ॥ Now we reduplicate it, and the second syllable धिष् will be reduplicated by VI. 1 2. and the रेफ is not duplicated by VI 1. 3 so we get धिष् to reduplicate, and ध is changed to द ॥ The form ईर्त्सति is thus evolved By VII 4 55, the ऋ is changed to long ई, which is followed by र् by I 1 57. Thus we have ईर्ध् as root, and त्स is reduplicated, and the reduplicate is elided (VII 4 58). The forms धिप्सति and धीप्सति are similarly formed.

From भ्रस्ज (the third root given in S 2618) we get बिभ्रज्जिषति or बिभर्जिषति as सेट्, the double form is owing to the optional रम् augment. The Anit forms are बिभ्रक्षति or बिभर्क्षति ।

In forming the Desiderative of दम्भ (the fourth root in S. 2618) the following sûtra applies

२६२१ । दम्भ इच्च । ७ । ४ । ५६ ।

दम्भेरच इस्स्यादीच्च सादौ सनि । अभ्यासलोपः । 'हलन्ताच्च' (२६१३) इत्यत्र हल्ग्रहणं जातिपरमित्युक्तम् । तेन सनः कित्त्वान्न लोपः । धिप्सति-धीप्सति-दिदम्भिषति । शिश्रीषति-शिश्रयिषति । 'उदोष्ठ्यपूर्वस्य' (२४९४) । सुस्वूर्षति-सिस्वरिषति । युयूषति-यियविषति । ऊर्णुनूषति-ऊर्णुनुविषति-ऊर्णुनविषति । न च परत्वाद्गुणावादेशयोः सतोरभ्यास उकारो न श्रूयेतेति वाच्यम् । 'द्विर्वचनेऽचि' (२२४३) इति सूत्रेण द्वित्वे कर्तव्ये स्थानिरूपातिदेशादादेशनिषेधाद्वा । न च सन्नन्तस्य द्वित्वं प्रति कार्यित्वान्निमित्तता कथमिति वाच्यम् । '× कार्यमनुभवन्हि कार्यी निमित्ततया नाश्रीयते न त्वननुभवन्नपि ×' । न चेह सन्द्वित्वमनुभवति । बुभूर्षति-बिभरिषति । ज्ञपिः पुगन्तो मित्संज्ञः पकारान्तश्चौरादिकश्च । इडभावे 'इको झल्' (२६१२) इति कित्वान्न गुणः । 'अज्झन-' (२६१४) इति दीर्घः परत्वाण्णिलोपेन बाध्यते । 'आप्ज्ञपि-' (२६११) इति ईत् । ज्ञीप्सति-जिज्ञपयिषति । अमितस्तु जिज्ञापयिषति । 'जनसन-' (२५०४) इत्यात्वम् । सिषासति-सिषनिषति । '* तनिपतिदरिद्रातिभ्यः सनो वा इड्वाच्यः *' ।

2621. For the vowel of the root दम्भ् there is substituted इ as well as ई before the सन् of the Desiderative, when it begins with ग् ॥

Note —As धीप्सति or धिप्सति ॥ But दिदम्भिषति before the इट्सन् ॥ The reduplication falls off by VII. 4 58.

We have said in explaining I 2 10. S 2613 हलन्ताच्च, that the word हल् or consonant there signifies the whole *class*, and not a root which ends in a *single* consonant The सन् being कित् after a root that ends in one consonant or more, it is कित् after दम्भ् also, which ends in two consonants म and भ। Therefore the nasal is elided Thus we get धिप्सति or धीप्सति। The भ is changed to प.

When the सन् is वेट् we have दिदम्भिषति From श्रि (fifth root of S 2618), we get Anit शिश्रीषति and set शिश्रयिषति।

From स्वृ (sixth root of S 2618), we have Anit सुस्वूर्षति, and set सिस्वरिषति। The ऊ in the Anit form is by VII. 1 102 S. 2494, after the short ऋ has been lengthened by S 2614

From यु (seventh root of S 2618) we have Anit युयूषति, set यियविषति। Here the equation is यु+इ+सति=युयु+इषति (the reduplication takes place first). =यु+यविषति=यियविषति (VII 4 80 S 2577)

From ऊर्णु (eighth root of S 2618) we have Anit ऊर्णुनूषति or ऊर्णुनुविषति; set ऊर्णुनविषति। In ऊर्णु+इषति, the guna being taught subsequently should take place first, and then reduplication. Then we get ऊर्णो+इषति, and here ओ is changed to अव्, and we have ऊर्णव्+इषति। But we cannot, however, do this the guṇa and अव् substitution do not take place *prior* to reduplication, because of the sûtra द्विर्वचनेऽचि (S 2243), which teaches, according to one interpretation, that a substitute of a vowel is just like the original for the purposes of reduplication, and according to another, that no substitution should take place so long as reduplication is not finished. Under whatever view of that sûtra, the reduplicate is नु and not नो.

Nor must one object saying, " How can a Sannanta be the occasion or cause of reduplication, when it is itself an effect with regard to reduplication ?" For the following Paribhâshâ answers this objection.

"Surely, that which undergoes an operation can, so far as it undergoes that operation, not be made the cause (of the application of a Grammatical rule)."

To explain this Paribhâshâ, the following is extracted from Kielhorn's translation of the Paribhâshenduśekhara :—" The words 'so far as it undergoes that operation are intended to make (the formation of) ऊर्णुनविषति and other (forms) possible. For in (the formation of) this (ऊर्णुनविषति) the syllable नु has been reduplicated in accordance with I 1 59, whereas without (the restriction 'so far as it undergoes that operation') that (rule of Pânini's) could have had no concern (with the formation of ऊर्णुनविषति) The term सन्यङोः in VI. 1 9 being a genitive, that which ends with सन् (*i e*, ऊर्णु+सन्) undergoes the operation (of reduplication) taught in VI 1. 9. Were, then, the present Paribhâshâ to enjoin merely that 'that which undergoes an operation cannot be mde

the cause of the application of a grammatical rule'). सन् which forms part of the *kâryin* ऊर्णु+सन्) could not be the cause of the peculiar reduplication (which is taught in I. 1. 59.) But as the Paribhâshâ teaches that, that which undergoes an operation can only so far as it undergoes that operation not become the cause of the application of a grammatical rule, there is no reason why सन् in ऊर्णु+सन् should not cause the application of I 1. 59, for although ऊर्णु+सन्, which includes सन्, is *kâryi*, yet the syllable णु only can be called the *kâryam anubhavan kâryi*)."

From भर the ninth root in S. 2618, we have बुभूर्षति (Anit) and बिभरिषति (set)

The root ज्ञपि (the last but one of S. 2618) is from ज्ञा with the augment पुक्। Or it is the root ज्ञप् one of the मित् roots, and प् is part of the root. It is then of the Churâdi class When the सन् is Anit, it is कित् by S. 2612 and so there is no guna. The lengthening required by S. 2614, is superseded by the subsequent rule which causes the elision of णि in ज्ञपि॥ Then there is ई by S. 2619 Thus we have ज्ञीप्सति (Anit). Or जिज्ञपयिषति (Set). But the non-मित् root ज्ञापि gives us जिज्ञापयिषति।

From सन् (the last of S. 2618) we have सिषासति (the long आ replaces न by S 2504) as Anit, and सिसनिषति as set.

Vart —The इट् is added to सन् after तन् पत् and दरिद्रा optionally, as तितनिषति or तितंसति or तितांसति, (VI 4. 17) पिपतिषति or पित्सति (VII 4 54, VIII. 2. 29. VII 4 58) दिदरिद्रिषति or दिदरिद्रासति॥ Why do we say 'Desiderative'? Observe तेनिता, पतिता॥

In the case of तन् the following sûtra applies.

२६२२। तनोतेर्विभाषा। ६। ४। १७।

अस्योपधाया दीर्घो वा स्यात्झलादौ सनि। तितांसति-तितंसति-तितनिषति। * आशङ्कायां सन्वक्तव्यः *। श्वा मुमूर्षति। कूलं पिपतिषति।

2622 The lengthening of the penultimate of तन् is optional, before the Desiderative सन्, when it does not take the augment इट्॥

Thus तितांसति or तितंसति॥ But in तितनिषति no alternative is allowed, as इट् is added to सन् by VII. 2 49 Vârt optionally.

Vart —The affix सन् is added, when the sense is that of 'in imminent danger', as पतिष्यति कूलम्=पिपतिषति कूलम् 'the bank is in imminent danger of falling down'. So also श्वा मुमूर्षति.

Vart —There is no affixing of सन् after a verb which has already taken सन् in the sense of wishing As चिकीर्षितुमिच्छति. But from the सन् of III 1 5, 6 not denoting wishing, we have जुगुप्सिषते, मीमांसिषते.

Besides पिपतिषति given above we have an Anit form also; when the following sûtra applies.

२६२३ । सनि मीमाघुरभलभशकपतपदामच इस् । ७ । ४ । ५४ ।

एषामच इस् स्यात्सादौ सनि । अभ्यासलोपः । 'स्कोः–' (३८०) इति सलोपः । पित्सति । दिदरिद्रिषति–दिदरिद्रासति । 'डुमिञ्' 'मीञ्' आभ्यां सन् । कृतदीर्घस्य मिनोतेरपि मीरूपाविशेषादिस् । 'सः सि–' (२३४२) इति तः । मित्सति । मित्सते । 'मा' माने । मित्सति । माङ्मेङोः । मित्सते । 'दोदाणोः' । दित्सति । 'देङ्' । दित्सते । 'दाञ्' । दित्सति–दित्सते । 'धेट्' । धित्सति । 'धाञ्' । धित्सति–धित्सते । रिप्सते । लिप्सते । 'शक्लृ' । शिक्षति । 'शक मर्षणे' इति दिवादिः । स्वरितेत् । शिक्षति–शिक्षते । पित्सते । '* राधो हिंसायां सनीस् वाच्यः *' । रित्सति । 'हिंसायाम्' किम् । आरिरात्सति ।

2623. The इस् is substituted for the root-vowel of मी, मा, दा and धा (घु), रभ्, लभ्, शक् , पत and पद् when the Desiderative सन् beginning with स् (*i e*, not taking the augment इ) follows

Thus पत्+सन्=पिस्त्+सन् । The reduplicate is elided by S. 2620 and the स is elided by S 380. Thus we get पित्सति (पत्+सन्+ शप् + तिप् =पिस्त्+सति=पित्+सति)

So also from दरिद्र of the Vârtika we have दिदरिद्रिषति or दिदरिद्रासति ।

The मी includes मीनाति (Kryâdi 4) and मिनोति (मि of Svâdi 4) for मि assumes the form मी, by VI. 4. 16. Thus मित्सति, प्रमित्सति ॥ The स् of इस् becomes त by S. 2342 The मा denotes all the roots which assume the form मा, on the maxim गामादा ग्रहणेष्वविशेष. "The terms गा, मा or दा when they are employed in Grammar denote both the original roots गा, मा and दा and also the roots which are changed to गा, मा and दा" ॥ They are मा and माङ् माने, and मेङ् प्रणिदाने ॥ Thus मित्सति, मित्सते, अप मित्सते ॥ घु–दित्सति or दित्सते from दो, or देङ् or दाञ् । So also धित्सते or धित्सति from धेट् or धाञ् । रभ्–आरिप्सते, लभ्–आलिप्सते, शक्–शिक्षति But from the Divâdi root we have शिक्षति or ते । पत्–पित्सति, पद्–प्रपित्सते ॥ In the roots that end in a vowel, the स् of इस् is changed to त by VII 4 49, S. 2342 and in the roots that end in a consonant, this स् is dropped, according to VIII. 2 29 S 380. The reduplication falls by VII 4. 58 S 2620

Why do we say 'when the Desiderative follows'? Observe दास्यति ॥ The word सि is understood here from VII. 4. 49, so the rule will not apply when the Desiderative takes the augment इट्, as प्र पतिषति ॥ Here पत् optionally takes इट् under the vârtika तनिपतिदरिद्राणामुपसंख्यानम् S. 2621.

Vârt—The इस् comes after the root-vowel of राध् in the Desiderative, when the sense is that of 'to injure.' As प्रति रित्सति ॥ Why do we say when the sense is that of 'to injure'? Observe आरि रात्सति ॥

२६२४ । मुचोऽकर्मकस्य गुणो वा । ७ । ४ । ५७ ।

सादौ सनि । अभ्यासलोपः । मोक्षते–मुमुक्षते वा वत्सः स्वयमेव । 'अकर्मकस्य' किम् । मुमुक्षति वत्सं कृष्णः । 'न वृद्भ्यश्चतुर्भ्यः' (२३४८) । विवृत्सति । तङि तु । विवर्तिषते । 'सेऽसिचि–' (२५०६) इति वेट् । निनर्तिषति–निनृत्सति ।

2624 When मुच् has an Intransitive signification, Guṇa is optionally substituted for its vowel before the anit सन् of the Desiderative and thereby the reduplicate is elided.

By I. 2. 10, S 2613 after a root ending in a consonant, the सन् is like कित् and does not cause Guna The present sûtra ordains it optionally. As मोक्षते or मुमुक्षते वत्सः स्वयमेव ॥ Why do we say "Intransitive"? In the Transitive there is one form only, as मुमुक्षति वत्सं कृष्णः 'Krishna wishes to release the calf.' मुच् becomes Intransitive when it has a Reflexive significance, or when it expresses a mere action. The reduplication is elided by VII 4. 58 S. 2620

Here we repeat the sûtra VII 2. 59. S. 2348.

२६२४ । क । न वृद्भ्यश्चतुर्भ्यः । ७ । २ । ५९ ।

2624. A. The Parasmaipada ârdhadhâtuka affixes beginning with स् do not get the augment इट् after वृत् and the three roots that follow it

Thus वृत्—वर्त्स्यति, अवर्त्स्यत्, विवृत्सति । वृधु वर्त्स्यति । अवर्त्स्यत् । विवृत्सति । शृधु । शर्त्स्यति । अशर्त्स्यत् । शिशृत्सति । स्यन्दू । स्यन्त्स्यति । अस्यन्त्स्यत् ।

The वृतादि roots are four वृत् वृधु, शृधु, and स्यन्द (Bhu 795-798), In the examples, the Parasmaipada forms are shown, because these roots are optionally Parasmaipadi by 1. 3 92 S 2347 before स्य and सन् ॥

In the âtmanepada, इट् is added As विवर्तिषते ।

In the case of roots mentioned in VII. 2. 57 S 2506, the इट् augment is optional. Thus निवर्तिषति or निवृत्सति ।

२६२५ । इट् सनि वा । ७ । २ । ४१ ।

वृङ्वृञ्भ्यामृदन्ताच्च सन् इड्वा स्यात् । तितरिषति–तितरीषति–तितीर्षति । विवरिषति–विवरीषति–वुवूर्षति । 'वृङ्' । वुवूर्षते–विवरिषते । वुव्वूर्षति ।

2625 The Desiderative स् may optionally take इट् (which is optionally lengthened also) after the two roots वृङ् and वृञ्, and after ऋ ending roots

As from वृञ् we have वुवूर्षति । विवरिषति । विवरीषति । प्रावुवूर्षति । प्राविवरिषति । प्राविवरीषति । From वृङ्, वुवूर्षते or विवरिषते । ऋकारान्तेभ्यः । तितीर्षति । तितरिषति । तितरीषति ।

So also वुव्वूर्षति from व्वृकौटिल्ये । The ऋ is lengthened by S 2614, then there is उ by VII. 1. 102 S. 2494, which is lengthened by S. 354.

२६२६ । स्मिपूङ्रञ्ज्वशां सनि । ७ । २ । ७४ ।

'स्मिङ्' 'पूङ्' 'ऋ' 'अञ्जू' 'अशू' एभ्यः सन इट् स्यात् । सिस्मयिषते । पिपविषते । अरिरिषति । इह 'रिस्' शब्दस्य द्वित्वम् । 'इस्' इति सनोऽवयवः कार्यभागिति कार्यिणो निमित्तत्वायोगात् 'द्विर्वचनेऽचि' (२२४३) इति न प्रवर्तते । अञ्जिजिषति । अशिशिषते । 'उभौ साभ्यासस्य' (२६०६) । प्राणिणिषति । उच्छेस्तृच् । उत्सत् । '× पूर्वत्रासिद्धीयमद्विर्वचने ×' इति

चङ्क्रम्यां सहितस्येटो द्वित्वम्। 'हलादिः शेषः' (२१७९)। उचिच्छिषति। '× निमित्तापाये नैमित्तिकापाय ×' इति त्वनित्यम्। 'च्छ्वोः–' (२५६१) इति सतुक्कग्रहणाज्ज्ञापकात्। प्रकृतिप्रत्यापत्तिवचनाद्वा–'। 'णौ च संश्चङोः' (२५७९)(२६०१) इति सूत्राभ्यासिको गाङ् श्वयतेः संप्रसारणं च वा। अधिजिगापयिषति–अध्यापिपयिषति। शिश्वाययिषति–शुशावयिषति। 'ह्वः सम्प्रसारणम्' (२५८६)। जुहावयिषति। 'णौ द्वित्वात्प्रागच आदेशो न' इत्युक्तत्वादुकारस्य द्वित्वम्। पुस्फारयिषति। चुक्षावयिषति। 'ओः पुयण्ज्यपरे' (२५७७)। पिपावयिषति। यियावयिषति। बिभावयिषति। रिरावयिषति। लिलावयिषति। जिजावयिषति। 'पुयण्ज्य' इति किम्। नुनावयिषति। 'अपरे' किम्। बुभूषति। 'स्रवति' (२५७८) इतीत्त्वं वा। सिस्रावयिषति। सुस्रावयिषतीत्यादि। 'अपरे' इत्येव। शुश्रूषते।

2626. The Desiderative सन् gets the augment इट् after the roots स्मिङ्, पूङ्, ऋ, अञ्जू and अशू॥

Thus सिस्मयिषते, पिपविषते (VII. 4 80) अरिरिषति, अञ्जिजिषति (VI. 1. 2 and 3) and अशिशिषते। The root पूञ् is not governed by this rule, as पुपूषति। The √अशू (V. 18) of the Suâdi class is taken here, and not √अश् (IX. 51) of the Kryâdi class, for the latter *always* has इट्, while the former having an indicatory long ऊ has *optionally* इट्॥ Both the Bhuâdi and Juhotyâdi ऋ are taken in the sûtra.

The √ऋ is Anit as a rule. In अरिरिषति the reduplication is of the syllable रिष (ऋ+इट्+सन्=अर्+इट्+सन्=अरिष). Here इस् is a portion of the kâryin अरिष and since a portion of सन् itself undergoes grammatical operation therefore, it can not be the cause for the application of the operating rule, hence the sûtra द्विर्वचनेऽचि (S. 2243) does not apply. See the Paribhâshâ under VII 4 56. S. 2621. In fact, the rule of reduplication here is सन्यङोः (Genitive case) meaning "of a sananta or a yañanta, there is reduplication" (VI. 1. 9 S 2395) Strictly speaking, therefore, सन् is not the *cause* of reduplication but that a san-ending stem is reduplicated The san-ending stem is अरिष, and it is to be reduplicated. Therefore रि is doubled and ऋ the original root for अर् substitute is not considered sthânivat. Had सन्यङोः been in the Locative then द्विर्वचनेऽचि would have applied.

In the Desiderative of √अन, both न's become changed to ण when preceded by an alterant preposition, (VIII. 4. 21. S. 2606), Thus प्राणिणिषति।

In the case of √उच्छी, the augment तुक् is added to छ, and it becomes च्, thus we have उच्छ। Here च though caused by a Tripâdi rule is not asiddha for the purposes of reduplication because of the maxim "the sûtra VIII. 2 1 does not hold good in reduplications" Therefore, we reduplicate च्छि (च and छ and इट्). Then by हलादिःशेषः rule (S 2179) we get चि (not छि,) thus, उचिच्छिषति। The maxim "on the disappearance of a cause, the effect also disappears", is not of universal application. This we learn from the jñâpaka of S. 2561 where Pânini uses च्छ्वोः, the छ along with the augment तुक् or by the vârtika under S 2573, (आख्यानात् कृतस् तदाचष्ट इ कृल्लुक् प्रकृतिप्रत्यापत्तिः &c.) For had the rule "on the disappearance of a cause, the

effect also disappears" been of universal validity, there was then no necessity of using the words prakriti-pratyâpatti "there is return of the original form" in the above vârtika. For as soon as the krit affix was elided, the effect of krit would have also vanished, and so the word would have assumed its original form, without the express rule to that effect. That vârtika also is, therefore, a jñâpaka.

By the two sûtras of the same form, namely, णौ च संश्चङोः (VI 1. 31. S 2579, II. 4. 51. S 2601), the root इङ् is replaced by गा, and there is vocalisation of श्वि। Thus we have अधिजिगापयिषति or अध्यापिपयिषति। शिश्वाययिषति or शुशावयिषति।

By VI. 1. 32. S. 2586, ह्व is vocalised. As जुहावयिषति। Here हु is reduplicated, because of the maxim, the vowel substitution does not take place, prior to reduplication, when णि follows. (See √श्रण Churâdi No. 342).

So also we have शुश्वाययिषति, शुशावयिषति।

Here we again give the sûtra VII. 4 80 S 2577

२६२६। क। ओः पुयण्ज्यपरे। ७। ४। ८०।

2626A. इ is substituted for the final उ or ऊ of a reduplicate, before a labial, a semi-vowel and before ज्, when अ or आ follows these consonants, in the Desiderative.

The word पु-यण्-जि is the Locative singular of the samâhâra dvandva compound of those three words—पु, यण् and ज्॥ The samâsânta affix टच् (V. 4. 106) does not come, as these affixes are anitya. The word अ-परे means that after which is the letter अ॥

Thus 1 Labial —पिपविषते, पिपावयिषति, बिभावयिषति, 2. Semi-vowel —यियविषति, यियावयिषति, रिरावयिषति, लिलावयिषति, 3. ज—जिजावयिषति from the root जु॥

The word पिपविषते is from √पू which gets इट् augment in सन् (VII. 2 74). then there is guna and अव् substitutions, but these latter being sthânivat for reduplication (I. 1 59), पू is doubled, and for ऊ there is substituted इ by the present sûtra. पिपावयिषति is the Desiderative of the Causative of पू॥ बिभावयिषति is the Desiderative of the Causative of भू॥ यियविषति is the Desiderative of यु 'to mix', which is सेट् by VII 2 49 यियावयिषति is the Desiderative of the Causative of this root The words रिरावयिषति and लिलावयिषति are the Desiderative of the Causatives of रौति and लुनाति॥

This sûtra indicates the existence of the following maxim —अद्विर्वचननिमित्तेऽपि णौ स्थानिवद् भवति, "though not the cause of reduplication, the substitute which takes place when णि follows, becomes like the original" Thus in बिभावयिषति we have भावि+सन् from भू+णि+सन्, here the आव् substitute caused by णि is sthânivat to ऊ, otherwise there would be no उ in the reduplicate to be operated upon by the present sûtra, See VI. 1. 31 S 2621 also.

Why do we say "for the उ or ण"? Observe पापच्यते, the Desiderative of which will be पापचिषति ॥

Why do we say "followed by a labial, semi-vowel or ज'? Observe अव ढुनावयिषति, according to Padamanjari it is अवढुतावयिषति from the sautra root ढु ॥ ढुढावयिषति ॥

Why do we say 'when these consonants are followed by an अ'? Observe बुभूषति ॥

By VII. 4, 81 S. 2578, there is इ substitution optionally in the case of the roots mentioned in that sûtra Thus सिस्रावयिषति or सुस्रावयिषति । The word अपरे of the above sûtra applies to this also. Thus we have शुश्रूषते only when अ does not follow.

२६२७ । स्तौतिण्योरेव षण्यभ्यासात् । ८ । ३ । ६१ ।

अभ्यासेणः परस्य स्तौतिण्यन्तयोरेव सस्य षः स्यात्षभूते सनि नान्यस्य । तुष्टूषति । 'स्नुतिस्वाप्योः–' (२३४४) इत्युत्वम् । सुष्वापयिषति । सिषाधयिषति । 'स्तौतिण्योः' किम् । सिसिक्षति । उपसर्गात्सु स्थादिष्वभ्यासेन च–' (२२७७) इति षत्वम् । परिषिषिक्षति । 'षणि' । किम् । तिष्ठासति । सुषुप्सति । अभ्यासादित्युक्तेर्नेह निषेधः । इण् । प्रतीषिषति । इक् । अधीषिषति ।

2627 ष् is substituted for स after इ or उ in the reduplication of a Desiderative, if the स of सन् is changed to ष् and not otherwise and then only in स्तु and in the Causative of roots, which in the Dhâtupâtha begin with a स ॥

This rule is confined to the Desideratives of स्तु and of स् beginning roots in the Causative, provided that the Desiderative sign स् is changed to ष् ॥ The rule applies to the स् of the substitute, and not to the affix स्, as there can be no such स् after a reduplicate syllable Therefore स् means that स which replaces the ष् of the roots.

Thus from स्तु we have तुष्टूषति ॥ Here the स of सन् is changed to ष by the last sûtra, and therefore so also after the reduplicate उ, the स of स्तु is changed to ष ॥

Of the Causatives of roots beginning with ष् in the Dhâtupâtha, we have सिषेवयिषति, सिषिञ्जयिषति, सुष्वापयिषति ॥ In this last, the स् of स्वप् is changed to ष by VII 4 67 S 2344. So also सिषाधयिषति ।

Why 'stu and the Causatives'? Though this ष change would have taken place by the preceding Ashtâdhyâyî sûtra (VIII. 3 59), yet the separate enunciation of this rule indicates that this is a niyama aphorism —the ष change takes place only in these cases of स्तु and the Causatives of Desideratives under the conditions mentioned in this sûtra, and *no where else*. Thus सिसिक्षति from the root षिच क्षरणे (Tud 140) This is a root, which is exhibited in the Dhâtupâtha with a ष, therefore the form ought to have been सिषिक्षति by VIII. 3. 59, but it is not so, because of the

niyama of the present sûtra So also सुसूषते from षूङ् प्राणिप्रसवे (Div. 24) and सुसूषति from षू प्रेरणे (Tud 115).

If this is a niyama rule by the very fact of its separate enunciation, what is then the necessity of using the word एव in the aphorism? Ans. स्तुतोऽवधारणार्थम्, so that, the sûtra may mean "if स्तु and Causatives *only*, when षण् follows"? and not "if स्तु and Causatives when षण् only follows". In the latter view, we could not get the form तुष्टाव, and the rule would have applied to सिषिवति also.

Why do we say "in the Desiderative स"? So that the niyama may not be any where else. Had षणि not been used in the sûtra, the restriction would have been with regard to every affix, and the sûtra would have meant "if there is occasion of षत्व change after a reduplicate, it should take place only in the case of स्तु and the Causatives". Therefore ष change would not have taken place in सिषेच, as it is not a Causative.

Why do we say 'after a reduplicate'?

Answer—So that this restriction may apply to that ष which would have been caused by the इ or उ of an abhyâsa, and not to that which would have been caused by an upasarga As अभिषिषिचति, though without the Preposition, the form is सिसिचति ॥ Here स is changed to ष by S. 2277

Question—No, this cannot be the reason, because the ष caused by the upasarga is considered as asiddha and hence there would be no restriction

Answer—Then we say, the abhyâsa is taken to be qualified by सन्, namely that abhyâsa which is *caused* by सन्, would give occasion to this rule and not any other abhyâsa. Therefore if a reduplication has been caused by यङ् and then सन् is added to it, then the restriction of the present sûtra will not apply, and षत्व change will take place though the root may not be a Causative &c Thus the यङ् of स्वप is सोषुप्य (VI 1. 19) the Desiderative of this root is सोषुपिषते, with इट् augment, the elision of अ (VI. 4 48) of य, the elision of य् by VI. 4. 49

Question—No this also cannot be the reason because the षत्व change is antaranga, while the restriction niyama is Bahiranga. Therefore the word abhyâsa is employed superfluously in the sûtra

Answer.—The word abhyâsa is taken in the sûtra, so that the restriction may be with regard to that ष which might have been caused by the इ or उ of the abhyâsa, and not to that ष which might be occasioned by the इ or उ of a *dhâtu* or verbal root. Thus प्रतीषिषति, अधीषिषति ॥ Here the root इण् or इक् in the sense of बोधन &c, is turned to Desiderative with सन्, and by VI 1. 2, the स is reduplicated, then by VII. 4 79, the अ is changed to इ ॥ Thus इसिस, here by the force of the इ of the abhyâsa सि, the स is changed to ष as इषिष, (VIII. 3. 59) then as the restriction of this sûtra does not apply, the root इ causes the षत्व of the abhyâsa, as इषिष ॥ Had the word अभ्यासात् not been used in the sûtra, the ष of abhyâsa could not

have been changed to ष, for then the sûtra would have meant 'ष is substituted for स, only in the case of स्तु and Causatives in the Desiderative सन्", and as इषिष is not a Causative-Desiderative, the restriction would have applied.

२६२८ । सः स्विदिस्वदिसहीनां च । ८ । ३ । ६२ ।

अभ्यासेणः परस्य ण्यन्तानामेषां सस्य स एव न षः षणि परे । सिस्वेदयिषति-सिस्वादयिषति । सिसाहयिषति । 'स्थादिष्वेवाभ्यासस्य' इति नियमान्नेह । अभिसुसूषति ।

शैषिकान्मतुबर्थीयाच्छैषिको मतुबर्थिकः ।
सरूपप्रत्ययो नेष्टः सन्नन्तान्न सनिष्यते ॥

शैषिकाच्छैषिकः सरूपो न । तेन शालीये भव इति वाक्यमेव न तु छान्ताच्छः । 'सरूपः' किम् । अहिच्छत्रे भव आहिच्छत्रः । आहिच्छत्रे भव आहिच्छत्रीयः । अणन्ताच्छः । तथा मत्वर्थात्सरूपः न । धनवानस्यास्ति । इह मतुबन्तान्मतुप्न । विरूपस्तु स्यादेव । दण्डिमती शाला । 'सरूपः' इत्यनुवर्त्यते । अर्थद्वारा सादृश्यं तस्यार्थः । तेन इच्छासन्नन्तात्सन्न । स्वार्थसन्नन्तात्तु स्यादेव । जुगुप्सिषते । मीमांसिषते ।

2628 The स is substituted for the स् after the reduplicate of the षन् Desiderative of the Causatives of स्विद् स्वद्, and सह् ॥

The स substitute of स् debars the cerebral change In other words, the स of these roots remains unchanged. As सिस्वेदयिषति, सिस्वादयिषति and सिसाहयिषति ॥

By the niyama of S. 2277, there is no change here अभिसुसूषति ।

Karika—An affix of the same form is not again added to a word which has lready once taken it, under the following circumstances,—(1) a word which has already taken a saishika affix will not take another saishika of the same form (2) a word which has taken an affix having the sense of *matup*, will not take another *matup* sense affix of the same form, and (3) lastly a root that has already taken the affix सन् will not take another सन् ।

Thus of (1) we have शालीयः formed by the saishika छ added to शाला । No second छ can be added. Thus we cannot have शालीये भवः = शलीयीयः, but we must use the sentence शालीये भवः ।

Why do we say 'of the same form'? Observe अहिच्छत्रे भवः = आहिच्छत्रः with अण्, from this we have a tertiary derivative आहिच्छत्रे भवः = आहिच्छत्रीयः with छ ॥ Here अण् and छ are not of the *same* form, and so one does not debar the other.

Similarly with matup-affix. As from धनवान we cannot have a tertiary derivative with matup as धनवानस्यास्ति, no second मतुप् is added here. Of course, an affix of dissimilar form can be added. As दण्डिमती शाला । The word 'sarûpa' here means the same in *form* AND *sense*. Therefore if a root has taken the *Desiderative* सन् (the affixes which has the force of *he wishes*), it will not again take another सन् । But if a root has taken the svârthika सन् (the affix which does not change the meaning of the root, as the सन् of III. 1. 5 S. 2393 added to gup, tij and √kit &c.), then it will take the Desiderative सन् also. Thus from the sannanta root jugupsa we form the Desiderative जुगुप्सिषते, मीमांसिषते ॥

Here end the Desideratives.

इति तिङन्तसन्प्रकरणम् ।

॥ अथ तिङन्तयङ् प्रकरणम् ॥

CHAPTER XIII.

INTENSIVES WITH YAN

२६२९ । धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् । ३ । १ । २२ ।

[पौनः पुन्य भृशार्थश्च क्रियासमभिहारस्तस्मिन्द्योत्ये यङ् स्यात् ।

2629. The affix यङ् comes after a root consisting of a single syllable, beginning with a consonant, when the repetition of the act or the intensity thereof is intended.

Note —The phrase *kriyâ-samabhihâra* means repetition of the act or its intensity As पच् 'to cook', पापच्यते 'he cooks again and again', जाज्वल्यते 'he shines with great intensity' The root must be a simple root, and not compounded with any *upasarga* We cannot therefore make Intensives of verbs like प्राट् 'to go', (because the root अट् is preceded by the upasarga प्र), or जागृ 'to be awake,' (because it contains two vowels), or ईक्ष् 'to see' (because it begins with a vowel)

२६३० । गुणो यङ्लुकोः । ७ । ४ । ८२ ।

अभ्यासस्य गुणः स्याद्यङि यङ्लुकि च । 'सनाद्यन्ताः–' (२३०४) इति धातुत्वाल्लडादयः । ङिदन्तत्वादात्मनेपदम् । पुनः पुनरतिशयेन वा भवति बोभूयते । बोभूयांचक्रे । अबोभूयिष्ट । 'धातोः' किम् । आर्धधातुकत्वं यथा स्यात् । तेन 'ब्रुवो वचिः' (२४५३) इत्यादि । 'एकाचः' किम् । पुनः पुनर्जागर्ति । 'हलादेः' किम् । भृशमीक्षते । भृशं शोभते रोचत इत्यत्र यङ्नेति भाष्यम् । पौनः पुन्ये तु स्यादेव । रोरुच्यते । शोशुभ्यते । '*सूचिसूत्रिमूत्र्यट्यर्त्यशूर्णोतिभ्यो यङ् वाच्यः*' । आद्यास्त्रयश्चुरादावदन्ताः । सोसूच्यते । सोसूत्र्यते । मोमूत्र्यते । अनेकाच्त्वेनानोपदेशत्वाच्चवचनं म ।

2630 Guna is substituted for the इ and उ (with their long) of a reduplicate, when the Intensive character यङ् follows and also when it is elided

Thus चेचीयते, लोलूयते with यङ्, and बोभवीति with यङ् लुक् ॥

The stems ending in यङ् or यङ् लुक् get the designation of dhâtu, by S 2304, and so are conjugated in all Moods and Tenses. In making the Intensives, the root is reduplicated and it takes the terminations of the Atmanepada as the root is ङित् because यङ् has an indicatory ङ् ।

Thus बोभूयते 'He becomes again and again' or 'it becomes intense'. Per. बोभूयां चक्रे । Aor, अबोभूयिष्ट ।

Why have we used the word धातोः 'after a root' in the sûtra? So that the affix यङ् may get the designation of Ardhadhâtuka. Being an ârdhadhâtuka affix, the modifications which a root undergoes before it, take place here also. Thus ब्रू is replaced by वच before ârdhadhâtuka

affixes. The same substitution will-take place before यङ् । So that the Intensive of ब्रू will be from the root वच् (S 2453).

Why do we say "after a monosyllabic root"? The affix यङ् is not added to the root जागृ which is of two syllables. Here we must use a sentence as, पुनः पुनर्जागर्ति ।

Why do we say "beginning with a consonant"? Observe भृशमीक्षते from ईक्ष ।

The affix यङ् is not added according to the Bhâshya, in these cases भृशं शोभते or भृशं रोचते, as it is against usage to make Intensive forms of these verbs in the sense of *intensity*, though in the sense of *repetition* we have रोरुच्यते and शोशुभ्यते ।

Vart —The intensive affix यङ् comes after सूचि, सूत्रि, मूत्रि अटि, अर्ति, अश and ऊर्णु, though some of these contain more than two vowels and others begin with a vowel. The first four roots सूच, सूत्र, मूत्र and अट all end in अ which is a portion of the root and therefore they are dysyllabic. These are Churâdi roots

In सोसूच्यते, the second स is not changed to ष, because the root is not monosyllabic and is not taught in the Dhâtupâtha with an initial ष ।

So also मोमूत्र्यते ।

२६३१ । यस्य हलः । ६ । ४ । ४९ ।

'यस्य' इति संघातग्रहणम् । हलः परस्य यशब्दस्य लोपः स्यादार्धधातुके । 'आदेः परस्य' (४४) । 'अतो लोपः' (२३०८) । सोसूचांचक्रे । सोसूचिता । सोसूत्रिता । मोमूत्रिता ।

2631 When a consonant precedes the final य in a verbal stem, this य is elided also before an ârdhadhâtuka affix

Thus Per सोसूचा चक्रे । I Fut. सोसूचिता । So also सोसूत्रिता । मोमूत्रि त ॥

In the sûtra यस्य is given, which is the Genitive singular of य namely of the two letters य् अ ॥

Note —By the rule of अलोऽन्त्यस्य (I 1 52), the अ of य ought to be elided and not य्, but that rule is evidently inapplicable here, since the elision of अ would have taken place by the preceding Ashtâdhyayî rule S. 2308 the present rule therefore teaches the elision of य (ya).

The word हलः is to be considered as in the ablative case, and then by I 1. 54, S 44 the first letter would be elided namely य् । The अ is of course, elided by VI. 4 48 S. 2308.

Why have we taken [the two letters (संघात) conjointly *viz*,] य and not य्? Observe ईर्ष्यिता, मव्यिता, शुच्यिता from the simple *roots* ईर्ष्य्, मव्य्, and शुच्य् ॥ Here य् not being followed by अ, is not elided (see Bhuadi 541—546).

Why do we say 'when preceded by a consonent?' Observe लोलूयिता, पोपूयिता ॥

In conjugating the root अट in the intensive, the following sûtra applies.

२६३२ । दीर्घोऽकितः । ७ । ४ । ८३ ।

अकितोऽभ्यासस्य दीर्घः स्याद्यङि यङ्लुकि च । यटाट्यते ।

2632. A long vowel is substituted for the अ of the reduplicate in the Intensive (with expressed or elided यङ्), when the reduplicate receives no augment having an indicatory क्॥

The reduplicate receives augments like नीक्, नुक् by S 2642 and S. 2643. Thus यटाट्यते। So also पापच्यते, and पापचीति, वावद्यते and वावदीति॥ Why do we say "when it gets no augment ? Observe यंयम्यते, यंयमीति, रंरम्यते, रंरमीति॥

Note —*Obj* —When the क् augment is added, the reduplicate will end in a consonant, and as it does not end in a vowel, there will be no occasion for lengthening, hence the employment of the term अकितः is useless

Note :—*Ans.*—The employment of this term by the Achârya indicates the existence of the following maxim अभ्यासविकारेष्वपवादा नोत्सर्गान् विधीन् बाधन्ते "so far as changes of a reduplicative syllable are concerned, rules which teach those changes do not supersede one another" What is the necessity of this indication (jñâpaka)? Observe डोढौक्यते, here the rule of lengthening of this sûtra, does not supersede, though it is subsequent, the rule of shortening in VII 4 59, so the diphthong औ is shortened to उ, and it is then gunated by VII. 4 82 Secondly observe अचीकरत्, here इ is substituted in the reduplicate by VII 4. 79 plus 93, and then this is lengthened by VII 4 94, the latter not superseding the former Thirdly observe मीमांसते &c., where in मान्+सन् (III 1. 6), the reduplicate is lengthened but that does not prevent the इ of VII 4. 79 Fourthly observe अजीगमत्, where the ई substitute (VII. 4 97) does not supersede the sûtra VII. 4 60, by which the म् of गम् is elided.

In conjugating the √ri of the above vârtika (S. 2630), the following sûtra applies —

२६३३ । यङि च । ७ । ४ । ३० ।

अर्तेः संयोगादेश्च ऋतो गुणः स्याद्यङि । यकारपररेफस्य न द्वित्वनिषेधः । 'अरार्यते' इति भाष्योदाहरणात् । अरारिता । अशाश्विता । ऊर्णोनूयते । वेभिद्यते । अल्लोपस्य स्थानिवत्त्वान्नोपधागुणः । वेभिदिता ।

2633. Guṇa is substituted for the final ऋ of the root ऋ (अर्ति) and in those roots, ending in short ऋ, in which the vowel is preceded by a conjunct consonant, when the Intensive character यङ् follows,

The root ऋ takes यङ् according to the Vârtika under Sûtra 2630, with Guna we have ऋ+य=अर्य॥ By VI. 1. 2, the second member is reduplicated, in spite of the prohibition in VI. 1. 3, for according to Patanjali र् followed by य is not governed by that prohibition. So we have अर्यर्य, and

according to VII 4 60, the ष् is dropped, and we have अर्त्य, and by VII. 4. 83, we get अरार्य ॥ This is an exception to I 1 5 Thus we have अरार्यते according to the example given in the Bhâshya The I Fut. is अरारिता । So also अशाशिता is I Fut. of √अश of the same vârtika. From ऊर्णु we have ऊर्णोनूयते ।

Similarly from भिद् we have बेभिद्यते । The elided अ of य acts as स्थानिवत् and so prevents the guna of the penultimate इ ॥ I Fut is बेभिदिता ।

२६३४ । नित्यं कौटिल्ये गतौ । ३ । १ । २३ ।

गत्यर्थात्कौटिल्य एव यङ् स्यान्न तु क्रियासमभिहारे । कुटिलं व्रजति वाव्रज्यते ।

2634 The affix यङ् invariably comes, in the sense of crookedness, after a simple verb expressing motion

Thus क्रम् 'to move', चङ्क्रम्यते 'he moves crookedly'. So also वाव्रज्यते. After a verb of motion, the यङ् never expresses intensity or repetition, so if the latter sense is to be expressed, a phrase must be employed, as भृशं क्रामति 'he wanders much" This is inferred from the word नित्य used in the sûtra *i. e*, यङ् always has the sense of crookedness and no other sense after a verb of motion.

२६३५ । लुपसदचरजपजभदहदशगृभ्यो भावगर्हायाम् । ३ । १ । २४ ।

एभ्यो धात्वर्थगर्हायामेव यङ् स्यात् । गर्हितं लुम्पति लोलुप्यते । सासद्यते ।

2635 The affix यङ् when it is intended to convey the sense of contempt (गर्हा) in respect of the sense of the root (भाव) comes always after the following roots, *viz* —लुप् 'to cut off', सद् 'to sit', चर् 'to walk,' जप् 'to mutter silently any sacred formula', जभ् 'to gape or yawn', दह् 'to burn', दश् 'to bite' and गॄ 'to swallow'

Thus लोलुप्यते 'he cuts off badly', सासद्यते 'he sits badly', चञ्चूर्यते 'he walks badly', जञ्जप्यते 'he recites badly', so also जञ्जभ्यते, दन्दह्यते, दन्दशूयते, निजेगिल्यते The affix यङ् does not come in the sense of repetition &c, after the above verbs, but only in the sense of censurable performance of the action denoted by the verbs. Separate words must be used to express the Intensive or the Frequentative meaning. As भृशं लुम्पति 'he cuts off much"

Note —Why do we say 'when contempt in regard to the sense of the root is meant'? Observe साधु जपति 'he recites well' There is no affixing as no contempt is denoted Why do we say 'in regard to the action denoted by the root? When the contempt is not with regard to the sense of the root, but with regard to the action as accomplished, the affix is not employed Thus मन्त्रं जपति वृषलः 'the Sûdra recites the sacred mantras'. The word नित्य of the last aphorism is understood here also.

The Intensive of चर is formed by the following —

२६३६ । चरफलोश्च । ७ । ४ । ८७ ।

अनयोरभ्यासस्यान्तो नुगागमः स्याद्यङ्यङ्लुकोः । 'नुक्' इत्यनेनानुस्वारो लक्ष्यते । * स च पदान्तवद्वाच्यः * । 'वा पदान्तस्य' (१२५) इति यथा स्यात् ।

2636 The augment नुक् comes after the reduplicate of चर् and फल् in the Intensives (with or without यङ्) ॥

Note —Thus चंचूर्यते and चंचुरीति (the lengthening of उ is by VIII. 2. 77) पंफुल्यते and पंफुलीति ॥ See the following sûtra.

The नुक् here refers to anusvâra. It is treated like padânta by the following

Vârtika.—The anusvâra should be treated as if final in a Pada. That being so, VIII. 4. 59 S. 125 applies to it · and it remains unchanged.

Thus चर+यङ्=चर चर+यङ् =चं चर्+यङ् । Now applies the following.

२६३७ । उत्परस्यातः । ७ । ४ । ८८ ।

चरफलोरभ्यासात्परस्यात उत्स्याद्यङ्यङ्लुकोः । 'हलि च' (३५४) इति दीर्घः । चञ्चूर्यते-चंचूर्यते । पम्फुल्यते-पंफुल्यते ।

2637. For the subsequent अ (*i.e.*, for the अ of the root and not of the reduplicate), there is substituted उ in the Intensive (with or without यङ्) of चर् and फल् ॥

The examples have been given above, as चंचूर्यते, चंचूरीति and पंफुल्यते पंफुलीति ॥ The lengthening is by S 354. Why do we say 'the अ which stands subsequent to the reduplicate'? The substitute does not replace the अ of the reduplicate. Why do we say 'of अ'? The substitute should not replace the final letter, which it otherwise would have done by I 1. 12. The त in उत् debars guna (VII 3. 86) in चंचूर्ति and पंफुलीति, for though उ is lengthened by VIII. 2. 77, in चंचूर्ति, yet that lengthening is considered as non-existent or asiddha (VIII. 2 1) for the purposes of Guna (VII. 3. 86). *Quere.* If the त in उत् debars guna, why should it not debar lengthening also of VIII 2. 77?

In conjugating √japa and √jabha, √daha and √daśa of S 2635 the following applies

२६३८ । जपजभदहदशभञ्जपशां च । ७ । ४ । ८६ ।

एषामभ्यासस्य नुक् स्याद्यङ्यङ्लुकोः । गर्हितं जपति जञ्जप्यते इत्यादि ।

2638. The augment नुक् comes after the reduplicates of जप, जभ, दह, दश, भञ्ज, and पश in the Intensive (with or without यङ्) ॥

Thus जञ्जप्यते and जञ्जपीति, जञ्जभ्यते and जञ्जभीति, दंदह्यते and दंदहीति, दंदश्यते and दंदशीति ॥ The root is दंश्, but it is exhibited in the sûtra as दश, showing that even in यङ् लुक्, the root loses its nasal Similarly बंभज्यते and बंभञ्जीति, and पंपश्यते and पंपशीति ॥ This last is a sautra root

In conjugating √grî of S. 2635, a ल is substituted for र by the following —

२६३९ । ग्रो यङि । ८ । २ । २० ।

गिरते रेफस्य लत्वं स्याद्यङि । गर्हितं गिरति जेगिल्यते । 'घुमास्था-' (२४६२) इतीत्त्वम् । घुमः । देदीयते । पेपीयते । देधीयते । 'विभाषा श्वेः' (२४२०) । शोशूयते । शेश्वीयते । 'यङि च' (२६३३) । सास्मर्यते । 'रीङृतः' (१२३४) । चेक्रीयते । सुट् । संचेस्क्रीयते ।

2639 ल् is substituted for the र of गृ in the Intensive.

Thus निजेगिल्यते, निजेगिल्यैते, निजेगिल्यन्ते ॥ The root गृ takes यङ् when the sense of contempt is conveyed, with regard to the action denoted by the root, (III 1. 24), गर्हितं गिरति = जेगिल्यते ॥

Note —Some say that ग of the sûtra includes the two roots गृ (गिरति Tud. 117) and गॄ (गृणाति Kry 28). Others hold that the Tudâdi grî is only taken and not the Kryâdi. The Kryâdi grî never takes the Intensive form, no example of which is to be met in literature.

Note —Why do we say in the Intensive? Observe निगीर्यते with the Passive affix यक् ॥

The घु roots, and मा, स्था &c., take long ई by S. 2462. Then there is guna · thus from √दा we have देदीयते ॥ From √पा (S. 2462) we have पेपीयते । From √धा (i.e., धे), we have देधीयते ।

The √टु ओ श्वि optionally is vocalised by VI. 1. 30 S. 2420. As शोशूयते or शेश्वीयते ।

From √स्मृ we have सास्मर्यते । The guna is by VII 4. 30 S. 2633. From कृ we have चेक्रीयते । The री is by S 1234 With सुट्, संचेस्क्रीयते ।

२६४० । सिचो यङि । ८ । ३ । ११२ ।

सिचः सस्य षो न स्याद्यङि । निसेसिच्यते ।

2640 The ष् substitution does not take place in the स् of सिच् of the Intensive.

Thus सेसिच्यते and अभिसेसिच्यत ॥

२६४१ । न कवतेर्यङि । ७ । ४ । ६३ ।

कवतेरभ्यासस्य चुत्वं न स्याद्यङि । कोकूयते । कौतिकुवत्योस्तु चोकूयते ।

2641. The Palatal is not substituted for the Guttural of the reduplicate of कु (कवते) in the Intensive.

As कोकूयते उष्ट्रः, कोकूयते खरः ॥ The कु here is कुङ् (Bhu· 999), and not कु 'to make sound' (Ad 33, कौति), nor कुङ् (Tud. 108, कुवति) ॥ Of those two, we have चोकूयते ॥ Why do we say in the Intensive? Observe कुकुवे ॥

२६४२ । नीग्वञ्चुस्रंसुध्वंसुभ्रंसुकसपतपदस्कन्दाम् । ७ । ४ । ८४ ।

एषामभ्यासस्य नीगागमः स्याद्यङ्यङ्लुकोः । 'अकितः' इत्युक्तेर्न दीर्घः । वञ्चेः । वनीवच्यते ।

वनीवञ्च्यत इत्यादि ।

2642 The augment नीक् is added to the reduplicate of the Intensive (with the expressed or elided यङ्) in the following:—

वञ्चु, स्रंसु, ध्वंसु, भ्रंसु, कसु, पत, पद and स्कन्दिर् ॥

The augment makes the reduplicate कित् and so there is no lengthening because of अकितः of sûtra VII. 4 83 S 2632

Thus बनीवच्यते and बनीवञ्चीति, चनीस्रस्यते and चनीस्रंसीति, दनीध्वस्यते and दनीध्वंसीति, बनीभ्रस्यते and बनीभ्रंसीति, (बनीभ्रश्यते and बनीभ्रंशीति), चनीकस्यते and चनी कसीति, पनीपत्यते and पनीपतीति, and पनीपद्यते and पनीपदीति, चनीस्कद्यते and चनीस्कन्दीति ॥ The nasal is elided in one alternative by VI 4 24.

In forming the Intensive of nasal-ending roots नुक् is inserted by the following.

२६४३ । नुगतोऽनुनासिकान्तस्य । ७ । ४ । ८५ ।

अनुनासिकान्तस्याङ्गस्य योऽभ्यासोऽदन्तस्तस्य नुक्स्यात् । नुकोऽनुस्वारो लवत्व इत्युक्तम् । यँय्यम्यते-यंयम्यते । तपरत्वसामर्थ्याद्भूतपूर्वदीर्घस्यापि न । 'भाम' क्रोधे । बाभाम्यते । 'ये विभाषा' (२३१९) । जाजायते-जञ्जन्यते । '* हन्तेर्हिंसायां यङि घ्नीभावो वाच्यः *' । जेघ्नीयते । हिंसायाम्' किम् । जङ्घन्यते ।

2643 The augment नुक् (न्) is added after the short अ of a reduplicate in the Intensive (with or without यङ्) when the root ends in a Nasal.

The नुक् is anusvâra as already mentioned in S 2636

As तन्तन्यते and तन्तनीति, जङ्गम्यते and जङ्गमीति, यंयम्यते and यंयमीति, रंरम्यते and रंरमीति ॥ The augment न् here should be-considered as anusvâra, because an âdesa is indicated by the nature of the sthânin which is replaced, and therefore in यंयम्यते, it remains anusvâra Had it been न् it could not have been changed to anusvâra in यंयम्यते, रंरम्यते (See VIII. 3 24). In तन्तन्यते &c, the anusvâra is changed to न् ङ &c, by VIII 4 58, the other forms तंतन्यते तंतनीति, जंगम्यते, जंगमीति are derived by the following —

Vart —This anusvâra should be treated as if it was at the end of a Pada or word That being so VIII. 4 59 applies, and we have the anusvâra unchanged, as in तंतन्यते &c

Why do we say " after a short अ"? Observe तेतिम्यते ॥ The त् in अत् indicates that the augment will not be added to a reduplicate which once was long आ but became short by VII 4 59 as from भाम 'to be angry' is बाभाम्यते, (the second lengthening takes place by VII. 4. 83). Why do we say ending in a nasal? Observe पापच्यते ॥

The nasal ending roots जन, सन्, खन optionally become जा, सा, खा by VI. 4 43 S. 2319, as जाजायते or जञ्जन्यते ।

Vart —In the Intensive of हन् 'to kill,' घ्नी is substituted for हन् as जेघ्नीयते॥ The substitute is with a long ई, had it been with a short इ, that might also have been lengthened by VII. 4 25. Not doing so, however indicates the existence of the maxim संज्ञापूर्वकविधिरनित्यः " A rule is not universally valid, when that which is taught in it is denoted by a technical term" It is through this that स्वायम्भुवः is formed from स्वयम्भू, because the Guna taught by VI. 4 146, does not take place here before the Tad-

dhita affix अच्, in as much as that rule VI. 4 146 is taught by employing the technical term गुणः in ओर्गुण instead of ओरोत्, hence that rule is anitya, and we have उवच् ॥

Why do we say when meaning 'to kill'? Observe चकूर्यते where it means to do.

२६४४ । रीगृदुपधस्य च । ७ । ४ । ९० ।

ऋदुपधस्य धातोरभ्यासस्य रीगागमः स्याद्यङ्यङ्लुकोः । वरीवृत्यते । क्षुभ्नादित्वान्न णः । नरीनृत्यते । जरीगृह्यते । उभयत्र लत्वम् । चलीक्लृप्यते । * रीगृत्वत इति वक्तव्यम् *' । वरीवृश्च्यते । परीपृच्छ्यते ।

2644 The reduplicate of a root, which has a ऋ in the penultimate position, gets the augment री in the Intensive (with or without) ॥

As वरीवृत्यते and वरीवृतीति, वरीवृध्यते and वरीवृधीति ॥ नरीनृत्यते and नरीनृतीति ॥ Here न is not changed to ण because it is considered to belong to Kshubhnâdi class So also जरीगृह्यते । From क्लृप् we get चलीक्लृप्यते with ल in both places.

Vart —It should be rather stated 'a root which contains a ऋ, when यङ् follows, whether this ऋ be of upadesa, or obtained by sampiasârana so that the augment may come in वरीवृश्च्यते and वरीवृश्चीति where the ऋ is of vocalisation, and not penultimate also So also परीपृच्छ्यते ।

२६४५ । स्वपिस्यमिव्येञां यङि । ६ । १ । १९ ।

सम्प्रसारणं स्याद्यङि । सोषुप्यते । सेसिम्यते । वेवीयते ।

2645. There is vocalisation of the semi-vowel of the verbs स्वप् 'to sleep', स्यम् 'to shout', and व्ये 'to cover', when followed by the affix यङ् of the Intensive

Thus सोषुप्यते, सेसिम्यते, वेवीयते (VII 4 25 the short इ is lengthened). Why do we say 'when यङ् follows'? Observe स्वप्न formed by नजिङ् III. 2 172.

२६४६ । न वशः । ६ । १ । २० ।

वावश्यते ।

6246 There is not vocalisation of the semi-vowel of वश, when the affix यङ् follows.

The word यङि is understood here As वावश्यते, वावश्येते, वावश्यन्ते ॥ Why do we say "when यङ् follows"? Observe उष्ट, उशन्ति ॥ See VI 1. 16 to which this rule is an exception.

२६४७ । चायः की । ६ । १ । २१ ।

चेकीयते ।

2647 The verb की is substituted for the verb चाय् 'to worship, to observe', when the Intensive affix यङ् follows.

The phrase यकि is understood here.. Thus चेकीयते, चेकीयेते, चेकीयन्ते ॥

Note —The exhibition of ची in the sûtra with a long ई indicates that there is long vowel even in tenses where यङ् is elided, as चेकीतः ॥ For if the sûtra had enunciated ची with a short इ as the substitute of चाय् the forms चेकीयते &c, would have been still valid. Thus ची+यङ्=चि+चि+य=चे+चि+य=चे+ची+य (VII 4. 25 causing the lengthening of the short इ) But then the Nishtha would have been चेचितः which is wrong

२६४८ । ई घ्राध्मोः । ७ । ४ । ३१ ।

जेघ्रीयते । देध्मीयते ।

2648 Long ई is substituted for the vowel of the roots घ्रा and ध्मा in the Intensive.

As जेघ्रीयते, देध्मीयते ॥ The long ई is for the sake of the subsequent Ashṭâdhyâyî sûtra, short इ would have by VII. 4 25, given the same forms also.

२६४९ । अयङ् यि क्ङिति । ७ । ४ । २२ ।

शीङोऽयङादेशः स्याद्यादौ क्ङिति परे । शाशय्यते । अभ्यासस्य ह्रस्वः । ततो गुणः । डोढौक्यते । तोत्रौक्यते ।

2649. Before an affix beginning with य् and having an indicatory ङ् or क्, there is substituted अय् for the ई of शी ॥

As शय्यते with यक्, शाशय्यते with यङ्, प्रशय्य and उपशय्य with ल्यप् which being the substitute of क्त्वा is कित् ॥ But शिश्ये where the affix is ए, and शेयम् where the affix is यत् (neither कित् or ङित्) ॥

So also डोढौक्यते and तोत्रौक्यते ।

Here ends the conjugation of Intensives in Yañ.

इति तिङन्तयङ् प्रकरणम् ।

—— o ——

॥ अथ तिङन्त यङ्लुक प्रकरणम् ॥

CHAPTER XIV.

INTENSIVES WITH YAN—ELIDED.

२६५० । यङोऽचि च । २ । ४ । ७४ ।

यङोऽच्प्रत्यये लुक्स्याच्चकारात्तं विनापि बहुलं लुक्स्यात् । अनैमित्तिकोऽयमन्तरङ्गत्वादादौ भवति । ततः प्रत्ययलक्षणेन यङन्तत्वाद्द्वित्वम् । अभ्यासकार्यम् । धातुत्वाल्लडादयः । 'शेषात्कर्तरि—' (२१५९) इति परस्मैपदम् । 'अनुदात्तङितः—' (२१५७) इति तु न । ङित्वस्य प्रत्ययाप्रत्ययसाधारणत्वेन प्रत्ययलक्षणाप्रवृत्तेः । यत्र हि 'प्रत्ययस्यासाधारणं रूपमाश्रीयते तत्रैव तत्' । अत एव सुहृद्धृदयादावित्यत्र 'अत्वसन्तस्य—' (४२५) इति दीर्घो न । येऽपि स्पर्धशीङादयोऽनुदात्तङितस्तेभ्योऽपि न । 'अनुदात्तङितः—' (२१५७) इत्यनुबन्धनिर्देशात् । तत्र च '× श्तिपा शपा—×' इति निषेधात् । अत एव श्यन्नादयो न । शपैव निर्देशात् । किं तु शबेव । 'चर्करीतं च' इत्यदादौ पाठाच्छपो लुक् ।

2650 And there is diversely the luk-elision of यङ् (III. 1. 22) when the affix अच् (III 1. 134) follows :—

By using 'diversely' there is elision of यङ् when other affixes than अच् follow, both in the sacred and profane literature, as लोलुव 'much cutter' (लोलुय+अच्), पोपुवः 'much purifier.' सनीस्रंसः from स्रंस 'to drop.' दनीध्वंसः from ध्वंस 'to fall,' the नी being added by (VII. 4 84).

Note —So also यङ् is elided before other affixes than अच् । thus चाकुनिकी लालपीति, दुन्दुभिर्वावदीति ॥ See also I. 1. 4.

The elision of यङ् takes place first before all other operations, because (the elision is antaranga as it is not dependent on any thing else as an efficient cause Then after such elision, the reduplication takes place, because the affix यङ्, though elided, leaves its effect behind. The root is considered to be यङन्त and so reduplicated When doubling takes place, all operations of reduplication also take place. As the base ending in यङ् (whether present or elided) gets the designation of Dhâtu (root), it is conjugated in all moods and Tenses. It is conjugated in the Parasmaipada, because of the universal rule of S. 2159. The ङ् of यङ् does not make the conjugation Atmanepadî by S. 2157 The ङ् cannot act as Pratyaya-lakshana because the elision of ङ् takes place even where य or a pratyaya is added, and where it is not added. The rule of Pratyaya lakshaṇa applies there only where an *affix* (pratyaya) is elided. It applies to the non-usual form of the affix, and depends upon the *real* (non-common) form of the affix (an affix stripped of all its indicatory letters). If there were the Pratyaya, lakshaṇa of the elision of that which was not an integral portion of an affix, the formation of सुदत् would be impossible. For it is formed by adding सु to the plural noun दन्तः । as शोभना दन्तः (अस्य)=सुदत् ॥ In forming this Bahuvrîhi compound, the Nominative Plural affix अस् of दन्तः is elided, but there is no pratyaya lakshaṇa. Had there been a pratyaya-lakshana, the word सुदन्त् being still considered to be अस्—ending, would cause the rule S. 425 to apply, and so there would be lengthening of the penultimate. But it is not intended · because अस् is not essentially a Pratyaya in the sûtra अत्वसन्त् &c (S. 425).

The Atmanepada terminations will not come in yaṅ-luk after those roots even which in the Dhâtupâtha are especially Atmanepadî i.e., which are anudâtta or which have an indicatory ङ् । Thus the roots स्पर्धं, शीङ् &c, must be conjugated in the Parasmaipada in yaṅ luk, though in their ordinary state they are Atmanepadî Because the rule अनुदात्तङित (S 2157) refers to indicatory letters which are anudâtta, or which is ङ् । The change caused by an indicatory letter does not take place in यङ् लुक् on the maxim श्तिपा शपानुबन्धेन &c, (S. 2246).

Similarly there will not be added the vikaranas श्यन् &c., to the Intensive-roots in yaṅ luk, because those vikaranas are exhibited in the rules

ordaining them as coming after roots belonging to ganas (गणनिर्देश) : so they do not come in yañ luk But not so the vikarana शप् । The rule ordaining it does not mention any gana, the rule is not भ्वादिभ्य शप् but कर्तरि शप् (III 1 68 S 2167) The शप् not being गणनिर्दिष्ट will come after yañ luk roots

This शप्, however, is elided by the following gana sûtra.

। चर्करीतं च ।

1. And after the verb called charkarîta the affix शप् is luk-elided

This sûtra is given at the end of Adâdi roots Charkarîta is the technical name for यङ्लुक् roots

The शप् being luk-elided, the conjugation is very much like that of the Adâdi verbs with the following modifications.

२६५१ । यङो वा । ७ । ३ । ९४ ।

यङ्लुगन्तात्परस्य हलादेः पित सार्वधातुकस्येड्वा स्यात् । 'भूसुवो–' (२२२४) इति गुणनिषेधो यङ्लुकि भाषायां न । '–बोभूतुतेतिक्ते–' (३५९६) इति छन्दसि निपातनात् । अत एव यङ्लुग्भाषायामपि सिद्धः । न च यङ्लुक्यप्राप्त एव गुणाभावो निपात्यतामिति वाच्यम् । '× प्रकृतिग्रहणे यङ्लुगन्तस्यापि ग्रहणात् +' । 'द्विः प्रयोगो द्विर्वचन षाष्ठम्' इति सिद्धान्तात् । बोभवीति–बोभोति । बोभूतः । बोभुवति । बोभवाञ्चकार । बोभविता । अबोभवीत्–अबोभोत् । अबोभूताम् । अबोभवुः । बोभोति । बोभूतः । बभुवति । बोभवाञ्चकार । बोभविता । अबोभवीत्–अबोभोत् । अबोभूताम् । अबोभवुः । बोभूयात् । बोभूयाताम् । बोभूयास्ताम् । 'गातिस्था–' (२२२३) इति सिचो लुक् । यङो वा' (२६५१) इतीट्पक्षे गुण बाधित्वा नित्यत्वाद्वुक् । अबोभूवीत् । अबोभोत् । अबोभूताम् । अभ्यस्तात्परो जुस् । नित्यत्वाद्वुक् । अबोभूवुः । अबोभविष्यदित्यादि । पास्पर्धीति–पास्पर्धि । पास्पर्धः । पास्पर्धति । पास्पर्त्सि । 'हुझल्भ्यो हेर्धि' (२४२५) । पास्पर्धि । लङ् । अपास्पर्त्–अपास्पर्द् । सिपि 'दश्च'।(२४६८) इति रुत्वपक्षे 'रो रि' (१७३) अपास्पाः । जागाढि । जाघाक्षि । अजाघात् । सिपि रुत्वपक्षे । अजाघाः । 'नाथृ । नानात्ति । नानात्तः । 'दध' । दादद्धि । दादद्धः । दाधत्सि । अदाधत् । अदादधुः । अदाधः । अदाधत् । लङि । अदादाधीत्–अदादधीत् । चोस्कुन्दीति–चोस्कुन्ति । अचोस्कुन् । अचोस्कुन्ताम् । अचोस्कुन्दुः । मोमुदीति–मोमोत्ति । मोमोदांचकार । मोमोदिता । अमोमुदीत्–अमोमोत् । अमोमुत्ताम् । अमोमुदु । अमोमुदीः–अमोमोः । अमोमोत् । लुङि गुणः । अमोमोदीत् । चोकूर्ति–चोकुर्दीति । लङ् तिप् । अचोकूर्त्–अचोकर्दीत् । सिप्पक्षे । अचोकूः । अचोखुः । अजोगूः । वनीवञ्चीति–वनीवङ्क्ति । वनीवक्तः । वनीवचति । अवनीवञ्चीत् । अवनीवन् । जङ्गमीति–जङ्गन्ति । 'अनुदात्तोपदेश–' (२४२८) इत्यनुनासिकलोपः । जङ्गतः । जङ्गमति । 'म्वोश्च' (२३०९) । जङ्गन्मि । जङ्गन्व । एकाज्ग्रहणोक्तत्वान्नेण्निषेधः । जङ्गमिता । अनुनासिकलोपस्याभीयत्वेनासिद्धत्वान्न हेर्लुक् । जङ्गहि । 'मि नो धातोः' (३४१) । अजङ्गन् । अनुबन्धनिर्देशान्न च्लेरङ् । 'ह्यन्त–' (२२९९) इति न वृद्धिः । अजङ्गमीत् । अजङ्गमिष्टाम् । हन्तेर्यङ्लुक् । 'अभ्यासाच्च' (२४३०) इति कुत्व यद्यपि 'हो हन्तेः–' (३५८) इत्यतो 'हन्तेः' इत्यनुवर्त्य विहित तथापि यङ्लुकि भवत्येवेति न्यासकारः । '× श्तिपाशपा ×' इति निषेधस्त्वनित्यः । 'गुणो यङ्लुकोः' (२६३०) इति सामान्यापेक्षज्ञापकादिति भावः । जङ्घनीति । जङ्घन्ति । जङ्घतः । जङ्घ्नति । जङ्घनिता । श्तिपानिर्देशाज्जादेशो न । जङ्घहि । अजङ्घनीत् । अजङ्घन् । जङ्घन्यात् । आशिषि तु वध्यात् । अवधीत् । अवधिष्टामित्यादि । वधादेशस्य द्वित्वं न भवति । स्थानिवत्त्वेन 'अनभ्यासस्य' इति निषेधात् । तद्धि समानाधिकरण धातोर्विशेषणम् । बहुव्रीहिवलात् । आङ्पूर्वात्तु 'आङो यमहनः' (२६९५) इत्यात्मनेपदम् ।

चाकृहि इत्यादि । 'उतश्चप्रत्य-' (२६३०) इति अपरत्वान्न लुक् । 'हलि च' (३५४) इति दीर्घस्तु स्यादेव । तस्यासिद्धत्वेन अपरत्वनिमित्तत्वायोगात् । चर्कुरीति-चर्कूर्ति । चर्कूर्तः । चर्कुरति । अचर्कुरीत् । अचर्कूः । चर्कृषीति । चर्कृष्टि । 'नशम-' (२५०४) इत्यात्वम् । चर्कृष्टः । 'गमहन-' (२३६३) इत्युपधालोपः । चर्कृणति । चर्कृहि । चर्कृणानि । अचर्कृषीत् । अचर्कृष् । अचर्कृषाताम् । अचर्कृषुः । 'वे विभाषा' (२३१९) । चर्कृषायात्-चर्कृष्यात् । अचर्कृषीत्-अचर्कृषीत् । 'ऊतो वृद्धिः-' (२४४३) इत्यत्र 'नाभ्यस्तस्य' इत्यनुवृत्तेरतो वृद्धिर्न । योयोति-योयवीति । अयोयवीत्-अयोयोत् । योयुयात् । आशिषि दीर्घः । योयूयात् । अयोयावीत् । नोनवीति-नोनोति । जाहेति-जाहाति । 'ई हल्यघोः' (२४९७) । जाहीतः । इह 'जहातेश्च' (२४९८) 'आ च हौ' (२४९९) 'लोपो यि' (२५००) 'घुमास्था' (२४६२) 'एर्लिङि' (२३७४) इत्येते पञ्चापि न भवन्ति श्तिपा निर्देशात् । जाहाति । जाहाति-जाहेति । जाहीयः । जाहीय । जाहीहि । अजाहेत् । अजाहात् । अजाहीताम् । अजाहुः । जाहीयात् । आशिषि जाहायात् । अजाहासीत् । अजाहासिष्टाम् । अजाहिष्यत् । लुका लुप्ते प्रत्ययलक्षणाभावात् 'स्वपिस्यमि-' (२६४५) इत्युत्वं न । 'वचिस्वपि-' (२४०४) इति श्तिनिर्दिष्टत्वादिदम् । सास्वपीति । सास्वप्ति । सास्वप्तः । सास्वपति । असास्वपीत्-असास्वप् । सास्वप्यात् । आशिषि तु 'वचिस्वपि-' (२४०९) इत्युत्वम् । सासुप्यात् । असास्वापीत् । असास्वपीत् ।

2651. The पित् Sârvadhâtuka affixes, beginning with a consonant, optionally get the augment ईट् in the Intensive.

Note—As चाकशीति in चाकशिति चाकशीति, so also दुन्दुभिर्वावदीति, त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति महादेवो मर्त्यां आविवेश । (Rig IV. 58 3). Also not, as वर्वर्ति चक्रम् and वर्वर्ति ॥ These are all examples of the Intensive with the elision of यङ ॥ When the stem retains यङ्, there can be no पित् Sârvadhâtuka affix beginning with a consonant after it, because then यङ् will intervene between the affix and the stem Hence no examples of the same can be given.

Thus हु+यङ्=हु+०=हु+हु+०=जो+हु+०=जोहु This is the new root जोहु+यङ्+ति=जोहु+०+तिप् । Now applies the present sûtra. जोहु +ई+ति । Then arises the question should the उ be gunated or not?

To this we answer by saying "there should be guna in the यङ लुक् for the rule prohibiting guna in the case of हु, as taught in VII 3. 88 S. 2224 cannot apply to the yañ luk in the classical literature This we infer from VII 4. 65. S 3576 (jñâpaka). For if the yañ luk of the classical literature did not take guṇa because of the prohibition of VII 3 88. S. 2224, why did Pâṇini show जोहूतु (Imperative) as an exceptional form in the Vaidic yañ luk? That very form जोहूतु given by Pâṇini in VII. 4 65. S. 3596 show by implication that in the classical यङ्लुक् the form would not be जोहूतु but some thing different i.e, there would be guna" This jñâpaka further shows that yañ luk is not confined to the Vaidic forms, but in the classics also

The sûtra VII 3. 88. S 2224 prohibits in express terms the guna of हु before the sârvadhâtuka तिङ् affixes. So it is argued that there should be no guṇa. But as a matter of fact that prohibition does not apply to यङ्लुक् in the classical literature. This we infer by Pâṇini using the Chhândasa form जोहूतु in S. 3596. Had the prohibition of the gunation of हु applied to the classical yan luk (as it applies to the Vaidic yan luk) then Pâṇini

would not have given that particular example बोभूतु in the Vaidic when such would have been the regular form

Nor can it be said that the prohibition of guṇa with regard to भू, as given in VII 3 88 S 2224 applies to the simple root भू and not to the derivative root बोभू, and so there was the necessity for Pâṇini of showing the irregular form बोभूतु । For the Paribhâshâ प्रकृति &c, states, that a rule enunciated with regard to a simple root, applies to its यङ् लुक् form also. Therefore, the prohibition of guṇa with regard to भू would have applied to बोभू also. The maxim प्रकृति ग्रहणे यङ् लुगन्त स्यापि ग्रहणम् is further strengthened by the fact that the reduplications in the sixth adhyâya of Pâṇini (VI 1. 1. &c) are really the double use or repetition of the original root, and so they are not essentially different from the original roots

Therefore we have बोभू+ईति=बोभवीति । When there is not the ईट् augment, there we have बोभोति । The dual affix तस् being ङित् causes no guṇa, as बोभूतः । The Plural is बोभू+झि=बोभू+अति (VII. 1. 4. S. 2479)=बोभुवति ।

The Perfect is बोभवाञ्चकार । I Fut. बोभविता । II Fut. बोभविष्यति । Impve. 3. S. बोभवीतु or बोभोतु (Vaidic बोभूतु). With तातङ् we have बोभूतात् । 2. S बोभूहि । 1- S बोभवानि । D बोभवाव । Imperfect अबोभवीत् or अबोभोत् । D. अबोभूताम् । pl अबोभवुः । Pot. बोभूयात् । D बोभूयाताम् । Ben. बोभूयात् । D. बोभूयास्ताम् ।

In forming the Aorist the सिच् is elided by II 4. 77 S. 2223. When ईट् is added by VII. 3. 94. S. 2651 the ऊ is replaced by वुक् (VI. 4. 88 S. 2174) which debars the guṇa, because it is nitya. Thus we have अबोभोत् or अबोभूवीत् । D अबोभूताम् । The plural is formed by जुस्, and वुक् replaces ऊ । Thus अबोभूवुः । (*Note* —Mâdhava gives अबोभूवन्).

The conditional is अबोभविष्यत् ।

Now we shall take some typical roots and conjugate them in yañ luk.

2. √spardha. (Bhvâdi 3).

Pre. पास्पर्धीति । Here the reduplicate has been lengthened by VII. 4. 83. S. 2632 There is insertion of the long ई optionally by VII. 3 94. S. 2651. When there is no insertion of the long ई, the form is पास्पर्धि । The त is changed to ध by VIII 2. 40 S. 2280 and one ध is elided by VIII. 4. 65. S. 71. Dual पास्पर्धः । Pl. पास्पर्धति । 2nd Sing. पास्पर्त्सि ।

In the Perfect, we have पास्पर्धाञ्चकार । I. Fut पास्पर्धिता । II. Fut. पास्पर्धिष्यति । Imperative 3rd S. पास्पर्धीतु or पास्पर्द्धु or पास्पर्धात् । Dual. पास्पर्धाम् । Pl. पास्पर्धतु । 2nd S पास्पर्धि । The हि is changed to धि by VI. 4. 101 S. 2425. Imperfect अपास्पर्द् or अपास्पर्त् । When there is augment ईट् in the Imperfect, then the form is अपास्पर्धीत् । In the 2nd Per singular one form is अपास्पाः where the final द् of the root is changed to र by VIII. 2. 75. S. 2468 and one र is elided by VIII. 3, 14. S. 173. But

when there is no रुत्व by S 2468, the form of the 2nd Per. singular is अपास्पद् or अपास्पट् । Pot. पास्पश्यात् Dual. पास्पश्याताम् । Ben. Dual. पास्पश्यास्ताम् । Aor. अपास्पशीत् । Here the ईट् is compulsory by VII. 3. 96 S. 2225 The स is elided by VIII 2. 28 S 2266. Dual अपास्पशिष्टाम् । Pl. अपास्पशिषुः । Con. अपास्पशिष्यत् ।

3. √gâdhri (Bhvâdi 4).

Pre 3rd S जागाड्ढि or जागाधीति with long ईट् । The sûtras VIII. 2. 40 S 2280 and VIII 4. 53 S. 52 apply in evolving the first form, for त of तिप् is changed to ध and the ध of the root is changed to ड । The 2nd Sing. is जाघात्सि । Here by VIII. 2. 37 S. 326 the ग of the root is changed to घ, and by VIII. 4. 55 S. 121 the ध is replaced by त । The Perfect is जागाधाञ्चकार । The form is Parasmaipadi. I Fut. जागाधिता । II. Fut. जागाधिष्यति । Imperative 3rd S. जागाधीतु or जागाड्ढु or जागाड्ढात् । Dual जागाड्ढाम् । Pl जागाधतु । 1st S. जागाधानि । Imperfect 3rd S. अजागाधीत् । अजाघात् । Dual अजागाड्ढाम् । Pl. अजागाधुः । Or 2nd S. with ध is अजाघाः otherwise it is अजाघात् or ०द् । Pot जागाध्यात् । जागाध्याताम् । Aorist अजागाधीत् । Dual अजागाधिष्टाम् । Ben. जागाध्यात् । जागाध्यास्ताम् । Con. अजागाधिष्यत् ।

4. √nâthri, (Bhvâdi 7).

Pre. 3rd Sing. नानात्ति or नानाथीति when ईट् is added Dual नानात्तः 2nd Dual नानात्थः । In नानात्ति the थ is replaced by ध (VIII 2. 40 S. 2280 and then this is changed to त by VIII 4 55 S. 121

5. √dadha, (Bhvâdi 8).

Pre, 3rd S दादद्धि or दादधीति with ईट् । Dual दादद्धः । Pl दादधति । 2nd S. दादधीषि or दाधत्सि । 1st S दादध्मि or दादधीमि । Per दादधाञ्चकार । I Fut. दादधिता । II. Fut. दादधिष्यति । Impera. 3rd S. दादद्धु or दादद्धात् or दादधीतु । 1st S. दादधानि । Imperfect अदाधत् or अदाधद् । Dual अदादद्धाम् । Pl. अदादधुः । 2nd S. अदाधाः or अदाधत् or ०द् । अदादद्ध । 1st S अदादधम् । Pot दादध्यात् । Dual दादध्याताम् । Ben. दादध्यात् । Dual दादध्यास्ताम् । Aor अदादधीत् or अदादाधीत् where the vriddhi is optional by VII. 2. 7. S 2284 Dual अदादधिष्टाम् or अदादाधिष्टाम् । Con. अदादधिष्यत् ।

6. √skudi, (Bhvâdi 9).

Pre. चोस्कुन्दीति with ईट्, or चोस्कुन्ति without ईट् । Per. चोस्कुन्दाञ्चकार । Imperfect अचोस्कुन् or अचोस्कुन्दीत् with ईट् । Dual अचोस्कुन्ताम् Pl. अचोस्कुन्दुः । Aor. अचोस्कुन्दीत् । The ईट् is compulsory by VII 3. 96 S. 2225. Dual अचोस्कुन्दिष्टाम् ।

7 √muda (Bhvâdi 16)

Pre. 3rd S मोमुदीति or मोमोत्ति । Dual मोमुत्तः । Pl मोमुदति । 2nd S. मोमोत्सि or मोमुदीषि । 1st S मोमोद्मि or मोमुदीमि । Dual मोमुद्वः । Per. मोमोदाञ्चकार । I. Fut. मोमोदिता । II Fut. मोमोदिष्यति । Imperative मोमोत्तु or मोमुदीतु or मोमुत्तात् । 2nd S. मोमुद्धि । There is no guna here, as हि is अपित् । 1st S मोमुदानि । Dual मोमुदाव । The guna is prevented here by VII 3 87.

S 2503 *Quere* :—Why does not the sûtra I. 1. 4. S. 2656 prevent guṇa in the case of जोगोदिता (I. Fut.) also?

Answer —The elision of यङ् is by II 4 74 S 2650 where the word बहुलं is understood from the preceding Ashtâdhyâyi sûtra बहुलं छन्दसि (II. 4. 73 S 3400). Hence diversely, the guṇa is not prevented here, for the elision of the ârdhadhâtuka यङ् is by a bahulam rule, and so it does not occasion the application of the rule I. 1. 4. S. 2656. This is not however the view of the Mâdhavîya. The form there given is जोगुदिता ।

Imperfect, 3rd S. अजोगोत् or ०द्, or अजोगुदीत् । Dual अजोगुत्ताम् । Pl. अजोगुदुः । 2nd S. अजोगोत् or अजोगोद् or अजोगोः (VIII. 2. 75. S. 2468) or अजोगुदीः with ईट् । 1st S. अजोगुदम् । Pot जोगुद्यात् । Ben. 3rd S. जोगुद्यात् । Dual जोगुद्यास्ताम् । Aorist अजोगोदीत् । Here there is guna, either because the elision of सिच् is considered as asiddha, and so सिच् causes guna, or there is guṇa by pratyaya-lakshaṇa (I 1. 62. S 262), therefore the sûtra VII. 3. 87 S. 2503 finds no scope here Dual अजोगोदिष्टां । Con. अजोगोदिष्यत् ।

8. √kurda (Bhvâdi 21), √gurda (22) √khurda (23).

Pre. चोकूर्त्ति or चोकूर्दीति । 2nd S. चोकूर्त्सि । Per. चोकूर्दां चकार । I. Fut. चोकूर्दिता । Imperfect 3rd S. अचोकूर्दीत् or अचोकूर्त् or अचोकूर्द् (VIII 4 56 S. 206), 2nd S अचोकूः (VIII. 2. 75 S. 2468), or अचोकूर्दीः । The Imperfect 2nd S. of √khurd and √gurd are अचोखूः and अजोगूः respectively.

9. √vanchu 'to go' (Bhvâdi 204). The force of the Intensive affix यङ् here is that of moving crookedly by III 1. 23. S 2634. By VII 4 84 S. 2642 there is inserted the augment नीक् ।

Pre, 3rd S. वनीवञ्चीति or वनीवङ्क्ति । Dual वनीवक्तः । Pl वनीवचति । In the Dual the nasal is elided, because the Dual affix तस् is ङित् and so VI. 4 24 S. 415 causes the elision Imperative 3rd S. वनीवञ्चीतु or वनीवक्तु or वनीवक्तात् । Dual वनीवक्ताम् । pl वनीवचतु । 2nd S वनीवग्धि । 1st S वनीवञ्चानि । Imperfect अवनीवञ्चीत् or अवनीवन् ।

10. √gamḷṛi to go (Bhvâdi 1031).

Pre. जङ्गमीति or जङ्गन्ति । The augment मुक् is added by VII 4. 85 S. 2643. The final nasal is elided by VI 4. 37 S. 2428 in the dual as जङ्गतः । Pl. जङ्ग्मति । The penultimate अ is elided by VI 4 98 S 2363 The 1st Sing. is जङ्गन्मि । Dual जङ्गन्वः । The final म of गम् is changed to न् by VIII. 2. 65 S. 2309, I Fut जङ्गमिता । Here the intermediate इट् is not debarred, because the prohibition of S 2246 we have already explained applies to monosyllabic roots and not to yaṅ luk. See sûtra VII 2. 10. S 2246. Compare I. Fut. गन्ता of the primitive √gam Imperative 3rd S. जङ्गमीतु or जङ्गन्तु । 2nd S. जङ्गहि । *Q.* Why does not the sûtra अतो हेः (VI. 4. 105 S 2202) cause the elision of हि for the stem जङ्ग ends in अ? *Ans.*—The real stem is जङ्गन् (म् changed to न् by S. 2309); and the final न् is elided before हि by the âbhîya rule VI 4. 37 S. 2428, and consequently this elision is considered as asiddha (VI. 4. 22 S. 2183), and so the हि is not

elided But according to Sudhâkara the form would be जङ्ग्मति, the म् is not elided, for the sûtra VI 4 37 S. 2428 is confined to the primitive roots (upadeśa) as taught in the Dhâtupâtha and which are annudâtta and not to derivative roots. The Imperfect is अजङ्गमीत् or अजङ्गन् । This latter form is got by the application of मो नो धातोः (VIII 2 64. S 341) whereby the final म of the root is changed to न् । Dual अजङ्गताम् । Pl. अजङ्गमुः (ajaṅgmuḥ) 2nd S. अजङ्गमीः । Dual अजङ्गतम् । Pl. अजङ्गत । 1st S अजङ्गमम् । Dual अजङ्गन्व । Pl. अजङ्गन्म । The Aorist 3rd S is अजङ्गमीत् । There is not the अङ् aorist here, for अङ् is confined to the primitive √gam which has an indicatory ऌ (III 1 55. S 2343), and not to the derivative root where there is no anubandha ḷṛi Nor is there vṛiddhi in the aorist, for it is prevented by VII 2 5 S 2299 The dual is अजङ्गमिष्टाम् ।

11. √han to kill (Adâdi 2)

Pre जङ्घनीति or जङ्घन्ति । *Q*—Here the ह is changed to घ by VII 3 55 S. 2430. But a reference to that sûtra will show that its operation is confined to the primitive root हन् for in the sûtra अभ्यासाच्च (VII. 3 55. S 2430), the word ञ्णित is understood from the preceding ashtadhyâyî sûtra हो हन्तेः &c, (VII 3. 54 S. 358), and as ञ्णित in the sûtra is exhibited with श्तिप्, therefore that rule is confined to Primitive roots, and not to yaṅ लुक् because of the Paribhâshâ —

श्तिपा शपानुबन्धेन निर्दिष्टं यद्गणेन च ।
यत्रैकाज्ग्रहणं चैव पञ्चैतानि न यङ् लुकि ॥

See sûtra 2246 (VII 2. 10) for its explanation *Ans.*—The objection is valid. But according to Nyasakâra, the ह is changed to घ in spite of that Paribhâshâ, which only shows that the rule contained in the Paribhâshâ above given is not of universal application and is anitya That the Paribhâshâ is anitya, we infer from the jñâpaka of sûtra गुणो यङ् लुकोः (VII. 4. 82. S. 2630), which ordains guṇa of the abhyâsa of the yaṅ-root. But the rule requiring reduplication is enunciated by using the word एकाच् for VI 1 1 S. 2175 says एकाचो द्वे प्रथमस्य, and if the above Paribhâshâ were of universal application, there would be no reduplication in यङ् लुक् any where. But Pâṇini takes for granted that there is reduplication in yaṅ luk also, for he ordains guṇa of the reduplicate in yaṅ luk by S. 2630, which he would not have done had there been no reduplication in यङ् लुक् । The fact that there is reduplication in yan luk, is a breach of the above Paribhâshâ Hence the Paribhâshâ is *anitya* evidently, so far as reduplication is concerned. Why should it not be anitya in other respects also ?

The Dual is जङ्घतः । Pl जङ्घ्नति । I. Fut. जङ्घनिता । Imperative 2nd Sing. जङ्घहि । The sûtra हन्तेर्जः (VI. 4. 36 S. 2431) does not apply here, and so the ह of हन is not changed to ज as in जहि, because the rule 2431 is shown with श्तिप् and so the above Paribhâsha applies. It is not consid-

ered anitya here. The chhândas form of 2nd Sing. given in Nyâsa is is जङ्घनीहि। The elision of the final न् required by VI 4. 37 S. 2428 does not take place in this example.

The Imperfect is अजङ्घनीत् or अजङ्घन्। Pot जङ्घन्यात्। Ben. वध्यात्। Aor. 3rd S अवधीत्। Dual अवधिष्टाम् &c. Here the √han is replaced by √vadha (II, 4. 42 S 2433 and 2434) and when so, there is no reduplication. For the whole reduplicated stem "जङ्घन्" is replaced by वध in the Benedictive and Aorist, and this substitute वध is not again reduplicated. The reason of this is, that वध being a substitute of the *reduplicated* stem "jañghan," is sthânivat to it (I. 1. 56 S. 49) and is considered to be an *abhyasta* or reduplicated stem already, and there is no reduplication of an already reduplicated stem, because of the prohibition "अनभ्यासस्य" in VI 1. 8 S. 2177, and as it is in apposition with धातोः in the same sûtra S. 2177, it qualifies the root. So that a root which is not a reduplicate, is reduplicated. Because the force of the Bahuvrihi in the compound अनभ्यास makes it a qualifying term to the word 'dhâtoh" in S 2177.

The √han is Atmanepadi when preceded by the Preposition आङ्। See sûtra S. 2695. The yañ luk of √âhan therefore will be आजङ्घते &c.

12. √chara to go, to eat (Bhvâdi, 591)

Pre. चञ्चुरीति or चञ्चूर्ति। The अ of चर् is changed to उ by VII. 4. 88 S. 2637 This short उ is lengthened by VIII 2 77. S. 354 in the second form where there is no ईट्। Thus we have चञ्चूर्+ति। This long ऊ is to be considered as non-effective for the purposes of guna ordained by VII 3. 86 S. 2189, because it is caused by a Tripâdi rule (VIII. 2. 77 S. 354) and is therefore asiddha for the purposes of the application of a prior rule (VIII. 2. 1 S. 12). This long ऊ therefore ought to be gunated by VII. 3 86 S. 2189 This however is not the case because the उ was ordained by उत्परस्यातः (VII. 4. 88 S. 2637), the indicatory त् in उत् shows that there is no guna, but the form उ is to be retained. *Q*—If the form उ is to be retained, because of त् in उत् (I. 1. 70 S 15), why is it lengthened by VIII. 2. 77 S. 354 for त् should prevent lengthening also. *Ans.*—The lengthening is, however, considered as asiddha for the purposes of the application of all other rules, and hence it is not prevented.

The dual is चञ्चूर्तः। Pl. चञ्चुरति। I. Fut. चञ्चुरिता। II Fut. चञ्चुरिष्यति। Imperative चञ्चुरीतु or चञ्चूर्तु। Imperfect अचञ्चुरीत् or अचञ्चूः। The lengthening here is by VIII. 2 76 S 433.

13. √khan to dig (Bhvâdi 927).

Pre. चङ्खनीति or चङ्खन्ति। Dual चङ्खातः। Here the final न् is replaced by आ (VI 4. 42 S. 2504) The lengthening of अ of खन् would have taken place by VI. 4. 15 S. 2666 also, but that rule is debarred by the subsequent rule VI. 4. 42 S. 2504. The plural is चङ्खनति (chañkhnati). The penul-

leaving any operative force behind. See I 1 62 S. 262, and I 1 63 S. 263. The sûtra रुदादिभ्यः (VII. 2 76 S. 2474) requires the augment इट् to be added to sârvadhâtuka affixes The √svap belongs to rudâdi subdivision and ought to take इट्। But the operation of this rule is prevented also, because the rule is enunciated with regard to a gana by using the word रुदादि and so by the Paribhâsha given above under √han, that sûtra does not apply to yañ luk

The Dual is वावश्तः। Pl. वावशति। Imperfect. अवावशीत् or अवावट्। Pot. वावश्यात्। Ben. वाउश्यात्। Here the व is changed to उ by samprasârana, because VI 1. 15 S. 2409 applies. This vocalisation is not inoperative in यङ्लुक् like the previous one of VI 1 19 S 2645 The aorist is अवावाशीत् or अवावशीत्। The vriddhi is optional by अतो हलादेः (VII. 2 7. S 2284)

18. √vrit. (Bhvâdi 795)

Pre वर्वृतीति or वरिवृतीति or वर्वर्ति or वरिवर्ति or वरीवर्ति। These five forms are obtained by the application of the following two aphorisms

२६५२ । रुग्रिकौ च लुकि । ७ । ४ । ९१ ।

ऋदुपधस्य धातोरभ्यासस्य 'रुक्' 'रिक्' 'रीक्' इत आगमाः स्युर्यङ्लुकि ।

2652. The augments रीक्, रुक् and रिक् come after the reduplicate of a root which has a ऋ in the penultimate, only when the यङ् of the Intensive is elided.

Note:—Thus वर्वर्ति वरिवर्ति, and वरीवर्ति, वर्वर्ति, वरिवर्ति, वरीवर्ति॥ The उ in रुक् is for the sake of pronunciation, the augment is र्॥ The रीक is read here from VII 4 90 S. 2644

Note.—वर्वृत्यते and वर्वृत्यमानः should also be enumerated These have taken रुक् augment, though the यङ् is not elided here.

२६५३ । ऋतश्च । ७ । ४ । ९२ ।

ऋदन्तधातोरपि तथा । वर्वृतीति-वरिवृतीति-वरीवृतीति-वर्वर्ति-वरिवर्ति-वरीवर्ति । वर्वृतः-वरिवृतः-वरीवृतः । वर्वृतति-वरिवृतति-वरीवृतति । वर्वर्ताञ्चकार-वरिवर्ताञ्चकार-वरीवर्ताञ्चकार । वर्वर्तिता-वरिवर्तिता-वरीवर्तिता । गणनिर्दिष्टत्वात् 'न वृद्भ्यश्चतुर्भ्यः' (२३४८) इति न । वर्वर्तिष्यति-वरिवर्तिष्यति-वरीवर्तिष्यति । अवर्वृतीत्-अवरिवृतीत्-अवरीवृतीत् । अवर्वर्त्-अवरिवर्त्-अवरीवर्त् । सिपि 'दश्च' (२४४८) इति रुत्वपक्षे 'रो रि' (१७३) अवर्वाः-अवरिवाः-अवरीवाः । गणनिर्दिष्टत्वादङ् न । अवर्वर्तीत्-अवरिवर्तीत्-अवरीवर्तीत् । (19) चर्करीति-चर्कर्ति-चरिकर्ति-चरीकर्ति । चर्कृतः । चर्क्रति । चर्करांचकार । चर्करिता । अचर्करीत् । अचर्कः । चर्कृयात् । आशिषि रिङ् । चक्रियात् । अचर्कारीत् । 'ऋतश्च' (२६५३) इति तपरत्वान्नेह । (20) 'कॄ विक्षेपे' । चाकर्ति । (20) तार्तर्ति । तातीर्तः । तातिरति । तातीर्हि । तातराणि । अतातरीत् । अतातः । अतातीर्ताम् । अतातरुः । अतातारीत् । अतातारिष्टामित्यादि । (21) आर्तेर्यङ्लुकि द्वित्वेऽभ्यासस्योरदत्त्वं रपरत्वम् । 'हलादिः शेषः' (२१७९)। रुक् । रिग्रीकोस्तु 'अभ्यासस्यासवर्णे' (२२९०) इति इयङ् । अरर्ति-अरिरर्ति-अरीरीति-अरियरीति । अरर्तः । अरियृतः । सि अर् । यवको 'रो रि' (१७३) इति लोपः । न च तस्मिन्कर्तव्ये यणः स्थानिवत्त्वम् । पूर्वत्रासिद्धे तन्निषेधात् । आरति ।

अरियृति । तिपि श्तिपा निर्देशात् 'गुणोऽर्ति–' (२३८०) इति गुणो न । रिक् रलोपः दीर्घः । आरियात्–अरिरियात्–अरीरियात् । (22) 'वृहू वृद्धौ' । वर्वृहीति । वर्वर्ढि । वर्वृढः । वर्वृहति । अवर्वर्ट् । (23) गृहू धातोस्तु जाग्रहीति–जाग्राढि । तथापि क्ङित्यपि सम्प्रसारणं न । तस्य बहिरङ्गत्वे नासिद्धत्वान्न ढत्वादयः । जागृढः । जागृहति । जाग्रहीषि–जाग्रढि । लुटि । जाग्रहिता । 'ग्रहोऽलिटि–' (२५६२) इति दीर्घस्तु न । तत्र 'एकाचः' इत्यनुवृत्तेः । माधवस्तु दीर्घमाह तद्भाष्यविरुद्धम् । (24) जर्गृधीति । जर्गर्द्धि । जर्गृद्धः । जर्गृधति । जर्गृधीषि–जर्गर्त्सि । अजर्गृधीत् । इहभावे गुणः । हल्ङ्यादिलोपः । भष्भावः । जश्त्वचर्त्वे । अजर्घर्त् । अजर्गृद्धाम् । सिपि 'दश्च' (२४६८) इति पक्षे रुत्वम् । अजर्घाः । अजर्गर्धीत् । अजर्गर्धिष्टाम् । (25) पाप्रच्छीति–पाप्रष्टि । तथापि 'ग्रहिज्या–' (२४१२) इति संप्रसारणं न भवति श्तिपा निर्देशात् । 'च्छ्वोः शूट्–' (२५६१) इति शः । 'व्रश्च–' (२९४) इति षः । पाप्रष्टः । पाप्रच्छति । पाप्रक्षि । पाप्रच्छ्वः । पाप्रश्नः ।

(26) 'वकारवकारान्तानां तु ऊठभाविनां यङ्लुङ्नास्ति' इति 'च्छ्वोः–' (२५६१) इति सूत्रे भाष्ये ध्वनितम् । कैयटेन स्पष्टीकृतम् । इदं च 'च्छ्वोः–' (२५६१) इति यणोऽठ् तद्विषयकम् । 'ज्वरत्वर–' (२६५४) इत्यूठ्भाविनोः स्रिविमव्योस्तु यङ्लुगस्त्येवेति न्याय्यम् । माधवादिसंमतं च । (27) 'मव्य बन्धने' । अयं यान्त ऊठ्भावी । 'तेवृ देवृ देवने' इत्यादयो वान्ताः । (28) 'हय गतौ' । जाहयीति–जाहति । जाहतः । जाहयति । जाहयीषि–जाहसि । वलि लोपे यजादौ दीर्घः । जाहामि । जाहाव । जाहाम । (29) 'हर्य गतिकान्त्योः' । जाहर्यीति–जाहर्ति । जाहर्तः । जाहर्यति । लोटि । जाहर्हि । अजाहः । अजाहर्ताम् । अजाहर्युः । (30) 'मव बन्धने' ।

2653 The reduplicate of a root, which ends in short ऋ, gets, in the Intensive without यङ्, the above augments री, र and रि ॥

Note—Thus चर्कर्ति, चरिकर्ति, and चरीकर्ति, जर्हर्ति, जरिहर्ति and जरीहर्ति ॥ Why do we say 'which ends in a *short*' ऋ'? The rule does not apply to roots ending in long ॠ as, चाकर्ति, चाकीर्तः, चाकिरति from कॄ ॥ The word ऋतः qualifies the word अङ्ग and not the word अभ्यास, for an abhyâsa is always short, so the त in ऋत would become meaningless if the word qualified reduplicate Therefore कॄ ending in long ॠ does not get री, र् and रि augments in the reduplicate

Thus from वृत् we get वर्वर्ति with रुक्, वरिवर्ति with रिक्, and वरीवर्ति with रीक् of VII 4 90 S. 2644. The Dual is वर्वृतः or वरिवृतः or वरीवृतः । Pl वर्वृतति or वरिवृतति or वरीवृतति । Perfect वर्वर्तांचकार or वरिवर्तांचकार or वरीवर्तांचकार । I Fut वर्वर्तिता or वरिवर्तिता or वरीवर्तिता । II. Fut. वर्वर्तिष्यति or वरिवर्तिष्यति or वरीवर्तिष्यति । Here the affix स्य takes the augment इट्, in spite of the prohibition of VII 2 59 S. 2348, because that rule uses the word वृद्भ्यः and is thus a गणनिर्देश rule, and hence by the Paribhâshâ already mentioned under √han, such a rule does not apply to yan luk Imperative, 3rd S वर्वर्तीतु or वर्वर्तु or वरिवर्तु or वरीवर्तु or वरिवृतीतु or वरीवृतीतु । Dual वर्वृत्ताम् or वरिवृत्ताम् or वरीवृत्ताम् । Pl वर्वृततु or वरिवृततु or वरीवृततु । 2nd S. वर्वृद्धि or वरिवृद्धि or वरीवृद्धि । Imperfect 3rd S अवर्वृतीत् or अवरिवृतीत् or अवरीवृतीत् with ईट् । or अवर्वर्त् or अवरिवर्त् or अवरीवर्त् without ईट् । In the 2nd Person singular where there is र substitution for द by S 2468, the र is elided by S 173. Thus we have अवर्वाः or अवरिवाः or अवरीवाः । Where there

is no यङ्, for it is optional, there we have the regular forms अवर्वृतीः or अवरिवृतीः or अवरीवृतीः with ईट्, and अवर्वर्त्—अवरिवर्त्—अवरीवर्त् without ईट्।

The aorist of the simple root वृत् is formed by अङ् by पुषादिद्युतादि (III. 1. 55 S 2343), but the rule is enunciated with regard to gana by using the words pushâdi &c., so it does not apply to यङ् लुक् under the Paribhâshâ already mentioned before. Hence we have Aor. 3rd S अवर्वर्तीत् or अवरिवर्तीत् or अवरीवर्तीत्।

19. √du krifi 'to do' (Rudhadi 8).

Pre चर्करीति or चर्कर्ति or चरिकर्ति or चरीकर्ति &c The conjugation of √kri is perhaps the most difficult, even according to ancient grammarians. The old name of the yañ luk, i.e., Charkarita is derived from this root. The following karika shows the idea of the ancients as regards this root and root krî in long ṛi.

Kârikâ —किरतिं चर्करीतान्तं पचतीत्यत्र यो नयेत् ।
प्राप्तिज्ञं तमहं मन्ये प्रारब्धस्तेन संग्रहः ॥

Kârikâ—He who can conjugate, in the Present tense, the yañ luk Intensive of कॄ and of other roots ending in long ॠ, is considered by me to be a person who has attained the right knowledge of the employment of the augments इट्, री, रि &c, and he has obtained the right use of words

The word किरति in the Kârikâ is illustrative of all roots like कॄ (किरति) ending in long ॠ। चर्करीत is the name given to the यङ् लुक् form of the Intensive by ancient grammarians. चर्करीतान्त means, therefore, a form ending in yañ luk. पचति is illustrative of लट् or Present tense.

The following conjugation of √कॄ has been prepared by Pandit Jay Govinda Mâlavya and we give it here as a grammatical curiosity.

Note —The difference between √कृ and √कॄ with long ॠ is shown in चाकर्ति without ईट्। With ईट् the form is चाकरीति। Imperative चाकरीतु or चाकर्तु or चाकीर्तात्। Dual चाकीर्ताम्। Pl. चाकिरतु। 2nd Sing चाकीर्हि। Imperfect अचाकरीत् or अचाकः। अचाकीर्ताम्। अचाकरुः। Pot चाकीर्यात्। Ben. 3rd Dual चाकीर्यास्ताम्। Aor. अचाकारीत् dual अचाकारिष्टाम्।

॥ डुकृञ् करणे ॥

		Singular.	Dual	Plural
Pre.	3rd	चर्करीति, चरिकरीति, चरीकरीति, चर्कर्ति, चरिकर्ति, or चरीकर्ति ॥	चर्कृतः, चरिकृतः, or चरीकृतः ॥	चर्क्रति, चरिक्रति or चरीक्रति ॥
	2nd	चर्करीषि, चरिकरीषि, चरीकरीषि, चर्कर्षि, चरिकर्षि or चरीकर्षि ॥	चर्कृथः, चरिकृथः or चरीकृय ॥	चर्कृथ, चरिकृथ or चरीकृथ ॥
	1st	चर्करीमि, चरिकरीमि, चरीकरीमि, चर्कर्मि चरिकर्मि or चरीकर्मि ॥	चर्कृवः चरिकृवः or चरीकृवः ॥	चर्कृमः, चरिकृम or चरीकृमः ॥
Per.	3rd	चर्कराञ्चकार, चरिकराञ्चकार 01 चरीकराञ्चकार ।	चर्कराञ्चक्रतुः, चरिकराञ्चक्रतु or चरीकराञ्चक्रतु ।	चर्कराञ्चक्रुः, चरिकराञ्चक्रुः or चरीकराञ्चक्रु ॥
	2nd	चर्कराञ्चकर्थ, चरिकराञ्चकर्थ or चरीकराञ्चकर्थ ।	चर्कराञ्चक्रथु, चरिकराञ्चक्रथु or चरीकराञ्चक्रथु ।	चर्कराञ्चक्र, परिकराञ्चक्र or चरीकराञ्चक्र ।
	1st	चर्कराञ्चकार, चरिकराञ्चकार or चरीकराञ्चकार ।	चर्कराञ्चकृव, चरिकराञ्चकृव or चरीकराञ्चकृव ।	चर्कराञ्चकृम, चरिकराञ्चकृम or चरीकराञ्चकृम ।
	3rd	चर्करामास, चरिकरामास or चरीकरामास ।	चर्करामासतु , चरिकरामासतु or चरीकरामासतु ।	चर्करामासु , चरिकरामासु or चरीकरामासु ।
	2nd	चर्करामासिथ चरिकरामासिथ or चरीकरामासिथ ।	चर्करामासथु, चरिकरामासथु or चरीकरामासथु ।	चर्करामास, चरिकरामास or चरीकरामास ।
	1st	चर्करामास, चरिकरामास or चरीकरामास ।	चर्करामासिव, चरिकरामासिव or चरीकरामासिव ।	चर्करामासिम चरिकरामासिम or चरीकरामासिम ।
	3id	चर्कराम्बभूव, चरिकराम्बभूव or चरीकराम्बभूव ।	चर्कराम्बभूवतुः, चरिकराम्बभूवतुः or चरीकराम्बभूवतुः ।	चर्कराम्बभूवु , चरिकराम्बभूवुः or चरीकराम्बभूवु ।

		Singular.	Dual.	Plural.
Per	2nd	चर्कराम्बभूविथ, चरिकराम्बभूविथ or चरीकराम्बभूविथ ।	चर्कराम्बभूवथुः, चरिकराम्बभूवथुः or चरीकराम्बभूवथुः ।	चर्कराम्बभूव, चरिकराम्बभूव or चरीकराम्बभूव ।
	1st	चर्कराम्बभूव, चरिकराम्बभूव or चरीकराम्बभूव ।	चर्कराम्बभूविव, चरिकराम्बभूविव or चरीकराम्बभूविव ।	चर्कराम्बभूविम, चरिकराम्बभूविम or चरीकराम्बभूविम ।
I. Fut	3rd	चर्करिता, चरिकरिता or चरीकरिता ।	चर्करितारौ, चरिकरितारौ or चरीकरितारौ ।	चर्करितारः, चरिकरितारः or चरीकरितारः ।
	2nd	चर्करितासि, चरिकरितासि or चरीकरितासि ।	चर्करितास्थः, चरिकरितास्थः or चरीकरितास्थः ॥	चर्करितास्थ, चरिकरितास्थ, or चरीकरितास्थ ।
	1st	चर्करितास्मि, चरिकरितास्मि or चरीकरितास्मि ।	चर्करितास्वः, चरिकरितास्वः or चरीकरितास्वः ॥	चर्करितास्मः, चरिकरितास्मः or चरीकरितास्मः ।
II Fut.	3rd	चर्करिष्यति, चरिकरिष्यति or चरीकरिष्यति ।	चर्करिष्यतः, चरिकरिष्यतः or चरीकरिष्यतः ।	चर्करिष्यन्ति, चरिकरिष्यन्ति or चरीकरिष्यन्ति ।
	2nd	चर्करिष्यसि, चरिकरिष्यसि or चरीकरिष्यसि ।	चर्करिष्यथः चरिकरिष्यथः or चरीकरिष्यथः ।	चर्करिष्यथ, चरिकरिष्यथ or चरीकरिष्यथ ।
	1st	चर्करिष्यामि चरिकरिष्यामि or चरीकरिष्यामि ।	चर्करिष्यावः, चरिकरिष्यावः or चरीकरिष्यावः ।	चर्करिष्यामः, चरिकरिष्यामः or चरीकरिष्यामः ।
Imperative	3rd	चर्करीतु, चरिकरीतु, चरीकरीतु । चर्कर्तु, चरिकर्तु or चरीकर्तु ।	चर्कृताम्, चरिकृताम् or चरीकृताम् ।	चर्क्रतु, चरिक्रतु or चरीक्रतु ।
	2nd	चर्कृहि, चरिकृहि or चरीकृहि ।	चर्कृतम् चरिकृतम् or चरीकृतम् ।	चर्कृत चरिकृत or चरीकृत ।
	1st	चर्कराणि, चरिकराणि or चरीकराणि ।	चर्कराव चरिकराव or चरीकराव ।	चर्कराम, चरिकराम or चरीकराम ।
Imperfect.	3rd	अचर्करीत्, अचरिकरीत् अचरीकरीत्, अचर्कः, अचरिकः or अचरीकः ॥	अचर्कृताम्, अचरिकृताम् or अचरीकृताम् ।	अचर्करुः, अचरिकरुः or अचरीकरुः ।

	2nd	अचर्करीः, अचरिकरीः, अचरीकरीः, अचर्कः, अचरिकः or अचरीकः ॥	अचर्कृतम्, अचरिकृतम् or अचरीकृतम् ।	अचर्कृत, अचरिकृत or अचरीकृत ।
	1st	अचर्करम्, अचरिकरम् or अचरीकरम्	अचर्कृव, अचरिकृव or अचरीकृव ।	अचर्कृम, अचरिकृम or अचरीकृम ।
Poten.	3rd	चर्कृयात्, चरिकृयात् or चरीकृयात् ।	चर्कृयाताम्, चरिकृयाताम् or चरीकृयाताम् ।	चर्कृयुः, चरिकृयुः or चरीकृयुः ।
	2nd	चर्कृयाः, चरिकृयाः or चरीकृयाः ।	चर्कृयातम्, चरिकृयातम् or चरीकृयातम् ।	चर्कृयात, चरिकृयात or चरीकृयात ।
	1st	चर्कृयाम्, चरिकृयाम् or चरीकृयाम् ।	चर्कृयाव, चरिकृयाव or चरीकृयाव ।	चर्कृयाम चरिकृयाम or चरीकृयाम ॥
Ben	3rd	चर्क्रियात्, चरिक्रियात् or चरीक्रियात् ।	चर्क्रियास्ताम्, चरिक्रियास्ताम् or चरीक्रियास्ताम् ।	चर्क्रियासुः, चरिक्रियासुः or चरीक्रियासुः ।
	2nd	चर्क्रियाः चरिक्रियाः or चरीक्रियाः ।	चर्क्रियास्तम्, चरिक्रियास्तम् or चरीक्रियास्तम् ।	चर्क्रियास्त, चरिक्रियास्त or चरीक्रियास्त ।
	1st	चर्क्रियासम्, चरिक्रियासम् or चरीक्रियासम्	चर्क्रियास्व, चरिक्रियास्व or चरीक्रियास्व ।	चर्क्रियास्म, चरिक्रियास्म or चरीक्रियास्म ।
Aor.	3rd	अचर्कारीत्, अचरिकारीत् or अचरीकारीत् ।	अचर्कारिष्टाम्, अचरिकारिष्टाम् or अचरीकारिष्टाम् ।	अचर्कारिषुः, अचरिकारिषुः or अचरीकारिषुः ।
	2nd	अचर्कारीः, अचरिकारीः or अचरीकारीः ।	अचर्कारिष्टम्, अचरिकारिष्टम् or अचरीकारिष्टम् ।	अचर्कारिष्ट, अचरिकारिष्ट or अचरीकारिष्ट ।
	1st	अचर्कारिषम्, अचरिकारिषम् or अचरीकारिषम् ।	अचर्कारिष्व, अचरिकारिष्व or अचरीकारिष्व ।	अचर्कारिष्म, अचरिकारिष्म or अचरीकारिष्म ।
Con.	3rd	अचर्करिष्यत्, अचरिकरिष्यत् or अचरीकरिष्यत् ।	अचर्करिष्यताम्, अचरिकरिष्यताम् or अचरीकरिष्यताम् ।	अचर्करिष्यन्, अचरिकरिष्यन् or अचरीकरिष्यन् ।
	2nd	अचर्करिष्यः, अचरिकरिष्यः or अचरीकरिष्यः ।	अचर्करिष्यतम्, अचरिकरिष्यतम् or अचरीकरिष्यतम् ।	अचर्करिष्यत, अचरिकरिष्यत or अचरीकरिष्यत ।
	1st	अचर्करिष्यम्, अचरिकरिष्यम् or अचरीकरिष्यम् ।	अचर्करिष्याव, अचरिकरिष्याव or अचरीकरिष्याव ।	अचर्करिष्याम, अचरीकरिष्याम or अचरीकरिष्याम ।

कॄ √KRI 'TO SCATTER.'

		Singular	Dual	Plural.
Pre	3rd	चाकरीति or चाकर्ति	चाकीर्तः	चाकिरति
	2nd	चाकरीषि or चाकर्षि	चाकीर्थः	चाकीर्थ
	1st	चाकरीमि or चाकर्मि	चाकीर्वः	चाकीर्मः
Per	3rd	चाकराञ्चकार, चाकरामास or चाकराम्बभूव	चाकराञ्चक्रतुः, चाकरामासतुः or चाकराम्बभूवतुः।	चाकराञ्चक्रुः, चाकरामासुः or चाकराम्बभूवुः
	2nd	चाकराञ्चकर्थ, चाकरामासिथ or चाकराम्बभूविथ	चाकराञ्चक्रथुः, चाकरामासथुः or चाकराम्बभूवथुः	चाकराञ्चक्र, चाकरामास or चकराम्बभूव
	1st	चाकराम्बभूव, चाकरामास or चाकराञ्चकार	चाकराञ्चकृव, चाकरामासिव or चाकराम्बभूविव।	चाकराञ्चकृम, चाकरामासिम or चकराम्बभूविम।
I Fut	3rd	चाकरिता	चाकरितारौ	चाकरितारः।
	2nd	चाकरि तासि	चाकरितास्थः	चाकरितास्थ।
	1st	चाकरितास्मि	चाकरितास्वः	चाकरितास्मः।
II Fut	3rd	चाकरिष्यति	चाकरिष्यतः	चाकरिष्यन्ति।
	2nd	चाकरिष्यसि	चाकरिष्यथः	चाकरिष्यथ।
	1st	चाकरिष्यामि	चाकरिष्यावः	चाकरिष्यामः।
Impera	3rd	चाकरीतु, चाकर्तु or	चाकीर्ताम्	चाकिरतु।
	-	चाकीर्तात्	चाकीर्तम्	चाकीर्त।
	2nd	चाकीर्हि or चाकीर्तात्	चाकराव	चाकराम।
	1st	चाकराणि	अचाकीर्ताम्	अचाकरुः।
Imper.	3rd	अचाकरीत् or अचाकः	अचाकीर्तम्	अचाकीर्त।
	2nd	अचाकरीः or अचाकः		
	1st	अचाकरम्	अचाकीर्व †	अचाकीर्म।
Pot.	3rd	चाकीर्यात्	चाकीर्याताम्	चाकीर्युः।
	2nd	चाकीर्याः	चाकीर्यातम्	चाकीर्यात।
	1st	चाकीर्याम्	चाकीर्याव	चाकीर्याम।
Ben.	3rd	चाकीर्यात्	चाकीर्यास्ताम्	चाकीर्यासुः।
	2nd	चाकीर्याः	चाकीर्यास्तम्	चाकीर्यास्त।
	1st	चाकीर्यासम्	चाकीर्यास्व	चाकीर्यास्म।
Aer.	3rd	अचाकारीत्	अचाकारिष्टाम्	अचाकारिषुः।
	2nd	अचाकारीः	अचाकारिष्टम्	अचाकारिष्ट।
	1st	अचाकारिषम्	अचाकारिष्व	अचाकारिष्म।
Con.	3rd	अच ाकरिष्यत्	अचाकरिष्यताम्	अचाकरिष्यन्।
	2nd	अचाकरिष्यः	अचाकरिष्यतम्	अचाकरिष्यत।
	1st	अचाकरिष्यम्	अचाकरिष्याव	अचाकरिष्याम।

21 √trî 'to cross' (Bhu 1018)

Pre. 3rd Sing. तातर्ति । In the reduplicate the ॠ is changed to अ by VII 4 66 S 2244, which अ is followed by र् (I 1 51 S. 70) and this र is elided by VII. 4 60 S. 2179 The अ is then lengthened by VII 4 83 S. 2632, thus we get tâ'arti. Dual तातीर्तः । Pl. तातिरति । 2nd S. तातर्षि । Dual तातीर्थः । Imperative 3rd S. तातर्तु or तातरीतु or तातीर्तात् । Dual तातीर्ताम् । Pl तातिरतु । 2nd S. तातिर्हि । 1st S. तातराणि । Imperfect 3rd S अतातरीत् or अतातः । Dual अतातीर्ताम् । Pl. अतातरुः । Pot. तातीर्यात् । Dual तातीर्याताम् । Ben. तातीर्यात् । Dual तातीर्यास्ताम् । Aor. अतातारीत् । Dual अतातारिष्टाम् ।

22 √ri 'to go' (Bhu. 983, juhotyâdi 16).

Pre. अरर्ति or अरिवर्ति or अररीति or अरिवरीति । In forming the Intensive in yañ luk of √ri, the root is first reduplicated ऋऋ, then the first ऋ is changed to अ by VII 4 66. S. 2244, ऋ+ऋ=अ+ऋ । This अ is followed by र (I. 1. 51 S. 70) as अर्+ऋ । The र is elided however by VII 4. 60. S. 2179 As अ+ऋ । Then by VII. 4 92 S. 2653 the three augments रुक् or रीक् or रिक् may be added to the reduplicate. The second ऋ is then gunated. Thus with रुक् the stem becomes अरर् । In the case of रीक् or रिक् there comes the further substitution of इयङ् by VI. 4. 78 S 2290 Thus with री or रि, the stem was अरी+अर् or अरि+अर् With इयङ् substitution, we have, अरिय्+अर् or अरिय्+अर् In other words, the रीक् and रिक् forms become the same, when इयङ् is substituted Thus the रीक् and रिक् stem is अरियर् which with ति gives अरियर्ति । With the augment ईट् we get the other two forms अररीति or अरियरीति ।

The Dual is अऋतः arritah or अरियृतः । The plural is ऋ+झि । There is reduplication as before, and we get अ+ऋ+झि । Then रुक् is added to the reduplicate, and we have अर्+ऋ+झि । The झ is replaced by अत् by VII 1 4 S 2479. Thus we have अर्+ऋ+अति । The ऋ+अति becomes रति by यणादेश (semi-vowel substitution VI. 1 77 S 47) Thus we have अर्+रति । The first र् of रुक् is elided by VIII 3 14 S 173 Thus we get अ+रति । Then the अ is lengthened into आ by VI 3 111 S 174, and so the form ultimately is आरति । *Q.*—But how do you elide र by VIII. 3. 14 S. 173, for that sûtra says that र is elided when it is followed by र, while in अर्+रति, the र is not technically followed by र, for the र of रति is really ऋ, by the maxim of sthânivat-âdesa (I. 1 57 S 50). *Ans.*—The र substitute of ऋ is not considered sthânivat, because in the Tripâdi rules, the rule of sthânivat does not apply and the elision of र before र् is by a Tripâdi rule (VIII 3 14 S. 173). See vârtika पूर्वत्रासिद्धीये न स्थानिवत् under VIII. 4 1 S. 235, and VIII. 3. 58 S. 434 Thus the plural with the रुक् augment is आरति ।

With रीक् or रिक् augments, the plural will be अरी+ऋ+अति or अरि+ऋ+अति With इयङ्-substitution for री and रि, we get अरिय्+ऋ+अति

in both cases Then there is र for ऋ, as ariy+r+ati i. e. अरिय्+रति Thus the form is अरिय्रति ariyrati Q.—Why is not य् elided before र by लोपो व्योर्वलि (VI 1 66 S 873)? Ans—The य् would have been elided had there been an original र following it the र that follows is really ऋ by sthânivat rule of अचः परस्मिन् (I. 1 57 S 50) The rule I 1 58 S 51 does not apply as that is modified by the vârtika स्वरदीर्घ यलोपेषु लोपाजादेश एव न स्थानिवत्। See sûtra II 4 56 S 2292 where this vârtika is explained

In the Benedictive, there is no guna for the guna ordained by VII 4 29 S 2380 (गुणः अर्ति संयोगा द्योः) applies to the primitive root ऋ and not to yañ luk, as the root is exhibited in the sûtra as अर्ति with श्तिप्, and therefore by the Paribhâsha already given under S. 2246 and here also under √han, the rule does not apply to yañ luk

Next there is रिङ् âdesa by VII 4 28 S 2367. Then there is elision of the first र by रोरि (VIII 3 14 S 173), and lengthening by VI 3 111 S 174. Thus आरियात् or अरिरियात् or अरीरियात्।

A complete conjugation of this root is given below according to Pandit Jay Govinda Mâlavya

ऋ 'to go

Pre 3rd P S अरर्ति or अरियर्ति or अररीति or अरियरीति or अरियरीति। D अर्ऋतः or अरियृतः। Pl. आरति or अरियृति। 2nd P S. अरर्षि or अरीयर्षि or अररीषि or अरियरीषि। D. अर्ऋथ or अरियृथ। Pl अर्ऋथ or अरियृथ। 1st P S अरर्मि or अरियर्मि or अररीमि or अरियरीमि। D. अर्ऋवः or अरियृवः। Pl अर्ऋमः or अरियृमः।

Per 3rd S. अररांचकार or अरियरांचकार।

I Fut S अररिता or अरियरीता।

II Fut S अररिष्यति or अरियरिष्यति।

Impera 3rd S. अरर्तु or अरियर्तु or अररीतु or अरियरीतु or अर्ऋतात् or अरियृतात्। D अर्ऋताम् or अरियृताम्। Pl आरतु or अरियृतु। 2nd S अर्ऋहि or अरियृहि or अर्ऋतात् or अरियृतात्। D अर्ऋतम् or अरियृतम्। Pl अर्ऋत or अरियृत। 1st S अरराणि or अरियराणि। D अरराव or अरियराव। Pl. अरराम or अरियराम।

Imper 3rd S. आर or आरिय or आररीत् or आरियरीत्। D आर्ऋताम् or आरियृताम्। Pl आरुः or आरियरु। 2nd S आरः or आरिय or आररी or आरियरीः। D. आर्ऋतम् or आरियृतम्। Pl आर्ऋत or आरियृत। 1st S आररम् or आरियरम्। D आर्ऋव or आरियृव। Pl. आर्ऋम or अरियृम।

Pot 3rd S. अर्ऋयात् or अरियृयात्। D. अर्ऋयाताम् or अरियृयाताम्। Pl अर्ऋयुः or अरियृयुः। 2nd S अर्ऋयाः or अरियृयाः। D. अर्ऋयातम् or अरियृयातम्। Pl अर्ऋयात or अरियृयात। 1st S. अर्ऋयाम् or अरियृयाम्। D. अर्ऋयाव or अरियृयाव। Pl. अर्ऋयाम or अरियृयाम।

Ben 3rd S आरियात् or अरिरियात् or अरीरियात्। D आरियास्ताम् or अरिरियास्ताम् or अरीरियास्ताम्। Pl. आरियासुः or आरिरियासुः or अरीरियासुः। 2nd S आरियाः or अरिरियाः or अरीरियाः। D. आरियास्तम् or अरिरियास्तम् or अरीरियास्तम्।

Pl. आरियास्त or अरिरियास्त or अरीरियास्त । 1st S आरियासव् or अरिरियासव् । or अरीरियासव् । D आरियास्व or अरिरियास्व or अरीरियास्व । Pl आरियास्म or अरिरियास्म or अरीरियास्म ।

Aor 3rd S आरारीत् or आरियारीत् । D. आरारिष्टाम् or आरियारिष्टाम् । Pl. आरारिषुः or आरियारिषुः । 2nd S आरारीः or आरियारीः । D आरारिष्टम् or आरियारिष्टम् । Pl आरारिष्ट or आरियारिष्ट । 1st S आरारिषम् or आरियारिषम् । D. आरारिष्व or आरियारिष्व । Pl आरारिष्म ro आरियारिष्म ।

Con S आरारिष्यत् or आरियारिष्यत् ।

23 √grihû 'to seize'. (Bhvâdi 681)

Pre जर्गृहीति the guna is prevented by VII 3. 87 S. 2503 or जर्गर्ढि । Dual जर्गृढः । Pl जर्गृहति । 2nd S जर्गृहीषि or जर्घर्षि । Dual जर्गृढः । 1st जर्गृहीमि Dual जर्गृह्वः । Pl जर्गृह्मः । Per जर्गृहाञ्चकार । I Fut जर्गर्हिता or जरीगर्हिता । The इट् augment is not optional here, though the root has an indicatory long ऊ । Imperative जर्गृहीतु or जर्गर्ढु । Dual जर्गृढाम् । Pl जर्गृहतु । 2nd S जर्गृढि । 1st S जर्गृहाणि । Imperfect 3rd S अजर्गृहीत् । But when there is no ईट्, the form is अजर्घर्ट् ajarghart Here there is भष् bhâva by VIII 2 37 S 326. Dual अजर्गृढाम् । Pl अजर्गृहुः । 2nd S अजर्गृहीः or अजर्घर्ट् or अजर्घर्ड् ajarghart or ajarghard, 1st Sing अजर्गृहम् । Dual अजर्गृह्व । Pot जर्गृह्यात् । Aor अजर्गर्हीत् । Dual अजर्गर्हिष्टाम् । Con अजर्गर्हिष्यत् ।

24 √graha 'to hold' (Kryâdi 61).

The yañ luk forms of the √grah are some what different from these of the last root Pre 3rd S जाग्रहीति or जाग्राढि । The samprasârana required by VI 1 16 S 2412 does not take place, as the affix यङ् is elided by लुक् and so there is no pratyaya-lakshana Thus जाग्रह्+ति=जाग्रढ्+ति=जाग्रध् +ति=जाग्रढ्+ढि=जाग्र+ढि=जाग्राढि ।

The dual however causes vocalisation, because the dual affix तस् is ङित् and so VI. 1 16 S 2412 applies But the ऋ so obtained by vocalisation, is Bahiranga and so the augments यक्, रीक् or रिक् do not come Thus we get जागृढः । Pl. जागृहति । 2nd S जाग्रहीषि or जाग्रक्षि । 1st S जाग्रह्मि । Dual जागृह्वः । Per. जाग्रहाञ्चकार । I Fut जाग्रहीता । II Fut जाग्रहीष्यति । The Future forms with long ई are according to Mâdhava He says "The sûtra VII. 2 37 S 2562 ग्रहोऽलिटि दीर्घः causes the lengthening of the इट् augment for the sûtra means ग्रहेर्यद्विहितमार्धधातुकं तस्य य इडिति विहितविशेषणत्वेऽपि द्विप्रयोगरूपत्वाद् द्विर्वचनस्य द्विवक्तोऽपि स एव ग्रहिरिति दीर्घो भवति । But the author of the Siddhânta Kaumudi says "The rule ग्रहोऽलिटि (VII. 2 37 S 2562) does not cause the lengthening of इट, because the words एकाचः "after a monosyllabic" are understood there The Intensive root जाग्रह् is not monosyllabic. The lengthening given by Mâdhava is against the Mahâ Bhâshya and the rest like Kaiyata and Haradatta." So the forms are I Fut. जाग्रहिता । II Fut. जाग्रहिष्यति ।

25. √gridhu 'to be greedy'. (Divâdi 136).

Pre जर्गृधीति or जरिगृधीति or जरीगृधीति with ईट् and the augments रुक्, रिक् or रीक्। Or जर्गर्द्धि or जरिगर्द्धि or जरीगर्द्धि without ईट्। Dual जर्गृद्धः or जरिगृद्धः or जरीगृद्धः। Pl जर्गृधति or जरिगृधति or जरीगृधति। Similarly 2nd Per Singular has six forms जर्त् or जरि or जरीगृधीषि or जरिर्त्स।

The Imperfect 3rd Sing. is अजर्गृधीत् or अजरि० or अजरीगृधीत् with ईट्।

When there is no ईट् added, then there is guna of the ऋ of the root, as अगृध्+त्=अगृध्+०, the aprikta त is elided by VI 1 68 S. 252, then guna अगर्ध्+० Then ग is changed to घ by VIII 2. 37 S 326 as अघर्ध। The ध is changed to द by VIII 2 39 S 84, and optionally this द is changed to त by VIII 4. 56 S. 206 So the forms with reduplication are अजर्घर्त् or अजर्घर्द् with रुक्, and अजरि० or अजरीघर्द् with रिक् and रीक्। The dual is अजर्गृद्धाम् or अजरि० or अजरी गृद्धाम्। The 2nd Per. Sing is अजर्गृधीः &c. But when ईट् is not added and where the affix सिप् is changed to र which is again changed to : we have अजर्घाः। This form is thus evolved

अगृध्+स्=अगृध्+० (VI 1. 68 S. 252) =अगर्ध् (guna)=अघर्ध् (ग changed to घ by VIII 2 37 S 326)=अघर्द् (VIII 2 39 S 84) अघर्र् (द changed to र by VIII 2 75 S 2468)=अघर् (the first र is elided by VIII 3 14 S 173)=अघाः (elongation by VI 3 111 S 174)=अजर्घाः (with reduplication and रुक् augment). With रिक् and रीक् we have अजरिघाः and अजरीघाः।

The Aorist is अजर्गर्धीत् (or अजरि० and अजरी०) Dual अजर० or अजरि० or अजरी गर्धिष्टाम्।

(*Note* —See volume I p 88, sûtra VI. 3. 111 S 174 for अजर्घाः).

26 √prachchha 'to ask' (Tudâdi 120)

Pre पाप्रच्छीति with ईट्। पाप्रष्टि without ईट्। The छ is changed to ष by VIII 2 36 S 294 The Dual is पाप्रष्टः। The र् of prachchha is not vocalised to ऋ before the ङित् affix तस्, though so required by VI 1 16 S 2412, because the root is exhibited in this sûtra 2412 as पृच्छति with श्तिप्, and therefore by the paribhâshâ already given under √han, the rule 2412 does not apply to यङ् लुक्। The च्छ is replaced by श (by VI 4 19 S. 2561), and this श is changed to ष by VIII. 2. 36 S 294. Thus we get पाप्रष्टः। The plural is पाप्रच्छति। 1st Sing पाप्रश्मि। Dual पाप्रच्छ्वः। pl पाप्रश्म। I Fut पाप्रच्छिता। II Fut पाप्रच्छिष्यति। Imperative 3rd S पाप्रष्टु। 2nd S पाप्रड्ढि। 1st Sing. पाप्रच्छानि। Imperfect अपाप्रट्। pl. अपाप्रच्छुः। 2nd S अपाप्रच्छीः or अपाप्रट्। Dual अपाप्रष्टम् pl अपाप्रष्ट। 1st S. अपाप्रच्छम्। D अपाप्रच्छ्व। Pl. अपाप्रश्म।

27 Roots ending in व् or य्, where the व is changed to ऊठ् do not take yan luk

In the Great Commentary it has been indirectly said in the explanation on the sûtra च्छ्वोः (VI 4 19) that those roots are not capable of being conjugated in yañ luk which end in व् or य्, and are such that their व् is changed to long ऊ (ऊठ्) In other words no root which ends in व् or

व् can be conjugated in yaṅ luk, when the व् of such a root is capable of being changed to long ऊ। Though the Mahâbhâshya has not expressly laid down such a rule, yet it can be inferred from its comment on VI 4 19, S. 2561, while Kaiyyata in his gloss thereon is more express. But व of a root is changed to ऊठ् by VI. 4. 19 S. 2561 (च्छ्वोः &c.) as well as by VI. 4. 20 S 2654 (ज्वर &c). The prohibition of यङ् लुक् applies to the ऊठ् of VI. 4. 19 S 2561 (च्छ्वोः) and not to the ऊठ् of ज्वर &c (VI 4. 20) Therefore in the case of the two roots स्रिव् (Divâdi 3) and मव् (Bhvâdi 680), where the ऊठ् substitution takes place by ज्वर &c. (VI 4 20 S. 2654) it is proper that they should be conjugated in yaṅ luk. The opinion of Mâdhava and others is also to the same effect The root मव्य 'to bind' (Bhvâdi 541) ends in व्, and the व of this root is replaced by ऊ after the elision of य् by हलोयमां (VIII. 4. 64 S 60) This is a root which ends in a व् where the rule of ऊठ् applies. The root ought not to take yaṅ luk. But the Mâdhavîya gives its yaṅ luk form Very likely sûtra VI 4 20 S. 2654 when it uses the √मव means √मव्य also According to Siddhânta √mavya does not take yaṅ luk

The roots like तेवृ, देवृ (Bhvâdi 528,) &c., end in व, and their व is changed to ऊठ्, and so they take no yaṅ luk.

28 √मव्य to bind. [Note —As said above, according to Bhattoji Dikshita this root does not take yaṅ luk According to Mâdhavîya it does]

Pre मामव्यीति with ईट्। मामोति without ईट्। In this case the य of व्य् is elided by लोपो व्योर्वलि (VI 1. 66 S 873) while the य was elided by VIII 4. 64 S 60. Dual मामौतः। Here the य of मव्य् is elided by VIII 4 64 S 60. The stem then is मव्, and here व् is changed to ऊठ् and there is vriddhi The ऊठ् substitution (VI 4. 19) being subsequent to lopa of VI 1 66 debars the latter The vriddhi takes place by VI. 1. 89 S. 73 As मामव्+तस्=माम+ऊठ्+तस्=मामौ+तः (अ+ऊ=औ S 73). The 3rd P pl is मामव्यति। The plural affix is झि, an affix beginning with a वल् letter, and so the य् of मव्य ought to be elided before it by VI. 1 66 S 873. But as झि is always replaced by अति, the affix cannot be said to begin with a वल् letter; and so the lopa of S. 873 is debarred

The 2nd Pers. Sing is मामव्यीषि with ईट् or मामोषि without ईट्। Dual मामौथः। Pl. मामौथ। In these the य् is elided, the व् is replaced by ऊठ् and there is vriddhi, i e, the अ of म plus the ऊ of ऊठ् become औ by VI 1. 89 S. 73

The 1st Per Sing. is मामव्यीमि or मामोमि। Dual मामौवः। Pl मामौमः। Though the affix मिप् being पित् is not ङित्, yet before this affix also there is ऊठ् substitution, because it begins with a nasal (anunâsika), and so VI 4. 19 S. 2561 applies.

The Imperative 3rd S is मामव्वीतु or मामतु or मामीतात् । Dual मामीताम् । Pl. मामव्युतु । 2nd S मामीहि or मामीतात् । Dual मामीतम् । Pl मामीत । 1st S मामव्यानि । Dual मामव्वाव ।

Imperfect 3rd Sing अमामव्वीत् । Dual अमामीताम् । Pl. अमामव्वुः । 2nd S. अमामः । 1st S. अमामव्वम् । D अमामाव । Pl अमामीम । In the Dual, the व्व being elided, there is lengthening of the अ of म by VII 3 101 S 2170 In the plural the व being elided, the व् is changed to ऊठ् because the affix मस् begins with a nasal

29 √haya to go (Bhvâdi 545).

Pre. 3rd S जाहयीति or जाहति । Dual जाहतः । Pl जाहयति । 2nd S जाहषि or जाहयीषि । 1st S जाहयीमि or जाहामि । There is lengthening of the अ in the second case because when the य् of हय् is elided before the valâ li affix मि by लोपो व्योर्वलि (VI 1 66 S 873), the अ of ह is lengthened by VII 3 101 S 2170 Dual जाहावः । Pl. जाहामः ।

The full conjugation of this root is shown below —

Pre 3rd P. S. जाहयीति or जाहति । D जाहतः । Pl जाहयति । 2nd P S जाहयीषि or जाहषि । D जाहथः । Pl. जाहथ । 1st P S जाहयीमि or जाहामि D जाहावः । Pl जाहामः । Per 3rd S जाहयाञ्चकार । 2nd S जाहयाञ्चकर्थ । 1st S जाहयाञ्चकार । 1st Fut 3rd S. जाहयिता । II Fut 3rd S जाहयिष्यति । Impera 3rd S जाहयीतु or जाहतु or जाहतात् । D. जाहताम् । Pl जाहयतु । 2nd S जाहहि or जाहतात् । D जाहतम् । Pl. जाहत । 1st S जाहयानि । D. जाहयाव Pl जाहयाम । Imper 3rd S अजाहयीत् । अजाहत् । D. अजाहताम् । Pl अजाहयुः । 2nd S. अजाहयीः or अजाह । D अजाहतम् । Pl अजाहत । 1st S अजाहयम् । D अजाहाव । Pl अजाहाम । Pot 3rd S जाहयात् । D जाहयाताम् । Pl जाहयुः । 2nd S जाहयाः । D जाहयातम् Pl जाहयात । 1st S जाहयाम् । D जाहयाव । Pl जाहयाम । Ben. 3rd S जाहयात् । D जाहयास्ताम् । Pl. जाहयासुः । 2nd S जाहयाः । D जाहयास्तम् । Pl जाहयास्त । 1st S. जाहयासम् । D जाहयास्व । Pl जाहयास्म । Aor 3rd S अजाहयीत् । D अजाहयिष्टाम् । Pl अजाहयिषुः । 2nd S अजाहयीः । D अजाहयिष्टम् । Pl अजाहयिष्ट । 1st S अजाहयिषम् । D अजाहयिष्व Pl अजाहयिष्म । Con. 3rd S अजाहयिष्यत् ।

30 √harya to go &c (Bhvâdi 548)

Pre 3rd Sing. जाहर्यीर्ति or जाहर्ति । Dual जाहर्तः । Pl. जाहर्यति । 2nd S जाहर्षि । The ष is not optionally doubled because of the prohibition of शरोऽचि (VIII. 4 49 S 340). 1st S. जाहर्मि । Imperative 2nd Sing जाहर्हि । 1st S. जाहर्याणि । Imperfect 3rd S अजाहर्यीत् । But when ईट् is not added, the form is अजाहः । The य् is elided by VI 1 66 S. 873, the aprikta त is elided by VI 1 68 S 252. The Dual is अजाहर्ताम् । Pl. अजाहर्युः । 1st S अजाहर्यम् ।

31. √mava 'to bind' (Bhvâdi 630)

In conjugating this root in यङ् लुक् the अव् portion of the root मव is replaced by ऊठ् by the following sûtra.

२६५४ । ज्वरत्वरस्रिव्यविमवामुपधायाश्च । ६ । ४ । २० ।

ज्वरादीनामुपधावकारयोरूठ् स्यात्क्वौ झलादावनुनासिकादौ च प्रत्यये । अत्र क्विझलोरिति नानुवर्तते । अवतेस्तुनि 'ओतुः' इति दर्शनात् । अनुनासिकग्रहणं चानुवर्तते । अवतेर्मनिन्प्रत्यये तस्य टिलोपे 'ओम्' इति दर्शनादीड्भाव ऊठि पिति गुणः । मामोति–मामवीति । मामूतः । मामवति । मामोषि । मामोमि । मामावः । मामूम । मामोतु । मामूतात् । मामूहि । मामवानि । अमामोत् । अमामोः । अमामवम् । अमामाव । अमामूम । 'तुर्वी हिंसायाम्' । तोतूर्वीति ।

2654 In the five roots ज्वर, त्वर, स्रिव् , अव् and मव्, there is the single substitution of ऊठ् for the व् and the vowel preceding the final consonant when they are followed by the affix kvi, or an affix which begins with a nasal or a *jhal* consonant

Note —Thus जूः, जुरौ जुरः जूर्षु ॥ त्वरः—तूः, तुरौ तुरः, तूर्षु ॥ स्रिविः —स्रूः, स्रुवौ, स्रुवः, स्रुतः, स्रूतवान्, स्रूति ॥ अव्:—ऊः, उवौ, उवः, ऊति ॥ मव —मूः, मुवौ मुवः, मूतः, मूतवान्, मूति ॥ ज्वरत्वरोरुपधा वकारात् परा, स्रिव्यविमवां पूर्वा ॥

Note —In ज्वर् and त्वर् the ऊ replaces व् as well as the अ which *follows* व्, and in स्रिव् , अव् and मव् it replaces the व् and the vowel इ and अ which *precede* व् ॥ Another reading is स्त्रिव् ॥

The anuvritti of क्वि and झल् is not current in this sûtra from VI. 4. 15 S 2666 though they were current in the sûtra immediately preceding this in the Ashtâdhyâyi namely in VI. 4 19 S 2561 For in अव्+तुन् the root is replaced by ऊ before this affix तुन् which is neither क्वि nor झल्, and we get the form ओतुः 'a cat.' Had the condition of क्वि or झल् been applicable to this sûtra, then we could not have got the form ओतुः from √अव । The root √ava takes the affix तुन् by the Unâdi sûtra I. 69 (सितनिगमि &c) See Unâdi p. 164

Though the anuvritti of क्वि and झल् is not current in this sûtra, yet that of अनुनासिकादि and झलादि is current from the preceding Ashtâdhyâyi sûtras VI 4 15 S 2666 and VI 4. 19 S 2561 An affix which begins with a nasal letter, when added to any one of the five roots mentioned in this sûtra, causes the ऊठ् substitution. This we infer from अव्+मनिन्=ओम् । Here there is ऊठ् substitution before the affix मन् which begins with a nasal. The इन् portion of the affix is elided See Unâdi p 181, sûtra अवतेष्टिलोपश्च (Un I 142).

Pre मामवीति with ईट्, but मामोति without ईट् । Here the अव् portion of मव् is replaced by ऊठ् । and so we have माम्+तिप्=मामोति । The affix तिप् being पित् is not ङित् and causes guna. The dual is मामूतः । Pl. मामवति । The plural affix अन्ति is not jhalâdi and so there is no ऊठ् substitution 2nd S मामोषि । 1st S मामोमि । Dual मामावः । Here the व् of मव् is elided before the व of the valâdi affix by VI 1. 66. S 873, and then the अ of म is lengthened by VII 3 101 S 2170 Pl मामूमः । Imperative 3rd S मामोतु or मामूतात् । 2nd S मामूहि 1st S. मामवानि । Imperfect 3rd S. अमामोत् or अमामोः । 1st S अमामवम् । Dual अमामाव । Pl अमामूम ।

Pandit Jay Govinda Mâlavya has prepared the conjugation of this root as follows —

Pre 3rd P S मामवीति or मामोति । D मामूतः । Pl मामवति । 2nd P S. मामवीषि or मामोषि । D मामूथः । Pl मामूथ । 1st P S मामवीमि or मामोमि D मामावः । Pl ममूवः । Per मामवाञ्चकार । I Fut. मामविता । II. Fut. मामविष्यति । Impera. 3rd S मामवीतु or मामोतु or मामूतात् । D मामूताम् । Pl मामवतु । 2nd S. मामूहि or मामूतात् । D मामूतम् । Pl मामूत । 1st S मामवानि । D मामवाव । Pl मामवाम । Imper 3rd S अमामवीत् or अमामोत् । D अमामूताम् । Pl. अमामवुः । 2nd S. अमामवीः or अमामोः ॥ D अमामूतम् । Pl अमामूत । 1st S. अमामवम् । D अमामाव । Pl अमामाम । Pot 3rd S मामव्यात् । D मामव्याताम् । Pl मामव्युः । 2nd S. मामव्याः । D. मामव्यातम् । Pl मामव्यात । 1st S मामव्याम् । D मामव्याव । Pl मामव्याम । Ben 3rd S मामव्यात् । D. मामव्यास्ताम् । Pl मामव्यासुः । 2nd S मामव्याः । D मामव्यास्तम् । Pl मामव्यास्त । 1st S मामव्यासम् । D. मामव्यास्व । Pl मामव्यास्म । Aor. 3rd S अमामवीत् । D अमामविष्टाम् । Pl अमामविषुः । 2nd S. अमामवीः । D. अमामविष्टम् । Pl अमामविष्ट । 1st S अमामविषम् । D. अमामविष्व । Pl. अमामविष्म । Con 3rd S अमामविष्यत् ॥

32 √turvi 'to injure'. (Bhvâdi 601)

Pre तोतूर्वीति with ईट् । But without ईट् we have तोतुर्व+तिप् । Now applies the following sûtra which teaches the elision of व ।

२६५५ । राल्लोपः । ६ । ४ । २१ ।

रेफात्परयोश्छ्वोर्लोपः क्वौ झलादावनुनासिकादौ च प्रत्यये । इति वलोपः । लघूपधगुणः ।

2655 After र् there is the elision of छ् and व् before 'क्वि' as well as before affixes beginning with a jhal or a nasal

Note —Thus from मुर्छा—मूर्, मुरौ, मुरः, मूर्तं, मूर्तवान्, मूर्तिः, the त of Nishthâ is not changed into न by VIII 2 57 So also from तुर्वी we have तूर्, तुरौ, तुरः, तूर्णः, तूर्णवान्, तूर्तिः ॥ So also the व is elided as from धुर्वीः—धूर्, धुरौ, धुरः, धूर्णः, धूर्णवान्, धूर्तिः ॥ धुर्वीः—धुः, धुरौ, धुरः, धूर्णः, धूर्णवान्, धूर्तिः ॥

Thus तोतुर्व्+तिप्=तोतुर+तिप् (The व् is elided by the present sûtra)= तोतोर्+तिप् । There is guna of the short penultimate उ by VII 3. 86 S. 2189 Here an objection is raised by an opponent who says there should be no guna, because तिप् is an affix which has caused a portion of the root (namely the letter व्) to be elided, and therefore the following sûtra prevents guna

२६५६ । न धातुलोप आर्धधातुके । १ । १ । ४ ।

धात्वंशलोपनिमित्ते आर्धधातुके परे इको गुणवृद्धी न स्तः । इति नेह निषेधः । तिबादी-नामनार्धधातुकत्वात् । तोतोर्ति । 'हलि च' (३५४) इति दीर्घः । तोतूर्तः । तोतुर्वति । तोतोर्ति । दोदोर्ति । दोधोर्ति । 'मुर्छा' । मोमोर्ति । मोमूर्तः । मोमूर्छतीत्यादि । 'आर्धधातुके' इति विषयसप्तमी । तेन यङि विवक्षिते अजेर्वी । वेवीयते । अत्र यङ् लुगस्ति । लुकापहारे विषयत्वा-संभवेन वीभावस्याप्रवृत्तेः ।

2656. The guna and vriddhi substitutions, which otherwise would have presented themselves, do not take place, when

such an ârdhadhâtuka (III 4. 114) affix follows, which causes a portion of the root to be elided

Note —Thus in लोलुवः "a great cutter," the original root is लू "to cut" which forms the Intensive verb लोलूय. In forming the noun of agency from the verb लोलूय, an ârdhadhâtuka suffix अच् III. 1 134, is added Thus लोलूय+अच् At this stage, by force of II. 4 74, which declares that 'before the affix अच् (III 1 134) the य of the Intensive verb must be suppressed," the *ya* is dropped and we have लोलू+अ Here by the general rule VII. 3 84, the final ऊ would have been gunated But by virtue of the present sûtra, no guṇa takes placé, because here on account of the ârdhadhâtuka affix अच्, a portion of the root, namely, य, has been elided, therefore no guna takes place Thus we have लोलुव 'a great cutter"

Note —The word धातु 'root" has been used in the sûtra in order to indicate that the exception does not apply where there is an elision of an anubandha or of an affix As in लूञ्+इता=लो+इता=लविता Here the indicatory letter ञ् has been elided, but that does not prevent gunation

Note —The word "ikah' of the previous sûtra is understood in this sûtra also The ik letters only are not gunated or vriddhied before such ârdhadhâtuka affixes, the other vowels may do so. Thus in अभाजि the equation is as follows —अ+भञ्ज्+चिण्=अ+भज्+इ (VI 4 33) Here the ârdhadhâtuka affix चिण् has caused a portion of the root भञ्ज्, to be suppressed, *viz*, the letter ञ् has been elided But nevertheless the अ of भज् is vriddhied before चिण् because अ is not included in the pratyâhâra ik, and the exception contained in the present sûtra only applies to the ik letters So also रञ्ज्+घञ् (III. 3. 18)=रज्+अ (VI 4 27.)=रागः (VII 2 116, and VII. 3. 52)

In तेतुर+ति therefore there should be no guna, says the opponent. To this it is replied that there will be guna, for the prohibition of न धातुलोपे &c., of the present sûtra applies only to *ârdhadhâtuka* affixes, and तिप् being पित् is Sârvadhâtuka (III. 4 113 S 2166).

Therefore there is guna. Thus the form is तेतोर्ति । The dual is तेतूर्तः । The affix तस् being ङित् does not cause guna. The lengthening of the उ is by S 354. The व् of तुर्व would have been elided before ति&c., by VI. 1 66 S 873 also, but in the case of तोतुर्व्+तस् (Dual) the elision of व् taught by S 873 would have been set aside by VI 4 19 S. 2561, and there would have been ऊठ् substitution for व्। Hence the necessity of the sûtra राल्लोपः (VI. 4 21 S. 2655.) The plural is तेतुर्वति।

Similarly from the roots थुर्वी दुर्वी and धुर्वी 'to injure' (Bhvâdi 602 604 603) we have तोथोर्ति । दोदोर्ति । दोधोर्ति ।

33. √mûrchchha 'to faint' (Bhvâdi 227).

Pre मोमूर्छीति with ईट्, and मोमोर्ति without ईट्। The छ is elided by राल्लोपः (S. 2655). Dual मोमूर्तः । Pl. मोमूर्च्छति । 2nd S. मोमूर्च्छीषि or

ज्योतोर्षि । Dual ज्योतूर्थः । Pl ज्योतूर्थ । 1st S ज्योतूर्ष्मि or ज्योतोर्मि । Dual ज्योतूर्ष्वः । pl ज्योतूर्मः । Per ज्योतूर्वां चकार । I Fut ज्योतूर्ष्मिता । Impera ज्योतूर्षीतु or ज्योतोतु or ज्योतूर्तात् । 2nd S ज्योतूर्हि । Imperfect अज्योतूर्षीत् or अज्योतोः । Pl अज्योतूर्षुः । Pot ज्योतूर्यात् । Aor अज्योतोर्वीत् । Dual अज्योतूर्ष्विष्टाम् । Con अज्योतूर्ष्विष्यत् ।

In the sûtra II 4 35 S 2432 आर्धधातुके, the word ârdhadhâtuka is in the locative case The force of the locative is that of विषयसप्तमी । That is, it means whenever there is an occasion to add an ârdhadhâtuka affix Thus the root अज 'to go' (Bhvâdi 248) is replaced by वी whenever there is an occasion to add an ârdhadhâtuka affix Thus its Intensive with यङ् is वेवीयते । The √aja is replaced by √vî generally before any particular ârdhadhâtuka affix is added. But in यङ् लुक्, the very ârdhadhâtuka affix यङ् is elided, and so there is no occasion to add an ârdhadhâtuka affix, and consequently there is no substitution of वी for अज् by II 4 56 S 2492, therefore there can be no यङ् लुक् conjugation of अज्, as it is not a root that commences with a consonant (III. 1 22 S 2629). See Ashtâdhyâyî p. 324 on II 4 35.

Therefore where यङ् is expressly added, there अज् is replaced by वी and we have वेवीयते । But where यङ् is to be elided by लुक् by II 4 74 S 2650, there no ârdhadhâtuka affix is expressly added, so the root अज् is not subject to the addition of an ârdhadhâtuka affix, and so there is no substitution of अज् by वी and consequently there is no यङ् लुक् conjugation at all

इति तिङन्तयङ्लुक्प्रकरणम् ।

Here ends yañ luk.

॥ अथ तिङन्ते नामधातुप्रकरणम् ॥

CHAPTER XV.

THE DENOMINATIVE VERBS.

२६५७ । सुप आत्मनः क्यच् । ३ । १ । ८ ।

इषिकर्मण एषितुःसंबन्धिनः सुबन्तादिच्छायामर्थे क्यच्प्रत्ययो वा स्यात् । धातुसवयवस्वात्-सुब्लुक् ।

2657. The affix क्यच् is optionally employed, in the sense of wishing, after a word ending in a case-affix, denoting the object wished as connected with the wisher's self

The case-affix is elided, where the noun becomes part of the verb S 650.

Note —This forms the Denominative verbs, *i e*, verbs derived from nominal bases As, पुत्र 'son', पुत्रीयति 'he wishes for a son of his own' (पुत्र+क्यच्=पुत्री+य=पुत्रीय) (II 4 71 S 650 VII. 4 33 S 2658)

Note —Why do we use the word सुप्? The affix should not come after a whole sentence, but only after the particular word ending in the case-affix Thus in महान्त पुत्रमिच्छति, the affix comes only after पुत्रम् and not महान्त पुत्र.

Note —Why do we say *âtmanah*? Observe राज्ञः पुत्रमिच्छति 'he wishes a son for the king' Here there is no affixing as the wishing is for another and not for one's own self.

Note —The क in क्यच् is for the sake of classing *kyach, kyan and kyash* in one common group by simply using the wórd क्य, as in the sûtra नः क्ये I 4 15 S. 2659, while च् distinguishes *kyach* from *kyan* &c, and is not for the sake of accent, the affix will be udâtta by III. 1. 3 S 3708.

Thus पुत्र+क्यच्+ति । Now applies the following —

२६५८ । क्यचि च । ७ । ४ । ३३ ।

अस्य 'ईत्' स्यात् । आत्मनः पुत्रमिच्छति पुत्रीयति । 'वान्तो यि प्रत्यये' (६३) गव्यति । नाव्यति । 'लोपः शाकल्यस्य' (६७) इति तु न । अपदान्तत्वात् । तथा हि ।

2658. Long ई is substituted for the final अ or आ of a Nominal stem, before the Denominative affix क्यच् ॥

Thus पुत्र+अ+यच् +ति=पुत्री+यति=पुत्रीयति । So also गो+क्यच्+शप्+ति=गव्यति । Here sûtra VI 1 79 S 63 applies So also नाव्यति । The elision of य optionally, allowed by S 67 does not apply here because that refers to the final य of a *Pada* while here it is not *pada* final because by the next sûtra, nouns ending in न only get the designation of Pada before क्य affix

Note —As पुत्रीयति, घटीयति, खट्वीयति, मालीयति ॥ This is an exception to VII 4 25 S 2298 The separating of this aphorism from the preceding, is for the sake of the subsequent aphorism

२६५९ । नः क्ये । १ । ४ । १५ ।

क्यचि क्यङि च नान्तमेव पद स्यान्नान्यत् । सन्निपातपरिभाषया क्यचो यस्य लोपो न । गव्यांचकार । गव्यिता । नाव्यांचकार । नाव्यिता । नलोपः । राजीयति । 'प्रत्ययोत्तरपदयोश्च' (१३७३) । त्वद्यति । मद्यति । 'एकार्थयो' इत्येव । युष्मद्यति । अस्मद्यति । 'हलि च' (३५४) । गीर्यति । पूर्यति । 'धातोः' इत्येव । नेह । दिवमिच्छति दिव्यति । इह धुरमिच्छति धुर्यतीति माधवोक्तं प्रत्युदाहरणं चिन्त्यम् । धुर्गिरोः धातुत्वात् । दीव्यतीति दीर्घस्तु प्रामादिक एव । अदस्यति । 'रीङृतः' (१२३४) । कर्त्रीयति । 'क्यच्व्योश्च' (२११९) । गार्गीयति । वाच्यति । 'अकृत्सार्व–' (२२९८) इति दीर्घः । कवीयति । समिध्यति ।

2659 The word-form ending in न, is alone called pada, when kya follows (*i e.*, the affixes kyach, kyan and kyash).

Note.—These are affixes by which denominative verbs are formed from nouns. A word ending in न is called pada, when these affixes follow. Thus राजन्+क्यच्=राजीय, and the 3rd Per. *s* राजीयति "he behaves like a king" So also राजन्+क्यङ्=राजायते (VII 4 25) चर्मन्+क्यच्=चर्मीयते or चर्मीयति. The result of its being called pada is that the न् of राजन्, चर्मन् &c., is elided by VIII. 2 7, S 236 (there is elision of न् final in a pada which is entitled to the designation of prâtipadika) Thus राजन्+क्यच्= राज+य=राजीय (VII. 4. 33 S 2658)

Note —These three affixes क्यच् &c, come after case-inflected words (*i e.*, words ending in sup), and though before these affixes, the case terminations are elided, still by I 1. 62 such words would have retained the name of pada which they got by I. 4. 14. S. 29. The present sûtra, however, makes a restriction (niyama) It declares that only words ending in न् retain the name of pada while all other case-inflected words before these affixes do not retain that designation. Thus the words वाच् 'speech,' स्रुच् 'a ladle' are not treated as pada and we have वाच्यति and स्रुच्यति. Had they been pada, the च would have been changed into क् by VIII. 2. 30 S 378.

In forming the Perfect, we apply आम्, as गव्य+आम्+चकार। Now VI 4 49 S. 2631 requires the elision of य। But the elision does not take place because of the maxim —"That which is taught in a rule the application of which is occasioned by the combination of two things, does not become the cause of the destruction of that combination" Here अव् and आव् substitutions were caused in गो+क्यच् and नौ+क्यच्, by the presence of य्, and this य cannot now destroy this य by S 2631

Thus we get Per. गव्याञ्चकार। I. Fut गव्यिता। So also नाव्याञ्चकार। I. Fut. नाव्यिता।

But a word ending in न् gets the designation of Pada, and so its न् is elided by VIII 2. 7 S. 236 As राजीयति।

From युष्मद् we get त्वद्यति, the syllable युष्म is replaced by त्व (VII. 2. 98 S. 1373)। So from अस्मद् we get मद्यति। The sûtra VII 2 98 S 1373 has current in it the anuvritti of एकार्थयोः 'when in the singular', from VII 2 97 S 389 Therefore in the plural we get युष्मद्यति and अस्मद्यति।

From गीः and पुः we get गीर्यति and पूर्यति। Here by VIII. 2 77 S 354 the penultimate is lengthened The lengthening, however, takes place of the short vowel of the *root*, for the word *dhâtoh* is understood in that sûtra. Therefore, there is no lengthening here दिवमिच्छति=दिव्यति। The counter-example पुरम् इच्छति=पुर्यति given by Mâdhava in this connection is of doubtful validity. For पुः and गीः stand on the same level. If गिरमिच्छति is गीर्यति, पुरमिच्छति should be पूर्यति। Because पुः and गीः are derived from the roots गॄ शब्दे and पॄ पालनपूरणयोः by adding the affix क्विप् and VII. 1. 100. S. 2390, and VII. 1 102 S. 2494

The example दीव्यति given by the ancients is erroneous. For if the example were दीव्यति, then दिवं might be derived from √दिवु, with क्विप्, but the form would be द्यूः which with क्यच् will be द्यूयति। If it (दिव) be formed by the affix क्विप् then the penultimate will be gunated, and we get देवयति। In the Kâsikâ on छ्वोः च (VIII. 2 77 S. 354) we find the same counter-example दिवमिच्छति = दिवयति।

So also from अदस् we get अदस्यति। From कर्तृ, we have कर्त्रीयति by रीङ् of VII 4. 27 S 1234 The patronymic य however is elided, as from गार्ग्य we get गार्गीयति by VI 4. 152 S 2119 From वाच्, वाच्यति। From कवि, we have कवीयति। The lengthening is by S. 2298 So also समिध्यति।

२६६० । क्यस्य विभाषा । ६ । ४ । ५० ।

हलः परयोः क्यच्क्यङोर्लोपो वा स्यादार्धधातुके । 'आदेः परस्य' (४४) । 'अतो लोपः' (२३०८) । तस्य स्थानिवद्भावाल्लघूपधगुणो न । समिधिता । समिध्यिता । "मान्तप्रकृतिकसुबन्तादव्ययाच्च क्यच् न"। किमिच्छति । इदमिच्छति । स्वरिच्छति ।

2660 The elision of य of the Denominative stem (क्य) is optional, when preceded by a consonant and followed by an ârdhadhâtuka affix.

The क्य denotes the affixes क्यच् and क्यङ्॥ Thus समिध्यिता or समिधिता, दृषद्यिता or दृषदिता meaning समिधमात्मन इच्छति or समिध इवाचरति &c

Of the whole affix य (consisting of two letters य् and अ), the य् is elided by this sûtra read with S आदेः परस्य (S 44), the अ is then elided by S 2308 Thus समिध्य+इ+ता=समिध+इ+ता (VI. 4 50 S 2660)= समिध्+०+इ+ता (VI 4 48. S 2308) This elided अ acts as sthânivat, and so the इ of समिध् does not become penultimate and so it is not gunated by VII. 3. 86 S 2189 Thus we get समिधिता in the First Future

When य् is not elided, we have समिध्यिता।

Vart —The affix क्यच् does not come after a case inflected noun, which in its basic condition (prakriti) ends in म्, nor after an Indeclinable. Thus the Pronouns किम्, इदम् are म-ending Prakritis No क्यच् can be added to them. So we have a sentence only. As किमिच्छति or इदमिच्छति। Similarly स्वर् is an Indeclinable and here also we have स्वरिच्छति।

२६६१ । अशनायोदन्यधनाया बुभुक्षापिपासागर्धेषु । ७ । ४ । ३४ ।

क्यजन्ता निपात्यन्ते । अशनायति । उदन्यति । धनायति । 'बुभुक्षादौ' किम् । अशनीयति । उदकीयति । धनीयति ।

2661. The Denominative roots अशनाय, उदन्य and धनाय are irregularly formed, when they respectively mean 'to be hungry', 'to be thirsty', 'to be greedy'.

Thus अशनायति from अशन + क्यच्, आ instead of ई, the other form being अशनीयति who is not hungry at the time, but wishes to get food for some future occasion, and therefore when not meaning 'to be hungry', उदन्यति 'he is thirsty', उदन् being substituted for उदक, in any other sense we have उदकीयति, who wants water for purposes of bathing &c. धनायति 'he is greedy', in any other sense, धनीयति who is poor, and therefore wishes to get riches

२६६२ । अश्वक्षीरवृषलवणानामात्मप्रीतौ क्यचि । ७ । १ । ५१ ।

एषां क्यचि असुगागमः स्यात् । '* अश्ववृषयोर्मैथुनेच्छायाम् *' । अश्वस्यति वडवा । वृषस्यति गौः । '* क्षीरलवणयोर्लालसायाम् *' । क्षीरस्यति बालः । लवणस्यत्युष्ट्रः । '*सर्वप्रातिपदिकानां क्यचि लालसायां सुगसुकौ *' दधिस्यति–दध्यस्यति । मधुस्यति–मध्वस्यति ।

2662 The augment असुक् is added after the words अश्व, क्षीर, वृष and लवण before the Denominative affix क्यच्, when the delight of the subject in these things is to be expressed

The anuvritti of छन्दसि does not extend to this sûtra or any further Thus अश्वस्यति वडवा, क्षीरस्यति माणवक, वृषस्यति गौ, लवणस्यत्युष्ट्रः ॥ अश्व + असु + य + ति = अश्वस्यति (VI 1 97 S 191) Why 'when the delight of the subject is meant'? Observe अश्वीयति, क्षीरीयति, वृषीयति and लवणीयति ॥

Vârt —After अश्व and वृष, the force of the augment is that of desiring sexual connection. *Vârt* —After क्षीर and लवण it has the force of ardently wishing for, *i e*, an intense thirsting after the thing. The augment is not added, though the sense may be that of delight, if it has not the above meanings Others say *Vart* —The augments सुक् and असुक् should be added after every nominal stem when the sense is that of intense yearning after that thing as दध्यस्यति, मध्वस्यति with असुक् । When the augment सुक् is added the forms are दधिस्यति, मधुस्यति &c.

२६६३ । काम्यच्च । ३ । १ । ९ ।

उक्तविषये काम्यच्स्यात् । पुत्रमात्मन इच्छति पुत्रकाम्यति । इह 'यस्य हल' (२६३१) इति लोपो न । अनर्थकत्वात् । 'यस्य' इति सङ्घातग्रहणमित्युक्तम् । यशस्काम्यति । सर्पिष्काम्यति । मान्तात्ययेभ्योऽप्यय स्यादेव । किंकाम्यति । स्वःकाम्यति ।

2663 And the affix काम्यच् is also employed, in the same sense of wishing, after a word ending in a case-affix, denoting the object wished as connected with the wisher's self.

Thus, पुत्रकाम्यति 'he wishes for a son of his own'

The making of this a separate sûtra, instead of adding it with III 1. 8. S 2667 and making one sûtra of them both, is for the sake of the subsequent sutra, where the anuvritti of *kyach* only runs, and not that of *kâmyach*, The क of *kâmyach* is not indicatory, but is a part of the real affix Here therefore rule I 3. 8 S 195 which would have made the letter क indicatory does not apply; because no particular purpose would be served

by making it indicatory Or the affix *kâmyach* may be considered to have an indicatory च before it *i.e.*, the affix being *chkâmya*

The rule VI 4 49 S 2631 requiring the elision of य्, does not apply here, because that rule would be redundant here. The यस्य of S 2631 refers to the syllable य् + अ "ya," as we have explained it there Were this य of काम्य to be elided before ardhadhâtuka affixes we could not get the desired form

So also we have यशस् काम्यति, सर्पिष् काम्यति।

This affix comes after bases ending in म् and after Indeclinables even, contrary to क्य। See vârtika under VI 4 50 S 2660 Thus we get किंकाम्यति। स्वः काम्यति।

२६६४। उपमानादाचारे। ३। १। १०।

उपमानात्कर्मणः सुबन्तादाचारेऽर्थे क्यच्स्यात्। पुत्रमिवाचरति पुत्रीयति छात्रम्। विष्णूयति द्विजम्। '* अधिकरणाच्चेति वक्तव्यम् *'। प्रासादीयति कुट्यां भिक्षुः। कुटीयति प्रासादे।

2664 The affix क्यच् is optionally employed, in the sense of treatment, after a word ending in a case-affix denoting the object of comparison

Thus पुत्रमिवाचरति छात्रं = पुत्रीयति छात्रम् 'he treats the pupil as a son'. So also विष्णूयति द्विजम् 'he treats the Twice-born as a Vishnû.

Vart —So also in a locative case As प्रासादीयति कुट्यां 'he dwells in a hut as if it were a palace' पर्यंकीयति मञ्चके 'in a cot he lies down as if he were on a royal bedstead, he treats a cot as a royal bedstead' So also कुटीयति प्रासादे।

२६६५। कर्तुः क्यङ् सलोपश्च। ३। १। ११।

उपमानात्कर्तुः सुबन्तादाचारे क्यङ् वा स्यात्। सान्तस्य तु कर्तृवाचकस्य लोपो वा स्यात्। क्यङ् वेत्युक्तेः पक्षे वाक्यम्। सान्तस्य लोपस्तु क्यङ्संनियोगशिष्टः। स च व्यवस्थितः '* ओजसोऽप्सरसो नित्यमितरेषां विभाषया *'। कृष्ण इवाचरति कृष्णायते। ओज शब्दो वृत्तिविषये तद्वति। ओजायते। अप्सरायते। यशायते–यशस्यते। विद्वायते–विद्वस्यते। स्वक्षते। सक्षते। अनेकार्थत्वे तु पुंवत्स्यते। अस्ससते। 'क्यङ्मानिनोश्च' (८३७)। कुमारीवाचरति कुमारायते। हरिणीवाचरति हरितायते। गुर्वीव गुरूयते। सपत्नीव सपत्नायते–सपतीयते–सपत्नीयते। युवतिरिव युवायते। पट्वीमृद्व्याविव पटूमृदूयते। 'न कोपधायाः' (८३८)। पाचिकायते। '* आचारेऽवगल्भक्लीबहोडेभ्यः क्विब्वा *'। वाग्रहणात्क्यङपि। अवगल्भादयः पचाद्यजन्ताः। क्विप्संनियोगेनानुदात्तत्वमनुनासिकत्वं चाच्प्रत्ययस्य प्रतिज्ञायते। तेन तङ्। अवगल्भते। क्लीबते। होडते। भूतपूर्वादप्यनेकाच आम्। एतद्वार्तिकारम्भसामर्थ्यात्। न च अवगल्भत इत्यादि सिद्धिस्तत्फलम्। केवलानामेवाचारेऽपि वृत्तिसंभवात्। धातूनामनेकार्थत्वात्। अवगल्भाञ्चक्रे। क्लीबाञ्चक्रे। होडांचक्रे। वार्तिकेऽवेत्युपसर्गविशिष्टपाठात्केवलादुपसर्गान्तरविशिष्टाच्च क्यङेवेति माधवादयः। तङ् नेति सुधियः। '* सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्विब्वा वक्तव्यः *'। पूर्ववार्तिके तु अनुबन्धासंगार्थं तत्र क्विबनूद्यते। प्रातिपदिकग्रहणादिह सुप इति न सबध्यते। तेन पदकार्यं न। कृष्ण इवाचरति कृष्णति। 'अतो गुणे' (१९१) इति शपा सह पररूपम्। अ इवाचरति अति। अतः। अन्ति। प्रत्ययग्रहणमपनीय अनेकाच इत्युक्तेर्नाम्। औ। अवुः। उः। द्विरवद्। 'अतो

शुवे' (१९१)। 'अत आदेः' (२२४८) इति दीर्घः। णल्। औ। वृद्धिः। अतुषादिषु तु 'आतो लोप इटि च' (२३७२) इत्याल्लोपः। मालेवाचरति मालाति। लिङ्गविशिष्टपरिभाषयैकादेशस्य पूर्वान्तवत्त्वाद्वा क्विप्। मालामकार। लङि। अमालात्। अत्र हल्ङ्यादिलोपो न। ङीसाहचर्यादापोऽपि सोरेव लोपविधानात्। इट्सकौ। अमालासीत्। कविरिव कवयति। आशीर्लिङि। कवीयात्। 'णिचि वृद्धि–' (२२९७) इत्यत्र 'धातोः' इत्यनुवर्त्य धातुरेव यो धातुरिति व्याख्यानान्नामधातोर्न वृद्धिरिति कैयटादयः। अकवयीत्। माधवस्तु नामधातोरपि वृद्धिमिच्छति। अकवायीत्। विरिव वयति। विवाय। विव्यतुः। अवयीत्–अवायीत्। श्रीरिव श्रयति। शिश्राय। शिश्रियतुः। पितेव पितरति। आशिषि रिङ्। पित्रियात्। भूरिव भवति। अत्र 'गातिस्था–' (२२२३) इति 'भुवो वुक्–' (२१७४) इति 'भवतेः–' (२१८१) इति च न भवति। अभिव्यक्तत्वेन धातुपाठस्थस्यैव तत्र ग्रहणात्। अभावीत्। बुभाव। द्रुरिव द्रवति। 'णिश्रि–' (२३१२) इति न चङ्। अद्रावीत्।

2665. The affix क्यङ् is optionally employed in the sense of behaving, after a word ending in a case-affix, denoting the object of comparison of the agent, and there is elision (lopa) of the final स of the noun, if it ends with a स.

The word वा 'optionally' is current from III 1 7. S 2608 Since 'क्यङ् is optionally employed', as said above, we have in the alternative the full sentence. The elison of स of the स ending nouns, is dependent on the presence of क्यङ्। This elision is a regulated one—the स is dropped under particular circumstances only as taught in the following

Vartika.—The elision of the स of the words ओजस् and अप्सरस् is invariable, of others optional

Thus from krishna, we have कृष्णायते " he acts like Krishna"

The word ओजस् 'strength', when used as a verb means a person possessed of it. As ओजायते 'he acts as if he possessed vigour = ओजस्वीव आचरति। So also अप्सरायते 'she behaves like an Apsaras' The elision of स is compulsory in these two cases

But not so here यशायते or यशस्यते, विद्वायते or विद्वस्यते।

So also त्वद्यते from युष्मद् and मद्यते from अस्मद्। But when the Pronouns are plural, we have युष्मद्यते and अस्मद्यते।

A Feminine noun becomes masculine before क्यङ् by VI. 3 36 S. 837. Thus कुमारायते 'he acts like a girl' हरिणायते 'he behaves like a she-antelope' So also गुर्वयते 'he behaves like a female teacher'

So also सपत्नीवाचरति = (1) सपत्नायते, or (2) सपतीयते, or (3) सपत्नीयते। The word सपत्न means an 'enemy', and its feminine is सपत्नी 'a female enemy,' formed by ङीप् as the word belongs to the Sârngaravâdi class. With क्यङ्, the word resumes its masculine form सपत्न, from which we get सपत्नायते, with lengthening under VII 4 25 S 2298 This is the first form (2). The second is from सपत्नी 'a co-wife one having the same husband as another.' It is formed by न् under IV 1 35. S 492 and then ङीप् added to पति। Therefore when this सपत्नी becomes masculine the form becomes

सपति, from which we get सपतीयते । (b). The third comes from पत्नी 'legal wife', compounded with स, and as this word has no corresponding masculine, it retains its form, and we get सपत्नीयते ।

Similarly from युवति we have युवायते (masculine), from पट्वीमृद्वीमिव आचरति we have पट्वीमृदूयते । Here मृद्वी which is in immediate contact with the affix has become masculine, but not so पट्वी because it is not *followed* by क्यङ् ।

But a Feminine with a penultimate क does not become masculine (VI 3. 37 S 838). Thus पाचिकायते । So also मद्रीयते, सौघ्नीयते ब्राह्मणीयते । &c.

Vârtika.—The affix क्विप् comes optionally after the words avagalbha, klība and hoda, with the force of behaving like that'

By force of the word 'optionally' we have the affix क्यङ् also, as well as a sentence

Q.—*All* nouns can take क्विप् in this sense under the vârtika "सर्वप्रातिपदिकेभ्य क्विप्" to be stated here after, what is the necessity of the present vârtika?

Ans.—As a matter of fact the present vârtika teaches something other than what appears on the surface The words avagalva &c are formed by the अच् affix of the Pachâdi class This अच् is to be known to be Anudâtta and Anunâsika when in contact with *kvip* Thereby, these *verbs* will be conjugated in the Atmanepada. When these nouns do not take *kvip*, but take kyañ, then the affix अच् is not Anudâtta or Anunâsika Consequently it does not get the designation of इत् and is not therefore elided

Thus अवगल्भ + क्विप् + शप् + ते = अवगल्भ + 0 + अते (अ elided because इत्) = अवगल्भते । So also क्लीबते and होडते । So also अवगल्भमानः ।

But अवगल्भ + क्यङ् + शप् + ते = अवगल्भायते (here अ is not elided, but lengthened by VII 4 25. S. 2298) So also क्लीबायते, होडायते ।

The Perfect of क्विप्—ending words is formed by आम् (periphrastically), though it does not consist of more than one syllable For when गल्भ (noun) becomes गल्भ् (verb by kvip) it becomes monosyllabic and ought to form regular Perfect But that is not the case because it was at one time not monosyllabic This is because of the very fact of this vârtika The making of this vârtika is a Jñâpaka, that a stem which at one time was polysyllabic is still treated as such for the purposes of Periphrastic Perfect. The getting the form अवगल्भते is not absolutely dependent on this vârtika so it cannot be said that the vârtika is necessary for the formation of अवगल्भते । For the simple roots also can be used with the force of "behaving like that" because roots have many meanings (That is to say, the form अवगल्भते can be derived from the simple root √गल्भ dhârshtye (Bhuâdi 419) with the Preposition अव, and so there is no necessity of deriving it from the *noun* अवगल्भः । Therefore the real thing taught by this vârtika is that

the 'Perfect is formed by आम्, which would not be the case in the event of the simple root गल्भ।) Thus the Perfect of the Denominative अवगल्भते is अवगल्भा चक्रे, of the simple अवगल्भते is अवजगल्भे। Similarly क्लीबां चक्रे, होडां चक्रे। The √klîba is Bhuâdi 406, and √hodṛi Bhuâdi 305.

In the vârtika, we have ava-galva, with the preposition *ava*. From this fact, Mâdhava and others hold, that from the simple noun गल्भः, or from a noun having some upasarga other than अव before it, there will be no क्विप् but क्यङ् only The proper inference is, however, that they will not take the affixes of the Atmanepada.

(Note —In the Mâdhavîya Dhâtuvritti, however, we find him saying under the √galva (Bhuâdi 419) that the conjugation will be Parasmaipadî, and not that no *kvip* will be added. Bhattoji had perhaps some different text of the Mâdhavîya before him. The counter-example given in the Mâdhavîya is गल्भति and प्रगल्भति।)

Vart —The affix क्विप् comes optionally in this sense after all crude nouns As अश्वति or अश्वायते गर्दभति or गर्दभायते.

The affix क्विप् has been taught in the previous vârtika with regard to three nouns

As the word 'prâtipadika' is used in the present vârtika, the word सुपः (S 2657) 'after a case inflected noun,' has no applicability here Therefore, the operations dependent on the word getting the designation "pada" do not take place here.

Thus कृष्ण इवाचरति=कृष्णति। It is thus formed कृष्ण+शप्+तिप्=कृष्ण+ति (the final अ of Krishna and the अ of शप् coalesce into the form of the subsequent by sûtra VI 1. 97 S 191) Similarly अ इवाचरति=अति। D. अतः। pl अन्ति।

The Perfect will be formed not by आम् which ought to be under the strict interpretation of III. 1 35. S. 2306 For अ is here a denominative formed with the *affix* kvip, and therefore, it is a pratyayânta dhâtu, within the meaning of that sûtra But in explaining that sûtra, we have removed the word 'pratyaya' and substituted for it 'anekâchah' So that, even where a root is a derivative root (pratyayânta), but if it is monosyllabic, it will not take आम्। Therefore the Perfect is formed by औ, अतुः उः &c. As अ+णल् Now applies VI. 1 97 S 191 by which अ+अ (of णल्) would become अ But this is superseded by VII 4. 70 S 2248 and we have lengthening instead Thus अ+णल् becomes आ+णल्. Then the णल् is changed to औ by VII. 1. 34 S 2371 Then आ+औ becomes औ by VI. 1 88 S. 72

In the Dual, we have आ+अतुस् Here आ is elided by VI 4. 64, S 2372 and thus we get अतुः as the Dual. Similarly in the Plural we have उः only.

Similarly from माला 'a garland', we get मालाति 'it is like a garland.' The word माला is feminine, formed by the affix आ added to माल So the word माला is not prâtipadika or a crude noun but a प्रत्ययान्त noun How is then क्विप् added to it, for the vârtika says that the affix क्विप् is added to *prâtipadikas* only? The affix क्विप् is added by the maxim —"A Prâtipadika denotes, whenever it is employed (in grammar), also (such a crude form) as is derived (from it) by the addition of (an affix denoting) gender" Therefore the vârtika applies to feminine nouns also, though they are not *prâtipadikas* in the strictest sense of the word Or माल+आ=माला Here the single substitute आ may be considered as the final of the crude noun माल by VI 1. 85 S. 75 Thus, in this view, माला is a *prâtipadika*. Thus माला+क्विप्+शप्+तिप्=मालाति। The Perfect will be मालाञ्चकार। Imperfect अमालात्। The equation here is —अमाला+त्। Why is not the त् elided by VI 1 68, S. 252? Because the elision ordained by that sûtra is confined to the case-affix सु when it follows the feminine ending in long ई or आ. In fact, the आप् in that sûtra, being read in connection with ङी is confined to the case affix सु and not to the tense-affixes ति and सि। In the Aorist, we have the augments इट् and सक् by VII 2. 73 S 2377. Thus we get अमालासीत्।

Similarly from कवि 'a poet,' we get कवि+क्विप्+शप्+ति=कवयति 'he behaves like a poet The Benedictive is कवीयात्। In the Aorist, there are two forms —अकवयीत् or अकावयीत्। The first is without vriddhi, because the rule of vriddhi contained in VII 2. 1 S 2297 is confined to the vriddhi of the vowel of the roots only, for the word धातोः is understood in that sûtra from the previous Astadhayâyî sûtra VII 1 100 S 2390. Therefore the sûtra सिचि वृद्धि &c., is to be explained as, there is vriddhi of the vowel of the root when it is an original root Therefore there is no vriddhi of the vowel when it is not an original root, but a denominative root. This is the opinion of Kaiyata. But Mâdhava would have vriddhi of the Denominative roots also and so we get the second form

Similarly from वि 'a bird', we have वयति 'he flies like a bird'. Perfect विवाय, विव्युः। Aorist अवयीत् or अवायीत्।

From श्री 'fortune,' we have श्रयति, Perfect शिश्राय, शिश्रियतु

From पितृ 'father,' we have पितरति 'he treats like a father In the Benedictive, the ऋ of पितृ is replaced by रि by VII 4 28 S. 2367 Thus पित्रियात्।

From भूः 'existence' we have भवति 'he behaves like a being' In its Aorist, there is not the elision of सिच् as is the case with the original root भू for II. 4 77 S 2223 does not apply to the Denominative root भू, nor is there the augment वुक् ordained by VI. 4. 88 S 2174 in the Perfect and the Aorist, nor is the उ of the reduplicate changed to अ by VII 4 73 S. 2181 because all those rules apply to the root भू of the Dhâtupâtha,

because of the express employment of the root भू in those sûtras. Therefore we have in the Perfect बुभाव and not बभव and in the Aorist अभावीत् and not अभूत् ।

From द्रु 'a tree,' we have द्रवति 'it is like a tree.' The Aorist is अद्रावीत् । It is not formed by चङ्, though the aorist of the simple root द्रु is so formed under III 1. 48 S. 232

From इदम् or राजन् 'a king', we have इदम् or राजन्+क्विप्+शप्+तिप् Now applies the following sûtra, by which the penultimate अ is lengthened

२६६६ । अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति । ६ । ४ । १५ ।

अनुनासिकान्तस्योपधाया दीर्घः स्यात्क्वौ झलादौ च क्ङिति । इदमिवाचरति । इदामति । राजेव राजानति । पन्था इव पथीनति । मथीनति । ऋभुक्षीणति । द्यौरिव देवतीति माधवः । अत्र दिवतीत्युचितम् । क इव कति । 'चकौ' इति हरदत्तः । माधवस्तु '* यवलोपौ *' इति वचनादपवादि वृद्धि बाधित्वातो लोपाच्चक इति रूपमाह । स्व इव सस्वौ । सस्व । यत्तु स्वामाम्र स्वापकारेति तदनाकरमेव ।

2666. The penultimate vowel of a stem, ending in a nasal is lengthened before the affix क्वि, and before an affix having an indicatory ङ् or क्, which begins with a consonant other than a semi-vowel or a nasal,

Thus from इदम् 'this', we have इदामति 'he behaves like this' from राजन् we have राजानति 'he is like a king' Similarly from पथिन् 'road'. पथीनति । Some give पथेनति । From मथिन्, मथीनति ।

From ऋभुक्षिन्, ऋभुक्षीणति ।

Note —The other examples of this sûtra are given below.

Thus प्रशान् and प्रतान् from the roots शम् and तम् by VIII 2 64. So also before an affix beginning with a झल् consonant (any consonant but a nasal and a semi vowel) As शान्तः (with क्त), शान्तवान् (with क्तवतु), शान्त्वा (with क्त्वा), and शान्तिः (with क्तिन्). These are all formed with कित् affixes As to ङित् affixes we have शंशान्तः and तन्तान्त formed by तस् 3rd Person Dual added to the Intensive roots शम् and तम् ॥ तस् is ङित् by 1 2 4. Why do we say 'ending in a Nasal'? Observe ओदनपक्, पक्तः, पक्तवान् ॥ Why do we say 'before क्वि and jhalâdi affix'? Observe गम्यते, रम्यते ॥ Why do we say a ङित् or a कित् affix ? Observe गन्ता and रन्ता ॥

Similarly from दिव्, as द्यौरिवाचरति we have देवति according to Mâdhava. (दिव्+क्विप्+शप्+तिप्). But the proper form is द्यवति with the ऊठ् substitution under VI 4 19 S. 2561 Thus दिव्+क्विप्+शप्+तिप्=दि+ऊ+क्विप्+शप्+तिप् । Here the guna of the penultimate required by VII. 3. 86. S 2189 is debarred by the antaranga ऊठ्, and we have द्यू which now by guna gives द्यवति ।

Similarly from कः 'Brahmâ', we have क+क्विप्+शप्+तिप्=कति 'he behaves like Brahmâ.' The Perfect, according to Haradatta is चकौ, but according to Mâdhava it is चक। He relies on the vârtika given under S 2313, which declares that the rule of the elision of अ supersedes by anticipation even the subsequent rules as to इयङ् and vriddhi &c. So the vriddhi to be caused by णल् in चक+णल् is superseded by VI. 4. 64. S. 2372, and we get the form चक।

Similarly from स्व we have Pre स्वति, Per सस्वौ or सस्व। The Periphrastic Perfect स्वामास or स्वाञ्चकार is invalid according to our view. For though √sva (noun स्व+क्विप्=√स्व) is a pratyaya-ending root, yet we have explained the sûtra, III 1 35 S 2306, by saying that a root containing more than one syllable takes आम् and not a monosyllabic root.

२६६७। भृशादिभ्यो भुव्यच्वेर्लोपश्च हलः। ३। १। १२।

अभूततद्भावविषयेभ्यो भृशादिभ्यो भवत्यर्थे क्यङ् स्याद्धलन्तानामेषां लोपश्च। अभृशो भृशो भवति भृशायते। 'अच्वेः' इति पर्युदासबलात् 'अभूततद्भावे' इति लभ्यते। तेनेह न। क्व दिवा भृशा भवन्ति। ये रात्रौ भृशा नक्षत्रादयस्ते दिवा क्व भवन्तीत्यर्थः। 'सुमनस्' अस्य सलोपः। सुमनायते। चुरादौ 'संग्राम युद्धे' इति पठ्यते। तत्र 'संग्राम' इति प्रातिपदिकम्। तस्मात् 'तत्करोति-' इति णिच्सिद्धः। तत्सन्नियोगेनानुबन्ध आसज्यते। युद्धे योऽयं संग्रामशब्दः तत्प्रयुक्तेऽपि सामर्थ्यात्संग्रामशब्दे लब्धे धिषिश्रुपाठो ज्ञापयति। 'उपसर्गसमानाकारं पूर्वपदं धातुसंज्ञाप्रयोजके प्रत्यये चिकीर्षिते पृथक् क्रियते' इति। तेन मनःशब्दात्प्रागट्। उन्मनायत। उन्मनायते। उदमनायत। एवं चावागल्भत अवागल्भिष्टेत्यादावप्यवेत्यस्य पृथक्करणं बोध्यम्। ज्ञापकं च सजातीयविषयम्। तेन यत्रोपसर्गरूपं सकलं श्रूयते न त्वादेशेनापहृतं तत्रैव पृथक्कृतिः। एवं च 'आ' 'ऊढः' 'ओढः' स इवाचर्य 'ओढायित्वा'। अत्र 'उन्मनाय्य' 'अवगल्भ्य' इतिवन्न ल्यप्। ज्ञापकस्य विशेषविषयत्वे चाद्यवार्तिकं तद्भाष्यं च प्रमाणम्। तथाहि। * उस्योमाङ्क्ष्वाटः प्रतिषेधः *। उस्योमाङोश्च परयोराटः पररूपं नेत्यर्थः। उस्रानिवाचरदौस्रीयत्। औङ्कारीयत्। औढीयत्। 'आटश्च' (२६९) इति चशब्देन पुनर्वृद्धिविधानादिदं सिद्धमिति भाष्ये स्थितम्।

2667. The affix क्यङ् in the sense of becoming what the thing previously was not, is employed after the crude forms भृश and the rest, which do not end with the affix च्वि (V. 4 50), and there is elision (lopa) of the final consonant of these words, if they end in a consonant.

Thus, अभृशो भृशो भवति=भृशायते 'he becomes much (from a little), शीघ्रायते 'he becomes swift (from being tardy)'. All these roots will be Atmanepadi (I. 3. 12).

The phrase, अच्वेः 'not ending in the adverbial affix chvi', refers to every one of the words belonging to the class भृशादि It may be objected, what was the necessity of adding this condition, since the affix च्वि itself denotes that something has become what it was not before, and therefore a word which has taken the affix च्वि, will not again take क्यङ् in that very sense. The repetition of च्वि here shows that the words भृश् &c., take the affix kyań in the sense of abhûta-tadbhâva, but never take the affix च्वि, in

the sense of 'something becoming what it was not before' Thus the present sûtra is an exception to sûtra V. 4. 50 which ordains च्वि

न भृशादिः ।

भृश, शीघ्र, मन्द, चपल, पण्डित, उत्सुक, उन्मनस्, अभिमनस्, सुमनस्, दुर्मनस्, रहस्, रेहस्, शश्वत्, बृहत्, वेहत्, नृषत्, शुधि, अधर, ओजस्, वर्चस्, (विमनस्, रभस्, रोहत्, हृष्, तृपिस्, अरजस्) ।

When there is not the sense of abhuta tad-bhâva, we have no affixing of kyâṅ. Thus क्व दिवा भृशा भवन्ति which means "where go the stars in the day time, that appear at night"? The word भृशाः here refers to stars, &c

सुमनस् is a word of this Bhriśâdi class. Its final स् is elided Thus सुमनायते । In the Imperfect where is the augment अट् to be added? Before सु or after सु? The following considerations show that it should be after सु ।

'In the Churâdi class we have संग्राम युद्धे (No. 376) The word samgrâma' there is a noun. It takes णिच् in the sense of तत् करोति &c. [See vârtika under root कथ (X. 367).] When णिच् is added the √samgrâma is considered to have a final indicatory अ in addition to the अ of the noun In fact, samgrâma+a=samgrâma Here अ+अ have become one single अ by अतो गुणे (VI 1. 97 S. 191) Therefore we have used the phrase "अवयवे दात्तेत्, अकार प्रश्लेषात्" in explaining that root The second अ is considered as इत् and anudâtta. The √samgrâma, is consequently conjugated in the Atmanepada.

Now why has Panini used the bigger word संग्राम and not the shorter word ग्राम, for ग्राम युद्धे would have given the same forms, by adding the proper upasarga सम् to the verbs, as the word संग्राम? The use of the bigger word संग्राम indicates the existence of the following rule —"A compound noun having for its first term a word of the same form as an upasarga, is split up, and separated from such upasarga looking first term, when an affix giving it the designation of dhâtu 'root' is intended to be added to it"

Therefore in सुमनस् though सु is not strictly speaking an upasarga, but as it is उपसर्ग समानाकार, it must be separated from मनस् and अट् inserted in the middle. Thus the Imperfect is स्वमनायत । Similarly उन्मनायते, Imp. उदमनायत ।

Similarly in अवगल्भ &c, we have Imp अवागल्भत । Aor अवागल्भिष्ट । where अव the upasarga looking term is separated from गल्भ

The jñâpaka rule above given is not to be extended to every case It is confined to cases *suo generis* The separation of the pseudo upasarga takes place there only where the *full* and exact sound of the upasarga is heard in utterance and not there where by âdeśa (substitution), the upa-

sarga form is modified and becomes something else Thus आ+ऊढः= ओढः। The gerund formed from the denominative √odha will be ओढायित्वा with ktvâ, and not with lyap as is the case with उद्गमाय्य or प्रवगल्भ्य &c. Because the upasarga आ is not heard here as आ but has become ओ and so the above rule does not apply

As regards the *limited* scope of this rule derived from the jñâpaka of वंशायइहे, the authority is to be found in the vârtika given under VI. 1. 95. and Patanjali's comments there on. That vârtika is as follows —

Vartika —There is not the single substitute of the form of the subsequent in the case of आट् when followed by उङ् or ओम् or आङ् ।

Thus उस्रा 'the cow'. From it we have Denominative Imperfect 3rd singular औस्रीयत् "he desired a cow." आट्+ओस्रीयत् । Here आ+उ does not become ओ by VI 1. 96 S. 2214 but औ । The affix here is क्यच् (S 2658) Similiarly औङ्कारीयत् । Here आ+ओ(ङ्कारीयत्) does not become ओ by VI 1. 95 S. 80, but औ by the present vârtika. Similarly आट्+आङ्+ऊढीयत् । Here आट्+आङ् do not become pararupa ekâdesa but we have औढीयत् । In all these cases there is vriddhi by VI 1 90 S 269. The force of च in आटश्च (S 269) is to *reordain* vriddhi, which was set aside by the preceding Ashtâdhyâyî rules This च used by Panini also indicates the limited scope of the jñâpaka upasarga samânâkâram purvapadam &c And it has been fully established by Patañjali also in the Sixth Adhyâya.

The following extract from the Kasika on VII 2. 21 will be explicit.

प्रभौ परिवृढः ।

The irregularly formed परिवृढ means 'Lord'.

This is formed, like दृढ, from वृह् or वृ ह् ॥ When not having the sense of 'Lord', we have परिवृंहितम् and परिवृ ंहितम् ॥

The ह is elided first as an anomaly By so doing we can get the forms like परिवृढयति, परिवृढयगतः, पारिवृढीकन्या ॥ The form परिवृढय्य is formed by ल्यप् instead of ktvâ ॥ Though the full noun is परिवृढ and णिच् is added to such a noun, yet for the purposes of ktvâ it is considered as a compound verb, having परि as upasarga. In fact, णिच् is added to वृढ, and the root becomes वृढि, and then ktvâ is added to this root, and then there is compounding of परि with this word ending in ktvâ, and then by the regular process the ktvâ is replaced by ल्यप् ॥ The general rule is that Derivative roots formed from nouns, like परिवृढ, उद्गमय्, सुमनस् &c., which have an upasarga as one of their formative elements, are treated as if they were compound verbs having those upasargas The result of this is, that though the full noun is सुमनस्, yet in the derivative verb सु will be treated as an upasarga, as in ordinary compound verbs Thus the augment अ in the Imperfect is added after सु and not before it, as स्वमनायत, उदमनायत ॥ The rule is उपसर्गसमानाकारं पूर्वपदं धातुसंज्ञाप्रयोजके प्रत्यये चिकीर्षिते पृथक् क्रियते ॥ The

Participal form of these words is therefore with ल्यप् and not ktvâ, as सुमनाय्य and उन्मनाय्य ॥ The only exception to this rule is the noun संग्राम, in which the upâsarga सम् is not considered as a separate member in the Derivative verb This being the general rule, in परिवृढयति the portion परि is treated as an upasarga, and वृढयति as the verb, and its accent is governed by तिङ् ङतिङः (VIII 1 28) i e, it becomes altogether unaccented and परि retains its accent So also परिवृढय्य, where परि is compounded with the Participial form वृढयित्वा, and then क्त्वा is changed to ल्यप् by VII 1 37

२६६८ । लोहितादिडाज्भ्यः क्यष् । ३ । १ । १३ ।

लोहितादिभ्यो डाजन्ताच्च भवत्यर्थे क्यष्स्यात् ।

2668 The affix क्यष् in the sense of becoming what the thing previously was not, is employed after the words लोहित, &c and after those that end with the affix डाच् (V. 4 57), when these words do not take the affix च्वि (V. 4 50)

२६६९ । वा क्यषः । १ । ३ । ९० ।

क्यषन्तात्परस्मैपदं वा स्यात् । लोहितायति-लोहितायते । अत्र 'अच्वेः' इत्यनुवृत्त्याभूततद्भावविषयत्वं लभ्यं तच्च लोहितशब्दस्यैव विशेषणम् । न तु डाचोऽसम्भवात् । नाप्यादिशब्दग्राह्याणां तस्य प्रत्याख्यानात् । तथा च वार्तिकम्-'*लोहितडाज्भ्यः क्यष्वचनं भृशादिष्वितराणि*' इति । न चैवं कान्यच इव क्यषोऽपि ककारः श्रूयेत उच्चारणसामर्थ्यादिति वाच्यम् । तस्यापि भाष्ये प्रत्याख्यानात् ॥ पटपटायति-पटपटायते । कृभ्वस्तियोगं विनापीह डाच् । डाजन्तात्क्यषो विधानसामर्थ्यात् । यत्तु ।

लोहितश्यामदुःखानि हर्षगर्वसुखानि च ।
मूर्छानिद्राकृपाधूमाः करुणा नित्यचर्मणी ॥

इति पठित्वा श्यामादिभ्योऽपि क्यषि पदद्वयमुदाहरन्ति तद्भाष्यवार्तिकविरुद्धम् । तस्माच्छ्यामादिभ्यः क्यङेव । श्यामायते । दुःखादयो वृत्तिविषये तद्वति वर्तन्ते । लिङ्गविशिष्टपरिभाषया लोहिनीशब्दादपि क्यष् । लोहिनीयति । लोहिनीयते ।

2669 The affixes of the parasmaipada are used optionally after the denominative verbs ending in the affix kyash

Thus लोहितायते or लोहितायति 'he becomes red', (पटपटायते or पटपटायति he makes a noise like patapata',) (लोहित+य=लोहिता+य=लोहिताय, VII. 4 25)

The anuvritti of अच्वेः is current in S 2668 from S. 2667 and hence the affix क्यष् is added in the sense of अभूततद्भाव i.e, something becoming that which it was not before. It qualifies the word 'lohita only and not the डाच्, for it is impossible for डाच् ending words to denote that meaning Nor does अच्वि qualify the word covered by the term आदि in the sûtra. For the employment of आदि has been considered superfluous by the following —

Vârtika —" The sûtra should have been rather **लोहितडाज्भ्यः क्यष् — the affix kyash comes after lohita and dâch ending words—provided they are not of the Bhrisadi class.'** There is no special class lohitâdi.

It should not be said that the क of क्यष् is part of the affix, just as the क of काम्यच् and therefore should not be elided, but should be heard, as it is possible to utter it, as in लोहितक्यते like लोहित काम्यति। The superfluity of the क of क्यष् is established

With डाच् we have पटपटायति or पटपटायते।

The affix डाच् (V 4 57) comes when the verb following is one of the three अस्, भू, or कृ, as पटपटाकरोति,-भवति or-स्यात्. The present sûtra teaches by implication that when क्यष् follows डाच्, the above restriction, that the verb should be कृ, भू or अस्, is not applicable Here डाच् comes without the addition of कृ, भु or अस्ति

But those who on the strength of the following verse, use both the Parasmai and the Atmanepadas after the words श्याम &c, go against the Bhâshya and the vârtika.

Verse —1. lohita, 2. syâma, 3 duhkka, 4 narsha, 5. garva, 6. sukha, 7. mûrchchhâ, 8 nidrâ, 9. kripâ, 10 dhûma, 11. karunâ, 12. nitya, 13 charman (are lohitâdi words)

These words take क्यङ् and never क्यष्। Thus श्यामायते। The words दुःख &c, take क्यङ् when meaning 'he who is or possesses that'.

By the rule, a masculine includes the feminine, the affix क्यष् comes after लोहिनी also, as लोहिनीयति or लोहिनीयते।

Note —The word पटपटायते is formed by adding the affix *dâch* to the word पट which is first reduplicated, and then takes the denominative affix *kyash* The affix *dâch* is added to express inarticulate sounds

Note —There is no special class called *lohitâdi*. The vârtika, there-fore, proposes that the sûtra should read 'without the word *âdi* as लोहितडाज्भ्यः क्यष्, 'the affix *kyash* comes after *lohita*, and words ending in *dâch*

Kasika —This rule applies to words other than भृशादि which are always invariably Atmanepadi owing to the ङित् affix क्यङ् while क्यष् is optionally both, (I 3 90) Thus वर्मायति or वर्मायते, निद्रायति or निद्रायते, करुणायति or करुणायते कृपायति or कृपायते The *lohitadi* is an आकृतिगण, the following being some of the words of this class, लोहित, नील, हरित, पीत, मद्र, फेन and मन्द.

Kasika —The indicatory ष in क्यष् is not for the sake of prohibiting *guna* and *vriddhi* (I 1. 5) For *guna* or *vriddhi* takes place in a *dhatu* followed by a *sarvadhâtuka* or *ârdhadhâtuka* affix. The affix क्यष् is not added to a *dhâtu* but to a nominal stem hence there is no scope for the operation of *guna* &c. The क is for the sake of grouping क्यच्, क्यङ् and क्यष् in one class as क्य, as in sûtra नः क्ये (I. 4 15). There is, however, no word ending in न among those enumerated above.

२६७० । कष्टाय क्रमणे । ३ । १ । १४ ।

चतुर्थ्यन्तात्कष्टशब्दादुत्साहेऽर्थे क्यङ् स्यात् । कष्टाय क्रमते कष्टायते । पापं कर्तुमुत्सहत इत्यर्थः । '* सत्रकक्षकष्टकृच्छ्रगहनेभ्यः कण्वचिकीर्षायामिति वक्तव्यम् *' । कण्वं पापम् । सत्रादयो वृत्तिविषये पापार्थाः । तेभ्यो द्वितीयान्तेभ्यश्चिकीर्षायां क्यङ् । पापं चिकीर्षतीत्यस्वपदविग्रहः । सत्रायते । कक्षायत इत्यादि ।

2670 The affix क्यङ्, in the sense of exerting (in dishonesty) is employed after the word कष्ट 'mischief', when the latter has the fourth case-affix in construction.

Thus, कष्टाय क्रमते=कष्टायते 'he is assiduous for trouble, *i.e.*, he is assiduous in the commission of dishonesty, or he plots'.

Vart —This affix comes in the sense of exerting in evil, after the words सत्र, कष्ट, कक्ष, कृच्छ्र and गहन. The word कण्व means 'sin' or evil. The words सत्र &c., denote 'evil' in this particular connection. The affix क्यङ् comes after these words when they are in second case in construction in the sense of exerting for that Thus पापं चिकीर्षति=सत्रायते, कक्षायते &c. In analysing thes words सत्रायते, &c , we must use terms other than these. Thus सत्रायते, कष्टायते, कक्षायते, कृच्छ्रायते, and गहनायते

Note —When the sense is not of 'evil', the affix is not added, as अजः कष्टं क्रामति.

२६७१ । कर्मणो रोमन्थतपोभ्यां वर्तिचरोः । ३ । १ । १५ ।

रोमन्थतपोभ्यां कर्मभ्यां क्रमेण वर्तनायां चरणे चार्थे क्यङ् स्यात् । रोमन्थं वर्तयति रोमन्थायते । '* हनुचलन इति वक्तव्यम् *' । चर्वितस्याकृष्य पुनश्चर्वणमित्यर्थः । नेह । कीटो रोमन्थं वर्तयति । अपानप्रदेशान्निःसृतं द्रव्यमिह रोमन्थः । तदश्नातीत्यर्थ इति कैयटः । वर्तुलं करोतीत्यर्थ इति न्यासकारहरदत्तौ । '* तपसः परस्मैपदं च *' । तपश्चरति तपस्यति ।

2671 The affix क्यङ् is employed after the words, रोमन्थ 'ruminating' and तपस 'austerity', when they are used as the objects of the action of repeating and performing respectively.

Thus, रोमन्थं वर्तयति=रोमन्थायते गौः : 'the cow ruminates

Vart —This is restricted to the word signifying movements of the jaws *i.e*, to draw out from the stomach the food already chewed, in order to chew it again Therefore there is no affixing here, as कीटो रोमन्थं वर्तयति here रोमन्थ means the excretion that comes out of the lower opening of the alimentary canal According to Kaiyata, it means 'the in sect eats its own excretion'. According to Nyâsakâra and Haradatta it means the insect makes a ball out of its own excrementa (अपानप्रदेशान्निःसृतं रोमन्थाख्यं द्रव्यं वर्तयति वृत्तं करोति गुलिकां करोतीत्यर्थः, नात्र हनुचलनं नास्ति।)

Vart —The Prasmaipada affixes are used after the word तपस्, as तपश्चरति=तपस्यति, 'he performs austerity'-

२६७२ । बाष्पोष्मभ्यामुद्वमने । ३ । १ । १६ ।

आभ्यां कर्मभ्यां क्यङ् स्यात् । बाष्पमुद्वमति बाष्पायते । ऊष्मायते । '* फेनाच्चेति वाच्यम् *' । फेनायते ।

2672 The affix क्यङ् is employed in the sense of ejecting, after the words बाष्प 'vapour' and ऊष्म 'heat' as the object of the action

Thus, बाष्पायते 'it emits vapour', ऊष्मायते 'it sends out heat'

Vârtika So also फेनायते 'it ejects froth'

२६७३ । शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेघेभ्यः करणे । ३ । १ । १७ ।

एभ्यः कर्मभ्यः करोत्यर्थे क्यङ् स्यात् । शब्दं करोति शब्दायते । तत्करोति–' इति णिचमपीच्छति न्यासः । शब्दयति । '* सुदिनदुर्दिननीहारेभ्यश्च *' । सुदिनायते ।

2673 The affix क्यङ्, in the sense of making, comes after these words, as the object of the action, *viz* —शब्द 'sound', वैर 'hostility', कलह 'strife', अभ्र 'cloud', कण्व 'sin' and मेघ 'cloud'.

Thus, शब्द करोति = शब्दायते 'he makes a noise' So also वैरायते, कलहायते, अभ्रायते, कण्वायते, मेघायते ।

Vart —It should be stated that the affix comes after सुदिन, दुर्दिन and नीहार, as सुदिनायते, दुर्दिनायते, नीहारायते ।

According to Nyâsa, these words take the affix णिच् also in the sense of तत्करोति तदाचष्टे, (see churâdi √katra) as शब्दयति ।

Note —So also should be included the words अटा, अट्टा, शीका, कोटा पोटा सोटा and कष्टा, as अटायते, अट्टायते, शीकायते, कोटायते पोटायते, सोटायते and कष्टायते ।

Note —The word करण in the sûtra is not the Grammatical *Karana* or the instrumental case, but has here its primary meaning of 'doing'

२६७४ । सुखादिभ्यः कर्तृवेदनायाम् । ३ । १ । १८ ।

सुखादिभ्यः कर्मभ्यो वेदनायामर्थे क्यङ् स्याद्वेदनाकर्तुरेव चेत्सुखादीनि स्युः । सुखं वेदयते सुखायते । 'कर्तृग्रहणं' किम् । परस्य सुखं वेदयते ।

2674 The affix क्यङ् in the sense of feeling, comes after the words सुख 'pleasure' &c., when the pleasure &c, belong to the agent as he feels thereof

Thus सुखायते 'he feels pleasure', दुःखायते 'he feels pain'

Why do we say 'when the feeling belongs to the agent'? Observe सुखं वेदयति प्रसाधको देवदत्तस्य 'the valet knows the happiness of his master Devadatta' Here the agent *viz*, a valet, is not the percipient of the 'happiness,' which belongs to his master, hence there is no affixing

सुखादिः ।

सुख, दुःख, तृप्त, गहन, कृच्छ्र, अस्र, अलीक, प्रतीप, करुण, कृपण, सोढ ।

२६७५ । नमोवरिवश्चित्रङः क्यच् । ३ । १ । १९ ।

'करणे' इत्यनुवृत्तेः क्रियाविशेषे पूजायां परिचर्यायामाश्चर्ये च । नमस्यति देवान् । पूजयतीत्यर्थः । वरिवस्यति गुरून् । शुश्रूषत इत्यर्थः । चित्रीयते । विस्मयत इत्यर्थः । विस्मापयत इत्यन्ये ।

2675 The affix क्यच्, in the sense of making, comes after these words as the object of the action *viz* —नमस् 'adoration', वरिवस् 'honor' and चित्र 'wonder'

Thus नमस्यति देवान्, 'he worships the gods', वरिवस्यति गुरून्, 'he honors or serves the elders', चित्रीयते 'he astonishes (makes it wonderful)' The ङ् in चित्रङ् indicates that it takes the affixes of the Atmanepada (चित्र+य=चित्री+य (VII. 4. 33)=चित्रीय)

२६७६ । पुच्छभाण्डचीवराण्णिङ् । ३ । १ । २० ।

'* पुच्छादुदसने व्यसने पर्यसने च *' । विविधं विरुद्धं वोत्क्षेपणं व्यसनम् । उत्पुच्छयते । विपुच्छयते । परिपुच्छयते । '* भाण्डात्समाचयने *' । संभाण्डयते । भाण्डानि समाचिनोति । राशीकरोतीत्यर्थः । समबभाण्डत । '* चीवरादर्जने परिधाने च *' । संचीवरयते भिक्षुः । चीवराण्यर्जयति परिधत्ते वेत्यर्थः ।

2676 The affix णिङ्, in the sense of making, comes after these words as the object of the action, *viz* —पुच्छ 'tail', भाण्ड 'pot' and चीवर 'rag'.

Thus उत्पुच्छयते 'he lifts up the tail', (the sense must be that of lifting or throwing about), संभाण्डयते 'he collects pots in a heap', संचीवरयते भिक्षुः 'the beggar collects or wears rags' Of the affix णिङ्, the effective portion is इ, the other letters are servile The ङ indicates Atmanepada (I. 3. 12) and ण serves the purposes of the application of the rule VI 4 51 which applies generally to all affixes containing णि, such as णिङ्, णिच् &c

Vart —After the word पुच्छ the sense of the affix is that of lifting up, casting away or throwing about. The word व्यसन means throwing in different or contrary ways As उत्पुच्छयते, विपुच्छयते परिपुच्छयते ।

Vart —After भाण्ड the sense of the affix is that of accumulation in a heap As संभाण्डयते 'he collects the pots, *i e*, makes a heap of them'. The Aorist is समबभाण्डत ।

Vart —After चीवर the sense of the affix is that of acquiring or wearing As संचीवरयते भिक्षुः 'the beggar acquires or wears rags'

२६७७ । मुण्डमिश्रश्लक्ष्णलवणव्रतवस्त्रहलकलकृततूस्तेभ्यो णिच् ।३।१।२१।

कृञर्थे । मुण्डं करोति मुण्डयति । '* व्रताद्भोजनतन्निवृत्त्योः *' । पयः शूद्रान्नं वा व्रतयति । '* वस्त्रात्समाच्छादने *' । संवस्त्रयति । '* हलिकल्योरदन्तत्वं च निपात्यते *' । हलिं कलिं वा गृह्णाति हलयति, कलयति । महद्धलं हलिः । परत्वाद्वृद्धौ सत्यामपीह अल्लोपेनैव लुप्यते । अतः सन्वद्भावदीर्घौ न । अजहलत् । अचकलत् । कृतं गृह्णाति कृतयति । तूस्तानि विहन्ति वितूस्तयति । तूस्तं केशा इत्येके । जटीभूताः केशा इत्यन्ये । पापमित्यपरे । श्लक्ष्णादयः 'सत्यापपाश–' (२५६३) इत्यत्रैव पठितुं युक्ताः । 'प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे–' इत्येव सिद्धे

केषाञ्चिद्‌द्वयं सापेक्षेभ्योऽपि णिजर्थम्। मुण्डयति माणवकम्। मिश्रयत्यन्नम्। श्लक्ष्णयति वस्त्रम् लवणयति व्यञ्जनमिति। हलि कल्योरदन्तत्वार्थम्। सत्यस्यापुगर्थम्। केषाञ्चित् प्रपञ्चार्थम्। सत्यं करोत्याचष्टे वा सत्यापयति। '* अर्थवेदयोरप्यापुग्वक्तव्यः *'। अर्थापयति। वेदापयति। पाशं विमुञ्चति विपाशयति। रूपं पश्यति रूपयति। वीणयोपगायत्युपवीणयति। तूलेनानुकुष्णात्यनुतूलयति। तृणाग्रं तूलेनानुघट्टयतीत्यर्थः। श्लोकैरुपस्तौति उपश्लोकयति। सेनयाभियाति अभिषेणयति। 'उपसर्गात्सुनोति-' (२२७०) इति षः। अभ्यषेणयत्। 'प्राक्सितात्-' (२२७६) इति षः। अभिषिषेणयिषति। 'स्थादिष्वभ्यासेन च-' (२२७७) इति षः। लोमान्यनुमार्ष्टि अनुलोमयति। 'त्वचं संवरणे'। च। त्वचं गृह्णाति त्वचयति। वर्मणा संनह्यति संवर्मयति। वर्णं गृह्णाति वर्णयति। चूर्णैरवध्वंसते अवचूर्णयति। इष्ठवदित्यतिदेशात्पुंवद्भावादयः। एनीमाचष्टे एतयति। दरदमाचष्टे दारदयति। पृथुं प्रथयति। वृद्धौ सत्यां पूर्वं वा टिलोपः। अपिप्रथत्—अपप्रथत्। मृदुं म्रदयति। अमम्रदत्। भृश कृश दृढ भ्रशयति क्रशयति द्रढयति। अबभ्रशत् अचक्रशत् अदद्रढत्। परिवृढयति। पर्यवृढत्। ऊढिमाख्यत्। औजिढत्। ढत्वादीनामसिद्धत्वाद्धतिशब्दस्य द्वित्वम्। '× पूर्वत्रासिद्धीयमद्वित्वे ×' इति त्वनित्यमित्युक्तम्। 'ढि' इत्यस्य द्वित्वमित्यन्ये। औडिढत्। ऊढमाख्यत्। औजढत्—औडढत्। 'ओः पुयण्-' (२५७७) इति वर्गप्रत्याहारग्रहणे लिङ्गम्। 'द्वित्वे कार्ये णाविच आदेशो न' इति अनयताभ्युक्तम्। 'प्रकृत्यैकाच्' (२०१७)। वृद्धिपुकौ। स्वापयति। त्वां मां वाऽऽचष्टे त्वापयति। मापयति। मपर्यन्तस्य त्वमौ। पररूपात्पूर्वं नित्यत्वाट्टिलोपः। वृद्धिः पुक्। त्वादयति मादयतीति तु न्याय्यम्। अन्तरङ्गत्वात्पररूपे कृते 'प्रकृत्यैकाच्' (२०१७) इति प्रकृतिभावात्। न च प्रकृतिभावो भाष्ये प्रत्याख्यात इति भ्रमितव्यम्। भाष्यस्य प्रेष्ठाद्युदाहरणविशेषेऽन्यथासिद्धिपरत्वात्। युवामावां वा युष्मयति। अस्मयति। श्वानमाचष्टे शावयति। 'नस्तद्धिते' (६७९) इति टिलोपः। प्रकृतिभावस्तु न। येन नाप्राप्तिन्यायेन 'टेः' इत्यस्यैव बाधको हि सः। भत्वात्संप्रसारणम्। अन्ये तु 'नस्तद्धिते' (६७९) इति नेहातिदिश्यते इष्ठनि तस्याप्रवृत्तत्वात्। श्विन्नु इत्यादौ परत्वाट्टेरित्यस्यैव प्रवृत्तेः। तेन शुनयतीति रूपमाहुः। विद्वांसमाचष्टे विद्वयति। अङ्गवृत्तपरिभाषया संप्रसारणं नेत्येके। संप्रसारणे वृद्ध्यादेशे च विदावयतीत्यन्ये। नित्यत्वाट्टिलोपात्प्राक्संप्रसारणम्। अन्तरङ्गत्वात्पूर्वरूपं टिलोपः। विदयतीत्यपरे। उदञ्चमाचष्टे उदीचयति। उदैचिचत्। प्रत्यञ्चं प्रतीचयति। प्रत्यचिचत्। 'इकोऽसवर्णे-' (९१) इति प्रकृतिभावपक्षे। प्रति अचिचत्। सम्यञ्चमाचष्टे समीचयति। समचिचत्—समि अचिचत्। तिर्यञ्चमाचष्टे तिराययति, अङ्गेष्टिलोपेनापहारेऽपि बहिरङ्गत्वेनासिद्धत्वात्तिरसस्तिरि। 'असिद्धवदत्र-' (२१८३) इति णिलो लुङ्न्यायेन प्रथमटिलोपोऽसिद्धः। अतः पुनष्टिलोपो न। अङ्गवृत्तपरिभाषया वा। चङ्ग्लोपित्वादुपधाह्रस्वो न। अतितिरायत्। सध्र्यञ्चमाचष्टे सध्राययति। अससध्रायत्। विष्वद्र्यञ्चम् अविविष्वद्रायत्। देवद्र्यञ्चम् अदिदेवद्रायत्। अदद्र्यञ्चम् आददद्रायत्। अदमुयञ्चम् अदमुआययति। आददमुआयत्। अमुमुयञ्चम्। अमुमुआययति। चङ्। आमुमुआयत्। भुवं भावयति। अबीभवत्। भ्रुवम् अबुभ्रवत्। श्रियम् अशिश्रयत्। गाम् अजूगवत्। रायम् अरीरयत्। नावम् अनूनवत्। स्वश्वम् स्वाशश्वत्। स्वः। अव्ययानां भमात्रे टिलोपः। स्वयति। असस्वत्—असिस्वत्। बहून्भावयति। बहयतीत्यन्ये। अबिबहत् स्वभवति। सत्पूर्वकत्वान्न वृद्धिः। श्रीमन्तं श्रीमन्तं वा श्रययति। अशिश्रयत्। पयस्विनीम् पयसयति। इह विलोपो न तदपवादस्य लुक प्रवृत्तत्वात्। स्थूलम् स्थवयति। दूरम् दवयति। कथं तर्हि 'दूरयत्यवनते विवस्वति' इति। दूरमतति अयते वा दूरात्। दूरात् कुर्वतीत्यर्थः। युवानं यवयति। कनयति। 'युवाल्पयोः-' (२०१९) इति वा कन्। अन्तिकं नेदयति। बाढं साधयति। प्रशस्य प्रशस्यति। इह श्रज्यौ न उपसर्गस्यपृथक्कृते। वृद्धम् ज्यापयति। वर्षयति। प्रियम् प्रापयति। स्थिरम् स्थापयति। स्फिरम् स्फापयति। उरुम् वरयति। वारयति। बहुलम् बंहयति। गुरुम् गरयति। तृपम् त्रपयति। दीर्घम् द्राघयति। वृन्दारकम् वृन्दयति।

इति तिङन्तनामधातुप्रकरणम्।

2677. The affix णिच्, in the sense of "making," comes after these words as the object of the action *viz* मुण्ड, 'shaving', मिश्र 'mixture', श्लक्ष्ण 'soft', लवण 'salt', व्रत 'vow', वस्त्र 'dress', हल 'plough', कल 'strife', कृत 'done', and तूस्त 'matted hair'

Thus मुण्डंकरोति = मुण्डयति 'He shaves'

Vart —The णिच्, after the word 'vrata' has the force of 'eating as a vow', or 'abstaining from eating as a vow' Thus पयो व्रतयति। 'He lives on milk as a vow' शूद्रान्नं व्रतयति। 'He abstains from the Sûdras' food, as a matter of religious vow'

Vart —The णिच् has the force of 'to cover', after the word 'vastra' As संवस्त्रयति। 'He covers with clothes'

**Vart* —After the words 'hali' and the rest, the affix णिच् has the force of 'to seize or take.'

Vart :—And the words 'hali' 'and 'kali' become irregularly 'hala' and 'kala' and are so exhibited in the sûtra As हलिं गृह्णाति = हलयति। कलिं गृह्णाति = कलयति। A big plough is called हलिः। The Aorist however is अजहलत्।

Thus हलि + णिच् + चङ् + त। Here VII 2 115 S 254 requires the vṛiddhi of the इ of hali. While the ishta vad bhâva ordained by the gana-sûtra under Churâdi √katra (367) requires the elision of इ, as it is the टि portion But even if इ be not elided first and be changed to ऐ because the vriddhi rule is subsequent in Ashtâdhyâyî order to the टि elision rule (VI 4 155 S 1786), thus हलै + णिच्। then will apply the टि elision rule, and ऐ will be elided by ishta-vad-bhâva, and we get हल् + णिच्। Here no अक् vowel has been elided for ऐ is not अक्, and so the root is अनग्लोपिन् and so there will be sanvad bhâva and lengthening To prevent this the words are shown as हल and कल in the sûtra, so that rules VII 4 79 S. 2317 and VII 4 94 S 2318 should not apply to them. So we get अजहलत्, and अचकलत्। For in हल and कल even if we make vriddhi, the vowel elided will be अक् vowel, as हल + णिच् = हला + णिच् = हल् + णिच्। Thus it is अग् lopî and so there is no सन्वद्भाव &c

Note —In one view, the use of हल and कल in the sûtra is useless. The words हलि and कलि also would have given the above forms, if the टि elision were to take place prior to vriddhi, for then the words would become अग्–लोपिन्। Thus हलि + णिच् + चङ् + त = हल् + णिच् + चङ् + त VI. 4. 155 S. 1786) Now sûtras S 2317 and 2318 cannot apply, as an अक् vowel of the root has been elided Thus we have अजहलत्। The fact however, is that Pâṇini having shown हलि and कलि in the sûtra with अ as हल and कल, must have meant that the vṛiddhi should take place before टि elision Thus पटु + णिच् + चङ् + त = पटौ + णिच् + चङ् + त = पट् + इ + अत =

अपीपटत्। Here ओ is elided and it is not an अक् vowel, and so the root remains अनग्लोपिन् and the proper form is अपीपटत् and not अपपटत्।

Similarly कृत गृह्णाति = कृतयति 'he appreciates kindness, i e, he is grateful' So also तूस्तानि विहन्ति = वितूस्तयति। Some say तूस्त means 'hair.' Others say it means 'matted locks or hair' While according to another interpretation, it means 'sin. There वितूस्तयति means he combs the hair, or disentangles matted hair, or delivers from sin.

It would have been more appropriate to have inserted these words मुण्ड &c, in the sûtra III 1 25. S 2563, instead of making a separate sûtra of them

All nouns can be converted into roots by adding णिच् under the gana sûtra प्रातिपदिकाद् धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च (churâdi √katra 367). So the nouns मुण्ड &c, would have taken णिच् under the above gana-sûtra also, the specific mention of these few nouns like munda &c, in this sûtra and some other sûtras by Panini indicates that these will take णिच् even where there is सापेक्ष i e, where something must be added to complete the sense Therefore in the case of nouns not specifically mentioned by Pânini in any of his sûtras, we cannot add णिच् where there is सापेक्ष। Therefore though from पटुम् आचष्टे we have पटयति, we cannot have this form after रमणीय पटु आचष्टे। But some of the words मुण्ड &c, will become verbs even where there is सापेक्ष। As मुण्डयति माणवकम् 'he shaves the boy', मिश्रयति अन्नम् 'He mixes the food' श्लक्ष्णयति वस्त्रम् 'he softens the dress' लवणयति व्यञ्जनम् he salts the condiment'.

The words हलि and कलि have been specifically mentioned by Pânini, in order to indicate that they become अ ending before णिच्।

The noun सत्य is specifically mentioned (S 2563) in order that it may take the augment आपुक्, as सत्यापयति।

While other nouns have been specifically mentioned by Pânini, simply by way of amplification.

Thus सत्यं करोति or आचष्टे = सत्यापयति।

Vart —The words अर्थ, and वेद take the augment आप् before the affix णिच्, as अर्थापयति, वेदापयति The whole equation is thus shown अर्थ + आपुक् + णिच् + शप् + तिप् = अर्थ + आप् + इ + अति = अर्थापि + अति = अर्थापयति (VII. 3 86). The final syllable called टि is not elided in this case, i.e, of अर्थाप् the syllable आप् is not elided before णिच्, as it would have been by VI 4 155 S 1786 The reason is that if आप् was to be elided, there would have been no necessity of adding it.

The affix णिच् has the sense of 'unfettering after the word पाश, of 'seeing' after रूप of 'singing in accompaniment' after वीणा, of 'brushing' after तूल, of 'praising' after श्लोक, of 'leading' after सेना, of 'rubbing' after लोम, of 'taking' after त्वच्, of 'putting on' after वर्म and of 'taking' after वर्ण.

Thus विपाशयति 'he loosens the noose'. रूपयति 'he sees the form', उपवीणयति. he sings to the accompaniment of the Vînâ'. अनुतूलयति "he brushes with the tula brush" Tula is a brush made of the heads of grass उपश्लोकयति 'he praises with verses'. From सेना we have अभिषेणयति 'he leads the army'. The स of सेना is changed to ष by S 2270 The Imperfect is अभ्यषेणयत्। Here the स is changed to ष by S 2276. The Desiderative is अभिषिषेणयिषति 'he desires to lead the army' Here स is changed to ष by S. 2277

From लोम, weget अनुलोमयति 'he rubs the hair'

The noun त्वच is formed from the root त्वच संवरणे (Tudâdi 18), with the affix gha। Thus त्वचयति 'he takes the skin'

So also संवर्मयति "he fastens with leather"

वर्णयति 'he takes color' from varna

Similarly चूर्णैरवध्वंसते = अवचूर्णयति।

By the gana sûtra under √katra (X 367), the feminines are converted to masculine and so on (see page 498) Thus एनीमाचष्टे = एतयति (एनी fem to एत masc) दरदमाचष्टे = दारदयति। The descendant of दरद is-दारदः by अण् under IV, 1. 170 S. 1188. The feminine of दारदः is दरद् the affix being luk-elided by IV 1 177 S 1196. तान् (दरदम् fem.) आचष्टे = दारदयति (the fem दरद् becomes masc. दारदः).

From पृथु = प्रथयति (पृथु becomes प्रथु by VI 4 161 S 1785) The Aorist is अपिप्रथत् or अपप्रथत्। The टि is elided either *after* vriddhi has taken effect or prior to it Thus पृथु + णिच् + चङ् + त् = पृथौ। णिच् + अत् = पृथ् + इ + अत् (टि elided by S 1786) = अपिप्रथत्। When टि is elided before vriddhi, then the root being अग्लोपिन् there is no san-vad-bhâva nor lengthening, and we have अपप्रथत्।

From मृदु we have म्रदयति (S. 1785) Aor अमम्रदत्। So also from भृश, भ्रशयति, Aor. अबभ्रशत्। कृश, क्रशयति, Aor अचक्रशत्। दृढ द्रढयति, Aor. अदद्रढत्।

Similarly परिवृढयति, Aor पर्यववृढत्। From ऊढि, the Aor. is औजिढत्। The word ऊढि 'marriage' is formed from the √वह with the affix क्तिन्, the ढ् is changed to ढ by VIII 2 31 S 324 This change of ढ् into ढ, being ordained by a Tripâdi rule is considered *asiddha* and therefore in reduplication, we donot reduplicate ढि, but consider it still to be ढ् ति and reduplicate this last. Thus we get औजिढत्

But there is another view which declares that for the purposes of reduplication, the changes caused by the Tripâdi rules are to be considered as valid, for the sûtra VIII 2 1 S 12 is not of universal application (See Paribhâsha under VI. 1. 3 S. 2446). According to this Paribhâshâ, we can not get the form औजिढत्। But we have already explained

under VI 1 3 S 2446, that this Paribhâshâ itself is not of universal application. This Paribhâshâ, therefore not being *nitya* we apply VIII. 2 1 S 12 to get the above form

But others hold this Paribhâshâ to be *nitya* and they reduplicate ढि and so give the form औडिढत् ।

Similarly from the noun ऊढः (वह्+क्त), we have the Aorist औजढत् or औडढत् । Thus ऊढ+णिच्+चङ्+त्=ऊढ्+०+णिच्+अत्=ऊढि+अत् । Here in reduplicating, we ought to reduplicate ढि with the ढ of णिच् added to it How is ढ then reduplicated in the above forms, i.e., how अ is got in ज and ड of औजढत् and औडढत् This is done by the indication of the sûtra VII 4 80 S 2577 (ओः पुयण्ज्यपरे) where Pânini has used the class term पु and the pratyâhâra यण् in the single letter ज instead of य and र. We learn from this indication, that a substitution in the room of a vowel caused by णि does not take place when reduplication is to be done. Therefore we donot elide the final अ of ऊढ before णिच् The equation therefore is ऊढ+णिच्+अत्=ऊडढ+णिच्+अत्=ऊडढ्+णिच्+अत्=औडढत् । This we have fully discussed in conjugating the √ûna of the Churâdi class (No 342)

The following verse summarises the nouns that change their ऋ to र ।

पृथुं मृदुं भृशं चैव कृशं च दृढमेव च ।
परि पूर्वं वृढं चैव षडेतान् रविधौ स्मरेत् ॥

In forming the Denominative verbs of स्व &c, which are monosyllabic nouns, we apply VI 4 163 S 2010 which we repeat for the sake of the context

२०१०क । प्रकृत्यैकाच् । ६ । ४ । १६३ ।

2010A. "A monosyllabic bha stem retains its original form, without undergoing any change before the affixes इष्ठ, इमनिच् and ईयसुन् ॥

Thus स्व+णिच्+शप्+तिप्=स्व+णिच्+अति । By retaining its original form, there is not the elision of the final अ of स्व by टेः (VI. 4 155 S. 1786) Therefore णि produces vriddhi. Thus we get स्वा+णिच्+अति । Then there is the addition of the augment पुक् by VII. 3. 36. S 2570

Thus we get स्वापयति 'He makes his own'.

Objection.—Similarly from त्वां or मां आचष्टे we ought to have त्वापयति or मापयति । Here युष्मद् and अस्मद् have been changed to त्वद् and मद् by VII 2 98 S 1373 i.e., the युष्म् and अस्म् (ending with म्) have been replaced by त्व and म, so that we have युष्मद्=त्व+अद् and अस्मद्=म+अद् ॥ But before त्व+अद् or म+अद् be changed to त्वद् or मद् by अ+अ becoming अ by Para-rûpa rule (VI. 1 97. S. 191), the sûtra टेः (S. 1786) manifests

itself because it is a nitya rule and so the अद् is elided Thus we get त्व and म left Then there is the vriddhi and युक् augment. Thus युष्मद्+णिच्+अति=त्व+अद्+णि+अति (VII 2. 98 S. 1373)=त्व+णि+अति (VI 4 155 S 1786)=त्वा+णि+अति (VII. 2 115 S 254)=त्वाप्+णि+अति (VII. 3. 36. S 2570)=त्वापि+अति (VII. 3 84 S 2168)=त्वापयति। So also मापयति।

Ans—The proper forms, however, are त्वादयति and मादयति। Because the Para rûpa rule (VI 1 97. S 191) being antaraṅga takes effect first, so that त्व+अद् and म+अद् become त्वद् and मद् and then by the application of the present sûtra prakrityaikâch (S 2010), the bases *tvad* and *mad* do not lose their टि portion अद्, and thus we get the above forms

Nor should the mistake be made that the rule of the retention of the original (*i e*, VI. 4. 163. S 2010) has been set aside by Patanjali in his Great commentary.

Note—In the Mahâbhâshya, Patanjali first settles that the Prakrityaikâch rule is confined to the affixes ishtha, una and îyas and then goes on asking 'what are the examples of Prakṛitibhâva before these affixes ishtha, una and îyas'

1st Ans—प्रेयान् (प्र+ईयस्), and प्रेष्ठः (प्र+इष्ठ) where the टि (अ of प्र) is not elided (प्र is the substitute of प्रिय by VI 4 157 S. 2016) No, these are not the proper examples The प्र &c, substituted for प्रिय &c, by VI 4 157. S 2016, is asiddha, because of असिद्धवदत्राभात् (VI 4 22 S 2183), and S. 2016 is an âbhîya rule so प्र substitution being asiddha, प्र is considered as if it was प्रिय, *i e*, a word of *two* syllables, and so S 2010 cannot apply to प्र So there is neither Prakritibhâva here, nor the elision of टि portion in प्र+इष्ठ।

2nd Ans—Let then the proper examples be श्रेयान् and श्रेष्ठः which are formed by प्रशस्य+ईयस्, and प्रशस्य+इष्ठ, and where the word प्रशस्य is replaced by श्र by V 3. 60 S 2009 The श्र substitution is by a rule outside the âbhîya class and is therefore not asiddha Hence the present sûtra applies to it, and there is Prakritibhâva, and the अ of श्र is not elided before these affixes

No this also is not a valid example The अ of श्र will not be elided because of the fact of its so uttered as a monosyllable in S 2009

3rd Ans—The proper examples, therefore, are स्रजिष्ठः, स्रजीयान् from स्रग्विन्। Here विन् is elided by V. 3 65 S 2020, and so स्रज् becomes monosyllabic Here the final अज् is not elided, but the word retains its original form.

So much for Patanjali Even with regards to स्रजिष्ठः several objections are raised to be set aside ultimately. Patanjali, therefore, has not really over ruled this Prakrityaikâch sûtra, but has only shown that the forms,

मेढुः, श्रेढुः &c , can be derived otherwise than by this rule The necessity of this sûtra manifests itself in evolving the form स्वापयति ।

Similarly from युवां and आवां we have युष्मयति and अस्मयति , and from the plural युष्मान् and अस्मान् आचष्टे also the same forms The substitutes युव and आव of the Dual do not come in the Denominative.

Similarly from श्वानमाचष्टे we have शावयति । Here the final अन् of श्वन् is elided by VI. 4 144. S 679 There is no Prakriti-bhâva and अन् is not retained Because the rule of Prakritibhâva supersedes only the sûtra टेः (VI. 4 155 S 1786) and not the preceding sûtra नस्तद्धिते (VI 4 144 S. 679) on the maxim येन नाप्राप्ते &c , i e., " a rule which is given (in reference to a particular case or particular cases, to which, or to all of which,) another (rule) cannot but apply, (or in other words, which all fall already under some other rule), supersedes the latter "

Or by the maxim " A rule, may it enjoin or forbid (anything) either enjoins or forbids only that which is nearest to it in some other rule "

In other words, under the first maxim, wherever there is an occasion to apply the rule prakṛityaikâch, there also applies the टेः (S 1786) but not नस्तद्धिते (S 679). Thus in अश्मन्+वत् the अन् is not elided by टेः (S. 1786) nor by S 679.

In श्वन्+णिच्+अति, there is vocalisation of व into उ by VI 4. 133 S 362 because the stem is *bha*. The vocalisation takes place even after the elision of अन् of श्वन्, as the zero is considered sthânivat or because the elision is considered asiddha and so the श्व is न् ending for the purposes of of vocalisation Thus we have शु+णिच्+अति=शौ+णि+अति=शावयति ।

According to others in श्वन्+णिच्+अति the rule VI 4 144 S. 679 does not apply for that rule is primarily for Taddhita affixes , and it is by atideśa or analogy that it is applied to णिच् by the Gana sûtra प्रातिपदिकात् &c (Chirâdi √katra No 367) As the rule नस्तद्धिते (S. 679) never applies to मतुप् affix it does not apply to णिच् also For the forms ब्रह्मिष्ठः &c. are derived by टेः (S 1786) and not by नस्तद्धिते (S 679) because टेः (VI 4 155) is subseqnent in the Ashtâdhyayî order to नस्तद्धिते (VI. 4 144) According to them the form is शुनयति । Here by ishthavad-bhâva there is vocalisation of व into उ by VI 4 133. S. 362 Thus शुन्+णिच्+अति । Now there is Prakriti-vad-bhâva, because the word is monosyllabic, and so there is no अन् elision

Similarly विद्वांसमाचष्टे=विदुषयति । Some say there is no samprasârana here because of the maxim " when an operation which is taught in the angâdhikâra (VI 4. to VII. 4) has taken place and another operation of the angâdhikâra is subsequently applicable, this latter operation is not allowed to take place "

While others would have vocalisation, vriddhi and आव, and they form विद्यावयति (विद्व+णिच्+अति=विद्व+णिच्+अति=विद्वौ +व+अति=विद्याचि +अति=विद्यावे+अति)

While others hold that the proper form is विद्वयति। They say that the samprasârana being a nitya rule takes effect prior to the टि elision. Then there is para-rupa, as it is an antaranga operation Then there is टि elision Their equation is this —

विद्वस् +णिच्+अति=विदु अस्+णिच्+अति=विदुस्+णिच्+अति=विदु+ णिच् +अति=विदि+अति=विदे+अति=विद्वयति।

Similarly उदञ्चमाचष्टे=उदीचयति। Here the upasarga उत् is separated from the verb अच्, and the affix णिच् is added to this अच्। Then by Prakrityaikâch (S 2010) the टि-portion is not elided Thus अच्+णिच्+अति। Then by VI. 4 139 S. 420, the अ of अच् is changed to ई। The nasal of अञ्च is elided by VI. 4 24. S 415 before the affix णि। Thus ईचि+अति=ईचे+अति=ईचयति। ´

The Aorist is उदैचिचत्। Thus ईचि+चङ्+त=ईचिचि+चङ्+त (By I 1 59. S 2243 the इ of णिच् is not elided till reduplication is not finished After reduplication, it is elided by VI 4. 51 S. 2313)=ईचिचत् or with अ and vriddhi ऐचिचत्।

Similarly from the noun प्रत्यञ्च we have Pre प्रतीचयति। Thus प्रति+अच् +णिच्+अति=प्रति+च्+णिच्+अति (the अ is elided by VI 4. 138 S. 416)= प्रती+च्+णिच्+अति (the इ of प्रति is lengthened by VI 3 138 S 417)= प्रतीचि+अति=प्रतीचयति।

The Aorist is प्रत्यचिचत्। It is thus formed, प्रति+अच्+णिच्+चङ्+त= प्रति+च्+इ+अत् (the अ of the root is elided by VI. 4 138. S 416)=प्रति+ चि+अत्=प्रति+चिचि+अत्=प्रति+अट्+चिचत्=प्रत्यचिचत्। Here the Aorist augment is अट् and not आट्।

If we apply the option of Śâkalya, as given in VI. 1. 127. S. 91, there will be no sandhi, but prakritibhâva As प्रति अचिचत्।

Similarly सम्यञ्चमाचष्टे=समीचयति। The aorist is either सम्यचिचत् or समि अचिचत् just like प्रत्यञ्च। समि is the substitute of सम् by VI 3 93. S. 421.

From तिर्यञ्चमाचष्टे=तिरायति। Here तिरस् is not an upasarga, nor similar in form to any upasarga. Therefore it is not separated from the root. So the word is not monosyllabic, and hence prakrityaikâch does not apply. Therefore there is the elision of the टि—portion by VI. 4. 155 S 1786. Thus तिरि+अच्+णिच्+अति=तिरि+o+णिच्+अति। Now तिरस् was replaced by तिरि by VI 3. 94 S. 423 only then, when the अ of अच् was not elided But now as the whole root अच् has been elided including the अ, should not the original word तिरस् reappear? No तिरस् is still replaced by तिरि because the elision of अच् is Bahiranga and so asiddha as regards तिरि sub-

stitution Therefore we have तिरि + णिच् + अति = तिरै + इ + अति = तिरायि + अति = तिराये + अति = तिराययति ।

In तिरि + ० + णिच् + अति, should not the final इ of तिरि be elided by टेः (S 1786), or in तिराय् + णिच् + अति why is not the टि portion आय् elided by S 1786 ? It is not elided because the first टि elision (of अच्) is not considered as asiddha under the âbhîya rule (See S 2183), hence the इ of रि is not penultimate, nor is आय् penultimate, before णिच्, because the elided अच् is considered as still existent This is on the analogy of चिणोलुक् ।

Note —Thus चिणोलुक् (VI 4 104, S 2329) declares that there is elision of त after चिण । Thus अपाचि is the 3rd Per Sing Aorist of पच्, the conjugational affix त is elided But in forming the comparative or superlative of अपाचि with तर or तम we do not again elide the त of these affixes, but get अपाचितराम् । अपाचितमाम् । Similarly once having elided a टि portion, we do not again elide any टि ।

Or we may rely on the maxim अङ्गवृत्ते &c., " when an operation which is taught in the angâdhikâra (VI 4 to VII 4) has taken place, and another operation of the angâdhikâra is subsequently applicable this latter operation is not allowed to take place "

In forming the Aorist with चङ्, there is not the shortening of the penultimate by VII. 4 1 S 2314 as the root is ag-lopin. Thus तिरि + अट् + णिच् + चङ् + त = तिरि + ० + इ + अत = तिरै + इ + अत = तिराय + अत = अतितिरायत ।

The word सध्र्यञ्च् 'a comrade' is formed by सह + अञ्च्, the सह is replaced by सध्रि under VI 3 95 S 422 From the noun सध्र्यञ्च् we have सध्र्यञ्चमाचष्टे = सध्र्याययति (सध्रि + अच् + णिच् + अति = सध्रि + ० + णिच् + अति = सध्रै + इ + अति. The Aorist is similarly असधध्रायत ।

From विषु अञ्चति we have विष्वच् (that which moves in the sky) That which moves विष्वक्, is called विष्वद्र्यञ्च् 'all-pervading' (See VI 3. 92 S. 418) From this noun we have, Pre विष्वद्र्याययति । The Aorist is अविविष्वद्र्यायत ।

Similarly from the noun देवद्र्यञ्च् we have Pre देवद्र्याययति । Aor. अदिदेवद्र्यायत । See VI 3, 92 S 418

Similarly from अदद्र्यञ्च् (VIII. 2 80 S. 419) we have Pre अदद्र्याययति । Aor अददद्र्यायत । (which with अट् becomes आद &c.).

From अदमुयञ्च् (another form of adadrañch) we have Pre अदमुयाययति । Aor with the augment आददमुयायत ।

From अमुमुयञ्च् (the third form of adadrañch) we have Pre अमुमुयाययति । Aor. आमुमुयायत ।

From the noun भू 'the earth,' we have Pre. भावयति । Aor अबीभवत् ।

From भ्रू 'brow', we get Pre भ्रावयति । Aor अबुभ्रवत् ।

From श्री 'fortune, Pre श्राययति । Aor अशिश्रयत् ।

From गो 'cow' Pre गावयति । Aor. अजूगवत् ।

From रै 'wealth'. Pre. राययति । Aor, अरीरयत् ।

From नौ 'boat' Pre नावयति । Aor अनूनवत् ।

From स्वश्वः 'a beautiful horse, or he who possesses a beautiful horse.' Pre. स्वश्वयति । Aor स्वाशश्वत् ।

By the *vârtika* given under IV 2. 102 S 1324, there is elision of the टि portion of the stem of an Indeclinable word, when it gets the designation of bha Therefore in forming denominative verbs from Indeclinables, there is elision of टि caused by that *vârtika* Thus स्वर् आचष्टे=स्वयति । The Aorist will be असस्वत् or असिस्वत् ।

Note —The Mâdhaviya gives the forms Pre स्वरयति । Aorist असिस्वरत् or अससवरत् ।

Similarly, from बहुत्वं आचष्टे=भावयति or according to some बहयति । The बहु is replaced by भू by VI. 4 158 S. 2017.

Similarly from स्रग्विन् we have स्रजयति । The विन् is elided by V 3. 65 S. 2020. Aorist is असस्रजत् ।

In स्रज्+णिच्+अति, the vriddhi required by VII 2 116 S. 2282 does not take place because of the maxim अङ्गवृत्ते पुनर्वृत्तौ &c, or because of the maxim संज्ञा पूर्वकविधेरनित्यत्वम्, i e "A rule is not universally valid, when that which is taught in it is denoted by a technical term"

Because the sûtra VII. 2 116 S 2282 uses the technical term vriddhi which is current in that sûtra from Ashtâdhyâyi VII. 2 114 S. 2473

From श्रीमत् (m श्रीमन्त आचष्टे or f. श्रीमतीं आचष्टे) we have Pre. श्रययति, Aor अशिश्रयत् । Here मतुप् is elided by V 3 65 S. 2020.

From पयस्विनीम् आचष्टे, we have Pre पयसयति । Here विन् is elided by V 3 65 S 2020 After this there is no elision of टि of पयस्+णिच्+अति because the above rule (S 2020) ordaining लुक् of विन् is an apavâda to the rule of the elision of टि The Aorist is अप पयसत् ।

Note —From गोमन्त, we have *Pre.* गवयति, Aor. अजूगवत् । Compare the three Aorists of स्रग्विन्, पयस्विन् and गोमत् with the Aorist from the nouns गो, स्रज् and पयस् ।

From गो, the Aorist is अजूगवत् ।
,, गोमत्, ,, ,, अजुगवत् ।
,, स्रज्, ,, ,, असिस्रजत् ।
,, स्रग्विन्, ,, ,, अससस्रजत् ।
,, पयस्, ,, ,, अपपयत् ।
,, पयस्विन् ,, ,, अपपयसत् ।

The Pre of पयस् moreover is पययति, while that of पयस्विन् is पयसयति ।

By VI 4. 156 S 2015, the words स्थूल, दूर, युव, ह्रस्व, क्षिप्र and क्षुद्र lose their ल, र, व &c, before इष्ठ । Therefore from स्थूल we have स्थूल+णिच्+अति=स्थू+णिच्+अति=स्थो+णिच्+अति (the guna is by VI. 4. 156 S. 2015)=स्थवयति ।

Similarly from दूरय, we have Pre दवयति। The Aorists are अदुदवत् and अदूदवत् respectively How do you explain then दूरयति in the following श्रीहर्षकृतिकरणरिपिणि दूरयत्यवनते विवस्वति (author of कुमार). It is from दूरं + अतति or दूरं + अवते The meaning is दूरात् करोति। It is locative singular of दूरयत्। That is, we form the upapada compound दूरं + अतति or अवति + क्विप्=दूरात् 'The long-goer' From this *noun* दूरात् we get with णिच्, the 3rd Per. S. दूरयति, or the Locative Sing of शतृ, दूरयत् *i.e*, दूरयति।

From युव, we have Pre. यवयति or कनयति। युव is replaced optionally by कन् by S. 2019. The Aorist will be अयूयवत् or अचीकनत्।

By V 3 63 S 2014, the word अन्तिक is replaced by नेद, and बाढ by साध before the affix णिच्। Therefore from अन्तिक, we have Pre नेदयति, Aor. अनिनेदत्। From बाढ Pre. साधयति, Aor असीषधत्।

From प्रशस्य we have Pre प्रशस्ययति, Aor. प्राशशस्यत्। Here प्रशस्य is not replaced by श्र, though before the affix इष्ठ, it is always replaced by श्र or ज्य (V 3. 60 and 61 S. 2009 and 2011). The substitutions do not take place because we separate the upasarga प्र from शस्य and the affix णिच् is added to शस्य and not to प्रशस्य and there is no rule by which शस्य can be replaced by श्र or ज्य।

By V. 3 62 S 2013, ज्य replaces वृद्ध। Therefore the denominative verb of वृद्ध is ज्यापयति।

The word वृद्ध is also replaced by वर्ष् by VI 4 157 S 2016 Therefore there is another form *i.e.*, वर्षयति। The Aorist of वृद्ध will be अजिज्यपत् or अववर्षत्।

By VI 4 157 S. 2016, प्रिय is replaced by प्र, स्थिर by स्थ, स्फिर by स्फ, उरु by वर्, बहुल by बंहि, गुरु by गर्, वृद्ध by वर्ष् तृप्र (grief) by त्रप्, दीर्घ by द्राघ and वृन्दारक by वृन्द। Therefore.

From प्रिय, Pre. प्रापयति (प्रियति Kshiraswâmi)। Aor. अपिप्रपत्।

From स्थिर, Pre स्थापयति (स्थयति Maitreya स्थिरयति Kaumâra)। Aor अतिष्ठपत्।

From स्फिर, Pre. स्फापयति। Aor. अपिस्फपत्।

From उरु, Pre वरयति or वारयति। Aor. अवीवरत्।

From बहुल Pre बंहयति। Aor अबबंहत्।

From गुरु, Pre गरयति। Aor. अजीगरत्।

From तृप्र, Pre. त्रापयति (According to Mâdhava तृपयति)। Aor. अतित्रपत्।

From दीर्घ, Pre. द्राघयति। Aor अदद्राघत्।

From वृन्दारक, Pre. वृन्दयति। Aor. अववृन्दत्।

Here ends the conjugation of Denominatives.

———:0———

अथ तिङन्तकण्ड्वादि प्रकरणम् ।

— o —

CHAPTER XVI.

KANDVADI ROOTS

२६७८ । कण्ड्वादिभ्यो यक् । ३ । १ । २७ ।

एभ्यो धातुभ्यो नित्यं यक् स्यात्स्वार्थे । 'धातुभ्यः' किम् । प्रातिपदिकेभ्यो मा भूत् । द्विधा हि कण्ड्वादयः धातवः प्रातिपदिकानि च । 'कण्डूञ् गात्रविघर्षणे । कण्डूयति–कण्डूयते । मन्तु अपराधे' । रोष इत्येके । मन्तूयति चन्द्रस्तु ञितमाह । मन्तूयते । वल्गु पूजामाधुर्ययोः' । वल्गूयति । असु उपतापे' । असु' 'असूञ इत्येके । अस्यति । असूयति–असूयते । लेट् लोट् धौर्त्ये पूर्वभावे स्वप्ने च' । दीप्तावित्येके । लेट्यति । लेटिता । लोट्यति । लोटिता । लेला दीप्तौ । 'इरस् इरज् इरञ् ईर्ष्यायाम्' । इरस्यति । इरज्यति । हलि च' (३५४) इति दीर्घः । ईर्यति–ईर्यते । 'उषस् प्रभातीभावे' । 'वेद धौर्त्ये स्वप्ने च' । मेधा आशुग्रहणे' मेधायति । 'कुषुभ क्षेपे' । कुषुभ्यति । 'मगध परिवेष्टने' । नीच दास्ये' इत्यन्ये । 'तन्तस् पम्पस् दुःखे' । 'सुख दुःख तत्क्रियायाम्' । सुख्यति । दुःख्यति । सुख दुःख वानुभवतीत्यर्थः । 'सपर पूजायाम्' । 'अरर आराकर्मणि' । 'भिषज् चिकित्सायाम्' । 'भिष्णज उपसेवायाम्' । 'इषुध शरधारणे' । 'चरण वरण गतौ' । 'चुरण चौर्ये' तुरण त्वरायाम्' । 'भुरण धारणपोषणयोः । 'गद्गद वाक्स्खलने' एला केला खेला विलासे' । 'इल इत्यन्ये 'लेखा स्खलने च । अदन्तोऽयमित्यन्ये । लेख्यति । लिट अल्पकुत्सनयोः' । लिट्यति 'लाट जीवने' । 'हृणीङ् रोषणे लज्जायां च । महीङ् पूजायाम्' । महीयते पूजा लभत इत्यर्थः । रेखा श्लाघासादनयोः' । 'द्रवस् परितापपरिचरणयोः । 'तिरस् अन्तर्धौ' । अगद नीरोगत्वे । 'उरस् बलार्थः' । उरस्यति । बलवान्भवतीत्यर्थः । 'तरण गतौ । 'पयस् प्रसृतौ' । 'सम्भूयस् प्रभूतभावे' । 'अम्बर संवर संभरणे' । आकृतिगणोऽयम् ।

इति तिङन्तकण्ड्वादिप्रकरणम् ।

2678 The affix यक् is always employed after the roots कण्डू 'to itch', &c

Thus, कण्डूयति or कण्डूयते 'he itches or scratches'. The words कण्डू &c. are both roots and nouns, and are placed, therefore, in a separate list by themselves and are not included in the general list either of verbs or of Denominatives The affix applies to these words as *roots* and not as nouns

Note —The anuvritti of धातोः is current from III 1, 22 The anuvritti of वा 'optionally' however, is not current. Hence the word 'always' used above Otherwise the form would have been कण्डवयति also

2 √mantu, 'to offend'. Some say it means 'to be angry,' 'to be jealous'. Pre. मन्तूयति । But Chandra makes this root ञित्, and so we have Atmanepada also, As मन्तूयते ।

3 √valgu, (1) 'to praise or honor', (2) 'to be handsome mild or gentle. Pre वल्गूयति ।

4 √asu, 'to envy, to be jealous, to grumble, to detract from', some read it as 5 √asû, √asûñ

Note —Mâdhava reads √asu √manas etau upatâpe, and gives the examples असूयति, Noun असूयुः । He says that Vardhamâna, Haradatta and the author of Ganaratna Mahodadhi read this root as √as ending in ञ and they say that some read it as *asuñ*, according to them the examples are Pre अस्यति from √अस, असूयति and असूयते from √asuñ

6. √let, 7. √lot, 'to deceive, 2 to be first, 3. to sleep' Some say these roots mean to shine also

Thus Pre लेट्यति । I Fut लेटिता (the य is elided by VI 4. 49 S 2631) The equation लेट्+य+इट्+ता=लेट्+य्+इट्+ता (The अ is elided by VI 4 48 S. 2308)=लेट्+०+इ+ता=लेटिता. So also लोट्यति and लोटिता ।

8. √lelâ, 'to shine', as in भासीशुतो लेलायन्तः, पद्मानीतालिंदुसताय ।

9. √iras, 10. √iraj, 11 √irañ, 'to envy'. Thus Pre इरस्यति 'he behaves insolently' इरज्यति. But √iryñ forms its Pre. ईर्यति or ईर्यते by VIII 2 77 S 354, ईर्यति means 'he completes the journey'.

12 √ushas, 'to dawn,' as उषस्यति रात्रिः 'the night ends in the dawn'

13. √veda, 'to cheat, 2 to sleep,' Pre. वेदयति ।

14 √medhâ, 'to aprehend quickly,' Pre. मेधायति, (Mâdhava says मेध्यति).

15. √kushuva, 'to throw, 2 to abuse, 3. to despise,' Pre कुषुभ्यति ।

16. √magadha, 'to surround' Some say it also means 'to serve to be a slave, to attend upon as a bard, waiter &c' Pre मगध्यति ।

17. √tantas, 18 √pampas, 'to grieve,' 'to be sorrowful.' Pre तन्तस्यति । पम्पस्यति ।

19 √sukha, 'to be happy,' 20 √dûhkha 'to be sorrowful' Pre सुख्यति 'he feels happy', दुःख्यति 'he feels sorrow' These roots are in the churâdi class also (383 and 384). The forms given there are सुखयति and दुःखयति ।

21. √sapara, 'to honor, to worship.' Pre सपर्यति । According to Gana ratna Mahodadhi, the root ends in अ. Noun सपर्या.

22. √arara, 'to work with the awl' Pre. अरर्यति । The word आरा means pratod i.e, 'a goad, a long whip, a pricking instrument' The action connected with it is called आराकर्म ।

23 √bhishaj, 'to doctor' Pre. भिषज्यति or भिषज्यते ।

24 √bhishnaj, 'to serve, worship, honor, to practise, follow', Pre. भिष्णज्यति ।

25. √ishudha, 'to contain arrows, implore, request, ask, to desire oblations', Pre. इषुध्यति ।

26. √charana, 27. √varana, 'to go' Pre. चरण्यति । वरण्यति ।

28. √churâṇa, 'to steal'. Pre. चुरण्यति ।

29 √turana, 'to be swift, to make haste'. Pre तुरण्यति ।

30. √bhuraṇa, 'to hold to support, to maintaiu'. Pre. भुरण्यति ।

31. √gadgada, 'to falter in speech', Pre. गद्गद्यति ।

32. √elâ, 33. √kelâ, 34 √khelâ, 'to be merry or frolic some' Pre. एलायति । केलायति । खेलायति । Some read, 35. √ilâ instead of √elâ: as इलायति ।

36 √lekhâ 'to sport or dally wantônly,' to totter, waver' Pre. लेखायति । Some read it as √lekha ending in short अ । The conjugation then is लेख्यति । The अ is elided by अतो लोपः (VI. 4 48 S. 2308)

37 √liṭa 'to be small', 'to abuse, revile, censure'. Pre. लिट्यति ।

38 √lâta, 'to live' Pre लाट्यति ।

39 √hṛiṇîñ, 'to be angry', 'to feel ashamed' Pre. हृणीयते ।

40 √mahîn, 'to be honored.' Pre. महीयते. 'He gets honor' As प्रेत्य स्वर्गे महीयते (Râmâyana) 'after death he is highly 1espected in Heaven'

41. √rekhâ, 'to praise, flatter', 2 to obtain, (3. to vex, annoy, exasperate) Pre. रेखायति 'he feels flattered,' or, 'he flatters another' The word आसादन means 'obtaining, attaining', or 'causing to obtain &c'

42 √dravas, 'to trouble or afflict oneself', 2. 'to serve or wait upon a person.' Pre द्रवस्यति ।

43. √tiras, 'to disappear.' Pre तिरस्यति ।

44 √agada, 'to be free from disease'. Pre अगद्यति 'he has good health.'

45 √uras, 'to be strong' Pre. उरस्यति 'he becomes strong'

46. √tarana 'to go'. Pre तरण्यति ।

47 √payas, 'to fl)w' Prasriti is a measure, i.e., a handful considered as a measure equal to two palas. Pre. पयस्यति ।

48. √sambhûyas, 'to be abundant' Pre सम्भूयस्यति । Aor असंभूयसीत् । Here the augment अट् is added before यक् which is not separated

49. √ambara, 50 √samvara 'to biing together'. Pre. अम्बर्यति । संवर्यति ।

This is an Akritigaṇa.

Here ends the Kaṇdvâdi class.

———— o ————

अथ तिङन्तप्रत्ययमालाप्रकरणम् ।

CHAPTER XVII.

ROSARY OF AFFIXES

कण्डूयतेः सन् । 'सन्यङोः' (२३९५) इति प्रथमस्यैकाचो द्वित्वे प्राप्ते । '* कण्ड्वादेस्तृतीयस्येति वाच्यम् *' । कण्डूयियिषति । क्यजन्तात्सन् । '* यथेष्टं नामधातुषु *' । आद्यानां यथायथमन्यतमस्य द्वित्वमित्यर्थः । अजादेस्त्वाद्यं तरस्य । पुपुत्रीयिषति–पुतित्रीयिषति–पुत्रीयियिषति । अशिश्वीयिषति–अश्वीयियिषति । नदराणां संयुक्तानामचः परस्यैव द्वित्वनिषेधः । इन्द्रीयतेः सन् । द्रीयशब्दयिशब्दयोरन्यतरस्य द्वित्वम् । इन्दिद्रीयिषति–इन्द्रीयियिषति । चिचन्द्रीयिषति–चन्दिद्रीयिषति–चन्द्रीयियिषति । प्रियमाख्यातुमाचष्टा प्रेरयितुं वेच्छति । पिप्रापयिषति–प्रापिपयिषति–प्रापयियिषति । उच विवारयिषति–वारिरयिषति–वारयियिषति । बाढ सिसाधयिषतीत्यादिरूपत्रयम् । यत्र तु नास्ति । 'यङ्सन्प्रत्ययान्तात्सन् । बोभूयिषियिषति । यङ्लुगन्तात्सन् । बोभूयिषतीत्यादि ।

इति तिङन्तप्रत्ययमालाप्रकरणम् ।

The denominative verbs कण्डूञ् &c., may take the further affix सन् Thus कण्डूय+सन् Now by VI. 1 9 S 2395 there would have been reduplication of the first syllable क. But the following *vârtika* ordains the reduplication of the third syllable

Vârt —The third syllable of the verbs कण्डूञ् &c, is to be reduplicated Thus कण्डूय+इट्+सन्=कण्डूयिय=कण्डूयियिषति, so also असूयियिषति &c.

Similarly from the denominative roots ending in क्यच्, we may form further desideratives with सन् । Thus पुत्रीय+सन्. The reduplication here may be of any syllable we like, according to the following *vârtika* —

Vârt —Others say, any syllable of a नामधातु (verbs derived from nouns) may be reduplicated Thus from the noun पुत्र is derived the root पुत्रीय, the desiderative root of which is पुत्रीयिष, which requires reduplication. Here any syllable may be reduplicated, as 1. पुपुत्रीयिषति, 2 पुतित्रीयिषति, 3 पुत्रीयियिषति, (4 पुत्रीयिषिषति । Or there may be double and treble reduplication simultaneously as, पुपुतित्रीयियिषति ॥

If a root begins with a vowel, then the reduplication is of any syllable other than the vowel. Thus अश्वीयियिषति or अशिश्वीयिषति ।

By VI. 1. 3 S 2446, there is prohibition of reduplication of a conjunct letter, beginning with न, द or र only then when it is preceded by a vowel Therefore in forming the desiderative from the √इन्द्रीय+इ+सन्, the न् is not to be reduplicated, but the portion द्रि or यि may be reduplicated The न् is not reduplicated because it immediately follows the vowel, while the द्रि is reduplicated, as the said prohibition does not

apply to it because it does not immediately follow the vowel. Thus इण्ड्रिद्रीयिषति or इन्द्रीदिदिषति ।

Similarly from the √ इन्द्रिय + इ + सन् we have three forms, *viz* — इन्द्रिद्रीयिषति, or इन्दिद्रीयिषति or इन्द्रीयियिषति ।

Similarly from the noun प्रिय we form denominative with णिच् before which प्रिय is replaced by प्र (VI 4 157 S 2016) and from this denominative root we can form the desiderative root also and thus the following three forms are obtained —

पिप्रापयिषति, or प्रापिपयिषति or प्रापयियिषति । (प्र + णिच् + इ + सन्). Similarly from उरु the following three forms are obtained —विवारयिषति, or वारिरयिषति or वारयियिषति । उरु is replaced by वर (VI. 4. 157 S 2016)

From वार्द्ध we have the following forms —विवापयिषति, or वापिपयिषति or वापयियिषति । वाद्ध is replaced by वाप by V 3 63 S 2014.

• In the first form, the second ष is not changed to ष because that स is changed to ष which is a substitute, that is, in the case of those roots only which are read in the Dhâtupâtha with a ष and where this ष is replaced by स Though वाप is also a substitute and the स of वाप may be called a substitute स, because it is a member of a substitute, yet it is not a substitute स in the above sense

We may form a quaternary derivative even Thus from the root भू we may form the Intensive root बोभूय From this, a Desiderative root बोभूयिष, from this again a causative root बोभूयिषि from this again a Desiderative root बोभूयिषयिष । Thus बोभूयिषयिषति ।

Similarly from भू we may have the Intensive root बोभूय from this the causative root बोभूयि, from this the Desiderative root बोभूययिष, from this again a causative root बोभूययिषि as in बोभूययिषति &c.

Here ends the rosary of affixes.

—— o ——

CHAPTER XVIII.

अथ तिङन्तात्मनेपद प्रकरणम् ।

—— o ——

THE RULES OF ATMANEPADA.

२६७९ । क । अनुदात्तङित आत्मनेपदम् । १ । ३ । १२ ।

आस्ते । शेते ।

2679A **After a root which has an indicatory anudâtta vowel or an indicatory ṅ in the Dhâtupatha, the affixes are those of the Atmanepada.**

The word âtmanepada governs all the subsequent sûtras upto I. 3 77 inclusive Thus the root आस has the final स of स as anudâtta. Therefore it is conjugated in the âtmanepada. Similarly √शीङ् has an indicatory ङ and therefore it is also conjugated in the âtmanepada

२६७९ । भावकर्मणोः । १ । ३ । १३ ।

बभूवे । अनुबभूवे ।

2679 An âtmanepada affix is the substitute of the affix ल (III 4 69) when it denotes the action of the verb or the object of the verb

Thus बभूवे । अनुबभूवे ।

Note —Sûtra III 4 69 declares the "letter ल (लट्, लिट &c.,) is placed after transitive verbs in denoting the object also as well as the agent, and after intransitives in marking the condition (i e, the action itself which the verb imports) also as well as the agent" The Parasmaipada and Atmanepada affixes would have come, therefore, generally after all these verbs. The present sûtra restricts Atmanepada affixes to bhâva and karma verbs

This is clear. Impersonal verbs and passive verbs as a rule are conjugated in the âtmanepada and take the terminations of that pada These originally were verbs expressive of states rather than of actions As of भाव we have ग्लायते भवता 'you dislike' (lit, 'it is disliked by you') सुप्यते भवता 'you sleep' Similarly passive verbs as क्रियते कटः 'the mat is made', ह्रियते भारः 'the load is carried'

All verbs in Sanskrit may have three voices *viz.*, active, passive, and middle or impersonal, active voice is generally parasmaipada, The reflexive verbs known as कर्मकर्तरि are also âtmanepadi. Thus लूयते केदारः स्वयमेव 'the wood cuts of itself.' See sûtra 78

२६८० । कर्तरि कर्मव्यतिहारे । १ । ३ । १४ ।

क्रियाविनिमये द्योत्ये कर्तर्यात्मनेपदं स्यात् । व्यतिलुनीते । अन्यस्य योग्यं लवनं करोतीत्यर्थः । 'श्नसोरल्लोपः' (२४६९) । व्यतिस्ते । व्यतिषाते । व्यतिषते । 'तासस्त्योः-' (२१९१) इति सलोप । व्यतिसे । 'धि च' (२२४९) । व्यतिध्वे । 'ह एति' (२२५०) । व्यतिहे । व्यत्यसै । व्यतिषीत् । व्यत्यासत । व्यतिराते । व्यतिराते । व्यतिराते । व्यतिभाते । व्यतिभाते । व्यतिभाते । व्यतिवसे ।

2680 In denoting the agent, when reciprocity of action is to be expressed, the affixes of the Atmanepada are employed

Note —The active or कर्तृवाच्य verbs when denoting reciprocal action are âtmanepadi As, व्यतिपचन्ते, 'they cook for each other'

व्यतिलुनीते 'he performs cutting of wood which was the appropriate office of another.'

Note —The words "reciprocity or interchange of action" of this sûtra govern and are understood in the two following sûtras also.

Note —The word karma in the sûtra means action and not the technical 'karma' meaning 'object' and the word vyatihâra means reciprocity or interchange.

When an action, such as cutting, which was appropriate to one person as a śûdra, is performed by another, as by a Brâhmana whose duty it was not, that is called 'interchange of action'

When such interchange is not meant Parasmaipada is used. As लुनन्ति 'they cut' The word kartari here is used for the sake of the subsequent aphorism 78, which see

By VI 4. 111 S 2469, the अ of अस् is elided. Thus Sing व्यतिस्ते । Dual व्यतिषाते । Pl. व्यतिषते ।

Before 2nd P S-g से, the स of the √अस् is elided. Thus व्यतिसे । व्यतिषाथे ।

Before the Pl. affix ध्वे, the स is also elided by VIII. 2 25 S. 2249, as व्यतिध्वे ।

In the 1st. person, the स is replaced by ह by VII 4 52 S 2250 As व्यतिहे ।

Thus the full conjugation of the root व्यति+अस् is—

	1st Person.		2nd Person.		3rd Person.
Sing.	व्यतिहे,	...	व्यतिसे,	...	व्यतिस्ते ।
Dual	व्यतिस्वहे	..	व्यतिषाथे,	..	व्यतिषाते ।
Pl.	व्यतिस्महे	..	व्यतिध्वे,		व्यतिषते ।

The Imperative 1st P. Sing. is व्यत्यसै । The Imperfect 3rd P Sing is व्यत्यास्त । The Aorist is व्यतिषीत ।

From the √रा (II. 48), we have व्यतिरा । It is conjugated 3rd Per S व्यतिराते, Dual व्यतिराते । Pl. व्यतिराते ।

Similarly from √भा (II 42), we have 3rd Pers Sing व्यतिभाते, Dual व्यतिभाते, Pl व्यतिभाते, Per. व्यतिबभे ।

The following sûtra makes an exception, with regard to the roots meaning 'to go,' and 'to kill'

२६८१ । न गतिहिंसार्थेभ्यः । १ । ३ । १५ ।

व्यतिगच्छन्ति । व्यतिघ्नन्ति । '* प्रतिषेधे हसादीनामुपसंख्यानम् *' । हसादयो हसप्रकाराः शब्दक्रियाः । व्यतिहसन्ति । व्यतिजल्पन्ति । '* हरतेरप्रतिषेधः *' । सम्प्रहरन्ते राजानः ।

2681 After verbs having the sense of 'motion,' or 'injury,' when expressing interchange of action, the Atmanepada affixes are not used

This aphorism prohibits Atmanepada affixes in certain cases, where by force of the last sûtra, Atmanepada affixes would have been obtained. As व्यतिगच्छन्ति 'they go against each other,' व्यतिहिंसन्ति 'they injnre each other.' व्यतिघ्नन्ति 'they fight together.'

The word 'not' of this sûtra is understood in the subsequent sûtra.

Vart —This prohibition extends to the verbs हस् 'to laugh,' and the rest. As व्यतिहसन्ति, व्यतिजल्पन्ति, व्यतिपठन्ति। The हसादि are those roots which are like the verb to laugh, namely those which express sound.

Vart —Prohibition must be made of the verb हरति 'he injures,' as संप्रहरन्ते राजानः ॥

२६८२ । इतरेतरान्योन्योपपदाच्च । १ । ३ । १६ ।

"* परस्परोपपदाच्चेति वक्तव्यम् *" । इतरेतरस्यान्योऽन्यस्य परस्परस्य वा व्यतिलुनन्ति ।

2682 And after the verbs which take the words itaretara 'each other,' and anyonya 'one another,' as upapada (or dependant qualifying words), the affixes of Atmanepada are not used, though reciprocity of action be denoted

Thus इतरेतरस्य व्यति लुनन्ति 'they cut each other' अन्योन्यस्य व्यतिलुनन्ति 'they cut one another'

Vart —This rule must also be applied when the word परस्पर is in composition with the verb, as an upapada. As परस्परस्य व्यतिलुनन्ति

२६८३ । नेर्विशः । १ । ३ । १७ ।

निविशते ।

2683 After the verb vis 'to enter,' when preceded by the preposition ni, the Atmanepada affixes are employed

As विशति 'he enters,' but निविशते 'he enters in.'

Note —Even when the augment अट् of the Imperfect, Aorist and Conditional tenses intervenes between the root and the preposition, terminations are of the âtmanepada As न्यविशत 'he entered in.'

Note —The नि of the sûtra must be an upasarga because that has a sense, and not any नि. On this there is this paribhâshâ —अर्थवद्ग्रहणे नानर्थकस्य "a combination of letters capable of expressing a meaning denotes whenever it is employed in grammar that combination of letters in so far as it possesses that meaning, but it does not denote the same combination of letters void of a meaning." Thus in मधुनि विशन्ति भ्रमराः 'the beetles enter the honey flowers' Here the नि is a part of the word मधुनि and has no sense by itself, and therefore the verb is in the Parasmaipada and not in the Atmanepada.

२६८४ । परिव्यवेभ्यः क्रियः । १ । ३ । १८ ।

अकर्त्रभिप्रायार्थमिदम् । परिक्रीणीते-विक्रीणीते-अवक्रीणीते ।

2684 After the verb kri 'to purchase,' when preceded by pari, vi or ava, the Atmanepada affix is employed, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

The verb डुक्रीञ् 'to buy or barter,' has an indicatory ञ् and therefore, by I. 3. 72 it will be Atmanepadi when the fruit of the action accrues to

the agent. The present sûtra, therefore, refers to cases where the fruit of the action does not accrue to the agent

The root क्री 'to buy' as a general rule takes the terminations of both padas, but when it is preceded by pari, vi, or ava, it is restricted to Atmanepada terminations. As परिक्रीणीते 'he buys', विक्रीणीते 'he sells', अवक्रीणीते 'he buys.'

Note —The word pari, vi, and ava must be upasargas, therefore, in the following example, there is no Atmanepada termination, because the vi there, is not a preposition but a noun, as, बहुविक्रीणाति वनम्

२६८५ । विपराभ्यां जेः । १ । ३ । १९ ।

विजयते । पराजयते ।

2685 After the verb ji 'to conquer,' preceded by vi or parâ, the Atmanepada affix is employed.

This sûtra debars I. 3 78 S. 2159 by which the root जि is generally Parasmaipadi.

As विजयते 'he conquers' पराजयते 'he conquers' The words vi and parâ must be upasargas (prepositions), for the application of this rule. In the following examples, they are used as substantives बहुविजयति वनम्, परा जयति सेना ॥

२६८६ । आङो दोऽनास्यविहरणे । १ । ३ । २० ।

आङ्पूर्वाद्ददातेर्मुखविकसनादन्यत्रार्थे वर्तमानादात्मनेपदं स्यात् । विद्यामादत्ते । 'अनास्य-' इति किम् । मुखं व्याददाति । आस्यग्रहणमविवक्षितम् । विपादिकां व्याददाति । 'पादस्फोटो विपादिका' । नदी कूलं व्याददाति । '* पराङ्गकर्मकान्न निषेधः *' । व्याददते पिपीलिकाः पतङ्गस्य मुखम् ।

2686 After the verb dâ 'to give,, preceded by âṅ, and when not meaning 'to open the mouth,' the Atmanepada affix is used, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

The root दा is generally both Parasmaipadi and Atmanepadi (I 3 72 S. 2158). But when preceded by the preposition आ, it is restricted to the Âtmanepada. As विद्यामादत्ते 'he acquires knowledge' But when it means "to widen the mouth" whether actually or metaphorically, it is parasmaipadi. As मुखं व्याददाति 'He expands his own mouth.'

The prohibition also applies when the action is similar to the act of opening the mouth As विपादिकां व्याददाति 'he opens the tumour' कूलं व्याददाति नदी the river breaks the bank'

Vart —When the action does not affect the agents' own body the verb is Âtmanepadi, as व्याददतेपिपीलिकाः पतंगस्य मुखम्, 'the ants open the mouth of a locust.'

२६८७ । क्रीडोऽनुसंपरिभ्यश्च । १ । ३ । २१ ।

चादाङः । अनुक्रीडते । संक्रीडते । परिक्रीडते । आक्रीडते । अनोः कर्मप्रवचनीयान्न । उपसर्गेण समा साहचर्यात् । माणवकमनुक्रीडति । तेन सहेत्यर्थः । तृतीयार्थे इत्यनोः कर्मप्रवचनीयत्वम् । '* समोऽकूजने *' । संक्रीडते । कूजने तु । संक्रीडन्ति शकटानि । '* आगमेः क्षमायाम् *' । ण्यन्तस्येदं ग्रहणम् । आगमयस्व तावत् । मा त्वरिष्ठा इत्यर्थः । '* शिक्षेर्जिज्ञासायाम् *' । धनुषि शिक्षते । धनुर्विषये ज्ञाने शक्तो भवितुमिच्छतीत्यर्थः । '* आशिषि नाथः *' । आशिष्येवेति नियमार्थं वार्तिकमिदमुक्तम् । सर्पिषो नाथते । सर्पिर्मे स्यादित्याशास्ते इत्यर्थः । कथं 'नाथसे किमु पतिं न भूभृताम्' इति । 'याचसे' इति पाठ्यम् '* हरतेर्गतताच्छील्ये *' । गतं प्रकारः पैतृकमश्वा अनुहरन्ते । मातृकं गावः । पितुर्मातुश्चागतं प्रकारं सततं परिशीलयन्तीत्यर्थः । 'ताच्छील्ये' किम् । मातुरनुहरति । '* किरतेर्हर्षजीविकाकुलायकरणेष्विति वाच्यम् *' हर्षादयो विषयाः । तत्र हर्षे विक्षेपस्य कारणम् । इतरे फले ।

2687 After the verb krid 'to play' preceded by anu, sam or pari, as well as âṅ, the Atmanepada affix is used

The word "आङ्" is to be read into the sûtra by virtue of the word च in the text As आक्रीडते, संक्रीडते, अनुक्रीडते, or परिक्रीडते 'he plays'

The word anu, pari &c, being taught along with sam, indicates that the upasargas anu, pari &c, are to be taken, and not the karmapravachaniya anu pari &c Therefore, when these prefixes are used as karmapravachaniya, they do not cause the verb क्रीड् to take the âtmanepada terminations, as माणवकमनुक्रीडति । 'he plays with the boy.' For the definition and action of karmapravachaniya, see I. 4. 85 S. 549 and II 3. 8. S. 548.

Vart —When the verb क्रीड् compounded with सम् means 'to make a rattling or creaking noise,' it does not take âtmanepada terminations. As संक्रीडन्ति शकटानि 'the carts rattle or creak.' But when it does not mean 'to creak,' the conjugation is Atmanepadî. As संक्रीडते 'he plays together'

Vart —The verb आगम् takes the âtmanepada terminations when meaning 'to wait for', 'to over look' 'to have patience' as, आगमयस्व तावत् माणवकम् । 'Have patience with the boy' This applies to the causative root आगमि ।

Vart —The verb शिक्ष Desiderative of शक् takes âtmanepada terminations, when meaning 'to enquire' —as, धनुषि शिक्षते 'he investigates archery' *i. e*, he desires to be proficient in the science and practice of archery

Vart —The verb नाथ् when meaning to bless, takes the âtmanepada terminations, as, सर्पिषो नाथते he blesses another soliciting from him clarified butter' *i e.* "may I have ghee and you be blessed for giving it to me" We have already explained that this vârtika declares a niyama rule *i.e.*, √nâth takes the atmanepada only in blessing But how do you explain नाथसे in नाथसे किमु पतिं न भूभृताम् "why do you not pray to the Lord of all the world-upholders' (Kirâtârjuniya XIII. 59)'? The text ought to

be नाथते and not नाथति। Why do we say 'when meaning to bless?' Observe, माणवकमनुनाथति, 'he begs of the boy

Vart:—The verb हरति takes the âtmanepada terminations when meaning 'to take after the nature of the parents' As पैतृकमश्वा अनुहरन्ते 'the horses resemble their father' मातृकं गावोऽनुहरन्ते 'the cows always imitate their mother in their actions and behaviour.' But when not having this meaning, we have मातुरनुहरति 'he resembles his mother' Here mere resemblance of form is indicated, and not resemblance in action, and behaviour

Vart —The verb किरति takes âtmanepada terminations when meaning 'to scratch out or scatter with joy, for abode or food' The joy &c. are objects The joy is the cause of throwing The other two namely 'food' and 'abode' are the results Thus अप+कृ। Now applies the following —

२६८८। अपाच्चतुष्पाच्छकुनिष्वालेखने। ६। १। १४२।

अपात्किरतेः सुट् स्यात्। '* सुडपि हर्षादिष्वेव वक्तव्यः *'। अपस्किरते वृषो हृष्टः। कुक्कुटो भक्षार्थी। श्वा आश्रयार्थी च। 'हर्षादिषु' इति किम्। अपकिरति कुसुमम्। इह तङ्सुटौ न। हर्षादिमात्रविवक्षायां यद्यपि तङ् प्राप्तस्तथापि 'सुडभावे नेष्यते' इत्याहुः। गजोऽपकिरति। '* आङि नुप्रच्छ्योः *'। आनुते। आपृच्छते। '* शप उपालम्भे *'। आक्रोशार्थात्स्वरितेतोऽकर्तृगेऽपि फले शपथरूपेऽर्थे आत्मनेपदं वक्तव्यमित्यर्थः। कृष्णाय शपते।

2688. The augment सुट् is placed before क when the verb कृ comes after अप and the sense is 'the scraping of earth by four-footed animals or birds.'

Vart —The सुट् is added only then when 'joy &c' as mentioned in the preceding sûtra is indicated.

The verb किरति takes âtmanepada terminations when meaning 'to scratch out or scatter with joy', to make for abode or 'to search for food' As अपस्किरते वृषभो हृष्टः 'the bull gores the earth with joy' अपस्किरते कुक्कुटो भक्षार्थी 'the cock scratches the earth in search of food,' अपस्किरते श्वाऽऽश्रयार्थी 'the dog scratches the earth to make his abode' Why do we say 'joy etc'? When not having these senses, we have अपकिरति कुसुमम् 'he scatters about the flowers'

Here there is neither the âtmanepada nor सुट्। Though there would have been âtmanepada affix wherever there is the expression of joy &c., yet it is not so, according to the opinion of Patanjali in these cases where we cannot add सुट्। Thus गजोऽपकिरति 'the elephant scatters the earth with joy.' As the elephant has no claws with which it could scratch (आलेखन), the verb कृ does not take सुट् and consequently there is no âtmanepada also

Vart —The verbs नु 'to cry' and प्रच्छ 'to ask' take the âtmanepada terminations when preceded by the preposition आङ्, as आनुते शृगालः 'the jackal howls.' आपृच्छते गुरुम् 'he questions the Guru.'

Vârt —The verb शप् when meaning 'to abuse or censure' takes Âtmanepada affixes. As कृष्णाय शपते 'he abuses Krishna' Otherwise we have शपति 'he curses'

Note —This rule of कुह् applies when the scraping is through pleasure, or for the sake of finding food, or making a resting place Therefore not here —अपस्किरति श्वा श्रोदनपिण्डमाशितः ॥ And it is in the above senses of scraping through pleasure &c, that the root takes Atmanepada affixes, otherwise the Parasmaipada affixes will follow See I. 3 21 Vârt.

२६८९ । समवप्रविभ्यः स्थः । १ । ३ । २२ ।

संतिष्ठते । स्थाघ्वोरिच्च' (२३८९) । समस्थित । समस्थिषाताम् । समस्थिषत । अवतिष्ठते । प्रतिष्ठते । वितिष्ठते । '* आङः प्रतिज्ञायामुपसंख्यानम् *' । शब्दं नित्यमातिष्ठते । नित्यत्वेन प्रतिजानीत इत्यर्थः ।

2689 After the verb sthâ 'to stand,' preceded by sam, ava, pra, or vi, the Atmanepada conjugation is used

As संतिष्ठते 'he stays with' The aorist is formed by I 2. 17. S 2389 As समस्थित । dual समस्थिषाताम् । Pl. समस्थिषत । अवतिष्ठते 'he waits patiently,' प्रतिष्ठते 'he sets forth,' वितिष्ठते 'he stands apart

Vart —The verb स्था when preceded by आङ् and meaning 'solemn declaration' or 'promise' takes the Âtmanepada terminations, as अस्ति सकारमातिष्ठते ॥ Or to take another example, जलं विषं वा तव कारणादास्थास्ये 'for thee I shall surely have recourse to water or poison' Or शब्दं नित्यं आतिष्ठते 'know the Word to be eternal'

२६९० । प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्च । १ । ३ । २३ ।

गोपी कृष्णाय तिष्ठते । आशयं प्रकाशयतीत्यर्थः । 'संशय्य कर्णादिषु तिष्ठते यः' । कर्णादीन्निर्णेतृत्वेनाश्रयतीत्यर्थः ।

2690 After the verb sthâ when meaning 'to indicate one's intentions to another,' or 'to make an award as an arbitrator,' the Atmanepada affix is employed

The word prakâsana means disclosing one's intentions. The word stheyâkhya is a compound of stheya 'arbitrator' and âkhya 'name'

As गोपी कृष्णाय तिष्ठते, 'the Gopî expresses her wish to Krishna, त्वयि तिष्ठते, 'he refers to thee for settlement,' संशय्य कर्णादिषु तिष्ठते यः, 'who, when he is in doubt, has recourse to Karna and others as his judges or umpires'

२६९१ । उदोऽनूर्ध्वकर्मणि । १ । ३ । २४ ।

मुक्तावुत्तिष्ठते । अनूर्ध्व-' इति किम् । पीठादुत्तिष्ठति । * ईहायामेव *' । नेह । ग्रामाच्छत-मुत्तिष्ठति ।

2691 After the verb sthâ, preceded by ut, when not meaning 'to get up or rise,' as from a seat, the Atmanepada conjugation is employed

The word 'karma' in this aphorism means action,' and does not mean the grammatical karma or object'

As मुक्तौ उत्तिष्ठते 'he strives for liberation' Why do we say not rising up'? Observe पीठादुत्तिष्ठति 'he rises up from the seat.'

Vart —The force of the preposition 'ut' must be to express ईहा, 'effort, exertion wish or desire, to surprise or excell.' If this be not the force of ut, the terminations are those of the Parasmaipada As अस्माद् ग्रामाद् शतमुत्तिष्ठति 'a hundred is yielded by this village' The word ईहा qualifies the word 'anûrdhakarmani,' and does not debar the latter

२६९२ । उपान्मन्त्रकरणे । १ । ३ । २५ ।

आग्नेय्याग्नीध्रमुपतिष्ठते । 'मन्त्रकरणे' किम् । 'भर्तारमुपतिष्ठति यौवनेन' । '* उपाद्देवपूजासंगतिकरणमित्रकरणपथिष्विति वाच्यम् *' । आदित्यमुपतिष्ठते । कथं तर्हि 'स्तुत्यं स्तुतिभिरर्थ्याभिरुपतस्थे सरस्वती' इति । देवतात्वारोपात् । नृपस्य देवतात्वाद्वा । गङ्गा यमुनामुपतिष्ठते । उपश्लिष्यतीत्यर्थः । रथिकानुपतिष्ठते । मित्रीकरोतीत्यर्थः । पन्थाः स्रुघ्नमुपतिष्ठते । प्राप्नोतीत्यर्थः । '* वा लिप्सायामिति वक्तव्यम् *' । भिक्षुकः प्रभुमुपतिष्ठते—उपतिष्ठति वा । लिप्सया उपगच्छतीत्यर्थः ।

2692 After the verb sthâ, preceded by upa, when meaning 'to adore,' the Atmanepada conjugation is used.

As ऐन्द्र्या गार्हपत्यमुपतिष्ठते 'he approaches with prayers or worships the Gârhapatya fire with aindra hymns' So also आग्नेय्याऽऽग्नीध्रमुपतिष्ठति "he praises Agnidhra fire with Agneyya Riks" i e, stands in its front uttering the said verses.

If it does not mean 'praising with hymns' the terminations which the verb takes, are those of the Parasmaipada, as भर्तारमुपतिष्ठति यौवनेन 'she approaches the husband through youth'

Vart —The verb स्था after the preposition उप takes the terminations of the âtmanepada, when meaning 'worshipping a deity,' 'to approach for intercourse or uniting or joining, 'to form friendship with,' and 'to lead to as a way.' Thus —1st Deva pûjâ आदित्यमुपतिष्ठते 'he worships the Aditya' 2. Sangati karana पतिमुपतिष्ठते नारी 'the wife approaches the husband,' रथिकानुपतिष्ठते 'forms union with charioteers.' 3 Mitra karana सन्तमुपतिष्ठते साधुः 'the good man approaches the saints to make friends with.' What is the difference between Sangati-karana and Mitra-karana? Sangati-karana means drawing near and approaching together in space, as गङ्गा यमुनामुपतिष्ठते 'the Ganga joins the Yamuna' While the friendly relations may be established without coming in physical contact. 4. Patha —अयं पन्थाः स्रुघ्नमुपतिष्ठते 'this road leads to Srughna'

Vart —It must be stated that the Atmanepada is optional when the sense is 'desire of getting' As भिक्षुको ब्राह्मणकुलमुपतिष्ठते or उपतिष्ठति 'a beggar waits at the palace of a Brâhmana with the desire of getting something.'

२६९३ । अकर्मकाच्च । १ । ३ । २६ ।

उपात्तिष्ठतेरकर्मकादात्मनेपदं स्यात् । भोजनकाले उपतिष्ठते । सन्निहितो भवतीत्यर्थः ।

2693 After the verb sthâ, preceded by upa when used intransitively, the Atmanepada conjugation is used

As भोजनकाले उपतिष्ठते 'he stands ready at the time of dinner,' यावद्भुक्तमुपतिष्ठते 'he is present whenever it is dinner time,' यावदोदनमुपतिष्ठते 'he is present whenever there is food, that is he comes at the time of dinner' The word bhukta is formed by adding the affix kta to the root, and has the force of 'condition' here.

The phrase 'when used in the Intransitive' governs the three succeeding sûtras also

If it is transitive, the verb upasthâ takes the parasmaipada terminations. As राजानमुपतिष्ठते 'he approaches the king'

२६९४ । उद्विभ्यां तपः । १ । ३ । २७ ।

'अकर्मकात्' इत्येव । उत्तपते । वितपते । दीप्यत इत्यर्थः । '*स्वाङ्गकर्मकाच्चेति वक्तव्यम्*' । स्वमङ्गं स्वाङ्गं न तु '* अद्रवम्–*' इति परिभाषितम् । उत्तपते । वितपते पाणिम् । नेह । सुवर्णं सुत्तपति । संतापयति विलापयति वेत्यर्थः । चैत्रो मैत्रस्य पाणिमुत्तपति । संतापयतीत्यर्थः ।

2694 After the verb tapa 'to shine,' when used intransitively, and preceded by ut or vi, the Atmanepada conjugation is employed

As उत्तपते or वितपते विद्यया विद्यार्थी 'The scholar shines with knowledge.' But in the case of transitive verbs, it is Parasmaipadi. As उत्तपति सुवर्णं सुवर्णकारः, 'the goldsmith heats the gold,' वितपति पृष्ठं सविता 'the sun heats the back.'

Vart —It must be stated that the terminations are of the atmanepada, though the verb ut-tapa or vi-tapa be transitive, when the object is some limb or member of one's own body As उत्तपते पाणिम् or वितपते पाणिम् or पृष्ठं 'he heats his own hand or back' The word स्वाङ्ग means one's own body and not the pâribhâsika or the technical स्वाङ्ग meaning "a thing not being liquid or gaseous and being capable of being perceived by the senses, and not being one produced by a change from the natural state, exists in a living being and though found elsewhere actually or at any particular time, had previously been known as existing in only a living being, or is found to have actually (not figeratively) the same relation to the being it is in, as a similar thing has to a living being" (IV. 1 54 S 510 स्वाङ्गाच्चोपसर्जनादसंयोगोपधात्). Therefore not so in the following देवदत्तो यज्ञदत्तस्य पृष्ठमुत्तपति 'Devadatta heats the back of Yajñadatta' When the preposition is other than ut or vi, the prasmaipada affix is employed, as, निष्टपति.

२६९५ । आङो यमहनः । १ । ३ । २८ ।

आयच्छते । आहते । अकर्मकात्स्वाङ्गकर्मकाच्चेत्येव । नेह । परस्य शिर आहन्ति । कथं तर्हि 'आजघ्ने विषमविलोचनस्य वक्षः' इति भारविः । 'आहध्वं मा रघूत्तमम्' इति भट्टिश्च । प्रमाद एवायमिति भागवृत्तिः । प्राप्येत्यध्याहारो वा । ल्यब्लोपे पञ्चमीति तु ल्यबन्तं विनैव तदर्थावगतिर्यत्र तद्विषयम् । भेत्तुमित्यादि तुमुन्नन्ताध्याहारो वास्तु । समीपमेत्येति वा ।

2695 After the verb yam 'to stop,' and han 'to injure' when used intransitively and preceded by ân, the Atmanepada conjugation is employed.

The word, intransitive of s 2693 and 'a member of one's body as object' are understood here also Both these verbs are generally parasmaipadi When they take the affix आ they become âtmanepadi Yam belongs to Bhvâdi class, and han to the Adadi class Thus आ+यम्+शप+ते=आ+यच्छ्+अते (VII 3. 77)=आयच्छते 'it spreads.' आयच्छेते and आयच्छन्ते ॥ So also आ+हन्+ते=आ+ह+ते (I 2 4 and VI. 4. 37)=आहते, 'he strikes' आ+हन्+आते=आ+हन्+आते (I. 2 4 and VI 4 98)=आघ्नाते (VII 3 54), Pl आघ्नते.

Not so when these verbs are used in the transitive, as आयच्छति कूपाद्रज्जुम् 'he draws up the rope from the well,' आहन्ति वृषलं पादेन 'he strikes the sinner with the foot'

When the object is some member of the agent's own body these verbs take the Atmanepada terminations though transitive As आयच्छते पाणिम् 'he puts forth his own hand' आहते शिर 'he hurts his own head' When the object is some limb of another's body, the teminations are of the Parasmaipada, as आहन्ति शिरः परकीय 'they hurt others head'

If so, how do you explain the use of the Atmanepada आजघ्ने in the following line of Bhâravi? आजघ्ने विषमविलोचनस्य वक्षः । (Kirâtârjuniya XVII. 63) Or the Atmanepada आहध्व in आहध्वं मा रघूत्तमम् of Bhatti? (Bhatti VIII. 15) According to the opinion of Bhâgavritti these are mistakes of those authors Or the word प्राप्य is understood in every one of those lines that is to say, the verb आहन् is used Intransitively and so it properly takes the Atmanepada conjugation If प्राप्य a word formed by ल्यप्, is understood here, then by the vârtika पञ्चमी विधानेल्यप् लोपे कर्मण्युपसंख्यानं, the words वक्षः and रघूत्तमम् ought to be in the Ablative case (See S 594). That vârtika is confined, however, to cases where the sense of a sentence is clear without the use of a ल्यप् formed participle, (as given in the examples under S 594) But when a ल्यप् ending word is necessary to complete the sentence, there the above vârtika is not valid, and so the verb governs the accusative.

Or we may explain the above by taking the word भेत्तुम् 'to pierce' to be understood in the said lines So there is no ल्यप् elision in this case and no difficulty about the above vârtika.

Or the words समीपमेत्य 'coming in front' are understood therein विषमलोचनस्य समीपमेत्य वक्षः आजघ्ने 'having approached in front of Shiva of the Divine sight, he struck his breast' i e he struck his *own* breast as an athlete does out of extreme satisfaction and since the striking is of one's own-breast (स्वाङ्गकर्म), the âtmanepada conjugation is appropriate

२६९६ । आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् । २ । ४ । ४४ ।

हनो वधादेशो वा लुङि आत्मनेपदेषु परेषु । आवधिष्ट । आवधिषाताम् ।

2696. When Atmanepada affixes follow, वध् is optionally the substitute of हन् in the लुङ् (Aorist)

Thus आवधिष्ट or आहत, आवधिषाताम् or आहसाताम्; आवधिषत or आहसत.

२६९७ । हन सिच् । १ । २ । १४ ।

किस्स्यात् । अनुनासिकलोपः । आहत । आहसाताम् । आहसत ।

2697 The *sich* Atmanepada affixes are *kit* after the root *han* 'to kill'

As आहत, आहसाताम्, आहसत are the aorist of हन

The verb हन् becomes Atmanepadi when preceded by आ (I 3 28). By the present sûtra the Aorist-affixes in the Atmanepada are कित् after हन् and by VI 4 37 the न is elided before कित् affixes, then by VIII. 2 27 the स is elided Thus आहन्+सिच्+त=आहत

२६९८ । यमो गन्धने । १ । २ । १५ ।

सिच्कित्स्यात् । गन्धनं सूचनं परदोषाविष्करणम् । उदायत । 'गन्धने' किम् । उदायंस्त पादम् । आङ्पूर्वादिस्यर्थः ।

2698. The affix *sich* before Atmanepada affixes, is *kit* after the verb *yam*, when meaning 'to divulge'

The word *gandhana* means 'to divulge,' 'to make known the faults of another that had been concealed.'

The result of *kit* is that the nasal is elided. The verb यम् becomes Atmanepada when preceded by the preposition आङ् by rule I. 3 28 Thus उद्+आ+यम्+त=उदायत=' he divulged,' उदायसाताम्, उदायसत, the *sich* is elided by VIII. 2. 27 and म् by VI 4. 37

Why do we say 'to divulge'? When the verb यम् has any other meaning than 'to divulge,' then the सिच् in the Atmanepada is not *kit*, as उदायंस्त पादम् 'he raised the foot' So also उदायंस्त कूपाद्वकम् 'he raised water from the well.

२६९९ । समो गम्यृच्छिभ्याम् । १ । ३ । २९ ।

'अकर्मकाभ्याम्' इत्येव । संगच्छते ।

2699 After the verbs gam 'to go,' and richchh 'to become hard,' when used intransitively and preceded by sam, the Atmanepada conjugation is employed.

The above two verbs when preceded by the preposition सम् and used in the intransitive, take the terminations of the Atmanepada. As संगच्छते (VII 3 77) 'he joins.'

२७०० । वा गमः । १ । २ । १३ ।

गमः परौ झलादी लिङ्सिचौ वा कितौ स्तः । संगसीष्ट-सङ्गंसीष्ट । समगत-समगंस्त । समृच्छिष्यते । 'अकर्मकाभ्याम्' किम् । ग्रामं सगच्छति । "*विदिप्रच्छिस्वरतीनामुपसंख्यानम्*" । वेत्तेरेव ग्रहणम् । संवित्ते । संविदाते ।

2700 Optionally after the verb *gam*, the liṅ (the Benedictive) and the aorist *sich* beginning with *jhal* consonants, in the Atmanepada, are *kit*

The verb गम् 'to go' is Atmanepadi after the preposition सम् by I. 3. 29

The result of its being *kit* is that the nasal is dropped in the Atmanepada, in forming the Aorist with सिच्, and the Benedictive Thus we have the forms —संगसीष्ट or सङ्गंसीष्ट in the Benedictive, and समगत or समगंस्त in the *sich* Aorist

From √ऋच्छ we have समृच्छिष्यते ।

Why do we say 'when these two roots गम् and ऋच्छ are Intransitive ?' Observe, ग्रामं सगच्छति ।

Vart —The roots विद् 'to know,' prachchh 'to ask,' svar 'to find fault with,' should also be enumerated as taking the âtmanepada

The विद् is the root वेत्ति (Adâdi No 55). As संवित्ते, Dual संविदाते । In forming the plural the following sûtra applies

२७०१ । वेत्तेर्विभाषा । ७ । १ । ७ ।

वेत्तेः परस्य झादेशस्यातो रुडागमो वा स्यात् । संविद्रते । संविदते । संपृच्छते । संस्वरते । "*अर्तिश्रुदृशिभ्यश्चेति वक्तव्यम्*" । अर्तीति द्वयोर्ग्रहणम् । अङ्विधौ त्वियर्तेरेवेत्युक्तम् । मा समृत । मा समृषाताम् । मा समृषतेति । समार्त । समार्षाताम् । समार्षतेति च स्यादेः । इयर्तेस्तु मा समरत । मा समरेताम् । मा समरन्त । समारत । समारेताम् । समारन्तेति च । संशृणुते । संपश्यते । अकर्मकादित्येव । अत एव 'श्वासीति पुरापि संशृणुमहे' इति मुरारिप्रयोगः प्रामादिक इत्याहुः । अध्याहारो वा इति कैयटश्च इति अथास्मिन्नकर्मकाधिकारे हनिगम्यादीनां कथमकर्मकतेति चेत् । शृणु ।

धातोरर्थान्तरे वृत्तेर्धात्वर्थेनोपसंग्रहात् ।
प्रसिद्धेरविवक्षातः कर्मणोऽकर्मिका क्रिया ॥

वहति भारम् । नदी वहति । स्यन्दत इत्यर्थः । जीवति । नृत्यति । प्रसिद्धेर्यथा । मेघो वर्षति । कर्मणोऽविवक्षातो यथा । 'हितान्न यः संशृणुते स किंप्रभुः' । "*उपसर्गादस्यत्यूह्योर्वेति वाच्यम्*" । 'अकर्मकात्' इति निवृत्तम् । वस्तु निरस्यति-निरस्यते । समूहति-समूहते ।

2701 The अत substitute of झ (âtmanepada plural) gets the augment रुट् after the verbal stem विद् (वेत्ति) ॥

As संविदते or संविद्रते, संविदताम् or संविद्रताम्, समविदत or समविद्रत ॥ The विद् is the Adâdi root here, and does not apply to विन्ते, विन्दाते, विन्दते, which belongs to the Rudhâdi class (विद विचारणे) ॥

There is no augment in यङ्लुक् here also, as संवेविदि—

Similarly from प्रच्छ we have संपृच्छते 'he asks'

From √स्वृ, संस्वरते 'He blames'

Vart —The âtmanepada terminations are added to √ऋ, √śru, and √dris, when preceded by the preposition सम् ।

The √ऋ includes the two roots of the Bhuâdi and the Juhutyâdi both. But in the लुङ्—aorist, only the Juh tyâdi is taken, as we have already mentioned under III 1 56 S. 2382 As मा समृत । सम्+ऋ+सिच्+त । The सिच् is कित् by I 2 12 S 2368, and so there is no guna. The सिच् is elided by VIII 2 27 S. 2369, and thus we get समृत। The augment आट् is not added because of मा ॥ The dual is मा समृषाताम्, and the plural is मा समृषत । The aorist with the augment आट is समार्त, D समार्षाताम्, Pl समार्षत । Thus सम्+आट्+ऋत=सम्+आर्त (the vriddhi ekâdesa is by VI 1 90 S 269)=समार्त ।

Quere—When आ of आट्, and the ऋ of √ऋ become आर् by ekâdesa then the real equation stands thus —सम्+आर्+सिच्+ त । Now सिच् follows after a *long* stem, and so it cannot be elided by VIII 2 27, S 2369 and 3 S. form ought to be समार्ष्ट । The form समार्त appears to be a mistake (*Tattvabodhini*)

The above forms are of the Bhuâdi ऋ । Of the Juhotyâdi ऋ, the aorist is by अङ, । Without the augment the forms are मा समरत (सम्+ऋ+अङ्+त=सम्+अर्+अत VII. 4. 16 S 2406). The dual is मा समरेताम् । The Plural is मा समरन्त । But with the आट् augment we have 3, S समारत, D समारेताम् Pl समारन्त ।

Similarly from सम्+श्रु we have संशृणुते and from सम्+दृश् we have संपश्यते ।

The words अकर्मकात् 'after an Intransitive verb' are understood in these vârtikas also So we have ग्रामं संपश्यति Parasmaipadi when the verb is Transitive. Therefore some say that संशृणुमहे (Atmanepada) is wrong in the following line of Murâri —

रवसीति पुरापि संशृणुमहे । Or it is a correct form, the word इति कथयद्भ्यः is understood in it, *i.e*, रवसीति कथयद्भ्यः पुरापि संशृणुमहे ।

In this section, Intransitive verbs are taught, for the anuvritti of अकर्मकात् commenced from I 3 26, S 2393 and is current, how do you include the verbs हन् 'to kill' and गम् 'to go' along with the Intransitives in I. 3 28, 29 ? Listen

धातोरर्थान्तरे वृत्तेर्धात्वर्थेनोपसंग्रहात् ।
प्रसिद्धेरविवक्षातः कर्मणोऽकर्मिका क्रिया ॥

" An Intransitive action of a root is denoted —

(1) When it is used with a different meaning than the ordinary root meaning

(2) When the object is included in the sense of the root-meaning.

(3) When the object of the verb is so wellknown and invariable that it is never expressed

(4.) When it is not desired to express the object, i e, when the object of the verb is understood or is of secondary importance.

1 Thus वहति भारम् 'he carries the load' Here वहति is Transitive and is so used also But it may be used Intransitively, when it has a sense other than that of carrying, though metaphorically it may mean so Thus, नदी वहति 'the river flows.' Here वहति means 'flows.' (2) So also जीवति 'He lives' which is really equal to प्राणान् धारयति । Here the object प्राणान् is really included in the meaning of the root जीव । Similarly नृत्यति 'he dances,' which is really equal to गात्राणि विक्षिपति i e, he contorts the various limbs of his body' (see √जीव 'प्राणधारणे' I 594, √नृति 'गात्रविक्षेपे' IV 9), here the objects प्राण and गात्र are included in the meanings of the roots (3) A root whose object is well known and is therefore invariably omitted is also used Intransitively As मेघो वर्षति the cloud rains Here the object जल is not mentioned because it is so well known that whenever one says मेघो वर्षति, it is understood that मेघो जलं वर्षति ।

(4) When the object is not prominently desired to be denoted i e, when no stress is laid on the object As हितान् न यः संशृणुते स किं प्रभुः Here the object of संशृणुते i e, advice is understood

Thus हन् 'to kill,' and गम् 'to go' though ordinarily Transitive, may become Intransitive, and so they have been mentioned in sûtras I 2. 14 S 2697 and I 3 29 S 2699

Vart —The verbs अस् (Div 100) 'to throw' and ऊह (Bhuâdi 679) 'to optionally take the affixes of the âtmanepada, when they follow after an upasarga.

The anuvritti of 'after an Intransitive verb' which commenced with I 3 26 S 2693 ceases Thus बन्धं निरस्यति or निरस्यते 'he throws off the bonds' समूहति or समूहते ।

The root ऊह, however, is shortened to उह, after a Preposition before an affix beginning with य, by the following sûtra.

२७०२ । उपसर्गाद्ध्रस्व ऊहतेः । ७ । ४ । २३ ।

यादौ क्ङिति । ब्रह्म समुह्यात् । अग्निं समुह्य ।

2702. The short is substituted for the ऊ of ऊह् when a Preposition precedes it, and an affix beginning with य् with an indicatory क् or ङ् follows

As समुह्यात् । So also, समुह्यते, प्रत्युह्यते, समुह्य अभ्युह्यते, अभ्युह्य ॥ So also अग्निं समुह्य । But ऊह्यते without Preposition

२७०३ । निसमुपविभ्यो ह्वः । १ । ३ । ३० ।

निह्वयते ।

2703 After the verb hve 'to call,' preceded by ni, sam, upa, or vi, the Atmanepada conjugation is used, even when the fruit of the action does not accrue to the agent,

As निह्वयते ।

२७०४ । स्पर्धायामाङः । १ । ३ । ३१ ।

कृष्णश्चाणूरमाह्वयते । 'स्पर्धायाम्' किम् । पुत्रमाह्वयति ।

2704 After the verb hve, when meaning 'to challenge' and preceded by âṅ, the Atmanepada is used, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

As कृष्णश्चाणूरमाह्वयते 'Krishna challenges Chânûra (in order to conquer him)' छात्त्रश्छात्त्रमाह्वयते 'one student emulates with another student.'

This sûtra is also for the purpose of showing that the root hve takes the Atmanepada terminations even when the direct fruit of the action does not accrue to the agent.

Why do we say "spardhâyam" meaning "to emulate, to vie, to desire to conquer another"? When the verb *hve* has not the above signification, it takes the terminations of the Parasmaipada As पुत्रमाह्वयति गोपालः 'the cowherd calls the son.'

२७०५ । गन्धनावक्षेपणसेवनसाहसिक्यप्रतियत्नप्रकथनोपयोगेषु कृञः । १ । ३ । ३२ ।

गन्धनं हिंसा । उत्कुरुते । सूचयतीत्यर्थः । सूचनं हि प्राणवियोगानुकूलत्वाद्धिंसैव । अवक्षेपणं भर्त्सनम् । श्येनो वर्तिकामुदाकुरुते । भर्त्सयतीत्यर्थः । हरिमुपकुरुते । सेवते । परदारान्प्रकुरुते । तेषु सहसा प्रवर्तते । एधोदकस्योपस्कुरुते । गुणमाधत्ते । गाथाः प्रकुरुते । प्रकथयति । शतं प्रकुरुते । धर्मार्थं विनियुङ्क्ते । एषु' किम् । कटं करोति ।

2705 After the verb kri when meaning 'to divulge,' 'to revile,' 'to serve,' 'to use violence,' 'to cause change,' 'to recite,' and 'to do an act tending to effect a desired purpose,' the Atmanepada is used, even when the fruit of the action does not accrue to the agent

The verb कृञ् by I. 3 72 would take the affixes of the Atmanepada when the direct fruit of the action accrues to the agent This sûtra has been begun to show that this verb takes the Atmanepada terminations under certain circumstances even when the direct fruit of the action does not accrue to the agent

The word gandhana comes from the √gandh 'to injure,' (Churâdi 145), and means to inform against another maliciously with the object of injuring such person Avakshepana means 'revile' 'to over-come,' sevana means 'to obey and serve,' sâhasikya means 'an act of violence,' pratiyatna means 'imparting a new quality or virtue,' prakathana means 'to

narrate fully," upayoga means 'the disposal of a thing for the object of attaining merit &c.'

Thus उत्कुरुते,=सूचयति means he informs against and as informing against another may lead to the loss of life of that person, it is "killing" or *himsâ* (2) श्येनो वर्तिकामुदाकुरुते 'the hawk reviles the partridge' (3) हरिमुपकुरुते 'he serves Hari.' महामात्रानुपकुरुते 'he serves the Mahâmâtra' (4) परदारान् प्रकुरुते 'he brings under control another's wife' *i e*, violates her. (5) एधोदकस्योपस्कुरुते 'the fuel gives a new quality (boils) to the water (or he prepares the wood and water for a sacrifice)' The object of the verb kri takes the affix of the sixth case *i.e*, genitive, only when the verb means pratiyatna, see II, 3 53 Therefore udakasya, though an object, has genitive form The verb takes the augment सुट् only when it is preceded by upa and signifies pratiyatna see VI 1 139 Therefore, there is the insertion of sibilant in upaskurute The word edhodakasya is a samâhâra compound of एधाः 'fuels' and उदक 'water' the word edha being a word ending in अ or it is a sandhi of एधस्+दक । The word दक has the same meaning as उदक । (5) गाथाः प्रकुरुते 'he recites stories,' जनापवादान् प्रकुरुते 'he recites slander' (6) शतं प्रकुरुते 'he devotes a hundred' pieces of money, to charitable purposes

Why do we say in these senses? Witness कटं करोति 'he makes a mat, In this case the Atmanepada affix is not employed

The verb kri is understood in the three succeding sutras.

२७०६ । अधेः प्रसहने । १ । ३ । ३३ ।

प्रसहनं बलाभिभवः । षह मर्षणेऽभिभवे च' इति पाठात् । शत्रुमधिकुरुते । सहत इत्यर्थः । अभिभवतीति वा ।

2706 After the verb 'kri', preceded by adhi, when the sense is that of 'overcoming or forgiving', the Atmanepada is used, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

The word prasahana means 'forbearance,' as well as 'over-coming,' because the root षह is read in the Dhâtupâtha as having both these senses. As शत्रुमधिकुरुते 'he forgives the enemy,' or 'he conquers him'

Note —Why do we say, 'in the sense of to overcome?' Witness अर्थमधिकरोति 'he learns the meaning' in which example the Atmanepada affix is not employed

२७०७ । वेः शब्दकर्मणः । १ । ३ । ३४ ।

स्वरान्विकुरुते । उच्चारयतीत्यर्थः । 'शब्दकर्मणः' किम् । चित्तं विकरोति कामः ।

2707. After the verb kri, preceded by vi, even when the fruit of the action does not accrue to the agent, and when the sense is that of 'making sound,' (literally, having 'sound' for its object) the Atmanepada is employed.

The word karma in the sûtra indicates the objective case or kâraka, and does not express 'action' as in some previous sûtras such as I. 3. 24 S 2691

As क्रोष्टा विकुरुते स्वरान् 'the birds are making noise,' ध्वांक्षो विकुरुते स्वरान् ॥

The word वि governs the succeeding sûtra

Why do we say "when governing a word expressive of sound in the objective case"? Witness चित्तं विकरोति कामः 'Desire perverts the mind.'

२७०८ । अकर्मकाच्च । १ । ३ । ३५ ।

'वेः कृञः' इत्येव । छात्रा विकुर्वते । विकारं लभन्ते ।

2708 After the verb kṛi preceded by vi, when used intransitively, the Atmanepada is used

As विकुर्वन्ते सैन्धवाः 'the horses move gracefully,' ओदनस्य पूर्णाश्छात्रा विकुर्वते the students being full of food, are acting as they will, or are aimlessly wandering about'

२७०९ । संमाननोत्सञ्जनाचार्यकरणज्ञानभृतिविगणनव्ययेषु नियः । १ । ३ । ३६ ।

उत्सञ्जनज्ञानविगणनव्यया नयतेर्वाच्याः । इतरे प्रयोगोपाधयः । तथा हि । शास्त्रे नयते । शास्त्रेण सिद्धान्तं शिष्येभ्यः प्रापयतीत्यर्थः । तेन च शिष्यसंमाननं फलितम् । उत्सञ्जने । दण्डमुन्नयते । उत्क्षिपतीत्यर्थः । माणवकमुपनयते । विधिनात्मसमीपं प्रापयतीत्यर्थः । उपनयनपूर्वकेणाध्यापनेन हि उपनेतरि आचार्यत्वं क्रियते । ज्ञाने । तत्त्वं नयते । निश्चिनोतीत्यर्थः । कर्मकरानुपनयते । भृतिदानेन स्वसमीपं प्रापयतीत्यर्थः । विगणनमृणादेर्निर्यातनम् । करं विनयते । राज्ञे देयं भागं परिशोधयतीत्यर्थः । शतं विनयते । धर्मार्थं विनियुङ्क्त इत्यर्थः ।

2709 After the verb nî 'to lead,' when used in the sense of 'to guide so as to render the person guided worthy,' 'to lift up,' 'to make one a spiritual guide,' 'to determine the true sense,' 'to employ on wages,' 'to pay as debt,' and 'to give as in charity,' even when the fruit of the action does not accrue to the agent, the Atmanepada is used.

Here the senses of 'to lift up', 'to know', 'to pay a debt' and 'to spend' qualify the verb नी and are denoted directly by the root The other senses given in the sûtra, do not adhere in the root, but depend upon the context, or is the result of the act. As शास्त्रे नयते 'He leads the pupil into the Scripture' i e, teaches him the truths found in the scriptures. From this results the संमानन of the pupil

Note —Sammânana means to respect, as नयते चार्वी लोकायते 'the Chârvi gives instruction in the Lokâyata śastra' The word Chârvî primarily means intelligence, and by secondary use it has been extended to the 'preceptor' also, such a preceptor gives instruction in Lokâyata Śastra, that is to say, having established the truth of the doctrines of that

philosophy by argumentation, imparts them to the pupils Those doctrines being thus established by reason, cause or bring respect (Sanmânitâ) and honor to the pupil when learned by him

Utsañjana, 'to throw up, or lift up,' as माणवकमुदानयते 'he lifts up the boy' दण्डमुन्नयते 'he lifts up the staff.'

Achârya karana 'acting as a teacher,' that is to say, to bring a boy near oneself in such a way, that being so brought near (upa-neta), he may be instructed and so the instructor becomes an âchârya As माणवकमुपनयते 'he initiates the boy' (i e making himself the preceptor he brings the boy near himself). Mere initiation does not make the initiator an Achârya, when after initiation, the initiator goes on teaching the boy, then he is called an Achârya, with regard to that boy

Jñâna means 'knowledge, a demonstrated verity' As नयते चार्वी लोकायते 'the Chârvî investigates the truth of the Lokâyata doctrine' Or तत्त्वं नयते 'He demonstrates or verifies the Truth'

Bhriti means 'wages' As कर्मकरानुपनयते 'he employs the servants on hire or wages' literally, he brings the labourers near himself by giving them wages

Viganana means the paying off as a tribute debts &c As मद्रा करं विनयन्ते, 'the Madrâs pay the tax due to the king, that is, they discharge the debt'

Vyaya means 'allotment of money on works of charity, &c.' As शतं विनयते 'he expends a hundred pieces on charitable acts'

Why do we say, in these senses? Witness अजां नयति ग्रामम् 'he carries the goat to the village' Here there is no Atmanepada affix, as the verb has not any one of the above significations

२७१० । कर्तृस्थे चाशरीरे कर्मणि । १ । ३ । ३७ ।

णियः कर्तृस्थे कर्मणि यदात्मनेपदं प्राप्तं तच्छरीरावयवभिन्ने एव स्यात् । सूत्रे शरीरशब्देन तदवयवो लक्ष्यते । क्रोधं विनयते । अपगमयति । तत्फलस्य चित्तप्रसादस्य कर्तृगत्वात् 'स्वरितञितः–' (२१५८) इत्येव सिद्धे नियमार्थमिदम् । तेनेह न । गडुं विनयति । कथं तर्हि 'विगणय्य नयन्ति पौरुषम्' इति । कर्तृगामित्वाविवक्षया भविष्यति ।

2710 After the verb nî, when it governs an incorporeal object existing in the agent, as its object, the Atmanepada is used

The verb नी is Atmanepadi when governing an object which has no material body, but is an abstract noun, that is an object which has abstract but no concrete existence, and when such an object has its seat in a portion of the agent of the verb The word śarîra means the body of living beings, any portion of such body is also called śarîra. As क्रोधं विनयते 'he subdues his own anger,' मन्युं विनयते 'he suppresses anger.' The result of the subjugation of anger is mental peace, and thus the fruit of

the action accrues here to the agent, therefore, the verb would have been âtmanepadî by S. 2158 also. The present sûtra declares a niyama or restriction. Therefore not in गडुं विनयति ।

The object must reside in the agent, (kartṛistha), otherwise the verb will be Parasmaipadi. As देवदत्तो यज्ञदत्तस्य क्रोधं विनयति 'Devadatta removes Yajnadatta's anger'

The object moreover must be immaterial, otherwise the affix will be of Parasmaipada As गडुं विनयति 'he removes his own wort.' घाटां विनयति 'he bows his neck.' How do you explain the Parasmaipada in विगणय्य नयन्ति पौरुषम् ? This is valid when the accrual of the fruit of action to the agent is immaterial and not desired to be expressed

Why do we say 'in the case of an object?' Witness बुद्ध्या विनयति 'he is submissive through knowledge,' प्रज्ञया विनयति. Here the verb विनयति has not taken an accusative case, but is in construction with an instrumental case, and therefore the present rule does not apply

२७११ । वृत्तिसर्गतायनेषु क्रमः । १ । ३ । ३८ ।

वृत्तिरप्रतिबन्धः । ऋचि क्रमते बुद्धिः । न प्रतिहन्यत इत्यर्थः । सर्गं उत्साहः । व्याकरणाय क्रमते । उत्सहते । क्रमन्तेऽस्मिन् शास्त्राणि । स्फीतानि भवन्तीत्यर्थः ।

2711 After the verb kram 'to move,' when used in the senses of 'continuity' 'energy' and 'development,' the Atmanepada is employed

The word 'kram' governs the succeeding sûtras up to I 3 43 and is understood in them all.

The verb kram by I 3 78 (after the rest, let the parasmaipada affixes be employed in marking the agent), would have taken the affixes of the Parasmaipada, the present aphorism enjoins Atmanepada affixes in certain cases when the verb means to have a taste for &c

Vritti 'continuity' means unobstructed flow, or want of interruption (i e, a taste for, or facility in anything), sarga 'energy' means application, resolution and determination Tâyana 'development' means increase and growth

As (I) ऋग्वस्य क्रमते बुद्धिः—' his reason proceeds unobstructed through the Rik scriptures i e, he can easily comprehend the Rik.' (2). व्याकरणाध्ययनाय क्रमते 'the pupil shows energy or exerts to study the grammar' (3) अस्मिन् शास्त्राणि क्रमते 'the shastras are developed in him.'

Why in these senses only? Witness अपक्रामति 'he runs away.

२७१२ । उपपराभ्याम् । १ । ३ । ३९ ।

वृत्त्यादिष्वाभ्यामेव क्रमेर्न उपसर्गान्तर पूर्वात् । उपक्रमते पराक्रमते । नेह संक्रामति ।

2712 After the verb kram, preceded by upa and para when used in the senses of continuity, energy and development, the Atmanepada is employed.

The words vritti &c, of the last sûtra are understood here also. Why has this been made a separate sûtra and not included in the last? The reason is to make a restrictive rule in the cases of upasargas, that is to say, only in the cases of the upasargas upa and parâ, there is âtmanepada affix, but not so when any other upasarga precedes the verb kram, though the sense may be of continuity &c Thus उपक्रमते 'he commences to advance,' पराक्रमते 'he marches to attack'

Why do we say after the upasargas 'upa and parâ'? Because, after any other preposition the affix will be of the parsmaipada, as सङ्क्रामति 'he makes progress.' If the sense is not that of "continuity" &c, parasmaipada will be employed, as उपक्रामति पराक्रामति

२७१३ । आङ उद्गमने । १ । ३ । ४० ।

आक्रमते सूर्यः । उदयत इत्यर्थः । '* ज्योतिरुद्गमन इति वाच्यम् *' । नेह । आक्रामति धूमो हर्म्यतलात् ।

2713 After the verb kram, preceded by âṅ, the Atmanepada is employed, when used in the sense of 'the rising of a luminary'

As आक्रमते सूर्यः 'the sun rises' आक्रमते चन्द्रमाः 'the moon rises' आक्रमन्ते ज्योतींषि 'the stars rise'

Vart —This ascending must refer to the heavenly bodies. Therefore in आक्रामति धूमोहर्म्यतलात्, 'the smoke rises from the surface of the terrace,' the verb क्रम is parasmaipadi Why do we say in the sense of "to ascend"? Witness आक्रामति माणवकः कुतपम् 'the boy assails the ox'

२७१४ । वेः पादविहरणे । १ । ३ । ४१ ।

साधु विक्रमते वाजी । 'पादविहरणे' किम् । विक्रामति सन्धिः । द्विधा भवति । स्फुटतीत्यर्थः ।

2714 After the verb kram, preceded by vi, the Atmanepada is employed, when used in the sense of 'placing of footsteps'

As साधु विक्रमते वाजी 'the horse is pacing gracefully' The term vikramana is applied to the special movements of horse &c

Why do we say "in the sense of throwing of foot"? In any other sense the terminations will be those of the parasmaipada As विक्रामति अजिनसन्धिः 'the fold of the antelope skin is ruptured into two?'

Note:—Though in the Dhâtupâtha the verb क्रमि and क्रमु have the meanings of pâda viharaṇa and pâda-vikshepa, that is "throwing or placing of foot," and so it might be objected that the present sûtra is a useless repetition, yet as verbs have various other meanings than what is assigned to them in the Dhâtupâtha, the present sûtra is not unnecessary.

२७१५ । प्रोपाभ्यां समर्थाभ्याम् । १ । ३ । ४२ ।

समर्थौ तुल्यार्थौ । प्रक्रम्यादित्वात्परस्मैपदम् । प्रारम्भेऽनयोस्तुल्यार्थता । प्रक्रमते । उपक्रमते । 'समर्थाभ्याम्' किम् । प्रक्रामति । गच्छतीत्यर्थः । उपक्रामति । आगच्छतीत्यर्थः ।

2715 After the verb kram, the Atmanepada is employed when it is preceded by pra and upa, both conveying the same sense, *viz*, that of "beginning an action."

The word samartha means 'the same meaning' It is a compound of सम + अर्थ । The sandhi ought to have been समार्थ, but it is considered to belong to the sakandhvâdi class, and hence para-rûpa ekâdesa into समर्थ । The upasargas प्र and उप have the common meaning of denoting beginning, though they have each other meanings also

As प्रक्रमते भोक्तुम् उपक्रमते भोक्तुम् 'he commences to eat &c

The prefixes pra and upa are synonyms, when they denote the commencement of an action

Why do we say, "when they are synonyms" Witness the following पूर्वेद्युः प्रक्रामति अपरेद्युरुपक्रामति 'he goes during the first part of the day and he comes back during the latter part of the day' Here in one case the sense is "to go," in another it means "to return"

Note —Why in the latter case of 'aparedyur upakrâmati there is not Atmanepada by virtue of I 3 39 as there is the upasarga upa here? The answer is that I 3 39 is not applicable as that rule is limited by the condition of the sense of 'continuity' &c while in the present sûtra, that limitation is not applicable

२७१६ । अनुपसर्गाद्वा । १ । ३ । ४३ ।

क्रामति-क्रमते । अप्राप्तविभाषेयम् । वृत्त्यादौ तु नित्यमेव ।

2716. After the verb kram, the Atmanepada is optionally employed, when it is not preceded by any preposition

The root 'kram' may always be conjugated as Atmanepadî when not having any upasarga The option allowed by this sûtra is an example of what is technically known as aprâpta vibhâshâ *viz*, an option which is not an alternative limitation to a general rule already found or known

Examples क्रामति or क्रमते 'he goes over'

Note —Why do we say 'when it is without any preposition? For no option is allowed when it takes preposition As संक्रामति Nor is any option allowed when it has particular meanings of वृत्ति continuity' &c., as given in I. 3. 38 S. 2711, though the root there also is without any preposition.

२७१७ । अपह्नवे ज्ञः । १ । ३ । ४४ ।

शतमपजानीते । अपलपतीत्यर्थः ।

2717 After the verb jña, when used in the sense of 'denying,' the Atmanepada is employed.

The root jña which ordinarily means 'to know' and is parasmaipadî by I 3, 78, S. 2159 becomes Atmanepadî when through the virtue of any

prefix it means 'to deceive;' as शतमपजानीते he denies the debt of a hundred rupees.'

Note.—Why do we say when meaning "to deny?" Observe —न त्वं किंचिदपि जानासि 'thou knowest not anything'

२७१८ । अकर्मकाच्च । १ । ३ । ४५ ।

सर्पिषो जानीते । सर्पिषा उपायेन प्रवर्तत इत्यर्थः ।

2718. And when used intransitively, after the verb jña, the Atmanepada is employed, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

As सर्पिषो जानीते, मधुनो जानीते 'he engages in sacrifice by means of clarified butter or honey' (See II 3. 51 S. 612).

Note —This Atmanepadî form of jña is employed when the fruit of the action does not accrue to the agent. From I 3. 76 S. 2743 it will be seen that when the fruit of the action accrues to the agent, the verb is Atmanepadî

Note —How in the above example the verb jña is intransitive? Because the word sarpi*h* is not the object of knowledge, but it is an instrument of sacrifice, into which one engages from complete knowledge (jñâna), and it (sarpisha*h*) is in the genitive case by virtue of II 3 51 (ज्ञोऽविदर्थस्य करणे) by which the instrumental) kâr ka of the jña is put in the genitive case.

Note —Why do we say of "Intransitive"? Because in the transitive it is parasmaipadî, as स्वरेण पुत्रं जानाति 'he knows (recognizes) the son by his voice'

Note —According to Tattvabodhini, ज्ञ not preceded by an upasarga will take Atmanepada by I. 3 76. S 2743 the present sûtra is limited to cases where it is preceded by a preposition. As सर्पिषोऽनुजानीते ।

२७१९ । संप्रतिभ्यामनाध्याने । १ । ३ । ४६ ।

शतं संजानीते । अवेक्षत इत्यर्थः । शतं प्रतिजानीते । अङ्गीकरोतीत्यर्थः । 'अनाध्याने' इति योगो विभज्यते । तत्सामर्थ्यात् 'अकर्मकाच्च' (२७१८) इति प्राप्तिरपि वार्यते । मातरं मातुर्वा संजानाति । कर्मणः शेषत्वविवक्षायां षष्ठी ।

2719 After the verb jña preceded by sam or prati, the Atmanepada is employed, when not used in the sense of "remembering with regret."

The word jña is understood in this sûtra: and the aphorism applies to that jña which is used in the transitive As शतं संजानीते 'he looks for a hundred,' so शतम् प्रतिजानीते 'he promises a hundred'

This sûtra should be split up into two, (1) संप्रतिभ्याम् (2) अनाध्याने । *By* this means the operation of I. 3 45 S 2718 is superseded in the case of the Intransitive ज्ञा also, when it means 'to remember with regret.'

Why do we say when 'not meaning remembering with regret?' Because it is not Atmanepadi, when it conveys that meaning. Thus मातुः or मातरं संस्मरति 'he remembers with regret his mother' The object is put in the Genitive case under II 3 50 S. 606.

२७२० । भासनोपसंभाषाज्ञानयत्नविमत्युपमन्त्रणेषु वदः । १ । ३ । ४७ ।

उपसंभाषोपमन्त्रणे धातोर्वाच्ये इतरे प्रयोगोपाधयः । शास्त्रे वदते । भासमानो ब्रवीतीत्यर्थः । उपसंभाषोपसान्त्वनम् । भृत्यानुपवदते । सान्त्वयतीत्यर्थः । ज्ञाने । शास्त्रे वदते । यत्ने । क्षेत्रे वदते । विमतौ । क्षेत्रे विवदन्ते । उपमन्त्रणमुपच्छन्दनम् । उपवदते प्रार्थयत इत्यर्थः

2720 After the verb vad, the Atmanepada is employed, when used in the senses of "showing brilliance, or proficiency in," "pacifying," "knowledge," "effort," "difference of opinion," and "flattering"

The senses of 'persuasion' and 'enticing' are denoted by the root, the other senses are expressed by the context

By I. 3 78, vad generally takes the terminations of the Parasmaipada, by the present sûtra, it takes also the affixes of the Atmanepada when having certain meanings

Bhâsana, (shining) means to illumine as वदते चार्वी लोकायते. The Chârvi illumines the Lokâyata shâstras, by his discourses and clear exposition शास्त्रे वदते 'He expounds the scriptures'

Upasambhâshâ (persuasion) means to appease, to conciliate, as भृत्यानुपवदते he conciliates or cajoles the servants.

Jnâna (knowledge) means to know completely as वदते चार्वी लोकायते the Châivi knows completely to discourse upon Lokâyata shâstra.

Yatna (endeavour) means energy as क्षेत्रे वदते 'He toils in the field,' गेहे वदते 'he toils in the house'

Vimati (disagreement) means dissension, want of unanimous opinion. As क्षेत्रे विवदन्ते 'They disagree over the field' i e, holding different opinions they talk diversely

Upamantrana (enticing) means to coax in secret, as, कुलभार्यामुपवदते 'he entices the wife of a respectable family (i e, seduces her in secret)' परदारानुपवदते 'he flatters another's wife'

Why in the above senses only? Observe यत् किञ्चिद्वदति 'he says something',

२७२१ । व्यक्तवाचां समुच्चारणे । १ । ३ । ४८ ।

मनुष्यादीनां समुच्चारणे वदेरात्मनेपदं स्यात् । संप्रवदन्ते ब्राह्मणाः । नेह । सम्प्रवदन्ति खगाः ।

2721. After the verb vad, the Atmanepada is employed when used in the sense of "speaking articulately in a similar manner by men"

As अवगिरति (he swallows) The root grî 'to swallow' preceded by the preposition ava is Atmanepadî According to the Mahâbhâsâya the verb grî taken in this sûtra means 'to swallow' and belongs to the Tudâdi class No. 117, it is not the grî 'to make sound' which belongs to the Kryâdi class No 28 Because there is no word formed with the latter verb by affixing the preposition 'ava' to it By I 3 78 this verb grî 'to swallow' would have been Parasmaipadî, the present sutra debars that.

When it is not preceded by ava, it is Parasmaipadî, as गिरति 'he swallows.'

२७२५ । समः प्रतिज्ञाने । १ । ३ । ५२ ।

शब्दं नित्यं संगिरन्ते प्रतिजानीत इत्यर्थः । 'प्रतिज्ञाने' किम् । संगिरति ग्रासम् ।

2725 After the verb grî preceded by sam, the Atmanepada is used, when employed in the sense of 'promising'

As शतं संगिरते 'he promises to pay a hundred' Or शब्दं नित्यं संगिरते 'He acknowledges that the Word is eternal' If it does not mean to promise or acknowledge, it takes the Parasmaipada terminations. As संगिरति ग्रासम् 'he swallows the mouthful'

२७२६ । उदश्चरः सकर्मकात् । १ । ३ । ५३ ।

धर्ममुच्चरते । उल्लङ्घ्य गच्छतीत्यर्थः । 'सकर्मकात्' किम् । बाष्पमुच्चरति । उपरिष्टाद्गच्छतीत्यर्थः ।

2726 After the verb char 'to walk' preceded by ut, when used transitively, the Atmanepada is employed

As धर्ममुच्चरते he strays away from (the path of) religion (or duty) गुरुवचनमुच्चरते 'he transgresses the commands of his preceptor'

Why do we say 'when used in the transitive"? Observe बाष्पमुच्चरति 'the vapour is rising.' Here it is Parasmaipadî

२७२७ । समस्तृतीयायुक्तात् । १ । ३ । ५४ ।

रथेन संचरते ।

2727 After the verb char, preceded by sam, and connected with a noun in the Instrumental case, the Atmanepada is employed.

As रथेन संचरते 'he drives in a chariot

२७२८ । दाणश्च सा चेच्चतुर्थ्यर्थे । १ । ३ । ५५ ।

संपूर्वाद्दाणस्तृतीयान्तेन युक्तादुक्तं स्यात् तृतीया चेच्चतुर्थ्यर्थे । दास्या संयच्छते । पूर्वसूत्रे 'चर' इति षष्ठी । तेन सूत्रद्वयमिदं व्यवहितेऽपि प्रवर्तते । रथेन समुदाचरते । दास्या संप्रयच्छते ।

2728 And after the verb dâ to give, preceded by sam, and connected with a noun in the Instrumental case, the Atmanepada is employed, provided this Instrumental case has the sense of the Dative case.

When is the 3rd case used with the force of the 4th case? That is answered by the following —

Vart —The Instrumental has the force of the Dative when immoral conduct is implied As दास्या or वृषल्या संप्रयच्छते "he gives (money with the object of enticing) to the female slave or prostitute." The word समः in the preceding sûtra is in the Genitive case. Therefore it applies even there where another preposition intervenes between the सम् and the root. In fact समः covers both this and the sûtra that precedes it. As रथेन समुदाचरते।

Note —The verb dâ to give, is generally parasmaipadî, it becomes âtmanepadî under the above conditions

Note —Why do we say "when it has the force of the dative case"? Because when it has not the sense of the dative, parasmaipada terminations will be used, as पाणिना संप्रयच्छति, 'he gives with his hand.'

Note —It might be asked how the âtmanepada terminations are employed when the preposition sam is not directly applied to the verb, but another preposition pra, intervenes between sam and the verb The reply is that the word samah in I. 3. 54 S. 2727 is not in the ablative case (which would have required its being placed immediately before the verb), but it is in the genitive case and is used as an attribute

२७२९। उपाद्यमः स्वकरणे। १। ३। ५६।

स्वकरणं स्वीकारः। भार्यामुपयच्छते।

2729. After the verb yam, to give, preceded by upa, when used in the sense of "espousing," the Atmanepada is employed

This is clear As भार्यामुपयच्छते 'he espouses or knows his wife' But not so when another's wife is meant, there it is parasmaipadî

By I 3 78 the verb yam would have been parasmaipadî, but the present sûtra makes an exception, when the root takes the preposition upa and means "to marry, to espouse, or to accept." The meaning of *sva-karana* is confined to accepting in general. This is according to the Kâsikâ, according to the Mahâbhâshya, sva-karana means 'to make one's own what was not previously his own'

Note —Why do we say in the sense of "marrying"? When it has any other sense, the parasmaipada affixes will be employed, as देवदत्तो यज्ञदत्तस्य भार्यामुपयच्छति, 'Devadatta has illicit intercourse with the wife of Yajñadatta' In forming the aorist, the following sûtra applies.

२७३०। विभाषोपयमने। १। २। १६।

यमः सिच्कित्स्याद्विवाहे। राम: सीतामुपायत–उपायंस्त वा। उदवोढेत्यर्थः। गन्धनाङ्गे यमने तु ब्रूर्वविप्रतिषेधान्नित्यं कित्त्वम्।

2730 The *sich* before the âtmanepada affixes is *kit* optionally, when *yam* means 'to espouse.'

Thus रामः सीतामुपायत or उपायंस्त 'Râma espoused Sîta' उपायत or उपायंस्त भार्याम् 'he espoused his wife.'

The word 'Upayamana' in the sûtra means 'to accept in marriage,' 'to espouse.' The verb यम् preceded by the preposition उप is Atmanepadî when it means 'to espouse' by I. 3 56 S 2739.

When यम means 'to divulge,' the aorist is कित् by I. 2. 15 S 2698. Therefore, when उपयम् means 'to divulge', its *aorist* will be compulsorily कित् and not *optionally* so for the present sûtra (I 2 16) though subsequent, is debarred in anticipation by the preceding Ashtâdhyâyî sûtra I 2 15 S. 2698.

२७३१ । ज्ञाश्रुस्मृदृशां सनः । १ । ३ । ५७ ।

सन्नन्तानामेषां प्राग्वत् । धर्मं जिज्ञासते । शुश्रूषते । सुस्मूर्षते । दिदृक्षते ।

2731 After the Desideratives formed by the affix san, of the verbs jñâ 'to know', śru, 'to hear', smṛi 'to remember,' and dṛis 'to see,' the Atmanepada is employed.

Note —The above four roots are âtmanepadî when in the Desiderative form, the suffix "san" being the pratyaya by which desideratives are formed.

Note—The verb jñâ takes the terminations of the âtmanepada when used in the senses indicated by the three sûtras 2717, 2718 and 2719 already explained. The desiderative form of jñâ would *ex-necessitate* take âtmanepada affixes when used in the above senses I. 3 62 S 2734 The present sûtra, however, enlarges the scope of âtmanepada by declaring all desideratives of jñâ to be âtmanepada, in whatever sense they may be used

Note.—Similarly by I 3. 29 and the vârtika under it, the roots śru, and dṛiś, take the terminations of the âtmanepada, when preceded by sam, the desideratives of those would of course have taken âtmanepada affixes by I. 3 62, but the present sûtra makes it general

Note.—The present sûtra however enunciates a new rule in the case of the root smṛi

As धर्मं जिज्ञासते 'he wishes to know (*i.e.*, enquires after) religion', गुरुं शुश्रूषते 'he serves the teacher', नष्टं सुस्मूर्षते 'he wishes to remember the forgotten' नृपं दिदृक्षते 'he wishes to see the king'

Why do we say, when taking the affix san? Because the primitive verbs will take the parasmaipada terminations as जानाति he knows; शृणोति he hears, स्मरति he remembers पश्यति he sees.

२७३२ । नानोर्ज्ञः । १ । ३ । ५८ ।

पुत्रमनुजिज्ञासति । पूर्वसूत्रस्यैवायं निषेधः । 'X अनन्तरस्य X' इति न्यायात् । तेनेह न । सर्पिषोऽनुजिज्ञासते । सर्पिषा प्रवर्तितुमिच्छतीत्यर्थः । 'पूर्ववत्सनः' (२७३४) इति तङ् । 'अकर्मकाच्च' (२७१८) इति केवलाद्विधानात् ।

2732. After the desiderative of jñâ, when preceded by anu, the Atmanepada is not employed

This sûtra read with S 2718 limits the scope of parasmaipada to the transitive, desiderative verb anu-jñâ As पुत्रमनुजिज्ञासति 'he enquires after the son.' This is an exception to the last sûtra only Because of the maxim 'a rule, may it enjoin or forbid anything, either enjoins or forbids only that which is nearest to it in some other rule' Therefore not here सर्पिषोऽनुजिज्ञासते meaning 'he wishes to sacrifice with clarified butter'. Now √अनुज्ञा when Intransitive is Atmanepadî by I 3. 45 S 2718 and therefore, its Desiderative is also âtmanepadî by I. 3 62 S 2734

Why do we say when preceded by anu? Because otherwise it will take the âtmanepada terminations. As धर्मं जिज्ञासते he inquires after religion

२७३३। प्रत्याङ्भ्यां श्रुवः। १। ३। ५९।

आभ्यां सन्नन्ताच्छ्रुव उक्तं न स्यात्। प्रतिशुश्रूषति। आशुश्रूषति। कर्मप्रवचनीयात्स्यादेव। देवदत्तं प्रति शुश्रूषते। 'शदेः शितः' (२३६२) 'म्रियतेर्लुङ्लिङोश्च' (२५३८) व्याख्यातम्।

2733 After the desideratives of śru, when preceded by prati and âṅ, the Atmanepada is not used.

The verb śru, when taking the prefixes prati and âṅ, is not âtmanepadî, though taking the desiderative "san" This is also an exception to the rule I 3 57. Thus प्रतिशुश्रूषति and आशुश्रूषति॥

The word prati and âṅ must be upasargas, if they are used as karmapravachaniyas (1. 4 83 S 546) then the rule will not apply As देवदत्तं प्रति शुश्रूषते॥

२७३३। क। शदेः शितः॥ १। ३। ६०॥

2733A. After the verb śad to decay, when it has one of the affixes with an indicatory ś (sit) the Atmanepada is used but not in the Desiderative

The root 'sad' when taking any affix which is marked with an indicatory श, is conjugated in the âtmanepada In connection with this, must be read sûtra VII 3 78 S. 2360, by which the root शद् is replaced by शीय before affixes having an indicatory श. Thus शद्+श+ते=शीय+अते =शीयते 'he decays or withers,' शीयेते 'they two decay', शीयन्ते 'they decay.'

Why do we say before affixes having an indicatory श? Before other affixes, it is not âtmanepadî. As अशत्स्यत् 'if he decayed', शत्स्यति 'he will decay'. शिशत्सति 'He wishes to decay'

The well-known vikâranas like शप्, श &c, the affixes like शतृ &c, are शित् affixes. In other words, the root śad is âtmanepadî in all conjugational tenses.

The sûtra has been explained before also. See No. 2362. It is, repeated here because of the context.

२७३३ । ख । म्रियतेर्लुङ्लिङोश्च ॥ १ । ३ । ६१ ॥

2733B After the verb mri to die, when it has one of the affixes having an indicatory श, as well as when it takes the affixes lun (aorist III 2 110) and lin (Benedictive III, 3. 159) the Atmanepada is used, but not in the Desiderative

This is a restrictive sûtra, the root मृङ् (to die), is marked with a ङ् as an indicatory letter, so by sûtra I 3 12 S 2157 it would be always Atmanepadi But the present aphorism restricts it to लुङ् lun (Aorist) and लिङ् lin (Benedictive) tenses, as well as to those tenses which are शित्

It is only before these three affixes, namely, lin, lun and sit affixes, that the root mri takes the terminations of the atmanepada Thus the aorist अमृत amrita 'he died', Benedictive मृषीष्ट mrishîshta 'may he die' Similarly before sit affixes, thus म्रियते 'he dies,' = मृ + श + ते (VII 4 28) म्रिय + अ + ते = म्रियते (VI 4 77) म्रियेते, म्रियन्ते The root मृ belongs to the sixth class of verbs called Tudâdi which take the vikarana श in the conjugational tenses (II 1. 77), But the Desiderative is मुमूर्षति ।

In other tenses, *viz*, the two Futures, the Perfect and the Conditional, this verb is parasmaipadî मरिष्यति he will die अमरिष्यत् This sûtra has been taught in No 2538 It is repeated here for the sake of the context.

२७३४ । पूर्ववत्सनः । १ । ३ । ६२ ।

सनः पूर्वो यो धातुस्तेन तुल्यं सन्नन्तादप्यात्मनेपदं स्यात् । एदिधिषते । शिशयिषते । निविविक्षते । 'पूर्ववत्' किम् । बुभूषति । 'म्रियतेः-(२३६२) (२५३८) इत्यादिसूत्रद्वये 'सनो न' इत्यनुवर्त्य वाक्यभेदेन व्याख्येयम् । तेनेह न । मिमरिषति । मुमूर्षति । 'आम्प्रत्ययवत्कृञोऽनुप्रयोगस्य' (२२४०) । एधाञ्चक्रे ।

2734. The verb which is Atmanepadî in its primitive form before the taking of the affix san, will also be Atmanepadî when it ends in the affix san

In other words, after a desiderative verb, Atmanepada is employed, if it would have been used after the primitive verb

If the primary verb is parasmaipadî, its desiderative will be also parasmaipadî, if the primary verb is Atmanepadî, its desiderative will be Atmanepadî. This is the general rule. Some exceptions to it have already been mentioned in sûtras I 3. 57, 58, and 59. A root which was âtmanepadî, before taking the Desiderative affix सन् san, will be âtmanepadî even when it takes the affix सन् san In other words, that by reason of which the âtmanepada affixes were ordained in the primary verb, will cause the same terminations to be applied when the verb ends in सन् san Thus it was said in sûtra 1. 3. 12, that roots having an anudâtta accented vowel as indicatory, or a ङ् ṅ as their indicatory letter, take the terminations of the âtmanepada Thus एधते 'he prospers,' and शेते 'he sleeps.' The verb एध 'to increase' and शीङ् (to lie down) will remain âtmanepadî, even when

they are used as Desideratives Thus ऋदिधिषते 'he wishes to prosper' and विवदिषते। Similarly I. 3 17 S 2686 declared that the verb निविश् is âtmanepadî as निविशते, this will be âtmanepadî also in the Desiderative form, as निविविक्षते 'he wishes to enter' So also by I 3 40, S 2713 आक्रमते is âtmanepadî, the Desiderative आचिक्रंसते will also be âtmanepadî.

But though by I. 3. 60 and 61. शीयते and म्रियते are âtmanepadî, yet शिशत्स्यति 'he wishes to lie down' मुमूर्षति 'he wishes to die,' are parasmaipadî Because the âtmanepada affixes were ordained after the roots शद् and मृङ् only under exceptional conditions and not generically, and as those conditions do not exist in the desiderative, the latter does not take the âtmanepada terminations In fact, the words सनो न are to be read into those two sûtras i. e., न from S. 2732, and सनः from 2734, and so in the Desiderative they are not âtmanepadî.

Of course, that which in its primary state would not have taken the terminations of the âtmanepada, there being a prohibition to that effect will not allow them in its Desiderative form. As अनुचिकीर्षति 'he wishes to imitate,' पराचिकीर्षति Here the root कृञ् by I. 3 79 has been especially declared to be parasmaipadi, to the exclusion of âtmanepada affixes which would otherwise have come by I 3 32 and 72, and therefore its Desiderative is also parasmaipadi The force of ञ् causing âtmanepada is counteracted by I 3 79 S 2745

Now it might be asked —"True, this rule provides for those cases where a root is conjugated in two forms, one a Primitive and another a Desiderative conjugation. But what provision do you make for those partial verbs which take the affix सन् even in their primitive form, and in whose case we have no prior form to look upon as a guide in the application of âtmanepada affixes. And there are at least 7 such quasi-roots which take सन् in this way called also the self-descriptive सन् Those quasi-roots are गुप्, तिज्, कित्, मान्, बध दान् and शान् What are we to do with these quasi-roots, which are always conjugated with the affix सन् and have no simpler conjugation ?" To this we reply, "In the case of these partial verbs which take the self-descriptive सन् the pada will be regulated by the indicatory letters which these quasi-roots have For though the full roots are जुगुप्स तितिक्ष, चिकित्स, मीमांस, बीभत्स, शीशांस and दीदांस yet by the maxim अवयवे कृत लिङ्ग समुदायस्य विशेषक भवति, "a sign made in a portion of a thing, qualifies the whole thing" the sign made in the expression गुप् &c, will qualify the whole verb जुगुप्स &c" Thus we have जुगुप्सते '-he despises,' चिकित्सते 'he cures, मीमांसते 'he investigates' &c.

२७३४ । क । आम्प्रत्ययवत् कृञोऽनुप्रयोगस्य । १ । ३ । ६३ ।

एधा चक्रे ।

2734A The auxiliary कृ is Atmanepadî, if the principal verb to which आम is added is âtmanepadî,

Thus एधां चक्रे । See S 2240

There are in Sanskrit two forms of the Perfect (लिट्). one formed in the ordinary way by the reduplication of the root, and adding the terminations, the other called the periphrastic Perfect, is formed by adding आम् to the root and then affixing to it the perfect tense of the roots कृ (to do), भू (to be) or अस् (to be) These latter verbs are called anuprayoga or auxiliary verbs, as it is with their help that the Perfect tense is formed. The question then arises, what conjugation, parasmai or âtmanepada, do these auxiliaries take in forming the periphrastic Perfect? This sûtra supplies the answer :—the auxiliary कृ follows the conjugation of principals, the other auxiliaries do not. Thus the root एध (to increase, prosper) is âtmanepadî, therefore in forming the periphrastic Perfect, the verb कृ will be also in the âtmanepada. Thus एधांचक्रे (he prospered) Similarly दरिद्रा (to appear with great splendour) is parasmaipadî and the auxiliary कृ after it will be parasmaipada, as दरिद्रांचकार (he appeared with great splendour).

But the other auxiliaries भू and अस् retain their own peculiar conjugation and are not influenced by the conjugation of their principal. Thus एधाम्बभूव, एधामास

The word âm-pratyaya of the sûtra means 'that after which the affix âm (III 1 35 and 36. कास्प्रत्ययादाममन्त्रे लिटि) comes.' Of the verb kriñ when subjoined to another as an auxiliary, the termination is that of the âtmanepada like the verb that takes the affix âm If this sûtra enjoined a rule of injuction (vidhi), then there would be the termination of the âtmanepada even in examples like उब्जांचकार and उम्भांचकार where the fruit of the action accrues to the agent This is no valid objection to the present sûtra It is to be interpreted in both ways, that is, both as a vidhi (a general injunction) and a niyama (a restrictive injunction) How is that to be done? Because the word pûrvavat of the last sûtra is to be read in the present aphorism also The second explanation, in that case will be for the sake of establishing a niyama or restrictive rule

२७३५ । प्रोपाभ्यां युजेरयज्ञपात्रेषु । १ । ३ । ६४ ।

प्रयुङ्क्ते । उपयुङ्क्ते । "* स्वराद्यन्तोपसर्गादिति वक्तव्यम् *" । उद्युङ्क्ते । नियुङ्क्ते 'अयज्ञपात्रेषु' किम् । द्वन्द्वं न्यञ्चि पात्राणि प्रयुनक्ति ।

2735 After the verb yuj to join, Atmanepada is used when it is preceded by pra and upa, except with reference to sacrificial vessels, even when the fruit of the action does not accrue to the agent

The verb युजिर् 'to join' is svaritet, and consequently by sûtra I 3 72 it is always âtmanepadî, when the fruit of the action accrues to the agent The present sûtra declares when this verb may take the terminations of âtmanepada, even when the fruit of the action does not accrue to the agent

After the verb युज् preceded by the prepositions प्र and उप the terminations are of the âtmanepada, when not employed in reference to sacrificial vessels. As प्रयुङ्क्ते 'he joins or employs', उपयुङ्क्ते 'he fits or uses.'

Why do we say "when not employed in refernce to sacrificial vessels?" Because there the terminations will be of the parasmaipada. As द्वन्द्वं न्यञ्चि पात्राणि प्रयुनक्ति.

Vârtika' —It shall be rather stated that the root takes the terminations of the âtmanepada when preceded by any preposition beginning or ending with a vowel. This is an important modification of the above rule Thus उद्युङ्क्ते and नियुङ्क्ते In fact, all upasargas, with the exception of सम्, निर्, and दुर्, either begin or end with a vowel, and therefore the Vârtika amounts to the inclusion of all prepositions with the above exception

With सम्, निर् and दुर्, however, the root will take parasmaipada terminations, as संयुनक्ति.

२७३६ । समः क्ष्णुवः । १ । ३ । ६५ ।

संक्ष्णुते शस्त्रम् ।

2736 After the verb kshnu, 'to sharpen,' preceded by sam, the Atmanepada is employed

The verb क्ष्णु 'to sharpen, or grind,' is generally parasmaipadî but it is âtmanepadî when it is preceded by the prefix सम्, as संक्ष्णुते शस्त्रम् 'he whets the weapon' संक्ष्णुवाते 'they two whet' संक्ष्णुवते 'they all whet'.

Note —It might be objected, why has a separate aphorism been made of the verb kshnu, it could well have been included in the I 3 29 S 2699 which also speaks of the force of the prefix sam, when used with the verbs gam, richchha &c To this the answer is that, that sûtra treats of intransitive verbs, the word akarmaka being understood therein, while the present sûtra, as is evident from the example we have given above, treats of transitive verbs

२७३७ । भुजोऽनवने । १ । ३ । ६६ ।

ओदनं भुङ्क्ते । अभ्यवहरतीत्यर्थः । 'बुभुजे पृथिवीपालः पृथिवीमेव केवलाम्' । 'वृद्धो जनो दुःखशतानि भुङ्क्ते' । इहोपभोगो,भुजेरर्थः । 'अनवने' किम् । महीं भुनक्ति ।

2737 After the verb bhuj, the Atmanepada is used, except in the sense of 'protecting'

The word अवन means protection. अनवन 'non-protection'

The root bhuj, when it does not mean to protect, is âtmanepadî. This root belongs to the Rudhâdi class and has several meanings, as, to feed, to cherish, to preserve, to eat and to enjoy. As ओदनं भुङ्क्ते 'he eats rice' also dual bhuñjâte, pl. bhuñjate &c So also बुभुजे पृथिवीपालः पृथिवीमेव केवलाम् 'the king enjoys only the earth वृद्धो जनो दुःखशतानि भुङ्क्ते 'the old man suffers many pains. But महीं भुनक्ति 'He protects the earth.

The root bhuj belongs also to the Tudâdi class, No 124 but there it has the sense of being curved or crooked. The bhuj belonging to the Tudâdi class is not to be taken in this sûtra, because that bhuj has never the sense of protecting. Therefore विभुजति पाणिम् 'he bends the hand,' is in the parasmaipada.

२७३८ । णेरणौ यत्कर्म णौ चेत्स कर्तानाध्याने । १ । ३ । ६७ ।

ण्यन्तादात्मनेपदं स्यादणौ या क्रिया सैव चेण्ण्यन्तेनोच्यते अणौ यत्कर्मकारकं स चेण्णौ कर्ता स्यान्न त्वाध्याने । णिचश्च' २५६४) इति सिद्धेऽकर्त्रभिप्रायार्थमिदम् । कर्त्रभिप्राये तु विभाषोपपदेन–' (२७४४) इति विकल्पे 'अणावकर्मकात्–' (२७५४) इति परस्मैपदे च परत्वात्प्राप्ते 'पूर्वविप्रतिषेधेनेदमेवेष्यते' । कर्तृस्थभावका कर्तृस्थक्रियाश्चोदाहरणम् । तथा हि । पश्यन्ति भवं भक्ताः । चाक्षुषज्ञानविषयं कुर्वन्तीत्यर्थः । प्रेरणांशत्यागे । पश्यति भवः । विषयो भवतीत्यर्थः । ततो हेतुमण्णिच् । दर्शयन्ति भवं भक्ताः । पश्यन्तीत्यर्थः । पुनः प्रेरणांशाविवक्षायां दर्शयते भवः । इह प्रथमतृतीययोरवस्थयोर्द्वितीयचतुर्थ्योश्च तुल्योऽर्थः । तत्र तृतीयकक्षायां न तङ् । क्रियासाम्येऽप्यणौ कर्मकारकस्य णौ कर्तृत्वाभावात् । चतुर्थ्यां तु तङ् । द्वितीयाकक्षया क्रियासाम्यात् । प्रथमायां कर्मणो भवस्येह कर्तृत्वाच्च । एवमारोहयते हस्तीत्यप्युदाहरणम् । आरोहन्ति हस्तिनं हस्तिपकाः । न्यग्भावयन्तीत्यर्थः । तत आरोहति हस्ती । न्यग्भवतीत्यर्थः ततो णिच्आरोहयन्ति । आरोहन्तीत्यर्थः । तत आरोहयते । न्यग्भवतीत्यर्थः । यद्वा पश्यन्त्यारोहन्तीति प्रथमकक्षा प्राग्वत् । ततः कर्मण एव हेतुत्वारोपाण्णिच् । दर्शयति भवः । आरोहयति हस्ती । पश्यत आरोहतश्च प्रेरयतीत्यर्थः । ततो णिजन्ताभ्यां तत्प्रकृतिभ्यां च उपात्तयोर्द्वयोरपि प्रेषणयोस्त्यागे दर्शयते आरोहयते इत्युदाहरणम् । अर्थः प्राग्वत् । अस्मिन्पक्षे द्वितीयकक्षायां न तङ् । समानक्रियत्वाभावाण्णिजर्थस्याधिक्यात् । 'अनाध्याने' किम् । स्मरति वनगुल्मं कोकिलः । स्मरयति वनगुल्मः । उत्कण्ठापूर्वकस्मृतेर्विषयो भवतीत्यर्थः । भीस्म्योर्हेतुभये (२५८४) व्याख्यातम् ।

2738. After a verb ending in the affix ṇi (causal) the Atmanepada is employed, provided that, when the object in the non-ṇi (or non-causal) case becomes the agent in the causal and when the very *verb* (karma = kriya) of the non-ṇi is also employed in the causal with ṇi, but not so when it means 'to remember with regret,' (even when the fruit of the action does not accrue to the agent)

The phrase 'णेः (after the causatives)' of this sûtra governs the four succeeding sûtras and is understood in them. The sûtra consists of the following words —णेः 'after the causative,' अणौ 'in the non causative,' यत् 'what,' कर्म 'object,' or 'action' This word has two meanings in this sûtra first, the karma-kâraka, 'the objective case', secondly kriya, 'the verb' णौ 'in the causative,' चेत् 'if,' सः 'that,' कर्ता 'nominative,' अनाध्याने 'except to remember.'

In general, by I 3 74, S 2564 the causative verbs take the terminations of the âtmanepada, when the fruit of the action accrues to the agent. The present sûtra applies to the case where the fruit of the action does not accrue to the agent.

But even where the fruit of the action accrues to the agent, there are two exceptions The sûtra I 3 77, S 2744 makes the âtmanepada optional while I 3. 88 S 2754 makes it Parasmaipadi These two rules I 3. 77 and 88 being subsequent to the present I 3. 67, would debar this latter. But according to Patañjali it is not so. The णिजन्त root is conjugated in the âtmanepada, if it fulfils the conditions of this sûtra and the subsequent rules S. 2754 and 2744 are set aside by purva-vipratishedha.

Note.—Thus I 3 77 S. 2744 has full scope in स्वं यज्ञं यजति or स्वं यज्ञं यजते 'he sacrifices for his own yajña' But the present sûtra will debar the option, in दर्शयते राजा स्वयमेव 'the king makes himself seen.' Similarly I. 3 88 S 2754 has full scope in गोपी कृष्णं शाययति 'Gopî puts Krishna to sleep,' from कृष्ण शेते 'Krishna sleeps' But the present sûtra will apply to लावयते केदारः स्वयमेव।

By III 1 87 S 2766 we learn that there is âtmanepada when the action affecting the agent is similar to the action which affects the object. Will not that general rule have covered the particular cases of the causatives? No The examples to be given under the present sûtra are those, where the *bhâva* inheres in the agent and where the *kriyâ* inheres in the agent. Thus पश्यन्ति भवं भक्ताः 'the devotees see the Supreme Being' *i e*, by constant devotion, &c., they persuade Him to appear and thus make himself the object of visual perception When this sense of persuasion is ignored, and the agency of the devotees is put out of sight, in other words when प्रेरणांश is given up, for in the Reflexive sense where agent is abandoned, for the sake of facility, such is the case, we have पश्यति भवः 'The Supreme Being manifests,' *i e.*, becomes an object of perfect of perception. See Reflexive verbs Chapter 21 To this verb we add the affix णिच् with the sense of *hetu* We get दर्शयन्ति भवं भक्ताः 'the devotees cause the manifestation of the Supreme Being'—*i.e*, they see the Being Again from this दर्शयन्ति, when we do not wish the sense of the causative to be expressed, *i.e*, when we do not wish to lay any stress on the sense of the causative we have the âtmanepada as दर्शयते भवः। 'Bhava shows himself' Here the sense of the first and the third cases and of the second and the fourth cases is the same That is पश्यन्ति भवं भक्ताः and दर्शयन्ति भवं भक्ताः have the same meaning So also पश्यति भवः and दर्शयते भवः। In the third case (दर्शयन्ति) there is not âtmanepada For though the verb or action is the same as in the first example, yet the object kâraka of the non-ni verb (namely Bhava) is not here the agent of the ni-verb. But in the fourth case (दर्शयते) we have âtmanepada For the *verb* here is the same namely the verb of the second example and the verb of the fourth are both Reflexive, and also the word Bhâva which was *object* in the first example, has become the *agent* in this fourth example

Note —The above is an example of kartristha bhâvaka verb. Bhâva or condition-verb is that sense of a root where the action is accomplished by means which are not dependent on motion from one place to another by the agent As in the above example the act of seeing does not require any change of place or motion for its accomplishment अपरिस्पन्दन साधनसाध्यो धात्वर्थो भावः । It resembles very much Reflexive verbs Or rather *actions* which can be accomplished without much movement of the agent are Bhâvas

While क्रिया or active-verb is that action which is accomplished by the movement of the agent सपरिस्पन्दनसाधनसाध्या क्रिया । We shall now give an example of kartristha kriyâ

Thus (1) आरोहन्ति हस्तिनं हस्तिपकाः 'the elephant-keepers bend down the elephant' Arohanti means to bend From this we have the Reflexive voice, आरोहति हस्ती 'the elephant bends down'

From this we have the Causative आरोहयन्ति हस्तिनं हस्तिपकाः 'the elephant keepers bend down the elephant', here आरोहयन्ति cause to bend down,' has the same meaning as आरोहन्ति । From this we have the Reflexive, by abandoning the force of causative, आरोहयते हस्ती 'the elephant bends down'

Or पश्यन्ति and आरोहन्ति the first examples are retained as above namely पश्यन्ति भवं भक्ताः or आरोहन्ति हस्तिनं हस्तिपकाः ।

From this we get *directly* causatives with णिच् having super imposed on the object the sense of hetu, namely the making the object the inciter of the action As दर्शयति भवः, आरोहयति हस्ती meaning incites while seeing and bending, the full sentences being पश्यतो भक्तान् दर्शयति भवः 'Bhâva shows himself to the gazing devotees', *i e*, Bhava appears in such a glorious manner that it *compels* the devotees to look at Him Here the object Bhâva is now the inciter of the action He *draws* the gaze of all towards Him Here the Hetu (S 2575) activity is imposed on the whilhom object आरोहतो हस्तिपकान् आरोहयति हस्ती 'to the bending elephant keepers bends the elephant,' *i e*, the elephant bends of itself in such a graceful way as draws or attracts the attention of its keepers, as if it invites them to mount it From these णिजन्त verbs, दर्शयति and आरोहयति from these very original roots पश्यन्ति and आरोहन्ति when the appropriate inciting senses are removed, we get the examples दर्शयते and आरोहयते । The meaning is the same as mentioned before Here there are three stages only . (1) पश्यन्ति भवं भक्ताः or आरोहन्ति हस्तिनं हस्तिपकाः । (2) पश्यतो भक्तान् दर्शयति भवः, or आरोहतो हस्तिपकान् आरोहयति हस्ती । (3) दर्शयते भक्तान् भवः or आरोहयते हस्तिपकान् हस्ती । The last, of course, are examples under the present sûtra. In the second case, here, though the verb is णिजन्त it is not Atmanepadî. As there is absence of the same *actions* or verbs, because there is the addition of the sense of णिच in the second.

Note —Why do we say 'in the non-causative non-ni'? For this rule will not apply, when the primitive verb itself is formed by the affix णिच्, such are the roots of the tenth class or Churâdi in which the nich is added in the self-descriptive sense, and not for a causative purpose Thus the root गण belongs to the Churâdi class, whose causative and primitive forms are the same As गणयति गणं गोपालकः 'the cowherd counts the herd'; and the causative form is गणयति गणः स्वयमेव 'the herd makes itself to be counted.' The terminations in both cases are those of the Parasmaipada

Note —Why do we say 'when the object (karma) becomes the agent.' Because the rule will not apply, when any other kâraka or case, than the karma or object, of the primitive verb becomes the agent in the causatve. Thus लुनाति दात्रेण 'he cuts with the scythe,' लावयति दात्रं स्वयमेव 'the scythe is made to cut of itself' Here the word dâtra was the instrument of the primitive verb which became agent in the causative, and therefore in the causative the terminations are of the parasmaimpada only

Note —Why do we say 'if in the causative' in the sûtra? It is for the purpose of indicating that the *verb* must be one and the same, both in the primary sentence and the causative sentence Therefore the rule does not apply here where the causative verb सेचयति in the second sentence was not used in the first sentence, आरोहन्ति हस्तिनं हस्तिपकाः 'the elephant-keepers bend the elephant,' and आरोहयमाणो हस्ती भीतान् सेचयति मूत्रेण 'the elephant that is being caused to bend is made to sprinkle with urine the frightened men'

Note.—The word स 'that' is employed in the aphorism to show that the objects in both sentences must be the same and not different Therefore in the following example where the objects are different, the terminations of the parasmaipada are only used. आरोहन्ति हस्तिनं हस्तिपकाः 'the elephant-keepers bend the elephant' and आरोहयमाणो हस्ती स्थलमारोहयति मनुष्यान् 'the elephant, that is being caused to bend, makes m n mount on the land'

Note —Why do we use the word kartâ (agent) in the sûtra? If the former object is not the agent in the second case, the terminations of the parasmaipada only would be used As आरोहन्ति हस्तिनं हस्तिपकाः 'the elephant keepers bend the elephant,' and तानारोहयति महामात्रः 'the Mahâ mâtra makes them bend'

Note.—Why do we say 'except when meaning to remember with tenderness?' Observe, स्मरति वनगुल्मस्य कोकिलः 'the dove remembers, with regret, the forest tree,' and स्मरयत्येनं वनगुल्मः स्वयमेव 'the forest tree is made to be remembered of itself'

२७३९ । क । भीस्म्योर्हेतुभये ॥ १ । ३ । ६८ ॥

2739A After the causatives of the verbs bhî 'to fear', and smi 'to wonder,' even though the fruit of the action

accrues not to the agent, the Atmanepada is employed, when the fear is produced directly by the causative agent

The phrase 'of the causative ending in णि' is understood in this sûtra and is to be supplied from the previous aphorism. This sûtra is also restricted to cases where the fruit of the action does not accrue to the agent. The word हेतु in the aphorism has been defined later on in sûtra I 4 55 (तत्प्रयोजको हेतुश्च), it is the agent which is the mover of another's action When a fear is caused by a हेतु it is called हेतुभय. The word भय 'fear' in the aphorism is illustrative and includes by implication विस्मय 'astonishment' also As जटिलो भीषयते 'the jatila the cock-headed frightens' मुण्डो भीषयते 'the munda, the shaven headed frightens', जटिलो विस्मापयते 'the jatila astonishes,' मुण्डो विस्मापयते 'the munda astonishes' *i e*, the very fact of matted-hair or shaven-head frightens' &c.

Why do we say हेतुभय? For if the fear or astonishment is not the direct result caused by the agent, but arises form something else, then the âtmanepada will not be used As कुञ्चिकयैनं भाययति 'he frightens him with the kunchika,' रूपेण विस्माययति 'he astonishes with his form'. Here kunchika and rupa are the instruments, which cause fear or astonishment, and are not the hetu thereof. This sûtra has been explained in S 2594

२७३९ । गृधिवञ्च्योः प्रलम्भने । १ । ३ । ६९ ।

प्रतारणेऽर्थे एयन्ताभ्यामाभ्यां प्राग्वत् । माणवकं गर्धयते । वञ्चयते वा । 'प्रलम्भने' किम् । श्वानं गर्धयति । अभिकाङ्क्षामस्योत्पादयतीत्यर्थः । अहिं वञ्चयति । वर्जयतीत्यर्थः । 'लियः सम्माननशालीनीकरणयोश्च' (२५९२) । व्याख्यातम् ।

2739 After the causatives of the verbs gridh 'to covet,' and vañch 'to go,' the Atmanepada is employed, when used in the sense of deceiving, even though the fruit of action does not accrue to the agent

The phrase 'of the causatives ending in णि' is to be supplied here from I. 3. 67. This sûtra is also restricted to the cases where the fruit of the action does not accrue to the agent The word प्रलम्भन of the sûtra means deceiving As माणवकं गर्धयते 'he deceives the boy,' माणवकं वञ्चयते 'he cheats the boy.'

Why do we say 'when it means deceiving' When these verbs have not this meaning, their causatives take parasmaipada. As श्वानं गर्धयति 'he causes the dog to be greedy', अहिं वञ्चयति 'he avoids the serpent'

२७४० । क । लियः संमाननशालीनीकरणयोश्च ॥ १ । ३ । ७० ॥

2740A. After the causative of the verb lî to melt or stick,' the Atmanepada is employed, when used in the sense of showing respect, subduing and deceiving even though the fruit of action does not accrue to the agent.

The phrase 'of the causative ending in णि' is to be supplied here from I 3.67. This sûtra has its scope only when the fruit of the action does not accrue to the agent In the Dhâtupâtha, there are two roots ली, one is technically called लीङ् and means to stick, and belongs to the Divadi class The other ली meaning to 'melt' belongs to the Kryâdi class As there is no specification in the sûtra what ली is to be taken, both are therefore taken.

The force of the word च in the sûtra is to include the word प्रलम्भन 'to decive' of the last sûtra into the present. The word संमानन means 'to show respect.' The word शालीनीकरण means 'to subdue' As जटाभिरालापयते 'he gets respect or causes respect to be shown to him through or on account of his matted hair' श्येनो वर्तिकामुल्लापयते 'the hawk subdues the partridge,' कस्त्वामुल्लापयते 'who deceives thee'

The sûtra विभाषा लीयतेः VI 1 51 declares that the ई of ली is optionally changed into आ before certain terminations But there is no option allowed when the root ली has any of the above three senses in these cases the substitution of आ is necessary and not optional For the option allowed by sûtra VI 1 51 is a व्यवस्थितविभाषा and not a general विभाषा applicable everywhere

Why do we say 'when it has the meaning of, to show respect &c.'? Because otherwise there is parasmaipada. As बालकमुल्लापयति This sûtra was explained as S 2592

२७४० । मिथ्योपपदात्कृञोऽभ्यासे । १ । ३ । ७१ ।

णेः' इत्येव । पदं मिथ्या कारयते । स्वरादिदुष्टमसकृदुच्चारयतीत्यर्थः । 'मिथ्योपपदात्' किम् । पदं सुष्ठु कारयति । 'अभ्यासे' किम् । सकृत्पदं मिथ्या कारयति ।' स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले' (२१५८) । यजते । सुनुते । 'कर्त्रभिप्राये' किम् । ऋत्विजो यजन्ति । सुन्वन्ति ।

2740 After the causative of the verb kri, the Atmanepada is used, when it has the word mithya, 'incorrect,' as an upapada (or dependent word,) and is employed in the sense of 'repeated wrong utterance' even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

The phrase 'of the causative ending in णि' is to be supplied from I 3. 67. The aphorism is restricted to the cases where the fruit of the action does not accrue to the agent. The word abhyâsa means doing again, or repetition, as पदं मिथ्या कारयते means 'he repeatedly pronounces the word incorrectly, that is with wrong accent &c., not once but constantly'

Why do we say 'when the word mithyâ is used as an upapada?' The causative of kri will take parasmaipada when it has any other upapada. Thus पदं सुष्ठु कारयति 'he pronounces the word correctly.'

Why do we say 'of the verb कृञ्'? Because the causative of any other verb used along with the word mithyâ will not have âtmanepada, as पदं

मिथ्या कारयति 'he repeatedly utters the word wrongly.' Here कृ takes parasmaipada.

Why do we say 'repeatedly'? For if the incorrect utterance is not habitual, then parasmaipada will be used, as पदं मिथ्याकारयति 'he pronounces wrongly, not always but once'

२७४० । क । स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले । १ । ३ । ७२ ।

2740A. After the verb marked with a svarita (svaritet) or which has an indicatory ñ (ñit), the terminations of the Atmanepada are employed, when the fruit of the action accrues to the agent.

The anuvritti of the phrase कृ does not go further The word क्रियाफलं is a compound, meaning 'fruit of the action.' When the principal object for the sake of which the action is begun, is meant for the agent indicated by the verb, there the âtmanepada is used after verbs having an indicatory ञ् or a svarita accent As यजते 'he sacrifices for himself' पचते 'he cooks for himself.' Here the verb यज् and पच् are marked with svarita accent in the Dhâtupâtha, and therefore they take the âtmanepada terminations

Similarly सुनुते 'he presses the soma-juice,' कुरुते 'he does' Here the verbs सुञ् and कृञ् have an indicatory ञ्.

In all the above cases, the principal object of the action such as getting heaven by performance of sacrifice, eating of food &c, is meant for the agent. That is to say, he sacrifices in order that he himself may attain heaven, he cooks in order that he himself may eat, &c

Why do we say 'when the fruit of the action accrues to the agent'? Otherwise it will have parasmaipada As यजन्ति याजकाः the priests sacrifice, (not for themselves, but for their clients)' पचन्ति पाचकाः 'the cooks cook (for their masters)' कुर्वन्ति कर्मकराः 'the menials work (for their master).' Here though the fees and the wages are the fruits which the agent gets, yet as that fruit is not the principal object for which the action was begun —the principal object of the sacrifice was not that the priest should get his fee, but that the sacrificer may go to heaven—the verb takes the terminations of the Parasmaipada. Here the principal fruit of the action does not accrue to the agent, but to a third party. See also S 2158.

२७४१ । अपाद्वदः । १ । ३ । ७३ ।

न्यायमपवदते । कर्त्रभिप्राय इत्येव । अपवदति । 'स्विदम्' (२५६४) । कारयते ।

2741 After the verb vad to tell, preceded by apa, when the fruit of the action accrues to the agent, the terminations are of the Atmanepada.

The pharse "when the fruit of the action accrues to the agent," is understood here. The sûtra is clear. As धनकामो न्यायमपवदते 'the wealth-seeker forsakes justice, that is to say, he wishes to acquire wealth at the sacrifice of justice.' But when the fruit of the action does not accrue to the agent, the parasmaipada is employed. As अपवदति.

२७४१ । क । णिचश्च । १ । ३ । ७४ ।

2741A After a verb ending in the affix ṇi (causal) when the fruit of the action accrues to the agent, the Atmanepada is employed.

The phrase "when the fruit of the action accrues to the agent" is to be supplied from sûtra I. 3 72 The verbs that take the affix णिच् ṇich are generally causatives As कटं कारयते 'he causes the mat to be made for himself', ओदनं पाचयते 'he causes the food to be cooked for himself'. When the fruit of the action does not accrue to the agent, the Parasmaipada is used. As कटं कारयति परस्य 'he causes anothers' mat to be made' See S. 2564

२७४२ । समुदाङ्भ्यो यमोऽग्रन्थे । १ । ३ । ७५ ।

'अग्रन्थे' इति च्छेदः । व्रीहीन्संयच्छते । भारमुद्यच्छते । वस्त्रमायच्छते । 'अग्रन्थे' किम् । उद्यच्छति वेदम् । अधिगन्तुमुद्यमं करोतीत्यर्थः । कर्त्रभिप्राय इत्येव ।

2742. After the verb yam to strive, preceded by sam, ut and âṅ, when it does not refer to a book, the Atmanepada is employed, when the fruit of the action accrues to the agent.

The phrase 'when the fruit of the action, accrues to the agent' is read into this aphorism by anuvritti from sûtra I 3. 72. As व्रीहीन् संयच्छते 'he gathers rice' भारमुद्यच्छते 'he lifts up the load' वस्त्रमायच्छते 'he draws out the cloth.' The root yam preceded by the preposition आङ् takes the terminations of the Atmanepada by virtue of I 3. 28 also, but in that aphorism the verb was intransitive, here it is transitive, and this explains the necessity of making two different sûtras for one compound verb आयम्.

Why do we say 'when it does not refer to a book' For otherwise the verb will take the terminations of the parasmaipada. As उद्यच्छति चिकित्सां वैद्यः 'the physician studies diligently the [science of] medicine' उद्यच्छति वेदं 'he exerts to learn the Vedas.'

When however the fruit of the action does not accrue to the agent the above compound verbs are parasmaipadî. As संयच्छति, उद्यच्छति, आयच्छति.

२७४३ । अनुपसर्गाज्ज्ञः । १ । ३ । ७६ ।

गां जानीते । 'अनुपसर्गात्' किम् । स्वर्गं लोकं न प्रजानाति । कथं तर्हि भट्टिः—'इत्थं नृपः पूर्वमवालुलोचे ततोऽनुजज्ञे गमनं सुतस्य' इति । कर्मणि लिट् । नृपेणेति विपरिणामः ।

2743. After the verb jñâ, when not preceded by any upa-

sarga, the terminations are of the Atmanepada, when the fruit of the action accrues to the agent

The phrase 'when the fruit of the action accrues to the agent' is understood in this sûtra also Thus गां जानीते 'he recognises the cow as his own', अश्वं जानीते 'he recognises the horse as his own'

Why do we say when not preceded by any upasarga? For when compounded with prepositions, it may take the Atmanepada terminations, as स्वर्गं लोकं न प्रजानाति मूढः 'the fool does not know the heavenly regions.' How do you explain अनुजज्ञे in the following verse of Bhatti —" "इत्थं नृपः पूर्वमवालुलोचे ततोऽनुजज्ञे गमनं सुतस्य"? (I 23) 'The king first deliberated, in this manner and then ordered the going of his son'. Here अनुजज्ञे is 3rd Person Singular of the Passive of अनुज्ञा It should be translated 'going of the son was ordered by the king"

Note —When however, the fruit of the action does not accrue to the agent, the simple root ज्ञा takes parasmaipada terminations. देवदत्तस्य गां जानाति 'he recognises Devadatta's cow.'

२७४४ । विभाषोपपदेन प्रतीयमाने । १ । ३ । ७७ ।

स्वरितञित इत्यादिपञ्चसूत्र्या यदात्मनेपदं विहितं तत्समीपोच्चारितेन पदेन क्रियाफलस्य कर्तृगामित्वे द्योतिते वा स्यात् । स्वं यज्ञं यजति–यजते वा । स्वं कटं करोति–कुरुते वा । स्वं पुत्रमपवदति–अपवदते वा । स्वं यज्ञं कारयति–कारयते वा । स्वं व्रीहिं सवच्छति–सवच्छते वा । स्वां गां जानाति–जानीते वा ।

इति तिङन्तात्मनेपदप्रकरणम् ।

2744 The Atmanepada is optionally used, when the fact of the fruit of the action accruing to the agent is indicted by an upapada i e, by a word used along with the verb

By the preceeding five sûtras I. 3 72 to 76 Atmanepada terminations were ordained to come after the verbs which implied the accrual of the fruit of the action to the agent, that is to say, where the verb by itself denoted this But when the same idea, instead of being inherent in the verb, the necessity of using the Atmanepada affixes to denote the same idea is obviously removed, and in such a case it is optional whether we use the Atmanepada or Parasmaipada terminations. As स्वं यज्ञं यजति or यजते "he sacrifies for his own yajña," स्वं कटं करोति or कुरुते 'he makes his own 'mat' स्वं पुत्रमपवदति or अपवदते स्वमोदनं पाचयते or पाचयति &c., &c. So on with all the five sûtras.

Here ends the Chapter on the rules of Atmanepada.

—— o ——

अथ तिङन्त परस्मैपद प्रकरणम् ।

CHAPTER XIX.

THD PARASMAIPADA RULES.

We repeat heie the sûtra I 3 78 S 2159, in orde to complete the context.

२७४५ । क । शेषात् कर्तरि परस्मैपदम् ॥ १ । ३ । ७८ ॥

2745. A. After the rest *i e.*, after all those verbs, not falling under any one of the previous provisions, the terminations of the Parasmaipada are employed, in marking the agent (*i e*, in the active voice).

Thus अस्ति 'it is.'

The rules of Atmanepada have been declared in the preceding 66 sûtras I. 3 12 to 77 The terminations of the Parasmaipada, which are the general verbal terminations, will come everywhere else, that is to say, where its operation is not debarred by any one of the preceding aphorisms The present sûtra declares this universal rule. The word sesha or the rest, means that which is the residue after the application of all the previous restrictive rules. Thus it was declared by sûtra I. 3. 12 that a root having an Anudâtta vowel or a ङ as वद will take Atmanepada terminations As आस्ते, शेते. The converse of this will take parasmaipada terminations, namely all verbs which do not have an anudâtta accent or a ङ as वद Thus याति 'he goes,' वाति 'it blows' It has been declared by sûtra I 3. 17 that the root विश when preceded by नि takes Atmanepada termination, as निविशते When not preceded by नि but any other preposition it will take the parasmaipada termination As आविशति, प्रविशति.

Note —Why do we say "when marking the agent"? For when used in the passive voice, the root will take the Atmanepada termination. As पच्यते 'it is cooked' गम्यते 'it is gone'

Note —Why is not parasmaipada used when the verb is employed reflexively? As in the following example —पच्यते ओदनः स्वयमेव 'the food cooks of itself' Because in the present sûtra, the word कर्तरि of sûtra I. 3. 14 is to be read in by anuvritti, so that, in fact there are two कर्तरि in

this aphorism which thus means "when the agent of the verb is an agent pure and simple then parasmaipada is employed" While when a verb is used reflexively (कर्मकर्तरि) the agent of the verb is also, in one aspect, the object of the verb, and it is therefore, that in reflexive verbs the Atamanepada terminations are employed The Reflexive verbs however take atmanepada by the atidesa of S 2766.

२७४५ । अनुपराभ्यां कृञः । १ । ३ । ७९ ।

कर्तृगेऽपि फले गन्धनादौ च परस्मैपदार्थमिदम् । अनुकरोति । पराकरोति । कर्तरीत्येव । भावकर्मणोर्मा भूत् । न चैवमपि कर्मकर्तरि प्रसङ्गः । कार्यातिदेशपक्षस्य मुख्यतया तत्र 'कर्मवत्कर्मणा–' (२७६६) इत्यात्मनेपदेन परत्वादस्य बाधात् । शास्त्रातिदेशपक्षे तु 'कर्तरि शप्' (२१६७) इत्यतः 'शेषात्–' (२१५९) इत्यतश्च कर्तृग्रहणद्वयमनुवर्त्य कर्मैव यः कर्ता न तु कर्मकर्ता तत्रेति व्याख्येयम् ।

2745 After the verb kri to make, preceded by anu and para, parasmaipada is employed, even when the fruit of the action goes to the agent, and when the sense is that of "divulging" &c

By aphorism I. 3 32 the root कृ took the terminations of the Atmanepada when the sense denoted was that of "divulging, reviling" &c, and it also took Atmanepada terminations, when the fruit of the action accrued to the agent by virtue of I 3 72, because the root कृञ् has an indicatory ञ The present sûtra makes an exception to those rules, and ordains Parasmaipada. Thus अनुकरोति he imitates पराकरोति he does well.

The word कर्तरि is understood here also The verb must be in the Active voice for the application of this rule If however it is used Impersonally (भाव), or Passively (कर्म), then this sûtra will not apply. Moreover it will not apply to कर्मकर्ता also, namely to Reflexive verbs In the case of these, the verb denotes the agent and the object both In so much as it denotes the agent, should not अनुकृ and पराकृ take the Parasmaipada terminations? No For the sûtra कर्मवत् कर्मणा &c III 1. 87 S. 2766 is an atidesa sûtra it makes *all* the rules of Passive voice to apply by analogy to Reflexive verbs. That sûtra, therefore, being a subsequent sûtra, debars the Parasmaipada of अनुकृ and पराकृ when used in the Reflexive sense and ordains Atmanepada instead.

There are two views about atidesa sûtras. One is, that an atidesa is of the *operations* (Kârya) only This is the principal view (and adopted by the author in explaining S 2766) In this view, all *operations* of the Passive come after the Reflexive also. As Atmanepada is an operation enjoined after the Passive verbs, it will be enjoined by kârya-atidesa after the Reflexive verbs also Thus the âtmanepada enjoined by I. 3, 13 S. 2679 after the Passive verbs, comes after the Reflexives also.

The other view is called Śâstrâtidesa namely *all* SUTRAS applicable to the Passive, become applicable to the Reflexives In this view we have to apply the *Rules* (sâstra), namely the particular sûtras In applying a sûtra we must see whether it is still in force or not, or has been superseded by any subsequent sûtra In this view, the sûtra कर्मवत् कर्मणा (S. 2766) does not *ordain* the âtmanepada, but only the application of the rule I 3 13. S 2679 (भावकर्मणोः) which ordains âtmanepada In applying therefore, भावकर्मणोः (S 2679) to the present sûtra अनुपराभ्यां कृञः, we see that this latter is a subsequent sûtra to the former, (this being I. 3 79, while भावकर्मणोः is I 3. 13), therefore this supersedes the former: consequently the Reflexives of अनुकृ and पराकृ must be Parasmaipadî. To get over this difficulty, we explain the present sûtra I 3 79 by reading into it the anuvritti of two कर्तरि's, one from I 3 14. S 2680 (कर्तरि कर्म &c) and the other from I. 3 78 S 2745A. (शेषात् कर्तरि), therefore when the agent of अनुकृ or पराकृ is agent pure and simple, then these verbs take the Parasmaipada and not when the agent is also the object as in the Reflexive verbs

२७४६ । अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिपः । १ । ३ । ८० ।

'क्षिप प्रेरणे' । स्वरितेत् । अभिक्षिपति ।

2746 After the verb kship, 'to throw', coming after abhi, prati and ati, parasmaipada is used, even though the fruit of the action goes to the agent

The root क्षिप 'to throw', is svaritets, therefore, by I 3 72 it would have taken Âtmanepada termination, when the fruit of the action accrued to the agent, this aphorism ordains parasmaipada instead. As अभिक्षिपति 'he throws on,' प्रतिक्षिपति 'he turns away or rejects,' अतिक्षिपति 'he throws beyond'

Note — Why do we say "when coming after abhi, prati, and ati"? Because when compounded with any other preposition, it will not take parasmaipada, but will be governed by I 3. 72 As आक्षिपते 'he throws down.'

The second कर्तृ of I. 3 14 is also understood here, so that when the verb is used reflexively, the agent not being purely an agent, the present sûtra will not apply. As अभिक्षिप्यते स्वयमेव 'it is thrown on of itself.'

२७४७ । प्राद्वहः । १ । ३ । ८१ ।

प्रवहति ।

2747. After the verb vah 'to carry,' coming after pra, the Parasmaipada is used, even though the fruit of the action accrues to the agent.

The root वह 'to carry' is svaritet, and by I 3 72 it would have taken the Atmanepada termination, when the fruit of the action accrued to the agent. But the present sûtra ordains parasmaipada instead. As प्रवहति 'it flows.'

Why do we say "when coming after pra"? Because after any other preposition it will not take prasmaipada, as आवहते 'he brings'

२७४८ । परेर्मृषः । १ । ३ । ८२ ।

परिमृष्यति । भौवादिकस्य तु परिमर्षति । इह परेरिति योगं विभज्य वहेरपीति केचित् ।

2748 After the verb mrish 'to bear,' preceded by pari, the Parasmaipada is used, even when the fruit of the action accrues to the agent

The root मृष "to suffer" (Divâdi 55) is svaritet, and by I. 3. 72 it would have taken Atmanepada termination, when the fruit of the action accrued to the agent. This ordains parasmaipada instead. As परिमृष्यति 'he endures or he becomes angry' But the Bhuâdi no 739 forms परिमर्षति, When not preceded by this preposition, it takes the Atmanepada terminations. As आमृष्यते.

According to some authors, the root वह of the last aphorism, is said to be understood in this, so that वह preceded by परि will also take parasmaipada terminations, as परिवहति This is done by dividing परेर्मृषः into two sûtras namely, (1) परेः 'after pari the √vah is Parasmaipadî.' (2) मृषः the √mrish is Parasmaipadî after pari.'

२७४९ । व्याङ्परिभ्यो रमः । १ । ३ । ८३ ।

विरमति ।

2749. After the verb ram 'to sport,' preceded by vi and âṅ, the Parasmaipada is used.

The verb रम् means 'to sport.' It is anudâttet and therefore by I. 3. 12 it would have taken Atmanepada terminations, the present sûtra ordains Parasmaipada instead, as विरमति 'he takes rest', आरमति 'he delights in, परिरमति he sports.'

With other prepositions than these, it will take âtmanepada terminations. As अभिरमते

२७५० । उपाच्च । १ । ३ । ८४ ।

यज्ञदत्तमुपरमति । उपरमयतीत्यर्थः । अन्तर्भावितण्यर्थोऽयम् ।

2750 And also after upa, the √ram, takes the affixes of the Parasmaipada

As यज्ञदत्तमुपरमति 'he causes Yajñadatta to refrain' The sense of the verb uparamati is causative here, as if it was उपरमयति. This is an example of a verb involving in it the causative affix णिच्

२७५१ । विभाषाकर्मकात् । १ । ३ । ८५ ।

उपाद्रमेरकर्मकात्परस्मैपदं वा । उपरमति-उपरमते वा । निवर्तत इत्यर्थः ।

2751 After the √ram, preceded by upa, the parasmaipada is optionally used, when employed intransitively

The last aphorism ordained Parasmaipada absolutely, this declares an option under certain circumstances As यावद्भुक्तमुपरमति or उपरमते 'he desisted from or was quiet while it was eaten '

२७५२ । बुधयुधनशजनेङ्प्रुद्रुस्रुभ्यो णे । १ । ३ । ८६ ।

एभ्यो ण्यन्तेभ्यः परस्मैपदं स्यात् । 'णिचश्च' (२५६४) इत्यस्यापवादः । बोधयति पद्मम् । योधयति काष्ठानि । नाशयति दुःखम् । जनयति सुखम् । अध्यापयति । प्रावयति । प्रापयतीत्यर्थः । द्रावयति । विलापयतीत्यर्थः । स्रावयति । स्यन्दयतीत्यर्थः ।

2752 After the verbs budh 'to know,' yudh 'to fight,' nas 'to destroy,' jana 'to be born,' iṅ 'to go,' pru 'to move,' dru 'to run,' and sru 'to flow,' ending in the affix ṇi (i e, when used in the causative), the Parasmaipada is employed, even when the fruit of the action goes to the agent

By I. 3 74, causatives took the âtmanepada terminations, when the fruit of the action accrued to the agent This makes an exception to that and ordains Parasmipada As बोधयति पद्मं 'he expands the lotus,' योधयति काष्ठानि 'he causes the stick to strike,' नाशयति दुःखम् he causes the destruction of sorrow, जनयति सुखम् he begets happiness, अध्यापयति वेदम् he teaches the Veda, प्रावयति 'he causes to obtain', द्रावयति 'he causes to melt', स्रावयति 'he causes to trickle'

Of the above eight roots, those which are intransitive would have taken the Parasmaipada terminations under the conditions mentioned in I. 3. 88 that is to say, when the agent is a being endowed with reason. The present aphorism in the case of such intransitive verbs makes this additional statement, that those intransitive verbs will take prasmaipada, even when the agent is not a being endowed with reason. As बोधयति पद्मम् 'he makes the lotus to expand', योधयति काष्ठानि 'he makes the woods to strike each other,' नाशयति दुःखम् 'he destroys sorrow,' जनयति सुखम् 'he produces pleasure '

Again of the above eight roots, those that have ordinarily the sense of "moving" will get parasmaipada by I. 3 87. The present sûtra, in their case makes this additional statement, that they will take parasmaipada terminations, even when the sense is not that of moving. Thus प्रु, means both 'to move,' and 'to obtain,' द्रु means 'to run' as well as 'to melt,' and स्रु, means 'to flow' as well as to 'to trickle ' As प्रवते he obtains, अयोद्रवति the iron melts; कुण्डिका स्रवति 'the water-vessels drip.' The examples in the first paragraph have therefore been thus translated.

The root इङ् is always compounded with अधि

२७५३ । निगरणचलनार्थेभ्यश्च । १ । ३ । ८७ ।

निगारयति । आशयति । भोजयति । चलयति । कम्पयति । '* अदेः प्रतिषेधः *' । आदयते देवदत्तेन । 'गतिबुद्धि–' । (५४०) इति कर्मत्वम् '* आदिखाद्योर्न *' इति प्रतिषिद्धम् । 'निगरणचलन–' (२७५३) इति सूत्रेण प्राप्तस्यैवायं निषेधः । शेषादित्यकर्त्रभिप्राये परस्मैपदं स्यादेव । आदयत्यन्नं वटुना ।

2753 And after the causatives of verbs which have the sense of the 'eating or swallowing' and 'shaking or moving,' the Parasmaipada is employed, even when the fruit of the action goes to the agent

The phrase 'when used in the causative (णेः) of the last sûtra is to be read into this also. The Parasmaipada is ordained as an exception to I 3 74 by which the âtmanepada was ordained, when the fruit of the action accrued to the agent The word निगरण means 'eating,' and चलनं means 'moving,' 'shaking' As निगारयति 'he causes to swallow', आशयति 'he causes to eat' भोजयति 'he feasts' चलयति 'he moves', चोपयति, कम्पयति 'he shakens.' This aphorism applies to transitive verbs, and to verbs whose agents in non-causative state are inanimate objects *i.e*, not possessed with reason

Vart —The prohibition of the root अद 'to eat,' must be mentioned. The causative of अद 'to eat,' takes the âtmanepada Thus अत्ति देवदत्तः 'Devadatta eats', आदयते देवदत्तेन 'It is caused to be eaten by Devadatta' The agent Devadatta of primitive verb has not become the object of the causative verb, as was required by the sutra I 4 52 S 540, because the vârtika आदि खाद्योर्न (given also under that sûtra) prevents this So देवदत्त is put in the Instrumental case. The prohibition of the vârtika applies to the Parasmaipada ordained by the present sûtra alone and not of any other sûtra. Therefore there will be Parasmaipada when the agent is denoted, by the general sûtra शेषात् कर्तरि (S 2159), when the fruit of the action does not accrue to the agent As आदयति अन्नं वटुना 'He causes the boy to eat the food'

२७५४ । अणावकर्मकाच्चित्तवत्कर्तृकात् । १ । ३ । ८८ ।

ण्यन्तात्परस्मैपदं स्यात् । शेते कृष्णस्तं गोपी शाययति ।

2754 The affixes of the parasmaipada are employed after the causal of that verb, which in its non-causal state was intransitive and had a being endowed with reason for its agent, even when the fruit of the action accrues to the agent

As शेते कृष्णः 'Krishna sleeps' तं गोपी शाययति 'Gopî puts him to sleep' The phrase णेः is understood here also. The Atmanepada was ordained by I 3, 74 when the fruit of the action accrued to the agent. This aphorism is an exception to that, and ordains Prasmaipada. As आस्ते

देवदत्तः 'Devadatta sits ' आसयते देवदत्तं he makes Devadatta to sit. शेते देवदत्तः Devadatta sleeps, शाययति देवदत्तं he causes Devadatta to lie down

२७५५ । न पादम्याङ्यमाङ्यसपरिमुहरुचिनृतिवदवसः । १ । ३ । ८९ ।

एभ्यो णयन्तेभ्यः परस्मैपदं न । पिबतिर्निगरणार्थः । इतरे चित्तवत्कर्तृकाकर्मकाः । नृतिश्चलनार्थोऽपि । तेन सूत्रद्वयेन प्राप्तिः । पाययते । दमयते । आयामयते । आयासयते । परिमोहयते । रोचयते । नर्तयते । वादयते । वासयते । *धेट उपसंख्यानम्* । 'धापयेते शिशुमेकं समीची' । अकर्त्रभिप्राये 'शेषात्-' (२१५९) इति परस्मैपदं स्यादेव । वत्सान्पाययति पयः । 'दमयन्तीकमनीयतामदम्' । भिक्षां वासयति । 'वा क्यषः' (२६६९) । लोहितायति-लोहितायते । 'द्युद्भ्यो लुङि' (२३४५) । अद्युतत्-अद्योतिष्ट । 'वृद्भ्यः स्यसनोः' (२३४७) । वर्त्स्यति । वर्तिष्यते । विवृत्सति । विवर्तिषते । 'लुटि च कॢपः' (२३५१) । कल्प्ता । कल्प्तासि । कल्पितासे । कल्प्स्यति । कल्पिष्यते-कल्प्स्यते । चिकॢप्सति-चिकल्पिषते-चिकॢप्सते ।

इति तिङन्तपरस्मैपदप्रकरणम् ।

2755. But the affixes of the Parasmaipada are not used after the causals of the verbs pâ 'to drink', dam 'to tame', âyam 'to extend', âyas 'to exert oneself,' parimuh 'to be bewildered', ruch 'to shine', nrit 'to dance', vad 'to speak', and vas 'to dwell'.

The last two aphorisms had ordained Parasmaipada instead of Atmanepada, even when the fruit of the action accrued to the agent, thus debarring the latter's action which would otherwise have taken placce by virtue of I. 3 74 . This sûtra prohibits the last two sûtras, and re-instates Atmanepada of I 3 74 Thus the root पा 'to drink', has the sense of nigaraṇa or 'swallowing', the roots दम &c, have sentient beings as their agents, the root नृत् 'to dance' has the sense of चलन or 'moving,' but still these verbs have âtmanepada affixes, and do not take the parasmaipada in the causative As पाययते 'he causes to drink,' दमयते 'he causes to be tame' आयामयते 'he lengthens', आयासयते 'he troubles,' परिमोहयते 'he entices', रोचयते 'he makes agreeable', नर्तयते 'he causes to dance,' वादयते 'he makes to speak', वासयते 'he causes to dwell'

Vârt —The root धेट should be enumerated along with पा &c. Thus धापयेते शिशुमेकं समीची 'The two does suckle one young infant'. समीची is nom. dual (Vaidic)

But the Parasmaipada ordained by S. 2159 is not debarred by the present sûtra Therefore where the fruit of the action does not accrue to the agent, there is Parasmaipada. As वत्सान् पाययति पयः 'he makes the calves to drink milk

So also दमयन्तीकमनीयतामदम्.

So also भिक्षां वासयति ।

२७५५ । क । वा क्यषः । १ । ३ । ९० ।

2755A. The affixes of the Parasmaipada are used optionally after the Denominative verbs ending in the affix kyash

This sûtra has already been given before See No 2669 As लोहितायति लोहितायते ।

२७५५ । ख । द्युद्भ्यो लुङि । १ । ३ । ९१ ।

2755B After the verbs dyut 'to shine' &c the terminations of the Paresmaipada are optionally employed, when the affixes of lun (aorist) follow.

This sûtra has already been given before. See No. 2345.

These verbs are anudatta so by I. 3. 12, they would have been invariably âtmanepadî, this aphorism makes them optionally so in the aorist Thus अद्युतत् or अद्योतिष्ट 'he shone'. In other tenses than the aorist (लुङ) these verbs are invariably Atmanepadî As द्योतते 'he shines'

२७५५ । ग । वृद्भ्यो स्यसनोः । १ । ३ । ९२ ।

2755 C After the verbs vrit to exist, and the rest the Parasmaipada is optionally employed when the affixes sya (Future and conditional) and san (Desiderative) follow

This sûtra has already been given before See No 2347

The वृतादि verbs are five in number and are included in the द्युतादि sub-class They are वृत् 'to be,' वृधु 'to grow', शृधु 'to fart or break wind' स्यन्दू 'to ooze,' and कृपू 'to be able' As Ist Future वर्त्स्यति or वर्तिष्यते, 'it will be,' Conditional अवर्त्स्यत् or अवर्तिष्यत, Desiderative विवृत्सति or विवर्तिषते &c

In other tenses than the above, they are always Atmanepadî As वर्तते it is.

२७५५ । घ । लुटि च क्लृपः । १ । ३ । ९३ ।

2755D After √klip 'to be fit', the Parasmaipada terminations are optionally employed in the First Future as well as in the Second Future, the Conditional and the Desiderative

Thus 1st Fut P कल्प्तासि A कल्पितासे, or कल्प्तासे । 2nd Fut P कल्प्स्यति । A कल्पिष्यते or कल्प्स्यते ॥ Des चिक्लृप्सति । A चिकल्पिषते or चिक्लृप्सते ।

Here ends the Chapter on Parasmaipadas.

—— o ——

अथ भावकर्मतिङ् प्रकरणम् ।

—— o ——

CHAPTER XX.

—— o ——

THE IMPERSONAL AND PASSIVE VERBS.

अथ भावकर्मणो लँडादय ॥

Now we shall conjugate roots in Impersonal and Passive forms Here we repeat sûtra I 3 13, S 2679

२७५६ । क । भावकर्मणोः । १ । ३ । १३ । इति तङ् ॥

2756A An âtmanepada affix is the substitute of the affix ल (III. 4 69) when it denotes the action of the verb or the object of the verb.

The Impersonal (bhâva) and Passive verbs are conjugated in the âtmanepada.

२७५६ । सार्वधातुके यक् । ३ । १ । ६७ ।

धातोर्यक्प्रत्ययः स्याद्भावकर्मवाचिनि सार्वधातुके परे । भावो भावना उत्पादना क्रिया सा च धातुत्वेन सकलधातुवाच्या भावार्थकलकारेणानूद्यते । युष्मदस्मद्भ्यां सामानाधिकरण्याभावात्प्रथमपुरुषः । तिङ्वाच्यभावनाया असत्त्वरूपत्वेन द्वित्वाद्यप्रतीतेर्न द्विवचनादि । किं त्वेकवचनमेव । तस्योत्सर्गिकत्वेन सङ्ख्यानपेक्षत्वादनभिहिते कर्तरि तृतीया । त्वया मयान्यैश्च भूयते । बभूवे ।

2756 The affix यक् comes after a root, when a सार्वधातुक affix (III, 4 113) follows, denoting the action or the object

Note —In forming Impersonal and Passive verbs, this affix is employed in the conjugational tenses Thus in Impersonal verbs आस्यते भवता 'you sit', शय्यते भवता 'you lie' So in Passive verbs, as क्रियते कटः and गम्यते ग्रामः. The क of यक् is servile, and prevents guna and vriddhi This affix is also used in reflective voice (कर्मकर्तरि), as क्रियते कटः स्वयमेव 'the mat becomes made of itself'

The word bhâva means 'production, creating.

Note —From the causative of √भू, namely from √भावि is derived भावः by the affix घञ् (III 3 56 S. 547). The causative, √भावि has the sense of 'production'. While the pure root भू has the same meaning as √कृ 'to do' The author expresses both these meanings by saying —

Bhâva means production, the action of manifestation.

Note —As in करोति घटं 'he makes the pot,' the operation helping the production of the pot depends on the potter, similar is the case in भावयति

घटम् 'the pot is (caused to be or) produced' But in भवति घटः 'the pot becomes,' the operation helping the production of the pot inheres in the pot itself, but in a different way it is the *effect* of the operation of production while in the case of the potter it was the *cause* Thus √भू &c., become Intransitive where the *effect* and *operation* inhere in one, while the roots are Transitive when the *effect* and the *operation* are in different objects

This *action* (kriyâ) being the essence of a *root*, is expressed by every root, and is denoted by लट्, लिट् &c, when it has the sense of the action As this verb expresses *pure* action, there can be no syntactical agreement between it and 'I' and 'Thou' So Impersonal verbs can never be conjugated in the First or Second Person but only in the Third Person. Moreover as the conjugational terminations, in the case of Impersonal verbs, do not denote any substance, in as much as the action denoted by the tense-affix is not of the nature of a substance, to which the notions of duality or plurality might attach, since here there is no notion of duality &c, neither Dual or a plural affix is employed. Hence necessarily the Impersonal verb takes the singular affix only for that is the general number where no particular number is meant. Thus these verbs are conjugated only in the Third Person singular.

Note —As a general rule, the Impersonal verbs are conjugated only in the singular but sometimes they take Dual and plural terminations also. As उष्ट्रासिका आस्यन्ते, हतशायिका: शय्यन्ते in the Mahâbhâshya Tattvabodhini

Where the agent is not particularised there the Third Person is used. त्वया or मया or अन्यै भूयते । 'It is become by thee or me or by others i e, thou becomest, I become, they become' So also बभूवे 'it was become.'

२७५७ । स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । ६ । ४ । ६२ ।

उपदेशे योऽच् तदन्तानां हनादीनां च चिण्वदङ्गकार्यं वा स्यात्स्यादिषु परेषु भावकर्मणोर्गम्यमानयोः स्यादीनामिडागमश्च । अयमिट् चिण्वद्भावसंनियोगशिष्टत्वात्तदभावे न । इहार्धधातुकमित्यर्थकृतं सीयुटो विशेषणं नेतरेषामव्यभिचारात् । चिण्वद्भावाद्वृद्धिः । भाविता-भविता । भाविष्यते-भविष्यते । भूयताम् । अभूयत । भूयेत । भाविषीष्ट-भविषीष्ट ।

2757 Before the affixes स्य (First Future and Conditional), सिच् (Aorist), the ârdhadhâtuka सीयुट् (Benedictive) and तासि (the Periphrastic Future), when these are used in the Impersonal (भाव) and Passive ((कर्म) Voices, (1) the verbal stems ending in a vowel in the Grammatical system of instruction i e, in Dhâtupâtha, as well as which end in an affix which is enunciated as a vowel in upadeśa, and the verbs (2) हन् (3) ग्रह् and (4) दृश् are treated with regard to operations relating to the

stem (aṅga) optionally in the same way, as in the third person singular of the Passive Aorist in चिण्, and when so treated, they have the augment इट् ॥

Note —The words उपदेशेऽच् have been explained उपदेशे योऽच् तदन्तानां *i e*, stems ending in that which is a vowel in the state of original enunciation Thus the causatives (णिच् *i. e.*, इ-ending) roots, though not taught in the Dhâtupâtha will be governed by this rule. The author has not explained उपदेशेऽच् by उपदेशेऽजन्तानां for then the causatives would not be included, for causative roots are not *listed* any where, for upadesa means direct and express utterance the causatives are not so uttered. Moreover the atidesa here is with regard to अङ्गकार्यं, and not all the other operations of चिण् । Thus from हन् we have Passive Future घानिष्यते । Here हन् is not replaced by वध्, though in चिण there is that substitution as अवधि for this substitution by II 4. 43. S 2434 is not an aṅga-operation. Similarly from इण् we have आयिष्यते, here there is no गा substitution, from इङ् we have अध्यायिष्यते here there is no गाङ् substitution.

The इट् taught in this sûtra does not come where there is not chin-vad bhâva because it is taught only as secondary to chin-vad bhâva and not primarily. The anuvritti of ârdhadhâtuka is current in this sûtra from VI 4 46. S 2307, and it qualifies सीयुट् but not the others, because they are all ârdhadhâtukas already and so do not require any such qualifications In fact स्य, सिच् and तासि are *invariably* ârdhadhâtuka, while सीयुट् when in the Potential is sârvadhâtuka also When there is chin-vad bhâva, there is vriddhi, because चिण् has an indicatory ण (VII. 2 115 S 254)

Thus 1st Fut भाविता or भविता 'it will be become by some one

2nd Fut भाविष्यते or भविष्यते 'it will be become by some one. Impve. भूयताम् 'let it be become' Imperf अभूयत 'it was become' Pot भूयेत Bene भाविषीष्ट or भविषीष्ट 'may it be become'

The aorist is formed as follows —

२७५८ । चिण्भावकर्मणोः । ३ । १ । ६६ ।

च्लेश्चिण्स्याद्भावकर्मवाचिनि तशब्दे परे । अभावि । अभाविष्यत-अभविष्यत । तिङोक्तत्वात्कर्मणि न द्वितीया । अनुभूयत आनन्दश्चैत्रेण त्वया मया च । अनुभूयेते । अनुभूयन्ते । त्वमनुभूयसे । अहमनुभूये । अन्वभावि । अन्वभाविषाताम्-अन्वभविषाताम् । णिलोपः । भाव्यते । भावयांचक्रे । भावयांबभूवे । भावयामासे । इह तशब्दस्य एशि इट एत्वे च कृते 'ह एति' (२२५०) इति हत्वं न । तासिसाहचर्यादस्तेरपि व्यतिह इत्यादौ सार्वधातुक एव हत्वप्रवृत्तेरित्याहुः । भाविता । चिण्वदिट आभीयत्वेनासिद्धत्वाण्णिलोपः । पक्षे । भावयिता । भाविष्यते-भावयिष्यते । भाव्यताम् । अभाव्यत । भाव्येत । भाविषीष्ट-भावयिषीष्ट । अभावि । अभाविषाताम् । अभावयिषाताम् । बुभूष्यते । बुभूषांचक्रे । बुभूषिता । बुभूषिष्यते । बोभूय्यते । यङ्लुगन्तात् । बोभूयते । बोभवांचक्रे । बोभाविता-बोभविता । 'अकृत्सार्व-' (२२९८) इति दीर्घः । स्तूयते विष्णुः । तुष्टुवे । स्ताविता-स्तोता । स्ताविष्यते-स्तोष्यते । अस्तावि । अस्ताविषाताम्-अस्तोषाताम् । 'गुणोऽर्ति-'

(२३८०) इति गुणः । अर्यते । स्मर्यते । सस्मरे । परत्वान्नित्यत्वाच्च गुणे रपरे कृतेऽजन्तत्वाभावेऽप्युपदेशग्रहणाच्चिण्वदिट् । आरिता-अर्ता । स्मारिता-स्मर्ता । 'गुणोऽर्ति-' (२३८०) इत्यत्र नित्यग्रहणानुवृत्तेरुक्तत्वान्नेह गुणः । संस्क्रियते । 'अनिदिताम्-' (४१५) इति नलोपः । स्रस्यते । इदितस्तु नन्द्यते । सम्प्रसारणम् । इज्यते । 'अयङ् यि क्ङिति' (२६४९) । शय्यते ।

2758 चिण् is the substitute of च्लि when त of the third person singular Atmanepada follows, denoting the action (भाव) or the object कर्म.

Note —A verb is said to denote an action when it is used impersonally, and it is said to denote an object when used in the Passive sense. As अशायि भवता 'it was lain by you i e, you lay', अकारि कटो देवदत्तेन, 'the mat was made by Devadatta' The repetition of चिण् here is for the sake of distinctness

Thus another form of the Aorist is अभावि । The Conditional is अभाविष्यत or अभविष्यत ।

Conjugation of भू in the Impersonal

Pre भूयते । Per बभूवे । I Fut. भाविता or भविता । II Fut भाविष्यते or भविष्यते । Impve भूयताम् Imperf अभूयत । Pot भूयेत । Bene भाविषीष्ट or भविषीष्ट । Aor. अभावि । (Condi. अभाविष्यत or अभविष्यत ।

Passive.

In the Passive, the verb does not govern the accusative, because the force of the accusative is contained within the tense affix Thus अनुभूयते आनन्दश्चैत्रेण त्वया मया च । 'The pleasure is experienced by Chaitra, by thee and by me' Pre 3 S. अनुभूयते । D अनुभूयेते । Pl अनुभूयन्ते । 2nd अनुभूयसे । 1st S. अनुभूये । Aor. 3 S अन्वभावि । D. अन्वभाविषाताम् or अन्वभविषाताम् ।

From the causative √भावि, we may form also the Impersonal and the Passive, as follows —भावि+यक्+ते=भाव्+यक्+ते (The णि is elided by VI 4 51. S 2313)=भाव्यते 'it is caused to be'. Pre. 3rd S भाव्यते । Per. भावयाञ्चक्रे, भावयां बभूवे or भावयामासे । In this last example, we have आसे and not आहे । The 3rd S. affix त is replaced by ए (III 4 81 S 2241) in the Perfect. Similarly 1st S. इट् becomes ए by III 4 79. S 2233 Thus अस्+ए (whether 3rd Singular or 1st Singular)=अ+अस्+ए=आस्+ए । Now VII 4 52 S 2250 requires the स् to be changed to ह् । But as a matter of fact it is not so. Because they say, the rule 2250 applies to the स् of अस् before the Sârvadhâtuka ए only, and it is there only that the स is changed to ह, because अस् is read along with तास्—affix in VII 4. 50 S. 2191, whose anuvritti runs into VII. 4 52, S. 2250 Therefore, before the Sârvadhâtuka ए the स of अस् is changed to ह । Thus in the लट्, First Person singular, of अस् preceded by व्यति, we have व्यति+अस्+ए=व्यतिहे (the अ is elided by VI 4 111. S 2469, and स changed to ह by S. 2250). But not so in the Perfect 3rd S. भावयामासे ।

The 1st Fut. is भाविता। It is thus derived भावि+इट्+ता The इट् augment here is added by VI. 4. 62, S 2757. This इट् is called चिण्वदिट्, and is distinguished from the ordinary इट् augment of the seventh Book of Pânini. The chin-vad it being ordained by VI. 4 62, an âbhîya rule which commenced with VI 4 22 S 2183, is considered as if non existent Therefore in भावि+(इट् non-existent)+ता, the णिच् is considered to be followed by an अनिट् affix ता, and so the णि is elided by णेरनिटि VI. 4. 51 S. 2313. and we get भाव्+इट्+ता=भाविता।

The chin vad bhâva being optional, when we do not have it, then the form is भावि+इट्+ता=भावयिता (here the इट् is *not* chin-vad-it)—'it will be caused to be'.

The 2nd Fut is भाविष्यते (chin vad-इट्) or भावयिष्यते।

The Imperative is भाव्यताम्। The Imperfect is अभाव्यत। The Potential is भाव्येत। The Benedictive is भाविषीष्ट or भावयिषीष्ट। The Aorist is अभावि, D अभाविषाताम् or अभावयिषाताम् &c

The Impersonal and Passive conjugations of the Desiderative of भू is Pre बुभूष्यते 'it is wished to be' Per. बुभूषा चक्रे 'it was wished to be', I Fut बुभूषिता 'it will be wished to be' II Fut. बुभूषिष्यते 'it will be wished to be.' The Aorist with चिण् is अबुभूषि।

The Intensive Impersonal or Passive is बोभूय्यते, and the yañ luk is बोभूयते। The Per बोभवा चक्रे। I Fut. बोभाविता or बोभविता।

Similarly from स्तु 'to praise,' the Impersonal and Passive conjugations are Pre. स्तूयते, as स्तूयते विष्णुः 'Vishnu is praised' The short उ is lengthened before the affix यक् by VII 4 25 S 2298 Per तुष्टुवे। I Fut स्ताविता or स्तोता (S 2757) II. Fut स्ताविष्यते or स्तोष्यते। Aorist 3 S अस्तावि, Dual अस्ताविषाताम् or अस्तोषाताम्।

Similarly from the √ऋ 'to go,' we have अर्यते (ऋ+यक्+ते=अर्+य+ते there is guna by VII 4 29 S 2380), 'it is gone.'

Similarly from √smri 'to remember', we have Pre स्मर्यते 'it is remembered', Per सस्मरे 'it was remembered.' I Fut of ऋ is आरिता or अर्ता, and स्मृ is स्मारिता or स्मर्ता। The two roots are gunated to अर् and स्मर् because the rule ordaining guna is subsequent to the rule of इट् of chin-vad-it, and it is a *nitya* rule (because the guna rule will debar the vriddhi rule of अचोञ्णिति VII 2 115. S 254, and thus we get अर् and स्मर् the र् being added by I 1. 51 S 70, and now अत उपधायाः VII 2. 116. S 2282 will cause vriddhi, and we get आर् and स्मार्, thus guna is *nitya*) Now after guna, the roots are no longer vowel-ending, for they end in र्, yet as in the upadesa-state these roots were vowel ending, they will take the इट् augment of chin-vad-इट्. Thus we have आरिता। When this इट् is not added we have अर्ता, स्मारिता or स्मर्ता।

Why there is no guna of the root कृ which with the augment सुट् becomes स्कृ, and thus becomes sanyogâdi and so VII. 4. 29 S. 2380 ought to

apply to it' No because, the word संयोगादेः of VII 4 10 S. 2379, whose anuvritti is current in S 2380, is qualified by the word *nitya* of VII. 4. 8. S 3587, therefore only those roots which are *invariably* sañyogâdi are gunated and not a root like स्कृ which becomes sañyogâdi by the addition of the augment सुट्। Therefore there is no guna in संस्क्रियते।

Similarly from √srans we have स्रस्यते 'it is fallen'. The nasal is elided by VI 4 24 S 415. But from √nadi (which being इदित् becomes नन्द्) we have नन्द्यते 'it is become happy by so and so, i e, so and so is happy.' Here the nasal is not elided, because it is इदित्।

Similarly from यज् 'to worship,' we have इज्यते 'it is worshipped' The य is changed to इ by vocalisation under VI 1. 15 S 2409 before the कित् affix यक्।

Similarly from वी we have वय्यते The वी is changed to वय् before the कित् affix यक् by VII 4 22 S 2649

२७५९ । तनोतेर्यकि । ६ । ४ । ४४ ।

आकारोऽन्तादेशो वा स्यात् । तायते-तन्यते । 'ये विभाषा' (२३१९) । जायते-जन्यते ।

2759 The long आ may be optionally substituted for the final of तन् before the Passive characteristic यक्।

Thus तायते or तन्यते, but no option is allowed in तन्तन्यते with यङ्।

२७५९ । क । ये विभाषा । ६ । ४ । ४३ ।

2759A The long आ is optionally substituted for the final of √jan, √san, and √khan before an affix beginning with य and which has an indicatory क् or ङ्।

This sûtra is a repetition of No. 2319. Thus from √जन् we have जायते or जन्यते 'it is born.'

२७६० । तपोऽनुतापे च । ३ । १ । ६५ ।

तपश्च्लेश्चिण न स्यात्कर्मकर्तर्यनुतापे च । अन्वतप्त पापेन । पापं कर्तृ तेनानुतप्तमित्यर्थः । कर्मणि लुङ् । यद्वा पापेन पुंसा कर्त्रा अशोचीत्यर्थः । 'घुमास्था–' (२४६२) इतीत्वम् । दीयते । धीयते । 'आदेचः–' (२३७०) इत्यत्राशितीति कर्मधारयादित्संज्ञकशकारादौ निषेधः । एवं आदि-शित्वाभावात्तस्मिन्नात्वम् । जग्ले ।

2760. चिण् is not the substitute of च्लि after the verb तप् 'to suffer', when used reflexively, and when the sense is that of experiencing remorse.

This prohibition applies even to the passive and impersonal voices of the verb तप्, as अतप्त तपस्तापसः 'the ascetic performed austerity', अन्वतप्त पापेन. 'The remorse was experienced by the sinner' The word पाप means here 'the doer of पाप,' namely the sinner "By him is experienced remorse," is the sense of the above sentence. The aorist अन्वतप्त is Passive. Or it may mean "by the person, or the doer of sin was experienced the

remorse resulting from sin,"—in other words, 'the sinner repented from evil deeds'

By VI. 4. 66. S. 2462, the ghu verbs substitute a long ई for this आ before यक्। As दीयते 'it is given', धीयते 'it is held'

By VI. 1. 45 S. 2370, the roots ending in ए or ऐ, ओ, औ in the Dhâtupâtha, change their diphthongs into आ before all affixes except those which have an indicatory श। Now एश्, the 3rd P. S. Atmanepada affix of the Perfect is a शित् affix. Will therefore diphthong ending roots not change their vowels into आ before the शित् affix एश्, because of the prohibition of अशिति in S 2370? The word अशिति however was explained as a Karmadhâraya compound meaning an affix which has an indicatory श in its *beginning*, and as एश् has not श in its beginning, the prohibition of that sûtra does not apply Thus we have आ in the Perfect 3rd P S also. As ग्लै + एश् = ग्ला + एश् (VI 1 45 S 2370) = जग्ले।

Note —The augment इट् is, of course, added to the affixes स्य, सिच्, सीयुट् and तासि and not to the stem. What are the special objects served by this atideśa aphorism? They are given in the following verse —

Kârikâ चिण्वद् वृद्धिर्युक् च हन्तेश्च घत्वं
दीर्घश्चोक्तो यो मितां वा चिणीति।
इट् चासिद्धस्तेन मे लुप्यते णि-
र्नित्यश्चायं वल्निमित्तोऽविघाती॥

Note —First —The vriddhi takes place as in चिण् (VII 2. 116, VII. 3. 34), Secondly, there is the addition of युक् augment (VII. 3 33), Thirdly घ is substituted for the ह of हन् (VII 3 54), Fourthly, the roots having indicatory म (Bhuâdi 809 to 873) optionally lengthen their vowel (VI. 4 93), and lastly the addition of the augment इट् being considered as asiddha or not to have taken effect by VI 4 22, the rule VI 4. 51 applies and the causative affix णि is elided and this इट् is added irrespective of the conditions and limitations of VII. 2 35 &c.

(1) Roots ending in a vowel in the Dhâtupâtha with the affix स्य as, चिः—चायिष्यते or चेष्यते, अचायिष्यत or अचेष्यत। So also, with दा, as, दायिष्यते or दास्यते, अदायिष्यत or अदास्यत।

In शमि there are three forms, the two शामिष्यते or शमिष्यते, अशामिष्यत and अशमिष्यत being given by the elision of the causative ending by VI. 4. 51, in spite of the इट् augment which is considered as asiddha, and शम् being a root of मित् class, the अ is lengthened optionally by VI. 4 93 The forms शमयिष्यते and अशमयिष्यत are given when not treated as चिण्, the causative is retained, the penultimate being shortened by VI 4 92 With the affix सिच्—अचायिषाताम् or अचेषाताम्, अदायिषाताम्, or अदिषाताम् and अशामिषाताम् or अशमिषाताम्। With the affix सीयुट्—चायिषीष्ट or चेषीष्ट, दायिषीष्ट or दासीष्ट and शामिषीष्ट or शमिषीष्ट। With the affix तासि:—चायिता or चेता,

दायिता or दाता, घानिता or घनिता। The चिण् aorist model of these roots is आयादि अदायि (VII. 3 33), and अघनि (VII. 3. 34) or अघानि (VI. 4. 93).

(2) हन् —Fut. घानिष्यते or हनिष्यते, Con अघानिष्यत or अहनिष्यत, Aor अघानिषाताम् or अवधिषाताम् and अहसाताम् (II 4 44), Ben घानिषीष्ट or वधिषीष्ट, Per. Fut. घानिता or हन्ता॥ The चिण् model is अघानि॥

(3) ग्रह:—Fut. ग्राहिष्यते or ग्रहीष्यते, Con अग्राहिष्यत or अग्रहीष्यत, Aor. अग्राहिषाताम् or अग्रहीषाताम् (अग्रहिषाताम्) ?, Ben ग्राहिषीष्ट or (ग्रहिषीष्ट) ? ग्रहीषीष्ट, Per Fut ग्राहिता or ग्रहिता। The lengthening of ही takes plaee by VII 2. 37 The चिण् model is अग्राहि॥

(4) दृश् —Fut दर्शिष्यते or द्रक्ष्यते, Con अदर्शिष्यत or अद्रक्ष्यत, Aor अदर्शिषाताम् or अदृक्षाताम्, Ben दर्शिषीष्ट or दृक्षीष्ट, Per Fut दर्शिता or द्रष्टा (दर्ष्टा) ?। The चिण् model is अदर्शि।

Why do we say before स्य &c ? Observe चेतव्यम्, दातव्यम्। Why in the Impersonal and Passive ? Observe चेष्यते and दास्यते॥ Why in Upadesa ? The rule applies to कारिष्यते also, though कार् (after guna change) ends in a consonant, but in its original enunciation it ends with a vowel The atidesa rule being enunciated with regard to stems (anga), prevents the substitutions of हन् and इङ् and इण्। Thus हनिष्यते, घानिष्यते, एष्यते or आयिष्यते, अध्येष्यते or अध्यायिष्यते। The substitutes वध or गा (II 4 42 43, 45, 50) do not come according to the Kâsîka, when these roots are treated as चिण।

२७६१। आतो युक्चिण्कृतोः। ७। ३। ३३।

आदन्तानां युगागमः स्याच्चिणि ञिति णिति कृति च। दायिता-दाता। दायिषीष्ट-दासीष्ट। अदायि। अदायिषाताम्। अदिषाताम्। अधायिषाताम्। अधिषाताम्। अग्लायिषाताम्। अग्लासाताम्। हन्यते। 'अचिण्णलोः-' (२५७४) इत्युक्तेर्हन्तो न। 'हो हन्तेः-' (३५८) इति कुत्वम्। घानिता। हन्ता। घानिष्यते-हनिष्यते। आशीर्लिङि वधादेशस्यापवादश्चिण्वद्भावः। आर्धधातुके वीय्रुटीति विशेषविहितत्वात्। घानिषीष्ट। पक्षे। वधिषीष्ट। अघानि। अघानिषाताम्। अहसाताम्। पक्षे वधादेशः। अवधि। अवधिषाताम्। अघानिष्यत-अहनिष्यत। न च स्यादिषु चिण्वदित्यतिदेशाद्वधादेशः स्यादिति वाच्यम्। 'अङ्गस्य' (२००) इत्यधिकारादाङ्गस्यैवातिदेशात् गृह्यते। चिण्वदिटो न दीर्घत्वम्। प्रकृतस्य वलादिलक्षणस्यैवेटो 'ग्रहोऽलिटि-' (२५६२) इत्यनेन दीर्घविधानात् ग्राहिता-ग्रहीता। ग्राहिष्यते-ग्रहीष्यते। ग्राहिषीष्ट-ग्रहीषीष्ट। अग्राहि। अग्राहिषाताम्-अग्रहीषाताम्। दृश्यते। अदर्शि। अदर्शिषाताम्। सिचः कित्त्वादम्। अदृक्षाताम्। गिरतेर्लुङि ध्वमि चतुरधिकं शतम्। तथा हि। चिण्वदिटो दीर्घो नेत्युक्तम्। अगारिध्वम्। द्वितीये त्विटि 'वृतो वा' (२३९१) इति वा दीर्घः। अगरीध्वम्- अगरिध्वम्। एवं त्रयाणां लत्व ढत्व द्वित्वत्रयं चेति पञ्च वैकल्पिकानि। इत्थं सप्तचत्वारिंशत्। 'लिङ्सिचो -' (२५२८) इति विकल्पत्वादिडभावे 'उश्च' (२३६८) इति कित्त्वम्। रपरत्वं 'हलि च' (३५४) इति दीर्घः। 'इणः षीध्वम्-' (२२४७) इति नित्यं ढत्वम्। अगीर्ढ्वम्। ढत्वमात्रा द्वित्वविकल्पेऽष्टौ। उक्तचत्वा शत्या सह सकलने उक्ता सङ्ख्येति।

इट् दीर्घश्चिण्वदिट् लत्वढत्वे द्वित्वत्रिकं तथा।
इत्याद्यानां विकल्पेन चतुर्भिरधिकं शतम्।

हेतुमण्ण्यन्तात्कर्मणि लः यक् णिलोपः। ग्रम्यते मोहो मुकुन्देन।

2761. A root-stem ending in आ receives the augment युक् (य्), before the Aorist sign चिण्, and before a krit-affix with an indicatory ञ् or ण्, which causes also the vriddhi of the root-vowel.

Note —As अदायि, अधायि with चिण्, दायः and दायकः, धायः, धायकः with ण and ण्वुल। Why 'चिण् and krit only'? Observe ददौ, दधौ in the Perfect, and चौडिः, बालाकिः with इञ् a Taddhita affix (IV 1. 96). So also चा देवता अस्य=चः।

Thus I F दायिता or दाता। Ben दायिषीष्ट or दासीष्ट। Aor 3rd S अदायि, D अदायिषाताम् or अदिषाताम्। So also अधायिषाताम् or अधिषाताम्। So also from ग्लै, अग्लायिषाताम् or अग्लासाताम्।

From the √हन्, we have Pre हन्यते, I F घानिता Here the न of √हन् is not replaced by त by VII. 3 32 S. 2574 and as the I F. is चिण्वत्, so there is no त substitution here The ह is changed to घ by VII 3. 54 S 358. When there is no चिण्वद्भाव, I F. is हन्ता। II F. घानिष्यते or हनिष्यते। In the Benedictive, the √हन् is not replaced by वध, because the चिण्वद् भाव supersedes the substitution of वध

Note —But in the Aorist, the वधादेश will optionally take place on the maxim येन ना प्राप्ति &c., for the वधादेश is superseded in the case of लिङ् (II 4 42 S 2433) but not in the case of लुङ् (II 4 43 S. 2434)

The वधादेश takes place in both the Parasmai and Atmanepadas of the Benedictive by II 4 42 S. 2433, but the चिण् वद् भाव is specially confined to the Atmanepada Benedictive, for there is no वधादेश here Thus the Benedictive is घानिषीष्ट (with चिण्वद् भाव) and वधिषीष्ट without it The Aorist is अघानि, D अघानिषाताम्। Without चिण्वद् भाव is अहसाताम्। In the other alternative, there will be वधादेश by II 4. 44 S. 2696, and thus we have अवधि, D अवधिषाताम्, The conditional अघानिष्यत or अहनिष्यत।

It should not be said that by चिण् वद् भाव there should be वधादेश in the Future, Conditional &c, also, for the analogy of चिण्वद् operation is confined to the operations relating to a stem (अङ्ग) only, because VI. 4 62 S 2757 is an angâdhikâra rule in which the anuvritti of anga is current. Therefore though there is वधादेश before चिण् by II, 4 43 S. 2434, yet this चिण् operation not being an anga operation, will not take effect by force of the rule S. 2757

Note —अहसाताम् is thus evolved —हन्+सिच्+आताम्। The सिच् is कित् by VI 4 37 S 2428 Therefore the न is elided Thus we get अहसाताम्।

Similarly from the √ग्रह (S 2757), we have Pre. गृह्यते। I. F ग्राहिता where there is चिण्वद् भाव. Why is not the इट् of ग्राहिता lengthened by VII 2. 37 S. 2562? The इट् ordained by S. 2757 is not lengthened, because the lengthening ordained by S 2562 is of the valâdi इट्, i e., of the इट् ordained by the 7th Book of the Ashtâdhyâyî i.e., by VII. 2. 35 S. 2184

and as the rule of lengthening of इट् (VII. 2 37 S 2562) follows just after the rule ordaining the वलादि इट् (VII 2 35), it is confined by context to that इट् only and not to the चिण्वद् इट् Where there is not चिण्वद् भाव, we have ग्रहीता where there is lengthening of the वलादि इट्। II. F ग्राहिष्यते, without चिण्वद्, ग्रहीष्यते। Ben ग्रहीषीष्ट without चिण्वद्, and ग्राहिषीष्ट with चिण्वद्। Aor 3 S अग्राहि। D. अग्राहिषाताम् or अग्रहीषाताम्।

From √हृष् (S 2757), Pre हृष्यते। Aor 3rd अदर्शि D अदर्शिषाताम् with चिण्वद् भाव।

Note —The √हृष् forms its Aor with चिण् because the क्स is prohibited by III 1 47 S 2407 and when it takes चिण्, then there is चिण्वद् भाव।

As the चिण् is कित्, by I 2 11 S. 2300, there is no अम् Thus we have अदृक्षाताम्।

From √gṛî, we have in the Aorist Second Person Plural (dhvam), 104 forms. Thus —With chiṅ-vad-इट् which is not lengthened as we have said already, we get अगारिढ्वम्। with the valâdi-इट्, the lengthening is optional by VII 2. 38 S 2391 Thus अगरीढ्वम् or अगरिढ्वम्। In every one of these the र is changed optionally to ल by VIII 2 21 S. 2541 Thus there are six forms. Again in every one of these six, the ढ may optionally be changed to ड by VIII 3 79 S 2325 Thus there are twelve forms Of these twelve forms, the six in ढ may double their ढ, and the six in ड similarly double their ड Thus there are 24 forms. The doubling takes place by अनचि च (VIII 4 47, S. 48)

Again when we apply the rule यणो मयो द्वे वाच्ये (See under VIII 4 65 S. 71), the व is doubled in every one of the above 24 forms. Thus there are forty eight forms.

Again by applying अनचि च (VIII 4. 47 S. 48) the म is doubled. There are thus 96 forms. Thus —

I	II	III	IV.	V	VI
अगारिढ्वम्।	अगालिढ्वम्।	अगरीढ्वम्।	अगलीढ्वम्।	अगरिढ्वम्।	अगलिढ्वम्।
अगारिड्वम्।	अगालिड्वम्।	अगरीड्वम्।	अगलीड्वम्।	अगरिड्वम्।	अगलिड्वम्।
अगारिढ्ढ्वम्।	अगालिढ्ढ्वम्।	अगरीढ्ढ्वम्।	अगलीढ्ढ्वम्।	अगरिढ्ढ्वम्।	अगलिढ्ढ्वम्।
अगारिड्ड्वम्।	अगालिड्ड्वम्।	अगरीड्ड्वम्।	अगलीड्ड्वम्।	अगरिड्ड्वम्।	अगलिड्ड्वम्।
अगारिढ्व्वम्।	अगालिढ्व्वम्।	अगरीढ्व्वम्।	अगलीढ्व्वम्।	अगरिढ्व्वम्।	अगलिढ्व्वम्।
&c.	&c	&c	&c	&c	&c
अगरिढ्ढ्व्वम्म्।	&c.	&c	&c	&c	&c

To these ninety-six forms must be added the eight other forms thus evolved. By लिङ्सिचोः (VII 2. 42 S 2528), the इट् augment is optional. When, therefore there is no इट् we have अगॄ+ध्वम्। The affix is treated as कित् by I 2. 12 S 2368, and so the long ॠ is replaced by इ (VII. 1 100. S 2390) and this इ is followed by र by I 1 51 S. 70 Thus अगिर्+ध्वम् =अगीर्+ध्वम् (the lengthening is by VIII. 2. 77 S. 354)=(1) अगीर्ढ्वम्

(the ष is changed to ढ compulsorily by VIII 3 78 S 2247) This is *one* new form. The ढ here may be doubled by VIII 4 46 S 59, as, (2) अगीढ्ढ्वम् । The व of these two forms may be doubled by यणो मय &c, as, (3) अगीढ्ढ्व्वम् and (4) अगीढ्व्वम् । Thus there are four forms. The म of every one of these four, may be doubled by अनचिच (VIII. 4 47 S 48). Thus there are *eight* forms. These eight forms, added to the above ninety-six forms give us one hundred and four forms. The whole of this is summarised in the following verse

"इट् दीर्घश्चिण्वदिट् सत्वढत्वे द्वित्वत्रिकं तथा ।
इत्यष्टानां विकल्पेन चतुर्भिरधिकं शतम्" ॥

Similarly from the *causative* णि-root, a Passive stem is formed with यक्, when णि is elided, As शम्यते मोहो मुकुन्देन ।

२७६२ । चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम् । ६ । ४ । ९३ ।

चिण्परे णमुल्परे च णौ मितामुपधाया दीर्घो वा स्यात् । प्रकृतो 'मितां ह्रस्वः' (२५६८) एव तु न विकल्पितः । ण्यन्ताण्णौ ह्रस्वविकल्पार्थमिदम् । दीर्घविधौ हि णिचो लोपो न स्थानिवदिति दीर्घः सिध्यति । ह्रस्वविधौ तु स्थानिवत्त्वं दुर्वारम् । भाष्ये तु '× पूर्वत्रासिद्धे न स्थानिवत् ×' इत्यत्रस्थम् द्विर्वचनसवर्णानुस्वारदीर्घजश्चरः प्रत्याख्याताः । णाविति जातिपरो निर्देशः । दीर्घग्रहणं चेह नास्त्विति तदाशयः । शामिता–शमिता–शमयिता । शामिष्यते–शमिष्यते–शमयिष्यते । यङन्ताण्णिच् । शशम्यते । शशामिता–शशमिता–शशमयिता । यङ्लुगन्तात् णिच्यप्येवम् । भाष्यमते तु यङन्ता च्ण्यन्तादपि दीर्घो नास्तीति विशेषः । ण्यन्तत्वाभावे । शम्यते मुनिना ।

2762 Optionally a long may be substituted for the penultimate of the causative of मित् roots, before the third person of the Passive Aorist in चिण् (इ), and before the Absolutive affix णमुल् (अम्) ।

In the case of the primitive roots the shortening ordained by VI 4. 92 S 2568 is *compulsory*, the present sûtra does not ordain optional *lengthening* in their case It does not apply to Primitive roots. But the optional shortening of the causative of a causative was unprovided for hence this sûtra applies to the causative of a causative

Moreover the present sûtra is a दीर्घविधि, a rule of lengthening Therefore, in forming the causative of a causative, when the first णि is elided, the elision does not act as sthânivat, because of the prohibition of I 1. 58. S. 51 in favor of dîrgha vidhi and so there is lengthening But if this sûtra were a hrasva-viddhi (*i.e.*, if instead of dîrgha, the sûtra had used hrasva) then the elided णि would be sthânivat, and there would be nothing to prevent its being sthânivat.

In the Mahabhâshya, the commentator Patanjali relying on the vârtika पूर्वत्रासिद्धे न स्थानिवत् has shown that Pânini's sûtra I 1. 58 S 51 is superfluous so far as (1) rules of doubling, (2) rules of homogeneous letters, (3) rules of anusvâra, (4) rules of lengthening (5) rules of जश् letter substitution, and (6) the rules of चर् letter substitution are concerned.

The word णौ in the sûtra refers here to the whole class of causatives The sense is that the word दीर्घः should not be used in the sûtra for the desired object can be obtained by making the *hrasva* (short) optional

Thus I Fut. of the Passive of the causative शमि is शामिता or शमिता or शामयिता। II. Fut शामिष्यते or शमिष्यते or शमयिष्यते। The णिच् may be added to the Intensive.

As शंशम्यते। I Fut शंशामिता or शंशमिता or शंशमयिता। Aor अशंशमि or अशंशामि।

The forms of the causative of the yañ-luk will also be the same

According to the Mahâbhâshya there is no lengthening, after the Causative of the Intensive, when there in chiñ-vad इट्, because the elided अ of यङ् being sthânivat, the य् is not immediately followed by णिच्, and so the अ of शम् is not *penultimate* and consequently the lengthening or the vriddhi of the penultimate finds no scope. This is the peculiarity according to the Bhâshya

When there is no Causative णिच्, the simple Passive form is शम्यते शमिता। This is an Impersonal verb

Note —In शामिता &c, the gana sûtra जनीजॄष्' &c, the root being मित्, the penultimate would *always* have been short by VI 4 12. S 2568 the present sûtra makes the *long* optional

Note —The optional *short* of the penultimate in the case of the causative of a causative could not be obtained by S 2568 as the elided णिच् would intervene, if the present sûtra were a hrasva-vidhi,

Note from the Kasikâ Why have we used the word दीर्घ in the sûtra ? The rule does not teach merely the *optional shortening* So that in the alternative of short, we have अशमि and in the other alternative we have अशामि, so that there is long. For had दीर्घ not been used, it would have taught optional short only, *i e.*, it would be a ह्रस्वविकल्पविधि only, and there will be this difficulty —when the causative of causative is taken, as in शमयन्त प्रयुङ्क्ते, there would not be lengthening in the alternative Because the lopa substitute of णि would be sthânivat therefore, the णि which would be followed by णिच् or ण्वुल्, would not have in it the मित् añga, because the first णि intervenes between the मित् anga and the णिच् and ण्वुल् affix, and that णि which is preceded by a मित् añga is not followed by णिच् and ण्वुल् because the second णि (though elided) intervenes. Therefore, there would not be *optional* short here, but *campulsory* short, by the preceding Ashtâdhyâyî sûtra and no lengthening The rule, therefore, teaches the optional substitution of the *long* (दीर्घ) as there arises no such anomaly in this view For taking this rule to be a दीर्घविधि, the lopa substituton of णि would *not* be sthânivat, by the express prohibition contained in I 1. 58 and so we can get forms of double causative But if we take it a ह्रस्ववि-कल्पविधि, then the lopa-adesa of णि being sthânivat, would prevent getting

the alternative long form. Therefore, the word दीर्घ is used in the sûtra to make this rule a दीर्घविधि, and prevent sthânivat-bhâva.

Thus take the causative of शम् which will be शमि by the last Ashtâdhyâyî sûtra. Take its Intensive with यङ्, शमि+यङ् which causes doubling by VI. 1. 9 = शमि शमि+यङ् = शशमि+यङ् (VII 4 60) = श शमि+यङ् (नुक् or nasal being added to the abhyâsa by VII 4 85) = शंशमि+यङ् = शंशम्+य (VI. 4 51) = शंशम्य Add णिच् to this i e, make the causative of the Intensive शंशम्+य+इ । Then the अ of य is elided by VI. 4. 48 = शंशम् +य्+इ Then य् is elided by VI. 4. 49 = शंशम+इ = शंशमि. This शंशमि is the causative root of the Intensive of the Causative शम् । Now add चिण् or णमुल् to this root, and we get two forms short and long अशंशमि or अशंशामि with चिण् and शंशमम् or शंशामम् with णमुल् । The long forms could not have been obtained had this not been a दीर्घविधि, for then the lopa-adesâ of णिच् being sthânivat would have prevented the application of दीर्घ ।

The roots शम् and तम् (both Divâdi) ending in म् do not ever lengthen the root vowel before चिण् and णमुल् by VII. 3 34. The present sûtra, therefore, does not apply to the *simple* roots The derivative causative roots of these, namely, शमि—शमयति, तमि—तमयति, optionally lengthen the penultimate before these affixes Thus शमि+चिण् = शम्+चिण् (the इ of णि being elided by VI 4 51) = शामि or शमि (with the augment अ = अशामि or अशमि) । This rule applies when the Causative of the Causative root takes these affixes

In fact the mention of the word दीर्घ implies as much, otherwise the sûtra could have been made without this word, for the word 'optionally' would have brought in both 'short' and 'long' Thus in शमयन्तं प्रयुङ्क्ते 'he causes another to make quiet' we add णि (Causative sign.), to the Causative root शमि, as शमि+णि = शम्+इ (VI 4 51) = शामि, the lopâdesa here is not sthânivat for the purposes of *lengthening* (दीर्घविधि) the अ of शम् (I. 1 58) ॥ From this शामि with चिण् we get अशामि, and with णमुल् we get शामम् । But we cannot get the short forms, by taking the other alternative, as the lopâdesa will then be stânivat Hence the necessity of the word दीर्घ in the sûtra. Thus the चिण् and णमुल् forms of the Causative of the Causative (i e, the double Causative) of शम् are अशमि or अशामि, शमंशमम् शामंशामम् and from the form शंशमयति, we have अशंशमि or अशंशामि, शंशमंशंशमम् or शंशामंशंशामम् ॥ These latter are from the Causative stems of the Intensive root. The sign यङ् of the Intensive has been elided (VI. 4 49) as shown above

२७६३ । नोदात्तोपदेशस्य मान्तस्यानाचमेः । ७ । ३ । ३४ ।

उपधाया वृद्धिर्न स्याच्चिणि ञिति णिति कृति च । अशमि । अदमि । 'उदात्तोपदेशस्य' इति किम् । अगामि । 'मान्तस्य' किम् । अवादि । 'अनाचमेः' किम् । आचामि । '* अनाचमिकमिवमीनामिति वक्तव्यम् *' । कमिणि 'आयादयः–' (२३०५) इति णिङभावे । अकामि । णिङ्पक्षे-

र्ष्येवम् । अवाभि । 'वध हिंसायाम्' । हलन्तः । 'अनिवच्योः–' (२५१२) इति न वृद्धिः । अवधि । मार्ग्रोऽ विविचम ग़ुहित्सु' (२४८०) इत्युक्तेन गुणः । अजागारि ।

2763 The vriddhi is not substituted before the Aorist चिण् or a krit-affix with indicatory ञ् or ण् for the penultimate vowel of that root which ends in म and is acutely accented in its original enunciation (Dhâtupâtha), but not so in चम् after आ ।

The vriddhi of the penultimate अ takes place before ञित् and णित् affixes (VII 2 116), that vriddhi does not take place in the case of udâtta roots ending in म् । Thus अशमि, अतमि, and अदमि in चिण् ॥ Compare VI. 4 92, 93. Similarly with कृत् affixes, as शमकः, तमकः दमक, शमः, तमः, दमः । Why do we say 'acutely accented'? Observe, अगामि । यामक , रामकः ।

Note —How do you explain उद्यम and उपरम? These are irregular forms exhibited by Pânini himself in the Dhâtupâtha अडउद्यमे (Bhu 880), यम उपरमे (Bhu 1033) Why do we use "in the original enunciation or upadesa"? So that the rule may apply to शमी, दमी, तमी, but not to यामकः, रामकः । Here to the root शम्, तम् and दम् is added the affix घिनुण् (III 2. 141). The words शमिन् &c, get the affix-accent, namely acute इ, and thus the root-vowel becomes anudâtta Though the root *now* becomes anudâtta, yet because in its upadesa it was udâtta, the present sûtra will apply and prevent vriddhi The roots यम्, रम् are anudâtta in upadesa, but in यामकः रामक they become udâtta by णित् accent. This accent is a secondary accent and not the 'original' accent, and hence the present rule does not apply and thie is vriddhi

Why do we say ending in म? Observe अवादि । वादकः पाठकः ॥ Why with the exception of आचम्? Observe आचामि । आचामकः ।

Vârt —Prohibition must be started in the case of the roots आ-चम्, कम् and वम्, as अवामि, अकामि, and आचामिः । Note —In the case of कम्, the affix णिङ् is added in that alternative, when the root does not take the affix णिङ् (III, 1 31) It thus gets vriddhi Similarly कम् gets आय by S 2305 when it does not take णिङ् । Thus अकामि with चिण् The same with णिङ् and चिण् ।

Note —The word आमः is formed from the Churâdi अम्, which with the affix णिच् gets vriddhi, because णिच् is not a krit-affix, and is not therefore governed by this rule. If you say "let there be vriddhi of णिच् but this vriddhi will be shortened by VI. 4 92 because it is a मित् root," we reply "this root is not मित्" । The मित् roots are those enumerated in Bhuâdi class, subdivision घटादिः (800) No doubt, there it is said that the roots ending in अम् are मित् (in अमन्ताश्च) But a root is regarded मित् only with regard to the Causative णिच् affix and not with regard to that णिच् of the Churâdi class where the sense of the causative is not involved in it Therefore this root is not मित् (VI 4 93)

Note—The phrases सूर्यविश्रामा भूमिः and others like it are incorrect. Why do we say ' चिण् and krit only'? Observe शशाम, ददाम, चचाम ।

The root वध हिंसायाम् ends in a consonant, it is √badh and not √badha. There is no vriddhi of its penultimate अ, because VII 3 35. S 2512 prevents it. Thus अवधि ।

In the case of √जागृ there is no guna but vriddhi, because VII 3. 85. S 2480 prohibits it with regard to चिण् । Thus अजागारि ।

२७६४ । भञ्जेश्च चिणि । ६ । ४ । ३३ ।

नलोपो वा स्यात् । अभाजि-अभञ्जि ।

2764 The nasal may be optionally elided in भञ्ज before the third person Passive of the Aorist in चिण (इ)

Thus अभाजि or अभञ्जि ॥ This is an aprâpta vibhâsha, and teaches for the first time the elision of न in a certain contingency.

२७६५ । विभाषा चिण्णमुलोः । ७ । १ । ६९ ।

लभेर्नुमागमो वा स्यात् । अलम्भि-अलाभि । व्यवस्थितविकल्पत्वात्प्रादेर्नित्यं नुम् । प्रालम्भि । द्विकर्मकाणां तु

गौणे कर्मणि दुह्यादेः प्रधाने नीहृकृष्वहाम् ।
बुद्धिभक्षार्थयोः शब्दकर्मणां च निजेच्छया ।
प्रयोज्यकर्मण्यन्येषां ण्यन्तानां लादयो मताः ॥

गौर्दुह्यते पयः । अजा ग्रामं नीयते । ह्रियते । कृष्यते । उह्यते । बोध्यते माणवकं धर्मः । माणवको धर्ममिति वा । भोज्यते माणवकमोदनः । माणवक ओदनं वा । देवदत्तो ग्रामं गम्यते । 'अकर्मकाणां कालादिकर्मकाणां कर्मणि भावे च लकार इष्यते' । मासो मासं वा आस्यते देवदत्तेन । णिजन्तात्तु प्रयोज्ये प्रत्ययः । मासमास्यते माणवकः ।

इति भावकर्मतिङ्प्रकरणम् ।

2765 The नुम् is optionally added to लभ not preceded by a Preposition, before the चिण् Aorist and the Absolutive णमुल्

Thus अलाभि or अलम्भि, लाभंलाभम् or लम्भंलम्भम् ॥ This is a Vyavasthita-vibhâshâ, the option is allowed where there is no Preposition along with the root, and no option is allowed but नुम् must be added, when a Preposition precedes as प्रालम्भि, प्रलम्भम् ।

As regards those roots which gorverned *two* objects (I. 4 51 S 539), the question arises ' with regard to what object, the principal or the secondary should the tense-affixes, &c., be added? Or should they be added with regard to both?" This query is answered by the following verse —

" The tense-affixes are added with regard to the *secondary* object after (the twelve roots) दुह् &c, (of the verse given under S. 539): and with regard to the principal object after नी, हृ, कृष् and वह । As regards

the causative roots meaning 'to understand,' 'to eat,' 'to teach or make sound' (See I 4 52 S. 540), *any* one of the two objects may be chosen as one desires for the purposes of being made the agent of the Passive verb) As regards other causative roots, the Passive tense-affixes &c., are added with regard to the prayojya -object"

Note —That object which gets this designation by the sûtra अकथितं च (S 539), *i e*, the akathita object is *secondary* object. Those nouns which get the designation of karma or object by S. 540 are secondary objects That noun which was *agent* of the non-causative verb, and which gets the designation of *object* in the causative verb is called prayojya-object. The 'other causatives' referred to above are roots which mean 'to go', and which are 'intransitive'

Thus गौर्दुह्यते पयः देवदत्तेन 'By Devadatta the cow is milked milk,' from देवदत्तो गां दोग्धि पयः। Here गां the *secondary* object of the Active voice, has become agent in the Passive voice. Similarly with kritya affixes, as गौर्दोग्धव्या पयः or दोहनीया पयः So also गौः दुग्धा or दुग्धा पयः।

Similarly अजा ग्रामं नीयते from ग्राममजां नयति। Here the *principal* object of नी has become the agent in the Passive. So also with ह्रियते कृष्यते, and उह्यते। So also अजा ग्रामं नेतव्या, नयनीया, नेया &c.

With roots meaning 'to understand' &c, we have बोध्यते माणवकं धर्मः or बोध्यते माणवको धर्मम्। Here the agent of the Passive may be the principal or the secondary object indifferently, from the causative बोधयति माणवकं धर्मम्।

From the causatives of roots meaning 'to go' we have देवदत्तो ग्रामं गम्यते 'D. is made to go to the village' from गमयति देवदत्तं ग्रामं 'he causes D to go to the village.' Here Devadatta is prayojya-object of the causative, and it is made the agent of the Passive.

Ishti.—The tense-affixes may be used Passively or Impersonally after Intransitive and after roots that govern an object of time As मासो or मासं वा आस्यते देवदत्तेन।

But after a causative of such a root, the affix comes with regard to prayojya object. As मासमास्यते माणवकः 'the boy is made to sit for a month.'

Here ends the Chapter on Impersonal and Passive Verbs.

———o———

अथ कर्मकर्तृतिङ्प्रकरणम् ।

CHAPTER XXI.

REFLEXIVE VERBS.

यदा सौकर्यातिशयं द्योतयितुं कर्तृव्यापारो न विवक्ष्यते तदा कारकान्तराण्यपि कर्तृसंज्ञां लभन्ते । स्वव्यापारे स्वतन्त्रत्वात् । तेन पूर्वं करणत्वादिसत्त्वेऽपि संप्रति कर्तृत्वात्कर्तरि लकारः । साध्वसिश्छिनत्ति । काष्ठानि पचन्ति । स्थाली पचति । कर्मणस्तु कर्तृत्वविवक्षायां प्राक्सकर्मका अपि प्रायेणाकर्मकास्तेभ्यो भावे कर्तरि च लकाराः । पच्यते ओदनेन । भिद्यते काष्ठेन । कर्तरि तु ।

When in order to express the notion of the extreme facility of the action of the verb, it is not desired to express the operation of the agent, then other kârakâs also get the designation of the agent (kartâ). Because they are independent in their own sphere of action and whatever is independent is called kartâ (I. 4 54 S 529) Therefore, though in its original state, it might have been an instrument or any other kâraka, in the present state, since it denotes agency, it becomes the Nominative of the verb in the active voice. Thus साध्वसिश्छिनत्ति, 'the sword cuts very well' Here though the sword was the instrument in the former state (असिना छिनत्ति 'he cuts with the sword'), yet since no stress is laid on the real agent, namely, the person who cuts, but, the action of the cutting was well done, as if the agent was nobody but that the sword itself did the whole work In fact when prominence is intended to be given to any particular kâraka, it is put in the Nominative case. Similarly काष्ठानि पचन्ति 'the fuel cooks,' स्थाली पचति 'the pot cooks,' here the original was स्थाल्यां पचति । Here the locative has become the Nominative, expressing that the pot has so largely contributed to the action of cooking that we can say 'the pot has cooked' In fact, the quality of the pot determines the quality of the cooking, so where it is intended to express where the quality of the pot is very good, there the pot is put in the Nominative case.

Thus an Instrument or a Locative kâraka becomes kartâ

But where it is wished to express the extreme good quality of the object, in other words when it is intended to make the object the agent, then there is this difference, that the transitive verbs of the original sentence generally become intransitive in the second and the conjugation is either Impersonal or the tense affix denotes the agent, namely those roots which govern only one object become intransitive in the reflexive state, while the roots which govern ordinarily two objects, remain transitive in the reflexive also, but they can now govern only one object, because

one of the two objects has become the agent When the verb has become intransitive, the result is that it is conjugated either in the Impersonal or it denotes the agent. Thus पच्यते ओदनेन, 'it is cooked by the rice', भिद्यते काष्ठेन, 'it is split by the wood'. In other words the rice and the wood are so good, that there is no difficulty, on the other hand, there is extreme facility in cooking them that is the rice becomes cooked of itself and the wood splits as if on its own accord These are examples of roots which govern one object Of verbs which govern two objects the following examples may be given -मथ्नाति सागरोऽमृतम् 'the ocean churns the ambrosia', i e, सागरममृतं मथ्नाति 'he churns the ambrosia out of the ocean' Another example is स्वयं प्रदुग्धेऽस्य गुणैरुपस्नुता वसूपमानस्य वसूनि मेदिनी ।

Some say that the secondary object of the roots governing two objects can only become the agent of the reflexive verb This is however doubtful, because we find examples like अजा ग्रामं नयति । नीयते अजा गौः स्वयमेव &c

We have said that when an object becomes an agent in the Reflexive, the verb is conjugated either in the Impersonal or in the Active voice Examples have already been given of the Impersonal use, but when it denotes the agent, namely when the reflexive verb is conjugated in the active voice, or technically when the tense affixes denote the agent, then the following sûtra applies, by which all the rules of the Passive conjugation of the ordinary verbs are applied to the active conjugation of the Reflexive

२७६६ । कर्मवत्कर्मणा तुल्यक्रियः । ३ । १ । ८७ ।

कर्मस्थया क्रियया तुल्यक्रियः कर्ता कर्मवत्स्यात् । कार्यातिदेशोऽयम् । तेन यगात्मनेपदचिण्चिण्वदिटः स्युः । कर्तुरभिहितत्वात्प्रथमा । पच्यते ओदनः । भिद्यते काष्ठम् । अपाचि । अभेदि । ननु भावे लकारे कर्तुर्द्वितीया स्यादस्मादतिदेशादिति चेन्न । लकारवाच्य एव कर्ता कर्मवत् । 'लिङ्याशिष्यङ्' (३४३४) इति द्विलकारकात् 'लः' इत्यनुवृत्तेः । भावे प्रत्यये च कर्तुर्लकारेणानुपस्थितेः । अत एव कृत्यक्तखलर्थाः कर्मकर्तरि न भवन्ति । किं तु भाव एव । भेत्तव्यं कुसूलेन । ननु पचिभिदोः कर्मस्था क्रिया विक्लित्तिर्द्विधाभवनं च । सैवेदानीं कर्तृस्था न तु तत्तुल्या । सत्यम् । कर्मत्वकर्तृत्वावस्थाभेदोपाधिकं तत्समानाधिकरणक्रियाया भेदमाश्रित्य व्यवहारः । 'कर्मणा' इति किम् । करणाधिकरणाभ्यां तुल्यक्रिये पूर्वोक्ते साध्वसिरित्यादौ मा भूत् । किम् । कर्तृस्थक्रियेभ्यो माभूत् । गच्छति ग्रामः । आरोहति हस्ती । अधिगच्छति शास्त्रार्थः स्मरति जानाति वा । यत्र कर्मणि क्रियाकृतो विशेषो दृश्यते यथा पक्वेषु तण्डुलेषु यथा वा छिन्नेषु काष्ठेषु तत्र कर्मस्था क्रिया नेतरत्र । न हि पक्वापक्वतण्डुलेष्विव गतागतग्रामेषु वैलक्षण्यमुपलभ्यते । करोतिरुत्पादनार्थः । उत्पत्तिश्च कर्मस्था । तेन कारिष्यते घट इत्यादि । यत्नार्थत्वे तु नैतत्सिध्येत् । ज्ञानेच्छादिवद्यत्नस्य कर्तृस्थत्वात् । एतेनानुभवत्यर्थोऽर्थ इति व्याख्यातम् । कर्तृस्थत्वेन यगभावाच्छ्यनि कृते ओलोपे च रूपसिद्धेः । ताच्छील्यादावयं चानशं त्वात्मनेपदम् । '* सकर्मकाणां प्रतिषेधो वक्तव्यः *' । अन्योन्यं स्पृशतः । अजा ग्रामं नयति । '* दुहिपच्योर्बहुलं सकर्मकयोरिति वाच्यम् *' ।

2766 The ल denoting the agent, is treated as if it were a ल denoting the object when the action affecting the agent is similar to the action which affects the object.

This rule substitutes operations (kâryâtidesa S. 2745). This direction implies the substitution for the operations incident to a tense-affix or क, denoting an agent of all the operations, which fall to be performed when the tense-affix or क denotes the object Hence there shall be the affixing of यक् (III. 1. 67, S 2756) the employment of Atmanepada terminations (I. 3 13. S 2679), the substitution of चिण् for च्लि (III. 1. 66 S 2758), and the treatment of the word as directed in sûtra VI, 4, 62 S. 2757 (Dr. Ballantyne) Thus भिद्यते काष्ठं स्वयमेव 'the wood splits of itself', अभेदि काष्ठं स्वयमेव 'the wood splits of itself' So also the aorist अपाचि and अभेदि।

Will not, by force of this atidesa, the agent become the object when the verb is conjugated in the Impersonal Mode? No The atidesa says, the agent expressed by the tense affix is treated like the object, *i.e*, the *Active voice* is treated like the *Passive voice* and not that the (noun) agent becomes the (noun) object The present sûtra III 1. 87 (S 2766) is preceded in the Ashtâdhyâyî by the two sûtras III 1 85 and III. 1 86 namely व्यत्ययो बहुलम् and लिङ्याशिष्यङ् (S 3433 and 3434) When these two sûtras are read together as *one* sentence, then by sanhita sandhi, the anusvâra becomes ल् as व्यत्ययो बहुल ल्लिङ्याशिष्यङ्। From this double ल्ल, one is read by anuvritti in the present sûtra Therefore, we explain the present sûtra by saying लकारवाच्यः कर्ता कर्मवत्। But in the Impersonal verb, the agent is never expressed by the tense-affix The tense affixes, in the Impersonal have no indicatory force as regards the agent.

The result of this is that in the Reflexive verbs we have no kritya-derivatives, or Past Participles with क्त, or the adding of affixes having the force of खल्।

Note —The affix *kta* ought to have been omitted from the above, as we find it in the Reflexive As भिन्नः कुसूलः स्वयमेव। So also भिन्नो ग्रावः स्वयमेव।

These affixes *(kritya, kta* and *khalartha)* are found in the Impersonal mode only. As भेत्तव्यं कुसूलेन।

Obj. The actions of the verbs 'to cook' and 'to split', when regarded as affecting their object, mean 'to soften &c, the rice &c', and 'to divide into two the wood &c.' That *very* action (of softening and dividing which we found formerly in the object) we now find affecting the agent, it is a case of *identity* of action and not *similarity* of action—why do you say then *similarity* (tulya)

Ans —True. Logically there is no *absolute* difference in the action, when it affected the object in the ordinary verb as ओदनं पचति and when it affected the agent in the Reflexive, as पच्यते ओदनः स्वयमेव, but as there is a grammatical difference, namely, the noun which was in the nominative case before is now in the accusative case, so there is a difference in

their status and condition, and so there is a difference in the syntactical agreement of the action in the two verbs——relying on this grammatical and linguistic difference, the word *tulya* has been used

Note·—Tulya means similarity, and consequently it implies difference But in पचति ओदनः स्वयमेव and ओदनं पचति there is no such *basic* or intrinsic difference. Hence the above objection The answer to it in short is that though there is no essential difference yet there is *external* difference. For the *state* of an agent is certainly different from the *state* of an object, though the thing itself remain the same. Therefore an action related to an agent is different from that very action when related to an object.

Why have we used the word कर्मवत् 'similar to the object'? The rule will not apply when the action affects in a similar say the Intrumental âraka or a Locative kâraka. Therefore in साधु असि छिनत्ति the conjugation is Active both in the original असिना छिनत्ति and the Reflexive

Moreover, the rule does not apply when the *action* affecting the *agent* is similar in both cases As ग्रामं गच्छति he goes to the village गच्छति ग्रामः the village goes So also आरोहति हस्ती ।

अधिगच्छति शास्त्रार्थः स्मरति श्रद्दधाति च ।

यद् कृपाबलतस् तस्मै नमोऽस्तु गुरवे सदा ॥

"Salutation be always to that Teacher by the force of whose grace, the sense of the scriptures is understood and is remembered and faith is enkindled"

Note —In English these must be put in Passive construction, but not so in Sanskrit.

Obj. A root or dhâtu generally denotes two things, the production of some effect, and the operation itself. Both are included in the word action. The thing related with the operation is agent, that related with the product is object. Now the roots 'to cook', 'to split', or 'to go' and 'to mount' being Transitive, the product of these inheres in the object· and so to cook and to split are similar 'to go' and 'to mount', how can it be known that the roots like 'to go', 'to mount', inhere in the agent only? To this the answer is given below.

Where some specific *change* is seen in the object, by the action of the verb, as the action of cooking produces a definite change in the object cooked, for rice before cooking is different from the rice after cooking, or a wood before spliting is different from the wood after splitting there alone we say that '*the action is in the object.*' and not anywhere else. But no such difference is seen in a *village before* one *goes* to it, and *after* one goes to it, as we see in the case of cooked and uncooked rice. There-

fore verbs like 'to go', 'to understand' 'to remember' &c, are such where '*the action is in the agent*' For a scripture learned, or a thing remembered remains the same both before and after the act Similarly 'he mounts the elephant, the verb 'mounts' is an action which remains in the agent for the elephant remains the same before the mounting and after it

In other words the roots meaning 'to make karoti' in the sense of producing, and production are those whose action penetrates the object (karmastha kriyâ) As कारिष्यते घटः &c, The घट् is chin-vad by VI 4 62. S. 2757 In the alternative the ordinary घट will come under VII 2 70 S 2366 (The Conditional is अकारिष्यत or अकरिष्यत । Benedictive कारिषीष्ट or कृषीष्ट । I Fut कारिता or कर्त्ता । Pass क्रियतेघट स्वयमेव । Aor अकारि । (But this is not the case with regard to verbs which denote the mere exertion or effort of the agent

Such verbs never become Passive by the present sûtra कर्मवत् कर्मणा &c Because 'exertion or effort', is like 'knowledge', 'wishing' &c, essentially actions inhering in the agent (kartristha) Thus has been explained what verbs may be conjugated in the Passive Mood when used Reflexively, and what verbs cannot be so conjugated

The form अनुव्यवस्यमान is to be explained in the same way in the sentence अनुव्यवस्यमानेऽर्थः The verb is kartristha so there is no यक of the Passive Mode, the vikarana श्यन् is added, the ओ is elided and so the above form is obtained Thus अनु + वि + अव + ओ + श्यन् + मान = अनुव्यव + स् + य + मान (VII 3 71 S 2510)

How do you add the Atmanepada affix शानच् (मान) to the √सो when you do not treat the verb like a Passive? The affix is not शानच् but the tâchchhilya affix चानश्.

In देवदत्त यज्ञदत्तौ अन्योन्यं स्पृशतः 'Devadatta and Yajñadatta touch each other,' here D and Y are both agents and objects should the conjugation be Passive in the Reflexive of स्पृशतः under these circumstances' No because of the following vârtika

Vârtika —Prohibition must be stated of the Transitive verbs Thus अन्योन्यं स्पृशत । So also अजा ग्रामं नयति ।

Vârtika —The two Transitive roots √duh to milk, and √pach to cook diversely are conjugated in the Passive when used Reflexively

२७६७ । न दुहस्नुनमां यक्चिणौ । ३ । १ । ८९ ।

एषां कर्मकर्तरि यक्चिणौ न स्तः । दुहेरनेन यक एव निषेधः । चिण्तु विकल्पयिष्यते । अप्स्नुक् । गौः पयो दुग्धे ।

2767 The affix यक् (III 1. 67 and चिण् (III. 1. 62) are not employed in the reflexive voice of the verbs दुह् 'to milk', स्नु 'to fall in drops' and नम् 'to bow'.

The affixes यक् and चिण् are used in forming the reflexive verbs, when the action affecting the agent is similar to the action which affects the object. With regard to the root दुह्, the affix यक् is only prohibited by the present sûtra, the चिण् being optionally employed by rule III. 1. 63, as दुग्धे अदुग्ध or अदोहि गौः स्वयमेव 'the cow flows or flowed of itself', प्रस्नुते or प्रास्नोष्ट गौः स्वयमेव 'the cow flows or flowed of itself'. नमते or अनंस्त दण्डः स्वयमेव 'the stick bends or bent of itself'.

२७६८ । अचः कर्मकर्तरि । ३ । १ । ६२ ।

अजन्तात्च्लेश्चिण्वा स्यात्कर्मकर्तरि तशब्दे परे । अकारि-अकृत ।

2768 चिण् is optionally the substitute of च्लि when त, the third person singular of the Atmanepada follows, after a root which ends with a vowel, and when the object itself is spoken of as the agent

A reflexive verb is one in which the object is spoken of as the agent In reflexive verbs therefore, चिण् is employed after roots ending in vowels, as अकारि कटः स्वयमेव 'the mat became made of itself' This is an optional rule (प्राप्तविभाषा) Therefore we have also अकृत कटः स्वयमेव, similarly अलावि or अलविष्ट केदारः स्वयमेव the embankment broke of itself.'

But in verbs other than those that end in vowels, i.e., in those which end with a consonant the चिण् is obligatory in the reflexive voice, and not optional, as अभेदि काष्ठं स्वयमेव the wood split of itself' So also in verbs other than reflexives, as अकारि कटो देवदत्तेन

२७६९ । दुहश्च । ३ । १ । ६३ ।

अदोहि । पक्षे क्स । 'लुग्वा-' (२३६५) इति पक्षे लुक् । अदुग्ध-अधुक्षत । उदुम्बरः फलं पच्यते । '* सृजियुज्योः श्यंस्तु *' । अनयोः सकर्मकयोः कर्ता बहुलं कर्मवद्यगपवादश्च श्यन्वाच्य इत्यर्थः । '* सृजेः श्रद्धोपपन्ने कर्तर्येवेति वाच्यम् *' । सृज्यते स्रजं भक्तः । श्रद्धया निष्पादयतीत्यर्थः । असर्जि । युज्यते ब्रह्मचारी योगम् । '* भूषाकर्मकिरादिसनां चान्यत्रात्मनेपदात् *' । भूषावाचिनां किरादीनां सन्नन्तानां च यक्चिणौ चिण्वदिट् च नेति वाच्यमित्यर्थः । अलङ्कुरुते कन्या । अलमकृत । अवकिरते हस्ती । अवाकीर्ष्ट । गिरते । अगीर्ष्ट । आद्रियते । आदृत । किरादिस्तुदाद्यन्तर्गणः । चिकीर्षते कटः । अचिकीर्षिष्ट । इच्छायाः कर्तृस्थत्वेऽपि करोतिक्रियापेक्षमिह कर्मस्थक्रियात्वम् ।

2769 चिण् is optionally the substitute of च्लि after the verb दुह 'to milk', when it is used reflexively, and when त follows.

Thus अदोहि or अदुग्ध गौः स्वयमेव 'the cow milked of itself.' In verbs other than reflexive, the चिण् is compulsory, e g., अदोहि गौर्गोपालकेन 'the cow was milked by the cowherd'.

In the alternative when चिण् is not added, the aorist is formed by क्स, as अधुक्षत । This क्स may be elided optionally by VII. 3. 73 S 2365, as अदुग्ध ।

Similarly with √पच् (See Vârtika to S. 2766) As उदुम्बरः फलं पच्यते 'Udumbara fruit ripens', from the sentence, कालः उदुम्बरं फलं पचति 'time ripens the Udumbara fruit'

Vârtika:—But the √sṛij and √yuj take the affix śyan These transitive roots are diversely conjugated in the Passive when used in the Reflexive form The affix श्यन् debars यक् । The difference is in the accent

Vârtika – It must be stated that the affix śyan is added to the √sṛij, only then when it means 'made with faith or taking place of faith' As सृज्यते स्रजं भक्तः 'the devotee makes the garland with faith' When there is not this sense, the यक् affix is used The Aorist is असर्जि ।

Similarly with the √yuj As युज्यते ब्रह्मचारी योगं 'the Veda-student performs Yoga or concentration of mind'

Vârtika —No conjugation other than that of the Atmanepada takes place of the roots denoting acts of adorning, or the roots कॄ &c , &c , or which are Desiderative Verbs denoting to adorn, the roots 'to scatter' &c , and the verbs ending in सन्, do not take यक् or चिण् or चिण्वद् इट् । -As अलङ्कुरुते कन्या 'the girl adorns herself' अलमकृत 'she adorned herself' So also अवकिरते हस्ती, Aorist अवाकृष्ट । So also Pre गिरते । Aor. अगीर्ष्ट । Pre आद्रियते । Aor आदृत । The kirâdi roots are a sub-division of Tudâdi roots. Of Desideratives we have, Pre. चिकीर्षते कटः । Aor अचिकीर्षिष्ट । Though the 'wishing' is a kartṛistha kriya (an action that primarily affects the agent only), yet with regard to the action of 'to make', it is considered to affect the object, and so there is Reflexive Mode

२७७० । न रुधः । ३ । १ । ६४ ।

अस्माच्च्लेश्चिण्न । अवारुद्ध गौ । कर्मकर्तरीत्येव । अवारोधि गौर्गोपेन ।

2770 चिण् is not the substitute of च्लि, in the third person singular of the Atmanepada after the verb रुध् 'to obstruct when used in the reflexive sense

Thus अन्ववारुद्ध गौ स्वयमेव 'the cow was obstructed of itself' In verbs other than reflexive, चिण् is employed *e g*, अन्ववारोधि गौर्गोपालकेन.

२७७१ । तपस्तपःकर्मकस्यैव । ३ । १ । ८८ ।

कर्ता कर्मवत्स्यात् । विध्यर्थमिदम् । एवकारस्तु व्यर्थ एवेति वृत्त्यनुसारिणः । तप्यते तपस्तापसः । अर्जयतीत्यर्थः । 'तपोऽनुतापे च' (२७६०) इति चिण्निषेधात्सिच् । अतप्त । 'तपःकर्मकस्य' इति किम् । उत्तपति सुवर्णं सुवर्णकारः । 'न दुहस्नुनमां यक्चिणौ' (२७६१) । प्रस्नुते । प्रास्नाविष्ट–प्रास्नोष्ट । नमते दण्डः । अनंस्त । अन्तर्भावितण्यर्थोऽत्र नमिः । '* यक्चिणोः प्रतिषेधे हेतुमण्णिश्रिब्रूञामुपसंख्यानम् *' । कारयते । अचीकरत । उच्छ्रयते दण्डः । उदशिश्रियत । चिण्वदिट् तु स्यादेव । कारिष्यते । उच्छ्रयिष्यते । ब्रूते कथा । अवोचत । भारद्वाजीयाः पठन्ति । '* णिश्रिग्रन्थिब्रूञात्मनेपदाकर्मकाणामुपसंख्यानम् *' । पुच्छमुदस्यति उत्पुच्छयते गौः । अन्तर्भावितण्यर्थतायाम् । उत्पुच्छयते गाम् । पुनः कर्तृत्वविवक्षायाम् । उत्पुच्छयते गौः उद-

पुपुच्छत । यक्चिणोः प्रतिषेधाच्छप्श्यनौ । श्रन्थिग्रन्थ्योराधृषीयत्वाद्विकल्पमावश्यके ग्रहवत् । ग्रन्थति ग्रन्थम् । श्रन्थति मेखला देवदत्तः । ग्रन्थते ग्रन्थः । अग्रन्थिष्ट । श्रन्थते । अश्रन्थिष्ट । क्र्यादिकयोस्तु । श्रथ्नीते । ग्रथ्नीते स्वयमेव । विकुर्वते सैन्धवाः । वल्गन्तीत्यर्थः । 'वेः शब्दकर्मणः' (२७०७) 'अकर्मकाच्च' (२७०८) इति तङ् । अन्तर्भावितण्यर्थस्य पुन प्रेषणत्यागे । विकारयते सैन्धवाः । व्यकारिष्ट । व्यकारिषाताम् । व्यकारिषत । व्यकृत । व्यकृषाताम् । व्यकृषत ।

2771 The agent of the verb तप् 'to heat,' becomes similar to the object, only when the object is the word तपस् itself

This is a *vidhi* or original rule, and not an atideśa sûtra. According to the followers of the Vritti, the word स्व in the sûtra is useless. As तप्यते तपस्तापसः 'the devotee performs austere devotion', it means he acquires *tapas*

In forming the aorist, the sûtra III 1 65 S 2760 prohibits चिण्, and so the ordinary affix सिच् is employed As अतप्त ।

Why do we say 'when the object is the word tapas itself'? Observe उत्तपति सुवर्णं सुवर्णकारः 'the glodsmith heats the gold'.

We repeat here the sûtra III 1 89 S 2767

२७७१ । क । न दुहस्नुनमां यक्चिणौ । ३ । १ । ८९ ।

2771A The affixes *yak* and *chin* do not come in the Reflexive after the verbs *duh* *snu* and *nam*

Of *duh* examples have been given now are given examples of other roots of this sûtra Thus प्रस्नुते । Aor प्रास्नाविष्ट or प्रास्नोष्ट । So also नमते दण्डः । Aor अनंस्त । The root नम् has really a causative force, the sense of the causative णि being in the root

Vârtika —In connection with the prohibition of यक् and चिण् should be enumerated the roots formed by णि of the causative, the roots श्रि Sri 'to serve,' and ब्रू 'brû' 'to speak'

As Pre. कारयते । Aor अचीकरत । Pre उच्छ्राययते दण्डः । Aor उदशिश्रियत । Though there is no चिण्, yet the इट् of chin-vad does come. As कारिष्यते । उच्छ्रायिष्यते ।

So also from ब्रू, Pre, ब्रूते कथाः Aor अवोचत ।

The Bharadvajîyas give this vârtika as below.

This prohibition of the employment of the affixes यक् and चिण् is extended to the verbs that take the affix णि causatives, to the verbs श्रन्थ 'to loosen', (ग्रन्थ 'to compose' and) ब्रू 'to speak, and to the Atmanepadi Intransitive verbs As कारयते 'it is caused to be made of itself, अचीकरत 'it was caused to be made of itself, श्रथ्नीते 'it loosens of itself', अश्रन्थिष्ट 'it loosened of itself', ग्रथ्नीते, , अग्रन्थिष्ट 'it composes or composed of itself, ब्रूते and अवोचत 'it speaks and spoke of itself', आस्ते and आसिष्ट मायावकः स्वयमेव

As with णि (*which* now includes the Causative णिच् as well as णिङ् &c (III. 1. 20 S 2676 &c) उत्पुच्छयते गौः from पुच्छमुदस्यति । But if it

be derived from the root in which the causative sense is considered to be latent, then we have उत्पुच्छयते गाम् । Again when it is intended to express the agent, we have उत्पुच्छयते गौः । The Aorist is उदपुपुच्छत । Here यक् and चिण् being prohibited, we have शप् and चङ् ।

The roots श्रन्थ and ग्रन्थ of this vârtika belong to the Adhrîshîya sub-division of the Churâdi class So the adding of णि is optional When they do not take णि then they are governed by this vârtika As ग्रन्थति ग्रन्थम् । श्रन्थति मेखलां देवदत्तः । The Reflexive are —Pre ग्रन्थते । Aor अग्रन्थिष्ट । Pre श्रन्थते । Aor अश्रन्थिष्ट ।

But from the kryâdi √sranth and √grantha, the examples are श्रथ्नीते or ग्रथ्नीते स्वयमेव ।

With Intransitive verbs the examples are —विकुर्वते सैन्धवा ।

The Atmanepada is by S. 2707 read with S 2708 When the root is considered to have the latent sense of णि in it, and no stress is laid on the act of direction &c , of the agent, the example becomes विकुर्वते सैन्धवाः ।

Aor व्यकारिष्ट । Dual. व्यकारिषाताम् । Pl. व्यकारिषत । Or S व्यकृत । D व्यकृषाताम् । Pl. व्यकृषत ।

२७७२ । कुषिरजोः प्राचां श्यन्परस्मैपदं च । ३ । १ । ९० ।

अनयोः कर्मकर्तरि न यक् किं तु श्यन्परस्मैपदं च । आत्मनेपदापवादः । कुष्यति-कुष्यते पादः । रज्यति-रज्यते वस्त्रम् । यग्विषये तु नास्य प्रवृत्तिः । कोषिषीष्ट । रङ्क्षीष्ट ।

इति कर्मकर्तृतिङ्प्रकरणम् ।

2772 The affix श्यन् comes after the roots कुष 'to pull', and रञ्ज 'to colour', in the reflexive voice, according to the opinion of the Eastern Grammarians, and these verbs take the affixes of the Parasmaipada

This debars the affix यक् and the Atmanepada terminations As कुष्यति पादः स्वयमेव 'the foot draws up of itself', रज्यति वस्त्रं स्वयमेव 'the cloth colours of itself'

The phrase 'in the opinion of the Eastern' shows that it is an optional rule, so that we have also the forms कुष्यते and रज्यते

It is only when these roots take श्यन् that they are Parasmaipadî optionally when they do not take श्यन्, they are compulsorily Atmanepadi in the Reflexive The sûtra therefore, does not apply where यक् comes under the ordinary rule Thus Pre कोषिष्यते । Per चुकुषे । Cond अकोषिष्यत Ben. कोषिषीष्ट । From रञ्ज् we get Pre रङ्क्ष्यते । Per ररञ्ज । Aor अरङ्क्त । Con. अरङ्क्ष्यत ।

With श्यन् we have कुषित्वा (the इट् is compulsory, VII 1 81 S 446). With यक् it is optional by VII 1 80 S 445

Here ends the Chapter on Reflexive verbs

—o—

अथ लकारार्थप्रकरणम् ।

CHAPTER XXII.

THE MEANING OF MOODS AND TENSES.

A—I Past Tense Second Future used as Past Tense

२७७३ । अभिज्ञावचने लृट् । ३ । २ । ११२ ।

स्मृतिबोधिन्युपपदे भूतानद्यतने धातोर्लृट् स्यात् । लङोऽपवादः । स्मरसि कृष्ण गोकुले वत्स्यामः । एवं बुध्यसे चेतयसे इत्यादियोगेऽपि । तेषामपि प्रकरणादिवशेन स्मृतौ वृत्तिसम्भवात् ।

2773 When a word implying 'recollection' is in connection with it, a verb takes the affix लृट् (2nd Future) in the sense of the past before the commencement of the present day

The word अभिज्ञा means 'recollection' This rule sets aside the affix लङ् As स्मरसि कृष्ण गोकुले वत्स्यामः 'rememberest thou Krishna we were dwelling (lit we will dwell) in Gokula' Here वत्स्यामः = अवसाम

The word वचन meaning 'signification' in the sûtra, denotes that the construction is the same when the synonyms of अभिज्ञा are used, as स्मरसि 'dost thou remember', बुध्यसे 'dost thou know', चेतयसे 'dost thou reflect', and the like Because these also by context, are capable of being used to denote 'remembrance.'

२७७४ । न यदि । ३ । २ । ११३ ।

यद्योगे उक्तं न । अभिजानासि कृष्ण यद्वने अभुञ्ज्महि ।

2774 The affix लृट् (the 2nd Future) is not applied in the sense of the past, when the upapada denoting recollection has in connection with it the particle यद

This prohibits लृट् which the verb वस् obtained from the last sûtra As अभिजानासि कृष्ण यद् वने अभुञ्ज्महि 'thou rememberest Krishna how we did enjoy in the forest'.

२७७५ । विभाषा साकाङ्क्षे । ३ । २ । ११४ ।

उक्तविषये लृड्वा स्यात् । लक्ष्यलक्षणभावेन साकाङ्क्षश्चेद्धात्वर्थः । स्मरसि कृष्ण वने वत्स्यामस्तत्र गाश्चारयिष्यामः । वासो लक्षणं चारणं लक्ष्यम् । पक्षे लङ् । यच्छब्दयोगेऽपि 'न यदि' (२७७४) इति बाधित्वा परत्वाद्विकल्पः । 'परोक्षे लिट्' (२१७१) । चकार । उत्तमपुरुषे चित्तविक्षेपादिना पारोक्ष्यम् । 'सुप्तोऽहं किल विललाप' । 'बहु जगद पुरस्तात्तस्य मत्ता किलाहम्' । '* अत्यन्तापह्नवे लिड्वक्तव्यः *' । कलिङ्गेष्ववात्सीः । नाहं कलिङ्गाञ्जगाम ।

2775. The लृट् is optionally applied in the sense of the past, when a word implying 'recollection' is in connection with it, and whether such word has the particle यत् or is employed simply, provided that the two verbs, occurring in the same complex sentence, are so connected together, that each is necessary to the other, to complete the sense of the speaker

The word साकाङ्क्षा means the relation between the sign and the thing signified, wished for or wanted by the speaker, or in other words, when the first verb is related to another verb used in the same sentence, as a sign is to that which is indicated by the sign As स्मरसि कृष्ण वने वत्स्यामस्तत्र गाश्चारयिष्यामः 'do you remember Krishna we went to the forest and there did cause the cows to graze' Here dwelling is the लक्षण or mark, and grazing is the लक्ष्य or thing marked In the alternative there will be Imperfect.

This option is allowed because the present sûtra is subsequent whether the particle यत् is or is not used As अभिजानासि देवदत्त यत् कश्मीरान् गमिष्यामः (or यत् कश्मीरान् गच्छाम) यत् तत्रौदनं भोक्ष्यामहे (or यत् तत्रौदनमभुञ्ज्महि) 'Do you recollect, Devadatta, how we went to Kashmir and how we ate rice there'

In the above examples, the verb 'to go' is the sign, and the 'eating' or 'drinking', in the second sentence, is the thing really signified, the first verb is necessary as an introduction to the thought of the speaker which dwells more upon the second verb. Here the second sentence or proposition is used as completion or complement of the first proposition

B.—Perfect Tense

२७७५ । क । परोक्षे लिट् ॥ ३ । २ । ११५ ॥

2775A The affix लिट् comes after a verb, in the sense of the past, before the commencement of the current day and unperceived by the narrator

The word परोक्ष 'unperceived' qualifies the words भूत 'past' and अनद्यतन 'non-current day' understood in this aphorism.

As, चकार 'he did'

Note —"It is evident that the लिट् (perfect) should not be used in the first person, *i.e*, when the agent of the action is the speaker or writer himself for it is impossible that the action should not have been witnessed by him"

But if by reason of some distracted, unconscious or absent state of mind, it is possible for the agent to speak of the action as one, of which he was not a conscious witness, the Perfect may be used even in the first person As सुप्तोऽहं किल विललाप 'indeed I prated while asleep' बहुजगद

पुरस्तात्तस्य मत्ता किलाहम् (Mâgha XI 39) 'I forsooth prated much before him, because I was frenzied'

Vârt —The Perfect should be employed (in denoting past time simply, whether of the current day or otherwise, and whether the action has been witnessed personally or not) if the sense is total denial of the action. As कलिङ्गेष्ववात्सीः ? नाहं कलिङ्गान् जगाम 'did you live in the Kalinga country ?' 'I did not even go to the Kalinga country'

२७७६ । हशश्वतोर्लङ् च । ३ । २ । ११६ ।

अनद्यतनपरोक्षे लिड्विषये लङ् स्यात् । चाल्लिट् । इति हाकरोच्चकार वा । शश्वदकरोच्चकार वा ।

2776 And the affix लङ् comes after a verb when the particles ह and शश्वत् are in connection with it, and when the verb denotes past action unperceived by the speaker, and before the commencement of the current day

The force of च 'and' is that the affix लिट् (Perfect) may also be employed in similar construction As इति हाकरोत् (Imperfect), or इति ह चकार (Perfect) 'Alas! he did it' शश्वदकरोत् or शश्वच्चकार again and again he did it

२७७७ । प्रश्ने चासन्नकाले । ३ । २ । ११७ ।

प्रष्टव्यः प्रश्नः । आसन्नकाले पृच्छ्यमानेऽर्थे लिड्विषये लङ्लिटौ स्तः । अगच्छत्किम् । जगाम किम् । अनासन्ने तु कंसं जघान किम् ।

2777 The affixes लङ् (Imperfect) and लिट् (Perfect) come after a verb (in expressing a past time not belonging to the current day and unperceived by the speaker) when the past time referred to is recent, and the sentence is interrogative

This sûtra also qualifies the words भूत, अनद्यतन and परोक्ष which are understood in it. The word प्रश्न means 'what should be asked', and आसन्नकाल 'time close at hand' As, some one may ask another, अगच्छद् देवदत्तः or जगाम देवदत्त॰ 'did Devadatta go or has Devadatta gone (just now)' ? अयजद् देवदत्त or इयाज देवदत्तः 'Did Devadatta sacrifice or has Devadatta sacrificed'?

Why do we say 'in asking question'? Otherwise there would be Perfect tense only As, जगाम देवदत्तः 'Devadatta has gone'

Why do we say 'when the past time referred to is imminently recent ? Observe भवन्तं पृच्छामि, जघान कंसं किल वासुदेवः 'I ask you, did Krishna indeed kill Kansa in days of yore'

C—Present used as Past.

२७७८ । लट् स्मे । ३ । २ । ११८ ।

लिटोऽपवादः । यजति स्म युधिष्ठिरः ।

2778 The affix लट् (Present) comes after a verb when the particle स्म is in connection with it, (and denotes a past time not belonging to the current day and unperceived by the speaker)

All the words within brackets are understood in this aphorism. This debars लिट् or the Perfect tense Thus यजति स्म युधिष्ठिरः 'Yudhishthira sacrificed'

२७७९ । अपरोक्षे च । ३ । २ । ११९ ।

भूतानद्यतने लट् स्यात्स्मयोगे । एव स्म पिता ब्रवीति ।

2779 The affix लट् (Present) comes after a verb when the particle स्म is in connection with it, and denotes a past action not belonging to the current day, and when the action is perceived by the agent

As एव स्म पिता ब्रवीति 'thus said the father'.

२७८० । ननौ पृष्टप्रतिवचने । ३ । २ । १२० ।

अनद्यतने परोक्ष इति निवृत्तम् । भूते लट् स्यात् । अकार्षीः किम् । ननु करोमि भोः ।

2780 The affix लट् is employed after a verb in denoting past action, when the word ननु is in connection with it, and an answer is given to a question

The anuvritti of the words '*anadyatana*' and '*paroksha*' does not extend to this sûtra This declares a rule with regard to past time in general This debars लुङ् (the Aorist tense) As अकार्षीः किम्—ननु करोमि भो 'Devadatta, did you make the mat? O, yes I did make it'

Note —Why do we say 'in reply to an interrogation'? Observe नन्वकार्षीन् माणवक. 'certainly, Mânavaka did it'

२७८१ । नन्वोर्विभाषा । ३ । २ । १२१ ।

अकार्षीः किम् । न करोमि । नाकार्षम् । अह नु करोमि । अह न्वकार्षम् ।

2781 The affix लट् comes optionally after a verb, in denoting past time, in reply to an interrogation, when the words न 'not' and नु 'what of that' are in connection with it

As, अकार्षीः किम्—न करोमि भो or नाकार्षम्,—अह नु करोमि or अह न्वकार्षम् 'Devadatta, did you make the mat?—No I did not,—what of that, I did'

२७८२ । पुरि लुङ् चास्मे । ३ । २ । १२२ ।

अनद्यतनग्रहणं मण्डूकप्लुत्यानुवर्तते । पुराशब्दयोगे भूतानद्यतने विभाषा लुङ् चाल्लट् न तु स्मयोगे । पक्षे यथाप्राप्तम् । वसन्तीह पुरा छात्राः—अवात्सुः—अवसन्—ऊषुर्वा । 'अस्मे' किम् । यजति स्म पुरा । भविष्यतीत्यनुवर्तमाने ।

2782 Optionally the affixes लुङ् and लट् come after a verb, in denoting past time not belonging to the current day, when

the word पुरा is used in the sentence, provided that the word स्म is not used.

The anuvritti of the word *anadyatana*, which had come to a stop with III 2 120, manifests itself again in this sûtra by a process of jumping over the two intermediate aphorisms This sort of anuvritti is technically called *manduka pluti* 'the leap of a frog' i e, skipping of several sûtras and supplying a word from a previous sûtra.

This is an optional rule, so that when *lat* and *lun* are not used, the proper tenses, as the case may be, must be employed As अवात्सीरिह पुरा छात्राः 'the pupils lived here formerly' So also, Aorist, अवात्सुः पुरा छात्राः, Imperfect, अवसन्निह पुरा छात्राः, Perfect, ऊषुरिह पुरा छात्राः ।

Why do we say 'when the word स्म is not used'? Observe यजति स्म पुरा 'he did perform a sacrifice formerly'.

The anuvritti of Future भविष्यति from III 3 3. S. 3171, is current in the next sûtra, which shows when the Present may be used with the force of Future.

२७८३ । यावत्पुरानिपातयोर्लट् । ३ । ३ । ४ ।

यावद्भुङ्क्ते । पुरा भुङ्क्ते । निपातावेतौ निश्चयं द्योतयतः । 'निपातयोः' किम् । यावद्दास्यते तावद्भोक्ष्यते । करणभूतया पुरा यास्यति ।

2783 The affix 'Laṭ' comes after a root, with the force of futurity, when it has in construction with it the particles 'yâvat' and 'purâ'.

The Present tense has the force of the Future when the *adverbs* यावत् and तावत् are used. The phrase 'futurity &c' is to be read into this sûtra from III 3 3. S 3771 Thus आलोके ते निपतति पुरा 'he will surely fall in the range of your sight' (Megha dûta) यावदस्य दुरात्मनः शत्रुघ्नं प्रेषयामि. 'I shall send verily, Satrughna to exterminate this wretch'. Or यावद् भुङ्क्ते He will surely eat or पुरा भुङ्क्ते। These two particles denote 'certainty'.

These words पुरा and यावत् must be used as adverbs (nipâtas), and not as relative pronouns Therefore not here, यावद् दास्यति तावद् भोक्ष्यते 'as long as he will give, so long he will eat', पुरा व्रजिष्यति 'he goes along the city'. Or करण भूतया पुरा यास्यति, Here यावत् is a relative pronoun, and पुरा is the Instrumental singular of पुर् 'city'.

२७८४ । विभाषा कदाकर्ह्योः । ३ । ३ । ५ ।

भविष्यति लट् वा स्यात् । कदा कर्हि वा भुङ्क्ते-भोक्ष्यते-भोक्ता वा ।

2784. The affix 'Laṭ' is optionally employed after a root with the force of the futurity, when it has in construction with it, the adverbs 'kadâ' and 'karhi'.

As कदा भुङ्क्ते 'when will he eat', or कदा भोक्ष्यते or भोक्ता, so also कर्हि भुङ्क्ते or भोक्ष्यते or भोक्ता 'when will he eat'.

२७८५ । किंवृत्ते लिप्सायाम् । ३ । ३ । ६ ।

भविष्यति लड्वा स्यात् । कं कतरं कतमं वा भोजयसि-भोजयिष्यसि-भोजयितासि वा । 'लिप्सायाम्' किम् । कः पाटलिपुत्रं गमिष्यति ।

2785. When the word 'kim' oi its derivatives are in construction with the verb, the affix 'Lat' is employed optionally after a root, in denoting future time, provided that the sentence expresses a desire of gaining on the part of the speaker

The word 'optionally' is understood in this sûtra By using the word वृत्त along with किं it is meant that the rule applies even when किम् takes the affixes डतर and डतम The word लिप्सा means 'the desire of gaining or acquiring, a wish to have something or an intention of begging'

As कं भवन्तो भोजयसि or भोजयितासि 'whom will you feed'? It implies a request on the part of the questioner to feed him also So also कतरो भिक्षां दास्यति, ददाति, दाता, or कतमो भिक्षां दास्यति &c. 'Which of the two or which of these all, will he give alms? Will he give something to me'?

Why do we say 'when a desire of gain' is meant? When no desire of gain is implied, the Future tense must be employed, as, कः पाटलिपुत्रं गमिष्यति 'who will go to Pâtaliputra ?'

२७८६ । लिप्स्यमानसिद्धौ च । ३ । ३ । ७ ।

लिप्स्यमानेनान्नादिना स्वर्गादेः सिद्धौ गम्यमानायां भविष्यति लड्वा स्यात् । योऽन्नं ददाति-दास्यति-दाता वा । स स्वर्गं याति-यास्यति-याता वा ।

2786 And when the success, that would accrue to another by fulfilling the desire of the speaker, is indicated in a sentence, the Present tense may optionally be employed with the force of the futurity

The word 'optionally' is also understood here The word लिप्स्यमानसिद्धिः is equal to लिप्स्यमानात् सिद्धिः, an Ablative-Tatpurusha Compound, signifying *siddhi* or success, that would be acquired by another, by complying with the request of the speaker The difference between this and the last sûtra is that whereas the last related to interrogative sentences having किम् in construction, the present relates to sentences in general. As यो भक्तं ददाति, स स्वर्गं गच्छति 'he who gives food, goes to heaven', यो भक्तं दास्यति or दाता, स स्वर्गं गमिष्यति or गन्ता.

Here the speaker encourages the giver to the act of charity by holding out the hope, that from rice which is the object desire d(लिप्स्यमान) the success (सिद्धि), in the shape of *svarga*, will accrue to the giver

In other words, the Present is sometimes used for the Future in conditional sentences, *i e*, it is employed in connection with a sentence declaring the compensation or reward which follows from the granting of the wish'.

२७८७ । लोडर्थलक्षणे च । ३ । ३ । ८ ।

लोडर्थः प्रैषादिर्लक्ष्यते येन तस्मिन्नर्थे वर्तमानाद्धातोर्भविष्यति लड्वा स्यात् । कृष्णश्चेद्भुङ्क्ते त्वं गाश्चारय । पक्षे लट्लृटौ ।

2787 The affix 'Lat' is optionally employed with the force of the futurity, after that root, which in a conditional sentence, is the condition precedent for the action indicated by another verb having the sense of the imperative mood

The word लोडर्थ means 'having the sense of the affix लोट् or imperative mood'. The force of *lot* is 'to command, direct, invite &c' as given in III 3 162 and 163 The sûtra, translated literally, will mean 'the Present tense may optionally be employed when the action denoted by the verb is related to another action denoted by another verb in the imperative, as a sign (लक्षण) is to the thing signified (लक्ष्य)' Thus उपाध्यायश्चेदागच्छति (आगमिष्यति or आगन्ता) अथ त्वं छन्दोऽधीष्व 'if the professor *comes* (*i.e.*, will come) then *read* you prosody' Here the coming of the professor is the *lakshana* of the direction as to reading. Or कृष्णश्चेद् भुङ्क्ते त्वं गाश्चारय 'if Krishna will eat, thou graze the cattle,' *i e*, thou shouldst graze the cattle during the time that Krishna takes his meals In the other alternative, there will be first and second Future.

२७८८ । लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके । ३ । ३ । ९ ।

ऊर्ध्वं मुहूर्ताद्भव ऊर्ध्वमौहूर्तिक । निपातनात्समासः उत्तरपदवृद्धिश्च । ऊर्ध्वमौहूर्तिके भविष्यति लोडर्थलक्षणे वर्तमानाद्धातोर्लिङ्लटौ वा स्तः । मुहूर्तादुपरि उपाध्यायश्चेदागच्छेद्-आगच्छति-आगमिष्यति-आगन्ता वा । अथ त्वं छन्दोऽधीष्व ।

2788 The 'Lat' (Present) or the 'Lin' (Potential) is used under similar conditions in denoting futurity, when the future time is future by a 'muhûrta' (48 minutes)

All the conditions of the last sûtra apply here also, namely 'when the action denoted by the verb is related to another action denoted by another verb in the imperative, as a sign is to the thing indicated' By force of the word च we read the anuvritti of *lat* also into this aphorism The word ऊर्ध्वमौहूर्तिक is a secondary derivative from ऊर्ध्वमुहूर्त meaning 'that which exists in time *above* a muhûrta' This is an irregular compound, and the vriddhi takes place irregularly of the उ of मु and not of ऊ as the general rule required The whole word thus formed qualifies the word 'future' Thus ऊर्ध्वं मुहूर्तादुपरि मुहूर्तस्य उपाध्यायश्चेदागच्छेत् (आगच्छति आगमिष्यति or आगन्ता), अथ त्वं छन्दोऽधीष्व 'If the teacher comes after an hour (of 48 minutes), you had better read the Prosody'

२७८९ । वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा । ३ । ३ । १३१ ।

समीपमेव सामीप्यम् । स्वार्थे ष्यञ् । 'वर्तमाने लट्' (२१५१) इत्यारभ्य 'उणादयो बहुलम्' (३१६९) इति यावद्येनोपाधिना प्रत्यया उक्तास्ते तथैव वर्तमानसमीपे भूते भविष्यति च वा स्युः । कदा आगतोऽसि । अयमागच्छामि । अयमागमम् । कदा गमिष्यसि । एष गच्छामि-गमिष्यामि वा ।

2789. The affixes which are employed when the sense is that of present time, may, optionally in like manner, be employed when the sense is that of past or future time, not remote from the present.

The words समीप and सामीप्य are the words with the same signification, the latter being derived from the first by adding the affix ष्यञ्. This affix is added with a self-descriptive force, without making any modification in the meaning. We learn thus incidentally from Pânini's using the word सामीप्य, that the affix ष्यञ् also comes with a self-descriptive (svârtha) force, and the words चातुर्वर्ण्यं &c are thus formed.

The affixes which begin with III. 2 123 S 2151 (वर्तमाने लट्) and end with III 3. 1. S. 3161 (उणादयो बहुलं,) are affixes which come in denoting the present time. These affixes come also with the force of the past or future time, when the sense is that the action has just taken place, or will immediately take place. Thus, to the question कदा देवदत्तागतोऽसि 'when didst thou come Devadatta', it may be replied, either अयमागच्छामि 'I come now', or आगच्छन्तमेव मां विद्धि 'know me even to have come', or अयमागमम् 'I have now come', or एषोऽस्म्यागतः 'I have come now'. So also to the question कदा देवदत्त गमिष्यसि 'when will you go Devadatta' it may be replied, either एष गच्छामि 'I go now' or गच्छन्तमेव मां विद्धि or एष गमिष्यामि or गन्तास्मि &c

Note —The phrase 'in like manner' (वत्) has been employed to indicate complete resemblance, that is to say, with whatever qualifications, the affixes have been enjoined to denote present time, namely, with whatever bases (प्रकृति), and words in compositions (उपपद), and restrictive significations (उपाधि), certain affixes have been enjoined,—the same affixes under those conditions and those circumstances, only will denote also immediate future and recent past. Thus शानन् by III 2 128 comes after the prakritis पू and यज् in forming present participles, this affix, to denote past and future, must come only after पू and यज् and so on. Thus पवमानः, यजमानः, अलङ्करिष्णुः (III 2 136) &c.

Why do we say 'not remote from the present, (सामीप्य)'? This rule will not apply when distant future or distant past is intended to be expressed. As परह्यः अगच्छत् पाटलिपुत्रम् 'he went day before yesterday to Pâtaliputra', वर्षेण गमिष्यति 'he will go in a year'

Dr. Bohtlingk translates this sûtra thus —'Whatever is near to the present time, may be expressed as a present tense'.

२७९० । आशंसायां भूतवच्च । ३ । ३ । १३२ ।

वर्तमानसामीप्य इति नानुवर्तते । भविष्यति काले भूतवद्वर्तमानवच्च प्रत्यया वा स्युराशंसायाम् । देवश्चेदवर्षीद्वर्षति–वर्षिष्यति वा । धान्यमवाप्स्म–वपामः–वप्स्यामो वा । '× सामान्यातिदेशे विशेषानतिदेशः ×' । तेन लङ्लिटौ न ।

2790. The affixes which are employed, when the sense is that of the past time or of the present time, may, optionally, in like manner, be employed, after a root in denoting future time, when hope is expressed.

The word 'optionally' is understood here also. The phrase 'not remote from the present' is not valid in this aphorism. The word आशंसा means the wish or expectation of getting an object not yet obtained, and consequently this can refer only to future time. The force of च is to draw the word वर्त्तमानवत् from the last sûtra in this aphorism. This sûtra has been thus put by Mr. Apte —"When hope is expressed in a conditional form, the Aorist (लुङ्), the Present, or Simple Future is used in both the clauses to denote a future time. Thus उपाध्यायश्चेदागमत् or आगतः, or आगच्छति or आगमिष्यति वा एते व्याकरणमध्यगीष्महि, or अधीतवन्तः or अधीमहे or अध्येष्यामहे 'if the teacher were to come, we should read grammar'. देवश्चेदवर्षीद्वर्षति-वर्षिष्यति वा, धान्यमवाप्स्म-वपामः-वप्स्यामो वा। 'If it rained, rains or will rain we will sow paddy'.

This construction is possible only when the past tense is expressed by लुङ् (Aorist), and not by लङ् or लिट्. For लुङ् denotes past time in general while लङ् and लिट् denote particular forms of past time, (see III 2. 110, 111 and 115) The phrase भूतवत् making an analogy with past time in general, will not therefore, refer to लिट् or लङ् which refer to past time in special

Paribhâshâ —" When operations dependent on the general properties of one thing are transferred to something else, operations dependent on special properties of the former are not thereby transferred to the latter "

२७९१। क्षिप्रवचने लृट्। ३। ३। १३३।

क्षिप्रपर्याय उपपदे पूर्वविषये लृट् स्यात्। वृष्टिश्चेत्क्षिप्रमाशु त्वरितं वा यास्यति। शीघ्रं वप्स्यामः। नेति वक्तव्ये लृड्ग्रहणं लुटोऽपि विषये यथा स्यात्। रुव शीघ्र वप्स्यामः।

2791 When the word 'kshipra' (quickly) or its synonym is in construction with the verb, the future affix, 'Lrit' is employed after the root, when 'hope' is expressed in a conditional form.

This supersedes the last rule by which Aorist could also have been employed. By the present rule the Second Future can only be employed. Thus उपाध्यायश्चेत्क्षिप्रमागमिष्यति (or उपाध्यायश्चेदागतः—*Apte*) क्षिप्रं व्याकरणमध्येष्यामहे 'if the teacher were to come soon, we shall soon learn grammar' वृष्टिश्चेत् क्षिप्रमाशु त्वरितंवाऽयास्यति। शीघ्र वप्स्यामः। 'If it rains soon, we shall sow early "

By force of the word वचन in the aphorism, we take the synonyms of क्षिप्र also, such as शीघ्र, आशु, त्वरितम्, &c.

An objector might say, "the use of the word लृट् in the sûtra is redundant, for the Future is the natural tense to be used, whenever *hope* is indi-

cated Sûtra III. 3 132 was merely an exception to this rule, so that the present sûtra re-enacting the general rule, ought to have been worded thus;—न क्षिप्रवचने 'not so when a word expressing quickness is employed', for such a rule debarring the past tense given by III 3 132, would have, of necessity, given scope to the Future tense which is the natural tense to express *hope*" To them we say, that there are two future tenses, लृट् and लुट् By specifying लृट् we mean that लुट् should not be employed, even where it would otherwise have come, such as in the following —श्वः क्षिप्रमध्येष्यामहे 'to-morrow we shall learn soon' Or श्व शीघ्रं वप्स्यामः 'to morrow we shall sow quickly'.

२७९२ । आशंसावचने लिङ् । ३ । ३ । १३४ ।

आशंसावाचिन्युपपदे भविष्यति लिङ् स्यान्न तु भूतवत् । गुरुश्चेदुपेयादाशंसेऽधीयीय । आशंसे क्षिप्रमधीयीय ।

2792 The affix of the Potential is employed in denoting Futurity, after a root, when the upapada in composition with it, is a word expressing 'hope'

This is also an *apavâda* of III 3 132. S 2790 and teaches the employment of the Potential with a future force Thus उपाध्यायश्चेदागच्छेत्, आशंसे युक्तोऽधीयीय 'if the teacher will come, I hope, you will study with diligence' This being a subsequent rule, will apply even when the words expressive of 'quickness' are in composition Thus आशंसे क्षिप्रमधीयीय 'I hope, I will learn soon'. So also, अवकल्पये युक्तोऽधीयीय, &c.

२७९३ । नानद्यतनवत्क्रियाप्रबन्धसामीप्ययोः । ३ । ३ । १३५ ।

क्रियायाः सातत्ये सामीप्ये च लङ्लुटौ न । यावज्जीवमन्नमदाद्दास्यति वा । सामीप्यं तुल्यजातीयेनाव्यवधानम् । येयं पौर्णमास्यतिक्रान्ता तस्यामग्नीनाधित । सोमेनायष्ट । येयममावास्याऽऽगामिनी तस्यामग्नीनाधास्यते । सोमेन यक्ष्यते ।

2793. When constant continuance of action or a near Past or Future is meant, the Past and Future are not denoted as taught in III 2 111 and III 3. 15, through the Imperfect and the Second Future, but through the Aorist and the First Future.

The affixes लङ् (Imperfect Past) and लुट् (First Future), have been ordained to come, when past time not belonging to the current day, and future time not belonging to the current day, are respectively indicated The present sûtra prohibits these two affixes The word क्रियाप्रबन्धः means 'performing an action with continuity', and सामीप्य means 'not remoteness of time, immediateness, without the intervention of anything of the same genus' Thus यावज्जीवं भृशमन्नमदात् (not अददात्) 'he gave food throughout his life', or भृशमन्नं दास्यति 'he will give much food'. यावज्जीवं भृशमध्यापिपत् throughout his life he taught', or यावज्जीवमध्यापयिष्यति 'through-

out his life he will teach'. In both these cases the Aorist and Second Future are used instead of the Imperfect and the First Future

So also when recent past or immediate future is meant, the Aorist and the Second Future are employed, instead of the Imperfect and the First Future. Thus येय पौर्णमास्यतिक्रान्ता, एतस्यामुपाध्यायोऽग्नीनाधित or सोमेनायष्ट or गामदित 'during the full-moon that has just past, the teacher consocrated the fire, or performed the soma-sacrifice or gave a cow'. Here the Aorist is for the Imperfect येयममावास्याऽऽगामिनी, एतस्यामुपाध्यायोऽग्नीनाधास्यते or सोमेन यक्ष्यते, or स गा दास्यते 'on the next new-moon day, the teacher will perform the fire-sacrifice or the soma sacrifice, or he will give a cow'. Here the Second Future is employed instead of the First Future

Note —The double negative न अनद्यतन 'not non today' implies the proper corresponding tenses which indicate adyatana

२७९४ । भविष्यति मर्यादावचनेऽवरस्मिन् । ३ । ३ । १३६ ।

भविष्यति काले मर्यादोक्तावबरस्मिन्प्रविभागेऽनद्यतनवन्न । योऽयमध्वा गन्तव्य आ पाटलिपुत्रात्तस्य यदवरं कौशाम्ब्यास्तत्र सक्तून्पास्यामः ।

2794 The Futurity is not expressed, as taught in III 3 15, through the Second Future, but through the First Future, when a statement is made of a limit on this (avara) side of another place

The phrase नानद्यतनवत् is valid in this sûtra also The two conditions of the last aphorism, namely, 'continuity of action' and 'immediateness', however, do not apply here Thus योऽयमध्वागन्तव्य आपाटलिपुत्रात्तस्य यदवरं कौशाम्ब्यास्तत्रौदनं भोक्ष्यामहे, तत्र सक्तून्पास्यामः 'on this side of the road from the city of Kosâmbi to the city of Pâtaliputra, there we will eat rice, and there we will drink saktu.'

Note —Why do we say 'in denoting future time'? Observe योऽयमध्वागत आपाटलिपुत्रात् तस्य यदवरं कौशाम्ब्यास्तत्र युक्ता अध्यैमहि 'on this side of the road that leads from the city of Kosâmbi to the city of Pâtaliputra, we read together &c.

Note —Why do we say 'when signifying limit'? Observe योऽयमध्वा-निरवधिको गन्तव्यस्तस्य यदवरं कौशाम्ब्यास्तत्रौदनं भोक्तास्महे, सक्तून् पातास्मः । Here the First Future is employed.

Note —Why do we say 'when the अवर is in construction'? Observe योऽयमध्वागन्तव्य आपाटलिपुत्रात् तस्य यत्परं कौशाम्ब्यास्तत्रौदनं भोक्तास्महे &c

The examples of limit given in this aphorism, refer to local limit, in the subsequent sûtras examples will be given as to the limit of time and some difference will be observed therein.

२७९५ । कालविभागे चानहोरात्राणाम् । ३ । ३ । १३७ ।

पूर्वसूत्रं सर्वमनुवर्तते । अहोरात्रसम्बन्धिनि विभागे प्रतिषेधार्थमिदम् । योगविभाग उत्तरार्थः ।

योऽयं वत्सर आगामी तस्य यदवरमाग्रहायण्यास्तत्र युक्ता अध्येष्यामहे । 'अनहोरात्राणाम्' किम् । योऽयं मास आगामी तस्य योऽवरः पञ्चदशरात्रस्तत्राध्येतास्महे ।

2795. The Second Future is employed instead of the First Future, in denoting Future time not belonging to the current day, when the word 'avara' is used together with a word expressing division of time, but not when it is a word giving the sense of 'day' or 'night'

The whole of the last sûtra should be read into this. The difference between this and the last sûtra is, that sûtra III 3 136 referred both to the limit of *space* and *time*, while sûtra III. 3 137 refers to the limit of *time* only, moreover with regard to time there is exception with regard to the portions of day and night. The *yoga-vibhâga*, the separation of this sûtra from the last, is for the sake of subsequent aphorisms. Thus योऽयं वत्सर आगामी तस्य यदवरमाग्रहायण्यास्तत्र युक्ता अध्येष्यामहे 'in the month of Chaitra, the year after next, we shall read together', तत्रौदनं भोक्ष्यामहे 'we shall eat rice then &c'.

Note —This construction is, of course, only valid in denoting future time, otherwise not. Therefore not here योऽयं वत्सरोऽतीतस्तस्य यदवरमाग्रहायण्यास्तत्र युक्ता अध्यैमहि 'in the month of Chaitra, the year before last, we *read* together', तत्रौदनमभुञ्ज्महि 'we *ate* together &c'.

Note —Why do we say 'limit'? Observe योऽयं निरवधिकः काल आगामी तस्य यदवरमाग्रहायण्यास्तत्र युक्ता अध्येतास्महे—तत्रौदनं भोक्तास्महे ।

Note —The limit must be 'on this side *i.e*, अवर side' With the पर side limit, this rule will not apply With the word पर, this construction is optional See the next sûtra

Why do we say 'when not divisions of day and night'? There are three sorts of counter-examples in this case, as, योऽयं मास आगामी तस्य योऽवरः पञ्चदशरात्रः or योऽयं त्रिंशद्रात्र आगामी तस्य योऽवरोऽर्धमासः or योऽयं त्रिंशदहोरात्र आगामी तस्य योऽवरः पञ्चदशरात्रस्तत्र युक्ता अध्येतास्महे तत्र सक्तून् पातास्मः । Here Lut or First Future has been employed and not the Second Future.

२७९६ । परस्मिन्विभाषा । ३ । ३ । १३८ ।

अवरस्मिन्वर्ज्यं पूर्वसूत्रद्वयमनुवर्तते । अप्रागविभाषेयम् । योऽयं वत्सर आगामी तस्य यत्परमाग्रहायण्यास्तत्राध्येष्यामहे । अध्येतास्महे । 'लिङ्निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ' (२२२९) भविष्यतीत्येव । सुवृष्टिश्चेदभविष्यत्तदा सुभिक्षमभविष्यत् ।

2796 Optionally so, when a declaration is made with regard to that side of a limit of time

The whole of the last two aphorisms except the word अवर must be read into this. The sûtra will then stand thus "The Second and the First Futures are optionally both employed in denoting future time, not belonging to the current day instead of the First Future alone, when the

word पर is used signifying a limit of time on that side of a fixed period, provided that this word does not give the sense of day or night "

This is an example of aprâpta vibhâshâ

This rule allows an option when the time refers to the पर side of a starting limit Thus योऽयं संवत्सर आगामी तस्य यत् परमाग्रहायण्यास्तत्र युक्ता अध्येष्यामहे or अध्येतास्महे 'we will read together in the month of Chaitra, the year after next'

All the counter-examples given under the last aphorism, are also valid here by substituting the word पर instead of अवर

२७९६ । क । लिङ् निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ ॥ १३९ ॥

2796A Where there is a reason for affixing 'Lin' the affix 'Lrin' is employed in the Future tense when the non-completion of the action is to be understood

The words 'in denoting future time' are understood here The reasons for affixing लिङ् are such as cause and effect &c. mentioned in III 3 156 and 157 &c The लृङ् is called the Conditional tense "It comes in the conditional sentences in which the non-performance of the action is implied, or where the falsity of the antecedent is implied as a matter of fact It usually corresponds to the English Pluperfect Conditional, and must, in Sanskrit be used in both the antecedent and the consequent clauses" —*Apte's Guide*

Thus सुवृष्टिश्चेदभविष्यत् तदा सुभिक्षमभविष्यत् 'if there had been good rain, then there would have been plenty of food, or if there were to be good rain then there would be plenty of food'. It is implied that there was not good rain, nor consequent plenty or that the occurrence of good rain is dubious, and the desirable consequence equally so

२७९७ । भूते च । ३ । ३ । १४० ।

पूर्वसूत्रं सपूर्वमनुवर्तते ।

2797 And (where there is a reason for affixing 'Lin', the affix 'Lrin' is to be employed, when the non-completion of the action is to be understood) if the sense is that of past time

The whole of the last aphorism is understood in this The last sûtra enjoined लृङ् in the Future tense, this sûtra ordains it in the Past, the Conditional tense having both these significations The reasons for affixing लिङ् are given in sûtras III 3 152 and those that follow it In sûtra III 3 141 and those that follow, as far as III 3 152, optional rules for the employment of the Conditional tense will be given. Thus – दृष्टो मया भवत्पुत्रो ऽन्नार्थी चङ्क्रम्यमाणः अपरश्च द्विजो ब्राह्मणार्थी, यदि स तेन दृष्टोऽभविष्यत् तदाऽभोक्ष्यत, न तु भुक्तवान्, अन्येन पथा स गतः । 'I saw your son, wandering about in search of food I saw also a twice-born in search of a Brâhmana (whom he would feast), if he (your son) had been seen by him (the twice-born), then he

would have been fed, but as a matter of fact, he has not been fed, he went by a different road'.

The conditional sentence यदि स तेन दृष्टोऽभविष्यत् तदाऽभोक्ष्यत is employed under circumstances set out above It refers to a past time, there is the relation of cause and effect existing, one being in search of food, and another in search of a guest to feed, and the action is not completed, both taking different roads, did not come across each other

२७९८ । वोताप्योः । ३ । ३ । १४१ ।

'वा' 'आ' 'उताप्यो'। उताप्योरित्यतः प्राग्भूते लिङ्निमित्ते लृङ् वेत्यधिक्रियते। पूर्वसूत्रं तु 'उताप्योः' इत्यादौ प्रवर्तत इति विवेकः।

2798. From this point as far as sûtra III 3 152 (the whole of the following sentence is to be taken as exerting a governing influence on the sûtras that follow where there is a reason for affixing 'Lin', the 'Lrin may be) optionally (employed in denoting past time, when the non-completion of the action is to be understood)

All the words within brackets must be supplied from the previous sûtras to complete the sense. This sutra consists of three words वा 'optionally', आ 'as far as' and उताप्योः (the sûtra III 3. 152). The words वा+आ+उ form वो by the rules of conjunction. The particle आ in this aphorism has the force of limit exclusive and not that of limit inclusive. The *optional* use of the conditional tense will be illustrated in the following aphorisms, where, in addition to the special tenses to be employed by those rules, we may employ the conditional also under those very circumstances, in the alternative, provided that the non-completion of the action is understood Prof Bohtlingk translates this aphorism thus "optionally so, in connection with उत and अपि, the conditional tense may be employed"

२७९९ । गर्हायां लडपिजात्वोः । ३ । ३ । १४२ ।

अपिजात्वोर्योगे लट् स्यात् कालत्रये गर्हायाम्। लुङादीनामपवादः। अपि जायां त्यजसि। जातु गणिकामाधत्से। गर्हितमेतत्।

2799. The affix 'Lat' is employed after a root, when it has in composition with it the words 'api' or jâtu', the sense implied by the sentence being that of 'censure'

This debars the Aorist &c, as it is subsequent.

The word गर्हा means 'censure,' 'blame'. The affix लट् has been enjoined to come with a present signification, and would not have come to denote time in general, which, however, it does here, for here the Present tense is employed in preference to the tense required by the time of the action, which is totally excluded. Hence the present sûtra. The लट् here denotes all the three times.

Thus अपि तत्रभवान् वृषलं याजयति 'even your honor sacrifices (or sacrificed or will sacrifice) to a Sûdra, जातु तत्र भवान् वृषलं याजयति गर्हामहे, अहो अन्याय्यमेतत् 'possibly your honor sacrifices for a Sûdra', the sense implied being that such conduct on the part of those men are blameworthy

In the present case, there being no occasion for the application of लिङ्, of course, we cannot employ लृङ् to denote the non completion of the action

So also अपि or जातु जायां त्यजसि, जातु गणिकामाधत्से । गर्हितमेतत् । Fie ! you abandon (or abandoned or will abandon) your wife'!

२८०० । विभाषा कथमि लिङ् च । ३ । ३ । १४३ ।

गर्हायामित्येव । कालत्रये लिङ् । चाल्लट् । कथं धर्मं त्यजेस्त्यजसि वा । पक्षे कालत्रये लकाराः । अत्र भविष्यति नित्यं लृङ् भूते वा । कथं नाम तत्रभवान्धर्ममत्यक्ष्यत् ।

2800 The affix 'Lin' as well as 'Laṭ' is optionally employed after a root, when the word 'katham' is in construction with it, and censure is implied

The lat here denotes all the three times

The word 'censure' is understood, and by च we draw लट् from the previous sûtra into this. By using the word 'optionally' in the aphorism, it is indicated that this rule does not exclude the application of the alternative tenses which would otherwise have been required by the time of the action It is not total exclusion like the last Thus कथं धर्मं त्यजेः or त्यजसि । 'How dost thou abandon duty'. ? In the alternative we have three ordinary tense affixes Here in denoting the future there is always Conditional. As कथं नाम तत्र भवान्धर्मं मत्यक्ष्यत् or अत्याक्षीत् । While in denoting the Past, the Conditional is optional, when non completion of the action is implied कथं नाम तत्र भवान् वृषलं याजयेत् or याजयति or याजयिष्यति 'Indeed, how your honor can (or will) sacrifice for a Sûdra'

So also कथं नाम तत्र भवान् वृषलं याजयिता अयाजयत् or याजयांचकार ।

Here there is an occasion for the application of the Potential mood (लिङ्), therefore when we intend to express non-completion of action in the past time, we can *optionally* employ the Conditional also (लृङ्). As कथं नाम तत्र भवान् वृषलम् अयाजयिष्यत् or याजयेत् 'Indeed, why did your honor (attempt to) sacrifice for that Sûdra (in vain)'

Under similar circumstances, in denoting future time the Conditional (लृङ्) must *invariably* be employed (III 3 139) as कथं धर्मं अत्यक्ष्यः 'why will you (attempt to) give up your duty'

२८०१ । किंवृत्ते लिङ्लृटौ । ३ । ३ । १४४ ।

गर्हायामित्येव । विभाषा तु नानुवर्तते । क -कतर -कतमो वा हरिं निन्देत्-निन्दिष्यति वा । लृङ् प्राग्वत् ।

2801 The affixes 'Lin' and Lrit' come after a verb, when the interrogative words like 'kim' &c, are in composition with it and censure is implied.

Here also the Potential and the First Future are employed in perference to the time required by the action.

The word 'censure,' is understood here, not so, however, the word 'optionally' This excludes all other tense-affixes. The repetition of the word लिङ् in this sûtra, is for the sake of excluding लट्, whose anuvritti would also have run into this sûtra, had we taken the anuvritti of लिङ् from the last sûtra instead of repeating it. Thus कः कतरो वा हरिं निन्देत्, निन्दिष्यति वा 'who will censure Hari?

In the Past tense, when the non-completion of action is implied, we may optionally employ the Conditional (लृङ्), and in the Future tense, under similar circumstances, we must employ the Conditional necessarily, as को नाम वृषलो य तत्र भवानयाजयिष्यत् 'who is the Sûdra for whom your honor did sacrifice (in vain)'. This sûtra may be rendered thus also —"In connection with an Interrogative Pronoun, when censure is implied, may be employed the Potential or the First Future".

२८०२ । अनवक्लृप्त्यमर्षयोरकिंवृत्तेऽपि । ३ । ३ । १४५ ।

गर्हायामिति निवृत्तम् । अनवक्लृप्तिरसम्भावना । अमर्षोऽक्षमा । न सम्भावयामि न मर्षये वा भवान्हरिं निन्देत्-निन्दिष्यति वा । कः-कतर -कतमो वा हरिं निन्देत्-निन्दिष्यति वा । लृङ् प्राग्वत् ।

2802 When it is to be expressed that some body holds that something is not likely to take place, or is not to be tolerated, the Potential and the First Future are employed, even without the Interrogative Pronoun

The anuvritti of the word 'censure' ceases The word अनवक्लृप्तिः means 'impossibility, not to be believed'. The word अमर्षः means 'not endurable or not to be tolerated' This excludes all other tenses, the Potential and the 2nd Future coming in preference to all other tenses required by the time of the action. Thus न सम्भावयामि न मर्षये वा भवान् हरिं निन्देत or निन्दिष्यति 'I do not believe, or I cannot tolerate that you can revile or will revile Hari Similarly कः or कतर or कतमोहरिं निन्देत् or निन्दिष्यति ॥

Note —So also नावकल्पयामि, न सम्भावयामि, न श्रद्दधे, तत्र भवान् नाम वृषलं याजयेत् or याजयिष्यति 'I do not believe, or think it possible or trust that your honor sacrifices (or sacrificed or will sacrifice) for a Sûdra' न मर्षयामि तत्र भवान् वृषलं याजयेत् or याजयिष्यति 'I can not tolerate that your honor does (did or will) sacrifice for a Sûdra'.

When past time together with the non-completion of the action is to be expressed, we may *optionally* employ the Conditional (लृङ्), but *necessarily* so, when Future time is to be expressed. Thus नावकल्पयामि तत्रभवान नाम वृषलम् अयाजयिष्यत् 'I do not believe that your honor did or will sacrifice for a Sûdra',

२८०३ । किंकिलास्त्यर्थेषु लृट् । ३ । ३ । १४६ ।

अनवक्लृप्त्यमर्षयोरित्येतद्गर्हायां चेति यावदनुवर्तते । किंकिलेति समुदायः क्रोधद्योतक उपपदम् । अस्त्यर्थाः अस्तिभवतिविद्यतयः । लिङोऽपवादः । न श्रद्दधे न मर्षये वा किंकिल त्वं शूद्रान्नं भोक्ष्यसे । अस्ति भवति विद्यते वा शूद्रीं गमिष्यसि । अत्र लृङ् न ।

2803 The affix 'Lrit' (the Second Future) is used after a root, when the words '*kim*kila' or those having the sense of 'asti' (he is) are in construction with it, (when the action is not likely to occur, or is not to be tolerated and when censure (S 2806) is implied)

The words within brackets must be supplied from the last aphorism and from S 2806 The whole word किंकिल is to be taken as an upapada and not the word किं and किल separately This word expresses 'anger'. The words having the sense of *asti* are अस्ति, भवति and विद्यते । This rule supersedes the Potential (लिङ्) Thus किंकिल or अस्ति or भवति or विद्यते नाम तत्र भवान् वृषलं याजयिष्यति, न मर्षयामि, न श्रद्दधे 'Is it possible that your honor will (or did or does) sacrifice for a Sûdra? I cannot believe or tolerate it'

Another example is न श्रद्दधे न मर्षये वा किंकिल त्वं शूद्रान्नम् भोक्ष्यसे 'I do not believe or can tolerate that thou shouldst eat the food of a Sûdra', अस्ति भवति विद्यते वा शूद्रीं गमिष्यसि 'Is it possible that thou shouldst go to a female Sûdra'.

As there is no occasion for लिङ् here, we cannot have the Conditional (लृङ्) required by rule III 3 141

२८०४ । जातुयदोर्लिङ् । ३ । ३ । १४७॥

"* यदायद्योरुपसंख्यानम् *" । लृटोऽपवादः । जातु यद्यदा यदि वा त्वादृशो हरिं निन्देन्नावकल्पयामि न मर्षयामि । लृङ् प्राग्वत् ।

2804 The affix 'Lin' comes after a root, the words 'jâtu' and 'yat' being in construction with it, when the sense is that the action is not believed to be likely, or is not to be tolerated.

This excludes the Second Future or 'Lrit' जातु तत्र भवान् वृषलं याजयेत्, or यन्नाम तत्र भवान् वृषलं याजयेत् न श्रद्दधे न मर्षयामि ।

Vart —The words यदा and यदि should be enumerated along with the words जातु and यत् in this rule As यदा or यदि वा त्वादृशो हरिं निन्देन्नावकल्पयामि न मर्षयामि 'neither do I think nor do I tolerate that one like you should blaspheme Hari'

Here also, when the non-completion of the action is implied, the Conditional (लृङ्) is *necessarily* employed in denoting *future* time, and *optionally* so in denoting *past* time As जातु, यत्, यदा or यदि त्वादृशो हरिं निन्देत् or अनिन्दिष्यत् नावकल्पयामि, न मर्षयामि वा 'neither do I believe, nor do I tolerate that one like you did attempt to blaspheme Hari'. यदि कुरङ्गनया-स्यस्तन्मुखोच्छ्वासगन्धम् तव रतिरभविष्यत् पुण्डरीके किमस्मिन् 'if you had felt (which you clearly have not) the fragrant smell of her breath, would you have had any liking for this lotus'?

२८०५ । यच्चयत्रयोः । ३ । ३ । १४८ ।

यच्च यत्र वा त्वमेवं कुर्याः न श्रद्दधे न मर्षयामि ।

2805 The affix 'Lin' comes after a root, the words 'yachcha' and 'yatra' being in construction, when the sense is that the action is not believed to be likely, or not to be tolerated

This supersedes the Second Future The separation of this aphorism from the previous one is for the sake of the rules that follow The rule I. 3 10 does not also apply here Thus यच्च यत्र वा त्वमेवं कुर्याः न श्रद्दधे, न मर्षयामि 'I do not think, nor can I tolerate that thou wilt do so'.

The Conditional (लृङ्) will also be employed under its own proper conditions as shown in the last aphorism

२८०६ । गर्हायां च । ३ । ३ । १४९ ।

अनवक्लृप्त्यमर्षयोरिति निवृत्तम् । यच्चयत्रयोर्योगे गर्हायां लिङेव स्यात् । यच्च यत्र वा त्वं शूद्रं याजयेः । अन्याय्यं तत् ।

2806. The affix 'Lin' comes after a root in all tenses when the words 'yachcha' and 'yatra' are in composition with it, provided that censure is implied

The governing force of the words *anavaklipti* and *amarsha* ceases This debars all other tense-affixes Thus यच्च or यत्र तत्र भवान् वृषलं याजयेत् आढ्यो वृद्धः सन् ब्राह्मणः, गर्हामहे, अहो अन्याय्यमेतत् 'we blame you, who being an opulent, old Brâhmana (who ought to know better) officiate as a sacrificial priest for a Sûdra, O! It is improper'!

When the non-completion of the action is indicated, the Conditional tense must be employed under the rules given in III. 3. 139-140-141. As यच्च or यत्र त्वं हरिं निन्दे or अनिन्दिष्यः, गर्हामहे 'we censure that you should (have attempted to) blaspheme Hari', &c

२८०७ । चित्रीकरणे च । ३ । ३ । १५० ।

यच्च यत्र वा त्वं शूद्रं याजयेः । आश्चर्यमेतत् ।

2807. The affix 'Lin' comes in all tenses after a root, when used with the words 'yachcha' and 'yatra' and the sense implied is that of 'wonder'

The word चित्रीकरण means 'wonder, astonishment, strangeness &c'. This debars all the other tense-affixes. Thus यच्च or यत्र तत्रभवान् वृषलं याजयेत् आश्चर्यमेतत् 'this is a wonder that you should sacrifice for a Sûdra'

Note —When the non-completion of the action is indicated the Conditional is employed under the rules III 3 139, 140 and 141 Thus आश्चर्यमेतत् यच्च or यत्र त्वं शूद्रं याजयेः or अयाजयिष्यः 'it is a wonder that you should (have attempted to) perform a sacrifice for a Sûdra', आश्चर्यमेतत् यच्च

or यत्र त्वं शूद्रं याजयिष्यसि 'it is a wonder that you should (hereafter attempt to) make a Sûdra perform a sacrifice.

२८०८ । शेषे लृडयदौ । ३ । ३ । १५१ ।

यच्चयत्राभ्यामन्यस्मिन्नुपपदे चित्रीकरणे गम्ये धातोर्लृट् स्यात् । आश्चर्यमन्धो नाम कृष्णं द्रक्ष्यति । 'अयदौ' किम् । आश्चर्यं यदि सोऽधीयीत ।

2808. In all other cases, when wonder is implied by words other than 'yachcha' and 'yatra', the affix 'Lrit' is employed after a root, except when the word 'yadi' is used

In all other cases, that is to say, in cases where the words यच्च or यत्र are not employed, as well as where the word यदि is not used, the Second Future is used in preference to the Potential

Thus आश्चर्यमन्धो नाम कृष्णं द्रक्ष्यति 'a miracle that the blind see Krishna.' आश्चर्यं, चित्रं, अद्भुतम् अन्धो नाम पर्वतमारोक्ष्यति, बधिरो नाम व्याकरणम् अध्येष्यते 'it is wonderful, strange and astonishing that the blind man should ascend a mountain, or a deaf person should read grammar'.

Not so, when the word यदि is employed. Thus आश्चर्यं यदि सोऽधीयीत 'a wonder, if he study' आश्चर्यं यदि स भुञ्जीत 'a wonder, if he eat'

As there is, in this case, no occasion to employ the Potential, we cannot employ the Conditional as directed in sûtras III 3 139, 140 and 141.

• २८०९ । उताप्योः समर्थयोर्लिङ् । ३ । ३ । १५२ ।

बाढमित्यर्थेऽनयोस्तुल्यार्थता । उत अपि वा हन्यादघं हरिः । 'समर्थयोः' किम् । उत दण्डः पतिष्यति । अपिधास्यति द्वारम् । प्रश्नः प्रच्छादनं च गम्यते । इतः प्रभृति लिङ्निमित्ते क्रियातिपत्तौ भूतेऽपि नित्यो लृङ् ।

2809 The affix 'Lin' comes after a verb in all tenses, when the words 'uta' and 'api', both having the same meaning, are in composition

This excludes all the other tense-affixes. The meaning which is common both to उत and अपि is that of बाढम् 'assuredly, certainly, surely, really' Thus उत or अपि हन्यादघं हरिः 'assuredly Hari destroys all sin' उत कुर्यात् 'certainly he does', अपि कुर्यात् 'assuredly he does'!, उताधीयीत 'certainly he studies (will study &c.)', अप्यधीयीत 'surely he studies &c'

Why do we say 'when they mean certainly'? Observe उत दण्डः पतिष्यति 'will the stick fall'? अपि द्वारं धास्यति 'he shuts the door' Here उत is employed in asking questions, and अपि with धा means 'to shut.

The option allowed by rule III. 3. 141. ceases. Hereafter the Conditional (लृङ्) must invariably be used even in indicating Past action, when action is not completed, and there is reason for the employment of लिङ् (Potential) In indicating Future time, of course, लृङ् must necessarily be employed as before. Henceforward, therefore, no option is allowed, but लृङ् *must* be employed where sûtras III. 3. 139 and 140

required it As उताहनिष्यद् दस्युं राजा 'will the king kill the robber'? Ans नाहन् न हनिष्यति "He did not kill, he will not kill"

२८१० । कामप्रवेदनेऽकच्चिति । ३ । ३ । १५३ ।

स्वाभिप्रायाविष्करणे गम्यमाने लिङ् स्यान्न तु कच्चिति । कामो मे भुञ्जीत भवान् । 'अकच्चिति' इति किम् । कच्चिज्जीवति ।

2810 The affix 'Lin' comes after a root, in expressing or making known a wish, except when the word 'kachchit' is in composition with it

The phrase कामप्रवेदन means the expression of one's wish This debars all other tense affixes As कामो मे भुञ्जीत भवान् = अभिलाषो मे भुञ्जीत भवान् 'it is my wish that you will eat'.

Why do we say 'except the word कच्चित्'? Observe कच्चिज्जीवति ते माता कच्चिज्जीवति ते पिता । मारविद त्वां पृच्छामि कच्चिज्जीवति पार्वती ॥ 'I hope thy mother is living, I hope thy father is living, I ask thee, O mârâvid! (Parrot), I hope that Pârvati is living'.

२८११ । संभावनेऽलमिति चेत्सिद्धाप्रयोगे । ३ । ३ । १५४ ।

अलमर्थोऽलं प्रौढिः । संभावनमित्यलमिति च प्रथमया सप्तम्या च विपरिणम्यते । संभावनेऽर्थे लिङ् स्यात्तच्चेत्संभावनमलमिति सिद्धाप्रयोगे सति । अपि गिरिं शिरसा भिन्द्यात् । 'सिद्धाप्रयोगे' किम् । अलं कृष्णो हस्तिनं हनिष्यति ।

2811 The affix 'Lin' is employed after a root, when the expectation (of a person or thing being able or competent to do or suffer the action denoted by the verb) is implied (or expressed by any other word used along with them) than 'alam'.

The word लिङ् is understood here The word संभावन means supposition and expectation in the power or ability of another to perform any action This word is here qualified by the sense of the word अलं and though it is in the seventh case in the aphorism it must be construed as if it was in the first case Similarly अलं is in the first case, it should be construed in the seventh case The word अलं means 'adequate', so that the above mentioned संभावन must be completed, full and true *i e*, realised The phrase सिद्धाप्रयोगे qualifies अलं which must be taken here to be in the seventh case and means 'if the non-employment or omission of अलं is valid or unobjectionable" When is that unobjectionable' When the sense of अलं is implied by the sentence, but this word itself is not used The Potential Mood is employed when the expectation is of the kind above described This rule debars all other tense-affixes Thus अपि पर्वतं शिरसा भिन्द्यात् 'I expect he will break even the hill with his head', अपि द्रोणपाकं भुञ्जीत 'I expect you will eat away even a *drona* of cooked food'.

Why do we use the word अलं 'competent to do'? Observe, विदेशस्थायी देवदत्तः प्रायेण गमिष्यति ग्रामम् 'I expect Devadatta, who is living in a foreign country, will some day go back to his country' Here though expectation' is expressed the idea conveyed by अलं, namely, the power to do something or adequacy to do is not present, and hence the Future is employed instead of the Potential

Why do we use the phrase सिद्धाप्रयोगे 'when the actual result does not take place'? Observe, अलं देवदत्तो हस्तिनं हनिष्यति 'Devadatta is in a position to kill the elephant and he will carry it out also'

Under similar circumstances, in past and future times, when non-completion of action is indicated, the Conditional tense (लृङ्) must be invariably used in preference to every other tense. Professor Bohtlingk translates the sûtra thus "The Potential is employed when it is expressed that some one is believed to be capable of doing something, pre supposing that the actual performance of the action does not take place"

२८१२ । विभाषा धातौ संभावनवचनेऽयदि । ३ । ३ । १५५ ।

पूर्वसूत्रमनुवर्तते । संभावनेऽर्थे धातावुपपदे उक्तेऽर्थे लिङ् वा स्यात् न तु यच्छब्दे । पूर्वेण नित्ये प्राप्ते वचनम् । सम्भावयामि भुञ्जीत भोक्ष्यते वा भवान् । 'अयदि' किम् । सम्भावयामि यद्भुञ्जीथास्त्वम् ।

2812 The affix 'Liṅ' is optionally employed after a verb when it has another verb which expresses 'expectation', in construction with it, but not so when the word 'yat' is used

The whole of the last sûtra qualifies this sûtra, the 'expectation' indicated here being of the kind mentioned in the last sûtra and governed by the conditions laid down in that aphorism The word by which an 'expectation' is expressed such as सम्भावय अपि, or अपिनाम, is called सम्भावन वचन. This sûtra enjoins an option, where by the last aphorism, there would have been necessarily the Potential Tense Thus सम्भावयामि भुञ्जीत or भोक्ष्यते भवान् 'I expect you will eat', अवकल्पयामि भुञ्जीत or भोक्ष्यते भवान् 'I hope you will eat', श्रद्दधे भुञ्जीत or भोक्ष्यते भवान् 'I believe you will eat' Why do we say 'not so when "yat" is used'? But no option is allowed, and the Potential must necessarily be used, when the word यत् is employed As सम्भावयामि यद् भुञ्जीत भवान् 'I expect you will eat'

The sûtra may also be rendered thus "The Potential is not necessarily employed, where there is in connection with it a verb in the sense of 'to hold as possible', but not when यद् is employed."

२८१३ । हेतुहेतुमतोर्लिङ् । ३ । ३ । १५६ ।

वा स्यात् । कृष्णं नमेच्चेत्सुखं यायात् । कृष्णं नंस्यति चेत्सुखं यास्यति । 'भविष्यत्येवेष्यते' । नेह । हन्तीति पलायते ।

2813 The affix 'Liṅ' is optionally employed after both those verbs which express the condition and its consequence,

The word हेतु means 'cause or 'condition' and हेतुमत् means 'consequence' or 'effect This supersedes all other tense-affixes, in other words, 'in conditional sentences in which one statement is made to depend upon another as its reason or ground, the Potential is used in both the antecedent and the consequent, otherwise called the *protasis* (हेतु) and *apodosis* (हेतुमत्), the former containing the condition or ground of argument, and the latter the conclusion based upon it' Thus —कृष्णं नमेच् चेत् सुखं यायात् or कृष्णं नस्यति चेत् सुखं यास्यति 'If he bow to Krishna, he will get happiness" दक्षिणेन चेद्यायान्न शकटम् पर्यभिवेत् 'it he go by the right side, the cart will not be upset', यदि कमलकम् आह्वयेन्न शकटम् पर्याभवेत् 'if he calls Kamalaka, the cart will not be upset'. Here 'going by the right side' is the *protasis* (हेतु), and 'not-upsetting' the *apodosis* (हेतुमत्).

This is an optional use of the Potential, we may use the Second Future in the alternative, thus दक्षिणेन चेद् यास्यति न शकटं पर्यभिविष्यति 'it he goes by the south, the cart will not be upset'

The word विभाषा 'optionally' used in the sutra immediately preceding is also understood here

Ishti —This usage is confined to the Future only

Though the anuvritti of लिङ् could have been taken from the last aphorisms, its repetition here is for the sake of pointing out the particular time, namely, the Future, in which the Potential should be employed Therefore, it is not employed in the following sentences, हन्तीति पलायते 'he kills, therefore he flies वर्षति इति धावति 'it rains, therefore he runs'

It, of course, follows that when the non-completion of the action is indicated, the Conditional (लृङ्) should be employed, under these very circumstances See examples under III 3 139

२८१४ । इच्छार्थेषु लिङ्लोटौ । ३ । ३ । १५७ ।

इच्छामि भुञ्जीत-भुङ्क्तां वा भवान् । एवं कामये प्रार्थये इत्यादियोगे बोध्यम् । "* कामप्रवेदन इति वक्तव्यम् *" । नेह । इच्छन्करोति ।

2814 The affixes 'Lin' and 'Lot' are employed after a root, when another verb having the sense of 'wishing', is in construction with it

This supersedes all other tense affixes. When words expressing 'wish', such as इष्, कम्, प्रार्थ &c, are used, the Potential or Imperative is used, thus इच्छामि कामये or प्रार्थये भुञ्जीत भवान् or भुङ्क्तां भवान् 'I wish, desire or pray that your honor may eat'

Vart —It is only when a desire is expressed, that the Potential or the Imperative should be employed, and not merely when the verb 'to wish' or its synonyms are in composition Therefore, the Potential or the Imperative is not used here इच्छन् करोति 'wishing, he does'

The sûtra may be rendered thus 'In connection with a verb in the sense of 'wishing' the Potential or the Imperative may be employ ed.

२८१५ । लिङ् च । ३ । ३ । १५९ ।

समानकर्तृकेषु इच्छार्थेषु लिङ् । भुञ्जीयेतीच्छति ॥

2815 The affix 'Lin' is used after a verb, when another verb meaning 'to wish' is in construction with it, and the agent of both the verbs is the same

Under similar conditions, with words implying 'wish', the Potential is used in the sense of the Infinitive Thus भुञ्जीय इति इच्छति 'he wishes that he may eat', अधीयीतेतीच्छति 'he wishes that he will read'

When the non completion of the action is implied, the Conditional must be employed under rule III 3 139

२८१६ । इच्छार्थेभ्यो विभाषा वर्तमाने । ३ । ३ । १६० ।

लिङ् स्यात्पक्षे लट् । इच्छेत्–इच्छति । कामयेत्–कामयते । विधिनिमन्त्रण–' (२२०८) इति लिङ् । विधौ । यजेत । निमन्त्रणे । इह भुञ्जीत भवान् । आमन्त्रणे । इहासीत । अधीष्टे । पुत्रमध्यापयेद्भवान् । सम्प्रश्ने । किं भो वेदमधीयीय उत तर्कम् । प्रार्थने । भो भोजनं लभेय । एवं लोट् ।

2816 After roots meaning 'to wish', the Potential (Lin) is optionally used in denoting the present time

This ordains लिङ् where there would have been otherwise लट् Thus इच्छति or इच्छेत् 'he wishes', वष्टि or उश्यात्, कामयते or कामयेत ।

२८१६ । क । विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् । ३ । ३ । १६१ ॥

2816A The Potential mood is employed in denoting (*a*) command, (*b*) invitation, (*c*) permission, (*d*) entreaty, (*e*) question, and (*f*) prayer

As (*a*) command यजेत 'Let him sacrifice, (*b*) Invitation इह भुञ्जीत भवान् 'I invite you to dine here (*c*) Permission इहासीत 'you may (are permitted) sit here' (*d*) Entreaty पुत्रमध्यापयेद् भवान् 'I entreat you to teach my son' (*e*) Question किं भो वेदमधीयीय उत तर्कम् 'may I read the Veda or the Logic', (*f*) Prayer भो भोजनं लभेय 'O ! May I get food'

So is the case with the Imperative by the next sûtra

२८१६ । ख । लोट् च । ३ । ३ । १६२ ।

2816B. The affix 'Lot' also is employed after a root in the sense of commanding, &c

The Imperative Mood is employed also under the circumstances mentioned in the last aphorism. The division of this aphorism from the last, is for the sake of subsequent sûtras in which the anuvritti of लोट् only runs and not those of others Thus —

(1) कटं तावद् भवान् करोतु 'make the mat', ग्रामं भवान् आगच्छतु ।

(2 and 3) अत्र भवान् आस्ताम् 'there you are invited to' or you may, sit.

(4) पुत्रमभवान् अध्यापयतु 'you will teach, I hope, the son.

(5) किं भो वेदमध्ययै उत तर्कम् 'Sir what shall I learn, the Veda or the Logic'?

(6) भवति मे प्रार्थना व्याकरणमध्ययै छन्दोऽध्ययै 'this is my prayer that I may learn the Grammar, or that I may learn the Prosody'

२८१७ । प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च । ३ । ३ । १६३ ।

प्रैषो विधिः । अतिसर्गः कामचारानुज्ञा । भवता यष्टव्यम् । भवान्यजताम् । चकारेण लोटोऽनुकर्षः प्राप्तकालार्थम् ।

2817. The affixes called 'Kritya', and the affix 'Lot' come also after verbs, in the sense of direction, granting permission, and proper (particular) tin

The word प्रैष means 'direction', अतिसर्गः means 'permission to do as one likes', प्राप्तकालः means 'arrival of appropriate occasion or time for the doing of an action'. The force of च is to introduce the word लोट् into this aphorism. Thus भवता यष्टव्यम् 'you should sacrifice'. भवान् यजताम् 'you do sacrifice' So also भवता कटः करणीयः, कर्तव्यः, कृत्यः or कार्यः 'you must, may, or it is proper time for you to make the mat'

So instead of the Passive Potential Participles, for such the Kritya affixes (III. 1. 95 &c) may properly be called, we may have the Imperative also Thus करोतु कटं 'you must (may or it is the appropriate time to) make the mat'

Note —It might be asked 'Why the *kritya* affixes are enjoined to come with the force of direction, permission &c' They have been ordained most generically to come in denoting action in the Abstract (भाव) and object (कर्म), and *a fortiori* they will come in denoting the senses of direction, permission &c, for the latter are but a species of action. If you say that लोट् being ordained in these special senses, will (on the principle, that an apavâda or special rule excludes an utsarga or general rule within the jurisdiction of such special rule) exclude *kritya* affixes, we would reply, that *kritya* affixes will not be excluded, for the rule of non-uniform affixes (III 1 94) will apply'.

Note —To this objection we answer 'the special mention of the word *kritya* in this sûtra, indicates the existence of the following maxim —

'The rule of non-uniform affixes (III. 1. 94) does not *necessarily* apply to all cases after sûtra III. 3 94 treating of primary affixes by which feminine nouns are formed'.

Q.—What is the difference between the words विधि and प्रैष? Ans. Some say विधि means a precept enjoining something for the first time, while प्रैष means mere 'direction'.

२८१८ । लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके । ३ । ३ । १६४ ।

प्रैषादयोऽनुवर्तन्ते । मुहूर्तादूर्ध्वं यजेत-यजताम्-यष्टव्यम् ।

2822 The affixes 'kritya', and the affix 'trich' are added to a root, when fitness as regards the agent is implied, (as well as the affix 'liṅ')

The force of च is to introduce the Potential (लिङ्) into this, from the last. Thus भवता खलु कन्या वोढव्या वाह्या or वहनीया, (kritya), or भवान् खलु कन्या वोढा (trich), or भवान् खलु कन्या वहेत (liṅ) 'your honor is fit to marry the girl'

Note —Why specifically enjoin '*kritya*' and '*trich*' in the sense of fitness? They being enjoined universally, would *a fortiori*, be applied when *fitness* is to be denoted? Because the लिङ् being *specially* enjoined to denote fitness, and being an *Apavâda* would have debarred *kritya* and *trich*, which being universal affixes would give way Nor can we, to prevent this contingency, take shelter under rule III 1 94 of 'non-uniform affixes', for we have seen that that rule is not universally valid

२८२३ । शकि लिङ् च । ३ । ३ । १७२ ।

शक्तौ लिङ् स्यात् । चात्कृत्याः । भारं त्वं वहेः । माङि लुङ्' (२२१९) माकार्षीः । कथं मा भवतु मा भविष्यतीति । नायं माङ् किं तु माशब्दः ।

2823 And the affix 'Lin' as well as the 'kritya' affixes come after a verb, when the sense is that of 'capability'

The word 'capability qualifies the root so that the sense of capability must be inherent in the root Thus भवता खलु भारो वोढव्यः, वहनीयः, वाह्यः (kritya), or भवान् खलु भारं वहेत् 'you can carry the load'.

Though kritya affixes would have come in this sense, even without any special rule for they are general affixes, their special mention in this sûtra is to guard against their being superseded by लिङ्, for rule III 1. 94 is not universally valid

२८२३ । क । माङि लुङ् । ३ । ३ । १७५ ।

2823A When the particle मा is added, then the aorist is employed in all tenses and moods (See No 2219)

Thus मा कार्षीः 'Do not do' How do you explain the Imperative and the Second Future in the sentence कथं मा भवतु मा भविष्यति? This is not माङ् but a different particle मा ।

२८२४ । धातुसंबन्धे प्रत्ययाः । ३ । ४ । १ ।

धात्वर्थानां संबन्धे यत्र काले प्रत्यया उक्तास्ततोऽन्यत्रापि स्युः । तिङ्वाच्यक्रियाया प्राधान्यात्तदनुरोधेन गुणभूतक्रियावाचिभ्यः प्रत्ययाः । वसन्ददर्श । भूते लट् । अतीतवासकर्तृकं दर्शनमर्थः । सोमयाज्यस्य पुत्रो भविता । सोमेन यक्ष्यमाणो यः पुत्रस्तत्कर्तृकं भवनम् ।

2824. When there is a syntactical relation between the senses of the verbs, the affixes are valid, even in denoting time other than that for which they have been specifically enjoined.

The action denoted by the *conjugated* verb being the principal, regulates the time element of the verb subordinate to it in the other and so the affixes of the verb in the subordinate sentence denote the same time as that of the principal, though primarily those affixes might have denoted some other time.

Note —The above sûtra is thus translated by Professor Bohtlingk — "Words formed with affixes stand, (in reference to the time) in closer relation to the verb (with which they are allied)"

Note —The above is not a literal translation but rather an adaptation The literal translation will be something like this "Affixes are employed in denoting relation (संबन्ध) between the senses of verbs" The word धातुसम्बन्ध is a Genitive Compound meaning 'relation of root' The word धातु 'root' is figuratively used for धात्वर्थ 'sense of root', so that the above compound means 'relation of the senses of roots' In other words, the relation between the roots should be that of qualifier and the qualified When there exists such a relation between the senses of two verbs, namely, that of qualifier and the thing qualified, then the affixes may be employed in denoting other times than that specifically ordained for them

Thus तत्र वसन् ददर्श 'living there, he saw', अग्निष्टोमयाज्यस्य पुत्रो जनिता 'to him a son will be born, a performer of the Agnishtoma sacrifice', कृतः कटः श्वो भविता 'he will be to-morrow maker of the mat', भाविकृत्यमासीत् ।

Note —Here, though the time of the action of living denoted by वसन् is present, (III 2 124), this action is present only in relation to the action of seeing, and though because the latter action is past, the former action also is past with reference to the speaker or writer, this circumstance does not affect the form of वसन्, which therefore may remain as it is. In other words, 'affixes are related directly to the root, and not to the whole sentence'

Note —Similarly the word अग्निष्टोमयाजी is formed by an affix (III 2 85) denoting past time, while the word जनिता is in the Future tense Now, this linking together of a word in the Past tense with a word in the future is a valid usage Here the time of the qualified verb जनिता does not affect the special time of the qualifier *Agnishtomayâji*

Note —Q.—Why has the word प्रत्यय been repeated in this sûtra, when it was understood in this from III I 1? Ans.—The repetition is for the sake of indicating that the affixes which are not ordained to come after roots (धातु), but which are enjoined to come after nouns &c such as Taddhita affixes, are even valid in other tenses than those in which they have been specifically enjoined when related to a verb Thus गोमानासीत् 'he was possessed of a cow', गोमान् भविता 'he will be possessed of a cow'. Here the Taddhita affix मतुप् is added to the noun गो 'cow', with a present signification (V. 2. 94), the word गोमत् meaning 'who *has* cows' or 'in

which there *are* cows' This word गोमत्, however, is related and validly so, to the words आसीत् and भविता—one in the Past tense and the other in the Future

२८२५। क्रियासमभिहारे लोट् लोटो हिस्वौ वा तध्वमोः। ३। ४। २।

पौनःपुन्ये भृशार्थे च द्योत्ये धातोर्लोट् स्यात्तस्य च हिस्वौ स्तः। तिङामपवादः तौ च हिस्वौ क्रमेण परस्मैपदात्मनेपदसंज्ञौ स्तस्तिङ्संज्ञौ च। तध्वमोर्विषये तु हिस्वौ वा स्तः। पुरुषैकवचनसंज्ञे तु नानयोरतिदिश्येते। हिस्वविधानसामर्थ्यात्। तेन सकलपुरुषवचनविषये परस्मैपदिभ्यो हिः कर्तरि आत्मनेपदिभ्यः स्वो भावकर्मकर्तृषु।

2825. When the (frequercy or) repetition of an action is indicated, the affix 'Lot' is added to the root, and the verb is repeated And the affixes 'hi' and 'sva', or the affixes 'ta' and 'dhvam' are the substitutes of 'Lot'

Professor Bohtlingk translates this as follows "When the repetition of an action is expressed, the Imperative is used, and though the second person singular is used, it may also stand for the second person plural."

The phrase धातुसंबन्धे of the last sûtra is understood here also. The frequency or repetition of an action is called समभिहारः। This word qualifies the sense of the original In other words, "when the sense of frequency &c. is understood in connection with the action, this sense not being included in that of the verb, as it may be in the case of a verb from frequentative roots "

This Imperative mood is employed in all Tenses and Persons in connection with all moods. But this peculiar use of the Imperative is confined to the 2nd person singular and plural Parasmaipada (हि and त, and 2nd person singular and plural Atmanepada (स्व and ध्वम्). In other words, " the Imperative second person (Parasmaipada and Atmanepada) is repeated, though the subject of the main verb be different and the verb be in any tense " Thus लुनीहि लुनीहीत्येवायं लुनाति 'he cuts repeatedly', as if some one was always calling out to him 'cut thou, cut thou'. लुनीहि लुनीहीत्येव इमौ लुनीतः or इमे लुनन्ति 'they cut often and often' So also लुनीहि लुनीहीत्येव त्वं लुनासि, युवां लुनीथः or यूयं लुनीथ 'thou or you two or you all cut repeatedly' as if some one was calling out to you 'cut you, cut you'

So also लुनीत लुनीतेत्येव यूयं लुनीथ, अहं लुनामि, अलावीत् &c 'you cut, I cut, he has cut repeatedly', as if some one was calling out to us 'cut ye, cut ye'. Similarly with Atmanepada roots, as अधीष्वाधीष्वेत्येवायमधीते, इमौ अधीयाते, इमे अधीयते &c 'he or they study hard' as if some one was calling out to them 'study thou, study thou'

So also अधीध्वमधीध्वमित्येव यूयमधीध्वे &c Similarly in every tense, mood and person, as अधीष्वाधीष्वेत्येवाहमधीये, आवामधीवहे, वयमधीमहे।

The Intensive verbs in यङ् also have this meaning of frequency, but there the verb is not repeated, as the sense of frequency there is inherent

in the verb, in this case we must repeat the verb to express frequency, See VIII. 1 4

This use of the Imperative is not found in Literature (Bohtlingk), but in Marathi

२८२६ । समुच्चयेऽन्यतरस्याम् । ३ । ४ । ३ ।

अनेकक्रियासमुच्चये लोट् प्रागुक्तं वा स्यात् ।

2826. The affix 'Lot' is similarly added to the root optionally, when several themes follow one after another.

In this case also the terminations of the second person singular and plural Atmanepada and Parasmaipada are employed, namely, हि, स्व, or त and ध्वम्। Thus भ्राष्ट्रमट मठमट खदूरमट स्थाल्यपिधानमटेत्येवायमटति or इमावटतः, or इमेऽटन्ति ।

Similar examples can be formed as in the last aphorism, only the Imperative is not doubled as in the last case

Similarly छन्दोऽधीष्व, व्याकरणमधीष्व, निरुक्तमधीष्वेत्येवायमधीते, or इमावधीयाते or इमेऽधीयते 'he or they two or they all learn, learning Prosody, learning Grammar, learning Nirukta'

This being an optional rule, we have these forms also व्याकरणमधीते, छन्दोऽधीते, निरुक्तमधीते, इत्येवायमधीते, इमावधीयाते, इमेऽधीयते। छन्दोधीषे, व्याकरणमधीषे निरुक्तमधीषे, इत्येव त्वमधीषे, युवामधीयाथे यूयमधीध्वे। छन्दोधीये व्याकरणमधीये, निरुक्तमधीयइत्ये वाहमधीये, आवामधीवहे, वयमधीमहे ।

२८२७ । यथाविध्यनुप्रयोगः पूर्वस्मिन् । ३ । ४ । ४ ।

आद्ये लोड्विधाने लोट्प्रकृतिभूत एव धातुरनुप्रयोज्यः ।

2827 In the first case (comprised under sûtra III 4. 2), the same verb must be used in the subsequent clause, as the verb which was put in the Imperative mood

The examples have already been given under III 4 2. S 2825 We cannot say लुनीहि लुनीहीत्येवायं छिनत्ति, we must use a verb from the root लू 'to cut. Such as लुनाति, &c, So also अधीष्वाधीष्व takes अधीते only after it and not a synonymous verb like पठति &c

२८२८ । समुच्चये सामान्यवचनस्य । ३ । ४ । ५ ।

समुच्चये लोड्विधौ सामान्यार्थस्य धातोरनुप्रयोगः स्यात् । अनुप्रयोगाद्यथायथ लडा द्योत्य-वादयश्च । ततः सख्याकालयोः पुरुषविशेषस्य चाभिव्यक्तिः ॥ क्रियासमभिहारे द्वाभ्ये ॥ * ॥ याहियाहीति याति । पुनः पुनरतिशयेन वा यान अत्र तस्यार्थः । एककर्तृक वर्तमान यान यातीत्यस्य । इतिशब्दस्त्वमेदान्वये तात्पर्य ग्राहयति । [illegible] । यान्ति । यासि । याथः । याथ । याययाते न्ति यूयं याथ । याहियाहीत्येवायाथ । [illegible] अधीष्वाधीष्वेत्यधीते । ध्वन्विषये पक्षेऽ-धीध्वमधीध्वमिति यूयमधीध्वे । समुच्चये तु [illegible] धानाः खादेत्यभ्यवहरति । अन्नं भुङ्क्ष्व दाधिकमास्वादयस्वेत्यभ्यवहरते । तथ्वमोत्तु रत्यवहरध्वे । भुङ्क्ष्वास्वादयध्वमित्य-भ्यवहरध्वे । पक्षे द्वित्वे- अत्र समुच्चीयमानविशेषाभावनुप्रयोगार्थेन सामान्येनामेदान्वयः । पक्षे सक्तून् पिबति धानाः खादति अन्नं भुङ्क्ते दाधिकमास्वादते । एतेन

THE SIDDHÂNTA KAUMUDI.

VOLUME II.

PART II.

अथकृदन्तप्रकरणम्

THE KRIDANTA AFFIXES.

CHAPTER I.

२८२९ । धातोः । ३ । १ । ९१ ।

आ तृतीयसमाप्तेरधिकारोऽयम् । 'तत्रोपपदं सप्तमीस्थम्' (७८१) । 'कृदतिङ्' (३७४) ।

2829. As far as the end of the Third Book reckoning from the present aphorism, the affixes treated of are to be understood as coming after some verbal root.

This is an Adhikâra Sûtra All these verbal affixes are broadly divided into two parts कृत् and कृत्य affixes, which will be described later on

Here we must again repeat the two sûtras that follow it in the Ashtâdhyâyî, namely, III 1 92 S 781, and III 1. 93 S 374,

२८ २९ । क । तत्रोपप द सप्तमीस्थम् ॥ ३ । १ । ९२ ॥

2829A. Here a word exhibited in the locative case is called an upapada or a dependant word.

२८ २९ । ख । कृदतिङ् ॥ ३ । १ । ९३ ।

2829B Any affix except tiṅ, is called krit.

२८३० । वा सरूपोऽस्त्रियाम् । ३ । १ । ९४ ।

परिभाषेयम् । अस्मिन्धात्वधिकारेऽसरूपोऽपवादप्रत्यय उत्सर्गस्य बाधको वा स्यात्स्त्र्यधिकारोक्तं विना ।

2830 In this portion of the sûtras, in which there is a reference to verbal roots, an affix which is calculated to debar a general one, not being of the same form, optionally debars it ; but not so in the case of feminine affixes (III. 3. 94, &c.)

Note—Thus the affixes ण्वुल् and तृच् (III 1 133) are general affixes applicable to all roots in forming nouns of agency, and the sûtra III 1. 133 which ordains these affixes, is an *utsarga* or a general rule, while the sûtra III 1 135 ordaining the affix क after verbs having a penultimate इक् vowel, and the roots ज्ञा, प्री and कॄ is an apavâda or a special aphorism In the latter case, therefore, optionally we may have the affixes ण्वुल् and तृच् also Thus क्षिप् is a root that has a penultimate इ belonging to the pratyâhâra इक्, and therefore, in forming the noun of agency from it, the affix क will have to be applied by rule 13› of this chapter already mentioned, thus क्षिप् + क = क्षिप् + अ = क्षिपः, but this special rule, however, does not debar the operation of the general rule, and we have optionally क्षिप + ण्वुल् = क्षेपकः, and क्षिप + तृ = क्षेप्तृ nom. sing. क्षेप्ता.

२८३१ । कृत्याः । ३ । १ । ९५ ।

अधिकारोऽयं ण्वुलः प्राक् ।

2831. From this aphorism, as far as the aphorism ण्वुल्तृचौ (III. 1. 133), all the affixes treated, will get the name of Kṛitya

This defines the class of affixes known as *kṛitya*, a subdivision of *kṛit* affixes These are certain affixes like तव्य, अनीय, &c, which may be treated as declinable verbal terminations. (III 4 70) The word formed by them may be called Passive Potential Participles or Future Passive Participles

२८३२ । कर्तरि कृत् । ३ । ४ । ६७

कृत्प्रत्ययः कर्तरि स्यादित्यर्थे ।

2832. The affixes called 'Kṛit' are used in the sense of agent.

The words formed by *kṛit* affixes have the sense of agency When no other special sense has been assigned to them by any rule, then this rule will apply, and fix the force of the affix This rule will not, therefore, apply to *kṛit* affixes like ल्युट् (III 2 5 and 6) to which a special sense has been assigned, but affixes like ण्वुल् and तृच् &c, (III 1 133) Thus कारकः means a 'doer', कर्त्ता 'an agent', नन्दनः 'one who causes happiness', ग्राही 'who seizes', पचः 'who cooks'

The following sûtra, however, makes an exception to this general sense of *kṛit* affixes

२८३३ । तयोरेव कृत्यक्तखलर्थाः । ३ । ४ । ७० ।

एते भावकर्मणोरेव स्युः ।

2833 The affixes called 'kṛitya' and the affix 'kta' and those that have the sense of 'khal', have only these last two senses, namely, an action and an object, (bhâva and karma).

Note—The word तयोः 'of those two' refers to भाव 'an Impersonal act', and कर्म 'object' The word एव 'only' is used in the sûtra to exclude the word 'agent' from it Thus कर्तव्यः कटो भवता 'the mat must be made by you', भोक्तव्यः ओदनो भवता 'the rice must be eaten by you'. Here the affix तव्य has the force of denoting the object, we may, therefore, call it the Potential Passive Participle affix So also आसितव्यंभवता 'you must eat', शयितव्यंभवता 'you must lie down' Here the sense of the affix तव्य being that of the action itself, which being Impersonal, is in the singular number as it is one only, and neither male nor female, there is, from the nature of the case, a singular affix, and the neuter gender is employed.

Similarly the affix क्त denotes both the object and the action, कृतः कटो भवता 'the mat is made by you', भुक्त ओदनो भवता 'the rice is eaten by you' Here त is used with the force of denoting the object and may be called the past passive participle

Similarly त may be used in denoting the mere act, आसित भवता 'you sat', शयित भवता 'you lay down'

Similarly the affixes having the sense of खल् (III 3 126) denote both the object and the Impersonal act In the following examples the affixes denote the object, ईषत्करः कटो भवता 'this mat is made, by little at a time, by you', सुकरः 'what is made with ease', दुष्करः 'what is made with difficulty'. In the following examples the affixes denote the act, ईषदाढ्यंभव भवता and स्वाढ्यंभव भवता ।

After transitive verbs, the *kritya*, the *kta* and the *khalârtha* affixes only denote the object, but never denote the भाव or 'an Impersonal action.

२८३४ । तव्यत्तव्यानीयरः । ३ । १ । ९६ ।

धातोरेते प्रत्ययाः स्युः । तकाररेफौ स्वरार्थौ । एधितव्यम् । एधनीयं त्वया । भावे औत्सर्गिकमेकवचनं क्लीबत्वं च । चेतव्यश्चयनीयो वा धर्मस्त्वया । '* वसेस्तव्यत्कर्तरि णिच्च* ' । वास्तव्यः । '* केलिमर उपसंख्यानम् *' । पचेलिमा माषाः पक्तव्याः । भिदेलिमाः सरलाः भेत्तव्याः । कर्मणि प्रत्ययः । वृत्तिकारस्तु 'कर्मकर्तरि चायमिष्यते' इत्याह । तद्भाष्यविरुद्धम् ।

2834 The affixes तव्यत्, तव्य and अनीयर् come after verbal roots.

The phrase 'after verbal roots' is understood in this aphorism by anuvritti from sûtra 2529 The final letters त् of तव्यत् and र् of अनीयर् are for the sake of indicating accent, being merely diacritical letters. The letter त indicates svarita accent (VI 1 185) and the letter र indicates penultimate udâtta accent (VI. 1 217), these being exceptions to the general rule of accent given in III 1 3.

Thus एध+तव्यत्=एधितव्यम्, and एध+तव्य=एधितव्यम् 'must be increased, एध+अनीयर्=एधनीयम् 'must be increased'. In these cases the sense being that of the Impersonal action itself or bhâva, there is neuter gender singular number.

When karma or object is denoted by these affixes, we have the example चेतव्यः or चयनीयो धर्मस्त्वया "The dharma must be acquired by thee." Here the affixes have a Passive designation

Vart.—The affix तव्यत् when coming after the verb वस् 'to dwell' in marking the agent, is treated as if it had an indicatory ण The force of ण् is to cause vriddhi Thus वस्+तव्यत्=वास्तव्यः 'a dweller' Here the word is in the masculine gender, as the force of the affix is that of the agent, and not as it generally has that of an act or object (III 4 70)

Vart—The affix केलिमर् should be enumerated in addition to those already enumerated in this aphorism Thus पचेलिमा माषाः 'kidney beans fit to be cooked', भिदेलिमा सरलाः 'the woods are apt to be split, *i e*, fragile' This affix is to be employed when it is intended to express an object alone (*i e*, in the passive sense) and cannot be employed like those enumerated above to denote also the action The auther of Kâsikâ says that the affix is used in the Reflexive sense (karma-kartari) But this is opposed to the Bhâshya.

२८३५ । कृत्यचः । ८ । ४ । २९ ।

उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्या च उत्तरस्य कृत्स्थस्य नस्य णत्वं स्यात् । प्रयाणीयम् । 'अचः' किम् । प्रमग्नः । '*निर्विण्णस्योपसंख्यानम् *' । अचः परत्वाभावान्नकारेण व्यवधानाच्चाप्राप्ते वचनम् । परस्यणत्वम् । पूर्वस्य ष्टुत्वम् । निर्विण्णः ।

2835 The न् of a Krit affix, preceded by a vowel, is changed into ण, when it follows an alterant upasarga.

The following are the specific Krit affixes in which this change takes place —अन (यु), मान (शानच् &c VII 2 82), अनीय,(III 1 96) अनि,(III 3. 111) इनि(णिनि III 2 78, &c) and the substitutes of निष्ठा (VIII 2 42).

Thus

अनः प्रयाणम्, परियाणम् प्रमाणम् परियाणम् ॥ मानः प्रयायमाणम्, परियायमाणम् ॥
अनीय प्रयाणीयम्, परियाणीयम् ॥ अनि अप्रयाणि, अपरियाणि ॥
इनि प्रयायिन्, प्रयायिणौ, परियायिन्, परियायिणौ
निष्ठादेशः प्रहीणः, परिहीण, प्रहीणवान् परिहीणवान् ॥ Long ई by VI 4 66

Why do we say अच 'preceded by a vowel?' Observe प्रमग्नः, the Nishthâ of मस्ज ॥ It is thus formed मस्+क्त=मस्+त=मस्+न (VII 2 45, the root मस् is read as टु स मस्जो शुद्धौ in the dhâtûpâtha, having an indicatory ओ thus giving scope to the rule) मस्+न=मग्+न (The न substitution being considered asiddha, the स of masj is elided by VIII. 2. 29 and then there is gutturalisation by VIII 2. 30)=मग्नः ॥

Vart.—The word निर्विण्णः should be enumerated in this place. As निर्विण्णोऽस्मि खलसङ्गेन ॥ निर्विण्णोऽहमनभ्यासेन॥ Here the न does not come after a vowel but after द् of विद् and so the rule would not have applied to it. This vârtika

makes the rule applicable to this न also Thus निर्विद्+त=निर्विद्+न (VIII 2 42 S 3016)=निर्विद्+ण=निर्विण्णः ॥ The द is changed also to ण ॥

२८३६ । णेर्विभाषा । ८ । ४ । ३० ।

उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य ण्यन्ताद्विहितो यः कृत्स्थस्य नस्य णो वा स्यात् । प्रयापणीयम् प्रयापनीयम् । 'विहितविशेषणम्' किम् । यका व्यवधाने यथा स्यात् । प्रयाप्यमाणं पश्य । 'दुर उपसर्गत्वं न' इत्युक्तम् । दुर्यापनम् । दुर्यापनम् ।

2836 The न् of a Krit-affix ordained after a causative verb (ण्यन्त), is optionally changed to ण् when it comes after an alterant upasarga

Thus प्रयापणम् or प्रयापनम्, परियापणम् or परियापनम् प्रयाप्यमाणम् or प्रयाप्यमानम्, प्रयापणीयम् or प्रयापनीय, अप्रयापणिः or अप्रयापनिः, प्रयापिणौ or प्रयापिनौ ॥

Why have we used the word विहित 'ordained' in explaining the sûtra? Because the change takes place, even where the कृत् affix does not follow directly after the affix णि but where a third affix such as यक् intervenes As प्रयाप्यमाणम् पश्य ॥ The णेः being in the ablative, under the ordinary rule of interpretation (I 1 72), the krit-affix should come immediately after णि. For the purposes of causing the change of न to ण, the word दुर् is not considered to be an upasarga This has already been taught before, (see vârtika under VIII 4, 16 S 2231) Thus दुर्यापनम् or दुर्यापनम् ॥

२८३७ । हलश्चेजुपधात् । ८ । ४ । ३१ ।

हलादेरिजुपधात्कृन्नस्याचः परस्य णो वा स्यात् । प्रकोपणीयम्–प्रकोपनीयम् । 'हलः' किम् । प्रोहणीयम् । 'इजुपधात्' किम् । प्रवपणीयम् ।

2837 A krit-affix, coming after a verb, which begins with a consonant and has a penultimate इच् vowel, changes optionally its न् which is preceded by a vowel, into ण्, when it comes after an alterant upasarga.

The phrase कृत्स्थः is understood here. Thus प्रकोपणीयम् or प्रकोपनीयम्, परिकोपणम् or परिकोपनम् ॥

Why do we say हलः 'beginning with a consonant'? Observe प्रेहणीयम्, and प्रोहणीयम्, where the change is obligatory, under VIII 4 29 These are from ईह चेष्टायाम् and ऊह वितर्के ॥

Why do we say इजुपधात् 'having a penultimate इच् vowel'? Observe प्रवपणीयम् and परिवपणम्, no option

Note —The word हलः in the sûtra should be interpreted as हलादेः, and not as ordinarily "after what ends in हल्" ॥ For an इजुपध verb implies that it ends with a consonant, and so the employment of the word हलः in the text would have been useless had it meant हलन्तात् ॥

२८३८ । इजादेः सनुमः । ८ । ४ । ३२ ।

नुमश्चेद्भवति तर्हि इजादेर्हलन्तादि्विहितो यः कृत्तस्यस्यैव । प्रेङ्खणीयम् । 'इजादेः' किम् । 'णगि गत्यर्थे' । प्रमङ्गनीयम् । नुम्ग्रहणमनुस्वारोपलक्षणम् । 'अट कृप्वाङ्—'(१९७) इति सूत्रेऽप्येवम् । तेनेह न । प्रेन्वनम् । इह तु स्यादेव । प्रोम्भणम् ।

2838 A krit-affix ordained after a verb beginning with an इच् vowel, having the augment नुम् in it, and ending with a consonant, changes its न into ण when preceded by an alterant upasarga.

The word हलः of the last sûtra is understood here But contrary to the construction put upon it in the last sûtra, here it means हलन्तात्, by the natural rule of construction as given in I 1 72 We must interpret it so here, because it is impossible for an इजादि root to commence with a हल्, while to have done so in the last aphorism would have been redundant

Thus प्रेङ्खणीयम्, परेङ्खणम् from इखि गत्यर्थः the नुम् is added because it is इदित् ॥ The rule will not apply to प्रेन्वनम् but it will apply to प्रोम्भणम् from उम्भ पूरणे where न् or the nasal is part of the root The नुम् here means the anusvâra generally as also in sûtra (VIII 4 2) Therefore though the change would have been vaild by the general rule, (VIII. 4 29) this sûtra makes a नियम or restriction That is, only in the case of इजादि सनुम् verbs the change takes place, not in other सनुम् verbs Thus प्रमङ्गनम्, परिमङ्गनम् from the root मगि सर्पणे ॥

Note —This rule does not affect rule VIII 4 30, relating to णयन्त verbs, for those verbs cannot be said to end with a consonant Moreover, we have used the word विहितः in explaining the sûtra, in order to indicate this fact, that the krit-affix must be *ordained* after a consonant ending verb In the case of causative verbs, the krit-affix is *ordained* after a vowel-ending (णि) verb, and the vowel is elided *after* the adding of the affix So that *before* the adding of the affix, the verb did not end in a consonant.

२८३९ । वा निंसनिक्षनिन्दाम् । ८ । ४ । ३३ ।

एषां नस्य णो वा स्यात्कृति परे । प्रणिंसितव्यम्—प्रनिंसितव्यम् ।

2839. The न of णिस 'to kiss' णिक्ष 'to be angry' and णिन्द 'to blame' is changed to ण optionally, when preceded by an upasarga having in it a cause of change.

Thus प्रणिंसितव्यम् or प्रनिंसितव्यम्, प्रणिक्षणम् or प्रनिक्षणम्, प्रणिन्दनम् or प्रनिन्दनम् ॥

Note —These verbs are written with ण in the Dhâtupâtha, and therefore by rule VIII 4 14 ante, the change of न into ण would have been obligatory The present sûtra makes it optional. The root णिसि means 'to kiss', णिक्षि रोषणे, and णिदि कुत्सायाम् ॥

२८४० । न भाभूपूकमिगमिप्यायिवेपाम् । ८ । ४ । ३४ ।

एभ्यः कृन्नस्य णो न । प्रभानीयम् । प्रभवनीयम् । 'पूञ एवेह ग्रहणमिष्यते' । पूङ्स्तु प्रपवणीयः सोमः । *ण्यन्तभादीनामुपसंख्यानम् *' । प्रभापनीयम् । 'क्याञः ख्यस्य यो वा' इत्युक्तं खत्वप्रकरणोपरि तद्बोध्यम् । यत्वस्यासिद्धत्वेन यकारव्यवधानान्न णत्वम् प्रख्यानीयम् ।

2840 The न of a krit-affix is not changed to ण, though preceded by an upasarga having in it a cause of change, when the affix is added to the following verbs • भा 'to shine', भू 'to be', पू 'to purify', कमि 'to be brilliant', गमि 'to go', प्यायि 'to increase', वेप 'to shake'

This rule is an exception to VIII 4 29 Thus —

भा, प्रभानीयम् परिभानम् । भू, प्रभवनीयम् परिभवनम् । पू, प्रपवनम्, परिपवनम् ॥

Ishti —The verb पूञ् is to be taken and not the verb पूङ् ॥ In the case of the latter the change is obligatory, as, प्रपवणीयः सोमः ॥

कमि प्रकमनम्, परिकमनम् ॥ गमि प्रगमनम्, परिगमनम्

प्यायि प्रप्यायनम्, परिप्यायनम् ॥ वेप् प्रवेपनम्, परिवेपनम् ॥

Vârt —The above roots, even when in the Causative, do not change the न of their krit affix As प्रभापनीयम्, परिभापनम् ॥ There is no change in प्रख्यानीयम् also It is derived from the root ख्याञ् with the prefix प्र ॥ The ख is replaced by य by a vârtika in the Mahâbhâshya under II 4 54 and the position of this vârtika is taught there also, namely that it should be read in the subdivision of asiddhas (VIII 2 1) just at the close of the ण changing rules Therefore य being considered asiddha, the न is not changed to ण because a य intervenes or rather is still considered to intervene between the र of प्र and न ॥ Had the root been, ख्याञ् no rule would have prevented the change of न to ण in प्रख्यानीयम् and the form would be प्रख्याणीयम् See II 4 54 S 2436.

When the श् is changed to ष् in नश् the न of नश् is not changed. Thus प्रनष्टः, परिनष्टः ॥ The इट् ordained by VII 1 60, is elided by VI 4 24, and श् changed to ष् by VIII 2. 36

Why do we say षान्तस्य ? Observe प्रणश्यति, परिणश्यति ॥ The word अन्त is taken in order that the prohibition may apply to words like प्रनङ्क्ष्यति, which did end with ष् though the ष has been changed by other rules, and is no longer visible For here the श् of नश् is changed to ष् by VIII. 2 36, and then this ष् is changed to क् by VIII 2 41, and the नुम् is added by VII 1. 60

२८४१ । कृत्यल्युटो बहुलम् । ३ । ३ । ११३ ।

स्नात्यनेन स्नानीयं चूर्णम् । दीयतेऽस्मै दानीयो विप्रः ।

2841. The affixes called 'kṛitya' (III. 1. 95) and the affix 'lyut', are diversely applicable.

By saying 'diversely' we mean that they occur in other places than those where ordained by the rules. Thus *kritya* affixes are ordained to come when an 'act' or an 'object' is to be expressed, but they come also when the *kâraka* is other than the objective Thus स्नानीयं चूर्णम् 'powder for bathing', दानीयो ब्राह्मणः 'a Brâhmana to whom a donation is to be made' In the first of these examples the 'powder' is the 'instrument' expressible by the 3rd case, and in the second the 'Brâhmana' is the recipient expressible by the fourth case, so that in both cases the affix is applied without any express rule

Similarly, ल्युट् is ordained to come in denoting instrument, location, and a verbal noun (III 3 115 and 117) But it is applied in other senses also Thus राजभोजनाः शालयः 'halls for eating of kings', राजाच्छादनानि वासांसि 'dresses to be worn by the 'king'

By using the word 'diversely', even the *krit* affixes are applied in places other than those expressly ordained Thus पादाभ्यां ह्रियते=पादहारकः । गलेचोप्यते=गलेचोपकः । For accent see VI 2 150

To the root वद् with the upapada नञ् (the negative Particle अ) would have been added the two affixes यत् and क्यप् under sûtra III 1 106 S 2854 This sûtra ordains यत् only and that also, when the sense is that of censure The irregular form अवद्य therefore is for both these purposes

Thus अवद्यं पापं 'a trifling sin' Why do we say "when condemnable"? Observe अनुद्यं गुरुनाम 'the name of the teacher is not to be uttered' The name of the teacher is neither condemnable nor incapable of utterance. But it is not polite for the pupil to utter the name of the teacher As says the verse of the Smriti —

"Let the person desirous of prosperity not take his own name, or his teacher's name, or the name of a great miser, or of an elder son or wife"

२८४२ । अचो यत् । ३ । १ । ९७ ।

अजन्ताद्धातोर्यत्स्यात् । चेयम् । जेयम् । अच्ग्रहणं शक्यमकर्तुम् । योगविभागोऽप्येवम् । तव्यदादिष्वेव यतोऽपि सुपठत्वात् ।

2842 The affix यत् comes after a root that ends in a vowel.

The letter त् of this affix is indicatory showing that the udâtta accent falls on the first vowel (VI 1 213), thus गा+यत्=गेय noun sing, गेयम् 'what is to be sung', so also पेयम् 'what is to be drunk', जेयम् 'what is to be conquered' The आ of गा and पा is changed into ए by VI 4 65

Note—Why do we say 'that ends in a vowel'? By III 1 124, a root ending in a consonant takes ण्यत् affix instead of यत्, reading these two aphorisms together, the conclusion to be drawn is that the affix यत् comes

after roots which *primarily* end in a vowel, though in the course of development they may end in a consonant by the application of other rules Thus from छो 'to cut', we have the desiderative root छित्स, which ends in a vowel अ This अ is elided before ârdhadhâtuka affixes and thus the root becomes छित्स्, which ends in a consonant, nevertheless we shall have the affix यत् and not ण्यत् Thus छित्स्यम् 'what is wished to be cut', दित्स्यम् 'what is wished to be placed' Similarly उ before ârdhadhâtuka affixes becomes ओ, the ओ is changed into अव् before य (VI 1 79) and the form then is अव् The root अव् however takes यत् and not ण्यत् as लव्यो पव्यम्, &c

We could have well spared the word अचः in this sûtra For all roots either end in a vowel or a consonant Now III 1 124 specifically ordains ण्यत् after all roots ending in a consonant Therefore यत् would find its scope only after those roots which end in a vowel

For similar reasons, moreover there was no necessity of making this a separate sûtra, It could well have been included in the preceding Ashtâdhyâyî sûtra III 1 96 That is instead of तव्यत् तव्यानीयरः we could have well enunciated it as तव्यत्तव्यानीयर्यतः meaning " the affixes tavyat, tavya, anîyar and yat come after verbal roots " The scope of yat would be restricted to vowel ending roots by the subsequent sûtra III 1. 124

२८४३ । ईद्यति । ६ । ४ । ६५ ।

यति परे आत ईत्स्यात् । गुणः । देयम् । ग्लेयम् । ' * तकिशसिचतियतिजनिभ्यो यद्वाच्यः * तक्यम् । शस्यम् । चत्यम् । यत्यम् । जन्यम् । जनेर्यद्विधिः स्वरार्थः । ण्यतापि रूपसिद्धेः । न च वृद्धिप्रसङ्गः । 'जनिवध्योश्च' (२५१२) इति निषेधात् । ' * हनो वा यद्वधश्च वक्तव्यः * ' । वध्यः । पक्षे वक्ष्यमाणो ण्यत् । घात्यः ।

2843 The final आ of a stem is changed into ई before the Krit-affix यत् ॥

Thus देयम्, ग्लेयम् The Guna takes place according to VII 3 84

Vart.—The verbs तक् 'to laugh at' शस् 'to kill' चत् 'to ask' यत् 'to attempt' and जन् 'to be born', should be enumerated in addition, that is to say, these verbs, though ending in a consonant, take यत् and not ण्यत्, as तक्यम्, शस्यम्, चत्यम्, यत्यम्, and जन्यम् The root जन् would have assumed the form जन्य even by the affix ण्यत्, the present vârtika ordains यत् for the sake of the accent. The ण्यत् would not have caused vriddhi of the अ of जन्, for vriddhi is specifically prohibited with regard to जन् by VII. 3 35. The accent of यत् is regulated by VI 1. 213, and of ण्यत् by VI 1 185

Vart—And of the verb हन् 'to kill' वध is the substitute when it optionally takes the affix यत् Thus we have वध्यम् or घात्यम् The latter form is evolved by sûtras VII. 3, 32 and 54. The affix यत् comes only after the वध् substitute, after हन् the affix ण्यत् comes which changes the ह into घ, and न into त and causes vriddhi.

२८४४ । पोरदु पधात् । ३ । १ । ९८ ।

पवर्गान्तादुपधाद्यत्स्यात् । ण्यतोऽपवादः । शप्यम् । लभ्यम् । '× नानुबन्धकृतमसारूप्यम् ×' । अतो न ण्यत् । तव्यदादयस्तु स्युरेव ।

2844. The affix यत् comes after a root, which ends in a labial letter preceded by a short अ

This debars ण्यत्, thus शप्+यत्=शँप्य 'to be sworn', लभ्+यत्=लँभ्यम् 'to be acquired'.

Note—Why do we say 'which ends in a labial'? Because if a root ends in any other consonant, though preceded by a short अ the root will take ण्यत्, thus पच्+ण्यत्=पाक्यम् 'what is to be cooked', वाक्यम् 'speech'

Why do we say 'when preceded by a short अ'? When preceded by any other vowel, it will take ण्यत्, thus कुप्+ण्यत्=कोप्यम् 'to be angry', so also गोप्यम् 'to be concealed'

The word अत् is used in the sûtra in the original The force of त् here is, by I 1 70, that short अ having one mâtrâ or prosodial length is to be taken and not long आ Therefore, after the root आप् 'to obtain', we have ण्यत् and not यत्, thus आप्यम् 'to be reached' i e 'attainable'

In the sûtra III 1 94, s 2830, we have used the word असरूप । But it must be understood that the indicatory letters do not make two affixes asarûpa, whose efficient parts are identical Therefore यत् and ण्यत् are sarûpa affixes, and one will debar the other And so there will be no ण्यत् added to these roots But the affixes तव्यत्, &c, are not debarred, and they will certainly come after these roots

Note—Why do we say 'not being of the same form'? Because if two affixes have the same form, the present rule will not apply, and in the case of such affixes, the special affix will debar the general affix Thus the affixes अण् and क are, when stripped of their indicatory letters, affixes having the same form i e अ, and therefore the sûtra III 2. 1 ordaining अण् as a generel rule, will be always debarred by sûtra III. 2 3 oradaining क, as the latter is a special sûtra applicable only to those roots which end in long आ, or which are simple roots not compounded with any preposition Thus गो+दा+क=गोदः 'giver of cows' So also कम्बलद 'blanket-giver' In these cases we cannot have the affix अण्

It follows from this sûtra as a necessary corollary, that the addition of indicatory letters does not make two or more affixes dissimilar in form (असरूप) when their essential effective element is the same. Thus the affixes क, अण्, अच्, ण &c are similar

Why do we say 'but not so in the case of feminine affixes'? Because in the case of feminine affixes, a special affix will debar a general affix, though they may be dissimilar in form. Thus sûtra III. 3 94. ordaining क्तिन् in forming feminine nouns from roots is a general or *utsarga* rule,

while sûtra III. 3 102 ordaining अ after roots that have already taken some affix is a special or *apavâda* rule, and though अ and क्ति are dissimilar in form, they being feminine affixes, the former will always debar the latter Thus the compound desiderative roots चिकीर्ष and जिहीर्ष will form feminine nouns in आ and not by क्तिन् Thus चिकीर्षा and जिहीर्षा and not चिकीर्षति, &c

२८४५ । आङो यि । ७ । १ । ६५ ।

आङः परस्य लभेर्नुम्स्याद्यादौ प्रत्यये विवक्षिते । नुमि कृतेऽदुपधत्वाभावाद् यदेव । आलम्भ्यो गौः ।

2845 The augment नुम् is added to लभ् preceded by आ, before an affix beginning with य ॥

As आलम्भ्यो गौ ॥ The नुम् is added before the addition of the affix, and by so doing लभ् becomes लम्भ् and thus loses its character of having a penultimate अ, and therefore by III 1 124, we shall have ण्यत् affix, and not यत् affix by III 1 98

Note—Had the नुम् been added *after* the addition of the affix, then यत् would be added by III 1 98 Though in both cases the form will be आलम्भ्य, the difference will be in the accent यत् would throw the acute on the first syllable (यतोऽनाव), while, as a matter of fact, the word has svarita on the final, thus instead of आलम्भ्य (VI 1. 213 and by VI 2 139), which यत् gives, we have आलम्भ्य (तित् svar)

- *Note*—Why do we say 'when preceded by आ'? Observe लभ्य ॥ How do you explain स्त्रिष्टेन आलभ्य? All rules are optionally applied in the Vedas Or आलभ्य may be explained by saying that the नुम् having been added, is again dropped

२८४६ । उपात्प्रशंसायाम् । ७ । १ । ६६ ।

उपलम्भ्यः साधुः । 'स्तुतौ' किम् । उपलब्धुं शक्य उपलभ्यः ।

2846. The augment नुम् is added to लभ् preceded by उप, before य, when the reference is to something praiseworthy.

As उपलम्भ्यः साधुः ॥ (These words are formed by ण्यत् and have svarita on the final.) Why do we say 'when referring to something praiseworthy'? Observe उपलभ्यः this is formed with the यत् affix (III 1 98) and means "capable of being perceived"

२८४७ । शकिसहोश्च । ३ । १ । ९९ ।

शक्यम् । सह्यम् ।

2847. The affix यत् comes after the roots शक् 'to be able', and सह 'to bear'.

Thus शॅक्यम् 'possible' सॅह्यम् 'endurable.

२८४८ । गदमदचरयमश्चानुपसर्गे । ३ । १ । १००।

गद्यम्। मद्यम्। चर्यम्। '* चरेराङि चागुरौ * '। आचर्यो देशः। गन्तव्य इत्यर्थः। 'अगुरौ' किम्। आचार्यो गुरुः। यमेर्नियमार्थम्। सोपसर्गान्मा भूदिति। प्रयाम्यम्। निपूर्वात्स्यादेव। तेन ' तत्र च भवेद्विनियम्यम्' इति वार्तिकप्रयोगात्। एतेन 'अनियम्यस्य नायुक्तिः'। 'त्वया नियम्या ननु दिव्यचक्षुषा' इत्यादि व्याख्यातम्। नियमे साधुरिति वा।

2848 The affix यत् comes after the roots गद् 'to speak', मद् 'to be mad', चर 'to go, to eat', and 'यम to restrain', when these roots do not take any preposition.

Thus गद्यम् 'what is to be spoken, i.e., prose', मद्यम् 'wine', चर्यम् 'what is to be followed, यम्यम् 'what is to be restrained'

Why do we say 'when not preceded by a preposition'? When compounded with an upasarga, these roots will take ण्यत्, thus प्रगाद्यम्, प्रमाद्यम् &c

The root यम् would have taken the affix यत् by III 1 98 also, as it ends in म् and is preceded by अ, its separate enumeration in this sûtra is in order to show, that the compound verb यम् will not take the affix यत् Therefore with regard to यम्, this is a *niyama* or restrictive rule and not a *vidhi* or original rule Thus प्रयाम्यम्। Exception, however, must be made in the case of the preposition नि। There the affix यत् is added and not ण्यत्, as we find the form विनियम्यम् used in a vârtika For this reason the form अनियम्य is not without authority As in the sentence त्वया नियम्या ननु दिव्यचक्षुषा॥

Or these forms can be explained not as kritya words formed by यत् added to the root यम्, but as Taddhita words formed by यत् added to the noun नियम (IV 4 98)

Vart —The root चर when preceded by the preposition आङ् takes the यत् affix when the sense is not that of a preceptor', thus आचर्यो देशः 'an approachable or communicable country' But when the sense is that of 'a teacher' the root takes ण्यत्, thus आचार्यः 'a preceptor'

२८४९ । अवद्यपण्यवर्या गर्ह्यपणितव्यानिरोधेषु । ३ । १ । १०१ ।

अवदेर्नञ्युपपदे वदः सुपि-' (२८५४) इति यत्क्यपोः प्राप्तयोर्यदेव सोऽपि गर्ह्यायामेवेत्युभयार्थं निपातनम्। अवद्यं पापम्। 'गर्ह्ये' किम्। अनुद्यं गुरुनाम। तद्धि न गर्ह्यं वचनानर्हं च।

'आत्मनाम गुरोर्नाम नामातिकृपणस्य च।
श्रेयस्कामो न गृह्णीयाज्ज्येष्ठापत्यकलत्रयो ॥'

इति स्मृतेः। पण्या गौः। व्यवहर्तव्येत्यर्थः। पाण्यमन्यत्। स्तुत्यर्हमित्यर्थः। अनिरोधोऽप्रतिबन्धस्तस्मिन्विषये वृङो यत्। शतेन वर्या कन्या। वृत्यान्या।

2849 The words अवद्य (VI 2 160) पण्य and वर्या are irregularly formed, having the sense of 'condemnable', 'saleable' and 'not restricted' respectively

Thus, अवद्य पाप 'a censurable or trifling sin' Another and regular form is अनुद्यम् This is formed by adding the affix क्यप् to the root वद् by III 1 106 As अनुद्यं गुरुनाम "the name of an elder should not be uttered"

Here there is no sense of condemnation, but it lays down a precept of good conduct according to the above verse of the smriti which declares "a person desirous of prosperity should not utter the names of himself or of his Guru or of a very miserly person, or of the eldest son or of a wife." So also पण्यः कम्बलः 'saleable blanket', पण्या गौः 'saleable cow The other and regular form is पाण्यम्, formed by the addition of ण्यत् and meaning 'praiseworthy' So also शतेन वर्या 'courted by hundreds', सहस्रेण वर्या wooed by thousands, i e, there is no restriction as to the number of candidates for the purposes of selection of a husband by a maid in other words वर्या = wooed, courted Courted by hundreds, &c The other and regular form is वृत्या from the root वृ 'to choose' वर्या means a girl choosing her own husband and is not reserved or shy The word वर्या in the sûtra is in the feminine gender, and it is in this gender only that the word is so formed In the masculine gender, the word is regularly formed, thus वार्या ऋत्विजः

२८५० । वह्यं करणम् । ३ । १ । १०२ ।

वहन्त्यनेनेति वह्यं शकटम् । 'करणम्' किम् । वाह्यम्-वोढव्यम् ।

2850 The word वह्यं is irregularly formed, in the sense of "wherewith something is carried"

The word वह्यं is derived from the root वह 'to carry' and means 'a vehicle' i e, that by which a thing is carried, as वह्यं शकटम् When it does not mean a carriage, the root takes the affix ण्यत्, thus वाह्यः 'an ox'

२८५१ । अर्यः स्वामिवैश्ययोः । ३ । १ । १०३ ।

'ऋ गतौ' अस्माद्यत् । ण्यतोऽपवादः । अर्यः स्वामी वैश्यो वा । 'अनयोः' किम् । आर्यो ब्राह्मणः प्राप्तव्य इत्यर्थः ।

2851 The word अर्य (and अर्य) is irregularly formed when meaning 'lord' and a 'Vaisya'

The root ऋ 'to go', would have taken ण्यत् by III 1 124, but it takes यत् when the sense of the word formed by it is that of a 'lord or sir', or a man of the 'Vaisya' caste As अर्य स्वामी, 'honored sir' अर्यो वैश्यः Arya or Vaisya.'

Note.—Though by VI 1 213, the affix यत् makes the udâtta accent fall on the first syllable of the word, yet in the case of the word अर्य, when it means 'lord', the accent falls on the last syllable.

Why do we say 'when it means sir or a Vaisya? Otherwise the root takes the affix ण्यत् as आर्यो ब्राह्मणः 'the respectable Brâhmana," i e, one worthy to be approached or reachable

२८५२ । उपसर्या काल्या प्रजने । ३ । १ । १०४ ।

गर्भग्रहणे प्राप्तकाला चेदित्यर्थः । उपसर्या गौः । गर्भाधानार्थं वृषभेणोपगन्तुं योग्येत्यर्थः । 'प्रजने काल्या' इति किम् । उपसार्या काशी । प्राप्तव्येत्यर्थः ।

2852 The word उपसर्या is irregularly formed in the sense of "ripe for cover, or ripe for fruition."

The word उपसर्या is formed by adding यत् affix to the root सृ 'to move', compounded with the preposition उप. The word काल्या means having reached the time. The word प्रजन means the first conception. Thus उपसर्या गौः 'the cow fit for cover', उपसर्या वडवा 'the mare fit for the horse'.

Why do we say 'when meaning what has reached the time favorable to conception'? Otherwise the affix ण्यत् will be used, as उपसार्या काशी 'Kâshî is approachable'.

२८५३ । अजर्यम् संगतम् । ३ । १ । १०५ ।

नञ्पूर्वाज्जीर्यतेः कर्तरि यत्सङ्गतं चेद्विशेष्यम् । न जीर्यतीत्यजर्यम् । 'तेन सङ्गतमार्येण रामाजर्यं कुरु द्रुतम्' इति भट्टिः । 'मृगैरजर्यं जरसोपदिष्टमदेहबन्धाय पुनर्बबन्ध' इत्यत्र तु सङ्गतमिति विशेष्यमध्याहार्यम् । संगतम्' किम् । अजरिता कम्बलः । भावे तु सङ्गतकर्तृकेऽपि ण्यदेव । अजार्यं सङ्गतेन ।

2853.—The word अजर्य (VI. 2 160) 'imperishable' is irregularly formed when qualifying the word सङ्गतम् 'friendship' expressed or understood.

The word अजर्यम् is formed from the root जॄ by the addition of यत् with the force of the agent and affixing the negative particle अ, as अ+जॄ+यत् = अजर्यम् the force is not that of bhâva (III 4 70).

Thus अजर्यं नोऽस्तु सङ्गतम् 'let our friendship be imperishable'. So also अजर्यमार्यसङ्गतम्. So also Bhatti, "तेन सङ्गतमार्येण रामाजर्यं कुरु द्रुतम्" '—O Rama! quickly make imperishable friendship with that honored one'. The word अजर्यं is an adjective qualifying the word 'friendship' expressed or understood. It does not mean friendship for two synonyms can not be used in the same sentence and अजर्यं सङ्गत of Bhatti would have been wrong. Nor is ajaryam used in the sense of friendship in the sentence मृगैरजर्यं जर &c. for here the word sangatam is understood, and ajaryam qualifies it.

Why do we say when qualifying the word सङ्गतम्? Observe अजरिता कम्बलः 'undecaying blanket' when the force is that of bhâva, the affix would be nyat, though the agent is sangata. As अजार्यं सङ्गतेन "Imperishable through friendship".

२८५४ । वदः सुपि क्यप् च । ३ । १ । १०६ ।

उत्तरसूत्रादिह भाव इत्यपकृष्यते । वदेर्भावे क्यप्स्याच्चाद्यदनुपसर्गे सुप्युपपदे । ब्रह्मोद्यम् ब्रह्मवद्यम् । ब्रह्म वेदः तस्य वदनमित्यर्थः । कर्मणि प्रत्ययावित्येके । उपसर्गे तु ण्यदेव । अनुवाद्यम् । अपवाद्यम् ।

2854. After the root वद् 'to speak', governing a case-inflected word as its upapada, and not having a preposition annexed to it, there comes the affix क्यप् as well as यत् to denote condition.

The word भावे is to be drawn into this sûtra from the next.

The phrase 'not having a preposition' is to be read into this sûtra by *anuvritti* from III. 1 100 S 2848. The force of the word 'also' is to indicate that the affix यत् is also employed. The word सुपि means 'in construction with an upapada that ends in a case-affix'.

Thus ब्रह्म+वद्+क्यप् = ब्रह्म+उद्+य = ब्रह्मोद्यम्, ब्रह्म+वद्+यत् = ब्रह्मवद्यम् 'told by the Vedas or Brahman' Similarly सत्योद्यम् or सत्यवद्यम् 'truth-mouthed'

Some say these two affixes come with a Passive significance and not that of bhâva only

Why do we say 'when it has a case-inflected word as upapada'? Otherwise वद्+ण्यत्=वाद्यम् a 'musical instrument'

Why do we say 'not having a preposition'? Observe प्रवाद्यम् 'a rumour' formed by the affix ण्यत् and not by यत् or क्यप्

२८५५ । भुवो भावे । ३ । १ । १०७ ।

क्यप् स्यात् । ब्रह्मणो भावो ब्रह्मभूयम् । सुपीत्येव । भव्यम् । अनुपसर्ग इत्येव । प्रभव्यम् ।

2855 —After the root भू 'to be', in construction with a case-inflected word as its upapada and when used without a preposition, the affix क्यप् is employed to denote condition (bhâva)

The words सुपि and अनुपसर्गे of previous sûtras are understood in this The *anuvritti* of यत् does not cover this aphorism As ब्रह्मभूयं गतः = ब्रह्मत्वं गतः 'gone to or arrived at Brahmahood', देवभूयम् = देवत्वं गतः 'gone to divinity'

The word *bhâva* of this sûtra governs the succeeding ones

Why do we say 'in construction with a case-inflected word'? Otherwise it will take यत्, as भू+यत्=भो+यत्=भव्यम् (VI 1 79)

Why do we say 'not taking a preposition'? Observe प्रभव्यम्

२८५६ । हनस्त च । ३ । १ । १०८ ।

अनुपसर्गे सुप्युपपदे हन्तेर्भावे, क्यप्स्यात्तकारश्चान्तादेशः । ब्रह्मणो हननं ब्रह्महत्या । स्त्रीत्वं लोकात् ।

2856 After the root हन् 'to kill', when in construction with a case-inflected word as its upapada, and when used without a preposition, comes the affix क्यप् in denoting condition, and the letter त is the subsitute of its final न् ॥

The phrases सुपि अनुपसर्गे and भावे are understood in this sûtra

As ब्रह्म+हन्+क्यप् = ब्रह्म+हत्+य = ब्रह्महत्य, (VI 1 71) ब्रह्महत्या 'Brâhmana murder' The word is feminine because of usage

Note—When not in construction with a noun, the form is घातः 'a blow' (हन्+णिच्+घञ्) This verb does not take the affix क्यप् in denoting condition, there being no example of such formation

Why do we say 'when not taking a preposition'? Observe प्रघातो वर्तते 'there is a combat'.

२८५७ । एतिस्तुशास्वृदृजुषः क्यप् । ३ । १ । १०९ ।

एभ्यः क्यप् स्यात् ।

2857. After the verbs इ 'to go', स्तु 'to praise', शास् 'to govern', वृ 'to choose', दृ 'to respect' and जुष् 'to please', comes the affix क्यप्

The anuvritti of क्षुपि, अनुपसर्ग and भावे does not extend to this aphorism The present sûtra ordains generally the affix क्यप् after the above verbs

२८५८ । ह्रस्वस्य पिति कृति तुक् । ६ । १ । ७१ ।

इत्यः । स्तुत्यः । 'शास इदङ्हलोः' (२४८६) । शिष्यः । 'वृ' इति वृञो ग्रहणं न वृङः । वृत्यः । वृङस्तु वार्या ऋत्विजः । आदृत्यः । जुष्यः । पुनः क्यबुक्तिः परस्यापि ण्यतो बाधनार्था । अवश्यस्तुत्यः । 'शंसिदुहिगुहिभ्यो वा' इति काशिका । शस्यम् । शंस्यम् । दुह्यम् । दोह्यम् । गुह्यम् । गोह्यम् । 'प्रशस्यस्य श्रः' (२००९) । 'ईडवन्दवृशंसदुहां ण्यतः' (३७०२) इति सूत्रद्वयबलाच्छंसेः सिद्धम् । इतरयोस्तु मूलं मृग्यम् । '*आङ्पूर्वादञ्जेः संज्ञायामुपसंख्यानम्*' 'अञ्जू' व्यक्तिम्रक्षणादिषु । बाहुलकात्करणे क्यप् । 'अनिदिताम्–' (४१५) इति नलोपः । आज्यम् ।

2858 To a root ending in a short vowel is added the augment त् (तुक्) when a Krit-affix having an indicatory प् follows

Note—Thus अग्नि+चि+क्विप्=अग्निचित् so also सोमसुत् ॥ Similarly प्रकृत्य and प्रहृत्य and उपस्तुत्य formed by the affix ल्यप् ॥ Why do we say "ending in a short vowel"? Observe ग्रामणीः ॥ Why do we say "having an indicatory प्"? Observe कृतम्, हृतम् ॥ Why do we say "a krit-affix"? Observe पटुतरः, पटुतमः, with the Taddhita-affixes तरप् and तमप् ॥ In the compound ग्रामणिकुलम्, though the root is made short, yet there is no augment तुक्, in as much as the rule by which the root has been shortened is a Bahiranga rule, and the present rule is an Antaranga one The maxim is असिद्धं बहिरङ्गमन्तरङ्गे ॥ "That which is Bahiranga is regarded as not having taken effect, or as not existing, when that which is Antaranga is to take effect"

Thus इ+क्यप्=इ+त्+य=इत्यः 'to be gone' So also स्तु+क्यप्=स्तुत्यः 'to be praised', शास्+क्यप्=शिस्+य (आ being changed into इ by VI 4 34 S. 2486)=शिष्यः to be instructed, *i. e*, a pupil' So also वृ+क्यप्=वृत्य 'to be chosen By वृ in the sûtra the root वृ ञ् is intended to be taken, and not the root वृङ् The equivalent derivative of the latter is वार्यः as वार्या ऋत्विजः । आदृ+क्यप् आदृत्यः 'to be honoured', जुष्+क्यप्=जुष्यः 'to be served'

Though the anuvritti of क्यप् was current from the previous sûtra 2854, its repetition in this aphorism is to indicate that other rules such as III 1 125, ordaining nyat should not take effect in the above verbs Thus III 1 125. s 2886 requires ण्यत् after the verb स्तु, but the present rule prohibits that Thus we have अवश्यस्तुत्यः 'must be praised'

According to Kâsikâ, the roots शस् 'to praise' दुह् 'to milk' and गुह् 'to cover' optionally take the affix क्यप् As शस्यम् or शंस्यम् (VI 4. 37), दुह्यम् or दोह्यम्, गुह्यम् or गोह्यम् Of the above three forms s asya may be explained by its being used by Pânini in the sûtra V. 3. 60. as formed by nyat of VI. 1. 214. But the authority for the other two is doubtful.

Vart —The verb अञ्ज (कञ् 21) 'to anoint', preceded by the preposition आङ् takes the affix क्यप् when used as an appellative As आ + अञ् + क्यप् = आज्यम् meaning clarified butter The nasal is elided by VI 4 24 S 415 The affix has the force of instrument as a diversity

२८५९ । ऋदुपधाच्चाक्लृपिचृतेः । ३ । १ । ११० ।

'वृत्' । वृत्यम् । 'वृध्' । वृध्यम् । क्लृपिचृत्योस्तु । कल्प्यम् । चर्त्यम् । 'तपरकरणम्' किम् । 'कृत्' । कीर्त्यम् । अनित्यण्यन्ताश्चुरादय इति णिजभावे ण्यत् । णिजन्तात्तु यदेव ।

2859 After verbs having a penultimate short ऋ the affix क्यप् is employed, with the exception of the verbs क्लृप् 'to be able', and चृत् 'to hurt'

Thus वृत् + क्यप् = वृत्यम्, so also वृध्यम् But क्लृप् and चृत् will form कल्प्यम्, and चर्त्यम्

Why have we used the letter त् in ऋत्? It is to indicate that short ऋ is meant and not long ॠ (I 1 70) Therefore the root कृत् will take ण्यत् and form कीर्त्यम् It has already been taught that णिच् added to चुरादि roots is not of universal application Therefore when णिच् is not added we have the affix nyat But when the root ends in nich then the yat is the proper affix

२८६० । ई च खनः । ३ । १ । १११ ।

चात्क्यप् । आद्गुणः । खेयम् । 'इ च' इति ह्रस्वः सुपठः ।

2860 The affix क्यप् is employed after the root खन् 'to dig,' and long ई is substituted for the final of the root

By the force of च we draw in क्यप्

Thus खन् + क्यप् = ख + ई + य = खेयम् 'to be dug' (VI 1 87) The long ई is used in the sûtra for the sake of euphony The same purpose would have been served by using short इ, thus 'इ च खन' But the long ई indicates that the rule VI 4 43 does not apply here By that rule the अ of खन् would have been lengthened into आ before the affix क्यप्.

२८६१ । भृञोऽसंज्ञायाम् । ३ । १ । ११२ ।

भृत्या कर्मकरा भर्तव्या इत्यर्थः । क्रियाशब्दोऽयं न तु संज्ञा । '* समश्च बहुलम् *' । संभृत्याः संभार्याः । असंज्ञायामेव विकल्पार्थमिदं वार्तिकम् । 'असंज्ञायाम्' किम् । भार्या नाम क्षत्रिया । अथ कथं भार्या वधूरिति । इह हि 'संज्ञायां समज–' (३२७६) इति क्यपा भाव्यम् । संज्ञापर्युदासस्तु पुंसि चरितार्थः । सत्यम् । बिभर्तेर्भृञ् इति दीर्घान्तात् यादेर्वा ण्यत् । क्यप्तु भरतेरेव । '× तदनुबन्धकग्रहणे– × ' इति परिभाषया ।

2861 The affix क्यप् is employed after the verb भृञ् 'to bear' when not used as a name

Thus भृ + क्यप् = भृत्य Pl भृत्या 'those who ought to be supported,' *i e*, 'servants' The word is here a verbal noun and not an appellative Why do we say 'when not used as an appellative'? Observe भृ + ण्यत् = भार्य 'a Kshatriya'. How do you then explain भार्या meaning 'wife For by the

sûtra III. 3 99 S 3276 the feminine ought to have been भृत्या with क्यप् and not भार्या with nyat, for the exception असंज्ञायाम् finds its full scope in the masculine? True the objection is apparently valid भार्या is not from भृञ् भरणे (Bhuâdi 946) but from either भृ of the Juhotyâdi 5, or from भृ ending in long ॠ of the Kryâdi class No 21 The भृञ् of the present sûtra must be confined to the Bhuâdi root, and not to the भृञ् of the Juhotyâdi, for the latter has an indicatory डु and is read as डुभृञ् in the Dhâtupâtha Because the maxim 'an expression with an indicatory letter does not include one with it' applies

Vart.—The use of *kyap* is optional when this verb takes the preposition सम् Thus संभृत्याः or संभार्याः This vârtika allows an option only when the word is not an appellative

२८६२ । मृजेर्विभाषा । ३ । १ । ११३ ।

मृजेः क्यब्वा स्यात् । पक्षे ण्यत् । मृज्यः ।

2862 The affix क्यप् optionally comes along with nyat after the root मृज् 'to cleanse'.

This is an example of *Prâpta-vibhâshâ* By III 1 110 *ante*, the root मृज् having a penultimate ऋ would have necessarily taken *kyap*, this sûtra declares an option As परिमृज्यः or परिमार्ग्यः 'to be cleansed'. The second form is thus evolved —

परिमृज्+ण्यत् (III 1 124) Now applies the following sûtra by which j is changed to g

२८६३ । चजोः कु घिण्यतोः । ७ । ३ । ५२ ।

चस्य जस्य च कुत्वं स्याद्घिति ण्यति च प्रत्यये परे । '* निष्ठायामनिट इति वक्तव्यम् *' । तेनेह न । गर्ज्यम् । 'मृजेर्वृद्धिः' (२४७३) । मार्ग्यः ।

2863 For the final च् or ज् of a root, there is substituted a corresponding guttural, before an affix having an indicatory घ and before ण्यत् ।

Thus we have परिमृग्+ण्यत् । Then there is vriddhi of the ri of mrig by VII 2 114 so we get परिमार्ग्य ॥

Note—The यथासंख्य rule does not apply here The sûtra does not mean that the च is gutturalised before a घित् and ज before a ण्यत् affix, but both

This guttural change takes place in the case of nyanku, &c., also by the following

२८६४ । न्यङ्क्वादीनां च । ७ । ३ । ५३ ।

कुत्वं स्यात् । न्यङ्कु । 'नावञ्चे.—' इत्युप्रत्यय ।

2864 The guttural is substituted in nyanku and the rest. Thus नि+अञ्च्+उ=न्यङ्कुः a kind of black antelope.'

२८६५ । राजसूयसूर्यमृषोद्यरुच्यकुप्यकृष्टपच्याव्यथ्याः । ३ । १ । ११४ ।

एते सप्त क्यबन्ता निपात्यन्ते । राज्ञा सोतव्योऽभिषवद्वारा निष्पादयितव्य । यद्वा । लतात्मकः सोमो राजा स सूयते कण्ड्यतेऽत्रेत्यधिकरणे क्यब्निपातनाद्दीर्घः । राजसूय·–राजसूयम् । अर्धर्चादि । सरत्याकाशे सूर्य । कर्तरि क्यब्निपातनादुत्वम् । यद्वा 'षू प्रेरणे' तुदादिः । सुवति कर्मणि लोकं प्रेरयति क्यपो रुट् । मृषोपपदाद्वदेः कर्मणि नित्यं क्यप् । मृषोद्यम् । विशेष्यनिघ्नोऽयम् । 'उच्छ्रायसौन्दर्यगुणा मृषोद्याः' । रोचते रुच्य । गुपेरादेः कुत्वं च संज्ञायाम् । सुवर्णरजतभिन्नं धनं कुप्यम् । गोप्यमन्यत् । कृष्टे स्वयमेव पच्यन्ते कृष्टपच्या कर्मकर्तरि । शुद्धे तु कर्मणि कृष्टपाक्याः । न व्यथतेऽव्यथ्यः ।

2865 The words राजसूय, सूर्य, मृषोद्य, रुच्य, कुप्य, कृष्ट, पच्य, and अव्यथ्य are irregularly formed by the addition of the affix क्यप्

Thus राज्ञा सोतव्य· or राज्ञा इह सूयते, राज+सू+क्यप्=राजसूयः 'the Râjasûya or coronation sacrifice The soma creeper is also called râjâ The ceremony in which soma is extracted is also called râjasûya. The lengthening is by nipâtana.

Similarly सृ or सृ+क्यप्=सूर्यः 'the sun', literally that which moves (सरति) in the sky, or that which impels (सुवति) creation to action When sûrya is derived from sri+kyap, then ri is replaced by short उ which becomes lengthened by VIII 2 77 When it is derived from the Tudâdi root षू प्रेरणे, then the augment रुट् is added to kyap मृष+वद+क्यप्=मृषोद्यम् 'false speech', this is an exception to III 1 106, by which यत् would also have been applied. This rule prevents it In mrishodya the affix kyap is added to √vad preceded by the upapada mrishâ, the force of the affix being to denote an object, and it is nitya The word follows the gender, &c., of the substantive which it qualifies, i e, it is dependant on its substantive (viseshya) Thus उच्छ्रायसौन्दर्यगुणा मृषोद्या· So also रोचते असौ, रुच्+क्यप्= रुच्य 'an agreeable lover' So also गुप्+क्यप्=कुप्यम् 'a base metal (other than gold and silver)', the other form is गोप्यम् । कृष्ट+पच्=कृष्टपच्याः 'that which ripens of itself in cultivated ground,' This is when the force of the affix is that of a reflexive. But when it denotes an object (Passive) only, the form is कृष्टपाक्याः । न व्यथते=अव्यथ्यः 'a snake (what does not move by legs)'.

२८६६ । भिद्योद्ध्यौ नदे । ३ । १ । ११५ ।

भिदेरुज्झेश्च क्यप् । उज्झेर्धत्वं च । भिनत्ति कूलं भिद्यः । उज्झत्युदकमुद्ध्य· । 'नदे' किम् । भेत्ता । उज्झिता ।

2866 The words भिद्य and उद्ध्य are irregularly formed by the affix क्यप् when meaning a 'river'.

Thus भिद्+क्यप्=भिद्य· 'a river that breaks its banks by the rush of its water', the name of the Bhidya river

उज्झ्+क्यप=उद्ध्य 'a river whose waters overflow the banks', name of the Uddhya river, the झ is changed into ध. Why do we say "when mean-

ing a river"? When not meaning or qualifying the river, the regular forms are used, thus भेत्ता and उज्झिता।

२८६७ । पुष्यसिध्यौ नक्षत्रे । ३ । १ । ११६ ।

अधिकरणे क्यप्निपात्यते । पुष्यन्त्यस्मिन्नर्थाः पुष्यः । सिध्यन्त्यस्मिन्सिध्यः ।

2867 The words पुष्य and सिद्ध्य are irregularly formed by the affix क्यप् when used as names of asterisms

Thus पुष्+क्यप्=पुष्यः 'the Pushya asterism' It is so called because objects are nourished under the influences of this asterism सिध्+क्यप्=सिद्ध्य. 'the asterism Siddhya' another name of Pushya, so-called because things are accomplished under the influence of this star The force of the affix is that of 'location'

Note—When not the name of asterisms, the forms are पोषण 'nourishing,' सेधनं 'accomplishing'

२८६८ । विपूयविनीयजित्या मुञ्जकल्कहलिषु । ३ । १ । ११७ ।

पूङ्नीजिभ्यः क्यप् । विपूयो मुञ्जः । रज्ज्वादिकरणाय शोधयितव्य इत्यर्थः । विनीयः कल्कः । पिष्ट औषधविशेष इत्यर्थः । पापमिति वा । जित्यो हलिः । बलेन कृष्टव्य इत्यर्थः । कृष्टसमीकरणार्थं स्थूलकाष्ठम् । अन्यत्तु विपव्यम् । विनेयम् । जेयम् ।

2868 The words विपूय, विनीय and जित्य are irregularly formed when they mean, the 'munja grass', the 'sediment' and the 'plough' respectively.

Thus वि+पू+क्यप्=विपूयः etymologically 'that which has *to be purified* to make rope', वि+नी+क्यप्=विनीय 'a sediment or sin', जि+क्यप्=जित्य 'a plough that which is *to be conquered* by strength'

The regular derivatives are विपव्यम्, विनेयम् and जेयम्

२८६९ । प्रत्यपिभ्यां ग्रहे । ३ । १ । ११८ ।

"* छन्दसीति वक्तव्यम्*" । प्रतिगृह्यम् । अपिगृह्यम् । लोके तु प्रतिग्राह्यम् । अपिग्राह्यम् ।

2869 The verb ग्रह 'to seize', preceded by the prepositions प्रति and अपि, takes the affix क्यप् (in the Vedic literature.)

Vart—It should be rather stated 'in the Vedic literature'

Thus मत्तस्य न प्रतिगृह्यम् तस्मान्नापिगृह्यम् ॥

Note—The Kâśikâ reads the word chhandasi into the sûtra itself

In the classical Sanskrit the proper forms are प्रतिग्राह्यम् and अपिग्राह्यम्

२८७० । पदास्वैरिबाह्यापक्ष्येषु च । ३ । १ । ११९ ।

अवगृह्यम् । प्रगृह्यं पदम् । अस्वैरी परतन्त्रः । गृह्यकाः शुकाः । पञ्जरादिबन्धनेन परतन्त्रीकृता इत्यर्थः । बाह्यायां ग्रामगृह्या सेना । ग्रामबहिर्भूतेत्यर्थः । स्त्रीलिङ्गनिर्देशात्पुन्नपुंसकयोर्न । पक्षे भवः पक्ष्यः । दिगादित्वाद्यत् । आर्यैर्गृह्यत आर्यगृह्यः । तत्पक्षाश्रित इत्यर्थः ।

2870 The root ग्रह takes the affix क्यप्, when it means a 'word', a 'dependant', 'outside', or a 'partisan'.

Thus प्रगृह्यम् 'the Pragrihya words that donot admit of sandhi', already defined in sûtra I. 1 11 So also अवगृह्य These are technical terms of the Prâtisâkhyas also

The word अस्वैरि means dependant upon others, not free to provide for himself Thus गृहसक्ताः शुकाः 'the captive parrots' dependent upon others by being kept in cages, &c

The word बाह्य means 'situated outside' Thus ग्रामगृह्या सेना 'an army lying outside the village' The word बाह्या being in the feminine gender indicates that the derivative word formed from ग्रह must also be feminine in gender to have this sense and not when the word is masculine or neuter

The word पक्ष्य is derived from पक्ष 'a side, a party', and means a partisan, follower or friend Thus वासुदेवगृह्याः 'siding with or being the partisans of Vâsudeva'. So also अर्जुनगृह्याः belonging to the party of Arjun'. So also आर्यगृह्यः 'the partisan of the Aryâs'

२८७१ । विभाषा कृवृषोः । ३ । १ । १२० ।

क्यप्स्यात् । कृत्यम् । वृष्यम् । पक्षे ।

2871. After the verbs कृञ् 'to do', and वृष् 'to rain' the affix क्यप् is optionally employed

The root कृ would have taken the affix ण्यत् by III 1 124, and the verb वृष् would necessarily have taken क्यप् by III 1 110, the present sûtra therefore declares an optional rule Thus कृ+क्यप्=कृत्यम् 'to be done', or कृ+ण्यत्=कार्यम् So also वृष्यम् or वर्ष्यम् 'stimulating' In deriving the alternative forms, the following sûtra applies.

२८७२ । ऋहलोर्ण्यत् । ३ । १ । १२४ ।

ऋवर्णान्ताद्धलन्ताच्च धातोर्ण्यत्स्यात् । कार्यम् । वर्ष्यम् ।

2872 The affix ण्यत् comes after a verb that ends in ऋ (long or short), or in a consonant

The phrase ऋहलोः is in the genitive case dual number, the force of the genitive here being that of an ablative As कृ+ण्यत्=कार्यम् 'to be made,' वृ+ण्यत्=वर्ष्यम्

२८७३ । युग्यं च पत्रे । ३ । १ । १२१ ।

पत्रं वाहनम् । युग्यो गौः । अत्र क्यप्कुत्वं च निपात्यते ।

2873 The word युग्यम् is irregularly formed meaning "a vehicle"

The word पत्र means that by which a thing is carried Thus युग्यो गौः 'the carrier bull or the yoked bull' युग्यो हस्ती 'the harnessed elephant ready to carry'. युज्+क्यप्=युग्यम् Here ज is changed irregularly into ग before the affix kyap. When not meaning a carrier or a carriage, it has the form योग्यम्.

२८७४ । अमावस्यदन्यतरस्याम् । ३ । १ । १२२ ।

अमोपपदाद्वसेरधिकरणे ण्यत् । वृद्धौ सत्यां पाक्षिको ह्रस्वश्च निपात्यते । अमा सह वसतोऽस्यां चन्द्रार्कावमावास्या-अमावस्या । 'ऋहलोर्ण्यत्' (२८७२) । 'चजोः-' (२८६३) इति कुत्वम् । पाक्यम् । '*पाणौ सृजेर्ण्यद्वाच्य *' । ऋदुपधलक्षणस्य क्यपोऽपवादः । पाणिभ्यां सृज्यते पाणि-सर्ग्या रज्जुः । '*समवपूर्वाच्च*' । समवसर्ग्या ।

2874 Optionally the word अमावस्या is irregularly formed.

The word अमा means 'along' or 'together' अमा in composition with the root वस् 'to dwell', takes the affix ण्यत् in the sense of location of time. Optionally the *Vriddhi* is not substituted in such a case The time or the day on which the sun and the moon dwell together in the same constellation is called अमावास्या or अमावस्या

The final त in अमावस्यत् is indicatory and is for the sake of showing where the proper accent should fall

The two forms अमावस्या or अमावास्या are the same word, and *a fortiori* a rule made with regard to one will be made applicable to the other And to this effect there is a paribhâshâ which declares एकदेशविकृतमनन्यवत्, 'that which has undergone a change in regard to one of its parts, is by no means in consequence of this change, something else than what it was before the change had taken place' Therefore sûtra IV 3 30, though it in terms, says अमावास्याया is made applicable to the form अमावस्या also

In the ashtâdhyâyî order the sûtra ऋहलोर्ण्यत् (३ । १ । १२४ ॥) follow the present sûtra So the author reads it again here.

2874A. The affix nyat comes after a verb that ends in ri or in a consonant.

Thus पच्+ण्यत्=पाक्यम् । The gutturalisation is by VII 8. 52 S. 2863.

Vart—The root सृज् takes the affix ण्यत् when compounded with the word पाणि Thus पाणिसर्ग्या रज्जुः 'a rope' This debars the kyap of 2859

Vart—The root सृज् when preceed by both सम् and अव takes ण्यत् as समवसर्ग्या

२८७५ । न क्वादेः । ७ । ३ । ५९ ।

क्वादेर्धातोश्चजोः कुत्वं न । गर्ज्यः । वार्तिककारस्तु 'चजोः –' (२८६३) इति सूत्रे 'निष्ठायामनिटः' इति पूरयित्वा 'न क्वादेः' (२८७५) इत्यादि प्रत्याचख्यौ । तेन अर्जितर्जिप्रभृतीनां न कुत्वं निष्ठायां सेट्त्वात् । गुजुग्लुञ्चप्रभृतीनां तु क्वादित्वेऽपि कुत्वं स्यादेव । सूत्रमते तु यद्यपि विपरीतं प्राप्तं तथापि यथोत्तरं मुनीनां प्रामाण्यम्' ।

2875 A guttural is not substituted for the final च् ज् of a root which begins with a guttural, before an affix having an indicatory घ and before ण्यत् ॥

As कूज्यः, खर्ज्यः and गर्ज्यः with ण्यत् This is an exception to VII 3 52.

The vârtikakâra is, however, of opinion that this sûtra is superfluous. For he inserts the word निष्ठायामनिटः in the sûtra चजोः कु घिण्यतोः

(VII 3. 52) which would then mean "For the final च or ज of a root, which does not take the intermediate इ in the nishthâ, there is substituted a guttural before a णित् or ण्यत् affix" Therefore, there would be no guttural change of the roots √arj, √tarj, &c, because these are सेट् in their nishthâ or Passive Participle. While on the other hand there will be gutturalisation of the finals of शुच्, न्युब्ज्, &c, though these roots have a guttural as an initial, and according to the sûtrakâra there ought not to be any gutturalisation Therefore, though according to the opinion of Pânini the sutra-author, the forms would have been quite the reverse, yet on the maxim यथोत्तरं मुनीनां प्रामाण्यम् । "when there is a difference of opinion among the Three Sages, the opinion of the later in age prevails over that of the older" The opinion Kâtyâyana supersedes the rule of Pânini here.

२८७६ । अजिव्रज्योश्च । ७ । ३ । ६० ।

न कुत्वम् । समाजः । परिव्राजः ।

2876. A guttural is not substituted for the final or ज् of अज् and व्रज् before an affix having an indicatory घ and before ण्यत् ॥

This is an exception to VII 3 52 Thus समाजः, परिव्राजः ।

Note.—There is no example of अज् with the affix ण्यत्, because by II 4. 56, वी replaces अज् before all ârdhadhâtuka affixes except घञ् and अप् ॥ The च of the sûtra implies that the rule applies to other roots also not mentioned, as वाजः, वाज्यम् from वज् ॥

२८७७ । भुजन्युब्जौ पाण्युपतापयोः । ७ । ३ । ६१ ।

एतयोरेतौ निपात्यौ । भुज्यतेऽनेनेति भुजः पाणिः । 'हलश्च' (३३००) इति घञ् । न्युब्जस्त्व- स्मिन्निति न्युब्जः । उपतापो रोगः । 'पाण्युपतापयोः' किम् । भोगः समुद्गः ।

2877 भुज 'an arm', and न्युब्ज 'a kind of bodily disease', are irregularly formed, without any change of their ज before घञ् ॥

The word भुजः = भुज्यतेऽनेन, with घञ् (III 3 121 S 3300) The irregularity consists in the absence of Guna, as well as of gutturalisation न्युब्जिता अस्मिन् = न्युब्जः from the root उब्ज आर्जवे (Tudâdi 20). The irregularity consists in the non changing of ज ॥ When not meaning 'an arm' and 'a disease', we have भोगः, समुद्गः ॥

२८७८ । प्रयाजानुयाजौ यज्ञाङ्गे । ७ । ३ । ६२ ।

एतौ निपात्यौ यज्ञाङ्गे । पञ्च प्रयाजाः । त्रयोऽनुयाजाः । 'यज्ञाङ्गे' किम् । प्रयागः । अनुयागः ।

2878. प्रयाज and अनुयाज are irregularly formed with घञ् when meaning a portion of a sacrificial offering.

The words are derived from यज् with घञ् without the guttural substitution, as पञ्च प्रयाजाः, त्रयोऽनुयाजाः, एवमन्ये प्रयाजानां यजात् त्व पुरस्तात् ॥ But प्रयागः and अनुयागः when not referring to portions of a sacrifice.

Note —The प्रयाज and अनुयाज are illustrative only The guttural change does not take place with other prepositions, &c , also, as उपयाजः, उपांशुयाजः, संयाजः, ऋतुयाजः, as in the sentences एकादशोपयाजाः, उपांशु याजमन्तरा यजति, अष्टौ पत्नी संयाजा भवन्ति, ऋतुयाजै श्चरन्ति ॥

२८७९ । वञ्चेर्गतौ । ७ । ३ । ६३ ।

कुत्वं न । वञ्च्यम् । 'गतौ' किम् । वङ्क्यं काष्ठम् । कुटिलीकृतमित्यर्थः ।

2879 A guttural is not substituted for the palatal of वञ्च् in the sense of 'going'

As वञ्च्यं वञ्चन्ति वणिजः, Why is गतौ used, when we know from the Dhatupâtha (Bhuadi 204) that वच् means 'to go'? The specification shows that the roots possess many meanings other than those assigned to them in the Dhâtupâtha Observe वङ्क्यं काष्ठं=कुटिलं ॥

२८८० । ओक उचः के । ७ । ३ ६४ ।

उचेर्गुं कुत्वे निपात्येते के परे । ओकः शकुन्तवृषलौ । इगुपधलक्षणः कः । घञा सिद्धे अन्तोदात्तार्थमिदम् ।

2880 ओक is irregularly formed from the root उच् with the affix क (अ) ॥

The change of च् into क् and the Guna are the irregularities As ओकः 'a bird, a sûdra The affix क is added under III 1 135 The क is added with the force of घञ् the Kâraka relation being that of Location, &c The घञ् affix would have given the form regularly, but then the word would have been acutely accented on the first syllable, but it is desired that the acute should be on the last The words दिवौकसः, जलौकसः &c , are also irregular, formed with the Unadi affix असुन् the क् being substituted for च् as an Unadi diversity (bahulam).

२८८१ । ण्य आवश्यके । ७ । ३ । ६५ ।

कुत्वं न । अवश्यपाच्यम् ।

2881 A guttural is not substituted for the palatal, before the affix ण्य, when it means 'to do as absolute necessity'.

As अवश्य पाच्यम्, अवश्य वाच्यम्, but पाक्यं, वाक्य and रेक्यं when the sense is not that of necessity See III 3 170 171 for this sense

२८८२ । यजयाचरुचप्रवचर्चश्च । ७ । ३ । ६६ ।

ण्ये कुत्वं न । याज्यम् । याच्यम् । रोच्यम् । प्रवाच्य ग्रन्थविशेषः । "ऋच्" । अर्च्यम् । ऋदुपधत्वेऽप्यत एव ज्ञापकाण्ण्यत् । "*त्यजेश्च*" । त्याज्यम् । 'त्यजिपूज्योश्च' इति काशिका । तत्र पूजेर्ग्रहणं चिन्त्य भाष्यानुक्तत्वात् । 'ण्यत्प्रकरणे त्यजेश्चोपसंख्यानम्' इति हि भाष्यम् ।

2882 A guttural is not substituted for the final palatals of यज्, याच्, रुच्, प्र-वच्, and ऋच् before the affix ण्यत् ॥

As याज्यम्, याच्यम्, रोच्यम्, प्रवाच्यम्, and अर्च्यम् ॥ Though ऋच् has a penultimate ऋ and therefore by III. 1. 110 would have taken क्यप्, t takes

ण्यत् by force of this sutra प्रवच् shows that the present sutra applies to it, though it means 'a word or speech', and the prohibition of VII 3 67 does not apply प्रवाच्य is the name of a particular book Others say that the prohibition applies to वच् only when it is preceded by प्र and does not mean word or speech (VII 3 67) and not when it is preceded by any other preposition As अविवाच्यमहरिति पठन्ति ॥ This even in a very restricted sense, namely, on the tenth day of the Dasarâtra ceremony. In other places we have अविवाच्य ॥

Vârt—त्यज् should he enumerated in this connection, i e, before ण्यत्, the ज् remains unaltered, as त्याज्यम् ॥ According to Kâsikâ, the vârtika applies to त्यज् and युज् The inclusion of युज्, however, is doubtful, as it is not given in the Mahâbhâshya

२८८३ । वचोऽशब्दसंज्ञायाम् । ७ । ३ । ६७ ।

वाच्यम् । शब्दाख्यायां तु वाक्यम् ।

2883 The guttural is not substituted for the final of वच् before ण्यत् when it does not mean 'a word or speech'

As वाच्यमाह, अवाच्यमाह but अवघुषितं वाक्यमाह ॥

२८८४ । प्रयोज्यनियोज्यौ शक्यार्थे । ७ । ३ । ६८ ।

प्रयोक्तुं शक्यः प्रयोज्यो नियोक्तुं शक्यो नियोज्यो भृत्यः ।

2884. प्रयोज्य and नियोज्य preserve their palatal in the sense of 'capable to do this'

As प्रयोज्यः=प्रयोक्तुं शक्यः, नियोज्यः=नियोक्तुं शक्यः, i e, a servant, but प्रयोग्य and नियोग्य in other senses

२८८५ । भोज्यं भक्ष्ये । ७ । ३ । ६९ ।

भोग्यमन्यत् । "* ण्यत्प्रकरणे लपिदभिभ्यां चेति वक्तव्यम् *" । लाप्यम् । दभिर्धातुष्वपठितोऽपि वार्तिकबलात्स्वीकार्यः । दाभ्यः ।

2885. भोज्य preserves its palatal in the sense of 'eatable'.

The word is derived from भुज् with ण्यत् in the sense of 'able'. As भोज्य ओदनः 'eatable rice', भोज्या यवागूः 'eatable barley-gruel'. भक्ष्य here means anything which is fit for being eaten When not having this sense we have भोग्यः कम्बलः ॥

Vârtik—The verb लप् and दभ् should be enumerated in the chapter of ण्यत् Thus लप्+ण्यत्=लाप्यम् Though दभि is not read as a root in the Dhâtupâṭha, it must be taken as a root by the force of this vârtika. Thus दाभ्यः

२८८६ । ओरावश्यके । ३ । १ । १२५ ।

उवर्णान्ताद्धातोर्ण्यत्स्यादावश्यकद्योत्ये । लाव्यम् । पाव्यम् ।

2886 The affix ण्यत् comes after a root that ends in the letter उ long or short when the sense is that of necessity

This debars the affix यत् Thus लु+ण्यत्=लौ+य=लाव्य (VII 2 115 and VI 1 79) 'must be cut', so also पु+ण्यत्=पाव्यम्' must be purified'

२८८७ । आसुयुवपिरपिलपित्रपिचमश्च । ३ । १ । १२६ ।

'षुञ्' । आसाव्यम् । 'यु मिश्रणे' । याव्यम् । वाप्यम् । राप्यम् । लाप्यम् । त्राप्यम् । चाम्यम् ।

2887 The affix ण्यत् comes after the verbs आसु 'to distil', यु 'to join', वप् 'to sow', रप् 'to speak distinctly' त्रप् 'to be ashamed', and चम् 'to drink'

The verb आसु is a compound verb formed by the preposition आङ् and the root सु. This sûtra debars यत् that would otherwise have come by III 1 97 and 98 S 2842 & 2844.

Thus आसु+ण्यत्=आसाव्यम्, (VII. 2 115 and VI. 1. 79), so also याव्यम्, वाप्यम्, राप्यम्, त्राप्यम् and चाम्यम्

२८८८ । आनाय्योऽनित्ये । ३ । १ । १२७ ।

आङ्पूर्वान्नयतेर्ण्यदायादेशश्च निपात्यते । दक्षिणाग्निविशेष एवेदम् । स हि गार्हपत्यादानीयते-ऽनित्यश्च सततमप्रज्वलनात् । आनेयोऽन्यः । घटादिः । वैश्यकुलादेरानीतो दक्षिणाग्निश्च ।

2888 The word आनाय्यः is irregularly formed when meaning 'impermanent'

This word is thus formed —आङ्+नी+ण्यत्=आ+नै+य=आनाय्य, (the ऐ being changed into आय् by the analogy of VI 1. 79)

As आनाय्यो दक्षिणाग्निः This is a species of Dakshinâgni fire As this fire is *brought* from the Gârhapatya fire and is not permanently kept alive, therefore it is called ânâyya This however, is not co-extensive with Dakshinâgni It is that fire which is brought from the Gârhapatya, and has the same *source* with the Dakshinâgni and Ahavaniyâgni A Dakshinâgni fire may be taken from different sources, as from the family of a well to do Vaisya, or from a frying place, or from Gârhapatya fire When it is taken from the last, *i e*, from Gârhapatya fire, it is ânâyya Dakshinâgni. Ahavaniya is also taken from Gârhapatya.

It is not every thing, that is not lasting, which is called ânâyya, for a fragile pot will not be called so It applies only to the consecrated fire. When it has not this sense, the form is आनेय meaning 'what ought to be brought'

२८८९ । प्रणाय्योऽसंमतौ । ३ । १ । १२८ ।

संमति प्रीतिविषयीभवनं कर्मव्यापारः । तया श्रोणेत्वादतोऽपिसंमतिः । प्रणाय्यश्चौरः । प्रीत्य-भाई इत्यर्थः । प्रणाय्योऽन्तेवासी । विरक्त इत्यर्थः । प्रणेयोऽन्यः ।

2889. The word प्रणाय्यः is irregularly formed when meaning 'disapproved'.

The word असंमति is a negative word meaning 'non-agreement'. It means also 'disrespect'

Thus प्रणाय्यश्चोरः 'the thief is to be disliked'

Why do we say when meaning 'disapproved' Because otherwise the regular form is प्र+नी 'to lead' ण्यत्=प्रणेयः 'tractable'

The word in the sûtra is असंमति which we have translated as 'disapproved' But the word संमति also means अभिलाष or 'desire', and असंमति would therefore, mean 'free from desire or worldly attachment'. Therefore the word असंमति means also 'free from attachment', as in the following sentence —

ज्येष्ठाय पुत्राय पिता ब्रह्म प्रब्रूयात्, प्रणाय्याय अन्तेवासिने नान्यस्मै कस्मैचन 'let the father teach the Secret Doctrine to his eldest son, or to such pupil who is free from worldly attachment, and to no one else'

२८९०। पाय्यसान्नाय्यनिकाय्यधाय्यामानहविर्निवाससामिधेनीषु ।३।१।१२९।

मीयतेऽनेन पाय्यं मानम्। ण्यत्यादेः पत्वं च। 'आतो युक्-' (२७६१) इति युक्। सम्यङ् नीयते होमार्थमग्निं प्रतीति सान्नाय्यं हविर्विशेषः। ण्यदायादेशः समो दीर्घश्च निपात्यते। निचीयतेऽस्मिन्धान्यादिकं निकाय्यो निवासः। अधिकरणे ण्यत्। आयादेशः आदेः कुत्वं च निपात्यते। धीयतेऽनया समिदिति धाय्या ऋक्।

2890 The words पाय्य, सान्नाय्य, निकाय्य and धाय्या are irregularly formed meaning 'a measure', 'an oblation to fire', 'a dwelling', and 'a sacrificial prayer', respectively

These words are supposed to be formed thus —मा (to measure) + ण्यत् = पाय्यम्, the म being changed into प and another य being added by VII 3 33. The regular form is मेयम् 'to be measured' (मा+ण्यत्=मे+य VI 4 65 = मेय) सम्+नी (to lead) + ण्यत् = सान्नाय्यम् 'the oblation' It being a crude form applies to a particular kind of oblation The regular form is सन्नेयम्। नि+चि (to collect)+ण्यत्=नि+चै+य=नि+चाय+य=निकाय्यः 'a dwelling' The regular form is निचेय। धा (to put) + ण्यत्=धाय्या (fem) The sâmadheni is the name of certain *Rik* hymns used as supplemental verses in a Litany. The other form is धेय।

२८९१। क्रतौ कुण्डपाय्यसंचाय्यौ ।३।१।१३०।

कुण्डेन पीयतेऽस्मिन्सोमः कुण्डपाय्यः क्रतुः। संचीयतेऽसौ संचाय्यः।

2891. The words कुण्डपाय्यः and संचाय्यः are irregularly formed meaning a sacrifice.

These words are thus formed कुण्ड+पा (to drink)+ण्यत्=कुण्ड+पा+य+य (VII. 3. 33)=कुण्डपाय्यः 'the sacrifice in which Soma is drunk with a bowl'. The accent falls on the first syllable by VI 1 213 सम्+चि (to collect)+ण्यत्= संचाय्यः, 'the sacrifice in which Soma is collected'

If not applied to sacrifices, the forms will be कुण्डपानम् and संचेयः

२८९२। अग्नौ परिचाय्योपचाय्यसमूह्याः ।३।१।१३१।

अग्निधारणार्थे स्थलविशेषे एते साधवः। अन्यत्र तु परिचेयम्। उपचेयम्। संवाह्यम्।

2892. The words परिचाय्यः, उपचाय्यः and समूह्यः are irregularly formed when they are names of fire

These, ... are thus formed —परि+चि+ण्यत्=परि+चै+य=परि+चाय्+य=परिचाय्यः 'sacrificial fire arranged in a circle' (the ऐ being changed into आय् by the analogy of VI 1 79 This peculiar sandhi before the semivowel य has been illustrated in the previous examples also) So also उपचाय्यः 'a kind of sacred fire' सम्+वह+ण्यत्=सम्+ऊह्+य=समूह्यः 'a kind of fire' समूह्यं चिन्वीत पशुकामः let him kindle the Samûhya fire desirous of a victim'.

Why do we say 'when they are names of fire'? Observe otherwise, चेयम् 'to be heaped', उपचेयम् 'to be increased', संवाह्यम् 'to be carried'.

२८९३ । चित्याग्निचित्ये च । ३ । १ । १३२ ।

चीयतेऽसौ चित्योऽग्निः । अग्नेश्चयनमग्निचित्या । प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च' (२८९७) । त्वया गन्तव्यम् । गमनीयम् । गम्यम् । इह लोटा बाधा मा भूदिति पुनः कृत्यविधिः तथाधिकारादूर्ध्वं वासरूपविधिः क्वचिन्न' इति ज्ञापयति । तेन '× क्तल्युट्तुमुन्खलर्थेषु न–८' इति सिद्धम् । 'अर्हे कृत्यतृचश्च (२८२२) स्तोतुमर्हः स्तुत्यः स्तुतिकर्म । स्तोता स्तुतिकर्ता । लिङा बाधा मा भूदिति कृत्यतृचोर्विधिः ।

2893 The words चित्य and अग्निचित्य are also irregularly formed

The word चित्यः comes from the root चि 'to collect', and means fire, *i.e*, that which is collected As चित्योऽग्निः 'the funeral pile fire' The word अग्निचित्या means, arranging the fire The affix य has been added to denote condition, together with the augment तुक् (त्) These words have *udâtta* accent on the last vowel The regular form is चेयम् 'to be gathered'

२८९३ क । प्रैषातिसर्ग प्राप्तकालेषु कृत्याश्च । ३ । ३ । १६३ ।

2893A. The affixes called 'kritya', and the affix 'Lot' come after verbs, in the sense of direction, granting permission, and proper (particular) time

Thus त्वया गन्तव्यं or गमनीयं or गम्यं "you must go", "you may go", or "it is proper time for you to go"

The re ordaining of kritya affixes by this sûtra, in order that the kṛitya may not be debarred by lot or Imperative affixes, indicates by implication the existence of the following maxim "the rule of non-uniform affixes (III. 1 94) does not necessarily apply in all cases after sûtra III. 3 94, treating of primary affixes by which the feminine nouns are formed."

In other words, the rule III 1. 94 was not sufficient by itself to ordain kṛitya affixes to be added with the force of "directing," &c, for the *specific* affixes of लोट् would have debarred the *general* affixes of kṛitya. Hence the repetition of the word kṛitya in this sûtra. See sûtra 2817 where this

aphorism is fully explained Therefore the *kta*, *lyut*, *tumun*, and *khal*, meanings are never denoted by the kritya affixes, and the krityas can never come with the force of *kta*, &c Thus हसितं or हसनं छात्रस्य Here by the sûtras III 3 114 and 115, the *kta* and *lyut* have been added to √हस् with the force of भाव or condition But the krit affix घञ् though denoting भाव by III 3 18, will not be added to √हस with this peculiar force Similarly we have इच्छति भोक्तुम् 'He wants to eat', but we cannot have the लोट् affix here, though that also is ordained after a verb denoting इच्छा by III 3 157 but the लिङ् will come not by force of III 3 157, but by III 3 159 Similarly by III 3 128 the affix युच् is added to roots ending in long आ, but the affix खल् will not come after such a root, by III 3 127.

२८९३ । ख ॥ अर्हे कृत्यतृचश्च । ३ । ३ । १६९ ।

2893B The kritya affixes and the affix trich are added to a root, when fitness as regards the agent is implied, (as well as the lin.)

Thus स्तुत्यः 'praiseworthy' स्तोता 'the panegerist'. The ordaining of the kritya and trich is for the sake of indicating that they are not to be debarred by the Potential for the anuvritti of लिङ् is current into this sûtra by force of च in this aphorism See S 2818

२८९४ । भव्यगेयप्रवचनीयोपस्थानीयजन्याप्लाव्यापात्या वा । ३ । ४ । ६८ ।

एते कृत्यान्ताः कर्तरि वा निपात्यन्ते । पक्षे तयोरेवेति सकर्मकात्कर्मणि । अकर्मकाच्च भावे ज्ञेयाः । भवतीति भव्यः । भव्यमनेन वा । गायतीति गेयः साम्नामयम् । गेयं साम्नानेन वा इत्यादि । 'अर्हे लिङ् च' (२८२३) । चात्कृत्याः । वोढु भवतो वोढव्यः । वहनीयो वाहः । लिङा बाध मा भूदिति कृत्योक्तिः । बाधवाद्नेनैव ज्ञापनसम्भवे प्रैषादिसूत्रे 'कृत्याश्च' इति सुत्यजम् । अर्हे कृत्यतृचोर्ग्रहणं च ।

2894 The words 'bhavya', 'geya' 'pravachaniya', 'upasthâniya', 'janya', 'âplâvya' and 'âpâtya' may optionally be used to denote the agent.

These words are formed by *kritya* affixes and therefore by rule III. 4. 70, they would generally denote an action in the abstract, and the object but not the agent The present sûtra, however, makes them denote optionally the agent also In the alternative they denote the action-name and the object also Thus भव्य may mean 'existed', 'existence' or 'one who exists', गेय means 'a singer', 'a song', or 'singing', प्रवचनीय means 'one who explains', 'what ought to be explained', or 'an explanation', उपस्थानीय means 'who waits upon', 'what ought to be waited upon or served', or 'waiting upon or attendance', जन्य=जनयिता or जन्यमनेन means 'one who gives birth, i e, a father', 'birth' or 'what is born', आप्लाव्य=आप्लवितेऽसौ or आप्लाव्यमनेन 'mean 'who immerses', one 'immersing', or 'what ought to

immersed', आपात्य = आपतत्यसौ or आपात्यमनेन means 'what falls upon', 'falling upon', or 'what ought to fall upon' Thus गेयो माणवकः साम्नां 'the boy is the singer of the Sâma', or गेयानि माणवकेन सामानि 'the boy ought to sing the Sâma', प्रवचनीयो गुरुः स्वाध्यायस्य 'the guru is the expounder of the lesson', प्रवचनीयो गुरुणा स्वाध्यायः 'the lesson ought to be explained by the teacher', उपस्थानीयो-ऽन्तेवासी गुरोः 'the pupil is the servant of the teacher', उपस्थानीयः शिष्येण गुरुः 'the teacher ought to be served by the pupil'

२८९४ । क । शकि लिङ्च । ३ । ३ । १७२ ।

2894 A And the affix lin as well as the kritya affixes come after a verb, when the sense is that of 'capability.'

By the force of the word च, we draw in the anuvritti of kritya Thus वोढुं शक्यो वोढव्यः or वहनीयो, or वाह्यः "cabable of carrying" That the लिङ् may not debar the krityas, so the kritya has been read into this sûtra by the anuvritti or च ॥

We could have well omitted the words कृत्याश्च in the sûtra III 3. 163, if we consulted brevity, for the jñâpaka of this sûtra would have been enough, i e, the च of this sûtra would have done it The inclusion of the words कृत्य and तृच् also in III 3. 169 is open to the same remarks.

इति कृदन्तकृत्यप्रकरणम् ।

Here ends the Chapter on the Kritya

THE KRIDANTA AFFIXES

CHAPTER II

अथकृदन्तप्रकरणम् ।

२८९५ । ण्वुल्तृचौ । ३ । १ । १३३ ।

धातोरेतौ स्तः । 'कर्तरि कृत्' (२८३२) इति कर्त्रर्थे । 'युवोरनाकौ' (१२४७) । कारकः । कर्ता । वोढुमर्हो वोढा । कारिका । कर्त्री । 'गाङ्कुटा–' (२४६१) इति ङित्त्वम् । कुटिता । अङित्त्वान्न ङित्त्वम् । कोटकः । 'विज इट्' (२५३६) । विजिता । 'हनस्तोऽचिण्णलोः' (२५७४) । घातकः । 'आतो युक्–' (२७६१) । दायकः । 'नोदात्तोपदेशस्य–' (२७६३) इति न वृद्धिः । शमकः । दमकः । अनिटस्तु नियामकः । 'जनिवध्योश्च' (२५१२) । जनकः । 'वध हिंसायाम्' । वधकः । 'रधिजभोरचि' (२३०२) । रन्धकः । जम्भकः । 'नेड्वशि कृति' (२५१६) । रधिता–रद्धा । 'मस्जिनशोः–' (२५१७) इति नुम् । मङ्क्ता । नंष्टा–नशिता । 'रभेरशब्लिटोः' (२५८१) । रम्भकः । रब्धा । 'लभेश्च' (२५८२) । लम्भकः । लब्धा । 'तीषसह–' (२३४०) । रेषिता–रेष्टा । सहिता–सोढा । दरिद्रातेरालोप । दरिद्रिता । 'ण्वुलि च' दरिद्रायकः । 'कृत्यल्युटो–' (२८४१) इत्येव सुगमस्तु । यत्र विहितास्ततोऽन्यत्रापि स्युरित्यर्थात् । एवं च बहुलग्रहणं योगविभागेन कृन्मात्रस्यार्थव्यभिचारार्थम् । पादाभ्यां ह्रियते पादहारकः । कर्मणि ण्वुल् । '* कुषेः कर्तर्यात्मनेपदविषयात्कृत इण्निषेधो वाच्यः*' । गुङ्क्ता । 'कर्तरि' इति किम् । गुङ्क्तिव्यम् । 'आत्मनेपद–' इति किम् । सङ्क्तिता । अनन्यभावो विषयशब्दः । तेन 'अनुपसर्गाद्वा' (२७१६) इति विकल्पे ऽपि न निषेधः । सङ्क्ता । तदर्हत्वमेव तद्विषयत्वम् । तेन कुन्तित्यपीति केचित् । 'गमेरिट्–' (२४०१) इत्यत्र परस्मैपदग्रहणं तङानयोरभाव लक्षयति । सञ्जिगमिषिता । एवं 'न वृद्भ्यश्चतुर्भ्यः' (२३४८) । विवृत्सिता । तकन्तात्ण्वुल् । अल्लोपस्य स्थानिवत्त्वान्न वृद्धिः । पापचकः । यङ्लुगन्तात्तु पापाचकः ।

2ŏ95. The affixes ण्वुल् (अक) and तृच् (तृ) are placed after all verbal roots, expressing the agent

The word 'root' is understood in the above aphorism Thus कृ + ण्वुल् = कार + वु (VII 2 115) = कार + अक (VII 1 1) = कारक, nom sing कारकः 'doer' कृ + तृच् = कर + तृ (VII 3 84) = कर्तृ, nom sing कर्ता So also हारकः and हर्ता

The च् of तृच् is not indicatory, but distinguishes this affix from तृन्, the simple तृ includes both तृच् and तृन्, as in V 3 59, and VI. 4. 154.

The accent is by III 1 3.

The ırich has the force of 'fitness' also by III. 3 169. Thus वोढुमर्हो = वोढा ।

Their feminines will be कारिका and कर्त्री ।

The affix तृच् is ङित् after the roots गा and कुट् &c by I 2.1. Therefore we have कुट् + तृच् = कुटिता । But ण्वुल् is not ङित् because it has an indicatory ण् । Thus कुट + ण्वुल् = कोटकः ।

So also by I 2 2 an affix that begins with the augment इट् is कित् after the root विज्। Thus विज् + तृच् = विजिता ॥

By VII 3 32, त replaces the ह of हन before a णित् affix Thus हन् + ण्वुल् = घातकः ॥

By VII 3 33, the augment युक् is added to ण्वुल् when it comes after roots ending in long आ ॥ Thus दा + ण्वुल = दा + य + अक = दायकः ॥

By VII 3 34, udâtta roots ending in म do not take vriddhi before ण्वुल्। Thus शम् + ण्वुल् = शमकः, so also दमकः ॥ But roots which are anudâtta and anit consequently take vriddhi Thus नियम् + ण्वुल् = नियामकः।

By VII 3 35 there is no vriddhi of the roots जन् and वध 'to kill'. Thus जन् + ण्वुल् = जनकः so also वधकः। The √वध here is a distinct root and not the substitute of हन् ॥

By VII 1 61 a nasal is inserted in the roots रध् and जभ् before ण्वुल्। Thus रन्धकः and जम्भकः ॥ But by the subsequent sûtra VII 1 62 the nasal is not inserted in रध before सेट् affixes Therefore रध + तृच् = रधिता। It is optionally सेट् by VII 2 45 The other form is रध् + तृच् = रद्धा।

By VII 1 60 a nasal is inserted in the roots मस्ज् and नश। Thus मङ्क्ता and नंष्टा। But नशिता। मङ्क्ता is thus formed. To the root टुमस्जो शुद्धौ (Tud 121) is added तृच्, the nasal is inserted by VII 1. 60, the स is elided by VIII 2 29, and then the final ज is gutturalised into क।

By VII 1 63 a nasal is inserted in the root रभ before ण्वुल् ॥ Thus रम्भकः। But रब्धा with तृच्।

By VII 1 64 लभ gets a nasal before vowel-affixes Thus लम्भकः but लब्धा with तृच्।

By VII 2 48 the augment इट् is optionally added to तृच् after the roots इष्, सह्, लुभ्, रुष्, and रिष्। Thus एषिता or एष्टा, सहिता or सोढा, &c

By the vârtikas under VI 4 112, the आ of दरिद्रा is elided before तृच्। Thus दरिद्रिता। But not so before ण्वुल्। As दरिद्रायकः।

The sûtra कृत्यल्युटो बहुलम् III 3 113 should be divided into two parts (1) कृत्यल्युटः 'Let the affixes kritya and lyut be applied also to places other than those specifically ordained,' (2) बहुलं "The krit affixes have the senses other than those specifically given to them and are applied to other than those expressly ordained" By thus splitting up III 3 113 into two sûtras, we can extend the scope of krit affixes Thus ण्वुल् may be added with the force of 'object' also As पादाभ्यां ह्रियते = पादहारकः ॥

Vârt—Prohibition of इट् should be stated with regard to an Active krit affix when it comes after that root क्रम which is the subject of getting âtmanepada affixes In other words, which is conjugated in the âtmanepada Thus by I 3 42 क्रम preceded by प्र or उप is âtmanepadi Therefore तृच् will not take इट्। As प्रक्रन्ता उपक्रन्ता ॥ Why do we say 'the Krit-affix should have an active force'? Observe प्रक्रमितव्यम्, उपक्रमितव्यम् ॥ Why do we

say "when it was subject of Atmanepada"? Observe संक्रमिता । Here there is इट् augment, for संक्रम् is not âtmanepadi but Parasmaipadi

The word विषय in the vârtika means ananyabhâva or *solely* Therefore where the âtmanepada is *optional* as it is by I 3 43 when kram takes no upasargas there this prohibition does not apply for it is not *solely* âtmanepadi

Thus क्रमिता । But according to another view, the word विषय does not mean '*solely*', but "subject to" or 'capable of' Therefore, wherever, the root क्रम् is *liable* to be conjugated in the âtmanepada, there the इट् is prohibited So we have the alternative form क्रन्ता also for *kram* without upasargas *can* be conjugated in the âtmanepada though not *solely* in the âtmanepada.

The sûtra VII 2 58 declares that an ardhadhâtuka affix beginning with a स् gets the इट् augment after गम् in the Parasmaipada The phrase 'in the Parasmaipada' indicates the absence of the affixes *tan* and *âna*. Therefore the इट् is added before the कृत् affix As सञ्जिगमिषिता । To the root गम् preceded by सम् we add the desiderative सन् । Then there is reduplication, and we have सजगम्+स Then ज becomes जि by VII 4 79 Then comes the augment इट् and we have सञ्जिगमिस् and स् is changed to ष् । Then सञ्जिगमिष्+तृच्=सञ्जिगमिष्+इट्+तृ=सञ्जिगमिषिता ॥

So also VII 2 59 declares that वृत् and the three roots that follow it get the augment इट् before स । The krit also get the augment Thus विवृत्सिता ॥

The affix ण्वुल् is added to the Intensive root also As पापचकः । There is no vriddhi, as the elided अ is sthânivat But in yanluk Intensive the form is पापाचकः । The Intensive root is पापच्य Thus पापच्य+ण्वुल्=पापच्य्+ण्वुल् (the अ is elided by VI 4 48) This lopâdesa is sthânivat for the purposes of preventing Vriddhi See I 1 57 So the अ of पच् is not vriddhied The य is elided by VI 4 49 Thus we have पापचकः ॥

२८९६ । नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः । ३ । १ । १३४ ।

नन्द्यादेर्ल्युर्ग्रह्यादेर्णिनिः पचादेरच् स्यात् । नन्दयतीति नन्दनः । जनमर्दयतीति जनार्दनः । मधुसूदनः । विशेषेण भीषयतीति विभीषणः । लवणः । नन्द्यादिगणे निपातनाण्णत्वम् । ग्राही । स्थायी । मन्त्री । विषयी । वृद्ध्यभावो निपातनात् । विजयी । इह णत्वमपि । परिभावी–परिभवी । वासिकौ वृद्ध्यभावो निपात्यते । पचादिराकृतिगणः । 'शिवशमरिष्टस्य करे' (३४८९) । 'कर्मणि घटोऽठच्' (१८३६) इति सूत्रयोः करोतेर्घटेश्चाच्प्रयोगात् । अच्प्रत्यये परे यङ्लुग्विधानाच्च । केषांचित्पाठस्त्वनुबन्धासञ्जनार्थः । केषांचित्प्रपञ्चार्थः । केषांचिद्बाधकबाधनार्थः । पचतीति पचः । चेलट् । नदट् । चोरट् । देवट् । इत्यादयष्टितः । नदी । चोरी । देवी । दीव्यतेः 'इगुपध–' (२८९७) इति कः प्राप्तः । जारभरा । श्वपचा । अनयोः 'कर्मण्यण्' (२९१३) प्राप्तः । न्यङ्क्वादिषु पाठाच्छ्वपाकोऽपि । 'यङोऽचि च' (२६५०) इति लुक् । 'न धातुलोपः–' (२६५६) इति गुणवृद्धिनिषेधः । चेक्रियः । नेन्यः । लोलुवः । पोपुवः । मरीमृजः । '* चरिचलिपतिवदीनां वा द्वित्वमच्याक्चाभ्यासस्येति वक्तव्यम् *' । आगमस्य दीर्घत्वसामर्थ्यादभ्यासह्रस्वो 'हलादिशेषः' (२१७९) च न । चराचरः ।

चलाचल । पतापतः । वदावदः । '* हन्तेर्घत्वं च *' । घत्वमभ्यासस्योत्तरस्य तु 'अभ्यासाच्च' (२४३०) इति कुत्वम् । घनाघनः । '* पाटेर्णिलुक्चोक्च दीर्घश्चाभ्यासस्य *' । पाटूपट. । पक्षे चरः । चलः । पतः । वद । हनः । पाट । 'रात्रेः कृति- इति वा मुम् । रात्रिंचरो रात्रिचर ।

2896. After the verbs classed as नन्द 'to be happy', ग्रह 'to take' and पच् 'to cook' there are the affixes ल्यु (अन) णिनि (इन्) and अच (अ) respectively.

The word *âdi* meaning 'and the rest,' is to be joined with every one of the above three words These three affixes come respectively after the verbs of the above three classes Thus after the verbs of नन्द class, comes the affix ल्यु, after the verbs of ग्रह class, comes the affix णिनि, after the verbs of पच् class, comes the affix अच्

The नन्दादि verbs will not be found in one place in the Dhâtupâtha The list of the words formed by these affixes have, however, been collected in the Ganapâtha Thus नन्द्+ल्यु=नन्द्+यु (I 3 8)=नन्द्+अन (VI 1 1)= नन्दन, nom sing नन्दनः 'son' (lit, what gladdens) So also from the following causative roots, nouns are formed, meaning names —वाशि—वाशन: or वाशनः, मदि—मदनः, दूषि—दूषण. (or भूषण.), साधि—साधन., वर्धि—वर्धनः, शोभि—शोभन and रोचि—रोचन

The following derivatives are names —सहि—सहनः, तपि—तपनः, दमि—दमनः

So also the following words —जल्पनः, रमण, दर्पण, संक्रन्दन, सकर्षण, सहर्षणः, जनार्दनः, यवनः, पवन, मधुसूदनः, विभीषण, लवणः (the ण in लवण is irre ular), चित्तविनाशन, कुलदमन. and शत्रुदमनः ॥

The ग्रहादि verbs are also nowhere enumerated in a group The following are, however, those verbs —ग्रह्—ग्राहिन् nom ग्राही, उत्सह—उत्साहिन् nom उत्साही, उद्दस्—उद्दासिन्, उद्भास्—उद्भासिन्, स्था—स्थायिन्, मन्त्र—मन्त्रिन्, समर्द—समर्दिन् So also the verbs रक्ष, श्रु वस्, वप् and शा preceded by नि, as, निरक्षिन्, निश्राविन्, निवासिन्, निवापिन्, निशायिन् The verbs याचि, व्याहृ, संव्याहृ, व्रज, वद and वस take णिन् when preceded by the negative particle, as, अयाचिन्, अव्याहारिन्, असंव्याहारिन्, अव्राजिन्, अवादिन् and अवासिन् So also after verbs ending in a vowel when agents are non-conscious beings as, अकारिन्, अहारिन् So also, अविनायिन्, अविशायिन्, विशयिन्, विषयिन् (meaning a place) विशायिन् and विषायिन्, अभिभाविन्, अपराधिन्, उपरोधिन्, परिभविन् and परिभाविन् ।

The following are पचादि words —पच, वच, वप, वद, चल, तप, पत, नदट्, भषट्, वस, गरट्, प्लवट तरट् चोरट्, ग्राहट्, जर, मर, क्षर, क्षम, सूदट्, देवट्, मोरट्, सेव, मेष, क्रोध, व्रण, दंश, दश, दम्भ, जारभर, श्वपच, मेघ, कोष, वप, मद, रज, दीषट्, चरट् ।

The ट् in नदट् &c. shows that the feminine of these is formed by long ई (IV 1 15) The पचादि class is an आकृतिगण. Because we find words not enumerated above also formed by *ach* affix Thus the word कर. 'doer' is an ach-formed word and is used by Pânini himself in the sûtra IV 4 143. So also the word पटः "dexterous" in the sûtra V 2 35 That अच् is a general affix coming after almost all roots, we may infer from II. 4. 74 which

declares that the Intensive character यङ् is elided before the affix अच्, thus showing that अच् comes after all Intensive roots and *a priori* after all simple roots Some of the पचादि words are read in order to fasten the anubandha ट् to them, others are merely illustrative, while the remaining words debar the application to them of other affixes like अण् &c Thus पचः is formed by अच् meaning "the cook", and it is merely illustrative. While नदट्, चोरट् and देवट् are read with the anubandha ट् indicating that their feminine is formed with long ई, as नदी, चोरी and देवी॥ In the case of देव the affix क was the proper affix because the root has a penultimate इ। But अच् debars that क of III 1 135 In the cases of जारभरा and श्वपचा the affix अण् of III 2 1 is debarred by अच्, for these words can be analysed as जारं बिभर्त्ति and श्वानं पचति। The word श्वपाक is also another form of this word as found in the Nyankvâdi list

When the यङ् is elided by II 4 74 before the affix अच्, then there is no Guna or Vriddhi of the root because of the prohibition of I 1 4 Thus we have, चेक्रिय, नेन्य., लोलुवः, पोपुव and मरीमृजः॥

Vart —The roots चर्, चल्, पत्, and वद् take reduplication when followed by the affix अच् (III 1 134) and the reduplicate (abhyâsa) takes the augment आक्॥ The final consonants of the Abhyâsa (reduplicate) are not elided in these verbs, in order to give scope to the augment, for if the final consonants be elided by VII 4 60, then the addition of the augment becomes unnecessary, as there is no difference between the augment and the âdesa (shortening of the vowel) taught in VII 4 59 Thus चराचर चलाचल, पतापत, वदावद ॥

The above vârtika is optional, so we have the forms चरः पुरुषैः, चलो रथः, वदो मनुष्यः &c

Vart —The root हन् is reduplicated before the affix अच्, and the augment आक् comes after the Abhyâsa, and घ is the substitute of ह of the Abhyâsa Thus हन्+अच्=घन्+आक्+हन्+अच्=घनाघन (The second ह is changed into घ by VII 3 55), as in the phrase घनाघन. क्षोभणश्चर्षणीनाम्॥

Vart.—The causative root पाटि is reduplicated before the affix अच्, there is elision of णि (sign of the causative), and उक् is the augment of the Abhyâsa, and it is lengthened Thus पाटि+अच्=पाटूपटः॥

To the upapada or रात्रि is optionally added the augment म् when it is followed by a krit word (VI 3 72) Thus रात्रिञ्चरः or रात्रिचरः॥

२८९७। इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः। ३। १। १३५।

एभ्यः कः स्यात्। क्षिपः। लिखः। बुधः। कृशः। ज्ञः। प्रीणातीति प्रियः। किरतीति किरः। वासरूपविधिना ण्वुल्तृचावपि। क्षेपकः—क्षेप्ता।

2897 After a verb ending in a consonant but preceded by इ, उ or ऋ (long or short), and after the verbs ज्ञा 'to know', प्री 'to please', and कॄ 'to scatter,', comes the affix क (अ)

Thus लिप्+क=लिप non sing लिपः So also लिखः 'inscription', बुधः 'who knows', कृशः 'lean', ज्ञा+क=ज्ञः 'who knows' (VI. 4 64), प्री+क=प्रियः 'what pleases', कॄ+क=किर+अ (VII 1 100)=किर्+अ (I 1 51)=किरः 'who scatters' i e 'hog' By the rule of non uniform affix (III 1 94) we have nvul and trich also. As क्षेपकः or क्षेप्ता ॥

Note—The words देव 'God', सेव 'service' and मेष 'ram', should be read in the पचादि class of the last sûtra, being formed by the affix अच् and and not by क

२८९८। आतश्चोपसर्गे । ३ । १ । १३६ ।

क. स्यात् । 'श्याद्व्यधा-' (२९०३) इति णस्यापवादः । सुग्लः । प्रज्ञः ।

2898. Also after a verb ending in long आ when there is a preposition along with it, the affix क is placed

This is an *apavâda* of III 1 40, and debars the affix ण Thus प्रस्था+क=प्रस्थ+अ=प्रस्थः (VI 4 64) सुग्लै+क=सुग्ल+अ=सुग्लः 'very weary' (आ substituted for ऐ by VI 1 45) सुम्लै+क=सुम्ला+अ=सुम्लः 'very languid' So also प्रज्ञः ॥

The final आ is dropped before the affix क by VI 4 64 There is elision of long आ when an ârdhadhâtuka affix follows beginning with a vowel and having an indicatory क or ङ

२८९९। पाघ्राध्माधेट्दृशः शः । ३ । १ । १३७ ।

पिबतीति पिबः । जिघ्रः । धमः । धयः । धया कन्या । 'धेटष्टित्वात्स्तनंधयी' इति ङीप् ... । 'आतोऽन्यत्र नेष्यते' इति हरदत्तः । पश्यतीति पश्यः । 'शः सज्ञाया न' । 'ज्वलादिदिभिः-' (७३५) इति निर्देशात् ॥

2899 The affix श (अ) is employed after the roots पा 'to drink', घ्रा 'to smell', ध्मा 'to blow', धेट् 'to suck', and दृश 'to see'

Thus पा+श=पिब्+अ (VII 3 78)=पिब nom sing पिबः, जिघ्रः ध्मा+श=धम्+अ=(VII 3 78)=धमः, धे+श=धयः, so also दृश्+श=पश्यः, (VII 3 78)=धमः, धे+श=धयः, so also दृश्+श=पश्यः, (VII 3 78) As in यदा पश्यः पश्यते रुक्मवर्णः । धया is the proper feminine of धय, as धया कन्या । The root धेट् having one indicatory ट would have made the feminine धयी with ङीप् as we have in स्तनन्धयी formed by खश् but this ordains धया ॥ According to Haradatta the feminine in ङीप् is formed only when the root takes खश् and no where else

Some commentators read the word 'upasarga' into this sûtra. According to them the forms like पश्यः &c, cannot be formed

The affix श, of which श् is indicatory, the real affix being अ, causes the root to undergo all those changes, which it undergoes in special tenses, for it is a sârvadhâtuka affix there, see sûtra III 4 113 and VII. 3. 78.

Prohibition must be stated of the root घ्रा, when the word to be formed is a name because of the word being so exhibited in II 1 56 As वि+आ+घ्रा+क=व्याघ्रः 'tiger' (an animal that goes about smelling) Here there is क and not the affix श

२९०० । अनुपसर्गाल्लिम्पविन्दधारिपारिवेद्युदेजिचेतिसातिसाहिभ्यश्च ।
३ । १ । १३८ ।

शः स्यात् । लिम्प । विन्द । धारयः । पारयः । वेदयः । उदेजयः । सातिः सुखार्थः चौरादिको हेतुमण्ण्यन्तः । सातयः । सामकृपाभ्यायेन क्विपि सात्यन्तात्मा । सात्यन्ती भक्ताः । 'षह मर्षणे' चुरादि। हेतुमण्ण्यन्तो वा । साहयः । 'अनुपसर्गात्' किम् । प्रलिपः । '* नौ लिम्पेर्वाच्यः *' । निलिम्पा देवाः । '* गवादिषु विन्देः संज्ञायाम् *' । गोविन्दः । अरविन्दः ।

2900 The affix श is employed after the following verbs when used without a preposition लिम्प, विन्द and the causatives धारि पारि, वेदि, उदेजि, चेति, साति and साहि

Thus लिम्पः 'smearing'; विन्दः 'acquiring'; धारयः 'holding' पारयः 'ferrying', वेदयः 'knowing', उदेजयः 'shaking', चेतयः 'perceiving', सातयः, and साहयः

The root साति mean "to cause happiness," and is a sûtra root with the causative णि added to it. Thus सातयः "one who causes delight" By the maxim of va sarupa III. 1 94) we can have kvip also As सात् परमात्मा "the supreme self, the giver of happiness" सात्यन्तो भक्ताः "The devotees are, &c" The √षह 'to endure' 'to forbear' is churâdi (No 267) and so has taken the णि Or it is the causative of षह of Bhvâ li or Divâdi

Why do we say 'when used without a preposition'? Observe प्रलिपः, here the affix is क.

Vart —The verb लिप् with the preposition नि takes the affix श As निलिम्पा 'the name of certain deities', 'a cow'

Vart —The affix श is employed after विन्द when compounded with the words गो, &c., and when the word to be formed is a proper noun As गोविन्दः 'Krishna' (protector of cows), अरविन्दः 'a lotus' (having petals like spokes).

२९०१ । ददातिदधात्योर्विभाषा । ३ । १ । १३९ ।

शः स्यात् । ददः । दधः । पक्षे वक्ष्यमाणो णः । अनुपसर्गादित्येव । प्रदः । प्रधः ।

2901 The affix श is optionally employed, after the root दा 'to give,' and धा 'to hold, when used without a preposition

This debars ण. Thus ददः 'giving', or दायः 'inheritance', दधः holding' or धायः 'having'.

When a preposition is used, the affix श is not employed, as प्रदः, प्रधः

२९०२ । ज्वलितिकसन्तेभ्यो णः । ३ । १ । १४० ।

इतिशब्द आद्यर्थः । ज्वलादिभ्यः कसन्तेभ्यो णः स्याद्वा । पक्षेऽच् । ज्वालः–ज्वलः । चालः–चलः । अनुपसर्गादित्येव । उज्ज्वलः । '* तनोतेरुपसङ्ख्यानम् *' । इहानुपसर्गादिति विभाषेति च न सम्बध्यते । अवतनोतीत्यवतानः ।

2902 After the verbs beginning with ज्वल 'to shine' and ending with कस 'to go', when used without a preposition, the affix ण is optionally employed

The word इति in ज्वलिति means "beginning with". These are about 56 verbs, all belonging to the *Bhvâdi* class See Nos 842, &c

This debars the affix अच् which comes in the alternative as ज्वाल or ज्वलः, चालः or चलः

The affix ण (अ) having an indicatory ण् causes the vriddhi of the penultimate अ When the affix ण is not used, then अच् is used, and we have the other form But compound verbs take अच्, as प्रज्वल 'luminous'

Vart —The verb तन 'to stretch' must be included in this list, and it takes the affix ण, as अवतान The conditions 'option' and 'without preposition' do not apply in this case The verb तन् necessarily takes this affix, though compounded with an upasarga

२९०३ । श्याद्व्यधास्रुसंस्र्वतीणवसावहृलिहश्लिषश्वसश्च । ३ । १ । १४१ ।

श्यैङ्प्रभृतिभ्यो नित्यं णः स्यात् । श्यैङोऽवस्यतेश्चादन्तत्वात्सिद्धे पृथग्ग्रहणमुपसर्गे कं बाधितुम् । अवश्यायः । प्रतिश्यायः । आत् । दायः । धायः । व्याधः । 'स्रु गतौ' आङ्पूर्वः सम्पूर्वश्च । आस्रावः । संस्रावः । अत्यायः । अवसायः । अवहारः । लेहः । श्लेषः । श्वासः ।

2903 The affix ण is employed after the following verbs also —श्यै 'to go', verbs ending in long आ, व्यध 'to pierce', आस्रु 'to pain,' स्रु 'to flow', अतीण् 'to pass on', अवसा 'to complete', अवहृ 'to take away', लिह 'to lick', श्लिष 'to embrace', and श्वस 'to breathe'

The root श्यै, before affixes, becomes श्या, (VI 1 45) and is thus included in the phrase 'verbs ending in long आ What is then the use of its separate enumeration? The separate enumeration is for the sake of excluding the application of every other rule which might have prohibited ण. Thus III 1. 136 enjoins क when a compound verb ends in आ. But that rule does not apply to the verb श्या

Thus अवश्यायः 'frost', प्रतिश्यायः 'catarrh', दायः 'inheritance', धायः 'having' व्याधः 'pain', आस्रावः wound', संस्रावः 'flow', अत्यायः 'transgression', अवसायः 'conclusion', अवहारः 'taken away', लेहः 'licking', श्लेषः 'embracing' श्वासः 'breath' See VII 3 33

९०४ । दुन्योरनुपसर्गे । ३ । १ । १४२ ।

णः स्यात् । दुनोतीति दावः । नीसाहचर्यात्सानुबन्धकाद्दुनोतेरेव णः । दवतेस्तु पचाद्यच् । दवः । नयतीति नायः । उपसर्गे तु प्रदवः । प्रणयः ।

2904 The affix ण is employed after the verbs दु 'to burn' and नी to 'lead', when used without a preposition

The root दु is the Svâdi verb टु दु 'to burn' (No 10), and not the Bhvâdi दु 'to go' (No 992) because it is read along with नी। The Bhvâdi दु takes the अच् of the पचादि class (III 1 134) as द्रवः।

Thus दु+ण=दौ+अ (VII 2 115)=दावः (VI 1 78) 'burning' So also नी+ण=नै+अ=नायः 'leading'

Why do we say 'when used without a preposition'? Observe प्रदवः 'burning', प्रणयः 'friendship'

२९०५। विभाषा ग्रहः। ३। १। १४३।

णो वा। पक्षेऽच्। व्यवस्थितविभाषेयम्। तेन जलचरे ग्राहः। 'भवतेश्च' इति काशिका। भावो देव सत्तारश्च। भावाः पदार्थाः। भाष्यमते तु प्राप्त्यर्थाच्चुरादिण्यन्तादच्। भावः।

2905 The affix ण is optionally employed after the verb ग्रह् 'to seize'.

This debars the affix अच् which comes in the alternative Thus ग्रह्+ण=ग्राह्+अ (VII 2. 116)=ग्राहः 'seizing', 'a crocodile', or ग्रह+अच्=ग्रहः 'a planet'.

The option allowed by this aphorism is a *vyavasthita vibhâshâ* or definite option, that is to say, the affix ण is *always* used when the word to be formed means a water animal, such as a crocodile, shark, &c, and in that sense the word is ग्राह But not so, when heavenly luminaries are meant, there the word is ग्रह

According to Kâsikâ vârtika this rule should be extended to the Bhvâdi root भू 'to be' also Thus —भावाः 'conditions' 'objects,' and भव 'existence,' 'deity'. But this vârtika is not found in the Bhâshya According to him bhâva is wrong According to Bhâshya the word bhâva is derived from the Churâdi भू (भावि)। (No 300) 'to obtain' *i e*, from भावि॥

२९०६। गेहे कः। ३। १। १४४।

गेहे कर्तरि ग्रहेः कः स्यात्। गृह्णाति धान्यादिकमिति गृहम्। तात्स्थ्याद् गृहा दाराः।

2906. The affix क is employed after the verb ग्रह when the agent so expressed denotes 'a house'.

Thus ग्रह+क (VI 1 16)=गृहम् 'a house,' *i e*, that which holds paddy, grain, &c The र is changed into ऋ by the rule of *samprasâraṇa* The plural form गृहाः means 'wife', as she is especially the person that constitutes the house, while the plural of गृह meaning 'house' will be गृहाणि.

Note —The sûtra is apparently redundant Grihu could have been derived from grihu 'to take' with the affix क of III. 1. 135.

२९०७ । शिल्पिनि ष्वुन् । ३ । १ । १४५ ।

क्रियाकौशलं शिल्पं तद्वत्कर्तरि ष्वुन्स्यात् । ‘* नृतिखनिरञ्जिभ्य एव *’ । नर्तकः–नर्तकी । खनकः–खनकी । ‘* असि अकेऽने च रञ्जेर्नलोपो वाच्यः *’ । रजकः–रजकी । भाष्यमते तु नृतिखनिभ्यामेव ष्वुन् । रञ्जेस्तु ‘क्वुन्शिल्पिसंज्ञयोः’ इति क्वुन् । टाप् । रजिका । पुंयोगे तु रजकी ।

2907. The affix ष्वुन् (अक) comes after a verb, when the agent so expressed denotes an artist

Dexterity in action is called silpa

Vart—This affix should be confined to the verbs नृत् ‘to dance’, खन् ‘to dig’ and रञ्ज ‘to dye’

Thus नृत्+ष्वुन्=नर्त्+अक (VII 1 1)=नर्तकः dancer.’ The letter ष is indicatory (I 3 6) and by IV 1. 41, it denotes that words formed by prefixes having indicatory ष् form their feminine gender by the affix ङीष Thus the feminine of नर्तक is नर्तकी, so also खनकः ‘miner’, fem. खनकी, रजकः ‘washerman,’ fem. रजकी

In the case of the root रञ्ज the nasal is elided According to the opinion of the author of *Mahâbhâshya*, only two verbs are governed by this sûtra namely नृत् and खन् According to him, the verb रञ्ज takes the affix क्वुन् Thus रञ्ज+क्वुन्=रज्+वु (VI 4 37)=रज्+अक (VII 1 1)=रजकः feminine रजिका, ‘a washerwoman’, but the *wife* of a washerman will be रजकी ॥

२९०८ । गस्थकन् । ३ । १ । १४६ ।

गायतेः थकन्स्यात् । शिल्पिनि कर्तरि । गाथकः ।

2908 The affix थकन्, (थक) comes after the verb गै to ‘sing,’ when the agent so expressed denotes an artist

As, गै+थकन्=गाथकः (VI. 1. 45) ‘a singer’, fem गाथिका.

२९०९ । ण्युट् च । ३ । १ । १४७ ।

गायनः । टित्वाद्गायनी ।

2909 The affix ण्युट् is also employed after the verb गै ‘to sing’, when the agent so expressed denotes an artist

By the word च ‘also’, the word गा of the last sûtra is drawn into this Thus गै+ण्युट्=गा+अन (VII 1. 1)=गायनः fem गायनी, the य is added by VII. 3. 33

२९१० । हश्च व्रीहिकालयोः । ३ । १ । १४८ ।

हाको हाङश्च ण्युट् स्यात् व्रीहौ काले च कर्तरि । जहात्युदकमिति हायनो व्रीहिः । जहाति भावानिति हायनो वर्षम् । जिहीते प्राप्नोतीति वा ।

2910. After the verb हा, also the affix ण्युट् is employed when the agent so expressed denotes ‘rice’ and ‘time’.

The verb हा denotes the verbs हाक 'to abandon' and हाङ् 'to go' both belonging to the Third Conjugation, forming जहाति and जिहीते as 3rd per sing Thus हा+वसुन्=हायन: 'a kind of rice (that which *jahati* 'leaves off' all water) हायनः 'a year' (that which *jihîte* 'goes through' all conditions)

The accents are however different in the two In one case the udâtta is on the middle, in the other, on the last

२९११ । प्रुसृल्वः समभिहारे वुन् । ३ । १ । १४९ ।

समभिहारग्रहणेन साधुकारित्वं लक्ष्यते । प्रवकः । सरकः । लवकः ।

2911 After the verbs प्रु 'to go', सृ 'to move', स्रु 'to flow' and लू 'to cut', the affix वुन् is employed, when repetition is meant

As, प्रु+वुन्=प्रो+अक (VII. 1 1)=प्रवकः, so also, सरक सवकः, and लवकः

The word *samabhihâra* in the sûtra indicates that the action done by the agent must be well performed The affix *vun* being thus ordained for the action, when it is well performed, it follows that it will not be employed where the action is repeatedly ill performed The affix will be employed even when there is no repetition, but the action is well performed even at the first attempt

२९१२ आशिषि च । ३ । १ । १५० ।

आशीर्विषयार्थवृत्तेर्धातोर्वुन्स्यात्कर्तरि । जीवतात्-जीवकः । नन्दतात्-नन्दकः । आशीः प्रयोक्तुर्धर्मः । आशासितुः पित्रादेरियमुक्तिः ।

2912. The affix वुन् is employed after all verbs, when benediction is intended

As, जीव्+वुन्=जीवकः 'may he live'=जीवतात्, नन्दकः 'may he be happy'

The word आशीः means a sort of prayer, and it relates to action The force of this affix is that of 'an agent', with the addition that the action is simply the object of a prayer of some one who wishes that that may be the action of that agent'

The benediction here is the attribute of the person using the word The speech is to be uttered by a father or a person like him, giving benediction on his son, &c, by saying "जीवकः" ॥ The feminine is जीविका See vârtika to VII 3 45 S 464

२९१३ । कर्मण्यण् । ३ । २ । १ ।

कर्मण्युपपदे धातोरण्प्रत्ययः स्यात् । उपपदसमासः । कुम्भं करोतीति कुम्भकारः । आदित्यं पश्यतीत्यादावनभिधानान्न । '* शीलिकामिभक्ष्याचरिभ्यो णः *'। अणोऽपवादार्थं वार्तिकम् । मांसशीला । मांसकामा । मांसभक्षा । कल्याणाचारा । '* ईक्षिक्षमिभ्यां च *'। सुखप्रतीक्षा । बहुक्षमा । कथं तर्हि गङ्गाधरभूधरादयः । कर्मणः शेषत्वविवक्षायां भविष्यन्ति ।

2913 The affix अण् comes after a verbal root when the object is in composition with it, (as an upapada)

This gives rise to that well known kind of compounds called upapada samâsas under II 3 65 Thus कुम्भं करोति 'he make a pot'=कुम्भकारः ॥ But we cannot form any compound of the phrase आदित्यं पश्यति, &c, because never found in usage.

Vart —The affix ण comes after the verbs शील्, काम्, भक्ष and आचर and the noun in composition with it retains its original accent As मांसशीलः 'addicted to flesh', fem मांसशीला, मांसकामः 'loving flesh', fem. मांसकामा, मांसभक्षः 'carnivorous', fem, मांसभक्षा, and कल्याणाचारः 'good-conducted', fem कल्याणाचारा ।

Vart —The affix ण comes after the roots ईक्ष 'to look' and क्षम् 'to forbear' under similar circumstances As सुखप्रतीक्षः, fem सुखप्रतीक्षा 'expecting happiness', बहुक्षमः fem बहुक्षमा 'much forbearing' How do you explain the forms गङ्गाधरः, भूधरः &c, not formed by अण्? These are not upapada samâsas at all but genitive compounds, where the Genitive has the force of accusative by sesha rule of II 3 50 Thus धरः is a noun meaning "holder." Therefere गङ्गाया धरः 'the holder of Ganga'=गङ्गाधरः &c.

२९१४ । ह्वावामश्च । ३ । २ । २ ।

अपस्वाद । कापशाद । स्वर्गह्वायः । तन्तुवायः । धान्यमायः ।

2914 The affix अण् comes after the root ह्वेञ् 'to call', वेञ् 'to weave', माङ् 'to measure' when the object is in composition with it.

This debars the affix क (III 2 3), as स्वर्ग+ह्वे+अण्=स्वर्ग+ह्वा+अ=स्वर्ग+ह्वाय+अ (VII 3 33)=स्वर्गह्वायः So also तन्तुवायः, धान्यमायः ।

२९१५ । आतोऽनुपसर्गे कः । ३ । २ । ३ ।

आदन्ताद्धातोरनुपसर्गात्कर्मण्युपपदे कः स्यात् । 'आतो लोपः' । गोदः । पार्ष्णित्रम् । 'अनुपसर्गे' किम् । गोसन्दाय । '* कविधौ सर्वत्र संप्रसारणिभ्यो डः *' । ब्रह्म जिनाति ब्रह्मज्यः । सर्वत्र ग्रहणादातश्चोपसर्गे । आह्वः । प्रह्वः ।

2915. The affix क comes after a verbal root that ends in long आ when there is no upasarga preceding it and when the object is in composition with it

This debars अण्, as गो+दा+क=गो+द्+अ=गोदः 'Giver of cows' (the long आ is elided by VI 4 64,) So also, कम्बलदः 'who gives a blanket' पार्ष्णित्रम् 'what protects the rear', अङ्गुलित्रम् 'what protects the finger (a thimble)'

Why do we say 'when there is no upasarga'? Witness गोसंदायः 'who ceremoniously gives a cow', वडवसंदाय 'who ceremoniously gives a mare'. Here the compound verb सन्दा takes the affix अण्

Vârt.—The affix ड before which the final consonant with the vowel that preeedes it is dropped, comes always after those roots whose sami-

vowel is vocalised in conjugation in cases where क would have otherwise come Prasârani means samprasârana Thus the root jyâ ends in long आ and would have taken क। But this root becomes vocalised by VI 1 16 before the vikarana śnâ. Therefore the upapada samâsa will be ब्रह्मज्यः। So also आह्वः and प्रह्वः॥ Had the affix been क, the forms would have been ब्रह्मजिवः, आहुवः and प्रहुवः by vocalisation. The affix अ prevents it.

२९१६ । सुपि स्थः । ३ । २ । ४ ।

सुपीति योगो विभज्यते । सुप्युपपदे आदन्तात्कः स्यात् । द्वाभ्यां पिबतीति द्विपः । समस्थः । विषमस्थः । ततः स्थः । सुपि तिष्ठतेः कः स्याद्भावे । आखूनामुत्थानमाखूत्थः ।

2916. The affix क comes after the root स्था, when in composition with a word ending in a case-affix, as an upapada.

In the three previous sûtras, the word in composition was always in the accusative case This sûtra declares that with regard to the verb स्था, the upapada may have any case not necessarily the accusative As समस्थः=समे तिष्ठति 'who dwells in accessible position', and विषमस्थः 'having an inaccessible position', ततः स्थः॥

This sûtra should be divided into two sûtras (yoga-bibhâga) Thus —(1) सुपि॥ The affix क comes after every root ending in long आ, when in composition with a case-inflected word, as द्वाभ्यां पिबति=द्वि+पा+क=द्विपः (VI 4 64 S. 2372) 'who drinks with two organs,' i e, the proboscis and the ,mouth, an 'elephant' So also पादपः 'a plant' (what drinks through the foot) कच्छपः 'a tortoise' (that always protects its mouth by by drawing it in, at the approach of danger) (2) सुपिस्थः॥ The affix क comes after the root स्था when in composition with a word ending in a case-affix Since this is a new rule, it applies when the verb denotes 'condition or state', for when it denotes agent, the affix would have come by III 4 67 S. 2834 As आखूनाम्+उत्थानम्=आखूत्थ. 'the rising or appearance of rats,' 'a swarm of rats'' See VI. 4, 64. S 2372 for the elision of आ, and VIII 4 61 S 118

Note—Why do we make this two-fold division, when we see the second rule is included in the first as the verb स्था also ends in a long आ? The reason is that the first rule applies where the *agent* is indicated, while the second rule applies where *condition* is to be denoted As आखूनामुत्थानम्=आखूत्थः 'a swarm of rats', so also शलभोत्थः a 'swarm of locusts'

२९१७ । प्रष्ठोऽग्रगामिनि । ८ । ३ । ९२ ।

प्रतिष्ठत इति प्रष्ठो गौः । अग्रतो गच्छतीत्यर्थः । 'अग्र-' इति किम् । प्रस्थः ।

2917. The word प्रष्ठ is irregularly formed when denoting 'a chief' or 'one who goes in front.'

Thus अग्रे गौः 'a good cow' अग्रेऽश्वः meaning a 'best horse' Why do we say when meaning 'going in front'? Observe अग्रे हिमवतः पुण्ये Or the sacred peak of the Himalaya" अग्रेष्ठ, व्रीहीणाम् 'a measure'

२९१८। अम्बाम्बगोभूमिसव्यापद्वित्रिकुशेकुशङ्क्वङ्गुमञ्जिपुञ्जिपरमेबर्हिर्दिव्यग्निभ्यः स्थः। ८। ३। ९७।

'स्थः' इति कप्रत्ययान्तस्यानुकरणम्। षष्ठ्यर्थे प्रथमा। एभ्यः स्थस्य सस्य षः स्यात्। द्विष्ठः। त्रिष्ठः। इत ऊर्ध्वं कर्मणि सुपीति द्वयमप्यनुवर्तते। तत्राकर्मकेषु सुपीत्यस्य सम्बन्धः।

2918. The स् of स्थ is changed to ष् after अम्ब, आम्ब गो, भूमि, सव्य, अप, द्वि, त्रि, कु, शेकु, शङ्कु, अङ्गु, मञ्जि, पुञ्जि परमे, बर्हिस्, दिवि and अग्नि ॥

Thus अम्बष्ठः, आम्बष्ठः, गोष्ठः, भूमिष्ठः, सव्येष्ठः, अपष्ठः, द्विष्ठः, त्रिष्ठः, कुष्ठः, शेकुष्ठः, शङ्कुष्ठः, अङ्गुष्ठः, मञ्जिष्ठः, परमेष्ठः, बर्हिष्ठः, दिविष्ठः, अग्निष्ठः ॥

The word स्थ is formed by the affix क and is shown in the sûtra in the first case, but with the force of the sixth case and means the word-form स्थ, and it is not the genitive case of स्थ, for then the rule would apply to गोस्थानम्, भूमिस्थानम् &c,

Note—*Vârt*—The same change takes place in स्था, स्थिन्, and स्थृ ॥ As सव्येष्ठा। परमेष्ठी। सव्येष्ठा सारथिः ॥

Both the words कर्मणि and सुपि are understood in the sûtras that follow *viz*, the word कर्मणि in sûtras that relate to transitive verbs, and the word सुपि everywhere else

२९१९। तुन्दशोकयोः परिमृजापनुदोः। ३। २। ५।

तुन्दशोकयोः कर्मणोरुपपदयोराभ्यां कः स्यात्। '* आलस्यसुखाहरणयोरिति वक्तव्यम् *' तुन्दं परिमार्ष्टीति तुन्दपरिमृजोऽलसः। शोकापनुदः। सुखस्याहर्ता। अलसादन्यत्र तुन्दपरिमार्जः एव। यस्तु संसारासारत्वोपदेशेन शोकमपनुदति स शोकापनोदः। '* कप्रकरणे मूलविभुजादिभ्य उपसंख्यानम् *'। मूलानि विभुजति मूलविभुजो रथः। आकृतिगणोऽयम्। महीध्रः। कुध्रः। गिरौ शेते इति गिरिशः।

2919 The affix क comes after the verbs परिमृज् 'to wash out' and अपनुद् 'to drive away,' when in composition with the words तुन्द 'navel' and शोक 'grief', as objects, respectively.

As तुन्द परिमृज आस्ते 'he lay lazy' So also शोकापनुदः पुत्रो जातः 'a son, destroyer of sorrow is born'

Vart—This affix is to be applied only then, when the meaning of the word to be formed is 'lazy' and 'giver of happiness'

The epithet तुन्द परिमृजः is applied to 'a lazy person', while तुन्द परिमार्जः means 'who clears his navel' So शोकापनुदः means 'giver of happiness,' while शोकापनोदः means 'remover of sorrow' he who by teaching the nothingness of the world removes sorrow is so called

Vart—The words मूलविभुजः 'a chariot' and the rest should be included in the subdivision of words formed by the affix क The words belonging

to this head can only be recognised by their form, there being no list of them to be found anywhere Thus मूलविभुजः 'a chariot', नखमुचः 'a bow,' काकगुहाः 'sesamums', कुमुदम् (कौ मोदते) 'a lotus'

महीध्रः 'a mountain', कुध्रः 'a mountain', गिलः 'a crocodile in the Ganges' (literally 'one who swallows')

२९२० । प्रे दाज्ञः । ३ । २ । ६ ।

दाख्याज्ज्ञानातेश्च प्रोपसृष्टात्कर्मण्युपपदे कः स्यादणोऽपवादः । सर्वप्रदः । पथिप्रज्ञः । अनुपसर्ग इत्युक्ते प्रादन्यस्मिन्नुपि न कः । गोसंप्रदायः ।

2920 The affix क comes after a root having the form of दा 'to give' &c, and ज्ञा 'to know', when taking the preposition प्र, and in composition with a word in the accusative case

By III 2 3 the affix क was applied after verbs that ended in long आ and had no *upasarga* Now begins the case of verbs with upasarga This debars the affix अण्, as सर्वप्रदः (VI 4 64) 'giver of all, liberal', पथिप्रज्ञः (VI 4 64) 'acquainted with roads' The long आ of दा and ज्ञा is elided by VI 4 64 S 2372

Why do we say 'when taking प्र'? With any other *upasarga* these verbs will take the general affix अण्, as गोसंप्रदायः ॥

२९२१ । समि ख्यः । ३ । २ । ७ ।

गोसंख्यः ।

2921 The affix क comes after the root ख्या 'to tell', when preceded by the preposition सम्, and when the object is in composition with it.

The verb ख्या ends in long आ and by III 2 3 when compounded with an upasarga, it would have taken the affix अण् This debars अण्, as गोसंख्यः (VI 4 64) 'a cowherd' (गाः संचष्टे),

२९२२ । गापोष्टक् । ३ । २ । ८ ।

अनुपसृष्टाभ्यामाभ्यां टक् स्यात्कर्मण्युपपदे । सामगः-सामगी । उपसर्गे तु सामसंगायः । "पिबतेः सुराशीध्वोरिति वाच्यम्" । सुरापी । शीधुपी । अन्यत्र क्षीरपा ब्राह्मणी । सुरां पाति रक्षतीति सुरापा ।

2922 The affix टक् comes after the verbs गै 'to sing' and पा 'to drink' when used without a preposition, and when the object is in composition with it.

The phrase *anupasarga* is to be read again into this sûtra by *anuvritti* from III 2 3, though this *anuvritti* had temporarily lain dormant in III 2 6 and 7 as being unnecessary This debars क, of this affix, ट् and क् are indicatory, the ट् showing, among others, that the feminine is formed by the affix ङीप् (IV. 1 14).

As, शक्रं गायति = शक्र + गाः + टक् = शक्रगः (VI 4 64) 'who sings Sakra hymns' सामगः 'singer of Sâma', fem शक्रगी and सामगी ।

Vart —The affix टक् comes after the verb पा when it means to drink and only when it is in composition with the words सुरा and शीधु as its object. This is an important modification of the general sûtra. Thus सुराप fem. सुरापी 'wine-bibber', शीधुपः fem शीधुपी 'spirit drinker'.

Why do we say 'when in composition with surâ and sidhu'? Observe क्षीरपा ब्राह्मणी 'the milk-drinking Brâhmani', formed by the affix क and the feminine, therefore, not formed by the affix ई but by आ

Why do we say 'when पा means to drink'? When पा means 'to protect' this affix is not used, as सुरापा 'who protects wine'.

When these words are compounded with an *upasarga* they do not take टक् but अच्, as शक्रसंगायः, सामसंगायः ।

Note —*Vart* —There is diversity in the Chhandas as to the employment of these affixes, as या ब्राह्मणी सुरापी or सुरापा भवति नैनां देवाः पतिलोकं नयन्ति 'the Gods do not carry that Brâhmani to the regions of her husband who drinks wine'

२९२३ । हरतेरनुद्यमनेऽच् । ३ । २ । ९ ।

अंशहरः । 'अनुद्यमने' किम् । भारहारः । '* शक्तिलाङ्गलाङ्कुशतोमरयष्टिघटघटीधनुष्षु ग्रहेरुपसंख्यानम् *' । शक्तिग्रहः । लाङ्गलग्रहः ॥ सूत्रे च धार्यर्थे । सूत्रग्रहः । यस्तु सूत्रं केवलमुपादत्ते न तु धारयति तत्राणेव । सूत्रग्राहः ।

2923 The affix अच् comes after the verb हृञ् when it does not mean 'to raise up', when the object is in composition with it.

This debars अण् The word उद्यमन means 'to raise a load' Thus अंशं हरति = अंशहरः 'who takes a share, or sharer', so रिक्थहरः 'an heir' (हृ + अच् = हर् + अ = हर) (VII 3 84)

Why do we say 'when it does not mean to raise up'? For then the affix अण् will be employed, as भारहार 'a burden-bearer, a porter'

Vart — This affix comes after the verb ग्रह् when in composition with the words शक्ति 'spear', लाङ्गल 'plough', अङ्कुश 'goad', यष्टि 'staff', तोमर 'an iron club', घट 'jar', घटी 'a small jar', धनुष् 'a bow', as शक्तिग्रहः 'a lancer', लाङ्गलग्रहः 'a plough-man', अङ्कुशग्रहः 'an elephant driver', यष्टिग्रह 'a staff-bearer', तोमरग्रहः 'a club-bearer', घटग्रहः, घटीग्रहः 'a jar-bearer', धनुर्ग्रहः 'a bow-bearer'

Vart. — This affix comes after the verb ग्रह when the word सूत्र is in composition with it and the sense is that of 'holding', as सूत्रग्रहः 'a thread-holder'. When it has not this meaning we have सूत्रग्राह 'a thread-taker'.

२९२४ । वयसि च । ३ । २ । १० ।

उद्यमनार्थं सूत्रम् । कवचहरः कुमारः ।

2924. The affix अच् comes after the verb हृञ् when the object is in composition with it and when the meaning of the word so formed is descriptive of age.

In this sûtra the verb हृञ् has the sense of *udyamana* which was specifically excluded in the last The word वयस् means the condition of human body as dependent upon time This rule applies to those words which indicate the attainment of appropriate age for the accomplishment of objects described by the *upapada*, or the reaching of that age in which the thing described by the *upapada*, naturally takes place, as अस्थिहर श्वा 'the dog that has reached the age when it can chew bones' (lit when it can raise it up), कवचहरः कुमारः 'the boy old enough to wear (lit 'to raise up or bear) the shield', so that the verb here has the sense of 'raising up'

२९२५ । आङि ताच्छील्ये । ३ । २ । ११ ।

पुष्पाण्याहरति तच्छीलः पुष्पाहरः । 'ताच्छील्ये' किम् । भाराहारः ।

2925. The affix अच् comes after the verb हृञ् (when the object is in composition with it), the root taking the preposition आङ्, and the sense of the word so formed is inclination or accustomed occupation

The word ताच्छील्य means a natural inclination or habitual occupation, as पुष्पाहर (पुष्प+आहरति=पुष्प+आहर) 'he who has a natural tendency towards fetching flowers or whose habitual occupation is to collect flowers'.

Why do we say 'when denoting inclination'? Otherwse the affix will be अण्, as भारमाहरति=भाराहार 'who brings load'

२९२६ । अर्हः । ३ । २ । १२ ।

अर्हतेरच्स्यात्कर्मण्युपपदेऽणोऽपवादः । पूजार्हा ब्राह्मणी ।

2926 The affix अच् comes after the verb अर्ह 'to respect', when the object is in composition with it.

This debars अण् The words so formed are especially of feminine gender As पूजार्हा ब्राह्मणी 'a Brâhmana lady deserving of respect'

२९२७ । स्तम्बकर्णयो रमिजपोः । ३ । २ । १३ ।

'* हस्तिसूचकयोरिति वक्तव्यम् *' । स्तम्बे रमते स्तम्बेरमो हस्ती । 'तत्पुरुषे कृति-' (९७२) इति 'हलदन्तात्-' (९६६) इति वा अलुक् । कर्णेजप सूचकः ।

2927 The affix अच् comes after the verb रम् 'to sport' and जप् 'to whisper'' when the case-inflected words स्तम्ब 'a clump

of grass' and कर्णे 'ear' are in composition with them respectively

The verb रम् is intransitive and the verb जप् can take an object under very limited circumstances only, namely, when the object denotes *Sábda* ; therefore in the case of both these verbs, the object cannot be in composition as an accusative case, consequently the *upapada* here must be a general case-inflected word Hence there is the anuvritti of the word सुप् from sûtra III 2 4 into this, and the anuvritti of the word कर्म is inapplicable here

Vart—The words to be formed must have the sense of 'elephant' and a 'tale-bearer' Thus स्तम्बेरमते=स्तम्बेरमः 'an elephant (lit. who sports in cluster of grass)' कर्णे जपति+कर्णेजपः 'a slanderer (lit who whispers in the ear)' The case affix is not elided, either VI 3 14 S 972, or VI 3. 9 S 966 prevents the elision of the locative case-ending

The affix अच् is not employed when the words to be formed do not mean an 'elephant' and a 'traducer'. Thus स्तम्बे रन्ता 'who plays in clusters of grass' कर्णे जपिता मशकः, 'the mosquito that hums near the ear'.

२९२८ । शमि धातोः संज्ञायाम् । ३ । २ । १४ ।

शम्भवः । शम्वदः । पुनर्धातुग्रहणं बाधकविषयेऽपि प्रवृत्त्यर्थम् । कृञो हेत्वादिषु टो मा भूत् । शङ्करा नाम परिव्राजिका तच्छीला ।

2928 The affix अच् is employed after all verbal roots, when शम् 'well', is in composition, and the word so formed denotes a name.

As शम्+कृ+अच्=शङ्करः lit 'who does good' So also शंभवः शंवदः । All these are proper nouns

Why have we repeated the word *dhâtu* in this aphorism, when it was understood by anuvritti from sûtra III 1. 91 ? To this the reply is, that the repetition of the word *dhâtu* shows that there is prohibition of the affix ट, that comes after the verb कृ in certain senses (III 2 20), when the word शम् is in composition The affix अच् will be employed after the verb कृ and not the affix ट, when शम् is an upapada, even when the sense to be indicated is that of cause, habit, &c (III 2 20) The result is that the feminine of शङ्कर will be शंकरा, and not शङ्करी, which, had the affix been ट, would have been the proper feminine (See IV 1 14) शङ्करा means 'a female-ascetic,' 'a vulture' and 'one having the habit of doing good'

२९२९ । अधिकरणे शेते । ३ । २ । १५ ।

खे शेते खशयः । '* पार्श्वादिषूपसंख्यानम् *' । पार्श्वाभ्यां शेते पार्श्वशयः । पृष्ठशयः । उदरेण शेते उदरशयः । '* उत्तानादिषु कर्तृषु *' । उत्तानः शेते उत्तानशयः । अवमूर्धशयः । अवनतो मूर्धा यस्य सोऽवमूर्धा । अधोमुखः शेत इत्यर्थः । '* गिरौ डश्छन्दसि *' गिरौ शेते

गिरिशः । कथं तर्हि 'गिरिशमुपचचार प्रत्यहं सा सुकेशी' इति । गिरिरस्यास्तीति विग्रहे लोमादित्वाच्छः ।

2929 The affix अच् comes after the verb शी 'to lie down' when in composition with a case-inflected word indicating location, i e, in the locative case

The word सुपि (III 2 4) a noun ending in a case-affix is understood in this aphorism As खे शेते = खशयः 'who lies in the sky'

Vart —The affix अच् comes after the verb शी when in composition with the words पार्श्व 'ribs', &c, though not necessarily denoting location, as पार्श्वाभ्यां शेते = पार्श्वशयः 'who reclines on his sides', उदरशयः 'who lies on his stomach', पृष्ठशयः 'who lies on his back'.

Vart —So also when the words उत्तान &c, are in composition with it denoting agent and in the nominative case As उत्तानः शेते = उत्तानशयः । अवमूर्द्धा शेते = अवमूर्द्धशयः 'he who sleeps with his face downwards'

Vart —In the Chhandas the affix डः comes after the verb शी when in composition with the word गिरि in the locative As गिरौ शेते = गिरिशः 'who lies on the mountain' How do you explain the use of गिरिश in the classical literature then, as in the following verse of Kalidâsa (Ku I 60 and 37) गिरिशमुपचचार प्रत्यहं सा सुकेशी 'She of the beautiful hair daily worshipped Girisa' It is formed by the affix श (V 2 100 S 1907) गिरिरस्यास्ति 'He who has hills', and not by this vârtikâ

The letter ड of डः is indicatory denoting that there is elision of the final vowel with what follows it (I 1 64)

२९३० । चरेष्टः । ३ । २ । १६ ।

अधिकरणे उपपदे । कुरुचरः । कुरुचरी ।

2930. The affix ट comes after the verb चर् 'to go' when a word in the locative case is in composition with it

The word *adhikarana* of the last sûtra is understood in this As कुरुषु चरति = कुरुचरः 'who goes among the Kurus'. मद्रचरः 'who goes among the Madras'.

Of the affix ट the real affix is अ, the letter ट being indicatory, showing that the feminine of these words is formed by the affix ङीप् See IV 1. 14), as कुरुचरी, मद्रचरी ।

२९३१ । भिक्षासेनादायेषु च । ३ । २ । १७ ।

भिक्षां चरतीति भिक्षाचरः । सेनाचरः । आदायेति ल्यबन्तम् । आदायचरः । कथम् 'भैक्ष्य स्थिता सहचरीम्' इति पचादिषु चरडिति पाठात् ।

2931 The affix ट is employed after the verb चर् 'to go', when the words in composition with it are भिक्षा 'alms', सेना 'army' and आदाय 'having taken'

The *anuvritti* of the words 'in the locative case' does not extend to this aphorism, and hence the necessity of making a distinct and separate sûtra

Thus भिक्षाचरः 'a beggar' (who goes for alms), सेनाचरः 'one who enters into an arm , आदायचर 'one who goes after having taken' The word âdâya is formed by *lyap* (the substitute of ktvâ) How do you explain the word चहचरी the feminine in ङीप् of चहचर which must have been formed by ट ta in order to get nîp? It is not formed by ta-affix, but it is a compound of चह+चरट् The word charat is read with t in Pachâdi list III 1 134 S 2896 The difference between an upapada compound such as bhikshâchara, and a noun compound as चहचर is that the former is a *nitya*, and the latter an optional compound See II 2 19 S 782

२९३२। पुरोऽग्रतोऽग्रेषु सर्तेः। ३। २। १८।

पुरःसरः। अग्रतःसरः। अग्रमग्रेणाग्रे वा सरतीत्यग्रेसरः। सूत्रेऽग्र इत्येदन्तत्वमपि निपात्यते। अथ तर्हि 'यूथ तदग्रसरगर्वितकृष्णसारम्' इति। बाहुलकादिति हरदत्तः।

2832 The affix ट comes after the verb सृ 'to move' when the words in composition with it, are पुर, अग्रतः and अग्रे, all meaning 'in front of or before'

The last word is 'agre with ए and not 'agra This anomaly indicates that the word agresara may be analysed not only in the locative, but in the accusative and instrumental also As अग्रम् सरति or अग्रेण सरति or अग्रे सरति। That the word in the sûtra is agre' and not 'agra' is implied by its being put last in the compound, otherwise as it begins and ends in a vowel, it would have stood first (II 2 33 S 904) Moreover, even from 'agra' we could get the form 'agre-sara,' by non-elision of the 7th case-affix the special mention of 'agre' shows that in analysis it may be in other cases than the locative

As पुरः सरति=पुरःसरः 'who goes in front, a harbinger' So also अग्रतस्सरः and अग्रेसर 'going in front, a leader' How do you explain अग्रसर in यूथ तदग्रसर गर्वित कृष्णसारम्? It is a diversity according to Haradatta, allowable under III 3 113 S 2841

२९३३। पूर्वे कर्तरि। ३। २। १९।

कर्तृवाचिनि पूर्वशब्द उपपदे सर्तेष्टः स्यात्। पूर्वः सरतीति पूर्वसरः। 'कर्तरि' किम्। पूर्वं देशं सरतीति पूर्वसारः।

2933 The affix ट comes after the verb सृ 'to go', when पूर्व is in composition with it, denoting the agent

Thus पूर्वः सरति=पूर्वसरः 'going in front'

Why do we say 'denoting the agent'? Otherwise the affix अण् will be employed As पूर्वदेशं सरति=पूर्वसारः 'going to the east'

२९३४ । कृञो हेतुताच्छील्यानुलोम्येषु । ३ । २ । २० ।

एषु द्योत्येषु करोतेष्टः स्यात् । 'अत कृकमि–' (१६०) इति सः । यशस्करी विद्या । श्राद्धकरः । वचनकरः ।

2934 The affix ट comes after the verb कृञ् 'to make', when the object is in composition with it denoting 'cause', 'habit' and 'going with the grain' (concession).

The word हेतु of this sûtra means the final or conclusive cause, and is not the grammatical हेतु meaning 'agent' ताच्छील्य means 'habit,' and literally, the act of being accustomed to that आनुलोम्य comes from अनुलोम meaning 'with the hair', that is to say, regular, in natural order, successive, and hence 'favourable', and 'agreeable', 'complaisance', 'acquiescence', &c Of हेतु, we have शोककरी कन्या 'the daughter that causes sorrow, यशस्करी विद्या 'honorable science', the visarga of yasah is changed to s by VIII 3 46 S 160 , कुलकरं धनं 'the family making wealth' Of ताच्छील्य, we have श्राद्धकरः 'who performs obsequies', अर्थकरः 'who amasses wealth' Of आनुलोम्य, we have प्रैषकरः 'who promptly does what he is directed', वचनकरः 'who regularly does what he is told'

Why do we say 'when having these senses'? Otherwise the affix will be अण्, As कुम्भकार 'potter', नगरकार 'city-maker'

२९३५ । दिवाविभानिशाप्रभाभास्कारान्तानन्तादिबहुनान्दीकिंलिपिलिबिबलिभक्तिकर्तृचित्रक्षेत्रसंख्याजङ्घाबाह्वहर्यत्तद्धनुररुष्षु । ३ । २ । २१ ।

एषु कृञष्टः स्यादहेत्वादावपि । दिवाकरः । विभाकरः । निशाकरः । कस्कादित्वात्सः । भास्करः । बहुकरः । बहुशब्दस्य वैपुल्यार्थं संख्यापेक्षया पृथग्ग्रहणम् । लिपिलिबिशब्दौ पर्यायौ । संख्या । एककरः । द्विकरः । कस्कादित्वादहस्करः । 'नित्यं समासेऽनुत्तरपदस्थस्य' (१५८) इति षत्वम् । धनुष्करः । अरुष्करः । '* किंयत्तद्बहुषु कृञोऽज्विधानम् *' इति वार्तिकम् । किंकरा । यत्करा । तत्करा । हेत्वादौ टं बाधित्वा परत्वादच् । पुंयोगे ङीष् । किंकरी ।

2935 The affix ट comes after the verb कृ 'to make' when the following words are in composition with it —दिवा 'by day', विभा 'light', निशा 'night', प्रभा 'splendour', भास् 'light', कार 'work', अन्त 'end', अनन्त 'endless,' आदि 'beginning', बहु 'many', नान्दी 'benediction', किम् 'what', लिपि 'writing', लिबि 'writing', बलि 'oblation', भक्ति 'devotion', कर्तृ agent', चित्र painting', क्षेत्र 'field', words denoting numerals, जङ्घा 'thigh', बाहु 'hand', अहन् 'day', यत् what', तत् 'that', धनुष् 'bow' and अरुष् 'wound'.

Both the words '*karma*' and '*sup*' are understood in this aphorism, that is to say, sometimes these upapadas have the accusative case and

sometimes they have other cases, as the construction may require This affix ट comes when the sense is not that of cause, &c, as it was in the last sûtra

Thus दिवाकर 'the sun.' The word दिवा is an indeclinable and means 'in the day time' There the *upapada*, therefore, is in the locative case. The sun is so called, because it makes creatures active in the day time

So विभाकर 'the sun' (light-maker), निशाकरः 'the moon' (the night-maker), प्रभाकर 'the sun' भास्करः 'the sun' (the letter स is not changed into *visarga*, as it belongs to the Kaskâdi list VII 3 48 S 144, कारकरः 'agent', अन्तकरः 'death' (endmaker), अनन्तकरः 'magnifying to any extent', आदिकरः 'the creator', बहुकरः 'the busy', The word 'bahu' here means 'spaciousness', and so it is not sankhya when meaning 'many' it is sankhya and would be governed by sankhya of this sûtra नान्दीकरः 'the speaker of benediction', किंकरः 'a servant', लिपिकरः 'a scribe', लिबिकरः 'a scribe'; बलिकरः 'offering sacrifice', भक्तिकरः 'a devotee', कर्तृकरः 'an agent', चित्रकरः 'a painter', क्षेत्रकरः 'a cultivator', एककरः 'doing only one thing', द्विकरः 'doing two things', त्रिकरः 'doing three things', जङ्घाकरः 'a runner, an express', बाहुकरः 'a hero', 'a manual labourer', अहस्करः 'the sun' (VIII 3 48 S 144 by which there is स), तत्करः doing that, यत्करः 'doing that', धनुष्कर 'bow-maker' (by VIII 3 45 S 159 स is changed to ष), अरुष्करः 'causing or inflicting wounds'

Vart —The affix अच् comes after the verb कृ when किम्, यत्, तद् and बहु are in composition with it The speciality of ट affix is that the feminine of words derived from it is formed by long ई, while the feminine of words derived by अच् is formed by long आ Thus किंकरा a female servant यत्करा, तत्करा, and बहुकरा, these words might be said to belong to the अजादि class (See IV. 1 31) Even when 'hetu,' &c (S 2934) is expressed, there would be अच् and not ट for that is debarred The feminine is by ङीष् as किंकरी 'the wife of a servant'

२९३६ । कर्मणि भृतौ । ३ । २ । २२ ।

कर्मशब्द उपपदे करोतेष्टः स्याद्भृतौ । कर्मकरो भृतकः । कर्मकारोऽन्यः

2936 The affix ट comes after the verb कृ 'to make', when the word कर्म is in composition with it, and the sense of the word so formed is that of 'wages'

The word भृति means service for hire, wages The word कर्म does not mean the grammatical object but the word-form कर्म, as कर्मकरः a hired labourer' (not a slave), otherwise the affix is अण्, as कर्मकारः 'an artisan

२९३७ । न शब्दश्लोककलहगाथावैरचाटुसूत्रमन्त्रपदेषु । ३ । २ । २३ ।

एषु कृञष्टो न । हेत्वादिषु प्राप्तः प्रतिषिध्यते । शब्दकार इत्यादि ।

2937 The affix ट does not come after the verb कृ 'to make', when the following words are in composition with it — शब्द 'sound', श्लोक 'verse', कलह 'quarrel', गाथा 'praise', वैर 'enmity', चाटु 'flattery', सूत्र 'thread', मन्त्र 'hymns' and पद 'word.

This prohibition relates even when the sense is that of cause, habit, &c, of S 2934 The affix ट being prohibited, the general affix अण् takes its place As शब्दकारः 'sounding, sonorous', श्लोककारः 'a verse-maker' ! कलहकारः 'one who foments quarrels', गाथाकारः 'a writer of Gâthâs or prakrittic verses', वैरकारः 'an enemy', चाटुकारः 'a flatterer', सूत्रकारः 'an author of sûtras', मन्त्रकारः 'a composer of Mantras', पदकारः 'an author of Padapâtha'

२९३८ । स्तम्बशकृतोरिन् । ३ । २ । २४ ।

'* व्रीहिवत्सयोरिति वक्तव्यम् *' । स्तम्बकरिर्व्रीहिः । शकृत्करिर्वत्सः । 'व्रीहिवत्सयोः' किम् । स्तम्बकारः । शकृत्कारः ।

2938 The affix इन् comes after the verb कृ when the words in composition with it, are स्तम्ब 'a sheaf', and शकृत 'ordure'.

Thus स्तम्ब+कृ+इन्=स्तम्बकरिः nom sing स्तम्बकरि, so also शकृत्करिः

Vart —This rule is applicable when the sense of the words to be formed, is that of 'rice' and 'a calf' respectively Therefore स्तम्बकरिः, means 'rice', and शकृत्करिः 'a calf'

When the words have not the senses of rice' and 'a calf', the affix अण् is employed As स्तम्बकारः 'sheaf-maker', शकृत्कारः, 'ordure-maker'.

२९३९ । हरतेर्दृतिनाथयोः पशौ । ३ । २ । २५ ।

दृतिनाथयोरुपपदयोर्हञ इन्स्यात् पशौ कर्तरि । दृतिं हरतीति दृतिहरिः । नाथं नासारज्जुं हरतीति नाथहरिः । 'पशौ' किम् । दृतिहारः । नाथहारः ।

2939. When the agent indicated is an animal, the affix इन् comes after the verb हृ 'to take', the words in composition with it being दृति 'a leather-bag' and नाथ 'nose-string'.

Thus दृतिहरिः 'a dog' (a carrier of skin), नाथहरिः 'a beast' (that carries the nose-rope' The word नाथ means 'a rope put in the nose of animals'

When the words formed do not denote an animal, the affix अण् is employed, as दृतिहारः 'a water-carrier (a carrier of a leather-bag for holding water) नाथहारः 'a carrier of his master'

२९४० । फलेग्रहिरात्मम्भरिश्च । ३ । २ । २६ ।

फलानि गृह्णाति फलेग्रहिः । उपपदस्य एदन्तत्वं ग्रहेरिन्प्रत्ययश्च निपात्यते । आत्मानं बिभर्तीति आत्मम्भरिः । आत्मनो मुमागमः । भृञ इन् । चात्कुक्षिम्भरिः । चान्द्रास्तु आत्मोदरकुक्षिष्विति वेद । 'स्वोदरपूरकरक्षुदरम्भरबकोरतः' इति मुरारिः ।

2940 And the words फलेग्रहि and आत्मम्भरि are irregularly formed

The word फलेग्रहिः is formed by adding the affix इन् to the verb ग्रह and making the upapada end in the vowel ए Thus फलानि गृह्णाति=फलेग्रहिः 'the fruit-bearing, i e, a tree'

The word आत्मम्भरिः is formed by adding the augment मुम् (म) to the upapada आत्म, and the affix इन् to the verb भृञ् Thus आत्मानं बिभर्ति = आत्मम्भरिः 'selfish' (one who feeds his own self)

The word 'and' indicates that there are other such irregularly-formed words As कुक्षिम्भरिः 'gluttonous, selfish' (caring to feed his own belly) उदरम्भरिः 'gluttonous, selfish'

Chandra Grammarian says that when the words आत्मन्, उदर and कुक्षि, are in composition as upapadas, then also the above forms are valid As we find *Murâri*, author of Anargha-râghava using the form उदरम्भरि in the following verse —

ज्योत्स्ना करम्भमुदरम्भरयश्चकोराः ।

The word कुक्षि भराः in the following is wrong it ought to be कुक्षिं भरयः ।

गिरिस्तु कनकाचल इति न सन्ति चाश्म व्रजाः
किटिस्तु धरणीधर कति न सन्ति भूदारकाः ।
मरुत्तु मलयानिलः कति न सन्ति कण्ठानिलाः
प्रभुस्तु विबुधाश्रय कति न सन्ति कुक्षिम्भराः ।

२९४१ । एजेः खश् । ३ । २ । २८ ।

ण्यन्तादेजेः खश् स्यात् ।

2941. The affix खश् comes after the verb एजृ 'to tremble' when ending in णि and when the object is in composition with it

Note —This affix comes after the causative of एजृ Of the affix खश् the letters ख् and श् are indicatory, the real affix is अ The ख् indicates that the augment मुम् is added to the upapada ending in vowel (VI 3 67) The श indicates that this is a Sârvadhâtuka affix (III 4 113), and therefore the vikaranas like शप् &c (III 1 68) will be employed here,

२९४२ । अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम् । ६ । ३ । ६७ ।

अरुषो द्विषतोऽजन्तस्य च मुमागमः स्यात्खिदन्त उत्तरपदे न त्वव्ययस्य । शित्त्वाच्छबादिः । जनमेजयतीति जनमेजयः । '* वातशुनीतिलशर्धेष्वजधेट्तुदजहातिभ्यः खश उपसंख्यानम् *' । वातमजा मृगाः ।

2942 मुम is the augment added immediately after the final vowel, of अरुस्, द्विषत, and of a stem ending in a vowel, unless it is an Indeclinable, when a word formed by a खित affix follows

Note —Thus अरुन्तुद द्विषन्तप, कालिमन्या &c See III 2 35, 39, 83 The स् of अरुस् and the त् of द्विषत् are dropped by VIII 2 23

Note —Why do we say 'of अरुस् &c'? Observe विद्वन्मन्या॥ Why do we say 'not an Indeclinable'? Observe दोषामन्यमहः, दिवामन्यारात्रिः॥ Why do we use the word अन्त in अजन्त, when merely saying अच would have sufficed by the rule of tadanta-vidhi? This indicates that the shortening taught in the preceding sûtra does not debar the मुम् augment, nor does मुम् debar the shortening So that मुम् is added after the shortening has taken place

Thus जनमेजयति=जनमेजयः (जन+एजि+अप्+खश्=जनम्+एजे+अ+अ) जनमेजय 'who awes mankind'

Vart —The affix खश् comes after the verbs अज् 'to go', धेट् 'to suck', तुद् 'to strike', हा 'to leave' when in composition with the words वात 'wind', शुनी 'a bitch', तिल 'sesamum' and शर्द्ध 'flatulence' As वातमजाः मृगाः swift antelopes' (going with the wind) For शुनी, the following applies by which the long ई of शुनी is shortened

२९४३ । खित्यनव्ययस्य । ६ । ३ । ६६ ।

खिदन्ते परे पूर्वपदस्य ह्रस्वः स्यात् । ततो मुम् । शुनिंधयः । तिलंतुदः । शर्द्धंजहा माषाः । शर्धोऽपानशब्दस्तं जहातीति विग्रहः । जहातिरन्तर्भावितण्यर्थः ।

2943 A short is always substituted for the final of the first member, when the second member is a word formed by an affix having an indicatory ख, but not when the first member is an Indeclinable

Thus शुनी+धे+खश्=शुनिंधयः 'a bitch-sucker', तिलंतुदः 'an oilman', शर्द्धंजहा माषाः 'a kind of bean' (that causes or cures flatulence) The word जहाति has the causative sense latent in it and means "causes to go away"

Thus कालिमन्या, हरिणिमन्या॥ The augment मुम् does not prevent the shortening, had it done so, the rule would have been unnecessary But दोषामन्यमहः दिवामन्यारात्रिः, where दोषा and दिवा are Indeclinables there is no shortening The above words are formed by खश् (III 2 83) The phrase anavyayasya indicates by implication that the word खित् here means खिदन्तः contrary to the maxim enunciated in VI 3 17 उत्तरपदाधिकारे प्रत्ययग्रहणे तदन्तविधिर्नेष्यते॥ For an Avyaya can never take a खित् affix which is ordained only after dhâtus

२९४४ । नासिकास्तनयोर्ध्माधेटोः । ३ । २ । २९ ।

अत्र वार्तिकम्–'* स्तने धेटो नासिकायां ध्मश्चेति वाच्यम् *'। स्तनं धयतीति स्तनंधयः । धेट्श्चित्त्वात्स्तनंधयी । नासिकंधमः । नासिकंधयः ।

2944 The affix खश् comes after the verbs ध्मा 'to blow' and धे 'to suck' when नासिका 'nose' and स्तन 'breast' are in composition with them as object

Var'—It should be stated that stana is compounded with √dhet, while nâsikâ *is* compounded with √dhet and √dhma both

The ule of *yathâsankhyâ* as given in I 3 10 does not, however, apply here For स्तन is compounded with धेट्, as (स्तन+धे+खश्=स्तन+मुम्+धे+शप्+खश्=स्तन+म्+धय्+अ+अ)=स्तनन्धय 'an infant' (sucking the breast)

The feminine of स्तनधय is स्तनधयी as the verb धे has an indicatory ट्।

But नासिका is compounded with both ध्मा and धे as नासिका+ध्मा+खश्=नासिक+म्+धम+अ (VI 3 66 and 67, VII 3 78)=नासिकंधमः 'blowing and breathing through the nose' So also नासिकंधयः 'drinking through the nose'.

२९४५। नाडीमुष्ट्योश्च। ३। २। ३२।

एतयोरुपपदयोः कर्मणोर्ध्माधेटोः खश् स्यात्। 'यथासंख्यं नेष्यते'। नाडिंधमः-नाडिंधयः। मुष्टिंधमः-मुष्टिंधयः। '* घटीखारीखरीषूपसंख्यानम् *'। घटिंधमः-घटिंधय इत्यादि। खारी परिमाणविशेषः। खरी गर्दभी।

2945 And when the words नाडी 'a tube' and मुष्टि 'fist' are objects in composition with the verbs ध्मा and धे, the affix खश् is employed

Ishthi—(Here also the irregularly-formed *Dvandva* compound नाडीमुष्टि shows that there is non-applicability of the rule of *yathâsankhyâ*, for मुष्टि being a घि ought to have stood first (II 2 32)

Thus नाडिंधमः 'blowing through the tube', मुष्टिंधम 'blowing through the fist', नाडिंधयः 'sucking through the tube', an infant, मुष्टिंधयः 'an infant'

Vart—The words ghati, khâri (a measure), khari (she-ass) should be enumerated

The word *and* in the aphorism indicates that there are other words also so formed. Thus घटिंधमः, घटिंधयः, खारिंधमः, खारिंधयः, (वातंधमः, वातंधय., 'a mountain'), so also खरिंधमः।

२९४६। उदि कूले रुजिवहोः। ३। २। ३१।

उत्पूर्वाभ्यां रुजिवहिभ्यां कूले कर्मण्युपपदे खश् स्यात्। कूलमुद्रुजतीति कूलमुद्रुजः। कूलमुद्वहः।

2946 The affix खश् comes after the verbs रुज् 'to break into pieces' and वह्, 'to carry" when preceded by the upasarga उत and the word कूल 'bank' is in composition with them as the object

Thus कूलमुद्रुजति=कूलमुद्रुजः 'breaking down banks' (such as a chariot, river, elephant, &c), कूलमुद्वहः 'tearing up or carrying away the band'.

२९४७। वहाभ्रे लिहः। ३। २। ३२।

वहः स्कन्धस्तं लेढीति वहंलिहो गौः। अभ्रादिरलाकषणे। मुम्। अभ्रं लिहो वायुः। अभ्रंलिहो वायुः।

2947 The affix खश् comes after the verb लिह 'to lick when the word in objective case in composition with it, is the word वह 'the shoulder of an ox' or अभ्र 'a cloud'.

As वहंलिहो गौः 'the shoulder-licking cow', अभ्रंलिहो वायुः 'the cloud-licking wind' The root लिह् belongs to the Adâdi class, so the vikarana शप् is elided The इ of लिह् is not gunated as the affix खश् is ङित् (I 2 4 S 2234)

२९४८ । परिमाणे पचः । ३ । २ । ३३ ।

प्रस्थंपचा स्थाली । खारींपचा कटाहः ।

2948 The affix खश् comes after the verb पच् 'to cook' when the word in objective case in composition with it denotes a measure

Thus प्रस्थं पचति=प्रस्थंपचा 'a pot having the capacity to cook a *prastha* of food', so also द्रोणम्पचः, खारिम्पचः 'a kettle'

२९४९ । मितनखे च । ३ । २ । ३४ ।

मितंपचा ब्राह्मणी । नखंपचा यवागूः । परिमाणे तापचार्थी ।

2949. The affix खश् is employed after the verb पच् when मित 'a small quantity' or नख 'nail' is the word in composition with it in the objective case.

The aphorism has its scope when the words formed do not denote measures, which was the case in the last sûtra Thus मितम्पचा ब्राह्मणी the Brâhmanî who cooks a little, i e, a niggardly Brâhmanî', नखम्पचा यवागूः 'the nailscorching barley gruel' Her √pach denotes 'to scorch', 'to heat.'

२९५० । विध्वरुषोस्तुदः । ३ । २ । ३५ ।

विधुंतुदः । अरुंतुदः । मुमि कृते संयोगान्तस्य लोपः । अरुंतुदः ।

2950 The affix खश् comes after the verb तुद 'to strike', when विधु 'the moon' or अरुस् 'a wound' is the word in composition with it in the objective case.

As विधुन्तुदः राहुः 'the Râhu that eclipses the moon', अरुन्तुदः 'corrosive, wounding the vital parts' For the addition of the augment मुम् after the word अरुस्, see VI. 3. 67. S. 2942. Thus अरुमुस्+तुद । Now स् the final of a conjunct consonant is elided by VIII. 2 23. S 54, and the form is अरुन्तुदः ।

२९५१ । असूर्यललाटयोर्दृशितपोः । ३ । २ । ३६ ।

असूर्यमित्यसमर्थसमासः । दृशिना नञः सम्बन्धात् । सूर्यं न पश्यन्तीत्यसूर्यंपश्या राजदाराः । ललाटंतपः सूर्यः ।

2951 The affix खश् comes after the verb दृश् 'to see' and तप् 'to heat' when असूर्य and ललाट are respectively the words in composition with them in the objective case

Thus असूर्य+दृश्+खश्=असूर्यंपश्य, as असूर्यंपश्या राजदाराः 'the king's wives not even seeing the sun' (being shut up in the harem, and so having no opportunity of seeing the sun, far less any other person who is a stranger, that is, they are so well protected that even the sun cannot see them, much less any irreverent gaze)

So also ललाटंतपः 'heating the fore-head' (such as the sun)

The word असूर्य is an incomplete or impossible compound, as the negative अ applies to the verb दृश and not to the word सूर्य This is in opposition to the rule of *samartha pada vidhi* (II 1 2)

२९५२ । उग्रंपश्येरंमदपाणिंधमाश्च । ३ । २ । ३७ ।

एते निपात्यन्ते । उग्रमिति क्रियाविशेषणं तस्मिन्नुपपदे दृशेः खश् । उग्रं पश्यतीत्युग्रंपश्यः । इरा उदकं तेन माद्यति दीप्यतेऽविकरणत्वादिति इरंमदो मेघज्योतिः । इह निपातनाच्छ्यन्न । पाणयो ध्मायन्तेऽस्मिन्निति पाणिंधमोऽध्वा । अन्धकारादावृत इत्यर्थः । तत्र हि सर्पाद्यपनोदनाय पाणयः ध्मायन्ते ॥

2952. The words उग्रंपश्य, इरंमद and पाणिंधम are irregularly formed

Thus उग्रं पश्यति=उग्रंपश्यः 'fierce looking' The word ugra is an adverb, with this as an upapada, khaś is added to dris इरया माद्यति=इरंमदः 'delighting in drinking, an epithet of Agni, a flash of lightning' The word ira means 'water' that which is excited or illumined by water is so-called As an anomaly the vikarana syan is not added So पाणिंधमाः पन्थानः dark roads', literally "where hands (pânayah,) are clapped (dhmâyante), owing to darkness, in order to drive away the snakes, &c"

२९५३ । प्रियवशे वदः खच् । ३ । २ । ३८ ।

प्रियंवदः । वशंवदः । '* गमेः सुपि वाच्यः *' । असमासार्थमिदम् मितंगमो हस्ती । '* विहायसो विह इति वाच्यम् *' । '* खच्च डिद्वा वाच्य *' विहंगम –विहगः । भुजंगम –भुजगः ।

2953. The affix खच् comes after the verb वद् 'to speak' when प्रिय or वश is the word in composition with it in the objective case

Thus प्रियं वदति=प्रियंवदः 'who speaks kindly', वशंवद 'who professes submission'

Of the affix खच्, the letters ख्, and च् are indicatory, ख् indicates the insertion of the augment मुम् (VI 3 67), and च् shows that there is shortening of the vowel in certain cases (VI 4 94 S 2955)

In the case of प्रिय and वश with वद्, the affix खश् would have given the same result as the affix खच् Making a separate affix in this sûtra is for

the sake of the aphorisms that follow, where this affix will produce different effects than खच्

Vart—The affix खच् comes after the verb गम् 'to go' when a word ending in a case-affix is in composition with it As मितङ्गमो हस्ती 'the slow-moving elephant', मितङ्गमा हस्तिनी 'the slow-moving she elephant'. The words so formed are not epithets or names

Vart—This affix comes, under similar circumstances, when the word in composition with गम् is विहायस्, and the latter is then replaced by the word विह As विहायसा गच्छति=विहङ्गमः 'a bird (that which goes through the sky)'

Vart—In the *Vârtikas* above given, the affix खच् may optionally be considered as if it had an indicatory ड The force of ड is to cause the elision of the final vowel with what follows it. As विहगः or विहङ्गमः 'a bird' So also भुजङ्गम or भुजग a serpent' (what goes crookedly)

२९५४ । द्विषत्परयोस्तापेः । ३ । २ । ३९ ।

खच्स्यात् ।

2954 The affix खच् comes after the verb ताप 'to heat', when द्विषत् or पर is the word in composition with it in the objective case

Note—The verb तप् belongs both to the *Bhu* and the *Chur* classes Both are meant in the sutra In the case of the *Bhvâdi*, the verb तापि is the causative ending in णि of तप्, while in the *Churâdi*, all verbs take णि

Note—Thus द्विषन्तं तापयति=द्विषन्तप (VI 4 94) 'one who destroys his enemies', so also परन्तप 'one who subdues his enemies, a hero'

The ताप becomes तप by the following sûtra, which shortens the vowel.

२९५५ । खचि ह्रस्वः । ६ । ४ । ९४ ।

खच्परे णौ उपधाया ह्रस्वः स्यात् । द्विषन्तं परं वा तापयतीति द्विषंतपः । परंतपः । षटषटी-ग्रहणात्स्त्रीलिङ्गविशिष्टपरिभाषानास्त्यां । तेनेह न । द्विषतीं तापयतीति द्विषतीतापः ।

2955 The penultimate of the Causative stem is shortened before the affix खच् ॥

Thus द्विषन्तपः, परंतपः, पुरंदरः ॥ See III 292, and 41

This affix, however, will not apply when the above upapadas are in the feminine gender In this case the general affix अण् will be employed; as द्विषतीं तापयति=द्विषतीतापः । The maxim "that a masculine includes the feminine for the purposes of the application of Grammatical rules" is not of universal application, because had it been so, Kâtyâyana would not have used both the masculine ghata and the fem ghâti in vârtika under S 2945

२९५६ । वाचि यमो व्रते । ३ । २ । ४० ।

वाक्शब्द उपपदे यमेः खच्स्याद्व्रते गम्ये

2956 The affix खच् comes after the verb यम् 'to curb' when the word वाक् 'speech' is in composition with it as object, ard the sense indicated is that of a vow

२९५७ । वाचंयमपुरंदरौ च । ६ । ३ । ६९ ।

वाक्पुरोरमन्तत्वं निपात्यते । वाचंयमो मौनव्रती । 'व्रते' किम् । अशक्त्यादिना वाचं यच्छतीति वाग्यामः ।

2957. वाचंयम and पुरन्दर are irregularly formed.

The word व्रत means a vow taken according to the rules of Dharma-śâstra Thus वाचंयम आस्ते 'he has taken the vow of rigid silence'.

Why do we say 'vow'? Otherwise the form is वाग्यामः 'restraining speech' (VI 3 69) owing to want of power, &c.

Not.—Similarly पुरदारयति=पुरन्दरः see below, for its formation. The shortening of वाम and दार takes place by VI. 4. 94 S 2955.

२९५८ । पूः सर्वयोर्दारिसहोः । ३ । २ । ४१ ।

पुरं दारयतीति पुरंदरः । सर्वंसहः । सहिग्रहणमसंज्ञार्थम् । 'भगे च दारेः' इति काशिका । बाहुलकेन लब्धमिदमित्याहुः । भगं दारयतीति भगंदरः ।

2958. The affix खच् comes after the verbs दारि 'to split' and सह् 'to bear' when respectively in composition with the words पुर् 'a city' and सर्व 'all', in the objective case.

As पुर दारयति=पुरन्दरः 'name of Indra (who splits asunder cities)' (VI 3. 69 and VI 4 94), सर्वंसहोराजा 'the king who is all-forbearing' The सह is taken here in order to form words which are not Names. When Names are to be formed, it takes khach by S 2963.

Vart—So also when the word भग is in composition with the verb दारि, as भगन्दरः 'a fistula in the anus' This vâtika is given in the Kâsikâ. The word can be formed by the rule of 'bahulam' also according to some.

२९५९ । सर्वकूलाभ्रकरीषेषु कषः । ३ । २ । ४२ ।

सर्वंकषः खलः । कूलंकषा नदी । अभ्रंकषो वायुः । करीषंकषा वात्या ।

2959 The affix खच् comes after the verb कष् 'to rub' when the words सर्व 'all', कूल 'bank', अभ्र 'cloud' and करीष 'a dry cow-dung', are in composition with it in the objective case

As सर्वंकषः खलः 'a villain, a rogue', कूलंकषा नदी 'a river', अभ्रंकषो वायुः 'a wind', करीषंकषा वात्या 'a strong wind'.

२९६० । मेघर्तिभयेषु कृञः । ३ । २ । ४३ ।

मेघंकरः । ऋतिंकरः । भयंकरः । भयशब्देन तदन्तविधिः । अभयंकरः ।

2960 The affix खच् comes after the verb कृ 'to make' when the words मेघ 'cloud', ऋति 'misfortune' and भय 'fear' are in composition with it in the objective case.

As मेघंकरः 'producing clouds', ऋतिकरः 'giving pain', भयंकरः 'frightful'

Vart —The *tadanta vidhi* applies in the case of upapadas like भय, &c This is an exception to the *vârtika* under I 1 72 S 26 by which, in the case of affixes, *tadanta-vidhi* was prohibited Thus we have अभयंकरः 'who causes security'

२९६१ । क्षेमप्रियमद्रेऽण् च । ३ । २ । ४४ ।

एषु कृञोऽण्स्यात् । चात्खच् । क्षेमंकर –क्षेमकारः । प्रियंकरः–प्रियकारः । मद्रंकर–मद्रकारः । वेति वाच्येऽण्ग्रहणं हेत्वादिषु टो मा भूदिति । कथं तर्हि 'अल्पारम्भाः क्षेमकराः' इति कर्मणः शेषत्वविवक्षया पचाद्यच् ।

2961. And the affix अण् as well as खच् comes after the verb कृ 'to make' when the words क्षेम 'happiness', प्रिय 'pleasant' and मद्र 'joy' are in composition in the objective case

The word 'and' denotes that the affix खच् is also to be included.

Thus क्षेमकारः or क्षेमंकरः 'propitious', प्रियकारः or प्रियंकरः 'showing kindness' 'मद्रकारः or मद्रंकरः 'causing delight'

The repetition of the affix अण् when its *anuvritti* could have been read into this sûtra by using the word वा 'optionally', indicates that these words never take the affix ट of sûtra III 2 20 S 2934 though cause, habit, &c., may be denoted, so that the feminine of those words is formed by आ and not by ई । How do you explain अल्पारम्भाः क्षेमकराः 'small beginnings lead to or cause prosperity'. The form Kshemakara is derived by the अच् of the Pachâdi class, the object denoting a relation not otherwise specified

२९६२ । आशिते भुवः करणभावयोः । ३ । २ । ४५ ।

आशितशब्द उपपदे भवतेः खच् । आशितो भवत्यनेनाशितंभव ओदनः । आशितस्य भवनमाशितंभवं ।

2962. The affix खच् comes after the verb भू 'to be' when in composition with the case-inflected word आशित 'satisfied by eating' and the sense is that of instrument or condition.

The word सुपि' of III 2 4 is understood here.

Thus आशितंभव—meaning 'food' the quantity of rice sufficient to feed the guests to their satiation literally by that which one is satiated आशितो भवति अनेन Here the word denotes instrument And आशितंभवः also means 'satiety', which denotes condition, namely, the state of being satiated.

२९६३ । संज्ञायां भृतॄवृजिधारिसहितपिदमः । ३ । २ । ४६ ।

विश्वं बिभर्तीति विश्वंभरा । रथंतरं साम । पतिं वरा कन्या । शत्रुंजयो हस्ती । युगंधरः पर्वतः । शत्रुंसहः । शत्रुंतपः । अरिंदमः ॥ दमिः शमनार्थः तेन सकर्मक इत्युक्तम् । मतान्तरे तु अन्तर्भावितण्यर्थोऽत्र दमि ।

2963 The affix खच् comes after the following verbs when the words to be formed denote a name —viz, भृ 'to bear', तॄ 'to

cross over', वृ 'to choose', जि 'to conquer', धारि 'to hold', सहि 'to bear', तपि 'to heat' and दम 'to subdue'

Both the words कर्मणि and सुपि of III 2 1 and 4 are understood here and should be applied as the occasion requires Thus विश्वंभरा 'earth' (that which supports all), रथंतर 'the Rathantara Sâma' The etymology is merely रथेन तरति, but the whole word does not show in it the meanings of its different components The word rathantara, however, is considered to be a *compound*, the result being that it takes the accent of the compound and has the avagraha of the compound As in रथन्तरमाजभारा वसिष्ठः the avagraha is after रथं। The accent is on the second member by कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः। Had it been an indivisible word there would have been no avagraha, and accent would have been on the first as it is a Neuter noun (see Phit II. 3) पतिंवरा 'a girl' lit. (who is about to choose a husband), शत्रुंजयः 'an elephant' lit (who conquers the enemy), युगंधरः 'a mountain' or 'the pole of a carriage to which the yoke is fixed', शत्रुंसह 'Śatrunsaha' (withstanding an enemy, शत्रुंतपः 'Śatruntapa' (destroying an enemy), अरिंदमः 'Arindama' (victorious) The √dam is Transitive when meaning 'to pacify' This has already been mentioned (see S 2519 root दम) According to another opinion, the root dam has latent in it the sense of the causative and so becomes Transitive.

Why do we say 'when denoting a name'? Observe कुटुम्बभारः 'he who supports his family'.

२९६४ । गमश्च । ३ । २ । ४७ ।

सुतंगमः ।

2964 And the affix खच् comes after the verb गम् 'to go' when in composition with a word ending in a case-affix, and when the word to be formed denotes a name

As सुतंगमः 'Sutangama' Though the verb गम् could well have been included in the last aphorism, the separation serves the purpose of carrying the *anuvritti* of गम् into the subsequent sûtras

२९६५ । अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः । ३ । २ । ४८ ।

संज्ञायामिति निवृत्तम् । एषु गमेर्डः स्यात् । डित्त्वसामर्थ्यादभस्यापि टेर्लोपः । अन्तं गच्छतीत्यन्तगः इत्यादि । '* सर्वत्रपन्नयोरुपसंख्यानम् *' सर्वत्रगः । पन्नं पतितं गच्छतीति पन्नगः । पन्नमिति पद्यतेः क्तान्तं क्रियाविशेषणम् । '* उरसो लोपश्च *' । उरसा गच्छतीत्युरगः । '* सुदुरोरधिकरणे *' । सुखेन गच्छत्यत्र सुगः । दुर्गः । '* अन्यत्रापि दृश्यत इति वक्तव्यम् *' । ग्रामगः । '* डे च विहायसो विहादेशो वक्तव्यः *' । विहगः ।

2965 The affix ड comes after the verb गम् 'to go' when in composition with the following words as its objects —अन्त

'end' अत्यन्त 'excessive,' अध्वन् 'road,' दूर 'far,' पार 'across,' सर्व 'all' and अनन्त 'endless'

The anuvritti of the word संज्ञायाम् does not extend to this As अन्तगः 'having gone to the end, thoroughly conversant', अत्यन्तगः 'going too fast', अध्वगः 'a way-farer', दूरगः 'going to a distant place', पारगः 'completely familiar', सर्वगः 'going everywhere, the Supreme Being', अनन्तगः 'going to infinity, moving for ever'

Of the affix ड the letter ड् is indicatory, the real affix being अ, The ड indicates that the टि portion of the word to which this is added, must be elided (VI 4 143), as अन्त+गम्+ड=अन्त+ग्+अ (the टि portion अम् of गम् is elided) Now though the rule VI 4 143 says 'when that which has an indicatory ड, follows, there is elision of the टि of a भ', yet in the present case, such elision takes place, although the word गम् here is not one of those called भ (I 4 18), because the presence of ड as an indicatory letter must not be unmeaning and should find some scope

Vart —The ड is also employed when the words in composition are सर्वत्र 'everywhere' and पन्न 'creeping', as सर्वत्रगः 'Supreme Spirit', पन्नगः 'a snake' पन्नम् is an adverb formed by the affix अ added to the √पद् (IV. 60) and means 'creepingly' or 'downward'

Vart —So also when the word in composition is उरस् 'breast', and there is elision of its final. As उरस्+गम्+ड=उरगः 'moving on breast, a snake'.

Vart —So also with the words सु 'well' and दुर् 'bad' when the resulting words denote location. As सुगः 'that in which one goes easily, easy of access' दुर्गः 'difficult of access, a fort'

Vart —Others say, that this ड is added when other words besides the above stand as upapadas Thus ग्रामगः 'going to the village'

Vart —विहायस् is replaced by विह when the affix ड (III 2 48) comes after the verb गम्, as विहगः 'a bird' Thus we have three forms विहग, विहङ्ग, विहङ्गम.

२९६६ । आशिषि हनः । ३ । २ ४९ ।

शत्रुं वध्यात्शत्रुहः । 'आशिषि' किम् । शत्रुघातः । '* दारावाहनोऽणन्तस्य च टः संज्ञायाम् *' । दारुशब्दे उपपदे आङ्पूर्वाद्धन्तेरण्टकारश्चान्तादेशो वक्तव्य इत्यर्थः । दार्वाघाटः । '* चारौ वा *' चार्वाघाटः चार्वाघातः । '* कर्मणि समि च *' । कर्मण्युपपदे संपूर्वाद्धन्तेरणेत्यर्थः । वर्णान्संहन्तीति वर्णसंघाटः । पदसंघाटः । वर्णसंघातः । पदसंघातः ।

2966 The affix ड comes after the verb हन् 'to kill', when the object is in composition with it, and when benediction is intended

The affix ड is understood in this sûtra. Thus शत्रुं वध्यात्=शत्रुहः 'may he kill the enemy'.

Why do we say 'when benediction is intended'? Otherwise we have शत्रुघातः 'who kills his enemy'

Vart—The affix अण् comes after the verb आ+हन् when the word दारु 'wood' is in composition with it, and its final letter is changed into ट, when the word so formed denotes a name As दारु आहन्ति=दार्वाघाटः (दारु+आहन्+अण्) 'the wood-pecker'

Vart—So also optionally when the word चारु 'beautiful' is in composition under the circumstances detailed in the last *vârtika* as चार्वाघाटः or चार्वाघातः।

Vart—So also, when the verb हन् is preceded by the preposition सम्. and is in composition with a word in the objective case, the affix अण् is employed, and the final is replaced by ट, as वर्णान् संहन्ति=वर्णसंघाटः or वर्णसंघातः 'the alphabet', पदानि संहन्ति=पदसंघाटः or पदसंघातः 'connecting the words that are separated, an annotator'

२९६७। अपे क्लेशतमसोः। ३। २। ५०।

अपपूर्वाद्धन्तेर्डः स्यात्। अनाशीरर्थमिदम्। क्लेशापहः पुत्रः। तमोऽपहः सूर्यः।

2967 The affix ड comes after the verb हन् 'to kill' when it is compounded with the preposition अप्, and when the object in composition with it, is the word क्लेश 'pain' or तमस् 'darkness'

As, क्लेशापहः पुत्रः 'the pain-allayer, *i e*, the son', तमोऽपहः सूर्यः 'the darkness destroyer, *i e*, the sun'

This aphorism has its scope when the sense is not that of benediction.

२९६८। कुमारशीर्षयोर्णिनिः। ३। २। ५१।

कुमारघाती। शिरसः शीर्षभावो निपात्यते। शीर्षघाती।

2968 The affix णिनि comes after the verb हन् 'to kill' when the word in composition with it is कुमार 'a child', or शीर्ष 'head'.

Thus कुमार+हन्+णिनि=कुमार+घात+इन् (VII 3 54 and VII 3. 32)= कुमारघातिन् Nom sing कुमारघाती 'child-killeı' So also शीर्षघातिन् Nom. sing शीर्षघाती 'head-striking'

The word शीर्ष is an irregular form of the word शिरस्।

२९६९। लक्षणे जायापत्योष्टक्। ३। २ ५२।

हन्तेष्टक्स्याल्लक्षणवति कर्तरि। जायाघ्नो ना। पतिघ्नी स्त्री।

2969 The affix टक् comes after the verb हन् 'to kill' when it is in composition with the word जाया 'wife' or पति 'husband' as object, and when the word so formed denotes the agent possessed of that attribute (or when the word so foımed denotes a mark).

The word लक्षण of this sûtra gives rise to the doubt whether it means लक्षणे कर्तरि or लक्षणवति कर्तरि In the former case the meaning will be 'when the agent is itself the mark', as जायाघ्न 'a mole' (a mark on the body indicative of the death of one's wife) In the latter case the meaning will be 'when the agent is possessed of the attribute denoted by the word', as जायाघ्नः 'the murderer of his wife', पतिघ्नी 'the murderer of her husband'.

Of the affix टक् the letters ट् and क् are indicatory The ट् shows that the feminine is formed by ई, and क् causes the elision of the penultimate अ of हन् Thus जाया+हन्+टक्=जाया+हन्+अ (VI 4 93)=जायाघ्न. (VII 3 54).

२९७० । अमनुष्यकर्तृके च । ३ । २ । ५३ ।

जायाघ्नस्तिलकालकः । पतिघ्नी पाणिरेखा । पित्तघ्नं घृतम् । 'अमनुष्य-' इति किम् । आखुघातः शूद्रः । अथ कथं बलभद्रः प्रलम्बघ्नः । शत्रुघ्नः । कृतघ्न इत्यादि । मूलविभुजादित्वात्सिद्धम् । चोरघातो नगरघातो हस्तीति तु बाहुलकादण् ।

2970 And the affix टक् comes after the verb हन् 'to kill' when the object is in composition with it, and when the word to be formed denotes an agent other than a human being.

As जायाघ्नस्तिलकालकः 'the mole' (literally that which indicates the death of one's wife), पतिघ्नी पाणिरेखा 'the line of the palm of the hand' (that which indicates the death of one's husband) These two forms were deducible also from the last aphorism श्लेष्मघ्नं मधु 'honey' (literally that which has the property of destroying the phlegm) पित्तघ्नं घृतं 'clarified butter' (lit that which destroys the bile)

Why do we say 'when the agent is not a human being'? Observe आखुघातः शूद्रः 'a Sûdra' (literally one who kills the mice) Here the affix is अण् How do you explain the forms प्रलम्बघ्नः the killer of Pralamba demon, (an epithet of Balabhadra), Śatrughna, or कृतघ्न ? These forms are valid under Mûlavibhujâdi class (III. 2. 5. vârt S 2919) and are formed by the affix क ॥

Why is the affix टक् not employed in the following? चौरघातो or नगरघातो हस्ती 'an elephant' (i e, who kills a thief) Here the word is formed by the affix अण् on the analogy of sûtra III 3. 113 which allows a diversity in case of *kritya* affixes, which diversity is extended in this case to a *krit* affix.

२९७१ । शक्तौ हस्तिकवाटयोः । ३ । २ । ५४ ।

हन्तेष्टक्स्याच्छक्तौ द्योत्यायाम् । मनुष्यकर्तृकार्थमिदम् । हस्तिघ्नो ना । कवाटघ्नश्चोरः । कपाटेति पाठान्तरम् ।

2971 The affix टक् comes after the verb हन् 'to kill' when the word in composition with it as its object is हस्ति 'elephant or कवाट 'gate' and when the sense indicated is that of power.

The sûtra applies where the agent is a human being As हस्तिनं हन्तुं शक्तः=हस्तिघ्नः मनुष्यः 'a man who is strong enough to kill an elephant', so also कपाटघ्नः 'a burglar' (who is capable of breaking open the doors)

Why do we say 'where power is indicated'? Observe विषेण हस्तिनं हन्ति =हस्तिघातः 'who kills the elephant by poison'. Here the affix is अण्

Another reading is कपाटः ॥

२९७२ । पाणिघताडघौ शिल्पिनि । ३ । २ । ५५ ।

हन्तेष्टक्टिलोपो घत्वं च निपात्यते पाणिताडयोरुपपदयोः । पाणिघः । ताडघः । 'शिल्पिनि' किम् । पाणिघातः । ताडघातः ॥ '* राजघ उपसंख्यानम् *' । राजानं हन्ति राजघः ॥

2972 The words पाणिघ and ताडघ are irregularly formed when denoting an artificer.

These forms are thus evolved This affix टक् is employed after the verb हन् in composition with पाणि 'hand' and ताड 'a blow' as object, then the टि portion of हन्, i.e., अन् is elided, and ह is changed into घ irregularly Thus पाणि+हन्+टक=पाणि+ह्+अ=पाणिघः 'a drummer' (workman or handicrafts-man), ताडघः 'a smith'

Why 'when denoting an artificer'? Observe पाणिघातः 'boxing', ताडघातः 'hammering'

Vart.—The word राजघः should be enumerated in this connection; राजघः 'a regicide'. The affix ख्युन् is taught now in the following —

२९७३ । आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नान्धप्रियेषु च्व्यर्थेष्वच्वौ कृञः करणे ख्युन् । ३ । २ । ५६ ।

एषु च्व्यर्थेष्वच्व्यन्तेषु, कर्मसूपपदेषु कृञः ख्युन्स्यात् । अनाढ्यमाढ्यं कुर्वन्त्यनेन आढ्यंकरणम् । 'अच्वौ' किम् । आढ्यीकुर्वन्त्यनेन । इह प्रतिषेधसामर्थ्याल्ल्युडपि नेति काशिका । भाष्यमते तु ल्युट् स्यादेव । अच्वावित्युत्तरार्थम् ।

2973 When the sense of the word to be formed is that of an instrumental agent, the affix ख्युन् comes after the verb कृ 'to make', when the following words are in composition with it as objects —आढ्य 'rich', सुभग 'fortunate', स्थूल 'big', पलित 'grey', नग्न 'naked', अन्ध 'blind' and प्रिय 'pleasant', provided that, these words have the sense of the words formed by the affix च्वि, though not actually ending in the affix च्वि (S 2117)

The affix च्वि (V. 4 50) is added to a noun when it is in composition with the verbs भू 'to become', कृ 'to make' and अस् 'to be', its force being that a thing attains to a condition in which it previously was not. The च्वि being an optional affix, its sense is two-fold, namely, words ending in च्वि and words not ending in च्वि. Both may have the force of च्वि. In the present sûtra, however, the words that actually end in च्वि have been ex-

cluded, while words which do not take the affix च्वि, but have the force of च्वि are included in the present sûtra.

Thus आढ्य + कृ + ख्युन् = आढ्य + कर् + अन = आढ्यङ्करणम् 'that by the instrumentality of which the poor becomes rich, viz, wealth, prosperity, means of enriching', सुभगङ्करणम् 'making happy,, स्थूलङ्करणम् by which one becomes big', पलितङ्करणम् 'rendering grey', नग्नङ्करणम् 'making naked' अन्धङ्करणम् 'making blind', प्रियङ्करणम् 'showing kindness'

Why do we say 'when the force is that of the affix च्वि ? Otherwise आढ्यं तैलेन कुर्वन्ति, i e, अभ्यञ्जयन्ति 'they anoint with oil' Here though something is joined with what it previously was not joined, namely, with oil, yet as the radical word is not prominent here, the sense is not that of च्वि and hence this counter-example

Why do we say 'when not ending in the affix च्वि'? Observe आढ्यी कुर्वन्त्यनेन 'they make rich by this' Here the affix ख्युन् is not employed

Kâśika—It might be objected. 'well if ख्युन् is not used, then the affix ल्युट् must be used (III 3 117) as there is no difference between ख्युन् and ल्युट्, both having the efficient portion यु, what is then the use of prohibiting च्वि? We reply, 'because there is this prohibition, when the affix ख्युन् is not employed the affix ल्युट् will not also be employed Thus by implication the affix ल्युट् is also prohibited The prohibition of च्वि in this sûtra is for the sake of the aphorisms that follow'

Bhâshya—Pâtanjali observes that this prohibition is superfluous, because there is no distinction between ल्युट् and ख्युन् For the word formed by any one of these affixes have the same form and the same accent Nor is there any distinction in the feminines of their derivatives. For the word formed by नञ्, स्नञ्, ईकक्, ख्युन् and ख्युन् take ई in the feminine as well as the words तरुण and तलुन Nor is there any distinction in their *samâsas* For in both the cases it will be *nitya samâsa* Nor is the prohibition made for the sake of the augment मुम् For it being an indeclinable, मुम् cannot come after it The prohibition, therefore, is of no use to this sûtra, but it is inserted here for the sake of the following sûtras.

२९७४ । कर्तरि भुवः खिष्णुच्खुकञौ । ३ । २ । ५७ ।

आढ्यादिषु च्व्यर्थेष्वच्व्यन्तेषु एतौ स्तः । अनाढ्य आढ्यो भवतीति आढ्यंभविष्णुः । आढ्यंभावुकः । 'स्पृशोऽनुदके क्विन्' (४३२) घृतस्पृक् । कर्मणीति निवृत्तम् । मन्त्रेण स्पृशतीति मन्त्रस्पृक् । 'ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चां च' (३७३) व्याख्यातम् । 'त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च' (४२९) '* समानान्ययोश्चेति वाच्यम् *' । सदृक्–सदृशः । अन्यादृक्–अन्यादृशः । '* क्सोऽपि वाच्यः *' । तादृक्षः । सदृक्षः । अन्यादृक्षः ।

2974. When the word to be formed denotes an agent, the affixes खिष्णुच् and खुकञ्, come after the verb भू 'to become', when it is in composition with words आढ्य, &c, provided that

these have the sense of the words formed by the affix च्वि though not ending in च्वि

Thus आढ्यम्भविष्णुः 'becoming rich (who was not rich before)', आढ्यम्भावुकः 'becoming rich'

Why do we say 'when denoting the agent'? Not so when it denotes the instrument The affixes will apply when the sense of the upapada is that of च्वि, otherwise not, as आढ्यो भविता 'he will be rich'.

These affixes will not apply when the upapada ends in च्वि, आढ्यी भविता।

२९७४ । क । स्पृशोऽनुदके क्विन् । ३ । २ । ५८ ।

2974A. The affix क्विन् comes after the verb स्पृश् 'to touch', when it is in composition with a case-inflected word other than उदक 'water'.

By III 2 4, the *anuvritti* of the word सुपि is to be read into this sûtra It might be objected 'why do we not read the *anuvritti* of the word कर्म instead of सुपि, because the verb स्पृश् is a transitive verb, and after such verbs, the anuvritti of कर्म ought to come from III 2 4'? To this we say there is no harm in reading the anuvritti of सुपि in this case, because the word कर्तरि of the last sûtra is also, in a way understood here, and indicates the collection of all sorts of agents whether objects, instruments, &c, and this can only be when the first member of the compound is a word in general.

Thus घृतं स्पृशति=घृतस्पृश्, nom sing घृतस्पृक् 'he who touches clarified butter' स्पृश्+क्विन्+सु=स्पृश्+वि+o (VI 1 68)=स्पृक्+o (VI 1 67, and VIII 2 62) So also मन्त्रेण स्पृशति=मन्त्रस्पृक् 'who touches with hymns', जलेन स्पृशति=जलस्पृक् 'who touches with water' But उदकेन स्पृशति=उदकस्पर्शः here we have the general affix अण् See S 432

२९७४ । ख । ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ३ । २ । ५९ ।

2974B The words ऋत्विक् 'a domestic priest', दधृक् 'impudent', स्रक् 'a garland', दिक् 'a direction' and उष्णिक् 'a quatrain' are irregularly formed by adding the affix क्विन्, and so also after the verbs अञ्चु 'to worship', युजि 'to join' and क्रुञ्च 'to approach', the affix क्विन् is employed.

The first five words are irregular forms Thus ऋतु+यज्+क्विन्=ऋत्विक् 'he who performs sacrifice in the season ऋतौ) or to the season (ऋतुम्) This word, however, is a रूढि word in which it is fruitless to search for its etymological meaning धृष्+क्विन्=दधृक् Here there is reduplication and the final has acute accent सृज्+क्विन्=स्रक् Here there is augment अम् दृश्+क्विन्=दिक् So also उत्+स्निह्+क्विन्=उष्णिक् All these are in fact crude nouns, their current meaning having little traces of their root meaning

The affix क्विन् comes after the three roots युज्, अञ्चु, and क्रुञ्च Being read along with the five above mentioned irregularly-formed words, there is some irregularity in the application of क्विन् to these verbs Thus the affix क्विन् comes after अञ्चु only when a word ending with any case affix precedes it in composition As प्र+अञ्चु+क्विन्=प्राञ्च् nom. sing प्राङ् (VI 4. 24, VII 1 70, VIII. 2. 23 and 62) 'east', so also प्रत्यङ् 'west', उदङ् 'north'

The affix क्विन् comes after युजिर् and क्रुञ्च् when these are uncombined Thus युज्+क्विन्=युज् In nominative singular, युज्+सु=युञ्ज्+स् (VII. 1. 71)=युञ्ज्+o (VI 1 68)=युङ् (VIII 2. 62) 'who joins'. When the root युज् is in composition with an *upapada*, it takes the affix क्विप् (see III 2 61) As अश्वयुक् 'yoked with horses'

So also क्रुञ्च्+क्विन्=क्रुञ्च्, nom sing क्रुङ्, 'a curlew' The non elision of the न (VI 4 24) of क्रुञ्च् is an irregularity, as this word has been taught in connection with other irregular words See S. 373.

२९७४ । ग । त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च । ३ । २ । ६० ।

2974C. And the affix कञ् comes after the verb दृश् 'to see' when it is in combination with त्यद्, &c., and does not signify perception.

See 429

The force of 'and' is that the क्विन् also comes under similar circumstances त्यद्, &c. are pronouns, for a list of which see I 1. 27 Thus त्यादृश् nom sing त्यादृक्, 'such-like' when it is formed by क्विन्, and त्यादृशः 'such like' when the affix is कञ् So also तद्+दृश्+क्विन्=तादृश् (VI 3 91) nom sing तादृक् (VI 1 68, VIII 2 36 and 62, VIII 4 56), and तादृशः when कञ् is the affix So यादृक् or यादृशः 'what like'

What is the force of the letter ञ् of कञ्? It is for the sake of accent, the *udâtta* is on the first syllable of those words which are formed by an affix having an indicatory ञ् or न् (VI 1 117) But the indicatory न् would have given the same accent, there being no difference between कञ् and कन् in this respect The indicatory ञ् then serves only the purpose of distinguishing the affix कञ् from कन् in sûtra IV. 1 15 in which कञ् is taken and not कन् Had we not formed this separate affix, then for कञ्क्वरप् of that sûtra, we should have read कन्क्वरप् so that the feminine of words formed by कन् would have also taken long ई, so that the feminine of यावक. (याव+कन् V 4 29) would have been यावकी instead of यावका

Why do we say 'when not signifying perception'? See स पश्यति=तद्दर्शः 'who sees that The words त्यादृक्, तादृश्, &c., are crude nouns, in which the etymological sense of the root not being visible, the act of seeing can never be denoted by these words.

प्रवित् 'knower', ब्रह्मवित् 'knower of Brahma' and निविड् 'invocation' भिद्—काष्ठभित् 'wood-cutter', प्रभित् 'cutter' छिद्—रज्जुच्छिद् 'rope-cutter', प्रच्छिद् 'a cutter' जि—शत्रुजित् 'enemy-conqueror', प्रजित् 'conqueror' नी—सेनानीः 'leader of an army', प्रणीः 'a leader', ग्रामणीः 'head-borough', अग्रणीः 'first'. (Why is there cerebral ण in these words? Because the word ग्रामणी has a cerebral ण in sûtra V 2 78 and that indicates that these words will have ण, as also by sûtra VIII 4. 3) राज्—विराट् 'splendour', सम्राट् 'emperor' (the letter म is added by VIII 3 25).

Vart —The letter ण replaces the न of the root नी 'to lead', when the words 'agra' and 'grâma' are in composition with it, as अग्रणीः and ग्रामणीः॥

२९७६ । भजो ण्विः । ३ । २ । ६२ ।

उप्युपसर्गे चोपपदे भजेर्ण्विः स्यात् । अंशभाक् । प्रभाक् ।

2976 The affix ण्वि comes after the verb भज् 'to share' when in composition with a word ending in a case-affix whether it be an upasarga or not

The words 'upasarga' and 'supi' are understood in this sûtra. As अंशं भजते=अंशभाज् । Nom sing अंशभाक् 'sharing a portion. So also when in composition with a preposition, as प्रभाक् 'division'.

२९७७ । अदोऽनन्ने । ३ । २ । ६८ ।

विट् स्यात् । आममत्ति आमात् । सस्यात् । 'अनन्ने' किम् । अन्नादः ।

2977. The affix विट् comes after the verb अद् 'to eat,' when in composition with a case-inflected word other than अन्न 'food'

Thus आममत्ति=आमात् 'eating raw food', सस्यात् 'granivorous'.

Why do we say 'when अन्न is in composition?' Because with अन्न as an upapada, we have अन्नादः 'eating food', which is formed by the general affix अण् (III. 2. 1)

२९७८ । क्रव्ये च । ३ । २ । ६९ ।

अदेर्विट् । पूर्वेण सिद्धे वचनमसरूपबाधनार्थम् । क्रव्यात् । आममांसभक्षकः । कथं तर्हि 'क्रव्यादोऽस्रप आशुरः' इति । पक्वमांस शब्द उपपदेऽण् । उपपदस्य क्रव्यादेशः पृषोदरादित्वात् ।

2978 The affix विट् comes after the verb अद् 'to eat,' when the word क्रव्य is in composition with it.

As क्रव्यमत्ति=क्रव्यात् 'carnivorous'.

Why has it been made a separate sûtra, when this form could have been obtained by the last sûtra also? To this the vârtika replies: 'This has been made a separate sûtra in order to indicate that the rule of वासरूप (III 1 94) does not apply here' Therefore the affix अण् will not apply in the alternative If the affix अण् does not apply, how then we get the form क्रव्यादः in the verse क्रव्यादोऽस्रप आशुरः (Amarakosha I. 1. 62) which is evident-

ly formed by the affix अच्? The affix अच् comes after the root when the word formed means 'the eater of meat which has been cut, dressed and cooked', thus क्रव्याद means a man who eats meat cooked and prepared, i e, a meat-eater, a Rakshasa as opposed to a vegetarian or civilised man, while क्रव्यात् means 'an animal which eats raw flesh', the word क्रव्याद in fact may be regarded as an irregular form falling under the पृषोदरादि class of sûtra VI 3 109 Thus पक्वमांस+अद्=क्रव्य+अद the upapada pakvamâmsa is replaced by kravya irregularly under Prishodarâdi.

२९७९ । दुहः कब्घश्च । ३ । २ । ७० ।

कामदुघा ।

The affix कप् comes after the verb दुह् 'to milk' when in composition with a word ending in a case-affix and the letter घ replaces its final.

As कामदुघा 'a milch cow, giving abundance of milk'.

२९८० । अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते । ३ । २ । ७५ ।

छन्दसीति निवृत्तम् । मनिन्क्वनिब्वनिप्विच् एते प्रत्यया धातोः स्युः ।

2980 These affixes viz मनिन्, क्वनिप्, वनिप्, and विच् are seen after other verbs also besides those ending in long आ

The word छन्दसि is not understood here.

As these affixes all begin with a consonant, the question arises, will they take the augment इट्। This is answered by the next aphorism.

For examples of this sûtra, see 2981 and 2982.

२९८१ । नेड्वशि कृति । ७ । २ । ८ ।

वशादेः कृत इण्न स्यात् । शृ । सुशर्मा । प्रातरित्वा ।

2981. The augment इट् is not added to a krit-affix beginning with a sonant consonant (वश् pratyâhâra)

As सु+शृ 'to injure'+मनिन्=सुशर्मन्, 1st. sing सुशर्मा 'who destroys well *i.e*, destroys sin or ignorance' प्रातर्+इ 'to go'+क्वनिप्=प्रातर्+इत्+वन् (VI 1 71)=प्रातरित्वन्, 1st sing प्रातरित्वा 'who goes early'.

२९८२ । विड्वनोरनुनासिकस्यात् । ६ । ४ । ४१ ।

अनुनासिकस्यात्स्यात् । विजायत इति विजावा । ओणृ । अवावा । विच् । रेट् । रेट् । सुगण् ।

2982. A stem ending in a nasal, and followed by the विट् or वन्, always substitutes long आ for its nasal.

Thus अब्जाः, गोजाः, ऋतजाः, अद्रिजाः, गोषाः (e g गोषा इन्द्रो नृषा असि Rv IX 2 10), कूपखाः, शतखाः, सहस्रखाः, दधिक्राः, अग्रेगा उन्नेतृणाम् ॥ The affix विट् (which is totally elided) is added under III, 2, 67. The स of सन् is changed to ष by

VIII 3 108 in गोषा ॥ With the affix वन् we have the following —विजावा अग्रेगावा (III 2 75) The repetition of the word अनुनासिक in this sûtra shows that the limitation of anudâttopadesa, &c., which applied to the अनुनासिक of sûtra VI 4 37 S 2428 does not apply here

Now we give examples of the affixes taught in III 2 75 S 2980

वि+जन्+वनिप्=वि+जा+वन् (VI 4 41) =विजावन् 1st sing विजावा 'who brings forth' अग्रेगावा 'who goes before' So also from √ओण् Bhuâdi 482 we have ओण्+वन्=ओ+आ+वन्=अवावन् Nom S अवावा। रिष्+विच्=रेष् (VII 3 86) 1st sing रेट् 'who injures', as in रेडसि पर्णं मये (Yajur Ved. VI 18) Similarly from √rush with विच्, the form is रोट्। So also सुगण् formed by विच्

Note.—The word 'also' in S 2980 has the force of removing all conditions under which these affixes were employed in the previous aphorisms, that is to say, these affixes come even when there is no upadada As पीवा, धीवा

The words 'are seen' in this sûtra show that all verbs do not admit of these affixes indiscriminately It is only when we *see* a particular form that we can infer the existence of these affixes.

२९८३ । क्विप्च । ३ । २ । ७६ ।

अयमपि दृश्यते । 'अन्येभ्योऽपि-' (२९७४) इति दृश्यतेरेव प्रपञ्चः । उखास्रत् । पर्णध्वत् । वाहभ्रट् ।

2983 And the affix क्विप् is also seen after all verbs, whether having an upapada or not in the Vedic as well as in the modern Sanskrit

As उखायाः स्रंसते=उखास्रत् (VI 4 24) 'falling from the pot', पर्णध्वत् 'falling from the leaves', वाहाद् भ्रश्यति=वाहाभ्रश्, 1st sing वाहाभ्रट् 'falling from a car' The वा is long by VI 3 137 See Rig Ved 1 3. 8

२९८४ । अन्तः । ८ । ४ । २० ।

पदान्तस्यानितेर्नस्य णत्वं स्यादुपसर्गस्थान्निमित्तात्परश्चेत् । हे प्राण् । 'अन इत्-' (२३८६) इतीत्वम् । णिजन्तात् क्विपि प्रानीत् ॥ '* अन्तरः अवौ उपसंख्यानं इत्वं वाच्यम् *' आद्यौः । इत्येताभ्यां । गीः । धूः ।

2984. The न of अन् is changed into ण, when it is preceded by an upasarga competent to produce the change, provided it occurs at the end of a pada.

As हे प्राण् ! हे पराण् ! ॥ This rule is an exception to VIII 4 37 by which the final न् in a pada is not changed into ण ॥ The word अन्तः in the sûtra is to be understood to be equivalent to पदान्तः, and the rule applies when the word is in the vocative case

The word शास् is a क्विप् formed word, and the स् final is not elided in the Vocative Singular because of the prohibition of VIII 2 8, in every other place, when the स् is padánta, it would be dropped, and therefore the illustration is given with Vocative singular, which alone satisfies the requirements of this sûtra

By VI 4 34 S 2486, the आ of √शास् is changed to इ before क्विप्। As मित्रशी = मित्राणि शास्ति। The stem is मित्रशिष् nom मित्रशी।

Vârtika —The आ of शास् preceded by the preposition आङ् is changed to इ before kvip As आशी॰ from आशिस्। Similarly are formed गीः and पूः with the affix kvip. The crude forms are गिर् and पुर्।

२९८५। छ्वस्मन्त्रन्क्विषु च। ६। ४। ९७।

एषु छादेर्ह्रस्वः स्यात्। तनुच्छत्। 'अनुनासिकस्य क्वि-' (२६६६) इति दीर्घः। 'मो नो धातोः' (३४१)। प्रतान्। प्रशान्। 'च्छ्वोः-' (२५६१) इत्यूठ्। अक्षद्यूः। 'ज्वरत्वर-' (२६५४) इत्यूठ्। जूः। जुरौ। जुरः। तूः। स्रूः। ऊट्। वृद्धि। जनानवतीति जनौः। जनावौ। जनावः। मूः। मुवौ। मुवः। सुमूः। सुम्वौ। सुम्वः। 'राल्लोपः'। (२६५५)। मूर्छाभूः। मुरौ। मुरः। धुर्वी। धूः।

2985 The penultimate of छादि is shortened before the affixes इस्, मन्, त्रन् and क्वि॥

Thus छदिस्, छद्मन् (neuter), छत्त्र, धामच्छत् and उपच्छत्॥ The first three are Unâdi affixes

As तनुच्छत्।

From the roots तम् and शम् with affix kvip, are formed प्रतान् and प्रशान्, thus प्रशम्+क्विप्=प्रशाम्+क्विप्=(the lengthening of the penultimate is by VI 4 15 S 2666) प्रशान् (म changed to न् by VIII 2 64 S 341) So also is प्रतान्।

From the दिव् 'to play', with affix kvip, is formed अक्षद्यूः 'dice-player? The व् is changed to ऊ by VI 4 19 S 2561 Thus अक्षदिव्+क्विप्= अक्षदिऊ+क्विप्।

From the roots ज्वर् and त्वर् with the affix kvip, are formed जूर् and तूर्, the व is changed to ऊ by VI 4 20 S 2654 They are declined thus N S जूः। d जुरौ। pl. जुरः। Nom S तूः। d तुरौ। pl. तुरः। From स्रिव् (S 2654) is obtained स्रू with kvip) From the root अव् (S. 2654) is derived ऊ with क्विप् Thus अव्+क्विप्=अ+ऊठ्+क्विप्=ऊ। d उवौ। pl उवः। With the upapada जन we have जन+अव्+क्विप्=जन+ औ=जनौः with the vriddhi It is declined Nom S जनौ। d जनावौ। pl जनाव।

From मव् (S 2654, with kvip) is obtained मू, declined as Nom S मू d मुवौ। pl मुवः। But सुमू, d सुम्वौ, pl सुम्वः

From मुर्छा (S 2656), by applying VI. 4 21 S 2655, is obtained with kvip मूः। मुरौ। pl. मुरः। From √धुर्वी we get Nom S धूः। d. धुरौ। pl धुरः।

२९८६ । गमः क्वौ । ६ । ४ । ४० ।

अनुनासिकलोपः स्यात् । अङ्कगत् । '* गमादीनामिति वक्तव्यम् *' परीतत् । सयत् । सुनत् । '* ऊङ् च गमादीनामिति वक्तव्य लोपश्च *' । अग्रेगूः । अग्रेभ्रूः ।

2986 The nasal of गम् is always elided before क्वि ॥

Thus अङ्गगत्, कलिङ्गगत्, अध्वगतो हरय ॥ The त् is added by VI 1 71

Vart —It should be stated of गम् and the rest. The elision takes place here also सयत् परीतत्, सनुत् ।

Vart.—The nasal of गम्, &c is elided before ऊङ् as, अग्रेगूः, अग्रेभ्रूः ॥

२९८७ । स्थः क च । ३ । २ । ७७ ।

चात्क्विप् । शंस्थः । शंस्थाः । 'घ्नि धातो–' (२९२८) इत्यत्र बाधितु सूत्रम् ।

2987 The affixes क and क्विप् come after the verb स्था when it is in composition with a word ending in a case-affix or an upasarga

Why has this aphorism been made, when by III 1 4 स्था would have taken क and by III 1 75 it would have taken क्विप् also? This repetition is for the purpose of prohibiting the prohibition, that is to say, the sûtra III 2 14 S 2928 prohibited the sûtra III 2 4 S 2916 and the present sûtra removes that prohibition. Thus शंस्थ and शंस्था But for this sûtra, this form could not have been evolved, for, with the upapada शम् the verb स्था would have taken the affix अच् by III 2. 14.

२९८८ । सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये । ३ । २ । ७८ ।

अजात्यर्थे सुपि धातोर्णिनि स्यात्ताच्छील्ये द्योत्ये । उष्णभोजी । शीतभोजी । 'अजातौ' किम् । ब्राह्मणानामन्त्रयिता । 'ताच्छील्ये' किम् । उष्ण भुङ्क्ते कदाचित् । इह वृत्तिकारेणोपसर्गभिन्न एव सुपि णिनिरिति व्याख्याय उत्प्रतिभ्यामाङि सर्तेरुपसङ्ख्यानमिति पठितम् । हरदत्तमाधवादिभिश्च तदेवानुसृतम् । एतच्च भाष्यविरोधादुपेक्ष्यम् । प्रसिद्धश्चोपसर्गेऽपि णिनि । 'स बभूवोपजीविनाम्' । 'अनुयायिवर्ग' । 'पतत्यधो धाम विसारि' । 'न वञ्चनीया प्रभवोऽनुजीविभिः' इत्यादौ । '* साधुकारिण्युपसङ्ख्यानम् *' । '* ब्रह्मणि वद *' । अताच्छील्यार्थं वार्तिकद्वयम् । साधुदायी । ब्रह्मवादी ।

2988 When 'habit' is to be expressed, the affix णिनि comes after a verb, provided that the word with a case-affix in composition with it does not mean a genus

Thus उष्ण+भुज्+णिनि=उष्णभोजिन्, 1st. sing उष्णभोजी 'who eats his meal hot' So also शीतभोजी, &c

Why do we say 'when it does not mean a genus'? Witness ब्राह्मणानामन्त्रयिता 'the inviter of Brâhmanas' We cannot form ब्राह्मणामन्त्रयी

Why do we say 'when habit is to be expressed ? Witness उष्ण भुङ्क्ते कदाचित् 'he sometimes eats hot' The author of the Kâsikâ vritti says that

though the anuvritti of the word 'sup' was understood in this aphorism, its repetition here declares that the upasargas are not included and he gives the following vârtikâ —

Vart —The verb आसृ in composition with the preposition उत् or प्रति should be enumerated as taking this affix As उदासारिन्, fem उदासारिणी, 1st plural उदासारिण्यः So also प्रत्यासारिणी, pl प्रत्यासारिण्यः । Haradatta and Mâdhava have followed Kâsika in this respect

This is however, against the Bhâshya and should be discarded Moreover this affix comes even with upsaragas As अनुयायिन् अनुजीविन्, उपजीविन्, &c As in the verse बभूवोपजीविनाम् , अनुयायिवर्गः । यदात्मनो भाव विसारि । भवन्त्यनीयाः गमयोऽनुजीविभिः ।

Vart —So also when the sense is having skill in such and such action' As साधुकारी 'excellent worker', साधुदायी 'giving liberally'

Vart —So also after the verb वद preceded by ब्रह्म As ब्रह्मवादिन् in ब्रह्मवादिनो वदन्ति 'the knowers of Brahma say These two vârtikas cover cases where there is not the sense of 'habit'

२९८९ । कर्तर्युपमाने । ३ । २ । ७९ ।

णिनि स्यात् । उपपदार्थ कर्ता प्रत्ययार्थस्य कर्तुरुपमानम् । उष्ट्र इव क्रोशति उष्ट्रक्रोशी । ध्वाङ्क्षरावी । अताच्छील्यार्थं जात्यर्थं च सूत्रम् । 'कर्तरि' किम् । अपूपानिव भक्षयति माषान् । उपमाने ' किम् । उष्ट्रः क्रोशति ।

2989 The affix णिनि comes after a verb when it is in composition with a word denoting an object of comparison, expressing the agent, the sense of the affix being 'doing something like that', that is to say, when the upapada agent is the standard of comparison of the agent denoted by the word to which the sense of the affix refers

Thus उष्ट्र इव क्रोशति = उष्ट्रक्रोशिन् 'who makes a noise like a camel', ध्वाङ्क्षराविन् 'who makes a noise like a crow'

This sûtra applies where 'habit' is not indicated or where 'genus' is denoted in opposition to the last aphorism.

Why do we say 'when expressing the agent'? Witness as अपूपानिव भक्षयति माषान् he eats *másha* like *apûpa*' Here अपूप is object and not agent, and hence no composition takes place.

Why do we say 'denoting a standard of comparison'? Otherwise there will be no composition As उष्ट्रः क्रोशति 'the camel makes noise'.

२९९० । व्रते । ३ । २ । ८० ।

णिनिः स्यात् । स्थण्डिलशायी ।

2999 The affix णिनि comes after a verb, in composition with a word ending in a case-affix, when 'vow' is meant

The word व्रत m ans a 'vow' as regulated and ordained by the Scriptures. This condition 'when vow is expressed' applies to the completed word, that is to say, when the complete word made up of the root, the upapada, and the affix denotes a vow As स्थण्डिलशायिन् 'the vow of sleeping on bare ground (and nowhere else) or a person who has taken this vow' अश्राद्धभोजिन् 'who has vowed not to eat during the performance of a Srâddha ceremony'.

Why do we say 'when vow is to be expressed'? Otherwise there is no composition As स्थण्डिले शेते देवदत्तः Devadatta sleeps on bare ground'

This sûtra is also an exception to III 2 78 applicable when 'habit' is not meant, or when 'genus' is to be expressed

२९९१ । बहुलमाभीक्ष्ण्ये । ३ । २ । ८१ ।

पौनःपुन्ये द्योत्ये सुप्युपपदे णिनिः । क्षीरपायिण उशीनराः ।

2991 The affix णिनि comes after a verb diversely, when continued repetition of an action is to be expressed

The word आभीक्ष्ण्य means continued repetition, that is to say, zealous practice or assiduous performance of anything, but does not mean habit As कषायपायिणो गान्धाराः 'the people of Gândhâra are kashâya drinkers' कषाय+पा+णिनि=कषाय+पा+युक्+णिनि (VII 3 33) So also क्षीरपायिण उशीनराः 'the people of Usinâra are milk drinkers' सौवीर-पायिणो बाह्लीकाः 'the people of Bâhlika are sauvira-drinkers'

By using the word 'diversely' in the sûtra, this affix is not applied in other places, as in the following —कुल्माषखादः 'a grain eater

२९९२ । मनः । ३ । २ । ८२ ।

सुपि मन्यतेर्णिनिः स्यात् । दर्शनीयमानी ।

2992 The affix णिनि comes after the verb मन् 'to think', when there is a word with a case-affix, in composition with it.

The word 'supi' is understood in this sûtra As दर्शनीयमानी who thinks himself handsome', शोभनमानी who thinks himself beautiful'

Note —The verb मन् belonging to the 4th conjugation is taken here and not that belonging to the 8th conjugation because the anuvriti of the word 'diversely' is understood here In the present aphorism, whether we take the Divâdi or Tanâdi मन् the resulting form would be the same, namely, मानिन् But not so in the next aphorism, where before the affix खश् there would be difference of form owing to the vikarana, i e., in the 4th conjugation श्यन् would be added, but not so if the verb belonged to the 8th class

२९९३ । आत्ममाने खश्च । ३ । २ । ८३ ।

स्वकर्मके मनने वर्तमानान्मन्यतेः सुपि खश् स्यात् । चाण्णिनिः । पण्डितमात्मानं मन्यते पण्डितंमन्यः । पण्डितमानी । 'खित्यनव्ययस्य' (२९४३) । कालिमन्या । 'अनव्ययस्य' किम् । दिवामन्या ।

2993 And-the affix खश् comes after the verb मन् 'to think,' when the word in composition with it is a word with a case-affix, and when it is employed to signify thought, whereof the object is self (the sense of the affix being 'thinking himself as such').

The word आत्मभान means 'thinking of one's own self' By the word 'and' it is meant that the affix णिनि may be employed in the same sense This rule applies where the agent, indicated by the sense of the affix, thinks himself possessed of the qualities of 'handsomeness,' &c, denoted by the upapada As दर्शनीयमन्यः or दर्शनीयमानी 'who thinks himself handsome', पण्डितमन्यः or पण्डितमानी 'who thinks himself learned'.

२९९३ । क । खित्यनव्ययस्य । ६ । ३ । ६६ ।

The long vowel is shortened before खश् by VI 3 66 S. 2943. Thus कालिमन्या । Why do use in S 2943 'when not an Indeclinable word'? Observe दिवामन्या ।

२९९४ । इच एकाचोऽम्प्रत्ययवच्च । ६ । ३ । ६८ ।

इजन्तादेकाचोऽमागमः स्यात्स च स्वाद्यम्वत्खिदन्ते परे । 'औतोऽम्शसोः' (२८५) । गांमन्यः । 'वाम्शसोः' (३०२) । स्त्रियमन्य । स्त्रींमन्यः । नृ । नरंमन्य । भुवमन्यः । श्रियमात्मानं मन्यते श्रियमन्यं कुलम् । भाष्यकारवचनाच्छ्रीयद्दस्य ह्रस्वो मुमोऽभावश्च ।

2994 A monosyllabic word, ending in any vowel other than अ, when followed by a word formed by a खित् affix, receives the augment अम्, which is added in the same way as the affix अम् of the Accusative singular

The word अम् is to be repeated here thus इच एकाचोऽम्, अम्प्रत्ययवच्च ॥ This गांमन्य, स्त्रींमन्य or स्त्रियमन्य, श्रियमन्यः, भुवमन्यः ॥ By force of the atideśa अम्प्रत्ययवत्, the changes produced by the Accusative ending are caused by this augment also viz the substitution of long आ, the substitution of a vowel homogenous with the first, the guna, the substitutes इयङ् and उवङ् As आ—गां मन्य (VI 1. 93 S 285), पूर्वसवर्ण as स्त्रींमन्यः (VI 1 107 S 194), guna, as,—नरंमन्य (VII 3 110 S 275) from नृ । And इयङ् and उवङ्, as श्रियमन्यः, भ्रुवमन्यः (VI 4 80 S 302) Why do we say ending in a vowel other than अ (इच्)? Observe स्वम्मन्यः ॥ Who do we say 'a monosyllable'? Observe लेखाभ्रु मन्यः ॥

The affix अम् is elided after a Neuter noun (VII 1 23), therefore, will this अम् also be elided when श्री is treated as Neuter ? As श्रियमात्मानं मन्यते ब्राह्मणकुलं = श्रियमन्यम् or श्रिमन्यम् ॥ The second form is the valid form according to the great commentator. Here there is shortening of श्री, and the absence of अम् and मुम् augments.

२९९५ । भूते । ३ । २ । ८४ ।

अधिकारोऽयम् । 'वर्तमाने लट्' (२१५१) इति यावत् ।

2995 All the affixes to be treated of hereafter should be understood to come in the sense of past time

The phrase 'with the sense of past time' is an adhikâra or governing aphorism and exerts its influence up to aphorism III 2 123. S 2151, that is to say, these affixes give a signification of past tense to the verb whose anuvritti is also understood throughout the subsequent sûtras, see III 1 91

Thus it will be taught in the next aphorism 'after the verb यज्, when the word in composition is in the instrumental case, the affix णिनि is employed Here to complete the sense we must read into the sûtra, the words 'with the sense of past time' As अग्निष्टोमेनेष्टवान् = अग्निष्टोमयाजिन् 'who has sacrificed with an Agnishtoma or a five-day series of offerings'

Why do we say 'with the sense of past time' ? Otherwise these affixes will not be employed As अग्निष्टोमेन यजति 'he sacrifices with Agnishtoma'

२९९६ । करणे यजः । ३ । २ । ८५ ।

करण उपपदे भूतार्थाद्यजेर्णिनिः स्यात्कर्तरि । सोमेनेष्टवान्सोमयाजी । अग्निष्टोमयाजी ।

2996 The affix णिनि comes after the verb यज् 'to sacrifice' with the sense of past time, when the word in composition is in the instrumenal case

The anuvritti of णिनि and not of यज् is to be read into this sûtra. As अग्निष्टोमयाजिन् 'who has sacrificed with Agnishtoma' Here Agnishtoma is the instrument for the attainment of the desired fruit. So also सोमयाजिन् ।

२९९७ । कर्मणि हनः । ३ । २ । ८६ ।

पितृव्यघाती । कर्मणीत्येतत् 'सहे च' (३००६) इति यावदधिक्रियते ।

2997 The affix णिनि comes after the verb हन् 'to kill', with the sense of past time, when the word in composition is in the accusative case.

As पितृव्यघातिन् 'who has killed his paternal uncle', हन्+णिनि=घन्+णिनि (VII 3 54)=घत+णिनि (VII 3 32)=घातिन् (VII. 2 116)

This affix is employed only when censure is implied. Therefore it is not employed in चोरं हतवान् 'he has killed the thief'

The anuvritti of the word कर्मणि of this aphorism extends up to sûtra III 2 96, S 3006

२९९८ । ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विप् । ३ । २ । ८७ ।

एषु कर्मसूपपदेषु हन्तेर्भूते क्विप्स्यात् । ब्रह्महा । भ्रूणहा । वृत्रहा । 'क्विप्च' (२९८३) इत्येव सिद्धे नियमार्थमिदम् । ब्रह्मादिष्वेव हन्तेरेव भूत एव क्विबेवेति चतुर्विधोऽत्र नियम इति काशिका । ब्रह्मादिष्वेव क्विबेवेति द्विविधो नियम इति भाष्यम् ।

2998 The affix क्विप् comes after the verb हन् 'to kill' with the sense of past time, when the following words in the accusative case are in composition ब्रह्म 'a Brâhmana,' भ्रूण 'a foetus' and वृत्र 'Vritra'

As ब्रह्महन् 1st sing ब्रह्महा 'who has killed a Brâhmana', भ्रूणहा 'who has killed a foetus', वृत्रहा 'who has killed Vritra,' i e, Indra'

Since by sûtra 2983, the affix क्विप् was ordained to come after all verbs, and therefore would have come after the verb हन् also, where is the necessity of the present aphorism? This aphorism makes a niyama, i e., the verb हन् takes the affix क्विप् only when it is composition with the words ब्रह्म, &c Four-fold restriction is here intended according to the Kâsikâ —

(1) When हन् has, as upapada, the words ब्रह्म, &c., and not any other word, as पुरुषं हतवान् 'he has killed the man'.

(2) When the words ब्रह्म, &c, are upapadas of any other verb than हन्, then this affix is not employed; so that the verb must be हन्, thus ब्रह्माधीतवान् 'he has read the Veda'

(3) The क्विप् is the only affix to denote past time in the case of हन् preceded by ब्रह्म, &c, and no other affix can be employed in this sense

(4) This is employed only in the past tense and not in any other tense, as ब्रह्माणं हन्ति or हनिष्यति 'he kills or will kill the Brâhmana'. According to the Bhâshya, the niyama is two fold only namely 2 and 3, i e. the upapadas must be Brahmâna, &c, and the affix must be kvip

2999 The affix क्विप् comes after the verb कृ 'to make' with the sense of past time, when the following words in the accusative case are in composition.—सु 'well', कर्म 'action', पाप 'sin', मन्त्र 'hymn' and पुण्य 'virtue'.

The phrase 'in the accusative case' is understood in this aphorism, and applies to all the abovementioned words, except सु which being an attributive word, of course, cannot take any case-terminations As सुकृत् (VI 1 71) 'who has done well', कर्मकृत् 'who has done all works', पापकृत् 'who has committed sins', मन्त्रकृत् 'who has made a mantra', पुण्यकृत् 'who has done virtuous actions'.

This sûtra also ordains a restrictive rule or niyama. Three-fold restriction is intended here according to the Kâsikâ namely, restrictions with regard to past time, root kri and the affix, but not with regard to upapada 1 The restriction being that the affix must be kvip, we have no अण् in कर्मकृतवान् ॥ 2 The root must be कृ, we have मन्त्राध्याय.= मन्त्रमधीतवान् । Here there is no kvip. 3 The time must be *past*. Therefore no kvip in the Present or Future, as कर्म करोति or करिष्यति । There being no restriction with regard to the upapadas, this affix is employed when words other than these सु कर्म, &c, are upapadas As, शास्त्रकृत् 'who has made Scriptures', भाष्यकृत् 'who has made a commentary' The त् is added to the root by VI. 1. 71.

३००० । सोमे सुञः । ३ । २ । ९० ।

सोमसुत् । चतुर्विधोऽत्र नियम इति काशिका । सप्तसुतस्त्वमेऽपि ।

3000 The affix क्विप् comes after the verb सु 'to press out juice', with the sense of past time, when the word सोम, in the accusative case, is in composition

As, सोमसुत् 'who has pressed the soma juice, or soma-distiller', 1st dual सोमसुतौ, 1st. plural सोमसुतः ।

This sûtra is also for the sake of making a niyama of restrictive rule. The four-fold restriction is here intended, i.e., as regards the verb, the tense, the upapada and the affix. This is according to the Kâsikâ. So also in the next sûtra.

३००१ । अग्नौ चेः । ३ । २ । ९१ ।

अग्निचित् ।

3001. The affix क्विप् comes after the verb चि 'to collect' with the sense of past time, when the word अग्नि, in the accusative case, is in composition.

As, अग्निचित् 'one who has kept the sacred fire', 1st. dual अग्निचितौ, 1st. plural अग्निचितः ।

Here also, as in the last aphorism, four fold restriction is intended.

३००२ । कर्मण्यग्न्याख्यायाम् । ३ । २ । ९२ ।

कर्मण्युपपदे कर्मण्येव कारके चिनोतेः क्विप्स्यात् अग्न्याधारस्थलविशेषस्याख्यायाम् । श्येन इव चितः श्येनचित् ।

3002 In expressing an object the affix क्विप् comes after the verb चि 'to collect' with the sense of past time, when it is in composition with a word in the accusative case, provided that the word so formed is the name of the place or altar of fire

The words चेः and कर्मणि are understood in this sûtra The Name is expressed by taking the complete word consisting of the verbal root, the upapada and the affix As श्येनचित् 'a fire altar which has been arranged in the shape of a hawk', कङ्कचित् the fire altar arranged like a heron'

The word आख्या indicates that these words are rudhi words, their sense depending upon usage rather than etymology The arrangement of bricks for sacrificial purpose with regard to fire, gets these various names, that is, when the bricks are arranged like a falcon, it is called श्येनचित्, and so on

३००३ । कर्मणीनिविक्रियः । ३ । २ । ९३ ।

कर्मण्युपपदे विपूर्वात्क्रीणातेरिनिः स्यात् । '* कुत्सितग्रहणं कर्तव्यम् *' सोमविक्रयी । घृतविक्रयी ।

3003 The affix इनि comes after the compound verb विक्री 'to sell', in the sense of past time, when in composition with a word in the accusative case

Vârtika —The repetition of the word कर्मणि in the sûtra, though its anuvritti might have been drawn from the last aphorism, indicates that when the object carries with it sense of censure on the agent, then only this affix is employed and not with every and any object As सोमविक्रयिन् 'the seller of soma plant', घृतविक्रयिन् 'the seller of liquors', employing disapproval of the action of those persons who carry on these mean professions But not so in धान्यविक्रायः 'the seller of paddy'.

३००४ । दृशेः क्वनिप् । ३ । २ । ९४ ।

कर्मणि भूत इत्येव । पारं दृष्टवान् पारदृश्वा ।

3004 The affix क्वनिप् comes after the verb दृश् 'to see' in the sense of past time, when in composition with a word in the accusative case.

As मेरुदृश्वन् 1st sing मेरुदृश्वा 'who has seen the Meru' पारदृश्वा 'who has seen the end or the other side'

Though the affix क्वनिप् was valid by sûtra III 2 75 its repetition here shows that no other affix comes in this sense after this verb

३००५ । राजनि युधिकृञः । ३ । २ । ९५ ।

क्वनिप्स्यात् । युधिरन्तर्भावितण्यर्थः । राजानं योधितवान्राजयुध्वा । राजकृत्वा ।

3005 The affix क्वनिप् comes after the verbs युध 'to fight' and कृ 'to make' with a past signification, when the word राजन् 'king' is in composition, in the accusative case.

How can the verb युध्, which is an intransitive verb, govern an object? It is a transitive verb, inasmuch as it is taken to be a causative verb, with the णिच् affix latent As राजयुध्वन्, 1st sing राजयुध्वा (VII. 2. 7) 'who has caused the king to fight', राजकृत्वन्, 1st sing राजकृत्वा (VI. 1. 71) 'who has made a king'.

३००६ । सहे च । ३ । २ । ९६ ।

कर्मणीति निवृत्तम् । सहयुध्वा । सहकृत्वा ।

3006 The affix क्वनिप् comes after the verbs युध् and कृ, with a past signification, when the word सह 'with,' is in composition.

The anuvritti of karmani ceases.

The word सह, being a particle, and not denoting a substance, is incapable of taking any case As सहयुध्वन् 'who has made to fight with', सहकृत्वन् 'who has done any thing along with another'.

३००७ । सप्तम्यां जनेर्डः । ३ । २ । ९७ ।

सरसिजम् । मन्दुरायां जातो मन्दुरजः । 'ङ्यापोः–' (१००१) इति ह्रस्वः ।

3007 The affix ड comes after the verb जन् 'to be produced', with a past signification, when the word, in composition with it, is in the locative case

As सरसिजम् । So also उपसरे जातः = उपसरजः । जन्+ड=ज्+अ (VI 4 143) =ज 'born of the first conception', मन्दुरजः 'born in the stable'. Here मन्दुरा is shortened to मन्दुर by VI 3. 63 S 1001.

३००८ । पञ्चम्यामजातौ । ३ । २ । ९८ ।

जातिशब्दवर्जिते पञ्चम्यन्त उपपदे जनेर्डः स्यात् । संस्कारजः । अदृष्टजः ।

3008 The affix ड comes after the verb जन्, with a past signification, when the word in composition with it, is in the ablative case, which does not denote a genus.

As बुद्धिजः 'born through understanding', संस्कारजः 'born of habit', दुःखजः 'born through pain'. अदृष्टजः "result of the past karmas (adrishta)"

Note.—Why do we say 'when not denoting a genus'? Observe हस्तिनो जातः 'born of elephant', अश्वाज्जातः 'born of horse'.

३००९ । उपसर्गे च संज्ञायाम् । ३ । २ । ९९ ।

'प्रजा स्यात्संततौ जने'

3009. The affix ड comes after the verb जन् with a past signification, when an upasarga is in composition and when the sense is simply appellative.

The term here being simply appellative, and not descriptive, cannot be explained by giving the signification of its component elements. As प्रजाः 'people', or 'a son', as in the sentence प्रजा स्यात्संततौ जने (Amarakosha III. 3. 32)

३०१० । अनौ कर्मणि । ३ । २ । १०० ।

अनुपूर्वाज्जनेः कर्मण्युपपदे डः स्यात् । पुमांसमनुजाता पुमनुजा ।

3010. The affix ड comes after the verb जन् with a past signification, when the root takes the preposition अनु and is compounded with a word in the accusative case.

As पुमनुजा 'a girl born after the male child, i. e., a girl having an elder brother', स्त्र्यनुजः 'a boy born after the female child, i.e., a boy having an elder sister'.

३०११ । अन्येष्वपि दृश्यते । ३ । २ । १०१ ।

अन्येष्वप्युपपदेषु जनेर्डः स्यात् । अजः । द्विजः । ब्राह्मणजः । अपिशब्दः सर्वोपाधिव्यभिचारार्थः । तेन धात्वन्तरादपि कारकान्तरेऽपि क्वचित् । परितः जाता परिजा ।

3011. The affix ड is seen to come after the verb जन् with a past signification, though it be in preposition with other nouns, having cases other than those mentioned in the previous sûtras.

Thus the locative case has been dealt with in sûtra III. 2. 97, but the affix comes when the upapada has any other case than the seventh. As न जायते = अजः 'unborn', द्विर्जातः = द्विजः 'twice-born'.

Thus, it is said in sûtra III. 2. 98 that the upapada may be in the ablative case when genus is not denoted. We see, however, the affix employed when genus is denoted. As ब्राह्मणजो धर्मः, क्षत्रियजं युद्धम् ।

It is declared in sûtra III. 2. 98 that when appellative is meant, the affix ड comes after the compound verb जन्. We find, however, the affix employed when the sense is not simply appellative, as अभिजाः or परिजाः 'born or produced all round, i. e., hair'.

It is declared in sûtra III 2. 100 'When an object is in composition with the verb अनुजन् this affix is employed' But it may also be employed when no object is in composition As अनुजः 'born after, i e, younger brother'

The force of the word अपि though' is to free this rule from all restrictions and conditions. So this affix comes after other verbs and other cases in composition with such verbs As परितः खाता=परिखा 'a moat' (literally that which has been dug all round), आखा 'a pond'.

The Past Participles

३०१२ । क्तक्तवतू निष्ठा । १ । १ । २६ ।

एतौ निष्ठासंज्ञौ स्तः ।

3012 The affixes kta and ktavatu are called Nishthâ.

३०१३ । निष्ठा । ३ । २ । १०२ ।

भूतार्थवृत्तेर्धातोर्निष्ठा स्यात् । तत्र 'तयोरेव–' (२८३३) इति भावकर्मणोः क्तः । 'कर्तरि कृत्' (२८३२) इति कर्तरि क्तवतुः । उकारावितौ । स्नातं मया । स्तुतस्त्वया विष्णुः । विष्णुर्विश्वं कृतवान् ।

3013 The affixes called निष्ठा come after a verbal root, employed with the sense of past time

By III 4 70 S 2833, the affix kta denotes 'state' and 'object,' i e., it is Passive Participle, while the ktavatu is Active Participial affix by virtue of III 4 67 S 2832 The उ and क's are इत्, the real affixes are त and तवत् । As स्नातं मया 'bathed by me' स्तुतस्त्वया विष्णुः "Vishnu was praised by thee" विष्णुर्विश्वं कृतवान् 'Vishnu made the universe'. As कृ+क्त=कृतम् 'made, कृ+क्तवतु=कृतवत्, 1st sing. कृतवान् 'done', so also भुक्तम् and भुक्तवान् 'eaten'.

३०१४ । निष्ठायामण्यदर्थे । ६ । ४ । ६० ।

ण्यदर्थो भावकर्मणी ततोऽन्यत्र निष्ठायां क्षियो दीर्घः स्यात् ।

3014. A long is substituted for the इ of क्षि before the Passive Participle in क्त, when it has not the sense of the future Passive Participle in ण्यत् ।

Note—The force of ण्यत्, is to denote condition (Impersonal action) and object (passive) When the Past Participle has not the force of ण्यत्, the vowel of क्षि is lengthened Thus आक्षीणः, प्रक्षीणः, परिक्षीणः all used in the active sense The क्त is added to the Intransitive क्षि to denote the agent (III 4 72) Thus प्रक्षीणमिदं देवदत्तस्य 'this is the spot where Devadatta perished'. Here क्त is used with a Locative force (III. 4, 76). Why do

we say 'not having the force of यत्?' Observe अक्षितमक्षितमेवेषुः ॥ Here क्त is added with the force of condition, and akshitam means 'imperishable'. The vowel not being lengthened the त is not changed to न (VIII 2 46).

३०१५ । क्षियो दीर्घात् । ८ । २ । ४६ ।

दीर्घात्क्षियो निष्ठातस्य नः स्यात् । क्षीणवान् । भावकर्मणोस्तु क्षित कामो मया । 'श्र्युकः किति' (२३८१) । श्रितः-श्रितवान् । भूतः-भूतवान् । भुत । '* ऊर्णोर्णुवद्भावो वाच्यः *' । तेन एकाच्त्वान्नेट् । ऊर्णुतः । युतः । वृतः ।

3015 The त of Nishthâ is changed to न, after क्षि, when the root-vowel is lengthened

Thus क्षीणा क्लेशाः, क्षीणो जाल्मः, क्षीणतपस्वी ॥ The vowel of क्षि is lengthened by VI 4 60 and 61

Why do we say 'when the vowel is lengthened,' Observe अक्षितमक्षितमेवेषुः ॥ The word अक्षितं is formed with क्त in the sense of भाव and means 'imperishable' The Nishthâ being added in the sense of यत्, there is no lengthening of the vowel by VI 4 60

The root क्षि includes the two roots क्षि क्षये and क्षि निवासगत्योः ॥ As क्षितः कामो मया ॥ See also the commentary of Sâyana on अक्षितो ति सनेदिं न वाजमिन्द्रः सहस्रिणं (Rig I 5 9)

३०१५ । क । श्र्युकः किति । ७ । २ । ११ । S 2381.

Kârikâ —वाच्य ऊर्णोर्णुवद्भावो यङ्प्रसिद्धिः प्रयोजनम् । आमश्च प्रतिषेधार्थमेकाचश्चेडुपग्रहात् ॥

3015A The augment इट् is not added to an affix having an indicatory क्, when it comes after the root श्रि, or after a monosyllabic root ending in उ, ऊ, ऋ or ॠ in the Dhâtupâtha

As श्रित्वा, श्रितः, श्रितवान् ॥ So also with roots ending in उक् vowels as युत्वा, युतः, युतवान् , लूत्वा, लूनः, लूनवान् , वृत्वा, वृतः, वृतवान् , तीर्त्वा, तीर्णः, तीर्णवान् , ॥ भूतः । भूतवान् । भुतः ॥

Why 'श्रि and उक् ending roots only ? Observe विदितः ॥ Why having an indicatory क्? Observe श्रयिता, श्रयितुम्, श्रयितव्यम्॥ Some read two क's in the sûtra and would apply it to the indicatory ग् also, as भूष्णुः (III 2 139)

Kârikâ —ऊर्णु is treated as if it was णु, when the affix यङ् is to be applied, आम् is to be prohibited, or इट् is to be debarred

The √ûrnu being thus treated as a monosyllabic root, does not get इट् । Thus ऊर्णुतः । So also युतः । वृतः ।

३०१६ । रदाभ्यां निष्ठातो नः पूर्वस्य च दः । ८ । २ । ४२ ।

रेफदकाराभ्यां परस्य निष्ठातस्य नः स्यात् । निष्ठापेक्षया पूर्वस्य धातोर्दकारस्य च । शॄ । 'ॠत इद्-' (२३८०) । रपरः । णत्वम् । शीर्णः । ओंइरकृत्वेन मूर्धरायद्धत्वान्नेद् । कृतस्यापत्यं कार्तिः । भिन्नः । छिन्नः ।

3016 After र and द, for the त of the participial suffix क्त and क्तवत्, there is substituted न, and the same substitution takes place also for the preceding द ॥

After र:—आस्तीर्णम् विस्तीर्णम्, विशीर्णम् निगीर्णम्, अवगूर्णम् ॥ Thus from √शॄ we get शॄ+क्त=शिर्+क्त (VII 1 100 S 2390)=शिर्+त (I 1 51 S 70) शिर्+न (VIII 2 42 = S 3016)=शीर्ण ।

Note —Why do we say ' after र and द "? Observe कृतः, कृतवान् ॥ The word र here does not denote the common *sound* र, which would include ऋ also, but the consonant र ॥ But even if र् be taken a common sound name including र् and ऋ, yet the न change does not take place in कृत, &c , because between त and the र् sound, there intervenes vowel-sound ऋ, for ऋ is sounded not like pure र्, but र्+a vowel sound

Note —Why do we say " of the Participial suffix " ? Observe कर्ता, हर्ता ॥

Note —Why do we say " for the त "? Observe चरितम्, हरितम् ॥ Here the त of the Nishthâ does not follow *immediately* after र् the augment इट् intervenes

Note —Why do we say " of the preceding " ? The succeeding द will not be changed. As भिन्नवद्भ्याम्, भिन्नवद्भिः ॥

In the word कार्ति. the descendant of कृतः the त of Nishthâ is immediately preceded by र्, but no change has taken place, because the Vriddhi, by which ऋ is changed to आर्, is Bahiranga and consequently asiddha, and for the purposes of न change, the र् so obtained is invalid For the Vriddhi is ordained because of the ञ् of इञ् added to कृत, and it lies *outside* of the nishthâ त, and so is Bahiranga

After द:—भिन्नः, भिन्नवान्, छिन्नः, छिन्नवान् from भिद् and छिद् ॥

३०१७ । संयोगादेरातो धातोर्यण्वतः । ८ । २ । ४३ ।

निष्ठातस्य नः स्यात् द्राणः । स्त्यानः । ग्लानः ।

3017 For the त of the Nishthâ there is substituted न, after a root ending in आ and commencing with a conjunct consonant, if the latter contain a semi-vowel.

Thus from √द्रा कुत्सायाम् we have प्रद्राणः, प्रद्राणवान् ॥ स्त्यानः ॥ ग्लानः, ग्लानवान् from ग्लै ॥ These roots द्रा and ग्ला end in आ, have a conjunct consonant in the beginning, one of which is a semi vowel र and ल ॥

३०१८ । ल्वादिभ्यः । ८ । २ । ४४ ।

एकविंशतेर्ल्वादिभ्यः प्राग्वत् । लूनः । ज्या । 'ग्रहिज्या' (२४१२) । जीनः । '*दुग्वोर्दीर्घश्च*' । 'दु गतौ' । दूनः । 'टुदु उपतापे' इत्यस्य तु न ग्रहणं सानुबन्धकत्वात् । 'दूदुतया दुतया' इति माघः । गूनः । '*पूञो विनाशे*' । पूना यवाः । विनष्टा इत्यर्थः । पूतमन्यत् । '*सिनोतेर्ग्रासकर्मकर्तृकस्य*' । सिनो ग्रासः । 'ग्रास इति किम् । सिता पाशेन सूकरी । 'कर्मकर्तृक–' इति किम् । सितो ग्रासो देवदत्तेन ।

3018. The त of Nishthâ is changed to न, after the root लू and the twenty roots that follow it

These roots belong to Kryâdi class, and commence from लूञ् छेदने (IX. 13) and end with वृ वरणे (IX 32)

Thus लूनः, लूनवान्, धूनः, धूनवान्, from ज्या जीनः, जीनवान् the vocalisation is by VI. 1 16 S 2412

Note.—After a root ending in ॠ or ॠ and after a root of Luâdi class, the त of the affix क्तिन् is c anged to न, like as in Nishthâ Thus कीर्णिः, गीर्णिः शीर्णिः, लूनिः, धूनिः॥ These are from कॄ (IX. 26), गॄ (IX 28), शॄ (IX. 18), लू and धूञ्॥

Vârt —The vowel of the roots दुगतौ (Bhu 991) and गु (Bhu. 997), are lengthened before the Nishthâ which is changed to न॥ As आदूनः, विगूनः॥ The root दु 'to heat' (Sva. 10) has an indicatory टु and is therefore not taken. Its Nishthâ त is not changed to न। As दुतः in दुदुवया दुतया (Mâgha).

Vârt —The न change takes place after पूञ् 'to destroy' (Bhu. 1015). As पूना यवाः=विनष्टाः॥ But पूतं धान्यं from पूञ् 'to purify' (IX 12)

Vârt —The same change takes place after the root षि बन्धने of Svâdi class No 2 when used in a Reflexive sense of becoming a morsel fit for swallowing. As सिनो ग्रासः स्वयमेव, i e, where a morsel by being mixed with curd, condiment, &c, becomes rounded of itself, there this form is used बध्यमानः पिण्डीक्रियमाणो ग्रासो, यदा दध्यादिव्यञ्जनं यथेष्टं तथानुकूल्यं प्रतिपद्यते तदाऽयं प्रयोगः॥ But when not used in this sense, we have सिता पाशेन सूकरी 'the she hog is bound in the noose' Moreover, the ग्रास must be the object and not the subject of the verb. Therefore not here, सितो ग्रासो देवदत्तेन॥

३०१९। ओदितश्च। ८। २। ४५।

भुजो भुग्नः। टुओश्वि। उच्छूनः। ओहाक्। प्रहीणः। 'स्वादय ओदितः' इत्युक्तम्। सूनः—सूनवान्। दूनः—दूनवान्। ओदित्त्वादेव डीङः पाठसामर्थ्यान्नेट्। उड्डीनः।

3019 The त of Nishthâ is changed to न after a root, which has an indicatory ओ in the Dhâtupâtha.

Thus from √bhuj o (Tud 124), भुग्नः। भुग्नवान्। √tu o svi (Bhu 1059) उच्छूनः। उच्छूनवान्। √o hâk (Juha 8) — प्रहीणः

So also ओलस्जी—लग्नः, लग्नवान्, ओविजी—उद्विग्नः, उद्विग्नवान्॥ ओप्यायी वृद्धौ—आपीनः, आ पीनवान्॥

The roots षूङ् प्राणिप्रसवे (Div 24) &c are considered as ओदित् See Divâdi root 24. Thus, सूनः, सूनवान्, दूङ्—दूनः, दूनवान्, दीङ्—दीनः, दीनवान्, डीङ्—डीनः, डीनवान्, धीङ्—धीनः, धीनवान्, मीङ्—मीनः, मीनवान्, रीङ्—रीणः, रीणवान्, लीङ्—लीनः, लीनवान्, व्रीङ्—व्रीणः, व्रीणवान्॥

The root डी which otherwise takes इट् does not do so in the Nishthâ as it is included in the ओदित् class. Thus उड्डीनः।

३०२० । द्रवमूर्तिस्पर्शयोः श्यः । ६ । १ । २४ ।

द्रवस्य मूर्तौ काठिन्ये स्पर्शे चार्थे श्यैङः सम्प्रसारणं स्यान्निष्ठायाम् ।

3020 There is vocalisation of the semivowel of the root श्या (श्यै) 'to go' when the nishthâ affixes follow, when the sense is 'coagulation" or "cold to touch"

The word द्रवमूर्त्ति means 'hardening of a fluid,' by coagulation, &c.

Thus श्यै+क्त=शि+क्त । Now applies the following sûtra by which the nishṭhâ त is changed to न ।

३०२१ । श्योऽस्पर्शे । ८ । २ । ४७ ।

श्यैङो निष्ठातस्य नः स्यादस्पर्शेऽर्थे । 'हलः' (२५५९) इति दीर्घः । शीनं घृतम् । 'अस्पर्शे' किम् । शीतं जलम् । 'द्रवमूर्तिस्पर्शयोः' किम् । संश्यानो वृश्चिकः शीतात्संकुचित इत्यर्थः ।

3021 The Nishthâ त is changed to न after श्यै, but not when the Participle denotes 'cold to the touch.'

Thus शि+त=शि+न=शीनं (the lengthening is by VI 4 2. S 2559) as शीनं घृतं 'frozen butter'

Why do we say 'not cold to the touch'? Observe शीतं जलम् 'cold water'. Why do we say 'there is vocalisation when meaning 'coagulation' and 'cold to touch'? There is no vocalisation when the sense is not that of 'coagulation' or 'cold', as संश्यानो वृश्चिकः 'the rolled up scorpion' The short इ is lengthened in शीन, &c, by VI 4 2 S 2559.

The word स्पर्श is a guna word formed by घञ्, and denotes the particular guna or sensation to be sensed through the organ of touch. In this sense it is derived from the root स्पृश संस्पर्शने ॥ It also denotes a disease, derived from स्पृश उपतापे ॥ There is nothing to show, what स्पर्श is meant in the sûtra Explanation is the only refuge here.

३०२२ । प्रतेश्च । ६ । १ । २५ ।

प्रतिपूर्वस्य श्यः सम्प्रसारणं स्यान्निष्ठायाम् । प्रतिशीनः ।

3022. There is vocalisation of श्या preceded by the upasarga प्रति, when the nishthâ affixes follow

Thus प्रतिशीनः प्रतिशीनवान् ॥ This sûtra applies to cases where the words need not have the meaning of "coagulation" or "cold".

३०२३ । विभाषाभ्यवपूर्वस्य । ६ । १ । २६ ।

श्यः सम्प्रसारणं वा स्यात् । अभिश्यानं अभिशीनम् घृतम् । अवश्यानोऽवशीनो वृश्चिकः । व्यवस्थितविभाषेयम् । तेनेह न । समवश्यानः ।

3023. There is optionally the vocalisation of श्या followed by the Nishṭhâ affixes, when the upasargas अभि and अव precede it.

Thus अभिशीनम् or अभिश्यानम् घृतं, अवशीनो or अवश्यानो वृश्चिकः ॥ This option applies even when the word means "coagulation" and "cold" As (?) अवशीनं or अवश्यानं घृत, मेदः ॥ अवशीनो or अवश्यानो वायुः, &c, अवशीनं or अवश्यानमुदकं ॥

The पूर्व in this sûtra serves the same purpose as in VI 1 23 Thus अभिसंशीन or अभिसंश्यान अवसंशीनं, अवसंश्यानं ॥ The word पूर्व shows that it is a vyavasthita vibhâshâ, hence there is no option allowed when अभि and अव are in the middle, as, समभिश्यानं, समवश्यानः ॥ Here we cannot have the alternative forms समभिशीनं, &c

३०२४ । अञ्चोऽनपादाने । ८ । २ । ४८ ।

अञ्चो निष्ठातस्य नः स्यान्न त्वपादाने ।

3024 The Nishṭhâ त is changed to न, after अञ्च्, but not when it is in connection with an Ablative case

Thus समक्नौ शकुनेः पादौ=सङ्गतौ, तस्मात् पयसो न्यक्ताः ॥ The इट् augment is not added in समक्नः by the following

३०२५ । यस्य विभाषा । ८ । २ । १५ ।

यस्य क्वचिद्विभाषयेड्विहितस्ततो निष्ठाया इण्न स्यात् । 'उदितो वा' (३३२८) इति क्त्वायां वेट्त्वादिह नेट् । समक्नः । 'अनपादाने' किम् । उदक्तमुदकं कूपात् । नत्वस्यासिद्धत्वात् 'वृश्च–' (२८४) इति षत्वे प्राप्ते । '* निष्ठादेशः षत्वस्वरप्रत्ययेड्विधिषु सिद्धो वाच्यः *' । वृक्णः । वृक्णवान् ।

3025. The Participial-affixes do not take इट्, after those roots, to which another suffix can optionally be added, with or without this augment इ ॥

That is, a root which is *optionally* Seṭ before other affixes, is *invariably* aniṭ before Nishṭhâ Thus by VII. 2. 44, वल् consonant beginning affixes are optionally वेट् after the roots धू, &c The Nishṭhâ after धू, &c, will be invariably aniṭ. Thus विधूतः, विधूतवान्, गूढः, गूढवान् ॥ By VII 2. 56 S! 3328 the roots having an indicatory उ, *optionally* are followed by Seṭ क्त्वा ॥ The Nishṭhâ after उदित् roots will *invariably* be aniṭ as समक्नः (from √añchu 'to honor'.)

Note.—By the vârtika सनि पदि दरिद्रायत्युपसंख्यानम् the roots पत्, पत and दरिद्रा take optional इट् in the Desiderative (VII 2 49) Though पत् is a root which thus *optionally* takes इट् in the Desiderative, yet its Nishṭhâ is always सेट्, for Pânini himself has employed the word पतित in sûtra II. 1 24, 38 According to Padamanjari this rule of यस्य विभाषा is anitya and not of universal application Because had this rule been of universal application, then the root क्लिश which is *optionally* aniṭ by VII. 2. 57, would be *universally* aniṭ by the present sûtra and there would be no necessity of reading it with a long ई in the Dhâtupâtha, as क्लिशू बाधने (VI 141) to make its nishṭhâ aniṭ under VII. 2. 14.

Why do we say in S. 3024 'when not in construction with an Ablative case'? Observe उद्धृतमुदकं कूपात्=उद्धृत 'drawn out'

The word अक्त is from the root अञ्जू व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु, and not from the root अञ्च्, and hence the Nishthâ is not changed.

The change of त into न is ordained by a Tripâdi rule (VIII 2 48 &c) and therefore it is considered asiddha (VIII 2 1 S 12), and therefore the श् of √vraśch requires to be changed to ष before त by VIII 2 36 S. 294. This is, however, prevented by the following

Vart —The substitute of the Nishthâ affixes should be considered as valid or siddha for the purposes of the rules relating to the (1) changing of श to ष्, (2) accent (3) affix, and (4) इट् augment. As (1) वृक्णः, वृक्णवान्॥ The root is ओव्रश्चु (Tudâdi 11) the indicatory ओ shows that the nishthâ त is changed to न (VIII 2 45 S 3019) This nishthâ substitute is considered as valid or siddha, and the final of the root is not changed to ष, as it otherwise would have been by VIII 2 36. S 294 for न would have been still considered as त or a झल् letter The equation is as follows —व्रश्च्+त= वृश्च्+त (VI 1. 16)=वृश्च्+न (VIII 2 45)=वृश्+न (VII 2. 29)=वृक्+न (VIII 2 30)=वृक्णः (VIII 4 1) The श् is changed to क् by VIII 2 30, by considering न as asiddha and therefore equal to त of a झल् letter Thus it will be seen that this न is असिद्ध for the purposes of rule VIII. 2. 30, but it is सिद्ध only for the purposes of rule VIII 2 36

३०२६ । परिस्कन्दः प्राच्यभरतेषु । ८ । ३ । ७५ ।

पूर्वेण मूर्धन्ये प्राप्ते तदभावो निपात्यते । परिस्कन्दः । 'प्राच्य-' इति किम् ? परिष्कन्दः-परिस्कन्दः । 'परेश्च' (२३९९) इति विकल्प । 'स्तम्भेः' (२२७२) इति षत्वे प्राप्ते ।

3026 The word परिस्कन्द is used without the cerebral change in the country of Eastern Bharata.

This is an anomaly The ष required by the VIII 3 74 S 2399 is prohibited The other form is परिष्कन्दः॥ The word परिस्कन्द is formed by the affix अच् or it is a Nishthâ, the त being elided. The word भरत qualifies the word प्राच्य॥

Prof Bohtlingk translates it "परिस्कन्द is seen in the usage of the Eastern People and the Bharata". He bases his construction on the sûtras II. 4 66, and IV 2 113, where प्राच्यभरतेषु means "the Eastern People and Bharata"

Why do we say 'Eastern'? Observe परिष्कन्दः or परिस्कन्दः। The double form is by the option of VIII 3 74 S 2399

The स of √स्तम्भ required to be changed to ष by VIII. 3 67 S. 2272. The following sûtra prevents that

३०२७ । प्रतिस्तब्धनिस्तब्धौ च । ८ । ३ । ११४ ।

अत्र षत्वं न स्यात् ।

3027 The words प्रतिस्तब्ध and निस्तब्ध are anomalous

In these words the स is not changed to ष, though so required by VII. 3 67 S 2272

३०२८ । दिवोऽविजिगीषायाम् । ८ । २ । ४९ ।

दिवो निष्ठातस्य नः स्यादविजिगीषायाम् । आद्यूनः । विजिगीषायां तु । द्यूतम् ।

3028. The Nishthâ त is changed to न, after दिव् when the sense is not that of 'play'

The word विजिगीषा means "desire of conquest or gain", but here it means "gambling".

Thus आद्यूनः,=औदरिकः, परिद्यूनः=क्षीणः ॥ Why do we say "when it deos not mean to play"? Observe द्यूतं वर्तते ॥ Here the throwing of dice is with the desire of winning or gaining victory (vijigîshâ) over the opponent.

३०२९ । निर्वाणोऽवाते । ८ । २ । ५० ।

अवात इति च्छेदः । निष्पूर्वाद्वातेर्निष्ठातस्य नत्वं स्याद्वातश्चेत्कर्ता न । निर्वाणोऽग्निर्मुनिर्वा । वाते तु निर्वातो वातः ।

3029 The word निर्वाण is irregularly formed by changing the Nishṭhâ त to न, when the 'wind' is not the agent of the verb

The word निर्वाण is formed the root वा, with the preposition निर् and the Participial affix त ॥ Thus निर्वाणोऽग्निः,=उपशान्तः, निर्वाणः प्रदीपः, निर्वाणो भिक्षुः =उपरतः ॥

Why do we say when not meaning "the wind"? Observe निर्वातो वातः, निर्वातं वातेन ॥

In the sentences निर्वाणः प्रदीपो वातेन, निर्वाणोऽग्निर्वातेन, the न change has taken place, because the location of the verb वा is in the प्रदीप and अग्नि, and not in the वात, which is merely an Instrument. Hence the above vritti uses the words "if the sense of the verb वा has not the word वात as its agent"

३०३० । शुषः कः । ८ । २ । ५१ ।

निष्ठातस्य कः । शुष्कः ।

3030 क is substituted for the Nishṭhâ त after the root शुष् ॥
As शुष्कः, शुष्कवान् ॥

३०३१ । पचो वः । ८ । २ । ५२ ।

पक्वः ।

3031. व is substituted for the Nishṭhâ त after the root पच् ।
As पक्वः, पक्ववान् ॥

३०३२ । क्षायो मः । ८ । २ । ५३ ।

क्षामः ॥

3032 म is substituted for the Nishthâ त after the root क्षै ॥

Thus क्षामः, क्षामवान् ॥

३०३३ । स्त्यः प्रपूर्वस्य । ६ । १ । २३ ।

प्रात्स्त्यः संप्रसारणं स्यान्निष्ठायाम् ।

3033 The verb स्त्या (स्त्यै and ष्ट्यै) when preceded by प्र changes its semivowel to a vowel, when â Nishthâ affix follows

The phrases "when the nishthâ follows", and "there is vocalisation" are understood here The anuvritti of स्फी does not run here The roots स्त्यै and ष्ट्यै both assume the form स्त्या and are included here Thus प्र+स्त्या+क्त=प्र+स्ति+त (VI 1 108)=प्रस्तीतः (VI 4 2), and प्रस्तीतवान् ॥ The त of nishthâ affix would have been changed into न् by VIII 2 43 in as much as the root स्त्या has a semivowel and ends in long आ ॥ But by the vocalisation of य, the condition of यण्वत् for the application of VIII 2 43, no longer existing, the affix त is not changed to न ॥ But त is optionally changed to म by VIII 2 54 below as प्रस्तीमः and प्रस्तीमवान् ॥

३०३४ । प्रस्त्योऽन्यतरस्याम् । ८ । २ । ५४ ।

निष्ठातस्य मो वा स्यात् । प्रस्तीमः-प्रस्तीतः । 'प्रात्' किम् । स्त्यानः ।

3034 म is optionally substituted for the Nishthâ त, after the root स्त्यै preceded by प्र ॥

Thus प्रस्तीमः or प्रस्तीतः, प्रस्तीमवान् or प्रस्तीतवान् ॥ In the second alternative when म deos not come, we first vocalise the root स्त्या into स्ती, and then add त ॥ Had Samprasârana not taken place first, then the Nishthâ त would have been changed to न after स्त्या by VIII 2 43 But when samprasârana is once made, the root no longer has a semivowel and so there remains no occasion for the application of VIII 2 43.

Why do we say "when preceded by प्र?" Observe संस्त्यानः (VIII 2. 43) संस्त्यानवान् । If it was intended that vocalisation should take place when प्र singly stood before, then he sûtra could well have run thus प्रस्त्यः ॥ The use of the word पूर्वस्य implies that the rule applies when प्र stands first, though other upasargas may intervene between it and the root Thus प्रसंस्तीतः, प्रसंस्तीतवान् ॥ The compound प्रपूर्वस्य should be explained as a Bahuvrihi=प्रः पूर्वो यस्य धातूपसर्गसमुदायस्य स प्रपूर्वः (that which consisting of root and upasarga is preceded by प्र is called प्रपूर्व). Therefore the rule is made applicable to प्रसंस्तीतः &c.

३०३५ । अनुपसर्गात्फुल्लक्षीबकृशोल्लाघाः । ८ । २ । ५५ ।

ञिफला । फुल्लः । निष्ठातस्य लत्वं निपात्यते । क्तवत्वेकदेशस्यापीदं निपातनमिष्यते । फुल्लवान् । क्षीबादिषु तु क्तप्रत्ययस्यैव तलोपः । तस्यासिद्धत्वात्प्राप्तस्येटोऽभावश्च निपात्यते । क्षीबो मत्तः । कृशस्तनुः । उल्लाघो नीरोगः । 'अनुपसर्गात्' किम् ।

3035 The irregular Participles फुल्ल 'blown,' क्षीब 'drunk, mad' कृश 'lean' and उल्लाघ 'healthy' are formed then only, when no Preposition precedes them

The word फुल्ल is derived from the root ञिफला विशरणे the त is changed to ल ॥ The change of अ to उ (VII 4 88) and the want of इट् augment (VII 2 16) are regular The same change takes place before क्तवतु also as फुल्लवान् ॥

The affix त is elided after the roots क्षीब्, कृश् and उत—लाघ्, and as the elision is asiddha there would have been इट्, but as an anomaly the augment इट् is prohibited also, this is the irregularity in क्षीबः, कृशः and उल्लाघ ॥

Why do we say when not preceded by a Preposition? Observe (प्रफुल्लाः सुमनसः, प्रक्षीबितः, प्रकृशितः, प्रोल्लाघितः ॥ In the case of लाघ्, prepositions other than उत are prohibited)

३०३६ । आदितश्च । ७ । २ । १६ ।

आकारेतो निष्ठाया इण्न स्यात् ।

3036. The Participial-affixes do not get इट् augment after a root which has an indicatory आ ॥

The root ञिफला has an indicatory आ, and so its nishthâ will not take इट् । Thus फल्+क्त । Now applies the following by which the अ of फ is changed to उ ॥

Note —As ञिमिदा—मिन्नः, मिन्नवान्, ञिक्ष्विदा—क्ष्विण्णः, क्ष्विण्णवान्, ञिष्विदा—स्विन्नः, स्विन्नवान् ॥ The च implies that other roots not enumerated are to be also included, as आश्वस्तः, वान्तः ॥

Note —This and the sûtra following it in the Ashtâdhyâyî could have been made into one, as आदितश्च विभाषा भावादिकर्मणोः ॥ The separate making of two sûtras indicates that the rule of यस्य विभाषा (VII 2 15), applies with the restrictions and limitations of the rule ordaining 'option', *i e*, the prohibition of इट् augment, with regard to the participial-affixes is limited by the same conditions, which apply to the optional employment of इट् before other affixes in the विभाषा rules (यदुपाधेर्विभाषा, तदुपाधेः प्रतिषेधः) ॥ Thus VII 2 68 ordains इट् optionally to the affix वसु after the roots गम्, हन्, विद् and विश् ॥ The root विद् there is the Tudâdi root meaning 'to acquire' The rule यस्य विभाषा will apply to this विद् with this meaning and not to विद् meaning 'to know' the Past Participles of which are विदितः, विदितवान् ॥

३०३७ । ति च । ७ । ४ । ८९ ।

चरफलोरत उत्स्यात्तादौ किति प्रफुल्तः । प्रचीवितः । प्रकूचितः । प्रोल्लाचितः । कथ तर्हि 'सोऽश्रुमं सानुमत' प्रफुल्लम्' इति । 'फुल्ल विकसने' पचाद्यच् । सूत्र तु फुल्लादिनिवृत्त्यर्थम् । ' *उत्फुल्लसंफुल्लयोरुपसंख्यानम् * '

3037 उ is substituted for the vowel of चर् and फल् before an affix beginning with त having an indicatory क ॥

Thus चूर्तिः (=चरण or भक्षण) प्रफुल्ता, and प्रफुल्लि ॥ The anuvritti of यङ्लुकोरभ्यासस्य deos not apply here, though present See VIII 2 55

Thus फल्+त=फुल्+त=प्रफुल्तः । so also प्रचीवितः । प्रकूचितः । प्रोल्लाचितः । How do you explain the form प्रफुल्लम् in सोऽश्रुमं सानुमतः प्रफुल्लम् । (Raghu II 29) It is not the Passive Part of ञिफला, but a derivatve of √फुल्ल 'to bloom' with the affix अच् of the Pachâdi The present sûtra prevents the forms फुल्ल, &c

Vart —The forms उत्फुल्लः and संफुल्लः should be enumerated Here त is changed to ल, though the root has taken a Preposition

In the word परिकृशः, the word परि is not a Preposition with regard to the verb कृश्, परिगतः कृशः=परिकृशः ॥ So that परि is upasarga of the verb गतः understood, hence we have the form कृश ॥

३०३८ । नुदविदोन्दत्राघ्राह्रीभ्योऽन्यतरस्याम् । ८ । २ । ५६ ।

एभ्यो निष्ठातस्य नो वा । नुन्नः-नुत्तः । 'विद' विचारणे रौधादिक एव गृह्यते । उन्दिना परेण साहचर्यात् । विन्न -वित्तः । वेत्तेस्तु विदितः । विद्यतेर्विन्न. । उन्दी ।

3038 The Nishthâ त may optionally be changed to न, after नुद, विद, उन्द, त्रा, घ्रा, ह्री ॥

Thus नुन्नः or नुत्तः, विन्नः or वित्तः, (समुन्नः, or समुत्तः, त्राणः or त्रातः, घ्राणः or घ्रातः ह्रीणः or ह्रीतः) ॥

With regard to ह्री, the न change was not ordained by any rule, and so it is an aprâpta vibhâshâ With regards to others, the न change would have *always* taken place by VIII 2 42 and 43, this makes it optional

The root विद् विचारणे of Rudhâdi is to be taken here, and not other विद roots, because it is read along with √undî which belongs to that class

Thus Nishthâ of विद्—वेत्ति of Adâdi class is विदित , (2) of विद्—विद्यते, of Divâdi class is विन्न only, (3) of विद् of Tudâdi is विन्न , (4) of विद् of Rudhâdi are both वित्तः and विन्नः ॥ The Tudâdi विद् has also the form वित्तः in the sense of भोग by VIII 2 58

The root उन्द is read in the Dhâtupâtha with an indicatory long ई, the force of which is explained in the following sûtra .—

३०३९ । श्वीदितो निष्ठायाम् । ७ । २ । १४ ।

श्वयतेरीदितश्च निष्ठायां इण्न । उन्नः—उत्तः । त्रातः—त्राणः । घ्रातः—घ्राणः । ह्रीणः—ह्रीतः ।

3039 The Participial affixes क्त and क्तवतु (kta and ktavatu), do not get the इट् augment after श्वि, and after the root which has an indicatory ई ॥

Thus उन्द्+क्त=उन्नः or उत्तः । The Past Participle of √त्रा (S 3038) is त्रातः or त्राणः । Of √घ्रा (S. 3038) is घ्राणः or घ्रातः । Of √ह्री, ह्रीणः or ह्रीतः ।

३०४० । न ध्याख्यापॄमूर्च्छिमदाम् । ८ । २ । ५७ ।

एभ्यो निष्ठातस्य नत्वं न । ध्यातः । ख्यातः । पूर्तः । 'राल्लोपः' । मूर्तः । मत्तः ।

3040. The Nishthâ त is not changed to न after ध्या, ख्या, पॄ, मूर्च्छि and मद ॥

Thus ध्यातः, ध्यातवान्, ख्यातः ख्यातवान्, पूर्तः, पूर्तवान्, मूर्तः, मूर्तवान्, मत्तः, मत्तवान् ॥

This debars the न change prescribed by VIII 2 42, 43. S 3016 and 3017

The root मूर्च्छि is exhibited in the sûtra in its lengthened from, the root मुर्च्छ is lengthened by VIII 2. 78 and the च्छ is elided before त by VI 4. 21. S 2655

३०४१ । वित्तो भोगप्रत्यययोः । ८ । २ । ५८ ।

विन्दतेर्निष्ठान्तस्य निपातोऽयं भोग्ये प्रतीते चार्थे । वित्तं धनम् । वित्तः पुरुषः । 'अनयोः' किम् । विन्नः । 'विभाषा गमहन-' (३०९९) इति क्वसौ वेट्त्वादिह नेट् ।

3041 The irregularly formed Participle वित्त denotes 'possession' and 'renowned'

This is derived from विद्लृ लाभे of the Tudâdi class, the त is not changed to न though so required by VIII 2 42 S 3016.

Thus वित्तमस्य बहु=धनमस्य बहु 'he has much riches' Because riches are enjoyed (भुज्यते), so they are called भोग or 'enjoyments' *par excellence*

In the sense of 'renowned', we have वित्तोऽयं मनुष्यः 'this man is renowned or famous" Here वित्तः=प्रतीतः ॥ प्रतीयते=प्रत्ययः ॥

Why do we say when having the sense of 'possessions' and 'famous'? Observe विन्नः ॥ . The root is anit in the Nishthâ because it is optionally वेट् before क्वसु affix by VII 2. 68, S. 3099 See S 3025.

३०४२ । भित्तं शकलम् । ८ । २ । ५९ ।

भिन्नमन्यत् ।

3042. The word भित्त is irregularly formed in the sense of a fragment, a portion'

Thus भिन्नं विवृतिं, भिन्नं प्रवर्तते ॥ This is synonymous with सकल ॥ The root-meaning of भिद् is not very manifest in this word, it may be taken as a *rudhi* word The regular form is भिन्नं under VIII. 2 42 S. 3016

३०४३ । ऋणमाधमर्ण्ये । ८ । २ । ६० ।

ऋधातोः क्ते तकारस्य नत्वं निपात्यते आधमर्ण्यव्यवहारे । ऋतमन्यत् ।

3043 The word ऋण is irregularly formed in the sense of 'debt'

It is derived from ऋ, the त is changed to न ॥ The word आधमर्ण्य is compounded from अधम ऋणे "he who in a debt transaction holds a lower position, *i e*, a debtor" The other form is ऋतं 'truth, right'

३०४४ । स्फायः स्फी निष्ठायाम् । ६ । १ । २२ ।

स्फीतः ।

3044 The स्फी is the substitute of स्फाय 'to swell,' when the Nishthâ affixes follow

Thus स्फीतः, स्फीतवान् ॥ Why do we say "when the Nishthâ affixes follow" Observe स्फातिः formed by क्तिन् ॥ In the phrase स्फाती भवति, the word स्फाती is the feminine of the word स्फाति formed by क्तिन् ॥

३०४५ । क्लिशनिष्ठायाम् । ७ । २ । ४७ ।

निरः कुषेर्निष्ठाया इट् स्यात् । 'यस्य विभाषा' (३०२५) इति निषेधे प्राप्ते पुनर्विधिः । निष्कुषितः ।

3045. The augment इट् is added to the Participial affixes त and तवत्, after कुष् preceded by निर् ॥

As निष्कुषितवान्, निष्कुषितः ॥ The special mention of इट् in the sûtra is for the sake of making its addition invariable, otherwise it would have been optional, or debarred by VII 2 15 S 3025 In the subsequent Ashtâdhyâyî sûtra, the addition becomes again optional.

३०४६ । वसतिक्षुधोरिट् । ७ । २ । ५२ ।

आभ्यां क्त्वानिष्ठयोर्नित्यमिट् स्यात् । उषितः । क्षुधितः ।

3046. The affix ktvâ, kta and ktavatu always receive the augment इट् after वस् (वसति) and क्षुध् ॥

As उषित्वा, उषितः and उषितवान् क्षुधित्वा, क्षुधितः, क्षुधितवान् ॥

Note —The वस् of the Adâdi class will get इट् as it is enumerated in the list of सेट् roots The repetition of इट् shows that the rule is invariable, the 'optionally' of the preceding Ashtâdhyâyî sûtra does not affect it

३०४७ । अञ्चेः पूजायाम् । ७ । २ । ५३ ।

पूजार्थादञ्चेः क्त्वानिष्ठयोरिट् स्यात् । अञ्चितः । गतौ त्वक्तः ।

3047. The affixes ktvâ, kta and ktavatu take the augment इट् after the root अञ्चु्, when meaning 'to honor or do something to show honor'

As अञ्चित्वा जानु जुहोति, अञ्चिता अस्य गुरवः (III. 2. 188, VI 4. 30. II 3. 67). By VII. 2. 56 अञ्चु would optionally have caused इट् to come before ktvâ, and hence by VII. 2. 15 S 3035 never before the Nishṭhâ This sûtra ordains invariable addition of this augment. Why do we say when meaning 'to honor'? Observe उदक्तमुदकं कूपात्, 'the water is raised from the well, where √anchu means 'to go'. See VIII. 2 48 S. 3024, and VII 2. 15. S. 3025.

३०४८ । लुभो विमोहने । ७ । २ । ५४ ।

लुभः क्त्वानिष्ठयोर्नित्यमिट् स्यान्न तु गार्ध्ये । लुभितः । गार्ध्ये तु लुब्धः ।

3048. The affixes ktvâ, and kta, ktavatu take इट् after the root लुभ् (Tud 22) when meaning 'entangled or confused'

As लुभित्वा and लोभित्वा, विलुभिताः केशाः, विलुभितः सीमन्तः, विलुभितानि पदानि ॥ विमोहन = आकुलीकरणं ॥ By VII 2 48 लुभ would have optionally caused इट् to come before ktvâ, and then by VII 2 15 the Nishthâ would never have been सेट् ॥ Hence this sûtra. Why do we say when meaning 'to entangle'? See लुब्धः वृषलः = शीतेन पीडितः, ॥ लुभ् 'to be greedy' (Div 128) is not governed by this rule, but by VII. 2. 48. As लुब्ध्वा or लोभित्वा and लुभित्वा (1. 2. 26) ॥

३०४९ । क्लिशः क्त्वानिष्ठयोः । ७ । २ । ५० ।

इड्वा स्यात् । 'क्लिश उपतापे' नित्यं प्राप्ते । 'क्लिशू विबाधने' । अस्य क्त्वायां विकल्पे सिद्धेऽपि निष्ठायां निषेधे प्राप्ते विकल्पः । क्लिशितः–क्लिष्टः ।

3049. The affixes ktvâ, kta, and ktavatu, may optionally take इट् after क्लिश् ॥

As क्लिष्ट्वा or क्लिशित्वा, क्लिष्टः or क्लिशितः, क्लिष्टवान् or क्लिशितवान् ॥ क्लिश् (Divâdi 52) उपतापे, being anudâtta would *always* have taken इट् before ktvâ and Nishthâ Hence this rule ordains option with regard to ktvâ. क्लिशू विबाधने (IX 50) having an indicatory ऊ would have optionally taken इट् before ktvâ by VII 2 44, but then the Nishṭhâ affixes by VII. 2 15 would never have taken the augment.

३०५० । पूङश्च । ७ । २ । ५१ ।

पूङः क्त्वानिष्ठयोरिड्वा स्यात् ।

3050. The affixes ktvâ, kta and ktavatu optionally get इट after पू ॥

As पूत्वा or पवित्वा, सोमेरतिपूतः, सोमेरतिपवितः पूतवान् or पवितवान् ॥ This allows option where by VII 2 11 there would have been prohibition See I 2. 22, given below.

When the affix takes the augment इट्, it is no longer regarded as कित्, by the following sûtra, and so there is guna.

३०५१ । पूङः क्त्वा च । १ । २ । २२ ।

पूङः क्त्वा निष्ठा च सेट् किन्न स्यात्।। पवितः-पूतः । क्त्वाग्रहणमुत्तरार्थम् । 'नोपधात्-' (३३२४) इत्यत्र हि क्त्वैव सबध्यते ।

3051 The set Nishthâ and the set *ktvâ* are not *kit* after the verb pûn 'to purify'

Thus पू+इट्+क्त=पो+इत=पवित । When there is no इट्, we have पूतः ।

By rule VII 2 51, S 3050 after the verb पू the Nishthâ affixes and *ktvâ* take the intermediate इ So that *ktvâ* being *sét* (by virtue of S 3050) would have been non-kit by S 3322, and it might be asked what is the necessity of repeating it in this sûtra when I 2 18 S 3322 comprised the case The reason of this repetition is that by mentioning *ktvâ* in this sûtra, it has governing force over the succeeding Ashṭâdhyâyî sûtras

Thus in I. 2 23 S 3324 the affix ktvâ alone is taken and nothing else

३०५२ । निष्ठा शीङ्स्विदिमिदिक्ष्विदिधृषः । १ । २ । १९ ।

एभ्यः सेण्निष्ठा किन्न स्यात् । शयितः-शयितवान् । अनुबन्धनिर्देशो यङ्लुङ्निवृत्त्यर्थः । शेश्यितः-शेश्यितवान् । '* आदिकर्मणि निष्ठा वक्तव्या * ' ।

3052 The set Nishtha affixes are not *kit* after the five verbs si 'to lie down,' *svid* 'to sweat,' *mid* 'to melt,' *kshvid* 'to be unctuous,' and *dhrish* 'to offend'

Thus शयितः । शयितवान् ।

The root शीङ् is read in the sûtra with its indicatory letter ङ्, in order to indicate that this rule does not apply to the Nishthâ of yan luk. Thus शेश्यितः । शेश्यितवान् ।

The other four roots स्विद् (ञिष्विदा), मिद् (ञिमिदा), क्ष्विद् (ञिक्ष्विदा) and धृष् (ञिधृषा) have all a long आ as indicatory, as well as the syllable ञि These roots therefore by VII. 2 16 S 3036 are *anit*, and consequently beyond the scope of the *operation* of the present sûtra As स्विन्न , स्विन्नवान्

Though Nishthâ क्त is generally a Passive Participial affix denoting a Past Time, it also denotes the beginning of an action by the following vârtika

Vârtika when the beginning of an action is intended to be expressed the Nishṭhâ affixes are employed.

When *kta* denotes an âdikarma, it loses its Passive force and becomes an Active Participle by the next sûtra Therefore, when the Nishthâ affixes denote 'a state or condition, bhâva,' or 'beginning of action,' then the above four roots optionally become *set* (VII 2. 17) It is in that case that the present sûtra is applicable to them

३०५३ । आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च । ३ । ४ । ७१ ।

आदिकर्मणि यः क्तः स कर्तरि स्यात् । चाद्भावकर्मणोः ।

3053 The affix 'kta' also denotes the agent, when it expresses a beginning of an action

The word आदिकर्मणि means 'the beginning of an action' or when the action signified by the roots, is intended to be expressed merely as having been simply begun The force of च in the sûtra is to indicate that even when the beginning of an action is intended to be expressed, the क्त may be used to denote the act and the object as well

Note —When Bhâva and âdikarma are denoted by the Nishthâ, it optionally takes इट् by the following

३०५४ । विभाषा भावादिकर्मणोः । ७ । २ । १७ ।

भावे आदिकर्मणि चादितो निष्ठाया इड्वा स्यात् । प्रस्वेदितश्चैत्रः । प्रस्वेदितं तेन । 'ञिष्विदा' इति भ्वादिरत्र गृह्यते नेदिङः साहचर्यात् । स्विद्यतेस्तु स्विदित इत्येव । 'ञिमिदा' 'ञिक्ष्विदा' दिवादी भ्वादी च । प्रमेदितः–प्रमेदितवान् । प्रक्ष्वेदितः–प्रक्ष्वेदितवान् । प्रधर्षितः–प्रधर्षितवान् । धर्षितं तेन । 'सेट्' किम् । प्रस्विन्नः । प्रस्विन्नं तेनेत्यादि ।

3054 The principal affixes after roots having an indicatory आ, may optionally take the augment इट्, when the affixes have an Impersonal sense, or denote the beginning of an action.

Thus the four roots ñi shvidâ, ñi midâ, ñi kshvidâ and ñi dhrishâ become सेट् when their Participle denotes an Impersonal sense, or the beginning of an action and when the Nishthâ is not कित् by S 3052, Thus प्रस्वेदितश्चैत्रः (âdikarma) प्रस्वेदितं तेन (bhâva) The (ñi) shvid (â) of this sûtra (S 3052) is the Bhuâdi root, as it is read in the company of √mid √kshvid &c , which have ञि indicatory It must, therefore, be that √svid which has an indicatory ञि, and that is Bhvâdi (No 780) Of the Divâdi root स्विद् (No. 79) there is no guna, as स्विदितः ।

The two roots ñi midâ and ñi kshvidâ belong both to the Divâdi (Nos. (133, 134) and the Bhvâdi (No. 779, 780 or 1027). Both are taken here. Thus प्रमेदितः । प्रमेदितवान् । प्रक्ष्वेदितः । प्रक्ष्वेदितवान् ।

The fifth root dhṛish (V 22) offers no peculiarity. Thus प्रधर्षितः प्रधर्षितवान् । So also धर्षितं तेन ।

Why do we say in S. 3052 "the सेट् nishthâ"? Observe प्रस्विन्नः । प्रस्विन्नं तेन । No guṇa.

३०५५ । मृषस्तितिक्षायाम् । १ । २ । २० ।

सेण्निष्ठा किन्न स्यात् । मर्षितः-मर्षितवान् । 'क्षमायाम्' किम् । अपमृषितं वाक्यम् । अविस्पष्टमित्यर्थः ।

3055 The set Nishtha is not *kit* after the verb mrish when meaning 'to forbear'

Thus मर्षित 'forborne' मर्षितवान् 'forbore'

Why do we say 'when meaning to forbear?' When it has not this sense, the set nishthâ will be कित As अपमृषितं वाक्यमाह 'he spoke unintelligible language'

३०५६ । उदुपधाद्भावादिकर्मणोरन्यतरस्याम् । १ । २ । २१ ।

उदुपधात्परा भावादिकर्मणोः सेण्निष्ठा वा किन्न स्यात् । द्युतितम्-द्योतितम् । मुदितम्-मोदितं साधुना । प्रद्युतितः-प्रद्योतितः । प्रमुदितः-प्रमोदितः साधुः । 'उदुपधात्' किम् । विदितम् । 'भावा-' इत्यादि किम् । रुचितं कार्षापणम् । 'सेट्' किम् । कुष्टम् । 'शब्विकरणेभ्य एवेष्यते' । नेह । गुध्यतेर्गुधितम् ।

3056 The set Nishthâ is optionally not *kit*, after the verbs having a penultimate उ, if used impersonally or denoting the beginning of action

According to some the *sét Nishthâ* suffixes are not *kit* after the verbs having a penultimate उ if those verbs are used impersonally (bhâva) or denote the beginning of action (âdi-kárman) Thus द्युत् 'to shine' द्युतितमनेन or द्योतितमनेन 'it has been lighted' Similarly प्रद्योतितः or प्रद्युतितः 'he first illumined' So also मुदित or मोदित साधुना । प्रमुदितः or प्रमोदितः साधुः । The word penultimate or *upadhâ* has been defined in I 1. 65.

Why do we say " when उ is penultimate ?"

If the verb has any other vowel than उ as penultimate, then the rule does not apply As लिखितमनेन 'written by him' Or विदितम् । Here इ is penultimate , and, therefore, no option is allowed

Why do we say " when used impersonally or denoting âdikarma ?"

This rule has no application where the Nishthâ does not express either भाव 'condition' or 'Impersonal action', or आदिकर्म 'beginning of action', but is used as a verbal adjective. As रुचितं कार्षापणं ददाति 'he gives a shining coin (called kârshâpaṇa)' Here the word रुचित 'shining' is used as adjective.

Why do we say 'सेट्'?

The rule applies to the Nishthâ which takes the intermediate इ and not to others, as, प्रभुक्त ओदनः 'the rice that has been eaten.' Here no option is allowed So also कुष्टम् ।

Ishti —This optional form of past participle is restricted in its scope. Those verbs which take the vikarana शप् *i e.*, the verbs of the *Bhu* class, &c, admit of this option. Thus गुध् 'to wrap up' belongs to the Divâdi class, and therefore, its participle has one form only, as, गुधितं.

३०५७ । निष्ठायां सेटि । ६ । ४ । ५२ ।

णेर्लोपः स्यात् । भावितः—भावितवान् । 'श्वीदितः—' (३०३९) इति नेट् । सम्प्रसारणम् । शूनः । दीप्तः । गुहू । गूढः । वनु । वतः । तनु । ततः । पतेः । सनि वेट्कत्वादिडभावे प्राप्ते 'द्वितीया श्रित—' (६८६) इति सूत्रे निपातनादिट् । पतितः । 'सेऽसिचि' (२५०६) इति वेट्कत्वादिडभावे कृत्यादीनामीदित्त्वेनानित्यत्वज्ञापनाद्वा तेन 'भावितमिश्रराजधिया' इत्यादि । 'यस्य-विभाषा' (३०२५) इत्यत्रैकाच इत्येव । दरिद्रितः ।

3057. The affix णि is elided before the affixes kta, and ktavatu when these take the augment इट् ॥

Thus भावितः । भावितवान् । So also, कारितम्, हारितम्, गमितम्, भक्षितम् ॥

By sûtra VII, 2 14 S. 3039 the √śvi does not take इट् in the Nishthâ. The root is टु ओ श्वि in the Dhâtupâtha Thus श्वि+क्त=शु+त (the vocalisation is by VI 1.15 S 2409)=शू+त (VI 4 2. S 2559)=शून. (VIII. 2 45 S 3019) Similarly from √dîpî (IV 42), दीप्तः, √guhû, गूढः ।

From √vanu, वतः, the nasal is elided by VI 4 37 S 2428 √tanu, ततः । The root पत is optionally सेट् in the Desiderative by the vârtika तनिपतिदरिद्राति भ्य सनो वा इट् वाच्यः (See S 2621) The Nishthâ would not therefore, have taken इट् (S 3025), but as Pânini himself has used the form पतितः in II. 1 24. S 686, we infer that the prohibition of S 3025 does not apply to पत । Or it may be said that S 3025 is *anitya* (not universally valid). For had it been universally valid, the roots कृत चृत, नृत took optional इट् by VII. 2 57. S 2506, and would therefore have formed their Past Participle without इट् by virtue of S 3025 What was, therefore, the necessity of teaching these roots with a long ई in the Dhâtupâtha (Tudâdi 141 & 35, Divâdi 9), and making them applicable the rule VII, 2. 14. S 3039. Thus यस्य विभाषा (S 3025) is anitya hence the form भावित, &c., are valid as in भावितमिश्रराज धिया । &c. See note under S. 3025

Moreover, the sûtra यस्य विभाषा (S. 3025) applies only to monosyllabic roots, as the word एकाचः is understood therein from VII. 2 10 S 2246. It does not apply to roots having more than one syllable Thus दरिद्रितः from √daridra

३०५८ । क्षुब्धस्वान्तध्वान्तलग्नम्लिष्टविरिब्धफाण्टबाढानि मन्थमनस्तमःसक्ताविस्पष्टस्वरानायासभृशेषु । ७ । २ । १८ ।

क्षुभादीनामष्टानामनिडर्थानि निपात्यन्ते यथाक्रमं मन्थादिषु वाच्येषु । द्रवद्रव्यसंपृक्ता सक्तवो मन्थः । मन्थनदण्डश्च । क्षुब्धो मन्थश्चेत् । स्वान्तं मनः । ध्वान्तं तमः । लग्नं सक्तम् । म्लिष्टान्तरमपि निपातनमात् । म्लिष्टमविस्पष्टम् । विरिब्धः स्वरः । 'म्लेच्छ' 'रेभृ' अनयोरुपधाया इत्त्वमपि निपात्यते । फाण्टमनायाससाध्यः कषायविशेषः । यस्तु नवनीतभावात्प्रागवस्था यच्च द्रव्यं वाष्पतीति वैद्यकात् बाढं भृशम् । अन्यत्र तु क्षुभितम् । क्षुब्धो राजेति त्वागमशास्त्रस्यानित्यत्वात् । स्वनितम् । ध्वनितम् । लगितम् । म्लेच्छितम् । विरेभितम् । फाणितम् । बाहितम् ।

3058 The following eight words are formed without इट् augment, in the senses given against them —

1 क्षुब्धः "porridge" or 'a churning stick', 2 स्वान्तः 'the mind', 3, ध्वान्तः darkness', 4 लग्नः 'attached', 5 म्लिष्टः 'indistinct or unintelligible', 6 विरिब्ध 'a note or tone', 7 फाण्ट 'a decoction made without an effort or by an easy process', and 8 बाढः 'excessive'

The word 'mantha' means 'fried barley mixed with any liquid substance' It also means 'the churning stick' 2 Svânta means 'mind, or manas', 3[1] Dhvânta means 'darkness' 4 Lagna means attachment.' The त of the nishthâ is changed to न as an irregularity. 5 Mlishtham means 'indistinct,' or inarticulate speech 6 Viribdha means 'tone or sound' These last two words are derived from √mlechchha and √rebhri. the penultimates have been changed to ब anomalously 7 Phântam is a decoction made by an easy process. But Mâdhava in his commentary on the following text of the satapatha Brahmana (तद् वै नवनीत भवति घृत देवानां फाण्ट मनुष्याणाम् ।) says 'phântam is the first particles of butter produced by churning.' 8. Bâdha means excessive.

When the words have not the above senses we have 1 क्षुभितं 'disturbed or agitated' The phrase क्षुब्धो राजा is a metaphorical use of the word and shows the anitya nature of âgama rules (as the इट् âgama) 2 स्वनितः as स्वनितो मृदङ्गः, स्वनित मनसा ॥ 3 ध्वनितो मृदङ्ग or ध्वनित मनसा ॥ 4. लगितं, 5 म्लेच्छित (=अपभाषित) 6. विरेभितं from रेभृ 'to sound', or विरिभितं from रिभि ॥ 7 फाणित ॥ 8 बाहित from √बाहृ 'to strike'

३०५९ । धृषिशसी वैयात्ये । ७ । २ । १९ ।

एतौ निष्ठायामविनय एवानिटौ स्तः । धृष्टः । विशस्तः । अन्यत्र धर्षितः । विशसितः । भावादिकर्मणोस्तु वैयात्ये धृषिर्नास्ति । अतएव नियमार्थमिदं सूत्रमिति वृत्तिः । धृषेरादित्त्वे फलं चिन्त्यमिति हरदत्तः । माधवस्तु भावादिकर्मणोरवैयात्ये विकल्पमाह । धृष्टम्–धर्षितम् । प्रधृष्टः–प्रधर्षितः ।

3059. The Participial affix does not get इट् augment, after the roots धृष् and शस्, 'bold, impudent and arrogant'.

As धृष्टः विशस्तः ॥ The root धृष् is exhibited in the Dhâtupâtha as ञिधृषा 'to be impudent' (V. 22), and as it has an indicatory आ, its past participle would be अनिट् by VII 2 16 S 3036 शस् is शसु in the Dhâtupâtha (I 763), and as it has an indicatory उ by VII 2. 56. read with VII. 2 15, its Nishthâ is also Anit. The special mention of these roots here, is for the sake of making a niyama rule namely, अनिट् only then when meaning 'impudent', and सेट् in other senses as धर्षितः, विशसितः

" धृष् never forms past participle with the force of भाव (Impersonal action) or आदिकर्म (beginning of action), and therefore VII 2. 17 cannot apply to it Therefore it is a niyama rule"—thus says the author of the Kâsikâ. Haradatta says " the use of indicatory आ in धृषा is of doubtful propriety." But Mâdhava says " that the option is allowed in the Impersonal and Adikarma when it does not mean impudent " Thus धृष्ट or धर्षितम् bhâva and and प्रधृष्टः and प्रधर्षितः (âdikarma) Bhattiji quotes Haradatta and Mâdhava, and says that धृष् forms participles in those senses, when option is allowed as, धृष्टं or धर्षितं, प्रधृष्टः or प्रधर्षितः not meaning ' impudent'.

३०६० । दृढः स्थूलबलयोः । ७ । २ । २० ।

स्थूले बलवति च निपात्यते । 'दृह दृहि वृद्धौ' । क्तस्येडभावः । तस्य ढत्वम् । हस्य लोपः । इदितो नलोपश्च । दृंहितः—दृहितोऽन्यः ।

3060 The irregularly formed Past Participle दृढ means ' stout' and ' strong '

It is derived from दृह् with क्त affix In other senses, the forms are दृहितम् or दृंहितम् ॥ There are two roots one दृह् (I 769) without nasal, and the other दृंह् (I 770) with the nasal दृढ can be derived from any one of these by eliding ह, and the nasal, and changing त to ढ, and not adding the augment इट् ॥

The difference between स्थूल and बल is that a man may be stout or स्थूल without being strong (बलवान्) and *vice versa* The word बल in the sûtra is equal to बलवत् । The irregularity in the formation of दृढ consists in the absence of इट् and the elision of ह् (and of न्, if the root दृंह् be taken): and the change of त into ढ ॥ This irregular elision of ह is for the sake of preventing the application of the rule पूर्वत्रासिद्धम् (VIII. 2 1) The form could have been obtained in the regular way by the elision of ढ, thus दृह्+त=दृढ्+त (VIII 2. 31)=दृढ्+ध=दृढ्+ढ=दृ+ढ (VIII 3 13)=दृढ ॥ But then when ढ is elided, the rule पूर्वत्रासिद्धम् will apply, and the forms द्रढिमा, द्रढीयान्, द्रढयति could not be obtained. For ऋ is changed to र by VI. 4 161 only when it is *laghu* or light, but ढ lopa being considered asiddha, the ऋ would be heavy as standing before a conjunct consonant. So also the form परिद्रढय्याऽगतः could not be obtained for the णि would not be changed to अय् before ल्यप् when the ऋ is not light or laghu (VI 4 56) So also, परिदृढस्यापत्यं=पारिदृढी (the daughter of Paridrdha) could not be formed. For ऋ being considered guru or heavy, the affix ष्यङ् would have come in the feminine (IV. 1. 78).

३०६१ । प्रभौ परिवृढः । ७ । २ । २१ ।

'वृह वृहि वृद्धौ' । निपातनं प्राग्वत् । परिवृंहितः—परिवृहितोऽन्यः ।

3061. The irregularly formed परिवृढ means ' Lord'.

This is formed, like दृढ, from दृह् or दृ ह् ॥ When not having the sense of 'Lord', we have परिवृंहितम् and परिवृ ढितम् ॥

The ह is elided first as an anomaly By so doing we can get the forms like परिवृढयति, परिवृढ्यगतः, पारिवृढीकन्या ॥

३०६२ । कृच्छ्रगहनयोः कषः । ७ । २ । २२ ।

कषो निष्ठाया इयन स्यादेतयोर्थयोः । कष्ट दु ख तत्कारण च । 'स्यात्कष्ट कृच्छ्रमाभीलम्' । कष्टो मोहः । कष्ट शास्त्रम् । दुरवगाहमित्यर्थः । कषितमन्यत् ।

3062 The Participial affix does not take the augment इट् after the root कष्, when the participle means 'difficult' and 'impenetrable'

The word kashta means 'sorrow' and 'its cause', See Amara Kosa I 9 3 As कष्टो मोह 'delusion is sorrow' i e, cause of sorrow, कष्ट शास्त्रम् 'difficult is the scripture' i e, difficult of penetration कष्टोऽग्निः, कष्ट व्याकरण ततोऽपि कष्टतराणि सामानि ॥ "Difficult is Fire-sacrifice i e, it is difficult to completely master the ritual connected with the worship of fire, and difficult enough is Grammar, but the Sâmans are worst of all" कष्टानि वनानि 'impervious forests' कष्टाः पर्वताः ॥ When not having these senses, we have कषित सुवर्णम् ॥

३०६३ । घुषिरविशब्दने । ७ । २ । २३ ।

घुषिर्निष्ठायामनिट् स्यात् । घुष्टा रज्जुः । 'अविशब्दने' किम् । घुषित वाक्यम् । शब्देन प्रकटीकृताभिप्रायमित्यर्थ ।

3063 The Participal affix does not take the augment इट्, after the root घुष् in any sense other than that of 'proclaimed'.

As घुष्टा रज्जुः, घुष्टौ पादौ । Why do we say 'not meaning to proclaim'? Observe घुषित वाक्यमाह 'He uttered definite speech' i e, he expresses his intention by words विशब्दन=प्रतिज्ञानम् 'assertion, affirmation, agreement'. घुषिर् अविशब्दने is Bhvâdi (I 683), and घुषिर् विशब्दने is Churâdi (X 187), both of these are referred to in the sûtra The prohibition of विशब्दन in the sûtra, indicates by jñâpaka that the णिच् added to the root in the Churâdi class in the sense of विशब्दन is anitya So the following construction becomes valid —as महीपालवचः श्रुत्वा जुघुषुः पुष्पमाणवाः "expressed their opinions in words". In fact the Churâdi णिच् will intervene between the root and the affix, and so no use prohibiting इट् । Thus घुष्+णिच्+क्त= घोषितः (S, 3057)

३०६४ । अर्देः संनिविभ्यः । ७ । २ । २४ ।

एतत्पूर्वादर्देर्निष्ठाया इयन स्यात् । समर्णः । न्यर्णः । व्यर्णः । अर्दितोऽन्य ।

3064 The Participial affix does not take the इट्, after the root अर्द when it is preceded by सं, नि or वि ॥

As समर्णः 'plagued' न्यर्णः, व्यर्णः ॥ Why 'of अर्द'? Observe समेधितः ॥ Why 'सम्, नि' or वि'? Observe अर्दितः ॥

३०६५ । अभेश्चाविदूर्ये । ७ । २ । २५ ।

अभ्यर्णम् । नातिदूरमासन्नं वा । अभ्यर्दितमन्यत् ।

3065 The Participial affix does not take the इट्, after अर्द preceded by अभि, when the meaning is that of 'near'

As अभ्यर्णा सेना, अभ्यर्णा शरत् ॥ Why 'when meaning near'? See अभ्यर्दितो वृषलः शीतेन meaning पीडितः ॥ विदूर means 'remote,' that which is not remote is अविदूर 'non-remote,' the state of being non-remote is आविदूर्यम् 'non-remote ness' The affix ष्यञ् is added irregularly, in spite of the prohibition contained in V 1 121.

३०६६ । णेरध्ययने वृत्तम् । ७ । २ । २६ ।

ण्यन्ताद्वृत्तेः क्तस्येडभावो णिलुक्चाध्ययनेऽर्थे । वृत्तं छन्दश्छात्रेण संपादितम् । अधीतमिति यावत् । अन्यत्र तु वर्तिता रज्जुः ।

3066. The word वृत्त is formed from the causative of वृत्, in the sense of 'studied through or read'

There is absence of इट् and luk elision of the causative sign Thus वृत्तं छन्दश् छात्रेण 'the prosody was finished by the pupil' वृत्तो गुणो देवदत्तेन 'Devadatta has read or gone through Guna' (गुण पाठ. पदक्रम-संहिता रूपोऽध्ययनविशेषः) ॥ वृत्त पारायणं देवदत्तेन ॥ When the sense is not that of 'read', we have वर्त्तितम् as vartitam rajjuh 'the coiled rope' ॥ The root वृत् is intransitive, and becomes Transtive when employed in the Causative The participle is formed from this Transtive causative verb, otherwise it could not have governed an object as shown above. "The affix क्त is added with a Passive force to वृत्, as we find the author himself using this form in निर्वृत्तम् in sûtras IV 2. 68, and V 1 79, on the analogy of निर्वृत्त the word वृत्त could also have been formed without this sûtra.'

३०६७ । शृतं पाके । ६ । १ । २७ ।

श्राश्रपयत्योः क्ते शृभावो निपात्यते क्षीरहविषोः पाके । शृतं क्षीरं स्वयमेव विक्लिन्नं पक्वं वेत्यर्थः । क्षीरहविर्भ्यामन्यत्र श्राणं-श्रपितं वा ।

3067. Optionally शृत is formed in the sense of 'cooked' by the vocalisation of the semivowel of श्रा before the nishthâ affix क्त ॥

The word विभाषा is understood here The roots श्रै 'to cook' of the Bhvadi class, and श्रा 'to cook' of the Adâdi class, and श्रा 'to cook' of the Bhvâdi sub-class Ghatâdi, are meant here. In all these, शृ replaces श्रा, whether causative or not. Thus शृतं क्षीरं, शृतं हविः ॥ This is a vyavasthita vibhâshâ, so that श्रा is invariably changed to शृ when referring to क्षीर and हवि, but not anywhere else. Thus श्राणा यवागूः, श्रपिता यवागूः (VII. 3. 36 and VI. 4 92) This word does not take double causative, though the sense may require it. As, श्रपितं क्षीरं देवदत्तेन यज्ञदत्तेन "Devadatta through Yajnadatta has caused the milk to be cooked". The श्रा is intransitive. When

the sense is that of Reflexive, or Causative, there the form भृत is to be used As भृतं वीर स्वरमेव, भृत वीर क्लिन्नेन ॥

३०६८ । वा दान्तशान्तपूर्णदस्तस्पष्टच्छन्नज्ञप्ताः । ७ । २ । २७ ।

एते णिचि निष्ठान्ता वा निपात्यन्ते । पक्षे । दमितः । शमित । पूरित । दासितः । स्पाशितः । छादितः । ज्ञपितः ।

3068. The following irregularly formed Participles, from the causative roots, may optionally take इट्, namely दान्त, शान्त, पूर्ण, दस्त, स्पष्ट, छन्न, ज्ञप्त ॥

These words are formed either from the causative base or from the primary roots दम् &c The other forms are दमितः, शमित॰, पूरितः, दासितः, स्पाशितः, छादितः and ज्ञपितः ॥ The words दान्त &c, are formed by the luk-elision of णि (Causative), and not taking the इट् Augment By VII. 2 49 ज्ञप् optionally is वेट् and therefore, by VII 2. 15, its Participle would have been *always* अनिट् hence, this sûtra makes an option.

३०६९ । रुष्यमत्वरसंघुषास्वनाम् । ७ । २ । २८ ।

रुष्यादीनां निष्ठाया इड्वा । रुषितः-रुष्टः । आन्त -अमितः । तूर्णः-त्वरितः । अस्वारित्य कर्णं मन्दप । संघुष्टः-संघुषितः । आस्वान्तः-आस्वनितः ।

3069. The Participial affix may optionally get इट् augment, after रुष्, अम, त्वर, संघुष्, and आस्वन् ॥

As. रुष्टः or रुषितः ॥ By VII 2. 48, the affixes after रुष् are *optionally* वेट्, and therefore by VII 2 15, the Nishthâ after this verb 'would have been *always* anit, hence this optional rule. अभ्यान्तः or अभ्यमितः, तूर्णः or त्वरित ॥ The त्वर् is exhibited in the Dhâtupâtha as ञित्वरा (I 812) *i e.*, with an indicatory long आ, and hence by VII. 2. 16 would have been anit always, this rule makes it optionally anit. So also, संघुष्टौ पादौ, or संघुषितौ पादौ, संघुष्टं, or संघुषितं वाक्यमाह, संघुष्टौ or संघुषितौ दन्तौ ॥ घुष preceeded by सम् will be optionally anit, even when having any sense other than that of 'proclaimed', as this *subsequent* sûtra supersedes VII. 2 23 so far. So also आस्वान्तः or आस्वनितः देवदत्तः, आस्वान्तम् or आस्वनितं मनः ॥ स्वन् when preceded by आ, though denoting 'mind,' is *optionally* anit, in spite of VII. 2. 18, that rule being superseded so far by this *subsequent* rule.

३०७० । हृषेर्लोमसु । ७ । २ । २९ ।

हृषेर्निष्ठाया इड्वा स्यात् लोमसु विषये । हृष्-हृषितं लोम । '* विस्मितप्रतिघातयोश्च *' हृष्टो-हृषितो चैत्रः । विस्मितः प्रतिहतो वेत्यर्थः । अन्यत्र तु । 'हृषु अलीके' उदित्वान्निष्ठायां नेट् । 'हृष तुष्टौ' इट् ।

3070. The Participial affix optionally takes इट्, after हृष when the word लोमन् or its synonym is in construction with it.

Vartika —The substitution, however, must take place when the preposition आङ् precedes the root, and the words अन्धुः and ऊधस् are in composition as आपीनोऽन्धु andhu means a "well" आपीनमूधः ॥

३०७३ । ह्लादो निष्ठायाम् । ६ । ४ । ९५ ।

ह्रस्व स्यात् । प्रह्लन्न ।

3073 The penultimate of the Causative of ह्लद् (ह्लादि) is shortened before the Participle affixes क्त and क्तवतु ॥

Thus प्रह्लन्नः, प्रह्लन्नवान्, but प्रह्लादयति before non nishthâ The rule applies also when क्तिन् follows as प्रह्लत्तिः ॥ This is done by splitting up the aphorism into two (1) ह्लादः (2) निष्ठायाम् ॥

३०७४ । द्यतिस्यतिमास्थामित्ति किति । ७ । ४ । ४० ।

एषामिकारोऽन्तादेशः स्यात्तादौ किति । ईत्त्वदद्भावयोरपवाद । दितः । सितः । मा माङ् मेङ् । मित । स्थितः ।

3074 The short इ is substituted for the final of दो (Div. 40) षो (Div 39) मा (Ad 6, Bhu 1010) and स्था, before an affix beginning with त and having an indicatory क् ॥

This debars the long ई and दद् substitution (S 3077 and 2462)

As निर्दितः and निर्दितवान्, अवसितः and अवसितवान्, मितः and मितवान्, स्थितः and स्थितवान्, all with क्त and क्तवतु ॥ Why before त? Observe अवदाय ॥ Why before a कित् affix? Observe अवदाता with तृच् ॥

३०७५ । शाच्छोरन्यतरस्याम् । ७ । ४ । ४१ ।

शित -शातः । छित.-छातः । व्यवस्थितविभाषात्वाद्व्रतविषये श्यतेर्नित्यम् । संशित व्रतम् । सम्यक्सम्पादितमित्यर्थः ॥ संशितो ब्राह्मणः । व्रतविषयकयत्नवानित्यर्थ ।

3075 Short इ is optionally substituted for the final of शा (शो) (Div 37) and छा (छो) (Div 38) before an affix beginning with त and having an indicatory क ॥

As निशित or निशातम्, निशितवान् or निशातवान्, अवच्छित, अवच्छितवान् or अवच्छातं, अवच्छातवान् ॥ The शा *always* takes the इ when it means a vow as संशितो ब्राह्मण=संशितव्रतः "diligent in the performance of his vows, or who has fully completed his vow'. The rule of this sûtra thus becomes a vyavasthita vibhâsha.

३०७६ । दधातेर्हिः । ७ । ४ । ४२ ।

तादौ किति । अभिहितम् । निहितम् ।

3076 हि is substituted for धा (दधाति) before an affix beginning with त and having an indicatory क ॥

As अभिहितम् । निहितम् so also, हितः, हितवत्, हित ॥

३०७७ । दो दद्घोः । ७ । ४ । ४६ ।

घुसंज्ञकस्य 'दा' इत्यस्य 'दद्' स्यात्तादौ किति । चर्त्वम् । दत्तः । 'घोः' किम् । दातः । तान्तो वायमादेशः । न चैव विद्यत्तमित्वादादुपसर्गस्य 'दस्ति' (३०७९) इति दीर्घापत्ति । तकारादौ तद्विधानात् । दान्तो वा । धान्तो वा । न च दान्तत्वे निष्ठानत्व धान्तत्वे 'झषस्तथोः–' (२२८०) इति धत्व शङ्क्यम् । सन्निपातपरिभाषाविरोधात् ।

3077 For दा, when it is a Ghu (I 1 20), there is substituted दद् before a कित् affix beginning with त ॥

As दत्तः, दत्तवान्, दत्ति ॥ Why of दा? Observe धीतः, धीतवान् from धेट्, and the long ई is by VI. 4 66 Why when it is Ghu? Observe दातं बर्हिः from दाप् 'to cut', and अवदातं मुखं from दैप् 'to clense'

Note—The substitute is दथ् ending in थ, according to an *Ishti*.

Kârika—तान्ते दोषो दीर्घत्वं स्याद्, दान्ते दोषो निष्ठा नत्वम् ।
धान्ते दोषो धत्व प्राप्तिस्, थान्तेऽदोष स्तस्मात् थान्तम् ॥

If the substitute be दत् ending in त्, then it would require the lengthening taught in VI 3 124 S 3079 (N B The sûtra दस्ति should be interpreted as 'the vowel of the Preposition is lengthened before a substitute of दा which *ends* in त्' in order to make this objection applicable That sûtra however is capable of another interpretation) If the substitute be दद् ending in द् then the Nishthâ त would be changed to न by VIII 2 42 as in भिद्+त=भिन्न ॥ If the substitute be दध् ending in ध्, then by VIII 2 40 S 2280, the Nishthâ त would be changed to ध ॥ Hence the substitute is दथ् ॥

If however, the sûtra VI 3 124, is interpreted as "the vowel of a preposition is lengthened before a substitute of दा which *begins* with त्", then the substitute may be दत् also without any harm Even if the substitute be दद् or दध्, the apprehended न् and ध् substitutions will not take place, on the maxim सन्निपातलक्षणो विधि रनिमित्तं तद्विघातस्य ॥ See VII. 1, 13. S 204.

३०७८ । अच उपसर्गात्तः । ७ । ४ । ४७ ।

अजन्तादुपसर्गात्परस्य 'दा' इत्यस्य घोरचस्तः स्यात्तादौ किति । चर्त्वम् । प्रत्तः । अवत्तः ।

अवदत्तं विदत्तं च प्रदत्तं चादिकर्मणि ।
सुदत्तमनुदत्तं च निदत्तमिति चेष्यते ॥

चशब्दादाद्यथाप्राप्तम् ।

3078. त is substituted for the final vowel of the ghu root दा before a कित् affix beginning with त, when a Preposition ending in a vowel precedes it

Thus प्र+दा+त=प्र+द्+त+क्त=प्र+त्+त्+क्त (द changed to त् by S. 121)

The examples under the present sûtra are प्रत्त, अवत्त, नीत्तं परीत्तं ॥ For the lengthening see VI. 3. 124. Why do we say ending in a vowel'?

Observe निर्दत्तम् दुर्दत्तम् ॥ Why "after an Upsarga only" ? Observe दधि दत्तम्, मधु दत्तम् ॥ Why 'the दा called Ghu'? Observe अवगात्त सुत form दैप् ॥

The following are exceptions to VII 4 47, अवदत्त, विदत्तं, प्रदत्तं, सुदत्त, अनुदत्त and निदत्त ॥ Or the words अव &c, here are not Upasargas See I. 4. 57.

Kârikâ —अवदत्त विदत्त च प्रदत्तं चादिकर्मणि ।
सुदत्तमनुदत्त च निदत्तमिति चेष्यते ॥

The word आदिकर्मणि qualifies pradatta only The word च shows that regular forms अवत्त, वित्तं, प्रत्त, &c also are valid

Obj The word उपसर्गात् in the sûtra is in the Ablative case, and by I. 1. 67, the substitutes त् should replace only the *first* letter of दा, how does it replace the *whole* ?

Ans—The word अचः is to be repeated in the sûtra, one अचः being in the Ablative case and qualifying उपसर्गात्, and the other अच being in the Genitive case showing the sthânin to be आ, as "after an Upasarga ending in a vowel, त् is substituted *for the vowel* of दा" Or the word अस्य may be read into this sûtra from VII 4 32 Or उपसर्गात्तः consists of three त्'s, the substitutes being त, and being a substitute of more than one letter, it replaces the *whole* of दा (I 1 55)

Vârt—After a Preposition ending in a vowel, त is substituted for the final आ of दा (दे), when द would have been substituted otherwise for its final by VII 4 40 As अवत्तम्, प्रत्तम् जुहोति and नीत्त, वीत्त ॥

३०७९ । दस्ति । ६ । ३ । १२४ ।

इगन्तोपसर्गस्य दीर्घं स्याद्दादेशो यस्तकारस्तदादावुत्तरपदे । 'खरि च' (१२१) इति चर्त्वस्याश्रयात्सिद्धम् । नीत्तम् । सूत्तम् । 'घुमास्था–' (२४६२) इतीत्वम् । घेट् । धीतम् । गीतम् । पीतम् । 'जनसन–' (२५०४) इत्यात्वम् । जातम् । सातम् । खातम् ।

3079 A Preposition ending in इ or उ lengthens its final vowel, before the verb दा, when the latter is changed to त ॥

Thus नीत्तम्, सूत्तम्, वीत्तम्, परीत्तम्, ॥ See VII. 4. 47 S 3078 for the change of दा to त ॥ But प्रत्तम्, अवत्तम्, where the prepositions do not end in इ or उ ॥ Why do we say 'दा is changed to त'? Observe वितीर्णम् नितीर्णम् ॥ Why do we say ति 'a substitute of दा, beginning with a त'? Observe सुदत्तम्, here दद् is the substitute of दा (VII 4. 46 S 3077)

Obj.—Now the change of द to त takes place by S. 121 (as दा+क्त=द्+त+क्त S 3078=त्+त्+त), and S 121 खरि च (VIII 4 55 S. 121) being a Tripâdi is asiddha for the purposes of VI. 3 124 (the present sûtra), and so the त् substitute of द् should be considered as द and the present sûtra cannot apply.

Ans—The present sûtra will apply by considering ह substitution of ह to be siddha or valid as was done in VI. 1. 113 S. 163 in the case of र ॥

By VI. 4. 66. S. 2462 the आ of ghu verbs is changed to ई Thus धेट् (धा) forms its Past Participle धीतम् । By the same rule गा becomes गी as गीतम्, and पा becomes पी as पीतम् ।

By VI. 4 42 S 2504, the roots जन्, सन and खन become जा, सा and खा, as जातम्, सातम् and खातम् ॥

३०८० । अदो जग्धिर्ल्यप्ति किति । २ । ४ । ३६ ।

ल्यबिति लुप्तसप्तमीकम् । अदो जग्धिः स्याल्ल्यपि तादौ किति च । इकार उच्चारणार्थः । धत्वम् । 'झरो झरि–' (७१) जग्धः । 'आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च' (३०५३) । प्रकृतः कटं सः । प्रकृतः कटस्तेन । निष्ठायामण्यदर्थे' (३०१४) इति दीर्घः । 'क्षियो दीर्घात्' (३०१५) इति नत्वम् । प्रक्षीणः सः ।

3080. The word जग्धि is the substitute of अद् 'to eat,' when the affix ल्यप् (VII 1. 37) or an ârdhadhâtuka कित् affix beginning with त follows.

प्रजग्ध्य 'Having eaten.' (प्र+अद्+ल्यप्=प्र+जग्ध्+य). So also जग्ध 'eaten' (अद्+क्त=जग्ध्+त=जग्+ध्+ध=जग्+ध (elided by S 71)

The इ in जग्धि is merely for the sake of articulation and is not an anubandha, otherwise there would have been the insertion of the nasal न (नुम्) So also the इ in घसि &c., is merely for the sake of articulation But अद्+क्त=अन्नः 'food' is an irregularity

Note—The employment of ल्यप् in this sûtra indicates the existence of this Paribhâshâ 'A bahiranga substitution of ल्यप् supersedes even antranga rules.' Because in case this maxim did not exist, the substitution of जग्ध् for अद् before ल्यप् which is taught in this sûtra, would follow already from the word किति (before that which is distinguished by an indicatory क्) in this rule, *i e*, जग्ध would (by maxim 'that which is bahiranga is regarded as not having taken effect, or as not existing, when that which is antaranga has taken effect') first be substituted for अद् before क्त and ल्यप् afterwards for क्त

Why do we say 'before affixes beginning with त'? Observe अद्यते 'is eaten'

Why do we say 'before affixes having an indicatory क'? Observe अत्तव्यम्

Here we repeat III. 4 71 S 3053,

३०८० । क । आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च । ३ । ४ । ७१ ।

3080 A. The affix 'kta' also denotes the agent, when it expresses a beginning of an action.

Thus प्रकृतः कटं देवदत्तः here the agent is denoted प्रकृत. कटो देवदत्तेन, here the object is denoted प्रकृतम् प्रभुक्त ओदनं देवदत्तेन, here mere action is denoted Similarly प्रभुक्त ओदन देवदत्तः (agent), प्रभुक्त ओदनो देवदत्तेन (object), प्रभुक्त देवदत्तेन (act)

Similarly from √kshi, is derived प्रक्षितः सः with the force of âdikarma. The short इ is lengthened by VI. 4 60 S 3014 and the affix त is changed to न by VIII. 2. 46 S 3015, But this lengthening of the short इ of क्षि is optional under the following sûtra

३०८१ । वाक्रोशदैन्ययोः । ६ । ४ । ६१ ।

क्षियो निष्ठाया दीर्घो वा स्यादाक्रोशे दैन्ये च । क्षीणायुर्भव । क्षितायुर्वा । क्षीणोऽयं तपस्वी । क्षितो वा ।

3081. The long is optionally substituted, for the इ of क्षि, before the Past Participle क्त, not having the sense of the Future Passive Participle ण्यत्, when the word means 'imprecation' or 'a miserable plight'.

Thus क्षितायुरेधि or क्षीणायुरेधि 'Be thou short lived.' क्षितकः, क्षितोऽयं तपस्वी, क्षीणोऽयं तपस्वी 'this hermit is miserably lean' ॥ When not meaning the cursing or miserable condition, we have one form only, as क्षितस्त्रयुः ॥

३०८२ । निनदीभ्यां स्नातेः कौशले । ८ । ३ । ८९ ।

आभ्यां स्नातेः सस्य षः स्यात्कौशले गम्ये । निष्णात. शास्त्रेषु । नद्यां स्नातीति नदीष्णः । 'सुपि-' (२९१६) इति कः

3082. The ष् is substituted for the स् of स्ना, after नि and नदी when the word so formed denotes "dexterous"

Thus निष्णात शास्त्रेषु 'expert in the scriptures?' निष्णातो रज्जुवर्तने । नद्यां स्नातीति नदीष्णः 'dexterous in swiming in the river' This last word is formed by the क added to स्ना preceded by the upapada नदी under sûtra III 2 4. S. 2916.

Why do say 'when meaning dexterous'? Observe निस्नातः, नदीस्नातः (नद्यां स्नातः)

३०८३ । सूत्रं प्रतिष्णातम् । ८ । ३ । ९० ।

प्रते. स्नाते. षत्वम् । प्रतिष्णात सूत्रम् । शुद्धमित्यर्थ. । अन्यत्र प्रतिस्नातम् ।

3083. The word प्रतिष्णातः is irregularly formed when meaning a sûtra

Thus प्रतिष्णात. सूत्रम् i e, शुद्धम् 'pure' When it has not this meaning we have प्रतिस्नातं = 'bathed'

३०८४ । कपिष्ठलो गोत्रे । ८ । ३ । ९१ ।

कपिष्ठलो नाम यस्य कापिष्ठलिः पुत्रः । 'गोत्रे' किम् । कपीनां स्थलं कपिस्थलम् ।

3084 The word कापिष्ठल is irregularly formed denoting the founder of a gotra of that name

Thus the son of Kapishthala will be कापिष्ठलिः ॥ The word "gotra" here does not mean the grammatical "gotra," but the popular term 'gotra' denoting 'clans,' as described in the list of pravaras Why do we say "when denoting the founder of a gotra"? Observe कपिस्थलम् 'the land of the monkeys.'

३०८५ । विकुशमिपरिभ्यः स्थलम् । ८ । ३ । ९६ ।

एभ्यः स्थलस्य सस्य षः स्यात् । विष्ठलम् । कुष्ठलम् । शमिष्ठलम् । परिष्ठलम् ।

3085 The ष् is substituted for the स् in स्थल after वि, कु, शमि and परि ॥

Thus विष्ठलम्, कुष्ठलम्, शमिष्ठलम् and परिष्ठलम् ॥ The word वि, कु and परि are compounded under II 2. 18, the word शमी forms a genitive by VI 3 63 In the aphorism the word शमि is shown with a short इ, indicating thereby that when the ई is not shortened, the cerebral change does not take place, as शमीस्थलम्।

३०८६ । गत्यर्थाकर्मकश्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्च । ३ । ४ । ७२ ।

एभ्यः कर्तरि क्तः स्याद्भावकर्मणोश्च । गङ्गां गतः । गङ्गां प्राप्तः । ग्लानः सः । लक्ष्मीमाश्लिष्टो हरिः । शेषमधिशयितः । वैकुण्ठमधिष्ठितः । शिवमुपासितः । हरिदिनमुपोषितः । राममनुजातः । गरुडमारूढः । विश्वमनुजीर्णः । पक्षे प्राप्ता गङ्गा तेनेत्यादि ।

3086. The affix 'kta' is employed in denoting the agent as well as the act and the object, after verbs implying motion, after intransitive roots, and after the verbs 'ślish' (to embrace), 'śî (to lie down), 'sthâ' (to stand), 'âs' (to sit), 'vas' (to dwell), 'jan' (to produce), 'ruh' (to mount) and 'jri' (to grow old).

The phrase 'the act and object' has been added into the sûtra by virtue of the word च ॥ गङ्गांगतः 'gone to the Ganges', गङ्गांप्राप्तः 'reached the Ganges', ग्लानः सः 'he is fatigued', लक्ष्मीमाश्लिष्टो हरिः 'Hari embraced Lakshmî, शेषमधिशयितः 'Sat on the serpent' वैकुण्ठमधिष्ठितः 'resided in the Vaikuntha', शिवमुपासितः 'Served Siva' हरिदिनमुपोषितः 'fasted on the day of Hari'. राममनुजातः 'followed Râma'. गरुडमारूढः 'rode Garudha' विश्वमनुजीर्णः 'destroyed the universe'.

In addition to the examples given in the text above, we give the following more from the Kâsikâ.

Thus गतो देवदत्तो ग्रामम् 'Devadatta is gone to the village' (agent), देवदत्तेन ग्रामः गतः 'the village was gone to by Devadatta (object), गत देवदत्तेन 'Devadatta went' (act) The past participle forms from Intransitive verbs, denote the agent and the act only, or in other words, they are used impersonally and in the Active voice, but never in the Passive voice or denoting the object. Thus ग्लानो भवान्, 'you were wearied' (agent), ग्लानं भवता (object), आसितो भवान् 'you sat' (agent), आसित भवता (object), उपश्लिष्टो गुरु भवान् 'the guru was embraced by you' (object), उपश्लिष्टम् भवता 'you embraced' (act), उपशयितो गुरुम् भवान् 'you lay near the guru' (agent), उपशयितो गुरुः भवता (object), उपशयित भवता (act), उपस्थितो गुरुम् भवान् (agent), उपस्थितो गुरुः भवता (object), उपस्थित भवता (act), उपासितो गुरुम् भवान् (agent), उपासितो गुरुः भवता (object), उपासित भवता (act), अनुषितो गुरुम्भवान् (agent), अनुषित भवता (act), अनुजातो माणवको माणविकाम् (agent), अनुजाता माणवकेन माणविका (object), अनुजात माणवकेन (act), आरूढो वृक्ष भवान् (agent), आरूढो वृक्षो भवता (object), आरूढ भवता (act), अनुजीर्णो वृषलीं देवदत्तः (agent), अनुजीर्णा वृषली देवदत्तेन (object), अनुजीर्ण देवदत्तेन (act) The verbs श्लिष &c, become transitive with certain prepositions or *upasargas*, hence they have been mentioned here Otherwise there was no necessity of mentioning them separately, as they, being intransitive verbs, when without prepositions would be included in the word *akarmaka* of the sûtra

३०८७ । क्तोऽधिकरणे च ध्रौव्यगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः । ३ । ४ । ७६ ।

एभ्योऽधिकरणे क्तः स्यात् । चाद्यथाप्राप्तम् । ध्रौव्य स्थैर्यम् ।

मुकुन्दस्यासितमिदमिद यात रमापते ।

भुक्तमेतदनन्तस्येत्युद्गोप्यो दिदृक्षव ॥

पक्ष आसेरकर्मकत्वात्कर्तरि भावे च । आसितो मुकुन्द । आसित तेन । गत्यर्थेभ्य कर्तरि कर्मणि च । रमापतिरिद यात । तेनेद यातम् । भुजे. कर्मणि । अनन्तेनेद भुक्तम् । कथम् 'भुक्ता ब्राह्मणा ' इति । भुक्तमस्ति एषामिति मत्वर्थीयोऽच् वर्तमान इत्यधिकृत्य ।

3087 The affix 'kta' which is ordained after roots denoting fixedness (to cling to a place), motion and taking, gives the sense of location as well.

The verbs denoting ध्रौव्य or 'persisting in a place' are Intransitive verbs. The *pratyavasâna* means 'eating' also, the force of च in the sûtra is that the affix *kta* expresses other relations also. Thus after verbs denoting 'fixedness' or *dhrauvyârtha* it denotes the *agent*, the *act* and the *location*, after verbs denoting 'taking or eating', it has the sense of *object*, *act* and *location* Thus आसितो देवदत्तः 'Devadatta sat', आसितं तेन 'sitting by him (act), इदमेषामासितम् 'this was their seat' (location), यातो देवदत्तो ग्रामम् 'Devadatta went to the village' (active), यातो देवदत्तेन ग्रामः (passive), यात देवदत्तेन (abstract), इदमेषां यातम् 'this is their place of going'

(location), भुक्त ओदनो देवदत्तेन (passive), भुक्त ओदनं देवदत्तः (active), देवदत्तेन भुक्तम् (abstract), इदमेषां भुक्तम् (location), कथं भुक्ता ब्राह्मणाः। पीता गावः। The क्त in भुक्ता and पीता has the force of मतुप् (IV 2. 85) भुक्तमेषामस्ति or पीतमेषामस्ति।

Thus in the following verse are illustrated the various uses of क्त &c.

मुकुन्दस्यासितमिदं मिदं यातं रमापतेः।
भुक्तमेतदनन्तस्येत्यूचुर्गोप्यो दिदृक्षवः॥

"This is the seat (âsitam) of Mukunda' this is the path (yâtam) trodden by the Lord of Ramâ, this is the food (bhuktam) of Ananta,"—thus spoke the Gopis desirous of seeing

The √आस being Intransitive, the affix has the force of the agent and condition As आसितो मुकुन्दः Mukunda sat. आसितं तेन 'It was sat upon by him.

After roots denoting 'to go', the force of the affix is 'agent' and 'object.' As रमापतिरिदं यातं and तेनेदं भुक्तम्।

After verbs of 'eating' it denotes the object As अनन्तेनेदं भुक्तम्। How do you explain the active use in भुक्ता ब्राह्मणाः? It is not Past Participle, but formed by the affix अच् added with the force of Matup, to the noun bhukta as भुक्तमस्ति यषाम्=भुक्ताः।

The Past Participle has also the force of the Present by the following sûtra, which is read in the sub-section governed by वर्तमाने of III. 2 123. S. 2151

३०८८। ञीतः क्तः। ३।२।१८७।

ञिमिदा। ञिक्ष्विदा। ञिधृषा। धृष्टः।

3088 The verbal roots, marked with an indicatory ञि take the affix क्त, in denoting the present time

The *Nishthâ* affix क्त, as a general rule, is a participial affix and denotes past time, and is so ordained by III 2, 102 The present sûtra thus makes an exception in case of those verbs which are marked with an indicatory ञि in the *Dhâtupâtha*, as ञिमिदा 'to be affectionately inclined', मिन्नः (मिद्+क्त=मिद्+त=मिन्+न (VIII 2. 42) 'being affectionately inclined' So (ञिक्ष्विदा—क्ष्विण्ण 'sounding inarticulately', ञिधृषा—धृष्टः 'bold'. (ञिधृषा—धृष्टः)। The anuvritti of वर्तमाने 'in the sense of present', is read into this sûtra from III 123 S. 2 2151.

३०८९। मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्च। ३।२।१८८।

मतिरिहेच्छा बुद्धिः पृथगुपादानात्। राज्ञां मत इष्ट। तैरिच्यमाण इत्यर्थः। बुद्धः। विदित। पूजितः। अर्चितः। चकाराच्छीलितसंयुक्तयार्थं। शीलितो रक्षितः क्षान्त आक्रुष्टो जुष्ट इत्यादि।

3089 And after roots denoting inclination, understanding, or respect, the affix क्त is employed with the force of the present

The word मति means 'wish' or 'desire' as it is read along with buddhi and so cannot mean buddhi बुद्धि means 'knowledge', and पूजा means 'worship, 'honor' or 'respect' As राज्ञां मतः,—इष्टः,—बुद्धः,—ज्ञातः,—पूजितः, &c " the king wishes, desires, thinks, knows, honors, respects &c'

The force of the word च is to include other kinds of verbs, not included in the above sûtra Thus the following participles have their senses confined not to the past time only शीलितः 'practised,, रक्षितः 'protected', क्षान्तः 'forbearing' आक्रुष्टः 'censured', जुष्टः 'pleased', रुष्टः 'angry', रुषितः 'angry', अभिव्याहृतः 'uttered', हृष्टः 'happy', तुष्टः 'satisfied', कान्तः 'favourite', संयतः 'restrained',, उद्यतः 'ready' कष्ट 'evil, misery' (with a future signification), and अमृतम् 'immortal' So also —सुप्तः 'sleeping', शयितः 'lying down', आशितः 'eaten', लिप्तः 'smeared', तृप्तः 'satisfied', all these have a present signification.

३०९० । नपुंसके भावे क्तः । ३ । ३ । ११४ ।

क्लीबत्वविशिष्टे भावे कालसामान्ये क्तः स्यात् । जल्पितम् । हसितम् ।

3090 The affix 'kta' is added to the root, when action is expressed, the word being in the neuter gender

These are neuter abstract nouns thus, हसितम् 'laugh', जल्पितं 'speech', शयित 'sleeping' So also गतं, शायित &c

३०९१ । सुयजोर्ङ्वनिप् । ३ । २ । १०३ ।

सुनोतेर्यजेश्च ङ्वनिप्स्याद्भूते । सुत्वा । सुत्वानौ । यज्वा । यज्वानौ ।

3091. The affix ङ्वनिप् comes after the verbs सु 'to press out or extract juice' and यज् 'to sacrifice', with a past signification

As सु+ङ्वनिप=सुत्+वन् (VI 1 71)=सुत्वन् 1st. sing सुत्वा 'who has pressed out or extracted juice'; dual सुत्वानौ । यज्वन्, 1st. sing यज्वा 'who has sacrificed' d यज्वानौ । The त् is added by VI 1. 71. See Rig. Ved I 3 1.

३०९२ । जीर्यतेरतृन् । ३ । २ । १०४ ।

भूत इत्येव । जरन् । जरन्तौ । जरन्तः । वासरूपन्यायेन निष्ठापि । जीर्णः जीर्णवान् ।

3092. The affix अतृन् comes after the verb जॄ 'to grow old' with the sense of past time.

As जॄ+अतृन्=जर्+अत (VII 3 84)=जरत्, 1st sing जरन्, dl जरन्तौ, pl. जरन्तः 'grown old' (VII 1 70)

By the rule दाराक्त (III 1 94), the Nishthâ affixes also come after this verb As जीर्णः and जीर्णवान्। जॄ+क्त=जिर्+त (VII. 1 100 and I 1, 51,)=जिर्+न (VIII 2. 42)=जीर्णः (VIII 2. 77 and VIII 4 1) 'grown old'

३०९३ । छन्दसि लिट् । ३ । २ । १०५ ।

3093 In the Chhandas, the affix लिट् comes after a verb with a past signification

As अहं सूर्यमुभयतो ददर्श 'I saw the sun from both sides', अहं द्यावापृथिवी आततान 'I stretched the heaven and the earth' Here the words ददर्श and आततान have the force of nishthâ See Yaj Ved VIII 9.

Why this separate sûtra, when by aphorism III 4 61, in the Chhandas the *lun*, *lan̊*, and *lit* come in all tenses? That rule is made with regard to two or more verbs when in syntactical relation (धातुसम्बन्ध) with each other (III 4 1). The present rule is general, and without any such limitations

३०९४ । लिटः कानज्वा । ३ । २ । १०६ ।

3094 In the Chhandas the affix लिट् is optionally replaced by the affix कानच्।

As अग्निं चिक्यान 'he consecrated the fire', सोमं सुषुवाणः 'he pressed the *soma* juice' This being an optional affix, sometimes is not employed, as in the examples in the last aphorism

Why has the word *lit* been repeated in the sûtra, when its anuvritti could have been drawn from the last sûtra? The substitute कानच् replaces not only the special लिट् of sûtra III 2 105, but the general लिट् which comes after the roots in forming the perfect tense, so that the affix कानच् forms verbal adjectives as well as the perfect tense

The affix comes after thos verbs only which take Atmanepada terminations See I 4 100 हृदुजान (Rig Ved I 3 6)

३०९५ । क्वसुश्च । ३ । २ । १०७ ।

इह भूतसामान्ये छन्दसि लिट्। तस्य विधीयमानौ क्वसुकानचावपि छन्दसाविति त्रिमुनिमतम्। कवयस्तु बहुलं प्रयुञ्जते। 'तं तस्थिवांसं नगरोपकण्ठे'। 'श्रेयांसि सर्वाण्यधिजग्मुषस्ते' इत्यादि।

3095 In the Chhandas the affix क्वसु is optionally the substitute of लिट्

The force of लिट् here is to denote the past in general. According to the opinion of the Three Sages (Pânini, Kâtyâyana and Patanjali) the

affixes Kânach and Kvasu which come with the force of लिट् are Vaidika also and not found in the classical literature But the poets use it diversely As त तस्थिवांसं नगरोपकण्ठे ॥ श्रेयांसि सर्वाणि अधिजग्मुषस्ते ॥

As जक्षिवस् 1st sing जक्षिवान् 'eaten' (Yaj. VIII 19), पपिवस् 1st sing. पपिवान् 'drunk'

Sometimes it does not come, as in the example under sûtra III. 2 105, अहं सूर्यमुभयतो ददर्श

The division of this sûtra from the last, in which it could well have been included, is for the sake of the subsequent sûtras, into which the anuvritti of क्वसु only runs

३०९६ । वस्वेकाजाद्घसाम् । ७ । २ । ६७ ।

कृतद्विर्वचनानामेकाचामादन्तानां घसेश्च वसोरिट् नान्येषाम् । ऐयाय् । आदिवान् । आद दरिद्रिवान् । 'बभूवान्' किम् । बभूवान् ।

3096 The Participial affix वसु (वस्) gets the augment इट् only then when the reduplicated root before it consists of one syllable, or when it comes after a root ending in long आ, and after घस् ॥

Thus monosyllable—आदिवान् । So also आदिवान्, आशिवान्, पेचिवान् शेकिवान् ॥ In the first two of these, the reduplicate stems आद् and आश् become of one syllable by the coalescence of अ अद् and अ अश् ॥ In पेच् and शेक् the reduplicate is elided and the vowel अ changed to ए, and thus the reduplicate has become of one syllable Of roots ending in आ we have दरिद्रिवान्, ययिवान्, तस्थिवान्, of घस्—जक्षिवान् ॥ This वसु would have taken the augment by the general rule of इट् increment, the present sûtra makes a niyama, so that the roots which are not monosyllabic in the reduplicate form are anit as बिभिद्वान्, चिच्छिद्वान् बभूवान्, जिग्मिवान् ॥

३०९७ । भाषायां सदवसश्रुवः । ३ । २ । १०८ ।

सदादिभ्यो भूतसामान्ये भाषायां लिड्वा स्यात् तस्य नित्यं क्वसुः । 'निषेदुषीमासनबन्धधीरः' । 'अध्यूषुषस्तामभवज्जनस्य' । शुश्रुवान् ।

3097. In the classical Sanskrit, the affix क्वसु optionally replaces लिट् after the verbs सद्, वस् and श्रु with a past signification.

This being a substitute only, the original affix लिट् also comes after these verbs As, उपसेदिवान् कौत्सः पाणिनिम् 'Kautsa served Pânini' In the alternative, the proper affixes of the past tense will be employed. As उपासदत् 'he served', उपासीदत् and उपससाद

So also अनूषिवान् कौत्सः पाणिनिम् In the alternative we have उपावात्सीत्, उपाशृणोत् and अनूवास.

So also उपशुश्रुवान् कौत्सः पाणिनिम् In the alternative we have उपाश्रौषित् उपाशृणोत् and उपशुश्राव So also निषेदुषीम् and अध्यूषुषः from सद् and वस्॥

The affix क्वसु is employed with the force of लुङ् and लङ् also

३०९८। उपेयिवाननाश्वाननूचानश्च । ३ । २ । १०९ ।

एते निपात्यन्ते । उपपूर्वादिणो भाषायामपि भूत मात्रे लिड्वा तस्य नित्यं क्वसुः । इट् । उपेयिवान्, 'उपेयुष त्वामपि मूर्तिमग्र्याम्' । उपेयुषी । उपेत्यविवक्षितम् । ईयिवान् । समीयिवान् । नञ्पूर्वादश्नातेः क्वसुरिडभावश्च । 'धृतजयधृतेरनाशुषः,' इति भारविः । अनुपूर्वाद्वचेः कर्तरि कानच् । वेदस्यानुवचनं कृतवाननूचानः।

3098 The forms उपेयिवान्, अनाश्वान्, अनूचान् are irregularly formed.

These forms are thus evolved —To the verb इ 'to go' with the preposition उप, the affix क्वसु is added as उप+इ+क्वसु The root is reduplicated as उप+ई+इ+क्वसु The reduplicate is here long ई by VII 4 69 This long ई does not coalesce with the short इ by the rules of sandhi, for then the rule by which this ई was introduced would have no scope Now we add the augment इट् contrary and in opposition to the rule VII 2 67, and this is the irregularity As उप+ई+इ+इट्+क्वसु Then the root इ is replaced by य by sûtra VI 4 81 As उप+ई+य्+इट्+क्वसु=उपेयिवस्, 1st. sing उपेयिवान् The augment इट् is however dropped in those cases (भ) where वस् is changed into उस्, because the insertion of इट् was itself an exceptional case of limited scope —for while the general rules VII 2 75 &c. ordained it, the special rule of VII 2 67 prohibited it, and it was by prohibition of this prohibition that इट् was employed before वस् Therefore in the accusative plural we have उपेयुषः, instrumental sing उपेयुषा &c

This irregular participle is not limited to the upasarga उप, we find such irregular forms with other upasargas and without them also, thus समीयिवान्, and ईयिवान् as well.

By the anuvritti of the word वा read in this aphorism, we have लुङ् &c. in the alternative As in Aorist उपागात्, Imperfect उपैत्, Perfect उपेयाय।

The word अनाश्वान् is thus formed —To the verb अश् 'to enjoy' we add the negative particle अन, apply the affix क्वसु and do not insert the augment इट्, so, we have अन+अश्+क्वसु=अनाश्वस्, 1st sing अनाश्वान्. In the alternative we have Aorist नाशीत्, Imperfect नाश्नात् and Perfect नाश.

The word अनूचानः is this derived —The affix कानच् is added in expressing the agent to the verb वच् preceded by अनु In the alternative we have Aorist अन्ववोचत्, Imperfect अन्वब्रवीत् Perfect अनूवाच,

३०९९ । विभाषा गमहनविदविशाम् । ७ । २ । ६८ ।

एभ्यो वसो रिड्वा । जग्मिवान्—जगन्वान् जघ्निवान्—जघन्वान् । विविदिवान्—विविद्वान् । विविशिवान्—विविश्वान् । विधिना साहचर्याद्विन्दतेर्ग्रहणम् । 'वेत्तेस्तु विविद्वान्' । 'नेड्वशि कृति' (२९८१) इतीण्निषेधः । "*दृशेश्च*", ददृशिवान्–ददृश्वान् ।

3099 The affix वसु (क्वसु) optionally takes इट् after गम्, हन्, विद् and विश् ॥

As गम्–जग्मिवान् or जगन्वान् (म् changed to न् by VIII. 2. 64), हन्–जघ्निवान् or जघन्वान् (VII. 2 54 and 55) विद्—विविदिवान् or विविद्वान्, विश्–विविशिवान् or विविश्वान् ॥ The root विद् 'to acquire' belongs to the Tudâdi class, as it is read here with the Tudâdi विश् ॥ The root विद् 'to know' (II 55 IV 62), forms *invariably* विविद्वान् because it is âtmanepadî and cannot take इट् augment before वसु affix (S 2981)

Vârt —The root दृश् should also be enumerated. As ददृशिवान् and ददृश्वान् ॥

३१०० । लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे । ३ । २ । १२४ ।

अप्रथमान्तेन सामानाधिकरण्ये सतीत्यर्थः । शबादि । पचन्तं चैत्रं पश्य ।

3100 The affixes शतृ and शानच् are substitutes of लट्, when agreeing with what does not end with the first case affix

As पचमानं देवदत्तं पश्य 'behold Devadatta who is cooking', पचता कृतम् or पचमानेन कृतम् 'done by one who is cooking' पच्+शानच्=पच्+शप्+शानच् (III 4 113, III 1 68)=पच्+अ+मुक्+आन (VII 2 82)=पचमान । So also पच्+शप्+शतृ=पच्+अ+अत्=पचत् as पचन्तं चैत्रं पश्य ॥

Why do we say 'when agreeing with what does not end with first case-affix? Observe देवदत्तः पचति 'Devadatta cooks'

The affix आन of शानच् &c takes the augment म by the following.

३१०१ । आने मुक् । ७ । २ । ८२ ।

अदन्तस्याङ्गस्य मुगागमः स्यादाने परे । पचमानं चैत्रं पश्य । लडित्यनुवर्तमाने पुनर्लड्ग्रहणमधिकविधानार्थं तेन प्रथमासामानाधिकरण्येऽपि क्वचित् । सन्ब्राह्मणः । "*माङ्याक्रोशे इति वाच्यम्*" । 'मा जीवन्यः परावज्ञादुःखदग्धोऽपि जीवति' । 'माङि लुङ्' (२२१९) इति प्राप्ते । एतद्वचनसामर्थ्याल्लट् ।

3101 **Before the Participal ending आन, a verbal stem ending in short अ, gets the augment मुक् ॥**

Thus पचमानः । As पचमानं चैत्रं पश्य 'see Chaitra who is cooking'

Since the term लट् might have have been supplied in III 2 124 S 3100 from the last Ashtâdhyâyî aphorism, III 2 123 S 2151 its double citation is for the sake of larger application of this rule, that is to say, this rule applies sometimes even when the word is in concord with a nominative

case As सन् ब्राह्मणः 'who is a Brâhmana'=अस्ति ब्राह्मणः, so also विद्यते ब्राह्मणः and विद्यमानो 'ब्राह्मणः, जुह्वत् and जुहोति, and अधियानः and अधीते।

Vart.—These affixes are employed after a verb, when the particle माङ् is in composition, and censure or curse is implied As मा पचन् and मा पचमानः 'may he not cook', मा जीवन् यः परावज्ञादुःखदग्धोऽपि जीवति 'cursed be he (lit may he not live) who though smitten by the pain of the contempt of others, still lives'. Some commentators read the anuvṛitti of the word 'option' from sûtra III 2 121 into this That option, however, is a limited option (*vyavasthita-vibhâshâ*) and not of universal application Whenever a particular form is found as differing from the general form, there it should be understood that the option has been allowed, and not everywhere.

By III. 3. 175 S 2219 (माङि लुङ्) the aorist replaces all tense affixes when मा is used This vartika makes an exception to that and the Present is used

३१०२ । संबोधने च । ३ । २ । १२५ ।

हे पचन् । हे पचमान ।

3102 The affixes शतृ and शानच् are the substitutes of लट् even when agreeing with what ends with a first case-affix, provided that it is in the vocative case.

This aphorism declares when these participles may be employed even in the first case, as हे पचन् or हे पचमान 'O thou who art cooking'

३१०३ । लक्षणहेत्वोः क्रियायाः । ३ । २ । १२६ । ।

क्रियायाः परिचायके हेतौ चार्थे वर्तमानाद्धातोर्लटः शतृशानचौ स्तः । शयाना भुञ्जते यवनाः । अर्जयन्वसति । हरिं पश्यन्मुच्यते । हेतुः फलं कारणं च । 'कृत्यचः' (२८३५) । प्रमीयमाणः शेते ।

3103 The affixes शतृ and शानच् are the substitutes of लट् and come after a verb, in expressing an attendent circumstance or characteristic, and the cause of an action.

The word लक्षण means that by which a thing is recognised or known *i.e.* an attribute. हेतु means both the producer or cause as well as the product and the fruit. Both these words are attributes of the word क्रिया. Of *lakshana* —as, शयाना भुञ्जते यवनाः 'the Yavanas take their meals lying down' तिष्ठन्तोऽनुगायन्ति गायकाः. । Of *hetu* —as हरिं पश्यन् मुच्यते 'by (reason of) seeing Hari, he gets liberation, अधीयानो वसति 'for the sake of study he dwells here'. अर्जयन् वसति 'he dwells there in order to acquire wealth."

Why do we say 'when denoting a characteristic or a cause'? Observe पचति 'he cooks', पठति 'he reads'.

Why do we say 'of the action'? Not so when the participle is the characteristic or cause of a substance or a quality As यः कम्पते सोऽश्वत्थः 'that which is shaking is the Aswattha', यदुत्प्लवते तल्लघु 'whatever floats is light', यन्निषीदति तद्गुरु 'that which sinks down is heavy'.

Vart —This participle also defines the agent of an action as, अधीयान आस्ते स देवदत्तः 'he is Devadatta who sits studying'

Vart.—This participle is also used to state a general truth as शयाना वर्धते दूर्वा 'the Dûrvâ grass grows in a recumbent position', आसीनं वर्धते बिसं 'a lotus stalk grows in an upright position'. The compound लक्षणहेत्वोः of the sûtra contradicts the rule by which a word of fewer syllables stands first (II. 2. 14) This shows that the rule II 2. 14 is not universal

३१०३ । नः । कृत्यचः । ८ । ४ । २९ ।

प्रणीयमानः क्षेमः ।

3103 A The dental न of a Krit-affix is changed to ण, when an alterant preposition precedes it

Thus with प्र we have प्रणीयमानः क्षेमः । See S 2835.

३१०४ । ईदासः । ७ । २ । ८३ ।

आसः परस्यानस्येत्स्यात् । 'आदेः परस्य' (४४) । आसीनः ।

3104 The long ई is substituted for the आ of आन, after आस् ॥

Thus आसीनो वदते ॥ See I 1, 54 S 44 by which the *first* letter of the *second* term after आसः which is exhibited in the Ablative is taken here) The आने which is in the 7th case in the last aphorism should be taken in the 6th case in this

३१०५ । विदेः शतुर्वसुः । ७ । १ । ३६ ।

वेत्तेः परस्य शतुर्वसुरादेशो वा स्यात् । विदन् । विद्वान् । विदुषी ।

3105 The वसु is substituted for the Present Participle affix शतृ after the root विद् 'to know'.

Thus विद्वस् n s विद्वान्, विद्वांसौ, विद्वांसः ॥ The words formed with affixes having an indicatory उ ऋ (उगित्) add a न् in their strong cases (VII 1.70), and form their feminine with unaccented ई As, विदुषी । The शतृ is an affix having an indicatory ऋ, therefore, its substitute would also be considered as having an indicatory ऋ, the उ of वसु therefore is not absolutely necessary for the purposes of उगित् operations, वसु is so written, in order that in the sûtra वसोः संप्रसारणम् (VI 4 131), both क्वसु and वसु should be included. Nor can we object that in the above mentioned sûtra, वसु with one indicatory letter being taken, cannot include an affix like क्वसु having two indicatory letters,—on the maxim एकानुबन्धकग्रहणे न द्व्यनुबन्धकस्य—for if that were so, there was no necessity of ईं in वसु ॥ Some read the anuvritti of the word optionally into this and we have विदत्, विदन्तौ, विदन्तः formed with शतृ (see V. 4. 38).

३१०६ । तौ सत् । ३ । २ । १२७ ।

तौ शतृशानचौ सत्संज्ञौ स्तः ।

3106. These two शतृ and शानच् are called सत्

These participial affixes get collectively this name, and as such they are not limited by the conditions enumerated above, so that they replace not only the affixes of the present tense but sometimes of the Future also (III 3. 14), as well as other tenses Thus ब्राह्मणस्य कुर्वन्, करिष्यन्, कुर्वाणः करिष्यमाणः ।

The word सत् occurs in sûtra III. 3 14 s 3107. See below.

३१०७ । लृटः सद्वा । ३ । ३ । १४ ।

व्यवस्थितविभाषेयम् । तेनाप्रथमासामानाधिकरण्ये प्रत्ययोत्तरपदयोः सम्बोधने लक्षणहेत्वोश्च नित्यम् । करिष्यन्तं करिष्यमाणं पश्य । करिष्यतोऽपत्यं कारिष्यतः । करिष्यद्भक्तिः । हे करिष्यन् । अर्जयिष्यन्वसति । प्रथमासमानाधिकरणेऽपि क्वचित् । करिष्यतीति करिष्यन् ।

3107. The affixes called 'Sat' i e 'satri' and 'sânach' are optionally the substitutes of 'Lrit'

This option is a regulated option, that is to say, the affixes शतृ and शानच् replace लृट् under the conditions in which they replace लट् thus by III 2. 124, s. 3100 these affixes will replace लृट् when agreeing with what does not end with the first case-affix In these cases सत् will *invariably* replace लृट् In other cases it will *optionally* replace लृट् In these cases they will form what is known as future participles As करिष्यन्तं देवदत्तं पश्य 'behold Devadatta about to do', करिष्यमाणं देवदत्तं पश्य 'behold Devadatta being about to be done' हे करिष्यन् or हे करिष्यमाण Besides simple futurity, it denotes intention or purpose, as अर्जयिष्यमाणो वसति 'he dwells intending to earn his livelihood', करिष्यमाणः शरान् शरासनं 'intending to furnish his bows with arrows' The descendant of करिष्यत् is कारिष्यतः। So also करिष्यद्भक्तिः।

When, however, it agrees with the nominative case, it is optionally employed As करिष्यन्, करिष्यमाणः, करिष्यति or करिष्यते देवदत्तः 'Devadatta will do

The form करिष्यन् is thus evolved As कृ+लृट्=कृ+स्य+लृट् (III 1. 33) =कर+इट् +स्य+शतृ=करिष्यत् nom sing करिष्यन् । In other words the participial affixes अत् (अन्त) and मान, technically known as शतृ and शानच्, also come after a verb that has taken the personal ending स्य of the Future

३१०८ । पूङ्यजोः शानन् । ३ । २ । १२८ ।

वर्तमाने । पवमानः । यजमानः ।

3108 The affix शानन् comes after the verbs पू to purify' and यज् 'to sacrifice'

As पवमानः 'purifier (fire or air)', यजमानः 'sacrificer.

३१०९ । ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश् । ३ । २ । १२९ ।

एषु द्योत्येषु कर्तरि चानश् । भोग भुञ्जानः । कवचं बिभ्राणः । शत्रुं निघ्नानः ।

3109 The affix चानश् comes after a verb, in expressing 'habit', 'standard of age' and 'ability

The word ताच्छील्य means 'habit' or 'disposition', वयः means the condition of body such as 'infancy', 'youth' &c, शक्ति means 'capacity to do a thing' As भोग भुञ्जानः 'habituated to enjoy', कवचं बिभ्राणः 'wearing an armour (of the age at which armour may be worn)', शत्रुं निघ्नानः 'able to destroy his foe' So also, कतीह मुण्डयमानाः, भूषयमाणाः, कवचं पर्यस्यमानाः, शिखां वहमाना and पचमानाः ।

३११० । इङ्धार्योः शत्रकृच्छ्रिणि । ३ । २ । १३० ।

आभ्यां शतृ स्यादकृच्छ्रिणि कर्तरि । अधीयन् । धारयन् । 'अकृच्छ्रिणि' किम् । कृच्छ्रेणाधीते । धारयति ।

3110 The affix शतृ comes after the verbs इङ् 'to go' and धारि 'to hold' in denoting that the agent does the action without trouble

The word अकृच्छ्र means that which is accomplished by the agent with ease and facility As अधीयन् पारायणम् 'the facile reading of the Purâna', धारयन्नुपनिषदम् 'easily mastering the Upanishad'. The root धारि is causative of धृ and means here 'to master'.

Why do we say 'when facility is indicated'? Otherwise कृच्छ्रेणाधीते 'he reads with difficulty', कृच्छ्रेण धारयति he remembers with difficulty'.

३१११ । द्विषोऽमित्रे । ३ । २ । १३१ ।

द्विषञ्छत्रुः ।

3111. The affix शतृ comes after the verb द्विष् when the agent indicated means an enemy

The word अमित्र means 'enemy'. As द्विषन् enemy', द्विषन्तौ 'two enemie द्विषन्तः 'enemies.'

Why do we say 'when denoting an enemy'? Observe द्वेष्टि भार्या पतिम the wife hates her husband'.

३११२ । सुञो यज्ञसंयोगे । ३ । २ । १३२ ।

सर्वे सुन्वन्तः सर्वे यजमानाः सत्रिणः

3112 The affix शतृ comes after the verb सु 'to press out juice' when the sense is that of association with a sacrifice.

The word यज्ञसंयोग is an instrumental compound, meaning association or connection (संयोग) with sacrifice. As सु+श्नु+शतृ (III. 1. 76, III. 4. 113)

=युग+अच् (1 2 4.)=युज्वन् (VI 1, 77), 1st sing युज्वा, 1st. pl. युज्वानः 'the sacrificer', as in सर्वे युज्वानः 'all are interested in, or partake of, or share in the sacrifice' सर्वे यजमानाः ॥

The word संयोग indicates that the principal sacrificer i.e. the यजमान is meant and not every person who is associated in the performance of a sacrifice in a subordinate capacity, such as याजकाः 'the sacrificing-priests'

३११३ । अर्हः प्रशंसायाम् । ३ । २ । १३३ ।

शतृ ।

3113. The affix शतृ comes after the verb अर्ह in expressing praise

As अर्हन्निह भवान्विद्याम् 'thou art worthy of this knowledge here', अर्हन्निह भवान्पूजाम् 'thou art worthy of honor in this place'

३११४ । आ क्वेस्तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिषु । ३ । २ १३४ ।

क्विपमभिव्याप्य वक्ष्यमाणाः प्रत्ययास्तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिषु कर्तृषु बोध्याः ।

3114 From this sûtra as far as क्विप् in sûtra III 2. 177 inclusive, the affixes that we shall treat of, are to be understood in the sense of 'agents having such a habit', or 'nature', or 'having skill in such and such action'

The force of आ in this sûtra is limit inclusive, and includes, क्विप्, also The term तच्छील means 'the natural inclination towards an action not prompted by a contemplation of its fruit or result' The term तद्धर्म means 'who enters upon action, not from habit, but thinking that it is his duty' The term तत्साधुकारि means 'who does the action expressed by the verb in an excellent way' Illustrations of these will be given under the subsequent aphorisms

३११५ । तृन् । ३ । २ । १३५ ।

कर्ता कटम् ।

3115 The affix तृन् comes after verbs in the sense of 'agents having such a habit &c'

The न् of तृन् is indicatory, and regulates the accent (VI. 1. 197) As कृ+तृन्=कर्तृ, 1st sing कर्ता. This affix denotes *habit* in the following, as, कर्ता कटान् 'who is accustomed to make mats.' *Nature* —as मुण्डयितारः श्राविष्ठायना भवन्ति वधूमूढाम् 'the family of Srâvishthâyana shave the heads of their widows', अन्नमपहर्तार आह्वरका भवन्ति श्राद्धे सिद्धे 'the Ahvarakas steal away food as soon as Srâddha is accomplished', उन्नेतारस्तौल्वलायना भवन्ति पुत्रे जाते 'the Taulvalâyanas become elated on the birth of a son'. *Skill* —as कर्ता कटम् 'skilful maker of mats', गन्ताऽऽखेटम् 'skilful hunter'.

Vart —The simple verbs, without upsargas, take the affix तृन्, when the words so formed are names of sacrificial priests. As हु+तृन्=होतृ, 1st sing होता 'the *Hotri* priest', so also पोतृ 'the *Potri* priest'

Why do we say 'when not taking the upasargas'? Observe उद्गातृ 'the Udgâtri priest', प्रतिहर्तृ the *Pratihartri* priest' Here the affix is तृच्. Though the form is the same, there is difference however in the accent, i.e तृन् places udâtta accent on the first syllable (VI 1 197), while तृच् places it on the last (VI 1 163)

Vart —The augment षुक् is added when नी takes the affix तृन्, as नी+षुक्+तृन्=नेष्टृ, 1st sing नेष्टा 'Neshtri priest'.

Vart —When signifying deity, the verb त्विष् takes तृन्, the letter अ is the substitute for the इ of the root, and the affix does not take the intermediate इट् augment, as, त्विष्+तृन्=त्वष्टृ, 1st sing. त्वष्टा 'Tvashtri'

Vart —The root क्षद् takes तृन्, when the word to be formed means an officer, as क्षत्तृ 'an attendant, a door keeper'

Vart —In the Veda, the root छद् takes तृन्, as छत्तृ The form is the same as the last, but there is difference of accent

३११६। अलंकृञ्निराकृञ्प्रजनोत्पचोत्पतोन्मदरुच्यपत्रपवृतुवृधुसहचर इष्णुच्। ३। २। १३६।

अलंकरिष्णुः। निराकरिष्णुः। प्रजनिष्णुः। उत्पचिष्णुः। उत्पतिष्णुः। उन्मदिष्णुः। रोचिष्णुः। अपत्रपिष्णुः। वर्तिष्णुः। वर्धिष्णुः। सहिष्णुः। चरिष्णुः।

3116 The affix इष्णुच् comes after the following verbs in the sense of the 'agent having such a habit &c., viz — अलंकृ 'to adorn', निराकृ 'to expel', प्रजन् 'to be born', उत्पच् 'to be ripe', उत्पत 'to fly', उन्मद् 'to be mad', रुच् 'to shine अपत्रप् 'to be ashamed', वृत 'to be', वृध् 'to grow' सह् 'to bear' and चर् 'to walk'

As अलंकरिष्णुः 'decorating', निराकरिष्णुः 'repudiating', प्रजनिष्णुः 'procreative', उत्पचिष्णुः 'apt to ripen', उत्पतिष्णुः 'flying', उन्मदिष्णुः 'mad', रोचिष्णु 'bright', अपत्रपिष्णुः 'bashful', वर्तिष्णुः 'revolving,' वर्धिष्णुः 'growing', 'सहिष्णुः 'patient', चरिष्णुः 'moveable'.

Vart —The affix इष्णुच् debares by anticipation the affix युच् of III 2. 151, after the root अलंकृ though it has the sense of decorating.

३११७। णेश्छन्दसि। ३। २। १३७।

वीरुधः पारयिष्णवः'।

3117 The affix इष्णुच् in the sense of 'the agent having such a habit &c', comes in the Chhandas, after a verb that ends in the causative णि.

The Causatives take this affix in the Vedic literature. As दृषदं धारयिष्णवः 'who hold the stones', वीरुधः धारयिष्णवः ।

३११८ । भुवश्च । ३ । २ । १३८ ।

छन्दसीत्येव । भविष्णुः । कथं तर्हि 'जगत्प्रभोरप्रभविष्णु वैष्णवम्' इति । निरङ्कुशाः कवयः । चकारोऽनुक्तसमुच्चयार्थः । भ्राजिष्णुरिति वृत्तिः । एव चरिष्णुः । नैतद्भाष्ये दृष्टम् ।

3118 The affix इष्णुच् in the sense of 'the agent having such a habit &c', comes in the Chhandas, after the verb भू 'to be' also

Thus भविष्णुः 'becoming' How do you explain its use in the classical literature, as in the following जगत्प्रभोर प्रभविष्णु वैष्णवम् । "The Poets are above all rules and free."

The *yoga-vibhâga* or the division of this sûtra from the last, with which it could well have been read, is for the sake of the subsequent sûtras

The word 'also' indicates the existence of other verbs not included in the above two sûtras, as, भ्राजिष्णुना लोहितचन्दनेन । This example is given in the Kâsika Also चरिष्णुः । This is, however, not found in the Bhâshya.

३११९ । ग्लाजिस्थश्च ग्स्नुः । ३ । २ । १३९ ।

छन्दसीति निवृत्तम् । गिदयं न तु कित् । तेन स्थ ईत्वं न । ग्लास्नुः । गित्वान्न गुणः । जिष्णुः । स्थास्नुः । चाद्भुवः । 'श्र्युकः किति' (२३८१) इत्यत्र गकारप्रश्लेषान्नेट् । भूष्णुः । '*दंशेश्छन्दस्युपसंख्यानम् *' । दङ्क्ष्णवः पशवः ।

3119. The affix ग्स्नु comes after the following verbs in in the sense of 'the agent having such a habit &c.' viz—ग्ला 'to be weary', जि 'to conquer' and स्था 'to stand', as well as after भू 'to be'

As, ग्लास्नुः 'languid', जिष्णुः 'victorious', स्थास्नुः 'disposed to stand firm, immoveable', भूष्णुः 'being'

The anuvritti of the word *Chhandasi* does not extend to this sûtra The indicatory letter of this affix is really ग and not क, and therefore, there is no substitution of long ई for the आ of स्था, which would otherwise have taken place, had the affix been कित् (VI 4 66)

In the sûtra I 1 5 (क्ङिति च) the letter ग is also included, for ग coming before क, is changed by the rules of *sandhi* into क and is not therefore visible. This affix therefore does not cause *gun* As जिष्णुः । स्थास्नुः । By the force of च, the rule applies to √भू also

So also in sûtra VII. 2 11 S 2381 (श्र्युकः किति) the augment इट् does not come after the verb स्नु, or a monosyllabic verb ending in a letter of the partyâhâra उक्, when an affix having an indicatory क follows. Here also क includes ग, and therefore in भूष्णु we have no intermediate augment इट्.

Vart—In the Chhandas this affix comes after the verb दंश 'to bite', as दन्दशूकाः पशवः 'the beasts that bite'

३१२० । त्रसिगृधिधृषिक्षिपेः क्नुः । । ३ । २ । १४० ।

त्रस्नुः । गृध्नुः । धृष्णुः । क्षिप्नुः ।

3120 The affix क्नु comes after the verbs त्रस् 'to tremble', गृध् 'to be greedy', धृष् 'to be bold' and क्षिप् 'to throw' in the sense of 'the agent having such a habit &c'

As, त्रस्नुः 'trembling', गृध्नुः 'greedy', धृष्णुः 'bold', and क्षिप्नुः 'throwing'.

३१२१ । शमित्यष्टाभ्यो घिनुण् । ३ । २ । १४१ ।

उकार उच्चारणार्थ इति काशिका । अनुबन्ध इति भाष्यम् । तेन शमिनितरा शमिनीतरेत्यत्र 'उगितश्च (९८७) इति ह्रस्वविकल्पः । न चैव शमी शमिनावित्यादौ नुम्प्रसङ्गः । झलुग्रहणमपकृष्य झलन्तानामेव तद्विधानात् । 'नोदात्तोपदेशस्य- '(२७६३) इति वृद्धिनिषेधः । शमी । तमी । दमी । श्रमी । भ्रमी । क्षमी । क्लमी । प्रमादी । उत्पूर्वान्मदेः अलङ्कृञादिसूत्रेणेष्णुचि वासरूपविधिना घिनुणपि । उन्मादी । 'ताच्छीलिकेषु वासरूपविधिर्नास्ति +' इति तु प्रायिकम् ।

3121 The affix घिनुण् comes after the eight verbs beginning with शम् 'to be calm', in the sense of 'the agent having such a habit &c'.

The word इति in the aphorism indicates beginning These eight verbs begin with शम् and end with मद in the list of verbs. Of the affix घिनुण् the real affix is इन्, the other letters are servile, the घ is for the sake of substituting guttural for the final palatals, उ is for the sake of euphony according to Kâsikâ, or for the sake of rule VI 3 45 according to the Bhâshya, and the letter ण् causes vriddhi (VII. 2. 116) which in the case of roots ending in म is prohibited by the rule VII 3 34 S. 2763, the only verb taking vriddhi being मद् ।

As शमिन् 1st sing शमी 'calm', likewise तमी 'desiring', दमी 'taming' श्रमी 'laborious', भ्रमी 'whirling', 'moving round', क्लमी 'fatiguing', क्षमी bearing'; प्रमादी 'mad' and उन्मादी 'mad'. Though by III. 2 136, S 3116 the verb उन्मद् takes the affix इष्णुच्, it also takes the affix घिनुण् by the rule of वासरूप III 1. 94)

All these verbs belong to the *Divâdi* class. After other verbs than these eight, we have other affixes, as कुट्टिता

The उ being an indicatory letter, we have शमिनितरा or शमिनीतरा । Here there is optional shortening by considering the affix as "ugit" under VI. 3. 45, S 987. Nor is there any occasion to add नुम् augment in शमी, शमिनौ &c. because नुम् is added to झल् ending words only the word झल् being drawn into VII 1 70 S 361, from VII. 1. 60 S 2517, that rule (S 361) is limited to words ending in a झल् letter The vriddhi is prohibited by S. 2763.

Paribhâshâ—"The rule III. 1. 94 S. 2830 by which an *Apavâda*-affix which is not uniform with an *utsarga* affix should supersede the

latter only optionally, has no concern with *Apavada* affixes added in the sense of 'having such a habit' *i e.* with the affixes taught in III 2 134—177.

This Paribhâshâ is not of universal application, hence we have two derivatives उन्मदिष्णुः by S 3 11 6, and उन्मादिन् by the present sûtra

३१२२ । संपृचानुरुधाङ्यमाङ्यसपरिसृसंसृजपरिदेविसंज्वरपरिक्षिपपरिरटपरिवदपरिदहपरिमुहदुषद्विषद्रुहदुहयुजाक्रीडविविचत्यजरजभजातिचरापचरामुषाभ्याहनश्च । ३ । २ । १४२ ।

घिनुणस्यात् । संपर्की । अनुरोधी । आयामी । आयासी । परिसारी । संसर्गी । परिदेवी । संज्वारी । परिक्षेपी । परिराटी । परिवादी । परिदाही । परिमोही । दोषी । द्वेषी । द्रोही । दोही । योगी । आक्रीडी । विवेकी । त्यागी । रागी । भागी । अतिचारी । अपचारी । आमोषी । अभ्याघाती ।

3122 The affix घिनुण् comes after the following verbs, in the sense of 'the agent having such a habit &c' viz —सम्पृच्, अनुरुध्, आयम्, आयस्, परिसृ, संसृज्, परिदेव, संज्वर्, परिक्षिप्, परिरट्, परिवद् परिदह्, परिमुह्, दुष्, द्विष्, द्रुह्, दुह्, युज्, आक्रीड्, विविच्, त्यज्, रज्, भज, अतिचर्, अपचर्, आमुष् and अभ्याहन्

The root संपृच् is to be taken as belonging to the Rudhâdi class, and not as belonging to the Adâdi, because the vikarana is elided in the latter The root परिदेवि belongs to the Bhvâdi class, the simple verb being देवृ 'to sport' The verb क्षिप् 'to throw' is common both to the Tudâdi and the Divâdi, and both are taken here युज् 'to concentrate' is Divâdi, and युज् 'to join' is Rudhâdi, both are meant here The verb रंज् 'to color' has lost its nasal in this sûtra, irregularly

Thus संपृच्+घिनुण्=संपर्क्+इन् (VII 2. 52)=सम्पर्किन् 1st sing सम्पर्की 'mixture', similarly, अनुरोधी 'compliant', आयामी 'one who restrains', आयासी one who exerts', परिसारी 'that which flows round', संसर्गी 'united', परिदेवी 'lamenting', संज्वारी 'greatly heating', परिक्षेपी 'moving about', परिराटी 'crying aloud', परिवादी 'reviling,, परिदाही 'burning', परिमोही 'beguiling', दोषी 'guilty', द्वेषी 'hating', द्रोही 'quarrelling', दोही 'milking', योगी 'uniting or concentrating', आक्रीडी 'playing', विवेकी 'discriminating', त्यागी 'renouncing', रागी 'yearning after', भागी 'sharing', अतिचारी 'transgressing', अपचारी 'offending', 'आमोषी a thief, अभ्याघाती 'attacking'

The indicatory घ of the affix shows that the final palatal is changed into a corresponding guttural before this affix (VII 3. 52 and 54)

३१२३ । वौ कषलसकत्थस्रम्भः । ३ । २ । १४३ ।

विकाषी । विलासी । विकत्थी । विस्रम्भी ।

3123. The affix घिनुण् comes after the verbs कष् 'to injure', लस् 'to embrace and sport', कत्थ 'to praise' and स्रम्भ 'to believe', when these are in composition with the preposition वि ।

As विकाषी 'injuring', विलासी 'sportive, a sensualist', विकत्थी 'vaunting', and विस्रम्भी 'confiding'.

३१२४ । अपे च लषः । ३ । २ । १४४ ।

चाद्वि । अपलाषी । विलाषी ।

3124 The affix घिनुण् comes after the verb लष 'to wish' when compounded with the preposition अप and वि।

As अपलाषी 'thristy', विलाषी The term वि is to be read into this sûtra by the force of the word 'and'

३१२५ । प्रे लपसृद्रुमथवद्वसः । ३ । २ । १४५ ।

प्रलापी । प्रसारी । प्रद्रावी । प्रमाथी । प्रवादी । प्रवासी ।

3125 The affix घिनुण् comes after the verbs लप्, सृ, द्रु मथ, वद and वस when compounded with the preposition प्र।

As प्रलापी 'prattling', प्रसारी 'extending around', प्रद्रावी 'running away, fugitive', प्रमाथी 'tormenting', प्रवादी 'reporting', प्रवासी 'a traveller'

The root वस् here is the Bhvâdi वस् meaning 'to dwell' and is not the Adâdi meaning 'to cover', because in the latter the vikaraṇ is elided.

३१२६ । निन्दहिंसक्लिशखादविनाशपरिक्षिपपरिरटपरिवादिव्याभाषासूयो वुञ् । ३ । २ । १४६ ।

पञ्चम्यर्थे प्रथमा । एभ्यो वुञ्स्यात् । निन्दकः । हिंसक इत्यादि । ण्वुला सिद्धे वुञ्वचनं ज्ञापकं तच्छीलादिषु वासरूपन्यायेन तृजादयो नेति ।

3126 The affix वुञ् is added to the following verbs in the sense of 'the agent having such a habit &c'—निन्द्, हिंस, क्लिश्, खाद्, विनाश्, परिक्षिप्, परिरट्, परिवादि, व्याभाष् and असूय ।

In this sûtra the whole phrase ending with असूय has taken the termination of the first case, which, however, has the force of the ablative here.

As निन्द्+वुञ् = निन्दकः (VII 1 1) 'blaming', so also हिंसकः 'injuring', क्लेशकः 'tormenting or troublesome, खादकः 'eating', विनाशकः 'destroying', परिक्षेपकः 'surrounding', परिराटकः 'who cries aloud', परिवादकः 'a plaintiff, व्याभाषकः 'detracting', and असूयकः 'detracting'.

The same forms as the above would have been obtained by adding the affix ण्वुल taught in III 1 133, as by adding वुञ् its separate enunciation indicates the existence of the following paribhâsha —

The rule of III 1. 94 by which an *apavâda*-affix which is not uniform with *utsarga*-affix should supersede the latter only optionally, has no concern with *apavâda*-affixes added in the sense of 'having such a habit' *i e* with the affixes taught in III 2 134—177". Therefore the affixes तृच् &c, are not added in the sense of 'having such a habit &c'.

३१२७ । देविक्रुशोश्चोपसर्गे । ३ । २ । १४७ ।

आदेवक । आक्रोशक । 'उपसर्गे' किम् । देवयिता । क्रोष्टा ।

3127 The affix वुञ् comes after the verbs देवि 'to lament' and क्रुश् 'to cry', when an upasarga is in composition with them.

As आदेवकः 'one who sports or laments', आक्रोशकः 'vociferous, a reviler', परिदेवकः 'one who laments', परिक्रोशकः a reviler'

Why do we say 'when in composition with an *upasarga*'? Observe देवविता and क्रोष्टा formed by तृच् (III. 2 135)

३१२८ । चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच् । ३ । २ । १४८ ।

चलनार्थाच्छब्दार्थाच्च युच् स्यात् । चलनः । चोपनः । कम्पनः । शब्दनः । रवणः । 'अकर्मकात्' किम् । पठिता विद्याम् ।

The affix युच् comes, in the sense of 'the agent having such a habit &c' after intransitive verbs denoting 'motion' or 'sound'

As चल्+युच=चलनः 'moving' (VII. 1 1), चोपनः 'creeping', कम्पनः 'shaking', शब्दनः 'sounding', रवणः 'roaring'

Why do we say 'intransitive'? Observe पठिता विद्याम्.

३१२९ । अनुदात्तेतश्च हलादेः । ३ । २ । १४९ ।

अकर्मकाद्युच्स्यात् । वर्तनः । वर्धनः । 'अनुदात्तेतः' किम् । भविता । 'हलादेः' किम् । एधिता । 'अकर्मकात्' किम् । वसिता वस्त्रम् ।

3129 The affix युच् comes in the same sense after such intransitive verbs as are Atmanepadi and begin with a 'consonant and are Anudâttet *i e.* have a gravely accented vowel as indicatory.

As वर्तनः 'being', वर्द्धनः 'growing'

Why do we say 'Anudâttet'? Observe भविता

Why do we say 'beginning with a consonant'? Observe एधिता, which though Atmanepadi, takes तृच्

Why after 'Intransitive'? This rule will not apply if the root is transitive, as वसिता वस्त्रं ।

३१३० । जुचङ्क्रम्यदन्द्रम्यसृगृधिज्वलशुचलषपतपदः । ३ । २ । १५० ।

'जु' इति सौत्रो धातुर्गतौ वेगे च । जवनः । चङ्क्रमणः । दन्द्रमणः । सरणः । पूर्वेण सिद्धे पद ग्रहणं 'लषपतपद-' (३१३४) इत्युकञा बाधा मा भूदिति । तेन ताच्छीलिकेषु परस्परं वासरूप-विधिर्नास्तीति । तेनालंकृञस्तृन्न ।

3130 The affix युच् comes after the following verbs in the sense of 'the agent having such a habit &c', viz — जु, चङ्क्रम्य, दन्द्रम्य, सृ, गृध, ज्वल, शुच, लष, पत and पद

The verb जु is not to be found in the Dhâtupâtha, but is taught in the aphorisms and is hence called a *sautra dhâtu*. It means 'to go', to be quick. As जु+युच्=जो+अन (VII. 1. 1 and VII 3 84)=जवनः (VI 1 78, II 3. 46) 'a courser, a swift horse'. चङ्क्रम्य+युच्=चंक्रम्+अन (II. 4. 74)= चंक्रमणः 'moving about', so also दंद्रमणः 'wandering', सरणः 'flowing', गर्द्धनः 'greedy, ज्वलनः 'burning', शोचनः 'grieving'; लषणः 'desiring', पतनः 'falling', पदनः moving'.

The enumeration of the word पद in the above, indicates that this sûtra applies to the transitive verbs; otherwise the sûtra III 2 148 would

have been sufficient, as चद is a चलनार्थ verb Moreover the affix ukañ of III 1 154, S 3134 will not now debar this युच् after चद, otherwise it would have Others say that the inclusion of चद् in this aphorism indicates the existence of the *paribhâshâ* already given under sûtra III 2 141 *i e.* the rule of III 1 94 has no concern with affixes added in the sense of 'having such a habit &c' The affix इष्णुच् which by III 2 136 is added to अलंकृञ्, supersedes, therefore, not merely the addition of तृन् to अलंकृञ् (III 2 135), but also the addition of खुञ् to the same. If a *tâchchhilika apavâda* were to supersede only an *atâchchhilika utsarga*, it would have been superfluous for Pâṇini to teach in this sûsra the addition of युच् to चद्, because in that case the addition of उकञ् to चद् by III 2. 154 would not have debarred the addition of युच् to चद् by III 2 149 The repetition is for the sake of *jnâpana* therefore, and it indicates the existence of the above-mentioned maxim The *jnâpana* is not, however, of universal application, for sometimes both affixes are applied concurrently, as गन्ता खेट' विकत्थनः ।

३१३१ क्रुधमण्डार्थेभ्यश्च । ३ । २ । १५१ ।

क्रोधनः । रोषणः । मण्डनः । भूषणः ।

3131 And after the verbs having the sense of क्रुध् 'to be angry' and मण्ड 'to adorn', the affix युच् is employed

As क्रोधनः 'wrathful', रोषणः 'irascible', मण्डनः 'adorning', भूषणः 'ornament' But not so after the verb अलंकृ to which sûtra III 2 136 applies

३१३२ । न यः । ३ । २ । १५२ ।

यकारान्तात्युज्न स्यात् । क्नूयिता । क्ष्मायिता ।

3132 The affix युच् is not employed after those verbs which end in the letter य

This debars III 2 149 As क्नूयिता 'making creaking sound', क्ष्मायिता 'trembling'. In these cases the affix तृन् is employed (III 2 135)

३१३३ । सूददीपदीक्षश्च । ३ । २ । १५३ ।

युज्न स्यात् । सूदिता । दीपिता । दीक्षिता । 'नमिकम्पि–' (३१४०) इति रेण युचो बाधे सिद्धे दीपेर्ग्रहणं ज्ञापयति '+ ताच्छीलिकेषु वासरूपविधिर्नास्ति +' इति प्रागुक्तमिति । तेन कम्रा कमना युवतिः । कम्प्रा कम्पना शाखा । यदि सूदेर्युज्न कथं मधुसूदनः । नन्द्यादिः ।

3133 The affix युच्, does not come after the verbs सूद् 'to strike', दीप् 'to shine' and दीक्ष् 'to initiate'.

These three verbs are *anudâttet*, and by sûtra III 2 149, would have taken युच् । The present sûtra prohibits that Therefore, they take तृन् As, सूदितृ 1st sing सूदिता 'one who strikes', 'दीपितृ one who shines', दीक्षितृ 'one who initiates'.

Now, it might be objected—" We find that sûtra III. 2. 167 specifically enjoins the affix र after दीप्, this apavâda rule will therefore, supersede the general rule, where is then the necessity of the present

rule? If you say that the affix वुञ् is also obtained by the rule of non-uniformity (III 1 94), we reply that the Paribhâshâ given under sûtra 3121 will prevent that." This objection is answered by saying that the above mentioned Paribhâshâ is not of universal application, there are exceptions to it, as कम्रा युवतिः and कमना युवति 'a young girl' which are both valid forms derived by adding र and युच् to the verb कम् So also कम्प्रा and कम्पना शाखा 'a shaking branch'

If we prohibit युच् after the root सूद how do we get the forms मधुसूदन and रिपुसूदन? This objection may be answered in three ways (1) the present is *anitya* rule, not of universal application, which can be inferred from finding this sûtra separated from the last (yogavibhâga), when it was easier to make them one, (2) the words मधुसूदन &c, belong to the नन्द्यादि class (III 1 134) taking the affix ल्यु or (3) they are formed by III. 3. 113 by the affix ल्युट्

३१३४ । लषपतपदस्थाभूवृषहनकमगमशॄभ्य उकञ् । ३ । २ । १५४ ।

लाषुकः । पातुक इत्यादि ।

3134 The affix उकञ् comes after the following verbs, in the sense of 'the agent having such a habit &c'—लष्, पत्, पद्, स्था, भू, वृष्, हन्, कम्, गम and शॄ ।

As अपलाषुक वृषलसंगत, प्रपातुका गर्भा भवन्ति, उपपादुकसत्त्व उपस्थायुका एन पशवो भवन्ति 'प्रभावुकमन्नं भवति, प्रवर्षुकाः पर्जन्या, आघातुक कापालिकस्य शूलम्, कामुका एनं स्त्रियो भवन्ति, आगामुक वाराणसीं रक्ष आहुः, किशारुकं तीक्ष्णमाहु.। The य is added after स्था in उपस्थायुक by VII 3 33 The हन् is changed into घात् by VII 3 32 and 54

३१३५ । जल्पभिक्षकुट्टलुण्टवृङः षाकन् । ३ । २ । १५५ ।

जल्पाकः । भिक्षाक । कुट्टाकः । लुण्टाक । वराकः । वराकी ।

3135 The affix षाकन् comes, in the sense of the 'agent having such a habit &c', after the following verbs—जल्प्, भिक्ष्, कुट्ट, लुण्ट and वृ ।

The ष is indicatory showing that the feminines of the words so formed take the affix ङीष् *i e* long ई (IV 1 41) As जल्पाकः 'talkative', भिक्षाक 'a beggar', कुट्टाक 'who or what cuts', लुण्टाकः 'a thief or robber', वराकः 'low, miserable' In the feminine जल्पाकी, वराकी &c

३१३६ । प्रजोरिनिः । ३ । २ । १५६ ।

प्रजवी । प्रजविनौ । प्रजविनः ।

3136. The affix इनि comes in the sense of 'the agent having such a habit etc', after the verb प्रजु 'to hasten forward'

As प्रजविन्, sing प्रजवी 'an express, courier', dual प्रजविनौ, pl प्रजविन ॥

३१३७ । जिदृक्षिविश्रीण्वमाव्यथाभ्यमपरिभूप्रसूभ्यश्च । ३ । २ । १५७ ।

जयी । दरी । क्षयी । विश्रयी । अत्ययी । वमी । अव्यथी । अभ्यमी । परिभवी । प्रसवी ।

3137 The affix इनि comes, in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the verbs जि 'to conquer', दृ 'to respect', क्षि 'to waste, to dwell, to go', विश्रि 'to shelter', इ 'to go', वम् 'to vomit', अव्यथ 'not to give pain', अभ्यम 'to injure', परिभू 'to humiliate' and प्रसू 'to beget'

As जयिन् 1st sing जयी 'conquering', similarly, दरी 'respecting', क्षयी 'wasting', विश्रयी 'wasting', अत्ययी 'exceeding', वमी 'vomiting', अव्यथी 'free from pain', अभ्यमी 'not injuring', परिभवी 'humiliating' and प्रसवी 'procreating'

३१३८ । स्पृहिगृहिपतिदयिनिद्रातन्द्राश्रद्धाभ्य आलुच् । ३ । २ । १५८

आद्यास्त्रयश्चुरादावदन्ता । स्पृहयालुः । गृहयालुः । पतयालु । दयालुः । निद्रालुः । तत्पूर्वो द्रा । तदो नान्तत्व निपात्यते । तन्द्रालु । '* शीङो वाच्यः *' । शयालु ।

3138 The affix आलुच् comes in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the following words —स्पृह 'to desire', गृह 'to seize', पत 'to fall', दय 'to give, to go, to protect', निद्रा 'to sleep', तन्द्रा 'to be tired' and श्रद्धा to venerate'.

The first three verbs belong to the Churâdi class and end in short अ and take णिच् without guna or vriddhi

As, स्पृहयालु 'disposed to be desirous of, गृहयालु 'disposed to catch hold of or seize', पतयालु 'tending or prone to fall', दयालु 'compassionate', निद्रालु 'disposed to sleep' The word निद्रा is formed by adding the preposition नि to the verb द्रा 'to go crookedly, तन्द्रालु 'slothful', तन्द्रा is formed by adding तद् to द्रा, and then irregularly changing the द् into न् श्रद्धालु 'full of faith'. The term श्रद्धा is formed by adding श्रत् to the verb डुधाञ् 'to hold'. See VI 4 55 for adding अय।

Vart —The affix आलुच् comes also after the root शीङ् 'to lie down, as शयालु 'disposed to lie down'

३१३९ । दाधेट्सिशदसदो रुः । ३ । २ । १५९ ।

दारुः । धारु । सेरु । शद्रु । सद्रु ।

3139 The affix रु comes after the verbs दा 'to give', धेट् to suck', सि 'to bind', शद 'to fall' and सद 'to sit'

As, दारुः 'a munificent man', धारुर्वत्सो मातरम् 'a sucking child of the mother. The genitive case is here prohibited by II 3. 69, the रु being taken as equivalent to उ. As सेरुः 'binding', शद्रुः 'falling', and सद्रुः 'resting

३१४० । सृघस्यदः क्मरच् । ३ । २ । १६० ।

सृमर । घस्मरः । अद्मरः ।

3140 The affix क्मरच् in the sense of 'the agent having such a habit &c', comes after the verbs सृ 'to flow', घसि to eat', and अद 'to eat'.

As सृमरः 'going a kind of deer', घस्मरः 'gluttonous', अद्मरः voracious'.

३१४१। भञ्जभासमिदो घुरच्। ३। २। १६१।
भङ्गुरः। भासुरः। मेदुरः।

3141 The affix घुरच comes in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the verbs भञ्ज् 'to break', भास् 'to shine', and मिद 'to be fat'

As भंज्+घुरच्=भंग्+उर (VII. 3 52)=भंगुरः 'brittle', the palatal being changed into guttural because of the indicatory घ So also मेदुरः पशुः 'a fat beast', भासुरं ज्योतिः 'splendid light'.

After the verb भञ्ज् this affix gives a reflexive signification—that which naturally breaks of itself

३१४२। विदिभिदिच्छिदेः कुरच्। ३। २। १६२।
विदुरः। भिदुरम्। छिदुरम्।

3142. The affix कुरच् comes, in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the verbs विद् 'to know', भिद् 'to divide' and छिद् 'to pierce'

As विदुरः पण्डितः 'a knowing Pandit' भिदुरं काष्ठम् 'a splitting or fragile wood', छिदुरा रज्जुः 'a cutting or breaking rope' The affix is employed in a reflexive sense after the verbs भिद and छिद

Note—The affix कुरच् comes after the verb व्यध 'to kill', and there is vocalisation of the semivowel, as विधुरः।

३१४३। इणनशजिसर्तिभ्यः क्वरप्। ३। २। १६३।
इत्वरः। इत्वरी। नश्वरः। जित्वरः। सृत्वरः।

3143 The affix क्वरप् comes, in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the verbs इ 'to go', नश् 'to destroy', जि 'to conquer', and सृ 'to flow'

The प् is indicatory employed in order to introduce the augment तुक् between the verb and the affix (VI 1 71) Thus इ+क्वरप्=इ+त्+वर=इत्वरः, fem इत्वरी a traveller', नश्वरः, fem नश्वरी 'transitory' जित्वरः, 'victorious', fem. जित्वरी, सृत्वरः fem सृत्वरी 'going, a river'

Though the affix begins with a letter of वश् *pratyâhâra,* and ought to have taken the intermediate इट् (VII 2 35) yet it is prohibited by VII 2 8

३१४४। गत्वरश्च। ३। २। १६४।
गमेरनुनासिकलोपोऽपि निपात्यते। गत्वरी।

3144. And the word गत्वर is irregularly formed.

The word गत्वर is formed by eliding the म् of गम् and adding the affix क्वरप्. As गत्वरः, fem गत्वरी 'locomotive, transient'.

३१४५। जागरूकः। ३। २। १६५।
जागर्तेरूकः स्यात्। जागरूकः।

3145 The affix ऊक comes after the verb जागृ 'to be awake' in the sense of 'the agent having such a habit.'

As जागरूकः 'wakeful',

३१४६ । यजजपदशां यङः । ३ । २ । १६६ ।

यङन्तेभ्य ऊकः स्यात् । दशामिति भाविना नलोपेन निर्देशः । यायजूकः । जञ्जपूकः । दन्दशूकः ।

3146 The affix ऊक comes in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the verbs यज्, जप् and दश् when they end in the affix यङ्

The intensives of these verbs take ऊक As यायजूक 'a performer of frequent sacrifices', जञ्जपूकः 'a mutterer of prayers repeatedly', दन्दशूकः a snake (what bites frequently)' The nasal is inserted by VII. 4 86. S. 2658 The root दश् (Bhvâdi) is shown in the sûtra without its nasal, in anticipation of its losing it before the affix by VI 4 24 S 415.

३१४७ । नमिकम्पिस्म्यजसकमहिंसदीपो रः । ३ । २ । १६७ ।

नम्रः । कम्प्रः । स्मेरः । अजिर्नञ्पूर्वः क्रियासातत्ये वर्तते । अजस्रं संततमित्यर्थः । कम्रः । हिंस्रः । दीप्रः ।

3147 The affix र comes in the sense of 'the agent having such a habit &c' after the verbs नम 'to bow', कम्प् 'to shake', स्मि 'to smile', अजस् 'not to cease', कम 'to desire', हिंस 'to injure', and दीप 'to shine'

Thus, नम्रं काष्ठं 'soft wood', कम्प्रा शाखा 'shaking branch', स्मेरं मुखं 'smiling face', अजस्रं जुहोति 'he sacrifices perpetually', कम्रा युवती 'a beautiful maiden', हिंस्रं रक्षः 'the injuring Râkshas', दीप्रं काष्ठं 'brilliant wood'

The word अजस्रं is an adverb, and is derived from the root जसु 'to set free' with the negative particle अ, and the affix र, as अ+जस्+र=अजस्र ।

३१४८ । सनाशंसभिक्ष उः । ३ । २ । १६८ ।

चिकीर्षुः । आशंसुः । भिक्षुः ।

3148 The affix उ comes after roots that have taken the affix सन् and after the verbs आशंस् 'to wish' and भिक्ष् 'to beg' in the sense of 'the agent having such a habit &c'.

The term सन् in the aphorism means Desideratives in the affix सन्, and not the verb सन्, because the verb सन् is never seen with this affix

As, चिकीर्षुः 'desirous of doing', जिहीर्षुः desirous of taking', आशंसुः 'desirous', भिक्षुः 'a beggar'.

The verb आशंस् with the upasarga आ is the verb शंसि 'to desire' and not the verb शंसि 'to praise'.

३१४९ । विन्दुरिच्छुः । ३ । २ । १६९ ।

वेत्तेर्नुम् इषेश्छत्वं च निपात्यते । वेत्ति तच्छीलो विन्दुः । इच्छति इच्छुः ।

3149 The words विन्दु and इच्छु are irregularly formed by the addition of the affix उ, in the sense of 'the agent having such a habit &c'

To the verb विदि we add the augment नुम् and then the affix उ, as, विद्+नुम्+उ=विन्दुः (I 1. 47)=वेदनशीलः 'intelligent', so of इष् 'to wish', the ष is replaced by छ, and we have इच्छुः=एषणशीलः 'desirous'.

३१५० । क्याच्छन्दसि । ३ । २ । १७० ।

'देवाञ्जिगाति सुम्नयुः' ।

3150 The affix उ comes in the Chhandas, after the roots that have taken the Denominative affix क्य in the sense of 'the agent having such a habit &c'

The term क्य includes the three affixes क्यच्, क्यङ् and क्यष् (see sûtras III. 1 8 11, 13, &c). As मित्रयुः, स्वेदयु, सुम्नयु (Rig Ved I 3 4) As देवाञ् जिगाति सुम्नयुः ।

In the modern Sanskrit इच् will be employed. As मित्रीयिता, By sûtra VII 4 33, the long ई replaces the final अ, when क्यच् follows, as पुत्र+क्यच् =पुत्री+य=पुत्रीय. Why then in the case of मित्रयुः there is not the substitution of long ई for the अ of मित्र? Because the rule VII 4 33 is set aside by VII 4 35 which declares that in the Chhandas the long ई is not substituted for the अ ।

३१५१ । आदृगमहनजनः किकिनौ लिट् च । ३ । २ । १७१ ।

आदन्तादृदन्ताद्गमादिभ्यश्च किकिनौ स्तश्छन्दसि तौ च लिड्वत् । पपिः सोमम् । ददिर्गाः । बभ्रिर्वज्रम् । जग्मिर्युवा । 'जघ्निर्वृत्रममित्रियम्' । जज्ञि । '* भाषायां धाञ्कृसृगमिजनिनमिभ्यः *' । दधिः । चक्रिः । सस्रि । जग्मिः । जज्ञि । नेमिः । '* सासहिवावहिचाचलिपापतीनामुपसंख्यानम् *' । यङन्तेभ्यः सहेत्यादिभ्यः किकिनौ पतेर्नीगभावश्च निपात्यते ।

3151. In the Chhandas, the affixes कि and किन् in the sense of 'the agent having such a habit &c' come after the verbs that end in long आ, or short or long ऋ, and after the verbs गम् 'to go', हन् 'to kill', and जन् 'to be produced', and these affixes operate like लिट् causing reduplication of the root

The ऋ after आ is either for the sake of euphony, or for the sake of precision Had it been ऋ then by the rule of तपर (I 1 70) short ऋ would only be included and not long ॠ But the present rule is applicable to long ॠ as well

Thus पा+कि=पपिः 'drinking', as पपिः सोम drinking the soma-juice, ददिर्गाः 'giving cows' (Rig Ved VI 23 4) मित्रावरुणा ततुरिः (Rig Ved IV. 39 2, VI 68 7) दूरे ह्यध्वा जगुरिः (Rig Ved X 108 1) गम्+किन्=जग्मिः 'being in constant motion, wind,', जग्मिर्युवा (Rig Ved II 23 11), हन्+किन् =जघ्निः 'killing, a weapon offensive', जघ्निर्वृत्रम् (Rig Ved IX 61 2), जन्+किन्=जज्ञिः as जज्ञिर्बीजम् (T S VII 20, 1). So also बभ्रि र्वज्रम् ।

The letter क् in these affixes is indicatory It might be said 'it is superfluous to make these affixes कित्, because these being treated like लिट् will be कित् by rule I 2. 5' True, they would be कित् by the rule I 2. 5, but then the rule VII 4. 11 (when *lit* follows, *guna* is the substitute of the verb ऋच्छ and of those that end in the long ॠ) would also have applied to these affixes, and would have caused *guna* It is to prevent this *guna* of the letter ॠ that we have annexed an indicatory क to these affixes.

Vart.—The affixes कि and किन् are of universal application in the Chhandas, and are not confined to the verbs enumerated in the sûtra, as we see them in चक्रि &c, as चेकिः (Yaj Ved XII 105), नेमिः (Rig Ved II 5 3)

Vart—The affixes कि and किन् come after the roots घञ्, कृञ्, सृ, जनि, गमि, and नमि in the classical literature also, as, दधिः, चक्रिः, सस्रिः, जज्ञिः, जग्मिः, नेमिः ।

Vart—The affixes कि and किन् come after the Intensive (यङन्त) roots of सृ, वह्, चल्, and पत् As, सासहि, वावहिः, चाचलिः, पापतिः (VII 4 83)

३१५२ । स्वपितृषोर्नजिङ् । ३ । २ । १७२ ।

स्वप्नक् । तृष्णक् । तृष्णजौ । तृष्णजः । 'धृषेश्च' इति वाच्यमिति काशिकादौ । धृष्णक् ।

3152 The affix नजिङ् comes, in the sense of 'the agents having such a habit &c', after the verbs स्वप् 'to sleep' and तृष 'to be thirsty'.

As स्वप्+नजिङ्=स्वप्नज् 1st sing स्वप्नक् 'sleeping, drowsy', तृष्णज् 1st sing तृष्णक् covetous, thirsty'

Vart—So also after the verb धृष् 'to insult, be bold', as, धृष्णज् 1st. sing धृष्णक् 'bold, impudent' (This vârtika is found in Kâsikâ).

३१५३ । शॄवन्द्योरारुः । ३ । २ । १७३ ।

शरारुः । वन्दारुः ।

3153 The affix आरु comes in the sense of 'the agents having such a habit &c' after the verbs शॄ 'to injure' and वन्द 'to praise', 'to salute'

As शरारुः 'noxious, a mischievous animal', वन्दारु 'praising, a bard'.

३१५४ । भियः क्रुक्लुकनौ । ३ । २ । १७४ ।

भीरु । भीलुकः । '* क्रुकन्नपि वाच्यः *' । भीरुक ।

3154 The affix क्रु and क्लुकन come in the sense of 'the agent having such a habit' after the verb भी 'to fear'

As, भीरु 'fearful, timid', भीलुकः 'timorous, a bear, a tiger, a jackal'.

Vart.—The affix क्रुकन् should also be stated, as भीरुकः .

३१५५ । स्थेशभासपिसकसो वरच् । ३ । २ । १७५ ।

स्थावरः । ईश्वरः । भास्वरः । पेस्वरः । कस्वरः ।

3155. The affix वरच् comes, in the sense of 'the agents having such a habit &c' after the verbs स्था 'to stand', ईश 'to rule', भास् 'to shine', पिस् 'to go' and कस 'to go.'

As स्थावरः 'immoveable', ईश्वरः 'ruler, God', भास्वरः' luminous' पेस्वरः 'going, destructive', विकस्वर 'opening, expanding'

३१५६ । यश्च यङः । ३ । २ । १७६ ।

यातेर्यङन्ताद्वरच्स्यात् । 'अतो लोपः' (२३०८) । तस्य 'अचः परस्मिन्–' (५०) इति स्थानिवद्भावे प्राप्ते पदस्य चरमावयवे द्विर्वचनादौ च कर्तव्ये परनिमित्तोऽजादेशो न स्थानिवत् । तस्य यलोपं प्रति स्थानिवत्त्वनिषेधात् लोपो व्यो.–' (८७३) इति यलोप । अल्लोपस्य स्थानिवत्त्वमाश्रित्यातो लोपे प्राप्ते 'वरे लुप्त न स्थानिवत्' ॥ यायावरः ।

3156 The affix वरच् in the sense of 'the agent having such a habit &c' comes after the verb या when it ends with the affix यङ्

With the affix यङ्, the intensives of verbs are formed, as यायावरः 'a vagrant, an ascetic'. See sûtra I 1. 58

Thus या+यङ्+वरच्। Now applies VI 4. 48. S 2308, requiring the elision of the अ of the य of यङ्। Thus या+य्+o+वर॥ This elided अ caused by a subsequent rule would have been sthânivat by I 1 57 S. 50. But it is not sthânivat for the purposes of the rules relating to the final member of a pada, or for doubling &c. See I. 1. 58 S| 51 Now VI 1. 66. S. 873 requires the elision of य् before वर। But if the elided अ be sthânivat, then it would intervene, and य् could not be said to be followed by व् and so there would be no elision of य्। But I 1. 58 S. 51 declares that for the purposes of य् elision the vowel substitute is not sthânivat. Thus यायाय्+o+वर=याया+o+o+वर। Now the आ of या requires to be elided, if the elided अ be sthânivat. But this is prevented by the same rule (I. 1. 58. S 51) with regard to वर विधिः।

Note.—To understand this sthânivat question properly, we give the following quotation from the Ashtâdhâyî I. 1 58 S. 51.

Thus from the intensive verb यायाय we have यायावरः 'a vagrant' It is formed in this wise यायाय+वर (III 2. 176)=यायाय्+o+वर (VI 4. 48). Here the अ of य has been dropped and replaced by lopa, on account of its being followed by the ârdhadhâtuka affix वरच् The next step is to drop the य् by rule VI. 1 66, which declares that the letters य् and व् are dropped before affixes beginning with any consonant except य् i e, beginning with consonants of वल् pratyâhâra Now if the lopa substitute be considered as sthânivat to अ, then the affix वरच् is not an affix having an initial consonant and the rule, which requires the dropping of य्, would not apply The sûtra I. 1. 58 however provides for this by not making it sthânivat

Thus याया+ o +वर. Now there is a rule (VI 4 64) which declares that the final long आ of a base is dropped before ârdhadhâtuka affixes having an initial vowel. Here therefore, if the âdesa 'lopa,' which replaced the vowel अ, be considered as sthânivat, by I 1 57 S 50 and वर be considered as an affix having a latent initial vowel, then the आ of याया requires to be dropped But this sûtra prevents this and we have the form यायावर, as अप्सु यायावरः प्रवपेत पिण्डान् ॥

३१५७। भ्राजभासधुर्विद्युतोर्जिपॄजुग्रावस्तुवः क्विप्। ३। २। १७७।

विभ्राट्। भाः। भासौ। धूः। धुरौ। विद्युत्। ऊर्क्। पूः। पुरौ। दृशिग्रहणस्यापकर्षाज्जवतेर्दीर्घः। जूः। जुवौ। जुवः। ग्रावशब्दस्य धातुना समासः सूत्रे निपात्यते। ततः क्विप्। ग्रावस्तुत्।

3157 The affix क्विप् comes, in the sense of 'the agent having such a habit &c.' after the verbs भ्राज् 'to shine' भास 'to shine' धुर्व 'to injure', द्युत 'to shine', ऊर्ज 'to be strong', पॄ 'to fill', जु 'to move rapidly' and स्तु 'to praise', when it is preceded by the word ग्रावन् 'a stone'.

Thus, विभ्राज् 1st sing विभ्राट् 'splendid', भास् 1st sing भाः 'light' d, भासौ ॥, धुर्व्+क्विप्=धुर् (VI 4 21), 1st sing धूः 'who injures' d. धुरौ । विद्युत 'lightning', ऊर्ज 1st sing ऊर्क् 'strength', पुर् 1st sing. पूः 'what fills, पुरौ, जू 'swift' In the case of जु, a long vowel is the substitute of जु by applying the next sûtra, where the word दृश्यते shows that the rules, of legthening &c, apply also. Thus S जूः । d जुवौ । pl जुवः । See vârtika under that sûtra ग्रावस्तुत (VI 1. 71) 'a priest (VII 2 92) The compounding of the noun grâvan with a root is anomalous and formed by this sûtra After such compounding क्विप् is added Though by the universal rule III 2 76, the affix क्विप् would have come after these verbs also, the repetition of the affix shows that वाऽसरूपविधि does not apply in *tâchchhilika* affixes

३१५८ । अन्येभ्योऽपि दृश्यते । ३ । २ । १७८ ।

क्विप् । छित । भिद् । दृशिग्रहणं विध्यन्तरोपसंग्रहार्थम् । क्वचिद्दीर्घः क्वचिदसंप्रसारणं क्वचिद्द्वे क्वचिद्ध्रस्वः । तथा च वार्तिकम् । '* क्विब्वचि प्रच्छ्यायतस्तुकटप्रुजुश्रीणां दीर्घोऽसंप्रसारणं च *' । क्विब्वचीत्यादिनोणादिसूत्रेण केषांचित्सिद्धे तच्छीलादौ तृना बाधा मा भूदिति वार्तिके ग्रहणम् । वक्तीति वाक् । पृच्छतीति प्राट् । आयतं स्तौति आयतस्तूः. कट । प्रवते कटप्रूः । जुवत्ः । श्रयति हरिं श्रीः । '* द्युतिगमिजुहोतीनां द्वे च *' । दृशिग्रहणादभ्यासस्य । दिद्युत् । जगत् । '* जुहोतेर्दीर्घश्च *' । जुहू । 'दॄ भये । अस्य ह्रस्वश्च । दीर्यति । ददृत् । '* ध्यायतेः संप्रसारणं च *' । धीः ।

3158 The affix क्विप् is seen after other verbs also, besides those mentioned above, in the sense of 'the agent having such a habit &c'

As युज्, 1st sing. युक् 'joining', छित् 'piercing', भिद् 'dividing'.

By using the words 'is seen' in the aphorism, it is implied that other rules also apply concurrently with क्विप् Thus in some cases we find lengthening of the vowel, in some, there is reduplication of the root, in some instances there is *samprasârana* of the semivowel, and in other cases there is shortening. These are taught in the following vârtikas

Vart —When क्विप् follows, the long vowel is the substitute of वच् 'to speak', प्रच्छ् 'to ask', आयतस्तु 'to praise long', कटप्रु 'to move through a mat', जु to move rapidly', and श्रि 'to serve', and there is no substitution of a vowel for the semivowel (VI 1. 16) Some of these would have been formed by the Unâdi sûtra (II. 57). Their inclusion in the vârtika shows that in the tachchhilâdi sense, the kvip should not be superseded by तृच् ।

As, वाक् 'the voice', प्रच्छ+क्विप्=प्रश्+क्विप् (VI 1 10)=प्रष्+क्विप् (VIII 2 36) प्राट् (VIII 4 56) 'who asks', आयतस्तूः 'who praises long', कटप्रूः 'a worm', जूः 'swift', श्रीः 'the goddess Lakshmi'.

The word जु which was mentioned in the last sûtra is redundant here

Vart—There is reduplication of the verbs द्युत् 'to shine', गम् 'to go' and ह्वे 'to invoke', when क्विप् follows By force of 'drisyate', the words get the designation of abhyâsa so the doubling of the eighth adhyâyâ applies also. As, दिद्युत् 'shining', जगत् 'going, the world.

Vart—There is lengthening also of the vowel of जुहूः as जुहूः 'a crescent-shaped wooden ladle used for pouring the sacrificial ghee into the fire'

Vart—The root दृ 'to fear' is shortened also, as दद्दत् 'fearing.'

Vart—The verb ध्या 'to think' has samprasârana, as धीः 'thinking'.

३१५९ । भुवः संज्ञान्तरयोः । ३ । २ । १७९ ।

मित्रभूर्नाम कश्चित् । धनिकाधमर्णयोरन्तरे यस्तिष्ठति विश्वासार्थं स प्रतिभूः ।

3159 The affix क्विप् comes after the verb भू 'to be' when the word so formed denotes a name or a surety

As, विभूः 'a person called Vibhû', प्रतिभूः 'a surety i-e he who stands intermediate between the debtor and the creditor' So also मित्रभूः ।

३१६० । विप्रसंभ्यो ड्वसंज्ञायाम् । ३ । २ । १८० ।

एभ्यो भुवो डुः स्यान्न तु संज्ञायाम् विभुर्व्यापकः । प्रभुः स्वामी । सम्भुर्जनिता । संज्ञायां तु विभूर्नाम कश्चित् । * मितद्र्वादिभ्य उपसंख्यानम् *' । मितं द्रवतीति मितद्रुः । शतद्रुः । शम्भुः । अन्तर्भावित ण्यर्थोऽत्र भवति ।

3160 The affix डु comes after the verb भू when it is preceded by the upasargas वि, प्र and सम्, provided that the word to be formed does not mean an appellative

As विभुः 'all pervading', प्रभुः 'lord', सम्भुः 'Creator'

Why do we say 'when it is not a proper name? Observe विभूः 'a person called Vibhû'

Vart—The words मितद्रु &c, also are formed by this affix As मितद्रु 'the sea', शम्भु 'causing happiness' This has the force of latent causative as शं (सुख) भावयति=शम्भुः 'causing happiness' So also शतद्रुः ।

३१६१ । धः कर्मणि ष्ट्रन् । ३ । २ । १८१ ।

धेटो धाञश्च कर्मण्यर्थे ष्ट्रन्स्यात् । 'धात्री जनन्यामलकीवसुमत्युपमातृषु' ।

3161 The affix shtran comes, in denoting the object, after the verb धा 'to feed'

The indicatory ष denotes that the feminine is formed by ङीष् (ई) affix. As धात्री 1, "the mother" whom the children suck (*dhayanti*) 2, the Amalaki fruit, which holds (*dadhâti*) all medicinal properties)' 3, "the earth" which sustains all), 4 the wet nurse'. See Amarakosa III. 3. 176.

३१६२ । दाम्नीशसयुयुजस्तुतुदसिसिचमिहपतदशनहः करणे । ३ । २ । १८२ ।

दाबादेः ष्ट्रन्स्यात्करणेऽर्थे । दात्यनेन दात्रम् । नेत्रम् ।

3162 The affix shtran with the sense of instrument, comes after the verbs दाप् 'to cut', नी 'to lead' शस 'to hurt', यु 'to join', युज् 'to join', स्तु 'to praise', तुद 'to inflict pain', सि 'to bind', सिच् 'to sprinkle', मिह 'to urine', पत 'to fall', दश 'to bite' and नह 'to bind'

As दात्र, 1st sing neuter दात्रम् 'a sickle' (lit, that with which one cuts), नेत्र 1st sing नेत्रम् 'eye'

३१६३ । तितुत्रतथसिसुसरकसेषु च । ७ । २ । ९ ।

एषां दशानां कृत्प्रत्ययानामिण्न स्यात् । शस्त्रम् । योत्रम् । योक्त्रम् । स्तोत्रम् । तोत्रम् । सेत्रम् । सेक्त्रम् । मेढ्रम् । पत्त्रम् । दंष्ट्रा । नद्ध्री ।

3163 The इट augment is not taken by the following Krit-affixes — ति तु, त्र, त, थ, सि, सु, सर, क and स ॥

शस्त्र (VII 2 9) a weapon', योत्र 'the tie that fastens the yoke', योक्त्रम् 'the tie of yoke', स्तोत्र a penegyric', तोत्र 'a goad', सेत्र 'a ligament', सेक्त्र 'a sprinkling vessel', मेढ्रम् 'the penis', पत्त्रम् 'a vehicle', दंष्ट्रा 'a large tooth'

The word दंष्ट्रा belongs to the *Ajadi* class and hence forms its feminine in टाप् (आ) and not in ई (IV 1 4)

The root दंश is read in the aphorism without its nasal *i.e* as दश This indicates by implication that दंश् loses its nasal before some affixes such as ल्युट्, thus we have दशनम् 'tooth'

And lastly नह्+ष्ट्रन्=नद्ध्र fem नद्ध्री (VIII 2. 34), and 40), 'a thong'

Note.—Thus (1) क्तिच्—तन्ति but तनिता तनितुम्, क्तिन् - दीप्तिः but दीपिता, दीपितुम् ॥ (2) तुन् (Un I 70)—सक्तुः but सचिता, सचितुम् ॥ (3) ष्ट्रन् (III 2 182)—पत्त्रं but पतिता, पतितुम् so also Unâdi ष्ट्रन् (Un IV 158), as तन्त्रम् from तन् ॥ (4) तन् (Un III 86)—हस्तः but हसिता हसितुम्, so also लोत. पोतः, धूर्तः from लू, पू, धुर्वि forming वेट् लविता, पविता धूर्विता ॥ The affix mentioned in the sûtra refers to this Unâdi त (Un III 86), and not to the त (क्त) of Nishthâ, for the Nishthâ त takes the augment, as हसितम् ॥ (5) क्थन् (Un II 2)—कुष्ठम but कोषिता, कोषितुम्, काष्ठम् but काषिता, काषितुम् ॥ (6) क्सि (Un III. 155), as कुक्षिः but कोषिता, कोषितुम् ॥ (7) क्सु (Un III. 157)—इक्षुः but एषिता, एषितुम्, (8) सरन् (Un III 70)—अक्षरम्

३१६४ । हलसूकरयोः पुवः । ३ । २ । १८३ ।

पूङ्पूञोः करणे ष्ट्रन्स्यात् । तच्चेत्करणं हलसूकरयोरवयवः । हलस्य सूकरस्य वा पोत्रम् । मुखमित्यर्थः ।

3164 The affix ष्ट्रन् is employed after the verb पू with the sense of instrument, when denoting a member of the body of a plough or of a hog

The verb पू includes both पूङ् and पूञ्, as पोत्रम् 'a plough-share', पोत्रम् 'the snout of a hog'.

३१६५ । अर्तिलूधूसूखनसहचर इत्रः । ३ । २ । १८४ ।

अरित्रम् । लवित्रम् । धवित्रम् । सवित्रम् । खनित्रम् । सहित्रम् । चरित्रम् ।

3165 The affix इत्र comes after the verbs ऋ 'to go', लू 'to cut', धू 'to shake', सू 'to bring forth', खन् 'to dig', सह् 'to bear', and चर to go' with the sense of instrument

Thus, अरित्र 'a rudder', लवित्र 'a sickle', धवित्रं 'a fan', सवित्रं 'cause of production', खनित्रं 'a spade', सहित्रं 'patience', चरित्रं 'an instituted observance or a narrative'

३१६६ । पुवः संज्ञायाम् । ३ । २ । १८५ ।

पवित्रम् । येनाज्यमुत्पूयते यच्चानामिकावेष्टनम् ।

3166 The affix इत्र comes after the verb पू 'to purify' with the force of the instrument, when the sense of the complete word is simply appellative, and not descriptive

The verb पू includes two verbs पूङ् and पूञ् both meaning 'to purify', but belonging to two different conjugations, as पवित्र 'an instrument for cleansing or purifying' such as a sieve or a strainer, and in this sense it means 'two blades of *Kusa* grass used at sacrifices in purifying and sprinkling ghee' It also means 'the sacred thread, the clarified butter' &c

३१६७ कर्तरि चर्षिदेवतयोः । ३ । २ । १८६ ।

पुव इत्रः स्यात् ऋषौ करणे देवतायां कर्तरि । ऋषिर्वेदमन्त्रः । तदुक्तमृषिणेति दर्शनात् । पूयतेऽनेनेति पवित्रम् । देवतायां तु 'अग्निः पवित्रं स मा पुनातु' ।

3167 The affix इत्र comes after the verb पू 'to purify' in the sense of 'the agent or the instrument' when it is respectively employed in connection with a Vedic mantra or a deity

That is to say, when applied to a *Rishi* the force is that of an instrument, and when applied to a *Devatá* the force is that of an agent As, पवित्रोऽयमृषिः 'this Vedic Rishi or the Mantra of the Veda is sacred' (through whose instrumentality one is sanctified) The word Rishi here means 'mantra or sacred Vedic verse' as we find in the sentence तदुक्तमृषिणा ॥ अग्निः पवित्रं स मा पुनातु 'the God Agni is sacred' (one that purifies), 'let him purify me'. So also, वायुः सोमः सूर्य इन्द्रः पवित्रं ते मा पुनन्तु ।

HERE ENDS THE FIRST PART OF THE KRIT-AFFIXES.

THE UNÂDI SUTRAS.

The *Unâdi* suffixes, though as necessary as the *Kridanta* ones, and as important as the *taddhita* suffixes added to the nouns of the *gana-pâtha*, are seldom treated of in ordinary treatises of grammar as an essential subject of grammatical instruction Pânini himself, though diffuse in other respects, stops short when treating of the *Unâdis* by saying "Unâdayo bahulam, they are too many" Moreover the formation of *Unâdi* words are so very arbitrary and complicated on account of the insertion, transposition, substitution and transmutation of letters by the indeterminate laws of prosthesis, epenthesis, metathesis, paragoge, synalepha, synesis, synacresis, synecphonesis, &c, that it can hardly be brought under the definite rules of permutation by sandhi, or reduced under the strictest forms of grammar for the adhesion of these suffixes The primary signification of the root also is utterly lost in the derivative word formed from it

Dr Carey, at the end of his Sanskrit Grammar, has a Chapter devoted to the rules for the formation of aunâdika words, and says they were contrived by the ancient grammarian Kátyáyana for the derivation of doubtful words in the same manner as the Sautra roots are supposed for the themes of some derivative words of uncertain origin Dr Aufrecht, in the preface to his edition of the *Unâdi vritti* says "The Unâdi Sûtras are rules for deriving, from the acknowledged verbal roots of the Sanskrit, a number of appellative nouns, by means of a species of suffixes, which, though nearly allied to the so-called *krits*, are not commonly used for the purposes of derivation" Again, in another place, for distinguishing them from the *krit* suffixes, he says, "We find the *krit* suffixes in whole classes of verbs, employed for the same purpose, and subject to the same grammatical laws. The *Unâdi* suffixes, on the contrary, seem in both respects to baffle the efforts of the grammarian who tries to bind them to a definite rule. Lastly, it must be confessed that the derivations given of *Unâdi* words are frequently arbitrary and whimsical." It is necessary to notice in this place, in the words of Goldstucker, p 171, "that there were two classes of scholars in ancient India, who entertained different views of the formation of words,—the one comprising the Nairuktâs or etymologists (except Gârgya), and the other consisting of some of the *Vaiyâkaranas* or grammarians, and the etymologist Gargya. The former maintained that all nouns are derived from verbal roots, and the latter that only those nouns are so derived in which the accent and formation are regular, and the sense of which can be traced to the verbal root,

which is held to be their origin." The former prove the possibility of the undertaking, by the *Nirkutá* and *Unádi Sûtras*, as Yaska says, नामान्याख्यातजानीति शाकटायनो नैरुक्तसमयश्च "that all nouns derive their origin from verbs, so says Sákatâyana, and all the commentators of the Vedâs" The latter denied the possibility of deriving the Unâdi words from verbal roots. Pâtanjali, in his commentary ón Pánini, says उणादीन्यव्युत्पन्नानि प्रातिपदिकानि "Unádis are crude forms without origin," and another grammarian, उणादीनि यथा जातानि तथा साधूनि "the Unádi words are perfect as they are," thus expressing the opinion that it is impossible to assign to them the same grammatical rules to which we are accustomed in other words.

"We have no direct tradition," says Aufrecht, "as to the author of the sûtras. They were composed before the time of Pánini, as they are referred to by him in two different passages of his grammar. The fact, however, that both *Yáska* and the author of the *Káriká* (व्याकरणस्य शकटस्य च तोकं) specify Sákatáyana as the grammarian who derived all nouns from verbs, speaks in favour of Nágoji's conjecture that the authorship is to be attributed to Sákatáyana." Again says he, on page IX, "That in Vimala's Rúpamálâ grammar, I find the statement that Vararúchi is their author." उणादि स्फुटीकरणाय वररुचिना पृथगेव सूत्राणि प्रणीतानि तद्यथा कृवापाजि मिस्वदि। This assertion which makes Vararúchi older than Pánini, would have a claim to probability But if Vararúchi be another name for Katyáyana, then Dr Carey's text of the sûtras has every right to be attributed to him. Goldstucker, however, in his strictures on Aufrecht, would not have him for the elder Kátyáyana, but Vararúchi himself, who as he explains from the above passage on page 171, composed a separate work of his own on the *Unadi Sutras* in order to illustrate the suffixes. He does not allow the *Unadi Sutras* to be anterior to Pánini, but acknowledges the suffixes to be of higher antiquity, and that Pánini lived a considerable time before the author of the *Unádi Sûtras*, who compiled them for supplying the defects in Pánini's work. (Dr. Râjendralal Mitra).

अथ उणादयः ।

THE UNÂDI AFFIXES.

PADA I.

१ । कृवापाजिमिस्वदिसाध्यशूभ्य उण् । १ । १ ॥

करोतीति कारुः शिल्पी कारकश्च । 'आतो युक्'— (२७६१) । वातीति वायुः । पायुर्गुदम् । जयत्यभिभवति रोगाञ्जायुरौषधम् । मिनोति प्रक्षिपति देहे ऊष्माणमिति मायुः पित्तम् । स्वादुः । साध्नोति परकार्यं साधुः । अश्नुते आशुः । शीघ्रम् । 'आशुर्व्रीहिः पाटलः स्यात्' ।

1. The affix un comes after √kri 'to do' (VIII. 10), √vâ 'to scent', to 'blow' (II 41), √pâ 'to drink', 'to protect' (I 972, II 47), √ji 'to conquer' (I 593), √mi 'to throw' (V. 4) √svad 'to be pleasant to taste' (I 18), √sâdh 'to accomplish' (V. 17) and √asû 'to pervade' (V 18)

Thus कृ+उण्=कार्+उण्=कारुः 'an artificer, artist' lit the maker वा+उण्=वा+युक्+उण् (the augment yuk is added by VII. 3 33 S. 2761)= वायु 'wind,' lit. the blower' पा+उण्=पायुः 'anus' 'protector' In this last sense, we find it in भुवस्तस्य स्वतवाँ पायुरग्ने (स्वतवान्+पायुः=स्वतवाँ पायुः VIII 3. 11 S 3633). See also Amarakosa I. 6. 73. So also जि+उण्=जै+उण्= जायुः 'medicine' अगदो जायुः Amarakośa.

So also मि+उण्=मायुः 'bile, phlegm' (Amarakosa I. 6. 62). It means 'sound' also. स्वद्+उण्=स्वादुः 'sweet' साध्+उण्=साधुः 'saint', lit. 'who helps or accomplishes the work of another'. आशुः 'quick', 'rice' See Amarakosá II 9. 15.

By virtue of III. 3 1, S 3169, the unâdi affixes are added to roots other than those specifically mentioned in these sûtras because of *bahulam* ("diversely") Thus √रह 'to abandon—राहुः 'the demon Râhu', lit. 'that which after catching the Moon, again *abandons*, it' √वस् 'to dwell' वासुः 'The Container, the All-pervading',—lit. 'that in which all *dwell*', or 'who dwells every where'. He who is All-pervading (vâsu) and divine (Deva) is called Vâsudeva

२ । छन्दसीणः । १ । २ ।

'इण् गतौ' ।

2 In the Vedas the affix उण् comes after इण् (to go).

Thus इण्+उण्=ऐ+उ=आय्+उ=आयुः 'man'

As in त्वामग्ने प्रथममायुमायवे &c. (Rig I 31. 11), मा नस्तोके तनये मा न आयौ &c. (Rig. I. 114. 8.) This आयुः is a word ending in उ, and should be dis-

tinguished from the word आयुस् ending in स् which is formed by the affix उस् (See Unâdi II 118) In the classical Sanskrit the word आयुस् meaning 'life- period' of man, is Neuter and ends always in स् । See Amarakosá (I 8. 119.) आयुर्जीवितकालो ना । So also जटायुस् and जटायु ।

३ । दृसनिजनिचरिचटिभ्यो ञुण् । १ । ३ ।

दीर्यत इति दारु । 'स्नुः प्रस्थः सानुरस्त्रियाम्' । जानु । जानुनी । इह 'जनिवध्योश्च (२५१२) इति न निषेधः । अनुबन्धद्वयसामर्थ्यात् । चारु रम्यम् । चाटु प्रियं वाक्यम् । मृगय्वादित्वात्कुप्रत्यये 'चटु' इत्यपि ।

3 The affix ñun comes after the roots √dri (I 846) 'to tear', √shanu (I. 492) 'to give', √jana (I 862) 'to beget', √chara 'to walk' (I 591) and √chata (I. 316) 'to pierce'

Thus दृ+ञुण्=दारुः 'timber' (Amarakośa II 4. 13) lit. 'that which is torn asunder' सानुः 'summit' (A K II 3. 5) जानुn knee dual जानुनी । Here the prohibition against vriddhi, as ordained by VII 3 35, S 2512, does not apply, because the affix ञुण् has two letters ञ् and ण् both of which are potent enough to produce vriddhi If the vriddhi force of one letter be debarred by VII 3. 35' the other letter will produce its effect चारु, 'pleasant' चाटुः 'flattery' or 'flattering speech'. Another form is चटु derived by affixing कु under Mrigayvâdi class

४ । किञ्जरयोः श्रिणः । १ । ४ ।

किं शृणोतीति किंशारुः सस्यशूकं बाणश्च । जरामेति जरायुर्गर्भाशयः । 'गर्भाशयो जरायुः स्यात्' ।

4 The affix ñun comes after √sri (IX 18) 'to injure' preceded by *kim*, and √in (II 36) 'to go' preceded by *jara*

Thus किंशॄ+ञुण्=किंशारु 'the beard of corn', 'an arrow' A. K II. 9 21 and III 3 162.) जरा इ+ञुण्=जरायु 'the uterus' (A K. II 6. 8) The Medinî Kosá says "Kim sâru masc. means the ear of corn, an arrow, a heron's feather" It means a desert, a bleak mountain also

५ । त्रो रश्च लः । १ । ५ ।

तरन्त्यनेन वर्णा इति तालुः ।

5 The affix ञुण् comes after the √tri (I 1018) 'to cross over' and ऋ 'to go' and thereby its र is changed into ल ॥

Thus तृ+ञुण्=तालुः the palate, lit 'over which the sounds of letters cross'. The sûtra is त्रः रः चलः । Some read ऋ into it, thus तृ+ऋ=तृ, dual त्रौ । Gen dual त्रोः । Thus ऋ+ञुण्=आर्+उ=आलुः 'potato', 'pot' A. K. II. 9 31.

६ । कृके वचः कश्च । १ । ६ ।

कृकेन गलेन वक्तीति कृकवाकुः । 'कृकवाकुर्मयूरे च सरटे चरणायुधे' इति विश्वः ।

6 The affix ñun comes after the √vach (III 54) 'to speak' preceded by कृक and the च is changed into क ॥

Thus कृकवच्+ ञुण्=कृकवाकुः (a peacock) lit that which speaks or makes sound 'through the throat'. Krika=throat Visva Kosa says " Krikavâku means a peacock and a lizard (sarata) and a cock (charanâyudha) "

७ । भृमृशीतृचरित्सरितनिधनिमिमस्जिभ्य उः । १ । ७ ।

भरति बिभर्ति वा भरुः स्वामी हरश्च । म्रियन्तेऽस्मिन्भूतानि मरुर्निर्जलदेशः । शेते शयुरजगरः । तरुर्वृक्षः । चरन्ति भक्षयन्ति देवता इममिति चरुः । त्सरुः खड्गादिमुष्टिः । तनुः स्वल्पम् । तन्यते कर्मपाशोऽनया तनु शरीरम् 'स्त्रिया मूर्तिस्तनुस्तनूः' । धनुः शस्त्रविशेषः । 'धनुर्ना च धनुर्द्वयोः' । 'धनुरिवाजनि वक्रः' इति श्रीहर्षः । मयुः किन्नरः । 'मद्गुः पानीयकाकिका' इति रभसः । न्यङ्क्वादित्वात्कुत्वं जश्त्वेनस्यदः ।

7. The affix उ comes after the √bhri (I 946 to support) √mri (VI, 110 to die) √sî II 22 (to sleep), तॄ (to cross over), चर (to move), 'to eat' त्सर (to go with speed), तन (to spread), धन (to produce or yield corn), मि (to scatter,) मस्ज (to purify)

Thus भृ+उ=भरुः 'Master', 'God' lit, who supports, मरुः 'desert', lit. the waterless place where people die शयुः python' lit who sleeps (A K I S 5), तरुः 'tree', lit by which the planters thereof cross the hell चरुः 'charu,' the food offered to the gods lit. that which the Devas eat. त्सरुः 'sword,' 'the fist' तनु 'a little', 'body' (fem) Then it is either तनुः or तनू । Literally that by which the noose of Karma is drawn out is tanu—as embodiment means further production of new karmas. धनुः 'a bow' The word धनु ending in उ is masculine Another form is धनुस् ending स् । The masculine form is found in the following verse of Sri Harsha धनुरिवाजनि वक्रः ।

So also from मि—मयुः 'kinnara' (see A K. I 1 74). The आ required by VI 1 50 S. 2508 does not take place as a diversity. So also मस्ज्+उ= मद्गु 'an aquatic bird', lit. that which immerses itself in water,' Rabhasa says " madgu and Pâṇîya-kâkikâ are synonyms " The ज is gutturalised to ग by its belonging to Nyankvâdi class The स becomes द by जश्त्व change.

८ । अणश्च । १ । ८ ।

'लवलेशकणाणवः' । चात्कटिवटिभ्याम् । कटति रसनां कटुः । वटति वदतीति वटुः ।

8 The affix उ comes after the root अण (I. 471 to sound)

Thus अण्+उ=अणुः (an atom). By force of the word च, this affix comes after कट् (to go) and वट् (to surround), also कटु as 'bitter' that which cuts the tongue, वटुः speaker, 'the child of a twiceborn.'

९ । धान्ये नित् । १ । ९ ।

धान्ये वाच्येऽण उप्रत्ययः स्यात् । स च नित् । नित्त्वादाद्युदात्तः । प्रियङ्गुश्चणकेऽणवश्चणे । व्रीहिभेदस्त्वणुः पुमान्' । नित्ग्रहणं 'फलिपाटि-' इत्यादिसूत्रमभिव्याप्य संबध्यते ।

9 The affix उ comes after the root खद (to sound) and it is considered as having an indicatory ञ, when the word denotes a kind of barley.

Thus खँदुः grain, barley. The indicatory ञ makes this word have the acute accent on the first syllable, while खदुः formed by the previous sûtra, has the accent on the last syllable

This consideration of the affix as ञित् governs the subsequent sûtras as far as फलिपाटि &c, (Un I 19). Thus मियक्षुषद् मेऽण्वश्च मे (Yajur Veda)

The word अणुः (mas.) is a kind of rice See A K. II 9. 20

१० शॄस्वृस्निहित्रप्यसिवसिहनिक्लिदिबन्धिमनिभ्यश्च । १ । १० ।

शृणातीति शरुः। 'शरुरायुधक्रोधयोः'। स्वरुर्वज्रम्। स्नेहुर्व्याधिः। चन्द्र इत्यन्ये। त्रपु सीसम्। 'पुंसि भूम्न्यसवः प्राणाः'। वसुर्देवभेदेऽग्नौ योक्त्रेऽग्नौ वसु तोये धने मणौ। हनुः कपोलैकदेशः। क्लेदुश्चन्द्रः। बन्धुः। मनुः। धातु बिदि अवयवे'। बिन्दुः।

10 The affix उ comes after the root शॄ (to hurt), स्वृ (to sound), ष्णिह (to be easily attached), त्रपूष् (to be ashamed), असु 'to throw', वस् ('to live', 'to cover') &c, हन् (to kill), क्लिदू (to become wet), बन्ध् (to tie), मन् (to sourd) 'to know'.

Thus शॄ + उ = शरु (weapon), स्वरुः (Thunder-bolt) A K I 1 50 स्नेहु (disease, moon) त्रपु (Tin), असुः (life), (असु is always used as masculine gender plural) (see Amara kosha II 8 119) वसु m lake, fire, yoke, and rays, nent 'water,' 'wealth,' and 'gem' हनुः (chin), क्लेदुः (moon) बन्धु (friend), मनुः (The divine sage supposed to be the father of the human race)

The affix उ comes after the root बिद् also because of the word च in the sûtra, as बिन्दु 'a drop'

Note —शरु 'anger, arrow, thunder bolt' (Hema Chandra) Trapu, tin or lead because on seeing fire it trembles (trapate) as if it was ashamed Trapu ranga or sisaka (Medinî). असुः 'life-breaths' lit they throw about the body human aura हनुः masculine means 'check' It is feminine also हनुमान् 'Hanumân'—the broad-cheeked one Sometimes it is long, as हनूमान्। बन्धुः 'friend' lit one who *binds* another with the ties of affection'. मनुः the first king it means Mantra also

११ । स्यन्देः संप्रसारणं धश्च । १ । ११ ।

'देवो नदविशेषेऽब्धौ सिन्धुर्ना सरिति स्त्रियाम्' इत्यमरः।

11 The affix उ comes after the root स्यन्द् (to run, to trickle, to flow out) and there is vocalisation and the change of द into ध ॥

Thus स्यन्द् + उ = सिन्धु ('Sindh' Ocean, the Indus,) Amarakosha III 3. 100 It is masculine when it means the country 'Sindh,' the river 'Indus,' and 'Ocean'. It is feminine when it means 'a lake'.

१२ । उन्देरिच्चादेः । १ । १२ ।

उनत्ति इन्दुः ।

12 The affix उ comes after the root उन्द् (to make wet), and इ is substituted in the place of उ of the root,

Thus उन्द्+उ=इन्दुः 'The moon'

१३ । ईषेः किच्च । १ । १३ ।

ईषेः स्यात् स च कित् आदेरिकारादेशश्च । ईषते हिनस्ति इषुः शरः । 'इषुर्द्वयोः' ।

13 The affix उ comes after the root ईष् (I 642) 'to move', (to kill), and it is treated as if it had an indicatory क and ई is replaced by short इ ॥

Thus ईष्+उ=इषुः 'an arrow', lit. the killer. See Amarakosá (II 8. 87).

१४ । स्कन्देः सलोपश्च । १ । १४ ।

कन्दुः ।

14 The affix उ comes after the verb स्कन्द् (I. 1028 to ascend,) and the स is elided thereby

Thus स्कन्द्+उ=कन्दु (a boiler', an oven) A. K II 9. 30

१५ । सृजेरसुम्च । १ । १५ ।

धात्वसलोप उप्रत्ययश्च । रज्जुः ।

15 The affix उ comes after the root सृज् (IV. 69. "to let go') the स is elided and the augment असुम् is added

Thus सृज्+असुम्+उ=रज्जुः rope' The ज of the augment is changed first to द् by श्चुत्व, and then to ज by श्चुत्व । रज्जुः means 'braid of hair,' 'rope'. 'woman' (Medini).

१६ । कृतेराद्यन्तविपर्ययश्च । १ । १६ ।

ककारतकारयोर्विनिमयः । तर्कुः सूत्रवेष्टनम् ।

16 The affix उ comes after the root कृत 'to cut off,' and there is the transposition of the letters क and त ॥

Thus कृत+उ=तृक्+उ=तर्कुः 'a spindle'.

१७ । नावञ्चेः । १ । १७ ।

न्यङ्क्वादित्वात्कुत्वम् । नियतमञ्चति न्यङ्कुः मृगः ।

17. The affix उ comes after the root अञ्च् 'to make clear' preceded by the preposition नि ।

Thus नि+अञ्च्+उ=न्यङ्कुः (a kind of antelope).

१८ । फलिपाटिनमिमनिजनां गुक्पटिनाकिधतश्च । १ । १८ ।

फलेर्गुक् फल्गुः । पाटेः पटिः । पाटयतीति पटुः । नमतेर्नाक् नाकुर्वल्मीकम् । मन्यत इति मधु । जायत इति जतु ।

18 The affix उ and the augment गुक् come after the roots फल् (to bear fruit), पद replaced by पद (to go), नम (to salute, to bow down) replaced by नाक्, मन (to consider, to think), जन् (to be born), the final न s of the last two roots are respectively replaced by घ् and त् ॥

Thus फल्+गुक्+उ=फल्गुः 'unsubstantial' पटुः 'clever नाकुः 'a white ant hill' A. K II 1 14 मधु 'sweet,' and मधुः 'a demon' जतु 'red resin of certain trees'

१९ । वलेर्गुक्च । १ । १९ ।

'वल संवरणे' ।

19 The augment गुक् comes after the root वल् (I 520 'to live',) before the affix उ

Thus वल्+उ=वल्गु 'beautiful' The root is √vala संवरणे (I 520)

२० । शः कित्सन्वच्च । १ । २० ।

श्यतेः स्यात्स च कित्सन्वच्च । शिशुर्बालः ।

20 The affix उ is कित and is treated like सन् (desiderative) after the √शो (IV 39) 'to sharpen', 'to make thin'

Thus शिशुः 'child', शो+उ=शा+उ (VI 1 45 S 2370)=शाशा+उ= शिशा+उ (S 2317)=शिशुः (VI 4 64 S 2371)

२१ । यो द्वे च । १ । २१ ।

सन्वदिति प्रकृते द्वेग्रहणमिच्वनिवृत्त्यर्थम् । ययुरश्वोऽश्वमेधीय ।

21 The affix उ comes after the verb या (II. 40) 'to go away', and it is doubled

Thus ययुः 'a horse, fit for the Asvamedha sacrifice' या+उ=याया+उ=ययु । Had the affix been like the desiderative as in the last, the form would have been यियु by सन्यतः S 2317 Hence the sûtra kâra uses the words 'dve cha' 'There is doubling, but not like Sanvad

२२ । कुर्भ्रश्च । १ । २२ ।

'बभ्रुर्मुन्यन्तरे विष्णौ बभ्रु नकुलपिङ्गलौ' । चादन्यतोऽपि । चक्रुः कर्ता । जघ्नुर्हन्ता । पपु पालकः ।

22. The augment कु comes after the root भृ (I 946 III 5) 'to support', and the root is doubled

Thus बभ्रु 'an epithet of Siva', 'Brown' बभ्रुः means the Vaisvânara fire, 2, the Sulapâni—the Trident carrior, 3, the Garuda-bannered (Vishnu), 4, broad, 5, mungoose. In these senses it is masculine, when adjective it means 'brown', and then takes the gender of the noun it qualifies

By force of the word च 'and', the affix कु comes after other roots also. As कृ+कु=चक्रुः 'agent', हन्+कु=जघ्नुः 'killer', पा+कु=पपुः 'protector

२३ । पृभिदिव्यधिगृधिधृषिभ्यः । १ । २३ ।

कु स्यात् । पुरुः । भिनत्ति भिदुर्वज्रम् । 'ग्रहिज्या-' (२४१२) इति संप्रसारणम् । विरहिणं विध्यति विधुः । 'विधु शशाङ्के कर्पूरे हृषीकेशे च राक्षसे' । गृधुः काम । धृषुर्दक्षः ।

23 The affix कु comes after the verbs पृ (III 4) 'to protect, 'to fill up', भिद् (7 2) 'to divide', व्यध (4 72) 'to hurt', गृध (4 136) 'to desire', धृष (5 22,) 'to conquer' [and हृष (1 741, 4. 119) 'to rejoice']

Thus पुरुः [पृ+कु=पुर+कु (VII 1 102 S 2494)=पुर्+उ] 'much' heaven, the name of a prince, the pollen of flowers भिदुः 'Indra's thunderbolt' lit that which splits asunder विधुः from व्यध the य is vocalised to इ by S. 2412 It means 'the moon, lit 'he who pains the lonely whose lover is absent' The Visvakosha gives its meaning as 'The moon, 2, the camphor, 3, the Hrishîkesá, and 4 Rakshasa गृधुः 'God of love', धृषुः 'expert' हृषु: 'pleasant', 'sun', 'fire', 'Râhu'

२४ । कृग्रोरुच्च । १ । २४ ।

करोतीति कुरुः । गृणातीति गुरुः ।

24 The affix कु comes after the roots कृ (VIII 10) 'to do', and गृ (IX 28) 'to sound' and उ is substituted in the place of ऋ and र follows such उ by S 70

Thus कुरुः 'a species of amaranth, गुरुः 'a spiritual preceptor' Kuru is the name of a King it means 'a priest' and 'boiled rice' also.

२५ । अपदुः सुषु स्थः । १ । २५ ।

'सुषामादिषु च (१०२२) इति षत्वम् । अपष्ठु प्रतिकूलम् । दुष्ठु । सुष्ठु ।

25 The affix कु comes after the verb स्था (I 975) 'to stand' when it is preceded by अप, दुर् and सु

Thus अपष्ठुः 'unfavourable', 'a child' दुष्ठुः a wicked person ' सुष्ठुः 'a good person ' The स of स्था is changed to ष under VIII 3. 98 S 1022 as these words are considered to belong to the Sushâmâdi class.

२६ । रपेरिच्चोपधायाः । १ । २६ ।

अशिष्टं रपतीति रिपुः ।

26 The affix कु comes after the verb रप् (I. 428) 'to speak', and its penultimate अ is changed to इ ।

Thus रिपुः 'enemy' lit. who talks always to the injury of one.

२७ । अर्जिदृशिकम्यमिपशिबाधामृजिपशितुग्धुग्दीर्घहकाराश्च । १ । २७ ।

अर्जयति गुणानृजुः । सर्वानविशेषेण पश्यतीति पशुः । कन्तुः । अन्धुः कूपः । 'पांशुर्ना न द्वयो रजः' । ताबल्या अपिदन्त्याश्च सेवकुकरयोस्त्वजः' । बाधत इति बाहुः अरिपु सयोर्भुजः ।

27. Before the affix कु, ऋज is substituted for अर्ज (I 242, X. 186) 'to gain', पश is substituted for दृश (I 1037) 'to see,' the augment तुक् is added to कमि (I 470 869) 'to desire,' धुक् to अमि (I. 493, 869, X. 180) 'to be afflicted with disease', long आ is substituted for the short अ of पंसि (10 179) 'to destroy', and ह for the final ध of बाध (1. 5) 'to oppress'

Thus ऋजुः 'straight', lit who acquires or takes up good points or qualities, पशुः 'cattle' lit. who see all without discriminating anything. कन्तु 'cupid', अन्धुः 'a well', पासुः 'dust' पांसुः 'manure', बाहुः 'arm', lit. that which obstructs

The word पासु is spelt as पांसु also. It is masculine See A K II. 8, 98 (पांसुर्ना &c). The three words सम्ब, सूकर and पासु are spelt with the palatal श also instead of the dental स as शम्ब, शूकर and पांशु। बाहु is masculine, while its synonym भुजः is both masculine, and feminine as भुजा।

२८। प्रथिम्रदिभ्रस्जां संप्रसारणं सलोपश्च। १। २८।

एषामेषां कुः सम्प्रसारणं भ्रस्जेः सलोपश्च। पृथुः। मृदु। न्यङ्क्वादित्वात्कुत्वम्। भृज्जति तपसा भृगुः।

28. The affix कु is added to the roots प्रथ (I 802) 'to become known', म्रद (I 804) 'to crush' and भ्रस्ज (VI 4) 'to try', and there is the vocalisation of र into ऋ and the elision of the स of bhrasj

Thus पृथुः 'wide', मृदुः 'delicate' भृगुः 'a Rishi' The ज is changed to ग as the word is considered to belong to the Nyankvâdî class, literally it means 'he who parches up by the force of austerity.'

२९। लङ्घिबंह्योर्नलोपश्च। १। २९।

लघुः। '* बालमूललघ्वलमङ्गुलीनां वा लो रत्वमापद्यते'। रघुर्नृपभेदः। बहुः।

29. The affix कु comes after the roots लङ्घ (I 108, 172, X. 220, 254) 'to leap' and बंह (I. 664) 'to increase' and the nasal is elided.

Thus लघुः 'light', बहुः 'many'

Vart —The ल is optionally replaced by र in the following —bâla, mûla, laghu, alam, and anguli Thus बाल or बार, मूल or मूर, लघु or रघु, अलम् or अरम् and अङ्गुलि or अङ्गुरि। Raghu is the name of a King, the ancestor of Sri Rama Chandra

३०। ऊर्णोतेर्णुलोपश्च। १। ३०।

ऊरु पक्थिः।

30 The affix कु comes after the root ऊर्णु (II. 30) 'to cover', and the णु of the verb is elided thereby.

Thus ऊरुः 'the thigh.'

३१ । महति ह्रस्वश्च । १ । ३१ ।

ऊरु महत् ।

31 The ऊ of ऊरु is shortened when the sense is that of great'

Thus उरुः 'precious'

३२ । श्लिषेः कश्च । १ । ३२ ।

श्लिष्यतीति श्लिकुर्भृत्यः । उद्धतो ज्योतिश्च ।

32 The affix कु comes after the root श्लिष (I 734, IV 77, X 38) 'to embrace', and the final ष is changed to क ॥

Thus श्लिकु 'a servant', 'a libertine', 'astronomy'

३३ । आङ्परयोः खनिशॄभ्यां डिच्च । १ । ३३ ।

आ खनतीत्याखुः । परं शृणातीति परशुः । पृषोदरादित्वादकारलोपे पर्शुरपि ।

33 The verb खन (I 927) 'to dig up', preceded by आ, and शॄ (9 18) 'to hurt', preceded by पर, take the affix कु, and thereby the last vowel and the consonant following it are elided

Thus आखुः 'a mouse', lit. that which digs all round, परशु 'a weapon in general', lit that which hurts an enemy. The word assumes the form पर्शुः also, by the elision of अ of र under the Prishodarâdi class

३४ । हरिमितयोर्द्रुवः । १ । ३४ ।

'द्रु गतौ' अस्माद्धरिमितयोरुपपदयोः कुः स च डित् । हरिभिर्द्रूयते हरिद्रुर्वृक्षः । मितं द्रवति मितद्रुः समुद्रः ।

34 The verb द्रु (I 992, V 34) 'to run', preceded by हरि o मित, takes the affix कु under the same circumstances.

Thus हरिद्रुः a kind of tree', मितद्रुः 'Ocean

३५ । शते च । १ । ३५ ।

शतधा द्रवति शतद्रुः । बाहुलकात्केवलादपि । द्रवत्यूर्ध्वमिति द्रुर्वृक्षः शाखा च । तद्वान्द्रुमः ।

35 So also when द्रु (1. 992, V. 34) 'to run' is preceded by शत ॥

Thus शतद्रुः = शतधा द्रवति इति literally that which runs in a hundred differrent channels

By force of the word बहुलं, the affix comes, even after the root singly. As द्रुः (द्रु + कु = द्र् + उ = द्रु, a tree) a branch of a tree, lit that which goes up. That which possesses "dru" or branches, is called द्रुमः 'a tree' S 1915.

३६ । खरुशङ्कु पीयु नीलङ्गु लिगु । १ । ३६ ।

पञ्चैते कुप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । खनते रेफश्चान्तादेशः । खरुः कामः । क्रूरो मूर्खोऽश्वश्च । 'शङ्कुर्ना कीलशल्ययोः' । 'पिबतेरीत्वं युगागमश्च' । पीयुर्वायसः कालः सुवर्णं च । निपूर्वाल्लगिगत्या-

बस्मात्कुरुमे दीर्घश्च। नीलङ्गुः कृमिविशेष शृगालश्च। 'नीलाङ्गुः' इति पाठान्तरम्। तत्र धातोरपि दीर्घः। 'लगे सङ्गे' अस्मात् इत्व च। लगतीति लिगु चित्तम्। लिगुर्मूर्खः।

36 The five words खरु, शङ्कु, पीयु, नीलङ्गु, and लिगु, are irregularly formed by कु affix.

खरु is from √खनु 'to dig' (I 927), शङ्कु from √शकि 'to doubt' (I 86). In खरु the न of khan is replaced by र before the affix कु॥ Kharu means 'cupid, cruel, stupid and a horse' It is the name of a Daitya also. It means also white It is the name of Siva

2. शङ्कु masculine means 'a dart, spear, spike, javelin, dagger', 'a stake' 'a nail, pin or peg', 'poison', 'a measure of twelve fingers', 'the sine of altitude', 'the trunk of a tree'

3 पीयुः is from √पा 'to drink' the आ is changed to ई and युक् augment is added before कु। It means 'a crow, time', 'gold', 'the sun', 'awful'

4. नीलङ्गु is from √लगि 'to go' (I 154), preceded by नि, the vowel इ is lengthened before कु। Some derive it from नील+गम्+कु, the अम् of गम् is elided and the augment नुम् is added Another form is नीलाङ्गु where the root vowel is also lengthened It means 'an insect', 'a jackal', 'a large black bee'.

5 लिगु from √लगे 'to adhere' (I. 823), the अ is changed to इ लिगु (Neut) the 'heart, लिगुः 'a block head' (masc)

३७। मृगय्वादयश्च। १। ३७।

एते कुप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते। मृगं यातीति मृगयुर्व्याधः। देवयुर्धार्मिकः। मित्रयुर्लोकयात्राभिज्ञः। आकृतिगणोऽयम्।

37 So also the words मृगयुः 'hunter' &c are irregularly formed by the affix कु।

Thus मृगयुः 'a hunter', lit 'one who goes (yâti) after deer,' देवयुः 'pious', मित्रयुः 'an expert in worldly matters', 'friendly' It is an Akritigana

Note.—Mrigayu means 'a jackal', a hunter', the Supreme Spirit' Other words not enumerated above also belong to this class. √पील to check: पीलुः 'an elephant', 'a tree', 'the trunk of a tree', 'an atom', 'a fruit.' The Aryâs generally mean by this word 'a tree', the Mlechchhas apply it to elephant (فيل) So also √पडि 'to go', पाण्डुः 'yellow &c, with the vriddhi of the root vowel. √कडि 'to be proud', कण्डुः 'itching'

३८। मन्दिवाशिमथिचतिचङ्क्यङ्किभ्य उरच्। १। ३८।

मन्दुरा वाजिशाला। वाशुरा रात्रिः। मथुरा। चतुरः। चङ्कुरो रथः। अङ्कुरः। वङ्कुरादिरित्वाश्वादङ्कुरोऽपि।

38 The affix उरच् comes after the verbs मन्द (I 13) to praise &c, वाशृ (4. 54) 'to roar', मथ (I. 901) 'to churn', चते

(I. 918) 'to beg', चंक् (I 93, 820) 'to resist' and अकि (I 87) 'to count or mark'

Thus मन्दुरा 'a stable for horses' वासुरा 'night' lit in which animals, roar, मधुरा 'a town', चतुरः 'cunning', चक्रुर 'a chariot, a tree', अङ्कुरः 'root' 'blood' 'hair of the body', 'drink', 'a sprout' The word is अङ्कूरः also with long अ, when it belongs to the Kharjurâdi class, and takes the affix ऊर।

३९। व्यथेः संप्रसारणं किच्च। १। ३९।

'विथुरश्चोरराक्षसोः'।

39 The affix उरच् comes after the verb व्यथ (I. 801) 'to be afraid, or vexed', the य is changed to इ and the affix is treated as if it had an indicatory क्।

Thus विथुरः 'a thief' 'a Râkshas', see V 4 68 S 676 Padamanjari

Note —Another reading of the sûtra is व्यथे सम्प्रसारणं धः किच्च। By this the थ is changed to ध also According to this reading we cannot get the form विथुर। But this is a valid form as found in the Vedâs —स्वसेषा विथुरा भावा। So also अथ विद्वा विथुरेणाचिदस्ता। There is however another word विधुर with *dh* also It is derived from धुर 'a yoke or axle' compounded with the preposition वि and means 'whose yoke or companion is gone', hence distressed, love lorn

४०। मुकुरदर्दुरौ। १। ४०।

मुकुरो दर्पणः। बाहुलकान्मकुरोऽपि। दृ विदारणे' धातोर्द्विर्वचनमभ्यासस्य चक्टिलोपश्च। 'दर्दुरस्तोयदे भेके वाद्यभाण्डाद्रिभेदयोः'। 'दर्दुरा चण्डिकायां स्याद्ग्रामजाले च दर्दुरम्' इति विश्वः।

40 The words मुकुर 'a mirror', and दर्दुर 'frog', are formed by उरच् affix.

Another form of मुकुर is मकुर। This is because of the word bahulam. From √drî 'to tear' (IX. 23) is obtained दर्दुरः by reduplication, and adding चक् augment to the abhyâsa, and eliding the final consonant, with the vowel that precedes it Dardurah means 'cloud', 'a frog', 'a musical instrument like flute &c', 'a mountain', and the name of a mountain in the south The Feminine दर्दुरा means 'Chandikâ—a name of Dûrgâ'. The Neuter दर्दुरम् 'a group or assembly of villages'. (Visva kośa).

Note —From √मकि 'to adorn' (I 89), is formed मकुरः by adding उरच् and dropping the nasal It means 'a mirror', 'the Bakula tree', 'the rod or handle of a potter's wheel' Darduia is derived by some by the guna of drî, and the addition of the augment दुक्। Instead of ग्रामजाल other readings are 'ग्राम जाल and ग्रामजाल।

४१ । मद्गुरादयश्च । १ । ४१ ।

उरजन्ता निपात्यन्ते । माद्यतेर्गुक् । मद्गुरो मत्स्यभेदः । 'कबृ वर्णे' । बगागमः । 'कर्बुरः श्वेतरक्षसोः' । बध्नातेः खर्जूरादित्वादूरोऽपि । 'बन्धूरबन्धुरौ स्यातां नम्रसुन्दरयोस्त्रिषु' इति रन्तिदेवः । 'कोकतेर्वा कुक्' । कुकुरः-कुक्कुरः ।

41 So also with the words मद्गुर 'a kind of fish' and the rest

These are words formed by the afh उरच् ।

1 From √मदी is formed मद्गुरः with the augment गुक् । It is the name of a kind of fish √मदी 'to be glad. (IV. 99)

2 √कबृ 'to colour' (I 405), कर्बुरः । The augment is बक् । It means 'white', and 'a demon' Karburam (Neut.) 'water', 'gold'. Karburah (masc)'sin', 'an evil spirit', Karburâ (Fem) 'name of a plant.'

3 बन्धुरः from √बध्नाति (IX 37) 'to bind' As it belongs to the Kharjurâdi class also, बन्धूरः with long ऊ is also valid. It means 'bent', and 'lovely' and is used in all the three genders.

Vart—The augment कुक् is optionally added to the √कुक 'to accept' (I. 91) before the affix उरच् । As कुक्कुरः or कुकुरः 'a dog'

Similarly √अत 'to move continuously'—आतुरः 'hurt', √वा 'to blow'—वागुरा the augment गुक् is added 'a trap, a net'.

४२ । असेरुरन् । १ । ४२ ।

असुरः । प्रज्ञाद्यण् । आसुरः ।

42. The verb असु (IV. 100) 'to throw up' takes the affix उरन् ॥

Thus असुरः 'a demon', with the अण् of the Prâjñâdi class, आसुरः 'demoniac' (V 4, 38)

४३ । मसेश्च । १ । ४३ ।

पञ्चमे पादे 'मसेरूरन्' इति वक्ष्यते । 'मसूरा मसुरा व्रीहिप्रभेदे पण्ययोषिति' । 'मसूरा मसुरा वा ना वेश्याव्रीहिप्रभेदयोः' । 'मसूरी पापरोगे स्यादुपधाने पुनः पुमान्' । 'मसूरमसुरौ च द्वौ' इति विश्वः ।

43. The verb मसु (4 112) 'to measure' 'to become changed' also takes the उरन् affix.

Thus मसुरा 'kind of small pulse' 'a harlot' In the Fifth Pâda, there is a sûtra declaring that the verb मसु takes the affix ऊरन् । So we get मसूरा 'a lentil', 'a harlot'. In these senses the words are masculine optionally namely मसुरः or मसूरः । while मसूरी means 'a kind of disease, small pox', and मसुर. (masc) means 'a pillow', also

४४ । शावशेराप्तौ । १ । ४४ ।

शु इत्यव्ययम् । श्वशुरः । 'पतिपत्न्योः प्रसूः श्वश्रूः श्वशुरस्तु पिता तयोः' इत्यमरः ।

44 The verb अश् (5 18) to pervade, preceded by शु the abbreviated form of आशु takes the affix उरन् when the sense is that of obtaining

Thus श्वशुरः 'father-in-law' आशु+अश्+उरन्= शु+अश्+उरन् = श्वशुरः 'wife's father, or husband's father'. Fem श्वश्रूः। See Amarakośa. (II 6. 31)

४५ । अविमह्योष्टिषच् । १ । ४५ ।

अविषः । महिषः ।

45 The affix टिषच् comes after the verbs अव (I 631). 'to protect', and मह (I 766) 'to worship'.

Thus अविषः 'The Ocean, a king', महिषः 'great' (Buffalo) 'The demon Mahisha' As तुरीयं धाम महिषो विवक्ति । So also उत माता महिषमन्ववेनत् । Fem. महिषी 'Queen'

४६ । अमेर्दीर्घश्च । १ । ४६ ।

'आमिषं त्वस्त्रियां मांसे तथा स्याद्भोग्यवस्तुनि' ।

46. The affix टिषच् comes after the verb अम (I. 493, 869,) 'to eat'

Thus आमिषम् 'food', 'flesh-food', 'an object of enjoyment.

४७ । रुहेर्वृद्धिश्च । १ । ४७ ।

'रङ्कुशम्बररौहिषाः' । 'रौहिषो मृगभेदे स्याद्रौहिषं च तृणं मतम्' इति संसारावर्तः ॥

47 The affix टिषच् comes after the verb रुह (I, 912) 'to grow', and there is vriddhi of the vowel of the root

Thus रौहिषम् 'a kind of deer', a kind of straw'. Thus रङ्कु, शम्बर and रौहिष are different kinds of deer रौहिषः (masc). is a kind of deer, रौहिषम् (neut) is grass (Sansârâvarta)

४८ । तवेर्णिद्वा । १ । ४८ ।

'तव' इति सौत्रो धातुः । 'तविषताविषावब्धौ स्वर्गे च' । स्त्रियां तविषी-ताविषी नदी देवकन्या भूमिषु । 'तविषी बलम्' इति वेदभाष्यम् ।

48 The affix टिषच् comes after the verb तव् 'to be powerful' and it is treated as if it had an indicatory ण् ।

The √तव is a Sautra root. The words तविषः and ताविषः mean 'the Ocean' and 'heaven' The feminine तविषी or ताविषी means 'a river', a divine nymph, daughter of Indra', and 'the earth'. तविषी means 'power' according to the Veda Bhashya, as in the following Vedic Mantras —इन्द्रो वृत्रस्य तविषीम्-इन्द्रस्यात्र तविषीभ्यो विरप्शिन् । It means strong, and old in the Vedas. Gold is one of its meanings.

४९। नञि व्यथेः। १। ४९।

अव्यथिषोऽब्धिसूर्ययो'। अव्यथिषी धरारात्र्योः।

49 The affix टिषच् comes after the verb व्यथ (I 801) 'to be agitated', when it is preceded by the negative particle अ

Thus अव्यथिषः 'The Ocean' 'the sun'. The feminine अव्यथिषी 'the earth' 'the midnight'

५०। किलेर्बुक्च। १। ५०।

किल्बिषम्।

50 The augment बुक् is added to टिषच् when the affix comes after the verb किल् (VI 61) 'to become white', 'to play'.

Thus किल्बिषम् 'sin', 'disease', 'a fault'

५१ इषिमदिमुदिखिदिच्छिदिभिदिमन्दिचन्दितिमिमिहिमुहिमुचि-रुचिरुधिबन्धिशुषिभ्यः किरच्। १। ५१।

इषिरोऽग्निः। मदिरा सुरा। 'मुदिरः कामुकाभ्रयोः' इति विश्वमेदिन्यौ। खिदिरश्चन्द्रः। 'छिदिरोऽसिकुठारयोः'। भिदिरं वज्रम्। मन्दिरं गृहम्। स्त्रियामपि। 'मन्दिरं मन्दिरापि स्यात्' इति विश्वः। 'चन्दिरौ चन्द्रहस्तिनौ'। तिमिरं तमोऽक्षिरोगश्च। मिहिरः सूर्यः। 'मुहिरः काम्यमूर्खयोः'। मुचिरो दाता। रुचिरम्। रुधिरम्। बधिरः। 'शुष शोषणे' शुषिरं छिद्रम्। शुष्कमित्यन्ये।

51. The affix किरच् comes after the verbs इषु (6 59,) 'to wish', मदी (4. 99,) 'to delight', मुद (I 16,) 'to be glad', खिद (4 61,) 'to suffer pain', छिदिर् (7 3) 'to cut off', भिदिर (7 2) 'to pierce through' मन्द (I 13) 'to praise', चन्द (I 68) 'to be glad or rejoice', तिम (4 68) to be wet or damp' मिह (I. 1041) 'to make water', 'to wet,' मुह (4 89) 'to lose consciousness', मुच (6 136,) 'to release', रुच (I 781) to shine beautifully', रुध (VII 1.) 'to confine' बन्ध (I 1022,) 'to tie' शुष (4 74) 'to become dry'

Thus इषिरः 'fire', मदिरा 'wine, मुदिरः 'a cloud', a libertine' (Visva and Medini Kosâs). खिदिर 'an ascetic', 'the moon, छिदिरः 'a sword, an axe, भिदिरम् 'Thunder bolt', मन्दिरम् 'house'. It is fem also, मन्दिरा Visva Kosa चन्दिरम् 'an elephant', 'the moon', तिमिरम् 'darkness', eye-disease,' मिहिरः 'The sun', मुहिर 'Blockhead', 'god of love', 'a libertine' मुचिरः 'a generous man' रुचिरम् 'Bright,' रुधिरम् 'Blood', बधिर 'Deaf'. From √शुष 'to dry', is formed शुषिरम् a hole' according to others it means 'dry'.

Note —Ishuam 'food' also Chhidiah 'fire,' 'rope or cord,' 'a sword', 'an axe,' Manduam 'a city', 'a house' mandirah (masc.) 'an ocean. Mihira 'the sun', 'the mind.' Rudhirah (masc.) the planet Mars (neut)' saffron, and blood.

५२ । अशेर्णित् । १ । ५२ ।

आशिरो वह्निरक्षसोः ।

52 The affix किरच् comes after the verb अश (IX. 51), 'to eat', and it is treated as if it had an indicatory ण ।

Thus आशिरः 'fire', 'a demon'

५३ । अजिरशिशिरशिथिलस्थिरस्फिरस्थविरखदिराः । १ । ५३ ।

अजेर्वीभावाभावः । अजिरमङ्गणम् । शशेरुपधाया इत्वम् । 'शिशिरं स्याद्धृतौ भेदे तुषारे शीतलेऽन्यवत्' । 'श्रथ मोचने' उपधाया इत्वं रेफलोपः । प्रत्ययरेफस्य लत्वम् । शिथिलम् । स्थास्फाय्योरन्त्यलोपः । स्थिरं निश्चलम् । स्फिरं प्रभूतम् । तिष्ठतेर्वुक् ह्रस्वत्वं च । स्थविरः । खदिरः । बाहुलकाच्छीङो वुक् ह्रस्वत्वं च शिविरम् ।

53 The words अजिर 'court', शिशिर 'dew, cold' शिथिल 'loosened', स्थिर 'steady', स्फिर 'abundant', स्थविर 'an old man' and खदिर 'the moon', 'name of a tree', are formed by किरच् affix

Thus 1 √अज (1 248) 'to go'—अजिरम् 'court-yard' The root अज् is not replaced by वी here (II 4 56 S 2292.) 2 √शश (I 762) 'to go by leaps'—शिशिरः the penultimate अ is changed to इ । It means the cold season, hoar-frost, and cold. 3 √श्रथ (X 280) 'to release', शिथिलम् । The penultimate अ is changed to इ, the र is elided, the र of the affix changed to ल । 4 and 5 The ये of √sthâ and √sphay is elided स्थिरम् 'steady' स्फिरम् 'abundant' 6 √sthâ takes the augment वुक् and is shortened, to make स्थविरः 'an elder' 7 खदिरः 'a kind of tree' By bahulam, we get 8 शिविरम् from √शीङ् with the augment वुक् and the shortening of the vowel of the root It means 'the camp'—lit where the army sleeps.

५४ । सलिकल्यनिमहिभडिभण्डिशण्डिपिण्डितुण्डिकुकिभूभ्य इलच् । १ । ५४ ।

सलति गच्छति निम्नमिति सलिलम् । कलिलम् । अनिल । महिला । पृषोदरादित्वान्महेलापि । भडि इति सौत्रो धातुः । 'भडिलौ शूरसेवकौ' । भण्डिलो दूतः कल्याणं च । शण्डिलो मुनिः । पिण्डिलो गणकः । तुण्डिलो मुखर । कोकिलः । भविलो भव्यः । बाहुलकात्कुटिलः ।

54 The affix इलच् comes after the verbs सल् (1. 580) 'to go', कल् (I. 526, X. 64) 'to count' अन् (II. 61, IV. 66) 'to live', मह् (I 766) 'to worship', भड (sautra) 'to speak', भण्ड (IX 50) 'to make fortunate', शण्ड् (I 299) 'to be attacked with disease', पिण्ड (I. 293) 'to collect' तुण्ड् (I. 295,) 'to break,' कुक् (I. 91) 'to accept' and भू (I 1) 'to be'

Thus सलिलम् 'water' lit what goes down, 2 कलिलम् 'covered with, 'mixed', 3 अनिलः 'wind', 4 महिला 'a woman,' 'a creeper' महेला is another

form valid under the Prishodarâdi class (VI 3. 109) 5 भडिलः 'a hero', 'a servant' from the sautra root √भड 6 भण्डिलः 'ambassador', 'lucky', 7 शण्डिलः 'a Rishi', 8 पिण्डिलः 'an astrologer', 9 तुण्डिलः 'talkative' 10. कोकिलः 'Indian cuckoo', 11 भविलः 'that which happens'.

By virtue of bahulam, √कुट 'to be crooked', कुटिल ।

५५ । कमेः पश्च । १ । ५५ ।

कपिलः ।

55. The affix इलच् comes after the verb कमु (I. 470,) 'to desire', and the म is changed to प ॥

Thus कपिलः 'Tawny' 'the name of a sage', 'a dog', 'Vishnu,' 'incense', fem. 'a brown cow', 'a kind of timber', 'a leech', 'a fire,' 'the sun'.

५६ । गुपादिभ्यः कित् । १ । ५६ ।

गुपिलो राजा । तिजिलो निशाकरः । गुहिलं वनम् ।

56. The affix इलच् comes after the verbs गुप (I 422) 'to protect' &c and the affix is treated as if it had an indicatory क ।

Thus गुपिलः 'a king', तिजिलः 'the moon' गुहिलम् 'forest,' from √gupû to protect, √tija (I 1020) to sharpen, and √guhû (I 944) to cover

५७ । मिथिलादयश्च । १ । ५७ ।

मथ्यन्तेऽत्र रिपवो मिथिला नगरी । पथिलः–पथिकः ।

57. The words मिथिला 'town' and the rest are formed by इलच् affix

Thus मिथिला 'the name of a city', literally 'where the enemies are crushed, (mathyante)' So also पथिलः 'a traveller' These are from √mathe (I 901) 'to agitate', and √pathe (I 900) 'to go'

५८ । पतिकठिकुठिगडिगुडिदंशिभ्य एरक् । १ । ५८ ।

पतेरः पक्षी गन्ता च । कठेरः कृच्छ्रजीवी । कुठेरः पर्णासः । बाहुलकान्नुम् । गडेरो मेघः । गुडेरो गुडकः । दंशेरो हिंस्रः ।

58 The affix एरक् comes after the verbs पतॢ (I 898, IV. 51) 'to fly', कठ (I 356) 'to suffer pain or trouble', कुठि (I 365) 'to be blunted', गड (I. 814) to water' गुड (6 77) 'to preserve' and दंश (I. 1038) 'to bite.'

Thus पतेरः 'a bird' 'a traveller' कठेर 'a man leading a painful life' कुठेरः 'water pot' The nasal is not added as a diversity for the इ of कुठि, required a nasal the root being really कुण्ठ । गडेरः 'cloud', गुडेरः 'globe' दंशेरः = 'cruel', 'ferocious'

५९ । कुम्बेर्नलोपश्च । १ । ५९ ।

कुबेरः ।

59. The affix एरक् comes after the verb कुम्ब (I 453,) 'to cover' and the nasal of the root is elided thereby.

Thus कुबेरः 'the God of wealth'

६० । शदेस्त च । १ । ६० ।

शतेरः शत्रुः ।

60 The affix एरक comes after the root शद्लृ (I. 908,) 'to perish', and the द is changed to त ।

Thus शतेरः 'an enemy'

६१ । मूलेरादयः । १ । ६१ ।

एरगन्ता निपात्यन्ते । मूलेरो जटा । गुधेरो गोप्ता । गुहेरो लोहघातकः । मुहेरो मूर्खः ।

61 The words मूलेर and the rest are formed by एरक् affix.

Thus मूलेरः 'a lock of hair', गुधेरः 'a protector' मुहेरः 'a block head', गुहेरः 'a blacksmith'

These are from √mûla 'to establish or take root' √gudha 'to surround', √guda to protect, √guhû to cover, and √muhû to faint

६२ । कबेरोतच्पश्च । १ । ६२ ।

कपोतः पक्षी ।

62 The affix ओतच् comes after the verb कब (I 405) 'to fly', the ब is changed to प.

Thus कपोतः 'a pigeon'

Note—From √कब् 'to colour' is derived कपोतः 'a pigeon' It is so called because its throat is variously coloured The च् of ओतच् is redundant or rather misleading The word कपोतः has always the acute on the ओ of the affix as in the lines यत् कपोतः पदमग्नौ कृणोति । देवाः कपोत इषितो यदिच्छन् ।

६३ । भातेर्डवतुः । १ । ६३ ।

भातीति भवान् ।

63 The affix डवतु comes after the root भा (II. 42) 'to shine', 'to glitter'.

Thus भवान् 'your honor', 'your shining excellency'.

६४ । कठिचकिभ्यामोरन् । १ । ६४ ।

कठोरः । चकोरः ।

64 The affix ओरन् comes after the root, कठि (I 365) 'to suffer pain', and चक (I 93, 820) 'to be satisfied'

Thus कठोरः 'Hard', 'full' चकोरः 'a kind of bird'. As कठोरताराधिपलाञ्छनच्छविः (Mâgha).

६५ । किशोरादयश्च । १ । ६५ ।

किंपूर्वस्य शृणातेर्डिलोपः । किमोऽन्त्यलोपः । किशोरोऽश्वशावः । सहोरः साधुः ।

65 The किशोर and the rest are formed by ओरन् affix.

Thus किशोरः 'the young of any animal', सहोरः 'a saint'

From शॄ 'to injure', preceded by किम्, is derived किशोरः। The डि of the root is elided, and the final of किम् is dropped. It means 'a colt,' 'the sun', 'a youth,' 'a medicinal 'herb', 'sandal' From √saha (I 905) सहोरः a

६६ । कपिगडिगण्डिकटिपटिभ्य ओलच् । १ । ६६ ।

कपीति निर्देशान्नलोपः । कपोलः । गडोलगण्डोलौ गुडकपर्यायौ । कटोलः कटुः । पटोल ।

66. The affix ओलच् comes after कंप (I 808) 'to shake', गड् (I. 814) 'run or flow as liquids' गण्ड (I 65, 384) 'cheek', कटे (I. 315, 342) 'to cover from rain', पट (I 318,) 'to go'

Thus कपोल 'cheek' the nasal is elided as it is so shown in the sûtra, गडोलः 'raw sugar', गण्डोलः 'raw sugar', कटोलः 'bitter' पटोलः 'a kind of cloth and vegetable,' 'moon-light'

Some read कडि (I 302) instead of कपि, and form कण्डोलः 'a chaṇḍâlâ. √कल्ल 'to sound,' (I 527) कल्लोलः 'the noise of the waves.'

६७ । मीनातेरूरन् । १ । ६७ ।

मयूरः ।

67. The affix ऊरन् comes after the verb मी (IX 4) 'to injure'

Thus मयूरः 'a peacock'.

६८ । स्यन्देः संप्रसारणं च । १ । ६८ ।

सिन्दूरम् ।

68 The affix ऊरन् comes after the verb स्यन्द (I. 798) 'to flow out' and the य is changed to इ

Thus सिन्दूरम् 'a kind of tree', (neut.) 'red lead'

६९ । सितनिगमिमसिसच्यविधाञ्क्रुशिभ्यस्तुन् । १ । ६९ ।

सिनोतीति सेतुः । 'सितनि-' (३१६३) इति नेट् । तन्तुः । गन्तुः । मस्तु दधिमण्डम् । सच्यत इति सक्तुः । अवतेर्वीदि । 'ज्वरत्वर-' (२६५४) इत्यूठ् । तत्र क्विझलोरित्यनुवर्तत इति मते तु बाहुलकात् । ओतुर्बिडालः । धातुः । क्रोष्टा ।

69. The affix तुन् comes after the verbs षि (V 2. IX 5) 'to tie', तनि (8, 1.) 'to spread', गम्लृ (I. 1031) 'to go' मसी (IV. 112) 'to complete', षच् (I 176, 1046) 'to sprinkle', अवि (I 631) 'to protect', धाञ् (III. 10) 'to bear', 'to support', क्रुश (I. 909) 'to lament'.

Thus सेतुः 'a bridge' 'a dam'. No इट् augment because of the prohibition of (VII 2 9) तन्तुः 'a thread' गन्तु 'going', मन्तु 'sour cream' सक्तु 'that which unites' It is masculine (II. 4 31) ओतु 'a cat.' It is thus formed · अव्+तुन्=अ+ऊठ्+तुन् (VI 4. 20) Thus sûtra क्ङिति (I 1 6) is understood in that sûtra (VI 4 20) according to some. So there is no guna Thus ओतु । धातु 'an element', क्रोष्टु 'a jackal.'

७० । पः किच्च । १ । ७० ।

पिबतीति 'पीतुर्वह्नौ दिवाकरे' ।

70 The affix तुन् comes after the verb पा (I: 972) 'to drink, to preserve' and is treated as a कित् whereby the आ is changed to ई (VI 4 66. S 2462)

Thus पीतु 'fire', 'The sun'

७१ । अर्तेश्च तुः । १ । ७१ ।

अर्तेस्तुः स्यात्स च कित् । 'ऋतुः स्त्रीपुष्पकालयोः' ।

71. The affix तु comes after the verb ऋ (I 983, III 16, V. 29) 'to go', and it is कित् ॥

Thus ऋतु 'season' and menstrual period &c The word has acute on the final As ऋतुना यज्ञं य ऋतुर्जनीनाम् .

७२ । कमिमनिजनिगाभायाहिभ्यश्च । १ । ७२ ।

एभ्यस्तुः स्यात् । 'कन्तुः कन्दर्पचित्तयोः' । मन्तुरपराधः । जन्तुः प्राणी । 'गातुः पुंस्कोकिले भृङ्गे गन्धर्वे गायनेऽपि च' । भातुरादित्यः । 'यातुरध्वगकालयोः' । रक्षसि क्लीबः । हेतुः कारणम् ।

72 The affix तु comes after the verb कम् (I. 470, 869) 'to desire', मन् (IV 67, VIII. 9, X 169) 'to think', जन् (I 862, III. 24, IV 41) 'to be born', गा (I 998, III 25) 'to sing' भा (II. 42) 'to glitter', या (II 40) 'to become', and हि (V. 11) 'to go'

Thus कन्तुः 'the heart', 'kâmadevâ, मन्तुः 'offence', जन्तुः 'animal', गातुः 'the male cuckoo,' 'bee' 'a celestial singer', and 'a song.' भातुः 'The sun', यातुः 'time, wind, traveller', when neuter, it means 'a demon' हेतु 'cause'

७३ । चायः किः । १ । ७३ ।

'केतुर्ग्रहपताकयोः' ।

73. The affix तु comes after the √châyṛi 'to honor' (I. 929) and कि is substituted for चाय् ।

Thus केतुः 'comet', 'a banner'. Thus चाय्+तु=कि+तु=केतुः ।

७४ । आप्नोतेर्ह्रस्वश्च । १ । ७४ ।

अप्तुः शरीरम् ।

74. The affix तु comes after the √आप् (V 14, X 295) 'to pervade', and the vowel is shortened

Thus अप्तुः 'body' 'a sacrificial animal'.

७५ । वसेस्तुन् । १ । ७५ ।

वस्तु ।

75. The affix तुन् comes after √vas 'to dwell,' (I 1054)

As वॅस्तु 'an object.'

७६ । अगारे णिच्च । १ । ७६ ।

'वेश्मभूर्वास्तुरस्त्रियाम्' ।

76 The affix तुन् comes after the verb वस् (I 1054,) 'to dwell,' when the sense is that of a house and it is treated as if it had an indicatory ण्

Thus वास्तु 'a house' A Kosha II. 2 19.

७७ । कृञः क्तुः । १ । ७७ ।

क्रतुर्यज्ञः ।

77. The affix क्तु comes after the verb कृ VIII. 10) 'to do.'

Thus क्रतुः 'a sacrifice' yajna

७८ । एधिवह्योश्चतुः । १ । ७८ ।

एधतुः पुरुषः । वहतुरनड्वान् ।

78 The affix चतु comes after the verb एध (I 2) 'to prosper,' and वह (I 1053) 'to carry'

Thus एधतुँः 'a man', वहतुँ 'an ox,' 'a traveller' The affix has an indicatory च and so the word is end-acute Thus कुयोनं पत्ये वहतु कृणुष्व ।

७९ । जीवेरातुः । १ । ७९ ।

'जीवातुरस्त्रिया भक्ते जीविते जीवनौषधे' ।

79 The affix आतु comes after √जीव (I 594) 'to live'

Thus जीवातुः (masculine), 'food' 'life,' 'a medicine.' A. K II. 8. 119.

८० । आतृकन्वृद्धिश्च । १ । ८० ।

जीवेरित्येव । 'जैवातृकस्त्विन्दुभिषगायुष्मत्सु कृषीवले' ।

80 The affix आतृकन् comes after the verb √जीव (I. 495) 'to live' and there is vriddhi of ई ॥

Thus जैवातृक 'long-lived', 'moon', 'drug,' and 'an agriculturist, a physician.' A. Kosha I. 3. 16. III. 1. 6

८१ । कृषिचमितनिधनिसर्जिखर्जिभ्य ऊः । १ । ८१ ।

'कर्षूः पु सि करीषाग्नौ कर्षूर्नद्यां स्त्रियां मता' । चमूः । तनूः । धनूः धनुश्च । 'सर्ज सर्जने' । सर्जूर्वणिक् । 'खर्ज व्यथने' । खर्जूः पामा ।

81 The affix ऊ comes after the verbs कृष (I 1039, VI 6) 'to plough', चम (I 497, 869, VI 28) 'to drink', तन (VIII 1, X 296) 'to spread', धन (III 23) 'to become rich', सर्ज (I 243) 'to gain', खर्ज (I 247) 'to pain', and the words so formed are feminine.

Thus कर्षूः fire of dried cow-dung,' 'cultivation,' 'river,' चमूः 'an army' तनूः 'body,' धनूः 'a bow', सर्जूः 'a merchant, 'a lightening' खर्जूः 'cutaneous eruption,' 'scab,' 'a worm'

Thus in the Rabhasa-kosa we find 'karśûh pumsi karîshâgnau Karśûr nadyâm &c' The Medini-koṣa says 'karsû is masculine and means fire of dried cow-dung, and it is feminine when meaning 'a river,' 'a canal' sarjû, m merchant, f a lightening, heaven, m Creator, Rudra

८२ । मृजेर्गुणश्च । १ । ८२ ।

मर्जूः शुद्धिकृत् ।

82 The affix ऊ comes after the √मृज (II 57, X. 304) to clean', and there is guna of the ri into ar

Thus मर्जूः 'purification,' 'a washerman'

The vriddhi ordained by VII 2. 114 S. 2473 is set aside by the guna specifically enjoined by this sûtra.

८२ क । खडेर्डुग्वा । १ । ८२ क ।

खड्डूः । खडूः ।

82 A The augment डुक is added to ऊ after the verb खड् (X 44) 'to break', optionally

Thus खड्डू or खडूः 'breaking', 'dividing'.

८३ । वहो धश्च । १ । ८३ ।

'वधूर्जायास्नुषास्त्रिषु' ।

83 The substitute ध replace the ह of वह (I 1053) 'to carry', before the affix ऊ ॥

Thus वधू 'a wife', 'a daughter in-law' A. Kosha III 3. 101.

८४ । कषेश्छश्च । १ । ८४ ।

कच्छूः पामा ।

84 The affix û comes after the verb कष (I 934) 'to injure' and the ष is changed to छ ॥

Thus कच्छूः 'itch' scab'.

८५ । णित्कसिपद्यर्तेः । १ । ८५ ।

कासूः शक्तिः । पादूरुपानत् । आरूः पिङ्गलः ।

85. The affix ऊ comes after the verb, कस (I. 139) 'to go' पद् (IV 60) 'to go' ऋ (1 983, III 16, V. 29) 'to go' and the affix is णित् ॥

Thus कासूः 'a lance', पादूः 'a shoe' आरूः 'yellow.' The word कासू means 'indistinct speech', 'a sort of spear or lance', 'understanding'.

८६ । अणो डश्च । १ । ८६ ।

आडूर्जलप्लवद्रव्यम् ।

86. The affix ऊ comes after the verb अण् (I 471,) 'to sound', and the ण of अण् is changed to ड.

Thus आडूः 'a raft', 'a float'

८७ । नञि लम्बेर्नलोपश्च । १ । ८७ ।

'तुम्ब्यलाबूरुभे समे' इत्यमरः ।

87 The affix ऊ comes after the verb लम्ब (I 402, 404,) 'to hang down', and the nasal is elided. when the negative अ precedes it

Thus अलाबूः 'the bottle gourd' so called because it floats on water and does not sink (lambate) in it See A K. II 4 153

८८ । के श्र एरङ् चास्य । १ । ८८ ।

कशब्दे उपपदे शृणातेः स्यादेरङादेशः । 'कशेरुस्तृणकन्दे स्त्री' । बाहुलकाद्ध्रस्वत्वे कशेरुः क्लीबे पुंसि च ।

88. The affix ऊ comes after the verb शॄ (IX 18) 'to hurt', preceded by क and the ऋ is changed to एर्

Thus कशेरूः 'a kind of grass', and a root' By force of the word 'diversely' (III. 3. 1. S 3169) the affix उ (short) also comes as कशेरु । The former is always feminine, the latter is masculine and neuter.

८९ । त्रो दुट् च । १ । ८९ ।

तरतेः स्यात्तस्य दुट् । 'तर्दूः स्याद्दारुहस्तकः' ।

89. The affix ऊ comes after the verb तॄ (I 1018) 'to cross over', to which is added the augment दुट्. ॥

Thus तर्दूः 'a wooden ladle'. See A K II. 9. 34

९० । दरिद्रातेर्यालोपश्च । १ । ९० ।

[illegible] यो र्लोपः । दद्रूः कुष्ठभेदः ।

90. The affix ऊ comes after the verb दरिद्रा (II. 64) 'to be poor' and the र and आ of the verb are elided.

Thus दर्द्रुः 'a kind of leprosy', 'a cutaneous disease' The word द्रा of the sûtra is a compound of द्+आ=द्रा ॥

Note.—Bhojadeva takes the word as दरिद्रातः beginning with द. He explains it in two ways (1) रि+आ=र्रा, and the form then is दद्रुः for the sûtra then means, the रि and आ of daridrâ are elided (2). र+द्+औ=द्रौ। In this view the second र r. of daridrâ is elided, Thus दर्द्रुः। With short उ, the form is दर्दुः। Thus there are four forms (1) dardrû दर्द्रूः (2) dadrû दद्रूः (3) dardû दर्दूः।(4) दर्दुः dardru by Mṛigayvâdi class कु (un I 37).

९१ । नृतिशृध्योः कूः । १ । ९१ ।

नृतूर्नर्तकः । शृधूरपानम् ।

91 The affix कू comes after the verbs नृत् (IV. 9) 'to dance', and शृध (I 797, 922, X. 195), 'to mock at' 'to fart'

Thus नृतूः 'a dancer', शृधूः 'the anus'

९२ । ऋतेरच्च । १ । ९२ ।

ऋतिः सौत्रो धातुः । ततः कूरमागमश्च । रन्तूर्देवनदी सत्यवाक् च ।

92 The affix कू comes after the verb ऋत् (a sautra dhâtu) and the augment अम् is added to the verb.

Thus रन्तूः 'a celestial river' and 'true speech' The √ऋत is a sautra dhâtu

९३ । अन्दूदृन्भूजम्बूकफेलूकर्कन्धूदिधिषूः । १ । ९३ ।

एते कूप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । अन्दूर्बन्धनम् । 'दृभी ग्रन्थे' । निपातनान्नुम् । दृन्भूः । अनुस्वाराभावोऽपि निपातनादित्येके । दृन्भूः । जनेर्बुक् । जम्बूः । 'कपु अदने' इत्यस्येत्येके । बाहुलका दूदृन्वोऽपि । जम्बु । कफ लाति कफेलूः श्लेष्मातक । निपातनादेत्वम् । कर्कं ददाति कर्कन्धूर्बदरी । निपातनान्नुम् । दिधिं धैर्यं स्यति त्यजतीति दिधिषूः पुनर्भूः । केचित्तु अन्दूदृन्भूजम्बूकम्बू' इति पठन्ति । 'दृम्फ उत्क्लेशे' दृन्फू सर्पजातिः । 'कमेर्बुक्' । कम्बूः परद्रव्यापहारी ।

93 The words अन्दू, दृन्भू, जम्बू, कफेलू, कर्कन्धू and दिधिषू are formed by कू affix.

Thus अन्दूः 'a chain, a fetter, 'an ornament worn round the ankles', दृन्भूः 'snake' जम्बू. 'The rose apple and its fruit', (कम्बू a thief) कफेलू 'a kind of annual plant or herb which dies after becoming ripe', 'phlegmatic'. कर्कन्धू the jujube tree'. दिधिषू 'The second husband of a woman twice married'

Note—From √adi 'to bind (I 63) is अन्दूः। From √ला 'to accept' (II 49) is derived कफेलूः with the upapada कफ॥ From √डुधाञ् 'to support' (III 10), with the upapada कर्क is obtained कर्कन्धूः।

(2) From the √दृभी 'to string together' (VI 34) is derived दृन्भूः 'a composer, a versifier, a reciter'. It is declined like भू॥ Another form is दृन्भू without anusvâra

(3) The word जम्बू is formed by adding the augment बुक् to the root √jan before this affix. Some derive it from √jamu, 'to eat' (I. 499).

By force of 'diversely,' there is short उ also, as जम्बुः । As in the line यस्य जम्ब्वोः फलरसो नदीभूय प्रवर्तते ।

(4) कफ+ला+उ=कफेलुः 'phlegm producing.' The insertion of ए is the irregularity.

(5) कर्क+धा+ऊ=कर्कन्धूः 'what supports the crab'—i.e. badarī or jujube. The insertion of the nasal is the anomaly

(6) दिधि+षो+ऊ+दिधिषू literally, 'who abandons (syati) the firmness (didhi), i.e. a widow who remarries

Some read the sûtra as अम्बु–कृम्बु–जम्बु–कम्बु । In this view कृम्बुः meaning 'a snake,' is derived from √कृम्प (VI 29) 'to pain'

(7) कम्बुः is derived from √कम with the augment बुक् । It means 'one who steals the property of another,' 'a thief'.

९४ । मृग्रोरुतिः । १ । ९४ ।

मरुत् । गरुत्पक्षः ।

94 The affix उति (ut) comes after the roots √गॄ (VI. 117) 'to swallow', and √मृ (VI 110) 'to die.'

Thus गरुत् 'The wing of a bird', मरुत् 'wind'. This last word has two other forms also, मारुतः and मरुतः all meaning wind and breath The word मरुत् belongs to Yavâdi class, (VIII 2 9) and with मतुप् forms मरुत्वान् ।

९५ । ग्रो मुट् च । १ । ९५ ।

गिरतेरुतिस्तस्य च मुट् । गर्मुत् स्वर्णं तृणविशेषश्च ।

95. The affix उति comes after the root √गॄ 'to swallow' with the augment मुट् added to it

Thus गर्मुत् 'gold', 'a kind of grass' The word is feminine

९६ । हृषेरुलच् । १ । ९६ ।

'हर्षुलो मृगकामिनोः' । बाहुलकाच्चटतेः । चटुलं शोभनम् ।

96 The affix उलच् comes after the verb हृष (I. 741 IV. 119) 'to rejoice' 'to be satisfied.'

Thus हर्षुलः 'a deer', 'a lover'. By force of the word 'diversely', this affix comes after the root √चटे 'to rain' 'to cover' (I. 316) also. Thus चटुलम् 'beautiful' inconstant'.

९७ । हृसृरुहियुषिभ्य इतिः । १ । ९७ ।

'हरिद्दिशि वर्णे च तृणवाजिविशेषयोः' । सरिन्नदी । 'रोहित्' मृगविशेषस्य स्त्री । 'युष' इति सौत्रो धातुः । मत्स्यस्य (or ऋष्यस्य) रोहित् पुरुषस्य योषिदिति भाष्यम् ।

97. The affix इति (it) comes after the roots √hri (I 947, III 15) 'to steal', √सृ (I. 982, III. 17.) 'to go', √रुहि (I 912) 'to grow' and √युष (I 711) 'to please'

Thus हरित् 'a quarter of the compass, direction', 2. 'yellowish', 3. 'Turmeric, grass'. 4. 'the horse of the sun', 'a bay horse'. See Viśvakosha for

the verse "harit kakubhi varne cha &c" सरित् 'a river' रोहित् 'female of a kind of deer' योषित् a woman' √yush is a sautra root not found in the original Dhâtupâtha. Thus in the Bhâshya we have ऋश्यस्य रोहित् "the female of the deer called rishya or white footed antelope is called *rohit.*" Similarly पुरुषस्य योषित् "the female of a man is called yoshit"

९८ । ताडेर्णिलुक् च । १ । ९८ ।

ताडयतीति तडित् ।

98. The affix इति comes after the verb तड (X 43, 259) 'to beat', and the causative sign णि is elided

Thus तडित् 'lightening' literally that which *strikes* (tâdayati).

९९ । शमेर्ढः । १ । ९९ ।

बाहुलकादित्वमा धयादेश इट् च न । 'षण्ढः स्यात्पुंसि गोपतौ' । षण्ढः क्लीब ।

99 The affix ढ dha comes after the root √शम् (IV 92, X. 156), 'to be appeased.'

Thus षण्ढः 'a eunuch' The letter ढ is not धय, nor is it replaced by धय (VII 1 2 S 475), nor the augment इट् comes before it all this is anomalous because of the "bahulam"—the Unâdi affixes are *diversely* applied

Note.—The affix ढ would not have taken इट् by the prohibition of नेड् वशि कृति (VII. 2 8. S 2981), but that sûtra is restricted by the vârtika नेड्वर मनादौ "the इट् does not come before the krit affixes beginning with va, ra, ma and na" hence the above explanation.

The word षण्ढः when masculine means "the bull." It also means 'a eunuch,' 'an emasculated person'

१०० । कमेरठः । १ । १०० ।

कमठः । 'कमठः कच्छपे पुंसि भाण्डभेदे नपुंसकम्' इति मेदिनी । बाहुलकाज्जरठः ।

100 The affix अठ (atha) comes after the root √कम् (I. 470) 'to desire'.

Thus कमठः 'a tortoise'. According to the Medinîkosha this word when masculine means 'a tortoise', and when Neuter, 'a water jar'.

By the force of the word "bahulam" this affix comes after √jri 'to grow old' As जरठः 'hard, solid, old, decrepit, pale, cruel.'

१०१ । रमेर्वृद्धिश्च । १ । १०१ ।

रामठं हिङ्गु ।

101. The affix अठ (atha) comes after the root √रम् (I. 906) 'to delight', and there is Vriddhi of the vowel of the root.

Thus रामठम्. 'The name of the plant called asafoetida'.

१०२ । शमेः खः । १ । १०२ ।

शङ्खः ।

102. The affix ख (kha) comes after the root √शम (IV 92,) 'to be appeased'

Thus शङ्खः 'the conch-shell' 'the bone of the forehead,' 'a hundred billions'

Note —The ख is not खत् nor is it replaced by ईन (VII. 1. 2 S. 475).

१०३ । कणेष्ठः । १ । १०३ ।

कण्ठः ।

103 The affix ठ (tha) comes after the √कण् (I 476, 831,) 'to sound'

Thus कण्ठः, thoat,' 'the neck,' 'vicinity', 'sound', 'a kind of tree'

१०४ । कलस्तृपश्च । १ । १०४ ।

तृपतेः कलप्रत्ययः । चात्तुफतेः । तृपला लता । 'तृफला तु फलत्रिके' ।

104. The affix कल (ala) comes after the √तृप (IV. 86, V. 25, VI 24,) 'to become satisfied'.

Thus तृपला 'a creeping plant.' By the force of the word च 'and' in the sûtra, this affix comes after the root √तुफ also Thus तुफला "a creeper." It should be distinguished from the word त्रिफला "the three myrabolans." See Amarakosa II 9 111 Compare IV. 1 21, S 479 where this word तृफला is considered as a Dvigu compound त्रिफला and त्रिफला are also valid forms.

१०५ । शपेर्वश्च । १ । १५४ ।

शबलः ।

105 The affix कल (ala) comes after the root √शप् (IV. 59) 'to curse' and the प् is changed to ब ॥

Thus शबलः 'a variegated colour'.

Note —Another reading is शपेर्वश्च ॥

१०६ । वृषादिभ्यश्चित् । १ । १०६ ।

वृषलः । पललम् । बाहुलकाद्गुणः । सरलः । तरलः । 'चमेर्दच्' । चपलः । 'जुष चयने' जुपलम् । 'लङ्गेर्वृद्धिश्च' । लाङ्गलम् । 'कुटिकषिकौतिभ्यः प्रत्ययस्य मुट्' । कुड्मलः । कुरैरपि । कुड्मलः । कल्मलम् । बाहुलकाद्गुणः । कोमलम् ।

106. The affix कल (ala) comes after the root √वृष (I 738) 'to rain' and the rest and it is considered as if it had an indicatory ch.

Thus वृषलः 'a horse,' 'a Śûdra.' Similarly from √पल, पललम् "a sweetmeat made of ground sesamum and sugar," "mire," "flesh" पललः *m.* "a demon" The affix कल being चित् would not have caused guṇa, but owing to the Unâdi diversity it does so in the case of √सृ and √तृ । Thus सरलः 'a kind

of pine tree;' 'straight', 'artless'. As in the following verse सरला विरलायन्ते सनायन्ते कलिद्रुमाः । न सन्ति न च पुन्नागा अस्मिन् संसार कानने । Here every noun has a double meaning Similarly तरलः 'trembling,' 'liquid.'

१०७ । कमे स्तुक् । १ । १०७ ।

107 The affix अल (ala) comes after √कम् (I 470, 869) 'to desire' and the augment is तुक् ॥

Thus कम्बलः "the king of serpents i e, Śesha', 'a dew-lap,' 'a wall,' 'a small worm,' 'an upper garment of wool,' when neu ter it means 'water' It means also 'a blanket of wool' Similarly from √कुष 'to break' (Divadi), we get कुशलम् 'a mace, club,' 'a pestle,' other forms of this word are मुसल and मुसला ॥

१०८ । लङ्गे र्वृद्धिश्च । १ । १०८ ।

लाङ्गलम् ।

108. The affix अल (ala) comes after the root √लगि (I. 154) 'to obtain', 'to go,' and there is vriddhi of the root.

Thus लाङ्गलम् 'a plough'

१०९ । कुटिकशिकौतिभ्यः प्रत्ययस्य मुट् । १ । १०९ ।

109. The affix अल comes after the verbs कुट (VI 73) 'to curve' कश् 'to whip' (I 762, 939, II 14) and कु (I 999, II. 33,) 'to groan, to hum,' and there is augment मुट् added also.

Thus कुड्मलम् 'an opening bud' The affix is added to √कुड also, as कुड्मलम् कश्मलम् 'Sin', कोमलम् 'delicate' In this last word the उ of √कु has taken guna by unâdi diversity.

Note —The affix अल comes after other roots also as a unâdi diversity. As from √कुप or √कुप श्लेषणे we get कोपलः or कोशलः 'the name of a country' From √शव or √शव संवरण or शवलं 'provisions for a journey,' 'a bank or shore,' 'jealousy.' From √कदि आह्वाने, by the elision of the न we have कदली । The feminine affix ङीष् is added as it belongs to the gaurâdi class. It means 'the plantain tree,' 'a flag,' 'a king of deer,' 'the Bimba plant.' From √कमु कान्तौ we have कमलं 'water,' 'copper,' a lotus,' 'space,' 'a medicament.' The masculine कमलः means 'a kind of deer' कमला means 'an excellent woman.' From √कुश we get कुशलः "expert, trained" From √मडि भूषायाम् we have मण्डलम् 'orb', 'a district,' a circle of a king's near and distant neighbours consisting of twelve kings'

११० । मृजेष्टिलोपश्च । १ । ११० ।

मलम् ।

110 The affix कल (ala) comes after √मृज (I 269, II 57) 'to clean' and there is elision of the final vowel with the consonant that follows it

Thus मलम् 'sin', 'excrement', impure secretion of the body', 'mean or covetous'

१११ । चुपेरच्चोपधायाः । १ । १११

चपलम् ।

111. The affix कल (ala) comes after the root √चुप (I 430, VI 125) 'to move slowly' and उ is changed to अ before this.

Thus चपलम् 'unsteady'. The masculine चपलः means 'quick silver', 'fish', 'the châtaka bird', 'a sort of perfume' The feminine चपला means 'Lakshmi', 'lightening' long pepper'

११२ । शकिशम्योर्नित् । १ । ११२ ।

शकलम् । शमलम् ।

112 The affix कल (ala) comes after the √शक् (IV 78, V. 15) 'to be able' and शम (I. 870,) 'to be appeased' and it is नित् ॥

Thus शकलम् 'a part', 'the scales of a fish', 'bark' शमलम् 'sin' 'fæces,' 'calamity'

११३ । छो गुग्घ्रस्वश्च । १ । ११३ ।

छगलः । प्रज्ञादित्वाच्छागलः ।

113 The affix कल comes after the root √छो (IV 38) 'to cut', whereby the vowel of the root is shortened and the augment गुक is added before the affix

Thus छगलः 'a goat,' 'a blue garment' another form is छागलः as the word belongs to the Prajñâdi class

११४ । जमन्ताड्डः । १ । ११४ ।

दण्डः । रण्डा । खण्डः । मण्डः । वण्डश्छिन्नहस्तः । अण्डः । बाहुलकात्सत्वाभावः । षण्डः । संघातः । तालव्यादिरित्यपरे । शण्डः । गण्डः । चण्डः । पण्डः क्लीवः । पण्डा बुद्धिः ।

114 The affix ड comes after a verb ending in a nasal.

Thus दण्डः 'a stick', रण्डा 'a widow' 'a slut', खण्ड 'a fragment or portion', 'candied sugar' 'a flaw in a jewel,' मण्डः 'the castor oil tree', 'ferment', 'scum of boiled rice', वण्डः 'a maimed or circumcised man' 'he whose hands are cut' अण्डः 'an egg,' षण्डः 'a group or multitude' 'a bull', 'an eunuch.' The ष of the root is not changed to स as required by VI 1. 64 S. 2264, as a unâdi anomaly Some read it as शण्ड with the palatal श ॥ गण्डः 'the cheek,' 'a mark', 'a hero,' 'the temples', 'horse's trappings', 'a bubble', 'a kind of disease, चण्डः 'violent, पण्डः 'a eunuch', पण्डा 'wisdom'.

Note—The जश् in this aphorism is a pratyâhâra meaning the letters ज, ब, ग, ड, द and श ॥ No such pratyâhâra, however, is found in the Ashtâdhyâyi the pratyâhârâs ending in श are only three झश्, बश् and छश् ॥ See Kâshikâ and my Ashtâdvâyî The above words are derived from √damu to tame (IV 94) √ramu 'to play' (I. 906), √khanu 'to dig' (I 927), √mana 'to think' (IV 67), √vand 'to honor,' (I 290), √ama to go &c' (I. 493), √shanu 'to give' (VIII 1 2), √gam 'to go' (I. 103) √chana 'to give' (I 833), √pana 'to barter,' to praise.' (I. 466).

११५ । क्वादिभ्यः कित् । १ । ११५ ।

कवर्गादिभ्यो डः कित्स्यात् । कुण्डम् । काण्डम् । गुडः । गुण्डः । 'गुण भ्रमणे' गुण्डो भ्रमरः ।

115 The affix ड is कित् after a verb beginning with a guttural

Thus कुण्डम्. 'A bowl shaped vessel,' काण्डम् 'a section', गुडः 'treacle' गुण्डः 'a bee'.

Note—From √kun 'to sound, to support' comes कुण्डम् meaning "a hole in the ground for fire" 'a kind of measure', 'a natural basin of water', while कुण्डी means 'a Kamaudalu bowl' कुण्डः also means 'a son born in adultery'

From √Kamu 'to wish', is formed काण्डम् । It means a stem, a portion of a tree, an arrow, an opportunity, water, vile, private place a stair.

From √guñ 'to make inarticulate sound' comes गुडः, a globe or ball, treacle or molasses, an elephant's armour, the cotton tree, the milk hedge plant गुडाकेशः 'he whose hair is like गुडा or milk hedge plant' i e, जटाधारी 'matted hair' or Shiva Or गुडाका + ईश 'Lord of sleep or sloth.'

From गुण 'to wander', we get गुण्डः 'a bee"

११६ । स्थाचतिमृजेरालज्वालजालीयचः । १ । ११६ ।

तिष्ठतेरालच् । स्थालम्-स्थाली चतेर्वालच् । चात्वालः । मृजेरालीयच् । मार्जालीयो बिडालः ।

116. The affix आलच् comes after the root स्था (I 975) 'to stand', वालच् after the root चत (I 918) 'to beg', and आलीयच् after the root मृज (I 269, II 57,) 'to wash off' 'to make pure.'

Thus स्थालम् or स्थाली 'a plate', चात्वालः 'a hole in the ground to receive sacrificial fire' 'kusa grass', मार्जालीयः 'a cat,' 'a Śûdrâ 'one who cleanses his body'

Note.—The root स्था would have given स्थालः by the affix लच् alone. Why read the affix as आलच्?

११७ । पतिचण्डिभ्यामालञ् । १ । ११७ ।

पातालम् । चण्डालः । प्रज्ञादित्वादणि चाण्डालोऽप्यीत्येके ।

117 The affix आलञ् comes after the roots पत (I. 898,) 'to fly', and चण्ड् (I. 298) 'to become violent'.

Thus पातालम् "the lower world whereinto people fall owing to sin" चण्डालः 'lion', according to some the form is चाण्डालः, the vriddhi taking place as the word is considered to belong to the Prajnâdi class

११८। तमिविशिबिडिमृणिकुलिकपिपलिपञ्चिभ्यः कालन्। १। ११८।

तमालः। विशालः। बिडालः। मृणालम्। कुलालः। कपालम्। पलालम्। पञ्चालाः।

118. The affix कालन् comes after the roots तम (IV 93) to grow tired', विश् (VI 130) 'to enter'. बिड् (I 339) 'to curse', 'to cry out against', मृण् (VI 41) 'to kill', कुल (I. 895) 'to be united', कप् (I, 808) 'to shake', पल् (I. 892,) to go', पञ्च् (I 187,1045) 'to develop'

Thus तमालः 'a kind of tree, a kind of sword' विशालः 'Big', 'king', 'woman', बिडालः 'a cat' मृणालम् 'the fibrous root of a lotus', कुलालः 'a potter', कपालम् 'the skull', पलालम् 'a straw', पञ्चालाः 'a city'.

Note.—तमालः a tree, a sword, the bark of bamboo, sectarial mark on the forehead. विशाला name of Ujjayinî, of a river विशालः noble, a kind of deer, a kind of bird

११९। पतेरङ्गच्पक्षिणि। १। ११९।

पतङ्गः।

119. The affix angach comes after the root पत् (I. 898) to fly', when meaning an *insect*.

Thus पतङ्गः 'a bird', 'an insect'. It means also a kind of rice, and quick silver, the sun, a bird,

१२०। तरत्यादिभ्यश्च। १। १२०।

तरङ्गः। लवङ्गम्।

120. So also after the roots तॄ (I. 1018) 'to cross over' &c comes the affix अङ्गच् ॥

Thus तरङ्गः 'a wave', लवङ्गः 'clove' from लूञ् 'to cut.'

१२१। बिडादिभ्यः कित्। १। १२१।

बिडङ्गः। मृदङ्गः। कुरङ्गः। धातुगणस्याकृतिगणत्वं च।

121. The affix अङ्गच् comes afer the root बिड् (I. 380) 'to sound' and the rest, and is कित् ॥

Thus बिडङ्गः 'clever' मृदङ्गः 'a kind of drum', from √मृद मर्दने ॥ कुरङ्गः a deer in general, from कॄ 'to scatter'. The ॠ is changed to उर् anomalously.

Note—बिडङ्गः is the Name of a vegetable and medicinal substance that destroys worms.

१२२। सृवृञोर्वृद्धिश्च। १। १२२।

सारङ्गः। वारङ्गः खड्गादिमुष्टिः।

122. The affix अङ्गच् comes after the roots शॄ (I 982, III 17) 'to go', and वृ (V 8, IX 38, X 271) 'to choose', 'to worship', 'to cover', and there is Vriddhi

Thus शारङ्गः 'an antelope,' वारङ्गः 'the handle of a sword.

Note —These words are derived from √sri gatau, and √vriñ varane, Sâranga m means the spotted deer, the cuckoo, a large crane, the flamingo, an elephant, a lotus, the châtaka bird

As a diversity (bahulam), this affix comes after नृ 'to lead.' **As** नारङ्गः 'the orange tree, the juice of the pepper plant

१२३ । गन्गम्यद्योः । १ । १२३ ।

गङ्गा । अद्गः पुरोडाश ।

123 The affix गन् comes after the root गम् (I 1031) 'to go' and अद् (II. 1) 'to eat'

Thus गङ्गा 'The river Ganges' अद्गः "a sacrificial oblation called Purodâsâ"

Note —By diversity (bahulam), the affix comes after the root अम् 'to go' also As अङ्गः the country called Añga the body, the means, the subsidiary or supplementary portion &c

१२४ । छापूखडिभ्यः कित् । १ । १२४ ।

छागः । पूगः । खड्गः । बाहुलकात् 'षिट अनादरे' गन्कित्त्वाभावश्च। षिड्गस्तरलः । 'षिड्गैरगद्यत ससम्भ्रममेवमेका' इति माघ

124 The affix गन् comes after the roots छा (I 498) 'to cut', पू (I 1015, IX, 12) 'to make pure' खडि (X 44) 'to separate' and it is कित् ॥

Thus छागः a goat', literally that which is cut for the sake of sacrifice पूगः 'a betel nut, areca nut, so called as the mouth is *purified* by chewing it, 'a heap,' खड्गः 'a sword

Note —By the force of the word bahulam 'diversely,' this affix comes after the root षिट् 'to disregard, despise' (I 326) also and the ष is not changed to स। As षिड्गः fickle, an inconsistent lover. As in the Sisupâla Badha V 34 —षिड्गैरगद्यत ससंभ्रममेव काचित् ॥

१२५ । भृञः कित् उट् च । १ । १२५ ।

भृञो गन्कित्स्यात्तस्य उट् च । 'भृङ्गाः षिड्गालिधूम्याटाः' ।

125 The affix गन् comes after the root भृ (I 916, III 5) 'to support' with the augment उट् and it is कित् ॥

Thus भृङ्गः a libertine (shidga), a large black bee (ali)' the bark of Laurus cassia (दारुचिनीः) the cloud-rover (a kind of bird) (dhûmyâta).

१२६ । शृणातेर्ह्रस्वश्च । १ । १२६ ।

शृङ्गम् ।

126 The affix गन् with the augment नुट् comes after the root शॄ (IX 18) 'to kill' and the vowel is shortened and it is कित्

Thus शृङ्ग "a horn the top or summit of a mountain, elevation, lordship, a syringe, a mark or sign, the horn of the moon, a lotus शृङ्गी fem gold used for ornaments, a kind of fish *i.e*, sheat fish, a kind of medicinal root, a kind of poison.

१२७ । शॄशकुनौ । १ । १२७ ।

नुट् चेत्यनुवर्तते । शार्ङ्गः ।

127 The affix गन् comes after the root शॄ (IX 81) to injure with the augment नुट् when it means a bird

Thus शार्ङ्गः a bird.

The vriddhi takes place by VII 2 115 S 254 There is another word शार्ङ्ग meaning 'a bow' It is a Taddhita word derived from शृङ्ग as शृङ्गस्य विकारः=शार्ङ्गः ॥

१२८ । मुद्ग्रोर्गग्गौ । १ । १२८ ।

मुद्गः । गर्गः ।

128 The affix गक् comes after the √मुद (I 16,) 'to rejoice. and the affix ग after √गॄ (I 984) 'to swallow

Thus मुद्गः 'a kind of bean, a sea bird', गर्गः the sage Garga.

१२९ । अण्डन्कृसृभृवृञः । १ । १२९ ।

करण्डः । सरण्डः पक्षी । भरण्डः स्वामी । वरण्डो मुखरोगः ।

129. The अण्डन् comes after the roots कृ (I 946), 'to do' सृ (I 982), to go' भृ (I. 946) 'to support,' वृञ् (IX 20) 'to choose'

Thus करण्डः, a hive, a box or basket of bamboo, सरण्डः 'a rogue' or a bird, भरण्डः 'a king,' वरण्ड 'an eruption on the face'

Note —Karanda means a small box or basket of bamboo, a bee-hive, a sword a sort of duck, liver Varanda means a multitude, a pimple or eruption on the face a veranda, a heap of grass, the string of a fish hook, a pocket

By diversely (bahulam) we get from तॄ 'to cross or flow,' तरण्डः the string, of a fish hook, old, wood, a raft

१३० । शॄदृभसोऽदिः । १ । १३० ।

शरत् । 'दरद् दयकूलयोः' । भसज्जघनम् ।

130 The affix अदि comes after the roots शॄ (IX 18) 'to injure' and दॄ (IX 23) 'to tear', the and भस (III 18) 'to shine.',,

Thus शरद् 'autumn', दरद् heart' 'bank' and भसद् 'sun'

Note —Śarad means a year, the season called autumn. Darad means the heart, terror fear a mountain, precipice, a bank or mound Bhasad means the sun, a fish, a kind of duck, time, a float, the hinder parts, pudendum muliebre, a mouth

१३१ । दृणातेः पुग्ह्रस्वश्च । १ । १३१ ।

दृषद् ।

131 The affix अदि comes after the root दॄ (IX 23) 'to tear,' the vowel is shortened and the augment पुक् is added

Thus दृषद् 'stone'

Note —Drishad means a rock, large stone, or stone in general, a mill-stone, a flat stone for grinding condiments upon

१३२ । त्यजितनियजिभ्यो डित्* । १ । १३२ ।

त्यद् । तद् । यद् । सर्वादयः ।

132 The affix अदि comes after the roots त्यज (I 1035) 'to forsake' तन (VIII 1) 'to extend' यजि (I. 1051) 'to worship'

Thus त्यद् 'he' or 'that,' तद् that, यद् who, which or that.

These are Pronouns belonging to the Sarvâdi class

१३३ । एतेस्तुट् च । १ । १३३ ।

एतद् ।

133 The affix अदि comes after the root इ (II 36) 'to go.' and the augment तुट् is added, and इ is gunated to ए।

Thus एतद् this

१३४ । सर्तेरटिः । १ । १३४ ।

'सरट् स्याद्वातमेघयोः' । वेदभाष्ये तु 'याभिः कृशानुम्' इति मन्त्रे 'सरड्भ्यो मधुमक्षिकाभ्यः' इति व्याख्यातम् ।

134. The affix अटि comes after the root सृ (I 982) 'to go'

Thus सरट् 'wind', 'cloud', 'a bee'

In the Veda-bhâshya, commenting on the hymn 'याभिः कृशानुम् &c Sâyana explains the word सरड्भ्यः by मधुमक्षिकाभ्यः "the honey bees."

१३५ । लङ्घेर्नलोपश्च । १ । १३५ ।

लघट् वायुः ।

135 The affix अटि comes after the root लङ्घ (I. 172) 'to dry,' and the nasal is elided.

Thus लघट् 'air.'

१३६ । पारयतेरजिः । १ । १३६ ।

पारजसुवर्णम् ।

136. The affix अजि comes after the causative root पारि (X. 363) 'to accomplish.'

Thus पारक् or पारज् 'gold.'

१३७ । प्रथेः किवत्संप्रसारणं च । १ । १३७ ।

पृथक् । स्वरादिपाठादव्ययत्वम् ।

137 The affix अजि comes after the verb प्रथ (I 802) to become famous and there is vocalization of the र into ऋ

Thus पृथक् 'separately.' Thus word is an Indeclinable, as it has been listed in the Svarâdi class

१३८ । भियः षुग्घ्रस्वश्च । १ । १३८ ।

भिषक् ।

138 The affix अजि comes after the verb भी (III 2) 'to fear' and the ई is shortened and षुक् augment is added.

Thus भिषक् a physician.

१३९ । युष्यसिभ्यां मदिक् । १ । १३९ ।

'युष्' सौत्रो धातुः । युष्मद् । अस्मद् । त्वम् । अहम् ।

139 The affix मदिक् comes after the verbs युष a sautra root and अस (IV 100) 'to throw.'

Thus युष्मद् 'you,' अस्मद् 'I' The √yush is a sautra root

१४० । अर्तिस्तुसुहुसृधृक्षिक्षुभायावापदियक्षिनीभ्यो मन् । १ । १४० ।

चतुर्दशभ्यो मन् । अर्म चक्षूरोगः । स्तोमः संघातः । सोमः । होमः । सर्म गमनम् । धर्मः । क्षेमं कुशलम् । क्षौमम् । प्रज्ञादित्वात् क्षौमं च । भाम आदित्यः । यामः । 'वामः शोभनदुष्टयोः' । पद्मम् । यक्ष पूजायाम् । यक्ष्मा रोगराजः । नेमः ।

140 The affix मन् comes after the fourteen roots ऋ (I 983) 'to go,' ष्टुञ् (II. 34) 'to praise', षुञ् (V 1.) 'to anoint' to produce, हु (III. 1) 'to give or to take,' सृ (I 982) 'to go,' धृञ् (I. 948) 'to maintain,' क्षि (I 255) 'to waste,' टुक्षु (II 27) 'to sound,' भा (II. 42) 'to shine,' या (II 40) 'to attain,' वा (II 41) 'to move, to blow,' पदि (IV. 60) 'to go.' यक्ष (X. 153) 'to worship' and णी (I. 950) 'to carry.'

Thus अर्मः 'eye disease', स्तोमः 'sacrifice' or 'assemblage,' सोमः sacrifice, होमः offering in fire, सर्मः going, धर्मः duty, religion, क्षेमम् happiness, क्षोमम् a kind of cloth, a room on the top of a house. Another form is क्षौमम् with vriddhi, as belonging to Prajñâdi class. भामः the sun, यामः a period of three hours वामः beautiful, vile, पद्मम् a lotus, यक्ष्मः consumption from यक्ष 'to honor. नेमः the foundation of a wall.

Note —Soma means a kind of plant, nectar, the moon a ray of light, camphor, water, air, wind, name of Kubera, of Shiva, of Yama, of Sugriva, chief, rice gruel, sky. Dharma means holy, usage, nature, disposition resemblance, a sacrifice, non killing, the upanishad, the law, a bow, Yama, a drinker of Soma.

Kshaumam means linen, silken cloth, wove silk, an airy room on the top of a house, the back of an edifice, a fortified place before the building, linseed, flax.

Bhâma means passion, wroth, anger, the sun, brightness, lustre, splendour, a sisters' husband

Vâma means wealth, name of Shiva, of cupid, an udder, left, vile &c. vâmî means the female of a jackal, a mare, a she ass, the female elephant

Padma means lotus, an army arranged in the form of a lotus, treasure, a high number (one thousand billions), an elephant

Nema means half a part, a boundary, an enclosure, fence, the foundation of a wall, fraud, deceit, evening, a hole, a ditch, a root, acting, dancing upper part Vedic food

१४१ । जहातेः सन्वदालोपश्च । १ । १४१ ।

'जिह्मः कुटिलमन्दयोः' ।

141 The affix मन् comes after the root हा (III 8) to leave the आ is elided and it is treated as the desiderative with सन् ॥

Thus जिह्म crooked, and slow

The affix मन् is to be treated as the desiderative affix सन्, when it is added to the root हा ॥ The result is that there is reduplication (VI 1 9 S. 2395) and the adding of इ by VII. 4 79. S 2317 for the अ of the reduplicate. हा+मन्=हहा+मन्=जहा+मन्=जिहा+मन्=जिह्मः । The neuter जिह्मम् is the name of tagara-plant.

१४२ । अवतेष्टिलोपश्च । १ । १४२ ।

मन्प्रत्ययस्यायं टिलोपो न प्रकृतेः । अन्यथा डिद्भिरेव ब्रूयात् । 'ज्वरत्वर-' (२६५४) इति ऊठौ । तयोर्दीर्घे कृते गुणः । धात्वादिपाठादव्ययत्वमित्युज्ज्वलदत्तस्तन्न । तेषामसत्वार्थत्वात् । वस्तुतस्तु स्वरादिपाठादव्ययत्वम् । अवतीति ओम् ।

142 The affix मन् comes after the root अव (I 631) 'to preserve' and there is elision of the अन् portion of मन्

Thus ओम् । The sacred syllable (Om), the pranava

The elision of टि ordained by this sûtra applies to the टि portion of the *affix* मन्, and not of the *base* √अव ॥ For were it intended that the टि portion of the base was to be elided, then the easier thing would have been to call the affix मन् a डित् affix, and the indicatory ड् would have elided the टि of the *base*.

This अव्+म= av + m = û û + m—The penultimate अ and the final व् are both changed to ऊठ् by VI 4 20 S 2654 Then these two ऊ 's coalesce into one long ऊ as, ऊ+म=ओम् by changing ऊ to guna ओ ॥

Ujvaladatta says "The word ओम् is an Indeclinable, because it is listed in the चादि class (I 4 57 S -20 and I 1, 37 S. 447)" But it is a mistake, for चादि words are Indeclinabes only then when they do not denote any substance, but ओम् denotes the Supreme Substance. So it is not an Indeclinable under Châdi class As a matter of fact, it is an Avyaya, because it is read in the Svarâdi class (I 1 37. S. 447) The God is called ओम् 'Protector,' because He protects (अवति).

"ओ प्रश्ने स्वीकृतौ रोषे" इति मेदिनी ॥

१४३ । ग्रसेरा च । १ । १४३ ।

ग्रामः ।

143. The affix मन् comes after the root ग्रस् (I 661) to eat, with the substitution of आ for स् ॥

Thus ग्रामः a collection, a village, literally that which swallows up or is swallowed up, that is, which comprehends all The word संग्रामः means battle ग्रामः musical note, शास्त्रिग्रामः, शब्दग्रामः, गुणग्रामः where grâma has the meaning of 'collection'

१४४ । अविसिविसिशुषिभ्यः कित् । १ । १४४ ।

ऊमं नगरम् । स्यूमो रश्मिः । सिमः सर्वः । 'शुष्मम् अग्निसमीरयोः' ।

144.- The affix मन् is कित् after the verbs अव (I. 631) 'to preserve', षिव (IV. 2) to sew, षिञ् (V 2, IX 5,) to bind, and शुष् (IV 74) to dry

Thus ऊमम् town, स्यूमः light, सिमः all, शुष्मम् fire, air sun In the Veda Bhâshya, the word ऊमाः pl is explained as वयं ता रक्षकाः under the verse इति त्वे अग्न &c In the feminine the form is उमा, the long ऊ is shortened. Umâ is a name of Pârvati

स्यूमः meays ray. Some say it means thread सिमः all It is a Pronoun. It is listed in the Sarvanâma class

शुष्मं splendour, the sun. In the Veda bhâshya it is explained by the word बल 'strength'.

१४५ । इषियुधीन्धिदसिश्याधूसूभ्यो मक् । १ । १४५ ।

'इष्मः कामवसन्तयोः' । ईषीति पाठे दीर्घादिः । युध्मः शरो योद्धा च । इध्मः समित् । दस्मो यजमानः । श्यामः । धूमः । सूमोऽन्तरिक्षम् । बाहुलकादीर्मं व्रणः ।

145. The affix मक् comes after the roots इष (IV 19, VI 59, IX 53) to go, to desire to kill, to give युध (IV 64) to fight इन्ध (VII 11) to light. दस् (IV 104) throw up. श्यैङ् (I. 10 12) to go धूञ् (V. 9.) to shake षू (II. 21.) to bring forth.

To the root ग्रस् to eat (I. 661) is added मक् and anomalously we get ग्रीष्मः summer season

१५१ । प्रथेः षिवन्संप्रसारणं च । १ । १५१ ।

पृथिवी । षवन्नित्येके । पृथवी । पृथवी पृथिवी पृथ्वी इति शब्दार्णवः ।

151 The affix षिवन् comes after the verb प्रथ (I 802) 'to become famous', and the र is changed to ऋ ।

Thus पृथिवी the earth Some read the affix षवन्, then the form is पृथवी ॥ Some make the affix ष्वन् and then the form is पृथ्वी ॥

In the Sabdârnava we have पृथिवी पृथ्वी ॥

Note —The indicatory ष् of the affix denotes that the feminine is formed by ङीष् ॥ The full text of the Sâbdârnava is —पृथिवी पृथ्वी पृथवी धरा सर्वंसहा रसा ॥

१५२ । अशूप्रुषिलटिकणिखटिविशिभ्यः क्वन् । १ । १५२ ।

अश्वः । 'प्रुष स्नेहनादौ' । 'प्रुष्वः स्यादृतुसूर्ययोः' । प्रुष्वा जलकणिका । लट्वा पक्षिभेदः फलं च । कण्वं पापम् । बाहुलकादित्त्वे किण्वमपि । खट्वा । विश्वम् ।

152 The affix क्वन् comes after the verbs अशू (V. 18) to pervade, प्रुष (I 803) to extend, लट (I 320) to grow childish, कण (X. 175) to close, खट (I 331) to desire, and विश (VI 130) to enter

Thus अश्वः a horse, प्रुष्व the rainy season, the sun, a drop of water, लट्वा a sparrow, safflower, कण्वम् sin, another diversely made form is किण्वम् also Kanva is the name of a sage also खट्वा a couch, विश्व the universe

Note:—लट्वा means a house, a fruit, a kind of musical instrument, a sparrow, and game.

कण्व means sin and the sage Kanva किण्व means a drug or seed used to cause fermentation in the manufacture of spirits

खट्वा literally that which is *desired* by the persons feeling sleepy—*viz* couch.

१५३ । इण्शीभ्यां वन् । १ । १५३ ।

एवो गन्ता । 'ये च एवा मरुतः' । अप्सत्त्वे निपातोऽयम् । 'शेव मित्राय वरुणाय' ।

153. The affix वन् comes after the roots इण् (II. 36) to go and शी (II 22) to sleep.

Thus एव. going, शेव happiness

एवः going, moving, speedy, quick. It means also a course, way, or a courser, a fleet horse as एव वा मरुत् ॥

When not denoting a substantive, it is an indeclinable.

So also शेव as in शेव मित्राय वरुणाय ।

Note.—According to Ujjvaladatta शेव means 'male organ.' The meaning given to it in the Veda Bhâshya is that of happiness.

१५४। सर्वनीघृष्वरिष्वलष्वशिवपट्वप्रह्वेष्वा अस्वतन्त्रे। १। १५४।

अकर्तर्यर्थे एते निपात्यन्ते। सृतमनेन विश्वमिति सर्वम्। निपूर्वाद्घृषेर्गुणाभावोऽपि। निघृष्यतेऽनेन निघृष्वः खुरः। रिष्वो हिंस्रः। लष्वो नर्तकः। लिष्व इत्यन्ये। तत्रोपधाया इत्वमपि। शेतेऽस्मिन् सर्वमिति शिवः शम्भुः। शीङो ह्रस्वत्वम्। पट्वो रथो भूलोकश्च। प्रह्वयन्त इति प्रह्वः। ह्वेञ आकारवकारलोपः। जहातेरालोपो वा। ईषेर्वन्। ईष्व आचार्यः। इष्व इत्यन्ये। 'अस्वतन्त्रे' किम्। सर्ता सारकः। बाहुलकाद्धसतेः। ह्रस्वः।

154 The words सर्व all, निघृष्व friction, रिष्व anger, लष्व a dancer, शिव fortunate, पट्व a chariot, प्रह्व slanting, bowing humbly and ईष्व teacher are formed by वन् affix, when not denoting the agent

All these are irregularly formed words not denoting an agent. Thus that by which the universe is pervaded (सृत) is सर्वम् 'All' With the preposition नि added to the √ghrish 'to rub,' we have निघृष्वः। The ऋ is not gunated That by which anything is grazed or pounded is निघृष्वः namely a hoof (It means also wind, an ass or mule, a boar, a road) रिष्वः injurious, hurtful लष्वः a dancer Some read it as लिष्वः। In this case the penultimate अ of the root लष् is changed to इ॥ That in which the universe sleeps is शिवः "Shiva" The long ई of √शीङ् is shortened पट्वः means chariot, and the Bhuloka (the physical plane) That which is subdued is प्रह्वः stooping, submissive It is either from the root ह्वेञ् the आ and व् of the root being elided, or it is from the root जहाति, with the elision of आ only To the √ईष is added the affix वन् and we get ईष्वः 'teacher âchârya' Some read it as इष्वः with short इ॥

The word स्वतन्त्र in the sûtra means agent (कर्त्ता) Another reading is अतन्त्रे॥

Why do we say 'when not denoting the agent'? Observe √सृ सर्ता, सारकः।

By the force of bahulam, we have ह्रस्व from the root ह्रस्॥

१५५। शेवयह्वजिह्वाग्रीवाप्वामीवाः। १। १५५।

शेव इत्यन्तोदात्तार्थम्। यात्यनेन यह्वः। ह्रस्वो हुगागमश्च। लिहन्त्यनया जिह्वा। लकारस्य जः गुणाभावश्च। गिरन्त्यनया ग्रीवा। ईडागमश्च। आप्नोतीत्याप्वा वायुः। मीवा उदरकृमिः। वायुरित्यन्ये।

155 The words शेव happiness, यह्व sacrifice, जिह्वा tongue, ग्रीवा neck आप्वा air, मीवा tapeworm, air, are also valid forms in वन्॥

The शेवँ of this sûtra differs from the शेव of I 153, in its accent only. The word शेव of the present sûtra has acute on the final consonant It is derived from √शीङ् 'to lie down' 'to sleep' The यह्वः is from √या 'to go', The long या is shortened, the augment हुक् is added to the root. It means great, powerful, active, restless.

Note —According to Ujjvaladatta this word is derived from √यज् 'to worship', the ज is changed to ह। यह्वः means a sacrificer यजमानः according to him In the Vedic Dictionary the word यह्व is read in the list of 'great'-denoting words In Rigveda I 36 1. प्रवो यह्वं पुरूणां Sâyana explains यह्व' as महान्त ॥

The word जिह्वा is derived from लिह् to lick The ल is changed to ज, and ह is not gunated That by which they lick (lihanti) is called जिह्वा 'tongue' ग्रीवा is from गृ 'to swallow' That by which a thing is swallowed is ग्रीवा 'throat or neck' There is added the augment ईट् to the affix From आप 'to obtain', we have आप्वा 'air' मीवा means the intestinal worms, *e.g* tape-worm, some say it means wind in bowels

Note —मीवा is derived from मी to injure The sûtra gives us also the orm अमीवा (अप्वा+अमीवा=अप्वामीवा) If the word in the text be अमीवा then it is derived from अम 'to be ill' and means affliction, terror, a demon, an enemy Thus in the Rig Veda VII 55 1 the word अमीवहा is explained as अमीवानां रोगाणां नाशक ॥

१५६ । कॄगॄशॄदॄभ्यो वः । १ । १५६ ।

कर्वः काम आखुश्च। गर्वः। शर्वः। दर्वो राक्षसः।

156. The affix व comes after the roots कॄ (VI. 116) to scatter, गॄ (VI 117) to swallow, शॄ (IX 18) to injure, दॄ (IX 23) to tear

Thus कर्वः desire, a rat, गर्वः pride. शर्वः An epithet of Shiva, दर्वः a demon.

१५७ । कनिन्युवृषितक्षिराजिधन्विद्युप्रतिदिवः । १ । १५७ ।

यौतीति युवा । वृषेन्द्रः। तक्षा । राजा। धन्वा मरुः। धन्व शरासनम् । द्युवा सूर्यः। प्रतिदीव्यन्त्यस्मिन्प्रतिदिवा दिवसः।

157 The affix कनिन् comes after the roots यु (II 23) to mix, वृष (I 738) to sprinkle, तक्ष (I 685) to make small, राज (I 874) to shine, धन्व (I 628) to go, द्यु (II 31) to go before, प्रतिदिव (IV. 1) to play

Thus युवा young man, वृषा the sun, the ear, or Indra तक्षा a carpenter, राजा king, moon, धन्वा a desert, waste, धन्व a bow द्युवा the sun' प्रतिदिवा a day.

१५८ । सप्यशूभ्यां तुट् च । १ । १५८ ।

सप्त। अष्ट।

158. The affix कनिन् comes after the roots सप् (I 427) to connect, and अश् (V 18) to occupy, and the augment तुट् is added thereby.

Thus सप्त seven, अष्ट eight.

From √सप समवाये and अशूव्याप्तौ are derived these two numerals.

१५९ । नञि जहातेः । १ । १५९ ।

अह्नः।

159. The affix कनिन् comes after the root हा (III 8) to leave, preceded by the negative अ ॥

Thus अहः day That which separates the darkness from light, or removes, (जहाति) the darkness.

१६०। श्वन्नुक्षन्पूषन्प्लीहन्क्लेदन्स्नेहन्मूर्धन्मज्जन्नर्यमन्विश्वप्सन्परिज्मन्मातरिश्वन्मघवन्निति । १ । १६० ।

एते त्रयोदश कनिन्प्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । श्वयतीति श्वा । उक्षा । पूषा । 'प्लिह गतौ' । इकारस्य दीर्घत्वम् । प्लेहतीति प्लीहा कुक्षिव्याधिः । 'क्लिदू आर्द्रीभावे' । क्लिद्यति क्लेदा चन्द्रः । ष्णिह्यतेर्गुणः । स्निह्यतीति स्नेहा सुहृच्चन्द्रश्च । मुह्यन्त्यस्मिन्नाहते मूर्धा । मुहेरुपधाया दीर्घो धोऽन्तादेशो रुगागमश्च । मज्जन्त्यस्थिषु मज्जा अस्थिसारः । अर्यपूर्वो माङ् । अर्यमा । विश्वं प्साति विश्वप्साग्निः । परिजायते परिज्मा चन्द्रोऽग्निश्च । जनेर्डः धातोर्मश्चान्तादेशः । मातर्यन्तरिक्षे श्वयतीति मातरिश्वा । धातोरिकारलोपः । 'मह पूजायाम्' । हस्य घो नुगागमश्च । मघवेन्द्रः । इत्युणादिषु प्रथमः पादः ।

160. The words श्वन् from श्वि (I 96) to go, उक्षन् from उक्ष (I 687) to sprinkle, पूषन् from पूष (I 706) to nourish, प्लीहन् from प्लिह to go (I 673) क्लेदन् from क्लिद् (IV 132) to wet, स्नेहन् from ष्णिह (IV 91) to be kind, मज्जन् from मज्ज (VI 122) to purify, अर्यमन् from मा to measure, विश्वप्सन् from प्सा (II 46) to eat, परिज्मन् from जन् (I 862) to produce, मातरिश्वन् from श्वि (I 1059) to grow and मघवन् from मह (X 321) to worship, are formed with कनि affix.

These thirteen words are irregularly formed with the affix कनि ।

Thus from टु ओ श्वि 'to go, increase' we have श्वा 'dog' From उक्ष सेचने 'to sprinkle' we get उक्षा 'ox' So also पूषा from पूष 'to grow old' From प्लिह to go, we have प्लीहा, the इ is lengthened प्लीहा is the disease of the spleen, the enlargement of spleen क्लेदा means moon and is from क्लिदू to wet, as the moon causes wet. From ष्णिह 'to please' we get स्नेहा 'a friend' 'moon.' The root vowel इ is gunated here to ए। From मुह we get मूर्धा 'head', because one *faints* or *loses consciousness* when struck on this part. The उ of √मुह is lengthened, and ह is replaced by ध and the augment रुक् is inserted That which *sinks into* the bones is मज्जा 'the marrow of the bone' अर्यमा comes from √माङ् preceded by अर्य। That which *eats* (प्साति) all, is विश्वप्सा 'fire, the all—devourer' परिज्मा 'fire or moon' because it *grows* all round. It is from √जन्, the penultimate अ is elided, and a म is added at the end before the affix मातरिश्वा that which grows (श्वयति) in the mother (मातरि)—mother space The इ of the root श्वि is elided. From मह 'to honor' is derived मघवा 'Indra'. The ह is changed to घ and the augment नुक् is added before the affix.

Note —The affix here is कनि and not कनिन् । So that it is not a नित् affix.

अर्यमा is the name of the sun, and of Pitris.

In his gloss on the Rig Veda verse परिज्मानं सुखं रथं, Sâyana explains the word परिज्मा by परिगन्ता 'running or walking round', He derives it from √añj preceded by परि and the affix मन् of the Uṇâdi I 159. The अ is elided, and the udâtta is on the first syllable. Ujjvaladatta reads it as परिज्वा from √ज्व a sautra dhâtu.

CHAPTER II.

१६१ । कृहृभ्यामेणुः । २ । १ ।

करेणु । हरेणुर्गन्धद्रव्यम् ।

161 The affix एणु comes after the roots कृ (I 949) to do, हृ (I 947) to take 1

Thus करेणु an elephant, हरेणुः pease, scent; a respectable woman, a copper coloured deer.

१६२ । हनिकुषिनीरमिकाशिभ्यः क्थन् । २ । २ ।

हथो विषण्णः । कुष्ठः । नीथो नेता । रथः । काष्ठम् ।

162 The affix क्थन् comes after the roots हन (II 2) to kill, कुष (IX 46) to extract, नी (I 950) to carry, रम (I 906) to play, काश (I 678) to shine 2

Thus हथ a man who is sad or depressed, कुष्ठः leprosy, नीथ leader, रथ a chariot a limb, काष्ठम् wood, turmeric

Note —Kushtha means 'leprosy' as well as a scent

नीथ is explained as स्तोत्र 'hymn' in the Veda Bhâshya on the mantra नीथे नीथे मघवान सुतानः

१६३ । अवे भृञः । २ । ३ ।

अवभृथः ।

163 The affix क्थन् comes after the root भृ (III 5) to support, to nourish, preceded by अव ॥ 3

Thus अवभृथः bathing at the end of a principal sacrifice for purification. It means the end of a sacrifice or yajña

१६४ । उषिकुषिगार्तिभ्यस्थन् । २ । ४ ।

ओष्ठ । कोष्ठम् । गाथा । अर्थः । बाहुलकाच्छोथः ।

164 The affix थन् comes after the roots उष (I 727) to burn, कुष (IX 46) to extract, गै (I 965) to sound, and ऋ (III 16) to go 4

Thus ओष्ठः a lip (lower or upper) कोष्ठः any one of the viscera of the body, such as the heart, lungs &c the belly, abdomen, a granary, store room गाथा a religious verse, अर्थ desire. By force of bahulam, we get शोथः from शु to go'. It means swelling' intumescence.

१६५ । सर्तेर्णित् । २ । ५ ।

सार्थः समूहः ।

165. The affix थन is णित after the root सृ (I 982) to go 5.

Thus सार्थः a collection or multitude in general, a company of merchants, caravan of traders, troops.

१६६ । जृवृञ्भ्यामूथन् । २ । ६ ।

जरूथ मांसम् । वरूथो रथगुप्ति ना' ।

166 The affix ऊथन् comes after the roots जॄ (IX 24) to grow old, decay, and वृञ् (V 8) to choose 6

Thus जरूथम् flesh, वरूथ a sort of wooden fence or fender with which a chariot is provided as a defence against collision an armour, a coat of mail, a shield, a group In the Veda Bhâshya Varutha is the name of an Asura

१६७ । पातॄतुदिवचिरिचिसिचिभ्यस्थक् । २ । ७ ।

पीथो रविर्घृत पीथम् । 'तीर्थं शास्त्राध्वरक्षेत्रोपायोपाध्यायमन्त्रिषु' । 'अवतारर्षिजुष्टाम्भःस्त्रीरजःसु च विश्रुतम्' इति विश्वः । तुत्थोऽग्निः । उक्थं सामभेदः । रिक्थम् । बाहुलकाद्गुचेरपि । 'रिक्थमृक्थं धन वसु' । सिक्थम् ।

167 The affix थक् comes after the roots पा (I 972) to drink, तॄ (I 1018) to cross over, तुद (VI 1) to give pain, वच (II 54) to speak, रिच (VII 4) purge, सिच (VI 140) to ooze 7.

Thus पीथः The sun, ghee , तीर्थम् means "science, road, field, a remedy or expedient, a teacher, a minister, an avatâra, a sage remnants of a meal, water, menstrual courses of a woman"—Visvakosha It means also a holy place of pilgrimage , तुत्थः fire, collyrium, sulphate of copper, indigo, small cardamons, उक्थम् Name of the Samaveda , रिक्थम् wealth By force of bahula, the affix comes after √ऋच also As ऋक्थम् । सिक्थम् boiled rice.

१६८ । अर्तेर्निरि । २ । ८ ।

निर्ऋथं साम ।

168 The affix थक् comes after the verb ऋ (III 16) to go, preceded by निर् ॥ 8

Thus निर्ऋथः Name of Sâma Veda In the Veda Bhâshya on द्रोषवाचस्ते निर्ऋथ सचन्ताम् this word is explained as हिंसा 'injury

१६९ । निशीथगोपीथावगथाः । २ । ९ ।

निशीथोऽर्धरात्रो रात्रिमात्र च । गोपीथ तीर्थम् । अवगथः प्रातःस्नात ।

169 The words निशीथ mid-night, गोपीथ pilgrimage and अवगथ bathed early in the morning, are formed irregularly. 9.

निशीथः means mid-night or night in general गोपीथं=तीर्थं place of pilgrimage अवगथः= bathed in the morning

Notes —Nisîtha is from √शीङ् to sleep, with the upasarga नि Gopîtha from √पा to drink with the upapada गो ॥ Avagatha from √गाङ् to go, with the proposition अव and the root vowel is shortened In Rig Veda I, 19 1, the word गोपीथ is explained by Sâyana as सोमपानं 'Soma drinking' Swâmî Dayânand explains it as गां वाणीं पृथिवीं वा पाति=पण्डितः or राजा 'a learned man or a king,' or गावः पिबन्त्युदकानियस्मिन् = a river or a tank.

१७० । गश्चोदि । २ । १० ।

उद्गीथः साम्नो भागविशेषः ।

170 The affix थक् comes after the root गै (I 965) to sound preceded by उद ॥ 10

Thus उद्गीथ the second part of the Sâma Veda or the chanting of the Sâma Veda.

१७१ । समीणः । २ । ११ ।

समियो यस्मिन् सङ्ग्रामश्च ।

171 The affix थक् comes after the root इ (II 36) to go. preceded by सम ॥ 11

The समिथः battle, fire

In the Veda Bhâshya on Rig Veda IX. 95 4, the word समथः is explained युद्धानि ॥ It means where they go for success सम्यगेति जयार्थं यत्र ॥ In the classical literature also, the √इण् preceded by सम and ending in क्तिन् has this meaning of "battle", as in Amarakoshá II 8 106 where समितिः means 'battle'

१७२ । तिथपृष्ठगूथयूथप्रोथाः । २ । १२ ।

तिजेर्जलोपः । तिथोऽनलः कामश्च । पृष्ठम् । गूथं विष्ठा । यूथं समूहः । 'प्रोथमस्त्री तुरङ्गास्ये प्रोथः प्रस्थित उच्यते' ।

172 The words तिथ fire, love, पृष्ठ the back, गूथ excrements, यूथ flock, and प्रोथः the nostrils of a horse, are irregularly formed with the affix थक ॥ 12

The word तिथ is derived from √तिज निशाने (I 1020) The letter ज is elided before the affix थक् ॥ It means 'fire' and 'desire or love' From √पृषु सेचने (I. 737) is derived पृष्ठः which means 'back' of the body. From √गु 'to evacuate' (VI 106) is obtained गूथ the lengthening is anomalous (nipâtana) From √यु मिश्रणे (II 23) comes यूथम् and similarly the vowel is lengthened It means a herd, a collection, a flock From √प्रुङ् गतौ (I 1006) is derived प्रोथ by the guna of the root-vowel irregularly. प्रोथम् (neuter) means the mouth or nose of a horse, प्रोथः (masc) means 'march or journey.' *Quere.* May it not be derived directly from √प्रोथ पर्याप्तौ (I 919)

१७३ । स्फायितञ्चिवञ्चिशकिक्षिपिक्षुदिसृपितृपिदृपिवन्द्युन्दिश्वितिवृत्यजिनीपदिमदिमुदिखिदिछिदिभिदिमन्दिचन्दिदहिदसिदम्भिवसिवाशिशीङ्हसिसिधिशुभिभ्यो रक् । २ । १३ ।

स्फायिप्रभृतिभ्यो रक्स्यात् । वलि यलोपः । स्फारम् । न्यङ्क्वादित्वात्कुत्वम् । तक्रम् । वक्रम् । शक्रः । क्षिप्रम् । क्षुद्रः । सृप्रश्चन्द्रः । तृप्रं पुरोडाशः । दृप्रो बलवान् । वन्द्रः पूजकः । उन्द्री उन्द्रो जलचरः । श्वित्रं कुष्ठम् । 'वृत्रो रिपौ ध्वनौ ध्वान्ते शैले चक्रे च दानवे' । अजेर्वी । वीरः । नीरम् । पद्रो ग्रामः । मद्रो हर्षो देशभेदश्च । 'मुद्रा प्रत्ययकारिणी' । खिद्रो रोगी दरिद्रश्च' । छिद्रम् । भिद्रं वज्रम् । मन्द्रः । चन्द्रः । दधातेरपि चन्द्रोऽपि । 'हिमांशुश्चन्द्रमाश्चन्द्रः शशी चन्द्रो हिमद्युतिः' । दहोऽग्निः । दस्रावश्विनौ । दभ्रं समुद्रं स्वल्पं च' । वस्रं समवायः ।

173 The affix रक् comes after the following 32 roots, 1 √स्फायी (I 516) to increase, 2 √तञ्चु (VII 22), to contract, 3. वञ्चु (X 136) to deceive, 4 √शकॢ (V 15) to be able, 5 √क्षिप (IV 14) to send, 6 √क्षुदिर् (VII 6) to pulverise, 7 √सृ (I. 1032) to go, 8 √तृप (IV 86) to be satisfied, 9 √दृप (IV 87) to rejoice, to be proud, 10 √वदि (I 11) to salute, to praise, 11 √उन्दी (VII 20) make wet, 12 √श्विता (I 778) to be white, 13 √वृतु (I 795) to remain, 14 √अज (I 248) to go, to throw, 15 √नी (I 950) to carry, 16 √पद् (IV 60) to go, 17 √मदी (IV 99) to rejoice, 18 √मुद (I 16) to rejoice, 19 √खिद (IV 61) to be sorrowful, 20 √छिदिर् (VII 3) to divide, 21 √भिदिर् (VII 2) to divide, 22 √भदि (I 13) to praise, 23 √चदि (I 68) to rejoice, 24 √दह (I. 1040) to reduce to ashes, 25 √दसु (IV 104) to throw up 26 √दम्भु (V 23) to defraud, 27 √वस (I 1054) to dwell, 28 √वाशृ (IV 54) to sound, 29 √शीङ् (II 22) to sleep, 30 √हसे (I 757) to laugh, 31 √सिध (I 48) to go, 32 √शुभ (I 786) to shine

Thus 1 स्फारम् 'enlargement' स्फाय्+रक् The य is elided by र which is a valâdi affix, by S 873. 2 From √तञ्च we get तञ्च्+रक्=तक्रम्। The च is changed to क as the word belongs to Nyankvâdi class It means butter milk. So also 3 वक्रम् crooked 4 शक्रः Indra, and a tree. 5 क्षिप्रम् quick 6 क्षुद्रः small 7 सृप्रः moon. 8 तृप्रः a sacrificial cake or purodâsa 9. दृप्रः 'powerful' 10 वन्द्रः worshipper 11 उद्रः a kind of aquatic animal 12 श्वित्रम् white leprosy 13 वृत्रः an enemy, a sound, darkness, rock, wheel and the demon Vritra 14 From √अज we get वीरः The √aja is replaced by वी by II 4 56 S 2292 15. From √नी we get नीरम् water 16. पद्रः a village 17 मद्रः joy, and the country called Madra 18 मुद्रा a seal, a coin, a secret sign of recognition 19. खिद्रः a disease, poor 20 छिद्रम् hole. 21 भिद्रम् a thunder bolt 22 भन्द्रः deep sound. 23 चन्द्रः moon Another form is चन्द without र formed by अच affix of Pachâdi class As we find in the Sâbdârnava the synonyms of moon are हिमांशुः, चन्द्रः, चन्द्रमाः, शशी and चन्दः॥ 24. दह्रः fire 25. दस्रः a divine physician 26. दभ्रः ocean and small 27 The root वस् is vocalised to उस् and we have उस्+र॥ and the स is not changed to ष though it comes after उ because of the following sûtra, which ordains that when स is followed by र, there is no mûrdhanya change

३१६८। न रपरसृपिसृजिस्पृशिस्पृहिसवनादीनाम्। ८। ३। ११०।

रेफपरस्य सकारस्य सृप्यादीनां सवनादीनां च मूर्धन्यो न स्यात्। 'पूर्वपदात्' (३६४३) इति प्राप्तः प्रतिषिध्यते इति वृत्तिसुबोधिन्याः। तेन 'शासिवसि–' (२४१०) इति प्राप्तमपि न। उस्रो रश्मिः। उस्रा गौः। वास्रो दिवसः। वास्रं मन्दिरम्। शीरोऽजगरः। हस्रो मूर्खः। सिध्रः साधुः। शुभ्रम्। '* शुचेरश्च *'। शुक्रम्। बाहुलकादम्।

3168 The ष substitution does not take place if र follows the ष, as well as in सृप, सृज, स्तृ and स्तृह, and the words listed in in the Savanâdi class

This debars the ष change otherwise required by VIII 3 106 S 3643, according to the opinion of Kâsikâ-vritti i.e in the Vaidic literature also there is no ष change, much less would there be such a change in the classical literature, and so VIII 3 60 S 2410. also does not apply. Thus उष्+रक्=उस्रः 'ray' see Amarakośa I 3. 33 and in the same II 9. 66 उस्रा means 'a cow' 28 From √वास we get वासु 'a day' वास्रम् 'a temple 29 From √शीङ् is derived शीरः a python snake, 30 From √बस comes बस्रः 'a fool' 31. From √विप we get विप्र 'a saint.' 32. √शुभ gives शुभ्रम् white

By force of the word बहुल, this affix रक् comes after √क्षुद खण्डने (IV 111) also as क्षुद्रम् meaning a pestle, a tear. It is synonym of उदक a tear

Note —In the Dasapâdî 33 roots are given, namely the root बद is inserted between दम्भि and वधि। The example is बद्रः 'ox' Mâdhava also has the same

१७४ । चकिरम्योरुच्चोपधायाः । २ । १४ ।

चुक्रमस्लद्रव्यम् । उस्रोऽरुणः ।

174. The affix *rak* comes after √चक (I. 93) to satisfy, √रमु (I. 906) to play and the penultimate is changed to उ. 14

Thus चुक्रम् an acid, a sour उस्रः delight, tawny, bright.

Note -- चुक्रः *m* means sourness, and a kind of cane or sorrel and चुक्री *f* चाङ्गेरिका ॥ चुक्रम् *n*. = the sourness or acidity obtained from a tree.

१७५ । वौ कसेः । १ । १५ ।

विकुसुम्रः ।

175 The affix रक् comes after √कस् (I 913) 'to do,' preceded by वि, and thereby the अ of the root is changed to उ ॥ 15.

Thus — विकुस्रः The moon.

१७६ । अमितम्योर्दीर्घश्च । २ । १६ ।

आम्रम् । ताम्रम् ।

176 The affix रक् comes after the verbs √अम (I 493) 'to speak', √तमु (IV 93) 'to grow tired', and there is lengthening of the vowel of the root 16

Thus — आम्रम्, mango, ताम्रम् red, metal,

१७७ । निन्देर्नलोपश्च । २ । १७ ।

निद्रा ।

177. The affix रक् comes after √निन्द (I. 66), 'to blame' and there is elision of the nasal before the affix 17.

Thus — निद्रा sleep.

१७८ । अर्देर्दीर्घश्च । २ । १८ ।

आर्द्रम् ।

178 The affix रक comes after the verb √अर्द (I 56) 'to go', and there is lengthening 18.

Thus आर्द्रः a star आर्द्रा = the asterism Ardrâ

१७९ । शुचेर्दश्च । २ । १९ ।

शूद्रः ।

179 The affix रक comes after √शुच (I 198) to grieve, and thereby the च is changed to द and the vowel of the root is lengthened 19

Thus शूद्रः a Sûdra, literally 'a depressed or grieving person'.

१८० । दुरीणो लोपश्च । २ । २० ।

दुःखेनेयते प्राप्यत इति दूरम् ।

180 The affix रक comes after the verb √इण् (IV 35) "to go" preceded by दुर् and the root is elided. 20

Thus दूरम् distance literally that which is reached with difficulty. It is thus evolved दुर्+इ+रक्=दुर्+रक्=दु+रक (र is elided by VIII. 3 14. S 173,)=दूरम् (lengthening by VI 3 111 S 174)

१८१ । कृतेश्छः क्रू च । २ । २१ ।

कृच्छ्रम् । क्रूरः ।

181 The affix रक् comes after √कृती (VI 141, VII 11) to cut, to light, and the final त is changed to छ in one case, and in the other क्रू replaces the whole verb also 21

Thus कृच्छ्रम् painful. क्रूरः wicked, cruel

१८२ । रोदेर्णिलुक् च । २ । २२ ।

रोदयतीति रुद्रः । 'बहुलमन्यत्रापि संज्ञाछन्दसोः' । णिलुगित्येव । 'शान्तिपर्यंशुषो दाशास्तवः पर्यंशुषोऽपरे' ।

182 The affix रक comes after √रोदि (II 58), to shed tears, and there is elision of the causative sign णि. 22

Thus रुद्रः dreadful He who causes others to cry out.

Note —The word रुद्रः is derived from the causative of the √रुदिर् to shed tear The Upanishads, however, derive it from the simple root रुद्, namely who himself cries out and not who makes others to cry out

23 A बहुलमन्यत्रापि संज्ञाछन्दसोः ।

23 A Diversely in proper names and in the Vaidic literature, the causative णि is elided after other roots than √rud, and before other affixes than rak also

Note —Thus of बंधा, we have बन्धर derived from the causative root बन्धयति =बन्धयितुमशक्यः ॥ So also शं (सुखं) भावयति=शम्भुः । &c

Note —In the chhandas, we have from √vridhu to increase, वर्धन्तु स्वा सुष्टुतयः where वर्धन्तु = वर्धयन्ति ॥ So also न जना जनाम from √jani 'to produce' = जनयामास ॥

Thus पर्णशुषः = पर्णानि शोषयन्ति "hot winds which cause the leaves to dry up, i e, the winter season Similarly पर्णशुषः = पर्णानि शोषयन्ति which cause the leaves to fall down" i e The winter season. As in the sentence वान्ति पर्णशुषो वाताः ततः पर्णशुषोऽपरे ॥

१८३ । जोरी च । २ । २३ ।

जीरोऽणुः । क्वचेद्येके ।

183. The affix रक् comes after the verb √जु (I 995) to go, and ई replaces the उ of the root 23

Thus जीरः an atom· Vedic-quick, swift According to Viśvakosa it means a sword, cumin seed So also Medini.

According to some the root is √Jyâ 'to grow old' (IX 29) Thus ज्या + रक् = जि + रक् (vocalisation by VI. 1 16 S 2412) = जीरः (lengthening by VI 4 2 S 2559) This is an opinion apparently finding its support in the Mahâbhâshya where in commenting on I 1 4 न धातुलोप आर्धधातुके, the vârtika जीवेरदानुक् is set aside on the strength of the vârtika रकि ज्यः संप्रसारणम् ॥

१८४ । सुसूधागृधिभ्यः क्रन् । २ । २४ ।

सुरा । सूरः । धीरः । गृध्रः ।

184 The affix क्रन् comes after the verbs √सु (V 1) to press out, सू (II 21) to bring forth, धा (III. 10) to support, गृधि (IV. 136) to be greedy 24

Thus सुरा 'wine, lit that which is distilled,' sometimes it means the goblet or vessel The masculine सुरः means 'a god' सूरः means 'the sun' i e, सुवति प्रेरयति कर्मणि लोकम् ॥ धीरः m strong-minded, wise, gentle, धीरम् n saffron गृध्र· a vulture a greedy person

१८५ । शुसिचिमीनां दीर्घश्च । २ । २५ ।

शुः सौत्रः । शूरः । सीरम् । चीरम् । मीरः समुद्रः ।

185 The affix क्रन् comes after √शु (I 995) to go, √षि (V 2), to bind, √चि (V 5) to gather, √मि (V 4), to throw away, and there is lengthening of the root of the vowel· 25

Thus – शूरः a hero, the sum, the lion. सीरं a plough, चीरम् a rag, मीरः the ocean. √शु is a sautra root like √शु ॥

Note —शूरः a hero, warrior, a lion, a boar, the sun, the Śála tree, name of Yâdava the grand-father of Krishna the Arka plant, the Chitraka tree.

सीरः a plough, the sum, the Arka plant

चीरं a rag, a bark, a cloth or garment a necklace of pearls consisting of four strings, a stripe stroke, lead, a crest, the dress of a Buddhist priest, a manner of writing with strokes चीरी *f.* a cricket · veil.

नीर॰ the ocean, a limit, boundary, a drink, beverage, a particular part of a mountain

१८६ । वाविन्धेः । २ । २६ ।

वीध्रं विमलम् ।

186 The affix *kran* comes after √indhi 'to shine' when preceded by *vi*

From √ञि इन्धी 'to shine' (VII. 11) we get विध्रम् thus वि+इन्ध्+क्रन्= वि+इध्+र (the nasal is elided by VI 4 24 S 415)=वीध्रम् pure, clean, the sky, wind, air, fire

१८७ । वृधिवपिभ्यां रन् । २ । २७ ।

वर्ध्रं चर्म । वप्रः प्राकारः ।

187 The affix रन् comes after √वृधु (I. 796) 'to increase' and √डुवप (I 1052) to sow seed

Thus वर्ध्रम् leather, वप्रः or वप्रं a field, a rampart earth work, mud wall, a bank or mound of any kind, the slope or declivity of a hill, a summit or peak, the bank of a river the foundation of a building, the gate of a fortified town, a ditch, the circumferance of a sphere, dust, वप्रः a father, a Prajapati, वप्रं lead

१८८ । ऋज्रेन्द्राग्रवज्रविप्रकुब्रचुब्रक्षुरखुरभद्रोग्रभेरभेलशुक्रशुक्लगौर-वप्रेरामालाः । २ । २८ ।

एकान्ना ऊनविंशति । निपातनाद्गुणाभावः । ऋज्रो नायकः । इदि इन्द्रः । अग्रेर्नलोपः ॥ अग्रम् । 'वज्रोऽस्त्री हीरके पवौ' । डुवप् उपधाया इत्वम् । विप्रः । कुम्बिचुम्ब्योर्नलोप॰ । कुब्रमर ण्यम् । चुब्र मुखम् । क्षुर विलेखने' रेफलोपः । अगुणः । क्षुरः । खुर छेदने' रलोपो गुणाभावश्च- खुर॰ । भन्देर्नलोपः । भद्रम् । 'उच समवाये' चस्य गः । उग्रः । ञिभी । भेरी । पचे ल । भेलो बलतरणाद्रव्यम् । शुचेश्चस्य कः । शुक्रः । पचे लः । शुक्लः । गुङ् वृद्धिः । 'गौरोऽरुणे सिते पीते' 'वन सम्भक्तौ' । वप्रो विभागी । इणो गुणाभावः । 'इरा भक्ष्ये च वारिणि' । 'मा माने माला' ।

188. The words ऋज्र a leader, इन्द्र foremost, अग्रम् first, वज्र thunder, विप्र Brahmin, कुब्रम्, forest चुब्रम् face, क्षुर razor, खुर hoof, भद्र म wise, उग्र mighty, भेर drum. भेल timid, शुक्रम् pure, शुक्ल white, गौर white and yellowish, वप्रः divider, इरा water, माला garland, are sor formed with the affix ra. 28.

These nineteen words are irregularly formed by the affix रन् । There is no guna of the root vowel as anomaly, Thus 1 ऋज्रः 'a leader.' It is from √ऋजु गति स्था नार्जनेषु (I 189) 2 From √इदि परमैश्वर्ये (I 64) इन्द्रः Indra: the Inner Self, the sun 3. From √अगि गतौ (I. 630,) अग्रम् first, over, surplus, front, a weight=pala. The nasal is elided 4 From √वज गतौ (I. 271) वज्रः *m*. diamond the thunder-bolt 5 From √डुवप 'to sow seed' (I 1052) comes विप्रः, the penultimate अ is changed to इ ॥ 6. From √कुबि आच्छादने (I. 453) comes कुब्रम् forest. The nasal is elided. 7. From √चुबि

'to kiss' (I 456) comes मुखम् 'face' The nasal is elided here also 9 From √क्षुर विलेखने (VI 52 and 54) comes क्षुरः 'the razor' Thus क्षुर+र= क्षुरः The root र is elided, and there is no guna 10 From √खुर छेदने (VI 52) comes similarly खुरः hoof, the र is elided and there is no guna 11 From √भदि कल्याणे (I 12) comes भद्रम् or भद्रः with the elision of the nasal It means good, auspicious, happiness, gold, a fragrant grass, iron, a bullock, a species of wagtail, a kind of elephant, an imposter, an epithet of mount Meru 12 From √उच समवाये (IV 114) comes उग्र, the च is changed to ग। It means fierce, formidable, उग्रः Name of a mixed caste, Name of Rudra 13 From √ञिभी भये (III 2) comes भेरी। Sometimes the र is changed to ल and we get भेली or भेलः॥ भेरी a kettledrum 14. भेलः a boat, a raft, a float, timid, foolish, unsteady, tall, agile 15. From √शुच शोके (I 198) or √ईशुचिर् पूतीभावे (IV 56) comes शुक्रः, the च is changed to क। Similar to the last we have शुक्लः also where र is changed to ल। शुक्रः bright, the planet Venus, Name of the preceptor of asuras, the month of Jyestha fire, the chitraka plant, the essence of anything, the male and female energy, शुक्लः white, Name of Shiva, a disease of the white part of the eye, fresh butter, sour gruel 16 From √गुङ् (I 997) by vriddhi of the root-vowel, we get गौरः white, shining, pure, the white mustard, the moon, a kind of buffalo, a kind of deer, the planet Jupiter, the name of Chaitanya, yellowish colour, गौरी Name of Parvati, a virgin, the earth, turmeric, the tulsi plant 17 From √वन सम्भक्तौ (I 491) comes वनः wealthy 18 From √सृ गतौ (II 36) comes सुरा spirituous liquor, water, the earth speech, food 19 From √मा माने (II. 53) is derived मारा the र is changed to ल। माल name of a district in west Bengal, name of a tribe, name of Vishnu, मालम् a field, high ground, a wood near a village, fraud माला a garland, wreath chaplet, a row, line, series, a group, a string, necklace, a rosary, a streak

१८९। समि कसे उकन्। २। २९।

'कस गतौ। सम्यक् कसन्ति पलायन्ते जना अस्मादिति संकसुको दुर्जनः। अस्थिरश्च।

189 The उकन् comes after the root √कस् (I 913), to go, when preceded by the preposition सम् 29

Thus संकसुकः unsteady, fickle, bad, wicked Literally he from whom people thoroughly (सम्यक्) run away (कसन्ति) whom people religiously avoid

१९०। पचिनशोर्णुकन्कनुमौ च। २। ३०।

पचेः क। पाकुकः सूपकारः। नशेर्नुम्। नंशुकः।

190 The affix णुकन् comes after the verbs √पच (I. 1045) to cook, and नश (IV 85) to become invisible and the च of पच is changed to क, the augment नुम् is added to नश। 30.

From √डुपचष् (I 1045) to cook and √चष अदर्शने (IV 85) are derived पाचुकः 'cook,' and नशुकः injurious, destructive, small, thin. A nasal is inserted in the last The च of the affix causes vriddhi in the case of √पच ॥

१९१ । भियः क्रुकन् । २ । ३१ ।

भीरुकः ।

191 The affix *krukan* comes after the root √bhî to fear (III 2) 34

Thus भीरुकः timid, cowardly, a tiger, a jackal, a bear, an owl, a kind of sugarcane *n* a forest, wood

१९२ । क्वुन्शिल्पिसंज्ञयोरपूर्वस्यापि । २ । ३२ ।

रजकः । इक्षुकुट्टकः । चरक । 'चष भक्षणे' । चषक । शुनक । भषकः ।

192. When the word to be formed denotes an artisan, or is a name then the affix *kvun* is added to a root, even when not preceded by an upapada (as well as when preceded by an upapada) 32

As regards silpin or an artisan or artists. From √रञ्ज रागे (IV 58) we get रजकः a washerman √कुट्ट छेदने (X 23) इक्षुकुट्टकः sugarcane-cutter,' one whose profession is to make sugar-cane into sugar=गौडिकः। Here there is an upapada इक्षु, the word is equal to इक्षून् कुट्टयति ॥ As examples of Sañjñâ or Appellation —From √चर गतिभक्षणयोः (I 591) चरकः a spy, a wandering mendicant. From √चष भक्षणे (I 938) चषकः a vessel used for drinking spirits From √शुन गतौ (VI 46) शुनकः a dog, Name of a sage. From √भष भर्त्सने (I 726) भषकः 'a dog.'

१९३ । रमे रश्च लो वा । २ । ३३ ।

रमको विलासी । लमकः ।

193. When the affix क्वुन् is added to the root रम the र is optionally changed to ल and the form it assumes is either रमकः or लमकः 33

The word रमकः means licentious. लमकः is the name of a sage

१९४ । जहातेर्द्वे च । २ । ३४ ।

जहकस्त्यागी कालश्च ।

194 When this affix kvun is applied to the √ओहाक् (III 8) the root is doubled. 34.

The word जहकः is derived from √ओहाक् त्यागे (III. 8), and means abandoning, leaving, time, the child, the slough of a snake

१९५ । ध्मो धम च । २ । ३५ ।

धमकः कर्मकारः ।

195. When the affix kvun is applied to the √ध्मा, the root assumes the form of धम before the affix is added to it 35.

Thus धमति शब्दं करोति, अग्निं संधुक्षति, धः स. धमकः कर्मकारो वा. (The herald ?, the blacksmith)

From the root √ध्मा शब्दाग्निसंयोगयोः (I 974) 'to blow' is derived धमकः 'a blacksmith'

१९६ । हनो वध च । २ । ३६ ।

वधकः ।

196. The root हन् is changed to वध् when this affix kvun is applied to it 36

Thus वधकः : 'an executioner', 'a murderer,' a kind of reed '

By force of 'bahulam the affix kvun comes after other roots also As √कुह विस्मापने (X 353) gives कुहकः 'a juggler, cheat, rogue' Similarly √कृती छेदने (VI 141) gives कृतकः 'cutter'

This diverse application of the affix क्वुन् is shown in the next sûtra.

१९७ । बहुलमन्यत्रापि । २ । ३७ ।

'कुह विस्मापने । कुहकः । कृतकम् ।

137 The affix क्वुन् comes diversely after other roots also 37.

Thus कोहयति, विस्मयं कारयतीति कुहकः (the magician, the juggler) कृन्तति छिनत्ति अनेन इति कृतक, भिनत्ति येनसः भिदक (the axe), छिनत्ति येनतच्छिदकं वज्रोवा (the pearl piercer an instrument for boring diamond, pearl, &c), रोचते अनेन तद्रुचकं मातुलुङ्गकस्वा (that which makes food savoury, generally applied to a kind of lemon tree called *citron*, or its fruit, the acid juice of which makes food agreeable), लङ्गति गच्छतीति लङ्गकः (a paramour), उज्झति उत्सृजतीति उज्झकः योगी मेघो वा (that which gives off, a devotee or a cloud).

१९८ । कृषेर्वृद्धिश्चोदीचाम् । २ । ३८ ।

कार्षकः—कृषकः ।

198. When this affix kvun is applied to the root √कृष् (I. 1039), there is vriddhi of the vowel of the root, according to the Northern grammarians. 38

Thus कृषकः or कार्षकः । It is derived from the root √कृष विलेखने (I. 1039) The word कार्षकः means a husbandman, cultivator, a ploughman. कृषकः has the additional sense of attractive, drawing. The neuter कृषकं means a plough share

१९९ । उदकं च । २ । ३९ ।

अपद्यार्थम् ।

199. This affix kvun is applied to √उन्दी (VII 20), to form the word *udaka* 39

From √undî kledane (VII 20) is derived उदकः by kvun affix and it means water. The word उदकः could have been derived regularly under the preceding sûtra 38, as it is a name, its separate mention here is a superfluity.

२०० । वृश्चिकृषोः किकन् । २ । ४० ।

वृश्चिकः । कृषिकः ।

200 The affix किकन् is applied to the roots वृश्चि and कृष् 40

Thus, वृश्चति छिनत्ति इति वृश्चिकः विषी कीट विशेषः शूक कीटो वा A centipede a scorpion, also an earth worm, कृषति येन सः कृषिकः the ploughman These words are from √ओ व्रश्चू छेदने (VI 11) and √कृष विलेखने (I 1039).

२०१ । प्राङि पणिकषः । २ । ४१ ।

प्रापणिकः पण्यविक्रयी । प्राकषिकः परदारोपजीवी ।

201 The affix किकन् comes after the roots पण and कष, preceded by the prefix प्रा (i e प्र and आ) 41

These are derived from √पण व्यवहारे to barter, (I 466), and √कष (I 716) to injure The word प्रापणिक means a merchant, a trader and प्राकषिकः a catamite, a man supported by another's wife

२०२ । मुषेर्दीर्घश्च । २ । ४२ ।

मूषिक आखुः ।

202 When this *kikan* affix is applied to the root मुष् the उ of मु is lengthened 42

Thus मूषिकः a mouse It is derived from √मुष स्तेये (I. 707) to steal

२०३ । स्यमेः संप्रसारणं च । २ । ४३ ।

वाह्नीर्षः । सीमिको वृक्षभेदः ।

203 When the affix *kikan* is added to √syam there is vocalisation of the root as well 43

The force of च 'as well,' is that there is lengthening also Thus सीमिकः 'a kind of tree' It also means an ant hill, an ant The root is स्यमु शब्दे (I. 878).

२०४ । क्रिय इकन् । २ । ४४ ।

क्रयिकः क्रेता ।

204 To the root क्री is added the affix इकन् । 44.

Thus क्रयिक 'the purchaser.' The root is डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये (IX 1).

२०५ । आङि पणिपनिपतिखनिभ्यः । २ । ४५ ।

आपणिक । आपनिक । इन्द्रनीलः किरातश्च । आपतिकः श्येनो दैवायत्तश्च । आखनिको मूषिको वराहश्च ।

205 This affix ikan is also applied to the roots पण्, पन्, पत, and खन्, when they are preceded by the preposition आ ॥ 45

Thus आपणिकः a shopkeeper. It is a superfluity, for when we get प्रापणिकः by sûtra 41 ante, a fortiori we get आपणिकः । From √पन we get आपनिकः an emerald, sapphire, a kirâta or barbarian. It comes from √पन स्तुतौ (I. 467). From √पतॢ गतौ (I. 868) comes आपातकः a hawk, falcon,

accidental, unforeseen, sent from heaven. From √खनु अवदारणे (I 927) comes खानिकः a mouse or rat, a hog a digger, ditcher, miner, a thief, a spade

२०६ । श्यास्त्याहृञविभ्य इनच् । २ । ४६ ।

श्येनः । स्त्येनः । हरिणः । अविनोऽध्वर्युः ।

206. The affix इनच् is applied to the roots श्यै, स्त्यै, हृ, and अव ॥ 46.

Thus from श्यै गतौ (I 1012) comes श्येनः the white color, a falcon, from स्त्यै or ष्ट्यै शब्द संघातयोः (I 959) comes स्त्येनः a thief. Some read this as स्तेनः without य ।

From हृञ हरणे (I 947) comes हरिणः a deer, the white colour, a goose, the sun, Vishnu, Shiva. हरिणी one of the four classes of women a yellow jasmine, a good golden image, name of a metre, the green color, turmeric, madder From अव रक्षणादौ (I 631) comes अविनः an officiating priest at a sacrifice an Adhvaryu

२०७ । वृजेः किच्च । २ । ४७ ।

वृजिनम् ।

207 The affix inach is treated as कित् when added to the root √vrij 47

From the root वृजी वर्जने (II 19) we get वृजिनं sin It means sorrow and 'curve' also.

२०८ । अजेरज च । २ । ४८ ।

वीभावबाधनार्थम् । अजिनम् ।

208 The affix inach is added to the root √aja ; and the root √aja (I. 248) is replaced by aja 48

In other words, the root remains unchanged Otherwise by the general rule II 4. 56 S 2292, the root aja would have been replaced by √vi. This prevents that substitution

Thus अजिनम् । The word means skin. See Amarakośa II 7. 47.

२०९ । बहुलमन्यत्रापि । २ । ४९ ।

कठिनम् । नलिनम् । मलिनम् । कुण्डिनम् । वृतेः । 'वृत्पषि दिनम्' । दिवसोऽपि दिनम् ।

209 The affix inach comes diversely after other roots also 49.

Thus √कठ कृच्छ्र जीवने (I 356) gives us कठिनम् hard √नल गन्धे (I 891) gives नलिनम् a lotus √मल धारणे (I 522) gives मलिनम् dirty. √कुडि दाहे (I. 289) gives कुण्डिनम् Name of a city, the capital of the Vidarbhas

Note —कठिन hard, stiff, cruel, inexorable, sharp, giving pain *mas.* a thicket कठिना or sweetmeat made with refined sugar, an earthen vessel for cooking कठिनी chalk, a water jar. मलिन dirty, foul, unclean, soiled, black, sinful, low, मलिनी a woman during menstruation.

कुण्डिनम् is the name of a city As नगरं कुण्डिनं प्रययौ यदौ 'the eggborn went to the city Kundinam' (Shrî Harsha). Kundina is the name of a saint also whose descendants are called कौण्डिन्याः ।

49A छ्यतेः ।

49.A The affix inach is added to the root √छो (IV 40) also

From √छो अवखण्डने we get छिनम् 'divided or division' as in the Taittiriya यत् परुषि छिनं whatever is cut (छिनं = खण्डित) on a Parush (परुषि = पर्वणि) i e on a sacred day, belongs to the Devas पर्वणि छिनं खण्डितं तद् देवानाम् ॥ The word छिनं means 'a day' also.

२१० । द्रुदक्षिभ्यामिनन् । २ । ५० ।

द्रुविणम् । दक्षिणः । दक्षिणा ।

210 The affix इनन् is applied to the roots, द्रु and दक्ष. 50

From √dru गतौ (I. 992) and √daksha वृद्धौ (I. 639) we get द्रविणम् and दक्षिणम् and दक्षिणा ।

Thus, द्रवति गच्छति द्रूयते प्राप्यते वा तद् द्रविणं द्रव्यं सुवर्णं पराक्रमो वा (Property, gold, thing and power), दक्षते वर्धते शीघ्रकारी भवति वा स दक्षिणः सरलो वामनाशः परतन्त्रोऽनुवर्तन (right, honest, courteous, submissive), क्रिया च दक्षिणा दानं प्रतिष्ठा वा. (a gift due to the Brahmanas on occasions of religious observances.)

२११ । अर्तेः किदिच्च । २ । ५१ ।

इरिणं शून्यम् ।

211. The affix inan when added to √ri (III. 16) to go, is treated as a कित्, and the ऋ is replaced by short इ, which is followed by र by I 1 51 S. 70. 51.

Thus ऋच्छन्ति गच्छन्ति यत्र यस्तांद्वा जनास्तत् इरिणम् (a desert or saline soil)

Thus ऋ + इनन् = इ + इनन् (no guna because the affix is treated as कित्, and ऋ is replaced by इ by the express rule of this sûtra) = इ + र् + इनन् (I 1. 51. S. 70) = इरिणम् a desert, dreary region a rivulet, a hole

२१२ । वेपितुह्योर्ह्रस्वश्च । २ । ५२ ।

विपिनम् । तुहिनम् ।

212. When the affix inan is added to √vep (I 391) to shake, and √tuh (I. 773) to distress, the vowels of the roots are shortened to इ and उ respectively. 52

Thus वेप् + इनन् = विप् + इनन् = विपिनम् 'forest.' तुह् + इनन् = तोह् + इनन् = तुह् + इनन् = तुहिनम् cold, snow

२१३ । तलिपुलिभ्यां च । २ । ५३ ।

'तलिन विरले स्तोके स्वच्छेऽपि तलिन त्रिषु' । पुलिनम् ।

213. So also the roots तल् and पुल् take the affix inan, and the root vowel remains short 53.

Thus :—तालयति प्रतितिष्ठतीति तलिनम् (lonely, solitary, handful, and transparent), पोलयति महान् भवतीति पुलिनम् (sea side, or river side)

These are from √तल प्रतिष्ठायाम् (X 58) and √पुल महत्त्वे (X 61)

२१४ । गर्वेरत उच्च । २ । ५४ ।

गौरादित्वान्ङीष् । गुर्विणी गर्भिणी ।

214 To the root गर्व, is applied the affix इनन्, and the अ of garv is replaced by उ 54

Thus गुर्विणी । गर्वति प्राप्नोति गर्वयति गु चति वा या गुर्विणी गर्भिणी वा ।

The root is गर्व पोषणे । गुर्विणी means a pregnant woman The feminine long ई is added as the word belongs to Gaurâdi class

२१५ । रुहेश्च । २ । ५५ ।

रोहिणः ।

215. This affix इनन् comes after the root रुह (I 912) to sprout 55

Thus the form is रोहिण । रोहति बीजेन जायते स रोहिणः a sandal wood tree, another form is रौहिणः as the word belongs to the Prajñâdi class

२१६ । महेरिनण्च । २ । ५६ ।

माहिनम् । माहिनम् । महिनं राज्यम् ।

216 To the root मह is applied both इनन् and इनण् । 56

Thus महति महाते पूज्यते वा तन्माहिनम् (the kingdom) also महिनम्

The affix इनन् is drawn into the sûtra by force of the word च 'also' The root is मह पूजायाम् (I 766) In the Veda Bhâshya the word माहिन is explained as महनीयः or पूजनियः 'adorable' 'worship worthy' See Rig Veda कुतस्त्वमिन्द्र माहिनः सन् (I 165 3)

२१७ । क्विब्वचिप्रच्छिश्रिस्रुद्रुप्रुज्वां दीर्घोऽसंप्रसारणं च । २ । ५७ ।

वाक् । प्राट् । श्रीः । स्रवत्यस्मात् घृतादिकमिति स्रूर्यज्ञोपकरणम् । द्रूर्हिरण्यम् । कटप्रूः कामरूपी कीटश्च । 'जूराकाशे सरस्वत्यां पिशाच्यां जवने स्त्रियाम्' ।

217 The affix kvip is added to the roots vach, prachchh, sri, sru, dru, pru, and ju whereby the vowels of the roots are lengthened, but there is no change of the semi-vowel of the root into the corresponding vowel. 57.

Thus वच्+क्विप्=वाक् । The semi-vowel व required to be changed into उ by VI. 1 15 S 2409, but the above prohibition prevents this. Similarly प्रच्छ्+क्विप्=प्राट् The vocalisation required by VI 1 16 S. 2412 is prevented. The छ is changed to श by VI. 4. 19 S. 2561. This श is changed to ष by VIII 2. 36 S 294, which is changed to ड (जश्त्व) and then to ट (चर्त्वः) thus we get S. प्राट्, dual प्राशौ, pl प्राशः ॥

Similarly श्रि+क्विप्=श्रीः

Similarly स्रु+क्विप्=स्रूः 'a sacrificial ladle, literally from which butter &c., *flows* into the sacrificial fire.

Similarly द्रु+क्विप्=द्रूः 'gold'

Similarly भ्रु gives कटप्रू a lewd person, an insect Similarly शूः meaning sky, Saraswatî, a demon and swift

Note —वक्ति यया सा वाक् (words), पृच्छतीति प्राट्, (as शब्द प्राट्,) a disciple, श्रीयते श्रयति वा सा श्रीः (a design of nature, beauty) वा स्रवति यस्या वा सा स्रूः यज्ञसाधन वा (a sacrificial ladle, a cascade)

द्रुयते प्राप्यते दुःखमनया सा द्रूः हिरण्यं वा (Gold) कटेन प्रवते गच्छतीति कटप्रूः कामुको जनः कीटो वा (a lewd person, an insect) जवति शीघ्रं गच्छतीति जूः शशोऽश्वो वृषभ आकाश विद्या वा (a rabbit, a horse, a bull, the sky, knowledge) So also the forms of प्रावृट् (the rainy season), द्वाः (the gate keeper), उदश्वित् (whey), स्रुक् (स्रुचन्ति स्तुवन्ति यया सा, hymn)

These words are from the roots वचपरिभाषणे (II 54), प्रच्छ ज्ञीप्सायाम् (VI. 120) श्रिञ् सेवायाम् (I 945), स्रु गतौ (I 987) द्रुङ् गतौ (I. 992) प्रुङ् गतौ (I. 1006) and जु गतौ (a sautra dhâtu)

२१८ । आप्नोतेर्ह्रस्वश्च । २ । ५८ ।

आपः । अपः । अद्भिः । अद्भ्यः ।

218. The affix क्विप् comes after the root आप् to pervade (V 14) and thereby the long vowel आ is shortened into अ ॥ 58

Thus, आप्नुवन्ति शरीरमित्यापः । आपः (waters) This word is always feminine and plural in declension, thus आपः, अपः, अद्भिः, अद्भ्यः, &c. The word means earth, water See Amarakosa I. 10 3

Thus आप्+क्विप्=अप् । It is declined as above, *i.e* Nom Pl आपः, Acc Pl अप Inst Pl. अद्भि Dat, Abl. Pl अद्भ्यः । Gen. Pl अपा, Loc. अप्सु,।

२१९ । परौ व्रजेः षश्च पदान्ते । २ । ५९ ।

व्रजे क्विब्दीर्घौ स्तः पदान्ते तु षः । परिव्राट् । परिव्राजौ ।

219. To the root व्रज्, preceded by the prefix परि, is added the affix क्विप्, whereby the short अ of vraj is lengthened into आ, and ष् replaces ज when it is final in a pada 59

Thus परितः सर्वतो व्रजति स परिव्राट् (a mendicant) Thus परिव्र् अ+क्विप्= परिव्राज् but in the Nominative Singular it is considered as if it was परिव्र् राष् । Then, the ष् is changed to ट् by जश्त्व and चर्त्व rules. The root is व्रज गतौ (I 272)

The dual of परिव्राट् is परिव्राजौ and the plural is परिव्राजः ॥

२२० । हुवः श्लुवच्च । २ । ६० ।

जुहूः ।

220. The affix क्विप् is added to the root हु and the vowel is lengthened and the root is doubled as if the affix was श्लु 60.

Thus —जुहोति ददात्यस्ति वा यया सा जुहूः (a wooden ladle by which ghee is poured into the sacrificial fire) The root is हु दानादनयोः (III. 1).

२२१ । स्रुवः कः । २ । ६१ ।

स्रुवः ।

221. The affix कः is applied to the root स्रु to flow 61.

Thus —स्रवति घृतमस्मात् सः स्रुवः (a sacrificial ladle, meaning the same as स्रुः, Art II. 57, preceding). Similarly ध्रुवम् (motionless, constant)

२२२ । चिक्च । २ । ६२ ।

चकार उच्चारणार्थः । क इत्कुत्वम् । स्रुक् । 'स्रुचं च स्रुचश्च सहहवि' ।

222. The affix चिक् is also applied to the root स्रु 62.

Thus घृतमस्याः स्रवति सा स्रुक् (a sacrificial ladle) The affix is really च्; the इ is for euphony, and क् is indicatory, by which the च is changed to a guttural. Thus स्रुक्, dual स्रुचौ, pl स्रुचः । The plural form स्रुचः is found in the following स्रुचं च स्रुचश्च सहहवि ॥

२२३ । तनोतेरनश्च वः । २ । ६३ ।

तनोतेश्चिक्प्रत्ययः । अनो वकारादेशश्च । त्वक् ।

223. The portion अन् of the root तन् to spread, is replaced by the syllable व va, when the affix चिक् (च्) is added to it 63.

Thus तन्+चिक्=तव+च्=त्वच् nom. S त्वक् skin.

The substitute is the full syllable व va consisting of two letters व् and अ, and not merely व् । Hence Bhattoji uses the word sabda in explaining this sûtra. For the meaning of the word त्वच् see A. K II. 6 62.

२२४ । ग्लानुदिभ्यां डौः । २ । ६४ ।

ग्लौः । नौः ।

224 To the roots √glai (I 952) to be dejected, and √nud (VI 2) to propel is added the affix ḍau 64.

Thus ग्लै+डौ=ग्लौः moon. नुद्+औ=नौः boat, ship See A. K. I. 3. 14 and I. 10 10

२२५ । च्विरव्ययम् । २ । ६५ ।

डौरित्येव । ग्लौकरोति । 'कृन्मेजन्तः' (४४९) इति सिद्धे नियमार्थमिदम् । उणादिप्रत्ययान्त-मव्ययं च्व्येवेति ।

225 The words formed by ḍau are not indeclinables, except when they take the further affix chvi 65

The word डौ is understood in this sûtra. Thus ग्लौ करोति. Here the case-affix is elided, as the word is treated like a chvi formed taddhita, and hence is indeclinable. It means अग्लौः ग्लौः सम्पद्यते तथा करोति, converting that which was not glass (or camphor) into camphor, i e. encamphoring &c.

The present sûtra is in fact a niyama or restrictive rule, for it restricts the too wide scope of I. 1 39 S. 449 by which every word formed by the krit affix औ, would have been *ipso facto* an indeclinable. As Unâdis are krit affixes, a word formed by औ would be an indeclinable. But this

sûtra really says that a unâdi word formed by an ड or डो, डै or डौ affix is not an indeclinable, unless it is used with the force of *chvi* affix See the following sûtras for डै and डो affixes.

२२६ । राते डैः । २ । ६६ ।

राः । रायौ । रायः ।

226. To the root √râ (II. 48) to give, is added the affix dai (डै) 66

Thus रा+डै=रै । It is declined thus रै+सुप्=रा+सुप् (VII 2 85 S 286)=राः । Dual रायौ । Pl रायः । रै means fire, sharp, gold, and riches.

२२७ । गमेर्डोः । २ । ६७ ।

'गौर्नादित्ये बलीवर्दे किरणक्रतुभेदयोः । स्त्री तु स्यादिशि भारत्यां भूमौ च सुरभावपि' । 'नृस्त्रियोः स्वर्गवज्राम्बुरश्मिदृग्बाणलोमसु' । बाहुलकाद् द्युतेरपि डोः । 'द्यौः स्त्री स्वर्गान्तरिक्षयोः'

227. To the root √gam (I. 1031) 'to go' is added the affix ḍo (डो). 67.

Thus गम्+डो=गो । In declining this word, sûtra VII 1 90 S. 284 applies. The nom. S is गौः । According to Keśava, this word means, when masculine, the sun, a bull, a ray of light, a kind of sacrifice, when feminine it means, a quarter of the compass, the goddess of speech *i e* Sarasvatî, the earth, the cow when both masculine and feminine, it means, heaven, the thunder bolt of Indra, water, ray, a region of the sky, an arrow, and the hair of the body

By force of bahulam, the affix comes after √dyut (I. 777) to shine. Thus द्यौः fem. Heaven and firmament.

२२८ । भ्रमेश्च डूः । २ । ६८ ।

भ्रूः । भ्रुवौ । अग्रेगूः ।

228. To the root √bhram (IV. 96) to wander about, is added the affix dû (डू) as well as to the root √gam. 68.

Thus भ्रू 'brow,' By force of the word च 'and', the affix is applied to गम् also. Thus अग्रेगू a servant, literally one who goes in front.

२२९ । दमेर्डोसिः । २ । ६९ ।

दोः । दोषौ ।

229 To the root √dam (IV 94) to tame, is added the affix ḍos (डोस्) 69.

Thus दम्+डोस्=दोस्, dual दोषौ the fore-arm. According to Śriharsha the word is masculine, as दोषं तस्य । It is neuter also, as ककुद् दोषणी used in the Bhâshya It is feminine also as दोषा 'arm' as in Dhananjaya Kosha.

२३० । पणो रिज्यादेश्च वः । २ । ७० ।

वणिक् । वणिजौ । 'नैगमो वाणिजो वणिक्' ।

230 To the root √pan to barter, to praise (I. 466) is added the affix iji (इजि), and the initial प is replaced by व । 70.

Thus वण्+इञ्=वण्+इज्=वणिज् nom. s वणिक् a trader The word takes the affix अण् without changing the sense. As वाणिजः a trader See Amarakośa II 9 78 for the phrase वैगमो वाणिजो वणिक ।

२३१ । वशेः कित् । २ । ७१ ।

'उशिगग्नी घृतेऽपि च' ।

231 The affix iji coming after √vas to desire (II 70) is treated as कित् and so causes vocalisation 71

Thus वश्+इज्=उशिज् । The vocalisation takes place by VI. 1 16. S 2412. It means fire and ghee (clarified butter)

२३२ । भृञ ऊच्च । २ । ७२ ॥

भूरिग्भूमिः ।

232. The affix iji is कित् after the root √bhri to support (I. 946) and the final of the root is replaced by long ऊ which is followed by र (I 1 51. S. 70). 72.

Thus भृ+इज्=भूर्+इज्=भूरिज् nom S भूरिक् meaning the earth.

२३३ । जसि सहोरुरिन् । २ । ७३ ।

जसुरिर्वज्रम् । सहुरिरादित्यः पृथिवी च ।

233 The affix *urin* comes after the roots √jas to release (IV. 102) and √sah to endure (I 905) 73

Thus जसुरिः 'the thunder-bolt' 'the wearied', 'the hungry." सहुरिः 'the sun, and the earth', the enduring, the long-suffering

Note:—The words जसुरि and सहुरि are used in the following Riks —जसुरये स्तर्यं पिप्युषीमिषम् । Here जसुरये (dative) is explained as श्रान्ताय ॥ In the Rik नीचायमानं जसुरिं न श्येनम्, the word जसुरिम् is explained as क्षुधितं ॥ In ससुवा जासी सहुरि भूर्ताबा the word सहुरि is explained by सहन शीलः (Rv. IV. 38 7.)

२३४ । सुयुरुवृञो युच् । २ । ७४ ।

सवनमृग्व्रताः । यवनः । रवणः कोकिलः । वरणः ।

234. To the roots √su to distil (V. 1) √yu to mix (II 23), √ru to sound (II 24) and √vriñ to choose (V 8) is added the affix yuch (अन) 74.

Thus सवनः moon, यवनः the Yavana, रवणः the cuckoo, and वरणः a kind of tree.

Note:—सवनः extracting the Soma-juice, a sacrifice, a libation, bathing, generation. यवनः a tribe of foreigners Greek, an Ionian रवणः sounding, tone. वरणा fem is the name of a river वरणः a bitter herb, and the neuter वरणं means a rampart, a bridge.

२३५ । अशो रश च । २ । ७५ ।

अश्नोतेर्युच्स्याद् रशादेशश्च । रशना काञ्ची । जिह्वावाची तु दन्त्यसकारवान् ।

235 The affix *yuch* is added to the root √as to pervade (V. 18), and thereby √as is replaced by ras 75.

Thus अश् + युच् = रश् + युच् = रशना a sort of ornament for wearing round the waist of women The word रसना tongue, has a dental स। It is derived from √रस to taste of the Churâdi class. (X. 385). It is formed by the affix ल्यु as it belongs to the Nandâdi class As a matter of fact, both words रशना and रसना are indifferently employed to denote a girdle and a tongue The अश of this sûtra includes अश् भोजने also (IX 51) The √रश will take युच् by बहुलमन्यत्रापि (see below II 78) It includes √रस शब्दे (I 745) and √रस आस्वादने (X. 385)

२३६ । उन्देर्न लोपश्च । २ । ७६ ।

ओदनः ।

236 The न of √undî (VII. 20 is elided, when the affix *yuch* is added 76

Thus उन्द् + युच् = उद् + युच् = ओदनः food, boiled rice, grain mashed and cooked with milk a cloud. ओदनी the plant called balâ (sida cardifolia).

२३७ । गमेर्गश्च । २ । ७७ ।

गमेर्युच्स्यादृकारादेशः । गगनम् ।

237 When the affix युच् is added to the root गम् to go (I. 1031) the म is changed to ग 77.

Thus गच्छन्ति अस्मिन्निति, गगनम् the sky, the firmament. See A K I 2. 1.

२३८ । बहुलमन्यत्रापि । २ । ७८ ।

युच्स्यात् । स्यन्दनः । रोचना ।

238 The affix युच् is added diversely to various other roots with various other forms. 78.

Thus द्योततेऽसौ इति द्योतनः प्रदीपो वा (light), स्यन्दते गच्छतीति स्यन्दनः रथो वा (a chariot), नयते प्राप्नोति रूपं येन तन्नयनम् (eyes), चन्दयत्याह्लादयतीति चन्दनं (sandal-wood) रोचतेऽसौ रोचना। The bright sky, a handsome woman, a kind of yellow, pigment usually called गोरोचना। Similarly असनः yellow; the ebony tree) &c.

Note —These words are from the roots √dyut (I. 777) to shine, √syandû (I. 798) to flow, √nî (I. 950) to lead, √chadi (I. 68) to rejoice, √ruch (I 781) to shine स्यन्दनः a war-chariot, air, hearing, a kind of tree called tinisha water, नयनं eyes चन्दनः sandal-wood, a kind of monkey, and चन्दनी name of a river चन्दनं a kind of medicinal plant called Bhadrakâli. रोचना a red lotus flower, yellow pigment, a handsome woman रोचनः dark Śâlmali, bright, a stomachic, name of one of the five arrows of cupid. From असु to throw, we get असनं throwing, a missile, name of a tree (jîvaka) Similarly from √अज to go constantly (I. 38) preceded by राज, we get राजादनः the Piyâla tree.

२३९ । रञ्जेः क्युन् । २ । ७९ ।

रजनम् ।

239 The root रञ्ज takes after it the affix क्युन् (ana) 79.

Thus रजति वस्त्रादिकमनेन तद्रजनम् कुसुम्भंवा (safflower, saffron, a kind of colour resembling the deep yellow of the saffron) रजनी (night)

Note —The root रञ्ज to colour (I 1048), takes lyut also and we get रञ्जनम् । The affix क्युन् being कित् causes the elision of the nasal Diversely (bhulam) the affix comes after कृप also, as कृपणः ।

२४० । भूसूधूभ्रस्जिभ्यश्छन्दसि । २ । ८० ।

भुवनम् । सुवन आदित्यः । धुवनो वह्निः । निधुवनं सुरतम् । भृज्जनमम्बरीषम् ।

240. In the chhandas, the affix क्युन् is added to the roots भू, सू, धू, and भ्रस्ज । 80.

Thus भवतीति भुवनम् (the world, the earth,) सूते सुवते वा यः सुवनम् (God, the sun) धूनोति कम्पयतीति धुवनः अग्निर्वा (fire) निधुवनं (the act of coition,) भृज्जति परिपक्वं भवति इति भृज्जनम् a frying pan, (the act of frying)

Note —भू to be (I 1), सू to beget (IV 24), धू to shake (V 9) भ्रस्ज to fry (VI 4) take kyun in the Vaidic literature. By bahulam, the affix is found after these roots in secular literature also भुवन a world, the earth, the heaven, a being, mankind, water See A K II 1. 6 भ्रस्ज+क्युन्=भृज्ज+ यु (VI 1 16 S 2412)+भृज्ज+यु (जश्त्व VIII 4 53 S. 52) भृज्ज+यु=भृज्जनम् a frying pan See A K II 9 30

२४१ । कृपृवृजिमन्दिनिधाञः क्युः । २ । ८१ ।

किरणः । पुरणः समुद्रः । वृजनमन्तरिक्षम् । मन्दनं स्तोत्रम् । निधनम् ।

241 The affix क्यु comes after the roots कृ, पृ, वृजि, मन्दि, and नि+धा ॥ 81

Thus —किरति विक्षिपत्यन्धकारमिति किरणः (the rays of sun or moon) पिपर्त्ति पालयति पूरयति वा स पुरणः (जलैः is understood) sea, वृङ्क्ते वर्जयतीति वृजनम् (the sky, force). यो येन वा मन्दते स्तौति स्वपिति कामयते वा तन्मन्दनम् (a hymn, a lover), नितरां दधाति यस्मिन्निधनम् (death)

The roots are √kri to scatter (VI 116), √pri to protect (III. 4) √vriji to avoid (II 19) √madi to praise &c. (I 13), √dhâ to support (III. 10) निधनं means the destruction, and family, race.

२४२ । धृषेर्धिष् चसंज्ञायाम् । २ । ८२ ।

धिषणो गुरुः । धिषणा धीः ।

242. The affix क्यु comes after the root धृष् (V. 22) and when this affix is added, the form धृष् is changed to धिष्, and the word so formed denotes a name. 82.

Thus धृष्णोति प्रागल्भ्यं ददाति यः धिषणः गुरुः a teacher. A. K. I. 3. 24, An epithet of Brishaspati, the preceptor of the Gods, धिषणा the speech, praise, hymn, (intellect), understanding, earth, a cup, bowl.

२४३ क । हन्ते र्घुरच् । २ । ८३ क ।

• घुरचः

243A When the affix अच् is added to the verb हन्, the root changes itself to घुरच्

Thus हन्ति हननेन वा प्रादुर्भवति स घुरचः a sound—lit that which manifests on being struck

२४४ । वर्तमाने पृषद् बृहन् महज् जगच् छतृवत् । २ । ८४ ।

अतिप्रत्ययान्ताः । 'पृषु सेचने' गुणाभावः । पृषन्ति । बृहत् । महान् । गमेर्जगादेशः । जगत् ।

244 The words पृषत्, बृहत्, महत्, and जगत् are formed by the affix अति, and it is like शतृ affix, and the force the affix is to denote present time like the affix शतृ । 84

These words are formed by the affix अति । From पृषु सेचने to sprinkle (I 737) comes पृषन्ति a drop of water It is neuter and always used in the plural. The singular is पृषत् । There is no guna of the root vowel. Similarly बृहत् is from the root बृह to increase (I 771), महत् is from मह to worship (X 321) जगत् is from गम् to go (I 1031), and गम् is replaced by जग ।

Note —These word are really formed by the affix अति and not शतृ । It is treated like शतृ which is an उगित् affix and consequently VII 1 70 S. 361 applies, and we get नुम् in महान्त् । In the feminine, we have ङीप् by IV. 1. 6 S 455 as महती ।

Note —Had the words पृषत् &c been शतृ formed, then we could have easily omitted the words वर्तमाने and शतृवच्च from this sûtra. But they are not शतृ formed Had they been so, then the vikarana शप् would be added to the root मह, and there would be नुम् by VII 1 80 S 455, and an optional form महन्ती would arise The accent moreover would be governed by VI. 1. 186 S. 3730 in that case. But if the affix be taken as अति then it being an ârdhadhâtuka affix, the vikarana शप् is not added, and so the above difficulty does not arise. Hence Bhattoji takes these words as formed by the affix अति and not शतृ though this अति is treated like शतृ for some purposes

Note—The example given above is पृषन्ति plural of पृषत्, in order to indicate that the word is neuter when meaning a drop. When masculine it means a deer. बृहती means an egg-plant, a thorn, the speech, a reservoir, a name of a metre, a wrapper or mantle By being treated as शतृ there is नुम् (VII 1 70 S 361), as बृहन्=विपुलः । महती means an egg-plant, when neuter, महत् means kingdom When masculine, it means Mahat the Great principle of Sânkhya, the mighty महती is also the name of the lute of Nârada, as बृहती is the name of the lute of Visvâvasu, कलावती of Tumbaru

and कच्छपी of Sarasvatî See Mâgha I. 10 (आवेशयन्तं महतीं मुहुर्मुहुः) जगत् is neuter when meaning the world, the universe when masculine it means wind, air. It has all the three genders when meaning immoveable जगती means the earth, the world, a kind of metre, and man kind. The masculine जगत् 'air,' being treated as शतृ formed takes नुम् (VII. 1. 70. S 361), and is declined as जगन्, dual जगन्तौ, pl जगन्तः। But the जगत् derived under dyuti-gami-juhotinâm dvecha (Vârtika under III 2. 178 S 3158) not being शतृ like is declined as जगत्, जगती and जगतः।

Thus पर्षति सिञ्चति हिनस्ति वा। तत् पृषत् (A kind of deer, a drop of any liquid) वर्हति वर्धतेऽसौ बृहत् (large) Fem, बृहती a portion of the Vedas).

२४५। संश्चत् तृपद् वेहत्। २। ८५।

एते निपात्यन्ते। पृथक्करणं शतृवद्भावनिवृत्त्यर्थम्। संचिनोतेः सुट् चकारस्लोपः। संश्चत्कुहकः। तृपच्छत्रम्। विपूर्वाद्धन्तेर्हिलोपः इत व च। 'वेहद्गर्भोपघातिनी'।

245. The words samśchat, tripat and vehat are irregularly formed by *ati* affix. 85

These are Nipâtanas. They are enumerated separately from the last mentioned words, in order not to apply śatri-vad-bhâva to them संश्चत् is derived from चिञ् चयने (V. 5) with the preposition सम्। The च of चि is elided संश्चत् means magic. From तृप प्रीणने (IV 86) comes तृपत् 'umbrella.' From हन् to kill (II 2.) comes वेहत् with the upasarga वि। The अन् of हन् is elided, and the इ of वि is changed to ए। वेहत् a barren cow, one who destroys the womb. See A K. II. 9. 69.

Note —The feminine of वेहत् would be वेहती had it been Śatri-like. But it is not so and उगितश्च (IV. 1. 6) does not apply

According to Subhuti Chandra सश्चत् is derived from सम्+श्वि to swell. तृपत् means moon also.

२४६। छन्दस्यसानच् शुजृभ्याम्। २। ८६।

शवसानः पन्थाः। जरसानः पुरुषः।

246. After the roots √śu to go, and √jrî to grow old, comes the affix *asânach* in the chhandas. 86

Thus शवसानः a road, a path, a way. जरसानः an old man or an invalid person.

Note —But in the two verses प्र मन्महे &c. (Rv I 62. 1 & 2) the word शवसानाय is explained as अतिबलाय very powerful. It means also a cemetery but then it is differently derived.

२४७। ऋञ्जिवृधिमन्दिसहिभ्यः कित्। २। ८७।

ऋञ्जसानो मेघः। वृधसानः पुरुषः। मन्दसानोऽग्निर्जीवश्च। सहसानो यज्ञो मयूरश्च।

247. The affix असानच् is कित् after √riji (I. 190) to fry, √vridhu (I. 796) to increase, √madi (I. 13) to praise, and √saha (I. 905) to endure. 87

Thus ऋञ्जसानः a cloud, वृधसानः a man, मन्दसानः fire, a living creature, सहसानः a peacock, a sacrifice.

Note —The root ऋजि takes नुम् as it has an indicatory इ, and this nasal is never elided here Thus there can be no guna of ऋञ्ज। So also of √मन्द and √सह॥ Therefore with regard to these three roots, the forms would have been the same, whether the affix were कित् or not The difference would be with regard to वृध only The above three roots might easily have been read along with यु जृ of the last sûtra. The word गुणः in the next sûtra could also have been omitted. Thus instead of three apporisms, two would have been enough.

As, कन्दस्यसानच् युजृ ऋञ्जि मन्दि सहिभ्यः। and अर्तेः शुट् च वृधेः कित्॥

In the Mantras ऋञ्जसानः युवसारः उक्थैः and अस्मिन् यज्ञे मन्दसाना वृषण्वसू the words have been given their etymological meaning in the Bhâshya, and not the meanings as given above.

२४८। अर्तेर्गुणः शुट् च। २। ८८।

अर्शसानोऽग्निः।

248. The √ऋ to go (I. 983) takes guna when the affix asânach is added to it; and the augment śut (शु) is inserted. 88.

Thus ऋ+असानच्=अर्+श्+असानच=अर्शसानः the fire, the killer of enemies

Note —In the Mantra आवाविषद् र्शसानाय, the word अर्शसानाय (dative) is explained in the Bhâshya by शत्रूणां हिंसित्रे to the killer of enemies.

२४९। सम्यानच्स्तुवः। २। ८९।

संस्तवानो वाग्मी।

249 The affix *ânach* is added to the root √stu to praise (II. 34), when the preposition सम् is in construction with it. 89.

Thus संस्तवानः, ah orator, a good speaker

२५०। युधिबुधिदृशिभ्यः किच्च। २। ९०।

युधानः। बुधानः। धृशानो लोकपालकः।

250 The affix ânach is added to √yuan to war (IV 61.), √budhir to know (I. 924). and √drisir to see (I. 1037); and it is कित्। 90.

Thus युधानः an enemy, an opponent. बुधानः a preceptor. दृशानः a guardian of the world. By bahulam it comes after √कृप also. As कृपाणः a sword. In the following shloka there is play on the words कृपणः 'a miser', कृपाणः 'a sword,' and कोश 'a treasury' 'a sheath.'

कृपाणेन कथं कार कृपणः सह गणयते।
परेषां दानसमये यः स्वकोशं विमुञ्चति॥

२५१। कुर्दः सनोलुक् छलोपश्च। २। ९१।

251 The affix ânach is added to the desiderative of the √hurchha, when the sign सन् of the desiderative is luk-elided, and the छ of the root is lopa-elided. 91.

Thus जुहुराणः the moon.

Note :—The root √hurchhâ to be crooked (I 226) when in the desiderative, takes आनच्, but the सन् is elided and so also छ of the root. In the Yajur Veda mantra युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनः the word juhurânam is explained as कौटिल्यकारिः 'crooked'. See Isâ upanishad my edition p. 30

२५२ । श्वितेर्दश्च । २ । ९२ ।

शिश्विदानः पुण्यकर्मा ।

252. To the desiderative of the root √śvitâ 'to make white' (I 778), is added the affix ânach, the affix सन् is elided and त of the root is replaced by द। 92

Thus शिश्विदानः pious in conduct, virtuous, holy

Note —The affix is कित् and so there is no guna Of course, in the desiderative there is reduplication See Amarakośa III 1. 46 Kshîraswâmî derives this word from श्विदि श्वैत्ये (I. 10), with the affix कानच् with the force of लिट्। In other words, he makes it the Perfect Participle of श्विद्। He apparently has over looked this sûtra. The difficulty with the root श्विदि is that the nasal caused by इदित् will not be elided and कानच् is a Vaidic affix.

२५३ । तृन् तृचौ शंसिक्षदादिभ्यः संज्ञायां चानिटौ । २ । ९३ ।

शंसेः क्षदादिभ्यश्च संज्ञायां तृन्तृचौ स्तः । तौ चानिटौ । शंस्ता । क्षत्ता । शंस्तारौ । शंस्तारः । क्षदिः सौत्रो धातुः खण्डने भक्षणे च । अनुदात्तेत् । 'वृक्णे क्षदनम्' इति मन्त्रात् । 'उत्तार्णां वा वेदनं वा क्षदन्ते' इति ब्राह्मणाच्च । 'क्षत्ता स्यात्सारथौ द्वाःस्थे वैश्यायामपि शूद्रजे' ।

253 The affix trin comes after √śans, to praise (I. 764) and the affix trich after √kshad and the rest, when the word so formed is a name, and the affixes do not take the intermediate इ ॥ 93

Thus शंस्+तृन्=शंस्तृ nom s शंस्ता, dual शंस्तारौ, pl. शंस्तारः ॥

The root क्षद् is a sautra dhâtu and means to cut, to eat It is Anudâttet It is found used in the Rig Verse वृक्णे क्षदनम्, and in the following phrase taken from the Brâhmanas —उत्तार्णां वा वेदनं वा क्षदन्ते। Thus क्षद्+तृच्=क्षत्तृ, nom. s. क्षत्ता। It means a charioteer, a gate-keeper, an off spring of a śûdra father and a Vaishya wife

Note —In explaining the sûtra VI 4. 11 S 277, it has already been said that the words नप्तृ &c. have been used in that sûtra in order to teach by implication a *niyama* or restriction—namely the unâdi words formed by तृन् or तृच् do not get lengthened, except the eight words svasri &c. specifically mentioned in that sûtra. The word शंस्तृ is not among these

eight, hence its declension is षंस्तरौ and not षंस्तारौ, and षंस्तरः and षंस्तारः ॥ The word has acute on the first syllable as the affix is णित् । 'As in the mantra ग्रावग्राभ उत शंस्तासु विप्रः ।

The word आदि in षदादि refers to roots like शासु अनुशिष्टौ (II 66) Thus शास्ता, du. शास्तारौ pl शास्तारः । शास्ति or विनयति सत्वान् = शास्ता बुद्धः ॥ It is the name of the Buddha Similarly प्रशास्ता । See VI. 4. 11. S. 277 Its dual and plural are प्रशास्तारौ, प्रशास्तारः । The lengthening in both cases is by the sûtra VI 4 11 S 277.

According to Medinî Kosha क्षत्ता means the son of a śûdra produced on a Vaisya woman. This is the meaning taken by Bhattoji in the text above. But according to Amarakosá it is the son of a śûdra by a Kshatriya woman.

Similarly from √नी to lead, we get with the preposition उद् the noun उन्नेता a kind of Ritvik priest.

२५४ । बहुलमन्यत्रापि । २ । ९४ ।

मन् । मन्ता । हन् । हन्ता । इत्यादि ।

254 Diversely also other words are formed by the addition of तृन् and तृच् to other roots 94

Thus मन्ता from मन् and हन्ता from हन् ।

This sûtra is superfluous for the word आदि of the last aphorism would have made these two affixes applicable to other roots also

२५५ । नप्तृ नेष्टृ त्वष्टृ होतृ पोतृ भ्रातृ जामातृ मातृ पितृ दुहितृ । २ । ९५ ।

न पतन्त्यनेन नप्ता पौत्रो दौहित्रश्च । नयतेः षुग्गुणश्च । नेष्टा । त्विषेरितोऽत्वम् । त्वष्टा । होता । पोतादिर्ण्यद्भेदः । भ्राजतेर्जलोपः । भ्राता । जाया माति जामाता । 'मान पूजायाम्' नलोपः । माता । पातेराकारस्येत्वम् । पिता । दुहेस्तृच इट् गुणाभावश्च । दुहिता ।

255 The following ten words are irregularly derived, *viz*, नप्तृ (a grandson), नेष्टृ (one of the chief officiating priests at a Soma sacrifice), त्वष्टृ (name of a Vedic God), होतृ (a sacrificial priest), पोतृ (one of the sixteen officiating priests at a sacrifice), भ्रातृ (brother), जामातृ (son-in-law), मातृ (mother), पितृ, (father), and दुहितृ (daughter) 95.

These ten words are formed by trin or trich With the negative particle न added to the root √पत् to fall (I 898) is formed नप्तृ । The son's son or daughter's son is so called because through him the ancestors *do not fall* from heaven into the Naraka called पुत् ।

From √नी to lead (I. 950) we get नेष्टा by guna of the root and inserting the augment षुक् । It means the *leading* priest in a Soma sacrifice.

From √त्विष to shine (I 1050) is obtained त्वष्टृ by changing the इ of the root into अ ॥ It means the divine Architect; a carpenter From √hu to sacrifice (III. 1) comes होता the Hotri priest From √pû to purify (I 1015) comes the word पोता the Potri priest a kind of Ritvik From √bhrâj to shine (I 194) comes भ्रातृ brother. The ज of the root is elided

From √mâ to measure (II 53) with the upapada जाया wife, comes जामातृ son-in-law, literally he who measures or causes to be measured the wife From √मान् to worship (I 1021) comes माता mother The न् of the root is elided. From √pâ to protect (II 47) comes पिता, the आ of the root is changed to इ ॥ From the root √duh to milk (II. 4) comes दुहिता। The affix तृच् takes the intermediate इ as an exception nor does it cause guna

२५६ । स्वसेरृन् । २ । ९६ ।

स्वसा ।

256 The affix ऋन् comes after the verb असु to throw (IV 100) preceded by the preposition सु 96.

Thus सु+असु+ऋन्=स्वसृ, N. S स्वसा (sister)

Another reading of this sûtra is सुञ्यसेॠन्। There is no difference of meaning, सुञि असेः or सौ असेः mean the same The Commentary adopts the first

२५७ । यतेर्वृद्धिश्च । २ । ९७ ।

याता । 'भार्यास्तु भ्रातृवर्गस्य यातारः स्युः परस्परम्' ।

257. The affix ऋन् comes after the verb यत (I, 30) to attempt, endeavour, strive, try, and there is vriddhi of अ। 97.

Thus याता (a husbands' brothers' wife). The wives of brothers are related to each other as याता sisters-in-law. See Amarakośa (II. 6. 30) for the above verse of the text.

२५८ । नञि च नन्देः । २ । ९८ ।

न नन्दति ननान्दा । इह वृद्धिर्नानुवर्तत इत्येके । 'ननान्दा तु स्वसा पत्युर्ननन्दा नन्दिनी च सा' इति शब्दार्णवः ।

258. The affix ऋन् comes after the √नन्द् (I. 67) to be glad, when it is preceded by the indeclinable न and there is vriddhi of the root. 98.

Thus ननान्दा with vriddhi of the last sûtra, (husband's sister) literally meaning one who is never satisfied, however one might strive to please her. Others do not read the anuvritti of vriddhi into this sûtra. The form then is ननन्दा। Thus in Sabdârnava we find 'the husband's sister is nanândâ, also called nanandâ, and nandinî.'

२५९ । दिवेर्ऋः । २ । ९९ ।

देवा । देवरः । 'स्वामिनो देवृदेवरौ' ।

259. The affix ऋ comes after √दिव् (I V 1) 'to joke.' 99

Thus देवा or देवरः (husband's younger brother) Thus Amarakosha says श्यालाः स्यु भ्रातरः पत्न्याः स्वामिनो देवृदेवरौ" The brother of a wife is called śyâlâ, that of a husband, devri or devara" (A K II. 6. 32).

२६० । नयतेर्डिच्च । २ । १०० ।

ना । नरौ । नरः ।

260. The affix ऋ is added to √nî to lead (I 950) and it is डित । 100.

Thus नी+ऋ=न्+ऋ (the टि portion ई of नी is elided, because the affix has an indicatory ड)=नृ। It is declined as S ना, dual नरौ, pl नरः

२६१ । सव्ये स्थश्छन्दसि । २ । १०१ ।

'अम्बाम्ब-' (३९१८) इत्यत्र "स्थास्थिन्स्थॄणामुपसंख्यानम्*" । सव्येष्ठा सारथिः । सव्येष्ठरौ । सव्येष्ठरः ।

261. In the chhandas, the affix ऋ which is डित, comes after the verb स्था to stand (I. 975) when the word *savye* is in composition as an upapada. 101.

Thus सव्ये+स्था+ऋ=सव्ये+स्थ्+ऋ (आ elided because the affix is डित)= सव्ये+स्थृ । Now applies the following vârtika which is to be found under sûtra VIII. 3. 97 S. 2918 (see my Ashtâdhyâyî)

Vârtika. The स of sthâ, sthin, and sthri is changed into ष when preceded by amba, âmba, go, bhûmi, savya, apa, dvi, tri, ku, śeku, śanku, angu, mañji, puñji, parame, barhis, divi and agni. Therefore सव्ये+स्थृ= सव्येष्ठृ । It means a charioteer and is declined as S सव्येष्ठा, dual सव्येष्ठरौ, pl. सव्येष्ठरः । The locative sign in सव्ये is not elided because of VI 3. 14. S 972.

२६२ । अर्तिसृधृधम्यम्यश्यवितृभ्योऽनिः । २ । १०२ ।

अष्टभ्योऽनिप्रत्ययः स्यात् । अरणिरग्निनिर्मन्थनदारु । सरणिः । धरणिः । धमनिः । अमनिः । अशनिः । अवनिः । तरणिः । बाहुलकात् ऋणिः ।

262. The affix अनि comes after the following eight verbs *viz.*—ऋ (I. 983) 'to go or move, or obtain' सृ (I 982) 'to move' धृ (I 948) 'to support', धम (I 974) 'to blow अम 'to go' (I. 498), अश to eat (IX. 51) अव् 'to protect, defend or move', (I. 631) and तृ 'to cross' (I. 1018). 102.

Thus ऋ+अनि+अरणिः 'a piece of wood of the śámî tree used for kindling the sacred fire by attrition'.

सरणिः 'a path, way, road or course' similarly the word ऋणिः is derived from the root ऋ to injure. It means a road, path. But in Veda Bhâshya

on ह्वाजग्नेअरणिव it is explained by हिरण्यवलोपपर्णा (Rv I 31, 16) चरणि 'the earth' धमनिः the tube a blow-pipe, the artery or vein, also धमनी । अमनिः 'motion or way', अशनिः 'the thunder bolt' of Indra : literally by which *is enjoyed* the kingdom by Indra it means the sun also, अवनिः 'the earth' तरणिः 'the boat'.

The word रजनः 'night' turmeric, or red lac, or lotus is diversely formed from the root रञ्ज् 'to be delighted' to dye, color, paint &c The ञ of the root is also diversely elided. To the root is added the affix अनि Another form is रजनी । The long ई (ङीप्) is added by कृदिकारात् &c.

२६३ । आङि शुषेः सनश्छन्दसि । २ । १०३ ।

आशुशुक्षणिरग्निर्वात ।

263. In the chhandas the affix अनि comes after the desiderative of the verb शुष् 'to be dried' (IV. 74) preceded by आङ् । 103.

Thus आङ् शुष्+सन्+अनि=आशुशुक्षणिः (wind, or fire) being worshipped on account of shining very quickly, or causing sorrow to one's enemies.

२६४ । कृषेरादेश्च चः । २ । १०४ ।

चर्षणिर्जनः ।

264 The affix अनि comes after the verb कृष् 'to plough' (I. 1039) and the initial क is changed to च 104

Thus कृष्+अनि=चर्षणिः (a man).

Note —In the Vaidika Nighantu, the form चर्षणिः meaning 'a man is read in the list of मनुष्यनाम

But Ujjvala Datta has read the sûtra as घृषेरादेश्च चः and so he has derived the form चर्षणिः meaning 'a harlot'. But this is not correct Had it been so, the sûtra would have stood as घृषे च from the root dhrish.

The Veda Bhâshya also explains the word चर्षणिः in the same way when commenting on the mantra ओमासश्चर्षणीधृतः ॥ (Rv I 3 7)

२६५ । अदेर्मुट् च । २ । १०५

अद्मनिरग्निः ।

265. The affix अनि comes after the verb अद् 'to eat or destroy' (II. 1), to which the augment मुट् is added. 105.

Thus अद्+मुट्+अनि=अद्मनिः 'fire'.

२६६ । वृतेश्च । २ । १०६ ।

वर्तनिः । गोवर्धनस्तु चकारान्मुट् वर्त्मनिरित्याह ।

266. The affix अनि comes after the verb, वृ 'to subsist or exist (I. 795). 106.

Thus वृत्+अनि=वर्तनिः 'a way, road.' See Amarakośa (II. 1-15) But according to Govardhana, the augment मुट् is also to be added. Thus वृत्+मुट्+ अनि=वर्त्मनिः 'a road'.

The feminine form is वर्तनी with the ङीष् of कृदिकारात् ।

२६७ । क्षिपेः किच्च । २ । १०७ ।

क्षिपक्षिरायुधम् ।

267 The affix अनि comes after the verb क्षिप् 'to discharge, to let go &c' (VI 5) and the affix is treated as कित 107.

Thus क्षिप्+अनि=क्षिपणिः 'a stroke with a whip' a weapon In the Veda Bhâshya क्षिपणिः is explained by क्षेपणं throwing, in the mantre वहस्य वाजी क्षिपणि तुरण्यति ॥ (Rv IV 40 4).

२६८ । अर्चि शुचि हु सृपि छादि छर्दिभ्य इसिः । २ । १०८ ।

अर्चिर्ज्वाला । इदन्तोऽप्ययम् । 'अग्नेर्भ्राजन्ते अर्चयः' । शोचिर्दीप्तिः । हविः सर्पिः । 'इस्मन्-' (२८८५) इति ह्रस्वः । छदिः पटलम् । छर्दिर्वमनव्याधिः । इदन्तोऽपि । 'छर्द्यतीसारशूलवान्' ।

268. The affix इसि comes after the verb अर्च् (I 219) 'to worship' शुच् (I 198) 'to grieve', हु (III 1) 'to offer or present as an oblation to fire', सृप् (I. 1032) 'to creep or crawl', छादि (X. 290) 'to cover' and छर्द् (X 51) 'to vomit' 108

Thus अर्च्+इसि=अर्चिस् (a ray light : flame ,) The affix इ of the unâdi सर्व इः (IV. 138) also comes after this verb Thus अर्च्+इ=अर्चिः (ray, flame of fire or of the morning twilight).

अर्चिस् formed with the affix इसि is neuter, but अर्चिः formed with the affix इ is feminine and i plural is अर्चयः as in अग्ने भ्राजन्ते अर्चयः । शुच्+इसि =शोचिस् 'light lustre, radiance' हु+इसि=हविस् 'clarified butter' for offering सृप्+इसि=सर्पिस् 'clarified butter' छादि+इसि=छदिस् 'the roof or thatch of a house' The word is alwa feminine See Lingânusâsana. III 21. See A K II 2 14. The final इ of छादि is elided by VI 4 51. S. 2313 and the penultimate vowel of छादि is shortened by VI 4 97. S. 2985. छर्द्+इसि=छर्दिस् (vomiting, sickness). The affix इ also comes after this verb. The word छर्दि ending in इ is also a valid form, meaning vomitting As छर्द्यतीसारशूलवान्=छर्दि+अतीसार+शूलवान् .

२६९ । बृंहेर्नलोपश्च । २ । १०९ ।

'बर्हिर्ना कुशशुष्मणोः' ।

269. The न of बृंह् 'to grow, increase' (X. 228) is elided when the affix इसि comes after it. 109

Thus बृंह्+इसि=बर्हिः m. 'fire, the kuśa grass' शुष्मा means fire See Amarakośa I 1. 57.

२७० । द्युतेरिसिन्नादेश्च जः । २ । ११० ।

ज्योतिः ।

270 The affix इसिन् comes after the verb द्युत् 'to shine, be bright or brilliant' (I 777) and the initial letter, that is द is changed to ज । 110.

Thus द्युत्+इसिन्=ज्युत+इसिन्=ज्योतिस् 'light, lustre', fire, the sun, sight, the star

२७१ । वसौ रुचेः सञ्ज्ञायाम् । २ । १११ ।

वसुरोचिर्यज्ञः ।

271 The affix इसिन् comes after the verb रुच् to shine (I 781) when preceded by वसु and the word so formed is an appellative. 111

Thus वसुरुच्+इसिन्=वसुरोचिस् a sacrifice, religious ceremony By bahulam, this affix comes after the single uncompounded verb also As रोचिस्। See Amarakosha I 3 34

२७२ । भुवः कित् । २ । ११२ ।

भुविः समुद्रः ।

272. The affix इसिन् comes after the verb भू (I 1) 'to become' and the affix is treated as if it had an indicatory क। 112

Thus भू+इसिन्=भुविस् 'the ocean'

२७३ । सहो धश्च । २ । ११३ ।

सधिरनड्वान् ।

273 The affix इसिन् comes after the verb सह् (IV. 20) 'to endure, to support,' and the ह is changed to ध 113

Thus सह्+इसिन्=सधिस् an ox, a bull.

२७४ । पिबतेः स्थुक् । २ । ११४ ।

'पाथिश्चक्षुःसमुद्रयोः' ।

274 The affix इसिन् comes after the verb पा (I. 972) 'to drink' and the augment थुक् is also added to it 114

Thus पा+थुक्+इसिन्=पाथिस् 'the sea, the eye'

२७५ । जनेरुसिः । २ । ११५ ।

जनुर्जननम् ।

275 The affix उसि comes after the verb जन् (IV. 41) 'to be born' 115.

Thus जन्+उसि=जनुस् birth, production.

२७६ । मनेर्धश्छन्दसि । २ । ११६ ।

मधुः ।

276. In the chhandas the affix उसि comes after the verb मन् (VIII 9) 'to think' and the न is changed to ध. 116

Thus मन्+उसि=मधु, 'honey' (compare also Un I, 18.).

२७७ । अर्ति पॄ वपि यजि तनि धनि तपिभ्यो नित् । २ । ११७ ।

अरुः । परूंषि । वपु । यजुः । तनुः । तनुषी । तनूंषि । धनुरस्त्रियाम् । 'धनुर्वंशविशुद्धोऽपि निर्गुणः किं करिष्यति' । सान्तस्योदन्तस्य वा रूपम् । 'तपुः सूर्याग्निशत्रुषु' ।

277 The affix उसि comes after the following verbs, and is treated as if it was नित् and so makes the word first acute. ऋ (III 16) 'to go, to move or to obtain', पॄ (III 1) 'to fill or to satisfy', वप् (I. 1052) 'to be get' 'to produce', यज् (I 1051) 'to sacrifice', तन् (VIII 1) 'to stretch', धन् (III 23) 'to sound or to bear fruit', तप् (I. 1034) 'to shine or to blaze.' 117

Thus ऋ+उसि=अरुस्. 'the sun, the boil', A K. II 6 54. परुस् 'a joint or knot', A. K II 4 162 वपुस् 'body or person', यजुस् 'a sacrificial prayer or formula', the Yajur Veda तनुस् 'the body', it is a neuter noun Its N dual and plural are तनुषी and तनूंषी धनुस् 'a bow', it is never used as a feminine noun This word either ends in the consonant स् or the vowel उ Thus in the passage धनुर्वंश विशुद्धोऽपि निर्गुणः किं करिष्यति 'a bow, though made of pure bamboo, but if without the bow string, can do nothing" The pun is on dhanu and guna If धनु means a rich man, then the verse would mean "A rich man of a pure lineage, can do little if he has no good qualities." In the above verse the word is either *dhanus* ending in स or *dhanu* ending in उ ॥ तपुः 'Fire, the sun, an enemy'

२७८ । एते र्णिच् च । २ । ११८ ।

आयुः । आयुषी ।

278 The affix उसि comes after the verb इण् (II. 36) to go, 'to invigorate' and the affix is treated as a णित् and causes the vriddhi of the root 118

Thus इ+उसि=ऐ+उस्=आयुस् 'life, duration of life' This word is of the neuter gender So its N Dual is आयुषी

२७९ । चक्षेः शिच्च । २ । ११९ ।

चक्षुः ।

279. The affix उसि comes after the verb चक्ष् (II. 7) to speak and the affix is treated as if it had an indicatory श । 119.

Thus चक्ष्+उसि=चक्षुस् 'the eye' The affix being treated as शित् the root चक्ष is not replaced by ख्या by II 4 54. S. 2434, though the affix is ârdhadhâtuka

२८० । मुहेः किच्च । २ । १२० ।

मुहुरव्ययम् ।

280 The affix उसि comes after the verb मुह (IV. 89) 'to faint, swoon, lose consciousness, become senseless', and the affix is treated as if it had an indicatory क । 120

Thus शुद्+ग्रचि=शुद्रन्। It is an अव्यय or indeclinable and means constantly

२८१। बहुलमन्यत्रापि। २। १२१।

आवशुः। परिवशुः।

281 This affix comes diversely in other places also. 121

Thus आवशुद्'a learned man', परिवशुद्।

२८२। कृ गॄ शॄ वृञ् चतिभ्यः ष्वरच्। २। १२२।

'कर्वरो व्याघ्ररक्षसोः'। गर्वरोऽहङ्कारी। शर्वरी रात्रिः। 'बर्वरः प्राकृतो जनः'। चत्वरम्।

282 The affix ष्वरच् comes after √कॄ (VI. 116) 'to scatter गॄ (VI 117) to swallow, शॄ (IX 18) 'to kill, destroy, injure', वृञ् (V 8) 'to choose, select' and चत (I. 918) 'to ask, beg, request'. 122.

Thus कॄ+ष्वरच=कर्वरः 'a tiger, a demon' a Râkshasa, गर्वरः 'a proud man', शर्वरी 'night', बर्वरः 'a barbarian, चत्वरं 'a quadrangular place or courtyard'

Note —बर्वरः also means curly hair, a mode of dancing, the class of weapons, बर्वरा a kind of basil बर्वर yellow sandalwood, ver million, gum myrrh

२८३। नौ सदेः। २। १२३।

'निषद्वरस्तु जम्बालः'। निषद्वरी रात्रिः। इत्युणादिषु द्वितीयः पादः।

283 The affix ष्वरच् comes after the verb षद् (I 907) 'to sit down' preceded by the preposition नि 123.

Thus नि+षद्+ष्वरच्=निषद्वरः 'mud or mire' निषद्वरी 'night' The स is changed to ष by VIII 3 66. S 2271

CHAPTER III.

२८४। छित्वर छत्वर धीवर पीवर मीवर चीवर नीवर गह्वर कट्वर संयद्वराः। ३। १।

एकादश ष्वरजन्तयान्ता निपात्यन्ते। 'छिदिर्' 'छद्' अनयोस्तकारोऽन्तादेशः किद्गुणाभावश्च। छित्वरो धूर्तः। 'छत्वरो गृहकुञ्जयोः। धीवरः कैवर्तः। पीवरः स्थूलः। मीवरो हिंसकः। चिनोतेर्दीर्घश्च। चीवरं भिक्षुप्रावरणम्। नीवरो जातिविशेष। नीवरः परिव्राट्। गाहतेर्ह्रस्वत्वम्। गह्वरम्। कटे वर्षादौ कट्वरं व्यञ्जनम्'। यमेर्दकारः। संयद्वरो नृपः। यदेः संयद्वर इत्येके।

284. The following eleven words are irregularly derived with the addition of the affix ष्वरच् Chhitvara, chhatvara, dhîvara, pîvara, mîvara chîvara nîvara, gahvara, katvara, samyadvara 1.

1. छित्वरः 'fit for cutting hostile or roguish', from the verb छिद् 'to cut (VII, 3). 2 छत्वरः 'a house, a bower', from the verb छद् 'to cover', (I. 851).

२८७ । कृषेर्वर्णे । ३ । ४ ।

कृष्णः ।

287 The affix नक् comes after the verb कृष् 'to plough' (I. 1039) when it means one of the colors 4.

Thus कृष्+नक्=कृष्णः 'the dark color, Krishna is the name of the son of Satyavati (Vyâsa), name of Keśava (Shrî Krishna), a crow, name of Arjuna, कृष्णा is the name of Draupadî, a grape, a kind of plant. *n.* black pepper, iron.

२८८ । बन्धेर्ब्रधिबुधी च । ३ । ५ ।

ब्रध्नः । बुध्नः ।

288. The affix नक् comes after the verb बन्ध् 'to bind' (I 1022) when the âdeśas बुधि and ब्रधि replace it (the verb) 5.

Thus बन्ध्+नक्=ब्रध्नः, 'the sun', बन्ध्+नक्=बुध्नः 'the foot of a tree, an epithet of Śiva'.

२८९ । धापॄवस्यज्यतिभ्यो नः । ३ । ६ ।

'धाना भृष्टयवे स्त्रियः'। पर्णं पत्रम् । पर्णः किंशुकः । 'वस्नो मूल्ये वेतने च'। अजेर्वी । वेनः । अत्न आदित्यः । बाहुलकाच्छृणोतेः श्रोणः पङ्गुः ।

289 The affix न comes after the verb धा 'to hold, to contain', (III 10), पॄ 'to protect or fill', (III. 4); वस् 'to dwell, inhabit, live' (I 1051); अज् 'to go, to drive', (I 248), and अत्, 'to go, walk, wander' (I 38) 6

Thus धा+न=धानाः *f.* 'fried barley or rice', पॄ+न=पर्णम् 'a leaf' or पर्णः 'the Palâsa tree' वस्+न=वस्नः, 'price' or वस्नम् 'hire or wages' अज्+न=वेनः the root अज् is replaced by the root वी before ârdhadhâtuka affixes (II 4 56 S 2292) वेनः means a thief or Prajâpati अत्+न=अत्नः 'the sun, wind, a traveller'.

The word श्रोणः 'a lame man' is diversely derived by adding the unâdi affix न to the root श्रु 'to go, move, or hear (I 987 or 989)

Note —There is no vocalisation of √वस् and there is guna of √वी— the contrary would have been the case had the affix been नक् (कित्) like the last.

२९० । लक्षेरट् च । ३ । ७ ।

लक्षिश्चुरादिण्यन्तान्नः स्यात्तस्याडागमश्च । चान्मुडित्येके । 'लक्षणं लक्ष्मणं नाम्नि चिह्ने च'। लक्षणो लक्ष्मणश्च रामभ्राता । 'लक्षणा हंसयोषायां सारसस्य च लक्ष्मणा'।

290. The affix न comes after the √लक्ष to mark (X 5) when it belongs to the Churâdi class and the root also takes the augments अट् and मुट्। 7

Thus लक्ष्(which in the Churâdi class becomes लक्षयति)+अट्+न=लक्षणम् 'a name, sign', but when it takes the augment मुट्, then लक्ष्+मुट्+न=लक्ष्मणः 'the step brother of Râma'. The feminine लक्षणा means a goose, and लक्ष्मणा a female Sârasa bird

Note:—The neuter nouns लक्ष्म and लक्ष्मण both mean a name, a mark. The same Lakshana and Lakshmana when masculine are the names of a brother of Râma.

२९१ । वनेरिच्चोपधायाः । ३ । ८ ।

वेन्ना नदी ।

291. The affix न comes after the root वन् 'to honor, to worship' (I. 492) and the penultimate vowel is changed to इ 8

Thus वन्+न=विन्+न=वेन्ना, 'a river.' There is guna of the short penultimate इ ॥

२९२ । सिवेष्टेर्यू च । ३ । ९ ।

दीर्घोच्चारणसामर्थ्यान्न गुणः । स्यूनः आदित्यः । बाहुलकात्स्योनः । ऊठ् । अन्तरङ्गत्वाद्यण् गुणः । स्योनः ।

292 The affix न comes after the root सिव्, 'to sew, darn stitch together or weave, (IV. 2)', and the टि portion of the root (namely इव्) is changed to यू. 9

Thus सिव्+न=स्यूनः 'the sun'.

The word स्योन is diversely formed without changing the टि portion to यू Thus सिव्+न=सि+ऊ+न=स्यू+न (by the Paribhâsha असिद्धं बहिरङ्गमन्तरङ्गे)=स्योनः (VII. 3 86 S 2189)

Note—See Kaiyyata on VI 4 19 S 2561 and I. 1. 72 S 26 Had the guna taken place first, then the form would have been सिव्+न=सि+ऊ+न =से+ऊ+न=सय्+ऊ+न=सयू+न=सयोनः (the ऊ is gunated by VI 3 84 S 2168) But this is not the valid form Therefore the इ of सि is not gunated but changed to य for the यण् âdesa is antaranga as compared with guna.

२९३ । कॄवॄजॄसिद्रुपन्यनिस्वपिभ्यो नित् । ३ । १० ।

कर्णः । वर्णः । 'जर्णश्चन्द्रे च वृक्षे च' । सेना । द्रोणः । पर्णो नीचैर्गतिः । अन्नमोदनः । स्वप्नो निद्रा ।

293. The affix न comes after the following roots and it is नित् whereby the acute falls on the first syllable, *viz*., कॄ to scatter, (VI 116), वॄ 'to choose', (V. 8 IX. 16), जॄ 'to decay, to become old', (IV 22 and IX 21, X 272) सि, 'to bind', (IV. 2), द्रु 'to go', (I 992), पन् 'to praise' (I. 467), अन् 'to breathe' (II 61), स्वप् 'to sleep' (II 59). 10

Thus कॄ+न=कर्णः 'ear', वर्णः 'color', जर्णः 'the moon or the tree' सेना 'army', द्रोणः 'a measure of capacity', पन्नः 'a snake', अन्नम् 'food' स्वप्नः dream, sleep.'

Note—Karna is the name of the first born of Kuntî, Varṇa means caste, color, fame, painting, letters of alphabet.

२९४ । धेट इच्च । ३ । ११ ।

धेनः सिन्धुर्नदी धेना ।

294 The affix न comes after the root धेट् 'to drink' (I 951) and there is short इ substituted for the final ए of the root 11.

Thus धे+न=धि+न=धेनः 'the ocean'. The feminine धेना means a river, speech, and in the Vedas, a milk cow also

Note —Had the ए been not replaced by इ then this ए would have been changed to आ before the ârdhadhâtuka affix न and the form would have been धाना or धानः See VI 1 45 S 2370

२९५ । तृषिशुषिरसिभ्यः कित् । ३ । १२ ।

तृष्णा । शुष्णः सूर्यो वह्निश्च । रस्नं द्रव्यम् ।

295. The affix न comes after the following roots and it is कित्, तृष् 'to be thirsty', (IV. 118) शुष् 'to be dry', (IV. 74) रस् 'to' roar, yell, cry out, scream' (I 745) 12.

Thus तृष्+न=तृष्णा 'thirsty' शुष्णः 'the sun, fire', रस्नम् 'a thing, object'.

२९६ । सुञो दीर्घश्च । ३ । १३ ।

सूना वधस्थानम् ।

296. The affix न comes after the root सु (V 1) 'to extract Soma juice, or to perform the Soma sacrifice), and the vowel उ of the root is also lengthened 13.

Thus सु+न=सूना 'a slaughter house'.

Note —सूना 'a slaughter house, the sale of meat, hurting, killing, the soft palate, uvula, girdle, zone, mumps, a ray of light, a river, a daughter, a elephant's trunk. सून born, produced, blown, blossomed, empty, a flower

२९७ । रमेस्त च । ३ । १४ ।

रमयतीति रत्नम् ।

297 The affix न comes after the root रम् 'to sport (I. 906) and the म is changed to त 14.

Thus रम्+न=रत्नम् 'a gem'. The affix is added to the causative of रम। That which causes joy (रमयति) is called रत्नम् ।

२९८ । रास्नासास्नास्थूणावीणाः । ३ । १५ ।

रास्ना गन्धद्रव्यम् । सास्ना गोगलकम्बलः । स्थूणा गृहस्तम्भः । वीणा वल्लकी ।

298 The words रास्ना 'the incense or the name of a plant,' सास्ना 'the dew-lap of an ox'; स्थूणा 'the post or pillar of a house', and वीणा 'the lute or the lightning' are irregular 15.

They are derived from the following thus: by adding the affix न to the roots रस् 'to taste', (X. 85), सस् 'to sleep,' (II. 69), स्था 'to rest, depend on', (I. 975), वी 'to go move', (II. 39), we get the above words.

२९९ । गादाभ्यामिष्णुच् । ३ । १६ ।

गेष्णुर्गायनः । देष्णुर्दाता ।

299 The affix इष्णुच् comes after the roots गै 'to sing' (I 965) and दा 'to give' (III 9) 16

Thus गा + इष्णुच् = गेष्णुः 'a singer, an actor', देष्णुः 'a giver, i e a generous man'

३०० । कृत्यशूभ्यां क्स्नः । ३ । १७ ।

कृत्स्नम् । अक्षणमखण्डम् ।

300. The affix ksna comes after the roots कृत 'to surround, encompass' (VII 10) and अश् 'to pervade (V 18) 17

Thus कृत + क्स्न = कृत्स्नः 'all whole entire, or कृत्स्नं water, the flank or hip' अश् + क्स्न = अक्ष्ण 'not broken, entire'

३०१ । तिजेर्दीर्घश्च । ३ । १८ ।

तीक्ष्णम् ।

301 The affix क्स्न comes after the root तिज 'to sharpen' (I 1020) and the vowel of the root is lengthened 18

Thus तिज् + क्स्न = तीक्ष्ण 'sharp' The vowel of the root is lengthened The word means pungent, fiery, nitre, pepper, iron, war, poison, death, sea salt, plague

Note —This word is declinable in all the three genders, but it has different meanings when used in the masculine and neuter For the different meanings of this word, any dictionary may be consulted

३०२ । श्लिषेरच्चोपधायाः । ३ । १९ ।

श्लक्ष्णम् ।

302. The affix क्स्न comes after the root श्लिष् 'to embrace, to unite,' (I 734) and the penultimate vowel, i e इ is changed to अ 19

Thus श्लिष् + क्स्न = श्लक्ष्णः 'beautiful'

३०३ । यजिमनिशुन्धिदसिजनिभ्यो युच् । ३ । २० ।

यज्युरध्वर्युः । 'मन्युर्दैन्ये क्रतौ क्रुधि' । शुन्ध्युरग्निः । दस्युस्तस्करः । जन्युः शरीरी ।

303 The affix युच् comes after the roots यज् 'to worship' (I 1051), मन 'to think', (IV, 67), शुन्ध् 'to cleanse, purify' (I. 74) दस् 'to bite, destroy, over power' (IV 104), जन 'to be born or produced' (I 862) 20

Thus यज् + युच् = यज्युः 'a priest familiar with the Yajur Veda'; मन्युः distress, sacrifice or anger', शुन्ध्युः 'fire', दस्युः 'robber or thief', and जन्युः a creature, fire or the creator, i. e Brahmâ'

३०४ । भुजिमृङ्भ्यां युक्त्युकौ । ३ । २१ ।

भुज्युर्भाजनम् । मृत्युः ।

304 The affixes युक् and त्युक come respectively after the roots भुज् 'to eat, to rule or protect &c', (VII 17) and मृङ् 'to die, perish' (VI 110) 21

Thus भुज्+युक्=भुज्युः 'food, a pot, vessel', मृ+त्युक्=मृत्युः 'death'.

३०५ । सर्तेरयुः । ३ । २२ ।

सरयुर्नदी । अयूरिति पाठान्तरम् । सरयूः ।

305 The affix अयुः comes after the root सृ 'to go' (I 982) 22

Thus सृ+अयुः=सरयुः the name of the river, on the banks of which stood Ayodhyâ - Some texts read the affix अयूः In that case it will be सरयूः and not सरयुः ।

३०६ । पानीविषिभ्यः पः । ३ । २३ ।

पाति रक्षत्यस्मादात्मानमिति पापम् । तद्योगात्पापः । नेपः पुरोहितः । बाहुलकाद्गुणाभावे नीपो वृक्षविशेष । वेष्पं पानीयम् ।

306 The affix पः comes after the root पा 'to protect', (II. 47), नी to lead, carry' (I 950), विष् 'to pervade, spread through' (III 13) 23

Thus पा+प=पापम् 'sin' This word literally means that from which one should protect or defend himself that which should be guarded against He who is immersed in or mixed up with it is called पापः 'a wretch' or sinner

नी+पः=नेप 'a priest'. Owing to diversity, when there is no guna, then it is नीपः 'the Kadumba tree' विष्+पः=वेष्पः 'water'.

३०७ । च्युवः किच्च । ३ । २४ ।

च्युपो वक्त्रम् ।

307 The affix पः comes after the root च्यु 'to move, to speak' (I. 1004) and it is कित् and so causes no guna of the root vowel 24

Thus च्यु+पः=च्युपः 'the mouth' literally through which one speaks. Another reading is जुपः किच्च। The root is जुप् to move slowly (I. 430). The noun is जुपपः a languid walker.

३०८ । स्तुवो दीर्घश्च । ३ । २५

स्तूपः समुच्छ्रायः ।

308. The affix प comes after the root स्तु 'to praise, eulogize, extol', (II. 34) and the short उ of the root is lengthened. 25.

Thus स्तु+प=स्तूपः 'a heap, pile, mound, a Buddhistic monument.'

३०९ । सुशूभ्यां निच्च । ३ । २६ ।

चात्कित् । सूपः । बाहुलकाद्दीर्घः । शूर्पम् ।

309 The affix प causing lengthening of the preceding उ comes after the roots सु 'to extract Soma juice or perform Soma sacrifice, (V 1), and शॄ 'to kill, destroy (IX 18) and it is नित् (which thereby places the accent on the first syllable VI 1 197 S 2686), and (it is कित् also and so there is no guna, 26

We read the anuvritti of कित् here by virtue of च "and."

Thus सु+पः=सूपः 'soup, a sauce', the lengthening takes place on account of diversity शॄ+पः=शूर्पम् 'a winnowing basket,' here the long ऊ in शूर्पम् takes place by virtue of VIII 2 77 S 354

३१० । कुयुभ्यां च । ३ । २७ ।

कुवन्ति मण्डूका अस्मिन्कूपः । युवन्ति बध्नन्त्यस्मिन्पशुमिति यूपो यज्ञस्तम्भः ।

310 The affix प comes after the roots कु 'to sound, to moan groan, cry, hum, (I. 999) and यु 'to join, unite' (II 23), and the vowel of the root is lengthened 27

Thus कु+प=कूपः the well, *literally*, that in which frogs make noise यु+प=यूपः 'sacrificial post, *literally* that to which animals for sacrifice are fastened'.

३११ । खष्पशिल्पशष्पबाष्परूपपर्पतल्पाः । ३ । २८ ।

सप्तैते पप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । खनतेर्नकारस्य षत्वम् । 'खष्पौ क्रोधबलात्कारौ' । शीङः शेतेर्ह्रस्वः । शिल्पं कौशलम् । शसु हिंसायाम् । निपातनात्षत्वम् । शष्पं बालतृणं प्रतिभाक्षयश्च । बाधतेः षः । 'बाष्पो नेत्रजलोष्मणोः' । बाष्पं च । रौतेर्दीर्घः । 'रूपं स्वभावे सौन्दर्ये' । पॄ । पर्पं गृहं बालतृणं पङ्गुपीठं च । 'तल प्रतिष्ठाकरणे' । चुरादिणिचो लुक् । 'तल्पं शय्याट्टदारेषु' ।

311 The seven words khashpa, silpa, sashpa, bâshpa, rûpa, parpa, and talpa are irregularly formed by प । 28.

Thus खष्प 'anger or violence' from the root खन् 'to dig', (I 927) the न् of which is changed to ष् 2 शिल्पम् 'an art' from the root शीङ् 'to meditate, contemplate, (I 556) the long ई of which is shortened. 3. शष्पम् 'young grass or loss of intellect' from the root शस् 'to kill or destroy', (I 763) the स् is irregularly changed to ष् 4. बाष्पम् 'tears', from the root बाध् 'to harass, oppress, (I 5) the ध् is changed to ष् 5 रूपम् 'form, appearance or beauty' from the root रु 'to cry, to sound, (II 24) the short उ is changed to long ऊ 6 पर्पम् 'young grass, house, a wheel carriage in which cripples are moved about', from the root पॄ 'to fill up or gratify' (III 4) 7 तल्पम् 'a couch, a wife, an upper story' from the root तल् 'to fix, to establish' (X 58) This root belongs to the *Churâdi* class and so there is the elision of णिच् when this affix is added

३१२ । स्तनिहृषिपुषिगदिमदिभ्यो णेरित्नुच् । ३ । २९ ।

'अयामन्त–' (२३११) इति णेरयादेशः । स्तनयित्नुः । हर्षयित्नु । पोषयित्नुः । गदयित्नुर्वाचालः । मदयित्नुर्मदिरा ।

312. The affix itnuch comes after the causatives of √stana (X 313) to sound, √hrisha, (IV 119) to be pleased, √pusha (I 732) to nourish, √gada (X 313) to thunder, and √mada (I 853) to intoxicate 29

Thus स्तन्+णि+इत्नुच्=स्तन+अय+इत्नुच् (the णिच् is changed to अय by VI. 4 55 S. 2311), =स्तनयित्नुः 'thundering, a cloud, falling-sickness', हर्षयित्नुः 'gladdening, gold, a son', पोषयित्नुः 'cuckoo or the twice born, the Brahman', गदयित्नुः 'talkative, lustful', मदयित्नुः 'the god of love, a drunken man,' the wine

३१३ । कृहनिभ्यां क्त्नुः । ३ । ३० ।

कृत्नुः शिल्पी । हत्नुर्व्याधिः शस्त्रं च ।

313 The affix क्त्नुः ktnu comes after the roots कृ 'to do' (VIII 10) and हन् 'to kill' (II. 2) 30

Thus कृ+क्त्नु=कृत्नु 'an artist' There is no guna as the affix is कित्। हत्नु 'a hunter or disease' and a weapon The न of the root √han is elided by VI 4 37 S 2428 The same takes place in the following sûtra also

Note —By force of च in the above शस्त्रं च, the word hatnu means hantâ killer also In the Daśapadîvritti the affix is read as *knu* without त, and the example given is कृष्णुः agent and हनुः check, the न of √han is elided diversely and jigatnu is given as illustration from गम् । But all this is erroneous for we find hatnu and kritnu in the following –

As सुरूपकृत्नुमूतये (Rv. I 4 1), ज्येष्ठराज भरे कृत्नु (kritnu), मा नो वधाय हत्नवे (Rv I 25 2), मृग न भीममुपहत्नुमुग्रम् । But यो नः सनुत्य उत वा जिघत्नुः (Rv. II 31 9). In his Dhatu vritti Mâdhava also calls the affix *ktnu* and he explains the form उपहत्नुः । See Dhatuvritti of Madhava under the root हन् ।

Note – जिघत्नु means enemy in the Vedas

३१४ । गमेः सन्वच्च । ३ । ३१ ।

जिगत्नुः ।

314 The affix क्त्नु a comes after the root गम् 'to go' (I 1031) and there is सन् वद् भाव *i e* the root is reduplicated &c like the Desiderative 31

Thus गम्+क्त्नु =जिगत्नु Breath, life

३१५ । दाभाभ्यां नुः । ३ । ३२ ।

दानुर्दाता । भानुः ।

315 The affix उ comes after the root दा 'to give' (III. 9) and भा 'to shine' (II 42) 32

Thus दारुः 'a donor, valiant', भानुः rays, 'the sun'

३१६ । वचेर्गश्च । ३ । ३३ ।

वगुः ।

316 The affix उ comes after the root वच् 'to speak' (II 54) and the च् is changed to ग 33

Thus वगुः 'talkative'

३१७ । धेट इच्च । ३ । ३४ ।

धयति तानिति धेनुः ।

317. The affix उ comes after the root धेट् 'to drink' (I 951) and the ए of the root is replaced by short इ। 34

Thus धे+नुः=धि+नु=धेनु. a cow, literally she who gives *such* to her calves Had the ए not been replaced by इ it would have been changed to उ by VI 1 45 S 2370

३१८ । सुवः कित् । ३ । ३५ ।

'सूनुः पुत्रेऽनुजे रवौ' ।

318 The affix उ comes after the root सू 'to beget' (II 21) and it is treated as कित्, and so there is no guna of the vowel 35.

Thus सूनुः 'a son, a younger brother, the sun' Viśvakośá

३१९ । जहातेर्द्वे अन्त्यलोपश्च । ३ । ३६ ।

जह्नुः ।

319 The affix उ comes after the root हा to abandon (III 8) which is reduplicated and the final (vowel) is elided 36

Thus हा+नु=हाहा+नु=जह्नुः 'name of an ancient king.' The first ह is changed to ज by VII 4 62 S 2245.

३२० । स्थो णुः । ३ । ३७ ।

'स्थाणुः कीले स्थिरे हरे' ।

320 The affix उ comes after the root स्था 'to stand' (I 975) 37

Thus स्थाणुः 'a peg, firmness and a name of Siva'. Viśvakośá.

३२१ । अजिवृरीभ्यो निच्च । ३ । ३८ ।

अजेर्वी । वेणुः । वर्णुर्नदविशेषदेशयोः । 'रेणुर्द्वयोः स्त्रियां धूलिः' ।

321 The affix उ comes after the roots अज् 'to go' (I 240) वृ 'to select', (IX 38), री 'to go and to howl', (IX 30) and it gets the designation नित् which places the accent on the first syllable 38

Thus अज्+उ (By II 4. 56 S 2292 अज् is replaced by वी)=वी+उ= वेणुः 'a flute, a reed,' name of a dynasty of kings', वेणुः 'a river or a country' रेणुः 'dust or pollen'

३२२ । विषेः किच्च । ३ । ३९ ।

विष्णुः ।

322 The affix उ comes after the root विष् 'to pervade' (III 13) and it is treated both as कित and नित (the vowel is not gunated and the accent is on the first syllable). 39

Thus विष्णुः Vishnu

३२३ । कृदाधाराचिंकलिभ्यः कः । ३ । ४० ।

बाहुलकान्न कस्येत्संज्ञा । 'कर्को धवलघोटकः' । दाको दाता । धाकोऽनड्वानाधारश्च । राका पौर्णमासी । अर्कः । 'कल्कः पापाशये पापे दम्भे विट्किट्टयोरपि' ।

323 The affix क comes after the root कृ 'to do', (VIII 10), दा 'to give', (III 9), धा 'to hold and to nourish', (III 10), रा 'to give', (II 48), अर्च 'to worship', (I 219), कल् 'to go', (X 319) 40

Because of the force of बहुलं 'diversely', which governs all the unâdi sûtras, the क् of the affix क is not इत्, as it would otherwise have been by I 3 8 S 195. Had it been कित the affix would have been merely अ.

Thus कृ+क=कर्कः 'a white horse, a crab, a mirror, fire, a water-jar', दाकः 'a generous man,' an institutor of sacrifice', धाकः 'an ox, a reservoir', राका 'the full moon night, a river, a scab, a girl in whom menstruation has just commenced अर्कः 'the sun', a leaf, a crystal, copper, कल्कः 'sinful, sin, filth and dirt, arrogance'

By force of बहुलं, the affix क comes also after the root रम् 'to play (I 906) Thus रङ्कः 'a poor man or miser.

The र of रम् is changed to ल by VIII. 2. 18 S. 2350 as belonging to the कपिलकादि class. Thus रम्+क=लम्+क=लङ्क To this we add the feminine affix टाप् and thus get लङ्का 'Ceylon', a harlot, a branch, a kind of grain

३२४ । सृवृभूशुषिमुषिभ्यः कक् । ३ । ४१ ।

'सृक उत्पलवातयोः' । 'वृकः श्वापदकाकयोः' । भुकं छिद्रम् । शुष्कः । मुष्कोऽण्डम् ।

324 The affix कक् comes after the roots सृ 'to go', (III 17) वृ 'to select' (V 8.) भू 'to be', (I 1) शुष् 'to dry up' (IV 74) and मुष् 'to steal' (I 707) 41

Thus सृकः 'Air, an arrow, a lotus', वृकः a beast of prey, a wolf, a crow, भुकम् a hole, time, शुष्कः 'dry', मुष्कः 'testicle'

Note —In the Veda Bhâshya on सृकं संशाय पविमिन्द्र तिग्मम् the word सृक is explained as सरणशीलं flowing. Pavi thunderbolt, samśâya fully sharpened. Mushka means a mass, heap, a thief, or tree, scrotum.

३२५ । शुकवल्कोल्काः । ३ । ४२ ।

शुषेरन्त्यलोपः । शुकः । 'वल्क वल्कलमस्त्रियाम्' । 'उष दाहे' । षस्य लः । उल्का ।

325. The words शुकः 'a parrot, the Śirisha tree, name of a son of Vyâsa, the name of the Minister of Râvana वल्कः 'the bark of a tree' उल्का a meteor, are irregularly formed 42

These words are formed by adding *kak* affix to √शुष् 'to shine (I 459) the final letter of this root is elided, √वल् 'to go, approach, hasten, (I 520) and √उष 'to burn', (I 727) the ष is changed to ल respectively.

३२६ । इणभीकापाशल्यतिमर्चिभ्यः कन् । ३ । ४३ ।

'एके मुख्यान्यकेवलाः' । 'भेको मण्डूकमेषयोः' इति विश्वमेदिन्यौ । काकः । पाकः शिशुः शल्क शकलम् । अत्कः पथिकः शरीरावयवश्च । मर्कः शरीरवायुः ।

326 The affix कन् comes after the roots इ 'to go' (II 36) भी 'to fear' (III 2) कै 'to sound', (I 964) पा 'to drink' (I 972) शल्, 'to go', (I 896) अत 'to go walk 'wander', (I 38) मर्च 'to cleanse, sound, to threaten to hurt', (X 107) 43

Thus इ+कन्=एकः 'one, chief, alone', भी+कन्=भेकः 'a frog and according to the authors of Visva and Medini, also a sheep or ram' काकः a crow, a lame man, bathing by dipping the head only into water, a sectarial mark, a kind of measure, name of a Dvîpa, name of several plants, a multitude of crows, a modus coeundi पाकः 'very young, greyness of hair caused by old age, cooking, boiling &c' शल्कम्=शकलम् the scale of a fish, bark, rind, a part, portion fragment

अत्कः 'a traveller' a limb or member of the body' मर्कः 'the vital breath life wind' Some say √march is a sautra dhâtu मर्चयति=मर्चयति (Veda Bhâshya)

By force of बहुल, the affix कन् comes after the root शो 'to sharpen, whet; make thin, attenuate' (IV 37) Thus शो+कन्=शाकः 'name of the sixth Dvîpa, power, strength, the peak, tree &c.' The root शो becomes शा by VI. 1 45. S. 2370.

३२७ । नौ हः । ३ । ४४ ।

जहातेः कन्स्यान्नौ । निहाका गोधिका ।

327 The affix कन् comes after the root हा 'to abandon' (III 8) preceded by the prefix नि. 44

Thus निहा+कन्=निहाका 'a kind of lizard, the Gangetic alligator' See Amarakosa I. 10 22

३२८ । नौ सदेर्डिच्च । ३ । ४५ ।

'निष्कोऽस्त्री हेम्नि तत्पले' ।

328 The affix कन् comes after the root षद् to split, to go, to be dejected (I 907) when it is preceded by the prefix नि and

the affix has the force of कित whereby the last vowel with the consonant after it is to be elided 45

Thus नि सद्+क=निष्कः 'a golden coin equal to one *karsha* or suvarna of 16 mâshas' The स is changed to ष by VIII 3 66 S 2271 Nishka means a dinâra a thunderbolt, an ornament, gold in general, a piece of gold.

३२९ । स्यमेरीट् च । ३ । ४६ ।

स्यमीको वल्मीकं वृक्षभेदश्च । इट् ह्रस्व इति केचित् । स्यमिकः ।

329 The affix कन् comes after the root स्यम् 'to sound' (I 878) and the augment ईट् is added to the affix 46

Thus स्यम्+ईट्+कन्=स्यमीक. 'an ant hill, a kind of tree'

According to some 'the augment इट् is a short इ and not long ई So the form is स्यमिकः ।

३३० । अजियुधुनीभ्यो दीर्घश्च । ३ । ४७ ।

'वीकः स्याद्वातपक्षिणोः' । यूका । धूको वायुः । नीको वृक्षविशेषः ।

330 The affix कन् comes after the roots अज् 'to go', (I 248), यु 'to join, unite' (II 23)' धु 'to shake, agitate, (V 9) नी 'to lead' (I 950) and the short vowel is lengthened and so there is no guna. 47

Thus अज्+कन्=वीकः 'wind or a bird', यूका 'a louse', धूकः 'wind' नीका 'a channel for irrigation' a kind of tree

Note —√aja is replaced by √vî by II 4 56 S 2292.

३३१ । ह्रियो रश्च लो वा । ३ । ४८ ।

'ह्रीका ह्लीका त्रपा मता' ।

331 The affix कन् comes after the root ह्री to blush, be modest (III 3) and the र is optionally changed to ल्, the vowel of the root is lengthened and so there is no guna. 48

Thus ह्रीका or ह्लीका 'bashfulness' timidity.'

३३२ । शकेरुनोन्तोन्त्युनयः । ३ । ४९ ।

'उन' 'उन्त' 'उन्ति' 'उनि' एते चत्वारः स्युः । शकुनः । शकुन्तः । शकुन्तिः । शकुनिः ।

332. The four affixes उन, उन्त, उन्ति and उनि come after the root शक् to be able (V 15) 49.

Thus शकुनः 'a bird in general, a vulture' a kind of song, an omen, a prognostic, शकुन्तः 'a kind of bird, a sort of insect', शकुन्तिः 'a bird', शकुनिः 'a bird, vulture', an eagle or kite, a cock, name of the villain in Mahabhârata.

३३३ । भुवो झिच् । ३ । ५० ।

भवन्तिर्वर्तमानकालः । बाहुलकाद्वदेश्च । अवन्तिः । वदेर्वदन्तिः । 'किंवदन्ती जनश्रुतिः

333. The affix झिच् comes after the root भू 'to be', (I 1). 50.

Thus भू+झिच्=भू+अन्त (VII. 1. 3 S. 2169)+इच्=भवन्तिः 'the present time.'

By force of बहुल, this affix comes also after the root अव् 'to protect' (I. 631) Thus अवन्तिः 'name of a city, the modern उज्जयिनी'

So also after the root वद् 'to speak' (I 1058). Thus वदन्तिः as in किंवदन्तीः 'a rumour.'

Note —भवन्ती *f* is another name of the present tense See Mahâbhâshya भविष्यन्तीपरः प्रयोक्तव्यः ॥ The affix comes after कम् also As कम्+झिच्= कुन्तिः। Here the initial अ of अन्त is elided, and the root changed to कु ॥ The feminine is कुन्ती by ङीष् (IV 1 65 S 520).

३३४ । क्षिपुभुवोऽश्च । ३ । ५१ ।

चाद्भुवः । 'क्षिपस्तुर्वसन्तः' इत्युज्ज्वलदत्तः । 'भुवम्यु स्वामिसूर्ययोः' ।

334 The affix क्ष्युच् comes after the roots क्षिप् 'to throw' (IV 14) and भू 'to be' (I 1) 51

The √bhû is read into the sûtra by the force of च and

Thus क्षिप्+क्ष्युच्=क्षिपण्युः 'the spring season' according to Ujjvaladatta, the body, a fragrant smell, भू+क्ष्युच्=भुवन्युः 'a master, the sun', the fire, the moon

३३५ । अनुङ् नदेश्च । ३ । ५२ ।

चात्क्षिपेः । नदनुर्मेघः । क्षिपणुर्वातः ।

335 The affix अनुङ् comes after the roots नद् 'to sound' (I 55) and क्षिप् 'to throw' (IV 14), 52

By the force of च 'and', the verb kship is read into this sûtra.

Thus नद्+अनुङ=नदनुः 'a cloud', क्षिपणुः 'wind'. There is no guna as the affix is ङित् (I 1 5 S 2217)

३३६ । कृवृदारिभ्य उनन् । ३ । ५३ ।

'करुणो वृक्षभेदः' स्यात्करुणा च कृपा मता । वरुणः । दारुणम् ।

336 The affix उनन् comes after the roots कृ 'to scatter, (VI 116), वृ 'to choose', (V. 8) दृ 'to kill, hurt, (IX. 23) 53

Thus कृ+उनन्=करुणः 'pity, a kind of a tree, करुणा means compassion, वरुणः 'the ocean, firmament, the sun, the Varuna tree' दारुणं 'severity, cruelty, horror' The affix is added to the causative of the root dṛî namely to √dâri

३३७ । तॄ रश्च लो वा । ३ । ५४ ।

'तरुणस्तलुनो युवा' ।

337 The affix उनन् comes after the root तॄ 'to cross over' (I 1018) and the र् is optionally changed to ल् 54

Thus तॄ+उनन्=तरुणः or तलुनः 'a young man' The feminine is तरुणी or तलुनी । The ङीष् is added as it belongs to the Gaurâdi class.

३३८ । क्षुधिपिशिमिथिभ्यः कित् । ३ । ५५ ।

क्षुधुनो म्लेच्छजातिः । पिशुनः । मिथुनम् ।

338 The affix उनन् comes after the roots क्षुध् 'to be hungry', (IV 81) पिश् 'to shape, fashion, form', (VI 143), मिथ् 'to associate with, to unite', and it is treated as कित् and so there is no guna 55

Thus क्षुध्+उनन्=क्षुधुनः 'name of a savage race, the Mlechchas', पिशुनः 'a slanderer, traitor,' a spy मिथुनम् 'a pair, couple, sexual union'

Note —मिथि is a sautra root पिशुनं means also cotton, a crow, saffron, a goblin

३३९ । फलेर्गुक्च । ३ । ५६ ।

फल्गुनः पार्थः । प्रज्ञाद्यण् । फाल्गुनः ।

339. The affix उनन् comes after the root फल् 'to bear fruit' (I 563) and the augment गुक् is added to the root. 56

Thus फल्+गुक्+उनन्=फल्गुनः 'name of Arjuna' A name of a river a kind of tree

As this word belongs to the प्रज्ञादि class of Ganapâtha, the affix अण् comes after it Thus फाल्गुनः ।

३४० । अशेर्लशश्च । ३ । ५७ ।

लशुनम् ।

340. The affix उनन् comes after the root अश् 'to eat' (IX. 51) which is replaced by लश् 57

Thus अश+उनन्=लश्+उनन्=लशुनम् 'garlic

३४१ । अर्जेर्णिलुक्च । ३ । ५८ ।

अर्जुनः ।

341. The affix उनन् comes after the causative of ऋज to go, stand (I 189) and there is the elision of णिच् the sign of the causative 58

Thus ऋज्+णिच्+उनन्=अर्ज्+O+उनन्=अर्जुनः name of the third Pândava who was a son of Kunti by Indra.

Note —The root may be अर्ज of the Churâdi class (X 186) Arjuna means white, clear, bright, peacock, a cutaneous disease, a tree the only son of his mother

३४२ । तृणाख्यायां चित् । ३ । ५९ ।

चित्वादन्तोदात्तः । अर्जुनं तृणम् ।

342 When अर्जुन means grass, the affix is treated as चित् which thereby places the accent on the final syllable. 59

Thus अर्जुनम् a kind of grass.

Note —अर्जुनी a procuress, bawd, a cow, a kind of serpent, name of Ushâ wife of Aniruddha, name of a river अर्जुनम् silver, gold, slight inflammation of the white of the eye, grass

३४३ । अर्तेरुच । ३ । ६० ।

अरुषः ।

343. The affix उनन् comes after the root ऋ 'to go' (III 16) and it is treated as नित्, throwing the accent on the final (VI. 1 163 S 3710) 60.

Thus ऋ+उनन्=अरुणः the sun,, tawny, perplexed, embarrassed dumb, red color, the dawn personified as charioteer of the sun, a kind of leprosy a poisonous creature, a plant, molasses'

३४४ । अजियमिशीङ्भ्यश्च । ३ । ६१ ।

'वयुनं देवमन्दिरम्' । वयुना । यमुनोऽजगरः ।

344 The affix उनन् comes after the roots अज् 'to go', (I 248), यम् 'to check, curb, restrain', (I. 1033) and शी 'to sleep' (II 22) and the affix is नित् । 61.

Thus अज्+उनन्=वी (II. 4 56 S 2292)+उनन्=वयुनम् 'a temple, यमुना 'the river Yamunâ, Jumna, शयुनः, Python

Note —In the mantra विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्, the word वयुना is explained as प्रज्ञानानि 'thoughts' in the Veda Bhsâhya In the Nighantu, Vayuna is read synonym with प्रज्ञा and प्रज्ञान ।

३४५ । वृतृवदिहनिकमिकषिभ्यः सः । ३ । ६२ ।

वर्षम् । 'तर्षः प्लवसमुद्रयोः' । वत्सः । वत्सं । हंसः । कंसः । 'कंसोऽस्त्री पानभाजनम्' । कषं नक्षत्रम् ।

345 The affix स comes after the roots वृ 'to select', (IX 16) तृ 'to cross', (I 1018), वद् 'to speak', (I. 1058), हन् 'to kill' (II. 2) कम् 'to shine', (I. 470), कष् 'to injure' (I. 716). 62.

Thus वृ+स=वर्षम् 'a year', तर्षः 'flood or the ocean', वद्+स=वत्सः 'a calf, a boy, son', one just born, but the neuter वत्सम् means 'the breast', हंसः a swan, goose, duck, flamingo, the supreme soul, the individual soul, the vital airs, the sun, Shiva, Vishnu, an unambitious monarch, an ascetic of a particular order, a spiritual preceptor, one free from malice, a mountain, envy, a buffalo. कंसः 'a drinking vessel, also the name of the maternal uncle of Krishna. कषम् 'a star an asterism

Note —In वर्ष &c thee is no intermediate इ because of the prohibition of VII 2 9 S 3163 The स is not changed to ष as a diversity But there is षत्व change in कक्ष ॥ Though all commentators on Unâdi sûtras have given वर्षम् and तर्षम् as illustrations yet the forms वर्सम् and तर्सम् are also valid according to the authority of the Mahâbhâshya In the other alternative, the forms will be वर्षम् and तर्षम् । Or the latter forms may be evolved from वृषि तृषि

with वन् affix, or by adding the affix क to the causative roots of these, and under the vārtika घञर्थे क विधानम् (See III 3 58 S 3234)

वर्षः *m* a continent, such as भारतवर्षः, Jambudvipa, a year, rain, वर्षाः *f* the rainy season the earth

तर्षः desire, thirst, वत्सः a calf, the young of an animal, a boy, son, कंसः a drinking vessel, cup, can, goblet, bell metal, white copper particular measure कक्षः lurking or hiding place, the end of the lower garment, a creeper, grass, dry wood, the arm-pit, the harem of a king, the interior of a forest, the side or flank, a woman's girdle, a surrounding wall, a part of a boat, the orbit of a planet, a buffalo, a gate *n* a star, sin

३४६ । प्लुषेरच्चोपधायाः । ३ । ६३ ।

प्लक्षः ।

346 The affix स comes after the root प्लुष् 'to burn' (I 736) and the penultimate उ is changed to short अ 63.

Thus प्लुष्+स=प्लक्षः 'the Indian fig-tree, one of the seven Dvīpas or continents of the world, a side or back-door the space at the side of a door, an ass, an egg.

३४७ । मनेर्दीर्घश्च । ३ । ६४ ।

मांसम् ।

347 The affix स comes after the root मन् 'to think', (IV 67), and the अ is changed to आ । 64

Thus मन्+स=मांसम् 'flesh, meat, *f.* the Kakkolī plant.

३४८ । अशेर्देवने । ३ । ६५ ।

अक्षः ।

348 The affix स comes after the root अश् (V 18) when it means 'to gamble' 65

Thus अश्+स=अक्षः 'a die'. The श is changed to ष by VIII. 2 36 S 294, then changed to क by VIII 2 41 S. 295. It means an axis, axle, a cart, the beam of a balance, latitude of a place, rosary seed, a weight a plant, a serpent, the soul, knowledge, law, an organ of sense, sea-salt, vitriol.

३४९ । स्नुव्रश्चिकृत्यृषिभ्यः कित् । ३ । ६६ ।

स्नुषा । वृक्षः । कृत्सम् उदकम् । ऋक्षं नक्षत्रम् ।

349 The affix स comes after the roots स्नु 'to flow, to trickle', (II 29), व्रश्च् 'to cut, to wound', (VI. 11), कृत् 'to cut', VI 141), and ऋष् 'to go', (VI. 7), and it is treated as कित् and causes no guna 66

Thus स्नु+स=स्नुषा 'daughter-in-law or a kind of a tree', व्रश्च्+स=व्रश् +स=वृश्+स=वृष्+स=वृक्षः 'a tree' The र is vocalised to ऋ as the affix is कित् (VI 1. 16 S 2412). See VIII. 2 36 S 294 and 295. कृत्सम् 'water', ऋक्षम्

'a star name of a mountain, a bear, a kind of plant / north pl the pleiades.

३५० । ऋषेर्जातौ । ३ । ६७ ।

'ऋक्षोऽद्रिभेदे भल्लूके' इति च ।

350 The affix स comes after the root ऋष् 'to go, to kill', (VI 7) and the word so formed means a species of an animal 67

Thus ऋष्+स=ऋक्षः 'a bear, a name of a mountain'.

Though the word has been formed by the last sûtra also, the present sûtra makes a niyama, namely √rish never takes स except when it denotes a species while the other three roots take स without any such restriction

३५१ । उन्दिगुधिकुषिभ्यश्च । ३ । ६८ ।

उत्सः प्रस्रवणम् । गुत्सः स्तबकः । कुक्षो जठरम् ।

351 The affix स comes after the roots उन्द् 'to wet, moisten', (VII 10), गुध् 'to be angry (IX 45), and कुष् 'to extract, (IX 46), and it is treated as कित् । 68.

Thus उन्द्+स=उत्सः 'a spring, fountain', the न् of the root is elided by VI 4 24 S 415

गुत्सः 'a bunch of flowers', a pillar, a pearl necklace, the plumage of a peacock कुक्षः 'the womb'

३५२ । गृधिपण्योर्दकौ च । ३ । ६९ ।

गृत्सः कामदेव । पक्ष ।

352 The affix स comes after the roots गृध् 'to covet', (IV 136) and पण् 'to purchase, to praise' (I 466) the ध् and ण of the roots are respectively changed to द् and क् । 69

Thus गृध्+स=गृद्+स=गृत्सः 'the God of love', पण्+स=पक+स=पक्षः 'a fort night, &c' Q The द ordinarily would have been changed to त by चर्त्व rule, and so we get गृत्स ? Ans No The चर्त्व is asiddha, and so there would have been भष् by VIII. 2 37 S 326.

३५३ । अशेः सरः । ३ । ७० ।

अक्षरम् ।

353 The affix सर comes after the root अश् 'to pervade' (V 18) 70

Thus अश्+सर=अक्षरम् a letter The श is changed to ष, and the latter to क by S 294 and 295 The word means All-pervading, the supreme Brahman, the Summum Bonum, the letters of an alphabet Ujjvaladatta reads the affix as सरन् having an indicatory न्, but it is incorrect For न् would place the accent on the first syllable (VI. 1. 197 S 3686) while

the word has acute on the middle, by the affix accent (III 1. 3. S. 3708) As in the following Rik mantra ऋचो अक्षरे परमे व्योमन् (Rv I 164 39) and the following Yajush mantra ओषधि च यतानि यदूहूतारानि । So also the Mahâbhâshya at the end of second Ahnika says आप्नोते वर्ण सरोऽक्षरम् ॥

३५४ । वसेश्च । ३ । ७१ ।

वत्सरः ।

354 The affix सर comes after the root वस् 'to dwell' (I. 1054) 71

Thus वस्+सर=वत्सरः 'a year' The स् of वस् is changed to त् because सर is an Ardhadhâtuka affix beginning with स । (VIII 4 49 S 2342)

३५५ । सपूर्वाच्चित् । ३ । ७२ ।

संवत्सरः ।

355. The affix सर comes after the root वस् 'to dwell' when it is preceded by any upapada, and the affix is treated as चित, which places the accent on the last syllable 72

Thus सम्+वस्+सर=संवत्सरः 'a year' So also इद्वत्सरः, परिवत्सरः &c. Some read the sûtra as सपूर्वेच, which is incorrect, for चित् accent is not ...ted to संवत्सर only. As in mantra इद्वत्सराय परिवत्सराय the accent is on the fina

३५६ । कृधमदिभ्यः कित् । ३ । ७३ ।

कृसरः ... धूसरः । मत्सरः । 'मत्सरा मक्षिका ज्ञेया ...'

356. The affix सर comes after the roots कृ 'to do', (VIII 10), धू 'to shake', (V 9), मद् 'to be pleased, satisfied', (VI 99, and it is treated as कित । 73

Thus कृ+सर=कृसरः 'a dish made of milk, sessamum and rice' Here the स is not changed to ष, because of the force of बहुल diversely, which governs all the Unâdi sûtras

धूसरः 'the grey color', स here also is not changed to ष because of the force of बहुल, मत्सरः 'envy, jealousy &c'. But मत्सरा means 'a gnat' But in the Vedas, the etymological meaning of the word मत्सर is taken, namely 'cause of delight, Thus in इन्दुरिन्द्राय मत्सरम्, and सं ... मत्सरमिन्द्र पानम् (Rv. X 30. 9)

३५७ । पते रश्च लः । ३ । ७४ ।

पत्सलः पन्था ।

357 The affix सर comes after the root पत् to fall, to move', (I 898) and the र of the affix is replaced by ल. 74

Thus पत्+सर=पत्सलः 'a road'

३५८ । तन्यृषिभ्यां क्सरन् । ३ । ७५ ।

तसरः सूत्रवेष्टने । ऋक्षरः ऋत्विक् ।

358 The affix क्सरन् comes after the roots तन् 'to stretch', (VIII 1) and ऋष 'to go' (VI 7) 75

Thus तन्+क्सरन्=तसरः the shuttle See Amarakoshá III 2 24. The न is elided by VI 4 37 S 2428 ऋष+क्सरन्=ऋक्षरः 'a priest, a thorn'.

Note —Riksharam means shower of rain, and riksharah *m* means a a priest But in the mantra अनृक्षरा ऋजवः सन्तु पन्था the word anriksharâh is explained as thornless

३५९ । पीयुक्वणिभ्यां कालन्ह्रस्वः संप्रसारणं च । ३ । ७६ ।

पीयुः घोषः । पियालो वृक्षभेदः । कुणालो देशभेदः ।

359 The affix कालन् comes after the roots पीय् (a santra dhâtu) and क्वण् 'to sound' (I 477), and thereby the root piya is shortened to पिय् and kvan is vocalised to कुण् respectively 76.

Thus पीय+कालन्=पियाल 'name of a tree', here the long ई of पीय has been shortened, क्वण्+कालन्=कुणालः 'the name of a country

By the force of बहुल 'diversely' which governs all the Unâdi sûtras the word भगाल (a skull) is formed by the addition of the affix कालन् to the root भज् (to break)

Thus भञ्ज्+कालन्=भङ्ग (VII 3 53 S 2864)+कालन्=भगालन् (the न् in भङ्ग is elided by VI 4 37 S 2428)

३६० । कठिकुषिभ्यां काकुः । ३ । ७७ ।

कठाकुः पक्षी । कुषाकुरग्निः सूर्यश्च ।

360. The affix काकु comes after the root कठ 'to live in distress', (I 356) and कुष 'to extract (IX 46). 77.

Thus कठ्+काकु=कठाकुः 'a bird', कुष्+काकु=कुषाकुः fire, the sun a monkey.

Note —Ujjvaladatta reads the root कष (I 716) to injure instead of कुष, and gives the example कषाकुः । This is, however ,against Dictionary The Medini reads the word कुषाकुः । *Quere* Is there any word as कषाकु ?

३६१ । सर्तेर्वुक्च । ३ । ७८ ।

'वृषाकुर्वातसरितोः' ।

361 The affix काकु comes after the root सृ 'to move' (I. 982) and the augment वुक् is added to the root 78

Thus सृ+वुक+काकु=सृवाकुः 'the wind, the river, a wheel, fire, a deer, the thunderbolt of Indra, the suns disc or orb

३६२ । वृतेर्वृद्धिश्च । ३ । ७९ ।

वार्ताकुः । वाहुलकादुकारस्याप्यत्वम् । वार्ताकम् ।

362 The affix काकु comes after the root वृत 'to be, to exist' (I 795) and the ऋ of the root is *vriddhied* 79

Thus वृत+काकु=वार्ताकुः 'the egg-plant' By the force of बहुल 'diversely which governs all Unâdi sûtras, the उ of the affix काकु is replaced by अ Thus वृत+काकु=वृत+काक=वार्ताकम् ।

३६३ । पर्देर्नित्संप्रसारणमल्लोपश्च । ३ । ८० ।

'पृदाकुर्वृश्चिके व्याघ्रे चित्रके च सरीसृपे' ।

363 The affix काकु, comes after the root पर्द 'to break wind', (I 29) and it is treated as नित्, the र is changed to ऋ, and there is elision of the अ of the root 80

Thus पर्द्+काकु=पृदाकुः 'a scorpion, a tiger, a panther, a serpent or a tree'

३६४ । सृयुवचिभ्योऽन्युजागूजक्नुचः । ३ । ८१ ।

अन्युजागूजक्नुच एते क्रमात्स्युः । 'सरण्युर्मेघवातयोः' । यवागूः । 'वचक्नुर्विप्रवाग्मिनोः' ।

364. The affixes अन्युच्, आगूच् and अक्नुच् come respectively after the roots सृ 'to go', (I 982), यु 'to unite', (II 23) वच् 'to speak' (II 54) 81

Thus सृ+अन्युच्=सरण्युः 'a cloud, and wind' यु+आगूच्=यवागूः 'rice gruel', A K II 9 50 वच्+अक्नुच्=वचक्नुः 'a Brâhman or a good speaker'

Note —The word सरण्यु has been explained in the Veda Bhâshya as शीघ्रगामी swift going, in commenting on the mantra सरण्यु रस्य सूनुरश्वः ।

३६५ । आनक् शीङ्भियः । ३ । ८२ ।

शयानकोऽजगरः । भयानकः ।

365 The affix आनक comes after the roots शी 'to lie down', (II 22) and भी 'to fear' (III 10) 82.

Thus शी+आनक=शयानकः 'a python', भयानकः 'fearful, a tiger, name of Rahu, the sentiment of terror, one of the nine sentiments in poetry (रस)

३६६ । आणको लूधूशिङ्घिधाञ्भ्यः । ३ । ८३ ।

लवाणकं दात्रम् । धवाणकोवातः । शिङ्घाणकः श्लेष्मा । पृषोदरादित्वात्पक्षे कलोपः । 'शिङ्घाण नासिकामले । 'धाणको दीनारभागः' ।

366 The affix आणक comes after the roots लू 'to cut', (IX 13), धू 'to shake, agitate', (IX 17), शिङ्घ 'to smell', (I 174) and धा 'to hold, to nourish'. (III 10) 83

Thus लू+आणक=लवाणकम् 'a sickle, scythe', धवाणकः 'wind', शिङ्घाणकः 'mucus discharge from the nostrils', the final क of this word is sometimes elided by the force of VI 3 109 S 1034, thus शिङ्घाणम् 'the mucus of the nose, rust of iron, a glass vessel,, धाणकः 'a gold coin, part of a dinara'

Note —In the Vikramâditya Kosá Śinghâna means सिंघाणः केनचिदीरे नासारेतस्य सिञ्चिके ॥

३६७ । उल्मुकदर्विहोमिनः । ३ । ८४ ।

उष दाहे । अस्य लः कुक्प्रत्ययश्च । उल्मुकं ज्वलदङ्गारम् । दृणातेर्विः । दर्विः । जुहोतेर्मिनिः । होमी ।

367 The words उल्मुकः 'a fire brand, torch', दर्विः 'a ladle, spoon', and होमी 'a sacrificer' are irregular 84

These are derived from the respective roots उष 'to burn (I 727) with the addition of the affix कुक्, the ष् of the root being replaced by ल्, दृ 'to hurt, kill', (V. 34) with the addition of the affix वि, and हु 'to worship' (III 1) with the affix मिन्। See A K. II 9 34 for darvi

३६८ । ह्रियः कुक् रश्च लो वा । ३ । ८५ ।

ह्रीकुर्ह्रीलुर्लज्जालुः ।

368 The affix कुक् comes after the root ह्री 'to shy' be modest or shy', (III 13), and the र of the root is optionally changed to ल्। 85

Thus ह्री+कुक्=ह्रीकुः or ह्रीलुः 'modest or bashful'. The affix being कित् does not cause guna

३६९ । हसिमृग्रिण्वामिदमिलूपूधुर्विभ्यस्तन् । ३ । ८६ ।

एभ्यस्तन्स्यात् । 'तितुत्र–' (३१६३) इति नेट् । हस्तः । मर्तः । गर्तः । एतः वातुरः । वातः । अन्तः । दन्तः । 'लोतः स्यादश्रुचिह्नयोः' । 'पोतो बालकवहित्रयोः' । धातुकलाधुर्वेर्दीर्घश्च । धूर्तं पापं धूलिर्जटा च ।

369. The affix तन् comes after the ten roots हस् 'to smile, laugh', (I. 757), मृ 'to die', (VI 110) गॄ to swallow (VI. 117), इण् 'to go', (II 36), वा 'to blow', (II. 41), अम 'to go,' (I. 493), दम 'to tame, conquer', (IV 94), लू 'to cut', (IX 13), पू 'to cleanse, to purify', (IX 12) and धुर्व 'to hurt, injure, kill (I. 604) 86

The इट् augment is prohibited by VII 2 9 S 3163 Thus हस्+तन्= हस्तः 'the hand', मर्तः 'the earth, 'the mortal, the human being', गर्तः 'the hole', एतः 'a deer or antelope', वातः 'wind', अन्तः 'the end', दन्तः 'a tooth', लोतः 'tears, a mark or sign', पोतः 'a child, a boat', धूर्तः 'a rogue', the व् of धुर्व् is elided by VI. 1 66 S. 873 and not by VI 4. 21. S. 2655, the penultimate उ is lengthened by VIII 2 77 S 354.

By the force of बहुल diversely' which governs all the Unadi sûtras the affix तन् comes after the root धु to sound, of which the short उ is lengthened Thus धु+तन्=धूतम् 'sin, dust, matted hair'

३७० । नञ्याप इट् च । ३ । ८७

नापितः ।

370. The affix तन् comes after the root आप् 'to obtain, (V 14), preceded by the prefix न and there is also the augment इट्. 87.

Thus न + आप् + इट् + तन् = नापितः 'a barber' The प is not elided as a diversity See VI 3 73 S 757

३७१ । तनिमृङ्भ्यां किच्च । ३ । ८८ ।

ततम् । मृतम् ।

871 The affix तन् comes after the roots तन् 'to spread', (VIII 1), and मृ 'to die', (VI 110), and is treated as कित् which causes the nasal of tan to be elided, and prevents guna of √mri. 88

Thus तन् + तन् = ततम् 'any stringed musical instrument, wind', मृ + तन् = मृतम् 'death'

३७२ । अञ्जिघृसिभ्यः क्तः । ३ । ८९ ।

अक्तम् । सितम् । घृतम् । सितम् ।

872 The affix क्त comes after the roots अञ्ज् 'to smear, to make clear', (VII 21), घृ 'to sprinkle, to shine', (III 14), and सि 'to bind' (V 2) 89

Thus अञ्ज् + क्त = अक्तम् 'a tiger, a kind of fish This is according to Ujjvaladatta This appears to be wrong, for he cites Visva kosá अक्तं व्याघ्र च सङ्कुले, but the true reading is व्यक्तं व्याघ्रे च संकुले । घृतम् 'clarified butter', सितम् 'silver, white color, bound', when used as a feminine, it means 'candied sugar'

By the force of बहुल 'diversely' which governs the Unâdi sûtras, the affix क्त comes also after the root ऋ 'to go'. Thus ऋ + क्त = ऋतम् 'gleaning, truth, water, worship &c'

३७३ । दुतनिभ्यां दीर्घश्च । ३ । ९० ।

दूतः । तातः ।

873. The affix क्त comes after the roots दु 'to go', (I 991), and तन् 'to spread' (VIII 1) and the root vowels are respectively lengthened to long ऊ and आ 90

Thus दु + क्त = दूतः 'a messenger' Its feminine is दूती (Gaurâdi ङीष्). दूति is from √dûh by ktich तन् + क्त = तातः 'father, brother &c' It is a word of endearing address.

By the force of बहुल 'diversely' which governs the Unadi sûtras, the affix क्त comes also after the root षी 'to sleep', to lie down'. Thus षी + क्त = षीतम् or षीता । षीता means the furrow made by the plough. It is synonym of सीता ।

३७४ । जेर्मूट् चोदात्तः । ३ । ९१ ।

जीमूत ।

374 The affix *kta* comes after √ji (I 593), and thereby the affix takes the augment मुट् which is udâtta and the इ of the root is lengthened 91

By force of च 'and', there is lengthening of the vowel इ of the root Thus जि+मुट्+क्त=जीमूतः 'a cloud, a mountain, a nourisher, an epithet of Indra'

Note —According to some, this sûtra is said to be a non-rishi one, that is, not approved of, or composed by any Rishi Hence they read the word जीमूत in the Ganapâtha in the पृषोदरादि class.

३७५ । लोष्टपलितौ । ३ । ९२ ।

लुनातेः क्तः तस्य तुट् धातोर्गुणश्च । लोष्टम् । पलितम् ।

375 The word लोष्ट 'a clod, a lump of earth' and पलित 'grey hair, mud heat' are anomalous 92

They are irregularly derived from the respective roots लू 'to cut', (IX 13), and पल् 'to go, move' (I 892) by the addition of the affix क्त After the root लू, the त of the affix क्त is replaced by तुट् and the vowel of the root is also gunated Thus लू+क्त=लो+तुट्+त=लोष्ट. । Similarly पलितम् ।

Note —लोष्ट is both masculine and neuter so the plural is लोष्टानि or लोष्टाः ।

३७६ । हृश्याभ्यामितन् । ३ । ९३ ।

हरितश्येतौ वर्णभेदौ ।

376 The affix इतन् comes after the roots हृ 'to steal, rob' (I 947) and श्यै 'to go, move' (I 1012) 93.

Thus हृ+इतन्=हरित् 'green or yellow color', श्यै+इतन्=श्या+इतन् (VI. 1 45 S 2370) =श्येतः 'white color', brilliant

३७७ । रुहे रश्च लो वा । ३ । ९४ ।

'रोहितो मृगमत्स्ययोः' । लोहितं रक्तम् ।

377 The affix इतन् comes after the root रुह् 'to grow', (I. 912) of which the र is optionally changed to ल 94.

Thus रुह्+इतन्=रोहितः 'red color, saffron, a kind of deer, a kind of fish' or लोहितम् 'blood'

Note —Rohita means red, a fox, a kind of deer, red horse, name of Harishchandra's son, a kind of fish, *n.* blood, saffron, a straight rain bow Lohita copper, Mars, a serpent, a kind of rice.

३७८ । पिशेः किच्च । ३ । ९५ ।

पिशितं मांसम् ।

378 The affix इतन् comes after the root पिश् 'to shape, to light, to adorn' (VI 143) and is treated as कित्. 95.

Thus पिश्+इतन्=पिशितम् 'flesh'.

३७९ । श्रुदक्षिस्पृहिगृहिभ्य आय्यः । ३ । ९६ ।

श्रवाय्यो यज्ञपशुः । दक्षाय्यो गरुडो गृध्रश्च । स्पृहयाय्योः । गृहयाय्यो गृहस्थाश्रमी ।

379 The affix आय्य comes after the roots श्रु 'to hear', (I 989), दक्ष् 'to grow', (I 639), स्पृह् 'to desire for', (X 325), गृह् 'to take' (I 681) 96

Thus श्रु+आय्य=श्रवाय्यः 'an animal fit for sacrifice', दक्षाय्यः 'a vulture, an epithet of garuda', स्पृहयाय्यः 'desirous of obtaining, or a star' and गृहयाय्यः 'a house holder'

Note —In the Veda Bhâshya on the mantra उक्थः ऋचे भवति श्रवाय्यः the word Śravâyya is explained by श्रवणीय 'worthy of hearing' So also the etymological meaning of दक्षाय्य is taken in the mantra दक्षाय्यो यो दम आस नित्यः ।

३८० । दिधिषाय्यः । ३ । ९७ ।

दधातेर्द्वित्वमित्वं षुक् च । 'मित्र इव यो दिधिषाय्यः' ।

380. The word दिधिषाय्य is formed by reduplication of the root धा 'to hold, to nourish', (III 10) and adding the affix आय्य and the augment षुक् । 97

Thus धा धा+षुक्+आय्य=दिधिषाय्यः 'a false friend, spirituous liquor' As in the mantra मित्र इव यो दिधिषाय्यः । The reduplicate धा is changed to दि ।

Note —Ujjvaladatta reads the sûtra as दधिषाय्यः, and derives the word from √स्यति with the upapada dadhi the word meaning clarified butter.

The author of Daśapâdî vritti derives it from √dhish to sound (III 22), by reduplication and without guna, and changing the ध of the reduplicate into द । The author Prasâda also gives the same derivation But all these are erroneous. The Vedic reading is दिधिषाय्य and not दधिषाय्य । *Quere* : may not the word दिधिषाय्य be derived regularly from √धिष् (III 22) with reduplication, want of gunation and adding आय्य ? In this view, the augment षुक् need not be added

३८१ । वृञ एण्यः । ३ । ९८ ।

वरेण्यः । श्रेष्ठः ।

381. The affix एण्य comes after the root वृ 'to choose' (V. 9) 98.

Thus वृ+एण्य=वरेण्यः 'the best, the chief'.

३८२ । स्तुवः क्सेय्यश्छन्दसि । ३ । ९९ ।

'स्तुषेय्यं पुरुवर्पसम्' ।

382 In the chhandas, the affix क्सेय्य comes after the root स्तु 'to praise' (II 34) 99.

Thus स्तुषेय्यं पुरुवर्पसम् (Rv X 120 6) स्तुषेय्यम् = स्तोतव्यम् worthy or deserving of being praised ' पुरुवर्पसम् = बहुरूपम् protœan in form ' Ujjvaladatta reads the sûtra as स्तुवः षेय्यः and gives the example स्तुषेय्यः Indra षित् prevents guna, and षुक् augment is added. This is against the Veda and the commentary The word is stusheyya and not stuveyya in the Vedas

३८३ । राजेरन्यः । ३ । १०० ।

राजन्यो वह्निः ।

383 The affix अन्य comes after the root राज् 'to shine' (I 874) 100

Thus राज् + अन्य = राजन्यः 'fire '. Râjanya meaning a Kshatriya is formed by यत् under IV. 1 137 S 1153 It has svarit on the final

३८४ । शॄरम्योश्च । ३ । १०१ ।

शरण्यम् । रमण्यम् ।

384 The affix अन्य comes after the roots शॄ 'to injure' (IX 18) and रम 'to play' (I 906) 101

Thus शॄ + अन्य = शरण्यम् 'a place of refuge' रमण्यम् 'pleasant, delightful'.

३८५ । अर्तेर्णिच्च । ३ । १०२ ।

अरण्यम् ।

385 The affix अन्य comes after the root ऋ 'to go', (III 16) and it is treated as णित् which places the accent on the first syllable 102

Thus ऋ + अन्य = अरण्यम् 'forest'

३८६ । पर्जन्यः । ३ । १०३ ।

'पृषु सेचने' । षस्य जः । 'पर्जन्यः शक्रमेघयोः' ।

386 The word पर्जन्य 'cloud, Indra ' is irregular 103.

This is formed by adding the affix अन्य to the root पृष् ' to sprinkle ' (I 737) and changing the ष् to ज् It means a rain cloud, thundering cloud and Indra , and Vishnu.

३८७ । वदेरान्यः । ३ । १०४ ।

'वदान्यस्त्यागिवाग्मिनोः' ।

387. The affix आन्य comes after the root वद् 'to speak ' (I 1058) 104.

Thus वद् + आन्य = वदान्यः 'a liberal or generous person, a fluent speaker'. The line वदान्यस्त्यागिवाग्मिनोः is from Ajayakosha.

३८८ । अमिनक्षियजिबधिपतिभ्योऽत्रन् । ३ । १०५ ।

अमत्रं भाजनम् । नक्षत्रम् । यजत्रः । बधत्रमायुधम् । पतत्रं तनूरुहम् ।

388. The affix अत्रन् comes after the roots अम् 'to go',

(I 493) अम् 'to go', (I 692) यज् 'to worship', (I. 1051) वध् 'to kill' (X 14 and पत् 'to go', (I 898 105

Thus अम्+अत्रन्=अमत्रम् 'a pot vessel', नक्षत्रम् 'a star', यजत्रः 'a Brâhman who maintains the sacred fire', वधत्रम् 'a deadly weapon', पतत्रम् 'a wing, pinion, a feather, a vehicle'

Note —See Amarakosha for पतत्रम् च तनूरुहम् (A. K. II 5 36) See VI 3 75 S. 759 for another derivation of नक्षत्र ॥ According to some yajatra means agnihotra ceremony But it really means the deity worshipped in any ceremony and has been so explained in Veda Bhâshya on यज्ञे वायुर्वातेन गच्छतां संयजत्रैरगति ॥

३८९ । गडेरादेश्च कः । ३ । १०६ ।

कडत्रम् । डलयोरेकत्वस्मरणात्कलत्रम्

389. The affix अत्रन् comes after the root गड् 'to distil, to run as a liquid', (I 814) and the ग is changed to क 106

Thus गड्+अत्रन्=कडत्रम्, a kind of vessel, a wife Since ड is interchangeable with ल, so we also get the form कलत्रम् 'a wife, hip'.

३९० । वृञश्चित् । ३ । १०७ ।

वरत्रा चर्ममयी रज्जुः ।

390 The affix अत्रन् comes after the root वृ 'to choose (V 8) and is treated as चित् which thereby places the accent on the last syllable 107

Thus वृ+अत्रन्=वरत्रा 'a strap, thong or girth of leather' See A. K. II 10 31 In the following verse the चित् accent is patent —वरत्रायां वार्ता महाभागः ।

३९१ । सुविदेः कत्रः । ३ । १०८ ।

'सुविदत्रं कुटुम्बकम्' ।

391 The affix कत्र comes after the root विद् 'to know (II 55) preceded by the preposition सु. 108

Thus सुविद्+कत्र=सुविदत्रम् 'a relative'

Note —Some read the affix as katran, with नित् । But it is erroneous for we do not find the accent of नित् in बृहस्पते सुविदत्राणि राध्या &c The affix-accent is here on त्र (III. 1 3 read with VI 1 139), and not on वि ॥

३९२ । कृतेर्नुम् च । ३ । १०९ ।

कृन्तत्रं लाङ्गलम् ।

392. The affix कत्र comes after the root कृत् 'to cut' (VI 14) and there is also the augment नुम्. 109

Thus कृत्+नुम्+कत्र=कृन्तत्रम् 'a plough'

Note —The word Krintatram is explained as that which ought to be cut, namely, a forest, in the mantra धन्व च यत् कृन्तत्रं च ।(Rv. X 86. 20)

३९३ । भृमृदृशियजिपर्विपच्यमितमिनमिहर्यिभ्योऽतच् । ३ । ११० ।

दृशाभ्योऽतच्स्यात् । भरतः । मरतो मृत्युः । 'दर्शतः सोमसूर्ययोः' । यजतः ऋत्विक् । पर्वतः । पचतोऽग्निः । अमतो रोगः । तमतस्तृष्णापरः । नमत प्रह्वः । हर्यतोऽश्वः ।

393 The affix अतच् comes after the roots भृ 'to maintain, (I. 946), मृ 'to die', (VI 110), दृश् 'to see', (I 1037), यज् 'to worship', (I. 1051), पर्व 'to fill', (I 608), पच् 'to cook', (I 1045), अम् 'to go', (I 493), तम् 'to desire', (IV 93), नम् 'to salute, to sound', (I 1030), and हर्य 'to go, to desire, to be wearied' (I 547) 110

Thus भृ+अतच्=भरतः 'name of the younger brother of Râma, as well as of the son of Dushyanta and Sakuntala, an actor &c,), मरतः 'death', दर्शतः 'the sun, the moon', यजतः 'an officiating priest at a sacrifice', पर्वतः 'a mountain', पचतः 'fire', अमतः 'sickness, disease', तमतः 'desirous', नमतः 'bent, bowed, an actor', हर्यतः 'a horse'

Note —In the Dasapâdî the sûtra is read as दृङ्शीङ् &c According to it, the affix comes after √drin (VI 118) âdare, and √sîn (II 22) to sleep, and he gives the examples as दरतः and शयतः, but not दर्शतः। This however is not correct for we find दर्शतः in the following mantras यमन्तमग्निं दर्शत बृहन्तम्, and तरणि विश्वदर्शतः (Rv I 50 4) and दैव्यो दर्शतो रथः &c.

The word Yajata however has been explained in the Veda-Bhâshya by यष्टव्य worthy of worship or what should be worshipped in the mantra हिरण्यरूपं यजतो बृहन्तम् &c

The word parvata means *m* a tree, a kind of vegetable, a kind of fish, a Deva, name of a sage, a rock, hill, a mountain

In the gloss on mantra परिस्यं हर्यतं हरिम् (Rv IX 98 7) haryata however is explained by "sarvaih sprihanîya" desired or liked by all

३९४ । पृषिरञ्जिभ्यां कित् । ३ । १११ ।

पृषतो मृगो बिन्दुश्च । रजतम् ।

394 The affix अतच् comes after the roots पृष् 'to sprinkle (I 737) and रञ्ज् 'to color, to please' (I 1048) and is treated as कित् 111

Thus पृष्+अतच्=पृषतः 'a variegated antelope, a drop of water, a spot, mark', रजतम् 'silver, gold, a pearl ornament, a mountain' The nasal is elided because the affix is कित्।

३९५ । खलतिः । ३ । ११२ ।

स्खलतेः सलोपः अतच्प्रत्ययान्तस्येत्वं च । खलतिर्निष्केशशिराः ।

395 The word *khalati* is irregular 112.

It is formed by the affix अतच् added to the root स्खल् 'to stumble, to trip', (I 577), when the स् is elided, and there is short इ added at the end. Thus स्खल्+अतच्=खल्+अतच्+इ=खलतिः 'bald-headed'.

३९६ । शीङ्शपिरुगमिवञ्चिजीविप्राणिभ्योऽथः । ३ । ११३ ।

सप्तभ्योऽथः स्यात् । शयथोऽजगरः । शपथः । रवथः कोकिलः । गमथः पथिकः पन्थाश्च । वञ्चथो धूर्तः । वन्दीति पाठे वन्दते वन्द्यते वा वन्दथः स्तोता स्तुत्यश्च । जीवथ आयुष्मान् । प्राणथो बलवान् । बाहुलकाच्छमिदमिभ्याम् । 'शमथस्तु शमः शान्तिर्दान्तिस्तु दमथो दमः' ।

396 The affix अथ comes after the seven roots शी 'to lie down', (II 22), शप् 'to curse', (I. 1049), रु 'to sound', (II. 28), गम् 'to go', (I. 1031), वञ्चु 'to cheat', (I. 204 and X. 163) जीव 'to live' (I 594), and प्र+अन् 'to breathe' (II 61). 113.

Thus शी+अथ=शयथः 'a python', शपथः 'a curse'; रवथः 'the cuckoo', गमथः 'a traveller' 'a road, वञ्चथः 'a rogue'. But when the reading in the text, i. e. in the sûtra is वन्द् (to salute) instead of वञ्च्, then we have वन्दथः 'a praiser, a bard, one who deserves praise', जीवथः 'life', प्राणथः 'strong, powerful, breahting.' By VIII. 4. 19 S. 2478 the न is changed to ण ॥

By the force of बहुल (diversely), which governs the Unâdi sûtras, the affix अथ comes after the roots शम् 'to be calm or quiet or tranquil' (IV 92) and दम्' to restrain ' (IV 94)

Thus शमथः 'tranquility, calmness', दमथः 'self-restraint'. See Amarakosá III 2 8 for the verse शमथस्तु शमः शान्तिर्दान्तिस्तु दमथो दमः ।

३९७ । भृञश्चित् । ३ । ११४ ।

भरथो लोकपालः ।

397 The affix अथ comes after the root भृ 'to nourish or maintain, (III. 5) and is treated as चित्. 114.

Thus भृ+अथ=भरथः 'a sovereign, fire, a deity presiding over one of the regions of the world.

३९८ । रुदिविदिभ्यां ङित् । ३ । ११५ ।

रोदितीति रुदथः शिशुः । वेत्तीति विदथः ।

398. The affix अथ comes after the roots रुद् 'to weep' (II 58) and विद् 'to know (II. 55) and is treated as ङित् 315

Thus रुद्+अथ=रुदथः शिशुः 'a weeping, or crying child', विदथः 'knowing or the science of yoga'.

Note —Ujjvaladatta has read the sûtra as रुविदिभ्यां ङित्, i. e the affix अथ comes after the roots रु (to cry) and विद्, and is treated as ङित्, and so he has evolved the form रु + अथ=रुवथः ।

The author of Daśapâdi vritti has read the sûtra as रुदि विदिभ्यां ङित्. But we have followed the Bhâshya and so have read the sûtra as रुदि विदिभ्यां ङित्. The affix is ङित् for in commenting on the sûtra गाङ् कुटादि &c (I. 2 1. S 2461) Patanjali while enumerating ङित् affixes, mentions अथङ् thus ।के पुनर्ङितः ? अङ् अङ् नङ् अथङ् थङ् इति ॥

३९९ । उपसर्गे वसेः । ३ । ११६ ।

आवसथो गृहम् । संवसथो ग्रामः ।

399. The affix अथ comes after the root वस् 'to dwell' (I. 1054), when preceded by an upasarga 116

Thus आ+वस+अथ=आवसथः 'a dwelling house', संवसथः 'a village'.

Note —Ujjvaladatta has read the sûtra as सोपसर्गाद्वसेः whereas others have read it as आङि वसेः । According to this latter view, âvasatha is the only form, and not samvasatha

४०० । अत्यविचमितमिनमिरभिलभिनभितपिपतिपनिपणि-
महिभ्योऽसच् । ३ । ११७ ।

अत्यादिभ्योऽसच् स्यात् । अततीत्यतसो वायुरात्मा च । अवतीत्यवसो राजा भानुश्च । चमन्त्यस्मिन्निति चमसः सोमपानपात्रम् । ताम्यन्त्यस्मिन्निति तमसोऽन्धकारः । नमसोऽनुकूलः । 'रभसो वेगहर्षयोः' । लभसो धनं याचकश्च । नभति नभ्यति वा नभस आकाशः । तपसः पक्षी चन्द्रश्च । पतसः पक्षी । 'पनसः कण्टकिफलः' । पणसः पण्यद्रव्यम् । महसं ज्ञानम् ।

400. The affix असच् comes after the following thirteen roots *viz* —अत 'to go' (I 38), अव् 'to protect' (I 631), चम 'to drink, to eat' (I 497), तम 'to desire' (IV. 93), नम 'to salute' (I 1031), रभ् 'to begin, to embrace, to long for' (I 1023), लभ् 'to obtain' (I 1024), नभ् 'to injure' (I 788 and IX 48), तप् 'to suffer pain' (I. 1034), पत 'to go' (I. 898), पन 'to praise' (I 467), पण् 'to purchase, to honor, to praise' (I. 466), मह् 'to honor, to respect' (X 321), 117.

Thus अत+असच्=अतसः 'wind, the soul', lit. that which constantly moves, , चमसः 'the cup for drinking Soma-juice', lit. in which they drink अवसः 'a king, the sun', lit. he who protects &c, तमसः 'darkness', नमसः (favorable, kindly disposed), रभसः 'violence, anger, joy', लभसः 'wealth, a solicitor', नभसः 'the sky, the ocean', तपसः 'the sun, the moon, a bird', पतसः 'a bird', पनसः 'the jack-fruit', पणसः 'an article of sale, a commodity', महसम् 'knowledge'.

Note —अतसी *f* common flax, hemp, linseed. चमसः a vessel can, ladle &c. used at sacrifices for drinking the Soma juice, a cake made of barley. पनसः the bread-fruit tree, a thorn, a kind of monkey; *f* a kind of malady

४०१ । वेञस्तुट् च । ३ । ११८ ।

बाहुलकादात्वाभावः । वेतसः ।

401 The affix असच् comes after the root वेञ् 'to weave, to sew' (I. 1055), and there is also the augment तुट्. 118

By force of बहुल (diversely) which governs the Unâdi sûtras, the आ is wanting. Thus वे+तुट्+असच्=वेतसः 'the reed'.

Note —In the Dasapâdi vritti, the sûtra is read as वियच्छुङ् च, i. e. all the above operations take place after the root वी 'to go &c (II 39) Thus वी+हुट् +असच्=वेतसः।

४०२। वहियुभ्यां णित्। ३। ११९।

वाहसोऽजगरः। वायसस्तृणसघातः।

402 The affix असच् comes after the roots वह् 'to carry (I. 1053), and यु 'to join' (II 23), and is treated as णित्. 119

Thus वह्+असच्=वाहसः 'the python, a water course', वायसः 'a heap of grass'. There, is vriddhi as the affix is णित्।

४०३। वयश्च। ३। १२०।

वय गतौ। वायसः काक।

403. The affix असच् comes after tne root वय् 'to go, move' (I. 504), and is treated as णित् 120

Thus वय्+असच्=वायसः 'a crow'.

४०४। दिवः कित्। ३। १२१।

दिवसं दिवसश्च।

404. The affix असच् comes after the root दिव् 'to play' (IV I), and is treated as कित् 121

Thus दिव्+असच्=दिवसच or दिवस 'a day'

४०५। कृशृशल्किलगर्दिभ्योऽभच्। ३। १२२।

करभः। शरभः। शलभः। कलभ। गर्दभः।

405 The affix अभच् comes after the roots कृ 'to scatter' (VI 116), शृ 'to injure' (IX 18), शल् 'to go, to tremble' (I 896), कल् to scratch (I. 526), and गर्द् 'to sound, to roar' (I 58). 122

Thus कृ+अभच्=करभः 'the back of the hand from the wrist to the root of the fingers, the trunk of an elephant, a young camel', शरभः 'a young elephant', शलभः 'a grass-hopper, locust, a moth', कलभः 'a young elephant', गर्दभ 'a donkey, the white water lily smoll an insect

४०६। ऋषिवृषिभ्यां कित्। ३। १२३।

ऋषभः। वृषभः।

406. The affix अभच् comes after the roots ऋष् 'to go' (VI. 7) and वृष् 'to sprinkle' (I. 738) and it is treated as कित्. 123

Thus ऋष्+अभच्=ऋषभः 'a bull', वृषभः 'a bull'

Note —Rishava means a bull, the male animal, the best or most excellent, the note ऋ, the hollow of the ear, a boar's tail, a crocodile's tail, a dried plant, name of an antidote, an incarnation of Vishnu, a sacrifice.

४०७ । रुषेर्निच्च लुट् च । ३ । १२१ ।

'रुष हिंसायाम्' । अस्मादभच्निन्त्स्यात् । लुषादेशश्च । 'लुषभो मत्तदन्तिनि ।

407 The affix अभच् comes after the root रुष् 'to be angry' (I 724) and is treated as नित् (which thereby places the accent on the first syllable) and also as कित् The root रुष् is replaced by लुष् 124.

Thus रुष् + अभच् = लुष् + अभच् = लुषभः 'an elephant in rut'.

४०८ । रासिवल्लिभ्यां च । ३ । १२५ ।

रासभः । वल्लभः ।

408 The affix अभच् comes after the roots रास् 'to cry' (I 657), and वल्ल् 'to go, to cover, to enclose (I 520) 125

Thus रास् + अभच् = रासभ 'an ass, a donkey', वल्लभः 'a cowherd, a cook, beloved, dear, supreme, a lover, a favourite, an overseer, a good horse

४०९ । जॄविशिभ्यां झच् । ३ । १२६ ।

जरन्तो महिष । वेशन्तः । पल्वलम् ।

409 The affix झच् comes after the roots जॄ 'to grow old' (IV 22) and विश् 'to enter' (VI. 130). 126.

Thus जॄ + झच् = जॄ + अन्तः (VII. 1 3 S 2169) = जरन्तः 'old, decayed', वेशन्तः 'a small pond, pool, fire' A K I 10 28

Note —By the force of बहुल (diversely) which governs all Unâdi sûtras, the affix झच् also comes after the root अर्ह् (I. 776) 'to deserve, merit, worthy of', thus अर्ह् + झच् = अर्हन्तः 'a Buddhist or Jaina priest'.

४१० । रुहिनन्दिजीविप्राणिभ्यः षिदाशिषि । ३ । १२७ ।

रोहन्तो वृक्षभेद । नन्दन्त पुत्र । जीवन्त औषधम् । प्राणन्तो वायु । षित्वान्ङीष् । रोहन्ती ।

410 The affix झच् comes in the sense of benediction after the roots रुह् 'to grow' (I 912), नन्द् 'to be glad' (I. 67), जीव् 'to live' (I. 594), प्र + अन् 'to breathe' (II 61), and is treated as षित् 127

Thus रुह् + झच् = रोहन्तः 'a tree', नन्दन्तः 'a son', जीवन्तः 'a drug, life', प्राणन्तः 'wind' Since the affix is treated as षित्, the feminines of the above words are formed by adding ङीष् । Thus रोहन्तः + ङीष् = रोहन्ती ।

४११ । तॄभूवहिवसिभासिसाधिगडिमण्डिजिनन्दिभ्यश्च । ३ । १२८ ।

दशभ्यो झच्स्यात् । स च षित् । तरन्तः समुद्रः । तरन्ती नौका । भवन्तः कालः । वहन्तो वायुः । वसन्त ऋतुः । भासन्तः सूर्यः । साधन्तो भिक्षुः । गडेर्घटादित्वान्मित्त्वं ह्रस्वः । 'अधामन्त–' (२३११) इति णेरयः । गडयन्तो जलद । मण्डयन्तो भूषणम् । जयन्तः शक्रपुत्रः । नन्दयन्तो नन्दकः ।

411 The affix झच् comes after the following ten roots and is treated as षित्:—1. तॄ 'to cross over' (I. 1018) 2. भू 'to be'

(I. 1) 3 वह् 'to carry' (I 1053). 4. वस् 'to live' (I 1054) 5. भास् 'to shine' (I 655) 6 साध 'to complete' (V 17) 7 गड् 'to distil, to run as a liquid' (I. 814) 8 मण्ड् 'to decorate' (I 314). 9 जि 'to conquer' (I. 593)and 10 नन्द् 'to be pleased' (I. 67) 128

Thus तॄ+झच्=तरन्तः 'the ocean' Since the affix is treated as षित्, the feminine of the word तरन्तः will be formed by adding ङीष् to it, thus, तरन्ती 'a boat'. भवन्तः 'the present time', वहन्तः 'the wind', वसन्तः 'the spring', भासन्तः 'the sun', साधन्तः 'the mendicant'. The roots गड्, मण्ड्, जि and नन्द् belong to the घटादि subdivision of the भ्वादि class and they get the designation of मित्, hence by VI 4 92 S 2568, they retain their penultimate short vowel before the causative णि By VI 4 55 S 2311, अय् is substituted for the इ of णि before अन्त So गडयन्तः 'cloud', मण्डयन्तः 'ornament', जयन्तः 'the son of Indra, नन्दयन्तः a son

४१२ । हन्तेर्मुट् हि च । ३ १२९ ।

हेमन्तः ।

412 The affix झच् comes after the root हन् 'to kill' (II 2), and there is the augment मुट् The root हन् is replaced by हि 129.

Thus हन्+मुट्+झच्=हि+मुट्+अन्त=हेमन्तः 'winter season'

४१३ । भन्देर्नलोपश्च । ३ । १३० ।

भदन्तः प्रव्रजितः ।

413 The affix झच् comes after the root भन्द् 'to tell a good news, to be glad' (I 12) and न् of the root is elided 130.

Thus भन्द्+झच्=भदन्तः 'an ascetic'

४१४ । ऋच्छेररः । ३ । १३१ ।

ऋच्छरा वेश्या । बाहुलकाच्चर्चरीजर्झरझर्झरादयः ।

414. The affix अर comes after the root ऋच्छ् 'to go' (VI 15) 131

Thus ऋच्छ्+अर=ऋच्छरा 'a harlot.'

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unâdi sûtras, the words चर्चरी a kind of song the recitation of scholars', जर्झर (the banner of Indar, and moss) and झर्झरः (a kind of drum, the Kali age, a cane staff) are respectively derived from the rooots चर्च् 'to read, to discuss', जर्ज् (to say, to speak) and झर्झ् (to speak') by adding the affix अरट्.

Note —Swâmi Dayânanda Sarasvati derives such words as बदर, कदर, गह्वर, कन्दर, धीवर, कोटर, भ्रमर, चमर, बर्बर, बर्कर, कर्पर, पिञ्जर, मत्सर, आडम्बर, झर्झर, नगर, तोमर &c, in short all words endings in अर, by the force of the बहुल (diversely) which governs the Unâdi sûtras. According to him, कदली is the feminine formed by adding ङीष् to the word कदर, the र् being replaced by ल by VIII. 2 18. S. 2350 as belonging to the कपिलकादि class.

४१५ । अर्तिकमिभ्रमिचमिदेविवासिभ्यश्चित् । ३ । १३२ ।

अद्भ्योऽरन्त्रिस्यात् । अररं कपाटम् । कमरः कामुकः । भ्रमरः । चमरः । देवरः । वासरः ।

415. The affix अर comes after the six roots ऋ 'to go' (III 16), कम् 'to love, to be enamoured of' (I. 470), भ्रम् 'to travel' (IV 96), चम् 'to eat, to drink' (I 497), and causatives of दिव् 'to play' (IV. 1), and वस् 'to live' (I 1054), and it is treated as चित् (i e the accent is placed on the final syllable'). 132

Thus ऋ+अर=अररं a covering, 'a door', कमरः 'lustful, desirous', भ्रमरः 'a bee, a lover', चमरः 'a kind of an antelope', देवरः 'brother-in- law, i. e. husband's younger brother', वासरः 'a day of the week'

Note —Some have read in the sûtra वाशिभ्य instead of वासिभ्यः Accordingly they derive the word वाशरः (a cuckoo) from the root वाश् 'to roar, to sound' (IV, 54) with the addition of the affix अर.

४१६ । कुवः क्ररन् । ३ । १३३ ।

कुररः पक्षिभेदः ।

416 The affix क्ररन् comes after the root कु 'to make noise' (II. 33) 133

Thus कु+क्ररन्=कुररः an osprey, 'a kind a bird'

४१७ । अङ्गिमदिमन्दिभ्य आरन् । ३ । १३४ ।

अङ्गारः । मदारो वराहः । 'मन्दारः पारिजातकः' ।

417 The affix आरन् comes after the roots अङ्ग् 'to go' (I. 155), मद् 'to be pleased' (I. 853), मन्द् 'to praise (I 13) 134.

Thus अङ्ग्+आरन्=अङ्गारः 'charcoal', the planet Mars, मदारः 'a hog, an elephant in rut' 'a thorn-apple or dhatura, a lover, libertine, मन्दारः 'the coral tree, an elephant', the celestial tree, the Arka plant, the dhattura plant, heaven a cheat or rogue. After the root √mada, there comes the affix *dru* also, as मद्रारः ।

४१८ । गडेः कड च । ३ । १३५ ।

कडारः ।

418 The affix आरन् comes after the root गड् 'to distil, to run as a fluid' (I 814, 65 (*a*), and it is changed to कड. 135.

Thus गड्+आरन्=कडारः 'the tawny color, a servant'

४१९ । शृङ्गारभृङ्गारौ । ३ । १३६ ।

शृभृभ्यामारन्नुमुगुक् ह्रस्वश्च । शृङ्गारो रसः । 'भृङ्गारः कनकालुका' ।

419. The words शृङ्गारः 'sexual passion' and भृङ्गारः (a golden vase or pitcher) are irregular. They are derived from the respective roots शॄ 'to injure' (IX. 18) and भृ 'to nourish or maintain' (III. 5), by adding the affix आरन् and the augments

उम् and उक् There is shortening of the vowel of the root शॄ also 136

Thus शॄ+उम्+उक्+आरन्=शृङ्गारः the erotic sentiment, love, passion, coition, marks made with red lead on the body of an elephant भृङ्गारः a golden vase or pitcher, a vase used at the coronation of a king.

४२० । कञ्जिमृजिभ्यां चित् । ३ । १३७ ।

कञ्जि सौत्र । कञ्जारो मयूर । मार्जार ।

420 The affix आरन् comes after the roots कञ्ज् (a sautra root) and मृज् 'to purify' (II 57), and is treated as चित् and so the acute is on the final 137

The root कञ्ज् is a sautra one

Thus कञ्ज्+आरन्=कञ्जारः 'a peacock, the sun, an elephant the belly, an epithet of Brahmâ, a hermit मार्जारः 'a cat'

४२१ । कमेः किदुच्चोपधायाः । ३ । १३८ ।

चिदित्यनुवृत्तेरन्तोदात्तः । कुमारः ।

421 The affix आरन् comes after the root कम् 'to love' (I 470), and is treated as कित् and the penultimate vowel of the root is replaced by उ 138

Thus कम्+आरन्=कुमारः 'a son' The anuvritti of चित् comes from the previous sûtra and so the accent falls on the last syllable

Note —कुमार means a son, boy, a youth, a prince, an heir apparent, name of Kârtikeya, of Agni, a parrot, groom, Varunâdri

४२२ । तुषारादयश्च । ३ । १३९ ।

तुषार. । कासारः । सहार आम्रभेद ।

422 The words tusâra and the rest are irregularly formed by the addition of the affix आरन् 139

Thus 1 तुषारः 'snow,' from the root तुष् 'to please' (IV 75.) 2. कासारः 'a pond,' from कास् 'to make a sound indicating any disease' (I 654). 3 सहारः 'the mango tree' from the root सह् 'to suffer' (I 905)

४२३ । दीङो नुट् च । ३ । १४० ।

दीनारः सुवर्णाभरणम् ।

423. The affix आरन् comes after the root दी 'to perish, die' (IV. 26), as well as the augment नुट् 140.

Thus दी+नुट्+आरन्=दीनारः 'a golden coin'.

४२४ । सर्तेरपः षुक्च । ३ । १४१ ।

सर्षपः ।

424. The affix अपः comes after the root सृ 'to move' (III 17) as well as the augment षुक् 141

Thus सृ+षुक्+अप = सर्षपः 'mustard seed'

४२५ । उषिकुटिदलिकचिखजिभ्यां कपन् । ३ । १४२ ।

'उषपो वह्निसूर्ययो' । कुटपो मानभाण्डम् । दलपः प्रहरणम् । कचपं शाकपत्रम् । खजपं घृतम् ।

425 The affix कपन् comes after the roots उष् 'to burn' (I 727), कुट् 'to be crooked' (VI 73), दल् 'to burst open, split, cleave, crack' (I 581), कच् 'to bind' (I 181), खज् 'to churn, agitate' (I 250) 142

Thus उष्+कपन्=उषपः 'fire, the sun', कुटपः 'a measure of grain', दलपः 'a weapon', कचपं 'a vessel for vegetables', खजपं 'clarified butter'

४२६ । क्वणेः संप्रसारणं च । ३ । १४३ ।

कुणपम् ।

426 The affix अप (kapan) comes after the root क्वण् 'to sound, jingle, tinkle' (I 477), and the semi-vowel व is vocalised to उ ॥ 143

Thus क्वण्+अप=कुणपम् 'a dead body'

४२७ । कपश्चाक्रवर्मणस्य । ३ । १४४ ।

स्वरे भेद ।

427 According to Châkravarmana, the affix कप should be used instead of kapan, which thereby places the accent on the first syllable of the affix itself 144

Thus क्वण्+कप=कुणपम् । The accent is on the first अ of the affix

४२८ । विटपपिष्टपविशिपोलपाः । ३ । १४५ ।

चत्वारोऽमी कपन्प्रत्ययान्ताः । 'विट शब्दे' । 'विटपः' । विशतेरादे· पः । प्रत्ययस्य तुट् । पत्वम् । पिष्टप भुवनम् । विशतेः प्रत्ययादेरित्वम् । विशिपं मन्दिरम् । 'वलतेः सम्प्रसारणम्' । 'उलप कोमल तृणम् ।

428 The words विटपः 'a branch of a tree', पिष्टप 'a division of the universe', विशिप 'a temple', and उलपः 'a creeping plant' are irregularly formed. These are formed by adding the affix कपन् to the roots विट् 'to sound' (I 338), विश् 'to enter' (VI. 130), and वल् 'to go, hasten' (I. 520). 145

Thus विट्+कपन्=विटपः a branch, a bush, a thicket विश्+कपन् The व of the root विश् is changed to प and there is the augment तुट् and the श् is also changed to ष, hence विश्+कपन्=पिश्+तुट्+कपन्=पिष्टपः a universe, a world c f विष्टपम् । In forming विशिप, the augment इट् comes before the affix कपन् Thus विश्+इट्+कपन्=विशिपं a temple, an abode, a palace

The word उलप is formed by the root वल् undergoing *Samprasârana*. Thus वल्+कपन्=उलपम् a creeping plant, soft grass, a shrub.

Note —The word पिष्टप is so derived from √विश, according to Ujjvaladatta But others read the sûtra differently, instead of पिष्टप they read

विष्टप। This seems more appropriate as विष्टप is a well known word, as वज्रभृन्मस्य विष्टपं। A K II 1 6

४२९। वृतेस्तिकन्। ३। १४६।
वर्तिका।

429 The affix तिकन् comes after the root वृत्, to be, to exist, subsist' (I 795) 146.

Thus वृत्+तिकन्=वर्तिका 'a quail, a paint-brush'.

४३०। कृतिभिदिलतिभ्यः कित्। ३। १४७।
कृत्तिका। भित्तिका भित्तिः। लत्तिका गोधा।

430. The affix तिकन् comes after the roots कृत 'to cut' (VI 141), भिद् 'to penetrate' (VII. 2), लत (a sautra root) and is treated as कित्. 147

Thus कृत्+तिकन्=कृत्तिका 'the third of the 27 lunar mansions or asterisms, consisting of 6 stars, the Pleiades,' भित्तिका 'a wall, partition, a small house lizard' लत्तिका 'a kind of lizard'

४३१। इष्यशिभ्यां तकन्। ३। १४८।
इष्टका। अष्टका।

431. The affix तकन् comes after the roots इष् 'to desire for' (VI. 59), and अश् 'to pervade (V 18) 148.

Thus इष्+तकन्=इष्टका 'a brick'. अष्टका 'a collection of three days beginning with the 7th day after the full moon, the 8th day of three months on which the manes are to be propitiated'

Note —Sûtra VII 3 44. S 463 might have caused the insertion of an इ, but it is not so because Pânini himself reads it as इष्टका in VI 3 65. S. 1009 Others say that VII 3. 44 S 463 is anitya because had इ been nitya, where was the necessity of reading a separate affix tikan.

४३२। इणस्तशन्तशसुनौ। ३। १४९।
एतशो ब्राह्मणः। स एव एतशाः।

432. The affixes तशन् and तशसुन् come after the root इण् 'to go' (II. 37) 149.

Thus इण्+तशन्=एतशः 'a Brâhman'. Similarly एतशस् nom s एतशाः formed by tasasun, the अ is lengthened to आ in शा by VI 4 14 S. 425. The dual is एतशसौ, pl एतशसः। This word means a dappled horse also. The adjective एतश means of a variegated color.

४३३। वीपतिभ्यां तनन्। ३। १५०।
'वी गत्यादौ'। वेतनम्। पत्तनम्।

433. The affix तनन् comes after the roots वी 'to go, to pervade' (II. 39), and पत् 'to fall (I 898). 150

Thus वी+तनन्=वेतनम् 'pay, hire, wages', पत्तनम् 'a town, city, a musical instrument'. See A. K. II. 2. 1.

४३४ । दृदलिभ्यां भः । ३ । १५१ ।

दर्भः । 'दर्भः स्यात्कुशविषमजयोः' ।

434 The affix भ comes after the roots drt (IX. 23) 'to respect, tear honor, worship' and दल् 'to burst open' (I 581). 151.

Thus दृ+भ=दर्भः 'kuśa grass used at sacrificial ceremonies', दल्भः a wheel, the name of a sage

४३५ । अर्तिगृभ्यां भन् । ३ । १५२ ।

अर्भः । गर्भः ।

435 The affix भन् comes atter the roots ऋ 'to go' (I. 983) and गृ 'to sound (IX 28) 152

Thus ऋ+भन्=अर्भः a child, from it we get अर्भकः also with the affix कन् गर्भः 'the womb, the belly, conception &c

४३६ । इणः कित् । ३ । १५३ ।

इभः ।

436 The affix भन् comes after the root इण् 'to go' (II 36) and is treated as कित् 153

Thus इण्+भन्=इभः 'an elephant.' See Amarakośa II 8 35

४३७ । असिसञ्जिभ्यां क्थिन् । ३ । १५४ ।

अस्थि । सक्थि ।

437. The affix क्थिन् comes after the roots असु 'to throw (IV 100) and षञ्ज् 'to stick to, to adhere' (I 1036) 154.

Thus असु+क्थिन्=अस्थि 'a bone' सक्थि 'the thigh

४३८ । प्लुषिकुषिशुषिभ्यः क्सि । ३ । १५५ ।

प्लुषिर्वह्निः । कुक्षिः । शुषिर्वातः ।

438 The affix क्सि comes after the roots प्लुष् to burn', (I 736), कुष् 'to draw out' (IX. 46 and शुष् 'to become dry' (IV 74) 155

Thus प्लुष्+क्सि=प्लुषिः 'fire' the burning of a house, oil, कुक्षिः the belly, the womb, a cavern, the sheath, शुषिः 'wind' light, lustre.

४३९ । अशेर्नित् । ३ । १५६ ।

अक्षि ।

439 The affix *ksi* comes after the root अश 'to pervade (V. 18) and it is treated as नित् 156.

Thus अश्+क्सि=अक्षि 'the eye'.

४४० । इषेः क्सुः । ३ । १५७ ।

इक्षुः ।

440. The affix क्सु comes after the root इष् 'to desire for' (VI. 59) 157

Thus इष्+क्सु=इक्षुः 'sugarcane' See Amarakosá II 4. 163

४४१ । अवितॄस्तृतन्त्रिभ्य ईः । ३ । १५८ ।

'अवीर्नारी रजस्वला' । तरीर्नौः । स्तरीर्धूमः । तन्त्रीर्वीणादिगुणः ।

441 The affix ई comes after the roots अव् 'to protect' (I. 631), तॄ 'to cross over (I 1018), स्तॄ 'to cover' (IX. 14) and तन्त्र् 'to rule' (X 139, 158.

Thus अव्+ई=अवीः 'a woman who has mensturated' तरीः 'a boat', स्तरीः 'smoke', तन्त्री the string of a flute &c

४४२ । यापोः किद् द्वे च । ३ । १५९ ।

ययीरश्वः । 'पपीः स्यात्सोमसूर्ययोः ।

442. The affix ई comes after the roots या 'to go, obtain' (II. 40) and पा 'to drink (I. 972), and is treated as कित् and there is reduplication of the roots 159

Thus या+ई=यया+ई=ययी 'a horse', the guna is prevented by the affix being regarded as कित्

So also पपीः 'the sun and the moon'

४४३ । लक्षेर्मुट् च । ३ । १६० ।

लक्ष्मीः । इत्युणादिषु तृतीयः पादः ।

443 The affix ई comes after the root लक्ष् 'to mark' (X 5), and there is the augment मुट् and the sign णि is elided 160

Thus लक्ष्+मुट्+ई=लक्ष्मीः 'the goddess of prosperity

CHAPTER IV.

४४४ । वातप्रमीः । ४ । १ ।

वातशब्द उपपदे माधातोरीप्रत्ययः । स च कित् । वातप्रमीः । अयं स्त्रीपुंसयोः ।

444 The affix ई comes after the root मा 'to measure, to limit' (II 53) preceded by the word वात (wind) and is treated as कित् 1.

Thus वात+प्र+मा+ई=वातप्रमीः (an antelope, literally that which is as fleet as the wind) This word is both of the masculine and feminine gender

Note — Since the affix is कित्, the long आ of √मा is elided by VI 4. 140 S. 204 See A. K. II. 5 7.

the causative of क्ष्मा, the पुक् is added by VII 3. 36 S. 2570 and the causative sign ण is elided by VI 4 51 S 2313.

४४६ । शः करन् । ४ । ३ ।

उत्तरसूत्रे किद्ग्रहणादिह आकारस्य नेत्वम् । शर्करा ।

446 The affix karan (kara) comes after the root शॄ 'to injure' (IX 18) 3.

In the next sûtra, the affix is treated as कित् therefore we conclude that it is not so in the present one, so the क of the affix is not indicatory and is not elided, and the guna operation in not prevented

Thus शॄ+करन्=शर्करा sugar candied sugar, a pebble, gravel, small stone, a fragment, any hard particle.

४४७ । पुषः कित् । ४ । ४ ।

पुष्करम् ।

447. The affix करन् comes after the root पुष् to nourish (I. 732) and is treated as कित. 4

Thus पुष्+करन्=पुष्करम् 'a pond' a blue lotus, the tip of an elephant's tongue, the skin of a drum, the blade of a sword, the sheath of a sword, an arrow, air, sky, atmosphere, a cage, water, intoxication, the art of dancing, war, battle, union, a place of pilgrimage in Ajmere, the bowl of a spoon, a part, portion, a kind of serpent a kind of drum, the sun, an epithet of Krishna, of Shiva &c.

४४८ । कलश्च । ४ । ५ ।

पुष्कलम् ।

448 The affix कल also comes after the root पुष् 'to nourish' (I. 732) 5.

Thus पुष्+कल=पुष्कलम् 'much, copious, full, complete, rich, magnificent, splendid, excellent, best, eminent, near, loud, resonant, a kind of drum an epithet of Shiva, of mount Meru, a particular measure of capacity, alms to the extent of four morsels of food

४४९ । गमेरिनिः । ४ । ६ ।

गमिष्यतीति गमी ।

449 The affix इनि comes after the root गम् 'to go' (I. 1031) 6

Thus गम्+इनि=गमिन् N. S गमी. one who intends to go. The force of the affix is that of futurity See III. 3. 3 S 3171. The गम्यादि of that sûtra refers to this गमी ॥

४५० । आङि णित् । ४ । ७ ।

आगामी ।

450. The affix इनि comes after the root गम् (to go) when preceded by the preposition आङ् and is treated as णित् (whereby the penultimate vowel of the root is lengthened) 7

Thus आङ्+गम्+इनि=आगामिन् n. s आगामी 'coming, future' = आगमिष्यति ।

४५१ । भुवश्च । ४ । ८ ।

भावी ।

451 The affix इनि comes after the root भू 'to be' (I 1) and is treated as णित् 8

Thus भू+इनि=भाविन्, n s भावी' future'=भविष्यति ॥

४५२ । प्रे स्थः । ४ । ९ ।

प्रस्थायी ।

452 The affix इनि comes after the root स्था (I 975) 'to stand' preceded by the preposition प्र 9

Since the affix is treated as णित् and as the root-stem ends in आ, the augment युक् (य्) is ordained by VII 3 33 S. 2761

Thus प्र+स्था+इनि=प्रस्था+युक्+इनि=प्रस्थायिन् 'departing going'=गन्तुकामः ।

४५३ । परमे कित् । ४ । १० ।

परमेष्ठी ।

453 The affix इनि comes after the root स्था to stand (I 975) preceded by the word परमे and is treated as कित् 10

Thus परमे+स्था+इनि=परमेष्ठिन् n. s. परमेष्ठी. An epithet of Siva &c

Note —The affix being regarded as कित्, causes the elision of the आ of the root स्था by VI 4 64 S 2372 By VI 3 9 S 966, the locative ending of परमे is not elided, as it is a name. See A K I. 1. 16.

४५४ । मन्थः । ४ । ११ ।

मन्थतेरिनिः कित्स्यात् । कित्त्वान्नकारलोपः । मन्थाः । मन्थानौ । मन्थानः ।

454 The affix इनि comes after the root मन्थ् 'to churn' (I. 43) and is treated as कित् which thereby causes the elision of न् of the root 11

Thus मन्थ+इनि=मथ्+इनि=मथिन् 'a churning stick'. Its Nom. forms are मन्थाः, मन्थानौ, मन्थानः by VII 1 86 and 87. S. 366 and 367.

४५५ । पतस्थ च । ४ । १२ ।

पन्थाः । पन्थानौ ।

.55 The affix *ini* comes after पत् to go (I. 898), and the final of पत् is replaced by थ । 12

Thus पथ्+इनि=पथ्+इनि=पथिन् । n s. पन्थाः, पन्थानौ &c See VII 1 86 and 87 S 866 and 867

Note —The word पथ is another word having the same meaning. It is formed by अच् affix of Pachâdi as we find in Subhûti Chandra वाटः पथश्च मार्गेषु ।

From ऋभुक्ष with इनि of Matup-sense, we get ऋभुक्षिन् Indra lit lord of heaven or thunderbolt The nom S is ऋभुक्षाः (the long आ is by VII 1 85 S 865, and न is changed to ण by VII 1, 86 S. 866) dual ऋभुक्षाणौ, pl ऋभुक्षाणः । This is according to Ujjvaladatta ऋभुक्षः meaning heaven and thunderbolt, is derived by adding the affix क to the root क्षि to dwell (VII 114) preceded by ऋभु thus ऋभवो देवाः क्षियन्ति अस्मिन् that in which the Devas (ribhus) dwell or decay, namely heaven or thunderbolt

But the Dasapâdî derives the word ribhukshin from the root ऋ to go, with the affix भुक्षिनक् The sûtra given there is अर्तेः भुक्षिनक् । This sûtra is quoted in the Veda Bhâshya on ऋभुक्षणमिन्द्रमाहुवऊतये । (Rig Veda I 112 4) The difference in these two etymologies consists in this The first (formed with इनि affix) has final acute for the इ of इन् gets accent of the affix (III 1. 3 S [illegible]) In the other case, the accent is anomalous

४५६ । खजेराकः ४ । । १३ ।

खजाकः पक्षी ।

456 The affix आक comes after the root खज् 'to churn, agitate' (I 250) 13

Thus खज्+आकः=खजाकः 'a bird, a churning stick.

Note —Swâmi Dayananda Sarasvatî says that the word मन्दाकः (a current stream) from the root मन्द् (to move slowly) can be evolved under the present sûtra by the force of बहुल (diversely) which governs the Unâdi sûtras

४५७ । बलाकादयश्च । ४ । १४ ।

बलाका । शलाका । पताका ।

457 The words balâkâ &c are irregular 14

The words बलाका 'a crane, a mistress,' शलाका 'a pencil or small stick used in painting the eyes with collyrium' and पताका 'a banner,' are irregularly formed by adding the affix आक to the respective roots बल् 'to breathe, to live' (I. 893), शल् 'to shake, stir, agitate' (I 896) and पत् 'to go' (I. 898)

Note —Svâmi Dayânanda Sarasvatî, under the present sûtra places also the following words —वशाका (a female elephant) from the root वश् (to know), पवाका (a hurricane) from the root पू (to cleanse), पटाका (a bird) from the root पट् to go or move)

४५८ । पिनाकादयश्च । ४ । १५ ।

पातेरिच्च नुक् च । क्वीबतु तौ पिनाकः स्यात्शूलशकरधन्वनोः । 'तड आघाते' । तडाकः ।

458. The words pinâka &c are also irregular. 15

The words पिनाकः (the trident or the bow of Siva) and तडाकः (a pond) are irregularly formed by adding the affix आक to the respective roots पा 'to protect' (II 47) the आ of which is replaced by इ and which receives the augment नुक् also, and तड् 'to beat (X 43)

See Amarakosá III. 3 14, for the verse शूलशङ्कर धन्वनोः ।

Note —Under the present sûtra, Svâmi Dayânanda Saraswati places the following words also —तडाकः (a pond) from the root तड् (to beat), भगाकः (prosperity good fortune) from the root भंड् (to be glad) 'श्यामाकः (a kind of grain or corn) from the root श्यै (to go, move), नभाकम् (the cloudy sky) from the root भा (to shine) with the negative particle न पिण्याकः (oil cake) from the root पिष् (to grind), the ष of which is changed to ण् and there is the augment of य वार्ताकः or वार्ताकी (egg-plant) from the root वृत् (to exist), the ऋ of which is vriddhied शुबाकः (the betel-nut tree) from the root शु (to sound indistinctly), the gunation being prevented by the क in the affix

४५९ । कषिदूषिभ्यामीकन् । ४ । १६ ।

कषीका पक्षिजातिः । 'दूषिका नेत्रयोर्मलम्' ।

459 The affix ईकन् comes after the roots कष् to injure (I 716), and दुष् 'to commit a mistake' (IV 76) 16

Thus कष + ईकन् = कषीका 'a kind of a bird', VI 4 90 S 2604 in the case of the root दुष्, the affix is added to the causative base Thus दुष् + णिच् + ईकन् = दुष् + णि + ईकन् (VI 4 90 S 2604) = दूषिका (the णि is elided by VI 4. 51 S 2313) It means the mucus discharge of the eyes See A. K II. 6 67

४६० । अनिहृषिभ्यां किच्च । ४ । १७ ।

अनीकम् । हृषीकम् ।

460 The affix ईकन् comes after the roots अन् to breathe (II 61) and हृष् 'to be glad' (IV 119) and is treated as कित्. 17

Thus अन् + ईकन् = अनीकम् 'an army', हृषीकम् 'an organ of sense'

४६१ । चङ्कणः कङ्कण च । ४ । १८ ।

कणधातोर् यङ्लुगन्तादीकन्प्रत्ययः कङ्कणादेशश्च । 'परिटकायां कङ्कणीका सैव प्रतिस-
राऽपि च' ।

461 The affix ईकन् comes after the root कण् 'to sound' (I. 476) when it is conjugated in the यङ् लुगन्त intensive, which is replaced by कङ्कण 18.

Thus कण् + यङ् लुक् + ईकन् = कण् कण् + यङ् लुक् + ईकन् (VI 1 9 S. 2395) = चकण् + ईकन् (VII. 4 62 S. 2245) = च + नुक् + कण् + ईकन् (VII 4 85 S 2643) = चङ् कण् + ईकन् = कङ्कण् + ईकन् = कङ्कणीका a small bell or tinkling ornament

४६२ । शॄपॄवॄञां द्वे रुक् चाभ्यासस्य । ४ । १९ ।

शर्शरीको हिंस्रः । पर्परीको दिवाकरः । वर्वरीकः कुटिलकेशः ।

462 The affix ईकन् comes after the roots शॄ 'to injure' (IX 18), पॄ 'to maintain' (IX 19), and वॄ 'to choose' (V 8) The reduplication of the roots takes place, and the augment रुक is added to the reduplicate 19

Thus शॄ + ईकन् = शॄ शॄ + ईकन् = शर् शॄ + ईकन् (VII 41 66 S 2244 and I. 1 51 S 70) = श + रुक् + शॄ + ईकन् (VII. 4 60 S 2179) = शर्शरीकः 'a rogue, a mischievous man,' पर्परीकः 'the sun', वर्वरीकः 'curly hair'.

४६३ । फर्फरीकादयश्च । ४ । २० ।

'स्फुर स्फुरणे' । अस्मादीकन्धातोः फर्फरादेशः । फर्फरीकं किसलयम् । दर्दरीकं वादित्रम् । जर्जरीकं शरीरम् । तिन्तिडीको वृक्षभेदः । चरेश्चुक्च । चञ्चरीको भ्रमरः । मर्मरीको हीनजनः । कर्करीका गलन्तिका । पुणतेः पुण्डरीकं वादित्रम् । पुण्डरीको व्याघ्रोऽग्निर्दिग्गजश्च ।

463 The words फर्फरीक &c are irregularly formed by the addition of the affix ईकन् 20

Thus we add the affix ईकन् to the root स्फुर् 'to throb, palpitate' (VI. 95), which is replaced by फर्फर स्फुर् + ईकन् = फर्फर् + ईकन् = फर्फरीकम् 'a young shoot or branch'

Note —In the above mentioned manner, Ujjvaladatta evolves the form फर्फरीकम्.

But Tattva Bodhini says that, in fact, it is derived by the operation of the previous sûtra, *i. e* the reduplication and the substitution of फ for स of the root, elision of स् and the augment रुक् take place and thus फर्फरीक is formed. Because in the the gana sûtra चरेश्चुक् च, which is included in this class, we read the anuvritti of द्वे रुक् &c so that anuvritti should be read into this sûtra also.

Similarly दर्दरीकम् 'a musical instrument' from the root दॄ 'to hurt to kill' (IX 23), and जर्जरीकम् the body, from the root जॄ 'to grow old' (IX 24), are formed by the addition from the affix ईकन्. The word तिन्ति-डीकः (the Tamarind tree) is formed from the root तिम् 'to make wet (IV 16) by adding the augment नुक् to the reduplicate and changing म to ड and affixing ईकन्.

Gana sûtra The augment चुक् is added to the reduplication of चर ॥.

The word चञ्चरीकम् (a beetle) is formed from the root चर् 'to walk (I 591), to the reduplicate of which is added the augment चुक् when the affix ईकन् follows. The द्वे of the preceding sûtra is understood here also. Instead of adding the agument रुक to the reduplicate, चुक् is added in the case of √चर ॥

The words मर्मरीकः 'a poor man, a pauper, a wicked man,' and करकरीका 'a water jar with hole in the bottom from which the water drops upon the object of worship are derived from the reduplication of the roots मृ 'to die' (VI 110) and कृ 'to do' (VIII 10) respectively and adding the augment रुक् and the affix ईकन्

The word पुण्डरीकम् (a lotus, a musical instrument) is formed from पुण to be pious (VI. 43), the letter ड is added to ण and then the augment रुट् and the affix ईकन् come after it

Thus पुण्+ईकन्=पुण्+ड+रुट्+ईकन्=पुण्ड रीकम् a tiger, fire, one of the eight elephants that guard and preside over the eight cardinal points i e. the elephant of the S E direction The other meanings of this word are, a lotus flower, a white parasol, a kind of serpent, a species of rice, a kind of leprosy a kind of mango tree, a pitcher a mark on the forehead, a medicine, drug

Note —कर्करीकः the palm of the hand with the fingers extended, n. a young shoot or branch, softness, f का a shoe दर्दरीकः a frog, a cloud, a kind of musical instrument कं a musical instrument in general शर्करीक the body a region, country, a picture तिन्तिडीकः a kind of bull But तिन्तिडीकः means the tamarind tree, a sour sauce, चञ्चरीकः a large black bee.

४६४ । ईषेः किद्ध्रस्वश्च । ४ । २१ ।

इषीका शलाका ।

464 The affix ईकन् comes after the root ईष् 'to go (I 642), is treated as कित् and the long ई of the root is shortened. 21.

Thus ईष्+ईकन्=इषीका reed, rush, stalk of grass, an arrow, a sort of sugar-cane, probe a painter's brush' The कित् prevents guna The very fact that the short इ is ordained to replace the long ई of the root, would have prevented guna The making of the affix a कित् is unnecessary here, though it is necessary for the subsequent Sûtras

४६५ । ऋजेश्च । ४ । २२ ।

ऋजीकः उपहतः ।

465 The affix ईकन् comes afte the root ऋज् 'to go' (I 189), and is treated as कित् 22.

Thus ऋज्+ईकन्=ऋजीकः 'polluted, smoke', name of India, name of a mountain

४६६ । सर्तेर्नुक्च । ४ । २३ ।

सृणीका लाला ।

466 The augment नुक् and the affix ईकन् come after the root सृ 'to go' (I 982), and the affix is treated as कित् 23

Thus सृ+नुक्+ईकन्=सृणीका 'saliva' See Amarakosá II. 6 67

४६७ । मृडः कीकच्कङ्कणौ । ४ । २४ ।

मृडीको मृगः । मृडङ्कणः शिशुः ।

467. The affixes कीकच् and कङ्कण come after the root मृड् 'to be gracious &c (VI 38) and are treated as कित 24

Thus मृड्+कीकच्=मृडीकः 'name of Siva, a fish, deer', मृड्+कङ्कण=मृडङ्कणः 'a child'. Ujjvaladatta reads the affix as कीकन् । But it is wrong The word मृडीकँ is end-acute owing to चित accent As in the verse मृडीके अस्य सुमतौ स्याम the accent is चित ॥

४६८ । अलीकादयश्च । ४ । २५ ।

कीकजन्ता निपात्यन्ते । 'अल भूषणादौ' । अलीकं मिथ्या । विपूर्वाद्व्यलीकं विप्रियं खेदश्च । 'वलीकं पटलप्रान्ते' इत्यादि ।

468. The words अलीकम् (false) &c are irregularly formed with the affix कीकच् । 25

Thus अल् 'to adorn (I 548)+ईकच्=अलीकम्, the word व्यलीकम् (unpleasantness) is formed from the root अल् preceded by the preposition वि and adding the affix ईकच्

The word वलीकम् 'the edge of a thatched roof' is similarly formed from the root वल् 'to go' (I 520) So also other forms

Note —The word वल्मीकम् (An ant-hill) is formed from the root वल् with the additions of the augment मुट् and the affix ईकच्

The word वाहीकः (the cow, the horse) is formed from the root वह् (to carry), the vowel of which is *vriddhied* before the affix ईकच्.

The word सुप्रतीकः (an epithet of Kâmadeva, of Śiva, of the elephant of the north-east quarter) is formed from the root अय् (to go) preceded by सुप्र, and the root अय् takes the augment तुट्. Thus सुप्र+अय्+ईकच्=सुप्र+तुट्+अ+ईकच्=सुप्रतीक ॥

The word मरीकः (the name of a Rishi) is formed from the root मृष् (to restrain) by adding the affix ईकच्

४६९ । कॄतॄभ्यामीषन् । ४ । २६ ।

करीषोऽस्त्री शुष्कगोमये । तरीषस्तरिता ।

469 The affix ईषन् comes after the roots कॄ 'to scatter' (VI 116) and तॄ 'to cross over' (I. 1018) 26

Thus कॄ+ईषन्=करीषः 'dry cow-dung'. So also तरीषः 'a boat'.

४७० । शॄपॄभ्यां किच्च । ४ । २७ ।

शिरीषः । पुरीषम् ।

470 The affix ईषन् comes after the roots शॄ 'to injure' (IX 18) and पॄ 'to nourish' (IX 19) and is treated as कित 27.

Thus शॄ+ईषन्=शिरीषः (a kind of a tree), the ॠ of the root शॄ is changed to इर् by VII. 1. 100. S. 2390 read with I. 1. 51. S 70 So also पुरीषम् 'fæces'.

The ऋ is changed to उर् by VII 1 102 S 2494 read with I 1 51 S 70. See Amarakosá II 6 68

४७१ । अर्जेर्ऋज च । ४ । २८ ।

'ऋजीषं पिष्टपचनम्' ।

471 The affix ईषन् is कित् when it comes after the root अर्ज् 'to procure' (I 242) which is replaced by ऋज् 28

Thus अर्ज् + ईषन् = ऋज् + ईषन् = ऋजीषम् 'a frying pan'

Note —It also means the residue of Soma See gloss on the Mantras ऋजीषिण वृषणसश्चत शिवे, अवस्यो याद्य मघवान् ऋजीषी &c See Amarakosá for the verse ऋजीषं पिष्टपचनं (A K II 9 32)

४७२ । अम्बरीषः । ४ । २९ ।

अयं निपात्यते । अबि शब्दे । 'अम्बरीषः पुमान्भ्राष्ट्र' । अमरस्तु 'क्लीबेऽम्बरीषं भ्राष्ट्रो ना' ।

472 The word अम्बरीष is irregularly formed 29

It is from the root अब् 'to sound' (I 403) by adding the affix ईषन्

The author of the comment on the Unâdi sûtras says when used in the masculine the word अम्बरीष, means 'a frying pan'

The author of the Amarakosá says that the word अम्बरीषं when used in the neuter gender means a frying pan See Amarakosá II 9 30

Note —The masculine form अम्बरीष is given by the author of the Unâdi sûtras only, but in Sanskrit lexicons, the word is exhibited in the neuter gender It means also regret, remorse, war, battle, one of the bells, a young animal, colt, the sun, the hog plum plant, name of Vishnu, name of Śiva, name of a king of the solar race who was celebrated as a worshipper of Vishnu

४७३ । कॄशॄपॄकटिपटिशौटिभ्य ईरन् । ४ । ३० ।

करीरो वंशाङ्कुरः । शरीरम् । परीरं फलम् । कटीरः कन्दरोजघनप्रदेशश्च । पटीरश्चन्दन कन्दर्पः कामश्च । 'शौटीरस्त्यागिवीरयोः' । ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ् । शौटीर्यम् ।

473 The affix ईरन् comes after the roots कॄ to scatter (VI. 116), शॄ 'to injure' (IX 18), पॄ 'to fill' (IX 19), कट् to rain, to cover (I 315), and to go (I 342) पट् 'to speak' (X. 212), and शौट् 'to be proud or haughty', (I 310). 30

Thus कॄ + ईरन् = करीरः 'the shoot of a bamboo', शरीरम् 'the body', परीरम् 'a fruit', कटीरः 'a cave, the hip', पटीरः 'sandal wood, the God of love, that is the cupid', शौटीरः 'an ascetic, a hero' As in the Gana patha, the word शौटीर is enumerated in the ब्राह्मणादि class, it takes the affix ष्यञ् also by V 1 124 S. 1788 Thus शौटीर्यम् (pride, arrogance &c)

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unâdi sûtras, the words हिण्डीरः (a man) from the root हिंड् 'a wander' (I 287) किर्मीरः (the variegated color, the orange tree) from the root क्रम् (to walk, to step), जम्बीरः (the citron tree) from the root जम् (to eat), तूणीरः (a quiver) from

the root कृष् (to fill up) and other words ending in ईर e g कुम्भीरः (an alligator), कुटीरः (a hut) &c. are evolved under the present rule

४७४ । वशेः किस् । ४ । ३१ ।

उशीरम् ।

474 The affix ईरन् comes after the root वश् to shine (II 70) and is treated as कित् 31

Thus वश्+ईरन्=उशीरम् 'the fragrant root of the plant *Andropogon muricatus*', the root वश् undergoes Samprasâraṇa, since the affix is regarded as कित् See Amarakosá II 4 164

४७५ । कशेर्मुट् च । ४ । ३२ ।

कश्मीरो देशः ।

475 The augment मुट् and the affix ईरन् come after the root कश् a sautra root and the affix is treated as कित् 32

Thus कश्+मुट्+ईरन्= कश्मीरः 'Kashmir'

Another form is काश्मीरः under the Prishodarâdi class

४७६ । कृञ उच्च । ४ । ३३ ।

कुटीरं मैथुनम् ।

476. The affix ईरन् comes after the root कृ 'to do' (VIII 10), the ऋ of which is replaced by उ (I 1 51 S 70) 33

Thus कृ+ईरन्=कुर्+ईरन्=कुटीरम् 'copulation'

Swâmî Dayânanda Saraswatî derives कुलीरः (a crab), by the present sûtra, by saying that the र is changed to ल by कपिलकादि rule.

४७७ । घसेः किच्च । ४ । ३४ ।

क्षीरम् ।

477. The affix ईरन् comes after the root घस 'to eat' (I 747) and is treated as कित् 34.

Thus घस्+ईरन्=घ्स् (the root vowel of घस् is elided by VI 4 98 S. 2563) + ईरन्=क्षीरम् 'milk'

४७८ । गभीरगम्भीरौ । ४ । ३५ ।

गमेर्भः । पक्षे नुम्च ।

478. The words *gabhira* and *gambhira* are irregular 35.

The affix ईरन् comes after the root गम् 'to go' (I. 1031), the म् of which is changed to भ. Optionally the root receives the augment नुम्

Thus गम्+ईरन्=गभीरम् 'deep', or, गम्+नुम्+ईरन्=गम्भ+ईर=गम्भीरम्.

४७९ । विषा विहा । ४ । ३६ ।

इयतेर्जहातेश्च विपूर्वाभ्यामाप्रत्ययः । विषा बुद्धिः । विहा स्वर्गः । अव्ययमे इमे ।

479 The words *visha* and *viha* are irregular 36

The affix आ comes after the roots षो 'to bring to an end' (IV 39), and हा to abandon (III 8) when preceded by the preposition वि and thus these words are formed

Thus वि+षो+आ=विषा (intellect), विहा+आ=विहा (heaven)

These two words are Avyayas (or Indeclinables)

४८० । पच एलिमच् । ४ । ३७ ।

'पचेलिमो वह्निरव्योः' ।

480 The affix एलिमच् comes after the root पच् 'to cook' (I 1045) 37

Thus पच्+एलिमच्=पचेलिमः 'fire or the sun' The force of the affix is to denote the agent A similar affix is found among the krityas (केलिमर्), but with Passive force. See vârtika under III. 1 96 S. 2834.

४८१ । शीङो धुक्लक्वलञ्वालनः । ४ । ३८ ।

चत्वारः प्रत्ययाः स्युः । शिधु मद्यम् । शीलं स्वभावः । शैवलः शैवालम् । बाहुलकाद्वस्य पो ऽपि । 'शैवाल शैवलो न स्त्री शेपालो जलनीलिका' ।

481 The four affixes धुक्, लक्, वलञ् and वालन् come after the root शी 'to sleep' (II. 22) 38

Thus शी+धुक्=शीधु 'an alcoholic liquor' lit which sends one to sleep', शी+लक्=शीलम् 'conduct', lit the innate tendency, the latent tendency, the germs of which sleep in the nature शी+वलञ्=शैवलः 'the green moss like substance growing on the surface of water, a kind of plant', शी+वालन्=शैवालम् (the same as शैवल).

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unâdi sûtras, the व of शैवल is optionally changed to प Thus शैवाल or शेपालः as in the Sabdârnava "शैवाल शैवलो न स्त्री शेपालो जलनीलिका" ।

४८२ । मृकणिभ्यामूकोकणौ । ४ । ३९ ।

मरूको मृगः । काणूकः काकः ।

482. The affixes ऊक and ऊकण् come respectively after the roots मृ 'to die' (VI 110) and कण् 'to sound' (I 476) 39

Thus मृ+ऊक=मरूकः 'a quadruped, a peacock,' कण्+ऊकण्=काणूकः a crow

४८३ । वलेरूकः । ४ । ४० ।

वलूकः पक्षी उत्पलमूलं च ।

483 The affix ऊक comes after the rooot वल् 'to go, hasten' (I 520). 40.

Thus वल्+ऊक=वलूकः 'a kind of bird, the root of lotus.

४८४ । उलूकादयश्च । ४ । ४१ ।

वलेः सम्प्रसारणमूकश्च । 'उलूकाविन्द्रपेचकौ' । वावदूको वक्ता । भल्लूकः । 'शमेर्बुक् च' । शम्बूको जलशुक्तिः ।

484 The words उलूकः &c are irregularly formed by adding the affix ऊक. 41.

Thus उलूकः Indra, the owl, is formed by adding the affix ऊक to the root वल् (I 520) which undergoes Samprasárana. It is the name of a country and its king who was an ally of the Kurus.

वावदूकः (a speaker) is derived by adding the affix ऊक to the root वद् (to speak) after its having undergone reduplication in यङ्लुगन्त Intensive base.

Thus वद्+ऊक=वद् वद्+ऊक=वावदूकः an orator. See Amarakosá III. 1 35.

भल्लूकः (a bear) from भल्ल् 'to wound' (I 525) plus ऊक.

Ganasutra The augment बुक् is added to √शम् before the affix ऊक ।

Thus शम्बूकः (a shell) from शम् 'to control' (IV 92) and adding the augment बुक् and the affix ऊक. It means a bivalve shell, a conch shell, a snail, the edge of the frontal protuberance of an elephant, name of a Sûdra who performed penance.

Note —By the force of बहुल (diversely) which governs the Unâdi sûtras, such words as जम्बूक, कम्बूक, वलूक, &c. are derived under the present rule. जम्बूकः a jackal, a low man, the rose apple tree, an epithet of Varuna. कम्बूकः name of a tree, वलूक a kind of perfume, a medicinal substance or plant.

४८५ । शलिमण्डिभ्यामूकण् । ४ । ४२ ।

शालूकं कन्दविशेषः । मण्डूकः ।

485 The affix ऊकण् comes after the roots शल्, to go '(I. 596) and मण्ड् 'to decorate' (I 344). 42.

Thus शल्+ऊकण्=शालूकम्' the root of the water-lily ; nutmeg'. See A. K. I. 10 38.

मण्ड+ऊकण=मण्डूकः 'a frog' lit. who adorns the rainy season.

४८६ । नियो मिः । ४ । ४३ ।

नेमिः ।

486. The affix मि comes after the root नी to carry (I. 950). 48.

Thus नी+मि=नेमिः the circumference, ring or felly of a wheel, lit what *leads* the wheel. It also means an edge, rim a windlass, thunderbolt, the earth, the tree तिनिश ।

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unâdi sûtras, यामि a sister from the root या (to go) is also derived under the present rule. Another form is जामिः according to Aravakosá.

४८७ । अर्तेरूच्च । ४ । ४४ ।

ऊर्मिः ।

487. The affix मि comes after the root ऋ 'to go' (I 983), and the ऋ is replaced by ऊ 44

Thus ऋ+मि=ऊर्+मि=ऊर्मिः 'a wave, bellow'

Instead of ऊच्च with long ऊ the short उ might have been used as उच्च and then this उ would have been lengthened by VIII 2 77 S 354 The word ûrmî means also current, flow, light, speed, velocity, a fold or plait in a garment, a row, line, a human infirmity, distress, the course of a horse, missing, regretting, association &c.

४८८ । भुवः कित् । ४ । ४५ ।

भूमिः ।

488 The affix मि comes after the root भू (to be) and is treated as कित. 45

Thus भू+मि=भूमिः 'the earth' lit, on which creatures come into being

४८९ । अश्नोते रश्च । ४ । ४६ ।

रश्मिः किरणो रज्जुश्च ।

489 The affix मि comes after the root अश् 'to pervade' (V 18) which is replaced by रश् 46

Thus अश्+मि=रश्+मि=रश्मिः 'the ray of light' a string, cord, rope, a bridle, rein, a goad, whip, an eye lash, a measuring cord, a finger

४९० । दल्मिः । ४ । ४७ ।

'दल विशरणे । दल्मिरिन्द्रायुधम् ।

490 The word *dalmi* is also formed by *mi* 47

The affix मि comes after the root दल् to split (I 581)

Thus दल्+मि=दल्मिः Indra's thunderbolt'

४९१ । वीज्याज्वरिभ्यो निः । ४ । ४८ ।

बाहुलकात्पत्वम् । वेणी स्यात्केशविन्यासः प्रवेणी च स्त्रियामुभे' । ज्यानिः । जूर्णिः ।

491 The affix नि comes after the roots वी 'to go to shine, to be beautiful' (II 39), ज्या 'to become old' (IX. 29) and ज्वर् 'to be hot with fever or passion' (I. 813, 48

By the force of बहुल (diversely) which governs all Unâdi sûtras, the न of the affix is changed to ण after the root वी । Thus वी+नि=वेणिः 'braided hair' See Amarakosá II. 6 98', ज्यानि 'old age', जूर्णिः 'speed, anger a disease of the female'. The व of ज्वर is changed into ऊ by VI. 4 20 S. 2654

Note —Under the present rule, by the force of बहुल (diversely) which governs all Unâdi sûtras, Swâmî Dayânanda Sarasvati evolves such words

as क्षोणिः 'the earth', from the root क्षि 'to dwell' and क्रेणिः 'buying, purchasing' from the root क्री 'to purchase'.

Note —By the rule कृदिकारात् &c the feminine of these words is formed by ङीष् । Thus वेणी braided hair, hair twisted into a single unornamented braid and allowed to fall on the back, said to be worn by women whose husbands are absent from them , continuous flow, current, stream, the confluence of two or more rivers, the confluence of the Ganges, the Yamuna and the Saraswati See Amarakosá II 4 69, ज्यानिः old age, decay, quitting, abandoning, a river, stream, oppression, deprivation, loss जूर्णिः swift, speedy, quick, running, praising, speed, an epithet of Aditya or sun, the body, the Brahm, anger, a fiery weapon.

४९२ । सृवृषिभ्यां कित् । ४ । ४९ ।

सृणिरङ्कुशः । 'वृष्णिः क्षत्रियमेषयोः' ।

492 The affix नि comes after the roots सृ 'to move' (I. 982) and वृष् 'to sprinkle' to moisten' (I 738) and is treated as कित् 49

Thus सृ+नि=सृणिः 'a goad, a hook to drive an elephant', वृष्णिः 'a name of Yâdava, an ancestor of Krishna , a cloud , a ram'.

Note —सृणिः is masculine also when meaning a goad as used in Māgha आरत्व भग्नमवमत्य सृणिं शिताग्रम् । According to Amarakosá it is feminine II 8 41 वृष्णि means heretical, heterodox, raining, *m* a cloud, a ram, a ray of light, name of an ancestor of Krishna, name of Kirshna, of Indra, of Agni, air, wind, a heretic

४९३ । अङ्गेर्नलोपश्च । ४ । ५० ।

अग्निः ।

493 The affix नि comes after the root अङ्ग् 'to go' (I. 155) whereby the nasal ङ् is elided. 50

Thus अङ्ग्+नि=अग्निः *m.* 'fire', name of various plants.

४९४ । वहिश्रिश्रुयुद्रुग्लाहात्वरिभ्यो नित् । ४ । ५१ ।

वह्निः । श्रेणिः । श्रोणिः । योनिः । द्रोणिः । ग्लानिः । हानिः । तूर्णिः । बाहुलकाच्छ्लानिः ।

494 The affix नित् comes after the roots वह् 'to carry' (I 1053) श्रि 'to help' (I 945), श्रु 'to hear' (I 989 , यु 'to join, to unite' (II. 23), द्रु 'to go' (I 992), ग्लै 'to be weary' (I 952), हा 'to kill' (III 8), and त्वर् 'to hurry, to move with speed' (I. 812). 51

Thus वह्+नि=वह्निः 'fire', श्रेणिः 'a line, a rod , श्रोणिः 'the hip the loins' , योनिः 'womb द्रोणिः 'an oval vessel of wood used for holding or pouring out water , ग्लानिः ' decay ', हानिः (loss), तूर्णि speed , the mind , a Sloka .'

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unâdi sûtras, the words म्लानिः fading from the root म्लै (to fade), and शिनिः name of a warrior belonging to the side of the Yadavas from the root शी to lie down are evolved under the persent sûtra.

४९५ । घृणिपृश्निपार्ष्णिचूर्णिभूर्णि । ४ । ५२ ।

एते पञ्च निपात्यन्ते । घृणिः । किरणः । स्पृशतेः सलोपः । पृश्निरल्पशरीरः । पृषेर्वृद्धिश्च । पार्ष्णिः पादतलम् । चरेश्चकारस्य उत्वम् । चूर्णिः कपर्दकशतम् । बिभर्तेरुत्वम् । भूर्णिर्धरणी ।

495 The words ghriṇi, priśni, pâishṇi, chûrṇi and bhûrni are irregular 52

The following five words *viz* —घृणिः (sun shine), पृश्निः, a dwarf, पार्ष्णिः 'the heel', चूर्णिः 'a sum of a hundred cowries', भूर्णिः 'the earth, a desert' are irregularly formed by adding the affix निन् to the respective roots घृ to sprinkle (I 985), स्पृश्, to touch '(VI 128) by eliding its स्, पृष to sprinkle (I. 787) by vriddhi of its ऋ, चर्, 'to go' (I. 591) by substituting ऊ for its penultimate vowel, and भृ 'to nourish, maintain' (III. 5) the ऋ of which is replaced by ऊ

Note —In Rv I. 66. 1 the word भूर्णिः *is* explained as भर्ता supporter, nourisher

Note —Swâmî Dayânanda Saraswati places the word घूर्णि (rolling revolving) from the root घृ (to sprinkle) in this list.

४९६ । वृदृभ्यां विन् । ४ । ५३ ।

वर्विर्घस्मरः । दर्विः ।

496 The affix विन् comes after the root वृ 'to select' (V. 8), and दृ 'to worship, regard' (VI 118) 53

Thus वृ + विन् = वर्विः 'voracious, devourer', दर्वि a ladle, spoon' *fem.* दर्वी with ङीष् of कृदिकारात् &c

४९७ । जॄशॄस्तॄजागृभ्यः क्विन् । ४ । ५४ ।

जीर्विः पशुः । शीर्विर्हिंस्रः । स्तीर्विरध्वर्युः । जागृविर्नृपः ।

497 The affix क्विन् (वि) comes after the roots जॄ 'to grow old' (IX. 24), शॄ 'to injure' (IX. 18) स्तॄ 'to cover' (IX 14) and जागृ to awake from sleep (II 63) 54.

Thus जॄ + क्विन् = जीर्विः 'an axe, the body, a cart', शीर्विः 'destructive, a savage', स्तीर्विः 'an officiating priest at a sacrifice', जागृविः a king'.

The affix being कित् the long ॠ is changed to ईर् by VII. 1. 100 S 2390 The वि is not elided VI 1. 67. S. 375 notwithstanding.

४९८ । दिवो द्वे दीर्घश्चाभ्यासस्य । ४ । ५५ ।

'दीदिविः स्वर्गमोक्षयोः' ।

498 The affix *kvin* (*vi*) comes after the root दिव् 'to sport, play' (IV. 1) The root is reduplicated and the short vowel of the reduplicate is lengthened 55

Thus दिव्+क्विन्=दिव् दिव्+वि=दीदिविः 'the heaven, salvation'

Note —दीदिवि shining, risen (as a star), दीदिविः boiled rice, heaven, an epithet of Agni, Brihaspati, final emancipation. In Rv I 1.8 दीदिविम् is explained by द्योतक manifestor.

४९९ । कृविघृष्विछविस्थविकिकीदिवि । ४ । ५६ ।

कृविस्तन्तुवायद्रव्यम् । घृष्विर्वराहः । छास्थोर्ह्रस्वत्वं च । छविर्दीप्तिः । स्थविस्तन्तुवायः । दीव्यतेः किकीपूर्वात् । किकीदिविश्चाषः । बाहुलकाद्ध्रस्वदीर्घयोर्विनिमयः । 'चाषेण किकिदीविना' ।

499 The words krivi, ghrisnvi, cnhavi, sthavi, ana kikîdivi are irregular. 56.

The words कृविः (an instrument of weaving), घृष्विः (a boar), छविः (light), स्थवि (a weaver), किकी दिविः (the bird known as châtaka or blue jay) are irregularly formed with the affix क्विन् from the respective roots कृ 'to do', (VIII 10), घृष् 'to sprinkle, (I 740) छो 'to cut', (IV 38), स्था 'to stand', (I. 957), the vowel आ of the last two roots is shortened to अ, and दिव् 'to play', (IV. 1) preceded by the word किकी By the force of बहुल (diversely) which governs all Unâdi sûtras, in किकीदिवी, the short इ's are some times changed to long ones and *vice versa*.

As in the line चाषेण किकिदीविना ।

५०० । पातेर्डतिः । ४ । ५७ ।

पतिः ।

500 The affix डति comes after the root पा 'to protect' (II 47) whereby the final vowel of the root is elided as the affix has an indicatory ड. 57.

Thus पा+डति=पतिः 'master, lord, husband

५०१ । शकेर्ऋतिन् । ४ । ५८ ।

शकृत् ।

501 The affix ऋतिन् comes after the root शक् 'to be able' (V. 15). 58

Thus शक्+ऋतिन्=शकृत् ordure, excrement, especially of animals See A. K II. 6 67

५०२ । अमेरतिः । ४ । ५९ ।

अमतिः कालः ।

502. The affix अति comes after the root अम् 'to go' (I. 493). 59.

Thus अम् + अति = अमतिः 'time, the moon'

५०३ । वहिवस्यर्तिभ्यश्चित् । ४ । ६० ।

वहति पवनः । 'वसतिर्गृहयामिन्यो' । अरति क्रोधः ।

503 The affix अति comes after the roots वह् 'to carry (I 1053), वस् 'to dwell', (I 1054) ऋ 'to go' (III 16), and is treated as चित् 60

Thus वह् + अति = वहति 'wind', वसतिः 'a house, night', अरतिः 'anger'.

५०४ । अञ्चेः कौ वा । ४ । ६१ ।

अङ्कतिरञ्चतिर्वात ।

504 The affix अति comes after the root अञ्च् 'to go' (I 203) the च् of which is optionally changed to क् 61.

Thus अञ्च् + अति = अञ्चतिः or अङ्कतिः 'wind, fire'

५०५ । हन्तेरंह च । ४ । ६२ ।

हन्तेरति स्यादहादेशश्च धातोः । हन्ति दुरितमनया अंहतिर्दानम् । 'प्रादेशनं निर्वपणमपवर्जनमंहतिः' ।

505 The affix अति comes after the root हन् 'to kill' (II 2) which is replaced by अंह् 62

Thus हन् + अति = अंह् + अति = *f* अंहतिः alms, charities, a gift lit. by which misfortunes are warded off See Amarakosa II. 7. 30 for the line प्रादेशन &c प्रादेशन, निर्वपण, अपवर्जन are synonyms of अंहतिः a gift.

५०६ । रमेर्नित् । ४ । ६३ ।

रमतिः कालकामयो ।

506 The affix अति comes after the root रम् 'to play, to rejoice at' (I 906) and is treated as नित् which thereby places the accent on the first syllable. 63

Thus रम् + अति = रमतिः the God of love, time

५०७ । सूङः क्रिः । ४ । ६४ ।

सूरिः ।

507 The affix क्रिः comes after the root सू 'to beget' (IV 24) 64

Thus सू + क्रिः = सूरिः 'a God, the sun, a learned or wise man, a sage a priest, a worshipper, a title of respect given to Jaina teachers name of Krishna

In the Dasapâdî the sûtra reads thus सुञोरिन् दीर्घश्च । There the न् of रिन् is not an anubandha or indicatory letter, but is part of the affix. In this view, the resultant word is सूरिन्, declined as —Nom S सूरी, du सूरिणौ, pl सूरिणः ।

The न् in रिन् is not indicatory, but is part of the affix for two reasons. In the next sûtra the affix क्रिन् is taught where the न् is indicatory.

Had the न of त्रिप् been indicatory, it would have been briefer to say घुनः क्रिप्, and omit it from the next sûtra Secondly घृणि has not the accent of नित्, it is finally acute See Rv I 22 20 तद्विष्णो परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः &c

The commentator on Dasapâdî has taken न् as indicatory, and gives the example as घृणिः । But it is wrong as the accent is not on the first

५०८ । अदिशदिभूशुभिभ्यः क्रिन् । ४ । ६५ ।

अद्रिः । शद्रिः शर्करा । भूरि प्रचुरम् । शुभ्रिर्ब्रह्मा ।

508 The affix क्रिन् comes after the roots अद् 'to eat' (II 1), शद् 'to perish' (I 908), भू 'to be' and शुभ् 'to shine' (I 459) 65

Thus अद्+क्रिन्=अँद्रिः 'a mountain', शद्रि 'candied sugar, an elephant, lightning', भूरि 'plenty, abundance', शुभ्रिः 'an epithet of Brahman'

Note —भूरिः *m* an epithet of Vishnu, of Brahmâ, of Śiva, of Indra, *n* gold

५०९ । वङ्क्र्यादयश्च । ४ । ६६ ।

क्रिन्नन्ता निपात्यन्ते । वङ्क्रिर्वाद्यभेदो गृहदारु पार्श्वास्थि च । वप्रिः क्षेत्रम् । 'अङ्घ्रिश्चङ्क्रिश्च चरणः' । तन्द्रिः सौत्रो धातुः । तन्द्रिर्निद्रा । बाहुलकाद्गुण । भेरि ।

509 The words vankri &c are irregularly formed with the affix क्रिन् 66

Thus वङ्क् 'to be crooked (I 88)+क्रिन्=वङ्क्रिः 'a kind of musical instrument, the timber of a roof, a rib of an animal' वप् 'to sow' (I 1052)+क्रिन्=वप्रिः 'a field'

In the above two instances the व् of the roots वङ्क् and वप् has not undergone Samprasârana. अङ्घ् to speak (X 255)+क्रिन्=अङ्घ्रिः 'a foot', अंघ् 'to go' (I 109)+क्रिन्=अङ्घ्रिः (a foot)

तन्द् (it is a सौत्रधातु i e not enumerated in Dhâtu pâṭha but found in the sûtras only)+क्रिन्=तन्द्रिः (sleep) fem तन्द्री with ङीष् of कृदिकारात् &c भी (to fear)+क्रिन्=भेरि (a drum) Here guna has taken place by the force of बहुल (diversely) though the affix is कित् ।

५१० । राशदिभ्यां त्रिप् । ४ । ६७ ।

रात्रिः । शत्रि कुञ्जरः ।

510. The affix त्रिप् comes after the roots रा 'to give' (II 48) and शद् 'to perish' (I 908) 67

Thus रा+त्रिप्=रात्रिः 'night', शद्+त्रिप्=शत्रिः 'an elephant, a cloud name of Vishnu In the Veda Bhâshya on शत्रिमग्न उपमा केतुमर्यः the word is explained as the name of a Royal sage

५११ । अदेस्त्रिनिश्च । ४ । ६८ ।

आत्रिन् । अत्री । अत्रिणौ । अत्रिणः । अत्रिः । अत्री । अत्रयः ।

511 The affixes त्रिप् and त्रिन् come after the root अद् (to eat) 68.

Thus अद्+त्रिप्=अत्त्रिप् (a devourer) Its Nominative forms are अत्त्रा, अत्त्रिपौ, अत्त्रिपः ॥ अद्+त्रिन्=अत्रि(Name of a celebrated sage) Its Nominative forms are अत्रिः, अत्री, अत्रयः

Note —Ujjvaladatta reads the sûtra as अदेस्त्रिन्, and so according to him, the affix is त्रिन्, the न is indicatory He gives the example as अत्रि । But this is not right For the form अत्रिः could have been evolved by the affix त्रिन् of the preceding sûtra, where was the necessity of teaching a new affix त्रिन्, for the accent of अत्रिः whether formed by *trip* or *trin* is the same, for a पित् is unaccented (III 1. 4. S 3709), and so the root retains its accent in the case of त्रिन् ॥

Govardhana also reads the sûtra as Ujjvaladatta, but explains it differently, saying that the न् of *trin* is not indicatory but part of the affix He gives the example as S अत्री dual अत्रिणौ pl. अत्रिणः । But then the difficulty would be as to accent The word अत्रिन् has acute on the final, as in अत्रिणा अत्रिण वर्धि and अग्ने दविपि अत्रिणम् (Rv X 118. 1)

We have the authority of Kaiyata for reading the sûtra as अदेस्त्रिन् त्रिपिन् See Kaiyata's gloss on न कुणतानुस्त्व (I 1. 63 S. 263)

५१२ । पतेरत्रिन् । ४ । ६९ ।

पतत्रिः पत्री ।

512 The affix अत्रिन् comes after the root पत् 'to go (I 898) 69

Thus पत्+अत्रिन्=पतत्रिः 'a bird'

Note —There is another word पतत्रिन् ending in न् । It is derived from पतत्र 'a wing', with the taddhita affix इनि with the force of matup It is declined as पतत्री, पतत्रिणौ, पतत्रिणः &c

५१३ । मृकणिभ्यामीचिः । ४ । ७० ।

मरीचिः । कणीचिः पल्लवो निनादश्च ।

513 The affix ईचि comes after the roots मृ 'to die' (VI 110) and कण् 'to sound' (I. 476). 70

Thus मृ+ईचि=मरीचिः 'the name of a Prajâpati,'a ray of light, mirage, a miser, कणीचिः 'a sound, a tree, a creeper in flower' *fem* a cart

५१४ । श्वयतेश्चित् । ४ । ७१ ।

श्वयीचिर्व्याधिः ।

514. The affix ईचि comes after the root श्वि 'to increase, to swell' (I 1059) and is treated as चित् which thereby places the accent on the last syllable 71.

Thus श्वि+ईचि=श्वयीचिः 'sickness, disease'.

५१५ । वेञो डित् । ४ । ७२ ।

वीचिस्तरङ्गः । नञ्समासेऽवीचिर्नरकभेदः ।

515 The affix ईचि comes after the root वे 'to weave, to cover (I 1055) and is treated as डित् whereby the final vowel of the root is elided 72

Thus वे+ईचि=वीचि (wave, billow, pleasure, leisure). The word वीचि with नञ् compound forms अवीचिः (name of a particular hell) lit where there is no vibration, nor pleasure

५१६ । ऋहनिभ्यामूषन् । ४ । ७३ ।

ऋषभः सूर्यः । हनूषो राक्षसः ।

516 The affix ऊषन् comes after the root ऋ 'to go' (III 16) and हन् 'to kill' (II 2). 73.

Thus ऋ+ऊषन्=अरुषः 'the sun', हनूषः 'a Râkshasa, a Demon'.

५१७ । पुरः कुषन् । ४ । ७४ ।

पुर अग्रगमने । पुरुषः । 'अन्येषामपि-' (३५३९) इति दीर्घः । पूरुषः ।

517. The affix कुषन् comes after the root पुर 'to become a head' (VI 56) 74

Thus पुर्+कुषन्=पुरुषः a person, no guna as the affix is कित् । By the sûtra VI 3 137 S 3539, the lengthening of the vowel of the root also takes place. So पूरुषः a male being, man, men, mankind, an officer, the height or measure of a man, the Supreme Being, the pupil of the eye, the soul, the Punnâga tree, the first, third, fifth, seventh, ninth and eleventh signs of the zodiac, the seven divine principles of universe.

५१८ । पॄनहिकलिभ्य उषच् । ४ । ७५ ।

परुषम् । नहुषः । कलुषम् ।

518. The affix उषच् comes after the roots पॄ to protect, to fill (IX 19)' नह् 'to bind' (IV 57), कल् 'to count, to sound' (I 526) 75

Thus पॄ+उषच्=परुषम् hard, abuse, gross, spotted, variegated, नहुषः (name of a king of the lunar race) कलुषम् 'sin, foul, angry, cruel, dark, idle, a buffalo, filth

Note — The accent of नहुष is anomalous It is first acute. See gloss on Mantra देवा अकृण्वन् नहुषस्य विश्पतिम् ।

५१९ । पीयेरूषन् । ४ । ७६ ।

पीय इति सौत्रो धातुः । पीयूषम् । बाहुलकाद्गुणे 'पेयूषोऽभिनव पयः' ।

519. The affix ऊषन् comes after the root पीय (which is a sautra dhâtu). 76.

Thus पीय्+ऊषन्=पीयूषम् nectar, ambrosia See A. K. I. 1. 51.

By the force of बहुल (diversely) which governs all Unâdi sûtras, the vowel of the root is some times gunated and so we get the form पेयूष (nectar, the milk of a cow that has calved within seven days) See A K II 9 54 for the line पेयूषोऽभिनवं पयः ।

Swami Dayânanda places the word अङ्कुश (a hook, a goad) under this sûtra, deriving it from the root अङ्क् (to count, to mark)

५२० । मस्जेर्नुम्च । ४ । ७७ ।

मञ्जूषा ।

520 The affix ऊषन् comes after the root मस्ज् 'to bathe, to sink, to purify' (VI 122), and there is the augment नुम् 77

Thus मस्ज्+ऊषन्=मज् (the स् being elided by the vârtika मस्जि नशोरिति वक्तव्यम् under VIII 2 29)+नुम्+ऊषन्=मञ्जूषा (a box, Madder)

Note —The स of √masj becomes श by श्चुत्व rule, then the श is changed to ज by जश्त्व rule, thus the base is majj, which with नुम् &c gives mañjjûshâ with two ज's Or one ज is elided by VIII 4. 65 S 71.

५२१ । गडेश्च । ४ । ७८ ।

गण्डूषः—गण्डूषा ।

521. The affix ऊषन् comes after the root गड् 'to check, (I. 384), and there is the augment नुम् 78

Thus गण्ड+ऊषन्=गण्डूषः or गण्डूषा a mouthful, handful of water

५२२ । अर्तेररुः । ४ । ७९ ।

अररुः शत्रुः । अररू । अररवः ।

522 The affix अरु comes after the root ऋ 'to go' (III. 16) 79

Thus ऋ+अरु=अररुः 'an enemy'

Its Nominative forms are अररुः, अररू अररवः

Note —The affix is *aru* ending with उ and not *arus* ending with स । Sâyana however has taken this affix as *arus* In explaining अररुषः in Rv I. 18 3, he says so. अररुषः is not however genitive of *ararus*, but of अररिवस् formed with क्वसु and the negative अन् ।

It is from the root रा to give with the Vaidic Perfect Participial affix क्वसु । This अररुषः being a Tatpurusha, has acute on the first by VI 2. 2 S 3736, because the first member retains its accent While had this word been formed by the affix अरुस् (if there be such an affix), it could never have acute on the first syllable In fact Sâyana has himself explained the अररुषे (dative) in this way, in his gloss on mantra युष्मेषोऽररुषे दृग्वित । Moreover there is a word अररु ending in उ as in the mantras अधिष्ठमिररुः शूर मर्त्यः and अपाररुमदेवयजनो जहि &c. See also Rv I. 147. 4.

५२३ । कुटः किच्च । ४ । ८० ।

कुटरुर्वस्त्रगृहम् । कित्वमयोजनं चिन्त्यम् ।

523 The affix अच comes after the root कुट् 'to curve, to bend' (VI. 73), and is treated as कित्. 80.

Thus कुट्+अचः=कुटचः a tent, a cock

Why the author says that the affix अच after कुट् should be treated as कित् is difficult to understand. Because by I. 2 1. S. 2461 all affixes coming after the root कुट् are treated as ङित् and thus do not cause the guna substitution of the उ of कुट्

५२४ । शकादिभ्योऽटन् । ४ । ८१ ।

शकटोऽस्त्रियाम् । ककिर्गत्यर्थः । कङ्कटः संनाहः । देवटः शिल्पी । करटः इत्यादि ।

524 The affix अटन् comes after the roots शक् (to go) &c. 81.

Thus शक्+अटन्=शकटः a 'carriage', कंक् (to go)+अटन्=कंकटः 'military accoutrements', दिव् 'to play' (IV 1)+अटन्=देवटः 'an artist', कॄ 'to scatter (VI. 116), +अटन्=करटः 'an elephant's cheek'. Or from डुकृञ् to do (VIII 10).

Note.—Under the present sûtra, Svâmi Dayânanda Saraswati places many such words as कपटः, गर्न्टः, कर्पटः, पर्पटः, कङ्कटम, चर्पटः, नकटः &c

Note —Some derive शकटः from √sak to be able (V 15) देवटः is from √devri devane (I 529) करटः means also safflower a crow, an athiest, a degraded Brâhmana, a man of a low profession, a musical instrument, the first Śrâddha ceremony performed in honor of a dead person, करटा a cow difficult to be milked

५२५ । कृकदिकडिकटिभ्योऽम्बच् । ४ । ८२ ।

करम्बं व्यामिश्रम् । 'कदिकडी' सौत्रौ । कदम्बो वृक्षभेदः । कडम्बोऽग्रभागः । कटम्बो वादित्रम् ।

525. The affix अम्बच् comes after the roots कृ to do (VIII 10) कद् and कड् (these two are sautra dhâtus, not being enumerated in Dhâtupâtha) and कट् to rain, to cover (I. 315) 82.

Thus कृ+अम्बच्=करम्बम् 'mixed, variegated,' कदम्बः 'a kind of tree', कडम्बः 'the stem or stalk of a pot-herb, the end or point', कटम्बः 'a kind of musical instrument'.

५२६ । कदेर्णित्पक्षिणि । ४ । ८३ ।

कादम्बः कलहंसः ।

526. The affix अम्बच् comes after the root कद् (a Sautra dhâtu) and is treated as णित् when meaning a kind of bird 83.

Thus कद्+ अम्बच्=कादम्बः 'kind of goose' The affix being treated as णित् causes vriddhi of the end-vowel of the root by VII. 2, 115 S. 254.

५२७ । कलिकद्योरमः । ४ । ८४ ।

कलमः । कर्दमः ।

527 The affix अच् comes after the roots कल् 'to count' (I 526) and कर्द् 'to rumble as the bowels, to caw as a crow' (I 60) 84

Thus कल्+अच्=कलमः 'a pen, a reed for writing with, rice which is sown in May-June and ripens in December January', a thief, a rogue.

कर्दमः 'mud, mire'

५२८ । कुणिपुल्योः किन्दच् । ४ । ८५ ।

'कुण शब्दोपकरणयोः । कुणिन्दः शब्दः । पुलिन्दो जातिविशेषः ।

528 The affix किन्दच् comes after the roots कुण् 'to support, to converse or speak with (VI. 45), and पुल् 'to grow, to become tall' (I 894) 85.

Thus कुण्+किन्दच्=कुणिन्दः 'noise', पुलिन्दः 'name of a tribe, a savage, a barbarian'.

५२९ । कुपेर्वा वश्च । ४ । ८६ ।

कुपिन्दकुविन्दौ तन्तुवाये ।

529. The affix किन्दच् come after the root कुप् 'to be angry' (IV 122) of which the प् is optionally changed to व 86.

Thus कुप्+किन्दच्=कुपिन्दः or कुविन्दः (a weaver)

Note —By the force of बहुल (diversely) which governs all Unadi sûtras, the word अलिन्द (a terrace before a house-door, a place like the square at the door) is derived from the root अल् (to decorate) with the addition of the affix किंदच्

५३० । नौ षञ्जेर्घथिन् । ४ । ८७ ।

निषङ्गथिरालिङ्गकः ।

530 The affix घथिन् (*athi*) comes after the root षञ्ज् 'to embrace, to fasten (I 1036) preceded by the preposition नि. 87

Thus नि+षञ्ज्+घथिन्=निषञ्ज् (the स is changed to ष् by VIII 3 65 S. 2270) +घथिन्=निषंग् (the last consonant ज् being changed to ग by VII. 3. 52 S. 2863 because the affix has an indicatory *gh*) +घथिन्=निषंगथिः 'an embrace', a bow man, a charioteer, a car, grass, the shoulder.

५३१ । उद्यर्तेश्चित् । ४ । ८८ ।

उदरथिः समुद्रः ।

531. The affix घथिन् (*athi*) comes after the root ऋ 'to go' (III. 16) preceded by the preposition उत् and is treated as चित्. 88.

Thus उद्+ऋ+घथिन्=उदरथिः 'the ocean'

५३२ । सर्तेर्णिच्च । ४ । ८९ ।

सारथिः ।

532 The affix अथिन् (*athi*) comes after the root चृ 'to move to go' (III 17) and is treated as णित 89

Thus चृ + अथिन् = सारथिः 'the charioteer'

५३३ । खर्जिपिञ्जादिभ्य ऊरोलचौ । ४ । ९० ।

खर्जूरः । कर्पूरः । वल्लूर शुष्कमांसम् । पिञ्जूलं कुशवर्तिः । 'लङ्गेर्वृद्धिश्च' (गणसू ।) लाङ्गूलम् । कुसूलः । तमेर्वुग्वृद्धिश्च (गणसू ।) । ताम्बूलम् । शृणातेर्दुग्वृद्धिश्च (गणसू ।) । शार्दूलः दुकुवौ कुवश्च । (गणसू ।) दुकूलम् । कुकूलम् ।

533 The affixes ऊर and ऊलच् come respectively after the roots खर्ज् &c (to pain, to be uneasy), and पिञ्ज् (to kill) &c 90

Thus खर्ज् (I 247) + ऊर = खर्जूरः 'date palm', कृप् 'to be able (I 799) + ऊर = कर्पूर 'camphor', वल्ल् 'to cover' (I 521) + ऊर = वल्लूरः 'dried flesh', पिञ्ज् (X 31) + ऊलच् = पिञ्जूलम् (the leaf of the Kusá grass). लङ्ग् 'to go, to go lame' (I 154) + ऊलच् = लाङ्गूलम् (the tail of an animal), G S The vowel of √lang takes vriddhi कुस् 'to embrace (IV 109) + ऊलच् = कुसूलः 'a granary, तम् 'to be fatigued (IV 93) + ऊलच् G S The augment वुक् is added to the root which is also vriddhied Thus ताम्बूलम् 'the areca nut, the *pân* leaf' शॄ 'to hurt, to kill (IX 18) + ऊलच्, G S The augment दुक् is added to the root which also gets vriddhi, thus forming शार्दूलः a tiger, a wolf, a demon, a bird, an eminent person, दु 'to go' (I 991), + ऊलच् and कु 'to sound' (I 999) + ऊलच् G S Both √du and √ku receive the augment कुक् Thus दुकूलम् woven silk, a silk garment', and कुकूलम् chaff, a fire made of chaff, a hole, an armour'

५३४ । कुवश्चट् दीर्घश्च । ४ । ९१ ।

कूची चित्रलेखनिका ।

534 The affix चट् comes after the root कु 'to sound' (I. 999). the vowel of which is also elongated 91

Thus कु + चट् = कूचः (the female breast) As the affix has an indicatory ट, therefore its feminine form is made by adding ङीप्, thus कूची (a small brush of hair, a pencil)

५३५ । समीणः । ४ । ९२ ।

समीचः समुद्रः । समीची हरिणी ।

535 The affix चट् comes after the root इण् 'to go' (II. 36), preceded by the preposition सम, and the vowel of the root is elongated 92.

Thus सम + इण् + चट् = समीचः 'the ocean'. Its feminine is formed by adding ङीप्, thus समीची 'a doe'.

५३६ । सिवेष्टेरू च । ४ । ९३ ।

सूचो दर्भाङ्कुरः । सूची ।

536. The affix चट् comes after the root सिव् 'to sew, to write' (IV. 2) the टि portion of which is replaced by ऊ. 93

Thus सिव्+वट्=सूचः 'a pointed shoot or blade of Kusa grass' The feminine is with ङीप् as सूची a needle

५३७ । शमेर्बन् । ४ । ९४ ।

शम्बो मुसलम् ।

537 The affix बन् comes after the root शम् 'to control' (IV 92) 94

Thus शम्+बन्=शम्बः 'the iron head of a pestle'

५३८ । उल्वादयश्च । ४ । ९५ ।

बन्नन्ता निपात्यन्ते । 'उच समवाये' । चस्य लत्वं गुणाभावश्च । उल्बो गर्भाशयः । शुल्बं ताम्रम् । निम्बः । बिम्बम् ।

538 The words उल्ब &c, are irregularly formed with affix बन्. 95

Thus उच् 'to collect together' (IV 114)+बन्=उल्बम् 'the womb', the च् of the root is changed to ल् and there is also absence of guna

शुच् 'to grieve' (I-198)+बन्=शुल्बम् 'copper, a rope', there being also as in the previous instance the change of च् into ल् and absence of guna नी (to lead)+बन्=निम्बः (the Nimba tree), and वी 'to pervade, to conceive, to be born' (II 39)+बन्=बिम्बम् 'the disc of the sun or moon' In these two instances the roots नी and वी receive the augment मुम् and their long vowel ई is also shortened to इ before the affix बन् The word बिम्ब is formed from the root वी, since there is no difference between the letters ब and व (बवयोरभेदात्)

५३९ । स्थः स्तोऽम्बजबकौ । ४ । ९६ ।

तिष्ठतेरम्बजबक एतौ स्तस्तादेशश्च । 'स्तम्बो गुच्छस्तृणादिनः' । स्तबकः पुष्पगुच्छः ।

539. The affixes अम्बच् and अबक come after the root स्था 'to stand' (I. 975), whereby स्थ is changed to स्त. 96

Thus स्था+अम्बच्=स्तम्ब 'a clump of grass &c', स्तबकः 'a bunch of flowers

५४० । शाशपिभ्यां ददनौ । ४ । ९७ ।

'शादो जम्बालशष्पयोः' । शब्दः ।

540. The affixes द and दन् come respectively after the roots शो 'to sharpen, to make thin' (IV 37) and शप् 'to curse' (IV 59). 97

Thus शो+द=शाद 'mud, young grass' शप्+दन्=शब्दः 'noise' It is different from the शब्द meaning a word

५४१ । अब्दादयश्च । ४ । ९८ ।

अवतीत्यब्दः । 'कौतेर्नुम्च' (गणसू) । कुन्दः ।

541 The words अब्द &c. are irregularly formed, with the affix दन्. 98.

Thus अव् (to defend, protect)+दन्=अब्दः (a year) Gana sûtra The augment *num* comes after √ku (II 33). Thus कु 'to sound'+दन् कुन्दः 'a jasmine flower', the verb receiving the augment नुम्

Note —Swâmi Dayânanda derives the words वृन्दम्, कन्दः and कुन्दः by the force of the present sûtra

५४२ । वलिमलितनिभ्यः कयन् । ४ । ९९ ।

वलयम् । मलयः । तनयः ।

542 The affix कयन् comes after the roots वल् to go, (I 520), मल् 'to hold', (I 522) and तन् 'to spread' (VIII 1) 99

Thus वल+कयन्=वलयम् 'a bracelet', मलयः 'name of a mountain range in the south of India, abounding in sandal trees', तनयः 'the son'.

५४३ । वृह्रोः षुग्दुकौ च । ४ । १०० ।

वृषय आश्रयः । हृदयम् ।

543. The affix कयन् comes after the roots वृ 'to choose' (V 8) and हृ 'to steal or rob' (I 947) which respectively receive the augments षुक् and दुक्. 100

Thus वृ+षुक्+कयन्=वृषयः 'refuge, shelter', हृ+दुक्+कयन्=हृदयम् 'the heart' lit that which is attracted or stolen away by sense objects

५४४ । मिपीभ्यां रुः । ४ । १०१ ।

मेरुः । पेरुः सूर्यः । बाहुलकात्पिबतेरपि । 'संवत्सरवपुः पारुः पेरुर्वासीर्दिनमणिः' ।

544 The affix रु comes after the roots मि 'to throw, to scatter' (V. 4), पी 'to drink' (IV. 33). 101

Thus मि+रु=मेरुः 'the Meru or the Polar mountain', पी+रु=पेरु 'the sun'.

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unadi sûtrâs, the affix रु comes after the root पा (to drink) also. This पारु 'the sun' As in Hatta Chandra we find संवत्सर वपुः पारुः &c.

५४५ । जत्र्वादयश्च । ४ । १०२ ।

जत्रु । जत्रुणी । अश्रु । अश्रुणी ।

545 The words जत्रु &c are irregularly formed with the affix रु 102

Thus जन् 'to beget' (IV. 41)+रु=जत्रु 'the collar bone', the न् of the root is changed to त् । Its Nom dual is जत्रुणी.

अश् 'to pervade' (V 18)+रु=अश्रु 'tears', dual अश्रुणी ।

Note —Similarly शिग्रु (a pot herb, a kind of tree) from the root शी (to lie down) with the augment गुक् and the affix रु, the long ई of the root being shortened.

Under the present rule, Swâmi Dayânanda places such words as चिबुक and कद्रु &c.

५४६ । रुशातिभ्यां क्रुन् । ४ । १०३ ।

रुरुर्मृगभेदः । शातयतीति शत्रुः । प्रज्ञादौ पाठाद्ध्रस्वत्वम् ।

546 The affix क्रुन् comes after the roots रु to cry, howl (II 24), and शद् 'to sharpen' (I 908) in the causative 103.

Thus रु+क्रुन्=रुरुः 'an antelope'

शादि (causative) +क्रुन्=शत्रुः 'an enemy' The word is शत्रु and not शात्रु the shortening takes place as the word is considered to belong to the प्रज्ञादि class

५४७ । जनिदाच्युसृवृमदिषमिनमिभृञ्भ्य इत्वन्त्वन्त्नणिक्निन्शकस्य-डडटाटचः । ४ । १०४ ।

जनित्वौ मातापितरौ । दात्वो दाता । च्यौत्नो गन्तारण्डजः क्षीणपुण्यश्च । सृणिरङ्कुशश्चन्द्रः सूर्यो वायुश्च । वृश आर्द्रकं मूलकं च । मत्स्य । षण्ढः । डित्वाट्टिलोप । नमतीति नटः शैलूषः । बिभर्ति भरट, कुलालो भृतकश्च ।

547 The following nine affixes इत्वन्, त्वन्, त्नण्, क्निन्, शक्, स्य, ड, डट and अटच् come respectiveby after the nine roots जन् 'to be born, to beget', (IV 41), दा 'to give' (III 9), च्यु 'to drop down' (I 1004), सृ 'to move', (III 17), वृ 'to choose', (V 8) मद् 'to be pleased' (IV 99), षम् 'to be confused' (I 882), नम् 'to salute (I 1030) भृ 'to support, to maintain' (III 5) 104.

Thus जन्+इत्वन्=जँनित्वौ 'the father and mother', दा+त्वन्=दाँत्वः 'a giver, a generous man', च्यु+त्नण्=च्यौत्नः 'a goer, oviparous, void of virtue' the vriddhi is caused by the affix त्नण् being regarded as णित्.

सृ+क्निन्=सृँणिः 'the goad to drive the elephant, the moon, the sun, the air', the affix क्निन् being regarded as कित् prevents guna operations taking place and places the accent on the first syllable, as it has an indicatory न, whereas the accent of सृणि॑ formed under Unadi IV 49 (सृ वृषिभ्यां कित्) has the accent on the last syllable. वृ+शक्=वृशः 'ginger, a root a rat, मद्+स्य=मत्स्यँः (a fish), the accent being on the last syllable, whereas the word मँत्स्य formed under Unâdi sûtra IV 2 has the accent on the first syllable षम्+ड=षण्डः 'a eunuch' As a diversity, the ष of the root षम् is not changed to स though so required by VI 1 64 S 2264 The ड is not डित् । Compare शण्डः of शमेर्डः Un I 99 नम्+डट=नटः (an actor), the म of the root is elided by the affix being regarded as डित्.

भृ+अटच्=भरट 'a potter, a servant'

५४८ । अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते । ४ । १०५ ।

पेत्वममृतम् । भृशम् ।

548 These affixes come after other roots also 105

Thus पा (to drink) +इत्वन्=पेत्वम् 'nectar' भृ 'to nourish'+शक्=भृशं 'much'

Note —Swâmi Dayânanda places also the following words under this sûtra.—viz —कच्छ । सरटः । च्यात्वम् । ढौल । लूनिः

५४९ । कुसेरुम्भोमेदेताः । ४ । १०६ ।

कुसुम्भम् । कुसुमम् । कुसीदम् । कुसितो जनपदः ।

549 The affixes उम्भ, उम, ईद and इत come after the root कुस् to embrace', (IV 109) 106

Thus कुस्+उम्भ=कुसुम्भम् 'safflower', कुस्+उम=कुसुमम् 'a flower', कुस्+ईद=कुसीदम् 'usury', कुस्+इत=कुसित 'an inhabited country

५५० । सानसिवर्णसिपर्णसितण्डुलाङ्कुशचषालेल्वलपल्वलधिष्ण्य-शल्याः । ४ । १०७ ।

सनोतेरसिप्रत्यय उपधावृद्धि । सानसिर्हिरण्यम् । वृञो नुक् च । वर्णसिर्जलम् । पॄ । पर्णसिर्जलगृहम् । 'तड आघाते' । तण्डुलाः । अकि लक्षण उशच् । अङ्कुशः । चषेरालच् । 'चषालो यूपकटक' । इल्वलो दैत्यभेदः । पल्वलम् । ञिधृषा क्यः । ऋकारस्येकारः । धिष्ण्यम् । शलेर्यः । 'शल्यं वा पु सि शङ्कुर्ना ।

550 The words Sânasi, varnasi, parnasi, tandula, ankuśa, chashâla, ilvala, palvala, dhishnya and śalya are irregular 107

These words are irregularly formed thus 1 सानसिः (gold), from the root षन् 'to give, (VIII. 2) with the affix असि the penultimate vowel of the root gets vriddhi 2 वर्णसिः (water), from the root वृ to choose' (V 8) with the additions of the augment नुक् and the affix असि । In the Daśápâdî, धर्णसि is read instead It means Lokapâla and is to be found in the Mantra धर्णसिं भूरिधायस 3 पर्णसिः 'a house standing in the midst of water, a summer-house', from the root पॄ 'to fill' (III 4) with the affix असि and the augment नुक् 4 तण्डुलाः (rice) from the root तड् 'to beat' (X 43) with the augment नुम् and the affix उलच्. It is end-acute, as the affix is चित् । See mantra श्रेषा तण्डुलान् विभजेत् । 5 अङ्कुशः 'the goad to drive an elephant' from the root अंक 'to mark' (I. 87) and the affix उशच्. It is also end-acute, because the affix is चित् । As in the Mantra दीर्घंह्य अङ्कुशं यथा (Rv. X. 134. 6). 6 चषालः 'a wooden ring on the top of a sacrificial post', from the root चष् 'to eat' (I 958) and the affix आल । Ujjvaladatta gives the affix as आलच् । But we do not find the चित् accent in the following चषालये अश्वयूपाय तक्षति or चषालवन्तः स्वरवः पृथिव्याम् । 7 इल्वलः (a demon, one of the five stars in the head of Orion) from the root इल् 'to go, to sleep' (VI. 65) and the affix वलच्. The irregularity consists in there being no guna of the root vowel 8 पल्वलम् 'a small pool or tank lit. in which they drink from the root पा 'to drink' (I 972), the long vowel of which is shortened before the augment लुक् and the affix वलच्. 9. धिष्ण्यम् (a house, a seat, fire &c) from the root धृष् to conquer (V. 22) and the affix ण्य The ऋ of the root is changed to इ without being followed by र । 10. शल्यम् 'a spear,

javelin, dart' from the root शल 'to shake, to go' (I 896), and the affix य It is masculine also and means a porcupine, hedge hog, the thorny shrub, extraction of splinters, a fence, boundary, the Bilva and Madana trees, a kind of fish; name of a king of Madra

५५१ । मूशक्यविभ्यः क्लः । ४ । १०८ ।

मूलम् । शक्लः प्रियवदे । अम्ब्लो रसः । बाहुलकादम्बेः । अम्लः ।

551 The affix क्ल comes after the roots मू 'to bind' (I 1016), शक् 'to be able' (V 15), अम्ब 'to sound (I 403) 108

Thus मू+क्ल=मूलम् 'the root of a plant' So also शक्लः speaking kindly sweet speaking See Amarakosá III 1 36 It means also affable, agreeable lit he who *can* or *knows* how to speak, an able man Another form is शक्नः । From अम्ब to sound, we get अम्ब्लः acid taste

By force of Bahulam (diversity) the affix comes after अम्ब to be ill (X. 180). As अम्लः acid The long आ is shortened as a diversity.

५५२ । माछाससिभ्यो यः । ४ । १०९ ।

माया । छाया । सस्यम् । बाहुलकात्सुनोतेः । सव्य दक्षिणवामयोः ।

552 The affix य comes after the roots मा 'to measure' (II. 53), छो 'to cut (IV 38), and सस. 'to sleep' (II 69) 109

Thus मा+य=माया 'magic illusion', छाया 'shade', सस्यम् 'crop'

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unâdi sûtras, the affix य comes after the root सु (to perform a sacrifice) Thus सु+य=सव्यं 'the usual position of the sacred thread when it hangs down over the left shoulder' It means also left, left hand, southern, contrary, right

Note —By the present rule, Swâmi Dayânand derives the word अन्य (another) from the root अन् (to breathe) with the affix य

५५३ । जनेर्यक् । ४ । ११० ।

'ये विभाषा' (२३१९) । जन्यं युद्धम् । जाया भार्या ।

553 The affix यक् comes after the root जन् 'to be born to beget' (III. 24) 110

Thus जन्+यक्=जन्यम् 'a battle' a market, a fair, जन्या the friend of a mother, the relation of a bride, जन्यः a father

By VI 4 43 S 2319, the न् of जन् is optionally replaced by long आ. Then the form will be जा+यक्=जाया (wife)

५५४ । अघ्न्यादयश्च । ४ । १११ ।

यगन्ता निपात्यन्ते । हन्तेर्यगडागम उपधालोपश्च । अघ्न्या माहेयी । अघ्न्यः प्रजापतिः । 'कनी दीप्तौ' । कन्या । वक्योरैक्यम् । वन्ध्या ।

554 The words *aghnya &c.* are irregularly formed with the affix यक् 111

Thus हन् 'to kill' (II. 2)+यक्। By VI 4 98 S 2363, the root vowel of हन् is elided, by VII 3 54 S 358, the ह् is changed to घ्. Then as the root receives the augment अट्, the letter अ precedes the root So हन्+यक्=घ्न्य and by adding the augment अट् it becomes अघ्न्यः the creator, but when feminine अघ्न्या 'a cow'

According to some, अघ्न्यः is not formed with the augment अट् but by the negative particle नञ्.

Similarly कन्या (a girl) and वन्ध्या are formed with the affix यक् added to the roots कन् 'to shine' (I 488) and बन्ध् 'to bind (I 1022) as व and ब are considered to be identical, the from is वन्ध्या also. It means barren

Note —The word सन्ध्या (morning and evening prayer) is formed from the root धा (to hold) preceded by the preposition सम् and followed by the affix यक् According to Ujjvaladatta, कुड्मल is formed from कु to sound, with the affix यत् and the augment डुक्। The word is first acute as it is formed by यत् (VI 1 213. S 3701) According to others, it is formed by यक् and so is end-acute See also VI 2. 8 S. 3742 where कुड्य is said to be formed by the affix ड्यक्।

५५५। स्नामदिपद्यर्तिपृशकिभ्यो वनिप्। ४। ११२।

स्नावा रसिकः। मद्वा शिवः। पद्वा पन्थः। 'अर्वा तुरङ्गगर्ह्ययोः'। पर्व ग्रन्थिः प्रस्तावश्च। शक्वा हस्ती। ङीब्रौ। शक्वरी अङ्गुलिः।

555 The affix वनिप् comes after the roots स्ना 'to bathe', (II 43), मद् 'to be pleased', (IV 99), पद् 'to go', (IV 60) ऋ 'to go' (III 16) पॄ 'to protect, to fill' (III 4) and शक् 'to be able' (V 15) 112

Thus स्ना+वनिप्=स्नावन् Nom S स्नावा 'a tendon, muscle, tasteful' मद्वन् 'an epithet of Siva, fond of enjoyment', पद्वन् 'a road, way', अर्वन् 'a horse, running and unworthy, censurable', पर्वन् 'a knot, joint, a book, section', शक्वन् 'an elephant', the feminine of this word is formed by adding the augment र and the affix ङीप्, thus शक्वरी 'a finger'

See IV 1 7 S 456 for the augment र॥ The word is used in this sense in the Mantra आरोहत दयत शक्वरीर्मम It also means a kind of metre, a river, a girdle

५५६। शीङ्क्रुशिरुहिजिक्षिसृधृभ्यः क्वनिप्। ४। ११३।

शीवाजगरः। क्रुश्वा शृगालः। रुह्वा वृक्षः। जित्वा जेता। क्षित्वा वायुः। सृत्वा प्रजापतिः। धृत्वा विष्णुः।

556 The affix क्वनिप् comes after the roots शी 'to sleep', (II 22) क्रुश् 'to cry, to lament', (I 909), रुह् 'to grow' (I. 912) जि 'to conquer, (I 993) क्षि 'to dwell', (VI 114), सृ 'to go', (III. 17), धृ 'to support (I, 948) 113.

Thus शी + क्वनिप् = शीवन् 'a large snake, python' क्रुश्वन् 'a jackal', ध्रुवन् 'a plant', जित्वन् 'a conqueror' क्षित्वन् 'wind', सृत्वन् 'the creator', भृत्वन् 'an epithet of Vishnu',

५५७ । ध्याप्योः संप्रसारणं च । ४ । ११४ ।

धीवा कर्मकरः । पीवा स्थूलः ।

557 The affix क्वनिप् comes after the roots ध्यै 'to contemplate (I 957) and प्यै 'to grow' (I 1013) which also undergo Samprasâraṇa 114.

Thus ध्यै + क्वनिप् = धीवन् 'clever, an artist', पीवन् 'stout' The lengthening is by VI 4 2 S 2559

५५८ । अदेर्ध च । ४ । ११५ ।

अध्वा ।

558 The क्वनिप् comes after the root अद् 'to eat' (II 1) of which the final द् is changed to ध् 115

Thus अद् + क्वनिप् = अध्वन् 'a road'.

५५९ । प्र ईरशदोस्तुट् च । ४ । ११६ ।

प्रेत्वा प्रशत्वा च सागरः । प्रेत्वरी प्रशत्वरी च नदी ।

559 The affix क्वनिप् comes after the root ईर् 'to go' (II 8) and शद् 'to perish' (I 908), preceded by the preposition प्र, to which is added the augment तुट् 116

Thus प्र + ईर् + तुट् + क्वनिप् = प्रेत्वन् 'the ocean, प्र + शद् + तुट् + क्वनिप् = प्रशत्वन् the ocean '.

The feminines of these words are formed by adding the affix ङीप् (IV. 1. 7 S. 456) Thus प्रेत्वरी and प्रशत्वरी 'a river '.

५६० । सर्वधातुभ्य इन् । ४ । ११७ ।

पचिरग्निः । तुडिः । तुण्डिः । वलिः । वटिः । देवयजिः । काशत इति काशिः । यतिः । मल्लिः । मल्ली । केलिः । 'मसी परिमाणे' । मसिः । बाहुलकाद्गुणः । कोटिः । हेलिः । बोधिः । नन्दिः । कलिः ।

560. The affix इन् comes after all roots 117

Thus पच् to cook (I. 1045) + इन् = पचिः (fire), तुडिः (face) from the root तुड् 'to break' (I 374), तुण्डि (mouth, face) from तुड् to injure, 'to press out' (I. 295), वलिः 'a fold or wrinkle on the skin' from the root वल् 'to go, approach, (I 520), वटिः 'circular' from the root वट् 'to surround (X. 311); यजिः 'a sacrificer' from यज् 'to sacrifice' (I 1015) Similarly we have देवयजिः 'a priest or sacrificer to the Gods. काशिः 'the city named Kâśi or Benares', from the root काश् 'to shine' (I. 678), यतिः (an ascetic) from यत् 'to go' (I 30), मल्लिः 'a kind of jasmine' from मल्ल् 'to hold, possess', (I. 523), केलिः 'play' from केल् 'to sport' (I. 570), मसिः 'ink' from मस् 'to change form, to weigh' (IV. 112), कोटिः (a crore, i. e. ten millions) from

कुट् 'to curve, to bend (VI 73) Though I 2 1 S 2461 would prevent the guna of कुट्, yet it takes place by the बहुल rule which governs the Unâdi sûtras हेलिः 'the sun, amorous sport', from हिल् 'to sport amorously' (VI 69), बोधिः 'perfect wisdom or enlightenment' from the root बुध् 'to know' (I. 911), नन्दिः (joy) from नन्द् 'to be glad' (I 67), कलिः 'strife, quarrel' from कल् 'to sound' (I 526)

Note —Some hold that the words सर्वधातुभ्यः is an interpolation, because redundant. The real sûtra is इन् ॥

५६१ । हृपिषिरुहिवृतिविदिछिदिकीर्तिभ्यश्च । ४ । ११८ ।

'हरिर्विष्णावहाविन्द्रे भेके सिंहे हये रवौ । चन्द्रे काले प्लवङ्गे च यमे वाते च कीर्तितः' पेषिर्वज्रम् । रोहिर्व्रती । वर्तिः । वेदिः । छदिश्छेत्ता । कीर्तिः ।

561. The affix इन् comes after the roots हृ 'to steal' (I 947), पिष् 'to grind' (VII. 15), रुह् 'to grow' (I 912), वृत 'to choose' (I 795), विद् 'to exist (IV. 62, छिद् 'to cut', (VII 3), कृत 'to name, 'to glorify' (X 111). 118

Thus हृ+इन्=हरिः 'a name of Vishnu, a flay, the God Indra, the frog, the lion, the horse, the sun, the moon, a parrot, an ape, the God Yama and wind', पेषि. 'lightening', रोहिः 'a religious man, a tree, a seed', वर्त्तिः 'anything wrapped round, a pad, an ointment', वेदिः 'a learned man, an altar, a name of the Goddess Saraswati', छदिः 'a cutter', कीर्त्तिः 'glory'

५६२ । इगुपधात्कित् । ४ । ११९ ।

कृषिः । ऋषिः । शुचिः । लिपिः । बाहुलकाद्रस्वे लिविः । 'तूल निष्कर्षे' । तूलि । तूली कूर्चिका ।

562. The affix इन् treated as कित् comes after those roots which have for their penultimate an इक् vowel 119

Thus कृष् 'to plough' (I. 1039)+इन्=कृषिः 'a farmer', ऋषिः 'a sage' from ऋष् 'to approach' (VI. 7), शुचिः 'pure' from शुच् 'to grieve' (I. 198), लिपिः (writing) from लिप् 'to stain' (VI 139), by the force of बहुल (diversely), it is sometimes written as लिविः also, तूलिः (a painter's brush) from तूल् 'to drive out, to measure' (I 560), the feminine of this is तूली.

Note —Some read the sûtra as इगुपधात् किः and make the affix कि an apavâda of इन् । But it is not correct For कि would make these words final-acute by affix accent. But we find that ऋषिः, शुचिः have acute on the first, as in the Mantras अग्निः पूर्वेभिः ऋषिभिः (Rv. I 1. 2) and शुचिर्विप्र शुचिः कविः &c.

Note :—The words कृषिः &c. are also formed by the *Vart* इकृष्यादिभ्यः given under III. 3. 108 S. 3285, but there is difference in accent. Then they have acute on the final as in the Mantra अक्षैर्मा दीव्यः कृषिमित् कृषस्व (Rv. X. 34 13) where कृषिम् has acute on the final.

Note .—शुचिः means summer, fire, pleasure, pure &c.

५६३ । भ्रमेः संप्रसारणं च । ४ । १२० ।

भृमिर्वातः । बाहुलकाद्भ्रमिः ।

563. The affix इन् comes after the root भ्रम् 'to wander (IV 96), which also undergoes Samprasârana 120

Thus भ्रम्+इन्=भृमिः 'whirl wind' By the force of बहुल (diversely) which governs the Unâdi sûtras, there is also the from भ्रमिः (whirl wind) In the gloss on the mantra भृमि विद्मथा वसवो पुषन्ति, the word bhrimi is explained by भरणशीलं दरिद्र जनम् ।

५६४ । क्रमितमिशतिस्तम्भामत इच्च । ४ । १२१ ।

क्रिमिः । सम्प्रसारणानुवृत्तेः कृमिरपि । तिमिर्मत्स्यभेदः । 'शितिर्मेचकशुक्लयोः' । स्तिम्भिः समुद्रः ।

564 The affix इन् comes after the roots क्रम् 'to walk, to step' (I 502) तम् 'to be suffocated, to be fatigued' (IV 93), शत and स्तम्भ् (these two are सौत्र roots) and is treated as कित्. The अ of these roots is replaced by इ 121

Thus क्रम्+इन्=क्रिमिः, sometimes the र् of the root undergoes Samprasârana and then we get कृमिः (an intestinal worm), तिमिः 'the ocean, a whale fish', शितिः 'black, white', स्तिम्भिः 'the ocean'

५६५ । मनेरुच्च । ४ । १२२ ।

मुनिः ।

565 The affix इन् comes after the root मन् 'to think' (IV 67) of which the अ is replaced by उ The affix is treated as कित् । 122.

Thus मन्+इन्=मुनिः 'a sage', lit who knows, or who thinks, a thinker,

५६६ । वर्णोर्वलिश्चाहिरण्ये । ४ । १२३ ।

वर्णिः सौत्रः । अस्य वलिरादेशः । 'करोपहारयोः पुंसि बलिः प्राण्यङ्गके स्त्रियाम्' । हिरण्ये तु वर्णि सुवर्णम् ।

566 The affix इन् comes after the root वर्ण् which is replaced by वल् when not meaning हिरण्य (i e gold) 123

The affix इन् is treated as कित् The root वर्ण् is a sautra one i. e not found in Dhâtupâha but only in the sûtras. Thus वर्ण्+इन्=वल्+इन्=बलिः 'a tax, an offering usually religious, when in the masculine gender, but when in the feminine gender, it means a fold, winkle'

The root वर्ण् is not replaced by वल् wnen it means हिरण्य (gold). Thus वर्ण्+इन्=वर्णिः 'gold'.

५६७ । वसिवपियजिराजिव्रजिसदिहनिवाशिवादिवारिभ्य इञ् । ४ । १२४ ।

'वासिश्छेदनवस्तुनि' । वापि —वापी । याजिर्यष्टा । राजिः—राजी । व्राजिर्वातालि । सादिः सारथिः । निघातिर्लोहघातिनि । वाशिरग्निः । वादिर्विद्वान् । वारिर्गजबन्धनी । जले तु क्लीबम् । बाहुल कात् 'वारिः पथिकसंहती' ।

567. The affix इञ् comes after the roots वस् 'to dwell' (I 1054) वप् 'to sow' (I 1052), यज् 'to sacrifice' (I 1051), राज् 'to shine' (I 874), व्रज् 'to go' (I 272), षद् 'to decay' (I 907), हन् 'to kill' (II 2), वाश् 'to roar' (IV. 54), and causative of वद् 'to say' (I 1058), and वारि causative of वृ 'to choose' (V 8) 124

Thus वस्+इञ्=वासि a small hatchet.

Note —This word vâsi is found in the following text of the Vaiseshika —वास्यादीनाम् इव करणानां कर्तृव्यापार्यत्वनियमात् । So also in the Mahâbhâshya वास्यर्थमिति अत्रस्कोः इति सलोपः प्राप्नोति । वापिः (a well), याजिः (a sacrificer), राजि॰ or राज्ञी (a streak, line), व्राजिः (a gust or gale of wind), सादि (charioteer), the root हन् takes the preposition नि, thus निहन्+इञ, (here by VII 3 54. S 358, the ह of हन् is changed to घ) निघन्+इञ्= निघातिः 'a hammer, an iron club' The न् of हन् is replaced by त by VII. 3 32. S 2574

वाशिः (fire), वादिः (a learned man), वारिः (a place for fastening an elephant, but the word वारि when of the neuter gender means water) By the force of बहुल (diversely) वारि also means a caravan

Note —See vartikas under III 3. 108 S 3285 for some of these forms

५६८ । नहो भश्च । ४ । १२५ ।

'नाभिः स्यात्क्षत्रिये पुंसि' । प्राण्यङ्गे तु स्त्रियां । पुंस्यपीति केचित् ।

568 The affix इञ् comes after the root नह् 'to tie, to bind', (IV 57) of which ह् is changed to भ् 125.

Thus नह्+इञ्=नाभिः 'a Kshatriya when the word is used in the masculine gender, but in the feminine it means the navel' Some use it as masculine when meaning even navel See Linganusâsana नाभिरक्षत्रिये।

५६९ । कृषेर्वृद्धिश्छन्दसि । ४ । १२६ ।

कार्षिः ।

569 In the Chhandas the ऋ of the root कृष् to plough (I. 1039) undergoes vriddhi before the affix इञ् 126

Thus कृष्+इञ्=कार्षिः 'fire, ploughing' In the secular literature, the form is कृषिः ।

५७० । शॄः शकुनौ । ४ । १२७ ।

शारिः । शारिका ।

570. The affix इञ् comes after the root शॄ to injure, to kill (IX 18) the ऋ of which undergoes vriddhi, when the word means a vulture. 127.

Thus शॄ (IX. 18)+इञ्=शारिः 'the bird called Sârikâ'.

The र of शारि is changed to ल by considering it to belong to कपिल कादि class, and so is evolved the word शालिः 'rice, the civet cat'.

५७१ । कृञ उदीचांकारुषु । ४ । १२८ ।

कारिः शिल्पी ।

571 The affix इञ् comes, after causing vriddhi of the root कृ 'to do' (VIII 10) when the sense is that of an artist 128.

Thus कृ+इञ्=कारिः 'an artist'

५७२ । जनिघसिभ्यामिण् । ४ । १२९ ।

जनिर्जननम् । घासिर्भक्ष्यमग्निश्च ।

572. The affix इण् comes after the roots जन् 'to produce' (IV 41) and घस् 'to eat' (I 747) 129

Thus जन्+इण्=जनि 'birth, a woman, a mother' the vriddhi is prevented by VII 3 35 S. 2512 It is feminine gender घस्+इण्=घासिः fire, and food

५७३ । अजयतिभ्यां च । ४ । १३० ।

आजिः संग्रामः । आतिः पक्षी ।

573. The affix इण् comes after the roots अज् 'to go' (I 248) and अत् 'to go constantly' (I 38) 130

Thus अज्+इण्=आजिः 'battle', आतिः 'a kind of bird'

Note —By the force of बहुल (diversely) which governs all Uṇâdi affixes, the root अज् is not replaced by वी, as required by II. 4. 56

Thus Unâdi sûtra is in fact a vârtika See III 3. 108 S 3285.

५७४ । पादे च । ४ । १३१ ।

पदाजिः । पदातिः ।

574. The affix इण् comes also after the roots अज् and अत् when preceded by the word पाद. 131

Thus पाद+अज्+इण्=पदाजिः (a foot soldier), पदातिः ॥ By VI 3. 52 S 990, पद is substituted for पाद.

५७५ । अशिपणाय्योरुडायलुकौ च । ४ । १३२ ।

अशेरुट् । राशिः पुञ्जः । पणायतेरायलुक् । पाणिः करः ।

575 The affix इण् comes after the roots अश् 'to pervade' (V. 18) and पणाय 'to bargain, to praise' (I 466). The अ of अश् is replaced by रुट् and the आय of पणाय is elided before the affix इण्। 132

Thus अश्+इण्=रश्+इण्=राशिः 'a heap', पणाय+इण्=पाणिः (a hand). The root पण always takes आय by III 1. 28 S 2303. This आय is ordained to be elided by the present sûtra

५७६ । वातेर्डिच्च । ४ । १३३ ।

विः पक्षी । क्वियां वीरपि ।

576 The affix इञ् comes after the root वा 'to blow' (II 41), and is treated as डित् (*i e* the last vowel of the root is elided) 133.

Thus वा+इञ्=विः 'a bird' The feminine is वी.

५७७ । प्रे हरतेः कूपे । ४ । १३४ ।

प्रहिः कूपः.

577. The affix इञ् comes after the root हृ 'to steal' (I. 947) preceded by the preposition प्र, (when the word so formed means a well, and is treated as डित् 134

Thus प्र+हृ+इञ्=प्रहिः 'a well' See Amarakośá I. 10 26

५७८ । नौ व्यो यलोपः पूर्वस्य च दीर्घः । ४ । १३५ ।

व्येञ इञ्स्यात् यलोपश्च नेर्दीर्घः । नीविः । नीवी वस्त्रग्रन्थौ मूलधने च ।

578 The affix इञ् comes after the root व्ये (to cover) preceded by the preposition नि The य् of the root व्ये is elided and the short इ of the prefix नि is elongated 135

Thus नि+व्ये+इञ्=नि+व्या+इ (VI 1. 45, S 2370)=नि+वा+इ=नीविः 'a cloth worn round a woman's waist. See Amarakośá III 3 211.

५७९ । समाने ख्यः स चोदात्तः । ४ । १३६ ।

समानशब्द उपपदे ख्या इत्यस्मादिञ् स्यात् । स च डिच्च यलोपश्च समानस्य स उदात्तः स इत्यादेशश्च । समाने ख्यायते जनैः इति सखा ।

579 The affix इञ् comes after the root ख्या 'to relate, to tell (II. 51) preceded by समान and is treated as डित्, and समान is replaced by स which has the udâtta accent 136.

Thus समान+ख्या+इञ्=सँ+ख्=इञ्+सँखि 'a friend' Nom. S. सखा

Note —Ujjvaladatta explains the sûtra by saying 'the affix इञ् which has udâtta accent comes after khyâ" This is wrong. The anuvritti of इञ् is current here, not of इञ । The स of the sûtra is not the pronoun स (तद्), but an adeśá or substitute of samâna. Moreover सखि has acute on the first in the Vedas.

५८० । आङि श्रिहनिभ्यां ह्रस्वश्च । ४ । १३७ ।

इञ्स्यादाङश्च डिद् आङो ह्रस्वश्च । 'स्त्रियः पाल्यश्रिकोटयः' । 'सर्पे वृत्रासुरेऽप्यहिः' ।

580. The affix इञ् comes after the roots श्रि 'to serve (I. 945) and हन 'to kill' (II. 2) preceded by आङ्, and is treated as डित्. The आ of आङ् is also shortened 137.

Thus आङ्+श्रि+इञ्=अश्रिः 'a corner, angle of a room, house &c'. It is feminine See Amarakośá II 8. 93 for the phrase स्त्रियः पाल्यश्रिकोटयः—pâlî, aśri and koti are feminine meaning a corner, and the sharp side or edge of a weapon. अहिः 'a snake, the demon Vritra'.

Note :—The word अभ्रि occurs in the sûtra V 4. 120 S 860

५८१ । अच इः । ४ । १३८ ।

रविः । पवि । तरिः । कविः । अरिः । अलिः ।

581 The इ comes after the roots ending in vowels 138

Thus रु 'to sound' (II 24)+इ=रविः 'the sun', पू to purify (IX 12)+इ=पविः 'the thunderbolt of Indra', तरिः 'a boat' a box for clothes, from तॄ 'to cross over' (I 1018), कविः 'a wise man, a poet', from कु to sound, (II 33), अरिः 'an enemy' from ऋ 'to go' (III 16), अलि (a black bee) from ऋ (to go), the र् being changed to ल् by considering it to belong to the Kapilakâdi class

५८२ । खनिकष्यज्यसिवसिवनिसनिध्वनिग्रन्थिचलिभ्यश्च । ४ । १३९ ।

खनिः । कषिर्हिंस्रः । अजि । असिः । वसिर्वस्त्रम् । वनिरग्निः । सनिर्भक्तिर्दानं च । ध्वनिः । ग्रन्थिः । चलिः पशुः ।

582 The affix इ comes after the roots खन् 'to dig' (I 927), कष् 'to injure (I 716), अज् 'to go' (I 248), अस् 'to throw (IV, 100), वस् 'to cover' (II 13), 'वन् 'to honor, (I, 491 and VIII 8), सन् to love, to worship (I 492) and VIII 2), ध्वन् 'to sound' I 881 and X. 343), ग्रन्थ् 'to tie' (X 282), and चल् 'to move (I 885) 139.

Thus खन्+इ=खनिः 'a mine', कषि 'injurious, harmful', अजि. 'motion', असिः 'a sword', वसिः 'a cloth', वनिः 'fire', सनि 'worship, gift', ध्वनिः 'sound', ग्रन्थि 'a joint', चलि 'an animal' or चरि ॥ Another form of खनि is खानि॰ । वनि means begging also

५८३ । वृतेश्छन्दसि । ४ । १४० ।

वर्तिः ।

583 The affix इ comes after the root वृत् '(to exist)', in the Chhandas. 140

Thus वृत्+इ=वर्ति 'anything wrapped round', an ointment, eye-salve, any cosmetic, the wick of a lamp, the fringe, a surgical instrument, a streak, a swelling.

५८४ । भुजेः किच्च । ४ । १४१ ।

भुजिः ।

584 The affix इ comes after the root भुज् to protect, to eat (VII 17) and is treated as कित 141.

Thus भुज्+इ=भुजिः fire, in the Vedas, it signifies the two Aswinas.

५८५ । कॄगॄशॄपॄकुटिभिदिछिदिभ्यश्च । ४ । १४२ ।

इः कित्स्यात् । किरिर्वराहः । 'गिरिर्गौत्राक्षिरोगयोः' । गिरिणा काण गिरिकाणः । शिरिः शलभो हन्ता च । पुरिर्नगरं राजा नदी च । कुटिः शाला शरीरं च । भिदिर्वज्रम् । छिदिः परशुः ।

585. The affix इ comes after the roots कॄ 'to scatter' (VI 116), गॄ 'to swallow' (VI 117), शॄ 'to injure' (IX. 18), पॄ 'to fill' IX. 19), कुट् 'to curve' (VI 73), भिद् 'to divide' (VII 2), छिद् 'to penetrate' (VII 3) and is treated as कित्. 142

Thus कॄ+इ=किरिः 'a boar, a hog, गिरिः 'a hill, a huge rock, a disease of the eyes, an honorific title given to Sanyasins', शिरिः 'a locust, a killer, a sword', पुरिः 'a city, a king, a river', कुटिः 'a house, a body,, भिदिः 'the thunderbolt, छिदिः 'an axe'.

५८६ । कुडिकम्प्योर्नलोपश्च । ४ । १४३ ।

'कुडि दाहे' । कुडिः । कपिः ।

586. The affix इ comes after the roots कुड् 'to burn' (I. 289) and कम्प् 'to shake, agitate' (I. 400) of which the न is elided. The affix is treated as कित्. 143

Thus कुन्ड्+इ=कुडिः 'the body', कपिः 'a monkey'.

५८७ । सर्वधातुभ्यो मनिन् । ४ । १४४ ।

क्रियत इति कर्म । चर्म । भस्म । जन्म । शर्म । स्थाम बलम् । 'इस्मन्-' (२९८५) इति ह्रस्वः । छद्म । सुत्रामा ।

587. The affix मनिन् comes after all roots. 144.

Thus कृ 'to do' (VIII. 10)+मनिन्=कर्मन् act, 'work', चर्मन् (skin) from चर् 'to go' (I 591), भस्मन् 'ashes' from भस् to censure to blame, to shine' (III. 18), जन्मन् (birth) from जन् 'to beget' (III 24), शर्मन् 'happy, prosperous' from शॄ 'to injure' (IX. 18), स्थामन् 'strength, fixity' from स्था 'to stand' (I. 975), छद्मन् 'a disguise' from the Churâdi छादि 'to cover' (X. 388) the penultimate आ of छाद is shortened by VI. 4 97 S 2985, सुत्रामन् 'a name of Indra' from त्रै 'to protect' (I. 1014) preceded by the preposition सु lit. he who delivers excellently

५८८ । बृंहेर्नोऽच्च । ४ । १४५ ।

नकारस्याकारः । 'ब्रह्म तत्त्वं तपो वेदो ब्रह्मा विप्रः प्रजापतिः' ।

588 The affix मनिन् comes after the root बृंह् 'to grow, increase' (I 772), the nasal being replaced be अ 145

Thus बृंह्+मनिन्=ब्रह्मन् the Nom Sing is ब्रह्मा 'one who knows Brahma, a Brâhmana, the creator' The neuter means Brahman the Supreme. It means austerity and the Vedas also

५८९ । अशिशकिभ्यां छन्दसि । ४ । १४६ ।

अश्मा । शक्मा ।

589. The affix मनिन् comes after the roots अश् 'to pervade' (V 18) and शक् 'to be able' (V 15) in the Chhandas 146.

Thus अश्+मनिन्=अश्मन्, 'eating or pervading, a stone, a cloud'; शक्मन् 'a name of Indra'.

५९० । हृभृधृसृस्तृशृभ्य इमनिच् । ४ । १४७ ।

हरिमा कालः । भरिमा कुटुम्बम् । धरिमा रूपम् । सरिमा वायुः । स्तरिमा तल्पम् । शरिमा प्रसवः ।

590 The affix इमनिच् comes after the roots हृ 'to steal' (I. 947), भृ 'to nourish' (III 5) धृ 'to hold' (I 948), सृ to move (III. 17), स्तृ to cover (V. 6), शृ 'to injure' (IX 18) 147.

Thus हृ+इमनिच्=हरिमन् nom s हरिमा 'time or death', भरिमन् 'relation' धरिमन् 'a form, figure', सरिमन् 'wind', स्तरिमन् 'a bed, couch', शरिमन् 'bearing 'bringing forth'

Note —In the Daśapâdî the affix is read as ईमन् with long ई and नित् । According to it the anuvritti of chhandas runs in this sûtra so that these are Vaidic words This view appears to be right The Daśapâdî sûtra is स्तृसृभ्यामीमन्, and forms are सरीमन्, स्तरीमन् &c, as found in the following mantras वातस्य सर्गे अभवत् सरीमणि, स्तीर्णं बर्हिः सुष्टरीमा जुषाणा &c. The words सर्वत्र also, in the sûtra after the next, indicates that these intermediate sûtras are Vaidic

५९१ । जनिमृङ्भ्यामिमनिन् । ४ । १४८ ।

जनिमा जन्म । मरिमा मृत्युः ।

591. The affix इमनिन् comes after the roots जन् (to beget) and मृ (to die). 148.

Thus जन् (III 24)+इमनिन्=जनिमन् 'birth, offspring', मृ (VI 10) +इमनिन्=मरिमन् death'.

५९२ । वेञः सर्वत्र । ४ । १४९ ।

छन्दसि भाषायां चेत्यर्थः । वेमा तन्तुवायदण्डः । अर्धर्चादिः । वामनी वेमनी इति वृत्तिः ।

592. The affix इमनिन् comes every where after the root वे 'to weave' (I. 55) *i e* both in the Vaidic and secular literature. 149

Thus वे+इमनिन्=वेमन् (a loom), this word belongs to the अर्द्धर्चादि class (II. 4 31 S. 816) It is read in the Ganapâtha both in the पामादय class (V 2. 100) and संकलादय class (IV. 2 75). See वामनी वेमनी in the Kâsikâ vritti.

According to Vrittikâra, this word is of the feminine gender and not masculine or neuter as required by II. 4. 31 S 816

Thus he says the word form वेमनी is as valid as वामनी a rope for trying cattle. For the formation of the word वामनी, see Unâdi IV 152.

५९३ । नामन्सीमन्व्योमन्रोमन्लोमन्पाप्मन्ध्यामन् । ४ । १५० ।

सप्तामी निपात्यन्ते । म्नायतेऽनेनेति नाम । सिनोतेर्दीर्घः । सीमा । सीमानौ । सीमानः । पक्षे डाप् । सीमे । सीमाः । व्येञोऽन्त्यस्योत्व गुणः । व्योम । रौतेः रोम । लोम । पाप्मा पापम् । ध्याम परिमाणं तेजश्च ।

593. The seven words nâman, sîman, vyoman, roman, loman, pâpman, and dhyâman, are irregularly formed with the affix मनिन् 150.

Thus 1. नामन् 'a name', from the root म्ना to repeat, 'to remember', (I. 976), the irregularity consists in the elision of the म् of the root. 2. सीमन् (a boundary) from षिञ् 'to bind' (IX 5), the इ of which is elongated before the affix मनिन्. Its Nom forms are सीमा, सीमानौ, सीमानः The word सीमन् forms its feminine with डाप् (IV 1 13 S 461) Thus its Nom. forms are सीमा, सीमे, सीमाः। 3 व्योमन् (the sky) from व्ये 'to cover' (I 1056), the final of which is replaced by उ which undergoes guna. 4 रोमन् 'the hair on the body of men and animals', from the रु 'to cry' (II 24). 5 लोमन् 'the hair on the body of men and animals', from लू 'to cut' (IX. 30). 6 पाप्मन् (sin) from पा 'to drink', (I. 972) with the augment पुक्. 7. ध्यामन् measure, lustre, splendour from ध्यै 'to think, to contemplate' (I. 957)

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unâdi sûtras, the following words are also irregularly formed under the present rule — यक्ष्मन् 'consumption', from यक्ष् 'to worship' (X 153) सोमन् 'the moon', from षु to send, (I. 987), धामन् 'a house, the body &c'. from धा 'to hold, to maintain' (III. 10)

५९४ । मिथुने मनिः । ४ । १५१ ।

उपसर्गेक्रियासंबन्धो मिथुनम् । स्वरार्थमिदम् । सुशर्मा ।

594 The affix मनि comes after roots which are coupled with a Preposition 151.

The relation of an upasarga with a verb is called मिथुन or coupling. Such compound roots take the affix मनि instead of मनिन् । The difference is in the accent. The word formed by मनिन् will have acute on the first syllable, as the affix is नित् (VI. 1 197 S 3686) While a word formed by मनि will have the affix-accent, for all affixes are first acute, if not otherwise provided for (III. 1 3. S 3708)· *i e.* the accent will fall on the last syllable. Thus from √शॄ to injure (IX. 18) we have with मनिन् (Un IV. 144), शर्मन्, but with मनि we get शर्मन् । In compounding these words with the preposition सु, they retain their accent by VI. 2. 139 S. 3873. Thus सुशर्मा or सुशर्मा, one under Un IV. 144 and the last under the present sûtra

५९५ । सातिभ्यां मनिन्मनिणौ । ४ । १५२ ।

स्यतीति साम । सामनी । आत्मा ।

595. The affixes मनिन् and मनिण् come respectively after the roots षो 'to put an and to, destroy' (IV. 39) and अत 'to go' (I. 38). 152.

Thus शो+मनिन्=साँमन् 'appeasing the Sâmaveda itself', so called because it is very difficult to study This word is of the neuter gender, its Nom forms being साम, सामनी, सामानि Similarly अत्+मनिन्=आँत्मन् 'the soul'. This word is of the masculine gender

Note —These two affixes have indicatory न and ण, which show that by both the accent is placed on the first syllable (VI 1 197 S 3686) and by the latter (ण), vriddhi is substituted for the end vowel of a stem (VII 2 115 S 254)

५९६ । हनिमशिभ्यां सिकन् । ४ । १५३ ।

'हसिका हसयोषिति' । मक्षिका ।

596 The affix सिकन् comes after the roots हन् 'to kill (II. 2) and मश् 'to buzz, hum' (I 760) 153

Thus हन्+सिकन्=हसिका 'a female goose i e. a gander, मक्षिका 'a fly'

५९७ । कोररन् । ४ । १५४ ।

कबरः ।

597. The affix अरन् comes after the root कु 'to sound' (II. 33) 154

Thus कु+अरन्=कबरः 'mixed, intermingled', a reader or lecturer Since there is no difference between ब and व, the feminine of कबर is कबरी formed with ङीष् (IV 1 42. S 500), meaning a fellet or braid of hair In other places the feminine form of the word is कबरा (a female reader or lecturer)

५९८ । गिर उडच् । ४ । १५५ ।

गरुडः ।

598. The affix उडच् comes after the root गॄ 'to swallow' (VI 117) 155.

Thus गॄ+उडच्=गरुडः 'a kind of bird'.

Note —Some do not read the sûtra as given in the text, but analyse the word गरुड, as गरुता डयते namely one who flies with wings (garut) and say that the affix ड comes after the root डी to fly (I 1017) when preceded by the word गरुत्, enumerated in the Ganapâtha under यवादि class The affix having an indicatory ड causes the elision of the final vowel of डी, and the त of गरुत् is elided by taking it to belong to the Prishodaradi class Thus गरुत्+डी+ड=गरुडः ।

५९९ । इन्देः कमिर्नलोपश्च । ४ । १५६ ।

इदम् ।

599 The affix कमि comes after the root इन्द् 'to be supremely powerful' (I 64) of which the nasal is elided. 156

Thus इन्द्+कमि=इदँम् 'this'.

Note —Ujjvaladatta has read this sûtra as इन्देः कमिन् - with न। But we do not find the नित् accent in idam in the Vedas Thus in इदं॑म् त्यत् पात्रम् इन्द्रपा॑नम् (Rv VI 44 16), इदं॑ म् ते सोम्यं॑ म् मधु (Rv VIII 54. 8) the accent is on the second, and not on इ, which would have been the case if the affix were नित् (VI 1 197 S 3686) But in Dasapâdî, the sûtra is read as इणो दमक्, i. e. the affix दमक् comes after the root इण् 'to go'

६०० । कायतेर्डिमिः । ४ । १५७ ।

किम् ।

600 The affix डिमि "comes after the root कै 'to sound' (I 964). 157

Thus कै + डिम् = किम् 'what, &c'. The affix having an indicatory ड causes the elision of ऐ of the root कै.

Note —The final इ in डिमि is merely for the sake of euphony. In fact, Daśapâdi gives the affix as डिम् and not डिमि ।

६०१ । सर्वधातुभ्यः ष्ट्रन् । ४ । १५८ ।

वस्त्रम् । अस्त्रम् । शस्त्रम् । 'इस्मन्-' (२९८५) इति ह्रस्वत्वम् । छादनाच्छत्रम् ।

601. The affix ष्ट्र comes after all roots. 158.

Thus वस् 'to dwell (I 1054) + ष्ट्र = वस्त्र 'a cloth', अस् 'to throw' (IV. 100) + ष्ट्र = अस्त्र 'a weapon', शस् 'to injure' (I. 763) + ष्ट्र = शस्त्र 'a weapon', छादि 'to cover' (X. 290) + ष्ट्र = छत्र 'an umbrella', the long आ of the root is shortened by VI. 4 97 S. 2985

The words like पत्त्र 'a leaf' from पत 'to fall' (I. 898) पात्रम् 'a vessel' from पा 'to drink' (I 927), दंष्ट्रा 'a tooth' from दंश् 'to bite' (I. 1038) &c are formed by this rule

६०२ । भ्रस्जिगमिनमिहनिविश्यशां वृद्धिश्च । ४ । १५९ ।

भ्राष्ट्रः । गान्त्रं शकटम् । नान्त्रं स्तोत्रम् । हान्त्रं मरणम् । वैष्टु पिष्टपम् । आष्ट्रमाकाशम् ।

602. The affix ष्ट्रन् comes after the roots भ्रस्ज् 'to cook' (VI. 4), गम् 'to go' (I. 1031), नम् 'to bow down, to sound' (I 1030), हन् 'to kill' (II. 2), विश् 'to enter (VI. 130), and अश् 'to pervade' (V. 18) and it causes the vriddhi of the vowel of the root. 159.

Thus भ्रस्ज् + ष्ट्रन् = भ्राष्ट्रः 'light, ether', by VIII .2. 23 S. 54, the ज् of भ्रस्ज् is elided, and by VIII. 2. 36 S. 294, the स is replaced by ष, and the त of the affix is then changed to ट ॥ गान्त्रम् 'a car', नान्त्रम् 'a stotra', हान्त्रं 'death', वैष्टुम् 'the Heaven', आष्ट्रम् 'the sky'.

६०३ । दिवेर्द्युच्च । ४ । १६० ।

द्यौत्रं ज्योतिः ।

603 The affix ष्ट्रन् comes after the root दिव् 'to shine' (IV. 1) which is replaced by द्यु 160

The letter ष in the sûtra indicates that the root substitute undergoes vriddhi by force of the last sûtra

Thus दिव्+ष्ट्रन्=द्यु+ष्ट्रन्=दौत्रम् 'light

६०४ । उषिखनिभ्यां कित् । ४ । १६१ ।

उष्ट्रः । खात्रं खनित्रं जलाधारश्च ।

604 The affix ष्ट्रन् comes after the roots उष् 'to burn' (I. 727) and खन् 'to dig' (I 927) and is treated as कित् 161

Thus उष्+ष्ट्रन्=उष्ट्रः 'a camel', खात्रम् 'a spade, an oblong pond'.

६०५ । सिविमुच्योष्टेरूच् । ४ । १६२ ।

सूत्रम् । मूत्रम् ।

605. The affix ष्ट्रन् comes after the roots सिव् 'to sew' (IV 2) and मुच् 'to save' (VI 136), the टि portions of which are replaced by ऊ The affix is treated as कित् 162.

Thus सिव्+ष्ट्रन्=सू+ष्ट्रन्=सूत्रम् 'a thread', मूत्रम् (urine).

Note —These two words could have been formed from the roots सूत्र and मूत्र of the Churâdi class also (X 360 and 361) by the affix अच् (III 3. 56 S 3231), but the difference would be in the accent.

६०६ । अमिचिमिदिशसिभ्यः क्त्रः । ४ । १६३ ।

आन्त्रम् । चित्रम् । मित्रम् । शस्त्रम् ।

606 The affix क्त्र comes after the roots अम् 'to go' (I 493) चि 'to collect, gather' (V 5), मिद् 'to love' (I 779), and शस् 'to injure' (I 763) 163

Thus अम्+क्त्र=आन्त्रम् 'an entrail', intestine', चित्रम् 'a picture, मित्रम् 'a friend" शस्त्रम् 'a weapon'

Note — The lengthening in ântram is by VI 4 15. S 2666 All these words are end acute by affix accent (III 1. 3. S 3708) as in शुन आन्त्राणि पेचे । चित्रं देवानाम् । मित्र नयनम् । शस्त्रस्य शस्त्रमसि ।

६०७ । पुवो ह्रस्वश्च । ४ । १६४ ।

पुत्रः ।

607 The affix *ktra* comes after the root पू 'to purify (IX. 12)' of which the long ऊ is shortened 164.

Thus पू+क्त्र=पुत्रः 'a son'

Note —Some derive the word पुत्र as पु नाम्नो नरकात्तस्मात् त्रायते i e one who saves from the hell called पुत् In this sense the word will be formed thus —पुत्+त्रा+क=पुत्रः (III. 2. 3 S 2915)

६०८ । स्त्यायतेर्ड्रट् । ४ । १६५ ।

स्त्री ।

608 The affix drat comes after the root स्त्यै 'to sound, to collect, crowd' (I 959) 165

. Thus स्त्यै+ड्रट्=स्त्री 'a woman' The affix having an indicatory ड causes the elision of the टि (i. e ऐ) portion of the root स्त्यै Then the य् of the root is elided by VI 1 66 S 73 Thus the stem formed is स्त्र. The feminine is formed by adding ङीप् by IV 1 5 S 470

६०९ । गुधृवीपचिवचियमिसदिक्षदिभ्यस्त्रः । ४ । १६६ ।

'गोत्रस्याम्नायत्रयोः'। गोत्रा पृथिवी। धर्त्रं गृहम्। वेत्रम्। पक्त्रम्। वक्त्रम्। यन्त्रम्। सत्त्रम्। क्षत्त्रम्।

609 The affix त्र tra comes after the root गु to speak indistinctly (I 997), धृ 'to hold (I. 948), वी to go, to beget (II 39), पच् to cook (I 1045), वच् to speak, (II 54), यम 'to abstain' (I 1033), सद् 'to go, to break' (I 907) and क्षद् (it is sautra root) 166

Thus गु+त्र=गोत्रः 'a family', its feminine is गोत्रा 'the earth', धर्त्रम् 'the house', वेत्रम् 'the cane', पक्त्रम् 'the sacred fire maintained by a house holder', वक्त्रम् 'the face , यन्त्रम् 'an instrument', सत्त्रम् 'a sacrificial session', क्षत्त्रम् the Kshatriya caste

६१० । हुयामाश्रुभसिभ्यस्त्रन् । ४ । १६७ ।

होत्रम्। यात्रा। मात्रा। श्रोत्रम्। भस्त्रा।

610 The affix *tran* comes after the roots हु to sacrifice, to worship' (III 1), या 'to go' (II 40), मा to measure (II 53) श्रु to hear (I 986), and भस to censure, to shine' (III 18) 167

Thus हु+त्रन्=होत्रम् 'a sacrifice or worship', यात्रा 'going', मात्रा 'a measure', श्रोत्रम् 'hearing, the ear', भस्त्रा 'a pair of bellows, 'a leathern vessel for holding water'

६११ । गमेरा च । ४ । १६८ ।

गात्रम्।

611 The affix त्रन् comes after the root गम् 'to go' (I. 1031) of which म is replaced by आ। 168

Thus गम्+त्रन्=गात्रम् 'the body'.

६१२ । दादिभ्यश्छन्दसि । ४ । १६९ ।

दात्रम्। पात्रम्।

612 In the Chhandas the affix त्रन् comes after the roots दा 'to cut' (II 50), and the rest. 169.

Thus दा+त्रन्=दात्रम् 'an instrument of cutting, a sickle', पात्रम् 'a vessel' from the root पा 'to drink' (I. 972), क्षेत्रम् 'a field' from the root क्षि 'to dwell' (VI. 114).

६१३ । भूवादिगृभ्यो णित्रन् । ४ । १७० ।

भावित्रम् । वादित्रम् । गारित्रमोदनम् ।

613 The affix णित्रन् comes after the roots भू 'to be' (I 1), वद् 'to speak, to inform' (I. 1058) and गृ 'to swallow' (VI 117) 170

Thus भू+णित्रन्=भावित्रम् 'the three worlds i e heaven, earth and lower regions The indicatory ण of the affix causes the vriddhi. वादित्रम् 'a musical instrument' गारित्रम् 'water'

६१४ । चरेर्वृत्ते । ४ । १७१ ।

चारित्रम् ।

614. The affix णित्रन् comes after the root चर् to walk (I 591) when the derivative word means 'conduct' 171.

Thus चर्+णित्रन्=चारित्र 'conduct, behavior'

Note —The word चरित्र has been also formed by इत्र affix, as already taught before. From this word, we can get चारित्रम् by अण् of Prajñâdi class But the difference is in accent

६१५ । अशित्रादिभ्य इत्रोत्रौ । ४ । १७२ ।

अशित्रम् । वहित्रम् । धरित्री मही । तैद् एवमादिभ्य उत्रः । तोत्रं प्रहरणम् । वृञ् । वरत्रं प्रावरणम् ।

615 The affix *itra* and *utra* come respectively after the roots अश् 'to pervade' (V 18) and √trai 'to protect' (I 1014) and like these 172

Thus अश्+इत्र=अशित्रम् 'a thief, an oblation of rice', वहित्रम् 'a raft, boat', धरित्री 'the earth' त्रै+उत्र=तोत्रम् 'a goad, a kind of disease', वरत्रम् 'a cloak, mantle' from √vriñ (I 8)

६१६ । अमेर्द्विषति चित् । ४ । १७३ ।

अमित्रः शत्रुः ।

616 The affix इत्र, treated as चित्, comes after the root अम् to go (I. 493) when the derivative word means 'an enemy'. 173.

Thus अम्+इत्र=अमित्रः 'an enemy'. *Q.* Is it not अ+मित्र a non-friend. अ+मित्र=अमित्रम् which is Neuter.

६१७ । आः समिण्निकषिभ्याम् । ४ । १७४ ।

सम्पूर्वादिणो निपूर्वात्कषेश्च आ स्यात् । स्वरादित्वादव्ययत्वम् । समया । निकषा ।

617 The affix आ comes after the roots इण् 'to go' (II 36) preceded by the preposition सम्, and कष् 'to extract' (I. 716) preceded by the preposition नि. 174.

The derivative words are avyayas, (indeclinables) since they are enumerated in the list of words beginning with स्वर &c. (I. 1, 37, S. 447).

Thus सम्+इण्+आ=समया 'duly, seasonably' निकषा 'near', hard, close by &c

By the force of बहुल 'diversely' which governs all Unâdi sûtras, दोषा (at night) is formed from the root दुष् 'to be bad or corrupted' (IV 76) with the affix आ, दिवा 'at day' is from the root दिव् to shine (IV 1) with the affix आ, there is no guna of the root by the बहुल (diversely), स्वधा 'the oblation of food offered to the pitris or manes of deceased ancestors,' from the root स्वद् 'to be sweet' (I 18) the द being changed to ध by the force of बहुल 'diversely'.

६१८ । चितेः कणः कश्च । ४ । १७५ ।

बाहुलकाद्गुणः । 'चिक्कणं मसृणं स्निग्धम्' ।

618 The affix कण comes after the root चित् 'to think' (I. 39), of which the final is replaced by क 175

Thus चित्+कण=चिक्कणम् 'greasy'. There is want of guna as a diversity See Amarakosha II 9. 46 for the line चिक्कणं मसृणं स्निग्धम् &c

६१९ । सूचेः स्मन् । ४ । १७६ ।

सूक्ष्मम् ।

619. The affix स्मन् comes after the root सूच् 'to pierce' (X. 327). 176

Thus सूचि+स्मन्=सूक्ष्मम् fine, subtle The चि is elided The च is changed to क, and the स to ष ।

६२० । पातेर्डुम्सुन् । ४ । १७७ ।

पुमान् ।

620 The affix डुम्सुन् comes after the root पा 'to protect' (II 47). 177

Thus पा+डुम्सुन्=पुंस् the आ of पा is elided by the affix being डित्, म् is changed to anusvâra. By VII. 1. 89 S. 436, असुङ् is substituted for the final of पुंस् in the strong cases. So its Nom. forms are पुमान्, पुमांसौ, पुमांसः the न् being added in the strong cases after अ by VII. 1. 70 S. 361. This word is, however, differently derived in the Mahâbhâshya, while others read the sûtra as पुञो डुम्सुन् ।

६२१ । रुचिभुजिभ्यां किष्यन् । ४ । १७८ ।

रुचिष्यमिष्टम् । भुजिष्यो दासः ।

621. The affix किष्यन् comes after the roots रुच् 'to please' (I. 781), and भुज् 'to protect', enjoy (VII. 17), 178.

Thus रुच्+किष्यन्=रुचिष्यम् 'agreeable, pleasing', भुजिष्यः 'a servant'.

६२२ । वसेस्तिः । ४ । १७९ ।

'वस्तिर्नाभेरधो द्वयोः' । 'वस्तयः स्युर्दशासूत्रे' । बाहुलकाच्छादयः । शास्तिः राजदण्डः । विन्ध्य (?)स्यमनस्तीत्यगस्तिः । मकारान्तादिः ।

622. The affix ति comes after the root वस 'to dwell to cover' (I 1054, II. 13). 179

Thus वस्+ति=वस्तिः 'the abdomen', the portion of the abdomen below the navel The plural वस्तयः means the thread at the end of a piece of woven cloth the fringe of a garment, the skirt, the edge or hem of a garment.

By the force of बहुल 'diversely' which governs the Unâdi sûtras, the root शास् 'to rule' (II 66) takes also the affix ति after it Thus शास्तिः punishment by the king

So also अगस्तिः 'the name of a sage', this word belongs to the शकन्ध्वादि class of the Ganapâtha It is formed from the root अस् to throw (IV 100) with the upapada अग a mountain. It literally means he who humiliates (अस्यति) the mountain (अग) Agasti humiliated or threw down the Vindhya hills.

६२३ । सावसेः । ४ । १८० ।

स्वस्ति । स्वरादिपाठादव्ययत्वम् ।

623 The affix ति comes after the root अस् to be (II. 56) preceded by the preposition सु. 180

Thus सु+अस्+ति=स्वस्ति a term of blessing. This word is an indeclinable, as it is enumerated in the class of स्वर &c I. 1 37 S. 447.

६२४ । वौ तसेः । ४ । १८१ ।

वितस्तिः ।

624 The affix ति comes after the root तस् 'to fade away' (IV 103) preceded by the preposition वि. 181

Thus वि+तस्+ति=वितस्तिः 'a measure of length equal to 12 *angulas* being the distance between the extended thumb and the little finger'. Similarly विशस्तिः from the root शस् (to rule)

६२५ । पदिप्रथिभ्यां नित् । ४ । १८२ ।

पत्तिः । प्रथितिः । '* विदुषेऽवग्रहायेनास्-*' इत्तीट् ।

625. The affix ति comes after the roots पद् 'to go' (IV 60) and प्रथ् 'to be famous' (I 802) and is treated as नित्. 182.

Thus पद्+ति=पत्तिः 'a footman', प्रथ्+तिथ्=प्रथितिः 'celibrity, fame'. The root प्रथ् has received the augment इट् by the *Vârtika* विभ्रु &c given in the Siddhânta Kâumudi under III 3. 103 S 3280, but in Kâsikâ under VII 2 9.

६२६ । दृणातेर्ह्रस्वश्च । ४ । १८३ ।

दृतिः ।

626 The affix ति comes after the root दृ to tear (IX. 23) of which the long ॠ is shortened 183

Thus दृ+ति=दृतिः 'a leathern bag for holding water, a fish'.

६२७। कॄतॄकृपिभ्यः कीटन्। ४। १८४।

किरीटं शिरोवेष्टनम्। तिरीटं सुवर्णम्। 'कृपीट कुक्षिवारिणो'।

627. The affix कीटन् comes after the roots कॄ 'to scatter' (VI. 116) तॄ to cross over (I 1018), कृप् 'to be weak' (I. 799). 184

Thus कॄ+कीटन्=किरीटम् 'a diadem a crown', तिरीटम् gold', कृपीटम् 'the belly, water, forest'.

Note —In the Daśapâdi the sûtra is read as कॄगॄ कृपिकम्पिभ्यः। Accordingly, a fourth example is given there as कम्प् (to shake)+कीटन्=कम्पीट।

६२८। रुचिवचिकुचिकुटिभ्यः कितच्। ४। १८५।

रुचितमिष्टम्। उचितम्। कुचित परिमितम्। कुटित कुटिलम्।

628. The affix कितच् comes after the roots रुच् 'to please' (I 781), वच् 'to speak' (II 54), कुच 'to utter a shrill cry as a bird' (I 199, 200), कुट् 'to be crooked' (VI 73) 185

Thus रुच्+कितच्=रुचितम् 'pleasing agreeable', वच्+कितच्=उचितम् proper', the व of the root undergoing samprasârana before the affix having an indicatory क by VI. 1 15 S 2409 कुचितम् 'small, little', कुटितम् crooked.

६२९। कुटिकुषिभ्यां क्मलन्। ४। १८६।

कुड्मलम्। कुल्मलम्।

629 The affix क्मलन् comes after the roots कुट् 'to be crooked' (VI 73) and कुष् 'to pull out, extract' (IX 46) 186

Thus कुट्+क्मलन्=कुड्मलः 'an opening bud', in the neuter a bell कुल्मलम् 'cutting, a leaf'

६३०। कुषेर्लश्च। ४। १८७।

कुल्मलं पापम्।

630. The affix क्मलन् comes after the root कुष् the ष् of which is changed to ल् 187

Thus कुष्+क्मलन्=कुल्मलम् 'sin'

६३१। सर्वधातुभ्योऽसुन्। ४। १८८।

चेतः। सरः। पयः। सदः।

631. The affix असुन् comes after all roots. 188

Thus चित् to perceive (I. 39) +असुन्=चेतस् 'consciousness', सरस् a pond from सृ 'to move' (III. 16) it forms its feminine with ङीप् thus सरसी 'a large lake', पयस् 'water, milk' from पी 'to drink' (IV 33), सदस् 'an assembly, from सद 'to injure, to cut' (I. 907) Other words are also thus formed by this affix as वर्चस् (light) from वर्च् 'to shine' (I. 175), रोदस् 'weeping' from रुद् 'to weep' (II, 58), वयस् 'age' from वी 'to go, to grow &c', (II. 39), अयस्

food, boiled rice' from अन् 'to breathe' (II. 61), तमस् darkness, from तम् 'to fade' (IV. 93), सहस् 'courage' from सह् 'to endure' (I 905), तपस् 'austerity' from तप् 'to burn' (I 1034), महस् 'great' from मह् 'to worship' (X 321), नभस् 'heaven' from नभ् 'to injure' (I 788), रजस् 'dust, powder, diet' from रञ्ज् 'to color' (I 1048), the nasal of रञ् is elided, because the affix is कित् after this root, as is taught in the subsequent sûtra IV 216.

The words नभ, तप, सह, तम and रज ending in अ are also valid forms. They are derived by the affix अच् (Pachâdi), except रज which is formed by क (घञर्थे कविधानम्)

६३२ । रपेरत एच्च । ४ । १८९ ।

रेपोऽवद्यम् ।

632 The affix असुन् comes after the root रप् to speak distinctly, to praise (I 428) of which अ is replaced by ए । 189.

Thus रप्+असुन्=रेपस् 'low, vile &c'. See mantra अरेपसातन्वा where the word is so explained in the gloss.

६३३ । अशेर्देवने युट् च । ४ । १९० ।

देवने स्तुतौ । यश ।

633 The affix असुन् comes after the root अश् 'to pervade' (IV 18) when the derivative word means praise, and there is also the युट् augment 190

Thus अश्+युट्+असुन्=यशस् 'praise' The word देवन means praise

६३४ । उब्जेर्बले बलोपश्च । ४ । १९१ ।

ओज ।

634 The affix असुन् comes after the root उब्ज् to make straight (VI 20) when the derivative word means strength. There is the elision of ब of the root also 191

Thus उब्ज्+असुन्=ओजस् strength, power, light, aura

६३५ । श्वेः संप्रसारणं च । ४ । १९२ ।

शवः । शवसी । बलपर्यायोऽयम् ।

635. The affix असुन् comes after the root श्वि to go, to swell, the व् of which undergoes Samprasâraṇa (i. e. व is changed to उ). 192.

Thus श्वि+असुन्=शवस् 'strength' This word is of the neuter gender Its Nom forms are शवः, शवसी, शवांसि.

६३६ । श्रयतेः स्वाङ्गे शिरः किच्च । ४ । १९३ ।

श्रयतेः शिर आदेशोऽसुन्किच्च । शिरः । शिरसी ।

636 The affix असुन् treated as कित् comes after the root श्रि 'to serve' (I. 945) which is replaced by शिरः when the derivative word means a part of the body. 193.

Thus शिर+असुन्=शिरस् 'the head'. Its Nom forms are शिरः, शिरसी, शिरांसि ॥ The word शिर ending in अ is also a valid from, as शिरसं चतात् गया शिरे (Vâyu Purana)

६३७ । अर्तेरुच्च । ४ । १९४ ।

उरः ।

637. The affix असुन् (treated as णित्) comes after the root ऋ 'to go' (III 16) which is replaced by उ । 194

Thus ऋ+असुन्=उरस् 'the breast, excellent'

६३८ । व्याधौ शुट् च । ४ । १९५ ।

अर्शो गुदव्याधिः ॥

638 The affix असुन् comes after the root ऋ 'to go' and also the augment शुट् when the derivative word means a disease 105

Thus ऋ+शुट्+असुन्=अर्शः 'piles'

६३९ । उदके नुट् च । ४ । १९६ ।

अर्तेरसुन्स्यास्य च नुट् । अर्णः । अर्णसी ।

639 The affix असुन् comes after the root ऋ 'to go', and also the augment नुट् when the derivative word means water 196

Thus ऋ+नुट्+असुन्=अर्णस् 'water, stream, flood'. Its Nom forms are अर्णः, अर्णसी, &c

६४० । इण आगसि । ४ । १९७ ।

एनः ।

640. The affix असुन् comes after the root इण् 'to go' (II 36), and also the augment नुट् when the derivative word means 'sin'. 197.

Thus इण्+नुट्+असुन्=एनः 'sin'

६४१ । रिचेर्धने घिच्च । ४ । १९८ ।

चात्प्रत्ययस्य नुट् । घित्वात्कुत्वम् । रेक्णः।सुवर्णम् ।

641 The affix असुन् treated as घित् comes after the root रिच् 'to purge' (VII 4) and also the augment नट when the derivative word indicates wealth. 198.

The affix being treated as घित, the च् of the root is changed to क् (VII. 3. 52 S 2863).

Thus रिच्+नुट्+असुन्=रिक्+नुट्+असुन्=रेक्णस 'wealth, gold'. (The न being changed to ण् by VIII. 4. 2. S. 197).

Note —In Dasapâdî vritti, the augment नुट् is not read into the sûtra, and the example given is रेकः, रेकसी &c. Ujjvaladatta reads the sûtra as

'richer dhane chit kichcha' and he gives the example रिब्जस् । But they are both wrong We find the form रेकृणस् in the Vedas, as in मित्रं रेकृणो. मर्त्याः, परिष द्र इरस्तस्य रेकृणः (Rv. VII 4. 7).

६४२ । चायतेरन्ने ह्रस्वश्च । ४ । १९९ ।

चनो भक्षम् ।

642 The affix असुन् comes after the root चाय् 'to worship, to discern' (I 929), the long आ of which is shortened to short अ, and there is also the augment नुट् when the derived word has some reference to food. 199.

Thus चाय्+नुट्+असुन्=चय्+नुट्+असुन्=चनस् Food, delight. The य् of the root is elided by VI. 1. 66. S. 873

Note —The word is चन and not चण as wrongly given by the author of Dasapâdî vritti In the Vedas we find चनो दधिष्व पचतः and सुते दधिष्व नश्चनः with the dental न ।

६४३ । वृङ्शीङ्भ्यां रूपस्वाङ्गयोः पुट् च । ४ । २०० ।

वर्पो रूपम् । शेपो गुह्यम् ।

643 The affix असुन् comes after the roots वृ 'to choose' (IX 38), and शी 'to sleep' (II. 22.) and also the augment पुट्, when the derived words mean 'form' and 'a part of the body' respectively. 200.

Thus वृ+पुट्+असुन्=वर्पस् 'form', शी+पुट्+असुन्=शेपस् 'the penis, a testicle, a tail'.

Note —See the mantra चन्द्रविश्वदेवासश्रिवर्पसासुरः । The word शेपः ending in अ is also a valid form, as in the verse यस्यामुशन्तः प्रहराम शेपम् ।

६४४ । स्रुरीभ्यां तुट् च । ४ । २०१ ।

स्रोतः । रेतः ।

644 The affix असुन् comes after the roots स्रु 'to go, to flow' (I 987) and री 'to trickle' (IV. 30), and also the augment तुट् 201.

Thus स्रु+तुट्+असुन्=स्रोतस् 'current', the senses रेतस् a flow, current, the semen, the quick silver.

६४५ । पातेर्बले जुट् च । ४ । २०२ ।

पाजः । पाजसी ।

645 The affix असुन् comes after the root पा 'to protect' (II 47), and also the augment जुट्, when the derived word means 'strength' 202.

Thus पा+जुट्+असुन्=पाजस् (strength) Its Nom forms are पाजस्, पाजसी &c Ujjvaladatta reads the augment as युट् but it is incorrect. In the mantra पृथुपाजा अमर्त्यः (Rv. III. 27. 28) the letter is ज and not य ।

६४६ । उदके थुट् च । ४ । २०३ ।

पाथः ।

646. The affix असुन् comes after the root पा to protect, and the augment थुट् when the derived word means 'water' 203

Thus पा+थुट्+असुन्=पाथस् 'water' A K. I. 10 4.

६४७ । अन्ने च । ४ । २०४ ।

पाथो भक्तम् ।

647. The affix असुन् and the augment थुट् come after the root पा to protect when the derived word means food 204.

Thus पा+थुट्+असुन्=पाथस् 'food'

६४८ । अदेर्नुम्धौ च । ४ । २०५ ।

अदेर्भक्ते वाच्येऽसुन्नुमागमो धादेशश्च । अन्धोऽन्नम् ।

648. The affix असुन् and the augment नुम् come after the root अद् 'to eat' (II. 1), the द् of which is changed to ध्, when the derived word means 'food' 205

Thus अद्+नुम्+असुन्=अन्धस् 'food' A K II. 9 48.

६४९ । स्कन्देश्च स्वाङ्गे । ४ । २०६ ।

स्कन्धः-स्कन्धसी ।

649. The affix असुन् comes after the root स्कन्द् 'to go, to be dry' (I. 1028), the द् of which is changed to ध्, when the derived word refers to 'a part of the body' 206

Thus स्कन्द्+असुन्=स्कन्धस् 'the shoulder'. Its Nom. forms are स्कन्धः, स्कन्धसी.

६५० । आपः कर्माख्यायाम् । ४ । २०७ ।

कर्माख्यायां ह्रस्वो नुट् च वा । अप्नः । अपः । बाहुलकात् । आपः । आपसी ।

650. The affix असुन् and optionally the augment नुट् come after the root आप् 'to pervade' (V 14) the long आ of which is shortened to short अ, when the derived word refers to 'work' or 'form' 207

Thus आप्+नुट्+असुन्=अप्नस् or without the augment नुट्, अपस् 'work, sacrificial act or rite, form, shape'

By the force of बहुल (diversely) which governs all Uṇadi sûtras, the long आ is neither shortened nor the augment नुट् added to, the root आप्, before the affix असुन्. Thus आपस् is formed. It is of the Neuter gender and means water, sin, a religious ceremony. Its Nom. forms are आपः, आपसी &c.

६५१ । रूपे जुट् च । ४ । २०८ ।

अप्नो रूपम् ।

651 The affix असुन् and the augment इट् come after the root आप् (to pervade), the long आ of which is shortened to अ when the derived word means 'shape' or 'form'. 208.

Thus आप्+इट्+असुन्=अप्सस् (shape, beauty). The प् of the root is changed to स by VIII. 4 53. S 52

६५२ । उदके नुम्भौ च । ४ । २०९ ।
अम्भः ।

652 The affix असुन् and the augment नुट् come after the root आप् the प् of which is replaced by भ, and the long आ is shortened to अ, when the derived word means 'water'. 209.

Thus आप्+नुट्+असुन्=अम्भस् 'water'.

६५३ । नहेर्दिवि भश्च । ४ । २१० ।
नभः ।

653. The affix असुन् comes after the root नह् 'to bind (IV. 57 the ह् of which is replaced by भ, when the derived word means 'the sky' 210

Thus नह्+असुन्=नभस् 'the sky'.

६५४ । इण आगोऽपराधे च । ४ । २११ ।
'आगः पापापराधयोः' ।

654. The affix असुन् comes after the root इण् 'to go' (II 36) which is replaced by आग, when the derived word means fault, a wrong act 211.

Thus इण्+असुन्=आग+असुन्=आगस् 'fault, offence, sin'.

६५५ । अमेर्हुक्च । ४ । २१२ ।
अंहः ।

655 The affix असुन् comes after the root अम् 'to go' (I. 493), and also the augment हुक्. 212

Thus अम्+हुक्+असुन्=अंहस् a sin, trouble, anxiety, care &c.

६५६ । रमेश्च । ४ । २१३ ।
रंहः ।

656 The affix असुन् and the augment हुक् come also after the root रम् 'to play' (I 906). 213.

Thus रम्+हुक्+असुन्=रंहस् enjoyment, speed, eagerness, violence.

६५७ । देशे ऽह च । ४ । २१४ ।
रमन्तेऽस्मिन्रहः ।

657. The affix असुन् comes after the root रम् (to play) the म of which is changed to ह् when the derived word means a place, 214

Thus रम्+असुन्=रहस् 'a deserted, lonely or hiding place, a secret, mystery, solitude &c'.

६५८ । अञ्च्यञ्जियुजिभृजिभ्यः कुश्च । ४ । २१५ ।

एभ्योऽसुन्कवर्गश्चान्तादेशः । 'अङ्कश्चिह्नशरीरयोः' । अङ्कः पक्षी । योगः समाधिः । भर्गस्तेजः ।

658. The affix असुन् comes after the roots अञ्च् 'to go, to worship' (I 203), अञ्ज् 'to anoint, to make clear' (VII 21), युज् 'to unite (VII 7), भृज् 'to break (I. 191) the last letters of each of these is replaced by क. 215.

Thus अञ्च्+असुन्=अङ्कस् 'a sign'. Its Nom forms are अङ्कः, अंकसी, अंकांसि. So also अंगस् 'a bird' its Nom forms, being अगः, अंगसी, अंगांसि । योगस् 'yoga or contemplation and meditation, भर्गस् 'light'. The word योगस् is declined as योगस्, d योगसी, pl. योगांसि ।

Note —In वरः स्वरद्धये भर्गः the word bharga ends in अ formed by घञ् । Similarly we get from √ucha (IV 114), ओकस् dwelling, temple.

६५९ । भूरञ्जिभ्यां कित् । ४ । २१६ ।

भुवः । रजः ।

659. The affix असुन् treated as कित् comes after the roots भू 'to be' (I 1) and रञ्ज् 'to color (I. 1048)'. 216.

Thus भू+असुन्=भु+उव् (VI 4. 77 S. 271)+असुन्=भुवस् 'the atmosphere, the ether'. It is an Indeclinable. So also रजस् 'dust &c.'

६६० । वसेर्णित् । ४ । २१७ ।

वासो वसनम् ।

660. The affix असुन् comes after the root वस् 'to dwell' (I. 1054) is treated as णित्. 217.

Thus वस्+असुन्=वासस् 'a cloth'. The vriddhi is caused by the affix being treated as णित्.

६६१ । चन्देरादेश्च छः । ४ । २१८ ।

छन्दः ।

661 The affix असुन् comes after the root चन्द् 'to gladden, to shine' (I 68) the initial च of which is changed to छ. 218.

Thus चन्द्+असुन्=छन्दस् (the Veda, a metre).

६६२ । पचिवचिभ्यां सुट् च । ४ । २१९ ।

'पक्षसी तु स्मृतौ पक्षौ' । वक्षो हृदयम् ।

662 The affix असुन् with the augment सुट् comes after the roots पच् 'to cook (I 1045) and वच् 'to speak (II 54)'. 219.

Thus पच्+सुट्+असुन्=पक्षस् a wing, a half month'. Its Nom. forms are पक्षः d पक्षसी pl पक्षांसि In the Srutis (*i. e.* Vedas), the word पक्षस् is of the neuter gender and ends in the consonant स् as in मासाये पक्षसी and पूर्वोत्तरे द्वे पक्षसी । But in the Smritis, the word is of the masculine gender, ending in a vowel. Thus its Nom. forms are पक्षः, पक्षौ &c. So also is the word वक्षस् formed meaning the chest.

६६३ । वहिहाधाञ्भ्यश्छन्दसि । ४ । २२० ।

वहा अनड्वान् । हाया चन्द्रः । धाया: पर्वत इति प्राञ्चः । वस्तुतस्तु णिदित्यनुवर्तते न तु नुट् । तेन वहेरुपधावृद्धिः । इतरयोः 'आतो युक्–' (२७६१) इति युक् । 'ओषा पृष्ठ नु वाहसा' । 'ओषा इव पृषतः स्तोमवाहाः' । विश्वो विहायाः । 'वाजम्भरो विहायाः' । 'देवो नयः पृथिवीं विश्वधायाः' । 'अधारयत्पृथिवीं विश्वधायसम्' । 'पर्वत भुरिधायसम्' इत्यादि ।

663 In the chhandas the affix असुन् comes after the roots वह् 'to carry' (I 1053) हा 'to abandon (III. 8)' and धा to hold (III 10) 220

According to Ujjvaladatta, and others the augment नुट् comes after the roots, by the force of the last sûtra. Thus the examples given by the ancient commentators Prasâdakâra &c are वह्+नुट्+असुन्=वहंस् 'an ox', हायस् 'the moon', धायस् 'a mountain'.

But these forms are not correct, for no such words are to be found in the Vedas and this is a Vaidic sûtra. On the contrary, the forms found there are shown below The anuvritti of णित् is only current in this sûtra and not that of नुट् ।

Thus वह्+असुन्=वाहस् 'Agni, a hymn' In fact, the affix is treated as णित्, thus causing vriddhi of the penultimate vowel of the root. As in the Rig Veda, ओषा पृष्ठ नु वाहसा and ओषा इव पृषत स्तोमवाहाः ।

After the other two remaining roots (i e हा and धा), the affix असुन् being treated as णित् causes the augment युक् to be added by VII. 3 33 S. 2761. Thus हा+युक्=हायस् (abandoning) and धा+युक्=धायस् supporting. As in the Rig Veda, विश्वो विहायाः (Rv. I 128 6) where विहायाः means महान् great So also वाजम्भरो विहायाः । Similarly देवो नय पृथिवीं विश्वधाया (Rv I. 73. 3) "Like a God who (Agni) is the supporter of the whole universe." &c, where विश्वधायाः means सर्वस्य जगतो धर्ता । So also अधारयत् पृथिवीं विश्वधायसम् । पर्वतभ्भुरिधायसम् &c.

६६४ । इण आसिः । ४ । २२१ ।

अयाः वह्निः । स्वरादिपाठादव्ययत्वम् ।

664. The affix आसि comes after the root इण् 'to go' (II. 36). 221.

Thus इण्+आसि=अयाः 'fire'. It is an avyaya or Indeclinable since it has been enumerated in the list of words beginning with स्वर् &c. See I 1. 37. S 447

६६५ । मिथुनेऽसिः पूर्ववच्च सर्वम् । ४ । २२२ ।

उपसर्गविशिष्टो धातुर्मिथुनं तस्मिन्नुपपदेऽसिः स्यात् ।

665. The affix असि comes after all roots instead of असुन् when they are in combination with an upasarga or preposition and every thing else is like as if *asun* was added. 222.

The difference between असि and असुन् is in accent only otherwise the forms are the same A root joined with an upasarga is called mithunam

Thus यँशस् formed by असुन् Un IV 190, but सुयँशस् under the present sûtra Similarly सुपयँस् । सुस्रोतँस् &c.

६६६ । नञि हन एह च । ४ । २२३ ।

अनेहाः । अनेहसौ ।

666 The affix असि comes after the root हन् 'to kill' (II 3) preceded by the negative particle नञ्, and the root हन् is replaced by एह 223

Thus हन+असि=अन्+एह+असि=अनेहस् (without a rival, incomparable, not killed or destroyed or obstructed). Its Nom. sing is अनेहाः by VII 1. 94 S. 276 Its Nom Dual is अनेहसौ

६६७ । विधाञो वेध च । ४ । २२४ ।

विदधातीति वेधाः ।

667 The affix असि comes after the root विधाञ् (धा 'to hold (III. 10) preceded by वि) and the root विधा is replaced by वेध 224.

Thus विधा+असि=वेध+असि=वेधस् 'the creator, Name of Brahman'. Its Nom. sing is वेधाः ।

६६८ । नुवो धुट् च । ४ । २२५ ।

नोधाः ।

668. The affix *asi* comes after the root नु 'to praise (II 26), and there is also the augment धुट्. 225

Thus नु+धुट्+असि =नोधस् the panegyrist In the Mantra सद्यो भवद् वीर्याय नोधाः the word nodhâh is explained in the Nirukta by नोधा ऋषिं र्भवति the Rishi is called *nodhas* or he who praises.

६६९ । गतिकारकोपपदयोः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं च । ४ । २२६ ।

असिः स्यात् । सुतपाः । जातवेदाः । 'गतिकारकोपपदात्कृत्' (३८७३) इत्युत्तरपदप्रकृति-स्वरत्वे सति शेषस्याद्युदात्तत्व प्राप्ते तदपवादार्थमिदम् ।

669 The affix असि comes after compound words which have for their first member either a *gati* word, or when the upapada is a kâraka, and the first member retains its original accent 226.

This sûtra regulates accent.

Thus सु+तप् 'to burn (I. 1034) +असि=सुँतपस् । Similarly जातँवेदस् from /विद (II 55 and VI 138).

By VI 2. 139 S. 3873 compound words whose first member is a *gati* preposition or a Kâraka noun, retain the accent of their *second* member, and the first member becomes anudâtta. This sûtra makes an exception

to it and declares that such compounds when असि formed, retain the accent of their *first* member, and the second member becomes anudâtta

६७० । चन्द्रेमो डित् । ४ । २२७ ।

चन्द्रोपपदान्माङोऽसिः स्यात्स च डित् । चन्द्रमाः ।

670 The affix असिः treated as डित् comes after the root मा 'to measure' (III 6 and IV. 34) preceded by the word चन्द्र as upapada 227

Thus चन्द्र+मा+असि=चन्द्रम्+असि=चन्द्रमस् 'the moon, a month, camphor' Its N S is चन्द्रमाः d चन्द्रमसौ pl चन्द्रमसः । Haradatta explains it by चन्द्र रजत अमृत च तदिव मीयते असौ ।

६७१ । वयसि धाञः । ४ । २२८ ।

वयोधास्तरुणः ।

671 The affix असि treated as डित् comes after the root धा 'to hold' (III 10) preceded by the word वयस् as upapada 228

Thus वयस्+धा+असि=वयोधस् (a young man), its Nom sing is वयोधाः

६७२ । पयसि च । ४ । २२९ ।

पयोधाः समुद्रो मेघश्च ।

672 The affix असि treated as डित comes after the root धा (to hold) preceded by the word पयस् as upapada 229

Thus पयस्+धा+असि=पयोधस् (the ocean, a rain cloud), its Nom. sing. is पयोधाः ।

६७३ । पुरसि च । ४ । २३० ।

पुरोधाः ।

673. The affix असि treated as डित comes after the root धा (to hold) preceded by the word पुरस् as upapada 230

Thus पुरस्+धा+असि=पुरोधस् (a family priest, particularly that of a king). Its Nom sing is पुरोधाः ।

६७४ । पुरूरवाः । ४ । २३१ ।

पुरुशब्दस्य दीर्घो रौतेरसिश्च निपात्यते ।

674. The word पुरूरवस् (the Nom sing. of which is पुरूरवाः) is irregularly formed with the affix असि. 231.

The short उ of पुरु is elongated before the root रु 'to sound' (II. 24) to which the affix असि is added Thus पुरु+रु+असि=पुरूरवस् 'the son of Budha and Ilâ and founder of the lunar race of kings

६७५ । चक्षेर्बहुलं शिच्च । ४ । २३२ ।

नृचक्षाः ।

675. The affix असि which is diversely treated as शित् comes after the root चक्ष 'to observe' (II. 7). 232

Thus नृ+चक्+असि=नृचक्ष् 'a God, lit seeing or guiding men'.

By the affix being treated as शित्, it gets the designation of Sârvadhâtuka (III. 4 113 S 2166), hence चक्ष् is not changed to ख्या, as is the case when the affix is not treated as शित्. Thus प्र+चक्ष्+असि=प्रचक्षस् (a name of Prajâpati). Its N S is प्रचक्षाः ।

६७६ । उषः कित् । ४ । २३३ ।

उषः ।

676. The affix असि comes after the root उष् 'to burn' (I 727) and is treated as कित्. 233

Thus उष्+अस्=उषस् 'the dawn'.

Note—In the Dasapâdi, the sûtra is read as वसः कित्. i. e. the affix असि treated as कित् comes after the root वस् (to dwell) Thus वस्+असि=उषस् । Before भ beginning affixes it is declined like अपस्, as वसुषद्भिः । See Vârtika उषसश्छन्दसि under VII. 4 48

६७७ । दमेरुनसिः । ४ । २३४ ।

'सहार्चिर्दमुनाः' ।

677 The affix उनसि comes after the root दम् 'to control, to restrain' (IV 94) 234

Thus दम्+उनसि=दमुनस् 'fire. See A. K. I. 1 59 for the verse सहार्चिर्दमुनाः &c Sometimes there is lengthening of the उ, as in ऋतो दमूनाः (Rv. V. 4. 18) where damûnâḥ is explained by दानमनाः दान्तमनाः charitably disposed, generous, or controlled of mind. दमूनसो अपसो ये सुहस्ता (Rv. V. 42 12)

The Dasápâdi gives the sûtra as दमेरूनसिः with long ऊ । According to it, the word with short उ is a diversity.

६७८ । अङ्गतेरसिरिरुडागमश्च । ४ । २३५ ।

अङ्गिराः ।

678 The affix असि comes after the root अङ्ग् (to go) and also the augments इ and रुट्. 235

Thus अङ्ग् (I. 155)+इरुट्+असि=अङ्गिरस् (the name of a celebrated sage who composed some of the vaidika hymns).

६७९ । सर्तेरप्पूर्वादसिः । ४ । २३६ ।

अप्सराः । प्रायेणायं भूम्नि । अप्सरसः ।

679. The affix असि comes after the root सृ 'to move' (III. 17) preceded by the word अप्. 236.

Thus अप्सृ+असि=अप्सरस् (a celestial damsel), its Nom. sing. is अप्सरा.

The word is said to be generally plural, as अप्सरसः । The singular is अप्सरा ending in long आ ।

६८० । विदिभुजिभ्यां विश्वे । ४ । २३७ ।

विश्ववेदाः । विश्वभोजाः ।

680. The affix असि comes after the roots विद् 'to know (II. 55) and भुज् 'to feed, preserve' (VII. 17), when preceded by the word विश्व 237

Thus विश्व+विद्+असि=विश्ववेदस् 'Fire', its Nom. sing. is विश्ववेदाः lit he who knows all (विश्वं वेत्ति). So also विश्वभोजस् 'Indra'. lit. he who preserves all विश्वं भुङ्क्ते । The forms विश्वेवेदाः and विश्वे भोजाः given by Ujjvaladatta, with the locative case—sign unelided, by virtue of VI. 3. 14. S 972, does not appear to be correct. The locative of विश्व is with स्मिन् । In the following there is no locative sign —सुष्टुतीको भवतु विश्ववेदाः and प्रुपाजनः प्रभृते विश्वभोजाः ।

६८१ । वशेः कनसिः । ४ । २३८ ।

संप्रसारणम् । उशनाः ।

681. The affix कनसि comes after the root वश् (to desire) 238.

Thus वश् (II. 70)+कनसि=उशनस् (Name of Sukra).

Its Nom. sing. is उशनाः ।

इत्युणादिषु चतुर्थः पादः ।

CHAPTER V.

६८२ । अदि भुवो डुतच् । ५ । १ ।

अद्भुतम् ।

682 The affix डुतच् comes after the root भू (to be) preceded by अत् (an Indeclinable, meaning sudden). 1

Thus अद्+भू+डुतच्=अद्भ्+उतच्=अद्भुतम् (curious). The affix having an indicatory ड causes the elision of the vowel of the root भू.

६८३ । गुधेरूमः । ५ । २ ।

गोधूमः ।

683 The affix ऊम comes after the root गुध् 'to wrap up, envelope' (IV. 13). 2.

Thus गुध्+ऊम=गोधूमः 'wheat, the orange'.

६८४ । मसेरूरन् । ५ । ३ ।

मसूरः । प्रथमे पादे असेरन् 'मसेश्च' इत्यत्र व्याख्याताः ।

684. The affix ऊरन् comes after the root मस् 'to weigh, measure' (IV. 112). 3.

Thus मष+ऊरन्=मषूरः 'a kind of pulse, a pillow' By Unâdi I. 43, it was taught that the affix उरन् comes after the root मष् giving the form मषुरः with short उ। Thus we have two forms.

६८५। स्थः किच्च। ५। ४।

स्थूरो मनुष्यः।

685 The affix ऊरन् comes after the root स्था to stand (I. 975) and is treated as कित् 4.

Thus स्था+ऊरन्=स्थूरः 'a man'. As the affix is कित्, it causes the elision of the long आ of the root In the Mantra स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशे (Rv. IV 21. 4) the word sthûra is explained by sthûla 'fat', 'big', steady.

६८६। पातेरतिः। ५। ५।

पतिः स्वामी। सपातिः पक्षिराजः।

686. The affix अति comes after the root पा 'to protect' (II. 47). 5

Thus पा+अति=पातिः 'master, lord, husband', सम्पातिः, (the lord of birds)

६८७। वातेर्नित्। ५। ६।

'वातिरादित्यसोमयोः'।

687 The affix अति comes after the root वा to move, to blow and is treated as नित् 6.

Thus वा+अति=वातिः 'the sun, the moon' See Rabhasa Kosha for the line वातिरादित्यसोमयोः।

६८८। अर्तेश्च। ५। ७।

अरतिश्चेगः।

688. The affix अति comes after the root ऋ (to go) and is treated as नित 7.

Thus ऋ (III 16)+अति=अरतिः 'dissatisfied, languid'.

६८९। तृहेः क्नो हलोपश्च। ५। ८।

तृणम्।

689 The affix क्न comes after the root तृह् 'to injure, hurt, kill' (VI. 58) of which the ह् is elided 8.

Thus तृह्+क्न=तृणम् 'grass' No guna as the affix is कित्।

६९०। वृञ्लुटितनिताडिभ्य उलच्तण्डश्च। ५। ९।

विव्रयन्ते लुटयन्ते तन्यन्ते ताडयन्त इति वा तण्डुलाः।

690. The affix उलच् comes after the roots वृ 'to choose' (V 8) लुट 'to roll' (I 336), तन् 'to spread' (VIII. 1), and ताडि 'to beat' (X. 43), which are replaced by तण्ड. 9.

Thus चृ or छृद or तन् or तार्द्+उलच्=तद्द+उलच्=तण्डुला 'rice' lit. that which is picked, or rolled, or stretched or thrashed

Note —Although by Unâdi IV 107 (सानसि पर्णसि &c), the word तण्डुलाः was irregularly formed, yet the difference between the word formed under that sûtra and the one formed under the present sûtra consists in the position of the accent The affix उलच् of the present sûtra, being चित् places the accent on the last syllable (VI 1 163 S. 3710), whereas the accent was placed on the middle syllable of तण्डुल formed under IV. 107 by force of प्रत्ययस्वर (III 1 3 S. 3708)

६९१ । दंसेष्टटनौ न आ च । ५ । १० ।

'दासः सेवकशूद्रयोः' ।

691. The affixes ट and टन् come after the root दस् (to serve), of which the न is changed to आ 10

Thus दस्+ट or टन्=दासः or दासः 'a slave, a servant' The न् of the second affix shows that the accent should be placed on the first syllable The affix having an indicatory ट shows that the word takes the affix ङीप् in forming its feminine. Thus दास+ङीप्=दासी.

६९२ । दंशेश्च । ५ । ११ ।

दाशो धीवरः ।

692 The affixes and operations applicable to दस् by the last sûtra, also apply to दंश् (to bite) 11

Thus दंश+ट or टन=दाशः or दाशः 'a fisherman

६९३ । उदि चेर्डैसिः । ५ । १२ ।

स्वरादिपाठादव्ययत्वम् । उच्चैः ।

693 The affix डैसि comes after the root चि 'to collect, to pick up' (V 5) preceded by the preposition उत्. 12.

Thus उत् चि+डैसि=उत्च् 'the affix having an indicatory ड causes the elision of the टि portion of the root' +डैसि=उच्चैस् 'loudly, high, above' It is an Indeclinable, being enumerated in the list of words beginning with स्वर (I. 1. 37. S 437

६९४ । नौ दीर्घश्च । ५ । १३ ।

नीचैः।

694 The affix डैसि comes after the root चि (to collect) preceded by नि of which the short इ is elongated. 12

Thus निचि+डैसि=नीचैस् 'low, below'. This word is also an Indeclinable.

६९५ । सौ रमे. क्तो दमे पूर्वपदस्य च दीर्घः । ५ । १४ ।

रमेः सुपूर्वाद्दमे वाच्ये क्तः स्यात् । कित्त्वादनुनासिकलोपः । सूरत उपशान्तो दयालुश्च ।

695. The affix क comes after the root रम् to play (I. 906) preceded by सु when the word so formed refers to punishment. The short उ of सु is elongated 14

The affix having an indicatory क causes the elision of the nasal (म्) of the root Thus सु रम्+क=सूरतः 'kindly disposed, calm'.

६९६ । पूञो यण्णुग्घ्रस्वश्च । ५ । १५ ।

यत्प्रत्ययः । पुण्यम् ।

696. The affix यत् comes after the root पू to purify, to cleanse (IX. 12) and also the augment णुक् The long vowel of the root becomes shortened 15.

Thus पु+णुक्+यत्=पुण्यम् 'virtuous deed, holy, sacred, pure &c'.

६९७ । स्रंसेः शि कुट् किच्च । ५ । १६ ।

स्रंसतेः शिरादेशो यत्प्रत्ययः कित्तस्य कुडागमश्च । शिक्यम्

697. The affix यत् treated as कित् comes after the root स्रंसु 'to fall or drop down, to slip off or down' (I. 790), and also the augment कुट्. The root is replaced by शि. 16.

Thus स्रंस्+कुट्+यत्=शि+क्+य=शिक्यम् 'a loop or swing made of rope, a burden or load carried in a sling'.

The affix being treated as कित् prevents guṇa taking place.

६९८ । अर्तेः क्युरुच्च । ५ । १७ ।

उरणो मेषः ।

698 The affix क्यु comes after the root ऋ 'to go' (III. 16), and उ replaces the ऋ of the root. 17.

Thus ऋ+क्यु=उरणः a sheep or ram The उ which replaces ऋ is followed by र by I. 1 51 S. 70 The यु becomes अन by VII. 1. 1. S. 1247.

६९९ । हिंसेरीरन्नीरचौ । ५ । १८ ।

हिंसीरो व्याघ्रदुष्टयोः ।

699 The affixes ईरन् and ईरच् come after the root हिंसु 'to kill, to injure' (VII 19) 18.

Thus हिंस्+ईरन् or ईरच्=हिँसीरः or हिंसीरः 'a tiger, a wicked man'.

Note — The two affixes indicate different positions of the accent.

७०० । उदि दृणातेरजलौ पूर्वपदान्त्यलोपश्च । ५ । १९ ।

उदरम् ।

700. The affixes अच् and अल् come after the root दृ to tear (IX. 23) preceded by the preposition उत्, of which the last letter (*i. e* त्) is elided. 19.

Thus उत् दृ+अच् or अल्=उदँरम् or उदरँम् 'the stomach'.

Note —The two affixes indicate different positions of accent. See VI. 1. 193 S. 3676 and VI. 1. 163 S. 3710.

७०१ । डित्खनेर्मुट् स चोदात्तः । ५ । २० ।

अजलृ च डित्स्याद्वातोर्मुट् स चोदात्तः । मुखम् ।

701 The affixes अच् and अल् treated as डित come after the root खन् to dig (I 927). and also the augment मुट् which is उदात्त 20

Thus खन्+मुट्+अच् or अल्=मु+ख्+अ=मुखम् (the mouth). The affixes being treated as डित cause the elision of the टि portion of the root, the augment being मुट् is placed in front of the root.

Quere —What is the necessity of two affixes here, any of them would have been enough.

७०२ । अमेः सन् । ५ । २१ ।

अंसः ।

702 The affix सन् comes after the root अम 'to go' (I. 493). 21

Thus अम्+सन्=अंसः 'the shoulder'.

७०३ । मुहेः खो मूर् च । ५ । २२ ।

मूर्खः ।

703 The affix ख comes after the root मुह् to be confused (IV 89) which is replaced by मूर्. 22.

Thus मुह्+ख=मूर्खः 'an ignorant man'

७०४ । नहेर्हलोपश्च । ५ । २३ ।

नखः ।

704 The affix ख comes after the root नह् to bind (IV 57) of which the ह् is elided 23

Thus नह्+ख=नखः 'a nail'

७०५ । शीङो ह्रस्वश्च । ५ । २४ ।

शिखा ।

705 The affix ख comes after the root शी to sleep (II. 22) of which the long ई is shortened. 24.

Thus शी+ख=शिखा 'the peak of a mountain, the wick of a candle', the crest.

Note —No guna takes place as the shortening of the root vowel has been specifically ordained.

७०६ । माङ ऊखो मय् च । ५ । २५ ।

मयूखः ।

706 The affix ऊख comes after the root मा to measure (III 6) which is replaced by मय् 25

Thus मा+ऊख=मयूखः 'a ray of light, beauty, flame'.

७०७ । कलिगलिभ्यां फगस्योच्च । ५ । २६ ।

कुल्फः शरीरावयवो रोगश्च । गुल्फः पादग्रन्थिः ।

707 The affix फक् comes after the roots कल् 'to count, to sound', (I. 526), and गल् 'to eat (I 579) and the vowel अ of the roots is replaced by उ. 26.

Thus कल्+फक्=कुल्फः 'a disease', गुल्फः 'the ankle'.

७०८ । स्पृशेः श्वण्शुनौ पृ च । ५ । २७ ।

श्वण्शुनौ प्रत्ययौ 'पृ' इत्यादेशः । 'पार्श्वोऽस्त्री कक्षयोरधः' । पर्शुरायुधम् ।

708 The affixes श्वण् and शुन come after the root स्पृश् 'to touch' (VI. 128), which is replaced by पृ 27

Thus स्पृश्+श्वण्=पृ+श्वण्=पार्श्वः 'the part of the body below the arm-pit' स्पृश्+शुन=पृ+शुन=पर्शुः 'an axe', a weapon'

७०९ । श्मनि श्रयतेर्डुन् । ५ । २८ ।

श्मश्रुशब्दो मुखवाची । मुखमाश्रयते इति श्मश्रु ।

709 The affix डुन comes after the root श्रि 'to serve' (I 945) preceded by श्मन् (face) 28

Thus श्मन्+श्रि+डुन्=श्मश्रु+डुन्=श्मश्रुः 'moustache and beard', *literally*, that which serves the face'. The affix having an indicatory ड causes the elision of the टि portion of the root

७१० । अश्र्वादयश्च । ५ । २९ ।

अश्रु नयनजलम् ।

710 The words अश्रु (tears) &c are irregularly formed. 29.

Note —According to some, this word is formed by adding the affix रक् to the root अश् (to pervade).

According to others, this word is formed by adding the affix डुन to the root श्रि preceded by the negative particle नञ्

But the opinion of Ujjvaladatta as to the formation of this word from the root अश् with the augment रुट् and the affix डुन is incorrect. Since the affix has an indicatory ड it will cause the elision of the whole root अश् in whose stead will be left a zero only

७११ । जनेष्टन्लोपश्च । ५ । ३० ।

जटा ।

711. The affix टन comes after the root जन् 'to beget' (IV. 41), the न of which is elided. 30.

Thus जन्+टन्=जटा 'matted hair'.

७१२ । अच्तस्य जङ्घ च । ५ । ३१ ।

तस्य जनेः जङ्घादेशः स्यादच्च । जङ्घा ।

712. The affix अच् comes after the root जन (to beget) which is replaced by जङ्घ 31.

Thus जन्+अच्=जङ्+अच्=जङ्घ The feminine of this will be जङ्घा leg from the ankle to the knee by IV 1 4. S. 454.

७१३ । हन्तेः शरीरावयवे द्वे च । ५ । ३२ ।

जघनम् । 'पश्चान्नितम्बः स्त्रीकट्याः क्लीबे तु जघनं पुरः' ।

713 The affix अच् comes after the reduplication of root हन् to kill (II 2), when the derived word refers to a part of the body 32

Thus हन्+हन्+अच्=जघनम् 'the hip and the loins'

Note —The ह is changed to घ by VII 3 55 S 2430. See Amarakosha II 6 74 for the verse पश्चात् नितम्बः स्त्री कट्याः क्लीबे तु जघनं पुरः

७१४ । क्लिशेरन् लो लोपश्च । ५ । ३३ ।

लकारस्य लोपः । केश ।

714 The affix अन् comes after the root क्लिश् to torment, to distress, to be afflicted, to suffer (IX 50) the ल of which is elided 33

Thus क्लिश्+अन्=केशः 'hair'

७१५ । फलेरितजादेश्च पः । ५ । ३४ ।

पलितम् ।

715 The affix इतच् comes after the root फल् 'to succeed' (I 563) of which the initial letter (फ) is replaced by प. 34.

Thus फल्+इतच्=पलितम् 'grey hair'

७१६ । कृञादिभ्यः संज्ञाया वुन् । ५ । ३५ ।

करकः-करका । कटकः । नरकम्-नरकः । 'नरको नारकोऽपि च' इति द्विरूपकोशः । चरकं गगनम् । कोरकः कोरक च ।

716 The affix वुन् comes after the roots कृ 'to do' (I. 949) &c. when the words so formed refer to the names of some objects. 35

Thus कृ+वुन्=कर+अक् (VII 1 1. S. 1247, which ordains the substitution of अक् for the affix वुन्) =करकः 'the water pot of an ascetic'. Its feminine करका formed with टाप् means hail-stone.

So also कटकः 'a bracelet of gold' from कट् 'to rain' (I. 315), , नरकः or नरकम् 'hell' from नृ 'to carry' (I 847), in the Dvirûpakosha, there is also the word नारक

चरकम् 'the sky' from चर् 'to move' (III 17), कोरकः or कोरकम् 'a bud, an unblown flower' from कुर् 'to sound' (VI. 51)

७१७ । चीकयतेराद्यन्तविपर्ययश्च । ५ । ३६ ।

कीचको वंशभेदः ।

717. The affix उन् comes after the root चीक् to suffer (X 284) the first and second consonants of which change places. 36.

Thus चीक्+उन्=कीचकः (a bamboo)

७१८ । पचिमच्योरिच्चोपधायाः । ५ । ३७ ।

पेचकः । मेचकः ।

718 The affix उन comes after roots पच् 'to cook' (I 1045) and मच 'to be wicked, to cheat (I 184), to the penultimate letters of which is added इत 37

Thus पच्+उन्=पइच्+अक्=पेचकः 'an owl', मेचकः 'a peacock, the moon'.

७१९ । जनेररष्ठ च । ५ । ३८ ।

जठरम् ।

719 The affix अर comes after the root जन् 'to beget' (I 862), the न् of which is replaced by ठ 38

Thus जन्+अर्=जठरम् 'the womb'

७२० । वचिमनिभ्यां चिच्च । ५ । ३९ ।

वठरो मूर्खः । 'मठरो मुनिमौत्यवयोः' । बिदादित्वाण्माठरः । गर्गादित्वाण्माठर्यः ।

720. The affix अर treated as चित् comes after the roots वच् 'to speak' (II 54) and मन् 'to know' (IV 67), the last letters of which are replaced by ठ. 39

Thus वच्+अर्=वठरः 'an ignorant or a cunning man', a cock, मठरः a sage, intoxicated, drunk' The form माठर is also correct as that is read in the Ganapâtha in the बिदादय class (IV 1 104)

The form माठर्य is also correct as it belongs to the गर्गादय class of the Ganapâtha.

७२१ । ऊर्जिदृणातेरलचौ पूर्वपदान्त्यलोपश्च । ५ । ४० ।

'ऊर्दरः शूररक्षसोः' ।

721 The affixes अल् and अच् come after the root √drî 'to tear' (IX 23) preceded by ऊर्ज् the last letter of which is elided. 40.

The two affixes mark the difference in ......

Thus ऊर्ज् दृ+अल् or अच्=ऊर्दरः 'a brave man, or a Râkshasa'.

७२२ । कृद्रादयश्च । ५ । ४१ ।

कृदरः कुसूलः । मृदर विलसत् । सृदरः सर्पः ।

722 The words कृदरः (granary) &c. are irregularly formed with the affixes अल् and अच् from the root दृ (to tear) with the Indeclinables krî, mrî and srî. 41.

Thus कृ+द+अल् or अच्=कृदरः 'granary', दृ+द+अल् or अच्=दृदरम् 'sporting', सृ+द+अल् or अच्=सृदरः 'a snake'

७२३ । हन्तेर्युमाद्यन्तयोर्घत्वतत्वे । ५ । ४२ ।

घातनो मारकः ।

723 The affix युच् comes after the rooot हन् (to kill), the first letter of which (*i e* ह) is changed to घ and the second (*i e* न्) to त 42.

Thus हन्+युच्=घत+अन (VII 1 1 S 1247)=घातनः 'a killer'

७२४ । क्रमिगमिक्षमिभ्यस्तुन्वृद्धिश्च । ५ । ४३ ।

क्रान्तुः पक्षी । गान्तुः पथिकः । क्षान्तुर्मशकः ।

724 The affix तुन् comes after the roots क्रम to step (I. 502), गम् (to go), क्षम 'to forgive' to endure, to suffer' (I. 469), and causes vriddhi. 43.

Thus क्रम+तुन्=क्रान्तुः (a bird), गान्तुः 'a traveller', क्षान्तुः 'a mosquito'.

७२५ । हर्यतेः कन्यन्हिरच् । ५ । ४४ ।

कन्यन्प्रत्ययः । हिरण्यम् ।

725 The affix कन्यन् comes after the root हर्य् to go, to be tired (I. 547) which is replaced by हिरच् 44.

Tnus हर्य्+कन्यन्=हिरच्+कन्यन्=हिरण्यम् (gold)

७२६ । कॄञः पासः । ५ । ४५ ।

कर्पासः । बिल्वादित्वात्कार्पासं वस्त्रम् ।

726. The affix पास comes after the root कृ 'to do' (VIII. 10) 45.

Thus कृ+पास=कर्पासः 'cotton' The word कार्पासम् (cloth) is formed by adding the affix अण् to कर्पास by IV 3 136 S 1516

७२७ । जनेस्तु रश्च । ५ । ४६ ।

जर्तुर्हस्ती योनिश्च ।

727. The affix तु comes after the root जन् (to beget), the न् of which is changed to र 46.

Thus जन्+तु=जर्तुः an elephant, the female organ of generation'. The word तु in the sûtra is exhibited without any case affix

७२८ । ऊर्णोतेर्डः । ५ । ४७ ।

ऊर्णा ।

728 The affix ड comes after the root ऊर्णु 'to cover (II. 30). 47

Thus ऊर्णु+ड=ऊर्ण (the ड causes the elision of the टि of the root) It forms its feminine by the affix टाप्.

Thus ऊर्ण+टाप्=ऊर्णा 'wool, a circle of hair between the eye brows.

७२९ । धापृवस्यज्यतिभ्यो नः । ५ । ४८ ।

धान्यम् ।

729 The affix नत and the augment नुट् come after the root धा to hold (III. 10) 48

Thus धा + नुट् + यत् = धान्यम् ' wheat, barley, paddy.

७३० । जीर्यतेः क्रिन्रश्च वः । ५ । ४९ ।

'जिव्रिः स्यात्कालपक्षिणोः' । बाहुलकात् 'हलि च' (३५४) इति दीर्घो न ।

730. The affix क्रिन् comes after the root जॄ to grow old (IX 24), and व् replaces the र् of the root. 49.

Thus जॄ + क्रिन् = जिर् (VII. 1. 100. S. 2 890) + क्रिन् = जिव् + रिन् = जिव्रिः ' Time, bird'.

By the force of बहुल which governs the Unâdi sûtras, the penultimate इ of जिर् is not elongated, as is required by VIII. 2. 77 S. 354

७३१ । मव्यतेर्यलोपो मश्चापतुट् चालः । ५ । ५० ।

मव्यतेरालप्रत्ययः स्यात्तस्यापतुडागमो धातोर्यलोपो मकारश्चान्त्यस्य । ममापतालो विषयी ।

731 The affix आल and the augment आपतुट् comes after the root मव्य् ' to bind' (I 541), of which य् is elided and the final letter (i e व) is replaced by म 50

Thus मव्य् + आपतुट् + आल = मम + आपत + आल = ममापतालः ' an object of sense'.

७३२ । ऋजेः कीकन् । ५ । ५१ ।

ऋजीक इन्द्रो धूमश्च ।

732 The affix कीकन् comes after the root ऋज् ' to go' (I. 189) 51

Thus ऋज् + कीकन् = ऋजीकः 'India, smoke'.

७३३ । तनोतेर्डउः सन्वच्च । ५ । ५२ ।

'तितउः पुंसि क्लीबे च' ।

733 The affix dau which is treated like the Desiderative affix सन् comes after the root तन् ' to spread' (VIII 1) 52

Thus तन् + डउः = ततन् डउ = तित (the टि being elided by the affix having an indicatory ड) + डउ = तितउः ' a sieve a parasol' The अ of the reduplicate is changed to इ by Sanvadbhâva (VII 4 79 S 2317) This is one of those rare words in which two vowels in juxtaposition do not coalesce. The word is both masculine and neuter.

७३४ । अर्भकपृथुकपाका वयसि । ५ । ५३ ।

'ऋधु' वृद्धौ । अतो वुन् । भकारश्चान्तादेशः । प्रथेः कुकन्सम्प्रसारणं च । पिबतेः कन् ।

734. The words अर्भकः (a boy, child, the young of an animal), पृथुकः (a child) and पाकः (a child, young one) when referring to 'age,' are irregularly formed. 53.

Thus ऋधु 'to increase' (IV. 135) + कुन् = अर्ध् + अक् = अर्भकः 'the ध् is replaced by भ्).

प्रथ 'to increase, rise' (I 802) + कुकन् = पृथ् (the र् undergoing samprasârana before the affix having an indicatory क) + कुक = पृथुकः. पा 'to drink' (I 972) + कन् = पाकः a suckling child, or a grown up child

७३५ । अवद्यावमाधमार्वरेफाः कुत्सिते । ५ । ५४ ।

वदेर्नञि यत् । अवद्यम् । अवतेरमः । अवस्य वत्वे अवमः । अधमः । अर्तेर्वन् । अर्वा । रिफतेस्तौदादिकाद्रेफः ।

735 The words अवद्यम् (censurable), अवम (sinful, wicked), अधमः (low, mean), अर्वन् (mean) and रेफः (low, vile) are irregularly formed when they refer to 'censurable conduct'. 54.

Thus, with the negative particle नञ्, to the root वद् 'to speak (I. 1058) is added the affix यत्, अवद् + यत् = अवद्यम्

अव् 'to protect' (I 631) + अम् = अवमः । The व of the root अव is replaced by ध, then we get the form अधम. ऋ 'to go' (III. 16) + वन् = अर्वन्, Nom. S अर्वा ।

रिफ् 'to boast, to sound' (VI 23) + अच् = रेफः low vile contemptible. The root √रिफ् belongs to the Tudâdi class.

७३६ । लीरीङोर्ह्रस्वः पुट् च तरौ श्लेषणकुत्सनयोः । ५ । ५५ ।

तरौ प्रत्ययौ क्रमात्स्तो धात्वोर्ह्रस्वः प्रत्ययस्य पुट् । लिप्तं श्लिष्टम् । रिप्रं कुत्सितम् ।

736 The affixes त and र come respectively after the roots ली (IV. 31) 'to stick, to melt' and री to injure, to howl' (IV. 30), the long vowel (*i* *é* ई) of which is shortened, and they receive the augment पुट्, when they refer to 'clinging to, adhering to,' and 'censurable conduct' respectively 55

Thus ली + त = लि + पुट् + त = लिप्तम् 'besmeared, adhered, joined' री + र = रि + पुट् + र = रिप्रम् 'sin, impurity'

७३७ । क्लिशेरीच्चोपधायाः कन्लोपश्च लो नाम्च । ५ । ५६ ।

क्लिशेः कन्स्यादुपधाया ईत्वं लस्य लोपो नामागमश्च । कीनाशो यमः । क्लिष्टफलं विन्दत् ।

737 The affix कन् comes after the root क्लिश् 'to be afflicted, to suffer (IX 50), the penultimate of which is replaced by long ई and ल् is elided, and the augment नाम् is added. 56.

Thus क्लिश् + कन् = की + नाम् + श् + अन् = कीनाशः (a name of Yama) It is not clear why an affix having an indicatory क has been taught in this sûtra, for the gunation would have been prevented by the penultimate of the root being ordered to get the ई long.

७३८ । अश्नोतेराशुकर्मणि वरट् च । ५ । ५७ ।

चकारादुपधाया ईत्वम् । ईश्वरः ।

738 The affix वरट् comes after the root अश् 'to pervade' (V. 18) when the word formed from it refers to 'having the power of granting success soon'. 57.

By the force of च in the sûtra, the penultimate letter is replaced by ई (as in the last sûtra)

Thus अश्+वरट्=ईश्वरः 'God'. The feminine will be ईश्वरी with ङीप् as the affix is टित्. The accent is in the middle (III 1. 3 S, 3708) for all affixes are âdyudâtta as a general rule The word ईश्वरी may be the feminine of ईश्वन् also The latter is formed by adding क्वनिप् to √ईश and न is changed to र by IV 1 7. S. 456. The accent here is on the first syllable · for vanip and ṅîp are accent less. But if ईश्वरी be formed by adding ङीष् (गुणोगलक्षण) then the accent is on the final Thus ईश्वरी or ईश्वरी or ईश्वरी । The word ईश्वरः formed by the affix वरच् added to the root ईश under III 2. 175 S 3155 makes its feminine ईश्वरा with टाप् । (58 *a*)

५८ । क । हन्ते रन् घश्च ।

हन हिंसागत्योरस्माद्रन् प्रत्ययः स्यात् घश्चान्तादेशः । हन्यते गम्यतेऽतिथिभिरिति घरः गृहम् ।

58 (*a*) The affix रन् is added to the root हन to go (II. 2) and the letter घ is substituted for the final

Thus हन्+रन्=घरः house lit. that which is visited by guests. It is a Dasapâdî sûtra

७३९ । चतेरुरन् । ५ । ५८ ।

चत्वारः ।

739 The affix उरन् comes after the root चत to beg (I. 918)
58

Thus चत्+उरन्=चतुर् (four) its Nom pl is चत्वारः (VII. 1. 98. S. 331).

Note —The उ and न in the affix उरन् are for the sake of accent, for the purpose of this sûtra could have been served by simply saying 'the affix उर्' &c instead of उरन्

७४० । प्रातेररन् । ५ । ५९ ।

प्रातः ।

740 The affix अरन् comes after the root अत 'to go' (I 38) preceded by the preposition प्र 59

Thus प्र+अत्+अरन्= प्रातर् 'morning'. It is an Indeclinable, being enumerated in the list of words beginning with स्वर् &c. (I. 1. 57. S 447).

Note —The अन् portion of the affix अरन् is used for accent, as in the last sûtra.

७४१ । अमेस्तुट् च । ५ । ६० ।

अन्तरम् ।

741. The affix अरन् comes after the root अम 'to go' (I. 493) and there is also the augment तुट्.

Thus अम्+तुट्+अरन्=अन्तर् (in the middle).

३४२ । दहेर्गो लोपो दश्च नः । ५ । ६१ ।

गप्रत्ययो धातोरन्त्यस्य लोपो दकारस्य नकारः । नगः ।

742 The affix ग comes after the root दह् 'to burn' (I. 1040), the final letter (ह्) of which is elided, and द is changed to न. 61

Thus दह्+ग=नगः 'a mountain, the sun &c'

३४३ । सिचेः संज्ञायां हनुमौ कश्च । ५ । ६२ ।

सिञ्चतेः कप्रत्ययो हकारादेशो नुम् चागमः । सिंहः ।

743 The affix क comes after the root षिच् 'to sprinkle' (VI. 140) when the word derived from it denotes the 'name of a thing' The च of the root is replaced by ह and there is also the नुम् augment 62

Thus सिच्+नुम्+क=सिंहः 'a lion'.

३४४ । व्याङि घ्रातेश्च जातौ । ५ । ६३ ।

कप्रत्ययः स्यात् । व्याघ्रः ।

744 The affix क comes after the root घ्रा 'to smell' (I 973) when preceded by वि and आङ् and when the word formed refers to a jâti (*i e* a class of animals.) 63.

Thus वि+आङ्+घ्रा+क=व्याघ्रः 'a tiger'. The affix having an indicatory क causes the elision of the final vowel of the root.

३४५ । हन्तेरच् घुर् च । ५ । ६४ ।

घोरम् ।

745 The affix अच् comes after the root हन (to kill) which is replaced by घुर्. 64

Thus हन्+अच्=घुर्+अच्=घोरम् 'fearful, dangerous'

३४६ । क्षमेरुपधालोपश्च । ५ । ६५ ।

स्यादच् । क्ष्मा ।

746 The affix अच् comes after the root क्षम 'to endure, to suffer' (I. 469) of which the penultimate vowel is elided 65

Thus क्षम्+अच्=क्ष्म्+अच्=क्ष्म. It forms its feminine with the affix टाप्. So we have क्ष्मा kshmâ (the earth)

३४७ । तरतेर्ड्रिः । ५ । ६६ ।

त्रयः । त्रीन् ।

747 The affix ड्रि comes after the root तॄ 'to cross over' (I. 1018) 66

Thus तॄ+ड्रि=तिर् (VII 1 100 S 2390, VII. 1, 101 S. 2571)+ड्रि=त्रिः three. The affix having an indicatory ड causes the elision of the इर् portion of the root Its Nom. pl is त्रयः, Accusative pl. is त्रीन् &c.

७४८ । ग्रहेरनिः । ५ । ६७ ।

ग्रहणिः । ङीष् । ग्रहणी व्याधिभेदः ।

748. The affix अनि comes after the root ग्रह् to accept (IX. 61) 67

Thus ग्रह् + अनि = ग्रहणि an imaginary organ supposed to lie between the stomach and the intestines It forms its feminine with the affix ङीष्. Thus ग्रहणी 'diarrhœa, dysentery'

७४९ । प्रथेरमच् । ५ । ६८ ।

प्रथमः ।

749 The affix अमच् comes after the root प्रथ् to be famous to prosper. 68.

Thus प्रथ्+अमच्=प्रथमः 'the first'. Its plural is प्रथमे or प्रथमाः (I. 1 33. S. 226)

७५० । चरेश्च । ५ । ६९ ।

चरमः ।

750 The affix अमच् comes after the root चर् 'to go (I 591) 69.

Thus चर्+अमच्=चरमः 'last, ultimate, final' Plural चरमे or चरमाः ।

Quere.—Why two separat sûtras could not this be included in the last

७५१ । मङ्गेरलच् । ५ । ७० ।

मङ्गलम् ।

751 The affix अलच् comes after the root मङ्ग् to go, move' (I. 157) 70.

Thus मङ्ग्+अलच्=मङ्गलम् good fortune, prosperous.

The Unâdi affixes are three hundred and twenty-five in number, according to Jñanendra Swamî whose commentary we have followed in translating and explaining these sutras

इत्युणादिषु पञ्चमः पादः ।

३१६९ । उणादयो बहुलम् । ३ । ३ । १ ।

एते वर्तमाने संज्ञायां च बहुलं स्युः । केचिदविहिता अप्यूह्याः ।

'संज्ञासु धातुरूपाणि प्रत्ययाश्च ततः परे ।
कार्याद्विद्यादनूबन्धमेतच्छास्त्रमुणादिषु' ॥

3169 The affixes 'Un' and the rest, with the force of the present, and with a sense simply appellative, are attached diversely.

The phrase 'with the force of the present' (implying neither past nor future time) and 'with a sense simply appellative' (and not descriptive) must be read into this sûtra by anuvritti from sûtras III. 2. 123 & 185.

By using the word 'diversely' it is indicated that these affixes are, of course, applied after roots about which they are ordained, but they come also after roots about which they are not ordained. Sometimes we must infer their application by seeing actual words. Some affixes, though there be no express injunction regarding them, are to be inferred to belong to this class. The maxim in regard to the *Unâdi* affixes is that when, in appellatives, we find the forms of verbal roots and affixes coming after them, then we may know, from the result as presented in the word, what are the indicatory letters which the affix must be possessed of in order to produce the result

These *Unâdi* affixes come after a limited number of roots, and not after every root, as the affixes taught in Pânini whose application is general, hence the word बहुल has been employed. Moreover there has been no exhaustive enumeration of the several roots after which these affixes come only some of them have been collected in works treating of *Unâdi* affixes Thus though the affix उलच् is ordained after तृप, it comes also after शक as शंकुला. In fact there is a long discussion and it was a moot point at the time of Pânini whether these words said to be formed by *Unâdi* affixes were really derivative, or primitive ones Moreover *all* the operations of these affixes have not been shown, that is their effects are not without remainder (अशेष) They are valid and good if found in sacred Scriptures or secular literature. The authors of *Niruktas* and grammarians of the school of Sâkatâyana, consider all nouns and substantives (नाम) as derivative words from simple roots (धातुज). Therefore where the derivation of a word is not apparent, one should infer the existence of proper base (प्रकृति) and affix (प्रत्यय) to form such a word.

The following slokas will be of some use to the student for ascertaining the *Unâdi* affixes

बाहुलकं प्रकृतेस्तनुदृष्टेः प्रायसमुच्चयनादपि तेषाम् ।
कार्यसशेषविधेश्च तदुक्तं नैगमरूढिभवं हि सुसाधु ॥ १ ॥
नाम च धातुजमाह निरुक्ते व्याकरणे शकटस्य च तोकम् ।
यन्न पदार्थविशेषसमुत्थं प्रत्ययतः प्रकृतेश्च तदूह्यम् ॥ २ ॥

३१७० । भूतेऽपि दृश्यन्ते । ३ । ३ । २ ।

3170 The 'Unâdi' affixes are seen also attached with the force of the past time

By the last sûtra, it was taught that the *Unâdi* affixes come with the force of the present time. The present aphorism teaches that they come, with the force of the past also, not as a general rule, but in special cases. The force of the words 'are seen' being that no general rule can be laid

down about it, but on *finding* that certain words have a past significance we conclude that the affix in that particular case has the force of the past time.

Thus वृत् + मनिन् = वर्त्मन् 'a way, road' (that which has been established as a rule), चर् + मनिन् = चर्मन् 'skin' (that which is lived in), so also भस्मन् 'ashes' (that which has been reduced to ashes)

३१७१ । भविष्यति गम्यादयः । ३ । ३ । ३ ।

3171 The words 'gamin &c have the sense of the future time

For the word गमी see Unâdi IV. 6. It is formed with इनि affix.

The force of the future time is in the affix, and is so ordained, and not in the original word which takes the affix. Thus we see that the *Unâdi* affixes, in a way, do come with the force of not only present, but past and future also, though in the latter two cases its scope is very limited As गमी ग्रामम् 'intending to go to the village', आगामी 'that which has to come' So also प्रस्थायी 'departing', प्रतिरोधी 'an opponent, (who is going to obstruct). प्रतिबोधी 'going to be awakened'. So also प्रतियोधी 'an adversary', प्रतियोगी 'an enemy', प्रतिभावी, आयायी, भावी, &c.

The Future, for the purposes of this rule, must be *anadyatana* future *i e* the affix should come in the sense of what will happen but not in the course of the current day In other words, the force must be of the first futur लुट्, and not of the second future लृट्. As श्वो गमी ग्रामम् 'he intends to go to the village tomorrow'

३१७२ । दाशगोघ्नौ संप्रदाने । ३ । ४ । ७३ ।

एतौ संप्रदाने कारके निपात्येते । दाशन्ति तस्मै दाशः । गां हन्ति तस्मै गोघ्नोऽतिथिः ।

3172 The words 'dâśa' and 'goghna' are irregularly formed and the affix in these denotes the idea of the Dative or Recipient

The word दाश comes from the root दाशृ 'to give' by adding the affix अच् under III. 1. 134. S. 2896. This being a कृदन्त word would have otherwise denoted the agent by III 4. 67 S. 2832. The present sûtra makes it denote the recipient or have the force of the dative case. Thus दाश means 'to whom something is given *i e.* a servant'. Similarly *goghna* does not mean the killer of cow', but 'he on whose coming, the cow is driven in order to give him, that is to say, a guest'. It is this irregularly formed word *goghna* which is made applicable to the priests, guests, sons in law &c, and not the regularly-formed word *goghna* which means 'a killer of cow', or a 'Chandâla' Thus दाशः = दाशन्ति तस्मै, गोघ्नः = तस्मै दातुं गां हन्ति ॥

३१७३ । भीमादयोऽपादाने । ३ । ४ । ७४ ।

भीमः । भीष्मः । प्रस्कन्दनः । प्रपतः । मूर्खः । खलतिः ।

3173 The words 'bhîma' &c are irregularly formed and denote ablation

These words are formed by the *Unâdi* affixes Thus भी+मक्=भीमः (Un I. 145, 148), भी+षुक+मक्=भीष्मः (Un I 148) &c. By the next sûtra, *Unâdi* words do not denote ordinarily the recipient and the ablation

The present sûtra makes them do so in the case of भीमादि words The following is a list of Bhimâdi words — भीमः, भीष्मः, भयानकः (Un III. 82), चरुः, चरः, (Un I 7), भुरिः (Un IV 45), रजः (Un IV 217), संक्रन्दनः, (lyut) मूर्खः (Un V 22) समुद्रः, स्रुचः, or स्रुवः (Un II 61), शुक् (Un. II 62) खलतिः (Un III. 112)

३१७४ । ताभ्यामन्यत्रोणादयः । ३ । ४ । ७५ ।

सम्प्रदानापादानभिन्नेऽर्थे ताभ्यामिति । ततोऽसौ भवति तन्तुः । वृत्तं तदिति वर्त्म । चरितं तदिति चर्म ।

3174 The words formed by 'Unadi' affixes denote other ideas than these two, *i e* recipient and ablation

The *Unâdi* affixes being a subdivision of *krit* affixes, would have, by III. 4. 67, S 2832 denoted the agent. By the present sûtra they are made to denote the object, the instrument and the location also The word ताभ्यां has been used in the sûtra in order to include the word *sampradâna* also. For, had the sûtra been अन्यत्रोणादयः, only the *Apâdâna kâraka* would have been excluded, as being the nearest, but not so the *Sampradâna kâraka* Thus कृष्यतेऽसौ=कृषिः (Un IV. 120) 'agriculture *i. e* what is ploughed' (object), तन्यत इति=तन्तुः (Un I. 69) 'a thread *i e* what is drawn out', वृत्तमिति वर्त्म (Un. IV. 145) 'a way *i. e.* what is established', चरित=चर्म (Un IV. 145) 'skin' (in which they live)

THE KRIT-AFFIXES.—*(Continued)*

CHAPTER IV.

३१७५ । तुमुन्ण्वुलौ क्रियायां क्रियार्थायाम् । ३ । ३ । १० ।

क्रियार्थायां क्रियायामुपपदे भविष्यत्यर्थे धातोरेतौ स्तः । मान्तत्वादव्ययत्वम् । कृष्णं द्रष्टुं याति । कृष्णं दर्शको याति । अत्र वासरूपेण तृजादयो न । तुमर्थ इति ।

3175 The affixes 'tumun' and 'nvul' are placed after a verbal root, with the force of the future, when the word in construction therewith is another verb, denoting an action performed for the sake of the (future) action

The word ending in तुम् is an Indeclinable as it ends in म् ।

३१७७ । शकधृषज्ञाग्लाघटरभलभक्रमसहार्हास्त्यर्थेषु तुमुन् । ३ । ४ । ६५ ।

एषूपपदेषु धातोस्तुमुन्स्यात् । शक्नोति भोक्तुम् । एवं धृष्णोतीत्यादौ । अर्थग्रहणमस्तिनैव सम्बध्यते । अनन्तरत्वात् । अस्ति भवति विद्यते वा भोक्तुम् ।

3177 The affix 'tumun' is added to every verb, when another verb 'śak' (to be able), 'dhrish' (to make bold), 'jñâ' (to know), 'glai' (to be wearied), 'ghat' (to strive), 'rabh' (to begin), 'labh' (to get), 'kram' (to set about) 'sah' (to bear), 'arh' (to be pleased or to condescend), and a verb having the same meaning as 'as' (to be), is in construction.

Note — The use of the Infinitive in तुमुन् formed by this rule, differs from that given in III 3 10. S 3175 In that sûtra the Infinitive had the force of 'purpose' and here there is no such force Moreover in this case there is an *upapada* in construction, though that *upapada* is a verb, in III, 3. 10, there was no such *upapada*

Thus शक्नोमि भोक्तुम् 'In am able to eat' Similarly जानाति—ग्लायति—घटते—आरभते—लभते—प्रक्रमते—सहते—अर्हति—अस्ति—भवति— or विद्यते भोक्तुम् 'he knows', he is wearied, he strives, he begins, he gets, he proceeds, he bears, he condescends or he is to eat'.

The word अर्थ in the sûtra applies to the root अस् only as it is nearest to it. As अस्ति or भवति or विद्यते भोक्तुम् ।

३१७८ । पर्याप्तिवचनेष्वलमर्थेषु । ३ । ४ । ६६ ।

पर्याप्तिः पूर्णता । तद्वाचिषु सामर्थ्यवचनेषूपपदेषु तुमुन्स्यात् । पर्याप्तो भोक्तुं प्रवीणः कुशलः पटुरित्यादि । 'पर्याप्तिवचनेषु' किम् । अलं भुक्त्वा । 'अलमर्थेषु' किम् । पर्याप्तं भुङ्क्ते । प्रभूतमेव गम्यते न तु भोक्तुः सामर्थ्यम् ।

3178 The affix 'tumun' comes after a verb having in composition with it 'alam' and its synonyms, when these words express 'to be capable of something'

The word पर्याप्ति means 'capability, ability, fulness' Thus लिखितमपि ललाटे प्रोज्झितुं कः समर्थः (Hitopadesa) 'who is able to avoid that which is stamped on his forehead'. लोकान् अलं दग्धुं हि तत्तपः (Kumâra II 56) 'his penance is able to burn the worlds' अस्ति मे विभवः सर्वं परिज्ञातुं (Vikramorvasi 2) 'I have power to know every thing' भोक्तुं प्रवीणः कुशलः पटुर्वा 'skillful in eating'

Another interpretation of the sûtra is "the affix *tumun* is added to a verb, when it has in composition with it, the word पर्याप्ति or अलम् or a *synonym* of *alam* having the sense of *paryâpta*." Thus पर्याप्तो भोक्तुम्, अलं भोक्तुम्, भोक्तुं पारयति ।

Why do we say 'paryâpti vachana—synonyms of paryâpti or capable'? Observe अलं भुक्त्वा ।

Why do we say "*alam* or its synonyms"? Observe पर्याप्तं भुङ्क्ते he eats fully? Here muchness is indicated, and not the capacity of the eater.

३१७९ । कालसमयवेलासु तुमुन् । ३ । ३ । १६७ ।

पर्यायोपादानमर्थोपलक्षणार्थम् । कालार्थेषूपपदेषु तुमुन्स्यात् । कालः समयो वेला वा भोक्तुम् । प्रैषादिग्रहणमिहानुवर्तते तेनेह न । 'भूतानि कालः पचतीति वार्ता' ।

3179 The affix 'tumun' comes after a root, when the words 'kâla', 'samaya', and 'velâ' (all meaning time) are in composition

Thus कालो भोक्तुम् 'time to eat'. समयः खलु स्नानभोजने सेवितुम् 'it is time to bathe and take food', वेला भोक्तुम् 'time to eat'. In short, Infinitive in तुमुन् may be used with words meaning 'time', as अयमवसरोऽयमात्मानं प्रकाशयितुम् this is, indeed, the time to show myself.

Why do not we use the Infinitive here कालः पचति भूतानि 'time devours all creatures'.? The sense of 'direction &c'. is understood in the sûtra from S. 2817 so when 'direction &c' is not meant, the Infinitive will not be used.

३१८० । भाववचनाश्च । ३ । ३ । ११ ।

भाव इत्यधिकृत्य वक्ष्यमाणा घञादयः क्रियार्थायां क्रियायां भविष्यति स्युः । यागाय याति

3180 And the affixes that are ordained to come after a root with the force of denoting the mere action of the verb, such as घञ् *&c.* (III. 1 13.) have also the force of the future, when the word in construction therewith, is another verb denoting an action performed for the sake of the future action.

As यागाय व्रजति 'he goes to sacrifice', भूतये व्रजति 'he goes for the sake of success', पुष्टये व्रजति ।

३१८१ । अण्कर्मणि च । ३ । ३ । १२ ।

कर्मण्युपपदे क्रियार्थायां क्रियायां चाण्स्यात् । ण्वुलोऽपवादः । काण्डलावो व्रजति । परत्वादयं कादीन्बाधते । कम्बलदायो व्रजति ।

3181. The affix 'aṇ' comes after a root with the force of the future, when the word in construction with it is in the accusative case, and when the action is performed for the sake of another action.

The word 'future' is understood here. The force of च is merely that of a connective particle. By III. 2. 1. S 2913 the affix अण् comes after a root when the word in composition is in the accusative case. That is a general injunction, and the rule of वाऽसरूप not applying, the affix ण्वुल् would have debarred it as already said, hence this repetition. This rule being an apavâda rule (an exception or a special rule with regard to those verbs which have the accusative case in composition) will thus, within its own jurisdiction, prevent the application of ण्वुल् of III. 3. 10 S. 3157; and

by the rule of परत्व I. 4 2, S.175 it will debar the affixes like क &c. Therefore this अण् comes after even those verbs also which were especially exempted from its operation by III. 2. 3. S. 2915&c. Thus by rule III. 2 3 the अण् of III 2 1 could not have come after simple verbs ending in long आ, such as दा 'to give' &c. But the present अण् with a gerundial force will come even after such verbs As गोदायो व्रजति he goes to give cows, and not गोदः। So also कम्बलदायो व्रजति 'he goes to give blanket'; अश्वदायो व्रजति। दा+अण्=दायः (VII, 3 33).

So also काण्डलावो व्रजति 'he goes to cut wood' In this case अण् would have been applied even by III 2 1 S. 2913.

३१८२। पदरुजविशस्पृशो घञ्। ३। ३। १६।

अविष्यतीति निवृत्तम्। पद्यतेऽसौ पादः। रुजतीति रोगः। विशतीति वेशः। स्पृशतीति स्पर्शः।

3182. The affix 'ghañ' comes after the roots 'pad' (to pace), 'ruj' (to pain), 'viś' (to enter), and 'spriś' (to touch)

The anuvritti of 'future' does not extend to this sûtra. The affixes hereinafter taught come in all the tenses

As पद्+घञ्=पादः 'foot', रुज्+घञ्=रोगः 'disease', so वेशः 'entrance.'

The verb स्पृश् takes घञ् when the sense is that of 'distress', as स्पर्शः 'disease' or 'warmth.' The word स्पर्श meaning 'touch' is formed by adding the affix अच्, under rule III. 1 134, as स्पर्शो देवदत्तः। There is difference in accent between these two words

३१८३। सृ स्थिरे। ३। ३। १७।

'सृ' इति लुप्तविभक्तिकं सर्तेः स्थिरे कर्तरि घञ्स्यात्। सरति कालान्तरमिति सारः। '* व्याधिमत्स्यबलेषु चेति वाच्यम् *'। अतिसारो व्याधिः। अन्तर्भावितण्यर्थोऽत्र सरतिः। रुधिरादिकमतिशयेन सारयतीत्यर्थः। विसारो मत्स्यः। 'सारो बले दृढांशे च'।

3183 The affix 'ghañ' comes after the verb 'sṛi' (to move) when the agent is permanently fixed

The word स्थिर means an object remaining steady throughout any period of time. That which thus remaining permanent *moves* through any interval of time, will apply to the agent of the verb Thus, सृ+घञ्=सारः 'an essence', as चन्दनसारः 'the essence of sandal', खदिरसारः 'the essence of catechu.'

Why do we say 'permanently fixed'? Observe सर्ता 'moves', सारकः 'that which flows.'

Vart —The word so formed also applies to disease, fish and strength As अतिसारः 'dysentery' The sense of causative is latent here in the root √sri That which causes the excessive flow of blood &c is called अतिसारः। विसारः 'a fish', सारः 'strength' See Amarakosá

३१८४ । भावे । ३ । ३ । १८ ।

सिद्धावस्थापन्ने धात्वर्थे वाच्ये धातोर्घञ् स्यात् । पाकः । पाकौ ।

3184 The affix 'ghañ' comes after a root when mere action is denoted

Thus, पच्+घञ्=पाकः 'cooking' (VII 2 116 and VII 3 52), त्यागः 'abandoning', रागः 'colouring' (VI. 4 27) An action expresses a general state, so that all roots denote 'condition' when their meaning is to be expressed And as the meaning of the root can be expressed by the root itself, therefore, the affixes घञ् &c. come after all verbal roots, when the sense of the root is denoted *as having attained to the completed state.* It is not necessary that the words so formed should be always of the masculine gender, singular number They may take any other gender or number As पक्तिः, पचनम्, पाकौ, पाकाः । These affixes form in short, verbal nouns, or abstract nouns being names of action

३१८५ । स्फुरतिस्फुलत्योर्घञि । ६ । १ । ४७ ।

अनयोरेच आत्वं स्याद्घञि । स्फारः । स्फालः । 'उपसर्गस्य घञि–' (१०४४) इति दीर्घः । परीहारः । 'इकः काशे' (१०४५) । काशे उत्तरपदे इगन्तस्यैव प्रादेर्दीर्घः । नीकाशः । अनूकाशः । 'इकः' किम् । प्रकाशः । 'नोदात्तोपदेश–' (२७६३) इति न वृद्धिः । शमः । आचमादेस्तु । आचामः । कामः । वामः । विश्राम इति त्वपाणिनीयम् ।

3185 In the roots स्फुर् and स्फुल् 'to move', there is the substitution of the आ for the diphthong when the affix घञ् follows.

Thus विस्फारः instead of विस्फोरः, and विस्फालः instead of विस्फोलः ॥ By VIII. 3. 76, the स is optionally changed to ष after वि, as विष्फारः, and विष्फालः ॥

By VI. 3 122 S. 1044 the vowel of a preposition is optionally lengthened before this affix. As परीहारः or परिहारः

By VI. 3. 132 S 1045, the simple vowels इ, उ, ऋ and ऌ of a preposition are lengthened before the word काश and of no other vowel. As, नीकाशः, अनूकाशः । Why do we say 'इक् vowels only'? Observe प्रकाशः, no lengthening of the अ of प्र ॥

There is no vriddhi of the penultimate of roots ending in म, because of the prohibition of VII. 3 34. S 2763. As शम्+घञ=शमः । But there is vriddhi of the penultimate vowels of आचम्, कम् and वम् by the vârtika under S. 2763. As आचामः । कामः । वामः ।

The vriddhi in विश्रामः is against the rules of Panini for श्रम् is an udâtta root and is governed by VII. 3. 34 S. 2763.

३१८६ । स्यदो जवे । ६ । ४ । २८ ।

स्यन्देर्घञि नलोपो वृद्ध्यभावश्च निपात्यते । स्यदो वेगः । अन्यत्र स्यन्दः ।

3186. The word स्यद is formed by घञ् in the sense of 'speed'.

The nasal of स्यन्द is elided, and there is absence of vriddhi. As स्यदो वेगः। In other places, we have स्यन्द

३१८७ । अवोदैधौद्मप्रश्रथहिमश्रथाः । ६ । ४ । २९ ।

अवोदोऽवक्लेदनम् । एध इन्धनम् । ओद्म उन्दनम् । अन्येर्नलोपो वृद्ध्यभावश्च ।

3187 अवोद, एध, ओद्म, प्रश्रथ, and हिमश्रथ are irregularly formed by the elision of न ॥

Thus उन्द्—अव+उन्द्+घञ्=अवोदः, इन्ध्+घञ्=एध, the guna is irregular, for I 1 4 applied here, and prevented guna. उन्द+मन्=ओद्म (Unadi मन्). प्र+श्रन्थ+घञ्=प्रश्रथः (The want of vriddhi is the irregularity). So also हिमश्रथः ॥

३१८८ । अकर्तरि च कारके संज्ञायाम् । ३ । ३ । १९ ।

कर्तृभिन्ने कारके घञ्स्यात् ।

3188. And the affix 'ghañ' comes after a root, when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, as a kâraka, but not as an agent kâraka.

Thus रञ्ज्+घञ्। Now applies the following sûtra.

३१८९ । घञि च भावकरणयोः । ६ । ४ । २७ ।

रञ्जेर्नलोपः स्यात् । रागः । 'अनयोः' किम् । रज्यत्यस्मिन्रङ्गः । प्रास्यत इति प्रासः । 'संज्ञायाम्' इति प्रायिकम् । को भवता लाभो लब्धः । इत उत्तर 'भावे' 'अकर्तरि कारके' इति 'कृत्यल्युटो बहुलम्' (२८४१) इति यावद्द्वयमप्यनुवर्तते ।

3189. The penultimate nasal of रञ्ज् is elided before घञ्, when the word formed with it expresses a state or an instrument.

Thus रागः 'passion, color, or the coloring stuff' Thus आस्यों रागः, विचित्र रागः denote भाव, while रज्यतेऽनेनेति रागः denotes instrument. The घञ् is added by III 3 121, and ज् changed to क् by VII. 3. 52. But रङ्गः= रजन्ति तस्मिन् 'a theatre.

Similary प्रासः (i. e. प्रास्यन्ति तम्) 'a dart, lit. that which men throw', प्रसेवः (i. e. प्रसीव्यन्ति तम्) 'a sack, lit. that which men stitch together', आहारः (i. e. आहरन्ति अस्माद्रसम्) 'food, lit that from which men take out the juice to nourish themselves. As मधुराहारः, तपस्विलाहारः ।

Note —Why do we say in S. 3188 'not related as an agent'? Observe मेषः 'a sheep, lit that which looks helplessly Here the word मेष is related to the verb मिषति as agent, and the affix is consequently not घञ्.

Note —Why do we say 'when denoting an appellative', ? Observe कर्तव्यः कटः 'the mat must be made'

The force of च in the sûtra is to indicate that घञ् may be applied irregularly in cases where appellative is not meant as को भवता दायो दत्तः 'what gift was given by you', को भवता लाभो लब्धः 'what gain was gained by you'.

Both the phrases, 'when denoting mere condition (भाव)' and 'a kâraka which is not an agent' are understoo l in the sueceeding aphorisms. See. II 2. 6 S 756 about नञ् Compound.

३१९० । परिमाणाख्यायां सर्वेभ्यः । ३ । ३ । २० ।

घञ् । अजपोर्बाधनार्थमिदम् । एकस्तण्डुलनिचायः । द्वौ शूर्पनिष्पावौ । द्वौ कारौ । "* दारजारौ कर्तरि णिलुक् च *' । दारयन्तीति दाराः । जारयन्तीति जाराः ।

3190. The affix 'ghañ' comes after all roots, when the word so formed is the name of a measure.

Thus नि+चि+घञ्=निचै+अ (VII. 2. 115) =निचायः (VI 1. 78) 'a heap', as एकस्तण्डुलनिचायः, द्वौ शूर्पनिष्पावौ । कॄ 'to scatter' +घञ्=कारः । द्वौकारौ, त्रयः काराः ।

By using the word 'all' in the sûtra, it is indicated that the affix अप् (III 3 57) is also superseded when this sense is to be indicated. Otherwise the affix अप् would only be prohibited by the *Paribhâsha* —" *Apavâdas* that precede the rules which teach operations that have to be superseded by the *apavâda*-operations, supersede only those rules that stand nearest to them, not the subsequent rules". Thus अच् being taught in III. 3 56 would be superseded but not so अप taught in the subsequent aphorism III. 3. 57.

Vart —The affix घञ् comes after the causative verbs दारि and जारि, and there is *luk* elision of the causative affix णिच्, when the word so formed is related to the verb as agent Thus दारयन्ति भ्रातॄन्=दाराः 'a wife' (lit. 'who divides brothers' a wife breaking up the brotherly love), जारयन्ति =जाराः 'a paramour'.

३१९१ । इङश्च । ३ । ३ । २१ ।

घञ् । अचोऽपवादः । उपेत्यास्मादधीयते उपाध्यायः । '* अपादाने स्त्रियामुपसंख्यानं तदन्ताच्च वा ङीष् *' उपाध्याया–उपाध्यायी । '* शॄ वायुवर्णनिवृतेषु *' । 'शॄ' इत्यविभक्तिको निर्देशः । शारो वायुः । करणे घञ् । शारो वर्णः । चित्रीकरणमिह धात्वर्थः । निव्रियते आव्रियते-ऽनेनेति निवृतमावरणम् । बाहुलकात्करणे क्तः । 'गौरिवाकृतनीशारः प्रायेण शिशिरे कृशः' । अकृत-प्रावरण इत्यर्थः ।

3191. The affix 'ghañ' comes after the root 'iṅ' (to study).

This debars अच् (III. 3 '56). As अधि+इ+घञ्=अधि+ऐ+अ=अध्यायः 'a lesson or lecture', उपाध्यायः (उपेत्यास्मादधीते) 'a teacher'.

Vart.—When the word to be formed is related to the verb इङ् as an ablative, the word is feminine also and optionally takes the affix ङीष्. As उपेत्याधीयतेऽस्याः=उपाध्याया or उपाध्यायी 'a female teacher'. One who herself teaches, and not the wife of a teacher.

Vart.—The affix घञ् comes after the root शॄ when the word so formed means 'wind', 'color', or 'cover'. As शारः 'wind', 'green colour' &c गौरिवाकृतनीशारः प्रायेण शिशिरे कृशः "generally lean in autumn, like a cow without the shade over it."

The word रु is shown in the vârtika without any case-affix. In मारुतः meaning wind', the affix has the force of instrument In वारुतः 'green colour', the sense of the root is to give diverse colours or to paint' The word निवृत means by which any thing is covered. It is formed by क्त affix added with the force of instrument, as a diversity, to the root वृञ् वरणे। In नीवार the व is lengthened by S 1044. The words अकृतनीवारः mean अकृतप्रावरणः ' where no cover is made'

३१९२ । उपसर्गे रुवः । ३ । ३ । २२ ।

घञ् । संरावः । 'उपसर्गे' किम् । रवः ।

3192 The affix 'ghañ' comes after the verb 'rû' (to roar), when it has an upasarga in composition with it

This debars अप् (III 3 57) As संराव 'clamour', उपरावः &c

Why do we say 'compounded with an upasarga'? Observe रवः 'sound'

३१९३ । अभिनिसः स्तनः शब्दसंज्ञायाम् । ८ । ३ । ८६ ।

अस्मात्स्तनः सस्य मूर्धन्यः । अभिनिष्टानो वर्णः । 'शब्दसंज्ञायाम्' किम् । अभिनिः स्तनति मृदङ्गः ।

3193 The स् of स्तन् is optionally changed to ष् after the double preposition अभि निस् when the word so formed is the name of a particular letter (i e visarga).

As अभिनिष्टानो वर्णः, अभिनिष्टानो विसर्जनीयः or अभिनिस्तानो वर्णः or विसर्जनीयः ॥ The compound preposition अभि-निस् causes this change, and not any one of them separately Thus Apastamba —द्व्यक्षरं चतुरक्षरं वा नामपूर्वमाख्यातोत्तरं दीर्घाभिनिष्टान्तं, घोषवदाद्यन्तरन्तस्थम् "a name (nâme) should be such that it should consist of two syllables or four-syllables, that its first portion should be a noun (nama-pûrva), and its second portion a verb (âkhyâta), that it should end in a long vowel (dîrgha) or a visarga (abhinishtâna), that the first letter of such a noun should be a ghosha or sonant letter (ghosha-vad-âdi), and a semivowel (antastha) should be in the body of it" Thus the names प्रविमोदा, वरिमोदा fulfill these conditions and are good names.

Why do we say 'when it is the name of a particular letter'? Observe अभिनिः स्तनति मृदङ्गः ॥ The anuvritti of वर्णाबे ceases from this place.

३१९४ । समि युद्रुदुवः । ३ । ३ । २३ ।

संयूयते मिश्रीक्रियते गुडादिभिरिति संयावः पिष्टविकारोऽपूपविशेषः । संद्रावः । संदावः ।

3194. The affix 'ghañ' comes after the roots 'yu' (to join), 'dru' (to run) and 'du' (to burn), when in composition with the preposition 'sam'

As संयावः that which is mixed with sugar &c a sort of sweet cake. संद्रावः, संदावः । But प्रयवः where the preposition is not *sam*.

३१९५ । श्रिणीभुवोऽनुपसर्गे । ३ । ३ । २४ ।

श्रायः । नायः । भाव । 'अनुपसर्गे' किम् । प्रश्रयः । प्रणयः । प्रभवः । कथम् 'प्रभावो राज्ञः' इति । प्रकृष्टो भाव इति प्रादिसमासः । कथम् राज्ञो नय' इति । बाहुलकात् ।

3195. The affix 'ghañ' comes after the roots 'śri' (to go to) n'i' (to lead) and 'bhû (to be), when not in composition with an upasarga

This debars the affix अच् (III 3. 56 S 3231) As श्रायः 'shelter', नायः 'a means', भावः 'a condition'

But with *upasargas*, we have प्रश्रयः 'respect', प्रणयः 'love', प्रभवः 'source'

How do we explain the form प्रभाव in प्रभावो राज्ञः 'the splendour of the king'? Here the word प्रभाव is not made from the compound root प्रभू+घञ्, but by compounding प्र with भाव by the rules of Prâdi samâsa, meaning 'excellent condition'.

How do you explain the form नय in नयो राज्ञः? Here the root नी has taken the affix अच् diversely by III 3 113. S. 2841

३१९६ । वौ क्षुश्रुवः । ३ । ३ । २५ ।

विक्षावः । विश्रावः । 'वौ' किम् । क्षवः । श्रवः ।

3196 The affix 'ghañ' comes after the roots 'kshu' (to sneeze), and 'śru' (to move and hear) when the preposition 'vi' is in composition

This debars the affix अप् (III 3 57S. 3232); as विक्षावः 'cough', विश्रावः 'flowing forth', 'celebrated' But when without the preposition विः we have क्षवः and श्रवः ।

३१९७ । अवोदोर्नियः । ३ । ३ । २६ ।

अवनायोऽधो नयनम् । उन्नायः ऊर्ध्वनयनम् । कथम् 'उन्नयः उत्प्रेक्षा' इति । बाहुलकात् ।

3197 The affix 'ghañ' comes after the verb 'nî' (to lead) when the prepositions 'ava' and 'ut are in composition.

As अवनायः 'throwing down', उन्नायः 'elevation'.

How do you explain उन्नयः in उन्नयः पदार्थानाम्? Here the affix is 'ach, by the diversity of III 3 113. S. 2841.

३१९८ । प्रे द्रुस्तुस्रुवः । ३ । ३ । २७ ।

प्रद्रावः । प्रस्तावः । प्रस्रावः । 'प्रे' इति किम् । द्रवः । स्तवः । स्रवः ।

3198 The affix 'ghañ' comes after the roots 'dru', 'stu' and 'sru', when the word in composition is 'pra'.

As प्रद्रावः, प्रस्तावः, प्रस्रावः। But not so in द्रवः, स्रवः where there is no pra.

३१९९ । निरभ्योः पूल्वोः । ३ । ३ । २८ ।

निष्पूयते शूर्पादिभिरिति निष्पावो धान्यविशेषः । अभिलावः । 'निरभ्योः' किम् । पवः । लवः ।

3199 The affix 'ghañ' comes after the roots 'pû' (to purify) and 'lu' (to cut) when 'nir' and 'abhi' are respectively in composition

The root पू refers to both पूङ् and पूञ्. The I 3 10, S 128 must be applied here, and thus निर् comes before पू, and अभि before लू। As निष्पावः a kind of grain, lit. purified by 'winnowing', अभिलावः 'moving'. But पवः and लवः, without these prepositions

३२०० । उन्न्योर्ग्रः । ३ । ३ । २९ ।

उद्गारः । निगारः । 'उन्न्योः' किम् । गरः ।

3200 The affix 'ghañ' comes after the root 'grî' when the upasargas 'ut' and ni are in composition

The verb गॄ here refers to both the verbs गॄ 'to make sound', and गॄ 'to swallow'. As उद्गारः समुद्रस्य 'the roaring of the sea', निगारो देवदत्तस्य 'the swallowing of Devadatta'. But when without these prepositions, we have गरः ।

३२०१ । कॄ धान्ये । ३ । ३ । ३० ।

'कॄ' इत्यस्माद्धान्यविषयकादुन्न्योर्घञ्स्यात् । उत्कारो निकारो धान्यविशेष इत्यर्थः । 'धान्ये' किम् । भिक्षोत्करः । पुष्पनिकरः ।

3201 The affix 'ghañ' comes after the verb 'kri', when the prepositions 'ut' and 'ni' are in composition and when the sense of the verb relates to grain

The verb कॄ here means 'to scatter', and not 'to injure', because no words formed by this affix are found in Sanskrit in that sense.

As उत्कारो धान्यस्य 'the winnowing of corn', निकारो धान्यस्य 'the winnowing of corn'. But when not referring to grain, we have भैक्षोत्करः 'a heap of alms', पुष्पनिकरः 'the essence or heap of flowers'.

३२०२ । यज्ञे समि स्तुवः । ३ । ३ । ३१ ।

समेत्य स्तुवन्ति यस्मिन्देशे छन्दोगाः स देशः संस्तावः । 'यज्ञे' किम् । संस्तवः परिचयः ।

3202 The affix 'ghañ' comes after the root 'stu' when it is preceded by the upasarga 'sam' and the word refers to sacrificial subjects.

As संस्तावश्छन्दोगानाम् 'the Sanstâva of the Chhandogas, संस्ताव (= समेत्य स्तुवन्ति यस्मिन् देशे छन्दोगाः स देशः) means 'the place which the Brâhmanas repeating hymns and prayers, occupy at a sacrifice'.

But when not referring to sacrifice we have संस्तवश्छात्रयोः 'the mutual praising of the two pupils'. *i. e.* becoming acquainted with each other.

३२०३ । प्रे स्त्रोऽयज्ञे । ३ । ३ । ३२ ।

'अयज्ञे' इति छेदः यज्ञे इतिप्रकृतत्वात् । प्रस्तारः । 'अयज्ञे' किम् । बर्हिषः प्रस्तरो मुष्टिविशेषः ।

3203 The affix 'ghañ' comes after the root 'strî' (to cover), when preceded by the preposition 'pra', provided that the word so formed does not refer to sacrifice'.

The division of the sandhi is straḥ+ayajñe, and not straḥ+yajñe because there is no necessity of repeating yajñe in this sûtra, as it could have been drawn by anuvritti from the last.

As, शंखप्रस्तारः 'a bed of conch', मणिप्रस्तारः 'strewing of gems'. Why do we say when not meaning sacrifice? Observe बर्हिषः प्रस्तरः 'a handful of straw.

३२०४ । प्रथने वावशब्दे । ३ । ३ । ३३ ।

विपूर्वात्स्तृणातेर्घञ्स्यादशब्दविषये प्रथने । पटस्य विस्तारः । 'प्रथने' किम् । तृणविस्तरः । 'अशब्दे' किम् । ग्रन्थविस्तरः ।

3204. The affix 'ghañ' comes after the root 'stri' (to cover), where the preposition 'vi' is in composition with it, when the sense is that of extension, and such spreading does not refer to words.

The word प्रथनं means 'extent, circuit, range'. As पटस्य विस्तारः 'the extension of the garment'.

Why do we say 'when meaning extent'? Observe, तृणविस्तरः 'a collection of grass' Why do we say 'not referring to words'? Observe विस्तरो वचसाम् 'prolixity of words' or ग्रथविस्तरः ।

३२०५ । छन्दोनाम्नि च । ३ । ३ । ३४ ।

'वः' इत्यनुवर्तते । विष्टारपङ्क्तिश्छन्दः । विस्तीर्यन्तेऽस्मिन्नक्षराणीत्यधिकरणे घञ् । ततः कर्मधारयः ।

3205 The affix 'ghañ' comes after 'stṛi' with the upasarga 'vi', when the word so formed is the name of a metre.

The word छन्द here means prosodial metre such as Gâyatri &c, and not the Vedas, otherwise the word नाम would not have been used. Thus वि+स्तृ+घञ्=वि+ष्टृ+घञ् (VIII 3. 94) = विष्टारः 'the name of a metre called Vishṭâra-Pañkti'.

The whole word विष्टारपंक्ति is the name of a metre, and is not a word *ending* with the affix ghañ, only a member of this word, *i. e.* the first part ends with ghañ. The seventh case-affix in the word छन्दोनाम्नि has the force of location *i. e* when the word so formed occurs *in* a portion of a name of a meter, it is not the *full*, name, but it is *in* the name *i. e.* forms a portion of the name It is a Karmadhâraya compound.

३२०६ । छन्दोनाम्नि च । ८ । ३ । ९४ ।

विपूर्वात्स्तृणातेर्घञन्तस्य सस्य षत्वं स्याच्छन्दोनाम्नि । इति षत्वम् ।

3206. Also when it is the name of a metre, the irregular form विष्टार is used.

By sûtra III. 3 34 the word विष्टार is formed denoting a sort of metre called विष्टारपङ्क्तिः ॥

Why do we say when denoting 'the name of a Chhandas'? Observe पटस्य विस्तारः ॥

In fact this sûtra makes unnecessary the sûtra III. 3. 34. To avoid this difficulty, some say that the sûtra III 3 34 is not confined to the preposition वि, so that we can form प्रस्तारपङ्क्तिः । संस्तारपङ्क्तिः ॥

३२०७ । उदि ग्रहः । ३ । ३ । ३५ ।

उद्ग्राहः ।

3207. The affix 'ghañ' comes after the verb 'grah' (to seize), when the preposition 'ut' is in composition.

This debars the affix अप्. As उद्ग्राहः 'lifting up'.

३२०८ । समि मुष्टौ । ३ । ३ । ३६ ।

मल्लस्य संग्राहः । 'मुष्टौ' किम् । द्रव्यस्य संग्रहः ।

3208 The affix 'ghañ' comes after the root 'grah' when in composition with the preposition 'sam', when the sense of the root refers to fist

The word मुष्टि means 'boxing, fist', as, अहो मल्लस्य संग्राहः 'O ! the clenching of the fist of the athlete', अहो मुष्टिकस्य संग्राहः O ! the seizing of the boxer', meaning grasping firmly

Why do we say, 'referring to fist'? Observe संग्रहो धान्यस्य 'a collection of grain'

३२०९ । परिन्योर्नीणोर्द्यूताभ्रेषयोः । ३ । ३ । ३७ ।

परिपूर्वान्नयतेर्निपूर्वादिणश्च घञ्स्यात्क्रमेण द्यूतेऽभ्रेषे च विषये । परिणायेन शारान्हन्ति । समन्तान्नयनेनेत्यर्थः । एषोऽत्र न्यायः । उचितमित्यर्थः । 'द्यूताभ्रेषयोः' किम् । परिणयो विवाहः । न्ययो नाशः ।

3209 The affix 'ghañ' comes after the roots 'nî' (to lead), and 'i' (to go), when the prepositions 'pari' and 'ni' are respectively in composition with them, and when the words so formed respectively mean 'a game' and 'propriety or arrangement or law'.

Here again we take help of I 3 10 in interpreting this sûtra. The verbs परि+नी and नि+इ, take घञ् when respectively meaning 'gambling' and 'fitness' As परिणायेन शारान् हन्ति 'he kills (or takes) many pieces by moving a chessman' Here परिणाय=समन्तान्नयन means 'the moving of chess-pieces from every side, and so winning the game.' So also नि+इ+घञ्=नि+ऐ+अ=नि+आय=न्यायः 'justice', 'propriety', 'logic'.

But when not having these senses, we have परिणयः 'marriage', and क्षयः 'decay', as क्षयङ्गतः पाप 'the sin has been destroyed'. The word अभ्रेष means पादार्थानामनपचारो यथाप्राप्तकरणम् ।

३२१० । परावनुपात्यय इणः । ३ । ३ । ३८ ।

क्रमप्राप्तस्यानतिपातोऽनुपात्ययः । तव पर्यायः । 'अनुपात्यये' किम् । कालस्य पर्ययः । अतिपात इत्यर्थः ।

3210. The affix 'ghañ' comes after the root 'i' (to go) in composition with the word 'pari', when the sense is that of following in regular succession.

As पर्यायः 'turn, succession', तव पर्यायः 'thy turn', मम पर्यायः 'my turn'

Why do we say 'when meaning turn'? Observe कालस्य पर्ययः 'the lapse of time' The word अनुपात्ययः=क्रमप्राप्तस्यानतिपातः 'not breaking the series or order'

३२११ । व्युपयोः शेतेः पर्याये । ३ । ३ । ३९ ।

तव विशायः । तव राजोपशाय । 'पर्याये' किम् । विशयः संशय । उपशयः समीपशयनम् ।

3211. The affix 'ghañ' comes after the root 'śī' (to lie down) when the prepositions 'vi' and 'upa' are in composition with it, and when the sense of the word so formed is that of 'regular succession'

As, तव विशायः 'thy turn of sleeping' (i e the rest enjoyed in rotation by the sentinels on watch), मम विशायः 'may turn of rest', तव राजोपशायः = तव राजानमु पशयितुम्पर्यायः 'thy turn of sleeping the king'

Why do we say 'regular succession? Observe उपशयः 'lying by the side of or ambush', विशयः 'doubt'

३२१२ । हस्तादाने चेरस्तेये । ३ । ३ । ४० ।

हस्तादान इत्यनेन प्रत्यासत्तिरादेयस्य लक्ष्यते । पुष्पप्रचायः । 'हस्तादाने' किम् । वृक्षाग्रस्थानां फलानां यष्ट्या प्रचय करोति । 'अस्तेये' किम् । पुष्पप्रचयश्चौर्येण ।

3212 The affix 'ghañ' comes after the root 'chi' (to collect), when the sense expressed is that of taking by hand, provided it does not refer to stealing

By saying 'taking by hand' the close proximity of the person taking, to the thing accepted or taken, is indicated As पुष्पप्रचायः 'gathering flowers by hand', फलप्रचायः 'gathering fruits by hand'.

Why do we say 'taking by hand'? Observe वृक्षाग्रस्थानां फलानां यष्ट्या प्रचयं करोति 'he gathers with the stick the fruits hanging on the top of the tree'

Why do we say 'when not meaning to steal'? Observe पुष्पप्रचयश्चौर्येण 'the gathering of flowers by theft'

Prohibition must be stated in the case of the word उच्चयः 'gathering', as पुष्पोच्चयः 'gathering of flowers by hand'.

३२१३ । निवासचितिशरीरोपसमाधानेष्वादेश्च कः । ३ । ३ । ४१ ।

एषु चिनोतेर्घञादेश्च ककारः । उपसमाधानं राशीकरणं तच्च धात्वर्थः । अन्ये प्रत्ययार्थस्य कारकस्योपाधिभूता । निवासे । काशीनिकाय । चितौ । आकायमग्निं चिन्वीत । शरीरे । चीयतेऽस्मिन्नस्थ्यादिकमिति कायः । समूहे । गोमयनिकाय । 'एषु' किम् । चयः । 'चः कः' इति वक्तव्ये आदेरित्युक्तेर्यङ्लुक्यादेरेव यथा स्यादिति । गोमयानां निकेचायः । पुनः पुना राशीकरणमित्यर्थः ।

3213 The affix 'ghañ', comes after the root 'chi' (to gather), and 'k' is the substitute of the initial 'ch', in these senses *viz* —'a dwelling', 'a fire on the funeral pile', 'the body' and 'collection'

That in which people dwell (निवसन्ति) is called निवासः or 'dwelling' That which is gathered together (चीयते) is called चिति or 'funeral pile' शरीर means the body of all living beings, and उपसमाधान. means making a heap it refers to the meaning of the root while the others refer to the meaning of the affix and of the Kâraka. Thus निकायः 'a dwelling', as in काशीनिकायः 'Kâsi-dwelling', आकायमग्निं चिन्वीत 'let him arrange the âkâya fire *i e.* the funeral fire', कायः 'body', as अनित्यः कायः 'a perishable body' The meaning of the root चि is not very manifest in it. Literally it would mean "that in which are collected together blood, bones &c —an organism" महान् गोमयनिकायः 'a heap of cow-dung'

Why do we say 'when having these senses'? Observe चयः 'gathering' Why is not this rule applied in महान् काष्ठनिचय 'a large heap of wood'? Here multiplicity is expressed and not collection or aggregation.

Instead of saying "चः कः", the sûtra uses आदेः, indicating that in the yañluk, where there are *two* च's, the first only should be changed to क and not the second As गोमयानां निकेचायः 'the frequent heaping of cow-dung'

३२१४ । संघे चानौत्तराधर्ये । ३ । ३ । ४२ ।

चेर्घञादेश्च कः । भिक्षुनिकायः । प्राणिनां समूहः संघ. । 'अनौत्तराधर्ये' किम् । सूकरनिचयः । सघे किम् । ज्ञानकर्मसमुच्चयः ।

3214. The affix 'ghañ' comes after the root 'chi' (to gather) and 'k' is the substitute of the initial 'ch', in the sense of a multitude or assembly, (of living beings possessing some common characteristics), but not merely a confused crowd of men

The word संघ means a collection or assembly of living beings. It is of two sorts —either by collection of persons possessing common qualifications, or a mere confused crowd of men The collection denoting a confused crowd is here excepted and by *paryudâsa* negation the other is taken This भिक्षुनिकायः 'the assembly of Bhikshus, ब्राह्मणनिकायः 'the assembly of Brâhmaṇas', वैयाकरणनिकायः 'the assembly of Grammarians'

But शूकरनिचयः 'a herd of hogs', because it is a mere collection So also कृताकृतसमुच्चयः 'the collection of what is done and not done', प्रमाणसमुच्चयः 'the collection of proofs' So also ज्ञानकर्म समुच्चयः "the harmonious development and treading the path of wisdom and work both simultaneously" Here there is no चय in either of the two senses, it not being a collection of living animals, the affix *ghan* is not employed

३२१५ । कर्मव्यतिहारे णच्स्त्रियाम् ३ । ३ । ४३ ।

स्त्रीलिङ्गे भावे णच् ।

3215. The affix nach' comes after a root in denoting reciprocity of action, and the word so formed is in the feminine gender.

The word कर्म means 'action' and is not the technical 'Karma' meaning the accusative case व्यतिहार means reciprocity or interchange of action. The word so evolved is feminine in form and denotes mere 'action' (भाव) also The anubandha च in णच् is qualitative and is added to distinguish this affix from other affixes thus in V 4 14 S. 3216 this particular affix is meant

Thus वि+अव+क्रुश्+णच्+अञ्+ङीप्=व्यावक्रोशी (V 4 14, and VII 3. 6) 'mutual abuse' So also व्यावहासी, व्यावलेखी The affix णच् forms only an imaginary stem, for this stem must take the अञ् by V 4 14 which even does not form the complete word until the affix ङीप् of the feminine is added

Why do we say 'in the feminine'? Observe व्यतिपाको वर्त्तते ।

३२१६ । णचः स्त्रियामञ् । ५ । ४ । १४ ।

3216 The affix añ (अ) comes without changing the sense, after a word ending in the affix nach (±/—अ), when the word is feminine

By III 3 43 the affix णच् is ordained after feminine words denoting reciprocity of action The affix अञ् comes after such a word without changing the sense, when the thing denoted is feminine Thus व्यावक्रोशी व्यावहासी वर्त्तते ॥

३२१७ । न कर्मव्यतिहारे । ७ । ३ । ६ ।

अत्र ऐच्न स्यात् । व्यावक्रोशी । व्यावहासी ।

3217. The prohibition and the augment, ordained by VII. 3 3, S 1098 do not apply to a word which expresses the reciprocity of an action

As व्यावक्रोशी, व्यावलेखी, व्यावचर्ची, व्यावहासी ॥ See III 3. 43 and V. 4. 14.

३२१८ । अभिविधौ भाव इनुण् । ३ । ३ । ४४ ।

3218 The affix 'inun' comes after a root in denoting condition, when co-extensiveness is meant

The word अभिविधि means co-extensiveness, that is to say, the complete comprehension or relation between the action and the quality Thus सांराविणम् 'a general or tumultuous uproar', सं+कूट्+इन्+अण (V 4 15 and VI 4 164)=साङ्कूटिनम् 'a general confusion', so सान्नाविणम् 'a general flow or stream'.

Why do we say 'when meaning co-extensiveness'? Observe संकोटः, संरावः, संद्रावः ।

३२१९ । अणिनुणः । ५ । ४ । १५ ।

'इनण्यनपत्ये' (१२४५) । सांराविणं वर्तते ।

3219 The affix an (±—अ) comes without changing the sense after a stem ending in the affix inuṇ (इनुण्)

By III 3. 44, the affix इनुण् is added to a root to express a condition resulting from a universal co-operation of the action denoted by the root But a word formed by इनुण् is after all an imaginary word, it requires the further addition of this affix अण् to make it a complete word In fact all svârtha affixes generally complete the not fully developed word Thus सांराविणम् वर्त्तते, सांकूटिनम् ॥ The टि portion is not elided because of VI 4 164 S 1245

३२२० । आक्रोशेऽवन्योर्ग्रहः । ३ । ३ । ४५ ।

• 'अव' 'नि' एतयोर्ग्रहेर्घञ्स्यात् शापे । अवग्राहस्ते भूयात् । अभिभव इत्यर्थः । निग्राहस्ते भूयात् । बाध इत्यर्थः । 'आक्रोशे' किम् । अवग्रहः पदस्य । निग्रहश्चोरस्य ।

3220 The affix 'ghañ, comes after the verb 'grah' (to seize), in composition with 'ava', and 'ni', when malediction is meant

Though इनुण् is immediately near, we take the anuvritti of घञ् (III 3 16), because we see that its anuvritti is possible.

The word आक्रोश means 'cursing'. As अवग्राहो हन्त ते वृषलभूयात् 'cursed be thou, O! sinner' So also निग्राहस्ते भूयात् ।

Why 'when meaning cursing'? Observe अवग्रहः पदस्य, निग्रहश्चोरस्य ।

३२२१ । प्रे लिप्सायाम् । ३ । ३ । ४६ ।

पात्रप्रग्राहेण चरति भिक्षुः ।

3231 The affix 'ghañ' comes after the root 'grah' when the word 'pra' is in composition, and the sense denoted is the desire of acquistiion

As पात्रप्रग्राहेण चरति भिक्षुः पिण्डार्थी 'the Bhikshu walks for the sake of alms, carrying a vessel in hand', स्रुवप्रग्राहेण चरति द्विजो दक्षिणार्थी 'carrying

a sacrificial ladle, the Brâhmana walks about for his fee' The word लिप्सा means the wish to have something

Why do we say 'when meaning desire of gain'? Observe प्रग्रहो देवदत्तस्य ।

३२२२ । परौ यज्ञे । ३ । ३ । ४७ ।

उत्तरः परिग्राहः । स्फ्येन वेदेः स्वीकरणम् ।

3222 The affix 'ghañ, comes after the root 'grah', in composition with 'pari' when it relates to sacrificial subjects As उत्तरः परिग्राहः 'the northern fencing of the sacrificial altar', अधरपरिग्राहः 'the southern fencing of the sacrificial altar'

Why do we say 'when relating to sacrifices'? Observe परिग्रहः देवदत्तस्य 'the fencing of Devadatta'.

३२२३ । नौ वृ धान्ये । ३ । ३ । ४८ ।

'वृ' इति लुप्तपञ्चमीकम् । नीवाराः । 'धान्ये' किम् । निवरा कन्या । क्वचिदविषयेऽपि बाहुलकादप् । प्रवरा सेविवत् ।

3223 The affix 'ghañ,' comes after the verb 'vri, preceded by 'ni', when the sense is that of grain

The वृ here means both वृङ् and वृञ् and is in the Ablative case, the case affix being elided. This debars the affix अप As नीवाराः 'rice growing wild or without cultivation'

Why do we say 'meaning grain'? Observe निवरा कन्या 'a virgin girl'. The proper affix is ktin, but अप् is added diversely as प्रवरा (See III 3. 58. S. 3234).

३२२४ । उदि श्रयतियौतिपूद्रुवः । ३ । ३ । ४९ ।

उच्छ्रायः । उद्यावः । उत्पावः । उद्द्रावः । कथं 'पतनान्ताः समुच्छ्रयाः' इति । बाहुलकात् ।

3224 The affix 'ghañ' comes after the verbs 'śri', 'yu', 'pû' and 'dru', when the preposition 'ut' is in composition. This debars the affix ach (III 3 56) Thus उच्छ्रायः 'rising of a planet', उद्यावः 'mixing', उत्पावः 'purifying ghee', and उद्द्रावः 'flight'.

How do you explain the form समुच्छ्रयः in पतनान्ताः समुच्छ्रयाः? The word विभाषा 'optionally' in the next sûtra, exerts a retrospective effect on this sûtra, and the form is an optional one. This is a most unusual thing and is called सिंहावलोकनन्यायः 'the maxim of the lion's backward glance'. It is used when one casts a retrospective glance at what he has left behind, while at the same time he is proceeding, just as the lion, while going onward in search of prey, now and then bends his neck backwards to see if anything be within its reach.

३२२५ । विभाषाङि रुप्लुवोः । ३ । ३ । ५० ।

आरावः-आरवः । आप्लावः-आप्लवः ।

3225. The affix 'ghañ' is optionally employed after the verbs 'ru' (to roar) and 'plu' (to float), when the preposition 'âṅ' is in composition

As आरावः or आरव 'noise', आप्लावः or आप्लवः 'bathing'

३२२६ । अवे ग्रहो वर्षप्रतिबन्धे । ३ । ३ । ५१ ।

विभाषेति वर्तते । अवग्रहः–अवग्राहः । 'वर्षप्रतिबन्धे' किम् । अवग्रहः पदस्य ।

3226 The affix 'ghañ' is optionally employed after the root 'grah', when the word 'ava' is in composition, the sense being witholding of rain

The word 'optionally' is understood here The word वर्षप्रतिबन्ध means the absence of rain, from some cause or another, when the season has arrived, as अवग्राहः or अवग्रहो देवस्य 'the draught of rain'.

Why do we say 'when meaning 'obstruction of rain'? Observe अवग्रहः पदस्य ।

३२२७ । प्रे वणिजाम् । ३ । ३ । ५२ ।

प्रे ग्रहेर्घञ्वा वणिजां सम्बन्धी चेत्प्रत्ययार्थः । तुलासूत्रमिति यावत् । तुलाप्रग्राहेण चरति । तुलाप्रग्रहेण ।

3227 The affix 'ghañ' is optionally employed after the verb 'grah' in composition with 'pra', when the word so formed relates to commerce.

Both the words *grah* and *vibhâshâ* are understood here By 'relation to commence' is meant here the string of the balance, and not commerce in general. That string by which a balance is held is called तुलाप्रग्रहः or तुलाप्रग्राहः, as तुलाप्रग्राहेण चरति or तुलाप्रग्रहेण चरति, and this may be said of any person whether he be a trader or not.

Why do we say 'when belonging to commerce'? Observe प्रग्रहो देवदत्तस्य 'the whip of Devadatta'.

३२२८ । रश्मौ च । ३ । ३ । ५३ ।

प्रग्रहः–प्रग्राहः ।

3228. The affix 'ghañ' comes optionally after the verb 'grah' in composition with 'pra', when the word so formed means 'a rein

The word रश्मि means here the bridle by means of which horses &c. joined to the carriage, are held under control, as प्रग्रहः or प्रग्राहः 'a rein'.

३२२९ । वृणोतेराच्छादने । ३ । ३ । ५४ ।

विभाषा प्र इत्येव । प्रवारः–प्रवरः ।

3229. The affix 'ghañ' comes optionally after the verb 'vṛi' (to choose), when 'pra' is in composition, and the word so formed means 'a sort of covering'.

As प्रावारः or प्रवरः 'a cloak, a veil'.

Why do we say 'when it means a covering'? Observe प्रवरा गौः।

३२३० । परौ भुवोऽवज्ञाने । ३ । ३ । ५५ ।

परिभावः-परिभवः। 'अवज्ञाने' किम्। सर्वतो भवनं परिभवः।

3230 The affix 'ghañ is optionally employed after the verb 'bhu', the word 'pari' being in construction, when the sense of the word so formed is 'disregard'.

The word अवज्ञान means 'contempt', 'neglect', 'disregard' &c As परिभावः or परिभवः 'insult, humiliation'.

Why do we say 'when meaning disregard'? The word परिभवः may be then construed to mean सर्वतोभवन = परिभवः 'surrounding'.

३२३१ । एरच् । ३ । ३ । ५६ ।

चयः। जयः। '* भयादीनामुपसंख्यानं नपुंसके क्तादिनिवृत्त्यर्थम् *'। भयम्। वर्षम्।

3231 The affix 'ach' comes after a root ending in 'i' or 'î' (when mere action is denoted, or when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, but not as an agent).

The words within brackets are to be supplied from sûtras 18 and 19 and these words are to be supplied in every subsequent sûtra as far as sûtra III 3. 113 This debars घञ् The च in अच् is qualitative, in sûtras like VI. 2. 144

Thus, चयः 'collection', अयः 'going', जयः 'victory', क्षयः 'wasting'.

Vart.—In this connection the words भय &c. should also be enmerated. As भी+अच्=भयम् 'fear', वर्षम् 'rain'. These being neuter words, otherwise would have taken the affix क्त &c. but for this Vârtika.

३२३२ । ॠदोरप् । ३ । ३ । ५७ ।

ॠवर्णान्तादुवर्णान्तादप्। करः। गरः। शरः। यवः। लवः। स्तवः। पवः।

3232 After a root ending in long 'ṛî', short 'u', or long 'û', there is the affix 'ap'.

This debars घञ. The प् is indicatory for the sake of accent (III. 1. 3), as कॄ+अप्=करः 'scattering', गॄ—गरः 'beverage, poison', शॄ—शरः 'arrow'; यु—यवः 'barley', लू—लवः 'reaping', पू—पवः 'winnowing corn'.

The द् in ॠद् is merely for the sake of euphony. it is not त changed into द, for then by the rule 'that which follows त is also called तपर" short ऋ only would have been taken and not long ॠ (I. 1. 70).

३२३३ । वृक्षासनयोर्विष्टरः । ८ । ३ । ९३ ।

अनयोर्विपूर्वस्य स्तृः षत्वं निपात्यते। विष्टरो वृक्ष आसनं च। 'वृक्ष—' इति किम्। वाक्यस्य विस्तरः।

3233 The word विष्टर is irregularly formed in the sense of "tree" and "seat."

This word is formed by adding the affix अप् ' to the root स्तॄ preceded by the preposition वि ॥ Thus विष्टरो वृक्ष ॥ विष्टरमासनम् ॥

Why do we say when meaning a 'tree' or a 'seat'? Observe श्लोकविस्तारस्य विस्तरः ॥ See sûtra III. 3. 57 S. 3232 by which अप् is added here instead of घञ् ॥

३२३४ । ग्रहवृदृनिश्चिगमश्च । ३ । ३ । ५८ ।

अप् स्यात् । घञचोरपवादः । ग्रहः । वरः । दरः । निश्चयः । गमः । '* वशिरण्योरुपसंख्यानम् *' । वशः । रणः । '* घञर्थे कविधानम् *' । प्रस्थः । विघ्नः । '* द्वित्वप्रकरणे के कृञादीनामिति वक्तव्यम् *' । चक्रम् । चिक्लिदम् । चक्नसः ।

3234 The affix 'ap' comes after the verbs 'grah', 'vri', 'dri', 'nischi' and 'gam'.

This debars घञ्, and in the case of निश्चि the affix अच् is debarred. As ग्रहः 'a planet', वरः 'a boon', दरः 'tearing, a cave', निश्चयः 'certainty', गमः 'march'

The verb निश्चि would have taken अच्, but takes अप्, which causes difference of accent.

Vart.—The roots वश् and रण् should also be included in this, as वशः 'obedient', रणः 'battle'.

Vart.—When the sense is that of घञ्, the affix क is directed to be employed, after the following verbs —स्था, स्ना, पा, व्यध्, हन् and युध् । As प्रस्थः 'a table-land' (on which they *move*), प्रस्नः 'a vessel for bathing' (in which they *bathe*), प्रपाः 'a place where water is distributed to travellers' (that out of which they *drink*), आविधः (VI. 1. 16) 'an awl, a drill' (that by which they *pierce*), विघ्नः 'an obstacle' (in which they are *obstructed*), आयुधः 'battle' (where they *fight*)

Vart—The roots कृ &c are reduplicated before the affix क । This vârtika comes under VI 1 12, relating to reduplications Thus चक्रम्, चिक्लिदम् and चक्नसः

३२३५ । उपसर्गेऽदः । ३ । ३ । ५९ ।

अप्स्यात् ।

3235 The affix 'ap' comes after the verb ad (to eat) when an upasarga is in composition

Thus प्र+अद्+अप् । Now applies the following sûtra by which अद् is replaced by घस ।

३२३६ । घञपोश्च । २ । ४ । ३८ ।

अदेर्घस्लृ स्याद्घञ्यपि च । प्रघासः । विघसः । उपसर्गे किम् । घासः ।

3236 And when the affix घञ् and अप् follow, घस्लृ is the substitute of अद्

As विघसः (II 4. 38) 'half-chewed morsel', प्रघसः 'voracious'

Why do we say 'when compounded with an upasarga'? Observe घासः 'grass' अद्+घञ्=घस्+अ (II 4 38)= घासः ।

३२३७ । नौ ण च । ३ । ३ । ६० ।

नावुपपदे अदेर्णः स्यादप् च । न्यादः । निघसः ।

3237. And the affix 'ṇa' as well as 'ap' comes after the verb 'ad, (to eat), when the upasarga 'ni' is in composition

As नि+ अद्+ण=नि+आद्+अ=न्यादः (VII 2. 116) 'feeding', नि+अद्+अप्=नि+घस्+अ (II 4. 38)=निघसः 'eating, food'.

३२३८ । व्यधजपोरनुपसर्गे । ३ । ३ । ६१ ।

अप् स्यात् । व्यधः । जपः । उपसर्गे तु । आव्याधः । उपजापः ।

3238. The affix 'ap' comes after the verbs 'vyadh' and 'jap', when no upasarga is in composition with them.

This debars घञ्. As व्यधः 'wound, जपः 'muttering'

Why do we say 'when upasarga-less'? Observe आव्याधः उपजापः ।

३२३९ । स्वनहसोर्वा । ३ । ३ । ६२ ।

अप् । पक्षे घञ् । स्वनः—स्वानः । हसः—हासः । अनुपसर्ग इत्येव । प्रस्वानः । प्रहासः ।

3239. The affix 'ap' comes optionally after the verbs 'svan' and 'has' when no upasarga is in composition with them.

Thus स्वनः or स्वानः 'sound, हसः or हासः 'laughter' But with upasargas, we have only one from, प्रस्वानः a loud noise', प्रहासः 'a loud laughter'.

३२४० । यमः समुपनिविषु च । ३ । ३ । ६३ ।

एष्वनुपसर्गे च यमेरब्वा । संयमः—संयामः । उपयमः—उपयामः । नियमः—नियामः । वियमः—वियामः । यमः—यामः ।

3240. And the affix 'ap' comes optionally after the verb 'yam' when the upasarga: 'sam', 'upa', 'ni' and 'vi', are in composition; or even when it is upasarga-less.

This debars घञ् As संयमः or संयामः 'restraint', उपयमः or उपयामः 'marriage', नियमः or नियामः 'restrictive rule, वियमः or वियामः 'check, distress', यमः or यामः ।

३२४१ । नौ गदनदपठस्वनः । ३ । ३ । ६४ ।

अब्वा स्यात् । निगदः—निगादः । निनदः—निनादः । निपठः—निपाठः । निस्वनः—निस्वानः ।

3241. The affix 'ap' comes optionally after the verbs 'gad' (to speak), 'nad' (to sound), 'path' (to read), 'svan' (to sound), when the upasarga 'ni' is in composition with them.

This debars घञ्. Thus निगदः or निगादः 'recitation', निनदः or निनादः 'noise', निपठः or निपाठः 'reading', निस्वन or निस्वानः 'a noise'.

३२४२ । क्वणो वीणायां च । ३ । ३ । ६५ ।

नावनुपसर्गे च वीणाविषयाच्च क्वणतेरब्वा स्यात् । वीणाग्रहणं प्रादर्थम् । निक्वणः-निक्वाणः । क्वणः-क्वाणः । वीणायां तु । प्रक्वणः-प्रक्वाणः ।

3242 The affix 'ap' comes optionally after the verb 'kvan' (to jingle), when 'ni' is in composition with it, as well as when it is without any upasarga, or when 'flute' is meant.

This debars the affix घञ् Thus निक्वणः or निक्वाणः 'a musical tone'. क्वण. or क्वाणः 'sound'. When it refers to 'flute', it must have some upasarga, not necessarily नि, as कल्याणप्रक्वणा वीणा.

But not so here, अतिक्वाणो वर्तते, where the upasarga being अति and the word not referring to 'a flute,' no option is allowed When flute is not meant, the upasarga must be नि or no upasarga at all, for the optional application of the affix अप् To sum up, क्वण् takes अप् optionally under three conditions —1st when preceded by नि, or 2ndly when having no upasarga, or 3rdly when it refers to 'flute', and then it must have some upasarga

३२४३ । नित्यं पणः परिमाणे । ३ । ३ । ६६ ।

अप्स्यात् । मूलकपणः । शाकपणः । व्यवहारार्थं मूलकादीनां परिमितो मुष्टिर्बध्यते सोऽस्य विषयः । 'परिमाणे' किम् । पाणः ।

3243. The affix 'ap' comes invariably after the verb 'pan' (to barter), when the sense is that of measure

The word नित्य 'invariably' is used in the aphorism in order to stop the anuvritti of the word optionally Thus मूलकपणः 'a handful of radishes', शाकपण. 'a handful of vegetable'. A small bundle of radishes &c, tied together for the purposes of sale is so-called. These words secondarily have come to mean 'a measure equal to a handful', irrespective of any thing

When not meaning measure, we have पाणः 'trade'.

३२४४ । मदोऽनुपसर्गे । ३ । ३ । ६७ ।

धनमदः । उपसर्गे तु । उन्मादः ।

3244 The affix 'ap' comes after the verb 'mad', when not in composition with an upasarga.

This debars घञ् As विद्यामदः 'pride of knowledge धनमदः 'pride of wealth', कुलमदः 'pride of family'. When compounded with upasargas, we have उन्मादः 'mad', प्रमादः 'error or carelessness'.

३२४५ । प्रमदसंमदौ हर्षे । ३ । ३ । ६८ ।

'हर्षे' किम् । प्रमादः । संमादः ।

3245 The words 'pramada' and 'sammada' are irregularly formed, meaning 'joy'.

As कन्यानां प्रमदः ‘the joy of girls’, कोकिलानां संमदः ‘the rejoicing of cuckoos’

Why do we say ‘when meaning delight’? Observe प्रमादः ‘carelessness’, संमादः ‘frenzy’.

३२४६ । समुदोरजः पशुषु । ३ । ३ । ६९ ।

संपूर्वोऽजिः समुदाये उत्पूर्वश्च प्रेरणे तस्मात्पशुविषयकादप्स्यात् । ‘अजव्यपोः’ इत्युक्तेर्वीभावो न । समजः पशूनां सङ्घः । उदजः पशूनां प्रेरणम् । ‘पशुषु’ किम् । समाजो ब्राह्मणानाम् । उदाजः क्षत्रियाणाम् ।

3246 The affix ‘ap’ comes after the verb ‘aj’ (to go), when the prepositions ‘sam’ and ‘ut’ are in composition, and the word so formed refers to beasts

This debars घञ्. The root अज ‘means to go, to throw’. When preceded by सम्, it means ‘a collection’, and preceded by उत् it means ‘driving As समजः पशूनां ‘a herd of cattle’, उदजः पशूनां ‘driving forth of cattle’ The अज is not changed to वी, because II. 4. 56 S 2292 ordaining this substitution excepts the affixes घञ् and अप् ॥

Why do we say ‘when applying to cattle? Observe समाजो ब्राह्मणानां, उदाजः क्षत्रियाणां ।

३२४७ । अक्षेषु ग्लहः । ३ । ३ । ७० ।

अक्षशब्देन देवनं लक्ष्यते तत्र यत्पणादिपेयं ग्राह्यं तत्र ‘ग्लहः’ इति निपात्यते । अक्षस्य ग्लहः । ‘ज्यात्युक्षीमभिसरणग्लहामदीव्यन्’ । ‘अक्षेषु’ किम् । पादस्य ग्रहः ।

3247 The word ‘glaha’ is irregularly formed, when the sense of the root refers to gambling.

This word is derived from the root ग्रह्. The verb ग्रह takes the affix अप् and thus forms ग्रह, and then irregularly र is changed into ल, as अक्षस्य ग्लहः ‘cast of the dice’, the bet to be delivered on the fall of the dice

Why do we say ‘when referring to gambling’? Observe ग्रहः पादस्य ।

Others say, this word is derived regularly from the root ग्लह् ‘to gamble’, by adding the affix अप्, and thus debarring घञ. They suppose, therefore, the existence of the root ग्लह् to explain the form ग्लहः । The counter example which they would give is ग्लाहः ‘receiving’, formed by adding the affix घञ् ।

Thus ज्यात्युक्षीमभिसरणग्लहामदीव्यन् (Mâgh VIII. 32).

३२४८ । प्रजने सर्तेः । ३ । ३ । ७१ ।

प्रजनं प्रथमगर्भग्रहणम् । गवामुपसरः । कथम् ‘उपसरः’ ‘प्रसरः’ इति । ‘अधिकरणे पुंसि, संज्ञायाम्–’ (३२९६) इति घः ।

3248. The affix ‘ap’ comes after the verb ‘sri’ (to flow), in the sense of impregnating (the covering of cows &c).

This debars घञ्. The word प्रजन means ‘the first covering of a cow by a bull’ As गवामुपसरः ‘impregnation of cows’, पशूनामुपसरः ‘impregnation of cattle.’

How do you explain avasara and prasara? They are formed by ghañ with the force of location denoting a name under III. 3 118 S. 3296

३२४९ । ह्वः संप्रसारणं च न्यभ्युपविषु । ३ । ३ । ७२ ।

निहवः । अभिहव । उपहवः । विहवः । 'एषु' किम् । प्रह्वायः ।

3249 The affix 'ap' comes after the verb 'hve' to call, when the prepositions 'ni', 'abhi', 'upa' and 'vi' are in composition with it, and its semivowel is changed into the corresponding vowel

This debars घञ् As नि+ह्वे+अप्=नि+हु+अ (VI 1. 108)=नि+हो+अ (VII. 3 84)=निहवः (VI 1. 78) 'invocation', अभिहवः 'invocation', उपहवः 'invitation, विहवः 'calling'. But प्रह्वायः 'a summons'.

३२५० । आङि युद्धे । ३ । ३ । ७३ ।

आहूयन्तेऽस्मिन्नित्याहवः । 'युद्धे' किम् । आह्वायः ।

3250 The affix 'ap' comes after the verb 'hve' when the word in composition is the upasarga 'âñ', and the semi-vowel of the root is changed into its corresponding vowel, when the word so formed means battle.

As आहवः 'battle' (where they *challenge* each other) But otherwise आह्वायः 'calling'

३२५१ । निपानमाहावः । ३ । ३ । ७४ ।

आङ्पूर्वस्य ह्वयतेः सम्प्रसारणमवृद्धिश्चोदकाधारश्चेद्वाच्यः । 'आहावस्तु निपानं स्यादुपकूपजलाशये' ।

3251. The word 'âhâva' is irregularly formed when meaning 'a trough.

The word आहावः is irregularly formed from ह्वे by the prefix आ, then samprasârana, and the vriddhi of the vowel Thus आ+ह्वे+अप्=आहु+अ=आहौ+अ=आहावः 'a trough near a well for watering cattle'. Otherwise आह्वायः 'calling' Even in the word आहावः the sense of calling is understood. It is that place near a well, containing water, where cattle are called or invited to drink water.

Thus आहावस्तु निपानं स्यादुपकूपजलाशये (Amarakosá I. 10 26).

३२५२ । भावेऽनुपसर्गस्य । ३ । ३ । ७५ ।

अनुपसर्गस्य ह्वयतेः संप्रसारणमप् स्याद्भावे । हवः ।

3252 The affix 'ap' comes after the verb 'hve' and there is the change of the semi-vowel to its coroesponding vowel, when the root is upasarga-less, and mere action is denoted.

As हवः 'calling', हवे हवे सुहवं शूरमिन्द्रम् ।

Why do we say 'when no upasarga is in composition with it? Observe आहावः। Though the anuvritti of the word भाव was understood in this aphorism from sûtra 3184, its repetition here shows that the anuvritti of sûtra 3188, which was running, must not be taken, so that this word applies to agent-kâraka also.

३२५३ । हनश्च वधः । ३ । ३ । ७६ ।

अनुपसर्गाद्धन्तेर्भावे अप्स्यात् । वधादेशश्चान्तोदात्तः । 'वधेन दस्युम्' । चाद्घञ् । घातः ।

3253 The affix 'ap' comes after the root 'han' when upasarga-less, in the sense of mere action, and 'vadha' is the substitute of 'han' before this affix

This वध has udâtta accent on its final The affix अप् which is anudâtta generally (III 1. 4) thus becomes udâtta

As वधश्चोराणाम् 'the killing of thieves, वधो दस्यूनाम 'the killing of robbers'

When action is not denoted, the affix घञ् applies, as घात 'a blow

So also when an upasarga is in composition with it, as प्रघातः, घात ॥

The word च in the aphorism does not connect घञ्, with the substitute वध, there being no co-ordination, it refers to the affixes under discussion. Thus we have the affix घञ् also, as घातः 'killing'.

३२५४ । मूर्तौ घन । ३ । ३ । ७७ ।

मूर्तिः काठिन्य तस्मिन्नभिधेये हन्तेरप्स्यात् । घनश्चादेशः । अभ्रघनः । कथम् 'सैन्धवघनमानय' इति । धर्मशब्देन धर्मी लक्ष्यते ।

3254. The affix 'ap' comes after the verb 'han', when the word so formed means solidity, and 'ghan' is the substitute of han.

The word मूर्ति means hardness', 'solidity'. Thus अभ्रघनः 'a mass of cloud', दधिघनः 'solid curd'. How do we say घन दधि or सैन्धवघनमानय Here the quality is taken for the thing qualified.

३२५५ । अन्तर्घनो देशे । ३ । ३ । ७८ ।

वाहीकग्रामविशेषस्य संज्ञेयम् । 'अन्तर्घणः' इति पाठान्तरम् ।

3255 The verb 'han' preceded by the word 'antar' takes the affix 'ap' and 'ghan' is the substitute of the word 'han', when the word so formed means 'a country'.

As अन्तर्+हन्+अप्=अन्तर्+घन्+अ=अन्तर्घनः 'name of a country of Bâhika', (a porch or court, an open space before the house between the entrance door and the house). Some write the word with a ण as अन्तर्घणः, that is also valid.

Why do we say 'when meaning a country'? Observe अन्तर्घातो 'striking in the middl'.

३२५६ । अगारैकदेशे प्रघणः प्रघाणश्च । ३ । ३ । ७९ ।

द्वारदेशे द्वौ प्रकोष्ठावलिन्दौ आभ्यन्तरो बाह्यश्च । तत्र बाह्ये प्रकोष्ठे निपातनमिदम् । प्रविश द्भिर्जनैः पादैः प्रकर्षेण हन्यते इति प्रघणः–प्रघाणः । कर्मण्यप् । पक्षे वृद्धिः ।

3256 The words 'praghana' and 'praghâna' are irregularly formed, meaning 'a portion of a dwelling house'.

Thus प्रघणः or प्रघाणः 'a porch before the door of a house, a portico' The ap has the force of object' There is vriddhi in one alternative. On both sides of an entrance to a house there are open spaces The outer-yard is called praghâna or praghana. Because persons entering *strike* that ground with their feet to throw off dust and dirt—so it is well stricken ground indeed

This is formed from हन् with प्र, irregularly.

Why do we say when meaning a portion of a house? Observe प्रघातः ।

३२५७ । उद्घनोऽत्याधानम् । ३ । ३ । ८० ।

अत्याधानमुपरिस्थापनम् । यस्मिन्काष्ठेऽन्यानि काष्ठानि स्थापयित्वा तक्ष्यन्ते तदुद्घनः । अधिकरणेऽप् ।

3257 The word 'udghana' is irregularly formed in the sense of 'bench'

This is formed from उत्+हन् irregularly Thus उद्घनः 'a carpenter's bench' (the wood on which placing other planks &c. the carpenter planes, carves &c) The ap has the force of location

When not having this sense, we have उद्घातः 'uneven'

३२५८ । अपघनोऽङ्गम् । ३ । ३ । ८१ ।

अङ्ग शरीरावयवः । स चेह न सर्वः किं तु पाणिः पादश्चेत्याहुः । करणेऽप् । अपघातोऽन्यः ।

3258 The word 'apaghana' is irreguarly formed meaning 'a member of the body'.

This is formed irregularly from अप+हन् Thus अपघनः 'a limb or member of the body' The word अङ्ग means a portion of the body, such as hand or foot, and not the whole body The ap has the force of Instrument here Otherwise we have अपघातः ।

३२५९ । करणेऽयोविद्रुषु । ३ । ३ । ८२ ।

एषु हन्तेः करणेऽप्स्याद्घनादेशश्च । अयो हन्यतेऽनेनेत्ययोघनः । विघनः । द्रुघनः । 'द्रुघणः' इत्येके । 'पूर्वपदात्संज्ञायाम्–' (८५७) इति णत्वम् । सर्वथा कुठारस्य । द्रुर्वृक्षः ।

3259. The affix 'ap' comes after the verb 'han' when the words, 'ayas', 'vi' or 'dru' are in composition with it, when the word so formed is related to the verb as an instrument, and 'ghan' is the substitute of 'han'.

As अयोघनः a forge-hammer' (whereby the iron is destroyed), विघनः 'a mallet', द्रुघनः 'an axe' lit. the tree (dru) cutter. Some write द्रुघणः, the न being changed into ण either by rule VIII. 4. 3. S. 857 or by

including this word in the class of आरोहणादि (IV. 2 80). 'Dru' means 'tree'.

३२६० । स्तम्बे क च । ३ । ३ । ८३ ।

स्तम्ब उपपदे हन्तेः करणे कः स्यादप् च । पक्षे घनादेशश्च । स्तम्बघ्नः–स्तम्बघनः । करण इत्येव । स्तम्बघातः ।

3260 The affix 'ka' also comes after the verb 'han', when 'stamba' (a clump) is the word in composition, and the relation of the word so formed to the verb is that of an instrument.

The word च in the sûtra draws in अप् from the last aphorism and in that case घन् replaces हन् Thus स्तम्बघ्न or स्तम्बघनः 'a small hoe for weeding clumps of grass'. In the feminine gender, the forms are स्तम्बघ्नी as well as स्तम्बघना । When क is added we have स्तम्बघ्नः । Thus हन्+क=ह्न्+अ (VI. 4 98) =घ्न (VII 3 54) When अप् is added, हन् is totally replaced by घन् । When instrument is not meant, we have स्तम्बघातः ।

३२६१ । परौ घः । ३ । ३ । ८४ ।

परौ हन्तेरप् स्यात्करणे घशब्दश्चादेशः । परिहन्यतेऽनेनेति परिघः ।

3261. The affix 'ap' comes after the verb 'han' when the upasarga 'pari' is in composition, and the relation between the word so formed, and the verb, is that of an instrument, and 'gha' replaces 'han'

Thus परिघः 'an iron beam used for locking or shutting the gate, an iron club'. By the next sûtra, we get another form of this word.

३२६२ । परेश्च घाङ्कयोः । ८ । २ । २२ ।

परे रेफस्य लो वा स्याद्घशब्देऽङ्कशब्दे च । पलिघः–परिघः । पल्यङ्कः–पर्यङ्कः । इह 'तरप्तमपौ घः' (२००३) इति कृत्रिमस्य न ग्रहणं व्याख्यानात् ।

2262 The र् of परि is changed to ल् before gha and anka.

As परिघः or पलिघः, पर्यङ्कः or पल्यङ्कः ॥ The worb घ here means the word-form घ, and not the technical घ of तरप् and तमप् ॥ See I. 1 22. S. 2003.

३२६३ । उपघ्न आश्रये । ३ । ३ । ८५ ।

उपपूर्वाद्धन्तेरप् स्यादुपधालोपश्च । आ श्रयशब्देन सामीप्यं लक्ष्यते । पर्वतेनोपहन्यते सामीप्येन गम्यत इति पर्वतोपघ्नः ।

3263. The word 'upaghna' is irregularly formed meaning 'an inclined place for leaning or support'.

It is formed by adding अप् (III 3 76) to the verb हन् preceded by the upasarga उप, then eliding the penultimate अ of ह, this is the irregularity. Then by sandhi rules हन् is changed into घ्नः । This form would have been given by the affix क also, without any irregularity.

The word आश्रय refers to proximity, contiguity Thus पर्वतोपघ्नः 'the declivity of the mountain', so also ग्रामोपघ्नः 'bordering the village'.

Why do we say 'when meaning 'support'? Observe पर्वतोपघातः।

३२६४। सङ्घोद्घौ गणप्रशंसयोः। ३। ३। ८६।

संहनन सङ्घः। भावेऽप्। उद्धन्यते उत्कृष्टो ज्ञायत इत्युद्घः। कर्मण्यप्। गत्यर्थानां बुद्ध्यर्थत्वाद्धन्तिरत्र ज्ञाने।

3264 The words 'sangha' and udgha' are irregularly formed in the sense of 'a collection', and 'a praise' respectively

These words are thus formed, सम्+हन्+अप्=स+ह्+अ=स+घ्+अ=सघः Thus सङ्घः पशूनाम् 'a herd of cattle', so also उद्घो मनुष्यः 'an excellent man' 'who knows' well The word 'respectively is inserted from I. 3 10 When not used in these senses, we have सङ्घातः 'union' In sangha, the ap has the force of 'condition', and in udgha of 'object', as all roots meaning 'to go', denote also 'to understand', so 'han' here means 'to know', in udgha

३२६५। निघो निमितम्। ३। ३। ८७।

समन्तान्मित निमितम्। निर्विशेष हन्यन्ते ज्ञायन्ते इति निघाः वृक्षाः। समारोहपरिणाहा इत्यर्थः।

3265 The word 'nigha' is irregularly formed in the sense of 'as high as broad'

The word निमित means 'measured all round' i e 'as high as broad' literally that which is known (hanyante=jñâyante) fully As निघा वृक्षाः 'trees as high as broad' निघा शालयः square or cubic or circular halls. Otherwise, when not meaning 'as high as broad', we have निघातः 'a blow' The word निमित=समन्तान्मित, समारोहपरिणाहम्। It may be derived from मा or from मि। In the first case it will mean 'measured' and in the other, 'erected, built' Professor Bothlingk refers to *Apastamba Dharma*. I 20 30 for the meaning of this word

३२६६। ड्वितः क्त्रिः। ३। १। ८८

अयं भाव एव स्वभावात्। 'क्त्रेर्मम्नित्यम्'। नित्यग्रहणात्क्त्रिप्रत्ययान्तस्य विग्रहः। डुपचष्। पाकेन निर्वृत्त पक्त्रिमम्। डुवप्। उप्त्रिमम्।

3266 The affix 'ktri' comes after the verb which has an indicatory 'du', when denoting mere action &c

The phrases 'when the sense is that of mere action', and 'when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, but not as agent', are of course understood in this, as in all the previous aphorisms. Then by IV 4. 20, S. 1570 (of the affix क्त्रि, मप् is always the augment) we must add म, for we can not use the affix त्रि alone, but we must always use त्रिमप्॥ Thus डुपचष् 'to cook'—

पक्त्रिमम् 'what is ripe', डुवप्—उप्त्रिमम् 'sown' (VI. 1. 15), डुकृञ्—कृत्रिमम् 'artificial'.

३२६७ । ट्वितोऽथुच् । ३ । ३ । ८९ ।

अयमपि स्वभावाद्भाव एव । टुवेपृ । वेपथुः । श्वयथुः ।

3267. After that verb which has an indicatory 'tu', the affix athuch, comes with the force of denoting mere action &c

As टुवेपृ—वेपथुः 'a trembling', टुओश्वि—श्वयथुः 'swelling', टुक्षु—क्षवथुः 'sneezing, टुदु—दवथुः 'burning'

३२६८ । यजयाचयतविच्छप्रच्छरक्षो नङ् । ३ । ३ । ९० ।

यज्ञः । याच्ञा । यत्नः । विश्नः । प्रश्नः । 'प्रश्ने चासन्न–' (२७७७) इति ज्ञापकान्न सम्प्रसारणम् । ङित्त्वं तु विश्न इत्यत्र गुणनिषेधाय । रक्ष्णः ।

3268. After the verbs 'yaj' (to worship), 'yâch' (to ask for,) 'yat (to strive), 'vichchh' (to shine), 'prachchh' (to ask) and 'raksh' (to preserve), comes the affix 'nan' with the force of denoting mere action &c

The conditions of S 3184 and 3188 are understood here also. The ङ् of नङ् is for the sake of prohibiting guna or vriddhi (I 1. 5 S. 2217), as यज्ञः 'sacrifice', याच्ञा 'solicitation', यत्नः 'effort', विश्नः (VI 4. 19 S. 2561) 'lustre', no guna, because of ङ् । प्रश्नः 'a question'; रक्ष्णः protection.

The root प्रच्छ, by VI 1 16, S 2412 ought to have changed its र into ऋ the ङित् affix नङ्. Its not doing so must be taken to be an irregularity before countenanced by Panini as we know from the fact that Pânini himself uses the form प्रश्न in III 2 117 S. 2777.

३२६९ । स्वपो नन् । ३ । ३ । ९१ ।

स्वप्नः ।

3269. The affix 'nan' comes, under similar circumstances, after the verb 'svap' (to sleep)

The final न् is indicatory and regulates the accent (VI 1. 197 S. 3686,) as स्वप्नः 'a dream'

३२७० । उपसर्गे घोः किः । ३ । ३ । ९२ ।

प्रधिः । अन्तर्धिः । उपाधीयतेऽनेनेत्युपाधिः ।

3270. The affix 'ki' comes under similar conditions, after a 'ghu' verb (I. 1. 20 S 2373), when an upasarga is in composition with it.

The क् is indicatory, by force of which the final आ is elided (VI. 4. 64 S. 2372). Thus प्र+धा+कि=प्रधिः 'a present', प्रधिः 'the periphery of a wheel', उपाधिः 'fraud', अन्तर्द्धिः 'vanishing'.

३२७१ । कर्मण्यधिकरणे च । ३ । ३ । ९३ ।

कर्मण्युपपदे घोः किः स्यादधिकरणेऽर्थे । जलानि धीयन्तेऽस्मिन्निति जलधिः ।

3271. The affix 'ki' comes after a 'ghu' verb, when a word in the accusative case is in composition with it, and when the relation of the word so formed to its verb, is that of 'location'.

As जलधिः the ocean (in which water is held)', शरधिः 'a quiver (that in which arrows are put)'

The word 'location' in the aphorism indicates that the words so formed should have no other significance The word च in the aphorism draws in the affix कि from the last sûtra.

३२७२ । स्त्रियां क्तिन् । ३ । ३ । ९४ ।

स्त्रीलिङ्गे भावादौ क्तिन्स्याद्घञोऽपवादः । अजपौ तु परत्वाद्बाधेते । कृतिः । चितिः । स्तुतिः स्फायी—स्फातिः 'स्फीतिकाम' इति तु प्रामादिकम् । स्फान्ताद्वाद्यर्थे णिचि 'अच इः' इति वा समाधेयम् । '* श्रुयजीषिस्तुभ्यः करणे *' श्रूयतेऽनया श्रुतिः । यजेरिषेश्च इष्टि । स्तुति । '* ऋल्वादिभ्यः क्तिन्निष्ठावद्वाच्यः *' । तेन नत्वम् । कीर्णि । गीर्णिः । लूनिः । धूनिः । यूनि । ह्रादः—' (३०७३) इति योगविभागात्क्तिनि ह्रस्वः । प्रह्लन्नि । 'ति च' (३०३७) । चूर्तिः । फुल्तिः । '* चायतेः क्तिनि चिभावो वाच्यः *' । अपचितिः । '* सम्पदादिभ्यः क्विप् *' । सम्पत् । विपत् । "क्तिन्नपीष्यते' । सम्पत्तिः । विपत्तिः ।

3272. To express an action &c. by a word in the feminine gender, the affix 'ktin' is added to the root

The conditions of rules 3184 and 3188 are understood here also This supersedes घञ्, अच् and अप् affixes, being taught subsequent to them Thus कृतिः 'action', चितिः 'a gathering', मतिः 'understanding' स्तुतिः 'praise', स्फातिः 'swelling'. The form स्फीति is erroneous, for स्फा is changed to स्फी only in the Nishthâ (S. 3044). Or it is derived from the root स्फीति formed from the Past Part स्फीत with णिच् and adding इ । Thus स्फीति + इ (अचः इः) = स्फीतिः (VI. 1 22. S 3044). The णिच् is added to p. p. स्फीत to make it a root by the gana—sûtra given under the Churâdi √कत्र (No 368).

Note —The affix *ktin* should be declared to come after the verbs आप् 'to get' &c Thus आप्ति 'getting', राद्धिः 'accomplishment', दीप्तिः 'shining', स्रस्तिः 'a slip', ध्वस्तिः 'destruction', लब्धिः 'gain'

Vart.—So also after the verbs श्रु 'to hear', यज् 'to worship इष 'to wish' and स्तु 'to praise', when instrument is meant, as श्रुतिः 'ear', (that by which we hear)', so इष्टिः, 'a sacrifice' or 'a wish' from yaj and ish. स्तुतिः 'a praise

Note.—The affix नि comes after the verbs 'क्लै to be exhausted', म्लै 'to fade, 'ज्या to grow old' and हा 'to leave', as क्लानिः 'exhaustion', म्लानिः 'fading', ज्यानिः 'old age', हानिः 'loss'.

Vart.—The affix क्तिन् coming after verbs ending in long ॠ and the verbs लू &c. is like a Nishthâ Thus कीर्णिः 'scattering', This form is thus evolved कॄ + क्तिन् = कि + ति (VII. 1. 100 S. 2390) = किर् + ति (I 1 51 S 70) = कीर् + ति (VIII. 2. 77 S. 354). At this stage, त is changed into न by the

affix being treated as a Nishthâ (VIII. 2 42 S 3018), and this न is changed into ण by the ordinary rules of sandhi, so also गीर्णि 'praise', जीर्णिः 'old age'; शीर्णि 'drying' लूनिः (VIII 2 44) 'cutting', यूनिः 'joining', धूनिः 'agitation', प्लूनिः 'destruction' The आ of hlâd is shortened to अ by the analogy of Nishthâ (VI 4 95 S 3073) by dividing it into two). As प्रह्लन्निः ॥ Similarly घूर्तिं । फुल्लिः । The अ of चर् and फल् is changed to उ by S 3037

Vart —Before क्तिन् affix चाय् is always changed to चि, as अपचितिः 'Loss, destruction, showing reverence' The affix क्तिन् is added to चाय् by considering it as belonging to the class of आप् &c See above *Vârt.* Otherwise it would take the affix अ by III 3 103

Vart —The affix क्विप् comes after the verbs सपद् &c, as सपद् 'prosperity', विपद् 'a calamity', प्रतिपद् 'access' The affix क्तिन् is also employed after these verbs —as सपत्तिः, विपत्ति । The verbs लू &c are 21 verbs of kryâdi class

३२७३ । स्थागापापचो भावे । ३ । ३ । ९५ ।

क्तिन्स्यादङोऽपवादः । प्रस्थिति । उपस्थितिः । सगीतिः । संपीतिः । पक्तिः । कथम् 'अवस्था' 'सस्था' इति । 'व्यवस्थायाम्' इति ज्ञापकात् ।

3273 After the roots 'sthâ' (to stand), 'gâ' (to sing) pâ, (to drink) and 'pach' (to cook), the affix 'ktin' is employed, when a word in the feminine gender denoting a 'mere action' is to be expressed

This debars the affix अङ् (III 3 106 S 3283) which generally supersedes क्तिन् in cases of compound verbs ending in long आ Thus प्रस्थितिः' a journey' (VII 4 40 S 3074.), उद्गीतिः 'a singing aloud', गै + क्ति = गा + ति (VI. 1 45 S 2370) = गी + ति (VI 4 66 S 2462), सगीतिः 'a concert', प्रपीतिः 'a cistern', सपीतिः 'drinking together', पक्तिः 'cooking'

The repetition of the word भाव in this aphorism, in spite of its anuvritti being understood from S 3184 is to exclude every other significance.

How do we get froms like अवस्था and सस्था? Pânini himself, in his sûtras, has used forms like व्यवस्था &c See I 1 34 S 218 This is enough justification for us to derive forms like अवस्था, सस्था &c by applying the affix अङ् under S 3283 in spite of the present sûtra, which requires us to apply क्तिन् only

३२७४ । ऊतियूतिजूतिसातिहेतिकीर्तयश्च । ३ । ३ । ९७ ।

अवतेः 'ज्वरत्वर–' (२६५४) इत्यूठ् । ऊतिः । स्वरार्थं वचनम् । उदात्त इति हि वर्तते । यूतिः । जूतिः । अनयोर्दीर्घत्वं च निपात्यते । स्यतेः सातिः । 'द्यतिस्यतिमास्था–' (३०७४) इतीत्वे प्राप्ते इत्वाभावो निपात्यते । सनोतेर्वा 'जनसन–' (२५०४) इत्यात्वे कृते स्वरार्थं निपातनम् । हन्तेर्हिनोतेर्वा हेतिः । कीर्तिः ।

3274. And these words *viz* 'ûti' (preserving, sport), 'yûti' (joining), 'jûti' (velocity), 'sâti', (destruction), 'heti'

(a weapon) and 'kîrti' (fame) are anomalous forms, acutely accented.

The anuvritti of the word भावे does not exist in this, but the word उदात्त of the last Ashtâdhyâyî sûtra S 3420 is understood here The word ऊति is thus formed —अव 'to protect' + क्तिन् = ऊ + तिँ (VI 4. 20 S. 2654) = ऊति। This form is regular and could be evolved from III 3 94 also, but not so the accent The irregularity in यूतिः and जूतिः consists in the lengthening of उ into ऊ, in सातिः the आ of the root षै which becomes सा by VI. 1 45 S 2370 is not changed into इ, as rule VII 4 40 S 3074 required, and this is the irregularity This form may also be derived from the root सन् with perfect propriety, except as to the accent, which would be regulated by the present sûtra thus सन् + क्तिन् = सा + क्तिन् (VI 4 42 S 2504) = साति. The form हेतिँ may by derived either from हन् or हिनोति।

इन्द्र वाजेषु नोऽव सहस्रप्रधनेषु च। उग्र उग्राभिरूतिभिः॥ (Rig I 7 4) 'O Indra mayst thou mighty, defend us in battles and in fights of a thousand duels with thy mighty protections' So also कीर्तिँः।

३२७५। व्रजयजोर्भावे क्यप्। ३। ३। ९८।

व्रज्या। इज्या।

3275 The affix 'kyap' comes after the roots 'vraj' (to go) and 'yaj' (to worship) acutely accented, in forming a word in the feminine denoting action.

This supersedes क्तिन् Thus व्रज्या 'wandering about', इज्या (VI 1 15 S 2409) 'worshipping' The प् of क्यप् is indicatory, and though it serves no purpose in this sûtra, it is, however, necessary in the next, for it is by force of क्यप् having प्, that we add a त by VI 1. 71 S. 2858, in the words formed in the next aphorism

३२७६। संज्ञायां समजनिषदनिपतमनविदषुञ्शीङ्भृञिणः। ३। ३। ९९।

समजादिभ्यः स्त्रियां भावादौ क्यप्स्यात्स चोदात्तः संज्ञायाम्। '* अजेः क्यपि वीभावो नेति वाच्यम् *'। समजन्त्यस्यामिति समज्या सभा। निषीदन्त्यस्यामिति निषद्या। आपणः। निपतन्त्यस्यामिति निपत्या पिच्छिला भूमिः। मन्यतेऽनयेति मन्या गलपार्श्वशिरा। विदन्त्यनया विद्या। सुत्याभिषवः। शय्या। भृत्या। ईयतेऽनया इत्या शिबिका।

3276 The affix 'kyap' comes after the following verbs in forming a word in the feminine denoting 'an appellative' and is acutely accented *viz* —'sam-aj', 'nishad' 'ni-pat', 'man', 'vid', 'suñ', 'sîñ', 'bhriñ' and 'iñ'

Thus समज्याँ an assembly' *Vart* —The अज्, is not changed to वी before the affix kyap inspite of II 4 56 S 2292 निषद्या 'a small bed or couch', निपत्या 'slippery ground', मन्या 'the nape or the back of the neck', by which one *understands* when a man is an anger', विद्या 'knowledge', सुत्या (VI. 1. 71) 'extraction of soma juice, parturition', शय्या 'bed', भृत्या 'wages' service, इत्या 'a litter' palanquin'.

३२७७ । कृञः श च । ३ । ३ । १०० ।

'कृञः' इति योगविभागः । कृञः क्यप्स्यात् । कृत्या । 'श च' । चात्क्तिन् । क्रिया । कृतिः ।

3277. And after the root 'kri' comes the affix 'sa' in forming a feminine, as well as the affix 'kyap'

By the force of the word च we draw the affix क्यप् into this sûtra, and by the process called योगविभाग we can split up this aphorism into two —

(1) कृञः 'after the root कृ there is the affix kyap' As कृत्या ।

(2) श च 'and the affix श as well as ktin Thus क्रिया, and कृतिः । When the affix श is added, the root assumes the form क्रिय by III 1 67 S 2756.

३२७८ । इच्छा । ३ । ३ । १०१ ।

इषेर्भावे शो यगभावश्च निपात्यते । इच्छा । '*परिचर्यापरिसर्यामृगयाटाट्यानामुपसंख्यानम्*' ॥ शो यक्च निपात्यते । परिचर्या पूजा । परिसर्या परिसरणम् । अत्र गुणोऽपि । मृग अन्वेषणे चुरादावदन्तः । अतो लोपाभावोऽपि । शे यकि णिलोपः । मृगया । अटतेः शे यकि टयशब्दस्य द्वित्वं पूर्वभागे यकारनिवृत्तिर्दीर्घश्च । अटाट्या । '*जागर्तेरकारो वा*' । पक्षे शः । जागरा-जागर्या ।

3278 The form 'ichchhâ' (desire) is irregular.

The word is thus formed इष्+श=इच्छ+अ=इच्छा. The यक् ordained by III 1 67 S. 2756 is not added, this is the irregularity.

Vart —The following words are also irregularly formed —परिचर्या 'perambulation', the guna is also an anomaly, परिचर्या attendance, service, मृगया 'hunting' from the churâdi root mriga (No. 137) 'to search': it ends in अ । This अ is not elided, the णि is elided before श and यक् । अटाट्या 'the habit of roaming about as a religious mendicant'. The affixes श and यक् are irregularly added, and the syllable टय is reduplicated, but no य in the first portion, while the vowel is lengthened.

Vart —From the root जागृ we have either जागरा or जागर्या 'waking'. The first is formed by the affix अ, the latter by श which brings in यक् (III. 1 67 S 2756).

३२७९ । अ प्रत्ययात् । ३ । ३ । १०२ ।

प्रत्ययान्तेभ्यो धातुभ्यः स्त्रियामकारप्रत्ययः स्यात् । चिकीर्षा । पुत्रकाम्या ।

3279. After the verbs that end in an affix, there is the affix 'a', the word being feminine

The verbs that end in an affix are derivative roots, such as Desideratives, Causatives, Intensives and Denominatives. Though taking affixes, they are called धातु (III. 1. 32 S. 2304), after these verbs the affix अ is used in forming the feminine noun.

Thus कृ+सन्=चिकीर्ष 'to wish to do, this is a Derivative root, after this root चिकीर्ष, we add अ । Thus चिकीर्ष+अ (VI. 4. 48 S. 2308)=चिकीर्ष । Then we add टाप् by IV. 1. 4. S. 454 and get चिकीर्षा 'the desire to do'; so also जिहीर्षा 'the desire to take', पुत्रीया 'the desire to be like a son', पुत्रकाम्या

'desire of a son', लोलूया 'much cutting', कण्डूया 'itch' The sûtra is also found as अः प्रत्ययात् ।

३२८० । गुरोश्च हलः । ३ । ३ । १०३ ।

गुरुमतो हलन्तात्स्त्रियामकारः स्यात् । ईहा । ऊहा । 'गुरोः' किम् । भक्तिः । 'हलः' किम् । नीतिः । '* निष्ठायां सेट इति वक्तव्यम् *' । नेह । आप्तिः । 'तितुत्र–' (३१६३) इति नेट् । दीप्तिः । '* तितुत्रेष्वग्रहादीनामिति वाच्यम् *' निगृहीतिः । निपठितिः ।

3280 The affix 'a' comes after that verb which has a prosodially heavy vowel and ends in a consonant, when the word to be formed is feminine

This debars क्तिन् । Thus कुण्ठा 'an adulteress', हुण्डा 'a tigress', ईहा 'effort', ऊहा 'supplying an ellipsis'

Why do we say 'which has a prosodially heavy vowel'? Observe भक्तिः 'devotion'. Why do we say 'which ends in a consonant'? Observe नीतिः 'polity'

Vart.—The affix ktin comes after roots which take an indicatory इ in the Nisthâ. Not here as आप्तिः । The ktin does not take इट् by VII 2. 9. S 3163. So we get दीप्तिः ।

Vart.—The affix ति, तु and त्र take इट् augment after ग्रह् and words of similar formation — as निगृहीतिः, उपस्निहितिः, निकुचितिः । निपठितिः ॥

३२८१ । षिद्भिदादिभ्योऽङ् । ३ । ३ । १०४ ।

षिद्भ्यो भिदादिभ्यश्च स्त्रियामङ् । जॄष् । 'ऋदृशोऽङि गुणः' (२४०५) । जरा । त्रपूष् । त्रपा । भिदा । विदारणे एवायम् । भित्तिरन्या । छिदा । तुजा । क्रपेः सम्प्रसारणं च । कृपा ।

3281. The affix 'añ' comes after those verbs that have an indicatory 'ṣh', and after 'bhid' &c, when the word to be formed is feminine

Thus जॄष् has an indicatory ष्, the real root being जॄ । From it we have जरा 'old age' (VII 4 16 S 2406 causes guna),, त्रपूष्—त्रपा 'bashfulness'.

So also from verbs of the *Bhidâdi* class we have भिदा 'breaking, in the alternative we have भित्ति । So also छिदा 'cutting', छित्तिः 'cutting', आरा 'a knife, an iron instrument', आर्त्तिः 'distress', धारा a stream', धृतिः । The list of *Bhidâdi* verbs will not be found given in one place in the *Dhatupâtha* They have been collected from different *Ganas*, and are the following —

भिदा, छिदा, विदा, क्षिपा, गुहा (गिर्योषध्योः), श्रद्धा, मेधा, गोधा, आरा, हारा, कारा, क्षिया, भारा, धारा लेखा, रेखा, चूडा, पीडा, वपा, वसा सृजा, मृजा, कृपा । (क्रपेःसम्प्रसारणं च) and there is vocalisation of the र of krap. As क्रप्+अङ्+आ=कृपा ।

३२८२ । चिन्तिपूजिकथिकुम्बिचर्चश्च । ३ । ३ । १०५ ।

अङ् स्यात् । युचोऽपवादः । चिन्ता । पूजा । कथा । कुम्बा । चर्चा ।

3282 The affix 'an' as well as the affix 'yuch' comes after the following verbs, forming feminine words.—'chint' (to think), pûj' (to worship) 'kath' (to narrate), 'kumb' (to cover) and 'charch' (to learn)

The force of च is to include the affix युच् into this sûtra (see III 3 107 S 3284) All these verbs belong to the *Churâdi* or 10th class, and would have exculsively taken युच् by III. 3 107 S 3284

Thus चिन्ता 'thought', पूजा 'worship', कथा 'narration', कुम्बा 'a covering', 'a thick petticoat', चर्चा 'recitation'

When the affix is युच्, the forms are चिन्तना &c (VII 1. 1. S. 1247).

३२८३ । आतश्चोपसर्गे । ३ । ३ । १०६ ।

अङ् स्यात् । क्तिनोऽपवादः । प्रदा । उपदा । * श्रदन्तरोरुपसर्गवद्वृत्तिः । श्रद्धा । अन्तर्धा । 'उपसर्गे घोः किः' (३२७०) इत्यनेन किः । अन्तर्धिः ।

3283 The affix 'añ' comes after those verbs which end in long â when an upasarga is in composition, and when the word to be formed is feminine

This supersedes क्तिन् Thus प्रदा, प्रधा, उपदा, उपधा &c.

Vart—For the purposes of this rule the particles श्रत् and अन्तर् should be treated like upasargas Thus श्रद्धा 'faith' अन्तर्द्धा (I 4 59). So also कि is added by S 3270 As अन्तर्धिः ।

३२८४ । ण्यासश्रन्थो युच् । ३ । ३ । १०७ ।

अकारस्यापवादः । कारणा । हारणा । आसना । श्रन्थना । '* घट्टिवन्दिविदिभ्यश्चेति वाच्यम् *' । घट्टना । वन्दना । वेदना । '* इषेरनिच्छार्थस्य *' । अन्वेषणा । '* परेर्वा *' । पर्येषणा । परीष्टिः ।

3284 After verbs ending in 'ni', and after 'âs' (to sit) and śranth' (to loose), there is the affix 'yuch' when the word to be formed is feminine

This excludes the affix अ (III 1 102 S 3279) Thus कृ+णिच्=कारि, कारि+युच्=कारणा (the इ is elided by VI 4 51) 'the causing to do', हारणा 'the causing to take', आसना 'the sitting', श्रन्थना 'the loosening'.

The root श्रन्थ taken here belongs to the *Kryâdi* class, meaning 'to loosen' and is not the श्रन्थ of Churâdi class, for the latter would be included as a matter of course by belonging to the Churâdi class, which class of verbs take the affix णिच् ।

Vart—The verb घट्ट 'to move', वन्द 'to praise', and विद 'to feel', should also be enumerated, as taking युच्. Thus घट्टना 'shaking', वन्दना 'praising', वेदना 'knowledge, feeling, pain' The verb घट्ट here belongs to the Tudadi class, and means 'to move' and not the घट्ट of the Churâdi class, for that is already included by being ण्यन्त ।

Vart.—The affix युच् comes after इष् when it does not mean 'to desire'. Thus अध्येषणा 'solicitation', अन्वेषणा 'the searching after'

Vart.—So also optionally when इष् takes the upasarga परि, as, पर्येषणा or परीष्टिः 'investigation by reasoning'

३२८५ । रोगाख्यायां ण्वुल्बहुलम् । ३ । ३ । १०८ ।

प्रच्छर्दिका । प्रवाहिका । विचर्चिका । क्वचिन्न । शिरोऽर्तिः । '* धात्वर्थनिर्देशे ण्वुल्वक्तव्यः *' । आसिका । शायिका । '* इक्श्तिपौ धातुनिर्देशे *' । पचिः-पचतिः । '*वर्णात्कारः*' । निर्देश इत्येव । अकारः । ककारः । '* रादिफः *' । रेफः । '*मत्वर्थाच्छः*' । बहुलवचनादकारलोपः । मत्वर्थीयः । '* इणजादिभ्यः *' आजिः । आतिः । '* इञ्वपादिभ्यः *' । वापिः । वासि । स्वरे भेदः । '* इक्कृष्यादिभ्यः *' । कृषिः । *गिरिः* ।

3285 The affix 'ṇvul' comes diversely after a verb, when the word to be formed is a feminine noun, being the name of 'a disease'

This debars क्तिन् and all the rest. By using the word आख्या in the sûtra it is meant that the word so formed by this affix should be the appellation of the disease The word 'diversely' shows the usual licence in the application all the rules of grammar Thus प्रच्छर्दिका (VII 1. 1 S. 1247) 'vomiting,' प्रवाहिका 'diarrhœa', विचर्चिका 'itch', scab' Sometimes this affix does not apply, as शिरोऽर्तिः 'head-ache'

Vart.—The affix *ṇvul* is employed also in simply pointing out the meaning of the roots, thus, आसिका 'to enjoy', शायिका to 'lie down' &c.

Vart.—The affixes इक् and श्तिप् are also employed in merely pointing out the roots, as भिदिः, छिदिः, पचतिः, पठतिः &c The constant use of these affixes is to be found in these very sûtras In the aphorisms the roots are exhibited in various ways, thus in S 3224 we have the root श्रि and यु exhibited as श्रयतिः and यौतिः । These latter forms indicate nothing more than the simple roots. So also, see VIII 4. 17 S 2285, VI. 4. 49. S. 2631

Vart—The affix कार is employed in merely pointing out letters, as ककारः means 'the letter क', so also अकारः 'the letter अ', इकारः 'the letter इ' ।

Vart.—The affix इफ is employed in pointing out the letter र, as रेफः

Vart—The affix छ comes after the word मत्वर्थ in merely pointing it out, and there is elision of the final अ diversely, as मत्वर्थीयः ।

Vart—The affix इण् comes after the verbs अज् &c, as आजिः, आतिः, आदि. ।

Vart—The affix इञ् comes after वप् &c As वापिः । वासिः । The difference is in accent See S 3686

Vart—The affix इक् comes after the verbs कृष् &c, as, कृषिः, किरिः, &c.

३२८६ । संज्ञायाम् । ३ । ३ । १०९ ।

अत्र धातो र्ण्वुल् । उद्दालकपुष्पभञ्जिका ।

3286. The affix 'ṇvul' comes after a verbal root, when the word to be formed is an appellative.

As उद्दालकपुष्पभञ्जिका 'a sort of game played by the people in the eastern district in which uddâlaka flowers are broken or crushed' वरणपुष्पप्रचायिका 'a sort of game', आम्रपुष्पप्रचायिका, आशोकप्रचायिका, शालभञ्जिका, तालभञ्जिका ।

३२८७ । विभाषाख्यानपरिप्रश्नयोरिञ्च । ३ । ३ । ११० ॥

परिप्रश्ने आख्याने च गम्ये इञ् स्यात् । चाण्ण्वुल् । विभाषोक्तेर्यथाप्राप्तमन्योऽपि । कां त्वं कारिं–कारिकां–क्रियां–कृत्यां–कृतिं वाकार्षीः । सर्वां कारिं–कारिकां–क्रियां–कृत्यां–कृतिं वाकार्षम् । एवं गणिं–गणिकां–गणनाम् । पाचिं–पाचिकां–पचां–पक्तिम् ।

3287. And the affix 'iñ' comes optionally after a root, when a question and answer is expressed. (as well as 'ṇvul' and other affixes ordained by other rules)

The word परिप्रश्न means 'question' and आख्यान means 'answer' in the sûtra. In making the compound of these words, the logical sequence is not observed. The compound आख्यानपरिप्रश्न may, however, be justified on the ground that in a Compound a word consisting of smaller number syllables should stand first (II. 2. 34 S 905,) and hence *âkhyâna* is put first.

The force of च is to draw the anuvritti of the word ण्वुल् from the last sûtra into this By the word 'optionally', it is meant that those affixes which would otherwise present themselves from the sub sequent rules, should also be applied, thus Q.—कां त्वं कारिमकार्षीः 'What work did you do'? A — सर्वां कारिमकार्षम् 'I did all work'. Optionally we may have instead of कारि the following also. Q.— कां कारिकां, कृत्यां, कृतिं, क्रियां, अकार्षीः A.—सर्वां कारिकां or कृत्यां or कृतिं or क्रियां अकार्षम् । Similarly, Q.—कां गणिं (गणनां, गणिकां &c.) अजीगणः A.—सर्वां गणिं &c अजीगणम्. So also कां याजिम् or याजिकाम्, कां याचिम् or याचिकां &c.

Why do we say 'in question and answer? Observe कृतिः and हृतिः ।

३२८८ । पर्यायार्हर्णोत्पत्तिषु ण्वुच् । ३ । ३ । १११ ।

पर्यायः परिपाटीक्रमः । अर्हणमर्हः योग्यता । पर्यायादिषु द्योत्येषु ण्वुच् वा स्यात् । भवतः शायिका । अग्रगामिका । भवानिक्षुभक्षिकामर्हति । ऋणे । इक्षुभक्षिकां मे धारयसि । उत्पत्तौ । इक्षुभक्षिका उदपादि ।

3288. The affix 'ṇvuch' comes optionally after a root in the sense of succession, merit, debt or production.

The word पर्याय means turn or order of succession, अर्ह means worthy or respect, ऋण means debt owed to another, and उत्पत्ति means birth or production. This rule supersedes क्तिन् and other affixes. Thus (1) भवतः शायिका 'your turn of sleeping', भवतोऽग्रगामिका 'your turn of eating first'. (2) अर्हति भवानिक्षुभक्षिकाम् 'you deserve to have a meal of sugar and molasses'. (3) इक्षुभक्षिकां मे धारयसि 'thou owest me a meal of sugar and molasses', ओदनभोजिकां 'a meal of rice', पयः पायिका 'a drink of milk'. (4) इक्षुभक्षिका मे उदपादि ।

The word 'optionally' is understood in this sûtra also, as चिकीर्षितस्पद्यते।

The forms given by खुल and खुञ् are the same, the difference is only in the accent. (VI. 1 193, S 3676 and VI. 1 163 S. 3710).

३२८९। आक्रोशे नञ्यनिः। ३। ३। ११२।

विभाषेति निवृत्तम्। नञ्युपपदेऽनिः स्यादाक्रोशे। अजीवनिस्ते शठ भूयात्। अप्रयाणिः॥ 'कृत्यल्युटो बहुलम्' (२८४१)। भावेऽकर्तरि च कारके संज्ञायामिति च निवृत्तम्। राज्ञा भुज्यन्ते राजभोजनाः शालयः। 'नपुं सके भावे क्तः' (३०९०)।

3289. The affix 'ani' comes after a verb when the particle 'nañ' is in composition with it. and the sense implied is that of cursing

The anuvritti of the word 'optionally' does not extend to this aphorism. The word आक्रोश means to curse This supersedes the affixes क्तिन् &c. Thus अकरणिस्ते वृषल भूयात् 'may failure be to thee, O sinner'! तस्याकरणिरेवास्तु 'may he be disappointed'. So also अजीवनिस्ते शठ भूयात्। अप्रयाणिः।

Why do we say 'when meaning to curse'? Observe अकृतिस्तस्य कटस्य 'the non-making of his mat'.

Why do we say 'when नञ् is in composition'? Observe मृतिस्ते वृषल भूयात् 'may death be to thee, O! sinner'!

३२८९। क। कृत्यल्युटो बहुलम्॥ ११३।

वृत्तिः॥ कृत्यसंज्ञकाः प्रत्यया ल्युट् च बहुलमर्थेषु भवन्ति॥

3289A The affixes called 'kritya' (III 1 95) and the affix 'lyut', are diversely applicable and have other senses than those taught before

The anuvritti of the phrases 'when denoting action' and 'when the relation of the word formed to its parent verb is not that of an agent', which began with sûtras III 3 18 and 19, does not extend to this sûtra or further. By saying 'diversely' we mean that they occur in other places than those where ordained by the rules. Thus the *kritya* affixes are ordained to come when 'act' or 'object' is to be expressed, but they come also when the *kâraka* is other than the objective Thus स्नानीयं चूर्णम् 'powder for bathing', दानीयो ब्राह्मणः 'a Brâhmaṇa' to whom a donation is to be made'. In the first of these examples the 'powder' is the 'instrument' expressible by the 3rd case, and in the second the 'Brâhmana' is the recipient expressible by the fourth case, so that in both cases the affix is applied without any express rule.

Similarly, ल्युट् is ordained to come in denoting instrument, location, and a verbal noun (III. 3. 115 and 117) But it is applied in other senses also. Thus राजभोजनाः शालयः 'halls for the eating of kings', राजाच्छादनानि वासांसि 'dresses to be worn by the 'king'.

By using the word 'diversely', even the *krit* affixes are applied in places other than those expressly ordained Thus पादाभ्याम् ह्रियते = पादहारकः । गले चोप्यते = गलेचोपकः । For accent see VI 2 150

३२८९ । ख । नपुंसके भावे क्तः ॥ ११४ ॥

वृत्तिः ॥ नपुंसकलिङ्गे भावे धातोः क्तः प्रत्ययो भवति ॥

3289B The affix 'kta' is added to the root, when action is expressed, the word being in the neuter gender.

These are neuter abstract nouns thus, हसितम् 'laugh', जल्पितं 'speech', शायित 'sleeping'. So also गत, सहित &c.

३२९० । ल्युट् च । ३ । ३ । ११५ ।

हसितम् । हसनम् । योगविभाग उत्तरार्थः ।

3290 The affix 'lyut' is added to the root, when the name of an action is expressed, in the neuter gender

Thus हसन छात्रस्य 'the laughter of the student', शोभनं 'beauty', जल्पनं 'speech', शयन 'sleep', आसनम् 'seat'. So also हसितं ॥

The separation of this sûtra from the last, in which it might well have been included, is for the sake of the subsequent aphorism, in which the anuvritti of *lyut* only runs, and not that of क्त ।

३२९१ । कर्मणि च येन संस्पर्शात्कर्तुः शरीरसुखम् । ३ । ३ । ११६ ।

येन स्पृश्यमानस्य कर्तुः शरीरसुखमुत्पद्यते तस्मिन्कर्मण्युपपदे ल्युट् स्यात् । पूर्वेण सिद्धे नित्यसमासार्थं वचनम् । पयः पानं सुखम् । 'कर्तरि' इति किम् । गुरोः स्नापनं सुखम् । नेह गुरुः कर्ता किं तु कर्म ।

3291. The affix 'lyut' is added to a root, when the name of an action is expressed in the neuter gender, provided that the verb has in construction with it, such a word in the accusative case, as indicates the thing, from the contact with which, there arises a pleasant sensation corporally to the agent

This sûtra is thus translated by Bohtlingk —"The affix ल्युट् comes in connection with an object, when through the contact with that, the agent of the action feels a lively pleasure" Though the affix *lyut* would have presented itself by the last aphorism, under the circumstances mentioned in this sûtra, the framing of this sûtra, is really for the purpose of teaching, that the compound so formed is a नित्य or invariable compound *i. e* a compound which cannot be analysed into its component members.—for every उपपद compound is a नित्य compound, (II. 2. 19). Thus पयः पानंसुखं 'the pleasure of drinking milk', ओदनभोजनं सुखं 'the pleasure of eating rice'.

Why do we say 'when the word in construction is in the accusative case'? Observe तूलिकाया उत्थानं सुखं 'rising from a bed of dawn is pleasant'.

Here there is no compounding as the upapada तूलिका is in the ablative case.

Why do we say 'from the contact'? Observe अग्निकुण्डस्योपासनं सुखम् 'it is pleasure to sit near by a fire-hearth' Here there being no contact between 'fire' and 'body', there is no compounding

Why do we say 'to the agent'? Observe गुरोः स्नापनं सुखं 'to the teacher it is pleasure, when he is made to bathe' Here the word गुरु is not the agent, but the object of the verb स्नापयति।

Why do we say 'corporally'? Observe पुत्रस्य परिष्वञ्जनं सुखम् 'embracing of the son is a pleasure' Here the pleasure is a mere mental satisfaction and not a physical one.

Why do we asy 'a pleasant sensation'? Observe कण्टकानां मर्दनं दुःखम् 'it is painful to rub thorns' In all the above counter examples there is no compounding, see II 2 19 S 782 and the connected sûtras

३२९२ । वा यौ । २ । ४ । ५७ ।

अजेर्वी वा स्याद्यौ । प्रवयणम् । प्राजनम् ।

3292 वी is optionally the substitute of अज् when the affix यु (III, 3 15 S 3290) follows

This declares an option in the case of the affix ल्युट्, the word यु in the sûtra refers to this affix, as, प्रवयणः or प्राजनो दण्डः 'driving stick or whip'

३२९३ । करणाधिकरणयोश्च । ३ । ३ । ११७

ल्युट् स्यात् । इध्मप्रव्रश्चनः कुठारः । गोदोहनी स्थाली । खल प्राक्करणाधिकरणयोरित्यधिकार

3293 The affix 'lyut' comes after a root, when the relation of the word to be formed to the verb is that of an instrument or location

Thus इध्मप्रव्रश्चनः 'an axe (lit an instrument for cutting wood), पलाशशातनः 'palâsa-cutter', गोदोहनी 'a milk-pail' (a vessel into which milk is milked), so laso सक्तुधानी। In other words, this affix expresses also the idea of the instrumental case (a tool), and of the locative case (a repository). The anuvritti of the words instrument and location extends up to S. 3304 inclusive

३२९४ । अन्तरदेशे । ८ । ४ । २४ ।

अन्तः शब्दाद्धन्तेर्नस्य णः स्यात् । अन्तर्हणनम् । देशे तु अन्तर्हननो देशः । अत्पूर्वस्येत्येव । अन्तर्घ्नन्ति । 'तपरः' किम् । अन्तरघानि ।

3294 The न preceded by short अ of the root हन् is changed into ण, when the root follows the upasarga अन्तर्, and the word does not mean a country.

Thus अन्तर्हण्यते and अन्तर्हणनं॥

Why do we say "when not meaning a country अदेशे?" Observe अन्तरयणो देशः ॥

The phrase अट्पूर्वस्य "preceded by short अ" of sûtra VIII. 4. 22 S. 359 is to be read into this sûtra also. Observe, अन्तर्हण्मि ॥

Why do we say "*short* अ?" See अन्तरघाणि ॥ The word antar is an upasarga for the purposes of ण change, by the vârtika under I 4. 65, S. 766 therefore, it would have caused the ण change by VIII. 4 22. The present sûtra is made, to show that the change takes place only then, when it does not mean a country.

३२९५ । अयनं च । ८ । ४ । २५ ।

अयनस्य नोऽन्तः शब्दात्परस्य । अन्तरयणम् । अदेश इत्येव । अन्तरयनो देशः ।

3295. The न of अयन is changed to ण, when preceded by the word अन्तर्, and the word does not denote a country.

Thus अन्तरयणं शोभनम् ॥ Why do we say "not denoting a country"? Observe अन्तरयनो देश ॥ This ण change would have taken place by VIII. 4 29, this special sûtra is for अदेश purposes. The word अयन is formed by ल्युट् added to अय् or इण् ॥

३२९६ । पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण । ३ । ३ । ११८ ।

3296 The affix 'gha' generally comes in the sense of an instrument or location, after a root, when the word to be formed is a name and is in the masculine gender

The force of the word प्रायेण 'generally' is to show that this rule is not a universal rule. Thus दन्तच्छदः 'the lip' छादि 'to cover' + घ (VI 4. 96 S. 3297. See below) = छदः lit. 'that by which the teeth are covered', so also उरश्छद 'a breast plate', पटः । These denote instruments.

So also in denoting 'location' Thus आ + कृ + घ = आकरः 'a mine', so named because men work (*âkurvanti*) in it, आलयः 'house' that in which men settle down

Why do we say 'in the masculine gender'? Observe प्रसाधनम् 'a comb', (lit. that by which men decorate). Here the affix is *lyut*

Why do we say 'when the complete word so formed is merely an appellative? Observe प्रहरणो दण्डः 'the beating stick'

The indicatory घ् is merely qualifying for the application of sûtra VI. 4. 96, S 3297 by which after the causative छादि, when घ is added, the long आ is shortened

३२९७ । छादेर्घेऽद्व्युपसर्गस्य । ६ । ४ । ९६ ।

द्विप्रभृत्युपसर्गहीनस्य छादेर्ह्रस्वः स्याद्घे परे । दन्ताश्छाद्यन्तेऽनेन दन्तच्छदः । आकुर्वन्त्य-स्मिन्नाकरः ।

3297. The penultimate of the Churâdi छद् is shortened

before the affix घ (III. 3 118), when not preceded by two prepositions (or more)

As उरश्छदः, प्रच्छदः, दन्तच्छदः ॥ But समुपच्छादः with two prepositions The same when preceded by more than two prepositions, as समुपरिच्छादः ॥ The elision of णि of छादि &c., by VI. 4. 51 S 2313 should not be considered as asiddha (VI 4. 22 S. 2183) or sthânivat (I. 1. 57 S. 50), otherwise there would be no *penultimate* to be shortened.

३२९८ । गोचरसंचरवहव्रजव्यजापणनिगमाश्च । ३ । ३ । ११९ ।

घान्ता निपात्यन्ते । 'हलश्च' (३३००) इति घञपवादः । गावश्चरन्त्यस्मिन्निति गोचरो देशः । संचरन्तेऽनेन संचरो मार्गः । वहन्त्यनेन वहः स्कन्धः । व्रजः । व्यजः । अजेर्व्यघञपोरिति वीभावो न । आपणः पण्यस्थानम् । निगच्छन्त्यनेन निगमश्छन्दः । चात्कषः । निकषः ।

3298 And the words 'gochara', 'samchara', 'vaha' 'vraja', 'vyaja', 'âpaṇa' and 'nigama' are anomalous.

These words are irregularly formed by the affix घ with the same force as in the last aphorism This is an *apavâda* or exception to rule III 3. 121, S. 3300 by which after roots ending in consonants, the affix घञ् is added. Thus गोचरः 'pasturage', (lit. that in which the cows graze), संचरः 'a passage', (lit through which they move), वहः 'a vehicle' (lit. by which men are carried), व्रजः 'a cow-pen, (by which they go), व्यजः 'a fan' (by which they move the air), the anomaly in this consists in not replacing the अज् of व्यज् (वि+अज्) by the substitute वी as required by sûtra II. 4. 56 S. 2292, आपण 'a market' (lit. that in which men come and *traffic)*, निगमः 'the Veda', 'a market' (that into which they *enter*)

The force of the word च in this aphorism is to include other words also, which have not been already mentioned. Thus कषः, निकषः 'a touch-stone' (lit that on which they rub)

३२९९ । अवे तॄस्त्रोर्घञ् । ३ । ३ । १२० ।

अवतारः कूपादेः । अवस्तारो जवनिका ।

3299. The affix 'ghañ' comes after the roots 'trî' (to cross) and 'stri' (to spread), when the upasarga 'ava' is in composition with them, and when the word so formed is an appelative related to the verb either as an instrument or as a location

This supersedes घ The ञ् is indicatory and causes the vriddhi of ऋ VII 2. 115 S 254) and is also for the sake of regulating the accent (VI. 1. 195, 197 S 3678,3686). The indicatory घ् is useful in the subsequent aphorism where it changes the palatals into gutturals. Thus अवतारः "the descent" into the well &c अवस्तार 'a screen round a tent'.

How do we apply अवतार also in phrases like अवतारो नद्याः 'the descent of rivers', for here the word *avatâra* is not an appellative? This use is

also allowed because the anuvritti of the word भाव is understood here also, so that these words *avatâra* &c. may be employed in senses other than appellative

३३०० । हलश्च । ३ । ३ । १२१ ।

हलन्ताद्घञ्स्यात् । घापवादः । रमन्ते योगिनोऽस्मिन्निति रामः । अपमृज्यतेऽनेन व्याध्यादिरित्यपामार्गः । विमार्गः समूहनी ।

3300 And after a verb ending in a consonant, comes the affix 'ghañ', (when the word to be formed is masculine, and related to the verb as an instrument or a location, and thereby the palatal is changed into a guttural).

The whole of the phrase within brackets is to be read into this sûtra from III 3. 118 S. 3296 This excludes घ Thus लेखः 'a writing' (that in which something is inscribed), वेदः 'the Veda' (that by which all is known), वेषः 'dress' (that which is *entered into*), बन्धः 'obstruction', मार्गः 'a way' (that on which they seek), अपामार्गः 'a plant' (that by which disease or the like is cleared away), रामः 'Râma' (*i. e.* in which the devout delight), विमार्गः

३३०१ । अध्यायन्यायोद्यावसंहाराश्च । ३ । ३ । १२२ ।

अधीयतेऽस्मिन्नध्यायः । नियन्त्युद्युवन्ति संहरन्त्यनेनेति विग्रहः । "* अवहाराधाराबायानामुपसंख्यानम् *" ।

3301. And the words 'adhyâya', 'nyâya', 'udyâva', and 'saṁhâra', are anomalous

These words are formed by adding the affix घञ् to the exclusion of घ which would have come by III. 3 118 S. 3296 All these words are derived from roots which end in vowels Thus अधि+इ+घञ्=अध्यायः 'a chapter or book' (lit. that in which they read), नी—न्यायः 'logic, justice', (lit नियन्ति अनेन that by which men are *led*), उत् यु—उद्यावः 'mixture' (lit. उद्युवन्ति अनेन that in which they *blend*), सम् हृ—संहारः 'destruction' (lit. संहरन्ति अनेन by which they are destroyed). *Vart* —avahâra, âdhâra and âvâya should be enumerated. आ-धृ—आधारः 'support' (lit. in which anything is held), आ-चि—आबायः = आवयन्ति अस्मिन् । So also अवहारः ।

३३०२ । उदङ्कोऽनुदके । ३ । ३ । १२३ ।

उत्पूर्वादञ्चतेर्घञ्स्यात् न तूदके । घृतमुदच्यते उद्ध्रियतेऽस्मिन्निति घृतोदङ्कश्चर्मण्मयं भाजनम् । 'अनुदके' किम् । उदकोदञ्चनः ।

3302. The word 'udaṅka' is anomalous, when the sense of the root refers to subjects other than 'water'.

The word is thus formed · उत्+अंच+घञ्=उदङ्कः 'a vessel'.

Would not the affix घञ् have come by sûtra III 3. 121, S 3300 why then this aphorism? This is made a seperate aphorism in order to prohibit the application of the affix, where the word to be formed means 'water'.

Thus तैलोदङ्कः 'a leathern vessel for oil'. So also घृतोदङ्कः ।

Why do we say 'when not referring to 'water'? Observe उदकोदञ्चन 'a bucket for drawing water' (उ+अञ्च+ल्युट्).

३३०३ । आनायः । ३ । ३ । १२४ ।

आनीयन्ते मत्स्यादयोऽनेनेत्यानायः । 'जालम्' इति किम् । आनयः ।

3303 The word 'ânâya' is irregularly formed when meaning 'a net'.

The word is thus formed in the sense of instrument. आ+नी+घञ्= आनायः 'a net (by which they are caught), as आनायो मत्स्यानां 'a net for fish', आनायो मृगाणाम् 'a net for wild deer &c' Why do we say 'net'? Observe आनयः ॥

३३०४ । खनो घ च । १ । ३ । १२५ ।

चाद्घञ् । आखनः–आखानः । चित्करणमन्यतोऽप्ययमिति ज्ञापनार्थम् । तेन भगः पदमित्यादि ।
'*खनेर्डडरेकेकवका वाच्याः*' । आखः–आखरः–आखनिकः–आखनिकवकः । इते खनित्रवचनाः ।

3304 The affix 'gha' as well as 'ghañ' comes after the verb 'khan' (to dig), (when the word to be formed is an appellative related to the verb as instrument or location).

The affix घञ् has been read into the sûtra by force of the word च ।

Thus आखानः or आखनः 'a spade, a hoe' The indicatory च serves no purpose in the case of khan, for the rule of gutturalisation (VII. 3 52. S. 2863) has no applicability here. Therefore, since some scope must be given to 'च' we infer that it applies to roots other than खन् also. As भगः । पदम् । (neut.)

Vart —The affix ड also comes in this sense after the verb खन् Thus आखन्+ड=आखः 'a spade'. The indicatory ड् shows that the final portion called टि should be elided

Vart —The affix डर also comes in the same sense as आखरः a spade.

Vart —So also the affix इक, as आखनिकः 'a spade'

Vart.—So too the affix इकवक as आखनिकवकः 'a spade'

३३०५ । ईषद्दुःसुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल् । ३ । ३ । १२६ ।

करणाधिकरणयोरिति निवृत्तम् । एषु दुःखसुखार्थेषूपपदेषु खल्स्यात् । 'तयोरेव–' (२८३३) इति भावे कर्मणि च । कृच्छ्रे । दुष्करः कटो भवता । अकृच्छ्रे । ईषत्करः । सुकरः । '* मिमीलीनां खलचोरात्वं नेति वाच्यम् *' । ईषन्मिमयः । दुष्प्रमयः । सुविलयः । निमयः । मयः । लयः ।

3305 In the sense of 'hard and difficult' or 'light and easy', the affix 'khal' is added to a verb, when 'îshad'. and 'dur' and 'su' are combined with it as upapadas.

The anuvritti of the phrase 'when related as instrument or location' ceases with this aphorism. The word कृच्छ्र means heavy, and दुर् has the force of conveying that sense. The word अकृच्छ्र means 'light, easy', and the words ईषद् and सु convey that sense. The affix comes with the force

of bhâva and karma (S 2833) Thus ईषत्करो भवता कटः 'a mat is made easily by you', so also दुष्करः 'made with difficulty', सुकरः 'made with ease'. Similarly ईषद्भोजः eating pleasantly', दुर्भोज and सुभोजः ।

Why do we say 'after ईषत् &c ? See कृच्छ्रेण कार्यः कटः 'the mat which is made with difficulty'.

Why do we say 'when meaning 'hard or light'? Observe ईषत्कार्यं 'a small work'.

Of the affix खल्, the letter ख and ल् are indicatory, ख causing the insertion of a nasal (technically called मुम् augment, VI 3 67 S 2942), and ल् regulates the accent (VI. 1 193S 3676). The augment मुम् will be added in the subsequent sûtra, the ख thus has no work in this sûtra

Vart —The आ substitution does not take place when the affix अच् (III 3. 56, III. 1. 134) and खल् III 3 126) come after नि, मि मी and लीः as ईषन्निमयः, निमयो वर्तते । ईषत्प्रमय, प्रमयो वर्तते । ईषद् विलय, विलयो वर्तते ॥

३३०६ । उपसर्गात्खल्घञोः । ७ । १ । ६७ ।

उपसर्गादेव लभेर्नुम्स्यात् । ईषत्प्रलम्भः । दुष्प्रलम्भः । सुप्रलम्भः । उपालम्भः ॥ 'उपसर्गात्' किम् । ईषल्लभः । लाभः ।

3306 The augment नुम् is added to लभ् preceded by a Preposition, before the affixes खल् (III 3 126) and घञ् ॥

Thus ईषत्प्रलम्भः, सुप्रलम्भः, दुष्प्रलम्भः, प्रलम्भः विप्रलम्भः ॥ This is a Niyama rule, and restricts the scope of VII 1 64 S. 2582 Before the vowel affixes खल् and घञ्, the root लभ् gets the augment नुम् only then when it is preceded by a Preposition, and not otherwise, as ईषल्लभः, लाभो वर्तते ॥

३३०७ । न सुदुर्भ्यां केवलाभ्याम् । ७ । १ । ६८ ।

उपसर्गान्तररहिताभ्यां सु दुर्भ्यां लभेर्नुम् स्यात्खल्घञोः । सुलभम् । दुर्लभम् । 'केवलाभ्याम्' किम् । सुप्रलम्भः । अतिदुर्लम्भः । कथं तर्हि अतिसुलभमतिदुर्लभमिति । यदा स्वती कर्मप्रवचनीयौ तदा भविष्यति ।

3307. The augment नुम् is not added to लभ् before खल् and घञ् when सु or दुः alone (without another Preposition along with them) precedes the root.

Thus सुलभम्, दुर्लभम्, सुलाभः, दुर्लाभः ॥ But सुप्रलम्भः, दुष्प्रलम्भः ॥ The word केवल is used in the sûtra because सुदुर्भ्यां is in the Instrumental case and not in the Ablative. Had it been in the Ablative, there would have been no necessity of using the word केवलं, for the rule would not have applied, when a preposition intervened between these and the root. In अतिसुलभम्, the word अति is not an Upasarga but a Karmapravachaniya, when अति is used as an Upasarga, we have अतिसुलम्भः ॥ If the words सुदुर्भ्याम् be construed as Ablative, then also the use of केवल is for a purpose similar to that as above.

३३०८ । कर्तृकर्मणोश्च भूकृञोः । ३ । ३ । १२७ ।

कर्तृकर्मणोरीषदादिषु चोपपदेषु भूकृञोः खल्स्यात् । 'यथासंख्यं नेष्यते' । कर्तृकर्मणी च धातोरव्यवधानेन प्रयोज्ये ईषदादयस्तु ततः प्राक् । '* कर्तृकर्मणोश्च्व्यर्थयोरिति वाच्यम् *' खित्त्वान्मुम् । अनाढ्येन दु खेन भूयते दुराढ्यम्भवम् । ईषदाढ्यम्भवम् । स्वाढ्यम्भवम् । ईषदाढ्यङ्करः । दुराढ्यङ्करः । स्वाढ्यङ्करः । 'च्व्यर्थयो ' किम् आढ्येन सुभूयते ।

3308 The affix 'khal' comes after the verbs 'bhû' and kri', when the upapadas in composition with them are 'agent' or 'object' preceded by the words 'îshad' &c. in combination with them, meaning 'hard or light'.

Ishti —The rule of respective allocation does not apply. The agent or the object stand immediately near the root, the words ईषत् &c are placed before them

Thus ईषदाढ्य भवं 'being enriched easily', दुराढ्य भवम् 'to be enriched with difficulty', स्वाढ्यकरो देवदत्तो भवता 'Devadutta can be made rich by you easily'

Varj.—It should be stated that the agent and object in composition should be, as if they ended in the affix च्वि (V 4 50 S. 2117) Compare III. 2 56 and III 2 57. S 2973,2974 Therefore we do not have it here स्वाढ्येन भूयते or आढ्येन सुभूयते ॥

३३०९ । आतो युच् । ३ । ३ । १२८ ।

खलोऽपवादः । ईषत्पानः सोमो भवता । दुष्पानः । '* भाषायां शासियुधिदृशिधृषिमृषिभ्यो युज्वाच्यः *' । दुःशासनः । दुर्योधन इत्यादि ।

3309 The affix 'yuch' comes after roots ending in long 'â', (when 'îshad', 'dur' and 'su' are combined as upapadas, in the sense of easily or with difficulty)

The word ईषद् &c. are to be read into this sûtra, not so the words कर्तृकर्मणोः &c This supersedes the affix खल् Thus ईषत्पानः सोमो भवता 'the soma juice can be lightly drunk by you', दुष्पानः 'difficult to be drunk', सुपानः 'easy to be drunk' ईषद्दानो गौर्भवता 'the cow can be given with ease by you', दुर्दान., सुदान &c

Vart —In the classical Sanskrit, the affix '*yuch*' comes after the verbs शास्, युध्, दृश्, धृष्, and मृष्, as दुःशासनः 'Duhsâsana' दुर्योधनः 'Duryodhana', दुर्दर्शनः, दुर्धर्षणः, दुर्मर्षणः ।

३३१० । षात्पदान्तात् । ८ । ४ । ३५ ।

नस्य णो न । निष्पानम् । सर्पिष्पानम् । 'षात्' किम् । निर्णयः । 'पदान्तात्' किम् । पुष्णाति । पदेऽन्तः पदान्तोऽयमिति सप्तमीसमासोऽयम् । तेनेह न । सुसर्पिष्केण ।

3310 After a ष् final in a Pada, the न is not changed to ण् ॥

Thus निष्पानम्, दुष्पानम् 'the visarga is changed to ष् here by VIII. 3 41 S 155 and VIII. 4 29 S. 2835 is debarred. सर्पिष्पानम् (is a genitive com-

pound contra II 2. 14 S. 708). So also मधुप्रमानम् (II. 1 32 S 694). The ष is in these two by VIII 3 45 S. 159, and VIII. 4 10 S 1054 debarred.

Why do we say "धातु after a षू?" Observe निर्णयः॥

Why do we say पदान्तात् 'final in a Pada'? Observe कुष्णाति, कुष्णाति॥ The word पदान्त is equivalent to पदे अन्तः or a Locative Tatpurusha, and does not mean final *of* a Pada Therefore the rule does not apply here. सुसर्पिष्केण (ins sg) सुयजुष्केण॥ Here the क is added by V 4. 154 S. 891 शोभनं सर्पिर्यस्य=सुसर्पिष्क (a Bahuvrihi). The ष is by VIII. 3 39 S 153 Before the affix क, the word सुसर्पिस् is a Pada (I 4. 17 S. 230), and thus षू (षू) is final *of* a Pada but it is final of a preceding member *followed* by another Pada The rule, in fact, applies to compounds, the षू being final in the first term

३३११ । आवश्यकाधमर्ण्ययोर्णिनिः । ३ । ३ । १७० ।

अवश्यकारी । शतंदायी ।

3311 The affix 'nini' is added to the root in denoting agent, showing that there is some necessity or indebtedness or obligation on the part of the agent in connection with the action denoted by the verb.

Thus अवश्यं कारी 'must be done'. The compounding here takes place by II 1. 72 S. 754 So also शत दायी 'ought to be given a hundred'.

३३१२ । कृत्याश्च । ३ । ३ । १७१ ।

आवश्यकाधमर्ण्ययोरित्येव । अवश्यं हरिः सेव्यः । शत देयम् ।

3312. The affixes called 'kritya' also come after a root when the sense to be indicated is that of 'necessity or obligation'.

Thus अवश्यं हरिः सेव्यः 'Hari *must* be served necessarily'. भवता खलु अवश्यं कटः कर्तव्यः, करणीयः, कार्यः or कृत्यः 'you ought to make the mat', भवता शतं दातव्यं, देयं, &c, 'you ought to pay a hundred'.

३३१३ । क्तिच्क्तौ च संज्ञायाम् । ३ । ३ । १७४ ।

धातोः क्तिच्क्तौ स्यादाशिषि संज्ञायाम् । 'तितुत्र-' (३१६३) इति नेट् । भवतात् तिः ।

3313. The affixes 'ktich' and 'kta' are employed after a root, when benediction is intended, provided that the whole word so formed, is an appellative.

The affixes therefore, give the sense of the agent, with the addition that the action is simply the object of a prayer of some one who wishes that that may be the action of that agent, the sense being simply appellative Thus तन्तिः=तनुतात् 'a weaver' (lit. may he weave)', सातिः or सतिः =सनुतात (VI 4. 45) 'wealth or gift', भूतिः=भवतात् 'success', मन्तिः=मनुतात् 'respect'. These are axamples of words formed by the affix क्तिच्। Of words formed by क्त in this sense, we have देवदत्तः=देवा एनं देयासुः 'Devadatta (lit. may the Gods give him). Though the affix क्त has already once

been generally ordained, its repetition here is to prevent its being superseded by क्तिच्। The च् of क्तिच् is qualifying only, distinguishing it from क्तिन् &c and is useful in sûtra VI. 4 39 below The affixes do not take इट् augment (See S. 3163)

३३१४ । न क्तिचि दीर्घश्च । ६ । ४ । ३९ ।

अनिटां वनतितनोत्यादीनां च दीर्घानुनासिकलोपौ न स्तः क्तिचि परे । यन्तिः । रन्तिः । वन्तिः । तन्तिः ।

3314 Before the affix क्तिच्, the above roots neither drop their nasal nor lengthen their root-vowel

The above roots i e anudâttopadesa, ending in a nasal, and वन and तनादि, do not lose their nasal before क्तिच् Thus यन्तिः, तन्तिः, वन्तिः ॥ The lengthening would have taken place by VI 4 15, S 2666 when the nasal was not elided that also is prohibited.

३३१५ । सनः क्तिचि लोपश्चास्यान्यतरस्याम् । ६ । ४ । ४५ ।

सनोतेः क्तिच्यात्त्वं वा स्यात्लोपश्च वा । सनुतात् । सातिः । सतिः । सन्तिः । देवा एनं देयासुर्देवदत्तः ।

3315 The long आ is optionally substituted for the final of सन् before the affix क्तिच्, and there is also elision optionally of the Nasal.

Thus we have three forms सातिः सन्तिः and सतिः ॥ So also देवदत्तः ।

३३१६ । अलंखल्वोः प्रतिषेधयोः प्राचां क्त्वा । ३ । ४ । १८ ।

प्रतिषेधार्थयोरलंखल्वोरुपपदयोः क्त्वा स्यात् । प्राचां ग्रहणं पूजार्थम् । 'अमैवाव्ययेन' (७८३) इति नियमान्नोपपदसमासः । 'दो दद्घोः' (३०७७) । अलं दत्त्वा । 'घुमास्था–' (२४६२) । पीत्वा खलु । 'अलंखल्वोः' किम् । मा कार्षीत् । 'प्रतिषेधयोः' किम् । अलंकारः ।

3316 According to the opinion of the Eastern Grammarians, the affix 'ktvâ' comes after a verb, when there are in combination with it, the words 'alam' and 'khalu', expressing the sense of prohibition

The anuvritti of the words 'in the Vedas &c' does not extend further.

Thus अलं कृत्वा 'do not make', खलु पीत्वा 'do not drink' पा changed to पी by S 2462, अलं बाले रुदित्वा do not weep, O girl? So also अलं दत्त्वा (S. 3077) by which दा changed to दद् ।

Why do we say 'when there are अलं and खलु'? Witness माकार्षीः 'do not make'. Why do we say 'when expressing prohibition'? Observe अलङ्कारः 'decoration'

The phrase 'in the opinion of the Eastern Grammarians' shows that it is an optional rule Therefore we have अलंरोदनेन 'do not weep'. Or if rule III 1 94 be applied, then the use of the word प्राचां is for the sake of merely showing respect (pûjârtha), the rule could have well stood without it. There is no upapada compounding because of the restriction of S. 783.

As प्रावारः or प्रवरः 'a cloak, a veil'.

Why do we say 'when it means a covering'? Observe प्रवरा गौः ।

३२३० । परौ भुवोऽवज्ञाने । ३ । ३ । ५५ ।

परिभावः-परिभवः । 'अवज्ञाने' किम् । सर्वतो भवनं परिभवः ।

3230 The affix 'ghañ' is optionally employed after the verb 'bhu', the word 'pari' being in construction, when the sense of the word so formed is 'disregard'.

The word अवज्ञान means 'contempt', 'neglect', 'disregard' &c As परिभावः or परिभवः 'insult, humiliation'.

Why do we say 'when meaning disregard'? The word परिभवः may be then construed to mean सर्वतोभवन = परिभवः 'surrounding'.

३२३१ । एरच् । ३ । ३ । ५६ ।

चयः । जयः । "* भयादीनामुपसंख्यानं नपुंसके क्तादिनिवृत्त्यर्थम् *" । भयम् । वर्षम् ।

3231 The affix 'ach' comes after a root ending in 'i' or 'ī' (when mere action is denoted, or when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, but not as an agent)

The words within brackets are to be supplied from sûtras 18 and 19 and these words are to be supplied in every subsequent sûtra as far as sûtra III. 3. 113 This debars घञ् The च् in अच् is qualitative, in sûtras like VI. 2. 144

Thus, चयः 'collection', अयः 'going', जयः 'victory', क्षयः 'wasting'.

Vart.—In this connection the words भय &c. should also be enmerated. As भी+अच्=भयम् 'fear', वर्षम् 'rain'. These being neuter words, otherwise would have taken the affix क्त &c. but for this Vârtika.

३२३२ । ॠदोरप् । ३ । ३ । ५७ ।

ॠवर्णान्तादुवर्णान्ताच्चाप् । करः । गरः । शरः । यवः । लवः । स्तवः । पवः ।

3232 After a root ending in long 'ṝ', short 'u', or long 'ū', there is the affix 'ap'.

This debars घञ्. The प् is indicatory for the sake of accent (III. 1 3), as कॄ+अप्=करः 'scattering', गॄ—गरः 'beverage, poison'; शॄ—शरः 'arrow'; यु—यवः 'barley', लू—लवः 'reaping', पू—पवः 'winnowing corn'.

The द् in ॠद् is merely for the sake of euphony it is not त् changed into द्, for then by the rule 'that which follows त् is also called तपर' short ऋ only would have been taken and not long ॠ (I. 1. 70).

३२३३ । वृक्षासनयोर्विष्टरः । ८ । ३ । ९३ ।

आसनयोर्विपूर्वस्य स्तृणातेः षत्वं निपात्यते । विष्टरो वृक्ष आसनं च । 'वृक्ष-' इति किम् । वाक्यस्य विस्तरः ।

3233 The word विष्टर is irregularly formed in the sense of "tree" and "seat."

This word is formed by adding the affix अप् ' to the root स्तृ preceded by the preposition वि ॥ Thus विष्टरो वृक्ष ॥ विष्टरमासनम् ॥

Why do we say when meaning a 'tree' or a 'seat'? Observe श्लोकविस्तारस्य विस्तरः ॥ See sûtra III. 3. 57 S. 3232 by which अप् is added here instead of घञ् ॥

३२३४ । ग्रहवृदृनिश्चिगमश्च । ३ । ३ । ५८ ।

अप्स्यात् । घञचोरपवादः । ग्रहः । वरः । दरः । निश्चयः । गमः । '* वशिरण्योरुप-सङ्ख्यानम् *' । वशः । रणः । '* घञर्थे कविधानम् *' । प्रस्थः । विघ्नः । '* द्वित्वप्रकरणे के कृञादीनामिति वक्तव्यम् *' । चक्रम् । चिक्लिदम् । चक्नसः ।

3234 The affix 'ap' cames after the verbs 'grah', 'vṛi', 'dṛi', 'nischi' and 'gam'

This debars घञ्, and in the case of निश्चि the affix अच् is debarred. As ग्रहः 'a planet', वरः 'a boon', दरः 'tearing, a cave', निश्चयः 'certainty', गमः 'march'

The verb निश्चि would have taken अच्, but takes अप् which causes difference of accent.

Vart.—The roots वश् and रण् should also be included in this, as वशः 'obedient', रणः 'battle'

Vart.—When the sense is that of घञ्, the affix क is directed to be employed, after the following verbs —स्था, स्ना, पा, व्यध्, हन् and युध् । As प्रस्थः 'a table-land' (on which they *move*), प्रस्नः 'a vessel for bathing' (in which they *bathe*), प्रपाः 'a place where water is distributed to travellers' (that out of which they *drink*), आविधः (VI. 1. 16) 'an awl, a drill' (that by which they *pierce*), विघ्नः 'an obstacle' (in which they are *obstructed*); आयुधः 'battle' (where they *fight*).

Vart —The roots कृ &c are reduplicated before the affix क । This vârtika comes under VI 1. 12, relating to reduplications. Thus चक्रम्, चिक्लिदम् and चक्नसः

३२३५ । उपसर्गेऽदः । ३ । ३ । ५९ ।

अप्स्यात् ।

3235 The affix 'ap' comes after the verb 'ad' (to eat) when an upasarga is in composition.

Thus प्र+अद्+अप् । Now applies the following sûtra by which अद् is replaced by घस् ।

३२३६ । घञपोश्च । २ । ४ । ३८ ।

अदेर्घस्लृ स्याद्घञ्यपि च । प्रघसः । विघसः । उपघसः । घासः ।

3236. And when the affix घञ् and अप् follow, घस्लृ is the substitute of अद्

As विघसः (II. 4. 38) 'half-chewed morsel', प्रघसः 'voracious'

Why do we say 'when compounded with an upasarga'? Observe घासः 'grass' अद्+घञ्=घस्+अ (II 4 38)= घासः ।

३२३७ । नौ ण च । ३ । ३ । ६० ।

नौ उपपदे अदेर्णः स्यादप् च । न्यादः । निघसः ।

3237. And the affix 'ṇa' as well as 'ap' comes after the verb 'ad, (to eat), when the upasarga 'ni' is in composition

As नि+ अद्+ण=नि+आद्+अ=न्यादः (VII 2. 116) 'feeding', नि+अद्+अप्=नि+घस्+अ (II 4. 38)=निघसः 'eating, food'.

३२३८ । व्यधजपोरनुपसर्गे । ३ । ३ । ६१ ।

अप् स्यात् । व्यधः । जपः । उपसर्गे तु । आव्याधः । उपजापः ।

3238. The affix 'ap' comes after the verbs 'vyadh' and 'jap', when no upasarga is in composition with them.

This debars घञ्. As व्यधः 'wound, जपः 'muttering'.

Why do we say 'when upasarga-less'? Observe आव्याधः उपजापः ।

३२३९ । स्वनहसोर्वा । ३ । ३ । ६२ ।

अप् । पक्षे घञ् । स्वनः-स्वानः । हसः-हासः । अनुपसर्ग इत्येव । प्रस्वानः । प्रहासः ।

3239. The affix 'ap' comes optionally after the verbs 'svan' and 'has' when no upasarga is in composition with them.

Thus स्वनः or स्वानः 'sound, हसः or हासः 'laughter' But with upasargas, we have only one from, प्रस्वानः a loud noise', प्रहासः 'a loud laughter'.

३२४० । यमः समुपनिविषु च । ३ । ३ । ६३ ।

एष्वनुपसर्गे च यमेरब्वा । संयमः-संयामः । उपयमः-उपयामः । नियमः-नियामः । वियमः-वियामः । यमः-यामः ।

3240. And the affix 'ap' comes optionally after the verb 'yam' when the upasargas 'sam', 'upa', 'ni' and 'vi', are in composition; or even when it is upasarga-less.

This debars घञ् As संयमः or संयामः 'restraint', उपयमः or उपयामः 'marriage', नियमः or नियामः 'restrictive rule, वियमः or वियामः 'check, distress', यमः or यामः ।

३२४१ । नौ गदनदपठस्वनः । ३ । ३ । ६४ ।

अब्वा स्यात् । निगदः-निगादः । निनदः-निनादः । निपठः-निपाठः । निस्वनः-निस्वानः ।

3241. The affix 'ap' comes optionally after the verbs 'gad' (to speak), 'nad' (to sound), 'path' (to read), 'svan' (to sound), when the upasarga 'ni' is in composition with them.

This debars घञ्. Thus निगदः or निगादः 'recitation'; निनदः or निनादः 'noise', निपठः or निपाठः 'reading', निस्वन or निस्वानः 'a noise'.

३२४२ । क्वणो वीणायां च । ३ । ३ । ६५ ।

नावनुपसर्गे च वीणाविषयाच्च क्वणतेरब्वा स्यात् । वीणाग्रहणं प्रादर्थम् । निक्वणः-निक्वाणः । क्वणः-क्वाणः । वीणाया तु । प्रक्वणः-प्रक्वाणः ।

3242 The affix 'ap' comes optionally after the verb 'kvan' (to jingle), when 'ni' is in composition with it, as well as when it is without any upasarga, or when 'flute' is meant.

This debars the affix घञ् Thus निक्वणः or निक्वाणः 'a musical tone'. क्वणः or क्वाणः 'sound'. When it refers to 'flute', it must have some upasarga, not necessarily नि, as कल्याणप्रक्वणा वीणा.

But not so here, अतिक्वाणो वर्तते, where the upasarga being अति and the word not referring to 'a flute,' no option is allowed When flute is not meant, the upasarga must be नि or no upasarga at all, for the optional application of the affix अप् To sum up, क्वण् takes अप् optionally under three conditions —1st when preceded by नि, or 2ndly when having no upasarga, or 3rdly when it refers to 'flute', and then it must have some upasarga

३२४३ । नित्यं पणः परिमाणे । ३ । ३ । ६६ ।

अप्स्यात् । मूलकपणः । शाकपणः । व्यवहारार्थं मूलकादीनां परिमितो मुष्टिर्बध्यते सोऽस्य विषयः । 'परिमाणे' किम् । पाणः ।

3243. The affix 'ap' comes invariably after the verb 'pan' (to barter), when the sense is that of measure

The word नित्य 'invariably' is used in the aphorism in order to stop the anuvritti of the word optionally Thus मूलकपणः 'a handful of radishes', शाकपण 'a handful of vegetable'. A small bundle of radishes &c, tied together for the purposes of sale is so-called These words secondarily have come to mean 'a measure equal to a handful', irrespective of any thing

When not meaning measure, we have पाणः 'trade'.

३२४४ । मदोऽनुपसर्गे । ३ । ३ । ६७ ।

धनमदः । उपसर्गे तु । उन्मादः ।

3244. The affix 'ap' comes after the verb 'mad', when not in composition with an upasarga.

This debars घञ्. As विद्यामदः "pride of knowledge" धनमदः 'pride of wealth', कुलमदः 'pride of family'. When compounded with upasargas, we have उन्मादः 'mad', प्रमादः 'error or carelessness'.

३२४५ । प्रमदसंमदौ हर्षे । ३ । ३ । ६८ ।

'हर्षे' किम् । प्रमादः । संमादः ।

3245 The words 'pramada' and 'sammada' are irregularly formed, meaning 'joy'.

As कन्यानां प्रमदः 'the joy of girls', कोकिलानां संमदः 'the rejoicing of cuckoos'.

Why do we say 'when meaning delight'? Observe प्रमादः 'carelessness', उन्मादः 'frenzy'.

३२४६ । समुदोरजः पशुषु । ३ । ३ । ६९ ।

संपूर्वोऽजिः समुदाय उत्पूर्वश्च प्रेरणे तस्मात्पशुविषयकादप्स्यात् । 'अजपोः' इत्युक्तेर्वीभावो न । समजः पशूना सङ्घः । उदजः पशूना प्रेरणम् । 'पशुषु' किम् । समाजो ब्राह्मणानाम् । उदाजः क्षत्रियाणाम् ।

3246 The affix 'ap' comes after the verb 'aj' (to go), when the prepositions 'sam' and 'ut' are in composition, and the word so formed refers to beasts.

This debars घञ्. The root अज 'means to go, to throw'. When preceded by सम्, it means 'a collection', and preceded by उत् it means 'driving As समजः पशूनां 'a herd of cattle', उदजः पशूनां 'driving forth of cattle' The अज is not changed to वी, because II. 4. 56 S. 2292 ordaining this substitution excepts the affixes घञ् and अप् ॥

Why do we say 'when applying to cattle? Observe समाजो ब्राह्मणानां, उदाजः क्षत्रियाणा ।

३२४७ । अक्षेषु ग्लहः । ३ । ३ । ७० ।

अक्षशब्देन देवनं लक्ष्यते तत्र ग्रहधातोरप् लत्वं च 'ग्लहः' इति निपात्यते । अक्षस्य ग्लहः । 'व्यात्युक्षीमभिसरणग्लहामदीव्यन्' । 'अक्षेषु' किम् । पादस्य ग्रहः ।

3247 The word 'glaha' is irregularly formed, when the sense of the root refers to gambling

This word is derived from the root ग्रह् The verb ग्रह takes the affix अप् and thus forms ग्रह, and then irregularly र is changed into ल, as अक्षस्य ग्लहः 'cast of the dice', the bet to be delivered on the fall of the dice

Why do we say 'when referring to gambling'? Observe ग्रहः पादस्य ।

Others say, this word is derived regularly from the root ग्लह् 'to gamble', by adding the affix अप्, and thus debarring घञ. They suppose, therefore, the existence of the root ग्लह् to explain the form ग्लहः । The counter example which they would give is ग्लाहः 'receiving', formed by adding the affix घञ् ।

Thus व्यात्युक्षीमभिसरणग्लहामदीव्यन् (Mâgh VIII. 32)..

३२४८ । प्रजने सर्तेः । ३ । ३ । ७१ ।

प्रजनं प्रथमगर्भग्रहणम् । गवामुपसरः । पशूनाम् 'उपसरः' 'प्रसरः' इति । अधिकरणे पुंसि, संज्ञायाम्–' (३२९६) इति घः ।

3248 The affix 'ap' comes after the verb 'sri' (to flow), in the sense of impregnating (the covering of cows &c).

This debars घञ्. The word प्रजनं means 'the first covering of a cow by a bull' As गवामुपसरः 'impregnation of cows', पशूनामुपसरः 'impregnation of cattle.'

How do you explain avasara and prasara? They are formed by ghañ with the force of location denoting a name under III. 3 118 S. 3296

३२४९ । ह्वः संप्रसारणं च न्यभ्युपविषु । ३ । ३ । ७२ ।

निहवः । अभिहवः । उपहवः । विहवः । 'एषु' किम् । प्रह्वायः ।

3249 The affix 'ap' comes after the verb 'hve' to call, when the prepositions 'ni', 'abhi', 'upa' and 'vi' are in composition with it, and its semivowel is changed into the corresponding vowel

This debars घञ् As नि+ह्वे+अप्=नि+हु+अ (VI 1. 108)=नि+हो+अ (VII 3 84)=निहवः (VI 1. 78) 'invocation', अभिहवः 'invocation', उपहवः 'invitation, विहवः 'calling' But प्रह्वायः 'a summons'.

३२५० । आङि युद्धे । ३ । ३ । ७३ ।

आहूयन्तेऽस्मिन्नित्याहवः । 'युद्धे' किम् । आह्वायः ।

3250. The affix 'ap' comes after the verb 'hve' when the word in composition is the upasarga 'âñ', and the semi-vowel of the root is changed into its corresponding vowel, when the word so formed means battle.

As आहवः 'battle' (where they *challenge* each other) But otherwise आह्वायः 'calling'

३२५१ । निपानमाहावः । ३ । ३ । ७४ ।

आङ्पूर्वस्य ह्वयतेः संप्रसारणमवृद्धिश्चोदकाधारश्चेद्वाच्यः । 'आहावस्तु निपानं स्यादुपकूपजलाशये' ।

3251. The word 'âhâva' is irregularly formed when meaning 'a trough.

The word आहावः is irregularly formed from ह्वे by the prefix आ, then samprasârana, and the vriddhi of the vowel Thus आ+ह्वे+अप्=आहु+अ =आहौ+अ=आहावः 'a trough near a well for watering cattle'. Otherwise आह्वायः 'calling'. Even in the word आहावः the sense of calling is understood. It is that place near a well, containing water, where cattle are called or invited to drink water.

Thus आहावस्तु निपानं स्यादुपकूपजलाशये (Amarakosá I. 10. 26).

३२५२ । भावेऽनुपसर्गस्य । ३ । ३ । ७५ ।

अनुपसर्गस्य ह्वयतेः संप्रसारणमप् स्याद्भावे । हवः ।

3252. The affix 'ap' comes after the verb 'hve' and there is the change of the semi-vowel to its coroesponding vowel, when the root is upasarga-less, and mere action is denoted.

As हवः 'calling', हवे हवे सुहवं शूरमिन्द्रम् ।

Why do we say 'when no upasarga is in composition with it? Observe आहावः। Though the anuvritti of the word भाव was understood in this aphorism from sûtra 3184, its repetition here shows that the anuvritti of sûtra 3188, which was running, must not be taken, so that this word applies to agent-kâraka also

३२५३। हनश्च वधः। ३। ३। ७६।

अनुपसर्गाद्धन्तेर्भावे अप्स्यात्। वधादेशश्चान्तोदात्तः। 'वधेन दस्युम्'। चाद्घञ्। घातः।

3253 The affix 'ap' comes after the root 'han' when upasarga-less, in the sense of mere action, and 'vadha' is the substitute of 'han' before this affix

This वध has udâtta accent on its final The affix अप् which is anudâtta generally (III 1 4) thus becomes udâtta

As वधश्चोराणाम् 'the killing of thieves, वधो दस्यूनाम 'the killing of robbers'

When action is not denoted, the affix घञ् applies, as घातः 'a blow

So also when an upasarga is in composition with it, as प्रघातः, घातः॥

The word च in the aphorism does not connect हन्, with the substitute वध, there being no co-ordination, it refers to the affixes under discussion. Thus we have the affix घञ् also, as घातः 'killing'.

३२५४। मूर्तौ घनः। ३। ३। ७७।

मूर्तिः काठिन्यं तस्मिन्नभिधेये हन्तेरप्स्यात्। घनश्चादेशः। अभ्रघनः। कथम् 'सैन्धवघनमानय' इति। धर्मशब्देन धर्मी लक्ष्यते।

3254. The affix 'ap' comes after the verb 'han', when the word so formed means solidity, and 'ghan' is the substitute of han

The word मूर्ति means hardness', 'solidity' Thus अभ्रघनः 'a mass of cloud', दधिघनः 'solid curd'. How do we say घन दधि or सैन्धवघनमानय Here the quality is taken for the thing qualified.

३२५५। अन्तर्घनो देशे। ३। ३। ७८।

वाहीकग्रामविशेषस्य संज्ञेयम्। 'अन्तर्घणः' इति पाठान्तरम्।

3255 The verb 'han' preceded by the word 'antar' takes the affix 'ap' and 'ghan' is the substitute of the word 'han', when the word so formed means 'a country'.

As अन्तर्+हन्+अप्=अन्तर्+घन्+अ=अन्तर्घनः 'name of a country of Bâhika', (a porch or court, an open space before the house between the entrance door and the house). Some write the word with a ण as अन्तर्घणः, that is also valid.

Why do we say 'when meaning a country'? Observe अन्तर्घातो 'striking in the middl'.

३२५६ । अगारैकदेशे प्रघणः प्रघाणश्च । ३ । ३ । ७९ ।

द्वारदेशे द्वौ प्रकोष्ठावलिन्दौ आभ्यन्तरो बाह्यश्च । तत्र बाह्ये प्रकोष्ठे निपातनमिदम् । प्रविशद्भिर्जनैः पादैः प्रकर्षेण हन्यते इति प्रघणः-प्रघाणः । कर्मण्यप् । पक्षे वृद्धिः ।

3256 The words 'praghana' and 'praghâna' are irregularly formed, meaning 'a portion of a dwelling house'.

Thus प्रघणः or प्रघाणः 'a porch before the door of a house, a portico' The ap has the force of object' There is vriddhi in one alternative. On both sides of an entrance to a house there are open spaces The outer-yard is called praghâna or praghana. Because persons entering *strike* that ground with their feet to throw off dust and dirt—so it is well stricken ground indeed

This is formed from हन् with प्र, irregularly.

Why do we say when meaning a portion of a house? Observe प्रघातः ।

३२५७ । उद्घनोऽत्याधानम् । ३ । ३ । ८० ।

अत्याधानमुपरिस्थापनम् । यस्मिन्काष्ठेऽन्यानि काष्ठानि स्थापयित्वा तक्ष्यन्ते तदुद्घनः । अधिकरणेऽप् ।

3257. The word 'udghana' is irregularly formed in the sense of 'bench'.

This is formed from उद्+हन् irregularly. Thus उद्घनः 'a carpenter's bench' (the wood on which placing other planks &c. the carpenter planes, carves &c.) The ap has the force of location

When not having this sense, we have उद्घातः 'uneven'

३२५८ । अपघनोऽङ्गम् । ३ । ३ । ८१ ।

अङ्गं शरीरावयवः । स चेह न सर्वः किं तु पाणिः पादश्चेत्याहुः । करणेऽप् । अपघातोऽन्यः ।

3258 The word 'apaghana' is irreguarly formed meaning 'a member of the body'.

This is formed irregularly from अप+हन् Thus अपघनः 'a limb or member of the body' The word अङ्गम् means a portion of the body, such as hand or foot, and not the whole body The ap has the force of Instrument here Otherwise we have अपघातः ।

३२५९ । करणेऽयोविद्रुषु । ३ । ३ । ८२ ।

एषु हन्तेः करणेऽप्स्याद्घनादेशश्च । अयो हन्यतेऽनेनेत्ययोघनः । विघनः । द्रुघनः । 'द्रुघणः' इत्येके । 'पूर्वपदात्संज्ञायाम्–' (८५७) इति णत्वम् । संज्ञैषा कुठारस्य । द्रुर्वृक्षः ।

3259. The affix 'ap' comes after the verb 'han' when the words, 'ayas', 'vi' or 'dru' are in composition with it, when the word so formed is related to the verb as an instrument, and 'ghan' is the substitute of 'han'.

As अयोघनः a forge-hammer' (whereby the iron is destroyed), विघनः 'a mallet', द्रुघनः 'an axe' lit. the tree (dru) cutter Some write द्रुघणः, the न being changed into ण either by rule VIII. 4. 3. S. 857 or by

including this word in the class of आरोहणादि (IV. 2 80). 'Dru' means 'tree'.

३२६० । स्तम्बे क च । ३ । ३ । ८३ ।

स्तम्ब उपपदे हन्तेः करणे कः स्यादप् च । पक्षे घनादेशश्च । स्तम्बघ्नः—स्तम्बघनः । करण इत्येव । स्तम्बघातः ।

3260. The affix 'ka' also comes after the verb 'han', when 'stamba' (a clump) is the word in composition, and the relation of the word so formed to the verb is that of an instrument.

The word च in the sûtra draws in अप् from the last aphorism and in that case घन् replaces हन् Thus स्तम्बघ्न or स्तम्बघनः 'a small hoe for weeding clumps of grass'. In the feminine gender, the forms are स्तम्बघ्नी as well as स्तम्बघना । When क is added we have स्तम्बघ्नः । Thus हन्+क=ह्न्+अ (VI. 4 98) =घ्न (VII 3. 54) When अप् is added, हन् is totally replaced by घन् । When instrument is not meant, we have स्तम्बघातः ।

३२६१ । परौ घः । ३ । ३ । ८४ ।

परौ हन्तेरप् स्यात्करणे घशब्दश्चादेशः । परिहन्यतेऽनेनेति परिघः ।

3261. The affix 'ap' comes after the verb 'han' when the upasarga 'pari' is in composition, and the relation between the word so formed, and the verb, is that of an instrument, and 'gha' replaces 'han'

Thus परिघः 'an iron beam used for locking or shutting the gate, an iron club'. By the next sûtra, we get another form of this word.

३२६२ । परेश्च घाङ्कयोः । ८ । २ । २२ ।

परे रेफस्य लो वा स्याद्घशब्देऽङ्कशब्दे च । पलिघः—परिघः । पर्यङ्कः—पल्यङ्कः । इह 'तरप्तमपौ घः' (२००३) इति कृत्रिमस्य न ग्रहणं व्याख्यानात् ।

2262 The र् of परि is changed to ल् before gha and anka.

As परिघः or पलिघः, पर्यङ्कः or पल्यङ्कः ॥ The worb घ here means the word-form घ, and not the technical घ of तरप् and तमप् ॥ See I. 1. 22 S. 2003.

३२६३ । उपघ्न आश्रये । ३ । ३ । ८५ ।

उपपूर्वाद्धन्तेरप् स्यादुपधालोपश्च । आ श्रयशब्देन सामीप्यं लक्ष्यते । पर्वतेनोपहन्यते सामीप्येन गम्यत इति पर्वतोपघ्नः ।

3263. The word 'upaghna' is irregularly formed meaning 'an inclined place for leaning or support'.

It is formed by adding अप् (III 3 76) to the verb हन् preceded by the upasarga उप, then eliding the penultimate अ of ह, this is the irregularity. Then by sandhi rules हन् is changed into घ्नः । This form would have been given by the affix क also, without any irregularity.

The word आश्रय refers to proximity, contiguity Thus पर्वतोपघ्नः 'the declivity of the mountain', so also ग्रामोपघ्नः 'bordering the village'.

Why do we say 'when meaning 'support'? Observe पर्वतोपघातः ।

३२६४ । संघोद्घौ गणप्रशंसयोः । ३ । ३ । ८६ ।

संहनन संघ । भावेऽप् । उद्धन्यते उत्कृष्टो ज्ञायत इत्युद्घः । कर्मण्यप् । गत्यर्थानां बुद्ध्यर्थत्वाद्धन्तिर्ज्ञाने ।

3264 The words 'sangha' and udgha' are irregularly formed in the sense of 'a collection', and 'a praise' respectively

These words are thus formed, सम्+हन्+अप्=स+ह्+अ=स+घ्+अ=संघः Thus संघः पशूनाम् 'a herd of cattle', so also उद्घो मनुष्यः 'an excellent man' 'who knows' well The word 'respectively is inserted from I. 3 10 When not used in these senses, we have संघातः 'union' In sangha, the ap has the force of 'condition', and in udgha of 'object', as all roots meaning 'to go', denote also 'to understand', so 'han' here means 'to know', in udgha

३२६५ । निघो निमितम् । ३ । ३ । ८७ ।

समन्तान्मित निमितम् । निर्विशेष हन्यन्ते ज्ञायन्ते इति निघाः वृक्षाः । समारोहपरिणाहा इत्यर्थः ।

3265 The word 'nigha' is irregularly formed in the sense of 'as high as broad'

Tn word निमित means 'measured all round' *i e* 'as high as broad' literally that which is known (hanyante=jñâyante) fully. As निघा वृक्षाः 'trees as high as broad' निघा शालयः square or cubic or circular halls Otherwise, when not meaning 'as high as broad', we have निघातः 'a blow' The word निमित=समन्तान्मित, समारोहपरिणाहम् । It may be derived from मा or from मि । In the first case it will mean 'measured' and in the other, 'erected, built'. Professor Bothlingk refers to *Apastamba Dharma*. I. 20 30 for the meaning of this word

३२६६ । ड्वितः क्त्रिः । ३ । १ । ८८

अयं भाव एव स्वभावात् । 'क्त्रेर्मम्नित्यम्' । नित्यग्रहणात्क्त्र्यन्तेविग्रहः । अत एव क्त्र्यन्तेन न विग्रहः । डुपचष् । पाकेन निर्वृत्त पक्त्रिमम् । डुवप् । उप्त्रिमम् ।

3266 The affix 'ktṛi' comes after the verb which has an indicatory 'du', when denoting mere action &c

The phrases 'when the sense is that of mere action', and 'when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, but not as agent', are of course understood in this, as in all the previous aphorisms. Then by IV 4. 20, S. 1570 (of the affix क्त्रि, मप् is always the augment) we must add म, for we can not use the affix त्रि alone, but we must always use त्रिमप् ॥ Thus डुपचष् 'to cook'—

पक्त्रिमम् 'what is ripe', डुवप्—उप्त्रिमम् 'sown' (VI. 1. 15), डुकृञ्—कृत्रिमम् 'artificial'.

३२६७ । ट्वितोऽथुच् । ३ । ३ । ८९ ।

अयमपि स्वभावाद्भाव एव । टुवेपृ । वेपथुः । श्वयथुः ।

3267. After that verb which has an indicatory 'tu', the affix athuch, comes with the force of denoting mere action &c

As टुवेपृ—वेपथुः 'a trembling', टुओश्वि—श्वयथुः 'swelling', टुक्षु—क्षवथुः 'sneezing, टुदु—दवथुः 'burning'

३२६८ । यजयाचयतविच्छप्रच्छरक्षो नङ् । ३ । ३ । ९० ।

यज्ञः । याच्ञा । यत्नः । विश्नः । प्रश्नः । 'प्रश्ने चासन्न-' (२९९९) इति ज्ञापकान्न संप्रसारणम् । ङित्त्वं तु विश्न इत्यत्र गुणनिषेधाय । रक्ष्णः ।

3268. After the verbs 'yaj' (to worship), 'yâch' (to ask for,) 'yat (to strive), 'vichchh' (to shine), 'prachchh' (to ask) and 'raksh' (to preserve), comes the affix 'naṅ' with the force of denoting mere action &c

The conditions of S 3184 and 3188 are understood here also The ङ् of नङ् is for the sake of prohibiting guna or vriddhi (I 1. 5 S 2217), as यज्ञः 'sacrifice', याच्ञा 'solicitation', यत्नः 'effort', विश्नः (VI 4. 19 S 2561) 'lustre', no guna, because of ङ् । प्रश्नः 'a question', रक्ष्णः protection.

The root प्रच्छ, by VI 1 16, S 2412 ought to have changed its र into ऋ the ङित् affix नङ्. Its not doing so must be taken to be an irregularity before countenanced by Panini as we know from the fact that Pâṇini himself uses the form प्रश्न in III 2 117 S. 2777.

३२६९ । स्वपो नन् । ३ । ३ । ९१ ।

स्वप्नः ।

3269. The affix 'nan' comes, under similar circumstances, after the verb 'svap' (to sleep)

The final न् is indicatory and regulates the accent (VI 1. 197 S. 3686,) as स्वप्नः 'a dream'.

३२७० । उपसर्गे घोः किः । ३ । ३ । ९२ ।

प्रधिः । अन्तर्धिः । उपाधीयतेऽनेनेत्युपाधिः ।

3270. The affix 'ki' comes under similar conditions, after a 'ghu' verb (I. 1. 20 S 2373), when an upasarga is in composition with it.

The क् is indicatory, by force of which the final आ is elided (VI. 4. 64 S. 2372). Thus प्र+दा+कि=प्रदिः 'a present', प्रधिः 'the periphery of a wheel', उपाधिः 'fraud', अन्तर्द्धिः 'vanishing'.

३२७१ । कर्मण्यधिकरणे च । ३ । ३ । ९३ ।

कर्मण्युपपदे घोः किः स्यादधिकरणेऽर्थे । जलानि धीयन्तेऽस्मिन्निति जलधिः ।

3271 The affix 'ki' comes after a 'ghu' verb, when a word in the accusative case is in composition with it, and when the relation of the word so formed to its verb, is that of 'location'

As जलधिः the ocean (in which water is held)', शरधिः 'a quiver (that in which arrows are put)'

The word 'location' in the aphorism indicates that the words so formed should have no other significance The word च in the aphorism draws in the affix कि from the last sûtra

३२७२ । स्त्रियां क्तिन् । ३ । ३ । ९४ ।

स्त्रीलिङ्गे भावादौ क्तिन्स्याद्घञोऽपवादः । अजपौ तु परत्वाद्बाधेते । कृतिः । चितिः । स्तुतिः स्फायी–स्फाति 'स्फीतिकाम' इति तु प्रामादिकम् । क्तान्तात्तत्करोतीति णिचि 'अच इः' इति वा। समाधेयम् । '* श्रुयजीषिस्तुभ्यः करणे *' श्रूयतेऽनया श्रुतिः । यजेरिषेश्च इष्टि । स्तुति । '* ऋल्वादिभ्यः क्तिन्निष्ठावद्वाच्यः *' । तेन नत्वम् । कीर्णि । गीर्णिः । लूनिः । धूनिः । पूनि । ऋादः–' (३०७३) इति योगविभागात्क्तिनि ह्रस्वः । प्रहग्नि । 'ति च' (३०३७) । सूर्तिः । फुल्तिः । '* घायतेः क्तिनि पिभावो वाच्यः *' । अपचितिः । '* सम्पदादिभ्यः क्विप् *' । सम्पत् । विपत् । "क्तिन्नपीष्यते' । सम्पत्तिः । विपत्तिः ।

3272. To express an action &c. by a word in the feminine gender, the affix 'ktin' is added to the root

The conditions of rules 3184 and 3188 are understood here also This supersedes घञ्, अच् and अप् affixes, being taught subsequent to them Thus कृतिः 'action', चितिः 'a gathering', मतिः 'understanding' स्तुतिः 'praise', स्फातिः 'swelling'. The form स्फीति is erroneous, for स्फा is changed to स्फी only in the Nishthâ (S. 3044). Or it is derived from the root स्फीति formed from the Past Part स्फीत with णिच् and adding इ । Thus स्फीति + इ (अचः इः) = स्फीतिः (VI. 1. 22. S 3044). The णिच् is added to p. p. स्फीत to make it a root by the gana—sûtra given under the Churâdi √कथ (No 368).

Note—The affix *ktin* should be declared to come after the verbs आप् 'to get' &c Thus आप्ति 'getting', राद्धिः 'accomplishment', दीप्तिः 'shining', स्रस्तिः 'a slip', ध्वस्तिः 'destruction', लब्धिः 'gain'

Vart.—So also after the verbs श्रु 'to hear', यज् 'to worship' इष 'to wish' and स्तु 'to praise', when instrument is meant, as श्रुतिः 'ear' (that by which we hear)', so इष्टिः, 'a sacrifice' or 'a wish' from yaj and ish. स्तुतिः 'a praise

Note.—The affix नि comes after the verbs 'ग्लै to be exhausted', म्लै 'to fade, 'ज्या to grow old' and हा 'to leave', as ग्लानिः 'exhaustion', म्लानिः 'fading', ज्यानिः 'old age', हानिः 'loss'.

Vart.—The affix क्तिन् coming after verbs ending in long ॠ and the verbs लू &c. is like a Nishthâ Thus कीर्णिः 'scattering', This form is thus evolved कॄ + क्तिन् = कि + ति (VII. 1. 100 S. 2390) = किर् + ति (I 1 51 S. 70) = कीर् + ति (VIII. 2. 77 S. 354). At this stage, त is changed into न by the

affix being treated as a Nishthâ (VIII. 2 42 S 3018), and this न is changed into ण by the ordinary rules of sandhi, so also गीर्णि 'praise', जीर्णिः 'old age', शीर्णि 'drying' लूनिः (VIII 2 44) 'cutting', यूनिः 'joining', धूनिः 'agitation', प्रूनिः 'destruction' The आ of hlâd is shortened to अ by the analogy of Nishthâ (VI 4 95 S 3073) by dividing it into two). As प्रह्लन्नि ॥ Similarly चूर्ति । फुल्ति । The अ of चर् and फल् is changed to उ by S 3037

Vart —Before क्तिन् affix चाय् is always changed to चि, as अपचितिः 'Loss, destruction, showing reverence' The affix क्तिन् is added to चाय् by considering it as belonging to the class of आप् &c See above *Vârt.* Otherwise it would take the affix अ by III 3 103

Vart —The affix क्विप् comes after the verbs सम्पद् &c, as सम्पद् 'prosperity', विपद् 'a calamity', प्रतिपद् 'access' The affix क्तिन् is also employed after these verbs —as सम्पत्तिः, विपत्ति । The verbs लू &c. are 21 verbs of kryâdi class

३२७३ । स्थागापापचो भावे । ३ । ३ । ९५ ।

क्तिन्स्यादङोऽपवादः । प्रस्थिति । उपस्थितिः । संगीतिः । संपीतिः । पक्तिः । कथम् 'अवस्था' 'संस्था' इति । 'व्यवस्थायाम्' इति ज्ञापकात् ।

3273 After the roots 'sthâ' (to stand), 'gâ' (to sing) pâ, (to drink) and 'pach' (to cook), the affix 'ktin' is employed, when a word in the feminine gender denoting a 'mere action' is to be expressed

This debars the affix अङ् (III 3 106 S 3283) which generally supersedes क्तिन् in cases of compound verbs ending in long आ Thus प्रस्थितिः 'a journey' (VII 4 40 S. 3074.), उद्गीतिः 'a singing aloud', गै+क्ति=गा+ति (VI. 1 45 S. 2370) =गी+ति (VI 4 66 S 2462), संगीतिः 'a concert', प्रपीतिः 'a cistern', संपीतिः 'drinking together', पक्तिः 'cooking'.

The repetition of the word भाव in this aphorism in spite of its anuvritti being understood from S 3184 is to exclude every other significance.

How do we get froms like अवस्था and संस्था ? Pânini himself, in his sûtras, has used forms like व्यवस्था &c See I 1 34 S 218 This is enough justification for us to derive forms like अवस्था, संस्था &c by applying the affix अङ् under S 3283 in spite of the present sûtra, which requires us to apply क्तिन् only

३२७४ । ऊतियूतिजूतिसातिहेतिकीर्तयश्च । ३ । ३ । ९७ ।

अवतेः 'ज्वरत्वर-' (२६५४) इत्यूठ् । ऊतिः । स्वरार्थं वचनम् । उदात्त इति हि वर्तते । यूतिः । जूतिः । अनयोर्दीर्घत्वं च निपात्यते । स्यतेः सातिः । 'द्यतिस्यतिमास्था-' (३०७४) इतीत्वे प्राप्ते इत्वाभावो निपात्यते । सनोतेर्वा 'जनसन-' (२५०४) इत्यात्वे कृते स्वरार्थं निपातनम् । हन्तेर्हिनोतेर्वा हेतिः । कीर्तिः ।

3274 And these words *viz* 'ûti' (preserving, sport), 'yûti' (joining), 'jûti' (velocity), 'sâti', (destruction), 'heti'

(a weapon) and 'kîrti' (fame) are anomalous forms, acutely accented

The anuvritti of the word मन्त्रे does not exist in this, but the word उदात्त of the last Ashtâdhyâyî sûtra S. 3420 is understood here The word ऊति is thus formed —अव 'to protect'+क्तिन्=ऊ+ति (VI 4. 20 S 2654)=ऊति। This form is regular and could be evolved from III 3 94 also, but not so the accent The irregularity in यूतिः and जूतिः consists in the lengthening of उ into ऊ, in सातिः the आ of the root षै which becomes सा by VI. 1 45 S 2370 is not changed into इ, as rule VII 4 40 S 3074 required, and this is the irregularity This form may also be derived from the root सन् with perfect propriety, except as to the accent, which would be regulated by the present sûtra thus सन्+क्तिन्=सा+क्तिन् (VI 4 42 S 2504)=साति. The form हेति may by derived either from हन् or हिनोति।

इन्द्र वाजेषु नोऽव सहस्रप्रधनेषु च। उग्र उग्राभि ऊतिभिः॥ (Rig I 7 4) 'O Indra mayst thou mighty, defend us in battles and in fights of a thousand duels with thy mighty protections' So also कीर्ति उः।

३२७५। व्रजयजोर्भावे क्यप्। ३। ३। ३८।

व्रज्या। इज्या।

3275 The affix 'kyap' comes after the roots 'vraj' (to go) and 'yaj' (to worship) acutely accented, in forming a word in the feminine denoting action

This supersedes क्तिन् Thus व्रज्या 'wandering about', इज्या (VI 1 15 S 2409) 'worshipping'. The प् of क्यप् is indicatory, and though it serves no purpose in this sûtra, it is, however, necessary in the next, for it is by force of क्यप् having प्, that we add a त by VI 1. 71 S. 2858, in the words formed in the next aphorism

१२७६। संज्ञायां समजनिषदनिपतमनविदषुञ्शीङ्भृञिणः। ३। ३। ९९।

समजादिभ्यः स्त्रियां भावादौ क्यप्स्यात्स चोदात्तः संज्ञायाम्। '*अजेः क्यपि वीभावो नेति वाच्यम् *'। समजन्त्यस्यामिति समज्या सभा। निषीदन्त्यस्यामिति निषद्या। आपणः। निपतन्त्यस्यामिति निपत्या पिच्छिला भूमिः। मन्यतेऽनयेति मन्या गलपार्श्वशिरा। विदन्त्यनया विद्या। सुत्याभिषवः। शय्या। भृत्या। ईयतेऽनया इत्या शिबिका।

3276 The affix 'kyap' comes after the following verbs in forming a word in the feminine denoting 'an appellative' and is acutely accented *viz* —'sam-aj', 'nishad' 'ni-pat', 'man', 'vid', 'suñ', 'sîñ', 'bhriñ' and 'in'

Thus समज्या 'an assembly' *Vart* —The अज्, is not changed to वी before the affix kyap inspite of II 4 56 S 2292 निषद्या 'a small bed or couch', निपत्या 'slippery ground', मन्या 'the nape or the back of the neck', by which one *understands* when a man is an anger', विद्या 'knowledge', सुत्या (VI. 1 71) 'extraction of soma juice, parturition', शय्या 'bed', भृत्या 'wages' service, इत्या 'a litter' palanquin'.

३२७७ । कृञः श च । ३ । ३ । १०० ।

'कृञः' इति योगविभागः । कृञः क्यप्स्यात् । कृत्या । 'श च' । चात्क्तिन् । क्रिया । कृतिः ।

3277. And after the root 'kri' comes the affix 'śa' in forming a feminine, as well as the affix 'kyap'

By the force of the word च we draw the affix क्यप् into this sûtra, and by the process called योगविभाग we can split up this aphorism into two —

(1) कृञः 'after the root कृ there is the affix kyap As कृत्या ।

(2) श च 'and the affix श as well as ktin Thus क्रिया, and कृतिः । When the affix श is added, the root assumes the form क्रिय by III 1 67 S 2756.

३२७८ । इच्छा । ३ । ३ । १०१ ।

इषेर्भावे शो यगभावश्च निपात्यते । इच्छा । '*परिचर्यापरिसर्यामृगयाटाट्यानामुपसंख्यानम्*' । शो यक्च निपात्यते । परिचर्या पूजा । परिसर्या परिसरणम् । अत्र गुणोऽपि । मृग अन्वेषणे चुरादावदन्तः । अतो लोपाभावोऽपि । शे यकि णिलोपः । मृगया । अटतेः शे यकि टयशब्दस्य द्वित्वं पूर्वभागे यकारनिवृत्तिर्दीर्घश्च । अटाट्या । '*जागर्तेरकारो वा*' । पक्षे शः । जागरा–जागर्या ।

3278 The form 'ichchhâ' (desire) is irregular

The word is thus formed इष्+श=इच्छ+अ=इच्छा The यक् ordained by III 1 67 S. 2756 is not added, this is the irregularity.

Vart —The follwing words are also irregularly formed —परिसर्या 'perambulation', the guna is also an anomaly, परिचर्या attendance, service, मृगया 'hunting' from the churâdi root mriga (No. 137) 'to search' it ends in अ । This अ is not elided, the णि is elided before श and यक् । अटाट्या 'the habit of roaming about as a religious mendicant'. The affixes श and यक् are irregularly added, and the syllable टय is reduplicated, but no य in the first portion, while the vowel is lengthened.

Vart —From the root जागृ we have either जागरा or जागर्या 'waking'. The first is formed by the affix अ, the latter by श which brings in यक् (III. 1 67 S 2756).

३२७९ । अ प्रत्ययात् । ३ । ३ । १०२ ।

प्रत्ययान्तेभ्यो धातुभ्यः स्त्रियामकारप्रत्ययः स्यात् । चिकीर्षा । पुत्रकाम्या ।

3279. After the verbs that end in an affix, there is the affix 'a', the word being feminine

The verbs that end in an affix are derivative roots, such as Desideratives, Causatives, Intensives and Denominatives. Though taking affixes, they are called धातु (III. 1. 32 S. 2304), after these verbs the affix अ is used in forming the feminine noun.

Thus कृ+सन्=चिकिर्ष 'to wish to do, this is a Derivative root, after this root चिकीर्ष, we add अ । Thus चिकीर्ष+अ (VI. 4. 48 S. 2308)=चिकीर्ष । Then we add टाप् by IV. 1. 4. S. 454 and get चिकीर्षा 'the desire to do', so also जिहीर्षा 'the desire to take', पुत्रीया 'the desire to be like a son', पुत्रकाम्या

'desire of a son', लोलूया 'much cutting', कण्डूया 'itch' The sûtra is also found as अः प्रत्ययात् ।

३२८० । गुरोश्च हलः । ३ । ३ । १०३ ।

गुरुमतो हलन्तात्स्त्रियामकारः स्यात् । ईहा । ऊहा । 'गुरोः' किम् । भक्तिः । 'हलः' किम् । नीतिः । '* निष्ठायां सेट इति वक्तव्यम् *' । नेह । आप्तिः । 'तितुत्र-' (३१६३) इति नेट् । दीप्तिः । '* तिशुभिष्वग्रहादीनामिति वाच्यम् *' निगृहीतिः । निपठितिः ।

3280 The affix 'a' comes after that verb which has a prosodially heavy vowel and ends in a consonant, when the word to be formed is feminine

This debars क्तिन् । Thus कुण्डा 'an adulteress', हुण्डा 'a tigress', ईहा effort', ऊहा 'supplying an ellipsis'.

Why do we say 'which has a prosodially heavy vowel'? Observe भक्तिः 'devotion'. Why do we say 'which ends in a consonant'? Observe नीतिः 'polity'.

Vart.—The affix ktin comes after roots which take an indicatory इ in the Nisthâ. Not here as आप्तिः । The ktin does not take इट् by VII 2. 9 S. 3163. So we get दीप्तिः ।

Vart.—The affix ति, तु and त्रि take इट् augment after ग्रह् and words of similar formation — as निगृहीतिः, उपस्निहितिः, निकुचितिः । निपठितिः ॥

३२८१ । षिद्भिदादिभ्योऽङ् । ३ । ३ । १०४ ।

षिद्भ्यो भिदादिभ्यश्च स्त्रियामङ् । जॄष् । 'ऋदृशोऽङि गुणः' (२४०५) । जरा । त्रपूष् । त्रपा । भिदा । विदारणे एवायम् । भित्तिरन्या । छिदा । गुहा । क्रपेः सम्प्रसारणं च । कृपा ।

3281. The affix 'an' comes after those verbs that have an indicatory 'sh', and after 'bhid' &c, when the word to be formed is feminine.

Thus जॄष् has an indicatory ष्, the real root being जॄ । From it we have जरा 'old age' (VII 4 16 § 2406 causes guna),, त्रपूष्—त्रपा 'bashfulness'.

So also from verbs of the *Bhidâdi* class we have भिदा ' breaking , in the alternative we have भित्तिः । So also छिदा 'cutting', छित्तिः 'cutting', आरा 'a knife, an iron instrument', आर्तिः 'distress', धारा a stream', धृतिः । The list of *Bhidâdi* verbs will not be found given in one place in the *Dhatupâtha* They have been collected from different *Ganas*, and are the following —

भिदा, छिदा, विदा, क्षिपा, गुहा (गिर्योषध्योः), श्रद्धा, मेधा, गोधा, आरा, हारा, कारा, क्षिया, धारा, धारा लेखा, रेखा, चूडा, पीडा, वपा, वसा मृजा, पृजा, कृपा । (क्रपेःसंप्रसारणं च) and there is vocalisation of the र of krap. As क्रप्+अङ्+आ=कृपा ।

३२८२ । चिन्तिपूजिकथिकुम्बिचर्चश्च । ३ । ३ । १०५ ।

अङ् स्यात् । युचोऽपवादः । चिन्ता । पूजा । कथा । कुम्बा । चर्चा ।

3282 The affix 'an' as well as the affix 'yuch' comes after the following verbs, forming feminine words —'chint' (to think), pûj' (to worship) 'kath' (to narrate), 'kumb' (to cover) and 'charch' (to learn)

The force of च is to include the affix युच् into this sûtra (see III 3 107 S 3284) All these verbs belong to the *Churâdi* or 10th class, and would have exculsively taken युच् by III. 3 107 S 3281

Thus चिन्ता 'thought', पूजा 'worship, कथा 'narration', कुम्बा 'a covering', 'a thick petticoat', चर्चा 'recitation'

When the affix is युच्, the forms are चिन्तना &c (VII 1 1. S 1247).

३२८३ । आतश्चोपसर्गे । ३ । ३ । १०६ ।

अङ् स्यात् । क्तिनोऽपवादः । प्रदा । उपदा । * श्रदन्तरोरुपसर्गवद्वृत्तिः । श्रद्धा । अन्तर्धा । 'उपसर्गे घोः किः' (३२७०) इत्यनेन कि । अन्तर्धिः ।

3283 The affix 'añ' comes after those verbs which end in long â when an upasarga is in composition, and when the word to be formed is feminine

This supersedes क्तिन् Thus प्रदा, प्रधा, उपदा, उपधा &c

Vart —For the purposes of this rule the particles श्रत् and अन्तर् should be treated like upasargas Thus श्रद्धा 'faith' अन्तर्द्धा (I 4 59). So also कि is added by S 3270 As अन्तर्धिः ।

३२८४ । ण्यासश्रन्थो युच् । ३ । ३ । १०७ ।

अकारस्यापवादः । कारणा । हारणा । आसना । श्रन्थना । '* घट्टिवन्दिविदिभ्यश्चेति वाच्यम् *' । घट्टना । वन्दना । वेदना । '* इषेरनिच्छार्थस्य *' । अन्वेषणा । '* परेर्वा *' । पर्येषणा । परीष्टिः ।

3284 After verbs ending in 'ni', and after 'âs' (to sit) and śranth' (to loose), there is the affix 'yuch' when the word to be formed is feminine

This excludes the affix अ (III 1 102 S 3279) Thus कृ+णिच्=कारि, कारि+युच्=कारणा (the इ is elided by VI 4 51) 'the causing to do', हारणा 'the causing to take', आसना 'the sitting', श्रन्थना 'the loosening'

The root श्रन्थ taken here belongs to the *Kryâdi* class, meaning 'to loosen' and is not the श्रन्थ of Churâdi class, for the latter would be included, as a matter of course by belonging to the Churâdi class, which class of verbs take the affix णिच् ।

Vart —The verb घट्ट 'to move', वन्द 'to praise', and विद् 'to feel', should also be enumerated, as taking युच्. Thus घट्टना 'shaking', वन्दना 'praising', वेदना 'knowledge, feeling, pain' The verb घट्ट here belongs to the Tudâdi class, and means 'to move' and not the घट्ट of the Churâdi class, for that is already included by being णिजन्त ।

Vart.—The affix युच् comes after इष् when it does not mean 'to desire'. Thus अध्येषणा 'solicitation', अन्वेषणा 'the searching after'

Vart.—So also optionally when इष् takes the upasarga परि, as, पर्येषणा or परीष्टिः 'investigation by reasoning'

३२८५ । रोगाख्यायां ण्वुल्बहुलम् । ३ । ३ । १०८ ।

प्रच्छर्दिका । प्रवाहिका । विचर्चिका । क्वचिन्न । शिरोऽर्तिः । "* धात्वर्थनिर्देशे ण्वुल्वक्तव्यः *" । आसिका । शायिका । "* इक्श्तिपौ धातुनिर्देशे *" । पचिः—पचतिः । "*वर्णात्कारः*" । निर्देश इत्येव । अकारः । ककारः । "* रादिफः *" । रेफः । "*मत्वर्थाच्छः*" । बहुलवचनादकारलोपः । मत्वर्थीयः । "* इणजादिभ्यः *" आजिः । आतिः । "* इञ्वपादिभ्यः *" । वापिः । वासिः । स्वरे भेदः । "* इक्कृष्यादिभ्यः *" । कृषिः । *गिरिः* ।

3285 The affix 'ṇvul' comes diversely after a verb, when the word to be formed is a feminine noun, being the name of 'a disease'

This debars क्तिन् and all the rest. By using the word आख्या in the sûtra it is meant that the word so formed by this affix should be the appellation of the disease The word 'diversely' shows the usual licence in the application all the rules of grammar. Thus प्रच्छर्दिका (VII 1 1 S. 1247) 'vomiting,' प्रवाहिका 'diarrhœa', विचर्चिका 'itch', scab' Sometimes this affix does not apply, as शिरोऽर्तिः 'head-ache'

Vart.—The affix *nvul* is employed also in simply pointing out the meaning of the roots, thus, आसिका 'to enjoy', शायिका to 'lie down' &c.

Vart.—The affixes इक् and श्तिप् are also employed in merely pointing out the roots, as भिदिः, छिदिः, पचतिः, पठतिः &c The constant use of these affixes is to be found in these very sûtras In the aphorisms the roots are exhibited in various ways, thus in S 3224 we have the root श्रि and यु exhibited as श्रयतिः and यौतिः। These latter forms indicate nothing more than the simple roots. So also, see VIII 4. 17 S 2285, VI. 4 49. S. 2631

Vart—The affix कार is employed in merely pointing out letters, as ककारः means 'the letter क', so also अकारः 'the letter अ', इकारः 'the letter इ' ।

Vart.—The affix इफ is employed in pointing out the letter र, as रेफः

Vart—The affix छ comes after the word मत्वर्थ in merely pointing it out, and there is elision of the final अ diversely, as मत्वर्थीयः ।

Vart.—The affix इण् comes after the verbs अज् &c, as आजिः, आतिः, आदिः ।

Vart—The affix इञ् comes after वप् &c As वापिः । वासिः । The difference is in accent See S 3686

Vart—The affix इक् comes after the verbs कृष् &c, as, कृषिः, गिरिः, &c.

३२८६ । संज्ञायाम् । ३ । ३ । १०९ ।

अत्र धातोर्ण्वुल् । उद्दालकपुष्पभञ्जिका ।

3286 The affix 'ṇvul' comes after a verbal root, when the word to be formed is an appellative.

As उद्दालकपुष्पभञ्जिका 'a sort of game played by the people in the eastern district in which uddâlaka flowers are broken or crushed' वरणपुष्पप्रचायिका 'a sort of game', अभ्यूषखादिका, आचोषखादिका, शालभञ्जिका, तालभञ्जिका ।

३२८७ । विभाषाख्यानपरिप्रश्नयोरिञ्च । ३ । ३ । ११०

परिप्रश्ने आख्याने च इञ् स्यात् । चाण्ण्वुल् । विभाषोक्तेर्यथाप्राप्तमन्योऽपि । कां त्वं कारिं-कारिकां-क्रियां-कृत्यां-कृतिं वाकार्षीः । सर्वां कारिं-कारिकां-क्रियां-कृत्यां-कृतिं वाकार्षम् । एवं गणिं-गणिकां-गणनाम् । पाचिं-पाचिकां-पचां-पक्तिम् ।

3287. And the affix 'iñ' comes optionally after a root, when a question and answer is expressed. (as well as 'ṇvul' and other affixes ordained by other rules).

The word परिप्रश्न means 'question' and आख्यान means 'answer' in the sûtra. In making the compound of these words, the logical sequence is not observed. The compound आख्यानपरिप्रश्न may, however, be justified on the ground that in a Compound a word consisting of smaller number syllables should stand first (II 2. 34 S 905,) and hence *âkhyâna* is put first.

The force of च is to draw the anuvritti of the word ण्वुल् from the last sûtra into this By the word 'optionally', it is meant that those affixes which would otherwise present themselves from the sub sequent rules, should also be applied, thus Q.—कां त्वं कारिमकार्षीः 'What work did you do'? A — सर्वां कारिमकार्षम् 'I did all work'. Optionally we may have instead of कारि the following also. Q.— कां कारिकां, कृत्यां, कृतिं, क्रियां, अकार्षीः A.—सर्वां कारिकां or कृत्यां or कृतिं or क्रियां अकार्षम् । Similarly, Q.—कां गणिं (गणनां, गणिकां &c.) अजीगणः A.—सर्वां गणिं &c अजीगणम्. So also कां पाचिम् or पाचिकाम्, कां पाचिम् or पाचिकां &c.

Why do we say 'in question and answer? Observe कृतिः and हृतिः ।

३२८८ । पर्यायार्हर्णोत्पत्तिषु ण्वुच् । ३ । ३ । १११ ।

पर्यायः परिपाटीक्रमः । अर्हणमर्हः योग्यता । पर्यायादिषु द्योत्येषु ण्वुच् स्यात् । भवतः शायिका । ग्रासिका । अग्रगामिका । भवानिक्षुभक्षिकामर्हति । ऋणे । इक्षुभक्षिकां मे धारयसि । उत्पत्तौ । इक्षुभक्षिका उदपादि ।

3288. The affix 'ṇvuch' comes optionally after a root in the sense of succession, merit, debt or production.

The word पर्याय means turn or order of succession, अर्ह means worthy or respect, ऋण means debt owed to another, and उत्पत्ति means birth or production. This rule supersedes क्तिन् and other affixes. Thus (1) भवतः शायिका 'your turn of sleeping'; भवतोऽग्रगामिका 'your turn of eating first'. (2) अर्हति भवानिक्षुभक्षिकाम् 'you deserve to have a meal of sugar and molasses'. (3) इक्षुभक्षिकां मे धारयसि 'thou owest me a meal of sugar and molasses'; ओदनभोजिकां 'a meal of rice', पयः पायिकां 'a drink of milk'. (4) इक्षुभक्षिका मे उदपादि ।

The word 'optionally' is understood in this sûtra also, as चिकीर्षैत्यद्रवो।

The forms given by वुञ् and वुन् are the same, the difference is only in the accent. (VI. 1 193, S 3676 and VI. 1 163 S. 3710).

३२८९। आक्रोशे नञ्यनिः। ३। ३। ११२।

विभाषेति निवृत्तम्। नञ्युपपदेऽनिः स्यादाक्रोशे। अजीवनिस्ते शठ भूयात्। अप्रयाणिः। 'कृत्यल्युटो बहुलम्' (२८४१)। भावेऽकर्तरि च कारके संज्ञायामिति च निवृत्तम्। राज्ञा भुज्यन्ते राजभोजनाः शालयः। 'नपुं सके भावे क्तः' (३०९०)।

3289. The affix 'ani' comes after a verb when the particle 'nañ' is in composition with it. and the sense implied is that of cursing

The anuvritti of the word 'optionally' does not extend to this aphorism. The word आक्रोश means to curse. This supersedes the affixes क्तिन् &c. Thus अकरणिस्ते वृषल भूयात् 'may failure be to thee, O sinner'! तस्याकरणिरेवास्तु 'may he be disappointed'. So also अजीवनिस्ते शठ भूयात्। अप्रयाणिः।

Why do we say 'when meaning to curse'? Observe अकृतिस्तस्य कटस्य 'the non-making of his mat'.

Why do we say 'when नञ् is in composition'? Observe मृतिस्ते वृषल भूयात् 'may death be to thee, O! sinner'!

३२८९। क। कृत्यल्युटो बहुलम्॥ ११३।

वृत्तिः॥ कृत्यसंज्ञकाः प्रत्यया ल्युट् च बहुलमर्थेषु भवन्ति॥

3289A The affixes called 'kritya' (III 1 95) and the affix 'lyut', are diversely applicable and have other senses than those taught before

The anuvritti of the phrases 'when denoting action' and 'when the relation of the word formed to its parent verb is not that of an agent', which began with sûtras III. 3 18 and 19, does not extend to this sûtra or further. By saying 'diversely' we mean that they occur in other places than those where ordained by the rules. Thus the *kritya* affixes are ordained to come when 'act' or 'object' is to be expressed, but they come also when the *kâraka* is other than the objective Thus स्नानीयं चूर्णम् 'powder for bathing', दानीयो ब्राह्मणः 'a Brâhmana' to whom a donation is to be made'. In the first of these examples the 'powder' is the 'instrument' expressible by the 3rd case, and in the second the 'Brâhmana' is the recipient expressible by the fourth case, so that in both cases the affix is applied without any express rule

Similarly, ल्युट् is ordained to come in denoting instrument, location, and a verbal noun (III. 3. 115 and 117) But it is applied in other senses also. Thus राजभोजनाः शालयः 'halls for the eating of kings', राजाच्छादनानि वासांसि 'dresses to be worn by the 'king'.

By using the word 'diversely', even the *krit* affixes are applied in places other than those expressly ordained Thus पादाभ्याम् ह्रियते=पादहारकः। गले चोप्यते=गलेचोपकः। For accent see VI 2 150

३२८९। ख। नपुंसके भावे क्तः ॥ ११४ ॥

वृत्तिः ॥ नपुंसकलिङ्गे भावे धातोः क्तः प्रत्ययो भवति ॥

3289B The affix 'kta' is added to the root, when action is expressed, the word being in the neuter gender.

These are neuter abstract nouns thus, हसितम् 'laugh', जल्पित 'speech', शायितं 'sleeping'. So also गत, सहित &c.

३२९०। ल्युट् च। ३। ३। ११५।

हसितम्। हसनम्। योगविभाग उत्तरार्थः।

3290 The affix 'lyut' is added to the root, when the name of an action is expressed, in the neuter gender.

Thus हसन छात्रस्य 'the laughter of the student', शोभनं 'beauty', जल्पनं 'speech', शयन 'sleep', आसनम् 'seat'. So also हसितं ॥

The separation of this sûtra from the last, in which it might well have been included, is for the sake of the subsequent aphorism, in which the anuvritti of *lyut* only runs, and not that of क्त।

३२९१। कर्मणि च येन संस्पर्शात्कर्तुः शरीरसुखम्। ३। ३। ११६।

येन स्पृश्यमानस्य कर्तुः शरीरसुखमुत्पद्यते तस्मिन्कर्मण्युपपदे ल्युट् स्यात्। पूर्वेण सिद्धे नित्यसमासार्थं वचनम्। पयः पानं सुखम्। 'कर्तरि' इति किम्। गुरोः स्नापनं सुखम्। नेह गुरुः कर्ता किं तु कर्म।

3291 The affix 'lyut' is added to a root, when the name of an action is expressed in the neuter gender, provided that the verb has in construction with it, such a word in the accusative case, as indicates the thing, from the contact with which, there arises a pleasant sensation corporally to the agent.

This sûtra is thus translated by Bohtlingk —" The affix ल्युट् comes in connection with an object, when through the contact with that, the agent of the action feels a lively pleasure". Though the affix *lyut* would have presented itself by the last aphorism, under the circumstances mentioned in this sûtra, the framing of this sûtra, is really for the purpose of teaching, that the compound so formed is a नित्य or invariable compound *i. e.* a compound which cannot be analysed into its component members —for every उपपद compound is a नित्य compound, (II. 2. 19). Thus पयः पानंसुखं 'the pleasure of drinking milk', ओदनभोजनं सुखं 'the pleasure of eating rice'.

Why do we say 'when the word in construction is in the accusative case'? Observe तूलिकाया उत्थानं सुखं 'rising from a bed of down is pleasant'.

Here there is no compounding as the upapada तूलिका is in the ablative case

Why do we say 'from the contact'? Observe अग्निकुण्डस्योपासनं सुखं 'it is pleasure to sit near by a fire-hearth' Here there being no contact between 'fire' and 'body', there is no compounding

Why do we say 'to the agent'? Observe गुरोः स्नापनं सुखं 'to the teacher it is pleasure, when he is made to bathe' Here the word गुरुः is not the agent, but the object of the verb स्नापयति।

Why do we say 'corporally'? Observe पुत्रस्य परिष्वञ्जनं सुखम् 'embracing of the son is a pleasure' Here the pleasure is a mere mental satisfaction and not a physical one.

Why do we asy 'a pleasant sensation'? Observe कण्टकानां मर्दनं दुःखम् 'it is painful to rub thorns' In all the above counter examples there is no compounding, see II. 2 19 S 782 and the connected sûtras

३२९२। वा यौ। २। ४। ५७।

अजेर्वी वा स्याद्यौ। प्रवयणम्। प्राजनम्।

3292 वी is optionally the substitute of अज् when the affix यु (III. 3 15 S 3290) follows

This declares an option in the case of the affix ल्युट्, the word यु in the sûtra refers to this affix., as, प्रवयणः or प्राजनो दण्डः 'driving stick or whip'

३२९३। करणाधिकरणयोश्च। ३। ३। ११७

ल्युट् स्यात्। इध्मप्रव्रश्चनः कुठारः। गोदोहनी स्थाली। खलः प्राक्करणाधिकरणयोरित्यधिकारः

3293 The affix 'lyut' comes after a root, when the relation of the word to be formed to the verb is that of an instrument or location.

Thus इध्मप्रव्रश्चनः 'an axe (lit an instrument for cutting wood), पलाशशातनः 'palâsa-cutter', गोदोहनी 'a milk pail' (a vessel into which milk is milked), so laso सक्तुधानी। In other words, this affix expresses also the idea of the instrumental case (a tool), and of the locative case (a repository). The anuvṛitti of the words instrument and location extends up to S. 3304 inclusive

३२९४। अन्तरदेशे। ८। ४। २४।

अन्तः शब्दाद्धन्तेर्नस्य णः स्यात्। अन्तर्हणनम्। देशे तु अन्तर्हननो देशः। अत्पूर्वस्येत्येव। अन्तर्घ्नन्ति। 'तपरः' किम्। अन्तरघाणि।

3294 The न preceded by short अ of the root हन् is changed into ण, when the root follows the upasarga अन्तर्, and the word does not mean a country.

Thus अन्तर्हण्यते and अन्तर्हणनं॥

Why do we say " when not meaning a country अदेशे ?" Observe अन्त-र्हननो देशः ॥

The phrase अत्पूर्वस्य "preceded by short अ" of sûtra VIII. 4. 22 S. 359 is to be read into this sûtra also. Observe, अन्तर्हण्यते ॥

Why do we say " *short* अ ?" See अन्तर्घाणि ॥ The word antar is an upasarga for the purposes of ण change, by the vârtika under I 4. 65 , S. 766 therefore, it would have caused the ण change by VIII. 4 22. The pres nt sûtra is made, to show that the change takes place only then, when it does not mean a country.

३२९५ । अयनं च । ८ । ४ । २५ ।

अयनस्य णोऽन्तः शब्दात्परस्य । अन्तरयणम् । अदेश इत्येव । अन्तरयनो देशः ।

3295. The न of अयन is changed to ण, when preceded by the word अन्तर्, and the word does not denote a country

Thus अन्तरयणं शोभनम् ॥ Why do we say " not denoting a country"? Observe अन्तरयनो देशः ॥ This ण change would have taken place by VIII. 4 29, this special sûtra is for अदेश purposes. The word अयन is formed by ल्युट् added to अय् or इण् ॥

३२९६ । पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण । ३ । ३ । ११८ ।

3296 The affix 'gha' generally comes in the sense of an instrument or location, after a root, when the word to be formed is a name and is in the masculine gender

The force of the word प्रायेण 'generally' is to show that this rule is not a universal rule. Thus दन्तच्छदः 'the lip' छादि 'to cover' + घ (VI 4. 96 S. 3297. See below) = छदः lit. 'that by which the teeth are covered', so also उरश्छदः 'a breast plate', पटः । These denote instruments.

So also in denoting 'location' Thus आ+कृ+घ=आकरः 'a mine', so named because men work (*akurvanti*) in it, आलयः 'house' that in which men settle down

Why do we say 'in the masculine gender'? Observe प्रसाधनम् 'a comb', (lit. that by which men decorate). Here the affix is *lyut*

Why do we say 'when the complete word so formed is merely an appellative ? Observe प्रहरणो दण्डः 'the beating stick'.

The indicatory घ् is merely qualifying for the application of sûtra VI. 4. 96, S 3297 by which after the causative छादि, when घ is added, the long आ is shortened

३२९७ । छादेर्घेऽद्व्युपसर्गस्य । ६ । ४ । ९६ ।

द्विप्रभृत्युपसर्गहीनस्य छादेर्ह्रस्वः स्याद्घे परे । दन्ताश्छाद्यन्तेऽनेन दन्तच्छदः । आकुर्वन्त्य-स्मिन्नाकरः ।

3297. The penultimate of the Churâdi छद् is shortened

before the affix घ (III. 3 118), when not preceded by two prepositions (or more)

As उरश्छदः, प्रच्छदः, दन्तच्छदः ॥ But समुपच्छादः with two prepositions The same when preceded by more than two prepositions, as समुपनिच्छादः ॥ The elision of णि of छादि &c., by VI. 4 51 S 2313 should not be considered as asiddha (VI 4 22 S. 2183) or sthânivat (I. 1. 57 S. 50), otherwise there would be no *penultimate* to be shortened.

३२९८ । गोचरसंचरवहव्रजव्यजापणनिगमाश्च । ३ । ३ । ११९ ।

घान्ता निपात्यन्ते । 'हलश्च' (३३००) इति वक्ष्यमाणस्य घञोऽपवादः । गावश्चरन्त्यस्मिन्निति गोचरो देशः । संचरन्तेऽनेन संचरो मार्गः । वहन्त्यनेन वहः स्कन्धः । व्रजः । व्यजन्त्यनेन व्यजः । निपातनाद्वीभावो न । आपणः पण्यस्थानम् । निगच्छन्त्यनेन निगमश्छन्दः । चात्कषः । निकषः ।

3298 And the words 'gochara', 'samchara', 'vaha' 'vraja', 'vyaja', 'âpaṇa' and 'nigama' are anomalous.

These words are irregularly formed by the affix घ with the same force as in the last aphorism This is an *apavâda* or exception to rule III. 3. 121, S. 3300 by which after roots ending in consonants, the affix घञ् is added. Thus गोचरः 'pasturage', (lit. that in which the cows graze), संचरः 'a passage', (lit through which they move), वहः 'a vehicle' (lit. by which men are carried), व्रजः 'a cow-pen, (by which they go), व्यजः 'a fan' (by which they move the air), the anomaly in this consists in not replacing the अज् of व्यज् (वि+अज्) by the substitute वी as required by sûtra II. 4. 56 S. 2292, आपण 'a market' (lit. that in which men come and *traffic)*, निगमः 'the Veda', 'a market' (that into which they *enter*)

The force of the word च in this aphorism is to include other words also, which have not been already mentioned. Thus कषः, निकषः 'a touch-stone' (lit that on which they rub).

३२९९ । अवे तॄस्त्रोर्घञ् । ३ । ३ । १२० ।

अवतारः कूपादेः । अवस्तारो जवनिका ।

3299. The affix 'ghañ' comes after the roots 'trî' (to cross) and 'strî' (to spread), when the upasarga 'ava' is in composition with them, and when the word so formed is an appelative related to the verb either as an instrument or as a location

This supersedes घ. The ञ् is indicatory and causes the vriddhi of ॠ VII 2. 115 S 254) and is also for the sake of regulating the accent (VI. 1 195, 197 S 3678,3686). The indicatory घ् is useful in the subsequent aphorism where it changes the palatals into gutturals. Thus अवतारः "the descent" into the well &c. अवस्तार 'a screen round a tent'.

How do we apply अवतार also in phrases like अवतारो नद्याः 'the descent of rivers', for here the word *avatâra* is not an appellative? This use is

also allowed because the anuvritti of the word प्राय is understood here also, so that these words *avatâra* &c. may be employed in senses other than appellative

३३०० । हलश्च । ३ । ३ । १२१ ।

हलन्ताद्घञ् स्यात् । घापवादः । रमन्ते योगिनोऽस्मिन्निति रामः । अपमृज्यतेऽनेन व्याध्यादिरित्यपामार्गः । विमार्गः समूहनी ।

3300 And after a verb ending in a consonant, comes the affix 'ghañ', (when the word to be formed is masculine, and related to the verb as an instrument or a location, and thereby the palatal is changed into a guttural).

The whole of the phrase within brackets is to be read into this sûtra from III. 3, 118 S. 3296. This excludes घ Thus लेखः 'a writing' (that in which something is inscribed), वेदः 'the Veda' (that by which all is known), वेषः 'dress' (that which is *entered into*), बन्धः 'obstruction', मार्गः 'a way' (that on which they seek), अपामार्गः 'a plant' (that by which disease or the like is cleared away), रामः 'Râma' (*i. e.* in which the devout delight), विमार्गः

३३०१ । अध्यायन्यायोद्यावसंहाराश्च । ३ । ३ । १२२ ।

अधीयतेऽस्मिन्नध्यायः । नियन्त्युद्युवन्ति संहरन्त्यनेनेति विग्रहः । "* अवहाराधारावायानामुपसंख्यानम् *" ।

3301. And the words 'adhyâya', 'nyâya', 'udyâva', and 'samhâra', are anomalous

These words are formed by adding the affix घञ् to the exclusion of घ which would have come by III. 3 118 S. 3296 All these words are derived from roots which end in vowels Thus अधि+इ+घञ्=अध्यायः 'a chapter or book' (lit. that in which they read), नी—न्यायः 'logic, justice', (lit. नियन्ति अनेन that by which men are *led*), उत् यु—उद्यावः 'mixture' (lit. उद्युवन्ति अस्मिन् that in which they *blend*), सम् हृ—संहारः 'destruction' (lit. संहरन्ति अनेन by which they are destroyed) *Vart* —avahâra, âdhâra and âvâya should be enumerated. आ-धृ—आधारः 'support' (lit in which anything is held), आ-वि—आवायः = आवयन्ति अस्मिन् । So also अवहारः ।

३३०२ । उदङ्कोऽनुदके । ३ । ३ । १२३ ।

उत्पूर्वादञ्चतेर्घञ् स्यात् न तूदके । घृतमुदच्यते उद्ध्रियतेऽस्मिन्निति घृतोदङ्कश्चर्ममयं भाण्डम् । 'अनुदके' किम् । उदकोदञ्चनः ।

3302. The word 'udañka' is anomalous, when the sense of the root refers to subjects other than 'water'.

The word is thus formed उत्+अञ्च+घञ्=उदङ्कः 'a vessel'.

Would not the affix घञ् have come by sûtra III 3. 121, S 3300 why then this aphorism? This is made a seperate aphorism in order to prohibit the application of the affix, where the word to be formed means 'water'.

Thus तैलोदङ्कः 'a leathern vessel for oil'. So also घृतोदङ्कः ।

Why do we say 'when not referring to 'water'? Observe उदकोदञ्चन 'a bucket for drawing water' (उ+अञ्च्+ल्युट्).

३३०३ । जालमानायः । ३ । ३ । १२४ ।

आनीयन्ते मत्स्यादयोऽनेनेत्यानायः । 'जालम्' इति किम् । आनयः ।

3303 The word 'ânâya' is irregularly formed when meaning 'a net'.

The word is thus formed in the sense of instrument. आ+नी+घञ्= आनायः 'a net (by which they are caught), as आनायो मत्स्यानां 'a net for fish', आनायो मृगाणाम् 'a net for wild deer &c' Why do we say 'net'? Observe आनयः ॥

३३०४ । खनो घ च । १ । ३ । १२५ ।

चाद्घञ् । आखनः—आखानः । डित्करणमन्यतोऽप्ययमिति ज्ञापनार्थम् । तेन भगः पदमित्यादि । '*खनेर्डडरेकेकवका वाच्याः*' । आखः—आखरः—आखनिकः—आखनिकवकः । एते खनित्रवचनाः ।

3304 The affix 'gha' as well as 'ghañ' comes after the verb 'khan' (to dig), (when the word to be formed is an appellative related to the verb as instrument or location).

The affix घञ् has been read into the sûtra by force of the word च ।

Thus आखानः or आखनः 'a spade, a hoe.' The indicatory घ serves no purpose in the case of khan, for the rule of gutturalisation (VII 3 52. S. 2863) has no applicability here. Therefore, since some scope must be given to 'घ' we infer that it applies to roots other than खन् also. As भगः । पदम् । (neut.)

Vart —The affix ड also comes in this sense after the verb खन् Thus आखन्+ड=आखः 'a spade'. The indicatory ड् shows that the final portion called टि should be elided

Vart —The affix डर also comes in the same sense as आखरः a spade.

Vart —So also the affix इक, as आखनिकः 'a spade'

Vart.—So too the affix इकवक as आखनिकवकः 'a spade'.

३३०५ । ईषद्दुःसुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल् । ३ । ३ । १२६ ।

करणाधिकरणयोरिति निवृत्तम् । एषु दुःखसुखार्थेषूपपदेषु खल्स्यात् । 'तयोरेव–' (२८३३) इति भावे कर्मणि च । कृच्छ्रे । दुष्करः कटो भवता । अकृच्छ्रे । ईषत्करः । सुकरः । '*मिमि-मीलियां खलचोरात्वं नेति वाच्यम् *' । ईषन्मिमयः । दुष्प्रमयः । सुविलयः । मियः । मयः । लयः ।

3305 In the sense of 'hard and difficult' or 'light and easy', the affix 'khal' is added to a verb, when 'îshad'. and 'dur' and 'su' are combined with it as upapadas.

The anuvritti of the phrase 'when related as instrument or location' ceases with this aphorism. The word कृच्छ्र means heavy, and दुर् has the force of conveying that sense. The word अकृच्छ्र means 'light, easy', and the words ईषत् and सु convey that sense. The affix comes with the force

of bhâva and karma (S 2833) Thus ईषत्करो भवता कटः 'a mat is made easily by you', so also दुष्करः 'made with difficulty', सुकरः 'made with ease'. Similarly ईषद्भोजः eating pleasantly', दुर्भोजः and सुभोजः ।

Why do we say 'after ईषत् &c.? See कृच्छ्रेण कार्यः कटः 'the mat which is made with difficulty'.

Why do we say 'when meaning 'hard or light'? Observe ईषत्कार्यं 'a small work'.

Of the affix खल्, the letter ख and ल् are indicatory, ख causing the insertion of a nasal (technically called मुम् augment, VI 3 67 S 2942), and ल् regulates the accent (VI 1 193S 3676). The augment मुम् will be added in the subsequent sûtra, the ख thus has no work in this sûtra.

Vart —The आ substitution does not take place when the affix अच् (III 3. 56, III 1. 134) and खल् III 3 126) come after नि, मि मी and लीः as ईषन्निमयः, निमयो वर्त्तते । ईषत्प्रमयः, प्रमयो वर्त्तते । ईषद् विलय, विलयो वर्त्तते ॥

३३०६ । उपसर्गात्खल्घञोः । ७ । १ । ६७ ।

उपसर्गादेव लभेर्नुम्स्यात् । ईषत्प्रलम्भः । दुष्प्रलम्भः । सुप्रलम्भः । उपालम्भः ॥ 'उपसर्गात्' किम् । ईषल्लभः । लाभः ।

3306 The augment नुम् is added to लभ् preceded by a Preposition, before the affixes खल् (III 3 126) and घञ् ॥

Thus ईषत्प्रलम्भः, सुप्रलम्भः, दुष्प्रलम्भः, प्रलम्भः, विप्रलम्भः ॥ This is a Niyama rule, and restricts the scope of VII 1 64 S. 2582 Before the vowel affixes खल् and घञ्, the root लभ् gets the augment नुम् only then when it is preceded by a Preposition, and not otherwise, as ईषल्लभः, लाभो वर्तते ॥

३३०७ । न सुदुर्भ्यां केवलाभ्याम् । ७ । १ । ६८ ।

उपसर्गान्तररहिताभ्यां सु दुर्भ्यां लभेर्नुम् स्यात्खल्घञोः । सुलभम् । दुर्लभम् । 'केवलाभ्याम्' किम् । सुप्रलम्भः । अतिदुर्लम्भः । कथं तर्हि अतिसुलभमतिदुर्लभमिति । यदा कर्मप्रवचनीयौ तदा भविष्यति ।

3307. The augment नुम् is not added to लभ् before खल् and घञ् when सु or दुः alone (without another Preposition along with them) precedes the root.

Thus सुलभम्, दुर्लभम्, सुलाभः, दुर्लाभः ॥ But सुप्रलम्भः, दुष्प्रलम्भः ॥ The word केवल is used in the sûtra because सुदुर्भ्यां is in the Instrumental case and not in the Ablative. Had it been in the Ablative, there would have been no necessity of using the word केवलं, for the rule would not have applied, when a preposition intervened between these and the root. In अतिसुलभम्, the word अति is not an Upasarga but a Karmapravachaniya, when अति is used as an Upasarga, we have अतिसुलम्भः ॥ If the words सुदुर्भ्याम् be construed as Ablative, then also the use of केवल is for a purpose similar to that as above.

३३०८ । कर्तृकर्मणोश्च भूकृञोः । ३ । ३ । १२७ ।

कर्तृकर्मणोरीषदादिषु चोपपदेषु भूकृञोः खल्स्यात् । 'यथासंख्यं नेष्यते' । कर्तृकर्मणी च धातोरव्यवधानेन प्रयोज्ये ईषदादयस्तु ततः प्राक् । '* कर्तृकर्मणोश्च्व्यर्थयोरिति वाच्यम् *' खित्वान्मुम् । अनाढ्येन दुःखेन भूयते दुराढ्यम्भवम् । ईषदाढ्यम्भवम् । स्वाढ्यम्भवम् । ईषदाढ्यङ्करः । दुराढ्यङ्करः । स्वाढ्यङ्करः । 'च्व्यर्थयोः' किम् आढ्येन सुभूयते ।

3308 The affix 'khal' comes after the verbs 'bhû' and krı', when the upapadas in composition with them are 'agent' or 'object' preceded by the words 'îshad' &c. in combination with them, meaning 'hard or light'.

Ishti —The rule of respective allocation does not apply. The agent or the object stand immediately near the root, the words ईषत् &c are placed before them

Thus ईषदाढ्य भव 'being enriched easily', दुराढ्य भवम् 'to be enriched with difficulty', स्वाढ्यकरो देवदत्तो भवता 'Devadutta can be made rich by you easily'

Vart.—It should be stated that the agent and object in composition should be, as if they ended in the affix च्वि (V. 4 50 S. 2117) Compare III. 2 56 and III. 2 57 S 2973,2974 Therefore we do not have it here स्वाढ्येन भूयते or आढ्येन सुभूयते ॥

३३०९ । आतो युच् । ३ । ३ । १२८ ।

खलोऽपवादः । ईषत्पानः सोमो भवता । दुष्पानः । '* भाषायां शासियुधिदृशिधृषिमृषिभ्यो युज्वाच्यः *' । दुःशासनः । दुर्योधन इत्यादि ।

3309 The affix 'yuch' comes after roots ending in long 'a', (when 'îshad', 'dur' and 'su' are combined as upapadas, in the sense of easily or with difficulty)

The word ईषद् &c. are to be read into this sûtra, not so the 'words कर्तृकर्मणोः &c This supersedes the affix खल्. Thus ईषत्पानः सोमो भवता 'the soma juice can be lightly drunk by you', दुष्पानः 'difficult to be drunk', सुपानः 'easy to be drunk' ईषद्दानो गौर्भवता 'the cow can be given with ease by you', दुर्दानः, सुदानः &c.

Vart—In the classical Sanskrit, the affix '*yuch*' comes after the verbs शास्, युध्, दृश्, धृष्, and मृष्, as दुःशासनः 'Duhśâsana' दुर्योधनः 'Duryodhana', दुर्दर्शनः, दुर्धर्षणः, दुर्मर्षणः ।

३३१० । षात्पदान्तात् । ८ । ४ । ३५ ।

नस्य णो न । निष्पानम् । सर्पिष्पानम् । 'षात्' किम् । निर्णयः । 'पदान्तात्' किम् । पुष्णाति । पदेऽन्तः पदान्तोऽयमिति सप्तमीसमासोऽयम् । तेनेह न । सुसर्पिष्केण ।

3310 After a ष् final in a Pada, the न is not changed to ण् ॥

Thus निष्पानम्, दुष्पानम् 'the visarga is changed to ष् here by VIII. 3. 41 S. 155 and VIII 4 29 S. 2835 is debarred. सर्पिष्पानम् (is a genitive com-

pound contra II 2. 14 S. 708). So also यजुष्पात्रम् (II. 1 32 S 694). The ष is in these two by VIII. 3 45 S. 159, and VIII. 4. 10 S 1054 debarred.

Why do we say "षात् *after a* ष् ?" Observe निर्णयः ॥

Why do we say पदान्तात् 'final in a Pada'? Observe कुष्णाति, पुष्णाति ॥ The word पदान्त is equivalent to पदे अन्तः or a Locative Tatpurusha, and does not mean final *of* a Pada Therefore the rule does not apply here सुसर्पिष्केण (ins sg) सुयजुष्केण ॥ Here the क is added by V 4. 154 S. 891 शोभनं सर्पिर्यस्य = सुसर्पिष्क (a Bahuvrihi). The ष is by VIII. 3 39 S 153 Before the affix क, the word सुसर्पिस् is a Pada (I 4. 17 S 230), and thus स् (ष्) is final *of* a Pada but it is final of a preceding member *followed* by another Pada. The rule, in fact, applies to compounds, the ष् being final in the first term

३३११ । आवश्यकाधमर्ण्ययोर्णिनिः । ३ । ३ । १७० ।

अवश्यकारी । शतंदायी ।

3311 The affix 'nini' is added to the root in denoting agent, showing that there is some necessity or indebtedness or obligation on the part of the agent in connection with the action denoted by the verb.

Thus अवश्य कारी 'must be done'. The compounding here takes place by II 1. 72. S. 754 So also शत दायी 'ought to be given a hundred'.

३३१२ । कृत्याश्च । ३ । ३ । १७१ ।

आवश्यकाधमर्ण्ययोरित्येव । अवश्यं हरिः सेव्यः । शत देयम् ।

3312. The affixes called 'kritya' also come after a root when the sense to be indicated is that of 'necessity or obligation'.

Thus अवश्यं हरिः सेव्यः 'Hari *must* be served necessarily'. भवता खलु अवश्यं कटः कर्त्तव्यः, करणीयः, कार्यः or कृत्यः 'you ought to make the mat', भवता शतं दातव्यं, देयं, &c, 'you ought to pay a hundred'

३३१३ । क्तिच्क्तौ च संज्ञायाम् । ३ । ३ । १७४ ।

धातोः क्तिच्क्तौ स्त आशिषि संज्ञायाम् । 'तितुत्र-' (३१६३) इति नेट् । भवताद् भूतिः ।

3313. The affixes 'ktich' and 'kta' are employed after a root, when benediction is intended, provided that the whole word so formed, is an appellative.

The affixes therefore, give the sense of the agent, with the addition that the action is simply the object of a prayer of some one who wishes that that may be the action of that agent, the sense being simply appellative Thus तन्तिः = तनुतात् 'a weaver' (lit may he weave)'; सातिः or सतिः = सनुतात् (VI. 4 45) 'wealth or gift', भूतिः = भवतात् 'success', मन्तिः = मनुतात् 'respect'. These are axamples of words formed by the affix क्तिच् । Of words formed by क्त in this sense, we have देवदत्तः = देवा एनं देयासुः 'Devadatta (lit may the Gods give him). Though the affix क्त has already once

been generally ordained, its repetition here is to prevent its being superseded by क्तिच्। The च् of क्तिच् is qualifying only, distinguishing it from क्तिन् &c and is useful in sûtra VI. 4 39 below The affixes do not take इट् augment (See S. 3163)

३३१४ । न क्तिचि दीर्घश्च । ६ । ४ । ३९ ।

अनिटा वनतितनोत्यादीनां च दीर्घानुनासिकलोपौ न स्तः क्तिचि परे। यन्तिः । रन्तिः । वन्तिः । तन्तिः ।

3314 Before the affix क्तिच्, the above roots neither drop their nasal nor lengthen their root-vowel

The above roots i e anudâttopadesa, ending in a nasal, and वन and तनादि, do not lose their nasal before क्तिच् Thus यन्तिः, तन्तिः, वन्तिः ॥ The lengthening would have taken place by VI 4 15, S 2666 when the nasal was not elided that also is prohibited.

३३१५ । सनः क्तिचि लोपश्चास्यान्यतरस्याम् । ६ । ४ । ४५ ।

सनोतेः क्तिच्यात्त्वं वा स्याल्लोपश्च वा । सनुतात् । सातिः । सतिः । सन्तिः । देवा एन देयासुर्देवदत्तः ।

3315 The long आ is optionally substituted for the final of सन् before the affix क्तिच्, and there is also elision optionally of the Nasal

Thus we have three forms सातिः सन्तिः and सतिः ॥ So also देवदत्तः ।

३३१६ । अलंखल्वोः प्रतिषेधयोः प्राचां क्त्वा । ३ । ४ । १८ ।

प्रतिषेधार्थयोरलंखल्वोरुपपदयोः क्त्वा स्यात् । प्राचां ग्रहणं पूजार्थम् । 'अमैवाव्ययेन (७८३) इति नियमान्नोपपदसमासः । 'दो दद्घोः' (३०७७) । अलं दत्त्वा । 'घुमास्था–' (२४६२) । पीत्वा खलु । 'अलंखल्वोः' किम् । मा कार्षीत् । 'प्रतिषेधयोः' किम् । अलंकारः ।

3316 According to the opinion of the Eastern Grammarians, the affix 'ktvâ' comes after a verb, when there are in combination with it, the words 'alam' and 'khalu', expressing the sense of prohibition

The anuvritti of the words 'in the Vedas &c' does not extend further.

Thus अलं कृत्वा 'do not make', खलु पीत्वा 'do not drink' पा changed to पी by S 2462, अलं बाले रुदित्वा do not weep, O girl ? So also अलं दत्त्वा (S. 3077) by which दा changed to दद् ।

Why do we say 'when there are अलं and खलु' ? Witness मा कार्षीः 'do not make'. Why do we say 'when expressing prohibition' ? Observe अलङ्कारः 'decoration'

The phrase 'in the opinion of the Eastern Grammarians' shows that it is an optional rule. Therefore we have अलं रोदनेन 'do not weep'. Or if rule III 1 94 be applied, then the use of the word प्राचां is for the sake of merely showing respect (pûjârtha), the rule could have well stood without it. There is no upapada compounding because of the restriction of S. 783.

३३१७ । उदीचां माङो व्यतीहारे । ३ । ४ । १९ ।

व्यतीहारेऽर्थे माङः क्त्वा स्यात् । अपूर्वकालार्थमिदम् ।

3317 According to the opinion of the Northern Grammarians, the affix 'ktvâ' is added to the root 'meṅ' (to exchange), when the sense is that of interchange (though the action denoted by the former word is not prior to the action denoted by the latter word)

३३१८ । मयतेरिदन्यतरस्याम् । ६ । ४ । ७० ।

मेङ इकारोऽन्तादेशः स्याद्वा ल्यपि । अपमित्य याचते । अपमाय । उदीचांग्रहणाद्व्यत्यासेऽपि । याचित्वा अपमयते ।

3318 इ may optionally be substituted for the आ of मा, (ल्यपि) before ल्यप् ॥

Thus अपमित्य अपमाय ॥

Thus अपमित्य याचते 'having offered an exchange, he asks' अप+मे+क्त्वा=अप+मा+ल्यप्=अप+मि+तुक्+य (VI 1 45 and 71) =अप+मित्य (VII 4 40) This is an optional rule, as the phrase 'according to the northern' indicates So we have in the alternative, याचित्वाऽपमयते 'having asked he exchanges', and this is the more general use of *ktvâ*, namely, it comes after that verb which is concerened about a time *anterior* to that of the other, see III 4. 21 S 3320 The sûtra III. 4 19 S 3317 is an exception to III 4 21

The root मेङ् has been exhibited in the sûtra S 3317 as माङ्, with the vowel आ instead of ए. This indicates the existence of the following Paribhâshâ —

" A root, which, when destitute of anubandhas, ends in either ए, ओ or ऐ, must not be considered to have ceased to end in either ए, ओ, or ऐ, when an anubandha has been attached to it " By this Paribhâsha दैप् must be regarded as ending in ऐ, and as therefore आ may be substituted for the vowel ऐ (VI 1 45), even while प् remains, दैप् does assume the form दाप् and is consequently, by the prohibition अदाप् in sûtra I 1. 20 S 2373, forbidden to be termed घु ।

३३१९ । परावरयोगे च । ३ । ४ । २० ।

परेण पूर्वस्यावरेण परस्य योगे गम्ये धातोः क्त्वा स्यात् । अप्राप्य नदीं पर्वतः । परनदीयोगोऽत्र पर्वतस्य । अतिक्रम्य पर्वतं स्थिता नदी । अवरपर्वतयोगोऽत्र नद्याः ।

3319. The affix 'ktvâ' is added to a root, to denote what is situate on that (para) side or on this (avara) side of something.

The situation on the पर 'the other' side and अवर 'this' side, is called परावरयोगः । Thus अप्राप्य नदीम् पर्वतः स्थितः 'the mountain is situate without

having reached the river *i e* on this side of the river, the river being on the other side Here the word पर्वत is qualified by the word नदी which is the point from which the situation is taken, and which in this case, is on the other side of the mountain Similarly अतिक्रम्य तु पर्वतं नदी स्थिता 'the river is situate on the other side of the mountain' Here the relation between the 'mountain' and the 'river' is of अवर and पर।

३३२० । समानकर्तृकयोः पूर्वकाले । ३ । ४ । २१ ।

समानकर्तृकयोर्धात्वर्थयोः पूर्वकाले विद्यमानाद्धातोः क्त्वा स्यात् । भुक्त्वा व्रजति । द्वित्वमतन्त्रम् । स्नात्वा भुक्त्वा पीत्वा व्रजति । अनुदात्त–' (२४२८) इत्यनुनासिकलोपः । विष्णुं नत्वा स्तौति । स्वरत्यादेः 'श्र्युकः किति' (२३८१) इति नित्यमिडभावः पूर्वविप्रतिषेधेन । स्वृत्वा । सूत्वा । धूत्वा ।

3320. When two actions have the same agent, the affix 'ktvâ' comes after that verb which takes place in a time anterior to that of the other (*i e* the Absolutive in 'tvâ' refers to that action which precedes in time)

Thus भुक्त्वा व्रजति 'having eaten he goes', पीत्वा व्रजति 'having drunk, he goes'.

The rule is not confined to the case of *two* verbs thus, स्नात्वा, पीत्वा, भुक्त्वा, दत्त्वा व्रजति 'having bathed, drunk, eaten and given, he goes'

Similarly from नम् । विष्णुं नत्वा स्तौति 'He praises Vishnu, bowing down'. The nasal is elided by S 2428 In the case of स्वर् &c, there is always the absence of the इट् augment, because of the prohibition of S 2381 by anticipation As स्वृत्वा, सूत्वा and धूत्वा ।

Why do we say 'having the same agent'? When the agents are different, the gerund cannot be used, but the Locative Absolute construction will have to be used to express the same sense Thus भुक्तवति ब्राह्मणे गच्छति देवदत्तः the Brâhmana having been fed, Devadatta goes'.

Why do we say 'which denotes *prior* action'? For, if the actions are co-eval, the gerundial construction will not be employed. Thus व्रजति च जल्पति च 'he goes and chatters'.

३३२१ । क्त्वि स्कन्दिस्यन्दोः । ६ । ४ । ३१ ।

एतयोर्नलोपो न स्यात्क्त्वि परे । स्कन्त्वा । ऊदित्वादिड्वा । स्यन्त्वा–स्यन्दित्वा ।

3321 स्कन्द and स्यन्द retain their nasal before the affix ktva

Thus स्कन्त्वा, and स्यन्दित्वा or स्यन्त्वा, the इट being added when स्यन्द is considered as having an indicatory ऊ in the dhâtupâtha. When इट् is added, ktvâ is no longer कित् by virtue of I 2. 18, S 3322 and elision would not take place, for no rule of elision would apply in that case

३३२२ । न क्त्वा सेट् । १ । २ । १८ ।

सेट् क्त्वा किन्न स्यात् । शयित्वा । 'सेट्' किम् । कृत्वा ।

3322 The affix *ktvá* when it takes the augment इट् (*i. e* when it is set) is not *kit*

Thus शयित्वा । So also स्वेदित्वा, दैवित्वा, वर्तित्वा, from स्विद्, दिव् and वृत् 'to sweat'' 'to shine', 'to be', Why do we say सेट्? Observe कृत्वा, no guna.

३३२३ । मृडमृदगुधकुषक्लिशवदवसः क्त्वा । १ । २ । ७ ।

एभ्यः सेट् क्त्वा कित् । मृडित्वा । 'क्लिशः क्त्वा-' (३०४९) इति वेट् । क्लिशित्वा-क्लिष्ट्वा । उदित्वा । उषित्वा । 'रुदविद-' (२६०९) इति कित्त्वम् । रुदित्वा । विदित्वा । मुषित्वा । गृहीत्वा ।

3323 The सेट् *ktvá* is however, *kit* after mrid 'to be gracious', mrid 'to squeeze', gudh 'to warp up', kush 'to tear', kliś 'to suffer', vad 'to speak' and vas 'to dwell'.

All the seven verbs mentioned in this sûtra are सेट् verbs, and take an intermediate इ. The क्त्वा before these verbs would not have been *kit* by virtue of the last sûtra, therefore arose the necessity of this sûtra, to provide in anticipation an exception to that sûtra, in favor of these verbs, where the affix *ktvá* is *necessarily kit*. Thus मृडित्वा 'being gracious' मृदित्वा 'having squeezed' गुधित्वा 'having wrapped' कुषित्वा 'having torn', क्लिशित्वा 'having suffered' or क्लिष्ट्वा by S. 3049, उदित्वा 'having spoken' उषित्वा 'having dwelt' The व *v* of वद् and वस् is changed into उ by the rule of Samprasâraṇa (VI 1 15 S 2409) It is कित् after रुद्, विद्, मुष्, ग्रह् by S 2609. As रुदित्वा, विदित्वा, मुषित्वा and गृहीत्वा (vocalisation by S. 2412, and lengthening by S 2562).

Moreover in the case of the verbs गुध्, कुष् and क्लिश्, S 2617 would have made *ktva optionally kit*, the present sûtra makes it *necessarily* so:

३३२४ । नोपधात्थफान्ताद्वा । १ । २ । २३ ।

सेट् क्त्वा किद्वास्यात् । श्रथित्वा-श्रन्थित्वा । गुफित्वा-गुम्फित्वा । 'नोपधात्' किम् । कोथित्वा । रेफित्वा ।

3324 The set *ktvá* is optionally *kit* after the verbs having a penultimate न् and ending in थ् and फ्.

The result of being *kit* is that the nasal is dropped In other words the dropping of the nasal is optional in such verbs Thus from ग्रंथ् we have ग्रथित्वा or ग्रन्थित्वा 'having twisted,' गुफित्वा or गुंफित्वा 'having tied round' श्रथित्वा or श्रन्थित्वा.

The word "Nishṭhâ" does not govern this sûtra and comes to an end with the last Ashtâdhyâyî sûtra.

This rule does not apply to verbs that have not a penultimate न् though they may end in थ् or फ्. As कोथित्वा and रेफित्वा 'having reviled' गोफित्वा 'having tied'. Here by S 3322 the क्त्वा *tvá* being not-kit, the vowels of the root रिफ्, and गुफ् have been gunated.

A verb may have a penultimate न्, but if it has not final थ or फ, the rule does not apply. As स्रन्स्+क्त्वा+स्रंसित्वा 'having dropped' ध्वंसित्वा 'having killed'. Had it been *kit*, the nasal would have been dropped.

३३२५ । वञ्चिलुञ्च्यृतश्च । १ । २ । २४ ।

सेट् क्त्वा किद्वा । वचित्वा–वञ्चित्वा । लुचित्वा–लुञ्चित्वा । ऋतित्वा–अर्तित्वा ।

3325. The set *ktvâ* is optionally *kit* after the verbs *vanch*, 'to cheat', *lunch* 'to pluck' and rit 'to dare or abhor'

After the above three verbs, the *ktvâ* affix being *sét* may or may not be *kit*. As वचित्वा or वञ्चित्वा 'having cheated'. So also लुचित्वा or लुंचित्वा 'having plucked' ऋतित्वा or अर्तित्वा 'having dared'.

When the verb ऋत् *rit* takes the affix ईयङ् it is not governed by this sûtra See sûtra III 1 29

When the *ktvâ* is not *sét* but *anit*, then there is no option allowed

As वच + क्त्वा = वक्त्वा

३३२६ । तृषिमृषिकृशेः काश्यपस्य । १ । २ । २५ ।

एभ्यः सेट् क्त्वा किद्वा । तृषित्वा–तर्षित्वा । मृषित्वा–मर्षित्वा । कृशित्वा–कर्शित्वा । 'रलो व्युपधात्–' (२६१७) इति वा कित्त्वम् । द्युतित्वा–द्योतित्वा । लिखित्वा–लेखित्वा । 'रलः' किम् । सेवित्वा । 'व्युपधात्' किम् । वर्तित्वा । 'हलादेः' किम् । एषित्वा । 'सेट' किम् । भुक्त्वा । 'वसतिक्षुधोरिट्' (३०४६) । उषित्वा । क्षुधित्वा–क्षोधित्वा । 'अञ्चेः पूजायाम्' (३०४७) इति नित्यमिट् । अञ्चित्वा । गतौ तु । अक्त्वेत्यपि । लुभित्वा–लोभित्वा । 'लुभो विमोहने' (३०४८) इतीट् । विमोहने तु लुब्ध्वा ।

3326 The set *ktvâ* is optionally *kit*, according to the opinion of the Rishi Kâsyapa, after the verbs trish 'to be thirsty,' mrish 'to sprinkle,' and kris to become lean

As तृषित्वा or तर्षित्वा 'having thirsted,' मृषित्वा or मर्षित्वा 'having sprinkled,' कृशित्वा or कर्शित्वा 'having become lean.' By sûtra 3322 the *sét ktvâ* is never *kit* This sûtra adds another exception to that general rule

The special mention of Kâsyapa is for the sake of showing respect. The वा is already understood in this sûtra by Anuvritti from sûtra 3324.

३३२६ । क । रलो व्युपधाद्धलादेः संश्च । १ । २ । २६ ।

3326A A root ending in a letter of रल् pratyâhâra (every consonant except य and व), and beginning with a consonant, and having a penultimate उ or इ optionally gunates its vowel before the सेट् ktvâ and *san*

Thus द्युतित्वा or द्योतित्वा । लिखित्वा or लेखित्वा । Why 'ending in a consonant other than व or य'? Observe सेवित्वा where सिव् ends in व ।

Why 'having इ or उ as penultimate'? Observe वर्तित्वा from वृत् where the penultimate is ऋ ।

Why 'beginning with a consonant'? Observe एषित्वा from इष् ।

Why do we say 'सेट् ktvâ'? Observe भुक्त्वा ।

३३२६ । ख । वसति क्षुधोरिट् । ७ । २ । ५२ ।

3326B. The affixes ktvâ and the Nishṭhâ always get the augment इट् after the roots *vas* and kshudh

Thus उषित्वा । क्षुधित्वा or क्षोधित्वा ।

३३२६ । ग । अञ्चेः पूजायाम् । ७ । २ । ५३ ।

3326C. The ktvâ and the Nishthâ affixes get इट् after the root añchu 'to honor'.

Thus अञ्चित्वा । But when añch means to go there is the optional form अक्त्वा also.

३३२६ । घ । लुभो विमोहने । ७ । २ । ५४ ।

3326D. The ktvâ and the Nishthâ take इट् after √lubh when not meaning to be greedy

Thus लुभित्वा or लोभित्वा । But लुब्ध्वा 'being greed'.'

३३२७ । जॄव्रश्च्योः क्त्वि । ७ । २ । ५५ ।

आभ्यां परस्य क्त्व इट् स्यात् । जरीत्वा—जरित्वा । व्रश्चित्वा ।

3327. The affix ktvâ takes the augment इट्, after जॄ and व्रश्च ॥

As जरित्वा or जरीत्वा, and व्रश्चित्वा ॥ जॄ was prohibited by VII. 2 11, S. 2381 and व्रश्चू would have been optionally वेट्, as it has an indicatory long ऊ, by VII. 2. 44. S. 2279 Hence this rule. The special mention o ktvâ, stops the anuvritti of kta and ktavatu.

३३२८ । उदितो वा । ७ । २ । ५६ ।

उदितः परस्य क्त्वा इड्वा । शमित्वा । 'अनुनासिकस्य क्वि—' (२६६६) इति दीर्घः । शान्त्वा । दान्त्वा—दमित्वा ।

3328. The इट् is optionally the augment of ktvâ, after a root which has an indicatory short उ ॥

As शमु—शमित्वा or शान्त्वा the lengthening is by VI 4. 15 S. 2666 तमु—तमित्वा or तान्त्वा, दमु—दमित्वा or दान्त्वा ॥ So also द्यूत्वा or देवित्वा ।

३३२९ । क्रमश्च क्त्वि । ६ । ४ । १८ ।

क्रम उपधाया वा दीर्घः स्यात् । झलादौ क्त्वि परे । क्रान्त्वा—क्रन्त्वा । 'झलि' किम् । क्रमित्वा । 'पूङश्च' (३०५०) इति वेट् । पवित्वा—पूत्वा ।

3329. The penultimate of क्रम् is optionally lengthened, before the affix ktvâ when it is jhalâdi, that is, without the augment इट् ॥

Thus क्रन्त्वा or क्रान्त्वा, but क्रमित्वा only, with इट् augment. The word झलोः is understood here from VI. 4. 15 S. 2666. But when क्त्वा is eplaced by ल्यप्, the rule does not apply as प्रक्रम्य, उपक्रम्य ॥ This is on the maxim अन्तरङ्गानपि विधीन् बहिरङ्गो ल्यप् बाधते 'a bahiranga substitution of ल्यप् supersedes even antaranga rule."

३३२९ । क्त । पूङश्च । ७ । २ । ५१ ।

3329A The ktvâ and the Nishthâ optionally take इट् after पू ।

Thus पवित्वा (I 2 22. S. 3051 causes guna), or पूत्वा ।

३३३० । जान्तनशां विभाषा । ६ । ४ । ३२ ।

जान्तानां नशेश्च नलोपो वा स्यात्क्त्वि परे । भक्त्वा–भङ्क्त्वा । रक्त्वा–रङ्क्त्वा । 'मस्जि-नशोः–' (२५१७) इति नुम् । तस्य पक्षे लोपः । नष्ट्वा–नंष्ट्वा । 'रधादिभ्यश्च' (२५१५) इतीट्पक्षे । नशित्वा । '* क्त्वादाविति वाच्यम् *' । नेह । नञ्जित्वा । ऊदित्वादिट् । पक्षे । अक्त्वा–अङ्क्त्वा । 'जनसन–' (२५०४) इत्यात्वम् । खात्वा–खनित्वा । 'द्यतिस्यति–' (३०७४) इतीत्वम् । दित्वा । सित्वा । मित्वा । स्थित्वा । 'दधातेर्हिः' (३०७६) । हित्वा ।

3330 The nasal may be optionally elided before ktvâ in a root ending in ज् and in नश ॥

Thus रङ्क्त्वा or रक्त्वा, भङ्क्त्वा or भक्त्वा, नष्ट्वा or नंष्ट्वा ॥ See VII 1 60 S. 2517 for the augment नुम् in नश् ॥ When इट् comes, we have नशित्वा ॥ It takes इट् by S. 2515.

Vart.—The elision of न् takes place before the jhalâdi ktvâ and not when it takes the augment इट् । Therefore not in अञ्ज्, which forms its gerund as अञ्जित्वा । The root being ऊदित्, the इट् is optional Therefore before the jhalâdi ktvâ, the forms are अक्त्वा, or अङ्क्त्वा । The final of खन् सन् &c. are replaced by आ before ktvâ (S 2504) Thus खात्वा or खनित्वा । The roots द्यति स्यति get इ by S 3074 Thus दित्वा, सित्वा । मित्वा । स्थित्वा ।, The हि replaces धा before ktvâ (S 3076) As हित्वा ।

३३३१ । जहातेश्च क्त्वि । ७ । ४ । ४३ ।

हित्वा । हाकस्तु । हात्वा । अदो जग्धिः–' (३०८०) । जग्ध्वा ।

3331 हि is substituted for हा (जहाति) before क्त्वा ॥

As हित्वा राज्यं वन गतः, हित्वा गच्छति । The rule does not apply to हा जिहीते ॥ There we have हात्वा गतः ॥

The अद् is replaced by जग्ध before ktvâ As जग्ध्वा ॥ See S. 3080

३३३२ । समासेऽनञ्पूर्वे क्त्वो ल्यप् । ७ । १ । ३७ ।

अव्ययपूर्वपदेऽनञ्समासे क्त्वो ल्यबादेशः स्यात् । तुक् । प्रकृत्य । 'अनञ्' किम् । अकृत्वा । पर्युदासाश्रयणान्नेह । परमकृत्वा ।

3332 In a compound, the first member of which is an indeclinable but not नञ्, ल्यप् is substituted for क्त्वा ।

Thus प्रकृत्य, प्रहृत्य ॥ The tvâ is added by III 4 21, the compounding is by II. 2. 18, and तुक् by VI 1 71. प्रारम्भेत. कृत्य The tvâ is added by III. 4. 61. and compounding is by II. 2 22 नानाकृत्य, द्विधाकृत्य. The tvâ is added by III. 4 62 Why do we say 'in a compound'? Observe कृत्वा हृत्वा. Here the counter example is हृत्वा, which is preceded by an Indeclinable कृत्वा, but as it is not compounded, there is no substitution. Why do we

say 'not preceded by नञ्'? Obsei ve अकृत्वा, अहृत्वा। By explaining anañ as a paryudâsa prohibition, we get परमकृत्वा, उत्तमकृत्वा ॥ But if it were a prasajya pratishedha then the forms would be परमकृत्य The word अनञ् means other than नञ्, and words of the same class as नञ्, *i. e.* indeclinables and does not mean words which are not Indeclinables. The compounds like स्नात्वाकालक contained in the class of मयूरव्यंसक &c (II. 1 72), do not take ल्यप् anomalously. Or the word समासे is in the Locative with the force of specification and means those compounds which are specifically formed with ktvâ and not any compound in general.

Now by I. 1. 72, ktvâ would denote a form ending with ktvâ, and would include the case of a compound ending in ktvâ But the general rule is modified by the maxim प्रत्ययग्रहणे यस्मात् स विहित स्तदादेस्तदन्तस्य ग्रहणम् "an affix denotes, whenever it is employed in grammar, a word-form which begins with that to which that affix has been added and ends with the affix itself." But the affix ktvâ is never ordained after a compound Therefore, the case of compounds ending in ktvâ, would not be covered by the mere employment of ktvâ Then comes the maxim कृद् ग्रहणे गति कारक पूर्वस्यापि ग्रहणम् 'a krit affix denotes whenever it is employed in grammar, a word-form which begins with that to which that krit affix has been added and which ends with the krit affix, but moreover should a gati, or a noun such as denotes a case relation have been prefixed to that word-form, then the krit affix must denote the same word form together with the gati or the noun which may have been prefixed to it" By this a compound also may end in ktvâ This maxim will cover cases like प्रकृत्य, पार्श्वतः कृत्य but not उच्चैः कृत्य &c because उच्चैः is neither a gati nor a kâraka Hence the employment of the word समासे in the sûtra, and also of the word अनञ्पूर्वे, for नञ् is neither a Gati nor a Kâraka.

३३३३ । षत्वतुकोरसिद्धः । ६ । १ । ८६ ॥

षत्वे तुकि च कर्तव्ये एकादेशशास्त्रमसिद्धं स्यात् । कोऽसिचत् । इह षत्वं न । अधीत्य । प्रेत्य । 'ह्रस्वस्य—' (२८५८) इति तुक् ।

3333 The substitution of a single âdesa is to be considered as to have not taken effect, when otherwise स would have to be changed to ष, or when the augment त (तुक्) is to be added

The word असिद्ध means not-accomplished *i. e.* the operation caused by its having taken effect is not produced. The word asiddha always debars operations dependent upon the âdeśa, and gives scope to the operations dependent upon the general rule (असिद्धवचनमादेशलक्षणप्रतिषेधार्थमुत्सर्गलक्षणभावार्थं च ॥)

Thus कोऽसिचत् here स is not changed to ष ॥ The equation is thus exhibited कस्+असिचत्=कर्+असिचत् (the स changed to र by VIII.

2. 66) = कउ + अविचत् (उ being substituted for र by VI 1 113) = को + अविचत् (अ+उ = ओ VI. 1. 87) = कोऽविचत् (ओ+अ = ओ VI 1 109) Now applies our sûtra. By VIII 3. 59, व coming after ओ required to be changed into ष, but here the single substitute ओ is considered to be non-effective for this purpose. Similarly कोऽस्य, योऽस्य, कोऽस्मै योऽस्मै ॥

Similary in अधीत्य there is the addition of त् by VI 1 71 S 2858 though actually preceded by a *long* vowel. That vowel had resulted from the ekâdesa of ई for इ+इ, and this ekâdeśa is considered as if non-effective for the purposes of तुक् augment. Similarly in प्र+इ+तुक्+य = प्रेत्य. Here also (आ+इ = ए) is considered asiddha. The तुक् is added by S 2858

३३३४ । वा ल्यपि । ६ । ४ । ३८ ।

अनुदात्तोपदेशानां वनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपो वा स्याल्ल्यपि । व्यवस्थितविभाषेयम् । तेन मान्तानिटां वा नान्तानिटां वनादीनां च नित्यम् । आगत्य–आगम्य । प्रणत्य–प्रणम्य । प्रहत्य । प्रमत्य । प्रवत्य । वितत्य । 'अदो जग्धिः–' (३०८०) । '× अन्तरङ्गानपि विधीन्बहिरङ्गो ल्यब्बाधते ×' । जग्धिविधौ ल्यब्ग्रहणात् । तेन हित्वदत्वात्वेत्वदीर्घत्वऊठिटो ल्यपि न । विधाय । प्रदाय । प्रखन्य । प्रस्थाय । प्रक्रम्य । आपृच्छ्य । प्रदीव्य ।

3334. The nasal of the roots mentioned in VI. 4 37 S 2428 (*i e.* anudâtta ending in a nasal, and वनादि and तनादि) is optionally elided before the affix ल्यप् ॥

This is a vyavasthita-vibhâshâ. The option applies to roots ending in म्. In the case of roots ending in other nasals, the elision is compulsory. Thus प्रणत्य or प्रणम्य, प्ररत्य or प्ररम्य, प्रयत्य or प्रयम्य, आगत्य, आगम्य but no option in आहत्य, प्रमत्य, प्रवत्य, वितत्य ॥

By S. 3080, अद् is replaced by जग्ध before ल्यप् । From this we infer the existence of the maxim 'a bahiranga substitution of lyap supersedes, even the antaranga rules' Because if this maxim did not exist, the substitution of jagdh for अद before lyap would follow already from the word क्ति in S. 3080.

In the case of प्रधाय and प्रस्थाय this maxim applies —अन्तरङ्गानपि विधीन् बहिरङ्गो ल्यप् बाधते "a **Bahiranga substitution** of ल्यप् supersedes even antaranga rule". **What are these** antaranga rules superseded by the substitute ल्यप्? (1) हित्वं—the substitution of हि for धा (VII 4 42) Thus हित्वा but प्रधाय and not प्रहित्वा ॥ (2) दत्वं—the substitution of दद् for दो (VII. 4, 46)—as दत्त्वा, but प्रदाय and not प्रदत्वा ॥ (3) आत्वं as required by VI 4. 42 as खात्वा, प्रखाय and प्रखन्य ॥ (4) इत्वं—as स्थित्वा but प्रस्थाय ॥ (5) ईत्वं by VI. 4 66, as पीत्वा but प्रपाय ॥ (6) दीर्घत्व by VI 4 15, as क्रान्त्वा but प्रक्रम्य ॥ (7) ऊठ् by VI. 4 19, as पृष्ट्वा but आपृच्छ्य ॥ (8) ऊठ्—as द्यूत्वा ॥ (9) इट् (VII. 2, 56)—देवित्वा but प्रदीव्य ॥

३३३५ । न ल्यपि । ६ । ४ । ६९ ।

ल्यपि परे घुमास्थादेरीत्वं न । घेट् । प्रधाय । प्रमाय । प्रगाय । प्रपाय । प्रहाय । प्रसाय । 'मीनातिमिनोति–' (२५०८) इत्यात्वम् । प्रमाय । निमाय । उपदाय । 'विभाषा लीयतेः' (२५०९) । विलाय–विलीय । णिलोपः । उत्तार्य । विचार्य ।

3335. The ई substitution for आ under VI 4. 66, S 2462 does not apply when the absolutive affix ल्यप् follows घु मा, स्था, गा, पा, हा and सा ॥

Thus प्रदाय, प्रधाय, प्रमाय, प्रस्थाय, प्रगाय, प्रपाय, प्रहाय and प्रवसाय ॥ The affix ल्यप् as the substitute of क्त्वा, is a कित् affix by I 1. 56 The आ replaces the vowels of मिनो and मीनाति by S 2508. Thus प्रमाय, निमाय and उपदाय । In the case of ली there is option by S 2508 As विलाय or विलीय । The णि is elided before ly ıp As उत्तार्य, विचार्य ।

३३३६ । ल्यपि लघुपूर्वात् । ६ । ४ । ५६ ।

लघुपूर्वात्परस्य णेरयादेशः स्याल्ल्यपि । विगणय्य । प्रणमय्य । प्रबेभिदय्य । 'लघुपूर्वात्' किम् । संप्रधार्य ।

3336 अय् is substituted for the इ of णि, before the Absolutive affix ल्यप्, when the vowel preceding the इ is light.

Thus प्रशमय्य गतः, प्रदमय्य गतः, प्रबेभिदय्य, विगणय्य ॥ Why do we say preceded by the short इ'? Observe प्रपात्य गतः the vowel pr ceding the इ is long. Here VI 4 51 applies The shortening, the elision of य and the elision of अ should not be considered as asiddha, as their place of operation is not the same. Thus शम्+णिच्=शामि, this आ is shortened by VI. 4 92, and we have शमि ॥ This shortening is not to be considered as asiddha, for if asiddha, there being no laghu pûrva, the present rule would not apply. Similarly बेभिद्य is the Intensive root, its य is elided by VI 4. 49, this elision is not considered as asi ıdha, if it were asiddha, the इ of भि would not be laghu Similarly the elision of अ in गण which is a root which ends in अ, (see Dhâtupâṭha Churadi 309), is not considered as asiddha for similar reasons

३३३७ । विभाषापः । ६ । ४ । ५७ ।

आप्नोतेर्णेरयादेशो वा स्याल्ल्यपि । प्रापय्य–प्राप्य ।

3337 अय् is optionally substituted for the इ of णि before the affix ल्यप्, after the verb आप् ॥

Thus प्रापय्य or प्राप्य गतः ॥ This however does not apply to the आप् substitute for इङ्, as अध्याप्य गतः (VI. 1. 48. VII. 3. 36). The maxim of Pratipadokta applies here.

३३३८ । क्षियः । ६ । ४ । ५९ ।

क्षियो ल्यपि दीर्घः स्यात् । प्रक्षीय ।

3338. A long is substituted for the य of वि before ल्यप् ॥

As प्रवीय, उपवीय ॥

३३३९ । ल्यपि च । ६ । १ । ४१ ।

वेञो ल्यपि संप्रसारणं न स्यात् । प्रवाय ।

3339. The semivowel of वे is not vocalised when the Participial affix ल्यप् follows

Thus प्रवाय, उपवाय ॥

३३४० । ज्यश्च । ६ । १ । ४२ ।

प्रज्याय ।

3340. The semivowel of ज्या 'to grow old' is not vocalised when the affix ल्यप् follows

Thus प्रज्याय, उपज्याय ॥

३३४१ । व्यश्च । ६ । १ । ४३ ।

उपव्याय ।

3341. The semivowel of व्या (व्ये) 'to cover' is not vocalised when the affix ल्यप् follows.

As प्रव्याय, उपव्याय ॥ The separation of this sûtra from the last is for the sake of the subsequent sûtra, in which the anuvritti of व्ये runs

३३४२ । विभाषा परेः । ६ । १ । ४४ ।

परेर्व्येञो वा संप्रसारणं स्याल्ल्यपि । तुकं बाधित्वा परत्वात् 'हलः' (२५५९) इति दीर्घः । परिवीय-परिव्याय । कथम् 'मुखं व्यादाय स्वपिति' 'नेत्रे निमील्य हसति' इति । व्यादाननिमीलनोत्तरकालेऽपि स्वापहासयोरनुवृत्तेस्तदपेक्षया भविष्यति ।

3342 The vocalisation may optionally take place when व्ये preceded by परि takes the affix ल्यप् ॥

Thus परिवीय यूपम् or परिव्याय ॥ The augment तुक् presented by VI. 1. 71 is debarred by VI 4 2 S 2559 which causes the lengthening of the vowel since VI 4. 2 is subsequent to VI 1. 71.

Vart.—The phrase मुखम् व्यादाय स्वपिति नेत्रेनिमील्य हसति 'he sleeps, with his mouth open, and laughs with his eyes closed', is valid, though the affix क्त्वा is not added to the verb denoting prior action For he sleeps first, and then while so sleeping, he gapes similarly he laughs first and then closes the eyes. So no ktvâ can be properly added under these conditions to verbs denoting subsequent action. There being no ktvâ, *a fortiori* there can be no lyap also. The vartika makes an exception. Though the 'sleeping' and 'laughing' preceded the action of 'gaping' and 'closing of eyes', yet as they *subsist* even after 'gaping' and closing of eyes', they may be said in so far to be *subsequent* to these.

३३४३ । आभीक्ष्ण्ये णमुल् च । ३ । ४ । २२ ।

पौनःपुन्ये द्योत्ये पूर्वविषये णमुल् स्यात् क्त्वा च । द्वित्वम् । स्मारंस्मारं नमति शिवम् । स्मृत्वास्मृत्वा । पायंपायम् । भोजंभोजम् । श्रावंश्रावम् । 'चिण्णमुलोः–' (२७६२) इति णमुल्परे णौ वा दीर्घः । गामंगामम्–गमंगमम् । 'विभाषा चिण्णमुलोः' (२७६५) इति नुम्वा । लम्भंलम्भम्–लाभंलाभम् । व्यवस्थितविभाषयोपसृष्टस्य नित्यं नुम् । प्रलम्भंप्रलम्भम् । 'जाग्रोऽविचिण्णल्–' (२४८०) इति गुणः । जागरंजागरम् । ण्यन्तस्याप्येवम् ।

3343 The affixes 'namul' and 'ktvâ' come after a root, when re-iteration is to be expressed

The phrases 'when the agent of both the verbs is the same' and 'after the verb whose action occurs first in time' are to be read into this sûtra, to complete the sense. The force of च is to introduce the affix क्त्वा into this sûtra. The affixes *ktvâ* and *ṇamul* express 're-iteration' then only when the verb is doubled, and not singly. See rule VIII 1. 4. S 2140. Thus स्मारं स्मारं नमति शिवम् "Constantly remembering he bows to Shiva" So also we may have स्मृत्वा स्मृत्वा नमति शिवम् conveying the same sense. Similarly पायपायं or भोजं भोजं or श्रावं श्रावं &c.

By VI 4 93 S. 2762 there is optional lengthening of the penultimate vowel before namul, as गामं गामं or गमं गमं । This is of course confined to the causative णिच् roots

In the case of the root labh, there is optionally the augment नुम् inserted, as लम्भम् लम्भम् or लाभं लाभम् by VII. 1. 69 S. 2765 But we have already explained in that sûtra that the option taught therein is a restricted one (vyavasthita vibhâsâ) and the नुम् is *compulsory* and not *optional* after pra &c. Thus प्रलम्भम् प्रलम्भम् only one form. In the case of √jâgri there is guṇa by VII. 3. 85 S. 2480 as जागरम् जागरम् The same is the case when the root takes the causative ṇi also.

३३४४ । न यद्यनाकाङ्क्षे । ३ । ४ । २३ ।

यच्छब्द उपपदे पूर्वकाले यत्प्राप्तं तन्न यत्र पूर्वोत्तरे क्रिये तद्वाक्यमपरं नाकाङ्क्षति चेत् । यदयं भुङ्क्ते ततः पचति । इह क्त्वाणमुलौ न । 'अनाकाङ्क्षे' किम् । यदयं भुक्त्वा व्रजति ततोऽधीते ।

2344. The affixes 'ktvâ' and 'ṇamul' are not added to a root, when the word 'yad' is used, in a simple sentence, which does not depend upon another to complete the sense.

The word आकांक्षा means 'inter-dependence' or the inability of a word, phrase or sentence, to indicate the intended sense in the absence of another word, phrase, or sentence. In other words, when there are two actions one prior and another subsequent, and they complete the sense of the sentence, without standing in need of any other verb, in such a case, *ktvâ* and *ṇamul* are not used, when the word *yad* is in composition. This sûtra prohibits the affix *ktvâ* also, though the affix *ṇamul* is in immediate context. Thus यदयं भुङ्क्ते ततः पचति, यदयमधीते ततः शेते, having eaten, he cooks; having read, he sleeps'.

But when there is inter-dependence or आकांक्षा, we have यदह भुक्त्वा व्रजति, अधीत्य एव ततः पचत् । Professor Bothlingk translates it thus ' In connection with यद् the above-mentioned Absolutives will not be applied, unless the two verbs required one more as complement."

३३४५ । विभाषाग्रेप्रथमपूर्वेषु । ३ । ४ । २४ ।

आभीक्ष्ण्य इति नानुवर्तते । एषूपपदेषु समानकर्तृकयोः पूर्वकाले क्त्वाणमुलौ वा स्तः । अग्रेभोजं व्रजति । अग्रेभुक्त्वा । प्रथमभोजम्-प्रथमंभुक्त्वा । पूर्वभोजम्-पूर्वंभुक्त्वा । पक्षे लडादयः । अग्रे भुङ्क्ते ततो व्रजति । आभीक्ष्ण्ये तु पूर्वविप्रतिषेधेन नित्यमेव विधिः । अग्रे भोजंभोजं व्रजति । भुक्त्वाभुक्त्वा ।

3345 The affixes 'ktvâ' and 'ṇamul' come optionally after that verb which denotes the prior action, when both verbs have the same agent, provided that the following words are in composition —'agre', 'prathama' and 'pûrva'

This is an *Aprâpta-vibhâshâ* The word 're-iteration' is not understood here. Thus अग्रे, भोजं व्रजति 'having first eaten he goes'. In the same sense we may use also अग्रे भुक्त्वा व्रजति । Similarly प्रथम भोजं व्रजति or प्रथमं भुक्त्वा व्रजति । Similarly पूर्वं भोजं व्रजति or पूर्वं भुक्त्वा व्रजति ।

By using the word 'optionally' it is indicated, that the regular Tenses, such as the Present &c, may be employed also. Thus अग्रे भुङ्क्ते ततः व्रजति 'he eats first and then goes'. The rule is compulsory when re-iteration (S. 3343) is denoted, for then that rule, though prior, will debar this subsequent rule As अग्रे भोजं भोजं व्रजति or भुक्त्वा भुक्त्वा ।

३३४६ । कर्मण्याक्रोशे कृञः खमुञ् । ३ । ४ । २५ ।

कर्मण्युपपदे आक्रोशे गम्ये । चोरंकारमाक्रोशति । करोतिरुच्चारणे । चोरशब्दमुच्चार्येत्यर्थः ।

3346. The affix 'khamuñ' is added to the verb 'kri' (to utter), when a word in the accusative case is in construction with it, if the sense intended implies 'abuse'.

Of the affix खमुञ्, the efficient portion is अम्, the indicatory ख introduces the augment मुम् (VI. 3. 67 S. 2942) Thus चोरं कारमाक्रोशति 'he reviles him as thief, *i. e.* calls out in abuse ' thou art a thief., thou art a robber, &c' The person is not really made a thief, but making him a thief is to express one's indignation. The verb कृ here means ' to utter'.

३३४७ । स्वादुमि णमुल् । ३ । ४ । २६ ।

स्वाद्वर्थेषु कृञो णमुल्स्यात्समानकर्तृकयोः पूर्वकाले । पूर्वपदस्य मान्तत्वं निपात्यते । अस्वाद्वीं स्वाद्वीं कृत्वा भुङ्क्ते स्वादुंकारं भुङ्क्ते । संपन्नंकारम् । लवणंकारम् । संपन्नलवणशब्दौ स्वाद्वर्थौ । वावचनेन क्त्वापि । स्वादुं कृत्वा भुङ्क्ते ।

3347. (When the actions, signified by the verbs 'kṛi' and another, have the same agent), the affix 'ṇamul' is added to the verb 'kri' (which is concerned about a time anterior to that of the other), provided that a word signifying 'sweet' is in composition

The words within brackets are to be read into the sûtra by anuvritti from III. 4 21 S. 3320. Thus स्वादुङ्कारं or सम्पन्नङ्कारं भुङ्क्ते 'he eats, having made his food sweet or seasoned. So also लवणङ्कारं। The words सम्पन्नं and लवणं are synonyms of स्वादु।

In the sûtra, the word स्वादुम् is used ending with a म् It is an anomalous form, and indicates that a म् must be added to the upapadas in these cases the object served by this form being that rule IV 1. 44 S 502 by which feminine of words like स्वादु ending in उ is formed by long ई, does not apply here Thus स्वाद्वीं कृत्वा यवागूं भुङ्क्ते = स्वादुङ्कारं यवागूं भुङ्क्ते। Here though यवागू is feminine, the attribute is still स्वादुं and not स्वाद्वी।

By applying III. 1 |94 S 2830 we have the affix क्त्वा in the alternative Thus स्वादुं कृत्वा भुङ्क्ते। All these affixes form abstract nouns (भाव) as they have the sense of the affix तोसुन् (III. 4 16 S. 3143). In connection with णमुल्, the Instrumental case can not, however, be used, i. e we cannot use the Passive construction, e. g स्वादुंकारं यवागूर्भुज्यते देवदत्तेन will be wrong

३३४८ । अन्यथैवंकथमित्थंसु सिद्धाप्रयोगश्चेत् । ३ । ४ । २७ ।

एषु कृञो णमुल्स्यात् । सिद्धोऽप्रयोगोऽस्यैवंभूतश्चेत्कृञ् । व्यर्थत्वात्प्रयोगानर्ह इत्यर्थः । अन्यथाकारम् । एवंकारम् । कथंकारम् । इत्थंकारं भुङ्क्ते । इत्थं भुङ्क्त इत्यर्थः । 'सिद्ध–' इति किम् । शिरोऽन्यथा कृत्वा भुङ्क्ते ।

3348 When the words 'anyathâ' (otherwise), 'evam' (so), 'katham' (how) and 'ittham' (thus) are compounded with the verb, then 'ṇamul' comes after 'kṛi' (to make), if it be such that its omission would be unobjectionable

When is the non-employment of कृञ् valid? When the same sentence will remain correct by omitting कृ, i. e when without employing it, the same idea will be expressed Thus अन्यथाकारं, एवंकारं, कथंकारं or इत्थंकारं भुङ्क्ते 'he eats otherwise, he eats so, how does he eat, or he eats thus' In fact, the sentence अन्यथाकारं भुङ्क्ते is equivalent to अन्यथा भुङ्क्ते।

Why do we say 'if the non-employment would be valid? Witness अन्यथा कृत्वा शिरो भुङ्क्ते 'he eats, having turned his head aside'. Here कृञ् could not be spared.

३३४९ । यथातथयोरसूयाप्रतिवचने । ३ । ४ । २८ ।

कृञः सिद्धाप्रयोग इत्येव । असूयया प्रतिवचने । यथाकारमहं भोक्ष्ये तथाकारं भोक्ष्ये किं तवानेन ।

3349. The affix 'ṇamul' is added to the root 'kṛi' (to make), when the words 'yathâ' and 'tathâ' are compounded with

it, and the sentence denotes an angry reply (if the omission of 'kriñ' is unobjectionable)

When one questions or replies in indignation, displeasure or anger, then is this construction valid Thus यथाकारं भोक्ष्ये, किं तवानेन 'I will eat in that way, what is that to you'? Similarly यथाकारं भोक्ष्ये, किं तवानेन।

Why do we say 'when an angry reply is made'? Observe यथाकृत्वाऽहं भोक्ष्ये तथा त्वं द्रक्ष्यसि 'in what way I will eat, that thou wilt see'.

Why do we say 'when the omission of कृञ् would be valid'? Witness यथाकृत्वाऽहं शिरो भोक्ष्ये किं तवानेन 'what is that to you, in what way turning my head I will eat'?

३३५० । कर्मणि दृशिविदोः साकल्ये । ३ । ४ । २९ ।

कर्मण्युपपदे णमुल्स्यात् । कन्यादर्शं वरयति । सर्वाः कन्या इत्यर्थः । ब्राह्मणवेदं भोजयति । यं यं ब्राह्मणं जानाति लभते विचारयति वा तं सर्वं भोजयतीत्यर्थः ।

3350 When the object is compounded with it, the verb 'dris' (to see), or 'vid' (to know), takes the affix 'namul', to denote the total number of such objects

Thus कन्यादर्शं वरयति 'he woos every girl that he sees i e all the girls seen' ब्राह्मणवेदं भोजयति 'he feeds as many Brâhmanas as he knows, i. e. all whom he knows, finds or thinks of"

३३५१ । यावति विन्दजीवोः । ३ । ४ । ३० ।

यावद्वेदं भुङ्क्ते । यावल्लभते तावदित्यर्थः । यावज्जीवमधीते ।

3351 The affix 'namul' comes after the verb 'vid' (to get) and 'jîv', (to live), when the word yâvat, is combined with them

As यावद्वेदं भुङ्क्ते 'he eats all that he gets' यावज्जीवमधीते 'he studies as long as he lives, i e throughout his life'.

३३५२ । चर्मोदरयोः पूरेः । ३ । ४ । ३१ ।

कर्मणीत्येव । चर्मपूरं स्तृणाति । उदरपूरं भुङ्क्ते ।

3352 The affix 'namul' comes after the verb 'pûr' (to fill), when the words 'charman' and 'udar' are compounded with it as object.

Thus उदरपूरं भुङ्क्ते 'he eats so as to fill his belly'? चर्मपूरं स्तृणाति 'he spreads so as to cover the skin'.

३३५३ । वर्षप्रमाण ऊलोपश्चास्यान्यतरस्याम् । ३ । ४ । ३२ ।

कर्मण्युपपदे पूरेर्णमुल्स्यादूकारलोपश्च वा समुदायेन वर्षप्रमाणे गम्ये । गोष्पदपूरं वृष्टो देवः । गोष्पदप्रं वृष्टो देवः । 'अस्य' इति किम् । उपपदस्य माभूत् । मूषिकाबिलप्रम् ।

3353. The affix 'namul' comes after the verb 'pûr' (to fill), when the word so formed expresses a measure of rainfall; and optionally the long 'û' of this 'pûr' is elided.

Thus गोष्पदप्रं or गोष्पदपूरं वृष्टो देवः 'it rained filling up small puddles (lit. the impression made by the foot of the cow on the soil)'. सीताप्रं or सीतापूरं वृष्टो देवः 'it rained filling up all furrows'

Why have we used the word अस्य 'of this pûr' in the sûtra? The long ऊ of पूर् is to be elided, and not the long ऊ, if there be any, of the *upapada*. Thus भूषिकाबिलप्रं or भूषिकाबिलपूरं वृष्टो देवः। Here the long ऊ of भू is not shortened.

३३५४। चेले क्नोपेः। ३। ४। ३३।

चेलार्थेषु कर्मसूपपदेषु क्नोपेर्णमुल्स्याद्वर्षप्रमाणे। चेलक्नोपं वृष्टो देवः। वस्त्रक्नोपम्। वसनक्नोपम्।

3354. The affix 'ṇamul' comes after the causative of the root 'knûy' (to wet), when there is compounded with it a noun denoting 'clothing', in the accusative case, as an upapada, if the whole word so formed expresses a measure of the rain-fall.

The verb क्नोपि is the causative root formed from the simple root क्नूयी 'to wet'. Thus चेलक्नोपं वृष्टो देवः or वस्त्रक्नोपं or वसनक्नोपं &c. 'it rained so as to wet the clothes'.

३३५५। निमूलसमूलयोः कषः। ३। ४। ३४।

कर्मणीत्येव। कषादिष्वनुप्रयोगं वक्ष्यति। अत्र प्रकरणे पूर्वकाले इति न संबध्यते। निमूलकाषं कषति। समूलकाषं कषति। निमूलं समूलं कषतीत्यर्थः। एकस्यापि धात्वर्थस्य निमूलादिविशेषणसंबन्धाद्भेदः। तेन सामान्यविशेषभावेन विशेषणविशेष्यभावः।

3355 The affix 'ṇamul' comes after the verb 'kash' to rub, when the words 'nimûla' and 'samûla' are compounded with it in the accusative case.

Thus निमूलकाषं कषति he scrapes down to the scraping up of the roots, समूलकाषं कषति he scrapes up to the scraping up of the roots. In fact, the gerund of the root and the root itself denote the same thing, the whole sentence निमूलकाषं कषति &c. is equal to निमूलं कषति and समूलं कषति। From this sûtra up to III 4 46, S. 3367 the subsequent verb governing the previous word, must be derived from the same root from which the gerund is derived. Though the verb is the same in the antecedent and the subsequent, yet there is a slight difference of meaning the verbal derivative qualifies the verb and thus intensifies the meaning of the simple root. See III. 4. 46. S. 3367. The word pûrva kâla does not govern this and the subsequent sûtras.

३३५६। शुष्कचूर्णरूक्षेषु पिषः। ३। ४। ३५।

एषु कर्मसु पिषेर्णमुल्। शुष्कपेषं पिनष्टि। शुष्कं पिनष्टीत्यर्थः। चूर्णपेषम्। रूक्षपेषम्।

3356. The affix 'ṇamul' comes after the verb 'pish' (to

grind), when the words 'śushka' (dry), 'chûrna' (powder), and 'rûksha' (dry), in the accusative case are compounded with it.

Thus शुष्कपेषं पिनष्टि = शुष्कं पिनष्टि 'he grinds it dry grinding i. e grinds it dry', चूर्णपेषं पिनष्टि 'he grinds to powder grinding i e grinds till it becomes a powder, रूक्षपेषं पिनष्टि' he grinds it dry' Here also an appropriate verb from the same root पिष् must be used to govern the gerund.

३३५७ । समूलाकृतजीवेषु हन्कृञ्ग्रहः । ३ । ४ । ३६ ।

कर्मणीत्येव । समूलघातं हन्ति । अकृतकारं करोति । जीवग्राहं गृह्णाति । जीवतीति जीवः । इगुपधलक्षणः कः । जीवन्तं गृह्णातीत्यर्थः ।

3357. The affix 'ṇamul' comes after the verbs 'han' (to kill), 'kṛi' (to make) and 'grah' (to seize), when the words, 'samûla', 'akrita' and 'jîva' in the accusative case are respectively compounded with them

Thus समूलघातं हन्ति (VIII. 3 32 and 54) 'he destroys so as to tear up by the roots i e he totally extirpates', अकृतकारं करोति 'he does a thing which was not done before', स जीवग्राहं गृह्णाति 'captures him so as to preserve his life, i. e. captures him alive'. Here also appropriate verbs from the same *roots* are used to govern the gerund. The affix क is added to जीव् because it has a penultimate इक् vowel, and so जीव means 'living' and is equivalent to जीवति ।

३३५८ । करणे हनः । ३ । ४ । ३७ ।

पादघातं हन्ति । पादेन हन्तीत्यर्थः । यथाविध्यनुप्रयोगार्थः सन्निहत्यसमासार्थोऽयं योगः । निमग्नधातुसंबन्धे तु हिंसार्थानां च–' (३३६९) इति वक्ष्यते ।

3358. The affix 'namul' comes after the verb 'han', when a word in the Instrumental case is in composition with it

Thus पाणिघातं वेदिं हन्ति (VII 3 32 and 54) = पाणिना वेदिं हन्ति, he strikes the *Vedi* with the hand, पादघातं भूमिं हन्ति 'he strikes the ground with the foot'. Reading this sûtra along with III 4 48, S 3369 we find that हन् here does not mean 'to kill', and the further difference between this aphorism and that is, that in the case of this sûtra a *cognate* verb from the same root (S 3367) must be used, as the gerund, not so in sûtra III 4 48 because III. 4 46 S 3367 applies here also, and an *appropriate* verb from the same root is employed to govern the gerund Further this sûtra is for the sake of forming *Invariable* compounds with the upapadas, such as पादघात ।

According to Pâtanjali, this affix comes after हन् under this aphorism, even when हन् means 'to injure', thus counteracting rule III 4 48, S. 3369 by anticipation, and in opposition to the general principle of interpretation enunciated in rule I 4. 2. Thus असिघातं हन्ति 'he kills with the sword', शरघातं हन्ति,' he kills with arrows'.

३३५९ । स्नेहने पिषः । ३ । ४ । ३८ ।

स्निह्यते येन तस्मिन्करणे पिषेर्णमुल् । उदपेषं पिनष्टि । उदकेन पिनष्टीत्यर्थः ।

3359 The affix ṇamul, comes after the verb 'pish' (to grind), when a word in the Instrumental case denoting 'liquid' is in composition.

Thus उदपेषं पिनष्टि = उदकेन पिनष्टि (VI 3. 58 S 996, 'he grinds with water', तैलपेषं पिनष्टि 'he grinds with oil' Here also III 4 46 S 3367 applies, and an *appropriate* verb from the same root is employed to govern the gerund.

३३६० । हस्ते वर्तिग्रहोः । ३ । ४ । ३९ ।

हस्तार्थे करणे । हस्तवर्तं वर्तयति । करवर्तम् । हस्तेन गुलिकां करोतीत्यर्थः । हस्तग्राहं गृह्णाति करग्राहम् । पाणिग्राहम् ।

3360 The affix 'namul' comes after the verbs 'varti' (causative of vrit) and 'grah' when a word denoting 'hand' in the Instrumental case, is in composition.

Thus हस्तवर्तं, करवर्तं or पाणिवर्तं वर्तयति = हस्तेन वर्तयति 'he revolves by the hand'. So also, तम् हस्तग्राहम् गृह्णाति 'he takes him by the hand' so पाणिग्राहम्, करग्राहम् &c

Here also rule III 4. 46 applies and *appropriate* verbs from the same roots must be employed to govern the gerund &c

३३६१ । स्वे पुषः । ३ । ४ । ४० ।

करण इत्येव । स्व इत्यर्थग्रहणम् । तेन स्वरूपे पर्याय विशेषे च णमुल । स्वपोषं पुष्णाति । धनपोषम् । गोपोषम् ।

3361. The affix 'ṇamul' comes after the verb 'push' (to feed), when a word in the Instrumental case, having the sense of 'sva' is in composition.

The word स्व means 'self', 'kinsmen' and 'property' Thus स्वपोषं पुष्णाति 'he feeds himself', आत्मपोषं, गोपोषं, पितृपोषं, मातृपोषं, धनपोषं, रैपोषं &c. See I. 1 68 Rule 3367 applies here also.

३३६२ । अधिकरणे बन्धः । ३ । ४ । ४१ ।

चक्रबन्धं बध्नाति । चक्रे बध्नातीत्यर्थः ।

3362. The affix 'namul' comes after the verb 'bandh' (to bind) when a word expressing location is in construction with it

Of course, III 4. 46 S. 3367 applies here also, and the gerund must be governed by a verb from the same root as *bandh* Thus चक्रबन्धं बध्नाति 'he binds to the wheel', कूटबन्धं बध्नाति 'he binds in a snare', मुष्टिबन्धं बध्नाति 'he binds in the fist'. चोरकबन्धं बध्नाति = चोरके बध्नाति ।

३३६३ । संज्ञायाम् । ३ । ४ । ४२ ।

बध्नातेर्णमुल्स्यात्संज्ञायाम् । क्रौञ्चबन्धं बद्धः । मयूरिकाबन्धम् । अट्टालिकाबन्धम् । बन्धविशेषाणां संज्ञा एताः ।

3363 The affix 'namul' comes after the verb 'bandh' (to bind) when the word so formed denotes an appellative

Thus क्रौञ्चबन्धं बध्नाति 'he binds in the manner called *krauncha-bandhana* or 'heron knot', मयूरिकाबन्धं बध्नाति or बद्ध 'he binds or is bound in a 'peacock knot'. अट्टालिकाबन्धं बद्धः 'bound in a knot called *attâlikâ bandhana*'

All the above, *krauncha-bandhana* &c are names of various sorts of 'bonds or knots' The rule III 4 46 S 3367 also applies here.

३३६४ । कर्त्रोर्जीवपुरुषयोर्नशिवहोः । ३ । ४ । ४३ ।

जीवनाशं नश्यति । जीवो नश्यतीत्यर्थः । पुरुषवाहं वहति । पुरुषो वहतीत्यर्थः ।

3364 The affix 'namul' comes after the roots 'naś' (to perish) and 'vah' (to carry), when the words 'jîva' (life) and 'purusha' (person) expressing the agent of these verbs, are respectively in construction with them

Thus जीवनाशं नश्यति = जीवो नश्यति 'he perishes, so that his life perishes i. e. dies away', पुरुषवाहं वहति 'the man carries, i. e. the man becoming a servant, carries another on him = पुरुषः प्रेष्यो भूत्वा वहति ।

३३६५ । ऊर्ध्वे शुषिपूरोः । ३ । ४ । ४४ ।

ऊर्ध्वे कर्तरि । ऊर्ध्वशोषं शुष्यति । वृक्षादिरूर्ध्व एव तिष्ठञ्छुष्यतीत्यर्थः । ऊर्ध्वपूरं पूर्यते । ऊर्ध्वमुख एव घटादिर्वर्षोदकादिना पूर्णो भवतीत्यर्थः ।

3365 The affix 'namul' comes after the roots 'śush' (to dry), and 'pûr' (to fill), when the word 'ûrdhva', denoting an agent, is in composition with them

Thus ऊर्ध्वशोषं शुष्यति वृक्षः = ऊर्ध्वः शुष्यति 'the tree is dried up while it is still standing' Compare यद्वोर्ध्वशोषं तृणवद्विशुष्कः 'or wither like the upheaved grass drying up, (Bhatti, III 14), ऊर्ध्वपूरं पूर्यते 'the jar is filled full to the brim' such as by rain-water &c, the mouth of the pitcher &c being upwards Rule III. 4. 46 S 3367 applies here also

३३६६ । उपमाने कर्मणि च । ३ । ४ । ४५ ।

चात्कर्तरि । घृतनिधायं निहितं जलम् । घृतमिव सुरक्षितमित्यर्थः । अजकनाशं नष्टः । अजक इव नष्ट इत्यर्थः ।

3366 The affix 'namul' comes after a root, when an object or an agent, denoting similitude, is in composition with it.

The word 'agent' is read into the sûtra, by virtue of the word च also. That with which any thing is compared is called उपमान or 'object of comparison or similitude' As घृतनिधायम् निहितम् जलम् 'water was kept as as carefully ghee is kept'. सुवर्णनिधायम् निहितः 'was kept as gold', The force is

that of इव, thus घृतनिधायं निहितः = घृतमिव निहितः । So also when the object of comparsion is as agent thus, अजनाशं नष्टः ' he perished like a goat'. So also चूडकनाशम्, वस्तनाशम्, &c.

३३६७ । कषादिषु यथाविध्यनुप्रयोगः । ३ । ४ । ४६ ।

यस्माण्णमुलुक्तः स एवानुप्रयोक्तव्य इत्यर्थः । तथैवोदाहृतम् ।

3367. The same verb should be employed after the gerunds formed from the verbs 'kash' &c; as the verb from which the gerund is derived

From sûtra III 4. 34 up to sûtra III 4. 45, a verb from the same root must be employed in the subsequent part, as *anuprayoga*, from which the gerund in *ṇamul* was formed. This rule has been illustrated in the examples under the previous aphorisms.

The present is a restrictive or *niyama* rule This chapter deals with affixes employed in denoting syntactical relation between two verbs (धातुसम्बन्धे प्रत्ययाः) । See III. 4. 1 so a gerund in *ṇamul*, would, of course, be followed by some verb as *anuprayoga*, the present sûtra declares that the *other* verb must be from the same root as the gerund.

३३६८ । उपदंशस्तृतीयायाम् । ३ । ४ । ४७ ।

इतः प्रभृति पूर्वकाल इति सम्बध्यते । 'तृतीयाप्रभृतीन्यन्यतरस्याम्' (७८४) इति वा समासः । मूलकोपदंशं भुङ्क्ते । मूलकेनोपदंशम् । दंश्यमानस्य मूलकस्य भुजिं प्रति करणत्वात्तृतीया । यद्यप्युपदंशिना सह न शाब्दः संबन्धस्तथाप्यार्थोऽस्त्येव कर्मत्वात् । एतावतैव सामर्थ्येन प्रत्ययः समासश्च । तृतीयायामिति वचनसामर्थ्यात् ।

3368. The affix 'ṇamul' comes after the root 'daṅś' (to bite) preceded by the preposition 'upa', when a word ending with the third case-affix is in composition with it.

The *Upapada samâsa* is optional in this case (II. 2 21 S 784) Thus मूलकोपदंशं भुङ्क्ते or मूलकेनोपदंशं भुङ्क्ते ' he eats after having relished the food with radish'. Similarly आर्द्रकोपदंशम् or आर्द्रकेणोपदंशम् ' relished with ginger'.

The words मूलक &c in the above examples are the 'objects' of the verb उपदंश्, and 'instruments' of the verb भुज् । Though there is no syntactical relation between the biter and the radish, yet the sense of the passage connotes such relation because it (radish) is the object of the verb ' to bite'. So even in the absence of verbal concordance, there is logical concordance · and so this gives rise to the affix and the compounding. Moreover the use of the word tritîyâyâm indicates this.

Note.—The sense is this. The whole sentence when analysed stands thus. 1. मूलकेन भुङ्क्ते ' he eats with the radish'. How does he eat *i. e.* what does he bite when eating? The word "मूलकं" is the logical object answering to this question, but it is not present in the sentence. It is by context that we supply this word in the analysis of the sentence मूलकोपदंशं भुङ्क्ते । The

whole sentence thus is मूलकेन=मूलकमुपदंशं=भुङ्क्ते । Thus though there is no verbal agreement, there is logical concordance

If the affix were to be added only then where there was a verbal concordance between the word in the instrumental case and the root, then the proper construction of the sûtra ought to have been उपदंशः करणे just like हनः करणे (S 3358) But it is not so Pânini uses the words तृतीयायाम्, a bigger word than करणे, implying thereby that the instrumentality of मूलकेन is with relation to another verb than उपदंश । The word मूलक is not related to उपदंश as an instrument kâraka, but rather as an object kâraka and it is instrumental kâraka, by mediation, to the verb भुङ्क्ते ।

By the rule of वाऽसरूप (III. 1. 94) the affix क्त्वा (or its substitute ल्यप्) may be optionally used, wherever we may use the affix णमुल् । Thus मूलकेनोपदंश्य भुङ्क्ते ।

३३६९ । हिंसार्थानां च समानकर्मकाणाम् । ३ । ४ । ४८ ।

तृतीयान्त उपपदेऽनुप्रयोगधातुना समानकर्मकाद्धिंसार्थाद् णमुल्स्यात् । दण्डोपघातं गाः कालयति दण्डेनोपघातम् । दण्डताडम् । 'समानकर्मकाणाम्' इति किम् ? दण्डेन चोरमाहत्य गाः कालयति ।

3369 The affix 'ṇamul' comes after roots having the sense of 'hins' (to strike), when the object of this gerund is the same as the object of the main verb, and when the noun with which it is compounded ends with the third case-affix

Thus दण्डोपघातम् गाः कालयति 'he collects together cows, beating them with a club' The compounding is optional (II 2 21) Thus, we have also दण्डेनोपघातम् । Similarly with other verbs having the sense of हिंस thus, दण्डताडम् or दण्डेन ताडम् ।

Why do we say 'when the object of the gerund is the same as the object of the main verb'? When the objects are different, णमुल् will not be employed. Thus चोरम् दण्डेनोपहत्य, गोपालको गाः कालयति having beaten the thief with the club, the cowherd collects together the cows'.

३३७० । सप्तम्यां चोपपीडरुधकर्षः । ३ । ४ । ४९ ।

उपपूर्वेभ्यः पीडादिभ्यः सप्तम्यन्ते तृतीयान्ते चोपपदे णमुल्स्यात् । पार्श्वोपपीडं शेते—पार्श्वयोरुपपीडम्—पार्श्वाभ्यामुपपीडम् । व्रजोपरोधं गाः स्थापयति । व्रजेन—व्रजे वा उपरोधं वा । पाण्युपकर्षं धानाः संगृह्णाति । पाणावुपकर्षम्—पाणिनोपकर्षम् ।

3370 The affix 'ṇamul' comes after the roots 'pîḍ' (to press), 'rudh' (to obstruct), and 'krish' (to draw), when they are preceded by the preposition 'upa', and when they are compounded with nouns ending with the seventh case-affix or the third case-affix.

The phrase 'the 3rd case-affix' must be read into the sûtra by virtue of the word च । Thus पार्श्वोपपीडं शेते 'he sleeps pressing on his sides' The compounding is optional (II 2 21); so we have in the alternative पार्श्वयोरुपपीडम् or पार्श्वाभ्यामुपपीडम् ।

So also व्रजोपरोधम् (or व्रजे उपरोधम् or व्रजेनोपरोधम्) गा स्थापयति 'he stations the cows so that they are all in the fold' पाण्युपकर्षं (or पाणावुपकर्षम् or पाणिनोपकर्षम्) धाना संगृह्णाति । It is Bhvâdi कृष् here, and not Tudâdi

३३७१ । समासत्तौ । ३ । ४ । ५० ।

तृतीयासप्तम्योर्धातोर्णमुल्स्यात्सन्निकर्षे गम्यमाने । केशग्राहं युध्यन्ते । केशेषु गृहीत्वा । हस्तग्राहम् । हस्तेन गृहीत्वा ।

3371. (The affix 'namul' comes after a root, when a word in the Locative or Instrumental case is in composition with it), and when immediate contiguity is intended *i e* 'to fall together by the ears'

The word समासत्तिः means 'immediate contiguity' Thus केशग्राहम् (or केशेषु ग्राहम् or केशैर्ग्राहम्) युध्यन्ते 'having closely caught each other by the hair, they fight'. Similarly हस्तग्राहम् or हस्तेषु ग्राहम् or हस्तैर्ग्राहम्, so also यष्टिग्राहम् 'taking a stick', लोष्टग्राह &c See II 2. 21.

३३७२ । प्रमाणे च । ३ । ४ । ५१ ।

तृतीयासप्तम्योरित्येव । द्व्यङ्गुलोत्कर्षं खण्डिकां छिनत्ति । द्व्यङ्गुलेन द्व्यङ्गुले वोत्कर्षम् ।

3372 The affix 'namul' comes after a root, when a noun in the Instrumental or Locative case is in composition with it, and when a measure of length is intended

The word प्रमाणम् means 'length or extension' Thus द्व्यङ्गुलोत्कर्षं (द्व्यङ्गुले उत्कर्षम् or द्व्यङ्गुलेनोत्कर्षम्) खण्डिकां छिनत्ति 'he cuts pieces of the length of two fingers' See II. 2 21

३३७३ । अपादाने परीप्सायाम् । ३ । ४ । ५२ ।

परीप्सा त्वरा । शय्योत्थायं धावति ।

3373 The affix 'namul' is added to the root, when a noun in the Ablative case is in composition, and when 'haste' is intended.

The word परीप्सा means 'haste, hurry' Thus शय्योत्थायं (or शय्याया उत्थाय) धावति 'having risen from bed, he runs away'. That is to say, he runs with such a haste that he does not perform even the necessary ablutions &c, but as soon as he rises from the bed, he runs off. Similarly रन्ध्रापकर्षं पयः पिबति 'he drinks milk from a hole in the vessel', he being in such a haste, that he does not care to drink from the proper aperture. भ्राष्ट्रापकर्षमपूपान् भक्षयति 'he eats cakes hot from the frying pan', not waiting till they are placed on a dish.

Why do we say 'when meaning hurry'? Observe, आसनादुत्थाय गच्छति 'having risen from the seat, he goes' Here 'haste' not being intended, the affix क्त्वा (ल्यप्) is employed See II 2 21

३३७४ । द्वितीयायां च । ३ । ४ । ५३ ।

परीप्सायामित्येव । यष्टिग्राहं युध्यन्ते । लोष्टग्राहम् ।

3374. The affix 'ṇamul' comes after a verb, when a word in the Accusative case is in composition, and when 'haste' is intended

Thus यष्टिग्राहम् (or यष्टिं ग्राहम्) युध्यन्ते 'they fight, having hastily taken up sticks' That is, they are in such a haste to fight, that they do not tarry to take up the proper weapons, offensive, and defensive, but engage in fight with anything that is at hand, such as sticks, stones &c Similarly लोष्टग्राहम् or लोष्टंग्राहम् ।

३३७५ । अपगुरो णमुलि । ६ । १ । ५३ ।

'गुरी उद्यमने' इत्यस्यैचो वाऽऽत्स्याण्णमुलि । अस्यपगोरं युध्यन्ते । अस्यपगारम् ।

3375 There is optionally the substitution of आ in the room of the diphthong of the root गुर 'to exert' when preceded by the preposition अप and taking the affix णमुल् ॥

The affix णमुल forming the Absolutive Participle is added by III 4 22 and the word formed by it is repeated Thus अपगारमपगारम् or अपगोरमपगोरम् ॥ So also this affix is added by III 4 53 as, अस्यपगारं युध्यन्ते or, अस्यपगोरं युध्यन्ते "they are fighting with raised swords'

३३७६ । स्वाङ्गेऽध्रुवे । ३ । ४ । ५४ ।

द्वितीयायामित्येव । अध्रुवे स्वाङ्गे द्वितीयान्ते धातोर्णमुल् । भ्रूविक्षेपं कथयति । भ्रुवं विक्षेपम् । 'अध्रुवे' किम् । शिर उत्क्षिप्य । येन विना न जीवनं तद्ध्रुवम् ॥

3376 The affix 'namul' comes after a root, when a word in the Accusative case is in composition,-signifying the limbs of one's own body, when the limb is such that its loss will not destroy life

Thus भ्रूविक्षेपं कथयति 'he narrates, throwing his eye-brows (glances) about in all directions', अक्षिनिकाणम् जल्पति 'he prattles, having closed the eyes'

The स्वाङ्ग word is "a word denoting a thing which not being liquid or gaseous, and being capable of being perceived by the senses, and not being one produced by a change from the natural state, exists in a living being, or though found elsewhere actually or at any particular time, had previously been known as existing in only a living being, or is found to actually, (not figuratively) the same relation to the being it is in, as a similar thing has to a living being".

The word अध्रुव means 'non-vital organ', or a limb which even being cut off, does not necessarily destroy life Therefore, we cannot use the affix णमुल् in the following, as *head* is not an अध्रुव limb —उत्क्षिप्य शिरः कथयति 'he narrates, having thrown the head on one side' Compare VI. 2 177.

३३७७ । परिक्लिश्यमाने च । ३ । ४ । ५५ ।

सर्वतो विबाध्यमाने स्वाङ्गे द्वितीयान्ते णमुल् स्यात् । उरःप्रतिपेषं युध्यन्ते । कृत्स्नमुरः पीडयन्त इत्यर्थः । 'उरोविदारं प्रतिचस्करे नखैः' । ध्रुवार्थमिदम् ।

3377. **The affix 'ṇamul' comes after a root, when a word in the Accusative case denoting a limb of one's own body, which is completely afflicted by the action, is in composition.**

The word परिक्लिश्यमान means 'completely hurt or affected'. Thus उरः प्रतिपेषं or उरःपेषं युध्यन्ते = कृत्स्नमुरः पीडयन्तः 'they fight so as to afflict their whole bosom' So also शिरःपेषं or शिरःप्रतिपेषं ।

The difference between this and the last sûtra consists in this, that this sûtra applies even to vital organs, such as 'breast', 'head' &c, while the last aphorism applies to 'non vital organs' only

३३७८ । विशिपतिपदिस्कन्दां व्याप्यमानासेव्यमानयोः । ३ । ४ । ५६ ।

द्वितीयायामित्येव । द्वितीयान्त उपपदे विशादिभ्यो णमुल् स्याद्व्याप्यमान आसेव्यमाने चार्थे गम्ये । गेहादिद्रव्याणां विशादिक्रियाभिः साकल्येन संबन्धो व्याप्तिः । क्रियायाः पौनःपुन्यमासेवा । 'नित्यवीप्सयोः' (२१४०) इति द्वित्वं तु न भवति । समासेनैव स्वभावतस्तयोरुक्तत्वात् । यद्यप्याभीक्ष्ण्ये णमुलुक्त एव तथापि उपपदसंज्ञार्थमासेवायामिह पुनर्विधिः । गेहानुप्रवेशमास्ते । गेहं गेहमनुप्रवेशम् । गेहमनुप्रवेशमनुप्रवेशम् । एवं गेहानुप्रपातम् । गेहानुप्रपादम् । गेहानुस्कन्दम् । असमासे तु गेहस्य णमुलन्तस्य च पर्यायेण द्वित्वम् ।

3378 **The affix 'ṇamul' comes after the verbs 'viś' (to enter), 'pat' (to fall), 'pad' (to go) and 'skand' (to leap) when a word in the Accusative case is in composition, and when the sense denoted is that of complete pervasion and total absorption.**

The word व्याप्ति (or व्याप्यमान) means the full and complete pervasion of the substances with the actions (denoted by the verbs विश्, &c) The word आसेवा means assiduous performance of any action, or absorption into it. In other words, 'frequency' of an action is आसेवा । The word व्याप्ति therefore refers to the noun (in the accusative case) and आसेवा to the verb (such as *viś* &c). These two words have the same significance here as the words नित्य and वीप्सा in sûtra VIII. 1. 4. S. 2140 and by the application of that rule, both the noun and the verb require to be repeated. That rule, however, will not apply here, when there is compounding by II. 2 21. But when there is no compounding, (for rule II. 2. 21, makes composition only optional) then there is repetition of the noun if व्याप्ति 'all' is meant, and of the verb if आसेवा 'frequency or assiduous performance' is meant. Thus

गेहानुप्रवेशमास्ते, (or गेहंगेहमनुप्रवेशमास्ते or गेहमनुप्रवेशमनुप्रवेशमास्ते) 'having entered the house, he sits down', meaning either 'having entered every house in succession, he sits down', or 'having repeatedly entered the house, he sits down'.

Similarly with the roots पत्, we may have three examples as in the last, and so also with the roots पद् and स्कन्द्। Thus गेहानुप्रपातमास्ते (or गेहंगेहमनुप्रपातमास्ते or गेहमनुप्रपातमनुप्रपातमास्ते), गेहानुप्रपादमास्ते (or गेहंगेहमनुप्रपादं or गेहमनुप्रपादमनुप्रपादम्), गेहावस्कन्दमास्ते (or गेहंगेहमवस्कन्दं or गेहमवस्कन्दमवस्कन्दम्)।

Why do we say 'when the sense is that of *all* or *frequency*? Observe गेहमनुप्रविश्य भुङ्क्ते 'having entered the house, he eats'.

Q.—By sûtra III 4 22, *namul* would have been valid when *âbhikshnâ* was meant, and *âbhikshna* and *âsevâ* mean the same thing i. e. frequency, Why then ordain *namul* again, by the present sûtra, in the sense of *aseva*? If you say, "we repeat it, in order to prevent the coming of the affix क्त्वा", that is not so For क्त्वा would come by वाऽसरूप rule, (see III. 1. 94 and III 4. 47)

A.—The repetition is for the sake of *Upapada-samâsa* with a word in the accusative case Under III 4 22, S 3343 there was no *upapada*, while in the present case there is an *upapada*

Professor Bohtlingk translates this sûtra thus ;—"विश्, पत्, पद्, and स्कन्द् in composition with an accusative, form the absolutive gerund in णमुल् (ṇamul), when one wishes to express that every object of that name is completely affected by the action, or that the action is constantly repeated in that object"

३३७९। अस्यतितृषोः क्रियान्तरे कालेषु। ३। ४। ५७।

क्रियामन्तरयति व्यवधत्त इति क्रियान्तरः। तस्मिन्नर्थे वर्तमानादस्यतेस्तृष्यतेश्च कालवाचिषु द्वितीयान्तेषूपपदेषु णमुल्स्यात्। द्व्यहात्यासं गाः पाययति। द्व्यहमत्यासम्। द्व्यहतर्षम्। द्व्यहन्तर्षम्। अत्यसनेन तर्षेण च गवां पानक्रिया व्यवधीयते। अद्य पाययित्वा द्व्यहमतिक्रम्य पुनः पाययतीत्यर्थः।

3379 The affix 'ṇamul' comes after the verbs 'as' (to throw) and 'trish' (to thirst), when it is intended to express an intermission of the action denoted by the root, provided that a word in the accusative case denoting time, is in composition

The word क्रियान्तर means 'the interval between two actions'. Thus द्व्यहात्यासं or द्व्यहमत्यासम् गाः पाययति 'he gives drink to the cows, after an interval of two days, i e every third day' So also द्व्यहतर्षं or द्व्यहं तर्षं गाः पाययति 'having kept the cows thirsty for two days, he makes them drink' That is to say, 'having given them a drink today, he gives them another drink after an interval of two days', &c.

३३८० । नाम्न्यादिशिग्रहोः । ३ । ४ । ५८ ।

द्वितीयायामित्येव । नामादेशमाचष्टे । नामग्राहमाह्वयति ।

3380 The affix 'namul' comes after the roots 'âdis and 'grah', when the word 'nâman' (name) in the Accusative, is in composition.

Thus नामादेशमाचष्टे 'he mentions it, telling his name' नामग्राहं नामाह्वयति 'he calls me by taking my name (i. e. by my name)'

३३८१ । अव्ययेऽयथाभिप्रेताख्याने कृञः क्त्वाणमुलौ । ३ । ४ । ५९ ।

अयथाभिप्रेताख्याने गम्ये अप्रियस्योच्चैः प्रियस्य नीचैः कथनम् । उच्चैःकृत्य–उच्चैः कृत्वा उच्चैःकारमप्रियमाचष्टे । नीचैःकृत्य–नीचैःकृत्वा–नीचैःकारं ब्रूते ।

3381. The affixes 'ktvâ and 'namul' come after the root 'kri' (to make), when an Indeclinable word is in composition with it, and the meaning is the communication of anything in a disagreeable or undesired way

The word अयथाभिप्रेताख्यान means literally 'to denote the expression of that which is not really intended' i. e a manner not suited to the proper communication of that news, such as communicating a bad news in a loud voice and good news in a low voice. The compounding being optional, the affix क्त्वा may be replaced by ल्यप्. Thus we have three forms नीचैःकृत्य, नीचैःकृत्वा, or नीचैःकारं. Thus if one had communicated an agreeable news like the birth of a son in a low voice, the other may retort "किं वर्हि वृषल नीचैः कृत्वा, नीचैः कृत्य or नीचैःकारमाचक्षे", and so, if one had communicated an unpleasant news as ब्राह्मण कन्याते गर्भिणी in a loud voice, the other may reply "किं वर्हि वृषलोच्चैःकृत्वा, उच्चैः कृत्य, or उच्चैःकारमाचक्षे" । (See II. 2 22 for compounding)

३३८२ । तिर्यच्यपवर्गे । ३ । ४ । ६० ।

तिर्यक्शब्दे उपपदे कृञः क्त्वाणमुलौ स्तः समाप्तौ गम्यमानायाम् । तिर्यक्कृत्य गतः । तिर्यक्कारम् । समाप्य गत इत्यर्थः । 'अपवर्गे' किम् । तिर्यक्कृत्वा काष्ठं गतः ।

3382 The affixes 'ktvâ' and 'namul' come after the root 'kri', when the word 'tiryak' is in composition, in the sense of 'carrying to the end'.

The word अपवर्ग means 'completing or finishing'. Thus तिर्यक् कृत्य तिर्यक् कृत्वा or तिर्यक्कारं गतः = समाप्य गतः 'having completed, he went away'.

Why do we say 'when meaning completion'? Observe तिर्यक् कृत्वा काष्ठं गतः 'having placed the word *obliquely*, he went away'.

३३८३ । स्वाङ्गे तस्प्रत्यये कृभ्वोः । ३ । ४ । ६१ ।

मुखतःकृत्य गतः । मुखतःकृत्वा । मुखतःकारम् । मुखतोभूय । मुखतोभूत्वा । मुखतोभावम् ।

3383 The affixes 'ktvâ' and 'namul' are added to the roots 'kri' (to make) and 'bhû' (to become), in composition

with a word denoting a member of one's own body, when the affix 'tas' is joined thereto

Thus मुखतःकृत्य गतः or मुखतः कृत्वा गतः or मुखतः कारंगतः। Similarly पृष्ठतः भूय तिष्ठति or पृष्ठतः भूत्वा तिष्ठति or पृष्ठतः भावं तिष्ठति।

३३८४। नाधार्थप्रत्यये च्व्यर्थे। ३। ४। ६२।

नाधार्थप्रत्ययान्ते च्व्यर्थविषय उपपदे कृभ्वोः क्त्वाणमुलौ स्तः। अनाना नाना कृत्वा नानाकृत्य नाना कृत्वा-नानाकारम्। विनाकृत्य-विना कृत्वा-विनाकारम्। नानाभूय-नाना भूत्वा-नानाभावम्। अनेकं द्रव्यमेकं भूत्वा एकधाभूय-एकधा भूत्वा-एकधाभावम्। एकधाकृत्य-एकधा कृत्वा-एकधाकारम्। 'प्रत्ययग्रहणं' किम्। हिरुक्कृत्वा। पृथग्भूत्वा।

3384. The affixes 'ktvâ' and 'ṇamul' are added to the roots 'kri' and 'bhû', when a word ending in the affix 'nâ' (V 2 27) or in an affix having the force of 'dhâ' (V. 3 42), or having the sense of the affix 'chvi' (to make or to become something what it had not been before, V 4 50), is in composition

The two words, नाना 'various' and विना 'without' are formed by the affix ना (V 2 27), affixes having the force of धा are धा, ध्यमु, धम् and एधा (V 3 42 to 46) which are added to numerals in the sense of 'part' or 'fold' &c The force of *chvi* has already been explained

Thus अनाना नाना कृत्वा गतः = नाना कृत्य गत Similarly नाना कृत्वा or नानाकारं गतः। So also विना कृत्य, विना कृत्वा or विना कारं गतः। So also नाना or विना भूय—भूत्वा or भावं गतः। With words formed by धा and cognate affixes, we have —द्विधा or द्वैधं कृत्य—कृत्वा—कारं—भूय—भूत्वा or भावं गतः। But not so in हिरुक् कृत्वा, पृथक् कृत्वा।

Why do we use the word 'affix (प्रत्यय)' in the sûtra? Without it, the sûtra would have run thus नाधार्थे च्व्यर्थे, and then any word, having the sense of ना, which has the force of 'except, various' or the sense of धा which means 'part or fold', when in composition with कृ or भू, would have taken the affix णमुल् and क्त्वा But that is not so Thus the words हिरुक् 'except' and पृथक् 'separately' have the sense of ना and धा respectively, as हिरुक्कृत्वा, or पृथक् कृत्वा।

Why do we say 'when the upapada has the force of the affix *chvi*'? Observe नाना कृत्वा काष्ठानि गतः।

The word अर्थ in नाधार्थ qualifies only the term धा, and not ना, for there is no other affix having the sense of ना which is a single affix taught in V. 2 27, while, as shown above, there are other affixes having the force of धा। The composition optionally takes place by II 2. 22

३३८५। तूष्णीमि भुवः। ३। ४। ६३।

तूष्णीमुपपदे भुवः क्त्वाणमुलौ स्तः। तूष्णीं भूय-तूष्णीं भूत्वा-तूष्णींभावम्।

3385 The affixes 'ktvâ' and 'ṇamul' are added to the root 'bhû', when the word 'tûshṇîm' (silently) is in composition.

Thus तूष्णींभूय, तूष्णीं भूत्वा, or तूष्णींभावम् having become silent'. The repetition of भू in this sûtra shows that the anuvritti of कृ does not run into it and altogether ceases.

३३८६ । अन्वच्यानुलोम्ये । ३ । ४ । ६४ ।

अन्वक्शब्दे उपपदे भुवः क्त्वाणमुलौ स्त आनुकूल्ये गम्यमाने । अन्वग्भूय आस्ते । अन्वग्भूत्वा-अन्वग्भावम् । अग्रतः पार्श्वतः पृष्ठतो वानुकूलो भूत्वा आस्त इत्यर्थः । 'आनुलोम्ये' किम् । अन्वग्भूत्वा तिष्ठति । पृष्ठतो भूत्वेत्यर्थः ।

3386 The affixes 'ktvâ' and 'namul' come after the root 'bhû', when the word 'anvak', in the sense of being favourably disposed, is in composition.

The word आनुलोम्य means 'agreeable, friendly or favourably disposed, or doing according to the wish of another' Thus अन्वग् भूय—अन्वग्भूत्वा or अन्वग् भावमास्ते 'he is favourably disposed', i e he stands in front, or on the flanks or in the rear, ready to help.

Why do we say 'when meaning friendly'? Observe अन्वग् भूत्वा तिष्ठति 'he remains behind'.

इति कृदन्तप्रकरणम् ।

Epilogue

इत्थं लौकिकशब्दानां दिङ्मात्रमिह दर्शितम् ।
विस्तरस्तु यथाशास्त्रं दर्शितः शब्दकौस्तुभे ॥
भट्टोजिदीक्षितकृतिः सैषा सिद्धान्तकौमुदी ।
प्रीत्यै भूयाद्भगवतोर्भवानीविश्वनाथयोः ॥

इति श्रीभट्टोजिदीक्षितविरचितायां सिद्धान्तकौमुद्यामुत्तरार्धं समाप्तम् ।

Thus a little guidance to the use and formation of the classical words has been shown (in these two volumes). Their full exposition is given, according to proper authorities and text, in the Sâbda Kaustubha.

May this Siddhânta-Kaumudî the work of Bhattoji Dikshita be acceptable to the two great Lords——Bhavânî and Visvanâtha.

Here ends the uttarardha.

OF

THE SIDDHANTA KAUMUDI.

OF

BHATTOJI DIKSHITA

1-1-07.

THE SIDDHÂNTA KAUMUDÎ.

VOLUME III

वैदिकी प्रक्रिया ।

प्रथमोऽध्यायः ।

THE VAIDIC GRAMMAR.

CHAPTER I

In this volume Bhattoji Dikshita has collected together all the sutras of Panini which are peculiar to the Vedas He has arranged them in eight Adhyayas in the order as they are found in the Ashtâdhyâyi The first chapter contains all those sûtras which occur in the First Book of Pânini

---

३३८७ । छन्दसि पुनर्वस्वोरेकवचनम् । १ । २ । ६१ ।

द्वयोरेकवचनं वा स्यात् । पुनर्वसुर्नक्षत्रं पुनर्वसू वा । लोके तु द्विवचनमेव ।

3387 In the Vedas, the two stars, Punarvásû, may optionally be singular, (and connote a dual)

In the Vedas, the star *punarvasû* which is always *dual* in form, may be in the singular form and connote a dual meaning As पुनर्वसुर्नक्षत्र or पुनर्वसू नक्षत्र मदितिर्देवता ॥ The option is only allowed in the Vedas and not in the secular literature In the latter, it must be in the dual as, गा गताविव दिव पुनर्वसू ॥ Similarly when it is not the appellation of an asterism but of a man, there is no option As पुनर्वसू माणवकौ

३३८८ । विशाखयोश्च । १ । २ । ६२ ।

प्राग्वत् । विशाखा नक्षत्रम । विशाखे वा ।

3388 In the Vedas, the two stars Viśâkhâ may optionally be in the singular number.

The word विशाखा is in the dual number as a rule In the Vedas, it is found sometimes to have the singular form, denoting duality Thus विशाखा नक्षत्रम् or विशाखे नक्षत्रमिन्द्राग्नी देवता ॥

३३८९। षष्ठीयुक्तश्छन्दसि वा। १। ४। ९।

षष्ठ्यन्तेन युक्त पतिशब्दश्छन्दसि घिसंज्ञो वा स्यात। "क्षेत्रस्य पतिना वयम"। इह वेति योग विभज्य छन्दसीत्यनुवर्तते। तेन सर्वे विधयश्छन्दसि वैकल्पिका। "बहुल छन्दसि" इत्यादिरस्यैव प्रपञ्च। "यचि भम"। नभोऽङ्गिरोमनुषा वत्युपसंख्यानम। *। नभसा तुल्य नभस्वत। भत्वाद् रुत्वाभाव। अङ्गिरस्वदङ्गिर। "मनुष्वदग्ने"। "जनेरुसि' इति उसिप्रत्ययो मनेरपि बाहुलकात। वृषन् वस्वश्वयो। *। वृषनर्युक वसु यस्य स वृषणवसु। वृषा अश्वो यस्यासौ वृषणश्व। इहान्तर्वर्तिनी विभक्तिमाश्रित्य पदत्वे सति नलोप प्राप्तो भत्वाद्वार्यते। अतएव "पदान्तस्य" इति णत्वनिषेधोऽपि न। "अल्लोपोऽन." इति अल्लोपो न। अनङ्गत्वात।

3389 The word pati when used in connection with a noun ending in the sixth (or genitive) case is ghi, optionally, in the Chhandas (Veda)

The word pâti is understood in this sutra from the sûtra patih samâse eva (I 4 8 S 257) By that sûtra, pati would have been ghi only in composition This sûtra makes an exception to that, when this word occurs in the Vaidic literature Thus क्षेत्रस्य पतिना वयम (Rig Veda IV 57 1)

This sutra may be divided into two, (1) shashthi yuktaschhandasi (2) vâ In the latter we shall read the annuvritti of chhandasi The sutra will then mean —(1) In the Chhandas the word pati is ghi when used in connection with a word in the sixth case (2) In the Chhandas there is option Thus this second rule would make *all* rules optional in the Vedas In fact, the bahulam chhandasi, which recurs so often in Panini would become but a special case of this universal rule vâ chhandasi

Note —The word pati being treated as ghi, takes nâ in the Instrumental by VII 3 120 S 244

Note —कुलुञ्चाना पतये or पत्ये नम. salutation to the lord of the Kulunchas

Why do we say 'when used in connection with a noun in the genitive case'? Observe मया पत्या जरदष्टिर्यथास.।

Why do we say 'in the Chhandas'? Observe ग्रामस्य पत्ये।

Here we repeat the sûtra यचिभम् S 231, for the purposes of certain vârtikas which apply to the Vedas

३३८९ क। यचि भम्। १। ४। १८।

3389A And when an affix, with an initial य or an initial vowel, being one of the affixes, beginning with सु and ending in क, follows, not being Sarvanâmasthâna, then what precedes, is called Bha

The word यचि is in the 7th case meaning 'when य् or अच् follows,' and by the last Vârt of Sûtra I 1 72, it means, 'when an affix beginning with ya or ach follow.'

Vârtika —The words नभस्, अङ्गिरस् and मनुष should be treated as Bha when the affix वत् (V 1 115 S 1778) follows Thus नभस्वत 'like the sky' अङ्गिरस्वत् "like the Angiras" मनुष्वत 'like the man' By being Bha, the स is not changed into र् which it would have been, had it been a pada (VIII. 2 66 S 162)

The word मनुस is formed by the affix उस of the Unâdi sutra (II 115) janerusi, by being diversely applied to √मन The word मनुस being treated as bha, the sûtra VIII 3 59 S 212 applies, and स is changed to ष ।

Vârt —The word वृषन् is treated as Bha in the Vedas when the words वसु and अश्व follow Thus वृषणवसु वृषणश्वस्य मेने Here had the word vrishan been treated as pada, the न would not have been changed into ण (VIII 4 37 S 198), and this न would have been dropped before the affix vasu by VIII 2 7 S 236 Nor does the sûtra VI 4 134 S 234 apply, because the word is not an anga

In secular language the forms are वृषवसु and वृषाश्व ।

३३९० । अयस्मयादीनि च्छन्दसि । १ । ४ । २० ।

एतानि च्छन्दसि साधूनि । भपदसंज्ञाधिकारादयथायोगं संज्ञाद्वयं बोध्यम । तथा च वार्तिकम । उभयसंज्ञान्यपीति वक्तव्यमिति । * । "स सुष्टुभास ऋक्वता गणेन" । पदत्वात कुत्वम । भत्वाज्जश्त्वाभाव । जश्त्वविधानार्थाया पदसंज्ञाया भत्वसामर्थ्यन बाधात । 'नैनं हिन्वन्त्यपि वाजिनेषु" । अत्र पदत्वाद जश्त्वम । भत्वात कुत्वाभाव । "ते प्राग्धातो" ।

3390 The words like ayasmaya &c, are valid forms in the Chhandas (Veda)

These words being taught here in the topic relating to Pada and Bha show that they have been properly formed in the Chhandas by the application of the rules of Bha and Pada

Thus we have the following Vârtika—

Vârt —It should be stated that in some places both these Pada and Bha designations apply simultaneously Thus in the word ऋक्वत formed by ऋच + वत the च is first changed into क by treating the word rich as a Pada Then the word ऋक is treated as Bha, and therefore the क is not changed into ग before वत For had it been Pada, the form would have been ऋग्वत् 'Rigvat' These irregularly formed words occur only in the Chhandas or Vedic literature Thus स सुष्टुभास ऋक्वता गणेन (Rig Veda IV 50 5)

Similarly in the sentence नैनं हिन्वन्त्यपि वाजिनेषु (Rig Veda X 71 5) the word वाजिन is formed from वाच + इन (=वाचा इन, 'lord or master of speech') Here vach being treated as a Pada, the ch is changed to j, and then being treated as a Bha, the j is not changed to a guttural Similarly अयस + मय=अयस्मय 'made of iron' Here the word अयस् is treated as Bha and hence the स is not changed into र Thus अयस्मयं वर्म 'iron-made coat of mail' अयस्मयानि पात्राणि 'iron vessels' The present form of this word is अयोमय ।

Now we repeat the sutra I 4 80 S 2230, for the purpose of showing its exception in the Vedas

ते प्राग्धातोः । १ । ४ । ८० ।

3390A The particles called gati and upasarga are to be employed before the verbal root (that is to say, they are prefixes)

३३९१ । छन्दसि परेऽपि । १ । ४ । ८१ ।

3391. In the Chhandas (Veda) these gati and upasarga are employed indifferently after the verbal root, as well as before it

As वायविन्द्रश्च सुन्वत आयातमुपनिष्कृतम ॥ मक्षित्या धिया नरा (Rig 1 2 6).

In this we have आयातमुप instead of उपायातम् 'Vâyu and thou Indra, ye heroes, come ye both quickly to the Soma of the worshipper by this sincere prayer'

३३९२ । व्यवहिताश्च । १ । ४ ८२ ।

'हरिभ्या याह्योक आ' 'आ मन्द्रै रिन्द्र हरिभिर्याहि' ।

3392 In the Chhandas (Veda) these gati and upasarga are also seen separated from the verb by intervening words

As हरिभ्या याह्योक आ (for हरिभ्या आयाहि ओक)

Here आ is separated from the word याहि by the intervening word ओक So also in the sentence आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिर्याहि मयूर रोमभि. (Rig Veda III 41 1), "O Indra ! come (आ याहि) on horses (हरि) which are spirited (मन्द्रै.=मादयितृभि), and color of peacock's feather"

३३९३ । इन्धि-भवतिभ्या च । १ । २ । ६ ।

आभ्या परो ऽपित् लिट् कित । 'समीधे दस्यु हन्तमम'। 'पुत्र ईधे अथर्वण '। बभूव । इदं प्रत्याख्यातम् । 'इन्धेश्छन्दोविषयत्वाद्भुवो वुको नित्यत्वात् ताभ्या लिट'' किद्वचनानर्थक्यम्' इति ।

इति वैदिकप्रकरणे प्रथमोऽध्यायः ।

3393 The Lit or Perfect Tense affixes after the roots indh 'to kindle,' and bhu, 'to become,' also are kit.

After these two roots the terminations of the Perfect are कित् । These roots have been especially mentioned, because the root इन्ध ending in a compound consonant will not be governed by sûtra I. 2. 5 S 2242, and the root भू is mentioned because all the terminations of the Perfect are कित् after भू, not excepting the पित terminations Thus the verbs समीधे and ईधे are illustrations of Perfect Tense from the root इन्ध as in the following examples —समीधे दस्युहन्तमम, (Rig Veda VI 16 15), and पुत्र ईधे अथर्वण , (Rig Veda VI 16 14), Here the nasal of the root is dropped by regarding the affix as कित् ॥ Similarly from the root भू, we have बभूव, बभूविथ ॥

This sûtra is considered unnecessary by Patañjali the author of Mahâbhâshya, who says "we could have done without this sûtra. Because the direct application of Perfect affixes to √इन्ध is confined only to the Vedas, while in the secular literature the Perfect will be formed by आम् as इन्धा चकार, and so its conjugation would have been irregular, by Vaidic license (III 4 117 S 3435). While भू always takes the augment वुक् in the Perfect, for after bhû, the वुक् comes invariably whether there be guna or there be not guna So there is no necessity of saying that the Perfect affixes are कित् after these two roots'

CHAPTER. II.

३३९४ । तृतीया च होश्छन्दसि । २ । ३ । ३ ।

जुहोतेः कर्मणि तृतीया स्याद् द्वितीया च । 'यवाग्वा अग्निहोत्र जुहोति'। अग्निहोत्रशब्दोऽत्र हविषि वर्तते । 'यस्याग्निहोत्रमधिश्रितममेध्यमापद्येत' इत्यादिप्रयोगदर्शनात् । अग्नये हूयते । इति व्युत्पत्तेश्च । यवाग्वाख्यं हविर्देवताभ्यो त्यक्त्वा प्रक्षिपतीत्यर्थ. ।

3394 In the Chhandas (Veda), the object of the verb हु 'to sacrifice' takes the affix of the third case, and of the second as well

This ordains the third case affix, and by force of the word च 'and', the second case affix is also employed as यवाग्वाग्निहोत्रं जुहोति ।

Here यवाग्वा is in the Instrumental case, though it is the object of sacrifice The word अग्निहोत्र here means "the oblation," for we find it used in this sense in sentences like this —यस्याग्निहोत्रमधिश्रितममेध्यमापद्येत । &c The word agnihotra when in this sense, should be analysed as अग्नये हूयते "that which is sacrificed in honor of, or for the sake of Agni—i e, an oblation" The sentence यवाग्वाग्निहोत्रं जुहोति therefore means "he throws (into the fire) the oblation called yavâgû offering it in honor of the deity"

Note —In the above example yavagû is in 3rd case and agnihotra in the 2nd case In this case the latter word means हवि or oblation The verb जुहोति in this connection means प्रक्षिपति ॥ The whole sentence means "the oblation in the shape of yavâgû, he throws (into the fire)" Though the two words yavagû and agnihotra are in different cases, yet they are syntactically one, and refer to one and the same object

But this sûtra is considered unnecessary by Patanjali According to him the word agnihotra in the above example means simply "agni or fire" As we find it used in the sentence यस्याग्निहोत्रं प्रज्वलितम् ॥

The word agnihotra, when meaning fire, is analysed as हूयते ऽस्मिन् "Agni in which sacrifice is poured" or "sacrificial fire"

Therefore, when the example is यवाग्वा अग्निहोत्रं जुहोति, then agnihotra being equivalent to Agni, juhoti means prînana or satisfaction The whole sentence means यवाग्वा अग्निं प्रीणयति "he propitiates fire with yavâgû (barley)"

But when the sentence is यवागूं अग्निहोत्रं जुहोति, both words being in the 2nd case, then agnihotra means havis or oblation, and juhoti means prakshepana, i e, "he throws the yavâgu oblation (into the fire)" i e, he throws into the fire the materials of oblations called yavâgû

३३९५ । द्वितीया ब्राह्मणे । २ । ३ । ६० ।

ब्राह्मणविषये प्रयोगे दिवस्तदर्थस्य कर्मणि द्वितीया स्यात् । षष्ठ्यपवादः । 'गामस्य तदहः सभायां दीव्येयुः' ।

3395 The object of the verb दिव् in the sense of 'dealing or 'staking,' takes the second case-affix, in the Brâhmana literature

This debars the Genitive case required by II 3. 59. S 620 Ex गामस्य तदहः सभायां दीव्येयुः (Maitr S 1. 6 11) In the Vedic literature, the simple verb दिव् takes the accusative, instead of the genitive When, however, the root दिव् takes an upasarga, then it may optionally govern the genitive also, by II 3 59 S 620

३३९६ । चतुर्थ्यर्थे बहुलं छन्दसि । २ । ३ । ६२ ।

षष्ठी स्यात । 'पुरुषमृगश्चन्द्रमसे' । 'गोधा कालका दार्वाघाटस्ते वनस्पतीनाम्' वनस्पतिभ्य इत्यर्थ । षष्ठ्यर्थे चतुर्थीति वाच्यम । + । 'या खर्वेण पिबति तस्यै खर्व' ।

3396 In the Chhandas the sixth case affix is employed diversely with the force of the fourth case-affix

Ex पुरुषमृगश्चन्द्रमस॰ or चन्द्रमसे 'to the moon, a male deer' गोधा कालका दार्वा घाटस्ते वनस्पतीनाम or वनस्पतिभ्य 'to you lords of the forest, the lizard, kâlaka bird, &c' So also वायुरस्य उपा मन्यत् (R Ved X 136 7)

Vart —In the Veda, the 4th case affix is employed in the sense of the sixth as या खवया पिबति तस्यै खर्वोजायते 'whosoever woman drinks with a woman in her courses, gets herself in menstrual"

३३९७ । यजेश्च करणे । २ । ३ । ६३ ।

इह छन्दसि बहुल षष्ठी । घृतस्य घृतेन वा यजते ।

3397 The sixth case-affix is diversely employed in the Chhandas in denoting the instrument of the verb यज् 'to sacrifice'

Ex घृतस्य or घृतेन यजते 'he sacrifices with butter'

३३९८ । बहुल छन्दसि । २ । ४ । ३९ ।

अदो घस्लादेश स्यात् । घस्ता नूनम् । लुङि "मन्त्रे घस" इति च्लेर्लुक् । अडभाव॰ । सग्धिश्च मे' ।

3398 In the Chhandas (Vedas), घस्लृ is diversely substituted for अद् ।

As घस्ता नूनम ।

The words अद and घस्लृ are to be supplied in this sûtra from II 4 36 S 3080, and II 4 37 S 2427 घस्ताम is the Aorist form of अद, the Aorist sign च्लि is elided by II 4 80 S 3402 The augment अट् is not added, because of VI 4 74 S 2228, read with the बहुल of this sutra

But the form घस्ताम् could have been obtained by II 4 37 S 2427 also, for that sûtra also ordains घस substitution for अद् । The proper example, under the present sûtra is not घस्ताम् ॥ Hence the other example सग्धि: (Yajur Veda Vaj S XVIII 9), which is free from this objection The word ग्धि॰ = अदन॰ "eating" सग्धि॰ "companion in eating" It is formed by adding the affix क्तिन् (ति) to the √अद, as अद + क्तिन्, then अद is replaced by घस by the present sutra, Thus घस + ति ॥ Then the penultimate अ of घस is elided by VI 4 100 S 3550, as घस् + ति ॥ Then स is elided by VIII 2 26 S 2281 as घ् + ति Then त् is changed to ध् by VIII 2 40 S 2280 Thus घ् + धि Then घ is changed to ग by VIII. 4 53. S 52 The घ् is considered here as immediately in contact with ध् though technically speaking there is an elided अ between घ् and ध ॥ But this zero is not sthânivat, because VIII 4. 53, is a झय् rule, and the zero â left is not sthânivat for the purposes of झय्त्व rule (I 1 58 S 51) Thus we get ग्धि, which with स, a shortened form of समान (VI 3 84 S 1012), gives us सग्धि ॥

३३९९ । हेमन्तशिशिरावहोरात्रे च च्छन्दसि । २ । ४ । २८ ।

इ॰इ पूर्ववल्लिङ्ग॰ । हेमन्तश्च शिशिरश्च हेमन्तशिशिरौ । अहोरात्रे । 'अदिप्रभृतिभ्यः शप॰'

3399 Of the compounds 'hemantaśiśirau' and 'ahorâtre' the gender is like that of the first word, in the Chhandas (Vedas).

This aphorism debars the general rule given in II 4 26 S 814.

Similarly though the vikarana शप् is ordained by II 4 72 S 2423, to be elided after the roots of the Adâdi class, yet by Vaidic diversity it is sometimes not so elided, as taught in the next sûtra

३४०० । बहुलं छन्दसि । २ । ४ । ७३ ।

"वृत्रं हनति वृत्रहा" । "अहिः शयत उपपृक् पृथिव्याः" अत्र लुक् न । अदादिभिन्नेऽपि क्वचिल्लुक् । "त्राध्वं नो देवाः" । "जुहोत्यादिभ्यः श्लुः"

3400 In the Chhandas (Vedas) there is diversely the luk-elision of the Vikarana शप् (III 1 68)

There is elision in other conjugations than Adâdi and there is sometimes even no elision in Adâdi verbs As वृत्रं हनति वृत्रहा 'the Vṛitra Killer kills Vṛitra' हन् + शप + ति = हनति instead of हन्ति । So also, अहिः शयत उपपृक् पृथिव्याः, here शयते instead of शेते (Rig Veda I 32 5) "The Dragon lies low on earth.' In these cases the Vikarana शप has not been elided

In some cases the शप् is elided even in conjugations other than Adâdi, as त्राध्वम नो देवा निजुर वृकस्य (Rig Veda II 29 6) 'Protect us, God, let not the wolf destroy us" instead of त्रायध्वम ।

Similarly श्लु elision of the vikarana is required by II. 4 75 S 2489, in Juhotyâdi class But to this also, there is exception in the Vedas as shown in the following sûtra

३४०१ । बहुलं छन्दसि । २ । ४ । ७६ ।

"दाति प्रियाणि चिद्वसु" । अन्यत्रापि । "पूर्णां विवष्टि" ।

3401 In the Chhandas there is ślu-elision of शप् diversely

The elision does not take place where ordained, and takes place where not ordained दाति प्रियाणि (instead of ददाति) चिद्वसु (Rig Veda IV 8 3) "he gives even treasures that we love" See also Rig Veda I 65 4, VI 24 2, VII 15. 12, VII 42 4

Similarly the ślu elision with its accompanying reduplication takes place in roots other than those of the Juhotyâdi class Thus देवो वो द्रविणोदा पूर्णां विवष्ट्या-सिचम "The God who gives your wealth demands a full libation poured to him" (Rig Veda VII 16 11) Here विवष्टि is from the √वश "to shine" It belongs to the Adâdi class, but takes ślu elision Hence वश् + शप् + ति = वश् + श्लु + ति = वश् वश् + o + ति (VI 1 10 S 2490) = विवश + ति (the अ is changed to इ by VII 4 76 S 2490, read with the bahulam chhandasi) = विवष् = ति (VIII 2 36 S 294) = विवष्टि (VIII 4 41 S 26)

३४०५ । मन्त्रे घसह्वरणशवृदहाद्वृच्कृगमिजनिभ्यो लेः । २ । ४ । ८० ।

लिरिति च्लेः प्राचा संज्ञा । एभ्यो लेर्लुक् स्यात् मन्त्रे । "अक्षन्नमीमदन्त हि" । घस्ला देशस्य 'गमहन' इत्युपधालोपे शासिवसीति षः । "माह्वर्मित्रस्य" "धूर्तिः प्रणङ् मर्त्यस्य" ।

'नमोर्वा' इति कुत्वम् । "सुरुचो वेन आवः" । "मा न आधक्" । आत् इत्याकारान्तानां ग्रहणम । "आप्रा द्यावापृथिवी" । "परावर्ग भारभृद्यथा" । "अक्रन् धाम" । "त्वे रयिं जागृवांसो अनुग्मन्" । मन्त्रग्रहणं ब्राह्मणस्याप्युपलक्षणम् । "अजत वा अस्य दन्ताः" । विभाषानुवृत्तेर्नेह । "न ता अगृभ्णन्नजनिष्ट हि षः" ।

इति वैदिकप्रकरणे द्वितीयोऽध्यायः ।

3402. In the Mantra portion of the Vedas there is luk-elision of the sign of the Aorist (and Perfect), after the verbs घस 'to eat,' ह्वर 'to be crooked,' णश 'to destroy,' वृ 'to choose,' 'to cover,' दह 'to burn,' verbs ending in long आ, वृच 'to avoid,' कृ 'to make,' गमि 'to go' and जनि 'to be produced'

The word च्लि is the name given by ancient grammarians to the affixes of the Perfect tense as well as the Aorist, or it might be a common term for all tense affixes Thus from घस the substitute of अद we have अक्षन् in the sentence, अक्षन्नमीमदन्त हि "Well have they eaten and rejoiced" (Rig I 82 2)

NOTE. —Thus in the Aorist of अद, there comes घस् (II 4 37 S 2427), the sign of the aorist is elided by this sutra The penultimate अ of घस is elided by VI 4 98 S 2363, and घ is changed to क by VIII 4 55 S 121, and स is changed to ष by VIII 3 60 S 2410, thus we get क्ष, then we add the augment अट् which with the third person plural affix अन् gives us अक्षन् ॥

From the verb ह्वृ we have माह्वर्मित्रस्य त्वम् । The माह्वर् is the aorist 3rd Pers Singular, of ह्वृ । Thus ह्वृ + च्लि + ति = ह्वृ + o + ति (S 3402) - ह्वर् + त (the elision of च्लि is by III 4 100 S 2207) The guna takes place by VII. 3 84 S 2168 and then the त is elided by VI 1 68 S 242

From नश् we have प्रणक् in the following verse मा नः शंसो अररुषो धूर्तिः प्रणङ्मर्त्यस्य । रक्षा णो ब्रह्मणस्पते । 'Let not the foeman's curse, let not a mortal's onslaught fall on us Preserve us Brahmanaspati" (Rig I, 18 3) The श् of नश is changed to क by VIII 2 63 S 431.

The word वृ in the sutra includes both वृङ् and वृञ्, as the word वेन in the following ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वि सीमतः सुरुचो वेन आवः । स बुध्न्या उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च वि वः । (Yajur Veda 13 3)

From दह we have आधक् as in सरस्वत्यभि नो नेषि वस्यो माप स्फरीः पयसा मा न आधक् । "Guide us Sarasvati to glorious treasure refuse us not thy milk, nor spurn us from thee" (Rig VI 61 14).

The word आत् means verbs ending in long आ, as प्रा 'to be full" Thus, चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः । आप्रा द्यावा पृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च । (Rig I 115 1) "The brilliant presence of the Gods hath risen, the eye of Mitra, Varuna and Agni The soul of all that moveth not or moveth, the Sun hath filled the air and earth and heaven"

The root वृच gives us वर्क्, as in the following verse —मा नो अस्मिन्महाधने परा वर्ग्भारभृद्यथा । संवर्गं सं रयिं जय । (Rig VIII 64 12) "In this great battle cast us not aside as one who bears a load, snatch up the wealth and win it"

From कृ we have अक्रन् as in the following verse अक्रन्नुषासो वयुनानि &c (Rig Veda I 92, 2) "The Dawns have brought distinct perception as before,"

From गम् we have अग्मन् , as in the following verse वृतेव यन्तं बहुभिर्वसव्यैस्त्वेरयि जागृवांसो अनुग्मन् । रुशन्तमग्निं दर्शतं बृहन्तं वपावन्तं विश्वहा दीदिवांसः । (Rig Veda VI 1 3)"

From जन् we have अज्ञत, as अज्ञत वा अस्य दन्ताः ॥ This is an example from the Brâhman literature as the word मन्त्र in the sutra refers also to the Brâhman literature

But sometimes, the elision does not take place, because the word "option" is understood in this sutra Thus न ता अगृभ्रन् &c (Rig Veda V 2 4) "These seized him not he had been born already."

CHAPTER III

३४०३ । अभ्युत्सादयामजनयाचिकयारमयामकः पावयाक्रियाद्विदामक्रन्निति छन्दसि । ३ । १ । ४२ ।

आद्येषु चतुर्षु लुङि 'आम' 'अकः' इत्यनुप्रयोगश्च । अभ्युत्सादयामक । अभ्युदसीषद दिति लोके । प्रजनयामक । प्राजीजनदित्यर्थः । चिकयामक । अचैषीदित्यर्थः चिनोतेराम्द्विर्वचनं कुत्वं च । रमयामक । अरीरमत् । पावयांक्रियात । पाव्यादिति लोके । विदामक्रन् । अवेदिषु ।

3403 The forms अभ्युत्सादयामकः, प्रजनयामकः, चिकयामकः, रमयामकः, पावयांक्रियात्, विदामक्रन् are irregularly formed in the Chhandas with the augment आम्, and the auxiliary verbs अकर्, क्रियात्, and अक्रन् ।

The first two of these and the fourth are the Aorist (लुङ) of the causatives of the roots सद 'to sit', जन् 'to be born,' and रम 'to sport,' to which the affix आम् is added The third is the Aorist of the root चि 'to collect,' to which आम has been added after the reduplication and the change of च into क of the root The auxiliary अकः, which is the 3rd Person Singular Aorist of कृ is added to all these four The fifth is derived from the root पू 'to blow, to purify' by adding the causative affix णिच्, annexing the affix आम before the terminations of the Benedictive (आशी र्लिङ) and then using after the form so obtained, the Benedictive of कृ, क्रियात The last is the Aorist of विद 'to know,' to which आम् is added and the 3rd Person Plural of the Aorist of कृ i e, the auxiliary अक्रन् is employed These are the archaic forms, their modern forms are as follow —अभ्युदसीषदत, प्राजीजनत, अचैषीत, अरीरमत, पाव्यात्, अवेदिषु ।

NOTE —The word अभ्युत्सादयामक is formed by adding the prepositions *abhi* and *ut* to the Causative root सादि । सादि with आम् becomes सादया, to which is added अक the 3rd pers Singular Aorist of कृ "to do" Thus कृ + च्लि + तिप् = कर् + च्लि + त = कर् + ० + त (II 4 80 S 3402) = कर् + ० + ० (VI 1 68, S 252) which with the augment अट् becomes अकर् or अक. । This auxiliary अकर् is added to all the first four words When this periphrastic Aorist is formed with आम् and अकर, the special mood-affix of the Aorist is elided by II. 4. 81, S 2238 The regular Causative Aorist is अभ्युदसीषदत् (सादयामकर् = असीषदत्). The

Causative सादि is shortened to सदि by VII 4 1 S 2314 This is reduplicated before the Aorist affix चङ् by VI 1 11 S 2315 Thus सदसद् Then द् is elided by VII 4 60 S 2179 Then applying VII 4 93 S 2316, read with VII 4 79 S 2317, the अ is changed to ई Thus we have सीषद् + चङ + त = सीषदत ।

The word क्रियात् is the Benedictive form of कृ 'to do' The vikaraṇa उ is not added because of the prohibition III 4 116 S 2215, and then there is रि by VII 4 28 S 2367

३४०४ । गुपेश्छन्दसि । ३ । १ । ५० ।

च्लेश्चङ् वा । 'गृहानजूगुपतं युवम्' । अगौप्तमित्यर्थः ।

3404 After the verb गुप् 'to protect,' चङ् is optionally the substitute of च्लि in the Chhandas

This rule applies where the root गुप् does not take the affix आय (II 2 28) As इमान् नो मित्रावरुणौ यत गृहान् अजूगुपतम् 'Mitra and Varuna protected these our houses' The other forms are अगौप्तम्, अगोपिष्टम् or अगोपायिष्टम् In the secular literature, the latter three forms are used, but not the first.

३४०५ । नोनयतिध्वनयत्येलयत्यर्दयतिभ्यः । ३ । १ । ५१ ।

च्लेश्चङ् न । 'मा त्वायतो जरितुः काममूनयीः' । 'मा त्वाग्निर्ध्वनयीत ।

3405 After the causatives of the verbs ऊन 'to decrease' ध्वन 'to sound,' इल 'to send' and अर्द 'to go or to beg' चङ् is not the substitute of च्लि in the Chhandas.

Thus मात्वायतो जरितुः काममूनयीः (Rig Veda I, 53. 3.) मात्वाग्निर्ध्वनयीत् धूमगन्धिः (Rig Veda I 162 15.)

Thus we have ऊनयीः in the Vedas, औनिनत् in the classical literature, so also ध्वनयीत्, ऐलयीत and आर्दयीत्, their classical forms being अदिध्वनत्, ऐलिलत् and आर्दिदत् See Rig Veda I 53, 3, I. 162 15, and Pāṇini VII. 2. 5

३४०६ । कृमृदृरुहिभ्यश्छन्दसि । ३ । १ । ५९ ।

च्लेरङ् वा । 'इदं तेभ्यो ऽकरं नमः' । अमरत् । अदरत् । 'यत्सानोः सानुमारुहत्'

3406 After the verbs कृ 'to do,' मृ 'to die,' दृ 'to tear,' and रुह 'to rise,' अङ् is the substitute of च्लि when used in the Chhandas.

Thus अकरत् 'he did'; अमरत् 'he died', अदरत् 'he tore', अरुहत् 'he rose. The classical Aorist of these verbs are अकार्षीत्, अमार्षीत्, अदारीत् and अरुक्षत्.

Thus 'ये भूतस्य प्रचेतस इदं तेभ्यो ऽकरं नमः' (Rig. Ved. X 85. 17). यत्सानोः सानुमारुहद्भूर्यस्पष्टकर्त्त्वम् (Rig. Ved. I. 10. 2).

३४०७ । छन्दसि निष्टर्क्यदेवहूयप्रणीयोन्नीयोच्छिष्यमर्यस्तर्याध्वर्यखन्यखान्यदेवयज्यापृच्छ्यप्रतिषीव्यब्रह्मवाद्यभाव्यस्ताव्योपचाय्यपृडानि । ३ । १ । १२३ ।

कन्ततेर्निःपूर्वात्क्यपि प्राप्ते ण्यत । आद्यन्तयोर्विपर्यासो निसः षत्वं च । 'निष्टर्क्यं चिन्वीत पशुकामः' । देवशब्द उपपदे ह्वयतेर्जुहोतेर्वा क्यप् दीर्घश्च । 'स्पर्धन्ते वा उ देवहूये । 'प्र' 'उत्

आभ्या नयते क्यप। प्रणीय । उन्नीय । उत्पूर्वाच्छिषे क्यप । उच्छिष्य । 'मङ' 'स्तृञ्' 'ध्वृ' एभ्यो यत । मर्य । स्तर्या । स्त्रियामेवायम । ध्वर्य खनेर्यण्यती । खन्य । खान्य । यजेर्ण । 'शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायै'। आङ पूर्वात्पृच्छे क्यप । 'आपृच्छय धरुण व ज्यर्षति'। सीव्यते क्यपास्य च प्रतिषीव्य । ब्रह्मणि वदेर्ण्यत ब्रह्मवाद्यम । लोके तु 'वद सुपि क्यप च' (२८५४) इति क्यब्यतौ । भवते स्तौतेश्च ण्यत । भाव्य । स्ताव्य । उपपूर्वाच्चिनोतेर्ण्यदायादेशश्च पृड उत्तरपदे । उपचाय्यपृडम । '+ हिरण्य इति वक्तव्यम +'। उपचेयपृडमेवान्यत् । 'मृड' सुखने 'पृड च' इत्यस्मादिगुपधलक्षण क ।

3407 In the Vedas the following words are found which are formed irregularly —निष्टर्क्य, देवहूय, प्रणीय, उन्नीय, उच्छिष्य, मर्य, स्तर्या, ध्वर्य, खन्य, खान्य देवयज्या, आपृच्छय, प्रतिषीव्य, ब्रह्मवाद्य, भाव्य, स्ताव्य and उपचाय्यपृड ।

The formation of the above words is extremely irregular and they are all met with in the Vedic literature only Thus the word निष्टर्क्य is derived from the root कृत 'to cut,' with the preposition निस्, and the affix ण्यत, instead of क्यप, which is the regular affix, by III, 1 110 S 2859 , नि + कृत + ण्यत = नि + तृक + य (the root कृत् transformed into तृक by transposition) = निष्टर्क्य As निष्टर्क्यं चिन्वीत पशुकाम ।

The above is apparently a guess-work etymology of the grammarians

So also देवहूय is formed by adding to the root ह्वयते 'to call' or हू 'to invoke,' the affix क्यप् and the upapada देव, the vowel of the root is then lengthened and the augment त (VI 1 71), is not allowed, देव + ह्वे or हू + क्यप् = देवहूय । Thus स्पर्धन्ते वाड देवहूये (Rig Ved VII 85 2) So also प्र + नी (to lead) + क्यप् = प्रणीय., उत + नी + क्यप = उन्नीय , उत + शिष् (to leave) + क्य ,= उच्छिष्यम , मृ (to die) + यत् = मर्य , स्तृ (to cover) + यत = स्तर्या , it is always feminine ध्वृ (to bend) + यत = ध्वर्य , खन् (to dig) + यत = खन्य , खन + ण्यत = खान्य., देव (God) + यज् (to sacrifice) + यत् = देवयज्या , always used as feminine Thus in शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायै । आ + पृच्छ (to ask) + क्यप = आपृच्छय । Thus आपृच्छय धरुण वाज्यर्षति (Rig Ved VII 107 5) प्रति + सीव (to sew) + क्यप् = प्रतिषीव्य , ब्रह्मण् + वद (to speak) + ण्यत = ब्रह्मवाद्य., in secular literature both क्यप and ण्यत come after this word (III 1 106 S 2854) भू (to be) + ण्यत् = भाव्य., स्तु (to praise) + ण्यत् = स्ताव्य., उप + चि (to collect) + ण्यत + पृड=उपचाय्यपृडम् *Vârt* —This last word is formed then only when the word पृड follows and when the sense is that of 'gold' When it does not mean 'gold,' the form is उपचेयपृडम् । The root पृड is read along with मृड in the Tudâdi class and means "to please" To this root is added the affix क (III 1. 135 S 2897)

३४०८ । छन्दसि वनसनरक्षिमथाम् । ३ । २ । २७ ।

एभ्य कर्मण्युपपदे इन्स्यात् । 'ब्रह्मवनि त्वा क्षत्रवनिम्' 'उत नो गोषणि धियम' । 'ये पथा पथिरक्षय.' । धनुर्धा पथिरक्षी । 'हविर्मथीनामभि' ।

3408. In the Vedic literature, the affix इन् comes after the verbs वन् 'to honor' सन् 'to worship' रक्ष् 'to protect' and मथ् 'to agitate,' when the object is in composition

Thus ब्रह्मवनि त्वा क्षत्रवनिम (Vaj San I 17, V 12, VI 3), उत नो गोषणिं (Rig Ved VI 53 10), यौ ते श्वानौ पथिरक्षी (Rig Ved X 14 11) इन्द्रा यातूनाम-भवत् पराशरो हविर्मथीनाम (Rig Ved VII 104 21)

३४०९ । छन्दसि सहः । ३ । २ । ६३ ।

ण्विः स्यात् । पृतनाषाट् ।

3409 In the Chhandas, the affix ण्वि comes after the verb सह् 'to bear' when it is in composition with a word ending in a case affix

The words '*upasarga*' and '*supi*' are understood here As पृतन + सह् + ण्वि = पृतनासाह्, nom sing पृतनाषाट 'a name of Indra' The dental स is changed into cerebral ष by VIII 3 56, and the ह into ढ by VIII 2 31 The final अ of पृतन is lengthened by VI ? 137 See Rig Veda I 175 2, III 29 9, VI 19. 7, IX. 88 7, X 103 7

३४१० । वहश्च । ३ । २ । ६४ ।

प्रागवत । दित्यवाट् । योगविभाग उत्तरार्थं ।

3410 The affix ण्वि comes after the verb वह् 'to carry,' in the Chhandas, when a word ending with a case-affix is in composition with it

As प्रष्ठवाह् 1st sing प्रष्ठवाट् 'carrying a *prashtha* measure,' so, दित्यवाट् ।

The division of this sûtra from the last is for the sake of the subsequent sûtras, into which the anuvritti of वह् only is carried and not of सह् See Yajur Veda, XIV 10, XVIII 26

३४११ । कव्यपुरीषपुरीष्येषु ञ्युट् । ३ । २ । ६५ ।

एषु वहेर्ञ्युट् स्याच्छन्दसि । कव्यवाहन. । पुरीषवाहन. । पुरीष्यवाहनः ।

3411 In the Chhandas, the affix ञ्युट् comes after the verb वह् when it is in composition with the words कव्य 'oblation of food to deceased ancestors,' पुरीष 'fæces' and पुरीष्य 'water.'

As कव्यवाहन· पितॄणाम् (Yajur Ved II 29) 'fire that carries the oblation to the *pitris*,' पुरीषवाहन 'carrier of water,' पुरीष्यवाहन. (Yaj. Ved XI 44). The feminine of these words is formed by adding long ई ।

३४१२ । हव्येऽनन्तःपादम् । ३ । २ । ६६ ।

अग्निर्नो हव्यवाहन. । पादमध्ये तु 'वहश्च' इति ण्विरेव 'हव्यवाळग्निरजरः पिता नः'

3412. The affix ञ्युट् comes in the Chhandas, after the verb वह् 'to carry' when it is in composition with the word हव्य 'an oblation to gods,' provided that, the word so formed does not occur in the middle of a pâda (fourth part of a stanza).

As अग्निश्च हव्यवाहन. 'fire, the carrier of oblation to the gods,' (Rig Veda I 44 2)

When this word occurs in the middle of a pâda, or at the beginning the form is हव्यवट् which is derived by adding the affix ञ्विं (sûtra 3410) As हव्यवाडग्निरजर पिता नः 'the never-decaying Agni or fire that carries oblation to the gods, is our father' (Rig Veda III 2 2)

३४१३ । जनसनखनक्रमगमो विट् । ३ । २ । ६७ ।

'विड्वनोः—' (२८८२) इत्यात्वम् । अब्जागोजा । 'गोषा इन्द्रो नृषा असि' । 'सनोतेरनः' (३६४५) इति षत्वम् । 'इयं शुष्मेभिर्बिसखाइवारुजत' । 'आ दधिक्रा शवसा पञ्च कृष्टी' । अग्रेगा ।

3413 The affix विट् (the whole of which is elided) comes in the Chhandas after the verbs जन् 'to be born,' सन् 'to bestow,' खन् 'to dig,' क्रम् 'to pace' and गम् 'to go,' when a word ending in a case-affix is in composition, and the final nasals are changed into long आ ।

The words छन्दसि उपसर्गे and सुपि are understood in this sûtra The verb जन् includes two verbs meaning 'to be born' and 'to happen,' so also सन् means both 'to give' and 'to worship'

Of the affix विट् the latter ट् is indicatory, and is qualifying, as in VI 4 41 S 2982, by which rule the final nasal of जन् सन् &c, is replaced by long आ when the affix विट् follows, and the whole affix is elided by VI 1 67 S 375

As अप् + जन् + विट् = अब्जा (Rig Ved VII 34 16) 'born in water' (VI- 4 41 S 2982, गोजा 'born in the heaven i e God' (Rig Veda IV 40 5) So also from सन्—गोषा 'acquiring or bestowing cows' (VIII 3 108 S 3645), गोषा इन्द्रो नृषा असि O Indra bestower of cows! thou art lover of mankind' (Rig Veda IX 2, 10) From खन्—बिसखा 'digger of lotus stalk,' कूपखा 'digger of well' From क्रम—दधिक्रा. 'who gets milk' as, आ दधिक्रा शवसा पञ्च कृष्टी (Rig Veda IV 38, 10 and 40 5) From गम—अग्रेगा उन्नेतॄणाम् 'the leader'

३४१४ । मन्त्रे श्वेतवहोक्थशस्पुरोडाशो ण्विन् । ३ । २ । ७१ ।

'श्वेतवहादीनां डस्पदस्येति वक्तव्यम्' यत्र पदत्वं भावि तत्र ण्विनोऽपवादो डस्वक्तव्य इत्यर्थः । श्वेतवा । श्वेतवाहौ । श्वेतवाहः । उक्थानि उक्थैर्वा शंसति उक्थशा यजमानः ॥ उक्थशासौ । उक्थशासः । पुरो दाश्यते पुरोडा ।

3414. In the Mantra the affix ण्विन् comes after the words श्वेतवह, उक्थशस् and पुरोडाश् ॥

The above words contain both the verb and the upapada, the fact of their being so given indicates that there is some irregularity in the application of the affix

Thus the affix ण्विन् comes after the verb वह् preceded by the upapada श्वेत as denoting an agent, while the force of the whole word so formed denotes an object As श्वेता एनं वहन्ति = श्वेतवाह nom sing श्वेतवाः 'a name of Indra' (whom white horses carry) See VIII 2 67 S 3416

The affix ण्विन् is applied to the verb शस् 'to praise' when preceded by

the word उक्थ as object or instrument, and then the nasal is irregularly dropped As उक्थानि उक्थैर्वा शंसति = उक्थशास, nom sing उक्थशाः (Rg Veda II 39 1) 'a reciter of hymns, the name of the sacrificer'

The ण्विन् is applied after the verb दाश् 'to give,' preceded by पुरो, and द is changed into ड, the force of the whole word denoting an object As पुरो दाशन्ति एनं' = पुरोडाश, nom sing पुरोडा (Rg Veda III 28 2) 'an offering'

Vârt —The augment डस् is added to the words श्वेतवाह् &c, when the *pada* affixes follow Thus before *pada* terminations श्वेतवाह् becomes श्वेतवस् । Therefore its Instrumental dual is श्वेतवोभ्याम्, pl श्वेतवोभिः ।

The augment डस is not applied before सर्वनामस्थान and भ terminations As श्वेतवाहौ, श्वेतवाह : । The whole declension this of word is given below —

	Sing	Dual	Plural
Nom	श्वेतवाः	श्वेतवाहौ	श्वेतवाहः
Acc	श्वेतवाहम	Do	Do
Ins.	श्वेतवाहा	श्वेतवोभ्याम	श्वेतवोभिः
Dat	श्वेतवाहे	Do	श्वेतवोभ्यः
Abl	श्वेतवाहः	Do	Do
Gen	Do	श्वेतवाहोः	श्वेतवाहाम्
Loc.	श्वेतवाहि	Do	श्वेतवःसु
Voc	श्वेतवाः or श्वेतव.		

३४१५ । अवे यजः । ३ । २ । ७२ ।

अवया । अवयाजौ । अवयाजः ।

3415 In the Mantra the affix ण्विन् comes after the verb यज् 'to sacrifice' when in composition with the word अव ।

As अवयाज, nom sing अवया (Rg Veda I 173 12) 'the name of a Vedic priest,' as त्वं यज्ञे वरुणस्यावया असि 'Thou art the priest of Varuna in the sacrifice'

The division of this aphorism from the last in which it could have been included, is for the sake of the subsequent sûtras in which the *anuvritti* of यज् only runs This word is thus declined —

	Sing	Dual	Plural
1st	अवयाः	अवयाजौ	अवयाजः
2nd.	अवयाजम्	अवयाजौ	अवयाजः
3rd	अवयाजा	अवयोभ्याम्	अवयोभिः

३४१६ । अवयाः श्वेतवाः पुरोडाश्च । ८ । २ । ६७ ।

एते संबुद्धौ कृतदीर्घा निपात्यन्ते । चादुक्थशाः ।

3416. The स substitution of VIII 2 66 S 162 takes place for the final of the Nominatives and vocatives of अवयज्, श्वेतवाह् and पुरोडाश् giving the irregular forms अवयाः, श्वेतवाः and पुरोडाः ॥

They are so exhibited here, for making them long in the Vocative singular also For they could not have been lengthened in the Vocative singular, be-

cause VI 4 14 does not apply to it Thus हे श्रवया, हे श्वेतया, हे पुरोडा. ॥ By force of च in the sûtra we form उक्थशा. also similarly

३४१७ । विजुपे छन्दसि । ३ । २ । ७३ ।

उप उपपदे यजेर्विच । उपयट् ।

3417 The affix विच् comes after the verb यज् when उप precedes, in the Chhandas

As उपयड्भिरुर्ध्वं वहन्ति 'they carry it up with the उपयज् formulas' उपयज् is the name of eleven formulas at a sacrifice

३४१८ । आतो मनिन्क्वनिब्वनिपश्च । ३ । २ । ७४ ।

सुप्युपसर्गे चोपपदे आदन्तेभ्यो धातुभ्यश्छन्दसि विषये मनिनादयस्त्रय प्रत्यया' स्यु । चाद्विच् सुदामा । सुधीवा । सुपीवा । भूरिदावा । घृतपावा । विच । कीलालपा ।

3418. The affixes मनिन् (मन्) क्वनिप् (वन्), वनिप् (वन्) and विच् come in the Chhandas, after verbs which end in long आ, when a case-inflected word or an upasarga is in composition

The force of 'and' is to include विच Thus सुदा + मनिन् = सुदामन्, 1st sing सुदामा (Rig. VI. 20 7) 'one who gives liberally,' सु धी + क्वनिप = सुधी + वन् (VI. 4. 66 = सुधीवन्, 1st sing सुधीवा 'having good understanding,' सुपा + क्वनिप = सुपीवन्, 1st sing सुपीवा 'a good drinker,' भूरि + दा + वनिप = भूरिदावन्, 1st sing भूरिदावा (Rig. II 27 17) 'liberal,' घृतपावन् 1st sing घृतपावा (Yaj VI 19) 'ghee drinker'

The affix विच् is also included in this aphorism As कीलाल + पा + विच् = कीलालपा. (Rig X 91 14) 'nectar-drinker'

३४१९ । बहुलं छन्दसि । ३ । २ । ८८ ।

उपपदान्तरेऽपि हन्तेर्बहुलं क्विप्स्यात् । मातृहा । पितृहा ।

3419. In the Chhandas, the affix क्विप् diversely comes after the verb हन् 'to kill' with the sense of past time, even when the word in composition with it is other than those mentioned in III. 2. 87 S 2998

This aphorism ordains क्विप in cases which are not governed by the restrictive rule contained in III 2 87 S 2998. As मातृहा सप्तमं नरकं प्रविशेत् 'may the matricide enter the seventh hell,' so also पितृहा 'patricide'

Diversely we find also मातृघात, and पितृघात ।

The Past participle Nishthâ is generally formed by क्त, but in the Vedas, it is formed by the affixes of the Perfect tense also, and the Perfect itself is formed sometimes by the affixes कानच् and क्वसु as already taught in the sutras III 2 105 S 3093, III 2 106 S. 3094, III, 2 107 S 3095 They are repeated here again

३४१९ क । छन्दसि लिट् । ३ । २ । १०५ ।

भूत सामान्ये । 'अह द्यावापृथिवी आततान' ।

3419 A In the Chhandas, the affix लिट् comes after a erb, with the force of Past participle, and Past tense in general

As अहं द्यावापृथिवी आततान 'I stretched the heaven and the earth.' Here the word आततान has the force of nishthâ

३४१९ ख । लिटः कानज्वा । ३ । २ । १०६ ।

3419 B In the Chhandas the affix लिट् is optionally replaced by the affix कानच् i e, the affix has the force of the Perfect

As अग्निं चिक्यान 'he consecrated the fire,' सोमं सुषुवाणः 'he pressed the soma juice'

This affix comes after those verbs only which take Atmanepada terminations. See I 4. 100 तुतुजान (Rig Veda I 3 6)

३४१९ ग । क्वसुश्च । ३ । २ । १०७ ।

छन्दसि लिटः कानच्क्वसू वा स्तः । 'चक्रवांसा तृम्पिसा' । 'यो नो अग्ने अररिवाँ अघायु' । + छन्दस्यघशब्दात्परेच्छायां क्यच्वक्तव्य +' । क्याच्छन्दसि' (३१५०) । उप्रत्यय स्यत । अघायु । + प्रत्ययाधिकारे जवसवौ छन्दसि वाच्यौ +' । 'ऊर्वास्तुमे जव.' । 'देवस्य सवितु सवे' ।

3419 C. In the Chhandas the affix क्वसु is optionally the substitute of लिट् i e, the kvasu formed word has the force of the Perfect.

As जक्षिवस् 1st sing जक्षिवान् 'eaten' (Yaj VIII 19), पपिवस् 1st sing. पपिवान् 'drunk'

Thus चक्रवांसा तृम्पिसा पास्यम (Rig Veda VIII. 7 23).

यो नो अग्ने अररिवान् अघायु (Rig Veda I 147 4)

Here the word अररिवान् is formed from the root रा 'to give,' with the affix क्वसु having the force of Perfect The Negative Particle अ is added Thus रा + क्वसु – रा रा + वस् = र रा+इट् + वस् (VII 2 67 S 3096) = ररिवस् The Nom Sing. is ररिवान् 'a generous man" अररिवान् "a miser, an enemy."

By S III 1 8 S 2657 the affix क्यच् is added to a noun in order to denote a *wish for one's own self* The following vârtika makes an exception in the Vedas.

Vârt —In the Vedas, the affix क्यच् is added after the word अघ, *even when the wish is with regard to another* As मा त्वा वृका अघायवो विदन् Here अघायु (pl अघायव) is formed by *kyach*, उ being added by III 2 170. S 3150, and आ is added by VII 4 37 See Rig Veda I. 120 7 Thus अघ+क्यच् = अघ + य = अघ + य + उ (III 2 170 S 3150) = अघा+यु (VII 4 37 S. 3590.)

By sûtra III 3 56. S 3231. the affix अच् is added to roots ending in इ or ई, but in the Vedas this affix is added even after roots in उ or ऊ by the following Vârtika.

Vârt —The word जव and सव are formed by the affix अप् and they occur in the Vedas As 'ऊर्वास्तु मे जवः,' । देवस्य सवितु, सवे (Rig Veda V 82 6)

These roots जु and सु would have otherwise taken the affix अप् The form would have been the same, but there would be difference of accent See Rig. I 112. 21, and Yaj XI 2.

३४२० । मन्त्रे वृषेषपचमनविदभूवीरा उदात्तः । ३ । ३ । ९६ ।

वृषादिभ्य क्तिन्स्यात् । स चोदात्तः । 'वृष्टिं दिवः' । 'सुम्नमिष्टये' । 'पचापक्तीरुत' । 'इयं ते नव्यसी मति.' । वित्तिः । भूतिः । 'अग्ने आ याहि वीतये । 'रातो स्यामोभयासः' ।

3420. In the Mantra literature, 'ktin' acutely accented comes after the following roots, forming words in the feminine gender, denoting a mere action —'vrish' (to rain), 'ish' (to wish), 'pach' (to cook), 'man' (to think), 'vid' (to know), 'bhû' (to be), 'vi' (to go, to consume) and 'râ' (to give)

The construction of this sûtra is anomalous Instead of the bases being put in the ablative case, they are put in the nominative case Thus वृष्टिः 'raining', इष्टिः 'wishing', पक्तिः 'cooking', मतिः 'thinking', वित्तिः 'knowing', भूतिः 'being', वीतिः 'consuming', रातिः 'giving'.

As "स नो वृष्टिं दिवः" (Rig Veda II 6. 5).

सुम्नमिष्टये (Rig Veda VI 70 4)

पचत्पक्तीरुत (Rig Veda IV 24 7).

मत्यसी मति (Rig Veda VIII 74 7)

भूतिमूतिभिः (Rig Veda I 161 1)

अग्न आयाहि वीतये (Rig Ved VI 16 10)

राती स्यामोभयास (Rig Ved VII 1, 20)

३४२१। छन्दसि गत्यर्थेभ्यः। ३। ३। १२९।

ईषदादिषूपपदेषु गत्यर्थेभ्यो धातुभ्यश्छन्दसि युच्स्यात। खलोऽपवादः। सूपसदनोऽग्निः।

3421 The affix 'yuch' comes in the Chhandas, after roots having the sense of 'to go', when the word 'ishad' &c meaning 'lightly' or 'with difficulty' are in composition with such verbs

This debars the affix खल् of III 3 126, 127 S 3305 and 3308 Thus सूपसदनोऽग्निः। सूपसदनमन्तरिक्षम्। See T S 7 5 20 1

३४२२। अन्येभ्योऽपि दृश्यते। ३। ३। १३०।

गत्यर्थेभ्यो येऽन्ये धातवस्तेभ्योऽपि छन्दसि युच्स्यात्। 'सुवेदनामकृणोद्ब्रह्मणे गाम्'।

3422 The affix 'yuch' is seen to come in the Vedas, after other verbs also, than those meaning 'to go'

Thus सुवेदनामकृणोद् ब्रह्मणे गाम्, so also सुवेद् नाम कृणोद् ब्रह्मणे गां॥ (Rig Veda X. 112, 8)

३४२३। छन्दसि लुङ्लङ्लिटः। ३। ४। ६।

धात्वर्थानां सम्बन्धे सर्वकालेष्वेते वा स्युः। पक्षे यथास्वं प्रत्ययाः। लुङि। 'देवो देवेभिरागमत्'। लोडर्थे लुङ्। 'इदं तेभ्योऽकरं नमः'। लङ्। 'अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः'। लिट्। 'अद्या ममार'। अद्य म्रियत इत्यर्थः।

3423 In the Vedas, the Aorist, Imperfect and Perfect are optionally employed in all tenses, in relation to verbs

The words धातुसम्बन्धे and अन्यतरस्याम् are understood here also By saying 'optionally', other tense affixes may be similarly employed

Thus देवो देवेभिरागमत् (Rig I 1 5) 'O God Agni come hither with the gods' Here the Aorist आगमत् has the force of the Imperative ये भूतस्य प्रचेतस इदं तेभ्योऽकरं नमः 'I make salutation &c &c.' (Rig X 85 17) Here अकरं is Aorist (लुङ्) and has the sense of the Present.

So also अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः । Here लङ् is used instead of लट् ।

So also अद्या ममार = अद्य म्रियते । Here लिट् is used instead of लट् ।

NOTE —अगमम् is formed with the affix अङ् of the Aorist because the root गम्लृ has an indicatory लृ in the Dhatupatha and belongs to Pushâdi class

अकरम् here च्लि is replaced by अङ् by sutra VII 2 13 S 2293 Thus कृ + अङ् + म् Then there is guna by VII 4 16 S 2406 With the augment अ we get अकरम् "I did"

अवृणीत from वृञ् 'to choose', add लङ्, and श्ना vikaraṇa because the root belongs to Kryâdi class Then there is long ई by VI 4. 113 S 2497 Thus we have अवृणीत ॥

३४२४ । लिङर्थे लेट् । ३ । ४ । ७ ।

विध्यादौ हेतुहेतुमद्भावादौ च धातोर्लेट् स्याच्छन्दसि ।

3424 The affix 'Let' is optionally employed in the Vedas, wherever the Potential can be used

The formation of लेट् is shown in the subsequent sûtras In the first place, the vikarana सिप् is sometimes added between the Personal endings and the root. Secondly, the Personal-endings themselves lose their इ thus ति becomes त्, सि becomes स् । Thirdly, the word takes the augment अट् and आट् between the Personal-endings and the root. Fourthly, the सिप् vikaraṇa sometimes causes Vriddhi also

३४२५ । सिब्बहुलं लेटि । ३ । १ । ३४ ।

3425. सिप् is diversely the affix of a verbal root when लेट् follows

३४२६ । इतश्च लोपः परस्मैपदेषु । ३ । ४ । ९७ ।

लेटस्तिङामितो लोपो वा स्यात्परस्मैपदेषु ।

3426. In the Parasmaipada affixes the 'i' is optionally elided in the Subjunctive

The वा of the the preceding Ashṭâdhvâyî sûtra III. 4. 96. is understood here also

३४२७ । लेटोऽडाटौ । ३ । ४ । ९४ ।

लेटः 'अट्' 'आट्' एतावागमौ स्तः । तौ च पितौ । '* सिब्बहुलं णिद्वक्तव्यः *' । वृद्धिः । 'प्र ण आयूंषि तारिषत्' । 'सुपेशसस्करति जोषिषद्धि' । 'आ सवितर्यजमानाय अवत्' । इलोपस्य चाभावे । 'पताति विद्युत्' । 'प्रिय: सूर्ये प्रियो अग्ना भवाति' ।

3427. The augments 'at' and 'ât' are added to the personal endings of the Vedic Subjunctive.

The augments अट् and आट् are पित् and are not to be added at once, but by turns. Thus जुष् + सिप् + अट् + त् = जोषिषत्, तारिषत्, मन्दिषत्, similarly पत् + आट् + ति = पताति, च्यावयाति । See III. 1 34 for the addition of सिप् in the above.

Vârt —The vikaraṇa सिप् is treated as णित् and therefore causes Vriddhi.

Thus from the root तॄ we have तारिषत्, as तॄ + सिप् = तॄ + सिप् + तिप् = तॄ + अट् + सिप् + तिप् = तार + इ + षि + ति = तारिषत् । Thus प्र ण आयूंषि तारिषत् ।

Similarly जोषिषत् from जुषी प्रीतिसेवनयोः, as in सुपेशसस्करति जोषिषद्धि ।

Similarly आसाविषत from षुप्रसवैश्वर्ययोः, as in the following—
आ साविषदर्शसानाय शरुम् (Rig Veda X 99 7)

But when there is no सिप् added, and the इ of the Personal-endings is not elided, then we have forms like पताति विद्युत् and प्रियः सूर्ये प्रियो अग्ना भवाति (Rig Veda V 37 5)

In fact लेट् is a composite Mood, and may be considered to have six tenses as shown below —

I.—Present —लेट्

I	भवति	भवतः	भवन्ति
	भवाति	भवातः	भवान्ति
II	भवसि	भवथः	भवथ
	भवासि	भवाथः	भवाथ
III	भवामि	भवावः	भवामः
		भवाव	भवाम

II —Imperfect

I	भवत	भवत	भवन्
	भवात्	भवात.	भवान्
II	भवः	भवथः	भवथ
	भवाः	भवाथः	भवाथ
III	भवाम्	भवावः	भवामः
		भवाव	भवाम

III —Present Conditional

I.	भविषति	भविषतः	भविषन्ति
	भविषाति	भविषातः	भविषान्ति
II	भविषसि	भविषथः	भविषथ
	भविषासि	भविषाथः	भविषाथ
III	भविषामि	भविषावः	भविषामः
		भविषाव	भविषाम

IV.—Imperfect Conditional

I.	भविषत्	भविषतः	भविषन्
	भविषात्	भविषात	भविषान्
II.	भविषः	भविषथः	भविषथ
	भविषाः	भविषाथ	भविषाथ
III	भविषाम्	भविषाव.	भविषामः
		भविषाव	भविषाम

V —Strong Present Conditional

I.	भाविषति	भाविषत.	भाविषन्ति
	भाविषाति	भाविषात·	भाविषान्ति
II	भाविषसि	भाविषथ	भाविषथ
	भाविषासि	भाविषाथ·	भाविषाथ
III	भाविषमि	भाविषाव	भाविषामः
		भाविषाव	भाविषाम

VI —Strong Imperfect Conditional

I.	भाविषत्	भाविषत.	भाविषन्
	भाविषात्	भाविषातः	भाविषान्

II. आविषः	आविषथः	आविषथ
आविषाः	आविषाथः	आविषाथ
III. आविषाम्	आविषावः	आविषामः
	आविषाव	आविषाम

३४२८ । स उत्तमस्य । ३ । ४ । ९८ ।

लेडुत्तमसकारस्य वा लोपः स्यात् । करवाव । करवावः । ईशेत्वम् ।

3428 The 's' of the first person is optionally elided in the Subjunctive

As करवाव or करवावः, करवाम or करवामः । The first person is used in the sûtra to indicate that the स् is not elided in any other person.

३४२९ । आत ऐ । ३ । ४ । ९५ ।

लेट आकारस्यै स्यात् । 'सुतेभिः सुप्रयसा मादयैते' । आतामित्याकारस्यैकारः । विधिसामर्थ्यादाट ऐत्वं न । अन्यथा हि ऐटमेव विदध्यात् । 'यो यजाति यजात इत्' ।

3429 In the Subjunctive, 'ai' is the substitute of 'â' of आताम् and आथाम् in the first and second person dual of the Atmanepada

Thus मन्त्रयैते, मन्त्रयैथे, करवैते, करवैथे । Why is not the augment आट् changed into ऐ ? Because otherwise the rule enjoining आट् would be superfluous, and the sutra enjoining आट् ought to have enjoined ऐट् at once

सुतेभिः सुप्रयसा मादयैते (Rig Veda IV. 41 3). Here the affix आताम् is changed to ऐते । The regular form एते the आ is changed to इ by III 4 79 S. 2233.

The आ of the augment आट् is not changed to ऐ as we have already said above, and here we have the forms यजाति &c यो यजाति यजात इत् (Rig Veda VIII 31 1)

३४३० । वैतोऽन्यत्र । ३ । ४ । ९६ ।

लेट एकारस्य 'ऐ' स्याद्वा । 'आत ऐ' (३४२९) इत्यस्य विषयं विना । 'प्रभूतानीशै' । 'ग्रहा गृह्यान्तै' । 'अन्यत्र' किम् । 'सुप्रयसा मादयैते' ।

3430 In the Subjunctive, 'ai' is optionally the substitute of 'e', in other places than those mentioned in the last sûtra.

Thus शयै, ईशै &c, in the following examples —सप्ताहानि शयै, प्रभूतानीशै, मदया यत्र वो ग्रहा गृह्यान्तै मत्स्यत्याच्यव वः पात्राणि गृह्यान्तै । And in the alternative we have simply ए as यत्र क्व च ते मनो दक्षं दधस उत्तरम् ।

NOTE :—ईशै from the root ईश ऐश्वर्ये । It is the 1st Pers Sing. The Atmanepada Personal ending इट् of the 1st Pers Sing. is changed to ए । This ए is not elided by III 4. 97 S. 3426, because that sûtra is confined to Parasmaipada ए । The ए is changed to ए by III. 4 79. S. 2233, then ए changed to ऐ by this sûtra.

गृह्यान्तै from ग्रहि in the Passive The य of the Passive is added, and then the 3rd Pers Plural झि or अन्ति । The Personal ending takes the augment आट् and becomes आन्ति । The र of ग्रह is changed to ऋ by VI 1 16. S. 2412, and the इ of आन्ति is changed to ए by III 4 79. S. 2233, and this ए is changed to ऐ by the present sûtra.

३४३१ । उपसंवादाशङ्कयोश्च । ३ । ४ । ८ ।

पणबन्धे आशङ्कायां च लेट् स्यात् । 'अहमेव पशूनामीशै' । 'नेज्जिह्मायन्तो नरकं पताम' ।
वृत्त. ब्रा. ज्ञानकर्तो' (२५५७) ।

3431. Where a contingent promise (a reciprocal agreement), or where apprehension is implied, the affix 'Leṭ' is employed after a root, in the Chhandas Literature

The word उपसंवाद means 'reciprocal agreement, contracting to do' Thus यदि मे भवानिदं कुर्याद् अहमपि भवत इदं दास्यामि 'If you do this for me, I will give this to you' Agreements like these are called उपसंवाद; while guessing or inferring the result from a cause is called आशङ्का 'apprehension or fear'

Thus अहमेव पशूनामीशै ॥ This is the reply of Rûdra, when he was solicited by the Devas, to conquer Tripura The word पशु means "bound souls, jivas treading the round of Samsâra" पताम is Let the final स् is elided by III 4 98 S 3428 मदया इव वो यदा गृहान्नै ॥ सद्वेवन्यान्येव च पात्रायुद्यान्नै ॥ नेज्जिह्मायन्तो (or नेज्जिह्मायन्तो) नरकं पताम ॥ (Nir I 11 Bohtlingk) - जिह्माचरणेन नरकपात आशंक्यते ॥ All the above examples have the sense of Potential, but the Subjunctive (Let) must be employed necessarily in these senses and not optionally, which anuvritti was understood in the last sûtra

By III 1 83, S 2557, in the Imperative 2nd Pers Singular, शानच् is sometimes substituted for the vikarana श्ना, after the Kryâdi roots ending in consonants By the next sûtra, शायच् is optionally the substitute in the Vedas.

३४३२ । छन्दसि शायजपि । ३ । १ । ८४ ।

अपिग्रहणाच्छानच् । '+ हृग्रहोर्भश्छन्दसि +' इति हस्य भः । 'गृभाय जिह्वया मधु' । 'बधान देव सवितः' । 'अनिदिताम्—' (४१५) इति बन्धातेर्नलोपः । 'गृभ्णामि ते' । 'मध्वा जभार' ।

3432 In the Chhandas, शायच् is also the substitute of श्ना after roots ending in consonants, when हि follows

Thus गृभाय जिह्वया मधु (Rig Veda VIII 17 5) "take up the honey with the tongue" The affix शानच् is also employed by force of the word api in the aphorism as बधान पशून् 'bind the beasts'

Vârt.—In the Chhandas, भ is substituted for the ह of हृ and ग्रह ॥ Thus गर्भेण संभरति, अश्वस्य गृभ्णाति, सामिधेन्योजभ्रिरे, उदग्राभश्च ॥ ग्राभश्च ग्रभदेवा ग्रीवृधन् ॥

NOTE —गृभाय is derived from ग्रह् 'to seize', the र is vocalised by ग्रहिज्या etc VI 1 16 S 2412, and ह changed to भ by the vârtika above given. Thus ग्रह् श्ना + हि = गृह् + ना = गृभ् + ना = गृभ् + आय (शायच्) = गृभाय 'take up thou'

NOTE —बधान is formed by शानच्, added to the root बन्ध् 'to bind' the nasal is elided by VI 4 24 S 415, the Imperative affix हि is elided by VI 4 105 S 2202 Thus बन्ध् + श्ना + हि = बध् + श्ना + हि = बध् । आन + हि = बध् + आन + ० = बधान "bind or tether"

Other examples of the change of ह into भ by the above vârtika are given below.—

गृभ्णामि ते (Rig Veda X. 85 36), मध्वा जभार

३४३३ । व्यत्ययो बहुलम् । ३ । १ । ८५ ।

विकरणानां बहुलं व्यत्ययः स्याच्छन्दसि । 'आण्डा शुष्णस्य भेदति' । भिनत्तीति प्राप्ते । 'जरसा मरते पतिः' । म्रियत इति प्राप्ते । 'इन्द्रो वस्तेन नेषतु' । नयतेर्लोटि शप्सिपौ द्वौ विकरणौ ॥ 'इन्द्रेण युजा तरुषेम वृत्रम्' । तरेमेत्यर्थः । तरतेर्विध्यादौ लिङ् । उः शप्सिप्चेति त्रयो विकरणाः ।

सुप्तिङुपग्रहलिङ्गनराणां कालहलच्स्वरकर्तृयङां च ।

व्यत्ययमिच्छति शास्त्रकृदेषां सोऽपि च सिध्यति बाहुलकेन ।

'धुरि दक्षिणायाः' । दक्षिणस्यामिति प्राप्ते । 'चषालं ये अश्वयूपाय तक्षति' । तक्षन्तीति प्राप्ते । उपग्रहः परस्मैपदात्मनेपदे । 'ब्रह्मचारिणमिच्छते' । इच्छतीति प्राप्ते । 'प्रतीपमन्य ऊर्मिर्युध्यति' । युध्यत इति प्राप्ते । 'मधोस्तृप्ता इवासते' । मधुन इति प्राप्ते । नरः पुरुषः । 'अधा स वीरैर्दशभिर्वियूयाः' । वियूयादिति प्राप्ते । कालः कालवाची प्रत्ययः । 'श्वोऽग्नीनाधास्यमानेन' । लुटो विषये लृट् । 'तमसो गा अदुक्षत' । अधुक्षदिति प्राप्ते । 'मित्रं वयं च सूरयः' । मित्रा वयमिति प्राप्ते । स्वरव्य

त्ययस्तु वक्ष्यते । कर्तृशब्दः कारकमात्रपरः । तथा च तद्वाचिनां कृत्तद्धितानां व्यत्ययः । आचामन्त्रणविषये च । अवग्रहे विशेषः । यङो यशब्दादारभ्य 'लिङ्याशिष्यङ्' (३४३४) इति ङकारेण । प्रत्याहारः । तेषां व्यत्ययो भेदतीत्यादिरुक्त एव ।

3433 In the Chhandas there is diversely an interchange of the various vikaranas शप् and the rest, which have been ordained under special circumstances

The word व्यत्यय means transgression of the fixed rule, or interchange, taking of two vikaranas at a time, and so on Thus भेदति = भिद + शप् + ति, instead of भिनत्ति from the root भिद 'to split', belonging to the Rudhâdi class, *e g* आण्डा शुष्णस्य भेदति (Rig VIII 40 11) "He (Indra) breaks the eggs (children) of Shushna", so also, जरसा मरते पति (Rig X 86 11.), here there is मरते = (मृ + शप् + ते) instead of म्रियते, the root मृ belonging to the Tudâdi class So also there are two vikaranas at one and the same time, in the following. इन्द्रो वस्तेन नेषतु 'May Indra lead by this abode', here there is नेषतु 3rd per sing of the Imperative (लोट्) of the root नी 'to lead', there are two vikaranas सिप and शप्, instead of नयतु = (नी + शप् + तु), इन्द्रेण युजा तरुषेम वृत्रम (Rig VII 48 1) The word तरुषेम (तृ + उ + सिप् + शप् + अम) is the 1st per sing of the Optative (लिङ्) of the root तृ and is formed by *three* vikaranas, the classical form bein g तरेम 'may we cross.'

Kârikâ —In the Vaidic literature we have many apparent irregularities with regard to the application of (1) सुप् (case affixes), (2) तिङ् (Personal endings), (3) उपग्रह (Parasmaipada or Atmanepada affixes), (4) rules of gender, (5) person or (6) tense (7) rules of interchange of consonants, or (8) of vowels, (9) rules of accent (10) rules relating to कृत् and तद्धित affixes and (12) rules relating to the affixes included in the pratyâhâra यङ् (III. I. 22 to III 1 86) All these irregularities areexplained by the author by the word बहुलम् ॥ In fact, the word *bahulam* not only covers, but explains and justifies all Vaidic anomalies

NOTE —The word शास्त्रकृत् "science-maker," in the above kârikâ refers to Pânini

Thus —

(1) Irregular application of case-affixes: धुरि दक्षिणायाः (Rig Veda I 164 9.)

Here दक्षिणायां (Genitive) is used instead of the Locative दक्षिणस्याम् ॥

(2). Irregular application of Personal-endings चषालं ये अश्वयूपाय तक्षति (Rig Veda I 162 6) Here तक्षति is used instead of तक्षन्ति ॥

(3) Irregular use of Parasmaipada and Atmanepadas as, ब्रह्मचारिणमिच्छते । Here Atmanepada इच्छते is used instead of Parasmaipada इच्छति ॥ Similarly प्रतीपमन्य ऊर्मिर्युध्यति instead of युध्यते ॥

(4) Irregular use of Genders, as मधोस्तृप्ता इवासते । Here the word मधु which is Neuter gender, is declined as Masculine The classical form is मधुन ॥

(5) Irregular use of Person The word नरः in the Kârikâ means Person As अधा सवीरैः दशभिर्वियूयाः instead of वियूयात ॥ Here 2nd Person is used for 3rd Person This word is the Benedictive Mood of the root यु "to mix," with the prefix वि ॥

(6) Irregular use of Tenses The word काल in the Kârikâ means the affixes denoting *time* Thus श्वोऽग्नीन् आधास्यमानेन । Here लृट is used instead of लुट । It is formed from धा with the affix शानच् (III 3 14 S 3107) and the Mood affix स्य (III 1 33 S 2186), and the augment मुक् (VII 2 82 S 3101)

(7) Irregular interchange of consonants as, तमसो गा अदुक्षत् । Here द is not changed to ध । The proper form is अधुक्षत् ।

(8) Irregular vowels ; as, मित्र वयं च सूरयः instead of मित्रा वयम् ॥

(9). Irregular use of Accents This will be illustrated later on

(10) Irregular use of Kârakas The word कर्तृ in the Kârikâ means Kâraka, and includes the Krit and Taddhita affixes Thus from the root अद् 'to eat' with the upapada अन्न, a compound is formed by adding the affix अण् । Thus अन्न + अद् + अण् = अन्न + आद = अन्नाद । But in the Vedas, affix अच् is used. Thus अन्न + अद् + अच् = अन्न + अद = अन्नादः । Here though the resulting form in both cases is the same, yet in analysis they will be different Thus in one case it would be अन्न + आदाय, in the other अन्न + अदाय ॥

(11) The यङ् in the Kârikâ is a Pratyâhâra formed with the य of III 1. 22, and the ङ of च्लेः in III 1 86 There is irregular use of these affixes also in the Vedas. These affixes are —

1. यङ् Intensive affix 2 णिच् Causative and Churâdi class affix 3 यक् Kanduyâdi class affix 4 आय 5 ईयङ् 6. णिङ् 7 स्य and तासि of the Future Tense &c 8 सिप of Let 9 आम् of Perfect 10 च्लि and सिच्, क्स, चङ् and अङ् and चिण् of the Aorist 11 यक् of the Passive,' 12 The vikaranas शप, श्यन्, श्नु, श श्नम्, उ, श्ना, and the Benedictive अङ् । The irregular use of these has already been illustrated in the examples like भेदति &c

३४३४ । लिङ्याशिष्यङ् । ३ । १ । ८६ ।

आशीर्लिङि परे धातोरङ् स्याच्छन्दसि । 'वच वम्' (२४५४) । 'मंत्रं वोचेमाग्नये' । + दृशेरग्वक्तव्य +' । 'पितरं च दृशेयं मातरं च' अङि तु 'ऋदृशोऽङि –' (२४०८) इति गुणः स्यात् ।

3434. The affix अङ् is employed in the Chhandas when the affixes of the Benedictive (आशीर्लिङ्) follow.

This debars अप्. The affixes of the Benedictive are ârdhadhâtuka by III 4. 116 S 2315; but in the Vedas they are sârvadhâtuka as well, see III. 4 117 S 3135 The scope of the present rule is confined to the Benedictive of the verbs स्था गा, गम, वच्, वद शक् and रुह, as उपस्थेयम, सत्यमुपगेयम्, गमेम जानतो गृहान्, मंत्र वोचेमाग्नये, विदेयमेना मनसि पविष्टा, व्रतम् चरिष्यामि तच्छकेयम्, स्वर्ग लोकमारुहेयम्

Vârt —The affix अङ् is employed in the Chhandas after the verb दृश in the Benedictive Had there been अङ्, it would have caused *guna* by rule VII 4 16 S. 2406, to prevent this, अङ् is ordained, as पितरं च दृशेयं मातरं च (Rig Veda I. 24. 1) 'May I see the father and the mother'

३४३५ । छन्दस्युभयथा । ३ । ४ । ११७ ।

धात्वधिकारे उक्त प्रत्यय सार्वधातुकार्धधातुकोभयसंज्ञः स्यात्। 'वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयः'। वर्धयन्त्वित्यर्थः । आर्धधातुकत्वाणिलोपः । 'विशृण्विरे' सार्वधातुकत्वात् श्नु श्रृभावश्च । 'हुश्नुवो -' (२३८७) इति यण् । 'आदृगमहनजन किकिनौ लिट् च' (३१५१) । आदन्तादृ वर्णान्ताद्गमादेश्च किकिनौ स्त । तौ च लिड्वत। 'बभ्रिर्वज्रम'। 'पपि सोमम' 'ददिर्गाः । जग्मिर्युवा'। 'जज्ञिर्बीजम' । 'जघ्नि वृत्रममित्रियम' । जज्ञि । लिड्वद्भावादेव सिद्धे 'ऋच्छत्यृताम्' (२३८३) इति गुणबाधनार्थं किकिनौ बहुलं छन्दसि' (३५७८) इत्युत्वम् । ततुरि । जगुरिः ।

3435 In the Vedas this distinction of 'sârvadhâtuka 'and 'ârdhadhâtuka' is not always maintained, and the affixes ordained after roots are promiscuously employed

In the Vedas, there is no hard and fast rule about *sârvadhâtuka* and *ârdha-dhâtuka* affixes Sometimes the तिङ् and शित् are treated as if they were *ârdhadhâtuka* Thus वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयः । Here the affixes of the लोट् are treated as *ârdhadhâtuka* and consequently there is the elision of the णिच् by rule VI 4 51 S 2313, the proper form of this word would be वर्धयन्तु । Sometimes *ârdhadhâtuka* affixes are treated like *sârvadhâtuka* affixes, as शृण्विरे, here the affixes of the लिट् are treated as *sârvadhâtuka* and so there is the Vikarana श्नु and the श is changed into श्र । Thus, वि + शृ+श्नु + इरे = वि + शृ + नु + इरे (III 1. 74 S 2386) = वि + शृ + न्व + इरे (VI 4. 87 S 2387) = विशृण्विरे । Similarly, सुन्विरे । The तिङ is sometimes treated in the Vedas both as *ârdhadhâtuka* and *sârvadhâtuka* at one and the same time, as उपस्थेयाम् शरणं बृहन्तम् । Here, by treating the affix as *ârdhadhâtuka* there is elision of स् in the लिङ् (VII 2 79. S 2211) and by treating it again as *ârdhadhatuka* the आ of स्था is changed into ए । So also in स्वस्ति the affix is treated as *sârvadhâtuka* and there is no substitution of भू for अस् as required by II 4, 52 S 2470

In this connection, we read here again the sûtra III. 2. 171. S. 3151

३४३५ क । आदृगमहनजनः किकिनौ लिट् च । ३ । २ । १७१ ।

3435 A. In the Chhandas, the affixes 'ki' and 'kin' in the sense of 'the agent having such a habit &c' come after the verbs that end in long 'â' or short or long 'ṛi' and after the verbs gam 'to go,' han 'to kill,' and jan 'to be produced,' and these affixes operate like 'Lit' causing reduplication of the root.

• बभ्रिर्वज्रम् (Rig Ved VI 23 4) From the root भृञ् + कि = बभ्रिः । Reduplication because treated as लिट् ।

पपि सोमम् (,, ,,). From पा + कि = पपिः ।

ददिर्गाः (,, ,,) From दा + कि = ददिः

जग्मिर्युवा (Rig Veda VII 20 1) From गम् + किन् = जग्मि. । The penultimate अ is elided by VI 4 98 S 2263

जघ्निर्वृत्रममित्रियम (Rig Veda IX 61 20) From हन् + किन् = जघ्नि । ह changed to घ by VII 3 54 S 358

जज्ञि बीजम् (T S VII 5 20 1) From जन् + किन् = जज्ञि·

Q "Now all the above roots either end in vowel or in simple consonants, and therefore by असंयोगाल्लिट् कित् (I 2 5 S 2242) the affixes कि and किन् (the real affix is इ) would be कित्, why are these affixes enunciated with an indicatory क् ?" Ans They are read as कित् in order to prevent *guna* in the case of roots ending in long ॠ, for by VII 4 11 S 2383, लिट् alone would not have been कित् after long ॠ ॥ The usefulness of the affixes being कित् is illustrated in the next two examples

मित्रावरुणा ततुरिम् (Rig Veda IV 39 2) ततुरिम् = तारकं । दूरे अध्वाजगुरि (Rig Veda X 108 1)

Here from the roots तॄ प्लवन तरणयोः and गॄ निगरणे both ending in long ॠ we get the forms ततुरिः and जगुरिः by the affix कि ॥ Had the affix been merely इ without indicatory क, it being like लिट् would have caused guna of ॠ by VII 4 11 S 2383, but the indicatory क prevents it.

Thus तॄ + कि = तुर् + कि (the ॠ is replaced by उर् by VII 1 103. S 3578) Then there is reduplication And we should get तुर् तुर् + इ ॥ But by I 1 59 S 2213 the उर substitution does not take place first It is after reduplication that VII 1 103 S 3578 finds scope Thus त+कि = तॄ तॄ + कि = तरतॄ + कि (VII 4 66 S 2244) = ततॄ+कि (VII 4 60 S 2179) At this stage will apply sûtra VII 4 11, and we have ततुरि. ॥

Similarly we get जगुरि ॥

३४३६ तुमर्थे सेसेनसेअसेन्क्सेकसेनध्यैअध्यैन्कध्यैकध्यैन्शध्यैशध्यैन्तवैतवेङ्तवेनः । ३ । ४ । ९ ।

से । 'वक्षे राय.' । सेन् । 'ता वामेषे' । असे । 'शरदो जीवसे धा.' । असेसित्वादाद्युदात्तः क्से । प्रेषे । कसेन् । 'गवामिव श्रियसे' । अध्यै । अध्यैन् 'जठर पृणाध्यै' । पक्ष अ द्युदात्तः कध्यै । कध्यैन् । आहुवध्यै । पक्षे नित्स्वरः । शध्यै । 'राधम सह मादयध्यै' । शध्यैन् । 'वायवे पिबध्यै' । तवै । दातवा उ । तवेङ् । सूतवे । तवेन् । कर्तवे ।

3436 In the Vedas the following affixes come after roots with the force of the affix 'tumun', viz —'se', 'sen', 'ase', 'asen', 'kse', kasen', 'adhyai', 'adhyain', 'kadhyai', 'kadhyain', 'śadhyai', śadhyain', 'tavai', taveN', and 'taven.'

In the Vaidic literature, the Infinitive is formed by the above **15 affixes. These,** when stripped of their indicatory letters, will be found to consist of **the following** five affixes :—(1) से = से, सेन् and क्से ॥ (2) असे = असे, असेन् and कसेन् ॥ (3) अध्यै = अध्यै, अध्यैन्, कध्यै, कध्यैन् शध्यै and शध्यैन ॥ (4) तवै ॥ (5) तवे = तवेङ् and तवेन्

The difference in the affixes is made by four indicatory letters, viz न्, क्, श् and ष्। The forces of क् श् and ष् have already been explained, the indicatory न् makes the word take the *udâtta* accent on the first syllable (VI 1 197 S 3686) Thus से is acute (III 1 3 S 3701), सेन् has acute on the first syllable of the word (VI. 1 197), असे has accent of the affix (III 1 3), असेन् throws the accent on the first syllable of the word, the indicatory श् makes the numbers 11 and 12 Sârvadhâtuka, and the root takes the proper Vikaraṇa of its class before these affixes, while before तवै, the acute falls both on the first syllable and the last syllable simultaneously (VI 1 200 S. 3688 VI 2 51 S 3785)

Before going to give examples of these affixes, let us explain what is meant by तुमर्थ 'the sense of the affix तुम्'। The word तुमर्थ is here equivalent to भाव or 'action', for the *pratyayas* or affixes, to which no meaning has been assigned in grammar, convey the meaning of the bases to which they are added. Thus no special meaning having been attached to तुमुन्, it will convey the meaning of the root to which it is added, i e it will denote the 'action' of the verb, or Infinitive mood (1) से—वक्षे (from वच + से) राय। (2) सेन्—तावामेषे रथानाम् (Rig V. 66 3) from इ गतौ। (3 and 4) असे and असेन्—क्रत्वे दक्षाय जीवसे। (Rig III. 36. 10), So also क्रत्वे दक्षाय जीवसे' (Rig X 57 4) With असेन् the word will be जीवसे। (5) क्से—प्रेषे भगाय from इष्, इषे। प्र + इषे = प्रेषे (6) कसेन् गवामिव श्रियसे (Rig. V 59 3) It has not the नित् accent (VI 1 197) which would have given us श्रियसे। (7 and 8) अध्यै, अध्यैन् जठरं पृणध्यै। The accent is on the last in one case and on the first in the other (9) कध्यै—इन्द्राग्नी आहुवध्यै (Rig VI 60 13) (10) कध्यैन् श्रियध्यै। (11 and 12) शध्यै, शध्यैन्—पिबध्यै (Rig VI 27 5), the accent however is on पि। सह मादयध्यै (Rig VI 60 13) (13) तवै—सोममिन्द्राय पातवे। (14) तवङ्—दशमे मासि सूतवे (Rig X 184. 3) (15) तवेन्=गन्तवे (Rig I 46. 7), कर्तवे (Rig I 85 9), हर्तवे॥

३४३७। प्रये रोहिष्यै अव्यथिष्यै। ३। ४। १०।

एते तुमर्थे निपात्यन्ते। प्रयातुं रोढुमव्यथितुमित्यर्थः।

3437 The words 'prayai,' 'rohishyai,' and 'avyathishyai' are irregular Vaidic Infinitives

Thus (1) प्रये देवेभ्यो महते (Rig I. 142 6), प्र + या + कै = प्रयै = प्रयातुम्। (2) अपामेरापधीना रोहिष्यै। रुह् + इष्यै = रोहिष्यै = रोढुम्। (3) अ + व्यथ् + इष्यै = अव्यथिष्यै = अव्यथनाय।

३४३८। दृशे विख्ये च। ३। ४। ११।

द्रष्टुं विख्यातुमित्यर्थः।

3438. The words 'dṛśe and 'vikhye' are anomalous Vaidic Infinitives

Thus दृशे विश्वाय सूर्यम् (Rig I. 50. 1) = द्रष्टुम्। विख्ये त्वा हरामि = विख्यातुम्।

३४३९। शकि णमुल्कमुलौ। ३। ४। १२।

शक्नोतावुपपदे तुमर्थे एतौ स्तः। 'विभाजं नाशकत्'। 'अपलुपं नाशकत्'। विभक्तुमपलोप्तुमित्यर्थः।

3439 The affixes 'ṇamul' and 'kamul' are added to roots in the Chhandas to form Infinitives, when they are governed by the verb 'śak' (to be able)

Of the affix णमुल् the real affix is अम , the letter ण् causes vriddhi (VII 2 115), and ल regulates the accent (VI 1 193) So also of कमुल् the letter क् prevents guna and vriddhi substitution (I 1 5).

Thus अग्निं वै देवा विभाजं नाशक्नुवन् 'the Gods were not able to divide Agni' विभज् + णमुल् = विभाजं = विभक्तुम् । So also अपलुपं नाशक्नुवन्, instead of अपलोप्तुम् ।

३४४० । ईश्वरे तोसुन्कसुनौ । ३ । ४ । १३ ।

'ईश्वरो विचरितोः' । 'ईश्वरो विलिखः' । विचरितुं विलेखितुमित्यर्थः ।

3440 The affixes 'tosun' and 'kasun' are added to roots in the Chhandas, to form Infinitives, when the word 'îśvara' is in composition

Thus ईश्वरोऽभिचरितोः = अभिचरितुम् । ईश्वरो विलिखः = विलिखितुम । ईश्वरो वितृदः = वितर्दितुम ।

३४४१ । कृत्यार्थे तवैकेन्केन्यत्वनः । ३ । ४ । १४ ।

'न म्लेच्छितवै' । 'अवगाहे' । 'दिदृक्षेण्य' । 'भूर्यस्पष्ट कर्त्वम्' ।

3441 The affixes 'tavai,' 'ken,' 'kenya' and 'tvan' are added to roots in the Chhandas, in the sense of the 'Kritya-affixes'

The force of *kritya* affixes is to denote 'action' (भाव) and 'object' (कर्मन्) Thus अन्वेतवै = अन्वेतव्यम् , परिधातवै = परिधातव्यम , नावगाहे = नावगाहितव्यम , दिदृक्षेण्यः (Rig I 106 5) = दिदृक्षितव्य । शुश्रूषेण्य = शुश्रूषितव्यम , कर्त्वम् , (Rig I 10 2) = कर्तव्यम ।

The affix तवै was mentioned in sûtra III 4 9, also, there it had the force of the Infinitive, and here that of the Passive Participle. For its accent, see VI 1 200, 2 51

३४४२ । अवचक्षे च । ३ । ४ । १५ ।

'रिपुणा नावचक्षे' । अवख्यातव्यमित्यर्थः ।

3442 The word 'avachakshe' is an anomalous passive participle in the Vedas

Thus रिपुणा नावचक्षे (Rig IV 58 5) = नावख्यातव्यम । अव + चक्ष् + एश = अवचक्षे । The sûtra II 4 54 S 2436, is not applied here

३४४३ । भावलक्षणे स्थेण्कृञ्वदिचरिहुतमिजनिभ्यस्तोसुन् । ३ । ४ । १६ ।

'आसंस्थातोः सीदन्ति' । आसमाप्तेः सीदन्तीत्यर्थः । उदेतोः । अपकर्तोः । प्रवदितोः । प्रचरितोः । होतोः । आतमितोः । 'काममाविजनितोः सम्भवाम' ।

3443 The affix 'tosun' comes in the Vedas after the following verbs, when mere name of the action is indicated, viz — 'sthâ' (to stand), 'in' (to go), 'krin' (to make), 'vad' (to speak), 'char' (to walk), 'hu' (to sacrifice), 'tam' (to grow tired) and 'jan' (to produce)

These are also Infinitives The phrase कृत्यार्थे is not to be read into this sûtra. The word भावलक्षण qualifies the sense of the root (भावो लक्ष्यते येन)

Thus, स्था—आ सस्थातोर्वेद्याः सादन्ति=आसमाप्तेः सीदन्ति । इण्—पुरा सूर्यस्योदेते र धेय । कृञ—पुरा वत्सानामपाकर्तोः । वद—पुरा प्रवदितोः रग्नेः प्रहोतव्यम् । चर्—पुरा प्रचरितोः-राग्नीध्रीये होतव्यः । (Gopatha Brahmana II 2, 10) । हु—आ होतोरप्रमत्तस्तिष्ठति । तम्—आ तमितोरासीत (Taitt Br I 4 4. 2) कृ—आ विकर्तितोः समवात्स (Taitt S II 5 1 5)

३४४४ । सृपितृदोः कसुन् । ३ । ४ । १७ ।

भावलक्षण इत्येव । 'पुरा क्रूरस्य विसृपो विरप्शिन्' । 'पुरा जत्रुभ्य आतृदः' ।

इति तृतीयोऽध्यायः ।

3444 In the Vedas, the affix 'kasun' comes after the verbs 'srip' (to creep) and 'trid' (to injure), in the sense of Infinitives indicating name of action

Thus विसृपः । पुरा क्रूरस्य विसृपः (Yaj I 28), आतृदः । पुरा जत्रुभ्य आतृदः (Rig VIII 1 12) These words are Indeclinable by I 1 40 S 450

CHAPTER IV

३४४५ । रात्रेश्चाजसौ । ४ । १ । ३१ ।

रात्रिशब्दान्ङीप्स्यात् अजस्विषये छन्दसि । 'रात्री व्यख्यदायती' । लोके तु कृदिकारादिति ङीषन्तोदात्तः ।

3445 The affix 'Nip' comes after the word 'râtri' in the Chhandas, and in denoting a Name, except when the affix 'jas (nominative plural) is added

Thus रात्री व्यख्यदायती, या रात्री सृष्टा, रात्रीभि. (3rd pl), (Rigveda X. 127 1 I 35 1) but in the nominative plural we have रात्रयः, the regular plural of the word रात्रि, as in the sentence यास्ता रात्रयः, instead of रात्र्यः । In the classical literature the feminine is formed by ङीष् (IV 1 45) with acute on the final

NOTE — According to Kâtyâyana, nip is not added, not only when we apply the nominative plural termination जस्, but in all other terminations beginning with जस् also Thus रात्रिं सहोषित्वा, here in the accusative singular case also the ङीप् is not employed

But how do you explain the form रात्र्यः in the following त्रिमिरादेरात्र्यः ? This 'râtrya' is the nominative plural of 'râtrî' which is formed by the feminine affix nip, and not by nish The forms evolved by adding ङीष् or ङीप् are one and the same, except with regard to accent, that formed by Nish has udatta accent on the final the other has it on the initial. The word रात्रि is formed by the krit affix त्रिप् (Un IV 67), and therefore, it is a word which is governed by IV 1 45 because it is a word falling in Bahuvâdi class, by virtue of the general subrule "a word ending with the vowel इ of a krit affix, other than क्तिन् belongs to Bahuvâdi class, some say that every word ending in इ, if it has not the force of the affix क्तिन् belongs to this class" Therefore it takes ङीष् in forming the feminine

३४४६ । नित्यं छन्दसि । ४ । १ । ४६ ।

बह्वादिभ्यश्छन्दसि विषये नित्यं ङीष् । बह्वीषु हित्वा । नित्यग्रहणमुत्तरार्थम् ।

3446 The affix 'Nish' is always employed in the Vaidic literature, in forming the feminine of the word 'bhu' and the rest

Thus वह्वीषु भित्वा प्रपिबन् ॥ Here वह्वी is the name of a herb

The word नित्य 'always' is used in the aphorism, more for the sake of the subsequent sûtra, which it governs than for this sûtra For the word 'optionally' does not govern this, and the aphorism even without the word 'nitya' would have been a necessary rule and not optional for आरम्भसामर्थ्यादेव नित्योविधि सिद्ध, योग रम्भस्त्विवन्तु प्रयोजन ॥

३४४८ । भुवश्च । ४ । १ । ४७ ।

ङीष्स्यात् छन्दसि । विभ्वी । प्रभ्वी । विप्रसम्भ्य इति डुप्रत्ययान्त सूत्रेऽनुक्रियते । उत इत्यनुवृत्ते । उवङादेशस्तु सौत्र ।

'+मुद्गलाच्छन्दसि लिच्च +' ।लिस्स्वर । 'रथीरभून्मुद्गलानी' । ङीषो लित्स्वमानुत्रयागम ।

3447 The affix 'nis' is always employed in the Chhandas in forming the feminine, after the word 'bhu'

Thus विभ्वी, (Rig Ved V 38 1) प्रभ्वी (Rig Ved I 188 5)

But why not so in the case of स्वयम्भू ? Because it ends in long ऊ, while विभ्वी &c are feminine of विभु, &c ending in short उ as these two words are formed by the affix डु (उ) of III 2 180 In fact the word उत 'after a word ending in short उ" of sutra IV 1 44 governs this also The word भुव is the ablative case of भू irregularly formed by the substitution of उवङ्, this form being confined to sûtras only

Vârt —In the Chhandas, the affix ङीष् with the augment आनुक् is added to the word मुद्गल, and the affix is treated as if it had an indicatory ल् ॥ The force of the indicatory ल् is to make the vowel preceding the affix, take the acute accent (VI 1 193 लिति) Thus रथीरभून् मुद्गलानी गविष्टौ ॥ (Rig Veda X 120 2.)

३४४८ । दीर्घजिह्वी च च्छन्दसि । ४ । १ । ५९

न्संयोगोपधत्वादप्राप्तो ङीषविधीयते । 'आसुरी वै दीर्घजिह्वी देवाना यज्ञवाट् ।

3448 The form दीर्घजिह्वी 'long tongued' is irregularly formed in the Chhandas

The word दीर्घजिह्वी is the feminine of दीर्घजिह्व, but as the latter has a conjunct consonant for its penultimate, the feminine affix ङीष would not have applied to it by IV 1 54 The present aphorism enjoins ङीष् ॥ Thus दीर्घजिह्वी in the sentence आसुरीवै दीर्घजिह्वी देवाना यज्ञवाट् ॥

NOTE ,—The word च, and' in the aphorism is used in order to draw in the word सज्ञा from the last, so that the word *dîrgha jihvî* is always a Name. Moreover by using the feminine form dirgha-jihvî in the sûtra, it is indicated that the application of ङीष् is necessary and not optional, as was the case in the preceding Ashtadhyâyi sûtras

३४४९ । कद्रुकमण्डल्वो श्छन्दसि । ४ । १ । ७१ ।

ऊङ स्यात् । 'कद्रूश्च वै कमण्डलू' ।

'+ गुग्गुलुमधुजतुपतयालूनामिति वक्तव्यम् +' । गुग्गुलू । मधू । जतू । पतयालू । 'अव्ययात्स्यप् (१३-४) ।

'+ आविष्ट्यस्योपसंख्यानं छन्दसि +' । 'आविष्ट्यो वर्धते' ।

3449 The feminine affix 'ûn' comes in the Vedas after the words 'kadru' (tawny), and 'kamandalu' (a water pot)

Thus कद्रूश्च वै सुपर्णी च ॥ मा स्म कमण्डलूं शूद्राय दद्यात् ॥

Why do we say "in the Vedas" Witness कद्रुः and कमण्डलुः ॥

Vârt —So also after the words गुग्गुलु, मधु, जतु and पतयालु ॥ Thus गुग्गुलूः, मधूः, जतूः, and पतयालूः ।

Vârt —The ष्यङ् is added to the word आविस् in the Vedas As, आविष्ट्यो वर्द्धते ॥

३४५० । छन्दसि ठञ् । ४ । ३ । १९ ।

वर्षाभ्यः । ठकोऽपवादः । स्वरे भेदः । वार्षिकम् ।

3450 In the Chhandas, the word 'varshâ' takes the affix 'thañ' in the remaining senses

This debars ठक् The form will have difference in accent As नभश्च नभस्यश्च वार्षिकावृतू ॥ The word ऋतु here means "month," i e Nabha and Nabhasya are two rainy months

३४५१ । वसन्ताच्च । ४ । ३ । २० ।

ठञ् स्याच्छन्दसि । वासन्तिकम् ।

3451 In the Chhandas, the affix 'ṭhañ' comes in the remaining senses after the word 'vasanta'

This debars अण् (IV 3 16 S 1387) Thus मधुश्च माधवश्च वासन्तिकावृतू ॥

३४५२ । हेमन्ताच्च । ४ । ३ । २१ ।

छन्दसि ठञ् । हैमन्तिकम् । योगविभाग उत्तरार्थः । शौनकादिभ्यश्छन्दसि ' (१४८८) । णिनि प्रोक्तेऽर्थे । छाणोरपवादः । शौनकेन प्रोक्तमधीयते शौनकिनः । वाजसनेयिनः । ' छन्दसि ' किम् । शौनकीया शिक्षा ।

3452 In the Chhandas, the affix 'thañ' comes in the remaining senses, after the word 'hemanta'

This debars अण् (IV 3 16). Thus सहश्च सहस्यश्च हैमन्तिकावृतू ॥ The making of two separate Sûtras of 20 and 21, is for the subsequent sûtra, in which, the anuvṛtti of the word हेमन्त only is taken

Here we must refer again to IV 3 106 S 11C

३४५२ क । शौनकादिभ्यश्छन्दसि । ४ । ३ । १०६ ।

3452 A. The affix 'ṇini' comes in the sense of enounced by him, after the words 'śaunak' &c, in denoting the Chhandas enounced by them

This debars छ and अण् ॥ Thus शौनकिनः "who study (IV 2 64) the Chhandas enounced by Śaunaka" Similarly वाजसनेयिनः ।

Why do we say "in denoting *chhandas*?" Observe शौनकीया शिक्षा "the Orthography of Saunaka" The affix here is छ (IV 2. 114 S 1337)

३४५३ । द्व्यचश्छन्दसि । ४ । ३ । १५० ।

विकारे मयट् स्यात् । शरमयं बर्हिः । ' यस्य पर्णमयी जुहू'

3453 In the Chhandas, after a dissyllabic word, the affix 'mayat' comes in the sense of 'its product or part'

This ordains मयट् in the sacred literature in the sense dealt with in IV 3 143 S 1523 Thus पर्णमय, दर्भमय शरमय in the following यस्य पर्णमयी जुहूर्भवति, दर्भमयं वासो भवति, शरमयं बर्हिर्भवति ।

३४५४ । नो त्वद्वर्ध्रबिल्वात् । ४ । ३ । १५१ ।

उत्वानुकारस्यात् । मौञ्जं शिक्यम् । वर्ध्रं चर्म तस्य विकारो वार्ध्री रज्जुः । बैल्वो यूपः, सभाया य ' (१६५७) ।

3454 The affix 'mayat' does not come in the Chhandas after a dissyllabic word, having a short vowel 'u' in it nor after the words 'vardhra' and 'bilwa'

Thus मौञ्जं शिक्यम from मुञ्ज by अण् ॥ वार्ध्री बालप्रग्रथिता भवति, बैल्वं ब्रह्मवर्चसकामेन कार्यं ॥

The word उत्वत् means 'having उत् or short u (I 1 70)'

The word मुञ्ज is âdyudâtta by तृणधान्यानां (Phit II 4) and therefore it takes the universal अण् (IV 3 134)

The word वर्ध्र meaning 'skin' is âdyudatta by Phit II 19, and therefore takes अण्, the feminine being formed by ङीप् (IV 1 15), as वार्ध्री 'rope made of leather" बैल्वः means the yûpa in which sacrificial victims are tied

By the sûtra सभाया यः (IV 4 105 S. 1657) the affix य is added to सभा in denoting excellence But in the Chhandas, the affix ढ is added under similar conditions as taught below.

३४५५ । ढश्छन्दसि । ४ । ४ । १०६ ।

सभेयो युवा ।

3455. The affix 'dh' comes in the Chhandas after the word 'sabhâ,' in the sense 'of excellent with regard thereto'

This debars य of the preceding sûtra IV, 4. 105 S 1657 Thus सभेय in सभेयोस्य युवा यजमानस्य वीरो जायताम् 'let a refined, youthful hero be born to this sacrificer'

३४५६ । भवे छन्दसि । ४ । ४ । ११० ।

सप्तम्यन्ताद्भवार्थे यत् । 'मेघ्याय च विद्युत्याय च' । यथायथं शैषिकाणामण्यादीनां बाधकोऽयं यत् । पक्षे तेऽपि भवन्ति । सर्वविधीनां छन्दसि वैकल्पिकत्वात् । तद्यथा मुञ्जवान्नाम पर्वतस्तत्र भवो मौञ्जवत । 'सोमस्येव मौञ्जवतस्य भक्ष' ॥ आचतुर्थसमाप्तेश्छन्दोऽधिकार ।

3456 The affix 'yat' comes in the Chhandas, after a word in the locative case in construction, in the sense of 'what stays there'

This debars अण् च &c (IV 3 53). Those affixes also are employed in the alternative, there being much latitude of grammatical rules in the Vedas Thus the words मेघ्य. and विद्युत्य in the following hymn of the Yajur Veda (16. 38) नमो मेघ्याय च विद्युत्याय च ॥ All the sûtras henceforward up to the end of the fourth chapter, are Vaidic sûtras, the word छन्दसि being understood in them all. The word भवे governs all the sûtras up to IV 4 118 S 3464.

In the alternatives the affixes घञ् &c, will also be employed Thus there is a mountain called मुञ्जवान् Muñjavat, from it we get the Derivative word मौञ्जवतः in the sense of तत्र भवः, as in the sentence सोमस्येव मौञ्जवतस्य भक्ष "The eater of Soma plant produced on Muñjavat Mountains"

३४५७ । पाथोनदीभ्यां ड्यण् । ४ । ४ । १११ ।

'तमु त्वा पाथ्यो वृषा' । 'चनो दधीत नाद्यो गिरो मे' । पाथसि भवः पाथ्यः । नद्यां भवो नाद्यः ।

3457. The affix 'ḍyaṇ' comes in the Chhandas, in the sense of 'what stays there,' after the words 'pâthas' and 'nadî,' wherby the last vowel with the consonant following, is elided

This debars यत् ॥ Thus पाथसि भव = पाथ्य 'watery, celestial,' so also नाद्य, "of the river, fluvial" As in the following hymns 'तमु त्वा पाथ्यो वृषा,' (Rig Ved VI. 16 15) 'चनो दधीत नाद्यो गिरो मे' (Rig Ved II 35 1) पाथ, means firmament, and water

३४५८ । वेशन्तहिमवद्भ्यामण् । ४ । ४ । ११२ ।

भवे । 'वैशन्तीभ्यः स्वाहा' । 'हैमवतीभ्य स्वाहा' ।

3458 The affix 'aṇ' comes in the Chhandas in the sense of 'what stays there' after the words 'veśanta' and 'himavat.'

This debars यत ॥ Thus वैशन्तीभ्य स्वाहा हैमवतीभ्य स्वाहा ॥

३४५९ । स्रोतसो विभाषा ड्यड्ड्यौ । ४ । ४ । ११३ ।

पक्षे यत् । ड्यड्ड्ययोस्तु स्वरे भेद । स्रोतसि भव. स्रोत्य. – स्रोतस्य ।

3459 The affixes 'ḍyat' and 'ḍya' come optionally in the Chhandas in the sense of 'what stays there,' after the word, 'srotas' and before these affixes the final syllable 'as' of srotas is elided.

This debars यत which comes in the alternative As स्रोतसि भवः = स्रोत्यः or स्रोत्यः (Rig Ved X 104 8) the difference being in the accent (III 1 3 and VI 1 185). The anubandha ड causes the elision of अस् of स्रोतस् ॥ When यत् is added the form is स्रोतस्य ।

३४६० । सगर्भसयूथसनुताद्यन् । ४ । ४ । ११४ ।

अनुभ्राता सगर्भ्यः । अनुसखा सयूथ्य । 'यो न. सनुत्य उत वा जिघत्नु.' । नुतिर्नुतम् । 'नपुंसके भावे क्त.' (३०९०) । सगर्भादिष्वन्वयोऽपि कर्मधारयः । 'समानस्य छन्दसि—' (१०१२) इति सः । ततो भवार्थे यन् । यतोऽपवाद. ।

3460 The affix 'yan' comes in the sense of 'what stays there,' after the words 'sagarbha,' 'sayûtha' and 'sanuta'

This debars यत् the difference being in accent (VI 1 197) Thus अनुभ्राता सगर्भ्यः 'a younger brother' अनुसखा सयूथ्य. 'a younger friend' नुता अवलिप्ता आसन् So also यो न सनुत्य उत वा जिघत्नु thief lit 'who stays in a concealed place', sanuta meaning 'concealed' (see Rig Veda II 31 9) From the root नु with the Passive क्त we get नुतम ॥ The word समान is always changed into स in the Chhandas

(VI 3 84). All three are karmadhâraya compounds, as समानश्चासौ गर्भश्च = सगर्भ. तत्रभव. = सगर्भ्य ।

३४६१ । तुग्राद्घन् । ४ । ४ । ११५ ।

भवेऽर्थे । पक्षे यदपि । 'आ व ग्राम वृषभ तुग्र्यासु' इति बहृचा । 'तुग्रियासु' इति शाखान्तरे । 'घनाकाशयज्ञवरिष्ठेषु तुग्रशब्द.' इति वृत्ति ।

3461 The affix 'ghan' comes in the Chhandas in the sense of 'what stays there,' after the word tugra,

This debars यत्, which comes in the alternative Thus तुग्रियः as त्व मन्ने वृषभस् तुग्रियाणा ॥ Which assumes the form तुग्र्य tugrya also As आव ग्राम वृषभ तुग्र्यासु (Rig Veda I 33 15) Tugrya meaning 'sunk in the waters' Another reading is तुग्रियासु ॥ The word तुग्र means 'food, firmament, sacrifice and varishta'

३४६२ । अग्राद्यत् । ४ । ४ । ११६ ।

3462 The affix 'yat' comes in the Chhandas in the sensè of 'what stays there', after the word 'agra'

Thus अग्रे भव = अग्र्यम् ॥ Why this separate rule, for यत would have come after अग्र by the general rule IV 4 110? The repetition is to show that यत is not debarred by घ and छ of the next sûtra, which would have been the case, had this sûtra not existed

३४६३ । घच्छौ च । ४ । ४ । ११७ ।

चाद्यत । अग्रे भवोऽग्रय.–अग्रियः – अग्रीयः ।

3463 The affixes 'ghach' and 'chha' come in the Chhandas in the sense of 'what stays there', after the word 'agra'

Thus अग्र्यम् by (यत्), अग्रीयम् (by छ) and अग्रियम् (by घच्) And अग्रियम् (by घन्) from IV 4 115 See R V 1 13 10 इहत्वष्टारम् अग्रियम् ॥

३४६४ समुद्राभ्राद् घः । ४ । ४ । ११८ ।

'समुद्रिया अप्सरसो मनीषिणम्' । 'नानदतो अभ्रियस्येव घोषा' ।

3464 The affix 'gha' comes in the Chhandas in the senses of 'what stays there,' after the words 'samudra' and 'abhra'

This debars यत ॥ Thus समुद्रिय and अभ्रिय, as in समुद्रिया अप्सरसो मनीषिणम and नानदतो अभ्रियस्येव घोषा. ॥ The word 'abhra', being a word of fewer syllables than 'samûdra', ought to have come first Its coming as a second member is an irregularity, and shows that the rule of pûrva-nipâta is not of universal application

३४६५ । बर्हिषि दत्तम् । ४ । ४ । ११९ ।

प्राग्घिताद्यदित्येव । 'बर्हिष्येषु निधिषु प्रियेषु' ।

3465 The affix 'yat' comes in the Chhandas in the sense of 'given,' after the word 'barhis' in the 7th case in construction

The anuvritti of तत्र भव ceases Thus बर्हिष्येषु निधिषु प्रियेषु ॥ R V 10 15, 5.

३४६६ । दूतस्य भागकर्मणी । ४ । ४ । १२० ।

भागोऽत्र' । दूत्यम् ।

3466 The affix 'yat' comes in the Chhandas after the word 'dûta' in the genitive case in construction, in the sense of 'its share' or 'its duty.'

Thus दूत्यम् 'the share of a messenger or the work of a messenger' As यत्ते अग्ने दूत्यम् ॥ According to VI 1 213, the accent will be दूत्यम् but the accented Text reads दूत्यम् ॥

३४६७ । रक्षोयातूनां हननी । ४ । ४ । १२१ ।

'या तेऽग्ने रक्षस्या तनूः' ।

3467 The affix 'yat' comes in the Chhandas in the sense of 'killer,' after the words 'raksha' and 'yâtu' in the sixth case in construction

That by which anything is killed is called हननी ॥ Thus रक्षस्य and यातव्य meaning 'that which kills the demons called Rakshas and Yâtus' As या ते अग्ने रक्षस्या तनूः i e रक्षसां हननी ॥ 'O Agni thy bodies are killers of Rakshas' So यातव्या तनूः ॥ The word is in the plural as a mark of respect

३४६८ । रेवतीजगतीहविष्याभ्यः प्रशस्ये । ४ । ४ । १२२ ।

प्रशंसने यत्स्यात् । रेवत्यादीनां प्रशंसनं रेवत्यम् । जागत्यम् । हविष्यम् ।

3468 The affix 'yat' comes in the Chhandas, in the sense of 'praising', after the words 'revatî,' 'jagatî' and 'havishya' in the sixth case in construction

The word प्रशस्य means प्रशंसन 'praising, extolling,' formed by adding the Krit affix क्यप् to the root, with the force of भाव or 'condition' Thus रेवत्यम्, जागत्यम् and हविष्यम् 'praising of Revati, Jagatî or Havishya' The word हविष्यम् is thus formed हविषे हिता = हविष्या 'things fit for offering' i e butter &c (हविस् + यत् V. I 4) हविष्याणाम् प्रशंसनं - हविष्यम् (हविष्य + यत् IV 4 122 = हविष्य् + यत् the final अ being elided by VI 4 148 = हविष् + यत the य् being elided by VIII 4, 64)

३४६९ । असुरस्य स्वम् । ४ । ४ । १२३ ।

'असुर्यं देवेभिर्धायि विश्वम्' ।

3469 The affix 'yat' comes in the Chhandas in the sense of 'property,' after the word 'asura' in the 6th case in construction.

This debars अण् ॥ Thus असुर्यम् 'belonging to the Asuras.' As असुर्यं वा एतत् पात्रं यच्चक्रवृत्तं कुलालकृतम् 'this vessel made on a wheel by a potter belongs to the Asuras' असुर्यं देवेभिर्धायि विश्वम् ॥ See Maitr S I. 8 3 So also असुर्या नाम ते लोकाः (Ishop. 3)

३४७० । मायायामण् । ४ । ४ । १२४ ।

आसुरी माया ।

3470 The affix 'aṇ' comes in the Chhandas in the sense of glamour,' after the word 'asura' in the 6th case in construction.

This debars यत ॥ असुरस्य माया=आसुरः feminine आसुरी ॥ As आसुरी माया स्वधया कृतासि ॥

३४७१ । तद्वानासामुपधानो मन्त्र इतीष्टकासु लुक्च मतोः । ४ । ४ । १२५ ।
वर्चस्वानुपधानो मन्त्र आसामिष्टकानां वर्चस्या । ऽ तव्या ।

3471 The affix 'yat' comes in the Chhandas, after a nominal stem, in the 1st case in construction, ending with the affix 'matup,' when the sense is "this is their mantra of putting up," provided that, the things put up are bricks And the affix matup is elided by luk.

This sûtra requires analysis तद्वान् is formed by adding मतुप् to तद meaning 'having that,' and refers to a noun formed by the affix मतुप् ॥ The word आसाम is genitive plural fem of इदं meaning 'of them', the pronoun refers to the word इष्टका ॥ The word उपधान means 'putting up,' and technically means 'used as a Mantra in the putting up of sacrificial bricks, pots &c' मन्त्र "sacred hymn" इष्टका 'bricks' The whole sûtra means "the affix 'yat' is used with the force of a genitive (âsâm), after a word which ends with matup (tadvân), and denotes a mantra used in putting up of sacrificial objects, when such mantra refers to bricks and when this affix yat is added, the affix matup is elided' Thus वर्चस्वान् is a Mantra containing the word वर्चस् ॥ The bricks put up or collected (उपधीयन्ते) with the recitation of वर्चस्वान् Mantra will be called वर्चस्या (वर्चस्वत् + यत = वर्चस + यत the affix वत (मतुप्) being elided=वर्चस्य, fem वर्चस्या) ॥ Thus वर्चस्या उपदधाति 'he collects Varchasya bricks i e on which Varchasvân mantra has been pronounced' So तेजस्या उपदधाति ॥ So पयस्या, रेतस्या ॥

NOTE :—Why do we say मतुप् ? The affix is not to be added to the whole Mantra Why do we say, उपधान 'putting up' ? The affix is not to be added to other Mantras such as those used in praying etc e g वर्चस्वानुपस्थान मन्त्र आसामिष्टकानाम, here there will be no affix Why do we say Mantra ? Observe अङ्गुलिमानुपधानो हस्त आसाम् 'these bricks are collected with hand having fingers,' here there will be no affix Why do we say इष्टकासु ? Observe वर्चस्वानुपधानो मन्त्र एषां कपालानाम् here there will be no affix, the thing collected being potsherds and not bricks

३४७२ । अश्विमतण । ४ । ४ । १२६

'आश्विनीरुपदधाति' ।

3472 The affix 'an' comes in the Chhandas, after the words aśvimân, to denote bricks put up with the Mantra containing the word Aśvin, and the affix matup is elided

Thus अश्विमानुपधानो मन्त्र आसामिष्टकानां - आश्विनः fem आश्विनी ॥ The word is thus formed अश्विमान् + अण्=अश्विन् + अण the matup being elided IV 4 125=आश्विन् + अण VI 4 164 = आश्विन् ॥ Thus आश्विनीरुपदधाति 'he collects Aśvin bricks i e bricks at the time of collecting which Mantras containing अश्विन् were uttered. See Yajur Veda Tait S 5 3 1. 1

३४७३ । वयस्यासु मूर्ध्नो मतुप् । ४ । ४ । १२७ ।

तद्वानासामिति सूत्रं सर्वमनुवर्तते । मतोरिति पदमावर्त्य पञ्चम्यन्तं बोध्यम । मतुबन्तो यो मूर्धशब्दस्ततो मतुप्स्यात् । प्रथमस्य मतोर्लुक्च । वयःशब्दवन्मन्त्रोपधेयास्विष्टकासु । यस्मिन्मन्त्रे मूर्धवयःशब्दौ स्तः । तेन 'उपधेयासु मूर्धन्वतीरुपदधाति' इति प्रयोग ।

3473 The affix 'matup' is added in the Chhandas, to the word 'mûrdhanvat,' in expressing bricks collected with the Mantra containing the word 'vayas'

The whole of the sûtra 3471 is understood here The word मतोः should be repeated, and is to be construed in the Ablative case The sûtra means "After the word mûrdha ending in matup, i e after the word murdhavat, there is added a second matup, and there is elision of the first matup when the bricks are collected with vayas mantra" The word वयस्या means the bricks, the Upadhâna mantras of which contain the word वयस् ॥ The affix मतुप् debars यत ॥ A mantra which contains both the word वयस् and मूर्धन्, that Mantra is both वयस्वान् and मूर्धन्वान् ॥ Now in denoting sacrificial bricks put up with such a mantra, the affix यत would have come by IV 4 125 after both these words वयस्वान् and मूर्द्धन्वान् ॥ The present sûtra ordains मतुप् after मूर्द्धन्वान् ॥ Thus मूर्द्धन्वतीरुपदधाति 'he collects Mûrdhanvatî bricks' The words वयस्या. and मूर्द्धन्वत्य denote the same object See VI 1 176

३४७४ । मत्वर्थे मासतन्वोः । ४ । ४ । १२८ ।

नभोऽस्य । तदस्मिन्नस्तीति नभस्यो मास. । ओजस्या तनूः ।

3474 The affix 'yat' comes in the Chhandas with the force of matup, after a word in the first case in construction, the word so formed meaning a month or a body

This debars the affix मतुप् and those having the sense of मतुप् ॥ Thus नभांसि विद्यन्ते यस्मिन् मासे = नभस्य 'the month of clouds' i e June-July

Similarly ओजस्या तनू 'the bodies full of vigor'

३४७५ । मधोर्ञ च । ४ । ४ । १२९ ।

चाद्यत । माधव – मधव्य ।

3475 The affix 'ña' as well as 'yat' comes with the force of matup, in the Chhandas, after the word 'madhu'

Thus माधव. or मधव्यः

३४७६ । ओजसोऽहनि यत्खौ । ४ । ४ । १३० ।

ओजस्यमह । ओजसीन वा ।

3476 The affixes 'yat' and 'kh' come with the force of matup, after the word 'ojas,' when a day is meant

Thus ओजस्यम् or ओजसीन = अह 'the day' lit full of heat

३४७७ । वेशोयशआदेर्भगाद्यल्खौ । ४ । ४ । १३१ ।

वेशो बलं तदेव भग । वेशोभग्य । यशोभग्य । वेशोभगीन । यशोभगीनः ।

3477 The affixes 'yal' and 'kh' come in the Chhandas, with the force of matup, after the word bhaga, having the words 'veśas' or 'yaśas' in the beginning

The rule of yathâ sankhya does not apply here

The ल् of यल् shows that the accent falls on the vowel preceding the affix (VI 1 193) Thus वेशोभगो विद्यते यस्य स = वेशोभग्य 'strong fortune' so also यशोभग्य. 'famous fortune The word वेश means 'strength' भग means 'fortune, desire, effort, greatness, virility and fame' The word वेशोभग may be taken as a Dvandva compound of वेशस 'force' and भग 'fortune' The word वेशोभग्य would then mean 'possessed of power and fortune' With ख, वेशोभगीन, यशो भगीन।

NOTE —Kâśikâ does not read ख into this sûtra That is more reasonable

३४७८। ख च। ४। ४। १३२।

योगविभाग उत्तरार्थं। कर्मनिराशार्थश्च।

3478 The affix 'kh' also comes after the words 'veśobhaga' and 'yaśobhaga,' in the Chhandas, with the force of matup

Thus वेशोभगीन. and यशोभगीन ॥

Note according to the Kâśikâ :—This sûtra has been separated from the last in order to prevent the application of the यथासंख्य rule (I 3 10) For had the sûtra been वेशोयश आदेर्भगाद् यल्खौ, as it occurs in the Siddhanta Kaumudi, then the affix यल् would apply to वेशोभग, and the affix ख to यशोभग which is not what is intended Another reason for making it a distinct aphorism is that the anuvritti of ख runs in the next sûtra, not so of यल् ॥

३४७९। पूर्वैः कृतमिनयौ च। ४। ४। १३३।

'गम्भीरेभि पथिभि पूर्विणेभि'। 'ये ते पन्था सवित पूर्व्यासि'।

3479 The affixes 'in' and 'ya' as well as 'kh' come in the sense of 'made by them,' after the word 'pûrva' (forefathers), in the Instrumental case in construction

The ख is read into the sûtra by force of the word च, the anuvritti of मत्वर्थ ceases Thus पूर्वै. कृत=पूर्विण 'made by the ancestors' i e a road So also पूर्व and पूर्वीण ॥ The word पूर्व in the plural means पूर्वपुरुष "past generations, ancestors" These words occur generally in the plural, and mean "roads widened by the forefathers" Thus गम्भीरेभि पथिभि पूर्विणेभि ॥ So also, ये ते पन्था सवितः पूर्व्यास (Rg I 35 11) Another reading of this sûtra is पूर्वैः कृतमिनियौच· the affixes then will be इनि (इन्), and य, and ख will be drawn in by virtue of च ॥ The examples then will be पूर्विन्, 3rd pl पूर्विभि (with इन्), as पथिभि. पूर्विभि, or पूर्वीण (ख), or पूर्व्य (य) ॥

३४८०। अद्भि संस्कृतम्। ४। ४। १३४।

यस्येदमप्य इति।

3480 The affix 'yat' comes in the Chhandas, in the sense of anctified,' after the word 'apas' in the third case in construction

Thus अप्स्यः 'offering purified with water' As यस्येदमप्स्यं हविः (Rig Ved X 86 12) The case of construction is indicated in the sûtra itself.

३४८१ । स ‍ॆयो समितेः घः । ४ । ४ । १३५ ।

'सहस्रियासोऽपां नोर्मयः' । सहस्रेण तुल्या इत्यर्थः ।

3481 The affix 'gha' comes in the Chhandas, in the sense of 'like,' after the word 'sahasra,' in the third case in construction

The case of construction is indicated by the sûtra Thus सहस्रेण संमित = सहस्रिय. 'like unto thousand.' As in the following verse —सहस्रियासोऽपां नोर्मयः (Rig Ved I 168 2) The word संमित means तुल्य 'equal to' Some read the word समित instead of संमित, but the meaning will be the same.

३४८२ । मतौ च । ४ । ४ । १३६ ।

सहस्रशब्दान्मत्वर्थे घः स्यात् । सहस्रमस्यास्तीति सहस्रियः ।

3481. The affix 'gha' comes in the Chhandas, with the force of matup, after the word 'sahasra'

As सहस्रमस्य विद्यते = सहस्रिय ॥ This debars the मत्वर्थ affixes इनि and ठन् and अण् of V 2 102 and 103

३४८३ । सोममर्हति यः । ४ । ४ । १३७ ।

सोम्यो ब्राह्मणः । यज्ञार्ह इत्यर्थः ।

3483 The affix 'ya' comes in the Chhandas, after the word 'Soma,' in the second case in construction, when the sense is that of 'who deserves that'

Thus सोममर्हति = सोम्यो ब्राह्मणः "The Brâhmana who deserves Soma" i. e. honorable and learned, and worthy of performing sacrifices The difference between यत् and य is in accent

३४८४ । मये च । ४ । ४ । १३८ ।

सोमशब्दाद्यः स्यान्मयडर्थे । सोम्यं मधु । सोममयमित्यर्थः ।

3484 The affix 'ya' comes in the Chhandas, after the word 'Soma, with the force of the affix mayat

The force of the affix मयट् is that of तत आगत (IV 3 74 and 82), विकारावयव (IV 3 134 and 143) and प्रकृत (V 4 21) The case in construction will vary according to the sense Thus सोमस्य मधुः विकारः = सोममय. मधु. ॥

३४८५ । मधोः । ४ । ४ । १३९ ।

मधुशब्दान्मयडर्थे यत्स्यात् । मधव्य. । मधुमय इत्यर्थः ।

3485 The affix 'yat' comes in the Chhandas, after the word 'madhu,' with the force of the affix mayat.

Thus मधव्यान् स्तोकान् मधुमयान् ॥

३४८६ । वसोः समूहे च । ४ । ४ । १४० ।

चान्मयडर्थे यत् । वसव्यः । '* अक्षरसमूहे छन्दस उपसंख्यानम् *' । छन्दः शब्दादक्षरसमूहे वर्तमानात्स्वार्थे यदित्यर्थः । 'ओश्रावय' इति चतुरक्षरम्, 'अस्तु श्रौषट्' इति चतुरक्षरम्, 'ये यजामहे' इति पञ्चाक्षरम्, 'यज' इति द्व्यक्षरं द्व्यक्षरो वषट्कार एष वै सप्तदशाक्षरश्छन्दस्यः ।

3486 The affix 'yat' comes in the Chhandas after the word 'vasu,' when a collection is meant, as well as with the force of mayat

Thus वसव्य = समूह 'a collection'

Vârt —The affix 'yat' comes without changing the sense, after the word छन्दस् when reference is made to the collection of letter Thus the word छन्दस्य. in the following sentence ' सप्तदशाक्षरश्छन्दस्यः प्रजापतिर्यज्ञो मन्त्रेऽग्निहिता," The 17 letters here referred to being श्रो श्रावय, four; अस्तु श्रौषट four, यज, two, ये यजामहे five, and वषट् two

Vârt —The affix यत comes after वसु without changing the sense As हस्तैर् गृहीतस्य वसुभिर्वसव्यैः ॥ Here वसव्यै. is equal to वसुभि. ॥ Similarly अग्निरीशे वसव्यस्य=वसो ॥

३४८७ । नक्षत्राद्घः । ४ । ४ । १४१ ।

स्वार्थे । 'नक्षत्रियेभ्य स्वाहा' ।

3447 The affix 'gha' comes in the Chhandas after the word 'nakshatra,' without altering the meaning

The anuvritti of समूह does not extend to this sûtra. Thus नक्षत्रियेभ्य. स्वाहा = नक्षत्रेभ्य. स्वाहा ॥

३४८८ । सर्वदेवात्तातिल् । ४ । ४ । १४२ ।

स्वार्थे । 'सविता न. सुवतु सर्वतातिम' । 'प्रदक्षिणिद्देवतातिमुराण , ।

3488 The affix 'tâtil' comes in the Chhandas after the words 'sarva' and 'deva,' without altering the meaning.

As सर्वताति and देवताति in the following hymns "सविता न सुवतु सर्वतातिम् (Rig Ved X 3 14), and प्रदक्षिणिद्देवतातिमुराण (Rig Ved IV, 6 3)

३४८९ । शिवशमरिष्टस्य करे । ४ । ४ । १४३ ।

करोतीति कर । पचाद्यच् । शिवं करोतीति शिवताति । 'याभि शन्ताती भवथो ददाशुषे'। अथो अरिष्टतातये' ।

3489 The affix 'tâtil' comes, in the Chhandas, after the word 'śiva,' 'śam,' and 'arishta' in the sixth case in construction when the sense is 'he does,'

The word कर: is equivalent to करोति formed by अच् (III 1 134)

This shows that the construction must be genitive With a krit formed word, it has accusative force, as, शिवस्य कर: = शिवं करोति ॥

Thus शिवस्य कर = शिवताति ॥ So शताति and अरिष्टताति. ॥ As याभि शन्ताती भवथो ददाशुषे' (Rig I 112 20) शन्ताती being dual of शन्ताति., and meaning सुखस्य कर्तारा, so also अथो अरिष्टतातये । (Rig Ved X 60 8)

३४९० । भावे च । ४ । ४ । १४४ ।

शिवादिभ्यो भावे ताति स्याच्छन्दसि । शिवस्य भाव: शिवताति: । शन्ताति: । अरिष्टताति: ।

इति चतुर्थोऽध्याय: ।

3490 The affix 'tâtil' comes in the Chhandas, after the words 'śiva,' 'śam' and 'arishta,' being in the 6th case in construction, the sense being that of condition.

Thus शिवस्य भावः = शिवतातिः 'the condition of blissfulness' शन्तातिः 'the state of happiness or peace,' अरिष्टतातिः ॥ Here these words have the force of Verbal nouns.

CHAPTER V

३४९१ । सप्तनोऽञ् छन्दसि । ५ । १ । ६१ ।

'तदस्य परिमाणम्' (१७२३) इति 'वर्गे' इति च । 'सप्त साप्तान्यसृजत्' । सप्तवर्गानित्यर्थः । '+ अशन्तात्डिनिश्छन्दसि तदस्य परिमाणमित्यर्थे वाच्यः +' । पञ्चदशिनोऽर्धमासाः । त्रिंशिनो मासाः । '+ विंशतेश्चेति वाच्यम् +' । विंशिनोऽङ्गिरसः । '+ युष्मदस्मदोः सादृश्ये वतुब्वाच्यः +' । 'त्वावतः पुरूवसो' । 'न त्वावाँ अन्यः' । 'यज्ञं विप्रस्य मावतः' ।

3491 The affix añ comes after the word saptan, in the Chhandas, in the sense of "this is its measure," when the meaning is that of a Varga

As सप्त साप्तान्यसृजत् ॥ "They created the seven seven-fold monarchies" The phrase तदस्य परिमाणं (V 1 57 S 1723) and वर्गे (V 1 60 S 1726) are understood here

Thus सप्तन् + अञ् = साप्त् + अञ् (the टि portion is elided by VI 4 144 S 679) = साप्त ॥ Its Plural in जस् is साप्तानि by the ordinary rules of declension of Neuter nouns

Vârt —The affix डिनि comes in the Chhandas, after the words ending in शत् and अन्, as पञ्चदशिनोऽर्धमासाः. "Half-months have a measure of 15 days". त्रिंशिनो मासाः. 'Months are of thirty days"

Vârt —So also after the word विंशति, as विंशिनोऽङ्गिरसः "Angirasas consist of or comprise twenty Gotras."

Vârt —The affix वतुप् comes after युष्मद् and अस्मद् in denoting similarity. As 'त्वावतः पुरूवसो'। न त्वावाँ अन्यः (Rig Veda VI 21 10) यज्ञं विप्रस्य मावतः (Rig Veda I 142 2)

३४९२ । छन्दसि च । ५ । १ । ६७ ।

प्रातिपदिकमात्रात् 'तदर्हति' इत्यर्थे यत् स्याच्छन्दसि । 'सादन्यं विदथ्यम्' ।

3492 The affix yat (य) comes in the sense of 'deserving that' in the Chhandas, after every prâtipadika

This debars ठञ् &c Thus उदक्या वृतय, यूप्य. पलाशः, गर्त्यो देशः ॥ See VI. I 213.

सादन्यंविदथ्यम् (Rig. Veda I 91. 20).

The word सादन्य is derived from सदन "house." He who deserves a house is a सादन्यः ॥ The lengthening takes place by VI. 3 137 S. 3539. विदथ means 'sacrifices' that which deserves a sacrifice is विदथ्यम् ॥

३४९३ । वत्सरान्ताच्छश्छन्दसि । ५ । १ । ९१ ।

निर्वृत्तादिष्वर्थेषु । इद्वत्सरीयः ।

3493 The affix chha (îya) comes in the Chhandas, in the five-fold senses taught in V. 1. 79, 80, after a stem ending with vatsara.

This debars ठञ् ॥ Thus इद्वत्सरीय', इदावत्सरीय. ॥

३४९४ । सम्परिपूर्वात् ख च । ५ । १ । ९२ ।

चाच्छः । संवत्सरीण । संवत्सरीयः । परिवत्सरीण । परिवत्सरीयः ॥

3494. The affixes 'kha' (în) and 'chha' (îya) come in the Chhandas in the fivefold senses taught in V 1 79, 80, after the word vatsara, when preceded by sam and pari

Thus संवत्सरीण. and संवत्सरीय, परिवत्सरीणः and परिवत्सरीय. ॥

३४९५ । छन्दसि घस् । ५ । १ । १०६ ।

ऋतुशब्दात्तदस्य प्राप्तमित्यर्थे । 'भाग ऋत्वियः' ।

3495 In the Chhandas, the affix 'ghas' (iya) comes after the word 'ritu' in the same sense of 'season has come for it'

This debars अण् As भाग ऋत्विय· (Rig Ved I 135 3) Here there is no Guna by VI 4 146, because by sûtra I 4 16, ऋतु before the affix घस gets the designation of पद, hence the guna rule which applies to भ (I 4 18) does not apply.

३४९६ । उपसर्गाच्छन्दसि धात्वर्थे । ५ । १ । ११८ ।

धात्वर्थविशिष्टे साधने वर्तमानात् उपसर्गात् उत्तरे स्वार्थे वति स्यात् । 'यदुद्वतो निवत. । उद्गतान्निर्गता नित्यर्थः ।

3496 In the Chhandas, the affix 'vati' is added to an Upasarga (Preposition), in the sense of a verbal root

As the word उद्वतः and निवत in the following Rik (X 142 4)

यदुद्वतो निवतो यासि बप्सत पृथगेषि प्रगर्धिनीव सेना ॥ "When thou O Fire! goest burning high (उद्वतः = उद्गतान्) and low (निवत = निर्गतान्) trees &c

३४९७ । थट् च छन्दसि । ५ । २ । ५० ।

नान्तादसंख्यादेः परस्य डटस्थट् स्यान्मट् च । पञ्चथम्–पञ्चमम् ।

3497 The 'that' is the augment of 'dat,' in the Chhandas, after a Numeral ending in 'n' and not preceded by another numeral as well as the augment 'mat'

Thus पञ्चथः, सप्तथः or पञ्चमः, सप्तमः ॥ As पर्णमयानि पञ्चथानि भवन्ति and पञ्चममिन्द्रियमस्यापाक्रामत् ॥ See V. 2. 6

३४९७ क । छन्दसि परिपन्थिपरिपरिणौ पर्यवस्थातरि । ५ । २ । ८९ ।

'पर्यवस्थाता शत्रुः' । 'अपत्यं परिपन्थिनम्' । 'मा त्वा परिपरिणो विदन्' ।

3497 A. In the Chhandas, the words paripanthin and pariparin are anomalously formed by the affix ini (in) and have the sense of "an antagonist."

अपत्यं परिपन्थिनम (Rig Ved I 42 3)

मात्वा परिपरिणो विदन् (Yaj Ved IV 34) See S 1889

३४९८ । बहुलं छन्दसि । ५ । २ । १२२ ।

मत्वर्थे विनिः स्यात् । अग्निस्ते तेजस्वी' । '+ छन्दोविन्प्रकरणे अष्ट्रामेखलाद्वयोभयरुजा· हृदयानां दीर्घश्चेति वक्तव्यम् +' । इति दीर्घः । 'मखिरुजमुभयाविनम' । शुनमष्ट्राव्यचरत्' । '+ छन्दसीवनिपौ च वक्तव्यौ +' । ई । 'रथीरभूत्' 'सुमङ्गलीरियं वधूः' । 'मघवानमीमहे' ।

3498 In the Chhandas, the affix vini is added diversely in the sense of matup.

As अग्ने तेजस्विन् ॥ Sometimes it is not added, as सूर्यो वर्चस्वान् ॥

Vârt —In the Chhandas, the final अ of इष, उभय and हृदय is lengthened optionally before विनि, and it comes after अष्ट्रा, मेखला and कला also as अष्ट्रावी, मेखलावी, इषावी, उभयावी, कलावी, हृदयावी ॥ As मंहिष्ठमुभयाविनम्, शुनमष्ट्रा व्यचरत् । The word "ashtrâ" is a synonym of "dañshtrâ" and means 'tooth.'

Vârt —In the Chhandas, the affixes ई, and वनिप् come in the sense of मतुप् ॥ Thus ई.—रथीरभून् मुद्गलानी गविष्टौ (रथी.) Rig Ved X. 102 2. सुमङ्गलीरियं वधू Rig Ved X 85 33 वनिप्—मघवा नमोभिः Rig Ved X 167 2.

NOTE:—The affixes इरन् and इरच् come respectively after मेधा and रथः as मेधिर, रथिर. ॥

३४९९ । इदमोर्दाहिलौ च छन्दसि । ५ । ३ । २० ।

इद तदोर्यथासङ्ख्यं स्तः । 'इदा हि वो वस्तुतिम्' । तर्हि ।

3499. After these two (nominal stems idam and tad), come respectively the affixes dâ and rhil, in the Chhandas, and also the other affixes.

The affix दा comes after इदम् and र्हि after तद् ॥ Thus इदा (V. 3. 3. S 1949), तर्हि (VII 2 102 S 265) So also इदानीम् and तदानीम् ॥ As इदा हि उप स्तुतिमिदा वामस्य भक्तये (Rig Veda VIII 27 11)

NOTE —इदम + दा = इ + दा (इदम is replaced by इ by V 3. 3 S. 1949).

३५०० । था हेतौ च छन्दसि । ५ । ३ । २६ ।

किमस्था स्याद्धेतौ प्रकारे च । कथा ग्रामं न पृच्छसि' । 'कथा दाशेम' ॥

3500. The affix 'thâ' comes in the sense of 'cause' also (as well as 'manner'), in the Chhandas, after the word kim.

The word प्रकार वचने is read into the sûtra by force of च ॥ Thus कथा wherefore? why? for what reason?, कथा 'how' The former is an example of हेतु 'reason or cause', the second of प्रकार 'manner' As in the following sentences कथा ग्रामं न पृच्छसि Rig Ved X 146 1 केन हेतुना ग्रामं न पृच्छसि ॥ कथा दाशेम (Rig Ved I 77 1)

NOTE किम् + था = क + था (किम् is replaced by क by VII. 2. 103. S. 342, because the affix था is a vibhakti as defined in V 3 1 S. 1947).

३५०१ । पश्च पश्चा च च्छन्दसि । ५ । ३ । ३३ ।

अवरस्यास्तात्यर्थे निपात्यौ । 'पश्च हि स.' । 'नो न पश्चा' ।

3501. The words paścha and paśchâ are anomalous in the Chhandas, having the force of astâti.

By च, the word पश्चात् is also included As पुरा व्याघ्रो जायते, पश्च, पश्चा or पश्चात सिंह ॥ As पश्चात् पुरस्तादधरादुदक्तात (Rig Veda X 87. 21) पुरश्चैनमनुपश्चार्जनम् (Rig Veda X 149 3) नोत पश्चा (Rig Ved II 27 11).

३५०१ क । तुग्छन्दसि । ५ । ३ । ५९ ।

तुजन्तान्तृजन्ताच्च इष्ठनीयसुनौ स्तः । 'आसुतिं करिष्ठः' । 'दोहीयसी धेनुः ।

3501A The affixes ishtan and iyasun come in the Chhandas after a Nominal stem ending in tri S 2000.

आसुतिं करिष्ठः (Rig Ved VII 97 7) Thus कर्तृ + इष्ठ = कार + इष्ठ (तृ elided by VI 4 154 S 2008) दोहीयसी धेनुः ॥ Thus दोग्धृ + ईयसुन् = दोग्ध + ईयसुन् (लोप elided by VII 1 88 S 368 = दोह + ईयसुन् (तृ elided by VI. 4 154 S 2008).

३५०२ । प्रत्नपूर्वविश्वेमात् थाल् छन्दसि । ५ । ३ । १११ ।

इवार्थे । 'तं प्रत्नथा पूर्वथा विश्वथेमथा' ।

3502 In the Chhandas, the affix thâl comes in the sense of 'like this', after pratna, pûrva, viśva, and ima (idam).

Thus :— तं प्रत्नथा पूर्वथा विश्वथेमथा ज्येष्ठतातिं बर्हिषदं स्वर्विदम् ॥ (Rig Veda V. 44 1) 'Him (Indra), as the ancients, as the predecessors, as all creatures, and as these living men have worshipped &c'

३५०३ । अमु च छन्दसि । ५ । ४ । १२ ।

किमेत्तिङव्ययघादित्येव । 'प्रत नय प्रतरम' ।

3503 In the Chhandas, the affix amu (am) also is added after 'kim' &c, under similar conditions as in V 4 11 S. 2004

To the word किम्, words ending in ए, finite verbs and indeclinables, when taking the comparative affixes तर and तम is added the affix अम in the Vedas, when these words are used as adverbs By the force of the word च 'also' in the sûtra, the affix आमु is also included Thus प्रतनय प्रतरम (Rig Veda X 45. 9) प्रतरम् नयामः ॥ or प्रतराम् वस्य । प्रतर means प्रकृष्टतर ॥

The words ending in आम and अम are indeclinables, as they are included in the class of Svarâdi (I 1 37 S 447).

३५०४ । वृकज्येष्ठाभ्यां तिल्तातिलौ च छन्दसि । ५ । ४ । ४१ ।

स्वार्थे । 'यो नो दुरेवो वृकतिः' । 'ज्येष्ठतातिं बर्हिषदम्' ।

3504 In the Chhandas, the affix til and tâtil come after vrik and jyeshtha when excellence is denoted

The word प्रशंसायाम् is to be read into this sûtra This also debars रूपप् V 3 66 S 2021 Thus वृकतिः or वृकताति, as, येनो मरुतो वृकतातिमर्त्य (Rig Veda, II 34 9). Similarly ज्येष्ठतातिः ॥

यो नो दुरेवो वृकतिः (Rig Ved IV 41 4) ज्येष्ठताति बर्हिषदम् (Rig Ved V 44 1)

३५०५ । अनसन्तान्नपुंसकाच्छन्दसि । ५ । ४ । १०३ ।

तत्पुरुषाट्टच्स्यात्समासान्त । 'ब्रह्मसाम भवति' । देवच्छन्दसानि' ।

3505 In the Chhandas, the affix tach comes after a Tatpurusha compound in the Neuter Gender ending in 'an' or 'as'

Thus हस्ति + चर्मन् = हस्तिचर्मम्, as in हस्तिचर्मे जुहोति so also ऋषभचर्मेऽभिषिञ्चति ॥ So also when a word ends in अस as, देवच्छन्दसानि (देव + छन्दस् = देव + छन्दस् + टच् = देवच्छन्दसम) so also मनुष्यच्छन्दसानि ॥

Why do we say "when ending in अन् or अस्" ? Observe बिल्वदारु जुहोति ॥ Why do we say "in the Neuter" ? Observe सुत्रामा वा पृथिवी द्यामनेहसम् ॥

NOTE —The word वा "optionally" should be read into the sûtra Therefore टच् is optionally added as ब्रह्मसाम or ब्रह्मसामम्, देवच्छन्दः or देवच्छन्दसम् ॥

३५०६ । बहुप्रजाश्छन्दसि । ५ । ४ । १२३ ।

'बहुप्रजा निर्ऋतिमाविवेश'।

3506 The form bahuprajas is valid in the Vedas.

Thus बहुप्रजा निर्ऋतिमाविवेश ॥ Rig Ved I 164 32 In the classical literature, the form is बहुप्रज, as बहुप्रजो ब्राह्मणः ॥

३५०७ । छन्दसि च । ५ । ४ । १४२ ।

दन्तस्य दतृ स्याद्बहुव्रीहौ । 'उभयतोदतः प्रति गृह्णाति' ।

3507 For danta is substituted dat in the Vedas, when final in a Bahuvrîhi

Thus पत्रदन्तमालभेत, उभयदत आलभेत or उभयतो दतः प्रतिगृह्णाति ॥

३५०८ । ऋतश्छन्दसि । ५ । ४ । १५८ ।

ऋदन्ताद्बहुव्रीहेर्न कप् । हता माता यस्य हतमाता ।

इति पञ्चमोऽध्यायः ।

3508 The affix 'kap' does not come after a Bahuvrîhi ending in short 'ri' in the Vedas

Thus हता माताऽस्य = हतमाता, हतपिता, हतस्वसा, सुहोता ॥

CHAPTER VI

३५०९ । क । एकाचो द्वे प्रथमस्य । ६ । १ । १ ।

'* छन्दसि वेति वक्तव्यम् *' । 'यो जागार' । 'दाति प्रियाणि' ।

3509 A In the room of the first portion, containing a single vowel, there are two S 2175.

Vârt —In the Chhandas there is optionally reduplication of the root in the Perfect and other tenses As दाति प्रियाणि (Rig Ved VI 8 3) or ददाति प्रियाणि ॥ मघवा दातु or ददातु, नक्तिता दधातु or दधातु ॥

Vârt — The root जागृ is optionally reduplicated in the Perfect. As, यो जागार (or जजागार) Rig Ved X 11 11

३५०९ । तुजादीनां दीर्घोऽभ्यासस्य । ६ । १ । ७ ।

तुजादिराकृतिगणः । 'प्रभरा तूतुजान' 'सूर्यं मामहानम्' । 'दाधार यः पृथिवीम्' 'स तूताव' ।

3509 In the room of a short vowel of the reduplicate of the roots 'tuj' &c, a long is substituted

There is no list of तुजादि verbs given any where The word आदि in तुजादि therefore should be construed as "verbs *like* tuj" so that wherever we may find a word having a long vowel in the Reduplicate, we should consider it a valid form Thus प्रभरा तूतुजान तुज + कानच् III 2, 106 तूतुजान Rig I 61 12) सूर्यं मामहान । दाधार य पृथिवीम Rig Ved III 32 8 स तूताव Rig Ved I 94 2 Thus lengthening only takes place in the Vedas before some special affixes.

३५१० । बहुलं छन्दसि । ६ । १ । ३४ ।

ह्वः सम्प्रसारणं स्यात् । 'इन्द्रमा हुव ऊतये' ।

'+ ऋचि त्रेरुत्तरपदादिलोपश्च छन्दसि +' ऋच्छब्दे परे त्रेः सम्प्रसारणमुत्तरपदादेर्लोपश्चेति वक्तव्यम् । तृच सूक्तम । 'छन्दसि' किम । त्र्यृचानि ।

'+ रयेर्मतौबहुलम +' । रेवान् । रयिमान्पुष्टिवर्धन ।

3510 In the Chhandas, the semivowel of the root hve is diversely vocalised

Thus हुवे or हुवामि, as इन्द्रमाहुव ऊतये (Rig Ved I 111 4). देवी सरस्वतीं हुवे ॥ The form हुवे is Atmanepada, Present tense, 1st Pers sing the vikarana शप is elided, then there is vocalisation and substitution of उवङ् ॥ So also हुवामि मंरुत शिवान् । हुवामि विश्वान् देवान् ॥ So also हव as श्रुधीहवम (Rig I 2 1.) 'hear the invocation'

Vârt —There is vocalisation of the semivowel of त्रि when followed by ऋच्, and there is elision of the ऋ of ऋच when it refers to Metres As तिस्र ऋच यस्मिन् = तृच सूक्त ॥ तृच साम ॥ The word तृच् takes the samâsânta affix अ by V 4 74 Why do we say when referring to a metre ? Observe त्र्यृचानि ॥

Vârt —In the Chhandas there is diversely vocalisation of the semivowel of रयि followed by the affix मतुप्, as रयि + मत = रइ + मत = र + इ + मत्=र+इ + वत (VIII 2 15)=रेवत्, as, आ रेवानेतु नो विश. ॥ Sometimes it does not take place, as रयिमान् पुष्टिवर्द्धन. ॥ The म here is not changed to व as required by VIII 2, 15

३५११ । चायः की । ६ । १ । ३५ ।

चायतेर्बहुलं कीत्ययमादेशः. स्याच्छन्दसि । 'न्य १ न्यञ्चिच्युर्न निचिक्युरन्यम्' । लिट्युसि रूपम् । बहुलग्रहणानुवृत्तेर्नेह । 'अग्निं ज्योतिर्निचाय्य' ।

3511 For chây is diversely substituted kî in the Chhandas

Thus विधुना निचिक्यु', न्यन्य चिक्युर्न निचिक्युरन्यम् ॥ These are forms ending in the affix उस् of the Perfect Sometimes there is no substitution As अग्निं ज्योतिर्निचाय्य ॥ Thus चाय + उस् = की+उस् = चिकी+उस्=चिक्यु. । So also चाय्+ क्त्वा=चाय् + ल्यप् = चाय्य ।

३५१२ । अपस्पृधेथामानृचुरानृहुश्चिच्युषेतित्याजश्राताः श्रितमाशीराशीर्त्तः । ६ । १ । ३६ ।

एते छन्दसि निपात्यन्ते । 'इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथाम' । स्पर्धेर्लङ्याथाम । 'अर्कमानृचु' । 'वसून्यानृहुः' । 'अर्चेरर्हेश्च लिट्युसि' । चिच्युषे । च्युङो लिटि थासि । 'यस्तित्याज' । त्यजेर्णलि । 'श्रातास्त इन्द्र सोमा' । 'श्रिता नो ग्रहाः' । 'श्रीञ् पाके निष्ठायाम्' । 'माशिर दुहे' । 'मध्यत आशीर्त्त.' । श्रीञ एव क्विपि निष्ठायां च ।

3512 In the Chhandas, the following irregular forms are met with —अपस्पृधेथाम्, आनृचु', आनृहुः, चिच्युषे, तित्याज, श्राताः, श्रितम्, आशीः and आशीर्त्तः ॥

The word छन्दसि is understood here From the root स्पर्द्ध 'to challenge', is formed अपस्पृधेथाम् being the Imperfect (लङ्), 2nd Pers Dual, Atmanepada · there is reduplication of the root, vocalisation of र, and the elision of अ irregularly As, इन्द्रश्चविष्णो यदपस्पृधेथाम् (Rig Ved VI 69 8) In the classical language

the form is अपत्यमंयाम ॥ Some say, it is derived from स्यम with the preposition अप, the vocalisation of र, the elision of अ, and the non prefixing of the augment अट् in the Imperfect (VI. 4 75) The counter example of this will be अपास्यमं-याम् ॥

From अर्चे and अर्हे 'to respect, to worship', are derived आनृचु: and आनृहु: in the Perfect before the 3rd per pl उस्, there being vocalisation of र and the elision of अ irregularly Then there is reduplication, then ऋ changed to अ, then the lengthening of this अ, then the addition of the augment न, as अर्च्+उस् = अच्+उस् = अ+अच्+उस् = अ+अच्+उस् (VII 4 66) = आ + अच् + उस् (VII 4. 70) = आ+न्+अच्+उस् (VII. 4 71)=आनृचु ॥ The irregularity consists in the samprasârana with the elision of अ ॥ Thus यथा अर्कमानृचु. (Rig Ved. I. 19 4), न बहून्यानृहु. ॥ The classical forms will be आनर्चु, आनर्हु ॥

The form चिच्युषे is the Perfect 2nd per sing of the root च्युङ् 'to go' there is vocalisation of the reduplicate, and the non addition of the augment इट् before the affix से ॥ This is the irregularity The regular form is चुच्युविषे ॥

The form तित्याज as in "यस्तित्याज" (Rig Ved X 71 6), is the Perfect of त्यज्, the vocalisation of the reduplicate is the irregularity. The regular form is तत्याज ॥

From the root श्रीञ् 'to cook', is derived श्राता before the Nishthâ affix, श्री changed to श्रा irregularly As श्रातास इन्द्रसोमाः ॥ The form श्रितं is also derived from the same root by shortening the vowel with the same affix As सोमो गौरी अधिश्रित, श्रिता नो ग्रहा. ॥ Some say the श्रा substitution of श्री takes place when the word refers to सोम, in the plural, and श्रि when it refers to other than सोम ॥ Sometimes the word श्रात. is seen in the singular, referring to objects other than सोम । Thus यदि श्राता जुहोतन ॥ In fact, the exhibition of the word श्राता in the plural in the sûtra is not absolutely necessary

The words आशीर and आशीर्त: are from the same root श्री, with the prefix आङ् and taking the affixes क्विप् and क्त respectively Before these श्री is replaced by शीर्, and the non addition of न in the Nishthâ is irregular, As, "आशिरं दुहे" (Rig Ved III. 53 14), सोमेमध्यत आशीर्त. ॥ (Rig Ved VIII 2. 9)

३५१३ । खिदेश्छन्दसि । ६ । १ । ५२ ।

'खिद दैन्ये' । अस्यैच आ स्यात । चिखाद । चिखेदेत्यर्थः ।

3513 There is optionally the substitution of â in the room of the diphthong of the verb khid 'to suffer pain,' in the Chhandas.

The word विभाषा is understood here. Thus चित्तं चिखाद or चिखेद ॥ In the classical literature we have चित्तं खेदयति ॥

३५१४ । शीर्षश्छन्दसि । ६ । १ । ६० ।

शिरःशब्दस्य शीर्षन् स्यात । 'शीर्ष्णो आननः' ॥

3514 The word śîrshan is found in the Chhandas

This word is another form of शिर. and means 'head' This is not a substitute of शिर in the Vedas, for both forms are found therein. Thus शीर्ष्णा

जानत· (Rg Ved VII. 66. 15) In the classical literature there is only one form कित. ॥

The Sûtras VI 1 104 and 105 declare "The substitution of a long vowel homogeneous with the first, does not take place when अ or आ is followed by a vowel other than अ of the case-affixes of the Nominative and the Accusative" "The substitution of a long vowel homogeneous with the first, does not take place when a long vowel is followed by a Nominative or Accusative case-affix beginning with a vowel other than अ or by the Nom Pl affix जस् ॥" The following sûtra makes an exception in the Vedas

३५१५ । वा छन्दसि । ६ । १ । १०६ ।

दीर्घाज्जसि इचि च पूर्वसवर्णदीर्घो वा स्यात । वाराही वाराह्यौ । 'मारुतीरीलते विश.' । उत्तरसूत्रद्वयेऽपीद वाक्यभेदेन सबध्यते । तेनामिपूर्वत्व वा स्यात । शमी च शम्य च । 'सूर्म्यं सुषिरामिव' । सम्प्रसारणाच्च ' (३३०) इति पूर्वरूपमपि वा । इज्यमान । यज्यमान ।

3515 In the Vedas, the long vowel may optionally be the single substitute of both vowels, in contravention to the prohibition mentioned in VI 1 104 and VI 1. 105

Thus मारुती. or मारुत्य, पिण्डी. or पिण्ड्यौ, वाराही or वाराह्यौ, उपानही or उपानह्यौ ॥

'मारुतीरीलते विशः' (Rig Ved. V 8 3)

The two sûtras subsequent to this in the Ashtâdhyâyi, namely VI 1 107 and VI 1 108 are also influenced by the present sûtra Thus sûtra VI 1 107 declares. "There is the single substitution of the first vowel, when a simple vowel is followed by the अ of the Accusative singular अम् ।" But this is optional in the Vedas Thus शमीम् or शम्यम्, and सूर्म्यं सुषिरामिव (Rig Ved, VIII 69 12).

Similarly VI 1 108 declares "There is the single substitution of the first vowel for the vocalised semi vowel and the subsequent vowel" In the Veda this rule is optional, as इज्यमानः or यज्यमान. ॥

३५१६ । शेश्छन्दसि बहुलम् । ६ । १ । ७० ।

लोपः स्यात् । 'या ते गात्राणाम' । 'ताता पिण्डानाम्' ।

'+ समानादिषु छन्दसि पररूप वक्तव्यम +' । अपात्स्वेमन् । अपा त्वोक्मन् ।

3516 In the Chhandas, the elision of case-ending i (śi) of the nominative and accusative plural neuter, is optional

Thus या ते गात्राणाम् (Rg Ved I 162 19) ताता पिण्डानाम् (Rig Ved I. 162 19).

Vârt —In the Vedas, the pararûpa substitution takes place when एमन् &c follow Thus अपा त्वा एमन् = अपा त्वेमन् ॥ So also अपा त्वा ओक्मन् अपा त्वोक्मन् ॥

३५१७ । भय्यप्रवय्ये च च्छन्दसि । ६ । १ । ८३ ।

बिभेत्यस्मादिति भय्य. । वेते प्रवय्या इति स्त्रियामेव निपातनम् । प्रवेयमित्यन्यत्र । 'छन्दसि' किम् । भेयम् । प्रवेयम् ।

'+ हृदय्या आप उपसख्यानम +' हृदे भवा हृदय्या आप । भवे छन्दसि यत ।

3517 The forms bhayya and pravayyâ are found in the Chhandas.

The word भय्य is derived from भी+यत्, and प्रवय्या from प्र+वी+यत् ॥ The guna ए is changed to अय् ॥ Thus भय्यं किमाशीत् ॥ वत्सतरी प्रवय्या ॥ The यत् is added to भी wi h the force of Ablative by virtue of the diversity allowed by कृत्यल्युटो बहुलं (III 3 113) ॥ Thus बिभेति अस्मात् = भय्यम् "frightening or fearable" The word प्रवय्या is always used in the feminine in other places प्रवेय is the proper form Why we do say 'in the Vedas'? Observe भेयम्, प्रवेयम् in the classical literature

Vârt —The word ह्रदय्या should also be enumerated when referring to water. As ह्रदे भवा = ह्रदय्या आपः ॥ The affix यत् is added by IV 4 110 (ह्रदे+य=ह्रदय्+य) ॥

३५१८ । प्रकृत्यान्तःपादमव्यपरे । ६ । १ । ११५ ।

ऋक्पादमध्यस्थ एङ् प्रकृत्या स्यादति परे न तु वकारयकारपरेऽति । 'उपप्रयन्तो अध्वरम्' । 'सुजाते अश्वसूनृते' । 'अन्तःपादम्' किम् । 'एतास एतेऽर्चन्ति' । 'अव्यपरे' किम् । 'तेऽवदन्' तेऽयजन् ।

3518 The final 'e' or 'o' and the following 'a' when occurring in the middle half of a foot of a Vaidic verse, retain their original forms, except when the 'a' is followed by 'v' or 'y' ॥

The word एङः is understood here, but it should be construed here in the nominative case and not in the Ablative. The word प्रकृति means 'original nature, cause' The word अन्तर् is an Indeclinable, used in the Locative case here and means 'in the middle' The word पादः 'the foot of a verse' refers to the verses of the Vedas, and not to the verses of the classical poetry The word अति is also understood here Thus उपप्रयन्तो अध्वरम् (Rig Ved. I, 74 1.), सुजाते अश्वसूनृते (Rig Veda V 79 1)

Why do we say 'in the inner half of a foot of a verse?' Observe एता अर्षन्ति (?) कुत एतास एतेऽर्चन्ति (Rig Ved I 165 1) ॥ Why do we say "when व or य does not follow अ?" Observe तेऽवदन् (Rig. X 109 1) ॥ Why do we say ए or ओ? Observe अग्निरत्र वसामवमव्यत् ॥ Some read this sûtra as प्रकृत्या. अन्तःपादमव्यपरे ॥ According to them, this sûtra supersedes the whole rule of juxtaposition or संहिता (VI 1 72)

३५१९ । अव्यादवद्यादवक्रमुरव्रतायमवन्त्ववस्युषु च । ६ । १ । ११६ ।

एषु व्यपरेऽप्यति एङ् प्रकृत्या । 'वसुभिर्नो अव्यात्' । मित्रमहो अवद्यात्' । 'मा शिवासो अवक्रमुः' । 'ते नो अव्रताः' । 'शतधारो अयं मणिः' । 'ते नो अवन्तु' । 'कुशिकासो अवस्यवः' । यद्यपि । बहुचैस्तेनोऽवन्तु रथतूः' सो यमागात्' तेऽरुणेभिः' इत्यादौ प्रकृतिभावो न क्रियते तथापि बाहुलकात्समाधेयम् । प्रातिशाख्ये तु वाचनिक एवायमर्थः ।

3519 The 'e' or 'o' retain their original form in the middle of a Vaidic verse, when the following words come after them (though the 'a' in these has a 'v' and 'y' following it).—अव्यात्, अवद्यात्, अवक्रमुः, अव्रत, अयम्, अवन्तु, अवस्यु ॥

Thus अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अव्यात् ॥ मित्रमहो अवद्यात् (Rig IV. 4. 15), मा शिवासो अवक्रमुः (Rig VII. 32 27), ते नो अव्रता. (Not in the Rig Veda) Prof Bohtlingk gives the following examples from the Rig Veda —सोऽहमव्रतम् (VI 14. 3) मंदहन्तो अव्रतान् (IX. 73 5), वर्णं अव्रतान् (IX. 73 8), शतधारो अयं मणिः, ते नो अवन्तु,

(Not in the Rig Veda according to Prof Bohtlingk the अ of अवन्तु is generally elided in the Veda after ए or आ) कुशिकासो अवस्यव (Rig III 42 9)

Though in the Rig Veda we find examples like ते नोऽवन्तु रथतू (Rig Ved X 77 8), and सोऽयमागात and तेऽरुणेभि (Rig Ved I 88 2) &c where there is no Prakriti-bhâva, but *sandhi*, yet these are to be explained by bahulam i e as a Vaidic diversity But in the Prâtisâkhyas, the e is an express rule to this effect, and not left to mere inference as here

NOTE —1 अव्यात is Benedictive 3rd Per Sing of अव 'to protect'

2 अवद्यात is Ablative singular of अवद्य ॥

3 अवक्रमु is the Perfect, 3rd Per Plural of क्रम preceded by the Preposition अव । There is no reduplication as a Vaidic irregularity Some read अवचक्रमु (with reduplication) in the text, but no such word is found in the Rig Veda

4 अवत is the Aorist of वृङ् and वृञ, the 3rd Per Pl झि is replaced by अत । (The Aorist sign is elided by II 4 80 S 3402)

5 अयम is from इदम ।

6 अवन्तु is Imperative 3rd Per Pl of अव 'to protect'

7 अवस्यु is a Noun, from अव+असुन=अवस् । Then is added क्यच् as अवस्य । Then उ is added by III 2, 170, and we get अवस्यु. ॥

३५२० । यजुष्युरः । ६ । १ । ११७ ।

उर शब्द एङन्तोऽनि प्रकृत्या यजुषि । 'उरो अन्तरिक्षम्' । यजुषि पादाभावादनन्त.पादार्थ वचनम ।

3520 In the Yajur Veda, the word 'uras' when changed to 'uro' retains its original form when followed by a short 'a' which is also retained

Thus उरो अन्तरिक्षम (Yajur Veda Vajasan IV 7) Some read the sûtra as यजुष्युरो ॥ They take the word as उरु ending in उ, which in the Vocative case assumes the form उरो ॥ They give the following example उरो अन्तरिक्षं सजूर ॥ But in the Yajur Veda VI 11, the text reads उरोरन्तरिक्षत सजू. ॥

In the Yajur Veda, there being no stanzas, the condition of अन्त.पादं of VI 1 115 does not apply here, and hence the necessity of a separate sûtra, otherwise VI 1 115, would have covered this case also

३५२१ । आपो जुषाणो वृष्णो वर्षिष्ठेऽम्बेऽम्बालेऽम्बिकेपूर्वे । ६ । १ । ११८ ।

यजुष्यति एङ प्रकृत्या । 'आपो अस्मान्मातर शुन्धयन्तु' । जुषाणो अग्निराज्यस्य' । 'वृष्णो अंशुभ्याम्' । 'वर्षिष्ठे अधि नाके' । 'अम्बे अम्बाले अम्बिके' । अस्मादेव वचनात् 'अम्बार्थ –' । (२६७) इति ह्रस्वो न ।

3521 In the Yajur Veda, the short 'a' is retained after आपो, जुषाणो, वृष्णो, वर्षिष्ठे, and also in and after 'ambe' or 'ambâle' when they stand before 'ambike'

Thus आपो अस्मान् मातर. शुन्धयन्तु (Yaj IV 2) जुषाणो अप्तुराज्यस्य (Yaj V 35), वृष्णो अंशुभ्या गभस्ति पूत (Yaj VII 1) वर्षिष्ठे अधिनाके ॥ The Vajasaneyi Sanhita has वर्षिष्ठेऽधि (V S I 22) The Taittariya Sanhita has वर्षिष्ठे अधि ॥ (I 1 8 1 4, 43, 2 5 5 4) अम्बे अम्बाले, अम्बिके (V S 23 18 where the reading is अम्बे अम्बिकेऽम्बालिके) but Tait S VII 4 19 1, and Tait Br. III 9 6.

3 has अम्बे अम्बाल्यम्बिके ॥ The words अम्बे &c. though in the Vocative, do not shorten their vowel by VII 3 107, because they have been so read here

३५२२ । अङ्ग इत्यादौ च । ६ । १ । ११९ ।

अङ्गशब्दे य एङ् तदादौ चाकारे य एङ्पूर्वः सोऽपि प्रकृत्या यजुषि । 'प्राणो अङ्गे अङ्गे अदीध्यत्' । 'अङ्गे अङ्गे अशोचिषम्' ।

3522 In the Yajur Veda, when the word 'ange' is followed by 'ange' the subsequent short *a* is retained, as well as the preceding 'e' or 'o'

Thus ऐन्द्रः प्राणो अङ्गे अङ्गे अदाध्यत्, ऐन्द्रः प्राणो अङ्गे अङ्गे निदीध्यत्, ऐन्द्रः उदानो अङ्गे अङ्गे निधीत., ऐन्द्रः प्राणो अङ्गे अङ्गे अशोचिषम् (Yaj. 6. 20)

३५२३ । अनुदात्ते च कुधपरे । ६ । १ । १२० ।

कवर्गधकारपरे अनुदात्तेऽति परे एङ् प्रकृत्या यजुषि । 'अयं सो अग्निः' । 'अयं सो अध्वरः' । 'अनुदात्ते' किम् । 'अधोऽग्ने रुद्रे' । अग्रशब्द आद्युदात्त । 'कुधपरे' किम । 'सोऽयमग्निमन्त' ।

3523 In the Yajur Veda, when an anudâtta *a* is followed by a Guttural or a *dh*, the antecedent 'e' or 'o' retains its form, as well as this subsequent *a*

Thus अय सो अग्निँ (Yaj 12 47), अयं सो अध्वरँ. ॥ Why do we say when अ is gravely accented? Observe अधोऽग्रे, here अग्रे has an acute accent on the first syllable Why do we say "when followed by a Guttural (कु) or a ध"? Observe सोऽयमग्नि मन्त ॥

३५२४ । अवपथासि च । ६ । १ । १२१ ।

अनुदात्त अकारादौ अवपथा:शब्दे परे यजुषि एङ् प्रकृत्या । 'त्रीरुद्रेभ्यो अवपथा' । थपिस्यासि लङि 'तिङ्ङतिङ' (३६३५) इत्यनुदात्तत्वम् । 'अनुदात्ते' किम् । 'यद्रुद्रेभ्योऽवपथा.' । निपातैर्यद्यदि-' (३'७७) इति निघातो न ।

3524 In the Yajur Veda, when the gravely accented *a* of *avapathâs* follows *e* or *o* the vowels retain their original form.

Thus त्रीरुद्रेभ्यो अवपथा ॥ The word अवपथाः is 2nd per Singular Imperfect of वप् in the Atmanepada. Thus अ+वप्+शप्+थास ॥ The अ is grave by VIII 1 28 When it is not gravely accented, the अ drops As यद्रुद्रेभ्योऽवपथा' ॥ Here अ in not grave by virtue of VIII. 1 30

३५२५ । आङोऽनुनासिकश्छन्दसि । ६ । १ । १२६ ।

आङोऽचि परेऽनुनासिक स्यात । स च प्रकृत्या । 'अभ्र आँ अप.' । 'गभीर आँ उग्रपुत्रे' । '+ ईषाद्वादीना छन्दसि प्रकृतिभावो वक्तव्यः +' । 'ईषा अक्षो हिरण्ययः' । 'ज्या इयम्' । 'पूषा अविष्टु' ।

3525. For the adverb 'â' is substituted in the Chhandas the nasalised 'añ' when a vowel follows it, and it retains its original form.

Thus अभ्र आँ अप. (Rig Veda V. 48. 1), गभीर आँ उग्रपुत्रे जिघांसतः (Rig Veda VIII. 67. 11.)

Várt —In the Vedas ईषा अक्ष॰ &c are found uncombined As, ईषा अक्षा का ईमिरे विश्वगिला, यथा अङ्गद, यथा अगमन् &c
ज्या इयम् (Rig Ved VI 75 3) पूषा अविष्टु (Rig Ved X 26 1)

३५२६ । स्यश्छन्दसि बहुलम् । ६ । १ । १३३ ।
स इत्यस्य सोर्लोप स्याद्धलि । 'एष स्य भानु '।

3526 In the Chhandas, the case-affix of the nominative singular is diversely elided after *sya*, when a consonant follows it

Thus उत स्य वाजी क्षिपणि तुरण्यति । ग्रीवायां बद्धो अपिकक्ष आसनि (Rig Veda IV 40 4), एष स्य ते मधुमाँ इन्द्र सोम (Rig Veda IX 87, 4) Sometimes it does not take place as यत्र स्यो निपतेत ॥ The स्य means 'he'

३५२७ । ह्रस्वाच्चन्द्रोत्तरपदे मन्त्रे । ६ । १ । १५१ ।
ह्रस्वात्परस्य चन्द्रशब्दस्योत्तरपदस्य सुडागम स्यान्मन्त्रे । 'हरिश्चन्द्रो मरुद्गण' । सुश्चन्द्र स्य ।

3527 In a Mantra, the 'sut' is added to 'chandra,' when it is a second member in a compound and is preceded by a short vowel

Thus हरिश्चन्द्रो मरुद्गण. (Rig Ved IX 66 26) सुश्चन्द्रो युष्मान् ॥ Why do we say after a short vowel? Observe सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ Why do we say 'in a Mantra'? Observe, सुचन्द्रा पौर्णमासी ॥ The उत्तरपद can only be in a compound (samâsa) as it is well known to all, and it does not mean, 'the second word,' as the literal meaning might convey Therefore the rule does not apply here सुश्रमसि चन्द्रमसि ॥

३५२८ । पितरामातरा च छन्दसि । ६ । ३ । ३३ ।
द्वन्द्वे निपात. । 'आ मा गन्ता पितरामातरा च' । चाद्विपरीतमपि । 'नमातरापितरा नू चिदिष्टौ' ।
'समानस्य छन्दस्यमूर्धप्रभृत्युदर्केषु' । समानस्यस स्यान्मूर्धादिभिन्न उत्तरपदे । सगर्भ्यः ।
'+ छन्दसि स्त्रिया बहुलम +' । विष्वग्देवयोरद्र्यादेश. । 'विश्वाची च घृताची च,' 'देवद्रीचीं नयत देवयन्त.', 'कद्रीची' ।

3528 In the Vedas the form 'Pitarâmâtarâ' is also valid.

In the ordinary language मातापितरौ is the proper form The Vaidic form is derived by adding अङ् to the first member, and आ is added to the second by VII. 1. 39 and then Guna by VII 3 110 Thus आ मा गन्ता पितरामातरा च ॥
By force of च 'also', the converse is also valid As न मातापितरा नू चिदिष्टौ ।

3528A स is the substitute of समान in the Chhandas, but not before मूर्धन्, प्रभृति and उदर्क ॥ (See VI 3 84 S 1012)

Thus सगर्भ्य. = समानो गर्भ "uterine brother"

Várt —In the Vedas, the finals of विश्व and देव are replaced by अद्रि diversely before the feminine nouns thus in "विश्वाची च घृताची च', there is no substitution in विश्वाची, but in कद्रीची there is this substitution कद्रीची is derived from किम+अच = कद्रि + अच ॥ Then is added ङीप् and then like अश्वाची ॥ This vartika is an exception to VI 3 92 S 418
देवद्रीचीं नयत देवयन्त (Rig Ved III 6. 1) कद्रीची (Rig Ved I 164 17).

३५२९ । सध मादस्थयोश्छन्दसि । ६ । ३ । ९६ ।

सहस्य सधादेशः स्यात । 'इन्द्र त्वास्मिन्सधमादे' । सोमः सधस्थम ।

3529. *Sadha* is substituted for *saha* in the Chhandas when *mada* and *stha* follow

Thus सधमादेद्युम्न्य एकास्ता' सधस्था ॥ Another example is आत्वा वृहन्तो हरयो युञ्जाना, अर्वागिन्द्र सधमादो वहन्तु (Rig III 3 7) सहमाद्यन्ति देवा अस्मिन् - यज्ञ ॥ 'इन्द्र त्वास्मिन्सधमादे' (Rig Ved VIII 2 3)

३५३० । पथि च च्छन्दसि । ६ । ३ । १०८ ।

पथिशब्द उत्तरपदे को कव कादेशश्च । कवपथ -कापथ'-कुपथ. ।

3530 The substitution of *ka*, and *kava* for *ku* takes place in the Chhandas before *patha*.

Thus कवपथ., कापथ' and कुपथः ॥

३५३१ । साढ्यै साढ्वा साढेति निगमे । ६ । ३ । ११३ ।

सहे क्त्वाप्रत्यये आद्य द्वय तृनि तृतीय निपात्यते । 'मरुद्भिरुग्रः पृतनासु साळ्हा' अचोर्मध्यस्थस्य डस्य ल ढस्य ळ्हश्च प्रातिशाख्ये विहित. । आह हि ।

'द्वयोश्चास्य स्वरयोर्मध्यमेत्य सपद्यते स डकारो लकार ।

ळ्हकारतामेति स एव चास्य ढकार' सन्नूष्मणा सप्रयुक्त ॥' इति ।

3531 'Sâdhyai' 'sâdhwâ' and 'sâdhâ' are irregularly formed in the Vedas

Thus साढ्यै समन्तात, साढ्वा शत्रून् ॥ The words साढ्यै and साढ्वा are both formed by क्त्वा affix added to सह the ओ substitution not taking place. In the first, क्त्वा is changed to ध्यै ॥ The third word साढा is formed by तृन् affix added to सह ॥ In the classical literature सोढा and सोढ्वा are the proper forms.

'मरुद्भिरुग्र पृतनासु साळ्हा (Rig Ved VII 56 23)

In the Pratisâkhya it is ordained that a ड situated between two vowels is changed to ल, and a ढ so situated becomes ळ्ह ॥ As says the kârikâ.

Kârikâ —The letter ड falling between two vowels has become ळ in the pronunciation of this Professor

So also ढ similarly situated is pronounced by him as an Ushman letter e, lh ळ्ह " ॥

३५३२ । छन्दसि च । ६ । ३ । १२६ ।

अष्टन आत्व स्यादुत्तरपदे । अष्टापदी ।

3532. In the Chhandas also, the long vowel is substituted for the final of 'ashtan' before a second member.

Thus अष्टापदी ॥ The form अष्टापदी is the feminine in ङीप् (IV 1, 8) of अष्टपात् (V 4 138 the अ of पाद being elided in a Bahuvrihi), पद being substituted for पात् by VI 4, 130

३५३३ । मन्त्रे सोमाश्वेन्द्रियविश्वदेव्यस्य मतौ । ६ । ३ । १३१ ।

दीर्घ स्यान्मन्त्रे । 'अश्वावतीं सोमावतीम्' । इन्द्रियावान्मदिन्तम । 'विश्वकर्मणा विश्वदेव्यावता' ।

3533 In a Mantra, the final vowels of सोम, अश्व, इन्द्रिय and विश्वदेव्य are lengthened when the affix 'matup' follows

Thus सोमावती, अश्वावती इन्द्रियावती, विश्वदेव्यावती ॥
अश्वावतीं सोमवतीम (Rig Ved X 97 7)
विश्वकर्मणा विश्वदेव्यावता (Rig Ved X 170 4)

३५३४ । ओषधेश्च विभक्तावप्रथमायाम् । ६ । ३ । १३२ ।
दीर्घ स्यान्मन्त्रे । 'यदोषधीभ्य अदधात्योषधीषु' ।

3534 In a Mantra, the final of 'oshadhi' is lengthened before the case-endings, but not in the Nominative

Thus यद ओषधीभ्य अदधात्योषधीषु ॥

३५३५ । ऋचि तुनुघमक्षुतङ्कुत्रोरुष्याणाम् । ६ । ३ । १३३ ।
दीर्घ स्यात । 'आ तू न इन्द्र' । 'नू मर्त' । 'उत वा घा स्यालात' । मक्षू गोमन्तमीमहे । 'भरता जातवेदसम' । तङिति थादेशस्य ङित्वपक्षे ग्रहणम । तेनेह न । 'शृणोत ग्रावाणा' । 'कूमना' । 'अत्रा ते भद्रा' । 'यत्रा नश्चक्रा' । 'उरुष्याणा' ।

3535 In the Rig Veda, the finals of the particles तु, नु, घ, मक्षु, the tense-affix तङ्, कु, the ending 'tra' and the word उरुष्य are lengthened

Thus तु —आ तू न इन्द्र वृत्रहन् (Rig IV 32 1) नु—नू मर्त ॥ घ —उत वा घा स्यालात ॥ मक्षु —मक्षू गोमन्तमीमहे ॥ तङ —भरता जातवेदसम (Rig X 176 2) तङ is the त substitute of था, when it is treated as ङित्, therefore it does not apply here, शृणोत ग्रावाणा (I 2 4) कु—कूमनस , त्र—'अत्रा ते भद्रा । ' यत्रानश्चक्रा' उरुष्या णो अग्ने ॥

NOTE :—The घ in the sûtra is the sound घ and not the technical घ (तरप् and तमप) स्याल means "the wife's brother" भरत is Imperative Second Person Plural शृणोत is the Imperative Second Person Plural formed by the affix तप् (VII 1 46 S 3568) Since this affix is पित the present rule does not apply to it उरुष्य is Imperative 2nd Per Singular and is derived from the Kandwâdi root उरुष्य (formed by यक्) The affix हि is elided by VI 4 105 S 2202 The न of the Pronoun नस् is changed to ण after उरुष्य by VIII 4 27 S 3649.

३५३६ । इकः सुञि । ६ । ३ । १३४ ।
ऋचि दीर्घ इत्येव । 'अभीषुण' सखीनाम्' । 'सुञ' (३६४४) इति ष' । 'नश्च धातुस्थोरुषुभ्य' (३६४६) इति ण. ।

3536 In a Mantra, the finals of the preceding member ending in 'i' or 'u' are lengthened before the particle 'su'

Thus अभी षु णा सखीनाम् (Rig IV 31 3) ऊर्ध्व ऊ षुणा ऊतये (Rig I 36 13). The स is changed to ष by VIII 3. 107 S 3644, and न changed to ण by VIII 4 27 S 3649

३५३७ । द्व्यचोऽतस्तिङः । ६ । ३ । १३५ ।
मन्त्रे दीर्घ. । 'विद्मा हि चक्राजरसम्' ।

3537. A tense affix ending in 'a' is lengthened in the Rig Veda, when the Verb consists of two syllables

Thus विद्मा हि त्वा सत्पतिं शूर गोनाम &c See Rig. III 42 6, विद्मा हि चक्रा जरसम । &c But not here देवा भवत वाजिन', as the verb consists of more than two syllables not also here आ देवान् वक्षि यक्षि च as the verbs do not end in अ ॥

NOTE — विद्म is Present First Person Plural. म replaces मस् by III 4 82. चक्र is 2nd Person Plural of the Perfect of कृ ॥

३५३८ । निपातस्य च । ६ । ३ । १३६ ।

'एवा हि ते'।

3538 In the Rig Veda the final of a particle is lengthenod

Thus एवा हि ते, अच्छाते, अच्छा जरितार (Rig Ved I 2, 2).

३५३९ । अन्येषामपि दृश्यते । ६ । ३ । १३७ ।

अन्येषामपि पूर्वपदस्थानां दीर्घं स्यात् । पूरुषः । दण्डादण्डि ।

3539 The elongation of the final is to be found in other words also.

Here we must follow the usage of the Śishthas. Where the lengthening is not ordained by any rules of Grammar, but occurs in the writing of standard authors, there we should accept such lengthening as valid Thus पूरुष. दण्डादण्डि ।

३५४० । छन्दस्युभयथा । ६ । ४ । ५ ।

नामि दीर्घो वा । 'धाता धातॄणाम' इति बह्वृचा. । तैत्तिरीयास्तु ह्रस्वमेव पठन्ति ।

3540 In the Chhandas, the finals are optionally lengthened before the Genitive plural 'nâm'

In some places they are seen as lengthened, in others not. As धाता धातॄणाम् (Rig Ved X 128 7) So also चतसृणाम and चतसॄणाम् ॥

The Rig Vedins read with long ॠ, the Taittariyas read it with short ऋ ॥

३५४१ । वा षपूर्वस्य निगमे । ६ । ४ । ९ ।

षपूर्वस्यान्तो नोपधाया वा दीर्घोऽसंबुद्धौ सर्वनामस्थाने परे । ऋभुक्षाणम् । ऋभुक्षणम् । 'निगमे' किम् । तक्षा । तक्षाणौ ।

3541. The lengthening of the penultimate vowel of a stem ending in 'n' before the affixes of the strong-case, is optional in the Nigama, when 'sh' precedes such a vowel.

Thus ऋभुक्षाणं or ऋभुक्षणमिन्द्रम् ॥

Why do we say 'in the Nigama'? In the classical literature we have तक्षा, तक्षाणौ, तक्षाण. always.

३५४२ । जनिता मन्त्रे । ६ । ४ । ५३ ।

इडादौ तृचि णिलोपो निपात्यते । 'यो नः पिता जनिता' ।

3542 In a Mantra, the word 'janitâ' is formed irregularly by the elision of 'ṇi' before the affix 'tri' with the augment 'iṭ'

Thus यो न. पिता जनिता (Rig Veda X 82 3) ॥ Otherwise जनयिता in the classical literature It is an exception to VI 4 51

३५४३ । शमिता यज्ञे । ६ । ४ । ५४ ।

शमयितेत्यर्थः ।

3543 'S'amitâ' is formed irregularly by the elision of 'ni' before an 'it' augmented affix, when meaning a sacrificial act

Thus शृत हवि शमित. ॥ It is formed by तृच and is in the Vocative case Why do we say 'when referring to a sacrificial act'? See शृतं हवि शमयित. ॥ See Satpatha Br III 8 3, 4 and 5

३५४४ । युप्लुवोर्दीर्घश्छन्दसि । ६ । ४ । ५८

ल्यपीत्यनुवर्तते । वियूय । विप्लूय ।

'आडजादीनाम' (२२५४) ।

3544 In 'yu' and 'plu,' long is substituted for 'u' before 'lyap' in the Chhandas

Thus दान्यनुपूर्वं वियूय, यत्रा यो दक्षिणा परिप्लूय ॥ Why do we say, in the Chhandas'? Observe सयुत्य, आप्लुत्य in the classical literature

By VI 4 72 the augment आट् is added to verbs beginning with a vowel, in the Aorist, the Imperfect and the Conditional In the Vedas, it comes before verbs beginning with consonants also

३५४५ । छन्दस्यपि दृश्यते । ६ । ४ । ७३ ।

अनजादीनामित्यर्थ । आनट् । आव' । 'न माङ्योगे' (२२२८) ।

3545 The 'ât' augment is found in the Chhandas also

It is found there before the roots beginning with a vowel as well as before consonant roots Thus आनट्, from नश् in the Aorist The च्लि is elided by II 4 80, when VIII 2 63 does not apply, then श् is changed to ष् by VIII 2 36 which becomes ड् and finally ट् ॥ आनक्, from नश् when VIII 2 63 applies and आयुनक् ॥ आव is Aorist of वृञ्, the affix being elided by II 4 80 आनक् from नश (II 4 80) and आयुनक् is the Imperfect of युज ॥

The augments अट् and आट् are elided when the Particle मा is added. See VI 4 74. But not necessarily so in the Vedas as taught below

३५४६ । बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेऽपि । ६ । ४ । ७५ ।

अडाटौ न स्त. माङ्योगेऽपि स्त ।'जनिष्ठा उग्र सहसे तुराय.।' 'मा व' क्षेत्रे परबीजान्यवाप्सुः'

3546 There is diversity in the Chhandas · the augment 'at' or 'ât' is added even with 'mâ,' and sometimes not added even when there is no 'mâ'

Thus in जनिष्ठा उग्र (Rig X 73 1), कामसूयेत् (Rig I 53 3) and काममर्दयेत् the augment is not added though there is no मा ॥ In मा व. क्षेत्रे परबीजान्यवाप्सुः, मा अभित्था, मा आव, the augment is not elided, though the particle मा is added.

३५४७ । इरयो रे । ६ । ४ । ७६ ।

'गर्भं प्रथम दध्रे आप'। रेभावस्याभीयत्वेनासिद्धत्वादालोप. । अत्र रेशब्दस्येटि कृते पुनरपि रेभावः । तदर्थं च सूत्रे द्विवचनान्त निर्दिष्टमिरयोरिति ।

3547 'Re' is diversely substituted for 'ire' in the Veda

Thus क स्विद्गर्भं प्रथमं दध्र आपः (Rig X 82 5) या स्य परिदध्रे ॥ In दध्रे the आ of धा is elided, before the affix इरे by VI 4 64, the र substitution being considered as asiddha (VI 4 22) for the purposes of the elision of आ ॥

Here इट् augment is first added to रे after the सेट् roots and the affix thus becomes इरे, then रे is substituted again for this इरे by this sutra, thus the affix is brought back to its original condition To show this repetition—रे—इरे—रे the sûtra has exhibited the word इरयोः in the dual number

३५४८ । छन्दस्युभयथा । ६ । ४ । ८६ ।

भूसुधियोर्यण्स्यादियङुवङौ च । 'वनेषु चित्रं विभ्वम्' । विभुवं वा । 'सुध्यो हव्यमग्ने,' सुधियो वा ।

'+ तन्वादीनां छन्दसि बहुलम् +' । 'तन्वं पुषेम' । तनुवं वा । त्र्यम्बकम्-त्रियम्बकं वा ।

3548 In the Chhandas, in the case of a stem in 'bhû' and 'sudhî' are found sometimes the इयङ्, उवङ्, and sometimes the semi-vowel substitution

As विभ्वं, विभुवम्, सुध्य and सुधिय ॥ वनेषु चित्रं विभ्वं विशे (Rig Veda IV 7 1) विभुवम् ॥ सुध्यो हव्यमग्ने for सुधियो हव्यमग्ने ॥

Vârtika —There is diversely the substitution of इयङ् and उवङ् in the Chhandas, after तनु &c and the rest This ordains substitution even after words which are not roots

As, तन्वं पुषेम (Rig Ved X. 128 1) or तनुवं ॥ त्र्यम्बकम् or त्रियम्बकम् "Three-eyed"

तनिपत्योश्छन्दसि । ६ । ४ । ९९ ।

एतयोरुपधालोपः क्ङिति प्रत्यये । 'वितत्निरे कवयः' । 'शकुना इव पप्तिम' । भाषायां वितेनिरे । पेतिम ।

3549. In the Chhandas, the root-vowel of 'tan' 'to stretch' and 'pat' to fall, is elided before an affix beginning with a vowel, when it has an indicatory 'k' or 'ṅ'

As वितत्निरे कवयः ॥ It is the 3rd Person Plural Perfect of तन् ॥ The vowel अ of तन् is elided Though the elision is *asiddha* yet the rule VI 4 120 requiring the substitution of ए and the elision of the reduplicate त does not apply because then the present sûtra would be nullified शकुना इव पप्तिम (Rig Ved IX. 107 20) This is also लिट् ॥ In the classical language we have वितेनिरे, पेतिम् ॥

३५५० । घसिभसोर्हलि च । ६ । ४ । १०० ।

'सग्धिश्च मे' । 'बब्धां ते हरी धानाः' । 'शुक्रसुग्भ्यां हेर्धि' (३४२५) ।

3550. The root-vowel of 'ghas' and 'bhas' is elided in the Chhandas, before any affix, whether beginning with a vowel or a consonant, which has an indicatory 'k' or 'ṅ'.

Thus सग्धिश्च मे सपीतिश्च मे बब्धां ते हरी धानाः ॥ सग्धिः is thus derived क्तिन् is added to the root अद्, then by II 4 39, घस् is substituted for अद्, thus घस् + ति = घ्स् + ति (अ being elided by the present sûtra) = घ् + ति (स् being elided by

VIII 2 26), then न is changed to ष, and ष to म and we have शिष ॥ Then समाना' शिष.=सशिष (समान changed to स VI 3 84) The word बभ्धाम is the Imperative of भस्. thus भस्+श्लु+ताम = भ भस + ताम = ब भस्+ताम (VI 4 100) = बभ + ताम (VIII 2 26) = ब ब्+ धाम= बब्धाम ॥ This rule of elision being a nitya, and a subsequent rule, ought to have operated first, but, as a Vaidic anomaly, the reduplication takes place first See VII 2 67

Why do we read "before an affix beginning *also* with a consonant"? Because the elision takes place before a vowel affix also, as बप्सति = भस् + श्लु + झि = ब भस्+अति (VII 1 4) = बप्सति (VIII 4 55)

Why having an indicatory क or ङ? Observe भ्रसून् बभस्ति ॥ The च has been added into the aphorism by the Vartikakâra

३५५१ । श्रुशृणुपृकृवृभ्यश्छन्दसि । ६ । ४ । १०२ ।

'श्रुधी हवम्' । 'शृणुधी गिरः' । 'रायस्पूर्धि' । 'उरुणस्कृधि' । अपावृधि ।

3551 धि is substituted for हि in the Vedas, after श्रु, शृणु, पृ, कृ and वृ ॥

As श्रुधी हवम (Rig Ved I 2, 1) शृणुधि गिरः (Rig Ved VIII 84 3) रायस्पूर्धि (Rig Ved I 36 12) उरुणस्कृधि and अपावृधि ॥

In शृणुधी, the हि is not elided after the उ or णु, as it was required by VI 4 106, since the present aphorism specifically mentions it The lengthening takes place by VI 3 137 The forms other than शृणुधि are irregular, श्नु being added *diversely* by III 1 85, and then elided diversely by बहुलंछन्दसि II 4 73

NOTE:—पूर्धि is from पृ 'to protect' The शप is elided, for the final ऋ there is उर by VII. I 102 S. 2495 and it is lengthened by VIII 2 77 S 354 उरुणस्कृधि from कृ, the न of नस is changed to ण by VIII 4. 27 S 3649 and the visarjaniya is changed to स by VIII 3. 50. S. 3635

३५५२ । वा छन्दसि । ३ । ४ । ८८ ।

हिरपिद्वा ।

3552 In the Chhandas the substitute 'hi' is optionally treated as not having an indicatory 'p'

The result is that in the Chhandas, the second person singular of लोट् has two forms, as प्रीणाहि or प्रीणीहि, युयुधि or युयोधि, धि being substituted for हि in the Vedas (by VI 4 103 S 3553) as in the following verse

अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।
युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते नमउक्तिं विधेम ॥
Rig Veda I 189 1 Yajur Veda, 40 16.

३५५३ । अङितश्च । ६ । ४ । १०३ ।

हेर्धिः स्यात् । रारन्धि । रमेर्व्यत्ययेन परस्मैपदम । शप' श्लुरभ्यासदीर्घश्च । 'अस्मे प्रयन्धि' 'युयोधि जातवेद' । यमे शपो लुक् । यौते शप श्लु । 'अङित ' किम् । प्रणीहि ।

3553 'Dhi' is substituted for 'hi' when the tense affix is not 'NIT'.

Under III 4 88 S 3552 हि is also पित् in the Vedas and when it is पित् it is not ङित् by 1 2 4 Thus रारन्धि, प्रयन्धि and युयोधि in the following सोमरारन्धि, श्रीमभ्य तद्वर्यंग्रव प्रयन्धि, युयोध्यस्मज् जुहुराणमेन ॥

Why do we say 'when it is not ङित्'? Observe प्रीणीहि ॥

(1) रारन्धि is irregularly formed Parasmaipada of रम, the शप being replaced by श्लु, and the reduplicate lengthened as a Vedic form. The म् is not elided, by VI 4 37 as the affix is not ङित् ॥ (2) प्रयन्धि is from यम the शप् is elided (3) युयोधि from यु (यौति), the शप् being replaced by श्लु, युयोधि जातवेद: (Rig Ved. VIII 11. 4)

३५५४ । मन्त्रेष्वाङ्यादेरात्मनः । ६ । ४ । १४१ ।

आत्मन्शब्दस्यादेर्लोपः स्यादाङि । 'त्मना देवेषु' ।

3554 In the Mantras, the beginning of 'âtman' is elided, when the affix of the Instrumental Singular follows

आङ् is the name of the Instrumental singular affix, given by ancient Grammarians Thus त्मना देवेषु (Rig Ved VII 7 1)

३५५५ । विभाषर्जोश्छन्दसि । ६ । ४ १६२ ॥

ऋजुशब्दस्यर्तः स्थाने र, स्याद्वा इष्ठेमेयस्सु । 'त्वं रजिष्ठमनुनेषि' । ऋजिष्ठं वा ।

3555. Before the affixes ishtha, iman and îyas, the 'ri' of 'riju' may optionally be changed to 'ra' in the Chhandas

As रजिष्ठ. and ऋजिष्ठः, in त्वं रजिष्ठमनुनेषि (Rig Ved I. 91 1).

३५५६ । ऋत्व्यवास्त्व्यवास्त्वमाध्वीहिरण्ययानिच्छन्दसि । ६ । ४ । १७५ ।

ऋतौ भवमृत्व्यम् । वास्तुनि भव वास्तव्यम् । वास्त्व च । मधुशब्दस्याणि स्त्रियां यणादेशो निपात्यते । 'माध्वीर्नः सन्त्वोषधी' । हिरण्यशब्दात्परस्य मयटो मशब्दस्य लोपो निपात्यते । 'हिरण्ययेन सविता रथेन' ।

इति षष्ठोऽध्यायः ।

3556 In the Chhandas the following are irregularly formed: Ritvya, Vâstvya, Vâstva, Mâdhvî, and Hiranyaya.

The word ऋत्व्य is derived from ऋतु, and वास्तव्य from वास्तु with the affix यत, उ being changed to व ॥ ऋतौ भवम् = ऋत्व्यम्, वास्तौ भवम् = वास्त्व्यम ॥ वास्त्व is from वस्तु, as वस्तुनि भव = वास्त्व with the affix अण् ॥ माध्वी from मधु with the affix अण in the feminine as 'माध्वीर्नं सन्त्वोषधी' Rig Ved I 90 6 हिरण्यय is from हिरण्य with the affix मयट्, the म being elided, as 'हिरण्ययेन सविता रथेन' (Rig Ved. I 35 2.)

CHAPTER VII.

'शीङो रुट्' (२४४२) ।

By VII. 1 6 S 2442, the augment रुट् is added to the -tense affix झ the 3rd Person Plural Atmanepada. But in the Vedas the augment is added to other affixes also.

३५५७ । बहुलं छन्दसि । ७ । १ । ८ ।

रुडागमः स्यात् । 'लोपस्त आत्मनेपदेषु' (३५६३) इति पक्षे तलोपः । 'धेनवो दुह्रे' । लोपाभावे घृत दुह्रते' । 'अदृश्रमस्य' । 'अतो भिस ऐस्' (२०३) ।

3557. The augment 'rut' is diversely applied in the Chhandas.

The त of अत is elided by VII 1 41 S 3563, in one alternative Thus धेनवो दुह्रे ॥ When then there is no elision, we have घृत दुह्रते । So also अदृश्रमस्य ॥ देवा अदुह्र, गन्धर्वा अप्सरसो अदुह्र ॥ Here अदुह्र is the Imperfect (लङ्) plural of दुह् ॥ Thus दुह + झ = दुह् + रत = अदुह्र, the त being elided by VII 1 41 Sometimes, the augment does not take place, as अदुह्रत ॥ Owing to the word बहुल, 'diversely', the augment र is added to other affixes also, than झ ॥ As अदृश्रम in अदृश्रमस्य केतवः ॥ This is the aorist in अङ् of the root दृश by III 1 57. the guna ordained by VII 4 16, does not take place

By VII 1 9 S. 203, ऐस् is substituted for भिस् in the Instrumental Plural after nouns ending in अ But not always so, in the Vedas

३५५८ । बहुलं छन्दसि । ७ । १ । १० ।

'अग्निर्देवेभि' ।

3558. In the Chhandas the substitution takes place diversely

That is ऐस् is substituted for भिस् even after stems which do not end in short अ, as नद्यै, and some times the substitution does not take place even after stems ending in short अ, as, देवेभि., in देवोदेवेभिरागमत् (Rig Veda I 1, 4)

३५५९ । नेतराच्छन्दसि । ७ । १ । २६ ।

स्वमोरदड् न । 'वार्त्रघ्नमितरम्' । 'छन्दसि' किम । इतरत्काष्ठम् । 'समासेऽनञ्पूर्वे क्त्वो ल्यप्' (३३३२) ।

3559 In the Chhandas, *āt* (or *ad*) is not the substitute of *su* and *am* (Nom and Acc Sg) endings, after *itar*

As इतरमितरमण्डमजायत, वार्त्रघ्नमितरम् ॥ Why in the Vedas ? See इतरत् काष्ठम, इतरत् कुडम ॥

By VII 1 37 S 3332, ल्यप् is substituted for *ktvá* in a compound the first member of which is an Indeclinable but not नञ् ॥ In the Vedas, this is optional.

३५६० । क्त्वापि च्छन्दसि । ७ । १ । ३८ ।

यजमानं परिधापयित्वा ।

3560 In the Chhandas the 'ktvâ' also, as well as lyap, is substituted for ktvâ, after an Indeclinable compound, other than one preceded by the Negative 'nañ'

Thus कृष्णं वासो यजमान परिधापयित्वा ॥

३५६१ । सुपां सुलुक्पूर्वसवर्णाच्छेयाडाड्यायाजालः । ७ । १ । ३९ ।

'ऋजव सन्तु पन्था.' । पन्थान इति प्राप्ते सुः । 'परमे व्योमन्' । 'व्योमनि' इति प्राप्ते लुक् । धीती । मती । सुष्टुती । धीत्या मत्या सुष्टुत्येति प्राप्ते पूर्वसवर्णदीर्घ । 'या सुरथा रथीतमा दिविस्पृशा अश्विना' । 'यौ सुरथौ दिविस्पृशौ' इत्यादौ प्राप्ते आ । 'नताद्ब्राह्मणम' । नतमिति प्राप्ते आत । 'यादेव विद्म तात्वा' । यमिति प्राप्ते । 'न युष्मे वाजबन्धवः' । 'अस्मे इन्द्राबृहस्पती' । युष्मास्वस्मभ्यमिति प्राप्ते शे । उरुया । धृष्णुया । उरुणा धृष्णुनेति प्राप्ते या ।

'नाभा पृथिव्याः' । नाभाविति प्राप्ते डा । 'ता अनुष्ठ्योच्यावयतात्' । अनुष्ठानमनुष्ठा । व्यवस्थावदङ् । आङो ड्या । साधुया । साध्विति प्राप्ते याच् । 'वसन्ता यजेत' । वसन्त इति प्राप्ते आल् । '+इयाडियाजीकाराणामुपसंख्यानम्+' । उर्विया । दार्विया । उरुणा दारुणेति प्राप्ते इया । सुक्षेत्रियेति प्राप्ते डियाच् । 'दृतिं न शुष्कं सरसी शयानम्' । ङेरीकार इत्याहुः । तत्राद्युदात्ते पदे प्राप्ते व्यत्ययेनान्तोदात्तता । वस्तुतस्तु ङीषन्तान्ङेर्लुक् । ईकारादेशस्य सूत्रादरणान्तर मृग्यम् । '+आङयाजयारामुपसंख्यानम्+' । 'प्रबाहवा सिसृतम्' । बाहुनेति प्राप्ते आङादेशः । 'घेर्ङिति' (२४५) इति गुणः । स्वप्नया । स्वप्नेनेति प्राप्तेऽयाच् । 'स नः सिन्धुमिव नावया' । नावेति प्राप्तेऽयार् । रित्स्वरः ।

3561 The following irregular endings are substituted for the various case endings in the Chhandas: (1) 's' of the Nom Sg for 'as' of the Plural, (2) the *luk*-elision of the case endings, (3) the single substitution of the homogeneous long vowel for the end vowel of the stem, (4) â, (5) ât, (6) e (śe) for the ending of the Nom Plural, (7) yâ, (8) â (ḍâ), with the elision of the last vowel and the consonant, if any, that follows it in the stem, (9) yâ (ḍyâ) with the similar shortening of the stem, (10) yâ, (yâch) and (11) 'â' (accent of 'la').

Thus (1) अनृक्षरा ऋजवः सन्तु पन्था (for पन्थानः) Rig Veda X 85 23.

Vârt —It should be stated that case endings replace case-endings promiscuously, as धुरि दक्षिणायाः (for दक्षिणायाम् Rig I 164. 9).

Vârt —One personal ending replaces another personal ending in the Vedas चषालं ये अश्वयूपाय तक्षति (for तक्षन्ति) Rig I. 162 6.

(2) लुक्-elision :—As परमे व्योमन् (Tait-up. II. 1. 1) for व्योमनि । Here is elision of ङि ॥

(3) Lengthening —धीती, मती, सुष्टुती for धीत्या, मत्या and सुष्टुत्या ॥

(4) आ substitute :—As ता सुरथा रथीतमोभा देवा दिविस्पृशा । अश्विना ता हवामहे ॥ (Rig Ved. I. 22. 2). Instead of तौ, सुरथौ, दिविस्पृशौ, उभौ, &c. we have ता, सुरथा, &c.

(5) आत्—न ताद् ब्राह्मणम् for न तम् ॥ [illegible] here आ is for अम् ॥

(6) शे—न युष्मे (for युष्मासु) वाजबन्धवः, Rig. VIII. 68. 19. अस्मे (for अस्मासु) इन्द्राबृहस्पती, Rig IV 49 4

(7) या—उरुया, धृष्णुया for उरुणा and धृष्णुना ॥

(8) डा—नाभा (for नाभौ) पृथिव्याः Rig I 143 4.

(9) ड्या—अनुष्ठ्या उच्यावयतात् for अनुष्ठया Ait Br. II. 6. 15. अनुष्ठानेन क्रमेण विशसनं करोतु । The word अनुष्ठा (feminine) is derived from स्था with the affix अङ् (III. 3. 106) and the preposition अनु । In the Instrumental Singular, the टा is replaced by ड्या ॥ But is not the affix अङ् of III. 3 106 set aside in the case of स्था by the specific affix क्तिन् of III 3 95? Not always, for Pâṇini himself has used forms like व्यवस्था (I 1 35) showing that स्था takes the affix अङ् also.

(10) याच्—साधुया for साधु, the elision of सु which was otherwise required does not take place

(11) आल्—वसन्ता यजेत for वसन्ते ॥

Vârt —The following substitutes should also be enumerated, (*a*) ड्या, (*b*) डियाच with the elision of the final vowel and the consonant, if any, that follows it, and (*c*) long ई ॥ As (*a*) उर्विया परिधानम्, for उरुणा so also दार्विया for दारुणा ॥ (*b*) सुक्षेत्रिया for सुक्षेत्रिणा, and सुगात्रिया for सुगात्रिणा ॥ (*c*) दृति न शुष्क सरसी शयानम् (Rig Ved VII 103 2) for सरसि ॥

The word सरसी however may be otherwise explained The ordinary explanation is that ङि (Loc Sing) is replaced by long ई of this Vârtika The word ought to have udâtta on the first syllable, but anomalously the accent falls on the last Thus say those who give this example But as a matter of fact सरसी here is the feminine in ङीष् of सरस ॥ The Loc Sing ङि is elided after it by clause (2) of this sûtra, and it is not an example of the addition of long ई to सरस् ॥ Well, what is then the example of ई substitution of this vârtika ? That must be found out

NOTE —Sâyana also explains सरसी in this way दृतिं न ॥ दृतिमिव शुष्कं नीरसं सरसी महत्सर, सरसी गौरादिलक्षणो ङीष्, सरस्या "सुपां सुलुक" इति सप्तम्या लुक । महति सरसि निर्जले घर्मकाले शयान निवसन्त मण्डूकगण ॥

Vârt —So also (*a*) आङ् (*b*) अयाच and (*c*) अयार as प्रबाहवा सिसृतम् (Rig Ved VII. 62 5), for प्रबाहुना । The उ is gunated to ओ by VII 3 111, and ओ is changed to अव before आ (*b*) स्वप्नया सच सेवनम for स्वप्नेन, (*c*) सिन्धुमिव नावया (Rig Ved I, 97, 8) for नावा ॥ The र् in अयार् regulates the accent

The word आच्छे in the sûtra is compounded of three words आ + आत् + शे, the word आत् = आ + आत् ॥

३५६२ । अमो मश् । ७ । १ । ४० ।

मिबादेशस्यामो मश् स्यात् । मकार उच्चारणार्थः । शित्वात्सर्वादेशः । 'अस्तिसिच –' (२२२५) इति ईट् । वधी वृत्रम्' । अवधिषमिति प्राप्ते ।

3562 For the Personal ending *am* of the First Person Singular (in the Aorist) *ma* (I 1 55) is substituted in the Chhandas.

The अम् here is the substitute of मिप्, and not the accusative singular affix. The म in मश् is for the sake of pronunciation only. As वधी वृत्रम (for अवधिषम्) Rig. I. 165 8 ॥ The इट् augment is diversely elided (VI 4 75). The indicatory श of मश shows that the *whole* of the affix अम is to be replaced The long ई is added by VII 3 96 The substitution of म् for म् is to prevent the change of म् into anusvâra as in VIII. 3 25

NOTE —Thus हन् + च्लि + मिप् = वध + च्लि + मिप् (II 4 43) = वध + सिच + मिप् (III 1. 44) = वध् + इ + सिच् + मिप् = वध् + इट + सिच + अम् (III. 4 101) = वध + इट + सिच् + म् (Present Sûtra) – वध् + इट् + सिच + ईट् + म् (VII 3 96) = वध् + इट + ईट् + म् (VIII 2. 28) = वधीम् (VI 1 101)

३५६३ । लोपस्त आत्मनेपदेषु । ७ । १ । ४१ ।

छन्दसि । 'देवा अदुह्र' । अदुह्रतेति प्राप्ते । 'दक्षिणत. शये' । शेत इति प्राप्ते । 'आत्मने-' इति किम् । 'उत्सं दुहन्ति' ।

3563 In the Chhandas the *ta* of the Atmanepada Personal ending is elided.

As देवा अदुह्र for अदुहत (see VII 1. 8), दक्षिणतः शये for शेते ॥ Owing to the anuvritti of अपि from VII 1. 38, this substitution sometimes does not take place, as आत्मानमनृतं कुरुते ॥ Why in the Atmanepada ? Observe वत्सं दुहन्ति कलशं चतुर्बिलम् ॥

३५६४ । ध्वमो ध्वात् । ७ । १ । ४२ ।

ध्वमो ध्वादित्यादेशः स्याच्छन्दसि । 'अन्तरेवोष्माणं वारयध्वात्' । वारयध्वमिति प्राप्ते ।

3564 In the Chhandas, 'dhvât' is substituted for the Personal ending 'dhvam'

As अन्तरेवोष्माणं वारयध्वात् for वारयध्वम् ॥ Ait Br II 6. 14

३५६५ । यजध्वैनमिति च । ७ । १ । ४३ ।

एनमित्यस्मिन्परे ध्वमोऽन्तलोपो निपात्यते । 'यजध्वैनं प्रियमेधाः' । 'वकारस्य यकारो निपात्यते' इति वृत्तिकारोक्तिः प्रामादिकी ।

3565 यजध्वैनम् is irregularly formed in the Vedas for यजध्वमेनम् ॥

The word यजध्वम् followed by एनम् loses its final म् in the Vedas As यजध्वैनं प्रियमेधाः (Rig VIII 2 37). The Kâśika adds "that व is also irregularly changed into य", the form would then be यजध्यैनम् ॥ This is, however, a mistake.

३५६६ । तस्य तात् । ७ । १ । ४४ ।

लोटो मध्यमपुरुषबहुवचनस्य स्थाने तात् स्यात् । 'गात्रमस्यानूनं कृणुतात्' । कृणुतेति प्राप्ते । 'सूर्यं चक्षुर्गमयतात्' । गमयतेति प्राप्ते ।

3566 For the ending *ta* of the 2nd Pers. Pl Imperative is substituted 'tât' in the Chhandas.

As गात्रं गात्रमस्या नूनं कृणुतात् (for कृणुत), and ऊवध्यं गोहं पार्थिवं खनतात् (for खनत) Ait Br. II 6 15, 16 अस्मा रक्षः संसृजतात् (= संसृजत), सूर्यं चक्षुर्गमयतात् (= गमयत).

३५६७ । तप्तनप्तनथनाश्च । ७ । १ । ४५ ।

तस्येत्येव । शृणोत ग्रावाणः । शृणुतेति प्राप्ते तप् । 'सुनोतन पचत ब्रह्मवाहसे' । 'दधातन द्रविणं चित्रमस्मे' । तनप् । 'मरुतस्तज्जुजुष्टन' । जुषध्वमिति प्राप्ते व्यत्ययेन परस्मैपदं श्लुश्च । 'विश्वे देवासो मरुतो यतिष्ठन' । यत्संख्याकाः स्थेत्यर्थः । यच्छब्दाच्छान्दसो डतिः । अस्तेस्तस्य थनादेशः ।

3567. Also *ta* and *tana* (before both, on account of the indicatory *p* the preceding vowel of the verbal stem is strengthened, or if weak, not shortened), *tana* and *thana* are substituted for the *ta* of the 2nd Pers Pl. Imperative in the Chhandas

Thus (1) शृणोत ग्रावाणः (for शृणुत)

(2) सुनोतन पचत ब्रह्मवाहसे (Rig. Ved V 34. 1) सुनोतन = सुनुत ॥ दधातन द्रविणं चित्रमस्मे (Rig Ved. X. 36 13) The indicatory प् makes तप् and तनप् non-ङित् affixes (I 2. 4)

(3) तन :—मरुतः तज्जुजुष्टन (Rig Ved. VII. 59 9). for जुषध्वम्, the Parasmaipada and Ślu are anomalous

(4) थन :—विश्वेदेवासो मरुतो यतिष्ठन ॥ The pronoun यत् becomes यति by taking the affix डति, and अस 'to be.' अस + त = अस + थन = स्थन ॥ Padamanjari says

"The Rig Vedins read यतिष्ठन instead of यतिष्टन in Samhitâ Pâṭha, of कोधस्तो मरुतो यतिष्टन, and in Pada Pâtha they read it as यतिस्थन ॥ In this case, it is derived from अस् "to be" Kâsikâ derives it from इष् "to wish"

३५६८ । इदन्तो मसि । ७ । १ । ४६ ॥

मसीत्यविभक्तिको निर्देशः । इकार उच्चारणार्थः । मसित्ययमिकाररूपचरमावयवविशिष्टः स्यात । मस इगागम स्यादिति यावत् । 'नमो भरन्त एमसि'। 'त्वमस्माक तव स्मसि'। इम. स्म इति प्राप्ते ।

3568 The Personal ending *mas* becomes in the Chhandas *masi* ending with an *i*

Thus नमो भरन्त एमसि (Rig Ved I 1 7), for इम. । त्वमस्माक तव स्मसि (Rig Ved. VIII 92 32) for स्म ॥

The word मसि in the Sûtra is read without any case ending The इ in it is for the sake of utterance only. "मस्" assumes in the Vedas a form which ends in इ । In other words the augment इक् is added to the affix मस् ॥ The sûtra might have been मस इक् ॥

३५६९ । क्त्वो यक् । ७ । १ । ४७ ।

'दिव सुपर्णो गत्वाय' ।

3569 In the Chhandas the Absolutive affix 'ktvâ' gets at the end, the augment 'ya.'

Thus दिवं सुपर्णो गत्वाय (Rig Ved VIII 100 8)

३५७० । इष्ट्वीनमिति च । ७ । १ । ४८ ।

क्त्वाप्रत्ययस्य ईनमन्तादेशो निपात्यते । 'इष्ट्वीनं देवान्' । इष्ट्वेति प्राप्ते ।

3570. In the Chhandas the Absolutive 'ishtvînam' is irregularly used for 'ishtvâ'

To the root यज् is added क्त्वा, and the final आ is replaced by ईनम् ॥ As इष्ट्वीनम् देवान् for इष्ट्वा देवान ॥ The च in the sûtra indicates that there are other forms like this, as पीत्वीनम् for पीत्वा ॥

३५७१ । स्नात्व्यादयश्च । ७ । १ । ४९ ।

आदिशब्दः प्रकारार्थः । आकारस्येकारो निपात्यते । 'स्नात्वी मलादिव' । 'पीत्वी सोमस्य वावृधे' । स्नात्वा पीत्वेति प्राप्ते ।

3571. 'Snâtvî' &c are irregularly formed in the Chhandas.

Thus स्नात्वी मलादिव, for स्नात्वा, पीत्वी सोमस्य वावृधे for पीत्वा ॥ The word आदि 'et cetera' means "of the form of," namely words having the form like 'स्नात्वी, as पीत्वी &c

३५७२ । आज्जसेरसुक् । ७ । १ । ५० ।

अवर्णान्तादङ्गात्परस्य जसोऽसुक्स्यात । देवासः । ब्राह्मणासः ।

3572 After a stem ending in *a* long or short, the affix *as* of the Nom. Pl gets, in the Chhandas the augment *as* (*asuk*) at the end.

Thus ब्राह्मणास पितरः सोम्यासः for ब्राह्मणाः and सोम्याः ॥ Rig VI, 75, 10. ये पूर्वासो य उपरासः (Rig X. 15 2) for पूर्वे and उपरे ॥ So also सुतासः (R I 3. 4).

NOTE:—The form जसेः instead of जसः is out of respect for ancient grammarians

३५७३। श्रीग्रामण्योश्छन्दसि। ७।१।५६।

आमो नुट्। 'श्रीणामुदारो धरुणो रयीणाम्'। 'सूत ग्रामणीनाम्'।

3573 In the Chhandas after the words 'śrî' and 'grâmaṇî' Gen Pl 'âm' gets the augment 'n'

As श्रीणामुदारो धरुणो रयीणाम् (Rig Ved X 45 ᴠ)

NOTE —This sûtra could be well dispensed with by I 4 5 श्री is optionally a Nadi word in the Genitive plural We make the option of that sûtra a vyavasthita vibhâsha, by saying श्री is *always* Nadi in the Vedas, and *optionally* everywhere else As regards सूत ग्रामणीनाम we have सूताश्च ग्रामण्यश्च सूतग्रामण्यः, the Genitive Pl. of which by VII 1 54 will be सूतग्रामणीनाम्, ॥

The necessity of this sûtra will, however, arise if the compound be सूताश्च ते ग्रामण्यश्च सूतग्रामण्यः ॥

३५७४। गोः पादान्ते। ७।१।५७।

'विद्मा हि त्वा गोपतिं शूर गोनाम्'। 'पादान्ते' किम्। 'गवां शता पृक्षयामेषु'। पादान्तेऽपि क्वचिन्न। छन्दसि सर्वेषां वैकल्पिकत्वात्। 'विराजं गोपतिं गवाम्'।

3574 After *go*, when standing at the end of a Rik verse, the augment *na* comes before the Gen Pl âm

As विद्मा हि त्वा गोपतिं शूर गोनाम् (Rig Ved X 47 1), but गवां गोत्रमुदसृजो यदङ्गिरः in the beginning of a Pâda. "All rules have exceptions in the Vedas" is an established maxim, so at the end of a Pâda, sometimes this rule does not apply, as क्षत्राय अजमा अधि विराजं गोपतिं गवाम्। गवां शता पृक्षयामेषु (Rig Ved. I. 122. 7).

३५७५। छन्दस्यपि दृश्यते। ७।१।७६।

अस्थ्यादीनामनङ्। 'इन्द्रो दधीचो अस्थभिः'।

3575 In the Chhandas also, the stems asthi, dadhi, *sakthi* and *akshi* are found to take the substitute *anan* before endings other than those mentioned in VII 1 75 S 322.

Thus the substitute is ordained before endings beginning with a vowel. In the Vedas it comes before affixes beginning with a consonant. As इन्द्रो दधीचो अस्थभिः (Rig Ved I. 84. 13).

३५७६। ई च द्विवचने। ७।१।७७।

अस्थ्यादीनामित्येव। 'अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्याम्'।

3576. The acutely accented 'î' is substituted for the final of asthi, dadhi, sakthi and akshi, in the Chhandas, when the case-affixes of the dual follow.

As अर्वं॑ऽश्यान् ते नासिकाभ्याम् ॥ (Rig ved X 163 1) In अर्वौ the augment नुम् is not added to the stem before the vowel beginning ending, because VII 1 73, which ordained नुम, is superseded by the present sûtra, and being once superseded, it is superseded for good (सकृद् गतौ विप्रतिषेधे यद्बाधितं तद्बाधितमेव) ॥

३५७७ । दृक्स्ववःस्वतवसां छन्दसि । ७ । १ । ८३ ॥

एषां नुम्स्यात्सौ । 'कीदृङ्ङिन्द्र' । स्ववान् । स्वतवान् । उदोष्ठ्यपूर्वस्य' (२४९४) ।

3577 दृश्, स्ववस् and स्वतवस् take the augment *num* before the affix su (Nominative and Vocative Singular) in the Vedas

Thus ईदृङ्, तादृङ् यादृङ्, अदृङ्, स्ववान् स्वतवान्, The स् of ईदृश् (formed by III 2 60), is elided by VIII 2 23, and ङ् substituted for न् by VIII 2 62 The lengthening in स्ववान् and स्वतवान् is through VI 4 14

कीदृङ्ङिन्द्र (Rig Ved X 108 3)

For स्ववान् see Rig, Ved I 35 10, III 54, 12, VI 47 12,

For स्वतवान् see Rig Ved IV 2 6

By VII 1 102 S 2494 उर् is substituted for the final long ॠ of a root when it is preceded by a labial consonant belonging to the root In the Vedas however, there is diversity

३५७८ । बहुलं छन्दसि । ७ । १ । १०३ ।

ततुरिः । जगुरिः । पपुरिः ॥

3578 In the Chhandas, the *ur* substitution for 'ṛi' of a root-stem is diverse.

That is, it takes place even when the preceding letter is not labial, and does not take place even when the letter is labial Thus ततुरि (Rig Ved I 145 3) दूरे ह्यध्वा जगुरिः, and पपुरिः from तॄ गॄ and पॄ ॥ All these words ततुरि, जगुरि and पपुरिः are formed by the affix किन् (III. 1 171)

३५७९ । हु ह्वरेश्छन्दसि । ७ । २ । ३१ ।

ह्वरेर्निष्ठायां, 'ह्रु'आदेशः स्यात । 'अह्रुतमसि हविर्धानम्' ।

3579. *Hru* is substituted for *hvar* (Bhvâdi 978) in the Chhandas before the Participial-affix

As अह्रुतस्य चाह्रुतस्य च, अह्रुतमसि हविर्धानम (Vaj San 1 9) But ह्वृतम् in the classical literature

३५८० । अपरिह्वृताश्च । ७ । २ । ३२ ।

पूर्वेण प्राप्तस्यादेशस्याभावो निपात्यते । 'अपरिह्वृताः सनुयाम वाजम्' ।

3580 The word 'aparihvṛitâh is irregularly formed in the Chhandas.

The ह्रु substitution required by the last sûtra, does not take place here As अपरिह्वृताः सनुयाम वाजम (Rig I 100 19). The word being found in the plural number in the Vedas, it is so shown in the sûtra also

३५८१ । सोमे ह्वरितः । ७ । २ । ३३ ।

र्गुणेटौ निपात्येते । 'मा नः सोमो ह्वरितः' ।

3581. *Hwaritah* is irregularly formed from *hvri* in the Chhandas, by guna substitution and 'it' augment, when it refers to Soma.

As मा नः सोमो ह्वरितो, विह्वरितस्त्वम् ।

३५८२ । ग्रसितस्कभितस्तभितोत्तभितचत्तविकस्ता विशस्तृशंस्तृशास्तृतरुतृतरूतृवरुतृवरूतृवरूत्रीरुज्ज्वलितिक्षरिति(क्षमिति)वमित्यमितीति च । ७ । २ । ३४ ।

अष्टादश निपात्यन्ते । तत्र 'ग्रसु' 'स्कम्भु' 'स्तम्भु' एषामुदित्त्वान्निष्ठायामिट् प्रतिषेधे प्राप्त इण्निपात्यते । 'युवं शचीभिर्ग्रसितामुञ्चतम्' । 'विष्कभिते अजरे' । 'येन स्वः स्तभितम्' । सत्येनोत्तभिता भूमिः' । स्तभितेत्येव सिद्धे उत्पूर्वस्य पुनर्निपातनमन्योपसर्गपूर्वस्य मा भूदिति ।

'चते याचने' । 'कस गतौ' । आभ्यां क्त इडभाव ।'चत्ता वर्तयन्त्यापः' । 'त्रिधा ह श्यावमश्विना विकस्तम्' 'उत्तानाया हृदयं यद्विकस्तम्' । निपातनबहुत्वापेक्षया सूत्रे बहुवचनं विकस्ता इति तेनैकवचनान्तोऽपि प्रयोगः साधुरेव ।

'शसु' 'शंसु' 'शासु' एभ्यस्तृच इडभाव । 'एकस्त्वष्टुरश्वस्याविशस्ता' । ग्रावग्राभ उत शंस्ता' । 'प्रशास्ता पोता' ।

तरतेर्वृङ्वृञोश्च तृच 'उट्' ऊट्' एतावागमौ निपात्येते । 'तरुतारं रथानाम्' । तरूतारम् । वरुतारम्–वरूतारम् । 'वरूत्रीभि सुशरणो नो अस्तु' । अत्र ङीबन्तनिपातनं प्रपंचार्थम् । वरूतृशब्दो हि निपातितः । ततो ङीपा गतार्थत्वात् ।

उज्ज्वलादिभ्यश्चतुर्भ्यः श्तिप इकारादेशो निपात्यते । 'ज्वल दीप्तौ' । 'क्षर सञ्चलने' । 'टुवमु उद्गिरणे' । 'अम गत्यादिषु' । इह क्षरितीत्यस्यानन्तरं क्षमितीत्यपि केचित्पठन्ति । तत्र 'क्षमूष् सहने' इति धातुर्बोध्यः । भाषायां तु 'ग्रस्तस्कब्धस्तब्धोत्तब्धचतितविकसिता' । विशसिता–शंसिता–शासिता । तरीता–तरिता । वरीता–वरिता । उज्ज्वलति ॥ क्षरति । पाठान्तरे क्षमति । वमति । अमति ।

3582 In the Chhandas, the following irregular forms are found, some with, and some without the augment 'it'—1 grasita, 2 skabhita, 3 stabhita, 4 uttabhita, 5 chatta, 6 vikastâh, 7 viśastri, 8 śanstri, 9 śâstri, 10 tarutri, 11 tarûtri, 12 varutri, 13 varûtri, 14 varûtrih, 15 ujjvaliti, 16 kshariti, (17 kshamiti,) 18 vamiti and 19 amiti

Of the above nineteen words, 1, 2, 3, and 4 are from roots ग्रसु 'to swallow' (I 661) स्कम्भु 'to stop' (I 414) and स्तम्भु (I 413) all having an indicatory उ, and therefore by VII 2 56 read with VII 2 15, then Nishtha would not have taken इट् ॥ Thus युवंशचीभि र्ग्रसिता (ver ग्रस्त) ममुञ्चतम Rig Ved X 39 13 विष्कभिते अजरे (Rig Veda VI 70 1) (विष्कब्धः), येन स्वस्तभितम् (Rig Ved X 121 5) (= स्तब्धम्), ॥ सत्येनोत्तभिता भूमि. (= उत्तब्ध.) Rig Ved X 85 1. the irregularity is only with the preposition उत्, with other prepositions, the form स्तभित is not employed.

Similarly (5) चत्ता (= चतिता) as in चत्तो इतश्चत्तामुतः (Rig Ved X. 155. 2,) from चते याचने । (6) त्रिधाहश्यावमश्विना विकस्तम् (Rig Veda I. 117 24) उत्तानाया 'हृदयं यद् विकस्तम् । (=विकसितम्) The word vikastâh generally occurs in the plural and is therefore so shown in the Sûtra But the singular is also valid

The forms, 7, 8, and 9 are from the roots शसु हिंसायाम and शंसु स्तुतौ, and शासु अनुशिष्टौ with the affix तृच and no augment, as एकस्त्वष्टुरश्वस्याविशस्ता (Rig

Veda I 162 19) (=विशसिता), उत शम्ता सुविप्रः (Rig Veda I 162 5) (=शंसिता) प्रशास्ता पोता (Rig Veda I 94 6) (=प्रशासितम्) ॥

The forms 10, 11, 12, 13 and 14 are from the roots तृ and वृ (वृङ् and वृञ्) with the affix तृच and the augment उट and ऊट ॥ As तरुतारं or तरूतारं रथानाम् Rig Veda X 178 1 (=तरितारम or तरीतारम), वरुतारम् or वरूतारम् रथानाम् (=वरितारम् or वरीतारम्), वरूत्रीभि सुशरणो नो अस्तु (Rig Veda VII 34 22) वरूत्री. is exhibited in this form of Nom pl of the feminine वरूत्री merely for the sake of showing one form in which it is found another form is अहोरात्राणि वैवरूत्रय । Here the plural is formed irregularly, by taking the word as वरूत्रि ॥ The feminine form could have been easily obtained from वरुतृ, by adding ङीप्, the special mention is explanatory. The rest 15, 16 17, 18 and 19 are from उत-ज्वल, चर् क्षम, वम and अम्, formed with the vikarana शप and the affix of the 3rd Per Sing तिप् इ being substituted for अ of शप्, or शप is elided and the augment इट् is added ॥ As अग्निरुज्ज्वलिति (=उज्ज्वलति), स्तोम क्षमिति (=क्षमति), स्तोक चरिति (=चरति), वः सोमं वमिति (=वमति), अभ्यमिति वरुणः (=अभ्यमति) ॥ Sometimes we have अभ्यमीति, as रायमभ्यमीति ॥

We should read here again VII 2 64 S 2527

३५८२ क ॥ बभूथाततन्थजगृभ्मववर्थेति निगमे । ७ । २ । ६४ ।

विद्मा तमुत्स यत आबभूथ' । 'येनान्तरिक्षमुर्वाततन्थ' । 'जगृभ्मा ते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्' । त्वं ज्योतिषा वितमो ववथ । भाषायां तु । बभूविथ । आतेनिथ । जगृहिम । ववरिथेति ।

3582A In the Nigama (Veda) are found the irregular forms बभूथ, आततन्थ, जगृभ्म and ववर्थ ॥

As, विद्मा तमुत्स यत आ बभूथ । येनान्तरिक्षमुर्वा ततन्थ (Rig Veda III. 22 2), जगृभ्माते दक्षिणमिन्द्र हस्तम (Rig Veda X 47 1) त्वं ज्योतिषा वितमो ववर्थ ।

In the classical literature, we have बभूविथ, आतेनिथ, जगृहिम and ववरिथ respectively

३५८३ । सनिससनिवांसम् । ७ । २ । ६९ ।

सनिमित्येतत्पूर्वात्सनतेः सनोतेर्वा क्वसौ इट । एत्वाभ्यासलोपाभावश्च निपात्यते ।

'+ पावकादीनां छन्दसि +' प्रत्ययस्थात्कादित्व नेति वाच्यम् । 'हिरण्यवर्णाः शुचयः पावकाः' ।

3583 The form *sasanivānsam* with *sanim* is irregularly formed

This is derived from सनोति or सनति root with the affix Kvasu As अग्निं त्वाग्ने सनि ससनिवांसम ॥ The augment इट् is added, there is no change of अ of सन् to ए, nor the elision of the reduplicate before वस ॥ The other form is सेनिवांसम् when not preceded by सनिम् ॥ This form ससनिवांसम् is Vedic, in the classical literature we have सेनिवांसम् ॥

Vārt —The feminine of पावक &c in the Vedas does not take इ for अ ॥ As हिरण्यवर्णाः शुचयः पावकाः, यासु अ लोमकाः, अलकाः &c But पाविकाः, अलोमिकाः in the classical literature (See VII 3 45 S 461)

३५८४ । घोर्लोपो लेटि वा । ७ । ३ । ७० ।

'दधद्रत्नानि दाशुषे' । 'सोमो ददद्गन्धर्वाय' । 'यदग्निरग्नये ददात्' ।

3584 The final of 'dâ' and 'dhâ' ('ghû roots) may optionally be elided in the Subjunctive 'leṭ'

As दधद्रत्ना दाशुषे (Rig I 35 8) सोमो ददद् गन्धर्वाय (Rig X 85 41) But also यदग्निरग्नये ददात् ॥

३५८५ । मीनातेर्निगमे । ७ । ३ । ८१ ।

शिति ह्रस्वः । 'प्रमिणन्ति व्रतानि' । लोके प्रमीणाति । 'अस्तिसिचोऽपृक्ते' (२२२५) ।

3585 In the Chhandas 'mî' is shortened before a 'śit' affix

As प्रमिनन्ति व्रतानि (Rig X 10 5) The न becomes ण (प्रमिणन्ति according to Kâśika) by VIII 4 15 Why in the Chhandas ? Observe प्रमीणाति ॥

By VII. 3 96 S 2225 a single consonantal sârvadhâtuka affix gets the augment ईट्, after अस् (अस्ति) and after the Aorist character सिच् ॥ But in the Chhandas, there is diversity.

३५८६ । बहुलं छन्दसि । ७ । ३ । ९७ ।

'सर्वमा इदम्' ।

अस्तेर्लङ्, तिप्, ईडभाव अपृक्तत्वाद्धल्ङ्यादिलोपः । रुत्वविसर्गौ । 'भोभगो –' (१६७) इति यत्वम् । 'लोपः शाकल्यस्य' (६७) इति यलोपः । गोभिरक्षा रक्षपालने लुङ्, 'अतो ल्रान्तस्य' (२३३०) इति वृद्धिः । इडभावश्छान्दसः । अट शेषं पूर्ववत् ॥

'ह्रस्वस्य गुणः' (२४२) । 'जसि च' (२४१) । '* जसादिषु छन्दसि वा वचनं प्राक् णौ चङ्युपधायाः *' । 'अधा शतक्रत्वो यूयम्' शतक्रतवः । 'पश्वे नृभ्यो यथा गवे' । पशवे । 'नाभ्यस्तस्याचि–' (२५०३) इति निषेधे । '* बहुलं छन्दसीति वक्तव्यम् *' । 'आनुषग्जुजोषत्' ।

3586 In the Chhandas, a single consonantal Sârvadhâtuka affix gets diversely the augment 'it' after *as* and *sich* ॥

As आप एवेदं सलिलं सर्वमाः ॥ Here आः is used instead of आसीत् ॥

NOTE —आः is thus evolved अ+अस+लङ्+तिप । The ई that would have come by S 2225 does not come So we have अ+अस्+त = आस् (the final consonant त् is elided by VI 1 68 S 252) Then the स् is changed to रु and then रु to visarga: and we have आः । Then in sanhita, the visarga or रु is changed to य by VIII 3 17 S 167 and we get आय् ॥ Then this य् is elided by VIII. 3. 19 S, 67, and so we have सर्वम् आ इदम् ॥

Similarly in गोभिरक्षा । It is the aorist (लुङ्) of रक्ष् 'to protect' The Vṛiddhi takes place by S 2330 The absence of इट् is the Vaidic irregularity

By VII 3 108, a guna is substituted for short इ and उ in the Vocative Singular, and also in the Nominative Plural by VII 3 109 The following Vârtika makes an exception to these as well as the other rules of the third chapter of the Seventh Book from sûtra 108 downwards

Vârt —All these rules up to the end of this (7th Book, 3rd) chapter are of optional application in the Vedas. As अम्बे or अम्ब, पूर्वीं अर्विं or पूर्वीं अर्वीं, अधा शतक्रत्वः (Rig Veda X 97. 2) or शतक्रतवः पश्वे नृभ्यो यथा गवे (Rig Veda I. 43 2) or पशवे, नृभ्यः, किकिदीव्या, किकिदीविना ॥

By VII 3 87 the guna is not substituted for the penultimate short इ, उ ऋ in the reduplicated form of a root, before a Sârvadhâtuka affix beginning with

a vowel and having an indicatory ङ ॥ The following Vârtika makes an exception

Vârt.—There is diversity in the Vedas As अनुषक् जुजोषत (Rig Veda III. 4 10) the लेट् of जुष् ॥

३५८७ । नित्यं छन्दसि । ७ । ४ । ८ ।

छन्दसि विषये चङ्युपधाया ऋवर्णस्य ऋन्नित्यम् । अवीवृधत् ।

3587 Short ऋ is invariably substituted in the Chhandas for the penultimate ऋ or ॠ of a Causative stem, in the Reduplicated Aorist

As अवीवृधत् (Rig Veda VIII 8 8) अवीवृधताम्, अवीवृधन ॥

३५८८ । न च्छन्दस्यपुत्रस्य । ७ । ४ । ३५ ।

पुत्रभिन्नस्यादन्तस्य क्यचि ईत्वदीर्घौ न । मित्रयु । 'क्याच्छन्दसि' (३१५०) इति उः । 'अपुत्रस्य' किम् । 'पुत्रीयन्तः सुदानवः ।

'+ अपुत्रादीनामिति वाच्यम् +' । 'जनीयन्तोऽन्वग्रवः' । जनमिच्छन्तीत्यर्थः ।

3588 In the Chhandas the rules causing lengthening, or the substitution of long 'î' for the final vowel of the stem before the affix kyach, do not apply, except in the case of *putra*

Thus मित्रयु, सखेयु, देवाञ् जिगाति सुम्नयुः ॥ But पुत्रीयन्तः सुदानवः (Rig VII 96 4)

Vârt.—It should be rather stated पुत्र and the rest as जनीयन्तोऽन्वग्रवः ॥ See III 2 170, for the affix उ ॥

३५८९ । दुरस्युर्द्रविणस्युर्वृषण्यति रिषण्यति । ७ । ४ । ३६ ।

एते क्यचि निपात्यन्ते । भाषाया तु उप्रत्ययाभावाद्दुष्टीयति । द्रविणीयति । वृषीयति । रिष्टीयति ।

3589 In the Chhandas दुरस्यु, द्रविणस्यु, वृषण्यति and रिषण्यति are irregularly formed

As अविषेना दुरस्युः, (= दुष्टीयति with the affix क्यच् added to दुष्ट), द्रविणस्यु विपन्यया (द्रविणीयति, here द्रविणस् is substituted for द्रविण similarly) वृषण्यति = वृषीयति (वृषण् substituted for वृष) ॥ रिषण्यति = रिष्टीयति (रिषण् substituted for रिष्ट)॥

३५९० । अश्वाघस्यात् । ७ । ४ । ३७ ।

'अश्व' 'अघ' एतयो क्यच्यात्स्याच्छन्दसि । 'अश्वायन्तो मघवन्' । 'मा त्वा वृका अघायवः' । 'न च्छन्दसि-' (३५८८) इति निषेधो नेत्वमात्रस्य । किंतु दीर्घस्यापीति । अत एव सूत्रं ज्ञापकम् ।

3590 In the Chhandas, long 'â' is substituted for the final of aśva and *agha*, before the Denominative *kyach*

As अश्वायन्तो मघवन् (Rig VII 32 23), मा त्वा वृका अघायवो विदन् ॥ This also indicates that other words do not lengthen their vowel in the Vedas before क्यच्, as taught in VII 4 35 S. 3588 See Vârtika to III 1 8 The word अघायु occurs in Rig I 120 7, 27; 3.

३५९१ । देवसुम्नयोर्यजुषि काठके । ७ । ४ । ३८ ।

अनयो' क्यचि आतस्याद्यजुषि कठशाखायाम । 'देवायन्तो यजमाना:' । 'सुम्नायन्तो हवामहे' । इह यजु:शब्दो न मन्त्रमात्रपर, किं तु वेदोपलक्षक । तेन ऋगात्मकेऽपि मन्त्रे यजुर्वेदस्थे भवति । किं च ऋग्वेदेऽपि भवति । यद्येन्मन्त्रो यजुषि कठशाखायां दृष्ट' । 'यजुषि' इति किम् । 'देवाञ्जिगाति सुम्नयु.' । बह्वृचानामप्यस्ति कठशाखा ततो भवति प्रत्युदाहरणमिति हरदत्त' ।

3591 The long 'â' is substituted for the final of *deva* and *sumna* before the Denominative *kyach* in the Yajush Kâthaka.

As देवायन्तो यजमान' सुम्नायन्तो हवामहे । Why in the Yajus ? Observe देवाञ्जिगाति सुम्नयु. । According to Haradatta the author of Padamanjari, this counter example is taken from the Katha Shâkhâ of the Rig Veda, for the Rig Veda also has a Katha Shâkha Why do we say in the Kâthaka ? Observe सुम्नयुरिदमासात् ।

In this sûtra, Yajush is not confined merely to the Mantra, but means the Veda in general. Therefore the rule will apply to a Mantra of the Rig Veda also, if it is found in the Yajur Veda That is, the rule will apply to a Mantra of the Rig Veda also, in the Rig Veda, if it be such a Mantra which is common to the Rig and Yajur Veda Katha Shâkhâ.

३५९२ । कव्यध्वरपृतनस्यर्चि लोपः । ७ । ४ । ३९ ।

'कवि' 'अध्वर' 'पृतना' एषामन्त्यस्य लोप स्यात्क्यचि परे ऋचिविषये । 'स पूर्वया निविदा कव्यतायो' । 'अध्वर्युं वा मधुपाणिम्' । 'दमयन्त पृतन्यून्' । 'दधातेर्हि' (३०७८) । जहातेश्च क्त्वि (३३३१) ।

3592 In the Rig Veda, the final of कवि, अध्वर and पृतना is dropped before the Denominative क्यच् ।

स पूर्वया निविदा कव्यतायो: (Rig I 96 2) अध्वर्युं वा मधुपाणिम् (Rig Veda X. 41 3), दमयन्तमपृतन्यून् (Rig Veda X 74 5)

By VII 4. 42 S 3076 हि is substituted for the धा of दधाति before an affix beginning with त् and having an indicatory क् । By VII 4. 43, S. 3331 हि is substituted for the हा of जहाति before क्त्वा । But in the Vedas there is diversity

३५९३ । विभाषा छन्दसि । ७ । ४ । ४४ ।

'हित्वा शरीरम्' । हीत्वा वा ।

3593 *Hi* is optionally substituted for 'hi' before 'ktvâ' in the Chhandas

As हित्वा शरीर यातव्य, or हीत्वा also The long ई of VI. 4 62 deos not take place also as a Vedic irregularity

३५९४ । सुधितवसुधितनेमधितधिष्वधिषीय च । ७ । ४ । ४५ ।

'सु' 'वसु' 'नेम' एतत्पूर्वस्य दधातेः क्ते प्रत्यय इत्व' निपात्यते । 'गर्भे माता सुधितं वक्ष- णासु' । वसुधितमग्नौ । नेमधिता न पौंस्या । 'त्विम्यपि दृश्यते' । 'उत श्वेतं वसुधितं निरेके । धिष्वावज्रं दक्षिण इन्द्र हस्ते' । धत्स्वेति प्राप्ते । 'सुरेता रेतो धिषीय' । आशीर्लिङ् । इट् । 'इटोऽत्' (२२५७) धासीयेति प्राप्ते । 'अपो भि' (४४२) ।

'* मासश्छन्दसीति वक्तव्यम् *' । माद्भि. शरद्भि' । 'स्ववः स्वतवसोरुषसश्चेष्यते' । स्वतवद्भिः । अवतेरसुन् । शोभनमवो येषां ते स्ववसस्तैः । 'तु' इति सौत्रो धातुस्तस्मादसुन् । स्वं

तवो येषा ते स्वतवद्भि. । 'समुषद्भिरजायथा.' । 'मिथुनेऽसि । 'वसे किच्च इत्यसिप्रत्यय इति हरदत्त. । पञ्चपादीरीत्या तु 'उष कित्' इति प्राग्व्याख्यातम । 'न कवतेर्यङि' (२६४१) ।

3594 The following five Vedic forms are irregularly formed, namely सुधित, वसुधित, नेमधित, धिष्व and धिषीय ॥

Of these five, सुधित, वसुधित and नेमधित are formed from the root धा with the affix क्त, preceded by सु, वसु and नेम ॥ As गर्भं माता सुधितम (Rig Veda X 27 16) (= सुहितम), ॥ वसुधितमग्नौ जुहोति (=वसुहित) The word वसुधित is a Karmadhâraya compound, according to Haradatta In the Veda Bhâsya it is explained as वसूना धातारं प्रदातारम ॥ The form वसुधिति with क्तिन् is also found in the Vedas As —उतश्वेतं वसुधिति निरेके (Rig Veda VII 90 3) नेमधिता न पौंस्या (Rig Veda X 93 13) (= नेमहिता) ॥ नेम means 'half' धिष्व is Imperative 2nd Per. Sg of धा, there is no reduplication, as धिष्व सोमम् = धत्स्व ॥ धिष्व वज्रम् हस्त आदक्षिणत्राभि. (Rig Veda VI 18 9) धिषीय is Benedictive Atmanepada 1st Per Sg of धा, the regular form being धासीय ॥ See III 4 106

By VII 4 48 S 442, त् is substituted for the final of the stem अप before a case ending beginning with भ ॥ In the Vedas this substitution takes place in the case of मास &c

Vârtika —The त substitution takes place in the Chhandas for the final of मास &c Thus माद्भिः, अद्भि ॥ मास becomes मास् by VI 1 63

Ishti .—The त् substitution should take place, according to Patanjali, after स्ववस्, स्वतवस् and उषस् also As स्ववद्भि· । स्ववस is derived from अव् 'to protect,' with the affix असुन् and the prefix सु ॥ It means 'he whose protection is good' See Rig Veda I. 35, 10, &c

The word स्वतवस is derived from the root तु with the affix असुन् and Prefix स्व॥ It means धनवान् or wealthy As स्वतवद्भि. । See S 3633 Similarly उषद्भि. as in समुषद्भि अजायथा. (Rig Veda I 6 3)

This word is formed by the affix असि which is treated as कित् after वस् (See Unâdi IV 222 and 233) This is according to the opinion of Haradatta, who follows evidently the lost Unadi Sûtras which consisted of Ten Padas In the present Unâdi Sûtra of Five Padas we have उष· कित् and not वसे कित ॥ वसति सूर्येण सह इति उषा ॥

By VII 4 63 S 2641, the Palatal is not substituted for the Guttural of the reduplicate of कु (कवते) in the Intensive In the Vedas this prohibition applies to the root कृष् also

३५९५ । कृषेश्छन्दसि । ७ । ४ । ६४

यङ्यभ्यासस्य चुत्व न । करीकृष्यते ।

3595 The Palatal is not substituted for the Guttural of the reduplicate of 'krish' in the Chhandas, when in the Intensive

As करीकृष्यते यज्ञकुणप , otherwise चरीकृष्यते कर्षोत्रल ॥

३५९६ । दाधर्ति दर्धर्तिदर्धर्षिबोभूतुतेतिक्तेऽलर्ष्यापनीफणत्संसनिष्यदत्करिक्रत्कनिक्रदद्भरिभ्रद्दविध्वतोदविद्युतत्तरित्रतःसरीसृपतवरीवृजन्मर्मृज्यागनीगन्तीति च । ७ । ४ । ६५ ।

एतेऽष्टादश निपात्यन्ते। आद्यास्त्रयो धृङो धारयतेर्वा।

भवतेर्यङ्लुगन्तस्य गुणाभावः। तेन भाषायां गुणो लभ्यते।

तिजेर्यङ्लुगन्तात्तङ्। इयर्तेर्लटि हलादि शेषापवादो रेफस्य लत्वमित्त्वाभावश्च निपात्यते। 'अलर्षि युध्म खजकृत्पुरन्दर'। सिपा निर्देशो न तन्त्रम्। 'अलर्ति दक्ष उत'।

फणतेराङ्पूर्वस्य यङ्लुगन्तस्य शतर्यभ्यासस्य नीगागमो निपात्यते। 'अनुवापनीफणत्'।

स्यन्देः सम्पूर्वस्य यङ्लुकि शतर्यभ्यासस्य निक्। धातुसकारस्य षत्वम्।

करोतेर्यङ्लुगन्तस्याभ्यासस्य चुत्वाभावः। 'करिक्रत्'।

क्रन्देर्लुङि च्लेरङ् द्विर्वचनमभ्यासस्य चुत्वाभावो निगागमश्च। 'कनिक्रदज्जनुषम्'। अक्रन्दीदित्यर्थः।

'बिभर्तेरभ्यासस्य जश्त्वाभावः। 'वि यो भरिभ्रदोषधीषु'।

ध्वरतेर्यङ्लुगन्तस्य शतर्यभ्यासस्य विगागमो धातोरृकारलोपश्च। 'दविध्वतो रश्मयः सूर्यस्य'।

द्युतेर्यङ्लुगन्तस्य सम्प्रसारणाभावोऽत्त्वं विगागमश्च। 'दविद्युतद्दीद्यच्छोशुचानः'।

तरतेः शतरि श्लावभ्यासस्य रिगागमः। 'सहोर्जा तरित्रतः'। सृपेः शतरि श्लौ द्वितीयैकवचने रीगागमोऽभ्यासस्य।

वृजे शतरि श्लावभ्यासस्य रीक्।

मृजेर्लिटि णलभ्यासस्य रुक धातोश्च युक्। गमेराङ्पूर्वस्य लटि श्लावभ्यासस्य चुत्वाभावो नीगागमश्च। 'वशीयन्ती वेदा गनीगन्ति कर्णम्'।

3596. In the Chhandas are found the following eighteen irregularly reduplicated forms —1 dâdharti, 2 dardharti, 3 dardharshi, 4 bobhûtu 5 tetikte, 6 alarshi, 7 â panîphanat, 8 sam sanishyadat 9 karikrat' 10 kanikradat, 11 bharibhrat, 12 davidhvatah, 13 davidyutat, 14 taritratah, 15 sarîsrpatam, 16 varîvrjat, 17 marmrjya and 18 â ganîganti.

The word छन्दसि is drawn in to this sûtra, by force of च ॥ The form दाधर्ति, is either from the Causative of the root धृङ् अवस्थाने or from धृञ् in the श्लु or यङ् लुक there is lengthening of the abhyâsa and elision of णिच् ॥ (2) So also दर्धर्ति is the form in ślu, with रुक् augment of the abhyâsa. (3) दर्धर्षि if it be a form of यङ् लुक there is no irregularity. (4) बोभूतु is from भू in the Intensive (यङ् लुक्) Imperative, irregularly without guṇa (6) अलर्षि is form the root ऋ (इयर्ति) in Present, 2nd Person, the र् of abhyâsa is not elided, though required by VII 4 60, and this र् is changed to ल irregularly This form is found in the 3rd Person also as अलर्ति दक्ष ॥ अलर्षि युध्म खजकृत्पुरन्दरः (Rig Veda VIII 1 7). अलर्ति दक्ष उत (Rig Veda VIII 18 8) (7) आ पनीफणत् is from फण् with आ augment and शतृ affix is added to यङ् लुक, and in the reduplicate नी is added (8) संसनिष्यदत् is from स्यन्द with the Preposition सम्, in the Intensive yan luk, with शतृ affix, निक् being added in the abhyâsa, the root स is changed to ष ॥ The Preposition सं is not absolutely necessary, with other Prepositions also we have this form as आ सनिष्यदत् ॥ (9) करिक्रत् is from कृ (करोति), in the Intensive yań luk, with शतृ, in the abhyâsa there is no palatal change (VII. 4 62) and रि is added to the reduplicate (10) कनिक्रदत् from क्रन्द in the Aorist with अङ् reduplication, there is no chutva (VII 4 62) of the reduplicate, and the augment नि is added. In the classical literature, the form is अक्रन्दीत् ॥ कनिक्रदज्जनुषं (Rig Veda II. 4. 4). (11) भरिभ्रत् from भृ (बिभर्ति) in yań luk with शतृ, without ज of VII. 4. 76,

without jaśtva, and चि is added to the reduplicate चिवेर भरिभ्रोचषीषु (Rig Veda II 4 4) (12) दोष्वत from ध्वृ (ध्वरते) in the yañ luk, śatri, plural number Nominative T'e चि is added to the reduplicate, the ऋ is elided, दविध्वत रश्मय सूर्यस्य ॥ (Rig Veda IV 13 4) (13) दविद्युतम् is from dyut, yan luk with śati, there is no vocalisation of the reduplicate, with अ change and चि augment (14) तरित्रत from तृ (तरति) with slu śati, genitive singular and रि added to abhyâsa सहोर्जा तरित्रत (Rig Veda IV, 40 3) (15) सरीसृपत from सृप् with slu śati, Accusative with रो added to abhyâsa (16) वरीवृजत from वृज with slu, śata and री augment (17) मर्मृज from मृज with लिट् (Perfect) णल, म added to abhyâsa, and ष added to the root, and there is no vriddhi, because there is no short penultimate now In fact VII 2 114 is to be qualified by the words लघूपध from VII 3 86 (18) आ गनीगन्ति is from गम with the Preposition आ, in the Perfect, with slu, there is no chutva (VII 4 62), and augment नी is added वदयन्ती वेदा गनीगन्ति कर्णम् ॥ (Rig Veda VI 75 3)

The word इति in the aphorism indicates that other forms, similar to these, are also to be included

३५९७ । ससूवेति निगमे । ७ । ४ । ७४ ॥

सूतेर्लिटि परस्मैपदं वुगागमोऽभ्यासस्य चात्वं निपात्यते । 'गृष्टिः ससूव स्थविरम्' । सुषुवे इति भाषायाम् ।

3597 In the Chhandas sasûva is irregularly formed in the Perfect.

It is derived from सू । Thus गृष्टि ससूव स्थविर otherwise सुषुवे । Rig Veda IV. 18 10.

३५९८ । बहुलं छन्दसि । ७ । ४ । ७८ ।

अभ्यासस्येकारः स्याच्छन्दसि । 'पूर्णा विवष्टि' । वशेरेतद्रूपम् ।

3598 'I' is diversely substituted in the Chhandas for the vowel of the reduplicate, in the Reduplicated Present-form.

As पूर्णा विवष्टि (from वश्)

इति सप्तमोऽध्याय ।

CHAPTER VIII.

३५९९ । प्रसमुपोदः पादपूरणे । ८ । १ । ६ ॥

एषां द्वे स्तः पादपूरणे । 'प्रप्रायमग्निः' । 'संसमिद्युवसे' । 'उपोप मे परामृश' । 'किं नोदुदु हर्षसे' ।

3599. *Pra, sam, upa*, and *ut* are repeated, when by so doubling, the foot of a verse is completed

As प्र प्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे (Rig VII 8 4), संसमिद्युवसे वृषन् । (Rig Veda X 191 1) उपोप मे परामृश (Rig Veda I 126 7), किं नोदुदु हर्षसे दातवाउ (Rig Veda IV, 21. 9).

३६०० । छन्दसीरः । ८ । २ । १५ ॥

इवर्णान्तादिरेफान्ताच्च परस्य मतोर्मस्य वः स्यात् । 'हरिवते हर्यश्वाय' । गीर्वान् ॥

3600 In the Chhandas *v* is substituted for the *m* of *mat*, when the stem ends in *i*, î or *r*.

As, हरिवते हर्यश्वाय (Rig Veda III 52. 7). Of the stems ending in र we have गीर्वान् &c

३६०१ । अनो नुट् । ८ । २ । १६ ॥

अन्नन्तान्मतोर्नुट् स्यात् । 'अक्षण्वन्त' कर्णवन्त' । 'अस्थन्वन्तं यदनस्था बिभर्ति' ।

3601. The affix *mat* gets the augment 'nut' in the Chhandas, after a stem ending in *an*

As अक्षण्वन्त. कर्णवन्तः सखाय (Rig Veda X 71. 7) अस्थन्वन्तंयदनस्था बिभर्ति (Rig Veda I 164 4)

३६०२ । नाद्घस्य । ८ । २ । १७ ॥

नान्तात्परस्य घस्य नुट । 'सुपथिन्तर' ।

'+भूरिदाव्नस्तुड्वाच्य +' । 'भूरिदावत्तरो जन' ।

'+ ईद्रथिन. + । 'रथीतर' । 'रथीतम रथीनाम्' ।

3602 In the Chhandas, the affixes *tar* and *tam* receive the augment nut after a stem in *n*.

The affixes तरप् and तमप are called घ। Thus सुपथिन् + तर = सुपथि + तर (VIII. 2 7) = सुपथि + न्तर (VIII. 2 17) = सुपथिन्तर· ।

Vârt —The augment तुट् is added to these affixes after भूरिदावन्; as भूरिदावत्तर (III 2 74, the affix is वनिप्) जन (Rig Veda VIII 5 39)

Vârt —Long ई is the substitute of the final of रथिन् before तर and तम । The word रथिन् is formed by the affix इनि in the sense of मतुप् । The final न् is first elided by VIII 2 7, and then for the short इ of रथि the long ई is substituted by the present vârtika If the long ई were substituted for the final न् of रथिन् as रथिई + तर, then this long ई being asiddha, it could not be compounded by ekâdeśa with the preceding इ into ई and the form would always remain रथिईतरः । As रथीतरः, and रथीतम रथीनाम् (Rig Veda I 11 1). Or this ई may be considered to have come after रथ in the sense of मतुप् ।

३६०३ । नसत्तनिषत्तानुत्तप्रतूर्तसूर्तगूर्तानि छन्दसि । ८ । २ । ६१ ॥

सदेर्नञ्पूर्वात्रि पूर्वाच्च निष्ठाया नत्वाभावो निपात्यते । 'नसत्तमञ्जसा' । निषत्तमस्य चरतः' । असन्न निषण्णमिति प्राप्ते । उन्देर्नञ्पूर्वस्यानुत्तम् । प्रतूर्तमिति त्वरतेः । तुर्वीत्यस्य वा । सूर्तमिति सृ' इत्यस्य । गूर्तमिति गूरी' इत्यस्य ।

3603 In the Chhandas we have the following irregular Participles · nasatta, nishatta, anutta, pratûrtta, sûrtta and gûrtta.

The words नसत्त and निषत्त are derived from the root सद preceded by न and नि, and there is not the न change of VIII 2 42. Thus नसत्तमञ्जसा ॥ In the classical literature we have असन्नम् ॥ So also निषत्त· in the Vedas, as in निषत्तमस्य चरतः (Rig Ved 1 146 1) but निषण्ण in the classical literature The word अनुत्त is from उन्द with the negative नञ् ॥ The option of VIII 2 56 does not apply here As अनुत्तमा ते मघवन् (= अनुन्नम) ॥ प्रतूर्तम् is from त्वर् or तुर्व, as प्रतूर्तं वाजिनम् (= प्रतूर्णम) ॥ When it is derived from त्वर् then ऊट् is added by VI 4 20, and when from

सुर्वं, then VI 4 21 is applied सूर्त्त is from स्, the ऋ is changed to उ irregularly, as सूर्त्तागाव: = सृतागाव: ॥ गूर्त्त is from गॄ as गूर्त्तं अमतस्य (= गूर्णी) ॥

३६०४ । अम्नरूधरवरित्युभयथा छन्दसि । ८ । २ । ७० ॥

रुर्वा रेफो वा । अम्नएव–अम्न रेव । ऊध एव–ऊधरेव । अव एव–अवरेव ।

3604 In the Chhandas, both *ru* and *ra* are substituted for the final of amnas, ûdhas, and avas

Thus अम्न एव or अम्नरेव, ऊध एव or ऊधरेव, अव एव or अवरेव ॥ When रु is substituted for the finals, this रु is replaced by य by VIII, 3. 17, which is elided by VIII 3 19 The word अम्नस means 'a little', and अव, 'protection'

३६०५ । भुवश्च महाव्याहृतेः । ८ । २ । ७१ ॥

भुव इति–भुवरिति ।

3605 In the Chhandas, *ru* and *ra* may replace the final of the word 'bhuvas' when used as a mahâ vyâhriti

Thus भुवरित्यन्तरिक्षम् or भुव इत्यन्तरिक्षम् ॥ The mahâ vyâhritis are three भूः, भुव and स्व ॥

३६०६ । ओमभ्यादाने । ८ । २ । ८७ ॥

ओमश्प्लुतः स्यादारम्भे । 'ओ३म अग्निमीले पुरोहितम । अभ्यादाने किम् । ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म ।

3606 The vowel in *om* is pluta in the beginning of a sacred text

The word अभ्यादानं means the commencement of a sacred mantra or vedic text Thus ओ३म् अग्निमीळे पुरोहित यज्ञस्य देवमृत्विज ॥ (Rig I 1 1)

Why do we say "in the beginning"? Observe ओमित्येतदक्षरमुद्गीथमुपासीत (Chhândogya Upanishad I 1 1) Here ओम is not used to indicate the commencement of a Text or Mantra, but is itself the subject of comment

३६०७ । ये यज्ञकर्मणि । ८ । २ । ८८ ॥

ये३ यजामहे । 'यज्ञ–' इति किम् । ये यजामहे ।

3607 The vowel of *ye* becomes pluta in a sacred text, when it is employed in a sacrificial work.

Thus ये३यजामहे ॥ Why do we say when employed in a sacrificial work? Observe ये यजामह इति पञ्चाक्षरम्. "Ye yajimahe" consists of five syllables Here it is a simple recitation

३६०८ । प्रणवष्टेः । ८ । २ । ८९ ॥

यज्ञकर्मणि टेरोमित्यादेश स्यात । 'अपां रेतांसि जिन्वतो३म' । 'टे.' किम् । हलन्तेऽन्त्यस्य मा भूत् ।

3608. In a sacrificial work, ओ३म् is substituted for the final vowel, with the consonant, if any, that may follow it, of a sentence

The word यज्ञकर्मणि is understood here also The word प्रणव means ओम ॥ It is the name given to this syllable. This ओम् is substituted for the final letter.

(टि) of that word which stands either at the end of a Pâda of a sacred hymn or at the end of a hemistich of such Rik Thus for अपा रेतांसि जिन्वति (Rig. VIII 44 16), we may have अपा रेतांसि जिन्वतो३म् ॥ So also for देवान् जिगाति सुम्नयुः (Rig III 27 1), we may have देवान् जिगाति सुम्नयो३म् ॥

The word टि is repeated in this aphorism in spite of its anuvritti from VIII. 2 82, to indicate that ओम् replaces the *whole* of the last syllable, with its vowel and consonant Had टि not been repeated, then by the rule of अलोऽन्त्यस्य, the final *letter* only of the टि portion of a sentence would have been replaced. Thus in सुम्नयुः the visarjaniya alone would have been replaced

When not employed in connection with sacrificial works, there is no such substitution Thus in the simple reading of the Vedas, we should always recite अपा रेतांसि जिन्वति ॥

३६०९ । याज्यान्तः । ८ । २ । ९० ॥

ये याज्यान्ता मन्त्रास्तेषामन्त्यस्य टेः प्लुतो यज्ञकर्मणि । 'जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहा३ म्' ॥ 'अन्त' किम् । 'याज्यानामृचा वाक्यसमुदायरूपाणां प्रति वाक्यं टेः स्यात् । सर्वान्त्यस्य चेष्यते ।

3609 The last vowel at the end of Mantras called Yâjya, when employed in sacrificial works, is pluta and has the Acute.

Thus स्तोमैर्विधेमाग्नये३ (Rig VIII 43 11), जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहा३म् (Rig. X, 8 6).

Why do we say 'at the end'? There are some Yâjya hymns, consisting of several sentences The final vowel (टि) of every sentence would have become pluta, in such a hymn. To prevent it, the word "anta" is used, so that the final vowel of the hymn at the end of all, becomes pluta.

३६१० । ब्रूहिप्रेष्यश्रौषड्वौषडावहानामादेः । ८ । २ । ९१ ॥

एषामादेः प्लुतो यज्ञकर्मणि । 'अग्नयेऽनुब्रू३हि' । 'अग्नये गोमयानि प्रे३ष्य' । 'अस्तु श्रौ३षट्' । 'सोमस्याग्ने वीही वौ३षट्' । 'अग्निमा३वह' ।

3610 In a sacrificial work, the first syllable of ब्रूहि, प्रेष्य, श्रौषट् वौषट् and आवह is pluta.

Thus अग्नयेऽनुब्रू३हि (Maitr S I 4 11), अग्नये गोमयानि (or नि) प्रे३ष्य, अस्तु श्रौ३षट्, सोमस्याग्ने वीहीः वौ३षट् अग्निमा३वह ॥

So also in पित्र्यायामनुस्व३धा on the analogy of ब्रूहि, so also अस्तुस्व३धा ॥ The word वौषट् is illustrative of the six forms वषट्, वौषट्, वाषट्, वौट्, वाट् वट् ॥

But there is no prolation in आवह देवान् यजमानाय, आवह जात वेदः ॥

३६११ । अग्नीत्प्रेषणे परस्य च । ८ । २ । ९२ ॥

अग्नीधः प्रेषणे आदेः प्लुतस्तस्मात्परस्य च । 'ओ३श्रा३वय' । नेह । 'अग्नीदग्नीन्विहर । बर्हि स्तृणीहि' ।

3611. In an order given to Âgnîdhra priest, the first syllable as well as the succeeding syllable is pluta.

In a Yajña, the principal priests (ritvij) are four, Adhvaryu, Udgâtâ, Hotâ and Brahmâ, Every one of these has three subordinate priests (ritvij) under him.

The duty of Âgnidhra is to kindle the sacrificial fire. In a summons or call (प्रेषण) made by the Adhvaryu, who is the Director of ceremonies, to the Âgnîdhra to perform the functions of Âgnidh, both syllables become pluta.

The word अग्नीत् प्रेषण is a compound = अग्नीधः प्रेषणम् "a call or summons relating to Agnidh duty"

Thus आ ३ श्रा ३ वय, औ३ श्रा ३ वय । The pluta takes place only in these examples, therefore, not here, as अग्नीदग्नीन् विहर, बर्हिः स्तृणीहि ।

३६१२ । विभाषा पृष्ट प्रतिवचने हेः । ८ । २ । ९३ ॥

प्लुत । अकार्षीः कटम् । अकार्षं ही३ । अकार्षं हि । 'पृष्ट-'इति किम् । 'कट करिष्यति हि' । हे' किम् । करोमि ननु ।

3612 'Hi' at the end of an answer to a question may optionally be pluta

Thus Q अकार्षीः कट देवदत्त ? Ans अकार्षं हीँ ३ or अकार्षं हि ।

Why do we say "in answer to a question" ? Observe कट करिष्यति हि ।

Why do we say हे. 'of हि' ? Observe करोमि ननु ।

३६१३ । निगृह्यानुयोगे च । ८ । २ । ९४ ॥

अत्र यद्वाक्यं तस्य टेः प्लुतो वा । 'अद्यामावास्येत्यात्थ३' । अमावास्येत्येवं वादिनं युक्त्या स्वमतात्प्रच्याव्य एवमनुयुज्यते ।

3613. The end syllable of that sentence is optionally pluta, when it asserts something which has been refuted, and is employed by the victor by the way of censure

The word निगृह्य means the refutation of another's opinion. निगृह्य is a gerund, and means having refuted'. अनुयोगः is the expression of the same proposition which has been refuted When a person has demonstrated the untenableness of another's assertion, and then employs the said assertion by way of taunt, reproach or reprimand, then the final syllable of such a sentence becomes pluta The sûtra literally means "Having refuted (it) when asserting (the same by way of censure)."

Thus an opponent asserts that 'The word is not eternal" (अनित्यः शब्दः) । Proving by arguments the untenableness of this position, and after refuting it, the victor says by way of reprimand:—अनित्यः शब्द इत्यात्थाँ ३ or अनित्य शब्द इत्यात्थ 'This is then your assertion—that the word is not eternal' Similarly अद्य श्राद्धमित्यात्थाँ ३ or अद्य श्राद्धमित्यात्थ । अद्यामावास्येत्यात्थाँ ३ or अद्यामावास्येत्यात्थ ।

३६१४ । आम्रेडितं भर्त्सने । ८ । २ । ९५ ॥

'दस्योदस्यो३ घातयिष्यामि त्वाम्' । आम्रेडितग्रहणं द्विरुक्तोपलक्षणम् । 'चौर चौर३' ।

3614 The final syllable of an âmredita vocative is pluta when a threat is expressed

A Vocative is reiterated when a threat is meant (VIII 1 8 S. 2143). Its final syllable becomes pluta. Thus दस्यो दस्यो ३ घातयिष्यामि त्वा ।

Though the anuvṛtti of the sûtra VIII 2. 82, is current here, yet the final of the *sentence* is not pluta, but of the âmreḍita.

It should be rather stated that any one of the repeated words may be pluta by alternation Thus चौर३ चौर or चौर चौर३ । The word âmreḍita is employed in the sûtra as illustrative of the doubling, for the threat is expressed by *both* words, so that pluta may be of *both* words in turn and not of the second word only, though that is technically called âmreḍita.

३६१५ । अङ्गयुक्तं तिङाकाङ्क्षम् । ८ । २ । ९६ ॥

अङ्गेत्यनेन युक्तं तिङन्तं प्लवते । 'अङ्ग कूज३ इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म' । 'तिङ्' किम् । 'अङ्ग देवदत्त मिथ्या वदसि' । 'आकाङ्क्षम्' किम् । 'अङ्ग पच' । नैतदपरमाकाङ्क्षति । भर्त्सने इत्येव 'अङ्गाधीष्व भक्तं तव दास्यामि' ।

3615 The final syllable of a finite verb, used as a threat becomes pluta, when the word *anga* is joined with it, and it demands another sentence to complete the conclusion

Thus अङ्ग कूज३ इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म । अङ्ग व्याहर३ इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म ।
Why do we say 'a verb' ? Observe अङ्ग देवदत्त मिथ्या वदसि ।

Why do we say 'when this calls for a conclusion' ? Observe अङ्ग पच । Here it is a complete sentence and does not demand another to complete the sense

The word भर्त्सने of the last sûtra is understood here also. Therefore not in अङ्ग अधीष्व, ओदनं ते दास्यामि । Here अङ्ग has the force of solicitation. (VIII. 1, 33 S 3940).

३६१६ । विचार्यमाणानाम् । ८ । २ । ९७ ॥

वाक्यानां टे प्लुतः । 'होतव्यं दीक्षितस्य गृहा३इ' । 'न होतव्या३मिति' । होतव्यं न होतव्यमिति विचार्यते । प्रमाणैर्वस्तुतत्त्वपरीक्षणं विचारः ।

3616. The final syllable of those sentences is pluta, which denote acts of reflection (or balancing between two alternatives).

To determine a thing by weighing all arguments *pro* and *con* is called vichâra or judgment Thus होतव्यं दीक्षितस्य गृहा३इ न होतव्या३म् 'should one perform a sacrifice in the house of an initiated person.' Similarly तिष्ठेद्यूपा३इ, अनुप्रहरे३त् ॥ Here also it is being reflected upon whether यूपं तिष्ठेत् or यूपं अनुप्रहरेत् ॥ i. e. should the stake remain upright or should it be put flat by the yajamâna. किं यूपस्तिष्ठेत्, किं वा यूपं यजमानः शाययेत् ॥

३६१७ । पूर्वं तु भाषायाम् । ८ । २ । ९८ ॥

विचार्यमाणानां पूर्वमेव प्लवते । 'अहिर्नु३ रज्जुर्नु' । प्रयोगापेक्षं पूर्वत्वम् । इह भाषाग्रहणात्पूर्वयोगश्छन्दसीति ज्ञायते ।

3617. In common speech, the final vowel of the first alternative is only pluta.

This makes a niyama or restriction The previous sûtra, is thus confined to the Vedic literature, and not to the classical तु here has the force of 'only.' Thus अहिर्नु३ रज्जुर्नु. 'Is it a snake or a rope' ? लोष्टो नु३ कपोतो नु 'Is it a clod of earth or a pigeon ?'

The priority, of course, depends upon employment. The order of words depends upon one's choice

३६१८ । प्रतिश्रवणे च । ८ । २ । ९९ ॥

वाक्यस्य टेः प्लुतोऽभ्युपगमे प्रतिज्ञाने श्रवणाभिमुख्ये च । 'गां मे देहि भोः३' । 'हन्त ते ददामि३' । 'नित्यः शब्दो' भवितुमर्हति३' । 'दत्त किमात्थ३' ।

3618. The final syllable of the sentence which expresses assent or promise, or listening to, is pluta

The word प्रतिश्रवण means 'agreement, assent or promise' It also means 'listening to' All these senses are to be taken here, as there is nothing in the sûtra to restrict its scope Thus it has three senses, 1 to promise something to a petitioner, 2 to acknowledge the truth of some proposition, 3 to listen to another's words Thus गा मे देहि भो, 1 हन्त ते ददामिँ ३ ॥ 2 नित्य. शब्दो भवितमर्हतिँ ३ ॥ 3 देवदत्त भो, किमात्थाँ ३ ॥

३६१९ । अनुदात्तं प्रश्नान्ताभिपूजितयोः । ८ । २ । १०० ॥

अनुदात्तं प्लुतः स्यात् । दूराद्धूतादिषु सिद्धस्य प्लुतस्यानुदात्तत्वमात्रमनेन विधीयते : अग्निभूत३ इ । पट ३ उ । 'अग्निभूते' 'पटो' एतयो प्रश्नान्ते टेरनुदात्त प्लुत. । शोभन खल्वसि माणवक ३ ।

3619 The final vowel at the end of a question or of a praise is pluta, but unaccented

That which is employed at the end of an interrogative sentence is called प्रश्नान्त. । According to some, this rule does not ordain pluta, but only ordains the anudâtta-ness of those syllables which become pluta by the previous rules VIII 2 84 &c The meaning of the sûtra then is —That pluta which comes at the end of an Interrogative sentence or a sentence denoting admiration, is anudâtta.

Thus अगमा ँ३ पूर्वा ँ३न् ग्रामा ँ३न् अग्निभूता३इ or अगमं३ पूर्वां ३न् ग्रामां३ पटा ३ उ (i e अगम पूर्वान् ग्रामान् अग्निभूते or पटो) । The words अग्निभूते, and पटो being finals in a question, become anudâtta as well as pluta The other words अगमः &c become svarita and pluta by VIII 2 105 See VIII 2 107

As regards अभिपूजिते we have शोभन खल्वसि माणवका ३ ॥ Here the final of माणवक becomes anudâtta and pluta

३६२० । चिदिति चोपमार्थे प्रयुज्यमाने । ८ । २ । १०१ ॥

वाक्यस्य टेरनुदात्त प्लुतः । 'अग्निचिद्भाया३ त' । अग्निरिव भायात् । 'उपमार्थे' किम् । कथंचिदाहु. । 'प्रयुज्यमाने' किम् । अग्निर्माणवको भायात् ।

3620 The end-vowel at the end of a sentence becomes anudâtta and pluta, when the particle *chit* is employed, denoting comparison

The word अनुदात्तं is understood here This sûtra ordains pluta as well, and not merely accent.

Thus अग्निचिद् भाया३त् 'may he shine as fire' So also राजचिद् भाया३त् 'may he shine as a King'

Why do we say 'when the sense is that of comparison'? Observe कथं चिद् आहुः । Here चिद् has the force of 'littleness or difficulty'

Why do we say प्रयुज्यमाने 'when expressly employed'? Observe अग्नि माणवको भायात् 'Let the boy shine like fire' Here चित् is understood, hence the rule does not apply

३६२१ । उपरिस्विदासीदिति च । ८ । २ । १०२ ॥

टे प्लुतोऽनुदात्तः स्यात् । 'उपरि स्विदासी३त्' । 'अधः स्विदासी३त्' इत्यत्र तु 'विचार्यमाणानाम्' (३६१६) इत्युदात्तः प्लुतः ।

3621 In उपरि स्विद् आसीद् the end-vowel is anudâtta and pluta

The word anudatta is understood here also. The end vowel would have been pluta here by VIII 2 97 . S. 3616, the present sûtra really ordains accentlessness of this pluta

Thus अध स्विदासी३त्, उपरि स्विदासी३त् (Rig X 129 5) In the first portion आसीत् is pluta and udâtta by VIII. 2, 97, in the second it is anudâtta by the present sûtra

३६२२ । स्वरितमाम्रेडितेऽसूयासंमतिकोपकुत्सनेषु । ८ । २ । १०३ ॥

स्वरितः प्लुतः स्यादाम्रेडिते परेऽसूयादौ गम्ये । असूयायाम् । अभिरूपक३ अभिरूपक रिक्तं ते आभिरूप्यम् । संमतौ । अभिरूपक३ अभिरूपक शोभनोऽसि । कोपे । अविनीतक३ अविनीतक इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म । कुत्सने । शाक्तीक३ शाक्तीक रिक्ता ते शक्तिः ।

3622 Of the [illegible] atives of the same form standing at the beginning [illegible], the end-vowel of the first becomes pluta and svarita [illegible] praise, anger, or blame is expressed

The Vocative [illegible] III 1 8 S 2143 This sûtra ordains pluta there Thus Envy [illegible] माणवक, अभिरूपक३ अभिरूपक, रिक्त स अभिरूप्यम् । Praise —माणवक३ माणवक अभिरूपक३ अभिरूपक शोभन, खल्वसि ॥ Anger — माणवक३ माणवक, अविनीतक३ अविनीतक इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म ॥ Blame —शाक्तीक३ शाक्तीक याष्टीक३ याष्टीक रिक्ता ते शक्तिः ॥

३६२३ । क्षियाशीःप्रैषेषु तिङाकाङ्क्षम् । ८ । २ । १०४ ॥

आकाङ्क्षस्य तिङन्तस्य टेः स्वरितः प्लुतः स्यात् । आचारभेदे । स्वयं ह रथेन याति३ । उपाध्यायं पदातिं गमयति । प्रार्थनायाम् । पुत्रांश्च लप्सीष्ट३ धनं च तात । आज्ञायाम् । कटं कुरु३ ग्रामं गच्छ । 'आकाङ्क्षम्' किम् दीर्घायुरसि अग्निचिन्नित्यत्र ।

3623 When an error against polite usage is censured, or when a benediction or a bidding is intended, the end syllable of a finite verb becomes pluta and svarita, if this requires another sentence to complete the sense

The word 'svarita' is understood here The word क्षिया means 'the error in usage' or 'want of good breeding' (VIII I 60) आशीः means 'benediction.' प्रैषः means 'order' or 'commanding by words.'

Thus स्वय रथेन याँति३, उपाध्याय पदाति गमयति ॥ स्वय ओदन भुङ्क्ते३, उपाध्याय सक्तून् पाययति ॥ In both these, the first sentence requires the second as its complement, and hence there is साकाङ्क्षा ।

Benediction —सुतांश्च लप्सीष्टा३ धनं च तात छन्दोऽध्येषीष्टा३ व्याकरण च, भद्र ॥
Order :—कट कुरु३ ग्राम च गच्छ, यवान् लुनीहि३, सक्तूश्च पिब ॥

Why do we say 'when it requires another sentence as its complement' Observe दीर्घायुरसि अग्नीदग्नीन् विहर । There cannot be any counter-example of भिधा, for there two sentences are absolutely necessary to express the sense of censure.

३६२४ । अनन्त्यस्यापि प्रश्नाख्यानयोः । ८ । २ । १०५ ॥

अनन्त्यस्यान्त्यस्यापि पदस्य टेः स्वरित प्लुत स्यातयोः । प्रश्ने । अगमः३ पूर्वा३ न् ग्रामा३ न् । सर्वपदानामयम् । आख्याने । अगमः३ म् पूर्वा३ न् ग्रामा३ न् ।

3624 In a question or narration, the end-vowel of a word, though not final in a sentence, becomes svarita and pluta, as well as of the word which is final in a sentence

The word 'padasya' is understood here and so also the word 'svarita' The end-vowel of a word which is not the last word in a sentence, as well as of the last word, becomes svarita and pluta, when a question is asked, or a fact is narrated In fact, *all* the words of a sentence become svarita and pluta hereby

Thus in questioning we have '—अगमां३ पूर्वा३न् ग्रामा३न् अग्नि भूता३इ or पटा३उ ॥ Thus all words have become svarita and pluta The final word would in one alternative, become anudâtta also, by VIII 2 100, as shown under that sûtra The force of the word अपि in the sûtra, is to make the final word also svarita, and thus this sûtra makes VIII 2 100 an *optional* sûtra with regard to question

In *âkhyâna* or narration, there is no other rule, which is debarred by this Therefore there, *all* words become svarita and pluta *necessarily*, by the force of this sûtra Thus अगमा३म पूर्वा३न् ग्रामा३ न भे३इ ॥

३६२५ । प्लुतावैच इदुतौ । ८ । २ । १०६ ॥

दूराद्धूतादिषु प्लुतो विहितस्तत्रैवैच. प्लुतप्रसङ्गे तदवयवाविदुतौ प्लवेते । ऐ३ तिकायन । औ३ पगव । चतुर्मात्रावत्रैचौ सपद्येते ।

3625. In forming the pluta of the diphthongs *ai* and *au* their last element *i* and *u* get the pluta.

The pluta ordained by VIII 2 84 &c when applied to ऐ or औ cause the prolation of the last element of these diphthongs namely of इ or उ । The word प्लुतौ in the sûtra is Nominative dual of प्लुत, and the aphorism literally means 'इ and उ are pluta of the diphthongs ऐ and औ' ॥

Thus ऐ३तिकायन, औ३पगव ॥

This pluta of ऐ and औ has *four* mâtras Thus अ+इ and अ+उ each has *one* mâtra The pluta of इ and उ will have *three* mâtrâs Thus अ+इ३ and अ+उ३, or the *whole* has *four* matrâs

other rule, the Vocative would have become prolated.

३६२७ । तयोर्य्वावचि संहितायाम् । ८ । २ । १०८ ॥

इदुतोर्यकारवकारौ स्तोऽचि संहितायाम । अग्नइयाशा । पटउवाशा । अग्नइयिन्द्रम । पटउ वुदकम । 'अचि' किम । अग्नाइवरुणौ । 'संहितायाम्' किम् । अग्नइइ इन्द्र । संहितायामित्यध्यायसमाप्तेरधिकार । इदुतोरसिद्धत्वादयमारम्भ सवर्णदीर्घत्वस्य शाकलस्य च निवृत्त्यर्थं । यवयोरसिद्धत्वात 'उदात्तस्वरितयोर्यण. स्वरितोऽनुदात्तस्य' (३६५७) इत्यस्य बाधनार्थो वा ॥

3627 For these vowels *i* and *u*, are substituted *y* and *v*, when a vowel follows them in a samhita (in an unbroken flow of speech)

The word संहितायाम is an adhikâra and exerts its influence up to the end of the Book Whatever we shall teach hereafter, up to the end of the Book, will apply to the words which are in the Sanhitâ.

Thus अग्नाइयाशा पटाउवाशा, अग्नाइयिन्द्रम, पटाउवुदकम ॥

Why do we say 'when a vowel follows'? Observe अग्नाइवरुणौ ।

Why do we say संहितायाम 'in an uninterrupted flow of speech'? Observe अग्नाइ इ इन्द्रम, पटाउउ उदकम in the Pada Pâtha

This sûtra is made, because इ and उ being Pluta-modifications are considered as asiddha (VIII 2 1) for the purposes of इको यणचि- (VI 1. 77) But supposing that somehow or other, these इ and उ be considered siddha, still the present rule is necessary to prevent their lengthening before a homogeneous vowel (VI 1 101), or their retaining their form unchanged by VI 1 127 If it be said, that these rules VI 1 101, and VI 1 127, would not apply, because of the Vârtika इक प्लुतपूर्वस्य सवर्णदीर्घ बाधनार्थं यणादेशो वक्तव्य (Vârtika to VI 1 77), still the present sûtra ought to be made in order to prevent यण् accent (VII 2 4 S 3657)

३६२८ । मतुवसो रु सम्बुद्धौ छन्दसि । ८ । ३ । १ ॥

रु इत्यविभक्तिको निर्देश. । मत्वन्तस्य च रु स्यात । 'अलोऽन्त्यस्य' (४२) इति परिभाषया नकारस्य । 'इन्द्र मरुत्व इह पाहि सोमम् । 'हरिवोमे दिन त्वा' । 'छन्दसीर' (३६००) इति वत्वम् ।

3628 For the final of the affixes *mat* and *vas* there is substituted *ru*, in the Vocative singular, in the Chhandas

The word संहितायां is understood here A word ending in the affix मत or वस्, changes its final त or स् (I. 1 52 S 42) into र, in the Chhandas, in the Vocative singular Thus मत '—इन्द्रं मरुत्व इह पाहि सोमम (Rig III 51 7) हरिवो मेदिन त्वा । Here मरुत्व. is Vocative Sg of मरुत्वत् and हरिव of हरिवत, meaning 'he who is possessed of Maruts or Hari horses' The म of मत is changed to व by VIII 2 10, 15 S 3 00 The base मरुत before this termination is Bhi by I. 4 19 The affix सु (nom sg) is elided by VI. 1 68, the त is elided by VIII 2 23, and the न् (of नुम् VII 1 70) is changed to र् by this sutra So also इन्द्रायाहि तूतुजान' उपब्रह्माणि हरिव' (Rig I 3 6)

With वस —मीढ्वस्तोकाय तनयाय मल (Rig II. 33 14), इन्द्रसाहु । See VI. 1. 12, for the formation of मीढ्वान, साह्वान with क्वसु ॥

Why do we say 'of मत् and वस्'? Observe ब्रह्मन् स्तोष्यामः। Why do we say 'in the Vocative Singular'? Observe य यद्वं विद्वांसस्त्वसाधनं। Why do we say 'in the Chhandas'? Observe हे गोमन् हे पयिवन् ॥

३६२९। दाश्वान्साह्वान्मीढ्वांश्च। ६। १। १२॥

एते क्वस्वन्ता निपात्यन्ते। 'मीढ्वस्तोकाय तनयाय'।

'+ वन उपसंख्यानम् +'। क्वनिब्वनिपोः सामान्यग्रहणम्। अनुबन्धपरिभाषा न नोपतिष्ठते। अनुबन्ध स्यं हानिर्देशात। 'यस्त्वायन्त वसुना प्रातरित्व'। इण क्वनिप्।

3629 The participles dâśvân, sâhvân and mîḍhvân are irregularly formed without reduplication

The word दाश्वान् is from the root दाश् 'to give' with the affix क्वसु (III 2 107), here the reduplication and the augment इट् are prohibited irregularly, as दाश्वांसो दाशुष सुतम् (Rig I 3 7) The word साह्वान् is derived from the root सह् 'to endure,' by adding the affix क्वसु (III 2, 107), the irregularity being in lengthening the penultimate, not allowing the augment इट् and the reduplication Thus साह्वान् बलाहक। So also मीढ्वान् comes from मिह् 'to sprinkle' with the affix क्वसु (III 2 107) the irregularity consisting in non-reduplication, non application of इट्, the lengthening of the penultimate vowel, and the change of ह into ढ। As मीढ्वस्तोकाय तनयाय मृल (Rig Veda II 33 14) It is not necessary that these words should be in the singular always, in their plural forms also they do not reduplicate.

Vârt —The affix वन should also be enumerated The affixes क्वनिप् and वनिप् are both meant here Its final is also changed to रु in the Vocative Sg As यस्त्वायन्तं वसुना प्रातरित्व। The word प्रातरित्वन् is formed by adding क्वनिप् to the root इ (इण) preceded by प्रातः। See III. 2. 75 The तुक् is added by VI. 1 71

३६३०। उभयथर्क्षु। ८। ३। ८॥

अम्परे छवि नकारस्य रुर्वा। पशूंस्तांश्चक्रे।

3630 In both ways, in the Rig verses.

This ordains an option to the last sûtra, by which the रु substitution was compulsory. A word ending in न् followed by a letter of छव् class, which itself is followed by अम्, changes its final न् to रु *optionally* in the Rig Veda Sometimes there is रु and sometimes न्॥ Thus तस्मिन् त्वा दधाति or तस्मिंस्त्वा दधाति, पशूंस्तांश्चक्रे। (Rig Veda X 90 8)

३६३१। दीर्घादटि समानपादे। ८। ३। ९॥

दीर्घान्नकारस्य रुर्वा स्यादटि सैा चेत्पादे एकपादस्थौ स्याताम्। 'देवाँ अच्छा सुमती'। 'महाँ इन्द्रो य ओजसा'। उभयथेत्यनुवृत्तेर्नेह। 'आदित्यान्याचिषामहे'।

3631. *Ru* is optionally substituted for that final *n* of a word which is preceded by a long vowel, and is followed by an 'at' letter (vowels and semi-vowels with the exception of *l*), when these ('n' and 'at') come in contact with each other in the same stanza of the Rig Veda

The नः of VIII 3. 7 is understood here and so also ऋचु ॥ The word समानपाद means एकपाद i e when both words are in one and the same Pâda of the verse Thus परिधीँ रति (Rig IX 107 19) स देवाँ एहवक्षति (Rig I 1 2) देवाँ अच्छासुमती, (Rig Veda IV 1, 2) महाँ इन्द्रो य ओजसा ॥ (Rig Veda VIII 6 1)

The word उभयथा of the preceding sûtra is understood here also, so that is an optional rule and न् remains unchanged also, as आदित्यान् हवामहे आदित्यान् याचिषामहे (Rig Veda VIII, 67 1). See VIII 3 3.

३६३२ । आतोऽटि नित्यम् । ८ । ३ । ३ ॥

अटि परतो रोः पूर्वस्यात स्थाने नित्यमनुनासिकः । 'महाँ इन्द्र' । तैत्तिरीयास्तु अनुस्वारमधीयते । तत्र छान्दसो व्यत्यय इति प्राञ्चः । एवं च सूत्रस्य फलं चिन्त्यम् ।

3632 A nasal vowel is *always* substituted for 'â' before *ru*, when it is followed by a letter of 'at' pratyâhâra (*i e* when it is followed by a vowel or *ha, ya, va* or *ra*)

Thus VIII 3 9 teaches रु substitution of न्, the long आ preceding it would have been optionally nasal by the last sûtra The present sûtra makes it necessarily so Thus महाँ असि (Rig III 46 2) महाँ इन्द्रो य ओजसा (Rig VIII. 6 1) देवाँ अच्छा दीव्यत ॥

Some (*i e* the Taittariyas) read it as anusvâra This is a Vedic diversity according to the Easterns In this view, the necessity of the sûtra is rather doubtful.

३६३३ । स्वतवान्पायौ । ८ । ३ । ११ ॥

रुर्वा । 'भुवस्तस्य स्वतवाँ पायुरग्ने' ।

3633 The *n* of 'svatawân' is changed to 'ru' before 'pâyu'

As स्वतवाँ पायुरग्ने (Rig IV 2 6) The word is स्वतवस्, the नुम is added by VII 1 83 The word is derived from तु वृद्धौ with the affix असुन् (स्वन्तवो यस्यऽसौ स्वतवान्) ॥ See S 3594

३६३४ । छन्दसि वाऽप्राम्रेडितयोः । ८ । ३ । ४९ ॥

विसर्गस्य सो वा स्यात्कुप्वोः प्रशब्दमाम्रेडितं च वर्जयित्वा । 'अग्ने त्रातर्ऋतस्कविः' । 'गिरिर्न विश्वतस्पृथुः' । नेह । 'वसुनः पूर्व्यः पतिः' । 'अप्र-' इत्यादि किम् । 'अग्निः प्र विद्वान्' । 'पुरुषः पुरुषः' ।

3634 *Sa* may optionally be substituted for the visarga before a hard guttural and labial, in the Chhandas; but neither before *pra*, nor before a doubled word

Thus —अग्ने त्रातर्ऋतस्कविः (Rig Ved VIII 60 5) गिरिर्न विश्वतस्पृथुः (Rig Veda VIII 98 4) But not here —वसुनः पूर्व्यः पतिः. (Rig Veda X 48 1)

Why do we say 'not before प्र and a doubled word'? Observe अग्निः प्र विद्वान् (Av V 26 1), पुरुषः पुरुषः परि ॥

३६३५ । कःकरत्करतिकृधिकृतेष्वनदितेः । ८ । ३ । ५० ॥

विसर्गस्य सः स्यात् । 'प्रदिवो अपस्कः' । 'यथा नो वस्यसस्करत्' । 'सुपेशसस्करति' । 'उरु णस्कृधि' । सोम न चारुं मघवत्सु नस्कृतम्' । 'अनदितेः' इति किम् । 'यथा नो अदितिः करत्' ।

3635. The Visarga is changed to *s* in the Chhandas, before कः, करत्, करति, कृधि and कृतः but not so the visarga of *aditi*.

Thus प्रदिवोऽश्वस्क ॥ कः is the Aorist of कृ, the च्लि has been elided by II 4 80, the ऋ of कृ is gunated before the affix तिप thus we have करत, the त् is elided by VI 1 68, and the augment अट is not added by VI. 4 75 Similarly यथानो वस्यसस्करत ॥ Here also करत is the Aorist of कृ, with अङ् by III 1 59 सुपेशसस्करति, here करति is the लट् of कृ, शप् is added instead of उ, as a Vedic anomaly उरुणस्कृधि, here कृधि is the Imperative of कृ, the सि, is changed to हि, the vikarana is elided and हि changed to धि by VI 4 102 See VIII 4 27 for the change of न to ण ॥ सोम न चारु मघवत्सु न स्कृतम्, here कृतम is Past Participle of कृ ॥

Why do we say 'but not of अदितिः'? Observe यथा नो अदिति करत् (Rig Veda, I 3 42)

३६३६ । पञ्चम्याः परावध्यर्थे । ८ । ३ । ५१ ॥

पञ्चमीविसर्गस्य स स्यादुपरिभावार्थे परिशब्दे परतः । 'दिवस्परिप्रथमं जज्ञे' । 'अध्यर्थे किम् । 'दिवस्पृथिव्याः पर्योज' ।

3636 The visarga of the Ablative case is changed to *s* before *pari* meaning 'over'

The word Chhandas is understood here also Thus दिवस्परि प्रथमं जज्ञे (Rig Ved X 45, 1).

Why do we say 'when परि means 'over'? See दिवः पृथिव्याः पर्योज उद्भृतम्, (Rig Ved VI 47 27) Here परि has the sense of 'on all sides'

३६३७ । पातौ च बहुलम् । ८ । ३ । ५२ ॥

पञ्चम्या इत्येव । 'सूर्यो नो दिवस्पातु' ।

3637 *S* may diversely be substituted for the visarga of the Ablative before the verb 'pâtu' in the Chhandas

Thus सूर्यो नो दिवस्पातु, (Rig Veda X, 158, 1), Sometimes, the change does not take place, as परिषद पातु ॥

३६३८ । षष्ठ्याः पतिपुत्रपृष्ठपारपदपयस्पोषेषु । ८ । ३ । ५३ ॥

'वाचस्पतिं विश्वकर्माणम्' । 'दिवस्पुत्राय सूर्याय' । 'दिवस्पृष्ठं भन्दमानः' । 'तमसस्पारमस्य' । 'परिवीत इळस्पदे' । दिवस्पयो दिधिषाणाः' । 'रायस्पोषं यजमानेषु' ।

3638 For the visarga of the Genitive, there is substituted *s* in the Vedas, before पति, पुत्र, पृष्ठ, पार, पद, पयस् and पोष ॥

Thus वाचस्पतिं, विश्वकर्माणमूतये, (Rig Veda X 81 7), दिवस्पुत्राय सूर्याय, (Rig Veda X. 37. 1) दिवस्पृष्ठे भन्दमानः (Rig Veda III. 2. 12) तमसस्पारम् (Rig Veda I. 92, 6). परिवीत इळस्पदे (Rig Veda I, 128 1) दिवस्पयो दिधिषाणा (Rig Veda X. 114. 1). रायस्पोषं यजमानेषु (Rig Veda X. 17. 9)

Why do we say 'after a genitive case'? See मनुः पुत्रेभ्यो दायं व्यभजत् ॥

३६३९ । इडाया वा । ८ । ३ । ५४ ॥

पतिपुत्रादिषु परेषु । इडायास्पुत्रः-इडायाः पुत्रः । इडायास्पदे-इडाया पदे ।

3639 *Sa* is optionally substituted for the visarga of 'idâyâh' before *pata* &c, (VIII 3 53) in the Chhandas

Thus इडाया पति or इडायास्पति इडायास्पुत्तत्र । इडाया पुत्तत्र । इडायास्पृष्टम । इडाया पृष्ठम् । इडाया स्पारम्, इडाया पारम । इडायास्पदम् । इडाया पदम । इडायास्पय । मडाया पय । इडाम पोषम । इडायास्पोषम ॥

Here we must read again the sutra VIII 3 102 S 2403 —

३६३९ । क । निसस्तपतावनासेवने ॥

निस सकारस्य मूर्धन्य. स्यात । 'निष्टप्त रक्षो निष्टप्ता अरातय' । 'अनासेवने किम् । निस्तपति । पुन.पुनस्तपतात्यर्थ ॥

3639 A *Sha* is substituted for the *sa* of *nis* before the verb *tap* when the meaning is not that of 'repeatedly making red hot'

As निष्टप्त रक्षो निष्टप्ता अरातय ॥

Why do we say 'when the meaning is not that of repeatedly making red hot'? Observe निस्तपति meaning 'makes repeatedly red hot'

३६४० । युष्मत्तत्ततक्षुष्वन्तःपादम् । ८ । ३ । १०३ ॥

पादमध्यस्थस्य सस्य मूर्धन्य स्यात्तकारादिष्वे षु परेषु । युष्मदादेशा त्वत्वातेतवा । 'त्रिभिष्ट्वं देव सवित.' 'तेभिष्ट्वा आभिष्टे' । 'अपस्वग्ने सधिष्टव । 'अग्निष्ट द्रुस्वम' । 'द्यावापृथिवो निष्टतक्षु । 'अन्त पादम' किम् । तदग्निस्तदयम । ' । 'यन्म आत्मनो मिन्दाभूदग्निस्तत्पुनराहाज्जतवेदा विचर्षणि' । अत्राग्निरिति पूर्वपादस्यान्तो न तु मध्य ।

3640 The *s* standing in the inner half of a stanza is changed to *sh* before the *ta* of *tvam* &c and *tad* and *tatakshus*

The word युष्मद here means the substitutes त्वम, त्वाम, ते, तव As अग्निष्टव, नामासीत । त्वा, अग्निष्ट्वा वर्द्धयामसि । ते, अग्निष्टे विश्वमानय । तव, अप्स्वग्ने सधिष्टव, (Rig VIII 43 9) । तत, अग्निष्टद्विश्वमापृणाति, (Rig X 2 4) ततक्षुस्, द्यावापृथिवी निष्टतक्षु. शु ॥

Why do we say 'in the inner half of a stanza'? Observe यन्मआत्मनो मिन्दाभूदग्नि स्तत्पुनराह जातवेदा विचर्षणि । Here the word अग्नि is at the *end* of the first stanza while तत is at the *beginning* of the second stanza, therefore the स् of अग्निस् is not in the middle of a stanza

३६४१ । यजुष्येकेषाम् । ८ । ३ । १०४ ॥

युष्मत्तत्ततक्षुषु परत सस्य मूर्धन्यो वा । अर्चिभिष्ट्वम । अग्निष्टे । अग्रम् । अर्चिभिष्टतक्षु । पक्ष अर्चिभिस्त्वामित्यादि ।

3641 In the opinion of some, the above change takes place in the Yajurveda also

Thus अर्चिभिष्ट्वम or अर्चिभिस्त्वम् । अग्निष्टग्रम or अग्निस्तेग्रम् । अग्निष्टत or अग्निस्तत् । अर्चिभिष्टतक्षु or अर्चिभिस्ततक्षु ॥

३६४२ । स्तुतस्तोमयोश्छन्दसि । ८ । ३ । १०५ ॥

नृभिष्टुतस्य–नृभि. स्तुतस्य । गोष्टोमम्–गोस्तोमम । पूर्वपदादित्येव सिद्धे प्रपञ्चार्थमिदम ।

3642 The *s* of *stut* and *stoma* in the Chhandas, is changed to *sh* in the opinion of some

Thus त्रिभिष्टुतस्य or त्रिभिस्तुतस्य गोष्टोमं षोडशिनम्, or गोस्तोमं षोडशिनम्। This change would have taken place by the general rule contained in the next sûtra VIII 3 106, the special mention of स्तुत and स्तोम here is a mere amplification The word छन्दसि of this sûtra governs subsequent sûtra also.

३६४३ । पूर्वपदात् । ८ । ३ । १०६ ॥

पूर्वपदस्थान्निमित्तात्परस्य सस्य षो वा । 'यदिन्द्राग्नी दिविष्ठः' । 'युवं हि स्थः स्वर्पती' ।

3643 In the Chhandas, according to some, *s* is changed to *sh*, when it stands in the beginning of a second word, preceded by a word ending in *i* &c.

The words छन्दसि and एकेषां are both understood here Thus द्विषन्धि or द्विसन्धि., त्रिषन्धि. or त्रिसन्धि., मधुष्ठानम् or मधुस्थानम्, द्विषाहस्रं चिन्वीत or द्विसाहस्रं चिन्वीत ॥

The word पूर्वपद here means the first member of a compound word as well as the prior word other than that in a compound. Thus विष्कभ्नत्स्वाय or वि स्कभ्नत्स्वाय ॥ यदिन्द्राग्नी दिविष्ठ· (Rig Veda I 108 11) युवंहिस्थः स्वर्पती (Rig Veda IX. 19. 2)

३६४४ । सुञः । ८ । ३ । १०७ ॥

पूर्वपदस्थान्निमित्तात्परस्य सुञो निपातस्य सस्य षः । 'ऊर्ध्व ऊ षु णः' । 'अभीषु णः' ।

3644 The *sa* of the Particle *su* is changed to *sha* in the Chhandas, when preceded by an other word having in it the change-effecting letter *i* &c

Thus ऊर्ध्व ऊ षु णः (Rig Veda I 36 13) अभी षु णः सखीनाम् (Rig Veda IV. 31 3) The lengthening takes place by VI. 3. 134, and न changed to ण by VIII. 4 27

३६४५ । सनोतेरनः । ८ । ३ । १०८ ॥

'गोषा इन्द्रो नृषा असि' । 'अनः' किम् । गोसनिः ।

3645. The *sa* of the verb *san* when it loses its *n*, is changed to *sh* under the same circumstances

Thus गोषा· (Rig IX 2 10), formed by the affix विट् (III. 2 67), the न् is elided by VI 4 41 So also नृषा. ॥

Why do we say 'when it loses its न्' ? Observe गोसनिं वाचमुदीरयन् (Atharv III 20. 10). Here the affix is इन् (III 2. 27) See however गोषणि in Rig VI. 53. 10.

३६४६ । सहेः पृतनर्ताभ्यां च । ८ । ३ । १०९ ॥

पृतनाषाहम् । ऋताषाहम् । चात् । ऋतीषाहम् ।

3646. The *s* of *sha* is changed to *sh* after *prtana* and *rt*

Thus पृतनाषाहम ऋताषाहम् । The word च 'and' in the sûtra includes word other than those mentioned in it. The word ऋतीषहं would be valid by this also.

३६४७ । निव्यभिभ्योऽड्व्यवाये वा छन्दसि । ८ । ३ । ११९ ॥

सस्य मूर्धन्यः। न्यषीदत्-न्यसीदत्। व्यषीदत्-व्यसीदत। अभ्यष्टौत्-अभ्यस्तौत्।

3647 The *sh* is optionally substituted in the Chhandas after the prepositions *ni*, *vi* and *abhi* when the augment 'at' intervenes

Thus न्यषीदत् or न्यसीदत् पिता न, व्यषीदत्, or व्यसीदत् पिता न, अभ्यषीदत् or अभ्यसीदत ॥

The anuvritti of सद and स्वञ्ज is not to be read into this sûtra It is, in fact a general rule and applies to verbs other than these two As व्यस्तौत्, न्यष्टौत्, अभ्यष्टौत or अभ्यस्तौत ॥

३६४८। छन्दस्यृदवग्रहात्। ८। ४। २६॥

ऋकारान्तादवग्रहात्परस्य नस्य णः। नृमणाः। पितृयाणम।

3648 In the Chhandas, *na* of a second term is changed into 'ṇa' when the prior term ends with a short 'ri' even when there is an *avagraha* or hiatus between the two terms

The word पूर्वपदात is understood here The word अवग्रह means a hiatus or separation Thus पितृ याणम्, नृ मणाः ॥ Here ऋ is अवग्रहस्य ॥ The change of न into ण is effected ordinarily then, when the terms, one containing the cause, and the other न, are in संहिता or conjunction For the rules of Sandhi and the rules like these can apply only to words in संहिता ॥ The present rule is an exception to it, and here, even when the words are not in संहिता, but there is an actual hiatus between the two, the change still takes place. The word संहिता of VIII 2 108, exerts regulating influence up to the end of the Book

३६४९। नश्च धातुस्थोरुषुभ्यः। ८। ४। २७॥

धातुस्थात्। 'अग्ने रक्षा णः.'। 'शिक्षाणो अस्मिन्'। 'ऊरुणस्कृधि'। 'अभीषुणः'। 'मोषु णः'। इत्यष्टमोऽध्याय.। इति वैदिक प्रकरणम् ॥

3649. In the Chhandas, the *na* of (the Pronoun) *nas* is changed into 'ṇa' when it comes after a root having a *ra* or *sha* or after the words *uru* and *shu*

Thus अग्ने रक्षाणः (Rig VII 15 13) 'O Agni! protect us' शिक्षा णो अस्मिन् (Rig VII 32 26) 'Teach us this' उरु.—उरुणस्कृधि (Rig VIII 75 11) षु—अभीषुणः सखीनाम् (Rig IV 31 3) ऊर्ध्व ऊषुण ऊतये (Rig I 36 13).

The word नस् is here the pronoun नस्, which is the substitute, in certain cases of अस्मद् (VIII 1 21) and does not mean here the नस substitute of नासिका। धातुस्थ means 'that which exists in a dhatu,' namely र् and ष् when occurring in a root The word उरु means the word form उरु, and षु means सुञ्, and is exhibited with ष change It does not mean the affix सु of the Locative Plural Therefore not in इन्द्रो धाता गृहेषु न.॥ The word रक्षा is the 2nd Person singular, Imperative the lengthening is by VI 3 135 The root शिक्ष has the sense of दान in the Veda कृधी is 2nd Person Sg Imperative of कृ (VI 4 102), the visarga of नः is changed to स by VIII 3. 50. In अभीषु there is lengthening by VI 3. 134. so also in ऊषुणः &c

Here ends the Book on Vedic forms.

अथ स्वर प्रकरणम् ।

ON ACCENTS.

CHAPTER I

३६५० । अनुदात्तं पदमेकवर्जम् । ६ । १ । १५८ ॥

परिभाषेयं । स्वरविधिविषया । यस्मिन्पदे यस्योदात्तः स्वरितो वा विधीयते तमेकमचं वर्जयित्वा शेषं तत्पदमनुदात्तमच्कं स्यात । गोपायत न. । अत्र सनाद्यन्ता -' (२३०४) इति धातुत्वे धातुस्वरेण यकारादकार उदात्त शिष्टमनुदात्तम् ।

'* सतिशिष्टस्वरबलीयस्त्वमन्यत्र विकरणेभ्य इति वाच्यम *' । तेनोक्तोदाहरणे । गुपेर्धातुस्वर आयस्य प्रत्ययस्वरश्च न शिष्यते । 'अन्यत्र' इति किम । यज्ञ यंज्ञमभिवृद्धे गृणीत.' । अत्र सति शिष्टोऽपि 'श्ना' इत्यत्र स्वरो न शिष्यते किंतु तस एव ।

3650 A word is, with the exception of one syllable, unaccented

That is, only one syllable in a word is accented, all the rest are anudâtta or unaccented This is a Paribhâshâ or maxim of interpretation with regard to the laws of accent Wherever an accent—be it acute (udâtta) or a circumflex (svarita)—is ordained with regard to a word, there this maxim must be applied, to make all the other syllables of that word unaccented The word अनुदात्त means 'having anudâtta vowel' What is the *one* to be excepted ? That one about which any particular accent has been taught in the rules here in-after given Thus VI 1 162 teaches that a root has acute accent on the final. Therefore, with the exception of the last syllable, all the other syllables are unaccented. Thus in 'गोपायत नः' (Rig Veda VI. 74. 4) the acute accent is on य, all the rest are unaccented.

Vârt —The सतिशिष्ट accent is stronger than all which precede it, except when it is a Vikarana accent Thus in the above example, the root accent of गुप and the affix accent of आय do not remain, but त accent prevails

Why do we say 'except when it is a Vikarana accent'? Observe यज्ञ यज्ञमभिवृद्धे गृणीतः (Rig Veda III 6 10) Here the vikarana श्ना accent is सतिशिष्ट, but it does not prevail over तस् accent

NOTE :—The rule is that except one special accent taught in a sûtra the other syllables take anudâtta. Therefore, where there is a conflict of rules, the accent is guided by the following maxim "परनित्यान्तरङ्गापवादै स्वरैर्व्यवस्था सतिश कतिशिष्टेनच" ॥ namely (1) the sequence, a succeeding rule setting aside a prior rule (2) a Nitya rule is stronger than Anitya (3) Antaranga stronger than Bahiranga, (4) the Apavâda is stronger than Utsarga When all these are exhausted, then we apply the rule of सतिशिष्ट ॥ What is this rule ? To quote the words of Kâsikâ . यो हि यस्मिन् सति शिष्यते स तस्य बाधको भवति 'that which does remain

and must last in spite of the presence of another, debars such other' Thus in गोपायति, here the प्रत्ययस्वर. " the accent of the affix " (III. 1 3) by which the acute is on the first syllable of the *affix* is an apavâda to the धातुस्वर (VI 1. 192) by which the final of a dhâtu is acute, and it debars the dhâtu accent, but this affix accent is in its turn debarred in the case of derivative verbs formed with affixes by the rule of सतिशिष्ट, because even after the addition of the affix, these words *retain* the designation of dhâtu Similarly in कार्ष्णोत्तरासङ्गपुत्र ' " The son of him whose upper garment (uttarâsanga) is of black color, the Son of Baladeva," the Bahuvrihi-accent (VI 2 1) being an apavâda to Samâsa-accent, (VI I 223), debars the samâsa accent, but this Bahuvrihi accent is in its turn debarred by the rule of सतिशिष्ट when a further compound is formed and the final word is a compound only and not a Bahuvrihi. Though the accent of the Vikarana is a सतिशिष्ट yet it does not debar the Sârvadhatuka accent (VI. 1 186) Thus in लुनीतः, the accent of the vikarana नी does not debar the accent of तस् ॥

३६५१ । अनुदात्तस्य च यत्रोदात्तलोपः । ६ । १ । १६१ ।

यस्मिन्ननुदात्ते पर उदात्तो लुप्यते तस्योदात्तः स्यात् । 'देवीं वाचम्' । अत्र ङीबुदात्तः ।

3651 An unaccented vowel gets also the acute accent, when on account of it the preceding acute is elided

The word udâtta is understood here Thus कुमार + ई = कुमारी ॥ The word कुमार has acute on the last, when the unaccented (anudâtta) ङीप् is added to it, the अ is elided (VI 1 148), the anudâtta ई becomes udâtta So also प्रथिन् + शस = पथः (VII 1 88), पथिन् + टा = पथा, पथिन् + आ = पथी । The पथिन has acute on the last So also कुमुद+ड्मतुप् = कुमुद्वान् (IV 2 87), नड्वत्, वेतस्वत । The words कुमुद &c are end-acute, and the affix मत् (वत्) is anudatta (III 1 4).

देवीं वाचं (Rig Veda VIII 100. 11 and 101 16)

३६५२ । चौ । ६ । १ । २२२ ॥

लुप्ताकारेऽञ्चतौ परे पूर्वस्यान्तोदात्तः स्यात् । उदात्तनिवृत्तिस्वरापवादः । 'देवद्रीचीं नयत देवयन्तः' ॥

'+अतद्धित इति वाच्यम्+' । दाधीचः । माधुचः । प्रत्ययस्वर एवात्र ॥

3652 In compound words ending in *anch*, the final vowel of the preceding word has the acute accent in the weak cases in which only *ch* of *anch* remains

Thus देवद्रीचीं नयत देवयन्तः. (Rig Veda III 6 1) This is an exception to VI 1 161, 170 and VI 2 52

Vârt —This rule does not apply before a Taddhita affix, As दाधीचः, माधूचः ॥ Here the accent is regulated by the affix (III 1 3)

३६५३ । आमन्त्रितस्य च । ६ । १ । १९८ ॥

आमन्त्रितविभक्त्यन्तस्यादिरुदात्तः स्यात् । 'अग्न इन्द्र वरुण मित्र देवाः' ॥

3653 The first syllable of a Vocative gets the acute accent:

Thus अग्न इन्द्र वरुण मित्र देवाः. (Rig Veda V. 4 2) This debars the final accent ordained by VI 2, 148. Though the affix may be elided by a लुमत् word,

(लक् लुप् or श्लु), yet the effect of the affix remains behind in spite of I. 1. 63. As ऊँर्परागच्छ ! ऊँत्ता गच्छत ! ॥

३६५४ । आमन्त्रितस्य च । ८ । १ । १९ ॥

पदात्परस्यापादादिस्थितस्यामन्त्रितस्य सर्वस्यानुदात्तः स्यात् । षाष्ठस्यापवादोऽयमष्टमिक । 'इमं मे' गङ्गे यमुने सरस्वति' । 'अपादादौ' किम । 'शुतुद्रि स्तोमम्' । 'आमन्त्रितं पूर्वमविद्यमानवत्' (४१२) । 'अग्न इन्द्र' । अग्नेन्द्रादीना निघातो न । पूर्वस्याविद्यमानत्वेन पदात्परत्वाभावात् । नामन्त्रिते समानाधिकरणे सामान्यवचनम्' (४१३) । समानाधिकरणे आमन्त्रिते परे विशेष्य पूर्वमविद्यमानवत्र । 'अग्ने तेजस्विन्' । 'अग्ने त्रातः' । 'सामान्यवचनम्' किम् । पर्यायेषु मा भूत । 'अघ्न्ये' देवि सरस्वति' ॥

3654. All the syllables of a Vocative are unaccented when a word precedes it, and it does not stand at the beginning of a hemistich.

The Vocative is acutely accented on the first by VI 1 198, the present makes it all unaccented, and is thus an exception to the last sûtra

Thus इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति (Rig Veda X 75 5)

Why do we say 'when it does not stand at the beginning of a hemistich'? Observe शुतुद्रिस्तोमम (Rig Veda X 75 5)

But rule VIII 1 72 S 412 taught us that a Vocative standing before another word is considered as non existent Therefore in अग्न इन्द्र वरुण every Vocative gets the acute by the last sutra, and the present sûtra does not make इन्द्र &c accentless, for the Vocative being non existent, इन्द्र &c. are considered as not preceded by another word

To VIII 1 72 S 412 there is however an exception made by VIII 1. 73, S 413 Therefore where there are two Vocatives *in apposition*, one qualifying the other, the first Vocative (or the qualified), is not considered as non existent for the purposes of the present sutra Hence in अँग्ने तेजस्विन् ; अँग्ने त्रातः ; the words *tejasvin* and *trâtah* qualify *Agne*, and therefore they are unaccented. Why do we say 'when in apposition'? Observe अघ्न्ये देवि सरस्वति, here the words are not in apposition, *i e* one does not qualify the other, but they are merely synonyms and therefore the present sutra applies

३६५५ । सामान्यवचनं विभाषितं विशेषवचने । ८ । १ । ७४ ॥

अत्र भाष्यकृता बहुवचनमिति पूरितम् । सामान्यवचनमिति च पूर्वसूत्रे योजितम् । आमन्त्रितान्ते विशेषणे परे पूर्वं बहुवचनान्तमविद्यमानवद्वा । 'देवाः' बलुर्वीक न कर्णेत' । अत्र देवानां विशेषणं शर्कित । 'देवा, शरणा' । अत्र द्वितीयस्य निघातो वैकल्पिकः ॥

3655. When the preceding Vocative is in the Plural number, it is optionally considered as non-existent, if the subsequent Vocative, in apposition with it, is a specific term.

The VIII 1, sûtras 73 and 74 as enunciated by Pâṇini are नामन्त्रिते समानाधिकरणे, and सामान्यवचनं विभाषितं विशेषवचने । Patanjali made the amendment by adding सामान्यवचने to 73 and completed the present sûtra by adding बहुवचनम to it

This ordains option, where the sûtra VIII. 1 73, S. 413 would have made the consideration of the first vocative as existent, compulsory. Thus देवाः, बलुर्वीक

नः कर्णोत (Rig Veda X 128 5) Here भद्र is an adjective qualifying देवीः । So also दे॑वा शॅरणा. or दे॑वा शरणा ॥

३६५६ । सुबामन्त्रिते पराङ्गवत्स्वरे । २ । १ । २ ॥

सुबन्तमामन्त्रिते परे परस्याङ्गवत्स्यात्स्वरे कर्तव्ये । 'द्रवत्पाणी शुभस्पती' । शुभ इति शुभेः क्विबन्तात्षष्ठ्यन्तम् । तस्य परशरीरानुप्रवेशे षाष्ठिकमामन्त्रिताद्युदात्तत्वम् । न चाष्टमिको निघातः शङ्क्य । पूर्वामन्त्रितस्याविद्यमानत्वेन पादादित्वात् । 'यत्ते दिवो दुहितर्मर्तभोजनम्' । इह दिवः शब्दस्याष्टमिको निघातः । 'परशुना वृश्चन्' ॥

'+ षष्ठ्यामन्त्रितकारकवचनम् +' । षष्ठ्यन्तमामन्त्रितान्तं प्रति यत्कारकं तद्वाचकं चेति परिगणनं कर्तव्यमित्यर्थः । तेनेह न । 'अयमग्ने जरिता' । 'एतेनाग्ने ब्रह्मणा'-असमर्थानुवृत्त्या वा सिद्धम् ॥

'+ पूर्वाङ्गवच्चेति वक्तव्यम् +' । आ ते पितर्मरुताम् । 'प्रति त्वा दुहितर्दिवः' ॥

'+ अव्ययानां न +' । 'उच्चैरधीयान' । 'अव्ययीभावस्य त्विष्यते' । उपाग्न्यधीयान ॥

3656 A word ending in a case-affix, when followed by a word in the vocative case, is regarded as if it was the aṅga or component part of such subsequent vocative word, when a rule relating to accent is to be applied.

In other words, the word ending in a case affix enters, as if into the body of the vocative (amantrita) word Thus sûtra VI 1 198 S 3653 declares 'a word ending in a vocative case-affix, gets the udâtta accent on the beginning i e, first syllable' Now, this rule will apply even when a word ending with a case-affix precedes such word in the vocative case Thus the word प॑ती 'O two lords' has udâtta on the first syllable Now, when this word is preceded by another inflected noun as शुभस 'of prosperity,' the accent will fall on शु, the two words being considered as a single word, as —अश्विना यज्वरीरिषो द्रवत् पाणी शुभस्पती । पुरुभुजा चनस्यतम् । (Rig 1 3 1) 'O Asvins, riding on quick horses, lords of prosperity and bestowers of plenty of food, eat the sacrificial offerings to your satisfaction' Here VIII 1, 19, S 3654 does not make the word accentless, for the preceding Vocative, 'dravatpanî' being considered as non-existent, the second is beginning of a Pâda But in the following example यत्ते दिवा दुहितर्मर्त भोजनम् (Rig Veda VII. 81 5) the word दिव· is accentless because of the VIII 1 19 S 3654

So also प॑रशुना वृश्चन् 'O thou cutting with an axe'! The word परशु॑ is formed from the root शृ with the prefix पर and the Unâdi affix कु which is treated as डित् (See Unadi I 34) Hence it has acute on the final But by the present sûtra, being considered as the component part of the Vocative वृश्चन्, it becomes first acute

Vârt —The rule of this sûtra should be confined to that word only that denotes the agent (kâraka) of the verb with which the Vocative is connected and to the Genitive governing the Vocative Though the Vocative being a substantive pure and simple cannot stand in relation of a kâraka to a verb, yet the verb in the sentence has a karaka That is meant in the Vârtika Therefore not so here अयमग्ने जरिता (Rig Veda X 142 1) and एतेनाग्ने ब्रह्मणा (Rig Veda I 31 18)

Here the words अयम् and एतेन are not connected with the verb to which the Vocative refers, while in परशुना वृश्चन् the word परशुना 'with the axe' is a

kâraka to the verb denoted by the root वृश्च 'to cut' from which the Vocative वृश्चन् comes In other words, the preceding word becomes the integral part of the Vocative under two conditions only, namely, (1) when it is a Genitive governing the Vocative as in शुभस्पती where the word शुभस is in the sixth case (derived with the affix क्विप् from शुभ् the base being शुभ), or (2) when the preceding word stands in the relation of a kâraka to the action denoted by the root from which the Vocative is derived as in परशुना वृश्चन् 'O with axe cutting!'

Or we may dispense with this Vârtika, and get the same result by the rule of समर्थःपदविधिः, for only that word can become the integral part of a Vocative which is syntactically connected with it, and not any word that might happen to precede it.

Vârt —It should be rather stated 'component part of the *preceding*' That is, while the sûtra teaches that the preceding word becomes part of the subsequent word, Katyayana would reverse the order Thus आ ते पितर् मरुताम (Rig Veda II 33 1)

Here the subsequent word मरुताम becomes as an anga or component part of पितर् which is the preceding word पितर् is accentless, because a Vocative, and therefore, मरुताम् also becomes accentless being considered as anga of पितर । So also प्रति त्वा दुहितर् दिव (Rig. VII. 81 3), here दिव is accentless, because the Vocative दुहितर् is nighata

Vârt —Prohibition must be stated of Indeclinables as उच्चैरधीयान ! ॥

Ishti.—But not so of the Avyayibhâva compounds, which are also Indeclinables As उपाग्न्यधीयान ॥

३६५७ । उदात्तस्वरितयोर्यणः स्वरितोऽनुदात्तस्य । ८ । २ । ४ ॥

उदात्तस्थाने स्वरितस्थाने च यो यणतः परस्यानुदात्तस्य स्वरितः स्यात । अभ्यभि हि स्वरितस्य यणः । खलप्व्याशा । अस्य स्वरितस्य त्रैपादिकत्वेनासिद्धत्वाच्छेषनिघातो न ॥

3657 A svarita vowel is the substitute of an anudâtta vowel, when the latter follows after such a semi-vowel, as has replaced an udâtta or a svarita vowel

An unaccented vowel becomes svarita, when it comes after a यण् (semi-vowel) which यण् itself has come in the room of a vowel which was acute or svarita once.

Thus अभ्यभि हि । The word अभि is finally acute (See Phit Sûtras IV, 12 and I. 1). It is doubled by VIII 1 4 S 2140 The second अभि gets the designation of âmredita VIII 1 2 and it is anudâtta by VIII. 1 3 S 3670 Therefore in अभि + अभि the इ of the first is udâtta, the अ of second is anudâtta, the इ is changed to य्, this य् is udâtta-yan hence the अ of the second अभि after it becomes svarita by the present sûtra. अभि + अभि = अभ्य् + अभि = अभ्यभि ॥

Now to take an example of a svarita-yan The word खलपू is finally acute by krit accent (VI 2 139 S 3873) The Locative singular of this word is खलपू + इ = खलप्वि, by VI 4 83 S 281) This व् is a semivowel which comes in the room of the acute ऊ, therefore, it is udâtta yan After this udatta yan, the anudâtta इ of the Locative becomes svarita by the first part of this sûtra. Now when, खलप्वि +

आशाँ are combined by sandhi, this svarita इ is changed to य, it is, therefore, a svarita yan The unaccented आ will become svarita, after this svarita yan As खलप्‌ यवाशाँ The word आशा is finally acute and consequently आ is not acute (Phit I 18)

This svarita श्री of आशा is evolved by the present sûtra which belongs to the Tripâdi section of the Ashtâdhyâyî, and hence it is asiddha (VIII 2 1 S 12). Therefore rule VI 1 158 does not cause the शाँ to lose its accent Cf 3660

३६५८ । एकादेश उदात्तेनोदात्तः । ८ । २ । ५ ॥

उदात्तेन सहैकादेश उदात्त स्यात् । 'वोऽश्वा.' । 'क्वाव मरुत.' ॥

3658 The single substitute of an unaccented vowel with an udâtta vowel is udâtta

Thus क्व वोऽश्वा (Rig Veda 61 2) and क्वाभव मरुत । The word वः is anudatta by VIII 1 21 S 405 read with VIII 1 18 S 403 The word अश्वः is acutely accented on the first, as it is formed by adding क्वन् to अश् (Un I 151) The स् of वस् is changed to र् (VIII 2 66 S 162), which is again changed to उ (VI 1, 113 S 163) Thus वो ऽश्वा । Here अ becomes pûrva rupa by VI I 109 S. 86 which is udâtta

क्व is formed from किम् by अत affix (V 3. 12 S 1959 and VII. 2 105 S 2299) and is svarita (VI 1 185 S 3729) The word अभवत is acutely accented on the first by the Phit II 6. The single long substitute is udatta

३६५९ । स्वरितो वानुदात्ते पदादौ । ८ । २ । ६ ॥

अनुदात्ते पदादौ परे उदात्तेन सहैकादेश स्वरितो वा स्यात । पक्षे पूर्वसूत्रेणोदात्तः । 'वीदं ज्योतिर्हृदये' । 'अस्य श्लोको द्विवीयते' । व्यवस्थितविभाषात्वादिकारयो स्वरितः । दीर्घप्रवेश सुदात्त. । किञ्च 'एङ पदान्तात्–' (८६) इति पूर्वरूपे स्वरित एव । तेऽवदन् । 'सोऽयमागात्' उक्तं च प्रातिशाख्ये—'इकारयोश्च प्रश्लेषे क्षैप्राभिनिहतेषु च' इति ।

3659. The single substitute of an unaccented vowel, standing at the beginning of a word, with an udâtta vowel, may optionally be svarita or udâtta

Thus वीद् ज्योतिर्हृदये । अस्य श्लोको दिवीयते । This is a vyavasthita-vibhâshâ, in this wise There will *necessarily* be svarita (1) where a long ई is the single substitute of (इ + इ) or of two short इ's, (2) where there is pûrva rupa by the application of एङः पदान्तात् अति (VI 1 109 S 86) There will be udâtta where a long vowel comes in. Thus in वि + इदम् = वीदम् in वीद् ज्योतिर्हृदये, the long ई is substituted for two short इ's This substitution of a long ई for two *short* इ's is technically called प्रश्लेष । Where there is Praś lesha, the long ई is *necessarily* svarita Similarly when there is अभिनिहतसन्धि i e, the peculiar sandhi taught in VI 1 109 Thus तेऽवदन्, सोऽयमागात् । So also where there is क्षैप्र सन्धि i e, the substitution of a semi vowel in the room of an udatta or svarita vowel as अभ्यंभि । The above rules about svarita are thus summarised in the Prati śakhyas इकारयोश्च प्रश्लेषे क्षैप्राभिनिहतेषु च । But where a long ई is substituted as a single substitute for इ + ई (one of the इ's being long), there it must *always* be acute. As अस्य श्लोको दिवीयते (Rig I. 190 4), The words दिवि + ईयते are

compounded into त्रिशीयते। The word दिवि (Locative singular) is finally acute by VI 1 171, S. 3717 ईयते is from the Divâdi root ईङ् गतौ, and has lost its accent by VIII 1. 28 S 3935

३६६० । उदात्तादनुदात्तस्य स्वरितः । ८ । ४ । ६६ ॥

उदात्तात्परस्यानुदात्तस्य स्वरितः स्यात् । 'अग्निमीळे' । अस्याप्यसिद्धत्वाच्छेषनिघातो न । 'तमीशानासः' ।

3660 The Svarita is the substitute of an Anudâtta vowel which follows an Udâtta vowel.

Thus अग्निम् + ईळे = अग्निमीळे । Here ई which was अनुदात्त by rule VIII 1. 28, becomes svarita by the present rule, as it comes after the udâtta of agni

The rule VI 1 158, S 3650 does not change this svarita into an Anudâtta because for the purposes of that rule, the present rule is असिद्ध, or as if it had not taken place (VIII 2. 1 S 12) Therefore both the udâtta and the svarita accent are heard

तम ईशानासः (Rig Veda I 129 2).

Here तम the Accusative singular of तद् is finally acute The word ईशानासः is the Nominative Plural of ईशान, the augment असुक् being inserted by VII, 1 50 S 3572 The word ईशान is derived from ईश ' to rule' with the affix शानच्, and therefore it is finally acute because of the चित accent The Nom Pl affix जस् being a सुप् is anudâtta The long ई and the अ of सं are svarita

३६६१ । नोदात्तस्वरितोदयमगार्ग्यकाश्यपगालवानाम् । ८ । ४ । ६७ ॥

उदात्तपरः स्वरितपरश्चानुदात्त स्वरितो न स्यात् । गार्ग्यादिमते तु स्यादेव । 'प्र य आरुः' । 'वोऽश्वाः' । 'क्व भोऽश्वाः' ।

3661. All prohibit the above substitution of svarita, except the Âchâryas Gârgya, Kâśyapa and Gâlava, when an udâtta or a svarita follows the anudâtta

Thus प्र य आरुः (Rig Veda III, 7. 1) वोऽश्वा, क्व भोऽश्वाः ॥

Note :—This debars the preceding rule. That anudâtta which is *followed* by an udâtta is called उदात्तोदय or उदात्तपरः । The word उदय means पर in the terminology of ancient Grammarians That anudatta which is *followed* by a svarita is called स्वरितोदय । These are Bahuvrihi compounds Thus उदात्तोदयः—गार्ग्यस्तत्र वात्स्य तत्र । The word तत्र is first acute by लित् accent, before this udâtta, the य of these words does not become svarita. So with स्वरितोदयः—गार्ग्य: क्व, वात्स्य क्व । The word क्व is svarita being formed by the लित् affix अत् (V. 3 12 S 1959), before this svarita the preceding य does not become svarita

Why do we say except in the opinion of Gârgya, Kâśyapa and Gâlava' ? Observe गार्ग्यः क्व, गार्ग्यस्तत्र । According to their opinion, the svarita change does take place

The employment of the longer word उदय instead of the shorter word पर is for the sake of auspiciousness, for the Book has approached the end. The very utterance of the word उदय is auspicious. All sacred works commence with

an auspicious word, have an auspicious word in the middle, and end with an auspicious word Thus Pânini commenc s his sûtra, with the auspicious word वृद्धिः 'increase' (in Sûtra I 1 1), has the word शिव 'the well wisher' in the middle (IV 4 143), and उदय at the end

The mention of the names of those several Acharyas is for the sake of showing respect (pujârtham)

३६६२। एकश्रुति दूरात्संबुद्धौ । १। २। ३३ ॥

दूरात्संबोधने वाक्यं ... स्यात्, । त्रैस्वर्यापवाद'। 'आगच्छ भो माणवक'।

3662 In addressing a person from a distance, the tone is called Ekaśruti or monotony.

Monotony or Ekaśruti is the tone which is perceived when a person is addressed; in it there is an absence of all the three tones mentioned above; and there is no definite pitch in it ..., therefore, the ordinary recitative tone

The word 'Sambuddhi' means the addressing a person from a distance, and has not its technical meaning of the singular number of the vocative case As आगच्छ भो माणवक देवदत्त३ 'O boy Devadatta! come' There is vanishing of all the accents in the above case, and the final short vowel of Devadatta is changed into *pluta* by VIII 2 84 (दूराद्धूते च) ॥

३६६३। यज्ञकर्म... न्यूङ्खसामसु । १। २। ३४ ॥

यज्ञक्रियायां मन्त्... स्याज्जपादीन्वर्जयित्वा। 'अ_ग्निर्मूर्धा दि_वः ककुत'। 'यज्ञे-' इति किम्। स्वाध्यायकाले त्रैस्वर्यमेव। 'अजप-' इति किम। 'ममाग्ने_ वर्चो विहवेष्वस्तु'। जपो नाम उपांशुप्रयोग। यथा जले निमग्नस्य। न्यूङ्खा नाम षोडश ओकाराः। गीतिषु सामाख्या.

3663 In the sacrificial works, there is Monotony, except in *japa* (silent repetition of a formula), Nyûnkha vowels (sixteen ... of *om*) and the Sâma Vedas

In 'sacrificial works' or on occasions of sacrifice, the mantras of the Vedas are recited in Ekaśruti or monotony But on occasions of ordinary reading, the mantras are to be recited with their proper three-fold accents.

'Japa' is the repetition of mantras, and their recitation in a low voice or whisper as when a person immersed in a river recites them Nyuñkha is the name of certain hymns of the Vedas and the names of 16 sorts of 'Om' Some of these are pronounced with udâtta and others with anudâtta accent Sâmas are songs, or the musical cadence in which some vedic hymns are to be uttered As —अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या अयम्। अपाम् रेतांसि जिन्वतो३ म्। (Rig Veda VIII. 14 16).

When a mantra is recited as a *japa*, then it must be pronounced with an accent —As ममाग्ने वर्चो विहवेष्वस्तु (Rig Veda X 128 1).

When not employed on ~~occasions of sacrifice, but are ordinarily read, the~~ mantras must have their proper accent, and there will be no Ekaśruti.

३६६४। उच्चैस्तरां वा वषट्कारः । १। २। ३५ ॥

यज्ञकर्मणि वौषट्शब्दस्य उच्चैस्तरां वा स्यादेकश्रुतिर्वा ॥

3664 The pronunciation of the word 'vashat' may optionally be by raising the voice (accutely accented), or it may be pronounced with monotony

The phrase 'yajña karma' is understood here. Even in yajña karmas or sacrifices the word वौषट् may optionally be pronounced in a raised tone. The word वषट् in the sûtra signifies वौषट् ।

३६६५ । विभाषा छन्दसि । १ । २ । ३६ ॥

छन्दसि विभाषा एकश्रुतिः स्यात् । व्यवस्थितविभाषेयम् । संहितायां त्रैस्वर्यम् । ब्राह्मणे एकश्रुतिर्बह्वृचानाम् । अन्येषामपि यथासम्प्रदायं व्यवस्था ।

3665 The monotony is optional in the recitation of the Vedas, or they may be recited with accents.

In the Chhandas or the Vedas there is option either to use the Ekaśruti tone or the three tones Even on the occasion of ordinary reading, the Chhandas might be uttered either with the three accents or monotonously Some say this is a limited option (vyavasthita vibhâshâ).

The option allowed by this sûtra is to be adjusted in this way In reading the Mantra portion of the Veda, every word must be pronounced with its proper accent but in the Brâhmaṇa portion of the Veda there might be Ekasruti This is the opinion of the Rig Vedins, while some say there must be Ekaśruti necessarily and not optionally in the recitation of the Brâhmanas

Thus —अ॒ग्निमी॑ळे पु॒रोहि॑तं or simply अग्निमीळे पुरोहितं । 'I praise Agni the purohita'.

३६६६ । न सुब्रह्मण्यायां स्वरितस्य तूदात्तः । १ । २ । ३७ ॥

सुब्रह्मण्याख्ये निगदे 'यज्ञकर्मणि —' (३६६३) इति 'विभाषा छन्दसि' (३६६५) इति च प्राप्ता एकश्रुतिर्न स्यात् स्वरितस्योदात्तश्च स्यात् । सुब्रह्मण्योम् । सुब्रह्मण्या साधुरिति यत् । न च 'एकादेश उदात्तेनोदात्तः' (३६५८) इति सिद्धे पुनरत्रेदमुदात्तविधानं व्यर्थमिति वाच्यं । तत्रानुदात्त इत्यस्यानुवृत्तं ।

'* असावित्यन्तः *' तस्मिन्नेव निगदे प्रथमान्तस्यान्त उदात्तः स्यात् । गार्ग्यो यजते । ञित्स्वरात्प्राप्त आद्युदात्तोऽनेन बाध्यते । '* अमुष्येत्यन्तः *'। षष्ठ्यन्तस्यापि प्राग्वत् । दाक्षेः पिता यजते ।

'* स्यान्तस्योपोत्तमं च *'। चादन्तः । तेन द्वावुदात्तौ । गार्ग्यस्य पिता यजते ।

'* वा नामधेयस्य *'। स्यान्तस्य नामधेयस्य उपोत्तममुदात्तं वा स्यात् । देवदत्तस्य पिता यजते ।

3666. There should be no Monotony in the recitation of the Subrahmaṇya hymns and in those hymns, the vowels, that would otherwise have taken the svarita accent, take the 'udâtta' accent instead.

The subrahmaṇya hymns are portions of the Rig Veda mentioned in Śatapatha Brâhmaṇa

This sutra prohibits Ekasruti in the case of certain prayers called subrahmaṇya By I 2 34 read with I 2 36 *ante* prayers might be *optionally* uttered with Ekasruti accent. This ordains an exception to that rule. In subrahmaṇya

prayers there is no ekaśruti, and in these hymns, a vowel which otherwise by any rule of grammar would have taken a svarita accent, takes an udâtta accent instead.

As सु ब्रह्मण्यो ३ मिन्द्रागच्छ हरिव आगच्छ Here the word सुब्रह्मण्य is formed by the addition of the affix यत् (IV 4. 98) to the word सुब्रह्मण्. and this य will get svarita accent by VI. 1 185 (तित्स्वरितम्), as it has an indicatory त, by the present sûtra, this nascent svarita is changed into udâtta. In the phrase इन्द्र आगच्छ, the word Indra being in the vocative case, इ is udâtta, the अ of Indra is anudâtta VI 1 198 The anudâtta preceded by an udâtta is changed into svarita (VIII 4 66).

Thus the अ of इन्द्र must become svarita but by the present sûtra this nascent svarita is changed into an udatta Thus in इन्द्र both vowels become udâtta. In the word आगच्छ, the आ is udâtta, the next letter which was anudâtta becomes svarita, and from svarita, it is changed to udâtta by the present rule Thus in the sentence इन्द्र आगच्छ, the first four syllables are all acutely accented, the fifth syllable is only anudâtta So also in हरिव आगच्छ, for the reasons given above, the letters ह and च्छ are anudâtta, the rest are all acutely accented. Cf. Shat Br. III. 3. 4. 17 and fgg

Vârt —In the Subrahmanya hymns the final vowel of a word in the Nominative case is acute.

Thus गार्ग्यो यजते । Here गार्ग्य is derived from गर्ग by the affix यञ् (IV 1. 105), and therefore it ought to be acute on the first because of ञित् accent. But the present vârtika prevents that Thus we have गार्ग्यः instead of गार्ग्यः ॥

Vârt —So also the final of a word in the Genitive is acute in the Subrahmanya texts As दाक्षेः पिता यजते । Here दाक्षि is derived from दक्ष by the Patronymic affix इञ् and it would have been दाक्षेः. but the vârtika makes it दाक्षेः ॥

Vârt —But the penultimate as well as the final of the Genitive ending in स्य is udâtta

Thus गार्ग्यस्य पिता यजते । Here there are two udâttas in the same word

Vârt —*Optionally* the penultimate of a Genitive in स्य is udâtta, when the word is a Proper Name As देवदत्तस्य पिता यजते or देवदत्तस्य पिता यजते ।

३६६७ । देवब्रह्मणोरनुदात्तः । १ । २ । ३८ ॥

अनयोः स्वरितस्यानुदात्तः स्यात्सुब्रह्मण्यायाम् । 'देवा ब्रह्माण आगच्छत' ।

3667. The word 'devâ' and Brahmâna in those hymns have 'anudâtta' accent

By I 2. 37, it was declared, that in the subrahmanya hymns, svarita accent is replaced by udâtta accent. This sûtra makes an exception in favor of the words देवा and ब्रह्माण occurring in those hymns These words have anudâtta accent. As देवा ब्रह्माण आगच्छत 'come ye Devâs and Brahmanas.' Here the word देवा gets udâtta accent on the first syllable by VI 1 198 (in the vocative the accent is on the beginning) वा has originally an anudatta accent which by VIII 4. 66 (an anudatta following an udatta is changed into svarita) would have been

changed into *svarita* This *svarita*, by the previous sûtra required to be changed into *udâtta*, but by this rule, it is replaced by *anudâtta* In other words, the original *anudatta* remains unchanged

३६६८ । स्वरितात्संहितायामनुदात्तानाम् । १ । २ । ३९ ॥

स्वरितात्परेषामनुदात्तानां संहितायामेकश्रुतिः स्यात् । 'इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति' ॥

3668 The Monotony takes the place of the *anudatta* vowels which follow the *svarita* vowels, in close proximity (*sanhita*)

Sanhitâ is the joining of two or more words in a sentence, for the purpose of reading or reciting When words are thus glued together, then the *anudâtta* accents become Ekaśruti if they are preceded by *svarita* vowels, and are pronounced monotonously As इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति (Rig Veda X 75 5) O Ganga, Yamuna, Sarasvati ! this mine

Here the word इमं has udâtta on the last syllable the word मे is originally *anudâtta*, but by rule VIII 4 66 following an *udâtta*, it is changed into *svarita*, after this *svarita* all *anudâtta* like गङ्गे, &c, are replaced by ekaśruti All the vowels of the words गङ्गे यमुने &c, had anudâtta accent by rule VIII 1 19 (all vocative get anudatta if standing in the middle of a sentence and not beginning a stanza)

The word 'sanhita' has been used in the sûtra to show that when there is a hiatus between the words then there is no change of anudâtta into ekaśruti, The word sanhitâ is defined in sûtra I 4 109

३६६९ । उदात्तस्वरितपरस्य सन्नतरः । १ । २ । ४० ॥

उदात्तस्वरितौ परौ यस्मात्तस्यानुदात्तस्य सन्नतरः स्यात् । 'सरस्वति शुतुद्रि' । 'व्यचक्षय त्स्वः' । 'तस्य क्रमाम्' हितम' (८३)

3669 The accent called *Sannatara* is substituted in the room of an *anudâtta* vowel, which has an *udatta* or *svarita* vowel following it

In the previous sûtra it was said that an *anudatta* preceded by a *svarita* becomes Ekaśruti. If however such an *anudâtta* is followed by an udâtta or a *svarita*, it does not become Ekaśruti but becomes *sannatara* i e, lower than *anudâtta*

The *sannatara* is therefore that accent which was originally *anudâtta*, and which is preceded by a *svarita* and is followed by an udâtta or a *svarita*.

This is one explanation of the sûtra There is another explanation which does not take the anuvritti of Ekaśruti in this sûtra. The anudâtta is replaced by *sannatara* when such anudatta immediately precedes an udatta or a *svarita*. The *sannatra* is also called anudâtta Thus सरस्वति शुतुद्रि । व्यचक्षयत्स्वः ।

As देवा मरुतः पृश्निमातरोऽपः ॥ Here the word मातर is anudâtta The word अपः has udâtta on the last syllable by VI 1 171 In the phrase मातरोपः (मातर +अपः) The syllable रो is anudâtta, because anudâtta + anudâtta = anudatta, This *anudâtta* रो, preceding the *udâtta* प., is changed into *sannatara*.

३६७० । अनुदात्तं च । ८ । १ । ३ ॥

द्विरुक्तस्य परं रूपमनुदात्तं स्यात् । 'दिवेदिवे' ।

3670 That which is called âmredita is gravely accented

Thus 'दिवे दिवे' (Rig Veda I 1 3)

That is, all the vowels of the amredita become anudâtta or accentless

Here ends the Chapter on Accents in general

अथ धातुस्वराः ।

CHAPTER II
ROOT-ACCENTS

३६७१ । धातोः । ६ । १ । १६२ ॥

अन्त उदात्तः । 'गोपायतं स्यात् नः' । 'असि सत्य.' ।

3671 A root has the acute on the end syllable

The word अन्त is understood here Thus 'गोपायतं, नः' 'असि सत्य' (Rig-Veda I 87 4)

३६७२ । स्वपादिहिंसामच्यनिटि । ६ । १ । १८८ ॥

स्वपादीनां हिंसेश्चानिटयजादौ लसार्वधातुके परे आदिरुदात्तो वा स्यात । स्वपादिरदादि अन्तर्गणः । स्वपन्ति । श्वसन्ति । हिंसन्ति । पक्षे प्रत्ययस्वरेण मध्योदात्तता । 'ङिदित्येवेष्यते' नेह । स्वपानि । हिनसानि ।

3672 The acute accent is optionally on the first syllable when a Personal-ending, being a Sârvadhâtuka tense affix beginning with a vowel, (provided that the vowel is not the augment 'it') follows after 'svap' &c., or after 'hins'

The phrase लसार्वधातुके in the locative case is understood here. Thus स्वपन्ति or स्वपन्ति, श्वसन्ति, or श्वसन्ति हिंसन्ति or हिंसन्ति । The accent on the middle falls by the accent of the affix III 1 3 Why do we say before an affix beginning with a *vowel*? Observe स्वप्यात, हिंस्यात । Why do we say 'not taking the augment इट्?' Observe स्वपितः and श्वसितः ।

Ishti —This rule applies to those vowel-beginning affixes which are ङित्, it does not apply to स्वपानि, हिनसानि ।

३६७३ । अभ्यस्तानामादिः । ६ । १ । १८९ ॥

अनिटयजादौ लसार्वधातुके परे अभ्यस्तानामादिरुदात्तः । 'ये दद्‍ति प्रिया वसु' । परत्वात् नित्स्वरमयं बाधते । 'दधाना इन्द्रे' ।

3673 The acute accent falls on the first syllable of the reduplicate verbs when followed by an affix beginning with a vowel (the vowel being not 'iṭ') and being a sârvadhâtuka personal ending.

Thus ये ददति पिया वसु (Rig Veda VII 32. 15) दे॑दति, दे॑दतु, दे॑धति दे॑धतु, से॑व्रति, से॑व्रतु, जी॑दति, जी॑दतु। Before consonant affixes. दधा॑तु। Before लेट् affixes — जक्षि॑ते। Though the word आदि was understood here from the last aphorism, the repetition is for the sake of making this an *invariable* rule and not an *optional* rule as those in the foregoing It being a subsequent sûtra, debars the चित् accent, as दधाना इन्द्रे (Rig Veda I. 4 5).

३६७४ । अनुदात्ते च । ६ । १ । १९० ॥

अविद्यमानोदात्ते लसार्वधातुके परेऽभ्यस्तानामादिरुदात्तः । 'दधाति रत्नं द्रविणं च दाशुषे'।

3674 Also when the unaccented endings of the three persons in the singular follow, the first syllable of the reduplicate has the acute.

The endings तिप् सिप् and मिप् are anudâtta (III 1. 4) This sûtra applies to those personal endings which do not begin with a vowel Thus दे॑दाति, जु॑होति, दे॑धाति, जि॑हीते, मि॑मीते। The word अनुदात्त is to be construed here as a Bahuvrîhi *i e*, an affix in which there is no udatta vowel, so that the rule may apply when a portion of the affix is elided or a semivowel is substituted as मा हि स्म दे॑धात्, and दे॑धात्यत्र। दधाति रत्न द्रविणं च दाशुषे (Rig Veda I. 94 14)

३६७५ । भीह्रीभृहुमदजनधनदरिद्राजागरां प्रत्ययात्पूर्वं पिति । ६ । १ । १९२ ॥

भीप्रभृतीनामभ्यस्तानां पिति लसार्वधातुके परे प्रत्ययात्पूर्वमुदात्तं स्यात् । 'योऽग्निहोत्रं जुहोति'। ममत्तु नः परिज्मा'। 'माता यद्वीरं दधनत्'। 'जागर्षि त्वम्'।

3675. In भी, ह्री, भृ, हु, मद्, जन्, धन्, दरिद्रा, and जागृ, in their reduplicates, the acute accent is, before the sârvadhâtuka unaccented endings of the three persons in singular, *pit*, on the syllable which precedes the affix.

This debars the accent on the beginning. Thus बिभे॑ति, जिह्रे॑ति, बिभ॑र्ति जुहो॑ति ममत्तु नः परिज्मा (Rig Veda I. 122 3) Here the root मद् has diversely taken in the Chhandas the vikarana श्लु, though it belongs to Divâdi class जजे॑नत्, जन्द्रम्। The verb is here लेट् or the Vedic Subjunctive, so also is the next example दधनत् from धन धान्ये, the इ of ति being elided by III. 4 97, and the augment अट् being added by III 4. 94 माता यद्वीरं दधनत् (Rig Veda X 73. 1) दध॑नत्, दरिद्रा॑ति, जाग॑र्ति। In the case of other verbs we have दे॑दाति। Before affixes which have not the indicatory प् (*i. e*, all endings other than the three singular endings), the accent will be on the first syllable as दे॑रिद्रति ॥

३६७६ । लिति । ६ । १ । १९३ ॥

प्रत्ययात्पूर्वमुदात्तम् । चिकीर्षकः ।

3676 The acute accent falls on the syllable immediately preceding the affix that has an indicatory *l*.

Thus त्रिवर्गं वर्गः, त्रिवर्गकः with the affix वुञ् (III 1 133), मौरिकिविधम् and ऐषुकारिभक्तम् with the affixes विधल् and भक्तल् (IV 2, 54) accent on the कि and रि ॥

३६७७ । आदिर्णमुल्यन्यतरस्याम् । ६ । १ । १९४ ।

अभ्यस्तानामादिरुदात्तो वा णमुलि परे । लोलूयं लोलूयम । पक्षे लित्स्वरः ।

3677. The first syllable may be optionally acute when the absolutive affix 'ṇamul' follows

Thus लोलूयम् or लोलूयम् । In the reduplicate form लोलू, the second part लू is unaccented by VIII 1 3 The present sûtra makes लो accented, When लो is not accented, लू will get the accent by लित् accent This rule is confined to polysyllabic the Absolutives, namely to the reduplicated Absolutives (VIII 1 4)

३६७८ । अचः कर्तृयकि । ६ । १ । १९५ ।

उपदेशेऽजन्तानां कर्तृयकि परे आदिरुदात्तो वा । लूयते केदारः स्वयमेव ।

3678 The roots which are exhibited in the Dhâtupâtha with a final vowel, may optionally have the acute on the first syllable, before the affixes of the Passive 'yak' when the sense of the verb is Reflexive

The word उपदेश is understood here Thus लूयते or लूयते केदारः स्वयमेव स्तीर्यते or स्तीर्यते केदारः स्वयमेव । When the accent does not fall on the first syllable, it falls on य (VI I 186)

३६७९ । चङ्यन्यतरस्याम् । ६ । १ । २१८ ।

चङन्ते धातावुपोत्तममुदात्तं वा । 'मा हि चीकरताम्'। धात्वकार उदात्तः । पक्षान्तरे चङुदात्तः ॥

इति धातुस्वराः ।

3679. The acute accent may be optionally on the penultimate syllable of the reduplicated Aorist in 'chaṅ' the word consisting of more than two syllables

Thus मा हि चीकरताम् or चीकरताम् । The augment अट् is elided by the addition of मा, VI 4 74, हि prevents the verb from becoming anudâtta VIII 1 34 then comes the चित् accent of चङ् ॥ The augmented form with अट् has acute always on the first syllable VI 4 71 When the word is of less than three syllables, the rule does not apply, as, माहि दधत् ॥

Here ends the Chapter of Root-accents.

अथ प्रत्ययस्वराः ।

CHAPTER III.

AFFIX-ACCENTS

३६८० । कर्षात्वतो घञोऽन्त उदात्तः । ६ । १ । १५९ ।

कर्षतेर्धातोराकारवतश्च घञन्तस्यान्त उदात्तः स्यात् । कर्षः । पाकः । त्रिव्यापादिराद्युदात्त एव । कर्षः । पाकः ।

3680 A stem formed with the Krita-affix 'ghañ' has the acute accent on the end-syllable, if it is formed from the root *krish*, (*karshati*) or has a long â in it

Thus कर्षः, पाकः, त्यागः, रागः, दायः, धायः । This is an exception to VI 1 197 by which affixes having an indicatory ञ् have acute accent on the first syllable The word कर्ष formed with the Vikarana शप्, is used in the aphorism instead of कृष् to indicate that कृष of Bhvâdi gana is affected by this rule, and not कृष्–कृषति of Tudâdigana The word कर्षः derived from the Tudadi कृष् has the acute accent on the first syllable

३६८१ । उञ्छादीनां च । ६ । १ । १६० ॥

अन्त उदात्त. स्यात् । उञ्छादिषु युगशब्दो घञन्तोऽगुणो निपात्यते कालविशेषे रथाद्यवयवे च । 'वैश्वानर कुशिकेभिर्युगे युगे' । अन्यत्र 'योगे योगे तवस्तरम्' । भक्षशब्दो घजन्त । 'गार्त्सः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः' । उत्तमशश्वत्तमावपि । 'उदुत्तमं वरुण' । 'शश्वत्तमीमीळते ।

3681. The words *uchchha* &c have acute accent on the last syllable

Thus वैश्वानर कुशिकेभिर्युगे युगे (Rig Veda III 26 3)

But in other places we have योगे योगे तवस्तरम (Rig Veda I 30 7).

The word भक्ष is formed by घञ् affix as in the following गार्त्स' सोमस्य प्रथमस्य भक्ष' (Rig Veda VI 28 5).

So also उत्तम and शश्वत्त as in उदुत्तमं वरुण (Rig Veda I 24 15) शश्वत्तममीळते (Rig Veda X 70 3)

Note :— 1 उञ्छः, 2 म्लेच्छः [illegible] जल्पः । These are formed by घञ्, and would have taken acute accent on [illegible] वधः, 6. अपः. are formed by अप् affix (III 3. 61) which being grave [illegible], these words would have taken the accent of the dhâtu (VI. 1. 162), [illegible] acute on the first syllable. Some read व्यधः also here, 7 युगः is derived from युज् by घञ् affix, the non-causing of guṇa is irregular, and the word means 'a cycle of time', 'a part of a carriage' In other senses, the form is योगः । 8. गरः = (दूष्ये), is formed by अप्, and has this accent when it means 'poison', in other senses, the acute is on the first syllable 9. वेदः, वेगः, वेष्टः (वेष्टः), and बन्धः, करणे । These words are formed by घञ् by III. 3 121. When denoting instrument (करण) they take the above accent, when denoting भाव the accent falls on the first syllable. 10. स्तुयुद्रुवश्छन्दसि, e g परिष्टुत परिद्रुत संयुत । 11 वर्तनिः स्तोत्रे, the stotra means the Sâma Veda, the word वर्तनि occurring in the Sâma Veda has acute on the last in other places, it has the accent on the middle 12 श्वभ्रे दरः, the दरः has end acute when meaning 'a cave', otherwise when formed by अप् affix it has acute on the first 13. साम्बतापौ भावगर्हायाम्, thus साम्बः, तापः, in other senses, the acute is on the first. 14 उत्तमशश्वत्तमौ सर्वत्र., e g. उत्तमः, शश्वत्तमः । Some read the limitation of भावगर्हा into this also. 15 भक्षमन्थभोगमन्था (भोगदेहा) । These are formed by घञ्, भक्ष though a चुरादि root is here घञन्त ॥

1 उञ्छ, 2 म्लेच्छ, 3 जञ्ज, 4 जल्प, 5 जप, 6 वध (व्यध), 7 युग, 8 गरो दूष्ये, 9 वेदवेगवेष्टबन्धाः, (वेष्ट वेष्ट) करणे, 10 स्तुयुद्रुवश्छन्दसि (परिष्टुत, संयुत, परिद्रुत), 11 वर्तनिः

स्तोचे, 12 यज्ञे दर, 13 साम्नतापी भावगर्हयाम 14 उत्तमशश्वत्तमौ (उत्तमशश्वत्तमशब्दौ) सर्वत्र, 15 भक्षमन्ध, भोगमन्धा. (भक्षमन्धभोगदेशा) ॥

३६८२ । चतुरः शसि । ६ । १ । १६७ ॥

चतुरोऽन्त उदात्त. शसि परे । 'चतुरः कल्पयन्त' । 'अचि र –' (२९९) इति रादेशस्य पूर्वविधौ स्थानिवत्त्वाचे ह । चतस्र. पश्य । 'चतस्रन्' । नित्यादाद्युदात्तता ॥

3682 The word *chatur*, followed by the accusative plural, has acute accent on the last syllable

Thus चतुर. कल्पयंत· (Rig Veda X 114 6) the accent is on तु । The feminine of चतुर् is चतस्र (VII 2 99), which has acute accent on the first (VII 2 99 Vârt), and its accusative plural will not have accent on the last syllable This is so because चतुर् has acute on the first, as formed by उरन् affix (Uṇâdi V 58) Its substitute चतसृ will also be so, by the rule of स्थानिवत् । The special enunciation of आद्युदात्त with regard to चतसृ in the Vartika चतसर्याद्युदात्तनिपातनं कर्तव्य (VII 2 99) indicates that the present rule does not apply to चतसृ । Another reason for this is as follows चतस + शस् = चतस + शस् । Now comes the present Sutra, here, however, the र् (VII 2 100 S 299) substitute of ऋ being sthânivat, will prevent the udâtta formation of the ऋ of स, nor will ऋ be considered as final and take the acute, as there exists no vowel ऋ but a consonant र् which cannot take an accent As चतस्र. पश्य । Professor Bohtlingk places the accent thus चतुर., Pro Max Muller चतुरः । I have followed Prof Max Muller in interpreting this sûtra, for Bohtlingk's interpretation would make the ending शस accented and not the final of चतुरः ॥

३६८३ । झल्युपोत्तमम् । ६ । १ । १८० ॥

षट्त्रिचतुर्भ्यो या झलादिर्विभक्तिस्तदन्ते पद [illegible] स्यात् । 'आध्वर्युभिः पञ्चभिः' 'नवभिर्वाजैर्नवती चं' । 'सप्तभ्यो जायमान' । [illegible] । 'उपोत्तमम्' किम । 'आदिद्भिर्द्वयमानः' । 'विश्वेदेवैस्त्रिभि.' । 'झलि' किम । 'नवानां नवतीनाम्' ॥

3683 The numerals 'shat', 'tri' and 'chatur' when taking a case-affix beginning with a *bh* or *s* get the acute accent on the penultimate syllable, when the said numerals assume a form consisting of three or more syllables

The numerals षट्, त्रि and चतुर् when ending in a case-affix beginning with a झल् consonant, form a full word (पद), in such a word the penultimate syllable gets the acute accent The very word penultimate shows that the पद must be of three syllables at least Thus षड्भि, सप्तभि, तिसृभिः, चतुर्भिः ॥ आध्वर्युभि पञ्चभि· (Rig Veda III 7 7) नवभिर्वाजैर्नवती च (Rig Veda X 39 10) सप्तभ्यो जायमान (Rig Veda VIII 96 16) आदशभिर्विवस्वतः (Rig Veda VIII 72 8) Why do we say 'beginning with स् and भ्'? Observe, नवानां नवतीनाम (Rig Veda I 191. 13) Why do we say 'the penultimate syllable'? Observe आदद्भिर्द्वयमानः (Rig Veda II 18 4) विश्वैर्देवैस्त्रिभिः (Rig Veda VIII 35. 3)

३६८४ । विभाषा भाषायाम् । ६ । १ । १८१ ॥

उक्तविषये ।

3684 In the classical language this is optional.

The क्त्वादि case affixes coming after the above numerals षट्, त्रि and चतुर् may make the words so formed take the acute on the penultimate optionally, in the ordinary spoken language. Thus पञ्चभिः or पञ्चभिः। In the alternative, VI. 1. 179 applies. So also सप्तभिः or सप्तभिः, तिसृभिः or तिसृभिः॥

३६८५ । सर्वस्य सुपि । ६ । १ । १९१ ॥

सुपि परे सर्वशब्दस्यादिरुदात्तः स्यात् । 'सर्वे नन्दन्ति यशसा' ॥

3685. The acute is on the first syllable of *sarva* when the case-endings follow.

Thus सर्वे नन्दन्ति यशसा (Rig Veda X 71. 10)

३६८६ । ञ्नित्यादिर्नित्यम् । ६ । १ । १९७ ॥

ञिदन्तस्य निदन्तस्य चाद्युदात्तः स्यात् । 'यस्मिन्विश्वानि पौंस्या' । पुंसः कर्मणि ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ् । 'सुते दधिष्व नश्चनः' । चायतेरसुन् । 'चायेरन्ने ह्रस्वश्च' इति चकाराद्युगागमश्च ॥

3686. Whatever is derived with an affix having an indicatory ञ् or न्, has the acute invariably on the first syllable.

Thus यस्मिन् विश्वानि पौंस्या (Rig Veda I. 5 9).

Here पौंस्य is from पुंस् with the affix ष्यञ् because it belongs to the Brâhmanâdi class. (V 1 124 S. 1788)

सुते दधिष्व नश्चनः (Rig Veda I 3 6) Here चनः is derived from the root चायृ पूजानिशामनयोः with the affix असुन् (Uṇâdi IV. 199), which takes the augment युट् also, by force of the word च 'and' in the sûtra above quoted (Uṇadi IV 199), and then the य of चाय is elided चनस् means 'food'

३६८७ । पथिमथोः सर्वनामस्थाने । ६ । १ । १९९ ॥

आदिरुदात्तः स्यात् । अयं पन्थाः । 'सर्वनामस्थाने' किम् । 'ज्योतिष्मतः पथो रक्ष' । उदात्तनिवृत्तिस्वरेणान्तोदात्तं पदम् ॥

3687 The acute accent is on the first syllable of *pathin* and *mathin* when followed by a strong case-ending

The words पथिन् and मथिन् are derived by the Uṇâdi affix इनि, (IV 12, and 13, and are oxytone by III 1 3 They become âdyudâtta before strong cases. Thus अयं पन्थाः (Rig Veda IV. 18 1).

Why do we say 'when followed by a sarvanâmasthâna case-affix'? Observe 'ज्योतिष्मतः पथो रक्ष, (Rig Veda X. 53. 6). The accent is on the final by VI. 1. 162, there being elision of the udâtta इन् ॥

३६८८ । अन्तश्च तवै युगपत् । ६ । १ । २०० ॥

तवैप्रत्ययान्तस्याद्यन्तौ युगपदुदात्तौ स्तः । 'हर्षसे दातवा उ' ॥

3688 The Infinitive in *tavai* has the acute on the first syllable and on the last syllable at one and the same time

Thus क्षये से दाँतवाँ उ (Rig Veda IV 21 9) This is an exception to III 1 3 by which त of क्षये ought to have got the accent, and it also countermands rule VI. 1 158 by which there can be only a single acute in a single word.

३६८९ । क्षयो निवासे । ६ । १ । २०१ ॥

आद्युदात्तः स्यात् । स्वे क्षये शुचिव्रत । घरजन्तः ॥

3689 The word *kshaya* has the acute on the first syllable in the sense of 'house, dwelling'

Thus स्वेक्षये शुचिव्रत । (Rig Veda X 118 1) The word is formed by घ affix III 1 118 and would have had accent on the affix (III. 1 3) When not meaning a house ave क्षयो॑ वर्तते दस्यूनाम् । The word is formed by अच् (III 2. 31).

। जयः करणम् । ६ । १ । २०२ ॥

करणवाची जयशब्द आद्युदात्तः स्यात् । जयत्यनेन जयोऽश्वः ॥

3690 The acute accent falls on the first syllable of *jaya*, in the sense of 'whereby one attains victory'

Thus जयोऽश्वः, but otherwise जयो वर्तते ब्राह्मणानाम् । The former जय is by घ affix, (III 1. 118), the second by अच् (III 2 31).

३६९१ । वृषादीनां च । ६ । १ । २०३ ॥

आदिरुदात्त । आकृतिगणोऽयम् । 'वाजेभिर्वाजिनीवती' । 'इन्द्रं वाणीः' ॥

3691 The words *vrisha* &c., have the acute on the first syllable

Thus वाजेभिर्वाजिनीवती (Rig Veda I. 3 10) इन्द्रंवाणीः (Rig Veda I. 7 1). 1. वृषः, 2 जनः, 3 ज्वरः. 4 ग्रह, 5 हय, 6 गय । These are formed by अच् (III. 1 104) The word गय is from गै-गायते, irregularly it is treated as गे । 7 नय, 8. ताय, 9 तय, 10 चय 11 अम, 12 वेद, 13 सूद, 14 वद, (formed by अच्, numbers 8 to 11 are not in Kasika) सूद is formed by क (III 1 135) 15 अंश, 16. गुहा (formed by अङ् III 3 104) 17 शमरणौ संज्ञायां संमतौ भावकर्मणोः —शम and रणः, 18. मन्त्र (formed by अच III 1 134), 19. शान्ति formed by क्तिच्, 20 काम, 21 याम, both formed by घञ्, 22, आरा, 23 धारा, 24 कारा, (all three formed by अङ् III. 3 104), 25 वह = गोचरादिषु formed by घञ्, 26, कल्प, 27. पादः formed by घञ् which may either take the accent indicated by the affix or by VI 1 159, 28, पद:, 29. दव. । It is आकृतिगणः । All words which are acutely accented on the first, should be considered as belonging to this class, if their accent cannot be accounted for by any other rule

1 वृष., 2 जन, 3 ज्वर, 4 ग्रह, 5 हय., 6 गय, 7 नय, 8 ताय*, 9 तय, 10 चयः*, 11 अम* 12 वेद, 13 सूद *, 14 अंश, 15 गुहा, 16 शमरणौ संज्ञायां संमतौ भावकर्मणोः, 17 मन्त्र, 18 शान्ति, 19 काम, 20 याम 21 आरा, 22 धारा, 23 कारा, 24 वह*, 25 कल्प, 26 पाद, 27 पद, 28 दव, 29 आकृतिगणः॥

३६९२ । संज्ञायामुपमानम् । ६ । १ । २०४ ॥

उपमानशब्दः संज्ञायामाद्युदात्तः । चञ्चेव चञ्चा । कनोऽत्र लुप् । एतदेव ज्ञापयति ॥

* क्वचित्स्व विधेः प्रत्ययलक्षणं न *' इति । 'संज्ञायाम्' किम् । अग्निर्माणवकः । 'उपमानम्' किम् । चैत्रः ॥

3692 The acute accent falls on the first syllable of that word with which something is likened, provided that it is a name

Thus चँञ्चा, चँखका खँरकुटी दाँसी। All these are उपमान words used as names of the उपमेय (the thing compared) The affix कन् (V 3. 96) is elided here by V. 3 98 It might be asked when कन् is elided, its mark, causing the first syllable to be acute (VI 1 197), will remain behind by virtue of I 1 62, where is then the necessity of this sûtra The formation of this sûtra indicates the existence of the following maxim —

Vârt —The प्रत्ययलक्षण rule is not of universal application in the rules relating to accent

When the word is not a Name, we have अग्निमाणवकः। When it is not an upamana we have चैत्र (VI 2 148)

३६९३ । निष्ठा च द्व्यजनात् । ६ । १ । २०५ ॥

निष्ठान्तस्य द्व्यच संज्ञायामादिरुदात्तो न त्वाकारः। दत्तः। 'द्व्यचः' किम्। चिन्तितः। 'अनात्' किम्। त्रातः। संज्ञायाम् इत्यनुवृत्तेर्नेह। कृतम्। हृतम् ॥

3693. A dissyllabic Participle in *ta* (Nishthâ), when a Name, has the acute on the first syllable, but not if the first syllable has an 'â'

Thus गुँप्त, श्रुँत, दँत्त। This debars the affix accent (III 1 3) In non-participles we have देवँ, भीमँ। In polysyllabic Participles we have चिन्तितँः, रक्षितँ। In Participles having long आ in the first syllable, we have, त्रातँः, आप्तँः। When the Participle is not a Name we have, कृतम्, हृतम् ॥

३६९४ । शुष्कधृष्टौ । ६ । १ । २०६ ॥ -

एतावाद्युदात्तौ स्तः। असंज्ञार्थमिदम्। 'अग्निं न शुष्कम्'।

3694 Also शुष्क and धृष्ट have acute on the first syllable

These are non Names Thus शुँष्क and धृँष्ट। अग्निं न शुष्कम् (Rig Veda IV, 4, 4).

३६९५ । आशितः कर्ता । ६ । १ । २०७ ॥

कर्तृवाच्याशितशब्द आद्युदात्तः। 'कपचित्पाक आशितम्'।

3695 The word आशित meaning 'having eaten has acute on the first syllable

Thus 'कपचित्पाक आशितम्' (Rig Veda X 117 7)

३६९६ । रिक्ते विभाषा । ६ । १ । २०८ ॥

रिक्तशब्दे वाद्युदात्तः। रिक्तः। संज्ञायां तु 'निष्ठा च द्व्यजनात्' (३६९३) इति नित्यमाद्युदात्तत्वं पूर्वविप्रतिषेधेन ॥

3696 The word *rikta* may have optionally the acute on the first syllable

Thus रिँक्तः or रिक्तँः। But when it is a Name, then VI 1. 205 S 3693, will make it *always* first acute No option is allowed then

३६९७ । जुष्टार्पिते च च्छन्दसि । ६ । १ । २०९ ॥

आद्युदात्ते वा स्तः ॥

3697 In the Chhandas, the words 'jushta' and 'arpita' have optionally the acute on the first syllable

Thus जुष्ट or जुष्ट, अर्पित or अर्पित । In the classical literature the accent is always on the last syllable (III 1 3)

३६९८ । नित्यं मन्त्रे । ६ । १ । २१० ॥

एतत्सूत्रं शक्यमकर्तुम । 'जुष्टो दमूना' । 'यत्रं आहुरर्पितम' इत्यादे पूर्वेणैव सिद्धः छन्दसि पाठस्य व्यवस्थिततया विपरीतापादनायोगात । अर्पिता षष्टिर्न चलाचलासः' इत्यान्तोदात्तदर्शनाच्च ॥

3698 In the Mantras, these words 'jushta' and 'arpita' have always the acute on the first syllable

Thus जुष्टं देवानामर्पितं पितृणाम् । Some say that this rule applies only to जुष्ट and not to अर्पित, in which option is allowed even in the Mantra so that it has acute on the last in the Mantra even e g तस्मिन्साकं त्रिशता न शङ्कवोऽर्पिताः ॥

This sûtra is superfluous For in the examples जुष्टो दमूना (Rig Veda V 4. 5) and यत्र आहुरर्पितम् &c, they will have acute on the first, by the preceding sûtra, for the employment of the word छन्दसि in that sûtra shows that in the Mantra the words have acute on the first, as opposed to the ordinary language So these would never have been final acute Moreover, in the Mantra, अर्पिता षष्टिर्न चलाचलासः (Rig Veda I 164 48), we find that the word अर्पिता is end acute, and this also is an argument against the present sûtra For it shows that in the Mantra, these words are not *invariably* first acute.

३६९९ । युष्मदस्मदोर्ङसि । ६ । १ । २११ ॥

आदिरुदात्तः स्यात् । 'न हि षस्तव नो मम' ॥

3699 The acute accent is on the first syllable of *yushmad* and *asmad* in the Genitive Singular

This applies when the forms are मम and तव, and not मे and ते । Thus मम स्वम्, तव स्वम । The word युष्मद् and अस्मद् are derived from युष and अस by adding the affix मदिक (Un I 139) युष्मद् + ङस् = युष्मद् + अश् (VII 1, 27) = तव + अद् + अश् (VI 2 96) = तव + अश् (VII 2. 90) = तव (VI 1 97) Here by VIII 2. 5, व would have been udâtta, but the present sûtra makes त udâtta So also with मम ॥

३७०० । ङयि च । ६ । १ । २१२ ॥

'तुभ्यं हिन्वान' । 'मह्यं वातः पवताम्' ॥

3700 The acute accent is on the first syllable of *yushmad* and *asmad* in the Dative Singular.

Thus तुभ्यं हिन्वानः (Rig Veda II 36 1). मह्यं वातः पवताम् (Rig Veda X 128 2)

३७०१ । यतोऽनावः । ६ । १ । २१३ ॥

यत्प्रत्ययान्तस्य द्व्यच आदिरुदात्तः । नाव्यं विना । 'यु॒ञ्जन्त्य॑स्य॒ काम्या॑' । कमेर्णिङन्तादचो यत् । 'अनावः' किम् । 'न॒व॒तिं ना॒व्याना॑म्'

3701 Whatever is formed by the affix *yat*, has, if it is a dissyllabic word, the acute on the first syllable, with the exception of 'nâvyah' from 'nau.'

The word द्व्यच is understood here from VI 1 205 Thus युञ्जन्त्यस्य काम्या (Rig Veda 1 6 2) The काम्या is from कम् + णिङ् + यत् । चेयम्, जेयम् (III. 1. 97), कण्ठ्यम्, ओष्ठ्यम् (V 1 6) This rule debars the Svarita accent required by तित् (VI 1 185) But नौ – नाव्यम् as नवतिं नाव्यानाम् (Rig Veda I 121 13) The rule does not apply to words of more than two syllables thus —चिकीर्ष्यम्, ललाट्यम् ॥

३७०२ । ईडवन्दवृशंसदुहां ण्यतः । ६ । १ । २१४ ॥

एषां ण्यदन्तानामादिरुदात्तः । 'ईड्यो नूतनैरुत' । 'आजुह्वान ईड्यो वन्द्यश्च' । 'श्रेष्ठं नो धेहि वार्यम्' । 'उक्थमिन्द्राय शंस्यम्' ।

3702 The acute accent is on the first syllable of ईड्, वन्द्, वृ शंस्, and दुह्, when they are followed by the affix 'ṇyat.

Thus ईड्यम् वन्द्यम्, वार्यम्, शंस्यम्, दोह्या धेनुः ॥ The two letters ण् and त् being indicatory, the 'ṇyat' is not included in 'yat' of the last sûtra. The accent would be regulated by त् ॥ The accent of त् however is debarred by this rule. The वृ in the sûtra is वृङ् सम्भक्तौ of Kriyâdi class: the वृञ् of स्वादि class takes kyap affix See III 1. 109

ईड्यो नूतनैरुत (Rig Veda I 1. 2) आजुह्वान ईड्यो वन्द्यश्च (Rig Veda X 110. 3) श्रेष्ठं नो धेहि वार्यम् (Rig Veda X. 24 2) उक्थमिन्द्राय शंस्यं (Rig Veda I. 10. 5).

३७०३ । विभाषा वेण्विन्धानयोः । ६ । १ । २१५ ॥

आदिरुदात्तो वा । 'इन्धानो अग्निम्' ॥

3703. The acute accent is optionally on the first syllable of 'veṇu' and 'indhân'

Thus इन्धानो अग्निम् (Rig Veda II 25 1), वेणु or वेणु., इन्धान. or इन्धानः. or इन्धानः । The word वेणु is derived by the Uṇâdi affix णु (III 38), which being a नित् would *always* have acute on the first This allows an option The word इन्धान, if it is formed by चानश् will have the accent on the final If it is considered to be formed by शानच् the affix being a sârvadhâtuka is anudâtta and as it replaces udâtta final of the root, it becomes udâtta (VI 1 161), and thus इन्धान gets acute on the middle It would never have acute on the first syllable, the present rule ordains that also When वेणु is used as an upamâna वेणुरिव वेणुः, then it is *invariably* acutely accented on the first (VI 1. 204)

३७०४ । त्यागरागहासकुहश्वठक्रथानाम् । ६ । १ । २१६ ॥

आदिरुदात्तो वा । त्यागरागौ हासः । कुह, श्वठक्रथा. ॥

3704 The acute accent is optionally on the first syllables of त्याग, राग, हास, कुह, श्वठ, and क्रथ ॥

Thus त्यागः, or त्यागँ, रागः रागँ, हासः हासँ. ॥ These are formed by घञ affix and by VI 1 159 would take acute on the final, this ordains acute on the first syllable also कुहः or कुहँ, or श्वठ. or श्वठँ., क्रथः or क्रथँ, formed by घञ (III 1 13).

३७०५ । मतौ पूर्वमात्संज्ञायां स्त्रियाम् । ६ । १ । २१९ ॥

मतोः पूर्वमाकार उदात्त स्त्रीनाम्नि । उदुम्बरावती । शरावती ॥

3705 The 'â' before the affix 'mat' has the acute accent, when the word is a name in the Feminine Gender

Thus उदुम्बरावती, पुष्करावती, शरावती (IV 2 85) The lengthening takes place by VI 3 120 वीरणावती ॥ Why do we say 'the आ'? Observe इक्षुमती, द्रुमवती ॥ The words इक्षु (Un III 157) and द्रुम (V 2 108) are end acute, so the accent is on मतुप by VI 1 176 Why do we say 'when a name' ? Observe खट्वावती ॥ खट्वा is formed by क्वन् and has acute on the first (Un I 151) Why do we say 'in the Feminine Gender' ? Observe शरावान् ॥ Why do we say 'when followed by मत' ? Observe गवादिनी ॥

३७०६ । अन्तोऽवत्याः । ६ । १ । २२० ॥

अवतीशब्दस्यान्त उदात्तः । वेत्रवती । ङीपः पित्त्वादनुदात्तत्वं प्राप्तम् ॥

3606 The Names ending in 'avati' have the acute accent on the last syllable

Thus अजिरवती, खदिरवती, हंसवती, कारण्डवती ॥ These words being formed by ङीप् would have been unaccented on the final (III 1 4) Why do we use अवती and not वती ? Then the rule would apply to राजवती also, for the word is really राजन्वती ending in अन्वती, the subsequent elision of न् is held to be non-valid for the purposes of the application of this rule (VIII 2 2). But the change of म into व (मत्=वत्) is considered asiddha for the purposes of this rule.

३७०७ । ईवत्याः । ६ । १ । २२१ ॥

ईवत्यन्तस्यापि प्राग्वत । अहीवती । मुनीवती ॥

3707. The Names ending in ivati have the acute on the last syllable

Thus अहीवती, मुनीवती ॥

अथ फिट् सूत्राणि ।

THE PHIT SUTRAS

CHAPTER I

१ । फिषोऽन्त उदात्त ॥

प्रातिपदिक फिट् । तस्यान्त उदात्तः स्यात् । उच्चैः ॥

1 A nominal stem is finally acute As उच्चैः ॥ The word फिष् is the name of Nominal stems or Prâtipadikas, in the terminology of the ancient Grammarians

२ । पाटलापालङ्काम्बासागरार्थानाम् ॥

एतदर्थानामन्त उदात्तः । 'पाटला' 'फलेरुहा' 'सुरूपा' 'पाकला' इति पर्यायाः । 'लघावन्ते-' इति प्राप्ते । 'अपालङ्क' 'व्याधिघात' 'आरेवत' 'आरग्वध' इति पर्याया । अम्बार्था । माता । 'उनर्वन्नन्तानाम्' इत्याद्युदात्तत्वे प्राप्ते । सागर । समुद्र ॥

2 The synonyms of पाटला, अपालङ्क, अम्बा and सागर are finally acute Pâṭalâ is a kind of herb— पाटला, फलेरुहा, सुरूपा, पाकला ॥ By Phit II. 19 the heavy vowel would have got the accent · this makes these end acute So also अपालङ्क, व्याधिघात, आरेवत, and आरग्वध are synonymus meaning a kind of plant (Cassia fistula So also अम्बा, माता । This last is an exception to Phiṭ II 9 So also समुद्र, सागर ॥

३ । गेहार्थानामस्त्रियाम् ॥

'... अविषयस्य-' इति प्राप्ते । 'अस्त्रियाम्' किम् । शाला । आद्युदात्तोऽयम् । इहैव ... प्रतिषेधज्ञापकात् ॥

3 The words denoting house, are end acute, provided they are not in the Feminine This is an exception to Phiṭ II 3 Thus गेहम् । Why do we say not in the Feminine ? Observe शाला which is first acute, because of this prohibition

४ । गुदस्य च ॥

अन्त उदात्त स्यात् तु स्त्रियाम । गुदम । 'अस्त्रियाम्' किम । 'आन्त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यः । स्वाङ्गशिटामदन्तानाम्' इत्यन्त रङ्गमाद्युदात्तत्वम । ततष्टाप् ॥

4 So also the word गुद, but not in the feminine, is end acute As गुदम् । But in the feminine it is first-acute by Phiṭ II 6 and then टाप् is added As आन्त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यः । (Rig Veda X 136 3)

५ । ध्यपूर्वस्य स्त्रीविषयस्य ॥

धकारयकारपूर्वो योऽन्त्योऽच् स उदात्त । अन्तर्धा । 'स्त्रीविषयवर्ण-' इति प्राप्ते । छाया माया । जाया । 'यान्त यान्त्यात्पूर्वम्' इत्याद्युदात्तत्व प्राप्ते । 'स्त्री' इति किम् । बाह्यम् । यञन्तत्वादाद्युदात्तत्वम् । 'विषयग्रहणम्' किम । इभ्या । क्षत्रिया । 'यतोऽनावः' (३७०१) इत्याद्युदात्त इभ्यशब्दः । क्षत्रियशब्दस्तु 'यान्तस्यान्त्यात्पूर्वम् इति मध्योदात्त ॥

5 A feminine word ending in a vowel and preceded by य् and व is end-acute, as अन्तर्या। This is an exception to Phiṭ II 20 So also कार्या, मार्या, आर्या। This is an exception to III 13 which would have made these first acute Why feminine ? Observe बाह्यम् which is first-acute, because it ends in the affix यञ्। Why have we used the word नित्य in the sûtra ? The rule is confined to those words only which are always feminine, and have no corresponding masculine form Therefore, not here, इभ्या, क्षत्रिया। The word इभ्य is first acute by VI 1 213, S 3701 and क्षत्रिय is middle-acute by Phit III 13

६। खान्तस्याश्मादेः॥

नखम्। उखा। सुखम्। दुःखम्। नखस्य 'स्वाङ्गशिटा–' इत्याद्युदात्तत्वे प्राप्ते। उखा नाम भाण्डविशेषः। तस्य कृत्रिमत्वात् 'खय्युवर्णं कृत्रिमाख्या चेत्' इत्युवर्णस्योदात्तत्वे प्राप्ते। सुखदुःखयोः 'नब्विषयस्य–' इति प्राप्ते। 'अश्मादेः' किम्। शिखा। मुखम्। मुखस्य 'स्वाङ्गशिटाम्–' इति 'नब्विषयस्य–' इति वा आद्युदात्तत्वम्। शिखायास्तु 'शीङ खो निद्ध्रस्वश्च' इत्युणादिषु नित्स्वोक्तेरन्तरङ्गत्वाट्टापः प्रागेव 'स्वाङ्गशिटाम्–' इति वा बोध्यम्॥

6 A word ending in ख is end-acute, provided it does not begin with श or म। Thus नखम्, सुखम्, दुःखम्, उखा। The word नख would have been first-acute by Phit II 6, सुख and दुःख would also have been first acute by Phit II 3 The word उखा which means a pot would have been also first acute by Phit II. 8 because it is a manufactured article Why do we say 'if not beginning with श or म'? Observe शिखा, मुखम्, governed by Phit II 6 or 3

The word मुख being the name of a part of the human body is first-acute by Phiṭ II 6 Or because it is a Neuter noun, rule II 3 of the Phit Sûtras applies and makes it first-acute.

The word शिखा is formed by Un v 24 with the addition of ख to the root शीङ्। The affix ख being expressly taught as नित् makes the word शिख first acute before the addition of the feminine टाप् as it is an antaranga operation, so the word शिखा is first acute. Or even by Phit II 6 it is first-acute

७। बंहिष्ठवत्सरतिशत्थान्तानाम्॥

एषामन्त उदात्तः स्यात्। अतिशयेन बहुलो बंहिष्ठः। नित्त्वादाद्युदात्तत्वे प्राप्ते। 'बंहिष्ठैरश्वैः सुवृता रथेन'। 'यद्ब्रंहिष्ठं नातिविधे' इत्यादौ व्यत्ययादाद्युदात्तः। संवत्सरः। अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरोऽत्रबाध्यत इत्याहुः। सप्ततिः। अशीतिः। 'लघावन्ते–' इति प्राप्ते। चत्वारिंशत्। इहापि प्राग्वत्। 'अभ्रूं'श्चतांना अंभूदसा थेः'। अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरोऽत्र बाध्यत इत्याहुः। गाथादिसूत्रेण गतार्थमेतत्॥

7 A word ending in ति, शत्, थ, as well as बंहिष्ठ and वत्सर are end acute. Thus बंहिष्ठः (superlative of बहुल, the बंह is substituted by VI 4 157) It would have been first acute, because of the नित् affix इष्ठन् (V 3 55) In बंहिष्ठैरश्वैः सुवृता रथेन, यद्ब्रंहिष्ठं नातिविधे, (Rig Veda V 62 9), the word is first acute anomalously In the word संवत्सरः, VI 2 2 is debarred, by which the first member would have retained its accent as in Indeclinable compound With ति we have सप्ततिः, अशीतिः। This debars Phit II 19 With शत्, we have चत्वारिंशत्। Here also Phit II 19 is set aside As regards words ending in थ

Pâṇini VI, 2 144 would govern them, as अभ्यूपर्धॅान । प्रभूर्धॅस्याधो । (Rig Veda V 41 19) Śâkaṭâyana's sûtra therefore, is superfluous so far.

८ । दक्षिणस्य साधौ ॥

अन्त उदात्तः स्यात् । साधुवाचित्वाभावे तु व्यवस्थायां सर्वनामतया 'स्वाङ्गशिटाम्–' इत्याद्युदात्तः । अर्थान्तरे तु 'लघावन्ते–' इति गुरुरुदात्तः । दक्षिणः सरलोदारपरच्छन्दानुवर्तिषु' इति कोश ॥

8 The word दक्षिण is end-acute when meaning 'skilful' As प्रौगाया दक्षिणः =प्रवीण । When it has not this significance, it will be first acute, if it be a Pronoun meaning 'south,' 'right hand' In this case Phit II 6 would apply In any other case Phit II. 19 would govern it. The word dakshiṇa has other meanings, as 'sincere, courteous, submissive &c'

९ । स्वाङ्गाख्यायामादिर्वा ॥

इह दक्षिणस्याद्यन्तौ पर्यायेणोदात्तौ स्त । दक्षिणो बाहुः । 'आख्याग्रहणम्' किम् । प्रत्यङ्मुखस्यासीनस्य वामपाणिर्दक्षिणो भवति ॥

9 The first syllable of दक्षिण is optionally acute, when it is the name of a limb When it means right hand, it may be either end-acute or first acute As दक्षिणो बाहुः or दक्षिणो बाहु । Why is the word akhyâ used in the sutra? In order to prevent the application of the rule to the 'left' hand, though in one case it will be called dakshiṇa, if a person sits facing west, for then his left hand will point towards dakshiṇa or south and may be called dakshiṇa bâhu or the arm pointing towards south

१० । छन्दसि च ॥

अस्वाङ्गार्थमिदम् । दक्षिण । इह पर्यायेणाद्यन्तावुदात्तौ ॥

10 In the Chhandas also the word dakshina may be either first or end acute. This is the case even when it does not mean right arm As दक्षिणाश्व दक्षिणा गां ददाति दक्षिणा चन्द्रमुत यद्धिरण्यं दक्षिणाच वनुते यो न आत्मा दक्षिणा वर्म कृणुते विजानन्। (Rig Veda X 107 7)

११ । कृष्णस्यामृगाख्या चेत् ॥

अन्त उदात्त । 'वर्णानान्तण–' इत्याद्युदात्तत्वे प्राप्ते अन्तोदात्तो विधीयते । कृष्णानां व्रीहीणाम् । 'कृष्णो' नो नाव वृषभः' । मृगाख्यायां तु । कृष्णो रात्र्यै ॥

11 The word कृष्ण is end-acute, if it is not the name of an animal This is an exception to Phit II 10 As कृष्णानां व्रीहीणाम् । कृष्णो' नो नाव वृषभः । But when denoting a wild animal, we have कृष्णो रात्र्यै ॥

१२ । वा नामधेयस्य ॥

कृष्णस्येत्येव । 'अयं वां कृष्णो अश्विना' । कृष्णर्षिः ॥

12. Optionally so, when Krishṇa is a Proper Name As अयं वां कृष्णो अश्विना हवते वाजिनीवसू (Rig VIII. 85. 3).

'The Rishi Krishṇa invokes you two, O Asvinas ! O Lords of riches.'

१३ । शुक्लगौरयोरादिः ॥

नित्यमुदात्त॰ स्यादित्येके । वेत्यनुवर्तत इति तु युक्तम् । 'सरो गौरो यथापि वा' इत्यत्रान्तोदात्तदर्शनात् ॥

13. The first syllable of शुक्र and गौर is acute Some say it is a compulsory rule and not an optional one Others read the anuvritti of वा into it and make it optional According to the first opinion, the rule is confined to Proper Names and therefore in सरो गौरो यथापि वा (Rig Veda VIII. 45 24), it is properly end-acute, as it is not a Name

१४ । अगुष्ठोदकबककवशाना छन्दस्यन्तः ॥

अङ्गुष्ठस्य स्वाङ्गानामकुर्वादीनाम्' इति द्वितियस्योदात्तत्वे प्राप्तेऽन्तोदात्तार्थं आरम्भ' । वशायहणं नियमार्थं छन्दस्येवेति । तेन लोक आद्युदात्तत्येवाह ॥

14 The finals of अङ्गुष्ठ उदक, बक and वशा are acute in the Chhandas. The word अङ्गुष्ठ would have been middle acute by Phit III 3, this ordains final-acute So also with बक । It would have been first acute by Phit II 7 The word वशा is employed for the sake of niyama it is end-acute in the Vedas only, in the classical language, it is first acute

१५ । पृष्ठस्य च ॥

छन्दस्यन्त उदात्त स्याद्वा भाषायाम् । पृष्ठम् ॥

15 And the word पृष्ठ is end acute in the Chhandas In the classical language, it is optionally so, i e, it is first-acute also by Phit II 6. As पृष्ठम् or पृष्ठम् ॥

१६ । अर्जुनस्य तृणाख्या चेत् ॥

'अनर्थन्तानाम्' इत्याद्युदात्तस्यापवाद ॥

16 अर्जुन is end acute, if it is the name of straw This is an exception to Phit II 9 Why do we say 'when it is the name of straw' ? Observe अर्जुनो वृक्षः where it is first-acute by Phit II 9

१७ । अर्यस्य स्वाम्याख्या चेत् ॥

'यान्तस्यान्त्यात्पूर्वम्' इति 'यतोऽनाव॰ (३७०१) इति वाद्युदात्ते प्राप्ते वचनम् ॥

17 अर्य is end-acute, when it means 'master' Otherwise it is first acute by Phit II. 13 or Pâṇini VI 1 213 S 3701 See also Pâṇini III. I. 103 for the word अर्य and its vârtika.

१८ । आशाया अदिगाख्या चेत् ॥

दिगाख्याव्यावृत्त्यर्थमिदम् । अत एव ज्ञापकाद्दिक्पर्यायस्याद्युदात्तता । 'इन्द्र आशाभ्यस्परि' ॥

18 आशा is end-acute, if it is not the name of a direction This implies that when आशा means 'direction' then it is first-acute. As इन्द्र आशाभ्यस्परि सर्वाभ्यो अभयं करत् । जेता शत्रून् विचर्षणिः । (Rig II 41 12). 'May the wise India conqueror of enemies, make us free from fear from all directions or sides' Here आशा means direction

१९ । नक्षत्राणामाव्विषयाणाम् ॥

अन्त उदात्त स्यात । आश्लेषानुराधादीना 'लघावन्ते-' इति प्राप्ते ज्येष्ठाश्रविष्ठाधनिष्ठानामिष्ठन्नन्तत्वेनाद्युदात्ते प्राप्ते वचनम् ॥

19 The names of Asterisms, which take the feminine affix आ, are end-acute The asterisms अश्लेषा, अनुराधा, &c would have been otherwise governed by Phit II 19, while ज्येष्ठा, श्रविष्ठा, धनिष्ठा, being formed by इष्ठन्, would have been first acute by नित accent

२० । न कुपूर्वस्य कृत्तिकाख्या चेत् ॥

अन्त उदात्तो न । कृत्तिका नक्षत्रम । केचित्तु कुपूर्वो य आप्प्रत्ययस्तस्येति व्याख्याय 'आर्यिका' 'बहुलिका' इत्यत्राप्यन्तोदात्तो नेत्याहु ॥

20 Not so, if the final letter is का and the asterism is the name of Kṛittikâ The final of कृत्तिका is not acute, it is first acute by Phit II 19 As कृत्तिका नक्षत्रम् । Others hold that the words ending in का in the feminine are not end acute, and they mention आर्यिका, बहुलिका ॥

२१ । घृतादीनां च ॥

अन्त उदात्त । 'घृत मि'मिक्षे' आकृतिगणोऽयम् ॥

21 घृत and the rest are end-acute As घृतं मिमिक्षे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतमस्य धाम, (Rig II 3 11) 'I sprinkle ghee on fire, ghee is its birth-place, ghee is its abode of rest, and ghee its luminosity &c' This is an Akṛtigaṇa all words which are end acute, and do not fall under any other rule, should be classified under the Ghṛitâdi class

२२ । ज्येष्ठकनिष्ठयोर्वयसि ॥

अन्त उदात्त स्यात । 'ज्येष्ठ आ'ह चमसा' । 'कनिष्ठ आह चतुर' । 'वयसि' किम् । ज्येष्ठः श्रेष्ठः । कनिष्ठोऽल्पिष्ठः । इह नित्त्वादाद्युदात्त एव ॥

22 ज्येष्ठ and कनिष्ठ are end acute when meaning 'age—oldest and youngest' As ज्येष्ठ आह चमसाद्वा करेति कनीयान् त्रीन् कृणवामेत्याह । कनिष्ठ आह चतुरस्करेति त्वष्ट ऋभवस्तत् पनयद्वचो वः । (Rig IV 33 5) । Here ज्येष्ठ means the 'eldest,' and refers to Ribhu, कनीयान् refers to his *younger* brother Bibhvâ, and कनिष्ठ refers to the youngest brother Vâja ज्य in ज्येष्ठ here is the substitute of वृद्ध (V 3 62) and कन् for युवन् in कनिष्ठ by V 3 64. Why do we say 'when meaning age'? Observe ज्येष्ठ = श्रेष्ठ derived from प्रशस्य (V 3 61), and कनिष्ठ from अल्प (V 3 64) = अल्पिष्ठ । These are first-acute by नित् accent The present sûtra is thus an exception to नित् accent

२३ । बिल्वतिष्ययोः स्वरितो वा ॥

अनयोरन्त स्वरितो वा स्यात । पक्ष उदात्त ॥

इति फिट्सूत्रेषु प्रथम पादः ॥

23. The finals of बिल्व and तिष्य are optionally svarita In the other alternative they will be acute As बिल्व' or बिल्व, तिष्य' or तिष्य ॥

CHAPTER II

१ । अथादिः प्राक् शकटे ॥

अधिकारोऽयम् । 'शकटिशकट्यो:-' इति यावत् ॥

1 From this up to the end of Chapter III, the word आदि exerts the governing influence. From this sútra up to शकटिशकट्य (IV. 1) exclusive, the accent is on the first syllable of the words taught.

२ । ह्रस्वान्तस्य स्त्रीविषयस्य ॥

आदिरुदात्तः स्यात् । बलिः । तनु. ॥

2 A word ending in a light vowel and used always in the feminine, is first acute As बलि, तनु ॥

३ । नब्विषयस्यानिसन्तस्य ॥

'वने न वा यः' । इसन्तस्य तु सर्पि । नवनपुंसकम ॥

3 An invariable neuter noun, with the exception of one ending in इस्, is first-acute The word नप् means नपुंसक or Neuter As वने न वाय (Rig Veda X. 39 1) But सर्पिस्, शुचिस्, अर्चिस् &c ending in इस् are end-acute.

४ । तृणधान्यानां च द्व्यषाम् ॥

द्व्यचामित्यर्थः । कुशाः । काशा । माषा । तिलाः । बहुचां तु गोधूमाः ॥

4. Words denoting 'straw' and 'grain' are first acute when consisting of two syllables. The word द्व्यष् = द्व्यच । As कुशा, काशा, माषाः, तिला । But गोधूमाः is acute on the middle by Phit II 19 The word षच् is the Name given to vowels by Ancient Grammarians

५ । नः संख्यायाः ॥

पञ्च । चत्वारः ॥

5 A Numeral ending in न् or र् is first acute As पञ्च, चत्वारः । In चत्वार the word is middle acute by आम् accent, see Pânini VII 1 98 The proper example is चतुष्कपाल । For चतुर् is end acute by VI 1. 167, चतुर्भिः is middle-acute by VI 1 180 चतुर्णाम् is governed by VI. 1. 179 Hence example of a compound which is first acute by VI. 2 29

६ । स्वाङ्गशिटामदन्तानाम् ॥

शिट् सर्वनाम । 'कर्णाभ्यां छुबुकादधि' । 'ओष्ठाविव मधु' । 'विश्वो विहायाः' ॥

6 The words denoting bodily organs and ending in अ, as well as the Pronouns are first acute. The शिट् is the name given to Pronouns (सर्वनाम) by ancient Grammarians As कर्णाभ्यां छुबुकादधि, (Rig Veda X. 163. 1), ओष्ठाविव मधु, (Rig Veda II 39 6) विश्वो विहायाः. (Rig Veda I. 28 6)

७ । प्राणिनां कुपूर्वम् ॥

कवर्गात्पूर्वं आदिरुदात्त । काकः । वृकः । 'शुकेषु मे' । प्राणिनाम् किम् ? क्षीरं सर्पिर्मधूदकम् ॥

7 The syllable preceding the क is acute in the names of animate beings Thus काक, वृक, शुकेषु मे (Rig Veda I 50 12) Why do we say 'of living beings'? Observe क्षीरं सर्पिर्मधूदकम् । (Rig Veda IX 67 32) Here उदक is end-acute by Phit II 14

८ । खय्युवर्णं कृत्रिमाख्या चेत् ॥

खयि परे उवर्णमुदात्तं स्यात् । कन्दुकः ॥

8 The उ preceding a खय् (the surd letter) is acute, when the word is the name of an artificial thing As कन्दु॑कः ॥

९ । उनर्वन्नन्तानाम् ॥

उन । 'वरु॑णो वो रिशाद॑सः' । ऋ । 'स्वसा॑रं त्वा कृणवै' । वन् । 'पीवा॑नं मेषम्' ॥

9 The words ending in उन, ऋ, and वन् are first acute As उन —वरु॑णो वो रिशा॑दसः (Rig Veda V 64 1) ऋ—स्वसा॑रं त्वा कृणवै (Rig Veda X. 108. 9), वन-पीवा॑नं मेषम् (Rig Veda X 27 17)

१० । वर्णानां तणतिनितान्तानाम् ॥

आद्युदात्तं । एतः । हरिणः । शितिः । पृश्निः । हरित् ॥

10 Words denoting color are first acute, when they end in त, ण, ति, नि and त् । Thus ए॑त, ह॑रिणः, शि॑तिः, पृ॑श्निः, ह॑रित् ॥

११ । ह्रस्वान्तस्य ह्रस्वमनृत्ताच्छील्ये ॥

ऋदुवर्ज्यं ह्रस्वान्तस्यादिभूतं ह्रस्वमुदात्तं स्यात् । मुनिः ।

11 The initial short vowel is udâtta when the word ends with a short vowel, and denotes 'habit' but not so when the initial vowel is short ऋ । As मु॑निः । But not so in नृशंसः ॥

१२ । अक्षस्यादेवनस्य ॥

आद्युदात्तं । 'तस्य॒ नाभिः' । देवने तु । 'अ॒क्षैर्मा दी॑व्यः' ॥

12. The word अक्ष is first-acute, when not meaning 'to gamble' As तस्य॒ नाभिः (Rig Veda I. 164 13) But when it means देवन् or play, we have अ॒क्षैर्मा दी॑व्यः । (Rig Veda X 34 13)

१३ । अर्धस्यासमद्योतने ॥

अर्धो ग्रामस्य । समेंऽशके तु अर्धं पिप्पल्याः ॥

13 The word अर्ध is first-acute when meaning 'not equal' As अ॑र्धो ग्रामस्य But when it denotes *equal* portions, *i. e.* when it means 'half' we have अर्धं॑ पिप्पल्याः ॥

१४ । पीतद्र्वर्थानाम् ॥

आद्युदात्तं । पीतद्रुः । सरलः ॥

14. The words denoting पीतद्रु or yellow-trees are first acute As पी॑तद्रुः । स॑रलः ॥

१५ । ग्रामादीनां च ॥

ग्रामः । सोमः । यामः ॥

15 The words ग्राम and the rest are first acute As ग्रा॑म, सो॑मः, या॑मः ॥

१६ । लुबन्तस्योपमेयनामधेयस्य ॥

चञ्चेव चञ्चा । 'स्फिगन्तस्य' इति पाठान्तरम् । स्फिगिति लुपः प्राचां संज्ञा ॥

16 The words ending in a लुप् elided-affix denoting the name of the thing compared are first acute Another reading is रिफगन्तस्य । The रिफर्क is the name given by Eastern Grammarians to लुप् elision Thus चञ्चा in which the affix कन् (V 3 96) is elided by V. 3 98 Why do we say 'a लुप् ending word'? Observe अग्निर्माणवक ॥

१७ । न वृक्षपर्वतविशेषव्याघ्रसिंहमहिषाणाम् ॥

यथामुपमेयनाम्नामादिरुदात्तो न । ताल इव ताल । मेरुरिव मेरु । व्याघ्र । सिंह । महिष ॥

17 The words denoting trees and mountains, and the words व्याघ्र, सिंह and महिष are not first-acute when objects of comparison The word विशेष qualifies वृक्ष and पर्वत, and means *species* of trees and mountains, and not the word-forms वृक्ष and पर्वत । व्याघ्र &c, are word forms Thus ताल इव ताल, मेरुरिव मेरुः, व्याघ्र., सिंह, महिष । But when we have वृक्ष इवाय वृक्ष, पर्वत इवाय पर्वतः, then these two words would be first acute by the preceding sûtra

१८ । राजविशेषस्य यमन्वा चेत् ॥

यमन्वा वृद्ध । आङ्गामुदाहरणम् । अङ्गा प्रत्युदाहरणम ॥

18 The name of any particular kingdom, ending with a लुप elided comparative affix, is first acute, provided that the word has a Vriddhi letter in its first syllable The word यमन्वा = वृद्ध । Thus आङ्ग., but अङ्गा is counter example, because it is not a Vriddham

१९ । लघावन्ते द्वयोश्च बह्वषो गुरुः ॥

अन्ते लघौ द्वयोश्च लघ्वो सतोर्बह्वच्कस्य गुरुरुदात्त । कल्याण । कोलाहलः ॥

19 A word whose final syllable is light, or a polysyllabic word whose two syllables are light, gets the acute on the heavy syllable, wherever that may be Thus कल्याण or कल्याण, कोलाहल or कोलाहल. ॥

२० । स्त्रीविषयवर्णाक्षुपूर्वाणाम् ॥

एषा त्रयाणामाद्युदात्त । स्त्रीविषयम् । मल्लिका । वर्णः । श्येनी । हरिणी । अक्षुशब्दात्पूर्वोऽवयवो येषां त अक्षुपूर्वा । तरक्षु ॥

20 The words which are invariably feminine, the words denoting color and words standing before the word अक्षु are first-acute Feminine words, as—मल्लिका, denoting color, as—श्येणी, हरिणी, followed by अक्षु as—तरक्षु ॥

२१ । शकुनीनां च लघु पूर्वम् ॥

पूर्वं लघु उदात्तं स्यात् । कुक्कुट । तित्तिरि ॥

21 The words denoting birds have the acute on the light syllable preceding the final Thus कुक्कुटः, तित्तिरि. ॥

२२ । नर्तुप्राण्याख्यायाम् ॥

यथालक्षणं प्राप्तमुदात्तत्वं न । वसन्त । कृकलास ॥

22 The rules relating to acute accent mentioned, however, do not apply to the names of seasons and animals. As वसन्तः । कृकलास. ॥

२ । त्र्यचां प्राङ्मकरात् ॥

'मकरवरूढ–' इत्यत प्राक् त्र्यचामित्यधिकारः ॥

2 'Of a word consisting of three syllables' is the phrase to be supplied in the following sûtras up to मकर &c Sûtra 8

३ । स्वाङ्गानामकुर्वादीनाम् ॥

कवर्गरेफवकारादीनि वर्जयित्वा त्र्यचां स्वाङ्गानां द्वितीयमुदात्तम् । ललाटम् । कुर्वादीनां तु कपोल. । रसना । वदनम् ॥

3 Words consisting of three syllables and denoting limbs (or bodily organs) get the acute on their second syllable, provided that they do not begin with a guttural, a र or a व। As ललाटम् । But the guttural beginning कपोल is middle acute by Phit II 19 and रसना and वदन are first-acute by Phit II 6

४ । मादीनां च ॥

मलय । मर ॥

4. A trisyllabic word beginning with म has acute on the second syllable As मलयः । मकरः । महेन्द्रः ॥

५ । शादीनां शाकानाम् ॥

शीतन्या । शतपुष्पा ॥

5 A tri syllabic word beginning with श and denoting vegetables, has acute on the second As शीतन्या । शतपुष्पा । Some read the sûtra as सादीनाम् and illustrate it by सर्षपा ॥

६ । पान्तानां गुर्वादीनाम् ॥

पादप । आतप । लघ्वादीनां तु । अनूपम् । द्व्यचां तु । नीपम् ॥

6 A tri-syllabic word ending in प and beginning with a heavy syllable has acute on the second As पादप, आतपः । But अनूपम् (VI 2 189), because the first syllable is light and नीपम् (VI 2 192), because the word consists of two syllables.

७ । युतान्यण्यन्तानाम् ॥

युते । अयुतम् । अनि । धमनि । अणि । विपणि ॥

7. A tri syllabic word ending in युत, अनि and अणि has acute on the second. As अयुतम्, धमनि, विपणि ॥

८ । मकरवरूढपारेवतवितस्तेक्ष्वार्जिद्राक्षाकलोमाकाष्ठापेष्ठाकाशीनामादिर्वा ॥

एषामादिर्द्वितीयो वोदात्त । मकर । वरूढ इत्यादि ॥

8 Either the first or the second syllable of these may have the acute · मकर (or मकर), वरूढ (or वरूढ), पारेवत (or पारेवत), वितस्त (or वितस्त), इक्षु (or इक्षु), आर्जि (or आर्जि), द्राक्षा (or द्राक्षा), कला (or कला), उमा (or उमा), काष्ठा (or काष्ठा), पेष्ठा (or पेष्ठा), काशी (or काशी) ॥

९ । छन्दसि च ॥

अमकराद्यर्थ आरम्भः । लक्ष्यानुसारादादिर्द्वितीयं वोदात्तं ज्ञेयम् ॥

9 In the Chhandas, several other words than मकर &c , have acute either on the first or on the second

१० । कर्दमादीनां च ॥

आदिर्द्वितीय वोदात्तम् ॥

10 The words कर्दमा &c , have acute either on the first or on the second As कर्दमा (or कर्दमा), कुलटा (or कुलटा), उदकः or उदकः, गान्धारिः or गान्धारिः ॥

११ । सुगन्धितेजनस्य ते वा ॥

आदिर्द्वितीयं तेशब्दश्चेति त्रयः पर्यायेणोदात्ता । सुगन्धितेजनाः ॥

11 The first, second or the fourth syllable of सुगन्धितेजन may get the acute-accent. ते means the syllable ते of this word. Thus सुगन्धितेजना or सुगन्धितेजना or सुगन्धितेजना ॥

१२ । नप फलान्तानाम् ॥

आदिर्द्वितीय वोदात्तम् । राजादनफलम् ॥

12 Of a neuter noun ending in फल, the first or the second syllable may be acute The word नप् means नपुंसक or Neuter Thus राजादनफलम् or राजादनफलम् ॥

१३ । यान्तस्यान्त्यात्पूर्वम् ॥

कुलायः ॥

13. A word ending in य has acute on the syllable preceding such य। As कुलायः ॥

१४ । थान्तस्य च नालघुनी ॥

नाशब्दो लघु च उदात्ते स्त । सनाथा सभा ॥

14 A word ending in थ has acute on the syllable ना (if any) and on the light syllable that may immediately precede it As सनाथा सभा । Others read this sûtra as आन्तस्य च ना लघुनी 'a word ending in आ and having ना or a light syllable preceding such आ has acute on such ना and the light vowel.' They give examples of नैना, विद्या, सुधा ॥

१५ । शिशुमारोदुम्बरबलीवर्दोष्ट्रारपुरूरवसां च ॥

अन्त्यात्पूर्वमुदात्तं द्वितीय वा ॥

15 The following words have acute either on the penultimate or the second syllable :—शिशुमारः (or शिशुमार, or शिशुमार or शिशुमारः), उदुम्बर (or उदुम्बरः), बलीवर्द (or बलीवर्द), उष्ट्रार (another reading is उष्ट्रारः), पुरूरवस् (or पुरूरवस्).

१६ । सांकाश्यकाम्पिल्यनासिक्यदार्वाघाटानाम् ॥

द्वितीयमुदात्तं वा ॥

16 The second syllables of the following are optionally acute सांकाश्यः (formed by ण्य of IV 2 80), so also काम्पिल्यः, नासिक्यः, and दार्वाघाटः । See Vârtika दाराबाहन under III. 2. 49, S. 2966.

१७ । ईषान्तस्य हयादेरादिर्वा ॥

हलीषा । लाङ्गलीषा ॥

17. A word ending in ईषा and beginning with a consonant, may optionally have acute on the first syllable As हँलीषा, लाँङ्गलीषा ॥

१८ । उशीरदाशेरकपालपलालशैवालश्यामाकशारीरशरावहृदयहिरण्यारण्यापत्यदेवराणाम् ॥

एषामादिरुदात्तः स्यात् ॥

18 The following have acute on the first उँशीर, दाँशेर, कँपाल, पँलाल, शैँवाल, श्यँामाक, शाँरीर, शँराव, हृँदय, हिँरण्य, अँरण्य, अँपत्य, देँवर ॥

१९ । महिष्याषाढयोर्जायेष्टकाख्या चेत् ॥

आद्युदात्तः । महिषी जाया । आषाढा उपदधाति ॥

इति फिट्सूत्रेषु तृतीयः पादः ॥

19 The word मँहिषी when meaning 'queen,' and आँषाढा when it is the name of a sacrifice are first acute As महिषी जाया । आषाढा उपदधाति ॥

CHAPTER IV.

१ । शकटिशकट्योरक्षरमक्षरं पर्यायेण ॥

उदात्तम् । शकटि । शकटी ॥

1 Every syllable of the words शकटि and शकटी is acute by turns. Thus शँकटिः, शकँटिः, शकटिँ । शँकटीः शकँटीः and शकटीँ. ॥

२ । गोष्ठजस्य ब्राह्मणनामधेयस्य ॥

अक्षरमक्षरं पर्यायेणोदात्तम् । गोष्ठजो ब्राह्मणः । अन्य॰ गोष्ठजः पशुः । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेणान्तोदात्त ॥

2 So also the word गोष्ठज, when it is the name of a Brâhmana As गोँष्ठजः, गोष्ठँजः or गोष्ठजोँ ब्राह्मणः । Otherwise it will be always end-acute by कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वर (VI 2 139), as गोष्ठजँः पशुः ॥

३ । पारावतस्योपोत्तमवर्जम् ॥

शेषं क्रमेणोदात्तम् । पारावतः ॥

3. So also the word पारावत, with the exception of its penultimate syllable As पाँरावतः, पारँावत and पारावतँः । But the penultimate syllable व is never acute

४ । धूम्रजानुमुञ्जकेशकालवालस्थालीपाकानामधूजलस्थानाम् ॥

एषां चतुर्णां धूम्रप्रभृतीनां चतुरो वर्जयित्वा शिष्टानि क्रमेणोदात्तानि । धूम्रजानुः । मुञ्जकेशः । कालवालः । स्थालीपाकः ॥

4 So also the words धूम्रजानु with the exception of धू, मुंजकेश with the exception of ज, कालवाल with the exception of ल, and स्थालीपाक with the exception of स्था get acute in turn on every syllable. Thus धूम्रँजानुः, धूम्रजाँनु, धूम्रजानुँ. ।

मुंजकेशः, मुंजके॑शः, मुञ्जकेश॑ । कालवासः, कालवा॑सः । स्थालीपाकः, स्था॑लीपाकः or स्थालीपाक॑ ॥

५ । कपिकेशहरिकेशयोश्छन्दसि ॥

कपिकेश । हरिकेश. ॥

5. In the Chhandas, the words कपिकेश and हरिकेश get acute on every syllable in turn As क॑पिकेशः, कपि॑केशः, कपिके॑शः, कपिकेश॑ । So also with हरिकेश ॥

६ । न्यङ्स्वरौ स्वरितौ ॥

स्वष्टम् । न्यङुत्तानः । 'व्यचक्षयत्स्वः' ॥

6 The words न्यङ् and स्वर् have svarita accent As न्य॑ङुत्तान । व्यचक्षयत स्वः (Rig Veda II 24 3)

७ । न्यर्बुदव्यल्कशयोरादिः ॥

स्वरित स्यात् ॥

7 The first syllables of न्य॑र्बुद and व्य॑ल्कश are svarita

८ । तिल्यशिक्यमर्त्यकार्म्र्यधान्यकन्याराजन्यमनुष्याणामन्तः ॥

स्वरितः स्यात् । तिलानां भवन क्षेत्रं तिल्यं । ... शिक्यमादत्ते । प्रभिचायमर्त्यमन्यास्यति । वज्र कार्म्र्यंवज्रं वा । 'यतोनाव' ( ) इति प्राप्ते ॥

8. The finals of the following wo... ...e svarita, तिल्यं, शिक्य॑, मर्त्य, कार्म्र्य धान्यं, कन्या, राजन्यं, मनुष्यं । The word तिल्य म=तिलानां भवन क्षेत्र । ...शिक्यमादत्ते, प्रभिचायमर्त्यमन्यास्यति, वज्र कार्म्र्यंवज्रं वा । Some of these are exceptions to VI. 1. 213.

९ । बिल्वभक्ष्यवीर्याणि छन्दसि ॥

अन्तस्वरितानि । ततो बिल्व उदतिष्ठत् ॥

9 In the Chhandas the following words are finally svarita : बिल्व॑, भक्ष्यं, वीर्यं । As ततो बिल्व उदतिष्ठत ॥

१० । त्वत्त्वसमसिमेत्यनुच्चानि ॥

स्तर्य त्वत् । 'उत त्व पश्यन्' । 'नभन्तामन्यके समे । 'सिमस्मै' ॥

10 The words त्वत, त्व, सम, and सिम are wholly anudâtta As स्तरीर त्वत् (Rig Veda VII 101 3), उत त्व. पश्यन् (Rig Veda X 71 4), नभन्ताम न्यके समे (Rig Veda VIII 39 1), सिमस्मै (Rig Veda I 115 4)

११ । सिमस्याथर्वणेऽन्त उदात्तः ॥

अथर्वण इति प्रायिकम् । तत्र दृष्टस्येत्येव परं वा । तेन 'वासस्तनुते सिमस्मै' इत्यृग्वेदेऽपि भवत्येव ॥

11 In the Atharva Veda the word सिम is finally acute. The rule is not confined to the Atharva Veda : it is so found in the Rig Veda also. As वासस्तनुते सिमस्मै (Rig Veda I. 115. 4)

१२ । निपाता आद्युदात्ताः ॥

स्वाहा ।

12 The Indeclinables are first acute. As स्वर्धा ॥

१३ । उपसर्गाश्चाभिवर्जम् ॥

13 The upasargas are first-acute with the exception of अभि ॥

१४ । एवादीनामन्तः ॥

एवमादीनामिति पाठान्तरम् । एव । एवम् । नूनम । 'सह ते पुत्र सूरिभि' । षष्ठस्य तृतीये सत्र । 'सहस्य सः—' (१००९) इति प्रकरणे सहशब्द आद्युदात्त इति तु प्राञ्च । तच्चिन्त्यम् ॥

14 The words एव and the rest are finally acute Another reading is एवमादीनाम् । As एवँ, एवँम्, नूनँम, सहँ । सहँ ते पुत्र सू_रिभि in VI 3 78 S 1009, the word सह is first-acute according to Kaśikâ Thus there is an apparent contradiction

१५ । वाचादीनामुभावुदात्तौ ॥

उभौ यहणामनुदात्तं पदमेकवर्जमित्यस्य बाधाय ॥

15 Both syllables of the words वाच and the rest are acute This debars the general rule by which, in one word only one syllable is accented. (VI 1 158)

१६ । चादयोऽनुदात्ताः ॥

स्पष्टम् ॥

16 The words च and the rest are anudâtta.

१७ । यथेति पादान्ते ॥

'त्वं' ने_मिम्_भवो' यथा' । 'पादान्ते' किम् । यथा_नो अदि'ति_ करत्' ॥

17 The word यथा is anudâtta at the end of a Pâda or verse As त्वं' ने' मिं भवो' यथा (Rig Veda VIII 75 5) But यथा'नो अदि'तिः करत् where it is not at the end of a verse (Rig Veda I 43 2)

१८ । प्रकारादिद्विरुक्तौ ॥

परस्यान्त उदात्त । पटुपटुः ॥

18 A double word is finally acute when it denotes प्रकार &c Thus पटुपटुँः This would have been finally acute by Panini's rule also, VIII 1. 11 and 12

१९ । शेषं सर्वमनुदात्तं ॥

'शेषं सर्व मनुदात्तम्' । शेषमित्यादिद्विरुक्तस्य परमित्यर्थः । प्रप्रायम् । दिवेदिवे । इति ॥

इति फिट्सूत्रेषु तुरीयः पादः ॥

19. All other double words are anudâtta As प्रप्रायम्, (Rig Veda VII 8 4) दिवे दिवे (Rig Veda I 1 3) ॥

Here end the Phit Sutras.

अथ प्रत्ययस्वराः ।

CHAPTER III.

AFFIX-ACCENTS—(continued)

३७०८ । आद्युदात्तश्च । ३ । १ । ३ ॥

प्रत्यय आद्युदात्त स्यात् । अग्नि । कर्तव्यम् ॥

3708. That which is called an affix, has an acute accent on its first syllable.

This sûtra may also be treated as a Paribhâshâ or an Adhikâra sûtra The udâtta accent falls on the affix, and if it consists of more than one vowel, then on the first of the vowels Thus the affix तव्य has udâtta on the first अ, as in कर्तव्यम् । So also अग्नि, formed with the affix नि (Upâdi IV 50),

३७०९ । अनुदात्तौ सुप्पितौ । ३ । १ । ४ ॥

पूर्वस्यापवादः । यज्ञस्य । न यो युच्छति । शप्तिपोरनुदात्तत्वं स्वरितप्रचयौ ॥

3709 The case-affixes (sup) and the affixes having an indicatory *pa* (pit) are anudâtta

This is an exception (apavâda) to the last aphorism. As यज्ञस्य, so also न यो युच्छति (Rig Veda V 54 13)

Here the root युँ च्छप्रमादे is end acute by VI 1 162 To it is added शप् which becomes svarita, as it is preceded by an udâtta (VIII. 4. 66) Then is added तिप् which becomes monotone by I. 2. 39 S 3668, as it is preceded by a svarita So the affix तिप् becomes monotone.

३७१० । चितः । ६ । १ । १६३ ॥

अन्त उदात्तः स्यात् । "चितः सप्रकृतेर्बह्वकजर्थम्" । चिति प्रत्यये सति प्रकृतिप्रत्ययसमुदायस्यान्त उदात्तो वाच्य इत्यर्थः । 'भग्नंत्तामन्यके समे' । 'यके सरस्वतीमनु' । तकत्सु ते ॥

3710 A stem (formed by an affix or augment or substitute) having an indicatory 'ch', gets acute on the end syllable

Vârt —In the cases of affixes having an indicatory च, the acute accent falls on the final, taking the stem and the affix in an aggregate for the sake of affixes 'bahu' and 'akach' Thus बहुपटु । The affix बहुच is one of those few affixes which are really prefixes, (V 3 68) The accent will not, therefore, fall on ब, but on the last syllable of the whole word compounded of the prefix and the base. So also with the affix अकच् । It is added in the *middle* of the word, but the accent will fall on the *ena*, as उच्चकैः (V 3 71).

Thus:—भगन्तामन्यके समे (Rig Veda VIII 39. 1). यके सरस्वतीम् (Rig Veda VIII. 21 18). तकत्सु ते (Rig Veda I 133 4).

३७११ । तद्धितस्य । ६ । १ । १६४ ॥

चितस्तद्धितस्यान्त उदात्तः । पूर्वेण सिद्धे जित्स्वरबाधनार्थमिदम् । कौञ्जायनाः ॥

3711. A stem formed with a Taddhita-affix having an indicatory *ch*, has acute on the end syllable

Thus कौञ्जायना formed by the affix च्फञ् (IV. 1. 98) कुञ्ज + च्फञ् + अय = कौञ्जायन्य, dual कौञ्जायन्यौ, pl कौञ्जायनाः (ञ,य being elided by II 4 62, and thus giving scope to च्फञ् accent) In this affix there are two indicatory letters च and ञ, the च has only one function, namely, regulating the accent according to this rule, while ञ has two functions, one to regulate the accent by VI 1 197, and another to cause Vriddhi by VII 2 117 Now arises the question, 'should the word get the accent of च or of ञ' । The present rule declares that it should get the accent of च and not of ञ, for the latter finds still a function left to it, while if ञ was to regulate the accent, च would have no scope.

३७१२ । कितः । ६ । १ । १६५ ॥

कितस्तद्धितस्यान्त उदात्तः । 'आग्नेयः' ॥

3712 A stem formed by a Taddhita affix having an indicatory *ka* has acute accent on the end syllable

Thus आग्नेयः । Here the affix ढक् is added to अग्नि by IV. 2. 33 S. 1236.

३७१३ । तिसृभ्यो जसः । ६ । १ । १६६ ॥

अन्त उदात्तः । 'ति॒स्रो द्याव॑: सवि॒तुः' ॥

3713. The Nominative plural *jas* of *tisri* has acute accent on the last syllable.

Thus तिस्रो द्यावः सवितुः (Rig Veda I 35. 6).

The word त्रि is end acute, the feminine तिसृ being its substitute would also be end-acute Before the affix जस्, the ऋ is changed to र by VII 2 100 Here VIII 2 4 would have made the जस् svarita This debars that svarita accent. Therefore the word तिस्रः in the above example is end-acute

३७१४ । सावेकाचस्तृतीयादिर्विभक्तिः । ६ । १ । १६८ ॥

साविति सप्तमीबहुवचनम् । तत्र य एकाच् ततः परा तृतीयादिर्विभक्तिरुदात्ता । 'वाचा विरूप.' । सौ किम्? राज्ञेत्यादौ एकाचोऽपि राजशब्दात्परस्य मा भूत् । 'राज्ञो॒ नु ते॑' । एकाच किम् ? 'विदथे राजनि त्वे' । तृतीयादिः किम् ? 'न ददर्श वाचम्' ॥

3714. The case-affixes of the Instrumental and of the cases that follow it have the acute accent, if the stem in the Locative Plural is monosyllabic.

The word सौ (locative of सु) refers to the सु of the Locative plura

Thus वाचा विरूप । Why do we say 'if the stem in the Locative plural is monosyllabic'? Observe राज्ञो॒ नु ते॑ वरु॑णस्य व्र॒तानि॑ बृ॒हद्ग॑भी॒रं तव॑ सोम॒ धाम॑ । (Rig Veda I 91 3) because the stem in the Locative Pl. of राजन् is not monosyllabic, but dissyllabic, though here it is monosyllabic Why do we say 'monosyllable'? Observe विदथे राजनि त्वे (Rig Veda VI. 1 13) Why do say 'the Instrumentals and the rest'? Observe न ददर्श वाचं (Rig Veda X 71 4) The plural of Locative being taken in the sûtra, the rule does not apply to त्वया and त्वयि । as in

the *plural* of the Locative they have more than one syllable, though in *singular* locative their stem has one syllable

३७१५ । अन्तोदात्तादुत्तरपदादन्यतरस्यामनित्यसमासे । ६ । १ । १६९ ॥

नित्याधिकारविहितसमासादन्यत्र यदुत्तरपदमन्तोदात्तमेकाच् ततः परा तृतीयादि विभक्तिरन्तोदात्ता वा स्यात् । परमवाचा ॥

3715 The same case endings may optionally have the acute accent, if the monosyllabic word stands at the end of a compound, and has acute accent on the final, when the compound can be easily unloosened

The phrases 'एकाच्' and तृतीयादिर्विभक्ति. are understood here also The nitya or *invariable* compounds are excluded by this rule Thus परमवाचा, or परमवाचा, परमवाचे. or वाचे, परमवाच or वाचः । So also परमत्वचा or त्वचा &c.

३७१६ । अञ्चेश्छन्दस्यसर्वनामस्थानम् । ६ । १ । १७० ॥

अञ्चेः परा विभक्तिरुदात्ता । 'इन्द्रो दधीचः' । चायिति पूर्वपदान्तोदात्तत्वं प्राप्तं तृतीयादिरित्यनुवर्तमानेऽसर्वनामस्थानग्रहणं शसर्थम् । 'प्रतीचो बाहून्' ।

3716 In the Chhandas, the case-endings other than the sarvanâmasthâna, get the acute accent when coming after añch.

In the Vedas, a stem ending in the word अञ्च, has the acute not only on the affixes previously mentioned, but on the accusative plural affix also Thus इन्द्रो दधीचो अस्थभिः (Rig Veda I 84 13) Here the word दधीच् had accent on धी by VI 1. 222, but by the present sûtra, the accent falls on the case affix अस् ॥

Though the anuvritti of 'Instrumentals and the rest' was understood here, the word asarvanâmasthâna has been used here to include the ending शस् also As प्रतीचो बाहून् प्रतिभङ्ग्ध्येषाम् (Rig Veda X. 87 4).

३७१७ । ऊडिदंपदाद्यप्पुम्रैद्युभ्यः । ६ । १ । १७१ ॥

'ऊठ्' 'इदं' 'पदादि' 'अप्' 'पुम्' 'रै' 'दिव' इत्येभ्योऽसर्वनामस्थानविभक्तिरुदात्ता । ऊठ् । प्रष्ठौहः । प्रष्ठौहा ॥

'* ऊठ्युपधाग्रहणं कर्तव्यम् *' । इह मा भूत । अक्षद्युवा' । 'अक्षद्युवे' । इदम् । 'एभिर्नृभिर्नृतमः' । अन्वादेशे न । 'अन्तोदात्तात्' इत्यनुवृत्तेः । न च तत्रान्तोदात्तताप्यस्तीति वाच्यम् । 'इदमोऽन्वादेशेऽशनुदात्तस्तृतीयादौ' (३५०) इति सूत्रेणानुदात्तस्याशो विधानात् । 'प्र ते बभ्रू' । 'माभ्यां गा अनु' । 'पद्दन्नोमास्हृन्निश्-' (७२८) इति षट पदादय । 'पद्भ्या भूमिः' । 'दद्भिर्न जिह्वा' । 'जावते मासिमासि' । 'मर्तश्चिन्मे दशा' । अप् । 'अपां फेनेन' । पुम् । 'अभ्रातेव पुंसः' । रै । 'राया वयम्' । 'रायो धर्ता' । दिव । 'दिवि देवि' ॥

3717 The same (asarvanâmasthâna) case-endings have the acute accent, when the stem ends in 'vâh', also after *idam*, after *pad* &c. (upto 'nis' VI 1 63) after *apa*, *puns*, *rai* and *div*.

Thus (1) ऊठ् —प्रष्ठौहः, प्रष्ठौहा ॥

Vârt —In the case of ऊठ the penultimate ऊ, should be taken Therefore not here अक्षद्युवा, अक्षद्युवे ॥

(2) इदम्—इभिर्न्द्र्भिर्नसम् (Rig Veda IV 17 11).

Not so in anvâdesâ (II 4 32 S 350), because the anuvritti of अन्तोदात्तात् is understood in this sûtra Nor should it be said that there is final udatta in the case of anvâdesa इदम् also Because in anvâdesa the अश् substitute of इदम् is expressly taught to be anudâtta by II 4 32, and it can never be end-acute. Thus in the following Rik verse (Rig Veda IV. 32. 22)—प्र ते बभ्रू विचक्षण शंसामि गोषणो नपात् । माभ्यां गा अनु शिश्रथ: ॥

Here आभ्यां is used as अन्वादेश referring to बभ्रू of the preceding line

(3) पद &c These are the six words पद्, दत्, नस्, मास , हृद and निश (VI 1 63, S 228) Thus पद्भ्या भूमि । दद्भिर्न जिह्वा (Rig Veda X 68 6) आयते मासि मासि (Rig Veda X 52 3) मनश्चिन्मे हृद आ (Rig Veda I 24 12)

(4) अप् —as अपां फेनेन (Rig Veda VIII 14 13)

(5) पुंस —as अभ्रातेव पुंसः (Rig Veda I 124 7)

(6) रै—as राया वयम (Rig Veda IV 42 10) रायो धर्त्ता (Rig Veda V 15 1)

(7) दिव्—as दिवे दिवे (Rig Veda I 1 3)

३७१८ । अष्टनो दीर्घात् । ६ । १ । १८२ ॥

असर्वनामस्थानविभक्तिरुदात्ता । 'अष्टाभिर्दशभिः' ॥

3718 The asarvanâmasthâna case-endings after 'ashtan' 'eight' have acute accent, when it gets the form 'ashtâ

The word अष्टन् has two forms in the Acc pl and the other cases that follow it, namely अष्टा and अष्ट । The affixes of Acc pl &c, are udâtta after the long form अष्टा and not after अष्ट । Thus अष्टाभिः (Rig Veda II 18 4) opposed to अष्टभिः, अष्टाभ्यः con अष्टभ्यः, अष्टासु con अष्टसु । The word अष्टन has acute on the last syllable, as it belongs to the class of घृतादि words (Phit I 21), and by VI 1 180 the accent would have been on the penultimate syllable This rule debars it

३७१९ । शतुरनुमो नद्यजादी । ६ । १ । १७३ ॥

अनुम् यः शतृप्रत्ययस्तदन्तादन्तोदात्तात्परा नद्यजादिश्च असर्वविभक्तिरुदात्ता स्यात्' 'अच्छा रव प्रथमा जानती' । कुर्वते । 'अन्तोदात्तात्' किम । दधती । 'अभ्यस्तानामादि' (३६७३) इत्याद्युदात्तः । 'अनुम' किम । तुदन्ती । शकारेणोऽत्र उदात्तः । अदुपदेशात्परत्वाच्छतुः '-लसार्वधातुकम्-' (३७०१) इति निघात. ॥

3719. After an oxytone Participle in *at* the feminine suffix 'i' (nadi) and the case endings beginning with vowels (with the exception of strong cases) have acute accent, when the participa affix has not the augment *n* (*i e* is not *ant*)

The word अन्तोदात्तात 'after an oxytoned word' is understood here Thus अच्छारव प्रथमा जानती (Rig Veda III 31 6) So also कुर्वते (III 2 80 S 2990)

If the participle is not an oxytone, the rule does not apply As दधती, दधतो । Here the accent is on the first syllable by VI 1 189 S 3673 Why do we say 'not having the augment नुम् ? Observe तुदन्ती । Here also by VI

1 186 S 3730, after the root तुद् which has an indicatory श, in the Dhâtupatha being written तुदं, the sârvadhâtuka affix शतृ (अत्) is anudâtta This anudâtta अत्, coalescing with the udâtta अ of तुद (VI I. 162), becomes udâtta (VIII 2 5), and VIII 2. 1 not being held applicable here, the Participle gets the accent, and not the feminine affix.

३७२० । उदात्तयणो हल्पूर्वात् । ६ । १ । १७४ ॥

उदात्तस्थाने यो यण्हल्पूर्वस्तस्मात्परा नदी असादिर्विभक्तिश्च उदात्ता स्यात् । 'चोदयित्री सूनृतानाम्' । 'एषा नेत्री' । 'ऋतं देवाय कृण्वते सवित्रे' ॥

3720 The same endings have the acute accent, when for the acutely accented final vowel of the stem, a semi-vowel is substituted, and which is preceded by a consonant.

Thus चोदयित्री सूनृतानाम् (Rig Veda I. 3 11), एषा नेत्री (Rig Veda VII 76 7) ऋतं देवाय कृण्वते सवित्रे (Rig Veda II 50 1) All these are तृच् ending words and have consequently acute accent on the final (VI. 1. 163).

३७२१ । नोङ्धात्वोः । ६ । १ । १७५ ॥

अनयोर्यणः परे असादय उदात्ता न स्युः । ब्रह्मबन्ध्वा । 'सैस्पृशि. सुभ्वे' ।

3721 But not so, when the vowel is of the feminine affix 'ऊ' (IV 1 66), or the final of a root

After the semi vowel substitutes of the udâtta ऊ (IV 1. 66) or of the udâtta final vowels of the root, when preceded by a consonant, the weak case-endings beginning with a vowel do not take the acute accent Thus ब्रह्मबन्ध्वा ब्रह्मबन्ध्वे धीरबन्ध्वा, धीरबन्ध्वे from धीरबन्धू, which has acute accent on ऊ, because ऊङ् is udâtta (III 1 3), and the ekâdeśa of it, when it combines with the preceding vowel is also udâtta (VIII 2. 5). The व substituted for ऊ before the ending आ, is a semi-vowel substitute of an udâtta (उदात्तयण्), the affix after it would have become udâtta by the last sûtra, but not being so, the general rule VIII 2 4 applies and makes it svarita Let us take an example of a semi-vowel substitute of the vowel of a root (धातु यण्)—सुकल्वा, सकल्वे and खलप्वा, खलप्वे from सकलू and खलपू respectively formed by क्विप् affix, the second member of the compound retaining its original accent, namely, the oxytone. the semi vowel being substituted by VI 4 83. before the vowel case-endings. So also सैस्पृशि. सुभ्वे (Rig Veda VI 66. 3)

३७२२ । ह्रस्वनुड्भ्यां मतुप् । ६ । १ । १७६ ॥

ह्रस्वान्तादन्तोदात्तान्नुटश्च परो मतुबुदात्तः । 'यो अब्दिमाँ उदनिमाँ इयर्ति' । नुट् । 'अक्षण्वन्तः कर्णवन्तः सखायः' । 'अन्तोदात्तात्' किम् ? 'मा त्वा विददिषुमान्' ।

'+ स्वरविधौ व्यञ्जनमविद्यमानवत् +' इत्येतदत्र नेष्यते । 'मरुत्वाँ इन्द्र' । 'नियुत्वाँ वायवा गहि' ॥

'+ रेशब्दाच्च +' । 'रेवाँ इद्रेवत' ॥

3722. The otherwise unaccented *mat* (*vat*) takes the acute accent, when an oxytoned stem ends in a light vowel, or the affix has before it the augment *n* (VIII 2 16).

The word अन्तोदात्तात् is understood here also Thus

यो श्रं क्रियाँ दैदनिमाँ क्यर्ति (Rig Veda V 42 14) So also when मतुप् takes नुट्, as अक्षण्वन्ता, अक्षण्वन्तः कर्णवन्त सखाय. (Rig Veda X 71 7) Here by VII 1. 76, the word अक्षि takes अनङ् and becomes अक्षन्, then is added नुट् by VIII 2 16, and we have अक्षन् + न् + मतुप्। The preceding न् is elided When the stem is not oxytone (antodâtta) this rule does not apply as वसुमान्। मात्वा विद-द्विसुमान् (Rig Veda II 42 2) The word वसु has acute on the first syllable, as it is formed from वस् with the affix उ (Un I 10) which is नित् (Un I 9) So the मतुप retains its anudatta here. So also in the case of मरुत्वान् the affix does not become acute, though the word मरुत् has acute on the final as the intervening त makes the उ of म heavy when the affix is added: the general maxim स्वरविधौ व्यञ्जनमविद्यमानवत् does not apply here, because the very fact that न् is only taken as an exception, shows this, as मरुत्वां इन्द्र (Rig Veda III 47 1), नियुत्वान्त्सा यथागहि (Rig Veda II 41 2),

Vârt.—The affix मतुप् becomes acute after the heavy vowel of रै, as आरेवान = रयिरस्यास्ति। There is vocalisation of य of रयि, as र इ इ, then substitution of one, as र इ, then guna, as रे in रेवान् वद्रेवत. (Rig Veda VIII 2 13)

३७२३। नामन्यतरस्याम्। ६। १। १७७॥

मतुपि योह्रस्वस्तदन्तादन्तोदात्तात्परो नामुदात्तो वा। 'चेतन्ती सुमतीनाम्,' ॥

3723. After an oxytoned stem which ends in a light vowel the genitive ending 'nâm' has optionally the acute accent

Thus :—चेतन्ती सुमतीनाम् (Rig Veda I 3 11)

So also अग्नीनाम् or अग्नीनाम्, वायूनाम्, or वायूनाम् कर्तॄणाम् or कर्तॄणाम् (see VII 1 54)

३७२४। ङ्याश्छन्दसि बहुलम्। ६। १। १७८॥

ङ्याःपरो नामुदात्तो वा। 'देवसेनानामभिभञ्जतीनाम्'। चेत्युक्तेनेह। 'जयन्तीनां मरुतो यन्तु' ॥

3724 In the Chhandas, the ending 'nâm' has diversely the acute accent after the feminine affix 'î'

Thus देवसेनानाम् अभिभञ्जतीनाम्, (Rig Veda X 103 8) Sometimes it does not take place, as जयन्तीनाम् मरुतः (Rig Veda X 103 8).

३७२५। षट्त्रिचतुर्भ्यो हलादिः। ६। १। १७९॥

ङ्या सम्भो हलादिर्विभक्तिरुदात्ता। 'आ षड्भिर्हूयमानः'। 'त्रिभिष्ट्वं देव' ॥

3725 The case-endings beginning with a consonant, have the acute accent after the Numerals called *shat* (I 1 24), as well as after *tri* and *chatur*

The anuvritti of अन्तोदात्तात् ceases for the present rule applies even to words like पञ्चन् and नवन् which are acute on the initial by Phit II 5 Thus षण्णाम् षड्भिः, षड्भ्यः, पञ्चानाम् सप्तानाम् त्रिभिः, त्रिभ्यः, त्रयाणाम्, चतुर्णाम् (See VII 1 55) Why do we say 'before case-affixes beginning with consonants'? Observe चतस्र

पञ्च (VI 1 167 and VII 2 99) आ षड्भिर्ह्रूयमानः (Rig Veda II. 18. 4). त्रिभिष्ट्वं देव सवितः (Rig Veda IX 67 26)

३७२६ । न गोश्वन्साववर्णराडङ्क्रुङ्कृद्भ्यः । ६ । १ । १८२ ॥

यथ प्रागुक्त न । 'गवा' शुना' । 'गोभ्यो गातुम्' । 'शुनश्चिच्छेपं' । सौ प्रथमैकवचनेऽवर्णान्तात् । 'तेभ्यो' द्युम्नम्' । तेषां पाहि श्रुधी हवम् ॥

3726 The foregoing rules from VI 1 168 downwards have no applicability after *go*, and 'śvan' and words ending in them, nor after a stem which before the case ending of the Nominative singular has *a* or â, nor after 'râj,' nor after a stem ending in *anch*, nor after *krunch* and *krit*

Thus गवा, गवे, गोभ्याम as in गवा शता (Rig Veda I 122 7) Here by VI 1 168, the case-endings would have got otherwise the accent, which is however prohibited So also सुगुना, सुगवे and सुगुभ्याम् । गोभ्यो गातुम (Rig Veda VIII 45, 30) Here VI 1 169 is prohibited So also शुना, शुने, श्वभ्याम, परमशुना, परमशुने and परमश्वभ्याम् । शुनश्चिच्छेपम (Rig Veda V 2 7) The word साववर्ण (सौ अवर्ण) means 'what has अ or आ before सु (1st sing)' Thus येभ्य., तेभ्य., कभ्य । तेभ्योद्युम्नम (Rig Veda V 79 7) तेषां पाहि श्रुधी हवम् (Rig Veda I 2 1) So also राज्ञा, राज्ञे, परमराज्ञा । The word राज् is formed by क्विप् affix अङ् = अञ्च + क्विन्, the prohibition applies to that form of this word wherein the nasal is not elided (VI 4 30) Thus प्राञ्चा, प्राङ्भ्याम् । Where the nasal is elided, there the case ending must take the accent, as प्राचा प्राग्भ्याम । क्रुङ is also a क्विन् formed word Thus क्रुञ्चा, क्रुञ्चे, परमक्रुञ्चा । कृत् is derived from कृ 'to do' or from कृत 'to cut' by क्विप, as कृता, कृते and परमकृता । Why has the word श्वन् been especially mentioned in this sutra, when the rule would have applied to it even without such enumeration, because in the Nominative Singular this word assumes the form श्वा and consequently it is साववर्ण. ? The inclusion of श्वन् indicates that the elision of न should not be considered asiddha for the purposes of this rule. Therefore, the present rule will not apply to words like नृ and पितृ which in Nom Sing end in आ as ना and पिता after the elision of न् of अनङ् (VII 3 94) Thus the Locative Singular of नृ will be नरि by VI 1 168, this prohibition not applying, and the affix मतुप् will get udâtta after पितृ by VI 1 176 as पितृमान् । But rule VI I 176 will be debarred by the present in the case of वृक्षवान, because वृक्ष is a साववर्ण ॥

३७२७ । दिवो झल् । ६ । १ । १८३ ॥

दिवः परा झलादिर्विभक्तिर्नोदात्ता । 'द्युभिरक्तुभिः' । 'झल्' इति किम् । 'उप त्वाग्ने दिवेदिवे' ॥

3727 After *div* a case-ending beginning with *jhal* or *sa* is unaccented.

Thus द्युभ्याम्, द्युभिः रक्तुभिः (Rig Veda I 34. 8). This debars VI. 1 168, 171 Why do we say 'beginning with a झल् consonant'? Observe उप त्वाग्ने दिवे दिवे Rig Veda I. 1 7).

३७२८ । नृ चान्यतरस्याम् । ६ । १ । १८४ ॥
नु' परा झलादिर्विभक्तिर्वोदात्ता । 'नृभिर्येमान' ॥

3728. After *nri*, a case ending beginning with *bha* or *sa* is optionally unaccented

Thus नृ॑भि or नृभि॑, नृ॑भ्य., नृभ्य॑., नृ॑भ्याम्, नृभ्या॑म्, नृ॑षु, नृषु॑ । नृभिर्येमान (Rig Veda IX 75 3) But not so नृ॑रा, नृे ॥

३७२९ । तित्स्वरितम् । ६ । १ । १८५ ॥
निगदव्याख्यातम । 'क्व नूनम' ॥

3729 An affix having an indicatory *t*, is svarita *i e*, has circumflex accent

Thus चिकीर्ष्य॑म्, जिहीर्ष्य॑म्, formed by यत (III 1 97) कार्य॑म, हार्य॑म् with ण्यत (III 1 124) This is an exception to III 1 3 which makes all affixes âdyudâtta For exception to this rule see VI 1, 213 &c क्वनूनम (Rig Veda I 38 2).

३७३० । तास्यनुदात्तेन्ङिददुपदेशाल्लसार्वधातुकमनुदात्तमह्न्विङोः । ६ । १ । १८६ ॥
अस्मात्पर लसार्वधातुकमनुदात्त स्यात । तासि । कर्ता । कर्तारौ । कर्तार । प्रत्ययस्वरापवादोऽयम । अनुदात्तेत । ग्र आस्ते । ङित । 'अभि चष्टे अनृतेभि' । अदुपदेशात । पुरुभुजा, चनस्यतम' । चित्स्वराऽप्यनेन बाध्यते । 'वर्धमान स्वेदमे' । 'तास्यादिभ्य ' किम । 'अभि वृधे गृणीत ' । उपदेशग्रहणान्नेह । 'हतो वृत्राण्यार्या' । 'लग्रहणम' किम । 'कर्तोट निघाना' । 'सार्वधातुकम्' किम । शिश्ये । 'अह्न्विङो' किम । ह्नुते । यदधीते । + चिदीन्धिखिदिभ्यो नेति वक्तव्यम् + ' । इन्धे राजा ' एतच्च 'अनुदात्तस्य च यत्र-' (३६५१) इति सूत्रे भाष्ये स्थितम ॥

3730 The Personal-endings and their substitutes (III 2 124-126) are, when they are sârvadhâtuka (III 4 113 &c), unaccented, after the characteristic of the Periphrastic future 'tâsi' after a root which in the Dhâtupâtha has an unaccented vowel or a 'n' (with the exception of 'hnun' and 'in') as indicatory letter, as well as after what has a final 'a' in the Grammatical system of Instruction (upadeśa).

Thus तासि., कर्ता॑, —क॑र्तारौ, कर्ता॑र, this debars the affix accent (III 1 3) Anudâttet —as, आस —आ॑स्ते, वस —व॑स्ते । ङित —षूङ —सू॑ते शीङ्—शे॑ते, अभिचष्टे अनृ॑तेभि. (Rig Veda VII 104 8) अत उपदेश —as तु॑दत, नु॑दत, प॑चत, प॑ठत । पुरु॑भुजा चनस्य॑तम् (Rig Veda I 3 1) A root taking शप (अ) is considered as taught (upadesa) as if ending with an अ, as the indicatory letters श and प are disregarded on the maxim अनुबन्धस्यानेकान्तिकत्व (= अनवयवत्व) । Thus पचमान, यजमान । The augment मुक is added by आने मुक VII 2 82 which may be explained in two ways, *first*, the augment मुक is added to the final अ of the base (anga) when आन (आनच् &c) follows, or *secondly*, the augment मुक is added to the base (anga) which ends in अ, when आन follows In the first case मुक becomes part and parcel of अ, and therefore अदुपदेश will mean and include an अ having such मुक, on the maxim यदागमास्तद्गुणीभूतास्तद्ग्रहणेन गृह्यन्ते 'That

to which an augment is added denotes, because the augment forms part of it not merely itself, but it denotes also whatever results from its combination with that augment.' Therefore मुक् will not prevent the verb becoming अदुपदेश। But if secondly मुक् be taken as part of the *base* which ends in अ, then the लसार्वधातुक does not follow an अदुपदेश, because म intervenes. But we get rid of this difficulty by considering मुक् augment as Bahiranga and therefore asiddha when the Antaranga operation of accent is to be performed The augment मुक्, (म) in the last two examples consequently does not prevent the application of the rule Though the affix शानच् has an indicatory च, yet चित् accent (VI. 1 163) is debarred by this rule, as it is *subsequent* As वर्धमानं स्वे दमे (Rig Veda I 1 8)

Why do we say after तासि &c Observe अभिवृधे गृणीत (Rig Veda III 6. 10) चिन्वन्ति। The vikarana श्नु is ङित् (I 2 4) with regard to operations affecting the prior term, and not those which affect the subsequent Therefore though श्नु is considered as ङित for the purposes of preventing the guṇa of the prior term चि it will not be considered so for the purposes of subsequent accent. Or the word ङित् in this sûtra may be taken as equal to ङिदुपदेश and not the आतिदेशिक ङित् like श्नु। Why do we use the word upadeśa ? So that the rule may apply to घ्नाथः, घ्नाम:, but not to हतः, हथ the dual of हन् which ends in न् in upadeśa, though before तस् and थस् it has assumed the form ह। Therefore ह॒तः, ह॒थः। हतोवृत्राण्यार्या (Rig Veda VI 60 6). Why do we use the word ल (Personal endings) Observe कतीह निघ्नाना formed by शानन् added to हन् (III, 2 128), which not being a substitute of लट्, is not a personal ending like शानच्। Why do we use the word Sârvadâtuka ? Observe शिश्ये, शिश्यिाते शिश्यिरे। Why do we say with the exception of ह्नुङ् and इङ्? Observe ह्नु॒ते, यद् अधीते॑ ॥

Vârtika —Prohibition must be stated of चिङ् ऐन्ध, and चिङ्। Thus इन्धे राजा (Rig Veda VII 8 1)

This is explained in the Mahâbhâshya on sûtra VI 1. 161. S. 3651.

३७३१। आदिः सिचोऽन्यतरस्याम्। ६। १। १८७॥

सिजन्तस्यादिरुदात्तो वा। 'यासिष्टं वर्तिरश्विना'॥

3731. In 'sich' Aorist, the first syllable may optionally have the acute accent

The word उदात्त is understood here Thus, मा हि कौर्ष्टाम्, मा हि कार्ष्टाम्; मा हि लाविष्टाम or मा हि लाविष्टाम् ॥ So also यासिष्टं वर्तिरश्विना (Rig Veda VII. 40 5 and VII. 67 10)

३७३२। थलि च सेटीडन्तो वा। ६। १। १९६॥

सेटि थलन्ते पदे इडुदात्तः अन्तो वा आदिर्वा स्यात्। यदा नैते तदा 'लिति' (३६७८) इति प्रत्ययात्पूर्वमुदात्तम्। लुलविथ। अत्र चत्वारोऽपि पर्यायेणोदात्ताः॥

3732 Before the ending *tha* of the Perfect, second person singular, when this ending takes the augment *i*, the acute accent falls either on the first syllable, or on this *i*, or on the personal ending

Thus लुँसविथ, लुसँविथ, लुसविँथ, and लुसविथँ। As थल् has an indicatory ल् the syllable preceding the affix may have also the accent (VI 1 193). Thus we get the four forms given above In short, with थल् termination, the accent may fall on any syllable When the थ is not सेट्, the accent falls on the root and we have one form only by लित् accent (VI 1. 193 S. 3676) —ययाथ ॥

३७३३ । उपोत्तमं रिति । ६ । १ । २१७ ॥
रित्प्रत्ययान्तस्योपोत्तममुदात्तं स्यात् । 'यदाहवनीये ॥

इति प्रत्ययस्वराः ॥

3733 What is formed by an affix having an indicatory *ra* has acute on the penultimate syllable, the full word consisting of more than two syllables.

A penultimate syllable can be only in a word consisting of three syllables or more Thus करणीयम and हरणीयम formed by अनीयर् (III 1 96), पटुजातीयः, मृदुजातीय by जातीयर् (V. 3 19) यदाहवनीये ॥ This debars III. 1 3

Here end Affix-accents

अथ समासस्वराः ।

CHAPTER IV

ACCENT OF COMPOUNDS

३७३४ । समासस्य । ६ । १ । २२३ ॥
अन्त उदात्त स्यात् । 'यज्ञश्रियम्' ॥

3734 A compound word has the acute on the last syllable.

Thus यज्ञ श्रिय (Rig Veda I 4 7) The consonants being held to be non-existent for the purposes of accent, the udâtta will fall on the vowel though it may not be final, the final being a consonant

३७३५ । बहुव्रीहौ प्रकृत्या पूर्वपदम् । ६ । २ । १ ॥
उदात्तस्वरितयोगि पूर्वपदं प्रकृत्या स्यात् । 'सत्यश्चित्रश्रवस्तमः' । 'उदात्त–' इत्यादि किम् । सर्वानुदात्ते पूर्वपदे समासान्तोदात्तत्वमेव यथा स्यात् । समपाद. ॥

3735 In a Bahuvrîhi, the first member preserves its own original accent.

The word पूर्वपदम् means here the accent—whether udâtta or svarita—which is in the first member प्रकृत्या means, 'retains its own nature, does not become modified into an anudatta accent' By the last rule the final of a compound gets the accent, so that all the preceding members lose their accent, and become anudatta, as in one word all syllables are unaccented except one, VI 1 158. Thus the first member of a Bahuvrîhi would have lost its accent and become anudâtta, with the present sûtra commences the exceptions to the rule that the final of a compound is always udâtta Thus सत्यश्चित्र, चित्रँवस्तम ॥

The words udâtta, and svarita are understood in this aphorism. Therefore if *all* the syllables of the pûrvapada are anudâtta, the present rule has no scope there, and such a compound will get udâtta on the final by the universal rule enunciated in VI I 223. Thus समभार्गं., here सम being *all* anudâtta, the accent falls on ग ॥

३७३६ । तत्पुरुषे तुल्यार्थतृतीयासप्तम्युपमानाव्ययद्वितीयाकृत्याः । ६ । २ । २ ॥

सप्तैते पूर्वपदभूतास्तत्पुरुषे प्रकृत्या । तुल्यश्वेतः । 'सत्यतुल्याख्या प्रशंसायां' (७४६) इति तत्पुरुष । किरिणा काणः किरिकाणः । 'पूतं पन्मन्दुयत्सखेम्' । मन्दयति मादके इन्द्रे सखेति सप्तमीतत्पुरुषः । शस्त्री श्यामा ॥

'+ अव्यये नञ्कुनिपातानाम +' । अयज्ञो वा एषः । 'परिगणनम्' किम् । स्नात्वाकालकः । मुहूर्तसुखम भोज्योष्णम ॥

3736 In a Tatpurusha, the first member preserves its original accent, when it is a word (1) meaning 'a resemblance', or (2) an Instrumental or (3) a Locative or (4) a word with which the second member is compared, (5) or an Indeclinable, or (6) an Accusative, or (7) a Future Passive Participle.

Thus (1) तुल्यश्वेत । This is a Karmadhâraya compound formed under II 1. 68, S 749 and तुल्य being formed by यत is acutely accented on the first (VI 1 216).

(2) When the first member is in the Instrumental case, as —किरिकाणः (II. 1 30) किरि. is formed by the Unâdi affix इ to कृ (Un IV 143), and it being treated as a कित (Un IV 142) has udâtta on the final

(3) When the first member is a word in the Locative case, as पतन्मन्दयत्सखम (Rig Veda I 4 7) Here मन्दयत्सखम is a Locative Tatpurusha compound मन्दयत is an epithet of Indra मन्दयति = मादके = इन्द्रे सखम ॥

(4) When the first member is a word with which the second member is compared, as —शस्त्रीश्यामा ॥ These compounds are formed by II 1 55. शस्त्री is formed by Gaurâdi ङीष् and is final acute

(5) When the first member is an Indeclinable as, अयज्ञो वा एषः । (Rig Veda VI. 67 9). The Indeclinable compound has udâtta on the first, it is formed by II. 2 5

Vârt —In cases of Indeclinable compounds, the rule applies only to those which are formed by the negative Particle अ, by कु and by Particles (nipâta) Though नञ is one of the Nipâtas, its separate mention indicates that नञ् accent debars even the subsequent कृत accent as अकरणि (III 3 112, S 3389). Therefore, it does not apply to स्नात्वाकालकः which has acute on the final and belongs to Mayûravyamsakâdi class

(6) When the first member is in the accusative case, as.—मुहूर्तसुखम् । They are formed by II 1 29 मुहूर्त belongs to पृषोदरादि class and is acutely accented on the last

(7) When the first member is a Kritya formed word, as, भोज्योष्णम् । The compounding is by II 1 68. भोज्य is formed by ण्यत् and has svarita on the final (VI 1 185)

३७३७ । वर्णो वर्णेष्वनेते । ६ । २ । ३ ॥

वर्णवाचिन्युत्तरपदे एतवर्जिते वर्णवाचि पूर्वपदं प्रकृत्या तत्पुरुषे । कृष्णसारङ्गः । लोहितकल्माषः । कृष्णशब्दो नक्प्रत्ययान्तः । लोहितशब्द इतन्नन्तः । 'वर्णः' किम् । परमकृष्णः । 'वर्णेषु' किम् । कृष्णतिलाः । 'अनेते' किम् । कृष्णैतः ॥

3737. The first member of a Tatpurusha preserves its original accent, when a word denoting color is compounded with another color-denoting word, but not when it is the word *eta*

Thus कृष्णसारङ्गः, लोहितकल्माषः । कृष्ण is formed by नक् affix (Un III 4) and has acute on the final (III 1, 3) लोहित is formed by the affix इतन् added to रुह् (Un III 94) and has acute on the first (VI 1 197).

Why do we say 'color-denoting word'? Observe परमकृष्णः (VI 1 223) Why do we say 'with another color denoting word'? Observe कृष्णतिलाः (VI 1 223) Why do we say 'but not when it is एत'? Observe कृष्णैतः । The compounding takes place by II 1, 69

३७३८ । गाधलवणयोः प्रमाणे । ६ । २ । ४ ॥

एतयोरुत्तरपदयोः प्रमाणवाचिनि तत्पुरुषे पूर्वपदं प्रकृत्या स्यात् । अरित्रगाधमुदकम् । तत्प्रमाणमित्यर्थः । गोलवणम् । यावद्गवे दीयते तावदित्यर्थः । अरित्रशब्द इत्रन्तो मध्योदात्तः । प्रमाणमियत्तापरिच्छेदमात्रं न पुनरायाम एव । 'प्रमाणे' किम् । परमगाधम् ॥

3738 The first member of a Tatpurusha preserves its original accent, when the second term is 'gâdha' or *lavana*, and the compound expresses a 'measure or mass'

Thus अरित्रगाधमुदकम् 'water as low or fordable as an Aritra i. e of the depth of a pestle.' गोलवणम्, 'so much salt as may be given to a cow' These are Genitive Tatpurusha compounds अरित्र is formed by the affix इत्र added to ऋ (III 2 184), and has acute on the middle (III. 1. 3): गो is formed by डो (Un II 68) and has acute on the final ओ । The word प्रमाण here denotes 'quantity,' 'measure,' 'mass,' 'limit,' and not merely the length. The power of denoting measure by these words is here indicated by and is dependent upon accent.

When not denoting प्रमाण we have परमगाधम् (S 3734).

३७३९ । दायाद्यं दायादे । ६ । २ । ५ ॥

तत्पुरुषे प्रकृत्या । धनदायादः । धनशब्दः क्युप्रत्ययान्तः प्रत्ययस्वरेणाद्युदात्तः । 'दायाद्यम्' किम् । परमदायादः ॥

3739 In a Tatpurusha compound, having the word dayada as its second member, the first member denoting inheritance preserves its original accent.

Thus विद्यादायादः, धनदायादः । The word धन is derived by adding क्यु to धाञ् (Un II 81) Though the Unâdi Sutra II 81 ordains क्यु after the root धा preceded by नि, yet by the rule of बहुल (III 3 1) it comes after धा, also when it is not preceded by नि, and धन has acute on the first (III I 3).

Why do we say 'when meaning inheritance'? Observe परमकारार्द्धः (VI. 1, 223) taking the final acute of a compound.

३७४० । प्रतिबन्धि चिरकृच्छ्रयोः । ६ । २ । ६ ॥

प्रतिबन्धवाचि पूर्वपदं प्रकृत्या एतयोः परतस्तत्पुरुषे । गमनचिरम् । व्याहरणकृच्छ्रम् । गमने कारणविकलतया चिरकालभावि कृच्छ्रयोगि वा प्रतिबन्धि जायते । 'प्रतिबन्धि' किम् । मूत्रकृच्छ्रम् ॥

3740 In a Tatpurusha compound, having the words *chira* or *krichchhra* as its second member, the first member, when it denotes that which experiences an obstacle, preserves its original accent.

Thus गमनचिरम्, or व्याहरणकृच्छ्रम् । The words गमन and व्याहरण are formed by ल्युट् affix, and have लित् accent (VI. 1 193) This compound belongs either to the class of Mayûra-vyansakâdi (II 1 72), or of an attribute and the thing qualified When *going* to a place is *delayed* owing to some defective arrangement or cause, or becomes *difficult*, there is produced an *obstacle* or hinderance, and is called गमनचिरं or गमनकृच्छ्रं । Why do we say 'which experiences a hinderance'? Observe मूत्रकृच्छ्रम् ॥

३७४१ । पदेऽपदेशे । ६ । २ । ७ ॥

व्याजवाचिनि पदशब्द उत्तरपदे पूर्वपदं प्रकृत्या तत्पुरुषे । मूत्रपदेन प्रस्थितः । उच्चारपदेन । मूत्रशब्दो घञन्तः उच्चारशब्दो घञन्तः 'थाथ–' (३८७८) आदिस्वरेणान्तोदात्तः । 'अपदेशे' किम्, विष्णुपदम् ॥

3741. In a Tatpurusha compound, the first member preserves its original accent, when the second member is the word *pada* denoting 'a pretext'

The word अपदेश means 'a pretext,' 'a contrivance' Thus मूत्रपदेन प्रस्थितः उच्चारपदेन प्रस्थित । Gone on pretext of voiding urine or excreta

The word मूत्र is derived by adding the affix ष्ट्रन् to the root मुच्, the ऊ being substituted for उच् of मुच, (Un IV 163), and has acute on the first (VI. 1 197) or it may be a word formed by घञ to the root मूत्रयति । The word उच्चार is also formed by घञ् and by VI 2 144, S 3878, has acute on the final The compounding takes place by II 1 72 or it is an attributive compound.

Why do we say 'when meaning a pretext?' Observe विष्णोः पदम् = विष्णुपदम् ॥

३७४२ । निवाते वातत्राणे । ६ । २ । ८ ॥

निवातशब्दे परे वातत्राणवाचिनि तत्पुरुषे पूर्वपदं प्रकृत्या । कुटीनिवातम् । कुड्यनिवातम् । कुटीशब्दो गौरादिङीषन्तः । कुड्यशब्दो ऽयमन्तः । यतन्तः स्वर्यः । 'वातत्राणे' किम् । राजनिवाते वसति । निवातशब्दोऽयं कढ पार्श्वे ॥

3742 In a Tatpurusha compound, the first member preserves its original accent, when the second member is the word 'nivâta' in the sense of 'a protection from wind.'

Thus कुटीव निवात = कु॒टीनिवातम् 'a hut as the only shelter from the winds' So also कु॒ड्यनिवातम् or कुड्यनिवातम्। The word निवात is an Avyayibhâva compound = वातस्य अभावः (II 1. 6) or a Bahuvrihi = निवृतो वातोऽस्मिन्। The word कुटीनिवातम् &c, are examples of compounds of two words in apposition. कुटी is formed by ङीप् (IV. 1 41) and has acute on the last (III. 1 3). Some say that कुट is derived from कु by adding यत् with the augment इक् and treating it as कित्, it has the acute on the first, others hold that it is derived by the affix इक् to कु and the affix has the accent. The इ here is not indicatory but part of the affix

Why do we say when meaning 'a shelter from wind'? Observe राजनिवाते वसति = 'he lives under the shelter of the king.' Here निवात = पार्श्व, or vicinity

३७४३। शारदेऽनार्तवे। ६।२।९॥

ऋतौ भवमार्तवम्। तदन्यवाचिनि शारदशब्दे परे तत्पुरुषे पूर्वपदं प्रकृतिस्वरं स्यात्। रज्जुशारदमुदकम्। शारदशब्दो नूतनार्थः। तस्यास्वपदविग्रहः। 'रज्जोः सद्य उद्धृतम्'। रज्जुशब्द 'सृजेरसुम् च' इत्याद्युदात्तो व्युत्पादितः। 'अनार्तवे' किम्। उत्तमशारदम्॥

3743. In a Tatpurusha compound, the first member preserves its original accent, when the second member is the word 'Sârad' having any other sense than that of 'autumnal'

The word आर्तव means appertaining to season (ऋतु) i. e., when the word शारद does not refer to the season of शरद् or autumn. Thus र॒ज्जुशारदमुदकम् 'fresh drawn water' The word शारद means here 'fresh,' 'new' and it forms an invariable compound. The word रज्जु is formed by उ affix added to सृज् (Un. I 15), the स being elided. The affix उ is treated as नित् (Un. I. 9) and the accent falls on the first syllable (VI I 197).

Why do we say 'when not meaning autumnal'? Observe उत्तमशार॒दम् 'the best autumnal grass &c' (VI I 223).

३७४४। अध्वर्युकषाययोर्जातौ। ६।२।१०॥

अनयोः परतो जातिवाचिनि तत्पुरुषे पूर्वपदं प्रकृतिस्वरम्। क॒ठाध्वर्युः। दौ॒वारिककषायम्। कठशब्दः पचाद्यजन्तः। तस्मात्–'वैशम्पायनान्तेवासिभ्यश्च' (१४८४) इति णिनेः 'कठचरकाल्लुक्' (१४८७) इति लुक्। द्वारि नियुक्त इति ठगन्तोदात्तो दौवारिकशब्दः। 'जातौ' किम्। परमाध्व॒र्युः॥

3744. In a Tatpurusha compound denoting a genus, the first member preserves its original accent, when the second member is the word अध्वर्यु or कषाय॥

Thus क॒ठाध्वर्युः। This is an Appositional compound denoting 'genus or kind,' with a fixed meaning. कठ is derived by अच् affix (III I. 34), and to it is added the Taddhita affix णिनि (IV 3. 104 S 1484), in the sense of कठेन प्रोक्तं (IV 3 101), and the affix is then elided by IV. 3, 107, S. 1487

So also दौ॒वारिककषायम्। This is a Genitive compound. The word दौवारिक is formed by ठक् affix added to द्वार and has acute on the final (VI. 1 165) Why do we say 'when meaning a genus'? Observe, परमाध्व॒र्युः, परमकषाय. (VI. 1 223).

३७४५ । सदृशप्रतिरूपयोः सादृश्ये । ६ । २ । ११ ॥

अनयोः पूर्वं प्रकृत्या । पितृसदृशः । 'सादृश्ये' किम् । परमसदृशः । समासार्थोऽत्र पूज्यमानता न सादृश्यम् ॥

3745 In a Tatpurusha compound expressing resemblance with some one or something, the first member preserves its original accent, when the second member is 'sadriśa' or 'pratirûpa.'

Thus पितृसदृशः The word पितृ is formed by Unadi affix तृच् (Un II. 95) and is finally accented Why do we say 'when meaning resemblance'? Observe परमसदृशः. (VI 1 223): here the sense of the compound is that of 'honor' and not 'resemblance'

३७४६ । द्विगौ प्रमाणे । ६ । २ । १२ ॥

द्विगावुत्तरपदे प्रमाणवाचिनि तत्पुरुषे पूर्वपदं प्रकृतिस्वरम् । प्राच्यसप्तसमः । सप्त समाः प्रमाणमस्य । '+प्रमाणे लो द्विगोर्नित्यम्+' इति मात्रचो लुक् । प्राच्यशब्द आद्युदात्तः । प्राच्यश्चासौ सप्तसमश्च प्राच्यसप्तसमः । 'द्विगौ' किम् । व्रीहिप्रस्थः । 'प्रमाणे' किम् परमसप्तसमम् ॥

3746 In a Tatpurusha compound denoting 'measure or quantity', the first member preserves its original accent, when the second member is a Dvigu

Thus प्राच्यसप्तसमः । The word सप्तसमः = सप्तसमाः प्रमाणमस्य । the affix मात्रच् denoting 'measure' (V 2 37 S 1838) is elided (See V 2 37 S 1838 Vart) प्राच्यश्चासौ सप्तसमश्च = प्राच्यसप्तसम. 'an Eastern seven years old', प्राच्य has acute on the first Why do we say 'before a Dvigu'? Observe व्रीहिप्रस्थः । Why do we say 'when denoting measure ?' Observe परमसप्तसमम् ।

३७४७ । गन्तव्यपण्यं वाणिजे । ६ । २ । १३ ॥

वाणिजशब्दे परे तत्पुरुषे गन्तव्यवाचि पण्यवाचि च पूर्वपदं प्रकृतिस्वरम् । मद्रवाणिजः सप्तमीसमास. । मद्रशब्दो रक्प्रत्ययान्त. । 'गन्तव्य' इति किम् । परमवाणिज. ॥

3747 Before the word 'vâṇij' 'a trader,' the first member of a Tatpurusha preserves its accent, when it is a word specifying the place whither one has to go, or the ware in which one deals.

Thus मद्रवाणिज =मद्रादिषु गत्वा व्यवहरन्ति 'the Madra-merchants i. e. 'who trade by going to Madra' All these are Locative compounds मद्र is derived by रक् affix (Un II 11) and is acutely accented on the last (VI 1 165). In the sense of पण्य we have गोवाणिज. 'a dealer in cows,' गो is finally accented (Un II. 67)

Why do we say 'the place whither one goes, or the goods in which one deals ?' Observe परमवाणिजः ॥

३७४८ । मात्रोपज्ञोपक्रमच्छाये नपुंसके । ६ । २ । १४ ॥

मात्रादिषु परतो नपुंसकवाचिनि तत्पुरुषे तथा । भिक्षायास्तुल्यप्रमाणं भिक्षामात्रम् । भिक्षाशब्दो 'गुरोश्च हल' (३२८) इत्यप्रत्ययान्त । पाणिन्युपज्ञम् । पाणिनिशब्द आद्युदात्त. ।

नन्दोपक्रमम् । नन्दशब्दः । पचाद्यजन्तः । इषुच्छायम् । इषुशब्द आद्युदात्तो नित्त्वात् । 'नपुंसके' किम् । कुड्यच्छाया ॥

3748 The first member of a Tatpurusha preserves its accent before the words 'mâtrâ,' 'upajñâ,' 'upakrama', and 'chhâyâ' when these words appear as neuter.

Thus भिक्षामात्र । The word मात्रा is here synonymous with तुल्य, the phrase being = भिक्षायास्तुल्यप्रमाणा, and is a Genitive compound The word भिक्षा is derived from भिक्ष्, by the feminine affix अ (III 3 103 S 3280), and has acute on the final (II 1 3) So also with उपज्ञा, as पाणिन्युपज्ञम (see II 4 21) All these are Genitive compounds The word पाणिनि is acutely accented on the first So also with उपक्रम, as नन्दोपक्रमाणि मानानि । The word नन्द is formed by अच् (III 1 144) The Tatpurusha compounds ending in उपज्ञा and उपक्रम are neuter by II 4 21 So also with छाया, as इषुच्छायम् । The word इषु is derived from इष् by उ affix (Un I, 13), and it being treated as नित (Un I 9) the acute falls on इ the first syllable (VI I 197) The compound is a Genitive Tatpurusha—इषूणां छाया, and it is Neuter by II 4. 22 When the compound is not a Neuter we have कुड्यछाया (II. 4 25)

३७४९ । सुखप्रिययोर्हिते । ६ । २ । १५ ॥

एतयो परयोर्हितवाचिनि तत्पुरुषे तथा । गमनप्रियम् । गमनसुखम् । गमनशब्दे लित्स्वरः 'हिते' किम् । परमसुखम् ॥

3749 The first member of a Tatpurusha preserves its accent when the second term is *sukha* or *priya*, and the sense is 'to feel delight, or is good.'

Thus गमनसुखम 'the pleasure of going' गमनप्रियम् । These are appositional compounds The word गमन is formed by ल्युट् affix and has acute on the sylla le preceding the affix (VI I 193) The word sukha and priya have the sen e of हित or 'well' '*good*,' 'beneficial,' i. e when the thing denoted by the first term the cause of pleasure or delight When this is not the sense we have परमसुखम् ॥

३७५० । प्रीतौ च । ६ । २ । १६ ॥

प्रीतौ गम्यायां प्रागुक्तम् । ब्राह्मणसुखं पायसम् । छात्रप्रियोऽनध्यायः । ब्राह्मणछात्रशब्दौ प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तौ । 'प्रीतौ' किम् । राजसुखम् ॥

3750 The first member of a Tatpurusha preserves its accent, the second term being *sukha* or *priya* in the sense of 'agreeable to one, or desired.'

Thus ब्राह्मणसुख पायस 'the sweetmilk desired by or agreeable to the Brahmanas,' छात्रप्रियोऽनध्याय &c The words ब्राह्मण and छात्र have acute on the final being formed by the affixes अण and ण respectively (V 4 62 and III I 3) When not meaning agreeable to or desired, we have राजसुखम्, ॥

३७५१ । स्वं स्वामिनि । ६ । २ । १७ ॥

स्वामिशब्दे परे स्ववाचि पूर्वपदं तथा । गोस्वामी । 'स्वम्' किम् । परस्वामी ॥

3751. In a Tatpurusha compound, having the word 'svāmin' as its second member, the first term, when it denotes the thing possessed, retains its original accent

Thus गो॑स्वामी । When the first member is not a word denoting possession, we have परमस्वामी ॥

३७५२ । पत्यावैश्वर्ये । ६ । २ । १८ ॥

'दमूना गृहपतिर्दमे' ॥

3752 In a Tatpurusha ending in *pati* when it means 'master' or 'lord,' the first member preserves its original accent

Thus दमूना गृहपतिर्दमे (Rig Veda I 60 4). The word गृह is formed by क (III I 144) and has acute on the final (III I 3).

३७५३ । न भूवाक्चिद्दिधिषु । ६ । २ । १९ ॥

पतिशब्दे परे ऐश्वर्यवाचिनि तत्पुरुषे नैतानि प्रकृत्या । भुवः पतिर्भूपतिः । वाक्पतिः । चित्पतिः । दिधिषूपतिः ॥

3753. The words भू, वाक, चित्, and दिधिषू, however, do not preserve their original accent in a Tatpurusha, when coming before the word *pati* denoting 'lord'

This debars the accent taught by the last aphorism Thus भूपति॑:, वाक्पति॑:, चित्पति॑:, दिधिषूपति॑: ॥ All these are Genitive compounds and are finally accented by VI. I 223

३७५४ । वा भुवनम् । ६ । २ । २० ॥

उक्तविषये । भुवनपतिः । 'भूसूधूभ्रस्जिभ्यः-' इति क्युन्प्रत्ययान्तो भुवनशब्दः ॥

3754 The word *bhuvana* may optionally keep its accent in a Tatpurusha, before *pati* denoting 'lord'

Thus भुवनपति॑: or भुवनपतिः । The word भुवन is formed by क्युन् (Up. II. 80), and has acute on the first (VI. I 197)

३७५५ । आशङ्काबाधनेदीयस्सु संभावने । ६ । २ । २१ ॥

अस्तित्वाध्यवसायः संभावनम् । गमनाशङ्कमस्ति । गमनाबाधम् । गमननेदीयः । गमनमाशङ्क्यते आबाध्यते निकटतरमिति वा संभाव्यते । 'संभावने' किम् । परमनेदीयः ॥

3755 Before आशङ्क आबाध, and नेदीयस्, the first member in a Tatpurusha compound preserves its original accent, when it treats about a supposition.

The word संभावनम = अस्तित्वाध्यवसायः 'the hesitation about the existence of a thing.' Thus ग॑मनाशङ्कं वर्तते 'one fears the journey', Similarly ग॑मनाबाधं वर्तते = गमनम् आबाध्यते इति संभाव्यते 'it has stepped in as an obstacle to journey.' Similarly ग॑मननेदीयो वर्तते = गमनमिति निकटतरमिति संभाव्यते 'the journey stands directly before.'

Why do we say 'when a supposition is meant'? Observe परमनेदीयः। All the above words are formed by ल्युट् affix and have लित् accent. (VI 1 193).

३७५६। पूर्वे भूतपूर्वे। ६।२।२२॥

आढ्यो भूतपूर्व आढ्यपूर्वः। पूर्वशब्दो वृत्तिविषये भूतपूर्वे वर्तते। 'भूतपूर्वे' किम्। परमपूर्वः॥

3756 The first member of a Tatpurusha compound preserves its original accent when the word 'pûrva' is the second member, and the sense is 'this had been lately—'

Thus आढ्यो भूतपूर्वः = आढ्यपूर्व 'formerly had been rich' The compound must be analysed in the above way The compounding takes place by II 1 57 or it belongs to Mayûra vyansakâdi class

Why do we say when meaning 'had been lately' Observe परमपूर्वः, which should be analysed as परमश्चासौ पूर्वश्चेति। If it is analysed as परमो भूतपूर्वः then it becomes an example under the rule and not a counter-example In order therefore, to make this rule applicable we must know the sense of the compound

३७५७। सविधसनीडसमर्यादसवेशसदेशेषु सामीप्ये। ६।२।२३॥

एषु पूर्वं प्रकृत्या। मद्रसविधम्। गान्धारसनीडम्। काश्मीरसमर्यादम्। मद्रसवेशम् मद्रसदेशम्। 'सामीप्ये' किम्। सह मर्यादया समर्यादं क्षेत्रम्। चैत्रसमर्यादम्॥

3757. The first member of a Tatpurusha compound preserves its original accent, when the second member is सविध, सनीड, समर्याद, सवेश, and सदेश in the sense of 'what can be found in the vicinity thereof'

Thus मद्रसविधम्, गान्धारसनीडम्, काश्मीरसमर्यादम्, मद्रसवेशम् and मद्रसदेशम्। The accents of these words have been taught before in Sûtras VI 2 12, 13 The words सविध &c, are derived from सह विधया &c, but they all mean 'in the vicinity' मद्राणां सविधम् = मद्राणां सामीप्यम्। Why do we say 'when meaning in the vicinity thereof' Observe सह मर्यादया वर्तते = समर्यादं क्षेत्रम् 'a field having boundary' चैत्रस्य समर्यादं = चैत्रसमर्यादम् 'the bounded field of Chaitra'

३७५८। विस्पष्टादीनि गुणवचनेषु। ६।२।२४॥

विस्पष्टकटुकम्। विस्पष्टशब्दो 'गतिरनन्तरः' (३७८३) इत्याद्युदात्तः। 'विस्पष्ट-' इति किम्। परमलवणम्। 'गुण-' इति किम्। विस्पष्टब्राह्मणः। विस्पष्ट। विचित्र। व्यक्त। संपन्न। पण्डित। कुशल। चपल। निपुण॥

3758 The words 'vispashta' &c preserve their accent when followed by an Adjective word in a compound

Thus विस्पष्टकटुकम्। The compounding takes place by II 1. 4 and it should be analysed thus विस्पष्ट कटुकम्।

The word विस्पष्ट has acute on the first by VI 2 49. The word (2) विचित्र is also acute on the first as it gets the accent of the Indeclinable Some read the

word as त्रिचित्र., which being a Bahuvrihi has also first acute The word (3) स्वस्त्र has svarita on the first by VIII 2 4. The remaining words of this class are (4) शवर्ण, (5) प॒ट्ट or कट्टु, (6) पलित, (7) कुशल (8) चपल and (9) निपुण Of these, the word शवर्ण has acute on the final by VI. 2 144, प॒ट्टु is formed by उ (Un 1 18), which being considered as नित् (Un 1. 9), it has acute on the first पलित is formed by क्त to the root पल्, and is finally acute (VI. 2 144) कुशल has accent on the final, being formed by a kit affix (कुशान् लाति=कुशल, ला आदाने, or Un I 106) चपल being formed by a चित् affix (Un I 111), has acute on the final (VI 1 163), for चित् is understood in the Unadi sûtra Un I 111 from sûtra Un I. 106 The word निपुण has acute on the final by VI 2 144, being formed by क affix added to पुण् &c

Why do we say 'of त्रिचित्र &c, ? Observe परमलवणम् having acute on the final. Why do we say 'when followed by a word expressing a quality'? Observe विचित्रद्राक्षमधा. ॥

३७५९ । श्रज्यावमकन्पापवत्सु भावे कर्मधारये । ६ । २ । २५ ॥

'श्र' 'ज्य' 'अवम' 'कन्' इत्यादेशवति पापवाचिनि चोत्तरपदे भाववाचि पूर्वपदं प्रकृत्या । गमनश्रेष्ठम । गमनज्याय । गमनावमम् । गमनकनिष्ठम् । गमनपापिष्ठम् । 'श्र-' इत्यादि किम् । गमनशोभनम् । 'भावे' किम् । गम्यतेऽनेनेति गमनम् । गमनं श्रेयो गमनश्रेयः । कर्म-इति किम । षष्ठीसमासे मा भूत् ॥

3759 In a Karmadhâraya compound, the first member consisting of a Verbal noun 'bhâva' preserves its original accent before adjective forms built from 'śra' (V. 3. 60), 'jya' (V 3 61) 'avama' and 'kan' (V. 3 64), and before a form built from the word 'pâpa'

Thus गमनश्रेष्ठम्, गमनज्यायः, गमनावमम्, गमनकनिष्ठम् गमनपापिष्ठम् । गमन is a ल्युट् formed word and has लित् accent i e, on the first syllable, (VI. 1. 193). The words श्र, ज्य, and कन् are substitutes which certain adjectives take in the comparative and superlative degrees, and the employment of these forms in the sûtra indicates that the comparative and superlative words having these elements should be taken as second members, and so also of पाप, the comparative and superlative are taken, for this is the meaning here of the word पापवत् ॥

Why do we say 'श्र &c'? Observe गमनशोभनम् । Why do we say 'a verbal Noun'? Observe गमनश्रेय, गमनं श्रेयः=गमनश्रेयः a better carriage where the word' गमन is=गम्यतेऽनेन a carriage' here ल्युट् is in the sense of करण and not भाव (III 1 117 S. 3293) Why do we say 'a Karmadhâraya compound'? Not so in the Genitive compound

३७६० । कुमारश्च । ६ । २ । २६ ॥

कर्मधारये । कुमारश्रमणा । कुमारश्रमणोऽन्तोदात्तः ॥

3760. The word 'kumâra' preserves its original accent, when standing as a first member in a Karmadhâraya compound

Thus कुमारश्रमणा । The word कुमार has acute on the final, as it is derived

from the root कुमार क्रीडायाम् with the affix अच of पचादि। By II 1 70, S. 752 it is ordained that कुमार is compounded with श्रमणा &c

NOTE:—Some commentators hold that the word कुमार must be followed by श्रमणा &c (II 1, 70) to make this rule applicable They refer to the maxim लक्षणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणम् "whenever a term is employed which might denote both something original and also something else resulting from a rule of Grammar, or when a term is employed in a rule which might denote both something formed by another rule in which the same individual term has been employed, and also something else formed by a general rule, such a term should be taken to denote, in the former case, only that which is original, and in the latter case, only that which is formed by that rule in which the same individual term has been employed" Other Grammarians, however do not make any such limitation, but apply the rule to all Karmadhâraya compounds of कुमार॥

३७६१। आदिः प्रत्येनसि। ६। २। २७॥

कुमारस्यादिरुदात्त प्रत्येनसि परे कर्मधारये। प्रतिगतमेनोऽस्य प्रत्येना। कुमारप्रत्येना॥

3761 In a Karmadhâraya compound of Kumâra followed by *pratyenas*, the acute falls on the first syllable of Kumâra

The word प्रत्येनस् = प्रतिगतमेनोऽस्य। Thus कु॑मारप्रत्येना॥

३७६२। पूगेष्वन्यतरस्याम्। ६। २। २८॥

पूगा गणास्तेषूक्तं वा। कुमारचातका। कुमारजीमूता। आद्युदात्तत्वाभावे कुमारश्चेत्येव भवति॥

3762 The first syllable of Kumâra is acute optionally, when the second member is a word denoting 'the name of a horde'

The word पूग means 'a multitude a collection &c' Thus कु॑मारचातका or कुमार॑चातका (VI 2 26), or कुमारचातका॑। So also with कु॑मारजीमूतका। Here चातक &c, are horde-names, and the affix ञ्य is added to them by V 3 112 which is elided in the Plural by II 4, 62. In the above examples when the word 'Kumâra' is not accented on the first syllable, it gets accent on the last by VI 2 26, when the प्रतिपदोक्त maxim is not applied: when that maxim is applied, the final of the compound takes the accent by the general rule VI 1 223

३७६३। इगन्तकालकपालभगालशरावेषु द्विगौ। ६। २। २९॥

एषु परेषु पूर्वं प्रकृत्या। पञ्चारत्नय. प्रमाणमस्य पञ्चारत्निः। दशमासान्भूतो दशमास्यः। पञ्चमासान्भूतः पञ्चमास्यः। 'तमधीष्टे—' इत्यधिकारे द्विगोर्यप्। पञ्चकपालं। पञ्चभगालं. पञ्चशरावः 'न सख्यायाः' इति पञ्चशब्द आद्युदात्तः। 'इगन्तादिषु' किम्। पञ्चाश्वः। 'द्विगौ' किम्। परमारत्नि॥

3763 In a Dvigu compound, the first member preserves its original accent, before a stem ending in a simple vowel, with the exception of *a* (*ik*), before a word denoting time, as well as before 'kapâla,' 'bhagâla' and 'śarâva.'

Thus पँञ्चारत्निः । The above is an example of Taddhitârtha Dvigu (II 1 52) equal to पञ्चारत्नय. प्रमाणमस्य, the प्रमाण denoting affix मात्रच् is always elided in Dvigu (V. 2. 3 Vârt) So also द्वैमास्य = द्वौ मासौ भूतो । So also पँञ्च-मास्य । This is also a Taddhitârtha Dvigu (II 1 52), formed by the affix यप् (V 1.80 82 S 1744-46). So also पँञ्चकपालः, पँञ्चभगालः, पँञ्चशरावः । These are also Taddhitârtha Dvigu formed by IV 2 16, the affix अण् being elided by IV. 1 88. The word पँञ्चन् is first acute by Phit (II 5)

Why do we say "before an इगन्त stem &c"? Observe प ञ्चभिरश्वैः क्रीतः=पँञ्चाश्वैः, । Why do we say "in a Dvigu Compound?" Observe परमारत्निः. ॥

३७६४ । बह्वन्यतरस्याम् । ६ । २ । ३० ॥

बहुशब्दस्तथा वा । बहुरत्नि । बहुमास्य । बहुकपाल । बहुशब्दोऽन्तोदात्त । तस्य यणि सति 'उदात्तस्वरितयो —' (३६५७) इति स्वरित ॥

3764 In a Dvigu compound, the word *bahu* may optionally preserve its accent, when followed by an ik-ending stem, or by a time-word, or by kapâla, bhagâla and śarâva.

This allows option where the last rule required the accent necessarily Thus बह्व॑रत्नि or बहुरत्नि॑, बहु॑मास्य or बहुमास्य॑., बहु॑कपालः or बहुकपाल॑., बहु॑भगालः or बहुभगाल॑, बहु॑शराव or बहुशराव॑ । The word बहु॑ has acute on the final being formed by the affix कु (Uṇ I 29) When the उ is changed to व, as in the first example, the anudatta अ is changed into svarita by VIII 2 4 S 3657, when the first member preserves its accent In the other alternative, the accent falls on the last syllable

३७६५ । दिष्टिवितस्त्योश्च । ६ । २ । ३१ ॥

एतयोः परत पूर्वपद प्रकृत्या वा द्विगौ । पञ्चदिष्टिः । पञ्चवितस्ति ॥

3765 In a Dvigu compound, the first member may optionally preserve its accent, when followed by the words 'dishti' and *vitasti* as second members

Thus पँञ्चदिष्टि or पञ्चदिष्टि॑., पँञ्चवितस्ति or पञ्चवितस्ति॑ः । The affix मात्रच is elided after the प्रमाण denoting words dishti and vitasti (V. 2. 37)

३७६६ । सप्तमी सिद्धशुष्कपक्वबन्धेष्वकालात् । ६ । २ । ३२ ॥

अकालवाचि सप्तम्यन्त प्रकृत्या सिद्धादिषु । साकाश्यसिद्ध. । साकाश्येति ण्यान्त । आतप शुष्क । भ्राष्ट्रपक्व । भ्राष्ट्र इति ष्ट्रन्नन्त. । चक्रबन्ध । चक्रशब्दोऽन्तोदात्त. । 'अकालात्' किम् । पूर्वाह्णसिद्धः । कृत्स्वरेण बाधित सप्तमीस्वर. प्रतिप्रसूयते ॥

3766. A locative-ending word, when it does not denote time, preserves its original accent, when followed by *siddha*, 'sushka' *pakva*, and *bandha*, in a compound.

Thus साँकाश्यसिद्ध or साकाँश्यसिद्ध, काम्पिल्यँसिद्ध or काम्पिँल्यसिद्ध । The word सांकाश्य is formed by the affix ण्य added to सकाश (IV 2 80) The words, sâmkâsya and kâmpilya have acute on the final, and by Phit Sutra (III. 16) in the alternative the accent falls on the middle So also आतपशुष्क । The word

भ्राष्ट्र is formed by ष्ट्रन् affix, and has acute on the beginning. So also चक्रसक्थः The word chakra, has acute on the final.

Why do we say 'when not denoting time'? Observe पूर्वाह्णसिद्धः। The compounding takes place by II. 1. 41. The accent of the Locative Tatpurusha taught in VI 2 1 was debarred by Krit-accent taught in VI 2 144 The present sûtra debars this last rule regarding Krit-accent and reordains the Locative Tatpurusha accent when the Krit words are सिद्ध &c.

३७६७ । परिप्रत्युपापा वर्ज्यमानाहोरात्रावयवेषु । ६ । २ । ३३ ॥

एते प्रकृत्या वर्ज्यमानवाचिनि अहोरात्रावयववाचिनि चोत्तरपदे । परित्रिगर्त्तं वृष्टो देवः । प्रतिपूर्वाह्णम् । प्रत्यपररात्रम् । उपपूर्वरात्रम् । अपत्रिगर्तम । उपसर्गा आद्युदात्ता । बहुव्रीहितत्पुरुषयो सिद्धत्वादव्ययीभावार्थमिदम । अपपरी एव वर्ज्यमानमुत्तरपदम तयोरेव वर्ज्यमानार्थत्वात । अहोरात्रावयवा अपि वर्ज्यमाना एव तयोर्भवन्ति । 'वर्ज्य–' इति किम् । अग्नि प्रति प्रत्यग्नि ॥

3767 The particles *pari*, *prati*, *upa*, and *apa*, preserve their accent before that word, which specifies an exclusion, or a portion of day and night, (in an Avyayîbhâva compound also)

Thus प॑रित्रिगर्त्तं वृष्टो देव 'It rained all round (but not in) Trigarta' (See II 1 11 and 12) So also प॑रिसौवीरम् प॑रिसार्वसेनि, प॑रिपूर्वरात्रम् । So also प्र॑तिपूर्वाह्णम्, प्र॑त्यपररात्रम् उ॑पपूर्वाह्णम्, उ॑पपूर्वरात्रम्, ॥ अ॑पत्रिगर्तं वृष्टो देव, (II I 11. and 12).

By Phit Sûtras IV 12, and 13 all Particles (Nipâta) have acute on the first syllable So also upasargas with the exception of अभि । Therefore परि &c, have acute on the first. In a Tatpurusha and Bahuvrihi compounds, these words 'pari' 'prati' &c as first members would have retained their accent by the rules already gone before, the present sûtra, therefore, extends the principle of the preservation of the accent to Avyayîbhâva compounds also The prepositions अप and परि alone denote the limit exclusive or वर्जन, and it is therefore with these two prepositions only that the second member can denote the thing excluded, and not with प्रति and उप.। With these prepositions अप and परि, the second term if denoting a member of day or night, is also taken even as *excluded*, therefore no separate illustrations of those are given

Why do we say 'before a word which is excluded, or is a part of a day and night'? Observe प्रत्यग्नि शलभा पतन्ति ।

३७६८ । राजन्यबहुवचनद्वन्द्वेऽन्धकवृष्णिषु । ६ । २ । ३४ ॥

राजन्यवाचिना बहुवचनान्तानामन्धकवृष्णिषु वर्तमाने द्वन्द्वे पूर्वपदं प्रकृत्या । श्वाफल्कचैत्रका । शिनिवासुदेवा । शिनिराद्युदात्तः लक्षणया तद्वत्ये वर्तते । 'राजन्य–' इति किम् । द्वैप्यभैमायनाः । द्वीपे भवा द्वैप्या. । भैमेरपत्य युवा भैमायनः । अन्धकवृष्णय एते न तु राजन्या । राजन्यग्रहणमिहाभिषिक्तवंश्यानां क्षत्रियाणां ग्रहणार्थम । नैते तथा । 'बहुवचनम्' किम् । संकर्षणवासुदेवौ । 'द्वन्द्वे' किम् । वृष्णीनां कुमारा वृष्णिकुमारा. । 'अन्धकवृष्णिषु' किम् । कुरुपञ्चालाः ॥

3768 The first member of a Dvandva compound, formed of names denoting the Kshatriya (warrior) clans in the plural num-

ber, retains its original accent when the warrior belongs to the clan of Andhaka or Vrishni

Thus श्वाफल्कचैत्रकाः, चैत्रकरोधकाः, शिनिवासुदेवाः । The word Śvâphalka is formed by अण् affix (IV 1 114) and has acute on the last (III 1. 3). The word शिनि has acute on the first syllable, and does not change in denoting Patronymic.

Why do we say 'in denoting a Warrior clan'? Observe द्वैप्यहैमायनाः । Here द्वैप्य is derived from द्वीप by the affix यञ् (IV. 3 10) = द्वीपे भवाः । हैमायनः = हिमेरपत्यं युवा । These names belong to Andhaka and Vrishni clans, but are not the warrior-names The word राजन्य here means those Kshatriyas who belong to the family of anointed kings and warriors (अभिषिक्तवंश्याः), these (Dvaipya and Haimâyana) do not belong to any such family

Why do we say 'in the Plural number'? Observe सङ्कर्षणवासुदेवौ ॥

Why do we say 'in a Dvandva compound'? Observe वृष्णीनां कुमाराः = वृष्णिकुमाराः ॥

Why do we say 'of Andhaka and Vrishni clans'? Observe कुरुपञ्चालाः ॥

३७६९ । संख्या । ६ । २ । ३५ ॥

संख्यावाचि पूर्वपदं प्रकृत्या द्वन्द्वे । द्वादश । त्रयोदश । त्रेस्त्रयसादेश आद्युदात्तो निपात्यते ॥

3769 The numeral word, standing as the first member of a Dvandva compound, preserves its accent.

Thus एकादश, द्वादश, त्रयोदश or त्रयोदश । The त्रयस् is the substitute of त्रि (VI 3 48) and has acute on the final

३७७० । आचार्योपसर्जनश्चान्तेवासी । ६ । २ । ३६ ॥

आचार्योपसर्जनान्तेवासिनां द्वन्द्वे पूर्वपदं प्रकृत्या । पाणिनीयरौढीयाः । छस्वरेण मध्योदात्तावेतौ । आचार्योपसर्जनग्रहणं द्वन्द्वविशेषणम् । सकलो द्वन्द्व आचार्योपसर्जनो यथा विज्ञायेत । तेनेह न । पाणिनीयदेवदत्तौ । 'आचार्य—' इति किम् । छान्दसवैयाकरणाः । 'अन्तेवासी' किम् । आपिशलपाणिनीये शास्त्रे ॥

3770 When words denoting scholars are named after their teachers and are compounded into a Dvandva, the first member retains its accent

The word अन्तेवासी means 'a pupil' 'a boarder, not a day scholar' When the scholar is named by an epithet derived from the name of his teacher, that name is आचार्योपसर्जनः or teacher derived name. Thus पाणिनीयरौढीयाः । Both words have acute on the middle as formed by छ affix. The word आचार्योपसर्जन qualifies the whole Dvandva compound and not the first member only That is, the whole compound in all its parts should denote scholars, whose names are derived from those of their teachers Therefore not in पाणिनीय-देवदत्तौ where though the first is a teacher derived name, the second is not

Why do we say "names derived from the teacher's'? Observe छान्दसवैयाकरणाः ॥

Who do we say 'a scholar?' Observe आपिशलपाणिनीये शास्त्रे ॥

३७७१ । कार्तकौजपादयश्च । ६ । २ । ३७ ॥

एषां द्वन्द्वे पूर्वपदं प्रकृत्या । कार्तकौजपौ । अनयेद कृजपस्येदमित्यणन्तावेतौ । सावर्णि-माण्डूकेयौ ॥

3771. Also in the Dvandvas 'kârtakaujapau' &c, the first members retain their accent

Those words of this list which end in a dual or plural affix have been so exhibited for the sake of distinctness The following is a list of these words

1 कार्त-कौजपौ (formed by अण् IV I 114 in the sense of Patronymic, from कृत and कुजप these being Rishi names) ॥

2 सावर्णिमाण्डूकेयौ (savarni is formed by इञ् Patron affix and माण्डूकेय by ढक् IV I 119)

3 आवन्त्यश्मकाः The word Avanti is end acute, to which is added the Patron affix ñyaṅ by IV I 171, which being a Tadrâj is elided in the plural, अवन्तीनां निवासो जनपद = अवन्ति the quadruple significant अण् being elided

4 पैलश्यापर्णेयाः (Paila is derived from Pilâ, the son of Pilâ is Paila, the yuvan descendent of Paila will be formed by adding फिञ् IV I 156, which is however, elided by II 4 59) The word Śyâparna belongs to Bidâdi class IV I 104, the female descendant will be Śyâparnî the yuvan descendant of her will be Śyâparneya. It is not necessary that the compound should be plural always We have पैलश्यापर्णेयौ also

5 कपिश्यापर्णेयाः Kapi has acute on the final The son of Kapi will be formed by यञ् IV 1. 107, which is however elided by II 4 64 This compound must, therefore, be always in the plural

6, शैतिकाक्षपाञ्चालेयाः (Śitikîksha is the name of a Rishi, his son will be Śaitikâksha by अण्, IV I 114, the yuvan descendant of the latter will be formed by इञ् which is elided by II 4 58 Pâñchâla's female descendant is Pâñchalî, her yuvan descendant is Pâñchâleya. The plural number here is not compulsory We have शैतिकाक्षपाञ्चालेयौ also)

7, कटुकवार्चलेयाः or कटुकवार्चलेयाः (The son of Katuka will be formed by इञ् IV I 59, which is elided in the Plural by II 4 66 The son of Varchalâ is Vârchaleya).

8 शाकलशुनकाः (The son of Śakala is Śâkalya, his pupils are Śâkalâh by अण् IV 2 111. The son of Śunaka will be Śaunaka by अञ् IV I 104, which will be elided in the Plural by II 4 64) Some read it as शकलसणकाः, where the इञ् affix after Sanaka is elided by II 4 66 So also शुनकधात्रेय. ॥

9 बाभ्रवशालङ्कायनाः (the son of Babhru is Bâbhrava).

10 आर्चाभिमौद्गलाः (Archâvinah are those who study the work produced by Richâva, the affix णिनि being added by IV 3 104 Mudgala belongs to Kanvâdi class IV 2 111, Maudgalâh are pupils of the son of Mudgala)

11 कुन्तिसुराष्ट्राः This a Dvandva of Kunti and Surashtra in the plural or of the country-names derived from them like Avanti Kunti and Chinti have acute on the final

12 चिन्तिसुराष्ट्रा. as the last 13 तपदवतपद्दा. (Both belong to Pachâdi class formed by अच् III 1 134, from तहि ताडने Bhvadi 300, ववद is formed from the same root with the prefix अव, the अ being elided, and both have acute on the final and are enumerated in the Gargâdi list IV. 1 105. In the plural the patronymic affix यञ is elided by II 4 64

14 गर्गवत्सा। Here also यञ affix is elided by II 4. 64.

15 अविमत्तकामविधा or °विद्धा। Avimitta has acute on the first being formed by the नञ particle Both the words lose इञ् patronymic by II 4. 66

16 बाभ्रवशालङ्कायना। The son of Babhru is Bâbhrava, and the son of Salanku or Salanka of नडादि IV 1 99 is Salankayana

17 बाभ्रवदानच्युता। Dâuchyuta takes इञ् in the patronymic which is elided by II 4 66

18 कठकालापा, । Kathâh are those who read the work of Katha, the affix णिनि (IV 3 104) being elided by IV 3 107 Those who study the work of Kalâpin, are Kalâpah the अण् being added by IV 3 108, which required the इन् of Kalâpin to be retained by VI 4 164 but by a Vârtika under VI 4. 144 the इन् portion is elided before अण् ॥

19 कठकौथुमा. । Those who study the work of Kuthumin are कौथुमाः formed by अण् (IV 1 83) the इन् being elided before अण् by VI 4 144 Vârt already referred to above

20 कौथुमलौकाक्षा । Those who study the work of Lokâksha are Laukâkshâh Or the son of Lokaksha is Laukâkshi, the pupils of latter are Laukâkshâh

21 स्त्रीकुमारम्। Strî has accent on the final

22 मौदपैप्पलादा'। The son of Muda is Maudi, the pupils of latter are Maudâh. So also Paippalâdâh

23 मौदपैप्पलादाः. । The double reading of this word indicates that Rule VI 1 223 also applies

24 वत्सजरत or वत्सजरन्त = वत्स + जरत। Vatsa has acute on the final.

25 So also सौश्रुतपार्थवा, The pupils of Susruta and Prithu are so called; they take अण् IV 1 83 26. जरामृत्यू, 27 याज्यानुवाक्ये। Yâjya is formed by ण्यत् added to यज, the ज is not changed to a Guttural by VII 3 66 It has svarita on the final by तित् accent (VI 1 185) Anuvâkya is derived from anu + vach + nyat.

३७७२। महाव्रीह्यपराह्णगृष्टीष्वासजाबालभारभारतहैलिहिलरौरवप्रवृद्धेषु। ६। २। ३८ ॥

महच्छब्द प्रकृत्या व्रीह्यादिषु दशसु। महाव्रीहि। महापराह्णः। महागृष्टिः। महेष्वास'। महाहैलिहिल'। महच्छब्दोऽन्तोदात्तः। 'सन्महत्–' (७४०) इति प्रतिपदोक्तसमास एवाय स्वरः॥ नेह। महतो व्रीहिर्महद्व्रीहिः।

3772. The word महत् (महा) retains its accent before the following व्रीहि, अपराह्ण, गृष्टि, इष्वास, जाबाल, भार, भारत, हैलिहिल, रौरव, and प्रवृद्ध ॥

Thus महाव्रीहिः, महापराह्णः, महागृष्टिः, महेष्वासः, महाजाबालः, महाभार महाभारत, महाहैलिहिल, महारौरव, महाप्रवृद्ध, ॥ The महत् has acute on the final (Un II 84) On the प्रतिपदोक्त maxim already mentioned under VI 2 26 S 3760, this accent will apply to that compound of महत् which it forms under rule II 1 61 S 740 for that is the particular rule of Karmadhâraya compounding relating to mahat (pratipadokta) This rule therefore, will not apply to Genitive Tatpurusha Thus महतां व्रीहिः = महद्व्रीहिः which has accent on the final by VI 1 223

३७७३ । क्षुल्लकश्च वैश्वदेवे । ६ । २ । ३९ ॥

चान्महान् । क्षुल्लकवैश्वदेवम् । महावैश्वदेवम् । क्षुधं लातीति क्षुल्ल । तस्मादज्ञातादिषु कोऽन्तोदात्त ।

3773 The words mahat and kshullaka retain their accent before the word Vaiśvadeva

Thus महावैश्वदेवम्, and क्षुल्लकवैश्वदेवम् ॥ The word kshullaka is derived thus क्षुधं लाति=क्षुल्ल to which the Diminutive क (V 3 73 &c) is added and the word has udatta on the final

३७७४ । उष्ट्रः सादिवाम्योः । ६ । २ । ४० ॥

उष्ट्रसादी । उष्ट्रवामी । उषेः ष्ट्रनि उष्ट्रशब्द आद्युदात्त ।

3774 The word 'ushtra' retains its accent before 'sâdi' and 'vâmi'

Thus उष्ट्रसादी and उष्ट्रवामी ॥ The word उष्ट्र is derived from उष् by ष्ट्रन् affix (Un IV 162) and has acute on the first (VI 1 197)

३७७५ । गौः सादसादिसारथिषु । ६ । २ । ४१ ॥

गोसाद' । गोसादि । गोसारथि ॥

3775 The word *go* retains its accent before 'sâda', 'sâdi', and 'sârathi'

Thus गां सादः or गा सादयति=गोसाद, गोः सादि =गोसादि, and गोसारथि ॥ साद is formed from सद् with the affix घञ् and forms a Genitive compound (गो साद) Or from the causative verb सादयति, we get गोसाद by adding अण् (III 2 1) गोसादी is formed by णिनि from the same causative root The Krit accent is debarred in the case of साद and सादिन्, the Samâsa-accent VI 1 223 in the case of सारथि ॥

३७७६ । कुरुगार्हपतरिक्तगुर्वसूतजरत्यश्लीलदृढरूपा पारेवडवा तैतिलकद्रूः पण्यकम्बलो दासीभाराणां च । ६ । २ । ४२ ॥

एषां सप्तानां समासानां दासीभारादेश्च पूर्वपदं प्रकृत्या । कुरूणां गार्हपतं कुरुगार्हपतम् । उप्रत्ययान्तः कुरुः ।

'+ वृजेरिति वाच्यम् +' । वृजिगार्हपतम् । वृजिराद्युदात्त ।

रिक्तो गुरु रिक्तगुरु । रिक्ते विभाषा' (३६६८) इति रिक्तशब्द आद्युदात्त । असूता जरती असूतजरती । अश्लीला दृढरूपा अश्लीलदृढरूपा । अश्लीलशब्दो नञ्समासत्वादाद्युदात्त । श्रीर्यस्यास्ति तत् श्लीलम् । सिध्मादित्वाल्लच् कपिलकादित्वाल् लत्वम् । पारे वडवेव पारेवडवा । निपातनादिवार्थे समासो विभक्त्यलोपश्च । पारशब्दो घृतादित्वादन्तोदात्त । तैतिलानां कद्रूः तैतिलकद्रूः । तितिलिनोऽपत्यं छात्रो वेत्यणन्त । पण्यशब्दो यदन्तत्वादाद्युदात्त । पण्यकम्बल. ।

3781. Before a Past Participle in 'kta,' a word ending in the Accusative case retains its accent, when it does not mean a separation.

Thus कष्टश्रितः, ग्रामगतः। कष्ट has acute on the end, ग्राम has acute on the first, as it is formed by the नित् affix मन् added to ग्रस्, the final being replaced by आ (Un I 143) Why do we say 'when not meaning separation'? Observe कान्तारातीतः, because one has taken himself beyond kâutâra.

Vârt.—This rule does not apply when the Past Participle has an upasarga attached: as सुखप्राप्तः, (VI. 4 144) This is an exception to rule VI. 2. 144.

३७८२। तृतीया कर्मणि। ६। २। ४८॥

कर्मवाचके क्तान्ते परे तृतीयान्तं प्रकृत्या। 'त्वोतासः'। रुद्रहतः। महाराजहत। रुद्रो हन्तः। कर्मणि' किम्। रथेन यातो रथयातः॥

3782 A word ending in an Instrumental case retains its accent before the Past Participle in 'kta'. when it has a Passive meaning.

Thus त्वोतास = त्वया ऊताः रक्षिताः 'protected by thee,' रुद्रहत। महाराजहतः। रुद्र is formed by रक् affix (Un II 22) added to the causative रोदि, महाराज is formed by the Samâsânta affix टच्, and has acute on the final. Why do we say 'when having a Passive signification'? Observe रथेनयातः=रथयातः। The 'kta' is added to a verb of motion with an Active significance

३७८३। गतिरनन्तरः। ६। २। ४९॥

कर्मार्थे क्तान्ते परेऽव्यवहितो गति' प्रकृत्या। पुरोहितम्। 'अनन्तर' किम्। अभ्युद्धृतः। कारकपूर्वपदस्य तु सतिशिष्टस्वरबलीयस्त्वमन्यत्र' इति। दूरादागतः। 'थाथ-' (३८७८) इत्यस्यापवादः॥

3783. A word called Gati (1 4. 60) when standing immediately before a Participle in 'kta' having a Passive significance retains its accent

Thus पुरोहितम्। The word पुरस् is end-acute, as it is formed by the affix असि added to पूर्व by V. 3 39. Here one of the following rules would have applied otherwise, namely, either (1) the Samâsa end-acute IV 1 223 (2) or the Indeclinable first member to retain its accent VI 2. 2, (3) or the end-acute by VI. 2 139 and 144. The present sûtra debars all these Why do we say 'immediately'?' Observe अभ्युद्धृत'। Where the distant Gati word अभि does not preserve its accent, but the immediately preceding Gati, उद् does retain its accent, though it is not the first member of the compound word. Compare also VIII 2 70. But in दूरात् + आगतः (âgata being governed by this rule) we have दूरादागतः (II 1 39 and VI 3 2) where VI 2 144 has its scope though it had not its scope in अभि + उद्धृतः = अभ्युद्धृत॥

NOTE —In the former case the following maxim applies कृद्ग्रहणे गतिकारकपूर्वस्यापि ग्रहणं। 'A Krit affix denotes whenever it is employed, a word-form which begins with that to which that Krit affix has been added, and which ends with the Krit

affix, but moreover should a Gati or a noun such as denotes a case-relation have been prefixed to that word form, then the Krit affix must denote the same word-form together with the Gati or the noun which may have been prefixed to it.' In the second example, this maxim is not applied, because scope should be given to the word अनन्तर in this aphorism When the Participle has not a Passive significance, the rule does not apply because the word कर्मणि is understood here also, as प्रकृत: कट देवदत्त: । This sûtra debars VI 2 144

३७८४ । तादौ च निति कृत्यतौ । ६ । २ । ५० ॥

तकारादौ निति तुशब्दवर्जिते कृति परेऽनन्तरो गतिः प्रकृत्या । 'अग्नेरायो नृतमस्य प्रभूतौ' । 'संगतिं गोः' । कृत्स्वरापवादः । 'तादौ' किम् । प्रजल्पाकः । 'निति' किम् । प्रकर्ता । तृजन्तः । 'अतौ' किम् । आगन्तु ॥

3784 An immediately preceding Gati retains its original accent before (a word formed by) a Krit-affix beginning with *t* which has indicatory *n*, but not before *tu*

Thus अग्निरायो नृतमस्य प्रभूतौ (Rig Veda III 19 3) प्रकर्ता (with तृन्) प्रकर्तुम् (with तुमुन्), प्रकृतिः (with क्तिन्) । This sûtra debars the Krit-affix accent (VI. 2. 139) Why do we say 'before an affix beginning with त' ? Observe प्रजल्पाकः formed with the affix षाकन् (III. 2. 155), and the Gati प्र, the accent being governed by VI 2 139 Why do we say 'which is नित्' ? Observe प्रकर्ता formed by तृच् affix When a Krit-affix takes the augment इट्, it does not lose its character of beginning with त् on the Vârtika कृदुपदेशो वा ताद्यर्थमिडर्थम् । Thus प्रलपिता, प्रलपितुम् । Why do we say 'but not before तु' ? Observe आगन्तुः with the Unadi affix तुन् ॥

३७८५ । तवै चान्तश्च युगपत् । ६ । २ । ५१ ॥

तवैप्रत्ययान्तस्यान्त उदात्तो गतिश्चानन्तरः । प्रकृत्या युगपच्चैतदुभयं स्यात् । 'अन्वेतवा उ' । कृत्स्वरापवादः ॥

3785 An immediately preceding Gati retains its original accent before an Infinitive in *tavai* (III. 4. 14) but whereby simultaneously the final has the acute as well.

Thus अन्वेतवै । All upasargas have acute on the first except 'abhi' which therefore has acute on the final. (Phit IV. 13) which declares उपसर्गाश्चाभिवर्जम् । This debars कृत् accent (VI. 2 139) and is an exception to the rule that in a single word, a single syllable only has acute

३७८६ । अनिगन्तोऽञ्चतौ वप्रत्यये । ६ । २ । ५२ ॥

अनिगन्तो गतिर्वप्रत्ययान्तेऽञ्चतौ परे प्रकृत्या । 'ये पराञ्चस्तान्' । 'अनिगन्तः' इति किम् । प्रत्यञ्चो यन्तु । कृत्स्वरात्परत्वादयमेव । 'उदिङ्कुभ्याणि क्रमुङ्गो परा'चः' । 'वप्रत्यये' किम् । उदञ्चनम् ॥

3786 An immediately preceding Gati not ending in 'i' or 'u' retains its original accent before 'añch' when an affix having a 'v' follows.

Thus परा॒ञ्चः in ये परा॒ञ्चस्तान् (Rig Veda I 164 19) The accent is acute and optionally svarita by VIII 2 6 Why do we say 'not ending in इ or उ'? Observe प्रत्यञ्च, here by VI 2 139 the second member retains its original accent Why do we say 'before an affix व'? Observe उदञ्चनः। When the nasal of 'añch' is elided, then rule VI 1 222 presents itself, but that rule is superseded when a Gati not ending in इ or उ precedes, because the present rule is subsequent Thus परा॒च in अहि वृत्राणि कश्रुहो पराच (Rig Veda VI 25 3) In some texts, the reading is अञ्चतावप्रत्यये। The affix व is like क्विप् &c, (VI 1 67).

३७८७ । न्यधी च । ६ । २ । ५३ ॥

वप्रत्ययान्तेऽञ्चतावगमन्तावपि न्यधी प्रकृत्या । न्यङ्कुतानः । 'उदात्तस्वरितयोर्यणः -' (३६५७) इति अस्त्वतेरकारः स्वरितः । अध्यङ् ॥

3787 The Gatis '*ni*' and '*adhi*' however, retain their original accent before 'añch' followed by a 'v' affix

Thus न्यङ्। The अ becomes svarita by VIII 2 4 S 3657 So also अध्यङ् ॥

३७८८ । ईषदन्यतरस्याम् । ६ । २ । ५४ ॥

ईषत्कडारः । ईषदित्ययमन्तोदात्तः । ईषद्भेद इत्यादौ कृत्स्वर एव ॥

3788 The word 'îshat,' when first member of a compound, may optionally preserve its original accent

Thus ईषत्कडार or ईषत्कडारः। ईषत् has acute on the final But in ईषद्भेदः &c, the Krit-accent will necessarily take place (VI 2 139), no option being allowed, because the compounds to which the present rule applies are, on the maxim of pratipadokta, those formed by ईषत् with non Krit words under II, 2 7

३७८९ । हिरण्यपरिमाणं धने । ६ । २ । ५५ ॥

सुवर्णपरिमाणवाचि पूर्वपदं वा प्रकृत्या धने । द्वे सुवर्णे परिमाणमस्येति द्विसुवर्णं । तदेव धनं द्विसुवर्णधनम् । बहुव्रीहावपि परत्वाद्विकल्प एव । 'हिरण्यम्' किम् । प्रस्थधनम् । 'परिमाणम्' किम् । काञ्चनधनम् । 'धने' किम् । निष्कमाला ॥

3789 The first member, denoting the quantity of gold retains optionally its original accent, before the word धन ॥

Thus द्विसुवर्णधनम् or द्विसुवर्णधनम्। This is a Karmadhâraya compound द्वे सुवर्णे परिमाणमस्य = द्विसुवर्णं, तदेव धनम्। It may also be treated as a Bahuvrihi compound, then the accent will be of that compound, as द्विसुवर्णधन or द्विसुवर्णधनं। Why do we say 'gold'? Observe प्रस्थधनम्। Why do we say 'quantity'? Observe काञ्चनधनम्। Why do we say 'धन'? Observe निष्कमाला ॥

३७९० । प्रथमोऽचिरोपसंपत्तौ । ६ । २ । ५६ ॥

प्रथमशब्दो वा प्रकृत्याभिनवत्वे । प्रथमवैयाकरणः । संप्रति व्याकरणमध्येतुं प्रवृत्त इत्यर्थः । प्रथमशब्दः प्रथेरमजन्तः । 'अचिर-' इति किम् । प्रथमो वैयाकरणः ॥

3790 The word 'prathama' when standing first in a compound, retains optionally its original accent, when meaning 'a novice.'

The word प्रथमोऽचिरोपसंपत्ति = अचिरोपसंपत्ति or अभिनवत्वम् । Thus प्रथमवैयाकरणः or प्रथमवैयाकरणः = सम्प्रतिव्याकरणमध्येतुं प्रवृत्त 'one who has recently commenced to study Grammar' The word प्रथम is derived from प्रथ by अमच् (Un V 68) and by चित् accent the acute falls on the last Why do we say 'when meaning a Novice?' Observe प्रथमवैयाकरणः (वैयाकरणानामाद्यो मुख्यो वा स. स) 'the first Grammarian or a Grammarian of the first rank' It will *always* have acute on the final

३७९१ । कतरकतमौ कर्मधारये । ६ । २ । ५७ ॥

वा प्रकृत्या । कतरकठ । कर्मधारयग्रहणमुत्तरार्थम् । इह तु प्रतिपदोक्तत्वादेव सिद्धम् ॥

3791 The words कतर and कतम, standing as the first member of a compound, retain optionally their original accent, in a Karmadhâraya

Thus कतरकठः or कतरकठः, कतमकठ or कतमकठः । The word Karmadhâraya is used for the sake of the next sûtra, this sûtra could have done without it as 'katara' and 'katama' by the maxim of pratipadokta, form only Karmadhâraya compound, by II 1 63

३७९२ । आर्यो ब्राह्मणकुमारयोः । ६ । २ । ५८ ॥

आर्यकुमारः । आर्यब्राह्मणः । आर्यो ण्यदन्तत्वादन्तस्वरितः । 'आर्य' किम् । परमब्राह्मणः । 'ब्राह्मणादि—' इति किम् । आर्यक्षत्रिय । कर्मधारय इत्येव ॥

3792 The word 'ârya' optionally retains its original accent in a Karmadhâraya, before the words 'Brâhmaṇa' and 'kumâra'

Thus आर्यब्राह्मण or आर्यब्राह्मणः, आर्यकुमार or आर्यकुमारः । The word आर्य is formed by ण्यत affix and has svarita on the final Why do we say 'Ârya' Observe परमब्राह्मणः, परमकुमारः । Why do we say before 'Brahmana' and 'Kumâra'? Observe आर्यक्षत्रियः । Why 'Karmadhâraya?' Observe आर्यस्य ब्राह्मणः = आर्यब्राह्मणः । According to the Accentuated Text the accent is आर्य (Pro Bohtlingk)

३७९३ । राजा च । ६ । २ । ५९ ॥

ब्राह्मणकुमारयो परतो राजा वा प्रकृत्या कर्मधारये । राजब्राह्मण । राजकुमारः । योगविभाग उत्तरार्थः ॥

3793 The word 'râjan,' retains optionally its accent before the words 'Brâhmaṇa' and 'Kumâra', in a Karmadhâraya

Thus राजब्राह्मण or राजब्राह्मणः, राजकुमारः or राजकुमारः । The word राजन् is formed by the affix कनिन् added to राज (Un I 156) But राज्ञो ब्राह्मण = राजब्राह्मण where the compound is not Karmadhâraya The making of this a separate aphorism is for the sake of the subsequent sutra into which the anuvritti of राजन् runs and not that of आर्य ॥

३७९४ । षष्ठी प्रत्येनसि । ६ । २ । ६० ॥

षष्ठ्यन्तो राजा प्रत्येनसि परे वा प्रकृत्या । राजप्रत्येना । 'षष्ठी' किम् । अन्यत्र न ॥

3794 The word 'râjan' ending in the Genitive case, optionally retains its accent, before the word 'pratyenas'

The words राजन् and अन्यतरस्याम् are understood here also Thus राज्ञः प्रत्येना or राज्ञ· प्रत्येना । प्रतिगत एन. पाप यस्य = प्रत्येनस । The sign of the Genitive is not elided by VI 3 21 When आक्रोश is not meant, we have, राजप्रत्येनाः or राजप्रत्येना । Why do we say 'ending in the Genitive'? Observe राजा चासौ प्रत्येनाश्च = राजप्रत्येना, no option.

३७९५ । क्ते नित्यार्थे । ६ । २ । ६१ ॥

क्तान्ते परे नित्यार्थे समासे पूर्वं वा प्रकृत्या । नित्यप्रहसित । 'कालाः' (६९०) इति द्वितीयासमासोऽयम् । नित्यशब्दस्त्यबन्त आद्युदात्तः । हसित इति थाथादिस्वरेणान्तोदात्तः । 'नित्यार्थे' किम । मुहूर्तप्रहसितः ॥

3795 A word having the sense of 'always', retains optionally its accent, before a Past Participle in 'kta'

Thus नित्यप्रहसित or नित्यप्रहसित । These are Accusative compounds formed under Rule II 1 28 S 690, नित्य is formed by त्यप् affix, added to the upasarga नि (IV 2 104 Vârt), and has acute on the first, the upasarga retaining its accent, the affix being anudâtta (III 1, 4) हसित as end-acute by VI 2 144 S 3878 Why do we say 'when the first term means always'? Observe मुहूर्तप्रहसित ॥

NOTE —In the case of नित्यप्रहसित &c., the samâsa accent VI 1 223 was first set aside by the Accusative Tatpurusha accent VI. 2. 2, this in its turn was set aside by क्त accent VI 2 144, which is again debarred by the present

३७९६ । ग्राम· शिल्पिनि । ६ । २ । ६२ ॥

वा प्रकृत्या । ग्रामनापित· । ग्रामशब्द आद्युदात्त. । 'ग्रामः' किम् । परमनापितः । 'शिल्पिनि' किम् । ग्रामरथ्या

3796. The word 'grâma' when first member of a compound, optionally retains its accent, before a word denoting a 'professional man or artisan'

Thus ग्रामनापित or ग्रामनापित, ग्रामकुलाल or ग्रामकुलाल । The word ग्राम was acute on the first as it is formed by the affix मन्िन् (Un I 148) Why do he say 'ग्राम'? Observe परमनापित । Why do we say 'a śilpi, a professional workman'? Observe ग्रामरथ्या, where there is no option.

३७९७ । राजा च प्रशंसायाम् । ६ । २ । ६३ ॥

शिल्पिवाचिनि परे प्रशमार्थं राजपद वा प्रकृत्या । राजनापितः । राजकुलाल. । 'प्रशंसायाम् किम्' । राजनापित । 'शिल्पिनि' किम् । राजहस्ती ॥

3797 The word 'rajan' followed by a profession denoting noun, optionally retains its accent, when praise is to be expressed

Thus राजनापितः or राजनापितः, राजकुलाल or राजकुलाल 'A royal barber i e a skilful barber or one fit to serve the king even' &c It may be either a Karmadhârbya or a Genitive compound Why do we say 'राजन्'? Observe परमनापितः। Why do we say 'when denoting praise'? Observe राजनापितः. 'king's barber' Why do we say 'a professional man'? Observe राजहस्ती 'a royal elephant

३७९८ । आदिरुदात्तः। ६ । २ । ६४ ॥

अधिकारोऽयम् ॥

3798 In the following up to VI 2 91 inclusive, the phrase 'the first syllable in—(the word standing in the Nominative) has the acute,' is to be always supplied

This is an adhikâra aphorism The first syllable of the पूर्वपद will get the acute in the following aphorisms In short, the phrase 'adiudatta' should be supplied to complete the sense of the subsequent sûtras The word आदि 'the first syllable' is understood upto VI 2 91, the word उदात्त has longer stretch it governs upto VI 2 237

३७९९ । सप्तमीहारिणौ धर्म्येऽहरणे । ६ । २ । ६५ ॥

सप्तम्यन्तं हारिवाचि च आद्युदात्तं धर्म्ये परे। देयं यः स्वीकरोति स हारीत्युच्यते। धर्म्यमित्याचारनियतं देयम्। मुकुटेकार्षापणम्। हलेद्विपदिका। 'संज्ञायाम' (७२१) इति सप्तमीसमासः। 'कारनाम्नि च–' (९६८) इत्यलुक्। याज्ञिकाश्वः। वैयाकरणहस्ती। क्वचिदयमाचारो मुकुटादिषु कार्षापणादि दातव्यं याज्ञिकादीनां त्वश्वादिरिति। धर्म्ये–' इति किम्। स्तम्बेरमः। 'अहरणे' किम्। वाडवाहरणम्। वडवाया अयं वाडवः। तस्य बीजनिषेकादुत्तरकालं शरीरपुष्ट्यर्थं यद्दीयते तद्धरणमित्युच्यते। परोऽपि कृत्स्वरो हारिस्वरेण बाध्यत इत्यहरण इति निषेधेन ज्ञाप्यते। तेन वाडवहार्यमिति हारिस्वरः सिध्यति ॥

3799 The first member of a compound, if in the Locative case or denoting the name of the receiver of a tax, has acute on the first syllable, when the second member is a word denoting 'what is lawful', but not when it is 'harana'

The word हारिन् means 'he who appropriates the dues or taxes' and धर्म्यम् means 'the due or tax which has been determined by the custom or usage of the country, town, sect or family, that which one is lawfully entitled to get' The word धर्म्य is formed by यत् under IV 4 91 and 92, and has the sense of both Of Locative words we have the following examples —मुकुटे-कार्षापणम्, हले-द्विपदिका। These compounds are formed under II 1 44, S 721 and the sign of the Locative is not elided by VI 3 9 and 10, S 968 With the name of a due-receiver हारी we have the following —याज्ञिकाश्वः 'the horse which is the customary due of the sacrificer' So also वैयाकरणहस्ती। In some places the established usage is to give a kârshâpana coin in a Mukuta &c or to give a horse to a sacrificer &c Why do we say 'what is lawful'? Observe स्तम्बेरमः। Why do we say 'but not before हरण'? Observe वाडवहरणम् 'that which is given to a mare' हरण is that customary food, which is given to a mare, after she has been

covered, in order to strengthen her The word भर्त्री is a Krit formed word, its exclusion here indicates that other Krit-formed words, however, are governed by this rule, when preceded by a जाति denoting word, and thus this sûtra supersedes the Krit accent enjoined by VI 2 139, so far Thus ब्राह्मणभार्यः has acute on the first by this rule, the subsequent VI 2. 139 not applying

३८०० । युक्ते च । ६ । २ । ६६ ॥

युक्तवाचिनि समासे पूर्वमाद्युदात्तम् । गोवल्लवः । 'कर्तव्ये तत्परो युक्तः' ॥

3800 The first member of a compound has acute on the first syllable, when the second member denotes that by whom the things denoted by the first are regulated or kept in order

The word युक्त means 'he who is prompt in the discharge of his appointed duty' *i e* the person appointed to look after Thus गोवल्लवः a cowherd looking after cow.'

३८०१ । विभाषाध्यक्षे । ६ । २ । ६७ ॥

गवाध्यक्ष ॥

3801 The acute is optionally on the first syllable when the word अध्यक्ष follows

Thus गवाध्यक्षः or गवाध्यक्षः 'a superintendent of cows' ॥

३८०२ । पापं च शिल्पिनि । ६ । २ । ६८ ॥

पापनापितः । 'पापाणके-' (७३३) इति प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणात्षष्ठीसमासे न ॥

3802 The word 'pâpa' has optionally acute on the first syllable, when followed by a word denoting a professional man

Thus पापनापितः or पापनापितः This rule applies to the pratipadokta samâsa of पाप, in the sense of censure, as taught in II 1 54 S 733 when it is an appositional compound, and not when it forms a Genitive compound. Thus पापस्यनापित =पापनापित ॥

३८०३ । गोत्रान्तेवासिमाणवब्राह्मणेषु क्षेपे । ६ । २ । ६९ ॥

भार्यासौश्रुत । सुश्रुतापत्यस्य भार्याप्रधानतया क्षेप । अन्तेवासी । कुमारीदाक्षा. । ओदन पाणिनीया । कुमार्यादिलाभकामा ये दाक्षादिभि प्रोक्तानि शास्त्राण्यधीयन्ते त एव क्षिप्यन्ते । भिक्षामाणव । भिक्षा लप्स्येऽहमिति माणव । भयब्राह्मण । भयेन ब्राह्मणः संपद्यते । 'गोत्रा दिषु' किम् । दासीश्रोत्रिय । क्षेपे' किम् । परमब्राह्मण. ॥

3803 The first syllable of the first member of a compound has the acute accent before a Patronymic name or a scholar name, as well as before 'Mâṇava' and 'Brâhmaṇa,' when a reproach is meant

Thus भार्यासौश्रुतः 'a descendant of Suśruta, under the petticoat government of his wife,' The compounding takes place by the analogy of शाकपार्थिव. । The

above is an example of a Gotra word Now with scholar names कुँमारीदाक्षा 'the pupils of Daksha, for the sake of marriage *i e* who study the work of Daksha or make themselves the pupils of Daksha, for the sake of girls' and श्रोँदनपाणिनीया &c भिँक्षामाणवः=भिक्षालाभ्योऽ हमिति माणवो भवति। भँयब्राह्मणा 'he who being a Brâhmana by birth, acts like a Brâhmana not willingly, but through fear of punishment'=यो भयेन ब्राह्मणा सपद्यते। The compounding is by II 1 4 where no other rule applies Why do we say 'when followed by a Gotra word?' Observe दासीश्रोत्रियँः। Why do we say 'when reproach is meant?' Observe परमब्राह्मणा ॥

३८०४। अङ्गानि मैरेये। ६। २। ७० ॥

मद्यविशेषो मैरेयः। मधुमैरेयः। मधुविकारस्य तस्य मध्वङ्गम्। 'अङ्गानि' किम। परम मैरेय। 'मैरेये' किम्। पुष्पासव।

3804 The first syllable of the word preceding 'Maireya' gets the acute, when it denotes the ingredient of the same

Thus मँधुमैरेय. 'the maireya prepared from honey' Why do we say when denoting 'an ingredient'? Observe परममैरेयँ ॥ Why do we say 'before मैरेय?' Observe पुष्पासवँ. ॥

३८०५। भक्ताख्यास्तदर्थेषु। ६। २। ७१ ॥

भक्तमन्नम्। भिक्षाकंस। भाजीकंस। भिक्षादयोऽन्नविशेषाः। 'भक्ताख्याः' किम। समाश-शालयः। समशन समाश इति क्रियामात्रमुच्यते। 'तदर्थेषु' किम्। भिक्षाप्रिय.। व्रह्मुव्रीहिरयम। अत्र पूर्वपदमन्तोदात्तम् ॥

3805 A word denoting food, gets the acute on the first syllable, when standing before a word which denotes a repository suited to contain that

Thus भँक्तकंसः, भाँजीकंसः,। The words like भिक्षा, भक्त &c are names of food. Why do we say 'when denoting the name of food'? Observe समाशशालयँः dining halls, (the word समाश=समशनं is the name of an 'action' and not of a 'substance') Why do we say 'tadartheshu suited to contain that'? Observe भिक्षाँप्रिय, which is Bahuvrîhi and the first member gets acute on the final

३८०६। गोबिडालसिंहसैन्धवेषूपमाने। ६। २। ७२ ॥

धान्यगवः। गोबिडालः। तृणसिंह'। सक्तुसैन्धव'। धान्यं गौरिवेति विग्रहः। व्याघ्रादिः गवाकृत्या सन्निवेशितं धान्य धान्यगवशब्देनोच्यते। 'उपमाने' किम्। परमसिंह ॥

3806. A word denoting the object of comparison gets the acute on the first syllable when standing before गो, बिडाल, सिंह, and सैन्धव ॥

Thus धाँन्यगव = धान्य गौरिव। The compounding takes place by II 1 56 the words गो &c, being considered to belong to Vyaghradi class, which is an Akritigana The meaning of the compound must be given according to usage and appropriateness Thus धान्यगवः means गवाकृत्याऽवस्थितं धान्य। So also गोबिडाल,

तृ॑णसिंहः, स॑क्तुसैन्धवः, । Why do we say 'when denoting the object of comparison'? Observe परमसिंहः ॥

३८०७ । अके जीविकार्थे । ६ । २ । ७३ ॥

अकप्रत्ययान्ते उत्तरपदे जीविकार्थवाचिनि समासे पूर्वपदमाद्युदात्तम् । द॑न्तलेखकः । यस्य दन्तलेखनेन जीविका । 'नित्यं क्रीडा-' (७११) इति समासः । 'अके' किम् । रमणीयकर्ता । 'जीविकार्थे' किम् । इक्षुभक्षिका मे धारयसि ॥

3807 The first member of a compound has the acute on the first syllable, when the second-member is a word ending in the affix 'aka,' and the compound expresses a calling by which one gets his living

Thus द॑न्तलेखक = दन्तलेखेन यस्य जीविका । The compounding takes place by II. 2 17 S 711 Why do we say when meaning 'means of living'? Observe इक्षुभक्षिका मे धारयसि । All affixes which ultimately become अक by taking substitutes, are called अक affixes Thus ण्वुल्, वुन्, &c are अक affixes (VII 1 1) Why do we say 'ending in the affix अक'? Observe रमणीयकर्ता । Here the compounding takes place by II 2 17, and the affix तृच् is added in the sense of sport and not of livelihood

३८०८ । प्राचां क्रीडायाम् । ६ । २ । ७४ ॥

प्राग्देशवासिनां या क्रीडा तद्वाचिनि समासे अकप्रत्ययान्ते परे पूर्वमाद्युदात्तं स्यात् । उ॑द्दालकपुष्पभञ्जिका । 'संज्ञायाम्' (३२८६) इति ण्वुल् । 'प्राचाम्' किम् । जीवपुत्रप्रचायिका । इयमुदीचां क्रीडा । 'क्रीडायाम्' किम् । तव पुष्पप्रचायिका । पर्याये ण्वुच् ॥

3808 A compound the second member of which is a word ending in अक affix, and which denotes the sport of the Eastern people, gets the acute accent on the first syllable

Thus उ॑द्दालकपुष्पभञ्जिका । These are formed by ण्वुल affix (III 3. 109 S 3286,) and the compounding takes place by II 2 17 S 711 Why do we say 'of the Eastern Folk'? Observe जीवपुत्रप्रचायिका, which is a sport of the Northern People Why do we say 'when denoting a sport'? Observe तवपुष्पप्रचायिका 'thy turn for &c' which is formed by ण्वुच् (III 3 111) and denotes 'rotation or turn'

३८०९ । अणि नियुक्ते । ६ । २ । ७५ ॥

अण्णन्ते परे नियुक्तवाचिनि समासे पूर्वमाद्युदात्तम् । छ॑त्रधारः । 'नियुक्ते' किम् । काण्डलावः ॥

3809 A compound, the second member of which is a word ending in the Krit-affix अण् and which denotes a functionary, gets the acute on the first syllable

Thus छ॑त्रधारः । Why do we say when meaning 'a functionary'? Observe काण्डलावः ॥

३८१० । शिल्पिनि चाऽकृञः । ६ । २ । ७६ ॥

शिल्पिवाचिनि समासेऽयणन्ते परे पूर्वमाद्युदात्तं स चेदण्कृञः परो न भवति । तन्तुवायः । 'शिल्पिनि' किम् । काण्डलावः । 'अकृञः' किम् । कुम्भकारः ॥

3810. And when such a compound ending in अण् affix denotes the name of a professional man, but not when the second term is कार (derived from कृञ्), the acute is on the first syllable of the first word

Here also the second term ends in अण् affix Thus त॑न्तुवाय॰ । Why do we say when denoting 'a work-man or professional person'? Observe काण्डला॒वः । Why do we say 'but not when the affix अण् comes after कृ'? Observe कुम्भका॒रः ॥

३८११ । संज्ञायां च । ६ । २ । ७७ ॥

अणन्ते परे । तन्तुवायो नाम कृमिः । 'अकृञ' इत्येव । रथकारो नाम ब्राह्मणः ॥

3811 Also when such an upapada compound ending in अण् affix denotes a Name, the acute falls on the first syllable but not when the second term is कार ॥

Thus त॑न्तुवाय., 'a kind of insect, spider' But not so अण् with कृ, as रथका॒रः 'the name of a Brâhmana caste'

३८१२ । गोतन्तियवं पाले । ६ । २ । ७८ ॥

गोपाल.। तन्तिपालः । यवपाल.। अनियुक्तार्थो योगः । 'गो' इति किम् । वत्सपालः । 'पाले' इति किम् । गोरक्ष. ॥

3812 The words गो, तन्ति and यव get the acute on the first syllable when followed by पाल ॥

Thus गो॑पाल, त॑न्तिपाल, य॑वपाल. । The word तन्ति is the rope with which calves are tied (तनु विस्तारे + क्तिच) This applies to words not denoting a functionary, which would be governed by VI 2 75 S. 3809 Why do we say गो &c? Observe वत्सपा॒लः । Why do we say 'followed by पाल'? Observe गोर॒क्ष. ॥

३८१३ । णिनि । ६ । २ । ७९ ॥

पुष्पहारी ॥

3813. A compound ending in the Krit-affix णिनि (इन्) has the acute on the first syllable of the first member

Thus पु॑ष्पहारिन् ॥

३८१४ । उपमानं शब्दार्थप्रकृतावेव । ६ । २ । ८० ॥

उपमानवाचि पूर्वपदं णिन्यन्ते परे आद्युदात्तम् । उष्ट्रक्रोशी । ध्वाङ्क्षरावी । उपमानग्रहणमस्य पूर्वयोगस्य च विषयविभागार्थम् । 'शब्दार्थप्रकृतौ' किम् । वृकवञ्ची । 'प्रकृतिग्रहणम्' किम् । प्रकृतिरेव यत्रोपसर्गनिरपेक्षा शब्दार्था तत्रैव यथा स्यात् । इह मा भूत् । गर्दभोच्चारी ॥

3814 When the first member of a compound expresses that with which resemblance is denoted, then it has acute on the first

syllable, before a word formed by णिनि affix, only then, when such latter word is a radical without any preposition, and means 'giving out a definite sound like so and so.'

The word उपमान means the object with which something is likened . शब्दार्थ means 'expressing a sound', प्रकृति means 'root, without any preposition.' Thus उ॑ष्ट्रक्रोशिन्, ध्वाङ्क्षरावित्। The word उपमान् shows the scope of this sutra as distinguished from the last So that, when the first term is an उपमान word, the preceding sûtra will not apply, though the second member may be a णिनि formed word,

When the second term is not a word denoting sound, the rule will not apply. At वृकवञ्चि॑न् which retains kṛit accent (VI 2 139).

Why do we say 'a radical word without any preposition? Observe गर्द॑भोच्चारिन्। Here the second term radically (i e, charm) does not denote sound, but it is with the help of the Preposition उत् that it means sound The force of अत्र is that the उपमान words are restricted Such words get acute on the first syllable *only then*, when the second member is a radical sound name.

३८१५ । युक्तारोह्यादयश्च । ६ । २ । ८१ ॥

आद्युदात्ताः । युक्तारोही । आगतयोधी । क्षीरहोता ॥

3815 The compounds yuktârohin &c, have acute on the first syllable

Thus 1 यु॑क्तारोही, 2 आ॑गतरोही, 3 आ॑गतयोधी, 4 आ॑गतवञ्ची, 5 आ॑गतनर्दी, 6 आ॑गतमत्स्यी, 7 आगतप्रहारी। These are formed by णिनि affix, and are illustrations of Rule VI 2 79 Some say, these declare a restrictive rule with regard to the first and second members of these terms. Thus रोहिन् &c must be preceded by युक्त &c and युक्त &c followed by रोहिन् &c to make VI 2 79 applicable Thus वक्षारोहि॑न् though ending in णिनि does not take acute on the first, so युक्ताध्यायि॑न्। 8 आगतमत्स्या or °मत्स्य, 9 क्षी॑रहोता, 10 भ॑गिनीभर्ता। The last two are Genitive compounds under Rule II 2 9 11 ग्रा॑मगोधुक्, 12 अ॑श्वत्रिरात्र., 13 ग॑र्गत्रिरात्र, 14 व्यु॑ष्टत्रिरात्र, 15 ग॑णपाद' (गणपाद.), 16 ए॑कपाद.। All these are genitive compounds 17 ए॑कशितिपात्=एक शिति पादेऽस्य। This is a Bahuvrîhi of three terms The word एकशिति is a Taddhitârtha Samâsa (II 1. 51), and being a Tatpurusha, required acute on the final, as the Tatpurusha accent is stronger This declares acute on the first Moreover by VI 2 29, this word एकशिति would have acute on the first as it is a Dvigu ending in a simple vowel But the very fact that this word is enumerated here, shows that other Dvigu compounds in शिति are not governed by VI 2 29, therefore द्विशिति॑पाद् has acute on ति। The enumeration of the एकशितिपात् further proves by implication that the (एकशितिपात् स्वरवचन' ज्ञापक त्रिसिद्ध स्वरबलीयस्त्वस्य) accent for the application of which a case is present is stronger (See Mahâbhâshya II 1 1). The class of compounds known as पा॑त्रेसमित &c, (II 1 48) also belongs to this class.

1 युक्तारोही, 2 आगतरोही, 3 आगतयोधी, 4 आगतवञ्ची 5 आगतनर्दी (आगतनर्दी), 6 आगतप्रहारी, 7 आगतमत्स्य, (आगतमत्स्या), 8 क्षीरहोता, 9 भगिनीभर्ता, 10 ग्रामगोधुक्

11 अश्वत्रिरात्र 12 गर्गत्रिरात्र, 13 व्युष्टित्रिरात्र, 14 गणपाद. (शणपाद), 15 एकशितिपात्, 16 पात्रेसमितादयश्च (पात्रेसमितादयश्च). 17 समपाद ॥

३८१६ । दीर्घकाशतुषभ्राष्ट्रवटजे । ६ । २ । ८२ ॥

कुटीज । काशज. । तुषज । भ्राष्ट्रज । वटज ॥

3816 When the first member is a word ending in a long vowel, or is 'kâśa,' tusha, 'bhrâshtra' or vata, and is followed by 'ja' the acute falls on the first syllable

Thus कुटीज, का॑शज, तु॑षज, भ्रा॑ष्ट्रज, व॑टज । These are formed by the affix ड added to जन् (III 2 97)

३८१७ । अन्त्यात्पूर्वं बह्वचः । ६ । २ । ८३ ॥

बह्वच. पूर्वं स्यान्त्यात्पूर्वं पदमुदात्त जे उत्तरपदे । उपसरज । आमलकीज । 'बह्वच' किम् । दग्धजानि तृणानि ॥

3817 In a word consisting of more than two syllables, followed by *ja*, the acute falls on the syllable before the last

Thus उपस॑रज, आमल॑कीज., and ब॒ड॑वाज. (though the last two words have upapadas ending in a long vowel, the accent is governed by this sûtra and not the last) Why do we say "a Polysyllabic first member" ? Observe दग्धजानि तृणानि ॥

३८१८ । ग्रामेऽनिवसन्तः । ६ । २ । ८४ ॥

ग्रामे परे पूर्वं पदमुदात्तम । तच्चेन्निवसद्वाचि न । मल्लग्राम॰ । ग्रामशब्दोऽत्र समूहवाची देवग्राम । देवस्वामिक । 'अनिवसन्त' किम । दाक्षिग्रामः । दाक्षिनिवस ॥

3818. Before 'grâma' the first syllable of the first member has acute, when thereby inhabitants are not meant

Thus म॑ल्लग्रामः । Here ग्राम is equal to समूह 'an assembly' देवग्रामः=देवस्वामिक. । Why do we say 'when not meaning inhabitants'. Observe दाक्षिग्राम, 'a village inhabited by the decendants of Daksha'

३८१९ । घोषादिषु च । ६ । २ । ८५ ॥

दाक्षिघोषः । दाक्षिकटः । दाक्षिह्रद. ॥

3819. The first member has acute on the first syllable when followed by *ghosha* &c.

Thus दा॑क्षिघोष., दा॑क्षिकट॰, दा॑क्षिपल्वल॰, दा॑क्षिबदरी, दाक्षिवल्लभः, दा॑क्षिह्रदः, दा॑क्षिपिङ्गल, ॰दाक्षिपिशङ्ग. ॰दाक्षिमाला, दाक्षिरक्षा, ॰दाक्षिशाला, or (॰रक्ष or ॰शालः), ॰दाक्षिशिल्पी, ॰दाक्ष्यश्वत्थ., ॰दाक्षिशाल्मली, कुन्दतृणम्, श्री॑रामसुनिः, ॰दाक्षिप्रेक्षा, ॰दाक्षिकूट ।

Of the above, those which denote places of habitation, there the first members though denoting inhabitants get the acute accent Some do not read the anuvritti of अनिवसन्त in this aphorism, others however read it

1 घोष, 2 कट (घट), 3 वल्लभ (पल्वल) 4 ह्रद, 5 बदरी (बदर). 6 पिङ्गल, 7 पिशङ्ग, 8 माला, 9 रक्षा (रक्ष), 10 शाला (शाल), 11 कूट, 12 शाल्मली, 13 अश्वत्थ, 14 तृण, 15, शिल्पी, 16 मुनि, 17 प्रेक्षा (प्रेक्षक, प्रेक्षा) ॥

३८२० । छात्र्यादयः शालायाम् । ६ । २ । ८६ ॥

छात्त्रिशाला । व्याडिशाला । यदापि शालान्त समासो नपु सकलिङ्गो भवति तदापि ' तत्पुरुषे शालाया नपु सके' (३८५७) इत्येतस्मात्पूर्व विप्रतिषेधेनायमेव स्वर । छात्त्रिशालम ॥

3820 The words 'chhâtri' &c, get acute on the first syllable when followed by the word 'śâlâ'

Thus छा॑त्त्रिशाला, ऐ॑लिशाला, भा॑ण्डिशाला ॥

Where the Tatpurusha compound ending in शाला becomes Neuter, by the option allowed in II 4 25, there also in the case of these words, the acute falls on the first syllable of the first term, thus superseding VI 2 123 S, 3857 which specifically applies to Neuter Tatpurushas Thus छा॑त्त्रिशालम्, ऐ॑लिशालम् ॥

1 छात्त्रि, 2 पेलि (ऐलि), 3 भाण्ड, 4 व्याडि, 5 आखण्ड, 6 आटि, 7 गामि (गोमि)॥

३८२१ । प्रस्थेऽवृद्धमकर्क्यादीनाम् । ६ । २ । ८७ ॥

प्रस्थशब्द उत्तरपदे कर्क्यादिवर्जितमवृद्ध पूर्वपदमाद्युदात्त स्यात । इन्द्रप्रस्थ । 'अवृद्धम्' किम् । दाक्षिप्रस्थ । 'अकर्क्यादीनाम्' इति किम् । कर्कीप्रस्थ । मकरीप्रस्थ ॥

3821 The first member, which has not a Vriddhi in the first syllable, or which is not 'karkî' &c, gets the acute on the first syllable before 'prastha'

This इ॑न्द्रप्रस्थ । But not in दाक्षिप्रस्थ, which has Vriddhi in the first syllable, nor also in कर्कीप्रस्थ, मघीप्रस्थ. &c

1 कर्की, 2 मघी (मची), 3 मकरी, 4 कर्कन्धु (कर्कन्धू), 5 शमी, 6 करीर, 7 कन्दुक (कटुक), 8 कवल (कुवल, कूरल), 9 बदरी (बदर) ॥

३८२२ । मालादीनां च । ६ । २ । ८८ ॥

वृद्धार्थमिदम । मालाप्रस्थ । शोणाप्रस्थ ॥

3822 The first syllable of 'mâlâ' &c, gets the acute when 'prastha' follows

Thus मा॑लाप्रस्थ, शा॑लाप्रस्थ ॥ This sûtra applies even though the first syllables are Vriddhi vowels In the word एक and शोणा the letters ए and ओ are treated as Vriddhi (I 1 75)

1 माला, 2 शाला, 3 शोणा (शोण), 4 द्राक्षा, 5 क्षाचा, 6 क्षामा, 7 काञ्ची, 8 एक, 9 काम, 10 वैमा ॥

३८२३ । अमहन्नवं नगरे ऽनुदीचाम् । ६ । २ । ८९ ॥

नगरे परे महन्नववर्जित पूर्वमाद्युदात्तं स्यात तच्चेदुदीचां न । ब्रह्मनगरम् । 'अम-' इति किम् । महानगरम् । नवनगरम । 'अनुदीचाम्' किम् । कार्ति नगरम ॥

3823 The first member has acute on the first syllable before the word *nagara* but not when it is the word *mahat*, or *nava*, nor when it refers to a city in the lands of the Northern People.

Thus ब्र॑ह्मनगरम । But not in महानगरम and नवनगरम, Why do we say 'but not of Northern People'? Observe नान्दीनगरम् कार्तिनगरम् ॥

३८२४ । अर्मे चावर्णं द्व्यच्त्र्यच् । ६ । २ । ९० ॥

अर्मे परे द्व्यच्त्र्यच्पूर्वमवर्णान्तमाद्युदात्तम् । गुप्तार्मम् । कुक्कुटार्मम् । 'अवर्णम्' किम् । बृहदर्मम् । 'द्व्यच्त्र्यच्' किम् । कपिञ्जलार्मम् । अमहन्नवमित्येव । महार्मम् । नवार्मम् ॥

3824 A word of two or three syllables ending in 'a' or 'â' (with the exception of 'mahâ' and 'nava') standing before the word 'arma' has acute on the first syllable

Thus गुप्तार्मम्, कुक्कुटार्मम् । Why do we say 'ending in अ (long or short)' ? Observe बृहदर्मम् । Why do we say 'consisting of two or three syllables' ? Observe कपिञ्जलार्मम् । The words महा and नव are to be read here also The rule therefore does not apply to महार्मम and नवार्मम ॥

३८२५ । न भूताधिकसञ्जीवमद्राश्मकज्जलम् । ६ । २ । ९१ ॥

अर्मे परे नैतान्याद्युदात्तानि । भूतार्मम । अधिकार्मम । सञ्जीवार्मम । मद्राश्मग्रहणं संघातविगृहीतार्थम् । मद्रार्मम । अश्मार्मम । मद्राश्मार्मम । कज्जलार्मम ॥

'* आद्युदात्तप्रकरणे दिवोदासादीनां छन्दस्युपसंख्यानम् *' । 'दिवोदासाय दाशुषे' ॥

3825 The following words do not get acute on the first syllable, when standing before 'arma' viz भूत, अधिक, सञ्जीव, मद्र, अश्मन्, and कज्जल ॥

Thus भूतार्मम, अधिकार्मम, सञ्जीवार्मम, मद्रार्मम, अश्मार्मम मद्राश्मार्मम (because the sûtra shows the compounding of those words in madrasmam) कज्जलार्मम । All these compounds have acute on the final by VI 1 223

Vârt —In the Vedas the words दिवोदास &c, have acute on the first syllable Thus दिवोदासाय दाशुषे (Rig Veda IV 30 20)

३८२६ । अन्तः । ६ । २ । ९२ ॥

अधिकारोऽयम् । प्रागुत्तरपदादिग्रहणात् ॥

3826 In the following sûtras up to VI 2 110 inclusive, is to be supplied the phrase 'the last syllable in a word standing in the Nominative case has the acute'

This is an adhikâra aphorism. In the succeeding sutras, the last syllable of the first member of a compound gets the acute accent Thus in the next sûtra the word सर्व gets acute on the final. This adhikara extends up to VI 2 110, inclusive

३८२७ । सर्वं गुणकार्त्स्न्ये । ६ । २ । ९३ ॥

सर्वशब्दः पूर्वपदमन्तोदात्तम् । सर्वश्वेतः । सर्वमहान् । 'सर्वम्' किम् । परमश्वेतः । आश्रयव्याप्त्या परमत्वं श्वेतस्येति । गुणकार्त्स्न्ये वर्तते । 'गुण–' इति किम् । सर्वसौवर्णः । 'कार्त्स्न्ये' किम् । सर्वेषां श्वेततरः सर्वश्वेतः ॥

3827. The acute is on the final of the word 'sarva,' standing as first member before an attributive word, in the sense of 'whole, through and through.'

Thus सर्वश्वेत सर्वमेधान् ॥

Why do we say सर्व ? Observe परमश्वेतः, here the attribute of श्वेत pervades through and through the object referred to, but the accent is not on the final of परम ॥

Why do we say 'attributive word' ? Observe सर्वं सौवर्णं, 'golden', सर्वराजत 'silvery', which do not denote any attribute in their original state but modification In fact it is not गुणकार्त्स्न्य here at all, but a विकारकार्त्स्न्य ॥

Why do we use the word 'Kârtsnya or complete pervasion.' Observe सर्वश्वेततर = सर्वश्वेत here the compounding takes place by the elision of the affix तरप् denoting comparison, and as it shows only comparative, not absolute, whiteness, the rule does not apply Moreover, in this example, the 'kârtsnya' is not that of 'guna' but of 'guni', not of the 'attribute', but of the 'substance'

३८२८ । सज्ञाया गिरिनिकाययोः । ६ । २ । ९४ ॥

एतयो परत पूर्वमन्तोदात्तम् । अञ्जनागिरिः । मौण्डिनिकायः । 'सज्ञायाम्' किम् । परमगिरि. । ब्राह्मणनिकाय ॥

3828 The last syllable of the first member before *giri* and nikâya has the acute, when the compound is a Name

Thus अञ्जनागिरि । The finals of añjana is lengthened by VI 3 117 मौण्डिनिकाय । Why do we say 'when it is a Name' ? Observe परमगिरिः, ब्राह्मणनिकायं ॥

३८२९ । कुमार्यां वयसि । ६ । २ । ९५ ॥

पूर्वपदमन्तोदात्तम् । वृद्धकुमारी । कुमारीशब्द पुंसा सहासंप्रयोगमात्रं प्रवृत्तिनिमित्तमुपादाय प्रयुक्तो वृद्धादिभिः समानाधिकरण । नतु वय इह गह्यते न कुमारत्वमेव । 'वयसि' किम् । परमकुमारी ॥

3829 The last syllable of the first member gets the acute when the word 'kumâri' follows, the compound denoting age.

Thus वृद्धकुमारी 'an old maid' The compounding is by II. 1. 57. The word वृद्धा becomes masculine by VI 3 42 in the example.

Q The word कुमारी was formed by ङीप् by IV 1 20 in denoting the prime of youth, how can this word be now applied to denote old age by being coupled with वृद्धा, it is a contradiction in terms *Ans* The word कुमारी has two senses, one denoting 'a young maiden' and second unmarried virgin' It is in the latter sense, that the attribute वृद्धा is applied Why do we say 'when the compound denotes age' ? Observe परमकुमारी ॥

३८३० । उदकेऽकेवले । ६ । २ । ९६ ॥

अकेवलं मिश्र तद्वाचिनि समासे उदके परे पूर्वमन्तोदात्तम् । गुडोदकम् । स्वरे कृतेऽत्र एकादेशः । 'स्वरितो वानुदात्ते पदादौ' (३६५६) इति पक्षे स्वरितः । 'अकेवले' किम् । शीतोदकम् ॥

3830 Before the word *udaka*, when the compound denotes a mixture, the last syllable of the first member has the acute.

Thus गुँडोदकम or गुडोदकम । When we have already made the ड acute by this rule, then the svarita accent may result optionally, by the combination of the acute अ of guda and the subsequent grave उ of उदक, by rule VIII 2 6 S 3659 The word अकेवल means mixture When mixture is not meant, this rule does not apply As शीतोदकम ॥

३८३१ । द्विगौ क्रतौ । ६ । २ । ९७ ॥

द्विगावुत्तरपदे क्रतुवाचिनि समासे पूर्वमन्तोदात्तम् । गर्गत्रिरात्रः । 'द्विगौ' किम । अतिरात्र । 'क्रतौ' किम । बिल्वहोमस्य सप्तरात्रो बिल्वसप्तरात्र ॥

3831 Before a Dvigu, when the compound denotes a sacrifice, the last syllable of the first member has the acute

Thus गर्गँत्रिरात्र = गर्गाणा त्रिरात्र Why do we say 'before a Dvigu compound' ? Observe अतिरात्रँ (रात्रिमतिक्रान्त इति प्रादिसमास) which being formed by the Samasanta affix अच् (V 4 87) has acute on the final (VI 1 163) Why do we say ' when denoting a sacrifice ' ? Observe बिल्वसप्तरात्र = बिल्वहोमस्य सप्तरात्र ॥

३८३२ । सभाया नपुंसके । ६ । २ । ९८ ॥

सभाया परतो नपुंसकलिङ्गे समासे पूर्वमन्तोदात्तम् । गोपालसभम । स्त्रीसभम । 'सभायाम्' किम । ब्राह्मणसेनम् । 'नपुंसके' किम् । राजसभा । प्रतिपदोक्तनपुंसकग्रहणान्नेह । रमणीयसभम् । ब्राह्मणकुलम ॥

3832 Before the word sabhâ when it is exhibited as Neuter, the first member of the compound gets acute on the last syllable

Thus गोपालँसभम्, स्त्रीँसभम ॥

Why do we say 'before सभा' ? Observe ब्राह्मणसेनम ॥

Why do we say 'when in the Neuter' ? Observe राजसभा ॥

The word सभा becomes Neuter under rules II 4 23 24 therefore when the word सभा does not become Neuter under those rules, then by the maxim of Pratipadokta &c · the accent does not fall on the final of the preceding term, as, रमणीयसभ, here the word सभा is neuter not by the force of any particular rule, but because the thing designated (अभिधेय) is neuter

३८३३ । पुरे प्राचाम् । ६ । २ । ९९ ॥

देवदत्तपुरम् । नान्दीपुरम् । 'प्राचाम्' किम् । शिवपुरम् ॥

3833 Before the word *pura*, when the compound denotes a city of the Eastern People, the final of the first member has the acute

Thus देवदत्तँपुरम, काशिँपुरम्, नान्दीँपुरम् । Why do we say of the Eastern people ' ? Observe शिवपुरम ॥

३८३४ । अरिष्टगौडपूर्वे च । ६ । २ । १०० ॥

पुरे परेऽरिष्टगौडपूर्वे समासे पूर्वमन्तोदात्तम् । अरिष्टपुरम । गौडपुरम् । 'पूर्वे' ग्रहणा किम् । इहापि यथा स्यात् । अरिष्टाश्रितपुरम । गौडभृत्यपुरम् ॥

3834 When the words 'arishta' and 'gauda' stand first, the first member has the acute on the final before the word 'pura'

Thus अरिष्टँपुरम् गौडँपुरम् । By the force of the word पूर्व in the aphorism, we can apply the rule to अरिष्टश्रितँपुरम्, गौडभृत्यपुरम् ॥

३८३५ । न हास्तिनफलकमार्देयाः । ६ । २ । १०१ ॥

पुरे परे नैतान्यन्तोदात्तानि । हास्तिनपुरम् । फलकपुरम् । मार्देयपुरम् । मृदोरपत्यमिति शुभ्रादित्वात् ढक् ॥

3835 But when the word 'hâstina' 'phalaka' and 'mardeya' precede 'pura' the acute does not fall on their final

This is an exception to VI 2 99 Thus हास्तिनपुरम्, फलकपुरम्, मार्देयपुरम् The son of मृदु is मार्देय formed by ढक्, the word belonging to Śubhrâdi class The उ is elided by VI 4 147

३८३६ । कुसूलकूपकुम्भशालं बिले । ६ । २ । १०२ ॥

एतान्यन्तोदात्तानि बिले परे । कुसूलबिलम् । कूपबिलम् । कुम्भबिलम् । शालबिलम् । 'कुसूलादि' किम् । सर्पबिलम् । 'बिल' इति किम् । कुसूलस्वामी ॥

3836, The words कुसूल, कूप, कुम्भ, and शाला have the acute on the last syllable before the word 'bila'

Thus कुसूलँबिलम्, कूपँबिलम्, कुम्भँबिलम्, शालँबिलम् । But not so in सर्पबिलम् । Why do we say 'before बिल'? Observe कुसूलस्वामी ॥

३८३७ । दिक्शब्दा ग्रामजनपदाख्यानचानराटेषु । ६ । २ । १०३ ॥

दिक्शब्दा अन्तोदात्ता भवन्त्येषु । पूर्वेषुकामशमी । अपरकृष्णमृत्तिका । जनपद । पूर्वपञ्चालाः । आख्यानम् । पूर्वयायातम् । पूर्वचानराटम् । शब्दग्रहणं कालवाचिदिक्शब्दस्य परिग्रहार्थम् ॥

3837 Words expressing direction (in space or time) have acute on the last syllable, when followed by a word denoting a village, or a country or a narrative, and before the word 'chânarâta'

Thus पूर्वेषुकामशमी or पूर्व' (VIII 2 6) The compounding takes place by II 1 50 अपरकृष्णमृत्तिका ॥

Country name—पूर्वँपञ्चालाः । These are Karmadhâraya compounds (II 1 58)

Story name :—पूर्वँयायातम् । So also पूर्वँचानराटम् । The employment of the term शब्द in the aphorism shows that time denoting दिक् words as in पूर्वयायातम् should also be included

३८३८ । आचार्योपसर्जनश्चान्तेवासिनि । ६ । २ । १०४ ॥

आचार्योपसर्जनान्तेवासिनि परे दिक्शब्दा अन्तोदात्ता भवन्ति । पूर्वपाणिनीयाः । 'आचार्य-' इति किम् । पूर्वान्तेवासी । 'अन्तेवासिनि' किम् । पूर्वपाणिनीयं शास्त्रम् ॥

3838 The direction denoting words have acute on the final,

before the names of scholars, when such names are derived from those of their teachers

Thus पूर्वपाणिनीया । Compare VP 2 36 Why do we say 'when derived from the names of their Teachers'? Observe पूर्वान्तेवासी। Why do we say 'Scholar-names'? Observe पूर्वपाणिनीय शास्त्रम । (पाणिनीय शास्त्रम् पूर्व चिरन्तनम्) ॥

३८३९ । उत्तरपदवृद्धौ सर्वं च । ६ । २ । १०५ ॥

उत्तरपदस्येत्यधिकृत्य या वृद्धिर्विहिता तद्वत्युत्तरपदे परे सर्वशब्दो दिक्शब्दाश्चान्तोदात्ता भवन्ति । सर्व पाञ्चालक । अपरपाञ्चालक । 'अधिकार' ग्रहणं किम । सर्वमास सर्वकारक ॥

3839 Words denoting direction and the word 'sarva' have acute on the final, before a word which takes Vriddhi in the first syllable of the second term by VII 3 12 and 13

By the sutra उत्तरपदस्य VII 3 10 12, the Vriddhi of the Uttarapada is ordained when the Taddhita affixes having ञ णा, or क follow, the Pûrvapada being सु, सर्व and अर्ध । The word उत्तरपदवृद्धि therefore, means that word which takes Vriddhi, under the rule relating to uttarapada, i e, under rule VII 3 12 and 13 Thus अपरपाञ्चालक, सर्वपाञ्चालक । These are formed by वुञ् affix (IV 2 125)

Why do we say 'which takes Vriddhi in the second term under VII 3 12 and 13?" Had the word उत्तरपदस्येति अधिकृत्य not been used by us in explaining the sutra, then the sûtra, would have run thus वृद्धौ सर्वं च, and would have applied to cases like सर्वमास, सर्वकारक where मास and कारक are Vriddhi words not by virtue of VII 3 12

३८४० । बहुव्रीहौ विश्वं सञ्ज्ञायाम् । ६ । २ । १०६ ॥

बहुव्रीहौ विश्वशब्द पूर्वपदभूत सञ्ज्ञायामन्तोदात्त स्यात । पूर्वपदप्रकृतिस्वरेण प्राप्त स्याद्युदात्तस्यापवाद । 'विश्वकर्मा विश्वदेव' । । 'आविश्वदेव सत्पतिम' । 'बहुव्रीहौ' किम् । विश्वे च ते देवाश्च विश्वेदेवा । 'संज्ञायाम किम । विश्वदेव । प्रागव्ययीभावाद्बहुव्रीह्यधिकार ॥

3840 The word 'viśva' has acute on the final, being first member in a Bahuvrihi when it is a Name

This is an exception to VI. 2 1 by which the first member, in a Bahuvrîhi[1] would have retained its original accent Thus —विश्वकर्मा विश्वदेव (Rig Veda VIII 98 2, आविश्वदेव सत्पतिम ॥

Why do we say in a Bahuvrihi compound? Observe विश्वे च देवाः = विश्वेदेवा ॥

Why do we say when a name? Observe विश्वेदेवा अस्य = विश्वदेव । But विश्वामित्र and विश्वाजिन have acute on the final as they are governed by the subsequent rule VI 2 165 which supersedes this The word Bahuvrih governs the succeeding sûtras up to VI 2 120 inclusive

३८४१ । उदराश्वेषुषु । ६ । २ । १०७ ॥

सञ्ज्ञायामिति वर्तते । वृकोदर. । हयश्व म । हेषु. ॥

3841 The first member in a Bahuvrîhi, before the words 'udara' 'asva' and 'ishu' gets acute on the final syllable, when the compound denotes a Name

Thus वृकोदर, हर्यश्व. and महेषु । This sûtra is also an exception to VI 2 1 by which the first term would have retained its original accent The word वृक has acute on the first by Phit II 7 The word हरि is also first acute as formed by इन् (Un IV 118) The word महत is end acute by V 2 38 Its mention here appears redundant

३८४२ । क्षेपे । ६ । २ । १०८ ॥

उदराश्वेषुषु पूर्वमन्तोदात्त बहुव्रीहौ निन्दायाम । घटोदर । कटुकाश्व । चलाचलेषु. अनुदर इत्यत्र नञ्सुभ्याम्–' (३९०६) इति भवति प्रतिषेधेन ॥

3842 A word before 'udar' 'asva' and 'ishu' in a Bahuvrîhi gets acute on the final, when reproach is meant

Thus घटोदर, कटुकाश्व, चलाचलेषु । The word घट is formed by अच (III 1 134) and has acute on the final, and so it would have retained this accent by VI 2 1 even without this sûtra The word कटुक being formed by कन् (V 3 75) has acute on the first In this and the last sûtra, all the acutes may optionally be changed into svarita by VIII 2 6 But अनुदर and सूदर. have acute on the final by VI 2 172, S 3906 which being a subsequent sûtra, supersedes this present, so far as अन् and सु are concerned

३८४३ । नदी बन्धुनि । ६ । २ । १०९ ॥

बन्धुशब्दे परे नद्यन्त पूर्वमन्तोदात्त बहुव्रीहौ । गार्गीबन्धु । 'नदी' किम् । ब्रह्मबन्धुः ब्रह्मशब्द आद्युदात्त. । 'बन्धुनि' किम । गार्गीप्रियः ॥

3843 In a Bahuvrîhi compound, having the word 'bandhu' as its second member, the first member ending in the Feminine affix 'î' ('nadî' word) has the acute on its final syllable

Thus गार्गीबन्धु । The word गार्गी is formed by adding ङीप (IV 1 16) to गार्ग्य ending in यञ् (IV 1 105), and therefore, it is first acute By VI 2 1 this accent would have been retained, but for the present sûtra

Why do we say 'a Nadî (Feminine in ई) word'? Observe ब्रह्मबन्धुः, the word ब्रह्म has acute on the first syllable as it is formed by मनिन् (Un IV. 146, and it retains that accent (VI 2 1).

Why do we say 'before बन्धु'? Observe गार्गीप्रिय. ॥

३८४४ । निष्ठोपसर्गपूर्वमन्यतरस्याम् । ६ । २ । ११० ॥

निष्ठान्त पूर्वपदमन्तोदात्त वा । प्रधौतपादः । 'निष्ठा' किम् । प्रसेवकमुखः । 'उपसर्गपूर्वम' किम् । शुष्कमुख. ॥

3844 In a Bahuvrîhi compound, a Participle in 'kta' preceded by a preposition, standing as the first member of the compound, has optionally acute on the last syllable

Thus प्रधौतपाद or प्रधौतपादैं (VI 2 169)

Why do we say 'a Nishthâ'? Observe प्रसेवकमुख which is acute in the middle by the krit accent being retained after प्र (VI 2 139)

Why do we say 'preceded by a preposition'? Observe शुष्कमुख which has acute on the first by VI 1 206

३८४५ । उत्तरपदादिः । ६ । २ । १११ ॥

उत्तरपदाधिकार आपादान्तम । आद्यधिकारस्तु 'प्रकृत्या भगालम्' (३८७६) इत्यवधिक ॥

3845 In the following sûtras, up to VI 2 136 inclusive, should always be supplied the phrase 'the first syllable of the second member has the acute'

This is an adhikara aphorism and the word उत्तरपद exerts its influence up to the end of the chapter, while the word आदि has scope up to VI 2 187 exclusive

३८४६ । कर्णो वर्णलक्षणात् । ६ । २ । ११२ ॥

वर्णवाचिनो लक्षणवाचिनश्च पर कर्णशब्द आद्युदात्तो बहुव्रीहौ । शुक्लकर्ण । शंकुकर्ण 'कर्ण' किम । श्वेतपाद । 'वर्णलक्षणात्' किम् । शोभनकर्ण. ॥

3846 In a Bahuvrîhi compound, the word 'karna' standing as second member, has acute on the first syllable, when it is preceded by a word denoting color or mark

Thus with color we have शुक्लकर्ण and with mark name, we have शङ्कूकर्ण. the lengthening of शङ्कु takes place by VI 3 115 The marks of 'scythe,' 'arrow' &c, are made on the ears of cattle to mark and distinguish them It is such a 'mark' which is meant here

Why do we say कर्ण? Observe श्वेतपाद, कूटशृङ्ग here श्वेत being formed by अच (III 1 134) is end acute, and कूट being formed by क (III 1 135) is also end-acute and these accents are retained in the compound

Why do we say 'when preceded by a word denoting color or mark'? Observe शोभनकर्ण where शोभन being formed by युच् (III 2 149) is end acute and this accent is retained (VI 2 1)

३८४७ । संज्ञौपम्ययोश्च । ६ । २ । ११३ ॥

कर्ण आद्युदात्त. । मणिकर्ण । औपम्ये । गोकर्ण ॥

3847 In a Bahuvrîhi, the second member 'karna' has acute on the first syllable, when the compound denotes a Name or a Resemblance

Thus मणिकर्ण, is a Name गोकर्ण, denotes resemblance i e, 'persons having ears like a cow'

३८४८ । कण्ठपृष्ठग्रीवाजङ्घं च । ६ । २ । ११४ ॥

संज्ञौपम्ययोर्बहुव्रीहौ । शितिकण्ठ । काण्डपृष्ठ । सुग्रीवः । नाडीजङ्घ । श्रौपम्ये । खर कण्ठ. । गोपृष्ठ । अश्वग्रीव । गोजङ्घ ॥

3848 In a Bahuvrihi expressing a Name or comparison, the second member कण्ठ, पृष्ठ, ग्रीवा and जङ्घा have acute on the first syllable.

Thus Name शितिकण्ठ । Comparison खरकण्ठ । Name काण्डपृष्ठः । Resemblance गोपृष्ठ । Name सुग्रीव । Resemblance अश्वग्रीव । Name नाडीजङ्घ । Resemblance गोजङ्घ, ॥

The sutra कण्ठपृष्ठग्रीवाजङ्घ is n Neuter gender, and जंघा is shortened, as it is a Samahâra Dvandva In the case of सुग्रीव, the accent would have fallen on the final व by VI 2 172, this ordains acute on ग्री ॥

३८४९ । शृङ्गमवस्थायां च । ६ । २ । ११५ ॥

शृङ्गशब्दो ऽवस्थायां संज्ञौपम्ययोश्चाद्युदात्तो बहुव्रीहौ । उद्गतशृङ्ग । द्व्यङ्गुलशृङ्ग । अत्र शृङ्गोद्गमनादिकृतो गवां देवयोविशेषो ऽवस्था । संज्ञायाम । ऋष्यशृङ्ग । उपमायाम् । मेषशृङ्ग । अवस्था-' इति किम्। स्थूलशृङ्ग ॥

3849 In a Bahuvrihi denoting age, (as well as a Name or a Resemblance), the second member 'sринga' gets acute on the first syllable

Thus उद्गतशृङ्ग, द्व्यङ्गुलशृङ्ग । Here the word शृङ्ग denotes the particular age of the cattle at which the horns come out, or become one inch long Name ऋष्यशृङ्ग । Comparison मेषशृङ्ग । Why do we say when denoting 'age &c' स्थूलशृङ्ग ॥

३८५० । नञो जरमरमित्रमृताः । ६ । २ । ११६ ॥

नञ परास्ते आद्युदात्ता बहुव्रीहौ । 'ता मे जराय्वजरम' । अमरम् । 'अमित्रमर्दय' । 'अवो देवेष्वमृतम' । 'नञ' किम् । ब्राह्मणमित्र । 'ज-' इति किम् । अशत्रु ।

3850 After a Negative Particle, in a Bahuvrihi, the acute falls on the first syllable of जर, मर, मित्र and मृत ॥

Thus अजर, अमर, अमित्र and अमृत । Why do we say after a Negative Particle? Observe ब्राह्मणमित्र । Why do we say जर &c? Observe अशत्रु when the final gets the acute by VI 2 172

३८५१ । सोर्मनसी अलोमोषसी ॥ ६ । २ । ११७ ॥

सो पर लोमोषसी वर्जयित्वा मन्नन्तमसन्तं चाद्युदात्तं स्यात । 'नञ्सुभ्याम्' (३६०४) इत्यस्यापवाद । सु' कर्माण सुरुच' । 'स नो वक्षदनिमान सुब्रह्मा । शिवा पशुभ्यः सुमना सुवर्चा' । सुपेशसस्करति' । 'सो ' किम । कृतकर्मा । 'मनसी' किम् । सुराजा । 'अलोमोषसी' किम । सुलोमा । सूषा' । कपि तु परत्वात कपि पूर्वम (३६०९) इति भवति । सुकर्मकः । सु स्रोत स्कः' ॥

3851 After the adjective *su* in a Bahuvrîhi, a stem ending in *man* and *as* with the exception of *loman* and *ushas* has acute on the first syllable

Thus सुकर्माणः सुरुचः (Rig Veda IV 2 17) सु नो वसदनिमान सुब्रह्मा (Rig Veda VI 22 7) शिवा पशुभ्य सुमना सुवर्चा (Rig Veda X 85 44) सु पेशसकरति (Rig Veda II 35 1) सुकर्मन्, सुधर्मन् सुप्रथिमन्, सुवयस सुयशस सुस्रोतस so also सुध्वंत् and सुध्वंत from the root ध्वस् and ध्वम् with the affix क्विप् । The final स् is changed to द by VIII 2 72 But this substitution is considered asiddha for the purpose of accent, and these words are taken as if still ending in अस ।
Why do we say 'after सु?' Observe कृतकर्मन् कृतयशस । Why do we say 'ending in मन् and अस ?' Observe सुराजन् and सुतक्षन formed by the affix कनिन् (Un I 156), and the accent is on आ and त but with सु, the accent is thrown on the final by VI 2, 172 S 3906 Why do we say with the exception of लोमन and उषस ? Observe सुलोमन and सूषस (VI 2 127) The following maxim applies here अनिनस्मन् ग्रहणान्यर्थवता चानर्थकेन च तदन्तविधि प्रयोजयन्ति 'whenever अन् or इन् or अस or मन्, when they are employed in Grammar, denote by I 1 72, something that ends with अन् or इन् or अस् or मन्, there (अन् इन् अस् and मन्) represent these combinations of letters, both in so far as they possess and also in so far as they are void of, a meaning' Therefore the मन् and अस् void of meaning are also included here Thus धर्मन् is formed by मन् (Un I 140), but कर्मन् is is formed by मनिन् (Un IV 145), and प्रथिमन is formed by इमनिच affix (V 1 122) in which मन् is only a part Similarly यशस is formed by असुन् (Un IV 191), and so also स्रोतस् (Un IV 202), but in सुध्वंस् (सु ध्वस from ध्वस with the affix क्विप् III 2 76) the rule applies also, though अस् is here part of the root. But when the samâsânta affix कप् is added (V 4 154), then the accent falls on the syllable immediately preceding कप for there the subsequent Rule VI 2 173 S, 3907 supersedes the present rule thus सुकर्मक, सुस्रोतस्क ॥

३८५२ । क्रत्वादयश्च । ६ । २ । ११८ ॥

सो पर आद्युदात्ता स्यु' । 'साम्राज्याय सु क्रतु'.' । 'सु प्रतीक' । 'सु हव्य' । 'सु प्रतूर्ति' मनेहसम्' ।

3852 After *su* in a Bahuvrîhi, the acute falls on the first syllable of *kratu* &c

Thus साम्राज्याय सुक्रतु (Rig Veda I 25 10) सुहव्य., सुप्रतीकः । सुप्रतूर्तिमनेहसम् (Rig Veda I 40 4).

३८५३ । आद्युदात्तं द्व्यच्छन्दसि । ६ । २ । ११९ ॥

यदाद्युदात्तं द्व्यचतत्सोरुत्तरं बहुव्रीहावाद्युदात्तम् । 'अधा स्वश्वा'.' । 'सु रथाँ' आतिथिग्वे' निरस्वरेणाश्वरथावाद्युदात्तौ । 'आद्युदात्तम' किम् । 'यासु बाहुः' । 'द्व्यच' किम् । सु गुरसत्सु हिरण्य । हिरण्यशब्दस्त्र्यच ॥

3853 In a Bahuvrîhi compound, in the Chhandas, a word of two syllables with acute on the first syllable, when preceded by *su*, gets acute on the first syllable

In other words, such a word retains its accent Thus —अधा स्वश्वा सु रथाँ आतिथिग्वे (Rig Veda VIII 68 16) here स्वश्व and सुरथ have acute on अ and र, which they had originally also, for अश्व and रथ are formed by क्विन् (Un I 151) and कथन् (Un II 2) respectively and have the नित् accent (VI 1 197).

Why do we say 'having acute on the first syllable'? Observe या सु॑ब॒ाहुः स्व॑ङ्गुरिः (Rig II 32 7) Here बाहु has acute on the final (Un I 27 formed by उ affix and has the accent of the affix III 1 3)

Why do we say 'having two syllables'? Observe सुगुरसत सुहिरण्य. (Rig Veda I. 125 2) This sûtra is an exception to VI 2 172

३८५४ । वीरवीर्यौ च । ६ । २ । १२० ॥

सो परौ बहुव्रीहौ छन्दस्याद्युदात्तौ । 'सु वीरे॑ण र॒यिणा॑' । 'सु॒वी॑र्य॑स्य गोम॑त' । वीर्य शब्दो यत्प्रत्ययान्त । तत्र 'यतोऽनाव' (३७०१) इत्याद्युदात्तत्व नेति वीर्यग्रहणं ज्ञापकम् । तत्र हि सति पूर्वेणैव सिद्ध स्यात ॥

3854 In a Bahuvrîhi compound in the Chhandas, after 'su the words 'vîra' and 'vîrya' have acute on the first syllable

Thus सु॑वीरेण रयिणा (Rig Veda X 122 3) So also सु॑वीर्यस्य गोमत (Rig Veda VIII 95 4) The word वीर्य is formed by यत् affix and by VI 1 213, S 3701 it would have acute on the first But its enumeration in this sûtra shows that Rule VI 1 213, does not apply to वीर्य । The word वीर्य॑ has svarita on the final in the Chhandas, by Phit IV 9 In the classical literature it is âdyudatta

३८५५ । कूलतीरतूलमूलशालाक्षसममव्ययीभावे । ६ । २ । १२१ ॥

उपकूलम । उपतीरम । उपतूलम । उपमूलम् । उपशालम् । उपाक्षम् । सुषमम् । निष मम् । तिष्ठद्गुप्रभृतिष्वेते । 'कूलादि' ग्रहणं किम् । उपकुम्भम । 'अव्ययीभावे' किम । परम कूलम् ॥

3855 In an Avyayîbhâva compound, the following second terms have acute on their first syllable कूल, तीर, तूल, मूल, शाला, अक्ष and सम ॥

Thus उपकू॑लम, उप॑तीरम, उपतू॑लम, उपमू॑लम, उपशा॑लम्, सु॑षमम, नि.ष॑मम् । These last four are to be found in Tishthadgu class of compounds (II. 1. 17)

Why do we say 'कूल &c'? Observe उपकुम्भम् ॥

Why do we say 'in an Avyayîbhâva compound?' Observe परमकूलम, उत्तम कूलम् । After the prepositions परि, प्रति, उप and अप, the words कूल &c would have becomes accentless by VI 2 33, the present sûtra supersedes VI 2 33, and we have accent on कूल &c and not on the Prepositions

३८५६ । कंसमन्थशूर्पपाय्यकाण्डं द्विगौ । ६ । २ । १२२ ॥

द्विकंस । द्विमन्थ । द्विशूर्प । द्विपाय्यम् । द्विकाण्डम । 'द्विगौ' किम् । परमकंस ॥

3856 In a Dvigu Compound the following second members get acute on their first syllable - कंस मन्थ शूर्प, पाय्य and काण्ड ॥

Thus द्विक॑स, (द्वाभ्यां कंसाभ्यां क्रीत the affix टिठन् V 1 25 is elided by V 1. 28) द्विम॑न्थ, (the affix ठञ् V 1 19 is elided by V 1 28) द्विशू॑र्प, (the affix अञ् V 1 26 is elided) द्विपा॑य्य, द्विका॑ण्ड. । Why do we say in a Dvigu? Observe परम कंस ॥

३८५७ । तत्पुरुषे शालायां नपुंसके । ६ । २ । १२३ ॥

शालाशब्दान्ते तत्पुरुषे नपुंसकलिङ्गे उत्तरपदमाद्युदात्तम । ब्राह्मणशालम । 'तत्पुरुषे' किम । दृढशालं ब्राह्मणकुलम् । 'शालायाम' किम् । ब्राह्मणशाला ॥

3857 The word 'śâlâ' at the end of a Tatpurusha compound when exhibited in the Neuter, has acute on the first syllable.

Thus ब्राह्मणशालम् । The compound becomes Neuter by II 4 25

Why do we say 'in a Tatpurusha'? Observe दृढशालं ब्राह्मणकुलम् which is a Bahuvrîhi compound and therefore the first member retains its accent (VI 2 1,) and as the first member is a Nishthâ word, it has acute on the final

Why do we say 'the word शाला?' Observe ब्राह्मणसेनम ॥

Why do we say 'in the Neuter'? Observe ब्राह्मणशाला । Compare VI 2 86

३८५८ । कन्था च । ६ । २ । १२४ ॥

तत्पुरुषे नपुंसकलिङ्गे कन्थान्तम् उत्तरपदमाद्युदात्तम् । सौशमिकन्थम् । आह्वरकन्थम् । 'नपुंसके' किम् । दाक्षिकन्था ॥

3858 In a Neuter Tatpurusha ending in 'kanthâ' the acute falls on the first syllable of the second member

Thus सौशमिकन्थम्, आह्वरकन्थम् । The word सौशमि denotes the descendant of सुशमः (शोभनः शमो अस्य) आह्वर is formed by the preposition आ with the verb ह्वृ and the affix क (III 1 136) The compound is Neuter by II 4 20 These are Genitive compounds When the word is not Neuter we have दाक्षिकन्था ॥

३८५९ । आदिश्चिहणादीनाम् । ६ । २ । १२५ ॥

कन्थान्ते तत्पुरुषे नपुंसकलिङ्गे चिहणादीनामादिरुदात्तः । चिहणकन्थम् । मन्दकन्थम् चे आदिरिति वर्तमाने पुनर्ग्रहणं पूर्वपदस्याद्युदात्तार्थम् ॥

3859 In a Neuter Tatpurushâ ending in 'kanthâ' the first syllable of 'chihana' &c have the acute.

As चिहणकन्थम्, मदरकन्थम्, मद्दुरकन्थम् । The repetition of the word आदि in this sûtra, though its anuvritti was present, indicates that the first syllable on the *first member* gets the acute The word चिहण is derived from the root चिनोति with क्विप् which gives चित् and हण is formed by adding अच् (III, 1 134) to हन् । चित्+हण = चिहण the elision of त् is irregular

३८६० । चेलखेटकटुककाण्डं गर्हायाम् । ६ । २ । १२६ ॥

चेलादीन्युत्तरपदान्याद्युदात्तानि । पुत्रचेलम् । नगरखेटम् । दधिकटुकम् । प्रजाकाण्डम् । चेलादिसादृश्येन पुत्रादीनां गर्हा । व्याघ्रादित्वात्समासः । 'गर्हायाम्' किम् । परमचेलम् ॥

3860 The words चेल, खेट, कटुक and काण्ड at the end of a Tatpurusha have acute on the first syllable, when a reproach is meant

Thus पुत्रचेलम्, नगरखेटम्, (खेट इति तृणनाम, तद्वत् दुर्बल) दधिकटुकम् (कटुकमस्वादु) प्रजाकाण्डम् । The reproach is denoted of the sons &c. by comparing them to चेल &c. The analysis will be पुत्रश्चेलमिव i. e. चेलवत् तुच्छम् and the compounding

takes place under II 1 56 the Vyaghrâdi class being an âkṛtigaṇa When reproach is not meant, we have परमचेलम् ॥

३८६१ । चीरमुपमानम् । ६ । २ । १२७ ॥

वस्त्रं चीरमिव वस्त्रचीरम् । कम्बलचीरम् । 'उपमानम्' किम् । परमचीरम् ॥

3861 The word 'chîra' at the end of a Tatpurusha, has acute on the first syllable, when something is compared with it

Thus वस्त्रम् चीरमिव=वस्त्रचीरम्, कम्बलचीरम । Why do we say 'when comparison is meant ?' Observe परमचीरम् ॥

३८६२ । पललसूपशाकं मिश्रे । ६ । २ । १२८ ॥

घृतपललम् । घृतसूप । घृतशाकम् । 'भक्ष्येण मिश्रीकरणम्' (६९७) इति समास । 'मिश्रे' किम् । परमपललम् ॥

3862 In a Tatpurusha ending in पलल, सूप and शाक the acute falls on the first syllable of these, when the compound denotes a food mixed or seasoned with something

Thus घृतपललम्, घृतसूप, घृतशाकम् = घृतेन मिश्र पलल &c The compounding takes place by II 1 35 S 697 Why do we say 'when meaning mixed or seasoned ?' Observe परमपललम ॥

३८६३ । कूलसूदस्थलकर्षाः सञ्ज्ञायाम् । ६ । २ । १२९ ॥

आद्युदात्तास्तत्पुरुषे । दाक्षिकूलम् । शाण्डिसूदम् । दाण्डायनस्थलम् । दाक्षिकर्षः । ग्रामसञ्ज्ञा एता । 'सञ्ज्ञायाम्' किम् । परमकूलम ॥

3863 The words कूल, सूद, स्थल and कर्ष have acute on their first syllable, when at the end of a Tatpurusha denoting a Name

Thus दाक्षिकूलम् शाण्डिसूदम्, दाण्डायनस्थलम्, दाक्षिकर्षः । All these are names of villages When not a name we have परमकूलम् ॥

३८६४ । अकर्मधारये राज्यम् । ६ । २ । १३० ॥

कर्मधारयवर्जिते तत्पुरुषे राज्यमुत्तरपदमाद्युदात्तम् । ब्राह्मणराज्यम् । 'अक—' इति किम् । परमराज्यम् ॥

'+चेलराज्यादिस्वरादव्ययस्वर' पूर्वविप्रतिषेधेन+' । कुचेलम् । कुराज्यम् ॥

3864 The word 'râjyam' has acute on the first syllable, when at the end of a Tatpurusha compound, which is not a Karmadhâraya

Thus ब्राह्मणराज्यम् । In a Karmadhâraya we have परमराज्यम् ॥

Vârt —The accent taught in VI 2 126 to 130 S 3860 to 3864 is superseded by the accent of the Indeclinable taught in VI 2 2, though that rule stands first and this subsequent' As कुचेलम्, कुराज्यम् ॥

३८६५ । वर्ग्यादयश्च । ६ । २ । १३१ ॥

अर्जुनवर्ग्य । वासुदेवपक्ष्य । अकर्मधारय इत्येव । परमवर्ग्यः । वर्ग्यादिर्दिगाद्यन्तर्गणः ॥

3865 At the end of a non Karmadhâraya Tatpurusha compound, the words *vargya* &c have acute on the first syllable

Thus अर्जुनवर्ग्यः, वासुदेवपक्ष्यः । In a Karmadharaya we have परमवर्ग्यः । The words वर्ग्य &c. are no where exhibited as such, the primitive words वर्ग, पूग, गण &c sub division of दिगादि (IV 3 54) are here referred to, as ending with यत् affix.

३८६६ । पुत्रः पुम्भ्यः । ६ । २ । १३२ ॥

पुम्शब्देभ्यः परः पुत्रशब्द आद्युदात्तस्तत्पुरुषे । दाशकिपुत्रः । माहिषपुत्रः । 'पुत्र' किम । कौनटिमातुलः । 'पुम्भ्य' किम । दासीपुत्रः ॥

3866 The word *putra* coming after a Masculine noun in a Tatpurusha has acute on the first syllable

Thus दाशकिपुत्रः, माहिषपुत्रः । Why do we say 'a पुत्र' ? Observe कौनटिमातुलः । Why do we say 'after a masculine word' ? Observe दासीपुत्रः ॥

३८६७ । नाचार्यराजर्त्विक्संयुक्तज्ञात्याख्येभ्यः । ६ । २ । १३३ ॥

एभ्यः पुत्रो नाद्युदात्तः । आख्याग्रहणात्पर्यायाणां तद्विशेषाणां च ग्रहणम् । आचार्यपुत्रः । उपाध्यायपुत्रः । शाकटायनपुत्रः । राजपुत्रः । ईश्वरपुत्रः । नन्दपुत्रः । ऋत्विक्पुत्रः । याजकपुत्रः । होतुःपुत्रः । संयुक्ताः संबन्धिनः । श्यालपुत्रः । ज्ञातयो मातापितृसम्बन्धेन बान्धवाः । ज्ञातिपुत्रः । भ्रातुःपुत्रः ॥

3867. The word *putra* has not acute on the first syllable when preceded by a word which falls under the category of teachers, kings, priests, wife's relations, and agnates and cognates.

The word आचार्य means 'teacher,' राजा 'prince, king', ऋत्विज 'a sacrificing priest', संयुक्त 'relations through the wife's side' as श्याला 'brother-in law' &c ज्ञाति means 'all kinsmen related through father and in their or blood relations' The word आख्या shows that the rule applies to the synonyms of 'teacher' &c as well as to particular 'teacher' &c Thus आचार्यपुत्रः, उपाध्यायपुत्रः, शाकटायनपुत्रः, राजपुत्रः, ईश्वरपुत्रः, नन्दपुत्रः, ऋत्विक्पुत्रः, याजकपुत्रः, होतुःपुत्रः, (VI 3 23) संयुक्तपुत्रः, संबन्धिपुत्रः, श्यालकपुत्रः, ज्ञातिपुत्रः, भ्रातुष्पुत्रः, (VI 3 23) Here the special accent of पुत्र taught in the last sutra being prohibited, the accent falls on the last syllable by the general rule VI 1 2 23

३८६८ । चूर्णादीन्यप्राणिषष्ठ्याः । ६ । २ । १३४ ॥

एतानि प्राणिभिन्नषष्ठ्यन्तात्पराण्याद्युदात्तानि तत्पुरुषे । मुद्गचूर्णम् । 'अप्र–' इति किम् । मत्स्यचूर्णम् ॥

3868 The words 'chûrna' &c in a Tatpurusha compound have acute on the first syllable, when the preceding word ends in a Genitive and does not denote a living being

Thus मुद्गचूर्णम्, मसूरचूर्णम्, but मत्स्यचूर्णम् where the first term is a living being, and परमचूर्णम् where it is not Genitive Another reading of the sutra is चूर्णादीन्यप्राण्युपग्रहात्, the word उपग्रह being the ancient name of षष्ठी given by old Grammarians

1 चूर्ण, 2 करिव, 3 करिप, 4 शाकिन, 5 शाकट, 6 द्राक्षा, 7 तूस्त, 8 कुन्दुम (कुन्दम), 9 दलप, 10 चमसी, 11 चक्कन (चक्कन चवन) 12 चौल ॥

The word चूर्ण is derived from the root चूरी दाहे (Div 50) with the affix क, करिव and करिप are formed with the upapada करि and the verbs वा 'to go' and पा 'to protect' respectively, and the affix क (करिणावाति = करिव) (III 2 3), शाक with the affix इनच् added diversely (Un II. 56), शाक with अटच् (Un IV. 81) gives शकट, this with अण (तद्वहति) gives शाकट, द्राक् क्षरति = द्राक्षा (Prishodarâdi), तुस् (शब्दे) with क्त gives तूस्त the penultimate being lengthened, the word कुन्दु is formed by the affix क्विप added to the root दु with the upapada कु (कु दुनोति कुत्सितं वा दुनोति) the augment मुम् being added to कु। कुन्दु मिमीते = कुन्दुम. । दल with the affix कपन् gives दलप, चम with असच् forms चमस, then is added ङीष्, चक्कन is formed by यङ् (III 1 134) added to कन् and reduplication, चोलस्यापत्यं = चौल ॥

३८६९ । षट् च काण्डादीनि । ६ । २ । १३५ ॥

अप्राणिषष्ठ्या आद्युदात्तानि । दर्भकाण्डम् । दर्भचीरम् । तिलपललम् । मुद्गसूप । मूलकशाकम । नदीकूलम । 'षट्' किम् । राजसूद' । 'अप्र-' इति किम । दत्तकाण्डम् ॥

3869 The six words काण्ड, चीर, पलल, सूप, शाक and कूल of Sûtras VI 2 126-129 preceded by a non-living genitive word have acute on the first syllable

As दर्भकाण्डम, दर्भचीरम । In the last example चीर is not used as a comparison, that case being governed by VI 2 127, तिलपललम, मुद्गसूप, मूलकशाकम् । Here पलल, सूप and शाक do not denote mixing, which is governed by VI 2 128 नदीकूलम, here the compound does not denote a Name, which would be the case under VI 2 129 Why these 'six' only ? Observe राजसूद ॥ Why 'non-living'? Observe दत्तकाण्डम ॥

३८७० । कुण्डं वनम् । ६ । २ । १३६ ॥

कुण्डमाद्युदात्तं वनवाचिनि तत्पुरुषे । दर्भकुण्डम् । कुण्डशब्दोऽत्र सादृश्ये । 'वनम्' किम् । मृत्कुण्डम ॥

3870 The word 'kunda' at the end of a Tatpurusha compound denoting 'a wood or forest', has acute on the first syllable

The word कुण्ड here denotes 'a wood' by metaphor Thus दर्भकुण्डम् । Why do we say when denoting 'a wood' ? Observe मृत्कुण्डम् ॥

३८७१ । प्रकृत्या भगालम् । ६ । २ । १३७ ॥

भगालवाच्युत्तरपदं तत्पुरुषे प्रकृत्या । कुम्भीभगालम । कुम्भीनदालम् । कुम्भीकपालम् । मध्योदात्ता एते । प्रकृत्येत्यधिकृतम 'अन्त.' (३८७७) इति यावत् ॥

3871 The word 'bhagâla' at the end of a Tatpurusha, preserves its original accent.

The synonyms of भगाल are also included As कुम्भीभगालम्, कुम्भीकपालम्, कुम्भीनदालम् । The words भगाल &c, have acute on the middle. Phit II. 9 The word प्रकृत्या governs the subsequent sûtras up to VI 2 143 S 3877

३८७२ । शितेर्नित्याबह्वज्बहुव्रीहावभसत् । ६ । २ । १३८ ॥

शितेः परंनित्याबह्वच्कं प्रकृत्या । शितिपादः । शित्यंसः । पादशब्दो वृषादित्वादाद्युदात्तः । अंसशब्दः प्रत्ययस्य नित्वात् । शितेः' किम् । दर्शनीयपादः । 'अभसत्' किम् । शितिभसत् । शितिराद्युदात्तः । पूर्वपदप्रकृतिस्वरापवादोऽयं योगः ॥

3872 After 'śiti' a word retains in a Bahuvrīhi its original accent, when it is always of not more than two syllables, with the exception of 'bhasad'

Thus शितिपा॑द, शित्यं॑स । The word पाद belongs to वृषादि class (VI 1 203) and has acute on the first, and अंस being formed by सन् (Uṇ V 21) affix has acute on the first (VI 1 197)

Why do we say 'after शिति'? Observe दर्शनीयपाद, which being formed by the affix अनीयर् has acute on the penultimate syllable नी by VI 1 217 ॥

Why do we say 'with the exception of भसत्'? Observe शि॑तिभसत् । The word शिति has acute on the first syllable (Phit II 10). This sûtra is an exception to VI 2 1

३८७३ । गतिकारकोपपदात्कृत् । ६ । २ । १३९ ॥

एभ्य: कृदन्तं प्रकृतिस्वरं स्यात्तत्पुरुषे । प्रकारकः । प्रहरणम् । 'आर्या धन्वा नु वाहसा' । इध्मप्रव्रश्चनः । उपपदात् । उच्चैःकारम् । ईषत्करः । 'गति' इति किम् । देवस्य कारकः । शेषे षष्ठी । कृद्ग्रहणं स्पष्टार्थम् । प्रपचतितरामित्यत्र तरबाद्यन्तेन समासे कृते आम् । तत्र सतिशिष्टत्वादाम्स्वरो भवतीत्येके । प्रपचतिदेश्यार्थं तु कृद्ग्रहणमित्यन्ये ॥

3873 In a Tatpurusha, a word ending in a Krit-affix preserves its original accent, when preceded by an Indeclinable called Gati (I 4 60), or a noun standing in intimate relation to a verb (Kâraka), or any word which gives occasion for compounding (Upapada see III 1 92)

Thus प्रका॑रक, प्रह॑रण । आर्या धन्वा नु वाहसा (Rig Veda I 6. 2) The compounding is here by II 2 18 With kâraka-word we have :—इध्मप्रव्र॑श्चन (III. 3 117) With upapada words, we have :—ईषत्क॑र । All these are formed by लित् affixes and the accent is governed by VI. 1 193 i e, the word व्रश्चन is formed by ल्युट् (इध्मं प्रवृश्च्यते येन) ।

Why do we say 'after a Gati, Kâraka, or an Upapada word ?" Observe देवस्यकारकः = देवकारक । Here the Genitive in देव does not express a kâraka relation The genitive is here a शेष लक्षणा षष्ठी denoting a possessor and not a कर्मलक्षणा one . for had it been the latter, there would have been no compounding at all, by II 2 16 see also II 3 65

The word कृत् is employed in the sûtra for the sake of distinctness, for a gati, karaka or upapada could not be followed by any other word than a krit-formed word, if there was to be a samâsa For two sorts of affixes come after a root (dhâtu) namely तिङ and कृत । A samâsa can take place with krit formed words, but not with tiṅanta words So that without employing कृत in the sûtra, we

could have inferred that क्त was meant Therefore, it is said the 'Kṛit' is employed in the sûtra for the sake of distinctness According to this view we explain the accent in प्रपचतितराम्, प्रपचतितमाम्, by saying that first compounding takes place with प्र and the words पचतितर and पचतितम ending in तरप् and तमप् and then आम, is added and the accent of the whole word is regulated by आम by the rule of चितिप्रत्यये (see V 3, 56 and V 4 11) According to others, the क्त is taken in this sutra, in order to prevent the gati accent applying to verbal compounds in words like प्र॑पचति देश्य, or प्र॑पचति देशीय (V 3 67), or प्र॑पचतिरूपम् (V 3 66) The accent of these will be governed by the rule of the Indeclinable first term retaining its accent

३८७४ । उभे वनस्पत्यादिषु युगपत् । ६ । २ । १४० ॥

एषु पूर्वोत्तरपदे युगपत्प्रकृत्या । 'वनस्पति॑ वन आ' । 'बृ॒हस्पति॒ य' । बृहच्छब्दोऽन्त्याद्युदात्तो निपात्यते । 'हर्षया शचीपति॑म्' । शार्ङ्गरवादित्वादाद्युदात्त: शचीशब्द । 'शचीभिर्न' इति दर्शनात् । 'तनू॑नपादुच्यते' । 'नरा॑शंस॑ वाजिनम्' । निपातनाद्दीर्घ । 'शुन॒शेप॑म्' ॥

3874 In *vanaspati*, &c, both members of the compounds preserve their original accent simultaneously

NOTE —Thus वनस्पति॑ वन आ (Rig Veda X 101. 11) बृहस्पति यः (Rig Veda IV, 50 7) हर्षया शचीपतिम् (Rig Veda VIII 15 13) तनूनपादुच्यते (Rig Veda III) 29 11), नरा स वाजिनम (Rig Veda I 106 4) शुन शेपम् (Rig Veda V 2 7 व॑नस्प॑ति, both वन and पति have acute on the first syllable, and the सुट् augment comes by VI 1 157. (2) बृ॑हस्प॑तिः or बृह॑स्पति = बृहता पति (VI 1 157) The word बृह॑त is acutely accented on the final, some say it has acute on the first (3) शची॑प॑ति (Sachî being formed by ङीष्) some make Śachi acute on the first श॑ची-प॑ति., by including it in Sarangrava class (IV 1 73) (4) त॑नू॑नपात् (tanû being formed by ऊ Un I 80 has acute on the final, according to others it has acute on the first and napât = na pâti or na pâlayati with क्विप् and has acute on the first) (5) न॑रा॑शंस (नरा अस्मिन्नासीना शंसन्ति or नरा एव शंसन्ति) (nara is formed by अच् and has acute on the first, Samsa is formed by घञ्, the lengthening takes place by VI. 3 137). (6) शु॑न शे॑प = शुन इव शेपोऽस्य is a Bahuvrihi the Genitive is not elided by (VI 3 21 Vart), and both have acute on the first (7) श॑ण्डामर्का॑ both 'Śanda' and 'Marka' being formed by घञ have acute on the first the lengthening takes place by VI 3 137 (8) तृ॑ष्णावरूत्री॑ । Trishna has acute on the first, वरूत्री has acute on the final The lengthening here also is by VI 3 137 (9) बम्बा॑विश्व॑वय सेः । Bambi is finally acute, and visvi by VI 2 106 has acute on the final, as viśvavayas is a Bahuvrihi The lengthening takes place as before by VI 3 137 (10) म॑र्मृ॑त्यु॑ । मर is formed by विच् affix and मृत्यु has acute on the final The words governed by this sutra are those which would not be included in the next two sûtras

३८७५ । देवताद्वन्द्वे च । ६ । २ । १४१ ॥

उभे युगपत्प्रकृत्या स्त । 'आ य इन्द्रावरु॑णौ' । 'इन्द्राबृहस्पती॑ व॒यम्' । 'देवता' किम् । प्लक्षन्यग्रोधौ । 'द्वन्द्वे' किम् । अग्निष्टोम ॥

3875 In a Dvandva compound of names of Divinities, the both members retain their original accent

Thus आय इन्द्रावरुणा (Rig Veda VI 68 1) इन्द्राबृहस्पती वय (Rig Veda IV 49 5) The word इन्द्र has acute on the first (by nipâtana), वरुण is formed by उनन् (Un III 53) and by VI 1 197 has acute on the first बृहस्पति has two acutes by VI 2 140, and Indra Brihaspati has three acutes Why do we say 'names of divinities'? Observe प्लक्षन्यग्रोधौ। Why do we say 'a Dvandva'? Observe अग्निष्टोम॰ ॥

३८७६ । नोत्तरपदेऽनुदात्तादावपृथिवीरुद्रपूषमन्थिषु । ६ । २ । १४२ ॥

पृथिव्यादिवर्जितेऽनुदात्तादावुत्तरपदे प्रागुक्तं न। 'इन्द्राग्निभ्यां क वृषणा'। 'अपृथिव्यादौ' किम्। 'द्यावा पृथिवी जनयन्'। आद्युदात्तो द्यावा निपात्यते। पृथिवीत्यन्तोदात्त। रुद्रसोमौ। रोदेर्णिलुक्च' इति रगन्तो रुद्रशब्द। 'इन्द्रापूषणौ'। 'श्वन्नुक्षन्पूषन्—' इति पूषा अन्तोदात्तो निपात्यते। शुक्रामन्थिनौ। मन्थिन्निनन्तत्वादन्तोदात्त.। उत्तरपदग्रहणमनुदात्तादावित्युत्तरपदाव-शेषणं यथा स्याद्द्वन्द्वविशेषणं मा भूत्। अनुदात्तादाविति विधिप्रतिषेधयोर्विषयविभागार्थम् ॥

3876 In a Dvandva compound of the names of divinities, both members of the compound simultaneously do not retain their accent, when the first syllable of the second word is anudâtta, with the exception of पृथिवी, रुद्र पूषन् and मन्थिन् ॥

Thus इन्द्राग्नीभ्यां क वृषणा. (Rig Veda I. 109 3) Agni has acute on the final.

Why do we say with the exception of 'prithivi' &c? Observe द्यावापृथिवी जनयन् (Rig Veda X 66 9) dvyâvâ has acute on the first, 'prithivî' being formed by 'nish', has acute on the final सोमारुद्रौ, Rudra is formed by 'rak' affix (Un II 22), and has acute on the final इन्द्रापूषणा (Rig Veda VII 35 1) Pûshan has acute on the end (Un I 159) शुक्रामन्थिनौ, the words Śukra and manthin have acute on the final

The word uttarapada is repeated in the sutra, in order that it should be qualified by the word 'anudâttâdau', which latter would otherwise have qualified Dvandva The word 'anudâttâdau' shows the scope of the prohibition and the injunction.

३८७७ । अन्तः । ६ । २ । १४३ ॥

अधिकारोऽयम् ॥

3877. In the following sûtras up to the end of the chapter should always be supplied the phrase 'the last syllable of the second member has the acute.'

३८७८ । थाथघञ्क्ताजबित्रकाणाम् । ६ । २ । १४४

'थ' 'अथ' 'घञ्' 'क्त' 'अच्' 'अप्' 'इत्र' 'क' एतदन्तानां गतिकारकोपपदात्परेषामन्त उदात्त। 'प्रभृथस्यायोः'। आवसथः। घञ्। प्रभेद। क्त। 'धर्ता वज्री पुरुष्टुत'। पुरुषु बहुप्रदेशेषु स्तुत इति विग्रहः। अच्। प्रक्षय.। अप्। प्रलव.। इत्र। प्रलवित्रम्। क। गोवृषः। मूलविभुजादि त्वात्क.। गतिकारकोपपदादित्येव। सुस्तुतं भवता ॥

3878 The last syllable of the second member has the acute in the verbal nouns ending in य, अथ, घञ्, क्त, अच्, अप्, इत्र and क, when preceded by a Gati, a Kâraka or an Upapada (VI 2 139).

Thus प्रभृथस्यायोः (Rig Veda V 41 19), भृथ formed by क्थन् affix (Un II 2 and 3), and but for this sûtra, by VI 2 139 this word would have retained its original accent, which was acute on the first अथ – आवसथं formed by अथन् affix (Un III 116) घञ—प्रभेदं, । क्त —धर्तविज्ञो पुरुष्टुतः (Rig Veda I 11 4) The word पुरुष्टुत should be analysed as पुरुषु बहुप्रदेशेषु स्तुत 'praised in many lands' अच (III 3 56) —प्रक्षयं., the word क्षय 'dwelling,' is end acute, otherwise on the first (VI 1 201, 202) अप्—प्रलवः । इत्र—प्रलविस्त्रम् । क–गोवृषं = गा वर्षति, (III 2 5 Vârt). (क—being added by III 1 135) The word वृष has acute on the first, as it belongs to वृषादि class (VI 1 203) When the preceding words are not Gati, Kâraka or Upapada, this rule does not apply as सुस्तुत भवता, where सु being Karmapravachanîya, the word gets the accent of the Indeclinable

३८७९ । सूपमानात्क्तः । ६ । २ । १४५ ॥

सोरुपमानाच्च परं क्तान्तमन्तोदात्तम् । 'ऋतस्य योनौ सुकृतस्य' । शशप्लुतम् ॥

3879 The participle in *kta* has acute on the final, when it is preceded by *su* or by a word with which the second member is compared

Thus सुकृतम्, in the following Rik ऋतस्य योनौ सुकृतस्य (Rig Veda X. 85 24) With Upamana words we have—शशप्लुतम् । This debars VI 2 49 and 48. When सु is not a Gati, the rule does not apply, as सुस्तुतम् भवता ॥

३८८० । संज्ञायामनाचितादीनाम् । ६ । २ । १४६ ॥

गतिकारकोपपदात्क्तान्तमन्तोदात्तमाचितादीन्वर्जयित्वा । उपहूतः शाकल्यः । परिजग्धः कौण्डिन्यः । 'अन-' इति किम् । आचितम् । आस्थापितम् ॥

3880 The Participle in 'kta' has acute on the last syllable when preceded by a Gati, or a Kâraka or an Upapada, if the compound denotes a Name, but not in 'âchita' &c

Thus उपहूतं शाकल्य, परिजग्धं कौण्डिन्य । This debars VI 2 49 Why do we say 'when it is not आचित &c' Observe आचितम् &c

1 आचित, 2 पर्याचित, 3 आस्थापित, 4 परिगृहीत, 5 निरुक्त, 6 प्रतिपन्न, 7 अपश्लिष्ट, 8 प्रश्लिष्ट, 9 उपहित (उपहत), 10 उपस्थित, 11 संहितागवि (संहिताशब्दो यदा गोरन्यस्य संज्ञा तदान्तोदात्तो न भवति । यदा तु गोः संज्ञा तदान्तोदात्त एव) ॥

The word संहिता in the above list does not take acute on the final, when it is the name of anything else than a 'cow', but when it denotes 'a cow' it has acute on the final

३८८१ । प्रवृद्धादीनां च । ६ । २ । १४७ ॥

एषां क्तान्तमुत्तरपदमन्तोदात्तम् । प्रवृद्धः । प्रयुक्तः । आकर्षादिष्वपठितः प्रवृद्धादिराकृतिगणोऽयम् ॥

3881 The words 'praviddha' &c, ending in 'kta' have acute on the final

Thus प्रवृ॑द्ध, प्रयुक्त॑ । The rule is applicable to compounds which do not denote a name It is an Akritigana The words have acute on the final, even when not followed by यान &c, though in the Ganapâtha they are read along with these words Some hold it is only in connection with यान &c that these words have acute on the final This being an Akritigana we have पुनरुत्स्यूत वासोदेय, पुनर्निष्कृतो रथ &c

1 प्रवृद्ध यानम, 2 प्रवृद्धो वृषल, 3 प्रयुतासूष्णवः or प्रयुक्ता सक्तव., 4 आकर्षे अवहित, 5 अवहितो भोगेषु, 5 खट्वारूढ, 7 कविशस्त, आकृतिगण ॥

३८८२ । कारकाद्दत्तश्रुतयोरेवाशिषि । ६ । २ । १४८ ॥

सज्ञायामन्त उदात्त । देवदत्त । विष्णुश्रुत । 'कारकात' किम । सभूता रामायणः । 'दत्तश्रुतयो' किम । देवपालित. । अस्मान्नियमादत्र 'सज्ञायामन-' (३८८०) इति न । 'तृतीया कर्मणि' (३७८२) इति तु भवति । 'एव' किम । कारकावधारण यथा स्याद्दत्तश्रुतावधारण मा भूत । अकारकादपि दत्तश्रुतयोरन्त उदात्तो भवति । सश्रुत । 'आशिषि' किम । देवै खाता देवखाता । आशिष्येवेत्येवमत्रेष्टो नियम । तेनानाशिषि नेति देवदत्त इत्यत्र न । शङ्खविशेषस्य सज्ञेयम् । 'तृतीया कर्मणि' (३७८२) इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वमेव भवति ॥

3882 The final of Past Participles 'datta' and 'sruta' alone has acute, in a compound denoting a Name and a benediction, the preceding word being a word standing in close relation to an action (kâraka)

Thus देवा एनदेयासु इति देवदत्त॑, विष्णुरेव श्रूयाद = विष्णुश्रुत॑. । Why do we say 'preceded by a kâraka' ? Observe सभूतो रामायण । The word कारक indicates that the rule will not apply when a gati or upapada precedes

Why do we say 'of दत्त and श्रुत' ? Observe दे॒व॑पालित. (VI 2 48), which, though a Name, is not governed by VI 2 146, and does not take acute on the final, for the present rule makes a restriction with regard to that rule even So that where a Participle in क्त is preceded by a kâraka, and the compound denotes a benediction and a Name, the accent is not on the final, as required by VI 2 146, S. 3880 but such a word is governed by VI 2 48, S. 3782 unless the Participle be Datta and śruta, when the present rule applies.

Why do we use 'एव *(alone)*' ? So that the restriction should apply to 'kâraka', and not to Datta and, Śruta For the words Datta and Śruta will have acute on the final even after a nonkâraka word As स॑श्रुत॑ ॥

Why do we say 'when denoting benediction' ? The rule will not apply where benediction is not meant As देवै खाता = देवखाता । This rule applies to Datta and Śruta after a karaka word, only when benediction is meant It therefore does not apply to दे॒व॑दत्त 'the name of Arjuna's conch', as आशिषीत्य दति दे॒व॑दत्त, which is governed by VI 2 48

३८८३ । इत्थंभूतेन कृतमिति च । ६ । २ । १४९ ॥

इत्थंभूतेन कृतमित्येतस्मिन्नर्थे यः समासस्तत्र क्तान्तमुत्तरपदमन्तोदात्तं स्यात् । सुप्तप्रलपितम् । प्रमत्तगीतम् । कृतमिति क्रियासामान्ये करोतिर्न्भूतप्रादुर्भाव एव । तेन प्रलपितादपि कृतं भवति 'तृतीया कर्मणि' (३७८२) इत्यस्यापवादः ॥

3883 The Participle in *kta* has acute on the final, when the compound denotes 'done by one in such a condition'

The word इत्थंभूत means 'being in such a condition' Thus सुप्तप्रलपितम्, प्रमत्तगीतम्, as Adjectives and Abstract verbal nouns This is an exception to VI 2 48 When the words प्रलपित &c are used to denote Noun of Action (भाव) then by VI 2 144 they get of course acute on the final

३८८४ । अनो भावकर्मवचनः । ६ । २ । १५० ॥

कारकात्परमनप्रत्ययान्तं भाववचनं कर्मवचनं चान्तोदात्तम् पय पानं सुखम् । राजभोजनाः शालयः । 'अन' किम् । हस्तादायः । 'भा-' इति किम् । दन्तधावनम् । करणे ल्युट् कारकात्' किम् । निदर्शनम् ॥

3884 After a kâraka as mentioned in VI 2 148, the second member ending in the affix अन, and denoting an action in the Abstract or the object (*i e.* having the senses of a Passive Adjective), has acute on the final

Thus पयपानं सुखम् । This is an example of भाव or Abstract Verbal Noun, राजभोजनाः शालयः, is an example of कर्मवचन or Passive Adjective This is formed by ल्युट् under III 3 116 For the Sutra III 3 116 may be explained by saying that (1) ल्युट् is applied when the Upapada is in the objective case and bhâva is meant, (2) as well as when object is to be expressed When the first explanation is taken, the above are examples of Bhâva, when the second explanation is taken they are examples of Karma Why do we say 'ending in अन' ? Observe हस्तादायमुदश्वितः । Why do we say 'when expressing an action in the abstract (bhâva), or an Object (karma)' ? Observe दन्तधावनम्, here ल्युट् is added after an Instrumental karaka (III 3 117) Why do we say 'after a kâraka' ? Observe निदर्शनम् । In all the counter-examples, the second members retain there original accent

३८८५ । मन्क्तिन्व्याख्यानशयनासनस्थानयाजकादिक्रीताः । ६ । २ । १५१ ॥

कारकात्पराण्येतान्युत्तरपदान्यन्तोदात्तानि तत्पुरुषे । कृत्स्वरापवादः । रथवर्त्म । पाणिनिकृतिः छन्दोव्याख्यानम् । राजशयनम् । राजासनम् । अश्वस्थानम् । ब्राह्मणयाजकः । गोक्रीतः । 'कारकात्' किम् । 'प्रभृतौ सवतिम्' । अत्र 'तादौ च निति-' (३८७४) इति स्वरः ॥

3885 The words ending in मन् or क्तिन् affixes, and the word व्याख्यान, शयन, आसन, स्थान and क्रीत as well as याजक &c. have acute on the final, when at the end of a compound, preceded by a kâraka word.

Thus मन्—रथमन्मं । क्तिन्—पाणिनिकृति । व्याख्यान—छन्दोव्याख्यानम । शयन—राजशयनम् । आसन्—राजासनम । स्थान—अश्वस्थानम् । याजकादि words are those which form Genitive compounds under II 2 9, and those compounds only are to be taken here, as ब्राह्मणयाजकः, क्षत्रिययाजकः, ब्राह्मणपूजकः, क्षत्रियपूजकः । क्रीत—गोक्रीत । This is an exception to VI 2 139, and in the case of क्रीत, rule VI 2 48 is superseded The words व्याख्यान &c do not denote here भाव or कर्म had they done so, rule VI 2 149 would have covered them. When the first member is not a kâraka, we have प्रभृता स गतिम् । Here the accent is governed by VI 2 50, S 3784

1 याजक, 2 पूजक, 3 परिचारक, 4 परिषेचक परिवेषक, 5 स्नापक स्नातक, 6 अध्यापक, 7 उत्सादक (उत्सादक) 8 उद्वर्तक, 9 होतृ, 10 भर्तृ, 11 रथगणक, 12 पत्तिगणक, 13 पोतृ, 14 होतृ 15 वर्तक ॥

३८८६ । सप्तम्याः पुण्यम् । ६ । २ । १५२ ॥

अन्तोदात्तम् । अध्ययनपुण्यम । 'तत्पुरुषे तुल्यार्थ-' (३७३६) इति प्राप्तम् । 'सप्तम्याः' किम । वेदेन पुण्य वेदपुण्यम ॥

3886 The word 'puṇya' has acute on the final when preceded by a noun in the Locative case

Thus अध्ययने पुण्यम = अध्ययनपुण्यम । The compounding takes place by II 1 40 by the process of splitting the sûtra (yoga vibhâga), taking सप्तमी there as a full sûtra, and शौण्डैः another Here by VI 2 2, S 3736 the first member would have preserved its accent, the present sûtra supersedes that and ordains acute on the final. The word पुण्य is derived by the Uṇâdi affix यत (Uṇ V 15) and would have retained its natural accent (VI 1. 213) and thus get acute on the first syllable by kṛit accent (VI 2 139) Why do we say 'a locative case'? Observe वेदेन पुण्य = वेदपुण्यम् ॥

३८८७ । ऊनार्थकलहं तृतीयायाः । ६ । २ । १५३ ॥

माषोनम् । माषविकलम् । वाक्कलह । तृतीयापूर्वपदप्रकृतिस्वरापवादोऽयम् । अत्र केचिदर्थति स्वरूपग्रहणमिच्छन्ति । धान्यार्थ । ऊनशब्देन त्वर्थनिर्देशार्थेन तदर्थानां ग्रहणमिति प्रतिपादोक्तत्वादेव सिद्धं तृतीयाग्रहणं स्पष्टार्थम् ॥

3887. The acute falls on the final of words having the sense of 'ûna,' and of 'kalaha' when they are second members in a compound, preceded by a term in the instrumental case.

Thus माषोनम, माषविकलम्, वाक्कलहः । The compounding takes place by II. 1 31. This is an exception to VI 2 2 by which the first member being in the third case, would have retained its original accent. Some say that the word अर्थ in the sûtra means the word' form अर्थ, so that the aphorism would mean—'after an Instrumental case, the words ऊन, अर्थ, and कलह get acute on the final' The examples will be in addition to the above.—धान्येनार्थो = धान्यार्थ । If this be so, then the word form ऊन alone will be taken and not its synonyms like विकल &c. To this we reply, that ऊन will denote its synonyms also, by the fact of its being followed by the word अर्थ । By sûtra II 1. 13, ऊनार्थ and कलह always take the

Instrumental case, so we could have omitted the word 'तृतीयाया', from this sûtra, for by the maxim of pratipadokta &c कृत्यार्थकलह would have referred to the compound ordained by II 1 31 The mention of तृतीया here is only for the sake of clearness

३८८८ । मिश्रं चानुपसर्गमसंधौ । ६ । २ । १५४ ॥

पयाबन्धेनैकार्थ्यं सन्धिः । तिलमिश्राः । सर्पिर्मिश्राः । 'मिश्रम्' किम् । गुडधानाः । 'अनुपसर्गम्' किम् । तिलसंमिश्राः । 'मिश्रग्रहणे सोपसर्गग्रहणस्य' इदमेव ज्ञापकम् । 'असंधौ' किम् । ब्राह्मणमिश्रो राजा । ब्राह्मणैः सह संहित ऐकार्थ्यमापन्न ॥

3888 The word 'misra' has acute on the final after an Instrumental case, when it is not joined with any Preposition and does not mean a 'compact or alliance'

Thus तिलमिश्राः सर्पिर्मिश्राः । Why do we say मिश्र ? Observe गुडधानाः । Why do we say 'not having a Preposition'? Observe तिलसंमिश्राः । The employment in this sûtra of the phrase 'anupasargam' implies, that wherever else, the word misra is used, it includes misra with a preposition also. Therefore in II 1 31 where the word मिश्र is used, we can form the Instrumental compounds with मिश्र preceded by a preposition also

Why do we say 'not denoting a compact'? Observe ब्राह्मणमिश्रो राजा = ब्राह्मणैः सह संहित ऐकार्थ्यमापन्नः ॥

३८८९ । नञो गुणप्रतिषेधे संपाद्यर्हहितालमर्थास्तद्धिताः । ६ । २ । १५५ ॥

संपाद्याद्यर्थतद्धितान्ता नञो गुणप्रतिषेधे वर्तमानात्परेऽन्तोदात्ताः । कर्णवेष्टकाभ्यां संपादि कार्णवेष्टकिकम् । न कार्णवेष्टकिकमकार्णवेष्टकिकम् । छेदमर्हति छैदिक । न छैदिकोऽच्छैदिकः । न वत्सेभ्यो हितोऽवत्सीय । न संतापाय प्रभवति असांतापिक. । 'नञः' किम् । गर्दभरथमर्हति गार्दभरथिक । विगार्दभरथिकः । 'गुणप्रतिषेधे' किम् । गार्दभरथिकादन्योऽगार्दभरथिक । गुणो हि तद्धितार्थे प्रवृत्तिनिमित्तं संपादितत्वाद्युच्यते । तत्प्रतिषेधो यत्रोच्यते तत्राय विधिः । कर्णवेष्टकाभ्यां न संपादि मुखमिति । 'संपादि–' इति किम् । पाणिनीयमधीते पाणिनीयः । न पाणिनीय अपाणिनीय । 'तद्धिताः' किम् । वोढुमर्हति वोढा । न वोढावोढा ॥

3889 The words formed with the Taddhita affixes denoting, fitted for that' (V 1 99), 'deserving that' (V 1 63), 'good for that' (V 1 5), 'capable to effect that' (V 1 101), have acute on the final, when preceded by the Negative Particle 'nañ' when it makes a negation with regard to the abovementioned attributes

Thus संपादि 'suited for that' (V 1 99) —अकार्णवेष्टकिकं मुखम् = न कार्णवेष्टकिकं (कर्णवेष्टकाभ्यां सम्पादि) । The affix is ठञ । अर्ह 'deserving that' (V. 1. 63) —अच्छैदिकः = न छैदिकः (छेदमर्हति) The affix is ठक् (V 1 64 and V 1, 19) हित 'good for that' (V 1 5) —अवत्सीयं = न वत्सेभ्यो हितः । The affix छ V 1 1 अलमर्थ 'capable to effect that' (V 1 101) —असांतापिकं = न सांतापिकः । The affix is ठञ् (V 1 18) Why do we say 'after नञ'? Observe गार्दभरथमर्हति = गार्दभरथिक, विगार्दभरथिकः, where the negative वि is used and therefore the avyaya वि retains its accent by VI 2 2. Why do we say 'negation of

that attribute'? Observe गार्ह्यं भरथिकादन्य = अगार्ह्यं भरथिक । The word गुण here means the attribute denoted by the Taddhita affix, and not any attribute in general Thus अकार्यश्रेष्ठकिकं मुखं = कार्यश्रेष्ठकाभ्याम गुणम । Why do we say in the sense of samapâdi &c'? Observe पाणिनीयमधीयते = पाणिनीय' = अपाणिनीय' । Why do we say 'Taddhita affixes'? Observe कन्या वोढुमर्हति = कन्यावोढा, न वोढा = अवोढा । Here तृच a krit is added in the sense of 'deserving' (III 3 169)

३८९० । ययतोश्चातदर्थे । ६ । २ । १५६ ॥

ययतौ यौ तद्धितौ तदन्तस्योत्तरपदस्य नञो गुणप्रतिषेधविषयात्परस्यान्त उदात्त स्यात । पाशानां समूह पाश्या अपाश्या । न पाश्या अदत्यम । 'अतदर्थे' किम । अपाद्यम् । 'तद्धित' किम् । अदेयम । गुणप्रतिषेधे' किम । दत्यादन्यददत्यम ॥

'+ तदनुबन्धग्रहणे नातदनुबन्धकस्य+' इति । नेह । अवामदेव्यम ॥

3890 The words formed with the Taddhita affixes य and यत् when not denoting 'useful for that,' have acute on the last syllable, after the particle नञ् negativing the attribute

Thus पाशानां समूह = पाश्या न पाश्या = अपाश्यैा, (IV 2 49) दन्तेषु भव=दन्त्यम् न दन्त्य=अदन्त्यम्, (V 1 6) Why do we say 'atadartha —not useful for that, Observe पादार्थमुदकम् =पाद्यम्, न पाद्यम = अपाद्यम (V 4 25) Why do we say 'Taddhita'? This rule does not apply when the affixes are not Taddhita, as अदेयम formed with the krit affix यत् । Why do we say 'negativing the attribute'? There must be negation of the attribute, otherwise दन्त्यादन्यत=अदत्यम । *Paribhâshâ* — "When a term with one or more Anubandhas is employed in Grammar, it does not denote that which in addition to those one or more anubandhas has another Anubandha attached to it" The affix य and यत्, one without any anubandha and the other with the anubandha त being specifically mentioned, excludes all other affixes having य as their effective element, such as ञ्य &c (IV. 2 9), thus न वामदेव्य=अवामदेव्यम । See IV 2. 9

३८९१ । अच्कावशक्तौ । ६ । २ । १५७ ॥

अजन्त कान्त च नञः परमन्तोदात्तमशक्तौ गम्यायाम । अपचः पक्तुमशक्तः । अविलिखः अशक्तौ' किम् । अपचो दीक्षितः । गुणप्रतिषेध इत्येव । अन्योऽय पचादपचः ॥

3891. A word formed with the krit affix अच् and क, preceded by the particle नञ्, has acute on the final, when the meaning is 'not capable'.

Thus अपचः =य पक्तुं न शक्नोति, so also अविलिखः (III 1 134 &c) Why do we say when meaning 'not capable'? Observe अपचो दीक्षितः । A दीक्षित does not cook his food, not because he is physically incapable of cooking, but because by the vows of his particular order he is prohibited from cooking

३८९२ । आक्रोशे च । ६ । २ । १५८ ॥

नञ परावच्कावन्तोदात्तावाक्रोशे । अपचो जाल्म । पक्तु न शक्नोतीत्येवमाक्रोश्यते । अविक्षिप' ॥

3892 A word formed by the krit affixes अच् or क, preceded by the Negative particle, has acute on the final when one abuses somebody by that word

Thus अपचोऽयं जाल्म 'this rogue does not cook, though he can do so' Here avarice is indicated, the fellow wants more pay before he will cook and not his incapacity So also अविक्षिपः ॥

३८९३ । सञ्ज्ञायाम् । ६ । २ । १५९ ॥

नञ परमन्तोदात्तं सञ्ज्ञायामाक्रोशे । अदेवदत्तः ॥

3893 When abuse is meant, a word preceded by 'nañ' has acute on the final, in denoting a Name

Thus अदेवदत्तः 'No Devadatta, not deserving of this name'

३८९४ । कृत्योकेष्णुच्चार्वादयश्च । ६ । २ । १६० ॥

नञः परेऽन्तोदात्ताः स्युः । अकर्तव्यः । उक । अनागामुकः । इष्णुच् । अनलङ्करिष्णुः । इष्णुज्ग्रहणे खिष्णुचोऽप्यनुबन्धकस्यापि ग्रहणमिकारादेविधानसामर्थ्यात् । अनाढ्यम्भविष्णुः । चार्वादि । अचारुः । 'राजाह्नोश्छन्दसि' । अराजा । अनहः । 'भाषायाम्' नञः स्वर एव ॥

3894 After the Negative particle, words formed by the kritya affixes (III 1 95), by उक, and इष्णुच् and the words चारु &c have acute on the final

Thus kritya —अकर्तव्यः + उक —अनागामुकः । इष्णुच् अनलङ्करिष्णुः । The affix इष्णुच includes खिष्णुच also though the latter contains two anubandhas In sûtra III 2 57 खिष्णुच is ordained after भू but instead of खिष्णुच् with इ, the affix might have been well exhibited as ख्ष्णुच् without इ As भू is udâtta, भू + ख्ष्णुच् = भू + इट् + ख्ष्णुच् । So that we would have got the required form But as a matter of fact the affix is exhibited there with an इ for the sake of the present sûtra only, so that इष्णुच here may include खिष्णुच् also । अनाढ्यम्भविष्णुः, चारु &c —अचारुः, असाधुः, अयौधिकः, अवदान्यः, अनङ्गमेजयः (double negation) अकस्मात् (double negation) The words वर्तमान, वर्धमान त्वरमाण, ध्रियमाण, रोचमान क्रीयमाण, and शोभमान preceded by अ (नञ्) when denoting names have acute on the final अविकारः, असदृशः and अविकारसदृशः (विकार and सदृश taken jointly and separately) अगृहपति, अगृहपतिकः । अराजा and अनहः in the Vedas only. In the Vernacular they have the accent of नञ्, i e udatta on the first.

1 चारु, 2 साधु, 3 यौधिक (यौधिक) 4 अनङ्गमेजय, 5 वदान्य, 6 अकस्मात्, 7 वर्तमानवर्धमानत्वरमाणध्रियमाणक्रीयमाणरोचमानशोभमाना (क्रियमाण क्रीयमाण) संज्ञायाम्, 8 विकारसदृशे व्यस्ते समस्ते (अविकार, असदृश अविकारसदृश), 9 गृहपति, 10 गृहपतिक, 11 राजाह्नोश्छन्दसि ॥

३८९५ । विभाषा तृन्नन्नतीक्ष्णशुचिषु । ६ । २ । १६१ ॥

तृन् । अकर्ता । अन्न । अनन्नम् । अतीक्ष्णम् । अशुचि । पक्षेऽव्ययस्वरः ॥

3895 After the Negative particle, the final of the following is optionally acute —a word formed with the affix 'tin,' and the words भव, तीक्ष्ण, and शुचि ॥

Thus तृन्–अकर्ता or अँकर्ता, भव &c–अभवँम or अँनवम, अतीक्ष्णँम्, or अँतीक्ष्णम, अशुचिँ or अँशुचि ॥ The alternative accent is that of the Indeclinable (VI 2 2)

३८९६ । बहुव्रीहाविदमेतत्तद्भ्य. प्रथमपूरणयो: क्रियागणने । ६ । २ । १६२ ॥

एभ्योऽनयोरन्त उदात्त । इद प्रथममस्य स इदप्रथम । एतद्द्वितीय । तत्पञ्चम । 'बहुव्रीहौ' किम । अनेन प्रथम इदप्रथम । 'तृतीया–' (६९२) इति योगविभागात्समास । 'इदमेतत्तद्भ्य' किम् । यत्प्रथम । 'प्रथमपूरणयो' किम । तानि बहून्यस्य तद्बहु । 'क्रिया गणने' किम । अय प्रथम प्रधान एषा त इदप्रथमा । द्रव्यगणनमिदम । 'गणने' किम् । अयं प्रथम एषा त इदप्रथमा । इदप्रधाना इत्यर्थ । उत्तरपदस्य ऋार्यित्वात्काप पूर्व मन्तोदात्तम् । इद प्रथमका । बहुव्रीहावित्यधिकारो 'वन समासे' (३९१२) इत्यत प्राग्बोध्य ॥

3896 In a Bahuvrîhi, after the words इदम्, एतद् and तद् the last syllable of प्रथम and of a proper Ordinal Numeral, has the acute, when the number of times of an action is meant-

Thus इद प्रथम गमन भोजन वा=स इदमप्रथमँ this is the first time of going or eating' एतद्द्वितीय, ततपञ्चम । Why do we say 'in a Bahuvrîhi ?' Observe अनेन=प्रथम इदप्रथम. । Here the compounding takes place under S 692 by dividing that sûtra into two parts by the method of yoga bibhâga Here the first member, being in the third case retains its accent by VI 2 2

Why do we say 'after idam &c' Observe यत्प्रथम = य प्रथम एषाम, here the first term retains its accent by VI 2 1

Why do we say 'of prathama and the Ordinals' ? Observe तानिबहून्यस्य= तद्बहु ॥

Why do we say 'in counting an action' ? Observe अय प्रथम एषा = त इद प्रथमा' । Here *substances* are counted and not *action*

Why do we say 'in counting' ? Observe अय प्रथम एषा=इद प्रथमा i. e. इद प्रधाना: and the word प्रथम means here 'foremost,' and is not a numeral

When the काप् affix is added, the acute falls on the last syllable preceding काप् । As इदं प्रथमँका । The Bahuvrihi governs the subsequent sûtras up to VI, 2. 178, S 3912,

३८९७ । सख्याया. स्तन: । ६ । २ । १६३ ॥

बहुव्रीहावन्तोदात्तः । द्विस्तना । चतुस्तना । 'स ख्याया:' किम । दर्शनीयस्तना । 'स्तन:' किम् । द्विशिरा. ।

3897 In a Bahuvrîhi, after a Numeral, the word 'stana' has acute on the final

Thus द्विस्तनाँ, चतु स्तनाँ । Why do we say 'after a Numeral' ? Observe दर्शनीयस्तना । Why do we say 'स्तन' ? Observe द्विशिरा. ॥

३८९८ । विभाषा छन्दसि । ६ । २ । १६४ ॥

'द्विस्तना करोति' ॥

3898 Optionally so, in the Vedas, the stana after a Numeral has acute on the final.

Thus द्विस्तना॑ or द्विस्त॑ना, चतु.स्तना॑ or च॑तु स्तना ॥

३८९९ । सज्ञाया मित्राजिनयो. । ६ । २ । १६५ ॥

देवमित्र॰ । कृष्णाजिनम । 'स ज्ञायाम्' किम । प्रियमित्र. ॥

'+ ऋषिप्रतिषेधोऽत्र मित्रे +' विश्वामित्रर्षि ॥

3899 In a Bahuvrîhi, ending in 'mitra' and 'ajina' the acute falls on the last syllable, when the compound denotes a Name

As देवमित्र॑, कृष्णाजिन॑म । Why do we say 'a Name' ? Observe प्रियमित्र॑ ॥

Vârt —Prohibition must be stated in the case of मित्र when the name is that of a Rishi As विश्वा॑मित्रः which is governed by VI 2 106 ॥

३९०० । व्यवायिनोऽन्तरम् । ६ । २ । १६६ ॥

व्यवधानवाचकात्परमन्तरमन्तोदात्तम् । वस्त्रमन्तर व्यवधायक यस्य स वस्त्रान्तरः । 'व्यवधायिन' किम् । आत्मान्तर. । अन्यस्वभाव इत्यर्थ ॥

3900 In a Bahuvrîhi ending in 'antara' the acute falls on the final, after a word which denotes 'that which lies between'

Thus वस्त्रान्तर॑म् 'through an intervened cloth or drapery,' वस्त्रमन्तर व्यवधायक यस्य &c Why do we say 'when meaning lying between' ? Observe आत्मान्तरम = आत्मा स्वभावोऽन्तरोऽन्योयस्य ॥

३९०१ । मुख स्वाङ्गम् । ६ । २ । १६७ ॥

गौरमुख. 'स्वाङ्गम्' किम् । दीर्घमुखा शाला ॥

3901 In a Bahuvrîhi the acute is on the final, when the second member is 'mukha' meaning mouth i e. the actual bodily part of an animal and not used metaphorically

Thus गौरमुख॑. । Why do we say 'an actual part of a body' ? Observe दीर्घमुखा शाला । Here मुख means 'entrance'

३९०२ । नाव्ययदिक्शब्दगोमहत्स्थूलमुष्टिपृथुवत्सेभ्यः । ६ । २ । १६८ ॥

उच्चैर्मु॑ख । प्राङ्मुख । गोमुख । महामुखः । स्थूलमुख । मुष्टिमुख. । पृथुमुख । वत्समुख. । पूर्वपदप्रकृतिस्वरोऽत्र । गोमुष्टिवत्स पूर्वपदस्योपमानलक्षणोऽपि विकल्पोऽनेन बाध्यते ॥

3902 In a Bahuvrîhi, the acute does not fall on such 'mukha' denoting a real mouth, when it comes after an Indeclinable, and a name of a direction, or after गो, महत्, स्थूल, मुष्टि, पृथु and वत्स॥

Thus अव्यय उच्चैर्मु॑खः । The word उच्चै is finally acute and retains its accent दिक्—प्रा॑ङ्मुखः । The word प्राङ् has acute on the first by VI, 2, 52, &c :—

गोमुखः, महामुखः, स्थूलमुखः, मुष्टिमुखः, पृथुमुखः, and वत्समुखः । In these the first members of the Bahuvrîhi preserve their respective accents, under Rule VI 2 1 and in the case of compounds preceded by गो, मुष्टि, and वत्स, the optional rule taught in the next sûtra is also superseded by anticipation, though the words may denote comparison

३९०३ । निष्ठोपमानादन्यतरस्याम् । ६ । २ । १६९ ॥

निष्ठान्तादुपमानवाचिनश्च परं मुखं स्वाङ्गं वान्तोदात्तं बहुव्रीहौ । प्रक्षालितमुखः । पक्षे 'निष्ठोपसर्ग-' (३८४४) इति पूर्वपदान्तोदात्तत्वम् । पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वेन गतिस्वरोऽपि भवति । उपमानम् । सिंहमुखः ॥

3903 In a Bahuvrîhi, the word 'mukha' denoting 'an actual mouth' has optionally the acute on the final, when preceded by a participle in 'ta' or by that wherewith something is compared

Thus प्रक्षालितमुखः or प्रक्षालितमुखः or प्रक्षालितमुखः । When the final is not acute, then Rule VI 2 110 S 3844 applies which makes the first member have acute on the final optionally, and when that also does not apply, then by VI 2 1 the first member preserves its original accent, which is that of the gati (VI 2 49) Thus there are three forms. So also with a word denoting comparison — सिंहमुखः or सिंहमुखः ॥

३९०४ । जातिकालसुखादिभ्योऽनाच्छादनात्क्तोऽकृतमितप्रतिपन्नाः । ६ । २ । १७० ॥

सारङ्गजग्धः । मासजातः । सुखजातः । दुःखजातः । 'जातिकाल-' इति किम् । पुत्रजातः । 'अनाच्छादनात्' किम् । वस्त्रच्छन्नः । 'अकृत-' इति किम् । कुण्डकृतः । कुण्डमितः । कुण्डप्रतिपन्नः । अस्मादेव ज्ञापकान्निष्ठान्तस्य परनिपातः ॥

3904 After a word denoting a species with the exception of a word for 'garment or covering', and after a time-denoting word, as well as after 'sukha' &c the Participle in 'kta' has acute on the final, in a Bahuvrîhi, but not so when the participles are कृत, मित and प्रतिपन्न ॥

Thus सारङ्गजग्धः । काल —मासजातः । सुख &c :—सुखजातः । दुःखजातः ।

Why do we say 'after a Species, a time or सुख &c word'? Observe पुत्रजातः (II 2 37), the participle being placed after the word Putra

Why do we say 'when not meaning a garment'? Observe वस्त्रच्छन्नः from the root वस् with the affixes ष्ट्रन्

Why do we say 'when not कृत &c.'? Observe कुण्डकृतः, कुण्डमितः, कुण्डप्रतिपन्नः । कुण्ड is first acute by Phit II 3, being neuter These three participles do not stand first in a compound (contrary to II 2, 36) This sûtra implies that as a special case Nishṭhâ participles may stand second in a compound In the counter examples, above given, the first members retain their original accent (VI 2. 1) The words सुख &c are given under III 1. 18.

1 सुख, 2 दु:ख, 3 तृप्र, (तृप्र तीव्र) 4 कृच्छ्र, 5 अस्र, 6 आस्र, 7 अलीक, 8 प्रतीप, 9 करुण, 10 कृपण, 11 सोढ, 12 गहन.

३९०५ । वा जाते । ६ । २ । १७१ ॥

जातिकालसुखादिभ्यः परो जातशब्दो वान्तोदात्तः । दन्तजात । मासजात ॥

3905 After a species (with the exception of garment) or a time denoting word, or after 'sukha' &c in a Bahuvrîhi, the word 'jâta' has optionally acute on the final

Thus दन्तजात or दन्तजात, मासजात or मासजातः, सुखजात or सुखजातः दु:खजात or दु:खजात &c The word दन्त is first acute by Phit II 6, मास is first acute by Phit II 15 The words सुख and दु:ख are end acute by Phit I 6

३९०६ । नञ्सुभ्याम् । ६ । २ । १७२ ॥

बहुव्रीहावुत्तरपदमन्तोदात्तम । अव्रीहि । सुमाष ॥

3906 A Bahuvrîhi formed by the Negative particle 'nañ' or by 'su' has acute on the last syllable of the compound

Thus अव्रीहि, सुमाष. ॥

३९०७ । कपि पूर्वम् । ६ । २ । १७३ ॥

नञ्सुभ्यां परं यदुत्तरपदं तदन्तस्य समासस्य पूर्वमुदात्तं कपि परे । अब्रह्मबन्धुक । सुकुमारीक. ॥

3907 A Bahuvrîhi, formed by 'nañ' or 'su' and ending in the affix 'kap' (V 4 153) has acute on the syllable preceding the affix

By the last sutra the accent would have fallen on कप्, this makes it fall on the vowel preceding it Thus अब्रह्मबन्धुक, सुकुमारीक ॥

३९०८ । ह्रस्वान्तेऽन्त्यात्पूर्वम् । ६ । २ । १७४ ॥

ह्रस्वान्त उत्तरपदे समासे वान्त्यात्पूर्वमुदात्तं कपि नञ्सुभ्यां परं बहुव्रीहौ । अव्रीहिकः । सुमाषक । पूर्वमित्यनुवर्तमाने पुनः पूर्वग्रहणं प्रकृतिभेदेन नियमार्थम् । ह्रस्वान्तेऽन्त्यादेव पूर्वं पदमुदात्तं न कपि पूर्वमिति । अज्ञक । कबन्तस्य वान्तोदात्तत्वम् ॥

3908. When the compound ends in a light vowel, the acute falls on the syllable before such last, in a Bahuvrîhi preceded by 'nañ' and 'su' to which 'kap' is added

Thus अव्रीहिक, सुमाषकः । The repetition of पूर्व in this sûtra, though its anuvritti was present from the last, shows, that in the last aphorism, the syllable preceding कप् takes the acute, while here the syllable preceding the short vowel-ending final syllable has the acute and not the syllable preceding कप् । This is possible with a word which is, at least, of two syllables (not counting, of course, अ and क or कप्) Therefore, in अज्ञक, and सुज्ञकः, the acute is on the syllable preceding कप् by VI 2, 173, because it has here no antyât-purvam

३९०९ । बहोर्नञ्वदुत्तरपदभूम्नि । ६ । २ । १७५ ॥

उत्तरपदार्थबहुत्ववाचिनो बहो परस्य पदस्य नञ परस्येव स्वर स्यात् । बहुव्रीहिक । बहुमित्रक । 'उत्तरपद-' इति किम् । बहुषु मानोऽस्य स बहुमान ॥

3909 A Bahuvrîhi with 'bahu' has the same accent as 'nañ' when it denotes muchness of the object expressed by the second member

In other words, a Bahuvrîhi with the word बहु in the first member, is governed by all those rules which apply to a Bahuvrihi with a Negative Particle such as Rules VI 2 172 &c when this gives the sense of multiety of the objects denoted by the second member Thus बहुव्रीहिक by VI 2 174 बहुमित्रक ॥

Why do we say 'uttara pada bhûmni—when multeity of the object denoted by the second member is meant'? Observe बहुषु मानोऽस्य=बहुमानः स्वरः (VI 2 1)

३९१० । न गुणादयोऽवयवाः । ६ । २ । १७६ ॥

अवयववाचिनो बहो परे गुणादयो नान्तोदात्ता बहुव्रीहौ । बहुगुणा रज्जुः । बह्वक्षरं पदम् । बह्वध्याय । गुणादिराकृतिगणः । 'अवयवा ' किम् । बहुगुणो द्विज. । अध्ययनश्रुतसदाचारादयो गुणाः ॥

3910 In a Bahuvrîhi, after 'bahu,' the acute does not fall on the final of 'guna' &c when they appear in the compound as ingredient of something else.

Thus बहुगुणा रज्जु, बह्वक्षर पदम्, बह्वध्याय (VI 2 1) गुणादि is an Akrtigana. Why do we say 'when it denotes an avayava or ingredient'? Observe बहुगुणो ब्राह्मणः=अध्ययनश्रुतसदाचारादयोऽस्य गुणा. ॥

1 गुण, 2 अक्षर, 3 अध्याय, 4 सूक्त, 5 ?मान, आकृतिगण ॥

३९११ । उपसर्गात्स्वाङ्गं ध्रुवमपर्शु । ६ । २ । १७७ ॥

प्रपृष्ठः । प्रललाट । ध्रुवमेकरूपम् । 'उपसर्गात् ' किम् । दर्शनीयपृष्ठ । 'स्वाङ्गम् ' किम् । प्रशाखो वृक्षः । 'ध्रुवम् ' किम् । उद्बाहुः 'अपर्शु ' किम् । विपर्शु ।

3911. A word denoting a part of the body, which is constant (and indispensable), with the exception of 'parśu' has, after a Preposition in a Bahuvrîhi compound, the acute on the last syllable

Thus प्रपृष्ठः, प्रललाट । इमत यस्य प्रगतं पृष्ठं भवति स प्रपृष्ठ. ॥

Why do we say 'after a Preposition'? Observe दर्शनीयपृष्ठः ॥

Why do we say 'part of the body'? Observe प्रशाखो वृक्ष ॥

Why do we say 'dhruva—constant and indispensable'? Observe उद्बाहुः क्रोशति । Here the hand is raised up only at the time of cursing and not *always* so the state of उद्बाहु is temporary and not permanent.

Why do we say with the exception of पर्शु? Observe विपर्शुः (VI, 2, 1).

३९१२ । वन समासे । ६ । २ । १७८ ॥

समासमात्रे ऽप्युपसर्गादुत्तरपदं वनमन्तोदात्तम् । स्त्र्यु विमे प्रवणे ॥

3912 After a preposition, 'vana' has acute on the final in compounds of every kind

Thus प्रवणे यष्टव्यम्, निर्वणे प्रणिधीयते, the न changed to ण by VIII. 4 5 The word 'samâsa' is used in the sûtra to indicate that all sorts of compounds are meant otherwise only Bahuvrîhi would have been meant.

३९१३ । अन्तः । ६ । २ । १७९ ॥

अस्मात्परं वनमन्तोदात्तम । अन्तर्वणो देश । अनुपसर्गार्थमिदम् ॥

3913 After 'antar' the acute-falls on the final of 'vana'

Thus अन्तर्वणो देश । This sûtra is made in order to make वन oxytoned, when a preposition (upasarga) does not precede.

३९१४ । अन्तश्च । ६ । २ । १८० ॥

उपसर्गादन्तः शब्दोऽन्तोदात्तः । पर्यन्तः । समन्तः ॥

3914. The word 'antar' has acute on the final when preceded by a Preposition

Thus पर्यन्तः, समन्तः । This is a Bahuvrîhi or a प्रादि compound

३९१५ । न निविभ्याम् । ६ । २ । १८१ ॥

न्यन्तः । व्यन्तः । पूर्वं पदप्रकृतिस्वरे यणि च कृते 'उदात्तस्वरितयोर्यण –' (३६५७) इति स्वरितः ॥

3915. The word antar has not acute on the final. after the prepositions *ni* and *vi*

Thus न्यन्तः, व्यन्तः, here the first member retains its acute, and semivowel is then substituted for the vowel इ then the subsequent grave is changed to svarita by VIII. 2 4 S. 3657.

३९१६ । परेरभितोभावि मण्डलम् । ६ । २ । १८२ ॥

परेः परमभित उभयतो भावो यस्यास्ति तत्कूलादि मण्डलं चान्तोदात्तम । परिकूलम् परिमण्डलम् ॥

3916. After pari' a word, which expresses something, which has both this side and that side, as well as the word 'maṇḍala' has acute on the final.

Thus परिकूलम्, परिमण्डलम् ॥

३९१७ । प्रादस्वाङ्गं संज्ञायाम् । ६ । २ । १८३ ॥

प्रगृहम् । 'अस्वाङ्गम्' किम् । प्रपदम् ॥

3917. After *pra*, a word, which does not denote a part of body, has acute on the final, when the compound is a name.

Thus प्रपद॑यम । Why do we say 'not denoting a body part'? Observe प्र॑पदम् ॥

३९१८ । निरुदकादीनि च । ६ । २ । १८४ ॥

अन्तोदात्तानि । निरुदकम् । निरुपलम् ॥

3918 The words *nirudaka* &c, have acute on the final

Thus निरुदक॑म्, निरुलप॑म्, निरुप॑लम्, &c

1 निरुदक, 2 निरुपल निरुलप 3 निर्मक्षिक, 4 निर्मशक, 5 निष्कालक 6 निष्कालिक, 7 निष्पेष, 8 दुस्तरीप, 9 निस्तरीप, 10 निस्तरीक, 11 निरजिन, 12 उदजिन, 13 उपाजिन 14 परेर्हस्तपादकेशकर्षाः आकृतिगण ॥

NOTE :—These may be considered either as प्रादि समास or Bahuvrihi If they be considered as avyayi bhava compounds then they are end acute already by VI I 223 The word निष्कालक = निष्क्रान्तः कालकात्, is a Prâdi samâsa with the word काल ending in the affix कन् । The word दुस्तरीप is thus formed to the root तॄ is added the affix ई and we have तरी (Un III 158) तरीम् पाति = तरीप, कुत्सित स्तरीप. = दुस्तरीप । The word निस्तरीक, is formed by adding the affix कप् to the Bahuvrihi निस्तरी । The words हस्त, पाद, केश and कर्ष have acute on the final after परि, as, परिहस्त॑ परिपाद॑, परिकेश, and परिकर्ष॑ ॥

३९१९ । अभेर्मुखम् । ६ । २ । १८५ ॥

अभिमुखम् । 'उपसर्गात्स्वाङ्गम्–' (३९११) इति सिद्धे अबहुव्रीह्यर्थमध्रुवार्थमस्वाङ्गार्थं च अभिमुखा शाला ॥

3919. The word *mukha* has acute on the final when preceded by *abhi*

As, अभिमुख॑म् । It is a Bahuvrihi or a प्रादि samâsa If it is an Avyayibhâva, then it would have acute on the final by VI I 223 also, By VI 2 177, even मुख would have oxytone after an upasarga, the present sutra makes the additional declaration that मुख is oxytone even when the compound is not a Bahuvrihi, when it does not denote an indispensable part of body, or a part of body even, as was the case in VI. 2 177 Thus अभिमुख॑ा शाला ॥

३९२० । अपाच्च । ६ । २ । १८६ ॥

अपमुखम् । अपमुखम्, योगविभाग उत्तरार्थः ॥

3920 The word 'mukha' has acute on the final, after the preposition *apa*

Thus अपमुख॑म । The separation of this from the last sûtra, is for the sake of the subsequent aphorism, in which the anuvritti of अप only goes

३९२१ । स्फिगपूतवीणाञ्जोऽध्वकुक्षिसीरनाम नाम च । ६ । २ । १८७ ॥

अपादिसमास्यन्तोदात्तानि । अपस्फिगम् । अपपूतम । अपवीणम् । अञ्जस । अपाञ्ज । अध्वम् । अपाध्वम् । उपसर्गादध्वन' (९५३) इत्यस्याभाव इदम् । एतदेव च ज्ञापकं समासान्तानित्यस्य । अपकुक्षि । सीरनाम । अपसीरम् । अपहलम् । नाम । अपनाम् । स्फिगपूतकुक्षिग्रहणमबहुव्रीह्यर्थमध्रुवार्थमस्वाङ्गार्थं च ॥

3921. The words स्फिग, पूत, वीणा, अञ्जस्, अध्वन्, कुक्षि, नामन् and a word denoting 'a plough', have acute on the final, when preceded by *apa*

Thus अपस्फिगम्, अपपूतम्, अपवीणम्, अपाञ्ज, अपाध्वा (This ordains acute on the final, where the compound apâdhwa does not take the samâsanta affix अच by. V 4 85, when it takes that affix, the acute will also fall on the final because अच् is a चित् affix) This further shows that the samâsanta affixes are not compulsory (अनित्यश्च समासान्त) अपकुक्षि , अपसीरं , अपहलं , अपलाङ्गलम्, अपनाम । These are प्रादि compounds or Bahuvrihi or Avyayîbhavas Some of these viz स्फिग, पूत and कुक्षि will be end-acute by VI 2 177, also when they denote parts of body and a permanent condition and the compound is a Bahuvrihi Here the compound must not be a Bahuvrihi, nor should these words denote parts of body and permanent condition of these parts.

३९२२ अधेरुपरिस्थम् । ६ । २ । १८८ ॥

अध्यारूढो दन्तोऽधिदन्त । दन्तस्योपरि जातो दन्त । 'उपरिस्थम्' किम् । अधिकरणम् ॥

3922 After अधि, that word, which denotes that thing which overlaps or stands upon, has acute on the final

Thus अधिदन्त =दन्तस्योपरि योऽन्योदन्तो जायते 'a tooth that grows over another tooth'

Why do we say when meaning 'standing upon' ? Observe अधिकरणम् । Here the acute is on क, the krit formed second member retaining its accent (VI 2 139)

३९२३ अनोरप्रधानकनीयसी । ६ । २ । १८९ ॥

अनो'परमप्रधानवाचि कनीयश्चान्तोदात्तम् । अनुगतो ज्येष्ठमनुज्येष्ठः । पूर्वपदार्थप्रधान प्रादिसमास । अनुगत कनीयाननुकनीयान् । उत्तरपदार्थप्रधानः । प्रधानार्थं च कनीयोग्रहणम् 'अप्र–' इति किम् । अनुगतो ज्येष्ठोऽनुज्येष्ठ. ॥

3923 After 'anu' a word which is not the Principal, as well as 'kaniyas' has acute on the final

The word अप्रधान means a word which stands in a dependant relation in a compound Thus अनुगतो ज्येष्ठम् = अनुज्येष्ठ । These are प्रादि samâsa in which the first member is the principal or Pradhâna अनुगत' कनीयान्=अनुकनीयान्, here the second member is the Principal the word कनीयस् is taken as प्रधान ॥ Had it been non pradhâna, it would be covered by the first portion of the sûtra, and there would have been no necessity of its separate enumeration Why do we say 'अप्रधान' ? Observe अनुगतो ज्येष्ठ =अनुज्येष्ठ., where ज्येष्ठ is the Principal.

३९२४ । पुरुषश्चान्वादिष्टः । ६ । २ । १९० ॥

अनो' परोऽन्वादिष्टवाची पुरुषोऽन्तोदात्त. । अन्वादिष्टः पुरुषोऽनुपुरुष. । अन्वादिष्टः किम् । अनुगत पुरुषोऽनुपुरुष ॥

3924 After 'anu' the acute falls on the final of 'purusha,' when it means a man of whom mention was already made

The word अन्वादिष्ट means 'of a secondary importance, inferior,' or 'mentioned again after having already been mentioned' Thus अनु गदिष्ट पुरुष = अनुपुरुषः, but अनुगत पुरुष = अनुपुरुष ॥

३९२५ । अतेरकृत्पदे । ६ । २ । १९१ ॥

अते परमकृदन्त पदशब्दश्चान्तोदात्तः । अत्यङ्कुशो नाग । अतिपदा गायत्री । 'अकृत्पदे' किम् । अतिकारकः ॥

'+ अतेर्धातुलोप इति वाच्यम् +' । इहमा भूत । शोभनो गार्ग्योऽतिगार्ग्यः । इह च स्यात । अतिक्रान्त कारकमतिकारक ॥

3925 After 'ati' a word not formed by a krit-affix, and the word 'pada' have acute on the last syllable

Thus अत्यङ्कुशो नाग, अतिपदा गायत्री । Why do we say 'nonkrit-word and पद'? Observe अतिकारक ॥

Vârt —The rule is restricted to those compounds in which a root has been elided That is, when in analysing the compound, a verb like क्रम is to be employed to complete the sense Therefore, it does not apply to शोभनो गार्ग्य = अतिगार्ग्य. ॥ But it would apply to अतिकारक., which when analysed becomes equal to अतिक्रान्त कारकम् ॥

३९२६ । नेरनिधाने । ६ । २ । १९२ ॥

निधानमप्रकाशता । ततोऽन्यदनिधान प्रकाशनमित्यर्थः । निमूलम् । न्यक्षम । 'अनिधाने' किम् । निहितो दण्डो निदण्ड. ॥

3926. After 'ni' the second member has the acute on the last syllable, when the sense is of 'not laying down.'

The word निधानं=अप्रकाशता 'not making manifest' Thus निमूलम्, न्यक्षम । Why do we say when meaning 'not laying down'? Observe निदण्ड.=निहितो दण्डः । The force of नि is that of निधान here.

३९२७ । प्रतेरंश्वादयस्तत्पुरुषे । ६ । २ । १९३ ॥

प्रतेः परेऽश्वादयोऽन्तोदात्ताः । प्रतिगतोऽशुः प्रत्यशुः । प्रतिजनः । प्रतिराजा । समासान्तस्य नित्त्वात्त्वाच्च टच् ॥

3927. In a Tatpurusha compound, the word 'anśu' &c have acute on the final when preceded by 'prati'

Thus प्रत्यंशुः, प्रतिजनः, प्रतिराजा ॥ In the case of राजन् this rule applies when the Samâsânta affix टच् is not added, when that affix is added, the acute will also be on the final by virtue of टच् which is a चित् affix

1 अंशु, 2 जन, 3 राजन्, 4 उष्ट्र, 5 खेटक (रोटक), 6 अजिर 7 आर्द्रा, 8 श्रवण, 9 कृत्तिका, 10 अर्ध, 11 पुर (आर्धपुर आर्धपुर.) ॥

The word अंशु is formed by the affix कु under the general class मृगय्वादि (Un I 37), राजन् is formed by the affix कनिन् (Un I 156), उष्ट्र by adding ष्ट्रन् to

उष 'to burn' (Un IV 162), खिट् + वुन् = खेटक, अजिर is formed by क्विर (Un I 53) आ + द्रा + अङ् (III 3 106), with the augment रक् added to आ = आर्द्रा ॥ प्र+ल्युट = प्रवण ॥ कत + तिकन् = कत्तिका (Un III. 147) ऋधु+अच (III 1, 134) = ऋद्धं, पुर + क = पुर ॥

Why do we say 'in the Tatpurusha'? Observe प्रतिगता अंशवोऽस्य = प्रत्यंशुरयमुष्ट ॥

३९२८ । उपाद्द्व्यजजिनमगौरादयः । ६ । २ । १९४ ॥

उपात्परं द्व्यजजिनमगौरादयस्तत्पुरुषे अन्तोदात्तं गौरादीन्वर्जयित्वा । उपदेवः उपेन्द्रः । उपाजिनम । अगौरादय' किम् । उपगौर । उपतैल. । तत्पुरुषे' किम् । उपगतः सोमोऽस्य स उपसोम. ॥

3928 In a Tatpurusha, the words of two syllables and 'ajina' have acute on the final when preceded by 'upa' but not when they are 'gaura' and the rest

Thus उपगतो देव = उपदेवं, उपेन्द्रं, उपाजिनं व । But not so in उपगौर, उपतैल &c

1 गौर 2 तैल (तैष) 3 लग्न, 4 लट 5 लोट, 6 जिह्वा, 7 कृष्णा, (कण्वा) 8 कन्या, 9 गुध (गुड) 10 कल्प, 11 पाद ।

Why 'in a Tatpurusha'? Observe उपगत सोमोऽस्य = उपसोम ॥

३९२९ । सोरवक्षेपणे । ६ । २ । १९५ ॥

सुप्रत्यवसित । सूरत्र पूजायामेव । वाक्यार्थस्त्वत्र निन्दा असूयया तथाभिधानात् । 'सो' किम् । कुब्राह्मण ? 'अवक्षेपणे' किम् । सुवृषणम् ॥

3929 After 'su,' the second member has acute on the final in a Tatpurusha compound, when reproach is meant, in spite of the addition of 'su' which denotes praise

Thus इह खल्विदानीं, सुस्थपिण्डले सुस्थिताभ्या सुप्रत्यवसित । The word सु here verily denotes praise, but it is the sense of the whole sentence that indicates reproach or censure Why do we say 'after सु'? Observe कुब्राह्मणः । Why 'when reproach is meant'? Observe शोभनेषु तृणेषु = सुतृणेषु । So also सुवृषणम् ॥

३९३० । विभाषोत्पुच्छे । ६ । २ । १९६ ॥

तत्पुरुषे । उत्क्रान्त पुच्छादुत्पुच्छ । यदा तु पुच्छमुदस्यति उत्पुच्छयते । 'एरच्' (३२३१) । उत्पुच्छस्तदा थाथादिस्वरेण नित्यमन्तोदात्तत्वे प्राप्ते विकल्पोऽयम् । सेयमुभयत्र विभाषा । 'तत्पुरुषे' किम् । उदस्त पुच्छ येन स उत्पुच्छ ॥

3930 In a Tatpurusha, the word 'utpuchha' may optionally have acute on the final

Thus उत्क्रान्तः पुच्छात=उत्पुच्छं. or उत्पुच्छ (VI 2 2) When this word is derived by the affix अच् (III 3 56 S. 32 31) from पुच्छमुदस्यति=उत्पुच्छयति, then it would always have taken acute on the final by VI. 2 144, the present sûtra ordains option there also The rule does not apply to a non Tatpurusha as, उदस्त पुच्छमस्य=उत्पुच्छ: ॥

३९३१ । द्वित्रिभ्यां पाद्दन्मूर्धसु बहुव्रीहौ । ६ । २ । १९७ ॥

आभ्यां परेष्वन्तोदात्तो वा । 'द्विपाद्भिर्दुपाच्च रथाय' । 'त्रिपाद्र्ध्वं' । द्विदन् 'त्रिमूर्धानं सप्तरश्मिम्' । मूर्धन्नित्यकृतसमासान्त एव मूर्धशब्दः । तस्यैतत्प्रयोजनमसत्यपि समासान्तेऽन्तोदात्तत्वं यथा स्यात् । एतदेव ज्ञापकम् '×अनित्यः समासान्तो भवति×' इति । यदा पि च समासान्तः क्रियते तथापि बहुव्रीहिकार्यत्वात्तदेकदेशत्वाच्च समासान्तोदात्तत्वं पक्षे भवत्येव । द्विमूर्धः । 'द्वित्रिभ्याम्' किम् । कल्याणमूर्धा । 'बहुव्रीहौ' किम् । द्वयोर्मूर्धा द्विमूर्धा ॥

3931 In a Bahuvrîhi, the words पाद्, दत् and मूर्धन् have optionally acute on the final after द्वि and त्रि ॥

Thus द्वौ पादावस्य = द्विपात् or द्विपात् as in द्विपाच्च चतुष्पाच्च च रथाय (Rig Veda IV 51 5) त्रिपाद् or त्रिपाद् as in त्रिपादूर्ध्वम् (Rig Veda X. 90 4) द्विदन् or द्विदन् द्विमूर्धा or द्विमूर्धा as in त्रिमूर्धानम् सप्तरश्मिम् (Rig Veda I 146, 1) The word पाद् is पाद with its अ elided, (V 4 140) दत् is the substitute of दन्त (V 4 141) and मूर्धन् retains its न् not allowing samâsanta affix This also indicates that the samâsanta rule is not universal When the samâsanta affix is added, then also the acute is on the final, for the कार्यी is here the Bahuvrîhi compound, and this is only a part of it Thus द्विमूर्ध, त्रिमूर्ध । Why after द्वि and त्रि ? Observe कल्याणमूर्धा here the first member is middle acute by Phit II. 19 and this accent is retained (VI 2 1) Why 'Bahuvrîhi' ? Observe द्वयोर्मूर्धा=द्विमूर्धा ॥

३९३२ । सक्थं चाक्रान्तात् । ६ । २ । १९८ ॥

गौरसक्थः । श्लक्ष्णसक्थः । 'अक्रान्तात्' किम् । चक्रसक्थः । समासान्तस्य चवचनात्वा अन्त्यमेवान्तोदात्तत्वं भवति ।

3932 The word 'saktha' has acute on the final optionally, when preceded by any word other than what ends in 'kra'

The word सक्थ is the samasânta form of सक्थि (V. 4. 113) Thus गौरसक्थ or गौरसक्थः, श्लक्ष्णसक्थः or श्लक्ष्णसक्थः The word गौर being formed by प्रज्ञादि अण् and श्लक्ष्ण by क्स (Un III 19) are both end-acute. Why 'not after a word ending in क्र' ? Observe चक्रसक्थः which is *always* oxytone as it is formed by षच् (V. 4. 113) a चित् affix

३९३३ । परादिश्छन्दसि बहुलम् । ६ । २ । १९९ ॥

छन्दसि परस्य सक्थशब्दस्यादिरुदात्तो वा । 'अञ्जिसक्थमालभेत' । अत्र वार्तिकम्—

'+परादिश्च परान्तश्च पूर्वान्तश्चापि दृश्यते ।

पूर्वादयश्च दृश्यन्ते व्यत्ययो बहुलं ततः +' ॥

इति । परादिः । 'तुविजाता उरुक्षया' । परान्तः । 'नियेन मुष्टिहत्यया' । 'अक्षितोक' । पूर्वान्तः 'विश्वायुर्धेहि' ।

इति समासस्वराः ।

3933 The first syllable of the second member is diversely acute, in the Vedas

The word पर "the second member" refers to सक्थ, as well as to any other word in general. Thus अञ्जिसक्थमालभेत, but गोसक्थमलक्थः so also तुविजाता, वायुपतिः, सिन्धुपति ॥

In the non Vedic literature these last two compounds will be final acute by VI 1 223, rule VI. 2 18 not applying because of the prohibition contained in VI 2 19

The rule is rather too restricted. It ought to be "In the Vedas, the *first* syllable and the *final* syllable of the *second* member, as well as the *final* syllable and the *first* syllable of the *preceding* member are seen to have the acute accent, in supersession of all the foregoing rules"

(1) As to where the *first* syllable of the second member (परादि) takes the accent, we have सुचिक्वाता उरुव्यचा (Rig Veda I 2 9)

(2) As to where the final of all the second terms (परान्तः) takes the acute we have नियेनं मुष्टिहत्ययां (Rig Veda I 8 2) वर्सिवासः (Rig Veda I. 183. 1)

(3) As to where the final of the preceding (पूर्वान्त) takes the acute, we have विश्वर्ायुः धेहि ॥

(4) As to where the first syllable of the preceding (पूर्वादि) takes the acute we have as दिवोदासाय दाशुषे त्रै ॥

Here end the Accents of Compounds.

CHAPTER V

ACCENTS OF VERBS.

३९३४ । तिङो गोत्रादीनि कुत्सनाभीक्ष्ण्ययोः । ८ । १ । २७ ॥

तिङन्तात्पदाद्गोत्रादीन्यनुदात्तान्येतयोः । पचति गोत्रम् । पचतिपचति गोत्रम् । एवं प्रवचनप्रहसनप्रकथनप्रत्यायनादयः । कुत्सनाभीक्ष्ण्यग्रहणं पाठविशेषणम् । तेनान्यत्रापि गोत्रादिग्रहणे कुत्सनादावेव कार्यं ज्ञेयम् । 'गोत्रादि-' इति किम् । पचति पापम् । 'कुत्स-' इति किम् । खनति गोत्रं, समेत्य कूपम् ॥

3934 The words *gotra* &c., become unaccented after a finite verb, when a contempt or a repetition is intended.

Thus पचति गोत्रम्, when contempt is meant.

Here पचति गोत्र means 'he proclaims his Gotra &c, so that he may get food &c.' पचति is from the root पचि व्यक्तीकरणे 'to make evident' (Bhu 184). Where contempt is not meant, it has the force of repetition, i e he repeatedly utters his Gotra as one is bound to do, in marriage rites &c And पचति पचति गोत्रम्, when repetition or intensity is denoted Similarly पचति ब्रुवम्, पचति पचति ब्रुवम् । The word ब्रुव is a noun derived from the root ब्रू by the affix कन्, the वच् substitution for ब्रू has not taken place, as an anomaly.

1 गोत्र, २ ब्रुव, 3 प्रवचन, 4 प्रहसन, 5 प्रकथन, 6 प्रत्यायन, 7 प्रपञ्च, 8 प्राय, 9 न्याय 10 प्रचक्षण, 11 विचक्षण, 12 अवचक्षण, 13 स्वाध्याय, 14 भूयिष्ठ, 15 वा नाम (नाम वा) 16 प्रवाण, 17 प्रचक्षम ॥

The word नाम optionally becomes anudâtta : in the alternative, it is first acute. Thus पचति नाम or पचति नाम ॥

The words 'contempt and repetition' in the text qualify the whole sentence or sûtra, and not the word गोत्रादि nor the word अनुदात्त understood For we find that wherever the word गोत्रादि is used in this Chapter, it always implies the sense of 'contempt or repetition' Thus the word गोत्रादि is used in VIII. I 57 and there also the sense is of contempt and repetition.

Why do we say 'Gotra and the rest'? Observe पचति पापम् । Here पापं is an adverb.

Why do we say 'when contempt or repetition is meant'? Observe खनति गोत्रं समेत्य कूपं । 'He digs a well, having assembled the Gotra.'

३९३५ । तिङ्ङतिङः । ८ । १ । २८ ॥

अतिङन्तात्पदात्परं तिङन्तं निहन्यते । 'अग्निमीळे' ॥

3935. A finite verb is unaccented, when a word precedes it, which is not a finite verb.

Thus अग्निमीळे पुरोहितं (Rv I 1 1) स इद्देवेषु गच्छति (Rv I 1. 4), अग्ने सूपायनो भव (Rv V. 1 1), यजमानस्य पशून् पाहि ॥

३९३६ । न लुट् । ८ । १ । २९ ॥

लुडन्तं न निहन्यते । श्वः कर्ता ॥

3936. But the Periphrastic Future is not unaccented, when it is preceded by a word which is not a finite verb.

This restricts the scope of the last sûtra which was rather too wide Thus श्वः कर्ता, श्वः कर्तारौ, मासेन कर्तारः । The Sarvadhâtuka affixes डा, रौ, रस्, are anudâtta after the affix तासि by VI. 1 186, the whole affix तास् becomes udâtta (III 1 3) and where the टि portion of तास् i. e the syllable आस्, is elided before the affix डा, there also the आ of डा becomes udatta, because the udâtta has been elided See VI. 1 161.

३९३७ । निपातैर्यद्यदिहन्तकुविन्नेच्चेच्चण्कच्चिद्यत्रयुक्तम् । ८ । १ । ३० ॥

एतैर्निपातैर्युक्तं न निहन्यते । 'यदग्ने स्याम्हं त्वम्' । 'युवा यदी कृथः' । 'कुविदङ्ग आसन्' । 'कच्चित्तिरश्चकया कच्चित्' । 'पश्चात्सोमे यत्र पितरो भवन्ति' ॥

3937. The finite verb retains its accent in connection with the particles यत्, 'that,' 'because,' यदि, 'if', हन्त, 'also'!, 'O!' कुवित्, 'well', नेत्, 'not', चेत्, 'if', च 'if', कच्चित् (interrogative particle, implying 'I hope' or 'I hope not)', and *yatra* 'where.'

Thus यदग्ने स्यामहं त्वं (Rig Veda VIII 44 23) युवा यदी कृथः (Rig Veda V 74 5) कुविदङ्ग आसन् (Rig Veda VII. 91 1) नेज्जिह्मायन्त्यो नरकं पताम (Nir. I 11), स चेद् भुङ्क्ते, स चेद् अधीते, पुत्रासो यत्र पितरो भवन्ति (Rig Veda I. 89 9.

The particle चण with the indicatory ण् has the force of चेत्। Thus अथ च मरिष्यसि = अथ चेन् मरिष्यति ॥

३९३८ । नह प्रत्यारम्भे । ८ । १ । ३१ ॥

नहेत्यनेन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । प्रतिषेधयुक्त आरम्भः प्रत्यारम्भः । 'नह भोक्ष्यसे । प्रत्यारम्भे किम् । 'नह वैतस्मिँल्लोके दक्षिणमिच्छन्ति' ॥

3938 The finite verb retains its accent in connection with 'naha' when employed in the sense of forbidding

When something urged by one, is rejected insultingly by another, then the reply made by the first tauntingly, with a negation, is pratyârambha Thus A says to B: 'Eat this please' B rejects the offer repeatedly, in anger or jest. Then A in anger or jest says 'No, you will eat'—as नह भोक्ष्यसे। Here भोक्ष्यसे retains its accent, which is acute on the middle, for से becomes accentless as it follows अदुपदेश (VI. 1 186), and स्य becomes udâtta by the प्रत्ययस्वर (III 1 3)

Why do we say, 'when asseverative'? Observe नह वै तस्मिँल्लोके दक्षिणमिच्छन्ति. 'Verily in that world they do not wish for fee' Here it is pure negation तस्मिन् is first acute by फिट् accent, लोके is final acute because it is formed by घञ् of पचादि (III 1 134), दक्षिणा is first acute, because it is a Pronoun ending in अ (स्वाङ्गशिटामदन्तानाम Phit II. 6) and इच्छन्ति is anudâtta by VIII. 1 28

३९३९ । सत्यं प्रश्ने । ८ । १ । ३२ ॥

सत्ययुक्तं तिङन्तं नानुदात्तं प्रश्ने । सत्यं भोक्ष्यसे । 'प्रश्ने' किम् । 'स त्यमिद्वा उ तं वयमिन्द्रं स्तवाम' ॥

3939. The finite verb retains its accent in connection with 'satya' when used in asking a question.

Thus सत्यं भोक्ष्यसे 'Truly, will you eat'? सत्यमध्येष्यसे। Why do we say 'in questioning'? Observe स त्यमिद्वा उ तं वयमिन्द्रं स्तवाम ॥

३९४० । अङ्गाप्रातिलोम्ये । ८ । १ । ३३ ॥

अङ्गेत्यनेन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । अङ्ग कुरु । 'अप्रातिलोम्ये' किम् । 'अङ्ग कूजसि वृषल इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म' । अनभिप्रेतमसौ कुर्वन्प्रतिलोमो भवति ॥

3940 The finite verb retains its accent in connection with 'anga' when used in a friendly assertion

Anything done to injure another is pratiloma, opposite of this is apratiloma, or friendliness In fact, it is equal to anuloma Thus अङ्ग कुरु 'yes, you may do' Here anga has the force of friendly permission.

But when it has the force of pratiloma, we have—अङ्ग कूज३ वृषल। इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म 'Well, chuckle O sinner! soon wilt thou learn, O coward!' Here अङ्ग is used in the sense of censure, for chuckling is a thing not liked by the person and is pratiloma action for pluta-vowel see VIII. 2. 96.

३९४१ । हि च । ८ । १ । ३४ ॥

हियुक्त तिङन्त नानुदात्तम् । 'आ हि ष्मा याति' । 'आ हि रुहतम्' ॥

3941 The finite verb retains its accent in connection with 'hi' when used in a friendly assertion

Thus —आहिष्मा याति (Rig Veda IV. 29 2) आहिरुहत॑ (Rig Veda VIII. 22 9)

३९४२ । छन्दस्यनेकमपि साकाङ्क्षम् । ८ । १ । ३५ ॥

हीत्यनेन युक्त साकाङ्क्षमनेकमपि नानुदात्तम् । 'अनृत॑ हि मत्तो वदति' । 'पाप्मा चैन पुनाति' । तिङन्तद्वयमपि न निहन्यते ॥

3942 In the Vedas, the finite verb retains its accent (but not always), in connection with 'hi', when it stands in correlation to another verb, even more than one

That is, sometimes one verb, sometimes more than one verb retain their accent Thus of more than one verb, we have the following example —अनृत हि मत्तो व॑दति । पाप्मा एन वि पु॑नाति Because the drunkard tells falsehood, therefore sin will make him impure *i e* he does incur sin" Here both verbs वदति and विपुनाति retain their accent and हि has the force of यत् 'because' According to Kaiyyata the meaning of this sentence is यस्मान् मत्तोऽनृत वदति, तस्मादनृतवदन दोषेण न युज्यते *i. e* a drunkard does not incur the sin of telling a falsehood, because he is not in his senses See Maitra Sanhita I 11 6

३९४३ । यावद्यथाभ्याम् । ८ । १ । ३६ ॥

आभ्या योगे तिङन्त नानुदात्तम् । 'यथा चित्कण्वमावतम्' ॥

3943. A finite verb retains its accent in connection with 'yâvat' and 'yathâ

The meaning is that the verb retains its accent, even when यावत् and यथा followed after it. Thus यथा चित् कण्वमावतम् । The word आवतम् is the Imperative (लोट्) Second Person Dual of the root अव् ॥

३९४४ । पूजायां नानन्तरम् । ८ । १ । ३७ ॥

यावद्यथाभ्या युक्तमनन्तरं तिङन्तं पूजायां नानुदात्तम । यावत्पचति शोभनम् । यथा पचति शोभनम् । पूजायाम्' किम् । यावद्भुङ्क्ते । 'अनन्तरम्' किम् । यावद्देवदत्त॑ पचति शोभनम् । पूर्वेणात्र निघात प्रतिषिध्यते ॥

3944 But not so when these particles 'yâvat' and 'yathâ' immediately precede the verb and denote 'praise'

That is, the verb loses its accent, and becomes anudâtta Thus यावत पचति शोभनम, यथा पचति शोभनम् ॥

Why do we say when denoting 'praise' ? Observe यावद् भुङ्क्ते॑ ॥

Why do we say 'immediately'? Observe यावद् देवदत्त प॑चति शोभन॑ । Here the verb retains its accent by the last sûtra

३९४५ । उपसर्गव्यपेतं च । ८ । १ । ३८ ॥

पूर्वेणानन्तरमित्युक्तम् । उपसर्गे व्यवधानार्थे वचनम् । यावत्प्रपचति शोभनम् । अनन्तरमित्येव । यावद् देवदत्तः प्रपचति शोभनम् ॥

3945 A finite verb loses its accent, when it denotes 'praise' and is joined immediately with yâvat and yathâ, through the intervention of an upasarga (or verbal preposition)

The last sûtra taught that the verb loses its accent when *immediately* preceded by यावत् and यथा। This qualifies the word 'immediately' and teaches that the intervention of a Preposition does not debar immediateness Thus यावत् प्रपचति शोभनम् ॥

The word 'immediately' is understood here also Thus यावद् देवदत्तः प्र पचति शोभनं ॥ The upasarga प्र has udâtta accent.

३९४६ । तुपश्यपश्यताहैः पूजायाम् । ८ । १ । ३९ ॥

अभियुक्तं तिङन्तं न निहन्यते पूजायाम् । 'आदहं स्वधामनु पुनर्गर्भत्वमेरिरे' ॥

3946. A finite verb retains its accent in connection with तु पश्य, पश्यत, and अह, when meaning 'praise'.

Thus आदहं स्वधामनु पुनर्गर्भत्वमेरिरे ॥

३९४७ । अहो च । ८ । १ । ४० ॥

एतद्योगे नानुदात्तं पूजायाम् । अहो देवदत्तः पचति शोभनम् ॥

3947. A finite verb retains its accent when in connection with *aho* meaning 'praise'

Thus अहो देवदत्तः पचति शोभनं ॥

३९४८ । शेषे विभाषा । ८ । १ । ४१ ॥

अहो इत्यनेन युक्तं तिङन्तं वानुदात्तं पूजायाम् । अहो कटं करिष्यति ॥

3948. A finite verb retains its accent optionally, when in connection with *aho* in the remaining cases (*i e.* where it does not mean praise).

What is the शेष alluded to here ? The शेष means here senses other than पूजा or praise.' Thus कटमहो करिष्यति or कटमहो करिष्यति । This is a speech uttered in anger or envy and not in praise (असूया वचन) ॥

३९४९ । पुरा च परीप्सायाम् । ८ । १ । ४२ ॥

पुरेत्यनेन युक्तं वानुदात्तं त्वरायाम् । अधीष्व माणवक पुरा विद्योतते विद्युत् । निकटागामिन्यत्र पुराशब्दः । परीप्सायाम् किम् । न त स्म पुराधीयते । चिरातीतऽत्र पुरा ॥

3949. A finite verb retains its accent optionally in connection with 'purâ' when it means 'haste' (*i. e* when 'purâ' means 'before')

The word परीप्सा means त्वरा or 'quick' Thus अधीष्व माणवक पुरा विद्योतते विद्युत् । The word पुरा here expresses the future occurrance which is imminent

or very near at hand It is against the rule of Dharmasâstras to study while it thunders or lightens

Why do we say 'when meaning *haste*'? Observe नतेन स्म पुराधीयते । Here the word पुरा expresses a past time, that is, it means 'long ago' See III 2 118 and 122, for the employment of पुरा in the Past Tense, and III 3. 4, for the Present.

३९५० । नन्वित्यनुज्ञैषणायाम् । ८ । १ । ४३ ॥

नन्वित्यनेन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तमनुज्ञार्थनायाम् । नन्नु गच्छामि भो । अनुजानीहि मा- गच्छन्तमित्यर्थः । अनु-' इति किम् । अकार्षीः कटं त्वम् । ननु करोमि । पृष्टप्रतिवचनमेतत् ॥

3950 A finite verb retains its accent in connection with *nanu*, when with this Particle permission is asked

The word एषणा means 'asking, praying' The word अनुज्ञा means 'permission' The compound अनुज्ञैषणा means 'asking of permission' Thus ननु गच्छामि भो. 'can I go sir' The sense is 'give me permission to go'

Why do we say when 'asking for' permission '? Observe अकार्षीः कट त्वम् ? ननु करोमि भो. 'hast thou made the mat ? Well, I am making it' Here ननु has the force of an answering particle, and not used in asking permission and hence the verb loses its accent

३९५१ । किं क्रियाप्रश्नेऽनुपसर्गमप्रतिषिद्धम् । ८ । १ । ४४ ॥

क्रियाप्रश्ने वर्तमानेन किंशब्देन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । किं द्विजः पचत्याहोस्विद्गच्छति । 'क्रिया-' इति किम् । साधनप्रश्ने मा भूत । किं भक्तं पचत्यपूपान्वा । 'प्रश्ने' किम् । किं पठति । 'किंपोऽयम्' । 'अनुपसर्गम्' किम । किं प्रपचति उत प्रकरोति । 'अप्रतिषिद्धम्' किम् । किं द्विजो न पचति ॥

3951 A finite verb retains its accent in connection with *kim*, when with this is asked a question relating to an action, and when the verb is not preceded by a Preposition or by a Negation

Thus किं द्विजः पचति, आहो स्विद् गच्छति ॥

Why do we say when the question relates to a क्रिया or action ? The rule will not apply, when the question relates to an object or साधन । Thus किं भक्तं पचति अपूपान् वा ॥

Why do we say 'when a question is asked' ? Observe किम् पठति । Here किं is used to express contempt, and not to ask a question.

Why do we say 'not preceded by a Preposition' Observe किं प्र पचति उत प्रकरोति ॥

Why do we say 'not preceded by a negative particle' Observe, किं द्विजो न पठति ॥

३९५२ । लोपे विभाषा । ८ । १ । ४५ ॥

किमोऽप्रयोग उक्तं वा । देवदत्तः पचत्याहोस्वित्पठति ॥

3952 When however *kim* is not added in asking such a question, the finite verb may optionally retain its accent.

When किम् is elided in asking a question relating to an action the finite verb which is not preceded by a Preposition or a Negative Particle, optionally does not become anudâtta. When is there the elision of this किम् because no rule of Pânini has taught it ? When the sense is that of an interrogation, but the word किम् is not used In short, the word 'lopa' here does not mean the Grammatical substitute, but merely non-use As देवदत्तः पॅचति (or प चति) ग्रामे स्वित पॅठति (or प ठति) Here the sentence is interrogative, even without the employment of किम् । The option of this sûtra, is a Prâpta-vibhâsha, as it is connected with the sense of किम् ॥

३९५३ । एहिमन्ये प्रहासे लृट् । ८ । १ । ४६ ॥

एहिमन्यइत्यनेन युक्तं लृडन्तं नानुदात्तं क्रीडायाम् । एहि मन्ये भक्तं भोक्ष्यसे भुक्तं तत्त्व तिथिभि । प्रहासे' किम् । एहि मन्यसे ओदनं भोक्ष्य इति सुष्ठु मन्यसे । 'गत्यर्थलोटा–(३९५८) सहित्यनेनैव सिद्धे नियमार्थोऽयमारम्भ. । एहिमन्येयुक्ते प्रहास एव नान्यत्र । 'एहि मन्यसे ओदनं भोक्ष्ये' ॥

3953. In connection with 'ehimanye' used derisively, the First Future, that follows it, retains its accent

The word प्रहास means great laughter, i. e derision, mockery, raillery, jeering, gibing, sneering - Thus एहि मन्ये भक्तं भोक्ष्यसे, नहि भुक्तस्त्वतिथिभिः । The word एहि is the Imperative second Person of the root इण् preceded by the preposition आङ् ॥

Why do we say 'used derisively' ? Observe एहि मन्यसे ओदनं भोक्ष्ये इति । सुष्ठु मन्यसे, ॥

By sûtra VIII 1 51, S 3958 after the Imperative एहि which is a verb of 'motion' (गत्यर्थ) the following First Future (लृट्) would have retained its accent. The present sûtra makes a niyama or restriction, namely, that in connection with the Imperative एहि मन्ये, the लृट् is accented only then when 'derision' is meant and not otherwise Thus the लृट्, loses its accent here :—एहि मन्यसे ओदनं भोक्ष्ये ॥

३९५४ । जात्वपूर्वम् । ८ । १ । ४७ ॥

अविद्यमानं पूर्वं यस्मात् तेन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । जातु भोक्ष्यसे । 'अपूर्वम्' किम् । कटं जातु करिष्यसि ॥

3954 A finite verb retains its accent after 'jâtu' when this 'jâtu' is not preceded by any other word

Thus जातु भोक्ष्यसे । Here से is anudâtta by VI 1 186, as it is a sârvadhâtuka affix coming after an अनुपदेश, the word जातु is first acute, as it is a Nipâta. Why do we say 'when not preceded by any other word' ? Observe —कटं जातु करिष्यसि । The word कट is end acute as it is a फिट् or noun.

३९५५ । किंवृत्तं च चिदुत्तरम् । ८ । १ । ४८ ॥

अविद्यमानपूर्वं चिदुत्तरं यत्किंवृत्तं तेन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । विभक्त्यन्तं डतर-डतमान्तं किमो रूपं किंवृत्तम् । कश्चिद्भुङ्क्ते । कतरश्चित् । कतमश्चित् । 'चिदुत्तरम्' किम् । को भुङ्क्ते । अपूर्वं किम् । राम. किंचित्पठति ॥

3955. Also after a form of 'kim' when the particle 'chit' follows it, and when no other word precedes such form of 'kim the finite verb retains its accent

The word किमवृत्त is a Genitive Tatpurusha meaning किमो वृत्तं । The word किमवृत्त means any form of किम with its case-affixes, as well as the forms of किम, when it takes the affixes डतर and डतम । Thus कश्चिद् भुङ्क्ते, कतरश्चित् करोति, कतमश्चिद् भुङ्क्ते ॥

Why do we say 'followed by चित्'? Observe को भुङ्क्ते ॥

The word अपूर्वं of the last sûtra qualifies this also, therefore, the verb loses its accent here — राम किंचित् पठति ॥

३९५६ आहो उताहो चानन्तरम् । ८ । १ । ४९ ॥

आहो उताहो इत्याभ्यां युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । आहो उताहो वा भुङ्क्ते । अनन्तरमित्येव । शेषे विभाषां वक्ष्यति । 'अपूर्व–' इति किम् । देव आहो भुङ्क्ते ॥

3956 Also after an immediately preceding 'âho' and 'utâho' when these follow after no other word, the verb retains its accent

The prohibition of *nighâta* or want of accentuation is understood here, so also there is the anuvritti of अपूर्वं from the last

Thus आहो or उताहो भुङ्क्ते । Why do we say 'immediately preceding'? In the following sûtra will be taught option, when these particles do not immediately precede the verb

Why do we say 'when no word precedes them'? Observe देव आहो or उताहो भुङ्क्ते ॥

३९५७ । शेषे विभाषा । ८ । १ । ५० ॥

आभ्यां युक्तं व्यवहितं तिङन्तं वानुदात्तम् । आहो देवः पचति ॥

3957 When the abovementioned particles 'âho' and 'utâho' do not immediately precede the verb, the verb may optionally retain its accent

Thus आहो देव पचति or पचति ॥

३९५८ । गत्यर्थलोटा लृण्न चेत्कारकं सर्वान्यत् । ८ । १ । ५१ ॥

गत्यर्थानां लोटा युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । यत्रैव कारकं लोट् तत्रैव लृडपि चेत् । आगच्छ देव ग्रामं द्रक्ष्यसि । उह्यन्तां देवदत्तेन शालयः । रामेण भोक्ष्यन्ते । 'गत्यर्थ–' किम् । पच देव ओदनं भोक्ष्यसे एनम् । 'लोटा' किम् । आगच्छेर्देव ग्रामं द्रक्ष्यस्येनम् । 'लृट्' किम् । आगच्छ देव ग्रामं पश्यस्येनम् । 'न चेत्' इति किम् । आगच्छ देव ग्रामं पिता ते ओदनं भोक्ष्यते । 'सर्वम्' किम् । आगच्छ देव ग्रामं त्वं चाहं च द्रक्ष्याव एनमित्यत्रापि निघातनिषेधो यथा स्यात् । यल्लोडन्तस्य कारकं तच्चान्यच्च लृडन्तेनोच्यते ॥

3958 The First Future retains its accent in connection with the Imperative of a verb denoting 'motion' ('to go' 'to come' 'to start' &c), but only in that case, when the subject and object of both the verbs are not wholly different one from another

Those verbs which have similar meaning with the word गति 'motion' are called गत्यर्थाः ॥ The Imperative of the गत्यर्थ verbal roots, is called गत्यर्थ लोट् । In connection with such an Imperative of verbs of 'motion', the First Future does not become anudâtta, if the kâraka is not all different The sense is, with whatever case relation (kâraka), whether the Subject or Object, the Imperative is employed, with the same kâraka, the First Future must be employed In connection with the finite verb here, the word कारक denotes the Subject and Object only, and not any other kâraka, such as Instrument, &c

Thus आँ गच्छ देव ग्राँम, द्रक्ष्यसि 'Come O Deva, thou shalt see the village' Here the subjects of both verbs आगच्छ and द्रक्ष्यसि are the same, and the objects of both verbs are also the same, namely ग्राम । आ is a Preposition and is accented गच्छ and देव both lose their accent (VIII, 1 19 and 28) ग्राम is first acute being formed by the नित् affix मन् । Similarly उह्यन्ता देवदत्तेन शालयः रामेण भोक्ष्यन्ते "Let the rice be carried by Devadatta, they will be eaten by Râma"

Why do we say 'verbs of motion'? Observe पच देव ओदनं, भोक्ष्यसे अन्नम् ॥

Why do we say 'after the Imperative'? Observe आगच्छेर्देव ग्राम, द्रक्ष्यस्यैनम् । Here the Potential mood is used

Why do we say the 'First Future'? Observe आगच्छ देवदत्त ग्राम, पश्यसि एनम ॥ Here the Present Tense is used

Why do we say 'if the karaka is not *wholly* different'? Observe आगच्छ देवदत्त ग्राम, पिता ते ओदनं भोक्ष्यते ॥

Why do we use the word सर्व 'wholly'? Observe आगच्छ देवदत्त ग्रामं, त्वं च ... ग्राम द्रक्ष्यथ एनम । Here also there is prohibition of *nighâta* and the First ... retains its accent, for the subject of the Future is not *wholly* different from that of the Imperative For here the subject of the Imperative is the subject also of the Future, though only partly, in conjunction with another More over, the object here in both is the same Had सर्व not been used in the sûtra, where the sentence would have remained the same, there the rule would have applied, and not where the sentences became different.

३९५९ । लोट् च । ८ । १ । ५२ ॥

लोडन्तं गत्यर्थलोटा युक्तं नानुदात्तम् । आगच्छ देव ग्रामं पश्य । 'गत्यर्थ—' इति किम् । पच देवौदनं भुङ्क्ष्वैनम् । लोट् किम् । आगच्छ देव ग्रामं पश्यसि । न चेत्कारकं सर्वान्यदित्येव । आगच्छ देव ग्रामं पश्यत्वेनं रामः । सर्वग्रहणात्त्विह स्यादेव । आगच्छ देव ग्रामं त्वं चाहं च पश्याव । योगविभाग उत्तरार्थः ॥

3959. Also an Imperative, following after an Imperative of verbs of 'motion', retains its accent, when the subject or object of both the verbs, is not wholly different.

Thus आगच्छ देव ग्रामं पश्य ॥

But not here पच देवदत्तौदनं, भुङ्क्ष्वैनम् because the first Imperative is not one of गत्यर्थ verb Nor here, आगच्छेर्देव ग्रामं पश्यैनम् because the first verb is not Imperative but Potential.

If the subject and object of both Imperatives are wholly different, the rule will not apply Thus आगच्छ देव ग्राम, पश्यतु यज्ञ दाम. ॥

By the force of the anuvritti of सर्वे the rule will apply to the following · आगच्छ देव ग्राम, त्वं चाह च पश्याव. ॥

The separation of this sutra from the last, is for the sake of the subsequent sûtra, by which the 'option' is with regard to लोट् and not लृट् ॥

३९६० । विभाषितं सोपसर्गमनुत्तमम् । १ । ५३ ॥

लोडन्तं गत्यर्थलोटा युक्तं तिङन्तं वानुदात्तम् । आगच्छ देव ग्राम' प्रविश । 'सोपसर्गम्' किम । आगच्छ देव ग्राम पश्य । 'अनुत्तमम ' किम् । आगच्छानि देव ग्रामं प्रविशानि ॥

3960 An Imperative preceded by a Preposition, and not in the First Person, following after an Imperative of verbs of 'motion, may optionally retain its accent, when the Kâraka is not wholly different

The whole of the preceding sûtra is understood here This is a Prâptavibhasha Thus आगच्छ देव ग्राम प्रविश or प्र विश । When the verb is accented the upasarga loses its accent by VIII, 1 71.

Why do we say सोपसर्ग 'joined with a Preposition' ? When there is no Preposition, there is no *option* allowed, and the last rule will apply As आगच्छ देव ग्रामपश्य ॥

Why do we say अनुत्तम 'not a First Person' ? Observe आ गच्छानि देव, ग्राम प्रविशानि ॥

३९६१ । हन्त च । ८ । १ । ५४ ॥

हन्तेत्यनेन युक्तमनुत्तम लोडन्त वानुदात्तम । हन्त प्रविश । सोपसर्गमित्येव । हन्त कुरु । 'निपातैर्यद्यदि-' (३९३७) इति निघातप्रतिषेधः । 'अनुत्तमम्' किम् । हन्त प्रभुनजावहै ॥

3961 An Imperative, with a Preposition preceding it, may optionally retain its accent, in connection with 'hanta,' but not the First Person.

With the exception of गत्यर्थ लोटा &c, the whole of the preceding sutra is understood here.

Thus हन्त प्र विश or प्रविश । But no option is allowed here हन्त कुरु, as it is not preceded by a preposition Here rule VIII 1 30, S. 3937 makes the accent compulsory after हन्त । So also हन्त प्रभुनजावहै, where the 1st Person is used, the verb retains its accent compulsorily by VIII 1. 30 S 3937

The word प्रभुनजावहै is Imperative First Person, Dual of the root भुज in Atmane pada (I 3 66) The Personal ending वहै is anudâtta by VI 1 186, because the verb is anudâtta it The vikarana न therefore retains its accent

३९६२ । आम एकान्तरमामन्त्रितमनन्तिके । ८ । १ । ५५ ॥

आम परमेकपदान्तरितमामन्त्रित नानुदात्तम् । आम् । पचसि देवदत्त । 'एकान्तरम्' किम् । आम्प्रपचसि देवदत्त । 'आमन्त्रितम्' किम् । आम्पचति देवदत्त । 'अनन्तिके' किम् आम्पचसि देवदत्त ॥

3962 After 'âm,' but separated from it by not more than one word, the Vocative retains its accent, when the person addressed is not near

Thus आम पचसि देव॑दत्ता३ । The *nighâta* being hereby prohibited, the vocative gets accent on the first syllable by VI 1 198

Why do we say आम् ? Observe आम पचसि देवदत्त । Here it is anudatta by VIII 1 19

Why do we say एकान्तरम् 'separated only by one word'? Observe आम् प्र पचसि देवदत्ता३ ॥

Why do we say 'the Vocative'? See आम् पचसि देवदत्त' ॥

Why do we say अनन्तिके 'not near'? See आम् पचसि देवदत्त ॥

३९६३ । यद्धितुपरं छन्दसि । ८ । १ । ५६ ॥

तिङन्तं नानुदात्तम । 'उदसृजो यदङ्गिरः' । 'उशन्ति हि' । आख्यास्यामि तु ते । 'निपातैर्यद्- (३९३७) इति 'हि च' (३९४१) इति 'तुपश्य-' (३९४८) इति च सिद्धे नियमार्थमिदम् । एतै रेव परभूतैर्योगे नान्यैरिति । जाये स्वरोहाविहि । एहीति गत्यर्थलोटा युक्तस्य लोडन्तस्य निघातो भवति ॥

3963 A finite verb followed by *yat* or *hi* or *tu* retains its accent in the Chhandas.

The anuvritti of आमन्त्रित should not be taken in this sûtra, but that of तिङ् ॥ Thus with यत् we have —गवा गोत्रमुदसृजो यदङ्गिरः । The verb उदसृजः is the Imperfect (लङ्) 2nd person singular of सृज् of the Tudâdi class With हि we have, इन्द्रवो वा मुशन्ति हि (Rig Veda 1 2 4) The verb उशन्ति is the Present (लट्) Plural of वश् of the Adâdi class The samprasârana takes place because it belongs to ग्रहादि class With तु we have, आख्यास्या॑मि तु ते । By the previous sûtra VIII 1 30 S. 3937 a verb in connection with यत् would have retained its accent, so also in connection with हि by the sûtra VIII 1 34, S 3941 and in connection with तु by VIII 1 39, S 3946, the present sûtra is, therefore, a niyama rule The verb retains its accent when these three Particles *only* follow and not any other If any other Particle follows, the verb need not retain its accent Thus जाये स्वा रोहावेहि । Here रोहाव is the 1st Person Dual of the Imperative of रुह (रुह् + शप् + वस् = रोह + आट् + वस् III. 4 92 = रोहाव the स् being elided, as लोट् is like लङ् III 4 85 and 99). The verb एहि is the 2nd Person Singular of the Imperative of the root इण्, preceded by the Particle आङ् । Here in एहि रोहाव (= रोहाव आ इहि), the verb रोहाव is followed by the Particle आ and does not retain its accent But for this rule, it would have retained its accent. Because एहि is a गत्यर्थ लोट् VIII 1. 51), रोहाव is another लोट् in connection with it, and therefore, by VIII 1 52 it would have retained its accent But now it loses its accent because it is a तिङ् following after a non तिङ् word स्वः । The visarga of स्वः is elided before र् by VIII 3 14, then the preceding अ is lengthened and we have स्वा (VI 3 111) Another reading is स्वो रोहावेहि । It is a Vedic anomaly, the visarga is changed to उ ॥

३९६४ । चनचिदिवगोत्रादितद्धिताम्रेडितेष्वगतेः । ८ । १ । ५७ ॥

एषु परेषु अगतेस्तिङन्तं नानुदात्तम् । देवः पचति चन । देवः पचति चित । देवाः पचतीव । देवः पचति गोत्रम् । देवः पचतिकल्पम् । देवः पचतिपचति । 'अगतेः' किम् । देवः प्रपचति चन ॥

3964 A finite verb retains its accent, when it is not preceded by a Gati Particle (I 4 60 &c), and when it is followed by चन, चिद्, इव, गोत्र &c, a Taddhita affix, or by its own doubled form

Thus देव पँचति चन, देव पँचति चित् देव पँचतीव। The list of Gotrâdi words is given under sûtra VIII 1 27 Thus देव पँचति गोत्रम्, देव पँचति ब्रुवम्, देव पँचति प्रवचनम् &c The Gotrâdi words, here also, denote censure and contempt

With a Taddhita affix, देव पचँति कल्पम् रूपम् । The examples should be given with anudatta Taddhita affixes, like रूपप्, कल्पप् (V 3 66 and 67) Any other Taddhita affix added to the verb would cause the verb to lose its accent, the Taddhita accent overpowers the verb accent as पचतिदेश्य (V 3 67)

With a doubled verb, as, देव पँचति पचति ॥

Why do we say 'when not preceded by a Participle called Gati'? Observe देव प्र पचति चन ॥

३९६५ । चादिषु च । ८ । १ । ५८ ॥

चवाहाहैवेषु परेषु तिङन्तं नानुदात्तम् । देवः पचति च खादति च । अगतेरित्येव । देवः प्रपचति च प्रखादति च । प्रथमस्य 'चवायोगे–' (३९६६) इति निघातः प्रतिषिध्यते द्वितीयं तु निहन्यत एव ॥

3965 A finite verb, not preceded by a gati, retains its accent before the Particles च (वा, ह, अह and एव VIII 1 24)

The चादि words are those mentioned in sûtra VIII 1. 24. Thus देव पँचति च खाँदति च ॥

But when preceded by a gati, we have देवदत्तः प्र पँचति च प्र खादति च । Here the first verb retains its accent by virtue of the next sûtra, but the second verb loses its accent.

३९६६ । चवायोगे प्रथमा । ८ । १ । ५९ ॥

चवेत्याभ्यां योगे प्रथमा तिङ्विभक्तिर्नानुदात्ता । गाश्च चारयति वीणां वा वादयति । 'इन्द्रो वा सानिमासहे' । उभयत्रापि चवायोरनुषङ्गाद्योगः प्रथमस्य पार्ष्णिकी । 'योगे' किम् । पूर्वं भुङ्क्ते परेऽपि योगे निघाताय प्रथमायहणं द्वितीयादेस्तिङन्तस्य मा भूत् ॥

3966 The first finite verb only retains its accent in connection with 'cha' and 'vâ.'

The anuvritti of अगतेः which was drawn in the last sutra, does not run into this Thus गाश्च चारँयति, वीणां च वादयति । इन्द्रो वा सानिमासहे ॥

The word योग in the sutra indicates that the mere *connection* with the verb is meant, whether this connection takes place by adding these words ह and अह, *before* the verb, or *after* the verb, is immaterial for the purposes of this sutra, (not so in the last) The word प्रथमा shows that the *first* verb is governed by this rule and not the *second*

३९६७ । हेति क्षियायाम् । ८ । १ । ६० ॥

हयुक्ता प्रथमा तिङ् विभक्तिर्नानुदात्ता धर्मव्यतिक्रमे । स्वयं ह रथेन याति ३ । उपाध्यायं पदातिं गमयति । 'क्षियाशी:–' (३६२३) इति प्लुत ॥

3967. In connection with 'ha,' the first verb retains its accent, when an offence against custom is reprimanded

The word क्षिया means an error or mistake of duty, a breach of etiquette or a fault against good breeding

Thus स्वयं ह रथेन या॒ति॑ ३, उपाध्यायं पदातिं, गमयति 'He himself goes on a car, while he causes his Preceptor to trudge behind on foot' Here the nighata of the first verb is prohibited The verb becomes svarita pluta by VIII 2 104 S 3623

३९६८ । अहेति विनियोगे च । ८ । १ । ६१ ॥

अहयुक्ता प्रथमा तिङ् विभक्तिर्नानुदात्ता नानाप्रयोजने नियोगे क्षियायां च । त्वमह ग्रामं गच्छ । त्वमह रथेनारण्यं गच्छ । क्षियायां स्वयमह रथेन याति ३ । उपाध्यायं पदातिं नयति ॥

3968 In connection with अह, the first verb retains its accent, when it refers to various commissions, (as well as when a breach of good manners is condemned)

The word विनियोग means sending a person to perform several commissions, The word च in the sûtra draws in the anuvritti of क्षिया also

Thus त्वं, अह ग्राम, गच्छ, त्वं अह रथेन अरण्य गच्छ । So also when क्षिया is meant, स्वयमह रथेन याति ३, उपाध्याय पदाति नयति ।.

३९६९ । चाहलोप एवेत्यवधारणम् । ८ । १ । ६२ ॥

'च' 'अह' एतयोर्लोपे प्रथमा तिङ् विभक्तिर्नानुदात्ता । देव एव ग्रामं गच्छतु । देव एवारण्यं गच्छतु । ग्राममरण्यं च गच्छत्वित्यर्थः । देव एव ग्रामं गच्छतु । राम एवारण्यं गच्छतु । ग्रामं केवलमरण्यं केवलं गच्छत्वित्यर्थः । इहाहलोपः स च केवलार्थः । 'अवधारणम्' किम् । देव क्व वा भोक्ष्यसे । न क्वचिदित्यर्थः । अनवक्लृप्तावेव ॥

3969 When *cha* and *aha* are elided, the first verb still retains its accent, when *eva* with the force of limitation, takes their place

When does this लोप take place ? Where the sense of च or अह is connoted by the sentence, but these words are not directly employed, there is then the elision of च and अह । There the force of च is that of aggregation (समुच्चय), and of अह is that of 'only' (केवल) The च is elided when the agent is the same, and अह is elided when the agents are several

Thus where च is elided —देव यव ग्राम गँच्छतु, देव ग्वारण्य गच्छतु ग्राम चारण्य च गच्छतु ॥

So where अह is elided as—देव एव ग्राम गँच्छतु, राम एव अरण्य गच्छतु = ग्राम केवलं, अरण्य केवलं गच्छतु इति अर्थ ॥

Why do we say अवधारण ' when limitation is meant ? See देव क्वेव भोक्ष्यते । The word एव here has the sense of ' never ' ' an impossibility ' The first sentence means न क्वचिद भोक्ष्यते । क्व+एव=क्वेव by पररूप (VI 1 94 Vârt)

३९७० । चादिलोपे विभाषा । ८ । १ । ६३ ॥

चवाहाहैवानां लोपे प्रथमा तिङ विभक्तिर्नानुदात्ता । चलोपे । 'इन्द्र वाजेषु नोऽव' । शुक्रा व्रीहयो भवन्ति । श्वेता गा आज्याय दुहन्ति । वालोपे । व्रीहिभिर्यजेत । यवैर्यजेत ॥

3970 When च, (वा, ह, अह and एव) are elided, the first verb optionally retains its accent

Thus with च लोप —इन्द्र वाजेषु नोऽव । शुक्रा व्रीहयो भँवन्ति or भवन्ति, श्वेता गा आज्याय दुहन्ति । Here भवन्ति optionally may either lose or retain its accent So also when वा is elided, as .—व्रीहिभि यँजेत or यजेत, यवै यँजेत । So also with the remaining

३९७१ । वैवावेति च छन्दसि । ८ । १ । ६४ ॥

'अहर्वै देवानामासीत्' । 'अथ वाव हस्त आसीत' ॥

3971 Also in connection with ' vai ' and ' vâva ' may optionally, in the Chhandas, the first verb retain its accent

Thus अहर्वै देवानाम आँसीत (or आसीत), अथ वाव हस्त आँसीत् (or आसीत) ॥

वै has the force of स्फुट and समा, and वाव that of प्रसिद्धि and स्फुट ॥

३९७२ । एकान्याभ्यां समर्थाभ्याम् । ८ । १ । ६५ ॥

आभ्यां युक्ता प्रथमा तिङ्विभक्तिर्नानुदात्ता छन्दसि । 'प्रजामेका जिन्वति' । 'प्रजामेकां रक्षति' । 'तयोरन्य पिप्पल स्वाद्वत्ति' । 'समर्थाभ्याम्' किम् । एको देवानुपातिष्ठत् । एक इति सख्या परं नान्यार्थम् ॥

3972. Also in connection with *eka* and *anya*, optionally in the Chhandas, the first verb retains its accent, when these words have the same meaning (' the one—the other ')

Thus प्रजामेका जिँन्वति (or जिन्वति), ऊर्जमेकारक्षति । तयोरन्य· पिप्पल स्वाद्वँत्ति (or अत्ति), अनश्नन्नन्यो अभिचाकशीति (Rig Veda I 164 20, Mundaka Upanishad III 1)

Why do we say समर्थाभ्या ' having the same meaning '? See एको देवानुपातिष्ठत्, Here एक is a Numeral and has not the sense of अन्य ' the one another ' The word समर्थ is used, in fact, to restrict the meaning of एक, for it has various meanings while there is no ambiguity about the word अन्य । एकोऽन्यार्थे प्रधाने च प्रथमे केवले तथा । साधारणे समानेऽल्पेस सख्याया च प्रयुज्यते ॥

३९७३ । यद्वृत्तान्नित्यम् । ८ । १ । ६६ ॥

यत्र पदे यच्छब्दस्ततः परं तिङन्तं नानुदात्तम्। यो भुङ्क्ते । यदध्यक् वायुर्याति । अत्र 'व्यवहिते कार्यमिष्यते' ॥

3973 In connection with *yad* in all its forms, the verb retains its accent always

The anuvritti of प्रथमा and छन्दसि ceases The prohibition of nighata, which commenced with न लुट (VIII 1 29) is present here also In what ever sentence the word यद् occurs, that is called यद्वृत्तं । The word वृत्त denotes here the form of यद् in all its declensions with case affixes See also the explanation of किंवृत्त in VIII 1 48

Thus यो भुङ्क्ते, यत् कामास्ते जुहुमः (Rig Veda X 121 10) यदध्यक् वायुर्वाति (T S V 5 1 1) यद् वायु पवते । For the form यदध्यक् see VI 3 92

Ishti —Though the sûtra is in the Ablative (यद्वृत्तात्) and therefore requires that the verb should *immediately* follow it, yet in यदध्यक् वायु र्वाति, the intervention of वायु does not prevent the operation of this rule according to the opinion of Patanjali

३९७४ । पूजनात्पूजितमनुदात्तं काष्ठादिभ्यः । ८ । १ । ६७ ॥

पूजनेभ्यः काष्ठादिभ्यः पूजितवचनमनुदात्तम् । काष्ठाध्यापकः ॥

'+ मलोपश्च वक्तव्यः +' । दारुणाध्यापकः । समासान्तोदात्तत्वापवादः । 'यत्समासे इष्यते लोपः । दारुणमध्यापक इति वृत्तिमतम् । पूजनादित्येव पूजितग्रहणे सिद्धे पूजितग्रहणमनन्तरपूजितार्थम् । एतदेव ज्ञापकमत्र प्रकरणे पञ्चमीनिर्देशेऽपि नानन्तर्यमाश्रीयते इति ॥

3974 After a word denoting praise belonging to 'kâsthâdi' class, the word whose praise is denoted, becomes anudâtta

This refers to compounds, the first members of which are praise denoting words. The word काष्ठादिभ्य, is added to the sutra from a Vârtika

Thus काष्ठाध्यापकः, काष्ठाभिरूपकः, दारुणाध्यापकः, दारुणाभिरूपकः ॥

अमातापुत्र । अमातापुत्राध्यापकः । अमातापुत्राभिरूपकः । अयुताध्यापकः । अयुताभिरूपकः । अद्भुत । अद्भुताध्यापकः । अनुक्त । अनुक्ताध्यापकः । भृश । भृशाध्यापकः । घोर । घोराध्यापकः । सुख । सुखाध्यापकः । परम । परमाध्यापकः । सु । स्वध्यापकः । अति । अत्यध्यापकः । दारुण । दारुणाध्यापकः । दारुणाभिरूपकः । स्वध्यापकः । अपुत्र । अपुत्राध्यापकः । कल्याण । कल्याणाध्यापकः ॥

Vârt —The final न should be elided in forming these words The word दारुणं is an adverb, and therefore in the accusative case, like ग्रामं गतः । In such a case, there can be no compounding hence the elision of म् is taught This becoming of अनुदात्त takes place in the compound, and after composition In fact it is an exception to the general rule by which a compound is *finally* acute (VI. 1. 223) But there is no elision in दारुणमध्यापक &c and there is no loss of accent also of the second word By the Vârtika 'मलोपश्च', this further fact is also denoted where the case-affix is not employed and so the म् is not heard, there the second member becomes anudâtta When there no compounding, there is no elision of म as दारुणमधीते, दारुणमध्यापक ॥

Though the word पूजन would have implied its correlative term पूजित, the specific mention of पूजित in the aphorism indicates that the word denoting पूजित should follow *immediately* after the word denoting पूजन। In fact, this peculiar construction of the sûtra, is a jñâpaka of the existence of the following rule —इह प्रकरणे पञ्चमी निर्देशेऽपि नानन्तर्यमाश्रीयते "In this subdivision or context, though a word may be exhibited in the Ablative case, it does not follow that there should be consecutiveness between the Ablative and the word indicated by it" This has been illustrated in the previous rule of यद्वृत्तान् नित्यम, in explaining forms like यद्यङ् वायुर्वाति &c

Though the anuvritti of anudatta was current, the express employment of this term in the sûtra indicates that the *prohibition* (of anudâtta) which also was current, now ceases

The words काष्ठ, &c. are all synonyms of अद्भुत, meaning *wonderful, prodigious* and are words denoting praise

1 काष्ठ, 2 दारुण 3 अमातापुत्र, 4 वेश, 5 अनाज्ञात, 6 अनुज्ञात, 7 अपुत्र, 8 अयुत, 9 अद्भुत, 10 अनुक्त, 11 भृश, 12 घोर, 13 सुख, 14 परम, 15 सु, 16 अति, 17 कल्याण

३९७५। सगतिरपि तिङ्। ८। १। ६८॥

पूजनेभ्य काष्ठादिभ्यस्तिङन्त पूजितमनुदात्तम। यत्काष्ठ प्रपचति। 'तिङ ङतिङ' (३९३५) इति निघातस्य 'निपातैर्यत–' (३९३७) इति निषेधे प्राप्ते विधिरयम। सगतिग्रहणाद्ग गतिरपि निहन्यते। 'गतिग्रहण उपसर्गग्रहणमिष्यते'। नेह। यत्काष्ठा शुक्लीकरोति॥

3975 (After such words denoting praise) the finite verb (which is praised) becomes anudâtta, even along with the gati, if any, that may precede it

Whether a finite verb is compounded with a gati or stands single, both the compound and the simple ... accent, when it is qualified by the adverbs काष्ठ &c Thus यत काष्ठ ... काष्ठ 'प्र प चति॥ By VIII. 1 28, S 3935 the finite verb would have lost its accent after the word काष्ठ, but this loss was prohibited by VIII 1 30 S 3937 in connection with यत, the present sutra re ordains the loss, by setting aside the prohibition of VIII 1 30 S 3937

The word सगति 'along with its Gati', indicates that the Gati even loses its accent *Ishti* —The word Gati here is restricted to Upasargas Therefore not here यत् काष्ठा शुक्ली करोति॥

३९७६। कुत्सने च सुप्यगोत्रादौ। ८। १। ६९॥

कुत्सने च सुबन्ते परे सगतिरगतिरपि तिङनुदात्त। पचति पूति। प्रपचति पूति। पचति मिथ्या। 'कुत्सने' किम्। प्रपचति शोभनम्। 'सुपि' किम्। पचति क्लिश्नाति। 'अगोत्रादौ' किम्। पचति गोत्रम॥

'* क्रियाकुत्सन इति वाच्यम *'। कर्तृ कुत्सने मा भूत्। पचतिपूतिर्देवदत्त.॥

'* पूतश्चानुबन्ध इति वाच्यम *' तेनाय चकारानुबन्धत्वादन्तोदात्त॥

'* या बहुर्थमनुदात्तमिति वाच्यम् *' पचन्तिपूति॥

3976 A finite verb, along with its preceding Gati, if any, becomes anudâtta, when a Noun, denoting the fault of the action follows, with the exception of 'gotra' &c

The anuvritti of यद्वात् (VIII 1 17) ceases But the anuvritti of the last sûtra is current Thus प॒चति॒ पूति, प्र॒प॒चति॒ पूति, प॒चति॒ मिथ्या, प्र॒प॒चति॒ मिथ्या ॥

Why do we say कत्सने 'denoting the fault of the action'? See पँचति शोभनम् ॥

Why do we say सुपि 'a noun'? Observe पँचति क्लिश्नाति ॥

Why do we say with the exception of गोत्र &c See पँचति गोत्रम्, पँचति, ब्रवम्, पचति प्रवचनम ॥

Vârt —It should be mentioned that the 'fault mentioned in the sutra, must be the fault relating to the mode of doing the action, denoted by the verb The rule will not apply, if the कुत्सन refers to the agent and not to the action Thus पँचति पूतिर्देवदत्तः ॥

Vârt —It should be stated that पूति has an indicatory च । The effect of this is that the word पूति is finally acute, because of the indicatory च ॥

Vârt —A finite verb in the plural number, loses its accent optionally: when it loses its accent, then पूति is end-acute Thus प॒चन्ति॒ पूतिँ, or पचन्ति पँति, प्र॒प॒चन्ति पूतिँ or प्रपचन्ति पूँतिः ॥

३९७७ । गतिर्गतौ । ८ । १ । ७० ॥

अनुदात्तः । अभ्युद्धरति । 'गतिः' किम् । दत्त. पचति । 'गतौ' किम् । 'आम॒न्द्रैरि॑न्द्र हरि॑भिर्याहि म॒यूररोमभिः' ॥

3977 A Gati becomes unaccented, when followed by another Gati

Thus अभ्युँद्धरति । Why do we say गतिः a Gati becomes &c'? Observe देँवदत्त पचति । Here देवदत्त is a Prâtipadika and does not lose its accent Why do we say 'when followed by a Gati'? Observe आँ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिर्याहि मयूररोमभिः (Rig Veda III 45 1) Here आ is a Gati to the verb याहि, the complete verb is आयाहि । But as आ is not followed by a Gati, but by a Prâtipadika मन्द्र, it retains its accent Had the word गतौ not been used in the sûtra, this आ would have lost its accent, because the rule would have been too wide, without any restriction of what followed it

३९७८ । तिङि चोदात्तवति । ८ । १ । ७१ ॥

गतिरनुदात्त । यत्प्रपचति । तिङ्ग्रहणमुदात्तवत परिमाणार्थम् । अन्यथा हि यत्क्रियायुक्ता' प्रादयस्तं प्रत्येव गतिस्तत्र धातावेवोदात्तवति स्यात् प्रत्यये न स्यात् । 'उदात्तवति' किम् । प्रपचति ॥

इति तिङन्तस्वराः ।

3978 A Gati becomes anudâtta, when followed by an accented finite verb

The word गतिः is understood here Thus यत् प्र॒पँचति ॥

Why have we used the word तिङि in the sutra? In order to restrict the scope of the word उदात्तवति, so that a Gati would not become accentless before udatta root only, but before udâtta conjugated *verbs*. The employment of the

term तिङि is necessary, in order to indicate that the verb must be a *finite* verb and not a *verbal root* So that though a verbal root be udâtta, yet if in its conjugated form (तिङन्त) it is not udâtta, the गति will not lose its accent Thus in यत् प्र करोति, the root कृ is anudâtta, but the तिङन्त form करोति is udâtta, hence the rule will apply here which would not have been the case had उदात्तवति not been qualified by तिङि । For the maxim is यत्क्रियायुक्ताः प्रादयस् तेषां तं प्रति गत्युपसर्गसंज्ञे भवतः । Therefore in a तिङन्त the designation of गति is with regard to धातु or verbal root

Why have we used the word उदात्तवति ? Observe प्र॑ पचति । Here the verb loses its accent by VIII 1 28 hence the Gati retains its accent

Here end the Accents of Verbs

A VAIDIC ILLUSTRATION ON ACCENTS

अथ वैदिकवाक्येषु स्वरसञ्चारप्रकार कथ्यते–'अग्निमीळे' इति प्रथमर्क् । तत्राग्निशब्दोऽव्युत्पत्तिपक्षे 'फिष–' इत्यन्तोदात्त इति माधव । वस्तुतस्तु घृतादित्वात् । व्युत्पत्तौ तु नित्प्रत्ययस्वरेण । अम्सुप्त्वादनुदात्त । 'अमि पूर्व' (१८४) इत्येकादेशस्तु 'एकादेश उदात्तेन–' (३६५८) इत्युदात्त । ईळे । 'तिङ्ङतिङ' (३९३५) इति निघात । संहितायां तु 'उदात्तादनुदात्तस्य–' (३६६०) इतीकार स्वरित । 'स्वरितात्संहितायाम्–' (३६६८) इति 'ळे' इत्यस्य प्रचयापरपर्याया एकश्रुति । पुर॑शब्दोऽन्तोदात्तः 'पूर्वाधरावराणाम्–' इत्यसिप्रत्ययस्वरात । हितशब्दोऽपि धाञो निष्ठाया 'दधातेर्हि' (३०७६) इति ह्यादेशे प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्त । 'पुरोऽव्ययम्' (७६८) इति गतिसंज्ञाया 'कुगति–' (७६९) इति समासे समासान्तोदात्ते 'तत्पुरुषे तुल्यार्थ–' (३७३६) इत्यव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरे 'गतिकारकोपपदात्कृत' (३८७३) इति कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरे थाथादिस्वरे च पूर्वपूर्वोपमर्दन प्राप्ते 'गतिरनन्तर' (३७८३) इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । पुरःशब्दौकारस्य संहिताया प्रचये प्राप्ते 'उदात्तस्वरितपरस्य सन्नतर' इत्यनुदात्ततर । यज्ञस्य । नङ प्रत्ययस्वरः । विभक्ते सुप्त्वादनुदात्तत्वे स्वरितत्वम् । देवम् । पचाद्यच् । फिट्स्वरेण प्रत्ययस्वरेण चित्स्वरेण वान्तोदात्तः । ऋत्विक्शब्द कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेणान्तोदात्तः । होतृशब्दस्तृन्प्रत्ययान्तो नित्स्वरेणाद्युदात्त । रत्नशब्दो नन्विप्रत्ययस्यत्वादाद्युदात्त । रत्नानि दधातीति रत्नधा । समासस्वरेण कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण वान्तोदात्त । तमपः पित्त्वादनुदात्तत्वे स्वरितप्रचया वित्यादि यथाशास्त्रमूह्यम् ॥

इति स्वरप्रकरणम्

इत्थं वैदिकशब्दानां दिङ्मात्रमिह दर्शितम् ।
तदस्तु प्रीतये श्रीमद्भवानीविश्वनाथयोः ॥

Now we shall give an illustration from the Vedas, to show the application of the rules of accent Thus the first verse of the Rig Veda is the following —

अग्निमीळे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् । होतारं रत्नधातमम् ॥

1 Agni .—Here if अग्नि be considered a word without any derivation then it is finally acute by Phit I 1 This is the opinion of Mâdhava (Sâyanâchârya). But as a matter of fact, अग्नि॑ is end-acute because it is enumerated in the Ghritâdi list of words (see Phit I 21)

But if अग्नि be considered a derivative word, formed by the Unâdi affix नि then it is end acute, (III 1 3 S 3708), because of the affix

The accusative affix अम in अग्निम is anudatta because it is a case affix (III 1 4 S 3709) अग्नि + अम् = अग्निम् (इ + अ = इ S 191) The ekâdeśa इ becomes udâtta by VIII 2 5 S 3658 Thus अग्निम् is end-acute even in its declined form

2 ईळे is a verb It loses its accent by S 3935 (VIII. 1 28) as it is preceded by a noun *agnim* When अग्निम् + ईळे are combined in the Sanhita text into अग्निमीळे, then the anudâtta ई becomes svarita by S 3660 (VIII 4 66) while the anudâtta of ळे becomes ekasruti by S 3668 (1- 2 39) Thus we have अग्निमीळे ॥

3 पुरोहितम् :—The word पुरः is end acute because it is formed by the affix असि (V 3 39 S 1975) The word हित also is end acute, because it is the Nishthâ of धा, the हि is substituted for धा by S 3076 (VII 4 42) the affix त makes it end-acute Then पुरः + हित । Here पुरः is a gati by S 768 (I 4 67) and it is compounded with हित by S 761 (II 2. 18) Then the compound पुरोहित would be end acute by S 3734 , but S. 3736 (VI 2 2) requires the Indeclinable first member पुरः to retain its accent , but S 3873 (VI 2 139) requires the second member हित which is a krit formed word to retain its accent also VI 2 144 , but this last accent is set aside by the final rule S 3783 (VI 2. 49) and thus the first member retains its recent, as पुरोहित ॥

it becomes anudâttatara by I 2. 40 S 3669

4. यज्ञस्य -The word यज्ञ is derived from यज् with नङ affix. Therefore t is end acute The affix स्य being a case-affix (III. 1. 4 S 3709) is anudâtta and it becomes svarita यज्ञस्य ॥

5. देवं:—It is formed from the root दिव् with the affix अच् । It is end acute, either by Phit I 1 , or by the affix accent (III 1. 3 S. 3708) or by the चित् accent (VI 1. 163 S 3710) of अच् । In any view, it is end acute.

6. ऋत्विजं —The word ऋत्विज् is end acute, because of the krit accent (VI 2 139, S 3873).

7 होतारम् —The word होतृ is formed by adding the affix तृन् to हु । It has accent on हो, because the affix has an indicatory न् (VI 1 197 S 3686)

8. रत्नधातमम् । It means रत्नानि दधाति । It is finally acute, either by samâsa accent (VI 1 223, S 3734) or krit accent of the second member being retained by VI 2 139 S. 3873

The affix तमप् being पित् is anudâtta, the अ of त becomes svarita, and that of म becomes ekaśruti. रत्न is first acute being Neuter (Phit II 3.)

Here ends the Section on Accents.

Thus here has been shown a brief outline only of Vaidic words and the rules applicable to them Let it find favor with the Lord of the Universe and Bhavâni.

अथ लिङ्गानुशासनम् ॥

———o———

ON RULES OF GENDERS

CHAPTER I

FEMININE GENDER

१ । 'लिङ्गम्' ॥

1 The Gender

NOTE —There are three Genders, *viz* —Masculine, Feminine and Neuter

२ । 'स्त्री' । अधिकारसूत्रे एते ॥

2 The Feminine (Gender)

These two are Adhikâra Sûtras The jurisdiction of the word 'gender' extends up to the end, but of "feminine" up to the end of this chapter only

३ । 'ऋकारान्ता मातृदुहितृस्वसृयातृननान्दरः' । ऋकारान्ता एते पञ्चैव स्त्रीलिङ्गाः । स्वस्रादिपञ्चकस्यैव ङीप्प्रतिषेधेन कर्त्र्यादेर्ङीपाईकारान्तत्वात् । तिसृचतस्रोस्तु स्त्रियामादेशतया विधानेऽपि प्रकृत्योस्त्रिचतुरोर्ऋदन्तत्वाभावात ॥

3 मातृ 'mother,' दुहितृ 'daughter,' स्वसृ 'sister,' यातृ 'a husband's brother's wife,' ननान्दृ 'a husband's sister,' these five nouns ending in ऋ are feminines

These five words are the only examples of feminines that naturally end in ऋ । By IV 1 10, S 308, the seven words belonging to the svasrâdi class do not form their feminine by ङीप् or टाप्, like the nouns kartṛi &c which end in long ई in the feminine Hence they are feminine in their original form A reference to the Svasrâdi list will show that it includes all these five words, in addition to तिसृ and चतसृ । As these two are secondary derivatives, from त्रि and चतुर् they are not originally feminine but have become so by derivation The primitive words त्रि and चतुर् do not end in ऋ, and hence तिसृ and चतसृ are not shown in this sûtra.

४ । 'अन्यूप्रत्ययान्तो धातुः' । अनिप्रत्ययान्त ऊप्रत्ययान्तश्च धातुः स्त्रियां स्यात् । अवनिः, चमूः । 'प्रत्ययग्रहणम्' किम् । दिवयते क्विप् । द्यूः । विशेष्यलिङ्ग ॥

4. Verbal nouns formed with the affixes अनि and ऊ are feminines

Thus अवनि 'the earth' (Un II 102) चमू: 'an army' (Un. I 80). Why do we say "formed with affixes"? Observe द्यूः which is formed by adding the affix क्विप् to the root दिव (to shine) The word द्यू is feminine and of special gender

५ । 'अशनिभरण्यरणयः । पुंसि च' । अयमपं वाशनिः ॥

5. The nouns अशनि, 'Indra's thunderbolt,' भरणि 'Bharani' अरणि 'a piece of wood used for kindling sacred fire,' are also masculines (in addition to being feminines)

Thus इयं or अयं अशनिः। This sûtra is an exception to the preceding. These three words though formed by the affix अनि (Uṇ II. 102) are yet both masculine and feminine

६। 'मिन्यन्त:'। मिप्रत्ययान्तो निप्रत्ययान्तश्च धातुः स्त्रियां स्यात्। भूमिः। ग्लानिः॥

6 Verbal nouns formed with the affixes मि and नि are feminines

Thus भूमि. 'the earth' (Uṇ IV 45), ग्लानि. 'exhaustion'. (Uṇ IV 51)

७। वह्निवृष्ण्यग्नयः पुंसि'। पूर्वस्यापवादः॥

7. But the nouns वह्नि 'fire' (Uṇ IV. 51), वृष्णि 'a cloud,' (Uṇ IV 49) and अग्नि 'fire' (Uṇ IV 50) are masculines This is an exception to the last

८। 'श्रोणियोन्यूर्मयः पुंसि च'। इयमयं वा श्रोणिः॥

8 The nouns श्रोणि 'the hip,' (Uṇ IV. 5) योनि 'the source' (Uṇ IV 51) and ऊर्मि 'the wave' (Uṇ IV. 44) are also masculines (in addition to being feminines).

Thus इयं or अयं श्रोणिः॥

९। 'क्तिन्नन्त:'। स्पष्टम्। कृतिरित्यादि॥

9 Nouns formed with the affix क्तिन् are feminines.

Thus कृति. &c

१०। 'ईकारान्तश्च'। ईप्रत्ययान्त. स्त्री स्यात्। लक्ष्मीः॥

10 Nouns ending in long ई affix are feminines

Thus लक्ष्मी॥

The ई here must be an affix: as in लक्ष्मी the affix ई is added by Uṇ III. 160.

११। 'ऊङाबन्तश्च। कुरू.। विद्या॥

11 Nouns formed with the affixes ऊङ्, (IV. 1 66) and आप् are feminines

Thus कुरूः (See IV. 1 66 S. 521) and विद्या The आप् includes all the three affixes टाप्, चाप् and डाप्॥

१२। 'यवन्तमेकाक्षरम्'। श्रीः। भूः। 'एकाक्षरम्' किम्। पृथुश्रीः॥

12 Monosyllabic nouns formed with the affixes ई and ऊ are feminines

Thus श्रीः (Uṇ II 57) भूः॥

Why do we say 'monosyllabic nouns'? Observe पृथुश्री: "Prithu's luck" which is masculine

१३। 'विंशत्यादिरानवतेः'। इयं विंशतिः। त्रिंशत्। चत्वारिंशत्। पञ्चाशत्। षष्टिः। सप्तति। अशीति। नवति॥

13 Numerals from "twenty" to "ninety" are feminines

Thus इयं विंशति 'twenty' So also त्रिंशत 'thirty' चत्वारिंशत 'forty,' पञ्चाशत 'fifty', षष्टि 'sixty', सप्तति 'seventy,' अशीति 'eighty', नवति 'ninety'

The list of the words "विंशति and the rest" is given in Pāṇini's Sûtra V 1. 59. S 1725

१४। 'दुन्दुभिरक्षेषु'। इयं दुन्दुभिः। 'अक्षेषु' किम्। अयं दुन्दुभिर्वाद्यविशेषोऽसुरो वेत्यर्थः।

14. The word दुन्दुभि when used in the sense of an axle pole is feminine

Thus इयं दुन्दुभि॥

Why do we say in the sense of अक्ष 'or axle'? Observe अयं दुन्दुभि। It is masculine when it means a musical instrument or an Asura

१५। 'नाभिरक्षत्रिये'। इयं नाभि॥

15 The word नाभि 'navel' is feminine when it does not mean a Kshatriya

Thus इय नाभिः 'navel',

१६ । 'उभावप्यन्यत्र पुंसि' । दुन्दुभिर्नाभिश्चोक्तविषयादन्यत्र पुंसि स्त. । नाभि क्षत्रियः । कथ तर्हि 'समुल्लसत्पङ्कजपत्रकोमलैरुपाहितश्रीण्युपनीविनाभिभि.' इति भा 'वे । उच्यते । दृढं भक्तिरित्यादाविव कोमलैरिति सामान्ये नपुंसक बोध्यम् । वस्तुतस्तु 'लिङ्गमशिष्य लोकाश्रयत्वा-'ल्लिङ्गस्य' इति भाष्यात्पुंस्त्वमपीह साधु । अत एव 'नाभिर्मुख्यनृपे चक्रमध्यक्षत्रिययो पुमान्' । द्वयोः प्राणिप्रतीके स्यात्स्त्रियां कस्तूरिकामदे' इति मेदनी । रभसोऽप्याह- 'मुख्यराट्क्षत्रिय नाभि पुंसि प्राण्यङ्गके द्वयो. । चक्रमध्ये प्रधाने च स्त्रियां कस्तूरिकामदे' इति । एवमेवविधेऽन्यत्रापि बोध्यम ॥

16 Otherwise दुन्दुभि and नाभि are masculines

Thus नाभि क्षत्रिय. 'Nâbhi—a Kshatriya'

If the word नाभि. be feminine in all senses other than that of a Kshatriya, how do you justify its use as a masculine in the following lines of Bhâravi —
"समुल्लसत् पङ्कजपत्रकोमलै रुपाहितश्रीण्युपनीवि नाभिभि "? ॥

To this we say, "The words कोमलै &c here are really Neuter, denoting indiscrete gender, or having no reference to any gender, just like दृढभक्ति" ॥ Or we may say, as a matter of fact the gender of words need not be taught, for it is a well known maxim of grammar as enunciated by Patanjali that "the gender depends on the usage of the people and so need not be taught" and there fore the masculine use of the word is also correct Thus we find in the Medini Kosha —"Nâbhi is masculine when meaning a paramount sovereign, or the nave of a wheel, or a Kshatriya But when meaning 'navel' of a living being, it is of both genders And it is feminine only when meaning 'musk'
Rasabha also says to the same effect —

'The word nâbhi is masculine when it means a paramount lord, or a Kshatriya it is both masculine and feminine when meaning the navel of a living being, the nave of a wheel, and a leader or chieftain It is purely feminine when meaning "musk"

Thus it should be understood in other cases also

१७ । 'तलन्त.' । अय स्त्रियां स्यात् । शुक्लस्य भाव । शुक्लता । ब्राह्मणस्य कर्म ब्राह्मणता ग्रामस्य समूहो ग्रामता । देव एव देवता ॥

17. Nouns formed with the affix तल् (V 1 119 S 1781), are feminines.

Thus शुक्लता (whiteness), ब्राह्मणता (Brahmanical), ग्रामता (rural) देवता which has the same meaning as देव ॥

१८ । 'भूमिविद्युत्सरिल्लतावनिताभिधानानि' । भूमिर्भूः । विद्युत्सौदामनी । सरिन्निम्नगा । लता वल्ली । वनिता योषित् ॥

18. Nouns synonymous of भूमि (the Earth), विद्युत (lightening), सरित (a stream or rivulet), लता (a creeper), वनिता (wife) also are feminines

Thus भूमिर्भू , विद्युत् सौदामनी , सरित् निम्नगा , लतावल्ली , वनिता योषित्.

१९ । 'यादो नपुंसकम्' । याद शब्द सरिद्वाचकोऽपि क्लीब स्यात् ॥

19 यादस् although meaning a stream,' is Neuter and not feminine.

२० । 'भासूत्रस्रग्दिगुष्णिगुपानहः' । एते स्त्रियां स्युः । इयं भा. इत्यादि ॥

20 The nouns भास, स्रुक्, दिक्, उष्णिह् and उपानह् are feminines

Thus इयं भा &c.

२१ । 'स्थूणोर्णे नपुंसके च' । एते स्त्रियां क्लीबे च स्तः । स्थूणा–स्थूणम् । ऊर्णा–ऊर्णम् तत्र स्थूणा काष्ठमयो द्विकर्णिका । ऊर्णा तु मेषादिलोमम् ॥

21 The nouns स्थूणा (a post or pillar) and ऊर्णा (wool) are Neuter (in addition to being feminine)

Here sthunâ means a wooden forked stave or pillar and ûrṇâ means the wool of sheep &c

२२ । 'गृहशशाभ्यां क्लीबे' । नियमार्थमिदम् । गृहशशपूर्वे स्थूणोर्णे यथासंख्यं नपुंसके स्तः । गृहस्थूणम् । 'शशोर्णं शशलोमनि' इत्यमरः ॥

22 The words स्थूणा and ऊर्णा after गृह and शश are Neuter

Thus गृहस्थूणम् (a pillar of a house) and शशोर्णं (the hare's hair) This is a niyama or a restrictive rule See Amarakosha II 9 107

२३ । 'प्रावृड्विप्रुट्तृड्विट्त्विषः' । एते स्त्रियां स्युः ॥

23 The words प्रावृट्, 'the rainy season', विप्रुट् 'a drop of liquid,' तृट् 'thirst,' विट् 'fœces, excrement,' and त्विट् 'light' are feminine

२४ । 'दर्विविदिवेदिखनिशान्यश्रिवेशिकृष्योषधिकट्यङ्गुलयः' । एते स्त्रियां स्युः । पक्षे ङीप् । दर्वी–दर्विरित्यादि ॥

24 The words दर्वि, 'a ladle,' विदि, 'knowledge' (?) वेदि, 'altar,' खनि 'a mine,' शानि 'colocynth', अश्रि 'a corner,' वेशि 'an entrance' (?) कृषि 'agriculture,' ओषधि 'herb,' कटि 'loin' and अङ्गुलि 'finger' are feminine.

These words take optionally the affix ङीप्

Thus दर्वी or दर्विः &c

२५ । 'तिथिनाडिरुचिवीचिनालिधूलिकिकिकेलिच्छविरात्र्यादयः' । एते प्राग्वत । इयं तिथिरित्यादि । अमरस्त्वाह– 'तिथयो द्वयो' इति । तथा च भारविः –'तस्य भुवि बहुतिथास्तिथयः' इति । स्त्रीत्वे हि बहुतिथ्य इति स्यात । श्रीहर्षश्च–'निखिलां निशि पौर्णमासितिथीन्' इति ॥

25 The words तिथि 'the day of the moon,' नाडि 'a vessel or pulse,' रुचि 'taste,' वीचि 'a wave,' नालि 'a drain,' धूलि 'dust,' किकि 'the cocoanut tree' केलि 'play,' छवि 'hue, color,' रात्रि 'night' are feminines

As इयं तिथि &c

But the author of Amarakosha says the word तिथि is both masculine and feminine' (Amar I 4 1)

So also Bharavi in the following line 'तस्य भुवि बहुतिथास् तिथयः। Had it been feminine the word would have been बहुतिथ्य in the Plural and not बहुतिथाः ॥

So also Śri Harsha in the following line निखिलान् निशि पौर्णिमा तिथीन् uses the word titui as a masculine

२६। 'शष्कुलिराजिकुट्यशनिवर्तिभ्रुकुटित्रुटिवलिपङ्क्तयः'। एतेऽपि स्त्रियां स्युः। इयं शष्कुलि॥

26 The words शष्कुलि 'auditory passage,' राजि 'a streak,' कुटि 'a cottage,' अशनि 'lightening,' वर्ति 'a pad,' भ्रुकुटि 'frown,' त्रुटि 'cutting,' वलि 'sacrificial offering,' पङ्क्ति 'a line' are feminines

Thus इयं शष्कुलि॥

२७। 'प्रतिपदापद्विपत्संपच्छरत्संसत्परिषदुषःसंवित्क्षुत्पुन्मुत्समिधः'। इयं प्रतिपदित्यादि। उषा उच्छन्ती। उषाः प्रातरधिष्ठात्री देवता॥

27 The words प्रतिपद् 'entrance,' आपद् 'calamity' विपद् 'misfortune,' सम्पद् 'wealth,' शरद् 'the autumn' (Un I 129) संसद् 'an assembly,' परिषद् 'a meeting,' उषस् 'Dawn,' संवित् 'knowledge,' क्षुत् 'grinding, crushing,' पुत् 'a particular division of Hell,' मुत् 'joy, delight,' समिध् 'wood, fuel,' are feminines

Thus इयं प्रतिपद॥

उषा उच्छन्ती। The Ushâ is the presiding deity of the dawn

२८। 'आशीर्धूःपूर्गीर्द्वारः'। इयमाशीरित्यादि॥

28 The words आशीस् 'blessing,' धूर् 'a yoke,' पूर् 'a city,' गीर् 'speech' and द्वार् 'door' are feminines

As इयं आशीः॥

२९। 'अप्सुमनस्समासिकतावर्षाणां बहुत्वं च'। अबादीनां पञ्चानां स्त्रीत्वं स्याद्बहुत्वं च। आप इमाः। 'स्त्रियः सुमनसः पुष्पम्'। 'सुमना मालती जातिः'। देववाची तु पुंस्येव। सुपर्वाणः सुमनसः'। बहुत्वं प्रायिकम्। 'एका च सिकता तैलदानेऽसमर्था' इत्यर्थवत्सूत्रे भाष्यप्रयोगात्। 'समांसमां विजायते' (१८१३) इत्यत्र 'समायां समायाम्' इति भाष्याच्च। 'विभाषा घ्राधेट्–(२३७६) इति सूत्रे 'अघासातां सुमनसौ' इति वृत्त्याख्याया हरदत्तोऽप्येवम्॥

29 The words अप् 'water,' सुमनस् 'a flower' (jasmine), समा 'a year' सिकता 'sand, gravel,' and वर्षा 'rain,' are feminines and used in the plural number only

Thus आपः इमाः। The word sumanas in the feminine means 'a kind of flower'—namely, the flower called malati or jâti—jasmine, as स्त्रियः सुमनसः पुष्पं। Amarakosha II. 4 17 When it means a Deva or a divine being, it is masculine only As सुपर्वाणः सुमनसः। See Amarakosha I. 1 7 Here the present sûtra is debarred by sûtra 9 of the next chapter, with regards to words denoting Devas

These words are generally found, in usage, in the plural number but sometimes they are used in the singular also, as एका च सिकता तैलदाने असमर्था 'one grain of sand is incapable of producing oil' This example is given by Patanjali in his Mahâbhâshya under sutra I 2 45

Similarly समां समां विजायते (V. 2 12 S 1813) has been explained in the Bhashya by समायां समायां in the singular number.

Kâśikâ uses the word सुमनस् in the dual also, under sûtra II 4 78. in the example अप्रासाताम् सुमनसौ देवदत्तेन । Haradatta in his Padamanjarî, on commenting on this justifies the use of the dual, by saying "according to Amarasinha sumanasah in the plural is feminine According to Pâniniya sûtra apsumanasa, &c, this word requires to be always plural That plurality is not, however, universal as we find the Mahâbhâshya using the word sikatâ in the singular"

(स्त्रियः सुमनसः पुष्पमित्यमरसिंहः। अप्सुमनः समासिकता वर्षाणां बहुत्वं चेति पाणिनीय सूत्र, तद् बहुत्व प्रायिकं मन्यते 'एका च सिकता तैलदानेऽसमर्था' इति भाष्ये प्रयोगात् ॥)

३० । 'स्रक्त्वक्ज्योग्वाग्यवागूनौस्फिचः' । इय स्रक्त्वक्ज्योक्वाक्यवागूः नौ स्फिक् ॥

30 The words स्रज् 'garland,' त्वक् 'skin,' ज्योक् 'long' (an Indeclinable I 1 37), वाच् 'speech,' यवागू 'barley gruel,' नौ 'boat' and स्फिच् 'hips' are feminines

Thus इय स्रक्, त्वक, ज्योक्, वाक्, यवागू, नौ and स्फिक् ॥

३१ । 'तृटिसीमासंबध्याः' । इयं तृटि सीमा संबध्या ॥

31 The words तृटि, ? सीमा 'boundary' and सम्बध्या ? are feminines

Thus इय तृटि, सीमा or संबध्या ॥

३२ । 'चुल्लिवेणिखार्यश्च' । स्पष्टम् ॥

32 The words चुल्लि 'a fire place,' वेणि 'a braid of hair' (Un IV 48) खारि 'a measure of grain,' are feminines

३३ । 'ताराधाराज्योत्स्नादयश्च' । शलाका स्त्रिया नित्यम् । नित्यग्रहणमन्येषां क्वचिद्व्यभिचारं ज्ञापयति । इति स्त्र्यधिकारः ॥

33 The words तारा 'a star,' धारा 'a current,' ज्योत्स्ना 'light' &c are feminines.

The word शलाका 'a small stick,' is ALWAYS feminine.

NOTE —The force of the word 'always' is that the other words given above, may be of masculine or neuter gender also. In fact, the gender depends upon usage

---

CHAPTER II

THE MASCULINE GENDER

१ 'पुमान्' । अधिकारोऽयम् ॥

1 The Masculine Gender

This is an *adhikara* Sûtra

२ । 'घञबन्तः' । पाकः । त्यागः । करः । गरः । भावार्थ एवेदम । नपुंसकत्वाविशिष्टे भावे क्त्युडभ्यां स्त्रीत्वविशिष्टे तु क्तिन्नादिभिर्बाधितपरिशेषात् । कर्माद्यौ तु घञाद्यन्तमपि त्रिलिङ्गम् । तथा च भाष्यम्- 'स अन्यमनुवर्तिष्यते' इति ॥

2. Nouns formed with the affixes घञ् and अप् are masculine.

Thus with घञ्,—पाक 'cooking', त्याग 'renunciation,' with अप्, we have करः 'hand,' गर 'poison'

The affix घञ् must have the force of भाव or condition for the purposes of this rule In other words, the nouns so formed should be abstract nouns or nouns of action. This meaning of घञ् we infer from the analogy of the two rules, one relating to the Feminines and the other to the Neuters Thus with regards to Neuters we have the rules भावे ल्युडन्तः । निष्ठा च ॥ "Nouns formed by the affix lyuṭ with the force of *bhâva* , and the Nisthâ affixes with the same force are Neuters" (Chap. III 2 and 3) Similarly in the case of the feminines, we have the rules क्तिन्नन्तः &c (Chapter I 9) &c where क्तिन् &c are *bhâva* affixes Analogically the घञ् here must also be a bhâva denoting affix For the force of घञ् is generally that of भाव or Noun of action See III 3 16—18. To form Neuter nouns of action we have *kta* and *lyut* by III 3 114 and 115 To form feminine nouns of action we have *ktin*, *kyap*, &c by III 3 95, 98 Therefore by elimination, to form the masculine nouns of action, to us is left the affix घञ् only Hence we say 'the ghañ here has the force of bhâva'

But when ghañ has the force of karma or of karana &c, as it has by III 3 116 and 117 &c, then the words so formed need not be masculine. They will have the gender of the word with which they are in construction They will have their own specific gender As we have in the Bhâshya, सम्बन्धमनुवर्तिष्यते । Here the word 'sambandha' though formed by ghañ is used in the Neuter gender because the force of ghañ is here that of karma

३ । 'घाजन्तश्च' । विस्तरः । गोचरः । चयः । जयः इत्यादि ॥

3. The nouns formed with the affixes घ and अच् are masculines.

Thus विस्तरः 'extension,' गोचरः 'pasturage,' चयः 'rampart ; collection'. जय 'victory' &c

४ । 'भयलिङ्गभगपदानि नपुंसके' । एतानि नपुंसके स्युः । भयम् । लिङ्गम् । भगम् । पदम् ॥

4 The nouns भय 'fear', लिङ्ग 'gender', भग 'the perinaeum of females', पद 'foot' are neuters.

Thus भयम्, लिङ्गम्, भगम्, पदम्

५ । 'नङन्तः' । नङ प्रत्ययान्तः पुंसि स्यात् । यज्ञः । यत्नः ॥

5. The nouns formed with the affix नङ् are masculines.

Thus यज्ञः 'sacrifice,' यत्नः 'effort'.

६ । 'याच्ञा स्त्रियाम्' । पूर्वस्यापवादः ।

6. The noun याच्ञा 'begging' is feminine

This is an exception to the last aphorism.

७ । 'क्यन्तो घुः' । किप्रत्ययान्तो घुः पुंसि स्यात् । आधिः । निधिः । उदधिः । 'क्यन्त' किम । दानम् । 'घुः' किम् । जज्ञिर्बीजम् ॥

7 The nouns formed with the affix कि from roots belonging to the घु class are masculines

The roots belonging to घु class are दा and धा Thus आधिः 'agony', निधिः 'abode,' उदधिः 'water' Why do we say "formed with the affix कि"? Observe दानम् (which is Neuter)

Why do we say "roots belonging to the घु class" ? Observe पश्चिमोत्तम्,

८। 'इषुधि स्त्री च । इषुधिशब्दः स्त्रियां पुंसि च । पूर्वस्यापवादः ।

8. The noun इषुधि. 'a quiver' is both masculine and feminine.

Thus अयं or इयं इषुधिः ।

९। 'देवासुरात्मस्वर्गगिरिसमुद्रनखकेशदन्तस्तनभुजकण्ठखड्गशरपङ्काभिधानानि'। एतानि पुंसि स्युः। देवाः सुराः । असुरा दैत्याः। आत्मा क्षेत्रज्ञः। स्वर्गो नाकः । गिरिः पर्वतः । समुद्रोऽब्धिः । नखः करजः । केशः शिरोरुहः । दन्तो दशनः । स्तनः कुचः । भुजो दोः । कण्ठो गलः । खड्गः करवालः । शरो मार्गणः । पङ्कः कर्दमः इत्यादि ॥

9 The words which are synonyms of देव 'god,' असुर 'demon,' आत्म 'self,' स्वर्ग 'the heaven,' गिरि 'the mountain,' समुद्र 'the sea,' नख 'the nail', केश the hair,' दन्त 'the tooth,' स्तन 'the breast,' भुज 'the arm,' कण्ठ 'the throat,' खड्ग 'the dagger,' शर 'the lake,' पङ्क 'the mud' &c are masculines.

Thus देवाः सुराः, असुरा दैत्याः, आत्मा क्षेत्रज्ञः, स्वर्गो नाकः, गिरिः पर्वतः, समुद्रोऽब्धिः, नखाः करजाः, केशाः शिरोरुहाः, दन्ता दशनाः, स्तनः कुचः, भुजो दोः, कण्ठो गलः, खड्गः करवालः, शरोमार्गणः, पङ्कः कर्दमः &c

१०। 'त्रिविष्टपत्रिभुवने नपुंसके'। स्पष्टम् । तृतीयं विष्टपं त्रिविष्टपम् । स्वर्गाभिधानतया पुंस्त्वे प्राप्तेऽयमारम्भः ॥

10 The noun त्रिविष्टप meaning 'the heaven' is neuter This word being synonymous with स्वर्ग would have been considered masculine by the last aphorism, but this aphorism prevents that

११। 'द्यौः स्त्रियाम्'। द्योदिवोरुभयोरपादानमिदम् ॥

11 The nouns द्यो and दिव् 'the heaven' are feminines.

By sûtra 9, these two words being synonyms of स्वर्ग would have been considered masculines, but this aphorism prevents that.

१२। 'इषुबाहू स्त्रियां च'। चात्पुंसि ॥

12 The nouns इषु 'the arrow' and बाहु 'the arm' are also feminines

By the force of the letter च in the sûtra, these words are to be considered masculines also.

१३। 'बाणकाण्डौ नपुंसके च'। चात्पुंसि । त्रिविष्टपेत्यादिसूत्रत्रयी देवासुरेत्यस्यापवादः ॥

13 The nouns बाण 'an arrow' and काण्ड 'a section' are also neuters

By the force of the letter च in the sûtra, these words are to be considered masculine also

The last four sûtras are exceptions to the sûtra 9

१४। 'नन्त'। अयं पुंसि । राजा । तक्षा । न च चर्म वर्मादिष्वतिव्याप्तिः । 'मन्द्व्यच्कोऽकर्तरि' इति नपुंसकप्रकरणे वक्ष्यमाणत्वात् ॥

14. The nouns ending in न् are masculines

Thus राजन्, तक्षन् । But not चर्मन् 'skin,' वर्मन् 'armour' which are neuters. The rule however should not be extended to चर्मन्, वर्मन् &c These are Neuters because of the subsequent rule III 33

१५। 'क्रतुपुरुषकपोलगुल्फमेघाभिधानानि'। क्रतुरध्वरः । पुरुषो नरः । कपोलो गण्डः । गुल्फः प्रपदः । मेघो नीरदः ॥

15 The nouns which are synonyms of क्रतु 'the sacrifice,' पुरुषः 'the man, कपोल 'the cheek' गुल्फ 'the ankle,' मेघ 'cloud' are masculines

Thus क्रतुरध्वरः, पुरुषो नरः, कपोलो गण्डः, गुल्फः प्रपदः, मेघो नीरदः ॥

१६ । 'अभ्रं नपुंसकम्' । पूर्वस्यापवादः ॥

16 The nouns अभ्र 'cloud' is neuter

This is an exception to the last.

१७ । 'उकारान्तः' । अथ पुंसि स्यात् । प्रभुः । इक्षुः । 'हनुर्हट्टविलासिन्यां नृत्यारम्भे गदे स्त्रियाम् । द्वयोः कपोलावयवे' इति मेदिनिः । 'करेणुरिभ्यां स्त्री नेभे' इत्यमरः । एवं जातीयक-विशेषवचनानाक्रान्तस्तु प्रकृतसूत्रस्य विषयः । उक्तं च—'लिङ्गशेषविधिर्व्यापी विशेषैर्यद्यबाधितः' इति । एवमन्यत्रापि ॥

17 The nouns ending in उ are masculine

Thus प्रभुः, इक्षु ॥

According to Medini, the noun हनु when meaning 'a wanton woman,' 'the commencement of a dance,' or 'disease' is feminine But it is both masculine and feminine when it means 'the chin'

According to Amara, the noun करेणु when meaning 'a she elephant' is feminine, otherwise masculine when it means an elephant The words which are subject to this rule are like these which are not governed by any other specific text to the contrary As it has been said: "A rule of gender is of universal application if it is a śesha rule *i e.,* a rule that *remains* after the application of all other rules Provided that it is not debarred by any specific rule"

१८ । 'धेनुरज्जुकुहूसरयुतनुरेणुप्रियङ्गवः स्त्रियाम्' ॥

18 The nouns धेनु 'a cow,' रज्जु 'rope,' कुहू 'new moon day,' सरयु 'the river Sarayu,' तनु 'body,' रेणु 'atom,' प्रियङ्गु 'name of a creeper' are feminine

१९ । 'समासे रज्जुः पुंसि च' । कर्कटरज्ज्वा=कर्कटरज्जुना ॥

19 The noun रज्जु 'rope' in a compound is also used in the masculine. Thus कर्कटरज्ज्वा or कर्कटरज्जुना

२० । 'श्मश्रुजानुवसुस्वाद्वश्रुजतुत्रपुतालूनि नपुंसके' ॥

20 The nouns श्मश्रु 'bared,' जानु 'the knee,' स्वादु 'sweetness, relish; taste,' अश्रु 'tear,' जतु 'wax,' त्रपु 'lead' and तालु 'the palate' are neuters

२१ । 'वसु चार्थवाचि' । 'अर्थवाचि' इति किम् । 'वसुर्मयूखाग्निधनाधिपेषु' ॥

21. The noun वसु when meaning 'wealth' is neuter Why do we say 'when meaning wealth'? For otherwise it is masculine when meaning मयूख 'a ray of light' अग्नि 'fire' and धनाधिप 'lord of wealth'

२२ । 'मद्गुमधुसीधुशीधुसानुकमण्डलूनि नपुंसके च' । चात्पुंसि । अयं मद्गुः । इदं मद्गु ।

22 The nouns मद्गु 'a kind of pulse', मधु 'honey,' शीधु 'a kind of wine,' सानु 'summit,' कमण्डलु 'water-pot' are also neuters

By the force of the letter च in the sûtra, these words are also masculines. Thus अयं मद्गु or इदं मद्गु.

२३ । 'रुत्वन्तः' । मेरुः । सेतुः ॥

23 The nouns formed with the affixes रु (Un IV 101) and तु (Un I. 69) are masculines

Thus मेरुः 'Meru,' सेतुः 'a bridge.'

२४। 'दारुकसेरुजतुवस्तुमस्तूनि नपुंसके'। रुत्वन्त इति पुंस्त्वस्यापवादः। इदं दारु ॥

24 The nouns दारु 'tree,' कसेरु 'a kind of fruit,' जतु 'collar bone,' वस्तु 'object,' मस्तु 'sour cream, whey,' are Neuters

This is an exception to the last sûtra Thus इदं दारु। These words are all formed by रु and तु affixes and therefore ought to have been masculines

२५। 'सक्तुर्नपुंसके च'। चात्पुंसि सक्तुः–सक्तु ॥

25— The noun सक्तु 'porridge' is also neuter

By the force of the letter च in the sutra, it is also masculine Thus सक्तुः or सक्तु

२६। 'प्राग्रश्मेरकारान्तः'। 'रश्मिदिवसाभिधानानि' इति वक्ष्यति प्राक् एतस्मादकारान्त इत्यधिक्रियते ॥

26 From this up to sûtra 66, the gender of nouns ending in अ will be mentioned

This is an adhikâra sûtra. It extends up to rasmi-divasâ (II. 66) and applies to nouns ending in अ ॥

२७। 'कोपधः'। कोपधोऽकारान्तः पुंसि स्यात्। स्तबकः। कल्कः ॥

27 The nouns ending in अ with the penultimate क are masculines.

Thus स्तबकः 'a cluster', कल्कः 'filth' (Un III 40)

२८। 'चिबुकशालूकप्रातिपदिकांशुकोल्मुकानि नपुंसके'। पूर्वसूत्रापवादः ॥

28 The nouns चिबुक 'the chin', शालूक 'the root of the water-lily, प्रातिपदिक 'the crude-noun' अंशुक 'a garment,' उल्मुक 'torch', are neuters

This is an exception to the last sûtra

२९। कण्टकानीकसरकमोदकचषकमस्तकपुस्तकतडाकनिष्कशुष्कवर्चस्कपिनाकभाण्डकपिण्डककटकशण्डकपिटकतालकफलकपुलाकानि नपुंसके च। चात्पुंसि। अयं कण्टकः। इदं कण्टकमित्यादि।

29. The nouns कण्टक 'a thorn,' अनीक 'army' (Un IV. 16. 17) सरक 'a road,' 'liquor', मोदक 'a sweetmeat,' चषक 'a goblet', मस्तक 'the head,' पुस्तक 'book,' तडाक 'tank,' निष्क 'a kind of coin,' शुष्क 'dryness,' वर्चस्क 'lustre', पिनाक 'the bow of Shiva,' भाण्डक 'a vessel,' पिण्डक 'a ball' कटक 'an army, belt', दण्डक staff,' पिटक' basket' तालक 'yellow orpiment,' 'an ear ornament', फलक 'blade,' पुलाक a thrill of joy', are also neuters.

By the force of the letter च in the sûtra these words are also masculine. Thus अयं कण्टकः or इदं कण्टकम् &c

३०। टोपधः। टोपधोऽकारान्तः पुंसि स्यात्। घटः पटः ॥

30 Nouns ending in अ with the penultimate ट are masculines.

Thus घट 'a jar,' पटः 'a piece of cloth'

३१। किरीटमुकुटललाटवटवीटशृङ्गाटकराटलोष्टानि नपुंसके। किरीटमित्यादि ॥

31. The nouns किरीट 'a crown,' मुकुट 'a crown,' ललाट 'forehead,' वट 'kind of tree,' वीट (?) शृङ्गाट 'a mountain with three peaks,' 'a place where

four roads meet' करट 'an elephant's cheek,' (Un IV 81) and लोष्ट 'a clod of earth' are also neuter

By the force of the letter च in the sûtra, these words are also masculines

Thus किरीटः or किरीटम् &c

३२ । कुटकूटकपटकपाटकर्पटनटनिकटकीटकटानि नपुंसके च । चात्पुंसि । कुटः । कुटमित्यादि ॥

32 The nouns कुट 'a water pot, a fort,' कूट 'fraud, illusion, a house' कपट 'hypocrite, 'cheating,' कपाट 'door,' कर्पट patched garment,' नट 'a dancer', निकट 'near, vicinity,' कीट 'a worm,' कट 'a mat', are also neuters

By the force of the letter च they are also masculine Thus कुटः or कुटम् &c.

३३ । णोपधः । णोपधोऽकारान्तः पुंसि स्यात् । गुणः । गणः । पाषाणः ॥

33 Nouns ending in अ with the penultimate ण are masculines

Thus गुणः 'quality,' गणः 'a host,' पाषाणः 'a stone'

३४ । ऋणलवणपर्णतोरणरणोष्णानि नपुंसके । पूर्वसूत्रापवादः ॥

34 The nouns ऋण 'debt,' लवण 'salt,' पर्ण 'leaf,' तोरण 'a portal,' रण battle' उष्ण 'heat' are neuters

This is an exception to the last sûtra

३५ । कार्षापणस्वर्णसुवर्णव्रणचरणवृषणविषाणचूर्णतृणानि नपुंसके च । चात्पुंसि ॥

35 The nouns कार्षापण 'a kind of coin,' स्वर्ण 'gold,' सुवर्ण 'gold,' व्रण 'boil,' चरण 'foot,' वृषण 'the scrotum, विषाण 'a horn,' चूर्ण 'powder,' तृण 'grass,' are also neuters

By the force of the letter च in the sûtra, these words are also masculine.

३६ । थोपधः । रथः ॥

36 Nouns ending in अ with the penultimate थ are masculines

Thus रथः 'chariot'

३७ । काष्ठपृष्ठरिक्थसिक्थोक्थानि नपुंसके । इदं काष्ठमित्यादि ॥

37 The nouns काष्ठ 'wood,' पृष्ठ 'back,' रिक्थ 'inheritance,' सिक्थ 'a bee's wax,' उक्थ 'a sentence' are neuters

Thus इदं काष्ठम् &c.

३८ । काष्ठा दिगर्था स्त्रियाम् । इमाः काष्ठाः ॥

38 The noun काष्ठा when denoting 'a quarter or region of the world' is feminine

Thus इमाः काष्ठाः ।

३९ । तीर्थप्रोथयूथगाथानि नपुंसके च । चात्पुंसि । अयं तीर्थः । इदं तीर्थम् ॥

39 The nouns तीर्थ 'pilgrimage,' प्रोथ 'the nose of a horse, the hip,' यूथ 'a herd,' and गाथ 'a singer, a song' are also neuters.

By the force of the letter च in the sûtra, these words are masculines also. Thus अयं तीर्थः or इदम् तीर्थम्

४० । नोपधः । अदन्तः पुंसि । इनः । फेनः ॥

40 Nouns ending in अ with the penultimate न् are masculines.

Thus इनः 'a lord,' फेनः 'foam'

४१ । जघनाजिनतुहिनकाननवनवृजिनविपिनवेतनशासनसोपानमिथुनश्मशानरत्ननिम्नचिह्नानि नपुंसके । पूर्वस्यापवादः ॥

41 The nouns जघन 'the hip,' (Un. V 32) अजिन 'the skin of a black antelope' (Un II 48) तुहिन 'ice,' कानन 'forest,' वन 'forest,' वृजिन 'hair' 'sin,' विपिन 'a wood, a thicket,' (Un II 52) वेतन 'pay,' शासन 'rule,' सोपान 'ladder,' मिथुन 'copulation,' श्मशान 'cemetry,' रत्न 'gem,' निम्न 'a low place, चिह्न 'sign' are neuters.

This is an exception to the last aphorism

४२। मानयानाभिधाननलिनपुलिनोद्यानशयनासनस्थानचन्दनालानसंमानभवनवसनसम्भावनविभावनविमानानि नपुंसके च । चात्पुंसि । अयं मानः । इदं मानम् ॥

42 The nouns मान 'pride,' यान 'carriage,' अभिधान 'vocabulary, नलिन 'a lotus, a crane,' पुलिन 'a sandbank' (Un II 53) उद्यान 'garden,' शयन 'sleeping,' आसन 'a seat,' स्थान 'a place,' चन्दन 'sandalwood,' आलान 'the tying-post,' सम्मान 'honor' भवन 'house,' वसन 'dress,' सम्भावन 'possibility, विभावन (?) विमान 'a baloon' are also neuters

By the force of the letter च in the sûtra, these words are also masculines

Thus अयं मानः or इदं मानम् &c

४३ । पोपधः । अदन्तः पुंसि । यूपः । दीपः । सर्पः ॥

43 Nouns ending in अ with the penultimate प् are masculine.

Thus यूपः 'a sacrificial' 'post' (Un. III 27) दीपः 'a lamp' सर्पः 'a snake.'

४४ । पापरूपोडुपतल्पशिल्पपुष्पशष्पसमीपान्तरीपाणि नपुंसके । इदं पापमित्यादि ॥

44 The nouns पाप 'sin,' रूप 'form,' उडुप 'a raft,' तल्प 'bed,' शिल्प 'art,' पुष्प 'flower,' शष्प 'young grass,' समीप 'vicinity,' अन्तरीप 'an island, a promontary (VI 3 93) are neuters

Thus इदं पापम &c.

४५ । शूर्पकुतपकुणपद्वीपविटपानि नपुंसके च । इदं शूर्पमित्यादि ॥

45 The nouns शूर्प 'a winnowing basket,' कुतप 'a Brâhmaṇa, a kind of grass,' कुणप 'a corpse, 'a spear,' द्वीप 'an island,' विटप 'a branch,' are also neuters (as well as masculines).

Thus अयं शूर्पः or इदं शूर्पम् &c.

४६ । भोपधः । स्तम्भः । कुम्भः ॥

46 Nouns ending in अ with the penultimate भ् are masculines

Thus स्तम्भ 'a pillar,' कुम्भः 'a water jar'

४७ । तलभं नपुंसकम् । पूर्वस्यापवादः ॥

47 The noun तलम is neuter

This is an exception to the last

४८ । जृम्भ नपुंसके च । जृम्भम्-जृम्भः ॥

48 The noun जृम्भ 'yawning' is also neuter

Thus जृम्भम् or जृम्भ

४९ । मोपधः । सोमः । भीमः ॥

49 Nouns ending in अ with the penultimate म are masculine

Thus सोम 'the Soma,' भीमः 'Bhima.'

५० । रुक्मसिध्मयुग्मेध्मगुल्माध्यात्मकुङ्कुमानि नपुंसके । इदं रुक्ममित्यादि ॥

50 The nouns रुक्म, 'gold,' सिध्म 'scab,' युग्म 'couple,' इध्म 'fuel,' गुल्म 'blossom,' अध्यात्म 'spiritual,' कुंकुम 'saffron' are Neuter

Thus इदं रुक्मम &c

५१ । संग्रामदाडिमकुसुमाश्रमक्षेमक्षौमहोमोद्दामानि नपुंसके च । चात्पुंसि । अयं संग्रामः । इदं संग्रामम् ॥

51 The nouns संग्राम 'fight,' दाडिम 'pomegranate,' कुसुम 'flower,' आश्रम 'dwelling house,' क्षेम 'happiness' (Un I 138) क्षौम 'silken cloth,' होम 'homa' उद्दाम 'violently' are also Neuter.

By the force of the letter च in the sûtra, these words are also masculine

Thus अयं संग्राम: or इदं संग्रामम् ॥

५२ । 'योपधः' । समयः । हय ॥

52. Nouns ending in अ with the penultimate य् are masculine

Thus समयः 'time,' हयः 'the horse'

५३ । 'किसलयहृदयेन्द्रियोत्तरीयाणि नपुंसके' । स्पष्टम ॥

53 The nouns किसलय 'a sprout,' हृदय 'the heart,' इन्द्रिय 'the sense,' उत्तरीय 'an upper garment' are neuter

५४ । 'गोमयकषायमलयान्वयाव्ययानि नपुंसके च' । गोमय -गोमयम् ॥

54 The nouns गोमय 'cow dung,' कषाय 'the red color,' मलय 'Malaya अन्वय 'Association,' अव्यय 'Indeclinable' are also neuters

Thus गोमय or गोमयम् ॥

५५ । 'रोपधः' । क्षुरः । अङ्कुरः ॥

55 Nouns ending in अ with the penultimate र् are masculines

Thus क्षुरः 'the hoof,' अङ्कुरः 'the blossom.'

५६ । 'द्वाराग्रस्फारतक्रवक्रवप्रक्षिप्रक्षुद्रनारतीरदूरकृच्छ्ररन्ध्राश्रश्वभ्रभीरगभीरक्रूरविचित्रकेयूरकेदारोदराजस्रशरीरकन्दरमन्दारपञ्जरजठराजिरवैरचामरपुष्करगह्वरकुहरकुटीरकुलीरचत्वरकाश्मीरनीराम्बरशिशिरतन्त्रयन्त्रक्षत्रक्षेत्रमित्रकलत्रचित्रमूत्रसूत्रवक्त्रनेत्रगोत्राङ्गुलित्रभलत्रशस्त्रशास्त्रवस्त्रपत्रपात्रछत्राणि नपुंसके' । इदं द्वारमित्यादि ॥

56 The words द्वार 'door,' अग्र 'in front,' स्फार 'swelling abundance' (Un, II 13), तक्र 'curdled milk,' वक्र 'crooked,' वप्र 'rampart,' क्षिप्र 'a measure of time,'

६४ । 'चमसांशरसनिर्यासोपवासकार्पासवासमासकासकांसमांसानि नपुंसके च' । 'इदं चमसम्। अयं चमसः इत्यादि ॥

64. The words चमस 'a vessel,' अंस, रस 'juice,' निर्यास 'gum juice,' उपवास 'fast,' कार्पास 'cotton,' वास 'perfume, 'habitation,' मास 'month,' भास, कास 'cough,' कांस bell metal,' and मांस 'flesh' are also neuters

Thus चमस or चमसः &c.

६५। कंस चाप्राणिनि । कंसोऽस्त्री पानभाजनम्' । प्राणिनि तु । कंसो नाम कश्चिद् राजा ॥

65 The noun कंस when not meaning a living being is neuter. It is never feminine and means 'a drinking vesel, cup or can'

When it means a living being, then it is the name of a king of Mathura son of Ugrasena and enemy of Krishna.

६६ । 'रश्मिदिवसाभिधानानि ।' एतानि पुंसि स्युः । रश्मिर्मयूखः । दिवसो घस्रः ॥

66. Nouns which are synonyms of रश्मि 'a ray of light,' and दिवस 'a day' are masculine.

Thus रश्मिर्मयूखः, दिवसो घस्रः ॥

६७ । 'दीधितिः स्त्रियाम्' । पूर्वस्यापवादः ॥

67 The noun दीधिति 'a ray of light' is feminine.

This is an exception to the last aphorism.

६८ । 'दिनाहनी नपुंसके' । अयमप्यपवादः ॥

68 The nouns दिन 'a day' and अहन् 'a day' are neuters This is also an exception to the aphorism 66.

६९ । 'मानाभिधानानि' । एतानि पुंसि स्युः । कुडवः । प्रस्थ ॥

69 Nouns which are synonyms of मान 'a measure, a standard' are masculines.

Thus कुडवः, प्रस्थः ॥

७० । 'द्रोणाढकौ नपुंसके च' । इदं द्रोणम् । अयं द्रोणः ॥

70 The words द्रोण 'a measure of capacity' and आढक 'a measure of grain' are neuters also.

Thus इदं द्रोणम् or अयं द्रोण ॥

७१ । 'खारीमानिके स्त्रियाम्' । इयं खारी । इयं मानिका ॥

71 The words खारी 'a measure of grain equal to 16 *dronas*' and मानिका 'a kind of weight' are feminines.

Thus इयं खारी, इयं मानिका ।

७२ । दाराक्षतलाजासूनां बहुत्वं च । इमे दाराः ॥

72. The nouns दारा 'wife,' अक्षत 'whole grain or unhusked rice, लाजा 'parched or fried grain,' असु 'the five vital breaths' are always plural Thus इमे दाराः ॥

By the force of the word च in the sutra, they are feminines.

७३ । 'नाड्यपजनोपपदानि व्रणाङ्गपदानि' । नाड्यादीन्युपपदानि व्रणादीनि पुंसि स्युः । अयं नाडीव्रणः । अपाङ्गः । जनपदः । व्रणादीनामुभयलिङ्गत्वेऽपि क्लीबत्वनिवृत्त्यर्थं सूत्रम् ॥

73 The nouns व्रण 'a boil,' अंग 'a member' and पद 'a foot' compounded with नाडी, अप and जन respectively are masculines

The words व्रण &c are of both genders (i e Masculine and Neuter), but this Sûtra debars their use as neuters, (when compounded with the above words). Thus अयं नाडीव्रणः । अपाङ्गः । जनपदः ॥

७४ । 'मरुद्गरुत्तरदृत्विजः' । अयं मरुत् ॥

74 The words मरुत् 'wind' (Un I. 94) गरुत् 'the wing of a bird' तरत् 'swimming' and ऋत्विज् 'a sacrificial priest,' are masculines

Thus अयं मरुत् ॥

७५ । 'ऋषिराशिदृतिग्रन्थिक्रिमिध्वनिबलिकौलिमौलिरविकविकपिमुनयः' । एते पुंसि स्युः । अयमृषिः ॥

75 The words ऋषि 'a seer,' राशि 'a heap,' दृति 'a leathern bag for holding water,' ग्रन्थि 'knot,' क्रिमि 'a worm,' ध्वनि 'sound,' बलि 'offering,' कौलि (?) and मौलि 'the head,' रवि 'the sun,' कवि 'the poet,' कपि 'a monkey,' and मुनि 'sage,' are masculines

Thus अयं ऋषिः ॥

७६ । 'ध्वजगजमुञ्जपुञ्जाः' । एते पुंसि ॥

76 The words ध्वज 'flag,' गज 'elephant,' मुंज 'a sort of grass,' पुंज 'a heap' are masculines

७७ । 'हस्तकुन्तान्तव्रातवातदूतधूर्तसूतचूतमुहूर्ताः' । एते पुंसि । अमरस्तु 'मुहूर्तोऽस्त्रियाम्' इत्याह ॥

77 The words हस्त 'the hand,' कुन्त 'a lance,' अन्त 'the end,' व्रात 'a multitude,' वात 'the wind,' दूत 'a messenger,' धूर्त 'a rogue,' सूत 'a son,' चूत 'the mango tree,' मुहूर्त 'a moment,' are masculines

According to Amarakosha, (I. 4. 11) मुहूर्त is never feminine, (i. e. it is both masculine and neuter)

७८ । 'षण्डमण्डकरण्डभरण्डवरण्डतुण्डगण्डमुण्डपाषण्डशिखण्डाः' । अयं षण्डः ॥

78 The nouns षण्ड 'a bull,' मण्ड 'the scum of boiled rice,' करण्ड 'a small box or basket of bamboo' भरण्ड 'master,' वरण्ड 'a multitude,' तुण्ड 'mouth,' गण्ड 'the cheek,' मुण्ड a man with bald head,' पाषण्ड 'a heretic,' and शिखण्ड 'a crest' are masculine

Thus अयं षण्डः ॥

७९ । 'वंशांशपुरोडाशाः' । अयं वंशः । पुरो दाश्यते पुरोडाशः । कर्मणि घञ् । भवष्यद्व्याख्यानयोः प्रकरणे 'पौरोडाशपुरोडाशात्ष्ठन्' (१४४६) इति विकारप्रकरणे 'व्रीहेः पुरोडाशे' (१५२८) इति च निपातनात् प्रकृतसूत्र एव निपातनाद्वा दस्य डत्वम् । 'पुरोडाशभुजामिष्टम्' इति माघः ॥

79. The nouns वंश 'a family,' अंश 'a share,' पुरोडाश 'an oblation' are masculines

Thus अय वंश.। The word purodâśa 'a cake offering' is derived by adding the affix घञ् with the force of karma to the root दाश् preceded by the upapada पुरो। The द is changed to ड by no particular rule of Grammar, but we find the word so spelt in sûtras IV 3 70, S 1449, and IV 3 148 S 1528 Or the द is changed to ड by nipâtana even in the present sûtra, and sûtra III 2, 71 S 3414 Thus in Mâgha also we find पुरोडाश भुजाम् इष्टम् 'the sacrifice of purodâśa eaters'

८० । 'ह्रदकन्दकुन्दबुद्बुदशब्दाः' । अय ह्रद. ॥

80. The words ह्रद 'a lake,' कन्द 'root,' कुन्द 'a kind of jasmine' बुद् बुद 'bubble' are masculines.

Thus अय ह्रदः ॥

८१ । 'अर्घपथिमथ्यृभुक्षिस्तम्बनितम्बपूगाः' । अयमर्घ ॥

81 The words अर्घ 'offering,' पथिन् 'a road,' मथिन् 'a churning stick, ऋभुक्षिन् 'a name of Indra,' स्तम्ब 'a clump of grass' नितम्ब, 'the buttocks,' and पूग 'a heap' are masculines.

Thus अय अर्घः ॥

८२ । 'पल्लवपल्वलकफरेफकटाहनिर्व्यूहमठमणितरङ्गतुरङ्गगन्धस्कन्धमृदङ्गसङ्गसमुद्रपुङ्खाः' । अय पल्लव इत्यादि ॥

82 The words पल्लव 'a sprout,' पल्वल 'a small pool,' कफ 'cough,' रेफ 'sound,' कटाह 'frying pan,' निर्व्यूह 'a peg,' मठ 'the hut of an ascetic,' मणि 'jewel,' तरङ्ग 'wave,' तुरङ्ग 'horse' गन्ध 'smell,' मृदङ्ग 'a musical instrument,' सङ्ग 'attachment,' समुद्र 'ocean,' and पुङ्ख 'a falcon,' are masculines Thus अयं पल्लवः &c.

८३ । सारथ्यतिथिकुक्षिवस्तिपाण्यञ्जलयः । एते पुंसि । अयं सारथि ।

83 The words सारथि 'charioteer,' अतिथि 'a guest,' कुक्षि 'the womb,' वस्ति the abdomen,' पाणि 'the hand,' अंजलि 'the hollow of the hands' are masculines.

Thus अयं सारथि &c

इति पुलिङ्गाधिकारः ॥

THE NEUTER GENDER.

१ । 'नपुंसकम्' । अधिकारोऽयम् ।

1 The Neuter Gender

This is an Adhikâra sûtra

२ । भावे ल्युडन्तः । हसनम् । 'भावे' किम् । पचनोऽग्निः । इध्मप्रव्रश्चनः कुठारः ॥

2 Abstract nouns of action formed with the affix ल्युट् are neuters This is a repetition of III 3 115, S 3290 Thus हसनम् (laughter) Why do we say 'abstract nouns of action?' Observe पचनः 'fire', इध्मप्रव्रश्चनः 'an axe', these words are masculines and not neuters

३ । 'निष्ठा च' । भावे या निष्ठा तदन्तं क्लीबं स्यात् । हसितम् । गीतम् ॥

3. Abstract nouns of action formed with the निष्ठा affix are neuters. This is also repetition of III 3 114 S 3090

Thus हसितम् 'laughter,' गीतम् 'a song'

४ । त्वष्यञौ तद्धितौ । शुक्लत्वम्—शौक्ल्यम् । व्यञ् स्त्रित्वसामर्थ्यात्पक्षे स्त्रीत्वम् । चातुर्यम्—चातुरी । सामग्र्यम्—सामग्री । औचित्यम्—औचिती ॥

4 Among *taddhitas*, words formed with the affixes त्व and ष्यञ् are Neuters, (See V. 1, 123, S 1787)

Thus शुक्लत्वम् 'whiteness' and शौक्ल्यम् 'whiteness' The ष्यञ् formed nouns are optionally feminines because of the indicatory letter ष by IV. 1 41, S 498 in order to give scope to, the indicatory ष.

Thus चातुर्यम् or चातुरी 'cleverness.' सामग्र्यम् or सामग्री 'effects, goods' औचित्यम् or औचिती 'aptness'

५। 'कर्मणि च ब्राह्मणादिगुणवचनेभ्यः। ब्राह्मणस्य कर्म ब्राह्मण्यम्॥

5 Brâhmanâdi words when denoting work and quality are neuters This is repetition of V 1 124, S 1788.

Thus ब्राह्मण्यम् 'Brâhmanical'

६। यत्ठक्यगञण्वुञ्छाश्च भावकर्मणि। एतदन्तानि क्लीबानि। 'स्तेनाद्यन्नलोपश्च (१७९०)। स्तेयम्। 'सख्युर्यः (१७९१)। सख्यम्। 'कपिज्ञात्योर्ढक् (१७९२)। कापेयम्। 'पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो यक्' (१७९३) आधिपत्यम्। 'प्राणभृज्जातिवयोवचनोद्गात्रादिभ्योऽञ्' (१७९४) औष्ट्रम्। हायनान्तयुवादिभ्योऽण् (१७९५)। द्वैहायनम्। द्वन्द्वमनोज्ञादिभ्यो वुञ्। पैतापुत्रकम्। होत्राभ्यश्छः (१८००)। अच्छावाकीयम्॥

6. Nouns formed with the affixes यत्, य, ढक्, यक्, अञ्, अण्, वुञ्, and छ in the senses of nature or action thereof are neuters

(a) The affix यत् is added by virtue of V 1 125, S 1790. Thus स्तेयम् 'theft.'

(b) The affix य is added by virtue V 1 126, S 1791. Thus सख्यम् 'friendship'

(c) The affix ढक् is added by virtue r" " 1. 127, S. 1792 Thus कापेयम् 'ape like.'

(d) The affix यक् is added by virtue of V 1. 128, S 1793. Thus आधिपत्यम् 'authority'

(e) The affix अञ् is added by virtue of V 1. 129, S. 1794. Thus औष्ट्रम् 'camel-like.'

(f) The affix अण् is added by virtue of V 1. 130, S 1795 Thus द्वैहायनम् 'the action of two days.'

(g) The affix वुञ् is added by virtue of V 1. 132 and 133, S. 1797 and 1798. Thus पैतापुत्रकम् 'paternal and filial.'

(h) The affix छ is added by virtue of V. 1 135, S 1800 Thus अच्छावाकीयम्॥

NOTE —This Sûtra summarises all the affixes taught in V. 1 124 135.

७। 'अव्ययीभावः–' (६५६)। अधिस्त्रि॥

7 Nouns which are अव्ययीभाव compounds are neuters. (See II. 84. 18, S. 659) Thus अधिस्त्रि।

८। 'द्वन्द्वैकत्वम्'। पाणिपादम्॥

8 Nouns which are द्वन्द्व compounds are neuter. (See II. 4. 2, S 906). Thus पाणिपादम्।

९। 'अभाषायां हेमन्तशिशिरावहोरात्रे च'। स्याद्यम्॥

9 The compound हेमन्तशिशिरौ is masculine, and अहोरात्रे is neuter in the non-classical literature (See II 4 28 S 3399).

१० । 'अनञ्कर्मधारयस्तत्पुरुषः' । अधिकारोऽयम ॥

10 A Tatpurusha, compound, with the exception of that which is formed by the particle nañ, and of the Karmadhâriya compound, becomes neuter gender, in the cases explained in the following sûtras (See II. 4 19, S 822)

This is an adhikâra sûtra

११ । 'बाहुल्ये छाया' । शरच्छायम ॥

11 A Tatpurusha compound ending with the word chhâyâ 'shadow' is neuter in gender, when the sense is that of profuseness of the thing indicated by the first term (See II 4 22, S 825)

Thus शरच्छायम ॥

१२ । 'राजामनुष्यपूर्वा सभा' । इनसभमित्यादि ॥

12. A Tatpurusha compound ending in सभा 'court' when preceded by words which are synonyms of राजा and अमनुष्य 'non human being' is neuter (See II 4. 23, S 826)

Thus इनसभम् 'the king's court' &c

१३ । 'सुरासेनाछायाशालानिशा स्त्रियां च' ।

13 Tatpurusha compounds ending in सुरा 'wine,' सेना 'army, छाया 'shadow,' शाला 'a house' निशा 'night' are also feminines (in addition to their being also neuter) See II 4 15, S 828

१४ । 'परवत्' । अन्यस्तत्पुरुष [illegible] स्यात् ॥

14 The gender of a Dvandva [illegible] Tatpurusha compound is like that of the last word in it (See II 4 [illegible] S [illegible]12)

१५ । 'रात्राह्नाहाः पुंसि' (८१४) ॥

15. The Dvanda or a Tatpurusha compound ending with रात्र 'night,' अह्न 'a day' and अह 'a day' is masculine (See II 4. 29, S 814)

१६ । अपथपुण्याहे नपुंसके ॥

16 The words अपथ 'bad road' and पुण्याह 'sacred day' are neuters. (See II 4 30, S 815 and II. 4 17, S 821 *Vârtika*)

१७ । 'संख्यापूर्वा रात्रिः' । त्रिरात्रम । 'संख्यापूर्वा' इति किम् । सर्वरात्रः ॥

17 A Dvigu compound ending with the word रात्रि when preceded by a numeral is neuter (See II 1 52, S 730)

Thus त्रिरात्रम् ॥

Why do we say "when preceded by a numeral"? Observe सर्वरात्रः which is masculine

१८ । 'द्विगुः स्त्रियां च' । अपवादः । पञ्चमूली । त्रिभुवनम ॥

18 Nouns which are Dvigu compounds are feminines also (See II 4. 17, S 821 Vârtikas)

Thus पञ्चमूली 'five roots,' त्रिभुवनम् 'three worlds'

१९ । इसुसन्तः । हविः । धनुः ॥

19 Nouns ending in इस् (Un II 108) and उस् (Un II 115) are neuter. Thus हविः 'oblation to fire' (see Un II 108) धनुः 'a bow' (Un II 115 read with II 117)

२० । अर्चिः स्त्रियां च । इसन्तत्वेऽप्यर्चिः स्त्रियां नपुंसके च स्यात् । इयमिदं वार्चिः ॥

20. The nouns अर्चिः 'ray' is feminine also (in addition to its being neuter, although it ends in इस्) ॥

Thus इयं or इदं अर्चिः

२१ । छदिः स्त्रियामेव । इयं छदिः । छाद्यतेऽनेनेति छदेर्घुरादिण्यन्तात् 'अर्चिशुचि-हुस्रृपिछादिछर्दिभ्य इसि' इत्यादिना इस् । इस्मन् इत्यादिना ह्रस्वः । पटलं छदिः इत्यमरः । तत्र पटलसाहचर्यात् क्लीबता वदन्तोऽमरव्याख्यातार उपेक्ष्याः ॥

21 The word छदि 'the roof' is always feminine

Thus इयं छदिः । It is also formed by adding the affix इस् (see Un. II 108) to the root छादि belonging to the churâdi class The root छादि becomes छद् by VI 4 97, S 2985 In the Amarakosha, we find the word पटल छदि (II 2 14) There the commentators say that the noun छदि is neuter because it is mentioned along with पटल which neuter This explanation of the commentators should be rejected.

२२ । मुखनयनलोहवनमांसरुधिरकार्मुकविवरजलहलधनान्नाभिधानानि । एतेषामभिधायकानि क्लीबे स्युः । मुखमाननम् । नयनं लोचनम् । लोहं कालम् । वनं गहनम् । मांसमामिषम् रुधिरं रक्तम् । कार्मुकं शरासनम् । विवरं बिलम् । जलं वारि । हलं लाङ्गलम् । धनं द्रविणम् । अन्नमशनम् । अस्यापवादानाह त्रिसूत्र्या ॥

22 The words which are synonyms of मुख 'face,' नयन 'an eye,' लोह 'copper,' वन 'forest,' मास 'a month,' रुधिर 'blood, कार्मुक 'a bow,' विवर 'a hole,' जल 'water,' हल 'the plough,' धन 'wealth,' and अन्न 'food' are neuters.

Thus मुखं आननम् ; नयनं लोचनम्, लोहं कालम्, वनं गहनम्, मांसं मामिषम्, रुधिरं रक्तम्, कार्मुकं शरासनम्, विवरं बिलम्, जलं वारि, हलं लाङ्गलम्, धनं द्रविणम्, अन्नं अशनम् ॥

In the next three sûtras exceptions to this are mentioned.

२३ । सीरार्थोदनाः पुंसि ॥

23 The words सीर 'a plough,' अर्थ 'wealth' and ओदन 'food' are masculine

२४ । वक्त्रनेत्रारण्यगाण्डीवानि पुंसि च । वक्त्रो वक्त्रम् । नेत्रो नेत्रम् । अरण्योऽरण्यम् । गाण्डीवो गाण्डीवम् ॥

24 The words वक्त्र 'the face,' नेत्र 'the eye,' अरण्य 'the forest,' and गाण्डीव 'Arjuna's bow' are also masculines (as well as neuters)

Thus वक्त्रः or वक्त्रम्, नेत्रः or नेत्रम्, अरण्यः or अरण्यम्, गाण्डीवः or गाण्डीवम् ।

२५ । अटवी स्त्रियाम् ॥

25 The word अटवी 'the forest' is feminine.

२६ । लोपधः । कुलम् । कूलम् । स्थलम् ॥

26 Nouns ending in ल with the penultimate उ are neuters

Thus कुलम् 'a race,' कूलम 'a shore,' स्थलम् 'place'

२७ । तूलोपलतालकुसूलतरलकम्बलदेवलवृषला पुंसि । अयं तूल ॥

27 The following are masculines —तूल 'cotton,' उपल 'a stone, ताल 'the Palmyra tree,' कुसूल 'a granary,' तरल 'a necklace,' कम्बल 'blanket,' देवल 'a virtuous man,' वृषल 'a sûdra'

Thus अय तूल &c

२८ । शीलमूलमङ्गलसालकमलतलमुसलकुण्डलपललमृणालवालनिगलपलालबिडाल खिल,-शूला पुंसि च' । चात्क्लीबे । इद शीलमित्यादि ॥

28 The following are masculines also (in addition to their being neuters) —शील 'conduct,' मूल 'root,' मङ्गल, the planet Mars,' साल 'a tree,' कमल 'lotus,' तल 'bottom,' मुसल 'pestle,' कुण्डल 'ear-ornament,' पलल 'a demon,' 'flesh,' मृणाल 'a lotus fibre,' वाल 'a child,' निगल 'swallowing,' पलाल 'strand, husk,' बिडाल, 'a cat,' खिल 'a desert,' शूल 'a spear'

Thus शील or शीलम् ।

२९ । शतादि. संख्या । शतम । सहस्रम् । 'शतादिः' इति किम् । एको द्वौ बहव । संख्या इति किम् । शतशृङ्गो नाम पर्वत. ॥

29 The numerals शत 'a hundred' &c are neuters

Thus शतम् 'a hundred,' सहस्रम 'a thousand

Why do we say, शत &c ? Observe एकः 'one,' द्वौ 'two,' बहव 'many'

Why do we say when meaning the numerals? Observe शतशृङ्ग. (the name of a mountain) Here शत is masculine

३० । शतायुतप्रयुताः पुंसि च । अय शतः । इद शतमित्यादि ॥

30 The words शत 'a hundred,' अयुत 'a myriad,' प्रयुत 'a million' are also masculines

Thus अय शत or इदं शतम &c

३१ । लक्षा कोटिः स्त्रियाम् । इय लक्षा । इयं कोटि. । 'वा लक्षा नियुत च तत्' इति, अमरात्क्लीबेऽपि लक्षम् ॥

31 The words लक्षा 'a lakh' and कोटि 'ten million are feminine

Thus इय लक्षा, इय कोटिः ॥

According to Amarakosha (III. 5 24) the word लक्ष is also neuter. Thus लक्षम् '

३२ । शङ्कुः पुंसि । सहस्रः क्वचित् । अयं सहस्र । इदं सहस्रम् ॥

32 The word शंकु ten billions, and sometimes सहस्र 'a thousand' is masculine

Thus अयं सहस्रः or इदं सहस्रम् ।

३३ । मन्द्व्यचोऽकर्तरि । मन्प्रत्ययान्तो द्व्यच्कः क्लीबः स्यात् तु कर्तरि । चर्म । वर्म । द्व्यच्क किम् । अणिमा । महिमा । अकर्तरि किम । ददाति इति दामा ॥

33 Nouns of two syllables formed with the affix मन् and when not denoting an agent are neuters.

Thus चर्मन् 'skin,' वर्मन् 'armor,' कर्मन् 'work'

Why do we say 'of two syllables'? Observe अणिमन् 'minuteness,' महिमन् 'glory'

Why do we say 'when not denoting an agent'? Observe दामन् 'a giver'।

३४। ब्रह्मन्पुंसि च। अयं ब्रह्मा। इदं ब्रह्म॥

34 The word ब्रह्मन् is also masculine.

Thus अयं ब्रह्मा or इदं ब्रह्म।

३५। नामरोमणी नपुंसके। 'मन्द्रा(?)'– इत्यस्यायं प्रपञ्चः

35 The words नामन् 'name' and, रोमन् 'hair,' are neuters. This is merely an amplification of sûtra 33

३६। 'असन्तो द्व्यचः'। यशः। मनः। तपः। द्व्यचः' किम्। चन्द्रमाः॥

36 Nouns of two syllables formed with the affix असु are neuters.

Thus यशस् 'glory,' मनस् 'mind,' तपस् 'austerity'

Why do we say 'of two syllables'? Observe चन्द्रमस् 'the moon, which is masculine.

३७। अप्सराः स्त्रियाम्। शता अप्सरसः। प्रायेणायं बहुवचनान्तः॥

37 The word अप्सरस् is feminine

Thus शता अप्सरसः। Generally, this word is used in the Plural number only

३८। 'त्रान्तः'। पत्रम्। छत्रम्॥

38 Nouns formed with the affix त्र are neuters (Un, IV 159)

Thus पत्रम 'a leaf,' छत्रम् 'an umbrella'

३९। 'यात्रामात्राभस्त्रादंष्ट्रावरत्राः स्त्रियामेव'॥

39 The following are always feminine:—यात्रा 'journey,' मात्रा 'a measure,' भस्त्रा 'a leathern bag,' दंष्ट्रा 'tusk,' वरत्रा 'a strap'

४०। 'भृत्रामित्रछात्रपुत्रमन्त्रवृत्रमेढ्रोष्ट्राः पुंसि'। अयं भृत्रः। न मित्रममित्रः। 'तस्य मित्राण्यमित्रास्ते' इति माघः। स्यातामामित्रौ मित्रे च' इति च। यत्तु 'द्विषोऽमित्रे' (३११९) इति सूत्रे हरदत्तेनोक्तम्–'अमेर्द्विषदित्याद्यादिक इत्रच्। अमेरमित्र मित्रस्य व्ययर्थमित्याद्यौ मध्योदात्तस्तु चिन्त्यः। नञ्समासेऽप्येवम्। परवल्लिङ्गतापि स्यादिति तु तत्र दोषान्तरम्' इति तत्प्रकृतसूत्रापर्यालोचनमूलकम्। स्वरदोषोद्भावनमपि 'नञो जरमरमित्रमृताः' (३८५०) इति षाष्ठसूत्रास्मरणमूलकमिति दिक्॥

40 The following are masculines:—भृत्र 'a servant,' अमित्र 'an enemy,' छात्र 'a pupil,' पुत्र 'a son,' मन्त्र 'a mantra,' वृत्र 'name of a demon killed by Indra,' मेढ्र 'a ram,' उष्ट्र 'a camel.'

Thus अयं भृत्रः। अमित्र is equal to न मित्रम् a non friend *i.e.* an enemy. Thus we find in Magha तस्य मित्राण्यमित्रास्ते। So also स्यातामामित्रौ मित्रे च॥

In commenting on the sutra द्विषोऽमित्रे (III 2 113 S 3111), Haradatta in his Padamanjari says 'The word *amitra* is derived from the root *am* with the Unâdi affix इत्रच् under sûtra IV, 174, in the sense of an enemy. The word amitra is not a negative compound of अ+मित्र as it would appear at first sight. Because had it been a Tatpurusha compound of *a+mitra*, then by sutra II 4, 6,

S, 812, it would have been Neuter, because the word *mitra* is Neuter If it be said that 'the gender of a word depends upon usage, and though *mitra* be Neuter, *amitra* will be masculine,' then there arises the difficulty as to accent For then by VI 2 2, S 3736 the अ will retain its accent in the Tatpurusha But it is intended that the accent should be on मि, i e the मित्र accent For the Rig Vedins read it with the acute on the middle of amitra, as in the following अमित्रस्य व्यथया मन्युमिन्द्र (Rig Veda VI 25 2), अमित्रान् पृत्सु (Rig VIII 75 10)'

But these two objections of Haradatta proceed on the assumption that the word amitra is a Tatpurusha compound But as a matter of fact it is a Bahuvrihi compound and, consequently, the rule of gender taught in II 4 26 does not apply to it Haradatta overlooked the context in applying this rule He further forgot sûtra VI 2 116 S 3850 which specifically applies to the accent of amitra, when he raises the objection as to accent

NOTE —Did Haradatta really misapply sûtra II 4 26 and forget VI 2 116, or is not Bhattoji floundering ? Why should the word अमित्र be taken as a Bahuvrihi and not a Tatpurusha ? The Bahuvrihi *amitra* would mean 'friendless,' and not 'an enemy'

४१। 'पत्रपात्रपवित्रसूत्रछत्रा पुंसि च' ॥

41 The following are masculines (in addition to their being neuters) — पत्र 'a leaf,' पात्र 'a vessel,' पवित्र 'holy,' सूत्र 'a thread,' छत्र 'a line Thus पत्रः or पत्रम् ॥

४२। 'बलकुसुमशुल्बयुद्धपत्तनरणाभिधानानि'। बलं शौर्यम् ॥

42 The synonyms of बल 'courage or strength,' कुसुम 'a flower,' शुल्ब 'a rope, string' पत्तन 'a town' and रण 'fight' are neuters Thus बलं शौर्यम् ॥

४३। 'पद्मकमलोत्पलानि पुंसि च'। पद्मादयः शब्दा कुसुमाभिधायित्वेऽपि द्विलिङ्गा स्युः। अमरोऽप्याह—'वा पुंसि पद्मं नलिनम्' इति। एव च 'अर्धर्चादिसूत्रे तु जलजे पद्मं नपुंसकमेव' इति वृत्तिग्रन्थो मतान्तरेण नेयः ॥

43 The words पद्म, कमल, उत्पल 'the lotus flower,' although names of a kind of flower, are masculines also (in addition to their being neuters).

In the Amarakosha, (I. 2. 39) पद्म and नलिन are optionally masculines In II, 4 31, Kâśikâ says '*padma* meaning *lotus* is neuter only' This is however one view of the case

४४। 'आहवसंग्रामौ पुंसि' ॥

44. The words आहव and संग्राम 'fight' are masculines By III 42 these words being synonyms of rana would have been Neuters This makes them masculines.

४५। 'आजिः स्त्रियामेव' ॥

45. The word आजि fight is always feminine. This also by sûtra 42 *and* would have been Neuter

४६। 'फलजातिः'। 'फलजातिवाची शब्दो नपुंसकः स्यात्। आमलकम्। आम्रम् ॥

46 Names of fruits are neuters

Thus आमलकम् 'one of the myrobolans,' आम्रम् 'mango But the word आमलकी is feminine also It however does not mean the fruit, but the tree which produces that fruit

४७ । 'वृक्षजातिः' । स्त्रियामेव क्वचिदेवेदम् । हरीतकी ॥

47 Names of trees are feminines only This is not a universal rule Thus हरीतकी 'one of the myrobolans

४८ । 'वियज्जगत्सकृच्छकृत्पृषच्छकृद्यकृदुदश्वितः' । एते क्लीबाः स्युः ॥

48 The following are neuters :—

वियत् 'the sky,' जगत् 'the universe,' सकृत् 'once,' शकृत् 'ordure,' पृषत् 'a drop of water,' शकृत् 'ordure,' (Un IV 58), यकृत् 'the liver,' उदश्वित् 'whey.'

४९ । 'नवनीतावतानृतामृतनिमित्तवित्तचित्तपित्तव्रतरजतवृत्तपलितानि' ॥

49 The following are neuters —

नवनीत 'butter,' अवत 'a well,' अनृत 'a lie,' अमृत 'nectar,' निमित्त 'cause,' वित्त 'wealth,' चित्त 'mind,' पित्त 'bile,' व्रत 'fast,' रजत 'silver,' वृत्त 'an event,' पलित 'gray hair

५० । 'श्राद्धकुलिशदैवपीठकुण्डाङ्कदधिसक्थ्यक्ष्यस्थ्यास्पदाकाशकण्वबीजानि' । एतानि क्लीबे स्युः ॥

50 The following are neuters —

श्राद्ध 'a funeral rite', कुलिश 'the thunderbolt of Indra,' दैव 'fate' पीठ 'a seat,' कुण्ड 'a bowl,' (Un I 112) अंक 'the body' दधि 'curdled milk,' सक्थि 'the thigh' (Un III 154), अक्षि 'an eye,' अस्थि 'a bone,' आस्पद 'a place,' आकाश 'the sky,' कण्व 'sin,' and बीज 'the seed'

५१ । 'दैवं पुंसि च' । दैवम्-दैवः ॥

51 The word दैव 'luck' is also masculine.

Thus दैवम् or दैवः ॥

५२ । 'धान्याज्यसस्यरूप्यपण्यवर्ण्यधृष्यहव्यकव्यकाव्यसत्यापत्यमूल्यशिक्यकुड्यमद्यहर्म्यतूर्यसैन्यानि' । इदं धान्यमित्यादि ॥

52 The following are neuters —

धान्य 'corn,' आज्य 'clarified butter,' सस्य 'crop,' रूप्य 'silver,' पण्य 'vendible,' वर्ण्य 'saffron,' धृष्य 'conquerable,' हव्य 'clarified butter,' कव्य 'anoblation of food to deceased ancestors,' काव्य 'a poem,' सत्य 'truth,' अपत्य 'offspring,' मूल्य 'the price,' शिक्य 'a loop or swing made of rope,' कुड्य 'a wall,' मद्य 'wine,' हर्म्य 'a house,' तूर्य 'a kind of musical instrument,' सैन्य 'an army'

Thus इदं धान्यम् &c

५३ । 'द्वन्द्वबर्हदुःखबडिशपिच्छबिम्बकुटुम्बकवचवरशरवृन्दारकाणि' ॥

53. The following are neuters :—

द्वन्द्व 'couple' बर्ह 'a peacock's tail,' दुःख 'sorrow,' बडिश 'a fish hook,' पिच्छ 'the tail of a peacock,' बिम्ब 'shadow,' कुटुम्ब 'relation,' कवच 'amulet,' वर 'boon,' शर 'an arrow,' वृन्दारक 'a deity.'

५४ । 'अक्षमिन्द्रिये' । इन्द्रिये किम् । रथाङ्गादौ मा भूत् ।

54 The word अक्ष when it means one of the special senses is neuter.

Why do we say 'one of the special senses? It will not be Neuter when it means the axle of a chariot, &c

इति नपुंसकाधिकारः ॥

MASCULINE AND FEMININE GENDERS

१ । 'स्त्रीपुंसयोः' । अधिकारोऽयम् ॥

1 Masculine and Feminine Genders

This is an adhikara sûtra.

२ । 'गोमणियष्टिमुष्टिपाटलिवस्तिशाल्मलित्रुटिमसिमरीचयः' । अयमियं वा गौः ॥

2 The following belong to both masculine and feminine genders —

गो 'the cow,' मणि 'a gem,' यष्टि 'a stick,' मुष्टि 'the fist,' पाटलि 'the trumpet-flower,' वस्ति 'residing,' शाल्मलि 'name of a tree,' त्रुटि 'cutting' मसि 'ink,' मरीचि 'pepper.'

Thus अयं or इयं गौः

३ । 'मन्युमृत्युसीधुकर्कन्धुकिष्कुकण्डुरेणवः' । अयमियं वा मन्युः ॥

3 The following are both masculine and feminines :—

मन्यु 'anger' (Un III 20), मृत्यु 'death,' सीधु 'rum,' कर्कन्धु 'the jujube tree' (Un I 93) कण्डु 'scratching,' रेणु 'an atom of dust'

Thus अयं or इयं मन्युः ।

४ । 'गुणवचनमुकारान्तं नपुंसकं च' । त्रिलिङ्गमित्यर्थः । पटु–पटुः–पट्वी ॥

4 Nouns ending in उ denoting quality or qualification are also neuters. That is they belong to all the three genders Thus पटु, पटुः, पट्वी

५ । 'अपत्यार्थतद्धिते' । औपगव –औपगवी ॥

5 Those तद्धित nouns which denote an offspring are both masculine and feminine

Thus औपगवः or औपगवी ॥

इति स्त्रीपुंसाधिकारः ॥

MASCULINE AND NEUTER GENDERS

१ । 'पुंनपुंसकयोः' । अधिकारोऽयम् ॥

1. Masculine and Neuter Genders.

This is an adhkâra sûtra.

२ । 'घृतभूतमुस्तक्ष्वेलितैरावतपुस्तकबुस्तलोहिताः' । अयं घृतः । इदं घृतम् ॥

2. The following are both masculines and neuters.—घृत 'butter,' भूत 'any being,' मुस्त 'a kind of grass,' क्ष्वेलित 'play,' ऐरावत 'Indra's elephant,' पुस्तक 'a book,' बुस्त 'the burnt crust of roast meat,' लोहित 'redness.'

Thus अयं घृतः or इदं घृतम्

३ । 'शृङ्गार्धनिदाघोद्यमशल्यदृढाः' । अयं शृङ्गः । इदं शृङ्गम् ॥

3 The following are both masculines and neuters :—शृङ्ग 'a horn,' अर्ध 'half,' निदाघ 'heat,' उद्यम 'effort,' शल्य 'a spear,' दृढ 'firm'

Thus अयं शृङ्गः or इदं शृङ्गम् ।

४ । 'व्रजकुञ्जकुथकूर्चप्रस्थदर्पार्धर्चदर्भपुच्छाः' । अयं व्रजः । इदं व्रजम् ।

4. The following are both masculines and neuters :—व्रज 'a multitude, कुञ्ज 'a tree,' कुथ 'a carpet,' कूर्च 'a bundle,' प्रस्थ 'a level plain,' दर्प 'pride' अर्म 'cemetry' (Un. I. 137), अर्धर्च 'half a verse,' दर्भ 'a kind of grass,' and पुच्छ 'tail.'

Thus अयं व्रजः or इदं व्रजम्

५ । 'कबन्धौषधायुधान्ताः' । स्पष्टम् ॥

5 The following are both masculine and neuter .—कबन्ध 'a headless trunk,' औषध 'medicine,' आयुध 'a weapon'

६ । 'दण्डमण्डखण्डशवसैन्धवपार्श्वाकाशकुशाङ्कुशकुलिशाः' । एते पुंनपुंसकयोः स्युः । 'कुशो रामसुते दर्भे योक्त्रे द्वीपे कुशं जले' इति विश्वः । शलाकार्थो तु स्त्रियाम् । तथा च 'जानपद-' (५००) आदिसूत्रेणायोविकारे ङीष् । कुशी । दारुणि तु टाप् । 'कुशा वानस्पत्याः स्थ ता मा पात' इति श्रुतिः । 'अत कृकमि-' (१६०) इति सूत्रे 'कुशाकर्णीषु' इति प्रयोगश्च । व्याससूत्रे च- 'हानौ तूपायनशब्दशेषत्वात्कुशाच्छन्द' इति । तत्र शारीरकभाष्येऽप्येवम् । एवं च श्रुतिसूत्रभाष्याणामेकवाक्यत्वे स्थिते आच्छन्द इत्याद्यवश्लेषादिपरो भामतीग्रन्थः प्रौढिवादमात्रपर इति विभावनीयं बहुश्रुतैः ॥

6 The following are both masculines and neuters :— दण्ड 'punishment,' मण्ड 'the scum of boiled rice,' खण्ड 'a break,' शव 'the corpse,' सैन्धव 'a kind of rock-salt,' पार्श्व 'the side,' काश 'cough,' अङ्कुश 'a hook, a goad,' आकाश 'the sky,' कुश 'kuśa grass,' कुलिश 'thunder bolt'

These words are both masculines and neuters Thus we find in the Visva-kosha —"Kusa is the name of the son of Râma, it means also *darbha* grass, as well as the rope of kuśa grass for connecting the yoke of a plough with the plough, and an island Kusam (neuter) means water' But when it means a ploughshare or a rod (śalâkâ) it is feminine That being so, when the śalâkâ is made of iron the feminine will be formed by ङीष as कुशी । This is by sûtra IV 1 42, S 500 But when it means a śalâka made of wood, the feminine is formed by टाप् । As कुशा 'a piece of wood' As we find in the śruti —कुशा वानस्पत्याः स्थ ता मा पात you kusas are the children of the tree, do you protect me'

So also in VIII 3 46, S 160, we find the word कुशा used

So also in the Vyâsa Sûtra we find the word कुशा used. See Vedânta Sûtra III 3 26 where the getting rid of good and evil is mentioned, "the obtaining of this good and evil by others has to be added, because the statement about the obtaining is supplementary to the statement about the getting rid of, as in the case of the *kusas*, the metres the praise and the singing. This (i e the reason for this) has been stated in the Pûrva Mîmânsa" (According to the commentators, small wooden rods used by the Udgâtris in counting the stotras are called kuśâs *Thibaut's* Vedânta Sûtras Part II p 227)

So also in the commentary on the above sûtra by Śankarâchârya, we find 'कुशानामविशेषेण वनस्पति योनित्वश्रवणं' ॥

Thus we find that the Śruti (kusa vânaspatvâh), the sûtra (VIII 3 46, S. 160), the śârîrika Bhâshya (kuśa nâma &c) all unanimousely agree in stating that there is such a word as kuśâ, and it is this word which is used in the Vedanta Sûtra III 3 26 (Kuśâ Chhandas &c) The words कुशाच्छन्द in that sutra are equal to कुशा plus छन्द, and not कुश plus आच्छन्द । Bhâmati the commentary on the Sârîrika Bhâshya is therefore evidently wrong when it analyses the words कुशाच्छन्द of the sutra into कुश + आ + छन्द । So it is a mere bold assertion of the author of Bhâmati, and is not borne out by any authority Let the learned ponder over it

७ । 'गृहमेहदेहपट्टपटहाष्टापदाम्बुदककुदाश्च' ॥

7 The following are both masculines and feminines —गृह 'a house,' मेह 'a ram,' देह 'the body,' पट्ट 'a slab, tablet' पटह 'a kettle-drum,' अष्टापद (?) अम्बुद 'a cloud,' ककुद 'the peak or summit of a mountain'

इति पुंनपुंसकाधिकारः ॥

COMMON GENDER

१ । 'अविशिष्टलिङ्गम्' ॥

1 The rest

This is an adhikara sutra

२ । 'अव्ययं कतियुष्मदस्मदः' ॥

2 The avyayas (Indeclinables), कति, युष्मद् and अस्मद् can be used with words in all the three genders

३ । 'ष्णान्ता संख्या' । शिष्टा परवत् । एकः पुरुषः । एका स्त्री । एकं कुलम् ॥

3 Numerals ending in ष and न can be used with words in all the three genders

Thus एकः पुरुषः । एका स्त्री । एकं कुलम् ।

४ । 'गुणवचनं च' । शुक्लः पटः । शुक्ला पटी । शुक्लं वस्त्रम् ॥

4 So also attributive words

Thus शुक्लः पटः । शुक्ला पटि । शुक्लं वस्त्रम् ॥

५ । 'कृत्याश्च' ॥

5 The kritya derivatives also

The words formed by kritya affixes follow the gender of the words which they qualify (III 3 171 S 3312)

६ । 'करणाधिकरणयोर्ल्युट्' ॥

6 The words formed by the affix lyut added with the force of instrument or location (III 3 117 S 3 293).

७ । 'सर्वादीनि सर्वनामानि' । स्पष्टार्थं त्रिसूत्री ॥

7 The Pronominals *sarva* 'et cetera' (I 1 27 S 213)

इति लिङ्गानुशासनप्रकरणम् ।

इति श्रीमद्भट्टोजिदीक्षितविरचिता वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी समाप्ता ॥

॥ शुभमस्तु ॥

---

17 5 05.

ALPHABETICAL INDEX TO PÂNINI'S SÛTRAS.

Note.—The right hand figures refer to the serial number of the Sûtras as given in the Siddhânta Kaumudi

अ

आ

इ

ई

उ

ऊ

ऋ

ॠ

ए

ऐ

ओ

औ

क

ख

ग

घ

ङ

च

छ

ज

झ

ञ

ट

ठ

ड

ढ

ण

त

थ

द

ध

न

प

फ

ब

भ

म

य

र

ल

व

श

ष

स

ह

1102 हरितादिभ्योऽञः 4, 1, 100

1546 हरीतक्यादिभ्यश्च 4, 3, 167

2559 हलः 6, 4, 2

966 हलदन्तात्सप्तम्याः° 6, 3, 9

2613 हलन्ताच्च 1, 2, 10

1 हलन्त्यम् 1, 3, 3

3300. हलश्च 3, 3, 121

2837 हलश्चेजुपधात् 8, 4, 31

2557. हलः श्नः शानज्झौ 3, 1, 83

1504 1633, हलसीराट्ठक् 4, 3, 124 4, 81

3164 हलसूकरयोः पुवः 3, 2, 133

472 हलस्तद्धितस्य 6, 4, 150

2179 हलादिः शेषः 7, 4, 60

354 हलि च 8, 2, 77

347 हलि लोपः 7, 2, 113

171 हलि सर्वेषाम् 8, 3, 22

30 हलोऽनन्तराः संयोगः 1, 1, 7

60 हलो यमां यमि लोपः 8, 4, 64

252 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घा° 6, 1, 63

3412, हव्येऽनन्तःपादम् 3, 2, 66

2776. हशश्वतोर्लङ् च 3, 2, 116

166 हशि च 6, 1, 114

1910. हश्च व्रीहिकालयोः 3, 1, 148

1939 हस्ताज्जातौ 5, 2, 133

3212. हस्तादाने चेरस्तेये 3, 3, 40

3360 हस्ते वर्तिग्रहोः 3, 4, 39

1795. हायनान्तयुवादिभ्योऽण् 5, 1, 130

2540 हिंसायां प्रतेश्च 6, 1, 141

3369 हिंसार्थानां च समान° 3, 4, 48

3941 हि च 8, 1, 34

1616. हितं भक्षाः 4, 4, 65

2530 हिनु मीना 8, 4, 15

992. हिमकाषिहतिषु च 6, 3, 54

3789 हिरण्यपरिमाणं धने 6, 2, 55

550 हीने 1, 4, 86

2114 हीयमानपापयोगाच्च 5, 4 47

2425 हुझल्भ्यो हेर्धिः 6, 4, 101

2387 हुश्नुवोः सार्वधातुके 6, 4, 87

541 हृक्रोरन्यतरस्याम् 1, 4 53

1647 हृदयस्य प्रियः 4, 4, 95

988 हृदयस्य हृल्लेखयद° 6, 3, 50

1133 हृद्भगसिन्ध्वन्ते पूर्वं° 7, 3, 19

3070 हृषेर्लोमसु 7, 2, 29

3967 हेति क्षियायाम् 8, 1, 60

2576 हेतुमति च 3, 1, 26

1461 हेतुमनुष्येभ्योऽन्यतर° 4, 3, 81

2813 हेतुहेतुमतोर्लिङ् 3, 3, 156

568 हेतौ 2, 3, 23

3399 हेमन्तशिशिरावº 2, 4, 23

3452 हेमन्ताच्च 4, 3, 21

127 हे मपरे वा 8, 3, 26

2531 हेरचङि 7, 3, 56

1824 हैयंगवीनं संज्ञायाम् 5, 2, 23

96 हैहेप्रयोगे हैहयोः 8, 2, 85

324 हो ढः 8, 2, 31

1800 होत्राभ्यश्छः 5, 1, 135

358 हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु 7, 3, 54

2299 ह्म्यन्तक्षणश्वसजागृ° 7, 2, 5

2180 ह्रस्वः 7, 4, 59

31 ह्रस्वं लघु 1, 4, 10

208 ह्रस्वनद्यापो नुट् 7, 1, 54

3722 ह्रस्वनुड्भ्यां मतुप् 6, 1, 176

242 ह्रस्वस्य गुणः 7, 3, 103

2858 ह्रस्वस्य पिति कृति° 6, 1, 71

3527 ह्रस्वाचन्द्रोत्तरपदे मन्त्रे 6, 1, 151

1325 ह्रस्वात्तादौ तद्धिते 8, 3, 101

2369 ह्रस्वादङ्गात् 8, 2, 27

3908 ह्रस्वान्तेऽन्त्यात्पूर्वम् 6, 2, 174

2041 ह्रस्वे 5, 3, 86

318 ह्रस्वो नपुंसके प्रातिपदिकस्य 1. 2, 47

3579 ह्रु ह्वरेश्छन्दसि 7, 2, 31

3073 ह्लादो निष्ठायाम् 6, 4, 95

3249 ह्वः सम्प्रसारणं च न्यभ्युप° 3, 3, 72

2586 ह्वः संप्रसारणम् 6, 1, 32

2914. ह्वावामश्च 3, 2, 2

ALPHABETICAL INDEX TO THE ROOTS.

NOTE.—The roots are here exhibited without their indicatory letters. The final vowel अ is for pronunciation only.

——v.——

(III) AN ALPHABETICAL INDEX TO THE UNADI SUTRAS.

N B —The figures refer to the Serial numbers of the Unadi Sutras as given in the Siddhanta Kaumudi

— o —

IV —ALPHABETICAL INDEX TO THE PHIT SUTRAS

N.B.—THE FIGURES ON THE RIGHT HAND OF THE SUTRAS REFER TO THE SERIAL NUMBERS AS GIVEN IN THE SIDDHANTA KAUMUDI.

अष्टाध्यायीसूत्रपाठः ।

येनाक्षरसमाम्नायमधिगम्य महेश्वरात् ।
कृत्स्नं व्याकरणं प्रोक्तं तस्मै पाणिनये नमः ॥
येन धौता गिरः पुंसां विमलैः शब्दवारिभिः ।
तमश्चाज्ञानजं भिन्नं तस्मै पाणिनये नमः ॥

अइउण् । ऋऌक् । एओङ् । ऐऔच् । हयवरट् । लण् । ञमङणनम् । झभञ् । घढधष् । जबगडदश् । खफछठथचटतव् । कपय् । शषसर् । हल् ॥ इति प्रत्याहारसूत्राणि ॥

——— o ———

BOOK I.

CHAPTER 1.

1 वृद्धिरादैच् 16. 2 अदेङ् गुणः 17 3 इको गुणवृद्धी 34 4 न धातुलोप आर्धधातुके 2656 5 क्ङिति च 2217 6 दीधीवेवीटाम् 2190 7 हलोऽनन्तराः संयोगः 30. 8. मुखनासिकावचनोऽनुनासिकः 9 9 तुल्यास्यप्रयत्नं सवर्णम् 10. 10 नाज्झलौ 13. 11 ईदूदेद्द्विवचनं प्रगृह्यम् 100 12 अदसो मात् 101 13 शे 102 14 निपात एकाजनाङ् 103. 15 ओत् 104 16 सम्बुद्धौ शाकल्यस्येतावनार्षे 105 17 उञः 106 18 ऊँ 107. 19 ईदूतौ च सप्तम्यर्थे 109 20 दाधा घ्वदाप् 2373 21 आद्यन्तवदेकस्मिन् 348 22 तरप्तमपौ घः 2003. 23 बहुगणवतुडति संख्या 253 24 ष्णान्ता षट् 369. 25 डति च 259 26 क्तक्तवतू निष्ठा 3012 27 सर्वादीनि सर्वनामानि 213 28 विभाषा दिक्समासे बहुव्रीहौ 292 29 न बहुव्रीहौ 222 30 तृतीयासमासे 223 31 द्वन्द्वे च 224 32 विभाषा जसि 225 33 प्रथमचरमतयाल्पार्धकतिपयनेमाश्च 226 34 पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराणि व्यवस्थायामसंज्ञायाम् 218 35 स्वमज्ञातिधनाख्यायाम् 219 36 अन्तरं बहिर्योगोपसंव्यानयोः 220. 37 स्वरादिनिपातमव्ययम् 447. 38 तद्धितश्चासर्वविभक्तिः 448 39 कृन्मेजन्तः 449. 40 क्त्वातोसुन्कसुनः 450 41 अव्ययीभावश्च 451 42 शि सर्वनामस्थानम् 313 43 सुडनपुंसकस्य 220 44 न वेति विभाषा 24. 45 इग्यणः सम्प्रसारणम् 328 46 आद्यन्तौ टकितौ 36 47 मिदचोऽन्त्यात्परः 37. 48 एच इग्घ्रस्वादेशे 323 49 षष्ठी स्थानेयोगा 38 50 स्थानेऽन्तरतमः 39. 51 उरण् रपरः 70 52 अलोऽन्त्यस्य 42. 53 ङिच्च 43 54 आदेः परस्य 44 55 अनेकाल्शित्सर्वस्य 45 56 स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ 49. 57 अचः परस्मिन्पूर्वविधौ 50. 58 न पदान्तद्विर्वचनवरेयलोपस्वरसवर्णानुस्वारदीर्घजश्चर्विधिषु 51 59 द्विर्वचनेऽचि 2243. 60 अदर्शनं लोपः 53 61 प्रत्ययस्य लुक्श्लुलुपः 260 62 प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् 262 63 न लुमताङ्गस्य 263 64 अचोऽन्त्यादि टि 79 65 अलोऽन्त्यात्पूर्व उपधा 249. 66 तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्य 40. 67 तस्मादित्युत्तरस्य 41. 68 स्वं रूपं शब्दस्याशब्दसंज्ञा 25. 69 अणुदित्स-

सवर्णस्य चाप्रत्ययः 14 70 तपरस्तत्कालस्य 15 71 आदिरन्त्येन सहेता 2 72 येन विधिस्तदन्तस्य 26 73 वृद्धिर्यस्याचामादिस्तद्वृद्धम् 1335 74 त्यदादीनि च 1336 75 एङ् प्राचां देशे 1338

CHAPTER 2

1 गाङ्कुटादिभ्योऽञ्णिन्ङित् 2461 2 विज इट् 2536 3 विभाषोर्णोः 2447 4 सार्वधातुकमपित् 2234 5 असंयोगाल्लिट् कित् 2242 6 इन्धिभवतिभ्यां च 3393 7 मृडमृदगुधकुषक्लिशवदवसः क्त्वा 3323 8 रुदविदमुषग्रहिस्वपिप्रच्छः सश्च 2609 9 इको झल् 2612, 10 हलन्ताच्च 2613 11 लिङ्सिचावात्मनेपदेषु 2300 12 उश्च 2368 13 वा गमः 2700 14 हनः सिच् 2697 15 यमो गन्धने 2698 16 विभाषोपयमने 2730 17 स्थाघ्वोरिच्च 2389 18 न क्त्वा सेट् 3322 19 निष्ठा शीङ्स्विदिमिदिक्ष्विदिधृषः 3052 20 मृषस्तितिक्षायाम् 3055 21 उदुपधाद्भावादिकर्मणोरन्यतरस्याम् 3056 22 पूङः क्त्वा च 3051 23 नोपधात्थफान्ताद्वा 3324 24 वञ्चिलुञ्च्यृतश्च 3325 25 तृषिमृषिकृशेः काश्यपस्य 3326 26 रलो व्युपधाद्धलादेः संश्च 2617. 27 ऊकालोऽज्झ्रस्वदीर्घप्लुतः 4 28 अचश्च 35 29 उच्चैरुदात्तः 5 30 नीचैरनुदात्तः 6 31 समाहारः स्वरितः 7 32 तस्यादित उदात्तमर्धह्रस्वम् 8 33 एकश्रुति दूरात्सम्बुद्धौ 3662 34 यज्ञकर्मण्यजपन्यूङ्खसामसु 3663 35 उच्चैस्तरां वा वषट्कारः 3664 36 विभाषा छन्दसि 3665 37 न सुब्रह्मण्यायां स्वरितस्य तूदात्तः 3666 38 देवब्रह्मणोरनुदात्तः 3667 39 स्वरितात्संहितायामनुदात्तानाम् 3668 40 उदात्तस्वरितपरस्य सन्नतरः 3669 41 अपृक्त एकाल्प्रत्ययः 251 42 तत्पुरुषः समानाधिकरणः कर्मधारयः 745. 43 प्रथमानिर्दिष्टं समास उपसर्जनम् 653 44 एकविभक्ति चापूर्वनिपाते 655 45 अर्थवदधातुरप्रत्ययः प्रातिपदिकम् 178 46 कृत्तद्धितसमासाश्च 179 47 ह्रस्वो नपुंसके प्रातिपदिकस्य 318 48 गोस्त्रियोरुपसर्जनस्य 656 49 लुक् तद्धितलुकि 1408. 50 इद्गोण्याः 1703 51 लुपि युक्तवद्व्यक्तिवचने 1294 52 विशेषणानां चाजातेः 1300 53 तदशिष्यं संज्ञाप्रमाणत्वात् 1295 54 लुब्योगाप्रख्यानात् 1296 55 योगप्रमाणे च तदभावेऽदर्शनं स्यात् 1297 56 प्रधानप्रत्ययार्थवचनमर्थस्यान्यप्रमाणत्वात् 1298 57 कालोपसर्जने च तुल्यम् 1299 58 जात्याख्यायामेकस्मिन्बहुवचनमन्यतरस्याम् 817. 59 अस्मदो द्वयोश्च 818 60 फल्गुनीप्रोष्ठपदानां च नक्षत्रे 819 61 छन्दसि पुनर्वस्वोरेकवचनम् 3387 62 विशाखयोश्च 3388 63 तिष्यपुनर्वस्वोर्नक्षत्रद्वन्द्वे बहुवचनस्य द्विवचनं नित्यम् 820 64 सरूपाणामेकशेष एकविभक्तौ 188 65 वृद्धो यूना तल्लक्षणश्चेदेव विशेषः 931 66 स्त्री पुंवच्च 932 67 पुमान् स्त्रिया 933 68 भ्रातृपुत्रौ स्वसृदुहितृभ्याम् 934. 69 नपुंसकमनपुंसकेनैकवच्चास्यान्यतरस्याम् 935 70 पिता मात्रा 936 71 श्वशुरः श्वश्र्वा 937. 72 त्यदादीनि सर्वैर्नित्यम् 938 73 ग्राम्यपशुसंघेष्वतरुणेषु स्त्री 939.

CHAPTER 3.

1 भूवादयो धातवः 18. 2 उपदेशेऽजनुनासिक इत् 3 3 हलन्त्यम् 1 4 न विभक्तौ तुस्माः 190. 5 आदिर्ञिटुडवः 2289 6 षः प्रत्ययस्य 474 7 चुटू 189. 8 लशक्वतद्धिते 195 9 तस्य लोपः 62. 10 यथासंख्यमनुदेशः समानाम् 128 11 स्वरितेनाधिकारः 46 12 अनुदात्तङित आत्मनेपदम् 2157 13 भावकर्मणोः 2679 14 कर्तरि कर्मव्यतिहारे 2680 15 न गतिहिंसार्थेभ्यः 2681 16 इतरेतरान्योन्योपपदाच्च 2682 17 नेर्विशः 2683 18 परिव्यवेभ्यः क्रियः 2684. 19 विपराभ्यां जेः 2685 20 आङो दोऽनास्यविहरणे 2686. 21 क्रीडोऽ

नुसंपरिभ्यश्च 2687 22 समवप्रविभ्यः स्थः 2689 23 प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्च 2690. 24 उदोऽनूर्ध्वकर्मणि 2691 25 उपान्मन्त्रकरणे 2692 26 अकर्मकाच्च 2693 27 उद्विभ्यां तपः 2694 28 आङो यमहनः 2695. 29 समो गम्यृच्छिभ्याम् 2699 30 निसमुपविभ्यो ह्वः 2703 31 स्पर्धायामाङः 2704 32 गन्धनावक्षेपणसेवनसाहसिक्यप्रतियत्नप्रकथनोपयोगेषु कृञ 2705 33 अधेः प्रसहने 2706. 34 वेः शब्दकर्मणः 2707 35 अकर्मकाच्च 2708. 36 संमाननोत्सञ्जनाचार्यकरणज्ञानभृतिविगणनव्ययेषु नियः 2709. 37 कर्तृस्थे चाशरीरे कर्मणि 2710 38 वृत्तिसर्गतायनेषु क्रमः 2711 39 उपपराभ्याम् 2712. 40 आङ उद्गमने 2713 41 वेः पादविहरणे 2714 42 प्रोपाभ्यां समर्थाभ्याम् 2715 43 अनुपसर्गाद्वा 2716 44 अपह्नवे ज्ञः 2717 45 अकर्मकाच्च 2718 46 संप्रतिभ्यामनाध्याने 2719 47 भासनोपसंभाषाज्ञानयत्नविमत्युपमन्त्रणेषु वदः 2720 48 व्यक्तवाचां समुच्चारणे 2721 49 अनोरकर्मकात् 2722 50 विभाषा विप्रलापे 2723 51 अवाद्ग्रः 2724 52 समः प्रतिज्ञाने 2725 53 उदश्चरः सकर्मकात् 2726 54 समस्तृतीयायुक्तात् 2727 55 दाणश्च सा चेच्चतुर्थ्यर्थे 2728 56 उपाद्यमः स्वकरणे 2729 57 ज्ञाश्रुस्मृदृशां सनः 2731 58 नानोर्ज्ञः 2732 59 प्रत्याङ्भ्यां श्रुवः 2733 60 शदेः शितः 2362 61 म्रियतेर्लुङ्लिङोश्च 2538 62 पूर्ववत्सनः 2734 63 आम्प्रत्ययवत्कृञोऽनुप्रयोगस्य 2240 64 प्रोपाभ्यां युजेरयज्ञपात्रेषु 2735 65 समः क्ष्णुवः 2736 66 भुजोऽनवने 2737 67 णेरणौ यत्कर्म णौ चेत्स कर्ताऽनाध्याने 2738 68 भीस्म्योर्हेतुभये 2594 69 गृधिवञ्च्योः प्रलम्भने 2739 70 लियः संमाननशालीनीकरणयोश्च 2592 71 मिथ्योपपदात्कृञोऽभ्यासे 2740 72 स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले 2158 73 अपाद्वदः 2741 74 णिचश्च 2564. 75 समुदाङ्भ्यो यमोऽग्रन्थे 2742. 76 अनुपसर्गाज्ज्ञः 2744 77 विभाषोपपदेन प्रतीयमाने 2744 78 शेषात्कर्तरि परस्मैपदम् 2159 79. अनुपराभ्यां कृञः 2745 80 अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिपः 2746 81 प्राद्वहः 2747 82 परेर्मृषः 2748 83 व्याङ्परिभ्यो रमः 2749 84 उपाच्च 2750 85 विभाषाऽकर्मकात् 2751 86 बुधयुधनशजनेङ्प्रुद्रुस्रुभ्यो णेः 2752 87 निगरणचलनार्थेभ्यश्च 2753 88 अणावकर्मकाच्चित्तवत्कर्तृकात् 2754 89 न पादम्याङ्यमाङ्यसपरिमुहरुचिनृतिवदवसः 2755. 90 वा क्यषः 2669. 91 द्युद्भ्यो लुङि 2345. 92 वृद्भ्यः स्यसनोः 2347. 93 लुटि च कॢपः 2351

CHAPTER 4.

1 आ कडारादेका संज्ञा 232 2 विप्रतिषेधे परं कार्यम् 175 3 यू स्त्र्याख्यौ नदी 266 4 नेयङुवङ्स्थानावस्त्री 303 5 वामि 304. 6 ङिति ह्रस्वश्च 296 7 शेषो घ्यसखि 243 8 पतिः समास एव 257 9 षष्ठीयुक्तश्छन्दसि वा 3389 10 ह्रस्वं लघु 31 11 संयोगे गुरु 32 12 दीर्घं च 33 13 यस्मात्प्रत्ययविधिस्तदादि प्रत्ययेऽङ्गम् 199. 14 सुप्तिङन्तं पदम् 29 15 नः क्ये 2659 16 सिति च 1252. 17 स्वादिष्वसर्वनामस्थाने 230. 18 यचि भम् 231 19 तसौ मत्वर्थे 1896 20 अयस्मयादीनि च्छन्दसि 3390 21 बहुषु बहुवचनम् 187. 22 द्व्येकयोर्द्विवचनैकवचने 186 23 कारके 534 24 ध्रुवमपायेऽपादानम् 586 25 भीत्रार्थानां भयहेतुः 588 26 पराजेरसोढः 589 27 वारणार्थानामीप्सितः 590. 28 अन्तर्धौ येनादर्शनमिच्छति 591 29 आख्यातोपयोगे 592 30 जनिकर्तुः प्रकृतिः 593 31 भुवः प्रभवः 594. 32 कर्मणा यमभिप्रैति स संप्रदानम् 569 33 रुच्यर्थानां प्रीयमाणः 571. 34 श्लाघह्नुङ्स्थाशपां ज्ञीप्स्यमानः 572 35 धारेरुत्तमर्णः 573 36 स्पृहेरीप्सितः 574 37 क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानां यं प्रति कोपः 575 38 क्रुधद्रुहोरुपसृष्टयोः कर्म 576. 39 राधीक्ष्योर्यस्य विप्रश्नः 577. 40 प्रत्याङ्भ्यां श्रुवः पूर्वस्य कर्ता 578. 41 अनुप्रतिगृणश्च 579 42 साधकतमं करणम्

560 43 दिवः कर्म च 562 44 परिक्रयणे सम्प्रदानमन्यतरस्याम् 580 45 आधारोऽधिकरणम् 632 46 अधिशीङ्स्थासां कर्म 542 47 अभिनिविशश्च 543 48 उपान्वध्याङ्वसः 544 49 कर्तुरीप्सिततमं कर्म 535 50 तथायुक्तं चानीप्सितम् 538 51 अकथितं च 539 52 गतिबुद्धि-प्रत्यवसानार्थशब्दकर्माकर्मकाणामणिकर्ता स णौ 540 53 हृक्रोरन्यतरस्याम् 541 54 स्वतन्त्रः कर्ता 559 55 तत्प्रयोजको हेतुश्च 2575 56 प्राग्रीश्वरान्निपाताः 19 57 चादयोऽसत्त्वे 20 58 प्रादयः 21 59 उपसर्गाः क्रियायोगे 22 60 गतिश्च 23 61 ऊर्यादिच्विडाचश्च 762 62 अनुकरणं चानितिपरम् 763 63 आदरानादरयोः सदसती 764 64 भूषणेऽलम् 765 65 अन्तरपरिग्रहे 766 66 कणेमनसी श्रद्धाप्रतीघाते 767 67 पुरोऽव्ययम् 768 68 अस्तं च 769 69 अच्छ गत्यर्थवदेषु 770 70 अदोऽनुपदेशे 771 71 तिरोऽन्तर्धौ 772 72 विभाषा कृञि 773 73 उपाजेऽन्वाजे 774 74 साक्षात्प्रभृतीनि च 775 75 अनत्याधान उरसिमनसी 776 76 मध्येपदेनिवचने च 777 77 नित्यं हस्तेपाणावुपयमने 778 78 प्राध्वं बन्धने 779 79 जीविकोपनिषदावौपम्ये 780 80 ते प्राग्धातोः 2230 81 छन्दसि परेऽपि 3391 82 व्यवहिताश्च 3392 83 कर्मप्रवचनीयाः 546 84 अनुर्लक्षणे 547 85 तृतीयार्थे 549 86 हीने 550 87 उपोऽधिके च 551 88 अपपरी वर्जने 596 89 आङ्मर्यादावचने 597. 90 लक्षणेत्थम्भूताख्या-नभागवीप्सासु प्रतिपर्यनवः 552 91 अभिरभागे 553 92 प्रतिः प्रतिनिधिप्रतिदानयोः 599 93 अधिपरी अनर्थकौ 554 94 सुः पूजायाम् 555 95 अतिरतिक्रमणे च 556 96 अपिः पदार्थसंभावनान्ववसर्गगर्हासमुच्चयेषु 557. 97 अधिरीश्वरे 644 98 विभाषा कृञि 646 99 लः पर-स्मैपदम् 2155 100 तङानावात्मनेपदम् 2156. 101 तिङस्त्रीणि त्रीणि प्रथममध्यमोत्तमाः 2160 102 तान्येकवचनद्विवचनबहुवचनान्येकशः 2161 103 सुपः 185. 104 विभक्तिश्च 184. 105 युष्मद्युपपदे समानाधिकरणे स्थानिन्यपि मध्यमः 2162 106 प्रहासे च मन्योपपदे मन्यतेरुत्तम एकवच्च 2163 107 अस्मद्युत्तमः 2164 108 शेषे प्रथमः 2165 109 परः संनिकर्षः संहिता 28 110 विरामोऽवसानम् 27

END OF BOOK I

———'o———

BOOK II.

CHAPTER 1

1 समर्थः पदविधिः 647 2 सुबामन्त्रिते पराङ्गवत्स्वरे 3656 3 प्राक्कडारात्समासः 648. 4 सह सुपा 649. 5 अव्ययीभावः 651. 6 अव्ययं विभक्तिसमीपसमृद्धिव्यृद्ध्यर्थाभावात्ययासम्प्रति-शब्दप्रादुर्भावपश्चाद्यथानुपूर्व्ययौगपद्यसादृश्यसम्पत्तिसाकल्यान्तवचनेषु 652 7 यथाऽसादृश्ये 661. 8. यावदवधारणे 662. 9 सुप्प्रतिना मात्रार्थे 663 10 अक्षशलाकासंख्याः परिणा 664 11 विभाषा 665. 12 अपपरिबहिरञ्चवः पञ्चम्या 666 13 आङ्मर्यादाभिविध्योः 667 14 लक्षणेनाभिप्रती आभिमुख्ये 668 15 अनुर्यत्समया 669 16 यस्य चायामः 670 17 तिष्ठद्गुप्रभृ-तीनि च 671 18 पारे मध्ये षष्ठ्या वा 672 19 संख्या वंश्येन 673 20 नदीभिश्च 674 21 अन्यपदार्थे च संज्ञायाम् 675 22 तत्पुरुषः 684 23 द्विगुश्च 685 24 द्वितीया श्रितातीतप-तितगतात्यस्तप्राप्तापन्नैः 686. 25 स्वयं क्तेन 687 26 खट्वा क्षेपे 688 27 सामि 689. 28 कालाः 690 29 अत्यन्तसंयोगे च 691. 30 तृतीया तत्कृतार्थेन गुणवचनेन 692 31

पूर्वसदृशसमोनार्थकलहनिपुणमिश्रश्लक्ष्णैः 693 32 कर्तृकरणे कृता बहुलम् 694 33 कृत्यैरधिकार्थवचने 695 34 अन्नेन व्यञ्जनम् 696 35 भक्ष्येण मिश्रीकरणम् 697 36 चतुर्थी तदर्थार्थबलिहितसुखरक्षितैः 698 37 पञ्चमी भयेन 699 38 अपेतापोढमुक्तपतितापत्रस्तैरल्पशः 700 39 स्तोकान्तिकदूरार्थकृच्छ्राणि क्तेन 701 40 सप्तमी शौण्डैः 717 41 सिद्धशुष्कपक्वबन्धैश्च 718 42 ध्वाङ्क्षेण क्षेपे 719 43 कृत्यैर्ऋणे 720 44 संज्ञायाम् 721 45 क्तेनाहोरात्रावयवाः 722 46 तत्र 723 47 क्षेपे 724 48 पात्रेसमितादयश्च 725 49 पूर्वकालैकसर्वजरत्पुराणनवकेवलाः समानाधिकरणेन 726 50 दिक्संख्ये संज्ञायाम् 727 51 तद्धितार्थोत्तरपदसमाहारे च 728 52 संख्यापूर्वो द्विगुः 730 53 कुत्सितानि कुत्सनैः 732 54 पापाणके कुत्सितैः 733 55 उपमानानि सामान्यवचनैः 734 56 उपमितं व्याघ्रादिभिः सामान्याप्रयोगे 735. 57 विशेषणं विशेष्येण बहुलम् 736 58 पूर्वापरप्रथमचरमजघन्यसमानमध्यमध्यमवीराश्च 737 59 श्रेण्यादयः कृतादिभिः 738 69 क्तेन नञ्विशिष्टेनानञ् 739 61 सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टाः पूज्यमानैः 740, 62 वृन्दारकनागकुञ्जरैः पूज्यमानम् 741 64 कतरकतमौ जातिपरिप्रश्ने 742 64 किं क्षेपे 743 65 पोटायुवतिस्तोककतिपयगृष्टिधेनुवशावेहद्बष्कयणीप्रवक्तृश्रोत्रियाध्यापकधूर्तैर्जातिः 744 66 प्रशंसावचनैश्च 747 67 युवा खलतिपलितवलिनजरतीभिः 748 68 कृत्यतुल्याख्या अजात्या 749 69 वर्णो वर्णेन 750 70 कुमारः श्रमणादिभिः 752 71. चतुष्पादो गर्भिण्या 753. 72 मयूरव्यंसकादयश्च 754

CHAPTER 2.

1. पूर्वापराधरोत्तरमेकदेशिनैकाधिकरणे 712 2 अर्धं नपुंसकम् 713 3 द्वितीयतृतीयचतुर्थतुर्याण्यन्यतरस्याम् 714 4 प्राप्तापन्ने च द्वितीयया 715 5 कालाः परिमाणिना 716 6 नञ् 756 7 ईषदकृता 755 8 षष्ठी 702 9 याजकादिभिश्च 703 10 न निर्धारणे 704 11 पूरणगुणसुहितार्थसदव्ययतव्यसमानाधिकरणेन 705 12 क्तेन च पूजायाम् 706 13 अधिकरणवाचिना च 707. 14 कर्मणि च 708. 15 तृजकाभ्यां कर्तरि 709 16 कर्तरि च 710. 17 नित्यं क्रीडाजीविकयोः 711 18 कुगतिप्रादयः 761 19 उपपदमतिङ् 782 20 अमैवाव्ययेन 783 21 तृतीयाप्रभृतीन्यन्यतरस्याम् 784 22 क्त्वा च 785 23 शेषो बहुव्रीहिः 829 24 अनेकमन्यपदार्थे 830 25 संख्ययाव्ययासन्नादूराधिकसंख्याः संख्येये 843 26 दिङ्नामान्यन्तराले 845 27 तत्र तेनेदमिति सरूपे 846 28 तेन सहेति तुल्ययोगे 848. 29 चार्थे द्वन्द्वः 901. 30 उपसर्जनं पूर्वम् 6,4 31 राजदन्तादिषु परम् 902 32 द्वन्द्वे घि 903 33 अजाद्यदन्तम् 904 34 अल्पाच्तरम् 905 35 सप्तमीविशेषणे बहुव्रीहौ 898 36 निष्ठा 899 37 वाहिताग्न्यादिषु 900 38 कडाराः कर्मधारये 751

CHAPTER 3

1 अनभिहिते 536. 2 कर्मणि द्वितीया 537. तृतीया च होश्छन्दसि 3394 4 अन्तरान्तरेण युक्ते 545 5 कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे 558 6 अपवर्गे तृतीया 563 7 सप्तमीपञ्चम्यौ कारकमध्ये 643. 8 कर्मप्रवचनीययुक्ते द्वितीया 548 9 यस्मादधिकं यस्य चेश्वरवचनं तत्र सप्तमी 645 10 पञ्चम्यपाङ्परिभिः 598 11 प्रतिनिधिप्रतिदाने च यस्मात् 600 12 गत्यर्थकर्मणि द्वितीयाचतुर्थ्यौ चेष्टायामनध्वनि 585. 13 चतुर्थी सम्प्रदाने 570 14 क्रियार्थोपपदस्य च कर्मणि स्थानिनः 581. 15 तुमर्थाच्च भाववचनात् 582 16 नमःस्वस्तिस्वाहास्वधालंवषड्योगाच्च 583 17 मन्यकर्मण्यनादरे विभाषाऽप्राणिषु 584. 18 कर्तृकरणयोस्तृतीया 561 19 सहयुक्तेऽप्रधाने 564. 20 येनाङ्गविकारः 565 21 इत्थंभूतलक्षणे 566 22 संज्ञोऽन्यतरस्यां कर्मणि 567. 23 हेतौ 568. 24

अकर्तर्यृणे पञ्चमी 601 25 विभाषा गुणेऽस्त्रियाम् 602 26 षष्ठी हेतुप्रयोगे 607 27 सर्वनाम्नस्तृतीया च 608 28 अपादाने पञ्चमी 587 29 अन्यारादितरर्तेदिक्शब्दाञ्चूत्तरपदाजाहियुक्ते 595 30 षष्ठ्यतसर्थप्रत्ययेन 609 31 एनपा द्वितीया 610 32 पृथग्विनानानाभिस्तृतीयान्यतरस्याम् 603, 33 करणे च स्तोकाल्पकृच्छ्रकतिपयस्यासत्त्ववचनस्य 604 34 दूरान्तिकार्थैः षष्ठ्यन्यतरस्याम् 611 35 दूरान्तिकार्थेभ्यो द्वितीया च 605 36 सप्तम्यधिकरणे च 633 37 यस्य च भावेन भावलक्षणम् 634 38 षष्ठी चानादरे 635 39 स्वामीश्वराधिपतिदायादसाक्षिप्रतिभूप्रसूतैश्च 636 40 आयुक्तकुशलाभ्यां चासेवायाम् 637 41 यतश्च निर्धारणम् 638 42 पञ्चमी विभक्ते 639 43 साधुनिपुणाभ्यामर्चायां सप्तम्यप्रतेः 640 44 प्रसितोत्सुकाभ्यां तृतीया च 641 45 नक्षत्रे च लुपि 642 46 प्रातिपदिकार्थलिङ्गपरिमाणवचनमात्रे प्रथमा 532 47 सम्बोधने च 533 48 साऽऽमन्त्रितम् 411 49 एकवचनं सम्बुद्धिः 192 50 षष्ठी शेषे 606 51 ज्ञोऽविदर्थस्य करणे 612 52 अधीगर्थदयेशां कर्मणि 613 53 कृञः प्रतियत्ने 614 54 रुजार्थानां भाववचनानामज्वरेः 615 55 आशिषि नाथः 616 56 जासिनिप्रहणनाटक्राथपिषां हिंसायाम् 517 57 व्यवहृपणोः समर्थयोः 618 58 दिवस्तदर्थस्य 619 59 विभाषोपसर्गे 620 60 द्वितीया ब्राह्मणे 3395 61 प्रेष्यब्रुवोर्हविषो देवतासम्प्रदाने 621 62 चतुर्थ्यर्थे बहुलं छन्दसि 3396 63 यजेश्च करणे 3397 64 कृत्वोऽर्थप्रयोगे कालेऽधिकरणे 622 65 कर्तृकर्मणोः कृति 623 66 उभयप्राप्तौ कर्मणि 624 67 क्तस्य च वर्तमाने 625 68 अधिकरणवाचिनश्च 626 69 न लोकाव्ययनिष्ठाखलर्थतृनाम् 627 70 अकेनोर्भविष्यदाधमर्ण्ययोः 628 71 कृत्यानां कर्तरि वा 629, 72 तुल्यार्थैरतुलोपमाभ्यां तृतीयान्यतरस्याम् 630 73 चतुर्थी चाशिष्यायुष्यमद्रभद्रकुशलसुखार्थहितैः 631.

CHAPTER 4.

1 द्विगुरेकवचनम् 731 2 द्वन्द्वश्च प्राणितूर्यसेनाङ्गानाम् 906 3 अनुवादे चरणानाम् 907 4 अध्वर्युक्रतुरनपुंसकम् 908 5 अध्ययनतोऽविप्रकृष्टाख्यानाम् 909 6 जातिरप्राणिनाम् 910, 7 विशिष्टलिङ्गो नदीदेशोऽग्रामाः 911 8 क्षुद्रजन्तवः 912: 9 येषां च विरोधः शाश्वतिकः 913 10 शूद्राणामनिरवसितानाम् 914 11 गवाश्वप्रभृतीनि च 915 12 विभाषा वृक्षमृगतृणधान्यव्यञ्जनपशुशकुन्यश्ववडवपूर्वापराधरोत्तराणाम् 916 13 विप्रतिषिद्धं चानधिकरणवाचि 917 14 न दधिपयआदीनि 918 15 अधिकरणैतावत्त्वे च 919 16 विभाषा समीपे 920 17 स नपुंसकम् 821 18 अव्ययीभावश्च 659 19 तत्पुरुषोऽनञ्कर्मधारयः 822 20 संज्ञायां कन्थोशीनरेषु 823 21 उपज्ञोपक्रमं तदाद्याचिख्यासायाम् 824 22 छाया बाहुल्ये 825 23 सभा राजाऽमनुष्यपूर्वा 826 24 अशाला च 827 25 विभाषा सेनासुराच्छायाशालानिशानाम् 828, 26 परवल्लिङ्गं द्वन्द्वतत्पुरुषयोः 812 27 पूर्ववदश्ववडवौ 813 28 हेमन्तशिशिरावहोरात्रे च छन्दसि 3399 29 रात्राह्नाहाः पुंसि 814 30 अपथं नपुंसकम् 815 31 अर्धर्चाः पुंसि च 816 32 इदमोऽन्वादेशेऽशनुदात्तस्तृतीयादौ 350 33 एतदस्त्रतसोस्त्रतसौ चानुदात्तौ 1962 34 द्वितीयाटौस्स्वेनः 351 35 आर्धधातुके 2432 36 अदो जग्धिर्ल्यप्ति किति 3080 37 लुङ्सनोर्घस्लृ 2427 38 घञपोश्च 3236, 39 बहुलं छन्दसि 3398 40 लिट्यन्यतरस्याम् 2424 41 वेञो वयिः 2411 42 हनो वध लिङि 2433 43 लुङि च 2434 43 आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् 2696 45 इणो गा लुङि 2458 46 णौ गमिरबोधने 2607 47 सनि च 2615 48 इङश्च 2616 49 गाङ् लिटि 2459 50 विभाषा लुङ्लृङोः 2460 51 णौ च संश्चङोः 2579 52 अस्तेर्भूः 2470 53 ब्रुवो वचिः 2453 54 चक्षिङः ख्याञ् 2436 55 वा लिटि 2437 56 अजेर्व्यघञपोः 2292 57 वा यौ 3292 58 ण्यक्षत्रियार्षञितो यूनि लुगणिञोः 1276 59 पैलादिभ्यश्च 1084 60 इञः प्राचाम् 1085 61 न तौल्वलिभ्यः 1086 62 तद्राजस्य

बहुषु तेनैवास्त्रियाम् 1193 63 यस्कादिभ्यो गोत्रे 1146 64 यञञोश्च 1108 65 अत्रिभृगुकुत्सवसिष्ठगोतमाङ्गिरोभ्यश्च 1147 66 बह्वच इञः प्राच्यभरतेषु 1148 67 न गोपवनादिभ्यः 1149 68 तिककितवादिभ्यो द्वन्द्वे 1150 69 उपकादिभ्योऽन्यतरस्यामद्वन्द्वे 1151 70 आगस्त्यकौण्डिन्ययोरगस्तिकुण्डिनच् 1152 71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः 650 72 अदिप्रभृतिभ्यः शपः 2423 73 बहुलं छन्दसि 3400 74 यङोऽचि च 2650 75 जुहोत्यादिभ्यः श्लुः 2489 76 बहुलं छन्दसि 3401 77 गातिस्थाघुपाभूभ्यः सिचः परस्मैपदेषु 2223 78 विभाषा घ्राधेट्शाच्छासः 2376 79 तनादिभ्यस्तथासोः 2547 80 मन्त्रे घसह्वरणशवृदहाद्वृच्कृगमिजनिभ्यो लेः 3402 81 आमः 2238 82 अव्ययादाप्सुपः 452. 83 नाव्ययीभावादतोऽम्त्वपञ्चम्याः. 657 84 तृतीयासप्तम्योर्बहुलम् 658 85 लुटः प्रथमस्य डारौरसः 2188

END OF BOOK II

BOOK III.

CHAPTER 1.

1 प्रत्ययः 180 2 परश्च 181 3 आद्युदात्तश्च 3708 4 अनुदात्तौ सुप्पितौ 3709 5 गुप्तिज्किद्भ्यः सन् 2393 6 मान्बधदान्शान्भ्यो दीर्घश्चाभ्यासस्य 2394 7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा 2608 8 सुप आत्मनः क्यच् 2657 9 काम्यच्च 2663 10 उपमानादाचारे 2664 11 कर्तुः क्यङ् सलोपश्च 2665 12 भृशादिभ्यो भुव्यच्वेर्लोपश्च हलः 2667 13 लोहितादिडाज्भ्यः क्यष् 2668 14 कष्टाय क्रमणे 2670, 15 कर्मणो रोमन्थतपोभ्यां वर्तिचरोः 2671 16 बाष्पोष्मभ्यामुद्वमने 2672 17 शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेघेभ्यः करणे 2673. 18 सुखादिभ्यः कर्तृवेदनायाम् 2674 19 नमोवरिवश्चित्रङः क्यच् 2675 20 पुच्छभाण्डचीवराण्णिङ् 2676 21 मुण्डमिश्रश्लक्ष्णलवणव्रतवस्त्रहलकलकृततूस्तेभ्यो णिच् 2677 22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् 2629. 23 नित्यं कौटिल्ये गतौ 2634 24 लुपसदचरजपजभदहदशगॄभ्यो भावगर्हायाम् 2635 25 सत्यापपाशरूपवीणातूलश्लोकसेनालोमत्वचवर्मवर्णचूर्णचुरादिभ्यो णिच् 2563 26 हेतुमति च 2670 27 कण्ड्वादिभ्यो यक् 2678 28 गुपूधूपविच्छिपणिपनिभ्य आयः 2303. 26 ऋतेरीयङ् 2422 30 कमेर्णिङ् 2310 31 आयादय आर्धधातुके वा 2305 32 सनाद्यन्ता धातवः 2304 33 स्यतासी लृलुटोः 2186 34 सिब्बहुलं लेटि 3425. 35 कास्प्रत्ययादाममन्त्रे लिटि 2306 36 इजादेश्च गुरुमतोऽनृच्छः 2237 37 दयायासश्च 2324 38 उषविदजागृभ्योऽन्यतरस्याम् 2341 39 भीह्रीभृहुवां श्लुवच्च 2491 40 कृञ्चानुप्रयुज्यते लिटि 2230 41 विदाङ्कुर्वन्त्वित्यन्यतरस्याम् 2465 42 अभ्युत्सादयांप्रजनयांचिकयांरमयामकः पावयांक्रियाद्विदामक्रन्निति छन्दसि 3403 43 च्लि लुङि 2221 44 च्लेः सिच् 2222 45 शल इगुपधादनिटः क्सः 2336 46 श्लिष आलिङ्गने 2514 47 न दृशः 2407 48 णिश्रिद्रुस्रुभ्यः कर्तरि चङ् 2312 49 विभाषा धेट्श्व्योः 2375 50 गुपेश्छन्दसि 3404 51 नोनयतिध्वनयत्येलयत्यर्दयतिभ्यः 3405 52 अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् 2438 53 लिपिसिचिह्वश्च 2418, 54 आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् 2419 55 पुषादिद्युताद्य्लृदितः परस्मैपदेषु 2343, 56 सर्त्तिशास्त्यर्त्तिभ्यश्च 2382. 57 इरितो वा 2269. 58 जॄस्तम्भुम्रुचुम्लुचुग्रुचुग्लुचुग्लुञ्चुश्विभ्यश्च 2291.

59 कृमृदृरुहिभ्यश्छन्दसि 3406 60 चिण् ते पदः 2513 61 दीपजनबुधपूरितायिप्यायिभ्योऽन्यतरस्याम् 2328 62 अचः कर्मकर्तरि 2768 63 दुहश्च 2769 64 न रुधः 2770 65 तपोऽनुतापे च 2760 66 चिण् भावकर्मणोः 2758 67 सार्वधातुके यक् 2756 68 कर्तरि शप् 2167 69 दिवादिभ्यः श्यन् 2505 70 वा भ्राशभ्लाशभ्रमुक्रमुक्लमुत्रसित्रुटिलषः 2321 71 यसोऽनुपसर्गात् 2521 72 संयसश्च 2522 73 स्वादिभ्यः श्नुः 2523 74 श्रुवः शृ च 2386 75 अक्षोऽन्यतरस्याम् 2338 76 तनूकरणे तक्षः 2339 77 तुदादिभ्यः शः 2534 78 रुधादिभ्यः श्नम् 2543. 79 तनादिकृञ्भ्य उः 2466 80 धिन्विकृण्व्योर च 2332 81 क्र्यादिभ्यः श्ना 2557 82 स्तम्भुस्तुम्भुस्कम्भुस्कुम्भुस्कुञ्भ्यः श्नुश्च 2555 83 हलः श्नः शानज्झौ 2557 84 छन्दसि शायजपि 3432 85 व्यत्ययो बहुलम् 3433 86 लिङ्याशिष्यङ् 3434 87 कर्मवत्कर्मणा तुल्यक्रियः 2766 88 तपस्तपःकर्मकस्यैव 2771 89 न दुहस्नुनमां यक्चिणौ 2767 90 कुषिरजोः प्राचां श्यन् परस्मैपदं च 2772 91 धातोः 2829 92 तत्रोपपदं सप्तमीस्थम् 781 93 कृदतिङ् 374. 94 वाऽसरूपोऽस्त्रियाम् 2830 95 कृत्याः प्राङ् ण्वुलः 2831 96 तव्यत्तव्यानीयरः 2834 97 अचो यत् 2842 98 पोरदुपधात् 2844 99 शकिसहोश्च 2847 100 गदमदचरयमश्चानुपसर्गे 2848 101 अवद्यपण्यवर्या गर्ह्यपणितव्यानिरोधेषु 2849 102 वह्यं करणम् 2850 103 अर्यः स्वामिवैश्ययोः 2851 104 उपसर्या काल्या प्रजने 2852 105 अजर्यं संगतम् 2853 106 वदः सुपि क्यप् च 2854 107 भुवो भावे 2855 108 हनस्त च 2856 109 एतिस्तुशास्वृदृजुषः क्यप् 2857 110 ऋदुपधाच्चाक्लृपिचृतेः 2859 111 ई च खनः 2860 112 भृञोऽसंज्ञायाम् 2861 113 मृजेर्विभाषा 2869 114 राजसूयसूर्यमृषोद्यरुच्यकुप्यकृष्टपच्याव्यथ्याः 2865 115 भिद्योद्ध्यौ नदे 2866 116 पुष्यसिध्यौ नक्षत्रे 2867 117 विपूयविनीयजित्या मुञ्जकल्कहलिषु 2868 118 प्रत्यपिभ्यां ग्रहेश्छन्दसि 2866 119 पदास्वैरिबाह्यापक्ष्येषु च 2870 120 विभाषा कृवृषोः 2871 121 युग्यं च पत्रे 2873 122 अमावस्यदन्यतरस्याम् 2874. 123 छन्दसि निष्टर्क्यदेवहूयप्रणीयोन्नीयोच्छिष्यमर्यस्तर्याध्वर्यखन्यखान्यदेवयज्यापृच्छ्यप्रतिषीव्यब्रह्मवाद्यभाव्यस्ताव्योपचाय्यपृडानि 3407 124 ऋहलोर्ण्यत् 2872 125 ओरावश्यके 2886 129 आसुयुवपिरपिलपित्रपिचमश्च 2887 127 आनाय्योऽनित्ये 2888 128 प्रणाय्योऽसंमतौ 2889. 129 पाय्यसान्नाय्यनिकाय्यधाय्या मानहविर्निवाससामिधेनीषु 2890 130 क्रतौ कुण्डपाय्यसंचाय्यौ 2891 131 अग्नौ परिचाय्योपचाय्यसमूह्याः 2892 132 चित्याग्निचित्ये च 2893 133 ण्वुल्तृचौ 2895 134 नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः 2896 135 इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः 2897 136 आतश्चोपसर्गे 2898 137 पाघ्राध्माधेट्दृशः शः 2899 138 अनुपसर्गाल्लिम्पविन्दधारिपारिवेद्युदेजिचेतिसातिसाहिभ्यश्च 2900 139 ददातिदधात्योर्विभाषा 2901 140 ज्वलितिकसन्तेभ्यो णः 2902 141 श्याद्व्यधास्रुसंस्र्वतीणवसावहृलिहश्लिषश्वसश्च 2903 142 दुन्योरनुपसर्गे 2904 143 विभाषा ग्रहः 2905 144 गेहे कः 2906 145 शिल्पिनि ष्वुन् 2907 146 गस्थकन् 2908 147 ण्युट् च 2909. 148 हश्च व्रीहिकालयोः 2910. 149 प्रुसृल्वः समभिहारे वुन् 2911 150 आशिषि च 2912.

CHAPTER 2

1 कर्मण्यण् 2913 2 ह्वावामश्च 2914 3 आतोऽनुपसर्गे कः 2915 4 सुपि स्थः 2916 5 तुन्दशोकयोः परिमृजापनुदोः 2919 6 प्रे दाज्ञः 2920 7 समि ख्यः 2921 8 गापोष्टक् 2922 9 हरतेरनुद्यमनेऽच् 2923 10 वयसि च 2924 11 आङि ताच्छील्ये 2925 12 अर्हः 2926 13 स्तम्बकर्णयो रमिजपोः 2927 14 शमि धातोः संज्ञायाम् 2928. 15 अधिकरणे शेतेः 2929 16 चरेष्टः 2930 17 भिक्षासेनादायेषु च 2931 18 पुरोऽग्रतोऽग्रेषु सर्तेः 2932

19 पूर्वे कर्तरि 2933 20 कृञो हेतुताच्छील्यानुलोम्येषु 2934 21 दिवाविभानिशाप्रभाभास्कारान्तानन्तादिबहुनान्दीकिंलिपिलिबिबलिभक्तिकर्तृचित्रक्षेत्रसंख्याजङ्घाबाह्वहर्यत्तद्धनुररुष्षु 2935 22 कर्मणि भृतौ 2936 23 न शब्दश्लोककलहगाथावैरचाटुसूत्रमन्त्रपदेषु 2937 24 स्तम्बशकृतोरिन् 2938 25 हरतेर्दृतिनाथयोः पशौ 2939 26 फलेग्रहिरात्मम्भरिश्च 2940 27 छन्दसि वनसनरक्षिमथाम् 3408 28 एजेः खश् 2941-29 नासिकास्तनयोर्ध्माधेटोः 2944 30 नाडीमुष्ट्योश्च 2945 31 उदि कूले रुजिवहोः 2946 32 वहाभ्रे लिहः 2947 33 परिमाणे पचः 2948 34 मितनखे च 2049 35 विध्वरुषोस्तुदः 2950 36 असूर्यललाटयोर्दृशितपोः 2951 37 उग्रम्पश्येरम्मदपाणिन्धमाश्च 2952 38 प्रियवशे वदः खच् 2953 39 द्विषत्परयोस्तापेः 2954 40 वाचि यमो व्रते 2956 41 पूःसर्वयोर्दारिसहोः 2958 42 सर्वकूलाभ्रकरीषेषु कषः 2959 43 मेघर्तिभयेषु कृञः 2960 44 क्षेमप्रियमद्रेऽण् च 2961 45 आशिते भुवः करणभावयोः 2962 46 संज्ञायां भृतॄवृजिधारिसहितपिदमः 2963 47 गमश्च 2964 48 अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः 2965 49 आशिषि हनः 2966 50 अपे क्लेशतमसोः 2967 51 कुमारशीर्षयोर्णिनिः 2968 52 लक्षणे जायापत्योष्टक् 2969 53 अमनुष्यकर्तृके च 2970 54 शक्तौ हस्तिकपाटयोः 2971 55 पाणिघताडघौ शिल्पिनि 2972 56 आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नान्धप्रियेषु च्व्यर्थेष्वच्वौ कृञः करणे ख्युन् 2973 57 कर्तरि भुवः खिष्णुच्खुकञौ 2974 58 स्पृशोऽनुदके क्विन् 432 59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चां च 373 62 त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च 429. 61 सत्सूद्विषद्रुहदुहयुजविदभिदच्छिदजिनीराजामुपसर्गेऽपि क्विप् 2975 62 भजो ण्विः 2976 63 छन्दसि सहः 3409 64 वहश्च 3410 65 कव्यपुरीषपुरीष्येषु ञ्युट् 3411 66 हव्येऽनन्तःपादम् 3412 67 जनसनखनक्रमगमो विट् 3413 68 अदोऽनन्ने 2977 69 क्रव्ये च 2978 70 दुहः कब्घश्च 2979 71 मन्त्रे श्वेतवहोक्थशस्पुरोडाशो ण्विन् 3414 72 अवे यजः 3415. 73 विजुपे छन्दसि 3417 74 आतो मनिन्क्वनिब्वनिपश्च 3418 75 अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते 2980 76 क्विप् च 2983 77 स्थः क च 2987 78 सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये 2988 79 कर्तर्युपमाने 2989 80 व्रते 2990 81 बहुलमाभीक्ष्ण्ये 2991 82 मनः 2992 83 आत्ममाने खश्च 2993 84 भूते 2995 85 करणे यजः 2996 86 कर्मणि हनः 2997 87 ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विप् 2998 88 बहुलं छन्दसि 3419 89 सुकर्मपापमन्त्रपुण्येषु कृञः 2999 90 सोमे सुञः 3000. 91 अग्नौ चेः 3001 92 कर्मण्यग्न्याख्यायाम् 3002 93 कर्मणीनिविक्रियः 3003 94 दृशेः क्वनिप् 3004 95 राजनि युधिकृञः 3005 96 सहे च 3006 97 सप्तम्यां जनेर्डः 3007 98 पञ्चम्यामजातौ 3008 92 उपसर्गे च संज्ञायाम् 3009 100 अनौ कर्मणि 3010 101 अन्येष्वपि दृश्यते 3011 102 निष्ठा 3013 103 सुयजोर्ङ्वनिप् 3091 104 जीर्यतेरतृन् 3092 105 छन्दसि लिट् 3093 106 लिटः कानज्वा 3094 107 क्वसुश्च 3095 108 भाषायां सदवसश्रुवः 3097 109 उपेयिवाननाश्वाननूचानश्च 3098 110 लुङ् 2218 111 अनद्यतने लङ् 2205. 112 अभिज्ञावचने लृट् 2773 113 न यदि 2774 114 विभाषा साकाङ्क्षे 2775 115 परोक्षे लिट् 2171. 116 हशश्वतोर्लङ् च 2776 117 प्रश्ने चासन्नकाले 2777 118 लट् स्मे 2778. 119 अपरोक्षे च 2779 120 ननौ पृष्टप्रतिवचने 2780 121 नन्वोर्विभाषा 2781 122 पुरि लुङ् चास्मे 2782 123 वर्तमाने लट् 2151 124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे 3100 125 संबोधने च 3102 126 लक्षणहेत्वोः क्रियायाः 3103 127 तौ सत् 3106 128 पूङ्यजोः शानन् 3108 129 ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश् 3109 130 इङ्धार्योः शत्रकृच्छ्रिणि 3110. 131 द्विषोऽमित्रे 3111 132 सुञो यज्ञसंयोगे 3112 133 अर्हः प्रशंसायाम् 3113 134 आ क्वेस्तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिषु 3114 135 तृन् 3115 136 अलंकृञ्निराकृञ्प्रजनोत्पचोत्पतोन्मदरुच्यपत्रपवृतुवृधुसहचर इष्णुच् 3116 137 णेश्छन्दसि 3117 138 भुवश्च 3118. 139 ग्लाजिस्थश्च ग्स्नुः 3119 140 त्रसिगृधिधृषिक्षिपेः क्नुः 3120 141 शमित्यष्टाभ्यो घिनुण्

3121 142 सम्पृचानुरुधाङ्यमाङ्यसपरिसृसंसृजपरिदेविसंज्वरपरिक्षिपपरिरटपरिवदपरिदहपरिमुहदुषद्विषद्रुहदुहयुजाक्रीडविविचत्यजरजभजातिचरापचरामुषाभ्याहनश्च 3122 143 वौ कषलसकत्थस्रम्भः 3123 144 अपे च लषः 3124 145 प्रे लपसृद्रुमथवदवसः 3125 146 निन्दहिंसक्लिशखादविनाशपरिक्षिपपरिरटपरिवादिव्याभाषासूयो वुञ् 3126 147 देविक्रुशोश्चोपसर्गे 3127 148 चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच् 3128 149 अनुदात्तेतश्च हलादेः 3129 150 जुचङ्क्रम्यदन्द्रम्यसृगृधिज्वलशुचलषपतपदः 3130 151 क्रुधमण्डार्थेभ्यश्च 3131 152 न यः 3132 153 सूददीपदीक्षश्च 3133 154 लषपतपदस्थाभूवृषहनकमगमशॄभ्य उकञ् 3134 155 जल्पभिक्षकुट्टलुण्टवृङः षाकन् 3135 156 प्रजोरिनिः 3136 157 जिदृक्षिविश्रीण्वमाव्यथाभ्यमपरिभूप्रसूभ्यश्च 3137 158 स्पृहिगृहिपतिदयिनिद्रातन्द्राश्रद्धाभ्य आलुच् 3138 159 दाधेट्सिशदसदो रुः 3139 160 सृघस्यदः क्मरच् 3140 161 भञ्जभासमिदो घुरच् 3141 162 विदिभिदिच्छिदेः कुरच् 3142 163 इण्नशजिसर्तिभ्यः क्वरप् 3143 164 गत्वरश्च 3144 165 जागुरूकः 3145 166 यजजपदशां यङः 3146 3137 नमिकम्पिस्म्यजसकमहिंसदीपो रः 3147 168 सनाशंसभिक्ष उः 3148 169 विन्दुरिच्छुः 3149 170 क्याच्छन्दसि 3150 171 आदृगमहनजनः किकिनौ लिट् च 3151 172 स्वपितृषोर्नजिङ् 3152 173 शॄवन्द्योरारुः 3153 174 भियः क्रुक्लुकनौ 3154 175 स्थेशभासपिसकसो वरच् 3155 176 यश्च यङः 3156 177 भ्राजभासधुर्विद्युतोर्जिपॄजुग्रावस्तुवः क्विप् 3157 178 अन्येभ्योऽपि दृश्यते 3158 179 भुवः संज्ञान्तरयोः 3159 180 विप्रसम्भ्यो ड्वसंज्ञायाम् 3160 181 धः कर्मणि ष्ट्रन् 3161 182 दाम्नीशसयुयुजस्तुतुदसिसिचमिहपतदशनहः करणे 3162 183 हलसूकरयोः पुवः 3164 184 अर्तिलूधूसूखनसहचर इत्रः 3165 185 पुवः संज्ञायाम् 3166. 186 कर्तरि चर्षिदेवतयोः 3167 187 ञीतः क्तः 3088 188 मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्च 3089

CHAPTER 3.

1 उणादयो बहुलम् 3169. 2 भूतेऽपि दृश्यन्ते 3170 3 भविष्यति गम्यादयः 3171 4 यावत्पुरानिपातयोर्लट् 2783 5 विभाषा कदाकर्ह्योः 2784 6 किंवृत्ते लिप्सायाम् 2785 7 लिप्स्यमानसिद्धौ च 2786 8 लोडर्थलक्षणे च 2787 9 लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके 2788 10 तुमुन्ण्वुलौ क्रियायां क्रियार्थायाम् 3175 11 भाववचनाश्च 3180 12 अण्कर्मणि च 3181 13 लृट् शेषे च 2193 14 लृटः सद्वा 3107 15 अनद्यतने लुट् 2185 16 पदरुजविशस्पृशो घञ् 3182. 17 सृ स्थिरे 3183. 18 भावे 3184. 19 अकर्तरि च कारके संज्ञायाम् 3188 20 परिमाणाख्यायां सर्वेभ्यः 3190 21 इङश्च 3191 22 उपसर्गे रुवः 3192 23 समि युद्रुदुवः 3194 24 श्रिणीभुवोऽनुपसर्गे 3195 25 वौ क्षुश्रुवः 3196 26 अवोदोर्नियः 3 97 27 प्रे द्रुस्तुस्रुवः 3198 28 निरभ्योः पूल्वोः 3199 29 उन्न्योर्ग्रः 3200 32 कॄ धान्ये 3201. 31 यज्ञे समि स्तुवः 3202 32 प्रे स्त्रोऽयज्ञे 3203 33 प्रथने वावशब्दे 3204 34 छन्दोनाम्नि च 32 5. 35 उदि ग्रहः 3207. 36 समि मुष्टौ 3208 37 परिन्योर्नीणोर्द्यूताभ्रेषयोः 3209 38 परावनुपात्यय इणः 3210. 39 व्युपयोः शेतेः पर्याये 3211 40 हस्तादाने चेरस्तेये 3212 41 निवासचितिशरीरोपसमाधानेष्वादेश्च कः 3213 42 संघे चानौत्तराधर्ये 3214 43 कर्मव्यतिहारे णच् स्त्रियाम् 3215 44 अभिविधौ भाव इनुण् 3218. 45 आक्रोशेऽवन्योर्ग्रहः 3220 46 प्रे लिप्सायाम् 3221 47. परौ यज्ञे 3222 48 नौ वृ धान्ये 3223 49 उदि श्रयतियौतिपूद्रुवः 3224 50 विभाषाऽऽङि रुप्लुवोः 3225 51 अवे ग्रहो वर्षप्रतिबन्धे 3226 52 प्रे वणिजाम् 3227. 53 रश्मौ च 3228. 54 वृणोतेराच्छादने 3229. 55 परौ भुवोऽवज्ञाने

3230 56 एरच् 3231 57 ॠदोरप् 3232 58 ग्रहवृदृनिश्चिगमश्च 3234 59 उपसर्गेऽदः 3235 60 नौ ण च 3237 61 व्यधजपोरनुपसर्गे 3238 62 स्वनहसोर्वा 3239 63 यमः समुपनिविषु च 3240. 64 नौ गदनदपठस्वनः 3241 65 क्वणो वीणायां च 3242 66 नित्यं पणः परिमाणे 3243 67 मदोऽनुपसर्गे 3244 68 प्रमदसम्मदौ हर्षे 3245 69 समुदोरजः पशुषु 3246 70 अक्षेषु ग्लहः 3247 71 प्रजने सर्तेः 3248 72 ह्वः संप्रसारणं च न्यभ्युपविषु 3249. 73 आङि युद्धे 3250 74 निपानमाहावः 3251 75 भावेऽनुपसर्गस्य 3252 76 हनश्च वधः 3253 77 मूर्तौ घनः 3254 78 अन्तर्घनो देशे 3255 79 अगारैकदेशे प्रघणः प्रघाणश्च 3256 80 उद्घनोऽत्याधानम् 3257 81 अपघनोऽङ्गम् 3258 82 करणेऽयोविद्रुषु 3259 83 स्तम्बे क च 3260 84 परौ घः 3261 85 उपघ्न आश्रये 3263 86 संघोद्घौ गणप्रशंसयोः 3264 87 निघो निमितम् 3265 88 ड्वितः क्त्रिः 3266 89 ट्वितोऽथुच् 3267 90 यजयाचयतविच्छप्रच्छरक्षो नङ् 3268 91 स्वपो नन् 3269 92 उपसर्गे घोः किः 3270 93 कर्मण्यधिकरणे च 3271 94 स्त्रियां क्तिन् 3272 95 स्थागापापचो भावे 3273 96 मन्त्रे वृषेषपचमनविदभूवीरा उदात्तः 3420 97 ऊतियूतिजूतिसातिहेतिकीर्तयश्च 3274. 98 व्रजयजोर्भावे क्यप् 3275 99 संज्ञायां समजनिषदनिपतमनविदषुञ्शीङ्भृञिणः 3276 100 कृञः श च 3278 101 इच्छा 3278 102 अ प्रत्ययात् 3279 103 गुरोश्च हलः 3280 104 षिद्भिदादिभ्योऽङ् 3281 105 चिन्तिपूजिकथिकुम्बिचर्चश्च 3282 106 आतश्चोपसर्गे 3283 107 ण्यासश्रन्थो युच् 3284 108 रोगाख्यायां ण्वुल्बहुलम् 3285 109 संज्ञायाम् 3286 110 विभाषाख्यानपरिप्रश्नयोरिञ्च 3287 111 पर्यायार्हर्णोत्पत्तिषु ण्वुच् 3288 112 आक्रोशे नञ्यनिः 3289 113 कृत्यल्युटो बहुलम् 2841 114 नपुंसके भावे क्तः 3090 115 ल्युट् च 3290 116 कर्मणि च येन संस्पर्शात्कर्तुः शरीरसुखम् 3291. 117 करणाधिकरणयोश्च 3293 1'3 पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण 3296 119 गोचरसंचरवहव्रजव्यजापणनिगमाश्च 3298 120 अवे तॄस्त्रोर्घञ् 3299 121 हलश्च 3000 121 अध्यायन्यायोद्यावसंहाराधारावायाश्च 3301 123 उदङ्कोऽनुदके 3302 124 जालमानाय 3303 125 खनो घ च 3304 126 ईषद्दुःसुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल् 3305 127 कर्तृकर्मणोश्च भूकृञोः 3308 '128 आतो युच् 3309 129 छन्दसि गत्यर्थेभ्यः 3421 132 अन्येभ्योऽपि दृश्यते 3422 131 वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा 2789 132 आशंसायां भूतवच्च 2790. 133 क्षिप्रवचने लृट् 2791 134 आशंसावचने लिङ् 2792 135 नानद्यतनवत्क्रियाप्रबन्धसामीप्ययोः 2793 136 भविष्यति मर्यादावचनेऽवरस्मिन् 2794 137 कालविभागे चानहोरात्राणाम् 2795 138 परस्मिन्विभाषा 2796 139 लिङ्निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ 2229 140 भूते च 2797 141 वोताप्योः 2798 142 गर्हायां लडपिजात्वोः 2799 143 विभाषा कथमि लिङ् च 2800 144 किंवृत्ते लिङ्लृटौ 2801 145 अनवक्लृप्त्यमर्षयोरकिंवृत्तेऽपि 2803 146 किंकिलास्त्यर्थेषु लृट् 2803 147 जातुयदोर्लिङ् 2804 148 यच्चयत्रयोः 2805 149 गर्हायां च 2806. 150 चित्रीकरणे च 2807. 151 शेषे लृडयदौ 2808 152 उताप्योः समर्थयोर्लिङ् 2809 153 कामप्रवेदनेऽकच्चिति 2810 154 सम्भावनेऽलमिति चेत्सिद्धाप्रयोगे 2811 155 विभाषा धातौ सम्भावनवचनेऽयदि 2812. 156 हेतुहेतुमतोर्लिङ् 2813 157 इच्छार्थेषु लिङ्लोटौ 2814. 158 समानकर्तृकेषु तुमुन् 3176 159 लिङ् च 2815 160 इच्छार्थेभ्यो विभाषा वर्तमाने 2816. 161 विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् 2208. 162 लोट् च 2194. 163 प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च 2817 164 लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके 2818. 165 स्मे लोट् 2819. 166 अधीष्टे च 2820 167 कालसमयवेलासु तुमुन् 3179 168 लिङ् यदि 2821 169 अर्हे कृत्यतृचश्च 2822 170 आवश्यकाधमर्ण्ययोर्णिनिः 3311 171 कृत्याश्च 3312. 172 शकि लिङ् च 2823. 173 आशिषि लिङ्लोटौ 2195 174 क्तिच्क्तौ च संज्ञायाम् 3313. 175 माङि लुङ् 2219. 176 स्मोत्तरे लङ् च 2220.

CHAPTER 4

1 धातुसम्बन्धे प्रत्ययाः 2824 2 क्रियासमभिहारे लोट् लोटो हिस्वौ वा च तध्वमोः 2825 3 समुच्चयेऽन्यतरस्याम् 2826 4 यथाविध्यनुप्रयोगः पूर्वस्मिन् 2827 5 समुच्चये सामान्यवचनस्य 2828 6 छन्दसि लुङ्लङ्लिटः 3423 7 लिङर्थे लेट् 3424 8 उपसंवादाशङ्कयोश्च 3431 9 तुमर्थे सेसेनसेअसेन्क्सेकसेनध्यैअध्यैन्कध्यैकध्यैन्शध्यैशध्यैन्तवैतवेङ्तवेनः 3436 10 प्रयै रोहिष्यै अव्यथिष्यै 3437 11 दृशे विख्ये च 3438 12 शकि णमुल्कमुलौ 3439 13 ईश्वरे तोसुन्कसुनौ 3440 14 कृत्यार्थे तवैकेन्केन्यत्वनः 3441 15 अवचक्षे च 3442 16 भावलक्षणे स्थेण्कृञ्वदिचरिहुतमिजनिभ्यस्तोसुन् 3443 17 सृपितृदोः कसुन् 3444 18 अलंखल्वोः प्रतिषेधयोः प्राचां क्त्वा 3316 19 उदीचां माङो व्यतीहारे 3317 20 परावरयोगे च 3319 21 समानकर्तृकयोः पूर्वकाले 3320 22 आभीक्ष्ण्ये णमुल् च 3343 23 न यद्यनाकाङ्क्षे 3344 24 विभाषाग्रेप्रथमपूर्वेषु 3345 25 कर्मण्याक्रोशे कृञः खमुञ् 3346 26 स्वादुमि णमुल् 3347 27 अन्यथैवंकथमित्थंसु सिद्धाप्रयोगश्चेत् 3348 28 यथातथयोरसूयाप्रतिवचने 3349 29 कर्मणि दृशिविदोः साकल्ये 3350 30 यावति विन्दजीवोः 3351 31 चर्मोदरयोः पूरेः 3352 32 वर्षप्रमाण ऊलोपश्चास्यान्यतरस्याम् 3353 33 चेले क्नोपेः 3354 34 निमूलसमूलयोः कषः 3355 35 शुष्कचूर्णरूक्षेषु पिषः 3356 36 समूलाकृतजीवेषु हन्कृञ्ग्रहः 3357 37 करणे हनः 3358 38 स्नेहने पिषः 3359 39 हस्ते वर्तिग्रहोः 3360 40 स्वे पुषः 3361 41 अधिकरणे बन्धः 3362 42 संज्ञायाम् 3363 43 कर्त्रोर्जीवपुरुषयोर्नशिवहोः 3364 44 ऊर्ध्वे शुषिपूरोः 3365 45 उपमाने कर्मणि च 3366 46 कषादिषु यथाविध्यनुप्रयोगः 3367 47 उपदंशस्तृतीयायाम् 3368 48 हिंसार्थानां च समानकर्मकाणाम् 3369 49 सप्तम्यां चोपपीडरुधकर्षः 3370. 50 समासत्तौ 3371 51 प्रमाणे च 3372 52 अपादाने परीप्सायाम् 3373 53 द्वितीयायां च 3374 54 स्वाङ्गेऽध्रुवे 3376 55 परिक्लिश्यमाने च 3377 56 विशिपतिपदिस्कन्दां व्याप्यमानासेव्यमानयोः 3378 57 अस्यतितृषोः क्रियान्तरे कालेषु 3379 58 नाम्न्यादिशिग्रहोः 330 59 अव्ययेऽयथाभिप्रेताख्याने कृञः क्त्वाणमुलौ 3381 60 तिर्यच्यपवर्गे 3382 61 स्वाङ्गे तस्प्रत्यये कृभ्वोः 3383 62 नाधार्थप्रत्यये च्व्यर्थे 3384 63 तूष्णीमि भुवः 3385 64 अन्वच्यानुलोम्ये 3386 65 शकधृषज्ञाग्लाघटरभलभक्रमसहार्हास्त्यर्थेषु तुमुन् 3177 66 पर्याप्तिवचनेष्वलमर्थेषु 3178 67 कर्तरि कृत् 2832 68 भव्यगेयप्रवचनीयोपस्थानीयजन्याप्लाव्यापात्या वा 2894 69 लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः 2152 70 तयोरेव कृत्यक्तखलर्थाः 2833 71 आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च 3053. 72 गत्यर्थाकर्मकश्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्च 3086 73 दाशगोघ्नौ सम्प्रदाने 3172 74 भीमादयोऽपादाने 3173 75 ताभ्यामन्यत्रोणादयः 3174 76 क्तोऽधिकरणे च ध्रौव्यगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः 3087 77 लस्य 2153 78 तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्मस्तातांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् 2154 79 टित आत्मनेपदानां टेरे 2233 80 थासः से 2236 81 लिटस्तझयोरेशिरेच् 2241. 82 परस्मैपदानां णलतुसुस्थलथुसणल्वमाः 2173 83 विदो लटो वा 2464 84 ब्रुवः पञ्चानामादित आहो ब्रुवः 2450 85 लोटो लङ्वत् 2198 86 एरुः 2196 87 सेर्ह्यपिच्च 2201. 88 वा छन्दसि 3532 89 मेर्निः 2203 90 आमेतः 2251 91 सवाभ्यां वामौ 2252 92 आडुत्तमस्य पिच्च 2204. 93 एत ऐ 2253 94 लेटोऽडाटौ 3427 95 आत ऐ 3429 96 वैतोऽन्यत्र 3430. 97 इतश्च लोपः परस्मैपदेषु 3426 98 स उत्तमस्य 3428. 99 नित्यं ङितः 2200 110 इतश्च 2207 101 तस्थस्थमिपां तान्तन्तामः 2199 102 लिङः सीयुट् 2255 103 यासुट् परस्मैपदेषूदात्तो ङिच्च 2209 104 किदाशिषि 2216. 105 झस्य रन् 2256 106 इटोऽत् 2257. 107 सुट् तिथोः 2210 108 झेर्जुस् 2213 109 सिजभ्यस्तविदिभ्यश्च 2226 110 आतः 2227 111 लङः शाकटायनस्यैव 2163. 112 द्विषश्च 2435 113 तिङ्शित्सार्वधातुकम्

2166 114 आर्धधातुकं शेषः 2187 115 लिट् च 2172 116 लिङाशिषि 2215 117 छन्दस्युभयथा 3435.

END OF BOOK III

——— o ———

BOOK IV.

CHAPTER 1.

1 ङ्याप्प्रातिपदिकात् 182 2 स्वौजसमौट्छष्टाभ्याम्भिस्ङेभ्याम्भ्यस्ङसिभ्याम्भ्यस्ङसोसाम्ङ्योस्सुप् 183 3 स्त्रियाम् 453 4 अजाद्यतष्टाप् 454 5 ऋन्नेभ्यो ङीप् 306 6 उगितश्च 455 7 वनो र च 456 8 पादोऽन्यतरस्याम् 457 9 टाबृचि 458 10 न षट्स्वस्रादिभ्यः 308 11 मनः 459 12 अनो बहुव्रीहेः 460 13 डाबुभाभ्यामन्यतरस्याम् 461 14 अनुपसर्जनात् 469 15 टिड्ढाणञ्द्वयसज्दघ्नञ्मात्रच्तयप्ठक्ठञ्कञ्क्वरपः 470 16 यञश्च 471 17 प्राचां ष्फ तद्धितः 473 18 सर्वत्र लोहितादिकतन्तेभ्यः 476 19 कौरव्यमाण्डूकाभ्यां च 477 20 वयसि प्रथमे 478 21 द्विगोः 479 22 अपरिमाणबिस्ताचितकम्बल्येभ्यो न तद्धितलुकि 480 23 काण्डान्तात् क्षेत्रे 481 24 पुरुषात् प्रमाणेऽन्यतरस्याम् 482 25 बहुव्रीहेरूधसो ङीष् 484 26 संख्याव्ययादेर्ङीप् 485 27 दामहायनान्ताच्च 486 28 अन उपधालोपिनोऽन्यतरस्याम् 462 29 नित्यं संज्ञाछन्दसोः 487 30 केवलमामकभागधेयपापापरसमानार्यकृतसुमङ्गलभेषजाच्च 488 21 रात्रेश्चाजसौ 3445 32 अन्तर्वत्पतिवतोर्नुक् 489 33 पत्युर्नो यज्ञसंयोगे 490 34 विभाषा सपूर्वस्य 491 35 नित्यं सपत्न्यादिषु 492 36 पूतक्रतोरै च 493 37 वृषाकप्यग्निकुसितकुसिदानामुदात्तः 494 38 मनोरौ वा 495 39 वर्णादनुदात्तात्तोपधात्तो नः 496 40 अन्यतो ङीष् 497 41 षिद्गौरादिभ्यश्च 498 42 जानपदकुण्डगोणस्थलभाजनागकालनीलकुशकामुककबराद्वृत्त्यमत्रावपनाकृत्रिमाश्राणास्थौल्यवर्णानाच्छादनायोविकारमैथुनेच्छाकेशवेशेषु 500 43 शोणात् प्राचाम् 501 44 वोतो गुणवचनात् 502 45 बह्वादिभ्यश्च 503 46 नित्यं छन्दसि 3446 47 भुवश्च 3447. 48 पुंयोगादाख्यायाम् 504 49 इन्द्रवरुणभवशर्वरुद्रमृडहिमारण्ययवयवनमातुलाचार्याणामानुक् 505 50 क्रीतात् करणपूर्वात् 506 51 क्तादल्पाख्यायाम् 507 52 बहुव्रीहेश्चान्तोदात्तात् 508 53 अस्वाङ्गपूर्वपदाद्वा 509 54 स्वाङ्गाच्चोपसर्जनादसंयोगोपधात् 510 55 नासिकोदरौष्ठजङ्घादन्तकर्णशृङ्गाच्च 518 56 न क्रोडादिबह्वचः 512 57 सहनञ्विद्यमानपूर्वाच्च 513 58 नखमुखात् संज्ञायाम् 514 59 दीर्घजिह्वी च छन्दसि 3448 60 दिक्पूर्वपदान्ङीप् 515 61 वाहः 516 62 सख्यशिश्वीति भाषायाम् 517 63 जातेरस्त्रीविषयादयोपधात् 518 64 पाककर्णपर्णपुष्पफलमूलवालोत्तरपदाच्च 519 65 इतो मनुष्यजातेः 520 66 ऊङुतः 521 67 बाह्वन्तात् संज्ञायाम् 522 68 पङ्गोश्च 523. 69 ऊरूत्तरपदादौपम्ये 524 70 संहितशफलक्षणवामादेश्च 525. 71 कद्रुकमण्डल्वोश्छन्दसि 3449 72 संज्ञायाम् 52 73 शार्ङ्गरवाद्यञो ङीन् 527 74 यङश्चाप् 528 75 आवट्याच्च 529 76 तद्धिताः 530 77 यूनस्तिः 531 78 अणिञोरनार्षयोर्गुरूपोत्तमयोः ष्यङ्गोत्रे 1198 79 गोत्रावयवात् 1199. 80 क्रौड्यादिभ्यश्च 1200 81 दैवयज्ञिशौचिवृक्षिसात्यमुग्रिकाण्ठेविद्धिभ्योऽन्यतरस्याम् 1201 82 समर्थानां प्रथमाद्वा 1072 83 प्राग्दीव्यतोऽण् 1073. 84 अश्वपत्यादिभ्यश्च 1074 85 दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्ण्यः 1077 86 उत्सादिभ्योऽञ् 1078 87 स्त्रीपुंसाभ्यां नञ्स्नञौ भवनात् 1079 88 द्विगोर्लुगनपत्ये 1080 89 गोत्रेऽलुगचि 1081. 90 यूनि लुक् 1083

91 फक्फिञोरन्यतरस्याम् 1087 92 तस्यापत्यम् 1088 93 एको गोत्रे 1093 94 गोत्राद्यून्यस्त्रियाम् 1091 95 अत इञ् 1095 96 बाह्वादिभ्यश्च 1096 97 सुधातुरकङ् च 1097 98 गोत्रे कुञ्जादिभ्यश्च्फञ् 1099 99 नडादिभ्यः फक् 1101 100 हरितादिभ्योऽञः 1102 101 यञिञोश्च 1103 102 शरद्वच्छुनकदर्भाद् भृगुवत्साग्रायणेषु 1104 103 द्रोणपर्वतजीवन्तादन्यतरस्याम् 1105. 104 अनृष्यानन्तर्ये बिदादिभ्योऽञ् 1106 105 गर्गादिभ्यो यञ् 1107 106 मधुबभ्र्वोर्ब्राह्मणकौशिकयो 1109 107 कपिबोधादाङ्गिरसे 1110 108 वतण्डाच्च 1111 109 लुक् स्त्रियाम् 1112 110 अश्वादिभ्यः फञ् 1113 111 भर्गात्त्रैगर्ते 1114 112 शिवादिभ्योऽण् 1115 113 अवृद्धाभ्यो नदीमानुषीभ्यस्तन्नामिकाभ्यः 1116 114 ऋष्यन्धकवृष्णिकुरुभ्यश्च 1117 115 मातुरुत्संख्यासम्भद्रपूर्वायाः 1118 116 कन्यायाः कनीन च 1119 117 विकर्णशुङ्गच्छगलाद्वत्सभरद्वाजात्रिषु 1120 118 पीलाया वा 1121 119 ढक् च मण्डूकात् 1122 120 स्त्रीभ्यो ढक् 1123 121 द्व्यचः 1124 122 इतश्चानिञः 1125 123 शुभ्रादिभ्यश्च 1126 124 विकर्णकुषीतकात्काश्यपे 1127 125 भ्रुवो वुक् च 1128 126 कल्याण्यादीनामिनङ् 1131 127 कुलटाया वा 1132 128 चटकाया ऐरक् 1134 129 गोधाया ढ्रक् 1135 130 आरगुदीचाम् 1136 131 क्षुद्राभ्यो वा 1137 132 पितृष्वसुश्छण् 1138 133 ढकि लोपः 1139 134 मातृष्वसुश्च 1140 135 चतुष्पाद्भ्यो ढञ् 1141 136 गृष्ट्यादिभ्यश्च 1143 137 राजश्वशुराद्यत् 1153 138 क्षत्राद्घः 1161 139 कुलात्खः 1162 140 अपूर्वपदादन्यतरस्यां यड्ढकञौ 1163 141 महाकुलादञ्खञौ 1164 142 दुष्कुलाड्ढक् 1165 143 स्वसुश्छः 1166 144 भ्रातुर्व्यच्च 1167 145 व्यन्सपत्ने 1168 146 रेवत्यादिभ्यष्ठक् 1169. 147 गोत्रस्त्रियाः कुत्सने ण च 1171 148 वृद्धाट्ठक्सौवीरेषु बहुलम् 1172 149 फेश्छ च 1173. 150 फाण्टाहृतिमिमताभ्यां णफिञौ 1174 151 कुर्वादिभ्यो ण्यः 1175 152 सेनान्तलक्षणकारिभ्यश्च 1176 153 उदीचामिञ् 1177 154 तिकादिभ्यः फिञ् 1178 155 कौसल्यकार्मार्याभ्यां च 1179 156 अणो द्व्यचः 1180 157 उदीचां वृद्धादगोत्रात् 1181. 158 वाकिनादीनां कुक् च 1182 159 पुत्रान्तादन्यतरस्याम् 1183 160 प्राचामवृद्धात्फिन्बहुलम् 1184 161 मनोर्जातावञ्यतौ षुक् च 1185 162 अपत्यं पौत्रप्रभृति गोत्रम् 1089 163 जीवति तु वंश्ये युवा 1090 164 भ्रातरि च ज्यायसि 1091 165 वान्यस्मिन्सपिण्डे स्थविरतरे जीवति 1092 166 वृद्धस्य च पूजायाम् 1092 (or 2655) 167 यूनश्च कुत्सायाम् 1092 (or 2652) 168 जनपदशब्दात्क्षत्रियादञ् 1186 169 साल्वेयगान्धारिभ्यां च 1187 170 द्व्यञ्मगधकलिङ्गसूरमसादण् 1188 171 वृद्धेत्कोसलाजादाञ्ञ्यङ् 1189 172 कुरुनादिभ्यो ण्यः 1190 173 साल्वावयवप्रत्यग्रथकलकूटाश्मकादिञ् 1191 174 ते तद्राजाः 1192 175 कम्बोजाल्लुक् 1194 176 स्त्रियामवन्तिकुन्तिकुरुभ्यश्च 1195 177 अतश्च 1196. 178 न प्राच्यभर्गादियौधेयादिभ्यः 1197.

CHAPTER 2.

1 तेन रक्तं रागात् 1202 2 लाक्षारोचनाशकलकर्दमाट्ठक् 1203 3 नक्षत्रेण युक्तः कालः 1204 4 लुबविशेषे 1205 5 संज्ञायां श्रवणाश्वत्थाभ्याम् 1206 6 द्वन्द्वाच्छः 1207 7 दृष्टं साम 1208 8 कलेर्ढक् 1209 (or 2689) 9 वामदेवाड्ड्यड्ड्यौ 1210 10 परिवृतो रथः 1211 11 पाण्डुकम्बलादिनिः 1212 12 द्वैपवैयाघ्रादञ् 1213 13 कौमारापूर्ववचने 1214 14 तत्रोद्धृतममत्रेभ्यः 1215 15 स्थण्डिलाच्छयितरि व्रते 1216 16 संस्कृतं भक्षाः 1217 17 शूलोखाद्यत् 1218 18 दध्नष्ठक् 1219 9 उदश्वितोऽन्यतरस्याम् 1220 20 क्षीराड्ढञ् 1222. 21 साऽस्मिन्पौर्णमासीति संज्ञायाम् 1223 22 आग्रहायण्यश्वत्थाट्ठक् 1224. 23 विभाषा

फाल्गुनीश्रवणाकार्त्तिकीचैत्रीभ्यः 1225 24 सास्य देवता 1226 25 कस्येत् 1227, 26
शुक्राद्घन् 1228 27 अपोनप्त्रपांनप्तृभ्यां घः 1229 28 छ च 1230 29 महेन्द्राद्घाणौ च 1231-
30 सोमाट्ट्यण् 1232 31 वाय्वृतुपित्रुषसो यत् 1233 32 द्यावापृथिवीशुनासीरमरुत्वदग्नीषोम-
वास्तोष्पतिगृहमेधाच्छ च 1235 33 अग्नेर्ढक् 1236 34 कालेभ्यो भववत् 1237 35 महाराज
प्रोष्ठपदाट्ठञ् 1238 36 पितृव्यमातुलमातामहपितामहाः 1242 37 तस्य समूहः 1243 38
भिक्षादिभ्योऽण् 1244 39 गोत्रोक्षोष्ट्रोरभ्रराजराजन्यराजपुत्रवत्समनुष्याजाद्वुञ् 1246 40
केदाराद्यञ् च 1248 41 ठञ् कवचिनश्च 1249 42 ब्राह्मणमाणववाडवाद्यत् 1250 43 ग्रामजन
बन्धुसहायेभ्यस्तल् 1251 44 अनुदात्तादेरञ् 1253 45 खण्डिकादिभ्यश्च 1254 46 चरणेभ्यो
धर्मवत् 1255 47 अचित्तहस्तिधेनोष्ठक् 1256 48 केशाश्वाभ्यां यञ्छावन्यतरस्याम् 1257 49
पाशादिभ्यो यः 1258 50 खलगोरथात् 1259 51 इनित्रकट्यचश्च 1260 52 विषयो देशे
1261 53 राजन्यादिभ्यो वुञ् 1262 54 भौरिक्याद्यैषुकार्यादिभ्यो विधल्भक्तलौ 1263 55
सोऽस्यादिरिति छन्दसः प्रगाथेषु 1264 56 संग्रामे प्रयोजनयोद्धृभ्यः 1265 57 तदस्यां प्रहरण
मिति क्रीडायां णः 1266 58 घञः सास्यां क्रियेति ञः 1267 59 तदधीते तद्वेद 1269 60
क्रतूक्थादिसूत्रान्ताट्ठक् 1270 61 क्रमादिभ्यो वुन् 1271 62 अनुब्राह्मणादिनिः 1272. 63
वसन्तादिभ्यष्ठक् 1273 64 प्रोक्ताल्लुक् 1274 65 सूत्राच्च कोपधात् 1277 66 छन्दोब्राह्मणानि
च तद्विषयाणि 1278 67 तदस्मिन्नस्तीति देशे तन्नाम्नि 1279 68 तेन निर्वृत्तम् 1280 69
तस्य निवासः 1281 70 अदूरभवश्च 1282 71 ओरञ् 1283 72 मतोश्च बह्वजङ्गात् 1284
73 बह्वचः कूपेषु 1285 74 उदक् च विपाशः 1286 75 सङ्कलादिभ्यश्च 1287 76 स्त्रीषु
सौवीरसाल्वप्राक्षु 1288 77 सुवास्त्वादिभ्योऽण् 1289 78 रोणी 1290 79 कोपधाच्च
1291 80 वुञ्छण्कठजिलसेनिरढञ्ण्ययफक्फिञिञ्ञ्यकक्ठकोऽरीहणकृशाश्वर्श्यकुमुदकाशतृणप्रेक्षा
श्मसखिसंकाशबलपक्षकर्णसुतंगमप्रगदिन्वराहकुमुदादिभ्यः 1292 81 जनपदे लुप् 1293 82
वरणादिभ्यश्च 1301 83 शर्कराया वा 1302 84 ठक्छौ च 1303 85 नद्यां मतुप् 1304
86 मध्वादिभ्यश्च 1305 87 कुमुदनडवेतसेभ्यो ड्मतुप् 1306 88 नडशादाड्ड्वलच् 1307,
89 शिखाया वलच् 1308 90 उत्करादिभ्यश्छः 1309 91 नडादीनां कुक् च 1310 92 शेषे 1312
93 राष्ट्रावारपाराद्घखौ 1313 94 ग्रामाद्यखञौ 1314 95 कत्त्र्यादिभ्यो ढकञ् 1315 96
कुलकुक्षिग्रीवाभ्यः श्वास्यलंकारेषु 1316 97 नद्यादिभ्यो ढक् 1317 98 दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यक्
1318 99 कापिश्याः ष्फक् 1319 100 रङ्कोरमनुष्येऽण् च 1320 101 द्युप्रागपागुदक्प्रतीचो
यत् 1321 102 कन्थायाष्ठक् 1322, 103 वर्णौ वुक् 1323 104 अव्ययात्त्यप् 1324 105
ऐषमोह्यःश्वसोऽन्यतरस्याम् 1326 106 तीररूप्योत्तरपदादञ्ञौ 1327 107 दिक्पूर्वपदादसंज्ञा
यां ञः 1328 108 मद्रेभ्योऽञ् 1329 109 उदीच्यग्रामाच्च बह्वचोऽन्तोदात्तात् 1330 110
प्रस्थोत्तरपदपलद्यादिकोपधादण् 1331 111 कण्वादिभ्यो गोत्रे 1332 112 इञश्च 1333
113 न द्व्यचः प्राच्यभरतेषु 1334 114 वृद्धाच्छः 1337 115 भवतष्ठक्छसौ 1339, 116
काश्यादिभ्यष्ठञ्ञिठौ 1340 117 वाहीकग्रामेभ्यश्च 1341 118 विभाषोशीनरेषु 1342,
119 ओर्देशे ठञ् 1343 120 वृद्धात्प्राचाम् 1344, 121 धन्वयोपधाद्वुञ् 1345, 122 प्रस्थपुर-
वहान्ताच्च 1346 123 रोपधेतोः प्राचाम् 1347 124 जनपदतदवध्योश्च 1348 125 अवृद्धा-
दपि बहुवचनविषयात् 1349 126 कच्छाग्निवक्त्रगर्तोत्तरपदात् 1350, 127 धूमादिभ्यश्च 1351,
128 नगरात्कुत्सनप्रावीण्ययोः 1352 129 अरण्यान्मनुष्ये 1353, 130 विभाषा कुरुयुगन्धरा-
भ्याम् 1354 131 मद्रवृज्योः कन् 1355, 132 कोपधादण् 1356 133 कच्छादिभ्यश्च 1357,
134 मनुष्यतत्स्थयोर्वुञ् 1358, 135 अपदातौ साल्वात् 1359 136 गोयवाग्वोश्च 1360
137 गर्तोत्तरपदाच्छः 1361 138 गहादिभ्यश्च 1362 139 प्राचां कटादेः 1363, 140

राधः क च 1364 141 वृद्धादकेकान्तखोपधात् 1365 142 कन्थापलदनगरग्रामह्रदोत्तरपदात् 1366 143 पर्वताच्च 1367 144 विभाषाऽमनुष्ये 1368. 145 कृकणपर्णाद्भारद्वाजे 1369

CHAPTER 3

1 युष्मदस्मदोरन्यतरस्यां खञ्च 1370 2 तस्मिन्नणि च युष्माकास्माकौ 1371 3 तवकममकावेकवचने 1372 4 अर्धाद्यत् 1374 5 परावराधमोत्तमपूर्वाच्च 1375 6 दिक्पूर्वपदाट्ठञ्च 1376 7 ग्रामजनपदैकदेशादञ्ठञौ 1377 8 मध्यान्मः 1378 9 अ साम्प्रतिके 1379 10 द्वीपादनुसमुद्रं यञ् 1380 11 कालाट्ठञ् 1381 12 श्राद्धे शरदः 1382 13 विभाषा रोगातपयोः 1383 14 निशाप्रदोषाभ्यां च 1384 15 श्वसस्तुट् च 1385 16 सन्धिवेलाद्यृतुनक्षत्रेभ्योऽण् 1387 17 प्रावृष एण्यः 1388 18 वर्षाभ्यष्ठक् 1389 12 छन्दसि ठञ् 3450 20 वसन्ताच्च 3451 21 हेमन्ताच्च 3452 22 सर्वत्राण् च तलोपश्च 1390. 23 सायंचिरम्प्राह्णेप्रगेऽव्ययेभ्यष्ट्युट्युलौ तुट् च 1391 24 विभाषा पूर्वाह्णापराह्णाभ्याम् 1392 25 तत्र जातः 1393 26 प्रावृषष्ठप् 1394 27 संज्ञायां शरदो वुञ् 1395 28 पूर्वाह्णापराह्णार्द्रामूलप्रदोषावस्कराद्वुन् 1401 29 पथः पन्थ च 1402 30 अमावास्याया वा 1403 31 अ च 1404 32 सिन्ध्वपकराभ्यां कन् 1405 33 अणञौ च 1406 34 श्रविष्ठाफल्गुन्यनुराधास्वातितिष्यपुनर्वसुहस्तविशाखाषाढाबहुलाल्लुक् 1407 35 स्थानान्तगोशालखरशालाच्च 1410 36 वत्सशालाभिजिदश्वयुक्छतभिषजो वा 1411 37 नक्षत्रेभ्यो बहुलम् 1412 38 कृतलब्धक्रीतकुशलाः 1413 39 प्रायभवः 1414 40 उपजानूपकर्णोपनीवेष्ठक् 1415 41 संभूते 1416 42 कोशाड्ढञ् 1417 43 कालात्साधुपुष्प्यत्पच्यमानेषु 1418 44 उप्ते च 1419 45 आश्वयुज्या वुञ् 1420 46 ग्रीष्मवसन्तादन्यतरस्याम् 1421. 47 देयमृणे 1422 48 कलाप्यश्वत्थयवबुसाद्वुन् 1423 49 ग्रीष्मावरसमाद्वुञ् 1424 50 संवत्सराग्रहायणीभ्यां ठञ्च 1425 51 व्याहरति मृगः 1426 52 तदस्य सोढम् 1427 53 तत्र भव 1428 54 दिगादिभ्यो यत् 1429 55 शरीरावयवाच्च 1430 56 दृतिकुक्षिकलशिवस्त्यस्त्यहेर्ढञ् 1433 57 ग्रीवाभ्योऽण् च 1434 58 गम्भीराञ्ञ्यः 1435 59 अव्ययीभावाच्च 1436 60 अन्तःपूर्वपदाट्ठञ् 1437. 61 ग्रामात्पर्यनुपूर्वात् 1440 62 जिह्वामूलाङ्गुलेश्छः 1441 63 वर्गान्ताच्च 1441 64 अशब्दे यत्खावन्यतरस्याम् 1443 65 कर्णललाटात्कनलंकारे 1444 66 तस्य व्याख्यान इति च व्याख्यातव्यनाम्नः 1445 67 बह्वचोऽन्तोदात्ताट्ठञ् 1446 68 क्रतुयज्ञेभ्यश्च 1447 69 अध्यायेष्वेवर्षेः 1448 70 पौरोडाशपुरोडाशात्ष्ठन् 1449 71 छन्दसो यदणौ 1450 72 द्व्यजृद्ब्राह्मणर्क्प्रथमाध्वरपुरश्चरणनामाख्याताट्ठक् 1451 73 अणृगयनादिभ्य, 1452 74 तत आगतः 1453 75 ठगायस्थानेभ्य 1454 76 शुण्डिकादिभ्योऽण् 1455 77 विद्यायोनिसंबन्धेभ्यो वुञ् 1456 78 ऋतष्ठञ् 1457 79 पितुर्यच्च 1458 80 गोत्रादङ्कवत् 1459 81 हेतुमनुष्येभ्योऽन्यतरस्यां रूप्यः 1461. 82 मयट् च 1462. 83 प्रभवति 1463 84 विदूराञ्ञ्यः 1464 85 तद्गच्छति पथिदूतयोः 1465 86 अभिनिष्क्रामति द्वारम् 1466 87 अधिकृत्य कृते ग्रन्थे 1467 88 शिशुक्रन्दयमसभद्वन्द्वेन्द्रजननादिभ्यश्छः 1468 89 सोऽस्य निवासः 1469 90 अभिजनश्च 1470 91 आयुधजीविभ्यश्छः पर्वते 1471 92 शण्डिकादिभ्यो ञ्यः 1472 93 सिन्धुतक्षशिलादिभ्योऽणञौ, 1473. 94 तूदीशलातुरवर्मतीकूचवाराड्ढक्छण्ढञ्यकः 1474 95 भक्तिः 1475 96 अचित्ताददेशकालाट्ठक् 1476 97 महाराजाट्ठञ् 1477. 98 वासुदेवार्जुनाभ्यां वुन् 1478 99 गोत्रक्षत्रियाख्येभ्यो बहुलं वुञ् 1479 100 जनपदिनां जनपदवत्सर्वं जनपदेन समानशब्दानां बहुवचने 1480 101 तेन प्रोक्तम् 1481 102 तित्तिरिवरतन्तुखण्डिकोखाच्छण् 1482 103 काश्यपकौशिकाभ्यामृषिभ्यां णिनिः 1483 104 कलापिवैशम्पायनान्तेवासिभ्यश्च 1484. 105 पुराणप्रोक्तेषु ब्राह्मणकल्पेषु 1485 106 शौनकादिभ्यश्छन्दसि 1486. 107 कठचर-

कठचरकाल्लुक् 1487 108 कलापिनोऽण् 1488. 109 छगलिनो ढिनुक् 1489 110 पाराशर्यशिलालिभ्यां भिक्षुनटसूत्रयोः 1490 111 कर्मन्दकृशाश्वादिनिः 1491 112 तेनैकदिक् 1492 113 तसिश्च 1493 114 उरसो यच्च 1494 115 उपज्ञाते 1495 116 कृते ग्रन्थे 1496 117 संज्ञायाम् 1497 118 कुलालादिभ्यो वुञ् 1498 119 क्षुद्राभ्रमरवटरपादपादञ् 1499 120 तस्येदम् 1500 121 रथाद्यत् 1501 122 पत्रपूर्वादञ् 1502 123 पत्राध्वर्युपरिषदश्च 1503 124 हलसीराट्ठक् 1504 125 द्वन्द्वाद्वुन्वैरमैथुनिकयोः 1505 126 गोत्रचरणाद्वुञ् 1506 127 संघाङ्कलक्षणेष्वञ्यञिञामण् 1507 128 शाकलाद्वा 1508 129 छन्दोगौक्थिकयाज्ञिकबह्वृचनटाञ्ञ्यः 1509 130 न दण्डमाणवान्तेवासिषु 1510 131 रैवतिकादिभ्यश्छः 1511 132 कौपिञ्जलहास्तिपदादण् 1512 (or 2921) 133 आथर्वणिकस्येकलोपश्च 1513 134 तस्य विकारः 1514 135 अवयवे च प्राण्योषधिवृक्षेभ्यः 1515 136 बिल्वादिभ्योऽण् 1516 137 कोपधाच्च 1517 138 त्रपुजतुनोः षुक् 1518 139 ओरञ् 1519 140 अनुदात्तादेश्च 1520. 141 पलाशादिभ्यो वा 1521 142 शम्याः ष्लञ् 1522 143 मयड्वैतयोर्भाषायामभक्ष्याच्छादनयोः 1523 144 नित्यं वृद्धशरादिभ्यः 1524 145 गोश्च पुरीषे 1525 146 पिष्टाच्च 1526 147 संज्ञायां कन् 1527 148 व्रीहेः पुरोडाशे 1528 149 असंज्ञायां तिलयवाभ्याम् 1529. 150 द्व्यचश्छन्दसि 3453. 151 नोत्वद्वर्ध्रबिल्वात् 3454 152 तालादिभ्योऽण् 1530. 153 जातरूपेभ्यः परिमाणे 1531. 154 प्राणिरजतादिभ्योऽञ् 1532 155 ञितश्च तत्प्रत्ययात् 1533 156 क्रीतवत्परिमाणात् 1534 157 उष्ट्राद्वुञ् 1535 158 उमोर्णयोर्वा 1536 159 एण्या ढञ् 1537 160 गोपयसोर्यत् 1538. 161 द्रोश्च 1539 162 माने वयः 1540 163 फले लुक् 1541. 164 प्लक्षादिभ्योऽण् 1542. 165 जम्ब्वा वा 1544. 166 लुप् च 1545. 167. हरीतक्यादिभ्यश्च 1546. 168 कंसीयपरशव्ययोर्यञञौ लुक् च 1547

CHAPTER 4.

1 प्राग्वहतेष्ठक् 1548 2 तेन दीव्यति खनति जयति जितम् 1550. 3 संस्कृतम् 1551. 4 कुलत्थकोपधादण् 1552. 5 तरति 1553 6 गोपुच्छाट्ठञ् 1554 7 नौद्व्यचष्ठन् 1555. 8 चरति 1556 9 आकर्षात्ष्ठल् 1557 12 पर्पादिभ्यः ष्ठन् 1558 11 श्वगणाट्ठञ्च 1559 12 वेतनादिभ्यो जीवति 1562 13 वस्नक्रयविक्रयाट्ठन् 1563 14 आयुधाच्छ च 1564 16 हरत्युत्सङ्गादिभ्यः 1565 16 भस्त्रादिभ्यः ष्ठन् 1566 17 विभाषा विवधवीवधात् 1567. 18 अण् कुटिलिकायाः 1568 19 निर्वृत्तेऽक्षद्यूतादिभ्यः 1569 20 त्रेर्मम्नित्यम् 1570 21 अपमित्ययाचिताभ्यां कक्कनौ 1571 22 संसृष्टे 1572 23 चूर्णादिनिः 1573 24 लवणाल्लुक् 1574. 25 मुद्गादण् 1575 26 व्यञ्जनैरुपसिक्ते 1576 27 ओजःसहोऽम्भसा वर्तते 1577 28 तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूलम् 1578 29 परिमुखं च 1579 30 प्रयच्छति गर्ह्यम् 1580 31 कुसीददशैकादशात्ष्ठन्ष्ठचौ 1581 32 उञ्छति 1582 33 रक्षति 1583. 34 शब्ददर्दुरं करोति 1584. 35 पक्षिमत्स्यमृगान्हन्ति 1585. 36 परिपन्थं च तिष्ठति 1586. 37 माथोत्तरपदपदव्यनुपदं धावति 1587. 38 आक्रन्दाट्ठञ्च 1588 39 पदोत्तरपदं गृह्णाति 1589 40 प्रतिकण्ठार्थललामं च 1590. 41 धर्मं चरति 1591 42 प्रतिपथमेति ठंश्च 1592. 43 समवायान्समवैति 1593. 44 परिषदो ण्यः 1594. 45 सेनाया वा 1595. 46 संज्ञायां ललाटकुक्कुट्यौ पश्यति 1596 47 तस्य धर्म्यम् 1597. 48 अण्महिष्यादिभ्यः 1598. 49 ऋतोऽञ् 1599. 50 अवक्रयः 1600. 51 तदस्य पण्यम् 1601. 52 लवणाट्ठञ् 1602. 53 किशरादिभ्यः ष्ठन् 1603 54 शलालुनोऽन्यतरस्याम् 1604 55 शिल्पम् 1605. 56 मड्डुकझर्झरादणन्यतरस्याम् 1606. 57 प्रहरणम् 1607. 58 परश्वधाट्ठञ्च 1608. 59 शक्तियष्ट्योरीकक् 1609. 60 अस्तिनास्तिदिष्टं मतिः 1610. 61 शीलम्

1611 62 छत्रादिभ्यो णः 1612 63 कर्माध्ययने वृत्तम् 1614 64 बह्वच्पूर्वपदाट्ठच् 1615 65 हितं भक्षाः 1616 66 तदस्मै दीयते नियुक्तम् 1617 67 श्राणामांसौदनाट्टिठन् 1618 68 भक्तादणन्यतरस्याम् 1619 69 तत्र नियुक्तः 1620 70 अगारान्ताट्ठन् 1621 71 अध्यायिन्यदेशकालात् 1622 72 कठिनान्तप्रस्तारसंस्थानेषु व्यवहरति 1623 73 निकटे वसति 1624 74 आवसथात्ष्ठल् 1625 75 प्राग्घिताद्यत् 1626. 76 तद्वहति रथयुगप्रासङ्गम् 1627 77 धुरो यड्ढकौ 1628 78 खः सर्वधुरात् 1630 79 एकधुराल्लुक् च 1631 80 शकटादण् 1632 81 हलसीराट्ठक् 1633 82 संज्ञायां जन्याः 1634 83 विध्यत्यधनुषा 1635 84 धनगणं लब्धा 1636 85 अन्नाण्णः 1637 86 वशं गतः 1638 87 पदमस्मिन्दृश्यम् 1639 88 मूलमस्याबर्हि 1640 89 संज्ञायां धेनुष्या 1641 90 गृहपतिना संयुक्ते ञ्यः 1642 91 नौवयोधर्मविषमूलमूलसीतातुलाभ्यस्तार्यतुल्यप्राप्यवध्यानाम्यसमसमितसंमितेषु 1643 92 धर्मपथ्यर्थन्यायादनपेते 1644 93 छन्दसो निर्मिते 1645 94 उरसोऽण् च 1646 95 हृदयस्य प्रियः 1647 96 बन्धने चर्षौ 1648 97 मतजनहलात्करणजल्पकर्षेषु 1649 98 तत्र साधुः 1650. 99 प्रतिजनादिभ्यः खञ् 1651 100 भक्ताण्णः 1652 101 परिषदो ण्यः 1653 102 कथादिभ्यष्ठक् 1654. 103 गुडादिभ्यष्ठञ् 1655 104 पथ्यतिथिवसतिस्वपतेर्ढञ् 1656 105 सभाया यः 1657 106 ढश्छन्दसि 3455 107 समानतीर्थे वासी 1658. 108 समानोदरे शयित ओ चोदात्तः. 1659. 109 सोदराद्यः 1660 110 भवे छन्दसि 3456. 111 पाथोनदीभ्यां ड्यण् 3457 112 वेशन्तहिमवद्भ्यामण् 3458 113 स्रोतसो विभाषा ड्यड्ड्यौ 3459 114 सगर्भसयूथसनुताद्यन् 3460 115 तुग्राद्घन् 3461 116 अग्राद्यत् 3462 117 घच्छौ च 3462 118 समुद्राभ्राद्घः 3464 119 बर्हिषि दत्तम् 3465 120 दूतस्य भागकर्मणी 3466 121 रक्षोयातूनां हननी 3467 122 रेवतीजगतीहविष्याभ्यः प्रशस्ये 3468 123 असुरस्य स्वम् 3469 124 मायायामण् 3470. 125 तद्वानासामुपधानो मन्त्र इतीष्टकासु लुक् च मतोः 3471 126 अश्विमानण् 3472. 127 वयस्यासु मूर्ध्नो मतुप् 3473 128 मत्वर्थे मासतन्वोः 3474 129 मधोर्ञ च 3475. 130 ओजसोऽहनि यत्खौ 3476. 131 वेशोयशआदेर्भगाद्यल् 3477. 132 ख च 3478. 133 पूर्वैः कृतमिनियौ च 3479. 134 अद्भिः संस्कृतम् 3480 135 सहस्रेण संमितौ घः 3481. 136 मतौ च 3482. 137 सोममर्हति यः 3483 138 मये च 3484. 139 मधोः 3485. 140 वसोः समूहे च 3586 141 नक्षत्राद्घः 3487. 142 सर्वदेवात्तातिल् 3488. 143. शिवशमरिष्टस्य करे 3489. 144 भावे च 3490.

END OF BOOK IV.

-o-

BOOK V.

CHAPTER 1.

1. प्राक्क्रीताच्छः 1661 2 उगवादिभ्यो यत् 1662. 3 कम्बलाच्च संज्ञायाम् 1663 4 विभाषा हविरपूपादिभ्यः 1664. 5 तस्मै हितम् 1665 6 शरीरावयवाद्यत् 1666 7 खलयवमाषतिलवृषब्रह्मणश्च 1668. 8 अजाविभ्यां थ्यन् 1669 9 आत्मन्विश्वजनभोगोत्तरपदात्खः 1670. 10 सर्वपुरुषाभ्यां णढञौ 1672. 11 माणवचरकाभ्यां खञ् 1673 12 तदर्थं विकृतेः प्रकृतौ 1674. 13 छदिरुपधिबलेर्ढञ् 1675 14 ऋषभोपानहोर्ञ्यः 1676. 15 चर्मणोऽञ् 1677.

16 तदस्य तदस्मिन् स्यादिति 1678 17 परिखाया ढञ् 1679 18 प्राग्वतेष्ठञ् 1680 19 आर्हादगोपुच्छसंख्यापरिमाणाट्ठक् 1681 20 असमासे निष्कादिभ्यः 1682 21 शताच्च ठन्यतावशते 1686 22 संख्याया अतिशदन्तायाः कन् 1687 23 वतोरिड्वा 1688 24 विंशतित्रिंशद्भ्यां ड्वुन्नसंज्ञायाम् 1689. 25 कंसाट्टिठन् 1690 26 शूर्पादञन्यतरस्याम् 1691 27 शतमानविंशतिकसहस्रवसनादण् 1692. 28 अध्यर्धपूर्वद्विगोर्लुगसंज्ञायाम् 1693 29 विभाषा कार्षापणसहस्राभ्याम् 1694 30 द्वित्रिपूर्वान्निष्कात् 1695 31 बिस्ताच्च 1696. 32 विंशतिकात्खः 1697 33 खार्या ईकन् 1698. 34 पणपादमाषशताद्यत् 1699. 35 शाणाद्वा 1700 36 द्वित्रिपूर्वादण् च 1701 37 तेन क्रीतम् 1702 38 तस्य निमित्तं संयोगोत्पातौ 1704 39 गोद्व्यचोरसंख्यापरिमाणाश्वादेर्यत् 1705 40 पुत्राच्छ च 1706 41 सर्वभूमिपृथिवीभ्यामणञौ 1707 42 तस्येश्वरः 1708 43 तत्र विदित इति च 1709 44 लोकसर्वलोकाट्ठञ् 1710 45 तस्य वापः 1711 46 पात्रात्ष्ठन् 1712 47 तदस्मिन्वृद्ध्यायलाभशुल्कोपदा दीयते 1713 48 पूरणार्धाट्ठन् 1714 49 भागाद्यच्च 1715 50 तद्धरति वहत्यावहति भाराद्वंशादिभ्यः 1716. 51 वस्नद्रव्याभ्यां ठन्कनौ 1717 52 संभवत्यवहरति पचति 1718. 53 आढकाचितपात्रात्खोऽन्यतरस्याम् 1719. 54 द्विगोः ष्ठंश्च 1720 55 कुलिजाल्लुक्खौ च 1721. 56 सोऽस्यांशवस्नभृतयः 1722 57 तदस्य परिमाणम् 1723 58 संख्यायाः संज्ञासंघसूत्राध्ययनेषु 1724. 59 पङ्क्तिविंशतित्रिंशच्चत्वारिंशत्पञ्चाशत्षष्टिसप्तत्यशीतिनवतिशतम् 1725 60 पञ्चद्दशतौ वर्गे वा 1726 61 सप्तनोऽञ्छन्दसि 3491 62 त्रिंशच्चत्वारिंशतोर्ब्राह्मणे संज्ञायां डण् 1727 63 तदर्हति 1728 64 छेदादिभ्यो नित्यम् 1729 65 शीर्षच्छेदाद्यच्च 1730 66 दण्डादिभ्यो यः 1731 67 छन्दसि च 3492 68 पात्राद्घंश्च 1732 69 कडङ्गरदक्षिणाच्छ च 1733 70 स्थालीबिलात् 1734 71 यज्ञर्त्विग्भ्यां घखञौ 1735 72 पारायणतुरायणचान्द्रायणं वर्तयति 1736. 73 संशयमापन्नः 1737. 74 योजनं गच्छति 1738. 75 पथः ष्कन् 1739 76 पन्थो ण नित्यम् 1740 77 उत्तरपथेनाहृतं च 1741 78 कालात् 1742. 79 तेन निर्वृत्तम् 1743 80 तमधीष्टो भृतो भूतो भावी 1744 81 मासाद्वयसि यत्खञौ 1745 82 द्विगोर्यप् 1746 83 षण्मासाण्ण्यच्च 1747. 84 अवयसि ठंश्च 1748 85 समायाः खः 1749 86 द्विगोर्वा 1750 87 रात्र्यहःसंवत्सराच्च 1751 88 वर्षाल्लुक् च 1753 89 चित्तवति नित्यम् 1755. 90 षष्टिकाः षष्टिरात्रेण पच्यन्ते 1756 91 वत्सरान्ताच्छश्छन्दसि 3493. 92 संपरिपूर्वात्ख च 3494 93 तेन परिजय्यलभ्यकार्यसुकरम् 1757 94 तदस्य ब्रह्मचर्यम् 1758. 95 तस्य च दक्षिणा यज्ञाख्येभ्यः 1759 96 तत्र च दीयते कार्यं भववत् 1760 97 व्युष्टादिभ्योऽण् 1761 98 तेन यथाकथाचहस्ताभ्यां णयतौ 1762 99 संपादिनि 1763 100 कर्मवेषाद्यत् 1764 101 तस्मै प्रभवति संतापादिभ्यः 1765 102 योगाद्यच्च 1766 103 कर्मण उकञ् 1767 104 समयस्तदस्य प्राप्तम् 1768 105 ऋतोरण् 1769 106 छन्दसि घस् 3495 107 कालाद्यत् 1770 108 प्रकृष्टे ठञ् 1771. 109 प्रयोजनम् 1772 110 विशाखाषाढादण्मन्थदण्डयोः 1773. 111 अनुप्रवचनादिभ्यश्छः 1774 112 समापनात्सपूर्वपदात् 1775 113 ऐकागारिकट् चौरे 1776 114 आकालिकडाद्यन्तवचने 1777 115 तेन तुल्यं क्रिया चेद्वतिः 1778 116. तत्र तस्येव 1779 117 तदर्हम् 1780. 118 उपसर्गाच्छन्दसि धात्वर्थे 3496 119 तस्य भावस्त्वतलौ 1781 120 आ च त्वात् 1782 121 न नञ्पूर्वात्तत्पुरुषादचतुरसंगतलवणवटयुधकतरसलसेभ्यः 1783 122 पृथ्वादिभ्य इमनिज्वा 1784. 123 वर्णदृढादिभ्यः ष्यञ्च 1787 124 गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणि च 1788. 125 स्तेनाद्यन्नलोपश्च 1790 126 सख्युर्यः 1791 127 कपिज्ञात्योर्ढक् 1792 128 पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो यक् 1793 129 प्राणभृज्जातिवयोवचनोद्गात्रादिभ्योऽञ् 1794 130 हायनान्तयुवादिभ्योऽण् 1795. 131 इगन्ताच्च लघुपूर्वात् 1796 132 योपधाद्गुरूपोत्तमाद्वुञ् 1797 133 द्वन्द्वमनोज्ञादिभ्यश्च 1798 134 गोत्रचरणाच्छ्लाघात्याकारतदवेतेषु 1799 135 होत्राभ्यश्छः 1800 736 ब्रह्मणस्त्वः 1801

CHAPTER 2

1 धान्यानां भवने क्षेत्रे खञ् 1802 2 व्रीहिशाल्योर्ढक् 1803 3 यवयवकषष्टिकाद्यत् 1804 4 विभाषा तिलमाषोमाभङ्गाणुभ्यः 1805 5 सर्वचर्मणः कृतः खखञौ 1806 6 यथामुखसंमुखस्य दर्शनः खः 1807 7 तत्सर्वादेः पथ्यङ्गकर्मपत्रपात्रं व्याप्नोति 1808 8 आप्रपदं प्राप्नोति 1809 9 अनुपदसर्वान्नायानयं बद्धाभक्षयतिनेयेषु 1810 10 परोवरपरम्परपुत्रपौत्रमनुभवति 1811 11 अवारपारात्यन्तानुकामं गामी 1812 12 समांसमां विजायते 1813 13 अद्यश्वीनावष्टब्धे 1814 14 आगवीनः 1815 15 अनुग्वलंगामी 1816 16 अध्वनो यत्खौ 1817 17 अभ्यमित्राच्छ च 1818, 18 गोष्ठात्खञ् भूतपूर्वे 1819 19 अश्वस्यैकाहगमः 1820 20 शालीनकौपीने अधृष्टाकार्ययोः 1821 21 व्रातेन जीवति 1822 22 साप्तपदीनं सख्यम् 1823 23 हैयंगवीनं संज्ञायाम् 1824 24 तस्य पाकमूले पील्वादिकर्णादिभ्यः कुणब्जाहचौ 1825 25 पक्षात्तिः 1826 26 तेन वित्तश्चुञ्चुप्चणपौ 1827 27 विनञ्भ्यां नानाञौ न सह 1828 28 वेः शालच्छङ्कटचौ 1829 29 सम्प्रोदश्च कटच् 1830 30 अवात्कुटारच्च 1831 31 नते नासिकायाः संज्ञायां टीटञ्नाटज्भ्रटचः 1832 32 नेर्बिडज्बिरीसचौ 1833 33 इनच्पिटच्चिकचि च 1834 34 उपाधिभ्यां त्यकन्नासन्नारूढयोः 1835 35 कर्मणि घटोऽठच् 1836 36 तदस्य संजातं तारकादिभ्य इतच् 1837 37 प्रमाणे द्वयसज्दघ्नञ्मात्रचः 1838 38 पुरुषहस्तिभ्यामण् च 1839 39 यत्तदेतेभ्यः परिमाणे वतुप् 1840 40 किमिदंभ्यां वो घः 1841, 41 किमः संख्यापरिमाणे डति च 1842 42 संख्याया अवयवे तयप् 1843, 43 द्वित्रिभ्यां तयस्यायज्वा 1844 44 उभादुदात्तो नित्यम् 1845 45 तदस्मिन्नधिकमिति दशान्ताड्डः 1846 46 शदन्तविंशतेश्च 1847 47 संख्याया गुणस्य निमाने मयट् 1848 48 तस्य पूरणे डट् 1849 49 नान्तादसंख्यादेर्मट् 1850 50 थट् च च्छन्दसि 3497 51 षट्कतिकतिपयचतुरां थुक् 1851 52 बहुपूगगणसंघस्य तिथुक् 1852 53 वतोरिथुक् 1853 54 द्वेस्तीयः 1854 55 त्रेः सम्प्रसारणं च 1855 56 विंशत्यादिभ्यस्तमडन्यतरस्याम् 1856 57 नित्यं शतादिमासार्धमाससंवत्सराच्च 1857 58 षष्ट्यादेश्चासंख्यादेः 1858 59 मतौ छः सूक्तसाम्नोः 1859 60 अध्यायानुवाकयोर्लुक् 1860 61 विमुक्तादिभ्योऽण् 1861 62 गोषदादिभ्यो वुन् 1862 63 तत्र कुशलः पथः 1863 64 आकर्षादिभ्यः कन् 1864 65 धनहिरण्यात्कामे 1865 66 स्वाङ्गेभ्यः प्रसिते 1866 67 उदराट्ठगाद्यूने 1867 68 सस्येन परिजातः 1868 69 अंशं हारी 1869 70 तन्त्रादचिरापहृते 1870 71 ब्राह्मणकोष्णिके संज्ञायाम् 1871 72 शीतोष्णाभ्यां कारिणि 1872 73 अधिकम् 1873 74 अनुकाभिकाभीकः कमिता 1874 75 पार्श्वेनान्विच्छति 1875 76 अयःशूलदण्डाजिनाभ्यां ठक्ठञौ 1876 77 तावतिथं ग्रहणमिति लुग्वा 1877 78 स एषां ग्रामणीः 1878 79 शृङ्खलमस्य बन्धनं करभे 1879 80 उत्क उन्मनाः 1880 81 कालप्रयोजनाद्रोगे 1881 82 तदस्मिन्नन्नं प्राये संज्ञायाम् 1882 83 कुल्माषादञ् 1883 84 श्रोत्रियंश्छन्दोऽधीते 1884 85 श्राद्धमनेन भुक्तमिनिठनौ 1885 86 पूर्वादिनिः 1886 87 सपूर्वाच्च 1887. 88 इष्टादिभ्यश्च 1888 89 छन्दसि परिपन्थिपरिपरिणौ पर्यवस्थातरि 1889 90 अनुपद्यन्वेष्टा 1890 91 साक्षाद्द्रष्टरि संज्ञायाम् 1891. 92 क्षेत्रियच् परक्षेत्रे चिकित्स्यः 1892 93 इन्द्रियमिन्द्रलिङ्गमिन्द्रदृष्टमिन्द्रसृष्टमिन्द्रजुष्टमिन्द्रदत्तमिति वा 1893 94 तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतुप् 1894 95 रसादिभ्यश्च 1895 96 प्राणिस्थादातो लजन्यतरस्याम् 1903 97 सिध्मादिभ्यश्च 1904 98 वत्सांसाभ्यां कामबले 1905 99 फेनादिलच् च 1906 100 लोमादिपामादिपिच्छादिभ्यः शनेलचः 1907 101 प्रज्ञाश्रद्धार्चाभ्यो णः 1908. 102 तपःसहस्राभ्यां विनीनी 1909 103 अण् च 1910 104 सिकताशर्कराभ्यां च 1911 105 देशे लुबिलचौ च 1912 106 दन्त उन्नत उरच् 1913. 107 ऊषसुषिमुष्कमधो रः 1914 108 द्युद्रुभ्यां मः 1915 109 केशाद्वोऽन्यतरस्याम् 1916. 110 गाण्ड्यजगात्संज्ञायाम् 1917 111 काण्डाण्डादीरन्नीरचौ 1918. 112 रजःकृष्या-

12.

सुतिपरिषदो वलच् 1919 113 दन्तशिखात्संज्ञायाम् 1920 114 ज्योत्स्नातमिस्राशृङ्गिणोर्जस्विन्नूर्जस्वलगोमिन्मलिनमलीमसाः 1921 115 अत इनिठनौ 1922 116 व्रीह्यादिभ्यश्च 1923 117 तुन्दादिभ्य इलच्च 1924 118 एकगोपूर्वाट्ठञ् नित्यम् 1925 119 शतसहस्रान्ताच्च निष्कात् 1926 120 रूपादाहतप्रशंसयोर्यप् 1927 121 अस्मायामेधास्रजो विनिः 1928 122 बहुलं छन्दसि 3498 123 ऊर्णाया युस् 1929 124 वाचो ग्मिनिः 1930 125 आलजाटचौ बहुभाषिणि 1931 126 स्वामिन्नैश्वर्ये 1932 127 अर्शआदिभ्योऽच् 1933 128 द्वन्द्वोपतापगर्ह्यात्प्राणिस्थादिनिः 1934 129 वातातीसाराभ्यां कुक् च 1935 130 वयसि पूरणात् 1936 131 सुखादिभ्यश्च 1937 132 धर्मशीलवर्णान्ताच्च 1938 133 हस्ताज्जातौ 1939 134 वर्णाद्ब्रह्मचारिणि 1940 135 पुष्करादिभ्यो देशे 1941 136 बलादिभ्यो मतुबन्यतरस्याम् 1942 137 संज्ञायां मन्माभ्याम् 1943 138 कंशंभ्यां बभयुस्तितुतयसः 1944 139 तुन्दिवलिवटेर्भः 1945 140 अहंशुभमोर्युस् 1946.

CHAPTER 3.

1 प्राग्दिशो विभक्तिः 1947 2 किंसर्वनामबहुभ्योऽद्व्यादिभ्यः 1948 3 इदम इश् 1949. 4 एतेतौ रथोः 1950 5 एतदोऽन् 1951 6 सर्वस्य सोऽन्यतरस्यां दि 1952 7 पञ्चम्यास्तसिल् 1953 8 तसेश्च 1955 9 पर्यभिभ्यां च 1956 10 सप्तम्यास्त्रल् 1957 11 इदमो हः 1958 12 किमोऽत् 1959 13 वा ह च च्छन्दसि 1961 14 इतराभ्योऽपि दृश्यन्ते 1963 15 सर्वैकान्यकिंयत्तदः काले दा 1964 16 इदमो र्हिल् 1965 17 अधुना 1966 18 दानीं च 1967 19 तदो दा च 1968 20 तयोर्दार्हिलौ च च्छन्दसि 3499 21 अनद्यतने र्हिलन्यतरस्याम् 1969 22 सद्यःपरुत्परार्यैषमःपरेद्यव्यद्यपूर्वेद्युरन्येद्युरन्यतरेद्युरितरेद्युरपरेद्युरधरेद्युरुभयेद्युरुत्तरेद्युः 1970 23 प्रकारवचने थाल् 1971 24 इदमस्थमुः 1972 25 किमश्च 1973 26 था हेतौ च च्छन्दसि 3500. 27 दिक्शब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्यो दिग्देशकालेष्वस्तातिः 1974. 28 दक्षिणोत्तराभ्यामतसुच् 1978 29 विभाषा परावराभ्याम् 1979 30 अञ्चेर्लुक् 1980 31 उपर्युपरिष्टात् 1981 32 पश्चात् 1982. 33 पश्च पश्चा च च्छन्दसि 3501 34 उत्तराधरदक्षिणादातिः 1983 35 एनबन्यतरस्यामदूरेऽपञ्चम्याः 1984. 36 दक्षिणादाच् 1985 37 आहि च दूरे 1986 38 उत्तराच्च 1087. 39 पूर्वाधरावराणामसि पुरधवश्चैषाम् 1975 40 अस्ताति च 1976 41 विभाषावरस्य 1977 42 संख्याया विधार्थे धा 1988 43 अधिकरणविचाले च 1989 44 एकाद्धो ध्यमुञन्यतरस्याम् 1990 45 द्वित्र्योश्च धमुञ् 1991 46 एधाच्च 1992 47 याप्ये पाशप् 1993 48 पूरणाद्भागे तीयादन् 1994 49 प्रागेकादशभ्योऽच्छन्दसि 1995 50 षष्ठाष्टमाभ्यां ञ च 1996 51 मानपश्वङ्गयोः कन्लुकौ च 1997 52 एकादाकिनिच्चासहाये 1998 53 भूतपूर्वे चरट् 1999 54 षष्ठ्या रूप्य च 2000 55 अतिशायने तमबिष्ठनौ 2001. 56 तिङश्च 2002 57 द्विवचनविभज्योपपदे तरबीयसुनौ 2003 58 अजादी गुणवचनादेव 2006 59 तुश्छन्दसि 2007 60 प्रशस्यस्य श्रः 2009 61 ज्य च 2011 62 वृद्धस्य च 2014 63 अन्तिकबाढयोर्नेदसाधौ 2014 64 युवाल्पयोः कनन्यतरस्याम् 2019 65 विन्मतोर्लुक् 2020 66 प्रशंसायां रूपप् 2021 67 ईषदसमाप्तौ कल्पब्देश्यदेशीयरः 2022 68 विभाषा सुपो बहुच् पुरस्तात्तु 2023 69 प्रकारवचने जातीयर् 2024 70 प्रागिवात्कः 2025 71 अव्ययसर्वनाम्नामकच् प्राक् टेः 2026 72 कस्य च दः 2027 73 अज्ञाते 2028 74 कुत्सिते 2029 75 संज्ञायां कन् 2030. 76 अनुकम्पायाम् 2031 77 नीतौ च तद्युक्तात् 2032 78 बह्वचो मनुष्यनाम्नष्ठज्वा 2033. 79 घनिलचौ च 2034 80 प्राचामुपादेरडज्वुचौ च 2036 81 जातिनाम्नः कन् 2037. 82 अजिनान्तस्योत्तरपदलोपश्च 2039 83 ठाजादावूर्ध्वं द्वितीयादचः 2035. 84 शेवलसुपरिविशालवरुणार्यमादीनां तृतीयात्

शेवलसुपरिविशालवरुणार्यमादीनां तृतीयात् 2038 85 अल्पे 2040 86 ह्रस्वे 2041 87 संज्ञायां कन् 2042 88 कुटीशमीशुण्डाभ्यो रः 2043 89 कुत्वा डुपच् 2044 90 कासूगोणीभ्यां ष्टरच् 2045 91 वत्सोक्षाश्वर्षभेभ्यश्च तनुत्वे 2046 92 किंयत्तदो निर्धारणे द्वयोरेकस्य डतरच् 2047 93 वा बहूनां जातिपरिप्रश्ने डतमच् 2048 94 एकाच्च प्राचाम् 2049 95 अवक्षेपणे कन् 2050 96 इवे प्रतिकृतौ 2051 97 संज्ञायां च 2052 98 लुम्मनुष्ये 2053 99 जीविकार्थे चापण्ये 2054 100 देवपथादिभ्यश्च 2055 101 वस्तेर्ढञ् 2056 102 शिलाया ढः 2057 103 शाखादिभ्यो यः 2058 104 द्रव्यं च भव्ये 2059 105 कुशाग्राच्छः 2060 106 समासाच्च तद्विषयात् 2061 107 शर्करादिभ्योऽण् 2062 108 अङ्गुल्यादिभ्यष्ठक् 2063 109 एकशालायाष्ठजन्यतरस्याम् 2064. 110 कर्कलोहितादीकक् 2065 111 प्रत्नपूर्वविश्वेमात्थाल् छन्दसि 3502 112 पूगाञ्ञ्योऽग्रामणीपूर्वात् 2066 113 व्रातच्फञोरस्त्रियाम् 1100 114 आयुधजीविसङ्घाञ्ञ्यड्वाहीकेष्वब्राह्मणराजन्यात् 2067 115 वृकाट्टेण्यण् 2068 116 दामन्यादित्रिगर्तषष्ठाच्छः 2069 117 पर्श्वादियौधेयादिभ्योऽणञौ 2070 118 अभिजिद्विदभृच्छालावच्छिखावच्छमीवदूर्णावच्छ्रुमदणो यञ् 2071 119 ञ्याद्यस्तद्राजाः 2072.

CHAPTER 4.

1 पादशतस्य संख्यादेर्वीप्सायां वुन् लोपश्च 2073 2 दण्डव्यवसर्गयोश्च 2074 3 स्थूलादिभ्यः प्रकारवचने कन् 2075 4 अनत्यन्तगतौ क्तात् 2076 5 न सामिवचने 2077 6 बृहत्या आच्छादने 2078 7 अषडक्षाशितङ्ग्वलंकर्मालम्पुरुषाध्युत्तरपदात्खः 2079 8 विभाषाञ्चेरदिक्स्त्रियाम् 2080 9 जात्यन्ताच्छ बन्धुनि 2081 10 स्थानान्ताद्विभाषा सस्थानेनेति चेत् 2082 11 किमेत्तिङव्ययघादाम्वद्रव्यप्रकर्षे 2004 12 अमु च च्छन्दसि 3503 13 अनुगादिनष्ठक् 2083 14 णचः स्त्रियामञ् 3216 15 अणिनुणः 3219 16 विसारिणो मत्स्ये 2084 17 संख्यायाः क्रियाभ्यावृत्तिगणने कृत्वसुच् 2085 18 द्वित्रिचतुर्भ्यः सुच् 2086 19 एकस्य सकृच्च 2087 20 विभाषा बहोर्धाऽविप्रकृष्टकाले 2088 21 तत्प्रकृतवचने मयट् 2089 22 समूहवच्च बहुषु 2090 23 अनन्तावसथेतिहभेषजाञ्ञ्यः 2091 24 देवतान्तात्तादर्थ्ये यत् 2092 25 पादार्घाभ्यां च 2093 26 अतिथेर्ञ्यः 2094. 27 देवात्तल् 2095 28 अवेः कः 2096 29 यावादिभ्यः कन् 2097 30 लोहितान्मणौ 2098 31 वर्णे चानित्ये 2099 32 रक्ते 2100 33 कालाच्च 2101 34 विनयादिभ्यष्ठक् 2102. 35 वाचो व्याहृतार्थायाम् 2103 36 तद्युक्तात्कर्मणोऽण् 2104 37 ओषधेरजातौ 2105 38 प्रज्ञादिभ्यश्च 2106 39 मृदस्तिकन् 2107 40 सस्नौ प्रशंसायाम् 2108 41 वृकज्येष्ठाभ्यां तिल्तातिलौ च च्छन्दसि 3504 42 बह्वल्पार्थाच्छस्कारकादन्यतरस्याम् 2109 43 संख्यैकवचनाच्च वीप्सायाम् 2110. 44 प्रतियोगे पञ्चम्यास्तसिः 2111 45 अपादाने चाहीयरुहोः 2112 46 अतिग्रहाव्यथनक्षेपेष्वकर्तरि तृतीयायाः 2113 47 हीयमानपापयोगाच्च 2114 48 षष्ठ्या व्याश्रये 2115. 49 रोगाच्चापनयने 2116 50 अभूततद्भावे कृभ्वस्तियोगे संपद्यकर्तरि च्विः 2117 51 अरुर्मनश्चक्षुश्चेतोरहोरजसां लोपश्च 2121 52 विभाषा साति कार्त्स्न्ये 2122 53 अभिविधौ संपदा च 2124 54 तदधीनवचने 2125. 55 देये त्रा च 2126 56 देवमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्यो द्वितीयासप्तम्योर्बहुलम् 2127 57 अव्यक्तानुकरणाद्द्व्यजवरार्धादनितौ डाच् 2128 58 कृञो द्वितीयतृतीयशम्बबीजात्कृषौ 2129 59 संख्यायाश्च गुणान्तायाः 2130 60 समयाच्च यापनायाम् 2131. 61 सपत्रनिष्पत्रादतिव्यथने 2132 62 निष्कुलान्निष्कोषणे 2133 63 सुखप्रियादानुलोम्ये 2134. 64 दुःखात्प्रातिलोम्ये 2135 65 शूलात्पाके 2136 66 सत्यादशपथे 2137 67 मद्रात्परिवापणे 2138. 68 समासान्ताः 676 69 न पूजनात् 954. 70 किमः क्षेपे 955 71 नञस्तत्पुरुषात् 956. 72 पथो विभाषा 957 73 बहुव्रीहौ संख्येये डजबहुगणात् 851. 74

ऋक्पूरब्धूःपथामानक्षे 940 75 अच्प्रत्यन्ववपूर्वात्सामलोम्नः 943 76 अक्ष्णोऽदर्शनात् 944 77 अचतुरविचतुरसुचतुरस्त्रीपुंसधेन्वनडुहर्क्सामवाङ्मनसाक्षिभ्रुवदारगवोर्वष्ठीवपदष्ठीवनक्तंदिवरात्रिंदिवाहर्दिवसरजसनिःश्रेयसपुरुषायुषद्व्यायुषत्र्यायुषर्ग्यजुषजातोक्षमहोक्षवृद्धोक्षोपशुनगोष्ठश्वाः 945 78 ब्रह्महस्तिभ्यां वर्चसः 946 79 अवसमन्धेभ्यस्तमसः 947 80 श्वसो वसीयःश्रेयसः 948 81 अन्ववतप्ताद्रहसः 949 82 प्रतेरुरसः सप्तमीस्थात् 950 83 अनुगवमायामे 951 84 द्विस्तावा त्रिस्तावा वेदिः 952 85 उपसर्गादध्वनः 953 86 तत्पुरुषस्याङ्गुलेः संख्याव्ययादेः 786 87 अहःसर्वैकदेशसंख्यातपुण्याच्च रात्रेः 787 88 अह्नोऽह्न एतेभ्यः 790 89 न संख्यादेः समाहारे 793 90 उत्तमैकाभ्यां च 794 91 राजाहःसखिभ्यष्टच् 788 92 गोरतद्धितलुकि 729 93 अग्राख्यायामुरसः 795 94 अनोश्मायःसरसां जातिसंज्ञयोः 796 95 ग्रामकौटाभ्यां च तक्ष्णः 797 96 अतेः शुनः 798 97 उपमानादप्राणिषु 799 98 उत्तरमृगपूर्वाच्च सक्थ्नः 800 99 नावो द्विगोः 801. 100 अर्धाच्च 802 101 खार्याः प्राचाम् 803 102 द्वित्रिभ्यामञ्जलेः 804 103 अनसन्तान्नपुंसकाच्छन्दसि 3505 104 ब्रह्मणो जानपदाख्यायाम् 805 105 कुमहद्भ्यामन्यतरस्याम् 806 106 द्वन्द्वाच्चुदषहान्तात्समाहारे 930 107 अव्ययीभावे शरत्प्रभृतिभ्यः 677 108 अनश्च 678 109 नपुंसकादन्यतरस्याम् 680 110 नदीपौर्णमास्याग्रहायणीभ्यः 681 111 झयः 682 112 गिरेश्च सेनकस्य 683 113 बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णोः स्वाङ्गात्षच् 852 114 अङ्गुलेर्दारुणि 853 115 द्वित्रिभ्यां ष मूर्ध्नः 854 116 अप् पूरणीप्रमाण्योः 832 117 अन्तर्बहिर्भ्यां च लोम्नः 855 118 अञ्नासिकायाः संज्ञायां नसं चास्थूलात् 856 119 उपसर्गाच्च 858 120 सुप्रातसुश्वसुदिवशारिकुक्षचतुरश्रैणीपदाजपदप्रोष्ठपदाः 860 921 नञ्दुःसुभ्यो हलिसक्थ्योरन्यतरस्याम् 861. 122 नित्यमसिच्प्रजामेधयोः 862 123 बहुप्रजाश्छन्दसि 3506 124 धर्मादनिच् केवलात् 863 125 जम्भा सुहरिततृणसोमेभ्यः 864 126 दक्षिणेर्मा लुब्धयोगे 865 127 इच् कर्मव्यतिहारे 866 128 द्विदण्ड्यादिभ्यश्च 867 129 प्रसंभ्यां जानुनोर्ज्ञुः 868 130 ऊर्ध्वाद्विभाषा 869 131 ऊधसोऽनङ् 483 132 धनुषश्च 870 133 वा संज्ञायाम् 871 134 जायाया निङ् 872. 135 गन्धस्येदुत्पूतिसुसुरभिभ्यः 874. 136 अल्पाख्यायाम् 875. 137 उपमानाच्च 876 138 पादस्य लोपोऽहस्त्यादिभ्यः 377 139 कुम्भपदीषु च 878 140 संख्यासुपूर्वस्य 879. 141 वयसि दन्तस्य दतृ 880 142 छन्दसि च 3507 143 स्त्रियां संज्ञायाम् 881 144 विभाषा श्यावारोकाभ्याम् 882. 145 अग्रान्तशुद्धशुभ्रवृषवराहेभ्यश्च 883 146 ककुदस्यावस्थायां लोपः 884. 147 त्रिककुत्पर्वते 885 148 उद्विभ्यां काकुदस्य 886 149 पूर्णाद्विभाषा 887. 150 सुहृद्दुर्हृदौ मित्रामित्रयोः 848 151 उरःप्रभृतिभ्यः कप् 839. 152 इनः स्त्रियाम् 890. 143 नद्यृतश्च 833. 154 शेषाद्विभाषा 891 155 न संज्ञायाम् 893. 156 ईयसश्च 894 157 वन्दिते भ्रातुः 895. 158 ऋतश्छन्दसि 3508 159 नाडीतन्त्र्योः स्वाङ्गे 896 160 निष्प्रवाणिश्च 897.

END OF BOOK V.

———'o-.———

BOOK VI.

CHAPTER 1

1 एकाचो द्वे प्रथमस्य 2175 2 अजादेर्द्वितीयस्य 2176 3 न न्द्राः संयोगादयः 2446 4 पूर्वोऽभ्यासः 2178 5 उभे अभ्यस्तम् 426 6 जक्षित्यादयः षट् 128 7 तुजादीनां दीर्घोऽभ्यासस्य 3095 8 लिटि धातोरनभ्यासस्य 2177 9 सन्यङोः 2395. 10 श्लौ 2490. 11 चङि

2315. 12 दाश्वान्साह्वान्मीढ्वांश्च 3629 13 ष्यङः सम्प्रसारणं पुत्रपत्योस्तत्पुरुषे 1003 14 बन्धुनि
बहुव्रीहौ 1005. 15 वचिस्वपियजादीनां किति 2409 16 ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टिविचतिवृश्चतिपृ
च्छतिभृज्जतीनां ङिति च 2412 17 लिट्यभ्यासस्योभयेषाम् 2408 18 स्वापेश्चङि 2584 19
स्वपिस्यमिव्येञां यङि 2645 20 न वशः 2646 21 चायः की 2647 22 स्फायः स्फी निष्ठायाम्
3044 23 स्त्यः प्रपूर्वस्य 3033 24 द्रवमूर्तिस्पर्शयोः श्यः 3020 25 प्रतेश्च 3022 26 विभाषा-
ऽभ्यवपूर्वस्य 3023 27 शृतं पाके 3067. 28 प्यायः पी 3072 29 लिङ्यङोश्च 2327 30 विभाषा
श्वेः 2420 31 णौ च संश्चङोः 2601 32 ह्वः सम्प्रसारणम् 2586 33 अभ्यस्तस्य च 2417 34
बहुलं छन्दसि 3510 35 चायः की 3511. 36 अपस्पृधेथामानृचुरानृहुश्चिच्युषेतित्याजश्राताः
श्रितमाशीराशीर्तः 3512 37 न सम्प्रसारणे सम्प्रसारणम् 363 38 लिटि वयो यः 2413 39
वश्चास्यान्यतरस्यां किति 2414 40 वेञः 2415 41 ल्यपि च 3339 42 ज्यश्च 3340 43
व्यश्च 3341. 44 विभाषा परेः 3342 45 आदेच उपदेशेऽशिति 2370 46 न व्यो लिटि
2416 47 स्फुरतिस्फुलत्योर्घञि 3185 48 क्रीङ्जीनां णौ 2600 49 सिध्यतेरपारलौकिके
2602. 50 मीनातिमिनोतिदीङां ल्यपि च 2508 51 विभाषा लीयतेः 2509 52 खिदेश्छन्दसि
3513 53 अपगुरो णमुलि 3375 54 चिस्फुरोर्णौ 2569 55 प्रजने वीयतेः 2603 56
बिभेतेर्हेतुभये 2593 57 नित्यं स्मयतेः 2596 58 सृजिदृशोर्झल्यमकिति 2405 59 अनुदात्तस्य
चर्दुपधस्यान्यतरस्याम् 2402 60 शीर्षंश्छन्दसि 3514 61 ये च तद्धिते 1667 62 अचि
शीर्षः 1667 (or 3492) 63 पद्दन्नोमास्हृन्निशसन्यूषन्दोषन्यकञ्छकन्नुदन्नासञ्छस्प्रभृतिषु 228
64 धात्वादेः षः सः 2264 65 णो नः 2286 66 लोपो व्योर्वलि 873 67 वेरपृक्तस्य 375
68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात्सुतिस्यपृक्तं हल् 252 69 एङ्ह्रस्वात्संबुद्धेः 193 70 शेश्छन्दसि बहुलम्
3516 71 ह्रस्वस्य पिति कृति तुक् 2858 72 संहितायाम् 145 73 छे च 146 74 आङ्माङोश्च
147 75 दीर्घात् 148. 76 पदान्ताद्वा 149 77 इको यणचि 47 78 एचोऽयवायावः 61 79
वान्तो यि प्रत्यये 63 80 धातोस्तन्निमित्तस्यैव 64 61 क्षय्यजय्यौ शक्यार्थे 65 82 क्रय्यस्तदर्थे
66 83 भय्यप्रवय्ये च छन्दसि 3517 84 एकः पूर्वपरयोः 68 85 अन्तादिवच्च 75 86
षत्वतुकोरसिद्धः 3333 87 आद्गुणः 69 88 वृद्धिरेचि 72 89 एत्येधत्यूठ्सु 73 90 आटश्च
269 91 उपसर्गादृति धातौ 74 92 वा सुप्यापिशलेः 77 93 औतोऽम्शसोः 285 94 एङि
पररूपम् 78. 95 ओमाङोश्च 80 96 उस्यपदान्तात् 2214 97 अतो गुणे 191 98 अव्यक्ता
नुकरणस्यात इतौ 81 99 नाम्रेडितस्यान्त्यस्य तु वा 82. 100 नित्यमाम्रेडिते डाचि 2128
(or 3636) 101 अकः सवर्णे दीर्घः 85 102 प्रथमयोः पूर्वसवर्णः 164. 103 तस्माच्छसो नः
पुंसि 196 104 नादिचि 165 105 दीर्घाज्जसि च 239 106 वा छन्दसि 3515 107 अमि
पूर्वः 194 108 संप्रसारणाच्च 330. 109 एङः पदान्तादति 86 110 ङसिङसोश्च 246 111
ऋत उत् 279 112 ख्यत्यात्परस्य 255 113 अतो रोरप्लुतादप्लुते 163. 114 हशि च 166.
115 प्रकृत्यान्तःपादमव्यपरे 3518. 116 अव्यादवद्यादवक्रमुरव्रतायमवन्त्ववस्युषु च 3519 117
यजुष्युरः 3520 118 आपो जुषाणो वृष्णो वर्षिष्ठेऽम्बेऽम्बालेऽम्बिकेपूर्वे 3521 119 अङ्ग इत्यादौ
च 3522 120 अनुदात्ते च कुधपरे 3523 121 अवपथासि च 3524 122 सर्वत्र विभाषा गोः
87 123 अवङ् स्फोटायनस्य 88. 124 इन्द्रे च नित्यम् 89 125 प्लुतप्रगृह्या अचि 90. 126
आङोऽनुनासिकश्छन्दसि 3525 127 इकोऽसवर्णे शाकल्यस्य ह्रस्वश्च 91 128 ऋत्यकः 92 129
अप्लुतवदुपस्थिते 98 130 ई३ चाक्रवर्मणस्य 99 131 दिव उत् 337 132 एतत्तदोः सुलोपो-
ऽकोरनञ्समासे हलि 176. 133 स्यश्छन्दसि बहुलम् 3526 134 सोऽचि लोपे चेत्पादपूरणम्
177 135 सुट्कात्पूर्वः 2553 136 अडभ्यासव्यवायेऽपि 2539 (or 3698. 3699) 137
सम्पर्युपेभ्यः करोतौ भूषणे 2550 138 समवाये च 2551 139 उपात्प्रतियत्नवैकृतवाक्याध्याहारेषु
2552 140 किरतौ लवने 2539 141 हिंसाया प्रतेश्च 2540 142 अपाच्चतुष्पाच्छकुनिष्वा
लेखने 2688. 143 कुस्तुम्बुरूणि जातिः 1058 144 अपरस्पराः क्रियासातत्ये 1059 145

गोष्पदं सेवितासेवितप्रमाणेषु 1060 146 आस्पदं प्रतिष्ठायाम् 1061 147 आश्चर्यमनित्ये 1062 148 वर्चस्केऽवस्करः 1063 149 अपस्करो रथाङ्गम् 1064 150 विष्किरः शकुनौ वा 1065 151 ह्रस्वाच्चन्द्रोत्तरपदे मन्त्रे 3527 152 प्रतिष्कशश्च कशेः 1066 153 प्रस्कण्वहरिश्चन्द्रावृषी 1067 154 मस्करमस्करिणौ वेणुपरिव्राजकयोः 1068. 155 कास्तीराजस्तुन्दे नगरे 1069 156 कारस्करो वृक्षः 1070 (ग 205) 157 पारस्करप्रभृतीनि च संज्ञायाम् 1071 158 अनुदात्तं पदमेकवर्जम् 3650 159 कर्षात्वतो घञोऽन्त उदात्तः 3680 160 उञ्छादीनां च 3681 161 अनुदात्तस्य च यत्रोदात्तलोपः 3651 162 धातोः 3671 163 चितः 3710, 164 तद्धितस्य 3711 165 कितः 3712 166 तिसृभ्यो जसः 3713 167 चतुरः शसि 3682 168 सावेकाचस्तृतीयादिर्विभक्तिः 3714 169 अन्तोदात्तादुत्तरपदादन्यतरस्यामनित्यसमासे 3715 170 अञ्चेश्छन्दस्यसर्वनामस्थानम् 3716 171 ऊडिदम्पदाद्यप्पुम्रैद्युभ्यः 3717 172 अष्टनो दीर्घात् 3718 173 शतुरनुमो नद्यजादी 3719 174 उदात्तयणो हल्पूर्वात् 3720 175 नोङ्धात्वोः 3721. 176 ह्रस्वनुड्भ्यां मतुप् 3722 177 नामन्यतरस्याम् 3723 178 ङ्याश्छन्दसि बहुलम् 3724 179 षट्त्रिचतुर्भ्यो हलादिः 3725. 180 झल्युपोत्तमम् 3683. 181 विभाषा भाषायाम् 3684 182 न गोश्वन्साववर्णराडङ्क्रुङ्कृद्भ्यः 3726 183 दिवो झल् 3727. 184 नृ चान्यतरस्याम् 3728, 185 तित्स्वरितम् 3729 186 तास्यनुदात्तेन्ङिददुपदेशाल्लसार्वधातुकमनुदात्तमह्न्विङोः 3730 187 आदिः सिचोऽन्यतरस्याम् 3731 188 स्वपादिहिंसामच्यनिटि 3672 189 अभ्यस्तानामादिः 3673 190 अनुदात्ते च 674 191 सर्वस्य सुपि 3685 192 भीह्रीभृहुमदजनधनदरिद्राजागरां प्रत्ययात्पूर्वं पिति 3675 193 लिति 3676 194 आदिर्णमुल्यन्यतरस्याम् 3677 195 अचः कर्तृयकि 3678 196 थलि च सेटीडन्तो वा 3732 197 ञ्नित्यादिर्नित्यम् 3686 198 आमन्त्रितस्य च 3653 199 पथिमथोः सर्वनामस्थाने 3687 200 अन्तश्च तवै युगपत् 3688 201 क्षयो निवासे 3689 202 जयः करणम् 3690 203 वृषादीनां च 3691 204 संज्ञायामुपमानम् 3692 205 निष्ठा च द्व्यजनात् 3693 206 शुष्कधृष्टौ 3694 207 आशितः कर्ता 3695. 208 रिक्ते विभाषा 3696 209 जुष्टार्पिते च छन्दसि 3697 210 नित्यं मन्त्रे 3698 211 युष्मदस्मदोर्ङसि 3699. 212 ङयि च 3700. 213 यतोऽनावः 3701. 214 ईडवन्दवृशंसदुहां ण्यतः 3702 215 विभाषा वेण्विन्धानयोः 3703. 216 त्यागरागहासकुहश्वठक्रथानाम् 3704 217 उपोत्तमं रिति 3733 218 चङ्यन्यतरस्याम् 3679 219 मतोः पूर्वमात् संज्ञायां स्त्रियाम् 3705 220 अन्तोऽवत्याः 3706 221 ईवत्याः 3707. 222 चौ 3652. 223 समासस्य 3734.

CHAPTER 2.

1 बहुव्रीहौ प्रकृत्या पूर्वपदम् 3735 2 तत्पुरुषे तुल्यार्थतृतीयासप्तम्युपमानाव्ययद्वितीयाकृत्याः 3736. 3 वर्णो वर्णेष्वनेते 3737. 4 गाधलवणयोः प्रमाणे 3738. 5 दायाद्यं दायादे 3739. 6 प्रतिबन्धि चिरकृच्छ्रयोः 3740 7 पदेऽपदेशे 3743. 8 निवाते वातत्राणे 3742 9 शारदेऽनार्तवे 3743. 10 अध्वर्युकषाययोर्जातौ 3744. 11 सदृशप्रतिरूपयोः सादृश्ये 3745. 12 द्विगौ प्रमाणे 3746. 13 गन्तव्यपण्यं वाणिजे 3747 14 मात्रोपज्ञोपक्रमच्छाये नपुंसके 3748 15 सुखप्रिययोर्हिते 3749. 16 प्रीतौ च 3750 17 स्वं स्वामिनि 3751. 18 पत्यावैश्वर्ये 3752 19 न भूवाक्चिद्दिधिषु 3753 20 वा भुवनम् 3754 21 आशङ्काबाधनेदीयस्सु संभावने 3755. 22 पूर्वे भूतपूर्वे 3756. 23 सविधसनीडसमर्यादसवेशसदेशेषु सामीप्ये 3757. 24 विस्पष्टादीनि गुणवचनेषु 3758 25 श्रज्यावमकन्पापवत्सु भावे कर्मधारये 3769 26 कुमारश्च 3760. 27 आदिः प्रत्येनसि 3761 28 पूगेष्वन्यतरस्याम् 3764. 29 इगन्तकालकपालभगालशरावेषु द्विगौ 3763 30 बह्वन्यतरस्याम् 2764. 31 दिष्टिवितस्त्योश्च 3765. 32 सप्तमी सिद्धशुष्कपक्वबन्धेष्वकालात् 3766

33 परिप्रत्युपापा वर्ज्यमानाहोरात्रावयवेषु 3767 34 राजन्यबहुवचनद्वन्द्वेऽन्धकवृष्णिषु 3768 35 संख्या 3769 36 आचार्योपसर्जनश्चान्तेवासी 3770 37 कार्तकौजपादयश्च 3771 38 महान्व्रीह्यपराह्णगृष्टीष्वासजाबालभारभारतहैलिहिलरौरवप्रवृद्धेषु 3772 39 क्षुल्लकश्च वैश्वदेवे 3773 40 उष्ट्रः सादिवाम्योः 3774 41 गौः सादसादिसारथिषु 3775 42 कुरुगार्हपतरिक्तगुर्वसूतजरत्यश्लीलदृढरूपा पारेवडवा तैतिलकद्रूः पण्यकम्बलो दासीभाराणां च 3776 43 चतुर्थी तदर्थे 3777 44 अर्थे 3778 45 क्ते च 3779, 46 कर्मधारयेऽनिष्ठा 3780 47 अहीने द्वितीया 3781 48 तृतीया कर्मणि 3782 49 गतिरनन्तरः 3783 50 तादौ च निति कृत्यतौ 3784 51 तवै चान्तश्च युगपत् 3785 52 अनिगन्तोऽञ्चतौ वप्रत्यये 3786 53 न्यधी च 3787 54 ईषदन्यतरस्याम् 3788 55 हिरण्यपरिमाणं धने 3789 56 प्रथमोऽचिरोपसम्पत्तौ 3790 57 कतरकतमौ कर्मधारये 3791 58 आर्यो ब्राह्मणकुमारयोः 3792 59 राजा च 3793 99 षष्ठी प्रत्येनसि 3794 61 क्ते नित्यार्थे 3795 62 ग्रामः शिल्पिनि 3796 63 राजा च प्रशंसायाम् 3797 64 आदिरुदात्तः 3798 65 सप्तमीहारिणौ धर्म्येऽहरणे 3799 66 युक्ते च 3800 67 विभाषाध्यक्षे 3801 68 पापं च शिल्पिनि 3802 69 गोत्रान्तेवासिमाणवब्राह्मणेषु क्षेपे 3803 70 अङ्गानि मैरेये 3804 71 भक्ताख्यास्तदर्थेषु 3805 72 गोबिडालसिंहसैन्धवेषूपमाने 3806 73 अके जीविकार्थे 3807 74 प्राचां क्रीडायाम् 3808 75 अणि नियुक्ते 3809 76 शिल्पिनि चाकृञः 3810 77 संज्ञायां च 3811 78 गोतन्तियवं पाले 3812 79 णिनि 3813 80 उपमानं शब्दार्थप्रकृतावेव 3814. 81 युक्तारोह्यादयश्च 3815 82 दीर्घकाशतुषभ्राष्ट्रवटं जे 3816 83 अन्त्यात्पूर्वं बह्वचः 3817 84 ग्रामेऽनिवसन्तः 3818 15 घोषादिषु च 3819 26 छात्र्यादयः शालायाम् 3820. 87 प्रस्थेऽवृद्धमकर्क्यादीनाम् 3821 88 मालादीनां च 3822 89 अमहन्नवं नगरेऽनुदीचाम् 3823 90 अर्मे चावर्णं द्व्यच्त्र्यच् 3824 91 न भूताधिकसंजीवमद्राश्मकज्जलम् 3825 92 अन्तः 3826 93 सर्वं गुणकार्त्स्न्ये 3827 94 संज्ञायां गिरिनिकाययोः 3828 95 कुमार्यां वयसि 3829 96 उदकेऽकेवले 3830 97 द्विगौ क्रतौ 3831 98 सभायां नपुंसके 3832 99 पुरे प्राचाम् 3833 100 अरिष्टगौडपूर्वे च 3834 101 न हास्तिनफलकमार्देयाः 3835 102 कुसूलकूपकुम्भशालं बिले 3836 103 दिक्शब्दा ग्रामजनपदाख्यानचानराटेषु 3837 104 आचार्योपसर्जनश्चान्तेवासिनि 3838 105 उत्तरपदवृद्धौ सर्वं च 3839 106 बहुव्रीहौ विश्वं संज्ञायाम् 3840 107 उदराश्वेषुषु 3841 108 क्षेपे 3842 109 नदी बन्धुनि 3843 110 निष्ठोपसर्गपूर्वमन्यतरस्याम् 3844 111 उत्तरपदादिः 3845 112 कर्णो वर्णलक्षणात् 3846 113 संज्ञौपम्ययोश्च 3847. 114 कण्ठपृष्ठग्रीवाजङ्घं च 3848 115 शृङ्गमवस्थायां च 3849 116 नञो जरमरमित्रमृताः 3850 117 सोर्मनसी अलोमोषसी 3851 118 क्रत्वादयश्च 3852 119 आद्युदात्तं द्व्यच्छन्दसि 3853 120 वीरवीर्यौ च 3854 121 कूलतीरतूलमूलशालाक्षसममव्ययीभावे 3855 122 कंसमन्थशूर्पपाय्यकाण्डं द्विगौ 3856 123 तत्पुरुषे शालायां नपुंसके 3857 124 कन्था च 3858 125 आदिश्चिहणादीनाम् 3859 126 चेलखेटकटुककाण्डं गर्हायाम् 3860 127 चीरमुपमानम् 3861 128 पललसूपशाकं मिश्रे 3862 129 कूलसूदस्थलकर्षाः संज्ञायाम् 3863 130 अकर्मधारये राज्यम् 3864 131 वर्ग्यादयश्च 3865 132 पुत्रः पुम्भ्यः 3866 133 नाचार्यराजर्त्विक्संयुक्तज्ञात्याख्येभ्यः 3867. 134 चूर्णादीन्यप्राणिषष्ठ्याः 3868 135 षट् च काण्डादीनि 3809 136 कुण्डं वनम् 3870 137 प्रकृत्या भगालम् 3871 138 शितेर्नित्याबह्वज्बहुव्रीहावभसत् 3872 139 गतिकारकोपपदात्कृत् 3873 140 उभे वनस्पत्यादिषु युगपत् 3874 141 देवताद्वन्द्वे च 3875 142 नोत्तरपदेऽनुदात्तादावपृथिवीरुद्रपूषमन्थिषु 3876 143 अन्तः 3877 144 थाथघञ्क्ताजबित्रकाणाम् 3878 145 सूपमानात्क्तः 3879 146 संज्ञायामनाचितादीनाम् 3880 147 प्रवृद्धादीनां च 3881 148 कारकाद्दत्तश्रुतयोरेवाशिषि 3882 149 इत्थम्भूतेन कृतमिति च 3883 150 अनो भावकर्मवचनः 3884 151 मन्क्तिन्व्याख्यानशयनासनस्थानयाजकादिक्रीताः 3885 152 सप्तम्याः

पुण्यम् 3886 153 ऊनार्थकलहं तृतीयायाः 3887 154 मिश्रं चानुपसर्गमसन्धौ 3888 155 नञो गुणप्रतिषेधे सम्पाद्यर्हहितालमर्थास्तद्धिताः 3889 155 ययतोश्चातदर्थे 3890 157 अच्कावशक्तौ 3891 158 आक्रोशे च 3892 159 संज्ञायाम् 3893. 160 कृत्योकेष्णुच्चार्वादयश्च 3894 161 विभाषा तृन्नन्नतीक्ष्णशुचिषु 3895 162 बहुव्रीहाविदमेतत्तद्भ्यः प्रथमपूरणयोः क्रियागणने 3896 163 संख्यायाः स्तनः 3897 164 विभाषा छन्दसि 3898 165 संज्ञायां मित्राजिनयोः 3899 166 व्यवायिनोऽन्तरम् 3900 167 मुखं स्वाङ्गम् 3901 168 नाव्ययदिक्शब्दगोमहत्स्थूलमुष्टिपृथुवत्सेभ्यः 3902 169 निष्ठोपमानादन्यतरस्याम् 3903 170 जातिकालसुखादिभ्योऽनाच्छादनात्क्तोऽकृतमितप्रतिपन्नाः 3904 171 वा जाते 3905 172 नञ्सुभ्याम् 3906 173 कपि पूर्वम् 3907 174 ह्रस्वान्तेऽन्त्यात्पूर्वम् 3908 175 बहोर्नञ्वदुत्तरपदभूम्नि 3909 176 न गुणादयोऽवयवाः 3910 177 उपसर्गात्स्वाङ्गं ध्रुवमपर्शु 3911 178 वनं समासे 3912 179 अन्तः 3913 180 अन्तश्च 3914 181 न निविभ्याम् 3915 182, परेरभितोभावि मण्डलम् 3916 183 प्रादस्वाङ्गं संज्ञायाम् 3917 184 निरुदकादीनि च 3918 185 अभेर्मुखम् 3919 186 अपाच्च 3920 187 स्फिगपूतवीणाञ्जोऽध्वकुक्षिसीरनामनाम च 3921 188 अधेरुपरिस्थम् 3922 189 अनोरप्रधानकनीयसी 3923 190 पुरुषश्चान्वादिष्टः 3924. 191 अतेरकृत्पदे 3925 192 नेरनिधाने 3926 193 प्रतेरंश्वादयस्तत्पुरुषे 3927 194 उपाद्द्व्यजजिनमगौरादयः 3928 195 सोरवक्षेपणे 3929 196 विभाषोत्पुच्छे 3930 197 द्वित्रिभ्यां पाद्दन्मूर्धसु बहुव्रीहौ 3931 198 सक्थं चाक्रान्तात् 3932. 199 परादिश्छन्दसि बहुलम् 3933.

CHAPTER 3.

1 अलुगुत्तरपदे 958 2 पञ्चम्याः स्तोकादिभ्यः 959 3 ओजःसहोऽम्भस्तमसस्तृतीयायाः 960 4 मनसः संज्ञायाम् 961 5 आज्ञायिनि च 962 6 आत्मनश्च पूरणे 963 7 वैयाकरणाख्यायां चतुर्थ्याः 964 8 परस्य च 965. 9 हलदन्तात्सप्तम्याः संज्ञायाम् 966 10 कारनाम्नि च प्राचां हलादौ 968 11 मध्याद्गुरौ 969 12 अमूर्धमस्तकात्स्वाङ्गादकामे 970 13 बन्धे च विभाषा 971 14 तत्पुरुषे कृति बहुलम् 972, 15 प्रावृट्शरत्कालदिवां जे 973. 86 विभाषा वर्षक्षरशरवरात् 974 17 घकालतनेषु कालनाम्नः 975 18 शयवासवासिष्वकालात् 976 19 नेन्सिद्धबध्नातिषु च 977 20 स्थे च भाषायाम् 978 21 षष्ठ्या आक्रोशे 979 22 पुत्रेऽन्यतरस्याम् 980 23 ऋतो विद्यायोनिसम्बन्धेभ्यः 981 24 विभाषा स्वसृपत्योः 982 25 आनङृतो द्वन्द्वे 921 26 देवताद्वन्द्वे च 922 27 ईदग्नेः सोमवरुणयोः 923 28 इद्वृद्धौ 925 29 दिवो द्यावा 926 30 दिवसश्च पृथिव्याम् 927 31 उषासोषसः 928 32 मातरपितरावुदीचाम् 929 33 पितरामातरा च च्छन्दसि 3528 34 स्त्रियाः पुंवद्भाषितपुंस्कादनूङ् समानाधिकरणे स्त्रियामपूरणीप्रियादिषु 831 35 तसिलादिष्वाकृत्वसुचः 836 36 क्यङ्मानिनोश्च 837 37 न कोपधायाः 838 38 संज्ञापूरण्योश्च 839 39 वृद्धिनिमित्तस्य च तद्धितस्यारक्तविकारे 840 40 स्वाङ्गाच्चेतोऽमानिनि 841 41 जातेश्च 842 42 पुंवत्कर्मधारयजातीयदेशीयेषु 740 43 घरूपकल्पचेलड्ब्रुवगोत्रमतहतेषु ङ्योऽनेकाचो ह्रस्वः 985 44 नद्याः शेषस्यान्यतरस्याम् 986 45 उगितश्च 987 46 आन्महतः समानाधिकरणजातीययोः 807 47 द्व्यष्टनः संख्यायामबहुव्रीह्यशीत्योः 808 48 त्रेस्त्रयः 809 49 विभाषा चत्वारिंशत्प्रभृतौ सर्वेषाम् 810 50 हृदयस्य हृल्लेखयदण्लासेषु 988 51 वा शोकष्यञ्रोगेषु 989, 52 पादस्य पदाज्यातिगोपहतेषु 990 53 पद्यत्यतदर्थे 991 54 हिमकाषिहतिषु च 992 55 ऋचः शे 993 56 वा घोषमिश्रशब्देषु 994 57 उदकस्योदः संज्ञायाम् 995 58 पेषंवासवाहनधिषु च 996 59 एकहलादौ पूरयितव्येऽन्यतरस्याम् 997 60 मन्थौदनसक्तुबिन्दुवज्रभारहारवीवधगाहेषु च 998. 61 इको ह्रस्वोऽङ्यो गालवस्य 999. 62

एक तद्धिते च 1000 63 ङ्यापोः संज्ञाछन्दसोर्बहुलम् 1001 64 त्वे च 1002 65 इष्टकेषी-
कामालानां चिततूलभारिषु 1006 66 खित्यनव्ययस्य 2943 67 अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम् 2942
68 इच एकाचोऽम्प्रत्ययवच्च 2994 69 वाचंयमपुरंदरौ च 2957 70 कारे सत्यागदस्य 1007
71 श्येनतिलस्य पाते ञे 1268 72 रात्रेः कृति विभाषा 1008 73 नलोपो नञः 757 74
तस्मान्नुडचि 758 75 नभ्राण्नपान्नवेदानासत्यानमुचिनकुलनखनपुंसकनक्षत्रनक्रनाकेषु प्रकृत्या 759
76 एकादिश्चैकस्य चादुक् 811 77 नगोऽप्राणिष्वन्यतरस्याम् 760 78 सहस्य सः संज्ञायाम् 1009
79 ग्रन्थान्ताधिके च 1010 80 द्वितीये चानुपाख्ये 1011 81 अव्ययीभावे चाकाले 660 82
वोपसर्जनस्य 849 83 प्रकृत्याशिष्यगोवत्सहलेषु 850 84 समानस्य छन्दस्यमूर्धप्रभृत्युदर्केषु
1012 85 ज्योतिर्जनपदरात्रिनाभिनामगोत्ररूपस्थानवर्णवयोवचनबन्धुषु 1013 86 चरणे
ब्रह्मचारिणि 1014 87 तीर्थे ये 1015 88 विभाषोदरे 1016 89 दृग्दृशवतुषु 1017 90
इदंकिमोरीश्की 1018 91 आ सर्वनाम्नः 430 92 विष्वग्देवयोश्च टेरद्र्यञ्चतावप्रत्यये 418 93
समः समि 421 94 तिरसस्तिर्यलोपे 423 95 सहस्य सध्रिः 422 96 सध मादस्थयोश्छन्दसि
3529 97 द्व्यन्तरुपसर्गेभ्योऽप ईत् 941 98 ऊदनोर्देशे 942 99 अषष्ठ्यतृतीयास्थस्यान्यस्य
दुगाशीराशास्थास्थितोत्सुकोतिकारकरागच्छेषु 1025 100 अर्थे विभाषा 1026 101 कोः
कत्तत्पुरुषेऽचि 1027 102 रथवदयोश्च 1028 103 तृणे च जातौ 1029 104 का पथ्यक्षयोः
1030 105 ईषदर्थे 1031 106 विभाषा पुरुषे 1032 107 कवं चोष्णे 1033 108 पथि च
छन्दसि 3530 109 पृषोदरादीनि यथोपदिष्टम् 1034 110 संख्याविसायपूर्वस्याह्नस्याहन्नन्यतरस्यां
ङौ 238 111 ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः 174 112 सहिवहोरोदवर्णस्य 2357 113 साढ्यै
साढ्वा साढेति निगमे 3531 114 संहितायाम् 1035 115 कर्णे लक्षणस्याविष्टाष्टपञ्चमणिभिन्न-
च्छिन्नच्छिद्रस्रुवस्वस्तिकस्य 1036 116 नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिषु क्वौ 1037 117
वनगिर्योः संज्ञायां कोटरकिंशुलकादीनाम् 1038 118 वले 1040 119 मतौ बह्वचोऽनजिरादीनाम्
1041 120 शरादीनां च 1042 121 इको वहेऽपीलोः 1043 122 उपसर्गस्य घञ्यमनुष्ये
बहुलम् 1044 123 इकः काशे 1045 124 दस्ति 3079 125 अष्टनः संज्ञायाम् 1046 126
छन्दसि च 3532 127 चितेः कपि 1047 128 विश्वस्य वसुराटोः 379 129 नरे संज्ञायाम्
1048 130 मित्रे चर्षौ 1049 131 मन्त्रे सोमाश्वेन्द्रियविश्वदेव्यस्य मतौ 3533 132 ओषधेश्च
विभक्तावप्रथमायाम् 3534 133 ऋचि तुनुघमक्षुतङ्कुत्रोरुष्याणाम् 3535 134 इकः सुञि 3536
135 द्व्यचोऽतस्तिङः 3537 136 निपातस्य च 3538 137 अन्येषामपि दृश्यते 3539 138
चौ 417 139 संप्रसारणस्य 1004

CHAPTER 4.

1 अङ्गस्य 200 2 हलः 2559 3 नामि 209 4 न तिसृचतसृ 300 5 छन्दस्युभयथा 3540.
6 नृ च 283 7 नोपधायाः 370. 8 सर्वनामस्थाने चासंबुद्धौ 25) 9 वा षपूर्वस्य निगमे 3541
10 सान्तमहतः संयोगस्य 317 11 अप्तृन्तृच्स्वसृनप्तृनेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्तॄणाम् 277 12
इन्हन्पूषार्यम्णां शौ 356 13 सौ च 357 14 अत्वसन्तस्य चाधातोः 425 15 अनुनासिकस्य
क्विझलोः क्ङिति 2666 16 अज्झनगमां सनि 2614 17 तनोतेर्विभाषा 2622 18 क्रमश्च
क्त्वि 3329 19 च्छ्वोः शूडनुनासिके च 2561 20 ज्वरत्वरश्रिव्यविमवामुपधायाश्च 2654 21
राल्लोपः 2655 22 असिद्धवदत्राभात् 2183 23 श्नान्नलोपः 2544 24 अनिदितां हल
उपधायाः क्ङिति 415 25 दंशसञ्जस्वञ्जां शपि 2396 26 रञ्जेश्च 2397 27 घञि च भाव
करणयोः 3189 28 स्यदो जवे 3186. 29 अवोदैधौद्मप्रश्रथहिमश्रथाः 3187 30 नाञ्चेः
पूजायाम् 424 31 क्त्वि स्कन्दिस्यन्दोः 3321. 32 जान्तनशां विभाषा 3330. 33 भञ्जेश्च चिणि

2764 34 शास इदङ्हलोः 2486 35 शा हौ 2487 36 हन्तेर्जः 2431. 37 अनुदात्तोपदेश-
वनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपो झलि क्ङिति 2428 38 वा ल्यपि 3334. 39 न क्तिचि
दीर्घश्च 3314 40 गमः क्वौ 2986. 41 विड्वनोरनुनासिकस्यात् 2982 42 जनसनखनां सञ्झलोः
2504. 43 ये विभाषा 2319 44 तनोतेर्यकि 2759 45 सनः क्तिचि लोपश्चास्यान्यतरस्याम्
3315 46 आर्धधातुके 2307. 47 भ्रस्जो रोपधयो रमन्यतरस्याम् 2535 48 अतो लोपः
2308 49 यस्य हलः 2631 50 क्यस्य विभाषा 2660 51 णेरनिटि 2313 62 निष्ठायां सेटि
3057 53 जनिता मन्त्रे 3542. 54 शमिता यज्ञे 3543. 55 अयामन्ताल्वाय्येत्न्विष्णुषु 2311.
56 ल्यपि लघुपूर्वात् 3336 57 विभाषापः 3337. 58 युप्लुवोर्दीर्घश्छन्दसि 3544 59 क्षियः
3338 60 निष्ठायामण्यदर्थे 3014 61 वाक्रोशदैन्ययोः 3081 62 स्यसिच्सीयुट्तासिषु भाव-
कर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च 2757 63 दीङो युडचि क्ङिति 2507 64 आतो
लोप इटि च 2372 65 ईद्यति 2843. 66 घुमास्थागापाजहातिसां हलि 2462 67
एर्लिङि 2374 68 वान्यस्य संयोगादेः 2378 69 न ल्यपि 3335 70 मयतेरिदन्यतरस्याम्
3318 71 लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः 2206 72 आडजादीनाम् 2254 73 छन्दस्यपि दृश्यते 3545.
74 न माङ्योगे 2228 75 बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेऽपि 3546 76 इरयो रे 3547 77 अचि
श्नुधातुभ्रुवां य्वोरियङुवङौ 271 78 अभ्यासस्यासवर्णे 2290 79 स्त्रियाः 301 80 वाम्शसोः
302 81 इणो यण् 2455 82 एरनेकाचोऽसंयोगपूर्वस्य 272. 83 ओः सुपि 281 84 वर्षाभ्वश्च
282 85 न भूसुधियोः 273 86 छन्दस्युभयथा 3548 87 हुश्नुवोः सार्वधातुके 2387 88 भुवो
वुग्लुङ्लिटोः 2174 89 ऊदुपधाया गोहः 2364 90 दोषो णौ 2604 91 वा चित्तविरागे
2605 92 मितां ह्रस्वः 2568 93 चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम् 2762 94 खचि ह्रस्वः 2955.
95 ह्लादो निष्ठायाम् 3073. 96 छादेर्घेऽद्व्युपसर्गस्य 3297 97 इस्मन्त्रन्क्विषु च 2985 98
गमहनजनखनघसां लोपः क्ङित्यनङि 2363 99 तनिपत्योश्छन्दसि 3549 100 घसिभसोर्हलि
च 3550 101 हुझल्भ्यो हेर्धिः 2425 102 श्रुशृणुपॄकृवृभ्यश्छन्दसि 3551 103 अङितश्च
3553 104 चिणो लुक् 2329 105 अतो हेः 2202 106 उतश्च प्रत्ययादसंयोगपूर्वात् 2334.
107 लोपश्चास्यान्यतरस्यां म्वोः 2343 108 नित्यं करोतेः 2548. 109 ये च 2549 110 अत
उत्सार्वधातुके 2467 111 श्नसोरल्लोपः 2469 112 श्नाभ्यस्तयोरातः 2483 113 ई हल्यघोः
2497 114 इद्दरिद्रस्य 2482 115 भियोऽन्यतरस्याम् 2492 116 जहातेश्च 2498 117
आ च हौ 2499 118 लोपो यि 2500 119 घ्वसोरेद्धावभ्यासलोपश्च 2471. 120 अत एकहल्-
मध्येऽनादेशादेर्लिटि 2260 121 थलि च सेटि 2261. 122 तॄफलभजत्रपश्च 2301. 123 राधो
हिंसायाम् 2532 124 वा जॄभ्रमुत्रसाम् 2356 125 फणां च सप्तानाम् 2354 126 न शसदद-
वादिगुणानाम् 2263 127 अर्वणस्त्रसावनञः 364. 128 मघवा बहुलम् 360. 129 भस्य 233.
130 पादः पत् 414 131 वसोः सम्प्रसारणम् 435 132 वाह ऊठ् 329 133 श्वयुवमघोनामतद्धिते
362. 134 अल्लोपोऽनः 234 135 षपूर्वहन्धृतराज्ञामणि 1160 136 विभाषा ङिश्योः 237.
137 न संयोगाद्वमन्तात् 355 138 अचः 416 139 उद ईत् 420. 140 आतो धातोः 240
141 मन्त्रेष्वाङ्यादेरात्मनः 3554 142 ति विंशतेर्डिति 844 143 टेः 316 144 नस्तद्धिते
679 145 अह्नष्टखोरेव 789. 146 ओर्गुणः 847. 147 ढे लोपोऽकद्र्वाः 1142 148 यस्येति
च 311 149 सूर्यतिष्यागस्त्यमत्स्यानां य उपधायाः 499 150 हलस्तद्धितस्य 472. 151
आपत्यस्य च तद्धितेऽनाति 1082 152 क्यच्व्योश्च 2119 153 बिल्वकादिभ्यश्छस्य लुक् 1311.
154 तुरिष्ठेमेयस्सु 2008 155 टेः 1786 156 स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्राणां यणादि परं पूर्वस्य च
गुणः 2015 157 प्रियस्थिरस्फिरोरुबहुलगुरुवृद्धतृप्रदीर्घवृन्दारकाणां प्रस्थस्फवर्बंहिगर्वर्षित्रब्द्राघि-
वृन्दाः 2016 158 बहोर्लोपो भू च बहोः 2017 159 इष्ठस्य यिट् च 2018. 160 ज्यादादीयसः
2012 161 र ऋतो हलादेर्लघोः 1785 162 विभाषर्जोश्छन्दसि 3555 163 प्रकृत्यैकाच्
2010 164 इनण्यनपत्ये 1245. 165 गाथिविदथिकेशिगणिपणिनश्च 1275. 166 संयोगादिश्च

चतुरनडुहोरामुदात्तः 331 99 अम् संबुद्धौ 333 100 ॠत इद्धातोः 2390 101 उपधायाश्च 2571 102 उदोष्ठ्यपूर्वस्य 2194 103 बहुलं छन्दसि 3578

CHAPTER 2

1 सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु 2297 2 अतो र्लान्तस्य 2330 3 वदव्रजहलन्तस्याचः 2267 4 नेटि 2268 5 ह्म्यन्तक्षणश्वसजागृणिश्व्येदिताम् 2299 6 ऊर्णोतेर्विभाषा 2449 7 अतो हलादेर्लघोः 2284 8 नेड्वशि कृति 2981 9 तितुत्रतथसिसुसरकसेषु च 3163 10 एकाच उपदेशेऽनुदात्तात् 2246 11 श्र्युकः किति 2381 12 सनि ग्रहगुहोश्च 2610 13 कृसृभृवृस्तुद्रुस्रुश्रुवो लिटि 2295 14 श्वीदितो निष्ठायाम् 3039 15 यस्य विभाषा 3025 16 आदितश्च 3036. 17 विभाषा भावादिकर्मणोः 3054 18 क्षुब्धस्वान्तध्वान्तलग्नम्लिष्टविरिब्धफाण्टबाढानि मन्थमनस्तमःसक्ताविस्पष्टस्वरानायासभृशेषु 3058. 19 धृषिशसी वैयात्ये 3059 20 दृढः स्थूलबलयोः 30 0 21 प्रभौ परिवृढः 3061 22 कृच्छ्रगहनयोः कषः 3062 23 घुषिरविशब्दने 3063 24 अर्देः संनिविभ्यः 3064 25 अभेश्चाविदूर्ये 3065 26 णेरध्ययने वृत्तम् 3066 27 वा दान्तशान्तपूर्णदस्तस्पष्टच्छन्नज्ञप्ताः 3068 28 रुष्यमत्वरसंघुषास्वनाम् 3069 29 हृषेर्लोमसु 3070 30 अपचितश्च 3071 31 ह्रु ह्वरेश्छन्दसि 3579 32 अपरिह्वृताश्च 3580 33 सोमे ह्वरितः 3581 34 ग्रसितस्कभितस्तभितोत्तभितचत्तविकस्ता विशस्तृशंस्तृशास्तृतरुतृतरूतृवरुतृवरूतृवरुत्रीरुज्ज्वलितिक्षरितिक्षमितिवमित्यमितीति च 3582 35 आर्धधातुकस्येड्वलादेः 2184 36 स्नुक्रमोरनात्मनेपदनिमित्ते 2323 37 ग्रहोऽलिटि दीर्घः 2562 38 वॄतो वा 2391 39 न लिङि 2529 40 सिचि च परस्मैपदेषु 2392 41 इट् सनि वा 2525 42 लिङ्सिचोरात्मनेपदेषु 2528 43 ऋतश्च संयोगादेः 2526 44 स्वरतिसूतिसूयतिधूञूदितो वा 2279 45 रधादिभ्यश्च 2515 46 निरः कुषः 2560 47 इण्निष्ठायाम् 3045 48 तीषसहलुभरुषरिषः 2340 49 सनीवन्तर्धभ्रस्जदम्भुश्रिस्वृयूर्णुभरज्ञपिसनाम् 2618 50 क्लिशः क्त्वानिष्ठयोः 3049 51 पूङश्च 3050 52 वसतिक्षुधोरिट् 3046 53 अञ्चेः पूजायाम् 3047 54 लुभो विमोहने 3048 55 जॄव्रश्च्योः क्त्वि 3327. 56 उदितो वा 3328 57 सेऽसिचि कृतचृतच्छृदतृदनृतः 2506 58 गमेरिट् परस्मैपदेषु 2401. 59 न वृद्भ्यश्चतुर्भ्यः 2348 60 तासि च कॢपः 2352 61 अचस्तास्वत्थल्यनिटो नित्यम् 2294 62 उपदेशेऽत्वतः 2295 63 ऋतो भारद्वाजस्य 2296. 64 बभूथाततन्थजगृम्भववर्थेति निगमे 2527 65 विभाषा सृजिदृशोः 2404 66 इडत्त्यर्तिव्ययतीनाम् 2384 67 वस्वेकाजाद्घसाम् 3096 68 विभाषा गमहनविदविशाम् 3099 69 सनिंससनिवांसम् 3583 70 ऋद्धनोः स्ये 2366 71 अञ्जेः सिचि 2546 72 स्तुसुधूञ्भ्यः परस्मैपदेषु 2385 73 यमरमनमातां सक् च 2377 74 स्मिपूङ्रञ्ज्वशां सनि 2626 75 किरश्च पञ्चभ्यः 2611 76 रुदादिभ्यः सार्वधातुके 2474. 77 ईशः से 2439 78 ईडजनोर्ध्वे च 2440 79 लिङः सलोपोऽनन्त्यस्य 2211 80 अतो येयः 2212 81 आतो ङितः 2235 82 आने मुक् 3101 83 ईदासः 3104 84 अष्टन आ विभक्तौ 371 85 रायो हलि 286 86 युष्मदस्मदोरनादेशे 393. 87 द्वितीयायां च 390 88 प्रथमायाश्च द्विवचने भाषायाम् 387 89 योऽचि 392 90 शेषे लोपः 385 91 मपर्यन्तस्य 383 92 युवावौ द्विवचने 386 93 यूयवयौ जसि 388 94 त्वाहौ सौ 381 95 तुभ्यमह्यौ ङयि 394 96 तवममौ ङसि 398 97 त्वमावेकवचने 389 98 प्रत्ययोत्तरपदयोश्च 1373 99 त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृचतसृ 298 100 अचि र ऋतः 299 101 जराया जरसन्यतरस्याम् 227. 102 त्यदादीनामः 265 103 किमः कः 342 104 कु तिहोः 1954 105 क्वाति 1960 106 तदोः सः सावनन्त्ययोः 381. 107 अदस औ सुलोपश्च 437. 108 इदमो मः 343 109 दश्च 345 110 यः सौ 441 111 इदोऽय् पुंसि 344 112 अनाप्यकः 346. 113 हलि लोपः 347

114 मृजेर्वृद्धिः 2473 115 अचो ञ्णिति 254 116 अत उपधायाः 2282 117 तद्धितेष्वचामादेः 1075 118 किति च 1076

CHAPTER 3

1 देविकाशिंशपादित्यवाड्दीर्घसत्रश्रेयसामात् 1439 2 केकयमित्रयुप्रलयानां यादेरियः 1144 3 न य्वाभ्यां पदान्ताभ्यां पूर्वौ तु ताभ्यामैच् 1098 4 द्वारादीनां च 1386 5 न्यग्रोधस्य च केवलस्य 1543 6 न कर्मव्यतिहारे 3217 7 स्वागतादीनां च 1549 8] श्वादेरिञि 1560 9 पदान्तस्यान्यतरस्याम् 1561 10 उत्तरपदस्य 1396 11 अवयवादृतोः 1397 12 सुसर्वार्धाज्जनपदस्य 1398 13 दिशोऽमद्राणाम् 1399 14 प्राचां ग्रामनगराणाम् 1400 15 संख्यायाः संवत्सरसंख्यस्य च 1752 16 वर्षस्याभविष्यति 1754 17 परिमाणान्तस्यासंज्ञाशाणयोः 1683 18 जे प्रोष्ठपदानाम् 1409 19 हृद्भगसिन्ध्वन्ते पूर्वपदस्य च 1133 20 अनुशतिकादीनां च 1438 21 देवताद्वन्द्वे च 1239 22 नेन्द्रस्य परस्य 1240 23 दीर्घाच्च वरुणस्य 1241 24 प्राचां नगरान्ते 1431 25 जङ्गलधेनुवलजान्तस्य विभाषितमुत्तरम् 1432 26 अर्धात्परिमाणस्य पूर्वस्य तु वा 1684 27 नातः परस्य 1685 28 प्रवाहणस्य ढे 1129 29 तत्प्रत्ययस्य च 1130 30 नञः शुचीश्वरक्षेत्रज्ञकुशलनिपुणानाम् 1460 31 यथातथयथापुरयोः पर्यायेण 1789 32 हनस्तोऽचिण्णलोः 2574, 33 आतो युक् चिण्कृतोः 2761 34 नोदात्तोपदेशस्य मान्तस्यानाचमेः 2763 35 जनिवध्योश्च 2512 36 अर्तिह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुङ्णौ 2570 37 शाच्छासाह्वाव्यावेपां युक् 2585 38 वो विधूनने जुक् 2590 39 लीलोर्नुग्लुकावन्यतरस्यां स्नेहविपातने 2591 40 भियो हेतुभये षुक् 2595 41 स्फायो वः 2597 42 शदेरगतौ तः 2598 43 रुहः पोऽन्यतरस्याम् 2599 44 प्रत्ययस्थात्कात्पूर्वस्यात इदाप्यसुपः 463 45 न यासयोः 464 46 उदीचामातः स्थाने यकपूर्वायाः 465 47 भस्त्रैषाजाज्ञाद्वास्वा नञ्पूर्वाणामपि 466 48 अभाषितपुंस्काच्च 467 49 आदाचार्याणाम् 468 50 ठस्येकः 1170 51 इसुसुक्तान्तात्कः 1221 52 चजोः कु घिण्ण्यतोः 2863 53 न्यङ्क्वादीनां च 2864. 54 हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु 358 55 अभ्यासाच्च 2430 56 हेरचङि 2531 57 सन्लिटोर्जेः 2331 58 विभाषा चेः 2525 59 न क्वादेः 2875 60 अजिव्रज्योश्च 2876 61 भुजन्युब्जौ पाण्युपतापयोः 2877 62 प्रयाजानुयाजौ यज्ञाङ्गे 2878 63 वञ्चेर्गतौ 2879 64 ओक उचः के 2880 65 ण्य आवश्यके 2881 66 यजयाचरुचप्रवचर्चश्च 2882 67 वचोऽशब्दसंज्ञायाम् 2883 68 प्रयोज्यनियोज्यौ शक्यार्थे 2884 69 भोज्यं भक्ष्ये 2885 70 घोर्लोपो लेटि वा 3584 71 ओतः श्यनि 2510 72 क्सस्याचि 2337 73 लुग्वा दुहदिहलिहगुहामात्मनेपदे दन्त्ये 2365 74 शमामष्टानां दीर्घः श्यनि 2519, 75 ष्ठिवुक्लमुचमां शिति 2320 76 क्रमः परस्मैपदेषु 2322 77 इषुगमियमां छः 2400 78 पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्तिसर्तिशदसदां पिबजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्छधौशीयसीदाः 2360 79 ज्ञाजनोर्जा 2511 80 प्वादीनां ह्रस्वः 2558 81 मीनातेर्निगमे 3585 82 मिदेर्गुणः 2346 83 जुसि च 2481 84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः 2168 85 जाग्रोऽविचिण्णल्ङित्सु 2480 86 पुगन्तलघूपधस्य च 2189. 87 नाभ्यस्तस्याचि पिति सार्वधातुके 2503 {88 भूसुवोस्तिङि 2224 89 उतो वृद्धिर्लुकि हलि 2443 90 ऊर्णोतेर्विभाषा 2445 91 गुणोऽपृक्ते 2448 92 तृणह इम् 2545 93 ब्रुव ईट् 2452 94 यङो वा 2651 95 तुरुस्तुशम्यमः सार्वधातुके 2444 96 अस्तिसिचोऽपृक्ते 2225 97 बहुलं छन्दसि 3586 98 रुदश्च पञ्चभ्यः 2475 99 अड्गार्ग्यगालवयोः 2476. 100 अदः सर्वेषाम् 2426 101 अतो दीर्घो यञि 2170 102 सुपि च 202 103 बहुवचने झल्येत् 203 104 ओसि च 207 105 आङि चापः 289 106 सम्बुद्धौ च 288. 107 अम्बार्थनद्योर्ह्रस्वः 267 108 ह्रस्वस्य गुणः 242 109 जसि च 241. 110 ऋतो ङिसर्वनामस्थानयोः 275. 111 घेर्ङिति 245 112 आण्नद्याः. 268. 113 याडापः 290 114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च 291

115 विभाषा द्वितीयातृतीयाभ्याम् 293 116 ङेराम्नद्याम्नीभ्यः 270 117 इदुद्भ्याम् 297 118 औत् 256 119 अच्च घेः 247 120 आङो नाऽस्त्रियाम् 244.

CHAPTER 4.

1 णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः 2314 2 नाग्लोपिशास्वृदिताम् 2572 3 भ्राजभासभाषदीपजीवमीलपीडामन्यतरस्याम् 2565 4 लोपः पिबतेरीच्चाभ्यासस्य 2587 5 तिष्ठतेरित् 2588 6 जिघ्रतेर्वा 2589 7 उर्ऋत् 2567 8 नित्यं छन्दसि 3587 9 दयतेर्दिगि लिटि 2388 10 ऋतश्च संयोगादेर्गुणः 2379 11 ऋच्छत्यॄताम् 2383 12 शॄदॄप्रां ह्रस्वो वा 2495. 13 केऽणः 834 14 न कपि 835 15 आपोऽन्यतरस्याम् 892 16 ऋदृशोऽङि गुणः 2406 17 अस्यतेस्थुक् 2520 18 श्वयतेरः 2421 19 पतः पुम् 2355. 20 वच उम् 2454 21 शीङः सार्वधातुके गुणः 2441 22 अयङ् यि क्ङिति 2649 23 उपसर्गाद्ध्रस्व ऊहतेः 2702 24 एतेर्लिङि 2457 25 अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः 2298 26 च्वौ च 2120 27 रीङ् ऋतः 1234 28 रिङ् शयग्लिङ्क्षु 2367 29 गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः 2380. 30 यङि च 2633 31 ई घ्राध्मोः 2648 32 अस्य च्वौ 2118 33 क्यचि च 2658 34 अशनायोदन्यधनाया बुभुक्षापिपासागर्धेषु 2661. 35 न च्छन्दस्यपुत्रस्य 3588 36 दुरस्युर्द्रविणस्युर्वृषण्यति रिषण्यति 3589 37 अश्वाघस्यात् 3590 38 देवसुम्नयोर्यजुषि काठके 3591. 39 कव्यध्वरपृतनस्यर्चि लोपः 3592 40 द्यतिस्यतिमास्थामित्ति किति 3074 41 शाच्छोरन्यतरस्याम् 3075 42 दधातेर्हिः 3076. 43 जहातेश्च क्त्वि 3331 44 विभाषा छन्दसि 3593 45 सुधितवसुधितनेमधितधिष्वधिषीय च 3594 46 दो दद्घोः 3077 47 अच उपसर्गात्तः 3078. 48 अपो भि 442 49 सः स्यार्धधातुके 2342. 50 तासस्त्योर्लोपः 2191 51 रि च 2192 52 ह एति 2250 53 यीवर्णयोर्दीधीवेव्योः 2488. 54 सनि मीमाघुरभलभशकपतपदामच इस् 2623. 55 आप्ज्ञप्यृधामीत् 2619. 56 दम्भ इच्च 2621 57 मुचोऽकर्मकस्य गुणो वा 2624. 58 अत्र लोपोऽभ्यासस्य 2620. 59 ह्रस्वः 2180. 60 हलादिः शेषः 2179 61 शर्पूर्वाः खयः 2259 62 कुहोश्चुः 2245 63 न कवतेर्यङि 2641. 64 कृषेश्छन्दसि 3595 65 दाधर्तिदर्धर्तिदर्धर्षिबोभूतुतेतिक्तेऽलर्ष्यापनीफणत्संसनिष्यदत्करिक्रत्कनिक्रदद्भरिभ्रद्दविध्वतोदविद्युतत्तरित्रतःसरीसृपतंवरीवृजन्मर्मृज्यागनीगन्तीति च 3596 66 उरत् 2244 67 द्युतिस्वाप्योः संप्रसारणम् 2344 68 व्यथो लिटि 2353 69 दीर्घ इणः किति 2456. 70 अत आदेः 2248 71 तस्मान्नुड् द्विहलः 2288 72 अश्नोतेश्च 2533 73 भवतेरः 2181. 74 ससूवेति निगमे 3597 75 निजां त्रयाणां गुणः श्लौ 2502 76 भृञामित् 2496 77 अर्तिपिपर्त्योश्च 2493 78 बहुलं छन्दसि 3598 79 सन्यतः 2317 80 ओः पुयण्ज्यपरे 2577. 81 स्रवतिशृणोतिद्रवतिप्रवतिप्लवतिच्यवतीनां वा 2578 82 गुणो यङ्लुकोः 2630 83 दीर्घोऽकितः 2632 84 नीग्वञ्चुस्रंसुध्वंसुभ्रंसुकसपतपदस्कन्दाम् 2642. 85 नुगतोऽनुनासिकान्तस्य 2643 86 जपजभदहदशभञ्जपशां च 2638. 87 चरफलोश्च 2636. 88 उत्परस्यातः 2637 89 ति च 3037. 90 रीगृदुपधस्य च 2644 91 रुग्रिकौ च लुकि 2652. 92 ऋतश्च 2653. 93 सन्वल्लघुनि चङ्परेऽनग्लोपे 2316 94 दीर्घो लघोः 2318 95 अत्स्मृदृत्वरप्रथम्रदस्तॄस्पशाम् 2566 96 विभाषा वेष्टिचेष्ट्योः 2583 97 ई च गणः 2573.

FND OF BOOK VII

———:o———

BOOK VIII.

CHAPTER 1.

1 सर्वस्य द्वे 2139 2 तस्य परमाम्रेडितम् 83 3 अनुदात्तं च 3670 4 नित्यवीप्सयोः 2140 5 परेर्वर्जने 2141 6 प्रसमुपोदः पादपूरणे 3599 7 उपर्यध्यधसः सामीप्ये 2142 8 वाक्यादेरामन्त्रितस्यासूयासंमतिकोपकुत्सनभर्त्सनेषु 2143. 9 एकं बहुव्रीहिवत् 2144 10 आबाधे च 2145 11 कर्मधारयवदुत्तरेषु 2146 12 प्रकारे गुणवचनस्य 2147 13 अकृच्छ्रे प्रियसुखयोरन्यतरस्याम् 2148 14 यथास्वे यथायथम् 2149 15 द्वन्द्वं रहस्यमर्यादावचनव्युत्क्रमणयज्ञपात्रप्रयोगाभिव्यक्तिषु 2150 16 पदस्य 401 17 पदात् 402 18 अनुदात्तं सर्वमपादादौ 403 19 आमन्त्रितस्य च 3654 20 युष्मदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयोर्वान्नावौ 404 21 बहुवचनस्य वस्नसौ 405 22 तेमयावेकवचनस्य 406 23 त्वामौ द्वितीयायाः 407 24 न चवाहाहैवयुक्ते 408 25 पश्यार्थैश्चानालोचने 409 26 सपूर्वायाः प्रथमाया विभाषा 410 27 तिङो गोत्रादीनि कुत्सनाभीक्ष्ण्ययोः 3934 28 तिङ्ङतिङः 3935 29 न लुट् 3936 30 निपातैर्यद्यदिहन्तकुविन्नेच्चेच्चण्कच्चिद्यत्रयुक्तम् 3937 31 नह प्रत्यारम्भे 3938 32 सत्यं प्रश्ने 3939 33 अङ्गाप्रातिलोम्ये 3940 34 हि च 3941 35 छन्दस्यनेकमपि साकाङ्क्षम् 3942 36 यावद्यथाभ्याम् 3943 37 पूजायां नानन्तरम् 3944 38 उपसर्गव्यपेतं च 3945 39 तुपश्यपश्यताहैः पूजायाम् 3946 40 अहो च 3947 41 शेषे विभाषा 3948 42 पुरा च परीप्सायाम् 3949 43 नन्वित्यनुज्ञैषणायाम् 3950 44 किं क्रियाप्रश्नेऽनुपसर्गमप्रतिषिद्धम् 3951 45 लोपे विभाषा 3952 46 एहिमन्ये प्रहासे लृट् 3953 47 जात्वपूर्वम् 3954 48 किंवृत्तं च चिदुत्तरम् 3955 49 आहो उताहो चानन्तरम् 3956 50 शेषे विभाषा 3957 51 गत्यर्थलोटा लृण्न चेत्कारकं सर्वान्यत् 3958 52 लोट् च 3959 53 विभाषितं सोपसर्गमनुत्तमम् 3960 54 हन्त च 3961 55 आम एकान्तरमामन्त्रितमनन्तिके 3962 56 यद्धितुपरं छन्दसि 3963. 57 चनचिदिवगोत्रादितद्धिताम्रेडितेष्वगतेः 3964 58 चादिषु च 3965 59 चवायोगे प्रथमा 3966 60 हेति क्षियायाम् 3967 61 अहेति विनियोगे च 3968. 62 चाहलोप एवेत्यवधारणम् 3969 63 चादिलोपे विभाषा 3970 64 वैवावेति च छन्दसि 3971 65 एकान्याभ्यां समर्थाभ्याम् 3972 66 यद्वृत्तान्नित्यम् 3973 67 पूजनात्पूजितमनुदात्तं काष्ठादिभ्यः 3974 68 सगतिरपि तिङ् 3975 69 कुत्सने च सुप्यगोत्रादौ 3976 70 गतिर्गतौ 3977 71 तिङि चोदात्तवति 3978 72 आमन्त्रितं पूर्वमविद्यमानवत् 412 73 नामन्त्रिते समानाधिकरणे सामान्यवचनम् 413 74 विभाषितं विशेषवचने बहुवचनम् 3655.

CHAPTER 2

1 पूर्वत्रासिद्धम् 12 2 नलोपः सुप्स्वरसंज्ञातुग्विधिषु कृति 353 3 न मु ने 439 4 उदात्तस्वरितयोर्यणः स्वरितोऽनुदात्तस्य 3657 5 एकादेश उदात्तेनोदात्तः 3658 6 स्वरितो वानुदात्ते पदादौ 3659 7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य 236 8 न ङिसम्बुद्ध्योः 352 9 मादुपधायाश्च मतोर्वोऽयवादिभ्यः 1897 10 झयः 1898 11 संज्ञायाम् 1899. 12 आसन्दीवदष्ठीवच्चक्रीवत्कक्षीवद्रुमण्वच्चर्मण्वती 1900 13 उदन्वानुदधौ च 1901. 14 राजन्वान्सौराज्ये 1902 15 छन्दसीरः 3600 16 अनो नुट् 3601 17 नाद्घस्य 3602 18 कृपो रो लः 2350 19 उपसर्गस्यायतौ 2326 20 ग्रो यङि 2639. 21 अचि विभाषा 2541. 22 परेश्च घाङ्कयोः 3262 23 संयोगान्तस्य लोपः 54 24 रात्सस्य 280 25 धि च 2249 26 झलो झलि 2281 27 ह्रस्वादङ्गात् 2369. 28 इट ईटि 2266 29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च 380 30 चोः कुः 378. 31 हो ढः

324 32 दादेर्धातोर्घः 325 33 वा द्रुहमुहष्णुहष्णिहाम् 327 34 नहो धः 440 35 आहस्थः 2451 36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः 294 37 एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः 326. 38 दधस्तथोश्च 2501 39 झलां जशोऽन्ते 84 40 झषस्तथोर्धोऽधः 2280 41 षढोः कः सि 295 42 रदाभ्यां निष्ठातो नः पूर्वस्य च दः 3016 43 संयोगादेरातो धातोर्यण्वतः 3017 44 ल्वादिभ्यः 3018 45 ओदितश्च 3019 46 क्षियो दीर्घात् 3015 47 श्योऽस्पर्शे 3021 48 अञ्चोऽनपादाने 3024 49 दिवोऽविजिगीषायाम् 3028 50 निर्वाणोऽवाते 3029 51 शुषः कः 3030 52 पचो वः 3031 53 क्षायो मः 3032 54 प्रस्त्योऽन्यतरस्याम् 3034 55 अनुपसर्गात्फुल्लक्षीबकृशोल्लाघाः 3035 56 नुदविदोन्दत्राघ्राह्रीभ्योऽन्यतरस्याम् 3038 57 न ध्याख्यापॄमूर्छिमदाम् 3040 58 वित्तो भोगप्रत्यययोः 3041 59 भित्तं शकलम् 3042 60 ऋणमाधमर्ण्ये 3043 61 नसत्तनिषत्तानुत्तप्रतूर्तसूर्तगूर्तानि छन्दसि 3602 62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः 377 63 नशेर्वा 431 64 मो नो धातोः 341 65 म्वोश्च 2309 66 ससजुषो रुः 162 67 अवयाः श्वेतवाः पुरोडाश्च 3416 68 अहन् 443 69 रोऽसुपि 172 70 अम्नरूधरवरित्युभयथा छन्दसि 3604 71 भुवश्च महाव्याहृतेः 3605 72 वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः 334 73 तिप्यनस्तेः 2484 74 सिपि धातो रुर्वा 2485. 75 दश्च 2468 76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः 433 77 हलि च 354. 78 उपधायां च 2265 79 न भकुर्छुराम् 1629 80 अदसोऽसेर्दादु दो मः 419 81 एत ईद्बहुवचने 438 82 वाक्यस्य टेः प्लुत उदात्तः 93. 83 प्रत्यभिवादेऽशूद्रे 94 84 दूराद्धूते च 95 85 हैहेप्रयोगे हैहयोः 96 86 गुरोरनृतोऽनन्त्यस्याप्येकैकस्य प्राचाम् 97 87 ओमभ्यादाने 3606 88 ये यज्ञकर्मणि 3607 89 प्रणवष्टेः 3608 90 याज्यान्तः 3609 91 ब्रूहिप्रेष्यश्रौषड्वौषडावहानामादेः 3610 92 अग्नीत्प्रेषणे परस्य च 3611 93 विभाषा पृष्टप्रतिवचने हेः 3612 94 निगृह्यानुयोगे च 3613 95 आम्रेडितं भर्त्सने 3614. 96 अङ्गयुक्तं तिङाकाङ्क्षम् 3615 97 विचार्यमाणानाम् 3616 98 पूर्वं तु भाषायाम् 3617 99 प्रतिश्रवणे च 3618 100 अनुदात्तं प्रश्नान्ताभिपूजितयोः 3619 101 चिदिति चोपमार्थे प्रयुज्यमाने 3620 102 उपरिस्विदासीदिति च 3621 103 स्वरितमाम्रेडितेऽसूयासंमतिकोपकुत्सनेषु 3622 104 क्षियाशीःप्रैषेषु तिङाकाङ्क्षम् 3623 105 अनन्त्यस्यापि प्रश्नाख्यानयोः 3624 106 प्लुतावैच इदुतौ 3625 107 एचोऽप्रगृह्यस्यादूराद्धूते पूर्वस्यार्धस्यादुत्तरस्येदुतौ 3626 108 तयोर्य्वावचि संहितायाम् 3627.

CHAPTER 3.

1 मतुवसो रु सम्बुद्धौ छन्दसि 3628 2 अत्रानुनासिकः पूर्वस्य तु वा 136 3 आतोऽटि नित्यम् 3632 4 अनुनासिकात्परोऽनुस्वारः 137 5 समः सुटि 135 6 पुमः खय्यम्परे 139 7 नश्छव्यप्रशान् 140 8 उभयथर्क्षु 3630 9 दीर्घादटि समानपादे 3631 10 नॄन्पे 141 11 स्वतवान्पायौ 3633. 12 कानाम्रेडिते 143 13 ढो ढे लोपः 2335 14 रो रि 179. 15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः 76 16 रोः सुपि 339 17 भोभगोअघोअपूर्वस्य योऽशि 167 18 व्योर्लघुप्रयत्नतरः शाकटायनस्य 168. 19 लोपः शाकल्यस्य 67 20 ओतो गार्ग्यस्य 169 21 उञि च पदे 170 22 हलि सर्वेषाम् 171 23 मोऽनुस्वारः. 122. 24 नश्चापदान्तस्य झलि 123 25 मो राजि समः क्वौ 126 26 हे मपरे वा 127 27 नपरे नः 129 28 ङ्णोः कुक्टुक् शरि 130. 29 डः सि धुट् 131. 30 नश्च 132 31 शि तुक् 133 32 ङमो ह्रस्वादचि ङमुण्नित्यम् 134. 33 मय उञो वो वा 108 34 विसर्जनीयस्य सः 138. 35 शर्परे विसर्जनीयः 150 36 वा शरि 151 37 कुप्वोः ≍क≍पौ च 142 38 सोऽपदादौ 152 39 इणः षः 153 40 नमस्पुरसोर्गत्योः 154. 41 इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्य 155 42 तिरसोऽन्यतरस्याम् 156 43 द्विस्त्रिश्चतुरिति कृत्वोऽर्थे 157. 44 इसुसोः सामर्थ्ये 158 45 नित्यं समासेऽनुत्तरपदस्थस्य 159 46 अतः कृकमिकंस-

कुम्भपात्रकुशाकर्णीष्वनव्ययस्य 160 47 अधःशिरसी पदे 161 48 कस्कादिषु च 144 49 छन्दसि वाऽप्राम्रेडितयोः 3634 50 कःकरत्करतिकृधिकृतेष्वनदितेः 3635 51 पञ्चम्याः परावध्यर्थे 3636 52 पातौ च बहुलम् 3637 53 षष्ठ्याः पतिपुत्रपृष्ठपारपदपयस्पोषेषु 3638 54 इडाया वा 3636 55 अपदान्तस्य मूर्धन्यः 210 56 सहेः साडः सः 335 57 इण्कोः 211 58 नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि 434 59 आदेशप्रत्यययोः 212 60 शासिवसिघसीनां च 2410 61 स्तौतिण्योरेव षण्यभ्यासात् 2627 62 सः स्विदिस्वदिसहीनां च 2628 63 प्राक्सितादड्व्यवायेऽपि 2276 64 स्थादिष्वभ्यासेन चाभ्यासस्य 2277 65 उपसर्गात्सुनोतिसुवतिस्यतिस्तौतिस्तोभतिस्थासेनयसेधसिचसञ्जस्वञ्जाम् 2270 66 सदिरप्रतेः 2271 67 स्तम्भेः 2272 68 अवाच्चालम्बनाविदूर्ययोः 2273 69 वेश्च स्वनो भोजने 2274 70 परिनिविभ्यः सेवसितसयसिवुसहसुट्स्तुस्वञ्जाम् 2275 71 सिवादीनां वाऽड्व्यवायेऽपि 2359 72 अनुविपर्यभिनिभ्यः स्यन्दतेरप्राणिषु 2349 73 वेः स्कन्देरनिष्ठायाम् 2398 74 परेश्च 2399 75 परिस्कन्दः प्राच्यभरतेषु 3026 76 स्फुरतिस्फुलत्योर्निर्निविभ्यः 2537 77 वेः स्कभ्नातेर्नित्यम् 2556 78 इणः षीध्वंलुङ्लिटां धोऽङ्गात् 2217 79 विभाषेटः 2325 80 समासेऽङ्गुलेः सङ्गः 1019 81 भीरोः स्थानम् 1020 82 अग्नेः स्तुत्स्तोमसोमाः 924 83 ज्योतिरायुषः स्तोमः 1021 84 मातृपितृभ्यां स्वसा 984 85 मातुःपितुर्भ्यामन्यतरस्याम् 983 86 अभिनिसः स्तनः शब्दसंज्ञायाम् 3193 87 उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यच्परः 2472 88 सुविनिर्दुर्भ्यः सुपिसूतिसमाः 2477 89 निनदीभ्यां स्नातेः कौशले 3082 90 सूत्रं प्रतिष्णातम् 3083 91 कपिष्ठलो गोत्रे 3084 92 प्रष्ठोऽग्रगामिनि 2917 93 वृक्षासनयोर्विष्टरः 3233 94 छन्दोनाम्नि च 3206 95 गवियुधिभ्यां स्थिरः 967 96 विकुशमिपरिभ्यः स्थलम् 3085 97 अम्बाम्बगोभूमिसव्यापद्वित्रिकुशेकुशङ्क्वङ्गुमञ्जिपुञ्जिपरमेबर्हिर्दिव्यग्निभ्यः स्थः 2918 98 सुषामादिषु च 1022 99 एति संज्ञायामगात् 1023 (ग 253) 100 नक्षत्राद्वा 1024 (ग 253) 101 ह्रस्वात्तादौ तद्धिते 1325 102 निसस्तपतावनासेवने 2403 103 युष्मत्तत्ततक्षुःष्वन्तःपादम् 3640 104 यजुष्येकेषाम् 3641 105 स्तुतस्तोमयोश्छन्दसि 3642 106 पूर्वपदात् 3643 107 सुञः 3644 108 सनोतेरनः 3645 109 सहेः पृतनर्ताभ्यां च 3646 110 न रपरसृपिसृजिस्पृशिस्पृहिसवनादीनाम् 3168 111 सात्पदाद्योः 2123 112 सिचो यङि 2640. 113 सेधतेर्गतौ 2278 114 प्रतिस्तब्धनिस्तब्धौ च 3027. 115 सोढः 2358. 116 स्तम्भुसिवुसहां चङि 2580 117 सुनोतेः स्यसनोः 2524 118 सदेः परस्य लिटि 2361 119 निव्यभिभ्योऽड्व्यवाये वा छन्दसि 3647.

CHAPTER 4.

1 रषाभ्यां नो णः समानपदे 235 2 अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि 197 3 पूर्वपदात्संज्ञायामगः 857 4 वनं पुरगामिश्रकासिध्रकाशारिकाकोटराग्रेभ्यः 1039. 5 प्रनिरन्तःशरेक्षुप्लक्षाम्रकार्ष्यखदिरपीयूक्षाभ्योऽसंज्ञायामपि 1050 6 विभाषौषधिवनस्पतिभ्यः 1051 7 अह्नोऽदन्तात् 791 8 वाहनमाहितात् 1052 9 पानं देशे 1053 10 वा भावकरणयोः. 1054 11 प्रातिपदिकान्तनुम्विभक्तिषु च 1055 12 एकाजुत्तरपदे णः 307 13 कुमति च 1056 14 उपसर्गादसमासेऽपि णोपदेशस्य 2287. 15 हिनु मीना 2530 16 आनि लोट् 2231 17 नेर्गदनदपतपदघुमास्यतिहन्तियातिवातिद्रातिप्सातिवपतिवहतिशाम्यतिचिनोतिदेग्धिषु च 2285 18 शेषे विभाषाऽकखादावषान्त उपदेशे 2232 19 अनितेः 2478. 20 अन्तः 2984 21 उभौ साभ्यासस्य 2606 22 हन्तेरत्पूर्वस्य 359 23 वमोर्वा 2429 24 अन्तरदेशे 3204. 25 अयनं च 3295 26 छन्दस्यृदवग्रहात् 3648 27 नश्च धातुस्थोरुषुभ्यः 3649. 28 उपसर्गाद्बहुलम् 859 29 कृत्यचः 2835 30 णेर्विभाषा 2836. 31 हलश्चेजुपधात् 2837 32 इजादेः सनुमः 2838. 33 वा निंसनिक्षनिन्दाम्

8g29 34 न भाभूपूकमिगमिप्यायीवेपाम् 2840 3.) षात्पदान्तात् 3310 36 नशेः षान्तस्य 2518 37 पदान्तस्य 198 38 पदव्यवायेऽपि 1057 39 क्षुभ्नादिषु च 792 40 स्तोः श्चुना श्चुः 111 41 ष्टुना ष्टुः 113 42 न पदान्ताट्टोरनाम् 114 43 तोः षि 115 44 शात् 112 45 यरोऽनुनासिकेऽनुनासिको वा 116 46 अचो रहाभ्यां द्वे 59 47 अनचि च 48 48 नादिन्याक्रोशे पुत्रस्य,55 49 शरोऽचि 340 50 त्रिप्रभृतिषु शाकटायनस्य 56 51 सर्वत्र शाकल्यस्य 57. 52 दीर्घादाचार्याणाम् 58. 53 झलां जश् झशि 52 54 अभ्यासे चर्च 2182 55 खरि च 121. 56 वाऽवसाने 206 57 अणोऽप्रगृह्यस्यानुनासिकः 110 58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः 124 59 वा पदान्तस्य 125 60 तोर्लि 117 61 उदः स्थास्तम्भोः पूर्वस्य 118 62 झयो होऽन्यतरस्याम् 119 63 शश्छोऽटि 120 64 हलो यमां यमि लोपः 60. 65 झरो झरि सवर्णे 71 67 उदात्तादनुदात्तस्य स्वरितः. 3660. 67 नोदात्तस्वरितोदयमगार्ग्यकाश्यपगालवानाम् 3661. 68 अ अ इति ॥

END OF BOOK VIII

---:0.---